14
35 R
16

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

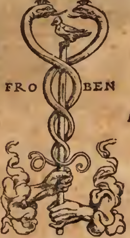
14.35.R 16

DIVI AVRELII AVGV-STINI HIPPONENSIS EPISCOPI

DE CIVITATE DEI LIBRI XXII. AD PRISCÆ
uenerandæq́ꝫ uetuſtatis exemplaria denuo collati, eru-
tiſſimiſq́ꝫ inſuper Commentarijs per unde-
quaqꝫ doctiſs. uirum Ioan. Lodoui-
cum Viuem illuſtrati &
recogniti.

ACCESSIT Index fœcundiſſimus.

COLL. ROM. SOC. IESV BIBL. SEC. IHS

BASILEAE M D XLII

Caroli Moroni
Rom. ...

HENRICVS ANGLIÆ REX IOANNI LODOVICO VIVI S.

Rȩſtantiſsime uir, & amice noſter plurimum dilecte, Auguſtinus De ciuitate dei tuis illuſtratus cõmentarijs ſimul atq; ad manus noſtras peruenit, nobis gratus effecit ut prorſus dubitemus, cui in primis gratulari debeamus: tibi ne, cuius tam erudito labore tam egregium opus abſolutum eſt, an Auguſtino, qui diu mutilus, & obſcurus ex denſiſſimis tandem tenebris luci datus, & priſtinæ reſtitutus eſt integritati: an toti poſteritati, cui iſti tui commentarij ingenti erunt fructui. Quòd autem hos commentarios noſtro nomini dicare tibi libuerit, non poſſumus non habere & agere gratias ingentes, ob id potiſſimum, quòd animus hac in re tuus nõ uulgarem erga nos amorem ac obſequentiam uiſus eſt oſtendiſſe. Quamobrem tibi perſuaſum eſſe uolumus, noſtrum fauorem atq; ſtudium, quacunq; oblata occaſione, quæ ad tuum commodum ſpectare poteſt, rebus tuis nunquam defuturum. Et fœliciter uale, ex regia noſtra Grenuici. Die XXIIII. Ianuarij. M. D. XXIII.

IOANNES LODOVICVS VIVES INCLYTO PRINCIPI HENRICO VIII. ANGLIÆ REGI, HIBERNIÆ DOMINO &c. S. D.

BIBL. SEC. COLL. ROM. SOC. IESV

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ITA comparatum eſt natura humanorum ingeniorum clariſsime rex, ut illos demum uere, & ex animo admiremur, quos in ea præſtare uidemus arte, quæ maxime nobis inter om̃es placet, ac probatur. Alij alijs dediti ſunt ſtudijs ac exercitamentis. Sic fert natura rerum, ut hac uarietate ſpecioſus & mirabilis conſiſtat mundus: & tamen, ut inquit ille, ſuum cuiq; pulchrum. Iam olim opibus & imperio tam late patẽti non armis & ſanguine quæſito, ſed à parentibus per manus tradito, & robore animi corporisq;, & uirtute bellica, tũ charus eras omnibus, tum etiã ſuſpiciendus. Nunc uero poſtquam etiã quantum ingenij uiribus ſtudijsq; ſapientiç ualeres documẽta dediſti, maior literatis omnibus cœpiſti eſſe, ac admirabilior: non quin te antea per **C** magni æſtimarent: [illegible] ... probitateq; [illegible] ... prius quidẽ optimus, quàm maximus. Sed qui ſtudijs ſuis dediti nõ perinde uel diuitias ſuſpiciũt, uel potentiam, quod eſſes quidem bonus, id in te complectebãtur, & amore proſequebantur ingenti: quod rex eſſes, nõ ita admirandum ducebant, quum & ſceleſti homines ſæpe reges fuerint, corporis etiam dotibus inſignes. Vbi uero tua ſacramentorum aſſertio prodijt, qua nihil uel elegantius fieri poteſt, uel purius, uel ſanctius, & uno uti uerbo dicã, Chriſtianius, opinio probitatis animi tui confirmatior reddita eſt, ſi modo id fieri poterat: nã certiſsima firmiſsimaq; in omniũ animis erat multis exẽplis uelut clauis infixa, & admiratio iam apud omnes ſuborta. Nempe & apud illos, qui amplius auguſtiusq; nihil putant poteſtate regia, & eos qui diuitias ſupra res uniuerſas cõſtituunt: & qui corporis muneribus, formæ, lacertis, agilitati plurimum tribuunt: & qui belli artium ſunt ſtudioſi, uelut omnipotentis ac rerum domini: quo fit ut certatim principes omnes amicitiam tecum quibuſcũq; poſsint rationibus uijsq;, ambiant: omnes tibi ſiue fœdere, ſiue, quod optatius eſt, ſanguinẽ iungi affectantes. Nec priuatorũ tibi ſtudia deſunt, quæ ipſe fulgore tuarum uirtutũ facis: alios liberalitate ſeu **B** magnificentia potius alliciens, alios humanitate, ac ſuauitate morum, cunctos prudentia atq; iuſtitia, duabus uere regijs uirtutibus. qui quũ talis ſis, profecto impudentiam meam fateor, ſæpenumero tibi innoteſcere affectaui: quoniã hæc eſt mea ſententia, laus non mediocris tibi uel notum eſſe. Et quum aliàs ſemper defuerit occaſio, nũc ſeipſa ſpõte obtulit, paratis à me in Auguſtini libros De ciuitate dei cõmentarijs: quos quũ diſpicerem cui dicare ſic poſſem, ut tũ aliquam ipſe laboris mei gratiã inirem non omnino contemnendam: tum cui dicarentur, non perinde literas dari exiſtimaret, ac ſtipulas, & **C** libros, ac ſarcinas capſarum moleſtas: tum etiam ceu ad cenſorem grauiſsimum mitterem, qui unus ſi approbaſſet, ſuffragijs omnium probati commendatiq; uiderentur, ipſe multis nominibus ratiõibusq; occurriſti. Primum, quòd ea es uirtute ac doctrina, ut tibi etiam dicaſſem, ſi priuatus eſſes. Deinde quòd uiam hãc expeditiſſimam cernebã, qua uoti facile compos fierem iam pridem concepti & nũcupati. Accedit huc, quod, quemadmodum experti narrant obuius es ac expoſitus huiuſmodi muneribus: quibus **D** gratiora uix tibi ulla poſſunt contingere. Nam aurum, argẽtum, gemmas, ueſtes, equos, arma tibi qui offerat, plane mari, quod aiunt, aquam, aut ſaltibus ligna. Et profecto ut alijs in rebus omnibus, ita in hoc quoq; prudentiſsime agis, qui dignam uirtute ac meritis tuis apud poſteros gloriam libris doctorum hominum parari cogites: ſi non meis, aut mei ſimilium, certe facilem te & perhumanum literatis exhibendo, in aliquem, incides, cuius ſtilo ceu penicillo quodã eruditiſs. effigies iſtius præſtãtiſsimi atq; optimi animi depicta & formata immortalitati cõmendetur: nec ullo obliuiõis operiatur ſitu, aut

a 2 uetuſtatis

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

uetuſtatis iniuria corrũpatur, & memoratu di-
gna non taceat poſteritas uirtutum teſtis incor
rupta, ſimul in gloriam tui iam olim cœlo red-
diti, quamuis leue hoc & negligendum, ſimul
quod magnum in primis eſt, & optandum in
exemplum eorum, qui tunc uiuent. Præter hæc
omnia congruit ſiue ingenio, ſiue ſtudijs tuis
hoc opus, in quod Auguſtinus optimam eorũ
partem, quę apud ueteres legerat autores, tan-
quam in theſauros coniecit: nempe cum homi-
nibus acutiſsimis ſumma prædiris & eloquen-
tia & doctrina diſputaturus. Quo factum eſt,
ut aliud agens magis optimarũ rerũ ſeruarit re
liquias domicilijs earum & quaſi ſedibus, unde
prius peti ſolebant, euerſis. Itaque pro Varro-
ne, pro Saluſtio, pro Liuio, pro Cicerone in li-
bris De repub. magni poſterioris ætatis uiri hi
ſce Auguſtini ſcriptis ſũt adiuti: ut Hermolaus,
Politianus, Blondus, Beroaldus, quæ tu om-
nia non ita leges, ut noua tibi & inaudita, ſed ut
uetera recognoſces. Adde quod Auguſtini
tuumq́; ſcribẽdi inſtitutum eodem propemo-
dum uidentur pertinuiſſe. Nam ut tu cõtra Ba-
byloniam pro meliore illa ſcripſiſti Roma, ita
& Auguſtinus contra Babyloniam illam uete-
rem Romam Chriſtianam & ſanctiorẽ defen-
dit. Congruit & magnitudini tuæ nõ opus me-
um, ſed Auguſtini, ſub quo ipſe deliteſco, ſiue
autor ſpectetur, ſiue materia operis. Autor eſt
Auguſtinus uir deum immortalem quàm ſan-
ctus, q́; doctus, quale ſpecimẽ columenq́; rei-
pu. Chriſtianæ: quo uno multis ritibus, multis
ſtatutis, moribus, cęremonijs pijs ac uenerãdis
eſt illa innixa, nec iniuria. Fuit enim in uiro illo
ſtudiũ uberrimũ, cognitio ſacrarũ ſcripturarum
exactiſsima, iudiciũ acre & exterſum, ingenium
ad miraculũ acutum. Fuit ipſe ſyncerioris pieta-
tis diligẽtiſsimus propugnator, morib. mãſue-
tiſsimis & ad charitatẽ Euangelicã effictis atq;
expreſsis, uitæq́; integritate ſanctitateq́; inſi-
gnis & adorãdus: quæ omnia perſequi ne uolu
mine quidẽ iuſto poſsis, nedum epiſtola. Bene
quod de ſcriptore agimus omnib. noto, tibi etiã
familiari. Iã opus nõ eſt de filijs Niobe, quod
aiũt, aut de portis Thebarũ: non de ſarciẽdis
ueſtibus, aut parãdis uoluptatibus, nõ de agro
colendo: quæ alioqui argumenta magnis ſunt
quoq; regib. dedicata, ſed de utraq; ciuitate mũ
di & dei, quibus angeli, dæmones, hominesq́;
uniuerſi cõtinemur: ut natæ, ut educatę ſint: ut

A adoleuerint, quò tẽdant, & quid ubi ad metam
percurrerint, facturę. quę ut explicet, nihil neq;
prophanę prætermiſit eruditionis, neq; ſacræ,
quod non attingat, & exponat. Romanorũ res
geſtas, deos, ſacra, & cęremonias, philoſopho-
rũ placita, cœlorũ terręq́;, tum angelorũ, dęmo
num, hominũ originẽ. Hinc quibus initijs po-
pulus dei creuerit, & quomodo uſq; ad Chri-
ſtum dominũ deductus eſt: tum duæ ciuitates
comparantur, dei & mũdi, regnaq́; adducũtur
Aſſyriũ, Sicyoniũ, Argiuũ, Atticũ, Latinũ, Per-
ſicũ. Poſt hęc quid de Chriſto uates & Ethnici
B & Iudæi prædixerint. Iam dicturus de uera fe-
licitate, opiniones ueterũ philoſophorũ de illa
cõfutat & refellit. Deinceps ut uẽturus ſit Chri
ſtus de bonis malisq́; pronũciaturus iudex ui-
uorũ & mortuorũ. Ad hæc de ſceleratorũ ſup-
plicijs. Poſtremo de gaudijs piorũ & ęterna feli
citate. Atq; hęc om̃ia miro ingenio, maximo a-
cumine, erudiõe excultiſsima, ſtilo mũdo & ex
terſo, qualis autorẽ ꝑ omne diſciplinarũ ſcripto
rũq; genus uerſatũ exercitumq́;, & res illas ma-
gnas et preſtãtiſs. et eos quibuſcũ diſputabatur,
decebat: Leges itaq; clariſsime & optime rex ijs
horis, quas tu immẽſis regni negotijs atq; occu
C pationib. ſuffuraris, ut literis & ingenij cultui im
pendas, ſimul noſtros commentarios deguſta-
bis: de quibus licet mihi dicere, quod Ouidius
de ſuis Faſtorũ libris dixit, quum eos Germani
co Cæſari mitteret: Pagina iudiciũ docti ſubitu
ra mouetur Principis, ut Clario miſſa legenda
deo. Quos ſi tibi non diſplicuiſſe ſenſero, nihil
uerebor, ne parũ alijs probentur. Quis enim a-
deo impudẽs ſit, ut à tam exacto iudicio diſſen
tire non erubeſcat? Quod ſi quis audeat, tua ta-
men uel tacita mihi patrocinabitur autoritas.
Vale optime rex, & Viuem tibi addictiſs. quo-
D uis loco numera, modo inter tuos, Louanij,
Nonis Iulijs. M. D. XXII.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN SVOS commentarios ad libros De ciuitate dei, D. Aurelij Auguſtini Præfatio.

QVANDO de Auguſtino deq́; eius o-
pere quantum quidem uidebatur, ſu-
mus locuti, nũc cum Lectore ipſo ali
quanto familiarius de hiſce meis com
mentarijs. libet pauliſper commen-
tari. Eraſmus Roterodamus uir adeo laudatus à
plurimis, ut ad eum glorię cumulum nihil ſit mea
de

de illo prædicatio aut perparum additura, quũ poſt
Hieronymum & Cyprianum recognitos Auguſti
num quoq; eundem in modum perpurgate decre-
uiſſet, nec uni ipſi uacaret tantum operum libro-
rumq́; obire, alijs quoq; magnis & pręſtantibus re
bus occupato, alios ſibi adiunxit ſiue operis ſocios,
ſiue miniſtros, inter quos me etiã aſciuit: quũq́; alijs
quòd eorũ eſſet & amplior eruditio, & ingenium
felicius, & diligentia dexterior, grauiora mandaſ-
ſet, atque maiora, mihi libros attribuit De ciuitate
dei duos & uiginti: quod opus bona ex parte tum
rerum geſtarum fabularumq́; narrationibus, tum
diſputationibus philoſophicis conſumeretur: qui-
bus rebus bonam ętatis partem uidebamur impen
diſſe, magno quidem conatu ac uoto, utinam pa-
ri ſucceſſu. Theologica tametſi multa inerant, ta-
men non ita forſan, ut alijs libris crebra, quan-
quam ab hac etiam ſacroſancta diſciplina nunquã
alieni fuimus, quantum per ætatem noſtram, & a-
liarum artium, quæ nos mirifice ceperunt ſtudia,
licuit. Neque uero ſic ſum ad hoc ipſe munus ele-
ctus, tanquã optime rem executurus, ſed ne pror-
ſus nullus eſſet, qui hoc ageret, reliquis Eraſmi ami
cis alijs in alias res intentis. Ac, ut uerum fatear, ar-
ripui opus ab Eraſmo oblatum auidiſsime, pollici-
tus me poſtremam commentarijs impoſiturũ ma-
num ante ſecundum menſem aut tertium. Nam
memineram me olim aliquot eius operis uolumina
legiſſe, quæ mihi nec admodum erant uiſa mendo
ſa, & ſatis facilia: ac eiuſmodi, in quæ non parum e-
ius notitiæ antiquitatis, quam iugi parauerã lectio-
ne, poſſem effundere, ut eodem labore ſimul exer-
cerem ſtilum, atq; ingenium meum: ſimul alijs mea
ſtudia nonnihil afferrẽt fructus, ſimul aliquam in-
genij atq; eruditionis gratiam pararem. Et fuit illa
profecto iuuenilis quædam cogitatio, quæ longe a-
liter experiẽdo proceſsit, quàm ipſe mecum eram
ratiocinatus: nam opus præterquam quod eſt lon-
giſsimum, habet in ſe miram rerum omnium uarie
tatem, hiſtorias, fabulas, naturalia, rhetorica, mathe
matica, geographica, moralia, theologica: & horũ
nihil propè, uel tenuiter, uel mediocriter. Iam libri
erant ſupra quàm dici poſsit mendoſi, qui totã Au-
guſtini ſententiam praua ſcriptura alio auertebãt.
Hic iam non exiguus in caſtigando ex ueteribus li
bris, tum etiam in diuinando labor: nam & diuinã-
dum ſæpenumero fuit, & coniecturis uera reſtitu-
enda lectio: orſus nihilominus ſum ſcribere circi-
ter Calẽdas Ianuarias, anni ſuperioris, id eſt M.D.
XXI. & confecto ad finem menſis primo libro,
affertur de Guilielmi Croij Cardinalis patroni mei
morte, qui Vormaciæ naturę cõceſſerat. Facile in-
telligere quiſq; poteſt, ut ea res ſtudiorũ meorum
quietem cõcuſſerit, ſublato eo, qui mihi unus ocia
faciebat, quãta cupiebam. Hinc ut nulla unquam
calamitas uenit ſola, in morbum incidi non ſimpli-
cem: ita ad curam ualetudinis coactus ſum me Bru
gas cõferre ad meos Hiſpanos, inter quos æger mo
re ac modo meo cõmodius tractarer. cõualui mẽſe
Iunio. Et quoniam dicebantur eodẽ Carolus Cæ-

A ſar, & Britannus Cardinalis uenturi, ea me res ibi
aliquot menſibus tenuit, ut Eraſmum & Morum
conuenirem, uideremq́; Tonſtallum, & Monio-
ium, & doctos alios, tũ amicos pleroſq; meos, qui
eodem uenturi dicebantur. Eo loco ſcribere non
licebat, quod bibliothecam, qualem optabam, nõ
haberem: unde quæ ſcribenda forẽt ſuppeditaren-
tur. Tantum libros aliquot ad uetuſta exemplaria
cõtuli, quorum unum dederat mihi Marcus Lau-
rinus decanus ſancti Donatiani Brugenſis: alterũ
Carmelitæ Brugẽſes: tertium Eraſmus miſſum ad
ſe Colonia Agrippina, ſcriptũ, ut ferunt, manu di-
ui Lutgeri epiſcopi. Mira dictu res quanta in codi
cibus uarietas: ut unuſquiſque deſcribentium pu-
taret ſibi licere uerba arbitratu ſuo ponere, modo
B conſtaret ſenſus, quaſi interpretatio eſſet non ex-
ſcriptio. ita in hoc libro legas arbitror, in illo puto:
in hoc ſignificatum, in illo figuratũ: hic præſens, ali
bi iſte: hic habet ergo, ille igitur: hic æternus, ille im
mortalis: hic flexiſſe, ille deflexiſſe, alius inflexiſſe.
Sed hęc fortaſsis tolerabilia. quid illa detracta, quid
addita, inuerſa? Iam quoties erratũ quòd uerſionẽ
LXX. interpretũ, quã ubiq; Auguſtinus adducit,
uoluerũt ad hanc noſtrã detorquere, & ex duabus
male cohærentibus unã facere, nec aliud æque fuit
moleſtum mihi, ut uariam lectionem expendere,
examinare, excutere in unoquoq; capite nõ ſemel.
quæ erant difficiliora in commentarijs annotaui,
quæ uero apertiora & promptiora in margine. id
accuratius feci in locis ſanctarum literarum prop-
C pter earum myſterium. In pleriſq; ueriorem indica
ui lectionem, & quid ſentirẽ, aperui. In cæteris ad-
iecisse quid legerint alij contentus, nihil lectori pręg
iudicans, liberam illi atq; integram cenſuram reli-
qui. Fruetur per me ſuo quiſq; ſiue ingenio ſiue iu
dicio. Poſt Cæſaris & Cardinalis digreſſum redij
Louanium ſub finem Septembris, hic compoſitis
rebus, & digeſta bibliotheca cœpi totus in ſcriptio
nem incumbere: ita mihi ea hyeme uſque ad quin-
tumdecimum librum eſt progreſſum. Extremo ue
re quod ſalutandi erant amici, parantes in Hiſpa-
niam proficiſci cum Cæſare, intermiſi opus. Eraſ-
mo ſubinde extimulante & inſtãte, ut perficerem,
ut mitterem: redij Louanium, & quanta maxima
potui diligentia menſe uno quatuor poſtremos li-
D bros abſolui cum bona parte decimioctaui: ueniq́;
ad has præfationes ſcribendas adeo feſſus, & labo-
re tanto tãq; uario fractus, ut literas omnes libroſq́;
neſcio quemadmodum animus auerſaretur, uelut
crudus ſtomachus ac redundans cibos omnes: libe
rari tandem ea moleſtia miſere cupiens, & uniuer-
ſis atq; unicis uotis exoptans: ita ut quum ad calcẽ
perueni, nec pecuniam, nec gratiam ſtudioſorum
ullam, nec aliud quicquam exiſtimarim æque eſſe
precium operę, ac ſolutum tandem liberatumq́; eſ-
ſe me labore tam ſinuoſo & plerunque inamœno.
Narrandæ fuerunt fabulæ & hiſtoriæ: deſcriben-
dæ regiones & urbes, tum conſulendi Platonici pe
nè omnes, & reliquæ philoſophorum nationes, &
theologica tractanda, in quibus parcior quàm in

profanis aliquot de cauſis fui. Primum, quòd non
decebat profanum hominem, nec natu grandem
temere de ſanctiſsimis rebus uel definire, uel diſpu
tare. Deinde quòd hiſtoria ſacrarum literarum no-
tior ſolet eſſe lecturis Auguſtinum, & huiuſmodi
authores, quàm ut opus ſit eam per me repeti, quæ
indicatis locis ex ſacris libris fuſius & apertius co-
gnoſci poteſt, quàm ut à me hic pluribus uideretur
explicanda. Iam dicta ex arcanis noſtræ religionis
literis, ab Auguſtino adducta, nonnulla enarraui-
mus: alia prætériuimus, quòd uiderem non hunc
eſſe illorum explicandorum locum. Autores pro-
phanos crebros ad confirmanda Auguſtini dicta
uelut teſtes induximus, quòd fides dictorum pe-
nes illos eſſet, præſertim in profanis rebus, quas ab
illis eſt Auguſtinus mutuatus. Nam in rebus no-
ſtræ pietatis neque Ethnicis quicquam eſt nego-
cij, & ſcriptoribus noſtris non perinde multis ſum
uſus, ne parum firma Auguſtini autoritas exiſtima
retur, niſi illis uelut tibicinibus ſuffulta. Satis enim
uidebatur eſſe dixiſſe Auguſtinum. Hieronymum
frequentius aduocaui, pręcipue ubi De linguarum
ſignificationibus aut interpretationibus agebatur:
quoniam is ut Græci ac Hebræi ſermonis peritia,
ita & cognitione ſanctarum ſcripturarum omnes
noſtræ religionis ſcriptores longe antecellit. Nec
putaui fore interpretis aut controuerſias illas mo-
uere, quas noſtri Theologi in ſcholis magnis a-
nimis agitant: quanquam ijs prima ætate fuimus
imbuti, quæ ab inſtituto, à mente, rationeq́ Augu
ſtini plurimum diſsident: aſpernatusq́ fuiſſet illas,
atque indignatus operi ſuo admiſtas, uelut tritico
lolium, quacunque cœli parte purus ille ac ſanctiſ-
ſimus animus res hominum deſpectat. Itaque nec
diſputandum mihi cenſui uel cum hoc hominum
genere, uel cum antiquioribus quicunque alieni à
ſententia Auguſtini eſſent: nam hoc iam non eſ-
ſet interpretis, ſed defenſoris ac patroni: quū non
modo mea, ſed nec ullius defenſione, aut patroci-
nio ille indigeat. Feci igitur quod Hieronymus in
commentarijs Epiſtolæ ad Galatas præfatur ſe fe-
ciſſe, ut magna ex parte aliorum ſententias tantū
referret: ſic & nos quid alij dixiſſent ſenſiſſentque
contenti lecturis explicuiſſe ſententiam noſtram
continuimus, ueterem Academiæ morem imitati:
tum quod id magis ad enarratorem alieni operis
exiſtimaui pertinere, tum etiam quod cunctari &
ſententiam ſuam non prodere, & conſectari ma-
gis aliena quàm ſua proferre atque oſtentare ante
canos decere potius arbitrabar, qui cenſuris ac iu-
dicijs non parum autoritatis addunt, nec immeri-
to. Multa nunc mihi uera, certa, explorata uiden-
tur, quæ ſi diutius contingat uiuere non modo am
bigua per ætatem uidebuntur, ſed forſan etiam fal
ſiſsima. Idcirco pleriſque in locis delectare magis
lectorem placuit, quàm docere. Et ſi quid docerem
non tam ſeuerè imperãdo uolui perſuadere, quàm
blande rogando monendoq́. Adducti ſumus non
nunquam ea cauſa, quoniam Auguſtinus fuſus eſt
plerunque ac ipſe interpres ſui: ideo labore docen-
A di adempto ludere libuit, & lectorem in digreſſus
aliquos interim non prorſus inamœnos ducere: ſi-
mul ut mei laboris quãdoque partem leuarem, etſi
non onere depoſito certe frigida ſuffuſa, & per ui-
am aliquanto muniriorem, & inter ſata culta'que
ſpectatu iucunda commodiorem. Nam hæc om-
nia quæ dixi, & ſi habent ſuas animi ceu repara-
tiones refectiones'que, habent nihilominus ſuas
ſalebras ſuos accliues colliculos, per quos non ſi-
ne ſudore agas onus: ſuos quoque deſcenſus, per
quos non ſine lapſus periculo facias iter, ne faſce
preſſus in pronum ferare. Illic uero non ſtratam ul
lam uiam inuenias, nec quod recreet oculos, nec
quò uel momentum diuertas, ac ne ubi ſedeas qui
dem feſſus quum conferenda ſunt tempora, quum
B diuerſitas inter authores atque adeo aduerſitas o-
ſtendenda, quum ſæpenumero tollenda, quūque-
rendum, & euoluendum, & diuinandum ubi ſit
locus, quem Auguſtinus affert ex ſcriptore aliquo:
quem locum inuenire multum ac diu quæſitum
caſus eſt ſæpius, quàm eruditionis. Nam in eum in
cidat frequenter imperitiſsimus, quem doctus in-
ueſtigare non potuit diu ueſtigatum. Et hoc mihi
tanto fuit difficilius, ac plus tẽporis extraxit, quod
& imparatus ad hoc opus acceſsi, quū antea qua-
tuor aut quinq; tantum in eo uolumina legiſſem,
nec indices ullos mihi ex lectione confeci: uel in
hunc uel in ſimilem aliquem uſum: quos qui ha-
bent, nę hi felices in literis ſunt, quibus haud exi-
gua laboris demitur pars. His anguſtijs & difficul-
C tatibus inopia Græcorum uoluminū acceſsit, quæ
eſt in hac regione mira. Nam quum paſsim doctis
fias obuius, ſi Ariſtotelem Græcum, aut Demo-
ſthenem, aut uetus teſtamentum, aut Pauſaniam,
aut Iſocratem, aut Iulium Pollucem, aut Euſtathi
um utendum petas, negant ſe habere: nec apud bi
bliopolas uenales inuenias. Quum hic adeſſet E-
raſmus, eius bibliotheca adiuuabar: & illinc aliud
agens aliquot mihi decerpſeram loca, quæ ceu præ
ſagiebat animus uſui mihi aliquando futura. Nam
ea in hæc commentaria intuli. Græcum Platonem
habui in octauum, nonum & decimum libros ſcri
bens: Strabonem plerunque. Pauſaniam nonnū-
quam, ſed præcipue quum in decimumoctauum
commentarer, & aliquot alios, quibus non per-
D inde atque iſtis indigebam. Nõ quidem quòd Au-
guſtinus ad ſe enarrandum magnam Græcorum
autorū copiam deſideret, qui Latinos tantum eſt
ſecutus, quos ſolos penè legerat, aut uerſos è Græ-
cis. Sed certe ſi adiutus maiore Græcorum ſupel-
lectile fuiſſem, potuiſſet opus paulo exire ornati-
us ac locupletius. Itaque nõnulla ſunt à nobis præ
termiſſa, quæ partim ex nullo potuerunt authore
peti, eorum duntaxat qui extant: partim ex recon-
ditis Græcorum literis fuerunt eruenda, alias bi-
bliothecam nacti Græcorum codicum ampliorem
per occaſionem ea lectori ſarciemus. Quanquam
ſedulo illud ante alia eſt à nobis aduigilatum, cura
tum'que, ne multa ſint quæ in hoc opere ſtudioſi
homines cordatique poſſent deſiderare. Quę om-
nia

nia præſtare alijs uel cognitione rerum ampliore, uel ingenio maiore, uel feliciori memoria leue et facile fuiſſet. nobis certe haud ſane credat quiſquã, quàm tædioſum fuerit ac faſtidiorum plenũ: quo fit, ut prima illa, quæ me in opus ſtimulabat, perficiendi facilitas plane perierit. At utilitas quanta ſit futura pronunciare non eſt meum, quod nec in opere ſuo quiſquam uel incorruptus eſt iudex, uel non ſuſpectus: & euentum rei ſitum in fortunæ manu poteſtateque prædicere nemo poteſt, nec ego promittere. Viuet, & legetur, & placebit, & proderit opus, ſi fauerit genius: ſin aduerſetur, concidet ac interibit. Multa grata ſunt & utilia tãtum ea cauſa, quòd ſic libuit fortunæ. Illud modo precari poſſum, ſi quid optando proficitur, tam utile ut ſentiant opus legentes, quàm mihi graue & moleſtum fuit ſcribenti. Itaque primum illud amiſimus, ſecundum incertum eſt, tertium non profecto certius de gratia, unde nomẽ gloriaque ad ſcriptorem redit. Primum non ignoro quantum famæ admirationisque operi etiam optimo detrahatur, quum in alium ſcribitur: id eſt ædificatur in aliena ſuperficie, & uelut ſcribẽdi argumentum ab alio eſt ſuppeditatum: niſi forſan in ſacras literas aliquid commenteris propter ſanctam maieſtatem earum, aut in Ariſtotelem propter receptam ſcholis omnibus autoritatem. Accedit huc quod multi quibus omnia quæ negligunt, aut non capiunt, in grammaticam uertitur, quamlibet in hoc libro ſacra & philoſophica & recondita tractauerimus, grammaticam dicent, ideo præcipue, quòd hiſtorias narrauimus, & fabulas, idem de ipſo Auguſtini opere dicturi, niſi pudor impediret, & reuerentia nominis tam omnibus ſacri & admirandi. Alij hoc hoc totum nec uiſum, nec iudicatum qualicumque cenſeatur nomine, reijcient, & damnabũt: ut proxime quidam Theologiæ licentiatus, quum audiſſet me in libros De ciuitate dei ſcribere, magno faſtidio operam meam tanquam inutilem prorſus uanamq; aſpernatus eſt. Et quid, inquit, opus eſt libris illis illuſtratore plus ſatis ex ſe perſpicuis & claris? O te felicem quiſquis es, cui tam aperti facileſque ſunt hi De ciuitate dei libri. Cæterum mirari, qui audiebãt uel ingenium hominis, uel eruditionem, uel certe impudentiam. Nam imperitiſsime loquebatur, & rerum omnium ueterum erat omnino expers ac rudis, rogauitq; ex his, qui audierant, unus cur ſic cenſeret, quum eſſent tot hiſtoriæ, tot fabulæ, tot philoſophica, tot geographica, tot mathematica. Quid, inquit, illa ad theologum? Deinde ſint, a uel b, non ſum ſollicitus. hoc illud eſt, iſtis nec Cicero, nec Vergilius, nec Plinius, nec alij ſimiles interprete indigent: quum eorum nihil interſit, quis fuerit Scipio, quis Cæſar, quis Pompeius, quis Cato, quæ aut ubi Carthago, Babylonia: herba ne an ſaxum malua, aut beta: Lapis, an lignum magnes, uel adamas: Animal, an metallum Tigris uel Mithra: Sit ne qui ardeat mons Aetna, an Alpes: ardeat ne ſulphure accenſo an harena.

A Quid dixerit, quid ſenſerit Plato, quid atomi Democriti conficiant: quid ſimilares partes ſint Anaxagoræ, aut diſsimilares: quid Pythagoræ tranſanimatio. Iſti ad hæc omnia linea ſunt alba, ſicut dici ſolet, in lapide albo. Tantum illa curanda & expendenda ducunt: an deus poſsit ſuppoſitare hãc pennam, qua ſcribo: an iubere poſsit odium ſui: Poſſit ne diſpenſare Pontifex ſuper uoto profectionis Romanæ, aut Hieroſolymitanæ: An pecunia ſacerdotij penſionem redimere ſit ſimonia. Verum enimuero iſti cenſeant quomodo uoluerint cunq; de opere. Nec eis ſcribo, nec eos curo mea legere: nec eorum iudicium cenſuramque naucifacio, nec eis placere ſtudeo, & doctius putabo me ſcripſiſſe, ſi diſplicuero. At illud magnopere dolendum B eſt inſidere ſæpenumero ingenijs doctorum quidem, ſed non perinde bonorum hominum pernicioſum inuidẽtiæ uirus, qua bona opera inceſſant, lacerent, proſcindant, aut perdere conentur profutura, aut allatura lucem obſcurare. Hinc odium, & ex odio rabioſa maledicentia, & impotentis animi uerba, & rixæ, & iurgia, & calumniæ. Hinc ſæpe deſperatio & deſponſio meliorum ingeniorum, quum pertæſa rem ſic amaram & inamabilem ab omni ſcribendi & iuuandæ poſteritatis ratione auertuntur, plerũque & ab ſtudijs etiam: quod tantum abeſt, ut inuida ingenia fieri doleant, ut ſe ex hoc fructum capere ſingularem exiſtiment, ac laboris ſui præmium: finem uero quem deſtinarant, ſi conſequantur, ut ceſſent omnes, nemo bene- C faciat. Quod Terentius, ut alios uitæ humanæ mores, ſic & iſtum prudenter expreſsit, quum maleuolum & inuidentem poetam omnibus contendiſſe uiribus ait, ab ſcribendo uti deterreret, & in ocium transferret. Neque uero id ego dixerim, quod ægre feram me, uel admoneri, uel etiã reprehendi. dij meliorem mentem. imò debere me multum profitebor potiora ſuggerenti, & reprehendenti doctè. Nam & meipſum non pigebit mutare ſententiam, ſi uel ſtudium uel ætas alia docuerit meliora. Cæterum permoleſtũ eſt, atq; intolerandum pronunciari ſemel de toto opere, damnariq; ceu imperitum aut futile, quũ nec legeris, nec forſan ſi legeris, inueneris uſq; adeo multa, quæ cõuelles: uel ipſe ſi tantundem præſtare tentes, uel non D ualeas, uel ſudes ſatis. Aut ſi unum, aut ad ſummũ alterũ deprehendas erratũ, propter illa opus tantũ tamq; uarium reijcias uniuerſum, & cõtemnas: uelut ſi egregio inſperſos reprehẽdas corpore neuos, ut Horatius inquit. In ſumma, quandoquidẽ hominum linguas nec habeo in manu mea, & liberas decet eſſe in liberis ſtudijs, non deprecor quo minus ſentiat, loquaturq; de opere quiſq; pro libito. Si enim malũ eſt opus, iraſci ob ueritatẽ nõ debeo: ſin bonũ, eos qui maledixerint, ſua inuidentia exedet tanq; uenenũ: in quo uno iuſtiſsima eſt inuidia ipſa cęteris in rebus iniquiſsima. Hoc ſolũ etiam atq; etiam rogo, & obſecro: ut ſi quis à me diſſenſerit, uolueritq; id ſcriptis teſtari, meminerit modeſtiæ,

nouarent, exiſtimātes, quū exatiati ſuis opibus du-
ces eſſent, facturos ſæuiendi & rapiēdi finem. Sed
illi dum maligne commeatus partiuntur, & curāt,
famem intolerabilem effecerunt, quæ & ipſis du-
cibus & Ro. principi exitio fuit. Gothi enim cum
fame iam ſe uelut beluas uiderēt peti, correptis tu-
multuoſiſsime armis Romanos duces cum præſi-
dijs atrociter cædunt, & ira armati totam Myſiam
peruagantur, inq; proximam tranſcendunt Thra-
ciam, quam ſibi uectigalem reddiderunt. Hic illis
occurrit Valens, pugnatumq; eſt acriter, fuſis fu-
gatiſq; Romanis, magna in eis facta ſtrage. Sauci-
us Imp. in hoſtiū poteſtatē uiuus uenit. quē illi effe-
ratiores poſt tantum exhauſtum ſanguinem uiuū
cremauerunt, rectaq; Byzantium petunt: & nullis
obuiam factis armis, urbem corona cingūt, quæ ali-
quandiu opera & conſilio Dominicæ Valentis cō-
iugis obſidionē ſuis opibus tulit cōfirmatis in fidē
principis ciuiū animis magna Dominicæ largitio-
ne. Poſt Valentiniani Valentis fratris uirtute ſolu-
ta obſidione, retro abierunt. Valentinianus Theo-
doſium Hiſpanū uirū accitū ex Hiſpania adopta-
uit, participemq; fecit imperij. Hic Gothos multis
prælijs fregit, cōtuditq;, & ſupplices pacē coegit pe-
tere: quam quū dediſſet, rexq; eorūq; Athalaricus
Byzantiū ad Theodoſium ægrū uiſendum ueniſ-
ſet, rex in morbum lapſus aliquot poſtea mēſibus
moritur. Gothi toto imperij Theodoſii tēpore ſub
Romano imperatore militarūt: nec regem habue-
runt aliū, nec ducem, niſi quem Romanus dediſ-
ſet imperator. Inter hæc Theodoſius, Mediolani
princeps ſine cōtrouerſia & bello et pace optimus
moritur, Baſſo & Philippo coſs. relictis Archadio
& Honorio filijs, & Placidia filia. Archadium By-
zantio & illi oriētali præfecit imperio, Honorium
occidentali Romanæq; urbi. Et quia iuuenes ad-
modum erant, tutores educatoreſq; teſtamento aſ-
ſignauit: illi Ruffinū, huic Stiliconem, uafrum u-
trūq; & ſceleratū hominē, cuiuſmodi ingenia facil-
lime in intimas ſe ſolent aulas inſinuare. Hi princi-
pum ætate iniuriæ obnoxia ad ſuas ambo augen-
das opes magnamq; ſibi & immodicam parandam
potentiam abutentes, nō iam de priuata aliqua ma-
gnitudine cogitare, ſed ad principale ipſum faſtigiū
animos nefarijs cogitationibus adiecerant. Ruffi-
nus ſibi, Stilico filio imperium affectabat. Quum
hęc uterq; cōſilia agitaret, bello opus erat ad eas res
perficiēdas, ut tēpeſtate turbatis rebus quū minus
eorū deſideria deprehenderent, tum uero perfice-
rent facilius perculſis principū animis bellorū ter-
roribus, nihil nō cōcedentibus proximis ſibi uiris,
& qui rerū omniū adminiſtrationib. præeſſent. Nā
in pace uelut ſereno & trāquillo cęlo & cognoſci
tenebras ſuorū animorū, et puniri conſulentib. per
ociū principib. poſſe nō ignorabāt. Quocirca Go-
thos gentē ad res nouas tumultuſq; bellicos exciē-
dos aptiſsimā ſpe ingentis prædæ uterq; ſollicitat,
ut ſuo principi bellū faciat. Gothi occaſionē adeſ-
ſe rati, uel rei alicuius bene gerēdę, uel certe inten-
tato bello domū cū haud parua redeundi præda, ar-

Valens imperator uiuus crematur à Gothis.

ma induunt, regeq; de ſuo corpore ex Balthorum
illuſtri familia Halarico creato, fines ſuos magno
uicinorum terrore egrediūtur. Huic ſe paulo poſt
Rhadagaſus cum ducentorum Gothorū millibus
coniungit: quumq; nulla ſatis terra multitudini a-
lendæ eſſet, caſtra duces diuidunt: diuerſiſq; profe-
cti uijs per Pannoniam, Illyricū, Noricumq;, incen-
ſis uaſtatiſq; obuijs rebus omnibus in Italiā ueni-
unt. Ruffinus quū imprudentius cogitata exeque-
retur, ad Theſſalonicā à militib. occiſus eſt. Stilico
aſtutius cōſilia celabat. & Rhadagaſus quidē per
Etruriam ad urbem cū agmine ueniebat, longe la-
teq; quacunq; iret fugam terroreq; oſtendens. Tre-
pida Romana ciuitas mercenarios duces uenienti
opponit. Rhadagaſus incōſultius exercitu caſtriſq;
diſpoſitis in loca ſe iniquā pręcipitauit. Commea-
tibus ademptis multitudinē ſuam fame cōfecit. Ip-
ſe comploratis rebus dum fugam per occulta cum
paucis tentat, à Romanis militibus interceptus ne-
catuſq; eſt, Gothorum multitudine uiliſsimis pre-
cijs diuendita. Secūdum hanc Gothorum cladem
Halaricus in Italiam uenit, maiorib. adhuc miſcens
omnia terroribus, q̄ fecerat Rhadagaſus. Ad cu-
ius rei nuncium, Stilico qui Byzantij erat, pręmiſ-
ſa copiarū parte, quę extremū Gothorum agmen
carpendo ab ſtrage aliqua magna agrorumq; uaſta-
tione hoſtem deterreret. Ipſe per oram ſuperi ma-
ris cum uiribus peditatus equitatuſq; ad hoſtes per-
uenit, uterq; exercitus caſtra prope Rauennam cō-
tulit: Gothi Pollentiam uiam obtinebant, numero
quidem potiores, ſed arte & diſciplina militari ne-
quaquā cum exercitu Romano cōparandi. Stilico
bellico aſtu plerunq; Gothos ſuperauit, cōpulitq;
in arctū quendam locum, ubi ſedens conficere po-
terat bellum, ſi uoluiſſet: uerum cum exercitu eſſe
decreuerat, quouſq; populares ſui Vandali in Gal-
liam ueniſſent. Pro indubio enim habebat eam fo-
re certam occaſionē imperij Eucherio filio paran-
di. Ita leuibus aliquot certaminibus hoſtē laceſſen-
do tempus trahebat, quod Halaricus quum per oc-
cultos meatus olfeciſſet, ad Honoriū detulit. Eoq;
uelut munere quū placatiore ſibi Honorio ſe uſu-
rum exiſtimaret, per eoſdem legatos quos ad dete-
gendum Honorio ſcelus Stiliconis miſerat, Galliæ
partē ſuæ multitudini petijt: Victuros ſe legib. Ro-
manis, nec paruo futuros uſui imperio, belliſq; Ro-
manis, nulliſq; prouincialib. uel fide uel obſequio
erga Romanos ceſſuros. Imperator ancipiti malo
cōcuſſus in partē ditionis Gothos recipere, q̄ Stili-
conis perfidia ſibi ſuiſq; exitiū parare maluit. Neq;
enim primus detulerat ad Honorium Halaricus,
quod Stilico coqueret ſcelus. Nec tamen tutū pu-
tabat quouis tempore uirum tollere ex duabus u-
xoribus ſibi ſocerum, & opibus ſupra priuatum
faſtigium pollentem, potentēq;. Simul igitur cum
legatis Gothorum literas ad Stiliconem mittit, ut
primo quoque tempore Gothos in Galliam ueni-
re permittat. Nuncius hic fuit Stiliconi aſper &
importunus: quippe & ſe fraudari tanta ſpe uide-
bat, & ſua conſulta palàm fieri ſuſpicabatur. Hæ-

Balthorum familia.

ſit aliquandiu acer & ferox animus, tandem quod
tutius erat ſecutus, paritutum ſe iuſsis principis ſui
reſpondit. Sed ne res in totum è manibus elabere-
tur, Saulum quendã cum Iudaicis copiꝭs ſubornat,
qui Gothorum ueſtigiꝭs proxime inſiſtẽs, cæſis per
occaſionẽ aliquot millibus irritabilem populum ad
fœdus rumpendũ impellat. Saulus dominico die,
quo ex uetere noſtrę religionis inſtituto feriamur,
quum toti rebus ſacris intenti Gothi eſſent, impe-
tũ in eos facit, primoq́; tumultu aliquot ex eis ſter-
nit. territi Gothi ſubito quantũ in trepidatione re-
rum fieri poterat, num ad arma concurrendũ eſſet,
conſultant. Venerat enim in religionem feſto ſer-
uatoris die arma tractare, humanum ſanguinẽ fun
dere, cędes hominũ facere. Sed quum Iudæi modũ
occidendi trucidandiq́; non ponerẽt, ſibi quiſq; cõ B
ſilium cœpit nõ expectato cõmuni, ut arma ſui tuẽ
di gratia indueret. Quumq́; iam frequentes armati
cõuenilſent, Halaricus pro tempore inſtructa acie
imbelle genus hominum facile ſiſtit. Hinc conni-
xi aliquantum Gothi Iudæos fundunt, fugãtq́;: Et
quæſti coactos ſe à uiolatoribus humani iuris diui-
num ius polluere ac cõtaminare, Chriſtum ipſum
inuocantes, per cuius iuratum numen fœdus eſſet
utrinq; ſancitũ, cuiusq́; ferias cõtra ſuam uolunta-
tem cruore, cædibus, ſtrage fœdaſſent, ira incenſi,
per mediã Italiam ad urbem ferre ſigna pergũt. Di
miſerat Stilico nonnullos milites tanquam ſine bel
lo inutiles, quos ad præſentẽ terrorem coactus eſt
ab imperatore repetere, ſimul cũ ſupplemẽto copia
rum, ut maximis uiribus Gothorũ conatibus obuiã C
iretur. Honorius patefactis Stiliconis conſiliꝭs, ma-
gnam militũ manum ad eum mittit, dato ducibus
occulte negocio, ut opportuno rei agendæ tempo
Stilico interficitur re captato, Stiliconem cum filio obtruncẽt. Illi cõ-
municato inter ſe conſilio, dieq́; deſtinato, quo im-
perata principis ſtrenue peragerent, diuerſi Stilico
nem ac filium adorti, & eos ipſos, & ex neceſſariꝭs
aliquot, qui uim parabant, Romæ in foro Pacis in-
terficiunt. Imprudens tamen & ignauus princeps,
duce ſublato, in eius locũ neminem ſurrogauit, cre
do ne ullus parẽ nactus potentiã, ſimilia moliretur.
Ita exercitus ſine præcipuo aliquo duce miſere à
Gothis fuſus, per multas clades terrorem Gothici
nominis ingẽtem imbibit. Gothi ſuperiores facti,
ad urbẽ Romã ſigna infeſta ducũt, eamq́; obſidio- D
ne diu preſſam, capiunt, diripiunt maiori tumultu
atq; expilatione rerũ, ꝗ cædibus aut ſtupris, aliꝭsq́;
tetris ac fœdis facinoribus, quæ urbibus expugna-
Halarici edicta tis cõmitti per inſolentiam militũ ſolent. Halaricus
enim urbẽ ingreſſurus, duo in caſtris edicta propo
ſuerat. Alterũ à cæde & uiolatione hominum abſti
nerent, ſibi eiuſmodi res diſplicituras. Alterum, ut
capitale eſſet, ſi quis eum qui ad templa principũ
Apoſtolorum confugiſſet læderet, aut ipſa templa
Roma capta uiolaret. Capta eſt à Gothis Roma, anno poſt ean
dem conditam. M. C. L X I I I I. Cal. Apri. Flauio
et Varrone coss. Quo pacto ſit capta, parum expli
cant rerum ſcriptores. Baptiſta Egnatius ſe modũ

A eius rei dicit ex Procopio Græco afferre, miranq́;
interpretem uel eum locum ſcientẽ prudentemq́;
tranſiliꝭſſe: uel ſi in mutilum incidit codicem, parũ
animaduertiſſe, quid deeſſet. Procopium Gręcum
nondum uidi: fides erit penes Egnatium, hominẽ
diligentem ac bene doctum, quantũ ex ſcriptis iu-
dicare poſſum. Scribit ergo: Obſederat Romã Ha
laricus iam bienniũ, nec Honorius, qui Rauennæ
deſidebat, aut ferre ſuppetias poterat, aut audebat.
Nam quum nihil minus ꝗ de urbis ſalute ſolicitus
eſſet, Stilicone interfecto, ducẽ exercitui minime
præfecerat, qui rem aduerſus Gothos adminiſtra-
ret. Vnde Gothis obſidendæ urbis cogitatio, Ro-
mano milite aut dilapſo, aut ſegniter rem agente.
Verum eam fruſtra obſeſſam, cum expugnare ui
B nõ poſſent, ad dolum hoſtis barbarus uertitur. Pro
fectionẽ in patriã ſimulat, trecentosq́; iuuenes cor
poris et animi ui pręſtantes deligit, quos Romanis
principibus dono det, inſtructos prius, ut omni ob
ſequio dominos ſuos promereri ſtudeãt: & ad cer-
tam diem circa meridiem, quũ Romani principes
ſomno uel ocio uacarent, ad Aſinariã portam ad-
uolent: interfectisq́; improuiſo inſultu cuſtodibus,
portã ſibi pręſto futuris aperiãt. Interea Gothi quũ
reditum alia atq; alia deeſſe ſibi ſimulantes differ-
rent, trecẽti illi iuuenes occaſione egregie uſi, por
tam ſtato die ſuis aperiunt, & intromiſſus Gothus
maiore ignominia, ꝗ damno urbem omnẽ popu-
latur. Sunt qui Probę illuſtris fœminæ & opulẽtiſ-
ſimæ opera patefactã Gothis portã exiſtimẽt, quũ
C plebẽ Romanã paſsim fame & morbis, pecudum
more cadentẽ miſeraret. Duo ſunt cognitu nõ in
digna, unũ edictum ab Halarico fuiſſe, ut quicũq;
in tẽpla diuorum confugerent, præcipue Petri &
Pauli, his nulla uis inferretur. quod & ſumma fide
ſeruatũ. Alterum quod quũ nunciatũ Honorio eſ-
ſet Rauẽnæ, Romã perditã: credidit ille de pugna
ci Gallo, cui nomẽ erat Romę, ſignificatũ eſſe, ad-
miratũq́; uehemẽter tam ſubito periꝭſſe eũ, qui cũ
pauloante feſtiuiſsime luſerat. Hęc Egnatius. Has
omnes clades maledicẽtiſsima & impia gẽs religio
ni Chriſtianę imputabat, negans futurũ, ut capta
unquã eſſet Roma, ſi deorũ religiones à maiorib.
cultas traditasq́; poſteris tenuiſſent, quaſi uero nõ
eandẽ ob cauſam, quia uiolatũ eſt ius humanũ, Gal
D li olim uigentibus, ut aiunt, maxime impiꝭs illis in-
ſaniꝭs, urbẽ ceperint, & diruerint: ceu nõ multi im
peratores Chriſtiani optime rem geſſerint, & tan-
quam non hæc inclinatio imperiꝭ & manifeſtus ad
ruinã caſus cœperit ſub imperatoribus gentilibus,
& nõ per eandẽ ſocordiã, ignauiãq́; Honorius ami
ſerit Romam, per quam Galienus Aegyptũ, Aſiã,
& Galliam, ad quarum perditarũ rumores dictis lu
ſerit facetis. Aduerſus hos igitur homines ſanctæ
religionis, etiamſi nulla cõtigiſſet calamitas, inimi-
cos, & infenſos, libros cõſcripſit Auguſtinus duos
& uiginti, Ciuitatem dei, hoc eſt, Chriſtianam reli
gionem aduerſus rabioſas atq; impias eorum que-
relas defendens.

DIVI AVRELII AVGVSTINI

IN LIBROS DE CIVITATE DEI EX IPSIVS AVTORIS RETRACTATIONVM LIBRO SECVNDO ARGVMENTVM.

NTERBA Roma Gothorum irruptione, agētium ſub rege Alarico, atq; impetu magnæ cladis euerſa eſt: cuius euerſionem deorum falſorum, multorumq; cultores, quos uſitato nomine Paganos uocamus, in Chriſtianam religionem referre conantes, ſolito acerbius, & amarius, deum uerũ blaſphemare cœperunt. Vnde ego exardeſcens zelo domus dei, aduerſus eorum blaſphemias, uel errores, libros De ciuitate dei ſcribere inſtitui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret: & me prius ad ſoluendum occupabant. Hoc autem De ciuitate dei grande opus, tandem uiginti duobus libris eſt terminatum: quorum quinq; primi, eos refellunt, qui res humanas ita proſperari uolunt, ut ad hoc multorum deorum cultũ, quos Pagani colere conſueuerunt, neceſſarium eſſe arbitrentur: & quia prohibentur, mala iſta exoriri atq; abundare contendunt. Sequentes autem quinq; aduerſus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala, nec defuiſſe unquam, nec defutura mortalibus: & ea nunc magna nunc parua, locis, temporibus, perſoniſq; uariari: ſed deorum multorum cultum, quo eis ſacrificatur, propter uitam poſt mortem futuram, eſſe utilem diſputant. His ergo decem libris, duæ iſtæ uanæ opiniones Chriſtianæ religioni aduerſariæ, refelluntur. Sed ne quiſquam nos aliena tantum redarguiſſe, non autem noſtra aſſeruiſſe, reprehenderet, id agit pars altera operis huius, quæ duodecim libris continetur. Quanquam, ubi opus eſt, & in prioribus decem, quæ noſtra ſunt, aſſeramus, & in duodecim poſterioribus redarguamus aduerſa. Duodecim ergo librorum ſequentium, primi quatuor continent exortum duarum ciuitatum: quarum eſt una dei, altera huius mundi. Secũdi quatuor, excurſum earum, ſiue procurſum. Tertij uero, qui & poſtremi, debitos fines. Ita omnes uiginti & duo libri, cũ ſint de utraq; ciuitate conſcripti, titulum tamē à meliore acceperunt, ut De ciuitate dei potius uocarētur. In quorũ decimo libro nō debuit pro miraculo poni in Abrahę ſacrificio, flāmam cœlitus factā inter diuiſas uictimas cucurriſſe: quoniā hoc illi in uiſione mōſtratum eſt. In decimo ſeptimo libro, quod dictum eſt de Samuele, non erat de filijs Aaron: dicendum potius fuit, non erat filius ſacerdotis. Filios quippe ſacerdotum, defunctis ſacerdotibus, ſuccedere magis legitimi moris fuit. Nam in filijs Aaron reperitur pater Samuelis, ſed ſacerdos non fuit: nec ita in filijs, ut eum ipſe genuerit Aaron: ſed ſicut omnes illius populi dicuntur filij Iſrael. Hoc opus ſic incipit,Glorioſiſsimam ciuitatem dei &c.

ELENCHVS CAPITVM
PRIMI LIBRI DE CIVITATE DEI
AD MARCELLINVM.

1 De aduerſarijs nominis Chriſti, quibus in uaſtatiōe urbis propter Chriſtū Barbari pepercerūt uictis.
2 Quod nulla unquā bella ita geſta ſint, ut uictores propter deos eorū, quos uicerant, parcerent uictis.
3 Quod imprudēter Romani deos penates, qui Troiā cuſtodire nō poterāt, ſibi crediderint ꝓfuturos.
4 De aſylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Græcis, & baſilicis Apoſtolorum, quæ omnes ad ſe confugientes, à Barbaris defenderunt.
5 De generali conſuetudine hoſtium, uictas ciuitates euertentium, quid Cato ſenſerit.
6 Quod ne Romani quidem ita ullas ceperunt ciuitates, ut in templis earum parcerent uictis.
7 Quòd in euerſione urbis, quæ aſpere geſta ſunt, de conſuetudine acciderint belli: quæ uero clementer, de potentia prouenerint nominis Chriſti.
8 De commodis atq; incommodis, quæ bonis, atq; malis plerunq; communia ſunt.
9 De cauſis correptionum, propter quas, & boni, & mali pariter flagellantur.
10 Quòd ſanctis in amiſsione rerum temporalium nihil depereat.
11 De fine temporalis uitæ, ſiue longioris, ſiue breuioris.
12 De ſepultura humanorum corporum, quæ Chriſtianis etiam ſi fuerit negata, nil adimit.
13 Quæ ſit ratio ſanctorum corporum ſepeliendi.
14 De captiuitate ſanctorum, quibus nunquam diuina ſolatia defuerunt.
15 De Marco Regulo, in quo captiuitatis ob religionem etiam ſponte tolerandæ extat exemplū, quod tamen illi deos colenti prodeſſe non potuit.
16 An ſtupris, quæ etiam ſanctarum forte uirginum eſt paſſa captiuitas cōtaminari potuerit uirtus animi, ſine uoluntatis aſſenſu.
17 De morte uoluntaria ob metum pœnæ, ſiue dedecoris.
18 De aliena uiolentiarum libidine, quam in oppreſſo corpore mens inuita perpetitur.
19 De Lucretia, quæ ſe ob illatum ſibi ſtuprum, peremit.
20 Nullam eſſe autoritatem, quæ Chriſtianis in qualibet cauſa ius uoluntariæ necis attribuat.
21 De interfectionibus hominum, quæ ab homicidij crimine excipiuntur.
22 Quòd nunquam poſsit mors uoluntaria ad magnitudinem animi pertinere.
23 Quale exemplum ſit Catonis, qui ſe, uictoriam Cæſaris non ferens, interemit.
24 Quòd in ea uirtute, qua Regulus Catone præſtantior fuit, multo magis emineant Chriſtiani.
25 Quòd peccatum, non per peccatum debeat declinari.
26 De his quæ fieri non licet, cum à ſanctis facta noſcuntur, qua ratione facta credenda ſint.
27 An propter declinationem peccati, mors ſpontanea appetenda ſit.
28 Quo iudicio dei in corpora continentium libido hoſtilis peccare permiſſa ſit.
29 Quid familia Chriſti reſpondere debeat infidelibus, cum exprobrāt, quòd eam à furore hoſtiū non liberauerit Chriſtus.
30 Quàm pudendis proſperitatibus affluere uelint, qui de Chriſtianis temporibus conqueruntur.
31 Quibus uitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi.
32 De Scenicorum inſtitutione ludorum.
33 De uitijs Romanorum, quos patriȩ non correxit euerſio.
34 De clementia dei, quæ urbis excidium temperauit.
35 De latentibus inter impios eccleſiæ filijs, & de falſis intra eccleſiam Chriſtianis.
36 De quibus cauſis ſequenti diſputatione ſit diſſerendum.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI AD MARCELLINVM DE CIVITATE DEI CONTRA PAGANOS LIBER PRIMVS.

**De aduerſarijs nominis Chriſti,qui/
bus in uaſtatione urbis propter Chri
ſtum Barbari pepercerunt,uictis.
Caput primum.**

LORIOSISSIMAM ci
uitatẽ dei,ſiue in hoc tem
porum curſu,cũ inter im/ B
a pios peregrinatur [a] ex fi/
de uiuens, ſiue in illa ſta/
bilitate ſedis ęternę,quã
nunc expectat per patiẽ
tiam, quoadusq; [b] iuſtitia
cõuertatur in iudicium,deinceps adeptura per
excellentiam uictoria ultima & pace perfecta,
hoc opere ad te inſtituto, & mea promiſsione
debito,defendere aduerſus eos, qui conditori
eius deos ſuos præferunt,fili chariſsime [c] Mar/
celline,ſuſcepi. Magnum opus,& arduum, ſed
deus adiutor noſter eſt. Nam ſcio, quibus uiri/ C
bus opus ſit,ut perſuadeatur ſuperbis, quanta
ſit uirtus humilitatis,qua fit ut omnia terrena ca
cumina temporali mobilitate nutantia,non hu
mano uſurpata faſtu,ſed diuina gratia donata
celſitudo tranſcendat. Rex enim deus & condi
tor ciuitatis huius, de qua loqui inſtituimus, in
ſcriptura populi ſui ſententiam diuinæ legis a/
Iaco. 4 peruit,qua dictũ eſt: Deus ſuperbis reſiſtit, hu/
milibus autem dat gratiam. [d] Hoc uero quod
dei eſt,ſuperbæ quoq; animæ ſpiritus inflatus
affectat,amatq; ſibi in laudibus dici:
Aeneid. 6 [e] Parcere ſubiectis & debellare ſuperbos.
Vnde etiam de terrena ciuitate,quæ cum domi D
nari appetit,& ſi populi ſeruiant, ipſa ei domi/
nandi [f] libido dominatur: non eſt prætereun
dum ſilẽtio,quicquid dicere ſuſcepti huius ope
ris ratio poſtulat,& facultas datur. Ex hac nãq;
exiſtunt inimici,aduerſus quos defendenda eſt
dei ciuitas: quorum tamẽ multi correcto impie/
tatis errore,ciues in ea fiũt ſatis idonei: multi ue
ro in eam tantis exardeſcunt ignibus odiorum,
tamq; manifeſtis beneficijs redemptoris eius
ingrati ſunt,ut hodie contra eam linguas non

mouerẽt,niſi ferrũ hoſtile fugientes, in ſacratis
eius locis uitã,de qua ſuperbiũt, inuenirẽt. An
non etiam illi Romani Chriſti nomini infeſti
ſunt,quibus propter Chriſtum Barbari peper
cerũt? Teſtantur hoc martyrũ loca, & Baſilicæ
apoſtolorũ,quę in illa uaſtatiõe urbis ad ſe cõ/
fugiẽtes [g] ſuos [h] alienosq; receperunt. Hucusq;
B cruẽtus ſæuiebat inimicus: ibi accipiebat limitẽ
trucidatoris furor: illo ducebãtur à miſerãtibus
hoſtibus,quib. etiã extra ipſa loca pepercerãt,
ne in eos incurrerẽt,qui ſimilẽ miſericordiã non
habebãt. Qui tamẽ etiã ipſi alibi truces atq; ho
ſtili more ſæuiẽtes,poſtea ꝙ ad loca illa uenie
bant,ubi fuerat interdictũ quod alibi iure belli
licuiſſet,tota feriẽdi refrenabatur immanitas,&
captiuãdi cupiditas frangebatur. Sic euaſerunt
multi qui nũc Chriſtianis tẽporib. detrahũt: &
mala,quę illa ciuitas pertulit, Chriſto imputãt:
Bona uero quæ in eos,ut uiuerẽt propter Chri
C ſti honorẽ,facta ſunt, nõ imputant Chriſto no
ſtro,ſed fato ſuo: cũ potius deberent,ſi quid re/
cte ſaperẽt,illa quæ ab hoſtibus aſpera & dura
perpeſſi ſunt,illi diuinæ prouidentiæ tribuere,
quæ ſolet corruptos hominum mores [i] bellis e/
mendare atq; conterere: itemq; uitam mortali
um iuſtam atq; laudabilem, talibus afflictioni
bus exercere,probatamq; uel in meliora tranſ/
ferre,uel in his adhuc terris propter uſus alios
detinere. Illud uero quod eis uel ubicunq;, pro
pter Chriſti nomen uel in locis Chriſti nomini
dicatiſsimis & ampliſsimis,ac pro largiore mi
ſericordia ad capacitatem multitudinis electis;
D præter bellorum morem truculenti Barbari pe
percerũt,hoc tribuere temporibus Chriſtianis:
hinc deo gratias agere,hinc ad eius nomen ue
raciter currere,ut effugiant [k] pœnas ignis æter
ni: Quod nomen multi eorum mẽdaciter uſur
parunt,ut effugerent pœnas præſentis exitij.
Nam quos uides petulanter & procaciter inſul
tare ſeruis Chriſti,ſunt in eis plurimi qui illum
interitum cladem q; non euaſiſſent, niſi ſeruos
Chriſti ſe eſſe finxiſſent. Et nunc ingrata ſuper
bia atque impiiſsima inſania, eius nomini reſi

eum tempore tranſuecta, accepto oraculo manſurã urbem, quandiu & in ea Palladium illud. Quo circa in intimam arcis partem eſt reconditum, effecto altero quodam Palladio illi ſimillimo, quod in publico negligentius aſſeruabatur. Quũq; Pyrrhus ex Heleno uate Priami filio, inexpugnabilem eſſe Troianam urbem, ſaluo in ea Palladio, cognouiſſet, idq; principib. Græcorũ renunciaſſet, Vlyſſes & Diomedes per fraudem primum ingreſsi, deinde facta in cuſtodes ui, Palladiũ illud imaginarium ſurripuerũt. alterum capta iam urbe, Sycas Aeneæ tradidit cum magnis dijs, quos Penates Troianos uocant. Aeneas in Italiam illa omnia ſecum aduexit. Hinc ex Alba lõga, ſiue ut Varro putat, ex Lauinio Romam Palladium tranſlatum eſt, ſtatutũq; in æde Veſtæ, quæ quum deflagraret, L. Metellus Pont. Max. Palladium medio ex incendio ſuſtulit, amiſsis luminibus. Palladium uulgo conſpectum eſt Heliogabalo Imperatore incenſa æde Veſtæ. Herodianus. Fuit alterũ Palladiũ, quod Athenis in arce dicauit Nicias. d Virgineas.] Nam Pallas uirgo ſemper fuit. e Nec tamen quod ſequitur uerum eſt.] Nimirum, nam à mẽdace Sinone dicitur, quanquã uerũ eſſe poteſt, ſpem Danaum eſſe tũc fractam. ſed nihilominus Troiam ceperunt. f Quomodo ergo colebatur.] Argumentum à minore, qui poterit ſeruare ciues & patriam, quum ne cuſtodes quidem potuerit ſeruare, quod erat minus, & certe natura ipſa prius.

Quàm imprudẽter Romani deos Penates, qui Troiam cuſtodire nõ potuerãt, ſibi crediderũt profuturos. Cap. III

CCE quibus dijs urbem Romani ſeruandam, ſe commẽdaſſe gaude/
E bant. O nimium miſerabilem errorem. Et nobis ſuccẽſent cum de dijs eorum talia dicimus, nec ſuccenſent autoribus ſuis, quos ut ediſcerẽt, mercedem dederunt: doctoreſq; ipſos inſuper, & ſalario publico, & honoribus digniſsimos habuerũt. Nẽpe apud Vergilium, quem propterea paruuli legunt, ut uidelicet Poeta magnus omniũq; præclariſsimus atque optimus, teneris ebibitus annis non facile obliuione poſsit aboleri, ſecundum illud Horatij,

a Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorẽ Teſta diu. Apud hunc ergo, Virgilium nempe, Iuno inducitur infeſta Troianis, Aeolo uentorum regi aduerſus eos irritando dicere.

b Gẽs inimica mihi Tyrrhenũ nauigat æquor, Ilium in Italiam portans, uictoſq; Penates.

c Itáne iſtis Penatibus uictis, Romam ne uinceretur, prudentes commendare debuerunt?

d Sed hæc Iuno dicebat uelut irata mulier quid loqueretur ignorans. Quid Aeneas ipſe e pius toties appellatus, nónne ita narrat?

f Panthus Otriades, arcis Phœbiq; ſacerdos, Sacra manu, uictoſq; deos, paruumq; nepotẽ
A Ipſe trahit, curſuq; amens ad limina tendit.

Nónne deos ipſos, quos uictos non dubitat dicere, ſibi potius quàm ſe illis perhibet commendatos, cum ei dicitur,

g Sacra, ſuoſq; tibi cõmendat Troia Penates?

Si igitur Virgilius tales deos, & uictos dicit, &, ut uel uicti quoquo modo euaderent homini commendatos, quę dementia eſt exiſtimare his tutoribus Romam ſapienter fuiſſe commiſſam, & niſi eos amiſiſſet, non potuiſſe uaſtari? Immo uero uictos deos tanquam præſides ac defenſores colere, quid eſt aliud quàm tenere
B non numina bona, ſed h dæmonia mala? Quãto enim ſapientius creditur, non Romam ad iſtam cladem non fuiſſe uenturam, niſi prius illi periſſent, ſed illos potius olim fuiſſe perituros, niſi eos, quantum potuiſſet, Roma ſeruaſſet. Nam quis non, cum aduerterit, uideat, quanta ſit uanitate præſumptum, non poſſe uinci, ſub defenſoribus uictis, & ideo periſſe, quia i cuſtodes perdidit ſuos deos: cum uel ſola potuerit eſſe cauſa pereundi, cuſtodes habere uoluiſſe perituros? Non itaq; cum de dijs uictis illa cõſcriberentur, atq; canerentur, poetis libebat mentiri, ſed cordatos homines cogebat ueritas cõfi/
C teri. Verum iſta oportunius alio loco diligenter, copioſeq; tractanda ſunt. Nunc quod inſtitueram, & de ingratis hominibus dicere, parumper explicem, ut poſſum: qui ea mala quæ pro ſuorum morum peruerſitate merito patiuntur blaſphemantes, Chriſto imputant, Quod autem illis etiam talibus propter Chriſtum parcitur, nec dignantur attendere, & eas linguas aduerſus eius nomen dementia ſacrilegæ proteruitatis exercent, quibus linguis uſurpauerunt mendaciter ipſum nomen, ut uiuerẽt: uel quas linguas in locis ei ſacratis metuendo preſſerũt, ut illic tuti atq; muniti eſſent, & ubi propter cũ
D illæſi a b hoſtibus fuerant, inde in eum maledictis hoſtilibus proſilirent.

L. VIVES

a Qvo ſemel.] Horatius epiſtola ij. Citatur paſsim in argumentum uirium aſſuefactionis in animis teneris: quale eſt illud eiuſdem, Neque amiſſos colores Lana refert medicata fuco. b Gens inimica.] primo Aenei. Erat Iuno Troianis inimica: primũ quod genus ducebant à Dardano Iouis & Electræ filio, quæ fuit Iunonis pellex. Secundũ, quia raptus Ganymedes Trois filius, Hebæ ipſius Iunonis filiæ erat miniſterio prælatus. Tertium quòd Antigone Laomedontis filia Iunonis formã ſpreuit, idcirco uerſa in ciconiam. Poſtremo, quod in iudicio de forma, uicta diſceſſerat, iudice Paride Priami filio. c Itáne iſtis penatib.] De penatib. maior eſt & intricatior diſputatio, quàm de Palladio. Penates

quaſi penites exiſtimo dici, quod penitiſsimi ſunt dij, & proprij. Macrobio illorum placet ſententia, qui deos penates dixerunt eſſe, per quos penitus ſpiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poſsidemus. Itaq; penates ſunt præſides & cuſtodes dij. Penates totius generis humani putarunt, Pallada ſummũ æthera, Iouem medium æthera, Iunonem infimũ. Sunt & cœlo penates ſui, ut Martianus Capella in nuptijs ludit. In terra ſunt & ſui cuiq; ciuitati, ſui cuiq; domui penates. Nã unaquæq; domus, parua quædã eſt ciuitas, ſeu potius unaquæq; ciuitas, magna quædã domus, Et ut ſingulæ ciuitates domusq; penates habẽt ſuos, ita & focũ quoq;. Quin & curiæ ſingulæ ſingulas habẽt Veſtas à Romulo cõſtitutas, ut ſcribit Dionyſius Halicarnaſſeus, quib. Numa, qui Romulo ſucceſsit, Veſtã cõmunẽ ſuperinduxit, hoc eſt focũ urbis, ut interpretaŕ ſecũdo De legib. Cicero. Iã qui fuerint dij penates, quos Aeneas in Italiam portauit, non cõuenit. Macrobius ex B uarijs uaria colligit. Sũt qui Neptunum & Apollinem uelint, quos legimus muros Troianos extruxiſſe. Alij Veſtam dicunt. Nam Vergilius quum dixiſſet:

Sacra, ſuosq; tibi cõmendat Troia penates, mox addit,
Sic ait, & manibus uittas, Veſtamq; potentem
Aeternumq; adytis efferet penetralibus ignem.

Veſtam non tam puto ex penatibus fuiſſe, quàm penatibus additum focum. Ideo dictator cæteriq; magiſtratus Romani, quo die dignitatem inibant, Veſtæ & penatibus ſacra faciebant. De Veſta & penatibus ſic ſcribit ij. De natura deorum Cicero. Nam Veſtæ nomen à Græcis. Ea eſt enim quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet. Itaq; in ea dea quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio & ſacrificatio externa eſt. Nec longe abſunt ab hac ui dij penates, ſiue à penu ducto nomine, eſt enim omne quo ueſcuntur homines penus: ſiue ab eo quo penitus inſident, ex quo etiam penetrales à poetis uocãtur. tantum ille. Sed hoc C loco non uacat prolixe diſputare de his rebus. Dionyſius lib. I. in tẽplo obſcuro & humili, quod eſt haud procul foro, duas deorum Troianorum imagines ſe uidiſſe perhibet, duorum iuuenum ſedentium, pilaq; habentium in manibus, uetera artis huius opera, quibus ſit inſcriptio D. penates. ſimilesq; uetuſtis pleriſq; in templis cõſpici iuuenes militari habitu cultuq;. Non dubito quin iſti ſint Caſtor & Pollux: nam alijs locis penates Po. Ro. nominantur, quod Prudentius ſignificat aduerſus Symmachum, Gemini quoq; fratres, corrupta de matre nothi Ledeia proles Nocturniq; equites celſæ duo numina Romæ, Impendent retinente ſolo magniq; triũphi Nuncia ſuffuſo figũt ueſtigia plumbo. Iſti tamẽ penates Troiani non fuerũt, qui ſub ipſum Troianũ bellum uitæ conceſſerant, rapta iam Helena. Ideo illa ignara eorum mortis requirit eos inter Græcos Proceres de muris Troianis ſpectans apud Homerum Iliad γ. Sed neq; hi ſunt dij magni. Varro. iij. De lingua Latina: Terra enim & cœlum, ut Samothracum initia docent, ſunt dei magni, & hi, quos dixi, multis nominib. Nam neq; quas Samothracia ante portas ſtatuit duas uirilis ſpecies Aeneas, dij magni: neque ut uulgus putarij Samothraces dij qui Caſtor & Pollux. hæc ille. Penates Troiani erant magni dij. θεοὶ μεγάλοι, qui urbi & Latio præſidebant. Inter quos erant Palladium, & ignis ſempiternus. hinc Vergilius: Veſtaq; mater

Quæ Thuſcum Tyberim, & Romana palatia ſeruas.

Penus

Magni dij

D

Quanquam peculiarem illum urbis tutelarem deũ nominare nephas exiſtimant, nec putatur Veſta. Illumq; quod Valerius Soranus auſus eſſet prodere, neci deditus eſt. Sed hac de re iam nimio plura. d Sed hæc Iuno.] Nam Seruius & Donatus propterea uictos penates Iunonem dixiſſe aiunt, ut contemnendos faceret, ne religioni eſſet Aeolo, quod aduerſum deos aliquid eſſet

A facturus. e Pius.] Pius in deos, pius in patrem, pius in filium, quos omnes ex incendio eripuit. Eſt enim pietas officioſus erga deos, patriam, parẽtes, ſanguine coniunctos cultus: deniq; gratitudo ijs quibus debemus. Pietas

f Panthus.] ij. Aeneidos.

Ecce autem telis Panthus elapſus Achiuum,
Panthus Otriades &c.

g Sacra ſuosq;.] Verba ſunt Hectoris per quietem ab Aenea uiſi. Romam ad iſtam cladem.] Argumentum ab euentu unius rei ad euentum alterius ſimilis. Senſus eſt deprauatus. ſic eſt legendum, non Romam ad iſtam cladem: ut ſit, ſapientius multo exiſtimaretur, ſi non illud putaretur Romam ad hanc cladem non fuiſſe uenturam, niſi illi periſſent, ſed illud putaretur potius, illos olim &c. h Sed dæmonia mala.] Nam malos & ignauos fuiſſe aliquos dæmonas fatebantur ueteres. Genius enim alius alio præſtabat, & uirtute, & ſapientia, & uiribus. Erat enim alacrior & celſior genius Auguſti genio Marci Antonij, ut B magus ille Aegyptius dixit apud Plutarchũ in uita M. Antonij. Nec Chriſtiana religio negat inter angelos, interq; dæmonas alios alijs eſſe natura & uiribus excellentioribus. i Cuſtodes.] Tales quales Plato dicit in ſua Politia eſſe magiſtratus ebrioſos & uoluptarios, qui cuſtodibus ipſi indigeant.

De aſylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Græcis. & Baſilicis Apoſtolorũ quæ omnes ad ſe confugientes à Barbaris defenderunt. Cap IIII

IPSA, ut dixi, Troia [a] mater Romani populi, ſacratis in locis deorum ſuorum munire non potuit ciues ſuos ab ignibus ferroq; Græcorum eoſdem ipſos deos colentium: quin etiam [b] Iunonis aſylo.

Cuſtodes lecti Phœnix, & dirus Vliſſes
Prædam aſſeruabant: huc undiq; Troia gaza
Incenſis erepta adytis, menſæq; deorum,
Crateresq; auro ſolidi, captiuaq; ueſtis
Cõgeritur. pueri et pauidę lõgo ordine matres
Stant circum.

Electus eſt uidelicet locus tantæ deæ ſacratus, non unde captiuos non liceret educere, ſed ubi captiuos liberet includere. Cõpara nunc aſylum illud nõ cuiuslibet dei gregalis, uel de turba plebis, ſed Iouis ipſius ſororis et cõiugis, & règinę omniũ deorũ, cum memorijs noſtrorũ Apoſtolorum. Illuc incẽſis templis & dijs erepta ſpolia portabantur, nõ reddenda uictis, ſed diuidenda uictoribus: huc autem, & [d] quod alibi ad ea loca compertum eſt pertinere, cum honore & obſequio religioſiſsimo reportatum eſt. Ibi amiſſa, hic ſeruata libertas: ibi clauſa, hic interdicta, captiuitas: ibi poſsidẽdi à dominãtib. hoſtibus premebãtur, huc liberãdi à miſerantibus hoſtibus ducebãtur. Poſtremo illud

illud Iunonis templum ſibi elegerat auaritia & ſuperbia [e] leuium Græcorum: iſtas Chriſti Baſilicas miſericordia & humilitas [f] etiam immanium Barbarorum. Niſi forte Græci quidam, in illa ſua uictoria, templis deorū [g] communiū pepercerunt: atq; illo confugientes miſeros uictosq; Troianos ferire, uel captiuare non auſi ſunt. Sed Virgilius poetarum more illa mentitus eſt. [h] Immo uero morem hoſtium ciuitates euertentium ille deſcripſit.

L. VIVES

a MAter Romani populi.] Nam à Troianis, qui ſub Aenea in Italiam uenerunt conditum eſt Lauinium, à Lauinianis Alba longa, ab Albanis Romani. Saluſtius urbem Romam condidiſſe atq; habuiſſe initio Troianos narrat, qui Aenea duce ſedibus uagabantur incertis. b Iunonis Aſylo.] Verba ſunt Aeneæ ij. Aeneidos. c Phœnix.] Amintoris filius, Achillis fuit magiſter, qui docebat eum & beneface re & benedicere, ut Homerus ait Iliados ɿ. d Quod alibi.] Magna uis auri eſt è Vaticano ſurrepta, & iuſſu Halarici reddita, ut Oroſius ſcribit libro vij. e Leuium Græcorū.] Hæc eſt Græcorum apud Romanos nota, quos ideo Græculos dicebāt. & ſunt quidam Auguſtini Codices qui habent Græculorum. Cicero pro Flacco: Quo loco etiam atque etiam facite ut recordamini, quæ ſit temeritas multitudinis, quæ leuitas propria Græcorum. Idem ſignificat Lucianus in Mercede ſeruientibus, & Iamblichus Græcos ſuos ingenio leues nominat. f Etiam immanium.] Ad pondus comparationis hoc facit: nam Barbari Græcis opponuntur, & non quilibet Barbari, ſed immanes, ijs qui uideri uolunt à ſe profectam humanitatem. Cicero ad Q. fratrē qui minori Aſiæ, quæ Græca eſt, præerat: Quum uero ei generi hominum præſimus, nō modo in quo ipſa ſit, ſed etiam à quo ad alios perueniſſe putetur humanitas, certe ijs etiam eam potiſsimū tribuere debemus, à quibus accepimus. g Communium.] Nam eoſdem deos colebant Græci & Troiani. h Immo uero morem.] Ne magis ſimilis crudelitatis reprehenſio ad Græcos quàm ad cæteras uideatur gentes pertinere, quum in urbes hoſtiliter irrumpunt.

Phœnix

Hoc caput iungatur ſuperiori.

De generali conſuetudine hoſtium uictas ciuitates euertētium, quid Cæſar ſenſerit. Caput V

[a] QVEM morem etiam Cæſar, ſicut ſcribit Saluſtius, nobilitatæ ueritatis hiſtoricus, ſententia ſua quam de coniuratis in ſenatu habuit, commemorare non prætermittit: Rapi uirgines, pueros diuelli liberos à parentū complexu, matres familiarium pati quæ uictoribus collibuiſſet, phana atq; domos ſpoliari, cędem & incendia fieri. Poſtremo armis, cadaueribus, cruore atq; luctu omnia cōpleri. Hic ſi phana tacuiſſet, deorū ſedibus ſolere hoſtes parcere putaremus, & hæc nō ab alienigenis hoſtibus, ſed

A à [b] Catilina & ſocijs eius nobiliſsimis ſenatoribus, & Romanis ciuibus Romana tēpla metuebāt. Sed hi uidelicet perditi & patrię parricidę.

L. VIVES

a QVem morem etiam Cæſar.] C. Cæſar tum prætor, qui poſtea fuit Dictator, deprehenſa coniuratione Catilinæ, rogatus à Cicerone conſule quid de coniurans cenſeret faciundum, ea dixit, quæ Saluſtius literis mandauit. Nec ſolū illo ciuili, de quo tunc agebatur bello, ea futura dicit mala, ſed eiuſmodi āt belli eſſe ſæuitiam, ea ſolere uictis accidere. Cicero in Verrem: Mitto adhibitam uim ingenuis, matreſfamilias uiolatas, quæ tum urbe capta commiſſa nō ſunt, neq; odio hoſtili, neq; licentia militari, neq; more belli, neq; iure uictoriæ. Sic iſte. b Catilina.] Nota eſt hiſtoria ex Saluſt. & ipſe de ea alio in loco nōnulla dicam.

B

Quod nec Romani quidem ita ullas ceperūt ciuitates, ut in templis earum parcerent uictis. Cap. VI

QVID ergo per multas gentes, quæ inter ſe bella geſſerunt, & nuſquam uictis in deorum ſuorum ſedibus pepercerūt, noſter ſermo diſcurrat? Romanos ipſos uideamus, ipſos inquam recolamus: reſpiciamusq; Romanos, de quorum præcipua laude dictum eſt:

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos:

C [a] & quod accepta iniuria ignoſcere malebant quàm perſequi: quando tot tantasq; urbes, ut late dominarentur, expugnatas, captasq; euerterunt, legatur nobis quæ templa excipere ſolebant, ut ad ea quiſquis confugiſſet liberaretur? An illi faciebant, & ſcriptores earūdem rerum geſtarū iſta reticebāt? Itáne uero, qui ea quę laudarent maxime requirebant, iſta præclariſsima ſecundum ipſos pietatis indicia præterirēt? Egregius Romani nominis [b] Marcus Marcellus, qui [c] Syracuſas urbē ornatiſsimam cepit, refertur eam prius fleuiſſe ruiturā, et ante eius ſanguinē [d] ſuas illi lachrymas effudiſſe. [e] Geſsit &

D curam pudicitię, etiam in hoſte ſeruādæ. Nam priuſquā oppidum uictor iuſsiſſet inuadi, cōſtituit edicto, ne quis corpus liberum uiolaret. Euerſa eſt tamen ciuitas more bellorum, nec uſpiam legitur ab imperatore tam caſto atq; clementi fuiſſe præceptū, ut quiſquis ad illud uel illud templū fugiſſet, abiret illęſus. Quod utiq; nullo modo præteriretur, quando nec eius fletus, nec quod edixerat pro pudicitia minime uiolanda potuit taceri. [f] Fabius Tarentinę euerſor urbis, à ſimulachrorum deprędatione ſe abſtinuiſſe laudatur. [g] Nam cum ei ſcriba ſuggeſ-

ſiſſet

A ſiſſet quid de ſignis deorum, quæ multa capta fuerant fieri iuberet, continentiā ſuam etiam iocando condiuit. Quæſiuit enim cuiuſmodi eſſent: & cum ei non ſolum multa grādia, uerumetiam renunciarentur armata, relinquamus, inquit, Tarentinis deos iratos. Cum igitur nec illius fletum, nec huius riſum, nec illius caſtā miſericordiam, nec huius facetam continentiam, Romanarum rerum geſtarum ſcriptores tacere potuerunt, quando prætermitterent ſi aliquibus hominibus in honorē cuiuſpiam deorum ſuorum ſic pepercilſent, ut in quoquam templo cædem uel captiuitatem fieri prohiberent? B

L. VIVES

a Et quod accepta iniuria.] Saluſtius in Catilinario bello, de ueteribus Romanorū moribus loquens de quibus eiſdem eſt illud elogium: Ignoſcendo creuiſſe. *Ignoſcendo creuiſſe* b Marcus Marcellus.] Claudiæ gentes duæ fuerunt: altera patritia, quæ originem ſumpſit ab Appio illo Claudio, *Claudii* qui ſub recentem regum expulſionem, ex Regillo Sabinorum Romam commigrauit, & in ſenatum, interq; patritias gentes lecta eſt. Altera fuit plebeia quidem, ſed nec potentia minor, ut Suetonius inquit in Tiberio, nec dignitate. Ex hac primus, qui Marcellus cognominatus eſt, *Marcellus* fuit, hic de quo Auguſtinus meminit, ut Plutarchus ex Poſsidonio ſcribit. tā ta in re miror falli ſcriptorē hiſtoriæ & rerū Romanarū peritiſsimū quū centū annis antea fuerint Claudij Marcelli. C Fuit uero hic de quo loquimur quater conſul, nā ſecundū creatus conſul, ſed quia uitio, eū magiſtratū nō geſsit. Si quis hunc numeret quinq; cōſulatus erūt. Primū cōſul fuit bello Gallico cū Cn. Cornelio Scipione. quo bello ſpolia opima de Viridomaro Gallorum rege retulit: eaq; fuere tertia & ultima inter tot bella à populo Romano, cum tot gētibus tam diuerſis ſub ducibus geſta. Poſt ſecundum conſulatum Syracuſas expugnauit. Quartum conſul cum Q. Criſpino in inſidias temere à ſemet præcipitatus, magnus dux, manuq; promptus & cōſilio optimus occiſus eſt, anno undecimo Punici belli ſecundi. qui undequadragies collatis ſignis dimicauerat, ut ſcribit Plinius lib. vij. *Syracuſæ* c Syracuſas urbem ornatiſsimam.] Syracuſæ ciuitas eſt in Sicilia uetuſta fama & opibus ingentibus. Hāc obſedit per triennium Marcellus, tandem expugnauit, tantumq; ex ea prædæ egeſtum eſt, quantū uix capta Carthagine, quæ tum maxime florebat, paribusq; cum populo Romano uiribus contendebat, fuiſſet. D d Suas illi lachrymas.] Liuius lib. xxv. Marcellus ut mœnia ingreſſus, ex ſuperioribus locis, urbem fermè omniū illa tēpeſtate pulcherrimam ſubiectam oculis uidit, illachrymaſſe partim gaudio dicitur tantæ rei perpetratæ, partim ueruſta gloria urbis: Athenienſium claſſes demerſæ, & duo ingentes exercitus cū duobus clariſsimis ducibus deleti occurrebāt, tum bella tot geſta, & opulentiſsimi tyranni, eaq; momento horæ arſura omnia. Eandem ſententiam Valerius habet, De humanitate. e Geſsit & curam.] Liuius ibidem: Marcellus ex omnium ſententia militibus edixit, ne quis liberum corpus uiolaret, cætera prædæ futura. quod edictum ad cædes, uulnera & pudicitiam ſpectabat. f Fabius Tarentinæ euerſor urbis.] *Fabius* Secundo bello Punico Tarentum nobiliſsima Calabriæ urbs à Romanis ad Annibalē & Carthaginenſes defecit, A præſidium tamen Romanum, cuius erat dux Liuius Salinator, in arcē ſe recepit. Q. Fabius Maximus eam ciuitatem recuperauit, *Q. Fab. Max.* militibusq; diripiendam tradidit. Hic Fabius eſt ille qui afflictis ſecundo Punico bello ab Annibale Romanis rebus, ſapientia ſua opem tulit, trahendoq; tempus impetum illum uiolentiſsimum Annibalis retardauit, & de quo uere Ennius dixit: Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem. Non uacat, ac ne libet quidem mihi inſectari ea in quibus commentator huius libri falſus eſt: longum nimis hoc eſſet, & moleſtum admodū. Sed quia hoc loco cum alijs nonnullis errat, qui & aliena opinione ſunt iſtis in rebus docti, & ſua doctiſsimi, nec ſunt reuera indocti, ideo continere me nō potui, quin lectorem admonerē, non hunc primum Fabium dictum eſſe Maximum, ſed eius auum, qui conſul quinquies fuit, nactus id cognomen, quod cenſor cum P. Decio Mure forenſem omnē turbam in quatuor tribus coniecit, quas urbanas uocauit, B tam & ſi haud negauerim fuiſſe hunc Quintū Fabium, de quo hic loquitur Auguſtinus, dignum eo cognomine, etiam ſi nouum ab eo inciperet. g Nam quū ei ſcriba.] De hoc Liuius libro xxvij.

Quod in euerſione Vrbis quæ aſpere geſta ſunt, de conſuetudine acciderint belli, quæ uero clementer, de potentia prouenerint nominis Chriſti. Caput VII

QVICQVID igitur uaſtationis, trucidationis, deprædationis, concremationis, afflictionis, in iſta recentiſsima Romana clade commiſſum C eſt, [a] fecit hoc cōſuetudo bellorum. Quod autem more nouo factum eſt, quod inuſitata rerum facie immanitas barbara tam mitis apparuit, ut ampliſsimæ Baſilicæ implendę populo cui parceretur, eligerētur et decernerētur, ubi nemo feriretur, unde nemo raperetur, quò liberandi multi à miſerantibus hoſtibus ducerentur, unde captiuandi nulli nec à crudelibus hoſtib. abducerentur: hoc Chriſti nomini, hoc Chriſtiano tempori tribuendum, quiſquis nō uidet, cęcus: quiſquis uidet, nec laudat, ingratus: D quiſquis laudanti reluctatur, inſanus eſt. Abſit, ut prudens quiſquam hoc feritati imputet Barbarorum. Truculentiſsimas & ſæuiſsimas mētes ille terruit, ille frenauit, ille mirabiliter temperauit, qui per Prophetam tanto ante prædixit: [b] Viſitabo in uirga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum: miſericordiam autem meam non diſpergam ab eis.

L. VIVES

a Fecit hoc conſuetudo bellorum.] Quintilianus quæ fieri captis ſoleant urbibus octauo lib. ſcribit ad hunc modū: *Deſcriptio captiuitatis urbium* Effuſæ per domos ac templa flammæ & ruentium tectorum fragor, & ex diuerſis

clamoribus

clamoribus unus quidam ſonus. Aliorum fuga incerta. Alij in extremo complexu ſuorum cohærentes, & infantium fœminarumque ploratus, & malo uſque in illum diem ſeruati fato ſenes: tum illa profanorum ſacrorumque direptio, efferentium prædas, repetentiumque diſcurſus, & acti ante ſuum quiſque prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius eſt lucrum, pugna inter uictores. hactenus ille. Hæc uero interim fiunt, quia ut ſunt milites genus hominum inſolentiſsimum, ſine modo, ſine modeſtia ulla, temperare uictoriæ cupiditati, & libidini, & iræ ſuæ nequeunt: interim quia in capto oppido niſi illa ad terrorem facerēt, periculum eſſet ne ipſis eſſent patienda. b Viſitabo.] De filijs Dauid dicitur Pſalmo lxxxviij. Si boni non fuerint.

De commodis atque incommodis, quæ bonis ac malis plerunque communia ſunt. Cap. VIII

[a]DICET aliquis: Cur ergo iſta diuina miſericordia etiā ad impios ingratosque peruenit? Cor putamus, niſi D quia eā ille præbuit, qui quotidie facit oriri ſolem ſuum ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos? Quamuis enim quidam eorum iſta cogitantes, pœnitendo ab impietate ſe corrigant: quidam uero, ſicut Apoſtolus dicit, diuitias bonitatis & longanimitatis dei contemnentes, ſecundum duritiam cordis ſui & cor impœnitēs[b] theſaurizent ſibi iram in die iræ & reuelationis iuſti iudicij dei, qui[c] reddet unicuique ſecundum opera eius: Tamen patientia dei ad pœnitentiam inuitat malos, ſicut flagellum dei ad patientiam erudit bonos. Itemque miſericordia dei fouendos amplectitur bonos, ſicut ſeueritas dei puniendos corripit malos. Placuit quippe diuinæ prouidentiæ præparare in poſterum bona iuſtis, quibus non fruētur iniuſti: & mala impijs, quibus non excruciabuntur boni. Iſta uero temporalia bona & mala utriſque uoluit eſſe communia: ut nec bona cupidius appetantur, quæ mali quoque habere cernuntur, nec mala turpiter euitentur, quibus & boni plerunque afficiuntur. Intereſt autem plurimum[d] qualis ſit uſus, uel earum rerum quæ proſperæ, uel earum quæ[e] dicuntur aduerſæ. Nam his bonis temporalibus nec bonus extollitur, nec malis frangitur: malus autem ideo huiuſcemodi infelicitate punitur, quia felicitate corrumpitur. Oſtendit tamen deus ſæpe etiam in his diſtribuendis euidentius operationem ſuam. Nam ſi nunc omne peccatum manifeſta plecteretur pœna, nihil ultimo iudicio reſeruari putaretur. Rurſus A ſi nullum peccatum nunc puniret aperte diuinitas, nulla eſſe prouidentia diuina crederetur. Similiter in rebus ſecundis, ſi non eas Deus quibuſdam petentibus euidentiſsima largitate concederet, non ad eum iſta pertinere diceremus. Itemque ſi omnibus eas petentibus daret, non niſi propter talia præmia ſeruiendum illi eſſe arbitraremur: nec pios nos faceret talis ſeruitus, ſed potius cupidos & auaros. Hæc cum ita ſint, quicunque boni maliique pariter afflicti ſunt, non ideo ipſi diſtincti non ſunt, quia diſtinctum nō eſt, quod utrique perpeſsi ſunt. B Manet enim diſsimilitudo paſſorum etiam in ſimilitudine paſsionum, & licet ſub eodem tormento, non eſt idem uirtus & uitium. Nam ſicut ſub uno igne aurum rutilat, palea fumat, & ſub eadem[f] tribula ſtipulæ comminuuntur, frumenta purgantur: nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem præli pondere exprimitur: ita una eademque uis irruens bonos probat, purificat,[g] eliquat: malos damnat, uaſtat, exterminat. Vnde in eadem afflictione mali deum deteſtantur, atque blaſphemant: boni autem precantur & laudant. Tantum intereſt, non qualia, ſed qualis quiſque pati C atur. Nam pari motu exagitatum & exhalat horribiliter cœnum, & ſuauiter fragrat unguentum.

L. VIVES

a Dicet aliquis.] Quum illa uerba ſint de filijs Dauid, hoc eſt, de pijs dicta, quomodo ad impios quoque miſericordia domini extēditur? b Theſaurizent.] Congregent. nam theſaurus congregatio eſt tam bonarum rerum quàm malarum. Hinc apud Græcos, θησαυρὸς κακῶν, & apud Plautum, theſaurus ſtupri. c Reddet.] Vulgo habetur reddit. Auguſti. melius: nam de futuro ſeculo loquitur Apoſtolus, & Græce eſt ἐν ἀποδώσει ἑκάστῳ. d Qualis ſit uſus.] Terentius in ἑαυτὸν τ. Quæ quidem in homine dicuntur bona; parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, D diuitias. Atque hæc perinde ſunt ut illius animus qui ea poſsidet. Qui uti ſcit, ei bona: ei qui non utitur recte, mala. Hæc Terentius ex Platone multis in locis. e Dicuntur.] A populo ueras rerum naturas ignorante. — *Theſaurus* / *Bona in humanis*

f Tribula.] Tribulum ponit Vergilius inter inſtrumenta ruſtica primo Georg. Plinius lib. xviij. Meſsis ipſa alibi tribulis in area, alibi equorum greſsibus exteritur, alibi perticis flagellatur. Eſt ergo inſtrumentum, quo fruges maturæ in area teruntur. Id quomodo fiet docet Varro lib. De ruſticis rebus primo. g Eliquat.] Liquidos facit. pertinet ad ſimilitudinem auri. Si quis uelit paulo longius philoſophari, eliquantur charitatē boni, ut in Canticis: Anima mea liquefacta eſt, ut dilectus locutus eſt. Sed hæc perſequi, ſi quis hic uoluerit, nullus erit finis. In ſacris libris commodius iſta. — *Tribulum*

De cauſis

De cauſis correptionũ,propter quas & boni & mali pariter flagellantur. Cap. IX

Q VID igitur in illa rerum uaſtitate Chriſtiani paſsi ſunt,quod eis non magis fideliter iſta cõſiderantibus ad profectũ ualeret? Primo, quod ipſa peccata quibus deus indigna/tus impleuit tantis calamitatibus mundum, humiliter cogitantes,quanuis longe abſint à fa/cinoroſis,flagitioſis atq; impijs,tamen nõ uſq; adeo ſe à delictis deputant alienos, ut nec tem/poralia pro eis mala perpeti ſe iudicent indi/gnos. Excepto enim quòd unuſquiſq;,quamli/bet laudabiliter uiuẽs,[a] cedit in quibuſdam car/nali concupiſcentiæ,& ſi non ad facinorum im/manitatem & gurgitem flagitiorum, atq; im/pietatis abominationem,ad aliqua tamen pec/cata uel rara uel tanto crebriora,quanto mino/ra. Hoc ergo excepto,quis tandem facile repe/ritur,qui eoſdem ipſos, propter quorum hor/rendam ſuperbiam,luxuriam & auaritiam, at/que execrabiles iniquitates & impietates,deus, ſicut [b] minando prædixit,conterit terras,ſic ha/beat,ut habendi ſunt:ſic cum eis uiuat, ut cum talibus uiuendum eſt? Plerunq; enim ab eis do/cendis,admonendis,aliquãdo etiam obiurgan/dis,& corripiendis male diſsimulatur: uel cum laboris piget, uel os eorum uerecundamur of/fendere:uel cum eorum inimicitias deuitamus, ne impediant,& noceant in iſtis temporalibus rebus:ſiue quas adipiſci adhuc appetit noſtra cupiditas,ſiue quas amittere formidat infirmi/tas,ita ut (quanuis bonis uita malorum diſpli/ceat,& ideo cum eis non incidant in illam dam/nationem,quæ poſt hanc uitam talibus præpa/ratur,tamen quia propter ea peccatis eorũ dam/nabilibus parcunt,dum eos in ſuis licet leuibus & uenialibus metuunt) iure cum eis temporali/ter flagellentur, quanuis in æternum minime puniantur. Iure iſtam uitam quando diuinitus affliguntur cum eis, amaram ſentiunt, cuius a/mando dulcedinem peccantibus eis amari eſſe noluerunt. Nam ſi propterea quiſq; obiurgan/dis & corripiendis male agentibus parcit, quia opportunius tempus inquirit, uel eiſdem ipſis metuit,ne deteriores ex hoc efficiantur, uel ad bonam uitam & piam erudiendos impediant infirmos alios,& premant atque auertãt à fide, non uidetur eſſe cupiditatis occaſio,ſed conſiliũ charitatis. [c] Illud eſt culpabile,quod hi,qui diſ/

A ſimiliter uiuunt, & à malorum factis abhorrẽt, parcunt tamen peccatis alienis, quæ dedocere & obiurgare deberent, dum eorum offenſio/nes cauent,ne ſibi noceant in his rebus,quibus licite boni atque innocentes utuntur: ſed cupi/dius quàm oportebat eos,qui in hoc mũdo pe/regrinantur,& ſpem ſupernæ patriæ [d] prę ſe ge/runt. Non ſolum quippe infirmiores uitam du/centes coniugalem, filios habentes uel habere quærentes,domos ac familias poſsidẽtes:quos Apoſtolus in eccleſia alloquitur docens,& mo/nens,quemadmodum uiuere debeant & uxo/

B res cum maritis,& mariti cum uxoribus: & filij cum parentibus,& parentes cum filijs: & ſerui cum dominis: & domini cum ſeruis:multa tem/poralia,multa terrena libenter adipiſcuntur, & moleſte amittunt:propter quæ non audent of/fendere homines,quorum ſibi uita contamina/tiſsima & conſceleratiſsima diſplicet: uerumeti/am hi,qui ſuperiorem uitæ gradum tenẽt, nec coniugalibus uinculis irretiti ſunt,& uictu par/uo ac tegumento utuntur, plerunq; ſuæ famæ ac ſaluti conſulentes dum inſidias atq; impetus malorum timent,ab eorum reprehenſione ſeſe abſtinent. Et quanuis non intantum eos metu/

C ant,ut ad ſimilia perpetranda quibuslibet eorũ terroribus atq; improbitatibus cedant: ea ipſa tamen,quę cum eis non perpetrant,nolunt ple/rũq; corripere,cum fortaſſe poſsint aliquos cor/ripiendo corrigere:ne ſi nõ potuerint,ſua ſalus ac fama in periculum exitiũq; perueniant. Hoc non ea conſideratione,qua ſuam famam ac ſa/lutem uident eſſe neceſſariam utilitati erudien/dorum hominũ,ſed ea potius infirmitate, qua delectat lingua blandiens [e] & humanus dies: et reformidatur uulgi iudicium, & carnis excrucia/tio,uel peremptio:hoc eſt propter quædam cu/

D piditatis uincula,non propter officia charitatis. Nõ mihi itaq; uidetur hęc parua eſſe cauſa,qua/re cum malis flagellentur & boni,quando deo placet perditos mores etiam temporalium pœ/narum afflictione punire. Flagellantur enim ſi/mul,nõ quia ſimul agũt malam uitam,ſed quia ſimul amant temporalem uitam: non quidem æqualiter,ſed tamen ſimul,quam boni cõtem/nere deberent,ut illi correpti atq; correcti con/ſequerentur æternam:ad quam conſequendã, ſi nollent eſſe ſocij [f] ferrentur & diligerẽtur ini/mici:quia donec uiuunt,ſemper incertum eſt,u/trum uoluntatem ſint in melius mutaturi. Qua

in re

in re non utique parem, ſed longe grauiorem habent cauſam, quibus [g] per Prophetam dicitur: Ille quidem in ſuo peccato morietur, ſanguinē autē eius de manu ſpeculatoris requiram. [h] Ad hoc enim ſpeculatores, hoc eſt, populorum prępoſiti conſtituti ſunt in Eccleſiis, [i] ut non parcāt obiurgando peccata. Nec ideo tamen ab huiuſcemodi culpa penitus alienus eſt, qui licet præpoſitus non ſit, in eis tamen quibus uitæ huius neceſſitate coniungitur multa monenda uel arguenda nouit, & negligit, deuitans eorum offenſiones propter illa quibus in hac uita nō indebitis utitur, ſed plusquam debuit, delectatur. Deinde habent aliam cauſam boni, quare temporalibus affligantur malis: qualem habuit [k] Iob: ut ſibi ipſe humanus animus ſit probatus & cognitus, quanta uirtute pietatis gratis deum diligat. Quibus recte conſideratis atque perſpectis, attende utrum aliquid mali acciderit fidelibus & pijs, quod eis non in bonum uerteretur: niſi forte putandum eſt apoſtolicam illam uacare ſentētiā, ubi ait, [l] Scimus quoniā diligentibus deū omnia cooperantur in bonum.

L. VIVES

a Cedit in quibuſdam.] Tam peninſime uiſceribus noſtris hæret uenereæ rei cupiditas, tam ingenitus eſt à natura nobis ille appetitus, quem ſubtiliſſime magna illa artifex omnium animātium pectoribus indidit, quo uel aliud agentes ſtirpem propagaremus, ut ne cogitare quidem de explenda cupiditate illa poſſimus, quin uoluptate neſcio qua occulta tangamur, quam plerique minimum ueniale peccatum eſſe uolunt. b Minando prædixit.] Sæpe per Prophetas, ut Eſaiam, & Hieremiam. c Illud eſt culpabile.] Cicero in Officijs. Sūt enim qui quod ſentiunt, & ſi optimū ſit, tamen inuidiæ metu nō audent dicere. d Præ ſe gerunt.] Velut ducem itineris. e Et humanus dies.] Paulus 1. Cor. iiij. Mihi autem pro minimo eſt, ut à uobis iudicer, aut ab humano die. Eſt humanū iudicium, quo quis ab hominibus bene uel male audit: cui contrarius eſt dies domini, qui intima cordis ſcrutatur, & iudicat. f Ferrentur & diligerentur.] Non ferēdi ſolum ſunt mali, ſed etiam diligendi, præcipiente domino, ut inimicos quoque diligamus. Matth. v. g Per Prophetā.] Ezechielis xxxiij. Quod ſi ſpeculator uiderit gladium uenientem, & non inſonuerit buccina, & populus ſe nō cuſtodierit, ueneritque gladius, & tulerit de eis animam, ille quidem in iniquitate ſua captus eſt, ſanguinem autē eius de manu ſpeculatoris requiram. h Ad hoc enim ſpeculatores.] Eſt ἐπίσκοπος ſpeculator, & obſeruator, & cuſtos, & præfectus. Cicero ad Atticum lib. vij. Vult enim me Pōpeius eſſe, quem tota hæc Campania & maritima ora habeat ἐπίσκοπον, ad quem delectus, & negocij ſumma referatur. Andromache apud Homerum Iliad. ω. Hectorem appellat Troiæ ἐπίσκοπον. Athenienſes quos ad ſtipendiarias ſubditasque ciuitates mitterēt, ut quid in quaque ageretur diligenter inſpicerent, obſeruarentque, Epiſcopos dixerunt, & φύλακας, quos Lacedæmonij ἁρμοστάς. Præfectos annonæ iurecōſultus Archadius Epiſcopos nominauit. Sunt qui ἐπὶ in eo nomine redūdare arbitrētur: de quorum numero eſt Euſtathius Homeri interpres: & σκοπὸς & ἐπίσκοπος idem eſſe. i Vt non parcant.] Sic Paulus ad Titum, ut faciūt hoc tempore noſtri Epiſcopi, quos non ſine ingenti dolore paſſim uidemus ad martyrium agi, quod nimis amarā dicant ueritatem, & uina inſectentur contemptis epiſcopatuum annuis prouentibus, ita ſeruet eos Chriſtus. k Iob.] Nota eſt hiſtoria, de quo Hieronymus ſuper eundem: Sed hæc Iob contigerūt, ut appareat foris hominibus, quod intrinſecus erat ante deum. l Scimus quoniam.] Ad Ro. viij. & aduerſa & proſpera meritum bonis augent: nihilque eſt, quód non ipſi in incrementa ſuarum uirtutum conuertant.

Quod ſanctis in amiſſione rerū temporalium nihil pereat. Cap. x

MISERVNT omnia quæ habebant. Nunquid fidem? nunquid pietatem? nunquid [a] interioris hominis bona qui eſt ante deum diues? Hę ſunt opes Chriſtianorum, quibus opulentus dicebat Apoſtolus. Eſt autem quæſtus magnus, pietas cum ſufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, ſed nec auferre quid poſſumus: habentes autē uictum & tegumentum, his cōtenti ſimus. Nam qui uolunt diuites fieri, incidunt in tentationē & laqueum, & deſideria multa ſtulta & noxia, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix eſt enim omnium malorum [b] auaritia: quam quidam appetentes à fide pererrauerunt, & inſeruerūt ſe [c] dolorib. multis. Quibus ergo terrenæ diuitiæ illa uaſtatione perierunt, ſi eas ſic habebant quemadmodū [d] ab iſto foris paupere, intus diuite audierāt: id eſt, ſi mūdo utebantur tanquam non utentes, potuerūt dicere, quod ille grauiter tentatus, & minime ſuperatus: [e] Nudus exij de utero matris meæ, nudus in terram reuertar. Dominus dedit, dominus abſtulit: ſicut domino placuit, ita factū eſt: ſit nomen domini benedictum. Vt bonus ſeruus magnas facultates haberet ipſam ſui domini uoluntatem, cui pediſſequus mente diteſceret, nec contriſtaretur eis rebus uiuens relictis, quas fuerat cito moriēs relicturus. Illi autem infirmiores qui terrenis his bonis, quamuis ea nō præponerent Chriſto, aliquantula tamen cupiditate cohærebant, quantum hæc amando peccauerint, perdendo ſenſerunt. Tantum quippe doluerunt, quantum ſe doloribus inſeruerunt: ſicut Apoſtolum dixiſſe ſupra commemoraui. Oportebat enim ut eis adderetur etiam experimētorum diſciplina, quibus fuerat tandiu ne-

glecta uerborum. Nam cum dixit Apoſtolus, Qui uolunt diuites fieri, in tentationem incidunt &c. profecto in diuitijs cupiditatẽ reprehendit, non facultatem, [f] qui præcepit alibi dicens, Præcipe diuitibus huius mundi, nõ ſuperbe ſapere, neq; ſperare in incerto diuitiarũ ſuarum, ſed in deo uiuo, qui præſtat nobis omnia abundanter ad fruendum: bene faciant, [g] diuites ſint in operibus bonis, facile tribuant, cõmunicent, theſaurizent ſibi fundamẽtum bonum in futurum, ut apprehendant ueram uitã. Hæc qui de ſuis faciebant diuitijs, magnis ſunt lucris leuia damna ſolati: pluſq; lætati ex his quæ facile tribuendo [h] tutius ſeruauerunt, quàm contriſtati ex his quæ timide retinendo facilius amiſerunt. Hoc enim potuit in terra perire, quod piguit inde transferre. Nam qui receperunt conſilium domini ſui dicentis, Nolite condere uobis in terra theſauros, ubi tinea & rubigo exterminant, & ubi fures effodiunt & furantur, ſed theſaurizate uobis in cœlo theſauros, quò fur non accedit, neq; tinea corrumpit, Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi erit & cor tuum: tribulationis tempore probauerunt quàm recte ſapuerint, non contemnendo ueraciſsimum præceptorẽ, & theſauri ſui fideliſsimum inuictiſsimũq; cuſtodem. Nam ſi multi ſunt gauiſi, ibi ſe habuiſſe diuitias ſuas, quò contigit ut hoſtis non accederet, quanto certius & ſecurius gaudere potuerunt, qui monitu dei ſui illuc migrauerant, quò accedi omnino non poſſet. [i] Vnde Paulinus noſter, Nolenſis Epiſcopus, ex opulentiſsimo diuite, uolũtate pauperrimus, & copioſiſsime ſanctus, quando & ipſam Nolam Barbari uaſtauerunt, cum ab eis teneretur, ſic in corde ſuo, ut ab eo poſtea cognouimus, precabatur, Domine non excrucier propter aurum & argentum: ubi enim ſint omnia mea, tu ſcis. Ibi enim habebat omnia ſua, ubi eum condere, & theſaurizare ille monuerat, qui hæc mala mundo uentura prędixerat. Ac per hoc qui domino ſuo monẽti obedierant, ubi & quomodo theſaurizare deberent, nec ipſas terrenas diuitias Barbaris incurſantibus amiſerunt. Quos autem non obediſſe pœnituit, quid de talibus rebus faciẽdum eſſet, ſi non præcedente ſapientia, certe conſequente experientia didicerũt. At enim quidam boni etiã Chriſtiani tormentis excruciati ſunt, ut bona ſua hoſtibus proderent. Illi uero nec prodere, nec perdere potuerunt bonum, [k] quo

Paulinus Nolenſis Epiſcopus

A ipſi boni erant, Si autem torqueri, q; [l] mammona iniquitatis prodere maluerunt, boni non erant. Admonendi autem fuerant, qui tanta patiebantur pro auro, quanta eſſent ſuſtinenda pro Chriſto: ut eum potius diligere diſcerent, qui pro ſe paſſos æterna felicitate ditaret, non aurum & argentum pro quo pati miſerrimum fuit, ſeu mentiendo occultaretur, ſeu uerum dicendo proderetur. Nanque inter tormenta nemo Chriſtum confitendo amiſit, nemo aurum niſi negando ſeruauit. Quocirca utiliora erant fortaſſe tormenta, quæ bonum incorruptibile amandũ docebant, quàm illa bona quæ
B ſine ullo utili fructu dominos ſui amore torquebant. Sed quidam etiam non habentes quod proderent, dum habere credũtur torti ſunt. Et hi forte habere cupiebant, nec ſancta uoluntate pauperes erant: quibus demonſtrandũ fuit, nec facultates, ſed ipſas cupiditates talibus eſſe dignas cruciatibus. Si uero melioris uitę propoſito recõditum aurum argentumq; non habebant, neſcio quidem utrum cuiquam talium acciderit, ut dum habere creditur, torqueretur. Veruntamen etiam ſi accidit, profecto qui inter illa tormenta paupertatem ſanctam confitebatur,
C Chriſtum confitebatur. Quapropter & ſi non meruit ab hoſtib. credi, non potuit tamen ſanctæ paupertatis confeſſor ſine cœleſti mercede torqueri.

L. VIVES

a INecerioris hominis.] Mẽtis: ſic ſæpe apud Paulum. b Eſt auaritia.] Vulgo eſt cupiditas, ſed melius Auguſtinus. φιλαργυρία enim eſt Græce. c Dolorib. multis.] Hactenus uerba Pauli. d Ab iſto.] A Paulo. e Nudus exij.] Verba ſunt Iob conſolantis ſe ſuper amiſsis opibus, & liberis. f Qui præcepit alibi.] Paulo poſt eodem cap. vi. 1. ad Tim. g Diuites ſint in operibus bonis.] Iſtis rebus erunt diuites. h Tutius ſeruauerunt.] Qui theſaurizarunt ſibi ſempiternũ in cœlo theſaurum, ex eo quod benigne pauperibus imperti ti ſunt: quod declarat illud, quod ſequitur ex Matthæo
D ſexto cap. & ſunt Chriſti uerba. i Vnde Paulinus noſter.] Gothi poſt direptam urbem Romam per Latiũ, Volſcos, Campaniam, Calabros, Salentinos, Apulos, Brutios longe & late ſparſi uagãtes, & uelut ingẽs quædam calamitas uaſtantes uniuerſa, Conſennam uenerunt: Poſt quadraginta annos Genſericus cum Vandalis & Mauris, capta Roma totum Campaniæ tractũ populatus eſt, Nolamq; miſerabili ruina diruit. Hoc tempore, ut Paulus Diaconus refert, Paulinus Epiſcopus Nolanæ eccleſiæ, uir ſanctiſsimus, & ſicut Gregorius ſcribit, eloquẽtiſsimus profanaq; eruditione in primis doctus, nec Prophetici ſpiritus expers, cum redimendis Chriſtianis captiuis cenſum omnem cõſumpſiſſet, uideretq; uiduam captiuum filium efflictim lugentem, & lamentantem, tamq; immodicas lachrymas pietati admixtas, multo magis pius ipſe ferre non poſſet, cum uidua in Aphricam ubi captiuus erat filius traiecit, ibi

uica-

uicarijs manibus redemptum filium matri reddidit. Paulinus uero quũ eius ſanctitas etiam barbariſsimis eſſet hominibus uenerabilis, iuſſus eſt in patriam cum ſuis omnibus ciuibus dono acceptis redire, De qua re fuſius Gregorius Romanus põtifex lib. dialog. iij. Sed credo Auguſtinum non de his loqui temporibus, quibus ipſe ad cœleſtem illam uitam commigrarat, ſed de primis illis Gothorum. k Quo ipſi boni.] Virtutem quã nemo eripere poteſt, & hæc ſola eſt bonũ, quæ poſsidentes bonos facit. Nam ſi opes ſunt bona, ut inquit in Paradoxis Cicero, cur non reddũt poſsidentes bonos? l Mammona iniquitatis.] Mammona uox eſt Syra, ut Hieronymus inquit, quæ apud eos opes ſignificat, quod apud Græcos πλοῦτος. Auguſtinus in ſermõe De uerb. domini, & in quæſtionibus Euangelij, Mammon Punice lucrum eſſe dicit, multisq́ in uerbis uicinas eſſe linguas, Hebræam & Aphram.

Mammona

De fine temporalis uitæ, ſiue longioris ſiue breuioris. Cap. XI

MVLTOS inquiunt etiam Chriſtianos fames diuturna uaſtauit. Hoc quoq; in uſus ſuos boni fideles pie tolerando uerterunt. Quos enim fames necauit, malis uitæ huius ſicut corporis morbus eripuit: quos autem non necauit, docuit parcius uiuere, docuit productius ieiunare. Sed enim multi etiam Chriſtiani interfecti ſunt, multi multarũ mortium fœda uarietate conſumpti. Hoc ſi ægre ferendum eſt, omnibus qui in hãc uitam procreati ſunt utiq; commune eſt. Hoc tamen ſcio, neminem fuiſſe mortuum, qui non fuerat aliquãdo moriturus. Finis autem uitæ, tam longam quàm breuem uitam hoc idem facit. Neq; enim aliud melius & aliud deterius, aut aliud maius & aliud breuius eſt, quod iam pariter non eſt. Quid autem intereſt quo mortis genere uita iſta finiatur, quando ille cui finitur, iterum mori nõ cogitur? Cum autem unicuiq; mortalium ſub quotidianis uitæ huius caſibus, innumerabiles mortes quodammodo comminentur, quandiu incertũ eſt, quænam earum uentura ſit: quæro utrum ſatius ſit, [a] unam perpeti moriendo, an omnes timere uiuendo? Nec ignoro q; inertius eligatur diu uiuere ſub timore tot mortium, quàm ſemel moriendo nullam deinceps formidare. Sed aliud eſt quod carnis ſenſus infirmiter pauidus refugit, aliud quod mentis ratio diligẽter enucleata conuincit. Mala mors putanda non eſt, quã bona uita præceſſerit. Neq; enim facit malam mortẽ, niſi quod ſequitur mortẽ. Non itaq; multum curandum eſt eis, qui neceſſario morituri ſunt, quid accidat ut moriãtur, ſed moriendo quò ire cogantur. Cum igitur Chriſtiani nouerint lõge meliorem fuiſſe [b] religioſi pauperis mortem inter lingẽtium canum linguas, quàm impij diuitis in purpura & [c] byſſo, horrẽda illa genera mortium quid mortuis obfuerũt, qui bene uixerunt?

Famis bona

L. VIVES

a VNam perpeti.] Sic Cæſar malle ſe mortẽ ſemel obire quam toties timere dixit. b Religioſi pauperis.] Nota eſt hiſtoria ex Lucæ xvi. de Lazaro mendico & locuplete luxurioſo. c Byſſo.] Byſſus genus eſt lini delicatiſsimi. Plinius xix.

De ſepultura humanorum corporũ, quæ Chriſtianis etiam ſi fuerit negata nil adimit. Cap. XII

[a] T enim in tanta ſtrage cadauerum, nec ſepeliri potuerunt. Neq; iſtud pia fides nimium reformidat, tenens prædictum, nec abſumentes beſtias reſurrecturis corporib. obfuturas, quorum capillus capitis non peribit. Necullo modo diceret ueritas, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non poſſunt occidere, ſi quicquam obeſſet futuræ uitæ quicquid inimici de corporibus occiſorum facere uoluiſſent. Niſi forte quiſpiam ſic abſurdus eſt, ut cõtendat eos qui corpus occidũt non debere timeri ante mortem ne corpus occidãt, & timeri debere poſt mortem, ne corpus occiſum ſepeliri non ſinant. Falſum eſt ergo quod ait Chriſtus, qui corpus occidunt, & poſtea nõ habent quid faciant: ſi habent tanta, quæ de cadaueribus faciant? Abſit ut falſum ſit quod ueritas dixit. Dictum eſt enim aliquid eos facere cum occidũt, quia in corpore ſenſus eſt occidendo: poſtea uero nihil habere quod faciant, quia nullus ſenſus eſt in corpore occiſo. Multa itaq; corpora Chriſtianorum terra nõ texit, ſed nullum eorum quiſquã à cœlo & terra ſeparauit, quam totam implet præſentia ſui, qui nouit unde reſuſcitet quod creauit. Dicitur quidẽ in Pſalmo: Poſuerũt [a] mortalia ſeruorum tuorũ eſcam uolatilibus cœli, carnes ſanctorũ tuorũ beſtijs terræ. Effuderunt ſanguinem eorum ſicut aquã in circuitu Hieruſalem, & non erat qui ſepeliret: ſed magis ad exaggerandã crudelitatẽ eorum qui iſta fecerunt, non ad eorũ infelicitatem qui iſta perpeſsi ſunt. Quãuis enim hæc in cõſpectu hominũ dura & dira uideantur: ſed precioſa in conſpectu domini mors ſanctorũ eius. Proinde omnia iſta, id eſt curatio funeris, con

Pſal. 78

ditio ſepulturę, pompa exequiarũ, magis ſunt uiuorum ſolatia, quàm ſubſidia mortuorum.[b] Si aliquid prodeſt impio ſepultura precioſa, oberit pio uilis aut nulla. Præclaras exequias in conſpectu hominũ exhibuit[c] purpurato illi diuiti turba famulorum, ſed multo clariores in cõſpectu domini ulceroſo illi pauperi miniſterium præbuit angelorum, qui eum non extulerũt in marmoreum tumulum, ſed in Abrahæ gremium ſuſtulerunt.[d] Rident hæc illi, contra quos defendendam ſuſcepimus ciuitatem dei. Verũtamẽ ſepulturę curã etiam[e] eorũ Philoſophi cõtempſerũt: &[f] ſæpe uniuerſi exercitus dũ pro terrena patria morerentur, ubi poſtea iacerent, uel quibus beſtijs eſca fierent, nõ curarũt. Licuitq́ de hac re[g] Poetis plauſibiliter dicere,

Cœlo tegitur qui non habet urnam.

Quanto minus debent de corporibus inſepultis inſultare Chriſtianis, quibus & ipſius carnis & membrorũ omnium reformatio non ſolum ex terra, uerumetiam ex aliorum elementorum ſecretiſsimo ſinu, quò dilapſa cadauera receſſerunt,[h] in temporis puncto reddenda, & redintegranda promittitur.

L. VIVES

a Mortalia.] Cadauera, morticina [illegible]. b Si aliquid prodeſt impio.] Lucanus lib. ix

Sepulchra

Et æternos animam collegit in orbes:
Non illuc auro poſiti, nec thure ſepulti, Perueniunt.

c Purpurato illi diuiti.] de quo ſuperiore ca. d Ridet.] Sepulturæ magna cura apud Romanos: hinc multa De religiõe ſepulchrorum & pœnæ legibus additæ, qui hoc uel illud commiſerit, inſepultus abijciatur: ſicut illud apud declamatores: qui parentes in calamitatibus deſeruerit, inſepultus abijciat: qui cauſas mortis in ſenatu non reddiderit, inſepultus abijciatur: homicida inſepultus abijciatur. Sic ad popularem ſenſum pro Milone loquitur Cicero, cum infelicius dicit cadauer Publij Clodij fuiſſe, quòd honore illo & cõſueta funeris pompa caruerit. e Philoſophi.] Gentilium Philoſophi, ut Diogenes Cynicus, qui ſe canibus auibusq́ exponi mortuum iuſsit: cumq́ amici admonerent de laniatione cadaueris, apponite, inquit, mihi baculũ, quo aues, & canes abigam. atqui nihil ſenties, inquiunt illi. Si nihil ſentiam, reſpondit Diogenes, quid mihi oberit laniatio? Idem fecit Menippus, & penè fuit iſtud Cynicis omnibus commune. Theodorum Cyrenæum, Cicero in Tuſculanis ſcribit Lyſimacho crucem minanti reſpondiſſe, Terribilis ſit hæc purpuratis tuis, mea nihil intereſt humi ne, an ſublime putreſcam. Eadem eſt Socratis ſententia in Phædone Platonis. f Sæpe uniuerſi exercitus.] Loquitur forſan de his legiõibus, quas ſcribit in originibus Cato maior, ſæpe in eum alacres profectas locum, unde ſe nunquam redituras ſcirẽt. Quid quod ante Herculem occiſos in bello humare non ſuit mos. Eos eñ ſepelire primus inſtituit Hercules, ut Aelianus in uaria hiſtoria autor eſt. g Poetis plauſibiliter.] Cum approbatione & plauſu populi. Lucanus in vij. De occiſis Pharſalica pugna loquẽs, quos Cæſar cõburi aut humari uetuit, multas & graues ſententias, ut ſolet, de ea re dicit: inter cæteras uero illas ad Cæſarem conuerſus,

Nil agis hac ira, tabes'ne cadauera ſoluat
An rogus, haud refert: placido natura receptat
Cuncta ſinu. & poſt. Capit omnia Tellus
Quæ genuit, cœlo tegitur qui non habet urnam.

Idem declamator ille apud Senecam, Omnibus natura ſepulturam dedit. Naufragorũ idem fluctus, qui expulit: ſuffixorũ corpora crucibus in ſepulturã ſuam defluunt: eos qui uiui uruntur, pœna funerat. Et Virgilius, qui pœnas apud inferos inſepultis ſtatuit, tamen uerbis Anchiſæ facilem ſepulchri iacturam eſſe dicit. Verſiculus ille Mecœnatis,

Nec tumulum curo, ſepelit natura relictos:

in primis laudatur à ueteribus. Porrò urna uas erat in quo reliquiæ cadaueris combuſti ſeruabantur. b In temporis puncto.] Primæ Corinth. xv.

Quæ ſit ratio ſanctorum corpora ſepeliendi. Cap. XIII.

Nec ideo tamen contẽnenda & abijcienda ſunt corpora defunctorũ, maximeq́ iuſtorũ atq́ fideliũ, quibus tanquã organis & uaſis ad omnia bona opera, ſanctus uſus eſt ſpiritus. Si enim paterna ueſtis & annulus, ac ſi quid huiuſmodi, tanto charius eſt poſteris, quãto erga parentes maior affectus: nullo modo ipſa ſpernẽda ſunt corpora, quę utiq́ multo familiarius atq́ cõiunctius, quàm quælibet indumẽta geſtamus. Hæc enim[a] non ad ornamentum uel adiutoriũ quod adhibetur extrinſecus, ſed ad ipſam naturam hominis pertinent. Vnde & antiquorum iuſtorum funera officioſa pietate curata ſunt, & exequiæ celebratæ, & ſepultura prouiſa: ipſiq́ dum uiuerent, de ſepeliendis uel etiam trãsferendis ſuis corporib. filijs mandauerunt,[b] & Tobias ſepeliendo mortuos, deũ promeruiſſe, teſte angelo, commendatur. Ipſe quoq́ dominus die tertio reſurrecturus, religioſæ mulieris[c] bonum opus prædicat, prædicandumq́ commendat, quod unguentum precioſum ſuper membra eius effuderit, atq́ hoc ad eum ſepeliendum fecerit. Et laudabiliter cõmemorantur[d] in Euangelio qui corpus eius de cruce acceptum diligenter atq́ honorifice tegendum ſepeliendumq́ curarunt. Verum iſtæ autoritates non hoc admonent, quod inſit ullus cadaueribus ſenſus: ſed ad dei prouidentiam, cui placent etiam talia pietatis officia, corpora quoq́ mortuorum pertinere ſignificant, propter fidem reſurrectionis aſtruendã. Vbi et illud ſalubriter diſcitur, quanta poſsit eſſe remuneratio pro eleemoſynis, quas uiuentibus & ſentientibus

tibus exhibemus,[e] ſi nec hoc apud deũ perit quod exanimis hominum mẽbris officij diligẽtiæq́ perſoluitur. Sũt quidẽ & alia,[f] quæ ſancti Patriarchæ de corporib. ſuis uel condendis uel transferendis prophetico ſpiritu dicta intelligi uoluerunt. Non autem hic locus eſt ut ea pertractemus, cum ſufficiãt iſta quæ diximus. Sed ſi ea quæ ſuſtentandis uiuentibus ſunt neceſſaria, ſicut uictus & amictus, quamuis cum graui afflictione deſint, non frangunt in bonis perferendi tolerandiq́ uirtutem, nec eradicant ex animo pietatem, ſed exercitatam faciunt fœcundiorem, quanto magis cum deſunt ea quæ curandis funeribus condendisq́ corporibus defunctorum adhiberi ſolent, non efficiunt miſeros in occultis piorum ſedibus iam quietos? Ac per hoc quando iſta cadaueribus Chriſtianorum in illa magnę urbis, uel etiam aliorũ oppidorum uaſtatione defuerũt, nec uiuorum culpa eſt, qui non potuerunt iſta præbere, nec pœna mortuorum qui non poſſunt iſta ſentire.

L. VIVES

a Non ad ornamentum.] Platonici, ſolum animũ dicebant eſſe hominem, corpus animo tanquã indumentum circundatum, uel carcerem potius. Auguſtinus tamẽ ex ueriore opinione corpus partem hominis eſſe dicit. b Et Tobias.] Tobiæ ij. & xij. c Bonum opus.] Matthæi xxvi. de Maria Magdalene. d In Euangelio.] Ioannis xix. Ioſeph & Nicodemus. e Si nec hoc apud deum perit.] Nec hauſtus aquæ frigidæ nomine dei datus caret præmio. Matt. x. f Quæ ſancti Patriarchæ.] Iacob moriens iniunxit Ioſeph filio, ut in monumentum maiorum ſuorũ inferretur, nec relinqueretur in Aegypto. Geneſ. xlvij. Ipſe quoq́ Ioſeph fratribus mãdauit ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris traderent, cum migrarẽt in terram illam patribus à deo promiſſam, oſſa ſua in eam uti transferrent. Geneſis ultimo.

De captiuitate ſanctorum quibus nũquã diuina ſolatia defuerũt. Ca. XIIII.

SED multi, inquiunt, Chriſtiani etiã captiui ducti ſunt. Hoc ſanè miſerrimum eſt, ſi aliquo duci potuerũt, ubi deum ſuũ non inuenerũt. Sunt in ſcripturis ſanctis huius etiam cladis magna ſolatia.[a] Fuerunt in captiuitate tres pueri, fuit Daniel, fuerunt [b] alij Prophetæ, nec deus defuit cõſolator. Sic ergo non deſeruit fideles ſuos ſub dominatione gentis, licet barbaræ, tamen humanæ; qui Prophetam non deſeruit nec [c] in uiſceribus beluæ. Hęc quoque illi cum quibus agimus malunt irridere, quàm credere; qui tamen in ſuis literis credunt [d] Arionem Methymnæum nobiliſſimum citharistam, cum eſſet eiectus de naui, exceptum Delphini dorſo, & ad terras peruectum. Verum illud noſtrũ de Iona Propheta incredibilius eſt.[e] Planè incredibilius, quia mirabilius: & mirabilius, quia potentius.

L. VIVES.

a Fuerunt in captiuitate.] Danielis primo. Ananias, Miſael, & Azarias cum Daniele captiui fuerunt Nabuchodonoſoris. b Alij Prophetæ.] Vt Hieremias, Ezechiel, & alij. c In uiſceribus beluæ.] Ionam intellige, qui triduum fuit in uentre ceti: imago hæc eſt Chriſti ſeruatoris reſurgentis è morte ad uitam. d Arionem Methymnæum.] Arionis fabula & Delphini uulgata eſt apud ſcriptores, Herodotus eam primus ſcripſit, libro Muſarũ primo, hinc Ouidius in Faſtis, & Plinius lib. ix. & Gellius lib. xvi. & Aelianus De animalibus, & alij permulti. Fuit Ariõ citharœdus ex Methymna Lesbi inſulæ oppido, tẽporibus ſeptem Græciæ ſapientum: nam Periandro fuit chariſſimus. Sunt qui putent eum tragici carminis fuiſſe inuẽtorem, chorumq́ inſtituiſſe, & cecinisſe carmen dithyrambicum. Hic cum ex Italia magno facto quæſtu domum rediret, uideretq́ pecuniæ gratia coniurare in ſuã perniciem nautas, rogauit ut ſibi cæteris captis, uitam ſolam relinquerent: cumq́ id non impetraſſet, blanditijs exorauit, ut fidib. pauliſper liceret canere, quo mortem ſuam cantu illo conſolaretur. ad ſuauitatem ſonitus congregatos ferunt delphinos aliquot, ipſumq́ Ariona non ignarum naturæ illius animalis, antequam inde dilaberetur, cum cithara & toto cultu deſiliſſe in dorſum unius ex illis, qui eum placide ad Tænarũ deuexit: ibiq́ uiſitur ſimulachrũ, Delphini uehẽtis, & hominis inſidentis. Plinius aſſerit eſſe Delphinũ amicum homini animal, idq́ multis exẽplis cõfirmat. e Quia mirabilius.] Intra uiſcera ſeruatum eſſe tam diu.

De Regulo in quo captiuitatis ob religionem etiã ſponte tolerãdæ extat exemplũ, quod tamen illi deos colenti prodeſſe nõ potuit. Cap. XV.

HABENT tamen iſti de captiuitate religionis cauſa etiã ſpõte tolerãda, & in ſuis pręclaris uiris nobiliſſimũ exemplũ.[a] Marcus Attilius Regulus imperator populi Romani captiuus apud Carthaginẽſes fuit. Qui cum ſibi mallent à Romanis ſuos reddi, quàm eorum tenere captiuos, ad hoc impetrandũ etiam iſtũ præcipue Regulum cum legatis ſuis Romam miſerunt, prius iuratione cõſtrictum, ſi quod uolebant minime peregiſſet, redditurũ eſſe Carthaginẽ. Perrexit ille, atq́ in ſenatu contraria perſuaſit: quoniam non arbitrabatur utile eſſe Romanæ reipublicæ mutare captiuos. Nec poſt hanc perſuaſionẽ à ſuis ad hoſtes redire compulſus eſt: ſed quod iurauerat, id ſponte impleuit. At illi eũ excogitatis atq́ horrẽdis cruciati-

bus necauerunt.[b]Incluſum quippe anguſto li/
gno ubi ſtare cogeretur,clauiſq; acutiſsimis un
diq; cófixo,ut ſe in nullam eius partẽ ſine pœ/
nis atrociſsimis,inclinaret,etiam uigilando per/
emerunt. Merito certe laudant uirtutẽ, tam ma
gna infelicitate maiorẽ.[c]Et per deos ille iuraue/
rat,quorum pro cultu prohibito,has generi hu
mano clades iſti opinãtur infligi. Qui ergo pro
pterea colebãtur,ut iſtã uitã proſperã redderẽt
ſi uerũ iuranti has irrogari pœnas ſeu uoluere,
ſeu permiſere,quid periuro grauius irati facere
potuerunt?[d]Sed cur ratiocinationẽ meam non
potius ad utrunq; cõcludam? Deos certe ſi ille
coluit,ut propter iuriſiurandi fidem, nec rema/
neret in patria,nec inde quolibet ire, ſed ad ſu/
os acerrimos inimicos redire minime dubita/
ret: hoc ſi huic uitę utile exiſtimabat,cuius tam
horrendũ exitum meruit,proculdubio falleba/
tur Suo quippe docuit exemplo,nihil deos ad
iſtam tẽporalem felicitatẽ ſuis prodeſſe cultori/
bus,quandoquidẽ ille eorũ deditus cultui, & ui
ctus & captiuus abductus eſt: & quia noluit ali
ter quàm per eos iurauerat facere,nouo ac prius
inaudito nimiũq; horribili ſupplicij genere cru/
ciatus,extinctus eſt Si autem cultus deorũ poſt
hanc uitam uelut mercedẽ reddit felicitatẽ, cur C
calũniantur tẽporibus Chriſtianis,ideo dicen/
tes urbi accidiſſe illam calamitatẽ,quia deos ſu/
os colere deſtitit,cum potuerit etiã illos diligen
tiſsime colens tam infelix fieri,quàm ille Regu/
lus fuit? Niſi forte contra clariſsimam ueritatẽ,
tanta quiſquã dementia miræ cæcitatis obniti/
tur,ut contendere audeat uniuerſam ciuitatem
deos colentẽ infelicẽ eſſe non poſſe,unum uero
hominẽ poſſe:quòd uidelicet potentia deorum
ſuorũ multos potius ſit idonea conſeruare, q̃
ſingulos,[e] cum multitudo cõſtet ex ſingulis? Si
autem dicunt M.Regulum etiam in illa captiui
tate illiſq; cruciatibus corporis, animi [f] uirtute D
beatum eſſe potuiſſe,uirtus potius uera quæra/
tur,qua beata poſsit eſſe & ciuitas. Neq; enim
aliunde beata ciuitas,aliunde homo:cum aliud
ciuitas non ſit,q̃ cõcors hominum multitudo.
Quamobrẽ nondũ interim diſputo, qualis in
Regulo uirtus fuerit Sufficit nunc quod iſto no
biliſsimo exẽplo coguntur fateri, non propter
corporis bona,uel earũ rerum quæ extrinſecus
homini accidunt colendos deos: quandoquidẽ
ille carere his omnib. maluit,q̃ deos, per quos
iurauit offendere.Sed quid faciemus hominib.
qui gloriantur talẽ ſe habuiſſe ciuem,qualem ti
A ment habere ciuitatẽ? Quod ſi non timẽt, tale
ergo aliquid,quale accidit Regulo,etiã ciuitati
tam diligenter,q̃ ille,deos colenti accidere po/
tuiſſe fateantur,& Chriſtianis temporibus nõ
calumnientur. Verum quia de illis Chriſtianis
orta quęſtio eſt,qui etiã captiui ducti ſunt: hoc
intueantur & taceant qui ſaluberrimę religioni
hinc impudenter atq; imprudẽter illudũt:quià
ſi dijs eorũ probro nõ fuit,quod attentiſsimus
cultor illorum,dum eis iuriſiurãdi fidem ſerua/
ret,patria caruit,dum aliam non haberet, capti
uusq; apud hoſtes lõga morte & ſupplicio no/
uę crudelitatis occiſus eſt,multo minus nomen
B criminãdum eſt Chriſtianum,in captiuitate ſa
cratorum ſuorum,qui ſupernam patriam uera/
ci fide expectantes,etiam [g]in ſuis ſedibus pere/
grinos ſe eſſe nouerunt.

L. VIVES

a Marcus Attilius Regulus.] Hiſtoria hæc eſt etiã celebris: ſcribunt eam plurimi. M. Attilius Regulus primo Punico bello, conſul cum L. Manlio Volſone factus eſt: utriq; conſuli Aphricum bellum eſt mãdatum. quod ſolũ ea tempeſtate gerebat Po. Ro. Attilius primus omniũ Romanorũ exercitũ in Aphricam tranſportauit, ibiq; uictos aliquot prælijs Carthaginenſes implorare aliena auxilia coegit. Accitus eſt è Lacedæmone Xantippus homo in bellis exercitatiſsimus, cuius uirtute reparatũ eſt bellum, & cõmiſſa pugna, in qua Ro. exercitus eſt cæſus, & ipſe imperator Attilius in poteſtatẽ hoſtium uiuus uenit. Qui cũ per aliquot annos eſſet inter alios captiuos Carthagine ſeruatus, anno belli quartodecimo, à cõdita Roma quingenteſimotertio, ad Senatum legatus de commutandis captiuis miſſus eſt, fide data rediturum ſe, ſi non impetraſſet cuius gratia mittebatur. Romam cum ueniſſet, ſenatusq; illi datus eſſet, ſententiam eſt à conſule conſulari rogatus loco, quã dicere primum recuſauit. Deinde iuſſus à ſenatu dicere, diſſuaſit quod Carthaginenſes petebant, q captiui Carthaginẽſes qui Romæ erãt, iuuenes eſſent, & bello boni, Romani uero, qui eſſent Carthagine, ſenes bello iam inutiles, nec conſilijs magnopere neceſſarij. Itaq; ei cunctus ſenatus aſſenſus eſt. Cumq; ià liberis, cõſanguineis, gentilibus, propinquis, neceſſarijs, clientibus, quæ maxima pars populi erat, retineretur, fidẽ hoſti datã liberare prorſus uoluit, non ignarus infecta re, & quidẽ ſe diſſuadente inſenſiſsimos ſibi Aphros habiturũ, moriendumq; ſibi per exquiſitiſsima ſupplicia eſſe. Ita Carthaginẽ reuerſus, legatione renunciata, per longa & noua cruciamenta interijt. *Attilius Regulus*

b Incluſum.] Alij alio dicunt eum mortis genere periiſſe: in perpetua uigilia cõſentiunt omnes. Valerius libro ix. de machina in qua undiq; præacuti ſtimuli emi nebãt, meminit, quẽ Auguſt. ſequit. c Et per deos.] Significãtius fuiſſet ſi addidiſſet quod emphaſim haberet: Et per illos deos ille iurauerat, quorũ &c. d Sed cur ratiocinationẽ meã.] Dilẽma. ſi præmiũ bene cultæ religiõis illorũ deorũ eſt in hac uita, cur ſic obijt Attilius eius obſeruãtiſsimus: ſi eſt poſt hãc uitã, cur ꝓſperitatẽ huius tanq̃ mercedẽ expetũt. e Cũ multitudo cõſtet ex ſingulis.] Si ſint ergo ſinguli miſeri, quĩ poterit eſſe multitudo felix? f Virtute beatũ.] Sic Cicero ſentit multis in locis, ſic Seneca, ſic docti & ſapiẽtes omẽs, qui de Regulo loquunt. g In ſuis ſedib.] Terreſtrib.

An ſtupris, quæ etiam ſanctarũ forte uirginum eſt paſſa captiuitas, cõtaminari potuerit, uirtus animi ſine uoluntatis aſſenſu. Cap. XVI

MAGNVM ſanè crimen ſe putãt obijcere Chriſtianis, cum eorũ exaggerantes captiuitatem, addunt etiã ſtupra commiſſa, non ſolum in aliena matrimonia uirginesq́ nupturas, ſed etiã in quaſdã ſanctimoniales. Hic uero non fides non pietas, non ipſa uirtus quæ caſtitas dicitur, ſed noſtra potius diſputatio [a]inter pudorem atq; rationẽ quibuſdã coarctatur anguſtijs. [b]Nec tantum curamus hic alienis reſpõſionem reddere, quantum ipſis noſtris conſolationem. Sit igitur in primis poſitum atq; firmatum, uirtutem qua recte uiuitur [c]ab animi ſede mẽbris corporis imperare, ſanctũq́; corpus uſu fieri ſanctæ uoluntatis. Qua inconcuſſa ac ſtabili permanẽte, quicquid alius de corpore uel in corpore fecerit, [d]quod ſine peccato proprio nõ ualeat euitari, præter culpam eſſe patientis. Sed quia non ſolum quod ad dolorem, uerũetiam quod ad libidinem pertinet, in corpore alieno perpetrari poteſt, quicquid tale perpetratũ fuerit, & ſi retentam conſtantiſsimo animo pudicitiam non excutit, pudorem tamen incutit: ne credatur factum cum mentis etiam uoluntate, quod fieri fortaſſe ſine carnis aliqua uoluptate non potuit. Ac per hoc & quæ ſe occiderunt, ne quicquam huiuſmodi paterentur, quis humanus affectus eis nolit ignoſci? Et quæ ſe occidere noluerũt, ne ſuo facinore alienum flagitium deuitarent, quiſquis eis hoc crimini dederit, ipſe crimine inſipientiæ non carebit.

L. VIVES

[a] INter pudorem atq; rationem.] Pudor enim prohibet etiam corporis uiolationẽ non uocari malam, ratio id iubet. [b] Nec tantum] Erũt hæc quæ dicentur noſtris Chriſtianis mulieribus, quarũ corpora uiolata ſunt, uice cuiuſdam conſolationis. [c] Ab animi ſede.] Sic Platonici in capite, tanquam in arce, rationem cum uirtute ſtatuunt, mandatricem operum proſpecturamq́; labori, ut Claudianus inquit. [d] Quod ſine peccato.] Nam alio modo, ſi ſine peccato noſtro uitare poſsimus, anniti pro uiribus debemus, ut uitetur.

De morte uoluntaria ob metum pœnæ ſiue dedecoris. Cap. XVII

NAM utiq; ſi non licet priuata poteſtate alicui hominẽ occidere uel nocentem, cuius occidendi licentiã lex nulla concedit, profecto etiam qui

A ſeipſum occidit homicida eſt. Et tanto fit nocẽtior cum ſe occiderit, quãto innocẽtior in ea cauſa fuit, qua ſe occidendum putauit. [a]Nam ſi Iudæ factum merito deteſtamur, [b]cumq́; ueritas iudicat, cum ſe laqueo ſuſpendit, ſceleratæ illius traditionis auxiſſe potius quàm expiaſſe commiſſum, quoniam dei miſericordiam deſperando [c]exitiabiliter pœnitens, nullum ſibi ſalubris pœnitentiæ locum reliquit: quanto magis à ſua nece ſe abſtinere debet, qui tali ſupplicio, quid in ſe puniat non habet? Iudas enim cum ſe occidit, ſceleratum hominem occidit: & tamen non ſolum Chriſti, uerumetiam ſuæ mortis reus
B finiuit hãc uitam, quia licet propter ſuum ſcelus, alio ſcelere ſuo occiſus eſt.

L. VIVES

[a] NAm ſi Iudæ factum.] Hoc notum eſt omnibus ex Euangelio. [b] Eumq́; ueritas iudicat.] Actuũ primo Petrus, & quod dominum proderit, & quod ſe ſuſpenderit impie & nefarie feciſſe pronunciat. [c] Exitiabiliter.] Ita enim pœnituit, eum, ut non ſatis ſe poſſe pœnitere tanti ſceleris deſperarit.

De aliena uiolentiarũ libidine quam in oppreſſo corpore mens inuita perpetitur. Cap. XVIII

C
CVR autem homo qui mali nihil facit, ſibi malefaciat, & ſeipſum interficiendo hominem interficiat innocentem, ne aliũ patiatur nocentem, atq; in ſe perpetret peccatũ proprium, ne in eo perpetretur alienũ? At enim, ne uel aliena polluat libido metuitur. Nõ polluet, ſi aliena erit. Si autẽ polluet, aliena nõ erit. Sed cũ pudicitia uirtus ſit animi, [a]comitẽq́; habeat fortitudinẽ, qua potius quęlibet mala tolerare, q̃ malo cõſentire decernat: [b]Nullus autẽ magnanimus & pudicus in poteſtate habeat quid de ſua carne fiat, ſed tantum quid annuat mente,
D uel renuat: Quis tandem ſana mẽte putauerit ſe perdere pudicitiã, ſi forte in apprehẽſa & oppreſſa carne ſua exerceatur & expleatur libido nõ ſua? Si enim hoc modo pudicitia perit, profecto pudicitia uirtus animi nõ erit: nec pertinebit [c]ad ea bona, quib. bene uiuitur, ſed in bonis corporis nũerabitur: qualia ſũt, uires, pulchritudo, ſana integraq́; ualetudo, ac ſi quid huiuſcemodi eſt, [d]quę bona, etiãſi minuãtur, bonã iuſtãq́; uitã oĩnino nõ minuũt. [e]Quod ſi tale aliquid eſt pudicitia, ut quid ꝓ illa ne amittatur, etiã cũ periculo corporis laboratur? Si aũt animi

bonum eſt, [f] etiam oppreſſo corpore non amittitur. Quinetiam ſanctæ continentiæ bonum eſt, cum immunditiæ carnalium concupiſcentiarum non cedit, & ipſum corpus ſanctificatur: & ideo cum eis non cedere inconcuſſa intẽtione perſiſtit, [g] nec de ipſo corpore perit caſtitas, quia eo ſanctè utendi perſeuerat uoluntas, & quantum in ipſo eſt etiam facultas. Neque enim eo corpus ſanctum eſt, quod eius membra ſunt integra, aut eo, quod nullo cõtrectantur attactu, cum poſsint diuerſis etiam caſibus, uulnerata uim perpeti: & medici aliquando ſaluti opitulantes, hæc ibi faciãt, quæ horret aſpectus. [h] Obſtetrix uirginis cuiuſdam integritatem manu uelut explorans, ſiue maleuolentia, ſiue inſcitia, ſiue caſu dũ inſpicit, perdidit. Non opinor quenquam tam ſtulte ſapere, ut huic periſſe aliquid exiſtimet, etiam de ipſius corporis ſanctitate, quãuis membri illius integritate iam perdita. Quo circa propoſito animi permanente, per quod etiam corpus ſanctificari meruit, [i] nec ipſi corpori aufert ſanctitatem uiolentia libidinis alienæ, quam ſeruat perſeuerantia continentiæ ſuæ. An uero ſi aliqua fœmina mente corrupta, uiolatoq́ propoſito, quod deo uouerat, pergat uitianda ad deceptorem ſuum, adhuc eam pergentem ſanctam uel corpore dicimus, ea ſanctitate animi per quam corpus ſanctificabatur amiſſa atque deſtructa? Abſit hic error. Et hinc potius admoneamur, ita non amitti corporis ſanctitatem manente animi ſanctitate, etiam corpore oppreſſo, ſicut amittitur corporis ſanctitas uiolata animi ſanctitate, etiã corpore intacto. Quamobrem quia nõ habet, quod in ſe morte ſpontanea puniat fœmina, ſi ne ulla conſenſione ſua uiolenter oppreſſa, & alieno compreſſa peccato: quanto minus, antequam hoc fiat, ne admittatur homicidium certum, cum ipſum flagitium quamuis alienũ adhuc pendet incertum? An forte huic perſpicuæ rationi, qua dicimus corpore oppreſſo, nequaquam propoſito caſtitatis ulla in malum cõſenſione mutato, illius tantum eſſe flagitiũ qui opprimens concubuerit, non illius quæ oppreſſa concumbenti nulla uoluntate cõſenſerit, contradicere audebunt hi contra quos fœminarum Chriſtianarum in captiuitate oppreſſarum, non tantum mentes, uerum etiam corpora ſancta defendimus?

A

L. VIVES.

[a] Omnitemq́ habeat fortitudinẽ.] Connexæ nãq; ſunt uirtutes omnes, & inter ſeſe complexæ, ut Philoſophi docent. Sed eſt nonnullis maior inter ſe cognatio & coniunctio, q̃ cum alijs. [b] Nullus autem magnanimus.] Hic Plutarchus, niſi memoria fallor, ex Menandro dicit, non eſſe boni ac fortis uiri, dicere: Hoc non patiar: eſſe uero eius dicere, hoc nõ faciam. [c] Ad ea bona.] Ad uirtutes: nam triplex genus bonorum fecerũt Platonici & Peripatetici, quos populus ſecutus eſt: bonorum animi, bonorum corporis, bonorum fortunæ, ſiue externorũ. *Bona triplicia* [d] Quæ bona etiamſi.] Hoc non modo ex ſententia Stoicorum, ſed etiam Platonis & Peripateticorũ: qui externa & corporis bona, tametſi ad beatitudinẽ nonnihil, ad bonam tamen ſanctamq́ uitã nihil dicebant pertinere. [e] Quod ſi tale aliquid.] Si ex bonis eſt corporis, non eſt tanti, ut corporis iactura fiat propter eam: præſtantius enim debet B cenſeri corpus, quàm ipſa. [f] Etiam oppreſſo corpore.] Sic ægram animi Brutus & Colatinus Lucretiam conſolabantur, de qua proximo loquetur capite, auertendo noxam à coacta in autorem delicti, ut inquit Liuius, mentem peccare, non corpus. Et unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe: Et nutrix illa apud Senecam in Hippolyto, Mens impudicam facere, nõ caſus ſolet. [g] Nec de ipſo.] Caſtitas corporis ex illa manat, quæ in mẽte eſt. [h] Obſtetrix uirginis cuiuſdam.] Videtur rem factam narrare, quoniã cuiuſdã dicit. [i] Nec ipſi corpori.] Quàm ad uulgarem ſenſum illud dictum eſt, ſiue à Bruto, ſiue à Liuio homine utroque ingenij & prudentiæ non uulgaris, de ſanguine Lucretiæ iam occiſæ loquente: Per hunc caſtiſsimum ante regiam iniuriam ſanguinem iuro. quaſi uero poſt regiam iniuriam non etiam fuerit caſtiſsimus, ſi libido omnis ab animo abfuerit, ut abfuiſſe putant.

C

De Lucretia quæ ſe ob illatũ ſibi ſtuprum peremit. Cap. XIX

[a] LVCRETIAM certe matronã nobilem ueteremq́ Romanam, pudi-
L citiæ magnis efferunt laudibus. Huius corpore cum uiolẽter oppreſſo, Tarquinij regis filius libidinoſe potitus eſſet, illa ſcelus improbiſsimi iuuenis marito Colatino, & propinquo Bruto, uiris clariſsimis & fortiſsimis indicauit, eosq́ [b] ad uindictã conſtrinxit. Deinde fœdi in ſe commiſsi ægra atq; impatiẽs ſe peremit. Quid dicemus? Adultera hęc, an caſta iudicanda eſt? Quis in hac cõ-
D trouerſia laborandũ putauerit? Egregie quidã ex hoc ueraciterq́ declamans ait, Mirabile dictu, Duo fuerunt, & adulterium unus admiſit. Splendide atq; ueriſsime. Intuẽs enim in duorũ corporũ cõmixtione, unius inquinatiſsimã cupiditatẽ, alterius caſtiſsimã uoluntatẽ: & nõ quid coniunctione membrorum, ſed quid animorũ diuerſitate ageretur, attendens, Duo, inquit, fuerunt, & adulterium unus admiſit. Sed quid eſt hoc, quod in eam grauius uindicatur, quæ adulterium non admiſit? [d] Ille patria etiam

cum

A cum patre pulſus eſt: hæc ſummo eſt mactata ſupplicio. Si non eſt illa impudicitia, qua inuita comprimitur, non eſt hæc iuſtitia, qua caſta punitur. Vos appello leges iudicéſque Romani. Nempe poſt patrata facinora, nec quenquam [e] ſceleſtum indemnatum impune uoluiſtis occidi. Si ergo ad ueſtrum iudicium quiſquam deferret hoc crimen: uobiſq; probaretur, non ſolum indemnatam, uerum etiam caſtam & innocentem interfectam eſſe mulierem: nónne eum qui id feciſſet, ſeueritate congrua plecteretis? Hoc fecit illa Lucretia, illa illa ſic prædicata Lucretia: innocenté, caſtam, uim perpeſſam Lucretiam [f] Lucretia inſuper interemit. B Proferte ſententiam. Quod ſi propterea non poteſtis, quia non aſtat quam punire poſsitis, cur interfectricem innocentis & caſtæ tanta prædicatione laudatis? Quã certe apud infernos iudices, etiam tales, quales Poetarum ueſtrorũ carminibus cantitantur, nulla ratione defenditis. [g] conſtitutam ſcilicet inter illos,

Qui ſibi letum
Inſontes pepêrere manu, lucemq; peroſi,
Proiecere animas. cui ad ſuperna redire cupiẽti
Fata obſtant triſtiq; palus innabilis unda
Alligat.

An forte ideo ibi non eſt, quia non inſontem, ſed male ſibi conſciam ſe peremit? C Quid ſi enim [h] quod ipſa tantũmodo noſſe poterat, quãuis iuueni uiolenter irruenti, etiam ſua libidine illecta conſenſit? Idq; in ſe puniens ita doluit, ut morte putaret expiandũ? quanquam ne ſic quidem occidere ſe debuit, ſi fructuoſam poſſet apud deos falſos agere pœnitentiã. Veruntamẽ ſi forte ita eſt, falſumq; eſt illud, quod duo fuerũt, & adulterium unus admiſit, ſed potius ambo adulteriũ commiſerũt, unus manifeſta inuaſione, altera latẽte conſenſione, non ſe occidit inſontem, [i] & ideo poteſt à literatis eius defenſoribus dici non eſſe apud inferos inter illos qui ſibi letum inſontes peperere manu. D Sed ita hęc cauſa ex utroq; latere coarctatur, ut ſi extenuatur homicidium, adulterium cõfirmetur: ſi purgatur adulterium, homicidium cumuletur. [k] Nec omnino inuenitur exitus, ubi dicitur: Si adultera, cùr laudata? ſi pudica, cur occiſa? Nobis tamẽ in hoc tã nobili fœminę huius exemplo, ad iſtos refutandos, qui Chriſtianis fœminis in captiuitate compreſsis, alieni ab omni cogitatione ſanctitatis inſultant: ſufficit quod in præclaris eius laudibus dictum eſt: Duo fuerũt, & adulterium unus admiſit. Talis enim ab eis Lucretia magis credita eſt, quæ ſe nullo adulterino potuerit maculare conſenſu. Quod ergo ſeipſam quoniam adulterium pertulit, etiã non adultera occidit, non eſt pudicitiæ charitas, ſed pudoris infirmitas. Puduit enim eam turpitudinis alienæ in ſe commiſſæ, [l] etiam ſi non ſecum: [m] & Romana mulier laudis auida nimium uerita eſt, ne putaretur quod uiolẽter eſt paſſa cum uiueret, libenter paſſa, [n] ſi uiueret. Vnde ad oculos hominum mẽtis ſuæ teſtem illam pœnam adhibendam putauit, quibus conſcientiam demonſtrare non potuit. Sociam quippe facti ſe credi erubuit, ſi quod alius in ea fecerat turpiter, ferret ipſa patiẽter. Nõ hoc fœminæ Chriſtianæ fecerunt, quæ paſſæ ſimilia uiuunt. Tamen nec in ſe ultæ ſunt crimen alienum, ne aliorum ſceleribus adderent ſua, ſi quoniam hoſtes in eis concupiſcendo ſtupra cõmiſerant, illæ in ſeipſis homicidia erubeſcendo cõmitterẽt. Habent quippe intus gloriam caſtitatis, [o] teſtimonium conſcientiæ, habent autem coram oculis dei ſui, nec requirunt amplius, ubi quid recte faciant, non amplius habent, ne deuient ab autoritate legis diuinæ, cum male deuitant offenſionem ſuſpicionis humanæ.

L. VIVES

a Lucretiã certe.] Hæc Lucretiæ hiſtoria uulgaris eſt, quamuis eam Dionyſius paulum aliter, q̃ Liuius tradat, ſed in ſumma rei cõſenuũt. b Ad uindictam cõſtrinxit.] Liuius uerbis Lucretiæ: ſed date dextras fidẽq;, haud impune adultero fore. dant ordine omnes fidem. c Egregie quidam.] Nõdum quis hic fuerit legi. Scholiaſtes noſter Vergilium dicit eſſe, ac ſe à magno quodam uiro, qui hiſtorias multas legerat ſcriptũ inueniſſe. quaſi uero qui multas legit hiſtorias poſsit ex ſe nouam de rebus antiquis confingere. Sed nec Vergilius declamauit unquam, nec cauſam egiſſe niſi unã, idq; ſemel traditur: ac forſan in illa uris, quæ nũquam extitit, magnus ille hiſtoriarum lector diuinauit hoc dictum eſſe. Cuius rei affirmandæ licentiã habebat, quia multas legerat hiſtorias: & eo maiorẽ, ſi uel licentiatus erat, uel doctor. d Ille patria.] Expulſus Tarquinius rex, cũ regia ſtirpe. de hoc libro tertio. e Sceleſtum & indemnatum.] Cicero ſcribit de capite ciuis Roma. legibus eſſe cautum, ne iudicium ferretur, niſi à toto populo magnis comitijs, quæ dicuntur centuriata. Modum & ordinem iudicij ponit in oratione Pro domo ſua, & Plutarchus in Gracchis. f Lucretia inſuper.] Hoc enim auget rem, Lucretiam fuiſſe: hoc eſt, patritiam & primariam ciuitatis fœminam. g Conſtitutam ſcilicet inter illos.] Virgilius in ſexto, nouẽ circulis inferna cõtineri narrat: in quorũ iij. dicit:

Virgilius ẽ egit cauſam unam

De capite ciuis R. qualiter iudicabatur

Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi letum
Inſontes peperere manu, lucemq; peroſi
Proiecere animas: quàm uellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores?
Fata obſtant triſtiq; palus innabilis unda
Alligat, & nouies ſtyx interfuſa coercet:

Inferorũ nouem circuli

Quod

h Quod ipſa tantummodo.] Neq; enim alius ſcire poteſt, an & ipſa uoluptate aliqua delinita tacite conſenſerit. i Et ideo poteſt non literatis eius defenſoribus.] Melius ſic. Ideo poteſt à literatis eius defenſoribus, uel à non illiteratis eius defenſoribus. k Nec omnino inuenitur exitus.] Dilēma eſt hoc: Si adultera, cur laudata? ſi pudica, cur occiſa? Hoc genus argumenti ueteres qui de Rhetorica præceperunt arte, uel infirmatione alterius partis ſolui dicunt, uel conuerſione, quam ἀντιστροφὴν uocant. Exempla ſunt apud Ciceronem in Rhetoricis. Neutrum inueniri poſſe huic concluſioni exitū Auguſtinus dicit. l Etiam nō ſi ſecū.] Nam aliena ipſa fuit à cōſenſu turpitudinis. m Et Ro. mulier.] Rom. enim gēs auidiſsima fuit laudis, de qua dictū eſt: Vincet amor patriæ, laudumq; immenſa cupido.

Dilemma

Antiſtrophe

Rom. laudis auidi

Quin & ipſa Lucretia, ut Ouidius de ea inq; in Faſtis:
Succubuit famæ uicta puella metu.

n Si uiueret.] Poſt adulterium in ſe perpetratū. o Teſtimonium conſcientiæ.] Paulus ij. ad Corinth. I. Nam gloria noſtra hæc eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Idem Stoici & cuncti ex gentibus ſapientes dixerunt. B

Nullam eſſe autoritatem, quæ Chriſtianis in qualibet cauſa ius uoluntariæ necis attribuat. Cap. XX

NEQVE enim fruſtra in ſanctis canonicis libris nuſquam nobis diuinitus præceptum permiſſumue reperiri poteſt, ut uel ipſius adipiſcendæ immortalitatis, uel ullius carēdi cauendiue mali cauſa, nobiſmetipſis necem inferamus. C Nam & prohibitos nos eſſe intelligēdū eſt, ubi lex ait, Non occides: præſertim quia non addidit, proximum tuum: ſicut falſum teſtimonium cū uetaret, Falſum, inquit, teſtimonium nō dices aduerſus proximum tuum. Nec ideo tamen ſi aduerſus ſeipſum quiſquā falſum teſtimoniū dixerit, ab hoc crimine ſe putauerit alienum: quoniam regulam diligēdi proximū à ſemetipſo dilectio accepit, quandoquidē ſcriptum eſt: Diliges proximum tuū ſicut teipſum. Porrò ſi falſi teſtimonij non minus reus eſt, qui de ſeipſo falſum fatetur, quā ſi aduerſus proximum hoc faceret: cū in eo præcepto, quo falſum teſtimoniū prohibetur, aduerſus proximū prohibeatur, poſsitq; nō rectè intelligentib. uideri non eſſe prohibitum, ut aduerſus ſeipſum quiſquā falſus teſtis aſsiſtat: quanto magis intelligendū eſt, nō licere homini ſeipſum occidere, cū in eo quod ſcriptū eſt: Non occides: nihilo deinde addito, nullus, nec ipſe utiq; cui præcipitur, intelligitur exceptus? Vnde quidā hoc præceptum etiā in beſtias ac pecora conātur extendere, ut ex hoc nullum etiam eorum liceat occidere. Cur non ergo & herbas & quicquid hu-A mo radicitus alitur ac figitur? Nam & hoc genus rerum [a]quamuis non ſentiat, dicitur tamen uiuere: ac per hoc poteſt & mori: proinde etiam cum uis adhibetur, occidi. Vnde & Apoſtolus cum de huiuſcemodi ſeminib. loqueretur: Tu, inquit, quod ſeminas non uiuificatur, niſi prius moriatur. Et in Pſalmo ſcriptum eſt, Occidit uites eorum in grandine. Pſal. 77 Nunquid igitur ob hoc cum audimus, Non occides, uirgultum uellere nefas dicimus, & Manichæorū errori inſaniſsime acquieſcimus? His igitur deliramētis remotis, cum legimus, Non occides: ſi propterea nō accipimus hoc dictū eſſe de frutetis: B quia nullus eſt eis ſenſus, nec de animantib. irrationalibus, uolatilibus, natatilibus, ambulatilibus, reptilibus: quia nulla nobis ratione ſociantur, quā nō eis datum eſt nobiſcum habere communem: unde iuſtiſsima ordinatiōe creatoris & uita & mors eorum noſtris uſibus ſubditur: reſtat ergo ut de hominibus intelligamus, quod dictū eſt, Non occides: nō alterum, ergo nec te. Neq; enim qui ſe occidit, aliud q̄ hominem occidit.

L. VIVES

a Qvamuis nō ſentiat, dicitur uiuere.] Ariſtoteles animatos dicit ſtirpes, & uiuētes, inſenſibiles tamen. Plato ex Empedoclis ſententia animales illos ait, & ſentientes. Vtrumcunque ſit, mori poſſunt, quia uiuunt.

Stirpes animati

De interfectionibus hominum, quæ ab homicidij crimine excipiuntur. Caput XXI

QVASDAM uero exceptiones eadē ipſa diuina fecit autoritas, ut liceat hominem occidi. Sed his exceptis quos deus occidi iubet, ſiue data lege, ſiue ad perſonam pro tempore expreſſa iuſsione. Non autem ipſe occidit, qui D miniſterium debet iubenti, ſicut adminiculum gladius eſt utenti. Et ideo nequaquam contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum eſt, Nō occides: [a]qui deo autore bella geſſerunt, aut perſonam gerentes publicæ poteſtatis ſecundum eius leges, hoc eſt iuſtiſsimæ rationis imperiū, ſceleratos morte punierunt. Et Abraham non ſolum non eſt culpatus crudelitatis crimine, uerum etiam laudatus eſt nomine pietatis, quòd uoluit filium nequaquā ſcelerate, ſed obedienter occidere. Et merito quæritur, utrū pro iuſſu dei ſit habendum quod [b]Iepte filiam quę patri occurrit

Abraham

Iepte

occurrit, occidit, cum ſe immolaturū deo id uo/uiſſet, quod ei redeunti de prælio uictori primitus occurriſſet.[c] Nec Sampſon aliter excuſatur, quòd ſeipſum cum hoſtibus ruina domus oppreſſit, niſi quia ſpiritus latēter hoc iuſſerat, qui per illum miracula faciebat. His igitur exceptis quos uel lex iuſta generaliter, uel ipſe fons iuſtitiæ deus ſpecialiter occidi iubet, quiſquis hominem uel ſeipſum, uel quemlibet occiderit, homicidij crimine innectitur.

L. VIVES

a Qui deo autore.] Vt Iudæi qui geſſerūt quidē bella, ſed iubente diſertis uerbis deo. Quo [redacted] b Iepte.] Iudi. xi. cuius factum ſimile uidetur ei quod de Agamemnone ſcribunt Tragici, qui in Aulide filiam Iphigeniā immolauit Dianæ. Iepte ſacrificiū multi reprobāt: nam uotū de his rebus, quæ ſolent immolari cum bona dei gratia, erat interpretandum, ut illud quoq; Agamemnonis. c Nec Sampſon.] Iudicum xvi.

Quod nunquam poſsit mors noluntaria ad magnitudinem animi pertinere. Caput XXII

At quicunq; hoc in ſeipſis perpetrauerunt, animi magnitudine fortaſſe B mirandi, non ſapientiæ ſanitate laudandi ſunt. Quāquam ſi rationem diligentius conſulas, nec ipſa quidē animi magnitudo rectè nominatur, ubi quiſq; non ualendo tolerare uel quæq; aſpera, uel aliena peccata, ſeipſe interemerit. Magis enim mēs infirma deprehenditur, quæ ferre non poteſt, uel duram ſui corporis ſeruitutem, uel ſtultam uulgi opinionem. Maiorq; animus merito dicēdus eſt, qui uitam ærumnoſam magis poteſt ferre, quàm fugere: & humanum iudicium maxime uulgare, [a] quod plerunque caligine erroris inuoluitur, præ conſcientiæ luce ac puritate contemnere. Quamobrem ſi magno animo fieri putandum eſt, cum ſibi homo ingerit mortem, ille potius [b] Cleōbrotus in hac animi magnitudine reperitur: quem ferunt lecto Platonis libro, ubi De immortalitate animæ diſputauit, ſe præcipitem dediſſe de muro, atque ita ex hac uita migraſſe ad eam, quam credidit eſſe meliorem. Nihil enim urgebat aut calamitatis, aut criminis, ſeu uerum, ſeu falſum, quod nō ualendo ferre ſe auferret, ſed ad capeſſendā mortem, atq; ad huius uitæ ſuauia uincula rumpenda ſola affuit animi magnitudo. Quod tamen magne potius factum eſſe, ꝗ̄ bene, teſtis ei potuit eſſe Plato ipſe, quem legerat: qui profectò id præcipue potiſſimumq; feciſſet, uel etiam fieri præcepiſſet, niſi ea mente qua immortalitatē animæ uidit, nequaquam faciendum, [c] quinetiā prohibendum eſſe iudicaſſet.

L. VIVES.

a Qvod plerunq; caligine erroris.] Populum ſapientes olim magnum erroris magiſtrū ſoliti ſunt appellare. b Theobrotus.] Legendū Cleombrotus. Hic fuit Ambraciota, qui lecto Platonis Phædone De immortalitate animæ, ut ex hac uita, quæ eſt ueB lut mors quædam, ad immortalitatē migraret, è muro ſe in mare dedit præcipitē, cum nihil ei mali cōtigiſſet: Cicero eſt autor in primo Tuſcu. quæſt. In eū extat epigrāma Callimachi Græcū. Latinū memini me legere,

Vita uale, muro præceps delapſus ab alto
Dixiſti moriens Ambraciota puer:
Nullum in morte malum credens, ſed ſcripta Platonis
Non ita erant animo percipienda tuo.

Fuit & alius Cleombrotus Lacedæmoniorum rex, quē Epaminundas Thebanus uicit. c Quin etiam prohibendum.] Et quidem in eodem Phædone in principio, nefas eſſe dicit hominem ſibimet manus afferre: nec aliter iraſci deum, ſi id fiat, quàm dominū, ſi quod ſe mancipiorū occiderit: alijsq; multis in locis ait migrare ex hac uita nulli hominum licere iniuſſu dei. Sumus enim hic omnes uelut in acie, loco unicuiq; ſuo ab imperatore deo aſsignato: maioriq; ſupplicio afficiendum deſerC torem uitæ, quàm deſertorem militiæ.

Quale exemplum ſit Catonis, qui uictoriam Cęſaris non ferens, ſe interemit. Caput XXIII

At enim multi ſe interemerunt, ne in manus hoſtium peruenirent. Non A modo quęrimus utrum ſit factum, ſed utrum fuerit faciendum. Sana quippe ratio etiam exemplis anteponenda eſt, cui quidem & exēpla concordāt: ſed illa quæ tāto digniora ſunt imitatione, quāto excellentiora pietate. Non fecerunt PatriarD chæ, nō Prophetæ, non Apoſtoli: quia & ipſe dominus Chriſtus, quando eos ſi perſecutionē paterentur fugere admonuit de ciuitate in ciuitatem, potuit admonere ut ſibi manus inferrēt, ne in manus perſequentiū peruenirēt. Porrò ſi hoc ille non iuſſit, aut monuit, ut hoc modo ſui ex hac uita migrarent, quibus migrantib. manſiones æternas ſe præparaturum eſſe promiſit, quælibet exempla opponant gentes quę ignorant deum, manifeſtū eſt hoc nō licere colentibus unū uerū deum. Sed tamē etiā præter Lucretiā, de qua ſupra ſatis q̄d uidebatur dixim', non

non facile reperiunt de cuius autoritate præſcri A bant,ᵃniſi illum Catonem,qui ſe Vticę occidit: ᵇnon quia ſolus id fecit,ſed quiaᶜ uir doctusᵈ& probus habebatur,ut merito putetur recte etiam fieri potuiſſe uel poſſe quod fecit. De cuius facto quid potiſsimum dicam,niſi quod amici eius etiamᵉdocti quidam uiri,qui hoc fieri prudentius diſſuadebant,imbecillioris quàm fortioris animi facinus eſſe cenſuerunt:quo demonſtraretur non honeſtas turpia præcauens,ſed infirmitas aduerſa non ſuſtinens.ᶠHoc & ipſe Cato in ſuo chariſsimo filio indicauit. Nam ſi turpe erat ſub uictoria Cæſaris uiuere,cur autor huius turpitudinis pater filio fuit,quem de B Cæſaris benignitate omnia ſperare præcepit? Cur nõ & illum ſecum coegit ad mortẽ?ᵍNam ſi eum filium qui contra imperium in hoſtem pugnauerat etiam uictorem,laudabiliter Torquatus occidit,cur uictus uicto filio pepercit Cato,qui non pepercit ſibi? An turpius erat contra imperium eſſe uictorem,quàm contra decus ferre uictorem? Nullo modo igitur Cato turpe eſſe iudicauit ſub uictore Cæſare uiuere, alioquin ab hac turpitudine paterno ferro filium liberaret. Quid eſt ergo,niſi quod filiũ quãtum amauit,cui parci à Cæſare & ſperauit & C uoluit,tantum gloriæ ipſius Cæſarisʰne ab illo etiam ſibi parceretur,ⁱut ipſe Cæſar dixiſſe fertur,inuidit: aut ut aliquid nos mitius dicamus,erubuit?

L. VIVES

Catones a NIſi illum Catonem.] Catones fuerunt ex gẽte Portia è Tuſculo Latinorum oppido oriunda. Primus qui in ea gẽte Cato,hoc eſt,cautus & prudens eſt dictus,fuit M.Portius,homo nouus,ſed maximos honores aſſecutus,conſulatum,cenſuram,triumphum. Huius pronepos fuit M.Portius Cato,uterque maximus & innocentiſsimus uir. Ille maior,hic minor appellatus eſt. Minor prætorius adhuc bello ciuili Põpeiano,Pompei,hoc eſt ipſius reipub. & libertatis partes aduerſus C.Cæſaris tyrannidem ſecutus eſt: uicto ad Pharſaliam à Cæſare Pompeio,& in Aphrica Scipione Metello Pompei ſocero,ipſe fracta fortuna partium, cum omnia ſuperata eſſe à Cæſare uideret,Vticæ,quæ ciuitas eſt in Aphrica,perlecto prius bis eadem ipſa nocte Platonis Phædone De animæ immortalitate gladio ſe transfixit. b Non quia ſolus.] Nam alij alijs bellis permultis ſe occiderant,ne poteſtatem ſui hoſtibus facerent. Et in eodem ciuili Scipio Metellus & Aphranius,& Iuba rex ſe interemerunt. c Vir doctus.] Stoicus & Græcæ ſapiẽtiæ callentiſsimus. d Et probus.] Catonum ſanctitas Catonis utriuſq; & innocẽtia & ſapientia etiã in prouerbium abierunt. Vnde & illud apud Iuuenalem,

Tertius è cœlo cecidit Cato.

Hunc Catonem ſic ad Vinicium deſcribit Velleius Paterculus: Hic genitus proauo M.Catone principe illo A familiæ Portiæ,homo uirtuti ſimillimus,& per omnia ingenio dijs quàm hominibus propior: qui nunquam recte fecit,ut facere uideretur,ſed quia aliter facere nõ poterat,cuiq; id ſolũ uiſum eſt rationem habere,quod haberet iuſtitiã:omnibus humanis uitijs immunis,ſemper fortunam in ſua poteſtate habuit. Hæc Velleius. ut & Senecæ,& Lucani,& Ciceronis,& Saluſtij,aliorũq; ampliſsima de Catone teſtimonia prætermittã. e Docti quidam.] Vticæ cum Catone dicuntur fuiſſe Apollonides Stoicus,& Demetrius Peripateticus,& Cleanthes medicus. nam Cato Græcos Philoſophos multum in comitatu habebat,quantumq; oderat eos proauus, tantum dilexit pronepos. Et nocte qua ſe occidit,Plutarchus refert diſputationẽ ſuper cœnam ortam de his rebus,quæ ad ueram hominis libertatem pertinerent: in qua Demetrius multa dixiſſet aduerſus ea quæ conſtantiſsime affirmabat Cato,de laude eorum qui ſe occiderent,adeo ut ſuſpitionẽ alijs faceret,eum ſua ſe manu ſtatuiſſe tollere. f Hoc & ipſe.] Plutarchus ſcribit, B cũ Cæſar Vticam acceſsiſſet,Catonẽ eos,quos ſecũ habebat nauigio dimiſiſſe,ſuaſiſſeq; uehemẽter filio, ut & ipſe cũ alijs nauigaret,qui nũquã adduci potuit,ut patrẽ relinqueret. Huic filio iuueni Cæſar,ut Liuius lib. cxiiij. & Cæſar ipſe in bello Aphrico ſcribunt,ignouit: Catonis filius fuitq; in Venere intemperans,ut Plutarchus in uitis patris tradit. Sed pro patria in acie Philippẽſi in partibus M.Bruti cõſobrini ſui fortiter pugnans interijt,nec excedere ex acie uoluit fugiẽtibus iam primorib. g Nã ſi eum filiũ.] T.Manlius Torquatus cõſul,filium,quòd Manlius Torquatus contra edictum ſuũ pugnauerat,tametſi proſpere,ſecuri percuti iuſsit: de hoc alibi. h Ne ab illo etiã.] Catonem tradit Plutarchus,nec uoluiſſe quicquam à Cæſare petere,nec pro ſe peti permiſiſſe. i Vt ipſe Cæſar.] Nota eſt illa Cæſaris uox ad nuncium mortis Catonis: Inuideo Cato gloriæ tuæ,nã & tu inuidiſti meæ: ne inter cætera mea præclare facta numerarẽ & illud, C me Catonem ſeruaſſe. Libros ſcripſit Cæſar Anticatones duos contra Catonem,ut Cicero ipſe & Suetonius meminerunt. Ea uolumina uir clariſs. Cardinalis Leodienſis confirmauit,ſe in antiqua quadam bibliotheca Leodij uidiſſe,& curaturum ut ad me mitterentur. Quod ſi fecerit,non inuidebo ſtudioſis hominibus lectionem eorum.

Quod in ea uirtute, qua Regulus Catone præſtãtior fuit multo magis emineant Chriſtiani. Cap. XXIIII

NOLVNT autem iſti contra quos agimus,ut ſanctum uirum Iob,qui tam horrenda malaᵃin ſua carne perpeti maluit,quàm illata ſibi morte omnibus carere cruciatibus: D uel alios ſanctos ex noſtris literis ſumma autoritate celſiſsimis,fideq; digniſsimis,qui captiuitatẽ dominationemq; hoſtium ferre quàm ſibi necem inferre maluerũt,Catoni præferamus: ſed ex literis eorum,eidem illi Marco Catoni Marcum Regulum præferamus. Cato enim nunquam Cæſarem uicerat,cui uictus dedignatus eſt ſubijci,& ne ſubijceretur à ſeipſo elegit occidi: Regulus autẽ Pœnos iam uicerat,imperioq; Romano Romanus imperator non ex ciuibus dolendam

dolendam,ſed ex hoſtibus laudandam uicto/ A
riam reportauerat:ab eis tamen poſtea uictus,
maluit eos ferre ſeruiendo,q̃ eis ſe auferre mo/
riendo. Proinde ſeruauit & ſub Carthagineſi/
um dominatione patientiam, & in Romano/
rum dilectione conſtantiam:nec uictum aufe/
rens corpus ab hoſtibus,nec inuictum animũ
à ciuibus. Nec quòd ſe occidere noluit uitæ hu/
ius amore fecit. Hoc probauit, cum cauſa pro/
miſsi iuriſꝗ iurandi ad eoſdẽ hoſtes, quos gra
uius in ſenatu uerbis, quàm in bello armis of/
fenderat,ſine ulla dubitatione remeauit. Tan/
tus itaꝗ uitæ huius contemptor,cum ſæuienti/
bus hoſtibus,per quaslibet pœnas eam finire, B
quàm ſe ipſe perimere maluit, magnum ſcelus
eſſe ſi ſe homo interimat, proculdubio iudica/
uit. Inter omnes ſuos laudabiles & uirtutum in
ſignib. illuſtres uiros nõ proferũt Romani me/
liorẽ,quẽ neꝗ felicitas corruperit,nam in tanta
uictoria [b] pauperrimus permãſit, nec infelicitas
fregerit:nã ad tanta exitia reuertit intrepidus.
Porrò ſi fortiſsimi & præclariſsimi uiri terrenæ
patriæ defenſores,deorumꝗ licet falſorum,nõ
tamen fallaces cultores,ſed ueraciſsimi etiam iu
ratores,qui hoſtes uictos more ac iure belli fe/
rire potuerunt, hi ab hoſtibus uicti ſeipſos fe/ C
rire noluerunt:& cum mortem minime formi/
darent,uictores tamen dominos ferre, quàm
eam ſibi inferre maluerunt:quanto magis Chri
ſtiani uerum deum colentes,& ſupernæ patriæ
ſuſpirantes,ab hoc facinore temperabunt, ſi e/
os diuina diſpoſitio uel probandos uel emen/
dandos ad tẽpus hoſtib. ſubiugauerit,quos in
illa humilitate nõ deſerit, qui propter eos tam
humiliter uenit altiſsimus: [c] præſertim quos nul
lius militaris poteſtatis,uel talis militiæ iura con
ſtringunt,ipſum hoſtem ferire ſuperatum?

L. VIVES

[a] IN ſua carne.] Vlcere enim peſsimo eſt afflictus.
[b] Pauperrimus.] Liuius lib. xviij. & Valerius
in exemplis de paupertate. Cum Atilius prorogatum in proximum annum imperium cognouiſſet,conſulibus de ſucceſſore ſibi mittendo ſcripſit. Inter cauſas cur prouincia uellet decedere illam attulit præcipuam quod agellus ſuus ſeptem iugerum, quem ſolum habebat,à mercenario uaſtaretur, quod ſi ita pergeret facere,non fore unde uxor & liberi ſui alerentur: ſenatus dato ædilibus negocio patrimonio Atilij proſpexit.
[c] Præſertim quos.] Alienam facit hanc pugnandi rationem à Chriſtiana pietate, id eſt, inhumanitatem ſæuiſsimam à manſuetiſsima humanitate.

Quod peccatum non per peccatum
debeat declinari. Cap. XXV

QVIS ergo tam malus error obrepit,
ut homo ſe occidat,uel quia in eum
peccauit,uel ne in eum peccet inimi
cus,cum uel peccatorem uel pecca/
turum ipſum occidere non audeat
inimicum? At enim timendum eſt & cauendũ,
ne libidini hoſtili ſubditum corpus illecebroſiſ/
ſima uoluptate animũ alliciat conſentire pecca/
to. Proinde,inquiunt,non iam propter alienũ,
ſed propter ſuum peccatum,antequã hoc quiſ/
B que committat,ſe debet occidere. Nullo modo
quidem hoc faciet animus,ut conſentiat libidi/
ni carnis ſuæ,aliena libidine concitatæ, qui deo
potius eiuſꝗ ſapientiæ quàm corporis concu/
piſcentiæ ſubiectus eſt. Veruntamen ſi deteſta
bile facinus & damnabile ſcelus eſt etiam ſeip/
ſum hominem occidere,ſicut ueritas manifeſta
proclamat,quis ita deſipiat,ut dicat, Iam nunc
peccemus,ne poſtea forte peccemus:iam nunc
perpetremus homicidium,ne forte poſtea in/
cidamus in adulterium? Nónne ſi tantum do/
minatur iniquitas, ut non innocentia, ſed po/
tius peccata eligantur, ſatius eſt incertum de
C futuro adulterium, quàm certum de præſen/
ti homicidium? Nonne ſatius eſt flagitium
committere,quod pœnitendo ſanetur, q̃ tale
facinus ubi locus ſalubris pœnitentiæ non re/
linquitur? Hęc dixi propter eos uel eas,quę nõ
alieni,ſed proprij peccati deuitãdi cauſa,ne ſub
alterius libidine etiam excitatæ ſuæ forte con/
ſentiant,uim ſibi qua moriantur inferẽdam pu
tant. Cæterum abſit à mente Chriſtiana,quæ
in deo ſuo fidit,in eoꝗ ſpe poſita eius adiuto/
rio nititur:abſit,inquam,ut mens talis quibusli
bet carnis uoluptatibus ad conſenſum turpitu/
D dinis cedat. [a] Quòd ſi illa concupiſcentialis ino/
bedientia,quæ adhuc in membris [b] moribũdis
habitat,præter noſtræ uoluntatis legem quaſi
lege ſua mouetur:quanto magis abſꝗ culpa eſt
in corpore non conſentientis,ſi abſꝗ culpa eſt
in corpore dormientis?

L. VIVES

[a] QVod ſi illa cõcupiſcentialis.] Mouetur enim ex ſe libido corporis etiam uoluntate reſiſtente ac repugnante. hinc uicta uoluntate à carne,naſcitur pudor: ut aliàs dicetur fuſius. [b] Moribundis.] Membra hæc noſtra morti ſubdita quotidie moriũtur & tamen uitam quandam uidentur per ſe habere aliam à uita animi: quanto magis abſꝗ culpa eſt,ſi motus illi

libidinis inter dormiendum excitãtur ſine culpa, quia natura illos agitat abſq; aſſenſu uoluntatis, quanto minus erunt ſine culpa, ubi non ſolum quieſcit uoluntas, ſicut in ſomno, uerumetiam aduerſatur, & obſiſtit.

De his quæ fieri non licet, cum à ſanctis facta noſcũtur, qua ratione facta credenda ſint. Cap. XXVI

[a]SED quædam, inquiunt, ſanctæ fœminæ tempore perſecutionis, ut inſectatores ſuæ pudicitiæ deuitarẽt, in rapturum atq; necaturum ſe flumen proiecerũt: eoq; modo defunctæ ſunt, earumq; martyria in catholica Eccleſia ueneratione celeberrima frequentantur. B De his nihil temere audeo iudicare. Vtrum enim eccleſiæ aliquibus fide dignis teſtificationibus, ut earum memoriam ſic honoret, diuina perſuaſerit autoritas, neſcio, & fieri poteſt, ut ita ſit. Quid ſi enim hoc fecerunt non humanitus deceptæ, ſed diuinitus iuſſæ: nec errantes, ſed obedientes: ſicut de Sampſone aliud nobis fas non eſt credere? Cum autem deus iubet, ſeq; iubere ſine ullis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen uocet? quis obſequium pietatis accuſet? C Sed non ideo ſine ſcelere facit, quiſquis deo immolare filiũ decreuerit, quia hoc Abraham etiam laudabiliter fecit. Nam & miles cũ obediens poteſtati ſub qua legitime cõſtitutus eſt, hominẽ occidit, nulla ciuitatis ſuæ lege reus eſt homicidij: immo niſi fecerit, reus eſt imperij deſerti atq; cõtempti. Quòd ſi ſua ſponte atq; autoritate feciſſet, in crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque unde punitur ſi fecerit iniuſſus, inde punietur niſi fecerit iuſſus. Quod ſi ita eſt iubente imperatore, quanto magis iubente creatore? Qui ergo audit, non licere ſe occidere, faciat ſi iuſſit, cuius non licet iuſſa cõtemnere. D Tãtummodo uideat, utrum diuina iuſſio nullo nutet incerto. [b]Nos per aurem conſcientiam conuenimus, occultorum nobis iudicium non uſurpamus. Nemo ſcit quid agatur in homine, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt. Hoc dicimus, hoc aſſerimus, hoc modis omnib. approbamus, neminem ſpõtaneam mortem ſibi inferre debere, uelut fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas. Neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſo incipiat habere grauiſsimum proprium, quem non polluebat alienum: neminem propter ſua peccata præterita, A propter quæ magis hac uita opus eſt, ut poſſint pœnitendo ſanari. Neminem uelut deſiderio uitæ melioris, quæ poſt mortem ſperatur: quia reos ſuæ mortis, melior poſt mortem uita non ſuſcipit.

L. VIVES

a SEd quædam, inquiũt.] Pelagiam ſcribit Ambroſius lib. iij. de uirginibus cum matre & ſororibus præcipitem ſe dediſſe in flumen, ne à perſequenti milite uiolaretur: eam tamen, ut idem inquit, martyrũ numero Eccleſia aſcripſit. Item Sophroniam, quæ ſe occidit, ne uim à Maxentio Cæſare pateretur: ut Euſebius in Eccleſiaſtica hiſtoria perhibet. b Nos per aurem.] Ab exterioribus iudicium: de interioribus facimus: in occulta enim acies noſtra non penetrat.

Pelagia

Sophronia

An propter declinationem peccati mors ſpontanea appetenda ſit. Caput XXVII

B RESTAT una cauſa de qua dicere cœperã, qua utile putatur ut ſe quiſquam occidat, ſcilicet ne in peccatũ irruat, uel blandiente uoluptate, uel dolore ſæuiente. Quam cauſam ſi uoluerimus admittere, eo uſq; progreſſa perueniet, ut hortandi ſint homines tunc ſe potius interimere, cũ lauacro ſanctę regenerationis abluti, C uniuerſorum remiſsionem acceperint peccatorum. Tunc enim tempus eſt cauendi omnia futura peccata, cum omnia ſunt deleta præterita. Quod ſi morte ſpontanea recte fit, cur non tũc potiſsimum fit? Cur baptizatus ſibi quiſq; parcit? Cur liberatum caput tot rurſus uitæ huius periculis inſerit, cum ſit facillimæ poteſtatis illata ſibi nece omnia deuitare, ſcriptũq; ſit: Qui amat periculũ, incidit in illud? Cur ergo amantur tot & tanta pericula, uel certe etiam ſi nõ amantur, ſuſcipiũtur? Cur manet in hac uita, cui abſcedere licitum eſt? An uero tam inſulſa peruerſitas cor euertit, & à conſideratione ueritatis D auertit: ut ſi ſe quiſquam interimere debeat, ne unius captiuantis dominatu corruat in peccatum, uiuendum ſibi exiſtimet, ut ipſum perferat mundum per omnes horas tentationib. plenum, & talibus qualis ſub uno domino formidatur, & innumerabilibus cæteris, ſine quibus hæc uita non ducitur? Quid igitur cauſę eſt, cur in eis exhortationibus tempora conſumamus: [a]quibus baptizatos alloquendo ſtudeamus accendere, [b]ſiue ad uirginalem integritatem, ſiue ad continentiam uidualem, ſiue ad ipſam thori cõiugalis fidem, cum habeamus meliora, & ab

Eccli 3

omnibus

omnibus peccandi periculis remota compendia, ut quibuſcunque poſt remiſsionem recentiſsimam peccatorum, ad arripiendam mortē, ſibiq́ ingerēdam perſuadere potuerimus, eos ad dominum ſaniores purioresq́ mittamus. Porrò ſi quiſquis hoc aggrediendum atq; perſuadendum putat, non dico deſipit, ſed inſanit, qua tandem fronte homini dicit: Interfice te, ne paruis tuis peccatis adijcias grauius, dum uiuis ſub domino barbaris moribus impudico, qui non poteſt niſi ſceleratiſsime dicere, Interfice te, peccatis tuis omnibus abſolutis, ne rurſus talia uel etiam peiora committas, dum uiuis in mundo tot impuris uoluptatibus illecebroſo, tot nephandis crudelitatibus furioſo,[c] tot erroribus & terroribus inimico. Hoc quia nephas eſt dicere, nephas eſt profecto ſe occidere.[d] Nā ſi hoc ſpōte faciendi ulla cauſa iuſta eſſe poſſet, proculdubio iuſtior quàm iſta non eſſet. Quia uero nec iſta eſt, ergo nulla eſt. Non itaque uobis, ò fideles Chriſti, ſit tædio uita ueſtra, ſi ludibrio fuit hoſtibus caſtitas ueſtra. Habetis magnam ueramq; conſolationem, ſi fidam cōſcientiam retinetis, non uos cōſenſiſſe peccatis eorum, qui in uos peccare permiſsi ſunt.

L. VIVES

Baptizandi mos

a Quibus baptizatos alloquendo.] [redacted] b Siue ad uirginalem.] Tangit tres ſtatus bene uiuētium in eccleſia.
c Tot erroribus & terroribus.] Septimi caſus.
d Nam ſi hoc ſponte.] Clauſulis accommodus arguendi modus per repugnantiam, cum ſublato annexo, & id quoq; cui annexum eſt neceſſe eſt auferri. meminit in Topicis Cicero.

Quo iudicio dei in corpora continentium libido hoſtilis peccare permiſſa ſit. Cap. XXVII

Quod ſi forte cur permiſsi ſint quæritis, alta quidem eſt prouidentia creatoris mundi atq; rectoris, & inſcrutabilia ſunt iudicia eius, [a] et inueſtigabiles uiæ eius. Veruntamē interrogate fideliter animas ueſtras, ne forte de iſto integritatis & continentię uel pudicitiæ bono uos inflatius extuliſtis, et humanis laudibus delectatę in hoc etiā aliquibus inuidiſtis. Non accuſo quod neſcio, nec audio quod uobis interrogata corda ueſtra reſpondent. Tamen ſi ita eſſe reſponderint, nolite mirari[b] hoc uos amiſiſſe, unde hominibus[c] placere geſtiſtis: illud uobis remāſiſſe, quod oſtendi hominibus nō poteſt. Si peccantibus non cōſenſiſtis, diuinæ gratiæ, ne amitteretur, diuinum acceſsit auxiliū: humanæ gloriæ, ne amaretur humanum ſucceſsit opprobrium. In utroq; conſolamini puſillanimes: illinc probatæ, hinc caſtigatæ: illinc iuſtificatæ, hinc emendatæ. Quarum uero corda interrogata reſpondent, nūquam ſe de bono uirginitatis uel uiduitatis uel coniugalis pudicitiæ ſuperbiſſe,[d] ſed humilibus conſentiēdo, de dono dei[e] cum tremore exultaſſe, nec inuidiſſe cuiquam paris excellentiam ſanctitatis & caſtitatis: ſed humana laude poſtpoſita, quæ tāto maior deferri ſolet, quāto eſt bonum rarius, quod exigit laudem, optaſſe potius, ut earum amplior numerus eſſet, q̃ ut ipſæ in paucitate amplius eminerent. Nec iſtæ, quæ tales ſunt, ſi earum quoq; aliquas Barbarica libido cōpreſsit, permiſſum hoc eſſe[f] cauſentur: nec ideo credāt deum iſta negligere, quia permittit quod nemo impune committit. Quædam enim ueluti pondera malarum cupiditatum, & per occultū pręſens diuinum iudicium relaxantur, & quædam manifeſto ultimo reſeruantur. Fortaſsis autem iſtæ, quæ bene ſibi ſunt conſciæ, non ſe ex iſto caſtitatis bono cor inflatum extuliſſe, & tamen uim hoſtilem in carne perpeſſæ ſunt, habebāt aliquid latentis infirmitatis, quæ poſſet in ſuperbiæ faſtum,[g] ſi hanc humilitatem in uaſtatione illa euaſiſſent, extolli.[h] Sicut ergo quidam morte rapti ſunt, ne malitia mutaret intellectum eorum, ita [i] quiddam ab iſtis ui raptum eſt, ne proſperitas mutaret modeſtiam earum. Vtriſq; igitur quæ de carne ſua, quòd turpem nullius eſſent perpeſſæ contactum, uel iam ſuperbiebāt, uel ſuperbire, ſi nec hoſtium uiolentia cōtrectatæ eſſent, forſitan poterant: non ablata eſt caſtitas, ſed humilitas perſuaſa. Illarum tumori occurſum eſt [k] immanenti, iſtarum occurſum eſt imminenti. Quanquam & illud non ſit tacendum, quòd quibuſdam quæ iſta perpeſſę ſunt, potuit uideri continentiæ bonum in bonis corporalibus deputandum: & tunc manere, ſi nullius libidine corpus attrectaretur: non autem

eſſe poſitum in ſolo adyto diuinitus robore uoluntatis,ut ſit ſanctum & corpus & ſpiritus:nec tale bonum eſſe,quod inuito animo non poſſit auferri. Qui error eis fortaſſe ſublatus eſt. Cũ enim cogitant qua conſcientia deo ſeruierint,& fide inconcuſſa non de illo ſentiũt,quod ita ſibi ſeruientes,cumq; ita inuocantes deſerere ullo modo potuerit,quantumq; illi caſtitas placeat, dubitare non poſſunt,uident eſſe conſequens, nequaquam illum fuiſſe permiſſurum,ut hæc acciderent ſanctis ſuis,ſi eo modo perire poſſet ſanctitas,quam contulit & diligit in eis.

L. VIVES

a Et inueſtigabiles.] Sic enim uulgo legitur ad Romanos undecimo,pro contrario, id eſt minime inueſtigabiles. Inueſtigabilia enim ſunt ea, quæ ueſtigãdo inueniuntur: uiæ autẽ domini humanæ menti inueſtigari non poſſunt. Græce ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.
b Hoc uos amiſiſſe.] Famam & integrum nomen amiſiſſe,pudicitiam retinuiſſe. c Placere geſtijſtis.] Hoc eſt placere cupijſtis. d Sed humilibus conſentiendo.] Ad Romanos xij. Non altum ſapientes, ſed humilibus conſentientes. ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι.
e Cum tremore exultaſſe.] Pſalmo ij. Seruite domino in timore,& exultate ei cum tremore. f Cauſentur.] Nõ in eo ſignificatu quo nunc Philoſophi in ſcholis,id eſt cauſa ſint,ſed cauſam afferãt: ut apud Vergil. Cauſando noſtros in longum ducis amores.
g Si hanc humilitatem.] Puto hic accipi pro humiliatione,qua quis deijcitur calamitate aliqua, niſi quis malit legere: Quæ poſſet in ſuperbiæ faſtum ſi hanc humilitatem in uaſtatiõe illa euaſiſſent,extollere. h Sicut ergo quidam.] Verba ſunt Sapientiæ quarto,de Enoch,ſed hic non de illo intelligendum:nam is uiuens ad dominum trãslatus eſt,ſed de alijs,qui mortui ſunt, & ad dominum ẽ uita traducti eadem cauſa, qua ille uiuens aſſumptus. i Quiddam.] Vetat pudor dicere, quid illud ſit. k Immanẽti.] Non ut Philoſophi, id eſt per aliquod tempus moranti,ſed iam intus manenti: quod uerbum poſuit Auguſtinus figuram agnominationis captans in illis duobus immanens, & imminens,quod in alijs multis facit. *Agnominatio*

Quid familia Chriſti reſpondere debeat infidelibus cũ exprobrant,quòd eam in furore hoſtium non liberauerit Chriſtus. Cap. XXIX

H ABET itaq; omnis familia ſummi & ueri dei conſolationem ſuam, nõ fallacem,nec in ſpe rerum nutãtium uel labentium cõſtitutam, uitamq; etiam ipſam temporalem minime pœnitendam,in qua eruditur ad æternam,bonisq; terrenis tanquam peregrina utitur,nec capitur,malis autem aut probatur, aut emendatur. Illi uero qui probitati eius inſultant, eiq; dicunt,cum forte in aliqua temporalia mala deuenerit: [a]ubi eſt deus tuus? Ipſi dicant, Vbi ſint dij eorum,cum talia patiuntur:pro quibus euitandis eos uel colunt, uel colendos eſſe contendunt? Nam iſta reſpondet,Deus meus ubique præſens eſt,ubiq; totus, nuſquam incluſus:qui poſſit adeſſe ſecretus, abeſſe non motus. Ille cũ me aduerſis rebus exagitat,aut merita examinat,aut peccata caſtigat,mercedemq; mihi æternam pro toleratis pie malis temporalib. ſeruat. Vos autem qui eſtis,cum quibus loqui dignũ ſit ſaltem de dijs ueſtris,quanto minus de deo meo,qui [b]terribilis eſt ſuper omnes deos: quoniam omnes dij gentium dæmonia, dominus autem cœlos fecit?

L. VIVES

a Vbi eſt deus tuus?] Pſal. xli. Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie,ubi eſt deus tuus? b Qui terribilis.] Pſal. xcv.

Quòd pudendis proſperitatibus affluere uelint,qui de Chriſtianis temporibus conquerantur. Cap. XXX

[a] Naſica ille Scipio noſter quondã pontifex uiueret,quem ſub terrore belli Punici in ſuſcipiẽdis Phrygijs ſacris,cum uir optimus quæreretur, uniuerſus ſenatus elegit,cuius os fortaſſe non auderetis aſpicere,ipſe uos ab hac impudentia cohiberet. Cur enim afflicti rebus aduerſis de temporibus querimini Chriſtianis, niſi quia ueſtrãm luxuriam cupitis habere ſecuram,& perditiſſimis morib. remota omni moleſtiarum aſperitate diffluere? Neque enim propterea cupitis habere pacem,& omni genere copiarum abundare,ut his bonis honeſte utamini,hoc eſt modeſte, ſobrie, temperanter, pie,ſed ut infinita uarietas uoluptatum inſanis effuſionibus exquiratur: ſecũdisq; rebus ea mala oriantur in moribus,quæ ſæuientibus peiora ſint hoſtibus. [b] At ille Scipio pontifex maximus ueſter, ille iudicio totius ſenatus uir optimus,iſtam nobis metuens calamitatem, nolebat æmulam tunc imperij Romani Carthaginem dirui,& decernenti ut dirueretur contradicebat Catoni,timens infirmis animis hoſtẽ ſecuritatem:[c]& tanquam pupillus ciuibus idoneum tutorem,neceſſarium uidens eſſe terrorem. Nec eum ſententia fefellit: re ipſa probatum eſt, quàm uerum diceret. [d] Deleta quippe Carthagine

gine, magno ſcilicet terrore Romanæ reipublicæ depulſo & extincto, tanta de rebus proſperis orta mala continuo ſubſecuta ſunt, ut corrupta diruptaq́ꝫ cōcordia, prius ſæuis cruentisq́ꝫ ſeditionibus, deinde mox[f] malarum connexione cauſarū, bellis etiam ciuilibus tantæ ſtrages ædederentur, tantus ſanguis effunderetur, tanta cupiditate proſcriptionum ac rapinarum ferueret immanitas, ut Romani illi qui uita integriore mala metuebant ab hoſtibus, perdita integritate uitę, crudeliora paterētur à ciuibus: eaq́ꝫ ipſa libido dominandi, quæ inter alia uitia generis humani immoderatior inerat uniuerſo populo Romano, poſteaquam in paucis potētioribus uicit, obtritos, fatigatosq́ꝫ cæteros etiam iugo ſeruitutis oppreſsit.

L. VIVES

Scipio Naſica

S[a] Naſica.] Filius fuit hic Gnei Cornelij Scipiōis, qui cum P. fratre in Hiſpania ab Aphris interemptus eſt, bello Punico ſecūdo, eius belli anno xiiij. cum à decem uiris librorum Sibyllinorum carmen eſſet inter Sibyllina inuentum, fore ut hoſtes ex Italia pellerentur, ſi mater deūm ex Peſsimunte ciuitate Phrygiæ Romam afferretur, Legati ſunt ad Attalum miſsi, qui tum ibi regnabat, ut ſenatus & Popu. nomine matrem deūm ab eo peterent. In uia Delphicum Apollinem legati conuenēre, ſciſcitantes ecquid ſpei poſſent de impetranda matre deūm ab Attalo habere. oraculo bonum ſunt animum habere iuſsi, impetraturos ab Attalo quod peterent: cæterum curarent, ut ab optimo totius ciuitatis uiro Romæ exciperetur. Cū iam ergo Hoſtiam appuliſſet nauis, cū ſimulachro deæ, à iuratis patribus de optimo ciuitatis uiro ſentētias dicere P. Cor. Scipio Naſica adoleſcens, nec dum quæſtura primo dignitatis gradu functus, uir optimus iudicatus eſt, qui & ſacra ex S. C. excepit. Liuius lib. xxix. & alij permulti.

Belli Punici origo

b Atille Scipio.] Anno ab urbe condita DC. cū legati Rom. qui Carthaginem iuerant, renunciaſſent ingentem ſe naualis materiæ uim Carthagine inueniſſe, conſultatum eſt in ſenatu de bello Carthagini ex ſuſpitione inferendo. M. Portius Cato cenſorius, ut ſecurus aliquando tandem uiueret Pop. Rom. non modo bellū Carthagini faciendum eſſe cenſebat, ſed omnino excidēdum terrorem. Naſica de quo ſum locutus, nolebat nimio ocio Pop. Rom. luxuriare, & diffluere: uolebat aliquid eſſe, quod uelut frenum eſſet effuſæ multorū uirorum libidini, ideo non modo non eſſe delendam Carthaginem, ſed ne bellum quidē ſine legitima & magna cauſa inferendum ducebat. Liuius & alij.

Negociū quàm ociū R. melius

c Et tanquam pupillis ciuibus.] Appium Claudium dicere ſolitum ſcribit Valerius, melius Popu. Rom. negocium quam ocium commendari: quod is Pop. nimia quiete in deſidiam reſolueretur, & negocium nomē horridum ciuitatis Rom. mores in ſuo ſtatu continuit, blandæ appellationis quies plurimis uitijs infecit.

d Deleta quippé Carthagine.] Saluſtius in bello Iugur. nam ante Carthaginem deletam Pop. & ſenatus Rom. placide modeſteq; rempub. inter ſe tractabant: neq; gloriæ certamen, neq; dominationis inter ciues erat: metus hoſtis in bonis artib. ciuitatē cōnnebat, ſed ubi illa formido a mētibus diſceſsit, ſcilicet ea quæ res ſecūdæ amāt, laſciuia, atq; ſuperbia inceſſere.

e Cruentisq; ſeditionibus.] Tiberij Gracci. deinde C. fratris, in quibus primum uſq; ad ſanguinem ciuilem uentum eſt, quarum prior fuit decem annis poſt deletam Carthaginem.

Bella ciuilia

f Malarum cōnexione cauſarum.] Nam ex ſeditione C. Gracci ortus eſt tribunatus Liuij Druſi, quē patres equitibus, qui ex lege Gracci iudicabant, oppoſuerūt. Ex hoc bellū ſociale, quod promiſſa à Liuio Druſo ciuitas nō præſtaretſ: ex hoc Mithridaticū, cū Mithridates rex Pōti cōfiſus diſcordiæ Italiæ multa ciuiū millia, quæ in ſuo regno negociabantur iuſsit interfici. Ex hoc bella ciuilia Mariana, cū Marius prouinciā & bellū Mithridaticum L. Syllæ uellet eripere. Ex huius ſeminib. Sertorianum, Lepidanum, coniuratio Catilinæ, poſtremo Pompeianum. Hinc Cæſaris regnū, quo occiſo bella ciuilia, Antonianum, Philippenſe Bruti & Caſsij: Siculum Sexti Pompei, Actiacum. Tādem reſpublica in monarchiam & tyrannidem uerſa eſt.

Quibus uitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi. Caput XXXI

NAM quando illa quieſceret in ſuperbiſsimis mentibus, donec cōtinuatis honoribus ad poteſtatem regiā perueniret?[a] Honorum porrò continuandorum facultas non eſſet, niſi ambitio præualeret. Minime autem præualeret ambitio, niſi in populo auaritia luxuriaq́ꝫ corrupto. Auarus uero luxurioſusq́ꝫ populus ſecūdis rebus effectus eſt, quas Naſica ille prouidentiſsime cauendas eſſe cenſebat, quando ciuitatem hoſtium maximam, fortiſsimam, opulentiſsimamq́ꝫ nolebat auferri: ut timore libido premeretur: libido preſſa non luxuriaretur, luxuriaq́ꝫ cohibita nec auaritia graſſaretur. Quibus uitijs obſeratis, ciuitati utilis uirtus floreret & creſceret, eiq́ꝫ uirtuti libertas congrua permaneret. Hinc etiam erat, & ex hac prouidentiſsima patriæ charitate ueniebat, quod idem ipſe ueſter pontifex maximus à ſenatu temporis illius, quod ſæpe dicendum eſt electus, ſine ulla ſentētiarum diſcrepantia uir optimus[a] caueam theatri ſenatum conſtruere molientem, ab hac diſpoſitione & cupiditate compeſcuit: perſuaſitq́ꝫ oratione grauiſsima ne[b] Græcam luxuriā uirilibus patriæ moribus paterentur obrepere, & ad uirtutem labefactandam eneruandamq́ꝫ Romanam peregrinæ conſentire nequitiæ: tantumq́ꝫ autoritate ualuit, ut eius uerbis commota ſenatoria prouidentia, etiam ſubſellia quibus[c] ad horam congeſtis in ludorū ſpectaculo iam uti ciuitas cœperat, deinceps prohiberet apponi.[c] Quanto ſtudio iſte ab urbe Roma[d] ludos ipſos ſcenícos abſtuliſſet, ſi autoritati eorū, quos deos putabat, reſiſtere auderet, quos eſſe no-

xios dæmones non intelligebat:aut ſi intelligebat,placandos etiam ipſe potius, quàm contẽnendos exiſtimabat. Nondum enim fuerat declarata gentibus ſuperna doctrina,quę fide cor mundans ad cœleſtia uel ſupercœleſtia capeſſenda, humili pietate humanum mutaret affectum,& à dominatu ſuperborum dæmonum liberaret.

L. VIVES

Theatrum Romæ [a] CAueam theatri.] Liuius lib. xlviij. & Valerius De inſtit. andquis. Vale. Meſſala & Caſsius cenſores theatrum faciendum locauerant, in quo Pop. Rom. ſedens ſpectaret ludos. Naſica id ne fieret in ſenatu obtinuit, tãquam publicis moribus nociturum. Ita S. C. totus ille Theatricus apparatus deſtructus eſt, cautumq; eodem S. C. ne quis in urbe aut propius mille paſſus ſubſellia imponeret, ſedẽſ ue ludos ſpectaret. Paulo ante Punicum bellum tertium Pop. Rom. per aliquot annos ſpectauit ſtans uſq; ad deletam Corinthũ, quo tempore L. Mumius ludis, quos in triumpho fecit Theatrum erexit, ſed temporarium. Primum manſurũ Theatrum Pompeius Magnus Romæ extruxit lapide quadrato, autore Cor. Tacito lib. xiiij. ad exemplum illius qđ Mitylenis uiderat bello Mithridatico. *Cauea Theatri* a Cauea.] Alibi alia, in Theatro locum medium ſignificat, in quo poſtea fuerunt equitum ſedes per cuneos diſtinctæ. interdum etiam pro cõſenſu totius Pop. accipitur, ut Seruius viij. Aeneid. ait. b Græcam luxuriam.] Græci multis ſeculis ante Ro. theatra habuerant, & nomen ipſum Græcum rem ex Græcia deductam oſtẽdit. Dicitur enim à [illegible], quod eſt ſpectare. c Ad horam.] Ad tempus. nam theatra Romæ ante fuerũt temporaria, quàm manſura, & ſicut Tacitus inquit, ſubitarijs gradibus, & ſcena in tempus ſtructa. d Ludos ipſos ſcenicos.] Qui in ſcena exhibebantur: de quibus proximo libro.

De ſcenicorum inſtitutione ludorum. Cap. XXXII

V ERVNTAMEN ſcitote qui iſta neſcitis: & qui uos iſta ſcire diſsimulatis, aduertite, qui aduerſus liberatorẽ à talib. dominis murmuratis: ludi ſcenici,[a] ſpectacula turpitudinum, & licẽtia uanitatũ, non hominũ uitijs, ſed deorũ neſtrorũ iuſsis Romæ inſtituti ſunt.[b] Tolerabilius diuinos honores deferretis illi Scipioni q̃ deos eiuſmodi coleretis. Neq; enim erãt illi dij, ſuo põtifice meliores. Ecce attẽdite, ſi mẽtẽ diu potatis erroribus ebria, uos aliquid ſanũ conſiderare permittit: Dij propter ſedandam corporum peſtilẽtiam ludos ſibi ſcenicos exhiberi iubebant: pontifex autem ueſter propter animorũ cauẽdam peſtilentiam, ipſam ſcenam conſtrui prohibebat. Si aliqua luce mentis animum corpori præponitis, eligite quem colatis. [c]Neq; enim & illa corporũ peſtilentia, ideo cõquieuit, quia populo bellicoſo, & [d]ſolis antea lu- A dis Circenſibus aſſueto ludorum ſcenicorũ delicata ſubintrauit inſania: ſed aſtutia ſpirituum nefandorum præuidens illam peſtilentiã iam fine debito ceſſaturã, aliam longe grauiorem, qua plurimum gaudet, ex hac occaſione nõ corporibus, ſed moribus curauit immittere: quę animos miſerorũ tantis obcæcauit tenebris, tanta deformitate fœdauit, ut etiã modo, quod incredibile forſitan erit, ſi à noſtris poſteris audietur, Romana urbe uaſtata quos peſtilentia iſta poſſedit, atq; inde fugientes, Carthaginẽ peruenire potuerunt, in theatris quotidie certatim B [e]pro hiſtrionibus inſanirent.

L. VIVES

a SPectacula turpitudinum.] Nam fœdiſsima & uiſu fiebant, & auditu dicebantur. b Tolerabilius diuinos honores.] Tertullianus in Apologetico dicit ſatius fuiſſe deos fieri, ſapientiæ Socratem, iuſtitiæ Ariſtidem, militiæ Themiſtoclem, eloquentiæ Ciceronem, felicitatis Syllam, opum Craſſum, ſublimitatis Pompeium, grauitatis Catonem. hi enim dijs ipſis præſtabant hiſce rebus. Non diſsimularunt multi ueterum bonos uiros meliores dijs ſuis eſſe. *Viri præſtãtes* Sic Seneca lib. De tranquillitate uitæ ſecundo: Catonẽ Vticenſem certius uiri ſapientis fuiſſe exemplum, quàm Herculẽ, aut Vlyſſem affirmat. Eundem Lucanus uerum patriæ parentem nominat, digniſsimũ aris Romanis. c Neq; enim & illa corporum.] Liuius lib. vij. Neq; tamen ludorum primum initium procurandis religionibus inſtitutum, aut religione animos, aut corpora morbis le- C uauit. d Solis antea ludis Circẽſibus aſſueto.] Circẽſes ludos primus Romæ fecit Romulus, quarto mẽſe ab urbe condita, ut ſcribit Fabius Pictor, quo die Sabinas rapuit. *Circẽſes ludi* Longius tempus alij tradunt, quod magis crediderim. Circenſes dictos ſcribit Seruius, quod enſibus circundarentur. Nam cum rudis uetuſtas non loca huiuſmodi ludis apta ædificaſſet, inter enſes & flumina eos agebant, ut ignauis utrinq; præſens eſſet periculũ. Poſtea Tarquinio Priſco rege locus eſt deſignatus circo, qui poſtmodum maximus eſt dictus. ut Liuius refert ſingulis annis iſti ludi ſunt celebrati, & magni, ac Romani, & Circenſes uarie dicti. Equi & pugiles certabant. Sacri fuerunt Conſo, quem Græci [illegible] uocãt, id eſt Neptunum equeſtrem, cuius templũ Dionyſius ait ab Euandro in Latio erectum, diemq; feſtum ſtatutum, quem illi [illegible], Latini Conſualia nominant. *Conſus [illegible]* quo die ceſſabãt ab operibus equi & muli fertisq; D redimiebantur. d Solis antea ludis.] Valerius De inſtitutis, & Liuius lib. vij. autores. e Pro hiſtrionibus.] Non ſe pro hiſtrionibus gerebant, nec ſic intelligendus Auguſtinus. quod nõ admonerẽ, niſi quidã ſic exiſtimarẽt, ſed qđ ſtudio ſpectãdi hiſtriões inſaniebãt.

De uitijs Romanorum quos patriæ non correxit euerſio. Cap. XXXIII

O MENTES amẽtes, quis eſt hic tantus non error, ſed furor, ut exitiũ ueſtrũ ſicut audiuimus plangentibus Orientalibus populis, & maximis ciuitatibus in remotiſsimis terris, publicũ luctũ mœror-

mœrorē<ins></ins>q́ ducētibus uos theatra quęreretis,in trarētis,impleretis,& multo inſaniora ꝗ̃ fuerāt antea facceretis. Hanc animorū labē ac peſtem, hanc probitatis & honeſtatis euerſionē uobis Scipio ille metuebat,quando conſtitui theatra prohibebat:quando rebus proſperis uos facile corrũpi,atq; euerti poſſe cernebat:quando uos ab hoſtili terrore ſecuros eſſe nolebat. Nec<ins></ins>q; enim cēſebat ille felicē eſſe rēpublicam, ſtātibus mœnibus,ruētibus moribus:ſed in uobis plus ualuit quod dęmones impij ſeduxerunt,quàm quod homines prouidi præcauerunt. Hinc eſt quod mala quę facitis uobis imputari non uultis,mala uero quę patimini Chriſtianis tēporibus imputatis. Nec<ins></ins>q; enim in ueſtra ſecuritate pacatā rempublicā,ſed luxuriā quęritis impunitā,qui deprauati rebus proſperis, nec corrigi potuiſtis aduerſis. Volebat uos ille Scipio terreri ab hoſte,ne in luxuriā flueretis,[a] uos nec contriti ab hoſte luxuriā repreſsiſtis: [b] perdidiſtis utilitatem calamitatis & miſerrimi facti eſtis,& peſsimi permāſiſtis. Et tamen quod uiuitis dei eſt,qui nobis parcendo admonet,ut corrigamini pœnitendo:qui uobis etiam ingratis præſtitit,ut uel ſub nomine ſeruorum eius,uel in locis martyrum eius hoſtiles manus euaderetis.

L. VIVES

a Vos nec contriti.] Quia Carthagine effuſiſsimo ſtudio ludos ſpectabatis. b Perdidiſtis utilitatem calamitatis.] Qua homines emendantur,& ictu ſapiũt,& pro merito eis deputatur cũ patiēter aduerſa tolerāt. Plato in Gorgia calamitates,ac ſupplicia,& ipſis qui perſerũt,& ſpectatoribus utilia eſſe, ait: utriq; enim reddunt meliores,illi dolore: hi exemplo.

De clementia dei,quæ urbis excidium temperauit. Cap. XXXIIII

ROMVLVS & Remus [a] Aſylum cōſtituiſſe perhibentur, quo quiſquis cōfugeret,ab omni noxa liber eſſet, augere quærētes creandæ multitudinem ciuitatis. Mirandum in honorem Chriſti præceſsit exemplū. hoc conſtituerunt euerſores urbis quod cōſtituerāt antea cōditores. Quid autē magnũ ſi hoc fecerunt illi,ut ciuium ſuorū numerus ſuppleretur, quod fecerunt iſti, ut ſuorum hoſtium numeroſitas ſeruaretur? Hæc & talia,ſi qua uberius & commodius potuerit,reſpōdeat inimicis ſuis redempta familia domini noſtri Ieſu Chriſti,& peregrina ciuitas regis Chriſti.

L. VIVES

a Aſylum.] Locus eſt ſacer,unde fas nō erat quenquā rapere. nam inde habet nomē. συλᾶν nanq; eſt rapio,& ἄσυλον,id eſt priuatiuū. Hinc per lamdaciſmum factum eſt Aſylum pro Aſyrum. Seruius lib. viij. Aeneid. Tametſi συλᾶν eſt etiam ἀφαιρεῖν, hoc eſt tollere,auferre: ut apud Home. ἔσυλα τεύχεα καλά: abſtulit pulchra arma. Poſtq̃ Hercules migrauit è terris,nepotes eius timentes inſidias eorū,quos auus afflixerat,Athenis ſibi primum Aſylum,hoc eſt, templum miſericordiæ collocarunt, unde nullus poſſet abduci: quod etiā Statius dicit: Herculeos fama eſt fundaſſe nepotes. Aſylum Romulus & Remus ſtruxerunt inter arcem & Capitoliū,loco intermōtio nominato,ut multitudo facinoroſorū ſpe impunitatis eò cōflueret ad nouā urbem incolēdam. Cui diuo diuæ ue templum ſit pro Aſylo erectū nō conſtat,& Dionyſius ignorare ſe dicit. B Sunt qui Veioui tradant: celebrabatur tamen Aſyli lucus,quarto nonas Febr. Ouidius ij. Faſt. In Græcia & Aſia multa fuerunt Aſyla. Tiberius Cæſar pertæſus nimiam illorum licētiam,iura omnibus ferè illis ademit, ut Suetonius & Tacitus perhibent.

De latentibus inter impios eccleſiæ filijs, & de falſis intra eccleſiam Chriſtianis. Cap. XXXV

HABEAT autem (or) MEMINERIT ſanè in ipſis inimicis ſuis latere ciues futuros, ne infructuoſum uel apud ipſos putet, q̃d [a] donec perueniat ad confeſſos, portat infenſos: ſicut ex illorū numero C etiam dei ciuitas habet ſecū,quandiu peregrinatur in mundo,connexos cōmunione ſacramentorū,[b] nec ſecum futuros in æterna ſorte ſanctorū,qui partim in occulto,partim in aperto ſunt. Qui etiam cū ipſis inimicis aduerſus deū, cuius ſacramentū gerunt,murmurare non dubitant: modo cū illis theatra,modo eccleſias nobiſcum replētes. De correctione autē quorundā etiam taliū multo minus eſt deſperandū,ſi apud aperτiſsimos aduerſarios prædeſtinati amici latitāt, adhuc ignoti etiam ſibi. Perplexæ quippe ſunt iſtæ duæ ciuitates in hoc ſeculo inuicem<ins></ins>q; permixtæ,[c] donec ultimo iudicio dirimantur: de quarum exortu et procurſu,et debitis finibus,quod dicendū arbitror,quantū diuinitus adiuuabor expediam propter gloriā ciuitatis dei, [d] quæ alienis à contrario comparatis clarius eminebit.

L. VIVES

a Donec perueniat ad confeſſos.] Ad declarationem ultimam,quid quiſq; cōfiteatur, quod tūc demum fiet,quum aperti erunt cōſcientiarum libri: id eſt in futura uita. b Nec ſecū futuros.] Iuxta illud domini, Multi uocati,pauci electi. c Donec ultimo.] Sic in Euangelio: Angeli ſeparabunt malos de medio iuſtorū in conſummatione ſeculi. d Quæ alienis à contrario.] Sic Ariſtoteles: Contraria inter ſe collata liquidius dignoſcuntur,

De quibus cauſis ſequenti diſputatione ſit diſſerendum. Cap. XXXVI

ED adhuc quædam mihi dicenda ſunt aduerſus eos, qui Romanæ rei s publicæ clades in religionem noſtram referunt: qua dijs ſuis ſacrificare prohibentur. Commemoranda enim ſunt, quæ & quanta occurrere potuerint, uel ſatis eſſe uidebuntur mala, quæ illa ciuitas pertulit, uel ad eius imperium pertinentes prouinciæ, ante quàm eorum ſacrificia prohibita fuiſſent, quæ omnia proculdubio nobis tribuerēt, ſi iam uel illis clareret noſtra religio, uel ita eos à ſacris ſacrilegis prohiberet. Deinde mōſtrandum eſt, quos eorum mores, & quam ob cauſam uerus deus ad augendum imperiū adiuuare dignatus eſt, [a]in cuius poteſtate ſunt regna omnia: quāq; nihil eos adiuuerint hi, quos deos putant: quin potius quantum decipiendo & fallendo nocuerint. Poſtremo aduerſus eos dicetur, qui manifeſtiſsimis documentis confutati atq; conuicti conantur aſſerere, nō propter uitæ præſentis utilitatem, ſed propter eam quę poſt mortē futura eſt, colendos eſſe deos. Quę A niſi fallor, quæſtio multo erit [b]operoſior, & ſublimiori diſputatiōe dignior, ut & cōtra Philoſophos in ea diſſeratur: [c]non quoslibet ſed qui apud illos excellētiſsima gloria clari ſunt, & nobiſcū multa ſentiūt: ſcilicet de animæ immortalitate, & quod deus uerus mundū cōdiderit, & de prouidentia eius, qua uniuerſum quod cōdidit, regit. Sed quoniā & ipſi in illis quæ contra nos ſentiunt, refellendi ſunt, deeſſe huic officio non debemus: ut refutatis impijs cōtradictionibus pro uiribus, quas deus impartier, aſſeramus ciuitatem dei, ueramq; pietatem, & dei cultum, B in quo uno ueraciter ſempiterna beatitudo promittitur. Hic itaque modus ſit huius uoluminis, ut deinceps diſpoſita ab alio ſumamus exordio.

L. VIVES

a IN cuius poteſtate ſunt regna omnia.] Sic Matth. xxviij. Chriſtus loquitur: Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. b Operoſior.] Difficilior, maioris operæ. c Non quoslibet.] Non uulgares aut extremæ notæ, id eſt enim quilibet interdum, ut apud Græcos ὁ τυχὼν frequens. Hoc capite Auguſtinus quid hactenus fecerit, quidq; facturus poſthac ſit, breuiter exponit.

ELENCHVS CAPITVM
SECVNDI LIBRI DE CIVITATE DEI
AD MARCELLINVM.

1 De modo qui neceſsitati diſputationis adhibendus eſt.
2 De his quæ primo uolumine expedita ſunt.
3 De aſſumenda hiſtoria, qua oſtēditur quæ mala acciderint Romanis cum deos colerent, antequam religio Chriſtiana creſceret.
4 Quod cultores deorū nulla unquam à dijs ſuis præcepta probitatis acceperint, & in ſacris eorum turpia quæque celebrauerint.
5 De obſcœnitatibus, quibus mater deorum à cultoribus ſuis honorabatur.
6 Deos Paganorum nunquam bene uiuendi ſanxiſſe doctrinam.
7 Inutilia eſſe inuenta philoſophica ſine autoritate diuina, ubi quenque ad uitia pronum magis mouet quod dij fecerint, quàm quod homines diſputauerint.
8 De ludis ſcenicis, in quibus dij nō offenduntur editione ſuarum turpitudinū ſed placantur.
9 Quid Romani ueteres dè cohibenda poetica licentia ſenſerint, quam Græci deorum ſecuti iudicium, liberam eſſe uoluerunt.
10 Qua nocendi arte dæmones uelint uel falſa de ſe crimina uel uera narrari.
11 De ſcenicis apud Græcos in reipublicæ adminiſtrationem receptis, eo quod placatores deorum iniuſte ab hominibus ſpernerentur.
12 Quod Romani auferendo libertatem poetis in homines, quam dederunt in deos, melius de ſe quàm de dijs ſuis ſenſerint.
13 Debuiſſe intelligere Romanos quod dij eorum qui ſe turpibus ludis coli expetebant, indigni eſſent honore diuino.
14 Meliorem fuiſſe Platonem, qui poetis locum in bene morata urbe nō dederit, quàm hos deos qui ſe ludis ſcenicis uoluerint honorari.
15 Quod Romani quoſdam ſibi deos non ratione, ſeu adulatione inſtituerint.
16 Quod ſi dijs ulla eſſet cura iuſtitiæ, ab eis Romani accipere debuerint præcepta uiuēdi potius quàm leges ab alijs hominibus mutuare.
17 De raptu Sabinarū alijsque iniquitatib. quę in ciuitate Romana, etiā laudatis uiguere tēporib.
18 Quę de morib. Romanorū, aut metu cōpreſsis, aut ſecuritate reſolutis Saluſtij pdat hiſtoria.
19 De corruptione Romanæ reipublicæ prius quàm cultum deorum Chriſtus auferret.
20 Quali uelint felicitate gaudere & quibus moribus uiuere qui tempora Chriſtianæ religionis incuſant.
21 Quæ ſententia fuerit Ciceronis de Romana republica.
22 Quod dijs Romanorum nulla unquam cura fuerit, ne malis moribus reſp. deperiret.
23 Varietates rerum temporalium non ex fauore aut impugnatione dæmonum, ſed ex dei ueri pendere iudicio.
24 De Syllanis actibus quorum ſe dæmones oſtentauerunt adiutores.
25 Quantum maligni ſpiritus ad flagitia incitent homines, cum committendis ſceleribus quaſi diuinam exempli ſui interponunt autoritatem.
26 De ſecretis dæmonum monitis quæ pertinebāt ad bonos mores, cum palàm in ſacris eorum omnis nequitia diſceretur.
27 Quanta euerſione publicæ diſciplinæ Romani dijs ſuis placādis ſacrauerint obſcœna ludorū.
28 De Chriſtianæ religionis ſalubritate.
29 De abijciendo cultu deorum cohortatio ad Romanos.

De modo qui neceſsitati diſputationis adhibendus eſt. Caput I

I RATIONI perſpicuę ueritatis infirmus humanæ conſuetudinis ſenſus non auderet obſiſtere, ſed doctrinæ ſalubri B languorem ſuum tanq̃ medicinæ ſubderet, donec diuino adiutorio fide pietatis impetrante ſanaretur, non multo ſermone opus eſſet ad conuincendum quemlibet uanæ opinationis errorem, his qui recte ſentiunt, & ſenſa uerbis ſufficientibus explicãt. Nũc uero quoniam ille eſt maior & tetrior inſipientium morbus animorũ, quo irrationabiles motus ſuos etiam poſt rationẽ plene redditã, quãta homini ab homine debetur, ſiue nimia cæcitate, qua nec aperta cernuntur, ſiue obſtinatiſsima peruicacia, qua & ea quæ cernuntur, nõ fe- C runtur, tanquã ipſam rationem ueritatemq́ꝫ defendunt, ᵃ ſit neceſsitas copioſius dicendi plerũque res claras, uelut eas nõ ſpectantibus intuendas, ſed quodammodo tangendas, palpãtibus & cõniuentibus offeramus. Et tamen quis diſceptandi finis erit & loquendi modus, ſi reſpondendum eſſe reſpondentibus ſemper exiſtimemus? Nam qui uel nõ poſſunt intelligere quod dicitur, uel tam duri ſunt aduerſitate mentis, ut etiam ſi intellexerint non obediant, reſpõdent ut ſcriptum eſt, & loquuntur iniquitatem atq́ꝫ infatigabiliter uani ſunt. Quorum dicta cõtra- D ria ſi toties uelimus refellere, quoties obnixa frõte ſtatuerunt non curare quid dicant, dum quocunq́ꝫ modo noſtris diſputationibus contradicant, q̃ſ ſit infinitũ & ærumnoſum & infructuoſum uides. Quamobrẽ nec teipſum mi fili Marcelline, nec alios quib. hic labor noſter in Chriſti charitate utiliter ac liberaliter ſeruit, tales meorũ ſcriptorũ uelim iudices, qui reſponſionẽ ſemper deſiderẽt, cũ his quę leguntur audierint aliquid cõtradici, ne fiãt ſimiles earũ muliercularũ, quas cõmemorat Apoſtolus: Semper diſcẽtes, & ad ueritatis ſcientiam nunquã peruenientes.

IOANNIS LODOVICI
VIVIS VALENTINI IN SECVNDVM librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini commentaria.

F It neceſsitas.] Figura Græca [illegible] apud Demoſthenem. quod eſt apud illos frequentiſsimum: tametſi apud Latinos ſit hæc loquẽdi forma. Neceſsitas eſt ut labores, ſicut apud Quintilianum.

De his quæ primo uolumine expedita ſunt. Cap. II

VPERIORE itaque libro cum de ciuitate dei dicere inſtituiſſem, unde S hoc uniuerſum opus illo adiuuante in manus ſumptum eſt, occurrit mihi reſpondendum eſſe primitus eis, qui hæc bella, quibus mundus iſte conteritur, maximeq́ꝫ Romanæ urbis recentem à barbaris uaſtationem Chriſtianæ religioni tribuunt, qua prohibentur nefandis ſacrificijs ſeruire dæmonibus: cũ potius hoc deberẽt tribuere Chriſto, quod propter eius nomen contra inſtitutũ moremq́ꝫ bellorum eis quò cõfugerent, religioſa et ampliſsima loca barbari libera prębuerũt, atq́ꝫ in multis famulatum debitũ Chriſto: non ſolum uerum, ſed etiam timore confictum ſic honorauerunt, ut quod in eos belli iure fieri licuiſſet, illicitum ſibi eſſe iudicarent. Inde incidit quæſtio, cur hæc diuina beneficia etiam ad impios ingratosq́ꝫ peruenerint? & cur illa itidem dura, quę hoſtiliter facta ſunt, pios cum impijs pariter afflixerint? Quã quæſtionem per multa diffuſam, in huiuſcemodi quotidianis, uel dei muneribus, uel hominum cladibus: quæ quoniam utraq́ꝫ bene uel male uiuentibus permixte atq́ꝫ indiſcrete ſępe accidunt, ſolent multos mouere: ut pro ſuſcepti operis neceſsitate diſſoluerẽ, aliquantum immoratus ſum, maxime ad cõſolandas ſanctas fœminas et pie caſtas, in quibus ab hoſte aliquid perpetratũ eſt, quod intulit uerecundiæ dolorẽ, & ſi non abſtulit pudicitiæ firmitatẽ, ne pœniteat eas uitæ, apud quas nõ eſt unde poſsit pœnitere nequitiæ. Deinde pauca

dixi in eos, qui Chriſtianos aduerſis illis rebus affectos, & præcipue pudorem humiliatarum fœminarum, quamuis caſtarum atque ſanctarum, proteruitate impudentiſsima exagitant, cum ſint nequiſsimi & irreuerentiſsimi, & longe ab eis ipſis Romanis degeneres: quorū præclara multa laudantur, & literarum memoria celebrantur, immo illorum gloriæ uehementer aduerſi. [b]Romam quippe cura partam ueterū auctamq́ laboribus, fœdiorem ſtantem fecerant quàm ruentem: quandoquidem in ruina eius lapides & ligna, in iſtorum autem uita omnia, non murorum, ſed morum munimenta atq́ ornamenta ceciderunt, cum funeſtioribus eorum corda cupiditatib. quàm ignibus tecta illius urbis arderent. Quibus dictis, primū terminaui librum: deinceps itaque dicere inſtitui, quanta mala ciuitas illa perpeſſa ſit ab origine ſua: ſiue apud ſeipſam, ſiue in prouincijs iam ſibi ſubiectis, quæ omnia Chriſtianæ religioni tribuerent, ſi iam tunc Euangelica doctrina aduerſus falſos & fallaces eorum deos teſtificatione liberrima perſonaret.

L. VIVES

a Quam quæſtionem.] Illa erat præcipua quæſtio eorum Philoſophorū, qui dei prouidentia mundum negabant regi, ut Plutarchus ſcribit libro De placitis Philoſophorum primo. b Romā quippe.] In uetuſto exemplari, quod mihi uir & literarū & literatorum amātiſsimus M. Laurinus ſancti Donatiani Brugeñ decanus accōmodauit, ſic ſcribebatur. Romam quippe partam ueterum auctamq́ laboribus. alibi paratam.

M. Laurinus

De aſſumenda hiſtoria, qua oſtenditur, quæ mala acciderint Romanis, cū deos colerent, antequā religio Chriſtiana creſceret. Cap. III

MEMENTO autem me iſta commemorantem adhuc contra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoq́ ortum eſt uulgare prouerbium: [a]Pluuia defecit, cauſa Chriſtiani. Sunt nanque qui eorum ſtudijs liberalibus inſtituti amant hiſtoriam, qua facillime iſta nouerunt. Sed ut nobis ineruditorum turbas infeſtiſsimas reddant, ſe noſſe diſsimulant, atque hoc apud uulgus affirmare nituntur, clades quibus per certa interualla locorum & temporum genus humanum [b]oportet affligi, cauſa accidere nominis Chriſtiani, quod contra deos ſuos ingenti fama & præclariſsima celebritate per cūcta diffunditur. Recolant ergo nobiſcū antequam Chriſtus ueniſſet in carne: antequā eius nomē ea, cui fruſtra inuident, gloria populis innoteſceret: quibus calamitatib. res Romanæ multipliciter uarieq́ contritæ ſint, & in his defendant ſi poſſunt deos ſuos, ſi propterea coluntur, ne iſta mala patiantur cultores eorum, quorum ſi quid nunc paſſi fuerint nobis imputanda eſſe contendunt. Cur enim ea quæ dicturus ſum permiſerūt accidere cultoribus ſuis, antequam eos declaratum Chriſti nomen offenderet, eorumq́ ſacrificia prohiberet?

L. VIVES

a Pluuia defecit.] Significat ita dictum illud fuiſſe ab impijs hominibus iactatum, ut quicquid mali accideret, imputādum eſſe Chriſtianis iudicarent. Tertullianus: Prætexentes ſanè ad odij defenſionē illam quoq́ uanitatem, quod exiſtiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incōmodi Chriſtianos eſſe cauſam. Si Tiberis aſcendit in mœnia, ſi Nilus nō aſcēdit in arua, ſi cœlū ſtetit, ſi terra mouit, ſi fames, ſi lues, ſtatim Chriſtianus ad leonem acclamatur. Cyprianus cōtra Demetrianum: Sed enim quum dicas plurimos conqueri, quòd bella crebrius ſurgāt, quòd lues, quòd fames ſæuiant, quòd imbres, quòd pluuias ſerena longa ſuſpendant, nobis imputari, ultra tacere nō oportet. b Oportet affligi.] Ita ferente ſorte rerum humanarum mire uiciſsitudinaria, & fato illo, quæ ipſa eſt omnipotentis dei uoluntas.

Chriſtianū nomē quàm olim Rom. exoſum

Quod cultores deorum nulla unquā à dijs ſuis præcepta probitatis acceperint, & in ſacris eorū turpia quæq́ celebrauerint. Cap. IIII

PRIMO ipſos mores ne peſsimos haberent, quare dij eorum curare noluerūt? Deus enim uerus eos, à quibus non colebatur, merito neglexit: Dij autem illi, à quorum cultu ſe prohiberi homines ingratiſsimi conqueruntur, cultores ſuos ad bene uiuendum quare nullis legibus adiuuerunt? Vtiq́ dignum erat, ut quomodo iſti illorum ſacra, ita illi iſtorum curarent facta. Sed reſpōdetur, quod uolūtate propria quiſq́ malus eſt. Quis hoc negauerit? Veruntamē pertinebat ad cōſultores deos, uitæ bonæ præcepta nō occultare populis cultorib. ſuis; ſed clara prædicatiōe præbere: per uates etiā cōuenire atq́ arguere peccātes: palàm minari pœnas male agētibus, prēmia recte uiuēnb. polliceri. Quid unquā tale in deorū illorū templis, prompta & eminenti uoce concrepuit? Veniebamus nos etiam aliquando adoleſcentes ad ſpectacula ludibriaq́ ſacrilegiorum: ſpectabamus

mus arreptitios, audiebamus [c] ſymphoniacos, A
ludis turpiſsimis, qui dijs deabuſq́ exhibebã-
tur, [d] oblectabamur. cœleſti uirgini & Berecyn- *Berecynthia deûm mater*
thiæ matri deorum omniũ, ante eius lecticam
[e] die ſolenni lauationis eius, talia per publicum
cantitabantur [f] à nequiſsimis ſcenicis, qualia nõ
dico matrẽ deorum, ſed matrem qualiũcunq;
ſenatorum, uel quorumlibet honeſtorum uiro
rum, immo uero qualia nec matrem ipſorũ ſce-
nicorum deceret audire. Habet enim quiddam
erga patẽtes humana uerecũdia, quod nec ipſa
nequitia poſsit auferre. Illam enim turpitudinẽ
obſcœnorum dictorum atq; factorum, ſceni-
cos ipſos domi ſuę [g] proludendi cauſa corã ma B
tribus ſuis agere puderet, quam per publicum
agebant, coram deorum omnium matre, ſpe-
ctante & audiente utriuſq; ſexus frequẽtiſsima
multitudine. Quę ſi illecta curioſitate adeſſe po
tuit circumfuſa, ſaltem offenſa caſtitate debuit
abire cõfuſa. Quæ ſunt ſacrilegia, ſi illa erant ſa-
cra? aut quæ inquinatio, ſi illa lauatio? [h] Et hæc
fercula appellabantur, quaſi celebraretur conui
nium, quo uelut ſuis epulis immunda dęmonia
paſcerentur. Quis enim non ſentiat cuiuſmodi
ſpiritus talibus obſcœnitatibus delectẽtur: niſi
uel neſciens utrũ omnino ſint ulli immũdi ſpiri C
tus deorũ nomine decipientes: uel talem agens
uitam, in qua iſtos potius q̃ deum uerum & o-
ptet propicios, & formidet iratos.

L. VIVES

Mater deûm a LVdibria ſacrilegiorum.] Inuertit illud ſacra lu-
dorum, uel ludos ſacros. b Spectabamus ar
reptiuos.] Locus hic poſtulat, ut de matre deûm
nõnulla dicam. Diodorus Siculus libro ſuæ bibliothe
ces quarto, de matre deûm non uno modo narrat fabu
lam. Primum enim ſcribit, Coelum ex Terra coniuge li
beros ſuſcepiſſe quinque & quadraginta, muliebris ſe-
xus duos, Reginam, & Opem: quarum Reginam ætate
& prudentia præſtantiorem, in gratiam matris fratres
omnes educaſſe, ideo dictam matrem deûm, nupſiſſeq;
Hyperioni fratri, ex quo Solem & Lunã genuerit: qui D
quum ſcelere auunculorũ interiſſent, ipſam in furorem
uerſam, cũ tympanis, cymbaliſq; terram ſuæ ditionis
peragraſſe, moremq; eiuſmodi mãſiſſe poſt eius fatum.
Addit Diodorus aliam fabulã: Menoem uetuſtiſsimũ
Phrygiæ regem, ex uxore Dindymene filiam procreaſ-
ſe, quam exponi iuſſerit in monte Cybelio, infantem à
feris enutritam euaſiſſe in admirabilem pulchritudi-
nem, inuentamq; à muliere paſtoria educatam pro ſua,
dictamq; à monte in quo eſſet expoſita Cybelem, mul-
Cybele quas artes inuenerit tas artes ingenij acumine & inueniſſe & edocuiſſe mor-
tales: ſicut cantum tibiæ, luſus, choreas, cymbalorum
tympanorumq; ſonitus, artem præterea ueterinariam,
& infantum morbis lenimenta: quibus quòd multi cu-
rarentur pueri, idcirco eam magnam Matrem nomina
tam eſſe. quæ cum adoleuiſſet iuuenem amarit terræ il-
lius, nomine Atym, ex eoq; grauidam eſſe à Menoe pa
A tre, qui fama de uirtute factiſq; eius acceperat, reuoca-
tam pro uirgine, cuius flagitio cognito Atym & nutri-
ces iuſſu regis affectos eſſe ſupplicio: Cybelẽ amore in-
cenſam ex deſiderio Atys inſaniſſe, domoq; paterna e-
greſſam ſolam cum fiſtula & tympano, paſsis crinibus
totam regionem peragraſſe dementatam, ueniſſeq; in
Nyſam ad Dionyſium: aliquot uero annis poſt eam
iam mortuam, cum & difficultate annonæ, & morbo in
Phrygia laboraretur, oraculo iuſsi ſint Phryges Atym *Atys*
& Cybelem uenerari: hinc ſacra cæremoniaſq; Magnæ
matris deûm ortas. Hæc ex Diodoro, haud dubie quin
originem rei attulerit. ſed hanc alij Iouis, Iunonis, Ne-
ptuni, & Plutonis matrem fuiſſe autumãt, ideo Rheam
& Latine Opem dictam: eandem eſſe Cybelem & Ve-
ſtam. Nec dubito quin hæc res geſta confundat, ut nuſ
quam ferè non fit in deorum fabulis, uirginemq; habe-
ri, nempe Veſtã, eamq; ob cauſam exciſum eſſe Atym
iuuenem formoſiſsimũ, quem cum illa adamaſſet, præ-
B cepiſſetq; ne cum muliere ſe ulla unquam cõmiſceret,
illeq; præcepto deæ neglecto Nympham Sangritidem
adamaſſet, a Cybele uirilitate diminutus eſt, idcirco &
ſacerdotibus gaudet in eum modũ deformatis. Et quo
niam hanc Phrygij plurimum in Ida monte coluerunt,
hinc nomẽ Idææ matris inuenit, & Berecynthiæ, à mon
te etiam eiuſdem Phrygiæ. Sacerdotes Gallos nuncupa *Galli ſacerdotes.*
runt à Gallo amne Phrygiæ, cuius aqua phanaticos po
tantes reddit. Ipſi quoq; Galli inſani caput per furorẽ
rotãt, cultriſq; faciem & muſculos corporis totius diſſe
cant, morſibus quoq; ſeipſos impetunt, cum maiore ſe
correptos furore, uel ſimulant, uel re uera ſentiunt. De
am iſtam hoc eſt ingẽs in Ida ſaxũ, quam incolæ deûm
matrem uocabant, Romam legati aduexerunt, pridie
Idus Apriles, eoq; die feriæ eius celebrant, & ludi quæ
Megaleſia dixerunt. Liuius lib. xxix. ſic de matre Idæa *Megaleſia*
loquens, inquit: In ædem uictoriæ, quæ eſt in palatio,
C pertulere deã pridie Idus Apriles. Iſq; dies feſtus fuit.
populus frequens dona Deæ in palatium tulit, lectiſter
niumq;, & ludi fuere Megaleſia appellata. & lib. xxxvi.
Per idem ferè tempus ædes matris magnæ Idææ dedica
ta eſt, quam Deam is P. Cornelius aduectam ex Aſia,
P. Cornelio Scipione, cui poſtea Aphricano fuit cogno
men, P. Licinio coſs. in palatium à mari detulerat, loca
uerant ædem faciendam M. Liuius, C. Claudius cenſo
res M. Cornelio. T. Sẽpronio coſs. tertiodecimo anno
poſtq̃ locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus: lu-
diq; ob dedicationem eius facti. quos primos ſcenicos
fuiſſe Antias Valerius eſt autor Megaleſia appellatos.
Hæc Liuius. cum quibus Varro cõſentit lib. De lingua
Latina iij. b Arreptitios.] Lymphatos, furore cor-
reptos, quales erant Galli Berecynthiæ. hos arreptiti-
os Aug. ſuper Gen. Arreptos ſpiritu nominat. c Sym
phoniacos.] Modulatores ἀπὸ τῆς συμφωνίας, id eſt, cõcẽtu,
& modulatione. In feſto Cybeles multi ædebantur ſoni
D tus compoſiti, & ad numerum. ut tibijs, & tympanis.
Ouid. lib. iiij. Faſtorum:

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit, & Idææ feſta parentis erunt.
Ibunt ſemimares, & inania tympana tundent:
Aeraq; tinnitus ære repulſa dabunt. Et poſt.
Tibia dat Phrygios, ut dedit ante, modos.

Et tibiam Diodorus inuẽtum eſſe dicit Cybeles, à qua
doctus eſt Marſyas, qui cũ Apolline certauit. d Ob
lectabantur.] Locus non uidetur carere mendo, ſic, ut
puto legendus: Ludis turpiſsimis oblectabamur, qui
dijs deabuſq; exhibebantur, cœleſtiq; uirgini Berecyn
thiæ matri deorum omnium. Hanc enim tametſi proli-
bus abundantem, tamen uirginem dicebãt eſſe, ut quæ
eſſet etiam Veſta, tum quod talis uoluit à patre Menoe
uideri, & credi. e Die ſolenni lauationis eius.] Pri- *Matris deûm ablutio*
die Idus Apriles, mater deûm magna põpa à Gallis ad

Almonem

Almonem fluuium producebatur, qui non procul ab
urbe Tiberi miſcetur, ibiq; ad confluentem duorū am-
nium abluebatur ueteri inſtituto. nam quo primū die
ex Aſia illuc eſt aduecta à ſacerdote lota eſt, isq; mos po
ſtea per ſingulos annos eſt ſeruatus. Luca. in primo:

Et lotam paruo reuocant Almone Cybelem

Apertius Ouidius in uij.

Eſt locus in Tiberim quo lubricus influit Almon,
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum ueſte ſacerdos
Almonis Dominam ſacraq; lauit aquis.

Prudentius in martyrio Romani:

Nudare plantas ante carpentum ſcio
Lapis flagellus euehendus eſſedo
Quem ad lauacrum præeundo ducitis,
Almonis uſq; peruenitis riuulum.
Proceres togatos matris Idææ ſacris,
Muliebris oris clauſus argento ſedet,
Pedes remotis atterentes calceis.

B f A nequiſsimis ſcenicis.) Primi annis ſingulis ludi
ſcenici erant Megaleſia, in quibus hiſtriones ad nouum
opus egredientes, mira laſciuia ſpurciſsima & turpiſsi-
ma quæq; in matrem deûm, & Atim dictitabãt: tum &
alij per id temporis etiam honeſtiſs. Romanorum cul-
tu diſsimulato, ut noſci non poſſent, licentioſiſsime per
urbem uagabantur, nullis uerbis factisq; fœdis parcē-
tes, ut autor eſt Herodianus in Commodo. g Pro
ludendi.) Exercendi ſui gratia, & meditandi artem.

Fercula h Et hæc fercula.) A ferendo, quod in ſolenni, ſiue ſa
crorum, ſiue triumphi ferrentur, ac geſtarentur reuerē-
ter, ut in ſacrificijs, ludisq; deorū ſimulachra, clarorum
uirorū ſtatuæ: in triumphis imagines urbium deuicta-
rum, arma hoſtibus detracta, pecuniæ captiuæ, & reli-
qua ſpolia. Sic Cicero, & Suetonius, & cæteri. At quæ
ſacris menſæ apponuntur, quoniam lancibus feruntur
ſolicite & quaſi reuerenter, Fercula nominantur.

C

De obſcœnitatibus, quibus mater deorū à cultoribus ſuis honorabatur. Cap. V

EQVAQVAM iſtos, qui flagitio-
ſiſsimæ cōſuetudinis uitijs oblecta-
N ri magis q̃ obluctari ſtudent, ſed il
lum ipſum Naſicam Scipionē, qui
uir optimus à ſenatu electus eſt, cu-
ius manibus eiuſdem dæmonis ſimulachrū ſu-
ſceptum eſt, in urbemq; peruectum, habere de
hac re iudicem uellem. Diceret nobis, utrū ma-
trem ſuam tam optime de republica uellet me-
reri, ut ei diuini honores decernerentur: ſicut &
Græcos & Romanos aliasq; gentes cōſtat qui-
buſdam decreuiſſe mortalibus, quorum erga ſe
beneficia magnipenderant, eosq; immortales
factos atq; in deorum numerum receptos eſſe
crediderant. Profecto ille tantam felicitatē ſuæ
matri, ſi fieri poſſet, optaret. Porrò ſi ab illo de-
inde quæreremus, utrum inter eius diuinos ho-
nores uellet illa turpia celebrari: nónne ſe malle
clamaret, ut ſua mater ſine ullo ſenſu mortua ia
ceret, quàm ad hoc dea uiueret ut illa libēter au
diret? Abſit ut ſenator populi Romani ea men

A te præditus, qua theatrum ædificari in urbe for
tium uirorum prohibuit, ſic uellet coli matrem
ſuam, ut talibus dea ſacris propiciaretur, quali-
bus matrona uerbis offenderetur. Nec ullo mo
do crederet uerecundiam laudabilis fœminæ,
ita in contrarium diuinitate mutari, ut honori-
bus eam talibus aduocarent cultores ſui: quali-
bus conuitijs in quempiam iaculatis, cum inter
homines uiueret, niſi aures clauderet, ſeſeq; ſub
traheret erubeſcerent pro illa & propinqui, &
maritus, & liberi. Proinde talis mater deū qua-
lem habere matrem puderet quemlibet etiam
peſsimum uirum, Romanas occupatura men-
B tes quæſiuit optimum uirum, non quem mo-
niendo & adiuuando faceret, ſed quem fallen-
do deciperet: ei ſimilis [a] de qua ſcriptū eſt: Mu-
lier autem uirorum precioſas animas captat, ut
ille magnæ indolis animus hoc uelut diuino te-
ſtimonio ſublimatus & uere ſe optimum exiſti
mans, ueram pietatem religionemq; nō quære
ret, ſine qua omne quãuis laudabile ingenium
ſuperbia uaneſcit & decidit. Quomodo igitur
niſi inſidioſe quæreret dea illa optimum uirum,
cum talia quærat in ſuis ſacris, qualia uiri opti-
mi abhorrent ſuis adhiberi conuiuijs?

C

L. VIVES

a DE qua ſcriptum eſt.) Prouerb. vi. nos capit le-
gimus: Auguſtinus captat iuxta lxx. ἀγρεύει
quaſi uenatur.

Deos Paganorum nunquam bene ui uendi ſanxiſſe doctrinam. Cap. VI

TVNC eſt, quod de uita & moribus
ciuitatum atq; populorum à qui-
N bus colebantur illa numina, non cu
rarunt, ut tam horrendis & deteſta
bilibus malis, nō in agro & uitibus,
non in domo atq; pecunia, non deniq; in ipſo
D corpore, quod menti ſubditur, ſed in ipſa men-
te, in ipſo rectore carnis animo, eos impleri ac
peſsimos fieri ſine ulla ſua terribili prohibitio-
ne permitterent. Aut ſi prohibebant, hoc oſtē-
datur potius, hoc probetur. Nec nobis neſcio
quos ſuſurros paucisſimorū aurib. anhelatos,
& arcana uelut religione traditos iactent, qui-
bus uitæ probitas caſtitasq; diſcatur: ſed demō
ſtrentur atq; commemorentur loca talibus ali-
quando conuenticulis conſecrata: non ubi ludi
agerētur obſcœnis uocibus & motibus hiſtrio
nū, [a] nec ubi Fugalia celebrarentur, effuſa omni

e licentia

A licentia turpitudinum,& uere Fugalia, ſed pudoris et honeſtatis: ſed ubi populi audirēt quid dij præciperent de cohibēda auaritia, ambitione frangēda, luxuria refrenāda: ubi diſcerēt miſeri, quod diſcendum[b] Perſius increpat dicens.

Diſciteq́ ó miſeri,& cauſas cognoſcite rerum,
Quid ſum⁹, aut quidnā uicturi gignimur, ordo
Quis datus,[c] aut metę q̃ mollis flexus et unde:
[d] Quis modus argēti,[e] quid fas optare,[f] quid aſp
Vtile nūmus habet: patrię chariſq́ ꝓpinquis,
Quantum elargiri deceat,[g] quem te deus eſſe
Iuſsit, & humana qua parte locatus es in re.

B Dicatur in quibus locis hęc docētium deorum ſolebant præcepta recitari, & à cultoribus eorū populis frequēter audiri, ſicut nos oſtendimus ad hoc eccleſias inſtitutas, quaquauerſum religio Chriſtiana diffunditur.

L. VIVES

Fugalia — a Necubi Fugalia.] De Fugalibus nihil me apud alios memini legere. Nec dubitarē aliquid ex coniectura admonere,& lectori permittere, ut aliud pro eo uerbum ſubſtitueret, niſi idem Auguſtinus adderet,& uere Fugalia, ſcilicet pudoris & honeſtatis. Et quanquam nō ignoro coniecturas ueritate occulta bonas, eadem patefacta ridiculas plerunque eſſe, tamen tentabo, ſi hac quoq́ parte prodeſſe ſtudijs poſſim: ſi non afferendo uerum certe excitando, ut quæratur. Primum Varro lib. De lingua Latina v. ſic ſcribit: Iunio mēſe populi Fugia uidetur nominatus, quòd eo die repente tumultu fugerit populus. Non multo enim poſt hic dies fuit, q̃ Gallorū deceſſus ex urbe. Et qui tūc ſub urbe populi, ut Ficulneates, ac Fidenates, & finitimi alij contra nos coniurauerunt, aliquot huius diei ueſtigia fugæ in ſacris apparent. De quibus rebus Fugia dea — antiquitatum libri plura referunt. Hactenus Varronis uerba. hoc eſt Fugiæ deæ feſtum, quæ eſt lætitiæ dea à fugatis hoſtibus nominata. Nam poſtridie eius diei uicini populi ſunt deuicti à Romano, magnaq́ celebritate & lætitia omnium agi ferias illas, quod periculū fuerit ne à finitimis gentib. reliquiæ Romani nominis, quæ Gallicæ cladi ſuperfuerant, tollerentur. Quam deam Vitula dea — Hylus libro De dijs Vitulam uocat. Piſo Vitulam uictoriam dici ſcribit, ſicut Macrobius teſtatur in Saturnalibus. Erant ergo Fugalia, uel Fugialia poſtridie nonas Iunias Lætitiæ deæ lætiſsimus dies. In quo credibile eſt populum in omnem licentiam ſolutiſsimum, atq́ effuſiſsimum fuiſſe. Hæc nolim cuiquam eſſe præiudicij loco, ſed ſolum dicta, ut alij acutius & diligentius rem ueſtigent, ſi modo tanti æſtimabunt. b Perſius.] Satyra iij. ex præcepto uetere, quod pro foribus tēpli Apollinis Delphici Amphictyones ſcripſere: Noſce teipſum. hæc Perſius dicit. c Aut metæ quàm mollis flexus.] Metæ erant in Circo ſeptem. Domitianus ludis Metæ Circi — quibuſdam, ne currerēt niſi uſq́ ad quintū indixit, ut citius peragi poſſent ludi apparatiſſ. quos ædebat. Suetonius in eius uita: Septies illæ omnes attingebanē metæ. Arsq́ erat & induſtria non parua in equis rotiſq́ flectendis ad finem metarum, ne poſterior dexteritate flectendi priorem anteuerteret. Propertius:

Aut prius infecto depoſcit præmia curſu,
Septima quàm metam triuerit ante rota.

Huc ſpectat illud Horatij principio Odarū, Sunt quos curriculo puluerem olympicum, Collegiſſe iuuat metaq́ feruidis, Euitata rotis. Erāt & curſores quidam in Græciæ certaminibus, quibus non ſat erat ex lege certaminis perueniſſe ad metam, niſi recurrerent, unde uenerant, circumactu celerrimo ubi metam pertigerant, διαυλοδρόμους uocant. nam δίαυλος eſt ſpatij circuitio, ut ſcribit Vitruuius lib. v. qui ſexies ſpatium circuibant δολιχοδρόμοι ſunt dicti. Hic eſt proprius ſignificatus flexus & metæ. — διαυλοδρόμοι — Perſius aut rectè ſentit eſſe mollem flexum à uirtute ad uitium: aut oblique non eſſe facilem à uitio ad uirtutem, ubi illud aſſuetudine in humana mēte inualuerit, tyrānidemq́ occuparit. Idcirco ne uitio aſſueſcamus monet, quoniam non ſit in manu noſtra iugum eius ſemel admiſſum excutere, quoties & quando uelimus. Aut de flexu ætatis intelligit, cum ab adoleſcētia in uirilem ætatem tranſimus, quo tempore mores mutari decet, Sicut ille apud Terentium ait, aut à uirili & actuoſa ætate ad ſeniorem & quietiorem. De quo flexu Cicero in primo De oratore: Si infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio, de curſu honorū etiā ætatis flexu cōtigiſſet, Sed apertius pro M. Cælio & per eandem metaphoram: In hoc flexu quaſi ætatis, nihil enim occultabo fretus humanitate ac ſapientia ueſtra, fama adoleſcentis paulū hæſit ad metas notitia muliebri & infelici uicinitate. Et Seneca lib. De tranquil. uitæ i. Non in curſu tantum circiq́ certamine, ſed in ſpatijs uitæ interius flectendum eſt. c Et undæ.] Genitiuus eſt ab unda ſimili genere metaphoræ. In naumachia ſunt metæ cōſtitutæ, ad quas ſubito nauis eſſet conuertenda. Vergil. in quinto:

Hic uiridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis pater: unde reuerti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.

In ueruſto exemplari legebatur: Qua mollis flexus, & unde. quod non eſt uſq́ adeo abſurdum. Sic legit Antonius Nebriſſenſis noſter Grāmaticus diligētiſſ. d Quis modus argēti.] Ex Platone, ex quo Perſius omnia quæ de moribus diſſerit. In Phædro Socrates ſic precatur: O amice Pan, & cæteri dij date obſecro ut intrinſecus pulcher efficiar, quæq́ mihi extrinſecus addita ſunt, internorum ſint amica, ſolum ſapientem diuitem exiſtimem: huius uero auri tantum elargimini, quātum, nec ſuſtinere, nec geſtare alius, quàm uir temperans queat. Hæc ille. Sunt enim faciles opes magis optandæ, quàm immodicæ. e Quid fas optare.] Et hoc ex Alcibiade ſecundo Platonis De uoto: in quo Plato docet quid optandum à dijs. Eandem Socratis ſententiā ponit Valerius in ſeptimo. Iuuenalis de uotis.

Orandum eſt, ut ſit mens ſana in corpore ſano.

Niſi intelligaſ, quid fas optare in argento. nam & prius eſt de ea re, & quod ſequitur: Quid aſper utile numus habet. f Aſper.] Numus expreſſo ſigno & extanti Aſper numus — aſper eſt tactu, uſu tritus fit leuis. Sic uaſa argentea cælata in quibus aliquid eminet, Plinius aſpera nominat. Suetonius numum aſperum dixit in Nerone: Aurum obryzum & numum aſperum ingēti faſtidio exegit. an pro nouiter percuſſo, an quia meliores erant aſperi, q̃ qui plana erāt nota, quales fuerint ne ulim, nō ſat ſcio. Inæqualem numum dici aſperum oſtendit aſperitatis definitio in Timæo Platonis: Aſperitas, inquit, eſt duri- Aſperitas — ties inæqualitati permixta. g Quē te deus eſſe iuſſit, & humo.] Etiam ex Platone qui deum facit Imperatorem generis humani, aſsignantem ſuum unicuiq́ in ſtatione hac & uelut militia locū, à quo non licet diſcedere iniuſſu illius. Facit hoc ad rectū officium uitæ, ut quiſq́ ſciat, quæ pars ſit generis humani, ut iuxta illam uiuat, ſatisfaciatq́ muneri ſuo, ſit ne agricola an urbanus, ſeruus an liber, tum cerdo, ſartor, philoſophus, ſacerdos, miles, princeps, magiſtratus, priuatus.

Inutilia

Inutilia eſſe inuenta philoſophica ſine autoritate diuina, ubi quenquam ad uitia pronũ magis mouet, quod dij fecerint, quàm quod homines diſputauerint. Cap. VII

IN nobis forte Philoſophorũ ſcholas diſputationesq́ memorabunt? A Primo hæc non Romana, ſed Græca ſunt: aut ſi propterea iam Romana, quia & Græcia facta eſt Romana prouincia, nõ deorum præcepta ſunt, ſed hominum inuenta, qui utcunq; conati ſunt ingenijs acutiſsimis præditi ratiocinãdo ueſtigare, B [a]quid in rerum natura latitaret: [b]quid in moribus appetendum eſſet atq; fugiendum: [c]quid in ipſis ratiocinandi regulis certa cõnexione traheretur, aut quid non eſſet conſequens uel etiã repugnaret. Et quidam eorũ quædam magna quantũ diuinitus adiuti ſunt, inuenerunt: quantum autẽ humanitus impediti ſunt, errauerũt: maxime [d]cum eorũ ſuperbiæ iuſte prouidentia diuina reſiſteret, ut uiam pietatis ab humilitate in ſuperna ſurgentem, etiam iſtorum comparatione mõſtraret. Vnde poſtea nobis erit in dei C ueri & domini uoluntate diſquirẽdi ac diſſerendi locus. Veruntamen ſi Philoſophi aliquid inuenerunt, quod agendæ bonæ uitæ beatæq; adipiſcendæ ſatis eſſe poſsit: quanto iuſtius talibus diuini honores decernuntur? Quanto melius & honeſtius in Platonis templo libri eius legerentur, quàm in templis dæmonum Galli abſcinderentur, [e]molles conſecrarentur, & quicquid aliud, uel crudele, uel turpe, uel turpiter crudele, uel crudeliter turpe in ſacris talium deorum celebrari ſolet? Quãto ſatius erat ad erudiendam ad iuſtitiam iuuentutem publice recitari leges deorum, quàm lau- D dari inaniter leges atq; inſtituta maiorũ? [f]Omnes enim cultores talium deorum, mox ut eos libido perpulerit, [g]feruẽti, ut ait Perſius, tincta ueneno, magis intuentur quid Iupiter fecerit, quàm quid docuerit Plato uel cenſuerit Cato. [h]Hinc apud Terentium flagitioſus adoleſcens ſpectat tabulam quandam pictam in pariete, ubi inerat pictura hæc, Iouem quo pacto Danae miſiſſe aiunt in gremium quondã imbrem aureum: atque ab hac tanta autoritate adhibet patrocinium turpitudini ſuæ, cum in ea ſe iactat imitari deum. At quem deum, inquit, Qui templa cœli ſummo ſonitu concutit: ego homuncio id non facerem? Ego uero illud feci ac lubens.

L. VIVES

a QVid in rerum natura.] Triplicem philoſophiæ partem attingit, hic naturalem. b Quid in moribus.] Moralem. c Quid in ipſis.] Rationalem ſeu dialecticam, de quibus alibi. d Cum eorũ ſuperbiæ.] Quod ſuis ingenijs quæcunque inuenirent referebant accepta, nihil beneficio dei tribuentes. De qua re fuſe diſputat Lactantius. e Molles conſecrarentur.] Erant omnes iſti Galli pathici homines, ſpurciſsimis flagitijs obruti. De quibus Apuleius multa narrat nephãda, lib. viij. & ix. ſui Aſini. Item Lucianus, unde Apuleius ſumpſit argumentum. f Omnes enim cultores talium deorum.] Eorum quos colimus exemplis plurimũ mouemur. Similes enim illis euadere ſtudemus, ſiue homines ſint, ſiue dij. Populus principis ſimilis eſſe affectat: diſcipuli præceptoris, quem colunt: & mortales, eorum quos pro immortalibus uenerantur. Hinc nobis & Chriſti & ſanctorum noſtræ religiõis propoſita ad imitationẽ exempla. Plato lib. De rep. ij. eam cauſam inter cæteras affert, cur poetas nolit in ſua ciuitate, quòd quæ de dijs ſint commenti, peſsimum ſint legentibus exemplum: ſicut bella, rapinæ, ſeditiões, adulteria, furta, & ſimilia. Ex quo loco ſumpta ſunt illa uerba, quibus loquentem Menippum Lucianus facit ἐν νεκυομαντείᾳ: Ego igitur, inquit, cum puer adhuc eſſem, audiremq́ Homerum, & Heſiodum ſeditiones ac bella canentes, non ſemideorum modo, ſed ipſorum etiã deorum adulteria quoque, uiolentias, rapinas, ſupplicia, patrum expulſiões, & fratrũ & ſororũ nuptias: hæc mehercle omnia bona pulchraq; putabã, & ſtudioſe erga ea afficiebar. Neque enim deos unquã putaui mœchaturos, aut ſeditiones inuicem fuiſſe moturos, niſi de his rebus perinde ac bonis iudicaſſent. Hæc ille. Quæ nos maluimus Thomæ Mori uerbis dicere, quàm noſtris: cuius laudes obiter atq; aliud agentem attingere pené ſit nephas. Grandibus enim uoluminibus uix adhuc totæ queant explicari. Quis enim de illius ingenij acumine, de iudicij acrimonia, de uarietate eruditionis atque præſtantia, de facunda linguæ eloquentia, de ſuauitate morum ac probitate: in prouidendis rebus conſilio, in exequẽdis dexteritate, in omnibus moderatione, integritate, æquitate, fide, ſatis pro dignitate dixerit, niſi uno uerbo ſumma, perfecta, undiq; abſoluta, ſuis omnib. conſummata numeris dixerit: niſi id quod res eſt, exemplaria, ſpecimina, ſui quodq; generis affirmarit? magna loquor, & mirabuntur, qui Morum non norunt: ſed ſciunt uera me loqui, qui norũt; qui libros legerint, qui actus uel uiderint, uel audierint, fidem facillime habebunt. Cæterum in huius uiri laudibus uelut in latiſsimo pelago erit aliud tempus, quo liceat uela pãdere, & nos totos proſperrimæ auræ committere; ſcribereq́ tum multa, tum maxima idq́ ſecundis lectoribus. *Thomas Morus* g Feruenti tincta ueneno.] Perſius ſatyra tertia:

Cum dira libido
Mouerit ingenium feruenti tincta ueneno.

De omni bili intelligitur, quod eſt feruẽs uenenum. ſed hic pro ſemine genitali poſuit Auguſtinus, ſicut uirus apud alios. h Hinc apud Terentium.] In Eunucho; Chærea qui pro Eunucho ad Thaidẽ à Parmenone erat deductus, flagrans amore uirginis Thaidi dono à Thraſone milite datæ, dé ſtupro, quod ipſe uirgini obtulerat, Antiphoni ſocio narrans, ſic inquit: Dum apparatur, uirgo in conclaui ſedet ſuſpectans tabulã pictam ubi inerat pictura hæc, Iouem quo pacto Danae miſiſſe aiunt quondam in gremium imbrem aureum. Egomet quoq; id ſpectare cœpi. & quia conſimilem luſerat iam

olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi, deum ſeſe in hominē conuertiſſe, atq; per alienas tegulas ueniſſe clanculum per impluuiū, fucum factū mulieri. At quē deum? qui templa coeli ſumma ſonitu concutit. Ego homuncio hoc non facerē? ego illud uero ita

Danae feci, ac lubens. Hactenus uerba illius. Danae formoſa uirgo à patre Acriſio ſeruabatur in turri, nec ulli uirorum ad eam erat acceſſus: quā Iupiter cum adamaret, aurea pluuia per impluuiū turri illapſus uitiauit: hoc eſt munerib. aureis, quibus nihil eſt ſatis occluſum, atq; obſeptū, & ipſius uirginis & cuſtodū animos corrupit.

De ludis ſcenicis in quibus dij nō offenduntur editione ſuarum turpitudinum, ſed placantur. Cap. VIII

T enim nō tradūtur iſta ſacris deorum, ſed fabulis poetarum. Nolo dicere illa myſtica ꝙ iſta theatrica eſſe turpiora. Hoc dico quod negantes cōuincit hiſtoria, eoſdem illos ludos in quibus regnant figmenta poetarū, non per imperitum obſequium ſacris deorum ſuorum intuliſſe Romanos, ſed ipſos deos, ut ſibi ſolenniter ædederentur, & honori ſuo cōſecrarentur acerbe imperando, & quodammodo extorquendo feciſſe. Quod in primo libro breui cōmemoratione perſtrinxi, [a] Nam ingraueſcente peſtilentia ludi ſcenici autoritate pont. Romæ primitus inſtituti ſunt. Quis igitur in agēda uita non ea ſibi potius ſectanda arbitraretur, quę actitātur ludis autoritate diuina inſtitutis, ꝙ ea quæ ſcriptitantur legibus humano cōſilio promulgatis? Adulterum Iouem ſi poetę fallaciter prodiderunt, dij hi utiq; quia caſti quibus tantum nephas per humanos ludos cōfictum eſt, non quia neglectum eſt iraſci ac uindicare debuerunt. [b] Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabiliora ludorum, comœdiæ ſcilicet, & tragœdiæ, hoc eſt fabulæ poetarū agendæ in ſpectaculis, multa rerū turpitudine, ſed nulla ſaltē ſicut alia multa uerborū obſcœnitate cōpoſitæ: quas etiā inter ſtudia quę honeſta ac liberalia uocātur, pueri legere & diſcere coguntur à ſenibus.

L. VIVES

[a] NAm ingraueſcēte.] Quoniam & hoc libro, & alijs ſequentibus Auguſt. de ludis ſcenicis plerunq; meminit, locus poſtulare uidetur, ut de illis nonnulla dicam: & quæ ſparſim multis capitibus eſſent dicenda, hic omnia una ſerie contexam, quo melius intelligantur. Et primum de eorum origine apud

Fabularum theatri origo Græcos, poſtmodum apud Ro. Nam imitatio ex Græcia manauit in Italiam. Veteres igitur in Græcia agricolæ, cum ſacrum Libero pro anni prouentu facerent, incenſis altaribus primum aliquid uoce precum canullabant: deinde quo propitiorē ſibi redderēt Liberū, eius geſta, uictorias, ſubactoſq; reges, illius triūphos, & regum calamitates concinebant. Cœpit præmium induſtriæ proponi caper, uel capri ſacrificati coriū uini plenum. Et ingenia tum præmio non parui apud ruſticos homines & tenues precij, tum oſtentandi ſui gratia carmina confinxerunt, incondita primum paucaq;, deinde, ut fit, plura & elimatiora, cumq; in deuictis à Libero regibus parū eſſet in ſingulos annos materiæ, ad reliquos reges illis calamitanb. ſimiles itum eſt, deq; ipſis

Tragœdia multa ſunt cantata. Atq; hæc eſt nuncupata tragœdia, uel ἀπὸ τοῦ τράγου, hoc eſt hirco, quem accipiebat uictor in certamine: uel à fecibus uindemiarum, quibus ora per

Comœdia ungebantur, quas Græci τρύγας uocant. Comœdiam, ſunt qui eiſdem cœptam ſacris uelint: alij ſacris Apollinis Nomij, hoc eſt paſtorum, uicorumq; præſidis. Quidam per idem tēpus utriq; deo ſacrificari tradūt. Dicā quod eſt uulgatius: Athenienſib. per pagos adhuc diſperſis necdum coactis in urbem à Theſeo, agricolæ peractis ſacris, tum eos qui in ſacrificio fuerant, tum etiam uiatores ſalſis dictis impetebant, riſumq; excitabāt ſpectatoribus. Vrbe conſtructa, ſolenni & ſtato tēpore, uetere more in urbem agricolæ plauſtris uecti ueniebant, faceta dicacitate modo ruſticos modo etiam pleroſque de urbanis inceſſentes, præcipue ſi à quoquam erāt iniuria affecti. Et hæc quidem comœdia eſt dicta, uel ἀπὸ τῶν κωμῶν, id eſt à uicis, pagiſq; in quibus agebatur, uel ἀπὸ τοῦ ἐν ταῖς κώμαις κωμάζειν, quòd in ijs laſciuirent, & dictis petulantioribus luderent. Nam eo tempore nondū uillas & uicos Athenienſes κώμας dicebant, ſed δήμους. Placuit hic mos urbano populo, & eos qui dicendo ualebant, ad eruditius ſcribendum de eo argumenti genere carmen, ſunt adhortati. Ita ſenſim ruſtici ſunt excluſi, qui ſimplicitate ſua, ſiue odio, ſiue inuidia momorderunt quidem, ſed non cruento morſu. Poetæ urbani primum acrius cum taxaſſent ciuium facta, profuerūt nō nihil, quod à ſceleribus multos metu retrahebāt: cæterum cœperunt affectibus, uel ſuis, uel amicorū ſeruire, ſimultates aſpere exercere, ſtylis pro telis abutentes, principeſq; uiros interdum nihil commeritos in ſcena proſcindere, idq; nominatim. Quod cū eſſet paſſus Al-

Eupolis cibiades ab Eupolide, in Baptis fabula, illum corripi iuſsit, ac mergi in mare. nam tum forte Alcibiades imperator erat, claſſemq; habebat in Piræo: cumq; mergeret Poeta, illud ſubinde Alcibiades ingerebat: Tu me in ſcena ſæpe merſiſti Eupoli, ego te in mari. Huius exēplo ſatis territis Poetis ſucceſsit lex opera Alcibiadis lata, ne quē liceret nominatim in ſcena taxare. ita genus illud comœdiæ abolitū eſt, dictaq; eſt uetus comœdia,

Comœdia uet. media & noua hoc eſt ἀρχαία. Succeſsit media, qua obliquis dictis perſtringebant multi tacitis nominibus: & ea in ſuſpitionē uenit nobilitati, tanquā ſua facta notarentur. ita in totū eſt ſublata, repertaq; eſt noua, quæ de mediocribus perſonis luſit confictis nominibus, & argumento tam alieno ab ijs quæ faciebat nobilitas, ut manifeſtum eſſet, quoſuis potius quàm nobiles perſtringi: deinde affectibus tam moderatis, ut nemo de ſe dici etiam nominatim ægre admodum tuliſſet. Huius princeps fuit Menander, qui cum Alexandro Macedone uixit paulo minor eo. Vetus bellis Peloponeſiacis uiguit, in quo Ariſtophani plurimi deferunt palmam: quamuis in media quoq; multum eū ualuiſſe dicāt. Sed haud dubie Antiphanes Lariſſæus fuit in hoc genere facile primus, Atq; hæc quidem in Græcia. Romæ uero cum anno ab urbe condita circiter quadringenteſimum T. Sulpitio Poeto. C. Licinio Stolone coſs. & ſuperiore anno peſtilentia laboratum eſſet, & eodem laboraretur, ex libris Sibyllinis ludi ſcenici ſunt uoti: noua res in populo bellicoſo. Ludiones ſunt ex Hetruria aſciti, qui gēus nomine hiſtriones nuncupantur, hiq; ad tibicinis cantum taciti ſaltarunt, motibus nō omnino, ut illa ætate, incōcinnis, neq; uerſum dixere ullum. Ruſtici in Italia ueruſto Græciæ more peractis ſacris, poſt meſſem, gratulatiq;

dijs

drjs de bono anni prouentu, hilariores opere perfecto, ruſticana quædam dicta in ſe inuicem iactabant ad riſum mouendum: interim ſpurcis uerbis non abſtinentes: interim paulo mordacius attingentes, idq; alternis (*Feſcenini*) uerſibus, qui dicebantur Feſcenini, à Feſcenina ciuitate Herruriæ. Hos cœperũt Romani hiſtriones imitari, ſed parcentes nominibus. nam id iam antea duodecim tabulis erat cautum ne fieret. Feſcenini ſenſim ex ſcena abierunt, relictis nuptijs, & triumphis, fabulæq; cœptæ ſunt introduci, quæ delectarent ſine cuiuſquam offenſione. quod Horatius epiſtola ad Auguſtũ attingit. Ita cum nominatim lædi quẽquam in ſcena non liceret, ex Græco ritu alia fabularum genera ſunt Romam adducta, (*Satyra*) noua ſcilicet comœdia, & Satyra: non illa quæ uno carminis genere in uitia inuehebatur, qualem ſcripſere Horatius, Perſius & Iuuenalis. nam huic initium dedit Lucilius, qui ſub Scipione Aemiliano meruit bello Numantino. ſed in quam introducebantur ſatyri contumelioſi & ſpurci, tunicis uilloſis, motu graui, incon- B conditoque & ruſticano. (*Scenarum ornatus*) Scena erat floribus, frondibus herbis uirentibus inſtructa, in faciem montium, ſyluarum, & ſpeluncarũ, ſicut ſcenæ tragœdiarum regalem magnificentiam imitantur, & comicæ mediocrium ac (*Fabula prima Romæ*) plebeiorum ædificiorum rationem, ut Vitruuius lib. v. ſcribit. Ab iſtis ſatyris primam fabulam iuſtam Græco modo Latinis uerſibus fecit Liuius Andronicus Salinatoris libertus, anno à condita Roma quingenteſimo xiiij. Appio Claudio Cæci filio, Sempronio Tuditano coſs. bello Punico primo, aliquot annis ante perfecto ex digeſtione temporum Attici. Secuti ſunt hunc Næuius, Plautus, Ennius, Terentius, & alij permulti, qui comœdias ſcripſere. Reliqua de ludis ſcenicis ſuis locis dicentur. b Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabiliorá.] In ludis interim fabulæ iuſto argumento exhibebantur populo: interim hiſtriones motus dabant impudicos ſilentio, nonnunquam quædam dicebant C in rationem feſti conficta. (*Palliatæ fabulæ*) Ex fabulis ſunt nonnullæ palliatæ, quarum argumentum eſt Græcum, hiſtrionesq; pallio more Græco utuntur. quales ſunt omnes Terentianæ, & Plautinæ: (*Togatæ*) aliæ togatæ, quarum argumentum ex Romanis rebus petitur, ludionesq; toga Romano indumento amiciuntur, quales ſunt Aphranij. & ex togatis, (*Prætextatæ*) aliæ ſunt Prætextatæ: cum res imperatorum & principum Romanorum aguntur, neceſſeq; eſt eſſe Prætextam in ſcena, ueſtimentum magiſtratuũ Romanorũ: à quibus non multum crediderim argumento abfuiſſe (*Trabeatæ*) Trabeatas, quas C. Melius Spoletanus Mœcenatis libertus inuenit. ac neſcio an fuerint eædem, qua in re nihil habeo certi. aliæ Tabernariæ, in quibus de rebus uulgi agitur. Sunt tragœdiæ, ſunt comœdiæ, ſunt ſatyræ, ſunt etiam Mimi, qui dicũtur Planipedes, quod nec (*Mimi*) ſocco utuntur, nec cothurno, ſed planis pedibus exeũt in proſcenium, quãuis ſatyras & Mimos ſub comœdia D uideo comprehendi. Quin & tragœdiam ſpeciem eſſe comœdiæ quidam affirmant. Tragœdia magna infortunia continet, ardentes affectus, atrocia ſcelera, minimum turpitudinis. Comœdia amores, nequitias, flagitia tractat, quæ in fabulam induxit Menander, ut Macedonibus eiuſmodi rebus deditis, placeret. Satyra laſciuiores habet faunos & ſyluanos, qui iocis & ſalibus agreſtibus delectabant: interim admixtis lachrymis, ſed ut erant dij immundi & illoti, ſpurciora iactabant & fœdiora dictu audituq;. In Mimis licentia maxima, nullis parcebant turpibus. & tamen hæc tolerabiliora erãt præ altjs rebus, quæ in Bacchanalib. agebant. quæ propter incredibilẽ turpitudinẽ ex Italia S. C. ſunt eiecta: uel in Saturnalibus, uel in Floralibus, quos ludos per (*Floralia*) meretrices & per diuſs. hominum genera celebrabant. Quorum Floralium actores cum deam ipſam non reuererentur, unum hominem Catonẽ ſunt reueriti, quo præſente agere recuſarunt.

A

Quid Romani ueteres de cohibenda poetica licentia ſenſerint, quam Græci deorum ſecuti iudicium liberã eſſe uoluerunt. Cap. IX

QVID autem hinc ſenſerint Romani ueteres, [a] Cicero teſtatur in libris Q. quos de republica ſcripſit, [b] Vbi Scipio diſputans ait: Nunquam comœdiæ niſi conſuetudo uitæ pateretur, probare ſua theatris flagitia potuiſſent. Et Græci quidam antiquiores uitioſæ ſuæ opinionis quandam conuenientiam ſeruauerunt, B apud quos fuit etiam lege conceſſum, [c] ut quod uellet comœdia nominatim uel de quo uellet, diceret. Itaque ſicut in eiſdem libris loquitur Aphricanus, quem illa non attigit, uel potius quẽ non uexauit, cui pepercit? Eſto: populares homines improbos, in republica ſeditioſos, [d] Cleonem, [e] Cleophontem, [f] Hyperbolum læſit. Patiamur, inquit, & ſi huiuſmodi ciues, à [g] cenſore melius eſt quàm à Poeta notari: [h] ſed Periclem cum iam ſuæ ciuitati maxima autoritate plurimos annos domi & belli præfuiſſet, uiolari uerſibus, & eos agi in ſcena non plus decuit, [i] quàm ſi Plautus, inquit, noſter uoluiſſet, aut Næuius, C [k] Publio & Cneo Scipioni, [l] aut Cæcilius [m] Marco Catoni maledicere. Deinde paulopoſt: noſtræ, inquit, contra duodecim tabulæ [n] cum per paucas res capite ſanxiſſent, in his hanc quoq; ſanciendam putauerunt, ſi quis [o] actitauiſſet, ſiue carmen condidiſſet, quod infamiam faceret, flagitiũue alteri. Præclare. Iudicijs enim ac magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam uitam, non poetarum ingenijs habere debemus, nec probrum audire, niſi ea lege ut reſpondere liceat, & iudicio defendere. Hęc ex Ciceronis quarto De republica libro ad uerbum D excerpenda arbitratus ſum, nonnullis propter faciliorem intellectum uel prętermiſsis, uel paululum commutatis. Multum enim ad rem pertinent quam molior explicare, ſi potero. Dicit deinde alia, & ſic concludit hũc locum, ut oſtendat ueteribus diſplicuiſſe Romanis, uel laudari quenquam in ſcena uiuum hominem, uel uituperari. Sed ut dixi, hoc Græci quanquam inuerecundius, tamen cõuenientius licere noluerũt, cum uiderent dijs ſuis accepta & grata eſſe opprobria, non tantum hominum, uerum & ipſorum deorum in ſcenicis fabulis: ſiue à poetis eſſent illa conficta: ſiue flagitia eorum uera com

memorarentur & agerentur in theatris, atque A ab eorum cultoribus utinam ſolo riſu ac non etiam imitatione digna uiderẽtur. Nimis enim ſuperbum fuit famæ parcere principum ciuitatis & ciuium, ubi ſuæ famæ parci numina noluerunt. Nam quod affertur pro defenſione, non illa uera in deos dici ſed falſa atq; conficta: idipſum eſt ſceleſtius ſi pietatem conſulas religionis: ſi autem malitiam dæmonum cogites, quid aſtutius ad decipiendum atque callidius? Cum enim probrum iacitur in principem patriæ bonum atq; utilem, nónne tanto eſt indignius quanto à ueritate remotius, & à uita illius B alienius? Quæ igitur ſupplicia ſufficiunt, cum deo fit iſta, tam nefaria tam inſignis iniuria?

L. VIVES

Ciceronis libri De repub.

a Cicero teſtatur in libro quarto De rep.] Si quos annquorum libros ex ijs, qui uel omnino amiſſi ſunt, uel certe non extant, uellem extare, ſunt iſti lex Ciceronis De repub. neq; enim dubito, quin opus fuerit admirabile. facio ex his fragmentis quæ uidi, cõiecturam. Audio apud quoſdam tanquam aurea mala aſſeruari, interim dum non prodeunt, coniecturæ ex alijs ipſius Ciceronis locis collectæ nos ducent.

Scipiones

b Vbi Scipio.] Gens Cornelia inter cætera cognomina, & illud Scipionum ſumpſit, ab eo qui patri cæco & ſenecta infirmo uice ſcipiõis erat. Clari ex hac familia fuerunt complures, de quibus dicam ſuo loco. Hic quem in libris De repub. loqoentem facit Cicero, fuit L. Aemilij Pauli, qui Perſam Macedoniæ regem uicit, C filius: quem Scipio Aphricani maioris filius adoptauit, ideo à gente in qua eſt natus Aemilianus cognominatur. Carthaginem & Numantiam deleuit.

Veteres comœdiæ

c Vt quod uellet Comœdia.] [illegible], hoc eſt, uetus, dixi iam hac de re, fiebat, ut ciues metu, ne in ſcena traducerentur, uel pergerent bene uiuere, ſi ſic inſtituerant, uel à ſcelerum uia retraherentur. Socrates expedire dicebat ſeipſum de induſtria comicis offerre. Nam ſi merito quidem reprehenderint, emendabimur: ſin falſò, tum illa nihil ad nos attinebunt. Et ipſe Socrates innocẽtiſsimus & ſanctiſsimus uir, irriſus erat ab Ariſtophane in nebulis, fabula nebulonica, quam Poeta in hoc ſolum ædiderat. Quod fuit uel maximum argumentum, ſcriptores ueteris comœdiæ linguam iam tum habuiſſe uenalem, uel perturbationibus animi tranſuerſos agi.

Nebulæ Ariſtophanis

Cleon

d Cleonẽ.] Cleon Byrſopola homo ſeditioſus, Niciæ, Demoſtheni, & bonis ferè omnibus inimicus fuit: bello tamen non D malus, ut Thucydides & Plutarchus ſcribunt. In hunc ſcripſit Ariſtophanes fabulam, quam [illegible] nominauit, hoc eſt, equites: cuius quum peculatum & tyrannicas opes uellet populo patefacere, opifex perſonã Cleonis ſe facturum negauit, ueritus illius potentiam. Poeta fecibus hiſtriones unxit, qui quum in ſcenam prodire reformidarent, Ariſtophanes ipſe perſonam Cleonis ſolus ſuſtinuit, tanta rabie in illum erat accẽſus. Propter quod factum accuſatus à Cleone talentis quinq; multatus eſt, ut ipſe in Acharnenſib. comœdia queritur, hoc eſt, reuomuit quantum hauſerat. Nam fortaſſe precio à Nicia & Demoſthene accepto, ad ſcribendam fabulam erat adductus, ut in Nephelis fecit pecunia ab Anito & Melito Socratis inimicis accepta, Homo qui per ebrietatem multa conſcripſit. Cleonis meminit etiam Plutarchus in Politica.

Equites Ariſtophanis

Cleophon

e Cleophontem.] Hunc etiã Plu- A tarchus ſimilẽ Cleonis fuiſſe dicit.

Hyperbolus

f Hyperbolũ.] Et huius tanq; improbi ciuis meminit Thucydides, & Plutarchus & Lucianus ἐν [illegible]. oſtraciſmo, quod genus erat ſuffragiorũ, ex urbe eſt eiectus, non metu potentiæ uel dignitatis ut alij, ſed tanquam publicum ciuitatis dedecus & opprobrium. Cicero in Bruto de Glaucia loquens: Homo, inquit, ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorũ comœdiæ notarunt. Ab Eupolide Hyperbolum notatũ ſubſignificat Quintilianus in primo inſti. de muſica loquẽs. de hoc ſcripſit caput Cælius in farragine antiquarũ lectionum lib. ix.

Cenſor

g A cenſore.] Quinto quoq; anno duo creabantur, qui cenſui, hoc eſt, æſtimationi opum faciendæ, & iudicio de moribus, deq; exiſtimatione uniuſcuiuſque ciuis præeſſent. Cenſores ſunt dicti à cenſu. Nam, ut Feſtus inquit, tãti quiſq; ſua bona faciebat, quanti illi æſtimaſſent, & magiſtri morum. Sic Cicero ad Appium Pulchrum.

Pericles

h Sed Periclem.] Hic eloquentia & magnis ciuilibus artibus populum Athenienſem ita ſibi cõciliauit, ut princeps in ea repoblica per multos annos fuerit: domi & foris conſilio bonus, & felicitate par. In huius labijs ſeſsitaſſe πειθώ, hoc eſt, perſuadẽdi deã: & ut Cicero in tertio De oratore interpretatur, leporem: ut Ennius Suadam, Horatius diminutiuum huius Suadelã dixit, Eupolis antiquæ comœdiæ autor ſcripſit. Eorum uerſuum ſententia eſt apud Ciceronem ſæpe & Quintilianũ, Græci aliquot uerſus, nam Eupolis comœdiæ, ut alia permulta intercidere: ſunt apud Plinium Cæcilium libro Epiſtolarum primo, pars etiam apud Suidam. Neutrius iſtorum meminiſſe Politianum in capite Cẽturiæ ſuæ, ubi de hoc agit, miror. Sed uerſus ipſos petit ab interprete quodam Ariſtidis Græci, eoq; innominato: tametſi non negarim plures illic eſſe q̃ uel apud Suidam, uel Plinium. Ariſtophanes etiam comœdiæ ueteris ſcriptor fulgura Periclem ore miſiſſe, & tonitrua dicit, miſcuiſſeq; totam Græciam. & hæc quidem Ariſtophanes, & Eupolis dicebant, quum illi conuiciarentur, ac male dicerent: ſicut Cicero libro De oratore tertio, & de perfecto oratore, & Quintilianus libro duodecimo inquiunt. Inceſſebatur quoq; Pericles à comicis, quod capite eſſet oblongo, idcirco galeatus ſemper depingebatur.

πειθώ

Plautus

i Quàm ſi Plautus inquit noſter.] Primus poeta Latinus fuit Liuius, ut dixi, hũc ſecutus eſt Næuius, qui bello primo Punico militauit. Deinde Plautus Næuio ferè æqualis, qui reliquit comœdias, quarũ maxima pars adhuc extat, quo Poeta nemo magis & ſuæ & proximæ ætatis hominibus placuit. Scipio noſtrum appellat, quem nunquam uiderat, ſed quia Latinus fuit, nã de Græcis erat locutus antea.

Scipionis fratres

k P. & G. Scipioni.] Fratres hi fuerunt, & ſi Seruio credimus, gemini, quorum P. genuit Aphricanom ſuperiorem, G. Naſicam uirum optimum, de quo diximus. uterq; in Hiſpania occubuit à Pœnis occiſus D ſecundo Punico bello. quod inceptum eſt P. conſ. Hos duos fratres Cicero pro Cornelio Gallo, duo fulmina imperij appellat. Sunt qui putent de eiſdem intelligi illud Vergilij in ſexto: Duo fulmina belli Scipiadas, ex Lucretio mutuatum: Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror. Horum ergo tempore illi Poetæ uixerũt.

Cæcilius

l Aut Cæcilius.] Cæcilius Statius bello Macedonico & Aſiatico floruit cum Ennio, cuius fuit contubernalis. Volcatius Sedigitus palmam ei de comicis tribuit, Horatius grauitatem. Eius nihil supereſt, ſermonem nõ admodũ uidetur Cicero probare.

Cato ſenior

m M. Catoni.] Seni qui primus ex familia Portia geſsit honores, is Tuſculi natus eſt, & uſque ad conſulatum triumphum & cenſuram peruenit. homo nouus, toti nobilitati inuidioſus, maximæ fuit in republica autoritatis. Vixit cũ Ennio, & Cæcilio.

n Cum perpaucas res capite ſanxiſſent.] Pauciſsima fuerant apud Rom. ueteres crimi-

na

na, quorum pœna eſſet capitalis, multo adhuc pauciora apud ſequentes: nam lex Portia uetabat condemnatis ciuibus uitam adimi, ſed exilium permitti. Ita capite puniri eos, qui carmen in alium ſcripſiſſent, incredibiliter exhorruiſſe infamiam Romanos ſignificat. Sed uideat lector, an de capitis diminutione lex iſta intelligatur, de qua inquit Feſtus: Capite diminutus appellatur, qui ciuitate multatus eſt: qui liber alteri mancipio datus eſt, cui aqua & igni interdictũ eſt, quæ à iure cõſultis maxima capitis diminutio nominaẽ. Nã capitis diminutio eſt illis triplex: maxima, minor, minima. Hoc admonendi gratia dixerim, non interpolita ſententia mea. Horatius in Epiſtola ad Auguſtũ: Quinetiam lex pœnaq; dicta, malo quæ nollet carmine quenquam Deſcribi. uertere modum formidine fuſtis. Porphyrio fuſtuarium dicit ſupplicium eſſe conſtitutum in autorem carminum infamium. Acron in metaphoram uertit dictum. o Actitauiſſet.] Codex uetuſtus occentauiſſet, credo melius. Feſtus, occentaſſent antiqui dicebant, quod nunc conuitium fecerint dicimus. quod id clare & cum quodam canore fit, ut procul exaudiri poſsit, quod turpe habetur.

Capitis diminutio

Occentare

Qua nocẽdi arte dæmones uelint uel falſa de ſe crimina uel uera narrari. Ca. x.

SED maligni ſpiritus, quos iſti deos putant, etiam flagitia, quæ non admiſerunt, de ſe dici nolunt: dum tamen humanas mentes his opinionibus uelut retibus induant, & ad prædeſtinatum ſupplicium ſecum trahant: ſiue homines iſta cõmiſerint, quos deos haberi uolunt qui humanis erroribus gaudent, pro quibus etiam ſe colendos mille nocendi fallendiq; artibus interponunt: ſiue etiam nullorum hominum illa crimina uera ſint, quæ tamen de numinibus fingi libenter accipiunt fallaciſsimi ſpiritus, ut ad ſcelesta, ac turpia perpetranda, uelut ab ipſo cœlo traduci in terra, ſatis idonea uideatur autoritas. Cum igitur Græci talium numinum ſeruos ſe eſſe ſentirent, inter tot & tanta eorum theatrica opprobria parcendum ſibi à Poetis nullo modo putauerunt: uel dijs ſuis etiam ſic conſimilari appetentes: uel metuentes, ne honeſtiorem famam ipſi requirendo, & eis ſe hoc modo præferendo, illos ad iracundiam prouocarent. Ad hanc conuenientiam pertinet, quod etiam [a] ſcenicos actores earundem fabularum, non paruo ciuitatis ſuæ honore dignos exiſtimarunt. Siquidem quod in eo quoque De republica libro commemoratur, [b] Aeſchines Atheniensis, [c] uir eloquentiſsimus, cum adoleſcens tragœdias actitauiſſet, rempublicam capeſsiuit: & Ariſtodemũ [d] tragicum item actorem maximis de rebus pacis ac belli, legatum ad Philippum Athenienſes ſæpe miſerunt. Non enim conſentaneum putabatur, cum eaſdem artes eoſdemq; ſcenicos ludos, etiam dijs ſuis acceptos uiderent, illos per quos agerentur in infamium loco ac numero deputari.

L. VIVES

a SCenicos actores earundem fabularum.] Aemilius Probus de Græcis loquẽs. In ſcenam uero prodire, & populo eſſe ſpectaculo nemini in eiſdem gentibus fuit turpitudini. quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atq; ab honeſtate remota ponuntur. b Aeſchines.] Athenienſis orator, Demoſthenis inimicus, tragœdias egit in ſcena. Ideo Demoſthenes in oratione De corona, [illegible] eum uocat. Quintilianus hypocritam eum fuiſſe dicit: id eſt, hiſtrionem. Plutarchus in x. rhetoribus exercuiſſe eum tragœdias ſcribit. Idem Philoſtratus in Sophiſtis, qui eum nõ coactum uenisse ſolum exilij gratia ſcribit: ſed quum iudicio de Cteſiphonte uictus eſſet, ad Alexandrum contendiſſe, qui tunc Aſiæ imperabat: ubi uero de eius morte in itinere intellexit, flexiſſe curſum Rhodum, captumq; inſulæ amœnitate ſtudijs apta, reſediſſe eo in loco. Aeſchines ipſe epiſtola quadam ad populum Athenienſem affirmare uidetur hiſtricam ſe artem deſiiſſe, antequã ad rempublicam accederet. c Vir eloquentiſsimus.] Eloquentiſsimũ fuiſſe ſatis conſtat, & quidem ampla ac decora uoce, nec deſunt qui proximum ei poſt Demoſthenẽ locũ aſsignent, natura magis ualuit, q̃ arte. quidam illum nullius fuiſſe diſcipulum tradũt, ſed repẽte è ſcriba factum Oratorẽ, dixiſſeq; primum aduerſus Philippum Macedoniæ regem: hinc famam popularẽ gratiamq; auſpicatũ, ideo & miſſum ad eundẽ regem legatũ. Alij magiſtros ei dant Platonẽ & Iſocratem, quidam Leodamanta. Genus illud dicendi Rhodiũ, inter Aſianum & Atticum medium Aeſchines Rhodi in ſeceſſu inſtituit, quum ibi aperuiſſet ſcholã. d Ariſtodemum.] Hic, ut Demoſthenes ſcribit, legatus ad Philippum profectus eſt cum Demoſthene ipſo, & Aeſchine. Hic eſt Ariſtodemus, quẽ quũ rogaſſet Demoſthenes, quid mercedis accepiſſet, ut ageret, illeq; talentum reſpõdiſſet: At ego, inquit Demoſthenes, plus accepi ut tacerem. Autor Critolaus.

Aeſchines

Ariſtodemus

De ſcenicis apud Græcos in reipublicæ adminiſtrationẽ receptis, eo quòd placatores deorũ iniuſte ab hominibus ſpernerentur. Cap. XI

HAEC Græci turpiter quidem, ſed ſanè dijs ſuis omnino congruenter, qui nec uitam ciuium lacerandam linguis poetarum & hiſtrionũ ſubtrahere auſi ſunt, à quibus cernebãt deorum uitam eiſdem ipſis dijs uolentibus & libẽtibus carpi: & ipſos homines, per quos iſta in theatris agebantur, quæ numinibus quibus ſubditi erant, grata eſſe cognouerant, non ſolũ minime ſpernendos in ciuitate, uerumetiã maxime honorandos putauerũt. Quid enim cauſæ reperire poſſent, cur ſacerdotes honorarent: quia p eos uictimas dijs acceptabiles offerebãt, &

& ſcenicos probroſos haberent, per quos illam uoluptatem ſiue honorem dijs exhiberi petentibus, & niſi fieret iraſcentibus, eorum admonitione didicerant: cum præſertim [b] Labeo quem huiuſcemodi rerum peritiſsimum prædicant, numina bona à numinibus malis, iſta etiã cultus diuerſitate diſtinguat: [c] ut malos deos propiciari cædibus & triſtibus ſupplicationibus aſſerat, bonos autem obſequijs lætis atq; iucũdis: qualia ſunt, ut ipſe ait, ludi, conuiuia, [d] lectiſternia. Quod totum quale ſit, poſtea ſi deus iuuerit, diligentius diſſeremus. Nũc ad rem præſentem quod attinet, ſiue dijs omnibus omnia tanquam bonis permixte tribuantur, neque enim eſſe decet deos malos, cum potius iſti quia immundi ſunt ſpiritus, omnes ſint mali: ſiue certa diſcretione, ſicut Labeoni uiſum eſt, illis illa, iſtis iſta diſtribuantur obſequia: competentiſsime Græci utroſq; honore dignos ducunt, & ſacerdotes per quos uictimæ miniſtrantur, & ſcenicos per quos ludi exhibentur. Ne uel omnibus dijs ſuis, ſi & ludi omnibus grati ſunt, uel quod eſt indignius his quos bonos putant, ſi ludi ab eis ſolis amantur, facere conuincãtur iniuriam.

L. VIVES

a Qvi nec uitam ciuium.] Siſitheus quum populo comœdiam exhiberet, qua Cleãthem Stoicum conuitijs proſcindebat cæteris indignantibus ferunt Philoſophum dixiſſe, iniquum eſſe, quum Hercules & Dionyſius maledictis hiſtrionũ paſsim inceſſant, nec iraſcant, homines iraſci. b Labeo.] Labeones fuerunt tres, maxima iuris ciuilis ſcientia præditi: ſed unus omnium doctiſsimus Antiſtius Labeo, qui cum Cæſare Auguſto uixit. Trebatij Teſtæ diſcipulus: non iuris modo, ſed totius quoq; antiquitatis, omniumq; artium peritiſsimus, & plane polyhiſtor. ut refert Gellius, Auguſto non admodum charus propter magnã ingenij linguæq; libertatẽ. Opinio hæc eius ex Platonica & Stoica diſciplina uidetur manaſſe, quamuis nonnullis immutatis. Nam Platonici deos omnes bonos dicebant: inter dæmonas uero, & heroas quoſdam bonos, quoſdam malos. Porphyrius in ſacrificijs ait, uerum & pium cultorem nunquam ſacrificaturum aliquod animal dijs, ſed dæmonibus. Idem in libro De uia intelligibilium ſuſius explicat, qui boni dæmones, qui mali, ſed de hoc alibi. c Vt malos deos.] Quo peiores dij ſunt, & inferiores, eo triſtiore genere ſupplicationum uolunt propiciari, ut dij inferi Pluto, Proſerpina, & alij. Lucanus uerbis Ericthus ad inferna numina.

Labeones — *Sacrificia triſtia*

Si uos ſatis ore nefando
Pollutoq; uoco: ſi nunquam hæc carmina fibris
Humanis ieiuna cano: ſi pectora plena
Sæpe dedi, & laui calido proſecta cerebro.
Si quis, qui ueſtris caput extaq; lancibus infans
Impoſuit, uicturus erat.

d Lectiſternia.] De his libro tertio.

Quod Romani auferendo libertatẽ poetis in homines, quam dederunt in deos, melius de ſe quàm de dijs ſuis ſenſerunt. Cap. XII

At Romani ſicut in illa de republica diſputatione gloriatur Scipio, probris & iniurijs poetarũ ſubiectam uitam famamq; habere noluerũt, capite etiam puniri ſancientes tale carmen condere ſi quis auderet. quod erga ſe quidem ſatis honeſte conſtituerũt, ſed erga deos ſuos ſuperbe & irreligioſe. Quos cum ſcirẽt, non ſolum patiẽter, ſed etiam libenter poetarũ probris maledictisq; lacerari, ſe potius quàm illos huiuſcemodi iniurijs indignos eſſe duxerunt, ſeq; ab eis etiam lege munierunt, illorum autem iſta etiã ſacris ſolennitatibus miſcuerũt. Ita ne tandem Scipio laudas hãc poetis Romanis negatam eſſe licentiam, ut cuiquam opprobrium infligerent Romanorum, cũ uideas eos nulli deorum pepercisse ueſtrorũ? Ita ne pluris tibi habenda uiſa eſt exiſtimatio ueſtræ [a] curiæ, quàm capitolij, imò Romæ unius quàm cœli totius: ut linguam maledicam in ciues tuos exercere poetę etiam lege prohiberentur, & in deos tuos ſecuri, tanta conuitia nullo ſenatore, nullo cenſore, nullo principe, nullo pontifice prohibente iacularentur? Indignum uidelicet fuit ut Plautus, aut Nęuius Publio & Gneo Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni malediceret: & dignũ fuit ut [b] Terentius ueſter flagitio Iouis opt. maximi adoleſcentium nequitiam concitaret.

L. VIVES

a Curiæ ueſtræ quàm Capitolij.] Curia locus, in quo ſenatus habebatur, pro ſenatoribus ponitur: Capitolium pro ipſis dijs. b Terentius ueſter.] Nam familiariſsimus Scipioni & Lælio dicitur fuiſſe, quin & adiutari ab illis in ſcribendis fabulis Poetam putauerunt multi: quod Terentius ipſe in prologo Adelphorum ſubſignificat. De Scipione Memmius opinatur, in oratione pro ſeipſo. Et Quintilianus meminit in x. inſtitu. De Lælio Cornelius nepos, & Cicero in epiſtola quadã ad Atticũ, licet ex aliorum ſententia.

Terentius

Debuiſſe intelligere Romanos, quòd dij eorũ qui ſe turpibus ludis coli expetebãt, indigni eſſent honore diuino. Ca. XIII

Sed reſponderet mihi fortaſſe ſi uiueret: Quomodo nos iſta impunita eſſe nollemus, quę ipſi dij ſacra eſſe uoluerũt cũ ludos ſcenicos ubi talia celebrãtur, dictitãtur, actitantur, & Romanis moribus inuexerũt, & ſuis honorib. dicari exhiberiq; iuſſerunt? Cur ergo nõ hinc magis ipſi intellecti ſunt non eſſe dei ueri, nec

A omnino digni, quibus diuinos honores deferret illa reſpublica? Quos enim coli minime deceret minimeq́ oporteret, ſi ludos expeterēt agendos conuitijs Romanorū, quomodo quæſo dij colendi putati ſunt, quomodo non deteſtandi ſpiritus intellecti, qui cupiditate fallendi inter ſuos honores ſua celebrari crimina popoſcerunt? Itemq́ Romani quāuis iam ſuperſtitione noxia premerentur, ut illos deos colerēt, quos uidebāt ſibi uoluiſſe ſcenicas turpitudines conſecrari, ſuæ tamē dignitatis memores ac pudoris, actores taliū fabularum nequaquam honorauerūt more Græcorum, ſed ſicut apud Ci- B ceronē idem Scipio loquitur: [a]Cum artem ludicram ſcenamq́ totā in probro ducerēt, genus id hominum non modo honore ciuiū reliquorum carere, ſed etiā tribu moueri [b]notatione cēſoria uoluerunt. Pręclara ſanè & Romanis laudibus annumeranda prudentia. Sed uellem ſe ipſa ſequeretur, ſe imitaretur. Ecce enim recte quiſquis ciuium Romanorum eſſe ſcenicus elegiſſet, nō ſolum ei nullus ad honorem dabatur locus, uerumetiam cenſoris nota tribum tenere propriam minime ſinebatur. O animum ciuitatis laudis auidum, [c]germaneq́ Romanū. Sed C reſpondeatur mihi, qua cōſentanea ratione homines ſcenici ab omni honore pelluntur, & ludi ſcenici deorum honoribus admiſcētur? Illas theatricas artes [d]diu uirtus Romana non nouerat: quæ & ſi ad oblectamentum uoluptatis humanæ quærerentur, & uitio morum irreperent humanorum, dij eas ſibi exhiberi petiuerunt. Quomodo ergo abijcitur ſcenicus, per quem colitur deus? Et theatricæ illius turpitudinis, qua fronte notatur actor, ſi adoratur exactor? In hac controuerſia Græci Romaniq́ concertant. Græci putant recte ſe honorare homines ſcenicos, cum colant ludorum ſcenicorum flagi- D tatores deos. Romani uero hominibus ſcenicis nec [e]plebeiam tribum, quanto minus ſenatoriam curiam dehoneſtari ſinunt. In hac diſceptatione huiuſcemodi ratiocinatio ſummam quęſtionis abſoluit. [f]Proponunt Græci: Si dij tales colendi ſunt, profecto etiam tales honorandi ſunt. Aſſumunt Romani: Sed nullo modo tales homines honorandi ſunt. Concludunt Chriſtiani: Nullo igitur modo dij tales colendi ſunt.

L. VIVES

A a Cvm artē ludicram.] Neceſſe erat hiſtriones perdit[iſſ]imis fuiſſe moribus, & deploratæ nequitiæ, cū in ea ciuitate pro ciuib. nō haberent, cuius erāt tam multa milia hominū flagitioſorū & facinoroſorū ciues. *Hiſtrionū infamia* Moueri tribu, & ſtipēdia nō facere hiſtriones, autores ſunt Liuius & Vale. niſi poteſtas roget. Nā tum uidetur cogere, quod Decimo Laberio cōtigit, rogāte Cæſare, ut mimum ſuū ageret in ſcena, qui nihilominus fuit poſt hiſtricam artem eques Romanus: nam qui inuitus committit in legem, non uidetur committere. Excipiuntur ab ea lege actores Attellanarum, quæ ſunt fabulæ ſaueriores, iocis Italicam priſcam diſciplinam redolētibus conditæ. *Attellana* Liuius & Valerius. Ideo nec deponūt in ſcena perſonam, ut alij hiſtriones. Feſtus.

b Notatiōe cēſoria.] Quæ de moribus & fortunis uniuſcuiuſq́ fiebat, quinto quoq́ anno.

c Germaneq́ Romanū.] Germanū, inquit Thomas Valois, id eſt im- B mane: nam Germani immania habēt corpora. *Germani* O hominem germane nugatorē: quid enim aliud poſsim dicere? Mihi nunquam potuit illud declarari, quo pacto librum quis intelligat, quacūq́ de re ſit ille compoſitus, qui linguā, qua ſcriptus eſt, ignoret. Sæpe hac de re cū hominibus meo iudicio non imperitis, ſuo peritiſſimis diſputaui: me nō intelligere dicebā, quemadmodū Scotus, Occam, & ſimiles ſacros ſcriptores intelligere atq́ enarrare potuerint: Accurſius, Bartholus, & Baldus iura, cum Latine neſciuerint, quo ſermōe & hæc & illi tradita eſſent. *Germanum* Repugnabant illi mihi, & fieri poſſe contendebant, ac ſe intelligere aiebant, quæ me ipſe negarem. Cedo illis, & quod non capiam, ſtupori ingenij mei imputo: quanquā hic uelim me doceant, num myſteriū aliquod prædicatores iſti occuluerint, cum germanum exponunt, id eſt, immane: & Romanum, id eſt altum. Quod ſi ſic eſt, clamabo inſidias nobis ſimplicib. à cal- C lidis hominibus fieri. Nec eſſe rem ferendā, maiore cōmentatore indigere commentatorē, q̄ eum quem enarret, niſi forte ſenſus hic aliquis eſt eruēdus anagogicus uel tropologicus, relicto literali. Nos homines craſſi, germanū pro uero, natiuo, expreſſo, genuino accipi in Latina lingua ſcimus. Sic Cicero, ut unum exemplum pro multis milibus afferam, Actione in Verrem quinta Tum multa, tum hoc memini me dicere, facile eſſe perſpicuum, quantū inter hunc & illum Numidicum uerū ac germanū Metellum intereſſet. Ita germane Romanū id eſt, uere Romanum, Romanus uere Auguſtinus pro generoſo, & in omne honeſtum erecto dixit. Acutiores iſti homines & ſolidioris eruditionis, uerbis relictis, res ipſas & corpora apprehendunt, nec quæuis corpora, ſed humana, & eadem immania. Eiuſdem farinæ, ſicut dicunt, eſt & illud, quod tertio poſt capite, apicē quem flamen in capite geſtat, hiſtoriographum quendam eſſe dicit, quaſi uero parum eſſet hominem repente ex li- D no feciſſe, maiore artificio quàm Prometheus ex luto finxerit, niſi etiam hiſtoricus crearetur mira & plus q̄ diuina artificis dexteritate, qui ſuā fœturam eruditam produxerit, quū deus nos rerum omnium rudes edat.

d Diu uirtus Romana.] Quadringētos ferè per annos.

e Plebeiā.] Ordines Romæ erāt tres, ſenatorius, equeſter, plebeius, qui erat infimus, de quib. alibi. *Romæ Ordines* Plebeiā dixit tribū, non quòd ulla eſſet tribus plebeia, ſed in unaquaq́ eſſent homines plebeij & de fece uulgi.

f Proponūt Græci.] Dialectici & eos ſequuti rhetores, tres partes faciunt perfectæ argumentationis, quæ Græce dicitur ſyllogiſmus, Latine ratiocinatio. Prima, qua exponitur ſumma argumētationis. hæc eſt expoſitio, ſiue propoſitio. *Syllogiſmi partes* Altera, cū propoſitione aſſumpta rem cōtinet ſpecialius, de qua aliq̄d uolumus colligere. hæc eſt aſſumptio. Tertia, quæ ratiocinationē claudit, cōplexio. Nec refert quib. hæc diſtincta ſint locis. Interim cō

plexio eſt prima, ſæpe aſſumptio ſecunda, uel ultima. Pſeudodialectici hæc omnia confundunt, ut ſunt bonarum omnium artium expertes, & locum exiſtimant naturas mutare rerũ, ex ſeipſis omnia metientes, qui quũ in ſcholis plus ſint quàm uiri, extra ſcholas in uita communi minus quàm infantes.

Meliorem fuiſſe Platonem, qui poetis locum in bene morata urbe nõ dederit, quàm hos deos, qui ſe ludis ſcenicis uoluerint honorari. Cap. XIIII

DEINDE quærimus, ipſi Poetę taliũ fabularum compoſitores, qui duodecim tabularum lege prohibẽtur famam lædere ciuium, tam probroſa in deos cõuitia iaculantes, cur nõ ut ſcenici habeantur inhoneſti? Et qua ratione rectum eſt, ut poeticorum figmentorũ & ignominioſorum deorum [a]infamentur actores, honorẽtur autores? [b]An forte Platoni Græco potius palma danda eſt, qui cum ratione formaret, qualis eſſe ciuitas debeat, tanquam aduerſarios ciuitatis poetas cenſuit urbe pellendos. Iſte uero & deorum iniurias indigne tulit, & fucari corrumpiq́ꝫ figmentis animos ciuium noluit. Confer nũc [c]Platonis humanitatem à ciuibus decipiendis Poetas urbe pellentẽ, cum deorum diuinitate honori ſuo ludos ſcenicos expetẽte. Ille, ne talia uel ſcriberentur, [d]etſi non perſuaſit, diſputãdo tamen ſuaſit leuitati laſciuiæq́ꝫ Græcorum. Iſti ut talia etiam agerentur iubendo extorſerunt grauitati & modeſtiæ Romanorum. Nec tantum hæc agi uoluerunt, ſed ſibi dicari, ſibi ſacrari, ſibi ſolenniter exhiberi. Cui tãdem honeſtius diuinos honores decerneret ciuitas, utrum Platoni hæc turpia & nefanda prohibẽti, an dæmonibus hac hominũ deceptione gaudentibus, quib. ille uera perſuadere nõ potuit? [e]Hunc Platonem Labeo inter ſemideos commemorandũ putauit: ſicut Herculem, ſicut Romulum. Semideos autem heroibus anteponit, [f]ſed utroſq́ꝫ inter numina collocat. Verũtamen iſtum quem appellat ſemideum, non heroibus tantum, ſed etiam dijs ipſis præferendum eſſe non dubito. Propinquãt autem Romanorum leges diſputationibus Platonis, quando ille cũcta poetica figmenta condemnat, iſti autẽ poetis adimunt ſaltem in homines maledicendi licentiam: [g]ille poetas ab urbis ipſius habitatiõe repellit, iſti ſaltem actores poeticarũ fabularũ remouent à ſocietate ciuitatis: & ſi contra deos ludorum ſcenicorum expetitores aliquid auderent, forte undiq́ꝫ remouerent. Nequaquã igitur leges ad inſtituendos bonos, aut corrigendos mores malos à dijs ſuis poſſent accipere, ſiue ſperare Romani, quos legibus ſuis uincunt atq́ꝫ conuincunt. Illi enim honori ſuo depoſcũt ludos ſcenicos, iſti ab honoribus omnibus repellunt homines ſcenicos: illi celebrari ſibi iubent figmentis poeticis opprobria deorũ, iſti ab opprobrijs hominum deterrent impudentiam poetarum. Semideus autem ille Plato, & talium deorum libidini reſtitit, [h]& ab indole Romanorum quid perficiendum eſſet, oſtẽdit: qui poetas ipſos uel pro arbitrio mentiẽtes, uel hominibus miſeris quaſi deorum facta peſſima imitanda proponentes, omnino in ciuitate bene inſtituta uiuere noluit. Nos quidem Platonem, nec deum, nec ſemideum perhibemus: nec ulli ſancto angelo ſummi dei, nec ueridico Prophetæ, nec Apoſtolo alicui, nec cuilibet Chriſti martyri, nec cuiquam Chriſtiano homini comparamus, cuius noſtræ ſententiæ ratio deo proſperante ſuo loco explicabitur. Sed eum tamen, quandoquidem ipſi uolunt fuiſſe ſemideum, præferendum eſſe cenſemus, ſi non Romulo & Herculi: [i]quamuis iſtum nec occidiſſe fratrem, [k]nec aliquod perpetraſſe flagitiũ [l]quiſquam hiſtoricorũ [m]uel Poetarũ [n]dixit, aut [o]finxit: [p]certe uel Priapo, uel alicui [q]cynocephalo, poſtremo uel [r]Febri, quæ Romani numina [s]partim peregrina receperunt, [t]partim ſua propria ſacrauerũt. Quomodo igitur tanta animi & morum mala, bonis pręceptis & legibus, uel imminentia prohiberent, uel inſita extirpanda curarent dij tales: qui etiam ſeminanda & augenda flagitia curauerũt, talia uel ſua, uel quaſi ſua facta per theatricas celebritates populis innoteſcere cupientes: ut tanquam autoritate diuina ſua ſponte nequiſsima libido accenderetur humana: fruſtra hoc exclamãte Cicerone, [u]qui cum de Poetis ageret, ad quos cum acceſsiſſet, inquit, clamor & approbatio populi, quaſi magni cuiuſdam & ſapientis magiſtri, quas illi obducunt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?

L. VIVES

a INfamentur actores.] Actores ab agendo, hiſtriones qui agũt fabulam in ſcena. Autores, qui eã ſcribunt Poetæ: quamuis autor latiſsime pateat, quæ ſunt literarij ludi. *Actor* *Autor* b An forte Platoni.] Plato lib. De repub.

Poetas Plato e repub. expulit rep. ij. Poetas ex ea ciuitate, quã optimam inſtituit, expellit, propter flagitia & ſcelera, quæ dijs canunt. Et in x. uolumine eiuſdem operis, cum multa dixiſſet in eos Socrates, locum totum claudit, ut ſentiat expellendam poeſim, quæ affectus inducit parum uiriles: illam uero retinendam, quæ maſcula eſt, & caſta. *Quos Poetas non expellit Plato* Itaq; nõ omnem poeticam ille damnat: nam poetas interdum diuinum genus uocat, cum ſcilicet ſacros concinunt hymnos. Quod ſi cecinerint Poetæ uirum bonum, tametſi pauperem felicem eſſe: contra malum & diuitem infelicem: ſi non nimis corrumpantur licẽtia, nec rabie percellantur, nec impellantur aſſentatione, neq; ea canant, quæ bonos mores corrumpant, utiles ſunt reipub. Platonicæ. c Platonis humanitatem.] *Humanitas* Hic humanitas non accipitur uel pro ingenita quadam animi manſuetudine, hominumq; beneuolentia, quæ φιλανθρωπία dicitur, nec pro eruditione in artes bonas, quæ παιδεία, ſed pro hominis natura, qua homines ſumus: ſicut bonitas, qua boni. Oſtendit id, quod ſequitur, nã diuinitati cõparatur. B in hoc ſignificatu eſt etiã reperire apud alios, ut apud Ciceronẽ i. De ora. d Et ſi non perſuaſit.] Miror uel ex hoc loco non admonitos eſſe noſtros philoſophos, & theologos, quid inter perſuadere, & ſuadere intereſſet. *Suadere Perſuadere* Sed illi quod à miraculo nõ procul abeſt, Latina ſine Latinitate intelligũt, Græcitatis peritiores, cum ne legere quidem ſciant Græce. Apud hanc enim gentem πείθειν utrunque eſt, & ſuadere, & perſuadere.

e Hunc Platonem Labeo.] Ordines deorũ ex Varrone, deinde ex platonicis alijs libris ponam. Romani quoſdam deos ſummos nominabant, medioxumos alios, alios heroes infimos, quaſi terreſtres, ab ἔρα, quam ueteres terram dicebant: ut Capella perhibet. Medioxumos dixere, quos merita in cœlum uocarunt, ut ſcribit Cic. in Leg. hoc eſt ſemideos, uelut hybridas quoſdam ex mortali & immortali progenitos: ut Romulũ, Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas, & ſimiles. *Heroes* Heroes ſunt ex utroq; mortali parente nati, qui meritis feliciorem quandam nacti ſunt ſortem, quàm uulgus generis humani. C Addunt quidam Semones. De quibus alio loco. f Sed utroſq; inter numina.] Eos qui ſancte uixiſſent, & ex hac uita migraſſent in deorum numero ueteres Ro. eſſe cenſuerunt, eorumq; feſta Necia ſunt appellata. *Necia* Cicero ij. De leg. g Ille Poetas ab urbis.] In uetuſtis codicibus, Brugenſi & Colonienſi ſic legit: Ille Poetas ab urbis ipſius habitatione, iſti ſaltem actores talium ſabularum remouent à ſocietate ciuitatis, & ſi contra deos. h Et ab indole Roma.] *Indoles* Ab inchoata uirtute, ab initijs, ab ſpecimine, quãuis & plenam uirtutem interdum ſignificat: ſed hic, id quod dixi, declarat quod ſequitur, quid perficiendum eſſet, oſtendit.

i Quamuis iſtum nec occidiſſe fratrem.] Quod fecit Romulus, qui occidit Remum. k Nec aliquod perpetra.] Vt Herculem qui ſtupris, libidinibus, rapinis, latrocinijs, homicidijs, totum inquinauit orbem, D quem illi purgatum ab eo exiſtimabãt. l Quiſquã hiſtoricorum.] Vt de Romulo faciunt. m Vel Poetarum.] Vt de Hercule. n Dixit.] Hiſtoricus. o Finxit.] Poeta. p Certe uel Priapo.] Diodorus initium colendi Priapi hoc tradit: cum Oſiris Aegyptiorũ rex *Priapus* à Typhone fratre impio & facinoroſo homine eſſet cæſus, corpus eius inter cõſcios cõiurationis eſt diuiſum, uirilia cum nemo uellet recipere, in Nilum flumen ſunt abiecta. Typhone ab Iſide Oſiridis coniuge deuicto, cæteræ Oſiridis partes ſunt inuentæ præter pudẽda, quæ Iſis ſacrauit, coliq; multis cæremonijs inſtituit, eiq; qui in Aegypto initiabantur, prima ſacra faciebant: nominatusq; eſt Priapus: occulto nomine, quod ueteres honeſtiore uocabulo ſic nominarent inhoneſta. Hũc Græci Phallum & Ityphallum nuncupant: ex Latinis Columella lib. xi. *Ithyphallus*

A Sed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli,
Terribilis membri: medio qui ſemper in orto
Inguinibus puero prædoni falce minetur.

Erat enim ortorum cuſtos. Diodorus Typhonẽ quoq; nominatum eum perhibet. Idem autor eſt filium hunc fuiſſe Veneris & Dionyſii: natũ, ut inquit Seruius & Valerius Flaccus, Lãpſaci, quæ ciuitas eſt Helleſpõti: ideo Lãpſacenus eſt dictus, & Helleſpõtiacus. Ver. uij geor.

Et cuſtos furum atque auium, cum falce ſaligna
Helleſpontiaci ſeruet tutela Priapi.

Et in opere obſcœno loquitur Priapus: Patria multabor, & olim

Ille tuus ciuis Lãpſace Gallus ero.

Alij in Priapo urbe natũ putãt, haud procul à Lãpſaco propter uinetat eſſe ad Helleſpontũ ſacra Priapi orta Strabo putat. Recens eſt hic deus, & ab Heſiodo ignoratus: quẽ Fulgentius inter Semones collocat, & cœlo receptũ nondũ eſſe perhibet, propter tenuitatẽ meritorum. q Cynocephalo.] *Cynocephalus* B Ad uerbũ canicipiti. Diodorus lib. iiij. Cynocephalos corpore hũano uoceq; dicit eſſe, caninis capitibus, fera animalia, atq; indomita, multosq; in inſulis Nili. Oſiris Anubim habuit filiũ, qui patrẽ in peregrinatione ſecutus, canis imagine pro inſignib. uſus eſt: idcirco & huius animalis forma in Aegypto eſt cultus, & *Anubis* latrator à Vergilio dicitur, lib. viij. tum etiã quod ſignificabat cuſtos corporis Oſiridis, & Iſidis. Sunt qui putent hũc eſſe Mercuriũ à ſagacitate ſic fictũ. r Febri.] *Febris dea* Romani aras multas Febri erexerũt. Veteris cuiuſdam in palatio meminit Cicero ij. De leg. eiuſdẽ Valerius in antiquis inſtitutis, & Pli. li. ij. tũ & alterius in area Marianorũ monumentorũ, tertiæ quoq; in ſumma parte uici lõgi. s Partim peregrina.] Lucanus ad Aegyptũ,

Nos in templa tuam Romana accepimus Iſim,
Semicanesq; deos, & ſiſtra mouentia luctum.

t Partim ſua propria.] Vt Febrim. u Qui cum de C Poetis agens.] In antiquis codicibus ſic legitur: Qui cũ de Poetis ageret, ad quos cum acceſsiſſet, inquit, clamor &c. Puto hæc eſſe ex libris De repub. In tertio Tuſcu. ſic ait de cauſis, quæ uirtutis ſemina à natura nobis indita corrumpunt, loquẽs, Accedũt etiam Poetæ, qui cũ magnam ſpeciẽ doctrinæ ſapientiæq; præ ſe tulerint, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhæreſcũt penitus in mẽtibus. Cum uero accedit eodẽ maximus quidam magiſter populus atq; omnis undiq; ad uitia cõſentiẽs multitudo, tum plane inficimur opinionũ prauitate, à naturaq; ipſa deſciſcimus. Similia li. ij. & iiij. plurima, quæ uelut digito indicaſſe ſat fuerit, ne uerboſitate librum & lectorem oneremus.

Quod Romani quoſdã ſibi deos non ratione, ſed adulatione inſtituerũt. Cap. XV

D QVAE autẽ illis eligendorũ deorum etiam ipſorũ falſorum ratio, ac non potius adulatio eſt? [a] quando iſtum Platonem, quem ſemideum uolũt, tantis diſputatiõib. laborantẽ, ne animi malis, quę pręcipue cauenda ſunt, mores corrũperentur humani, nulla ędicula ſacra dignũ putarũt, & Romulũ ſuũ dijs multis prætulerũt: [b] quãuis & ipſum ſemideum potius q̃ deum, uelut ſecretior eorum doctrina commendet. [c] Nam etiam flaminem illi inſtituerunt, [d] quod ſacerdotij genus adeo in Romanis ſacris [e] teſtãte apice excelluit, [f] ut tres ſolos flamines haberent tribus nu-

minibus

A minibus inſtitutos: Dialē, Ioui: Martialē Marti: Quirinalem, Romulo. [g] Nam beneuolentia ciuium uelut receptus in cœlum [h] Quirinus eſt poſtea nominatus: ac per hoc & Neptuno & Plutoni fratribus Iouis, & ipſi Saturno patri eorum iſto Romulus honore prælatus eſt: ut pro magno ſacerdotium quod Ioui tribuerāt, huic etiam hoc tribuerent, & Marti tanquam patri eius, forſitan propter ipſum.

L. VIVES

a NE in animis malis.] Sunt qui legant: Ne in animi malis. alij: Ne à malis. optime omnium, ne animæ malis. b Quamuis & ipſum ſemideū potius.] Cicero in Leg. Diuos & eos qui cœleſtes ſemper ſunt habiti, colunto. Illos quos in cœlum merita B uocarunt, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum. c Nam etiam Flaminē.] *Flamen* De flamine quæ dicam, erunt ex Varrone, Dionyſio, Feſto, Plutarcho, Gellio, Seruio. Inter ſacerdotū ordines Numa Pompilius quoſdam fecit, dixitq́ Flamines, quorū inſigne erat galerus, ut pontificibus, ſed filum in eo inerat lanæ albæ, hinc filamines appellatos, quaſi pilamines. Sunt qui dicant à pileo, quod non procedit: nam & pontifices pileos habebant. alij quaſi filamines à filo, tum etiam quód per æſtatem, quum propter calorem galerum geſtare non poſſent, lini filis caput amiciebant. Nam nudis eſſe capitibus ſub dio religio erat, feſtis tamen diebus inter ſacra pileo eos uti erat neceſſe. Appianus Alexādrinus Flaminem Dialem ſemper uelo & galero feſtis profeſtisq́ diebus uti ſolere, ſcribit. Sunt qui à flammeo, quod genus eſt tegminis capitis, quanuis mulierum potius quàm uirorum. Hoc genus C ſacerdotes primum Numa tres creauit: Ioui unum, qui dicitur Dialis, à Dios, quod eſt Iouis: Marti unum, qui Martialis: Quirino unū, qui Quirinalis. Pluribus dijs eundem eſſe flaminem, uel eidē deo plures non licebat. Auctus eſt ſenſim hic numerus, & xv. tandem fuerunt, ſine ijs qui conſecratis Cæſaribus per adulationē ſunt dati, ut C. Cæſari dictatori lege Antoniana, quod Cice. ij. Philip. indignatur, & Auguſto, & alijs permultis. Verum præcipui ſemper fuere, quos Numa inſtituit, inter quos maximus fuit Dialis, qui Ioui ſacra faciebat. galeroq́ ſolus utebatur albo, maximæq́ dignationis eſt dictus. Cuius cæremonias & leges ſcribūt, quum Plutarchus in Problematis, tum Gellius lib. x. ex Fabio Pictore, Maſſurio Sabino, Varrone, & alijs. Minimus inter omnes flamines erat Pomonalis, quod leuiſsima eſſet Pomona dea quæ pomis præeſt. Alij erāt mediocris *Pomona dea* maieſtatis, ut Volcanalis Vulcani, Furinalis Furidæ, D Falacer Falacris patris, Palatualis deæ, in cuius tutela erat palatiū, Floralis Floræ matris. d Quod ſacerdotij genus adeo in Ro. ſacris.] Flamines tametſi maximæ autoritatis, tamen pontificis max. dicto audientes erant. Sic populus iuſsit primo bello Punico, quū L. Metellus Pōt. max. Poſthumium flaminem Martialem conſulem non eſt paſſus à ſacris diſcedere. Sic bello Aſiatico primo, quū P. Licinius Pont. itidem max. iter in Sardiniam Q. Fabij Pictoris prætoris flaminis Quirinalis impediuit. e Teſtante apice.] Apex faſtigium *Apex flaminis* eſt, & ſummum aliquid alicui additū rei. In flamine eſt id, quod in capite geſtat, pileus ſcilicet, uel fila lanea. Luca. lib. i. Et tollens apicē generoſo uertice flamen. Valerius lib. i. At Sulpitio inter ſacrificandū apex prolapſus eidem ſacerdotium abſtulit. Apicem nō dabant Romani, niſi principibus ſacerdotibus, ut nūc mitras. Seruius lib. viij. Aeneid. Et uocabant apicē ab apēdo, A quod eſt uincire: unde aptus, & apiculum filū, quo flamines uelatū apicem gerunt. Feſtus de his apicibus loquitur, Vergil. in viij. Hinc exultantes Salios, nudosq́ Lupercos Lanigerosq́ apices. f Vt tres ſolos.] Præcipuos & ueros flamines, quiq́ priſca illa erāt flaminū autoritate. g Nam beneuolentia ciuium.] Mortuo Romulo ſenatus in ſuſpitionem populo uenit, tāquam *Romulus deus* illum in conſilio laceraſſent. Lenita eſt multitudo teſtimonio Iulij Proculi, qui iurauit ſe Romulū uidiſſe euntem in cœlum. Liuius lib. i. Ennius his uerbis inducit populum Romanum lamentantem:

O Romule Romule dic,
Qualem te patriæ cuſtodem dij genuerunt.
Tu produxiſti nos intra luminis oras.
O pater, ò genitor patriæ, ò ſanguine dis oriunde.

h Quirinus eſt poſtea.] Multis mutata nomina poſt *Quirinus* deificationem, ut auguſtiores uideantur relicto humano nomine. Sic quæ mulier Leda, Nemeſis dicta eſt B dea: quæ Circe, Marica: quæ prius Ino, poſt factam deam Matuta: qui Aeneas, poſtea Iupiter indiges. Quirinus nominatus eſt in gratiam Sabinorū, propter quos Romani homines Quirites appellati, à Curibus Sabinis, ſiue ut Ouidius inquit:

Quod haſta quiris priſcis eſt dicta Sabinis
Bellicus à telo uenit in aſtra deus.
Siue ſuo regi nomen poſuere Quirites,
Seu quia Romanis iunxerat ille Cures.

Quod ſi dijs ulla eſſet cura iuſtitiæ, ab eis Romani accipere debuerunt præcepta uiuēdi potius quàm leges ab alijs hominib. mutuare. Ca. XVI

Si autem à dijs ſuis Romani uiuendi leges accipere potuiſſent, nō aliquot C annos poſt Romam conditam [a] ab Atheniēſib. mutuarentur leges Solonis: quas tamē non ut acceperūt, tenuerunt, ſed meliores & emendatiores facere conati ſunt: [b] quanuis Lycurgus Lacedæmonijs leges ex Apollinis autoritate ſe inſtituiſſe confinxerit. Quod prudenter Romani credere noluerunt, [c] propterea non inde acceperunt. [d] Numa Pompilius, qui Romulo ſucceſsit in regnū, quaſdam leges [e] quæ quidē regendæ ciuitati nequaquā ſufficerent, cōdidiſſe fertur. Qui eis etiā D multa ſacra cōſtituit: [f] nō tamē perhibetur eaſdem leges à numinibus accepiſſe. Mala igitur animi, mala uitæ, mala morum: quæ ita magna ſunt, [g] ut his doctiſsimi eorum uiri etiam ſtantibus urbibus reſpublicas perire confirment: dij eorū ne ſuis cultoribus acciderent minime curarunt, immo uero ut augerētur, ſicut ſupra diſputatum eſt, omnimodo curauerunt.

L. VIVES

a AB Athenienſibus mutuarentur leges.] Anno trecenteſimo ab urbe condita, poſt multas inter plebem, & patres diſſenſiones, tres legati miſsi ſunt in Græciam, iuſsi leges Solonis deſcribere, & *Leges xij tabularum* mores atque inſtituta reliquæ Græciæ cognoſcere: ut

compont

poni ſtatus ciuitatis Romanæ exemplo Græcorū poſſet. Athenis Chærephanes erat Archō, Olympiade octogeſimaſecunda. Grauiter negociū eſt à legatis trāſactum, & proximo anno redierunt, creatiq; ſunt decem uiri legum ferendarum, qui primum decem tabulas iuris ciuilis Rom. ſcripſerunt, deinde addiderūt duas, approbatæq; ſunt omnes comitijs cēturiatis: atq; hæ ſunt nobiliſsimæ leges duodecim tabularum. Liuius lib. iij. & Diony. x. & alij. b Quamuis Lycurgus.] Inclytæ ſunt Lycurgi leges, quas ille Lacedæmonijs dedit, ex Apollinis Delphici, ut finxit, oraculo. Pleni ſūt Græcorum & Latinorū libri Lycurgi huius legumq; prædurarum, quas Spartanis tulit. Eſt & liber à Xenophonte de illis ipſis legibus æditus, multa etiā à Plutarcho de ijs conſcripta: ideo in re nota non ero lectori faſtidio.

Lycurgi leges quales

c Propterea non inde.] Adde quod magis ad ciuilem uitam, & manſuetudinem faciebant Solonis, quàm Lycurgi leges agreſtes & ſanguinariæ, ut Plato & Ariſt. notarunt. Finis enim earum non erat alius, quàm ut optimos bellatores facerent Spartanos. d Numa Pompilius.] Curibus Sabinis natus eſt uir ſuæ ætatis optimus. De hoc Liuius lib. i. & Dionyſius, & Plutarchus in eius uita, & alij quamplurimi. e Quæ quidē regendæ ciuitati.] Hoc ſatis notum eſt: nam leges aliunde petierunt. f Non tamen perhibetur.] At Aegeriæ congreſſus ſimulauit, ſed nymphæ potius q̄ deæ, & fabulam eſſe cōſtabat. De hoc alias. g Vt ijs doctiſſimi eorum uiri.] Facere non poſſum quin feſtiuiſsimū quoddam Plauti dictum ex Perſa huc adducam: rogat uirginem Sagariſtio ſeruus, ut munitum tibi uiſum eſt oppidū? reſpondet illa: Si incolæ bene ſunt morati, pulchre munitum arbitror: perfidia & peculatus ex urbe & auaritia ſi exulant, quarta inuidia, quinta ambitio, ſexta obtrectatio, ſeptima periurium, octaua indiligentia, nona iniuria, decima, quod peſsimum aggreſſu, ſcelus. Hæc niſi unde aberunt centuplex murus rebus ſeruandis paru' ſt.

Plauti dictum ex Perſa

De raptu Sabinarū, alijſq; iniquitatibus, quæ in ciuitate Romana etiam laudatis uiguere tēporib. Cap. XVII

A N forte populo Romano propterea leges non ſunt à numinibus conſtitutæ, [a] quia, ſicut Saluſtius ait: Ius bonumq; apud eos, nō legibus magis quàm natura ualebat. [b] Ex hoc iure ac bono credo [c] raptas eſſe Sabinas. Quid enim iuſtius & melius, q̄ filias alienas fraude ſpectaculi inductas, non à parētib. accipi, ſed ui ut quiſque poterat auferri? Nam ſi inique Sabini facerent negare poſtulatas, quanto fuit iniquius rapere non datas? Iuſtius autem bellum cum ea gente geri potuit, quæ filias ſuas ad matrimonium corregionalibus & cōfinalibus ſuis negaſſet petitas, quàm cum ea quæ repetebat ablatas. Illud ergo potius ibi fieret, ubi Mars filium ſuum pugnantem iuuaret, ut cōiugiorum negatorum armis ulciſceretur iniuriam, & eo modo ad fœminas quas uoluerat, perueniret. Aliquo enim fortaſſe iure belli iniuſte negatas

A iuſte uictor auferret. Nullo autem iure pacis nō datas rapuit, & iniuſtum bellum cum earū parentibus iuſte ſuccenſentibus geſsit. [d] Hoc ſane utilius feliciusq; ſucceſsit. [e] Quod etſi ad memoriam fraudis illius Circenſiū ſpectaculum manſit, facinoris tamen in illa ciuitate & imperio nō placuit exemplum: faciliusq; Romani in hoc errauerunt, ut poſt illam iniquitatem deum ſibi Romulum conſecrarent, quàm ut in fœminis rapiendis factum eius imitandum, lege ulla uel more permitterēt. Ex hoc iure ac bono [f] poſt expulſum cum liberis ſuis regem Tarquinium, cuius filius Lucretiam ſtupro uiolenter oppreſſerat,

B Iunius Brutus conſul, [g] Lucium Tarquinium Collatinum maritum eiuſdem Lucretię collegam ſuum, bonum atq; innocentem uirum, propter nomen & propinquitatem Tarquiniorum coegit magiſtratu ſe abdicare, nec uiuere in ciuitate permiſit. Quod ſcelus fauente uel patiente populo fecit, à quo populo conſulatum idem Collatinus, ſicut etiā ipſe Brutus acceperat. Ex hoc iure ac bono [h] Marcus Camillus illius temporis uir egregius, qui Veientes grauiſſimos hoſtes populi Romani poſt decennale bellum, quo Romanus exercitus toties male pu-

C gnādo grauiter afflictus eſt, iam ipſa Roma de ſalute dubitante atq; trepidante, facillime ſuperauit, eorumq; urbem opulentiſsimā cepit: inuidia obtrectatorum uirtutis ſuæ, & inſolentia tribunorum plebis reus factus, tam ingratam ſenſit quam liberauerat ciuitatem, ut de ſua damnatione certiſsimus in exilium ſponte diſcederet: [i] & decem milibus æris abſens etiam damnaretur: [k] mox iterum à Gallis uindex patriæ futurus ingratæ. Multa commemorare iam piget fœda & iniuſta, quibus agitabatur illa ciuitas: [l] cum potentes plebem ſibi ſubdere conarētur, plebſq; illis ſubdi recuſaret, et utriuſq; partis de-

D fenſores magis ſtudijs agerēt amore uincendi, q̄ æquū & bonum quicquam cogitarent.

L. VIVES

QVia ſicut Saluſtius.] In bello Catilinario de ueteribus Romanis loquēs: ius eſt ciuilis æquitas uel ſcriptis legibus ſancita, uel inſtitutis aut morib. recepta. Bonū eſt iuris ipſius origo & temperatio, atq; emendatio, quæ fit ex prudentia iudicis accommodantis ſe rationi cauſæ, & flectentis legē ad cauſam, non cauſam ad legem: ut in hoc propoſito Ariſtoteles de Lesbia norma dicit, quinto Ethicorum. Hoc bonū ſolet etiam bonum & æquum nominari, ut apud eundem Saluſtiū in Iugur. Fit reus Bomilchar magis ex æquo & bono, q̄ ex iure gentiū. Cicero in Bruto: Ita enim Craſſus multa tum contra ſcriptum pro æquo, & bono dixit. Dici-

Ius · *Bonum* · *Bonum Aequū*

tur etiam æquũ, ſiue æquitas. Cicero pro Cecinna. iſtũ
locum fugis, & reformidas, & me ex hoc, ut ita dicam,
campo æquitatis, ad iſtas uerborum anguſtias, & ad o-
mnes literarum angulos reuocas. Quintilianus in iiij.
Quo loco tamen iudicis natura noſcenda eſt, iuri ma-
gis an æquo ſit appoſita. Idem in vi. Iure pugnandũ an
æquo. De his nos quædam in noſtra legum Aede dixi-
Guilielmi Budæi laus mus: plura & exactiſsima Guilielmus Budæus in anno
ta Pandectarum, explicans illud à iuris cõſultis antea
non ſatis intellectum: Ius eſt ars æqui & boni. Quo uiro
Gallia acutiore ingenio, acriore iudicio, exactiore dili-
gentia, maiore eruditione nullum unquam produxit:
hac uero ætate, nec Italia quidem. Nihil eſt uſquam uel
Græcorum, uel Latinorum ſcriptorum, quod ille non
euoluerit, legerit, excuſſerit. Græca & Latina iuxta &
ſumme callet. Tam facile utraq; lingua loquitur, quàm
Gallica, quæ eſt ei uernacula, haud ſcio an etiam facili-
us. De libro Græco quæ ſunt ſcripta, leget Latine: de
Latino Græce. Hæc quæ uidemus tam elaborate, tam
exculte ab eo conſcripta, extemporali ſunt ei facultate
parta. Facilius tum Græce ſcribit, tum Latine, quàm
etiam earum linguarum peritiſsimi intelligãt. Nihil eſt
tam recõditum, tam abſtruſum in his linguis, quod nõ
perueſtigarit, adierit, inſpexerit, & uelut Cerberum è
tenebris produxerit in lucem. Infinitæ ſunt, ſeu uocum
ſignificatiões, ſeu loquẽdi figuræ ac proprietates, quas
unius Budæi opera ſciunt homines ſtudioſi prioribus
ſeculis ignoratas. Et hæc quidem omnia tãta & tam ad-
mirabilia ipſe per ſe ſine magiſtro ullo perdidicit. Felix
ac fœcundum ingenium, quod in ſe uno inuenit & do-
ctorem, & diſcipulum, & docendi uiam, rationemq;. Et
cuius decimam partem alij ſub magnis magiſtris uix
diſcunt, ipſe id totum à ſe magiſtro edoctus eſt. Nihil di
xi de ſcientia iuris, quæ per ipſum inſtaurari collapſa
iam cœpit. Nihil de philoſophia, cuius ipſe in libris De
aſſe id ſpecimẽ edidit, quod edere non quiuiſſet niſi ho-
mo, qui in omniũ Philoſophorum libris aſsiduo uerſa-
tus eſſet, maximosq; in eis progreſſus haberet. Accedit
his omnibus, quod haud dubie cæteras res uniuerſas
antecellit, probitas tantæ doctrinæ congrua decensq;,
tam rara, tamq; admirabilis, ut ſine cæteris ingenij do-
tibus monumentisq; miraculum poſſet uideri: ut erudi
tione, ita & probitate ſuperiorem non habet. Qui in om
ni uita actibusq; tam uarijs primas ſemper religiõi par
tes attribuit. Qui uir coniugatus liberorũ plenus, nũ-
quam cõmodis ullis & rei familiaris incremẽtis tranſ-
uerſus eſt actus, ſemper ſeq;, ſuamq; fortunam rexit, &
moderatus eſt: nec à fortuna quantumuis magna ſpe
propoſita, abripi ſeſe permiſit, ſemper ſeipſum habuit
in ſua poteſtate. Homo uerſatus in legatiõibus, in aula,
inter principes uiros nihil unquam gratiæ dedit, nulli
aſſentari in animum induxit: patrimonium nunquã au
xit, quod à recto uel pilum latũ deflectera nõ ſuſtinuit,
in ſe ipſum acrior, quàm in alios iudex: muneribus in-
uidioſiſsimis functus, non inuenit à quo labecula ſpar-
geretur ulla, uel ſuſpitione criminis quamlibet leui per
ſtringeretur etiam in libera gente, nec omnino muta, &
ſatis ſuſpicaci. Sentio me modum deſtinatæ breuitatis
egreſſum dum me loquẽdi de amico longe optimo dul
cedo tenuit. Nunc ad inſtitutum reuertar. Eſt ergo Sa-
luſtij ſenſus æquitatem illam tum ciuilem, quam ius ap
pellant, tum etiam naturalẽ, quæ ingenita eſt à natura
animis bene ſentientiũ & iudicantiũ, qua nihil cũ ſit me
lius, idcirco bonũ nominatur: nõ magis ualuiſſe apud
Romanos latis legibus, quàm naturalibus iudicijs ho-
minum apientiũ. b Ex hoc iure ac bono.] Acerba
Sabinæ raptæ ironia. c Raptas eſſe Sabinas.] Cũ fœminas ad con
iugium non poſſet à uicinis populis impetrare Romu-
lus, ex conſilio Numitoris aui & ſenatus ludos ſe factu-
rum ſimulauit Neptuno equeſtri: ita euocatis fœminis

A uicinarum gentiũ, eas omnes potiſsimũ Sabinas medio
ſpectaculo Ro. rapuerunt. Sic enim inter Romulum &
ſuos conuenerat, quarto menſe poſt cõditam Romã, ut
Dionyſius perhibet ex Fabio Pictore, Plutarchus xiiij.
Calen. Septẽ. dicit, Cõuenit numerus, nam Roma. xij.
Calen. Maias eſt cœpta ædificari, Palilium die. Tametſi
Gellius, non Aulus ille nocturnus, ſed antiquus quidã
ſcriptor, quarto annò id ſcribit cõtigiſſe, quod eſt uero
ſimilius. Et raptæ ſunt, ut Dionyſius tradit, ſexcentæ &
octoginta, quod magis credo, quàm quod de triginta
ſcribunt alij: unde manarit Curiarum numerus. Iuba
tres addit ad numerum, Diony. Antias Valerius quin-
gentas uiginti ſeptem prodit. Sunt qui uelint Thalaſ- *Thalaſſus*
ſum non fuiſſe uirum, ſed ſignum, quod Romulus mi-
litibus direptioni dedit. Feſtus ex Varrone ſignum la-
nificij fuiſſe ait, ceu quis dicat quaſillum, uel calathum.
d Hoc ſanè utilius.] Et hi populi, qui raptas amiſe- *Vicinorũ bellum cum Romulo*
rant, & alij, quos uel iſti ſuis lachrymis, uel exemplum
B ad multos pertinens mouit, contra Romanos ceperunt
arma, Sabini, Ceninenſes, Cruſtumerij, Atennates. Ro
mulus cum tantũ in ſe parari bellum uideret ad Ethru
ſcorum opes, quæ tunc plurimum ualebant confugit.
Cælius quidam Vibennus Ethruſcus princeps ſup-
petias tulit Romulo, à quo Cælius mons in urbe eſt di-
ctus. Auus quoq; ſubſidium nepoti miſit. Ceninenſes,
Cruſtumerios, & Antẽnates Romulus nõ magnis, nec
difficilibus prælijs ſuperauit, cum Sabinis, cum uario
& periculoſo pugnaretur Marte, repente raptarũ preci
bus fœdus & amicitia coijt. e Quod & ſi ad memo-
riam.] Ludi quotannis Neptuno equeſtri celebraban-
tur, uarie nominati. Circẽſes, magni, Romani, apud pri *Cõſus deus*
ſcos cõſualia, cui deo ſacrificabatur, quem præeſſe cõſi
lio exiſtimabant, à quo opem conſiliumq; Romulus in
difficultate cõiugiorum petierat. Eius ara ſub terra eſt
defoſſa: quoniam conſiliũ non ſacra modo eſt res, ut ait
Plato, ſed occulta quoq; eſſe debet. f Poſt expulſum.]
C Rurſum ironia. g Lucium Tarquinium.] Expulſis
regibus comitijs centuriatis, ut Seruius Tullius popu-
lum deſcripſerat, cõſules creantur L. Iunius Brutus, & *Cõſules primi*
L. Tarquinius Collatinus Lucretiæ maritus, Aegerij
fratris Tarquinij Priſci filius, ut dicit Liuius: nepos ue-
ro, ut Dionyſius. Brutus cum non modo regem, ſed ne
regium quidem nomen uellet in urbe ſupereſſe, magi-
ſtratum collegæ abrogauit, quod Tarquinius uocaret,
isq; bonis ſuis ſumptis ultro Collatiam habitatum mi-
grauit. Hoc factum Cicero tertio Officiorũ ſubindicat
non admodum fuiſſe coniunctum cum honeſtate, ſed
quia utiliſsimum fuit patriæ, idcirco honeſtum etiã ui-
deri. Obſeruatum eſſe ait Iulius Obſequens, neminem
qui magiſtratum collegæ abrogaſſet annũ uixiſſe: quo
rum primus fuit Brutus, deinde T. Graccus, & P. Tar-
quinius. h Marcus Camillus.] Hic Veios opulen- *Camillus*
tiſsimam Ethruriæ urbem cepit, qui decennali obſidio
D ne erant oppugnati. Tunc enim primum populus Ro.
cœpit in caſtris ſub pellibus hybernare odio illius gen
tis, ne illinc diſcederent, quouſq; bellum eſſet confectũ.
Iam enim inde à Romulo rege per trecentos annos pro
pe continenter cum Veientibus bellũ geſſerant. Liuius
li. v. & Plutarchus in Vita Camilli: huic Camillo quòd
mala fide prædam Veientanam populo dicebatur diui
ſiſſe, L. Apuleius trib. ple. diem ad populum dixit: Ca
millus uitandæ inuidiæ gratia, tam & ſi falſo accuſa-
batur, Ardeam exulatum iuit duobus annis ante Ro-
mam à Gallis captam. i Et decem milibus.] Li-
uius quindecim milibus æris grauis mulctatum dicit *As & æs graue idem*
Camillum abſentem. Plutarchus quindecim milibus
aſsium. Aſſes & æra grauia idem fuiſſe oſtendit Budæ-
us meus. k Mox iterum à Gallis.] Capta à Gal-
lis Roma, Camillus coacto ex his qui Allienſi cladi ſu-
perfuerant, exercitu, ſolutus exilio & comitijs curiatis
dicta-

dictator creatus ab ijs qui in Capitolio obſidebant, Gallos primum ex urbe leui prælio exegit: deinde uia Gabina ad octauum lapidem ingenti affecit cæde. Liuius lib. v. maluit ergo hic cirus uir afflictæ patriæ, q̃ ſuæ iniuriæ memor eſſe, ideo alter Romulus appellatus eſt.

1 Cum potentes.] Hoc malum poſt expulſos reges penè per annos quingentos durauit, ut plebes & nobiles diſſenſionibus etiam odijs inter ſe certarent, utriſq; uolentibus alteris imperare: quæ ſtudia factionum per paucos ſeditioſos tribunos plebis ex parte plebis, & ſenatores ex nobilitate accendebantur. Hinc Lucanus: Et cum conſulibus turbantes iura tribuni.

Quæ de moribus Romanorum, aut metu compreſsis, aut ſecuritate reſolutis Saluſtij prodat hiſtoria. Ca. XVIII

ITAQVE habebo modum, & ipſum Saluſtium teſtem potius adhi-
1 bebo, qui cum in laude Romanorum dixiſſet, unde nobis iſte ſermo ortus eſt, Ius bonumq; apud eos non legibus magis q̃ natura ualebat: prędicãs illud tempus, quo expulſis regibus incredibiliter breui ætatis ſpatio ciuitas plurimum creuit, [a]Idem tamen in primo hiſtoriæ ſuæ libro, atq; ipſo eius exordio fatetur, etiam tunc cũ ad conſules à regibus eſſet translata reſpublica, [b]poſt paruum interuallum, iniurias ualidiorum, et ob eas [c]diſceſsionem plebis à patribus, aliasq; in urbe diſſenſiones fuiſſe. Nam cum optimis moribus & maxima concordia populum Romanum [d]inter ſecundum & poſtremum bellum Carthaginenſe cõmemoraſſet egiſſe: cauſam q; huius boni nõ amorem iuſtitiæ, ſed ſtante Carthagine metũ pacis infidæ fuiſſe dixiſſet, unde & Naſica ille ad reprimendam nequitiã ſeruandosq; iſtos mores optimos, ut metu uitia cohiberentur, Carthaginem nolebat euerti, continuo ſubiecit idẽ Saluſtius, & ait: [e]At diſcordia, & auaritia, atq; ambitio, & cætera ſecundis rebus oriri ſueta mala, poſt Carthaginis excidiũ maxime aucta ſunt: ut intelligeremus etiã antea & oriri ſolere & augeri. Vnde ſubnectens cur hæc dixerit: Nam iniurię, inquit, ualidiorum, & ob eas diſceſsio plebis à patribus aliæq; diſſenſiones domi fuere: iam inde à principio, neque amplius q; regibus exactis, dum metus à Tarquinio & [f]bellum graue cum Ethruria poſitũ eſt, æquo & modeſto iure agitatũ. Vides quem admodum illo etiã breui tẽpore ut regibus exactis, id eſt eiectis aliquantulũ æquo & modeſto iure ageretur, metum dixit fuiſſe cauſam, quoniam metuebatur bellum, quod rex Tarquini-
A us regno atque urbe pulſus, Ethruſcis ſociatus contra Romanos gerebat. Attende itaq;, quid deinde cõtexat: Dein, inquit, ſeruili imperio patres plebẽ exercere, [g]de uita atq; tergo regio more cõſulere [b]agro pellere, & cæteris ex partib. ſoli in imperio agere. Quibus ſæuitijs & maxime fœnoris onere oppreſſa plebs cũ aſsiduis bellis tributũ ſimul et militiã toleraret, armata [i]montẽ ſacrum atq; Auentinum inſedit. Tumq; tribunos plebis, & alia ſibi iura parauit, diſcordiarũ & certaminis utrinq; finis fuit ſecundũ bellum Punicum. Cernis ex quo tẽpore, id eſt paruo in-
B teruallo poſt reges exactos, quales Romani fuerint, de quibus ait: Ius bonumq; apud eos non legibus magis quàm natura ualebat. Porrò ſi illa tempora talia reperiuntur, quibus pulcherrima atque optima fuiſſe prædicatur Romana reſpublica: quid iam de conſequenti ætate dicendum aut cogitandum arbitramur, cum paulatim mutata, ut eiuſdem hiſtorici uerbis utar, ex pulcherrima atque optima, peſsima ac flagitioſiſsima facta eſt, poſt Carthaginis uidelicet, ut commemorauit, excidium? Quæ tempora ipſe Saluſtius quemadmodum breuiter recolat, & deſcribat, in eius hiſtoria legi poteſt, quã-
C tis malis morum, quæ ſecundis rebus exorta ſunt [h]uſque ad bella ciuilia demonſtret eſſe peruentũ. Ex quo tempore, ut ait, maiorũ mores non paulatim ut antea, ſed torrẽtis modo præcipitati, adeo iuuentus luxu atque auaritia corrupta eſt, ut merito dicatur genitos eſſe [l], qui neque ipſi habere poſſent res familiares, neque alios pati. Dicit deinde plura Saluſtius de Syllæ uitijs, cæteraq; fœditate reipublicæ: & alij ſcriptores in hæc conſentiunt, quamuis [m]eloquio multum impari. Cernis tamen, ut opinor, & quiſquis aduerterit, facillime perſpicit colluuiem morum peſsimorum, quò illa ciui-
D tas prolapſa fuerit, ante noſtri ſuperni regis aduentum. Hæc enim geſta ſunt non ſolum ante quàm Chriſtus in carne præſens docere cœpiſſet, uerumetiam ante quàm de uirgine natus eſſet. Cum igitur tot & tanta mala temporum illorum uel tolerabiliora ſuperius, uel poſt euerſam Carthaginẽ intoleranda & horrenda dijs ſuis imputare non audeant, opiniones humanis mentibus unde talia uitia [n]ſylueſcerent, maligna aſtutia inſerentibus, cur mala præſentia Chriſto imputãt, qui doctrina ſaluberrima & falſos ac fallaces deos coli uetat, & iſtas homi-

num noxias flagitioſaſq; cupiditates diuina autoritate deteſtans atq; condemnans, his malis tabeſcenti ac labenti mũdo ubiq; familiam ſuam ſenſim ſubtrahit, qua condat æternam: & non plauſu uanitatis, ſed iudicio ueritatis glorioſiſsimam ciuitatem?

L. VIVES

a IDem tamen in primo hiſtoriæ.] Et hos libros hiſtoriarum Saluſtij de bellis ciuilibus amiſimus. Paucæ quædam reſtant orationes. b Poſt paruum interuallum.] Poſt quindecim annos. Liuius libro ſecũdo, Ap. Claudius deinde & P. Seruilius conſules facti: inſignis hic annus eſt nũcio Tarquinij mortis. Mortuus eſt Cumis, quo ſe poſt fractas opes Latinorum ad Ariſtodemum tyrannum contulerat. Eo nuncio erecti patres, erecta plebs, ſed patribus nimis luxurioſa fuit lætitia. Plebi, cui ad eã diem inſeruitũ erat, iniuriæ à primoribus fieri cœptæ. c Diſceſsionẽ.] Diſceſsit plebs à patribus primum propter fœnus decimo ſeptimo anno à parta libertate. Iterum propter tyrãnidem decem uirorum legibus ferendis, anno cccij. Tertio propter æs alienum & longa inter tribunos plebis & patres certamina, aliquot annis ante bellum Pyrrhi. d Inter ſecundum.] Tria fuerunt bella inter Romanos & Carthaginẽſes geſta. Primum per xxij. annos in Sicilia, poſt in Aphrica: cœptum anno ab urbe condita ccccxc. Appio Claudio Caudace & Q. Fuluio Flacco coss. tot anni ſunt in Plinio lib. xxxiij. in cuius codice pro quingenteſimo octogeſimo quinto, legendum, quadringenteſimo octogeſimo quinto. Liuius & Eutropius huic ſummæ tredecim annos adimũt, Alterum poſt xxiij. annos. Cœptum P. Scipione, T. Sempronio coss. in Hiſpania, Sicilia, Italia, in Aphrica geſtum, & ibi perfectum à Scipione Aphricano maiore xvij. poſtquam cœperat. Tertium poſt undequinquaginta annos Manilio & Martio Cenſorino coss. Tertio anno perfectum à Scipione Aphricano minore, totum in Aphrica ipſa geſtum: cuius finis excidium fuit urbis Carthaginenſis. De his bellis fuſius aliàs. e At diſcordia.] Idem in bello Iugurthino. f Bellum graue cum Ethruria.] Cum Porſenna rege Ethruſcorũ potentiſsimo, qui uolebat Tarquinios in regnũ reſtitui, & obſidione ingẽti premebat Romanos, & expugnaſſet eos, ni territus eſſet à Q. Mutio Scæuola. Liuius lib. 1. g De uita atq; tergo.] De uerberibus. Cædebaẽ uirgis morti addictus apud Romanos, deinde necabatur. Interim cũ facinus non erat graue, ſatis habebant uirgis cædere. Tum etiam qui creditoribus propter debita à iudicibus addicebantur, multa turpia & miſeranda patiebantur nexi apud creditores, multaſq; ſeruili more in tergo plagas: huic malo ſubuenere leges Portia & Semproniæ, quæ liberũ corpus Romani ciuis uirgis, aut alijs uerberibus cædi uetant. h Agro pellere.] Nam diuites quos agros pop. Rom. manu ceperat, primum tanquam precio rei pub. nomine à ſenatu colendos accipiebant: deinde alijs ad aliorum facinora conniuentibus dominos ſe faciebant, excluſa plebe. Hinc leges agrariæ de agris populo diuidundis toties tentatæ magna indignatione nobilitatis, nec unquam ſine tumultibus agitatæ.

i Montem ſacrũ.] Prima ſeceſsio fuit in ſacro monte, qui eſt trans Anienem amnem: uel, ut Piſo ſcribit, in Auẽtino, qui pars eſt urbis. Ibi tribuni plebis primum ſunt plebi dati uelut tutores eius qui pro commodis excubarent intercederentq; patritiorũ in ipſam iniurijs: eſſentq; ſacroſancti, quos qui uiolaſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet, bona & familia ad Cereris uenderẽtur. Secunda ſeceſsio fuit primum in Auentinum: deinde quo A maior ſolitudo & exinde terror eſſet in urbe, in ſacrum montem eſt itum. Rurſus compoſitius cum ſenatu rebus in Auentinum, ibiq; tribunos recuperauit: ex Auentino uentum eſſe in Capitolium, ibi à Pont. max. comitiã habente creatos eſſe trib. pleb. Cicero pro Cornelio de maieſtate. k Vſq; ad bella ciuilia.] Inter patres & Graecos, Tiberium primum, deinde Caium. ad bella ciuilia, inter Marium & Syllam. l Qui neque ipſi.] Cum luxu perditiſſ. eſſent, & quæcũq; rapere poterãt, ſubito prodigerent, ita ad explendam effuſionem hanc in aliorum bona impetum facere eos erat neceſſe, doliumq; pertere bratũ implere laborabãt. m Eloquio.] Placuit omnib. ætatibus aſtricta illa, & tamẽ culta uiuidaq; Saluſtij dictio, eumq; Thucydidi ſcriptori Græco noſtris uiſum eſt opponere: ſicut Quintilianus lib. x. n Syluеſcerent.] In modum ſyluæ diffunderẽtur & propagarẽtur. Sic apud ſcriptores rerum ruſticarum, B Catonem, & Columellam. Græci ὑλομανεῖν uocant. q. luxuriare arbores, quod eſt in herbis [illegible].

Tarquinii ſuperbi mors — *Diſceſsiones plebis a patribus* — *Punica bella* — *Locus in Plinio emẽdatur* — *Porſennæ bellum* — *Supplicia noxiorũ Romæ* — *Leges Portia & Sẽproniæ* — *Leges agrariæ* — *Seceſsio plebis prima* — *Trib. pleb.* — *Seceſsio altera* — *Saluſtij phraſis* — *Syluеſcere*

De corruptione Romanorum reip. prius quàm cultum deorũ Christus auferret. Cap. XIX

ECCE Romana reſpublica, quod nõ ego primus dico, ſed autores eorum B unde hæc mercede didicimus, tanto ante dixerũt ante Chriſti aduentũ, paulatim mutata, & ex pulcherrima atq; optima, peſsima atq; flagitioſiſsima facta eſt. Ecce ante Chriſti aduentum, poſt deC letam Carthaginem, maiorum mores, nõ paulatim ut antea, ſed torrentis modo præcipitati, adeo iuuentus luxu atq; auaritia corrupta eſt. Legant nobis contra luxum & auaritiã præcepta deorum ſuorũ populo Romano data. Cui utinam tantum caſta & modeſta reticerent, ac non etiam ab illo probroſa & ignominioſa depoſcerẽt, quibus per falſam diuinitatẽ pernicioſam conciliarent autoritatem. Legant noſtra, & per Prophetas & per ſanctum Euangelium, & per apoſtolicos Actus & per epiſtolas, tã multa cõtra auaritiã atq; luxuriam, ubique populis ad hoc congregatis, quam excellenter, quàm diD uine, non tanquam ex Philoſophorum cõcertationibus ſtrepere, ſed tanquam ex oraculis & dei nubibus intonare: & tamen luxu atq; auaritia, ſæuiſq; ac turpibus moribus ante aduentum Chriſti rempublicam peſsimam ac flagitioſiſsimam factam, non imputãt dijs ſuis: afflictionẽ uero eius quamcunq; iſto tempore ſuperbia deliciæq; eorũ perpeſſæ fuerint, religioni increpitant Chriſtianæ. Cuius præcepta de iuſtis probiſq; moribus, ſi ſimul audirent atq; curarẽt reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ, iuuenes & uirgines, ſeniores

niores cum iunioribus, ætas omnis capax & u/
terq; ſexus,& quos Baptiſta Ioannes alloqui/
tur [a] exactores ipſi atque milites: & terras uitæ
præſentis ornaret ſua felicitate reſpublica, & ui
tæ æternæ culmen beatiſsime regnatura con/
ſcenderet. Sed quia iſte audit, ille cõtemnit, plu/
resq; [b] uitijs male blandientibus, quàm utili uir
tutum aſperitati ſunt amiciores, tolerare Chri/
ſti famuli iubẽtur: ſiue ſint reges, ſiue principes,
ſiue iudices, ſiue milites, ſiue prouinciales, ſiue di
uites, ſiue pauperes, ſiue liberi, ſiue ſerui utriusli
bet ſexus: peſsimam etiam, ſi ita neceſſe eſt, fla/
gitioſiſsimamq; rempublicam: & in illa angelo
rum quadam ſanctiſsima atq; [c] auguſtiſsima cu
ria, cœleſtiq; republica, ubi dei uolũtas lex eſt,
clariſsimũ ſibi locũ etiã iſta tolerantia cõparare.

L. VIVES

Exactores — [a] EXactores.] Lucæ iij. ſic uulgo legitur: Venerunt autem & Publicani, ut baptizarentur, & dixe/runt ad illum, Magiſter, quid faciemus? At ille dixit ad eos, Nihil amplius, quàm quod cõſtitutum eſt uobis, facite. Pro facite eſt Græce [illegible], quod primus annotauit Eraſmus uertendum exigite. Hinc Auguſti/nus recte exactores nominat, qui dicunt [illegible]. [b] Vi/tijs male blandientibus.] Alludit ad duas illas uitij & uirtutis uias, quas Heſiodus finxit, quẽ Vergilius imi/tatus eſt in litera Pythagoræ: ſeu, ut alij uolunt, Auſo/nius. — Carmen de litera Pythagoræ — [c] Auguſtiſsima.] Certum eſt ita debere legi: Et nõ anguſtiſsima. Sed prætermittendũ non eſt, quod annotauit frater, penènomẽ mihi ore excidit, anguſtam hic dici cœleſtem curiam: quòd uia ſit ad illam arcta, & pauci eam ingrediantur, iuxta dictum Chriſti ſeruato/ris. Et quo rem poſſent auditores melius memoriæ mã/dare, uerſiculo ſanè quàm feſtiuo ſignauit.

Arcta eſt uia uere quæ ducit ad gaudia uitæ.

De ratione metri ſolicitum ſe magnopere eſſe negabat, ubi bene tinniret.

Quali uelint felicitate gaudere, & qui/bus moribus uiuere, qui tẽpora Chri/ſtianæ religionis incuſant. Cap. XX

V ERVM tales cultores & dilectores
deorum iſtorum, quorũ etiam imi/
tatores in ſcelerib. & flagitijs ſe eſſe
lætantur, nullo modo curant peſsi/
mam ac flagitioſiſsimam eſſe rem/
publicam. Tantũ ſtet, inquiunt, tantum floreat
copijs referta, uictorijs glorioſa, uel quod eſt fe
licius, pace ſecura ſit. Et quid ad nos? immo ad
nos magis pertinet, ſi diuitias quiſq; ſemper au
geat, quæ quotidianis effuſionibus ſuppetant,
per quas ſibi etiam infirmiores ſubdat quiſque
potentior. Obſequantur diuitibus pauperiores
cauſa ſaturitatis, atque ut eorũ patrocinijs quie/
ta inertia perfruantur: diuites pauperibus ad
clientelas & ad miniſterium ſui faſtus abutan/

A tur. Populi plaudant non conſultoribus utilita
tum ſuarum, ſed largitoribus uoluptatũ. Non
iubeantur dura, non prohibeantur impura: re/
ges nõ curent q; bonis, ſed q; ſubditis regnẽt:
prouinciæ regibus non tanquã rectoribus mo/
rum, ſed tanquã rerum dominatoribus, & deli/
tiarum ſuarum prouiſoribus ſeruiãt, eoſq; non
ſynceriter honorent, ſed nequiter ac ſeruiliter ti
meant. Quid alienæ uineæ potius, q; quid ſuæ
uitæ quiſq; noceat, legibus aduertatur. Nullus
ducatur ad iudices, niſi qui alienæ rei, domui, ſa/
luti, uel cuiquam inuito fuerit importunus, aut
B noxius. Cæterum de ſuis, uel cum ſuis, uel cum
quibuſcunq; uolentibus faciat quiſq; quod li/
bet. Abundent publica ſcorta, uel propter om/
nes quibus frui placuerit, uel propter eos maxi/
me, qui habere priuata non poſſunt. Extruan/
tur ampliſsimæ atq; ornatiſsimæ domus, opi/
para conuiuia frequententur, ubi cuiq; libuerit,
& potuerit die noctuq; ludatur, bibatur, uoma/
tur, diffluatur. [a] Saltationes undiq; concrepent,
theatra inhoneſtæ lætitiæ uocibus, atque omni
genere ſiue crudeliſsimæ, ſiue turpiſsimæ uolu/
ptatis exæſtuent. Et ille ſit publicus inimicus,
cui hęc felicitas diſplicet. Quiſquis eam mutare
C uel auferre tentauerit, eum libera multitudo a/
uertat ab auribus, euertat è ſedibus, auferat à ui
uentibus. Illi habeantur dij ueri, qui hanc adipi
ſcendam populis procurauerunt, adeptamq;
ſeruauerũt. Colantur ut uoluerint, ludos expo/
ſcant quales uoluerint, quos cum ſuis uel de ſuis
poſsint habere cultoribus: tantum efficiant ut
huic felicitati nihil ab hoſte, nihil à peſte, nihil
ab ulla clade timeatur. Quis hãc rempublicam
ſanus, nõ dicam Romano imperio, ſed [b] domui
Sardanapali comparauerit? qui quondam rex
ita fuit uoluptatib. deditus, ut in ſepulchro ſuo
ſcribi fecerit, ea ſola ſe habere mortuum, quæ li/
D bido eius etiã cum uiueret, hauriendo conſum/
pſerat: quẽ regem iſti ſi haberẽt ſibi in talibus
indulgentẽ, nec in eis cuiquã ulla ſeueritate ad/
uerſantẽ, huic libentius q; Romani ueteres Ro
mulo templum & flaminem conſecrarent.

L. VIVES

Salutationes Romæ — SAltationes undiq.] In codice Brugenſi eſt, Saluta/tiones, in Colonienſi erat, Salutiones, ſed abraſum eſt u. Studium certe ſalutãdi magnum erat Romæ: & inter magnos honores erat ſalutari, inter præcipua uero officia ſalutare. Vtraq; res erat mire plauſibilis, & popularis, multumq; faciebat ad potentiam. Saluſtius in Iugur. certe quibus magna induſtria uidetur ſaluta/re plebem. De ſalutationibus pleni ſunt omnium Lati/

Sardanapalus norum libri. b Domus Sardanapali.) Thonos concoloros, quem Græci Sardanapalum nuncuparũt, rex fuit Aſſyriorum ultimus, ad omne uoluptatũ genus abiectiſsimus: qui cũ ab Arbace Medo parari aduerſum ſe bellum cognouit, prælio fortunam rei tentare ſtatuit, ſed uictus muliebris homo & imbellis in aulam refugit, quam ſecum & cum omni gaza regia incẽdit, multo ante cum uoluptatibus demẽtatus inſaniret, ſuo in ſepulchro tale ut incideretur epitaphium iuſsit,

Κεῖν' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ σὺν ἔρωτι
Τερπν' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ, καὶ ὄλβια πάντα λέλειπται

Quos Cicero in v. Tuſcu. ſic uertit:
Hæc habeo quæ edi, quæq; exaturata libido
Hauſit, at illa iacent multa & præclara relicta.

Addit idem Cicero, Quid aliud, inquit Ariſtoteles, in bouis non in regis ſepulchro inſcriberes: hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne uiuus quidẽ diutius habebat, quàm fruebatur. Chryſippus ad ſuam Stoicitatem cõuertit illos uerſus. Plura Athæneus libro quinto.

Quæ ſententia fuerit Ciceronis de Rom. republica. Cap. XXI

SED ſi contemnitur, qui Romanam rempublicam peſsimam ac flagitioſiſsimam dixit: nec curant iſti, quanta morum peſsimorum ac flagitioſorum labe ac dedecore impleatur, ſed tantummodo ut conſiſtat & maneat, audiant, eam, non ut Saluſtius narrat peſsimam ac flagitioſiſsimam factam, ſed ſicut Cicero diſputat, iam tunc prorſus periſſe, & nullam omnino remanſiſſe rempublicam. Inducit enim Scipionem, eum ipſum qui Carthaginem extinxerat, de republica diſputantem, [a]quando præſentiebatur ea corruptiõe, quam deſcribit Saluſtius, iam iamq; peritura. [b]Eo quippe tempore diſputabatur, quo iam unus Gracchorũ occiſus fuit, à quo ſcribit ſeditiones graues cœpiſſe Saluſtius. Nam mortis eius fit in eiſdem libris cõmemoratio. Cum autẽ Scipio in ſecundi libri fine dixiſſet, ut in fidibus ac tibijs atq; cantu ipſo ac uocibus, concentus eſt quidam tenendus ex diſtinctis ſonis, quem immutatum ac diſcrepantẽ aures eruditæ ferre non poſſunt, isq; cõcentus ex diſsimillimarũ uocum moderatione cõcors tamen efficitur & congruens: ſic ex ſummis, & medijs, & infimis interiectis ordinib. ut ſonis, moderata ratione ciuitatẽ cõſenſu diſsimillimorum concinere: & quæ harmonia à muſicis dicitur in cantu, eam eſſe in ciuitate concordiam: arctiſsimum atq; optimũ omni in republica uinculum incolumitatis, eamq; ſine iuſtitia nullo pacto eſſe poſſe. Ac deinde cum aliquanto latius & uberius diſſeruiſſet, quantum prodeſſet iuſtitia ciuitati, quantumq; obeſſet ſi abfuiſſet,

A ſuſcepit [c]deinde Pilus unus eorum qui diſputationi aderãt, & popoſcit ut hæc ipſa quæſtio diligentius tractaretur, ac de iuſtitia plura dicerẽtur, propter illud, quod iam uulgo ferebatur, [d]rempublicam regi ſine iniuria nõ poſſe. Hanc proinde quæſtionem diſcutiendam & enodandam eſſe, aſſenſus eſt Scipio: reſponditq; nihil eſſe, quod adhuc de republica putaret dictum, & quo poſſent longius progredi, niſi eſſet confirmatum, non modo falſum eſſe illud ſine iniuria non poſſe: ſed hoc ueriſsimum eſſe, ſine ſumma iuſtitia rempublicam regi non poſſe. Cuius quæſtionis explicatio, cum in diem conſequen-
B tem dilata eſſet, in tertio libro magna conflictatione res acta eſt. Suſcepit enim Pilus ipſe diſputationẽ eorum, qui ſentirent ſine iniuſtitia regi non poſſe rempublicam, purgans ſe præcipue, ne hoc ipſe ſentire crederetur. Egitq; ſedulo pro iniuſtitia contra iuſtitiam, ut hanc eſſe utilem reipublicæ, illam uero inutilem uériſimilibus rationibus et exẽplis uelut conaretur oſtendere. [e]Tum Lælius rogantibus omnibus, iuſtitiam defendere aggreſſus, aſſeruit quãtum potuit nihil tam inimicum quàm iniuſtitiam ciuitati, nec omnino niſi magna iuſtitia geri aut ſta-
C re poſſe rempublicam. Qua quæſtione quantũ ſatis uiſum eſt pertractata, Scipio ad intermiſſa reuertitur, recolitq; ſuã atq; cõmendat breuẽ reipublicæ definitionẽ, qua dixerat eã eſſe rem populi. Populum autem non omnem cœtum multitudinis, ſed cœtum iuris conſenſu & utilitatis communione ſociatũ eſſe determinat. Docet deinde [f]quanta ſit in diſputãdo definitionis utilitas, atq; ex illis ſuis definitionibus colligit tunc eſſe rempublicam, id eſt rem populi, cum bene ac iuſte geritur, [g]ſiue ab uno rege, ſiue à paucis optimatibus, ſiue ab uniuerſo populo. Cum uero iniuſtus eſt rex, [h]quem tyrannum
D more Græco appellauit: aut iniuſti optimates, quorum conſenſum [i]dixit eſſe factionem: aut iniuſtus ipſe populus, cui nomen uſitatum non repperit, niſi ut etiam ipſum tyrãnum uocaret, non iam uitioſam ſicut pridie fuerat diſputatũ, ſed ſicut ratio ex illis definitionibus cõnexa docuiſſet, omnino nullã eſſe rempublicã: quoniã non eſſet res populi, cum tyrannus eam factione capeſſeret, nec ipſe populus iam populus eſſet, ſi eſſet iniuſtus, quoniã nõ eſſet multitudo, iuris conſenſu & utilitatis cõmunione ſociata, ſicut populus fuerat definitus. Quãdo ergo reſpublica

publica Romana talis erat, qualem illam deſcripſit Saluſtius, non iam peſsima ac flagitioſiſsima, ſicut ipſe ait, ſed omnino nulla erat: ſecundũ iſtam rationem quam diſputatio de republica [k] inter magnos eius tum principes habita patefecit. Sicut etiam ipſe Tullius nõ Scipionis, nec cuiuſquam alterius, ſed ſuo ſermone loquens, in principio quinti libri demonſtrauit cõmemorato prius [l] Ennij poetæ uerſu, quo dixerat:

Moribus antiquis res ſtat Romana uiriſq́;.

Quem quidem ille uerſum, inquit, uel breuitate uel ueritate tanquam ex oraculo mihi quodam eſſe [m] effatus uidetur. Nam neque uiri, niſi ita morata ciuitas fuiſſet, neque mores, niſi hi uiri præfuiſſent, aut fundare, aut tam diu tenere potuiſſent tantam & tam iuſte lateq́; imperantem rempublicam. Itaq; ante noſtrã memoriam, & mos ipſe patrius præſtantes uiros adhibebat, & ueterum morem ac maiorum inſtituta retinebant excellentes uiri. Noſtra uero ætas cum rempublicam ſicut picturam accepiſſet egregiam, ſed euaneſcentem uetuſtate, non modo eam coloribus iiſdem quibus fuerat renouare neglexit, ſed ne id quidẽ curauit, ut formam ſaltem eius & [n] extrema tanquã lineamenta ſeruaret. Quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem ſtare Romanã, quos ita obliuione obſoletos uidemus, ut non modo non colantur, ſed etiam ignorentur? Nam de uiris quid dicam? Mores enim ipſi interierunt [o] uirorum penuria, cuius tanti mali non modo reddenda ratio nobis, ſed etiam tanquam reis capitis quodãmodo dicenda cauſa eſt. Noſtris enim uitiis nõ caſu aliquo rempublicam uerbo retinemus, re ipſa uero iam pridem amiſimus. Hæc Cicero fatebatur [p] longe quidẽ poſt mortẽ Aphricani, quẽ in ſuis libris fecit de republica diſputare, adhuc tamen [q] ante aduentũ Chriſti. Quæ ſi [r] diffamata & præualeſcente religione Chriſtiana ſentirentur atq; dicerentur, quis non iſtorũ ea Chriſtianis imputanda eſſe cenſeret? Quamobrem cur non curarunt dii eorũ, ne tunc periret atq; amitteretur illa reſpublica, quam Cicero longe antequã Chriſtus in carne ueniſſet, tam lugubriter deplorat amiſſam? Viderint laudatores eius, etiam illis antiquis uiris & moribus qualis fuerit, utrũ in ea uiguerit uera iuſtitia: an forte nec tũc fuerit uiua moribus, ſed picta colorib. Quod & ipſe Cicero neſciẽs, cum eam præferret, expreſsit. ſed aliàs, ſi deus uoluerit, hæc uidebimus. Enitar enim ſuo loco

A ut oſtendam ſecundum definitiones ipſius Ciceronis, quibus quid ſit reſpublica, & quid ſit populus, loquente Scipione breuiter poſuit, atteſtantibus etiam multis, ſiue ipſius, ſiue eorum quos loqui fecit in eadem diſputatione ſententiis, nunquam illam fuiſſe rempublicam, quia nunquam in ea fuit uera iuſtitia. Secundũ probabiliores autem definitiones et pro ſuo modo quædam reſpublica fuit: & melius ab antiquioribus Romanis, q̃ à poſterioribus adminiſtrata eſt. Vera autem iuſtitia non eſt, niſi in ea republica, cuius conditor rectorq́; Chriſtus eſt: ſi B & ipſam rempublicam placet dicere, quoniam eam rem populi eſſe negare non poſſumus. [s] Si autem hoc nomen, quod alibi aliter uulgatum eſt, ab uſu noſtræ locutionis eſt forte remotius, in ea certe ciuitate eſt uera iuſtitia, de qua ſcriptura ſancta dicit: Glorioſa de te dicta ſunt ciuitas dei.

L. VIVES

a QVando præſciebat.] Hunc locũ ſic lego: Quando præſentiebat ea corruptione, quam deſcribit Saluſtius, iamiam peritura. b Eo quippe tempore.] Quum Tiberius Gracchus aduerſa & perculſa nobilitate legem agrariam Trib. pleb. tuliſſet, uelletq́; ſibi tribunatum continuari, quo & tutior ab iniuria diuitum eſſet, & cœpta perficeret, ne quis plura q̃ quingena agri iugera poſsideret, à Scipione Naſica ſequẽte C ſenatu fuſtib. occiſus eſt: corpusq́; eius in Tiberim proiectum, Scipione Aphricano, de quo hic loquitur, bellum ad Numantiam gerente: qui introducitur à Cicerone in ortis ſuis, cum Lælio & Furio diſputans de rep. paucis diebus antequam mortem obiret: occiſus ut creditur opera Caii Gracchi Tiberii fratris & Semproniæ Gracchorum ſororis, quam Scipio habebat uxorem. *Tiberius Gracchus*

c Deinde Pilus.] Quum inter ſecũdum & tertium Punicum bellum Athenięſes Romam legatos miſiſſent Carneadem Academicum, & Critolaum Peripateticũ, & Diogenem Stoicum, tres nobiliſs. illius ætatis philoſophos, Carneades uel exercendi ſui, uel oſtentãdi ingenii gratia pro iuſtitia elegantem, & acutam habuit orationẽ, Catone priſco, Galba & aliis pleriſq; principibus uiris præſentibus: poſtridie pro iniuſtitia orauit eiſdem audientibus: diluitq́; omnia pridiana argumenta, aliaq; attulit pro iniuſtitia fortiora. quod fecit ex more D ſectæ, cuius inſtitutũ eſt nihil ipſos affirmare, tantũ confutare aliena. ex hac poſteriore diſputatione decerpſit ſuam L. Furius Pilus: homo qui perbene Latine loqui putabatur, literatiusq́; q̃ cæteri, aggreſſusq́; eſt accuratiſſ. oratione iuſtitiã uituperare, ut eloquentiam Lælii excitaret ad laudes illius uirtutis: eadẽ mẽte, qua Glauco lib. De rep. Platonis ii. iniuſtitiã laudat, ut Socratẽ de iuſtitia differentẽ audiret. d Remp. regi ſine iniuria nõ poſſe.] Vetus eſt illud: Sine iuſtitia ne Iouem quidem poſſe principẽ agere, ut Plutar. docet in li. De doc. principũ. quumq; reſpu. ad ſe ſuamq́; libertatem tutandam ſæpe cogeretur cũ ciuibus agere inique, tum ad augendam potentiã multa contra ius ac bonum patraret, quæ proſpere deinde ſuccedebãt, Romani homines antiquũ illud dictũ inuerterũt, dixerũtq́; ſine iniuria regi rẽp. nõ poſſe. Iſtud idẽ attingebat Carneades, ut Lactãtius refert, & Rõanis quoq; ipſis, dicebat, qui totius orbis potirent dominio, ſi iuſti uelint eſſe, hoc eſt, ſi aliena reſtituãt, ad caſas eſſe redeundũ, & in neceſsitate ac mi-

Scipionis Aemiliani mors

Legati Athenienſes tres doctiſsimi

L. Furius Pilus

Remp. ſine iniuria regi non poſſe.

ſerijs iacendum. e Tum Lælius.] Huius concertationis meminit Cicero in Lælio. f Quanta ſit in diſputando definitionis utilitas.] Plato, Ariſtoteles, & omnes ueteres philoſophi in omni diſputatione à definitione incipiendum eſſe cenſuerunt, & ita tradiderunt. Neq; enim facile de re quapiam diſſeras ni prius quid ea ſit poſueris. Rodolphus Agricola in primo libro De dialectica inuentione: Vtilis eſt, inquit, hæc definiendi ratio, quum propter rerum cognitionem, quæ definitione explicatæ, mirum eſt quo pacto uelut certum quoddam ſignum deſtinandarum cogitationum proponat animo: tum quod parat autoritatem diſſerenti: neq; enim rem melius noſcere uidetur, quàm qui quid ea ſit, breuiter & apte poſsit explicare. Hæc Agricola. quem hominem laudauit in prouerbijs Eraſmus meritiſsimo: & qui unus exemplo poteſt eſſe, fortunam in omni re dominari, ſicut Saluſtius inquit, eamq; res omnes ex libidine magis celebrare obſcurareq; ꝗ ex uero. Vix & hac noſtra & patrum memoria fuit unus atq; alter dignior, qui multum legeretur, multumq; in manibus haberetur, quàm Rodolphus Agricola Phryſius. Tantum eſt in eius operibus ingenij, artis, iudicij, grauitatis, dulcedinis, eloquentiæ, eruditionis: at is paucíſsimis noſcitur, uir non minus qui ut ab omnibus cognoſceretur dignus, quàm Politianus, uel Hermolaus Barbarus, quos mea quidem ſententia & maieſtate & ſuauitate dictionis non æquat modo, ſed etiã uincit. g Si ue ab uno rege.] Triplicem ſpeciem tangit adminiſtrandæ reipu. Nam uel reſpub. à populo ipſo regitur. Hanc Græci δημοκρατίαν dicunt, id eſt populi imperium: ſiue à paucis. hæc ὀλιγαρχία, id eſt principatus paucorũ, quæ ſub ſe habet ἀριστοκρατίαν, id eſt optimatum adminiſtrationem. Optimates nobiles appellant: ſed re uera quicũq; dignitate & opibus plurimum in repub. poſſunt, ij ſunt optimates. Idcirco ὀλιγαρχία nõ multum uidetur ab ἀριστοκρατίᾳ differre, Quod & Cicero ſignificat, quum ſecũdam partem dicit paucorum optimatum. Tametſi paulo diuerſius idem de optimatibus pro Seſtio, cauſæ uidelicet inſeruiens, ut ſolet. Regitur ciuitas interdũ ab uno, ea eſt μοναρχία, q. principatus unius. h Quẽ tyrannũ.] Olim ueteres reges omnes principesq; etiam iuſtiſsimos tyrannos appellabant, ut apud Vergilium & Horatium: nam & ipſum nomen, quod Græcorũ eſt, principatum tantũmodo ſignificat. Plato qui unus recte adminiſtrat ciuitatẽ uocatur τύραννος καὶ βασιλεὺς tyrannus & rex. Feſtus lib. xviij. tyrannos dictos putat Turrhenorũ præcipua crudelitate. Sed illinc puto potius, quod introducto ab Athenienſibus populari adminiſtratione & eos multis poſtea ciuitatibus æmulatis, cœpit tyranni nomen in odium adduci. Et tyranni uocati ſunt, qui ſuis cõmodis imperarent nõ publicis: tum & à Romanis iſtud profectum, apud quos ingens fuit odium regis regniq;: ſed & in Græcia quiſquis in ciuitate dominabatur, quæ ſoleret eſſe libera, tyrãnus dicebatur, non rex. i Dixit eſſe factionem.] Memmius de optimatibus loquens apud Saluſtium: Metum à ſcelere ſuo ad ignauiam ueſtram tranſtulere, quos omnis eadem cupere, eadem odiſſe, eadem metuere in unũ coegit: ſed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt. k Inter magnos eius principes.] Finguntur ſermoni illi interfuiſſe Scipio Aphricanus, C. Lælius, qui cognominatus eſt ſapiens, L. Furius, tres per idem tempus, ut ait Portius, qui agitabant nobiles: tum etiam iuuenes C. Fannius, Q. Scæuola augur, gener Lælij, Q. Tubero, ex clariſsimis familijs. l Ennij Poetæ.] Huius præter fragmenta quædam, quæ ex uarijs antiquis ſcriptoribus colligere, & in unum uelut corpus diſperſa redigere, in animo habeo, nihil extat. Rudijs natus eſt, ut Mela & Silius ſunt autores, quæ urbs eſt Salentinorum. Tarenti primum, dehinc Romæ familiariter uixit cum Catone, Galba, Flaminio, & alijs principibus, donatus ciuitate ab eodem Flaminio. m Effatus.] Aptiſsimo uſus eſt uerbo religionũ. n Extrema tanquam liniamenta.] Similitudo à pictoribus deducta, qui primum picturam lineis ſolis deſcribunt, quæ dicitur monogramma: deinde colorem addunt, & uelut ſpiritum ac uitam corpori mortuo tribuunt. o Virorũ penuria.] Idem Saluſtius in Catilina dicit, rẽpub. tanquam effœtam iam olim, nullum clarum uirum producere. p Longe quidem.] Annos circiter ſeptuaginta. q Ante aduentum Chriſti.] Annos ſexaginta: tot enim ſunt à Cicerone coſ. quo anno ipſe libros De rep. ſcripſit, ad quadrageſimum ſecundum annum imperij Auguſti, quo natus eſt Chriſtus. r Diffamata.] Fama extenſa, diuulgata. In hoc ſenſu & alij utuntur. Apuleius iiij. Aſini: & ſaluus communis admonẽs diffamat incendio repentino domum ſuam poſsideri. Illud eſt lepidum, quod Remigius interpres epiſtolarum Pauli, in epiſtola priore ad Theſſalonicẽſes, ubi interpres uerterat: A uobis diffamatus eſt ſermo domini, dicit pro manifeſtato & diuulgato Paulum parum de uerborum proprietate ſolicitum diffamatum dixiſſe. Quid facias principibus iſtis ſcholarum, qui nondum ſciunt Paulum non Latine, ſed Græce ſcripſiſſe? Tum etiam nimis eſt arrogans homines ignorãtiſsimos totius rationis loquendi, toties de ſignificatibus uocabulorum inepte diſputare, & ineptius definire: quod paſsim in dialectica & philoſophia faciunt, cum nihil minus uideri uelint, quàm grammatici, & indigniſsime ferant, ſi quis paulo literatior de uocabulis in hiſce artibus uel meminerit. s Si autem hoc nomẽ.] An hoc dicit quia reſpu. popularis eſt ciuitas, ubi populus imperat, regnũ Chriſti unius eſt.

Definitionis utilitas — *Rodolphus Agricola* — *Regimen ciuitatis triplex* — *Optimates* — *Tyrannus* — *Amicitia* — *Factio* — *Ennius* — *Diffamare*

Quod dijs Romanorũ nulla unquã cura fuerit, ne malis moribus reſpublica deperiſſet. Cap. XXII

SED quod pertinet ad præſentẽ quæſtionem, quamlibet laudabilem dicant iſtam fuiſſe, uel eſſe rempublicam ſecũdum eorũ doctiſsimos autores, iam longe ante Chriſti aduẽtum peſsima ac flagitioſiſsima facta erat: imò uero nulla erat, atq; omnino perierat perditiſsimis moribus. Vt ergo non periret, dij cuſtodes eius populo cultori ſuo dare præcipue uitæ ac morũ præcepta debuerunt, à quo tot tẽplis, tot ſacerdotibus, & ſacrificiorũ generibus, tam multiplicibus uarijsq; ſacris, tot feſtis ſolẽnitatibus, tot tantorũq; ludorum celebritatibus colebantur, ubi nihil dæmones niſi negociũ ſuũ egerũt: nõ curantes quemadmodũ illi uiuerẽt, imò curantes ut etiã perdite uiuerẽt, dum tamẽ honori ſuo illa omnia metu ſubditi miniſtrarẽt. Aut ſi dederunt, proferatur, oſtendatur, & legatur, quas deorũ leges illi ciuitati datas contempſerint [a]Gracchi, ut ſeditionibus cũcta turbarent, quas [b]Marius, & [c]Cinna, & [d]Carbo ut in bella etiã progrederẽtur ciuilia, [e]cauſis iniquiſſimis ſuſcepta

A ſcepta, & crudeliter geſta, crudeliusq́ finita: [f] quas deniq́ Sylla ipſe, cuius uitam, mores, facta deſcribēte Saluſtio, alijsq́ hiſtoriæ ſcriptoribus, quis non exhorreat? Quis illam rēpublicam [g] nō tunc periſſe fateatur? An forte propter huiuſcemodi ciuiū mores Vergilianā illam ſententiam, ſicut ſolent pro defenſione ſuorū deorum opponere audebunt, [h] Diſceſſere omnes adytis, ariſq́ relictis Dij, quibus imperiū hoc ſteterat. Primū ſi ita eſt, non habent cur querantur de religione Chriſtiana, quòd hac offenſi eos dij ſui deſeruerint: quoniā quidē maiores eorū iam pridē moribus ſuis ab urbis altaribus B tam multos ac minutos deos, tanquam muſcas abegerūt. Sed tamen hæc numinū turba ubi erat, cum longe antequā mores corrumperentur antiqui, [i] à Gallis Roma capta & incēſa eſt? An præſentes forte dormiebāt? Tunc enim tota urbe in hoſtium poteſtate redacta, ſolus collis Capitolinus remāſerat: qui etiā ipſe caperetur, [k] niſi ſaltem anſeres dijs dormiētibus uigilarent. Vnde penè [l] in ſuperſtitionem Aegyptiorum beſtias aueſq́ colentiū, Roma deciderat, [m] cum anſeri ſolennia celebrarent. Verum de his aduentitijs, & corporis potius quàm animi malis: quæ uel ab hoſtibus, uel alia clade accidunt, nōdum C interim diſputo. Nunc ago de labe morū, quibus primum paulatim decoloratis, deinde torrentis modo præcipitatis, tanta, quamuis integris tectis mœnibusq́ facta eſt ruina reipublicæ, ut magni autores eorum eam tunc amiſſam non dubitent dicere. Rectè autem abſceſſerant ut amitteretur omnes adytis ariſq́ relictis dij, ſi eorum de bona uita atq; iuſtitia ciuitas præcepta contempſerat. Nunc uero quales quæſo dij fuerunt, ſi noluerūt cum populo cultore ſuo uiuere, quem male uiuentem non docuerunt bene uiuere?

L. VIVES

Gracchi a GRacchi.] T. Graccho qui bis cos. bis triūphalis, cenſor & augur fuit, ex Cornelia minore Aphricani ſuperioris filia geniti, maxima & admirabili indole iuuenes: quorum uterq; quum legē agrariam tueretur, de agris diuidundis, ab irritata nobilitate, in tribunatu cæſus eſt, Tiberius à Naſica priuato, Caius à L. Opimio cos. nouē annis poſt: ille fuſtibus, hic iam ferro: quod fuit primum ciuile bellum, in quo ad ferrum uſq; uentum eſt, anno à Ro. cōdita DCXXVII.

Marius b Marius.] Hic Arpinas fuit, nouus homo, ad ſeptimum conſulatū euectus: Iugurtham primum, deinde Cymbros, & Teutonas uicit, deq́ his omnibus triumphauit: ad extremum inuidia & odio L. Syllæ, qui bello Iugurthino legatus ipſius fuerat, bellum ciuile cum A Sylla mouit, in quo ipſe Marius eſt uictus, & in Aphricam fugit. c Cinna.] Victo Mario. quum ad bellum Mithridaticum Sylla proficiſceretur, C. Corneliū Cinnam, & Octauium coss. in urbe reliquit. *Cinna* Cinna ſtudio rerum nouarum à collega diſſenſit, pulſusq́ eſt ab eo, & à factione bonorū ex urbe: quam iniuriam cum omni genere crudelitatis Cinna uindicare ſtatuiſſet, reuocato ex Aphrica Mario, bellum patriæ fecit: in quā cū magnis copijs ingreſſus, multosq́ mortales trucidauit, & ſe ſecundū, Marium uero ſeptimum coss. ſine populi ſuffragijs creauit: quo in magiſtratu Marius deceſsit poſt multa fœde & crudeliter perpetrata. d Carbo.] Carbones, ut Cicero ad Papyrium Pætum ſcribit, multi fuerunt: ex Papyria gente, ſed nō illa patritia. Hic, de quo Auguſtinus loquit̄, *Carbo* Gneus Papy. Carbo fuit partium Marianarū, qui uictus à Sylla, in Siciliam fugit, ibiq́ à Pompeio magno interfectus eſt Lilybæi. e Cauſis iniquiſsimis.] *Belli ciuilis Mariani origo* L. Sylla, & Q. Pōpeio coſſ. Aſia prouincia & bellum Mithridaticum Syllæ obuenerat. B Hoc ægre ferebat Marius, propter antiquas cū Sylla ſimultates, iam inde à bello Iugurthino, itaq́ per P. Sulpitiū tribunum pleb. ſeditioſiſsimum & ſceleratiſsimum hominem efficere conatus eſt, ut populus Mithridaticum bellum ſibi mandaret. Populus tametſi ingenti tumultu trib. ferente ſciuit tandem, ac iuſsit. Hanc contumeliam non tulit Sylla, & implorato à ſuo exercitu auxilio, legatos Marij, qui ad accipiēdas legiones Capuam iuerant, uiolauit: infeſtasq́ legiones ad urbem admouit, uim & fraudem inimicorū ulturus. Hinc ſemina bellorum omnium ciuilium. nam Marius cum ſua factione in urbe ad Eſquilias occurrit, & iuſta acie decertatū atrociter eſt. f Quas deniq; Sylla.] *Sylla* Fuit hic Patritius ex gente Cornelia, cumq́ ſtrenuam operam bello ſociali nauaſſet reip. cos. factus eſt. in eo magiſtratu bello ciuili profligato, uictoq́ deinde Mithridate, & ſuperatis Mario iuuene, Carbone, Norbano, Sertorio, C Domitio, Scipione, & alijs Marianis, dictaturam perpetuam, lege Valeria inuaſit, in qua multa milia ciuium Ro. crudeliſsime proſcripſit, homo immaniſsimus & in omnes uoluptates proiectiſsimæ libidinis. g Non tūc perijſſe.] Lucanus uerbis Catonis.

Olim uera fides Sylla Marioq́ receptis
Libertatis obit.

h Diſceſſere omnes adytis.] Carmen eſt Vergilij ij. Aeneid. quod Seruius & Macrobius putant pertinere ad euocationem deorum. *Euocationes deorum* Nam cum oppugnabātur ciuitates, eratq́ in animo imperatoribus eas demoliri, ne contra deos geri bellum uideretur, neq; ſuis ſedibus moueri inuiti, quod nephas erat, euocabātur ex obſeſſa ciuitate ab Imperatore obſidente, ut in urbem uictricem uolentes migrarent. Sicut Veijs fecit Camillus, & Carthagini atq; Numantiæ Scipio, & Mummius Corinthi.

i A Gallis Roma.] *Roma à Gallis capta* Galli tranſalpini ſæpe in Italiam D migrarunt magna manu: poſtremi eorum fuere Senones, hi Cluſium petierunt, hinc Romam, quam & ceperūt anno ab ea condita CCCLX. Soli ne an cæteris Gallis ciſalpinis adiūcti, incertum. k Niſi ſaltem anſeres.] *Anſeres capitolii* Hiſtoria eſt, & apud Hiſtoricos, & apud Poetas uulgatiſſ. cum Galli explorata ad arcem uia ſilentio noctis ad eam aſcenderēt, obdormiſſentq́ uigiles, clangore anſerum, qui in Capitolio ſeruabantur Iunoni ſacri, proditi. Ita M. Manlius correptis armis quem primum Gallū iam in ſummo cōſiſtentē offendit, umbone deturbauit. Hic alios ſecū pondere corporis traxit in ruinā: interea Romani ad tumultū accurrerūt, & Galli magna ui repulſi ſunt. l In ſuperſtitionē Aegyptiorum.] *Aegyptiorū dii belluini* Hi quaſdam beluas propter utilitatē conſecrarunt, tanq̄ deos, ut Cicero in primo De nat. deorū inquit. Et fuſe Diodorus lib. ſuæ biblio. ij. uelut canem, felem, ibim, bouem, crocodilum, accipitrē, & alia. m Cū anſeri.] *Anſerū apud Rom. honor*

Propter

Propter illud beneficium Romæ quotannis, ut Plutarchus in fortuna Romanorum ſcribit, dicam Latine Budæi uerbis, quibus enim poſſem elegantius? Canis in crucem ſublatus uiſitur, anſerq; in eleganti grabatulo, geſtariolo'ue, quàm decentiſsime ſedens. Plinius lib. xxix. eadem de cauſa ſupplicia annua canes pendunt inter ædem Iuuentutis & Summani, uiui in furcas ſambuceæ arbore fixi. Quin & Cenſores primum omnium quæ pro magiſtratu faciunt, ſacrorum anſerum cibos locant.

Varietates rerum temporalium, non ex fauore, aut impugnatione dæmonum, ſed ex ueri dei pẽdere iudicio. Caput XXIII

B

Q VID quod etiam uidentur eorum affuiſſe cupiditatibus implendis, & oſtenduntur nõ præfuiſſe refrenandis? [a] Qui enim Marium nouũ hominem & ignobilem, cruentiſsimũ autorem bellorum ciuilium atq; geſtorem, ut ſepties conſul fieret adiuuerunt, atq; ut in ſeptimo ſuo conſulatu moreretur ſenex, nec in manus Syllæ futuri mox uictoris irrueret: cur nõ etiam iuuerunt, ut à tantorum ſe cõpeſceret immanitate facinorum? Si enim ad hæc eum dij eorum non iuuerunt, non paruum eſt, quod & fatentur etiam non propicijs dijs ſuis poſſe accidere homini iſtam temporalem quam nimis diligunt tantam felicitatem, & poſſe homines ſicut fuit Marius, ſalute, uiribus, opibus, honoribus, dignitate, longæuitate cumulari, & perfrui dijs iratis: poſſe etiã homines, ſicut fuit Regulus, captiuitate, ſeruitute, inopia, uigilijs, doloribus excruciari & emori dijs amicis. Quod ſi ita eſſe concedunt, [b] compẽdio nihil eos prodeſſe, & coli ſuperfluo confitentur. Nam ſi uirtutibus animi & probitati uitæ, cuius præmia poſt mortem ſperanda ſunt, magis contraria ut populus diſceret instituerunt: ſi nihil etiam in his

D

tranſeũtibus & temporalib. bonis, uel eis quos oderunt nocent, uel eis quos diligunt proſunt, ut quid coluntur, ut quid tanto ſtudio colendi requiruntur? Cur laborioſis triſtibusq; tẽporibus tãquam offenſi abſceſſerint murmuratur, & propterea Chriſtiana religio conuitijs indigniſsimis læditur? Si autem habent in his rebus, uel beneficij, uel maleficij poteſtatem, cur in eis affuerunt peſsimo uiro Mario, & optimo uiro Regulo defuerunt? An ex hoc ipſi intelligũtur iniuſtiſsimi & peſsimi? Quod ſi propterea magis timẽdi & colendi putantur, neq; hoc putentur. Neq; enim minus eos inuenitur Regulus coluiſſe, quàm Marius. nec ideo uita peſſima eligenda uideatur, quia magis Mario q̃ Regulo dij fauiſſe exiſtimãtur. [c] Metellus enim Romanorũ laudatiſsimus, [d] qui habuit quinq; filios cõſulares, etiam rerum temporalium felix fuit, [e] & Catilina peſsimus oppreſſus inopia & in bello ſui ſceleris proſtratus infelix: & ueriſsima atque certiſsima felicitate præpollent boni deum colentes, à quo ſolo conferri poteſt. Illa igitur reſpublica malis moribus cum periret, nihil dij eorum pro dirigendis uel corrigẽdis egerunt moribus, ne periret, immo deprauãdis & corrumpendis addiderunt moribus, ut periret. Nec ſe ſe bonos fingant, quòd uelut offenſi ciuium iniquitate diſceſſerint. prorſus ibi erant, produntur, conuincuntur, nec ſubuenire præcipiendo, nec latere tacendo potuerunt. [f] Omitto quod Marius à miſerantibus Minturnenſibus Maricæ deæ in luco eius commendatus eſt, ut ei omnia proſperaret, & ex ſumma reuerſus deſperatione incolumis in urbem duxit crudelem crudelis exercitum. Vbi quàm cruenta, q̃ inciuilis, hoſtiliq; immanior eius uictoria fuerit, eos qui ſcripſerunt legant qui uolunt. Sed

C

hoc ut dixi omitto, nec Maricæ neſcio cui tribuo Marij ſanguineam felicitatem, ſed occultæ potius prouidentiæ dei ad iſtorum ora claudenda, eoſq; ab erroribus liberandos, qui non ſtudijs agunt, ſed hæc prudenter aduertunt. Quia etſi aliquid in his rebus dæmones poſſunt, tantum poſſunt, quantum ſecreto omnipotẽtis arbitrio permittuntur: ne magnipendamus terrenam felicitatem, quæ ſicut Mario malis etiam plerunq; conceditur: nec eam rurſus quaſi malam arbitremur, quum ea multos etiam pios ac bonos unius dei ueri cultores, inuitis dæmoni-

D

bus præpolluiſſe uideamus: nec eoſdẽ immundiſsimos ſpiritus, uel propter hęc ipſa bona mala ue terrena propiciandos, aut timendos exiſtimemus. quia ſicut ipſi mali homines in terra, ſic etiam illi non omnia, quæ uolunt facere poſſunt, niſi quantum illius ordinatione ſinuntur, cuius plene iudicia nemo comprehendit, iuſte nemo reprehendit.

L. VIVES

a QVI enim Marium.]Hic ex Aphrica reuerſus ad pileum ſeruos euocauit: Colonias, Hoſtiam, Antium, Lauinium, Ariciam crudeliter diripuit, atque uaſtauit: urbem ingrediens ſignum militibus

Marij crudelitas

litibus dedit, ut quemcunque non reſalutaſſet occiderent. Dici non poteſt, quàm multi hoc modo interierint & nobiles & ignobiles. Lucanus optime paucis uerbis Marij crudelitatem deſcripſit:

Vir ferus, & fato cupienti perdere Romam Sufficiens.

Hic tamen ſeptimum cõſul, ut dixi, in lecto ſuo interijt. Sicut Lucanus inquit

Felix, & euerſa conſul moriturus in urbe.

Redijt paulopoſt Sylla ex Aſia, & Marium filium omnesq́ Marianarum partium duces ſuſtulit.

b Compendio.] Luſit Auguſtinus antithetis, compendio & ſuperfluo, uel compendio, id eſt breuiter, uel compendio id eſt utilitati, cuius contrarium eſt diſpendium.

Metelli felicitas c Metellus.] Valerius libro ſeptimo, & Plinius itidem vij. Q. Metellus Macedonicus feliciſsimus ab hominibus iudicatus eſt, quod omnibus corporis & animi dotibus præditus fuerit: idem conſul & cenſor: idem magnum bellum feliciter geſſerit, triũpharit, quatuorq́ filios reliquerit, tres conſulares, duos triumphales, unum cenſorium, quartum prætorium & conſulatus cãdidatum, ut ſcribit Velleius, quem magiſtratum adeptus eſt: tres filias clariſsimis uiris nuptas, ex quibus nepotes uiderit, & à tanta tamq́ illuſtri & honorata turba à ſe progenita, extrema ſenecta facillimo uitæ curriculo uſus, rogo ſit impoſitus. d Quinq́ filios cõſulares.] Hæc hiſtoria ab aliquo ſciolo deprauata eſt, nec credo ſic Auguſtinum eam ſcripſiſſe, niſi quis dicat quinq́ illos filios fuiſſe cõſulares, id eſt cõſulatu dignos. quod acutiſsime & ſpexit meus feſtiuiſsimus interpres, & planè nunq̃ tam acute uidiſſet, niſi legiſſet dialecticã, ita ut ſint conſulares. q. cõſulabiles, uel cõſulificabiles magiſtraliter loquendo, hoc eſt apti nati ad fiendũ conſules.

Catilina e Et Catilina.] Mores & uita L. Sergij Catilinæ notiores ſunt, propterea, quod Saluſt. qui de ijs ſcripſit frequens eſt in manibus hominum. Hunc ad coniurationem contra patriam inter cætera inopia rei familiaris ſtimulatum ferunt, cui profuſiſsimo & ſumptuoſiſſimo nihil ſatis erat. Nã ſub Sylla multa rapuerat, multa à Sylla dono acceperat. Quo Sylla cum in alijs permultis, tum in occidendo M. Mario fuerat uſus carnifice.

Marij fuga f Omitto quod Marius.] C. Marius quũ ex ciuili pugna prima ſolus fugeret, Minturnas Campaniæ oppidum peruenit, Minturnenſes eum, ut gratum Syllæ uictori facerent, immiſſo percuſſore tollere decreuerant. Quumq́ is aſpectu & increpatione Marij fugiſſet, in religionem oppidanis uenit, tanquam in numinum protectione Marius eſſet, ita eum ad proximum oppido lucum produxerunt, qui Maricæ ſacer erat, ut inde quà liberet, abiret. Plutarchus in uita Marij. Velleius

Marica paludem Maricæ dicit. De Marica Lactantius, quæ prius, inquit, Circe poſt factam deam Maricam uocatam. Seruius vij. Aenei. & Maricam dicit uxorem fuiſſe Fauni, quæ eſt dea littoris Minturnenſium iuxta Lyrum fluuium. Horatius:

Innantem Maricæ Littoribus tenuiſſe Lyrim.

Quod ſi uoluerimus accipere uxorem Fauni, non procedit. Dij enim *τοπικοὶ*, id eſt locales, ad alias regiones nunquam tranſeunt. Sed poteſt dictum eſſe, per poeticam licentiam, Laurentino Marica, cum ſit Minturnenſis. dicunt alij, per Maricam Venerem intelligi debere, cuius fuit ſacellum iuxta Maricam in quo erat ſcriptũ *ποῖς ἡ ἀφροδίτη* Sanè Heſiodus Latinũ Circes & Vlyſsis filium dicit. quod & Vergilius tangit dicẽdo: Solis aui ſpecimen. Sed quia temporum ratio nõ procedit, illud accipiendum eſt Iginij, qui ait Latinos plures fuiſſe: ut intelligamus poetam abuti nominũ ſimilitudine. Tantum Seruius.

A De Syllanis actibus quorum ſe dæmones oſtentauerunt adiutores. Cap. XXIIII

a SYLLA certe ipſe, cuius tempora talia fuerunt ut ſuperiora, quorũ uindex eſſe uidebatur, illorũ comparatione quærerentur, cum primum ad urbem contra Marium caſtra mouiſſet, adeo lęta exta immolãti fuiſſe ſcribit Liuius, ut cuſtodiri ſe b Poſthumius haruſpex noluerit capitis ſuppliciũ ſubiturus, niſi ea quæ in animo Sylla haberet, dijs iuuantibus impleuiſſet. Ecce non diſceſſerant adytis ariſq́ relictis dij, quando de rerũ euentu prædicebãt, nihilq́ de

B ipſius Syllæ correctione curabãt. Promittebãt præſagiendo felicitatẽ magnã, nec malam cupiditatem minando frangebant. Deinde cũ eſſet in Aſia bellum Mithridaticũ gerens, per Luciũ Titium ei mandatũ eſt à Ioue, quod eſſet c Mithridatem ſuperaturus: & factũ eſt. Ac poſtea molienti redire in urbẽ, & ſuas amicorũq́ ſubortas iniurias ciuili ſanguine ulciſci, iterum mandatum eſt ab eodem Ioue per militem quendã legionis ſextę, prius ſe de Mithridate prænunciaſſe uictoriam, & tunc promittere daturum ſe poteſtatẽ, qua recuperaret ab inimicis rem pu-

C blicam non ſine multo ſanguine. Tum percontatus Sylla quæ forma militi uiſa fuerit, cum ille indicaſſet eam, recordatus eius eſt quam prius ab illo audierat, qui de Mithridatica uictoria ab eodẽ mandata pertulerat. Quid hic reſponderi poteſt quare dij curauerint uelut felicia iſta nunciare, & nullus eorum curauerit Syllã monendo corrigere, tanta mala facturũ ſceleſtis armis ciuilibus, qualia non ſolum fœdarent, ſed auferrẽt omnino rempublicã? Nempe intelliguntur dæmones, ſicut ſæpe iam dixi. Notũq́ nobis eſt in literis ſacris, reſq́ ipſæ ſatis indicãt negocium ſuum agere, ut pro dijs habeantur,

D ut colãtur, ut ea illis exhibeantur, quibus ij qui exhibẽt ſociati, unã peſsimam cauſam cum eis habeant in iudicio dei. Deinde cũ ueniſſet Tarentum Sylla atq́ ibi ſacrificaſſet, uidit in capite uitulini iecoris ſimilitudinem coronæ aureæ. Tunc Poſthumius haruſpex ille reſpondit prę claram ei uictoriã ſignificari, iuſsitq́ ut extis illis ſolus ueſceretur. Poſtea paruo interuallo d ſeruus cuiuſdam Lucij Pontij, uaticinando clamauit: A Bellona nuncius uenio, uictoria tua eſt Sylla. Deinde adiecit, arſurum eſſe Capitolium. Hoc cum dixiſſet, continuo egreſſus è

caſtris

caſtris,poſtera die cõcitatior reuerſus eſt, & Ca A
pitolium arſiſſe clamauit.arſerat autem reuera
Capitolium. Quod quidem ᵃdæmoni & præ
uidere facile fuit,& celerrime nunciare. Illud ſa
nè attende,quod ad cauſam maxime pertinet,
ſub qualibus dijs cupiant eſſe,qui blaſphemãt
Saluatorem ,uoluntates fidelium à dominatu
dæmonum liberantem. Clamauit homo uati
cinãdo,uictoria tua eſt Sylla.atq; ut id diuino
ſpiritu clamaſſe crederetur,nunciauit etiam ali
quid,& prope futurum & mox factum, unde
longe aberat per quem ille ſpiritus loquebatur,
non tamen clamauit,ab ſceleribus parce Sylla, B
quæ ille uictor tam horrenda commiſit,cui co
rona aurea ipſius uictoriæ illuſtriſsimũ ſignum
in uitulino iecore apparuit. Qualia ſigna ſi dij
iuſti dare ſolerent,ac nõ dęmones impij,profe
cto illis extis,nepharia potius atque ipſi Syllæ
grauiter noxia mala futura monſtrarent, Neq;
enim eius dignitati tãtum profuit illa uictoria,
quantum nocuit cupiditati. Qua factum eſt, ut
immoderatis inhians,& ſecundis rebus elatus,
ac præcipitatus, magis ipſe periret in moribus,
quàm inimicos in corporibus perderet. Hęc il
li dij uere triſtia nerecq; lugenda,non extis,non
augurijs,non cuiuſquam ſomnio uel uaticinio C
prænunciabant.magis enim timebant,ne corri
geretur,quàm ne uinceretur. Imò uero ᵉſatis a
gebant ut uictor ciuium glorioſus, uictus atq;
captiuus nephãdis uitijs,& per hæc ipſis etiam
dæmonibus multo obſtrictius ſubderetur.

L. VIVES

Syllæ crudelitas ᵃ SYlla certe ipſe.] Quum tam ſæue atq; impotenter Mariani in rep. dominarentur, Sylla omnium uotis deſiderijsq; ad uindictã expectabatur : cũ ipſe ex bonis initijs in tantam crudelitatem euaſit, ut mitiſſimus tunc ſit uiſus Marius præ illo. Lucanus.
Sylla quoq; immenſis acceſsit cladibus ultor.
Ille,quod exiguum reſtabat ſanguinis urbis
Hauſit. Et poſt:
Tunc data libertas odijs,reſolutaq; legum
Frenis ira ruit.non uni cuncta dabantur
Sed fecit ſibi quiſq; nephas.ſemel omnia uictor
Iuſſerat.
Poſthumius b Poſthumius.] Cicero lib. i. De diuinatione,hũc haruſpicem etiam bello ſociali ſignificat fuiſſe cum Sylla:quo bello Cicero ipſe militauit. Idem Valerius lib. primo De prodigijs. *Mithridates* c Mithridatem.] Hic fuit fortiſsimus rex Ponti,cui bellum eſt à pop. Ro. indictum, quod Nicomedem è Bithynia expuliſſet:at bellũ exarſit ſupra modum,poſtea quàm rex, quicquid ciuiũ Romanorum in ſuo regno negociabatur,uno die iuſsit occidi. Huius opes luxauit Sylla:fregit L. Lucullus : extinxit Gn. Pompeius, qui totum eius regnum in poteſtatem Rom. redegit,ipſo occiſo. Plutarchus in Vitis,& Appianus Alexãdrinus in Mithridatico. Florus & alij. d Seruus cuiuſdam.] Idem Plutarchus in Sylla:

A Capitolium à Tarquinio Superbo rege eſt extructũ in rupe Tarpeia,templum Ioui omnium pulcherrimum ab Horatio Puluillo conſule dedicatum, primo libertatis anno. Arſit bello ciuili Mariano,Gn. Carbone & L. Scipione coss. anno ab urbe condita DC.lxxi. reſtitutũ à Sylla: refectum uero & dicatum à Q. Catulo: hoc ſolũ felicitati Syllæ negatum,ut ipſe idem dicebat. Sũt qui putent opera Syllæ incenſum Capitoliũ, alij Carbonis cos. Appianus in bello ciuili fortuitam fuiſſe deflagrationem,& cauſam latère ſcribit. e Satis agebant.] Diligenter & anxie curabant, quod & ſatagere & ſatagitare dicitur.

Quantum maligni ſpiritus ad flagi
tia incitent homines cum in commit
tendis ſceleribus quaſi diuinã exem
pli ſui interponunt autoritatem.

Caput XXV

ILLINC uero quis non intelligat,
quis non uideat, niſi qui tales deos
imitari magis eligit,q̃ diuina gratia
ab eorum ſocietate ſeparari,quantũ
moliantur maligni iſti ſpiritus exẽ
plo ſuo,uelut diuinam autoritatem præbere ſce
leribus? Quinetiam ᵃin quadam Campaniæ la
ta planicie,ubi non multo poſt ciuiles acies ne
phario prælio conflixerũt,inter ſe prius pugna
re uiſi ſunt. Nanq; ibi auditi ſunt primũ ingen
tes fragores,moxq; multi ſe uidiſſe nunciarunt
per aliquot dies duas acies præliari. Quæ pu
gna ubi deſtitit, ueſtigia quoq; uelut hominũ
& equorum, quanta de illa conflictione expri
mi poterant, inuenerunt. Si ergo ueraciter inter
ſe numina pugnarunt,iam bella ciuilia excuſen
tur humana:conſideretur tamen quę ſit talium
deorum uel malitia,uel miſeria. Si autem ſe pu
gnaſſe finxerunt,quid aliud egerunt,niſi ut ſibi
Romani bellando ciuiliter, tanquam deorum
exemplum nullum nephas admittere uideren
tur? Iam enim cœperant bella ciuilia, & aliqua
D nephandorum præliorum ſtrages execranda
præceſſerat. ᵇIam multos mouerat, ᶜquod mi
les quidam dum occiſo ſpolia detraheret,fratrẽ
nudato cadauere agnouit,ac deteſtatus bella ci
uilia,& ſeipſum ibi perimens fraterno corpori
adiũxit. Vt ergo tanti huius mali minime tæde
ret,ſed armorum ſceleſtorum magis magisq;
ardor increſceret, mox hi dæmones, quos illi
deos putabant,& colendos eſſe ac uenerandos
arbitrantur,inter ſe pugnantes hominibus ap
parere noluerunt,ne imitari tales pugnas ciuica
trepidaret affectio, ſed potius humanum ſce
lus diuino excuſaretur exemplo. Hac aſtutia
maligni

maligni ſpiritus etiã ludos, unde multa iam di- A xi, ſcenicos ſibi dicari ſacrariq́ iuſſerũt, ubi deorum tanta flagitia theatricis canticis atq; fabularum actionibus celebrata ſunt, ut quiſquis eos talia feciſſe crederet, & quiſquis nõ crederet, ſed tamen illos libentiſsime ſibi talia uelle exhiberi cerneret, ſecurus imitaretur. Ne quis itaq; exiſtimaret in deos conuitia potius q̃ eis dignum aliquid ſcriptitaſſe, [d] ubicunq; illos inter ſe pugnaſſe poetæ cõmemorarũt, ipſi ad decipiendos homines poetarum carmina firmauerũt, pugnas uidelicet ſuas nõ ſolum per ſcenicos in theatro, uerumetiam per ſeipſos in campo humanis oculis exhibentes. Hæc dicere compulſi ſumus, B quoniam peſſimis moribus ciuiũ, Romanã rempublicam iam antea perditam fuiſſe nullamq́ remanſiſſe ante aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, autores eorum dicere, & ſcribere minime dubitauerunt. Quam perditionem dijs ſuis non imputant, qui mala tranſitoria quibus boni, ſeu uiuant, ſeu moriantur, perire uõ poſſunt, Chriſto noſtro imputãt: cum Chriſtus noſter tanta frequẽtet pro moribus optimis præcepta contra perditos mores: dij uero ipſorum nullis talibus præceptis egerint aliquid cum ſuo cultore populo, pro illa republica ne periret, immo C eoſdem mores uelut ſuis exẽplis autoritate noxia corrũpendo egerunt potius ut periret. Quã non ideo, ut arbitror, tunc perijſſe quiſquã iam dicere audebit, quia,

Diſceſſere omnes adytis ariſq́ relictis Dij:

uelut amici uirtutibus cum uitijs hominum offenderentur, quia tot ſignis extorum, auguriorum, uaticiniorum, quibus ſe tanquam pręſcios futurorum adiutoreſq; præliorũ iactare & cõmendare geſtiebant, conuincuntur fuiſſe præſentes: qui ſi uere abſceſsiſſent, mitius Romani in bella ciuilia ſuis cupiditatibus, quàm illorum D inſtigationibus exarſiſſent.

L. VIVES

Acies audite inter ſe cõcurrentes a IN quadam Campaniæ lata planicie.] Iolius Obſequens: Lucio Scipione, Caio Norbano cõſulibus, inter Capuam & Vulturnum ingens ſignorum ſonus, armorumq́ horrendo clamore auditus, ita ut uiderentur duæ acies concurrere per plures dies. Rei miraculo intus conſiderantibus ueſtigia equorum, hominũ & recens protritæ herbæ, & uirgulta uiſa molem ingentis belli portẽdere. hæc ille. Porrò Scipio & Norbanus fuerunt primi conſules, cum quibus Sylla reuerſus in Italiam conflixit. Nam Marianarum erant partium.

b Iam multos mouerat.] Cum enim in diuerſa acie propinqui ſeſe conſpiciunt, tunc demum bellum eſſe ciuile intelligunt. ſic Lucanus in iiij.

Poſtquàm ſpatio languentia nullo
Mutua conſpicuos habuerunt lumina uultus,
Et fratres natoſq́ ſuos uidere patreſq́,
Deprehenſum eſt ciuile nephas.

c Quod miles quidam dum occiſo ſpolia detraheret.] Liuius libro ſeptuageſimo nono. hoc cõtigit cum Cinna & Marius infeſta ſigna ad urbem duxerunt, quibus occurrit Gneus Pompeius magni pater. Valerius libro quinto dicit militem Pompeianum occidiſſe fratrem qui erat in exercitu Sertorij. Liuius pro Sertorio Cinnam habet: Fieri utrunq; poteſt: nam exercitus omnes ferè erant Cinnæ, qui tamen in quatuor partes erãt diuiſi, quarum unam Cinna ipſe, alteram Marius ductabat, tertiam Quintus Sertorius, quartã Gneus Carbo. & Oroſius concurriſſe cum Sertorio Pompeiũ ſcribit, qua pugna contigiſſe hoc de duobus fratrib. refert. *Fratres inter ſe cõcurrentes*

d Vbicunq; illos inter ſe pugnaſſe p. c.] Homerus bello Troiano deos inter ſe facit pugnãtes, Martem, Venerem, & Apollinem, contra Palladẽ, Iunonẽ & Neptunũ.

B

De ſecretis dæmonum monitis, quæ pertinebãt ad bonos mores, cum palàm in ſacris eorum omnis nequitia diſceretur. Cap. XXVI

QVAE cum ita ſint, cum palàm aperteq́ turpitudines crudelitatibus mixtæ, & opprobria numinum & crimina, ſiue prodita, ſiue cõficta ipſis expoſcentibus, & niſi fierent iraſcẽtibus, etiam certis & ſtatis ſolennitatibus conſecrata illis, & dicata claruerint, atq; ad omnium C oculos ut imitanda proponerentur ſpectanda proceſſerint: [a] quid eſt quod ijdem ipſi dæmones, qui ſe huiuſcemodi uoluptatib. immundos ſpiritus eſſe confitentur, qui ſuis flagitijs & facinoribus, ſiue indicatis, ſiue ſimulatis, eorũq́ ſibi celebratione expetita ab impudentibus, extorta à pudẽtibus, autores ſe uitæ ſceleſtæ immundæq; teſtantur: perhibẽtur tamẽ in adytis ſuis ſecretiſq; penetralibus dare quędam bona pręcepta de moribus, quibuſdam uelut electis ſacraris ſuis? Quod ſi ita eſt, hoc ipſo callidior aduertenda eſt, & conuincenda malitia ſpirituum noxiorum. Tanta enim uis eſt probitatis & D caſtitatis, ut omnis uel penè omnis eius laude moueatur humana natura, nec uſq; adeo ſit turpitudine uitioſa, ut totum amittat ſenſum honeſtatis. Proinde malignitas dæmonum, niſi alicubi ſe, quemadmodum ſcriptum in noſtris literis nouimus, trãsfiguret in angelum lucis, nõ implet negocium deceptionis. Foris itaque populis celeberrimo ſtrepitu impietas impura circumſonat, & intus paucis caſtitas ſimulata uix ſonat. Præbentur propatula pudendis, & ſecreta laudandis. Decus latet, & dedecus patet. Quod malum geritur, omnes conuocat ſpecta-

tores: quod bonum dicitur, uix aliquos inuenit A auditores: tanquam honeſta erubeſcenda ſint, & inhoneſta glorianda. Sed ubi hoc niſi in dæmonũ templis? ubi niſi in fallaciæ diuerſorijs? Illud enim fit ut honeſtiores, qui pauci ſunt, capiantur: hoc autẽ ne plures qui ſunt turpiſsimi, corrigantur. Vbi & quãdo ſacrari Cœleſtis audiebant caſtitatis præcepta, neſcimus, [b]ante ipſum tamẽ delubrum ubi ſimulachrum illud locatum conſpiciebamus, uniuerſi undiq; cõfluentes, & ubi quiſq; poterat ſtantes, ludos qui agebantur intentiſsimi ſpectabamus, intuentes alternante cõſpectu, hinc meretriciã pompam, B [c]illinc uirginẽ deam, illam ſuppliciter adorari, ante illam turpia celebrari. Non ibi pudibũdos mimos, nullam uerecundiorẽ ſcenicã uidimus: cuncta obſcœnitatis implebantur officia. Sciebatur uirginali numini quid placeret, & exhibebatur quod de tẽplo domum matrona doctior reportaret. Nõnullæ pudentiores auertebãt faciem ab impuris motibus ſcenicorum, & artem flagitij uidere erubeſcẽtes furtiua intentiõe diſcebant. Hominibus namq; uerecũdabantur ne auderent impudicos geſtus ore libero cernere, ſed multo minus audebant ſacra eius, quam uenerabantur, caſto corde damnare. C Hoc tamen palàm diſcendũ præbebatur in tẽplo, ad quod perpetrandum ſaltem ſecretum quærebatur in domo. Mirũ nimiũ ſi ullus ibi erat pudor mortalium, quo humana flagitia non libere homines committerẽt, quæ apud deos etiam religioſe diſcerent, iratos habituri niſi etiam exhibere curarẽt. Quis enim alius ſpiritus occulto inſtinctu nequiſsimas agitat mentes, & inſtat faciendis adulterijs, & paſcitur factis, niſi qui etiam ſacris talibus oblectatur, conſtituens in templis ſimulachra dæmonum, amans in ludis ſimulachra uitiorum, ſuſurrans in occulto uerba iuſtitiæ ad decipiendos etiam paucos bonos, D frequentãs in aperto inuitamẽta nequitię, ad poſſidendos innumerabiles malos?

L. VIVES

a QVid eſt quod idem ipſi.] Locus deprauatus. ſic eſſet ſenſus apertior, quid eſt quũ idem ipſi dæmones qui ſe huiuſcemodi uoluptatibus immũdos ſpiritus eſſe confitentur. & poſt: autores ſe uitæ ſceleſtæ immundæq; teſtentur. b Ante ipſum tamẽ delubrũ ubi ſimulachrũ.] *Flora dea* De Floræ deæ ludis ſentit, qui à meretricibus turpiſsimis & impudentiſsimis celebrabantur, ut Plutarchus, & Ouidius & alij ſcribunt: quippe quum fuerit & Flora ipſa meretrix. Lactantius libro primo, Celebrantur Floræ ludi cum omni laſciuia, cõuenientes memoriæ meretricis. Nam præter uerborum licentiam, quibus obſcœnitas omnis effunditur, exuũ- A tur etiã ueſtibus populo flagitante meretrices, quæ tũc mimorum funguntur officio, & in cõſpectu populi uſq; ad ſatietatem impudicorum luminum cum pudendis motibus detinentur. c Illinc uirginem deam, illam ſuppliciter adorari.] Veſtã. Pridie Calẽdas Maias feſtum erat Floræ, & Veſtæ, & Apollinis, & Auguſti in Palatio. Ouidius quarto Faſtorum:

Exit & in Maias feſtum Florale calendas.
  Tunc repetam, nunc me grandius urget opus.
Aufert Veſta diem, cognati Veſta recepta eſt
  Lumine, ſic iuſti conſtituere patres
Phœbus habet partem, Veſtæ pars altera ceſsit,
  Quod ſupereſt illis tertius ipſe tenet.
State palatinæ Laurus, prætextaq; quercus
  Stet, domus æternos tres habet una deos.

B

Quanta euerſione publicæ diſciplinę Romani dijs ſuis placandis ſacrauerint obſcœna ludorum. Cap. XXVII

[a]VIR grauis & Philoſophus Tertullius ædilis futurus, clamabat in auribus ciuitatis, inter cætera ſui magiſtratus officia ſibi Floram matrem ludorũ celebritate placãdam: [b]Qui ludi tanto deuotius, quanto turpius celebrari ſolent. [c]Dicit in alio loco iam cõſul in extremis periculis ciuitatis, & ludos per decẽ dies factos: neque rem ullam quæ ad placandos deos pertineret prętermiſſam. quaſi non ſatius erat tales de- C os irritare temperantia, quàm placare luxuria: & eos honeſtate ad inimicitias prouocare, quàm tanta deformitate lenire. Neque enim grauius fuerant quamlibet crudeliſsima immanitate nocituri [d]homines, propter quos placabãtur, quàm nocebant ipſi cum uitioſitate fœdiſsima placarentur. Quandoquidẽ ut auerteretur, quod metuebatur ab hoſte in corporibus, eo modo dij conciliabantur, quo uirtus debellaretur in mentibus, qui non opponerentur defenſores oppugnatoribus mœniũ, niſi prius fierent expugnatores morum bonorum. Hanc talium numinũ placationem petulantiſsimam, impuriſsimam, D impudentiſsimam, nequiſsimam, immundiſsimam, cuius actores laudanda Romanæ uirtutis indoles honore priuauit, [e]tribu mouit, agnouit turpes, fecit infames: hanc inquam pudendam ueræq; religiõi aduerſandam & deteſtandam talium numinum placationem, has fabulas in deos illecebroſas atque criminoſas, hæc ignominioſa deorum facta ſcelerate turpiterq; conficta, uel ſceleratius turpiuſq; cõmiſſa, oculis & auribus publicis ciuitas tota diſcebat: hæc commiſſa numinibus placere cernebat, & ideo non ſolum illis exhibenda, ſed ſibi quoq; imitanda

tanda credebat: non illud neſcio quid uel bonum uel honeſtũ, quod tam paucis, & tam occulte dicebatur, ſi tamen dicebatur, ut magis ne innoteſceret quàm ne non fieret, timeretur.

L. VIVES

a Vir grauis & philoſophus Tertullius.] Legendũ eſſe Tullium certum eſt: Nam ea quæ hic ex eo adducit Auguſtinus, ſunt in eius orationibus. Dicendum ergo, uel: Vir grauis & philoſophaſter Tullius: ut irrideat Auguſtinus eius philoſophiam, quæ à tam ſtultis religionibus nequiuerit ipſum liberare: uel, Vir grauis & philoſophus ter Tullius, ut non ſolum uulgus, ſed principes deditos eſſe huiuſmodi ſpurcitijs oſtendat: nec quoſuis principes, ſed graues, & eoſdẽ philoſophos, nec infimæ notæ, ſed præcipuos: ut ter ad augendam ſignificationẽ eius philoſophiæ faciat, ſicut ter maximus. Cicero ergo Actione in Verrem ſexta: Nunc ſum deſignatus ædilis, habeo rationem quid à populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſsimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæq́; faciẽdos, mihi Floram matrem populo, plebiq́; Romanæ ludorum celebritate placandam. b Qui ludi.] Tales erant ut præſente Catone minore actores agere noluerint. Seneca, Valerius, Plutarchus, Martialis. c Dicit in alio loco iam cõſul.] Actione in Catilinam tertia. d Homines propter quos.] Catilina cum ſuis coniuratis. e Tribu ea amouit.] In antiqs eſt, tribu mouit. melius.

Aedilis curulis officium B

De Chriſtianæ religiõis ſalubritate. Caput XXVIII

A B iſtarum ergo immundiſsimarum poteſtatum tartareo iugo & ſocietate pœnali erui per Chriſti nomen homines, & in lucem ſaluberrimæ pietatis ab illa pernicioſiſsimæ impietatis nocte transferri queruntur, & murmurant iniqui & ingrati, & illo nephario ſpiritu altius obſtrictiusq́; oppreſsi, quia populi confluunt ad eccleſias caſta celebritate, honeſta utriuſq; ſexus diſcretione: ubi audiant, quàm bene hic ad tempus uiuere debeant, ut poſt hanc uitam beate ſemperq́; uiuere mereantur. Vbi ſancta ſcriptura iuſtitiæq́; doctrina, de ſuperiore loco in cõſpectu omnium perſonante, & qui faciunt, audiant ad præmium, & qui non faciũt, audiant ad iudicium. Quo etſi ueniunt quidam talium præceptorum irriſores, omnis eorum petulantia aut repẽtina immutatione deponitur, aut timore uel pudore cõprimitur. Nihil enim eis turpe ac flagitioſum ſpectandũ imitandũq́; proponitur, ubi ueri dei, aut præcepta, inſinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudãtur, aut beneficia poſtulantur.

De abijciendo cultu deorum, cohortatio ad Romanos. Cap. XXIX

A H A E C potius cõcupiſce ó indoles Romana laudabilis, ó progenies Regulorum, Scæuolarum, Scipionũ, [a]Fabriciorum: hæc potius concupiſce, hæc ab illa turpiſsima uanitate & fallaciſsima dæmonũ malignitate diſcernẽ. [b]Si quid in te laudabile naturaliter eminet, non niſi uera pietate purgatur atq; perficitur, impietate autem diſpergitur, & punitur. Nũc iam elige quid ſequaris, ut nõ in te, ſed in deo uero ſine ullo errore lauderis. B Tũc enim tibi gloria popularis affuit, ſed occulto iudicio diuinæ prouidentiæ uera religio, quã eligeres, defuit. Expergiſcere, [c]dies eſt, [d]ſicut experrecta es in quibuſdam, de quorũ uirtute perfecta, & pro fide uera etiam paſsionibus gloriamur, qui uſquequaq; aduerſus poteſtates inimiciſsimas confligẽtes, easq́; fortiter moriendo uincẽtes, ſanguine nobis hanc patriam peperere ſuo, Ad quam patriam te inuitamus, & exhortamur, ut eius adijciaris numero ciuiũ, cuius quodammodo aſylum eſt uera remiſsio peccatorum. Nõ audias degeneres tuos Chriſto Chriſtianiſue detrahẽtes, C & accuſantes uelut tempora mala, cum quærãt tempora in quibus non ſit quieta uita, ſed potius ſecura nequitia. Hæc tibi nunquam, nec pro terrena patria placuerunt. Nunc iam cœleſtem arripe, pro qua minimum laborabis, & in ea ueraciter ſemperq́; regnabis. Illic enim tibi nõ Veſtalis focus, [e]non lapis Capitolinus, ſed deus unus & uerus, [f]qui nec metas rerum, nec tempora ponet, imperium ſine fine dabit. Noli deos falſos fallacesq́; requirere, abijce potius, atque contemne in ueram emicans libertatem. Non ſunt dij, maligni ſunt ſpiritus, quib. æterna tua D felicitas pœna eſt. [g]Nõ tã Iuno Troianis à quibus carnalẽ originẽ ducis, arces uidetur inuidiſſe Romanas, q̃ iſti dęmones, quos adhuc deos putas, omni generi hominũ ſedes inuident ſempiternas. Et tu ipſa non parua ex parte de talibus ſpiritibus, iudicaſti quando ludis eos placaſti, & per quos homines eoſdem ludos feciſti, infames eſſe uoluiſti. Patere aſſeri libertatẽ tuã aduerſus immũdos ſpiritus, qui tuis ceruicibus impoſuerant ſacrãdam ſibi & celebrandã ignominiam ſuam. Actores criminum diuinorum remouiſti ab honorib. tuis, ſupplicia deo uero,

A ut à te remoueat illos deos, qui delectantur criminibus ſuis, ſiue ueris, quod ignominioſiſsimum eſt, ſiue falſis, quod malitioſiſsimum eſt. Bene quod tua ſponte hiſtrionibus & ſcenicis ſocietatem ciuitatis patere noluiſti, euigila plenius, nullo modo his artib. placatur diuina maieſtas, quibus humana dignitas inquinatur. Quo igitur pacto deos qui talibus delectantur obſequijs haberi putas in numero ſanctarum cœleſtium poteſtatũ, quum homines per quos eadem aguntur obſequia, non putaſti habendos in numero qualiumcunque ciuium Romanorum? Incõparabiliter ſuperna eſt ciuitas clarior: B ubi uictoria, ueritas: ubi dignitas, ſanctitas: ubi pax, felicitas: ubi uita, æternitas. Multo minus habet in ſua ſocietate tales deos, ſi tu in tua tales homines habere erubuiſti. Proinde ſi ad beatam peruenire deſideras ciuitatẽ, deuita dęmonum ſocietatem. Indigne ab honeſtis coluntur, qui per turpes placantur: ſic iſti à tua ſocietate remoueantur purgatione Chriſtiana, quomodo illi à tua dignitate remoti ſunt notatione cẽſoria. De bonis autem carnalibus, quibus ſolis mali perfrui uolunt, & de malis carnalibus quę ſola perpeti nolunt: quod neque in his habeant, quam putantur habere iſti dæmones C poteſtatem, quanquam ſi haberẽt, deberemus potius etiã iſta contemnere, quàm propter iſta eos colere, & eos colendo ad illa quæ nobis inuident peruenire non poſſe: tamen nec in iſtis eos hoc ualere quod hi putant, qui propter hęc eos coli oportere contendunt: deinceps uidebimus, ut hic ſit huius uoluminis modus.

L. VIVES

a Fabritiorum.] Fabritius cõſul fuit bello Pyrrhi, quo tempore maxime uiguit Romana uirtus, uir fortiſſ. pauper, continens, ab omni uel opum, uel uoluptatum, uel honoris cupiditate alienus. *Fabritius* b Si quid in te laudabile.] Semina in nobis eſſe uirtutum, Stoici dicebant à natura indita, alijs maiora, alijs minora, ea excoli, augeri, perfici diſciplina, educatione, exercitatione. *Semina uirtutum* c Dies eſt.] Ad illud Pauli ad Rom. xiij. Nox præceſsit, dies appropinquauit. Dies eſt clara notitia bonorum in cuius poteſtate eſt ſol, ſicut ait Pſalmiſta: Nox obſcura & tenebroſa. *Dies* d Sicut experrecta es in quibuſdã.] Romanos aliquot ad Chriſtũ cõuerſos eſſe. e Non lapis capitolinus.] Iouis ſimulachrũ in Capitolio erat lapideum. hinc per Iouem lapidẽ ſanctiſsimum Romanis iuſiurandum, ut etiam in prouerbium ceſſerit. f Qui nec metas.] Verba ſunt Iouis apud Vergilium, primo Aeneid. promittentis imperiũ Romanis æternum, Quanto Saluſtius ſapientius in oratione ad C. Cæſarem ſenem, futurum aliquando pop. Rom. excidium ait. & Aphricanus minor quum incendium Carthaginis ſpectaret, lachrymabundus Homeri uerſu ſignificauit arſuram quoque aliquando ſuam Romam. g Nõ tam Iuno.] Eodem primo Aeneidos.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM TERTIVM.

1 De aduerſitatibus quas ſoli mali metuunt, & quas ſemper paſſus eſt mūdus cum deos coleret.
2 An dij qui à Romanis & à Græcis ſimiliter colebātur cauſas habuerint, quibus Ilium pateretur excindi.
3 Non potuiſſe offendi deos Paridis adulterio, quod inter ipſos traditur frequentatum.
4 De ſententia Varronis, qua utile eſſe dixit ut ſe homines dijs genitos mentiantur.
5 Nō probari, quod dij adulteriū Paridis punierint, quod in matre Romuli non ulti ſunt.
6 De parricidio Romuli, quod dij non uindicarunt.
7 De euerſione Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit.
8 An debuerit dijs Iliacis Roma committi.
9 An illam pacem quæ ſub Numæ regno fuit deos præſtitiſſe credendum ſit.
10 An optandum fuerit, quod tanta bellorum rabie Romanorum augeretur imperium, cum eo ſtudio quo ſub Numa auctum eſt, & quietum eſſe potuit & tutum.
11 De ſimulachro Cumani Apollinis, cuius fletus creditus eſt cladem Græcorum quibus opitulari non poterat, indicare.
12 Quantos ſibi deos Romani præter conſtitutionem Numæ adiecerint, quorum eos numeroſitas nihil adiuuerit.
13 Quo iure, quo fœdere Romani obtinuerint prima coniugia.
14 De impietate belli, quod Albanis Romani intulerūt, & de uictoria dominādi libidine adepta.
15 Qualis Romanorum regum uita atq; exitus fuerit.
16 De primis apud Romanos conſulibus quorum alter alterū patria pepulit, moxq; Romę poſt atrociſsima parricidia à uulnerato hoſte uulneratus interijt.
17 Poſt initia conſularis imperij quibus malis uexata fuerit Romana reſpublica, dijs non opitulantibus quos colebat.
18 Quantæ clades Rom. ſub bellis Punicis triuerint, fruſtra deorum præſidijs expetitis.
19 De afflictione belli Punici ſecundi, qua uires utriuſq; partis conſumptæ ſunt.
20 De exitio Saguntinorum quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dij Romani auxilium non tulerunt.
21 Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori ſuo: & in quibus morib. egerit, quando eam Saluſtius optimam fuiſſe deſcribit.
22 De Mithridatis edicto, quo omnes ciues Rom. qui intra Aſiam inuenirentur iuſsit occidi.
23 De interioribus malis, quibus Romana reſpublica exagitata eſt, præcedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quæ hominibus ſeruiunt, fuit.
24 De diſcordia ciuili, quam Gracchiæ ſeditiones excitauerunt.
25 De æde Concordiæ ex ſenatuſconſulto in loco ſeditionum & cædium condi .
26 De diuerſis generibus belli, quæ poſt conditam ædem Concordiæ ſunt ſecuta.
27 De bello ciuili Mariano atq; Syllano.
28 Qualis fuerit Syllana uictoria uindex Marianæ crudelitatis.
29 De comparatione Gothicæ irruptionis, cum eis cladibus quas Romani, uel à Gallis, uel à bellorum ciuilium autoribus acceperunt.
30 De connexione bellorū, quæ aduentum Chriſti plurima & grauiſsima præceſſerunt.
31 Quàm impudenter præſentia incommoda Chriſto imputent, qui deos colere non ſinuntur, cum tantæ clades contra eos tempore quo colebantur extiterunt.

De aduerſitatibus quas ſoli mali me/tuunt, & quas ſemper paſſus eſt mundus dum deos coleret. Caput I

IAM ſatis dictum eſſe arbitror, de morum malis, B & animorum, quæ præcipue cauenda ſunt, nihil deos falſos populo cultori ſuo, quo minus eorum malorum aggere premeretur, ſubuenire curaſſe, ſed potius, ut maxime premeretur egiſſe. Nunc de illis malis uideo dicendum, quæ ſola iſti perpeti nolũt, qualia ſunt fames, morbus, bellum, expoliatio, captiuitas trucidatio, & ſi qua ſimilia, iam in primo libro cõmemorauimus. Hæc enim ſola mali deputant mala, quę non faciunt malos: nec erubeſcunt inter bona quę laudant, C ipſi mali eſſe qui laudant: magiſq; ſtomachantur [b] ſi nillam malam habeant, quàm ſi uitam. Quaſi hoc ſit hominis maximum bonum habere bona omnia præter ſeipſum: ſed neq; talia mala, quæ iſti ſola formidãt, dij eorum quãdo ab eis libere colebantur, ne illis acciderẽt obſtiterũt. Cum enim uarijs per diuerſa loca temporibus ante aduẽtum redemptoris noſtri, innumerabilibus nonnulliſq; etiã incredibilibus cladibus genus contereretur humanũ, quos alios quàm iſtos deos mundus colebat, excepto uno populo Hebræo, [b] & quibuſdam extra ipſum populum, ubicunq; gratia diuina digni oc D culniſsimo, atq; iuſtiſsimo dei iudicio fuerunt? Verum ne nimium longum faciam, tacebo alia rum uſq;quaq; gẽtium mala grauiſsima: quod ad Romam pertinet, Romanumq; imperium tantum loquar, id eſt ad ipſam proprie ciuitatẽ, & quæcunq; illi terrarum, uel ſocietate conuinctæ, uel conditione ſubiectæ ſunt, quę ſint perpeſſæ ante aduentum Chriſti, cum iam ad eius quaſi corpus reipublicæ pertinerent.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN TERtium librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini commentaria.

I illa mala.] In uetuſtis codicibus. Si uillam malam. quod eſt acutius dictum per denominationem b Et quibusdam extra ipſum populum.] Vt Iob, & quidam inter gentiles alij ad naturæ legem uitam ſuam dirigentes: de quibus alibi.

An dij, qui & à Romanis & à Græcis ſimiliter colebantur, cauſas habuerint quibus Iliũ paterẽtur excidere. Ca. II

PRIMVM ipſa Troia uel Ilium, unde origo eſt populi Romani, neq; enim prætereundum, aut diſsimulandum eſt quod & in primo libro attigi, eoſdem habens deos & colens, cur à Græcis uictum, captum, atque deletum eſt? [a] Priamo, inquiunt, ſunt reddita Laomedontea paterna periuria. [b] Ergo uerum eſt quod Apollo atq; Neptunus eidem Laomedonti mercenarijs operibus ſeruierũt. Illis quippe promiſiſſe mercedem falſumq; iuraſſe perhibetur. Miror Apollinem nominatum diuinatorem in tanto opificio laboraſſe, neſcientem quod Laomedon fuerat promiſſa negaturus. Quanquam nec ipſum Neptunum patruum eius, fratrem Iouis, regẽ maris decuit ignarum eſſe futurorum. [c] Nam hunc Homerus de ſtirpe Aeneæ, à cuius poſteris condita Roma eſt, D [d] cum ante illam urbem conditam idem Poeta fuiſſe dicatur, inducit magnum aliquid diuinantem, quem etiam nube rapuit, ut dicit, ne ab Achille occideretur, cuperet cum uertere ab imo, [e] quod apud Vergiliũ cõfitetur, ſtructa ſuis manibus periuræ mœnia Troiæ. Neſcientes igitur tanti dij Neptunus & Apollo Laomedontem ſibi negaturum eſſe mercedem, ſtructores mœnium Troianorũ gratis & ingratis fuerunt. Videãt ne grauius ſit tales deos credere, q; dijs talibus peierare. Hoc enim nec ipſe Homerus facile credidit, [f] qui Neptunũ quidẽ contra Troianos, Apollinẽ autẽ pro Troianis pugnantẽ facit, cum illo periurio ambos fabula narret offen

ſos

ſos. Si igitur fabulis credunt, erubeſcāt talia colere numina. Si fabulis non credunt, nō obtendant Troiana periuria, aut mirentur deos periuria puniſſe Troiana, amaſſe Romana. Vnde enim cōiuratio Catilinæ in tanta tamq; corrupta ciuitate, habuit etiā eorum grandē copiam, quos manus atq; lingua periurio, aut ſanguine ciuili alebat? [g] Quid enim aliud toties ſenatores corrupti in iudicijs, [h] toties populus in ſuffragijs, uel in quibuſq; cauſis, quæ apud eum concionibus agebātur, [i] niſi etiam peierando peccabant? Nam corruptiſsimis morib. ad hoc mos iurandi ſeruabatur antiquus, nō ut à ſceleribus metu religionis prohiberentur, ſed ut periuria quoq; ſceleribus cæteris adderentur. A B

L. VIVES

a PRiamo, inquiunt.] Vergilius, primo Georgicon:
Satis iam pridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus periuria Troiæ.

b Ergo uerum eſt, quod Apollo.] Apollo & Neptunus cū Laomedontē Phrygiæ regem mœnibus Troiam circundare uiderent, opusq; eſſe ingens, operam ſuam regi locauerunt magna auri mercede, quā perfecto opere Laomedon eſt inficiatus. c Nam hūc Homerus.] Cum Aeneas quodam prælio cum Achille manū conſeruiſſet, ſuperareturq; ab eo, ac parum abeſſet, quo minus à fortiore Achille occideretur, Neptunus ſic loquitur apud Homerum Iliados υ.

Vaticinium Neptuni

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Quos uerſus ſic utcūq; Latinos fecimus, ſolum ut intelligi à Latinis poſsint.

Funere nos iſtum iam nunc reuocemus acerbo,
Irarum ſæuos ne æſtus Saturnius heros
Colligat, hunc leto proles Pellæia forte
Si dederit. triſti licet hunc ſubducere fato:
Ne ſtirps tota cadat, cæciſq; oppreſſa tenebris
Intereat gens illa, fuit charus cui Dardanus autor.
Quem pater omnipotēs reliquis plus omnibus unum
Fœmina quos ipſi genuit, complexus amore eſt.
At poſtquam Priami gentem iam Iupiter odit,
Viribus Aeneas & maieſtate uerendus
Iura dabit Phrygijs: nauq; & cuncta propago
Aeternū accipiet regnum, illa in gente uetuſtum.

Propter hos Homeri uerſus Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit prodidiſſe multos Aeneā relictis in Italia ſocijs ad Phrygiam redijſſe, ibiq; inſtaurata Troia regnaſſe, ac regnū per manus filio tradidiſſe. Verū Homerus de regno & Troia Italica loquebatur, quæ à Troia illa Phrygia manauerat, id eſt de Lauinijs & Albanis, quorū origo fuit à Troianis Aeneæ ſocijs. d Cū ante illam urbē conditam.] Nec de tempore urbis conditæ, neq; de Homeri uatis ætate ſatis inter ſcriptores conuenit: tametſi de Roma minor ambiguitas. Plutarchus in Romulo fundamenta urbis Romæ à Romulo & Remo iacta ſcribit, anno tertio ſextæ olympiadis, quo die fuit Lunæ defectus. Dionyſius & Euſebius primo anno ſeptimæ olympiadis cōditā uolūt, poſt dirutū Iliū ann. cccccxxxij. Solinus in polyhiſtore. Cincio Romam xij. olympiade placet conditā: Pictori Octaua: Nepoti & Luctatio opiniones Eratoſthenis, & Apollodori cōprobantib. olympiadis vij. anno ij. Pōponio Attico & M. Tullio olympiadis vij. anno iij. Collatis igit noſtris & Græcorū temporibus, incipiēte olympiade vij. Romā conditā poſt Iliū captū ccccxxxiij. anno. De Homeri tēporibus, & de patria, & parētibus maxima cōtenuo ex Græcis autorib. Quidā Homerū interfuiſſe Troiano bello ſcribūt. Certe ipſe in primo Odyſſ. libro, Phemiū præceptorē ſuum pſallentē in procorū conuiuio inducit: niſi hoc ambitio ſe nimis fecerit in gratiā magiſtri parū ſeruata ratione temporū. Alij centū annis poſt confectū Troianū bellū affirmāt uixiſſe. Nō deſunt qui huic numero quinquaginta annos adijciāt. Ariſtarchus eo tēpore uixiſſe Homerū eſt autor, quo in Ioniam colonia eſt deducta, poſt Heraclidarū deſcēſum annis lx. à bello Troiano cxxx. Crates nondū lxxx. annos putat intereſſe inter dirutū Ilium & natū Homerū. quidā eum ſcribunt Telemacho Vlyſsis filio & Polycaſta Neſtoris filia genitū. In libris uero Chronicis Euſebij Cæſarieſis pōtificis ſic ſcribit: In Latina hiſtoria reperimus Agrippa apud Latinos regnante Homerus in Græcia claruit, ut teſtatur Apollodorus grammaticus, & Euphorbius hiſtoricus, ante urbem cōditam annis cxxiiij. & ut ait Cornelius Nepos, ante olympiadē primā annis centū. Quamcunq; igitur rationē temporum ſequi libeat, Homerus erit urbe Roma antiquior. Quod & Cicero teſtatur in Tuſ. quæſt. A B

Homeri tempora

Phemius Homeri præceptor

e Quod apud Verg.] v. Aeneid.
Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Aeneam, nec dijs nec uiribus æquis
Nube caua eripui: cuperem cum uertere ab imo
Structa meis manibus periuræ mœnia Troiæ.

e Gratis & ingratis.] Prius aduerbium eſt, poſterius nomen. f Qui Neptunum.] Poſtquam mercede iuſta fraudatus eſt Neptunus, Troianis infenſus ſemper fuit. Apollo facilior & clementior nihilo eis minus fauit quàm antea. Vergilius in ſexto: C

Apollo Troianis fauit

Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manusq;
Corpus in Aeacidæ.

g Quid enim aliud toties ſenatores.] Lege Sēpronia quā tulit C. Gracchus, equeſter ordo iudicauit per xx. annos ſine infamia. Lege deinde Plautia ex ſingulis tribubus quini deni ſunt creati comitijs populi, qui eo anno iudicarēt. Id factū eſt altero anno Italici belli, Gn. Pōpeio Sexti filio, & L. Catone coss. Poſtea lege Cornelia quā tulit L. Sylla, iudicia trāslata ſunt ad ſenatū. iudicarūt x. annos turpiſsime & corruptiſsime. Cicero in Verrem, quum adhuc ampliſsimus ordo iudicaret, de corruptis iudicijs multū queritur. Poſtremo lege Aurelia, quam tulit M. Aurelius Cotta prætor, uterq; ordo iudicauit. h Totiens pop.] Lucanus in primo:

Lex Sēpronia de iudicijs

Lex Plautia

Lex Cornelia

Lex Aurelia

D Hinc rapti faſces precio, ſectorq; fauoris
Ipſe ſui populus, letaliſq; ambitus urbi
Annua uenali referens certamina campo.

i Niſi etiam peierando.] Nam iudices iurati iudicabāt, & populus quū in ſuffragiū mittebat tacito iureiurando aſtringebatur perfectis modo ſacris, nec preciū, nec gratiā antiquius ſalute reipublicæ habiturum.

Nō potuiſſe offendi deos Paridis adulterio, q d' inter ipſos traditur frequētatū. III

NVLLA itaq; cauſa eſt, quare dij, quibus, ut dicunt, ſteterat illud imperium, cum à Græcis prævalentibus probentur uicti, Troianis peierantibus fingantur irati. [a] Nec adulterio

Paridis, ut rurſus à quibuſdam defenduntur, A ut Troiam deſererent ſuccenſuerunt. Autores enim doctoresq; peccatorum eſſe aſſolent, non ultores. [b]Vrbem Romam, inquit Saluſtius, ſicuti ego accepi condidere atq; habuere initio Troiani: qui Aenea duce profugi, incertis ſedib. uagabantur. Si ergo adulterium Paridis uindicandum numina cenſuerunt, aut magis in Troianis, aut etiam in Romanis puniẽdum fuit, [c]quia Aeneæ mater hoc fecit. Sed quomodo in illo illud flagitium oderant, qui in ſua ſocia Venere non oderãt, ut alia omittam, quod cum Anchiſe commiſerat, ex quo [d]Aeneam pepererat? An B quia illud factum eſt indignãte Menelao, illud autem concedente [e]Vulcano? Dij enim credo non zelant cõiuges ſuas, uſq; adeo ut eas etiam cum hominibus dignẽtur habere communes. Irridere fabulas fortaſsis exiſtimor: nec grauiter agere tanti ponderis cauſam. Non ergo credamus, ſi placet, Aeneam fuiſſe Veneris filium. Ecce concedo, [f]ſi nec Romulum Martis. [g]Si autem illud, cur non & illud? An deos fas eſt hominibus fœminis, mares autem homines deabus miſceri nefas? Dura uel potius non credenda conditio, [h]quod ex iure Veneris in concubitu Marti licuit, hoc in iure ſuo ipſi Veneri non C licere. At utrunq; firmatum eſt autoritate Romana. Neq; enim minus credidit recentior [i]Cęſar [k]auiam Venerem, quàm patrem [l]antiquior Romulus Martem.

L. VIVES

a Adulterio Paridis.] Hoc opinor omnibus & lippis notum & tonſoribus eſſe, ut inquit ille. Nemo neſcit bellum Troianum natum eſſe, quòd Alexander Paris Helenam Menelai uxorem rapuerit. b Vrbem Romam.] Quo tempore & à quibus condita fuerit Roma, Dionyſius, Solinus, Plutarchus, & alij permulti, multa & longe diuerſiſsima referũt. ab eis petat, qui hæc fuſe uoluerit cognoſcere. c Quia Aeneæ mater] Veneris lenocinio uſus eſt Paris in Helena rapienda. Hoc enim munere Venus in iudicio dearum D de forma Paridem iudicem corrupit. d Aeneam.] Anchiſæ & Veneris fuit filius. Vergilius:

Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygias genuit Simoentis ad undas
Et Lucretius:
Aeneadum genitrix hominum, diuumq; uoluptas
Alma Venus.

Romuli pater — e Vulcano.] Qui maritus erat Veneris. f Si nec Romulum Martis.] Diony. Halicar. ad Martis lucum quum Ilia Veſtalis uirgo iſſet aquæ puræ hauriẽdæ gratia, in templo compreſſa eſt. Sunt qui putent ab aliquo ex procis, alij ab Amulio ipſo patruo dicunt armato, a- Aeneæ mater lij à genio loci. Hæc ille. Ego uero & Romulum militis cuiuſpiam fuiſſe filium credo, & Aeneam alicuius ſcorti. Et quia milites ſub Marte eſſe ſunt exiſtimati, & ſcorta ſub Venere, idcirco Romuli pater Mars, Aeneæ mater Venus eſt dicta. quæ fuerit Aeneæ mater uera, hæc A eſt una ex ineptis illis & ſtultis Grammaticorum quæſtiunculis de quibus diſputari in illis quatuor milib. Didymi uoluminibus Seneca ſcribit. g Si autẽ illud, cur non & illud?] Pro hoc & illud, Græco more, uel etiam Latino, ſed poetice magis quàm oratorie. h Quod ex iure Veneris.] Occulta deriſio, ſed faceta. Mars Venerem adulteratus eſt. hoc licuit Marti in iure Veneris, hoc eſt, in ratione concubitus, & libidinis, quæ ſunt ſub Venere, cur non idem in libidine ipſa, & luxuria licebit ipſi Veneri, quæ eſt earũ domina? quod licet alienis beneficio Veneris, cur Veneri nõ permitteretur in ſuo libidinoſo regno tam libere uerſari, quàm alijs in quod eſt Veneris permittitur, & quidem à Venere ipſa? i Cæſar.] Cæſaris ge... Hic gentis erat Iuliæ, quæ in Iulum Aeneæ filiũ genus referebat, & per Iulum in Venerem. Iulia gens ex Alba longa in urbem à Tullo rege traducta eſt, & inter patritias allecta. Idcirco Cæſar dictator templũ Veneri ſtru- B xit, quod Veneris genitricis appellauit. Idem Cæſar ipſe apud Tranquillum: Amitæ, inquit, meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum dijs immortalibus coniunctum eſt. Nam ab Anco Martio ſunt Martij Reges, quo nomine fuit mater: à Venere Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. k Auiam.] Pro quauis progenitrice poſuit, ut fit ſæpe. l Antiquior.] Antiquior Romulus, & recentior Cæſar propter tempora quibus uixerunt: inter quos ſexcentum anni & plures interfluxere.

De ſententia Varronis, qua utile eſſe dixit, ut ſe homines ex dijs genitos mentiantur. Cap. IIII

C DIXERIT aliquis: Itane tu iſta credis? Ego uero iſta non credo. Nam D & uir doctiſsimus eorum Varro falſa hæc eſſe, quamuis non audenter, neque fidenter, penè tamen fatetur. Sed [a]utile eſſe ciuitatibus dicit, ut ſe uiri fortes etiam ſi falſum ſit ex dijs genitos eſſe credant: ut eo modo animus humanus uelut diuinæ ſtirpis fiduciam gerens, res magnas aggrediẽdas præſumat audacius, agat uehementius, & ob hoc impleat ipſa ſecuritate felicius. Quæ Varronis ſententia expreſſa ut potui meis uerbis, cernis quàm latum locum aperiat falſitati: ubi intelligamus plura iam ſacra & quaſi religioſa potuiſſe confingi: ubi putata ſunt ciuibus etiã de ipſis dijs prodeſſe mendacia. Sed utrum potuerit Venus ex concubitu Anchiſæ Aeneã parere, uel Mars ex Syluię cõcubitu [b]filiæ Numitoris Romulũ gignere, in medio relinquamus. Nã penè talis quæſtio etiã de ſcripturis noſtris oboritur: qua quæritur, utrum præuaricatores angeli cum filiabus hominum cõcubuerint: unde natis gigãtibus, id eſt nimium grandibus ac fortibus uiris, tunc terra completa.

L. VIVES

Vtile exiſtimari diuino ſemine ſatum

a VTile eſſe ciuitatibus.] Ipſis etiam qui fingũt uitijs, quo populis utanſ ſecundioribus. Sic Scipio nunquã eleuari illam hominum exiſtimationem uoluit, quod diuino ſemine ortus eſſet: & apud Lucianum Alexander utile ſibi ad res gerendas dicit fuiſſe, quod filius Iouis Ammonis ſit habitus. Timebatur enim, nec aliquis repugnare ipſi audebat, nempe quem crederet deum, οἱ βάρβαροι, inquit, [illegible].

Numitor & eius liberi

b Filiæ Numitoris.] Numitor Procæ Albanorum regis filius fuit, Amulij frater. Et quidem natu maior, ſed iniuria fratris priuatus uixit, Amulio regnum per uim & dolum occupante. Numitor filium habuit Lauſum, & filiam Rheam, ſiue Iliam Syluiam. Puer eſt occiſus, puella Veſtalibus ab Amulio præfecta eſt, ut obtentu religionis prole perpetuo careret, quæ tamen gemellos, ut dixi, Romulũ & Remum ex incerto patre edidit. B

Non probari quod dij adulteriũ Paridis punierint, quod in matre Romuli non ulti ſunt. Cap. V

PROINDE ad utrunq; interim modo noſtra diſputatio referatur. Si enim P uera ſunt quæ apud illos de matre Aeneæ & de patre Romuli lectitantur, quomodo poſſunt dijs adulteria diſplicere hominum, quæ in ſeipſis concorditer ferunt? Si autem falſa ſunt, nec ſic quidem poſſunt iraſci ueris adulterijs humanis, qui etiã falſis delectantur ſuis. Huc accedit, quoniam ſi illud de Marte non creditur, ut hoc quoque de Venere non credatur. Nullo igitur diuini cócubitus obtentu matris Romuli cauſa defenditur. Fuit autem ſacerdos Sylula Veſtalis, & ideo dij magis in Romanos ſacrilegum illud flagitium ꝗ in Troianos Paridis adulteriũ uindicare debuerunt. [a] Nam & ipſi Romani antiqui in ſtupro detectas Veſtales ſacerdotes, uiuas etiã defodiebãt: [b] adulteras autem fœminas, quamuis aliqua damnatione nulla tamen morte plectebant: uſq; adeo grauius quæ putabãt adyta diuina, quàm humana cubilia uindicabant. D

L. VIVES

Veſtalis uirginis ſupplicium

a NAm & ipſi Romani.] Si qua Veſtalis leuiter deliquerat, uerberibus à Pont. max. cædebatur. ſin parum pudice caſtitatem habuerat, ſtuprịq; conuicta erat, ſandapila ad portam Collinam efferebatur tanquam mortua, cum luctu propinquorum & neceſſariorum, ſequentibus pontificibus alijsq; ſacerdotibus in mœſto ſilentio. Iuxta portam locus eſt ſubterraneus, ad quem ſcalis deſcenditur, in eum uirgo demittebatur ſola, tollebanturq; ſcalæ, & occludebatur locus undique, ubi ne fame uideretur enecta, panis, lactis & olei aliquãtum ponebatur, ſimul & ardens lucerna: quibus perfectis diſcedebant ſacerdotes, atq; eo die iuſtitium erat in urbe, & mœror pauorq; nõ exiguus, præſertum quòd magnum aliquod malum ſupplicium Ve-

A ſtalis uirginis ciuitati atq; imperio portendere arbitrabantur. Qualis eſſe Veſtalis uirgo, & quid facere debeat, cum alij, tum Gellius recẽſet fuſe libro Noctium Atticarum primo. b Adulteras autem fœminas.] Ante Cæſarem Auguſtũ nihil legibus in adulteros eſt cautum. Nemo enim quod equidẽ ſciam, cauſam de adulterio dixit. Nã Clodius de pollutis ſacris Bonæ deæ, non de adulterio eſt poſtulatus: non prætermiſſuris id crimen inimicis, ſi lege eſſet aliquid de eo conſtitutum. Primus Auguſtus legem tulit de adulterijs Iuliam, ſed in uiros, & de pudicitia in fœminas, ſed non ita graui adiecta pœna: quanquam poſtea in utrunq; ſexum data eſt actio adulterij grauiore pœna addita, ut uidere eſt ex reſpõſis Cæſarũ in codice Iuſtiniani, & xlvij. Pandectarum. Dionyſius in Antiquitatibus ſcribit legem cõtra adulteros iam initio urbis ab ipſo Romulo fuiſſe latam: quod credo dictum eſſe ab eo in hiſtoria [illegible] ut alia non pauca. B

Adulteriorũ lex nulla ante Cæſarem

De patricidio Romuli, quod dij non uindicarunt. Cap. VI

ILLVD adijcio, quia ſi euſq; peccata hominũ illis numinibus diſplicerent, ut offenſi Paridis facto deſertam Troiam ferro igniq; domarẽt, magis eos contra Romanos moueret Romuli frater occiſus, ꝗ contra Troianos Græcus maritus illuſus: magis irritaret [a] parricidium naſcentis, quàm regnantis adulterium ciuitatis. Nec ad cauſam quam nunc agimus intereſt, [b] utrum hoc fieri Romulus iuſſerit, aut Romulus fecerit, quod multi impudẽtia negãt, multi pudore dubitant, multi dolore diſſimulant. Nec nos itaq; in ea re diligentius requirenda per multorum ſcriptorum perpẽſa teſtimonia demoremur. Romuli fratrem palàm cõſtat occiſum: non ab hoſtibus, non ab alienis. Si autem perpetrauit aut imperauit hoc Romulus, magis ipſe fuit Romanorum, quàm Paris Troianorum caput. Cur igitur Troianis iram deorum prouocauit ille alienæ coniugis raptor, & [c] eorundem deorum tutelam Romanis inuitauit iſte ſui fratris extinctor? Si autem illud ſcelus à facto imperióque Romuli alienum eſt, quoniam debuit utique uindicari, tota hoc illa ciuitas fecit, quod tota conſenſit: & non iam fratrem, ſed patrem, quod peius eſt, occidit. Vterque enim fuit conditor, ubi alter ſcelere ablatus non permiſſus eſt eſſe regnator. Non eſt, ut arbitror, quod dicatur quid mali Troia meruerit, ut eam dij deſererent, quo poſſet extingui: & quid boni Roma, ut eam dij inhabitarent, quo poſſet augeri, niſi quod uicti inde fugerunt, & ſe ad iſtos quos pariter deciperent, contulerunt: Immo uero & illic man-

ſerunt

ſerunt,ad eos more ſuo decipiendos,qui rurſus
eaſdem terras habitarẽt,& hic eaſdem artes fal
laciæ ſuæ,magis etiam exercẽdo,maioribus ho
noribus gloriati ſunt.

L. VIVES

a PArricidium.] Non patris ſolum mors, ſed paris
quoq;,niſi quis uelit dicere,quaſi patratio cædis.
Lex eſt Numæ antiquiſsima: Si quis liberum ho
Parricidium minem morti ſciens duit,parricida eſto. b Vtrũ hoc
fieri.] Sunt qui tradant Remũ in cõtentione de regno,
quum utraq; pars ſuum ducem regem cõſalutaſſet,uen
tumq; eſſet ad manus,eſſe in pugna occiſum,à Romulo
an à quoquam altero,parum conſtat. Alij & quidẽ plu
res,à Fabio tribuno celerũ Romuli cæſum aiunt, quod
Remi mors noua & humilia urbis mœnia etiam cum irriſione trãſi
liſſet: peractamq; cædem Romulo impetante. quod fa-
ctum Cicero impium & inhumanum fuiſſe iudicat. Sic
enim tertio Offi. inquit: Atq; in eo rege, qui urbẽ cõdi-
dit,non ita eſt, Species enim utilitatis pepulit animum
eius,cui quum uiſum eſſet utilius ſe ſolum,q̃ cum alte-
ro regnare,fratrem interemit. Omiſit hic & pietatem,&
humanitatem: ut quod utile uidebatur,neq; erat, aſſe-
qui poſſet: & tamen muri cauſam appoſuit ſpeciem ho-
neſtatis,nec probabilem,nec ſanè idoneam. Peccauit i-
gitur pace uel Quirini uel Romuli dixerim. c Eorũ
dem deorum.] Quia à Troia Lauinium primum per
Aeneam,hinc Albam per Aſcanium ſunt translati. Ex
Alba Romanis per Romulum conſenſu Numitoris cõ-
municati: hinc per Tullũ omnino traducti Romam.

De euerſione Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit. Cap. VII

[a]SERTE enim[b] ciuilibus iam bellis ſca
tentibus, quid miſerum cõmiſerat
C Ilium,ut [c]à Fimbria [d]Marianarum
partium homine peſsimo euertere-
tur,multo [e]ferocius atq; crudelius,
quàm olim à Græcis? Nam tunc & multi inde
fugerũt,& multi captiuati ſaltem in ſeruitute ui
xerunt. Porrò autem Fimbria prius edictum
propoſuit,ne cui parceretur: atq; urbem totam
cunctoſq; in ea homines incendio concrema-
uit. Hoc meruit Ilium,non à Græcis quos ſua ir
ritauerat iniquitate,ſed à Romanis,quos ſua ca
lamitate propagauerat: dijs illis communibus
ad hæc repellenda nihil iuuantibus: ſiue, quod
uerum eſt,nihil ualentibus. Nunquid & tunc
abſceſſere omnes adytis ariſq; relictis, dij qui-
bus illud oppidum ſteterat,poſt antiquos Græ
corum ignes ruinaſq; reparatum? Si autem ab
ſceſſerant,cauſam requiro: & oppidanorũ qui-
dem quanto inuenio meliorem, tanto deterio-
rem deorum, Illi enim contra Fimbriam por-
tas clauſerant,ut Syllæ ſeruarent integram ciui
tatem: hic eos iratus incendit,uel potius penitus
extinxit. [f]Adhuc autem meliorum partium ci-
uilium Sylla dux fuit, adhuc armis rempubli-

A cam recuperare moliebatur. Horum bonorum
initiorum nondũ malos euentus habuit. Quid
ergo melius ciues illius urbis facere potuerunt?
quid honeſtius? quid fidelius? quid Romana
parentela dignius,quàm meliori cauſæ Roma-
norum ciuitatẽ ſeruare,& contra parricidã Ro
manæ reipublicæ portas claudere? At hoc eis in
quantum exitium uerterit,attẽdant defenſores
deorũ. Deſeruerint dij adulteros Iliumq; flam
mis Græcorum reliquerint,ut ex eius cineribus
Roma caſtior naſceretur: Cur & poſtea deſe-
ruerunt eandem ciuitatem Romanis cognatã,
non rebellantem aduerſus Romam nobilem fi
B liam,ſed iuſtioribus eius partibus fidem con-
ſtantiſsimam pijſsimamq; ſeruantem, eamq;
delendam reliquerunt, non Græcorum uiris
fortibus,ſed uiro ſpurciſsimo Romanorũ? Aut
ſi diſplicebat dijs cauſa partium Syllanarũ, cui
ſeruantes urbem miſeri portas clauſerãt, cur ei-
dem Syllæ tanta bona promittebant,& præ-
nunciabant? An & hinc agnoſcuntur adulato-
res felicium,potius q̃ infeliciũ defenſores? Nõ
ergo Ilium etiam tunc ab eis, cum desereretur
euerſum eſt. Nam dæmones ad decipiendum
ſemper uigilantiſsimi,quod potuerunt,fecerũt.
C [g]Euerſis quippe & incenſis omnibus cum oppi
do ſimulachris,ſolum Mineruæ ſimulachrum
ſub tanta ruina templi illius,ut ſcribit Liuius,in
tegrum ſteteſſe perhibetur. Non ut diceretur:
Dij patrij,quorũ ſemper ſub numine Troia
eſt,ad eorum laudem: ſed ne diceretur: Exceſſe
re omnes adytis ariſq; relictis dij,ad eorum de
fenſionem: Illud enim poſſe permiſsi ſunt, non
unde probarentur potentes,ſed unde præſen-
tes conuincerentur.

L. VIVES

a CErte enim.] Mortuo C. Mario in ſeptimo ſuo
conſulatu, C. Cinna P. Valerium Flaccum ſibi
collegam ſubrogauit, cui & Aſiam prouinciã,
D quam tunc Sylla cum imperio tenebat mandauit dua-
bus legionibus attributis. Hic Flaccus tum auaritia,
qua nihil peius odit exercitus,tum alijs uitijs militibus
inuiſus,à C. Fimbria legato Nicomediæ interemptus
eſt. Imperiúmque ipſe Fimbria conſenſu militari occu-
pauit, bellúmque cum Mithridate geſsit ſatis felici-
ter,ac parum abfuit,quo minus obſeſſum Pergami ca-
peret: quumq; in Phrygia ductaret exercitum, cogno-
uiſſetque Ilienſes Syllæ partes ſequi,per dolum in ur-
bem admiſſus, ut Appianus ſcribit,ſeu ui capta urbe,
ut Liuius, ciues & urbem totam crudeliter perdidit,
nullis neque ſacris, neque profanis parcens, annis
mille & quinquaginta poſteaquam à Græcis erat de-
leta. b Ciuilibus iam bellis.] Poſt primum bellum
ciuile Marianum antequam Sylla in Italiam rediret,&
partes omnino deleret. c A Fimbria.] Fuit hic per-
ditiſsimæ audaciæ homo, & ad quoduis facinus deſi-
gnandum

gnandum accõmodatiſsimus, qui Craſſum interemit, quiq; in funere C. Marij Q. Sceuulam uirum ornatiſsimum & ſanctiſsimum uulnerandum curauit. Et ubi ferrum non alte in corpus deſcendiſſe accepiſſet, diem illi dixit. admirantibus cunctis quod Pontifex maximus optimum totius ciuitatis ciuem accuſaret, & crimen expectantibus, dixit, ſe illum accuſare, quòd non totum telum corpore excepiſſet. Cicero eſt autor pro Roſcio Amerino. d Marianarum.] Cinnanarum potius. Sed tota illa factio Syllæ aduerſa dicta eſt Mariana.

e Ferocius.] Appianus ſcribit in Mithridatico, poſtridie eius diei, quo Ilium conflagrauit, Fimbriam ipſum ſuis oculis omnia diligenter eſſe ſcrutatũ, nunquid ſupereſſet integrum, ut illud quoq; dirueret & incenderet. Ita nullum Ilien. domicilium, nullum templum, ac ne ſtatua quidem ulla ſuperfuit. f Adhuc autẽ meliorum partium.] Saluſtius in Catilinario: Noſtra memoria uictor Sylla, quum Damaſippum, & alios huiuſcemodi, qui malo reipublicæ creuerant, iugulari iuſſit, quis non factum eius laudabat: homines ſceleſtos, factioſos, qui ſeditionibus rempublicam exagitauerãt, merito necatos aiebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Et ante L. Sylla armis recepta republica ex bonis initijs malus euentus habuit. Quod dictum Auguſtinus tangit. g Euerſis quippe.] Appianus etiam & Iulius Obſequens ſcribunt, Palladium inuentum eſſe illæſum poſt incendium. Seruius in ſecundo Aeneid. oſtenſum dicit à Fimbria, & Romam aduectum. Equidem demiror ſi iſtud idẽ eſt Palladiũ illud uetus Troianum, quod ab Aenea in Italiam portatum eſſe dicunt cum magnis dijs, & poſt Albam deletam collocatũ ab Hoſtilio rege in æde Veſtæ: quæ cum deflagraret, Metellus pontifex maximus Palladium ex incẽdio rapuit. ob quod factum magni ſunt illi poſtea honores habiti, idq; ſub recentem Rom. & Carthaginẽ. pacem primo Punico perfecto bello, ante Fimbriã plus centũ & quinquaginta annis. Nõ deſunt qui putent Aeneam relicto ſocijs Latinorum regno, in Phrygiam redijſſe cum Palladio: quorum opinio reiecta eſt à nobis alio loco. Verum Lacedæmonij quoq; credebant ſe Palladium illud Troianũ prope Leucippidarũ templum habere: quod Temon quidã decepto Ergiæo uno ex proſapia Diomedis Argis ſurripuit detulitq; Lacedæmonem. ad quod ſeruandũ Lacedæmones oraculo admoniti, Vlyſsi heroũ erexerũt. Sed id palladiũ eſt, quod diximus ab Vlyſſe & Diomede raptũ bello Troiano. Seruius multa palladia ſimilia eſſe à Mamurrio fabro facta, ne illud uerum cognoſceretur. Qua in re lapſum memoria Seruiũ nõ dubium eſt, & pro ancylibus poſuiſſe palladia.

Palladium

An debuerit dijs Iliacis Roma committi. Cap. VIII

Tis itaque Iliacis poſt Troiæ ipſius documentum, qua tandem prudẽtia Roma cuſtodienda cõmiſſa eſt? Dixerit quiſpiam, iam eos Romæ habitare ſolitos, quando expugnãte Fimbria cecidit Ilium. Vnde ergo ſtetit Mineruæ ſimulachrũ? Deinde ſi apud Romam erant, quando Fimbria deleuit Ilium, fortaſſe apud Ilium erant, quãdo à Gallis ipſa Roma capta & incenſa eſt. Sed ut ſunt auditu acutiſsimi motuq; celerrimi, ad uocem anſeris cito redierunt, ut ſaltem capitolinum collem qui remanſerat tuerẽtur. Cęterum ad alia defendenda ſerius ſunt redire commoniti.

An illam pacẽ, quę ſub Numę regno fuit, deos præſtitiſſe credendũ ſit. Cap. IX

I etiã Numam Põpiliũ ſucceſſorem Romuli adiuuiſſe credũtur, ut toto regni ſui tẽpore pacẽ haberet, [a]et Iani portas quę bellis patere aſſolent, clauderet: eo merito ſcilicet, quo Romanis multa ſacra cõſtituit. Illi uero homini pro tãto ocio gratulandũ fuit, ſi modo id rebus salubrib. ſciſſet impẽdere, & perniciosiſsima curioſitate neglecta, deũ uerum uera pietate perquirere. Nũc autem non ei dij cõtulerunt illud ociũ, ſed eum minus fortaſſe decepiſſent, ſi ocioſum minime reperiſſent. Quãto enim minus eũ occupatum inuenerũt, tanto magis ipſi occupauerũt. Nam quid ille molitus ſit, & quibus artibus tales deos, ſibi, uel illi ciuitati cõſociare potuerit, Varro prodit. Quod ſi domino placuerit, ſuo diligẽtius diſſeretur loco. Modo autem quia de beneficijs eorũ quæſtio eſt, magnũ beneficiũ eſt pax, ſed [b]dei ueri beneficiũ eſt plerunq; etiam ſicut Sol, ſicut pluuia, uitęq; alia ſubſidia ſuper ingratos & nequã. Sed ſi hoc tam magnũ bonũ dij illi Romæ uel Põpilio contulerunt, cur imperio Romano per ipſa tẽpora laudabilia id nunquã poſtea pręſtiterũt? An utiliora erãt ſacra cũ inſtituerentur, q̃ cũ inſtituta celebrarẽtur? Atqui tunc nondũ erãt, ſed ut eſſent, addebãtur: poſtea uero iam erant, quæ ut prodeſſent, cuſtodiebantur. Quid ergo eſt, quod illi quadraginta tres: uel ut alij uolunt, xxxix. anni in tanta pace tranſacti ſunt, regnante Numa: & poſtea ſacris inſtitutis, dijsq; ipſis qui eiſdem ſacris fuerant inuitati iam præſidibus atque tutoribus uix poſt tã multos annos ab urbe condita uſq; Auguſtũ unus pro magno miraculo cõmemoratur annus poſt primũ bellum Punicum, quo belli portas Romani claudere potuerunt.

L. VIVES

a Et Iani portas.] Iani cuius apta porta belli erat ſignũ, clauſa pacis undiq; cũ populo Ro. Hũc ad infimũ Argiletũ Numa Pompilius cõſtituit monumẽtũ pugnæ cũ Sabinis, in qua magna uis aquæ per eam portã erũpens Rom. inſcedẽtib. auxiliata eſt. Ideo ſtatutũ, ut uelut ad opẽ ferendã reſeratus eſſet bello Ianus. Macrob. I. Saturnal. Eã portã primus ipſe qui ædificarat, clauſit. Secũdo Manlius poſt primũ Punicũ bellum. Tertius Octauius Auguſtus. Liuius libro primo. b Dei ueri beneficiũ eſt.] Ideo Chriſtus ſeruator noſter

Ianus

eam

eam pacem ſuis diſcipulis impartitur, quam mundus dare non poteſt. c Vnus pro magno miraculo.] Tito Manlio Torquato, & Caio Attilio Coſſ. Si Eutropio creditur hiſtorico non malo. Hi conſules poſtquam de Sardis triumpharunt, pace undiq; terra, & mari parta Ianum Quirinũ clauſerunt, quod poſt menſes aliquot eſt rurſum reſeratum, A. L. Poſthumio Albino. & Cn. Fuluio Centimalo, uel ut alij Sp. Carbilio Coſs. bello Illyrico.

An optandũ fuerit, quod tanta bellorum rabie Romanorũ augeretur imperiũ, cum eo ſtudio, quo ſub Numa auctum eſt, & quietum eſſe potuit & tutum. Cap. x

N reſpondẽt, quod niſi aſsiduis ſibique continuo ſuccedentibus bellis A Romanum imperium tam longe lateq; non poſſet augeri, & tam grandi gloria diffamari? Idonea uero cauſa, ut magnum eſſet imperium, cur eſſe deberet inquietum? Nonne in corporibus hominũ ſatius eſt modicam ſtaturam cum ſanitate habere, quam ad molem aliquam giganteam perpetuis afflictionibus peruenire, nec cum perueneris requieſcere: ſed quanto grandioribus membris, tanto maioribus agitari malis? Quid autẽ mali eſſet, ac non potius plurimum boni, ſi ea tempora perdurarent: quę perſtrinxit Saluſtius, ubi ait, Igitur initio reges, [a]nam in terris nomen imperij id primum fuit, diuerſi: pars ingenium, alij corpus exercebãt: etiam tum uita hominum ſine cupiditate agitabatur, ſua cuiq; ſatis placebant? Aut ut tam multum augeretur imperium debuit fieri quod Vergilius deteſtatur, dicens:

[b]Deterior donec paulatim ac decolor ætas
Et belli rabies, & amor ſucceſsit habendi?

Sed plane pro tantis bellis ſuſceptis & geſtis iuſta defenſio Romanorum eſt: quod irruẽtibus ſibi importune inimicis reſiſtere cogebat, non D auiditas adipiſcendæ laudis humanę, ſed neceſſitas tuendæ ſalutis & libertatis. Ita ſit plane. Nam poſtquam res eorum, ſicut ſcribit ipſe Saluſtius, legibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatisq; pollens uidebatur: ſicuti pleraque mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta eſt. Igitur reges populiq; finitimi bello eos tentare, pauci ex amicis auxilio eſſe. Nã cæteri metu perculſi longe à periculis aberant. At Romani domi militiæq; intenti feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obuiam ire: liber-

A tatem, patriam, parentesq; armis tegere. Poſt ubi pericula uirtute propulerãt, ſocijs atq; amicis auxilia portabãt, magisq; dandis quàm accipiendis beneficijs amicitias parabant. Decenter his artibus Roma creuit. Sed regnante Numa, ut tam longa pax eſſet, utrum irruebant improbi, belloq; tentabãt, an nihil eorum fiebat, ut poſſet pax illa perſiſtere? Si enim bellis etiam tum Roma laceſſebatur, nec armis arma obuia ferebãtur: quibus modis agebatur, ut nulla pugna ſuperati, nullo Martio impetu territi ſedarẽtur inimici: his modis ſemper ageretur, ut ſemper Roma clauſis Iani portis pacata regnaret. B Quod ſi in poteſtate non fuit, non ergo Roma pacẽ habuit, quãdiu dij eorũ, ſed quãdiu homines finitimi circũquaq; uoluerũt: qui eam nullo bello prouocauerũt: [c]niſi forte dij tales etiam id homini uendere audebunt, quod alius homo uoluit ſiue noluit. Intereſt quidẽ iam uitio proprio malas mentes quatenus ſinantur iſti dæmones uel terrere uel excitare. Sed ſi ſemper hoc poſſent, nec alia ſecretiore poteſtate contra eorum conatum ſæpe aliter ageretur, ſemper in poteſtate haberent pacem bellicasq; uictorias, quæ ſemper ferè per humanorum animorum C motus accidunt.

L. VIVES

a NAm in terris nomen imperij.] Sic etiam Iuſtinus in primo, Herodotus & Plinius. Hoc inſtitutum in Aegypto primum repertum: apud quos Menes primus rex fuerit, referunt. Quanquã ante hunc regnaſſe Oſiridem & Horũ, & alios nonnullos deos Diodorus perhibet. Noſtræ ſacræ literæ Nẽbroth filium Chuſi, primum regem fuiſſe perhibent, & Babylone imperaſſe. Rex primus b Deterior donec.] Quinq; hominum ætates Heſiodus finxit in opere, cui titulus ἔργα καὶ ἡμέραι. quem locum hunc in modum orditur,

θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι.
Χρύσεον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
Ἀθάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.
Οἳ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν.

D Hunc ſecuti ſunt Vergilius, Ouidius, & reliqui poetæ. Hominũ quinque ætates Primam ætatem aiunt fuiſſe auream ſub Saturno, ſine bellis, magna concordia generis humani, ſine litibus, ſine querelis: quæ Saturnia tempora nominantur. Altera eſt argentea, ſub Ioue: cum bella pullulaſcerent, & curæ & fraudes, & odia. Tertia eſt ænea, cum genus mortalium totum undique bellis concuteretur, cruenta que eſſent omnia. Quarta heroum ſemideorum, quorum animi iuſtitiæ quidem erant dediti, ſed inſano ardore belligerandi flagrabant. Quinta eſt ferrea, in qua nullus malorum eſt modus: cuncta ſeſe uelut effractis carceribus in genus humanum ſimul effuderunt, apertæ fraudes, aperta odia, & bella capitalia, cædes, rapinæ, incendia, uaſtationes. c Niſi forte dij tales uendere.] Niſi forte tam mali ac impudentes ſint illi dij, ut pro beneficio id uẽdant hominibus, quod ex uoluntate cuiuſquã eſt profectũ, & pro eo tanquam à ſe dato

dato gratiam repoſcant: cum ſit potius muneris alieni. [illegible] tum eſt ſumus profundamento.

De ſimulachro Cumani Apollinis, cuius fletus creditus eſt cladem Græcorum, quibus opitulari nõ poterat, indicare. Cap. XI

a VAS tamen plerunq; contra eorũ fieri uoluntatem, non ſolum fabulę multa mẽtientes, & uix ueri aliquid uel indicantes, uel ſignificantes, ſed etiam ipſa Romana cõfitetur hiſtoria. [a]Necq; enim aliunde Apollo ille Cumanus, cum aduerſus, Achæos [b]regemq; Ariſtonicum à Romanis bellaretur, quatriduo fleuiſſe nũciatus eſt: quo prodigio haruſpices territi, cum id ſimulachrum in mare putauiſſent eſſe proijciẽdum, Cumani ſenes interceſſerunt atq; retulerũt tale prodigium, [c]& Antiochi, [d]& Perſis bello in eodem apparuiſſe figmento. C Et quia Romanis feliciter prouenuiſſet, ex ſenatuſconſulto eidem Apollini ſua dona eſſe miſſa teſtati ſunt. Tunc uero peritiores acciti haruſpices reſpõderunt, ſimulachri Apollinis fletum ideo proſperum eſſe Romanis, quoniam [e]Cumæ colonia Græca eſſet, ſuiſq; terris unde accitus eſſet, id eſt ipſi Græciæ luctum & cladem Apollinẽ ſignificaſſe plorantem. Deinde mox regem Ariſtonicum uictum & captum eſſe nũciatum eſt, quem uinci uniq; Apollo uolebat & dolebat: & hoc ſui lapidis etiam lachrymis indicabat. Vnde non uſq;quaq; incongrue, quamuis fabuloſis, tamen ueritatis ſimilibus mores dęmonum deſcribuntur carminibus Poetarum. D Nam Camillam Diana doluit apud Vergilium: & Pallantem moriturum Hercules fleuit. Hinc fortaſsis & Numa Pompilius pace abundans: ſed quo donante neſciens, nec requirens: cum cogitaret ocioſus, quibus nam dijs tuendam Romanam ſalutem regnumq; committeret: nec uerũ illum, atq; omnipotentem ſummum deum curare opinaretur iſta terrena: atq; recoleret Troianos deos, quos Aeneas aduexerat: neq; Tro A ianum, neq; Lauuienſe ab ipſo Aenea conditum regnum diu conſeruare potuiſſe, alios pro uidendos exiſtimauit, quos illis prioribus, ſiue qui cum Romulo iam Romam tranſierant, ſiue quandoq; Alba euerſa fuerant trãſituri, uel tanquam fugitiuis cuſtodes adhiberet, uel tanquã inualidis adiutores.

L. VIVES

a NEcq; enim aliunde Apollo ille Cumanus.] Attalus Aſiæ rex teſtamento populum Romanũ hæredem fecerat regni. Id Ariſtonicus Eumenis Attali fratris filius ex cõcubina genitus præoccupauit: hinc bellum eſt ei indictum: miſſus eo Licinius Craſſus cos. & Pont. max. uictus eſt ab Ariſtonico. M. Perpenna conſul inſequentis anni, audita Craſſi fortuna, magnis itineribus in Aſiam uenit, uictumq; acie Ariſtonicum fame domitum, in deditionẽ Stratonicæ, quò poſt prælium confugerat, cepit, Romamq; miſit. Romanis Nicomedes Bithyniæ, Mithridates Ponti, Ariarathes Cappadociæ, Pylemænes Paphlagoniæ, reges fauebãt: Ariſtonico Achaia. b Regemq; Ariſtonicum.] Hæc Apollinis lachrymatio cõtigit Appio Claudio, M. Perpenna coſs. ut Iulius Obſequens narrat in fragmento libri De prodigijs. Inquit enim, Ap. Claudio M. Perpenna coſſ. Publius Craſſus aduerſus Ariſtonicum dimicans occiſus. Apollinis ſimolachrũ lachrymauit per quatriduum. Vates portenderunt Græciæ fore exitiũ, unde deductum eſſet: ſacrificatum tum à Romanis, donaq; in templo poſita. Hæc ille. Fletus ſimulachrorum malũ aliquod prænunciabant his, quibus fauerẽt, ut fletus Iunonis Soſpitæ Lauinij L. Aemilio Paulo, Gn. Bębio Pamphilo coſſ. ingens peſtilentia ſecuta. Sic Lucanus in prodigijs bellorum ciuilium: Indigetes fleuiſſe deos, urbiſq; laborem Teſtatos ſudore lares. c Et Antiochi.] Syriæ regis, quem L. Cornelius Scipio Aphricani frater uicit. Liuius fuſe decade quarta. d Et Perſidis bello.] Alij Xerxis, melius Perſæ Philippi filij Macedonum regis, quẽ intra paucas horas deuicit L. Aemilius Paulus bello Macedonico ſecundo. Plutarchus in uita Aemilij Pauli, & alij. e Quoniam Cumana Colonia.] Vel Cumæ colonia, Chalcidienſes & Cumæi, ut eſt apud Strabonẽ lib. v. populi Græciæ magna olim claſſe in Italiam nauigarunt, appulſiq; littori Campano, urbem ibi condidere: duces erant Cumæorum Hippocles, Chalcidienſium Megaſthenes: ij pacti ſunt inter ſe, ut alteri coloniam poſsiderent gentis, alteri nomen darent. Ita factum eſt: Cumæ dicuntur, & colonia eſt Chalcidica. Vergilius in ſexto de Cumis, Chalcidicaq; leuis tandem ſuperaſtitit arce. Hanc urbem Strabo affirmat cunctas & Italiæ & Siciliæ urbes uetuſtate antecedere.

Ariſtonicus — *Craſſus occiſus* — *Sudantes dij* — *Antiochus* — *Cumæ*

Quantos ſibi deos Romani præter conſtitutionem Numæ adiecerint, quorum eos numeroſitas nihil iuuerit, Cap. XII

N EC his ſacris tamen Roma dignata eſt eſſe contenta, quæ tam multa illic Pompilius conſtituerat: nam ipſius ſummum templum nondũ habebat Iouis. [a]Rex quippe Tarquinius ibi capitolium fabricauit. [b]Aeſculapius au-

h tem

tem ab Epidauro abiuit Romã,[c] ut peritiſsimus medicus in urbe nobiliſsima artem glorioſius exerceret. Mater etiã deũ [d] neſcio unde à [e] Peſsimunte. Indignũ enim erat, ut cũ eius filius iam colli Capitolino præſideret, adhuc ipſa in loco ignobili latitaret. Quæ tamen ſi omnium deorum mater eſt, non eſt ſecuta ſolum Romam quoſdam filios ſuos, uerum & alios præceſsit etiam ſecuturos. Miror ſanè ſi ipſa peperit Cynocephalum,[f] qui longe poſtea uenit ex Aegypto.[g] Vtrum etiam dea Febris ex illa nata ſit,[h] uiderit Aeſculapius [i] ꝓnepos eius. Sed undecunque nata ſit, non opinor audebunt eam ignobilem dicere dij peregrini [k] deam ciuem Romanam. Sub hoc tot deorũ ꝓſidio, quos numerare quis poteſt, indigenas & alienigenas, cœlites, terreſtres, infernos, marinos, fontanos, fluuiales: & ut Varro dicit, certos atque [l] incertos, in omnibusque generibus deorum ſicut in animalibus mares & fœminas: Sub hoc ergo tot deorum præſidio conſtituta Roma, non tam magnis & horrẽdis cladibus, quales ex multis paucas commemorabo, agitari affligique debuit. Nimis enim multos deos [m] grandi fumo ſuo,[n] tanquam ſigno dato ad tuitionem congregauerat: quibus templa, altaria, ſacrificia, ſacerdotes inſtituendo atque præbendo: ſummum uerum deũ, cui uni hæc rite geſta debentur offenderet. Et felicior quidẽ cum paucioribus uixit. Sed quanto maior facta eſt, ſicut nauis nautas, tanto plures adhibendos putauit: credo deſperans pauciores illos, ſub quibus in comparatione peioris uitæ melius uixerat, non ſufficere ad opitulandum grãditati ſuæ. Primo enim ſub ipſis regibus excepto Numa Pompilio, de quo iam ſupra locutus ſum, quantum malum diſcordioſi certaminis fuit, quod fratrem Romuli coegit occidi?

L. VIVES

a Rex quippe Tarquinius.] Tarquinius Sũpbus. Liuius lib. i. b Aeſculapius.] Bello Samnitico ex Epidauro Romã eſt aduectus à Quinto Ogolnio legato, anguis mãſueti ſpecie: trãſnauitque in inſulam Tiberis, ubi ei templũ eſt extructũ, & feriæ Calẽd. Ianuarijs datæ. Porrò Epidaurus, quæ ante Epitaurus: ut ſcribit Strabo, oppidum eſt in Achaia ſupra Corinthum orientali littore: quod Saroniũ uocat Plinius, inclytũ Aeſculapij tẽplo quod ſuo in agro habet, quinque paſſuum milibus ab urbe. c Vt peritiſsimus medicus.] Aeſculapij tres fuerunt Ciceroni. Primus Apollinis filius, quẽ Arcades colunt. Secundus, ſecundi Mercurij, Valentis & Pheronidis filij frater, is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. Tertius Arſippi & Arſinoæ, qui primus purgationẽ alui, dẽtiſque euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe à Luſio flumine ſepulchrum, & lucus oſtenditur. Aeſculapium illum nobilem medicum Tarquitius de illuſtribus uiris diſſerens, ſicut eſt apud Lactantium, ait incertis parentibus natum expoſitum, & à uenatoribus inuentum, canino lacte nutritum, Chironi traditum, didiciſſe medicinam, fuiſſe autem Meſſenium, ſed Epidauri habuiſſe. Hippocrates Cous bellum cui naucula nomen eſt, ſcripſiſſe illum refert, ut nos in philoſophiæ initijs diximus. Cornelius Celſus in deorum numerũ receptum tradit, cum medicinã adhuc rudem paulo ſubtilius excoluiſſet. d Neſcio unde nata.] Ignobile erat eius genus, ut Saturni fratris. Nam Opem hanc dicunt fuiſſe, idcirco filij Cœli ſunt habiti, quòd eorum ignoraretur origo cũ tamen magni & in admiratione hominum eſſent. Eos uero qui ſunt tales, de cœlo deſcendiſſe uulgus ferunt. e Prænestinum montem.] Locus hic eſt in omnibus exemplaribus, quæ quidem uidere mihi cõtigit mendoſus. Alibi ſic, Mater etiã deũm neſcio unde à Peſsimunte monte. ſed ſatius erit pro Præneſtinũ legere Palatinũ. Nã in palatio locata eſt magna deũm mater è mari aduecta Romã. Liuius lib. xxxvi. & Victor in urbis regionibus. f Qui longe poſtea.] Sacra Aegyptia Romam eſſe introducta temporibus Syllæ ſignificat Apuleius in Metamorphoſi, hoc eſt, cẽtum amplius annis poſtquã mater deũm eſt Romam tranſlata. Sed L. Piſo & A. Gabinius coſſ. edicto ſanxerunt, ne in Capitolio eſſent: tametſi hoc ſequentibus temporibus eſt abolitũ. Tertullianus in Apologetico. g Vtrum etiam dea Febris.] Alibi utrum etiam deus Februus ex illa natus ſit: quod non congruit, cũ Februus ſit Pluto, cui Februario menſe ſacrificatur, à purgatione dictus, de quo non dubitatur. Sed & legendum eſſe Febrim oſtendit, quod illico additur, uiderit Aeſculapius, & alia quæ ſequunt. h Viderit Aeſculapius.] Fscete, quia medicus. i Pronepos.] Quia Apollinis filius, hic Iouis, Iuppiter Opis. k Deam ciuem Romanam.] Et hoc falſum. Nam Romani Febrẽ deam finxerunt. l Incertos.] Nam ſunt quidam de quorũ diuinitate nõ ſatis conſtat, quales ſunt Panes, Syluani, Nymphæ. Ouidius in primo Meta. uerbis Iouis,

Sunt mihi ſemidei, ſunt ruſtica numina Fauni,
Et nymphæ, Satyrique, & monticolæ Syluani.
Quos quoniam nondum cœli dignamur honore,
Quas dedimus certe terras habitare ſinamus.

Eiuſmodi ſunt & Hippolytus, & Corybantes, & Attys, & Sabbazius, quos Lucianus [illegible] & [illegible] uocat. i. inquilinos deos, & ambiguos. m Grãdi fumo ſuo.] Sacrificiorũ, uel uanitate, ut ad allegoriã fumi alludat. Nã fumus pro re uana atque inani ſolet accipi: unde illud, fumos uẽdere. n Tanquã ſigno dato.] Bellicis aut ſuſpectis tẽporib. in æditis ſpeculis faſces lignorũ prætenuiũ, perque ſiccorũ ponũt ſpeculatores, ut ſi quis uel ſubitus hoſtiũ aduentus emineat, uel terror aliquis exiſtat, poſsint quam primũ faſcib. incẽſis, & ſuos, & uicinos certiores facere. [illegible] Græci id genus faſciũ uocãt, quibus interdũ ad centeſimũ lapidem intra ſemihorulã ſignificat, ut amici ad ꝓpellendũ periculũ poſſint in tẽpore succurrere: poteſt etiã intelligi hoc ſignum quod Auguſtinus dicit, de ſigno quod in prælio ſolet dari.

Aeſculapius

Quo iure, quo fœdere Romani obtinuere prima coniugia. Cap. XIII.

QVOMODO nec Iuno, quæ cum Ioue ſuo iam fouebat Romanos rerũ dominos gentemque togatam, nec Venus ipſa Aeneadas ſuos potuit adiuuare: ut bono & æquo more cõiugia mere-

mererentur, cladesq́ tanta irruit huius inopię,
ut ea dolo raperent, moxq́ compellerentur pu-
gnare cum ſoceris: & miſeræ fœminæ non-
dum ex iniuria maritis cōciliatæ, iam parentum
ſanguine dotarentur. At enim uicerunt in hac
conflictatione Romani nicinos ſuos. Quantis
& quàm multis utrinque uulneribus ac funeri-
bus, tam propinquorum quàm confinium iſtę
uictoriæ conſtiterunt? [a] Propter unum Cæſa-
rem ſocerum, & unum generum eius Pompei-
um: iam mortua Cæſaris filia uxore Pompeij,
quanto & quàm iuſto doloris inſtinctu, Luca-
nus exclamat: Bella [b] per Emathios plusquàm
ciuilia campos, Iusq́ datum ſceleri canimus.
Vicerunt ergo Romani, ut ſtrage ſocerorum
manibus cruentis ab eorum filiabus amplexus
miſerabiles extorquerent: nec illæ auderent fle-
re patres occiſos, ne offenderent uictores ma-
ritos: quæ adhuc illis pugnantibus [c] pro qui-
bus facerent uota, neſciebant. Talibus nuptijs
populum Romanum non Venus, ſed Bellona
dotauit: [d] aut fortaſsis Alecto illa infernalis fu-
ria, iam eis fauente Iunone, plus in illos habuit
licentiæ, quàm cum eius precibus contra Aene-
am fuerat excitata. [e] Andromache felicius capti-
uata eſt quàm illa coniugia Romana nupſerūt:
licet ſeruiles, tamen poſt eius amplexus nullum
Troianorum Pyrrhus occidit. Romani autem
ſoceros interficiebant in prælijs, quorum iam
filias amplexabantur in thalamis. Illa uictori
ſubdita, dolere tantum ſuorum mortem po-
tuit, non timere. Illæ ſociatæ bellantibus, pa-
rentum ſuorum mortes procedentibus uiris ti-
mebant, redeuntibus dolebant, nec timorem
habentes liberum, nec dolorem. Nam propter
interitum ciuium, propinquorum, fratrum, pa-
rentum, aut pie cruciabantur, aut crudeliter læ-
tabantur uictorijs maritorum. Huc accedebat
quod ut ſunt alterna bellorum, aliquæ paren-
tum ferro amiſerunt uiros, aliæq́ utrorumque
ferro & parentes & uiros. Neque enim & apud
Romanos parua fuerunt illa diſcrimina. Siqui-
dem ad obſidionem quoque peruentum eſt ci-
uitatis, clauſisq́ portis ſe tuebantur. [f] Quibus
dolo apertis admiſsisq́ hoſtib. intra mœnia,
[g] in ipſo foro ſcelerata & nimis atrox inter gene-
ros ſocerosq́ pugna cōmiſſa eſt. Et raptores illi
etiā ſuperabantur, & crebro fugientes intra do-
mos ſuas, [h] grauius fœdabant priſtinas, quāuis
& ipſas pudendas lugendáſque uictorias. Hic

A enim Romulus de ſuorū iam uirtute deſperās,
[i] Iouem rogauit ut ſtarent, [k] atq́ ille hac occaſio-
ne nomen Statoris inuenit. [l] Nec finis eſſet tan-
ti mali, niſi raptæ illæ laceratis criminibus emi-
carent, & prouolutæ parentibus iram eorum iu-
ſtiſsimā, non armis uictricibus, ſed ſupplici pie-
tate ſedarent. Deinde T. Tatium regem Sabi-
norum, ſocium regni Romulus ferre compul-
ſus eſt, germani conſortis impatiens: [m] ſed quā-
do & iſtū diu toleraret, qui fratrem geminūq́
non pertulit? Vnde & ipſo interfecto, ut maior
deus eſſet, regnū ſolus obtinuit. Quæ ſunt iſta
iura nuptiarum, quæ irritamenta bellorū, quæ
B fœdera germanitatis, affinitatis, ſocietatis, diui-
nitatis? Quæ poſtremo ſub tot dijs tutoribus
[n] uita ciuitatis? Vides quanta hinc dici & quàm
multa poſſent, niſi quæ ſuperſunt noſtra cura-
ret intentio, & ſermo in alia feſtinaret.

L. VIVES

a PRopter unum Cæſarem.] Iulia unica C. Cæſaris filia Cn. Pōpeio magno nupſit. hæc grauida è partu obijt, patre bellū in Gallia gerente. Deinde ſocer & gener geſſerūt bellū ciuile. b Per Emathios.] *Emathia* Emathiam antea quæ poſtea Macedonia fuit, dictā eſſe, autor eſt Plinius lib. iiij. In hac Pompeius & Cæſar concurrerunt. c Pro quibus facerent uota.] Ouidius tertio Faſtorum de Sabinis, quum in procinctu eſſent
C acies Romanorum & Sabinorum. Mars loquitur:

Conueniunt nuptæ dictam Iunonis in ædem,
  Quas inter mea ſic eſt nurus auſa loqui.
O pariter raptæ, quoniam hoc commune tenemus,
  Non ultra lentæ poſſumus eſſe piæ.
Stant acies, ſed utra dij ſunt pro patre rogandi:
  Eligite, hinc coniunx, hinc pater arma tenet.
Quærendum eſt, uiduæ fieri malitis an orbæ.

d Aut fortaſsis Alecto.] Tres furiæ Alecto Tiſiphone & Megæra Acherontis & Noctis fuiſſe filiæ dicūtur. *Alecto* Alecto iras, odia, turbas, ſeditiones, rixas, bella, cædes in genere humano excitat

Quæ poſsit unanimes armare in prælia fratres,
Atq́ odijs uerſare domos.

Hanc aduerſus Troianos Iuno ſtimulat Aeneid. vij.
e Andromache.] Hectoris coniunx Eetionis Thebarum Ciliciæ regis filia. Hanc poſt euerſum Ilium uxorem duxit Pyrrhus Achillis filius. f Quibus do-
D lo apertis.] Arci Romanæ præerat Sp. Tarpeius: huius filiam Tarpeiam uirginem magnis promiſsis corrupit Tatius rex Sabinorum: ut quum petitum aquam exiret, armatos in arcem admitteret. Ipſa ſe facturam promiſit, ſi quod in læuis omnes geſtarent, ſibi daretur. Accepit conditionem rex, & quum intus iam eſſent, uirginem ſcutis obrutam interemerunt. Hæc enim in læuis geſtabant, quum de aureis armillis ſenſiſſet, quas in ſiniſtris brachijs habebant. Plutarchus in Parallelis hoc Albanis, non Sabinis, contigiſſe ſcribit, ex Ariſtide Mileſio. Sed ego Latinis ſcriptoribus Liuio, Fabio, Piſoni, Cincio, etiam Dionyſio Græco magis accedo. g In ipſo foro.] Inter colles Capitolinum & palatinum eſt pugnatum. h Grauius fœdabant priſtinas.] Non de Sabinis uictorias, ſed de Ceninenſibus, Cruſtuminis & Antennatibus. i Iouem rogauit ut ſtarent.] Liuius libro primo uerbis Romuli, ſuis fugiētibus: At

Tarpeia uirgo

tu pater deûm hominũq; hinc ſaltem arce hoſtes, deme
terrorẽ Romanis fugamq; fœdam ſiſte. Hic ego tibi tem
plum Statori Ioui, quod monumẽtum ſit poſteris, tua
præſenti ope ſeruatã urbẽ eſſe uoueo. Hæc ille. k Atq;
Stator ille occaſione Statoris.] A ſiſtendo, niſi forte ab ſtãdo:
id eſt, erigendo: quoniam cõciderant Romanorum ani/
mi. Cicero Iouem hunc cuſtodem imperij Romani fre/
quenter nominat. Credo quia eius templũ erat ſuæ do/
mui uicinum. Diuus Hieronymus Iouem Statorem ſta
re dicit nõ quod ideo dictum Statorem putet, quòd re/
ctus ſtet, ſed quòd Iupiter tonans, ſicut annotauit Her/
molaus Barbarus, ſedens fingatur in antiquis monetis
ac ſimulachris: ſtator uero ſtans tanquam erectus ad fe
rendam opem. Seneca in iiij. De beneficijs libro altiorẽ
reddit cauſam cur ſtator dicatur: Non, inquit, quemad
modum hiſtorici tradiderunt, ex eo quod poſt uotum
ſuſceptum acies Romanorum fugientiũ ſtetit, ſed quod
ſtant beneficio eius omnia, ſtator ſtabilitorq; eſt. Cicero
nõ diſsimiliter. Atq; etiam Iouem quũ Opt. max. dici/
mus, cumq; eũdem ſalutarem, hoſpitalem, ſtatorẽ, hoc
intelligi uolumus, ſalutẽ omnium in eius eſſe tutela, ue/
rum uterq; Stoico more. Nam apud Ciceronem ea uer
ba, quæ citaui, loquitur Cato Stoicus iij. De finibus.
Stoici ad altiores intellectus hæc omnia de dijs reuoca/
bant. l Nec finis eſſet tanti mali.] Media pugna ra/
ptæ paſsis crinibus inter duas acies ſe coniecerunt. Et
hinc uiros, inde parentes ad concordiam precibus & la
chrymis adduxerunt. Ita intermiſſo prælio fœdus eſt
ictum, Sabini in ciuitatem admiſsi, & Tatius in partem
regni. m Sed quando & iſtum.] Laurentes Titum
Tatium Lauini interfecerunt, quinto anno poſt q; cœ/
piſſet regnare cum Romulo, quòd ab eius propinquis
legati ſui eſſent pulſati. Romulus eam rem lætus acce/
pit. n Iura ciuitatis.] In uetuſtis exemplaribus, in
altero eſt uita, in altero uitæ ciuitatis. utrunque argu/
tius quàm iura.

De impietate belli, quod Albanis Ro
mani intulerunt, & de uictoria domi/
nandi libidine adepta. Cap. XIIII

Q VID deinde poſt Numã ſub alijs
regibus? Quanto malo, non ſolum
ſuo, ſed etiam Romanorum, in bel
lum Albani prouocati ſunt? quia ui
delicet pax Numę tam longa uiſue
rat, q; crebræ ſtrages Romani Albaniq; exerci
tus fuerunt, & utriuſq; cõminutio ciuitatis. a Al/
ba nanq; illa, quam filius Aeneæ creauit Aſca/
nius, Romæ mater propior ipſa q; Troia à Tul
lo Hoſtilio rege prouocata cõflixit. Cõfligens
autem & afflicta eſt & afflixit, donec multorũ
tæderet pari defectione certaminum. Tũc euen
tum b belli de Tergeminis hinc atq; inde fratri/
bus placuit experiri: à Romanis tres Horatij,
ab Albanis autem tres Curiatij proceſſerunt: à
Curiatijs tribus duo Horatij, ab uno autẽ Ho
ratio tres Curiatij ſuperati & extincti ſunt. Ita
Roma extitit uictrix, ea clade etiam in certami/
ne extremo, ut de ſex uiuis unus rediret domũ.
Cui damnũ in utriſq;? Cui luctus niſi Aeneæ
A ſtirpi, niſi Aſcanij poſteris, niſi proli Veneris,
niſi nepotibus Iouis? Nam & hoc plus q; ciuile
bellum fuit, quãdo filia ciuitas cum ciuitate ma/
tre pugnauit. c Acceſsit aliud huic Tergemino/
rum pugnæ ultimæ atrox atq; horrendũ ma/
lum. Nam ut erãt ambo populi prius amici, ui/
cini quippe atq; cognati, uni Curiatiorum de/
ſponſata fuerat Horatiorum ſoror: hæc poſt/
ea q; ſponſi ſpolia in uictore fratre conſpexit,
ab eodem fratre quoniam fleuit, occiſa eſt. Hu/
manior huius unius fœminę, quàm uniuerſi po
puli Romani mihi uidetur fuiſſe affectus. Illa
B quem uirum iam fide media retinebat, aut for/
te etiam ipſum fratrem dolens, qui eum occide
rat, cui ſororem promiſerat, puto quod non cul
pabiliter fleuerit, Vnde enim apud Vergilium
d pius Aeneas laudabiliter dolet, hoſtem etiam
ſua peremptum manu. Vnde Marcellus Syra/
cuſanam ciuitatem recolens, eius paulo ante cul
men & gloriam ſub manus ſuas ſubito conci/
diſſe, communem cogitans conditionem flen/
do miſeratus eſt. Quæſo ab humano impetre/
mus affectu, ut fœmina ſponſum ſuum à fratre
ſuo peremptum ſine crimine fleuerit, ſi uiri ho/
ſtes à ſe uictos etiam cum laude fleuerunt. Er/
C go ſponſo à fratre illatam mortem quando fœ
mina illa flebat, tunc ſe contra matrem ciuitatẽ
tanta ſtrage bellaſſe, & tanta hinc & inde co/
gnati cruoris effuſione uiciſſe Roma gaude/
bat. Quid mihi obtenditur nomen laudis, no/
menq; uictoriæ? Remotis obſtaculis inſanæ
opinionis, facinora nuda cernantur, nuda pen/
ſentur, nuda iudicentur. Cauſa dicatur Albæ,
ſicut Troiæ adulterium dicebatur. Nulla talis,
nulla ſimilis inuenitur. Tantum ut deſides mo/
ueret Tullus in arma uiros, & iam deſueta triũ/
phis Agmina. Illo itaque uitio tantum ſcelus
perpetratum eſt ſocialis belli atque cognati.
D Quod uitium Saluſtius magnum tranſeunter
attigit, Cum enim laudans breuiter antiquiora
commemoraſſet tempora, quando uita homi/
num ſine cupiditate agitabatur, & ſua cuique
ſatis placebant: Poſtea uero, inquit, quàm e in
Aſia Cyrus in Græcia Lacedæmonij & A/
thenienſes, cœpere urbes atque nationes ſubi/
gere, libidinem dominandi cauſam belli ha/
bere, maximam gloriam in maximo impe/
rio putare, & cætera quæ ipſe inſtituerat dice/
re, Mihi hucuſque ſatis ſit eius uerba poſuiſſe.
Libido iſta dominandi magnis malis agitat,
&

& conterit genus humanum. Hac libidine Roma tunc uicta Albam ſe uiciſſe triumphabat, et ſui ſceleris laudem gloriam nominabat. Quoniam laudatur, inquit ſcriptura noſtra, peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & qui iniqua gerit benedicitur. Fallacia igitur tegmina & deceptoriæ dealbationes auferantur à rebus, ut ſyncero inſpiciãtur examine. Nemo mihi dicat, magnus ille atq; ille, quia cum illo & illo pugnauit, & uicit. Pugnant etiam gladiatores, uincunt & ipſi: [f] habet præmia laudis, & illa crudelitas. Sed puto eſſe ſatius cuiuslibet inertiæ pœnas luere, quàm illorum armorum gloriam quærere. Et tamen B ſi in arenam procederent pugnaturi inter ſe gladiatores, quorum alter filius, alter pater eſſet, tale ſpectaculum quis ferret? quis non auferret? Quomodo ergo glorioſum alterius matris, alterius filiæ ciuitatis, inter ſe armorũ potuit eſſe certamen? An ideo diuerſum fuit quòd arena ulla non fuit, & latiores campi non duorũ gladiatorum ſed in duobus populis, multorum funeribus implebantur: [g] nec amphitheatro cingebantur illa certamina, ſed uniuerſo orbe, & tunc uiuis & poſteris quouſq; iſta fama porrigitur, impiũ ſpectaculum præbebatur? Vim tamen C patiebantur ſtudij ſui dij illi præſides imperij Romani, et talium certaminũ tanquã theatrici ſpectatores, donec Horatiorum ſoror propter Curiatios tres peremptos, etiam ipſa tertia ex altera parte fraterno ferro duobus fratribus adderetur, ne minus haberet mortium etiam Roma quæ uicerat. [h] Deinde ad fructum uictoriæ Alba ſubuerſa eſt. Vbi poſt Iliũ quod Græci euerterũt, & poſt Lauinium ubi rex Latinus Aeneam regem peregrinum atq; fugitiuũ conſtituerat, tertio loco habitauerant numina illa Troiana. Sed more ſuo etiam inde iam fortaſſe emigrauerant, ideo deleta eſt. Diſceſſerant uide-D licet omnes adytis ariſq; relictis dij, quibus imperium illud ſteterat. Diſceſſerãt ſanè ecce iam tertio, ut eis quarta Roma prouidentiſsime crederetur. Diſplicuerat & Alba, ubi Amulius expulſo fratre, & Roma placuerat, ubi Romulus occiſo fratre regnauerat. Sed antequam Alba dirueretur, transfuſus eſt, inquiunt, populus eius in Romam, ut ex utraque una ciuitas fieret. Eſto ita factum ſit, urbs tamen illa Aſcanij regnum, & tertium domiciliũ Troianorum deorum, ab urbe filia mater euerſa eſt. Vt aũt belli reliquiæ è duobus populis unum facerent miſe- A rabile coagulũ, multus ante fuſus utriuſq; ſanguis fuit. Quid iam ſingulatim dicam ſub cæteris regibus toties eadem bella renouata, quę uictorijs finita uidebantur, & tantis ſtragibus iterum atq; iterum cõfecta, iterum iterumq; poſt fœdus & pacẽ inter generos & ſoceros & corũ ſtirpem poſteroſq; repetita? Non paruũ indiciũ calamitatis huius fuit, quod portas belli nullus clauſit illorum. Nullus ergo illorum ſub tot dijs præſidibus in pace regnauit.

L. VIVES

a ALba nanq;.] Albæ ſunt multæ. Eſt enim Alba in Hiſpania, quæ & uirgo dicitur. Plinius libro tertio. Eſt in Gallia Narbonenſi Heluorum oppidum. Eſt in Italia ad Lacum Fucinum: unde Albenſes. Eſt in Gallia citeriore, quæ cognominatẽ Pompeia. Eſt in Latio in dorſo montis Albani, quæ Alba longa. Roma uero, non illa modo quam Romulus cõdidit, colonia eſt huius Albæ, quam deduxerũt Romulus & Remus, ſed etiam ueterem illam quæ ante hanc fuit, ſunt qui arbitrantur à Romulo Aeneæ filio conditam. Deinde cum ob cœlum peſtilens, tum & incurſiones hoſtiũ desereretur ab Albanis miſerantibus eſſe reſtiturã miſſis eo de ſuis ciuibus, qui lapſa repararent, & frequentẽ facerent urbem ſolitariam. b Belli de Tergeminis.] Liuius lib. i. Res eſt uulgaris, Mœtius Suffecius Albanorum dictator, hoc conſilium & ſibi cepit & Tullo dedit Romanorum regi, ne ſtrage utriuſq; populi res decideretur, ſed tranſigeretur per paucos. Ita fœdere icto commiſſum eſt fortunæ ſex uirorum, uter populus alteri imperaret. Bini Tergemini erant in illis exercitib. illi commiſſi ſunt, ut cuius populi ciues uiciſſent, penes eum eſſet imperiũ. c Aceeſſit aliud.] Satis fuſe Auguſtinus id narrat ut intelligi poſsit. d Pius Aeneas.] Lauſum Mezentij filium in decimo Aeneid. e In Aſia Cyrus.] Cyri duo fuerunt, Maior de quo hic loquitur, qui Aſiam, Scythiam, totumq; Orientem domuit, eo tempore quo Tarquinius Superbus regnabat Romæ: Crœſum Lydorũ opulentiſſ. regẽ cepit. à Thomiri Scytharũ regina captus & interſectus eſt, capite in cacabũ humani ſanguinis plenũ cõiecto, ut ſanguine ſe humano ſaturaret, quem tãtopere ſitierat. Plutarchus, Strabo, Trogus, Herodotus, & alij quamplurimi Græci. Herodotus hunc μέγαν βασιλέα uocat. Vnde & cæteri Perſarũ reges ſic uocari uoluerunt. Alter fuit Cyrus minor Darij filius Artaxerxis frater, cuius ἀνάβασιν in Perſiam ſcripſit Xenophon. f Habet præmia laudis.] Coronas lemniſcatas. g Nec amphitheatro.] Theatrum eſt in modum ſemicirculi, Amphitheatrum in modũ circuli: harena ſternebatur, & in eo munus gladiatorũ ædebatur. h Deinde ad fructum uictoriæ.] Liuius primo bello Veienti, Cum Metius Albanus cũ exercitu medium ſe geſsiſſet, nec Tullo Romano regi pugnanti ex fœdere adfuiſſet, Tullus Metium quadrigis diſcerpi, Albam uero dirui iuſsit, Albanoſq; Romam migrare.

Albæ

Cyri

Magnus rex

Theatrum
Amphitheatrum

Qualis Romanorũ regum uita atq; exitus fuerit. Cap. XV

IPSORVM autem regũ qui exitus fuerunt? De Romulo uiderit adulatio [a] fabuloſa, qua perhibetur receptus in cœlum. Viderint quidam ſcripto-

res eorum [a]qui cum propter ferocitatem à ſena- A
tu diſcerptum eſſe dixerunt [b]ſubornatumqꝫ ne-
ſcio quem Iulium Proculum, qui eum ſibi appa
ruiſſe diceret, eúqꝫ per ſe populo mandaſſe Ro
mano, ut inter numina coleretur, eoqꝫ modo
populum qui contra ſenatum intumeſcere cœ-
perat repreſſum atqꝫ ſedatum. Acciderat enim
& ſolis defectio, quã certa ratione ſui curſus ef-
fectam [c]imperita neſciẽs multitudo, meritis Ro
muli tribuebat. Quaſi uero ſi luctus ille ſolis fu-
iſſet, non [d]magis ideo credi deberet occiſus, ip-
ſumqꝫ ſcelus auerſione etiam diurni luminis in-
dicatum: ſicut reuera factũ eſt, cum dominus
B crucifixus eſt crudelitate atqꝫ impietate Iudæo
rum. [e]Quam ſolis obſcurationẽ non ex canoni
co ſyderum curſu accidiſſe, ſatis oſtendit, quod
tunc erat Paſcha Iudęorum: nam plena luna ſo
lenniter agitur. [f]regularis autem ſolis defectio
non niſi lunæ fine contingit. Satis & Cicero il-
lam inter deos Romuli receptionem putatã ma
gis ſignificat eſſe quàm factam, quando & lau-
dans eum in libris De republica Scipioniſqꝫ
ſermone: Tantum eſt, inquit, conſecutus, ut cũ
ſubito ſole obſcurato non comparuiſſet, deorũ
in numero collocatus putaretur: quam opinio-
C nem nemo unquam mortalis aſſequi potuit, ſi-
ne eximia uirtutis gloria. Quod autẽ dicit cum
ſubito non cõparuiſſe, profecto ibi intelligitur;
aut uiolentia tempeſtatis, aut cædis facinoriſqꝫ
ſecretum. Nam & alij ſcriptores eorũ, defectio-
ni ſolis [g]addunt etiam ſubitã tempeſtatem, quę
profecto, aut occaſionẽ ſceleri præbuit, aut Ro-
mulum ipſa cõſumpſit. [h]De Tullo quippe etiã
Hoſtilio, qui tertius à Romulo rex fuit, qui & i-
pſe fulmine abſumptus eſt, dicit in eiſdẽ libris
idem Cicero, propterea & iſtum non creditum
inter deos receptum tali morte, quia fortaſſe
quod erat in Romulo probatum, id eſt perſua-
D ſum, [i]Romani uulgare noluerunt, id eſt uileſa-
cere, ſi hoc & alteri facile tribueretur. Dicit etiã
aperte in inuectiuis: Illum qui hanc urbem con
didit Romulum, ad deos immortales beneuo-
lentia famaqꝫ ſuſtulimus: ut non uere factũ, ſed
propter merita uirtutis eius beneuolentia iacta-
tum diffamatũqꝫ monſtraret. [k]In Hortẽſio ue-
ro dialogo cum de ſolis canonicis defectiõibus
loqueretur: ut eaſdem, inquit, tenebras efficiat,
quas effecit in interitu Romuli, qui in obſcura-
tione ſolis eſt factus. Certe hic minime timuit
hominis interitũ dicere, quia diſputator magis

A quàm laudator fuit. Cæteri autem reges popu
li Romani excepto Numa Pompilio, & Anco
Marcio, qui morbo interierũt, quàm horrẽdos
exitus habuerunt? Tullus ut dixi Hoſtilius ui-
ctor & euerſor Albę, cum tota domo ſua fulmi
ne cõcrematus eſt. [l]Priſcus Tarquinius per ſui
deceſſoris filios interemptus eſt. Seruius Tulli-
us generi ſui Tarquinij Superbi, qui ei ſucceſsit
in regnũ, nefario ſcelere occiſus eſt. Nec diſceſſe
re adytis ariſqꝫ relictis dij, tanto in optimũ illi-
us populi regem parricidio perpetrato, quos di
cunt ut hoc miſeræ Troiæ facerent, eamqꝫ Grę
cis diruendam exurendãqꝫ relinquerẽt, adulte-
B rio Paridis fuiſſe cõmotos. Sed inſuper interfe-
cto à ſe ſocero, Tarquinius ipſe ſucceſsit. Hunc
illi dij nefariũ parricidam ſoceri interfectiõe re-
gnantem, inſuper multis bellis uictorijſqꝫ glo-
riantem, & de bellorum manubijs capitoliũ fa-
bricantem, nõ abſcedentes ſed præſentes ma-
nenteſqꝫ uiderunt, & regem ſuum Iouem in il-
lo altiſsimo templo, hoc eſt in opere parricidæ,
ſibi præſidere atqꝫ regnare perpeſſi ſunt. Neqꝫ
enim adhuc innocens [m]capitoliũ ſtruxit, & poſt
ea malis meritis urbe pulſus eſt, ſed ad ipſum re
gnum in quo capitoliũ fabricaret immaniſsimi
C ſceleris perpetratione peruenit [n] Quod uero eũ
Romani regno poſtea depulerũt ac ſecluſerunt
mœnibus ciuitatis, non ipſius de Lucretiæ ſtu-
pro, ſed filij peccatũ fuit, illo non ſolum neſcien
te, ſed etiam abſente commiſſum. Ardeam ciui-
tatem tunc oppugnabat, & pro populo Roma
no bellum gerebat: neſcimus quid faceret, ſi ad
eius notitiam flagitium filij deferretur. Et tamẽ
inexplorato eius iudicio & inexperto, ei popu-
lus ademit imperium: & recepto exercitu, à quo
deſeri iuſſus eſt, clauſis deinde portis non ſunt
paſsi intrare redeuntem. At ille poſt bella gra-
uiſsima, quibus eoſdem Ro. concitatis finitimis
D attriuit, poſtea q̃ꝫ deſertus ab eis quorũ fidebat
auxilio, regnum recipere non ualuit, [o]in oppido
Tuſculo Romę uicino, quatuordecim, ut fertur,
annos priuatam uitam quietus habuit, & cum
uxore conſenuit, optabiliore fortaſsis exitu q̃ꝫ
ſocer eius generi ſui facinore, [p] nec ignorante fi-
lia, ſicut perhibetur extinctus. Nec tamẽ iſtum
Tarquinium Romani crudelem, aut ſceleratũ,
ſed ſuperbum appellauerunt, [q]fortaſsis regios
eius faſtus alia ſuperbia non ferentes. Nam ſce
lus occiſi ab eo ſoceri optimi regis ſui uſqꝫ adeo
contempſerunt, ut eum regem ſuũ facerent: ubi
mitor

miror ſi nō ſcelere grauiore mercedē tantā tanto ſceleri reddiderūt, nec diſceſſere adytis ariſq; relictis dij. Niſi forte quiſpiā ſic defendat iſtos deos, ut dicat eos ideo mãſiſſe Romæ quo poſſent Rom. magis punire ſupplicijs quàm beneficijs adiuuare, ſeducentes eos uanis uictorijs, & bellis grauiſsimis conterentes. Hæc fuit Romanorū uita ſub regibus laudabili tempore illius reip. uſque ad expulſionem Tarquinij Superbi per ducētos fermè & quadraginta & tres annos, cum illæ omnes uictorię tam multo ſanguine, & tantis emptæ calamitatibus, uix illud imperium [r] intra uiginti ab urbe miliaria dilatauerint: quãtum ſpatium abſit ut ſaltē ad alicuius [s] Getulę ciuitatis nūc territoriū comparetur.

L. VIVES

Romuli mors

a Qui eum propter ferocitatem.] Dionyſius libro ſecundo refert patres diſcerpſiſſe Romulum: ac unumquenq; fruſtum aliquod corporis ſub toga occuluiſſe, ne quid uſquam compareret: ita quomodo Romulus obierit à multitudine eſſe ignoratum.

b Subordinatum neſcio quem.] Legendum ſubornatum: neſcio quem addit, uel propter obſcuritatē autoris, uel propter uilitatē mendacij, & periurij. c Imperita neſciens multitudo.] Antequā oſtenſa eſſet uulgo à philoſophis ratio defectuum ſolis & lunæ, homines quum illa ſydera deficere uiderent, aut ſcelus aliquod ingens, aut mortem eorum metuebant. Hic pauor non in rudi ſolū erat plebe, ſed in eruditis quoq;, uelut Steſichoro, & Pindaro lyricis uatibus. d Magis ideo credi deberet.] Tota ſententia eſt inuerſa defectu negationis. Dicendum enim, non magis ideo. e Quam ſolis obſcurationem.] Interuentu lunæ inter ſolem & nos auferuntur nobis ſolis radij, idq; defectus ſolis dicitur. Interiecta uero terra inter ſolem & lunam, illiusq; umbra in lunam ingruente, fit lunæ deliquium: idcirco nec deficere ſol poteſt niſi luna ſilente, cum ei ſubijcitur: hoc eſt in coitu ipſorum ſyderum, nec luna ipſa, niſi quum eſt plena, quum maxime uidelicet à ſole diſtat, tum demum enim terra ſolis ſplendorē auferre ei poteſt. f Regularis.] Idem eſt regularis quod canonicus, à canone Græco, hinc quidam monachi diui Auguſtini ne nō ſemel putētur regulares, bis hoc uocari gaudent. g Addunt etiam ſubitam tempeſtatem.] Liuius, Subito coorta tempeſtas cū magno fragore, tonitribusq;. h De Tullo.] Hunc quidam fulmine cū tota domo cõflagraſſe ſcribunt. Alij incēſam eius domum ab Anco Martio, qui poſtea regnauit, affirmãt. i Romani uulgare noluerūt, id eſt uiliſicare.] Quod Auguſtinus ſcripſerat uileſacere, parum erat ſcite & doctrinaliter dictū. Ideo uiliſicare fuit pro eo ſubſtituēdum, præſertim ſi Tullianus aliquis emendauit, quibus omnia in hanc formam conuertuntur, hominificare, animaliſicare, accidentificare, aſinificare. k In Hortenſio.] Hortenſium amiſimus. Nam quem quidam Hortenſiū eſſe putant, quartus eſt Academicarum quæſtionum. Marcellus eſt teſtis in pleriſq; locis. l Priſcus Tarquinius.] Quintus Romanorum rex, Demarati Corinthij filius, à paſtoribus, quos filij Anci Martij ſubornarunt, occiſus eſt. Huic ſucceſsit Seruius Tullius gener, uir magnus & pace & bello, qui multis præclaris & utiliſsimis inſtitutis urbem ornauit, atq; adiuuit. Opera Tarquinij Superbi generi eſt occiſus. Tarquinius in ſuos ciues aſper & immitis, bello ſtrenuus fuit. m Capitolium.] In Saturnio colle, qui poſtea Tarpeius eſt dictus Ioui reg. opt. max. ædificauit. n Quod uero eum.] Septimus hic rex & ultimus fuit expulſus à Bruto, Collatino, Lucretio, Valeſio, Horatio, & alijs, cū ob multas acceptas antea iniurias, tum ob recens Sexti eius filij facinus in Lucretiam. Ardeam oppugnabat rex, quum populus ei imperium abrogauit: ipſe quum in urbem ueniret, exercitu etiam ſpoliatus eſt à Bruto, qui alia uia ad caſtra properauerat. o In oppido Tuſculo.] Vulgatior opinio eſt, eum Cumis diem obijſſe, natum annos ferè nonaginta apud Ariſtodemum Tyrãnum: tametſi haud negauerim aliquot annos eum Tuſculi manſiſſe apud Octauium Mamilium generum, quouſq; nobili illa ad lacum Regillum pugna, Mamilius à T. Herminio legato occiſus eſt. Quæ res forſan fecit, ut Auguſtinus memoria laberetur in re uidelicet exigua, & quæ non multum intererat, ſic aut ſecus narrari. p Nec ignorante filia.] Immo, ut ſcribunt, ſtimulante uirū, ut id facinus tantum faceret. q Fortaſsis regios eius faſtus.] Feſtiuum dictum, & aceti plenum. r Intra uiginti ab urbe.] Sextus Ruffus xviij. miliaria ponit, uſq; ad Oſtiam ab Anco rege in portu poſitam, Eutropius non niſi xvi. s Getulæ ciuitatis.] Getulia pars eſt Aphricæ prope tractum inhoſpitalem & inhabitabilē, ſicut Mela Pomponius deſcribit. De Getulis ſic Saluſtius in Iugur. Aphricam habuere initio Getuli aſperi, incultiq;, quibus cibus erat caro ferina, atq; pabulum uti pecoribus. Hi neq; moribus, neq; lege, aut imperio cuiuſquam regebantur, uagi, palantes, quo nox coegerat ſedes habebant. Hæc & alia nonnulla idem Saluſt. de Getulis. Eam gentem Mela frequentem multiplicemq; eſſe ſcribit.

Tullus Hoſtilius

Priſcus Tarquinius

Capitolium

Getulia

Getuli

De primis apud Romanos conſulibus quorum alter alterum patria pepulit, moxq; Romę poſt atrociſsima parricidia à uulnerato hoſte uulneratus interijt. Cap. XVI

Huic tempori adijciamus etiã tempus illud, quouſq; dicit Saluſtius, ęquo & modeſto iure agitatū, dum metus à Tarquinio et graue bellum cum Etruria poſitum eſt. Quandiu enim Etruſci Tarquinio redire in regnū conanti opitulati ſunt, graui bello Roma concuſſa eſt. Ideo dicit æquo & modeſto iure geſtam remp. metu premente, nō perſuadente iuſtitia. In quo breuiſsimo tempore quàm funeſtus ille annus fuit, quo primi cõſules creati ſunt expulſa regia poteſtate. Annum quippe ſuum non compleuerunt. Nam Iunius Brutus exhonoratum eiecit urbe collegam Lucium Tarquinium Collatinū. Deinde mox ipſe in bello cecidit, [a] mutuis cum hoſte uulneribus, [b] occiſis à ſeipſo primitus filijs ſuis, & uxoris ſuæ fratribus, q; eos pro reſtituendo Tarquinio coniuraſſe cognouerat. Quod factum Virgilius poſtea quàm laudabiliter cõmemorauit, cõtinuo clemēter exhorruit.

A Cum enim dixiſſet: Natoſq́ꝫ pater noua bella mouentes Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit. Mox deinde exclamauit, & ait: Infelix utcunqꝫ ferent ea facta minores. Quomodolibet, inquit, ea facta poſteri ferant, id eſt præferant & extollant, qui filios occidit, infelix eſt. Et tanquã ad conſolandũ infelicem, ſubiunxit: Vicit amor patriæ, laudũq́ꝫ immẽſa cupido. Nónne in hoc Bruto, qui & filios occidit, [c] & à ſe percuſſo hoſti filio Tarquinij mutuo percuſſus ſuperuiuere non potuit, eiq́ꝫ potius ipſe Tarquinius ſuperuixit, [d] Collatini collegę uidetur innocẽtia uindicata, qui bonus ciuis hoc Tarquinio B pulſo paſſus eſt, quod tyrannus ipſe Tarquinius? [e] Nam & idem Brutus conſanguineus Tarquinij fuiſſe perhibetur. Sed Collatinum uidelicet ſimilitudo nominis preſsit, quia etiam Tarquinius uocabatur. Mutare ergo nomen, non patriam cogeretur. [f] Poſtremo in eius nomine hoc uocabulũ minus eſſet, ſi L. Collatinus tantummodo uocaretur. Sed ideo nõ amiſit quod ſine ullo detrimẽto poſſet amittere, ut & honore primus cõſul, & ciuitate bonus ciuis carere iuberetur. Etiam ne iſta eſt gloria Iunij Bruti deteſtanda iniquitas, & nihilo utilis reipublicæ? Etiam ne ad hanc perpetrandã, Vicit amor patriæ, laudumq́ꝫ immenſa cupido? C Iam expulſo utiqꝫ Tarquinio tyrãno: cõſul cum Bruto creatus eſt maritus Lucretiæ Lucius Tarquinius Collatinus: q̃ iuſte populus mores in ciue, non nomen attendit, q̃ iniuſte Brutus collegam primæ ac nouæ illius poteſtatis, quẽ poſſet, ſi hoc offendebatur, nomine tantũ priuare, & patria priuauit et honore. Hęc mala facta ſunt, hęc aduerſa acciderũt: quando in illa reip. æquo & modeſto iure agitatũ eſt. [g] Lucretius quoqꝫ qui in locũ Bruti fuerat ſurrogatus, morbo antequam idem annus terminaretur, abſumptus eſt. Ita D Publius Valerius qui ſucceſſerat Collatino, & Marcus Horatius, qui pro defuncto Lucretio ſuffectus fuerat, annũ illum funereũ atqꝫ Tartareum, qui cõſules quinqꝫ habuit, compleuerũt. Quo anno cõſulatus ipſius nouum honorẽ ac poteſtatẽ auſpicata eſt Rom. reſp. tunc iam diminuto paululũ metu, non quia bella cõquieuerant, ſed quia non tam graui pondere urgebãt. Finito ſcilicet tẽpore, quo æquo & modeſto iure agitatũ eſt, ſecuta ſunt quæ idẽ Saluſt. breuiter ſic explicat: Deinde ſeruili imperio patres plebem exercere, de uita atqꝫ tergo regio more A conſulere, agro pellere, & cæteris expertibus ſoli in imperio agere. Quibus agitata ſæuitijs, & maxime fœnore oppreſſa plebes, cum aſsiduis bellis tributũ & militiam ſimul toleraret, armata montem ſacrũ atqꝫ Auentinũ inſedit. Tũcq́ꝫ tribunos plebis & alia ſibi iura parauit, diſcordiarum, & certaminis utriuſqꝫ finis fuit ſecundum bellum Punicum.

L. VIVES

a Mutuis cum hoſte uulneribus.] Cum Arunte Tarquinio regis filio, mortuum matronæ annum luxerunt: collega Valerius laudauit, eaq́ꝫ fuit prima funebris oratio Romæ. b Occiſis à ſeipſo.] De reducendis clàm Tarquinijs Vitellij fratres uxoris Bruti cum legatis regijs agebant, & aſciuerant in B conſilium T. & Tibe. Iunios Brutos conſulis filios. Brutus re detecta, de filijs & uxoris fratribus ſuppliciũ ſumpſit. c Et à ſe percuſſo hoſte & filio Tarquinij.] Sic legitur in uetuſtis libris: & à ſe percuſſo hoſti filio Tarquinij mutuo percuſſus. d Collatini collegæ.] Dixi obſeruatum eſſe, qui collegæ magiſtratum abrogarit, annum non uixiſſe. e Nam & idem Brutus.] Hic fuit M. Iunij & Tarquinij regis ſororis filius. f Poſtremo ſi in eius nomine.] Melius ſi coniunctio, ſi, aliò transferretur ſic: Poſtremo in eius nomine hoc uocabulum minus eſſet, ſi Lucius Collatinus. g Lucretius.] Primus annus conſularis quinqꝫ habuit cõſules, Brutum & Collatinũ primum. Collatino abrogato magiſtratu ſuffectus eſt P. Valerius Publicola. Bruto mortuo in bello, Valerius Sp. Lucretium Lucretiæ patrem ſubſtituit: huic morbo abſumpto, ſucceſsit M. Horatius Puluillus.

C

Poſt initia conſularis imperij quibus malis uexata fuerit Romana reſpublica dijs non opitulantibus quos colebat. Cap. XVII

Q VID ita ego tantas moras uel ſcribens patiar, uel lecturis afferam? Quàm miſera fuerit illa reſpublica, tam lõga ætate per tot annos uſqꝫ ad ſecundũ bellũ Punicum, bellis foris infeſtis inquietare non deſiſtentibus, & intus diſcordijs ſeditionibuſq́ꝫ ciuilibus, à Saluſtio D breuiter intimatũ eſt. Proinde uictoriæ illæ nõ ſolida beatorum gaudia fuerunt, ſed inania ſolatia miſerorũ, & ad alia atqꝫ alia terribilia mala ſubeunda illecebroſa incitamenta minime quietorum. Nec nobis quia hæc dicimus, boni Romani prudenteſq́ꝫ ſuccenſeant: quanquam de hac re nec petendi ſint nec monẽdi, quãdo eos minime ſuccẽſuros eſſe certiſsimũ eſt. Neqꝫ enĩ grauius uel grauiora dicimus autoribus eorũ, et ſtylo & ocio multũ impares. Quibus tamẽ ediſcendis & ipſi elaborauerunt, & filios ſuos elaborare compellunt. Qui autem ſuccẽſent, quando me ferrent ſi ego dicerem, quod Saluſt. ait?

Plurimę

Plurimæ turbæ ſeditiones & ad poſtremũ bella ciuilia orta ſunt,ᵃdum pauci potentes, quorũ in gratiã pleriq; conceſſerãt ſub honeſto patrũ aut plebis nomine dominationes affectabant: boniq; et mali ciues appellati, nõ ob meritaᵇin remp.omnibus pariter corruptis,ſed uti quiſq; locupletiſsimus & iniuria ualidior,quia præſentia defendebat, pro bono ducebatur. Porrò ſi illi ſcriptores hiſtoriç ad honeſtã libertatẽ pertinere arbitrati ſunt,mala ciuitatis propriæ nõ tacere,quã multis locis magno prçconio laudare cõpulſi ſunt,cũ aliã ueriorẽ quo ciues æterni legendi ſunt nõ haberent:quid nos facere conuenit,quorũ ſpes quanto in deo melior & certior, tanto maior debet eſſe libertas,cũ mala prçſentia Chriſto noſtro imputant,ut infirmiores imperitioresq; mentes alienentur ab ea ciuitate,in qua ſola iugiter feliciterq; uiuẽdum eſt? Nec in deos eorum horribiliora nos dicimus,quàm eorum identidem autores,quos legunt & prædicant:quandoquidem & ex ipſis quç diceremus accepimus,& nullo modo dicere, uel talia, uel cuncta ſufficimus.ᶜVbi erant ergo illi dij, qui propter exiguam fallacemq; huius mundi felicitatem colendi exiſtimantur,cũ Ro. quibus ſe colendos mendaciſsima aſtutia uẽditabant,tãtis calamitatibus uexarentur? Vbi erant quãdo Valerius cõſul & ab exulibus & ſeruisᵇincẽſum capitolium cum defenſaret occiſus eſt? Facilius q; ipſe prodeſſe potuit ædi Iouis, quàm illi turba tot numinũ cum ſuo maximo atq; optimo rege cuius templum liberauerat,ſubuenire. Vbi erant quando denſiſsimis fatigata ciuitas ſeditionum malis,cum legatos Athenas miſſos ad leges mutuandas paululum quieta operiretur,graui fame peſtilentiaq; uaſtata eſt? Vbi erant quãdo ruſus populus cũ fame laboraret, præfectum annonæ primũ creauit,atq; illa fame inualeſcente,ᶜSpurius Aemilius qui eſurienti multitudini frumenta largitus eſt, regni affectati crimẽ incurrit,& eiuſdem præfecti inſtantia per dictatorem L.Quintium ætate decrepitum,à Q.Seruilio magiſtro equitũ,cum maximo & periculoſiſsimo tumultu ciuitatis occiſus eſt? Vbi erant quando peſtilentia maxima exorta,dijs inutilibus ſine remedio populus diu multũq; fatigatus,noua lectiſternia, quod nũquã antea fecerat,exhibenda arbitratus eſt? Lecti antem ſternebantur in honorẽ deorũ, unde hoc ſacrum uel potius ſacrilegiũ nomẽ accepit.

A Vbi erant,quando per decem cõtinuos annos male pugnãdo crebras & magnas clades apud Veios exercitus Romanus acceperat,niſi per Furium Camillum tandẽ ſubueniretur, quem poſtea ciuitas ingrata dãnauit? Vbi erãt quando Galli Romã ceperunt,ſpoliauerũt,incenderunt,cædibus impleuerunt? Vbi erãt cũ illa inſignis peſtilẽtia tam ingentẽ ſtragem dedit,qua & ille Furius Camillus extinctus eſt,qui remp. ingratã & à Veientibus ante defendit,& de Gallis poſtea uindicauit? Inde in hac peſtilentia ſcenicos ludos aliam nouã peſtem non corporib.

B Rom.ſed,quod eſt multo pernicioſius, morib. intulerũt. Vbi erant,quãdo alia peſtilentia grauisᵍde uenenis matronarũ exorta credita eſt, quarum ſupra fidẽ multarum atq; nobiliũ mores deprehẽſi ſunt omni peſtilentia grauiores? Vel quãdo in Caudinas furcas à Sãnitibus obſeſsi ambo cũ exercitu conſules fœdus cum eis fœdũ facere coacti ſunt:ita ut equitibus Ro.ſexcentis obſidibus datis, cæteri amiſsis armis alijs q; ſpoliati priuatiq; tegminibus, ſub ingum hoſtium cum ueſtimẽtis ſingulis mitterentur? Vel quãdo graui peſtilentia cæteris laborantibus,multi etiã in exercitu icti fulmine perierũt?

C Vel quando itidem alia intolerabili peſtilentia Aeſculapium ab Epidauro quaſi medicũ deum Roma aduocare atq; adhibere cõpulſa eſt:quoniam regem omniũ Iouem,qui iam diu in Capitolio ſedebat,multa ſtupra,quibus adoleſcẽs uacauerat,non permiſerant fortaſſe diſcere medicinã? Vel cum cõſpirantibus uno tẽpore hoſtibus Lucanis,Brutijs,Sãnitibus,Etruſcis & Senonibus Gallis primo ab eis legati perempti ſunt,deinde cum prætore oppreſſus exercitus, ſeptẽ tribunis cum illo percuntibus,& militum tredecim milibus? Vel quando poſt graues &

D longas Ro.ſeditiões quibus ad ultimum plebs in Ianiculum hoſtili direptione ſeceſſerat:cuius mali tam dira calamitas erat,ut eius rei cauſa, quod in extremis periculis fieri ſolebat,& dictator crearetur Hortenſius,qui plebe reuocata in eodem magiſtratu expirauit,quod nulli dictatori ante contigerat,quod illis dijs iam præſente Aeſculapio grauius crimẽ fuit. ʰTũ uero tam multa bella ubiq; crebruerũt,ut inopia militum proletarij illi qui eo quod proli gignendæ uacabant,ob egeſtatẽ militare nõ ualentes hoc nomen acceperant,militiç conſcriberentur. Acᵃcitus etiam à Tarentinus Pyrrhus rex Græciç, tunc

tunc ingenti gloria celebratus Ro. hoſtis effe- A
ctus eſt. [k]Cui ſanè de rerum futuro euentu con
ſulenti, ſatis urbane Apollo ſic ambiguum ora
culum ædidit, ut è duobus quicquid accidiſſet,
ipſe diuinus haberetur. Ait enim: Dico te Pyr-
rhe uincere poſſe Rom. atq; ita ſiue Pyrrhus à
Ro. ſiue Romani à Pyrrho uincerentur ſecurus
fatidicus utrumlibet expectaret euentum. Quę
tunc & q̃ horrenda utriuſq; exercitus clades,
[l]in qua tamen ſuperior Pyrrhus extitit, ut iam
poſſet Apollinem pro ſuo intellectu prædicare
diuinum: niſi proxime alio prælio Rom. abſce-
derent ſuperiores: [m]atq; in tanta ſtrage bellorũ B
etiam peſtilentia grauis exorta eſt mulierum.
Nam priuſquã maturos partus æderent, graui
dæ moriebantur. Vbi ſe credo Aeſculapius ex-
cuſabat, quòd [n]ἀρχίατρον ſe nõ obſtetricẽ pro-
fitebatur. Pecudes quoq; ſimiliter interibãt, ita
ut iam defecturum genus animalium credere-
tur. Quid hyems illa memorabilis tam incre-
dibili immanitate ſæuiens, ut niuibus horrẽda
altitudine etiã in foro per dies xl. manentibus,
Tiberis quoq; glacie duraretur? Si noſtris tem
poribus accidiſſet, quæ iſti & quanta dixiſſent?
[o]Quid illa itidem ingens peſtilentia, quãdiu ſæ
uiuit, quàm multos peremit? Quę cum in annũ C
alium multo grauius tenderetur, fruſtra pręſen
te Aeſculapio aditum eſt ad libros Sybillinos.
[p]In quo genere oraculorũ, ſicut Cicero in libro
De diuinatione commemorat, magis interpre-
tib. ut poſſunt ſiue uolunt dubia cõiectantibus
ęredi ſolet. Tunc ergo dictum eſt eam eſſe cau-
ſam peſtilẽtię, [q]quòd plurimas ędes ſacras mul
ti occupatas priuatim tenerent: ſic interim à ma
gno imperitiæ uel deſidiæ crimine Aeſculapi-
us liberatus eſt. Vnde aũt à multis ędes illæ fue
rant occupatæ nemine prohibẽte, niſi quia tan
tæ numinũ turbæ diu fruſtra fuerat ſupplicatũ:
atq; ita paulatim loca deſerebantur à cultori- D
bus, ut tanquam uacua ſine ullius offenſione
poſſent humanis ſaltẽ uſibus uẽdicari. Nã quæ
tunc uelut ad ſedandam peſtilentiam diligen-
ter repetita fuerunt atq; reparata, niſi poſtea eo
dem modo neglecta atq; uſurpata latitarẽt, nõ
utiq; magnę peritię Varrõis tribueretur, quod
ſcribens de ædibus ſacris tam multa ignorata
commemorat. Sed tunc interim elegans non
peſtilentiæ depulſio, ſed deorum excuſatio pro
curata eſt.

L. VIVES

a DVm pauci potẽtes.] Homines de plebe, qui uel odio nobilitatis, uel captandæ popularis auræ gratia rempub. turbabãt, ut eo pacto res ſuæ meliores & potentiores eſſent: illud tamen actionibus ſuis prætendebant, ſe iura populi & cõmunem libertatem defendere: patritij uero contra niti, & multum de commodis uulgi detrahere, ut id ſibi ſuiſq; apponerent, illo prætextu, quòd dignitatẽ ſenatus tuerẽtur, quam eſſe quàm ampliſſ. è rep. foret: ſed re uera pro ſua potentia quiſq; certare, atq; contendere. b In remp. inceſſerant.] In codice Colonienſi, non habetur inceſſerãt: & haud dubie ſublata ea uoce ſenſus eſt integrior. c Vbi erant ergo illi dij.] Hæc omnia quæ Aug. recenſet ſunt ex Liuio, quæ ſatius erit ubi apud eũ inueniri poſsint, indicare, ne lõgis narratiõibus, & oneri lectori ſimus, & faſtidio. d Incenſum.] Nõ ab incẽdo, ſed ab inſcendo quod eſt aſcẽdo. Neq; enim incenderãt, ſed aſcenderãt: ideo alibi ſcribiſ inſcenſum. e Spurius Aemilius.] Certũ eſt legendũ eſſe. Melius, ex hiſtoria. f Lectiſternia.] Lectis olim cubantes epulabanſ. At quoties in tẽplo aliquo pub. placandæ deũ iræ cauſa, conuiuiũ exhibebatur, aut nocturnum erat ſacrũ, dijſq; tãquam epulaturis aut cubituris lecti ſternebãtur, id lectiſternium uocabant. Liuius lib. v. Laborante peſtilentia ciuitate, paucis annis ante Romã à Gallis captam, ex libris Sybillinis, primum lectiſternium in urbe factum per dies octo, tribus tunc lectis apparatis Apollini & Latonæ, Dianæ & Herculi, Mercurio & Neptuno. Lectiſterniũ illud fuiſſe primũ, neſcio qui conſtet, cum ludis ſecularibus, quos primus P. Vale. Publicola, qui cum Bruto cõſul fuit, fecit, lectiſterniũ per trinoctiũ fuerit, ut apud Valerium legitur lib. ij. & Cenſorinum de die Natali. *Lectiſternia*

g De ueneris matronarũ.] Liuius lib. viij. Claudio Marcello, T. Vale. coſſ. prima tũc de ueneficijs quæſtio C habita, cum multi principes ueneris mulierũ interijſſent. h Tum uero tam multa.] In Gallos, Tarentinos, Sãnites, Lucanos, Brutios, Hetruſcos: poſtremo his omnibus additus eſt Pyrrhus Epirotarum rex. De proletarijs nõnulla dicam. Seruius Tullius ſextus Ro. rex po. Ro. in ſex claſſes diuiſit: prima claſsis erat eorũ qui centum millia aſsium in cenſu haberent, aut pluta, tametſi illo rege cenſus maximus fuit CXM. ut tradit Pli. li. xxxiij. Secunda, qui cenſum intra centum & ſeptuaginta quinq; grauis æris milia eſſent profeſsi. Tertia eorũ qui quinquaginta. Quarta qui quinque & uiginti milia. Quinta qui undecim milia. Hic una centuria fuit immunis militia tenuium hominum proletariorum & capite cenſorum. Proletarij erant qui mille & quingentos aſſes in cenſum deferebant, plus minus: qui ſolum in ciuitate ſufficiendæ proli, nulli alteri uiderentur uacare publico muneri. unde à prole proletarij nũcupati. Capite cenſi tenuiores, erant, qui ccclxxv. aſſes D haberent in cenſu, qui quoniam pecunia non uiderentur cenſi, capite ſuo cenſebantur, numerum ciuium augentes. Hæc duo hominum genera immunia fecit militia Seruius Tul. non quòd arma ipſis tuto non committerentur, aut quòd nullum haberent uelut obſidem in patria, qui pro eorũ forti opera ſponderet, qualem putabant uel præcipuam pecuniam, ſed quia bellicos ſumptus ferre nõ poſſent. Illis enim temporibus milites de ſuo ſe alebant. Fieri poteſt, ut poſt tributum inſtitutum uetus mos remanſerit, & cauſæ cur illi homines nõ militarent, tales ſint Po. Ro. uiſæ, qui omnia pecunia metiebatur. Nam eas Valerius, & A. Gellius reddunt. Proletarij iam alijs temporib. militarunt, capite cenſis primus arma dedit C. Marius bello Iugurthino, autores Salu. & Valer. Idem Quintilianus tangit in milite Mariano. hinc ipſe Marius imperator capite cenſus nuncupatus eſt. i Pyrrhus.] Materno genere ab Achille, *Proletarij* *Capite cenſi* *Pyrrhus*

paterno

paterno ab Hercule progenitus, utroq; à Ioue. Hic cũ orbis imperiũ animo agitaret, à Tarentinis ad ferẽdam ſibi contra Ro. opem aduocatus auidus accurrit, occaſionẽ ſibi oblatã ratus Italiam totumq; orbem ſuperandi, ut Alexander paulo antea fecerat. k Cui ſanè de rerũ futuro euentu.] Cic. ij. De diui. uerſum ſcribit eſſe Ennij, Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe. Quod Poeta oraculũ dicit ab Apolline Pyrrho datũ rogãti de belli euentu. idcirco Cice. ſic ſcribit: Sed iam ad te uenio ò ſancte Apollo, qui umbilicũ terrarũ certum obſides, unde ſuperſtitioſa primũ ſæua euaſit uox fera. Tuis enim oraculis Chryſippus totũ uolumen impleuit, partim falſis, ut ego opinor, partim caſu ueris, ut ſit in omni oratiõe ſæpiſsime: partim flexiloquis, & obſcuris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa referẽda ſit ad ſortes: partim ambiguis, & quæ ad dialecticum referenda ſint. Hæc ille, qui uerſum ab Ennio fictũ uidetur aſſerere. Aeacides eſt Pyrrhus, quoniã Achilles Pelei filius, hic Aeaci. Verg. in vi. Eruet ille Argos Agamemnoniasq; Mycenas: Ipſumq; Aeacidem genus armipotentis Achilli. Pyrrhũ ſignificans. l In qua tamẽ ſuperior.] Vicit Pyrrhus P. Valeriũ Leuinũ conſulem ad Heracleam, ſed magna ſuorũ cæde. Vnde prouerbiũ, Heraclia uictoria. deinde ſuperatus eſt à P. Sulpino, & P. Decio coſſ. poſtremo uictus fugatus eſt à Curio Dẽtato, & ex Italia pulſus. m Atq; in tanta ſtrage bellorũ.] Hæc quæ narrat, ſunt ex P. Oroſio accepta lib. iiij. quæ ſcribit contigiſſe Fabio Gurgite iterũ, & C. Genutio coſſ. bello Pyrrhi. n ἀρχίατρον.] Principem medicum, ἰατρὸς enim medicus eſt, obſtetrix quæ parturientibus adeſt perita infantis excipiendi. Fuerunt & ἀρχίατροι medici principum, ut in Codice Iuſti. de comitib. & ἀρχιάτρων, q. primi medici qui hodie protomedici nominantur ab Hiſpanis. o Quid illa itidem ingẽs.] Oroſius lib. iiij. ſub primum bellum Carthagiñ. p In quo genere oraculorum.] Cic. ij. De diuiñ. De Sybillinis lib. & Sibyllis alio loco fuſe. q Quod plurimas ædes ſacras.] Idem responderunt aruſpices, Ci. tempore, cũ prodigia, quæ per eos dies contigerant procurarentur. Cic. in Oratione de Aruſpicum reſponſis.

Heraclia uictoria

ἀρχίατρος

Quantæ clades Ro. ſub bellis Punicis triuerint, fruſtra deorũ præſidijs expetitis. XVIII

AM uero Punicis bellis cum inter utrunq; imperium uictoria diu anceps atque incerta penderet, populiq; duo præualidi impetus in alterutrum fortiſsimos & opulentiſsimos agerent, quot minutiora regna contrita ſunt? quæ urbes amplæ nobileſq; deletæ? quot afflictæ? quot perditæ ciuitates? quàm longe lateq; tot regiones terræq; uaſtatæ ſunt? Quoties uicti hinc atque inde uictores? quid hominum conſumptum eſt, uel pugnantium militum, uel ab armis uacantiũ populorum? Quanta uis nauium marinis etiã prælijs oppreſſa, & diuerſarum tempeſtatũ uarietate ſubmerſa eſt, ſi narrare uel cõmemorare conemur, nihil aliud quàm ſcriptores etiã nos erimus hiſtoriæ. Tũc magno metu perturbata Rom. ciuitas, ad remedia uana & ridenda currebat. [a] Inſtaurati ſunt ex autoritate librorum Sibyllinorum ludi ſeculares, quorum celebritas inter centũ annos fuerat inſtituta, felicioribuſq; temporibus memoria negligente perierat. [b] Renouarunt etiã pontifices ludos ſacros inferis, & ipſos abolitos annis retrorſum melioribus. Nimirũ enim quando renouati ſunt, tanta copia morientium ditatos inferos etiam ludere delectabat: cum profecto miſeri homines ipſa rabida bella, & cruentas animoſitates funereaſq; hinc atque inde uictorias, magnos agerent ludos dæmonum, & opimas epulas inferorũ. Nihil ſanè miſerabilius primo bello Punico accidit, quàm quod ita Romani uicti ſunt, ut etiam Regulus ille caperetur, cuius in primo & in altero libro mentionem fecimus, uir plane magnus & uictor antea domitorq; Pœnorum, qui etiam ipſum primum bellum Punicum confeciſſet, niſi auiditate nimia laudis & gloriæ duriores conditiones quàm ferre poſſent feſsis Carthaginenſibus imperaſſet. Illius uiri & captiuitas inopinatiſsima, & ſeruitus indigniſsima, & iuratio fideliſsima, & mors crudeliſsima ſi deos illos non cogit erubeſcere, [c] uerum eſt quod ærei ſunt, & non habent ſanguinem. Nec mala illo tempore grauiſsima intra mœnia defuerunt. [d] Nam exundante nimis ultra morem fluuio Tiberino, penè omnia urbis plana ſubuerſa ſunt: alijs impetu quaſi torrentis impulſis: alijs uelut ſtagno diuturno madefactis atq; ſublapſis. [e] Iſtã deinde peſtem ignis pernicioſior ſubſecutus eſt, qui correptis circa forum quibuſq; celſioribus, [f] etiam templo Veſtæ ſuo familiariſsimo non pepercit, ubi ei uelut uitam perpetuam diligentiſsima ſubſtitutione lignorum, non tam [g] honoratæ quàm damnatæ uirgines donare conſueuerant. Tunc uero illic ignis nõ tantum uiuebat, ſed etiam ſæuiebat. Cuius impetu exterritæ uirgines, ſacra illa fatalia, [h] quæ iã tres in quibus fuerãt preſſerãt ciuitates, cũ ab illo incẽdio liberare nõ poſſent, [i] Metellus põtifex ſuæ quodãmodo ſalutis oblitus, irruẽs ea ſemiuſtulatus abripuit. [k] Neque enim uel ipſum ignis agnouit. aut uero erat ibi numẽ, quod nõ etiam ſi fuiſſet, fugiſſet. Homo igitur potius ſacris Veſtę, q; illa homini prodeſſe potuerũt. Si autem à ſemetipſis ignẽ non repellebãt: ciuitatẽ, cuius tueri ſalutẽ putabantur, quid contra illas aquas flãmaſq; poterãt adiuuare, ſicut etiam res ipſa nihil ea prorſus potuiſſe, patefecit? Hæc iſtis neq; obijcerẽtur à nobis, ſi illa ſacra dicerent, non tuendis his bonis temporalibus inſtituta, ſed ſignificãdis æternis: & ideo cum ea quę corporalia

poralia uiſibiliaq́ eſſent perire contingeret, nihil his rebus minui, propter quas fuerant inſtituta, & poſſe ad eoſdem uſus denuo reparari. Nunc uero cæcitate miſerabili, eis ſacris quę perire poſſent fieri potuiſſe exiſtimãt, ut ſalus terrena & temporalis felicitas ciuitatis perire non poſſet. Proinde cum illis etiam manentibus ſacris, uel ſalutis cõtritio uel infelicitas irruiſſe mõſtratur, mutare ſentẽtiam, quam defendere nequeunt, erubeſcunt.

L. VIVES

Ludi ſeculares a INſtaurati ſunt.] Puto non futurum ingratum ſtudioſis antiquitatis, ſi de ludis ſecularibus nonnulla dixero, aliius repetitis principijs. Valeſius Sabinus homo ut illo tempore erant optimi quiq́, ruſticus, ægrotantibus tribus liberis ac prope modũ moribundis inter uota & comprecationes, uocem audiuit, filios fore ſaluos, ſi per pronum Tyberim Terẽtum portaſſet, ibiq́ ex Ditis patris & Proſerpinæ petita aquã calida, quam illi deſideraſſent, recreaſſet. Valeſius de Tarento urbe ratus oraculum intelligendum, tametſi procul ea urbs aberat, nec ullus erat ad Tarẽtum Tiberis, tamen naue conducta, & in ea impoſitis pueris ſecundo flumine Hoſtiam contendit, ad campum Martium prope Romam, cum pueros in ſiccum exponeret, ut tædium nauigationis leuaret, uelletq́ ignem accendere, conſuluit gubernatorẽ, unde ignis peti poſſet. Ille è proximo Terento reſpondit, nam paſtoricium ignem uidebat ibi lucere, locus ille Terentus dicebatur, quod Tiberis amnium more ripã mollem tereret, uel quod ara Ditis eo loco ſub terra occuleretur. Valeſius nomine audito lætus illuc nauem appelli iuber, exiſtimans de illo loco ſe eſſe diuina uoce admonitum: ac interim dum ipſe in urbem ad aram emendam curriculo properat, iuber ſeruos alte fodere, ubi cullocaretur, uiginti pedes altũ fodère & aram ueterem ibi inuenerunt cum inſcriptione Ditis, & Proſerpinæ. eam Ro. olim condiderant poſt peractum dijs inferis ſacrum cum pugnaturi cum Albanis in acie iamiam concurſuri ſtarent, iuſsi à dæmone id facere, prius q̃ manum conſererent. rediji ex urbe pater & ad inuẽtam aram furuas Hoſtias Ditis & Proſerpinæ ſacrificauit. & tres noctes, tot enim erãt filij ægroti, dijs ibi facto lectiſternio exegit, cum cantibus, & choreis liberis iam morbo liberatis. Eundem morem in urbẽ induxit unus ex poſteris Valeſii illius P. Valer. Publicola primo libertatis anno à maioribus ſuis acceptũ. Triduum, & trinoctiũ ſacris totus populus operabatur ad aras Iouis. & Apol. quibus mactabatur candidus taurus, & huic canebatur carmen à pueris ac puellis matrimis patrimisq́. Deinde Iunonis, cui iuuenca indẽ candida, & hæc quidẽ interdiu: noctu uero Dianæ, Proſerpinæ, Terræ, & Parcarum quibus furuæ hoſtiæ, luminaq́ accendebantur. Exhibebantur eo tẽpore ludi ſcenici in honorem Apollinis, & Dianæ, & Circenſes, hiq́ ludi tam celebres & magnifici ſeculares dicebant, qđ *Seculum* ſemel ſingulis agerentur ſeculis. Seculum porrò ſpaciũ eſt uitæ humanæ longiſsimum. uarij uario annorum numero deſcribũt, ut eſt apud Cenſorinum. Ro. centũ annis, idq́ eſt interuallum inter ludos ſeculares, ut Valerius Antias & Varro, & Liuius lib. cxxxvi. Sed ex commentarijs xvuirorum, & ædicto Cæſaris Auguſti carmineq́ Horatij ſeculari x. anni huic numero addũtur, ut centeſimo quoq́ & decimo fiant. Tametſi carmen illud Horatij, quo maxime Cenſorinus, & alij nituntur, Certus undenos decies per annos: non uideo cur legi A non poſsit, Certus ut denos decies per annos: & ſic nonnulli legunt. Sed & aliud carmen à Zoſimo citatur Græcum, quod ipſe Sibyllinum eſſe dicit in quo eſt. [illegible] ſine apicibus & notis pronũciationis. Porrò præco cum ad hos ludos conuocabat, ad eos uti ludos uenirent dicebat, quos nemo ipſorum antea ſpectaſſet nemo eſſet poſtmodũ ſpectaturus. hinc illa Vitellij aſſentatiu Claudio ludos ſeculares exhibenti, ſæpe facias. *Sæpe facias* Primus hos ludos Publicola ut diximus fecit anno ab urbe condita ccxliiij. ſecundi facti ſunt ex libris Sibyllinis anno ab urbe condita quingenteſimo & altero, P. Claudio Pulchro, L. Iunio Bruto coss. xi. anno primi belli punici. Tertij i. an. tertij belli Punici, M. Manlio, Martio Cenſorino cos. quarn non expectato iuſto tempore, L. Aemilio Lepido, L. Aurelio Oreſte coſſ. Quintos Auguſtus & Agrippa fecerũt, Furnio & Syllano coſſ. reductos ad æquũ tempus. Sextos Claudius Cæſar anticiparos ſe iiij. & L. Vitellio principis pa B tre iij. coſſ. Septimos Dumitianus uertore computatione ſe xiiij. & L. Minutio Ruffo coss. Octauos iuſto tempore Septimius Seuerus, Chilone & Vibone coſſ. Nonos Philippus Voſtrenſis anno ab urbe cõd. M. Aemiliano & Aquilino coſſ. ut tradit Caſsiodorus. Hæc de ludis ſecularibus ex Varrone Vale. Hora. L. Floro, Feſto, Zoſimo, Herodiano, Sueto. Cenſori. Caſsiodoro, Porphyrione, Acrone, Angelo Politiano. Nunc ad cætera pergamus. b Renouatur etiam pontifices.] Alios uidetur uelle eſſe ludos Ditis & Proſerpinæ atq́ ſeculares, cum omnes eoſdem eſſe dicãt, niſi diuidat forte Auguſti. ludos, & ſacrificia deorum inferorum à ludis & ſacris aliorum deorum quæ per illos dies fiebant, & profecto ludi deorum inferorum aliam uidenẽ habuiſſe originem, q̃ ſeculares. Feſtus enim ad hunc modum *Tauri ludi* ſcribit: Tauri appellabantur ludi in honorem deorũ inferorũ facti, inſtituti autem uidentur hac de cauſa: re C gnante Tarquinio Superbo cum magna incidiſſet peſtilentia in mulieres grauidas, quæ fuerat facta ex carne diu uendita populo taurorũ, ludi ob hoc dijs inferis inſtituti & Tauri uocati. hæc Feſtus. Adde qđ ſeculares ludi Apollini interdiu, & Dianæ fiebãt noctu, Tauri uero dijs inferis. c Verũ eſt quod ærei ſunt.] Alibi aerij, & congruentius opinioni Auguſtini: Nam Platonici dæmonas aereos eſſe dicebãt, cum quibus Auguſti. uideẽ aliquot locis conſentire, ut poſt diſputabimus. porrò in pudore ſanguis rubore exornat faciẽ. d Nam *Tyberis cõdatio, Romæ conflagratio* exundante.] Oroſius lib. iiij. e Ignis.] Ibidẽ & Li. li. xix. & Oui. li. vi. Faſt. Declamatores apud Senecam ficto ſe exercẽt argumẽto, priuandus ne ſit Metellus ſacerdotio, quod ſit cæcus, poſita lege, ut ſacerdos integer ſit. f Etiam templo Veſtæ ſuo familiariſs.] Quoniã in eo ignis colebaẽ. quod mox Aug. declarat. g Honoratæ.] Nam honos earũ maximus apud omnes homines ordinesq́ erat. ſacerdoti Veſtæ etiam magiſtratus D uia cedebat. h Quæ iam tres.] Ilium, Lauiniũ, Albam. i Metellus pontifex.] L. Cæcilius Metellus pon *Metellus* tifex Max. bis conſul, Dictator, magiſter equitũ xvuir agris diuidundis, qui primus elephantos primo Punico bello in triũpho duxit, de quo Q. Metellus eius filius in ea oratione quã in funere ipſius habuit, ſcriptum reliquit, decẽ maximas res optimasq́ in quibus quærẽdis ſapientes ætatem exigerent conſummaſſe: eũ ait uoluiſſe primariũ bellatorem eſſe, optimum oratorẽ, fortiſsimũ imperatorẽ, auſpicio ſuo maximas res geri, maximo honore uti, ſumma ſapientia eſſe, ſummum ſenatorem haberi, pecuniam magnam bono modo inuenire, multos liberos relinquere, & clariſsimũ in ciuitate eſſe. Plin. lib. vij. ca. xliij. k Neq́ enim uel ipſum.] Locus mendoſus, & qui uarie legiẽ. alibi pro uero, uerũ, ut referatur ad numen. alibi, quod non etiã ſi fugiſſet, effugiſſet. q. nõ effugiſſet numen, etiam ſi fugiſſet Metellus.

De afflictione belli Punici ſecũdi qua uires utriuſq; partis cõſumptæ ſunt.

Caput XIX

SECVNDO autem bello Punico nimis longum eſt commemorare clades duorum populorum, tam longe ſecum lateq; pugnantium, ita ut his quoq; fatentibus qui non tam narrare bella Romana quàm Romanum imperium laudare inſtituerũt, ſimilior uicto fuerit ille qui uicit. Hannibale quippe ab Hiſpania ſurgente, & Pyreneis montibus ſuperatis, Gallia tranſcurſa, alpibuſq; diruptis, tam longo circũitu auctis uiribus, cuncta uaſtando, aut ſubigendo, torrentis modo Italiæ faucibus irruente, quàm cruenta bella geſta ſunt, quàm multa prælia: quoties Ro. ſuperati, quàm multa ad hoſtẽ oppida defecerunt, quàm multa capta & oppreſſa, quàm diræ pugnę, & toties Hannibali Ro. clade glorioſę. [b] De Cannenſi autẽ mirabiliter horrẽdo malo quid dicam, ubi Hãnibal cum eſſet crudeliſſimus, tamen tanta inimicorũ atrociſſimorũ cæde ſatiatus, [c] parci iuſſiſſe phibetur? [d] Vnde tres modios annulorum aureorum Carthaginẽ miſit: quo intelligerent tantã in illo prelio dignitatem cecidiſſe Romanã, ut facilius eam caperet C menſura quàm numerus: atq; hinc ſtrages turbæ cæteræ, tanto utiq; numeroſioris, quãto infirmioris quæ ſine annulis iacebat conijcienda potius quàm nuncianda putaretur. Deniq; tanta militum inopia ſecuta eſt, [e] ut Ro. reos facinorũ propoſita impunitate colligerent, [f] ſeruitia libertate donarẽt, atq; ex illis pudẽdus, nõ tam ſuppleretur [g] quàm inſtrueretur exercitus. Seruis itaq;, [h] immo ne faciamus iniuriam, iam libertis, pro Rom. rep. pugnaturis arma defuerunt. Detracta ſunt templis, tanquã Romani dijs ſuis dicerent: Ponite quæ tãdiu inaniter habuiſtis, ſi forte aliquid utile inde facere poſſunt noſtra mancipia, unde uos noſtra numina nihil facere potuiſtis. Tunc etiã ſtipendijs ſufficiẽdis cum defeciſſet ærariũ, in uſus publicos opes uenere priuatæ, adeo uno quoq; id quod habuit cõferente, ut præter ſingulos annulos aureos, ſingulaſq; bullas miſerabilia dignitatis inſignia, nihil ſibi auri ſenatus ipſe, quanto magis cæteri ordines [i] tribuſq; relinquerẽt. Quis ferret iſtos ſi noſtris tẽporib. ad hãc inopiã cogerentur, cũ eos modo uix feramus, quãdo pro ſuperflua uoluptate plura donantur hiſtrionibus, quàm tunc legionibus pro extrema ſalute collata ſunt?

L. VIVES

a Vt his quoq; fatẽtib.] Liuius in Proœmio tertiæ Decadis, & Silius Ital. lib. i. Propiusq; fuere periclo, Queis ſuperare datum. Qui duo ſcriptores, ille oratiõe ſoluta, hic numeris aſtricta bellum hoc Punicũ, multis libris perſecuti ſunt: alij quoq; permulti. Idcirco hiſtoriæ narrãdæ ſuperſedebo. b De Cannenſi.] Ad Cannas Hannibal nobili clade Roma. affecit, tertio anno belli Punici, L. Aemilio Paulo, & P. Terentio Varrone coſs. Liuius lib. xij. Cannæ, ut Sabellicus in annotationibus ſentit, non eſt Canuſiũ oppidũ, ſed uicus in Apulia prope Aufidum amnem, qui nunc uulgari ſermone Cannellæ nominantur. c Parci iuſſiſſe perhibetur.] An hic Auguſtinus uocẽ illam ſubſignificat Hãnibalis, qua Marhabali præfecto equitũ ſuadenti ut militem à pugna recentem & cruentum adhuc Romã duceret, reſpõdiſſe fertur, præcedãt hoſtes, læta res eſt, nos poſtea ſequemur. nã Hannibalẽ in ipſo prælio uel poſt prælium confectum militib. Ro. qui aderãt pepercisse nondũ legi. niſi ſit illud, quod Liuius quoq; narrat, poſt Cannenſem pugnã, quod nunquã aliàs cõtigerit, uocatos eſſe ab Hannibale Romanos, quos miti ſatis ſermone ſit allocutus: Non internicione ciuiũ ſibi eſſe cum Ro. bellum, de dignitate atq; imperio certare; itaq; redimẽdi ſe captiuis copiã facere, precium fore in capita equiti quingenos quadrigatos numos, tricenos pediti, ſeruo centũ. d Vnde tres modios.] Alij huic menſuræ dimidium addũt modium, alij unicum dicũt fuiſſe modium, & hanc famam ueriorẽ eſſe affirmat Liuius. Annulus inſigne erat equeſtris ordinis, quo à plebe diſtinguebatur, utebantur tamen eo ſenatus & nobilitas. Pli. lib. xxxiij. promiſcuum eius uſum fuiſſe bello ſecũdo Punico ſcribit: nã alioqui, inquit, nõ potuiſſent trimodia illa annulorũ Carthaginẽ ab Hannibale mitti. Porrò modius cuius modi ſit menſura, declarat Budæus in aſſe ſuo: ubi alia menſurarũ genera. res eſt longa, illinc petat, qui deſiderat. e Vt Ro. reos facinorũ.] Oroſius li. iiij. hoc à Iunio Bubulco dictatore factũ dicit, ad exemplum Romuli qui ſceleſtis & facinoroſis hominibus Aſylũ aperuit. Liuius idem lib. xxiij. M. inquit, Iunius deſcẽdit equo, dixitq; qui capitalem fraudem auſi, quiq; pecuniæ iudicati in uinculis eſſent, qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa pecuniaq; ſe exolui iuſſurum. f Seruitia.] Octo milia ſerui donati ſunt libertate, & militarunt Volones nominati, quod cum ſinguli rogarentur, uelle ſe militare reſponderunt. Liuius. g Quàm inſtrueretur exercitus.] Octo milia enim erant ſeruorum, & ſex milia facinoroſorum, quæ armauit ſpolijs Gallicis triumpho C. Flaminij tranſlatis. h Immo ne faciamus.] Tametſi non fuerunt liberi, antequã Hannonẽ ad Beneuentũ uicerunt, donatiq; ſunt libertate à T. Graccho Impatore, ſub quo fortẽ in militia operã nauarãt. i Tribuſq;.] Hoc uerbũ, an ſit additũ ab aliquo, neſcio. certe ſenatores ipſi erant ex tribubus, quas primũ ex tota ſua multitudine Romulus tres fecit: procedente deinde tẽpore auctæ, ad quinq; & triginta peruenerunt. Senatores, equites, & plebei in has erant diuiſi. neq; erat quiſquam ciuis Ro. qui non eſſet alicuius tribus. Cicero Antoniana ſexta ad Po. Ro. Nũquis nam eſt ueſtrum, qui tribum non habeat? atqui certe nemo. Illum quinq; & triginta tribus patronum adoptarunt. Quid ergo ſibi uult cæteri ordines tribuſq;, quaſi ita eſſent diſtinctæ tribus à ſenatu, ut reliqui ordines, equeſter & plebeius: an fortaſſe hoc eodem dicitur modo, quo illud, Senatus populuſq; Rom. ſeu ſenatus populus plebſq; Romana: quum in populo & ſenatus intelligatur & plebs. hoc potius crediderim.

Cannenſis clades

Volones

Tribus

De exitio Sagũtinorum quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dij Romani auxilium non tulerunt. Cap. xx

SED in his omnibus belli Punici ſecũdi malis, nihil miſerabilius ac miſerabili querela dignius, quàm [a] exitium Saguntinorũ fuit. Hæc quippe Hiſpanię ciuitas amiciſsima po. Ro. dum eidẽ populo fidem ſeruat, euerſa eſt. Hinc enim Hannibal fracto fœdere Romanorum, cauſas quæſiuit quibus eos irritaret ad bellum. Sagũtum ergo ferociter obſidebat. Quod ubi Romæ auditũ eſt, miſsi ſunt legati ad Hannibalẽ, ut ab eius obſidione diſcederet. Cõtempti Carthaginem pergunt, querimoniamq́ʒ reponũt fœderis rupti, infectoq́ʒ negocio Romã redeunt. Dum hæ motæ aguntur, miſera illa ciuitas opulentiſsima, ſuę reipublicę Romanęq́ʒ chariſsima, octauo uel nono à Pœnis mẽſe deleta eſt. Cuius interitum legere, quanto magis ſcribere horroris eſt. Breuiter tamen eum commemorabo: ad rem quippe quæ agitur multũ pertinet. Primo fame contabuit. nam etiã ſuorum cadaueribus à nõnullis paſta perhibetur. Deinde feſſa omnium rerum, ne ſaltem captiua in manus Hannibalis perueniret, ingentẽ rogũ publice ſtruxit, in quem ardentem, ferro etiam trucidatos omnes ſe ſuosq́ʒ miſerunt. [b] Hic aliquid agerent dij helluones atq́ʒ nebulones ſacrificiorum adipibus inhiantes, & fallacium diuinationum caligine decipientes: hic aliquid agerẽt ut ciuitati populi Romani amiciſsimę ſubuenirent, & fidei conſeruatione pereuntem perire non ſinerent. Ipſi utiq́ʒ medij præfuerunt, cum Romanæ reip. interiecto fœdere copulata eſt. Cuſtodiens itaq́ʒ fideliter quod ipſis pręſidibus placito iũxerat, fide uinxerat, iuratione conſtrinxerat, à perfido obſeſſa, oppreſſa, conſumpta eſt. [c] Si ipſi dij tempeſtate atq́ʒ fulminibus Hannibalem poſtea Rom. proximũ mœnibus terruerunt, longeq́ʒ miſerunt, tunc primum tale aliquid facerẽt. audeo quippe dicere, honeſtius illos pro amicis Romanorũ, ideo periclitantibus, ne Romanis frangerent fidem, & nullam opem tunc habentibus, quàm pro ipſis Romanis, qui pro ſe pugnabant atq́ʒ aduerſus Hannibalem opulenti erant, potuiſſe tempeſtate ſæuire. Si ergo tutores eſſent Rom. felicitatis & gloriæ, tam graue ab ea crimen Saguntinæ

A calamitatis auerterent. Nunc uero quàm ſtulte creditur dijs illis defenſoribus Romam uictore Hannibale non periſſe, qui Saguntinę urbi nõ potuerunt, ne pro eius periret amicitia ſubuenire. Si Saguntinorũ Chriſtianus populus eſſet, & huiuſmodi aliquid pro fide Euangelica pateretur, quanquam ſeipſe, nec ferro, nec ignibus corrupiſſet, ſed tamen ſi pro fide Euãgelica excidium pateretur, ea ſpe pateret qua in Chriſtũ crediderat, non ut mercede breuiſsimi tẽporis ſed ęternitatis interminæ potiretur. Pro iſtis autem dijs qui propterea coli perhibentur, propterea colendi requiruntur, ut harum labentium
B atq́ʒ tranſeuntium rerum felicitas tuta ſit, quid nobis defenſores & excuſatores eorum de Saguntinis pereuntibus reſpondebunt, niſi quod de illo Regulo extincto? Hoc quippe intereſt, quod ille unus homo, hæc tota ciuitas, utriuſq́ʒ tamen interitus cauſa conſeruatio fidei fuit. Propter hanc enim ad hoſtes & redire ille uoluit, & noluit iſta tranſire. Conſeruata ergo prouocat deorum iram fides? An poſſunt & dijs propitijs perire, non ſolum quiq́ʒ homines uerumetiam integræ ciuitates? Vtrum uolunt eligãt. Si enim fidei ſeruatæ iraſcuntur illi dij, quærant
C perfidos à quibus colantur. Si autem etiam illis propitijs multis grauibusq́ʒ cruciatibus afflicti, interire homines ciuitatesq́ʒ poſſunt, nullo fructu felicitatis huius coluntur. Deſinãt igitur ſue cenſere qui ſacris deorum ſuorum perditis, ſe infelices factos eſſe putãt. Poſſent enim illis nõ ſolum manentibus, uerũetiam fauentibus non ſicut modo de miſeria murmurare, ſed ſicut tũc Regulus & Saguntini excruciati horribiliter etiam penitus interire.

L. VIVES

Saguntus

a EXitium Saguntinorum.] Liuius lib. xxi. Saguntus urbs eſt Hiſpaniæ ulterioris mille paſsibus diſtans à mari noſtro, à Zacynthijs & Ardeati-
D bus, inquit Silius, condita, & poſſeſſa: quæ gentes in Hiſpaniam ante captum Ilium uenere: fide in Romanos & clade ſua nobilis. ueteris amplitudinis & magnificẽtiæ, ſpectantur adhuc ueſtigia ædificijs antiquitate uenerãdis, & monumentis maiorũ inſcriptionibusq́ʒ antiquiſſimis, quæ paſsim eſt uidere. Murum ueterẽ patria lingua nunc uocant, agri iurisq́ʒ Valentini. Supereſt imago quædam priſtinæ arcis in monte, qui magnam Hiſpaniæ partem diuidit, ſitæ. Eam ciuitatem Polybius libro Hiſtoriarum tertio, ſcribit cæteris Hiſpaniæ ciuitatibus & terreſtrium frugum copia, & numero ciuium, & fortitudine peritiaq́ʒ rei militaris antecelluiſſe. Hanc & oderat Hannibal, quod ſocietate Romanorum freta, multis Carthaginenſium in Hiſpania ſocijs graues iniurias intuliſſet: & bello imperij, tum ut illas ulciſceret, tum etiam ut occaſionem inueniret belli molem in Romanos conuertendi. qua re nullam ardentius iam inde

à nouo

à nono ætatis ſuæ anno concupierat. b Hic aliquid agerent helluones.] Deeſt dij, ut ſit dij helluones. q. uoraces. In re honeſta uſus eſt Cicero, nam Catonem iuniorem librorum helluonem nominauit iij. De fin. quo modo helluones ſint & nebulones declarat, quod ſtatum ſequitur. c Si ipſi dij.] Liuius libro xxvi. Quū ante mœnia Rom. ſtaret Hannibal iam cum Rom. commiſſurus prælium, cuius præmium erat futura Romana urbs, maxima ſecuta eſt tempeſtas, quæ duas acies dirimeret. reuerſis Carthag. in caſtra, Romanis in urbem, mira trāquillitas cum ſerenitate eſt exorta. Idem contigit poſtridie cum inſtructi ad pugnam ambo exercitus conſiſterent ſignum expectantes: quæ res in religionem Hannibali uenit, tanquam à dijs arceretur ab urbe Roma, ita moueri inde caſtra iuſsit.

Helluo

Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori ſuo, & in quibus moribus egerit quādo eam Saluſtius optimam fuiſſe deſcribit. Cap. XXI

PORRO inter ſecundum & poſtremum bellum Carthaginenſe, quādo Saluſtius optimis morib. & maxima concordia dixit egiſſe Romanos, multa enim prætereo ſuſcepti operis modum cogitās. Eodem ergo ipſo tempore morum optimorum maximæq́ concordiæ [a]Scipio ille Romæ Italiæq́ liberator, eiuſdemq́ belli Punici ſecundi tam horrendi, tam exitioſi, tā periculoſi præclarus mirabilisq́ confector, uictor Hannibalis, domitorq́ Carthaginis: cuius ab adoleſcentia uita deſcribitur [b]dijs dedita, tēplisq́ nutrita: [c]inimicorum accuſationibus ceſsit, carensq́ patria, quam ſua uirtute ſaluam & liberam reddidit, [d]in oppido Linternēſi egit reliquā cōpleuitq́ uitam, poſt inſignē ſuū triūphū, nullo illius urbis captus deſiderio, [e]ita ut iuſsiſſe phibeatur, ne ſaltē mortuo in ingrata patria funus fieret. [f]Deinde tunc primū per Gn. Manliū procōſulē de Gallogræcis triūphantem, [g]Aſiatica luxuria Romā omni hoſte peior irrepſit. Tūc enim primū lecti ęrati, & precioſa ſtragula uiſa perhibētur. Tūc inductæ in conuiuia pſaltrię & alia licentioſa nequitia. Sed nunc de his malis quæ intolerabiliter homines patiuntur, non de his quæ libenter faciunt dicere inſtitui. Vnde illud magis quod de Scipione commemoraui, quod cedens inimicis extra patriam quam liberauit mortuus eſt, ad præſentem pertinet diſputationem, quod ei Romana numina à quorum templis auertit Hannibalē, non reddiderunt uicem, quę propter iſtam tantummodo coluntur felicitatem. Sed quia Saluſtius eo tempore ibi dixit mores optimos fuiſſe, propter hoc de Aſiana luxuria commemorandum putaui, ut intelligatur etiam illud à Saluſtio in comparatione aliorum temporum dictum, quibus temporibus peiores utiq́ in grauiſsimis diſcordijs mores fuerunt. Nam tūc, id eſt inter ſecundum & poſtremum bellum Carthaginēſe, [b]lata eſt etiā illa lex Voconia, ne quis hæredem fœminam faceret, [i]nec unicā filiam. Qua lege quid iniquius dici aut cogitari poſsit ignoro. Veruntamen toto illo interuallo duorū bellorum Punicorū tolerabilior infelicitas fuit: Bellis tantummodo foris conterebatur exercitus, ſed uictorijs conſolabatur. Domi autē nullæ, ſicut aliàs, diſcordiæ ſæuiebant. Sed ultimo bello Punico uno impetu alterius Scipiōis, qui ob hoc etiam ipſe Aphricani cognomen inuenit, ęmula imperij Romani ab ſtirpe deleta eſt. Ac deinde tantis malorum aggeribus oppreſſa Romana reſpublica, ut proſperitate ac ſecuritate rerum, unde nimiū corruptis moribus mala illa congeſta ſunt, plus nocuiſſe monſtretur tam cito euerſa, quàm prius nocuerat tam diu aduerſa Carthago. Hoc toto tempore uſq́ ad Cæſarem Auguſtum, qui uidetur non adhuc uel ipſorum opinione glorioſam, ſed contentioſam & exitioſam, & planè iam eneruem ac languidam libertatem omnimodo extorſiſſe Romanis & ad regale arbitrium cuncta reuocaſſe, & quaſi morbida uetuſtate collapſam, ueluti inſtauraſſe ac renouaſſe rempublicā. Toto ergo iſto tempore, omitto ex alijs atq́ alijs cauſis etiam atque etiam bellicas clades, [k]& Numantinum fœdus horrenda ignominia maculoſum: [l]uolauerāt enim pulli de cauea & Mancino cōſuli, ut aiunt, augurium malum fecerant, quaſi per tot annos, quibus illa [m]exigua ciuitas Romanum circūſeſſa exercitū afflixerat, ipſiq́ Rom. reip. [n]terrori eſſe iam cœperat, alij contra eam malo augurio proceſſerint.

L. VIVES

a SCipio ille.] P. Cornelius Scipio Aphricanus, qui tranſitu ſuo in Aphricā Hannibalem ex Italia tandem poſt ſextumdecimum annum quàm erat ingreſſus, euellit, & eum in Aphrica uicit, fugauitq́, ac periculoſiſsimo bello finem impoſuit. b Dijs dedita.] Liuius lib. xxvi. de Scipione: Ad hæc iam inde ab initio præparans animo, ex quo togam uirilē ſumpſit, nullo die prius ullam publicam priuatāq́ rem egit, quàm in Capitolium iret, ingreſſusq́ ædem conſideret, & plerunq́ tempus ſolus ibi tereret. Hic mos per totā uitam ſeruabatur. c Inimicorum accuſationibus.] Liuius lib. xxxviij. & Plutarchus in uita eius. d In oppido Linternenſi.] In Campania eſt, ſeu potius in uilla Linternenſi. e Ita ut iuſsiſſe perhibeatur.] Liuius ua-

Scipio Aphricanus

rias ſcribentiũ opiniones de loco mortis Aphricani re- A cenſet. Non enim inter eos ſatis conuenit, num obierit Romæ. f Deinde tunc primum.] Liuius libro xxxix. *Gallogræci* Gallogræci populi ſunt in Aſia minore, qui Græca lingua dicũtur Galatæ, ex Gallis, qui ſub Brenno in Græciam tranſiuere, & Græcis commiſti. g Aſiatica.] Aſiæ minoris: de qua alibi. h Lata eſt etiã illa lex Vo- *Lex Voconia* conia.] Tulit eam Q. Voconius Saxa tribunus plebis. Suaſit M. Cato ſenior, paulo ante bellum Macedonicũ Perſæ. Liuius lib. xli. quo in loco pro Voconio legitur Volumnius. i Nec unicam filiam.] Etiam ſi ſolam unam haberet filiã, nec plures liberos. k Et Numantinum fœdus.] Hoſtilij Mancini conſulis, qui quum triginta milia militũ ſub ſignis haberet, à quatuor Numãtinorum milibus uictus, fœdus cum illis icere coactus *Pulli in auſpicio* eſt ſibi & reipublicæ ignominioſum. l Volauerãt.] Solebant Romani in bellis ferre ſecum pullos in cauea: qui eos cuſtodiebat, pullarius dicebatur. Si paſcebantur pulli auide, bonum erat ſignum: ſi tam auide, ut ex B offa aliquid in terram decideret, optimũ. Id enim erat tripudium ſoliſtimum, olim terripauiũ dicebaſ, quod *Soliſtimum* terram pauiret, hoc eſt, feriret id quod ex ore pullorũ caderet, poſt tripudium. Soliſtimum uero quod in ſolum caderet. Sic enim ſcribebaſ in libris auguralibus: tripudium fieri, ſi quid ex offa pullorum in ſolum ceciderit. Ominoſum & triſte, ſi pulli nõ paſcerentur: ſicut P. Claudio Cæci filio. Peius multo ſi ex cauea fugerẽt. Augures, ut Feſtus docet, quinq; ſignorum genera ſolebãt obſeruare: ex cœlo, ex auibus, ex tripudijs, ex quadrupedibus, ex diris. m Exigua ciuitas.] Sine muris, ſine turribus, uix quatuor bellatorum milia ad bellum emittebat. Origo belli fuit, quod Sedigenſes conſanguineos ſuos hoſtes pop. Ro. uictos ad ſe refugientes urbe & tectis excepiſſent. n Terrori.] Cicero Numantiam & Carthaginem duos terrores imperij Ro. appellat pro Murena. C

De Mithridatis edicto, quo omnes ciues Romanos, qui intra Aſiam inuenirentur iuſsit occidi. Cap. XXII

ED hæc inquam omitto. quãuis illud nequaquã tacuerim, ^a quod Mithridates rex Aſię, ubiq; in Aſia peregrinantes ciues Romanos, atque innumerabili copia ſuis negocijs intentos, uno die occidi iuſsit: & factũ eſt. Quàm illa miſerabilis rerum facies erat, ſubito quenq; ubicunq; fuiſſet inuentus in agro, in uia, in oppido, in domo, in uico, in foro, in templo, in le- D cto, in conuiuio, inopinate atq; impie fuiſſe trucidatum. Quis gemitus moriẽtium, quæ lachrymæ ſpectantium, fortaſſe etiam ferientium fuerunt? Quàm dura neceſsitas hoſpitum, nõ ſolum uidendi nepharias illas cędes domi ſuę, uerum etiam perpetrandi: ab illa blanda comitate humanitatis, repente mutatis uultibus ad hoſtile negocium in pace peragẽdum, mutuis, ut ita dicam, omnino uulneribus: cũ percuſſus in corpore, & percuſſor in animo feriretur. Num & iſti omnes auguria contempſerant? Num deos

A domeſticos & publicos cum de ſedibus ſuis ad illam irremeabilem peregrinationem profecti ſunt, quos conſulerent, non habebant? Hoc ſi ita eſt, non habẽt cur iſti in hac cauſa de noſtris temporibus conquerantur. Olim Romani hęc uana contemnunt. Si autem conſuluerunt, reſpondeatur quid iſta profuerunt, quando per humanas duntaxat leges nemine prohibẽte talia licuerunt.

L. VIVES

a QVod Mithridates.] Primus Mithridates ex genere fuit ſeptem illorum Perſarũ, qui Magis imperiũ abſtulere. Huic inimicus fuit Antigonus *Mithridates quot fuerunt* B rex Syriæ, expulitq; eum in Cappadociam, ubi poſtea regnauit: regnumq; per manus filijs tradidit, illiq; à ſe genitis continua ſerie uſq; ad ſextum nepotem. Sextus fuit Mithridates, qui bellum cum Romanis geſsit: uir ingenti corporis robore, nec minus animo atq; ingenio potens. Sexiuges equos regebat, uiginti duas diuerſarum gentium ſonabat linguas, magnusq; eſt cognominatus. Hic primum amicus fuit Rom. nam contra Ariſtonicum auxilia Craſſo cos. miſit: deinde ſuſcepto cũ Nicomede rege Bithyniæ bello, alienatus eſt ab eis, ita in Phrygiam prouinciam Rom. inuaſit, pulſo Aquilio legato, mox Q. Oppium Proconſulem & eundem Aquilium legatum in uincula coniecit: literasq; per totã Aſiam ſuis præfectis miſit, ut certo quodam die, quicquid ciuium Romanorum in ſua ditione eſſet, trucidaretur: nec cuiquam uel dignitas, uel ætas, uel ſexus, uel locus, ad quẽ confugiſſet, prodeſſet: quod illi ita, ut rex imperauerat, executi ſunt.

C

De interioribus malis, quibus Romana reſpublica exagitata eſt, præcedẽte prodigio, quod in rabie omnium animalium, quæ hominibus ſeruiũt, fuit. Cap. XXIII

ED iam illa mala breuiter quantum poſſumus commemoremus: quæ quanto interiora, tãto miſeriora extiterunt: diſcordiæ ciuiles, uel potius inciuiles: nec iam ſeditiones, ſed etiã ipſa bella urbana, ubi tãtus ſanguis effuſus eſt: D ubi partium ſtudia, non contentionum diſſenſionibus, ^a uarijsq; uocibus in alterutrũ, ſed plane iam ferro armisq; ſæuiebant: bella ſocialia, bella ſeruilia, bella ciuilia quantum Romanum cruorem fuderunt, quantam Italiæ uaſtationẽ deſertionemq; fecerunt? Nam antea quàm ſe aduerſus Romam ^b ſociale Latium commoueret, ^c cũcta animalia humanis uſibus ſubdita, canes, equi, aſini, boues, & quæq; alia pecora ſub hominum dominio fuerunt, ſubito efferata & domeſticæ lenitatis oblita, relictis tectis, libera uagabantur: & omnem nõ ſolum aliorum, uerum

rum etiam dominorum auerſabâtur acceſſum, non ſine exitio uel periculo audentis,ſi quis de proximo urgeret.[d] Quod quanti mali ſignum fuit: Quod ſi hoc ſignum fuit,quod tantũ malum fuit,quantum malum fuit illud, cuius hoc ſignum fuit: Hoc ſi noſtris temporibus accidiſſet,rabidiores iſtos quàm illi ſua animalia pateremur.

L. VIVES

Sociale bellum [a] VArijsq́ uocibus.] Nam antea cõuitijs, iurgijs, rixis, uerborum uelitatione res agebatur, manibus abſtinebatur. b Sociale Latium.] Quum aduerſus potentiam equitum,qui iudicijs præerãt,lege C. Gracchi,ſenatus M. Liuium Druſum trib. pleb. curaſſet creandũ, Liuius quo maioribus uiribus cauſam optimatũ tueretur, ſocios & Italicos populos ut ſecũ conſentirent,ſpe ciuitatis ſolicitauit. Hanc ſpem quum alte imbibiſſent Italici omnes, nec Liuio repente mortuo fides exolueretur, primum Picentes ceperũt arma. Hos ſecuti ſunt Veſtini, Marſi, Latini, Peligni, Marucini, Lucani, Samnites cõſulibus Sex. Iulio Cæſare, L. Martio Philippo, ab V. C. DC. LXII. ann. uarie geſtum, uaria fortuna partium, Tandẽ Italici populi ſubacti ſunt á diuerſis Imperatoribus. Hiſtoria eſt à multis cõſcripta, Liuio, Floro, Plutarcho, Oroſio, Velleio, Appiano. b Sociale Latium.] A Latinis cepit initium motus, qui ferijs Latinis in monte Albano Cæſarem & Philippum coſſ. Ro. decreuerant obtruncare. c Cunc̃ta animalia humanis uſib.] Oroſius lib. v. Iulius Obſequens in Prodigijs de hoc tempore: Armenta in tantam rabiem concitata ſunt, ut uaſtãdo ſuos hoſtile imaginarentur bellum, lachrymantesq́ multis affectib. calamitatem præſagirent ſuis. d Quod quanti mali ſignum.] In antiquis codicibus ſic habetur: De proximo urgeret, quanti mali ſignum fuit, ſi hoc ſignũ fuit, quod tantum malum, ſi etiam ſignum non fuit. Puto & hic legendum etiam ſi ſignum non fuit: ut ſignificet Auguſtinus neceſſe eſſe illud malum fuiſſe atrox & pernicioſiſſimum, cuius ſignum erat tale, ut ipſum per ſe etiã ſi alterius mali prænunciũ nõ eſſet, maximum & cũ primis horrendum erat. Lectio codicis impreſſi mihi non improbatur, tametſi ſenſus manet utrobiq́ idem.

De diſcordia ciuili, quam Gracchiæ ſeditiones excitauerũt. Cap. XXIIII

NITIVM autem ciuilium bellorũ fuit ſeditiones[a] Gracchorum agrarijs legibus excitatæ. Volebãt enim agros populo diuidere,quos nobilitas perperã poſsidebat. Sed eis tam uetuſtam iniquitatem audere conuellere periculoſiſsimũ, imò uero ut ipſa res docuit, pernicioſiſsimum fuit. Quæ funera facta ſunt, cũ prior Gracchus occiſus eſt: quæ etiam cum alius frater eius non longo interpoſito tempore: Neq; enim legibus & ordine poteſtatum, ſed turbis armorumq́ conflictibus nobiles ignobilesq́ necabantur. Poſt Gracchi alterius interfectionem, Lucius Opimius cõſul, qui aduerſus eum intra urbem arma commouerat, eoq́ cum ſocijs oppreſſo & extincto, ingentem ciuium ſtragem fecerat, cũ quæſtionem haberet iam iudiciaria inquiſitione cæteros perſequens, tria milia hominum occidiſſe perhibetur. Ex quo intelligi poteſt, quãtam multitudinem mortium habere potuerit turbidus cõflictus armorum, quãdo tantam habuit iudiciorum uelut examinata cognitio.[b] Percuſſor Gracchi ipſius caput, quantum graue erat, tanto auri pondere conſuli uendidit. hæc enim pactio cædem præceſſerat. In qua etiã occiſus eſt cum liberis[c] Marcus Fuluius conſularis.

L. VIVES

B GRacchorum.] De his alibi dixi, maior fuit Tiberius, minor Caius. Tiberius nouẽ annis ante Caium eſt cæſus, res eſt nota, nullus ſcriptor nõ meminit, Plutarchus, Appianus, Valerius, Cicero, Oroſius, Saluſtius, Florus, & alij. b Percuſſor Gracchi.] C. Gracchus quum uideret ſuam manum à conſule & ſenatu loco pelli, in lucum Furinæ cõfugit. L. Opimius conſul ſe Gracchi caput auro repenſurum per præconem iuſsit pronũciari. Ita Septimuleius Anagninus familiaris Graccho quum placide in lucũ ueniſſet, multa prius familiariter, ut ſolebat, colloquutus cum Graccho ipſum nihil ſuſpicantem cõfodit, caputq́ abſcidit, & quo eſſet grauius, pro cerebro, quod eruerat plumbum infudit. Porro L. Opimius conſul fuit cum Q. Fabio Maximo Pauli nepote Gracchi propinquo. c M. Fuluius conſularis.] Quinto ante anno conſul fuerat cum M. Plautio. C. Gracchus

C

De æde Concordiæ ex ſenatuſcõſulto in loco ſeditionum & cædium condita. Caput XXV

LEGANTI ſanè ſenatuſconſulto[a] eo ipſo loco ubi funereus tumultus ille commiſſus eſt, ubi tot ciues ordinis cuiuſq́ ceciderunt,[b] ædes Concordiæ facta eſt, ut Gracchorũ pœnæ teſtis[c] concionantium oculos feriret, memoriamq́ compungeret. Sed hoc quid aliud fuit, quàm irriſio deorum. Illi deæ templum conſtituere, quæ ſi eſſet in ciuitate, nõ tantis diſſenſionibus dilacerata corrueret: Niſi forte ſceleris huius rea Concordia, quia deſeruerat animos ciuium, meruit in illa æde tanquam in carcere includi. Cur enim ſi rebus geſtis congruere uoluerunt, nõ ibi potius ædem Diſcordiæ fabricauerũt: An ulla ratio redditur, cur cõcordia dea ſit, & diſcordia dea nõ ſit: ut ſecundũ Labeonis diſtinctionẽ bona ſit iſta, illa uero mala: Nec ipſe aliud ſecutus uidetur, q̃ quod aduertit Romæ etiã Febri ſicut Saluti templum conſtitutũ. Eo igitur modo, non tantum cõcordiæ, uerũetiam diſcordiæ cõſtitui debuit. Perieuloſe itaque Ro-

mani tam mala dea irata niuere uoluerunt,[d] nec A Troianum excidium recoluerunt originem ab eius offenſiõe ſumpſiſſe. Ipſa quippe quia inter deos non fuerat inuitata, triũ dearum litem aurei mali ſuppoſitione commentata eſt. Vnde rixa numinum, & Venus uictrix, & rapta Helena, & Troia deleta eſt. Quapropter ſi forte indignata, quod inter deos in urbe nullum tẽplum habere meruit, ideo iam turbabat tantis tumultibus ciuitatem, quanto atrocius potuit irritari, cum in loco illius cædis, hoc eſt, in loco ſui operis aduerſariæ ſuæ conſtitutam ædem eſſe uideret. Hæc uana ridẽtibus nobis illi docti ſapientesq́ ſtomachãtur, & tamẽ numinum bonorũ B malorũq́ cultores de hac quæſtione cõcordiæ diſcordiæq́ nõ exeũt, ſiue prætermiſerint harũ dearum cultum, eisq́ Febrem Bellonamq́ prętulerint, quibus antiqua phana fecerũt: ſiue & iſtas coluerint, cũ ſic eos diſcedente cõcordia, diſcordia ſæuiens uſq́ ad ciuilia bella perduxerit.

L. VIVES

a EO ipſo loco.] Appianus in foro dicit. Idem Varro, & P. Victor de regionibus urbis, octaua regione ponit: id eſt, in foro Romano, quum pugna ſit commiſſa in Auentino, tametſi incepta ad Capitolium.

Aedes Concordiæ plures b Aedes Concordiæ.] Aedes Concordiæ Romæ fuerunt plures, uetuſtiſsima quam propter ſeceſsionem militarem uouit extruxitq́ M. Furius Camillus: de qua C Ouidius primo Faſto. Neſcio an eadem ſit, quam Flauius ædilis in area Vulcani maxima nobilitatis inuidia dicauit, P. Sulpitio, P. Sẽpronio coſſ. Liuius lib. ix. Credo non eſſe eandem. Altera eſt, quam uouit L. Manlius prætor etiam propter ſeditionem militarem in Gallia. Facienda eſt locata à duûmuiris, Gn. Puppio Cæſone Quintio Flaminio ad hoc creatis à prætore urbis, dicata in arce à M. & Gn. Atilijs. Liuius li. xxij. & xxiij. Tertia eſt in foro Romano, prope Græcoſtaſim ædificata à L. Opimio coſ. deletis Gracchanis partibus. ubi eſt etiã baſilica Opimia. Varro lib. iij. De lingua latina. erecta eſt ea ædes ingẽti indignatione populi Romani, ad quã etiam cũ cõſtrueretur, inſcriptum eſt: Opus uecordiæ. Quarta ædes concordiæ poſita eſt à Liuia Auguſta, niſi eadem ſit antiquiſsima, quam fecerat Camillus, reparata à Liuia, quòd uetuſtate laberetur: de qua Ouidius primo Faſto. Feriæ huius xviij. Calend. Februarias. D

c Concionantium.] Tribunorum, & eorum qui cũ populo agebant: ne quid apud populum de ſenatu parum honorifice auderent dicere, exemplo Gracchi, cuius facinoris illud eſſet monumentum, deterriti.

Belli Troiani origo d Nec Troianum excidium.] Quum ad nuptias Pelei & Tethidis Diſcordia ſola inuitata non eſſet, indignata aureum in cõuiuium malum immiſit, ſic inſcriptum ἡ καλὴ λαβέτω, id eſt pulchra accipiat. Hinc de forma inter Venerem, Mineruam, & Iunonem, orta contentio. Itũq́ eſt ad Paridem iudicem, ex quo iudicio natum eſt illud malorum pelagus belli Troiani.

De diuerſis generibus belli, quæ poſt conditam ædem Concordiæ ſunt ſecuta. Caput XXVI

PRAECLARVM uero ſeditionibus obſtaculum, ædem Concordiæ teſtem cædis ſupplicijq́ Gracchorũ concionantibus opponendam putarunt. Quantũ ex hoc profecerint, indicant ſecuta peiora. Laborarunt enim deinceps concionatores, non exemplum deuitare Gracchorum, ſed ſuperare propoſitum. Lucius [a]Saturninus tribunus plebis, [b]& Caius Cæſar, Seruilius prætor, [c]& multo poſt [d]Marcus Druſus, quorum omnium ſeditionibus cædes primo iam tunc grauiſsimæ, deinde ſocialia bella exarſerunt: quibus Italia uehementer afflicta, & ad uaſtitatem miſerabilem deſertionẽq́ perducta eſt. [e]Bellũ deinde ſeruile ſucceſsit, & bella ciuilia: in quibus quæ prælia commiſſa ſint, quid ſanguinis fuſum, ut omnes ferè Italiæ gentes quibus Romanũ maxime præpollebat imperium, tanquam ſęua barbaries domarentur. Iam ex pauciſsimis, hoc eſt, minusquàm ſeptuaginta gladiatoribus, quemadmodum bellum ſeruile contractum ſit, ad quantum numerum & quàm acrem ferocemq́ peruenerit: quos ille numerus imperatores populi Romani ſuperauerit, quas & quomodo ciuitates regionesq́ uaſtauerit, uix qui hiſtoriam ſcripſerunt, ſatis explicare potuerunt. Neque id ſolum fuit ſeruile bellum, ſed & Macedoniam prouinciam prius ſeruitia depopulata ſunt: deinde Siciliam orãq́ maritimam.[f] Quanta etiam & quàm horrenda commiſerint primo latrocinia, deinde ualida bella piratæ, quis pro magnitudine rerum ualeat eloqui?

L. VIVES

SAturninus.] Gn. Apuleius Saturninus trib. pleb. quũ rempub. legibus Agrarijs turbaret, à C. Mario ſextum, & L. Valerio Flacco coſſ. quibus ſenatus dederat negocium, ut uiderẽt, ne quid reſpub. detrimenti caperet, occiſus eſt: quum tamen legem ferret, ut Mario gratificaretur. b Et Caius Cæſar.] Cæſar eſt additum: nec eſt in ueterib. libris, ſed ſolum C. Seruilius Glaucia prætor, qui cum Saturnino faciebat. Cicero in Bruto: Seditioſorũ poſt Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentiſsimus uiſus eſt. *Glaucia Saturninus* Magis ipſe tum & motu atq́ ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. longe autẽ poſt natos homines improbiſsimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus, & callidus, cum primisq́ ridiculus. is ex ſummis & fortunæ & uitæ ſordibus in prætura cõſul factus eſſet ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodẽ die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco coſſ. publice eſt interfectus. Hæc apud Ciceronẽ. Si quis tamen C. Cæſarem legi uellet non erraret omnino. Sed tempora nõ congruerent. Nam hic, qui frater fuit. L. Cæſaris cõcionibus

nibus ſuis populum Ro. mouit, eiusq́ nimia cum Sulpitio trib. pleb. contentio cauſa fuit belli ciuilis Mariani, ut Pedianus memoriæ mandauit. hunc Cæſarem Cicero in Bruto ſcribit, ædilem curulem quotidie conciones habuiſſe. c Et multo poſt.] Legendum nō multo poſt, nempe ſeptem annis. tot enim ſunt à Saturnino Tribuno ad Liuium Tribunum, id eſt à Mario & Flacco coſſ. ad Flaccum & Herēnium coſſ. d M. Druſus.] M. Liuius Druſus de quo ante dixi, nobili genere, & ad dicendum paratus, ſuperbiſsimus omnium Rom. qui cum à ſenatu uocaretur, ſenatū potius ad ſe uenire iuſſit, & ſenatus paruit. Huius patrem ſenatus patronū appellauit. e Bellum deinde ſeruile.] In Sicilia bellum ſeruile eſt excitatum ante ſociale ab Euno Syro quodā, qui ſe furore magnæ matris deum correptū ſimulauit. ſexaginta milia hominum ſunt ab eo coacta, & prætores quatuor uicti, caſtraq́ ab eis capta. Perpenna fugitiuos tandem obſeſſos uicit. Paulo poſt Cleon Cilix alterum bellum ciuile in eadem inſula excitauit, ingentes conflatæ copiæ, & prætores ſicut antea uicti, & caſtris exuti. bellum M. Aquilius confecit. In Italia bellum ſeruile a Spartaco & Chryſo motum, qui cum quatuor & ſeptuaginta gladiatoribus ex Ludo Lentuli, qui erat Capuæ, profugerūt, quibus ſe ingens ſeruorum manus adiunxit. P. Varenum prætorem, & Claudium Pulchrum legatum qui primi ipſis armati occurrére, uicerunt. Deinde Chryſus cum ſuis copijs à Q. Vario prætore cæſus eſt. Spartacus, qui ſuperfuit, cum conſule Lentulo primum, deinde cū L. Gellio, & Q. Ario prætore: poſt cū Caſsio proconſule, & Gn. Manlio prætore proſpere cōflixit. Ad poſtremum M. Craſſus prætor ipſum ſuperauit, exercitumq́ eius deleuit. f Quanta etiam &c. latrocinia.] Cilices piratæ mare infeſtum cum redderēt, miſſus eſt aduerſus eos P. Seruilius proconſul, qui Iſauros, & aliquot alias eorum urbes expugnauit: quo digreſſo ipſi ualidiores inſurrexerunt, & ad Caietam uſq; Miſſenum & Hoſtiam cum magno Romanorum terrore & dedecore prædabundi peruenere. Gn. Pompeius lege Gabinia imperator aduerſus eos creatus, toto mari intra quadraginta dies expulit Liuius lib. xcix. & Cicero pro lege Manilia. L. Florus, & alij.

M. Druſus — *Bellū ſeruile* — *Bellū piraticū*

De bello ciuili, Mariano atq; Syllano. Caput XXVII

VM uero Marius ciuili ſanguine iam cruentus, multis aduerſarū ſibi partiū peremptis, uictus urbe profugiſſet, uix paululum reſpirante ciuitate, [a]ut uerbis Tullianis utar, ſuperauit poſtea Cinna cum Mario. Tum uero clariſsimis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta ſunt. [b]Vltus eſt huius uictoriæ crudelitatem poſtea Sylla: nec dici quidem opus eſt, quanta diminutione ciuium, & calamitate reipublicæ. De hac enim uindicta quæ pernicioſior fuit, [c] ſi ſcelera quæ puniebantur, impunita relinquerentur, [c]ait & Lucanus:

Exceſsit medicina modum, nimiūq; ſecuta eſt,
Quà morbi duxere manus: periere nocentes.
Sed cum iam ſoli poſſent ſupereſſe nocentes,
Tunc data libertas odijs, reſolutaq; legum
Frenis ita ruit.

Illo bello Mariano atq; Syllano, exceptis his qui foris in acie ceciderūt, in ipſa quoq; urbe cadaueribus uici, plateæ, fora, theatra, templa cōpleta ſunt: ut difficile iudicaretur quando uictores plus funerum ędiderint, utrum prius ut uincerent, an poſtea quia uiciſſent. Quum primum uictoria Mariana, quando de exilio ſe ipſe reſtituit, exceptis paſsim quaqua uerſum cædibus factis, caput Octauij conſulis poneretur in roſtris: Cæſar & [d]Fimbria in domibus trucidarētur ſuis: [e]duo Craſsi pater & filius in conſpectu mutuo mactarētur: [f]Bebius & Numitorius unco tracti ſparſis uiſceribus interirent: [g]Catulus hauſto ueneno, ſe manibus inimicorum ſubtraheret: [h]Merula flamen Dialis præciſis uenis Ioui etiam ſuo ſanguine litaret. In ipſius autē Marij oculis continuo feriebantur, [i]quibus ſalutantibus dexteram porrigere noluiſſet.

L. VIVES

a VT uerbis Tullianis utar.] Hæc quæ ſequuntur, Superauit poſtea Cinna cum Mario. Tum uero clariſsimis uiris interfectis lumina ciuitatis extincta ſunt. Verba ſunt Ciceronis tertia inuectiua in Catil. Quos interfecerint Cinna & Marius nos prolixè in tertia Syllana pſecuti ſumus: hi fuere duo fratres C. & L. Iulij Cæſares, Attilius Seranus, P. Lētulus, L. Craſſus, M. Antonius orator, Gn. Octauius, L. Cornelius, Merula flamē Dialis coſſ. L. Catulus, C. Arcarius, M. Bebius, Numitorius, Sex. Licinius. b Vltus eſt huius.] Verba ſunt adhuc Ciceronis eodem loco.

Interfecti à Mario & Cinna

c Ait & Lucanus,] Libro ſecundo:

Sylla quoq; immenſis acceſsit cladibus ultor:
Ille quod exiguum reſtabat ſanguinis urbi,
Hauſit, dumq; nimis iam putrida membra recidit,
Exceſsit medicina modum, nimiumq; ſecuta eſt,
Quà morbi duxêre manus.

d Fimbria.] Fuit C. quidam Fimbria, quèm Velleius Flauium nominat: Hic partium fuit Marianarum, qui Troiam deleuit. Fuit alter C. Fimbria, ſed Licinius qui uixit cum Gracchis, peruenitq́ ad bella ciuilia, in quibus eſt occiſus intra penates ſuæ domus: quemadmodum & Cæſar, autor Florus. Huius Fimbriæ meminit in Claris oratoribus Cicero. quem ego puto fuiſſe illum, qui iudex in contentione De uiro bono pronūciare noluit. Cuius rei autor eſt Cicero in iij. Off. & Valer. lib. vij. e Duo Craſsi.] Filius ab equitibus Fimbriæ ſatellitis Cinnæ eſt occiſus. Pater ne in poteſtatem hoſtium ueniret, manum ſibi intulit. f Bebius.] Hic ferarum ritu inter manus carnificum, ſine ferro diſcerptus eſt. Lucanus libro ſecundo:

C. Fimbria Licinius — *Bebius*

Vix te ſparſum per uiſcera Bebi
Innumeras inter carpentis membra coronæ
Diſcerpſiſſe manus.

g Catulus hauſto ueneno.] L. Luctatius Catulus collega fuerat Marij in quarto eius cōſulatu bello Cymbrico, amboq́ de Cymbris triūpharant. Pro hoc quū apud Marium totus ſenatus ſupplex deprecaret, Marius nihil aliud quàm moriendum eſſe reſpondit. Itaque Catulus ubi hoc Marium dixiſſe reſciſſet, accenſis carbonibus ſe ſuffocauit. Dubium an hauſtis prunis, ut

Luctatius Catulus

Portia Bruti cōiunx: an fumo in cubiculo undiq; occluſo & recens gypſo incruſtato. Nam ea res letalis eſt, niſi certa remedia adhibeantur. Sunt qui hauſiſſe illum ueneuum putēt, ut hic Aug. h Merula flamē Dialis.] Hic ſibi in cella Iouis uenas præcidit.
i Quibus ſalutantibus.] Illud erat ſignū, quod Marius militibus dederat.

Qualis fuerit Syllana uictoria uindex Marianæ crudelitatis. Cap. XXVIII

SYLLANA uero uictoria ſecuta huius uidelicet uidex crudelitatis, poſt tantum ſanguioem ciuium quo fuſo comparata fuerat, finito iam bello inimicitijs uiuētibus crudelius in pace graſſata eſt. Iam etiam poſt Marij maioris priſtinas ac recentiſsimas cædes additæ fuerant aliæ grauiores [a]à Mario iuuene atq; Carbooe earundem partium Marianarū. Qui Sylla immioente noo ſolum uictoriam, uerūetiam ipſam deſperantes ſalutē, cuncta ſuis alieniſq; cædibus impleuerunt. Nam præter ſtragem late per diuerſa diffuſam, obſeſſo etiam ſenatu, de ipſa curia tanquam de carcere producebantur ad gladiū. [b]Mutius Scæuola pontifex quoniam oihil apud Romanos templo Veſtæ ſanctius habebatur, arā ipſam amplexus, occiſus eſt: [c]igoemq; illum qui perpetua cura uirgioū ſemper ardebat, ſuo penè ſaoguioe extinxit. Vrbem deinde Sylla uictor iotrauit, [d]qui in uilla publica, noo iam bello, ſed ipſa pace ſæuiente ſeptem milia deditorum undecūq; ioermia, non pugnando, ſed iubeodo proſtrauerat. In urbe autem tota quem uellet Syllanus quiſque feriebat. Vnde tot fuoera numerari omnino oō poterant, [e]donec Syllæ ſuggereretur ſinendos eſſe aliquos uiuere, ut eſſent quibus poſſent imperare qui uicerāt. Tuoc iam cohibita quæ hac atq; hac paſsim furibunda ferebatur licentia iugulandi, [f]tabula illa cū magoa gratulatione propoſita eſt, quæ hominū ex utroq; ordine ſplendido, equeſtri ſcilicet atq; ſenatorio, occidendorum ac proſcribendorum duo milia cōtinebat: contriſtabat numerus, ſed cōſolabatur modus. Nec quia tot cadebant, tantum erat mœroris, quantum lætitiæ, quia cæteri non timebāt. Sed in quibuſdam eorum, qui mori iuſsi erāt, etiam licet ipſa crudelis cæterorum ſecuritas. genera mortium exquiſita coogemuit. [g]Quendā eoim ſioe ferro laniantium manus diripuerūt immanius homines hominem uiuum, quàm beſtiæ
A ſolent diſcerpere cadauer abiectum. [h]Alius oculis effoſſis & particulatim membris amputatis, io tantis cruciatib. diu uiuere, uel potius diu mori coactus eſt. [i]Subhaſtatæ ſuot etiam tāquam uillæ quædam nobiles ciuitates. Vna uero uelut unus reus duci iuberetur, ſic tota iuſſa eſt ciuitas trucidari. Hæc facta ſuot in pace poſt bellū, non ut acceleraretur obtioenda uictoria, ſed ne cootēneretur obteota. Pax cum bello de crudelitate certauit, & uicit. Illud enim proſtrauit armatos, iſta oudatos. Bellum erat ut qui feriebatur, ſi poſſet, feriret: pax autem non ut qui euaſe
B rat, uiueret, ſed ut moriens oon repugnaret.

L. VIVES

a A Mario iuuene.] Hic fuit Marij ſenioris filius, qui cōſul cum Gn. Carbone fuit ante annos uigintiquinq; per uim factus: qui una ſignificatione literarum Damaſippum prætorem ſatellitem ſuum iuſsit quicquid erat in urbe patritiorum interficere, bonuſq; & diligens ſatelles iuſſa domini ſedulo executus eſt. nam ſpecie conſulendi cōtracto ſenatu patritios omnes interemit. *Marij filius* b Mutius Scæuola.] Liuius libro lxxxvij. Lucanus uero libro ij. à Mario ſeniore uidetur ſcribere Scæuolam interfectum. hiſtorici à Mario iuuene tradunt. *Scæuola* c Ignemq; illum.] Imitatio Lucani,

Ante ipſum penetrale deæ, ſemperq; calentes
Mactauēre focos: parum ſed ſeſſa ſenectus
Sanguinis effudit iugulo, flammiſq; pepercit.

d Qui in uilla publica.] Apud Liuium & Florum
C eſt, in uia publica. & Liuius octo milia ponit. Apud autorē libelli De uiris illuſtribus eſt, in uilla publica: & numerus eſt nouem milium. e Donec Syllæ.] Hoc Syllæ à Q. Catulo dictum putant Eutropius & Oroſius. Alij à C. Metello iuuene freto affinitate, & ex calore ætatis audaci. Sunt qui, ut Plutarchus refert, à Fuſidio aſſentatore Syllæ. Idem Florus, etſi apud Plutarhū Offidius pro Fuſidio legatur, ſed mendæ eiuſmodi apud illum autorem uel ipſius uel interpretum uel librariorum culpa ſanè non paucæ. Apud Florum & Oroſium Furſidus. Huius Fuſidij meminit Saluſtius in oratione Lepidi conſulis. f Tabula.] Tabula proſcriptionis, ut certus numerus occidendorum deſignaretur. ut ſciret quiſq; uicturus' ne an moriturus eſſet. Proſcriptos licebat occidere, eorum bona diuidebantur, pars cedebat Syllæ, pars percuſſori. Filij priuati hæreditate etiā petere honores lege Syllæ prohibebātur: Tunc primū tabula proſcriptionis eſt Romæ uiſa. g Quendam e- *Bebij diſcerpti*
D num ſine ferro Bebium.] Hic fuit Bebius Marianus: alter, de quo modo diximus, fuit Syllanus. Eodem genere fati ambo perierunt. Nam Syllani ut ſe de Marianis eadem ratione crudelitatis, qua illi uſi fuerant, uindicarent: idem Mariano Bebio fecerunt, quod ſuo erat factum à Marianis. Vtriuſque Bebij meminit Florus.
h Alius oculis.] M. Marius Gratidianus C. Marij propinquus. Hāc crudelitatē exercuit L. Catilina ad buſtū L. Catuli in Mario homine gratioſiſsimo, qui tribunus plebis & bis prætor fuerat: ut Q. Cicero in Parænesi ad fratrē M. ſcribit. Primū enim brachia illi & crura fregit, aures deinde, linguā & naſum præſecuit, oculos defodit, poſtremo capite trūcauit. *Marii Gratidiani mors* i Subuaſtatæ ſunt etiā.] In codice Laurini legitur, ſubhaſtatæ, haud dubie congruentius hiſtoriæ. Florus, Municipia Italiæ ſplendidiſsima ſub haſta uenierunt, Spoletum, Interamna, Præneſte, Fluentia. Nam Sulmonem uetus op- *Subhaſtare*

pidum

pidum ſocium atque amicum, facinus indignum, nondum expugnatum, ut obſides iure belli, & modo morte damnati duci iubentur: Sic damnatam ciuitatē iuſſit Sylla deleri. Hæc apud Florum libro tertio. Liuius libro lxxxviij. Prænestinos omnes inermes iuſſos eſſe à Sylla interimi ſcribit. Porrò ſubhaſtare uocabulū fuit ætatis Auguſtini, quo utuntur Cæſares illorum temporum Theodoſius & Archadius. C. de reſcind. uend. A

De comparatione Gothicę irruptionis cum eis cladibus, quas Romani uel à Gallis, uel à bellorum ciuiliū autoribus acceperunt. Cap. xxix

Q VAE rabies exterarum gentiū, quę ſæuitia barbarorū, huic de ciuibus uictoriæ ciuium comparari poteſt? B Quid Roma funeſtius, tetrius, amariusq́ꝫ uidit? Vtrum olim Gallorum & pauloante Gothorum irruptionem, an Marij & Syllæ, aliorumq́ꝫ in eorum partibus uirorum clariſsimorum, tāquam ſuorum luminum in ſua membra ferocitatem? Galli quidem trucidauerunt ſenatum, quicquid eius in urbe tota, præter arcem capitolinam quæ ſola utcunqꝫ defenſa eſt, reperire potuerunt. Sed in illo colle cōſtitutis, auro uitam ſaltem uendiderunt, quam & ſi ipſi ferro rapere non poſſent, poſſent tamen obſidione cōſumere. Gothi uero tam multis ſenatoribus pepercerunt, ut magis mirum ſit, quod aliquos peremerūt. C [a]At uero Sylla uiuo adhuc Mario, ipſum capitoliū quod à Gallis tutum fuit, ad decernendas cædes uictor inſedit. Et cum fuga Marius eſſet lapſus ferocior cruentiorq́ꝫ rediturus, iſte in capitolio per ſenatus etiam conſultum, tam multos uita rebusq́ꝫ priuauit. Marianis autem partibus Sylla abſente quid ſanctum cui parcerent fuit, quādo Mutio ciui, ſenatori, pontifici, aram ipſam ubi erāt, ut aiunt, fata Romana miſeris ambienti amplexibus non pepercerunt? [b]Syllana porrò tabula D illa poſtrema, ut omittamus alias innumerabiles mortes, plures iugulauit ſenatores q̄ꝫ Gothi uel expoliare potuerunt.

L. VIVES

A T uero Sylla.] In prima uictoria de Mario quū per ſenatus conſultum Sulpitium, Marios, & alios inimicos ſuos hoſtes reipub. curauit declarari. b Syllana porrò tabula.] Plutarchus in Sylla, ter eum intra paucos dies proſcriptionum diuerſas tabulas propoſuiſſe ſcribit.

De connexione bellorum, quæ aduentū Chriſti plurima & grauiſsima præceſſerunt. Caput xxx

Q VA igitur frōte, quo corde, qua impudentia, qua inſipientia, uel potius amentia, illa uel dijs ſuis non imputāt, & hæc noſtro imputāt Chriſto? A Crudelia bella ciuilia omnibus bellis hoſtilibus, autoribus etiam eorum fatentibus amariora: quibus illa reſpublica nec afflicta, ſed perdita omnino iudicata eſt, longe ante aduentum Chriſti exorta ſunt, & ſceleratarū cōcatenatione cauſarum à bello Mariano atqꝫ Syllano, [a]ad bella Sertorij [b]& Catilinæ, quorū à Sylla fuerat ille proſcriptus, ille nutritus: [c]inde ad Lepidi & Catuli bellum, quorū alter geſta Syllana reſcindere, alter defēdere cupiebat, B [d]inde ad Pompeij & Cæſaris, quorum Pompeius ſectator Syllæ fuerat, eiusq́ꝫ potentiam uel æquauerat, uel iam etiam ſuperauerat. [e]Cæſar autem Pompeij potentiam non ferebat, ſed quia non habebat, quam tamen illo uicto interfectoq́ꝫ tranſcendit. [f]Hinc ad alium Cæſarem, qui poſt Auguſtus appellatus eſt, peruenerūt, quo imperāte natus eſt Chriſtus. Nam & ipſe Auguſtus cum multis geſsit bella ciuilia: & in eis etiam [g]multi clariſsimi uiri perierunt, inter quos [h]& Cicero diſertus ille artifex regendæ C reipublicæ. Pompeij quippe uictorem [i]Caium Cæſarem, qui uictoriam ciuilem clementer exercuit, ſuisq́ꝫ aduerſarijs uitam dignitatēq́ꝫ donauit: tanquam regni appetitorem, quorūdam nobilium cōiuratio ſenatorum uelut pro reipublicæ libertate in ipſa curia trucidauit. [k]Huius deinde potentiam, multum moribus diſpar, uitijs omnib. inquinatus atqꝫ corruptus, affectare uidebatur Antonius, cui uehementer pro eadem illa uelut patriæ libertate Cicero reſiſtebat. [l]Tunc emerſerat mirabilis indolis adoleſcens ille alius Cæſar, illius Caij Cæſaris filius adoptiuus: qui, ut dixi, poſtea appellatus eſt Au- D guſtus. Huic adoleſcēti Cęſari, ut eius potentia contra Antonium nutriretur, Cicero fauebat: ſperans eum depulſa & oppreſſa Antonij dominatione inſtauraturum reipublicæ libertatē, [m]uſqꝫ adeo cæcus atqꝫ improuidus futurorum, ut ille ipſe iuuenis, cuius dignitatem ac poteſtatem fouebat, & eundem Ciceronem occidendum Antonio quadam quaſi cōcordiæ pactione permitteret, & ipſam libertatem reipublicæ, pro qua multū ille clamauerat, ditioni propriæ ſubiugaret.

L. VIVES

Sertorius a AD bella Sertorij.] Q. Sertorius Mirſinius, Marianis rebus per ignauiam ducum ruētibus cū exercitu, quem ductabat, per loca aſpera ac diſficilia in Hiſpaniam ſe recepit, ubi bellum aduerſus duces Syllanos ſtrenue geſsit. Ad ultimum fractus à Pompeio Magno proditione ſuorum M. Perpennæ, Antonij & aliorum cœnans confoſſus eſt, magnus dux, & cuilibet ueterum, ſi materia melior clariorq; adfuiſſet, comparandus. *Catilina* b Et Catilinæ.] Catilina partiū fuit Syllanarum, quo uſus eſt Sylla in multis occidēdis carnifice. Hic poſtea cum pleriſq; patritijs cōiurauit aduerſus patriam. à Cicerone & C. Antonio coss. oppreſſus eſt. *Lepidus* *Catulus* c Inde ad Lepidi & Catuli.] M. Aemilio Lepido, Q. Luctatio Catulo coss. Sylla deceſsit, ſepultusq; eſt in campo Martio. In eius funere de componenda republica & actis Syllæ reſcindendis inter duos conſules uſq; ad iurgia eſt progreſſum. Inde Lepido uolente ut B proſcripti à Sylla reducerentur, eiſq; ſua redderentur bona, Catulus contradicebat cum ſenatu: nō quod iniquum hoc eſſet, ſed quòd uidebant initium eſſe tumultus, qui nullo tempore eſſet futurus grauior, quàm tūc, quū afflicta reſpublica recreari & reſpirare uideretur. ita ex diſſenſione ad arma uentum eſt. Cn. Pompeius & Q. Catulus armato exercitu cum Lepido conſeruerunt manus, eumq; leui prælio ſuperatum copijs omnibus exuerūt, reditumq; eſt in urbem ſine tumultu, & ijs quæ bellum ſequi ſolent. Victoria fuit moderantiſsima, armaq; ſtatim poſita. d Inde ad Pōpeij & Cæſaris.] *G. Pompeius* Gn. Pompeius Magnus Gn. Pompeij Strabonis filius, Syllæ ex Aſia uenienti cū tribus legionibus, quas in agro Piceno collegerat, occurrit: magnoq; uſui & momēto ad uictoriā Syllæ fuit. idcirco eum Sylla inter præcipuos habere amicos, illi res maximas commēdare. reliquias belli ciuilis in Sicilia, Aphrica, Italia, & Hiſpania confecit. Triumphauit bis eques Romanus, ante quàm C eſſet ſenator. Piratas ingenti felicitate & celeritate domuit. Mithridatem & totum Orientem uicit, de quibus gentibus tertium triūphum duxit ſpecioſiſsimum, maximasq; opes eſt nactus, & ſummam in republica autoritatem, potentiamq;, ſed ciuilem: quæ omnia fuſius in Pompeio fugiente perſecutus ſum. Ad extremum bellum ciuile à Cæſare motū geſsit pro republica, in quo uictus ad opes Ptolemæi pueri pupilli ſui cōfugit, in cuius regno à miniſtris regis occiſus eſt, ut uictori Cæſari gratificarentur. *Iulius Cæſar* e Cæſar autem Pompeij.] C. Iulius Cæſar, Lucij filius fuit, cuius amita Iulia C. Mario nupſit. huic conſuli ſenatus opera Pompeij Galliam prouinciam in quinquennium decreuit: quo trāſacto, alterum quinquennium eſt ei additū, autoribus Pompeio & Craſſo conſulibus: quo decennio totam Galliam Cæſar ſubegit: quumq; Pompeium plus in republica poſſe indignaretur, nactus alias cauſas belli arma in patriam induit. Lucanus in primo:

D Nec quenquam iam ferre poteſt, Cæſar' ue priorem
Pompeius ue parem.

Suetonius in Cæſare caput ſcribit De cauſis belli ciuilis Pompeiani. uerum Pompeio mortuo dictaturā perpetuam Cæſar inuaſit: omniaq; in republica arbitratu ſuo diſpoſuit regio more. De hoc ciuili bello ſcripſere Cæſar ipſe in Commentarijs. Plutarchus in Vitis diuerſorū, Appianus in bellis ciuilibus, L. Florus, Oroſius, Eutropius, & Cicero multis locis & explicatius, quippe qui bello interfuit nō poſtrema & ipſe pars. f Hinc ad alium Cæſarem.] *C. Octauius* C. Octauius filius fuit Gn. Octauij prætorij uiri & Actiæ. Actia filia Actij Balbi & Iuliæ Cæſaris ſororis. Hunc C. Octauium Cæſar hæredem poſteriore teſtamento ſcripſit ex dodrante: ut Suetonius narrat, quem & ferre nomen iuſsit. Ad eum poſt Cæſarem interfectū multi ueterani propter nomen auūculi conuenēre, quibus, Cicerone autore, partes ſenatus A contra M. Antonium defendit adhuc adoleſcēs: quem & uicit, & compulit in Galliam ulteriorem ad M. Lepidum fugere, cum quo rediens triumuiratum ex fœdere conflauit: hoc eſt, internitionem reipub. *Triumuiratus* Triumuiri fuerunt M. Antonius, M. Lepidus, C. Octauius Cæſar. Inter conuenta erat, ut M. Antonius ſineret auunculum ſuum Sex. Iuliū Cæſarē proſcribi: M. Lepidus fratrem ſuum, Lucium. Octauius Ciceronem, quē patris colebat loco. Idq; poſtulatum eſt ab Antonio, quod orationibus illius hoſtis eſſet à ſenatu iudicatus. Ex illis tribus præcipuis uiris ſolus Cicero ab Antonij ſatellitib. eſt occiſus, alij euaſerunt. Bellauit deinde Octauius cū Caſsio & Bruto, adiuuante collega M. Antonio, illosq; opera Antonij in Philippicis campis uicit: deinde cum L. Antonio triūuiri fratre, quem ad deditionem Peruſiæ compulit. Hinc cum Sex. Pompeio magni filio, quem priuauit claſſe, cum M. Lepido triūuiro, quē triūuiratu exuit. B Poſtremo cū M. Antonio triūuiro ad Actiū, quem & uicit. ſolusq; ſuperfuit imperator populi Rom. ciuilibus omnib. cōfectis bellis, Auguſtusq; à Valerio Meſſala oratore nomine ſenatus & populi Ro. ſalutatus eſt. Imperij huius anno XLIIII. à cōdita Rom. DCCLI. ſeſta undiq; terra mariq; parta pace, quietis trāquillisq; uniuerſo humano genere rebus in Bethleē Iudæ natus eſt Ieſus Chriſtus, naturæ princeps, & conditor, rex regū, & dominus dominantium. g Multi clariſsimi.] Triūuiri longe plures omnis ſexus & ordinis proſcripſerūt, quàm Sylla. hos tres Iuuenalis Satyrico naſo Syllæ diſcipulos appellat, magiſtrumq; proſcribēdi arte uiciſſe ſignificat. h Et Cicero diſertus ille artifex.] Tres & ſexaginta natus annos interijt, ut Liuius & Aufidius *Ciceronis mors* Baſſus computāt. De cuius morte ſi quis uariorum uidere ſententias deſiderat, habet apud Senecā libro primo ſuaſoriarum. Diſertum artificem appellat Auguſtinus, quòd lingua uelut clauo nauem reipublicæ mode C raretur, & ageret, quo uellet. Vnde & ille uerſiculus ab eo ſuorum factorū conſcio uſurpatus, qui inimicos male momordit: Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. Plinius ſenior eum ſalutans: Salue, inquit, primus in toga triumphum, linguæq; lauream merite. *C. Cæſar* i C. Cæſarē.] M. & D. Brutus, C. Caſsius. & alij ad lx. ſenatores in eū conſpirauerunt, ac Idibus Martijs in curia Pompeiana pugionibus confoderunt. k Huius deinde potentiam.] *M. Antonius* Conſul tunc erat M. Antonius cum P. Cornelio Dolabella. Antonius exercitibus occupans ſummum in republica imperium & dominatum affectabat, quem repulit primum ſuis orationibus Cicero: deinde triūmuir eſt factus, ut dixi. Hiſtoriam belli Antoniani nemo hiſtoricus melius poteſt perſequi quàm Cicero in Philippicis fecit. l Tunc emerſerat.] Cicero autoritate & eloquentia ſua Cæſarem Octauium adoleſcentem, Hircium & Panſam conſules in Antoniū armauit. *Brutus* m Vſque adeo cæcus.] Satis erat Cicero à D M. Bruto admonitus, ne nimium potentiam Octauij aleret, néue plus æquo puerili fideret ingenio, quamlibet bono: poſſe immodica fortuna mutari, & inſoleſceſcere. Grauiſsimæ duæ epiſtolæ Bruti, altera ad Ciceronem ipſum, altera ad Atticū de ea ipſa re adhuc extant, quæ plane uirile illud & prudentiæ plenū M. Bruti pectus indicant, & ferè aperiunt. Tametſi Ciceronem non adeo ſtupidum crediderim, quin ut alia permulta oculatiora, ita & hoc animo & cogitatione præuiderit. Quod & ſignificauit ſæpenumero amicis uerbo illo toties ab ipſo uſurpato: Cæſarem Octauium laudandū, ornandum, tollendum. Cuius meminit Velleius, & D. Brutus in quadam epiſtola ad Ciceronem.

Quod

Quod impudenter præſentia incommoda Chriſto imputēt, qui deos colere non ſinuntur, cum tantæ clades eo tempore quo colebantur extiterint. Cap. xxxi

EOS ſuos accuſent de tantis malis, qui noſtro Chriſto ingrati ſunt de D tantis bonis Certe quãdo illa mala fiebant, calebãt aræ numinum, [a]Sabæo thure ſertiſq́ recentibus halabant: clarebant ſacerdotia, phana renidebant, ſacrificabatur, ludebatur, furebatur in templis: quando paſsim tantus ciuiũ ſanguis à ciuibus, nõ modo in cęteris locis, uerũ inter ipſa quoq́ deorum altaria fundebatur.[b] Non elegit templum, quo confugeret Tullius: quia fruſtra elegerat Mutius. Hi uero qui multo indignius inſultãt Chriſtianis tẽporibus, aut ad loca Chriſto dicatiſsima confugerunt, aut illuc eos ut uiuerent etiam ipſi barbari deduxerũt. Illud ſcio, & hoc mecum quiſquis ſine ſtudio partium iudicat, facillime agnoſcitur omittam cætera, quę multa commemoraui, & alia multo plura, quæ commemorare longum putaui, ſi humanũ genus ante bella Punica reciperet Chriſtianã diſciplinam, & conſequeretur rerum tanta uaſtatio, quanta illis bellis Europam Aphricãq́ contriuit: nullus talium, quales nunc patimur, niſi Chriſtianæ religioni illa mala tribueret. Multo autem minus eorum uoces tolerarentur, quantum attinet ad Romanos, ſi Chriſtianæ religionis receptionem & diffamationem, uel irruptio illa Gallorum, uel Tiberini fluminis, igniumq́ illa depopulatio, uel quod cuncta mala præcedit, bella illa ciuilia ſequerẽtur. Mala etiam alia, quæ uſq́ adeò incredibilia acciderunt, ut inter prodigia numerarẽtur, ſi Chriſtianis tẽporib. accidiſſent, quibus ea niſi Chriſtianis hominibus tanquam crimina obijcerẽt? Omitto quippe illa, quæ magis fuerunt mira quàm noxia, [c]boues locutos: infantes nondum natos de uteris matrum quædam uerba clamaſſe: [d]uolaſſe ſerpentes, [e]fœminas & gallinas, & homines in maſculinum ſexum fuiſſe cõuerſas: & cętera huiuſmodi quæ in eorum libris, nõ fabuloſis, ſed hiſtoricis ſeu uera ſeu falſa ſint, non inferunt hominibus perniciem, ſed ſtuporem.[f] Sed & cum pluit terra,[g] cum pluit creta,[h] cũ pluit lapidibus, non ut grando appellari ſolet hoc nomine,[i] ſed omnino lapidibus, Hæc profecto etiam grauiA ter lædere potuerunt. Legimus apud eos [k]Aetneis ignibus ab ipſo montis uertice uſq́ ad littus proximum decurrentibus ita feruiſſe mare; ut rupes exurerentur, & pices nauium ſoluerentur. hoc utique non leuiter noxium fuit, quãuis incredibiliter mirum.[l] Eodem rurſus æſtu ignium tanta ui fauillæ ſcripſerũt oppletam eſſe Siciliam, ut[m] Catinenſis urbis tecta obruta & oppreſſa diruerent. Qua calamitate permoti miſericorditer [n]eiuſdem anni tributum ei relaxauere Romani.[o] Locuſtarũ etiam in Aphrica multitudinem prodigij ſimilem fuiſſe, cum iam eſſet B populi Romani prouincia, literis mandauerũt: conſumptis enim fructibus folijſq́ lignorum; ingenti atq́ inæſtimabili nube in mare dicunt eſſe deiectã. Qua mortua redditaq́ littoribus, atq́ hinc aere corrupto, tantam ortam peſtilentiam dicunt, ut [p]in ſolo regno Maſiniſſæ [q]octingenta hominũ millia periſſe referantur, & [r]multo amplius in terris littoribus proximis: tunc Vticæ [s]ex triginta milibus iuniorum quæ ibi erant, decem remanſiſſe confirmant. Talis itaq́ uanitas qualem patimur eiq́ reſpondere compellimur: quid horum non Chriſtianæ religioni tribueret, ſi temporibus Chriſtianis uideret? C Et tamen dijs ſuis iſta non tribuunt:[t] quorum ideo cultum requirũt, ne iſta uel minora patiantur, cum ea maiora pertulerint à quibus antea colebantur.

L. VIVES

a SAbæo.] Sabæi populi ſunt iuxta Syriam & Arabiam, apud quos naſcitur thus. Vergilius: *Sabæi*
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi.
Seruius Sabæos nominatos ait à σέβειν, quod eſt colere. quia thure quod apud eos naſcitur, deos placamus. b Non elegit templum.] Obijt in Formiano ſuo, quum tentata nauigatione trans mare ad Brutum, tempeſtate repulſus eſſet. c Boues locutos.] Frequẽtiſsime in Prodigijs apud hiſtoricos, ut bello Punico ſecundo Q. Fabio Maximo quartum, & M. Marcello iii. coſſ. *Boues locuti* D quo eodẽ anno Spoleti ex muliere uir eſt factus, & Marucinæ infans in utero iò triumphe clamauit. Autor Liuius libro xxiiij. Locuta eſt & bos bello Antiocheno, Roma caue tibi, & bello ciuili Antoniano, bos urgentiſe in opere dixit, non defuturum frumentum, ſed homines qui illud ederent, & aliàs ſæpiſsime. d Volaſſe ſerpentes.] In Libyæ ſolitudinibus ſerpentes ſunt plurimæ uolucres: quæ Aphrico uento in agrum Aegyptium cum magna indigenarum pernicie ſe effundũt. *Volantes ſerpentes* Idcirco Cicero Ibem ab illis cultum hominibus ſcribit, quòd hoc animal eam peſtem ab Aegypto auertat. Idem Herodotus in Euterpe. e Fœminas & gallinas & homines.] Sexus mutatos, ex fœminis hominib. *Fœminæ de brutis dei* uiros factos, ex gallinis gallos & gallinaceos. Mendum nullũ eſt in ſcriptura. admoneo, quandoquidẽ uim conſtructionis noſter interpres parũ intelligẽs, parũ recte ſic legi putat: Fœminas, & gallinas, & homines: tum etiam quòd

quòd fœminã ad alia non poſſe animalia pertinere exiſtimat, quàm ad homines: & homines eſſe tantummodo uirilis ſexus. ideo ſic explicat fœminas conuerſas in homines: id eſt in uiros, inquit. En quales homines uenerabatur ſeculum prius: qui nam ſumebant ſibi ueteres autores enarrandos, quum nondum ſcirent homines etiam ad mulieres pertinere, & fœminas de brutis quoq; animalibus dici? Et miramur tam corruptas nos artes omnes à patribus accepiſſe. Miremur potius quũ tale hominum genus in illas inuaſerit, nos aliquas omnino accepiſſe. Porrò hanc ſexus mutationem Plinius libro ſeptimo, nõ eſſe fabuloſam dicit: & aliquot teſtimonia affert, ſuãq; fidem interponit, quod teſtificari ſe quæ uiderit, aiat. Et profectò conſideranti mihi rationem ſexuum, difficile uidetur ex mare fieri fœminam. Contrà fieri, nõ item. nam retrahere naturam uirile membrum intrinſecus, facereq; ex eo locos fœmineos difficillimũ eſt: expellere uero locos foras, peniſq; in modum deformare, & ſi rarum, fieri tamen poteſt, facilius quam creB datur. f Sed & quum pluit.] Terra pluiſſe, idq; non ſemel aut iterum rerum ſcriptores tradũt. Liuius, & Iulius Obſequens, & alij. g Quum pluit creta.] Obſequens in Prodigijs, Q. Metello, Tullio Didio coſſ. creta candida pluit. h Quum pluit lapides.] Neq; hoc rarum. Primum poſt cõditam Romam, Tullo Hoſtilio rege contigit, quod uix credibile uidebatur: poſtea toties, ut nulli mirum iam eſſet. ocioſum ſit in re creberrima exẽpla afferre. i Sed omnino uel terræ.] Antiqui libri ſic habẽt: Sed omnino lapidibus: hæc profectò &c.

Aetna mõs k Aetnæis ignibus.] Aetna mons eſt in Sicilia Vulcano ſacer, qui per noctẽ flammas euomit per hiatũ ſtadiorum xx. quem craterem uocãt: quos duos eſſe uult Solinus in Polyhiſtore. dictus ſic uel ab Aetna filio Briarei Cyclopis, uel ab Aetna filia Cœli & Terræ, quã alij Thaliam uocãt, quemadmodum Seruius dicit. Hunc montẽ Vergilius deſcripſit lõgo carmine. Ouidio ſunt C qui attribuant. Seneca Ouidium à deſcribendo Aetna deterritum refert, quod illum à Vergilio iam ſciret cantatum. Cornelij Seueri putant eſſe nonnulli. Exundat ſæpe incendijs uicinis agris gentibusq; noxijs. Sic Gn. Seruilio Cæpione, & C. Lælio coſs. Tum Seruio Flacco & Q. Calpurnio coſſ. hoc quod Auguſtinus hic narrat contigit, M. Aemilio, L. Aurelio coſſ. Obſequens:

A Aetna mons terræ motu ignes ſuper uerticem late diffudit, & ad inſulam Liparas mare efferbuit, & quibuſdã aduſtis nauibus uapore pleroſq; nauales exanimauit. Piſcium uim magnam exanimem diſperſit, quos Liparenſes auidius epulis appetentes contaminatione uentris conſumpti ſunt: ita ut noua peſtilentia uaſtarentur inſulæ. Hactenus uerba ſunt Iulij. Accidit iſtud paulo ante ſeditionẽ C. Gracchi. Oroſius addit multos mortales incendio abſumptos, coactosq; eſſe deſertis ſuis q̃ longiſsime aufugere. l Eodem rurſus æſtu.] Oroſius libro quinto, capite duodecimo. m Catinenſis urbis.] Alibi Catanenſis. idem eſt. illa enim ciuitas & Catana & Catina dicitur, etſi Catina ſit etiam in Hiſpania, & in Arcadia. Pli. lib. iij. Mons Aetna nocturnis mirus incendijs, Crater eius patet ambitu ſtadiorum xx. Fauilla Tauromintum & Catanen uſq; peruenit feruẽs. Catina

n Eiuſdem anni.] Oroſius decem annorum tributũ à ſenatu eis remiſſum eſt autor. o Locuſtarũ etiam in B Aphrica.] Liuius li. ix. Oroſius, Eutropius, Iulius Obſequens, cõtigit etiam ante ſeditionẽ C. Gracchi P. Plautio Hipſeo, M. Fuluio Flacco coss. p In ſolo regno Maſiniſſæ.] An potius Micipſæ filij eius. nam Maſiniſſa iam obierat, Sed dici poteſt Maſiniſſæ regnum, quod illud ei pro maximis meritis populus Romanus dedit.

q Octingenta hominum milia.] Sic Oroſius, qui & regnum Micipſæ nominat. Obſequẽs Dccc. hominum milia in uniuerſum ſcribit fato deceſsiſſe. Eutropius tametſi non bonus admodum cõputator, ſic inquit: Quã peſtilentia in Numidia Dcccc. milia hominũ, circa Carthaginem uero cc. M. Romanorum uero militũ, qui ibi ad præſidium erant xxx. M. extincta ſunt. eadem penè Oroſius, niſi quod pro nongentis octoginta ponit.

r Multo amplius in terris.] Diuerſum ſcribunt hiſtorici quos legimus, niſi Auguſtinus alios autores ſit ſecutus, uel oratorio modo inflexerit hiſtoriã ad ſuam C utilitatẽ. Quod licere fieri Cicero ſub perſona Attici docet in Bruto: & ab ipſo Cicerone nonnunquam eſſe factum & nos interdum in eius orationibus deprehendimus, & Aſconius Pedianus annotauit. s Ex triginta milibus uirorum.] Veteres libri habent, iuniorum: certe de militibus eſt intelligendum, qui Vticæ relicti erant præſidiũ Aphricæ. t Quorũ ideo cultum.] Legendũ, quorũ ideo cultũ requirũt ne iſta uel minora.

ELENCHVS CAPITVM

IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM QVARTVM

1 De his quæ primo uolumine diſputata ſunt.
2 De his quæ libro ſecundo & tertio continentur.
3 An latitudo imperij, quæ non niſi bellis acquiritur, in bono habenda ſit, ſiue fœlicium, ſiue ſapientium.
4 Quàm ſimilia ſint latrocinijs regna abſq; iuſtitia.
5 De fugitiuis gladiatoribus, quorum potentia ſimilis fuerit regię dignitati.
6 De cupiditate Nini regis, qui ut latius dominaretur, primus intulit bella finitimis.
7 An regna terrena inter profectus ſuos atq; defectus deorũ uel iuuentur, uel deſerãtur auxilio.
8 Quorum deorum præſidio putent Romani imperium ſuum auctum atq; ſeruatum, cum ſingulis uix ſingularum rerum tuitionem committendam eſſe crediderint.
9 An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit aſcribenda, quem ſummum deũ cultores ipſius opinantur.
10 Quas opiniones ſecuti ſint, qui diuerſos deos diuerſis mũdi partibus præfecerunt.
11 De multis dijs, quos doctores Paganorum unum eundemq; Iouem eſſe defendunt.
12 De opinione eorũ, qui deum animam mũdi, & mundũ corpus dei eſſe putauerunt.
13 De his qui ſola rationalia animantia partes eſſe unius dei aſſerunt.
14 Augmenta regnorum Ioui incongruenter aſcribi, cum ſi, ut uolunt, dea eſt Victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret.
15 An congruat bonis latius uelle regnare.
16 Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos ſingulos deputãtes, ædem Quietis extra portas eſſe uoluerunt.
17 An ſi Iouis ſumma poteſtas eſt, etiam Victoria dea debuerit exiſtimari.
18 Felicitatem & Fortunam qui deas putant, qua ratione fecerunt.
19 De fortuna muliebri.
20 De Virmte & Fide quas Pagani templis & ſacris honorauerũt, prætermittẽtes alia bona, quæ ſimiliter colenda fuerunt, ſi recte alijs diuinitas tribuebatur.
21 Quod unum non intelligentes deum, Virtute ſaltem & Felicitate debuerint eſſe contenti.
22 De ſcientia colendorum deorum, quam à ſe Varro gloriatur collatam eſſe Romanis.
23 De Felicitate quam Romani multorum ueneratores deorum diu non coluerunt honore diuino, cum pro omnibus ſola ſufficeret.
24 Qua ratione defendant Pagani, quod inter deos colant ipſa bona diuina.
25 De uno tantum colendo deo, qui licet nomine ignoretur, tamen felicitatis dator eſſe ſentitur.
26 De ludis ſcenicis, quos ſibi dij celebrari à ſuis cultoribus exegerunt.
27 De tribus generibus deorum, de quibus Scæuola pontifex diſputauit.
28 An ad obtinendum dilatandumq; regnum profuerit Romanis cultus deorum.
29 De falſitate auſpicij, quo Romani regni fortitudo & ſtabilitas uiſa eſt indicari.
30 Qualia de dijs gentium etiam cultores eorum ſe ſentire fateantur.
31 De opinionibus Varronis, qui reprobata perſuaſione populari licet ad notitiam ueri dei non peruenerit, unum tamen colendum eſſe cenſuerit.
32 Ob quam ſpeciem utilitatis principes gentium apud ſubiectos ſibi populos falſas religiones uoluerunt permanere.
33 Quod iudicio & poteſtate ueri dei omninm regum atq; regnorum ordinata ſint tempora.
34 De regno Iudæorum, quod ab uno & uero deo inſtitutum atque ſeruatum eſt donec in uera religione manſerunt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER QVARTVS.

De his quæ primo uolumine diſputata ſunt. Caput I

D

E ciuitate dei dicere exorſus prius reſpōdendum putaui eius inimicis, qui terrena gaudia cōſectantes, rebusq́ fugacibus inhiātes, quicquid in eis triſte, miſericordia potius admonētis dei, quàm punientis ſeueritate patiuntur, religioni increpitāt Chriſtianę, quę una eſt ſalubris & uera religio. Et quoniam cum ſit in eis etiam uulgus indoctum, uelut doctorum autoritate in odium noſtrum grauius irritantur, exiſtimantibus imperitis, ea quæ ſuis temporibus inſolite acciderūt, per alia retro tempora accedere non ſolere. Eorumq́ opinionē, etiam ijs qui eam falſam eſſe nouerunt, ut aduerſum nos iuſta murmura habere uideantur, ſuæ ſcientiæ diſsimulatione fir- C mantibus: de libris quos autores eorum ad cognoſcendam præteritorum temporum hiſtoriam memorię mandauerunt, longe aliter eſſe, quàm putant, demonſtrandum fuit: & ſimul docendū, deos falſos quos uel palàm colebant, uel occulte adhuc colunt, eos eſſe immundiſsimos ſpiritus & maligniſsimos ac fallaciſsimos dęmones: uſq; adeo ut aut ueris, aut fictis etiam ſuis tamen criminibus delectētur, quæ ſibi celebrari per ſua feſta uoluerunt: ut à perpetrandis damnabilibus factis, humana reuocari nō poſſit infirmitas, dum ad hæc imitanda uelut diuina præbetur autoritas. D Hæc non ex noſtra coniectura probauimus, ſed partim ex recenti memoria, quia et ipſi uidimus talia ac talibus numinibus exhiberi: partim ex literis eorum, qui nō tanquam in contumeliam, ſed tanquam in honorem deorum ſuorum iſta cōſcripta poſteris reliquerūt: ita ut uir doctiſsimus apud eos Varro, & grauiſsimæ autoritatis, cum rerum humanarum atq; diuinarū diſpartitos faceret libros, alios humanis, alios diuinis pro ſua cuiuſq; rei dignitate diſtribuens, non ſaltem in rebus humanis, ſed in rebus diuinis poneret ludos ſcenicos: cum utiq; ſi tantummodo boni & honeſti homines in ciuitate eſſent, nec in rebus humanis ludi ſcenici eſſe debuiſſent. Quod profecto non autoritate ſua fecit, ſed quoniā eos Romæ natus & educatus in diuinis rebus inuenit.

B

IOANNIS LODOVICI
VIVIS VALENTINI IN QVARtum librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini commentaria.

NVnc ex rebus geſtis Pop. Rom. ad religionem eius, ſacra, cæremoniasq́ tranſeundū. Superioribus libris nullam præfati ſumus ueniam, quòd acta illius populi, ſi non ad plenum ex aliquo, quoniam periJt magna pars T. Liuij ſcriptoris rerū copioſiſsimi, certe ex multis quoquo modo colligi potuerunt: quatuor libris ſequentibus, ſed in primis hoc quarto ignoſci nobis petimus, ſi quo in loco uel diligentiam noſtram lector deſiderarit, uel ingeniū. nullus de his rebus autor ad hanc memoriam peruenit, qui quidem extet. Interciderunt enim, ut alia eiuſdem uiri quàm plurima: ſic & antiqui- C tates M. Varronis, quas unas ſi haberemus ſatisfacere potuiſſemus Auguſtino, unde illi ſunt ferè quæ dicit de ſumpta. itaq; emendicanda nobis è uarijs fuerunt, quæ huc afferremus, ne nudi omnino & inopes, omniq́ non modo cultu ac ornatu, ſed inſtrumento quoq; domeſtico egeni uideremur. quæ ſi non magnifice conſtructa & parata ſunt, contenti erimus hoc ſolo, non prorſus uideri pudendam noſtrā mendicitatem, quod non aſſecutis etiam uenia danda: præſertim nulla conatus & diligentiæ culpa, & in re cuius cum maxime maximo generis malo urgeret, plurimi erant & quidam doctiſſ. ut de uulgo taceam, qui non paruam ſanè partem ignorabāt. Sicut ipſe teſtatur Varro. Profecto Iuuenalis in Satyra prima neſciJſſe uidetur pecuniam pro dea Romanis cultam, cum ait: *Antiquitates M. Varronis*

Et ſi funeſta pecunia templo
Nondū habitas, nullas nummorū ereximus aras.

D Quam tamē cum Aerino & Argētino Varro inter deos numerat. Quis ergo miretur, ſi rem ope & benignitate Chriſti ex hominū uita iam olim pulſam nos adeo non teneamus exacte, ut uel quiuis ex illo populo, uel etiā, ſi dijs placet, Varro ipſe, qui Romanis pontificibus opprobrare nec falſò auſus eſt, eſſe in ſuis dijs ac religionibus complura, quæ illos laterent, quæ omnia ipſe aperuit & declarauit uir totius ueteris æui conſultiſsimus. Iſtis omnibus accedit nullam fore, aut rebus humanis, aut eruditioni iacturam, ſi quemadmodū de uſu uitæ, q́, ſic etiam de memoria impietas eiuſmodi abiret. Quid enim cōfert eruditioni flagitia Iouis aut Veneris noſſe? quibus dijs quæ ſacra fiāt? quæ oſtenta quibus hoſtijs ſacriſq́ procuranda? quæ auguria prodigiaq́ à quibus mittantur? quomodo expientur? ſi quibus hæc placēt, contendunt nos per ea fieri peritiores. Ego uero qui nō pauciora ex illis deliramentis noui, q̄ quiuis eorū, contendo futurū utilius uitæ moribusq́ in totum neſciri

quæ

quæ res minus me reddit ſolicitum, ſi cuiusdiui diuæq́
diuinitatem, genus, templa, aras, feſta, cæremonias, ſa/
cra, horum omnium rationem & modũ haud quaquã
copioſe perſecutus ſum. tametſi adhibita nobis eſt ope/
ra, ne lector harum rerum ſtudioſus uacuus earum à le
ctione noſtrorum commentariorum diſcedat.

De his quæ libro ſecũdo & tertio continentur. Cap. II

T quoniam in fine primi libri quæ
deinceps dicẽda eſſent breuiter po/
B ſuimus, & ex his quædam in duo/
bus conſequentibus diximus, expe
ctationi legentium quæ reſtant red
denda cognoſcimus. Promiſeramus ergo quæ/
dam nos eſſe dicturos, aduerſus eos, qui Roma
næ reipublicæ clades in religionem noſtram re
ferunt: & commemoraturos quæcũq; & quan/
tacunq; occurrere potuiſſent, uel ſatis eſſe uide/
rentur, mala, quæ illa ciuitas pertulit, uel ad eius
imperium prouinciæ pertinentes, antequam eo
rũ ſacrificia prohibita fuiſſent: quæ omnia pro/
culdubio nobis tribuerẽt, ſi iam uel illis noſtra
clareret religio, uel ita eos à ſacris ſacrilegijs pro
hiberet. Hæc in ſecundo & tertio libris ſatis,
quantum exiſtimo, abſoluimus: in ſecundo a/
gentes de malis morum: quæ mala uel ſola, uel
maxima deputanda ſunt. In tertio autem libro
de his quę ſtulti ſola perpeti exhorrent, [a] corpo
ris uidelicet, externarumq; rerum, quæ plerũq;
patiuntur & boni. Illa uero mala non dico pati/
enter, ſed libenter habent, quibus ipſi fiunt ma/
li. Et quàm pauca dixi de ſola illa ciuitate, atque
eius imperio, nec inde omnia uſque ad Cæſarẽ
Auguſtum. Quod ſi ita commemorare uoluiſ/
ſem, & exaggerare illa mala quæ non ſibi inui/
cem homines faciunt, ſicut ſunt uaſtationes, e/
uerſionesq; bellantium: ſed ex ipſius mundi e/
lementis terrenis accidunt rebus, [b] quæ uno lo/
co Apuleius breuiter ſtringit in eo libro quem
De mundo ſcripſit: terrena omnia dicens mu/
tationes, [c] conuerſiones, atq; interitus habere.
Nanq; immodicis tremoribus terrarum, ut uer
bis eius utar, diſſiluiſſe humũ & interceptas ur/
bes cum populis dicit: abruptis etiam imbribus
prolutas totas eſſe regiones: illas etiam quę pri/
us fuerant continentes, hoſpitibus atq; aduenis
fluctibus inſulatas, aliasq; deſidia maris pede
ſtri acceſſu peruias factas: uentis ac procellis e/
uerſas eſſe ciuitates: incendia de nubibus emi/
cuiſſe, quibus orientis regiones conflagratæ pe
rierũt: & in occidentis plagis ſcaturigines quaſ/
A dam ac proluuiões eaſdem ſtrages dediſſe. Sic
ex Aetnę uerticibus quondã effuſis crateribus,
per decliuia, incendio diuino, torrẽtis uice flam/
marum flumina cucurriſſe. Si hæc atq; huiuſ/
modi, quæ habet hiſtoria, unde poſſem collige
re uoluiſſem, quando finiſſem, quæ illis tẽpori/
bus euenerunt, antequam Chriſti nomen illa
iſtorum uana & ueræ ſaluti pernicioſa compri/
meret? Promiſeram me etiam demonſtraturũ;
quos eorum mores, & quam ob cauſam deus
uerus ad augendum imperium adiuuare digna
tus eſt, in cuius poteſtate ſunt regna omnia,
quamq; eos nihil adiuuerint hi quos deos pu/
B tant, et potius quantum decipiendo & fallendo
nocuerint: unde nunc mihi uideo dicendum, &
magis de incremẽtis imperij Romani. Nam de
noxia fallacia dæmonum, quos uelut deos cole
bant, quãtum malorum inuexerit moribus eo/
rum, in ſecundo maxime libro non pauca iam
dicta ſunt. Per omnes autem abſolutos tres li/
bro ubi opportunum uiſum eſt commemora/
uimus etiam in ipſis bellicis malis, quantum ſo/
latiorum deus per Chriſti nomen, cui tantum
honoris barbari detulerunt præter bellorum
morem bonis maliſq; cõtulerit, qui facit ſolem
C ſuum oriri ſuper bonos & malos, & pluit ſuper
iuſtos & iniuſtos.

L. VIVES

a Corporis uidelicet externarumq́ rerum.] Vt eſt
triplex bonorum genus, ita & malorum triplex
illis contrariũ. b Quæ uno loco Apuleius.] *Apuleius*
Alibi in eo libro, L. Apuleius Madaurẽſis philoſophus
fuit Platonicus, antiquæ dictionis amator, & æmulus.
Librum Metamorphoſeos ex Luciano uertit, ac multa
additis ſuum fecit: de mũdo ſiue coſmographia ex Ari/
ſtotele ad uerbum diſſimulato, quod uehementer mi/
ror autore, tametſi Ariſtotelem, & Theophraſtũ ſequi
ſe in eo opere profiteatur, inaudita ciuili loquendi for/
mula: nam ſurripere appellat ſequi, quod ciuilius etiã
eſt quàm fugæ, cedendi nomen indere: credo quod ſe/
D qui uocaret præcurrere, ac uiã monſtrare: & plane iſtæ
ſunt innouatæ uocũ ſignificationes, quo gratior fiat ora
tio atq; lepidior. Libellũ De mundo ut recẽtiores trãſ/
eam, ueteres, de quorum numero ſunt Iuſtinus philoſo *Liber de mundo an Ariſt.*
phus ac martyr, & Themiſtius Euphradæ Ariſtotelis
eſſe dicunt: quanquam phraſis parũ id indicare uidea/
tur, florentior & cõcinnior q̃ ſolet eſſe Ariſtotelica. Sed
de hoc non eſt nunc diſputandi locus. Certe uel ab Ari
ſtotele, uel à Theophraſto, uel aliquo illorum temporũ
Ariſtotelicæ doctrinæ ſectatore conſcriptum eſſe res o/
ſtendit, compendium, ſicut Iuſtinus inquit, Peripateti
cæ philoſophiæ illius quæ ad naturam ſpectat. Verba
hæc quæ ab Auguſtino citãtur, deſunt in exemplari A/
puleij Florentino: quod mihi Petrus Aegidius Antuer
pianus homo apprime eruditus, & amicus omniũ quos
norim, candidiſſimus, atq; integerrimus accommoda/
uit: Deſunt & in Veneto antiquiore, quod uidimus a/
pud egregium uirum Petrum Apoſtolium, & in noſtro

recentiore quod excuſſit Aſulanus Aldi ſocer. Sic enim in eis omnibus habetur: Terrena omnia mutationes, & conuerſiones, poſtremo interitus habent. Poſtremo quod eſt in triremi gubernator. & tamen ſcripſiſſe hæc Apuleium, quæ Auguſtinus adducit, apparet, tum ex filo formaq́ orationis plane Apuleiana, tum etiã quod in Ariſtotelis libro leguntur. Ad hunc enim modum dicit, ſiquis forte requirit Græca uerba [illegible] Hactenus Ariſtoteles. Quæ uerba Latina Apuleius reddit, ubi orientis regiones conflagraſſe dicit. Phaetontis incendiũ Ariſtoteles diſerte explicat, illius quem ſolis filiũ fuiſſe perhibet, & aurigandi ignorantia cœlum ac terras incendiſſe. hæc uero Aetnæ cõflagratio prima eſt eruptio ignis ex eo monte, quæ ſecundo anno octauæ & octogeſimæ Olympiadis, tribus ante natum Platonem annis contigit: ſi modo Euſebio Cæſarienſi bene ſunt tempora digeſta, quod non temere cõtingit, haud dubie librariorum potius uitio, quam autoris. In cõflagratione ſeruatos eſſe pios homines miraculo quodã ne ab igne læderentur, & hoc de mundo libro attingit Ariſtoteles, & fuſius in Mirabilibus naturæ auditionib. explicat, quẽ etiam librum nondum certum habeo num ſit Ariſtotelicus. c Conuerſiones, & intẽſiones, & remiſsiones, atq; interitũ habere.] Periſſet nugator ille niſi aliud admiſcuiſſet Auguſtino de intẽſione & remiſsione formarum, ſuper qua re maior eſt inter eos digladiatio quàm unquã inter Græcos & Troianos fuit ſuper formoſa Helena: nimirum illas ſuas formas nihilum formæ huius debere cedere exiſtimãt. In antiquis Auguſtini libris non legũtur illa duo uerba, intenſiones & remiſsiones, nec in Græco Ariſtotelis codice, ſed [illegible] q. conuerſiones & interitus, ideo nec euerſiones dicendum, ſed conuerſiones.

Aetnæ conflagratio

An latitudo imperij quæ non niſi bellis acquiritur, in bono habẽda ſit ſiue felicium ſiue ſapientium. Cap. III

I AM itaq; uideamus quale ſit, quod tantam latitudinem ac diuturnitatem imperij Romani illis dijs audent tribuere: quos etiam per turpium ludorum obſequia, & per turpium hominum miniſteria ſe honeſte coluiſſe contendunt. Quanquam prius uellem paululum inquirere, quæ ſit ratio, quæ prudẽtia, cum hominum felicitatem non poſsis oſtẽdere, ſemper in bellicis cladib. & in ſanguine ciuili uel hoſtili, tamẽ humano, cũ tenebroſo timore, et cruẽta cupiditate uerſantiũ: ut uitro lætitia eorũ comparetur fragiliter ſplendida, cui timeatur horribilius ne repẽte frangatur: de imperij magnitudine ac latitudine uelle gloriari. Hoc ut facilius dijudicetur: non uaneſcamus inani uentoſitate iactati, atq; obtundamus intentionis aciem altiſonis uocabulis rerum, cum audimus populos, regna, prouincias, ſed duos cõſtituamus homines. Nam ſingulus quiſq; homo, ut in ſermone una litera, ita quaſi elementum eſt ciuitatis & regni, quantalibet terrarũ occupatione latiſsimi. Quorum duorum hominum, pauperẽ unum uel potius mediocrem, alterum prædiuitem cogitemus: ſed diuitem timoribus anxiũ, mœroribus tabeſcentem, cupiditate flagrantẽ, nunquã ſecurum, ſemper inquietum, perpetuis inimicitiarum contentionibus anhelantẽ, augentẽ ſanẽ his miſerijs patrimonium ſuum in immenſum modum, atq; illis augmentis curas quoq; amariſsimas aggerantẽ: mediocrem uero illum re familiari parua atq; ſuccincta ſibi ſufficientẽ, chariſsimum ſuis cognatis, uicinis, amicis, dulciſsima pace gaudentem, pietate religioſum, benignum mente, ſanum corpore, uita parcũ, moribus caſtum, conſcientia ſecurum. Neſcio utrũ quiſquã ita deſipiat, ut audeat dubitare quem præferat. Vt ergo in his duobus hominibus, ita in duabus familijs, ita in duobus populis, ita in duobus regnis regula ſequitur æquitatis. Qua uigilanter adhibita, ſi noſtra intentio corrigatur, facillime uidebimus ubi habitet uanitas, & ubi felicitas. Quapropter ſi uerus deus colatur, eiq; ſacris ueracibus & bonis morib. ſeruiatur, utile eſt, ut boni longe lateq; diu regnẽt. Neq; hoc tam ipſis, q̃ illis utile eſt, quibus regnant. Nam quantũ ad ipſos pertinet, pietas & probitas eorũ, quæ magna dona dei ſunt, ſufficit eis ad ueram felicitatem, qua & iſta uita bene agatur, & poſtea percipiatur æterna. In hac ergo terra regnum bonorum, non tam illis præſtatur, quàm rebus humanis. Malorũ uero regnũ magis regnantibus nocet, qui ſuos animos uaſtant ſcelerum maiore licẽtia: his autem qui eis ſeruiendo ſubduntur, non nocet niſi iniquitas propria. Nam iuſtis quicquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, nõ eſt pœna criminis, ſed uirtutis examẽ. Proinde bonus etiam ſi ſeruiat, liber eſt: malus autem etiam ſi regnet, ſeruus eſt: nec unius hominis, ſed quod eſt grauius, tot dominorum, quot uitiorum. De quibus uitijs quum ageret ſcriptura diuina: A quo enim quis, inquit, deuictus eſt, huic & ſeruus addictus eſt.

L. VIVES

Stoici Chriſtianis proximi

a PRoinde bonus etiam ſi ſeruiat.] Stoicum paradoxum, cuius meminit Cicero in Paradoxis, & pro Murena: idcirco Hieronymus Stoicam ſectam ſimillimam cenſet Chriſtianæ religionis.

Quàm ſimilia ſint latrocinijs regna abſq; iuſtitia. Caput IIII

REMOTA itaq; iuſtitia, quid ſunt regna, niſi magna latrocinia? ᵃQuia
B & ipſa latrocinia quid ſunt, niſi parua regna? Manus etenim ipſa hominũ cũ imperio principis regitur, pacto ſocietatis aſtringitur, placiti lege præda diuiditur. Hoc malum ſi in tantũ perditorũ hominũ acceſsib. creſcit, ut & loca teneat, ſedes conſtituat, ciuitates occupet, populos ſubiuget, euidentius regni nomẽ aſſumit, quod ei iam in manifeſto confert non adempta cupiditas, ſed addita impunitas. Eleganter enim & ueraciter Alexandro illi Magno ᵇ quidam comprehenſus pirata reſpõdit. Nam quũ idem rex hominem interrogaſſet, quid ei uideretur, ut mare haberet infeſtum? ille libera cõtumacia, quid tibi, inquit, ut orbem terrarum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: quia tu magna claſſe, Imperator.

L. VIVE

Piratæ cuiuſdam libere dictum

a QVia & ipſa latrocinia.] Hoc idem elegantiſsime Cyprianus ad Donatũ: Madet, inquit, orbis mutuo ſanguine, & homicidium quum admittũt ſinguli, crimen eſt: uirtus uocatur quum publice geritur. Impunitatẽ ſcelerib. acquirit, non innocentiæ ratio, ſed ſæuitiæ magnitudo. Et profectò nõ modo nõ eſt bonorũ hominũ bellare, ſed ne latronũ, ac ne hominũ quidẽ. belluarũ eſt iſte furor unde bellũ nomen accepit, ut in officijs ſubſignificat Cicero, & Feſtus apertè teſtať. b Quidam cõprehenſus pirata.] Ex Cicer. lib. De rep. iij. ut eſt apud Nonium Marcellũ. Nam cũ quæreret, inquit, ex eo, quo ſcelere impulſus mare haberet infeſtum, uno myoparone. eodẽ, inquit, quo tu orbẽ terræ. Pòrrò myoparo nauicula ſolebat eſſe piratica. Lucanus in x. Alexandrum felicẽ terrarum prædonem uocat: &
Terrarum fatale malum, fulmenq; quod omnes
Percuteret populos pariterq;, & ſydus iniquum
Gentibus.

De fugitiuis gladiatoribus, quorum potentia ſimilis fuerit regiæ dignitati. Caput V

PROINDE omitto quærere quales Romulus congregauerit, quoniam
F multũ eis conſultum eſt, ut ex illa uita dato ſibi cõſortio ciuitatis, pœnas debitas cogitare deſiſterẽt: quarum metus eos in maiora facinora propellebat, ut de
A inceps pacatiores eſſent rebus humanis. Hoc dico, quod ipſum Romanum imperium iam magnum multis gentibus ſubiugatis, cæteriſq; terribile, acerbe ſenſit, grauiter timuit, nõ paruo negocio deuitãdę ingẽtis cladis oppreſſum: quando pauciſsimi gladiatores in Campania de ludo fugientes, exercitũ magnum compararunt: ᵃtres duces habuerũt: Italiam latiſsime & crudeliſsime uaſtauerũt. Dicant quis iſtos deus adiuuerit, ut ex paruo & contẽptibili latrocinio peruenirent ad regnũ, tantis iam Romanis uiribus arcibuſq; metuendũ? ᵇAn quia nõ diu fuerũt,
B ideo diuinitus negabũtur adiuti? Quaſi uero ipſa cuiuslibet hominis uita diuturna ſit. Iſto ergo pacto neminem dij adiuuant ad regnandũ, quoniam ſinguli quiq; cito moriuntur. Nec beneficiũ deputandũ eſt, quod exiguo tempore in unoquoq; homine, ac per hoc ſingillatim utiq; in omnibus uice uaporis euaneſcit. Quid enim intereſt eorum qui ſub Romulo deos coluerũt, & olim ſunt mortui, quod poſt eorum mortem Romanum tantũ creuit imperium, cũ illi apud inferos cauſas ſuas agant? Vtrum bonas, an malas ad rem præſentẽ non pertinet. Hoc autẽ de omnibus intelligendum eſt, qui per ipſum im
C periũ quãuis decedẽtibus ſuccedẽtibuſq; mortalibus in longa ſpatia protendatur, paucis diebus uitæ ſuæ curſum raptimq; tranſierunt, actuum ſuorum ſarcinas baiulantes. Sin uero etiam ipſa breuiſsimi temporis beneficia deorum adiutorio tribuenda ſunt, nõ parum adiuti ſunt illi gladiatores, qui ſeruilis cõditionis uincula ruperunt, fugerunt, euaſerunt, exercitũ magnum & fortiſsimũ collegerũt, obedientes regũ ſuorum conſilijs & iuſsis, multum Romanæ celſitudini metuendi, & aliquot Romanis Imperatoribus inſuperabiles multa ceperũt: potiti ſunt uictorijs plurimis, uſi uoluptatibus quibus uo
D luerunt: quod ſuggeſsit libido fecerunt: poſtremo donec uincerentur, quod difficillime eſt factum, ſublimes regnanteſq; uixerunt. Sed ad maiora ueniamus.

L. VIVES

Duces fugitiuorum

a TRes duces.] Sparthacũ, Chryſum, & Oenomaum. Memorabile eſt quod Plinius lib. iij. & xxxi refert, interdixiſſe caſtris ſuis Sparthacum auro & argento: unde nõ miror tantũ eius opes potentiamq; creuiſſe. Et lex illa melior erat in caſtris fugitiuorum, q̃ ſunt aliæ Medicæ in urbibus potentium regũ. b An quia non diu fuerunt.] Tertio anno poſtquam fugerãt, deleti ſunt à M. Licinio Craſſo.

De cupiditate Nini regis qui ut latius dominaretur primus intulit bella finitimis. Caput VI

[a]IVSTINVS qui Græcã uel potius peregrinam, Trogum Pompeium ſecutus nõ Latine tantum ſicut ille, uerumetiam breuiter ſcripſit hiſtoriam, opus librorũ ſuorum ſic incipit. [b]Principio rerum gentiũ nationumq́ imperiũ penes reges erat, quos ad faſtigium huius maieſtatis, nõ ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio prouehebat. Populi nullis legibus tenebantur: [c]arbitria principiũ pro legibus erant. Fines imperij tueri magis, quàm proferre mos erat. Intra ſuam cuiq; patriam regna finiebantur. [d]Primus omnium Ninus rex Aſſyriorum ueterem & quaſi auitum gentibus morem noua imperij cupiditate mutauit. [e]Hic primus intulit bella finitimis, & rudes adhuc ad reſiſtendum populos, ad terminos uſque Libyæ perdomuit. Et paulo poſt: Ninus, inquit, magnitudinem quæſitæ dominationis continua poſſeſsione firmauit. Domitis igitur proximis, cum acceſsione uirium fortior ad alios trãſiret, & proxima quæq; uictoria inſtrumentum ſequentis eſſet, totius Orientis populos ſubegit. [f]Qualibet autem fide rerũ, uel iſte uel Trogus ſcripſerit: nam quædam illos fuiſſe mẽtitos aliæ fideliores literæ oſtendunt: conſtat tamen & inter alios ſcriptores regnũ Aſſyriorum à Nino rege fuiſſe lõge lateq́; porrectum. Tam diu autem perſeuerauit, [g]ut Romanum nondum ſit eius ætatis. Nam ſicut ſcribunt qui chronicã hiſtoriam perſecuti ſunt, mille ducẽtos & quadraginta annos ab anno primo quo Ninus regnare cœpit permãſit hoc regnum donec transferretur ad Medos. Inferre autem bella finitimis & inde in cætera procedere, ac populos ſibi nõ moleſtos ſola regni cupiditate contercre & ſubdere, quid aliud quàm grande latrocinium nominandum eſt?

L. VIVES

a IVſtinus qui Græcam.] Trogus Pompeius ab initio gẽtium res populorum omniũ cõplexus ad ſua tempora perduxit. Iuſtinus magnum opus in breuiarium contraxit, quã epitomen nominauit, ut Florus fecit in Liuio, quanquam paulo fuſius. Vtinam Florus non tam breuis compreſſosq́; eſſe ſtuduiſſet: nunc pro Trogo Iuſtinus legitur. Sunt qui hiſtoriam Trogi uidiſſe ſe in Italia affirment: per quietẽ puto. *Reges primi* b Principio rerum gẽtium.] Principio ſingulæ familiæ ſingulos reges habuerunt, uel natu maximos, uel conſilio, prudentia, æquitate præſtantiſſ. aliquantum poſt multis familijs cœpit idem rex imperare, interdum eidem plures reges, quos populus duces ſibi rectoresq́; & uelut ſpeculatores publici commodi eligebat, non qualem ſors dediſſet cogebat accipere: nec nobilitas ualebat, nec ambitus: ſua unicuiq; utilitas cum communi coniuncta ſatis chara ſausq́; commendata erat, ne eligeret niſi optimum. c Arbitria principum.] Cũ princeps eſt bonus, ſatius eſt ab eo regi, quàm à bona lege, ſicut Ariſtoteles docet in lib. De rep. d Primus omniũ Ninus.] *Ninus rex* Hic fuit Beli filius, de quo alibi. e Hic primus intulit bella finitimis.] Ante Ninum conſtat bellatum eſſe *Primũ bellum* inter mortales: iam enim Aphri & Aegyptij inter ſe pugnarant ſudibus, quas uocarunt phalangas, & belli autores Plinius in quinto Phœnices eſſe dicit: Iuſtinus Vexorem Aegypti & Tanain Scythiæ reges nominat, qui bella cum longinquis populis nominis & gloriæ cauſa geſſerint. Ninus uero primus finitimis cupidine augendæ ditionis bellum fecit. f Qualibet autem fide rerum.] Græci ſcriptores ſiue luxuria ſtyli: ſiue quò res patriæ eſſent admirabiliores: ſiue quo magis operibus ſuis lectorem oblectarent, tenerentq́: ſiue gentis uino, multa ſunt in hiſtoria mẽtiti. Latini qui res Græcas tractarunt, cum neceſſe haberẽt eos ſequi, etiam multa falſa pro ueris aſſeruerunt, ut Trogus, & Curtius Ruffus.

g Vt Rom. nondum ſit eius ætatis.] Quantum durarit imperium Aſſyriorum non inter omnes conuenit. *Imperium Aſſyriorum* Euſebius MCC. & XL. annos numerat. Diodorus Siculus MCCC. & LX. Ex Cteſiæ ſupputatiõe quo plurimum utitur in rebus Aſiæ narrandis. Iuſtinus ex hoc numero ſexaginta adimit: nec de numero regũ conſtat. Diod. xxx. reges fuiſſe Aſſyriorũ ſcribit. Euſebius ſex & triginta: Velleius Paterculus tres & triginta à Nino ad Sardanapalũ, ita ut ſemper ſucceſſor regni fuerit demortui filius. Porrò Auguſtinus libros De ciuitate dei ſcripſit principatu Honorij & Theodoſij iunioris circiter annum ab urbe condita MCLXX.

An regna terrena inter profectus ſuos atq; defectus deorum uel iuuentur uel deſerantur auxilio. Cap. VII

SI nullo deorum adiutorio tam magnum hoc regnum & prolixũ fuit, quare dijs Romanis tribuitur Romanum regnum, locis amplũ temporibusq́; diuturnum? Quæcunq; enim cauſa eſt illa, eadem eſt etiam iſta. Si autẽ & illud deorum adiutorio tribuendum eſſe cõtendunt, quæro quorũ? Non enim aliæ gentes quas Ninus domuit & ſubegit: alios tunc colebant deos. Aut ſi proprios habuerunt Aſſyrij, quaſi peritiores fabros imperij conſtruendi atque ſeruandi, nunquid nam mortui ſunt, quando & ipſi imperium perdiderunt? Aut mercede non ſibi reddita uel alia promiſſa maiore, [a]ad Medos tranſire maluerunt, atque [b]inde rurſus ad Perſas Cyro inuitante & aliquid commodius pollicente? [c]Quæ gens non anguſtis orientis finibus poſt Alexandri Macedonis regnum magnum locis, ſed breuiſsimum tempore, in ſuo regno adhuc uſque perdurat. Hoc ſi

ita

ita eſt, aut infideles dij ſunt qui ſuos deſerunt, & ad hoſtes tranſeunt. Quod nec homo fecit Camillus, quando uictor & expugnator aduerſiſsimę ciuitatis, Romam cui uicerat ſenſit ingratam, quam tamen poſtea oblitus iniuriæ, memor patriæ à Gallis iterum liberauit. Aut non ita fortes ſunt, ut deos eſſe fortes decet: qui poſſunt humanis uel cōſilijs uel uiribus uinci. Aut ſi cū inter ſe belligerant, non dij ab hominibus, ſed dij ab alijs dijs forte uincūtur, qui ſunt quarumq́ proprij ciuitatū: habent ergo & ipſi inter ſe inimicitias: quas pro ſua quiſq́ parte ſuſcipiunt. Non itaq́ deos ſuos debuit colere ciuitas magis quàm alios à quibus adiuuarētur ſui. Poſtremo quoquo modo ſe habeat deorū iſte uel tranſitus, uel fuga, uel migratio, uel in pugna defectio, nōdum illis temporibus atq́ illis terrarū partibus Chriſti nomē fuerat prædicatū, quando illa regna per ingentes bellicas clades amiſſa atq́ trāslata ſunt.[d] Nam ſi poſt mille ducentos & quod excurrit annos, quando regnū Aſſyrijs ablatum eſt, iam ibi Chriſtiana religio aliud regnum prædicaret æternum & deorū falſorū cultus ſacrilegos inhiberet: quid aliud gentis illius uani homines dicerēt, niſi regnū quod tam diu cōſeruatum eſt, nulla alia cauſa niſi ſuis religiōibus deſertis & illa recepta perire potuiſſe? In qua uoce uanitatis quæ poterat eſſe, & iſti attēdant ſpeculum ſuum, & ſimilia cōqueri, ſi ullus in eis pudor eſt, erubeſcāt.[e] Quanquā Romanū imperiū afflictū eſt potius, q̄ mutatū, quod & alijs ante Chriſti nomen temporibus ei contigit, & ab illa eſt afflictione recreatū, quod nec iſtis temporibus deſperandum eſt. Quis enim de hac re nouit uoluntatem dei?

L. VIVES

a AD Medos tranſire.] Per Arbacem præfectum Mediæ. Qui Sardanapalum uicit, indignatus quod effœminato homini tam multa milia uirorū parerēt. Iuſtinus, Oroſius, Plutarchus, Euſebius, Diod. Sicul. & alij. b Atq́ inde rurſus ad Perſas.] Regnatū eſt à Medis in Aſia ab Arbace ad Cyrū Cambyſis filium annos cccl. Aſtiages ultimus rex fuit, ex cuius filia Mandane, quæ Cambyſi nupſit, Cyrus eſt natus, quem auus ſomnio admonitus exponi iuſſerat, infans fato eſt ſeruatus. Cumq́ adoleuiſſet, ingreſſus Perſepolim expedire populum ſecures iuſsit, proximamq́ ſyluam cædere, poſtridie inſtructiſſ. conuiuio multitudinem exceptam rogauit num uitam eius diei pridianæ nō præferrēt: cūq́ omnes præferre ſe clamaſſent, quandiu ergo, inquit, Medis parebitis, uita erit ut heſterna, ſi uos imperetis, ut hodierna: Ita coacto ingenti exercitu, aui opes fregit, imperiūq́ ad Perſas trāſtulit. c Quæ gens non anguſtis.] Regnū Perſarū à Cyro ad Alexandrum Philippi filiū per cc. xxx. annos ſtetit. Alexāder imperauit toti Aſiæ ſex annos, ſucceſſores eius Macedoni gente uſq́ Seleucum & Antiochum fratres, id eſt ab olymp. cxiiij. ad olymp. cxxxiij. quo tempore Arſaces ignobili gente uir, ſed impiger & acer, diſcordia fratrum regū fretus regnū in ſibi ſuisq́ aſſeruit. Vnde Parthorum regnum exortū quod manſit uſque ad Alexandrum Seuerū Cæſarem: quo imperante Xerxes Perſa regnū Parthis ademit, & perſico nomini reſtituit, idq́ regnum etiā ætate Auguſtini durabat: de quo Herodianus in Alexādro Antonino. d Nam ſi poſt mille ducentos & quadraginta.] Si ſic legamus ſequitur Auguſtinus Euſebiū: ſed in ueteribus libris ſcribitur, nō quadraginta, ſed, quod excurrit. Vt in uarietate illa computantiū ſententiam ſuā Auguſtinus non interponat, ſolū plures quàm mille & ducentos annos eſſe ſignificet, incertum quot, pauciores certe centum. e Quanquā Rom. imperium.] Manet adhuc nomē illius imperij cū exiguis quidem uiribus ſed prima dignitate.

Aſtiages

Perſarū regnū

Quorum deorum præſidio putent Rom. imperium ſuum auctum atq́ ſeruatum, cum ſingulis uix ſingularū rerum tuitionem committēdam eſſe crediderunt. Cap. VIII

DEINDE quæramus ſi placet, ex tanta deorum turba quam Ro. colebāt quem potiſsimū uel quos deos credant illud imperium dilataſſe atq́ ſeruaſſe. Neq́ enim in hoc tam pręclaro opere & tantæ pleniſsimo dignitatis,[a] audent aliquas partes, deæ Cluacinę tribuere, aut [b] Volupiæ, quæ à uoluptate appellata eſt, [c] aut Libentinæ, cui nomen eſt à libidine, aut [d] Vaticano, qui infantū uagitibus præſidet, [e] aut Cuninæ, quæ cunas eorū adminiſtrat. Quando autē poſsint uno loco libri huius cōmemorari om̄ia nomina deorū, aut dearum, quæ illi grandibus uoluminibus uix cōprehendere potuerunt, ſingulis rebus propria diſpertientes officia numinum? Nec agrorum munus uni alicui deo committēdum arbitrati ſunt, ſed rura, deæ Ruſinæ: iuga montiū, deo Iugatino: collibus, deam Collatinam: uallibus Valloniam præfecerunt. Nec ſaltem potuerunt [f] unam Segetiam talem inuenire cui ſemel ſegetes commendarent: ſed ſata frumenta quandiu ſub terra eſſent, prępoſitam uoluerunt habere deam Sciam: cum uero iam eſſent ſuper terrā & ſegetem facerēt, deam Segetiam: frumentis uero collectis, atq́ recōditis ut tutò ſeruarentur, [g] deam Tutilinam præpoſuerunt: cui non ſufficere uideretur illa Segetia, quādiu ſeges ab initijs herbidis uſq́ ad ariſtas aridas perueniret. Non tamē ſatis fuit hominibus deorū multitudinem amantibus, ut anima

miſera dæmoniorum turbæ proſtitueretur, u‑ A nius dei ueri caſtũ dedignata complexũ.[b] Præfecerunt ergo Proſerpinam frumentis germinantibus:[i] geniculis nodiſq; culmorum deum Nodotum: inuolumentis folliculorũ deam Volutinam: cum folliculi pateſcunt, ut ſpica exeat deam Patelenam: cum ſegetes nouis ariſtis æquantur,[k] quia ueteres æquare hoſtire dixerũt, deam Hoſtilinam: florentibus frumẽtis[l] deam Floram:[m] Lacteſcentibus deam Lacturtiam: maturefcentibus[n] deam Matutam: cum runcantur, id eſt à terra auferuntur[o] deam Runcinam. Nec omnia cõmemoro, quia me piget quod illos nõ B pudet. Hæc autem paucisſima ideo dixi, ut intelligeretur nullo modo eos dicere audere iſta numina imperium conſtituiſſe, auxiſſe, conſeruaſſe Romanum, quæ ita ſuis quæque adhibebantur officijs, ut nihil uniuerſum uni alicui crederetur. Quando ergo Segetia curaret imperium, cui curam gerere ſimul & ſegetibus & arboribus non licebat? Quando de armis Cunina cogitaret, cuius prępoſitura paruulorum cunas non permittebatur excedere? Quando Nodotus adiuuaret in bello, qui nec ad folliculum ſpicæ, ſed tantum ad nodum geniculi pertinebat? C [p]Vnum quiſque domui ſuæ ponit oſtiarium, & quia homo eſt omnino ſufficit. Tres deos iſti poſuerunt, Forculum foribus,[q] Cardeam cardini, Limentinum limini. Ita non poterat Forculus ſimul fores & cardinem limenq; ſeruare.

L. VIVES

a AVdent aliquas partes ſub nomine.] Vetera uolumina habent: Aliquas partes deæ Cluacinæ tribuere: alibi, audent aliquas partes numina deorum ac dearum Lauacinæ tribuere: ſed legendum eſt Cloacinæ, cuius ſimulachrum inuentum eſt à Tito *Cloacina* Tatio, qui cũ Romulo regnauit, in magna quadã cloaca Romana: cũq; ignoraretur cuius eſſet effigies, ex loco illi nomẽ impoſitũ eſt, & Cloacina eſt dicta: autor Lactantius. Cyprianus Cluacinam uocat, ſed puto mendum eſſe. Eſt, & Venus Cluacina quaſi pugnatrix. Eſt D *Venus* enim cluere pugnare, cuius ſimulachrum Ro. eo loco, *cluacina* quo pax facta eſt inter Sabinos & Romanos, cum pro‑ *Volupia* pter raptas pugnarẽt. Plinius lib. xv. b Volupiæ.] Huius ſacellum erat ad Naualia prope portam Romanulam ut ſcribit Varro lib. De lingua Lat. iij. Macrobi‑ *Angeronia* us in Saturn. xij. Cal. Ianuarias feriæ ſunt diuæ Angeroniæ, cui pontifices in ſacello Volupiæ ſacrum faciũt: quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quod angores ac animorum ſolicitudines propiciata depellat. Maſurius adijcit ſimulachrũ eius deæ ore obligato atq; ſignato in ara Volupiæ propterea collocatũ, quod qui ſuos dolores anxietatesq; diſsimulant, perueniant pa‑ *Libentina* tientiæ beneficio ad maximam uoluptatem. c Aut Libentinæ.] Varro lib. iij. De ling. Latina: à libendo libidinoſus, ac Venus Libentina, & libitina. Libithina lon‑ *Vaticanus* ge aliud eſt, q̃ Libẽtina. d Vagitano.] Vaticanũ ſcri‑

A bendum. Sic appellat hunc Gellius lib. xvi. ex Varrone: Sicut, inquit, penes quem deum ſint humanæ uocis initia, quoniam pueri cum primum parti ſunt, eam primam uocem edũt, quæ eſt prima ſyllaba in nomine Vaticani, unde etiam uagire naſcitur, & in antiquis codicibus hoc loco non Vagitano, ſed Vaticano habetur.

e Aut Cuninæ.] Hæc infantes in cunis tuetur, & faſcinum ſubmouet. Lactantius lib. i. *Cunina* f Vnam Segetiam.] At Segeſtam Plinius lib. xviij. Hos enim tũc deos maxime nouerant, Seiamq; à ſerendo, Segeſtam à ſegetibus appellabant, quarum ſimulachra in circo uidemus. g Deam Tutilinam.] Tutanus & Tutilina dij, *Tutanus* qui rebus tuendis præerant. Nonius Marcellus. hunc *Tutilina* Varro in periculoſis & ſubitis rebus inuocari morem eſſe dicit, ut Herculem malorum depulſorem, quem uocabant ἀλεξίκακον. Tutilinam inauſpicato nominari nephas erat. h Præfecerunt ergo Proſerpinam.] Hæc fuit filia Cereris & Iouis, quã Pluto patruus rapuit. Ci‑ B cero libro ſecũdo de Nat. deorũ: Proſerpina ea eſt, quæ Perſephone Græce nominatur, quã frugum ſemẽ eſſe, abſconditamq; quæri à matre uolunt. Varro Proſerpi‑ *Proſerpina* nam eſſe lunam perhibet ex ſententia Ennij & Epicharmi. i Geniculis nodiſq;.] Plinius lib. xviij. frumenta quædã in genu tertio ſpicã incipiunt concipere, quædam in quarto, ſed etiam num occultam. genicula autẽ ſunt tritico quaterna, farri ſena, hordeo octona, ſed non ante ſupra dictum geniculorum numerũ conceptus eſt ſpicæ. Varro lib. primo Rerum ruſticarum, ſpicæ inuolucrum priuſquam prodeat, uaginam nominat. In ipſa ſpica eſt granum: eſt & gluma grani folliculus: eſt ariſta ueluti acus quædã tactu aſpera erecta, quæ prius quàm in ſpica ariditate diriguit, ſpica uocat̃ muuca. k Quia ueteres æquare hoſtire.] Eſt hoſtire, ut ait Nonius, com‑ *Hoſtire* primere, & recedere: hinc hoſtis: eſt & ferire autore Feſto: eſt quoq; æquum reddere, tum compẽſare, & æquũ C beneficiũ rependere: unde redoſtire & hoſtimentum. Plautus, quin promitto, inquam, hoſtire contra, ut meriteris: id eſt, æqua reddere, ut exponit Marcellus. Idẽ Plautus in Aſinaria, Par pari hoſtimentum datum eſt opera pro pecunia. l Deam Floram.] Hanc exiſti‑ *Flora* mant quidam fuiſſe Accam Larẽtiam meretricem, alij Meliboeam Niobes filiam, quæ cum Apollinis & Dianæ metu colorẽ mutaſſet, Chloris eſt dicta. Hinc à Ro. *Chloris* Flora, quam cum Amycla ſorore ex omnibus liberis Niobes Latona propiciata iam ſeruarit, eamq; ex Neleo Neptuni filio genuiſſe Neſtora, qui bello Troiano interfuerit Homerus canit in xi. Odyſſeæ, qui & hãc quoque cũ cæteris fratrib. interijſſe perhibet. Ouidius huic deæ, quod præſit floribus Zephyrum uentum dat maritum. m Lacteſcentibus deam Lacturciam.] Alij *Lacturcia* Lacticinam legunt. Seruius primo Georg. Lactantem deũ eſſe ait, qui lac infundit ſegetibus, & eas facit lacteſcere. n Deam Maturã.] Alij libri Matutã quæ fuit D Cadmi filia, Athamantis uxor, quæ poſtquã ſe de ſaxo in mare dedit præcipitem, mutato nomine ex Ino facta eſt Λευκοθέα, id eſt Alba dea, Latinis Matuta mater, quam *Matuta* eandem auroram eſſe perhibent, unde matutinum tempus: filium habuit Melicertam deum marinum, qui etiam mutato nomine Palæmon nũcupatus eſt. Cicero, Ouid. Lactant. Seruius, & alij. templum fuit in octaua urbis regione. o Deam Runcinam.] Meminit hu‑ *Runcare* ius Varro in lib. De lingua Latina: runcare eſt euellere, hinc auerruncare, & auerruncaſſere apud ueteres, id eſt auferre, amoliri, & Auerruncus deus qui mala aliò auerteret. p Vnuſquiſque.] Legendum Vnum quiſq; domi ſuæ ponit oſtiarium: & quia homo eſt, omnino ſufficit: q. homo unus ſufficiat, non ſufficiant tres dij. q Cardeam.] Carnam potius: hæc olim Cra‑ *Crane dea* ne eſt dicta, quæ compreſſa eſt ab Iano, eiq; ius cardinis dedit deus. Præeſt uitalib. humanis, feriæ ſunt Cal.

Iunijs

Iunijs. Ouidius vi. Faſtorum. Iunius Brutus pulſo Tarquinio rege huic deæ ſacrum fecit, Calend. Iunij in Cælio monte pulte fabatia, & larido. Macrobius primo Saturnalium.

An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit aſcribēda, quē ſummū deum cultores ipſius opinantur. Caput IX

MISSA igitur turba iſta minutorū deorum, uel aliquātum intermiſſa, officium maiorum deorum debemus inquirere, quo Roma tam magna eſt facta, ut tam diu tot gentib. B imperaret. Nimirum ergo Iouis hoc opus eſt. Ipſum enim deorum omnium dearūq; regem eſſe uolunt: hoc eius indicat ſceptrum, hoc [a] in alto colle Capitolium. De iſto deo quāuis à Poeta dictum cōuenientiſsime prædicant: [b] Iouis omnia plena. [c] Hunc Varro credit etiā ab his coli, qui unum deū ſolum ſine ſimulachro colunt, ſed alio nomine nuncupari. Quod ſi ita eſt, cur tam male tractatus eſt Romæ, ſicut quidā & in cæteris gentibus, ut ei fieret ſimulachrū: quod ipſi etiā Varroni ita diſplicet, ut cū tantæ ciuitatis peruerſa conſuetudine premeretur, nequaquā tamē dicere & ſcribere dubitaret, quod hi C qui populis inſtituerunt ſimulachra, & metum dempſerunt, & errorem addiderunt.

L. VIVES

a IN alto colle.] Tarpeio. b Iouis omnia plena.] Vergil. In Palæmone ex Arato Μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί, πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστὴ δὲ θάλασσα καὶ λιμένες. Iupiter
Lucanus ſimile in verſ.
Eſtq; dei ſedes, ubi terra, & pontus, & aer,
Et cœlum, & uirtus: ſuperos quid quærimus ultra?
Iuppiter eſt quodcunq; uides, quodcunq; moueris.

c Hunc Varro.] Græci Iouem ζῆνα, & δία nominarunt, utrunq; à uiuendo, quod uitam cūctis præberet, animas inſpiraret, Sicut etiam Orpheus interpretatur in Cratere. Plato in Cratylo utrunque nomen coniūgit δία ἢ ζῆνα quaſi δι' αὐτὸν ζῆν: quod per ipſum ſit uiuere. Rom. à iuuando Iouem. Plutarch. docet priſcos philoſophos Iouem appellaſſe, mentē rerū omnium creatricē D & uitam: ideo hic cultus eſt tanquam deus à ſapientib. uiris, qui nullum mortalē pro deo habebant, ſed principem naturæ, immortalem, omnipotentem, uarijsq; nominibus inſignitus, alio apud Græcos, alio apud Perſas, alio apud Phœnices, alio apud Aegyptios. Lactantius Saturni filium Cretæ regē propterea ζῆνα dictū arbitratur, q primus ex liberis Saturni maribus uixerit.

Quas opiniōes ſecuti ſunt qui diuerſos deos diuerſis mūdi partibus præfecerūt. Cap. X

VR illi etiam Iuno uxor adiūgitur, quę dicitur ſoror et coniūx? Quia C Iouem, inquiunt, in æthere accipimus: in aere Iunonem. Et hæc duo A elementa coniuncta ſunt, alterum ſuperius, alterum inferius. Non eſt ergo ille de quo dictum eſt, Iouis omnia plena: ſi aliquam partem implet & Iuno. An uterq; utrunq; implet, & ambo iſti coniuges, & in duobus iſtis elementis, & in ſingulis ſimul ſunt? Cur ergo æther datur Ioui, aer Iunoni? Poſtremo ſi ipſi duo ſatis eſſent, [b] quid eſt quod mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni? Et ne ipſi quoq; ſine coniugibus remanerent, additur [c] Neptuno Salacia, [d] Plutoni Proſerpina. Nam ſicut inferiorem cœli partem, id eſt aerem, inquiunt, Iuno tenet: ita inferiorem maris Salacia, & terræ inferiorem Pro- B ſerpina. Quærunt quemadmodum ſarciant fabulas, nec inueniunt. Si enim hæc ita eſſent, tria potius elementa mundi eſſe, [e] non quatuor eorum ueteres proderent, ut ſingula deorum coniugia ſingulis diuiderētur elementis. Nūc uero omni modo affirmauerūt [f] aliud eſſe ætherem, aliud aerē. Aqua uero ſiue ſuperior ſiue inferior utiq; aqua eſt, puto quia diſsimilis, nunquid in tantum ut aqua non ſit? Et inferior terra, quid aliud poteſt eſſe quàm terra, quantalibet diuerſitate diſtincta? Deinde ecce iam totus in his quatuor uel tribus elemētis corporeus comple- C tus eſt mundus, [g] Minerua ubi erit? Quid tenebit? Quid implebit? [h] Simul enim cum his in capitolio conſtituta eſt, cum iſta filia nō ſit amborum. Aut ſi ætheris partem ſuperiorem Mineruam tenere dicūt, & hac occaſione fingere Poetas, quòd de Iouis capite nata ſit, cur non ergo ipſa potius deorum regina deputatur, quòd ſit Ioue ſuperior? An quia indignum erat præponere patri filiam? Cur non de Ioue ipſo erga Saturnum iuſtitia iſta ſeruata eſt? an quia uictus eſt? Ergo pugnarunt? Abſit, inquiunt, Fabularum eſt iſta garrulitas. Ecce fabulis nō creduntur, & de dijs ſentiantur meliora. Cur ergo D non data eſt patri Iouis, etſi non ſublimior, æqualis certe ſedes honoris? [i] Quia Saturnus, inquiunt, temporis longitudo eſt. Tempus igitur colunt, qui Saturnum colunt, & rex deorū Iuppiter inſinuatur natus ex tempore. Quid enim indignum dicitur, cum Iuppiter & Iuno nati dicuntur ex tempore, ſi cœlum eſt ille & illa terra, cum facta ſint utique cœlum & terra? [k] Nam hoc quoque in libris ſuis habent eorum docti atque ſapientes. Neque de figmentis poeticis, ſed de philoſophorum libris à Vergilio dictū eſt: Tum pater omnipotens fœcundis imbribus

brĭbus æther Coniugis in gremium lætæ deſcendit, id eſt, in gremium telluris aut terræ: quia etiam hic aliquas differentias uolunt eſſe, [l]atq; in ipſa terra aliud terram, aliud tellurem, aliud tellumonem putant. Et omnes hos deos habent ſuis nominibus appellatos, ſuis officijs diſtinctos, ſuis aris ſacriſq; ueneratos.[m] Eandē terram etiam matrem deorum uocant: ut iam Poetæ tolerabiliora confingant, ſi ſecundū iſtorum non poeticos, ſed ſacrorum libros, non ſolum Iuno ſoror & cõiunx,[n] ſed etiam mater eſt Iouis.[o] Tandem terram Cererem, eandem etiā Veſtam uolunt,[p] cum tamen ſæpius Veſtam non niſi ignem eſſe perhibeant pertinētem ad focos ſine quibus ciuitas eſſe nō poteſt: & ideo illi uirgines ſolere ſeruire, quòd ſicut ex uirgine, ita nihil ex igne naſcatur. Quā totā aboleri uanitatē & extingui utiq; ab illo oportuit, qui eſt natus ex uirgine. Quis enim ferat quod cū tantum honoris & quaſi caſtitatis igni tribuerint, aliquando Veſtam non erubeſcunt[q] etiam Venerem dicere, ut uaneſcat in ancillis eius honorata uirginitas? Si enim Veſta Venus eſſet,[r] quomodo ei rite uirgines à uenereis operibus abſtinendo ſeruirent? [s] An Veneres duæ ſunt, una uirgo, altera mulier? An potius tres, una uirginum quæ etiam Veſta eſt, alia coniugatarum, alia meretricum? Cui etiam Phœnices donum dabant de proſtitutione filiarum, antequā iungerent eas uiris. Quæ illarum matrona eſt Vulcani? Non utiq; uirgo, quoniam habet maritū. Abſit autem ut meretrix, ne filio Iunonis, & [x] cooperario Mineruæ facere iniuriam uideamur. Ergo hæc ad coniugatas intelligitur pertinere, ſed eam nolumus imitentur in eo quod fecit illa cū Marte. Rurſus, inquiunt, ad fabulas redis. Quæ iſta iuſtitia eſt, nobis ſuccēſere quod talia dicimus de dijs eorū, & ſibi non ſuccenſere qui hæc in theatris libentiſsime ſpectant crimina deorum ſuorum? & quod eſſet incredibile, niſi conteſtatiſsime probaretur, hæc ipſa theatrica crimina deorum ſuorum in honorem inſtituta eſſe eorundem deorum.

L. VIVES

a Quia Iouem, inquiunt.] Cicero ſecundo De nat. deorū coelum ex dictis Ennij, & Euripidis, tum augurum autoritate, conſenſuq; generis humani Iouem eſſe tradit. Aerem autem ſicut Stoici diſputāt inter coelum & mare interiectum Iunonem, quæ eſt ſoror & coniunx Iouis, quod & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma coniunctio. Effœminarunt autem eum Iunoniq; tribuerunt, quòd nihil eſt eo mollius. Hæc Cicero. b Quid eſt quod mare Neptuno.] Tres filij Saturni Iuppiter, Neptunus, & Pluto, ita ſibi ſunt mundū partiti, ut Ioui coelum cederet: Neptuno maria, Plutoni terra. Iuno nupſit Ioui, & aeri eſt præfecta. Commento huic ueritas huiuſmodi præbuit occaſionē, quòd in diuiſione paterni regni imperium orientis Ioui ceſſerit, quod cœleſte uidetur, in quo & Olympus mons, qui ſimilitudine nominis fabulam confirmauit. Imperium maritimum, & claſsis Neptunus accepit: Partem quæ ad occidentem ſolem uergeret, Dis ſiue Pluto; unde in inferis dominari eſt dictus. Nam & Saturnum ad inferos legatum fabulantur, quod ex oriente in Italiā fugerit, quæ eſt occidētalis in orbe terræ. c Neptuno Salacia.] Salaciam à ſalo dictam uult Varro. Feſtus ſcribit à ueteribus aquam dictam ſalaciam, quam putarēt ſalum ciere, hoc eſt mare. pro aqua ipſa ponitur à Poetis. Pacuuius: Hinc ſæuitiā ſalaciæ fugimus. Neptunū Diodo. Siculus perhibet nauigandi arte inuenta claſſem inſtituiſſe, eiq; præfectum à Ioue, ideo pro deo maris habitum cultumq; à poſteris. d Plutoni Proſerpina.] Hanc Cereris & Iouis filiam Pluto in Sicilia rapuit, quam mater diu quæſitam tandem apud inferos eſſe comperit, impetrauitq; a Ioue ut Proſerpina mediū annum eſſet cum marito, medium ſecū apud ſuperos. Epicarmus Ennij à proſerpendo nominatam eſſe dicit, quòd modo ad dextram, modo ad ſiniſtrā ſerpat, eſſeq; lunam eandem & terram. Varro. Raptus Proſerpinæ pleni ſunt & Græcorum, & Latinorum libri. e Non quattor.] Veteres philoſophi quattuor eſſe elemēta dixerunt, ignem ſupremum, hinc aera, tertium aquā, poſtremo terram. f Aliud eſſe ætherem.] Cœlum ipſum & ſuperiorem aeris partem dixere ætherā, inferiorem aera, tametſi hūc quoq; æthera, ſicut apud Poetas. g Minerua ubi erit.] Euhemerus in Sacra hiſtoria Mineruam ſcribit filiam fuiſſe Iouis & Themidos. Cic. iij. De nat. deorum Mineruas quinq; facit, ſed poetico more omnes iſtæ confunduntur. Et una dicitur Minerua, quam è cerebro Iouis natam uolunt præſidem totius ſapiētiæ. nam ideo & nata eſt è cerebro ſummi dei, & uirgo eſt. Et reſidere putatur in altiſsimo coeli loco. Martianus lib. Nuptiarum vi.

Virgo armata decens rerum ſapientia Pallas
Aetherius fomes, mens & ſolertia fati,
Ingenium mundi, prudentia ſacra tonanus,
Ardor docibilicus, noſtræq; induſtria ſortis.
Quæ facis arbitrium ſapientis præuia curæ
Ac rationis apex, diuumq; hominumq; ſacer *ὄν*.
Vltra terga means rapidi ac ſplendentis Olympi.
Celſior una Ioue flammantis circulus æthræ.

h Simul enim cum his in Capitolio.] Cicero ad equites de exilio: Nunc ego te Iuppiter opt. max. cuius nutu ac ditione ſola terrarum gubernantur, Teq; parite ceps connubij ſocia regni regina Iuno, teq; Tritonia armipotens Gorgona Pallas Minerua, cæteriq; dij deæq; immortales, qui excellenti tumulo ciuitatis ſedem Capitolij in ſaxo incolitis conſtitutam. Dionyſius tradit Priſcum Tarquinium bello Sabino uouiſſe templū Ioui, Iunoni, & Mineruæ, exæquaſſeq; Tarpeium collem in modum areæ ad id exigendum, ſed nec fundamenta eum ieciſſe ereptū ſubita nece. Receptū eſt opus ac propè abſolutum à Tarquinio Superbo: & ab humano capite in fundamentis reperto dictum eſt Capitoliū. erat uero iam ante conditum Capitolium in cliuo Florali ſacellum Ioui, Iunoni & Mineruæ ſacrum. i Quia Saturnus inquiunt temporis longitudo eſt.] Saturnum Heſiodus, Euhemerus, & Diodorus Coeli & terræ filium fuiſſe narrant. hominem impientiſsimum, ſed relatam ei gratiam à filio Ioue. Nam pulſus eſt ab eo ut ipſe patrem expulerat, & uerum effecit mimum: Ab

altero

A altero expectes, alteri quod feceris: hic deus temporis eſt fictus, ideo dictus κρόνος, quaſi χρόνος. Cicero ij. De nat. deorum: Saturnum autem eſſe uoluerunt, qui curſum & conuerſionem ſpatiorum ac temporum contineret, qui deus Græce, id ipſum nomẽ habet. κρόνος enim dicitur, qui eſt idem ſpatium temporis. Saturnus autẽ eſt appellatus, quod ſaturaret annis: ex ſe enim natos comediſſe fingitur, quia conſumit ætas temporum ſpatia, annisq́ præteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autem à Ioue nẽ immoderatos curſus haberet, atq; ut eum ſyderũ uinculis alligaret. k Nam hoc quoque.] Videlicet quod Iuno ſit terra.] Hoc Varro li. iiij. De lingua Latina, ubi Iunonem terrã & Tellurem eſſe dicit. Plutarchus quoque, ſicut eſt in Præpa. euangelica Euſebij Iunonem terram, & nuptialem uiri ac fœminæ coniunctionem interpretatur. Seruius Iouẽ ait, pro æthere & pro aere poni, Iunonem pro terra & aqua.

κρόνος

Terra *Tellus* l Atq; in ipſa terra aliud terram.] Terra eſt ipſum elementum. Tellus diminutiuum eſſe putant à terra: B capiq; pro dea quæ terræ præeſt, ideo ædes Telluris ſemper dicitur, non terræ, tametſi tellus quoque pro terra capitur præſertim à poetis. Tellus etiam dicta eſt Proſerpina, & Tellumo Pluto, ſicut etiã Altor & Runſor, cui terrena omnis uis atque natura dedicata eſt, quẽadmodum placet Ciceroni. ideo nonnulli Cereris filium Plutonem faciũt, ſicut Diodorus refert lib. vi. Euſebius in Præparatione Euangelica terræ partem uberem feracemq; dicit à Porphyrio in myſtica theologia Cererem uocari, lapidoſam uero montoſam & parum fertilem Rheam, ſiue Opem: & alia de uirtute ſeminum terræq; permulta Euſebius eodem lib. iij. m Eandem terram etiam.] Nempe Rheam. n Sed etiam mater.] Nam & Iuno eſt ſoror & coniunx & Ops mater. o Eandem terram Cererem.] Varro & Tullius ex Cryſippo Stoico Cererem terram eſſe docent à gerendo quod fruges gerat: niſi quis malit ab antiquo uerbo cereo qđ eſt creo Varroni. Eſt enim terra omniparens. Plato in C Cratylo, διδοῦσα ὡς μήτηρ Δημήτηρ κεκλῆσθαι. Filia fuit Saturni & Opis, ſoror Veſtæ & Iunonis. Has omnes fœminas & ſorores, & matrem terram fuiſſe uolunt, Sic etiam Veſtam Ouidius vi. Faſto.

Ceres unde dicta

Veſta eadem eſt, & terra ſubeſt, ſubit ignis utriq;
Significat ſedem terra focusq́ ſuam. Et poſt:
Stat ui terra ſua, ui ſtando Veſta uocatur.

Hæc ex Orpheo, qui ait, γῆ μήτηρ πάντων Δημήτηρ πλουτοδότειρα. Quod congruit cum etymo Platonis: qui & ἑστίαν, quæ eſt ueſta. q. ἐσσίαν interpretatur. p Cum tamen ſæpius Veſtam nõ niſi ignem.] Cicer. De nat. deorum: Nam Veſtæ nomẽ à Græcis: ea eſt enim quæ ab illis Heſtia dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet: & in ij. De leg. Veſtam quaſi focum urbis, ut Græco nomine eſt appellata, quod nos prope idem Græcum interpretatum nomen tenemus. Ouid. vi. Faſtorum:

Nec tu aliud Veſtam q̃ uiuam intellige flammam.
Nataq; de flamma corpora nulla uides.

D Cumq; ſit ignis, & dicatur uirgo, ex utraq; cauſa uirgines ſunt eius miniſterio adhibitæ, & omnis uirginitas ſacra erat illi. Primum quoniam uirgini uirgines conuenientiſsime congruerent: deinde quod ignis nihil ex ſe gignat, ut neq; uirgines: ſeruãdiq; ignem perpetuum cœleſti ſimilem mos eſt ab Aegyptijs natus, ſicut Diodorus ſcribit, qui ad alias manauit gentes, Græcas & Barbaras, ut Athenis & Delphis Plutarcho & Strabõi, In Prytaneo enim Athenis ignis ſeruabatur ſempiternus. ex Ilio in Latium ſunt tranſlata ſacra Veſtæ, hinc Romam per Romulũ: idcirco Iliaca Veſta tones ab ſcriptoribus nominatur. Vergil.

Sic ait, & manibus uittas, Veſtamq; potentem,
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem. & fuerunt quidem Veſtæ tondẽ tunc, quot curiæ, ſicut Dionyſius ſenſit, ſed templũ Veſtæ publicæ Numa ex conſtruxit anno ab urbe cond. xl. ut Ouidius computat.

q Etiam Venerẽ dicere.] Iſtud ex phyſica ratione. phyſici nanq; ſicut Macrobius teſtatur terræ ſuperius hemiſpærium quod nos incolimus Venerem dixere, inferius uero Proſerpinã: atqui & hanc noſtram terram Veſtam nominãt. Plotinus terræ uirtutem animamq́, quæ eſt ex Venere, Veſtam appellat. Accedit huc quod cum Veſta ſit mundi ignis & fomentum à Venere nihil uidetur abeſſe à flamma grata & prolifica uniuerſi: ideo & colitur Veſta publice, & priuatim, non tanquam ſterilis ſed Venerea & auctifica: ut per eam tum domus, tũ etiam ciuitates populiq́ nouis ſubinde fœturis æternũ concelebrentur. r Quomodo ei rite uirgines.] Grãdis pœna ſi qua Veſtalis parum caſte pudicitiam habuiſſet, ſed poſt annos triginta exire licebat, & nuberẽ.

Veſtalis

s An Veneres duæ ſunt.] Plato in conuiuio geminam ponit Venerem. Cœleſtem, quæ optimos ſanctiſſimosq; excitaret amores. alteram inferiorem popularem, qua in libidinem impellimur, illam ſine matre antiquam cœli filiam, hanc Iouis & Diones multo iuniorem & πάνδημον quaſi uulgarem. & Venerem ſanctam ueteres omnis caſtitatis exiſtimarũt ſuadentem, impulſtricemq́. Hinc apud Romanos cum mulieres multæ in flagitium libidinis irruerent penè furentes, ex libris Sibyllinis ſimulachrum Veneris uerticordiæ eſt conſecratum, quó facilius uirginum mulierumq; corda à libidine ad pudicitiam uerterẽtur. Valerius li. viij. & Ouid. iiij. Faſto. t Cui etiam Phœnices.] Hoc de Cyprijs narrat Iuſtinus libro duodeuiceſimo. Mos, inquit, erat Cyprijs uirgines ante nuptias ſtatutis diebus dotalem pecuniam quæſituras in quæſtum ad littus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamẽta Veneri ſoluturas: credo quod ex inſtituto Veneris, quæ ut Lactantius ex ſacra hiſtoria refert, autor meretriciæ uitæ fuit, docuitq; Cyprias fœminas quæſtũ uulgato corpore facere. Ar- C menijs ſimilem ferè morem fuiſſe narrat Strabo. Idem ſcribit Herodotus de Lydis, qui Babylonios plebeios refert cum rei familiaris anguſtia premunẽ, ſolitos quæſtus gratia filias ſuas populo pſtituere. Phœnices multum coluiſſe Venerem tradũtur propter Adonem, qui ibi eſt natus ſacraq; Veneris cum luctu celebraſſe, ubi ipſa dea lugens inducitur, ut refert Macrobius. Simulachrumq; eius in mõte Libano fingitur capite obnupto, ſpecie triſti, faciem manu læua intra amiculũ ſuſtinens. Lachrymæ uiſione conſpicientium manare creduntur: apud Euſebium quoq; in Euang. præpar. ad hunc modum legitur: Quod uero maligni ad iſta dæmones humanum genus intruſerunt, quamuis per ſeipſum pateat, tamẽ inde quoq; apertius uidebis, ſi adulteria & fornicationes gentilium, quæ uſq; ad hunc diem in Heliopoli Phœnicæ multisq; alijs in locis peraguntur, in mẽtem tibi uenirent: quaſi enim primitias quaſdam dijs debitas turpiſsimas huiuſmodi operationes in templis of- D ferunt. Hæc de Lanno Euſebio & exemplari mendoſiſſimo, ne quis mihi fraudi oportere eſſe putet ſi quando minus recte Euſebij ſententiam explicuero. Proſtituendi fœminas uulgo etiam fuit mos Augilarum in Aphrica, nocte qua nuberent. Herodotus, Solinus, Mela. Sicæ in eadem terra tẽplo Veneris matronæ dotem quærebant uulgato corpore. Valerius. Locrenſes Iuſtinus ſcribit bello preſſos uouiſſe ſuas ſe filias feſto Veneris proſtituturos, ſi uictores forent. u Ne filio Iunonis.] An Martẽ, qui cũ Venere cõcubuit, unde natus eſt Harmonias. Mars uero Iunonis fuit filius, incerto patre, ſine patre fingũt eum natũ. Quod poſsit de Matre intelligi, illud facit quod addit cooperario Mineruæ: uterque enim deus eſt belli: ſed potius de Vulcano intellexerim Iouis & Iunonis filio: tametſi Iunonis ſolius filius dici ſoleat, ideo ἀπάτωρ nominatus: ut apud Theocritum,

Veneres duæ

Venus uerticordia

Cypri uirginum mos

Mars

Vulcanus

qui

qúi artem fabrilem in Lemno inſtituit, cuius uxor fuit Venus, quæ cum Marte rem habuit. Eſſet ergo Vulcani nẽpe mariti iniuria, ſi uxor diceretur meretrix. Curruca enim non paruum eſt conuitium. x Cooperario Mineruæ.] Vulcanus enim & Minerua curant fulmen Iouis, ideo & interdum id iaculantur. Vergilius de Minerua:

Ipſa Iouis rapidum iaculata ẽ nubibus ignem,

Quo loco Seruius grammaticus ait tria ſolum eſſe numina poſsidentia fulminum iactus, Iouem, Vulcanum, & Mineruam: tametſi aliter Plinius lib. ij. ex diſciplina Minerua Ethruſca & Romana. Curat uero Minerua Aegidẽ Iouis: quod ſi quis aliuus uult philoſophari Iouis amictũ inueniet: & ſapientia Mineruæ, & igne follibusq́ Vulcani fabrefactum: tegmẽ nanq; capitis Iouis quum igneum ſit, tamen præſul operis Pallas ipſa texuit. Martianus in nuptijs. an cooperator dicit̃ Mineruæ, quod ex ea genuerit Apollinẽ illum, in cuius tutela hiſtorici antiqui Athenas eſſe uoluerunt. Cicero iij. De nat. de. uerum illud ſimplicius, & ad ſenſum Auguſtini, ut puto, accommodatius, Vulcanum idcirco dici cooperarium Mineruæ, quòd hæc ſit dea artium, etiam earum in quibus uſus eſt manuum, quas Græci χειρεργικάς uocãt. Ille uero deus inſtrumentorum, ſine quibus hæ artes non exercentur. Plutarchus De utilitate inimici, Ignis artiũ omnium inſtrumẽtum eſt, ſi quis norit un. Adde quod Vulcanus quoq; ipſe artib. præeſſe exiſtimatus eſt. Euſebius enim, inquit, ex artibus alias Mineruæ, ut bellicas, alias Vulcano, ut omnes quæ per ignem fiunt aſsignari ſolitas. Theodoritus in Græcis affectionibus Vulcanum à Græcis pro artibus uſurpatũ ſcribit, q; ignis adminiculo pleræq; omnes utant̃. Phurnutus artes omnes in poteſtate eſſe Mineruæ & Vulcani dicit quód illa ſapientia eſt & acumen. Igne uero pleræq; artes ſua exercent opera. Ideo & Homerus de artifice ait, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη: & quem Vulcanus docuit, quem caſta Minerua.

De multis dijs, quos doctores Paganorum unum eundemq́; Iouem eſſe defendunt. Cap. XI

QVOTQVOT libet igitur phyſicis rationibus & diſputationibus aſſerant: modo ſit Iuppiter[a] corporei huius mundi animus, qui uniuerſam iſtam molem ex quatuor, uel quot eis placet, elementis conſtructam atq; compactam implet & mouet: modo inde ſuas partes ſorori & fratribus cedat: modo ſit æther ut aerem Iunonem ſubterfuſam deſuper amplectatur: modo totũ ſimul cum aere ſit ipſe cœlum, terram uero tanquam coniugem eãdemq́; matrem,[b] quia hoc in diuinis turpe non eſt, fœcundis imbribus & ſeminibus fœtet: modo autem ne ſit neceſſe per cũcta diſcurrere, deus unus de quo multi à poeta nobiliſsimo dictũ putant:

[c]Deum nanq; ire per omnes
Terraſq; tractuſq; maris, cœlũq; profundũ.

[d]Ipſe in æthere ſit Iupiter, ipſe in aere Iuno, ipſe in mari Neptunus: in inferioribus etiam maris ipſe Salacia, in terra Pluto, in terra inferiore Proſerpina, in focis domeſticis Veſta, in fabrorum fornace Vulcanus, in ſyderibus Sol, Luna & ſtellæ:[e] in diuinãtibus Apollo,[f] in merce Mercurius,[g] in Iano[h] initiator: in Termino terminator, Saturnus in tẽpore, Mars &[i] Bellona in bellis, Liber in uineis, Ceres in frumentis,[k] Diana in ſyluis, Minerua in ingenijs. Ipſe ſit poſtremo etiam illa turba quaſi plebeiorum deorum. Ipſe pręſit[l] nomine Liberi uirorum ſeminibus, & nomine Liberæ fœminarum. Ipſe ſit[m] Dieſpiter, qui partũ perducat ad diem. Ipſe ſit dea Mena, quam præfecerunt menſtruis fœminarum.
B [n]Ipſe Lucina, quæ à parturientibus inuocetur. Ipſe opem ferat naſcẽtibus excipiens eos ſinu terræ, & uocetur Opis. Ipſe in uagitu os aperiat, & uocetur deus[o] Vaticanus. Ipſe leuet de terra, & uocetur dea Leuana. Ipſe Cunas tueatur, & uocetur dea Cunina. Nõ ſit alius, ſed ipſe in deabus illis, quæ fata naſcentibus canunt, & uocantur[p] Carmentes. Præſit fortuitis, uoceturq́; Fortuna.[q] In diua Rumina mammam paruulo immulgeat, quia rumam dixerunt ueteres mammam.[r] In diua Potina potionem miniſtret. In diua[s] Educa eſcam prębeat. De pauore infantum Pauentia nũcupetur: de ſpe quæ
C uenit[t] Venilia: de uoluptate, Volupia: de actu, Agenoria: de ſtimulis, quibus ad nimiũ actum homo impellitur, dea Stimula nominetur. Strenua dea ſit, ſtrenuum faciendo. Numeria quæ numerare doceat:[u] Camœna, quę canere.[x] Ipſe ſit & deus Conſus, præbendo conſilia, & dea[y] Sentia, ſententias inſpirando.[z] Ipſe dea Iuuentas, quæ[a] poſt prætextam excipiat iuuenilis ætatis exordia, Ipſe ſit Fortuna barbata,[b] quæ adultos barba induit, quos honorare uoluerit: ut hoc qualecunq; numen ſaltem maſculũ deum, uel à barba barbatum, ſicut à nodis Nodo
D tum, uel certe non Fortunam, ſed quia barbas habet, Fortunium nominarent. Ipſe in Iugatino deo coniuges iũgat, & cum uirgini uxori zona ſoluitur, ipſe inuocetur, & dea Virginẽſis uocetur.[c] Ipſe ſit Mutinus, qui eſt apud Græcos Priapus, ſi non pudet. Hæc omnia quæ dixi, & quæcunq; non dixi, non enim omnia dicenda arbitratus ſum, hi omnes dij deæq́; ſit unius Iupiter: ſiue ſint, ut quidam uolunt, omnia iſta partes eius, ſiue uirtutes eius, ſicut eis uidetur, quibus eum placet eſſe mundi animum, quæ ſententia uelut magnorum multorumq́; doctorũ eſt. Hæc ſi ita ſunt, quod quale ſit, nondum in-

terim

terim quæro, quid perderent, ſi unum deum co A lerent prudentiore compẽdio? Quid enim eius contemneretur, cum ipſe coleretur? Si autẽ metuendum fuit, ne prętermiſſæ ſiue neglectę partes eius iraſcerentur: non ergo ut uolunt, [d]uelut unius animantis hæc tota uita eſt, quæ omnes ſimul cõtinet deos, quaſi ſuas uirtutes, uel membra, uel partes, ſed ſuam quæq; pars habet uitam à cæteris ſeparatam, ſi pręter alteram iraſci altera poteſt: & alia placari, alia cõcitari. Si autẽ dicitur omnes ſimul, id eſt totũ ipſum Iouẽ potuiſſe offendi, ſi partes eius non etiã ſingillatim minutatimq; colerentur, ſtulte dicitur. Nulla B quippe earũ prætermitteretur, cũ ipſe unus qui haberet omnia, coleretur. Nam ut alia omittã, quæ ſunt innumerabilia, cum dicunt omnia ſydera partes Iouis eſſe, & omnia uiuere atq; rationales animas habere, & ideo ſine controuerſia deos eſſe, non uident, quàm multos non colant, quàm multis ædes non cõſtruant, aras nõ ſtatuant, quas tamen pauciſsimis ſyderum ſtatuendas eſſe putauerunt, & ſingillatim ſacrificare. Si igitur iraſcuntur, qui non ſingillatim coluntur, non metuunt paucis placatis, toto cœlo irato uiuere? Si autẽ ſtellas omnes ideo colunt, quia in Ioue ſunt, quem colunt, iſto compendio C poſſent in illo uno omnib. ſupplicare. Sic enim nemo iraſceretur, cum in illo uno omnibus ſupplicaretur: nemo contemneretur, potius q; cultis quibuſdam iuſta iraſcendi cauſa illis, qui pręter miſsi eſſent multo numeroſioribus præberetur: præſertim cum eis de ſuperna ſede fulgentibus, turpi nuditate diſtentus præponeretur Priapus.

L. VIVES

CORporei huius mundi animus.] Hoc Thales Mileſius, & Democritus. Stoici uero cum Platone deum quidem mentem eſſe dicunt, ſed non utentem mundo pro corpore: mũdum ipſum deum eſſe, habereq; & mentem, & animũ, ſed alium quàm ipſe ſit deus. Veterum pleriq; ſolem mundi animum, mentemq; nominarunt: uelut Cicero & Plinius, Homerum ſecuti. Phurnutus inquit, quemadmodum nos ab anima adminiſtremur ac regamur, ita mundum animam habere ſe continentẽ qui Iuppiter dicatur. b Quia hoc in diuinis turpe non eſt.] Heſiodus in Theogonia ſcribit, Terram peperiſſe Cœlum, hinc cõcubuiſſe cum Cœlo ipſo, & ex eo genuiſſe liberos undecim, inter quos fuit Saturnus. c Deum namq; ire per omnes.] Multi ueterũ exiſtimabant deum eſſe uim per uniuerſum fuſam. d Ipſe in æthere.] Deum unum eſſe, qui melius ex gentibus ſapiebant, arbitrabãtur: cumq; pro uarijs uirtutibus rationibusq; uarie nuncupari. Sic Ariſtoteles in libello De mundo, Orpheum citans: ſic Plutarchus in Dogmatis philoſophorum. Macrobius deos omnes uult eſſe unum Solem: idq; fuſe connititur oſtendere in Saturnal. e In diuinantibus Apollo.] Quum putarent hunc eſſe Solem: id eſt mũdi oculum, facile eum & uidere & noſſe omnia, quæ iam eſſent, quæq; fuiſſent, & quæ futura eſſent, credebant. Idcirco paſsim cõſulebatur, reſponſitabatq;, cum multis alijs in locis, tum præcipue in Delphis Phocicis, Diodoro autore in uita Philippi, cuius originem talem fuiſſe refert: Eo in loco, quo templi adytum Delphis fuit, ſpecus erat receſſu magno & obſcuro. ad quem capra quum paſcens acceſsiſſet, afflata eſt ſubterraneo illo ſpiritu, exultareq; more inſueto cœpit. Quod admiratus paſtor, quum & ipſe ad oſtium ſpecus ueniſſet, correptus eſt furore, cœpitq; futura quædã prædicere. Hoc & alij tentarunt, affectiq; ſunt eodẽ modo. Res hoc eſt progreſſa, ut qui futura uellet cognoſcere, adduceret qui capite in antrum immiſſo uaticinaretur. Quod cum nec ſine periculo fieret, nec etiam ſine exitio multorum, Delphici templum ibi erexerunt deo uati Apollini: ſtatueruntq; uirginem, quæ in B machina conſiſtens, tuto poſſet afflari diuino illo ſpiritu, reſponſaq; conſulentibus reddere: quam machinã, de tribus fulcris tripodem nominarunt, quaſi triũ pedum, eadem forma qua poſtea ænei tripodes. Sacerdos Pythia dicebatur, quæ initio uirgo fuit, Dianæ ſimilis. Poſtea uiolata Pythia quadam ab Echecrate, Delphici mulierem non minorẽ natu annis quinquaginta Pythiam ſtatuerunt, reiectis in perpetuum uirginibus: modo illa uirginali uteretur cultu, ne in totum mos uetus interiret. Hæc ex illo penè ad uerbum. f In merce Mercurius.] Hic præeſſe ſermõi eſt creditus, deus eſt factus omnium conuentionum cõtractuumq; noſtrorũ: quoniam hæc omnia per ſermonem tranſiguntur. Maijs Idibus mercatorum erat feſtum, quòd eo die Mercurij ædes eſſet dedicata. A Græcis eam ob cauſam ἀγοραῖος dicitur, hoc eſt, forenſis: ſtatuaq; illi in foro multis ciuitatibus erigitur. Plautus in principio Amphitryonis hæc duo eius officia uerbis aliquot explicat: & nos de hoc C alibi. g In Iano.] Quod uetuſtiſsimus hic eſſet omnium deorum, ideo initijs præeſſe creditus eſt. Regnauit enim in Latio Saturni tẽpore. Antiquiſsimũ chaos ſunt qui putent eũ eſſe, ſicut Ouidius, & Feſtus, qui inde Ianum dictũ autumat inuerſis literis. Cicero ab eundo ij. De nat. deorũ, unde etiam Ianuæ. Cornificius ſcribit à Cicerone, nõ Ianum, ſed Eanum eſſe nominatum: unde & Ianiculus mons Ro. ſiue, ut quidam dicunt, quòd ibi ſit ſepultus Ianus: ſiue, ut alij, quòd per eũ populus Ro. tranſierit in agrum Hetruſcum. Bifrons pingitur, quòd non ſolum initijs, ſed extremis eſſet præfectus. De hoc Macrobius primo Saturnal. & Ouid. primo Faſt. multa & nos alibi. h Initiator.] Non ab initiando, id eſt ſacris imbuendo, ſed incipiẽdo. Ideo in alijs melius legitur, Ianitor. i Bellona.] A bellis, ideo olim Duellona, ſicut duellæ bella. Pallas putatur eſſe, quæ bellis præeſt. Græci hanc ἐνυώ uocant, [illegible] D [illegible], ut inquit Heſychius. Homerus hanc [illegible] nominat, ut Martem: & recentes Poetæ matrem eſſe Martis dicunt. Ideo ἐνυάλιον uocant à matre. ἐνυὼ dicitur quòd [illegible]. Vel à furore immittendo bellantibus, uel q; minime ſit mitis. Huius templum in nona regione urbis, & ante hoc columna, unde haſta mittitur ſignum belli inferendi. Ouidius. k Dianam ſyluis.] Luna pleraq; nomina habebat: dicebatur enim Lucina, & Proſerpina, & Hecate, & Diana: hæc erat quæ in ſyluis configendis feris intenta uirgo fingebatur, cum arcu & pharetra. Ideo Aeneas quum matrem uidiſſet uenatricis cultu, Phœbi ſororẽ eſſe exiſtimauit 1. Aeneid. Memini me, neſcio apud quem, diſtichũ hoc legere, non abſurdũ de Luna:

Terret, luſtrat, agit, Proſerpina, Luna, Diana,
Ima, ſuperna, feras, ſceptro, fulgore, ſagitta.

Prudentius lib. priore contra Symmachum,

I Terq;

Iuppiter

Apollo

Pythia

Mercurius

Ianus

Bellona

Diana

Terq́ſ ſuas eadem uariare figuras.
Denicq́ cum luna eſt, ſubluſtri ſplendet amictu.
Quum ſuccincta iacit calamos, Latonia uirgo eſt.
Quum ſubnixa ſedet ſolio, Plutonia coniunx,
Imperitat furijs, & dictat iura Megeræ.

l Nomine Liberi uirorum ſeminibus.] Cicero ſecũdo De natura deorum, Cerere natos Liberum & Liberam dicit eſſe. Fratres coniugesq́, Solem & Lunam putant eſſe multi: in quorum poteſtate ſint uires generandi, ſub Libero uirorũ, ideo illi & ſalaces Satyri ſunt comites, & in eius tẽplo ferijsq́ colitur Priapus: ſub Libera uis fœminarum luce Lunæ fœminea. m Dieſpiter.] Quaſi dios pater. Nam dios eſt Iuppiter, uel diei pater, ut Varro interpretatur. n Ipſa Lucina.] Hanc Lunam eſſe ſiue Dianam & Iunonem ſcribit Cicer. Terentius in Andria, Glycerium parturientem inuocare Iunonis Lucinæ opẽ facit: Iuno, inquit, Lucina fer opẽ, ſerua me obſecro. Sic & Iuno Opigena, quòd ferre opẽ in partu laborantibus crederetur, eſt culta Romæ à matronis. Feſtus. Timæus hiſtoricus propterea, qua nocte Alexander Macedo eſt natus, deflagraſſe Dianæ Epheſiæ templum tradit, quòd Diana parturienti Olympiadi deeſſe noluerit, ideo à templo ſuo aberat procul Pellam profecta. Ilythiam quoq́ colebant Romani in hũc uſum. Pauſanias parcam eſſe dicit Ilythiã, fuiſſeq́ quæ ex Hyperboreis Delum uenerit, fitq́ parienti Latonæ obſtetricata. Ideo in Attica terra inter deas γενετυλλίδας collocaretur, quæ Geneſi præeſſent. Simulachrum ante illas potu ſolebat, poplitibus flexis, quod ſic enixa eſſet filia Nauplij, ex quo more facti ſunt illi Nixidi tres in Capitolio ante cellã Mineruæ, quos M. Attilius Glabrio uicto Antiocho Romam tranſtulit, quibus matronæ ſupplicabant, uelut præſidentibus parientium nixibus. Erant enim ſimulachra genibus innixa. o Vagitanus.] Vaticanus potius. p Carmentes.] Hanc prius Nicoſtratam eſſe dictam ferunt Ionij Arcadum regis filiam, quæ ex Mercurio Euãdrum genuit, quæq́ furore concitata fata mortalibus caneret: ideo Græce Theſpiodon dictam, Latine Carmentem, ut Dionyſius ex Romanis originibus ſcribit. Ouid. i. Faſt. de ea: Ipſa mone quæ nomen habes de carmine dictum. Et poſt:

Quæ ſimul æthereos animo conceperat ignes,
Ore dabat pleno carmine uera dei.

Erat & porta Carmentalis Romæ, quæ poſtea Scelerata dicta eſt, & prope eam ara in Capitolio, ubi ipſa habitauit. Erant & Carmenæ, quæ primæ ſcirent hominem natum apud Varronem, canerentq́ illi uentura: unde illa Nicoſtrata putatur Carmenta nominata. Sũt Caſmenæ quoq́ nuncupatæ, & eliſo ſ, Camenæ: & qui eas colerent, uates ab earum uaticinijs appellati. Erant & Faunus & Fauna fratres, quorum ille canebat fata uiris, hæc fœminis. b In diua Rumina.] Rumina dea mammarum. quoniam Rumen mamma antiquo uerbo, Plinius & Feſtus. Vnde ficus Ruminalis, quod ſub ea arbore lupa mãmam dedit Romulo & Remo. Huic deæ lac libabatur, lacte aſpergebantur hoſtiæ. r In diua Potina.] Donatus Educã & Poticam has deas nominat. Sic enim in Phormionem Terẽtij ait: Apud Varronẽ legitur initiari pueros Educæ & Poticæ & Cubæ, diuis edendi & potandi, & cubandi, ut primum à lacte & à cunis transferuntur. Quod Vergilius:

Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Hoc annotauit Probus, hæc Donatus. s Edulica.] Lego Educa, & ſic eſt in Antiquis codicibus. t Venilia.] Vergilius Veniliam matrem eſſe dicit Turni, ſororem Amatæ Latini regis uxoris. Varro Veniliam dictam eſſe ait à ueniendo, & uento ſecundo, qualem qui nactus eſt in mari, gaudet, ſicut inquit Plautus. u Camœna.] Seruius Camœnas muſas eſſe dicit, à cantu. Feſtus ait ſic dictas, quòd caſtæ mentis ſunt præſides.

Dieſpiter — *Lucina* — *Ilythia* — *Carmentes* — *Rumina* — *Educa* — *Potica* — *Venilia* — *Camœna*

A Aedes Camœnarum Romæ fuit ad portam Capenam, in prima regione. Camœnæ, Latine idem eſt quod muſæ Græce. Nec ſolum cantibus præſunt, ſed humanitati omni & doctrinæ: ſicut Cicero interpretatur quinto Tuſcul. quæſt. Plato Craty. τὰς δὲ μούσας τε καὶ ὅλως τὴν μουσικὴν ἀπὸ τοῦ μῶσθαι ὡς ἔοικε, καὶ τῆς ζητήσεώς τε καὶ φιλοσοφίας τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπωνόμασεν, ab inquirendo dicũtur muſæ & à philoſophia. x Ipſe ſit & deus Conſus.] Hunc Liuius, Dionyſius & Plutarchus Neptunum equeſtrem eſſe dicũt, cui ſit templum ædificatũ ab Arcadibus ante Romulum & Remum, præeſſeq́ conſilijs. Idcirco uelut rem arcanam eius arã toto anno ſub terra occultari in circo maximo, Conſualibus ſolum proferri. Eius dei conſilio uſum ferunt Romulum in rapiendis Sabinis. Græci ἵππιον ποσειδῶνα uocant, quod è terra tridenti percuſſa eduxerit equum. Fabuloſe id quidem, ſed re uera, quod equos domare inſtituerit, & conuertere in hominum uſus. y Sentia.] Fauna Fauni regis ſoror & uxor, Pici B filia Sẽta eſt dicta, & Fatua: hoc à fando, quod eius ope farentur infantes, Forſan & Senta eſt nominata, quòd quæ ſentiret quis, ea faretur. Sed nos rem hanc, ut alias hoc libro permultas, in medio reliquimus, cõiecturæ enim parum nobis placent. z Ipſa dea Iuuẽtas.] De hac paulum poſt. a Poſt prætextam.] Prætexta ueſtis erat dignitatis magiſtratusq́, quæ ab Hetruſcis Romã manauit. nec pueri ſolebãt ea uti ante filium Tarquinij Priſci regis, qui quum puerili ætate fortiter feciſſet in bello, bulla aurea & prætexta eſt publice à parente donatus. Prætexta deinceps manſit ingenuis pueris: bulla quoq́ ijs, quorum patres curulem magiſtratum geſsiſſent. Macrobius: Deponebant pueri quartodecimo anno prætextam, & ſumebant togam uirilem. Latum clauum quoq́ ſenatorum filij, quem induiſſe tunc Auguſtum Tranquillus eſt autor. Latus clauus autẽ, non toga eſt, ſed tunica purpurea. b Quæ adultos barba C induit.] Veteres Apollini ſacrabãt ſuarum barbarum primitias, quum primum ex Ephebis tonderentur. Sic Theſeus Delũ eſt profectus, ut id faceret. Plutarchus. c Ipſe ſit Motunus uel Tutinus.] Locus non uidetur carere mendo. In ueteribus eſt: Mutunus uel Tutunus, & puto alterũ ſcripſiſſe Auguſtinũ, nõ utrũq́, Motunũ & Tutunum: ſed adiectum alterũ à librario, & ex libris inde exſcriptis inoleſſe eam lectionẽ. Certe ipſe lib. vi. ubi de dijs, qui ituris ad thorum nuptialem cõiugibus aderant, pro his duobus unum Priapum nominat. Nõ dubito, quin ſit legendum Mutinus, ut eſt apud Lactantium: tametſi non deſunt codices Lactantiani, qui Futinus habeant. Sed Mutinus uidetur dictus, quòd efficiat ut maritus magis, & uirgo minus moueatur. d Velut unius animantis.] Sic Plato, Cicero, & Stoici mundum animal unum eſſe dicũt & unam uitam uiuere ut hominem unum.

Muſæ — *Conſus* — *Prætexta* — *Latus clauus* — *Mutinus*

D

De opinione eorum, qui deum animam mundi, & mũdum corpus dei eſſe putauerunt. Cap. XII

QVID illud? Nónne debet mouere acutos homines, uel qualeſcunque homines? Non enim ad hoc ingenij opus eſt excellentia, ut depoſito ſtudio contentionis attẽdant, ſi mũdi animus deus eſt, eiq́ animo mundus ut corpus eſt, ut ſit unum animal conſtans ex animo & corpore: atq́ iſte deus eſt ſinus[a] quidam na-

turæ

turæ,in ſeipſo continens omnia,[b] ut ex ipſius a/
nima,qua uiuificatur tota iſta moles, uitæ atq;
animæ cunctorum uiuentium[c] pro cuiuſq; na/
ſcentis ſorte ſumantur, nihil omnino remanere
poſſe,quod nõ ſit pars dei. Quod ſi ita eſt,quis
non uideat quãta impietas & irreligioſitas con
ſequatur:ut quod calcauerit quiſq;, partem dei
calcet: & in omni animante occidendo, pars dei
trucidetur? Nolo omnia dicere,quæ poſſunt oc
currere cogitantibus: dici autem ſine uerecun/
dia non poſſunt.

L. VIVES

a Sinus quidam naturæ.] Alibi: Sinu quodam natu
ræ. ſic Lucanus:
Placido natura receptat
Cuncta ſinu.
b Vt ex ipſius anima qua uiuificatur.] Sententia
Pythagorica,quam expreſsit Vergil. vi. Aeneid.
Principio cœlum,& terras campoſq; liquentes,
Lucentemq; globum Lunæ, Titaniaq; aſtra
Spiritus intus alit: totamq; infuſa per artus
Mens agitat molem,& magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudumq; genus,uitæq; uolantum,
Et quæ marmoreo fert mõſtra ſub æquore Pontus.
Igneus eſt illis uigor & cœleſtis origo.
Et in quarto Georgicorum:
His quidam ſignis,atq; hæc exempla ſecuti
Eſſe apibus partem diuinæ mentis,& hauſtus
Aethereos dixere,deum nanq; ire per omnes
Terraſq; tractuſq; maris,cœlumq; profundum.
Hinc pecudes,armenta,uiros,genus omne ferarum
Quenq; ſibi tenues naſcentem arceſſere uitas,
Scilicet huc reddi,deinde ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum,ſed uiua uolare
Syderis in numerum,atq; alto ſuccedere cœlo.
c Pro cuiuſq; naſcẽtis ſorte.] Alia plus, alia minus,
ut quodq; enim proximum illi eſt, ita plurimum reci/
pit: ut longiſsimum, ita minimum. Hoc & alij plerique
aiunt,& Ariſtoteles libro De mundo.

De his qui ſola rationalia animantia partes eſſe unius dei aſſerunt. Ca. XIII

SI autem ſola animalia rationalia, ſi/
cut ſunt homines,partes dei eſſe cõ/
tendunt: non uideo quidem ſi totus
mũdus eſt deus,quomodo beſtias
ab eius partibus ſeparẽt? Sed oblu/
ctari quid opus eſt? De ipſo rationali animan/
te,id eſt homine,quid infelicius credi poteſt,q̃
dei partem uapulare cũ puer uapulat? Iam ue/
ro partes dei fieri laſciuas, iniquas, impias, atq;
omnino damnabiles,quis ferre poſsit, niſi qui
prorſus inſaniat? Poſtremo quid iraſcitur eis, à
quibus non colitur, cum à ſuis partibus non co
latur? Reſtat ergo ut dicãt omnes deos ſuas ha
bere uitas,ſibi quenq; uiuere: nullum eorũ eſſe
partem cuiuſquam,ſed omnes colendos,qui co
gnoſci & coli poſſunt: quia tam multi ſunt ut o/
A mnes non poſsint. Quorum Iuppiter, quia rex
præſidet,ipſum credo ab eis putari regnum,uel
conſtituiſſe,uel auxiſſe Romanum. Nam ſi hoc
ipſe non fecit,quem alium deum opus tam ma
gnum potuiſſe aggredi credant,cũ omnes occu
pati ſint officijs & operibus proprijs,ne alter ir/
ruat in alterius? A rege igitur deorum, regnum
hominum potuit & propagari & augeri.

Augmenta regnorum Ioui incon/gruẽter aſcribi,cum ſi,ut uolunt,dea eſt Victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret. Cap. XIIII

B HIc primum quæro, cur non etiam
ipſum regnũ aliquis deus eſt? Cur
enim non etiam ita ſit, ſi[a] Victoria
dea eſt? Aut quid ipſo Ioue in hac
cauſa opus eſt, ſi Victoria faueat;
ſitq; propicia: & ſemper eat ad illos, quos uult
eſſe uictores? Hac dea fauente & propicia, etiã
Ioue uacante,uel aliud agente,quæ gentes non
ſubditæ remanerent? quæ regna non cederẽt?
[b] An forte diſplicet bonis iniquiſsima improbi/
tate pugnare,& finitimos quietos nullamq; in/
iuriam facientes,ad dilatandum regnum bello
C ſpontaneo prouocare? Plane ſi ita ſentiunt, ap/
probo & laudo.

L. VIVES

a Victoria dea.] Erat ædicula Victoriæ ad forũ Ro/ Victoria
mæ à Catone ſeniore dicata. Erat & Victoriæ æ/
des prope ædiculam, quam ædem M. Poſthu/
mius Megellus ædilis curulis ex mulctatitia pecunia fa
ciundam curarat. Conſul cum M. Attilio Regulo bello
Sãnitico dedicauit: huic L. Sylla bellis ciuilibus uictor
ludos inſtituit, Aſconius Pedianus. Meminit & Cicero
prima act. in Verrem. Victoriam Heſiodus filiam dicit
Stygis & Pallantis. Fratres Victoriæ ſunt Zelus, Poten
tia, Vis, quæ ſemper Ioui regi aſsident, nec ſine illis im/
perium eſt uel Iouis, uel cuiquam principi ullũ. b An
forte non diſplicet.] Legendum ſine negatione: An for/
te diſplicet: hoc exigit ſenſus, & ſic habent antiqui libri.

D

An congruat bonis latius uelle regna re. Caput XV

VIDEANT ergo ne forte non perti
neat ad uiros bonos gaudere de re/
gni latitudine. Iniquitas enim eorũ
cum quibus iuſta bella geſta ſunt, re
gnum adiuuit,ut creſceret: quod uti
que paruum eſſet,ſi quies & iuſtitia finitimorũ
contra ſe bellum geri nulla prouocaret iniuria:
ac felicioribus ſic rebus humanis omnia regna
parua eſſent concordi uicinitate lætantia. Erita

eſſent in mundo regna plurima gentiũ, ut ſunt in urbe domus plurimæ ciuiũ. Proinde belligerare, & perdomitis gentibus dilatare regnum malis uidetur felicitas, bonis neceſsitas. Sed quia peius eſſet, ut iniurioſi iuſtioribus dominarentur, ideo non incongrue dicitur etiam iſta felicitas. Sed proculdubio felicitas maior eſt uicinum bonum habere concordem quàm uicinum malum ſubiugare bellantem. Mala uota ſunt optare habere quem oderis, uel quem timeas, ut poſsit eſſe quem uincas. Si ergo iuſta gerendo bella, non impia, non iniqua, Romani imperium tam magnum acquirere potuerunt, nunquid tanquam aliqua dea colẽda eſt eis iniquitas aliena? Multum enim ad iſtam latitudinem imperij eam cooperatam uidemus, quæ faciebat iniurioſos, ut eſſent, cum quibus iuſta bella gererentur, & augeretur imperium. Cur autẽ & iniquitas dea non ſit, uel externarum gentium, ſi pauor, & pallor, & febris dij Romani eſſe meruerunt? His igitur duabus, id eſt aliena iniquitate, & dea Victoria, dum bellorum cauſas Iniquitas excitat, Victoria eadem bella feliciter terminat, etiam feriato Ioue creuit imperium. Quas enim hic partes Iuppiter haberet, cũ ea, quæ poſſent beneficia eius putari, dij habẽtur, dij uocantur, dij coluntur: ipſi pro ſuis partibus inuocantur? Haberet hic etiã ille aliquam partem, ſi regnum etiam ipſe appellaretur, ſicut appellatur illa uictoria. [a]Aut ſi regnum munus eſt Iouis, cur non & uictoria munus eius habeatur? Quod profecto haberetur, ſi non lapis in Capitolio, ſed uerũs rex regum & dominus dominantium cognoſceretur atq; coleretur.

L. VIVES

a AVt ſi regnum munus eſt Iouis.] Sic Homerus frequenter.

Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos ſingulos deputantes, ædem Quietis extra portas eſſe uoluerunt. Cap. XVI

MIROR autẽ plurimũ, quod cũ deos ſingulos ſingulis rebus, et penè ſingulis motibus attribuerent, uocauerunt deam Agenoriã, quæ ad agendum excitaret: [a]deam Stimulã, quæ ad agendũ ultra modũ ſtimularet: [b]deam Murciam, quæ præter modum non moueret, ac faceret hominem, [c]ut ait Pomponius, murcidũ, A id eſt, nimis deſidioſum & inactuoſum: deam Strenuam, quæ faceret ſtrenuum: his omnibus dijs & deabus publica ſacra facere ſuſceperunt. [d]Quietem uero appellantes, quæ faceret quietem, cum ædem haberet extra portam Collinam, publice illam ſuſcipere noluerunt. Vtrum indicium fuit animi inquieti, an potius ita ſignificatum eſt, quod qui illam turbam colere perſeueraret, non plane deorum, ſed dæmoniorũ, eum Quietem habere non poſſe: ad quam uocat uerus medicus, dicens: Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde, & inuenietis requiem B animabus ueſtris.

L. VIVES

DEam Stimulam.] An hæc eſt Horta, quæ in humanis quum eſſet, Herſilia dicta eſt uxor Romuli, quam ab hortando & incitando nominatam ait Labeo: cuius ædes nunquã claudebat quod ſemper aliquid præclari fieri hortaretur, nec ceſſandum ſuaderet, quæ poſtea uocata eſt Hora prouidẽtiæ dea, quæ negligentes ſocordesq; eſſe non pateretur: nominatamq; Labeo exiſtimat etiam hac appellatione ab hortãdo & incitando, Græca uoce παρορμᾶν. Plutarchus. Meminerunt huius deæ Ouidius, Gellius, & alij. *Stimula* b Deam Murciam.] Non pigebit Hermolai Barbari uerba ſubijcere, ex Annotatiõibus in Plinium libro xv. Plinius eo loco ſic inquit: Quin & ara uetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Myrnam uocant. Hermolaus: Lego Veneri C Myrteæ, quã nunc Murciã uocant, ex Feſto, Liuio, Plutarcho, Varrone, Cornelio Nepote de uiris illuſtribus. Nam Murcea dea ſocordiæ eſt, ut Strenua, Agenorea, Stimula induſtriæ. Pomponius & Auguſtinus autores. Nam quũ metas Murcias, Apuleius libro ſexto dixit, Veneri dicatas intellexit. Quidam montem Auentinũ, ideo Murcium uocari tradunt, quod è lapidibus uelut muro conſtructus, nõ à dea Murcia, nec à Figlinis. Ammianus quoſdam ſolitos in Italia uitandæ gratia militiæ pollicem præcidere, Murcos uernacula uoce nominatos. Plautus: Murcide, inquit homo. pro inerti & languido. Tantum Hermolaus autor noſtræ ætatis diligentiſsimus. Ergo in Feſto quum dicit Murceæ deæ ſacellũ erat ſub monte Auentino, qui ante Murcus uocabatur: emendatius legetur, Murciæ deæ. Liuius libro primo: Tum quoq; multis milibus Latinorum ciuitate acceptis, quibus ut iungeretur palatio Auentinum, ad Murciæ datæ ſedes. Et Plutarchus in Problematis, quã mo- *Murcia*
D do Murciam Venerem, olim Myrteã uocabant. c Ve ait Pomponius.] Hermolaus, Beroaldus, & alij cõplures hunc Pomponium de hac ipſa re teſtem adducunt. Nec ſat explicãt, quis Põponius ſit, quum fuerint multi, etiam qui ſcripſerint, an Atticus: an L. Põponius Atellanarum ſcriptor, an Gn. Pomponius orator, qui omnes uixerunt cum Cicerone, an qui poſt Ciceronẽ fuere Pomponius Mela, an Iulius Põponius Tragicus, cuius Quintilianus meminit: an iuris conſultus.

d Quietem uero appellantes.] Ego coniectura ducor, Quietem hanc ad mortuos pertinuiſſe. Quietalis enim dictus eſt ab antiquis Orchus, ideo extra urbem Quies eſt culta. Fanum Quietis erat uia Labicana. Liuius libro quarto.

An ſi Iouis ſumma poteſtas eſt, etiam Victoria dea debuerit exiſtimari. Cap. XVII

A IN forte dicunt, quod deam Victoriam Iuppiter mittat, atque illi tanquam regi deorum obtemperans, ad quos iuſſerit, ueniat, & in eorum parte conſidat? Hoc uere dicitur, nõ de illo Ioue, quem deorum regem pro ſua opinione cõfingunt, ſed de illo uero rege ſeculorũ, quod mittat non Victoriam quæ nulla ſubſtãtia eſt, ſed angelum ſuum, & faciat uincere quẽ uoluerit: cuius cõſilium occultum eſſe poteſt, iniquum eſſe non poteſt. Nam ſi uictoria dea eſt, cur non deus eſt & triumphus, & uictoriæ iungitur uel maritus, uel frater, uel filius? Talia quippe iſti de dijs opinati ſunt, qualia ſi poetæ fingerent, atque à nobis [a]exagitarentur: reſponderent iſti, ridenda eſſe figmenta poetarum, non ueris attribuenda numinibus: & tamen ſe ipſi non ridebant, cum talia deliramenta non apud poetas legebant, ſed in templis colebãt. Iouem igitur de omnibus rogarent, ei uni tantummodo ſupplicarẽt. [b]Non enim ſi quo miſiſſet uictoriam, ſi ea dea ſub illo rege eſt, poſsit uel audeat ei reſiſtere, & ſuam potius facere uoluntatem.

L. VIVES

a EXaggerarentur.] Legendum, exagitarentur. b Non enim ſe miſiſſet uictoria,] Sic in ueteribus: Non enim quo miſiſſet uictoriam, ſi dea eſt, & ſub illo rege eſt, poſsit ei audere reſiſtere, & ſuam potius facere uoluntatem. Et Porphyrius in Ratione naturali deorum, Iouem ſcribit fingi ſolitum ſceptrum tenentẽ læua, dextra uero modo Aquilam, modo Victoriam. Illud quoniam cæterorum deorum dominus, ut auium Aquila, Victoriam autem quoniam illi uniuerſa ſubiecta ſunt. uel ut Phurnutus interpretatur quoniã nihil eſt à quo poſsit uinci.

Felicitatem & fortunam qui deas putant, qua ratione fecerunt. Caput XVIII

[a]QVID quod & felicitas dea eſt? ædem accepit, aram meruit, ſacra ei cõgrua perſoluta ſunt: ipſa ergo ſola coleretur? Vbi enim ipſa eſſet, quid boni non eſſet? Sed quid ſibi uult, quod & Fortuna dea putatur, & colitur? An aliud eſt felicitas, aliud fortuna? Quia fortuna poteſt eſſe & mala, felicitas autem ſi mala fuerit, felicitas non erit. Certe omnes deos utriuſque ſexus, ſi & ſexus habent, non niſi bonos exiſti-

A mare debemus. Hoc Plato dicit, hoc alij Philoſophi, hoc excellentes reipublicæ, populorũque rectores. Quomodo ergo dea fortuna aliquando bona eſt, aliquando mala? An forte quãdo mala eſt, dea non eſt, ſed in malignum dæmonem repente conuertitur? Quot ſunt ergo deæ iſtæ? Profecto quotquot ſunt homines fortunati, hoc eſt, bonæ fortunæ. Nam cum ſint & alij plurimi ſimul, hoc eſt uno tẽpore malæ fortunæ, nunquid ſi ipſa eſſet, ſimul & bona eſſet & mala: his aliud, illis aliud? An illa quę dea eſt ſemper bona eſt? Ipſa eſt ergo felicitas, cur adhibẽtur diuerſa nomina? Sed & ferendum eſt.
B Solet enim & una res diuerſis nominib. appellari. [b]Quid diuerſæ ædes, quid diuerſæ aræ, diuerſa ſacra? Eſt cauſa, inquiũt, quia felicitas illa eſt, quã boni habẽt præcedẽtibus meritis. Fortuna uero quæ dicitur bona, [c]ſine ullo examine meritorum fortuitu accidit hominibus & bonis & malis, unde etiam fortuna nominatur. Quomodo ergo bona eſt, quæ ſine ullo iudicio uenit & ad bonos & ad malos? Vt quid autem colitur, [d]quæ ita cæca eſt, paſsim in quoslibet incurrens, ut ſuos cultores plerunque prætereat, & ſuis contẽptoribus hæreat? Aut ſi aliquid pro-
C ficiunt cultores eius, ut ab illa uideãtur, & amentur: iam merita ſequitur, non fortuitu uenit. Vbi eſt ergo definitio illa fortunæ? Vbi eſt quod à fortuitis etiam nomen accepit? Nihil enim prodeſt eam colere, ſi fortuna eſt. Si autem ſuos cultores diſcernit ut proſit, fortuna non eſt. [e]An & ipſam, quo uoluerit, Iuppiter mittit? Colatur ergo ipſe ſolus. Non enim poteſt ei iubenti, & eam quo uoluerit, mittẽti fortuna reſiſtere. Aut certe ipſam mali colant, qui nolunt habere merita, quibus poſsit dea felicitas inuitari.

L. VIVES

a QVid quod & Felicitas dea.] Aedis huiuſce deæ meminit aliquoties Plinius, Simulachrum eius
D Archeſilao plaſtæ locatum eſt à L. Lucullo ſeſtertijs ix. Plinius lib. xxxv. b Quid diuerſæ ædes.] Aedes malæ Fortunæ & deteſtatæ in Exquilijs. Aedes Fortunæ fortis in ripa Tiberina. equeſtris iuxta theatrum. Erat & templũ Fortunæ paruæ, & aliud uirginis Fortunæ, aliud Primigeniæ, aliud Obſequentis ad Capenã, & Priuatæ, & Viſcatæ, & Publicæ, & uirilis, & Cõuertentis in palatio, & bene ſperantis, & auertentis, & blandæ & dubiæ in Auentino, & mammoſæ in duodecima regione, & Barbatæ, & muliebris: quibus omnibus principium dedit Seruius Tullius, quod ab ea ex ſeruo in regnum eſſet euectus, tum etiam proſpiciens eam occaſionibus rerum plurimum habere in utranque partem momenti: ſicut Plutarchus inquit in Problematis, omniq; in re humana dominari. c Sine ullo examine.] Saltem nobis cognito: ideo cauſſas nõ habere dicitur, *Fortunæ multæ*

A quod eæ à nobis ignorantur: ſicut Ariſtoteles, & Platonici. Speuſippus motum ab occulto in occultum fortunam eſſe finit. De hac plura Ariſtoteles ſecundo libro Phyſicæ auſcultationis: & libello De bona fortuna, qui pars eſt moralium uoluminũ. d Quæ ita cæca eſt.] Ariſtophanes hoc ſalſe in Pluto, qui eſt opũ deus: quod argumentum tranſtulit Lucianus in ſuum *μισάνθρωπον*.
e An & ipſam quo uoluerit.] Sic Ariſtophanes, qui dicit Plutum, cum mittitur à Ioue ad bonos, claudum eſſe: cum ad malos, celerrimum.

De fortuna muliebri. Cap. XIX

T ANTVM ſanè huic, uelut numini tribuunt, quam fortunã uocant, [a]ut ſimulachrum eius quod à matronis dedicatum eſt, & appellatum Fortuna muliebris, etiam loqnutum eſſe memoriæ commendarint: atq; dixiſſe non ſemel, ſed iterum: [b]quod eam rite matronæ dedicauerint. Quod quidem ſi uerum ſit, mirari nos non oportet. Non enim malignis dæmonibus etiam ſic difficile eſt fallere, quorum artes atque uerſutias hinc potius iſti aduertere debuerunt, quod illa dea loquuta eſt, quæ fortuitu accidit, non quę meritis uenit. Fuit enĩ fortuna loquax & muta felicitas, & ad quid aliud niſi ut homines recte uiuere non curarent, cõciliata ſibi Fortuna, quę illos ſine ullis bonis meritis faceret fortunatos. Et certe ſi fortuna loquitur, non ſaltem muliebris, [c]ſed uirilis potius loqueretur, [d]ut non ipſæ quæ ſimulachrũ dedicauerunt, putarentur tantum miraculũ muliebri loquacitate finxiſſe.

L. VIVES

a VT ſimulachrum eius quod à matronis.] Anno poſt libertatem partam decimo octauo, cũ Martius Coriolanus exul bellum intuliſſet patriæ, nec armis repelli poſſet, nec precibus flecti, lachrymis mulierum flexus eſt, templumq; extructum Fortunæ muliebri, uia Latina ad quartum miliarium ab urbe, quod cum dicaretur, bis loquuta eſt imago. Prius ſic: rite me matronæ uidiſtis, riteq; dedicaſtis. Liuius, & Valerius, & Plutarchus autores. Lactantius uero libro ſecundo Fortunam muliebrem, denunciaſſe periculum ſcribit, hoc eſt haud dubie, quod poſterius loquuta eſt. Huius fortunæ ſignum nefas eſt attingi, niſi ab ea quæ ſemel nupſit. Feſtus. b Propter quod eam rite.] Propter, ſuperfluit, ideo expungendum. c Sed uirilis potius.] Cuius templum in ripa Tiberina, feſtũ Calend. April. Ouidius quarto Faſtorum. d Vt non ipſæ quæ ſimulachrum.] Maior enim uiris fides habetur, quàm mulieribus.

Fortuna muliebris

De Virtute & Fide, quas Pagani templis & ſacris honorauerunt, prætermittentes alia bona, quæ ſimiliter colenda fuerunt, ſi recte alijs diuinitas tribuebatur. Cap. XX

[a]VIRTVTEM quoq; deam fecerũt: quæ quidem ſi dea eſſet, multis fuerat præferenda. Et nũc quia dea nõ eſt, ſed donum dei, ipſa ab illo impetretur, à quo ſolo dari poteſt: & omnis falſorum deorũ turba uaneſcit. Sed cur & Fides dea credita eſt, & accepit etiã ipſa templum, & altare? Quam quiſquis prudẽter agnoſcit, habitaculum illi ſeipſum facit. Vnde autem ſciunt illi quid ſit Fides, cuius primum & maximum officium eſt, ut in uerum credatur deum? Sed cur nõ ſuffecerat Virtus? Nonne ibi eſt & fides? [b]Quandoquidem uirtutẽ in quatuor ſpecies diſtribuendam eſſe uiderunt: prudentiam, iuſtitiam, fortitudinẽ, temperãtiam. Et quoniã iſtæ ſingulę, ſpecies ſuas habent, [c]in partibus iuſtitię fides eſt: maximũq; locũ apud nos habet, quicunq; ſcimus quid ſit, quod iuſtus ex fide uiuit. Sed illos miror appetitores multitudinis deorum, ſi fides dea eſt, quare alijs tam multis deabus iniuriam fecerunt, prætermittendo eas, quibus ſimiliter ædes & aras dedicare potuerunt? Cur Temperantia dea eſſe non meruit, cum eius nomine [d]nonnulli Romani principes non paruam gloriam cõpararint? Cur deniq; C fortitudo dea non eſt, [e]quæ affuit Mutio, cum dexteram porrexit in flammas: [f]quę affuit Curtio, cum ſe pro patria in abruptam terram præcipitem dedit: [g]quæ affuit Decio patri, [h]& Decio filio, cum pro exercitu ſe uouerunt? Si tamẽ his omnibus uera inerat fortitudo, unde modo non agitur. Quare prudentia: quare ſapientia nulla numinum loca meruerũt? An quia in nomine generali ipſius uirtutis omnes coluntur? Sic ergo poſſet & unus deus coli, cuius partes cæteri dij putantur. Sed in illa una uirtute & fides eſt, [h]& pudicitia, quæ tamen extra in ædibus proprijs altaria meruerunt. Has deas non D ueritas, ſed uanitas fecit.

L. VIVES

a VIrtutem quoque deam.] Virtuti ædem uouerat M. Marcellus in Gallia primo ſuo conſulatu. eam filius eius dicauit ad portam Capenam. Liuius lib. XXIX. Alteram C. Marius extruxit Virtutis & Honoris ſubmiſsiorem alijs, ne ſi forte publicis auſpicijs officeret, augures eam demoliri iuberent. Cicer. ij. De leg. Colunto illa propter quæ datur homini aſcenſus in coelum, mentẽ, uirtutem, pietatẽ, fidem. Fidei ædes in capitolio fuit, Plinius lib. XXXV. & Cic. iij. Offic. uicinam eam Ioui in capitolio, iuſiurandumq; eius dicit eſſe ex Ennio & Catone in ij. De nat. deor. Fidem ab Atilio Calatino conſecratam ſcribit: Feſtus uero ante Romulũ & Remũ cõſecratam ab Aenea in palatio Fidẽ refert ex Agathocle, niſi ſit mendum in loco Ciceronis.

Fides

Sic

Sic enim legitur: Vt fides, ut mens, quas in capitolio dedicatas uidemus: proxime à M. Scauro, ante autem ab Attilio Calatino erat Fides conſecrata. At Liuius libro xxiij. Interea duumuiri creati ſunt, Q. Fabius Maximus, & Attilius Craſſus ædibus dedicandis: Menti Attilius, Fabius Veneri Erycinæ. utraq; in capitolio eſt canali uno diſcretæ. Ita fieri poteſt, ut Cicerōis uerba ſint intelligenda ad hunc modum: Mentem eſſe conſecratā proxime à M. Aemilio Scauro, quum iam ante fuiſſet ab Attilio conſecrata. Dionyſius & Plutarchus Fidem à Numa eſſe ſacratam referunt, ſtatutumq; maximum iuſiurandum. b Quandoquidem uirtutem in quatuor ſpecies.] Plato, Ariſtoteles, Cicero, & alij. c In partibus iuſtitiæ fides eſt.] Cicero primo Offic. fundamentum iuſtitiæ fidem uocat. Idem primo De nat. deo. iuſtitiā erga deos pietatē eſſe dicit, cuius fides eſt pars. Speuſippus pietatē eodem modo finit. d Nonnulli Romani principes.] Poſſunt huc afferri ex Valerio exempla de animi moderatione: de ijs qui ex inimicis iuncti ſunt amicitia, & neceſsitudine: de abſtinentia & continentia, de uerecundia. Hæc enim omnia, ſicut Cicero primo Off. oſtendit, ſub tēperantia continenſ. e Quæ affuit Mutio.] C. Munus quum Porſena obſideret urbem, ingreſſus eius caſtra diſsimulato cultu ferro ſub ueſte tecto ſcribam regis obtruncauit, ratus ſe regem occidere. Quumq; iuberet eum captum torqueri rex, ipſe in ignem ſacrificij, qui forte haud procul erat, manum iniecit, eamq; tenuit immotam, quouſq; & admirationem & pauorem ſui regi incuteret. f Quæ affuit Curtio.] Lacum dicunt fuiſſe in foro Ro. qui poſtea ſiccatus eſt, ſolumq; effectum, lacui Curtio fuit deinde ad poſteros nomen. Sunt qui à Metio Curtio equite Sabino dictum putent, qui prælio inter Romulum & Sabinos equo illum tranſnarit. Alij à M. Curtio equite Ro. qui ſe in illud coniecit, quòd oraculum iuſſerat immitti in illum id quo plurimum po. Ro. poſſet. Hæc Liu. lib. i. & vij. ab urb. cond. Varro tamen lib. De ling. Lat. iij. ſic inquit: Cornelius & Luctatius ſcribunt eum locum eſſe fulguratum, & ex S. C. ſeptum eſſe, idq; factum eſſe à Curtio cos. cui M. Genutius fuit collega Curtium appellatum. g Quæ affuit Decio patri.] Hic fuit homo de plebe, ſed magna gloria militari, & inſigni in patriā charitate, cos. cum T. Manlio Torquato bello Latino, quum uterq; coſſ. per quietem uidiſſet ex altera acie imperatorem deberi dijs manibus, ex altera exercitū, pacti inter ſe ut ab utra parte exercitus pop. Ro. inciperet cedere, huius partis Impator ſe deuoueret pro patriai quod quum læuo cornu cōtigiſſet, cui Decius præerat, is ſe ſolenni carmine dijs manibus pro legiōib. Ro. deuouit, in mediosq; hoſtes, citato equo, immiſit. Liuius lib. viij. h Et Decio filio.] Hic fuit cos. iiij. cum Q. Fabio v. qui primus ex ea gēte dictus eſt Maximus bello Gallico: quumq; ex cornu ſiniſtro, in quo erat Decius Imperator terror & fuga fieri inciperet, Decius exēplum patris ſecutus, pro exercitu patriæ ſe deuouit. Liuius lib. x. i Si tamen his omnibus.] Laurentius Valla in ij. De uolup. perſona. Epicurei declamans, eleuare nitiē hæc Romanorū præclara facta: multasq; affert rationes, nō minus interdū ueras, q̄ argutas: qui ſcire cupierit, petat ex eo. Liber eſt uulgaris, tametſi uarie à uarijs editus. Credo Vallā ipſum fuiſſe in cauſa, qui diuerſa reliquerit autographa. k Et pudicitia.] Erat ſacellum Pudicitiæ patritiæ in foro Boario ad ædē rotundam Herculis. Liu. lib. x. Quidam ſimulachrum hoc Fortunæ putant eſſe, Feſtus. Erat & plebeiæ pudicitiæ ædicula à Virginia ſtructa in uico longo, ſed quæ poſtremo in obliuionem uenerit. Liuius.

Side notes in the left margin: Mens dea; C. Mutius; M. Curtius; Decius; Pudicitiæ ſacella

A Quod unum non intelligētes deū uirtute ſaltē & felicitate debuerūt eſſe cōtēti. XXI

AEC enim ueri dei munera ſunt, nō ipſæ ſunt deæ. Veruntamen ubi eſt uirtus & felicitas, quid aliud quæritur? Quid ei ſufficit, cui uirtus felicitasq; nō ſufficit? Omnia quippe agēda cōplectitur uirtus, [a]omnia optāda felicitas. Si Iuppiter, ut hæc daret, ideo colebatur: quia ſi bonum aliquid eſt latitudo regni atq; diuturnitas, ad eandē pertinet felicitatē, cur non intellectum eſt, dona dei eſſe non deas? Si autē putatæ ſunt deæ, ſaltem alia tanta deorum turba

B nō quæreretur. Cōſideratis enim officijs [d]eorū dearūq; omniū, quæ ſicut uoluerunt pro ſua opinatione finxerūt: inueniāt, ſi poſſunt, aliquid quod ab aliquo deo præſtari poſsit homini habenti uirtutē, habēti felicitatē. Quid doctrinæ, [b]uel à Mercurio, uel à Minerua petendū eſſet, quū uirtus omnia ſecū haberet? [c]Ars quippe ipſa bene, recteq; uiuēdi, uirtus à ueterib. definita eſt. [d]Vnde ab eo quod Græce ἀρετὴ dicitur uirtus, nomē artis Latinos traduxiſſe putauerunt. [e]Sed ſi uirtus nō niſi ad ingenioſum poſſet uenire, [f]quid opus erat deo Catio patre, qui catos,

C id eſt acutos, faceret, quū hoc poſſet cōferre felicitas? Ingenioſū quippe naſci, felicitatis eſt. Vnde etiā ſi nō potuit à nondū nato coli dea Felicitas, ut hoc ei cōciliata donaret, cōferret hoc parētibus eius cultorib. ſuis, ut eis ingenioſi filij naſcerētur. Quid opus erat parturiētib. inuocare Lucinā, cū ſi adeſſet Felicitas, nō ſolū bene parerēt, ſed etiā bonos? Quid neceſſe erat, Opi deæ cōmendare naſcētes, deo Vaticano uagientes, deæ Cuninæ iacentes, deæ Ruminæ ſugentes, deo Statilino ſtātes, deæ Adeonæ adeūtes, Abeonæ abeūtes, [g]deæ Mēti ut bonam haberēt mētem, deo Volūno & deæ Volūnæ, ut bona

D uellent: [h]dijs nuptialibus ut bene cōiugarentur: dijs agreſtibus, ut fructus uberrimos caperent, [i]& maxime ipſi diuæ Fructeſeç: Marti & Bellonæ, ut bene belligerarēt: deæ Victoriæ, ut uincerent: deo Honori, ut honorarētur: [k]deæ Pecuniæ, ut pecunioſi eſſent: deo Aeſculano & filio eius Argētino, ut habeāt æream argenteamq; pecuniā? [l]Nam ideo patrem Argentini Aeſculanum poſuerunt, [m]quia prius ærea pecunia in uſu eſſe cœpit, poſt argentea. Miror autem, quod Argentinus non genuit Aurinum, quia & aurea ſubſequuta eſt. Quem deū iſti ſi habe-

tent

rent,ſicut Saturno Iouem,ita & patri Argenti/ A
no,& auo Aeſculano,Aurinum præponerent.
Quid ergo erat neceſſe propter hæc bona,uel
animi,uel corporis,uel externa, tãtam deorum
turbam colere & inuocare: quos neque omnes
cõmemoraui,nec ipſi potuerunt omnibus hu/
manis bonis minutatim ſingillatimq́ digeſtis
& deos minutos & ſingulos prouidere:cũ poſ/
ſet magno faciliq́ compendio una dea Felici/
tas cũcta cõferre:nec ſolum ad bona capienda
quiſquam alius,ſed neque ad depellenda mala
quæreretur? Cur enim eſſet inuocanda propter
feſſos diua Feſſonia, propter hoſtes depellen/ B
dos diua Pellonia,propter ægros medicus uel
Apollo,uel Aeſculapius,uel ambo ſimul quan/
do eſſet grãde periculũ? Nec deus Spiniẽſis, ut
ſpinas ex agris eradicaret:"nec dea Rubigo, ut
non accederet,rogaretur:una Felicitate præſen
te & tuente,uel nulla mala exorirentur,uel facil
lime pellerentur. Poſtremo quoniã de duabus
iſtis deabus Virtute & Felicitate tractamus, ſi
felicitas uirtutis eſt præmium,non dea,ſed dei
donum eſt. Si autem dea eſt,cur non dicatur,&
uirtutem ipſa conferre, quandoquidem uirtu/
tem conſequi felicitas magna eſt?

L. VIVES

a OMnia obtinenda.] Legendum optanda ex uete
ribus libris. b Vel à Mercurio,uel à Miner
ua.] Mercurius præeſt eloquentiæ,Minerua ar
tibus & ingenijs. c Ars quippe ipſa bene.] Antiqui
Virtus omnes uirtutes appellarunt artes,atq́ ſcientias bene a/
gendi:tum etiam quod idem eſt,prudẽtias,ut in Mem/
none Plato:nec minus eſt ars habitus,quo & recte bene
uiuendo ſumus imbuti,& recte beneq́ uiuimus, quàm
quo uel fidibus canimus,uel palæſtram exercemus,uel
gladium fabricamur,aut ueſtem ſuimus. Verum iſti ni
hil intelligunt,niſi uocabulis illis dicaſ,quibus in ſcho
la aſſueuerunt. Quod ſi alijs dicas,etiam ſi idẽ ualenti/
bus,tam ibi hærent, nihil intelligunt, omnia abſurda,
parumq́ recte putant eſſe dicta. d Vnde ab eo quod
Græce.] Donatus in Andriam Terentij, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς per
Art ſyncopem uult eſſe artem deriuatam. e Sed ſi uirtus
non niſi ad ingenioſum.] Equidem craſſo ingenio homi
nem non negauerim bonum eſſe poſſe ,& ſunt profecto
tales non pauci: ſed illa eximia & ex perfectiſsima nota
uirtus,non temere, niſi in ingenioſo inuenitur. Tardis
mentibus, inquit in Tuſcu. Cicero,uirtus non facile cõ
mittitur. f Quid erat opus deo Cautio.] In antiquis
libris ſcribitur,deo Catio patre,qui Catos, id eſt acu/
tos faceret. Veteres catos uocabant prudentes,ingenio
ſos,induſtrios.q.cautos. hinc Portius ille ſapiẽtiſsimus
homo Cato cognominatus. g Deæ mẽti.] Aedes Mẽ/
ti uota eſt poſt pugnã ad lacum Thraſimenum. Liuius
libro xxij. dicata tribus annis poſt ab Attilio duumui/
ro in id creato. In capitolio fuit Aedes Veneri Erycinæ
coniuncta,ut ante iam dixi. Sacrata eſt etiam à M. Ae/
milio Scauro bello Cymbrico. Feſtũ eius ſeptimo Idus
Iunij. Ouidius. h Dijs nuptialibus.] Plutarchus in
Dij nuptiales Problematis quinq́ deos precari illos qui matrimonio
A coniunguntur ſcribit: Iouem adultum, Iunonem adul/
tam, Venerem, Leporẽ, & in primis Dianam: ideo quin
que cereos nuptijs accendi morem eſſe,nec pauciores,
nec plures. Nõ eſt autẽ Lepos epitheton Veneris,ut de
ſuadela putauit Acron, ſed eſt potius dea per ſe πειθὼ,
quam uocat Quintilianus perſuadendi deam. Porrò eſt Hymenæus
& Hymenæus præcipuus,qui in nuptijs identidem in/
uocabatur: ſicut apud Catullum. Hũc Seruius primo
Aeneid. ſcribit uirum fuiſſe Athenienſem,qui inter bel
la ſæuiſsima uirgines liberauit,propterea nomẽ eius in
nuptijs inuocatur, quaſi liberatoris uirginitatis. Mar/
tianus hunc Bacchi & Calliopeiæ filium dicit. i Et
maxime ipſi diuæ fruges.] In libris manu ſcriptis: Ipſi
diuæ Fructeleæ. k Deæ pecuniæ.] Iuuenalis Satyra
prima ſignificat, huic deæ nec templum eſſe erectũ, nec
aram. ait enim:
Et ſi funeſta pecunia templo
Nondum habitas,nullas nummorum ereximus aras.
B Niſi forte ignorauit poeta eã eſſe deam. nam Varro ſcri
pſit etiam doctis multos deos ſacra & cæremonias eſſe
occultas. l Nam ideo patrem.] Alibi ſic. Nam deum
Aeſculanum ideo Argentino præpoſuerunt. m Quia
prius ærea pecunia.] Plin. lib. xxxiij. Argentum ſigna/
tum eſt anno urbis conditæ quingenteſimo octogeſimo
quinto, Q. Fabio cos. quinq́ annis ante primũ bellum
Punicum: ubi pro quingenteſimo legendũ eſt quadrin
genteſimo. Primum enim Punicum bellum cœpit Ap/
pio Claudio Cæci fratre & Q. Fuluio coſſ. anno V.C.
quadringenteſimo nonageſimo. Eutropius in ipſo bel/
lo Punico percuſſum dicit,ſed digerendis temporibus
fallitur,ut ſæpe. uerum de hac ratione temporum iam
ſum ſuperiore locutus libro. Nota argenti fuerunt bigæ
& quadrigæ, unde bigati & quadrigati. nam uictoriati
percuſsi ſunt paulum ante bellum ſociale ære admiſto.
Aureus nummus bello Punico ſecundo percuſſus ſexa
C gintaduobus annis poſt quàm Argenteus. n Nec dea Rubigo
rubigo.] Rubigo eſt ros putrefactus, fruges teneras cor
rumpens & frians. Ad auroram ſolet id uitium ſegeti/
bus accidere, ſilente cœlo, ſicut ait Plinius, ſereniſq́ no
ctibus, nullo ſentiente niſi cum factum eſt, in conualli/
bus & locis perflatum non habentibus. Nam uẽtoſa &
celſa huic incõmodo non ſunt ita obnoxia. Idem: Rubi
galia Numa conſtituit anno regni ſui undecimo, quæ
nunc aguntur ad vij. Cal. Maij: quoniam tunc ferè ſegetes
rubigo occupat. Hoc tẽpus Varro determinat ſole tau/
ri partem decimam obtinente, ſicut tunc ferebat ratio:
ſed uera cauſa eſt, quod poſt dies undeuiginti ab æqui/
noctio uerno per id quatriduum uaria gentium obſer/
uatione in iiij. Cal. Maij canis occidit, ſydus & per ſe ue
hemens, & cui præoccidere caniculam neceſſe ſit. Hæc
ille. Porrò canis Rubigini mactabatur. Ouid. iiij. Faſt.
Varro in i. lib. Rerum ruſticarum deum facit Robigũ,
quem cum dea Flora coniungit, in illis ſex deorũ dea/
D rumq́ paribus, quos initio inuocat. Et Robigum dicit Robigus
uetere more, nam quaſi rodigus uocatur, à rodẽdo. Ru
bigo proprie genus eſt uitij obſcœnæ libidinis, quod
hulcus dicitur. Eſt & in ferro rubigo ex ſitu & nimia quie
te. unde etiam in ſegetibus gignitur.

De ſciẽtia colendorũ deorum, quam
à ſe Varro gloriatur collatam eſſe Ro/
manis. Capitulum XXII

QVID ergo eſt,quod pro ingenti be
neficio Varro iactat præſtare ſe ci/
uibus ſuis: quia non ſolum comme
morat deos, quos coli oporteat à
Romanis: uerum etiam dicit, quid ad quenque
perti

pertineat? Quomodo nihil prodeſt, inquit, homines alicuius medici nomen formamcꝫ noſſe, & quid ſit medicus ignorare: ita dicit nihil prodeſſe ſcire deum eſſe Aeſculapiū, ſi neſcias eum ualetudini opitulari: atcꝫ ita ignores cur ei debeas ſupplicare. hoc etiā affirmat alia ſimilitudine, dicens: Non modo bene uiuere, ſed uiuere omnino neminem poſſe, ſi ignoret quiſnam ſit faber, quis pictor, quis tector: à quo quid utenſile petere poſsit, quem adiutorem aſſumere, quem ducem, quem doctorem. Eo modo nulli dubium eſſe aſſerens, ita eſſe utilem cognitionē deorum, ſi ſciatur, quam quiſcꝫ deus uim & facultatem aut poteſtatem cuiuſcꝫ rei habeat. Ex eo enim poterimus, inquit, ſcire quem cuiuſque rei cauſa deum aduocare atcꝫ inuocare debeamus, ne faciamus [a] ut mimi ſolent, & optemus à Libero aquam, [b] à Lymphis uinum. Magna ſanè utilitas. Quis non huic gratias ageret, ſi uera monſtraret: & ſi unum uerum deum à quo eſſent omnia bona hominibus colendum doceret?

L. VIVES

Nympharum genera

a VT mimi ſolent.] Mouendi riſus gratia. b A Lymphis uinum.] Lympha eſt omnis humor. Nymphæ præſunt omni generi humorum: ſunt enim maris, quæ Nereides dicūtur filiæ Nerei: fontium quæ Naiades: humoris herbarum, & florum, quæ Napeæ: humoris arborum, quæ Dryades, & Hamadryades: humoris montium, quæ Oreades. Nymphæ, Tethydis & Oceani filiæ ſunt ter mille. Heſiodus in Theogonia.

De Felicitate quam Romani multorum ueneratores deorum diu nō coluerunt honore diuino, cum pro omnibus ſola ſufficeret. Cap. XXIII

SED unde nunc agitur, ſi libri & ſacra eorum uera ſunt, et Felicitas dea eſt, cur non ipſa una quæ coleretur conſtituta eſt, quæ poſſet uniuerſa cōferre & cōpendio facere felicem? Quis enim optat aliquid propter aliud, quàm ut felix fiat? Cur denique [a] tam ſero huic tantæ deæ poſt tot Romanos principes [b] Lucullus ædem conſtituit? Cur ipſe Romulus felicem cupiens condere ciuitatem, non huic templum potiſsimum ſtruxit, nec propter aliquid dijs cæteris ſupplicauit, quando nihil deeſſet, ſi hæc adeſſet? Nam & ipſe nec prius rex, nec, ut putant, poſtea deus fieret, ſi hāc deam propitiam non haberet. Vt quid ergo Romulus conſtituit Romanis deos, Ianum, Iouem, Martem, [c] Picum, [d] Faunum, [e] Tiberinum, Herculem: & ſi quos alios? Vt quid Titus Tatius addidit Saturnum, Opem, Solem, Lunam, Vulcanum, [f] Lucem, & quoſcunque alios addidit, inter quos etiam deam Cloacinam Felicitate neglecta? Vt quid Numa tot deos & tot deas ſine iſta? An eam forte in tanta turba uidere non potuit? [g] Hoſtilius certe rex deos & ipſe nouos Pauorem atcꝫ Pallorem, propitiandos non introduceret, ſi deam iſtam noſſet, & coleret. Præſente quippe Felicitate, omnis pauor & pallor non propitiatus abſcederet, ſed pulſus aufugeret. Deinde quid eſt hoc, quod iam Romanum imperium longe lateꝗ creſcebat, & adhuc nemo Felicitatem colebat? An ideo grandius imperiū quàm felicius fuit? Nam quomodo ibi eſſet uera felicitas, ubi uera non erat pietas? [h] Pietas enim eſt uerax ueri dei cultus, non cultus falſorum tot deorum, quot dæmoniorum. Sed & poſtea iam in deorum numerum Felicitate ſuſcepta, magna bellorum ciuilium infelicitas ſubſecuta eſt. An forte iuſte eſt indignata felicitas, quod & tam ſero & non ad honorem, ſed ad contumeliam potius inuitata eſt, ut cum ea coleretur Priapus, & Cloacina, & Pauor, & Pallor, & Febris, & cætera non numina colendorum, ſed crimina colentium? Ad extremum, ſi cum turba indignißima tanta dea colenda uiſa eſt, cur non uel illuſtrius cæteris colebatur? Quis enim ferat, quod neque inter deos Conſentes, quos dicunt in conſilium Iouis adhiberi, nec inter deos, quos ſelectos uocant, Felicitas conſtituta eſt: ut templum aliquod ei fieret, quod & loci ſublimitate & operis dignitate præemineret? Cur enim non aliquid melius, quàm ipſi Ioui? Nam quæ etiam Ioui regnū niſi Felicitas dedit? ſi tamen cum regnaret felix fuit, & potior eſt felicitas regno. Nemo enim dubitat, facile inueniri hominem, qui timeat ſe fieri regem. Nullus autē inuenitur, qui ſe nolit eſſe felicem. Ipſi ergò dij, ſi per auguria uel quolibet modo eos poſſe conſuli putant, de hac re conſulerētur, utrum uellent Felicitati loco cedere: ſi forte aliorum ędibus uel altaribus iam fuiſſet locus occupatus, ubi ædes maior atque ſublimior Felicitati conſtrueretur: etiam ipſe Iuppiter cederet, ut ipſum uerticem collis Capitolini Felicitas potius obtineret. Non enim quiſpiā reſiſteret Felicitati, niſi quod

A quod fieri nõ poteſt, qui eſſe uellet infelix. Nullo modo omnino ſi conſuleretur faceret Iuppiter, [i] quod ei fecerunt tres dij [k] Mars [l] Terminus, [m] & Iuuentas, qui maiori & regi ſuo nullo modo cedere loco uoluerunt. Nam ſicut habẽt eorum literæ, cum rex Tarquinius Capitolium fabricare uellet, eumq́ꝫ locum qui ei dignior aptiorq́ꝫ uidebatur, à dijs alienis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitriũ, et credens eos tanto numini ſuoq́ꝫ principi uolũtate ceſſuros: quia multi erant illic ubi Capitolium cõſtitutum eſt: per augurium quæſiuit, utrum concedere locum uellent Ioui, B atq́ꝫ ipſi inde cedere omnes uoluerunt, præter illos quos commemoraui, Martem, Terminum, Iuuentatem, atque ideo Capitolium ita cõſtructum eſt, ut etiam iſti tres eſſent tam obſcuris ſignis, ut hoc uix homines doctiſsimi ſcirent. Nullo modo igitur Felicitatem Iuppiter ipſe contemneret, ſicut à Termino, Marte, Iuuentate cõtemptus eſt. Sed ipſi etiam qui non ceſſerant Ioui, profecto cederent Felicitati, quæ illis regem fecerat Iouem. Aut ſi non cederent, non id contemptu eius facerẽt, ſed quod in domo Felicitatis, uel obſcuri eſſe mallent, quàm ſine illa in locis proprijs eminere. C Ita dea Felicitate in loco ampliſsimo & celſiſsimo conſtituta diſcerent ciues omnes, unde boni uoti petendum eſſet auxilium. Ac ſic ipſa ſuadente natura, aliorum deorum ſuperflua multitudine derelicta coleretur una Felicitas: uni ſupplicaretur: unius templum frequentaretur à ciuibus qui felices eſſe uellent, quorum eſſet nemo, qui nollet: atque ita ipſa à ſeipſa peteretur, quæ ab omnibus petebatur. Quis enim aliquid ab aliquo deo, niſi felicitatem uelit accipere, uel quod ad felicitatem exiſtimat pertinere? Proinde, ſi Felicitas habet in poteſtate cum quo homine ſit, D habet autem ſi dea eſt, quæ tandem ſtultitia eſt, ab aliquo eam deo petere, quam poſsis à ſeipſa impetrare? Hanc ergo deam ſuper deos cæteros honorare etiam loci dignitate debuerũt. Sicut enim apud ipſos legitur: Romani ueteres [n] neſcio quem Summanum cui nocturna fulmina tribuebant, coluerunt magis quàm Iouem, ad quem diurna fulmina pertinebãt. Sed poſtquam Ioui templum inſigne ac ſublime conſtructum eſt, propter ædis dignitatem, ſic ad eum multitudo confluxit, [o] ut uix inueniatur qui Summani nomen, quod audire iam non

A poteſt, ſe ſaltem legiſſe meminerit. Si autem Felicitas dea non eſt, quoniam, quod uerum eſt, munus eſt dei: ille deus quæratur, qui eam dare poſsit, & deorum falſorum multitudo noxia relinquatur, quam ſtultorum hominum multitudo uana ſectatur, dona dei deos ſibi faciens, & ipſum cuius ea dona ſunt, obſtinatione ſuperbæ uoluntatis offendens. Sic enim carere non poteſt infelicitate, qui tanquam deam Felicitatem colit, & deum datorem felicitatis relinquit: ſicut carere non poteſt fame, qui panem pictum lingit, & ab homine qui uerum habet, non petit.

B

L. VIVES

[a] TAm ſero.] L. Licinius Lucullus conſul fuit cum M. Aurelio Cotta, anno ab urbe cond. dclxvi. [b] Lucullus.] L. Licinius Lucullus, qui bellum aduerſus Mithridatem geſsit, cui Gn. Põpeius ſucceſſor eſt miſſus aduerſa nobilitate: hic quòd feliciter bellum contra Mithridatem & Tigranem reges adminiſtraſſet, templum huic deæ conſtituit. [c] Picum.] Filius hic fuit Saturni. ut ait Vergil. in vij. Regnauit in Latio Aboriginum tempore, quem Circe uxor in auẽ ſui nominis mutauit, quòd Pomonã deam adamaſſet. ideo ea auis Romanis eſt ſacra. [d] Faunum.] Filius hic fuit Pici apud eundem Verg. pater Faunorum & Satyrorũ, & reliquorum agreſtium numinũ. Plutarchus in Parallelis Mercurij filiũ fuiſſe ſcribit. In Latio regnauit tempore Aboriginum, ciuesq́ſuos ritu ferarum uiuentes, mitiorẽ uitam docuit: & primus loca certis nominibus, C & ædificia quædam, ac lucos ſacrauit, à quo & fana ſunt dicta. Oraculum eius fuit in Albunea Laurentinorũ ſylua, Huic alij annuum ſacrum, alij menſtruum celebrãt. Val. Probus in primo Georg. Feſtum huius erat Romæ nonis Decembribus, ut canit Horatius tertio Carminum. [e] Tiberinum.] Hic Capeti filius fuit, Albanorum rex, latro inſignis, qui traiectu Tiberis fluuij ſubmerſus, nomen dedit fluuio, cum prius Albula diceretur. [f] Lucem.] Romani Iouem colebant Luceium, ut eſt in carminibus Saliorum, quem præeſſe credebãt luci, eiusq́ cauſam eſſe. Feſtus. Varro li. iiij. De lingua Latina ait, Tit. Tatium Romæ deos ſtatuiſſe Opem, Floram'ue, Dijouem, Saturnumq́, Solem, Lunam, Vulcanum, & Summanum: itemq́ Larũdam, & Terminum, Curinum, Vorrũdum, Lares, Dianamq́, Lucinamq́. [g] Hoſtilius certe rex.] Cum commiſſo inter Romanos & Veientes prælio nunciatum eſſet Tullo Hoſtilio D Rom. regi Albanos deſciſcere, pallereq́ꝫ & pauere Ro. ob eam rem uideret, ipſe in re trepida templum uouit Pallori & Pauori. [h] Pietas enim.] Pietas eſt, ut inquit, Cicero primo De nat. deorum, iuſtitia aduerſus deos. Eſt & pietas cultus erga maiores, aut ſanguine coniunctos, qui quum eſt erga deos, religio nominatur. Erat & Romæ ſacellum Pietatis ab Acilio dicatum, ubi mulier habitauit illa, quæ uberibus ſuis aluit matrem cuſtodiæ traditam. Feſtus. Ibiq́ꝫ imago factum hoc exprimẽs uiſebatur, ut Valer. ſubindicat lib. v. Aedis Pietatis in circo Flaminio meminit Obſequens in Prodig. [i] Inter deos Cõſentes.] xij. ſunt dij conſentes, ſex mares, & ſex fœminæ: quorum imagines auratæ ſtabant apud forum, ut refert Varro i. lib. Rerũ ruſticarum. Hos Ennius diſticho eſt cõplexus: Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo. Cõſentes appellãt, quaſi cõſentientes in eo, quod eſt gerendũ. His enim utitur uelut conſiliarijs

Lucullus

Picus

Faunus

Tiberinus

Palloris & Pauoris templum

Pietatis definitio

Dii Cõſentes

Iuppiter

Iuppiter in maximis rebus agẽdis, ut hic Auguſtinus: ſed apertius Seneca tradit ex diſciplina Etbruſca libro Nat. quæſt. ſecundo. Ferũt in antiquis monumẽtis Põponium Lætum, eiuſmodi rerum diligentiſsimũ inquiſitorem, & admiratorem obſeruaſſe, atq; ita ad Medicen Laurentium ſcripſiſſe, ſingulis illorum deorum ſuũ menſem eſſe ſacrum: Ianuarium Iunoni, Februariũ Neptuno, Martiũ Mineruæ, Aprilem Veneri, Maium Apollini, Iunium Mercurio, Quinctilem Ioui, Sextilem Cereri, Septembrem Vulcano, Octobrem Marti, Nouembrem Dianæ, Decembrem Veſtæ. Diodorus libro iij. Chaldæos: ſcribit triginta aſtra dixiſſe deos conſultores, & duodecim ſigniferi ſigna: quorum unũquodq; ſuo menſi præeſt, deos principantes nominaſſe. Erant & Aegyptijs ſui duodecim dei præcipui, ſed non idem ac Romanis. i Quod ei fecerũt tres dij.] Numa Põpilius rex Romanus cum & publicum agrum populi Romani, & priuatũ uniuſcuiuſq; certis limitibus terminiſq; definiſſet, ſacellum erexit Termino in collo Tarpeio,

Terminus

B deo cui nihil animatum ſacrificaretur, ſed ſolum liba, pultes, & primitiæ frugum: tametſi hoc poſtea ut alia complura in diſſuetudinẽ abijt. Saxumq; erat hic deus, & ſaxa reliqui omnes agrorum, & publici, & priuatorum termini. Quos qui ſtatuto demouiſſet loco, eũ hominem liceret ſine fraude neci dedere. At cũ rex Tarquinius Priſcus templum uouiſſet in Tarpeia rupe Ioui Iunoni & Mineruæ auguſtiſsimum, ielletq; tanti operis iacere fundamenta, inuenit eo loci multorum deorũ aras, & à Tito Tatio & cæteris regibus ſacratas: quas omnes exaugurare cum uellet, ut liberum eſſet templũ ſuis tribus dijs, conſilio Næuij Accij auguris uſus, unũquenq; illorum deorum conſuluit attributis ei auibus, num patri Ioui cederet: aues omnium tales fuerunt, ut cedere ſe ſignificarent. aues Termini & Iuuentæ nõ pati deos illos moueri ſe portenderunt. Ita poſtea ædificato à filio uel nepote eius regis Superbo Capitolio aræ ſunt

C eodem relictæ loco, quo prius fuerant. Lætum eſſe augurium reſpondit Accius, quo ſignificabatur terminos populi Ro. fore immobiles, & Iuuentutem inuictã. Hæc ex Plutarcho & Dionyſio. Liuius & Florus exaugurationem illam rege Tarquinio Superbo factam uidẽtur narrare, tametſi eorum uerba ſic intelligi poſſunt, ut ab his quæ attulimus non diſſentiant. Quod ſi diſſentiſſe, Liuio & Floro ciuis hoc loco fidem habuero, quàm alijs Græcis hominibus. k Mars.] De termino & Iuuentate legi apud autores, quos modo recenſui, & alios permultos: de Marte non legi. l Terminus.] Cum & fœdus inter Saturnum, Titanumq; eius fratrẽ ſub hac conditione eſſet initum, ne Saturnus prolem aliquam maſculam tolleret, deinde oraculo eſſet Saturnus præmonitus, ſe à filio ſuo regno pellendum: liberos omnes uirilis ſexus ſtatuit deuorare: nato uero Ioue, ingens patri ſaxum pro filio eſt ſuppoſitum: cumq; ope illius eſſet Iuppiter ſeruatus, cum iam rerum potiretur, iuſsit illud ſub Parnaſo mõte ſtatui. Heſiodus. Græci βαίτυλον

D appellant, ut Heſychius docet. unde in uoraces fertur illud Græcorum: περὶ βαίτυλον καταπίνειν: id eſt, Bætylũ deglutieris. Euſebius in Phœnicum theologia ex Sanchoniatone, Bætylum Cœli & Rheæ filium perhibet, Saturni fratrem. Porrò Bætylus poſtea dictus eſt τέρμων, Latine Terminus, qui Ioui maximo noluit cedere. ea fortaſſe fiducia, quemadmodum Lactantius inquit, quod eum è paternis faucibus liberaſſet. Sub dio ſemper Romæ colebatur, & libero fruebatur cœlo. Feſtus, & Lactantius. m Et Iuuentas.] Iuuentus, & Iuuentas, & Iuuenta dicitur, ſed Iuuentas ipſum numen, inquit Acron. Horatius, Et parum comis ſine te Iuuentas Mercuriusq;. quanquam eſt & ætas ipſa apud eundem Horatium: Olim Iuuẽtas & patrius uigor. & in Epodis: Fugit iuuentas & uerecundus color. Verũ dea hæc Græce

Bætylus

Iuuentas

A Hebe Iunõis ſolius filia ſine patre, ut Mars tametſi Græci Iouem ei dant parentem, uxor fuit Herculis, Ioui poculũ miniſtrabat, cui Ganymedes ſucceſsit. Eſt ἥβη proprie robur ætatis, uigorq;. nam ab ἡβᾶν deducitur. Fuit & Iuuentatis ædes in circo maximo, quã dedicauit C. Licinius Lucullus duũmuir. uouerat eam ſedecim annis ante M. Liuius coſ. quo die Aſdrubalem exercitumq; eius cecidit. Idem cenſor eam faciendam locauit M. Cornelio, T. Sempronio coſſ. Huius quoq; dedicandæ ergo ludi facti. Liuius lib. xxxvi. Erat & Iuuentæ ædicula in loro. n Neſcio quem Summanũ.] Capella hunc Plutonem eſſe dicit quaſi ſummum maniũ. Aedes huius erat prope fanum Iuuentatis, ut Plinius uidetur ſignificare. Summanalia liba erant farinacea in modum rotæ facta. Feſtus. Fulmina nocturna ei tribuebantur, ut diurna Ioui, quæ ideo dicebantur dia. Erant etiã quædam ambigua, quæ noctu, an die facta eſſe ignorabantur, quæ dicebantur prouerſa. ideo utriq; ſacrũ fie-

Summanus

B bat quum procurarentur. Ita Romani ſolos hos duos deos ſeruarunt, in quorũ poteſtate eſſent fulmina. Thuſci nouem deos poſuerunt, & fulmina eſſe undecim generũ, ſicut Plinius inquit libro ij. Feſtus & uulgaris diſciplina augurum Ro. tria genera fulgurum tradebat: Poſtularia, quæ aliquod ſacrum fieri poſtularent: Peſtifera, quæ exitium portenderent: Perentalia, ſuperiorũ fulgurum approbari expiationem ſignificantia. Manubias, hoc eſt iactus fulminum, totidem oſtẽdit Seneca. Prima eſt Iouis unius quæ moneat: ſecunda, ex decreto Conſentium, quæ proſit, ſed non impune: tertia ex decreto ſuperiorum deorum pernicioſa prorſus. Hæc, & alia plurima, de generibus fulminum ex Cecinna, Volaterano & Araldo. Seneca, libro Naturalium quæſtionum ſecundo. Plinius quoq; nonnulla ſed in tranſcurſu, ut reliqua. o Vt uix inueniatur qui Summani.] Hic deus præterquam quod ignobilis erat admodum,

Fulgurũ tria genera

C etiam non ſatis ſciebatur quis eſſet. non ignorabant unum eſſe ex dijs qui præeſſent nocti, ſed nomẽ eius proprium in obſcuro erat. Ouidius ſexto Faſt.

Redditur, quiſquis is eſt, Summano templa feruntur,
Tunc cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

Eius feriæ decimotertio Calendas Iulias. Erat Summani ædes prope circum maximum, & ſacellum in Capitolio.

Qua ratione defendãt Pagani, quod inter deos colant ipſa dona diuina.

Caput XXIIII

L IBET autem eorum conſiderare rationes. Vſqueadeóne, inquiunt, maiores noſtros inſipientes fuiſſe credendum eſt, ut hæc neſcirent munera diuina eſſe non deos? Sed quoniam ſciebant nemini talia, niſi aliquo deo largiente concedi: quorum deorum nomina nõ inueniebant, earum rerũ nominibus appellabãt deos, quas ab eis ſentiebãt dari, aliqua uocabula inde flectentes: ſicut à bello Bellonam nuncupauerunt, non bellum: ſicut à cunis Cuninam, non cunam: ſicut à ſegetibus Segetiam, non ſegetem: ſicut à pomis Pomonam, non pomum: ſicut à bobus Bubonam, nõ bouem: aut certe nulla uocabuli declinatióe, ſicut res ipſæ nominantur

minantur:ut Pecunia dicta eſt dea,quæ dat pe/ A
cuniam,non omnino pecunia dea ipſa putata
eſt. Ita Virtus, quæ dat uirtutem,[a]Honor, qui
honorem, Concordia,quæ concordiam: Victo
ria,quæ uictoriam dat. Ita,inquiunt,cum felici/
tas dea dicitur,non ipſa quæ datur, ſed numen
illud attenditur à quo felicitas datur. Iſta nobis
reddita ratione,multo facilius eis, quorum cor
non nimis obduruit, perſuadebimus fortaſſe
quod uolumus.

L. VIVES

a Honor qui honorem.] Cic. ij. De nat. deorum: Vides templū Honoris à M. Marcello renoua/ B tum, quod multis ante annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. Erat Romæ idem templū Virtutis,& Honoris C. Marij, diuerſis tamē cellis. nam eadem fieri non poſſe iam M. Marcello v. conſ. reſponderat collegium Pont. Honori ueteres nudis capitibus ſacra faciebant, cum alijs dijs tecti operarentur. autor in Problematis Plutarchus.

Honoris templum

De uno tantum colendo deo, qui li/
cet nomine ignoretur, tamen felicita/
tis dator eſſe ſentitur. Cap. XXV

I enim iam humana infirmitas ſen/
ſit non niſi ab aliquo deo dari poſſe
felicitatem:& hoc ſenſerunt homi/
nes,qui tam multos colebant deos, C
in quibus & ipſum eorū regem Io/
uem,quia nomen eius à quo daretur felicitas i/
gnorabant,& ideo ipſius rei nomine quam cre
debant ab illo dari, eum appellare uoluerunt.
Satis ergo indicant nec ab ipſo Ioue dari poſſe
felicitatem,quem iam colebant, ſed utiq; ab il/
lo,quem nomine ipſius felicitatis colendū eſſe
cenſebant. Confirmo prorſus à quodam deo
quē neſciebant,eos credidiſſe dari felicitatē. Ipſe
ergo quæratur: ipſe colatur,& ſufficit. Repudie
tur ſtrepitus innumerabilium dæmoniorū. Illi
nō ſufficiat hic deus,cui nō ſufficit munus eius.
Illi,inquā, non ſufficiat ad colendū deus dator D
felicitatis,cui non ſufficit ad accipiendum ipſa
felicitas. Cui autem ſufficit: non enim habet ho
mo, quid amplius optare debeat: ſeruiat uni
deo datori felicitatis. Non eſt ipſe,quem nomi/
nant Iouem. Nam ſi eum datorem felicitatis a/
gnoſcerent,non utique alium, uel aliam, à quo
daretur felicitas, nomine ipſius felicitatis inqui/
rerent: neq; ipſum Iouem cum tantis iniurijs co
lendum putarent. Iſte alienarum dicitur[a] adul/
terator uxorum.[b] Iſte pueri pulchri impudicus
amator,& raptor.

L. VIVES

a Adulterator.] Alibi adulter. Iouis turpiſſ. adulteria ſunt apud Poetas decantatiſsima ut cum Alcumena, cum Leda & alijs. b Iſte pueri pulchri.] Ganymedis Phrygij, de hoc alibi.

De ludis ſcenicis, quos ſibi dij celebra
ri à ſuis cultorib. exegerūt. Ca. XXVI

[a]SED fingebat hęc Homerus, ait Tul
lius,& humana ad deos transfere/
bat. Diuina mallem ad nos. Merito
diſplicuit uiro graui, diuinorum cri/
minum poeta confictor. Cur ergo
ludi ſcenici,ubi hæc dictitantur,cātitantur,acti/
tantur,deorum honoribus exhibētur, inter res
diuinas à doctiſsimis conſcribuntur? Hic excla
met Cicero non contra figmenta Poetarū, ſed
contra inſtituta maiorum. An non exclamarēt
& illi,quid nos fecimus? Ipſi dij iſta ſuis hono/
ribus exhibenda flagitauerunt: atrociter impe/
rarunt: cladem niſi fieret, prænunciarunt: quia
neglectum eſt aliquid, ſeueriſsime uindicarūt:
quia id quod neglectum fuerat factum eſt, pla/
catos ſe eſſe monſtrarunt. Inter eorum comme
moratur uirtutes,& mirāda facta,quod dicam.
[b]Tito Latino ruſtico Romano patrifamiliâs di
ctum eſt in ſomnis,ut in ſenatu nunciaret,ut lu
di Romani inſtaurarentur,quod primo eorum
die in quodam ſcelerato,qui populo ſpectante
ad ſupplicium duci iuſſus eſt, numinibus uide/
licet ex ludis hilaritatem quærentibus triſte di/
ſplicuiſſet imperiū. Cum ergo ille qui ſomnio
commonitus erat poſtera die iuſſa facere nō au
ſus eſſet, ſecunda nocte hoc idem rurſus ſeueri/
us imperatum eſt. Amiſit filium, quia nō fecit.
Tertia nocte dictū eſt homini, quod maior ei
pœna, ſi non faceret, immineret. Cum etiam ſic
non auderet, in morbum incidit acrem & horri
bilem. Tum uero ex amicorum ſentētia, ad ma
giſtratus rem detulit: atq; in lectica allatus eſt
in ſenatum. Expoſitoq; ſomnio, recepta conti/
nuo ualetudine, pedibus ſuis ſanus abſceſsit.
Tanto ſtupefactus miraculo ſenatus, quadru/
plicata pecunia, ludos cenſuit inſtaurari. Quis
non uideat, qui ſanum ſapit, ſubditos homines
malignis dæmonibus,[c] à quorum dominatio/
ne non liberat niſi gratia dei per Ieſum Chri/
ſtum dominum noſtrum, ui compulſos eſſe, ex
hibere talibus dijs, quæ recto cōſilio poterant
turpia iudicari? In illis certe ludis poetica numi/
num crimina frequentantur: qui ludi cogētibus
numini/

numinibus, iuſſu ſenatus inſtaurabantur. In illis ludis corruptorem pudicitiæ Iouem turpiſsimi hiſtriones cantabant, agebant, placabant: ſi illud fingebatur, ille iraſceretur: Si autem ſuis criminibus etiam fictis delectabatur, quando coleretur niſi diabolo ſeruiretur? Ita ne iſte Romanum conderet, dilataret, cōſeruaret imperium, quouis Romano cui diſplicebant talia, homine abiectior? Iſte daret felicitatem, qui infeliciter colebatur: & niſi ita coleretur, infelicius iraſcebatur?

L. VIVES

a Sed fingebat hæc Homerus, ait Tullius.] Primo Tuſc. quæſt. Nec Homerum audio, qui Ganymedem à dijs raptum ait, propter formā, ut Ioui pocula adminiſtraret: non iuſta cauſa cur Laomedōti tanta fieret iniuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat: diuina mallem ad nos: quæ autē diuina? uigere, ſapere, inuenire, meminiſſe. Grauiſsima ſententia: qua notatur uel ſuperſtitio uel impietas eorum, qui deum mēſura noſtræ fragilitatis & noſtrorum affectuum metiuntur, ut talem eum putent quales nos ſumus, moroſi, difficiles, queruli, ſæui, inuidi, ſuperbi; arrogantes, leues, deniq; flagitioſi & ſcelerati: quanto eſſet ſatius attollere nos ad æmulationem illius diuinæ uirtutis ac probitatis? b Tito Latino.] Hæc hiſtoria eſt frequens apud ſcriptores. Meminerunt eius Cicero primo De diuinat. ex Fabio, Gellio, & Cæſio. Liuius li. ij. Valerius Maximus libro primo: & poſt hos Au. Gellius, Macrobius, Lactantius. Contigit M. Minutio, A. Sempronio coſſ. anno ab urbe cond. cclij. fuſe ab Auguſtino explicatur, Sunt tamē, qui hunc T. Larinū nominent. Lactantius Tiberiū Arinū appellat. *Titi Latini hiſtoria*

c A quorum dominatione.] Alludit ad exclamationem quæ eſt apud Paulum ad Ro. vij. Infelix homo quis me liberabit de corpore mortis huius: gratia dei per Ieſum Chriſtum.

De tribus generibus deorum, de quibus Scæuola pontifex diſputauit. Caput XXVII

RELATVM eſt in literis, [a] doctiſsimum pontificem Scæuolam diſputaſſe tria genera tradita deorum: unum à poetis, alterū à philoſophis, tertium à principibus ciuitatis. [b] Primum genus nugatorium dicit eſſe, quòd multa de dijs fingantur indigna: Secundum, non congruere ciuitatibus: quòd habeat aliqua ſuperuacua, aliqua etiam quæ obſit populis noſſe. De ſuperuacuis non magna cauſa eſt. Solet enim & à uiris peritis dici: ſuperflua nō nocent. Quæ ſunt autem illa, quæ prolata in multitudine nocent? Hæc, inquit, non eſſe deos Herculē, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem. Proditur enim à doctis quod homines fuerint, & humana conditione defecerint. Quid aliud, q; quod

A eorum qui ſint dij non habeant ciuitates uera ſimulachra: quod uerus deus nec ſexum habeat, nec ætatem, nec definita corporis mēbra? Hæc pontifex noſſe populos non uult, nam falſa eſſe non putat. Expedire igitur exiſtimat falli in religione ciuitates. Quod dicere etiam in libris rerum diuinarum ipſe Varro non dubitat. Præclara religio quò confugiat liberādus infirmus, & cum ueritatem qua liberetur inquirat, credatur ei expedire, quod fallitur. Poeticū ſanè deorum genus cur Scæuola reſpuat, eiſdem literis non tacetur: quia ſic uidelicet deos deformant, B ut nec bonis hominibus comparentur, cum [c] alium faciunt furari alium adulterare. Sic item aliquid aliter turpiter atq; inepte dicere ac facere: [d] tres inter ſe deas certaſſe de præmio pulchritudinis: uictas duas à Venere Troiam euertiſſe: Iouem ipſum [e] conuerti in bouem [f] aut cygnū, ut cum aliqua concumbat: [g] deam homini nubere: Saturnū filios deuorare: Nihil deniq; poſſe confingi miraculorum atque uitiorum, quod nō ibi reperiatur, quæ à deorum natura longe abſint. O Scæuola pontifex maxime, ludos tolle, ſi potes: præcipe populis, ne tales honores dijs immortalibus deferant, ubi crimina deorū C libeat mirari, & quæ fieri poſſunt, placeat imitari. Si autem tibi reſpōderit populus: uos nobis importaſtis iſta pontifices, deos ipſos roga, quibus inſtigantibus iſta iuſſiſtis, ne talia ſibi iubeant exhiberi. Quæ ſi mala ſūt, & propterea nullo modo de deorum maieſtate credenda, maior eſt deorum iniuria, de quibus impune finguntur. Sed non te audiūt, dæmones ſunt, praua docent, turpibus gaudent: non ſolum nō deputant iniuriam, ſi de illis iſta fingātur, ſed eam prorſus iniuriam ferre non poſſunt, ſi per eorū ſolennia non agantur. Iam uero ſi aduerſus eos Iouē interpelles, maxime ob eam cauſam, [b] quia D eius plura crimina ludis ſcenicis actitantur: nónne etiamſi deum Iouē nūcupatis, à quo regitur totus atque adminiſtratur hic mundus: eo illi fit à uobis maxima iniuria, quod eum cum iſtis colendum putatis, eorúmque regem eſſe perhibetis?

L. VIVES

a Doctiſsimum pōtificem Scæuolam.] Mutij Scæuolæ fuerunt multi. Pontifex hic fuit temporibus belli ciuilis Mariani à Mario iuniore cæſus, ad quem Cicero iaſſe ſe dicit diſcēdi gratia, poſteaquā Scæuola augur interierat. b Primum genus nugatorium.] Dionyſius Halicarnaſſeus libro Veterum rerum ſecundo, ſcribit Romanos eieciſſe commenta illa

poetarum, quibus dij inter ſe pugnantes, diſsidentes, adulterantes & eiuſmodi finguntur, quæ non modo de dijs, ſed ne de uiris quidē bonis uti dicerētur digna eſſent: Romulumq́ aſſueſeciſſe Quirites ſuos, ut & bene ſentirent, & bene loquerentur de dijs. Hæc & alia ibi cō plura, quorum etiam in Euangelica præparatione meminit Cæſarienſis Euſebius. c Alium faciunt furari.] Mercurium qui & Tireſiæ ſubripuit boues, Marti gladium, Vulcano forcipem, Neptuno tridētem, Apollini arcum & ſagittas, Veneri ceſtum, Ioui ſceptrum. *Mercurius*

d Tres inter ſe deas.] Hæc pueris quoque ſunt nota.

e Conuerti in bouem.] Quum rapuit Europam.

f Aut Cygnum.] Quum concubuit cum Leda. De his conuerſionibus Iouis Ouidius lib. vi. Transformationum. g Deam homini nubere.] Cererem Iaſio, Harmoniam Cadmo, Callirhoen Chryſaori, Aurorā Tithono, Tethyn Peleo, Venerem Anchiſæ, Circen Vlyſsi: eidem Calipſon, & alias quas Heſiodus in Theogonia recenſet. g Quia eius plura crimina.] Adulteria, ſæuitates, impietates, ſtupra.

An ad obtinendum dilatandumq́ regnum profuerit Romanis cultus deorum. Caput XXVIII

NVLLO igitur modo dij tales, qui talibus placātur, uel potius accuſantur honoribus, ut maius ſit crimen quod eis falſis oblectantur, quàm ſi de illis uera dicerentur, Romanum imperium augere, & cōſeruare potuiſſent. Hoc enim ſi poſſent, Græcis potius donū tam grande conferrent, qui eos in huiuſmodi rebus diuinis, hoc eſt ludis ſcenicis honorabilius digniusque coluerūt, quādo & à morſibus Poetarū quibus deos dilacerari uidebāt, ſe nō ſubtraxerūt, dādo eis licentiā male tractādi homines, quos liberet, & ipſos ſcenicos nō turpes iudicauerūt, ſed dignos etiā præclaris honorib. habuerunt. Sicut autē potuerunt aureā pecuniā habere Romani, quāuis deum Aurinū non colerent, ſic & argenteā habere potuerunt, & ęream, ſi nec Argentinū, nec eius patrē colerēt Aeſculanū, & ſic omnia quę retexere piget. Sic ergo & regnū inuito quidē deo uero nullo modo habere poſſent, dijs uero iſtis falſis & multis ignoratis ſiue contēptis, atq; uno illo cognito & fide ſyncera ac moribus culto, & melius hic regnū haberent quantūcunq; haberent, & poſt hoc acciperent ſempiternū, ſiue hic haberēt, ſiue nō haberent.

De falſitate auſpicij quo Ro. regni fortitudo & ſtabilitas uiſa eſt indicari. XXIX

NAM illud quale eſt quod commemoraui paulo ante, pulcherrimum auſpicium fuiſſe dixerunt, Mar- A tem & Terminum, & Iuuentatem, nec Ioui regi deorum loco cedere uoluiſſe? Sic enim, inquiunt, ſignificatum eſt [a]Martiam gentem, id eſt Romanam nemini locum quem teneret daturā: Romanos quoq; terminos propter deum Terminum neminem cōmoturum: iuuētutem etiā Rom. propter deam Iuuentatē nemini eſſe ceſſurā. Videāt ergo quomodo habebant iſtū regem deorum ſuorū & datorem regni ſui, ut ei auſpicia iſta pro aduerſario ponerent, cui nō cedere pulchrum eſſet: quanquā hæc ſi uera ſunt, non habent omnino quid timeant. Non enim confeſſuri ſunt quod dij ceſſerint Chriſto, qui B Ioui cedere noluerunt. Saluis quippe imperij finibus Chriſto cedere potuerunt, & de ſedibus locorum, & maxime de corde credentium. Sed antequam Chriſtus ueniret in carne, antequā iſta deniq; ſcriberentur, quæ de libris eorū proferimus: ſed tamē poſtea q̄ factum eſt ſub rege Tarquinio illud auſpicium, aliquotiēs Romanus exercitus fuſus eſt, hoc eſt uerſus in fugam, falſúmque oſtendit auſpicium, quod Iuuenta illa non ceſſerit Ioui: & gens Martia ſuperantibus atque irrumpentibus Gallis in ipſa urbe contrita eſt: & termini imperij, deficienti C bus multis ad Hannibalem ciuitatibus, in anguſtum fuerant coarctari. Ita euacuata eſt pulchritudo auſpiciorum, remanſit contra Iouem contumacia non deorum ſed dæmoniorum. Aliud eſt enim non ceſsiſſe, aliud unde ceſſeras rediſſe. Quanquam etiam poſtea in Orientalibus partibus [b]Hadriani uoluntate mutati ſunt termini imperij Romani. Ille nanque tres prouincias nobiles Armeniam, Meſopotamiam, Aſſyriam Perſarum conceſsit imperio, ut deus ille Terminus qui Romanos terminos ſecundum iſtos tuebatur, & per illud pulcherrimum auſpicium loco nō ceſſerat Ioui, plus Ha D drianum regem hominū, quàm regem deorū timuiſſe uideatur. [c]Receptis quoq; alio tempore prouincijs memoratis, noſtra penè memoria retrorſus terminus ceſsit, [d]quando Iulianus deorum illorum oraculis deditus immoderato auſu, naues iuſsit incendi, quibus alimonia portabatur, qua exercitus deſtitutus, mox etiam ipſo hoſtili uulnere extincto, in tantam eſt redactus inopiam ut inde nullus euaderet, undique hoſtibus incurſantibus, milite imperatoris morte turbato, niſi placito pacis illic imperij fines conſtituerentur, ubi hodiéque perſi

perſiſtunt,non quidem tanto detrimento quã-
tum conceſſerat Hadrianns,[c]ſed media tamen
compoſitione defixi. Vano igitur augurio deus
Terminus non ceſsit Ioui, qui ceſsit Hadriani
uoluntati,ceſsit Iuliani temeritati [f]& Iouiani ne-
ceſsitati. Viderunt hæc intelligentiores grauio-
resq́ Romani,ſed contra conſuetudinem ciui-
tatis quæ dæmonicis ritibus fuerat obligata,pa-
rum ualebant,quia & ipſi etiam ſi illa uana eſſe
ſentiebant,naturæ tamen rerum ſub unius ueri
dei regimine atq́ imperio conſtitutæ;religio-
ſum cultum qui deo debetur exhibendum pu-
tabant:ſeruientes,ut ait Apoſtolus,creaturę po-
tius quàm creatori:qui eſt benedictus in ſecula.
Huius ueri dei erat auxilium neceſſarium à quo
mitterentur ſancti uiri & ueraciter pij, qui pro
uera religione morerentur,ut falſa à uiuentibus
tolleretur.

L. VIVES

a MArtiam gentem.] Romanam,quoniam & bel-
licoſam,& à filio Martis conditam. Sic plerũq́
Martij animi Romanorum ab autoribus dicũ-
Hadrianus tur. b Hadriani uoluntati.] Hic fuit decimus quar-
tus Rom. princeps adoptatus à Traiano, cui & ſucceſ-
ſit. Sed quum,ut alijs multis,ita & gloriam patri inui-
deret,Armeniam, Meſopotamiam, & Aſſyriam Perſis
reddidit,quas Ro. imperio Traianus adiunxerat, reuo-
catiq́ exercitus ac finem imperij eſſe uoluit Euphra-
tem amnem: Eutropius lib. viij. cuius ego rei hanc po-
tiſsimum fuiſſe cauſam ſuſpicor,quòd antiquis uatum
reſponſis ferebatur infauſtum fore ac infelix imperato-
ri Po. Rom. qui exercitus armatos trans Euphratẽ am-
nem urbemq́ Cteſiphontem promouiſſet: exitium hoc
fuiſſe M. Licinio Craſſo,ipſumq́ Traianum proxime in
Italiam cum Parthica uictoria non rediſſe. c Rece-
ptis quoq́.] Ex eodẽ Eutropio Aſſyria recuperata eſt
per Pios fratres: Meſopotamia auſpicijs Galieni, ductu
Odenati: Armenia uero auſpicijs Diocletiani ductu Ga-
Iulianus lerij. d Quando Iulianus.] Hic iniſt principatũ Ma-
mertino & Neuitta coſſ. anno V.C.M.cxvi. Oroſius:
Chriſtianæ pietatis inimicus uictus à Parthis ad Cteſi-
phontem copias & rempub. afflixit morte ſua. e Sed
media tamen compoſitione.] Ita ut termini illi non ui
manuq́ quæſiti ſint,ſed conditionibus pacis ab hoſti-
Iouianus bus accepti. f Et Iouiani neceſsitati.] Hic Pannoni-
us homo ab exercitu in ſummo diſcrimine creatus, pa-
cem cũ Perſis fecit ignominioſam quidẽ ſed neceſſariã.
Niſibidem oppidum & partem ſuperioris Meſopota-
miæ Parthis conceſsit,ita termini imperij ſunt mutati.

Qualia de dijs gentium etiam culto-
res eorũ ſe ſentire fateantur. Ca. XXX

[a]CICERO augur irridet auguria,[b]&
reprehendit homines corui & cor-
C nicula̧e uocibus uitæ conſilia mode-
rantes.[c]Sed iſte Academicus qui o-
mnia eſſe cõtendit incerta,indignus
eſt qui habeat ullam in his rebus autoritatem.

A Diſputat apud eum [d]Quintus Lucilius Balbus
in ſecundo De deorum natura libro, & cum
ipſe ſuperſtitiones ex natura rerum uelut phyſi-
cas & philoſophicas inſerat,indignatur tamen
inſtitutioni ſimulachrorum,& opinionibus fa-
buloſis ita loquens: Videtis ne igitur,ut à phyſi-
cis rebus bene atq́ utiliter inuentis,ratio ſit tra-
cta ad commenticios & factos deos?[e] Quæ res
genuit falſas opiniones,erroresq́ turbulentos,
& ſuperſtitiones penè aniles. Et formę enim no-
bis deorũ, & ætates & ueſtitus ornatusq́ noti
ſunt: genera pręterea,cõiugia,cognationes,om-
B niaq́ traducta ad ſimilitudinẽ imbecillitatis hu-
manæ:nam & perturbatis animis inducuntur.
Accepimus enim deorum cupiditates,ęgritudi-
nes,iracũdias. Nec uero,ut fabulæ ferũt, dij bel-
lis prælijsq́ caruerunt. Nec ſolum,ut apud Ho-
merum quum[e]duos exercitus cõtrarios alij dij
ex alia parte defenderent,ſed etiam ut[f]cum Ti-
tanis,aut cum gigãtibus ſua propria bella geſ-
ſerunt. Hęc & dicuntur & credũtur ſtultiſsime,
& plena ſunt uanitatis[g]ſummæq́ leuitatis. Ec-
ce interim quæ confitentur qui defendunt deos
gentium. Deinde cum hæc ad ſuperſtitionem
pertinere dicat,ad religionẽ uero quam ipſe ſe-
C cundum Stoicos uidetur docere. Nõ enim phi-
loſophi ſolum,inquit,uerumetiam maiores no-
ſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt.
[h]Nam qui totos dies precabantur, inquit,& im-
molabant,ut ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent,ſu-
perſtitioſi ſunt appellati. Quis non intelligat e-
um conari[i]dum cõſuetudinem ciuitatis timet,
religionem laudare maiorum,eamq́ à ſuperſti-
tione uelle ſeiungere,ſed quomodo id poſsit nõ
inuenire?Si enim à maioribus illi ſunt appellati
ſuperſtitioſi,qui totos dies precabantur & im-
molabant,nunquid non & illi qui inſtituerunt,
quod iſte reprehendit,deorum ſimulachra di-
D uerſa ætate,& ueſte diſtincta, deorum genera,
coniugia,cognationes?Hæc utiq́ cum tanquã
ſuperſtitioſa culpantur,implicat iſta culpa ma-
iores talium ſimulachrorum inſtitutores atque
cultores,implicat & ipſum,qui quantolibet elo-
quio ſe in libertatem nitatur euoluere, neceſſe
habebat iſta uenerari:nec quod in hac diſputa-
tione diſertus inſonat,mutire auderet in popu-
li concione. Agamus itaq́ Chriſtiani domino
deo noſtro gratias,[k]non cœlo & terræ,ſicut iſte
diſputat,ſed ei qui fecit cœlum & terram: qui
has ſuperſtitiones quas iſte balbus uelut balbu-

tiens uix reprehendit, per altiſsimã Chriſti humilitatem, per Apoſtolorum prędicationẽ, per fidem martyrũ pro ueritate morientium, & cum ueritate uiuentium, non ſolum in cordibus religioſis, uerumetiam in ædibus ſuperſtitioſis libera ſuorum ſeruitute ſubuertit.

L. VIVES

a Cicero augur.] Fuit ex collegio augurum Cicero, inauguratus à Q. Hortenſio oratore. b Et reprehendit homines.] Hac de re diſputat Cicero ij. De diuinatione. c Sed iſte Academicus.] Mos Academicus iſtius ſectæ erat nihil affirmare, ſed ab alijs poſita & aſſerta conari refellere, atq; cõuellere. Quẽ morem in ſuis dialogis multum ſeruauit Cicero, patrociniumq; Academicæ philoſophiæ à ſe eſſe ſuſceptũ profitetur in primo De natura deorũ. d Q. Lucilius Balbus.] Stoicæ diſciplinæ callentiſsimus. e Duos exercitus contrarios.] Græcos tuẽtur Iuno, Pallas, Neptunus: Troianos uero Apollo, Venus, Mars. Titanes f Cum Titanis.] Titani filij erant terræ & Titanis Saturni fratris, qui ex fœdere inter Saturnum & Titanem pacto regnum à Ioue repetebant. Primo res eſt iurgijs & conuitijs acta: deinde uentum eſt ad arma. Bellum hoc fuit graue, uicti ſunt tamẽ Titani: grauius multo, quod qui ſuperfuerant Titanorum reparatis copijs nouisq; domo ſupplemẽtis accitis Iouẽ & reliquos ex eius partibus in Aegyptum uſq; pepulerunt. Illud prius dictum eſt bellũ Titanorum, hoc poſterius gigantum. g Summæq; leuitatis.] Hactenus uerba ſunt Ciceronis. h Nam qui Religioſus totos dies.] Hoc etymon ſuperſtitioſi & religioſi parum probatur Lactantio lib. quarto, qui religioſos uocatos dicit à religando, quòd deo aſtricti religatiq; ſint: ſuperſtitioſos uero qui falſam religionem colerent, ſuperſtitemq; defunctorum memoriã. De religioſo Gellius ca. nono, lib. quarto. Verum Cicero non ſolum eos dicit ſuperſtitioſos, qui ita precarentur, nam addit id nomen poſtea patuiſſe latius, id eſt alijs permultis eſſe accommodatum. i Dum cõſuetudinem.] Ex libris De natura deorum & De diuinatione ſatis apparet Ciceronẽ non auſum pronunciare libere quid ſentiret de dijs propter morem in ciuitate à maioribus traditũ acceptũq;. k Nõ cœlo & terræ.] Quos Cicero ex ſentẽtia Stoicorum, tanquam principes deos ponit.

De opinionibus Varronis qui reprobata perſuaſione populari licet ad notitiam ueri dei non peruenerit, unum tamẽ deum colendum eſſe cenſuerit.

Caput XXXI

QVID ipſe Varro, quem dolemus in rebus diuinis ludos ſcenicos, quãuis non iudicio proprio poſuiſſe, cum ad deos colendos multis locis uelut religioſus hortetur, nónne ita confitetur: non ſe illa iudicio ſuo ſequi, quæ ciuitatem Romanam inſtituiſſe cõmemorat: ut ſi eam ciuitatem nouam conſtitueret, ex naturę potius formula deos nominaq; deorum ſe fuiſſe dedicaturum non dubitet cõfiteri? Sed iam quoniam in uetere populo eſſet accepta, ab antiquis no-

A minum & cognominũ hiſtoriam tenere ut tradita eſt debere ſe dicit, & ad eum finem illa ſcribere ac perſcrutari, ut potius eos magis colere, q; deſpicere uulgus uelit. Quibus uerbis homo acutiſsimus ſatis indicat, non ſe aperire omnia, quæ non ſibi tantum contemptui eſſent, ſed etiam ipſi uulgo deſpicienda uiderentur, niſi tacerentur. Ego iſta conijcere putari debui, niſi euidenter alio loco ipſe diceret de religionibus loquens, multa eſſe uera quæ nõ modo uulgo ſcire non ſit utile, ſed etiam tametſi falſa ſint aliter exiſtimare populum expediat, & ideo Græcos
B Teletas ac myſteria taciturnitate parietibusq; clauſiſſe. Hic certe totum cõſilium prodidit uelut ſapientium, per quos ciuitates & populi regerentur. Hac tamen fallacia miris modis maligni dęmones delectantur: qui & deceptores & deceptos pariter poſsident, à quorum dominatione non liberat niſi gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Dicit etiam idem autor acutiſsimus atq; doctiſsimus, quod hi ſoli ei uideantur animaduertiſſe, quid eſſet deus, qui crediderunt eum eſſe animam, motu ac ratione mundum gubernantem: ac per hoc etſi nondũ tenebat quod ueritas habet: deus enim uerus
C nõ anima, ſed animæ quoq; eſt effector & conditor: tamen ſi contra præiudicia conſuetudinis liber eſſe poſſet, unum deum colendum fateretur, atq; ſuaderet, motu ac ratione mũdum gubernantem: ut ea cum illo de hac re quęſtio remaneret, quod eum diceret eſſe animã, non potius animę creatorem. Dicit etiam antiquos Romanos plusquam annos centum & ſeptuaginta deos ſine ſimulachro coluiſſe. Quod ſi adhuc, inquit, manſiſſet, caſtius dij obſeruarentur. Cuius ſententiæ ſuæ teſtẽ adhibet inter cætera etiam gentem Iudæam: nec dubitat eum locũ ita concludere, ut dicat: qui primi ſimulachra deo-
D rum populis poſuerunt, eos ciuitatibus ſuis & metum dempſiſſe, & errorẽ addidiſſe: prudenter exiſtimans deos facile poſſe in ſimulachrorum ſtoliditate contemni. Quod uero non ait errorem tradiderunt, ſed addiderunt, iam utiq; fuiſſe etiam ſine ſimulachris intelligi uult errorem. Quapropter cum ſolos dicit animaduertiſſe, quid eſſet deus, qui eum crederẽt animam mundum gubernantem: caſtiusq; exiſtimat ſine ſimulachris obſeruari religionẽ, quis non uideat quantum propinquauerit ueritati? Si enim aliquid contra uetuſtatem tanti poſſet erro

ris

ris,profecto & unum deum, à quo mundum A
crederet gubernari,& ſine ſimulachro colendũ
eſſe cenſeret:atq; in tam proximo inuentus fa/
cile fortaſſe de animæ mutabilitate commone/
retur, ut naturã potius incommutabilem quæ
ipſam quoq; animam cõdidiſſet,deum uerum
eſſe ſentiret. Hæc cum ita ſint, quæcunq; tales
uiri in ſuis literis multorum deorũ ludibria po/
ſuerunt,confiteri ea potius occulta dei uolunta/
te cõpulſi ſunt,quàm perſuadere conati. Si qua
igitur inde à nobis teſtimonia proferuntur, ad
eos redarguendos proferuntur,qui nolunt ad/
uertere de quanta & quàm maligna dæmo/ B
num poteſtate nos liberet ſingulare ſacrificium
tam ſancti ſanguinis fuſi & donum ſpiritus
impertiti.

L. VIVES

Teletæ a TEletas.] Suidas ait, τελετὴν eſſe myſterioſum ſa/
crificium maximum & ſumptuoſiſsimum, ſic no
minatum, quòd in eo multa conſumerentur. Eſt
enim τελεῖν inſumere, tametſi eſt quoq; perficere: & ideo
eſſe quibus hinc potius teletas eſſe dictas placeat, ceu
ſint abſoluta quædã ſacrificia, & quibus nihil deſit. Ta
lia erãt ſacra ſolis & lunæ, ut ſcribit Porphyrius, & Bac/
chi, & quædã expiationes, quæ libris Orphei & Muſæi
continebantur, ſicut Plato docet lib. De rep. ij. quibus
ſcelera non priuatorum modo, ſed publice quoq; ciuita
tum, & pro uiuentibus, & pro uita iam functis expurga
rẽtur per ſacrificia ludosq;, & omne genus oblectamen
torum, quæ ſacra Teletæ dicerẽtur. & ſi Plato eo loci Te C
letas ad ſolos mortuos pertinere dicit, & inde dictas nẽ/
pe à τελευτήσασι· quæ nos malis, quæ apud inferos ſunt,
liberent, αἳ τῶν ἐκεῖ κακῶν ἀπολύουσιν ἡμᾶς. b Ac myſteria.]
Qualia Cereris. c Dicit etiã antiquos Romanos.]
Plutarchus in Vita Numæ. Hic autẽ Ro. prohibuit exi
ſtimare imaginem dei aut hominis ſpeciem, aut anima/
lis habere formam. Nec fuit apud eos, neque picta, neq;
ficta dei prius ſpecies, ſed in prioribus cẽtum & ſeptua/
ginta annis templa quidem ædificabant, ſacraq; tugu/
ria erigebant, ſimulachrum uero nullum corporeum
dicabant. Perinde atq; nefas eſſet deterioribus meliora
aſsimilare, neq; aliter atq; intelligẽtia deus percipi poſ/
ſit. Hæc ibi, eadem apud Clementem, ut Euſebius Cæ/
ſarienſis refert, & Dionyſium Halicarnaſſeum, qui ait,
templa eſſe à Numa dijs erecta. negat tamẽ ſimulachra
in his fuiſſe ulla, quòd deum nulla ſpecie formáue effin
gi poſſe crederet. Tarquinius Priſcus uanitate, & ſtulti
tia Græcarum religionum, Ethruſcarumq; domi imbu D
tus Romanos edocuit ſimulachra dijs ponere, qđ Ter/
tullianus ſubſignificat, inquiens, Age iam rebus religio
profecerit. Nam & ſi à Numa concepta eſt curioſitas ſu
perſtitioſa, nondum tamen aut ſimulachris aut templis
res diuina apud Romanos cõſtabat, frugi religio & pau
peres ritus, & nulla capitolia certãtia cœlo, ſed temera/
ria de ceſpite altaria, & uaſa adhuc Samia, & nidor ex il
lis, & deus ipſe nuſquam. Nondum enim tunc ingenia
Græcorum atq; Thuſcorum fingendis ſimulachris ur/
bem inundauerant.

Ad quam ſpeciẽ utilitatis principes gen/
tium apud ſubiectos ſibi populos falſas
religiones uoluerunt permanere. XXXII

ICIT etiã de generationibus deo/
rum magis ad poetas, q̃ ad phyſi/
D cos fuiſſe populos inclinatos, & i/
deo & ſexum & generationes deo/
rum maiores ſuos, id eſt ueteres cre/
didiſſe Romanos, & eorum conſtituiſſe coniu/
gia. Quod utiq; non aliam ob cauſam factum
uidetur, niſi quia hominum uelut prudentium
& ſapientium negocium fuit populum in reli/
gionibus fallere, & in eo ipſo non ſolum colere,
ſed imitari etiam dęmones, quibus maxima eſt
fallendi cupiditas. Sicut enim dęmones niſi eos
B quos fallẽdo deceperint poſsidere nõ poſſunt,
ſic & homines principes non ſane iuſti, ſed dæ/
monum ſimiles, ea quæ uana eſſe nouerant, re/
ligionis nomine populis tanquam uera ſuade/
bant, hoc modo eos ciuili ſocietati uelut arctius
alligantes, quo ſimiliter ſubditos poſsiderent.
Quis autẽ infirmus & indoctus euaderet ſimul
fallaces, & principes ciuitatis, & dæmones?

Quod iudicio & poteſtate ueri dei o/
mnium regum atq; regnorum ordi/
nata ſint tempora. Cap. XXXIII

EVS igitur ille felicitatis autor & da
C tor, quia ſolus eſt uerus deus, ipſe
D dat regna terrena et bonis & malis.
Neq; hoc temere & quaſi fortuitu,
quia deus eſt, non fortuna, ſed pro
rerum ordine ac tempore occulto nobis, notiſsi
mo ſibi: cui tamen ordini temporũ non ſubdi/
tus ſeruit, ſed eũ ipſe tanquã dominus regit, mo
deratorq; diſponit: felicitatẽ uero nõ dat niſi bo
nis. [a]Hãc enim poſſunt habere et nõ habere ſer
uientes: poſſunt & non habere et habere regnã
tes. Quę tamẽ plena in ea uita erit ubi iã [b]nemo
ſeruiet ulli. Et ideo regna terrena & bonis ab il/
lo dantur & malis: ne eius cultores adhuc in pro
D uectu animi paruuli, hæc ab eo munera quaſi
magnum aliquid concupiſcant. Et hoc eſt ſacra
mentum ueteris teſtamenti, ubi occultũ erat no
uum: [c]quod illic promiſſa & dona terrena ſunt
intelligẽtibus & tunc ſpiritalibus, quãuis non/
dum in manifeſtatione prædicantibus, & quæ
illis tẽporalibus rebus ſignificaretur æternitas
& in quibus dei donis eſſet uera felicitas.

L. VIVES

a HAnc enim poſſunt habere.] Idem Stoici, qui ſa
pientem ſuum etiam ſi ſeruitutem ſeruiat, libe/
rum, dominum & felicem eſſe, aiunt: Stultos ue
ro etiam ſi reges ſint, ſeruire, & eſſe miſeros. b Nemo
ſeruiet

ſeruiet.] In quibuſdã codicibus duo uerſus qui ſequuntur non ſunt aſcripti, hi ſcilicet: (Et ideo regna mũdi huius deus bonis & malis communiter præſtat, ne boni ea tanquam dei magna munera concupiſcant.) Et uerſimile eſt eſſe ſuppoſititios. c Quod illic promiſſa & dona terrena.] In uetere lege omnia quæ deus promittebat ſeruatoribus legis erant temporalia & terrena, ſed illa erant æternorum & cœleſtium imagines.

De regno Iudęorum quod ab uno & uero deo inſtitutum atque ſeruatum eſt, donec in uera religione manſerũt. Caput XXXIIII

TAQVE ut cognoſcerẽtur etiã illa terrena bona, quibus ſolis inhiant
I qui meliora cogitare nõ poſſunt, in
ipſius unius dei eſſe poſita poteſtate, nõ in multorũ falſorum quos colendos Romani antea crediderũt, populũ ſuum in Aegypto [a] de paucíſsimis multiplicauit, & eũ inde ſignis mirabilibus liberauit. Nec Lucinam mulieres illæ inuocauerũt, quando earũ partus ut miris modis multiplicarentur, & gens illa incredibiliter creſceret, [b] ab Aegyptiorum perſequentium & infantes omnes necare uolentium manibus ipſe liberauit, ipſe ſeruauit. Sine dea Rumina ſuxerunt: ſine Cunina in cunis fuerũt:
ſine Educa & Potina eſcam potumq́ ſumpſerũt: ſine tot dijs puerilib. educati ſunt: ſine dijs coniugalibus coniugati: ſine cultu Priapi coniugibus mixti: ſine inuocatiõe Neptuni mare trãſeuntibus diuiſum patuit, & ſequentes eorũ inimicos fluctibus in ſe redeuntibus obruit. Nec C

A conſecrauerunt aliquam deam Manniam quãdo de cœlo manna ſumpſerunt: nec quando ſitientibus aquam percuſſa petra profudit, Nymphas lymphasq́ coluerunt. Sine inſanis ſacris Martis & Bellonæ bella geſſerũt, & ſine uictoria quidem non uicerunt, nõ eam tamẽ deam, ſed dei ſui munus habuerũt Sine Segetia ſegetes, ſine Bobona boues, mella ſine Mellona, poma ſine Pomona. Et prorſus om̃ia pro quibus tantæ falſorũ deorum turbę Romani ſupplicãdum putauerũt, ab uno uero deo multo felicius acceperunt. Et ſi nõ in eum peccaſſent impia curioſitate, tanquã magicis artibus ſeducti ad alie
B nos deos & idola defluẽdo, & poſtremo Chriſtum occidendo, in eodem regno & ſi non ſpacioſiore, tamen feliciore manſiſſent. Et nunc q́ per omnes ferè terras genteſq́ diſperſi ſunt, illius unius ueri dei prouidentia eſt: ut quod deorum falſorum uſquequaq́ ſimulachra, aræ, luci, templa euertuntur & ſacrificia prohibentur, de codicibus eorũ probetur, quemadmodum hoc fuerit tanto ante prophetatũ: ne forte cũ legeretur in noſtris, à nobis putaretur eſſe cõfictum. Iam quod ſequitur in uolumine ſequenti uidendũ eſt, & hic dãdus huius prolixitatis modus.

L. VIVES

a DE paucíſsimis.] Filij Iſrael qui Aegyptũ ingreſſi ſunt cum eo ſeptuaginta Geñ. xlvi. b Ab Aegyptiorũ.] Alibi ſic, ab Aegyptijs perſequẽtibus & infantes omnes necare uolẽtibus ipſe ſeruauit: ſed ſenſus eſt idem: idcirco alia permulta, in quibus ſententia non uariatur, superſedeo annotare.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE
CIVITATE DEI LIBRVM QVINTVM.

1 Cauſam Romani imperij omniumq́ꝫ regnorum, nec fortuitam eſſe, nec in ſtellarum poſitione conſiſtere.
2 De geminorum ſimili diſsimiliq́ꝫ ualetudine.
3 De argumento, quod ex rota figuli Nigidius Mathematicus aſſumpſit in quæſtione geminorum.
4 De Eſau & Iacob geminis multum inter ſe morum & actionum qualitate diſparibus.
5 Quibus modis conuincantur Mathematici uanam ſcientiam profiteri.
6 De geminis diſparis ſexus.
7 De electione diei quo uxor ducitur, quóue in agro aliquid plantatur aut ſeritur.
8 De his qui non aſtrorum poſitionem, ſed connexionem cauſarum ex dei uoluntate pendentem fati nomine appellant.
9 De præſcientia dei & libera hominis uoluntate contra Ciceronis definitionem.
10 An uoluntatibus hominum aliqua dominetur neceſsitas.
11 De uniuerſali prouidentia dei, cuius legibus omnia continentur.
12 Quibus moribus antiqui Romani meruerunt, ut deus uerus quamuis non eum colerent, eorum augeret imperium.
13 De amore laudis, qui cum ſit uitium, ob hoc uirtus putatur quia per ipſum uitia maiora cohibentur.
14 De reſecando amore laudis humanæ: quoniam iuſtorum gloria omnis in deo ſit.
15 De mercede temporali quam deus reddidit bonis moribus Romanorum.
16 De mercede ſanctorũ ciuium ciuitatis æternę quibus utilia ſunt Romanarum exẽpla uirtutũ.
17 Quo fructu Romani bella geſſerint, & quantum his quos uicere contulerint.
18 Quàm alieni à iactantia debeant eſſe Chriſtiani, ſi aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cum tanta Ro. geſſerint pro humana gloria & ciuitate terrena.
19 Quomodo inter ſe differant cupiditas gloriæ & cupiditas dominationis.
20 Tam turpiter ſeruire uirtutes humanæ gloriæ, quàm corporis uoluptati.
21 Romanum regnum à deo uero eſſe diſpoſitum, à quo eſt omnis poteſtas & cuius prouidentia reguntur uniuerſa.
22 Tempora exitusq́ꝫ bellorum ex dei pendere iudicio.
23 De bello in quo Rhadagaiſus rex Gothorum dæmonum cultor uno die cum ingentibus copijs ſuis uictus eſt.
24 Quæ ſit Chriſtianorum imperatorum, & quàm uera felicitas.
25 De proſperitatibus quas Conſtantino imperatori Chriſtiano deus contulit.
26 De fide & pietate Theodoſij auguſti.
27 Contra inuidos inuectio Auguſtini qui ſcripſerunt contra æditos iam libros.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER QVINTVS.

Cauſam Romani imperij omniūq́ regnorum, nec fortuitam eſſe, nec in ſtellarū poſitione conſiſtere. Cap. I

q

VONIAM conſtat omnium rerum optandarū plenitudinem eſſe felicitatem, quæ non eſt dea, ſed donum dei, & ideo nullū deum colendum eſſe ab hominibus, niſi qui poteſt eos facere felices: unde ſi illa dea eſſet, ſola colenda merito diceretur: Iam conſequenter uideamus, qua cauſa deus, qui poteſt & illa bona dare, quæ habere poſſunt etiam non boni, ac per hoc etiam non felices, Romanum imperiū tam magnum, tamq́ diuturnū eſſe uoluerit. Quia enim hoc deorum falſorum illa, quam colebāt, multitudo non fecit, & multa iam diximus, & ubi uiſum fuerit opportunū eſſe dicemus. Cauſa ergo magnitudinis imperij Romani, [a]nec fortuita eſt, nec fatalis, ſecundū eorum ſententiam ſiue opinionē, qui ea dicūt eſſe fortuita, quæ uel nullas cauſas habent, uel non ex aliquo rationabili ordine uenietes: & ea fatalia, quæ pręter dei & hominum uoluntatē cuiuſdā ordinis neceſsitate cōtingunt. Prorſus diuina prouidentia regna conſtituuntur humana. Quæ ſi propterea quiſquam fato tribuit, [b]quia ipſam dei uoluntatem uel poteſtatem fati nomine appellat, ſententiam teneat, linguā corrigat. Cur enim nō hoc primum dicit, quod poſtea dicturus eſt, cū ab illo quiſquam quęſierit, quid dixerit fatū? Nam id homines quādo audiunt, uſitata loquēdi cōſuetudine, nō intelligunt [c]niſi uim poſitionis ſyderū, qualis eſt quādo quis naſcitur, ſiue cōcipitur: [d]quod aliqui alienāt à dei uolūtate: aliqui ex illa etiā hoc pēdere confirmāt. Sed illi, qui ſine dei uolūtate decernere opinātur ſydera, quid agamus, uel quid bonorū habeamus, malorūue patiamur, ab auribus omnium repellendi ſunt: non ſolum eorum qui ueram religionē tenent, ſed qui deorū qualiūcunq́ licet falſorum, uolūt eſſe cultores. Hæc enim opinio quid agit aliud, niſi ut nullus omnino colatur, aut rogetur deus?

Cōtra quos modo nobis diſputatio non eſt inſtituta, ſed contra eos, qui pro defenſione eorū, quos deos putant, Chriſtianæ religioni aduerſantur. Illi uero qui poſitionem ſtellarum quodammodo decernentium qualis quiſque ſit, & quid ei proueniat boni, quidue mali accidat, ex dei uoluntate ſuſpendunt, ſi eaſdem ſtellas putant habere hanc poteſtatem traditā ſibi à ſumma illius poteſtate, ut nolētes iſta decernāt, magnam cœlo faciunt iniuriā: in cuius uelut clariſsimo ſenatu, ac ſplendidiſſima curia opinātur ſcelera faciēda decerni: qualia ſi aliqua terrena ciuitas decreuiſſet, genere humano decernente fuerat euertenda. Quale deinde iudicium de hominum factis deo relinquitur, quibus cœleſtis neceſsitas adhibetur, cū dominus ille ſit & ſyderū & hominū? Aut ſi non dicūt ſtellas, accepta quidē poteſtate à ſummo deo arbitrio ſuo iſta decernere: ſed in talibus neceſsitatibus ingerendis illius omnino iuſſa compleri: itá ne de ipſo deo ſentiendum eſt, quod indigniſsimum uiſum eſt de ſtellarum uoluntate ſentire? [e]Quod ſi dicuntur ſtellæ ſignificare potius iſta, quàm facere: ut quaſi locutio quædam ſit illa poſitio, prædicens futura, non agens: non enim mediocriter doctorum hominum fuit iſta ſentētia: non quidem ita ſolent loqui Mathematici, ut uerbi gratia dicant, [f]Mars ita poſitus homicidam ſignificat: ſed, homicidam facit. [g]Veruntamen ut concedamus non eos ut debent loqui, & à philoſophis accipere oportere ſermonis regulam, ad ea prænuncianda, quæ in ſyderum poſitione ſe reperire putāt, qui fit, quod nihil unquam dicere potuerunt, cur in uita geminorū, in actionibus, in euentis, in profeſsionibus, artibus, honoribus, cęteriſq́ rebus ad humanā uitam pertinentibus, atq́ in ipſa morte ſit plerunq́ tanta diuerſitas, ut ſimiliores eis ſint, quātum ad hæc attinet, multi extranei, quàm ipſi inter ſe gemini, per exiguum temporis interuallū in naſcendo ſeparati, in conceptu autem per unum concubitum uno etiam momento ſeminati?

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI ANNOTATIONES in quintum librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini.

a NEc fortuita eſt nec fatalis.] Quoniam de fato multa diſſerit hoc loco Auguſtinus, repetam paulo altius opiniones aliquot ueterum ea de re, quò melius omnia faciliusq́ intelligantur. Plato unum poſuit deum principem parentemq́ cæterorum, cuius nutu, legibusq́ dij omnes ac ipſe mundus tenerentur: miniſtrosq́ eſſe reliquos deos uirtutesq́ cœleſtes illius conditoris huius uniuerſitatis: & ab ipſis mundum certis munijs atq́ officijs adminiſtrari; maximi dei iuſſa legesq́ eſſe ineuitabiles, neceſsitatē appellari. Nulla ui, B nulla ratione, aut arte effici poſſe, quo minus illa, ut cōſtituta ſunt, perficiantur: unde eſt illud ab ipſo uſurpatum, Neceſsitati ne deos quidem reſiſtere, quæ uero ab aſtris geruntur, talia interdum eſſe, ut euitari ſapientia, induſtria, labore queant, in quo ſita eſt fortuna: quæ uero certis cauſis progrederentur, ac permanerent fixa, id dici fatū, quod tamen neceſsitatē non afferat electionis. Eſt enim multū in noſtra manu ſitū, quid optemus, quid inceptemus: ſed ubi incepimus, reliqua ſunt fati: ut integrū fuit Laio, quemadmodū Euripides dicit, gignere filium. At ubi genuit, patienda illi fuerunt, quæ erant ab Apolline prædicta. Hæc inuolucris, ut alia pleraq́, ſignificat Plato in poſtremo De rep. tres enim parcas Neceſsitatis filias in cœlis ponit. Lacheſis præconium hoc eſſe ad animas in uitā uenturas ſcribit, ut non ſit dæmon eas ſorti turus, ſed contra illas potius dæmonem electuras. Eligētis uero fore culpam omnē, ſi quid acciderit, deum prorſus inculpatum futurum, ita ſparſiſſe Lacheſim ſortes. Epicurus hæc omnia ridet, omniaq́ caſu fortuitu ſine ullis cauſis contingere arbitratur: aut ſi ſunt ullæ cauſæ, nō eſſe præter declinationem Atomi. Fortunam Platonici ſtatuunt in cauſis tum ambiguis, & quæ aliter cōtingere poſſunt, tum etiā obſcuris incertisq́, de quibus reddi nequit ratio, cur ſic potius actum eſt quicquam, quàm ſecus: ita nō habet nullas fortuna cauſas, ſed uel mutatu faciles, uel ignotas. Ariſtoteles explicatius ſecundo libro De naturali auditiōe, & cæteri peripatetici, inter quos Alexāder Aphrodiſienſis: Fortuita ſunt, inquit, quorum finis non eſt ab agente actioni præſtitutus: ut ſi quis fodiens, quo pingueſcat humus, reperit theſaurū, fortuna eſt: quòd non hoc ille agebat, ut aurum inueniret, ſi enim terra uberior redditur, cum fortuito conſequitur, & quod nō eſt fortuitū. Itaq́ in non fortuitis exitus eſt, quem agēs intēderat, in fortuitis præter ſpem ac opinionem. Vulgus Fortunam uocat cæcam, temerariam, ſine cauſa ulla, in- D certam, inſanam, brutam, ut inquit Pacuuius: & fatum cum neceſsitate coniunctū ſtatuunt, ac tale, ut non modo in cæteros deos, ſed ipſum quoq́ principem omniū & fatalium legum cōditorem Iouem ius ac poteſtatem habeat. Quod indicat uetſiculus ille, Quod fore paratum eſt, id ſummum exuperat Iouem. Poetæ id cōfirmant. Nam apud eorum principem Homerum lamentatur Iuppiter, quòd charum ſibi filium Sarpedona, quem fata cogerent mori, eripere à morte non poſſet: & Neptunus quòd reditum Vlyſsis in patriam impedire non poſſet, ut Cyclopem filium ulciſceretur: quoniam fatis decretum erat illum in Ithacam rediturū: & apud Ouidium idem Iuppiter:

Tu ſola inſuperabile fatum
Nata mouere putas. Et poſt.

Fatum quid

Parcæ

Fortuna

Quæ neq́ concurſum cœli, nec fulminis iram,
Nec metuunt ullas, tuta atq́ æterna ruinas.

Fuere qui nihil fortuitum uellēt, ſed omnia certa, fixa, immutabilia: ut Democritus, Empedocles, Heraclitus, & hos plerıq́ de multitudine ſunt ſecuti, ſicut Epicurum plurimi. Vtranq́ opinionē Lucanus explicuit libro ſecundo:

Siue parens rerum primum informia regna
Materiamq́ rudem flamma cedente recepit,
Finxit in æternum cauſas, qua cuncta coercet;
Se quoq́ lege tenens, & ſecula iuſſa ferentem,
Fatorum immoto diuiſit limite mundum.
Siue nihil poſitum eſt, ſed ſors incerta uagatur
Fertq́ refertq́ uices, & habent mortalia caſum.

Fortuna ſæpe pro fato ipſo ſorteq́ rerum utuntur: quæ cum ex animi ſentētia procedit, nominatur felicitas: cū ſecus, infelicitas. Hæc nunc, alia ſuis locis. b Quia ipſam dei uoluntatem.] De hoc poſt paulum. c Niſi uim poſitionis ſyderū.] Ibi eſſe fata, Plato, Stoici & cæteri prope philoſophi exiſtimarunt, Chaldæos ac Aegyptios ſecuti, quibus omnis Mathematicorum mauus ſuffragata eſt. d Quod aliqui alienant.] Alij dicunt diuerſam eſſe ſyderum conſtitutionem à uoluntate dei, ut qui uolunt omnia regi ab aſtris, deum non proſpicere rebus noſtris. Et qui etiam ſi curent dij humana, tamen aſtra ſuum quoq́ exercere in nos regnum, ut Manilius, & Firmicus, & Poetæ ſæpe. alij dicunt hos curſus aſtrorum ſubditos eſſe deo præpotenti, & principi naturæ, ut Plato & Stoici, nihilq́ eſſe aliud eorum efficientiam, quàm leges dei. e Quod ſi dicuntur ſtellæ ſignificare potius.] Origenes in commētarijs ſuper Geneſin illo loco, ſint luminaria cœli in ſigna: ſignificare dicit ſydera, nō cauſas eſſe. Sunt enim, inquit, uelut apertus quidam liber, omnia futura in ſe ſcripta continens. Quod uel ex eo argui poteſt, quod ſydera plerunq́ ſignificant, quæ præterierunt, at qui horum cauſæ nequi- C rent eſſe. cæterū liber hic legi ab humanis ingenijs nullius poteſt. Origenem Plotinus eſt ſecutus, qui aſtra negat facere ſed ſignificare. Seneca de aſtris loquens, Effectus rerum omniū aut mouent: aut notāt: ſed ſiue quod euenit, faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? ſiue ſignificant, quid refert prouidere, quod euitare nō poſsis. Sic ille. f Mars ita poſitus.] Mars ſydus eſt ardens, uiolentū, cruentū. Firmicus libro tertio, Martē in ſeptimo ab horoſcopo loco partiliter conſtitutum, id eſt, in occaſu, maxima mala & immenſa pericula ſcribit decernere, facere ſcilicet homines homicidas, ſceleratos, facinoroſos. g Veruntamen ut concedamus.] Alludit ad id quod in libello De fato dicit de Chryſippo Cicero, qui uolebat Mathematicos docere, quēadmodum marte ſua eſſent locuturi.

Mars ſydus

D

De geminorum ſimili diſsimiliq́ ualetudine. Caput II

a CICERO dicit Hippocratem nobiliſsimum medicum ſcriptū reliquiſſe, quoſdam fratres cū ſimul ægrotare cœpiſſent & corū morbus eodem tēpore ingraueſceret, eodē leuaretur, geminos ſuſpicatū. b Quos Poſsidonius Stoicus multū aſtrologiæ deditus, eadē cōſtitutione aſtrorū natos, c eadēq́ cōceptos ſolebat aſſerere. Ita quod medicus pertinere credebat

ad

A ad ſimillimam temperiem ualetudinis: hoc philoſophus aſtrologus ad uim conſtitutionemq; ſyderum, quæ fuerat quo tempore concepti natiq; ſunt. In hac cauſa multo eſt acceptabilior, & de proximo credibilior coniectura medicinalis: quoniam parentes ut erant corpore affecti dum concumberent, ita primordia conceptorum affici potuerunt, ut cōſecutis ex materno corpore prioribus incrementis paris ualetudinis naſcerentur: deinde in una domo eiſdem alimentis nutriti, ubi aerem, & loci poſitionem, & uim aquarum, plurimū ualere ad corpus, uel bene uel male accipiendum medicina teſtatur: eiſdem etiā exercitatiōib. aſſuefacti tam ſimilia corpora gererent, ut etiam ad ægrotandū uno tempore eiſdemq; cauſis ſimiliter mouerentur. Cōſtitutionem uero cœli ac ſyderum, quæ fuit quando concepti ſiue nati ſunt, uelle trahere ad iſtam ægrotādi parilitatem, cum tam multa diuerſiſsimi generis diuerſiſsimorum affectuum, & euētuum eodem tempore in unius regionis terra eidem cœlo ſubdita, potuerunt concipi & naſci: neſcio cuius ſit inſolentię. [d]Nos autem nouimus geminos non ſolum actus & peregrinationes habere diuerſas, uerūetiam diſpares ægritudines perpeti. De qua re facillimam, quan C tum mihi uidetur, rationē redderet Hippocrates, [e]diuerſis alimentis & exercitationibus, quæ non de corporis temperatione, ſed de animi uoluntate ueniunt, diſsimiles eis accidere potuiſſe ualetudines. Porrò autem Poſsidonius uel quilibet fatalium ſyderū aſſertor, mirum ſi poteſt hic inuenire quid dicat, ſi nolit imperitorū mentibus in eis quas neſciunt, rebus illudere. Quod enim conantur efficere de interuallo exigui temporis, quod inter ſe gemini dum naſcerentur, habuerunt, propter cœli particulam, ubi ponitur horæ notatio, [f]quam horoſcopum uocant: aut non tantum ualet, quanta inuenitur in geminorum uoluntatibus, actibus, moribus, caſibusq; diuerſitas: aut plus etiam ualet, quàm eſt geminorum uel humilitas generis eadem uel nobilitas: cuius maximam diuerſitatem nō niſi in hora qua quiſq; naſcitur, ponūt. Ac per hoc ſi tam celeriter alter poſt alterum naſcitur, ut eadem pars horoſcopi maneat: cuncta paria quæro, [g]quæ in nullis poſſunt geminis inueniri. Si autem ſequentis tarditas horoſcopum mutat: [h]parentes diuerſos quæro, quos gemini habere nō poſſunt.

L. VIVES

a Cicero dicit Hippocratem.]Vbi hoc dicat Cicero non memini me legiſſe, & tamē ſuſpicor fuiſſe in libello De fato: quem qui attentius inſpexerit, inueniet mutilum lacerumq;, & plenum mēdarum ad ætatem noſtram perueniſſe. b Quos Poſsidonius Stoicus.]Rhodius fuit, ibiq; docuit: Romam quoq; uenit, diſcipulus & ſucceſſor Panætij. Cicero. c Eadēq; conceptos.]Non enim minoris refert, qua ſit quis conceptus hora, q̃ qua natus. d Nos autē nouimus geminos.]Quales etiam fuerunt Procles & Cyreſteus Lacedæmoniorum reges. Cicero ſecūdo De diuinatione. e Diuerſis alimentis & exercitationibus.]Hanc eſſe dicit Ptolemæus primo τῶν ἀποτελεσμάτων, unam ex cauſis cur iudicare nequeat de partu aſtrologus. f Quam horoſcopum.]Eſt ὡροσκόπος horæ inſpectio: eſtq; ea pars ſigniferi, quæ ſupra noſtrum hemiſperium aſcendit, cū quid contingit. Vertitur enim perpetuo zodiacus ille B circulus, ſemperq; aliqua eius portio nobis oritur, contraria occidit: aliæ alias cœli plagas, regiōesq; obtinēt. g Quæ in nullis poſſunt geminis.]Quintilianus in geminis languentibus: Nihil in rebus humanis uoluit eſſe natura tam ſimile, quod non aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert an ex eiſdem prima illa duorū corporum animorumq; compago ſeminibus oriatur? Sibi quiſq; firmatur, ſibi quiſq; cōponitur, & duo pluresue fratres naſcuntur fato ſingulorum. h Parentes diuerſos.]Cur non ſint riui idem, cum ſit fons idem?

Poſsidonius

Horoſcopus

De argumento quod ex rota figuli Nigidius Mathematicus aſſumpſit, in quæſtione geminorum. Cap. III

F RVSTRA itaq; affertur nobile illud cōmentū de figuli rota, [a]quod reſpondiſſe ferunt Nigidium hac quæſtione turbatum, [b]unde & figulus appellatus eſt. Dū enim rotam figuli ui quanta potuit intorſiſſet, currēte illa bis numero de atramento tanquam uno eius loco ſumma celeritate percuſsit: deinde inuenta ſunt ſigna, quæ fixerat deſiſtente motu, non paruo interuallo in rotæ illius extremitate diſtantia. [c]Sic, inquit, in tāta cœli rapacitate, etiam ſi alter poſt alterum tanta celeritate naſcatur, quāta rotam bis ipſe percuſsi, in cœli ſpatio plurimū eſt. D Hinc ſunt, inquit, quæcunq; diſsimillima perhibentur in moribus, caſibusq; geminorū. [d]Hoc figmentum fragilius eſt, quàm uaſa quæ illa rotatione finguntur. Nam ſi tam multum in cœlo intereſt, quod conſtellationibus comprehendi non poteſt, ut alteri geminorum hæreditas obueniat, alteri nō obueniat: cur audent cæteris, qui gemini nō ſunt, cum inſpexerint eorum conſtellationes talia pronunciare, quæ ad illud ſecretum pertinent, quod nemo poteſt comprehendere, & momentis annotare naſcentiū? Si autem propterea talia dicunt in aliorum genituris: quia hæc ad productiota ſpatia temporum pertinent:

pertioent: momenta uero illa partium minutarum, quæ inter ſe gemini poſſuot habere naſcētes, rebus mioimis tribuuntur, de qualibos Mathematici non ſolent conſuli. Quis enim conſulat quaodo ſedeat, quando deambulet, quādo, uel quid prandeat? ounqoid iſta dicimus, quādo, in moribus, operibus, caſibusq́ geminorū plurima, plurimumq́ diuerſa monſtramus?

L. VIVES

a Qvod reſpondiſſe ferunt Nigidium.] P. Nigidius Figulus honeſtiſſ. familia natus ad præturā uſq; peruenit, ſummo uir ingenio: cum aliarum diſciplinarū callentiſsimus fuit, ita ut cum M. Varrone, cuius propemodum æqualis erat, conferretur, tum uero maxime Matheſeos. in philoſophia Pythagoricos æmulabatur. Meminit eius plerunque Cicero. Suetonius in Auguſto narrat Nigidium cōperta hora geniture Octauij pranūciaſſe dominū terrarum orbi genitū. Lucan. lib. primo:

Nigidius Figulus

At Figulus cui cura deos ſecretaq́ cœli
Noſſe fuit, quem non ſtellarum Aegyptia Memphis
Aequaret uiſu, numeriſq́ mouentibus aſtra.

b Vnde & Figulus appellatus eſt.] Hic fuit Figulus gente Nigidiorum: nam fuerunt & alij Figuli honoratiore gente, nempe Martia, quorum unus fuit cos. cum L. Iulio Cæſare, duobus annis ante Ciceronem cos. Fuit & alius cos. cum Naſica, ſed abrogatus magiſtratu, quia creatus aduerſis auſpicijs. c Sic, inquit, in tanta cœli rapacitate.] Quintilianus in geminis languentibus: Quantum putas interfuiſſe temporis, dum primum uteri pondus egeritur: dum parumper exonerata uitalia altero rurſus homine laxantur. Breue fortaſſis exiguumq́ uideatur mortalibus oculis: ſed ſi mente perſpicere uelis orbis huius uaſtitatem, ſcies multum eſſe, quod inter duas tranſcurrit animas. d Hoc figmentum fragilius eſt.] Hoc unicum Nigidij reſpōſum, quod Mathematicis omnibus ſubtiliſsimum eſt uiſum, omnia Genethliacorum ſcita, placita, promiſſa euertit, ſi enim tam breui temporis momento mutātur omnia, ut non diuerſa modo, ſed aduerſa quoq; fiant, quis unquam de nato puero poterit aliquid prædicere, cū momentū illud, uel quo conceptus, uel quo natus eſt, nemini poſsit eſſe certum. Itaq; etiam ſi detur multū in nos uirsū poteſtatisq́ habere ſydera, tamen illud quicquid eſſet, hominibus incomprehenſibile eſſet: cum momenta in quibus aſtrorū poſitus neceſſe eſt collocare, certo deprehēdi nō poſsint, & ſyderum incitatiſsimus curſus tarditatem noſtræ cōſiderationis anteuertat. Hoc argumentum cum contra ſe ſuamq́ artem Iulius Firmicus propoſuiſſet, homo nugatoriæ loquacitatis, pollicitus ſe ſoluturum, poſtquam ſatis in locis ſe communibus iactaſſet, ſolo ſilentio diſſoluiſſe ſibi uiſus eſt, arbitratus ſuffuſum ob oculos mentemq́ lectoris tornata ſua dictione puluerem, inductamq́ aduerſarij argumēti obliuionem, ſed nec ipſe, nec quiſquam Chaldæorum ab eo ſeſe explicabit. Irretit ſe diuus Thomas ſimilib. minutijs, & temporis, & loci. opuſculo nāq; quod De fato inſcripſit, propterea eſſe geminis uaria ingenia dicit, q in locis maternis non eodem momento totum ſemen recipitur. Tum etiam centrum cordium amborum geminorum, cum non ſit idem, ſed uaria uarijsq́ in locis eſſe quoq; orizontes uarios neceſſum eſt. Primum quantula eſt illa mora partium ſeminis? quantulū illud interſtitium cordium? ut ea res totā naturam hominū mutet. Ergo non ſatis erit ad Mathematicum attuliſſe natū eſſe aliquē Valentiæ, uel Lutetiæ: ſed in quo uico, in quo cubiculo, in qua cubiculi parte. Verū hiſce de rebus alio

Iulius firmicus

A in opere diſputabo fuſius: doceboq́ homines nihil ſpei, nihil fidei uanis iſtis & ſupſtitioſis adhibere rebus, ſed totos ab uno deo ſeruatoreque noſtro Chriſto Ieſu pendere: in illo ſolo ſita eſſe fata omniū, ab illo ſolo petēda.

De Eſau & Iacob geminis multū inter ſe morum & actionū qualitate diſparibus. Cap. IIII

a Nati ſunt duo gemioi aotiqua patrum memoria, ut de inſignibus loquar, ſic alter poſt alterum ur poſterior plantam prioris teneret. Tanta in eorum uita fuerūt moribusq́ diuerſa, tanta io actibus diſparilitas, tanta in parentum amore diſsimilitudo, ut etiam inimicos eos inter ſe faceret ipſa diſtantia. Nunquid hoc dicitur, quia uno ambulante, alius ſedebat: & alio dormiente, alius uigilabat: alio loquēte, alius tacebat: quæ pertinēt ad illas mioutias, quæ nō poſſunt ab eis comprehendi, qui conſtitutionē ſyderum, qua quiſq; naſcitur, ſcribūt, unde Mathematici coosulantur? b Vnus duxit mercenariam ſeruitutem, alius non ſeruiuit: uous à matre diligebatur, alios non diligebatur: uous honorem, qui magnus apud eos habebatur, amiſit, alter adeptus eſt. Quid de oxoribus, quid de filijs, quid de rebus, quanta diuerſitas?

B

C

L. VIVES

a Nati ſunt duo.] Eſau & Iacob ex Iſaac & Rebecca, Geñ. xxv. b Vnus duxit.] Iacob Laban ſocero ſeruiuit propter Rachel. erat & Rebeccæ matri chariſsimus, præripuitq́ fratri Eſau benedictionem, qua nihil erat uel honorificentius eo tempore, uel utilius.

Quibus modis conuincantur Mathematici uaoam ſcientiam profiteri. Caput V

a Si ergo hæc ad illas pertinent minutias temporum, quæ ioter ſe habēt gemioi, & conſtellationibus non aſcribuntur, quare aliorum conſtellatiooibus inſpectis iſta dicuntur? Si autem ideo dicuntur, quia non ad minuta incōprehenſibilia, ſed ad temporū ſpatia pertinent, quæ obſeruari notariq́ poſſuot: quid hic agit rota illa luti figuli, oiſi ut homines luteū cor habentes in gyrū mittaotur, ne Mathematicorū uaniloquia cōuincantur? Quid deniq; idem ipſi, quorum morbū quod eodē tēpore grauior leuiorq́ apparebat amborū, medicinaliter inſpiciēs Hippocrates, geminos ſuſpicatus eſt? Nonne ſatis iſtos redarguūt, qui uolūt ſyderibus da-

D

re

re,quod de corporum ſimili temperatione ne/
niebat? Cur enim ſimiliter eodemq́ꝫ tempore
non alter prior,alter poſterior ægrotabant,ſi/
cut nati fuerant:quia utiqꝫ ſimul naſci ambo nõ
poterant? Aut ſi nihil momenti attulit,ut diuer
ſis temporibus ægrotarent,quòd diuerſis tem/
poribus nati ſunt:quare tempus in naſcẽdo di/
uerſum ad aliarũ rerum diuerſitates ualere con/
tendunt? Cur potuerũt diuerſis temporibus pe
regrinari, diuerſis temporibus ducere uxores,
diuerſis temporibus filios procreare: & multa
alia,propterea quia diuerſis tẽporib. nati ſunt,
& non potuerũt eadẽ cauſa diuerſis etiã tẽpori
bus ęgrotare? Si enim diſpar naſcẽdi mora mu
tauit horoſcopũ, & diſparilitatẽ intulit cæteris
rebus,cur illud in ægritudinibus manſit, quod
habebat in tẽporis æqualitate conceptus? Aut
ſi fata ualetudinis in conceptu ſunt,aliarũ uero
rerum in ortu eſſe dicuntur,nõ deberent inſpe/
ctis natalium cõſtellationibus de ualetudine a/
liquid dicere,quando eis inſpicienda conceptio
nalis hora non datur. Si autem ideo prænun/
ciant ægritudines, non inſpecto conceptionis
horoſcopo:quia indicant eas momenta naſcen
tium,quomodo dicerent cuilibet eorum gemi/
norum ex natiuitatis hora, quando ægrotatu/
rus eſſet,cum & alter qui non habebat eandem
horam natiuitatis neceſſe haberet pariter ęgro
tare? Deinde quæro,ſi tanta diſtantia eſt tem/
poris in natiuitate geminorũ,ut per hanc opor
teat eis conſtellationes fieri diuerſas, propter di
uerſum horoſcopum: [a] & ob hoc diuerſos om/
nes cardines, ubi tanta uis ponitur, ut hinc eti/
am diuerſa ſint fata: unde hoc accidere potuit,
cum eorum conceptus diuerſum tempus habe/
re non poſsit? Aut ſi duorum uno momento
temporis conceptorũ potuerunt eſſe ad naſcen
dum fata diſparia,cur non & duorum uno mo/
mento temporis natorũ poſsint eſſe ad uiuen/
dum atqꝫ moriendũ fata diſparia? Nam ſi unũ
momentũ quo ambo cõcepti ſunt non impedi/
uit,ut alter prior,alter poſterior naſceretur: cur
uno momẽto ſi duo naſcũtur,impediat aliquid,
ut alter prior,alter poſterior moriatur? Si cõcep
tio momẽti unius diuerſos caſus in utero gemi/
nos habere permittit:cur natiuitas momenti u/
nius nõ etiam quoslibet duos in terra diuerſos
caſus habere permittat? Ac ut omnia huius ar/
tis uel potius uanitatis cõmenta tollantur, quid
eſt hoc quod uno tempore,uno momento,ſub
A una eademq́ꝫ cœli poſitione cõcepti diuerſa ha
bent fata,quæ illos perducant ad diuerſarũ ho/
rarum natiuitatem: & uno momento temporis
ſub una eademq́ꝫ cœli poſitiõe,de duabus ma/
tribus duo pariter nati,diuerſa fata habere non
poſſunt,quæ illos perducant ad diuerſam uiuẽ/
di uel moriendi neceſsitatem? An cõcepti non/
dum habent fata,quæ niſi naſcãtur, habere nõ
potuerunt? Quid eſt ergo quod dicunt,ſi hora
cõceptionalis inueniatur,multa ab iſtis dici poſ
ſe diuinitus? Vnde etiam illud à nonnullis prę/
dicatur,quod quidam ſapiẽs horam elegit, qua
B cum uxore concũberet,unde filium mirabilem
gigneret. Vnde poſtremo & hoc eſt,quod de
illis pariter ægrotantibus geminis Poſsidonius
magnus aſtrologus,idẽq́ꝫ philoſophus reſpon
debat:ideo fieri quod eodem tempore fuiſſent
nati,eodemq́ꝫ cõcepti? Nam utiqꝫ propter hoc
addebat conceptionem,ne diceretur ei non ad
liquidum eodem tempore potuiſſe naſci, quos
conſtabat omnino eodem tempore fuiſſe con/
ceptos:ut hoc quod ſimiliter ſimulq́ꝫ ægrota/
bant,non daret de proximo pari corporis tem
peramento,ſed eandem quoqꝫ ualetudinis pa/
rilitatem ſydereis nexibus alligaret. Si igitur in
C cõceptu tanta uis eſt ad æqualitatem fatorum,
non debuerunt naſcendo eadem fata mutari.
Aut ſi propterea mutantur fata geminorum,
quia temporibus diuerſis naſcuntur,cur nõ po
tius intelligamus iam fuiſſe mutata, ut diuerſis
temporibus naſcerentur. Itáne non mutat fata
natiuitatis uoluntas uiuentium,cum mutet fata
conceptionis ordo naſcentium?

L. VIVES

[a] ET ob hoc diuerſos omnes cardines.] Cardines astrologi ponunt in genituris præcipuos quatuor: Horoſcopum,quod eſt oriens ſignum, aduerſum huic occidens,quod ab horoſcopo diſtat partibus
D ſeu gradibus clxxx. per diametrum: Meſuranium, ſiue medium cœli inter horoſcopum & occaſum: Medium huic aduerſum imum cœlum, Græce ſic: [Greek illegible] Adduntur & quatuor alij cardines in ſecũdo vi. viij. xij. ab horoſcopo ſignis, qui cardines ſignificant deum, deam, bonam fortunam, & bonum dæmonem, Græce [Greek illegible] Cardines nihil aliud ſunt, quàm cœleſtia ſigna, quæ ad iudicandum ſpectãtur, quorum primus eſt horoſcopus: ab illo cæteri numerantur. Cardo horoſcopi eſt uitæ, ſecũdus pecuniæ uel ſpei, tertius fratrum, quartus parentum, quintus filiorum, ſextus ualetudinis, ſeptimus cõiugis, octauus mortis. Hæc ex nugis Materni Manilius lib. ij. diuerſa tradit. Sed quantum ad rem attinet, de cardinibus ſatis eſt dictum. Cardines cœli

De geminis diſparis ſexus. Cap. VI A

Q VANQVAM & in ipſis geminorũ
cóceptibus, ubi certe amborũ eadẽ
momenta ſunt temporum, ſępe fit,
ut ſub eadem cõſtellatione fatali al-
ter concipiatur maſculus, altera fœ-
mina. Nouimus geminos diuerſi ſexus: ambo
adhuc uiuunt, ambo ætate uigent adhuc. Quo-
rum cum ſint inter ſe ſimiles corporum ſpecies,
quantum in diuerſo ſexu poteſt: inſtituto tamẽ
& propoſito uitæ ita ſunt diſpares, ut præter a-
ctus quos neceſſe eſt à uirilibus diſtare fœmi-
neos, ille [a] in officio comitis militat, & à ſua do-
mo penè ſemper peregrinatur: illa de ſolo pa- B
trio, et de rure proprio nõ recedit. Inſuper quod
eſt incredibilius, ſi aſtralia fata credantur: nõ au-
tem mirũ ſi uoluntates hominũ & dei munera
cogitentur. Ille cõiugatus, illa uirgo ſacra eſt: il-
le numeroſam prolẽ genuit, illa nec nupſit. At
enim plurimũ uis horoſcopi ualet. Hoc ꝙ nihil
ſit, iã ſatis diſſerui. Sed qualecũꝙ ſit, in ortu ua-
lere dicunt. Nũquid & in cõceptu, ubi & unum
concubitũ eſſe manifeſtũ eſt. [b] Et tãta naturę uis
eſt, ut cũ cõceperit fœmina, deinde alterũ conci-
pere omnino nõ poſsit. Vnde neceſſe eſt, eadẽ
eſſe in geminis momenta conceptus. An forte C
quia diuerſo horoſcopo nati ſunt, aut ille in ma-
ſculum dum naſcerẽtur, aut illa in fœminã com
mutata eſt? Cũ igitur non uſqueꝙ abſurde
dici poſsit ad ſolas corporum differentias affla-
tus quoſdã ualere ſydereos, ſicut in ſolaribus ac-
ceſsibus & deceſsibus uidemus etiã ipſius anni
tẽpora uariari, & lunaribus incremẽtis atꝙ de-
cremẽtis augeri, & minui quędam genera rerũ:
ſicut echinos, & cóchas, [c] & mirabiles æſtus O-
ceani: nõ autẽ & animi uoluntates poſitionibus
ſyderum ſubdi: nũc iſti cum etiã noſtros actus
inde religare conãtur, admonẽt, ut quæramus:
unde nec in ipſis quidẽ corporibus eis poſsit ra- D
tio iſta cõſtare. [d] Quid enim tam ad corpus per-
tinens, ꝙ corporis ſexus? Et tamen ſub eadem
poſitione ſyderũ diuerſi ſexus gemini cõcipi po-
tuerunt. Vnde quid inſipiẽtius dici aut credi po-
teſt, quàm ſyderum poſitionem, quæ ad horã
conceptionis eadem ambobus fuit, facere non
potuiſſe, ut cum quo habebat eandem conſtel-
lationem, ſexum diuerſum à fratre nõ haberet:
& poſitionem ſyderum, quæ fuit ad horam na-
ſcentium facere potuiſſe, ut ab eo tam multum
uirginali ſanctitate diſtaret?

L. VIVES

a IN officio comitis.] Comitis nomen, quæ eſt digni- *Comes*
tas, inauditum eſt priſcis, à recentibus inuentum.
Marcellinus Ammianus meminit lib. xiiij. Nebri-
dij comitis Orientis, & Gerontij comitis Mogantianæ
partis, & lib. xvi. Vrſuli comitis largitionũ, & lib. xxi.
Philagrij comitis Orientis. Haud facile dixerim an iſti
comites ſint, quos Græci dicunt ἀκολούθους: qui hærebant
perpetuo in comitatu principis. b Et tanta naturæ *Animalia ſu-*
uis eſt.] Ex animalibus lepus, & daſypus ſoli ſuperfœ- *perfœtantia*
tant, ut Ariſtoteles & Plinius perhibẽt, ita ut concepto
uno fœtu & in utero adhuc exiſtente, alter concipiatur.
In muliere, inquit Ariſtoteles lib. Hiſt. animalium vij.
raro contingit ut ſuperfœtet: ſed contigit tamen, & uita-
les naſcuntur, cum paululum temporis inter duos con-
ceptus interceſsit, quomodo Herculẽ & Iphiclum pro-
creatos eſſe fabulantur. Fuit & adultera, quæ alterũ ma-
rito, alterum adultero ſimilem eodem partu ædiderit.
Hæc & alia ibidẽ Ariſtot. & Plin. lib. vij. quæ ſunt rara
exempla. Et ſi quis uellet contendere, cogi nõ poſſet, ut
ſuperfœtatione cõſiteretur illos fœtus eſſe generatos, ta-
metſi non ignoro Eraſiſtratum nobilem arte medica di-
cere, geminos omnes ſuperfœtatione gigni, multos ge-
minos eodem modo quidam Stoicorum ſunt autores.
Hippon uero & Empedocles uno coitu multitudine ſe-
minis prouenire geminos exiſtimant, Aſclepiades ſe-
minis non abũdantiæ, ſed ui ac uirtuti id tribuit. c Et *Oceani æſtus*
mirabiles æſtus Oceani.] Bene mirabiles, quorum ne-
mo adhuc ueram cauſam ad liquidum deprehẽdit, ſiue
gemini diurni incremẽti, ſiue gemini mẽſtrui, quas nau-
tæ aquas uiuas uocãt plena luna & in coitu. d Quid
enim tam ad corpus pertinens.] Reliqua enim in omni
genere animaliũ uir & fœmina congruũt, præter quàm
ratione illa generandi, in qua eſt ſexus: ut uir ſit, qui in
alio poſsit ex ſe generare, fœmina uero, quæ ex alio in
ſe: ideo uerſas in uiros fœminas produnt multi.

De electione diei, quo uxor ducitur, quóue in agro aliquid plantatur aut ſeritur. Cap. VII

[a] IAM illud quis ferat, quod in eligen-
dis diebus noua quædam ſuis acti-
bus fata moliuntur? Non erat uide-
licet ille ita natus, ut haberet admira-
bilem filium, ſed ita potius, ut con-
temptibilem gigneret: & ideo uir doctus elegit
horam qua miſceretur uxori. Fecit ergo fatum
quod non habebat, & ex ipſius fato cœpit eſſe
fatale, quod in eius natiuitate nõ fuerat. O ſtul-
titiam ſingularem, eligitur dies ut ducatur uxor.
Credo propterea, quia poteſt in diem non bo-
num, niſi eligatur incurri, & infeliciter duci. [b] V-
bi eſt ergo quod naſcenti iam ſydera decreue-
runt? An poteſt homo quod ei iam conſtitutũ
eſt diei electione mutare: & quod ipſe in eligen-
do die conſtituerit, non poterit ab alia poteſta-
te mutari? Deinde ſi ſoli homines, non autem
omnia quæ ſub cœlo ſunt cõſtellationibus ſub-
iacent, [c] cur alios eligũt dies accommodatos po-
nẽdis uitibus uel arboribus, uel ſegetibus: alios

dies pecoribus, uel domandis, uel admittendis maribus, quibus equarum uel boum fœtentur armenta, & cætera huiuſmodi? Si autem propterea ualent ad has res dies electi, quia terrenis omnibus corporibus: ſiue animantibus, ſiue nõ animantibus, ſecundũ diuerſitates temporaliũ momentorum, & ſyderũ poſitio dominatur: cõſiderent quàm innumerabilia ſub uno tẽporis puncto uel naſcantur, uel oriantur, uel inchoentur: & tam diuerſos exitus habeant, ut iſtas obſeruatiões cuiuis puero ridendas eſſe perſuadeát. Quis enim eſt tam excors, ut audeat dicere, omnes arbores, omnes herbas, omnes beſtias, ſerpentes, aues, piſces, uermiculos momẽta naſcendi ſingillatim habere diuerſa? Solent tamen homines ad tentandam peritiam Mathematicorum afferre ad eos conſtellationes mutorũ animalium, quorũ ortus propter hanc explorationem domi ſuæ diligenter obſeruãt, eoſq; Mathematicos præferunt cæteris, qui conſtellationibus inſpectis dicũt non eſſe hominem natũ, ſed pecus. Audent etiã dicere quale pecus, utrũ aptum lanicio, an uectatiói, an aratro, an cuſtodiæ domus. Nam & ad canina fata tentãtur, & cum magnis admirantium clamoribus iſta reſpondent. Sic deſipiunt homines, ut exiſtiment C cum homo naſcitur, cæteros rerum ortus ita inhiberi, ut cũ illo ſub eadem cœli plaga nec muſca naſcatur. Nam ſi hanc admiſerint, procedit ratiocinatio, quæ gradatim acceſſibus modicis eos à muſcis ad camelos elephantoſq; perducat. Nec illud uolunt aduertere, quod electo ad ſeminãdum agrum die, tam multa grana in terram ſimul ueniunt, ſimul germinãt, exorta ſegete ſimul herbeſcunt, pubeſcunt, flaueſcunt, & tamen inde ſpicas cæteris coæuas, atq; ut ita dixerim, congerminales alias rubigo interimit, alias aues depopulantur, alias homines auellunt? Quomodo iſtis alias cõſtellationes fuiſſe dicturi ſunt, quas tam diuerſos exitus habere conſpiciunt? An eos pœnitebit his rebus dies eligere, eaſq; ad cœleſte negabũt pertinere decretũ, & ſolos ſyderibus ſubdent homines, quibus ſolis in terra deus dedit liberas uoluntates? His omnibus cõſideratis, non immerito creditur,[d] cum aſtrologi mirabiliter multa uera reſpõdent,[e] occulto inſtinctu fieri ſpirituum non bonorum, quorum cura eſt has falſas & noxias opiniones de aſtralibus fatis inſerere humanis mentibus, atque firmare, non horoſcopi notati & inA ſpecti aliqua arte, quæ nulla eſt.

L. VIVES

a IAm illud quis ferat.] Scribunt De electionibus aſtrologi, ſicut Haly, Abenragel, & Meſſalach lib. in id dicato. Haly interpres Ptolemæi, ut ſcribit Io. Picus, friuolam eſſe atq; inefficacem hanc partem aſtrologiæ aſſerit. b Vbi eſt ergo quod naſcenti.] Si ad id quod aggrederis aduerſam habes natalem conſtitutionem, nihil proderit auſpicatio, ex ſentẽtia Ptolemæi. Picus aduerſus aſtrologos lib. ij. De hac re paulo plura, tametſi ſummam argumentorum Auguſt. hic attingit. c Cur alios eligunt dies.] Vetuſtiſſ. omnium Heſiodus ἐν ἡμέραις, dies lunæ anniq; operibus ruſticis faciendis diſtinxit. Hũc ſecuti ſunt Græci & Latini barbariq; ſcriptores agricolationum: Democritus & hunc æmulatus Vergilius, Cato ſenior, Varro, Columella, Palladius, Plinius. *Heſiodus* *Rei ruſticæ ſcriptores* d Quũ aſtrologi mirabiliter multa.] Ne B ceſſe eſt aliquando collimet, qui frequenter iaculat: falſa Mathematicorum reſponſa pauci recordantur, uera celebrantur pro admirabilibus. e Et occulto inſtinctu.] Idem Aug. ij. ſuper Geneſim, ad literam, & ij. De doctrina Chriſtiana. Sũt, inquit, hæc aſtrorum indicia ex pactis cum dæmonibus, & inſtinctu eorũ occultiſs. quem neſcientes humanæ mentes patiunt. Illeq; eſt fortunatior in prædicendo, qui fauentiorem habet dæmonem, magiſq; propicium.

De his qui nõ aſtrorum poſitionem, ſed connexionem cauſarum ex dei uoluntate pẽdentem fati nomine appellant. Cap. VIII

QVI uero non aſtrorum conſtitutionem, ſicuti eſt cum quidq; concipitur uel naſcitur uel inchoatur,[a] ſed omnium connexionẽ ſeriemq; cauſarũ, qua fit omne quod fit, fati nomine appellant: non multum cum eis de uerbi controuerſia laborandum atq; certandum eſt: quandoquidẽ ipſum cauſarum ordinẽ & quandam connexionẽ dei ſummi tribuũt uoluntati & poteſtati, qui optime & ueraciſsime creditur & cuncta ſcire antequam fiant, & nihil inordinatũ relinquere: à quo ſunt omnes poteſtates, quamuis ab illo non ſint omnium uoluntates. Ipſam itaque præcipue dei ſummi uoluntatem, D cuius poteſtas inſuperabiliter per cuncta porrigitur, eos appellare fatum ſic probatur.[b] Annei Senecæ ſunt, niſi fallor, hi uerſus: *epiſt. cvii*

Duc me ſumme pater, alti dominator olympi,
Quocunq; placuerit, nulla parendi mora eſt.
Aſſum impiger, fac nolle, comitabor gemens:
Maluſq; patiar facere quod licuit bono.
Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt.

Nempe euidentiſsime hoc ultimo uerſu, ea fata appellauit, quã ſupra dixerat ſummi patris uoluntatẽ. Cui ſe paratum obedire dicit, ut uolens ducatur, ne nolens trahatur: quoniã ſcilicet ducunt

cunt uolentem fata, nolentem trahũt.[c] Illi quoq; A uerſus Homerici, huic ſententiæ ſuffragantur, quos Cicero in Latinũ uertit: Tales ſunt hominum mentes, qualis pater ipſe Iuppiter auctiferas luſtrauit lumine terras. Nec in hac quæſtione autoritatẽ haberet poetica ſentẽtia. Sed quoniam Stoicos dicit, uim fati aſſerentes, iſtos ex Homero uerſus ſolere uſurpare, nõ de illius poetæ, ſed de iſtorum philoſophorũ opinione tractatur, cum per iſtos uerſus quos diſputationi adhibent, quam de fato habent, quid ſentiant eſſe fatum apertiſſime declaratur, quoniam Iouem appellant, quem ſummum deum putant, B à quo connexionẽ dicunt pendere fatorum.

L. VIVES

Fatum quid Stoicis a SEd omnium connexionem, ſeriemq; cauſarum.] Cicer. I. De diuinat. ex ſententia Stoicorum: fieri igitur omnia fato ratio cogit fateri. Fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id eſt ordinẽ ſeriemq; cauſarum, cum cauſa cauſam ex ſe ſignat. Ea eſt ex omni æternitate fluens ueritas ſempiterna. Chryſippus apud Gel. fatum dicit eſſe φυσικήν τινα σύνταξιν τῶν ὅλων ἐξ ἀϊδίου τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων, καὶ ἀμεταπολήτου οὔσης τῆς τοιαύτης συμπλοκῆς, id eſt Naturalem compoſitionem rerũ omnium iam inde ab æternitate aliarum ex alijs naſcentiũ, eſſeq; immutabilium eiuſmodi complicationẽ. b Annei Senecæ.] Lib. epiſtolarũ xviij. uerſus ſunt ex Cleanthe Stoico, Latini facti à Seneca: ſenarij omnes, ſed primus parũ correcte legitur uulgo. Ratio uerſus melius conſtaret, ſi ſic diceretur:

Duc me parens, celſiq; dominator poli.

In exemplari Colonienſi eſt: Duc ſumme pater, altiq; dominator poli. non omnino male. In duobus paribus locis primis ſunt tribrachi: quos recipit hoc genus carminis etiam exactius, nedum illud licentioſum comicum aut tragicum. Idem Seneca libro iiij. De beneficijs, de deo loquens, Hunc eundem & fatum ſi dixeris, non errabis. Nanq; fatum nihil aliud eſt, quàm ſeries implexa cauſarum. ille eſt prima omnium cauſa, ex qua cætera pendent. Eadem eſt communis omniũ Stoicorum ſententia, ut unum deum eſſe dicerent, ipſumq; & mẽtem, & fatum, & Iouẽ nominari, alijsq; nominibus permultis. Ita de fato quatuor ſunt ueterum ſententiæ, quas Io. Picus recenſet lib. contra Aſtrologos iiij. ut alij fatum eſſe naturã dicant, ut quæ electionis ſint, uel caſus, extra fatum ſint. quemadmodum Vergil. ait Didonem quæ ſe occideret non mori fato. Et Cic. I. Antonianâ. Si quid mihi humanitus accidiſſet, multa enim impendere uidebãtur præter naturam etiam præterq; fatum. Hæc opinio eſt phyſica, eamq; Alexander eſt ſecutus Ariſtotelis interpres. Altera ponit æternam ſeriem cauſarum neceſſario nexarum: ut diximus. Tertia ſyderea facit fata. Quarta diuini conſilij executionem fatum uocat. c Illi quoq; uerſus Homeri.] Odyſſeæ τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Verba ſunt Vlyſsis ad Phemium affirmantis mentes hominũ mutari ſubinde, nec ipſas cõſtare ſibi, eſſeq; ſingulis diebus, quales eo ipſo die uult illas eſſe Iuppiter deorum atq; hominum parens. Latinus uerſus poſterior non expreſsit Homeri ſenſum, niſi ſit mendum, quod ſuſpicor.

A De præſcientia dei & libera hominis uoluntate contra Ciceronis definitionem. Cap. IX

os Cicero ita redarguere conatur, ut non exiſtimet aliquid ſe aduerſus eos ualere, niſi auferat diuinationem. Quam ſic conatur auferre, ut neget eſſe ſciẽtiam futurorũ, eamq; omnibus uiribus nullam eſſe omnino contendat, [a] uel in deo uel in homine, nullamq; rerum prædictionẽ. Ita & dei præſcientiam negat, & omnem prophetiam luce clariorem conatur e- B uertere, uanis argumentationibus, & opponendo ſibi quædam oracula, quæ facile poſſunt refelli: quę tamen nec ipſe conuincit. In his autem mathematicorum coniecturis refutãdis eius regnat oratio, quia uere tales ſunt, ut ſe ipſæ deſtruant & refellant. Multo ſunt autem tolerabiliores, [b] qui uel ſyderea fata conſtituunt, q̃ iſte, qui tollit præſcientiam futurorum. Nam & confiteri eſſe deum, & negare præſcium futurorũ, apertiſsima inſania eſt. Quod & ipſe cum uideret, etiam illud tentauit aſſerere, quod ſcriptum eſt, Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt deus: ſed non ex ſua perſona. Vidit enim quàm eſſet C inuidioſum & moleſtum, ideoq; Cottam fecit diſputantem de hac re aduerſum Stoicos in libris De deorum nat. [c] & pro Lucilio Balbo, cui Stoicorum partes defendẽdas dedit, maluit ferre ſententiam, q̃ pro Cotta, qui nullam naturã diuinam eſſe cõtendit. In libris uero De diuin. [d] ex ſeipſo apertiſsime oppugnat præſcientiam futurorum. Hoc autem totum facere uidetur, ne fatum eſſe conſentiat, & perdat liberam uoluntatem. Putat enim cõceſſa ſcientia futurorũ, ita eſſe conſequens fatũ, ut negari omnino non poſsit. Sed quoquo modo ſe habeãt tortuoſiſſimæ concertationes & diſputationes philoſo- D phorum: nos ut cõfitemur ſummum & uerum deum, ita uoluntatem ſummamq; poteſtatẽ ac pręſcientiam eius confitemur. Nec timemus ne ideo uoluntate non faciamus, quod uoluntate facimus: quia id nos facturos ille præſciuit, cuius præſcientia falli non poteſt. Quod Cicero timuit, ut oppugnaret præſcientiam: [e] & Stoici, ut non omnia neceſsitate fieri dicerent, quãuis omnia fato fieri contenderent. Quid eſt ergo quod Cicero timuit in præſcientia futurorum, ut eam labefactare diſputatione deteſtabili niteretur? [f] Videlicet quia ſi præſcita ſunt omnia fu-

tuca,hoc ordine uenient,quo uentura eſſe præ/
ſcita ſunt. Et ſi hoc ordine uenient,certus eſt or/
do rerum præſcienti deo:& ſi certus eſt ordo re
rum,certus eſt ordo cauſarum. Non enim ali/
quid fieri poteſt quod non aliqua efficiens cau/
ſa præceſſerit. Si autē certus eſt ordo cauſarum,
quo fit omne quod fit:fato,inquit,fiunt omnia
quæ fiunt. Quod ſi ita eſt,nihil eſt in noſtra po
teſtate,nullumq́ eſt arbitriū uoluntatis. Quod
ſi concedimus,inquit,omnis humana uita ſub/
uertitur:fruſtra leges dantur: fruſtra obiurga/
tiones,laudes,uituperationes,exhortatiões ad/
hibentur:neq; ulla iuſtitia bonis pręmia,& ma
lis ſupplicia conſtituta ſunt. Hæc ergo ne conſe
quantur indigna, & abſurda, & pernicioſa re/
bus humanis,non uult eſſe præſcientiam futu/
rorum:atq; in has anguſtias Cicero coarctat a/
nimum religioſum,ut unū eligat è duobus: aut
eſſe aliquid in noſtra uoluntate,aut eſſe præſci/
entiam futurorum: quoniam utrunq; arbitra/
tur eſſe non poſſe,ſed ſi alterum confirmatur,al
terum tolli:ſi elegerimus præſcientiam futuro/
rum, tolli uoluntatis arbitrium: ſi elegerimus
uoluntatis arbitrium,tolli præſcientiam futuro
rum. Ipſe itaq; ut uir magnus & doctus,& uitę
humanæ plurimum ac peritiſsime cōſulens, ex
his duobus elegit liberū uoluntatis arbitrium.
Quod ut cōfirmaretur,negauit præſcientiā fu/
turorū:atq; ita dum uult facere liberos, facit ſa/
crilegos. Religioſus autē animus utrunq; eligit,
utrunq; confitetur, & fide pietatis utrunq; con
firmat. Quomodo,inquit. Nam ſi eſt præſcien/
tia futurorum,ſequuntur illa omnia,quæ cōne/
xa ſunt, donec eo perueniatur,ut nihil ſit in no/
ſtra uoluntate. Portò ſi eſt aliquid in noſtra uo
lūtate,eiſdem recurſis gradibus eo peruenitur,
ut non ſit pręſcientia futurorum. Nam per illa
omnia ſic recurritur. Si eſt uolūtatis arbitrium,
non omnia fato fiunt. Si non omnia fato fiunt,
non eſt omnium certus ordo cauſarum. Si cer/
tus cauſarum ordo non eſt:nec rerum certus eſt
ordo præſcienti deo,quæ fieri non poſſunt,niſi
præcedentibus & efficientibus cauſis. Si rerum
ordo præſcienti deo certus non eſt,non omnia
ſic ueniunt,ut ea uentura præſciuit. Porrò ſi nō
omnia ſic eueniunt, ut ab illo uentura præſci/
ta ſunt: non eſt, inquit,in deo præſcientia om/
nium futurorum. Nos aduerſus iſtos ſacrilegos
auſus atq; impios, & deū dicimus omnia ſcire,
anteq; fiant: & uolūtate nos facere, quicquid à

A nobis nō niſi uolētib. fieri ſentimus, & nouim⁹.
Omnia uero fato fieri nō dicimus,imò nulla fie
ri fato dicimus:quoniā fati nomē ubi ſolet à lo/
quētibus poni,id eſt in cōſtitutione ſyderū,qua
quiſq; conceptus aut natus eſt:quoniam res ip
ſa inaniter aſſeritur, nihil ualere monſtramus.
Ordinem autem cauſarū ubi uoluntas dei plu/
rimum poteſt,neq; negamus,neq; fati uocabu
lo nuncupamus,[f]niſi forte ut fatum à fando di
ctum intelligamus,id eſt à loquendo: nō enim
abnuere poſſumus eſſe ſcriptū in literis ſanctis,
Semel locutus eſt deus,duo hæc audiui:quoni/
B am poteſtas eſt dei:& tibi domine miſericordia
quia tu reddes unicuiq; ſecundum opera eius.
Quod enim dictū eſt, ſemel locutus eſt:intelli/
gitur immobiliter,hoc eſt incōmutabiliter eſt lo
cutus,ſicut nouit incōmutabiliter omnia quę fu
tura ſunt,& quę ipſe facturus eſt. Hac itaq; ra/
tione poſſemus à fando fatū appellare,niſi hoc
nomen iam in alia re ſoleret intelligi,quo corda
hominum nolumus inclinari. Non eſt autem
conſequens,ut ſi deo certus eſt omnium ordo
cauſarum,ideo nihil ſit in noſtræ uoluntatis ar/
bitrio. Et ipſæ quippe noſtræ uoluntates in cau
ſarū ordine ſunt,qui certus eſt deo,eiuſq; præ/
C ſcientia continetur,quoniam & humanæ uolū/
tates humanorū operum cauſæ ſunt. Atque ita
qui omnes rerū cauſas præſciuit,profectò in eis
cauſis etiā noſtras uolūtates ignorare non po/
tuit,quas noſtrorum operum cauſas eſſe præ/
ſciuit.[g]Nam & illud quod idem Cicero conce/
dit, nihil fieri ſi cauſa efficiens non præcedat,ſa/
tis eſt ad eum in hac quæſtione redarguēdum.
Quid enim eū adiuuat,quod dicit: Nihil quidē
fieri ſine cauſa,ſed nō omnē cauſam eſſe fatalē:
quia eſt cauſa fortuita, eſt naturalis, eſt uolūta/
ria? Sufficit quia omne quod fit,non niſi cauſa
præcedente fieri cōfitetur. Nos enim eas cauſas
D quę dicūtur fortuitæ,unde etiā fortuna nomen
accepit,nō eſſe dicimus nullas,ſed latētes,eaſq;
tribuimus,uel dei ueri,uel quorumlibet ſpiritu/
um uoluntati:[h]ipſaſq; naturales nequaquā ab
illius uolūtate ſeiungimus,qui eſt auctor omnis
cōditorq; naturæ. Iam uero cauſæ uoluntariæ,
aut dei ſunt,aut angelorum,aut hominum, aut
quorūcq; animalium:[i]ſi tamen appellandæ ſunt
uoluntates animalium rationis expertium,mo/
tus illi quibus aliqua faciunt ſecundum natu/
ram ſuam,cum quid boni maliue uel appetūt,
uel euitant. Angelorum autem uoluntates dico
ſiue

A ſiue bonorum, quos angelos dei dicimus: ſiue malorum, quos angelos diaboli, uel etiam dæmones appellamus. Sic & hominum bonorũ ſcilicet, & malorum: ac per hoc colligitur nõ eſſe cauſas efficientes omniũ quæ fiunt, niſi uolũtarias illius naturę, ſcilicet quę ſpiritus uitęeſt. Nã & aer iſte ſiue uentus dicitur ſpiritus: ſed quoniam corpus eſt, non eſt ſpiritus uitæ. Spiritus ergo uitæ qui uiuificat omnia, creatorq́ eſt omnis corporis & omnis creati ſpiritus, ipſe eſt deus utique ſpiritus non creatus. In eius uoluntate ſumma poteſtas eſt, qui creatorum ſpirituum B uoluntates bonas adiuuat, malas iudicat, omnes ordinat, & quibuſdam tribuit poteſtatem, quibuſdam non tribuit. Sicut enim omnium naturarum creator eſt, ita omnium poteſtatum: dator non uoluntatum. Malæ quippe uoluntates ab illo non ſunt, quoniam contra naturam ſunt, quæ ab illo eſt. Corpora igitur magis ſubiacẽt uoluntatibus: quædam noſtris: id eſt omnium animantium mortalium, & magis hominum quàm beſtiarum: quædam uero angelorum, ſed omnia maxime dei uoluntati ſubdita ſunt. Cui etiam uoluntates omnes ſubijciuntur: quia non habent poteſtatẽ niſi quam ille cõcedit. C Cauſa itaq; rerum quæ facit, nec fit, deus eſt. Aliæ uero cauſæ, & faciunt, & fiunt: ſicut ſunt omnes creati ſpiritus, & maxime rationales. Corporales autem cauſæ, quæ magis fiunt, quàm faciunt, non ſunt inter cauſas efficientes annumerãdæ, quoniam hoc poſſunt, quod ex ipſis faciunt ſpirituum uoluntates. Quomodo igitur ordo cauſarum qui præſcienti certus eſt deo, id efficit, ut nihil ſit in noſtra uoluntate, cum in ipſo cauſarum ordine magnum habeãt locum noſtræ uoluntates? [k] Cõtendat ergo Cicero cum eis qui hunc cauſarum ordinem dicunt eſſe fatalem, uel potius ipſum fati nomine D appellãt, quod nos abhorremus: præcipue propter uocabulum, quod non in re uera cõſueuit intelligi. Quod uero negat ordinem omnium cauſarum eſſe certiſsimum, & dei præſciẽtiæ notiſsimum, plus eum quàm Stoici deteſtamur. Aut enim deum eſſe negat, quod quidem inducta alterius perſona in libris De deorum natura facere molitus eſt: aut ſi eſſe confitetur deum quem negat præſcium futurorũ, etiam ſic dicit nihil aliud, quàm quod ille dixit inſipiẽs in corde ſuo, non eſt deus. Qui enim non eſt præſcius omnium futurorum, non eſt utique deus. [l] Quapropter & uoluntates noſtræ tantum ualent, quantum deus eas ualere uoluit atque præſciuit: & ideo quicquid ualent, certiſsime ualent, & quod facturæ ſunt ipſę, omnino facturę ſunt: quia ualituras atq; facturas ille præſciuit, cuius præſcientia falli non poteſt. Quapropter [m] ſi mihi fati nomen alicui rei adhibendum placeret, magis dicerem fatum eſſe infirmioris, potentioris uoluntatem qui eum habet in poteſtate, q̃ illo cauſarum ordine, quem non uſitato, ſed ſuo more Stoici fatum appellant, arbitrium noſtrę uoluntatis auferri.

L. VIVES

a Vel in deo, uel in homine.] Lib. De diuinat. ij. ubi cum Q. fratre diſputans diuinationem omnem conatur tollere, quam Q. ſuperiore libro aſſeruerat. Ait enim: Nihil eſt enim tam contrarium rationi & conſtantiæ, quàm fortuna, ut mihi ne in deũ quidem cadere uideatur, ut ſciat quid caſu & fortuitu futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eueniet: ſin certe eueniet, nulla fortuna eſt. Eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla præſenſio: hæc ibi, & alia, quæ ad intelligendum hoc caput faciũt, nos locũ ceu digito indicaſſe fuerit ſatis. b Qui ſydera fata.] Omnes illi ponunt ſyderea fata: ſed alij tãquam prima, & quæ ſuis legibus trahant omnia, nulli deo parcant. c Et pro Lucilio Balbo.] Sic enim in fine ultimi libri pronunciat. Hæc quum eſſent dicta ita diſceſsimus, ut Velleio Cottæ diſputatio uerior, mihi Balbi ad ueritatis ſimilitudinẽ uideretur eſſe propenſior. d Ex ſeipſo.] Nam libro ij. ſeipſum facit loquentem, confutaniéq;, quæ frater dixerat De diuinatione. e Et Stoici.] De hoc proximo capite. f Niſi forte ut ſatum à fando.] Varro lib. De lingua Lat. v. quod parcæ conſtituerunt naſcenti à fando fatum dictum. Lucanus in nono:

Non uocibus ullis
Numen eget, dixitq; ſemel naſcentibus autor,
Quicquid ſcire licet.

Quod uidetur mutuatus ex illo dicto Pſalmi, quod Auguſtinus hic citat, uel ex illo Iob xxxiij. Semel locutus eſt deus, & ſecundo id ipſum nõ repetit. Vtroq; loco unica illa dei locutione ſtabilitas definitæ eius ſciẽtiæ ſignificatur, ut uulgo interpretantur: illud uero in Pſalmo, Duo hæc audiui: ſunt qui referant ad hæc duo, quæ ſequuntur: Quia poteſtas dei eſt: &, Tibi domine miſericordia. Alij de duobus teſtamentis intelligũt. Targum Chaldæum cum his uidetur nonnihil ſentire, in quo ſic eſt, legem unã locutus eſt deus, & bis illam audiuimus D de ore Moſis ſcribæ magni, quoniam uirtus coram deo noſtro: tu uero deus, ut benefacias iuſtis. g Nam & illud quod idem concedit.] Alibi contendit. In libello De fato ex ſententia Carneadis in tres ſpecies partitur cauſas: in naturales, quæ ex rerum naturis proficiſcuntur, ut deſcendere lapidem, calfacere ignem. Voluntarias, quæ ſitæ ſunt in liberis hominũ uoluntatibus, quarum non neceſſe eſt eſſe cauſas externas & antecedẽtes, ſatis eſt libere. Et fortuitas, quæ obſcuræ ſunt, & ignoratæ nonnullæ: qua in re conſenit cum omnibus Phyſicis, quibus nihil fieri placet ſine cauſa. *Natura* h Ipſasq; naturales.] Nõ eſt alia natura ignis cur caleat, aut ſaxi cur deſcendat, aut hominis cur ratiocinetur, & uiuat, & generet ex ſe ſibi ſimilem, & aliarum rerum, quàm quod ita iuſsit parens naturæ: ſi contrarium iuſsiſſet, & frigeret ignis, & aſcenderet lapis, & brutum ſtupidum eſſet homo, nec uiueret, nec gigneret. i Si tamen ap-

pellandæ uoluntates ſunt.] Ariſtoteles libro De anima tertio, uoluntatem ſolis rationalibus ineſſe dicit, appetitum eſſe in beluis, qui eſt inſtinctus à natura datus aliquid perſequendi aut fugiendi. Voluntas in rationalibus ducem habet rationem, comitem electionem, ſiue eſt electio ipſa. k Contendat ergo Cicero.] Diſputet ſanè Cicero cũ Stoicis. l Quapropter & uoluntates noſtræ tantum ualent.] Creauit deus uoluntates noſtras liberas: quæ ideo liberæ ſunt, quia ille uoluit, & utrumlibet poſſunt facere ex contrarijs, aliud tamen factura non ſunt, quàm quod deus præſciuit, quia aliud haud dubie nũquam facient, tametſi poſſunt. Certum eſt enim fieri pleraq; poſſe, quæ nunquam fient: ita non res futuræ ex ſcientia dei manant, ſed ſciẽtia potius dei ex illis, quæ tamen futuræ nõ ſunt deo, in quo eſt error multorum, ſed præſentes. Quocirca non recte dicitur præſcire, niſi relatu ad actiones noſtras dicendus eſt, ſcire, uidere, cernere. Quod ſi indignum uidetur à fluxa caducaq; rerum natura ſempiternam ſciẽtiam generari, dicamus à prouidentia uoluntateq; dei cognitionem eius proficiſci: uoluntatem ſtatuere quid futurum ſit: ſcientiam, quid uoluntas ſtatuerit, noſſe. Origenes ſuper Geneſim: Quod futurum eſt, ait, cauſam eſſe cur id euenturum præuiderit deus. Itaq; non id fieri, quia præſcitur: potius contra, præſciri, quia futurum eſt.

Deus quomodo uidet fut.

m Si mihi fati nomen.] Sic ſæpe autores Latinæ linguæ uelut poetæ, & hiſtorici, & oratores, Fata dicũt hominum, & uolũtatem deorum. Boethus tale diſcrimen facit inter fatum & prouidẽtiam, quale hic Auguſtinus inter fatum & uoluntatem. Apuleius in dogmate Platonis: Prouidentiam eſſe diuinam ſententiam conſeruatricem proſperitatis eius, cuius cauſa tale ſuſcipit officiũ. Diuinam legem eſſe fatum: per quod ineuitabiles cogitationes dei atq; incepta complentur. Vnde ſi quid prouidentia agitur, id agitur etiam fato: & quod fato terminatur, prouidentia debet ſuſceptum uideri. Sed eſſe aliquid in nobis & in fortuna nonnihil, & fortunæ improuidos caſus ignorari à nobis fatetur: inſtabile enim & incurrens intercedere ea ſolere, quæ conſilio fuerũt & meditatione ſuſcepta, quæ non patiantur meditata ad finẽ uenire: & tunc quidem quum impedimentum illud utiliter prouenit, res illa felicitas nominatur. At ubi repugnationes iſtæ nociuæ erũt, infelicitas dicit. Sic ille.

An uoluntatibus hominũ aliqua dominetur neceſsitas. Cap. X

V ᵃNDE nec illa neceſsitas formidanda eſt, quam formidando Stoici laborauerunt: cauſas rerum ita diſtinguere, ut quaſdam ſubtraherent neceſsitati, quaſdam ſubderent: atque in his quas eſſe ſub neceſsitate noluerũt, poſuerunt etiam noſtras uoluntates, ne uidelicet non eſſent liberæ, ſi ſubderentur neceſsitati. Si enim neceſsitas noſtra illa dicenda eſt, quæ nõ eſt in noſtra poteſtate; ſed etiam ſi nolumus efficit quod poteſt, ſicut eſt neceſsitas mortis: manifeſtum eſt uoluntates noſtras, quibus recte, uel perperam uiuitur, ſub tali neceſsitati non eſſe. Multa enim facimus, quæ ſi nollemus, non utique faceremus. Quò primitus pertinet ipſum uelle: nam ſi uolumus, eſt, ſi nolumus non eſt.

A Non enim uellemus, ſi nollemus. Si autem illa definitur eſſe neceſsitas, ſecundum quam dicimus neceſſe eſſe, ut ita ſit aliquid uel ita fiat, neſcio cur eam timeamus, ne nobis libertatem auferat uoluntatis. ᵇNeque enim & uitam dei & præſcientiam dei ſub neceſsitate ponimus, ſi dicamus, neceſſe eſſe deum ſemper uiuere, & cuncta præſcire: ſicut nec poteſtas eius minuitur cum dicitur mori fallique non poſſe. Sic enim hoc non poteſt, ut potius ſi poſſet, minoris eſſet utique poteſtatis. Recte quippe omnipotens dicitur: qui tamen mori & falli non poteſt. Dicitur enim omnipotens faciendo quod B uult, non patiendo quod non uult. Quod ſi ei accederet, nequaquam eſſet omnipotens. Vnde propterea quædam non poteſt, quia omnipotens eſt. Sicut etiam cum dicimus neceſſe eſt eſſe, ut cum uolumus, libero uelimus arbitrio: & uerum proculdubio dicimus: & non ideo ipſum liberum arbitrium neceſsitati ſubijcimus, quæ adimit libertatem. Sunt igitur noſtræ uoluntates, & ipſæ faciunt, quicquid uolendo facimus, quod non fieret ſi nollemus. Quicquid autem aliorum hominum uoluntate nolens quiſque patitur, etiam ſic uoluntas ua C let: etſi non illius tamen hominis uoluntas, ſed poteſtas dei eſt. Nam ſi uoluntas tantum eſſet, nec poſſet quod uellet, potentiore uoluntate impediretur. Nec ſic tamen uoluntas, niſi uoluntas eſſet, nec alterius, ſed eius eſſet, qui uellet: etſi non poſſet implere quod uellet. Vnde quicquid præter ſuam uoluntatem patitur homo, non debet tribuere humanis, uel angelicis, uel cuiuſquam creati ſpiritus uoluntatibus, ſed eius potius qui dat poteſtatem uolentibus. ᶜNon ergo propterea nihil eſt in noſtra uoluntate, quia deus præſciuit quid futurum eſſet in noſtra uoluntate. Non enim qui hoc præſciuit, D nihil præſciuit. Porrò ſi ille qui præſciuit, quid futurum eſſet in noſtra uoluntate: non utique nihil, ſed aliquid præſciuit: profecto & illo præſciente, eſt aliquid in noſtra uoluntate. Quocirca nullo modo cogimur: aut retenta præſcientia dei, tollere uoluntatis arbitrium, aut retento uoluntatis arbitrio, deum, quod nefas eſt, negare præſcium futurorum: ſed utrunque amplectimur, utrunque fideliter & ueraciter confitemur. Illud, ut bene credamus, hoc, ut bene uiuamus. Male autem uiuitur, ſi de deo non bene creditur. Vnde abſit à nobis

eius

eius negare præſcientiam, ut liberi eſſe uelimus, A quo adiuuante ſumus liberi, uel erimus. [d] Proinde non fruſtra ſunt leges, obiurgationes, exhortationes, laudes, & uituperationes: quia & ipſas futuras eſſe præſciuit, & ualent plurimũ quantum eas ualituras eſſe præſciuit: & preces ualent ad ea impetranda, quæ ſe precantibus conceſſurum eſſe præſciuit: & iuſta pręmia bonis factis, & peccatis ſupplicia cõſtituta ſunt. [e] Neq; enim ideo peccat homo, quia deus illum peccaturum præſciuit: immo ideo non dubitatur ipſum peccare, cum peccat: quia ille, cuius præſcientia falli non poteſt, non fatum, non fortunam, non aliquid aliud, ſed ipſum peccaturum eſſe pręſciuit, B qui ſi nolit omnino, nõ peccat: ſed ſi peccare noluerit, etiam hoc ille præſciuit.

L. VIVES

a VNde nec illa neceſsitas.] Cicero libel. De fato. Ac mihi quidem uidetur, cũ duæ ſentẽtiæ fuiſſent ueterum philoſophorum, una eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatum uim neceſsitatis afferret. In qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit. altera eorum, quibus uiderentur, ſine ullo fato eſſe animorum motus uoluntarij. Chryſippus tanquam arbiter honorarius medium fieri uoluiſſet: ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſsitate motus animi liberatos uolunt. Hæc & alia Cicero. Idcirco Oenomaus Cynicus Democritum dixit ſeruos feciſſe animos noſtros: Chryſippũ uero ſemiſeruos, ut ut eſt apud Euſebium libro ſexto Euãgel. præpar. Quo loco diſputant de fato, quam plurima. Itaque fato quũ ſubdant animos Stoici, non tamen neceſsitatẽ illis concedunt, nec ſinunt, ut cogere nos poſsint. Fato enim fiũt omnia cauſis antecedentibus & proximis, ſed non principalibus & perfectis, quarum illæ priores iuuant tantum, quæ in noſtra poteſtate non ſunt: hæ uero efficiũt, quæ ſunt in manu noſtra. Plutarchus in placitis Philoſophorum ſententiam Stoicorum referens dicit, apud illos uarie euentus rerũ proficiſci, alios ex neceſsitate illa prima, & maxima: alios ex fato, alios ex libertate animorũ, alios ex fortuna, alios caſu quodã. Stoici, ut ſumma dicam, in tractãda ratione fati Platoni ſunt ferè ſuffragati. Quod cum Plutarchus teſtatur, tum uero res ipſa indicat. At cum fato fieri omnia, & in fato ineſſe neceſsitatem aiunt, de mente illa & prouidẽtia dei loquuntur. Nam & Iouem ex eorum placitis diximus fatũ eſſe, & ipſi rationem, pronœamq; illam, id eſt prouidentiã, à qua adminiſtrantur omnia, fatum nominant. b Neque enim uitam dei & præſcientiam.] Platonici autẽ neceſſe eſſe deos ita ſe habere, ut ſunt, non neceſsitate extrinſecus illata, ſed naturali optimaq; ipſis, ideoq; maxime uoluntaria, cum & nollent unquam optione propoſita aliter ſe habere. Quo magis miror Plinium ſecundum hominem & ingenio & eruditione tantum, ſic contra omnipotentiam dei cauillari, ne deum quidem poſſe omnia. Nanque nec ſibi mortem conſciſcere, ſi uelit, quod homini dedit. Optimum in tantis uitæ pœnis exiſtimauit, ita deos calamitatibus miſerijsq; premi, ut homines optare aliquos mortem, nec conſequi poſſe. Deceperant uidelicet eum fabulæ, quæ Plutonem dilata morte mœrere faciunt, ſicut Lucanus inquit:

A Et rector terræ, quem longa in ſecula torquet
Mors dilata deum.

c Non ergo propterea nihil eſt in noſtra uolũtate.] Ardua quæſtio, & uarie à multis tractata, an præſcientia dei neceſsitatem aliquam afferat rebus. Attigi ſuperiore capite hac de re nonnulla, multi de ſchola recentiore obliganonum arte accedunt ad diſputationẽ minimi, ut ſi aliquid tibi ſumpſeris, ipſis quod ſibi retineãt non deſit, ut ſi hoc ceperis, cõtrarium ſit tibi relinquendum: atque adeo, ut magis irretita magisq; inuiſcata tota re diſcedatur, quàm cum accederetur, ponis deum ſcire me curſurum cras, aufer ergo me non curſurum, ponis hoc, aufer illud. Quid erat tricis illis & uerborũ laqueis opus, niſi ſimpliciter loqui, ut hic Auguſtinus, non ideo peccare hominem, quòd deus præſciuit eum peccaturũ: qui ſi nolit poteſt omnino non peccare, idq; ſi faciat, hoc præſciuit deus: uel ut dicit Chryſoſtomus ſuper epiſtola Pauli ad Corinth. Enimuero Chriſtus B inquit, neceſſe eſt ut ueniant ſcandala, non ideo arbitrij libertatem corrumpens, aut uitæ uim, & neceſsitatẽ imponens, ſed prædicens id quod ex mala hominum uoluntate omnino futurum eſt: quod ſanè futurum eſt, nõ quia id deus præuiderit, ſed hominum uoluntas immedicabilis fuerit. Non enim quia prædixit deus, hæc facta ſunt, ſed quia omnino ex mala hominum uoluntate uentura erant, ipſe prædixit. Hæc Chryſoſtomus interprete homine docto Hieronymo Donato. Ac profecto non plus addit neceſsitatem rebus uenturis præſcientia dei, quàm præſentibus ſpectator cum fiunt: ita cum uideo te ſcribere, potes ipſe quidem non ſcribere: quod ſi nõ ſcribas, iam te non uidebo ſcribentem. Porrò deo futura tam præſentia ſunt, atq; adeo magis, quàm nobis quæ uocamus præſentia. Nã quo capacior eſt mẽs, hoc illi tempus præſens eſt latius: deo uero infinitæ capacitatis infinitũ tempus eſt præſens: tota ergo æternitas C quæ ſola eſt infinita. Hæc res difficiliorem efficit hãc diſputationem, quod ſic imaginantur quidam futura eſſe deo, ut nobis. d Proinde non fruſtra ſunt leges.] Hoc obijciebatur ijs, qui neceſſario fato dicebant omnia fieri. Quod cum neceſſe eſſet hunc eſſe malum illũ bonum, cur malus ſupplicium bonus præmium merebatur, cum neceſſaria nec uitio dentur, nec laudi: tum etiam nec exhortari ad uirtutem carpereq; uitia prodeſſet: cũ fieri aliter non poſſet, quin malus eſſet, quem fatum eſſet eſſe malum. Manilius hoc quoq; ex fato eſſe concludit. Sic enim ait:

Hominum menti tanto ſit gloria maior
Quod cœlo gaudente uenit, rurſusq; nocentis
Oderimus magis in culpam pœnasq; creatos.
Nec refert ſcelus unde cadat, ſcelus eſſe fatendum eſt.
Hoc quoq; fatale eſt, ſic ipſum expendere fatum.

Nos uero, & bonis paratum præmium parata merito eſt laus, malis uituperium, pœnaq; quòd libera uoluntate & ille bene fecit, & hic male, idq; ſpectante deo non D cogente. e Neq; enim ideo peccat homo.] A præſcientia dei non proficiſcitur peccatum huius, ſed noſtra potius de peccato huius ſcientia. nam ſicut à uoluntate dei noſtra uoluntas, ita & à ſciẽtia dei noſtra ſciẽtia demanat. Hæc de fato expoſitis aliorum ſententijs, quo facilius intelligeretur Auguſtini mens.

De uniuerſali prouidentia dei cuius legibus omnia continentur. Cap. XI

DEVS itaq; ſummus & uerus cum uerbo ſuo et ſpiritu ſancto, quę tria D unum ſunt, deus unus omnipotẽs, creator & factor omnis animę atq;

omnis corporis: cuius ſunt participatione feli-
ces quicunq; ſunt ueritate,[a] nó uanitate felices:
qui fecit hominem rationale animal ex anima
& corpore: qui eum peccantem nec impunitum
eſſe ꝑmiſit, nec ſine miſericordia dereliquit: qui
bonis & malis eſſentiam etiam cum lapidibus,
uitam ſeminalem etiam cum arboribus, uitam
ſenſualem etiam cum pecoribus, uitam intelle-
ctualem cum ſolis angelis dedit, à quo eſt om-
nis modus, omnis ſpecies, omnis ordo: à quo eſt
menſura, numerus, pondus: à quo eſt quicquid
naturaliter eſt, cuiuſcunque generis eſt, cuiuſcū-
que æſtimationis eſt: à quo ſunt ſemina forma-
rum, formæ ſeminum, motus ſeminum atque
formarum. Qui dedit & carni originem, pul-
chritudinem, ualetudinem, propagationis fœ-
cunditatem, membrorum diſpoſitionem, ſalu-
tem, concordiam: qui & animę irrationali dedit
memoriam, ſenſum, appetitum: ratiõali autem
inſuper mentem, intelligentiam, uoluntatẽ: qui
non ſolum cœlum & terram, nec ſolum angelũ
& hominem, ſed nec exigui & contemptibilis
animantis uiſcera, nec auis pẽnulam, nec herbæ
floſculum, nec arboris folium ſine ſuarum par-
tium conuenientia & quadam ueluti pace dere-
liquit, nullo modo eſt credendus regna homi-
num eorũq; dominationes & ſeruitutes, à ſuæ
prouidentiæ legibus alienas eſſe uoluiſſe.

L. VIVES

NOn uanitate felices.] Sic legitur in omnibus co
dicibus, mihi tamẽ aptius uidetur legi fideles.

Quibus moribus antiqui Romani meruerunt ut deus uerus, quamuis non eum colerent, eorum augeret imperium. Caput XII

PROINDE uideamus quos Roma
norum mores, & quam ob cauſam
deus uerus ad augẽdum imperium
adiuuare dignatus eſt, in cuius pote
ſtate ſunt etiã regna terrena. Quod
ut abſolutius differere poſſemus, ad hoc perti-
nentem & ſuperiorẽ librum ſcripſimus, quod
in hac re poteſtas nulla ſit eorum deorum, quos
etiam rebus nugatorijs colendos putarunt, &
præſentis uoluminis partes ſuperiores quas
hucuſq; perduximus, de fati quæſtione tollen
da: ne quiſquam cui iam perſuaſum eſſet non il
lorum deorum cultu Romanum imperiũ pro-
A pagatum atq; ſeruatum, neſcio cui fato potius
id tribueret, quàm dei ſummi potentiſsimæ uo
luntati. Veteres igitur primiq; Romani, quan
tum eorum docet & cõmendat hiſtoria, quam
uis ut aliæ gentes, excepta una populi Hebræo
rum, deos falſos colerent, & non deo uictimas,
ſed dæmonijs immolarent, tamen laudis aui-
di, pecuniæ liberales erant, gloriam ingentem,
diuitias honeſtas uolebant: hanc ardentiſsime
dilexerunt, propter hanc uiuere uoluerunt, pro
hac & mori non dubitauerunt. Cæteras cupidi
tates huius unius ingenti cupiditate preſſerunt.
Ipſam denique patriam ſuam, quoniam ſeruire
B uidebatur inglorium, dominari uero atque im-
perare glorioſum, prius omni ſtudio liberam,
deinde dominam eſſe concupierunt. Hinc eſt
quod regalem dominationem non ferentes, an
nua imperia binoſq; imperatores ſibi fecerũt,
[a] qui conſules appellati ſunt à conſulendo, non
reges, aut domini à regnando atq; dominãdo,
cum & reges utiq; à regendo dicti melius uide
antur, ut regnum à regibus, reges autem ut di-
ctum eſt à regendo: ſed faſtus regius non diſci
plina putata eſt regentis uel beneuolentia cõſu
lentis, ſed ſuperbia dominantis. Expulſo itaq;
C rege Tarquinio, & cõſulibus inſtitutis, ſecutum
eſt,[b] quod idem autor in Romanorũ laudibus
poſuit, quod ciuitas incredibile memoratu ade
pta libertate, quantum breui creuerit, tanta cu-
pido glorię inceſſerat. Iſta ergo laudis auiditas,
& cupido gloriæ, multa illa miranda fecit lauda
bilia ſcilicet atque glorioſa ſecũdum hominum
exiſtimationem. Laudat idem Saluſtius tem-
poribus ſuis magnos & præclaros uiros, Mar-
cum Catonem, & Caium Cæſarem, dicens ꝙ
diu illa reſpublica non habuit quenquam uirtu
te magnum, ſed ſua memoria fuiſſe illos duos
ingenti uirtute, diuerſis moribus. In laudibus
D autem Cæſaris poſuit, quod ſibi magnum im
perium, exercitum, bellum nouum exoptabat,
ubi uirtus eniteſcere poſſet: ita ſidebat in uotis
uirorum uirtute magnorum, ut excitaret in bel
lum miſeras gentes & flagello agitaret Bello-
nam ſanguineo, ut eſſet ubi uirtus eorum enite
ſceret. Hoc illa profecto laudis auiditas, & glo
rię cupido faciebat. Amore itaq; primitus liber
tatis, poſt etiam dominationis, & cupiditate lau
dis & gloriæ, multa magna fecerunt. Reddit eis
utriuſq; rei teſtimonium etiam poeta inſignis
eorum: Inde quippe ait:

Necnon

Necnon Tarquinium eiectũ Porſenna iubebat
Accipere,ingentiq́ urbẽ obſidione premebat.
Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant.

Tunc itaq; magnum illis fuit aut fortiter emori, aut liberos uiuere. Sed cum eſſet adepta libertas, tanta cupido gloriæ inceſſerat, ut parũ eſſet ſola libertas niſi & dominatio quæreretur, dum pro magno haberetur quod uelut loquente Ioue idem poeta dicit:

Quin aſpera Iuno
Quę mare nũc,terrasq́ metu, cœlũq́ fatigat,
Conſilia in melius referet,mecumq́ fouebit
Romanos rerum dominos [c]gentemq́ togatã.
Sic placitum,ueniet luſtris labentibus ætas,
Cũ [d]domus Aſſaraci [e]Phthiã clarasq́ Mycenas
Seruitio premet,ac uictis dominabitur Argis.

Quæ quidem Vergilius Iouem inducens tanquam futura prædicentem, ipſe iam facta recolebat: cernebatq́ præſentia. Verum propterea commemorare illa uolui, ut oſtenderem dominationem poſt libertatem ſic habuiſſe Romanos, ut in eorum magnis laudibus poneretur. Hinc eſt & illud eiuſdem poetæ: quod cum aliarum gentium artibus eas ipſas proprias Romanorum artes regnandi atq; imperandi, & ſubigendi ac debellandi populos anteponeret, ait:

Excudent alij ſpirantia mollius æra:
[f]Credo equidẽ,uiuos ducẽt de marmore uult⁹:
Orabunt cauſas melius,cœliq́ meatus
Deſcribent radio,& ſurgentia ſydera dicent.
Tu regere imperio populos Romane meméto.
Hæ tibi erũt artes.paciq́ imponere morem.
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Has artes illi tanto peritius exercebant, quanto minus ſe uoluptatibus dabant, & eneruatione animi & corporis in concupiſcẽdis & augendis diuitijs, & per illas moribus corrumpendis, rapiendo miſeris ciuibus, largiendo ſcenicis turpibus. Vnde quum tales iam morum labes ſuperabant, atq; abundabant, quando ſcribebat iſta Saluſtius, canebatq́ Vergilius, non illis artibus honores & gloriam, ſed dolis atque fallacijs ambiebant. Vnde idem dicit: Sed primo magis ambitio quàm auaritia animos hominũ exercebat, quod tamen uitium propius uirtuti erat Nam gloriam, honorem, imperium bonus & ignauus æque ſibi exoptant. Sed ille inquit uera uia nititur, huic quia bonæ artes deſunt, dolis atque fallacijs cõtendit. Hæ ſunt illæ bonæ artes, per uirtutem ſcilicet non per fal-

A lacem ambitionem ad honorem, & gloriam & imperium peruenire, quę tamen bonus & ignauus æque ſibi exoptãt. Sed ille, id eſt bonus, uera uia nititur. Via uirtus eſt qua nititur tãquam ad poſſeſsionis finem, id eſt ad gloriam, honorem, imperium. Hoc inſitum habuiſſe Romanos etiam deorum apud illos ædes indicant, [g]quas coniunctiſsimas conſtituerunt, Virtutis & Honoris, pro dijs habentes quæ dantur à deo. Vnde intelligi poteſt quem finem uolebant eſſe uirtutis, & quo eam referebant, qui boni erant, ad honorem ſcilicet. nam mali nec habebant eam, quamuis honorem habere cuperent,

B quem malis artibus conabantur adipiſci, id eſt dolis atque fallacijs. Melius laudatus eſt Cato. De illo quippe ait: Quo minus petebat gloriam, eo magis illum ſequebatur. Quando quidem gloria eſt, cuius illi cupiditate flagrabant, [h]iudicium hominum bene de hominibus opinantium. Et ideo melior eſt uirtus quæ humano teſtimonio contenta non eſt, niſi conſcientiæ ſuæ. Vnde dicit Apoſtolus: Nam gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Et alio loco: Opus autem ſuum probet unuſquiſque, & tunc in ſemetipſo tantum glori-

C am habebit, & non in altero. Gloriam ergo & honorem & imperium quæ ſibi exoptabant, & quo bonis artibus peruenire nitebantur boni, nõ debet ſequi uirtus, ſed ipſa uirtutem. Neque enim eſt uera uirtus niſi quæ ad eum finem tendit, ubi eſt bonum hominis, quo melius nõ eſt. Vnde & honores quos petiuit Cato, [i]petere non debuit, ſed eos ciuitas ob eius uirtutem non petenti dare. Sed cum illa memoria duo Romani eſſent uirtute magni, Cæſar & Cato, lõge uirtus Catonis ueritati uidetur propinquior fuiſſe, q̃ Cæſaris. Proinde qualis eſſet illo tẽpore ciuitas, et antea qualis fuiſſet uideamus in[k]

D ipſa ſentẽtia Catonis: Nolite, inquit, exiſtimare maiores noſtros armis rempublicam ex parua magnam feciſſe. Si ita eſſet, multo pulcherrimam eam nos haberemus. Quippe ſociorum atq; ciuium præterea armorum & equorũ maior copia nobis q̃ illis eſt. Sed alia fuere quæ illos magnos fecerũt, quæ nobis nulla ſunt: domi induſtria, foris iuſtum imperium, animus in conſulendo liber, neque libidine neque delicto obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque auaritiam, publice egeſtatem, priuatim opulentiam: laudamus diuitias, ſequimur iner-

tiam

A g Quas cõiunxiſs.] Imò eadem erat ædes Virtutis & Honoris, quã fecit Marius Cymbris deuictis, ſed quia canalis erat medius duæ eſſe uidebãtur. h Iudicium hominũ bene.] Hæc eſt in uniuerſum gloria, ſed de uera gloria Cicer. iij. Tuſc. quæſt. ſic inquit: Eſt gloria ſolida quædam res & expreſſa non adumbrata, ea eſt conſentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute: ea uirtuti reſonat tanquam imago. i Petere non debuit.] Cato Vticeñ. de quo hic loquitur petijt trib. pleb. & adeptus eſt. petijt præturã, factus eſt prætor, ſed paſſus prius repulſam prælato Vacinio homine impuriſſ. dijs & hominibus inuiſo: petijt cõſulatum, tulit repulſam. Homo, ut Plutarch. inquit, qui precio comparandus erat ad gerẽdos magiſtratus, dignior qui cogeretur accipere honores, quàm qui peteret. k Ipſa ſententia Catonis.] In oratione quã habuit in ſenatu trib. pleb. deſignatus contra coniuratos. Saluſt. in Catilina. l Qui audit hæc.] Semper Romani poſteriores priorum uirtutes in ore habuerunt & in cœlum tollebant: uel quia perpetuo res uergebat in deterius, uel quòd ſemper præterita tempora uidentur meliora. m Vitium eſſe contrarium.] Antiqui libri: uitium econtrario puſuit.

L. VIVES

a Laudis amore tumes.] Ad Mecenatẽ i. lib. Epiſt. b Ter pure lecto.] Legendi ſunt philoſophorum lib. De moribus pure, attẽte, non aduerſis animis, ſed ſecundis, ita ut prodeſſe nobis cupiamus quæ dicunt. nam tunc demum proſunt. Porphyrio interpres Horat. ait, uelut ad ſacrificandum caſte ac lotis manibus accedendũ putat. c Latius regnes.] Carminum lib. ij. ad Saluſt. d Gadibus.] Hæc inſula eſt Hiſpaniæ nobilis peregrinatione Herculis. Gades e Et uterque Pœnus.] Acron & Porphyrion per alterũ Pœnum intelligunt Aphros in Libya, per alterũ Gaditanos, qui à Pœnis ſunt conditi, ut intelligat Poeta cõiunctionem regni per terras mari diſtinctas, quod antea in eodẽ carmine dixerat. f Inde ſilere non potuit.] Antiqua uolumina diſsimulare pro ſilere habent, & hinc pro inde. g Alendum eſſe gloria.] Sic plerique Stoicorum ſapientem ſuum animal eſſe gloriæ dicunt. Simonides B poeta inductus à Xenophonte in Hierone hominem à cæteris animãtibus hoc potiſsimum ſeiungit, quòd honore ac gloria tangatur. h Ab hac peſte.] Melius legeretur hanc peſtem. i Honos alit artes.] In procœmio Tuſc. quæſt.

De amore laudis, qui cum ſit uitium, ob hoc uirtus putatur quia per ipſum uitia maiora cohibentur. Cap. XIII

A Am ſanius uidet, qui & amorẽ laudis uitium eſſe cognoſcit. Quod nec N poetã fugit Horatium qui ait:[a] Laudis amore tumes: ſunt certa piacula quæ te[b] Ter pure lecto poterũt recreare libello Idemque in carmine Lyrico, ad reprimendam dominandi libidinem ita cecinit:[c] Latius regnes auidum domando Spiritũ, quàm ſi Libyam remotis[d] Gadibus iungas,[e] & uterque Pœnus Seruiat uni. Veruntamen qui libidines turpiores fide pietatis, impetrato ſpiritu ſancto, & amore intelligibilis pulchritudinis nõ refrenant, melius ſaltẽ cupiditate humanæ laudis & glorię, nõ quidẽ iã ſancti, ſed minus turpes ſunt. Etiã Tullius[f] hinc diſsimulare non potuit, in iiſdem lib. quos De rep. ſcripſit, ubi loquitur de inſtituẽdo principe ciuitatis: quem dicit[g] alendum eſſe gloria, & cõſequenter cõmemorat maiores ſuos multa mira atque præclara gloriæ cupiditate feciſſe. Huic ergo uitio non ſolum non reſiſtebant, uerũetiam id excitãdum & accẽdendum eſſe cenſebãt: putãtes hoc utile eſſe reipub. Quanquam nec in ipſis philoſophię li. Tullius[h] ab hac peſte diſſimulet, ubi eam luce clarius confitetur. Cum enim de ſtudijs talibus loqueretur, quæ utique ſectanda ſunt fine ueri boni, nõ uentoſitate laudis humanæ, hanc intulit uniuerſalẽ generalemque ſententiã:[i] Honos alit artes, omneſque accenduntur ad ſtudia gloria, iacentque ea ſemper quæ apud quoſque improbantur.

De reſecando amore laudis humanæ, quoniam iuſtorum gloria omnis in deo ſit. Cap. XIIII

Huic igitur cupiditati melius reſiſtitur ſine dubitatione,[a] quàm ceditur. H Tãto enim quiſque eſt deo ſimilior, quanto ab hac immunditia mundior. Quæ in hac uita, etſi non fundi C tus eradicatur ex corde, quia etiã bene proficientes animos tentare non ceſſat, ſaltem cupiditas gloriæ ſuperetur dilectione iuſtitiæ. Vt ſi alicubi iacent,[b] quæ apud quoſque improbãtur: ſi bona, ſi recta ſunt, etiam amor humanę laudis erubeſcat, & cedat amori ueritatis. Tã enim eſt hoc uitiũ inimicũ piæ fidei, ſi maior in corde ſit cupiditas glorię, quàm dei timor uel amor, ut dominus diceret: Quomodo poteſtis credere gloriã ab inuicẽ expectãtes, & gloriã quę à ſolo deo eſt, nõ quærẽtes?[c] Itẽ de quibuſdã, qui in eum crediderant, & uerebantur palam cõfiteri, ait Euãgeliſta: Dilexerunt gloriam hominũ magis quàm dei. D Quod ſancti Apoſtoli non fecerunt. Qui cum in his locis prædicarẽt Chriſti nomẽ, ubi non ſolũ improbabatur: ſicut ille ait, iacentque ea ſemper, quę apud quoſque improbantur: uerũetiam ſummæ deteſtatiõis habebatur, tenentes quod audierant à bono magiſtro, eodemque medico mentium: Si quis me negauerit coram hominibus, negabo eum[c] corã patre meo, qui in cœlis eſt,[d] & corã angelis dei: inter maledicta & opprobria, inter grauiſsimas perſecutiones crudeleſque pœnas nõ ſunt deterriti à prædicatiõe ſalutis humanę, tãto fremitu offenſiõis hũanę. Et

quod

L. VIVES

a VBi nullus oritur.] Hoc eſt, nullus nouus accreſcit: ut neq; ex aſcitis decreſcat ullus, quum omnes numerati & cõſtituti ſint, æterna dei & præſcientia, & ſelectione.

Quo fructu Rom. bella geſſerint, & quantum his quos uicere contulerint. Caput XVII

QVANTVM enim pertinet ad hanc uitam mortaliũ, quæ paucis diebus ducitur & finitur, quid intereſt, ſub cuius imperio uiuat homo moriturus, ſi illi qui imperant, ad impia & B iniqua nõ cogãt? An uero aliquid nocuerũt Romani gentibus, quibus ſubiugatis impoſuerũt leges ſuas, niſi quia id factum eſt ingenti ſtrage bellorum? quod ſi cõcorditer fieret, idipſum fieret meliore ſucceſſu: ſed nulla eſſet gloria triumphantium. Neque enim & Romani non uiuebant ſub legibus ſuis, quas cęteris imponebãt. a Hoc ſufficeret reipub. niſi quia Marti & Bellonæ diſplicebat, ut nec uictoria locum haberet, nemine uincente, ubi nemo pugnauerat. Nónne Romanis & cæteris gentibus una eſſet eademq; conditio? Pręſertim, ſi mox fieret, quod poſtea grauiſsime, atq; hũaniſsime factũ eſt: b C ut omnes ad Romanum imperium pertinentes, ſocietatẽ acciperẽt ciuitatis, & Romani ciues eſſent: ac ſic eſſet omniũ quod erat antę paucorum: tantũ, quod plebs illa quę ſuos agros non haberet, de publico uiueret: qui paſtus eius per bonos adminiſtratores reip. gratius à cõcordibus præſtaretur, quã uictis extorqueretur. Nam quid interſit ad incolumitatẽ, bonosq; mores, & ipſas certe hominum dignitates, quod alij uicerunt, alij uicti ſunt, omnino non uideo, præter illum gloriæ humanę inaniſsimum faſtum, in quo perceperunt mercedem ſuã, qui eius in- D genti cupidine arſerunt, & ingentia bella geſſerunt. Nunquid enim illorũ agri tributa nõ ſoluunt? Nũquid eis licet diſcere, quod alijs non licet? c Nunquid non multi ſenatores ſunt in alijs terris, qui Romam nec de facie quidem norunt. Tolle iactantiam, & omnes homines quid ſunt niſi homines? Quod ſi peruerſitas ſeculi admitteret, ut honoratiores eſſent quique meliores: nec ſic pro magno haberi debuit honor humanus, quia nullius eſt ponderis fumus. Sed utamur etiã in his rebus beneficio domini dei no- A ſtri: conſideremus quanta contempſerint, quæ pertulerint, quas cupiditates ſubegerint pro humana gloria, qui eam tanquam mercedem talium uirtutum accipere meruerunt: & ualeat nobis etiam hoc ad opprimendam ſuperbiam, ut cũ illa ciuitas, in qua nobis regnare promiſſum eſt, tantum ab hac diſtet, quantũ diſtat cœlum à terra, à temporali lætitia, uita ęterna: ab inanibus laudibus, ſolida gloria: à ſocietate mortalium, ſocietas angelorum: à lumine ſolis & lunę lumen eius qui fecit ſolem & lunam: nihil ſibi magnum feciſſe uideantur tantę patriæ ciues, ſi pro illa adipiſcẽda fecerint boni operis aliquid, B uel mala aliqua ſuſtinuerint: cum illi pro hac terrena iam adepta tanta fecerint, tanta perpeſsi ſint: præſertim, quia remiſsio peccatorum, quę ciues ad æternam colligit patriã, habet aliquid, cui per umbram quandam ſimile fuit aſylum illud Romuleum, quo multitudinem, qua illa ciuitas conderetur, quorumlibet delictorum congregauit impunitas.

L. VIVES

a HOc ſufficere reip.] In ueteribus codicibus habetur ſic: Hoc ſi fieret ſine Marte & Bellona, ut nec uictoria locum haberet &c. b Vt omnes C ad Rom. imperium pertinentes.] Olim populi Latij ſolebant in ciuitatem aſciſci. hinc uentum ad alios Italiæ populos, & trans Padum item, & trans Alpes, & trans mare. Claudius Cæſar multas barbaras gentes donauit ciuitate Romana, dicens nihil magis fuiſſe Lacedæmonijs & Athenienſibus exitio, quàm quod in ſocietatem ciuitatis nunquã recepiſſent, quos uiciſſent armis. Mox ſub Hiſpanis & Aphris & Thracibus & aliarũ nationum Cæſaribus paulatim integræ prouinciæ, & totum denique imperiũ donatũ eſt iure ciuitatis Romanæ: Et quum inino reliqui omnes præter Græcos dicerentur Barbari, etiã Romani ipſi iam domini, poſt Latini & Itali ea ſunt nota exempti, donatis prouincijs omnibus ciuitate illi ſoli nomine barbariei ſunt notati, qui ſub Romano imperio nõ eſſent: & hic eſt ſenſus Herodiani, Spartani, Eutropij & recẽtiorum hiſtoricorum, quum de Barbaris loquuntur. Ita Rhenus duas dicebatur habere ripas. hanc citeriorem Romanã, illam ulteriorem, D Barbaram. Claudia. *Barbaræ gentes quæ*

O quoties doluit Rhenus, qua barbarus ibat,
Quòd te non geminis frueretur iudice ripis.

c Nunquid nõ multi ſenatores.] Donatis ciuitate multis gentibus, etiã in ſenatũ ex illis complures ſunt aſcripti, fuerũtq; ſenatores, tametſi Romam nunquam ueniſſent, ut ciues alij, qui Romã nunquam uiderunt.

Quàm alieni à iactantia debeant eſſe Chriſtiani, ſi aliquid fecerint pro dilectione ęternæ patriæ, cum tanta Romani geſſerint pro humana gloria & ciuitate terrena. Cap. XVIII

Quid

QVID ergo magnum eſt pro illa æterna cœleſtiq́ patria, cuncta ſeculi huius quálibet iucunda blandiméta contemnere, ſi pro hac temporali atq; terrena filios Brutus potuit & occidere, quod illa facere neminem cogit? Sed certe difficilius eſt filios interimere, quàm quod pro iſta faciendum eſt, ea quæ filijs congreganda uidebantur, atque ſeruanda, uel donare pauperibus, uel ſi exiſtat tentatio, quæ id pro fide atq; iuſtitia fieri cópellat, amittere. Felices enim uel nos uel filios noſtros, nõ diuitiæ terrenæ faciunt, aut nobis uiuentibus amittendæ, aut B nobis mortuis à quibus neſcimus, uel forte à quibus nolumus poſsidendæ. Sed deus felices facit, qui eſt mentium uera opulentia. Bruto autẽ quia filios occidit, infelicitatis perhibet teſtimonium etiam poeta laudator. Ait enim:

Natosq́; pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit
Infelix, utcunq; ferent ea facta minores.

Sed uerſu ſequenti, conſolatus eſt infelicem:

Vicit amor patriæ, laudumq́; immenſa cupido.

Hæc ſunt duo illa libertas & cupiditas laudis humanæ quæ ad facta compulere mirãda Ro. Si ergo pro libertate moriturorum & cupidita C te laudum, quæ à mortalibus expetuntur, occidi filij à patre potuerunt, quid magnũ eſt ſi pro uera libertate, quæ nos ab iniquitatis & mortis & diaboli dominatu liberos facit, nec cupiditate humanarum laudum, ſed charitate liberãdorum hominum: nõ à Tarquinio rege, ſed à dæmonibus & dæmonum principe: non filij occiduntur, ſed Chriſti pauperes inter filios computantur? Si alius etiam Ro. princeps cognomine Torquatus filium, non quia cõtra patriam, ſed etiam pro patria, tamen quia contra imperium ſuum, id eſt contra quod imperauerat pater imperator, ab hoſte prouocatus iuuenili ar- D dore pugnauerat, licet uiciſſet, occidit: ne plus mali eſſet in exemplo imperij cõtempti, quàm boni in gloria hoſtis occiſi: ut quid ſe iactãt, qui pro immortalis patriæ legibus omnia quæ multo minus quàm filij diligũtur, bona terrena cõtemnunt? Si Furius Camillus etiam ingratã patriam, à cuius ceruicibus acerrimorum hoſtium Veientium iugum depulerat, damnatusq́; ab æmulis fuerat, à Gallis iterum liberauit, quia nõ habebat potiorem ubi poſſet uiuere glorioſus: cur extollatur uelut grande aliquid fecerit, qui A forte in eccleſia ab inimicis carnalibus grauiſsimam exhonorationis paſſus iniuriam, nõ ſe ad eius hoſtes hæreticos trãſtulit, aut aliquã contra illam ipſe hæreſim condidit, ſed eam potius quantum ualuit ab hæreticorũ pernicioſiſsima prauitate defendit: [a]cum alia non ſit, non ubi uiuatur in hominum gloria, ſed ubi uita acquiratur æterna? Si Mutius ut cum Porſenna rege pax fieret, qui grauiſsimo bello Romanos premebat, quia Porſennam ipſum occidere nõ potuit, & pro eo alterũ deceptus occidit, in ardentem aram ante eius oculos dexteram extendit, B dicens, multos tales, qualem illum uideret, in eius exitium cõiuraſſe: cuius ille fortitudinem & coniurationem talium perhorreſcens, ſine ulla dilatione ſe ab illo bello facta pace compeſcuit: Quis regno cœlorum imputaturus eſt merita ſua, ſi pro illo non unam manum necq; hoc ſibi ultro faciens, ſed perſequente aliquo patiens totum flammis corpus impẽderit? Si Curtius armatus equo concito in abruptum hiatum terræ ſe præcipitem dedit, deorum ſuorum oraculis ſeruiens, qui iuſſerant, ut illuc id quod Romani haberent optimũ mitteretur: nec aliud intelligere potuerint quàm uiris armisq́; ſe excellere, unde C uidelicet oportebat ut deorũ iuſsis in illum interitum uir præcipitaretur armatus: Quid ſe magnũ pro æterna patria feciſſe dicturus eſt, qui aliquem fidei ſuæ paſſus inimicum, nõ ſe ultro in talem mortẽ mittens, ſed ab alio miſſus obierit, quandoquidẽ à domino ſuo eodemq́; rege patriæ ſuæ certius oraculum accepit: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animã autẽ non poſſunt occidere: Si ſe occidendo certis uerbis quodammodo cõſecrantes Decij deuouerunt, ut illis cadentibus & iram deorũ ſanguine ſuo placantibus, Ro. liberaretur exercitus, nullo modo ſuperbiãt ſancti martyres, tanquã dignum D aliquid pro illius patriæ participatione fecerint, ubi æterna eſt & uera felicitas, ſi uſq; ad ſui ſanguinis effuſionem non ſolũ ſuos fratres pro quibus fundebatur, uerum & ipſos inimicos, à quibus fundebatur, ſicut eis præceptũ eſt diligentes, charitatis fide, & fidei charitate certarũt. [b]Si Marcus Puluillus dedicans ædem Iouis, Iunonis, Mineruæ, falſò [c]ſibi ab inuidis morte filij nũciata, ut illo nuncio perturbatus abſcederet, atq; ita dedicationis gloriã collega eius conſequeretur, ita contempſit, [d]ut eum etiam proijci inſepultum iuberet: & ſic in eius corde orbitatis dolo

dolorem, gloriæ cupiditas uicerat: quid magnū ſe pro Euangelij ſancti prædicatione, qua ciues ſupernæ patriæ de diuerſis liberātur & colligūtur erroribus, feciſſe dicturus eſt, cui dominus de ſepultura patris ſui ſolicito ait, Sequere me, et[e] ſine mortuos ſepelire mortuos ſuos? Si Marcus Regulus ne crudeliſsimos hoſtes iurando falleret, ad eos ab ipſa Roma reuerſus eſt, quoniam ſicut Romanis eum tenere uolentibus reſpōdiſſe fertur, poſteaquā Aphris ſeruierat, dignitatem illic honeſti ciuis habere non poſſet: cumq́ꝫ Carthaginēſes, quoniā cōtra eos in Romano ſenatu egerat, grauiſsimis ſupplicijs ne-
B cauerūt: qui cruciatus non ſunt pro fide illius patriæ contēnendi, ad cuius beatitudinē fides ipſa perducit? Aut quid retribuetur domino pro omnibus quæ retribuit, ſi pro fide quæ illi debetur, talia fuerit homo paſſus, qualia ꝓ fide, quā pernicioſiſsimis inimicis debebat, paſſus eſt Regulus? Quomodo autē ſe audebit extollere de uolūtaria paupertate Chriſtianus, [f]ut in huius uitæ peregrinatione expeditior ambulet uiam, quæ perducit ad patriam, ubi ueræ diuitiæ ipſæ deus eſt, cū audiat[g]uel legat Luciū Valeriū qui in ſuo defunctus eſt cōſulatu, uſqueadeo fuiſſe
C pauperem, ut nummis à populo collatis, eius ſepultura curaretur? Audiat uel legat [h]Quintium Cincinnatum, cum quatuor iugera poſsideret, & ea ſuis manibus coleret, ab aratro eſſe abductum ut dictator fieret: [i]maior utiq́ꝫ honore, quàm conſul: [k]uictiſq́ꝫ hoſtibus, ingentē gloriam conſecutum, in eadē paupertate māſiſſe? Aut quid ſe magnū feciſſe prædicabit, qui nullo præmio mūdi huius fuerit ab æternæ illius patriæ ſocietate ſeductus, cū [l]Fabriciū didicerit tantis muneribus Pyrrhi regis Epirotarū, promiſſa etiam quarta parte regni, à Ro. ciuitate nō potuiſſe diuelli: ibiq́ꝫ in ſua paupertate priuatū manere uo-
D luiſſe? Nam illud quod remp. id eſt rem populi, rem patriæ, rem communem cum haberent opulentiſsimā atq́ꝫ ditiſsimā, ſic ipſi in ſuis domibus pauperes erāt, [m]ut quidam eorū qui iam bis cōſul fuiſſet, [n]ex illo ſenatu pauperum hominum pelleretur notatione cēſoria, quod decem pondo argenti in uaſis habere compertus eſt: ſi ita ijdem ipſi pauperes erāt, quorū triūphis publicū ditabatur ærariū, nónne omnes Chriſtiani, qui excellentiore propoſito diuitias ſuas cōmunes faciūt, ſecūdum id quod ſcriptū eſt in actibus Apoſtolorū, Vt diſtribuatur unicuiq́ꝫ

A ſicut cuiq́ꝫ opus eſt: & nemo dicat aliquid proprium, ſed ſint illis omnia cōmunia: intelligunt ſe nulla ob hoc uentilari oportere iactāria: id faciendo pro obtinenda ſocietate angelorū, cum penè tale aliquid illi fecerint pro conſeruanda gloria Romanorū? Hæc & alia, ſiqua huiuſmodi reperiūtur in literis eorū, quādo ſic innoteſcerent, quando tanta fama prædicarētur, niſi Ro. imperiū longe lateq́ꝫ porrectū, magnificis ſucceſsibus augeretur? Proinde per illud imperiū tam latū tamq́ꝫ diuturnū, uirorūq́ꝫ tantorū uirtutibus præclarū atq́ꝫ glorioſum, & illorū inten-
B tioni merces, quā quęrebant, eſt reddita, & nobis propoſita neceſſariæ commonitionis exempla: ut ſi uirtutes, quarū iſtæ utcunq́ꝫ ſunt ſimiles, quas iſti pro ciuitatis terrenæ gloria tenuerunt, pro dei glorioſiſsima ciuitate non tenuerimus, pudore pungamur: ſi tenuerimus, ſuperbia non extollamur. Quoniam ſicut dicit Apoſtolus, Indignæ ſunt paſsiones huius temporis ad futurā gloriā, quæ reuelabitur in nobis. Ad humanā uero gloriā præſentiſq́ꝫ tēporis ſatis digna uita exiſtimabatur illorum. Vnde etiam Iudæi qui Chriſtum occiderūt, reuelante teſtamento nouo, quod in ueteri uelatum fuit, ut nō
C pro terrenis & temporalibus beneficijs, quę diuina prouidentia permixte bonis maliſq́ꝫ concedit, ſed pro æterna uita muneribuſq́ꝫ perpetuis & ipſius ſupernæ ciuitatis ſocietate colatur deus unus, & uerus: rectiſsime iſtorum gloriæ donati ſunt: ut hi qui qualibuſcunq́ꝫ uirtutibus terrenam gloriam quæſierunt, & acquiſierunt, uincerent eos qui magnis uitijs datorem ueræ gloriæ & ciuitatis æternæ occiderunt, atque reſpuerunt.

L. VIVES

a Cvm alia nō ſit ubi uiuatur.] Deeſt una negatio. ſic legendū, Cum alia nō ſit, non ubi uiuatur in hominum gloria. b Si M. Puluillus.] Liuius lib. ij. & Valer. li. v. Plutarch. in Publicola. Dionyſius, & alij. Templū Ioui Iunoni & Mineruæ uotum eſt à Tarquinio Priſco, extructū à Superbo: quo expulſo dedicatio ad cōſules ſpectabat, ſortito dedicatio capitolij obtigit M. Horatio Puluillo, cui contigit quod Aug. narrat. c Sibi ab inuidis.] A M. Valer. P. Valerij cōſulis fratre, qui ægreferebat nō ab homine ſuæ familiæ dicari tā magnificū templū. nunciauit ergo filiū obijſſe, ut funeſta familia Horat. à dedicatione abſiſteret. d Vt eum etiam proijci inſepultū.] Sic Plutarch. nam Liuius efferri eum iuſsiſſe ſcribit. e Sine mortuos.] Sine homines mūdo uiuos, ſed re uera mortuos, quia deo mortuos, ſepelire eos, quos ipſi mortuos arbitrātur. f Vt in huius uitæ peregrinatione.] Proríus ut in uia, ſic in uita, ut quiſq́ꝫ eſt expeditiſsimus, minimiſq́ꝫ oneribus grauatus, ita facillime iter cōficit. g Vel legat Luciū Valerium.] Valerium Publicolam ſcribūt Liu. Valer. Plutar. *Valerius Publicola*

Plutarch. Dionyſ. Eutropius & alij ob tenuitatem cenſus funere publico eſſe elatum. Plutar. collatam ab uno quoq; ſcribit certam ſummã ad expenſam funeris. Apuleius in Apologia de magia, ſextãtes dicit collatos. Sed Aug. hic ut aliud agens hiſtoriam ſummo tenus attigit, ita nec prænomen, nec annũ mortis exacte attendit. dicebatur enim P. non L. & non in ſuo quarto conſulatu obijt, ſed anno poſt, Verginio & Caſsio coſſ. ſexto anno poſt expulſos reges. Liu. & Dionyſ. h Quintiũ Cincinnatum.] Liuius lib. iij. & Valer. lib. iiij. i Maior

Dictatura — utiq; honore q̃ conſul.] Dictatura magiſtratus erat regius, à quo nõ erat prouocatio, cui cõſules cæteriq; magiſtratus dicto audiẽtes erant. ſex mẽſibus lege finiebatur, & in ſolis periculis reip. creabatur à conſule, in terra Italia, ſilentio noctis populi magiſter nominabatur, ſibiq; magiſtrum equitum aſciſcebat. anno urb. cond. cclij. hic magiſtratus in urbem eſt inductus, poſt Cæſaris mortẽ lege M. Antonij conſulis propter inuidiã Cæſaris perpetui dictatoris in perpetuũ ſublatus. k Victisq; hoſtibus.] Equis de quibus triũphauit. l Fabritium.] Hic pauper fuit, & diuitiarũ cõtemptor, inſectatorq;. miſſus legatus de captiuis redimendis ad Pyrrhũ regem Epirotarũ rogatus eſt ab eo ut in Epirũ ſecũ iret, daturũ illi ſe quartã ſui regni partem: cui Fabritius reſpondit hoc regi non expedire: Epirotas enim Fabritiũ ſi uiderent, & noſſent, libentius ipſi parituros, q̃ Pyrrho. quod Pyrrhus nõ ægre tulit, ſed ſimplicem magnanimitatem Fabritij admiratus eſt. pecuniã etiam ab eodem rege oblatã amicitiæ nomine, repudiauit. m Ut quidam eorũ qui iam bis cõſul.] Valer. lib. ij. de Cornelio Ruffino iſtud narrat, qui motus eſt ſenatu ab hoc ipſo Fabritio cenſore, quòd decem pondo argenti facti haberet. Idem Liu. lib. xiiij. & Gell. lib. iiij. qui eum dictatorem quoq; fuiſſe narrat. Hic eſt Cornelius, qui Sybilla prius, deinde Sylla primus Corneliorũ eſt dictus. Macrobius. priorem conſulatum geſsit cum Man. Curio dentato: poſteriorem xiij. anno poſt cum C. Iunio. n Ex illo ſenatu pauperum hominum.] Nulla ætas feracior fuit continentium & ſanctorum hominum Romæ, quàm illa belli Pyrrhi.

(Margin: Fabritius; Corn. Sylla)

Quomodo inter ſe differant cupiditas gloriæ & cupiditas dominationis. Caput XIX

INTEREST ſanè inter cupiditatẽ humanæ gloriæ, & cupiditatem dominationis. Nam licet procliue ſit, ut qui humana gloria nimium delectatur, etiam dominari ardenter affectet, tamẽ qui ueram licet humanarũ laudum gloriam concupiſcunt, dant operam bene iudicantibus nõ diſplicere. Sunt enim multa in moribus bona, de quibus multi bene iudicãt: quãuis ea multi non habeant, & per ea bona morũ nituntur ad gloriam, & imperium, uel dominationẽ, de quibus ait Saluſtius: Sed ille uera uia nititur. Quiſquis aũt ſine cupiditate gloriæ, qua ueretur homo bene iudicantibus diſplicere, dominari atq; imperare deſiderat, etiam per apertiſsima ſcelera quærit plerunq; obtinere, quod diligit. Proinde qui gloriam concupiſcit, aut ue-

A ra uia nititur, aut certe dolis atq; fallacijs cõtendit, uolẽs bonus uideri, quod nõ eſt. Et ideo uirtutes habenti magna uirtus eſt cõtemnere gloriam, quia contemptus eius in cõſpectu dei eſt: iudicio autẽ nõ aperitur humano. Quicquid enim fecerit ad oculos hominũ, quo gloriæ cõtẽptor appareat, ad maiorẽ laudem, hoc eſt, ad maiorem gloriã facere ſi credatur, non eſt unde ſe ſuſpicãtium ſenſibus aliter eſſe, q̃ ſuſpicãtur oſtẽdat. Sed qui contẽnit iudicia laudantiũ, cõtemnit etiam ſuſpicantiũ temeritatẽ, quorum tamen, ſi uere bonus eſt, non contemnit ſalutem:

B quoniã tantæ iuſtitiæ eſt, qui de ſpiritu dei uirtutes habet, ut etiam ipſos diligat inimicos, & ita diligat, ut ſuſurrões, uel detractores uelit correctos habere conſortes: non in terrena patria, ſed ſuperna. In laudatoribus autem ſuis, quamuis paruipendat, quod eum laudant, non tamẽ paruipẽdit, quod eũ amant: nec eos uult fallere laudantes, ne decipiat diligentes. Ideoq; inſtat ardẽter, ut potius ille laudetur, à quo habet homo, quicquid in eo iure laudatur. Qui autẽ contemptor gloriæ dominationis eſt auidus, beſtias ſuperat: [a] ſiue crudelitate uitæ, ſiue fluxu luxuriæ. Tales quidam Romani fuerunt. Non

C enim cura exiſtimationis amiſſa, dominationis cupiditate caruerũt. Multos tales fuiſſe prodit hiſtoria. Sed huius uitij ſummitatẽ, & quaſi arcem quandã [b] Nero Ceſar primus obtinuit: cuius fuit tãta luxuries, ut nihil ab eo putaretur uirile metuendum: tanta crudelitas, ut nihil molle habere crederetur, ſi neſciretur. Etiam talibus tamen dominãdi poteſtas nõ datur, niſi ſummi dei prouidẽtia, quãdo res humanas iudicat talibus dominis dignas. Aperta de hac re uox diuina eſt, loquẽte dei ſapiẽtia: Per me reges regnãt et tyrãni per me tenẽt terrã. [c] Sed ne tyrãni nõ peſsimi atq; improbi reges, ſed ueteri nomine

D fortes dicti exiſtimẽtur: unde ait Verg. [d] Pars mihi pacis erit dextrã tetigiſſe tyrãni: apertiſsime alio loco de deo dictũ eſt: Qui regnare facit hominem hypocritã propter peruerſitatẽ populi. Quãobrem, quãuis, ut potui, ſatis expoſuerim qua cauſa deus unus uerus & iuſtus, Romanos ſecundũ quandã formam terrenæ ciuitatis bonos adiuuerit, ad tanti imperij gloriã cõſequendam: poteſt tamen & alia cauſa eſſe latentior, propter diuerſa merita generis hũani, deo magis nota, q̃ nobis: dũ illud cõſtet inter omnes ueraciter pios, neminem ſine uera pietate, id eſt

ueri

ueri dei uero cultu, ueram poſſe habere uirtutē: A nec eam uerā eſſe, quando gloriæ ſeruit humanæ. Eos tamē qui ciues non ſunt ciuitatis æternę, quę in ſacris literis noſtris dicitur ciuitas dei, utiliores eſſe terrenę ciuitati, [e]quando habēt uirtutē, uel ipſam, quàm ſi nec ipſam. [f]Illi antē qui uera pietate præditi, bene uiuūt, ſi hanc ſcientiam regēdi populos cōſectati ſunt, nihil eſt felicius rebus humanis quàm ſi deo miſerante habeāt poteſtatē. Tales autē homines, uirtutes ſuas, quantaſcunque in hac uita poſſunt habere, non tribuunt niſi gratiæ dei: [g]quod eas uolētibus credentibus petētibusque dederit, ſimulque intelligunt, B quantū ſibi deſit ad perfectionem iuſtitię: qualis eſt in illorum ſanctorum angelorum ſocietate, cui ſe nituntur aptare. Quantumlibet autem laudetur, atque prædicetur uirtus, quæ ſine uera pietate ſeruit hominū gloriæ, nequaquā ſanctorum exiguis initijs comparanda eſt, quorū ſpes poſita eſt in gratia & miſericordia ueri dei.

L. VIVES

a Siue crudelitate uitæ.] Alibi, ſiue crudelitatis uitijs ſiue luxuriæ. b Nero Cæſar primus.] Hic fuit filius Domitij Aenobarbi & Agrippinæ Germanici filiæ, adoptatus à Claudio Cæſare uitrico, unde & Claudius Nero Cæſar eſt dictus. Patri ſucceſsit ultimus principum domum Cæſarum cognatione attingens: homo incredibilis crudelitatis, & ignauiæ, hisque uitijs ad poſteros nobilitatus. Et erat alioqui ſicut Tranquillus narrat, æternitatis, perpetuæque famæ cupidus. Aprilem mēſem Neroneum appellauit. Romam Neropolim nuncupare deſtinarat. c Sed ne tyranni non peſsimi.] Dixi aliàs de tyrāno. Olim nihil inter regem & tyrannum intererat. à τυραννεῖν dicitur, quod eſt impero. Verg. iiij. Aeneid. Te propter Libycæ gentes Numadumque tyranni Odēre infenſi. Et Horat. lib. iij. Carm. Princeps & innātem Maricæ littoribus tenuiſſe Lyrim, late tyrannus. Acron: Tyrannus alibi pro domino, alibi pro crudeli, alibi pro potenti. Ita Auguſtinus fortem hic poſuit pro potente: ut apud Græcos δύναμις & potentia eſt, & fortitudo, quemadmodum apud Homerū ſæpe, & Pindarum: ut in Nemeis de Hercule: ἀλλ' ὁ γὰρ ἀνὴρ ... δύναμιν ... d Dextrā tetigiſſe tyranni.] Aeneæ, quem Latinus uirum bonū eſſe exiſtimabat. e Quando habent uirtutē uel.] Mēdoſus locus. ſenſus eſt, utiliores eſſe terrenæ ciuitati quum habent gloriæ cupidinem quàm quum nec ipſam. f Illi autē qui uera pietate.] Iſti ſunt illi ueri philoſophi. qui ſi dominarentur, uel domini eorū eſſent ſimiles, beatas fore reſp. Plato dixit. g Quod eas uolentibus.] Ex epiſtola catholica Iac. i. capite: Siquis ueſtrum indiget ſapientia, poſtulet à deo, qui dat omnibus ſimpliciter, nec improperat: & dabit ei. poſtulet autem fide, nihil hæſitans.

Nero

Tyrannus

Tam turpiter ſeruire uirtutes hūanæ gloriæ, quàm corporis uoluptati. Cap. xx

a SOLENT Philoſophi, qui finē boni humani in ipſa uirtute cōſtituūt, ad ingerēdum pudorē quibuſdam A philoſophis, qui uirtutes quidem probant, ſed eas uoluptatis corporalis fine metiūtur; & illam per ſeipſam putant appetendam, iſtas propter ipſam, tabulam quādam uerbis pingere, ubi uoluptas in ſella regali quaſi delicata quædam regina cōſidat: eique uirtutes famulæ ſubijciantur, obſeruantes eius nutū: ut faciāt, quod illa imperauerit. Quæ prudētiæ iubeat: ut uigilanter inquirat, quomodo uoluptas regnet, & ſalua ſit. Iuſtitiæ iubeat, ut præſtet beneficia quæ poteſt ad cōparandas amicitias corporalibus cōmodis neceſſarias, nulli faciat iniuriam: ne offenſis legibus, uoluptas uiuere ſecura non poſsit. Fortitudini iubeat, ut ſi dolor corpori acciderit, qui non cōpellat in mortem, teneat dominam ſuam, id eſt, uoluptatē fortiter in animi cogitatiōe, ut per priſtinarū deliciarū ſuarum recordationem mitiget pręſentis doloris aculeos. Temperantię iubeat, ut tantū capiat alimentorū: & ſi qua delectant, ne per immoderationē noxium aliquid ualetudinem turbet: & uoluptas, quam etiā in corporis ſanitate Epicurei maximam ponunt, grauiter offendatur. Ita uirtutes cū tota ſuæ gloriæ dignitate, tanquam imperioſæ cuidam & inhoneſtæ mulierculæ ſeruient uoluptati. Nihil C hac pictura dicunt eſſe ignominioſius, & deformius, & quod minus bonorum ferre poſsit aſpectus: & uerum dicūt. Sed non exiſtimo ſatis debiti decoris eſſe, picturam, ſi etiam talis fingatur, ubi uirtutes humanæ gloriæ ſeruiant. Licet enim iſta gloria [b]delicata mulier nō ſit, inflata tamen eſt, & multum inanitatis habet. Vnde nō ei digne ſeruit ſoliditas quædam firmitasque uirtutum, ut nihil prouideat prudentia, nihil diſtribuat iuſtitia, nihil toleret fortitudo, nihil tēperantia moderetur, niſi unde placeatur hominibus, & uentoſæ gloriæ ſeruiatur. Nec illi ſe ab iſta defenderint fœditate: qui cum aliena ſpernant iudicia, uelut gloriæ contemptores, ſibi ſa- D pientes uidentur, & ſibi placent. Nam eorū uirtus, ſi tamen ulla eſt, alio modo quodam humanæ ſubditur laudi. Neque enim ipſe qui ſibi placet [c]homo nō eſt. Qui autem uera pietate in deum quem diligit, credit, & ſperat, plus intendit in ea, in quibus ſibi diſplicet, quàm in ea, ſi qua in illo ſunt, quæ non tam ipſi quàm ueritati placent. Neque id tribuit, unde iam poteſt placere, niſi eius miſericordiæ, cui metuit diſplicere: de his ſanatis gratias agens, de illis ſanandis preces fundens.

L. VIVES

a SOlent philoſophi.] Stoici, ut Cleanthes. Cicero ſecundo De finibus meminit tabellæ huius & picturæ. b Delicata mulier non ſit.] Nam ſudore & laboribus quæritur. c Homo non eſt.] Id eſt humana, & humane ſapit.

Romanum regnũ à deo uero eſſe diſpoſitũ, à quo eſt omnis poteſtas, & cuius prouidẽtia regũtur uniuerſa. XXI

QVAE cum ita ſint, non tribuamus dandi regni atq; imperij poteſtatẽ, niſi deo uero, [a]qui dat felicitatem rẽgnum cœlorum ſolis pijs: regnum uero terrenum, & pijs, & impijs: ſicut ei placet, cui nihil iniuſte placet. B Quamuis enim aliquid dixerimus quod apertũ nobis eſſe uoluit, tamen multum eſt ad nos, & ualde ſuperat uires noſtras, hominũ occulta diſcutere, & liquido examine merita dijudicare regnorũ. Ille igitur unus uerus deus, qui nec iudicio, nec adiutorio deſerit genus humanum, quãdo uoluit, & quantum uoluit Romanis regnum dedit: qui dedit Aſſyrijs, uel etiam Perſis: [b]à quibus ſolos duos deos coli, unum bonũ, alterum malũ continent literæ iſtorum: ut taceam de populo Hebræo, de quo iam dixi, quãtum ſatis uiſum eſt: C qui præter unũ deum non coluit, & quando regnauit. Qui ergo Perſis dedit ſegetes, ſine cultu deæ Segetiæ: qui alia dona terrarum ſine cultu tot deorũ, quos iſti rebus ſingulis ſingulos, uel etiam rebus ſingulis, plures præpoſuerunt: ipſe etiam regnum dedit ſine cultu eorũ, per quorum cultũ ſe iſti regnaſſe crediderunt. Sic etiam hominibus, [c]qui Mario, ipſe Caio Cæſari: qui Auguſto, ipſe & Neroni: qui Veſpaſianis, uel patri, uel filio [d]ſuauiſsimis imperatoribus, ipſe & Domitiano crudeliſsimo. Et ne per ſingulos ire neceſſe ſit, qui Cõſtantino Chriſtiano, [e]ipſe D apoſtatæ Iuliano, cuius egregiam indolem decepit amore dominandi ſacrilega & deteſtanda curioſitas, cuius uanis deditus oraculis erat, quãdo fretus ſecuritate uictoriæ, naues quibus uictus neceſſarius portabatur, incẽdit. Deinde feruide inſtans immodicis auſibus & mox merito temeritatis occiſus, in locis hoſtilibus egenũ reliquit exercitum, ut aliter inde non poſſet euadi, niſi contra illud auſpiciũ dei Termini, de quo ſuperiore libro diximus, Romani imperij termini mouerentur. Ceſsit enim Terminus deus neceſsitati, qui nõ ceſſerat Ioui. Hęc planè deus A unus & uerus regit, & gubernat, ut placet. Et ſi occultis cauſis, nunquid iniuſtis?

L. VIVES

a QVI dat felicitatem in regno cœlorũ.] Sunt quædam exemplaria, quæ ſic habent: Qui dat felicitatem regnum cœlorum ſolijs pijs. Alia ſic: Qui dat felicitatem in regno cœlorum ſolis pijs. Vtroq; modo melius, q̃ in excuſis. b A quibus ſolos duos deos coli.] Perſæ Magi, quorum princeps Zoroaſtres, duo principia ponebant: unum bonum, alterum malũ. Numen bonum cœli, malum uero inferorũ deum arbitrantes. Hunc Plutonẽ & Arimanium dixerunt dæmunem malum, illum uero dæmunem bonum Iouem & Huruſmadem. Autores Hermippus, Eudoxus, & Theopumpus apud Laertium Diogenẽ. Magos uidetur ſecutus Plato libro decimo legum, quum animas ponit in mundo geminas: alteram unde proficiſcãtur bona, alteram unde mala: niſi potius Pythagoræ ſentẽtiæ aſſenſus eſt, qui principiorum unitatem deum eſſe ait mentẽ, uniuſque naturam, & bonũ: Dyada uero infinitam, materialem, circa quam eſt multitudo, genius, & malum. Manichæi quoq; hæretici, ut Auguſtinus lib. De hæreſibus ſcripſit, duo principia ponebant inter ſe diuerſa & aduerſa, eademq; æterna & coæterna: Duasq; naturas atq; ſubſtãtias, boni ſcilicet & mali. qua opinione antiquos alios hæreticos ſunt ſecuti. c Qui Mario, ipſe Caio.] Binos coniungit, alterum bonum, alterum malum. crudelis Marius, clementiſsimus C. Cæſar: optimus princeps Auguſtus, peſsimus Nero. d Suauiſsimis imperatoribus.] T. Veſpaſianus duos habuit filios, alterũ ſibi cognominem, alterum Domitianum. Pater fuit uir multorum ſaliũ, & iucundiſsimus. Filius Titus tam humanus, ut amor & deliciæ generis humani ſit nominatus, Suetonius. Plinius Secundus in præfatione Naturalis hiſtoriæ ad Titum Veſpaſianũ filium: Narrare tibi conſtitui iucundiſsime imperator: ſit enim hæc tui præfatio uetiſsima, dum maximo conſeneſcit in patre. Domitianus patri & fratri diſsimilis, ſæuus & inimicus omnium fuit. e Ipſe apoſtatæ Iuliano.] Quaſi deſertori, & transfugæ Iulianu: qui quum eſſet prius Chriſtiana pietate imbutus, deſciuit ab ea inductus à Libanio ſophiſta, dediditq; ſe totum oraculis, ſortibus, dictiſq; & & factis magorum ac diuinaculorũ, quorum inanibus fraudulẽtisq; reſpõſis & promiſsis præceps iuit. uir cætera egregij animi, regendiq; imperij callentiſsimus.

Zoroaſtres. Manichæi. Veſpaſianus. Iulianus.

Tempora exituſq; bellorum ex dei pendere iudicio. Cap. XXII

SIC etiam tempora ipſa bellorum ſicut in eius arbitrio eſt, iuſtoq; iudicio & miſericordia uel atterere, uel conſolari genus humanum, ut alia citius, alia tardius finiãtur: [a]bellum Piratarũ à Pompeio, [b]bellum Punicũ tertium à Scipione, incredibili celeritate, & tẽporis breuitate cõfecta ſunt. Bellum quoq; fugitiuorũ gladiatorum, [c]quamuis multis Romanis ducibus & duobus conſulibus uictis, Italiaq; horribiliter cõtrita atq; uaſtata, tertio tamen anno poſt multa cõſumpta cõſummatũ eſt. Picẽtes, Marſi, & Peligni gentes non exteræ, ſed Italicę poſt diuturnã & deuotiſsimã ſub Romano iugo ſer-

nitutem

A nitutem, in libertatẽ caput erigere tentauerunt: iam multis nationibus Romano imperio ſubiugatis, deletaq́ꝫ Carthagine. In quo bello Italico Romanis ſæpiſsime uictis,[d] ubi & duo conſules perierunt, et alij nobiliſsimi ſenatores: nõ diuturno tamẽ tempore tractum eſt hoc malũ. Nam quintus ei annus finem dedit, ſed bellum Punicum ſecundum cum maximis detrimentis & calamitate reipublicæ per annos decem & octo Romanas uires extennauit, & penè cõſumpſit:[e] in duobus prælijs fermè ſeptuaginta Romanorum milia ceciderunt. Bellum Punicũ primum per uiginti & tres annos peractum eſt: B [f] bellum Mithridaticũ quadraginta annis. Ac ne quiſquam arbitretur rudimenta Romanorũ fuiſſe fortiora ad bella citius peragenda, ſuperioribus temporibus multũ in omni uirtute laudatis, bellum Samniticum [g] annis tractum eſt fermè quinquaginta, in quo bello ita Romani uicti ſunt, ut ſub iugum etiam mitterentur. Sed quia nõ diligebant gloriam propter iuſtitiam, ſed iuſtitiam propter gloriã diligere uidebãtur, [h] pacẽ factam, fœdusq́ꝫ ruperũt. Hæc ideo commemoro, quoniam multi præteritarum rerum ignari: quidam etiam diſsimulatores ſuæ ſcientiæ, ſi temporibus Chriſtianis aliquod bellum paulo diutius trahi uident: ilico in noſtram religionem proteruiſsime inſiliunt, exclamantes, quod ſi illa non eſſet, & uetere ritu numina colerentur, iam Romana illa uirtute, quę adiuuante Marte & Bellona, tanta celeriter bella confecit, id quoq́ꝫ celerrime finiretur. Recolãt igitur qui legerũt quàm diuturna bella,[i] quàm uarijs euẽtibus, quàm luctuoſis cladibus à ueteribus ſint geſta Romanis, ſicut ſolet orbis terrarum uelut procelloſiſsimum pelagus uaria talium malorũ tempeſtate iactari: & quod nolunt aliquãdo fateantur: nec inſanis aduerſus deum linguis ſe interimant, & decipiant imperitos.

L. VIVES

a Bellum Piratarum.] Intra quadrageſimum diem poſtquam Brũduſio Pompeius ſoluit. Florus & Cicero pro lege Manilia. b Bellum Punicum tertium.] Intra tres annos ſuſceptum & confectum. c Quàm multis Romanis ducibus. Atius prætor & conſules duo Gn. Lentulus & L. Gellius ab Sparthaco ſunt uicti. d Vbi & duo conſules perierunt.] L. Iulius Cæſar, & P. Rutilius. Liuius. e In duobus prælijs.] ad Traſimenũ lacũ, & ad Cannas. f Bellum Mithridaticum quadraginta annis.] Sic Florus: ſed intermiſſum eſt pace cum Sylla facta: repetitũ à L. Lucullo: perfectum à Gn. Pompeio Magno. g Annis fermè quinquaginta.] Eutropius, & Oroſius undequinquaginta annos in hoc bello numerãt, Florus quinquaginta, Appianus octoginta, quod eſt Liuij cõputationi uicinius. qui lib. xxiij. per centum propè annos bellum dicit geſtum inter Romanos & Samnites, uariãte fortuna euentum. Quod ſi bellum Samniticum Fabio Gurgite conſule finitur, non ſunt plũres q̃ anni quinquaginta à M. Valerio Coruino, & à Cornelio Coſſo cos. ſed iunxerũt ſe Samnitium arma etiam cũ Pyrrho, & iam antea cum Dentato conſeruerant manus, poſt Gurgitẽ conſulem, & ante q̃ in Italiam tranſiret Pyrrhus. h Pacem factam fœdusq́.] Satis hoc obliquè ſignificat Liuius lib. nono, quum uerbis Pontij Samnitium ducis eludi fidem, fœdera, ſacraq́ꝫ à Romanis puerilibus interpretamẽtis dicit, quod re uera ita erat. nam in uerbis pueriliter plerunque cauillabantur ad ſuum commodum.
i Quàm uarijs euentibus.] Alij codices euentis. Nõ diſputo an dici poſsit euẽtus, plurali numero, quod rarum eſſe Valla ait, dici tamen poſſe certum eſt, & inueniri ille non negat. Euentus

De bello in quo Rhadagaiſus rex Gotthorum dæmonum cultor, uno die cum ingẽtibus copijs ſuis uictus eſt. Capυt XXIII

QVOD tamẽ noſtra memoria recentiſsimo tẽpore deus mirabiliter & miſericorditer fecit, non cum gratiarum actione cõmemorãt: ſed quantum in ipſis eſt, omnium ſi fieri poteſt hominũ obliuione ſepelire conantur: quod à nobis ſi tacebitur ſimiliter erimus ingrati. Cũ
C [a] Rhadagaiſus rex Gotthorũ agmine ingẽti, & immani iam in urbis uicinia cõſtitutus, Romaniſ ceruicib. immineret: uno die tãta celeritate ſic uictus eſt, ut ne uno quidẽ nõ dicam extincto, ſed nec uulnerato Romanorũ, multo amplius q̃ centũ miliũ proſterneretur eius exercitus, atque ipſe cũ filijs mox captus pœna debita necaretur. Nã ſi ille tam impius, cũ tantis & tam impijs copijs Romam fuiſſet ingreſſus, cui peperciſſet? quibus honorem locis martyrũ detuliſſet? In qua perſona deum timeret? cuius nõ ſanguinem effuſum, cuius pudicitiã uellet intactã? Quas autẽ iſti pro dijs ſuis uoces haberẽt, quãta inſultatione iactarent, quod ideo ille uiciſſet, D ideo tanta potuiſſet, quia quotidianis ſacrificijs placabat, atq́ꝫ inuitabat deos, quod Romanos facere Chriſtiana religio nõ ſinebat. Nam propinquãte iam illo his locis, ubi nutu ſummę maieſtatis oppreſſus eſt, cũ eius fama ubiq́ꝫ crebreſceret, nobis apud Carthaginẽ dicebatur, hoc credere, ſpargere, iactare Paganos, q̃ ille dijs amicis protegẽtibus & opitulãtibus, quibus immolare quotidie ferebatur, uinci omnino non poſſet ab eis qui talia dijs Romanis ſacra nõ facerẽt, nec fieri à quoq́ꝫ permitterẽt. Et nõ agunt

miſeri gratias tantæ miſericordiæ dei; qui cũ ſta A
tuiſſet irruptiõe barbarica grauiore dignos mo
res hominum caſtigare, indignationem ſuam
tanta mãſuetudine temperauit, ut illum primo
faceret mirabiliter uinci, ne ad infirmorum ani/
mos euertẽdos gloria daretur dæmonibus, qui
bus eum ſupplicare conſtabat. Deinde cum ab
his barbaris Roma caperetur, qui contra omnẽ
cõſuetudinem bellorum ante geſtorum ad loca
ſancta confugientes, Chriſtianæ religionis re/
uerentia tuerentur, ipſiſq́ dæmonibus atq́ im
piorum ſacrificiorum ritibus, de quibus ille pręſumpſerat, ſic aduerſarentur pro nomine Chri B
ſtiano, ut longe atrocius bellum cum eis quàm
cum hominibus gerere uiderentur: ita uerus do
minus gubernatorq́ rerum & Romanos cum
miſericordia flagellauit, & tamen incredibiliter
uictis ſupplicatoribus dæmonum, nec ſaluti re/
rum præſentiũ neceſſaria eſſe ſacrificia illa mon
ſtrauit, ut ab his qui non peruicaciter conten/
dunt, ſed prudenter attendunt: nec propter
præſentes neceſſitates religio uera deſeratur, &
magis æternæ uitæ fideliſſima expectatione
teneatur.

L. VIVES

[a] RHadagaiſus rex Gothorum.] Hoc ſub Honorio C
Cæſare de quo in præfatione diximus.

Quæ ſit Chriſtianorum imperatorũ, & quàm uera felicitas. Cap. XXIIII

N E Q V E enim nos Chriſtianos quoſ
dam imperatores ideo felices dici/
mus, quia uel diutius imperarũt, uel
imperantes filios morte placida re/
liquerunt, uel hoſtes reipublicæ do/
muerũt, uel inimicos ciues aduerſus ſe inſurgen
tes, & cauere & opprimere potuerũt. Hęc enim
& alia uitæ huius ærumnoſæ, uel munera, uel ſo
latia, quidam etiam cultores dæmonum accipe D
re meruerunt, qui non pertinẽt ad regnum dei,
quò pertinent iſti. Et hoc ipſius miſericordia fa
ctum eſt, ne ab illo iſta, qui in eum crederẽt, ue/
lut ſumma bona deſiderarent. Sed felices eos
dicimus, ſi iuſte imperant: ſi inter linguas ſubli/
miter honorantiũ, & obſequia nimis humiliter
ſalutantiũ non extolluntur, ſed ſe homines eſſe
meminerunt: ſi ſuam poteſtatem ad dei cultum
maxime dilatandũ, maieſtati eius famulam fa/
ciunt: ſi deum timent, diligunt, colunt: ſi plus a/
mant illud regnum, [a]ubi nõ timẽt habere con/
A ſortes: ſi tardius uindicãt, facile ignoſcunt: ſi eandem uindictã pro neceſſitate regendę tuẽdęq́
reipublicę, nõ pro ſaturandis inimicitiarũ odijs
exerũt: ſi eandem ueniã non ad impunitatẽ ini/
quitatis, ſed ad ſpem correctionis indulgent: ſi
quod aſpere coguntur plerunq́ decernere, mi/
ſericordiæ lenitate & beneficiorũ largitate com
pẽſant: [b]ſi luxuria tanto eis eſt caſtigatior, quan
to poſſet eſſe liberior: ſi malunt cupiditatib. pra/
uis, quàm quibuslibet gentibus imperare. Et ſi
hæc omnia faciunt, non propter ardorem ina/
nis gloriæ, ſed propter charitatem felicitatis æ/
B ternæ: ſi pro ſuis peccatis humilitatis, & miſera/
tionis, & orationis ſacrificium, deo ſuo uero im/
molare non negligunt. Tales Chriſtianos im/
peratores dicimus eſſe felices: interim ſpe, poſt
ea re ipſa futuros, cum id quod expectamus
aduenerit.

L. VIVES

a VBi non timent habere conſortes.] Hic in mũdo reges omnes timent habere conſortem. Omnis enim poteſtas impatiens eſt conſortis, ſicut inquit Lucanus, at in felicitate dei æterna, cũ plures ſunt conſortes, non minus eſt gaudium, imò quodam modo maius. b Si luxuria tanto in eis.] Iuxta bonum Mimum: Quo plus licet, eo libeat minus.

C
De proſperitatibus, quas Cõſtantino imperatori Chriſtiano deus contulit. Caput XXV

N A M bonus deus, ne homines qui e/
um crederent propter æternam ui/
tam colendum, has ſublimitates &
regna terrena exiſtimarẽt poſſe ne/
minem conſequi, niſi dæmonibus
ſupplicaret, quod hi ſpiritus [a]in talibus multũ ua
lerẽt: [b]Conſtãtinũ imperatorẽ non ſupplicantẽ
dęmonibus, ſed ipſum uerum deum colentem,
tantis terrenis impleuit muneribus, quanta op/
D tare nullus auderet. [c] Cui etiam condere ciui/
tatem [d] Romano imperio ſociam, uelut ipſius
Romæ filiam, ſed [e]ſine aliquo dæmonum tem
plo ſimulachroq́ conceſſit. Diu imperauit, [f]uni
uerſum orbem Romanum unus Auguſtus te/
nuit & defendit: in adminiſtrandis & gęren/
dis bellis uictorioſiſſimus fuit: [g]in tyrannis op/
primendis per omnia proſperatus eſt. Gran/
dæuus ægritudine & ſenectute defunctus eſt,
[h]filios imperantes reliquit. Sed rurſus ne Im/
perator quiſquam ideo Chriſtianus eſſet, ut fe/
licitatem Conſtantini mereretur, cum propter
uitam

uitam æternã quiſq; debeat eſſe Chriſtianus, A [i]Iouinianum multo citius quàm Iulianũ abſtulit, [k]Gratianum ferro tyrannico permiſit interimi: longe quidem mitius, [l]quàm Magnũ Pompeium, colẽtem uidelicet Romanos deos. Nam ille uindicari à Catone non potuit, quem ciuilis belli quodammodo hæredẽ reliquerat. Iſte autem, quamuis piæ animæ ſolatia talia nõ requirant, [m]à Theodoſio uindicatus eſt: quem regni participem fecerat, [n]cum paruulum haberet & fratrem: auidior fidæ ſocietatis, quàm nimiæ poteſtatis.

L. VIVES

a IN talibus multũ ualerent.] Nõ eſt poteſtas, inquit B Iob, quæ cum dæmonica ſuper terram conferatur. Sciũt enim ubi lateãt opes: norũt artes, fraudesq́, quibus ad imperiũ poſsit homo euehi, & hoſtes uincere.

Conſtantinus b Cõſtantinum Imperatorẽ.] Hic filius Cõſtantij & Helenæ in Britãnia natus, primus poſt Philippum fuit Romanus princeps Chriſtianus, partibusq́ expugnatis ſolus feliciſsime obijt, naturali morte Nicomediæ, anno imperij altero & triceſimo. c Cui etiam condere ciuitatem.] Imitatio Vergiliana:

O regina nouam cui condere Iuppiter urbem.

Porrò Conſtantinus iam bellis omnibus defunctus, ſolutusq́ grauioribus curis animum ad nouam urbem condendã, & de ſuo uocandam nomine adiecit. Primũ in Sardico agro Aſiæ deſtinarat, poſt ad Sigeum Troadis fundamenta ſunt iacta: tertio translatæ operæ Chalcedonem, erectiq́ ibi muri: quumq́ fabriles funiculos *Byzantium* aues corripuiſſent, tranſtuliſſentq́ Byzantium, quæ eſt urbs Thraciæ, ibi uelut ita iubente deo cõdita eſt urbs, quæ dicta Cõſtantinopolis: quod nomẽ adhuc retinet. Byzantiũ uero etiam dicitur, quod ibi fuerit id oppidũ à Pauſania Spartanorum rege cõditum: quod Seuerus Imperator propemodum euertit, milites autẽ Galieni principis funditus deleuere. d Romano imperio ſociam.] Illuc enim magnam & ſenatus, & totius nobilitatis partem Roma Conſtantinus tranſtulit, principesq́ ferè omnes Conſtantinopoli magis quàm Romæ habitarunt: ita opibus & claritate ciuium certauit cum urbe Rom. e Sine aliquo dæmonũ tẽplo.] Diuæ enim Mariæ uirgini urbẽ Conſtãtinus dicauit. f Vniuerſum or- *Orbis Rom.* bem Romanũ.] Sic dicitur orbis Romanus, id quod ex orbe poſsidebãt Ro. ut orbis Chriſtianus, qđ Chriſtiani habemus: orbis Hiſpanus, quod Hiſpani. Lucanus orbẽ Hiberũ dixit ꝓ Hiſpania, & orbẽ Arctoũ ꝓ Gallia & Germania. Et quũ ex Hiſpania in Italiã, & inde Græciã trãſiturus eſſet Cæſar, inquit: Victrices aquilas aliũ laturus in orbẽ. Marcellinus Romani orbis crebro meminit. Aurelianus, ut autor eſt Trebellius Pollio, ſcribens ad Zenobiam ſic exorſus eſt: Aurelianus imperator Romani orbis. [redacted]

inianus

[redacted]

Gratianus

Theodoſius

De fide & pietate Theodoſii Auguſti. Caput XXVI

VNDE & ille non ſolũ uiuo ſeruauit quam debebat fidem, uerum etiam poſt eius mortẽ pulſum ab eius interfectore Maximo, Valentinianũ eius paruulum fratrem, in ſui partes imperij tanquam Chriſtianus excepit pupillũ: paterno cuſtodiuit affectu, quem deſtitutũ omnibus opibus nullo negocio poſſet auferre, ſi la- C tius regnandi cupiditate magis quàm benefaciendi charitate flagraret. Vnde potius eum ſeruata eius imperatoria dignitate ſuſceptum, ipſa humanitate & gratia conſolatus eſt. [a]Deinde cum Maximũ terribilem faceret ille ſucceſſus, hic in anguſtijs curarum ſuarum nõ eſt lapſus ad curioſitates ſacrilegas atq; illicitas, [b]ſed ad Ioannem in Aegypti eremo conſtitutũ: quem dei ſeruum prophetandi ſpiritu præditum fama crebreſcente didicerat, miſit: atque ab eo nuncium uictoriæ certiſsimum accepit. Mox tyranni Maximi extinctor, [c]Valentinianum puerũ D in imperij ſui partibus unde fugatus fuerat, cũ miſericordiſsima ueneratione reſtituit: eoq́, ſiue per inſidias, ſiue quo alio pacto uel caſu proxime extincto, alium tyrannum Eugenium, qui in illius Imperatoris locum non legitime fuerat ſurrogatus, accepto rurſus prophetico reſponſo, fide certus oppreſsit, contra cuius robuſtiſsimum exercitum magis orando, quàm feriendo pugnauit. Milites nobis qui aderant, retulerunt, extorta ſibi eſſe de manibus quæcunque iaculabantur, cum à Theodoſii partibus in aduerſarios uehemens uentus iret: & nõ ſolum quæcunque in eos iaciebantur concitatiſsime

tiſsime raperet, uerum etiam ipſorum tela in eorum corpora retorqueret.[d] Vnde et poeta Claudianus quãuis à Chriſti nomine alienus, in eius tamen laudibus dixit:

O nimium dilecte deo, cui militat æther,
Et coniurati ueniunt ad claſsica uenti.

Victor autem ſicut crediderat, & prædixerat, Iouis ſimulachra, quæ aduerſus eum fuerant, neſcio quibus ritibus, uelut conſecrata: & in Alpibus conſtituta, depoſuit: eorumꝙ fulmina, quod aurea fuiſſent iocantibus, quod illa lętitia permittebat,[e] curſoribus, & ſe ab eis fulminari uelle dicentibus, hilariter benigneꝙ donauit. B Inimicorum ſuorũ filios: quos nõ ipſius iuſſus, ſed belli abſtulerat impetus: etiã nõdum Chriſtianos ad eccleſiam confugientes, Chriſtianos hac occaſione fieri uoluit, & Chriſtiana charitate dilexit: nec priuauit rebus, ſed auxit honoribus. In neminem poſt uictoriam priuatas inimicitias ualere permiſit. Bella ciuilia non ſicut Cinna, & Marius, & Sylla, et alij tales,[f] qui nec finita finire uoluerunt, ſed magis doluit exorta quàm cuiquam nocere uoluit terminata. Inter hæc omnia ex ipſo initio imperij ſui non quieuit iuſtiſsimis & miſericordiſsimis legibus aduerſus impios laborãti eccleſię ſubuenire:[g] quã C Valens hæreticus fauens Arrianis uehementer afflixerat, cuius eccleſiæ ſe membrũ eſſe, magis ꝗ in terris regnare gaudebat. Simulachra gentiliũ ubiꝙ euertẽda pręcepit, ſatis intelligẽs nec terrena munera in dæmoniorũ, ſed in dei ueri eſſe poſita poteſtate.[h] Quid aũt fuit eius religioſa humilitate mirabilius, quãdo in Theſſalonicenſiũ grauiſsimũ ſcelus, cui iam Epiſcopis intercedentib. promiſerat indulgentiã, tumultu quorundã, qui ei cohęrebãt, uindicare cõpulſus eſt, & eccleſiaſtica coercitus diſciplina, ſic egit pœnitentiã, ut imperatoriã celſitudinem pro illo populus orans, magis fleret uidendo proſtratam, D ꝗ peccando timeret iratam? Hæc ille ſecum, & ſi qua ſimilia, quæ commemorare longum eſt, bona opera tulit: ex iſto tẽporali uapore cuiuslibet culminis & ſublimitatis humanæ, quorum operum merces eſt æterna felicitas: cuius dator eſt deus, ſolis ueraciter pijs. Cætera uero uitæ huius uel faſtigia uel ſubſidia: ſicut ipſum mundum, lucẽ, auras, terras, aquas, fructus, ipſiusꝙ hominis, animam, corpus, ſenſus, mentem, uitam, bonis maliſꝙ largitur. In quibus eſt etiam quælibet imperij magnitudo, quam pro tem-A porum gubernatione diſpenſat.

L. VIVES

a DEinde quum Maximo.] Adminiſtrabatur bellum ab Andragatio comite Maximi, homine in bellis exercitato, & calliđiſsimo duce: cuius artibus in magnas difficultates Theodoſius adducebat. b Sed ad Ioannem in Aegypti eremo.] Ioannes Anachoreta ſpiritu uaticinij afflatus, quum alijs permulta pleraꝙ prædixit: tum uero Theodoſio uictoriam dei uerbis eſt pollicitus. Proſper Aquitanus. ad hũc in dubijs rebus cõſilij gratia confugiſſe Theodoſium narrat Diaconus. *Io. Anachorete* c Valentinianum puerũ.] Gratiani fratrem Occidentis imperio præfecit, quem Arbogaſtes comes Viennæ dolo peremit, Eugeniũꝙ creauit tyrannum, & ingẽtibus barbarorum coactis copijs Alpium tranſitum obſederunt, ut ab eo Theodoſium arcerent. B Princeps piẽtiſsimus totam noctem, quæ pugnæ diem præceſsit, ſine cibo potuꝙ precibus ac meditationi ſacræ intentus poſtridie prælium commiſit, quum exercitu eſſet hoſtibus longe impar, ubi diuina ope palàm adiutus hoſtium exercitũ proſtrauit. Eugenius captus & cæſus eſt, Arbogaſtes ſibi manum intulit. d Vnde poeta Claudianus.] Hunc Aegyptium fuiſſe uulgaris eſt opinio, & ſic tradit Poſsidonius, qui fuit eius familiaris: nõ Rhodius ille philoſophus, ſed præſul quidã Afer. ad carmẽ natus fuit, quod elegãtiſsime ſcripſit, poetico uir ingenio, & ad ſuperſtitionẽ propenſior: tametſi de Chriſto extat carmẽ eius nomine inſcriptum, quod credo ab eo in Honorij gratiam compoſitum, ut fuit aſſentator maximus. *Claudianus* Hi uerſus quos Auguſtinus citat, ſunt in Panegyrico de tertio Honorij cõſulatu, quos in Honorij potius, ꝗ Theodoſii laudẽ ſcripſit, & ſi de hac ipſa Alpina uictoria loquẽs quam fatis & felicitati Honorij citius, quàm Theodoſii pietati per aſſentationem C plus quàm ſcurrilem adſcribit. Sic enim ait:

Victoria uelox
Auſpicijs effecta tuis: pugnaſtis uterꝙ,
Tu fatis, genitorꝙ manu: te propter & Alpes
Inuadi faciles: cauto nec profuit hoſti
Munitis hæſiſſe locis: ſpes irrita ualli
Concidit, & ſcopulis patuerunt clauſtra reuulſis.
Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduerſas acies, reuolutaꝙ tela
Vertit in autores, & turbine repulit haſtas.
O nimium dilecte deo, cui fundit ab antris
Aeolus armatas hyemes, cui militat æther:
Et coniurati ueniunt ad claſsica uenti.

Sic in codicibus Claudiani legitur: apud Auguſtinum aliter. Fortaſſe ad eum tunc ferebantur modũ, quo Auguſtinus ſcripſit, qui fuit illorũ temporũ æqualis. Tametſi in uetere libro Colonienſi ſic habetur:

O nimium dilecte deo, cui militat æther:
D Et coniurati ueniunt ad claſsica uenti.

Eodem modo apud Oroſium, & Diaconum. e Curſoribus.] Nomen eſt officij in aula principali à currẽdo dictum, quòd celeriter aliquo mitterentur. *Curſores* Non uidentur iſti abſimiles noſtris pueris à pedibus, quos etiam ſic uocarunt priſci, ut Cicero: & recentiores, ut Martialis. Suetonius curſorum meminit in Nerone: Nunquã, inquit, carrucis minus mille feciſſe iter traditur, ſoleis mularum argenteis, canuſinatis mulionibus, armillata & phalerata cum hamaxochorum turba atque curſorum. Et in Tito: Confeſtim ad alterius matrem, quæ procul aberat, curſores ſuos miſit, qui anxie filium ſaluum nunciarent. Romani principes cũ ſe totos in Græciam tranſtuliſſent, Græcis nominibus miniſteria omnia nuncuparunt. Itaque inter hæc legimus *Δρομεῖς*, id eſt, curſores. Veteres quoque curſores habuerunt, ut Alexander Macedo Philonidem, qui mille & du-

centa

centa ſtadia uno die confecit, ut ſcribit Plinius. f Qui nec finies finire uoluerunt.] Hoc eſt, qui etiã finitis bellis nondum finem imponere uoluerunt: & cũ nulli iam ſupereſſent hoſtes, ipſi ſibi, quos iugularent, hoſtes faciebant. g Quam Valens hæreticus.] Valens princeps ſectæ fuit Arrianæ, Epiſcopos & monachos uere Chriſtianos miſeris modis obtrudit & conculcauit: multos eorum cecidit. Gotthis petentibus Chriſtianam religionem, Epiſcopos miſit Arrianos. h Quid autem fuit eius religioſa humilitate.] Theſſalonicæ quæ ciuitas eſt in Macedonia cum tumultu theatrali quidam & ductores ordinum & in exercitu magiſtratus eſſent à ciuibus pulſati, grauiter hoc ferens Theodoſius, atrociter in eam ciuitatẽ iuſsit animaduerti: precibus tamen Epiſcoporum Theſſalonicenſibus noxam condonauerat. Sed cum potentium in interiore aula amici iniuria eſſent affecti, illi Theodoſii animũ multa ſuadendo, tundendoq; ad uindictam impulerunt, exercitus à principe in urbem immiſſus, multa ciuium millia obtruncauit. Ob quod facinus Ambroſius Mediolanenſis pontifex, imperatorem ferijs dominicæ reſurrectiõis ſacris interdixit: quoad indictam publicam pœnam exolueret. Imperator põtifici dicto audiẽs fuit, modeſteq; proſtratus atq; abiectus more ac inſtituto ueterum pœnitere commiſsi profeſſus, ueniamq; à deo & cœlitibus primum, deinde ab Epiſcopo, poſtremo à tota Eccleſia petijt, ad hunc modum expiatus redditus eſt Eccleſiæ ſacriſq;.

Valens

Theſſalonicenſium clades

Theodoſii humilitas

B

Contra inuidos inuectio Auguſtini, qui ſcripſerunt contra æditos iam libros. Cap. XXVII

PROINDE iam etiã illis reſpondendum eſſe uideo, qui manifeſtiſsimis documẽtis, quibus oſtẽditur, quod ad iſta tẽporalia quæ ſola ſtulti habere concupiſcunt, nihil deorum falſorum numeroſitas proſit, confutati atq; conuicti conantur aſſerere: non propter uitæ præſentis utilitatem, ſed propter eam quæ poſt mortẽ futura eſt eſſe colẽdos deos. Nam iſtis qui propter amicitias mundi huius uolunt uana colere, & non ſe permitti puerilibus ſenſibus conqueruntur, his quinque libris ſatis arbitror eſſe reſponſum. Quorum tres priores cum ędidiſſem, & in multorum manibus eſſe cœpiſſent, audiui quoſdam, neſcio quam, aduerſus eos reſponſionem ſcribendo præparare. Deinde ad me perlatum eſt, quod iam ſcripſerint, [a] ſed tempus quærant, quo ſine periculo poſsint ędere. Quos admoneo, non optent, quod eis non expedit. [b] Facile eſt enim cuiquam uideri reſpondiſſe, qui tacere noluerit. Aut quid eſt loquacius uanitate?

D

A Quæ non ideo poteſt quod ueritas, quia ſi uoluerit etiã plus poteſt clamare q; ueritas. Sed cõſiderent omnia diligenter: & ſi forte ſine ſtudio partiũ iudicantes talia eſſe perſpexerint, quę potius exagitari, q; conuelli poſsint garrulitate impudẽtiſsima, & quaſi ſatyrica uel mimica leuitate, cohibeãt ſuas nugas: et potius à prudentibus emẽdari, q; laudari ab imprudentibus eligant. Nam ſi nõ ad libertatẽ uera dicendi, ſed ad licẽtiã maledicendi tẽpus expectãt: abſit ut eis eueniat, quod ait Tullius de quodam, qui peccandi licẽtia felix appellabatur: [c] O miſerum cui peccare licebat. Vnde quiſquis eſt, qui maladicendi licentia felicem ſe putat, multo erit felicior, ſi hoc illi omnino non liceat, cum poſsit depoſita inanitate iactantiæ etiam iſto tempore tanquã ſtudio conſulendi quicquid uoluerit, contradicere: & quantum poſsit ab eis, quos conſulit amica diſputatione, hoc eſt honeſte, grauiter, libere, quod oportet audire.

L. VIVES

a SEd tempus quærãt, quo ſine periculo.] Multi aduerſus alios ſcribunt, qui occaſionem aliquã expectant ædendi, cum ſua utilitate, & inimici damno, qui cum ut lædant, ſolum ſcribant: magnopere ad bona doctaq; iudicia tanquam publici omnium hoſtes execrabiles ſunt. Cui enim non ſit perfacile lædere: aut C quis eſt animus ille, qui ſibi eruditionem facultatesq; uel mentis uel corporis tributas putat in perniciẽ aliorum? Quod ſi prodeſſe alijs ſtudent, tunc demum proferant ſcripta ſua, cum & alios plurimum iuuare, & aduerſarios minimum lædere ſeſe arbitrentur poſſe. Ae dant dum uiuit, dum uiget, ac ualet, dum reſpondere, ac ſe tutari poteſt. Plinius in præfatione Hiſtoriæ mundi ſcribit Aſinium Pollionem paraſſe in Plancum orationes, quas poſt mortem eius eſſet æditurus, ne reſponderc poſſet. Plancũ ubi hoc reſciſſet, cum mortuis nõ niſi laruas luctari dixiſſe: quo dicto ita eſſe oratiões illas repercuſſas, ut apud eruditos nihil impudentius haberetur. b Facile eſt enim cuiquam uideri reſpondiſſe.] Imperitum uulgus, quod non ſpectatorem modo, ſed iudicem quoq; cauſarum magnorum uirorum ultro ſe facit, etiam ſpretum ac reiectum incognita cauſa illum uictum pronunciat, qui tacet: illum reſpondiſſe, qui nõ tacuerit. Litem eſſe ambiguam & amplius pronunciat, D ſi uterq; ex æquo multa dixerit: uter melior ſit, nec attendit, ac ne ſi uelit quidem, poteſt, cũ non intelligat: cũq;, ut hic dicit Auguſtinus, loquacior ſit uanitas ueritate, imperiti ſæpe, ac utinam non ſemper, pro uana loquacitate ferunt ſententiã. c O miſerum cui peccare.] Cicer. v. Tuſc. de Cinna loquens: Beatus ne igitur, qui hos interfecit? Mihi contra nõ ſolum eo uidetur miſer, quòd ea fecit, ſed etiam quòd ita ſe geſsit ut ea facere ei liceret. Et ſi peccare nemini licet, ſed ſermonis errore labimur. Id enim licere dicimus, quod cuiq; cõceditur.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM SEXTVM.

1 De his qui dicunt, deos à ſe, non propter præſentem uitam coli, ſed propter æternam.
2 Quid Varronem de dijs gentium ſenſiſſe credendum ſit: quorum talia, & genera & ſacra detexit, ut reuerentius cum eis ageret, ſi de illis omnino reticeret.
3 Quæ ſit partitio Varronis, librorum ſuorum, quos De antiquitatibus rerum humanarū diuinarumq; compoſuit.
4 Quod ex diſputatione Varronis, apud cultores deorum, antiquiores res humanæ quàm diuinæ reperiantur.
5 De tribus generibus theologiæ ſecundum Varronem: ſcilicet uno fabuloſo: altero naturali: tertio ciuili.
6 De theologia mythica, id eſt fabuloſa, & de ciuili, contra Varronem.
7 De fabuloſæ & ciuilis theologiæ ſimilitudine, atq; concordia.
8 De interpretationibus naturalium rationum, quas doctiores Pagani pro dijs ſuis conantur oſtendere.
9 De officijs ſingulorum deorum.
10 De libertate Senecæ, qui uehementius ciuilem theologiam reprehēdit, q̃ Varro fabuloſam.
11 Quid de Iudæis Seneca ſenſerit.
12 Quod gētilium deorum uanitate detecta, nequeat dubitari, æternam eos uitam nemini poſſe præſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalem.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER SEXTVS.

De his qui dicunt deos, à ſe, non propter præſentē uitam coli, ſed propter æternam. Caput I

Q VINQVE ſuperioribus libris, ſatis mihi aduerſus eos uideor diſputaſſe, qui multos deos et falſos quos eſſe inutilia ſimulachra, uel immundos ſpiritus, & perniciosa dæmonia, uel certe creaturas, nō creatorem ueritas Chriſtiana conuincit, propter uitæ huius mortalis rerumq; terrenarum utilitatē, eo ritu ac ſeruitute quæ Græce latria dicitur, & uni uero deo debetur, uenerandos & colendos putant. Et nimiæ quidem ſtultitiæ uel pertinaciæ, nec iſtos quinq;, nec ullos alios, quanticunque numeri libros ſatis eſſe poſſe, quis neſciat? Quando ea putatur gloria uanitatis, nullis cedere uiribus ueritatis, in perni- D

ciem utiq; eius, cui uitiū tam immane dominatur. Nam & contra omnem curantis induſtriā, non malo medici, ſed ægroti inſanabilis morbus inuictus eſt. Hi uero, qui ea, quæ legūt, uel ſine ulla, uel nō cum magna ac nimia ueteris erroris obſtinatione intellecta & conſiderata perpendunt, facilius nos iſto numero terminatorū quinq; uoluminum, plus quàm quæſtionis ipſius neceſsitas poſtulabat ſatis feciſſe, quàm minus diſſeruiſſe iudicabunt. Totamq; inuidiam quam Chriſtianæ religioni de huius uitæ cladibus, terrenarumq; contritione ac mutatione rerum, imperiti facere conantur, non ſolum diſſimulantibus, ſed contra ſuam conſcientiam fauētibus etiā doctis, quos impietas neſana poſſedit, omnino eſſe inanem rectæ cogitationis atq; rationis, plenamq; leuiſsimæ temeritatis, & perniciosiſsimę animoſitatis, dubitare nō poterunt. Nunc ergo quoniā deinceps, ut promiſſus

ſuſordo expetit,etiam hi refellendi & docendi A
ſunt:qui non propter iſtam uitã,ſed propter il/
lam quæ poſt mortẽ futura eſt, deos gentium
quos Chriſtiana religio deſtruit, colendos eſſe
cõtendunt:placet à ueridico oraculo ſancti pſal
mi ſumere exordiũ diſputatiõis meæ: [a] Beatus,
cuius eſt dominus deus ſpes ipſius,& nõ reſpe/
xit in uanitates,& inſanias mendaces. Veruntа
men in omnibus uanitatibus inſanijſq; mẽda/
cibus,longe tolerabilius philoſophi audiendi
ſunt:quibus diſplicuerunt iſtæ opiniones erro/
reſq; populorũ:qui populi cõſtituerunt ſimula
chra numinibus,multaq; de eis,quos deos im/
mortales uocant,falſa atq; indigna ſiue finxe/ B
runt,ſiue ficta crediderunt: & credita eorũ cul/
tui,ſacrorũq; ritibus miſcuerunt. Cum his ergo
hominibus, [b] qui etſi non libere prædicãdo,ſal/
tem utcũq; in diſputationibus muſſitando, ta/
lia ſe improbare teſtati ſunt,nõ uſq; adeo incõ/
uenienter quæſtio iſta tractatur: Vtrũ non unũ
deum,qui fecit omnẽ ſpiritalem corporalemq;
creaturam,propter uitam, quæ poſt mortẽ fu/
tura eſt,coli oporteat:ſed multos deos, [c] quos ab
illo uno factos,& ſublimiter collocatos, quidã
eorundem philoſophorũ cęteris excellentiores
nobilioreſq; ſenſerunt. Cæterum quis ferat di C
ci atq; contendi,deos illos,quorum in quarto li
bro quoſdã commemoraui,quibus rerum exi/
guarũ ſingulis ſingula diſtribuuntur officia, ui/
tam ęternam cuiquã præſtare? An uero illi pe/
ritiſſimi & acutiſſimi uiri,qui ſe pro magno be/
neficio cõſcripta docuiſſe gloriãtur: ut ſciretur,
quare cuiq; deorum ſupplicãdum eſſet, quid à
quoquam eſſet petẽdum,ne abſurditate turpiſ/
ſima qualis iocnlariter in Mimo fieri ſolet, pete
retur à Libero aqua, à Nymphis uinum: auto/
res erũt cuipiam hominum dijs immortalibus
ſupplicãti: ut cũ à Nymphis petierit uinũ, eiq; D
reſponderint:nos aquam habemus, hoc à Li/
bero pete:poſſit recte dicere:ſi uinum nõ habe
tis,ſaltem date mihi uitam æternam? Quid hac
abſurditate monſtruoſius? Nõnne illæ cachin/
nantes, [d] ſolent enim eſſe ad riſum faciles, ſi non
affectent fallere ut dęmones, ſupplici reſponde
bunt:O homo putás ne in poteſtate nos habe
re uitam,quas audis non habere uel uitem? Im
pudentiſſimæ igitur ſtultitiæ eſt,uitam æternã
à talibus dijs petere uel ſperare,qui uitæ huius
ærumnoſiſſimæ atq; breuiſſimæ,& ſi qua ad e/
am pertinent adminiculandam atq; fulciendã,

A ita ſingulas particulas tueri aſſeruntur, ut ſi id
quod ſub alterius tutela ac poteſtate eſt petatur
ab altero,tam ſit inconueniens & abſurdum,ut
mimicæ ſcurrilitati uideatur eſſe ſimillimum.
Quod cum fit à ſcientibus Mimis, digne riden
tur in theatro:cum uero à neſciẽtibus ſtultis, di/
gnius irridentur in mundo. Cui ergo deo uel
deæ,& propter quid ſupplicaretur,quãtum ad
illos deos attinet,quos inſtituerũt ciuitates: à do
ctis ſolerter inuentum, memoriæq; mãdatum
eſt:quid à Libero, uerbi gratia, quid à Nym/
phis,quid à Vulcano,ac ſic à cæteris, quos par/
tim commemoraui in quarto libro,partim præ
B tereũdos putaui. Porrò ſi à Cerere uinum, à Li
bero panem, à Vulcano aquam, à Nymphis i/
gnem petere erroris eſt:quanto maioris delira/
menti eſſe intelligi debet,ſi cuiq; iſtorũ pro ui/
ta ſupplicetur æterna. Quamobrẽ ſi cum de re/
gno terreno quæreremus,quos nam illud deos
uel deas hominibus credendum eſſet poſſe con
ferre:diſcuſſis omnibus longe alienum à uerita
te monſtratum eſt,à quoquã iſtorum multorũ
numinum atq; falſorum ſaltem regna terrena
exiſtimare conſtitui:nõnne inſaniſſimæ impie
tatis eſt,ſi æterna uita,quæ terrenis omnibus re
C gnis ſine ulla dubitatione uel cõparatione præ/
ferẽda eſt,ab iſtorum quoquam dari cuiquam
poſſe credatur? Neq; enim propterea dij tales
uel terrenum regnum dare non poſſe uiſi ſunt:
quia illi magni & excelſi ſunt,hoc quiddã par/
uum & abiectum,quod non dignarẽtur in tan
ta ſublimitate curare. Sed quantalibet conſide/
ratione fragilitatis humanæ caducos apices ter/
reni regni merito quiſq; contemnat: illi dij tales
apparuerunt ut indigniſſimi uiderẽtur, quibus
danda atq; ſeruanda deberent uel iſta commit
ti. Ac per hoc,ſi ut ſuperiora proximis duobus
D libris pertractata docuerunt,nullus deus ex illa
turba,uel quaſi plebeiorum, uel quaſi procerũ
deorũ,idoneus eſt regna mortalia mortalibus
dare,quanto minus poteſt immortales ex mor
talibus facere. His accedit, quia ſi iam cum illis
agimus qui non propter iſtam,ſed propter ui/
tam,quæ poſt mortem futura eſt,exiſtimãt co/
lendos deos:iam nec propter illa ſaltẽ quæ deo
rum talium poteſtati tanquã diſpartita & pro/
pria,non ratione ueritatis,ſed uanitatis opinio/
ne tribuũtur, omnino colendi ſunt:ſicut credũt
hi,qui cultũ eorum uitæ huius mortalis utilita/
tibus neceſſarium eſſe contendunt: cõtra quos

iam quinq; præcedentibus uoluminibus ſatis, quantum potui, diſputaui. Quæ cum ita ſint, ſi eorum qui colunt deam Iuuentatem, ætas ipſa floreret inſignius: cõtemptores autem eius, uel intra annos occũberent iuuentutis, uel in ea tanquam ſenili corpore frigeſcerẽt: ſi malas cultorũ ſuorũ ſpecioſius & feſtiuius fortuna barbata ueſtiret: à quibus aũt ſperneretur, glabros aut male barbatos uideremus: etiam ſic rectiſsime diceremus, hucuſq; iſtas deas ſingulas poſſe ſuis officijs quodam modo limitari: ac per hoc, nec à Iuuentate oportere peti uitam æternã, quę non daret barbam: nec à Fortuna barbata boni aliquid poſt hanc uitam eſſe ſperandum, cuius in B hac uita poteſtas nulla eſſet, ut eandem ſaltem ætatẽ, quæ barba induitur, ipſa præſtaret. Nũc uero cum earũ cultus, nec propter iſta ipſa, quæ putant eis ſubdita, ſit neceſſarius: quia & multi colentes Iuuentatem deam, minime in illa ætate uiguerunt: & multi nõ eam colentes, gaudẽt robore iuuẽtutis, itemq; multi Fortunę barbatę ſupplices, ad nullam, uel deformem barbam peruenire potuerũt: & ſi qui eam pro barba impetranda uenerantur, à barbatis eius contemptoribus irridentur. Itá ne deſipit cor humanũ, ut quorum deorum cultũ propter iſta ipſa tem- C poralia, & cito prætereũtia munera, quibus ſingulis ſinguli præeſſe perhibentur, inanem ludibrioſumq; eſſe cognoſcit, propter uitam æternam credat eſſe fructuoſũ? Hanc dare illos poſſe, nec hi dicere auſi ſunt, qui eis, ut ab inſipientibus populis colerentur, iſta opera temporalia, quoniam nimis multos putauerunt, ne quiſquam eorum ſederet otioſus, minutatim diuiſa tribuerunt.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN SEXtum librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

a B Eatus cuius eſt dominus deus.] Septuaginta uerterunt: Beatus cuius eſt nomẽ domini ſpes eius, τὸ ὄνομα κυρίου ἐλπὶς αὐτοῦ. In Hebraica ueritate ſic habetur, ut citat Auguſtinus, Nec multum refert, utrolibet legatur modo. b Qui & ſi non libere prædicando.] Timebant enim publica iudicia, ut Athenis Areopagum: quẽadmodũ Cicero dicit de Epicuro. c Quos ab illo uno factos.] Sic ſenſit Plato in Timæo. d Solent enim eſſe ad riſum faciles.] Alluſit ad Vergilij dictum, in Palæmone:

Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello.

Tametſi non dixit faciles Vergilius, quòd riderent fa- A cile, ſed quòd eſſent facile exorabiles, & placabiles: ſicut in quarto Georgicorum:

Faciles uenerare Napæas.

Et faciles etiam homines dicuntur eadem mente.

Quid Varronem de dijs gentiũ ſenſiſſe credendum ſit, quorũ talia & genera detexit & ſacra, ut reuerentius cũ eis ageret, ſi de illis omnino reticeret.

Caput II

Quis Marco Varrone curioſius iſta quæſiuit? Quis inuenit doctius? Quis conſiderauit attentius? Quis diſtinxit acutius? Quis diligentius, B pleniusq; conſcripſit? Qui tametſi minus eſt ſuauis eloquio, doctrina tamen atq; ſentẽtijs ita refertus eſt, ut in omni eruditione, quam nos ſecularem, illi autẽ liberalem uocant, ſtudioſum rerum tantum iſte doceat, quantum ſtudioſum uerborũ Cicero delectat. [a]Denique & ipſe Tullius huic tale teſtimonium perhibet: ut in libris Academicis dicat eam quę ibi uerſatur diſputationem, ſe habuiſſe cum Marco Varrone: homine, inquit, omniũ facile acutiſsimo. [b]& ſine ulla dubitatione doctiſsimo. [c]Nõ ait eloquentiſsimo, uel facũdiſsimo: quoniã re uera C in hac facultate multum impar eſt, ſed omniũ, inquit, facile acutiſsimo. Et in eis libris, id eſt, Academicis, ubi cuncta dubitanda eſſe cõtendit, addidit: ſine ulla dubitatione doctiſsimo. Profecto, de hac re ſic erat certus, ut auferret dubitationem, quam ſolet in omnibus adhibere, tanquam de hoc uno etiam pro Academicorũ dubitatione diſputaturus, ſe Academicum fuiſſet oblitus. In primo autem libro cum eiuſdẽ Varronis literaria opera prędicaret: [d]Nos, inquit, in noſtra urbe peregrinãtes errantesq; tanquam hoſpites, tui libri quaſi domum reduxerunt, ut D poſſemus aliquando qui & ubi eſſemus agnoſcere. Tu ætatem patriæ, tu deſcriptiões temporum, tu ſacrorum iura, tu ſacerdotum, tu domeſticam, tu publicam diſciplinam, tu ſedium, regionum, locorum: tu omnium diuinarũ humanarumq; rerum nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti. Iſte igitur uir tã inſignis excellentisq; peritiæ, [e]& quod de illo etiam Terentianus elegantiſsimo uerſiculo breuiter ait: Vir doctiſsimus undecunq; Varro: qui tam multa legit, ut aliquid ei ſcribere uacaſſe miremur: [f]tam multa ſcripſit, quàm multa uix quenquam legere potuiſſe credamus. Iſte, inquã, uir tantus ingenio,

tantusq;

tantusq; doctrina, si rerum uelut diuinarũ, de quib. scribit oppugnator esset atq; destructor: easq; nõ ad religionem, sed ad superstitionem diceret pertinere: nescio utrũ tam multa in eis ridenda, contemnenda, detestandaq; conscriberet. Cum uero deos eosdem ita coluerit, colendosq; censuerit, ut in eo ipso opere literarũ suarum dicat se timere ne pereant: nõ incursu hostili, sed ciuium negligẽtia: de qua illos uelut ruina liberari à se dicit, & in memoria bonorũ per huiusmodi libros recondi atq; seruari utiliore cura, quàm Metellus de incendio sacra Vestalia, & Aeneas de Troiano excidio Penates liberasse prædicatur: & tamen ea legenda seculis prodit, quæ à superioribus & insipientibus merito abijcienda, & ueritati religionis inimicissima iudicentur: quid existimare debemus, nisi hominem acerrimum ac peritissimum, non tamẽ sancto spiritu liberum, oppressum fuisse suæ ciuitatis consuetudine ac legibus: & tamen ea quibus mouebatur sub specie commendandæ religionis tacere noluisse?

L. VIVES

a Denique & ipse Tullius.] Consilium de his, quos esset in dialogos Academicos inclusurus Cicero, qui uult copiose cognoscere, habet libro Epistolarum ad Atticum xiij. epistola prima, quæ est iustũ potius uolumen, quàm epistola. Cicer. lib. De diuinat. secundo scribit, se quatuor uolumina De quæst. Acad. ædidisse. Et quanquam ad Atticũ suum scribẽs quatuor illa uolumina ad duo contraxisse scribat, constat tamen multa deesse: & ex duobus libris quos modo habemus posterior tanquam quartus subinde à Nonio Marcello citatur. locus qui ab Augustino adducitur nõ extat, in his libris quos legimus. b Et sine ulla dubitatione doctiss.] Varronem etiam uiuentẽ, cum multum ualet inuidia, doctiss. omnium togatorum appellarũt: uiuentiq;, quod memini antea, statua posita est in bibliotheca, quæ prima est in publicata ab Asinio Polliõe Romæ. c Non ait eloquentiss.] Cultũ uerborũ uel non curasse, uel assequi nequijsse, certe non præstitisse Varronem ex residuis eius libris liquet. d Nos, inquit, in nostra urbe.] Verba sunt Ciceronis ex primo libro, qui adhuc extat. Simile testimonium est de eo ij. Antonana. e Et de illo etiam Terentianus.] Hic fuit Carthaginensis, uixitq; temporibus Diocletiani: scripsit opus carmine, quod adhuc extat, De literis, syllabis, & metris: cuius autoritate Seruius & Priscianus sæpe utũtur. Hic uersiculus, quem Augustinus citat, est in capite De phaleucijs uersibus. f Qui tam multa scripsit.] Gellius lib. iij. ex ipsius Varronis primo Hebdomadũ libro refert, Varronẽ anno octogesimo quarto scripsisse quadringẽtos nonaginta libros, è qbus aliquot cũ proscriptus esset, direptis bibliothecis suis nõ cõparuisse.

Varro

Terentianus

Quæ sit partitio Varronis librorum suorum, quos De antiquitatibus rerũ humanarũ diuinarũq; cõposuit. III

A QVADRAGINTA & unum libros scripsit antiquitatum. hos in res humanas diuinasq; diuisit. Rebus humanis uigintiquinq;, diuinis sedecim tribuit: istam secutus in ea partitione rationem, ut rerum humanarũ libros senos, [a] quatuor daret partibus. Intẽdit enim. qui agant, ubi agant, quando agant, quid agant. In sex itaq; primis de hominibus scripsit, in secundis sex de locis, sex tertios de temporibus, sex quartos eosdemq; postremos de rebus absoluit. Quater autem seni, uiginti & quatuor fiunt.
B Sed unum singularem, qui cõmuniter prius de omnibus loqueretur, in capite posuit. In diuinis [b] identidem rebus, eadem ab illo diuisionis forma seruata est, quantum attinet ad ea quæ dijs exhibenda sunt. Exhibentur enim ab hominibus in locis & temporibus sacra. Hęc quatuor, quæ dixi, libris complexus est ternis: nam tres priores de hominibus scripsit, sequentes de locis, tertios de temporibus, quartos de sacris, etiã hic qui exhibeant, ubi exhibeant, quando exhibeant, quid exhibeant, subtilissima distinctione commendans. Sed quia oportebat dicere, & maxime id expectabatur, quibus exhibeãt, de
C ipsisquoq; dijs tres cõscripsit extremos, ut quinquies terni quindecim fierent. Sunt autem omnes, ut diximus, sedecim, quia & istorum exordio unum singularem, qui prius de omnibus loqueretur, apposuit: quo absoluto, consequenter ex illa quinq; partita distributione, tres præcedentes, qui ad homines pertinẽt, ita subdiuisit, ut primus sit de pontificibus: secundus [c] de auguribus: tertius [d] de quindecimuiris sacrorum. Secundos tres ad loca pertinentes: ita, ut in uno eorũ de sacellis, altero de sacris ædibus: diceret: tertio de locis religiosis. Tres porrò qui istos sequuntur, ad tẽpora pertinent, id est, ad dies fe-
D stos: ita ut unum faceret de ferijs, alterũ de ludis circẽsibus: de scenicis tertium. Quartorũ trium, ad sacra pertinentium, uni dedit cõsecrationes: alteri sacra priuata: ultimo publica. Hanc uelut pompam obsequiorum in tribus, qui restãt, dij ipsi sequũtur extremi: quibus iste uniuersus cultus impensus est. In primo dij certi: in secundo incerti: in tertio cuncti: nouissimo dij præcipui, atque selecti. In hac tota serie pulcherrimæ ac subtilissimæ distributionis & distinctionis uitam æternam frustra quæri, & sperari, impudentissime uel optari, ex his quæ iam diximus, &

A ſe libros Rerum diuinarũ non de ueritate, quæ pertinet ad naturam, ſed de falſitate quæ pertinet ad errorẽ, ſcripſiſſe cõfeſſus eſt. Quod apertius alibi poſuit, ſicut in quarto libro cõmemoraui, ex naturæ formula ſe ſcripturum fuiſſe, ſi nouam ipſe conderet ciuitatem: quia uero iam ueterem inuenerat, non ſe potuiſſe niſi eius conſuetudinem ſequi.

L. VIVES

a Aut uero etiam aliqua.] Nulla eſt natura deorũ, tametſi nõ omnis ea ſit ſed exigua aliqua pars, quæ non toti humano generi præſtet. b Vbi enim dicit non omnis.] Mirũ eſt hoc loco nihil attuliſſe cõmentatores noſtros de æquipollentijs dialecticorũ: nullas maximas, nullas dignitates ex Petro Hiſpano ſodale ſuo: nihil mobilitatũ, nihil immobilitatũ. Aug. hic ex præceptis dialecticorum eſt locutus, quibus nõ omnis homo diſputat & aliquis homo non diſputat in contrariũ recurrunt, non omne uero nihil affirmat: ſed ſiue aliquid ſit, modo aliquid non ſit, ſiue nihil, non omne uerum efficitur. Nam ſi nullus homo eſt, & non omnem eſſe neceſſe eſt, quippe aliquis non eſt, cum falſum ſit omnem eſſe: ex rationibus contrariarum contradicentiumq́ iſta naſcuntur. Si enim uerum eſt nullum hominem eſſe, & falſum eſt aliquẽ non eſſe, uerũ profecto erit omnem eſſe, quod eſt alicuius non repugnãs: ita nullus & omnis ſimul in ueritate congruerent, quod fieri nequit. Hæc inquirendi de uero & falſo præcepta Ariſtoteles, & eum ſecuti Græci dialectici docuerunt, ex ijs quoq; qui Latini nominari poſſunt, Apuleius περὶ ἑρμηνείας, Martianus Capella, & Boetius Seuerinus. c Nã ut ipſe dicit ſi omnis eſſet.] Auguſtinus ſublato connexo aufert & id cui eſt connexum: noſtri dicunt reiecta C concluſione conditionalis, reijci quod præcedit: ſic ſi aliqua eſſet natura deorum, de qua ſcribit, ea præponenda eſſet rebus humanis: at non eſt præponenda ea natura de qua ſcribit rebus humanis: non eſt ergo illa natura ulla diuina. Si enim aliter fieret, conſecutio eſſet mala, cum fieri poſſet ut quod antecedit eſſet uerũ, falſum uero quod ſequitur. Repugnans enim conſequentis enunciati uerum eſſet cum antecedente. [redacted]

De tribus generibus theologiæ ſecũdum Varronem, ſcilicet uno fabuloſo altero naturali, tertio ciuili. Cap. V

D DEINDE illud quale eſt, quod tria genera theologiæ dicit eſſe, id eſt rationis quæ de dijs explicatur, eorũq; unum mythicon appellari, alterum phyſicon, tertium ciuile? Latine ſi uſus admitteret, genus quod primum poſuit fabulare appellaremus, ſed fabuloſum dicamus: à fabulis enim mythicon dictum eſt: quoniam μῦθος Græce fabula dicitur. Secundum autem ut naturale dicatur, iam & conſuetudo locutionis admittit. Tertium etiã ipſe Latine enunciauit, quod ciuile appellatur. Deinde ait: Mythicon appellãt, quo maxime utũtur poetæ: phyſicon, quo philoſophi: ciuile, quo populi. Primũ, inquit, quod dixi, in eo ſunt multa contra dignitatem & naturam immortalium ficta. In hoc enim eſt, ut deus alius ex capite, alius ex femore ſit, alius ex guttis ſanguinis natus: in hoc ut dij furati ſint, ut adulterauerint, ut ſeruierint homini. Denique in hoc omnia dijs attribuuntur, quę non modo in hominem, ſed etiam quæ in contemptiſſimum hominem cadere poſſunt. Hic certe ubi potuit, ubi auſus eſt, ubi impunitum putauit, quanta mendaciſſimis fabulis naturæ B deorum fieret iniuria ſine caligine ullius ambiguitatis expreſſit. Loquebatur enim, non de naturali theologia, non de ciuili, ſed de fabuloſa, quam libere à ſe putauit eſſe culpandam. Videamus, quid de altera dicat: Secũdum genus eſt, inquit, quod demõſtraui, de quo multos libros philoſophi reliquerunt. In quibus eſt: dij qui ſint, ubi, quod genus, quale, ex quo nam tempore, an à ſempiterno fuerint, an ex igne ſint, ut credit Heraclitus: an ex numeris, ut Pythagoras: an ex atomis, ut Epicurus. Sic alia, quæ facilius intra parietes in ſchola, quàm extra in foro ferre poſſunt aures. C Nihil in hoc genere culpauit, quod phyſicõ uocauit, et ad philoſophos pertinet: tantum quod eorum inter ſe controuerſias commemorauit, per quos facta eſt diſſidentium multitudo ſectarum. Remouit tamen hoc genus à foro, id eſt à populis: ſcholis uero & parietibus clauſit. Illud autem primum mendaciſſimum atq; turpiſſimum à ciuitatibus nõ remouit. O religioſas aures populares, atque in his etiam Romanas. Quod de dijs immortalibus philoſophi diſputant ferre non poſſunt: quod uero poetæ canunt, & hiſtriones agunt, quia contra dignitatem ac naturam immortalium ficta ſunt: quia non modo in hominẽ, ſed D etiam in contemptiſſimum hominem cadere poſſunt, nõ ſolum ferunt, ſed etiam libẽter audiunt. Neq; id tantum, ſed dijs quoq; ipſis hęc placere: & per hęc eos placandos eſſe decernũt. Dixerit aliquis, hæc duo genera mythicon, & phyſicon, id eſt fabuloſum atq; naturale diſcernamus ab hoc ciuili, de quo nunc agitur: unde & illa ipſe diſcreuit. Iamq́; ipſum ciuile uideamus, qualiter explicet. Video quidẽ, cur debeat diſcerni fabuloſum: quia falſum, quia turpe, quia indignũ eſt. Naturale autem à ciuili uelle

diſcernere, quid eſt aliud, quàm etiam ipſum ciuile fateri eſſe mēdoſum? Si enim illud naturale eſt, quid habet reprehēſionis, ut excludatur? Si autem hoc quod ciuile dicitur, naturale non eſt, quid habet meriti, ut admittatur? Hæc nempe illa cauſa eſt, quare prius ſcripſerit de rebus humanis, poſterius de diuinis: quoniam in diuinis rebus, nō naturam deorum, ſed hominum inſtituta ſecutus eſt. Intueamur ſanè & ciuilem theologiam: Tertiū genus eſt, inquit, quod in urbibus ciues, maxime ſacerdotes, noſſe, atque adminiſtrare debent. In quo eſt, quos deos publice colere, quę ſacra, et ſacrificia facere quenq; par ſit. Adhuc quod ſequitur, attendamus: Prima, inquit, theologia maxime accōmodata eſt ad theatrum: ſecunda ad mundum: tertia ad urbem. Quis non uideat, cui palmam dederit? Vtique ſecundæ, quam ſupra dixit eſſe philoſophorum. Hanc enim pertinere teſtatur ad mūdum, f quo iſti nihil eſſe excellentius opinantur in rebus. Duas uero illas theologias, primam & tertiam theatri ſcilicet atq; urbis diſtinxit, ac ſeiunxit. Videmus enim nō continuo quod eſt urbis, pertinere poſſe ad mundum, quamuis urbes eſſe uideamus in mūdo. Fieri enim poteſt, ut in urbe ſecundū falſas opiniones, ea colantur & credantur, quorum in mūdo uel extra mundum natura ſit nuſquā. Theatrū uero ubi eſt, niſi in urbe? Quis theatrū inſtituit, niſi ciuitas? Propter quid inſtituit, niſi propter ludos ſcenicos? Vbi ſunt ludi ſcenici, niſi in rebus diuinis, de quibus hi libri tanta ſolertia cōſcribuntur?

L. VIVES

a Fabulare appellaremus.] Suetonius in Tiberio hac uoce eſt uſus: Maxime, inquit, curauit notitiam hiſtoriæ fabularis, uſq; ad ineptias, & deriſum. b Secundū genus eſt.] Platonici, ſed Stoici maxime omnia illa cōmenta de dijs ad mundi cauſas naturasq; principes retulerunt. ut Plato attigit in Cratylo, & perſona hominis Stoici Cicer. ij. De natura deorum, Phurnutus & alij permulti. ſed plurima ita coacta & abſurda ut plane ludere eos appareat. c Vt credit Heraclitus.] Heraclitus Epheſius qui librum ſcripſit Delio natatore indigentem, ideoq; cognominatus eſt ſcotinos. Ex igne cuncta naſci inq; ignem reſolui dixit, animarum dæmonumq; referta eſſe omnia. Huius de igne opinionē ſecutus eſt Hippaſus Metapontinus. d An ex numeris ut Pythagoras.] Hic & deum, & animas noſtras, & cuncta quæ ſunt in mundo numeris cōſtare aſſeruit, ex eorūq; concentu & harmonia uniuerſa progigni. quos numeros poſtea Plato ab Italicis philoſophis qui Pythagoræ præceptorū ſectatores erant edoctus, & clariores & apertiores reddidit, tametſi nō ita aperuit, quin à maxima eorum parte lectorem excludat. unde illud de re obſcura apud Ciceronē ad Atticū ſcribentē, numeri Platonis. e An ex Atomis ut Epicurus.] Hic Democritum æmulatus omnia fieri conſtareq; dixit ex corpuſculis ramentiſq; minutiſsimis, & inſecabilibus, quas ideo ἀτόμους nominauit, quibus tamen formā, magnitudinem & pondus non adimebat. f Quo iſti nihil eſſe excellentius.] Nihil enim nouit natura uel maius, uel pulchrius, ut inquit Seneca: idem Plato in Timæo, idem Cicer. ij. De natura deorum, idem alij omnes philoſophi.

De theologia mythica, id eſt, fabuloſa, & de ciuili cōtra Varronē. Cap. VI

Marce Varro cū ſis homo omnium acutiſsimus, et ſine ulla dubitatione a doctiſsimus, ſed tamen homo, non deus, nec ſpiritu dei ad uidēda & annuncianda diuina, in ueritatē libertatemq; ſubuectus, cernis quidem, quàm ſint res diuinæ ab humanis nugis atq; mēdacijs dirimendæ: ſed uitioſiſsimas populorum opiniones, & conſuetudines in ſuperſtitionibus publicis uereris offendere, quas à deorum natura abhorrere, uel talium quales in huius mundi elementis humani animi ſuſpicatur infirmitas, & ſentis ipſe, cū eas uſquequaq; conſideras, & omnis ueſtra literatura circumſonat. Quid hic agit humanum quāuis excellentiſsimum ingeniū? Quid tibi humana licet multiplex ingensq; doctrina in his anguſtijs ſuffragatur? Naturales deos colere cupis: ciuiles cogeris. Inueniſti alios fabuloſos, in quos liberius quod ſentis euomas, unde & iſtos ciuiles uelis nolisue perfundas. Dicis quippe fabuloſos accōmodatos eſſe ad theatrum, naturales ad mundū, ciuiles ad urbē, cum mundus opus ſit diuinum, urbes uero & theatra opera ſint hominum: nec alij dij rideantur in theatris, quàm qui adorantur in templis, nec alijs ludos exhibeatis, quàm quibus uictimas immolatis. Quāto liberius ſubtiliusq; iſta diuideres dicens, alios eſſe deos naturales, alios ab hominibus inſtitutos. Sed de inſtitutis aliud habere literas Poetarum, aliud ſacerdotum, utraſq; tamen ita eſſe inter ſe amicas conſortio falſitatis, ut gratæ ſint utræq; dæmonibus, quibus inimica eſt doctrina ueritatis. Sequeſtrata igitur paululum theologia, quā naturalem uocant, de qua poſtea diſſerendum eſt, placet ne tandem uitam æternam peti, aut ſperari à dijs poeticis, theatricis, ludicris, ſcenicis? Abſit. Imò auertat deus uerus tam immanem ſacrilegāq; dementiam. Nunquid ab eis dijs, quibus hæc placent, & quos hæc placant, cum eorum illic crimina frequentantur, uita æterna poſcenda eſt

eſt? Nemo ut arbitror, uſq; ad tantum præcipi
tium furioſiſsimæ impietatis inſanit. Nec fabu/
loſa igitur, nec ciuili theologia ſempiternā quiſ/
quam adipiſcitur uitā. Illa enim de dijs turpia
fingendo ſeminat, hæc fauēdo metit. Illa mēda
cia ſpargit, hæc colligit. Illa res diuinas falſis cri/
minibus inſectatur, hæc eorum criminū ludos
in diuinis rebus amplectitur. Illa de dijs nephā
da figmēta hominū carminibus perſonat, hæc
ea deorum ipſorum feſtiuitatibus conſecrat. Fa
cinora & flagitia numinū illa cantat, hæc amat.
Illa prodit, aut fingit, hæc autem aut atteſtatur
ueris, aut oblectatur & falſis. Ambę turpes, am
bæq; dānabiles. Sed illa, quæ theatrica eſt, pu/
blicam turpitudinem profitetur: iſta, quæ urba
na eſt, illius turpitudine ornatur. Hinccine uita
æterna ſperabitur, unde iſta breuis tēporaliſq;
polluitur? An uero uitam polluit conſortiū ne/
phariorum hominum, ſi ſe inſerunt affectioni/
bus & aſſenſionibus noſtris, & uitam non pol/
luit ſocietas dæmonum, qui coluntur crimini/
bus ſuis? Si ueris, quàm mali: ſi falſis, quàm ma
le? Hæc cum dicimus, uideri fortaſſe cuipiam ui
mis harum rerum ignaro poteſt ea ſola de dijs
talibus indigna maieſtate diuina, & ridicula de
teſtabiliaq; celebrari, quæ poeticis cantātur car
minibus & ludis ſcenicis actitantur: ſacra uero
illa, quæ non hiſtriones, ſed ſacerdotes agūt ab
omni eſſe dedecore purgata et aliena. Hoc ſi ita
eſſet, nunquam theatricas turpitudines in eorū
honorem quiſquam celebrandas eſſe cenſeret,
nunquam eas ipſi dij præciperent ſibimet exhi
beri. Sed ideo nihil pudet ad obſequium deo/
rum talia gerere in theatris, quia ſimilia gerun/
tur in templis. Denique commemoratus autor
cum ciuilem theologiam à fabuloſa & naturali,
tertiam quandam ſui generis diſtinguere cona
retur, magis eam ex utraque temperatā, quàm
ab utraq; ſeparatam intelligi uoluit, Ait enim:
ea quæ ſcribunt poetæ minus eſſe, quàm ut po/
puli ſequi debeāt, quæ autem philoſophi, plus
quàm ut ea uulgum ſcrutari expediat. Quæ ſic
abhorrent, inquit, ut tamen ex utroque genere
ad ciuiles rationes aſſumpta ſint non pauca.
Quare quæ ſunt communia cum poetis, unà
cum ciuilibus ſcribemus. E quibus maior ſocie/
tas debet eſſe nobis cū philoſophis, quàm cum
poetis: non ergo nulla cum poetis. Et tamē alio
loco dicit de generationibus deorum magis ad
poetas quàm ad phyſicos fuiſſe populos incli/

A natos. Hic enim dixit, quid fieri debeat, ibi quid
fiat. Phyſicos dixit utilitatis cauſa ſcripſiſſe, poe
tas delectationis. Ac per hoc ea, quæ à poetis
cōſcripta populi ſequi non debēt, crimina ſunt
deorū, quæ tamē delectāt & populos & deos.
Delectatiōis enim cauſa, ſicut dicit, ſcribūt poe/
tæ, non utilitatis: ea tamen ſcribunt, quæ dij ex/
petant, populi exhibeant.

L. VIVES

a VNde & iſtos ciuiles uelis nolis ue profundas.] In Colonienſi exemplari perfundas legitur, & rectius. Ex ijs enim quæ Varro euomit in deos fabuloſos, neceſſe eſt etiam perfundātur dij ciuiles, qui
B ex fabuloſis manarunt, & ſine dubio ijdem ſunt.

De fabuloſæ & ciuilis theologiæ ſimilitudine atque concordia. Caput VII

EVOCANTVR igitur ad theolo/
giam ciuilem theologia fabuloſa,
theatrica, ſcenica indignitatis & tur/
pitudinis plena. Et hæc tota quæ
merito culpanda & reſpuenda iudi
catur, pars huius eſt, quæ colenda & obſeruan/
da cenſetur, non ſanè pars incōgrua ſicut oſten
C dere inſtitui: & quæ ab uniuerſo corpore aliena
importune illi connexa atque ſuſpenſa ſit, ſed
omnino conſona & tanquam eiuſdem corpo/
ris membrum cōuenientiſsime copulata. Quid
enim aliud oſtendunt illa ſimulachra, formæ,
ætates, ſexus, habitus deorum? Nunquid bar/
batum Iouem, imberbem Mercuriū poetæ ha
bent, pontifices nō habent? Nunquid Priapo
mimi nō etiam ſacerdotes enormia pudēda fe/
cerunt? An aliter ſtat adorandus in locis ſacris,
quàm procedit ridendus in theatris? [a] Num Satur/
nus ſenex, Apollo ephebus, ita perſonę ſunt hi
ſtrionū ut non ſint ſtatuę delubrorū? Cur For/
D culus qui foribus præeſt, & Limētinus qui limi
ni, dij ſunt maſculi, atq; inter hos Cardea fœ/
mina eſt, quę cardinē ſeruat? Nōnne iſta in re/
rum diuinarū libris reperiūtur, quę graues poe
tæ ſuis carminib. indigna duxerunt? Nunquid
Diana theatrica [b] portat arma, et urbana ſimpli/
citer uirgo eſt? Nūquid ſcenicus Apollo cithari
ſta eſt, & ab hac arte Delphicus uacat? Sed hęc
honeſtiora ſunt in cōparatione turpiorū. Quid
de ipſo Ioue ſenſerunt, qui eius nutricē in Ca/
pitolio poſuerūt? Nōnne atteſtati ſunt [c] Eueme
ro, qui om̄es tales deos nō fabuloſa garrulitate,

ſed hiſtorica diligentia homines fuiſſe morta A leſq; conſcripſit. [d]Epulones etiam deos paraſitos Iouis ad eius menſam, qui conſtituerunt, quid aliud quàm [e]mimica ſacra eſſe uoluerunt? Nam paraſitos Iouis ad eius conuiuium adhibitos, ſi mimus dixiſſet, riſum utiq; quæſiſſe uideretur. Varro dixit. Non cum irrideret deos, ſed cum commendaret, hoc dixit: diuinarum non humanarum rerum libri hoc eum ſcripſiſſe teſtãtur. Nec ubi ludos ſcenicos exponebat, ſed ubi Capitolina iura pandebat. Denique à talibus uincitur, & fatetur, ſicut forma humana deos fecerunt, ita eos delectari humanis uolu- B ptatibus crediſſe. Non enim & maligni ſpiritus ſuo negocio defuerunt, ut has noxias opiniones humanarum mentium ludificatione firmarent. [f]Vnde etiam illud eſt quod Herculis æditumus, ocioſus atque feriatus luſit teſſeris ſecum utraque manu alternante, in una conſtituens Herculem in altera ſeipſum, ſub ea conditione, ut ſi ipſe uiciſſet, de ſtipe templi ſibi cœnã pararet, amicamq; conduceret: ſi autem uictoria Herculis fieret, hoc idem de pecunia ſua uoluptati Herculis exhiberet: deinde cum à ſeipſo tanquam ab Hercule uictus eſſet, debitam cœnam & nobiliſsimam meretricem [g]Lauren- C tinam deo Herculi dedit. At illa cum dormiuiſſet in templo, uidit in ſomnis Herculem ſibi eſſe commixtum, ſibiq; dixiſſe, quod inde diſcedens cui primũ iuueni obuia fieret, apud illum eſſet inuẽtura mercedem, quam ſibi credere deberet ab Hercule perſolutã. Ac ſic abeũti cum primus iuuenis ditiſsimus Taruтius occurriſſet, eamq; dilectam ſecũ diutius habuiſſet, illa hærede relicta, defunctus eſt. Quæ ampliſsimam adepta pecuniam, ne diuinæ mercedi uideretur ingrata, quod acceptiſsimum putauit eſſe numinibus, populum Romanum etiam ipſa ſcripſit hæredem: atq; illa non comparente inuen- D tum eſt teſtamentum, quibus meritis eam ferunt etiam honores meruiſſe diuinos. Hæc ſi poetæ fingerent, ſi mimi agerent, ad fabuloſam theologiam dicerentur proculdubio pertinere, & à ciuilis theologiæ dignitate ſeparanda iudicarentur. Cum uero hæc dedecora, nõ poetarum, ſed populorum: non mimorum, ſed ſacrorum: nõ theatrorum ſed templorum, id eſt non fabuloſæ, ſed ciuilis theologiæ, à tanto authore produntur, non fruſtra hiſtriones ludicris artibus fingunt deorum, quæ tanta eſt, tur-

A pitudinem, ſed planè fruſtra ſacerdotes uelut ſacris ritibus conantur fingere deorum, quæ nulla eſt, honeſtatem. Sacra ſunt Iunonis, & hæc [h]in eius dilecta inſula Samo celebrãtur, ubi nuptum data eſt Ioui. Sacra ſunt Cereris, ubi à Plutone rapta Proſerpina quæritur. Sacra ſunt Veneris, [i]ubi amatus eius Adonis aprino dente extinctus iuuenis formoſiſsimus plangitur. Sacra ſunt matris deúm, ubi Atys pulcher adoleſcens ab ea dilectus & muliebri zelo abſciſus, etiam hominum abſciſorum quos Gallos uocant, infelicitate deploratur. Hæc cũ deformio- B ra ſint omni ſcenica fœditate, quid eſt, quod fabuloſa de dijs figmẽta poetarum ad theatrum uidelicet pertinentia uelut ſecernere nituntur à ciuili theologia, quam pertinere ad urbem uolunt: quaſi ab honeſtis & dignis indigna & turpia? Itaq; potius eſt unde gratiæ debeantur hiſtrionibus, qui oculis hominum pepercerunt, nec omnia ſpectaculis nudauerunt, quæ ſacrarum ædium parietibus occulũtur. Quid de ſacris eorum boni ſentiendum eſt, quæ tenebris operiuntur, cum tam ſint deteſtabilia, quæ proferũtur in lucem? Et certe quid in occulto agant per abſciſos & molles, ipſi uiderint. Eoſdem ta- C men homines infeliciter ac turpiter eneruatos atque corruptos minime occultare potuerunt. Perſuadeant cui poſſunt, ſe aliquid ſanctũ per tales agere homines: quos inter ſancta ſua numerari atque uerſari negare non poſſunt. Neſcimus quid agant, ſed ſcimus per quales agãt. Nouimus autẽ, quæ agantur in ſcena, quæ nunquam uel in choro meretricum, quo nemo abſciſus aut mollis intrauit, & tamẽ etiam ipſa turpes & infames agunt, neque enim ab honeſtis agi debuerunt. Quæ ſunt ergo illa ſacra, quibus agẽdis tales elegit ſanctitas, quales [k]nec thymelica in ſe admittit obſcenitas? D

L. VIVES

a NAm Saturnus Senex.] Per interrogationem figurate, non ſciſcitandi gratia, ſed inſtandi: ut quod negari non poteſt, ardentius inſigatur: ſicut Quintilianus docet libro nono: aut legẽdum, num Satur. Nam res ſic habet, quod Saturnus ſenex, & Apollo Ephebus in templis uiſitur: unde eſt ille Dionyſii Syracuſii iocus, quum barbam auream Aeſculapio ademiſſet, non decere patre imberbi filium eſſe barbatum. Apollinis ſimulachrũ Deli dextra manu arcũ tenebat, ſiniſtra uero tres gratias, quarum una citharam, altera tibias, media fiſtulam habebat. b Portat arma.] Arcum, & pharetram. c Euemero.] Hic fuit Siculus, è ciuitate Meſſana, qui Iouis & cæterorũ deorum hiſtoriam uerã ſcripſit ex titulis & inſcriptionibus ſacris, quæ in antiquiſsimis templis habebãtur: quam Euemerus

Græci

Græci ſacram uocāt. Ennius interpretatus eſt, ut ſcribit Cicero. Meminerunt huius ſcriptoris, quum Græci frequentes, tum ex Latinis Cicero, Varro, Lactātius, Macrobius, Seruius & alij permulti. Hūc Euemerū, quòd ueram hiſtoriam ſcripſiſſet de dijs, Sextus Empiricus ἄθεον, id eſt, impium & ſine deo, uocatū eſſe ait: cui Theodoricus Cyrenenſis ſuffragatur, illum inter Diagoras & Theodoros numerans. Timon in Syllis γέροντα ἀλαζόνα

Epulones nominat, id eſt ſenem inſolentem, & qui libros ædat iniquiores. d Epulones etiam.] Collegio Pont. iijuiri additi ſunt, qui ſacra conuiuia, hoc eſt quæ in deorū ludis exhibebantur, curarent: dictiq́ ſunt triumuiri epulones. Sequēti tēpore additi ſunt duo: ita fuerunt quinque uiri: poſtremo per ambitionē duo alij adiecti, & hic numerus manſit ſeptem uirorum epulonum, qui curarent publicum epulum, ipſis menſa parabatur ante Iouis ſimulachrum, ibiq́ epulabantur. Cicero in aruſp. reſponſis epulones Iouis opt. Max. appellat. Paraſitos B nominauit, quòd horum mos eſt, alienas ſectari mēſas, ut nomen ipſum ex Græco oſtendit. Ita Varro ex natu-

Paraſitus rali ſignificatu, epulōes illos paraſitos uocauit, quaſi cōuiuas Iouis. Hoc enim eſt παράσιτος à παρασιτεῖν. e Inimica ſacra.] Legendum, mimica. f Vnde etiam illud eſt.] Hanc meretricem quidam putant fuiſſe Florā, alij Accam Larentiam, cuius feriæ Larentinalia: ſed de hoc multa Macrobius primo Saturnaliorum. Attingit etiā Lactantius, ſed paucis, Verrius Flaccus Flauam cognominatam eſſe hāc ſcribit. Plutarchus quoq; de hac ipſa rem Problemans. g Laurentinam.] Alibi Larentinam, Larētiam uulgatius nomināt: nam Accam Laurentiam, Romuli nutricem ferunt, eiuſq; putant eſſe feſta Laurentalia, huius uero ſcorti feſta eſſe Floralia.

Samos h In eius dilecta inſula Samo.] Samos inſula eſt in mari Icario, à ſummitate & aſperitate ſic dicta. Lactantius libro primo. Inſulam Samum ſcribit Varro prius Partheniam nominatam, quòd ibi Iuno adoleuerit, C ibiq́ etiam Ioui nupſerit. Itaq; nobiliſſimū & antiquiſſimum templum eius eſt Sami. ſimulachrum in habitu nubētis figuratum, & ſacra eius anniuerſaria nuptiarū ritu celebrabātur. Hæc Lactantius. Erat chara Samos Iunoni, nempe natale ſolum. Sic Vergil. primo Aeneid.

i Vbi amatus eius Adonis.] Cinara ex Myrrha filia ſua aſtutia nutricis genuit Adonim formoſiſſimum iu-

Adonis uenē, qui Cypri regnauit. Valerius Probus in Gallum Vergilij ſcribit ex ſententia Heſiodi, hūc Phœnicis fuiſſe filium, ex Philoſtephano uero genitum à Ioue ſine ullius fœminæ accubitu. Hunc Venus adamauit: quūq; uenandi eſſet ſtudioſiſſimus, ab apro ferociſſimo dilaniatus eſt. Fabulātur aprum hūc à zelotypo Marte eſſe immiſſum, Veneremq́ mœſtiſſimam multum luxiſſe Adonim, uertiſſeq́ eum in florem ſui nominis. Simulachrum Veneris dicit Macrobius, fingi in monte Libano, capite obnupto, ſpecie triſte, faciē manu læua intra amictum ſuſtinens: lachrymæ uiſione conſpicientiū manare creduntur. Phœnices Adonim γίγγραν nominabāt, D ut autor eſt Pollux libro quarto: ideo mœſtas illas tibias: quibus in luctu Adonis uti ſolebant, γίγγρας appellarunt, tametſi Feſtus genus putat exiguarū tibiarū gingrinas de uoce anſerum appellatas, qui gingrire dicun-

Gingrire tur. Porrò quod Adonis flore iuuentæ eſt ſubreptus, ideo Veneri orti dicabant, qui ſine fructu ſpeciem quandam præberent florum, foliorumq́: unde Prouerbium apud Græcos natum, ἀδώνιδος κῆποι: quod ut reliqua alia, ita & hoc accuratiſſime explicat Eraſmus noſter in Adagijs ſuis, ſiue, ut Budæus uocat, in ſalino Mercurij, & logotheca Mineruæ. k Nec Thymelica in ſe admit-

Thymelici tit obſcœnitas.] Thymelicorum & Thymeles meminerunt Græci crebro. Et ex Latinis Vitruuius libro De architectura quinto, ſed obſcure mea ſententia, quæ ego, uel explicabo, uel certe explicandi cauſam incitamen-

A tumq; dabo eruditioribus. In theatro erat ſcena inter duo theatri cornua extenſa, in qua agebant hiſtriones tragici, & comici. Erat & Orcheſtra ſenatorum locus inter cuneos & ſcenam, in qua pulpitum, quinq; pedibus Orcheſtra altum, quod Græci Thymelem dicebāt, & Logeum, in quo & chorus tragœdiarum ſaltabat: Comœdiarum quoq; quum habebant comœdiæ chorum, modo ad hiſtriones uerſus, modo ad populum hiſtrionibus in ſcena abditis: ibi & citharœdi, & aulœdi, & quotquot perſonam ex fabula non agentes, actioni fabulæ ſubſeruiebant, nomenq́ loco in quo ſaltarent, dederunt nam orcheſtra eſt appellata ab ὀρχοῦμαι ſalto: & Thymelen αὐλοστάτιν interpretantur Græci, & illos omnes artifices muſicos thymelicos: putāt Thymelē dictam ab aris quæ ibi erant extructæ Apollini & Baccho: nam & θυμέλη pro ara ponitur: de quibus Donatus cenſet Terētium in Andria locutum, Sume uerbenas ex ara. Apuleius in Apologia priore Thymelicum choragium poſuit pro apparatu hiſtrionū & ornatu illo ſcenæ. Fuit & Thymele Latini hiſtrionis, ut quidam putāt, uxor, ut alij ſocia, eiuſdemq́ artis mimicæ. Ambobus Domitianū Cæſarem impenſe delectatum, Martialis libro primo ad Domitianum declarat:

Qua Thymelem ſpectas, deriſoremq́ Latinum,
Illa fronte precor carmina noſtra lege.

De interpretationibus naturalium rationū quas doctores Pagani pro dijs ſuis conantur oſtendere. Cap. VIII

Vt enim habeat iſta phyſiologicas quaſdam, ſicut aiūt, id eſt naturaliū A rationum interpretationes. Quaſi uero nos in hac diſputatione phyſiologiam quæramus, & non theologiā, id eſt rationē nō naturæ, ſed dei. Quāuis enim qui uerus deus eſt, nō opinione, ſed natura ſit deus, nō tamē omnis natura deus eſt, quia & hominis, et pecoris, & arboris, et lapidis utiq; natura eſt, quorū nihil eſt deus. Si aūt interpretationis huius quando agitur de ſacris matris deûm, caput eſt certe, quod mater deorū eſt terra, quid ultra quærimus, quid cætera perſcrutamur? Quid euidētius ſuffragatur eis, qui dicunt oēs iſtos deos homines fuiſſe? Sic enim ſunt terrigenæ, ſicut terra eis mater eſt. In uera autē theologia opus dei eſt terra, nō mater. Verūtamen quoquo modo ſacra eius interpretētur & referant ad rerū naturam, ᵃuiros muliebria pati non eſt ſecūdum naturā, ſed cōtra naturā. Hic morbus, hoc crimen, hoc dedecus habet inter illa ſacra pfeſſionē, quod in uitioſis hominū moribus uix habet inter tormēta cōfeſſionē. Deinde ſi iſta ſacra quę ſcenicis turpitudinib. conuincūtur eſſe fœdiora, hinc excuſantur, atq; purgātur quod habēt interpretatiōes ſuas quib. oſtēdātur rerū ſignificare naturā: cur nō etiā poetica ſimi-

A ſimiliter excuſentur atq; purgentur? Multa enim & ipſi ad eundem modũ interpretati ſunt, uſq; adeo, ut quod ab eis immaniſsimum & infandiſsimum dicitur: Saturnum ſuos filios deuoraſſe, ita nonnulli interpretentur, [b] quod longinquitas temporis, quæ Saturni nomine ſignificatur, quicquid gignit ipſa cõſumat. Vel ſicut idẽ opinatur Varro, quod pertineat Saturnus ad ſemina, quæ in terram de qua oriuntur iterũ recidunt. Itemq; alij alio modo & ſimiliter cætera. Et tamen theologia fabuloſa dicitur, & cum omnibus huiuſcemodi interpretationibus ſuis reprehẽditur, abijcitur, improbatur: nec ſolum à naturali quæ philoſophorum eſt, uerũetiam B ab iſta ciuili de qua agimus, quę ad urbes populoſq; pertinere aſſeritur: eo quod de dijs indigna cõfinxerit, merito repudianda diſcernitur: Eo nimirum cõſilio, quoniam acutiſsimi homines atq; doctiſsimi, à quibus iſta cõſcripta ſunt, ambas improbandas intelligebant, & illam ſcilicet fabnloſam & iſtam ciuilem. Illam uero audebant improbare, hanc non audebaot. Illam culpandam propoſuerunt, hanc eius ſimilem comparandam expoſuerunt, non ut hæc præ illa tenenda eligeretur, ſed ut cum illa reſpuenda intelligeretur: atq; ita ſine periculo eorũ qui C ciuilem theologiã reprehendere metuebant, utraq; cõtempta, ea quam naturalem uocant apud meliores animos inueniret locum. Nam & ciuilis & fabuloſa ambę fabuloſę ſunt ambęq; ciuiles: ambas inueniet fabuloſas, qui uanitates & obſcenitates ambarum prudenter ioſpexerit, ambas ciuiles, qui ludos ſcenicos pertinẽtes ad fabuloſam, in deorum ciuiliũ feſtiuitatibus, et in urbiũ diuinis rebus aduerterit. Quomodo igitur uitæ æternæ dandæ poteſtas cuiquã deorum iſtorum tribuitur: quos ſua ſimulachra & ſacra conuincunt, dijs fabuloſis aperiiſsime D reprobatis, eſſe ſimillimos formis, ætatibus, ſexu, habitu, cõiugijs, generationibus, ritibus, in quibus omnibus aut homioes fuiſſe intelliguntur, & pro uniuſcuiuſq; uita uel morte ſacra eis, & ſolennia conſtituta, hunc errorẽ inſiouaotibus firmantibuſq; dæmonibus, aut certe ex qualibet occaſione immundiſsimi ſpiritus fallendis humanis mentibus irrepſiſſe.

L. VIVES

a Viros muliebria pati.] Galli matris deûm, quũ non poſſent facere quæ uiri, patiebãtur quæ fœminæ. b Quod longinquitas temporis.] Interpretatio Cicer. ij. De nat. deor. nam κρόνος eſt Græce, quaſi χρόνος, de hoc alibi.

De officijs ſingulorum deorum. Caput IX

QVID ipſa numinum officia tam uiliter minutatimque conciſa, propter quod eis dicunt pro uniuſcuiuſque proprio munere ſupplicari oportere: unde non quidem omnia ſed multa iam diximus: nónne ſcurrilitati mimicæ magis quàm diuinæ conſonant dignitati? Si duas quiſquam nutrices adhiberet infanti: quarum una nihil niſi eſcã, altera nihil niſi potum daret: ſicut iſti ad hoc duas adhibuerunt deas, Educam & Potinã: nempe deſipere, & aliquid B mimo ſimile in ſua domo agere uideretur. Liberum à liberamento appellatum uoluot, quòd mares in coeundo per eius beneficium emiſsis ſeminibus liberentur. Hoc idem in fœminis agere Liberam, quam etiam Venerem putant, [a] qnod & ipſas perhibeant ſemina emittere, & ob hoc Libero eandem uirilem corporis partem in templo pooi, fœmineam Liberæ. [b] Ad hæc addunt mulieres attributas Libero & uinum, propter libidinem concitandam. Sic Bacchanalia ſumma celebrantur inſania. Vbi Varro ipſe confitetur à Bacchantibus talia fieri nõ C potuiſſe, [c] niſi mente commota. [d] Hæc tamen poſtea diſplicuerunt ſenatui ſaniori, & ea iuſsit auferri. Saltem hic tandem forſitan ſenſerunt qnid immundi ſpiritus dum pro dijs habentur, in hominum poſsint mentibus. Hæc certe non fierent in theatris. Ludunt quippe ibi, non furunt, quamuis deos habere, qui etiam ludis talibus delectentur, ſimile ſit furoris. Quale autem illud eſt, quod cum religioſum à ſuperſtitioſo ea diſtinctione diſcernat, ut à ſuperſtitioſo dicat timeri deos, à religioſo autem tantum uereri ut parentes, non ut hoſtes timeri, atque omnes ita bonos dicat, ut facilius ſit eos nocen- D tibus parcere, quàm lædere quenquam innocentem: tamen mulieri fœtę poſt partum tres deos cuſtodes commemorat adhiberi, ne Siluanus deus per noctem ingrediatur & uexet: eorumq; cuſtodum ſignificãdorum cauſa tres homines noctu circumire limina domus, & primo limen ſecuri ferire, poſtea pilo, tertio deuerrere ſcopis: ut his datis culturæ ſignis, deus Siluanus prohibeatur intrare: quia neque arbores cæduntur ac putantur ſine ferro: neq; far conficitur ſine pilo: neque fruges coaceruantur ſine ſcopis. Ab his autem tribus rebus tres occupa-

cupatos deos: Intercidonam à ſecuris interci-
ſione:[f] Pilumnum à pilo: Deuerram à ſcopis,
quibus dijs cuſtodibus contra uim dei Siluani,
fœta conſeruaretur. Ita contra dei nocentis ſæ-
uitiam non ualeret cuſtodia bonorum, niſi plu-
res eſſent aduerſus unum: eiq́ aſpero, horren-
do, inculto utpote ſyluestri ſignis culturæ tan-
quam contrarijs repugnarent. Iſtá ne eſt inno-
centia deorum: iſta cõcordia? Hæccine ſunt nu
mina ſalubria urbium, magis ridenda quàm lu
dibria poetarum & theatrorum? Cum mas &
fœmina coniunguntur, adhibetur deus Iugati-
B nus. ſit hoc ferendum. Sed domum eſt ducen-
da quę nubit, adhibetur deus[g] Domiducus. Vt
in domo ſit, adhibetur deus Domitius. Vt ma-
neat cum uiro, additur dea Manturna. Quid ul
tra quæritur? Parcatur humanæ uerecundiæ:
peragat cætera concupiſcentia carnis & ſangui
nis procurato ſecreto pudoris. Quid impletur
cubiculum turba numinum:[h] quando & para-
nymphi inde diſcedunt? Et ad hoc impletur:
non ut eorum præſentia cogitata maior ſit cu-
ra pudicitiæ, ſed ut fœminæ ſexu infirmæ, noui
tate pauidæ, illis cooperantibus ſine ulla diffi-
cultate uirginitas auferatur. Adeſt enim dea
C Virginenſis, & deus pater Subigus, & dea ma-
ter Prema, & dea Partunda, & Venus, & Pria-
pus. Quid eſt hoc? Si omnino laborantem in
illo opere uirum ab dijs adiuuari oportebat: nõ
ſufficiebat aliquis unus, aut aliqua una. Nũquid
Venus ſola parum eſſet, quæ ob hoc etiam dici
tur nuncupata, quod ſine eius ui fœmina uirgo
eſſe nõ deſinat? Si ulla eſt frons in hominibus,
quæ non eſt in numinibus: nónne cum credũt
coniugati tot deos utriuſq́ ſexus eſſe pręſentes
& huic operi inſtantes, ita pudore afficiuntur,
ut & ille minus moueatur, et illa plus reluctetur.
Et certe ſi adeſt [i] Virginenſis dea, ut uirgini zo-
D na ſoluatur: ſi adeſt deus Subigus, ut uiro ſubi-
gatur: ſi adeſt dea Prema, ut ſubacta ne ſe com-
moueat, comprimatur, dea Partunda ibi quid
facit? Erubeſcat, eat foras, agat aliquid & mari-
tus. Valde inhoneſtum eſt, ut quod uocatur il-
la, impleat quiſquam niſi ille. Sed forte ideo to-
leratur, quia dea dicitur eſſe, non deus. Nam ſi
maſculus crederetur, & Partundus uocaretur,
maius cõtra eum pro uxoris pudicitia poſceret
maritus auxilium, quàm Fœta contra Sylua-
num. Sed quid hoc dicam, cum ibi ſit & [k] Pria-
pus nimis maſculus, ſuper cuius [l] immaniſsimũ

A & turpiſsimum faſcinum ſedere noua nupta iu-
bebatur more honeſtiſsimo & religioſiſsimo
matronarum? Eant adhuc & ciuilem Theolo-
giã à Theologia fabuloſa, urbes à theatris, tem
pla à ſcenis, ſacra pontificum à carminibus poe
tarum, uelut res honeſtas à turpibus, ueraces à
fallacibus, graues à leuibus, ſerias à ludicris, ap-
petendas à reſpuẽdis, qua poſſunt quaſi conen
tur ſubtilitate diſcernere. Intelligimus quid a-
gant, qui illam theatricam & fabuloſam Theo-
logiam ab iſta ciuili pendere nouerunt, & ei de
carminibus poetarum tanquam de ſpeculo re-
B ſultare: & ideo iſta expoſita, quã damnare non
audent: illam eius imaginem liberius arguũt &
reprehendunt, ut qui agnoſcunt quid uelint, &
hanc ipſam faciem cuius illa imago eſt, dete-
ſtentur, quam tamen ipſi dij tanquam in eo-
dem ſpeculo ſe intuẽtes ita diligunt, ut qui qua-
lesq́ ſint in utraque melius uideantur. Vnde
etiam cultores ſuos terribilibus imperijs com-
pulerunt, ut immunditiã Theologiæ fabuloſæ
ſibi dicarent, in ſuis ſolennitatibus ponerent, in
rebus diuinis haberent: atque ita & ſeipſos im-
mundiſsimos ſpiritus manifeſtius eſſe docue-
runt, & huius urbanæ Theologiæ uelut electæ
C & probatæ illam theatricam abiectam atque
reprobatam, membrum partemque fecerunt,
ut cum ſit uniuerſa turpis & fallax, atque in ſe
contineat commenticios deos, una pars eius ſit
in literis ſacerdotum, altera in carminibus poe-
tarum. Vtrum habeat & alias partes, alia quæ-
ſtio eſt. Nunc propter diuiſionem Varronis &
urbanam & theatricam Theologiam ad unam
ciuilem pertinere ſatis, ut opinor, oſtendi. Vn
de quia ſunt ambæ ſimilis turpitudinis, abſur
ditatis, indignitatis, falſitatis: abſit à uiris reli-
gioſis, ut ſiue ab hac, ſiue ab illa uita ſperetur
æterna. Denique & ipſe Varro commemorare
D & enumerare deos cœpit à conceptione homi
nis, quorum numeros exorſus eſt à Iano: eãq́
ſeriem perduxit uſq́ ad decrepiti hominis mor
tem, & deos ad ipſum hominẽ pertinẽtes clau-
ſit[m] ad Næniã deam quæ in funerib. ſenũ canta
tur. Deinde cœpit deos alios oſtẽdere, qui per-
tinerẽt non ad ipſum hominem, ſed ad ea, quæ
ſunt hominis, ſicuti eſt uictus, ueſtitus, & quæ-
cunq́ alia quæ huic uitæ ſunt neceſſaria, oſten-
dens in omnib. quod ſit cuiuſq́ munus, & pro-
pter quid cuiq́ debeat ſupplicari: in qua uniuer
ſa diligentia nullos demõſtrauit uel nominauit
deos

deos, à quibus uita æterna poſcēda ſit, propter A quam nnam proprie nos Chriſtiani ſumus. Quis ergo uſq; adeo tardus ſit, ut nō intelligat iſtum hominem ciuilem Theologiam tam diligenter exponendo & aperiendo eamq́; illi fabuloſæ indignæ atq; probroſæ ſimilem demōſtrando, atq; ipſam fabuloſam partem eſſe huius ſatis euidenter docendo, non niſi illi naturali, quam dicit ad philoſophos pertinere, "in animis hominum moliri locum, ea ſubtilitate ut fabuloſam reprehendat, ciuilem uero reprehendere quidem non audeat, ſed prodendo reprehenſibilem oſtendat, atq; ita utraq; iudicio re B ctè intelligentium reprobata ſola naturalis remaneat eligenda? De qua ſuo loco in adiutorio dei ueri diligentius diſſerendum eſt.

L. VIVES

a QVod & ipſam perhibeant.] Alibi ipſas, quaſi fœminas, de quo eſt magna controuerſia inter philoſophos. Plato & Ariſtoteles non ſemē eas aiūt emittere, ſed humorem quendā ſudori non diſsimilem, qui ad generationem nihil faciat. Pythagoras & Democritus ſemen contendunt emittere. Epicurus Democritum ſequitur, ut ſolet. Hipp. quaſi inter hos medius ſemen eſſe ait, ſed generationi nihil cōferre. quippe quod exeat, non maneat in uaſe generationis. b Ad hæc adBacchus dunt mulieres.] Bacchum ſequebantur Satyri & mulieres furentes, quæ bacchæ dicebantur ululantes. Vnde C Euſtathius deum Bacchum dictum eſſe ab incondito illo clamore, quaſi à βοχᾶν, deinde interpoſito elemento α dictum Bacchū: nominatæ & Mimallonides à Mimante monte minoris Aſiæ, & Baſſarides, & Thyiades, à Thyia quæ prima ſacris Liberi patris initiata eſt. Plutarchus in libello De cupiditate opum, in annquis Bacchi ſacris hanc fuiſſe pompam dicit, Amphoram uini cum palmite, hinc hircum quem trahebat aliquis, poſt ciſtam nucum, & phallum, quæ poſtea obſoluerunt, & precioſiora ſunt inducta. Erat etiā & uannus, ſicut Vergilius inquit, hoc eſt, cribrum cereale: ut exponit Seruius. Varro uallum poſuit, quod nihilo minus ſignificat, & conus: id eſt nux pinea, ad ſimilitudinem thyrſorū, quos ipſæ Bacchæ, quæ in Indiam ſecutæ ſunt Bacchū,
Thyrſi geſtabāt. Erant enim thyrſi haſtæ præpilatæ pampinis
Hedera & hederis circumueſtitæ. Addebatur hedera, quod ſit quædam eius ſpecies, quæ furorem concitat: ut Plutarchus in Probl. ait, & ebrios faciat abſque uino, & in furorem procliues leniat, ac manſuefaciat: & ipſa hedera in uniuerſum ἀπὸ τὸ κινεῖν, quod eſt, in Venerem trahere, deducitur. eſt etiam Thyrſis corona nuptialis: eſt & lampas quam in Dionyſi honorē præferebant, ſed quū corona eſt, dicunt in ultima eſſe acutum tonū ſic θυρσός. In his ſacris, furor ſacrificantibus incumbebatur: unde Bacchum nominatū ait Valerius Probus. Eſt enim bacchari, idem quod furere: & bacchæ appellatæ, quæ per
Mænades furorem ſacra Liberi patris celebrarēt. Ideo Mænades quoq; dictæ, & Bacchus ipſe Mænoles quaſi totus furēs ut ſcribit Clemēs, Euſebio citante. c Niſi mente cōmota.] nam ſi quieta eſſent, trāquillaq́; mente, nunquā talia facerent: partim inepta, ſtultaq́: partim abominādæ fœditatis: partim crudelia, atq; inhumana. Multæ enim cædes per eiuſmodi ſacrificiorū furorē committebantur. Sic occiſi ſunt Pentheus, & Ninus Indiæ rex, & Lycurgus Thrax, & Orpheus. d Hæc tamē poſtea diſplicuerunt ſenatui.] De bacchanalium nepharijs ſceleribus, eorumq́; ab Italia expulſione per S. C. Liuius abunde lib. xxxix. e Intercidonem.] Vetera exemplaria Intercidonam habent. f Pilumnum à pilo. Ser Pilumnus uius nono Aeneid. Pilumnus & Picumnus fratres fuerunt dij: horum Picumnus ſtercorandorum agrorū inuenit uſum, unde & Sterquilinus dictus eſt: Pilumnus uero, pilendi frumenti: unde à piſtoribus colitur, & ab ipſo pilum dictum eſt. Seruius hæc. Capella lib. ij. comminuendæ frugis farriſq; fragmēta Pilumno ſignat Ita Pilum lia. Pilum uero eſt, & telum Romanum, pedum quinq; & ſemis, ut ſcribit Modeſtus: ferro trigono, unciarū nouem: & inſtrumentum, quo quid in mortario frāgitur, contériturq́. Antiqui Ethruriæ & Latij populi fruges concidebant pani conficiendo pilis: idq́; opus erat manuum. Molæ deinde ſunt inuentæ cōmodiore rerū uſu, in quibus etiam non deeſt ſuum pilum rudo, ut uocat Plinius lib. xviij. Marcellus Pilumnum & Picumnum, deos uocat, præſides auſpicijs coniugalibus, Varro De uita Po. Ro. li. ij. Natus ſi erat uitalis ac ſublatus ab obſtetrice ſtatuebat in terra, ut auſpicaretur rectus, dijsq́; cōiugalibus, Pilumno & Picumno in ædibus lectus ſternebatur. g Domiducus.] Capella Domiducam Iu Iuno domiduca nonem uocat lib. ij. his uerbis: Interducam & Domiducam Vnxiam, Cinthiam, mortales puellæ debent in nuptias cōuocare, ut earum & itinera protegas. Iunoni loquitur, & in optatas domos ducas, & cū poſtes ungent, fauſtum omen affigas, & cingulum ponentes in thalamis, non relinquas. h Quādo & paranymphi.] Pa Paranymphi ranymphus à Hieronymo dicitur pronubus: auſpex quoq; à Latinis nominatur, nam auſpicari ſolebant, ut ſcribit Cicero. Hi à marito mittebantur ad fœminā: ab hac ad illam pronubæ. Tacitus de Nerone: Ipſe per licita atque illicita fœdatus, nil flagitij reliquerat, quo corruptior ageret, niſi paucos poſt dies uni ex illo cōtaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in modum ſolennium coniugiorum denupſiſſet. inditum imperatori flammeum, miſit auſpices duos, & genialis thorus, & faces nuptiarum. i Virginenſis dea, ut uirgini zona ſoluatur.] Hanc Capella Cinthiam Iunonem uidet appellare. Vetuſtis temporibus puellæ quandiu erant uirgines, faſciam uirginalem perpetuo geſtabant. Cuius meminit Homerus xi. Odyſſeæ, qui mos ad Romanos poſtea manauit: durauitq́; uſque ad caſum imperij. Martialis: Qui zonam ſoluit diu ligatam. Vtuntur & in Hiſpania uirgines faſcijs. k Priapus nimis maſculus.] Priapus Hunc Seruius ſcribit pulſum è Lampſaco, ubi erat natus, propter nimiam uirilis membri magnitudinē. Lactantius ſcribit inter Priapum & aſinum Sileni, qui omnes erant in comitatu Bacchi, ortum certamen de membri uirilis magnitudine, Priapumq́; ab aſino uictum, interemiſſe uictorē. Ideoq́; Columella Priapū uocat deū terribilis membri. Ouidius in Priapeia de pene Priapi D plurima, quæ pudoris cauſa tranſeo. l Immaniſsimū & turpiſsimum.] Faſcinum Priapi penem eſſe oſtendit Ouidius in poemate obſcœno:

Priape quod ſis faſcino grauis tento.

Et poſt paulum:

Soles ſacrum reuinctus pampino caput
Ruber ſedere, cum rubente faſcino.

Horatius faſcinum eandem rem nominat. Cauſam adducit Porphyrio, quod faſcinandis rebus hæc membri deformitas adderetur. Ego potius ab auertēdo faſcino dictum eſſe puto, quod in ſacris Dionyſii rite propiciato Priapo, & impoſita illi corona à matrona honeſtiſsima, faſcinū à frugibus auerteretur, ut Auguſtinus proximo lib. ex Varrone narrat. Ad faſcinū ergo amoliendum iubebatur ſuper id ſedere: nam & Pompeius Feſtus uerſus feſcenninos, qui in nuptijs dicebātur, etiam

inde

inde uideri poſſe dictos ſcribit, quod faſcinum exiſti/ marenť arcere. Sicut ergo in agris, ita & in nuptijs Priapus, ſeminum deus, ne fœcunditas faſcinatione impediretur, colebatur, niſi forte illud potius ſit, quod Lactantius ait lib. primo, Mutinum eſſe deũ, in cuius ſinu pudendo nubentes primum ſedeant, ut illarum pudicitiã
Mutinus prior deus delibaſſe uideatur. Mutinum enim Priapũ eſſe diximus lib. iiij. qui præſtet, ut in primo concubitu uir moueatur, uirgo uero ne reluctetur: ut hic Auguſtinus ſignificat. Feſtus idem autor eſt, nouam nuptam in lanata pelle ſolitam ſedere: uel quod his ueſtiebãtur ueteres, uel quod lanificium profiteretur, & eſſet præſtatura. Plutarchus in Problematis ſponſam inducẽtes, pellem ſubſternunt, ipſa ſecũ colum & fuſum domo affert.
Nænia m Ad Næniam deam.] Nænia carmen erat lugubre, quod in laudem mortui ad tibiã cantabatur à præfica ſola cæteris flentibus, cuius inuentorem Horatius Simonidem poetam fuiſſe ſignificat. Fuit etiam dea cuius ſacellum extra portam Viminalem: nomen fictum eſt de uoce flentium. Sũt qui eo uerbo finem putent ſignificari: alij ab extremi inteſtini uocabulo uocem deductam, quod Græci νεάτην dicunt. chordarum quoque ultima νήτη uocatur, unde extremã cannonis uocem næniam nominari placuit. Feſtus lib. xij. n In animis hominum moliri locum.] An mollire, ſed certe ſenſus eſt, Varronem clàm & paulatim hoc agere, ut excluſis duabus theologijs ſola naturalis in hominum mẽtibus hæreret.

De libertate Senecæ qui uehemẽtius ciuilem theologiã reprehendit quàm Varro fabuloſam. Caput X

L IBERTAS ſanè quæ huic defuit, ne iſtam urbanam theologiã theatricæ ſimillimam aperte ſicut illam reprehẽdere auderet, Anneo Senecæ, quem nonnullis indicijs inuenimus [a] Apoſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus, non quidem ex toto, uerum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, uiuenti defuit. Nam [b] in eo libro quem contra ſuperſtitiones condidit, multo copioſius atq; uehementius reprehendit ipſe ciuilem iſtam & urbanam theologiam, quàm Varro theatricam atque fabuloſam. Cum enim de ſimulachris ageret, ſacros inquit, immortales inuiolabilesq; deos in
D materia uiliſsima atque immobili dedicant, habitus illis hominum, ferarumq;, et piſcium, quidam uerò mixto ſexu diuerſis corporibus induunt numina uocant, quæ ſi ſpiritu accepto ſubito occurrerent, monſtra haberentur. Deinde aliquanto pòſt, cum Theologiã naturalem prædicans, quorundam philoſophorum ſentẽtias digeſsiſſet: oppoſuit ſibi quæſtionẽ, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cœlũ & terram deos eſſe, & ſupra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, [c] aut peripateticum Stratonem, quorum alter fecit deum ſine corpore, al-
A ter ſine animo? Et ad hoc reſpondens, quid ergo tandem inquit: Veriora tibi uidentur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hoſtilij ſomnia? Cluacinam Titus Tatius dedicauit deam, Picum, Tiberinumq; Romulus: Hoſtilius pauorem atq; pallorem teterrimos hominum affectus, quorũ alter mẽtis territæ motus eſt, alter corporis, nec morbus quidẽ, ſed color. Hæc numina potius credes, & cœlo recipies? De ipſis uero ritibus crudeliter turpibus quàm libere ſcripſit? Ille inquit, uiriles ſibi partes amputat: ille lacertos ſecat. Vbi iratos deos timent, qui ſic propitios me-
B rentur? Dij autem nullo debent coli genere, ſi & hoc uolunt. Tantus eſt perturbatę mentis & ſedibus ſuis pulſæ furor, ut ſic dij placẽtur, quẽadmodum [d] ne homines quidem ſæuiunt teterrimi [e] & in fabulas traditi crudelitatis. Tyranni lacerauerunt aliquorum membra, nemine ſua lacerare iuſſerunt. In [f] regiæ libidinis uoluptatẽ caſtrati ſunt quidam, ſed nemo ſibi ne uir eſſet iubente domino manus intulit. Se ipſi in templis contrucidant, uulneribus ſuis, ac ſanguine ſupplicãt. Si cui intueri uacet, quæ faciũt, quęq; patiuntur, inueniet tam indecora honeſtis, tam indigna liberis, tam diſsimilia ſanis, ut nemo
C fuerit dubitaturus furere eos, ſi cum paucioribus furerent, nunc ſanitatis patrocinium inſanientium turba eſt. Iam illa quæ in ipſo Capitolio fieri ſolere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat niſi ab irridentibus, aut furentibus fieri? Nam cũ in ſacris Aegyptijs [g] Oſirim lugeri perditum, mox autem de inuẽto magnum fuiſſe gaudium deriſiſſet, cũ perditio eius inuẽtioq; fingatur, dolor tamen ille atq; lætitia ab eis, qui nihil perdiderũt, nihilq; inuenerunt, ueraciter exprimatur: Huic tamẽ, inquit furori certum tẽpus eſt. Tolerabile eſt ſemel in anno inſanire. In Capitoliũ peruenì, pudebit publicatæ dementiæ, quod ſibi uanus furor attribuit officij: alius numina deo ſubijcit, alius horas Ioui nũciat, alius lictor eſt, alius unctor, qui uano motu brachiorum imitatur ungentẽ. Sunt quę Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant, longe à templo non tantum à ſimulachro ſtantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ ſpeculum teneant, ſunt quæ [h] ad uadimonia ſua deos aduocent. Sunt qui libellos offerant, & illos cauſam ſuam doceant. [i] Doctus Archimimus ſenex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quaſi dij libẽter ſpectarẽt, quem

homines deſierant. Omne illic artificum genus operantium dijs immortalibus deſidet. Et paulopoſt: Hi tamen inquit, etiam ſi ſuperuacuum uſum, non turpem nec infamem deo promittunt. Sedent quędam in Capitolio, quæ ſe à Ioue amari putant: [h] nec Iunonis quidem, ſi credere poetis uelis, iracundiſsimæ reſpectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantũmodo poeticam Theologiam reprehẽdere auſus eſt, ciuilem non auſus eſt, quam iſte concidit. Sed ſi uerũ attendamus, deteriora ſunt templa, ubi hæc aguntur, quàm theatra, ubi finguntur. Vnde in his ſacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca ſapienti, ut eas in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia ſapiens ſeruabit tanquam legibus iuſſa non tanquam dijs grata. Et paulo poſt: Quid quod & matrimonia, inquit, deorum iungimus, & ne pie quidem fratrum ſcilicet & ſororum? [l] Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quoſdam tamen cœlibes relinquimus, [m] quaſi conditio defecerit, præſertim cum quædam uiduæ ſint, ut Populonia, uel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuiſſe. Omnem iſtam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo lõga ſuperſtitio congeſsit, ſic inquit adorabimus, ut meminerimus cultum eius magis ad morem, quàm ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos in ciuili theologia id inſtituerunt, quod dijs gratũ eſſet uel ad rem pertineret. Sed iſte [n] quem philoſophi quaſi liberum fecerunt, tamen quia illuſtris [o] populi Romani ſenator erat, colebat, quod reprehendebat: agebat, quod arguebat: quod culpabat, adorabat: quia uidelicet magnum aliquid eum philoſophia docuerat, ne ſuperſtitioſus eſſet in mundo, ſed propter leges ciuium moreſq́; hominũ, non quidem ageret fingentem ſcenicum in theatro, ſed imitaretur in templo, eo damnabilius, quòd illã, quæ mendaciter agebat, ſic ageret, [p] ut eũ populus ueraciter agere exiſtimaret. Scenicus aũt ludendo potius delectaret, quàm fallendo deciperet.

L. VIVES

a Apoſtolorum noſtrorũ claruiſſe temporibus.] An forte indicijs illarum epiſtolarum, quæ circumferuntur Pauli ad Senecam, & huius uiciſſim ad illum, quas non credo ab illis eſſe ſcriptas. Sed conſtat principatu Neronis & Senecam claruiſſe, conſulemq́; fuiſſe, & Petrum ac Paulum apoſtolos extremo A ſupplicio pro Chriſti pietate cohoneſtatos. Apoſtoli nanq; & Seneca intra duos annos è uita migrarunt, ac neſcio an eiſdem Silio Nerua & Attico Veſtino coſſ.

b In eo libro quem cõtra ſuperſtitiones.] Libri Senecæ nõnulli ſunt amiſsi, ut hi de ſuperſtitionibus & de matrimonio, cuius meminit Hieronymus aduerſus Iouinianũ diſputans de matura morte, cuius Lactantius, & de terræmotu, cuius idem ipſe Seneca. Huius iacturam ut aliorum complurium ueterum ſcriptorum, deplorauit Ioannes Andreas Straneus ciuis meus, in Annotationibus quas in Senecam ipſum ſcribit, quarum guſtum miſit ad me epiſtola qua mecum amicitiã iniit. Homo qui ut ſummæ eruditioni ſummam quoq; probitatem adiunxit, ita mirum quàm literas meliores, optimaq́; ſtudia adiuuare proueherecq́; pro uirili conetur, & ijs qui in hoc incumbunt candide ac toto pectore bene uelit, & faueat.

Ioannes Andreas Straneus

c Aut peripateticum Stratonẽ.] Strato Lampſacenus fuit, Arceſilai filius, qui Phyſicus B cognominatus, quòd eo ſtudio ſit præter cætera oblectatus, auditor Theophraſti, curatorq́; teſtamenti, & ſcholæ ſucceſſor, Ptolomæi Philadelphi magiſter. Stratones octo ponit Laertius in uitis.

Strato

d Ne quidẽ homines.] Volunt interponi ſemper aliquid grammatici inter ne & quidem, ſed coniuncta ſine uerbo aliquo interiecto ſexcentes apud Ciceronem, & Liuium, & Plinium & alios inuenias, niſi ad illa omnia unicam dent reſponſionem librarij erratum eſſe: non quin putem elegantius interponi, nec aliter ipſe loqui uelim.

e Et in fabulas traditi crudelitans.] Vt Dionyſii, Phalaris, Mezennius, Tarquinius Superbus, Sylla, Cinna, Marius, Tiberius, & Claudius, & Caligula.

f Regiæ libidinis uoluptate.] Antiqui libri in regiæ libidinis uoluptatem. Habebant ueteres reges præcipue Perſarum ſuos Eunuchos, quibus multum fidebant.

g Oſirim lugeri perditum.] Cum Oſiris à fratre Typhone eſſet laC ceratus, pœnaq; de Typhone eſſet ab Iſide & Oro Apolline accepta, magno cum luctu corpus Oſiridis quæſitum eſt: cumq́; eſſet inuentum, etiam ſi diſperſum, tamen magno gaudio Iſis eſt affecta, idq́; poſtea inſtituit, ut quotannis certo tempore cum lachrimis, & eiulatu Oſiris quæreretur, lætitia magniſq́; ludis celebraretur productus puer, ceu inuentus. Ideo Lucanus ait:
Nunquamq́; ſatis quæſitus Oſiris.

Oſiris

h Ad uadimonia ſua.] Vadari eſt aliquem ad iudicem certa die aduocare. uadimoniũ eſt ſponſio ipſa ſiſtendi ſe in iudicio. Hinc uadimonium obire apud Ciceronem eſt ſe ſiſtere, & non obire contra, quod eſt deſerere, ſicut Plinius ait, in præfatione hiſtoriæ naturæ, niſi cum uadimonium eſt dilatum à prætore, exemplorum pleni ſunt autores. Faciebãt ergo deos ut homines aduocatos, cum cauſam eſſent dicturi.

Vadari. Vadimonium

i Doctus Archimimus.] Mimi à μιμεῖσθαι dicuntur, quaſi imitatores, qui in ſcena geſtus actusq; eorum, quos irridere uolũt, imitantur: tum etiam mores, qui ethologi nominantur, & D ethopœi, unde ethopœia apud Quintilianũ. Pantomimi ſunt rerum omnium imitatores. Archimimi præcipui, & ceu mimorũ principes, qualis erat ille Fauo temporibus Veſpaſiani, quis uero fuerit hic, cuius meminit Seneca, non temere affirmarim.

Archimimus
Pantomimus

k Nec Iunonis quidem.] Hæc enim zelotypa erat, & uehemens ſæuaq́; in priuignos omnes & pellices, quæ ne Dedalæ quidem illi ignouit, hoc eſt, ſtatuæ ligneæ, quam ſe Iuppiter iratus finxit ducere in Bœotia. nam reconciliata cõiugi Ioui ſtatuã cremari iuſsit, ut Plutarchus narrat. Hinc lex Numæ uetuſtiſsima, Pellex aram Iunonis ne tangito: ſi tanget, Iunoni crinibus dimiſsis agnum fœminam cædito.

Iuno

l Bellonam Marti.] Alij bellonam matrem eſſe uolunt, non uxorem. Nerionem uero ſeu ut Varro dixit, Nerienem eius eſſe coniugem. quod uerbum, ſicut Gellius tradit, Sabinum eſt, eoq́; ſignificatur uirtus & fortitu

fortitu

fortitudo. unde Nerones dicti à præſtanti fortitudine. ſed Sabini à Græcis mutuati ſunt, qui uincula & firmamenta membrorum νεῦρα nominant, unde Latini neruos. Plautus Trucul. Mars peregre aduenicns ſalutat Nerienem uxorem ſuam. Gel. lib. x. noct. m Quaſi conditio defecerit.] Conditio in fœminis eſt coniugiū: unde quærere conditionem, & inuenire cōditionem filiæ. Quærendam conditionem filiæ dixit Liuius libro iiij. & Cic. in Philippicis. Hinc apud iuriſcōſultos in uerbis repudij erāt & illa: Cōditione tua nō utar. n Quē philoſophi quaſi liberū.] Idem Seneca philoſophiæ ſeruiēdum eſſe dicit, ſi liberi eſſe uelimus. quaſi liberū dixit argute. q. non exacte liber abſoluteq́ fuerit, ſed propemodum liber. u Populi Ro. ſenator.] Exulauit Seneca ſub Claudio principe: ſed cum Claudius ſublata Meſſalina Agrippinam duxiſſet, hæc Senecæ reditū, & ſenatum, & præturam à Claudio impetrauit, ut Neronem filium inſtitueret. Hinc factus eſt poſtea cōſul cum Trebellio Maximo quemadmodum Vlpianus inquit lib. xxxvi. Pandect. iuris ciuilis, ingentes & inuidioſiſſimas opes poſſedit. Tranquillus & Tacitus. Iuuenalis: Senecæ prædiuitis orti. p Vt eum populus ueraciter.] Ideo nocebat exemplo, quod ne committeret, Eleazarus maluit mortem obire ij. Macchab. vi. quantum hic ſanctius & uerius philoſophice.

Conditio

Seneca

Quid de Iudæis Seneca ſenſerit. Caput XI

Sic inter alias ciuilis theologiæ ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorum, & maxime ſabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos ſingulos ſeptē interpoſitos dies, ſeptimam ferè partem ætatis ſuæ perdant uacando, & multa in tempore urgentia non agendo lædantur. Chriſtianos tamen iam tūc Iudæis inimiciſſimos, in neutram partem commemorare auſus eſt, ne uel laudaret contra ſuæ patriæ ueterem conſuetudinem, uel reprehenderet [a] contra propriam forſitan uoluntatem. De illis ſanè Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim uſq; eo ſceleratiſſimę gentis conſuetudo conualuit, ut per omnes iam terras recepta ſit, uicti uictoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane ſententiam, qua ſignificaret, quid de illorum ſacramentorum ratione ſentiret. Ait enim: Illi tamen cauſas ritus ſui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat. Sed de ſacramentis Iudæorum, uel cur, uel quatenus inſtituta ſint autoritate diuina, ac poſtmodum à populo dei, cui uitæ æternæ myſterium reuelatum eſt, tēpore quo oportuit eadem autoritate ſublata ſint, & aliàs diximus, maxime cum [b] aduerſus Manichæos ageremus: & in hoc opere loco opportuniore dicendum eſt.

L. VIVES

a Contra propriam forſitan uoluntatem.] Incenſa à Nerone Roma, cum rei facinoris multi per impudentiſsimā calumniam ab emiſſarijs principis ſubijcerentur, Chriſtiani ſunt quæſiti, quorum ſupplicia non dubitabat Nero, quin futura eſſent popularia ob nouum religionis genus, quorum pœnæ tam exquiſitæ, omnemq́ humanitatem ſuperantes fuere, ut ſpectanti populo miſericordiā mouerēt. Seneca à principe petijt, ut in rus aliquod ſecedere ualetudinis cauſa liceret. quod quum non impetraſſet, domi atque adeò in cubiculo multos menſes ſe continuit. Tacitus ad eum tandam inuidiam ſacrilegiorum Neronis hoc interpretatur. Ego uero quod lanienam inſontium ſpectare non ſuſtineret. b Aduerſus Manichæos.] Qui uetus inſtrumentum legēmque Iudaicam calumniabantur, ut Auguſtinus narrat libro De hæreticis, ad Quodvultdeum, easq́ ſanctas ſcripturas, nō à deo, ſed ab uno ex principibus tenebrarum dictatas eſſe affirmabant, Contra hoc genus hominum uarijs libris diſputat Auguſtinus.

Quod gentilium deorum uanitate detecta, nequeat dubitari æternam eos uitam nemini poſſe præſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalem. Caput XII

Nunc autem propter tres theologias, quas Græci dicunt mythicen, phyſicen, politicen: Latine autem dici poſſunt, fabuloſa, naturalis, ciuilis: quod neq; de fabuloſa, quam & ipſi multorum falſorumq́; deorum cultores liberrime reprehēderunt: neq; de ciuili, cuius illa pars eſſe conuincitur, eiuſq; & iſta ſimillima uel etiam deterior inuenitur, ſperāda eſt æterna uita: ſi cui ſatis non ſunt, quæ in hoc uolumine dicta ſunt, adiungat etiam illa, quæ in ſuperioribus libris, & maxime quarto de felicitatis datore deo plurima diſputata ſunt. Nam cui niſi uni felicitati propter æternam uitam conſecrādi homines eſſent, ſi dea Felicitas eſſet? Quia uero nō dea, ſed munus eſt dei: cui deo niſi datori felicitatis cōſecrandi ſumus, qui æternam uitam, ubi uera eſt & plena felicitas, pia charitate diligimus? Non autem datorem eſſe felicitatis quenquam iſtorum deorum, qui tanta turpitudine coluntur: & niſi ita colantur, multo turpius iraſcuntur, atque ob hoc ſe ſpiritus immundiſſimos confitentur: puto ex his quæ dicta ſunt, neminem dubitare oportere. Porrò qui nō dat felicitatem, uitam quomodo poſſit dare æternam? Eam quippe uitam ęternam dicimus, ubi eſt ſine fine felicitas. Nam ſi anima in pœnis uiuit æternis, quibus & ipſi ſpiritus cruciabuntur

immundi,mors illa potius æterna dicenda eſt A quàm uita. Nulla quippe maior & peior eſt mors, quàm ubi non moritur mors. Sed quod animę natura,per id quod immortalis creata eſt, ſine qualicũq; uita eſſe nõ poteſt,ſumma mors eius eſt alienatio à uita dei in æternitate ſupplicij. Vitam igitur æternam,id eſt ſine ullo fine felicem,ſolus ille dat qui dat ueram felicitatẽ. Quã quoniam illi quos colit theologia iſta ciuilis dare non poſſe conuicti ſunt: non ſolum propter iſta temporalia atq; terrena,quod ſuperioribus quinq; libris oſtendimus,ſed multo magis propter uitam æternam,quæ poſt mortem futura eſt,quod iſto uno etiam illis cooperantibus egimus,colendi non ſunt. Sed quoniam ueternoſæ cõſuetudinis uis nimis in alto radices habet, ſi cui de iſta ciuili theologia reſpuenda atq; uitanda parum uideor diſputaſſe, in aliud uolumen quod huic, opitulante deo, ſubiungendũ eſt, animum intendat.

ELENCHVS CAPITVM

IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM SEPTIMVM.

1 An cum in theologia ciuili diuinitatem non eſſe conſtiterit,in ſelectis dijs eam inueniri poſſe credendum ſit.
2 Qui ſunt dij ſelecti,& an ab officijs uiliorum deorum habeantur excepti.
3 Quàm nulla ſit ratio,quæ de ſelectione quorũdam deorum poſsit oſtendi,cum multis inferioribus excellentior adminiſtratio deputetur.
4 Melius actum eſt cum dijs inferioribus,qui nullis infamãtur opprobrijs,quàm cum ſelectis, quorum tantæ turpitudines celebrantur.
5 De Paganorum ſecretiore doctrina,phyſiciſq; rationibus.
6 De opinione Varronis,qua arbitratus eſt deum eſſe animam mundi,qui tamen in partibus ſuis habeat animas multas,quarum diuina natura ſit.
7 An rationabile fuerit Ianum & Terminum in duo numina ſeparari.
8 Ob quam cauſam cultores Iani bifrontem imaginem ipſius finxerint,quam tamen etiam quadrifrontem uideri uolunt.
9 De Iouis poteſtate,atq; eiuſdem cum Iano comparatione.
10 An Iani & Iouis recta diſcretio ſit.
11 De cognominibus Iouis,quæ non ad multos deos,ſed ad unum eundemq; referuntur.
12 Quod Iuppiter etiam Pecunia nuncupetur.
13 Quod dum exponitur quid Saturnus,quid ne ſit Genius,uterq; unus Iuppiter eſſe doceatur.
14 De Mercurij & Martis officijs.
15 De ſtellis quibuſdam,quas Pagani deorum ſuorum nominibus nuncupauerunt.
16 De Apolline,& Diana,cæteriſq; ſelectis dijs,quos partes mundi eſſe uoluerunt.
17 Quod etiam ipſe Varro opiniones ſuas de dijs pronunciauerit ambiguas.
18 Quæ credibilior cauſa ſit,qua error paganitatis inoleuerit.
19 De interpretationibus quibus colendi Saturni cauſam ratiocinantur.
20 De ſacris Cereris Eleuſinæ.
21 De turpitudine ſacrorum quæ Libero celebrabantur.
22 De Neptuno & Salacia ac Venilia.
23 De terra quam Varro deam eſſe confirmat,eo quod ille animus mũdi,quem opinatur deum, etiam hanc corporis ſui infimam partem permeet,eiq; uim diuinam impertiatur.
24 De telluris cognominibus,eorumq; ſignificationibus:quæ etiam ſi non erant multarũ rerum indices,non multorum deorum debuerunt firmare opiniones.
25 Quam interpretationem de abſciſione Atys Græcorum ſapientium doctrina repererit.

26 De turpitudine ſacrorum matris magnæ.
27 De phyſiologorum figmentis, qui nec ueram diuinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda eſt uera diuinitas.
28 Quod doctrina Varronis de Theologia in nulla ſibi parte concordet.
29 Quod omnia quæ phyſiologi ad mundum parteſq; ipſius retulerũt, ad unum uerum deum referre debuerunt.
30 Qua pietate diſcernatur à creaturis creator, ne pro uno tot dij colantur, quot ſunt opera unius autoris.
31 Quibus proprie beneficijs dei excepta generali largitate, ſectatores ueritatis utantur.
32 Quod ſacramentum redemptionis Chriſti nullis retro tẽporibus defuerit, ſemperq; ſit diuerſis ſignificationibus prædicatum.
33 Quod per ſolam Chriſtianam religionem manifeſtari potuerit fallacia ſpirituũ malignorum de hominum errore gaudentium.
34 De libris Numæ Pompilij, quos ſenatus ne ſacrorum cauſæ quales in eis habebantur, innoteſcerent, iuſsit incendi.
35 De hydromantia, per quam Numa uiſis quibuſdam dæmonum imaginibus ludificabatur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI

EPISCOPI AD MARCELLINVM

DE CIVITATE DEI LIBER SEPTIMVS.

An, cum in Theologia ciuili diuinitatem non eſſe conſtiterit, in ſelectis dijs eam inueniri poſſe credendum ſit. Caput I

ILIGENTIVS me prauas et ueteres opiniones ueritati pietatis inimicas quas tenebroſis animis
D altius & tenacius diuturnus humani generis error infixit, euellere atq; extirpare conantem: & illius gratiæ, qui hoc ut uerus deus poteſt, pro meo modulo in eius adiutorio cooperantem, ingenia celeriora atq; meliora, quibus ad hãc rem ſuperiores libri ſatis ſuperq; ſufficiunt, patiẽter & æquanimiter ferre debebũt: & propter alios non putare ſuperfluum, quod iam ſibi ſentiunt non eſſe neceſſariũ. Multũ magna res agitur, cũ uera & uere ſancta diuinitas, quamuis ab ea nobis etiã huic quã nũc gerimus, fragilitati neceſſaria ſubſidia præbeantur: non tamen propter mortalis uitæ tranſitoriũ uaporem, ſed propter uitam beatã, quæ nõ niſi æterna eſt, quærenda & colenda prædicatur. Hanc diuinitatẽ, uel, ut ſic dixerim, deitatẽ:[a] nam & hoc uerbo uti iam

noſtros nõ piget, ut è Græco expreſsius tranſ-
C ferãt, id quod illi θεότητα appellant: Hanc ergo diuinitatem ſiue deitatem non eſſe in ea Theologia, quã ciuilem uocant, quæ à M. Varrone ſedecim uoluminibus explicata eſt, id eſt nõ perueniri ad æternæ uitæ felicitatẽ talium deorum cultu, quales à ciuitatibus qualiterq; colendi inſtituti ſunt: cui nondum perſuaſit ſextus liber, quẽ proxime abſoluimus: cũ iſtum forſitan legerit, quid de hac quęſtiõe expedienda ulterius deſideret, nõ habebit. Fieri enim poteſt ut ſaltẽ deos ſelectos atq; præcipuos, quos Varro uolumine cõplexus eſt ultimo: de quibus parum diximus, quiſquam colendos propter uitam bea-
D tam, quę nõ niſi æterna eſt, opinetur. Qua in re non dico[b] quod facetius ait Tertullianus fortaſſe q̃ uerius, ſi dij ſeliguntur ut[c] bulbi, utiq; cæteri reprobi iudicantur. Nõ hoc dico, uideo enim etiam ex electis ſeligi aliquos ad aliquid maius atq; præſtãtius, ſicut in militia cũ tyrones electi fuerint, ex his quoq; eliguntur ad opus aliquod maius armorum. Et cũ eliguntur in eccleſia, qui fiant prępoſiti, nõ utiq; cæteri reprobantur, cũ omnes boni fideles electi merito nuncupẽtur. Eligũtur in ædificio lapides angulares, non reprobatis cęteris qui ſtructurę partibus alijs de-

putantur. Eliguntur uuæ ad ueſcendum, nec tamen reprobamus alias, quas relinquimus ad bibendũ. Nõ opus eſt multa percurrere, cum res in aperto ſit. Quamobrem nõ ex hoc, quod dij ex multis quidem ſelecti ſunt, uel is qui ſcripſit, uel eorũ cultores, uel dij ipſi uituperandi ſunt: ſed animaduertendum potius, qui nam iſti ſint, & ad quam rem ſelecti uideantur. A

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN SEPTIMUM librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

N Am & hoc uerbo uti iam noſtros.] Hieronymum, Lactantium, Fulgentium. Græci olim à θεῖος, hoc eſt, diuinus, ſubſtantiuum deriuabãt θειότης, diuinitas, quæ uox Chriſtianis hominibus tam late patere uiſa eſt, quàm nomen ipſum diuinus. Idcirco cũ propriã illam dei naturam appoſitiore uocabulo ſignificare uellent, θεότητα nominarũt, Athanaſius, uterq; Gregorius, & alij Græci. quod ipſis magis permittebat, ut Quintilianus inqt, quàm Latinis. ſed nec Latini deterriti ſunt arctis linguæ, rigidiſq; præceptis, quo minus & ipſi deitatem dicerent, naturam illam dei ſignificantes, quæ deo propria eſt, nec ad alia egreditur, ad quæ diuinus & diuinitas. Nam diuinitas dicitur orationis, libri, rei geſtæ, hominis, & aliarum rerum. Deitas non dicitur, ſicut nec illa ſunt dij, licet eſſe diuina poſsint. Quo circa Latinos Chriſtianæ pietatis ſcriptores immerito mihi Laurentius Val. in Dialectica ſua uidetur arguere, quod deitate utantur nouo quidem uocabulo, ſed in re prius non uſu trita. Nam Græcos reprehendere, quod uerba ſuo ſibi fingant arbitratu, hoc eſt, anniquam Græciæ libertatem opprimere. b Quod facetius ait Tertullianus.] De hoc in ſcriptoribus eccleſiaſticis Hieronymus. Tertullianus presbyter prouinciæ Aphricæ, ciuitatis Carthaginenſis, patre Centurione procõſulari, hic acris & uehementis ingenij ſub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multaq; ſcripſit uolumina, quæ quia nota ſunt pluribus, prætermittimus. Cyprianus martyr abſq; Tertulliani lectione, ne unam quidẽ diem præteriſſet, quem magiſtrum ſolitus erat uocare. Delapſus eſt Tertullianus ad Montani dogma, inuidia & contumelijs Romanæ Eccleſiæ clericorũ impulſus. Hæc Hieron. Huius libri cum multis ætatibus latuiſſent, anno quo hæc ædebamus, ſunt reperti in Germania, & cura B. Rhenani Seleſtadienſis, hominis eruditiſsimi, apud Frobenium typis æneis cuſi. c Bulbi.] Bulbi in uniuerſum dicuntur omnes eæ radices, quæ ſunt in modum ceparum. Nam & bulbos liliorũ dicit Palladius, ſed peculiariter ſunt bulbi, quos mergarides uocãt Arabes, Venerem excitantes. Quod oſtenditur diſticho Martialis. Plinius lib. xix. nobiliſsimam inter bulbos ait eſſe ſcyllam, quæ eſt ceu ſylueſtris cepe, & hanc comprehendere Epimenidiam, quam ſolam radicẽ in eſum uenire ex ſcylleis, teſtatur Theophraſtus lib. vij. nam aliæ non eduntur.

Deitas — *Diuinitas* — *Tertullianus* — *Bulbi*

C

D

Qui ſunt dij ſelecti, & an ab officijs uiliorũ deorũ habeantur excepti. Ca. II

H [a]Os certe deos ſelectos Varro unius libri contextione commẽdat, Ianum, Iouem, Saturnum, Genium, Mercurium, Apollinem, Martem, Vulcanum, Neptunũ, Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Iunonẽ, Lunam, Dianam, Mineruam, Venerẽ, Veſtam: in quibus omnibus ferme uiginti, duodecim mares, octo ſunt fœminæ. [b]Hæc numina utrum propter maiores in mundo adminiſtrationes ſelecta dicũtur: an quod populis magis innotuerunt, maiorq; eſt eis cultus exhibitus? Si propterea quia opera maiora ab his adminiſtrantur in mundo, nõ eos inuenire debuimus inter illam quaſi plebeiam numinum multitudinem, minutis opuſculis deputatã. Nam ipſe primum Ianus cum puerperiũ concipitur, unde cuncta illa opera ſumũt exordiũ, minutatim minutis diſtributa numinibus, aditum aperit recipiendo ſemini. [c]Ibi eſt & Saturnus propter ipſum ſemen. [d]Ibi Liber, qui marem effuſo ſemine liberat. Ibi Libera, quam & Venerẽ uolunt, quę hoc idẽ beneficiũ conferat fœminę, ut etiã ipſa emiſſo ſemine liberetur. Omnes hi ex illis ſunt, qui ſelecti appellãtur. Sed ibi eſt et [e]dea Mena, quæ menſtruis fluoribus præeſt, quamuis Iouis filia tamen ignobilis. [f]Et hanc prouinciam fluorum menſtruorũ, in libro ſelectorum deorum ipſi Iunoni idem autor aſsignat, quę in dijs ſelectis etiam regina eſt: & hic tanquam Iuno Lucina cũ eadem Mena priuigna ſua eidem cruori præſidet. Ibi ſunt & duo, neſcio qui, obſcuriſsimi, Vitumnus & Sentinus: quorum alter uitam, alter ſenſus puerperio largiuntur. Et nimirũ multo plus pręſtant, cum ſint ignobiliſsimi, quàm illi tot proceres & ſelecti. Nam profecto ſine uita & ſenſu, quid eſt illud totum quod muliebri utero geritur, niſi neſcio quid abiectiſsimum [g]limo ac pulueri comparandum?

B

L. VIVES

a HOs certe deos ſelectos.] Duodecim dijs Conſentibus, de quibus alibi ſumus locuti, adduntur octo uelut patritij, ſed nõ ſenatores, qui etiã magnos in mundi adminiſtratione gerũt magiſtratus, & interſunt certis generibus conciliorum: quod & faciunt interdum reliqui dij. Seneca in Ludicro libello, Ianum dicit ſententiam à Ioue rogatum in numero patrũ conſcriptorum & quidem cõſulem pomeridianum: ſed ibi ludit, & allegorice loquitur. Tametſi hæc omnia de dijs ludi ſunt, & ineptiæ meræ. Itaque hoc modo coniungũtur, Iuppiter & Iuno, Saturnus & Tellus, Mercurius & Minerua, non coniugio, ſed communitate artiũ: ſicut Liber pater & Ceres, tũ fratres Apollo & Diana: hinc

Dij ſelecti

hinc amaſii Mars & Venus: tum duo ignes Vulcanus & Veſta, & duo lumina mundi Sol ac Luna. Ianus, Neptunus, Genius, & Orcus, ſunt ſine paribus ob ignobilitatem fœminarum. b Hæc numina uerum.] Figura loquendi in Problematis frequens. c Ibi eſt & Saturnus.] Varro lib. iiij. De lingua Lat. Saturnus, inquit, à ſatu dicitur. d Ibi Liber &c. ibi libera.] Cic. ij. De natura deorum, alium eſſe dicit Liberum Bacchum, Semele & Ioue natum, quàm Liberum quem Romani auguſte ſanctéq; cũ Libera & Cerere colerent: qui duo Liber & Libera filij fuerunt Cereris, ideo Liberos dictos. Idem in Verrem act. vi. Liberam dicit fuiſſe Proſerpinã Cereris filiam. His tribus dijs templum erat iuxta Circum maximum ab A. Poſthumio dictatore uotum, à Tiberio Cæſare renouatum. Tacitus lib. ij. e Dea Mena.] Hæc Luna eſt, quæ Græce μήνη dicit, quæ illa menſtrua profluuia temperat, quæ ad eius rationem uel mouentur, uel quieſcunt: ut Ariſt. in lib. De anima. ſcribit, quæ etiam eſt Iouis & Latonæ filia. ideo priuignã eam Iunonis uocat, ignobilis tamen eſt illo nomine apud Latinos. f Et hanc prouinciam fluorũ.] Iunonẽ Fluonam mulieres colebãt, quod eam ſanguinis fluorem in conceptu retinere dicerent. Feſtus. g Limo ac pulueri.] Ex principio Geneſeos, ubi hominis corpus ſumptum de limo ſcribitur, & abiturum in puluerem.

Mena

Quàm nulla ſit ratio, quę de ſelectiõe quorundam deorum poſsit oſtendi, cum multis inferioribus excellentior adminiſtratio deputetur, Cap. III

QVAE igitur cauſa tot ſelectos deos ad hæc opera minima cõpulit, ubi à Vitumno & Sentino, quos fama obſcura recõdit, in huius munificentiæ partitione ſuperentur? Cõfert enim ſelectus Ianus aditum & quaſi ianuam ſemini: confert ſelectus Saturnus ſemen ipſum: confert ſelectus Liber eiuſdem ſeminis emiſsionem uiris:[a] confert hoc idem Libera, quę Ceres ſeu Venus eſt, fœminis: confert ſelecta Iuno, & hæc nõ ſola, ſed cum Mena filia Iouis, fluores menſtruos[b] ad eius quod conceptum eſt incrementum. Et cõfert Vitumnus obſcurus & ignobilis uitam: cõfert Sentinus obſcurus & ignobilis ſenſum. Quæ duo tanto illis rebus præſtantiora ſunt, quanto & ipſæ res ab his intellectu ac ratione uincuntur. Sicut enim quę ratiocinãtur & intelligũt, profecto potiora ſunt his, quæ ſine intellectu atque ratione ut pecora uiuunt, & ſentiunt: ita & illa quæ uita ſenſuq́; ſunt prædita, his qui nec uiuunt nec ſentiunt merito præferuntur. Inter ſelectos itaque deos Vitumnus uiuificator, et Sentinus ſenſificator magis haberi debuerunt, quàm Ianus ſeminis admiſſor, & Saturnus ſeminis dator uel ſator, & Liber & Libera ſeminum commotores uel emiſſores:

A quæ ſemina indignũ eſt cogitare, niſi ad uitam ſenſumq́; peruenerint. Quę munera ſelecta nõ dantur à dijs ſelectis, ſed à quibuſdam incognitis, & præ iſtorum dignitate neglectis. Quod ſi reſpondetur, omnium initiorum poteſtatẽ habere Ianum, & ideo illi etiam quod aperitur cõceptui non immerito attribui: & omnium ſeminum Saturnum, & ideo ſeminationem quoq; hominis non poſſe ab eius operatione ſeiungi: & omnium ſeminum emittendorũ Liberum & Liberam, & ideo his etiam præeſſe, quæ ad ſubſtituendos homines pertinent: omnium purgandorum & pariendorum Iunonem, & ideo B eam non deeſſe purgationibus fœminarum, & partubus hominum: Quærant quid reſpondeant de Vitumno & Sentino, utrum & ipſos uelint habere omnium quæ uiuunt & ſentiunt, poteſtatẽ. Quod ſi concedunt, attẽdant quàm eos ſublimius locaturi ſint. Nam ſeminibus naſci in terra, & ex terra eſt: uiuere autem atque ſentire, etiam deos ſydereos opinantur. Si autem dicunt Vitumno atque Sentino hæc ſola attributa, quæ in carne uiuiſcunt, & ſenſibus adminiculantur, cur non deus ille, qui facit omnia uiuere atque ſentire, etiam carni uitam præ- C bet & ſenſum, uniuerſali opere hoc munus etiam partubus tribuẽs? Et quid opus eſt Vitumno atq; Sentino? quod ſi ab illo qui uitæ & ſenſibus præeſt uniuerſaliter cuncta reguntur, & his quaſi famulis iſta carnalia uelut extrema & ima cõmiſſa ſunt: itáne ſunt illi ſelecti deſtituti familia, ut non inuenirent quibus etiam ipſi iſta committerent, ſed cum tota ſua nobilitate qua uiſi ſunt ſeligendi, opus facere cum ignobilibus cogerentur? Iuno ſelecta & regina, [c]Iouisq́; ſoror & coniunx, hæc tamen Iterduca eſt pueris, & opus facit cum deabus ignobiliſsimis Abeona & Adeona. Ibi poſuerunt & Mentẽ deam, D quæ faciat pueris bonam mentem, & inter ſelectos iſta non ponitur,[d] quaſi quicquam maius præſtari homini poſsit. Ponitur aũt Iuno quia Iterduca eſt, & Domiduca, quaſi quicquã proſit iter carpere, & domum duci, ſi mens non eſt bona. Cuius muneris deam ſelectores iſti inter ſelecta numina minime poſuerunt. Quæ profecto & Mineruæ fuerat pręferenda,[e] cui per iſta minuta opera puerorũ memoriam tribuerunt. Quis enim dubitet multo eſſe melius habere bonam mentem, q̃ memoriã quantũlibet ingẽtem? Nemo enim malus eſt, qui bonã habet

mentem. Quidam uero peſsimi, memoria ſunt mirabili, qui tanto peiores ſunt, quanro minus poſſunt, quod male cogitãr obliuiſci. Er tamen Minerua eſt inter ſelectos deos, Mentẽ autem deam turba uilis operuit. Quid de Virtute dicam? quid de Felicitate, de quibus in quarto libro multa iam diximus: quas cum deas haberent, nullum eis locum inter ſelectos deos dare uoluerunt, ubi dederunr Marti & Orco: uni effectori mortium, alteri receptori. Cum igitur in his minutis operibus, quæ minutatim dijs pluribus diſtributa ſunt, etiam ipſos ſelectos uideamus, tanquam ſenatum cum plebe pariter operari: & inueniamus à quibuſdã dijs, qui nequaquam ſeligendi putati ſunr, multo maiora atq; meliora adminiſtrari, quàm ab illis qui ſelecti uocantur: reſtar arbitrari non propter præſtantiores in mũdo adminiſtrationes, ſed quia prouenir eis ut populis magis innoteſcerẽt, ſelectos & præcipuos nuncupatos. Vnde dicir etiã ipſe Varro, quod dijs quibuſdam patribus, & deabus matribus, ſicut hominibus ignobilitas accidiſſet. Si ergo Felicitas ideo fortaſſe inter ſelectos deos eſſe noui debuit, quod ad iſtam nobilitatem non merito, ſed ſortuitu peruenerũt, ſaltem inter illos, uel potius præ illis Fortuna poneretur, quam dicũr deam nõ rationabili diſpoſitione, ſed ut temere acciderit ſua cuique dona conferre. Hæc in dijs ſelectis tenere apicem debuit, in quibus maxime quid poſſet, oſtendit: quando eos uidemus, non prçcipua uirtute, nõ rationabili felicitate, ſed temeraria, ſicur eorum cultores de illa ſentiunt, Fortunæ poteſtate ſelectos. Nam & uir diſertiſsimus Saluſtius etiam ipſos deos fortaſsis attendit, cum diceret: Sed profecto Fortuna in omni re dominatur: ea res cunctas ex libidine magis quàm ex uero celebrat obſcuratq;. Nõ enim poſſunr inuenire cauſam, cur celebrata ſit Venus, et obſcurata ſit Virtus, cum ab iſtis ambarum cõſecrata ſinr numina, nec comparanda ſinr merita. Aur ſi hæc nobilitari meruit, quod plures appetunt Venerẽ, quàm Virtutẽ, cur celebrata eſt dea Minerua, & obſcurata eſt dea Pecunia: cũ in omni genere humano plures alliciat auaritia, quàm pçritia: & in eis ipſis qui ſunr artificioſi, raro inuenies hominem, qui nõ habeat artem ſuam pecuniaria mercede uenalem: pluriſq; pẽdatur ſemper propter quod aliquid fit, ꝙ id propter quod illud fit. Si ergo inſipientis iudicio multitudinis

A facta eſt deorum iſta ſelectio, cur dea Pecunia Mineruæ prælata non eſt, cum propter pecuniam ſint artifices multi. Si autem paucorum ſapientium eſt iſta diſtinctio, cur non prælata eſt Veneri Virtus, cum eam longe ratio præferat? Saltem certe, ut dixi, ipſa Fortuua, quæ, ſicur putaur qui ei plurimum tribuũt, in omni re dominatur, res cũctas ex libidine magis quàm ex uero celebrar obſcuratq;: ſi rantum & in deos ualuir, ut temerario iudicio ſuo, quos uellet celebraret, obſcuraretq; quos uellet, præcipuũ locum haberet in ſelectis, quæ in ipſos quoque deos tam præcipuæ eſt poteſtatis. An ut illic eſſe nõ

B poſſet, nihil aliud etiã ipſa Fortuna, niſi aduerſam putanda eſt habuiſſe Fortunam? Sibi ergo aduerſata eſt, quæ alios nobiles faciens, nobilitata non eſt.

L. VIVES

a Confert hoc idem Libera quæ Ceres ſeu Venus eſt.] Liberam ſororẽ Dionyſii diximus Soléq; & Lunam per eos ſignificari, qui ſeminibus omnis generis præſunt Lunam & Venerẽ eſſe oſtendemus, & Cererem eſſe Apuleius lib. xi. Aſini ſignificat. & Macrob. li. i. Saturn. & Valer. Probus, Seruiuſq; i. Georg. Verg. Porphyrius fructuum generatiuã uirtutẽ in Luna Cererem nominari perhibet. Vergilius: Liberum & Cererem coniungit, Varronẽ ſecutus, ex quibus datur facile intelligi Liberã quoq; dici Cererem. b Ad

C eius quod cõceptum eſt incrementum.] De Menſtruo Plinius lib. vij. hæc eſt generando homini materia, feminæ è maribus coaguli modo hoc in ſeſe glomerãte, quod deinde tempore ipſo animatur corporaturq;. ergo quũ grauidis fluxit, inualidi aut non uitales partus ædũtur, aut ſanioſi: ut autor eſt Nigidius. Porrò menſtruo ipſo nihil fieri poteſt magis uel tetrum, uel ſpurcum, uel etiam noxium, ut uel hoc unũ ſatis ſit ad pudefaciendam hominis ſuperbiã. c Iouiſq; ſoror & coniũx.] Verg. Et ſoror & cõiunx. De Iunone frequẽs hoc eſt. d Quaſi quicquam maius.] Verus eſt omnium Philoſophorũ nihil in orbe melius aut maius homine, nec in homine quicquam ipſa mente. e Cui per iſta minuta opera puerorum.] Quinquatribus Mineruæ pueri apophoreta magiſtris ferebant, uacabantq; & illis diebus à diſcẽdo, ut Mineruæ operarentur, quæ præeſt memoriæ, qua una continentur omnes diſciplinæ, & quæ in pueris ingenij eſt ſignum præcipuum, ut Quintilianus ait. Menſtruum

D præeſt etiam ingenijs, quæ de Iouis capite putatur nata. Ouidius iij. Faſtor.

Pallada nunc pueri, tenereq; ornate puellæ. Pallas
Qui bene placarit Pallada doctus erit.

Et alia de Pallade eodem loco. f Quidam uero peſſimi.] Plato iracundos homines & contentioſos multũ memoria ualere ſcribit in Theæteto: quod haud dubie ex ſiccitate & ſoliditate cerebri colligi poteſt. g Quod dijs quibuſdam patribus.] Iuppiter clarior eſt Saturno patre, hic cœlo: huius parentes omnino ignorantur etſi Phurnutus patrem cœli Acmonem nominat penitus ignotũ. Iuno etiam illuſtrior Ope, & hæc matre ſua. h Plures alliciat auaritia.] Quærẽda pecunia primũ eſt Virtus poſt nũmos, hæc Ianus ſummus ab imo Perdocet. hæc recinũt iuuenes dictata, ſeneſq;. Vt ait Hora. Apud Euripidẽ eſt quidã q nihil curat ꝗ peſſimus uocet modo etiã ditiſsimus, addẽs cauſã, ſolitos oẽs quærere

rere num quis ſit diues? non an bonus? tantiq́ unum A
quenq́ eſſe, quãtum poſsideat. i Quàm id propter
quod illud ſit.] Legendũ: quàm id quod propter aliud
ſit. hoc ſenſus poſtulat, & ſic eſt in ueteribus lib. ἀξίωμα,
eſt Ariſt. i. Poſteriorum. Propter quod aliquid ſit id ma
gis eſſe: quum probat nõ modo prius, ſed magis etiam
principia cognoſci, quàm quæ ex iis manant. quanquã
hic non tam de cauſa finali loquitur, quàm efficiẽte: ſed
in i. Ethicorum docet ea, quorum gratia alia fiant, eſſe
iis quæ fiunt præſtantiora.

Melius actum eſt cum diis inferiori/ bus, qui nullis infamãtur opprobriis quàm ſelectis, quorum tantæ turpitu/ dines celebrantur. Cap. IIII

GRATVLARETVR antẽ diis iſtis B
ſelectis quiſquam nobilitatis & cla/
ritudinis appetitor, & eos diceret
fortunatos, ſi non eos magis ad in/
iurias, quàm ad honores ſelectos ui
deret. Nam illam infimam turbam ipſa ignobi
litas texit, ne obrueretur opprobriis. Ridemus
quidem cum eos uidemus figmentis humana/
rum opinionũ partitis inter ſe operibus diſtri/
butos, [a] tanquã minutularios uectigalium con
ductores, [b] uel tanquam opifices in uico argen/
tario, ubi unũ uaſculũ ut perfectum exeat, per
multos artifices trãſit, cũ ab uno perfecto perfi
ci poſſet. Sed aliter non putatũ eſt operantium C
multitudini conſulendum, niſi ut ſingulas artis
partes cito ac facile diſcerẽt ſinguli, ne omnes in
arte una tarde & difficile cogerentur eſſe perfe/
cti. Verũtamen uix quiſquã reperitur deorum
non ſelectorũ, qui aliquo crimine famam traxit
infamem: uix autẽ ſelectorũ quiſpiã, qui non in
ſe notã cõtumeliæ inſignis acceperit. Iſti ad iſto
rum humilia opera deſcenderũt, illi in illorũ ſub
limia crimina non peruenerunt. [c] De Iano qui/
dem non mihi facile quicquã occurrit, quod ad
probrum pertineat. Et fortaſsis talis fuit, ut in/
nocentius uixerit, [d] & à facinoribus flagitiisq́ D
remotius. Saturnum fugientem benignus exce
pit, cum hoſpite partitus eſt regnum, ut etiã ci/
uitates ſingulas conderent: iſte Ianiculum, ille
Saturniã. Sed iſti in cultu deorum omnis dede
coris appetitores, cuius uitam minus turpem in
uenerunt, eum ſimulachri monſtruoſa deformi
tate turparunt, nunc eum bifrontem, nũc etiam
quadrifrontem, tanquam geminum facientes.
An forte uoluerunt, ut, quoniam plurimi dii ſe/
lecti erubeſcenda perpetrando [e] amiſerant fron
tem: quanto iſte innocentior eſſet, tanto fronto
ſior appareret.

L. VIVES

a Tanquam munuſcularios uectigalium conducto/ A
res.] In antiquis libris uarie legitur, in aliis mu/
nuſcularios, in aliis minicularios. eſt ubi minu/
tularios, nec omnino male. nam ſignificant tenues qui/
dam publicani, qui nec per ſe, nec ſocietate magna illa
reip. uectigalia redimunt, ſed portiunculas exiguas.
b Vel tanquam opifices in uico argentario.] Alius
enim cœlat uas, alius maurat, alius indit, uel labra, uel
anſam, uel naſum: tametſi argentarii non ſunt, qui argẽ
tea uaſa cœlant, cõduntq́, ſed menſarii, quos Græci tra Trapezitæ
pezitas uocant, apud quos pecuniæ deponuntur. & ho
rum tabernæ argentariæ uocantur, quæ erãt circum fo
rum, ut Vitruuius lib. v. & Liuius lib. xxvi. ſignificat.
hinc eſt cedere foro Plauto in Perſa. uicũ tamen argen/
tarium hic Auguſtinus poſuit pro eo ubi ſunt officinæ
aurifabrorum. c De Iano quidem.] Ianus indigena Ianus
B Italiæ regnauit in ea cum Cameſe etiam indigena, ita ut
regio uocaretur Cameſena, urbs uero Ianiculum: ſed il
lo mortuo, omnia in ditionem Iani cõceſſerunt. Hic Sa/
turnum arma filii ex Creta fugientem excepit: quem,
cum ab eo edoctus eſſet artem agri colendi, in partẽ re/
gni accepit, tradito Tarpeio colle, ubi arx cum oppidu
lo Saturnia eſt dicta, quæ poſtea cũ Aeniopolis eſſet ab
Aenea nuncupata, uetus tamen nomẽ retinuit, & Satur
nia dicta eſt: cuius aliquot poſteris quoq́ ætatibus man
ſerunt ueſtigia, quod Saturni fanum in faucibus, quod
Saturnia porta, quæ poſtea Pãdana, quod in muro ſcri
ptura hoc teſtatur: poſtea Tarpeia, & condito templo,
ac uelut Saturno illinc quoq́ à filio pulſo, Capitoliũ Io
uis Optimi Maximi nominatũ eſt. Verg. lib. viii. & Ser
uius eodẽ loco. Ouidius primo Faſtorũ, Eutropius, So
linus, Macrobius, Dionyſius, Prudentius. Libellus cir
cũfert nomine Beroſi Babylonici, qui Ianũ dicit fuiſſe
Noam. eum libellum ego mera ſomnia narrare puto, di
C gna profecto commentis Anianis. de Iano hoc eodem li
bro paulopoſt plura. d Et à facinoribus flagitiisq́.]
Ouidius ſexto Faſt. ſtupraſſe Ianum ſcribit Cranẽ nym
pham, quæ poſtea Carna eſt dicta, ius q́ habet Cardi/
nis. Sed Auguſtinus, uel huius facti non meminit, cum
hæc ſcriberet, uel commentitium prorſus & fabuloſum
putauit. e Amiſerant frontẽ.] Os, & facies, & frons Frons
pro pudore capitur. Hinc perfricare faciem apud Pli/
nium, & frontem apud Quintilianum ex Caluo, pro ex
cutere pudorem. Lucanus:
Nec color imperii, nec frons erit ulla ſenatus.
Et Perſius: Exclamet Melicerta periſſe
Frontem de rebus.

De Paganorum ſecretiore doctrina, phyſicisq́ rationibus. Cap. V

SED ipſorum potius interpretatio/
nes phyſicas audiamus, quibus tur/ D
pitudinem miſerrimi erroris, uelut
altioris doctrinæ ſpecie colorare co/
nantur. Primum, eas interpretatio/
nes ſic Varro commendat, ut dicat antiquos ſi/
mulachra deorum, & inſignia, ornatusq́ cõfin
xiſſe, quæ cum oculis animaduertiſſent hi, qui
adiſſent doctrinæ myſteria, poſſent animam
mũdi ac partes eius, id eſt deos ueros animo ui/
dere: quorũ qui ſimulachra ſpecie hominis fece/
rũt, hoc uideri ſecutos, qđ mortaliũ animus, qui
eſt in corpore humano, ſimillimus eſt immorta
lis

lis animi:tanquam ſi uaſa pnnerentur cauſa no A tandorũ deorum,& in Liberi ædem [a]œnnphnrum ſiſteretur,quod ſignificaret uinum per id quod continet,id qnod continetur:ita per ſimulachrum,quod formam haberet humanam,ſignificari animam rationalem,eo quod uelut uaſe natura iſta ſoleat cõtineri,cuius naturę deum uolunt eſſe,uel deos. Hæc ſunt myſteria doctrinæ,in quæ iſte uir doctiſsimus penetrauerat, unde in lucem iſta proferret.Sed dic homo acutiſsime,num in iſtis doctrinæ myſterijs, illam prudẽtiam perdidiſti,qua tibi ſnbrie uiſum eſt, quod hi qui primi pnpulis ſimnlachra cõſtituerunt, B & metum dempſerunt ciuibus ſuis, & errorem addiderunt, caſtiusq́ deos ſine ſimulachris ueteres nbſeruaſſe Romanns? Hi enim tibi fuerunt autores, ut hæc cnntra pnſteriores Romanos dicere auderes? Nã ſi et illi antiquiſsimi ſimulachra colniſſent, fortaſsis tntum iſtum ſenſum de ſimulachris non cnnſtituendis, interim ueri timnris ſilentin premeres, & in huiuſcemodi pernicinſis, uanisq́ figmentis myſteria iſta doctrinæ loquacius & elatins prædicares. Anima tamen tua tam docta, & ingeninſa, ubi te multum dnlemus, per hæc myſteria doctrinæ ad deum ſummũ, id eſt à qun facta eſt, non C cum qun facta eſt: nec cuius pnrtio, ſed cuius cõditio eſt: nec qui eſt nmnium anima, ſed qui fecit omnem animam, quo ſolo illuſtrante fit anima beata, ſi eius gratiæ nñ ſit ingrata: nullo modo potuit peruenire. Verum iſta myſteria doctrinæ, qualia ſint quantiq́ pendenda, quæ ſequuntur nſtendent. Fatetur interim uir iſte doctiſsimus, animam mundi ac partes eius eſſe ueros deos: unde intelligitur totam eius theologiã eam ipſam ſcilicet naturalem, cui plurimnm tribuit, uſq́ ad animæ ratinnalis uaturam ſe extendere potuiſſe. De naturali enim paucíſsima D præloquitur in hoc libro, in qun uidebimus utrũ per interpretatinnes phyſiologicas ad hanc naturalem poſsit referre ciuilem, quam de dijs ſelectis ultimam ſcripſit: quod ſi pntuerit, tota naturalis erit. Et quid opus erat ab ea ciuilẽ tanta cura diſtinctionis abiungere? Si autem recto diſcrimine ſeparata eſt, quãdo nec iſta uera eſt, quæ illi naturalis placet: peruenit enim uſq́ ad animam, nnn uſq́ ad uerum deum, qui fecit & animam: quanto eſt & abiectior & falſior iſta ciuilis, quæ maxime circa corporum eſt occupata naturam, ſicut ipſæ interpretationes eius, ex quibns quædam neceſſarin commemnrare me oportet, tanta ab his exquiſitę & enucleatæ diligentia demonſtrabunt.

L. VIVES

a Oenophorum ſiſteretur.] Quaſi οἶνον φέρον, uinum ferens. uas eſt uinarium. Iuuenalis Satyra vi. utitur hoc uocabulo. Indem Apuleius lib. ij. & viij. Aſini. & Martialis. Plinius inter opera Praxitelis recenſet œnophoron, qui non tam uas, quàm puer eſſet uinum ferens. Ex hoc loco Beroaldus colligit œnophoron poni ſolitum in templo Bacchi, non ſatis acute: ceu uero hoc fieri ſolere Auguſtinus his uerbis ſignificet. Oenophorum

De npiniõe Varronis, qua arbitratus eſt deum eſſe animam mundi, qui tamen in partibus ſuis habeat animas multas, quarum diuina natura ſit. Caput VI

[a]DICIT ergo idem Varro adhuc de naturali theologia præloquens, deũ ſe arbitrari eſſe animã mũdi, quem D Græci uocãt κόσμον, [b]& hũc ipſum mũdnm eſſe deum. Sed ſicut hominem ſapientem cum ſit ex corpore & animn, tamen ab animo dici ſapientem: ita mundum deum dici ab animo, cum ſit ex animn & corpore. Hic uidetur quoquo modo confiteri unum deum, C ſed nt plures etiam introducat, adiũgit mũdum diuidi in duas partes, cœlum & terram: & cœlum bifariam in æthera, & aera, terram uero in aquam & humũ. E quibns ſummum eſſe æthera, ſecundũ aera, tertiam aquã, infimam terram. Quas omnes quatunr partes animarum eſſe plenas, in æthere & aere immnrtalium, in aqua & terra mortalinm: à ſummo autem circuitu cœli uſq́ ad circulũ Lunæ, æthereas animas eſſe aſtra ac ſtellas, eosq́ cœleſtes dens nõ modn intelligi eſſe, ſed etiã uideri. [d]Inter Lunæ uero gyrum & nimbnrum ac uentorum cacumina D aereas eſſe animas, ſed eas animo non oculis uideri, & uocari heroas, & lares, & genios. Hęc eſt uidelicet breuiter in iſta prælocutiõe propoſita theologia naturalis, quę non huic tantũ, ſed & multis philoſophis placuit: de qua tunc diligentius diſſerendũ eſt, cum de ciuili quãtum ad deos ſelectos attinet, npitulãte deo uero quod reſtat impleuern.

L. VIVES

a Dicit ergo idem Varro.] Platonici, Stoici, Pythagorici, & his antiquiores Ionici philoſophi, mẽtem dicunt eſſe deũ, ſed non eodem omnes modo. Nam Plato animarum dicit mundum eſſe, animãq́ illam & mundum eſſe deum: ſed alium deum, quem

mentem

mentem uocat, hoc ipſo priorem facit, & animæ mundi parentem. Stoicis ferè cum Platone congruit, niſi quòd non omnes idem ſentiunt. Thales Mileſius, & Democritus non alium putât maiorem deum anima mundi. Pythagoræ ſententiam alibi expoſui. b Et hunc ipſum mundum.] Platonice & Stoice, & ex ſententia plurimorum philoſophorum. c E quibus ſummum eſſe æthera.] Ariſtoteles ſupra hūc noſtrum aerem ignis elementum locat, hinc cœlum. Platonici cœlum putant eſſe igneum ætheraq́ appellant. Tum & eam partem aeris, quam incendit uicinus cœleſtis ignis, flammam dicunt eſſe innoxiam & puram. quam multi affirmât Platonis fuiſſe ſententiam, Pythagoram ſecuti, qui globo uniuerſi quattuor addit corpora. Verum hic Varro aerem facit cœlo proximum, ſecutus multorum opinionem, maxime Stoicorum: tametſi non multum iſti à Platonicis & Peripateticis abſunt, ſi rectè intelligantur: aut certe ſi diſertius ipſi eloquantur ſua. Sed æther non modo cœlum & ignis, ſed aer quoq; dicitur, ſicut & Latine cœlū: uelut apud Vergilium:

Illa leuem fugiens raptim ſecat æthera pennis.

d Inter Lunæ uero gyrum.] Ea eſt prima regio aeris, ex Ariſtotelis diuiſione, in libris ſublarorū, qui primū aeris tractum eſſe dicit uſq; ad locum in quo nubes, niues, grādines, fulgura, & tonitrus fiunt: ſecundum ubi hæc fiunt: tertium uſq; ad ignis elementum.

An rationabile fuerit Ianum & Terminum in duo numina ſeparari. Caput VII

IANVS igitur, à quo ſumpſit exordium, quæro quis nam ſit? [a] Reſpon
detur: Mundus eſt. Breuis eſt hæc
planè atque aperta reſponſio. Cur
ergo [b] ad eum dicuntur rerum initia
pertinere: fines uero ad alterum, quem Terminum uocant? Nam propter initia & fines, duobus iſtis dijs, [c] duos menſes perhibent dedicatos, præter illos decem, quibus uſq; ad Decembrem caput eſt Martius: Ianuarium Iano, Februarium Termino. [d] Ideo terminalia eodem menſe Februario celebrari dicunt, [e] cum ſit ſacrum purgatorium, quod [f] uocãt Februum: unde menſis nomē accepit. Nūquid ergo ad mundum, qui Ianus eſt, initia rerum pertinent, & fines non pertinent, ut alter illis deus præficeretur? Nónne omnia quæ in hoc mundo fieri dicunt, in hoc etiam mundo terminari fatentur? Quæ eſt iſta uanitas, in opere illi dare poteſtatem dimidiam, in ſimulachro faciem duplam? [g] Nónne iſtum bifrontem multo elegantius interpretarentur, ſi eundem, & Ianum, & Terminum dicerent: atq; initijs unam faciem, finibus alteram darent: quoniam qui operatur, utrúq; debet intendere? In omni enim motu actionis ſuæ, qui nō reſpicit initium, nō proſpicit finem. Vnde neceſſe eſt, ut memoriæ reſpicienti, proſpiciens cōnectatur intētio. Nā cui exciderit, quod cœperit, quomodo finiat, nō inueniet. Quod ſi uitam beatā in hoc mundo inchoari putarent, extra mundū perfici, & ideo Iano, id eſt, mūdo, ſolam initiorū tribuerent poteſtatem: profecto ei præponerent Terminum, eumq́; à dijs ſelectis non alienarent. Quanquā etiam nunc, cum in iſtis duobus dijs initia rerum temporaliū, fineſq́; tractātur, Termino dari debuit plus honoris. Maior enim lætitia eſt, cū res quæq; perficitur: ſolicitudinis autem plena ſunt cœpta, donec perducātur ad finem, quem qui aliquid incipit, maxime appetit, intendit, expectat, exoptat: nec de re inchoata, niſi terminetur, exultat.

L. VIVES

a Reſpondetur, mundus eſt.] Macrob. I. Saturn. b Ad eum dicuntur rerum initia pertinere.] Xenon hanc adducit cauſam, quod primus in Italia deos coli docuerit Ianus: idcirco in ſacrificijs, initia & præfationem meruiſſe. Qui plura cupit de hoc legere, habet apud Macrobium autorem ſatis uulgarem.
c Duos menſes.] Ante Numam annus Rom. more Albanorum decem erat menſium, à Martio ad Decembrem. Numa duos mēſes addidit ultimos anno, Ianuarium, & Februariū. Varro & Plutarchus. Ouidius uero ij. Faſt. putat Ianuarium, olim initium fuiſſe anni, Februarium uero finem, cuius ultimæ feriæ eſſent Termini, poſtea x. uiros in xij. tab. Februariū Ianuario iūxiſſe. d Ideo Terminalia.] Vltimus feſtus dies Februarij ante fugam Tarquinij. nam poſt Terminalia regifugium eſt celebratum parta libertate. Terminalia uero fuerunt xxiij. die Feb. Beda lib. De nat. rerum. e Cū ſit ſacrum.] Non quod Terminalibus fiat expiatio illa, ſed quòd eo menſe. f Vocant Februum.] Ouidius ſecundo Faſtorum: Februus

Februa Romani dixere piamina patres. Et poſt:
Deniq; quodcunq; eſt, quo corpora noſtra piantur,
Hoc apud intonſos nomen habebat auos.
Menſis ab his dictus.

g Nónne iſtum bifrontem.] Cicero ſecundo De natura deor. Ianum primis & extremis uidetur præficere. Idem Macrobius ex ſententia multorum.

Ob quā cauſam cultores Iani, bifrontem imaginē ipſius finxerunt, quā tamē etiā quadrifrontē uideri uolūt. VIII

[a] SED Iani bifrōtis ſimulachri interpretatio proferatur. Duas enim facies ante & retro habere dicitur, quod hiatus noſter cū os aperimus mundo ſimilis uideatur: unde [b] & palatū Græci οὐρανὸν appellant. Et nōnulli, inquit, poetæ Latini cœlum uocauerūt palatum: à quo hiatu oris, & foras eſſe aditum ad dentes uerſus, & introrſus ad fauces. Ecce, quò perductus eſt mūdus propter palati noſtri uocabulum, uel Græcum, uel poeticū. Quid autem hoc ad animam,

quid

A quid ad uitam æternam? Propter ſolas ſaliuas colatur hic deus, quibus partim glutiendis, partim expuendis ſub cœlo, palati utraq; panditur ianua. Quid eſt porrò abſurdius, quàm in ipſo mundo non inuenire duas ianuas ex aduerſo ſitas, per quas, uel admittat ad ſe aliquid intro, uel emittat à ſe foras: & de noſtro ore & gutture, quorum ſimilitudinem mundus nõ habet, uelle mũdi ſimulachrum componere in Iano, propter ſolum palatum, [c] cuius ſimilitudinem Ianus non habet? Cum uero eum faciunt quadrifrontem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc interpretantur, quaſi aliquid ſpectet mundus foras, B ſicut per omnes facies Ianus. Deinde ſi Ianus eſt mundus, & mundus quatuor partibus conſtat, [d] falſum eſt ſimulachrum Iani: quia Ianus & ſi quadrifrons legitur, nunquam tamen quadriianus inuenitur. Aut ſi propterea uerum eſt, quia etiam nomine Orientis & Occidentis totus ſolet mundus intelligi, nunquid cum duas partes alias nominamus Septentrionis & Auſtri, ſicut illum quadrifrontem dicũt geminum Iannm, ita quiſquam geminũ dicturus eſt mundum? Non habent omnino unde quatuor ianuas quæ intrantibus & exeuntibus pateant, C interpretentur ad mũdi ſimilitudinem: ſicut de bifronte, quod dicerent ſaltem in ore hominis inuenerunt, [e] niſi Neptunus forte ſubueniat & porrigat piſcem, cui præter hiatum oris & gutturis etiam dextra & ſiniſtra fauces paterent. Et tamẽ hanc uanitatem per tot ianuas nulla effugit anima, niſi quæ audit ueritatem dicentem: Ego ſum ianua.

L. VIVES

Ianus a SEd Iani bifrontis.] Alij hunc regem bifrontẽ fuiſſe referunt, quòd fuerit prudentiſſimus, uideritq; procul uentura, & reſpexerit præterita. ſicut de cordato Homerus inquit, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω λεύσσει. Plutarchus in Problematis duas cauſas affert: alterã, quòd Ianus fuerit Perrhæbus Græcus, ſic eſſe literis mandatum: qui poſtea quàm in Italiam ueniſſet, linguã ſimul cum moribus mutarit. Altera cauſa eſt: quòd Italos populos Ianus & agros colere docuerit, & rempublicã administrare. Alij, ut Ouidius, quod hic Auguſtinus attingit, quòd Ianus ſit mundus gemina facie, hac ortum ſpectante, illa occaſum. Sunt qui Ianũ ſolem uelint, cuius eſt quotidie ortus & occaſus. Nigidius eſt autor, coliq; à Græcis ἀπόλλωνα θυραῖον & ἀγυιέα, quaſi Ianitorem & uijs præfectũ. Tametſi non crediderim eadẽ forma cultum, qua Ianum apud Rom. Nam Ouidius inquit:

Quem tamen eſſe deum dicam te Iane biformis?
Nam tibi par nullum Græcia numen habet.

D Pingebat & quadriformis. C. Baſſus de dijs apud Macrobium. Ianus bifrons pingitur, quaſi inferum & ſuperum ianitor. Idem quadriformis, quaſi uniuerſa climata maieſtate ſua cõplexus. Hic Ianus eſt is quem geminum in ſacrificijs uocabant: nam ſimplex duplici tantũ eſt fronte, & Ianus geminus, cuius porta claudebatur pace, bello patebat. b Palatum Græci οὐρανίσκος.] Ut Ariſtoteles in lib. De partibus animalium. Plinium exiſtimant hunc imitatum etiam cœli uocabulo uſum eodem ſignificatu lib. xi. nam de cerebro loquẽs: Hoc, inquit, eſt uiſcerum excelſiſſimum proximumq; cœlo capitis. c Cuius ſimilitudinem.] Alibi, cuius ſimilitudine Ianus nomen habet. d Falſum eſt ſimulachrũ Iani.] In alijs ſic, falſum eſt ſimulachrum Iani bifrõtis, ut reliqua ſuppoſititia ſint, uſq; aut ſi propterea quod non uidetur admodum abſurdum ex ijs quæ adduntur. e Niſi Neptunus.] Quandoquidẽ id in hominibus non eſt inuenire. Palatum

De Iouis poteſtate, atq; eiuſdem cum Iano comparatione. Cap. IX

IOVEM autem, [a] qui etiam Iuppiter dicitur, quem uelint intelligi, exponant. Deus eſt, inquiunt, habẽs poteſtatem cauſarum, quibus aliquid fit in mundo. Hoc quàm magnum ſit, nobiliſſimus [b] Vergilij uerſus ille teſtatur:

Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas.

Sed cur ei præponitur Ianus, hoc nobis uir ille acutiſſimus doctiſſimusq; reſpondeat. Quoniam penes Ianũ, inquit, ſunt prima, penes Iouem ſumma. Merito ergo rex omnium Iuppi- C ter habetur. Prima enim uincuntur à ſummis: quia licet prima præcedant tempore, ſumma ſuperant dignitate. Sed rectè hoc diceretur, ſi factorum prima diſcernerentur & ſumma. Sicut enim initium facti eſt proficiſci, ſummum peruenire: initium facti inceptio diſcẽdi, ſummum perceptio doctrinæ: ac ſic in omnib, prima ſunt initia, ſummaq; ſunt fines. Sed iam hoc negotiũ inter Ianũ terminũq; diſcuſſum eſt. Cauſæ autem quæ dantur Ioui efficientia ſunt, nõ effecta: neq; ullo modo fieri poteſt, ut uel tempore præueniantur à factis initijsúe factorum. Semper enim prior eſt res quæ facit quàm illa quæ D fit. Quapropter ſi ad Ianum pertinent initia factorum, non ideo priora ſunt efficientibus cauſis, quas Ioui tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod nõ faciens cauſa præceſſerit. Hunc ſanè deum penes quem ſunt omnes cauſæ factarum omnium naturarum, naturaliumq; rerum, ſi Iouem populi appellant, & tantis contumelijs, tamq; ſceleſtis criminationibus colunt, tetriore ſacrilegio ſeſe obſtringunt, quàm ſi prorſus nullum putarent deum. Unde ſatius eſſet eis alium aliquem Iouis nomine nũcupare, dignum turpibus & flagitioſis honoribus

bus, ſuppoſito uano figmento, quod potius A blaſphemarent, ſicut Saturno dicitur ſuppoſitus lapis, quem pro filio deuoraret: quàm iſtum deum dicere, & tonantem & adulterantem, & totum mundum regentem, & per tot ſtupra diffluẽtem, & naturarum omnium naturaliũq; rerum cauſas ſummas habentem, et ſuas cauſas bonas non habentẽ. Deinde quæro, quem iam locum inter deos huic tribuant Ioui, ſi Ianus eſt mundus? Deos enim ueros animam mundi ac partes eius iſte definiuit, ac per hoc quicquid hoc non eſt, non eſt utiq; ſecũdum iſtos uerus deus. Num igitur ita dicturi ſunt, Iouẽ animam B mundi, ut Ianus ſit corpus eius, id eſt iſte uiſibilis mundus? Hoc ſi dicunt, nõ erit quemadmodum Ianum deum dicant, quoniam mũdi corpus non eſt deus, uel ſecũdum ipſos, ſed anima mundi ac partes eius. Vnde idem Varro apertiſsime dicit, deum ſe arbitrari eſſe animã mundi, & hunc ipſum mundum eſſe deum: ſed ſicut hominem ſapientem, cum ſit ex animo & corpore, tantum ex animo dici ſapientem: ita mundum deum dici ab animo, cum ſit ex animo & corpore. Solum itaq; mũdi corpus non eſt deus: ſed aut ſola anima eius, aut ſimul corpus & animus: ita tamen, ut non ſit à corpore, ſed ab C animo deus. Si ergo Ianus eſt mundus, & deus eſt Ianus, nũquid Iouem ut deus eſſe poſsit aliquam partẽ Iani eſſe dicturi ſunt? Magis enim Ioui uniuerſum ſolent tribuere. unde eſt illud: Iouis omnia plena. Ergo & Iouem, ut deus ſit, & maxime ut rex deorum, non alium poſſunt exiſtimare, quàm mundum: ut in dijs cæteris ſecundum iſtos ſuis partibus regnet. In hãc ſententiam etiam quoſdam uerſus [c]Valerij Sorani exponit idem Varro, in eo libro quẽ ſeorſum ab iſtis de cultu deorum ſcripſit. qui uerſus hi ſunt.

[d]Iuppiter omnipotẽs, regum rex ipſe, deusq;
Progenitor, genitrixq; deûm, deus unus, et oĩs. D

Exponuntur autẽ in eodẽ libro, ita ut eum [e]marem exiſtimarent, qui ſemen emitteret, fœminã quæ acciperet, Iouẽq; eſſe mundum, & eũ omnia ſemina ex ſe emittere, & in ſe recipere: qua cauſa, inquit, ſcripſit Soranus, Iuppiter progenitor genitrixq;: nec minus cũ cauſa unũ & idem omnia eſſe, [f]Mundus enim unus, & in eo uno omnia ſunt.

L. VIVES

a QVi etiam Iuppiter dicitur.] Nam duos rectos habet, Iuppiter, & Iouis, & ex utroq; obliquos Iouis & Iuppitris: quanquam uſus alterius rectũ, A alterius obliquos reiecit. ſicut in Græco ζεὺς & Διός.

b Vergilij uerſus ille.] Secundo Georgicorum, ubi eos feliciſsimos putat, qui rerum cauſas inquirunt, & conſequuntur, ex ſententia Peripateticorum & Academicorum. quam Ariſt. lib. decimò Ethicorum, & Cicero quinto De finibus fuſe perſequitur. c Valerij Sorani.] Huius Valerij Sorani meminerũt, Cicer. primo De orat. Plin. li. iij. Solinus in Polyhiſtore, Plutarchus in Problematis, Macrobius lib. primo Saturnalium, & Seruius i. Georg. Fuit Latinus homo doctiſsimus togatorum, ut Craſſus dicit in primo De oratore Cicer. Tributum hoc eſt Varroni, ſed ante Varronem Sorano: ſicut Poetæ nomen Ennio ante Vergilium. Fũctus eſt Romæ honoribus, præcipue tribunatu plebis: & quod nomen illud arcanum urbis Romæ quod euulgari eſt nefas, auſus eſſet enunciare, pœnas luit. Plinius, Solinus, Macrobius, Plutarchus in Probl. tametſi Plutarchus in Pompeio, Q. Valerium philoſophũ, quod multi non B dubitant de Sorano dici, à Pompeio narrat occidi iuſſum: ſed autorem dicit huiuſce rei Oppium eſſe, cui cauendum, ne credule aſſentiamur, de Pompeio narrãti, nempe homini Cæſaris amico. Sunt qui putent hunc ſubita morte corruiſſe: alij ſuffixũ eſſe cruci, ut Seruius. *Valerius Soranus*

d Iuppiter omnipotẽs.] In antiquis codicibus uerſus prior ſic legitur:

Iuppiter omnipotens regum, rerumq;, deûmq;.

Volateranus ait, hoc eſſe principium poematis Sorani. quod credo ipſum dicere diuinaci coniectura, potius quàm quod habeat quid de re ipſa comperti. & ſcribit ſic priorem uerſum:

Iuppiter omnipotens rerum, regumq; repertor.

e Marem &c. fœminam.] Ex Orpheo in hymnis ex quo ſunt ipſi uerſus:

Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.

f Mundus enim unus.] Ex ſententia optimi cuiuſq; philoſophi contra Anaximandrum, & Anaximenem, C & Ariſtarchum, & Xenophanem, & Diogenem, & Leucippum, & Democritum, & Epicurum, qui plures conſtruebant.

An Iani & Iouis recta diſcretio ſit. Caput X

C VM ergo & Ianus mundus ſit, & Iuppiter mũdus ſit, unusq; ſit mundus, quare duo dij ſunt Ianus & Iuppiter? Quare ſeorſum habẽt tẽpla, ſeorſum aras, diuerſa ſacra, diſsimilia ſimulachra? Si propterea, quia alia uis eſt D primordiorũ, alia cauſarũ, ex illa Iani, ex iſta Iouis nomẽ accepit: nũquid ſi unus homo in diuerſis rebus duas habeat poteſtates, aut duas artes, quia ſingularũ diuerſa uis eſt, ideo duo iudices, aut duo dicuntur artifices? Sic ergo & unus deus cũ ipſe habeat poteſtatẽ primordiorũ, ipſe cauſarũ, num propter hoc, duos deos eſſe neceſſe eſt putari, qui primordia cauſæq; res duæ ſunt? Quod ſi hoc iuſtũ putãt, etiã ipſum Iouẽ tot deos eſſe dicãt, quot ei cognomina propter multas poteſtates dederunt: quoniã res omnes ex quibus illa cognomina ſunt adhibita, multę atq; diuerſę ſunt, ex quibus pauca cõmemoro.

E De co-

De cognominibus Iouis,quæ non ad multos deos,ſed ad unum eundemq́ referuntur. Cap. XI

[a]DIXERVNT eum uictorem, inuictum,opitulum,impulſorem, ſtatorem,[b]centupedam,ſupinalem,tigillum,[c]almnm,ruminum,& alia[d]quæ perſequi longum eſt. Hæc autẽ cognomina impoſuerunt uni deo propter cauſas poteſtatesq́ diuerſas,non tamen propter tot res etiam tot deos eum eſſe coegerunt: quod omnia uinceret,quod à nemine uinceretur,quòd opem indigennbus ferret,quod habeat impellendi,ſtatuendi,ſtabiliendi reſupinãdi poteſtatem,quòd [e]tanquam tigillus mundum contineret ac ſuſtineret,quòd aleret omia,quòd ruma, id eſt mamma aleret animalia. In his ut aduertimus quædam magna ſunt,quædam exigua,& tamen unus[f]utraq; facere perhibetur. Puto inter ſe propinquiora eſſe cauſas rerum, atq; primordia,propter quas res unum mũdum, duos deos eſſe uoluerunt, Iouem atq; Ianum, quem cõtinere dicunt mundum,et mammã dare animalibus: nec tamẽ propter hæc duo opera tam longe inter ſe ui & dignitate diuerſa,duo dij eſſe cõpulſi ſunt,ſed unus Iuppiter, propter illud Tigillus,propter hoc Ruminus appellatus eſt. Nolo dicere,quod animalibus mammam præbere ſugentibus magis Iunonem potuit dicere quàm Iouem: præſertim cum eſſet diua Rumina quæ in hoc opus adiutorium illi famulatumq́ præberet. Cogito enim poſſe reſponderi,& ipſam Iunonẽ nihil aliud eſſe q̃ Iouẽ,ſecundum illos Valerij Sorani uerſus,ubi dictũ eſt:

Iuppiter omnipotens regum rerumq́ deûmq́
Progenitor genitrixq́ deûm.

Quare ergo dictus eſt & Ruminus, cũ diligentius fortaſſe quærentibus,ipſe inueniatur eſſe etiam illa diua Rumina?[g]Si enim maieſtate deorum rectè uidebatur indignum,ut in una ſpica alter ad curam geniculi,alter ad folliculi pertineret,quanto eſt indignius unam rem infimam, id eſt ut mammis alantur animalia, duorũ deorum poteſtate curari: quorum ſit unus Iuppiter rex ipſe cũctorum: & hoc agat non ſaltem cum coniuge ſua,ſed cum ignobili neſcio qua Rumina,niſi quia ipſe eſt etiam ipſa Rumina,ipſe Ruminus: Ruminus fortaſſe pro ſugentibus maribus,Rumina pro fœminis?[h]Dicerẽ quippe noluiſſe illos Ioui fœmininum nomen imponere, niſi & in illis uerſibus progenitor genitrixq́ diceretur: & inter alia eius cognomina legerem, quod etiam pecunia uocaretur,quam deam inter illos minuſcularios inuenimus, ut in quarto libro iam commemorauimus. Sed cum & mares & fœminæ habeant pecuniã: cur non & Pecunia,& Pecunius appellatus ſit, ſicut Rumina & Ruminus,ipſi uiderint.

L. VIVES

[a]DIxerunt eum uictorem.] Iouis plurima fuerunt apud Græcos & Latinos cognomina, quorũ pleraq; ex Græcis perſequitur inſtituto ſuo Orpheus in hymnis, & ſparſim Homerus in utroq; poemate & hymnis, uelut quod ſit φίλιος, id eſt amicitiæ præſes, & ξένιος hoſpitalis, & ἑταιρεῖος ſocius, & ὅρκιος iuriſiurandi præſes, & alia quæ ad naturam eius potius pertinent q̃ ad uſum hominum. Præter hæc erat & Iuppiter Anxurus Terracinæ. q. ἄνευ ξυροῦ, ſine nouacula, imberbis, unde & Anxur olim dicta Terracinæ, Seruius. Erat Apomyias in Olympia, quem ſacrauit Hercules. q. muſcarum abactorem, cũ illis inter ſacrificandũ infeſtaret: & Athenis Iuppiter φράτριος. q. tribulis, cuius feſtũ ſecundo die τῶν ἀπατουρίων, hoc eſt, deceptoriorũ, isq; dies ab effluxu cruoris hoſtiarum ἀνάῤῥυσις dicebatur. & in Caria λαβρανδεύς. q. ſecurarius, in cuius dextera nõ fulmẽ ſed ſecuris erat, quã Lydi λάβρυν dicũt, apud Plutarchũ in Probl. Erat etiã in Græcia ἐλευθέριος. q. liberator, q̃ ab armis Perſarũ liberaſſet: in Aſia minore Mileſius: in Chaonia Dodonæus: Ammonius in Aphrica: Athenis μειλίχιος cui nullum ſacrificabatur animal, ſed frugibus placabat̃ & pomis, Thucydides. Erat & ἀφέσιος. q. dimittens. & κόκκυξ Argis hoc eſt cuculus, & φύξιος à Phryxo ſacratus. q. fugæ comes, ubi & uellus aureum, apud Apolloniũ: & Aratrius apud Phœnices Cœli filius Saturni frater, cui fuit Dagoni nomen, aratri inuentor, unde cognominatus Iuppiter Aratrius: & πανελλήνιος toti Græciæ communis. In Sicilia ἀγοραῖος forenſis, quod foro præeſſet, eiq; ſtatua eo loco erigebatur. Herodotus. Erat Romæ præter ea nomina quæ cõmemorat Auguſtinus, Iuppiter Feretrius, de ferẽdis ſpolijs opimis, ſacratus à Romulo: Capitolinus à loco: Elicius, quẽ ſacrauit Numa in Auẽtino ab eliciẽdo è mentib. diuinis quomodo procuranda eſſent fulmina, & prodigia: Piſtor, à panibus, quos de Capitolio iactarunt obſeſsi Roma capta, cuius feſtum VI Id. Iunij: Viminius in colle Viminali: Prædator prædæ adiutor, cui & aliquid debebatur de præda, Seruius: Vitor, quem ſacrauit Agrippa: Tonãs, quem Auguſtus poſt bellum Cantabricum: Cuſtos à Domitiano in Capitolio: Latialis à Tarquinio Superbo in monte Albano: Inuictus, cuius feſtum Id. Iunij: Inuentor: cuius ara prope portã Trigeminã, ſacratus ab Hercule inuentis bobus, cui iuuencus immolabatur adultus, cui ſacrificabat̃ in nuptijs. Liuius, Dionyſius, Plutarchus, Suetonius, Lactantius, qui lib. I. ſcribit Iouem de nominibus hoſpitum ſuorũ eſſe plerunq; cognominatum, uelut Athabyrium, Lapriandum. à quibus in bello eſt adiutus: tum Laprium, & Molionẽ, & Caſsiũ. Theſeus Hecaleſium Iouem, & eius ſacra inſtituit in Attica terra de nomine Hecales uetulæ hoſpitæ ſuæ. Ariſt. in libello De mũdo. cuius iam aliàs mentionẽ fecimus, cũ deus ſit unus, multinomius eſt ab effectionibus omnibus, nempe Iuppiter, & ἀστραπαῖος, id eſt fulgurator, & βροντῶν tonans, & αἴθριος ſerenator, & αἰθέριος cœleſtis, & κεραύνιος fulminator, & ὑέτιος pluuius, & ἐπικάρπιος frugifer, & πολιεύς urbicus, & γενέθλιος natalitius, et ἕρκειος uallaris, et ὁμόγνιος cognatus, et πάτριος patrius: ipſe eſt etiam fata et omnia, quæ de fato et parcis dicũtur, nem

pe

Iouis cognomina

pe ἀνάπαυσιν, καὶ πυθμένα, καὶ σύμμετρον, καὶ ἀσφάλειαν. Sicille. b Centumpedam.] Ab ſtabilitate ſic eſt dictus, ut idem Auguſtinus explicat, nam firmius res conſiſtit, quo pluribus innititur pedibus, & uelut fulcris. Eſt & uermis centipeda. c Alinum.] Alij codices alumnum, ſed Almum melius ut arbitror. nam alma & almus ab alendo dicũtur: unde Venus alma, & Ceres, & terra alma. alumnus uero non facile eſt is qui alit, quod quidam putant.

d Quæ per ſe proſequi longum eſt.] Antiqui codices habẽt: Quæ perſequi longum eſt. Commentatores uerbi ſignificationem parũ intelligẽtes: per ſe proſequi deprauarunt, rati perſequi ſolũ dici de inſectatione inimica. e Tanquam tigillus mundum contineret.] Tignus, unde tigillus trabs cui tectum innititur. Ariſt. πρὸς τὸ κέντρον, umbilicis quibus fornix continetur & ſiſtitur, deum eſſe in mundo ſimilem ait, qui ſi abſit uel momẽtum, corruat protinus naturæ ædificium neceſſe eſt, ut ablato umbilico fornicis ſtructura tota diſſoluta concideret. Non eſt ab hoc propoſito diſſonum, quod Orpheus in hymnis de Ioue inquit: *Tignus*

Ζεὺς πυθμὴν γαίης, καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος. Et poſt:

Ζεὺς πάντων ῥίζα.

f Vtraq; facere.] Et magna & parua. g Si enim maieſtate deorum.] Lib. iiij. Deriſa eſt opinio eorum, qui alium deum curæ geniculi, alium folliculi tribuebant. h Dicere quippe uoluiſſe.] In antiquis melius: Dicerem quippe noluiſſe.

Quod Iuppiter etiam Pecunia nuncupetur. Caput XII

Q VAM uero eleganter rationem huius nominis reddiderũt, & pecunia, inquiũt, uocatur, quod eius ſint omnia. O magnam ratione diuini nominis, imò uero ille cuius ſunt omnia, uiliſsime & contumelioſiſsime pecunia nũcupatur. Ad omnia enim quæ cœlo & terra cõtinentur, quid eſt pecunia in omnibus omnino rebus [a] quæ ab hominib. nomine pecuniæ poſſidẽtur. Sed nimirum hoc auaritia Ioui nomen impoſuit, ut quiſquis amat pecuniam, nõ quemlibet deum, ſed ipſum regem omniũ ſibi amare uideatur. Lõge autẽ aliud eſſet ſi diuitię uocarentur. aliud nãq; ſunt diuitię, aliud pecunia. [b] Nã dicimus diuites, ſapiẽtes, iuſtos, bonos, quibus pecunia uel nulla, uel parua. Magis enim ſunt uirtutibus diuites: per quas eis etiam in ipſis corporalium rerum neceſsitatibus ſatis eſt quod adeſt: pauperes uero auaros dicimus ſemper inhiantes, & egentes. Quamlibet enim magnas pecunias habere poſſunt, ſed in earum quantacunq; abundãtia non egere nõ poſſunt. Et deũ ipſum uerum rectè dicimus diuitem, nõ tamen pecunia, ſed omnipotẽtia. Dicuntur itaq; & diuites pecunioſi, ſed interius egeni, ſi cupidi. Item dicuntur pauperes pecunia carẽtes, ſed interius diuites, ſi ſapientes. Qualis ergo iſta theologia debet eſſe ſapiẽti, ubi rex deorũ eius rei nomen accepit, [c] quam nemo ſapiens concupiuit? Quãto enim facilius ſi aliquid hac doctrina, quod ad uitam pertineret æternã, ſalubriter diſceretur, deus mũdi rector non ab eis pecunia, ſed [d] ſapiẽtia uocaretur, cuius amor purgat à ſordibus auaritiæ, hoc eſt, ab amore pecuniæ.

L. VIVES

a Q Væ ab hominibus nomine pecuniæ.] Omnia quæ poſsidentur, nomine pecuniæ ſunt comprehenſa, unde peculium dicitur à pecude deducta appellatione, ut aiunt, Columella, Feſtus, & Seruius, q hæ ueterũ eſſent unicæ diuitiæ, ſicut adhuc ſunt multarum gentiũ. Erant enim ferè paſtores, à quibus manaſſe uocabulũ hoc etiam Varro cõfirmat lib. De Lat. ling. iiij. poſtea ad opes urbanas ſe extendit. b Nam dicimus diuites.] Paradoxũ Stoicũ ὅτι οἱ σοφοὶ μόνοι πλούσιοι. Quod Cicero ita eſſe multis, magniſq; rationibus ſuadet. Idem magnis ingenijs philoſophorũ eſt diſputatũ, qui ſæpiſsime cõtra pecuniã perorarũt. c Quã nemo ſapiẽs cõcupiuit.] Saluſt. in Cat. Auaritia pecuniæ ſtudiũ habet, quã nemo ſapiẽs cõcupiuit: ea quaſi uenenis malis imbuta corpus animũq; uirilem effœminat, ſemper infinita inſatiabilis eſt, neque copia, neq; inopia minuit. d Sapientia uocaretur.] Vt nos uocamus. *Peculium*

Quod dũ exponitur quid Saturnus, quidue ſit Genius uterq; unus Iuppiter eſſe doceatur. Cap. XIII

S E D quid de hoc Ioue plura, ad quẽ fortaſſe cæteri referendi ſunt, ut inanis remaneat deorum opinio pluriũorum, cum hic ipſe ſit omnes: ſiue quando partes eius, uel poteſtates exiſtimantur: ſiue cũ uis animę, quam putãt per cũcta diffuſam, ex partib. molis huius in quas uiſibilis mundus iſte conſurgit, & multiplici adminiſtratione naturæ, quaſi plurium deorũ nomina accipit? Quid eſt enim Saturnus? Vnus, inquit, de principibus deus, penes quẽ ſationũ omniũ dominatus eſt. Nõnne expoſitio uerſuum illorum Valerij Sorani ſic ſe habet: Iouem eſſe mundũ & eum omnia ſemina ex ſe emittere & in ſe recipere? Ipſe eſt igitur penes quẽ ſationum omniũ dominatus eſt. [a] Quid eſt Genius? Deus eſt, inquit, qui præpoſitus eſt, ac uim habet omniũ rerum gignendarũ. Quem alium hanc uim habere credũt q̃ mũdũ cui dictũ eſt: Iuppiter omnipotens progenitor genitrixq;? Et cũ alio loco [b] geniũ dicit eſſe uniuſcuiuſq; animum rationalẽ, & ideo eſſe ſingulos ſingulorũ: talem autẽ mundi animũ deum eſſe, ad hoc idẽ utiq; reuocat, ut tanquã uniuerſalis genius ipſe mundi animus eſſe credatur. Hic eſt igitur quẽ

appellant Iouem. cNam ſi omnis genius deus, et omnis uiri animus genius, ſequitur ut ſit omnis uiri animus deus: quod ſi & ipſos abhorrere ab ſurditas ipſa compellit: reſtat ut eum ſingulariter & excellenter dicant deum genium, quẽ dicunt mundi animum, ac per hoc Iouem.

L. VIVES

Genius a QVid eſt Genius.] Feſtus Pompeius: genium appellabant deum, qui uim obtineret rerum omnium gerẽdarum. Aufuſtius, Genius, inquit, eſt deorum filius, & parens hominum, ex quo homines gignuntur, propterea genius meus nominatur, quia me genuit. Quæſitum apud eruditos quis deus eſſet Genius, inuentumq; non ſimpliciter id dici. Nam Genius naturæ eſt deus parens illius, & Genij ſunt cœlorum multi, quorum meminit Capella in nuptijs: & Maris Genius Melicerta, ut ait Parthenius. & corporaliũ rerũ Genij ſunt elemẽta quatuor, ignis, aer, aqua, & terra. Quæ Græci cum στοιχεῖα uocent, γενέθλια quoq; θεοὺς dicunt. cui nõ abſimile eſt, quod Macrobius adducit de penatibus naturæ, q ſint medius aer Iuppiter, & infimus Iuno, & ſupremus æther Minerua, quis tribus ſub uno tecto Tarquinius Priſcus templum uouit. Duodecim cœli ſigna cum ſole & luna ſunt qui Genios aiũt, & hi quidem Genij uniuerſaliores. nam ſuus eſt cuique loco Genius, quem faciũt ei præſidere. quin & unicuiq; hominũ ſuus ſic dictus, ut Cenſorinus inquit, ſiue quòd in eius tutela, ut quiſq; natus eſt, uiuit: ſiue quòd ut generemur, curet: ſiue q una gignatur nobiſcum: ſiue etiã, quod nos genitos ſuſcipiat, ac tueatur. Eundẽ eſſe Genium & Larem multi prodiderunt ueterum, in quis & C. Flaccus in libro quem ad Cæſarem De indigitamentis reliquit.

Lares Porrò lares quemadmodum eſt apud Ouidium Gemini fuerũt filij Mercurij & Laræ, ſiue Larundæ nymphæ. Ideo ueterum pleriq; inter quos Euclides, geminos ſingulis hominum addunt Lares, alterum bonum, alterũ malum. qualis ille fuit, quẽ Plutarchus, Florus, & Appianus ſcribunt oblatum M. Bruto media nocte ad tenuem lucernam de bello cogitanti. b Genium dicit eſſe uniuſcuiuſq; animum rationalẽ. De hoc copioſius proximo libro. c Nam ſi omnis Genius deus.] Concluſio primæ formæ primi ordinis ſyllogiſmorum, uulgo barbara dicunt.

De Mercurij & Martis officijs. Caput XIIII

MERCVRIVM uero & Martẽ, quo modo referrent ad aliquas partes mundi, & opera dei quæ ſunt in elementis, non inuenerunt, & ideo eos ſaltem operibus hominum præpoſuerũt, ſermocinandi et belligerandi miniſtros. aQuorum Mercurius ſi ſermonis etiam deorũ poteſtatem gerit, ipſi quoq; regi deorum dominatur, ſi ſecundum eius arbitrium Iuppiter loquitur, aut loquendi ab illo accipit facultatẽ, quod utiq; abſurdum eſt. Si autem illi humani tantũ ſermonis poteſtas tributa perhibetur, non eſt credibile ad lactandos mamma, non ſolũ pueros, ſed etiã pecora, unde Ruminus cognomina A tus eſt, Iouem deſcendere uoluiſſe, & curam noſtri ſermonis, quo pecoribus antecellimus, ad ſe pertinere noluiſſe: ac per hoc idem ipſe eſt Iouis atq; Mercurius. bQuod ſi ſermo ipſe dicitur eſſe Mercurius, ſicut illa quæ de eo interpretantur oſtendũt. cNam ideo Mercurius, quaſi medius currẽs dicitur appellatus, quod ſermo currat inter homines medius, dideo ἑρμῆς Græce quod ſermo uel interpretatio, quæ utiq; ad ſermonem pertinet ἑρμηνεία dicitur: eideo & mercibus præeſſe, quia inter uendentes & ementes ſermo fit medius: fideo alas ei in capite & pedibus ponunt, uolentes ſignificare uolucrem ferri per aera ſermonem: B gideo nuncium dictum, quoniam per ſermonem omnia cogitata enunciãtur. Si ergo Mercurius ipſe ſermo eſt, etiam ipſis confitentibus deus nõ eſt: ſed cũ ſibi deos faciunt eos, qui dæmones ſunt, immundis ſupplicãdo ſpiritibus, poſsidẽtur ab eis qui nõ dij, ſed dæmones ſunt. Itẽ quia nec Marti aliquod elementum uel partem mundi inuenire potuerunt, ubi ageret opera qualiacunq; naturæ, deũ belli eſſe dixerunt, quod opus eſt hominum, & optabile non eſt. Si ergo pacem perpetuam felicitas daret, Mars quid ageret non haberet. Si C autẽ ipſum bellum eſt Mars, ſicut ſermo Mercurius, utinam quàm manifeſtũ eſt, quod non ſit deus: tam non ſit & bellum, quod uel falſò uocetur deus.

L. VIVES

Mercurius a QVorũ Mercurius ſi ſermõis.] Mercurios quinq; fuiſſe narrat apud Ciceronẽ Cotta: primũ Cœlo patre & die matre natum: ſecũdum Valentis & Pheronidis filium, eum qui ſub terris habetur. idem Tryphonius eſt. Ternũ Ioue tertio natũ & Maia. Quartum Nilo patrem, quẽ Aegyptij nefas habebant nominare. Quintum quẽ colunt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemiſſe, ob eãq; cauſam Aegypto præfuiſſe, atq; Aegyptijs leges & literas tradidiſſe: hunc Aegyptij Theut appellant. Hæc Cicero. Eius Theut meminit in Phædro Plato & Euſebius lib. i. præparat. Euangel. qui D eum ab Aegyptijs tradit uocari Thoyth, ab Alexandrinis Thot, Græcos ἑρμῆν dicere, qui & literas primus docuit: & de theologia altius arcaniusq; ſcripſerit. Diodorus etiam libro primo redegiſſe hunc Mercuriũ narrat uoces in ordinem, ac pleriſq; rebus indidiſſe nomina, ſacraq; permulta & cæremonias tradidiſſe. De uocibus confirmat Horatius ex Alcæo Poeta, quibus de cauſis Aegyptij inuentorẽ & deum ſermonis illũ putauerunt, interpretẽ quoq; & nuncium dixere hominum ac deorum. Cum q ſacra uelut à dijs ad homines pertulerit, tum uel maxime, q ſermo ab hominibus ad homines & ad deos tranſcurrat, ſine quo nullum conſtat commercium. unde illa apud Ariſtidem Rhetorem fabella, nullum commercium, concordiam in genere humano nullam fuiſſe, prius quàm ſermonem Mercurius in eo ſparſiſſet: & inuentio literarum paratiſsima fuit commento occaſio, quod procul diſsitos literis alloqueremur, unde

de inuentor earũ Mercurius ultrò citroq́ cõmeare exiſtimatus eſt, & mãdata diligẽtiſsime exequi. b Quod ſi ſermo ipſe dicitur.] Porphyrius in phyſiologia: orationis interpretandi uim Mercuriũ dixerũt, qui tenſus rectusq́ fingitur propter oratiõis uigorem: cæterũ, quod oratio cõpoſita eſt, aliam ſolarem uolunt, quæ ſit Mercurius, aliam lunarem, quæ Hecate, aliã uniuerſalem, quæ Hermopis. Feſtus Põpeius unã ex cauſis cur Mer-

Cyllenius curius ſit Cyllenius nuncupatus eſſe dicit, ꝙ ſermo ſine manibus omnia cõficiat, quibus partibus corporis egeni [illegible] uocantur, tametſi hoc nomen ad omnes mutilatos patet: alij de loco Cyllenium nũcupant. c Nam ideo Mercurius quaſi medius currens.] At Feſtus ait, à mercibus eſſe dictum. Ego enim nomen à mercor deriuatũ puto, unde ſunt mercatus & mercatura, & merx, quis omnibus præeſt Mercurius. d Ideo [illegible] Græce.] [illegible], id eſt, interpretari. Hoc idẽ eſt eſſe nuncium deorum, nõ quòd dicta interpretur, ſed quòd diligentiſsime, & optima fide peragat, quæ ſunt mandata, quod eſt munus ſermonis, perferre ab animis ad animos ſenſa, quæ aliter patefieri, & edoceri nequeũt: cũq́ animi pro dijs putarẽtur, ideo interpres diuũm, & nuncius eſt appellatus. Plato in Cratylo, [illegible]: Qui irin, inquit, hoc eſt loqui commentus eſt, merito uocetur à uobis iremes. Nunc uero nos elegantius rati nomen proferre, Hermam uocamus. Ipſa etiam Iris à dicendo uidetur nominata, quoniam nuncia quoq; eſt. Porrò omnis qui alicui negocio conficiendo ſe interponit, dicitur interpres, conciliator quoque & medius, ſicut Seruius inquit iiij. Aeneid. ut apud Ciceronem qui interpretes corrumpendi iudicij eſſe ſolent. Et Verg. ipſe uerbis Didonis Iunonem alloquentis, quæ conciliatrix fuerat Didonis & Aeneæ:

Tuq; harum interpres curarum, & conſcia Iuno.

e Ideo & mercibus præeſſe.] Sine ſermone perit commercium mortalium. Diodorus perhibet exiſtimatum à quibuſdam Mercurium menſuram, pondus, & mercaturæ quæſtum inueniſſe. Extat & apud Græcos prouerbium [illegible]. f Ideo alas.] Mercurius alatus fingitur, nõ modo in pedibus, quæ uocant talaria, & apud Homerum [illegible], ſed etiã in temporibus: utrinq; enim ei prominẽt pinnulæ pares, ut Apuleius deſcribit in Apologia. Fingitur enim deus ille petaſatus, hoc eſt galero tectus, extantibus ſupra galerum pinnis, quod in Amphitryone ſignificauit Plautus uerbis ipſius Mercurij. Ego has habeo uſq; in petaſo pinnulas. Hanc annotationem acceptam refero Beroaldo in cõment. Auguſti Suetonij. g Ideo nuncium.] Hoc idem, ut dixi, interpres ex Diodoro Siculo li. vi. & ſic exponit Acron lib. primo carmi. Horatii.

De ſtellis quibuſdã quas Pagani deorum ſuorum nominibus nuncupauerunt. Caput XV

a N Iſi forte iſtæ ſtellæ ſunt hi dij quas eorũ appellauere nominibus. Nam ſtellam quandã uocant Mercurium, quãdam itidem Martem: ſed ibi eſt et illa quam uocant Iouẽ, & tamen eis mundus eſt Iouis. Ibi quam uocãt Saturnum, & tamẽ ei præter eam dant nõ paruam ſubſtantiã, omnium uidelicet ſeminũ. Ibi eſt & illa omniũ clariſsima quæ ab eis appella-

A tur Venus: [b] & tamẽ eandẽ Venerem eſſe etiam lunam uolunt, quãuis de illo fulgẽtiſsimo ſydere apud eos [c] tanquam de malo aureo Iuno Venusq; contendant. Luciferum enim quidã Veneris, quidam dicunt eſſe Iunonis: ſed ut ſolet Venus Iunonẽ uincit. Nam multo plures eam ſtellam Veneri tribuunt, ita ut uix eorum quiſquam reperiatur, qui aliud opinetur. Quis autẽ non rideat cum regẽ omniũ Iouem dicant, quũ ſtella eius à ſtella Veneris tanta uincatur claritate? Tanto enim eſſe debuit cæteris illa fulgentior, quanto eſt ipſe potentior. Reſpondent ideo ſic uideri, quia illa quę putatur obſcurior,

B ſuperior eſt, atq; à terris longe remotior. Si ergo ſuperiorem locum maior dignitas meruit, quare Saturnus ibi eſt Ioue ſuperior? An uanitas fabulæ quæ regem Iouem facit, non potuit uſq; ad ſydera peruenire: [d] & quod non ualuit Saturnus in regno ſuo neq; in Capitolio, ſaltẽ eſt permiſſus obtinere in cœlo? Quare autẽ Ianus nõ accepit aliquam ſtellam, ſi propterea quia mundus eſt, & omnes in illo ſunt, [e] & Iouis mundus eſt, & habet tamen? An iſte cauſam ſuam cõpoſuit ut potuit, & pro una ſtella quã nõ habet inter ſydera, tot facies accepit in terra? Deinde ſi

C propter ſolas Mercurium, & Martem partes mundi putãt, ut eos deos habere poſsint, quia utiq; ſermo, & bellum nõ ſunt partes mũdi ſed actus hominũ, cur Arieti & Tauro & Cancro & Scorpioni, cæteriſq; huiuſmodi quæ cœleſtia ſigna numerant, & ſtellis non ſingulis, ſed ſingula plurib. cõſtant, [f] ſuperiuſq; iſta in ſummo cœlo perhibent collocata, [g] ubi conſtantior motus inerrabilem meatũ ſyderibus præbet, nullas aras, nulla ſacra, nulla templa fecerũt: nec deos, non dico inter hos ſelectos, ſed nec inter illos quidem quaſi plebeios habuerunt?

L. VIVES

D a NIſi forte iſtæ ſtellæ.] Plato in Cratylo inquit, ueteres Græcos nõ alios pro dijs habuiſſe coluiſſeq́, ꝙ quos etiam tum barbarorum complures, cœlum, ſolem, lunam, & ſydera quos naturales uocant deos, ut Sãchoniato Berytius ſcribit, qui autor eſt priſcos mortales præcipue Phœnices, & Aegyptios bene meritis de ſe hominibus, quiq́ aliquid in cõmunem uitæ cõtuliſſent uſum, eos honores habuiſſe, ut templa illis ſtatuaſq́ erigerent nominibus naturalium deorũ impoſitis. Hunc enim cœlum, illum ſolem, alium Iouẽ, alium Saturnum nũcuparunt: hæc ille. Et haud dubie uel ꝙ eſſent aſtrologiæ periti dii ipſi, ea nomina ſyderũ ſibi indebant, quarum uirtutibus ſe crederent ualere, uel poſteri ſydera nominibus eorũ uocauerunt, qui eas artes attulerunt ad uitam, quarum effectricia exiſtimarent eſſe ea ſydera. Nã Mercurius ſtella homines ut putant reddit facundos, ingenio uerſacili, accommodatosq́

naturæ illius planetæ cui ſeſe addit: quã cauſam uideo placuiſſe Seruio, cur Mercurius deorum nuncius appellatus ſit: nam bonus benignusq́; eſt cum Ioue & Sole, atrox & maleficus Saturno & Marte. Mars quoq; uiolentus eſt in cœlo, & cruentus, bella motusq́; terris immittit. Idcirco Martem iraſcẽtiæ uim Porphyrius interpretatur, quæ quoniam ignea eſt atq; cruenta, bellis eſt præfecta. Hinc oritur theologia Stoicorum, referẽtium deorum rationes naturasq́; ad corpora mũdi. unde naſcitur tanta rerum omnium obſcuritas, ut ueritas altiſſ. tenebris obruta perſpici nulla arte queat: ſicut ait, tum ex eodẽ Sanchoniathone Euſebius lib. Præpar. Euang. primo, tum etiam ex ſuis ipſius argumentis ac rationibus, uti & Aug. hoc lib. diſputat. b Et tamen eandẽ Venerem eſſe etiam lunam.] Macrob. lib. Saturn. primo, & adducit Philochorũ in Atthide, Venerẽ eſſe Lunam, eiq́; ſacrificium facere uiros cum ueſte muliebri, mulieres cum uirili, quòd eadem & mas exiſtimaretur, & fœmina. Apul. lib. xi. transfor. ad Lunã: Sed tu cœleſtis Venus, quæ primis rerum exordijs ſexuum diuerſitatẽ generato amore ſociaſti, & æterna ſobole humano genere propagato, nũc circũfluo Paphi ſacrario coleris. c Tanquam de malo aureo Iuno Venusq́.] Fabula de aurei mali contentione inter tres deas Iunonem, Venerem, & Mineruã, notior eſt quàm ut ſit opus hic eam explicare. Porrò de Lucifero, ſic Plin. lib. ij. infra ſolem ambit ingens ſydus appellatum Veneris, alterno meatu uagum, ipſisq́; cognominibus æmulum ſolis & lunæ: præueniens quippe & ante matutinum exoriens Luciferi nomen accipit, ut ſol alter, diemq́; maturans: cõtrà ab occaſu refulgẽs, nuncupat Veſper, ut prorogans lucem, uicemq́; lunæ reddens. Quam naturã eius Pythagoras Samius primum deprehendit Olympiade circiter xlij. qui fuit urbis Romæ annus cxlij. largiore magnitudine extra cũcta alia ſydera eſt, claritatis quidem tãtæ, ut unius huius ſtellæ radijs umbræ reddant. Itaq; & in magno nominũ ambitu eſt. Alij enim Iunonis, alij Iſidis, alij Matris deum appellauere. Hæc ibi. d Et quod non ualuit Saturnus.] Nam è Creta pulſus à filio Ioue, & è Capitolio, quæ prius erat Saturnia, poſtea collis ille ſacer fuit Ioui Capitolino. e Et Iouis mundus eſt.] Veterem rectum Iouis uſurpat, ſic in ſexto De repub. Cicero, Proſperus & ſalutaris ille fulgor qui dicitur Iouis. f Superiusq́; iſta.] In octauo cœlo eſt ſignifer duodecim ſignis conſtans, animalium nominibus inſignitus, dictus idcirco *ζωδιακὸς*, quorum ſignorũ unumquodq; multis ſtellis eſt illuſtre. g Vbi conſtantior motus.] Quia uiginti quatuor horis circũ terram uoluitur, eundem curſum perpetuo ſeruans, unde fiũt nox & dies, ipſaq́; ſigna eodem ſemper ſunt ordine, eiſdem ſita locis, cũ planetæ modo ſint inter ſe aduerſi, modo auerſi, iam alius præcurrat aliũ, alius ſequatur. quæ uarietas motuum cauſam Græcis præbuit uocandi ſtellas illas planetas. q. erratiles, cum nullus eorum erret, ſed ſimul omnes collati errare uideant diſformitate motuum, quæ in octaui cœli ſtellis non eſt, nempe ſitis omnibus eodẽ cœlo quod ideo *ἀπλανὴς* dicitur.

Lucifer

Planetæ

De Apolline & Diana cæterisq́; ſelectis dijs quos partes mundi eſſe uoluerunt. Caput XVI

A [a]POLLINEM quamuis[b] diuinatorem[c] et medicum uelint, tamen ut in aliqua parte mundi ſtatuerent, ipſum etiam ſolem eſſe dixerunt: Dianamq́; germanam eius ſimiliter lunam[d] & uiarũ præſidẽ.[e] Vnde & uirginem uolunt, q, uia nihil pariat,[f] & ideo ambos ſagittas habere, q, ipſa duo ſydera de cœlo radios terras uſq; pertendant. Vulcanũ uolũt ignẽ mundi, Neptunũ aquas mũdi, Ditem patrẽ hoc eſt Orcum terrenam & infimam partẽ mundi. Liberum & Cererem præponunt ſeminibus, uel illum maſculinis, illam fœmininis, uel illũ liquori, illam uero ariditati ſeminum. Et hoc utiq; totum refertur ad mundum, id eſt ad Iouem, qui propterea dictus eſt progenitor genitrixq́; q, omnia ſemina ex ſe emitteret, & in ſe reciperet. Quandoquidẽ etiam matrẽ magnam eandem B Cererem uolunt, quam nihil aliud dicunt eſſe quàm terram, eamq́; perhibẽt & Iunonem. Et ideo ei ſecundas cauſas tribuunt rerũ, cũ tamen Ioui ſit dictum progenitor genitrixq́; deûm, quia ſecundũ eos totus mundus ipſe eſt Iouis. Mineruam etiam, quia eam humanis artibus præpoſuerunt, nec inuenerunt uel ſtellam ubi eam ponerent, eandem uel ſummum æthera,[g] uel etiam lunam eſſe dixerunt. Veſtam quoque ipſam propterea dearum maximam putauerũt quòd ipſa ſit terra,[h] quamuis ignem mundi leuiorem, qui pertinet ad uſus hominum faC cilem, non uiolentiorem qualis Vulkani eſt, ei deputandum eſſe crediderunt. Ac per hoc omnes iſtos ſelectos deos hũc eſſe mundũ uolunt, in quibuſdã uniuerſum, in quibuſdã partes eius: uniuerſum ſicut Iouem: partes eius ut genium, ut matrẽ magnam, ut ſolem, & lunam, uel potius Apollinem & Dianam: & aliquãdo unum deum res plures: aliquãdo unã rem deos plures faciunt. Nam unus deus res plures ſunt: ſicut ipſe Iuppiter: Et mũdus enim totus Iuppiter, & ſolum [i]cœlum Iuppiter, & ſola ſtella Iuppiter habetur & dicitur. Itemq́; Iuno ſecundarum cauſarũ domina, & Iuno aer, et Iuno terra, D [k]& ſi Venerẽ uinceret Iuno ſtella. Similiter Minerua ſummus æther, & Minerua eadem luna, quam eſſe in ætheris infimo limite exiſtimant. Vnam uero rem deos plures ita faciunt. Et Ianus eſt mundus, & Iuppiter. Sic & Iuno eſt terra, & mater magna, & Ceres.

L. VIVES

a APollinem.] Apollines Cicer. iij. De nat. deorũ quatuor ponit: Dianas tres: Tertium Apollinem, & ſecundã Dianam filios dicit fuiſſe Iouis Saturnij, & Latonæ. b Diuinatorem.] Hoc uulgatiſſimũ eſt tot autoribus, tum Græcis, tum Latinis, eadem re ſcribentibus. Plato in Cratylo, Theſſalos ait, non *ἀπόλλωνα* dixiſſe, ſed *ἄπλουν*, propter diuinationẽ, in quo eſt

Apollo

eſt [illegible],id eſt propter uerũ & ſimplicitatẽ,quæ idem ſunt. Nicander in Aetolicis ſcribit Apollinem diuinandi peritiam edoctum à Glauco, qui poſtea factus deus marinus, & Melicerta nominatus eſt. c Et medicum.] Macrob. i. Saturnal. uirgines Veſtales ſic indigetant, Apollo medice, Apollo Pæan. Eundem eſſe Aeſculapium,probat, hoc eſt uim ſalubrem de ſubſtantia ſolis animis, & corporibus animantium ſubuenientem. Hæc & alia de Apolline pluꝛima ibi. d Et uijs præſidere.] Feſtus lib. ix. Iuuenilia fingebãt Dianæ ſimulachra,quia ea ætas fortis eſt, ad tolerandam uiam. Diana enim uiarum putatur dea: præſidet enim ſaltibus,& mõtibus,uiasq́ illuſtrat, per quas frequens ingreditur,feras perſequens,ut mox dicam. e Vnde & uirginem uolunt.] Sic uulgo,& narrant ædem Dianæ fuiſſe Romæ, in quam uiros ingredi nefas,quod quidam ibi cum mulieri quæ deam ſalutatum ueniſſet,uim attuliſſet,à canibus ſit continuo diſcerptus. Plato Dianam ἄρτεμιν uocatam docet, [illegible],id eſt propter integritatem & modeſtiam, quam optione uirginitatis habet:aut [illegible], quod uiri & fœminæ coitum oderit: tametſi fabulantur concubuiſſe cũ Endymione,quod & de Pane Mercurij filio narrant, qui Lunæ concubitus meruit precio pecoris albi. Vergil. iij. Georg.

Munere ſic niueo lanæ,ſi credere dignum eſt,
Pan deus Arcadiæ,captam te Luna fefellit,
In nemora alta uocans,nec tu aſpernata uocantem es.

f Et ideo ambos ſagittas habere.] Arcum tenet in manu Apollo,& ſagittas, quibus draconẽ Python confecit: inde apud Homerum freqöẽter ἑκηβόλος, id eſt procul iaculans dicitur: etiam [illegible]. q. ſuperne iaculans,& [illegible]: tũ Diana uirginitate perpetua animo deſtinata,ſyluas & montes pererrat uenans,eo cultu,quo Venus Aeneæ conſpecta eſt apud Verg. cothurnata, & pharetrata, præcincta, & in curſum expedita: has ſagittas nihil aliud,q̃ eorum radios putandum eſſe omnes docent,quibus ſunt illa ſydera armata : ſicut de ſole Lactantius inquit:

Armatus radijs elementa liquentia luſtrans.

g Vel etiam Lunam eſſe dixerunt.] Porphyrius in naturalibus deorum interpretamentis, quod in ſole,in quit,eſt Apollo,id in Luna eſt Minerua,per quam prudentia ſignificatur. h Quamuis ignem mũdi leuiorem.] Nempe ad focos,& uſus hominum: tum etiam ad generationem pertinentem,ut dixi alibi: quanquam in his,ut rebus commenticijs,mira eſt ſententiarũ uarietas. Phurnutus enim ait,Vulcanũ eſſe ignẽ hunc craſſiorem,quo paſsim utimur. Ille enim ſubtilior Iuppiter eſt,& idem Prudẽtius. Ipſe ignis,noſtrum qui ſeruit ad uſum,Vulcanus perhibetur, & in uirtute ſuperna fingitur,ac delubra deus & nomine ac ore aſsimulatus habet: necnon regnare caminis fertur, & Aeoliæ ſummus faber eſſe uel Aethnæ. i Solum cœlum Iuppiter.] Vnde illud Ennij,aſpice hoc ſublime candens, quẽ inuocant omnes Iouem. k Et ſi Venerem uinceret.] In contentione de nomine luciferi ſtellæ.

Diana

Quod etiã ipſe Varro opiniones ſuas de dijs pronũciauerit ambiguas. XVII

T ſicut hæc,quæ exempli gratia cõmemoraui,ita cætera non explicãt,
B ſed potius implicant: ſicut impetus errabũdæ opinionis impulerit, ita huc atque illuc,hinc atque illinc, inſiliunt & reſiliunt:ut ipſe Varro de omnibus
A dubitare,q̃ aliquid affirmare maluerit, Nã & triũ extremorũ,primũ cũ de dijs certis abſoluiſſet librũ,in altero [a]de dijs incertis dicere ingreſſus,ait: Cũ in hoc libello dubias de dijs opiniones poſuero,reprehẽdi nõ debeo. Qui enim putabit iudicari oportere,& poſſe,cum audierit,faciet ipſe. Ego citius perduci poſſum,ut in primo libro quæ dixi,in dubitationẽ reuocem, quàm in hoc quæ perſcribam,omnia ad aliquam dirigam ſummam. Ita non ſolum iſtum de dijs incertis,ſed etiam illum de certis fecit incertum, In tertio porrò iſto de dijs ſelectis,poſteaquã præ
B locutus eſt,quod ex naturali theologia prælo quẽdum putauit,ingreſſurus huius ciuilis theologiæ uanitates,& inſanias mendaces,ubi eum non ſolum non ducebat rerũ ueritas,ſed etiam maiorũ premebat autoritas: De dijs,inquit,po. Ro. publicis,quibus ædes dedicauerunt, eoſq́ pluribus ſignis ornatos, notauerunt, in hoc libro ſcribã,ſed ut [b]Xenophanes Colophonius ſcribit,quid putem,nõ quid contendã ponam. Hominis enim eſt hæc opinari, dei ſcire. Rerũ igitur non cõprehenſarũ,nec firmiſsime creditarũ,ſed opinatarũ,& dubitatarũ,ſermonẽ trepidus pollicetur,dicturus ea,quæ ab hominibus
C inſtituta ſunt. Neq; enim ſicut ſciebat eſſe mundum,eſſe cœlũ,& terram, cœlũ ſyderibus fulgidum,terrã ſeminibus fertilem: atq; huiuſmodi cætera,ſicut hanc totam molem atque naturam ui quadam inuiſibili ac præpotenti regi,atque adminiſtrari certa animi ſtabilitate credebat: ita poterat affirmare de Iano, quod mundus ipſe eſſet: aut de Saturno inuenire quomodo & Iouis pater eſſet,& Ioui regnanti ſubditus factus eſſet: & cætera talia.

L. VIVES

a DE diis incertis.] Dixi alio loco de diis incertis, quorũ incerta erat diuinitas: dicã pauca de diis ignotis,ne quis eoſdẽ eſſe putet ignotos deos,&
D incertos. Erant in agro Attico multæ diis ignotis ſacræ aræ,ut Lucas attingit in Actis Apoſtolorũ cap. xvii. & apud Pauſaniã in Attica [illegible]: quæ aræ inuento Epimenidis Cretẽſis ſunt erectæ: nam cum regio peſtilentia laboraret,cõſultaq́ Pythia reſpõdiſſet, expiari oportere urbẽ & agros,nec cui deo ſacrum fieri oporteret dixiſſet,Epimenides,qui tum Athenis erat,iuſsit dimitti hoſtias per agros,ſequiq́ eas ſacrificos, & in quo loco quæq; conſtitiſſet,ibi mactari eã, immolariq́ deo ignoto propicio. Itaq; ex eo tẽpore etiã ad ætatẽ Laertii Diogenis,frequẽtes uiſebant per pagos Atticæ terræ ſacræ aræ ſine nomine. Hæc libẽter enarraui propter locũ ſacrarũ literarũ. b Xenophanes Colophonius.] Orthomenis filius,ut ait Apollodorus,ex Colophone Ioniæ ciuitate,ubi & natus eſt Mimernus poeta elegorum ſcriptor. Sotiõ ſcribit hũc putaſſe omnia eſſe incõprehẽſibilia,qđ Laertius improbat. Euſeb. Sotionẽ ſecutus

Dij ignoti

Xenophanes

ſenſus omnes falſos eſſe, ſcribit Xenophanem ſenſiſſe, rationemq́ ſimul cum ſenſibus infirmaſſe: ſcripſit de diis cõtra Homerum atq; Heſiod. fuit & alter Xenopha. ſed Lesbius & poeta.

Quę credibilior cauſa ſit qua error paganitatis inoleuerit. Cap. XVIII

E quibus credibilior redditur ratio, cum perhibentur homines fuiſſe, & D [a]unicuiq; eorum ab his qui eos adulando deos eſſe uoluerũt, ex eorum ingenio, moribus, actibus, caſibus, ſacra & ſolennia conſtituta: atq; hæc paulatim per animas hominum dæmonibus ſimiles & ludicrarum rerum auidas irrependo, longe lateq́; uulgarunt, ornantibus ea mendacijs poetarũ, & ad ea fallacibus ſpiritibus ſeducentibus. Facilius enim fieri potuit ut iuuenis impius uel ab impio patre interfici metuens, & auidus regni patrem pelleret regno, quàm id quod iſte interpretatur, ideo Saturnum patrem à Ioue filio ſuperatum, quod ante eſt cauſa, quæ pertinet ad Iouem, quàm ſemen quod pertinet ad Saturnum. Si enim hoc ita eſſet, nunquam Saturnus prior fuiſſet, nec pater Iouis eſſet. Semper enim ſemen cauſa pręcedit, nec unquam generatur ex ſemine. Sed cum conantur uaniſsimas fabulas ſiue hominum res geſtas uelut naturalibus interpretationibus honorare, etiã homines acutiſsimi tantas patiuntur anguſtias, ut eorum quoq; uanitatem dolere cogamur.

L. VIVES

[a] Et unicuiq; eorum ab iis actibus.] In antiquis libris ſic ſcribitur: Et unicuique eorum ab iis, qui eos adulando deos eſſe uoluerunt, ex eius ingenio, moribus, actibus, caſibus, ſacra & ſolennia conſtituta, atque hæc paulatim per animas hominum dæmonibus ſimiles &c.

De interpretationibus quibus colẽdi Saturni cauſam ratiocinãtur, C. XIX

SATVRNVM, inquit, dixerũt, quæ nata ex eo eſſent ſolitum deuorare, quod eo ſemina unde naſcerentur redirent: & quod illi pro Ioue gleba obiecta eſt deuoranda, ſignificat inquit, manibus humanis obrui cœptas ſerendo fruges antequã utilitas arãdi eſſet inuẽta. Saturnus ergo dici debuit ipſa terra, nõ ſemina. Ipſa enim quodam modo deuorat quæ genuerit, cũ ex ea nata ſemina, in eam rurſus recipiẽda redierint. A Et quod pro Ioue accepiſſe dicitur glebã, quid hoc ad id ualet, quod manibus hominum ſemen gleba coopertum eſt? Nunquid ideo nõ eſt, ut cætera, deuoratum, quod gleba coopertũ eſt? Ita enim hoc dictum eſt, quaſi qui glebam oppoſuit, ſemen abſtulerit: ſicut Saturno perhibent oblata gleba ablatum Iouem, ac non potius gleba ſemen operiendo fecerit illud diligentius deuorari? Deinde iſto modo ſemẽ eſt Iuppiter, non ſeminis cauſa, quod paulo ante dicebatur. Sed quid faciant homines, qui cũ res ſtultas interpretantur, non inueniunt quid ſapienter dicant. Falcem habet, inquit, propter agricul- B turam. [a]Certe illo regnante nondum erat agricultura, & ideo priora eius tempora perhibentur: ſicut idem ipſe fabellas interpretatur, quia primi homines ex his uiuebant ſeminibus quæ terra ſponte gignebat. [b]An falcem ſceptro perdito accepit, ut qui primis temporibus rex fuerat ocioſus, filio regnante fieret operarius laborioſus? Deinde [c]ideo dicit à quibuſdam pueros ei ſolitos immolari, ſicut à Pœnis, & à quibuſdã etiam maiores, [d]ſicut à Gallis, quia omnium ſeminũ optimum eſt genus humanum. De hac crudeliſsima uanitate quid opus eſt plura dice- C re? Hoc potius aduertamus atq; teneamus, has interpretationes non referri ad uerum deum, uiuam, incorpoream, incommutabilemq́; naturam, à quo uita in ęternum beata poſcenda eſt: ſed earum eſſe fines in rebus corporalibus, temporalibus, mutabilibus, atq; mortalib. [e]Quod cœlum, inquit, patrem Saturnus caſtraſſe in fabulis dicitur, hoc ſignificat penes Saturnum, non penes cœlum ſemen eſſe diuinum: hoc propterea quantum intelligi datur, quia nihil in cœlo de ſeminibus naſcitur. Sed ecce, Saturnus ſi cœli eſt filius, Iouis eſt filius. Cœlum enim eſſe Iouem immutabiliter, & diligenter D affirmant. Ita iſta quæ à ueritate non ueniunt, plerunque, & nullo impellente, ſeipſa ſubuertunt. [f]Κρόνον appellatum dicit, quod Græco uocabulo ſignificat temporis ſpatium: ſine quo ſemen, inquit, non poteſt eſſe fœcũdum. Hæc & alia de Saturno multa dicuntur, & ad ſemen omnia referuntur. Sed ſaltem Saturnus ſeminibus cum tanta iſta poteſtate ſufficeret. Quid ad hæc dij alij requiruntur, maxime Liber & Libera, quæ eſt Ceres? De quibus rurſus quod ad ſemen attinet, tanta dicit, quaſi de Saturno nihil dixerit.

L. VIVES

a Certe illo regnante, nondum erat agricultura.] Quis inuenerit artem colendi agri, non conuenit. Alij Cereri hoc tribuunt, ut uulgaris opinio: alij Triptolemo, ſeu certe hoc eum primum feciſſe, ut Iuſtinus, & Ouidius: Alij Dionyſio, ut Tibullus: quē Oſirim nominant, ut Diodorus. Atq; hæc omnia poſt Saturnum. Ideo Vergilius inquit: Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni. Sunt qui Saturnum ipſum agriculturam docuiſſe Ianum, & Italos putent: ſed poſtquam fugiſ è Creta adactus neceſsitate aliquid excogitandi. Ita ſemper poſterior erit inuentio agriculturæ Saturni regno. Poetæ in ætate aurea, quæ ſub Saturno fuit nullam ponunt culturam agri: ſed ut inquit Verg. ipſa tellus Omnia liberius nullo poſcente ferebat. Et Ouidius: Fruges tellus inarata ferebat. Quæ ſunt de Heſiodo ſumpta: καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. b An falcem ſceptro perdito.] Silius Italicus lib. xiiij. falcem Saturni Zancli ciuitate Siciliæ repertam eſſe dicit: ideo ſic eam urbem appellatam. nam ζάγκλον Sicula lingua, eſt falx, ſicut Thucydides teſtatur.

Saturnus

c Ideo dicit à quibuſdam pueros.] Oroſius lib. iiij. cap. vi. & Trogus, Lactantius lib. i. Poſcennius Feſtus in libris Hiſtoriarum, per ſatyram refert, Carthaginenſes Saturno humanam hoſtiam ſolitos immolare. hoc Herculi à Pœnis ſacrificiū fieri ſcribit Plin. lib. xxxvi. ſed alij Saturno referūt: ut Plato in Minoe, & Dionyſius Halicarnaſſeus. Idē Theodoritus Cyrē. in ſacrificijs, & Euſebius, & Tertullianus, qui addit principatu Tiberij prohibitos illos id facere, crucifixis etiam ſacerdotibus: nihilominus tamē perſeueraſſe in eo ſacrificio, etiā ſua ætate: ſed occulte. Cauſam huius immanitatis ſunt qui referant ad odium Iunonis. Sed Euſebius in Euāg. præpar. ex Sanchoniatone theologiam Phœnicum recēſens ſcribit: Saturnum regionis Paleſtinæ regem, cū hominem exuit, aſtrum illud, quod de eius nomine uocatur, induiſſe: paulopoſt Anobreth nymphā, quæ unicum habebat ex Saturno filiū, ac idcirco Leud appellatum, nam id eſt illi genti unicus filius, coactam eum immolare, quod periculoſo bello patria premeret: eſſetq; moris peruetuſti, filium principi chariſsimum, per eiuſmodi diſcrimina dæmoni ulciſcenti ſacrificare, ad eius iram placandam. Carthaginenſes autē, cum à Phœnicibus ſint oriundi, hominem mactabant Saturno, cuius aliquando filius ſic immolatus eſſet, uel ipſi hoc ſtatuentes in Aphrica, uel inſtitutum iam ex uetere patria ſecum transferentes in nouam. Quemadmodum uero ſacrificarentur hi pueri Saturno, Diodorus tradit in libro Bibliotheces xx. Erat, inquit, apud eos ænea ſtatua Saturni, magnitudine enormi, cuius manus in terram dependebant ſic contortæ & inuolutæ, ut qui pueri admouebantur, in foueam inciderent, ignis plenam. Sic ille. Quo tēpore hæc ædebamus, inſula eſt à noſtris nautis inuenta, quam de principis nomine Carolinam uocarunt. In ea frequentes uiſuntur ſtatuæ deorum, quos gentes illæ colunt æneæ, intrinſecus cauæ, manibus iunctis, paſsiſq;, in quibus infantes & pueros, quos dijs illis immolant, ſtatuūt, ibiq; urūtur crudeliter igne in cauis ſimulacri accenſo, & ære calorem immodicum concipiente. d Sicut à Gallis.] Plinius lib. xxx. & Solinus, & Mela, & Cæſar, & Lucanus, & Lactantius, non Saturno, ſed Eſo & Theutann immolare eos humanam uictimam ſcribunt: Tertullianus Mercurio: ſed hic eſt, Teutātes. Plinius, iuſſos eos refert à Tiberio tam immani ſuperſtitione abſtinere. Suetonius hoc tribuit Claudio, cœptūq; interdici tali genere ſacrificij ab Auguſto; ſed ciuibus tantum. S. C. factum eſt anno V. C. dclvij. P. Licinio Craſſo, Gn. Cornelio Lentulo coſſ. ne in toto imperio Romano hoſtia humana immolaret, quod genus ſacrificij, toto pene orbe Hadriani principatu ceſ- A ſauit: tametſi Latialis Iuppiter etiam Tertulliani, ſed & Euſebij, & Lactantij tempore ſanguine humano colere- tur. Tum & ante Herculē homo Saturno immolabatur in Latio. quod ſacrum Faunus inſtituit auo ſuo Saturno, ex oraculo cuius erat uerſus, ſicut ex Varrone Lactantius, & Macrobius tradunt: καὶ κεφαλὰς ᾅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα, hoc eſt: Diti ferte caput, patri quoq; lumina ferte, Erat autem pater Plutonis Saturnus, apud Lactantiū legitur, καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ· φῶς uero ambiguum eſt: φῶς lux eſt, φὼς eſt uir, ut apud Homerum: [illegible] ἰσόθεος φὼς. & ſæpe alibi. Plutarchus in libello, cui titulus, [illegible], rationē reddit, cur φῶς ſit & lux, & uir. Verum Hercules cum in Italiam ueniſſet, uideretq; ex Græcis, qui ea in loca demigrarant paſsim ad immolandum ab indigenis Aboriginib. corripi, rogaſſetq; tam immanis ritus cauſam, prolatum eſſe oraculi carmen, quod ipſe interpretatus B eſt, docuitq; non uiros Saturno, ſed lumina debere eſſe ſacra, ita inſtitutum eſt, ut deinceps ſingulis annis Idibus Maij ex pōte Miluio per ſacerdotes & uirgines Veſtales humana ſimulachra xxx. è ſcirpeis uirgultis cōſtructa in Tiberim deijcerentur: qui Argæi dicerentur, in memoriā uetuſti moris. nam ueteres illi Latini Græcos omnes Argiuos nuncupabant: luce uero Saturnus placaretur, autores Græci Dionyſius & Plutarchus, Latini, Varro, Feſtus, Gellius, Macrobius, Propertius, Lactantius, Ouidius. Tamerſi hic aliter narrat fabulam v. Faſt. Manethus hiſtoricus refert ſolitos Aegyptios in ſolis ciuitate tres homines Iunoni mactare: Amaſim uero regem pro hominibus cereos ſacrandos inſtituiſſe.

e Quod cœlum, inquit, patrem.] Euſebius De theologia Phœnicum loquens, ſic ait: Poſt triginta duos annos regni Cœli Saturnus eius filius inſidijs prope fontes ac fluuios locatis patrem captum execuit. unde ſacer ſanguis in fontes ac fluuios ſtillauit, qui locus etiam his temporibus uiſitur. Cœlum Diodorus lib. iiij. ſcri- C bit peritiſsimum fuiſſe curſuum aſtrorum, temporūq;, & annum digeſsiſſe, unde illi Cœlo, nomen, rudesq; homines artes docuiſſe, & humanitatem, regnaſſe circa ſeptentrionem & occidētem in Aphrica, genuiſſeq; ex uarijs uxoribus liberos quinq; & quadraginta. f Κρόνον appellatum dicit.] q. χρόνον, id eſt tempus. Aliam Cœli, & Saturni, & Iouis interpretationē adducit Balbus Stoicus, apud Cicer. ij. De nat. deorum. Saturnus uero nō Chronos eſt, ſed Cronos hoc eſt κρόνος, tēpus eſt χρόνος. Romani ueritatis patrem Saturnum exiſtimabant, ut ſcribit Plutarchus, quòd tempus omnia reuelet.

De ſacris Cereris Eleuſinæ. Cap. xx

D a IN Cereris autem ſacris prædicantur illa Eleuſina quæ apud Athenienſes nobiliſsima fuerunt. De qui- 1 bus iſte nihil interpretatur, niſi quod attinet ad frumentum, quod Ceres inuenit, & ad Proſerpinā quam rapiēte Orco perdidit. Et hāc ipſam dicit ſignificare fœcunditatē ſeminū. Quę cū defuiſſet quodā tempore, eademq; ſterilitate terra mœreret, exortā eſſe opinionem, quod filiā Cereris, id eſt ipſam fœcunditatē, quæ à proſerpēdo Proſerpina dicta eſſet, Orcus abſtulerat, & apud inferos detinuerat. Quæ res cum fuiſſet luctu publico cele-

brata

brata, quia rurſus eadem fœcũditas rediit, Proſerpina reddita, exortam eſſe lęticiam et ex hoc ei ſolennia inſtituta. Dicit deinde multa in myſterijs eius tradi, quæ niſi ad frugum inuentionem non pertineant. A

L. VIVES

a IN Cereris autem ſacris.] De cereris ſacris non fueris uel iniucundum, uel inutile ſi paulo plura dixero quàm ſoleant uulgo, qui ea de re tractant. Ceres ex Ioue Proſerpinam genuit, quam Pluto rapuit è Sicilia, materq; eam quærens magnam orbis partem peragrauit, quumq; in Eleuſin unum ex xij. oppidis Atticæ terræ ueniſſet, hoſpitio à Celeo, qui tū ibi erat princeps, eſt excepta, aluitq; dea Triptolemum recens ex Hyona Celeo natum, ſeu ut Straboni placet, Ictinus. Quiſquis ille fuerit tam Cereris amans, ſacra inſtituit magnis cæremonijs peragenda, quæ dicta ſunt Eleuſina, & deæ Eleuſinæ Ceres, ac Proſerpina. Sunt qui ex Aegypto per Erichtheum adducta putent. Non ſit mihi admodū abſimile ueri. Nā illinc maxima pars uanitatis in reliquū ſe orbem ſparſit. Ad iſta ſacra nō patebat aditus niſi initiatis, præcoq; abeſſe profanos iubebat: atq; hinc ſumpſiſſe Verg. uerſiculum illum, procul ô procul eſte profani, autor eſt Seruius. & Alcibiadi tantum negociū faceſsitū, quod profanus interfuiſſe ſacris Cereris diceretur. Primus qui hæc ſacra euulgauit fuit Numerius philoſophus, quem ferunt paulo poſt uidiſſe per quietem deas Eleuſinas habitu meretricio quæ ſe adyto pudicitiæ ſuæ per illum extractas quererentur uulgoq; proſtitutas. quod profecto indiciū eſt meretricia illis cõnexa. Nam ſi honeſta & ſancta, nūquam eas puduiſſet euulgari. Oblique hæc perſtringit Sucrates, ut alis permulta apud Platonem, quum iubet turpia fœdaq; à dijs cõmiſſa ſacris ſecretiſsimis occultari, & qui minatur ſe Iſidis quæ eadem eſt Ceres, ſacra recõdita æditurū. Quo dicto cogit Iſidē ipſam quæ is iubeat facere, ſatis declarat neſaria illa eſſe & pudēda, Gregorius Nazianzenus in Epiphanijs οὐκ ἔστι κόρη τις ἡμῖν ἁρπαζομένη, οὐδὲ δημήτηρ πλανωμένη, καὶ κελεούς τινας ἐπεισάγουσα, καὶ τριπτολέμους, καὶ δράκοντας, καὶ τὰ μὲν ποιοῦσα, τὰ δὲ πάσχουσα· αἰσχύνομαι γὰρ εἰς φῶς ἀγαγεῖν τὴν νύκτωρ τελετὴν, καὶ ποιῆσαι τὴν ἀσχημοσύνην μυστήριον· οἶδεν ἐλευσὶς ταῦτα, καὶ οἱ τῶν σιωπωμένων, καὶ ὄντως σιωπῆς ἀξίων ἐπόπται, hoc eſt: Neq; nobis uirgo aliqua rapitur, nec Ceres errat, nec Celeos adducit, & Triptolemos, & Dracões, partimq; agit & partum patitur: nam pudet me diem afferre ſacrificijs nocturnis, & ex myſterio turpitudinē efficere. Scit Eleuſis hæc, & ſpectatores rerum quæ tacentur, & certe ſilentio dignæ ſunt. Et Theocritus ἐν ἀμαρυλλίδι. ζαλῶ δὲ φίλα γύναι ἰασίωνα ὃς τόσσων ἐκύρησεν ὅσ' οὐ πευσεῖσθε βέβαλοι, beatum arbitrantur Iaſiona, qui tantum aſſecutus ſit, quantum prophani non facile crediderint: in quo occulte perſtringit concubitū Cereris & Iaſionis. Quid illis ſacris cõtineretur, ſic Euſebius docet ex Clemente: Quidam inquit aiunt, Melampodem Amythaonis filium ab Aegypto in Græciā luctum Cereris ſolenniter celebratum reportaſſe. Ceres peperit, educatur puella, Perephattem nonnulli appellant, cui Iuppiter, qui genuit, Draco factus coniungitur, inde in Sauatiorum myſterijs Draco in ſpiram inuolutus in ſacrificijs ſed factorum memoriam, immo uero in teſtimoniū tantæ turpitudinis, ut ego dixerim, adhibetur. peperit & Perephatte tauriformem filiū, unde poetæ quidam taurum laudant draconis patrem, & draconem rurſus tauri patrem, & in monte arcana hæc facta ducentes paſtoralem ſtimulum celebrabāt, paſtoralem, ut puto ſtimulū ferulam, quod genus ligni bacchantes ferunt. Nequeo latius huius Perephattæ ſacra enarrare, quaſillum, rapinam, Idoneræ terræ hiatum, ſues eubolei, quas eodem hiatu ſimul & duas deas abſorptas aiunt fuiſſe: unde & Megareum in theſmophorijs ſuis immittunt, quæ ſacra uarijs modis mulieres, quoniam hæc fabula uarie narratur, per ciuitates Græciæ, celebrāt, theſmophoria, ſcirophoria, inephabiliphoria uocantes, & multis modis, Perephattæ rapinam cõplorantes. Tantum Clemens, interprete Georgio Trapezuntio, nam codicem Græcum non habebam. Ferebantur & ciſtæ opertæ à ſacerdoubus puellis, altera florum, qua uer ſignificatur: altera ſpicarū, qua æſtas. Virgines iſtas uocabant κανηφόρους, id eſt, caniſtriferas: quarum Cicero meminit in Verrem de ſignis: tametſi Porphyrio ſuper illo uerſu Horatij: Velut qui Iunonis ſacra ferret, canephoros Iunonis dicit eſſe Athenis. Orgia quoq; hæc ſacra nominabantur, ſicut idem Clemēs ait, ab ira quā aduerſus Iouē cõcepit Ceres. Catullus:

Pars obſcura cauis celebrabant Orgia ciſtis:
Orgia, quæ fruſtra cupiunt audire prophani.

Strabo lib. x. & Serui. uij. Aeneid. omnia ferè ſacra orgia eſſe à Græcis dicta perhibēt. Imagines in illis ſacris deorum hæ fuerunt, creatoris, quam geſtabat antiſtes hierophantes: Solis, quam faciſer: Lunæ, quam miniſter ad aram: Mercurij, quam præco ſacrorum: & quēadmodum in ſacris Dionyſii circūferebatur Priapus, ita in iſtis natura muliebris, ut Theodoritus teſtatur: qui etiam affirmat Iouem cum Cerere matre, & cū Proſerpina filia concubuiſſe. Et hæc erant ſacra, ad quæ nō patebat aditus, præterquā initiatis, & in quæ nemini licebat penetrare, qui ſibi ſceleris perpetrati conſcius eſſet, id præcone conclamante. Quibus nec auſus eſt intereſſe Nero, quòd impius eſſet: & initiari uoluit Antoninus princeps, ut probaret ſe innocentem. Tametſi neſcio, an magnis ſacris ille ſit initiatus: nā lex erat apud Athenienſes uetus, ne hoſpes ullus ad ea ſacra admitteretur: ut commentatur Ariſtophanis meminit. Cumq; Hercules uellet illis initiari, & lege uetaretur, q; tamen erat & amicus, & Iouis filius, parua ſacra Eleuſina ſunt inſtituta, quibus hoſpites reciperentur: magnaq; Cereris fuerunt, parua uero Proſerpinæ, quæ ille ὥσπερ προκάθαρσιν καὶ προάγνευσιν ait eſſe τῶν μεγάλων, id eſt, purgationem & uelut ſanctificationē ad magna. Et tunicam quidem quam initiationis die induerant nouam & perquā mundam, nunquā exuebant, quo ad tandem lacera geſtari amplius nequiret. Sunt qui exiſtimēt, ad faſcias filiorū infantum ſeruari conſueſſe. Et hæc quidem in Græcia. Romæ uero ſolebat magnum Cereris anniuerſariū quotannis celebrari, quod à lugētibus fieri nephas erat, ut ſcribit Liuius: & nuptiæ Cereris ſiue Orci, quibus uinum inferri piaculum, ſed tus, & tedas: de quibus Plautus loquitur in Aulularis: Cereri nuptias facturi eſtis, quia nihil temeti allatū uideo. Macrobius de utroq; ſacro in Satur. & Seruius primo Georg. illo loco:

Cuncta ubi Cererem pubes agreſtis adoret,
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho.

D Celebrabant̄ quoq; ludi in honorē Cereris, quæ Cerealia ſunt dicta: de quibus extat caput in Miſcellaneis Politiani hominis excellentiſsimi. Et ne quis autoritate uiri fallat̄, dicā, quid ea de re ſentiā. Primū, nō ſunt ijdē Circenſes illi ueteres, iam inde à Romulo inſtituti, & hi Cereales multo recētiores: nam illi Neptuno equeſtri fuerāt ſemper ſacri: deinde Cereales ludos lōge ante Memmiū factos fuiſſe, teſtis eſt Liuius, nēpe xvi. anno ſecūdi belli Punici ex S. C. à dictatore Gn. Seruilio Gemino & magiſtro Eq. Aelio Pæto. Nec Tacitus & Ouidius aliud indicāt, q̃ in circo celebrari ſolitos ludos Cereris: & Cereales ædiles rei frumētariæ curādæ creati erāt, nō ludorū ergo, tametſi ludos facerēt Cereri. Tū & illud in eodē capite miror, putaſſe Politianū C. Memmiū, quē Cæſar feciſſet ædilem, eſſe, cui Lucretius dicaſſet opus ſuū, uel etiā ſi dijs placet filiū, cū obierit Lucretius Pompeio & Craſſo ſecundū coſſ. opusq; conſtat ſcriptū C. Mēmio

prope

Marginal notes: Triptolemus (beside "eſt excepta, aluitq; dea Triptolemum"); B (beside "remonijs peragenda" / "gia eſſe à Græcis"); C (beside "erat & amicus" / "inſtituta"); Canephori; Orgia; Cerealia; Cereales.

prope adoleſcente adhuc. Profectò uerum eſt illud erratum unum parentem eſſe multorum. Quæ nolim quiſquam putet eſſe à me dicta, ut aliquid detraham memoriæ clariſsimi uiri: neque enim minoris eſt habendus Politianus, quòd aliquot locis ſit falſus, nempe homo & ipſe. Ita quæ dixi, non ſugillandi gratia, ſed ut proſim, ſunt dicta. Quod ſi quis exiſtimarit me carpendi ſtudio eſſe ductum, quod non eſt ita, is quoque uelim, ut ne ignoret, non eſſe piaculum, non modo Politianum, ſed ne quenquam ex ſacratiſsimis uetuſtate reprehendere: uerum de Cerealibus ſatis, ſuperque.

De turpitudine ſacrorum, quæ Libero celebrabantur. Cap. XXI

[a]IAM uero Liberi ſacra, quem liquidis ſeminibus, ac per hoc nō ſolum

1 liquoribus fructuū, quorū quodam modo primatum uinū tenet: uerum etiam ſeminibus animalium præfecerunt, ad quātam turpitudinē peruenerint, piget quidem dicere, propter ſermonis longitudinem: ſed propter ſuperbam iſtorum hebetudinem non piget. Inter cætera quæ prætermittere, quoniam multa ſunt, cogor: in Italiæ compitis quædam dicit ſacra Liberi celebrata cū tanta licentia turpitudinis, ut in eius honorem pudenda uirilia colerentur: non ſaltem aliquantum uerecundiore ſecreto, ſed in propatulo exultante nequitia. Nam hoc turpe membrum per Liberi dies feſtos cum honore magno [b]ploſtellis impoſitum, prius per rura in compitis, & uſque in urbem poſtea uectabatur. [c]In oppido autē Lauinio unus Libero totus menſis tribuebatur, cuius diebus omnes uerbis flagitioſiſsimis utebātur, donec illud membrum per forum tranſuectum eſſet, atque in loco ſuo quieſceret. Cui mēbro inhoneſto matremfamiliâs honeſtiſsimā, palàm coronam neceſſe erat imponere. Sed uidelicet Liber deus placandus fuerat pro euentibus ſeminum: ſic ab agris faſcinatio repellenda, ut matrona hoc facere cogeretur in publico, quod nec meretrix ſi matronæ ſpectarent, permitti debuit in theatro. Propter hoc Saturnus ſolus creditus eſt nō ſufficere poſſe ſeminibus, ut occaſiones multiplicandorū deorū immūda anima reperiret, & ab uno uero deo merito immunditiæ deſtituta, ac per multos falſos auiditate maioris immunditiæ proſtituta, iſta ſacrilegia ſacra nominaret, ſeſeque ſpurcorum dæmonū turbis cōuiolandam polluendāque pręberet.

L. VIVES

Bacchi ſacra a IAm uero Liberi ſacra.] A Thebanis tertio quoque anno ſacra Baccho celebrabant in Cytherone monte nocturna, quæ de tempore Nyctilena ſunt nominata, ut inquit Seruius, & ab annis trieterica, ceu triennalia. In eis erāt phalli, ſicut Herodotus, & Plutarchus libello De cupiditate opum perhibent, hoc eſt mentulæ prægrandes. *Phallus* Aegyptij ſtatuas puſillas confingebant immani uirilis membri mole: aliæ multæ gentes ſolam mentulam ducebant circum agros ad fertilitatem frugum. Theodoritus lib. iij. refert phallogogia dictas ferias, quibus phalli circumferebantur. Porrò Priapū Bacchi ſacris addi multa ſunt in cauſa. Primum quòd Priapus comes fuit expeditionū Bacchi: deinde quòd ſine beneficio Bacchi frigeat, ideo filius putat Liberi & Veneris. Iam & Bacchus ſeminibus præeſſe creditur, quorum membrum inſtrumentumque inter omnia primum eſt Priapus, & hac de cauſa ortis præficiebatur, eiusque ſacra per pagos uillasque à ruſticis magna lætitia riſuque celebrata ſunt. Poſtremo Diodorus Oſiridem, quē eundem Bacchum fuiſſe ferunt, diſcerptum à Typhone narrat, datumque unicuique eorum, qui cum Typhone coniurarant, partem aliquam, quo & fideliores inter ſe forent, & Oſiridis mors melius celaret: uirile mēbrum, quū nemo uellet recipere, in Nilum eſt abiectum. poſtea Iſis mariti necem ulta, membra omnia ex coniuratis recuperauit, ac ubi deeſſe mentulam intellexit, imaginem eius ſacrauit, & ad ſuam conſolationem maiore habuit honore, quàm reliquas partes, cæremoniasque & ſacra illi inſtituit, phallumque dixit, cui primum initiabantur futuri ſacerdotes. Greg. Nazin. phallos & ithyphallos ponit dicens ἐκεῖ φαλλοί τινὲς καὶ ἰθύφαλλοι αἰσχροὶ καὶ τοῖς σχήμασι καὶ τοῖς πράγμασι. *Ithyphallus* Sed inter Phallum & Ithyphallū diſcrimen nullum eſſe arbitror aliud, quàm quod Ithyphallus à rectitudine & arrectione uidet dictus ex Græca uoce. b Ploſtellis.] Aploſtris ploſtella diminutiue. *Ploſtella* Horat. lib. ij. Sermo. ploſtello adiungere mures. Valerius Probus plauſtra dicit ab imperitis dici, ploſtra eſſe dicēdum, tametſi uſus plauſtra obtinuit. Suetonius narrat admonitum Veſpaſianum à Floro ut diceret plauſtra, non ploſtra, imperatoremque poſtridie Flaurū illum ſalutaſſe, non Florum. c In oppido autem Lauinio.] *Lauinium* Quod eſt in Latio, quod Aeneas conditum à ſe, nomine uxoris appellauit. Huius colonia fuit Alba lōga. dixi de hoc alibi.

De Neptuno & Salacia ac Venilia. Caput XXII

IAM utique habebat Salaciā Neptunus uxorē, quam inferiorē aquam

1 maris eſſe dixerunt, ut quid illi adiuncta eſt & Venilia, niſi ut ſine ulla cauſa neceſſariorum ſacrorum ſola libidine animæ proſtitutæ multiplicaretur inuitatio dæmoniorum? Sed proferatur interpretatio præclaræ Theologiæ, quæ nos ab iſta reprehenſione reddita ratione compeſcat. Venilia, inquit, unda eſt quæ ad litus uenit: Salacia quæ in ſalum redit. Cur ergo deę fiunt duę, cum ſit una unda, quæ uenit, & redit? [a]Nempe ipſa eſt exæſtuans in multa numina libido ueſana. Quamuis enim aqua non geminetur quæ it & redit, huius tamen occaſione uanitatis, duobus dæmonijs inuitatis, amplius anima commaculatur, [b]quæ it & nō redit. Quæſo

te

te Varro,uel uos qui tam doctorũ hominum A talia ſcripta legiſtis,& aliquid magnnm uos didiciſſe iactatis,interpretamini hoc, nolo dicere ſecundum illam æternam incommutabilemq́ naturam,quæ ſolus eſt deus,ſed ſaltem ſecundnm animam mundi & partes eius, qnos deos ueros eſſe exiſtimatis. Partem animæ mnndi, quæ mare permeat,deum uobis feciſſe Neptunum,utcũq; tolerabilioris eſt erroris. Itane unda ad litus ueniens,& in ſalnm rediẽs,dnę ſunt partes mundi,aut duæ partes animæ mundi? Quis ueſtrum ita deſipiat,ut hoc ſapiat? Cur ergo uobis duas deas fecerunt, niſi quia prouiſum eſt à ſapientibns maioribus ueſtris:non ut B dij plures uos regerent,ſed ut ea,quæ iſtis uanitatibus & falſitatibus gaudent, plura uos dæmonia poſsiderent? Cur autem illa Salacia per hanc interpretationem inferiorem maris partem,qua uiro erat ſubdita,perdidit? Nanq; illam modo cum refluentem fluctum eſſe perhibetis,in ſuperficie poſuiſtis. An quia Veniliam pellicem accepit,irata ſuum maritum de ſupernis maris excluſit?

L. VIVES

a Nempe ipſa eſt exæſtuans.] Alluſit ad æſtum marinum. b Quæit & non redit.] De his hoc dicitur,quæ ſempiternis addictæ ſupplicijs nõ redeũt,uel ad uitam,uel ad ſpem ullam. Alluſit ad uerba Iob x. Ante quàm uadam & non reuertar ad terram tenebroſam & opertam mortis caligine,terram miſeriæ & tenebrarum. Quod de terra inferni dici conſtat,& ex uerbis,& ex ipſis interpretibus.

De terra quam Varro deam eſſe confirmat, eo quod ille animus mundi, quem opinatur deum,etiam hãc corporis ſui infimam partem permeet, eiq́; uim diuinã impartiatur. XXIII

NEMPE una eſt terra,quam quidem plenam uidemus animalibus ſuis: ueruntamen ipſam magnũ corpus in elemẽtis, mundiq́; infimã partẽ, cur eam uolunt deam? An quia fœcũda eſt? Cur ergo nõ magis homines dij ſnnt, qui eam fœcundiorem faciunt, excolendo: ſed cum arãt,non cũ adorant? Sed pars animę mũdi,inquinnt,quę per illam permeat,deam illam facit:quaſi non euidentior ſit in hominibus anima,quæ utrum ſit,nulla ſit quæſtio, & tamen homines dij non habẽtur. Et quod eſt grauiter dolendum,his qui dij non ſunt, & quibus ipſi meliores ſunt colendis & adorandis mirabili & A miſerabili errore ſubduntur. Et certe idem Varro in eodem libro de dijs ſelectis, [a]tres eſſe affirmat animæ gradus in omni uniuerſaq; natura. Vnum,qui omnes partes corporis quæ uiuũt, tranſit,& non habet ſenſum,ſed tantum ad uiuendnm ualetudinem. Hanc uim in noſtro corpore permanare dicit in oſſa, ungues, capillos: ſicut in mũdo arbores ſine ſenſu aluntur & creſcunt,& modo quodã ſuo uiuũt. Secundũ gradũ animæ dicit,in quo ſenſus eſt. Hãc uim peruenire in oculos,aures,nares,os,tactum. Tertiũ gradũ animæ eſſe ſummũ,qui uocatur animus, in quo intelligentia præeminet:hoc præter ho- B minem [b]omnes carere mortales:in qua, quoniã homines deo uidentur eſſe ſimiles, hãc partem animæ mundi dicit deum,in nobis autem genium uocari. Sic ergo & in anima mundi tres gradns inſtituens,unam partẽ eius lapides eſſe dicit ac ligna: & hanc terram quam uidemus, quo non permanat ſenſus. Aliam uero, quam ſenſum uocat eius, ut æthera. Tertiam porrò, quam & animam eius nũcupat,quæ ſcilicet peruenit in aſtra:eam quoq; aſſerit facere deos, & per eam quando in terrã permanat, deam Tellurem:quod autẽ inde permanat in mare atq; C Oceanum , deum eſſe Neptunũ. Redeat ergo ab hac quam theologiã naturalem putat, quò uelut requieſcẽdi cauſa,ab his ambagibus atq; anfractibus fatigatus egreſſus eſt. Redeat inquam,redeat ad ciuilem,hic eum adhuc teneo, tantiſper de hac ago. Nondum dico ſi terra & lapides noſtris ſunt oſsibus & unguibus ſimiles,ſimiliter eos intelligentiam non habere ſicut ſenſu carent. Aut ſi idcirco habere dicũtur oſſa, & ungues noſtri intelligẽtiam, quia in homine ſunt qui habet intelligẽtiam,tam ſtultus eſt qui hos deos in mundo dicit, quàm ſtultus eſt qui in nobis oſſa,& ungues homines dicit. Sed hęc D cum philoſophis fortaſsis agẽda ſunt,nunc autem iſtum adhuc politicum,id eſt ciuilem,uolo. Fieri enim poteſt ut licet in illam naturalis theologiæ ueluti libertatem caput erigere paululum uoluiſſe uideatur,adhuc tamen hunc librũ uerſans,& ſe in illo uerſari cogitans, eum etiam inde reſpexerit:& hoc propterea dixerit,ne maiores eius,ſiue aliæ ciuitates,Tellurem atque Neptunum coluiſſe inaniter credantur. Sed hoc dico,pars animi mundani, quæ per terram permeat,ſicut una eſt terra:cur etiam non unam fecit deam,quam dicit eſſe Tellurem? Quod ſi ita fecit

[a] ...d.uocari. Eſſe autem in mundo lapides ac terram, quam uidemus, qui non permanat ſenſus, ut oſſa, ut ungues de... Solem uero, lunã, ſtellas, quæ ſentimus, quibusq; ipſe ſentit, ſenſus eſſe eius. Aethera porrò animã eius: cuius uir... quæ peruenit in aſtra, ipſam quoq; facere deos: & per eam quod in terram &c.

A fecit,ubi erit Orcus frater Iouis atq; Neptuni, quem Ditem patrem uocant? Vbi eius coniunx Proſerpina,quæ ſecundum aliam in eiſdem libris poſitam opinionem,non terræ fœcũditas, ſed pars inferior perhibetur? Quod ſi dicunt animi mundani partem cum permeat terræ partem ſuperiorem, Ditem patrem facere deum: cum uero inferiorem Proſerpinam deam, Tellus illa quid erit? Ita enim totũ, quod ipſa erat, in duas iſtas partes deosq; diuiſum eſt: ut ipſa tertia,quæ ſit,aut ubi ſit,inueniri non poſsit: niſi quis dicat ſimul iſtos deos Orcum atq; Proſerpinam,unam deam eſſe Tellurem: & non eſſe B iam tres,ſed aut unam, aut duos: & tamen tres dicuntur,tres habentur,tres coluntur aris ſuis, delubris ſuis,ſacris ſuis, ſimulachris ſuis, ſacerdotibus ſuis: & per hæc etiam fallacibus proſtitutam animam conſtuprantibus dæmonibus ſuis. Adhuc reſpondeatur,quam partem terræ permeet pars mundani animi, ut deum faciat Tellumonem? Non,inquit,ſed una eadem terra habet geminã uim,& maſculinam quod ſemina producat, & fœmininam quod recipiat, atq; nutriat: inde a ui fœminea dictam eſſe Tellurem,à ui maſculina Tellumonẽ. Cur ergo pontifices,ut ipſe indicat,additis quoque alijs duo, C bus,quatuor dijs faciunt rem diuinam,Telluri, Tellumoni,ᶜAltori,Ruſori? De Tellure & Tellumone iam dictum eſt. Altori quare? quod ex terra,inquit, aluntur omnia,quæ nata ſunt. Ruſori quare? quod rurſus, inquit, cuncta eodem reuoluuntur.

L. VIVES

Animæ partes tres

a TRes eſſe affirmat animæ gradus.]Pythagoras & Plato tres animæ ſpecies eſſe dicunt: uegetalem, ſenſibilem,& rationis participem. In homine ipſo animam duas habere partes aiunt: alteram rationis expertem,alteram participem: & illam duplicem eſſe, Iræ, & Cupidinis: quas omnes locis faciunt diſtinctas: ut Plato ipſe quarto De rep. diſputat. Ariſtoteles trib. illis primis animæ formis,quartam addit ad motũ ſpectantem, quam dicit progreſsibilem. Sed in anima rationali partes illas ſolis putat eſſe diſtinctas miniſterijs, non re ipſa aut loco: idcirco poteſtates nominat, quæ,ut idem in libris moralibus inquit, ad opera referuntur. Alexander Aphrodiſieus quo pacto potentiæ ſint in anima,docet: ſed hæc tractare forſan eſt huic loco alienũ. Illud cõſtet modo,unam eſſe animam, quæ officijs illis fungitur augendi capillos atq; oſſa,afficiendi ſenſu neruos,ratione cor ac cerebrum inſtruendi. b Omnes carere mortales.] Hic locus uarie in uarijs codicibus habetur. Alibi enim hoc totũ non ſcribitur, in qua quoniam homines deo uidẽtur eſſe ſimiles,& in eo quod ſequitur pro genio in alijs ingeniũ habetur. Tum, illa ſic ergo. In alijs ita leguntur ut uerba ſint multum diuerſa,ſed quoniam ſenſus eſt idem nihil neceſſe erit annotare. c Altori.] Dis pater & Proſerpina in antiquis ſacris multinomines erant: ille Dis pater dictus, & Tellumo,& Altor,& Ruſor,& Cocytus. Proſerpina uero Libera,& Orca,& Tellus nutrix. Sic eſt in põtificum libris. Romulus quoq; Altellus eſt dictus ab alendo,quod ipſe ſuos uicinis omnibus inuiſos admirabili aleret arte. Mercurius Trimegiſtus in Aſclepio. Terræ uero & mari dominatur Iuppiter Plutonius: & hic nutritor eſt animantium mortalium & fructiferarum.

De Telluris cognominibus, eorũq; ſignificationibus, quæ etiam ſi erant multarum rerum indices, non multorum deorum debuerunt firmare opiniones. Cap. XXIIII

DEBVIT ergo una terra propter iſtam quadrigeminam uim,quatuor habere cognomina, nõ quatuor D facere deos: ſicut tot cognominibus unus Iuppiter,et tot cognominibus una Iuno: in quibus omnibus uis multiplex eſſe dicitur ad unũ deum,uel ad unam deam pertinens: non multitudo cognominum deorum etiam multitudinem faciens. Sed profecto ſicut aliquando etiam ipſas uiliſsimas fœminas earum,quas libidine quæſierũt,tædet pœniteatq; turbarum: ſic animam uilem factam, & immundis ſpiritibus proſtitutam,deos ſibi multiplicare,quibus contaminanda proſterneretur, ſicut plurimum libuit,ſic aliquando & piguit. Nam, & ipſe Varro quaſi de ipſa turba uerecundatus unam deam uult eſſe Tellurem. ᵃEandẽ,inquit, dicunt matrem magnam, quòd tympanum habeat,ſignificari eſſe orbem terræ: quòd turres in capite,opida: quod ſedes fingãtur circa eam, cũ omnia moueantur ipſam nõ moueri. Quod Gallos huic deæ ut ſeruirent, fecerunt: ſignificat eos,qui ſemine indigeãt,terram ſequi oportere, in ea quippe omnia reperiri. Quod ſe apud D eam iactant: præcipitur,inquit,qui terrã colunt, ne ſedeant,ſemper enim eſſe quod agãt. Cymbalorum ſonitus,ferramentorum iactãdorum ac manuum,& eius rei crepitus in colendo agro quid ſit,ſignificat ᵇquod ferramenta illa erant, ideo ex ære,quod eam antiqui colebant ære,antequã ferrũ eſſet inuentum. Leonem,inquit,adiungunt ſolutum ac manſuetum, ut oſtendant eſſe nullum genus terræ tam remotum ac uehementer ferum,quod non ſubigi coliq; conueniat. Deinde adiungit,et dicit Tellurem matrẽ, & nominibus pluribus, & cognominib. quod nominarunt,deos exiſtimatos eſſe complures.

Tellurem,inquit,putant eſſe Opem,quod ope/ A
ra fiat melior:matrē,q plurima pariat: magnā,
quod cibum pariat:Proſerpinā,quòd ex ea pro
ſerpant fruges: Veſtam,quòd ueſtiatur herbis.
Sic alias deas,inquit,nō abſurde ad hanc reuo/
cant.Si ergo una dea eſt,quæ quidem conſulta
ueritate nec ipſa eſt, interim quid itur in mul/
tas? Vnius ſint iſta multa nomina, nō tam deæ
multæ quàm nomina.Sed errantiū maiorū au/
toritas deprimit,& eundē Varronem poſt hāc
ſententiā trepidare cōpellit.Adiūgit enim & di
cit: Cum quibus opinio maiorū de his deabus,
quod plures eas putarūt eſſe,non pugnat.Quo B
modo non pugnat,cū ualde aliud ſit unā deam
nomina habere multa,aliud eſſe deas multas?
Sed poteſt,inquit,fieri,ut eadem res & una ſit,
& in ea quædam res ſint plures.Concedo,ut in
uno homine eſſe res plures,nūquid ideo & ho/
mines plures? Sic in una dea eſſe res plures, nū/
quid ideo & deas plures? Verum ſicut uólunt,
diuidant,conflent,multiplicent,replicent,impli
cent.Hæc ſunt Telluris,& matris magnæ præ/
clara myſteria,unde omnia referūtur ad morta
lia ſemina,& exercendam agriculturam. Itáne
ad hæc relata,& hunc finem habentia tympa/
num, turres, Galli, iactatio inſana membrorū, C
crepitus cymbalorū,confictio leonū,uitam cui/
quam pollicentur æternā? Itáne propterea Gal
li abſciſi huic magnæ deæ ſeruiunt,ut ſignificēt
qui ſemine indigeant,terrā ſequi oportere: qua/
ſi non eos ipſa potius ſeruitus ſemine faciat indi
gere? Vtrum enim ſequendo hanc deam,cū in/
digeant ſemen acquirant : an potius ſequendo
hanc deam,cū habeant ſemen amittant? hoc in
terpretari eſt,an deteſtari? Nec attenditur,quā/
tum maligni dæmones præualuerint,qui nec a/
liqua magna his ſacris polliceri auſi ſunt,& tam
crudelia exigere potuerunt.Si dea terra non eſ/ D
ſet,manus ei homines operando inferrent,ut ſe
mina conſequerentur per illam : non etiam ſibi
ſæuiendo,ut ſemina perderēt propter illam. Si
dea non eſſet,ita fœcunda fieret manibus alie/
nis,ut non cogeret hominem ſterilem fieri ma/
nibus ſuis.Iā quod in Liberi ſacris honeſta ma
trona pudēda uirilia coronabat,ſpectāte multi
tudine:ubi rubens & ſudans,ſi eſt ulla frons in
hominibus,aſtabat forſitā & maritus:& quod
in celebratione nuptiarū, [c]ſuper Priapi ſcapum
noua nupta ſedere iubebatur:longe contempti
biliora atque [d]leuiora ſunt præ iſta turpitudine
crudeliſsima,uel crudelitate turpiſsima,ubi dæ/
moniacis artib.ſic uterq; ſexus illuditur,ut neu/
ter ſuo uulnere perimatur . Ibi faſcinatio time/
tur agrorum,hic membrorum amputatio non
timetur.Ibi ſic dehoneſtatur nouæ nuptę uere/
cundia, [e]ut nō ſolum fœcūditas,ſed nec uirgini/
tas adimatur:hic ita amputatur uirilitas,ut nec
conuertatur in fœminam,nec uir relinquatur.

L. VIVES

a [E]Andē,inquit,dicūt matrē.] Ouidius iiij. Faſt. a/
liam affert ſacrorū magnæ matris rationem. nam
tympana & cymbala pulſari ait ad imitationem
Corybantum,qui ſonitu ſcutorum & galearum ſerua/
B runt Iouem: ideo pro clypeis pulſari tympana ex mem
branis,pro galeis cymbala ex ære: Turritam geſtat ipſa
dea coronā,quod ipſa prima turres in urbibus erexit.
Gallos ei placere propter Atym: leonibus uectari, q ip
ſa iras illorum mollierit. b Quod ferramenta illa e/
rāt.] Alibi hoc deeſt & ſequēs legit,ideo ære quod &c.
c Super Priapi ſcapum.] Metaphora eſt uſus. nam
Scapus eſt caulis ſiue ſtipes herbæ, apud Varronem &
Plinium. Significat uirile membrum,quod eſt in modū Scapus
ſtipitis erectū. Sūt & Scapi in ædificijs,apud Vitruuiū.
d Confuſibiliora.] In ueteribus,leuiora legitur, &
ſenſui congruentius. e Vt non ſolum fœcunditas.]
Priapus adhibebatur,ut uiro adiutor eſſet in adimēda
uxoris uirginitate,& fœminæ in fœcunditate prolis.

Quam interpretationem de abſciſio/ ne Atys Græcorum ſapientium do/ ctrina repererit. Cap. XXV

T Atys ille nō eſt commemoratus,
nec eius ab iſto interpretatio requiſi
B ta eſt,in cuius dilectiōis memoriam
[a]Gallus abſciditur.Sed docti Gręci
atq; ſapientes,nequaquā rationem
tam ſanctā atq; præclarā tacuerūt.Propter uer
nalem quippe faciē terrę,quæ cæteris tēporib.
eſt pulchrior, [b]Porphyrius Philoſophus nobi/
lis Atyn flores ſignificare perhibuit:et ideo ab/
D ſciſum,quia flos decidit ante fructū.Non ergo
[c]ipſum hominem,uel quaſi hominē Atym,ſed
uirilia eius flori comparauerūt.Ipſa quippe illo
uiuente deciderūt:imò uero nō deciderūt , neq;
decerpta,ſed plane diſcerpta ſunt.Nec illo flore
amiſſo,quiſquam poſtea fructus,ſed potius ſte
rilitas conſecuta eſt.Quid ergo ipſe reliquus,&
quicquid remāſit abſciſo,quid eo ſignificari di/
citur ? Quo refertur ? Quæ interpretatio inde
profertur? An hæc fruſtra moliēdo nihilq; in/
ueniendo perſuadeat illud potius eſſe creden/
dum,quod de homine caſtrato fama iactauit,
literiſq; mandatum eſt ? Merito huic aduerſa/
tus

tus eſt Varro noſter, neque hoc dicere uoluit: non enim hominem doctiſsimum latuit.

L. VIVES

a GAllus abſciditur.] Sacerdos Gallus. diximus alibi de his omnibus. Feſtus tamen inquit Gallos idcirco etiam ſe excidere, quòd uiolarint parentis nomen, ne & ipſi poſsint unquam parentes fieri. Apud Bardeſanem Syrũ legit in Oſroene iuſsiſſe Abgarum regem abſcindi manus eorum omniũ, qui ſe excidiſſent: ita ibi ritum illum ceſſaſſe. Macrobius eadem interpretatur in Magna matre, & Atyde, quæ in Venere & Adonide, quæ in Iſide & Oſiride: fœminas eſſe terram, uiros ſolem. b Porphyrius Philoſophus.] De Porphyrio alibi. Hæc ipſe dicit in libro De ratione naturali deorum: Atys, inquit, & Adonis ad fruges fructusq́ ſpectant: ſed per Atym maxime flores ſignificantur, qui prius decidunt quàm ad fru- **B** ctum perueniant: idcirco exciſum eum fabulantur, quoniam flores defluxi fructus non tulere. c Ipſum hominem, uel quaſi hominem.] Alludit ad Platonis ænigma, quinto de repub. Homo non homo, uidens non uidẽs, percuſsit non percuſsit, lapide non lapide, auem non auem, ſuper arbore non arbore. id eſt eunuchus luſcus percuſsit pumica ueſpertilionem ſuper ſambuco.

De turpitudine ſacrorum matris magnæ. Caput XXVI

ITEMQVE de mollibus eidẽ matri magnæ contra omnem uirorum mulierũq́ uerecundiã conſecratis, qui uſq; in heſternũ diem madidis **C** capillis, facie dealbata, fluentibus membris, inceſſu fœmineo per plateas uicosq́ Carthaginis, [a]etiã à populis unde turpiter uiuerẽt, exigebãt: nihil Varro dicere uoluit, [b]nec uſpiã me legiſſe cõmemini. Defecit interpretatio, erubuit ratio, conticuit oratio. Vicit matris magnæ omnes deos filios nõ numinis magnitudo, ſed criminis. [c]Huic monſtro, nec Iani mõſtroſitas cõparatur. Ille in ſimulachris habebat ſolã deformitatẽ, iſta in ſacris deformem crudelitatem. Ille mẽbra in lapidibus addita, hæc in hominibus perdita. Hoc dedecus tot Iouis ipſius uitia, & tanta ſtupra non uincunt. **D** Ille inter fœmineas corruptelas [d]uno Ganymede cœlum infamauit, iſta tot [e]mollibus profeſsis & publicis & inquinauit terram, & cœlo fecit iniuriam. Saturnũ fortaſſe poſſemus huic in iſto genere turpiſsimæ crudelitatis ſiue cõferre, ſiue præferre, qui patrẽ caſtraſſe perhibetur: ſed in Saturni ſacris homines alienis manibus potius occidi, quàm ſuis abſcidi potuerũt. Deuorauit ille filios ſuos, ut poetæ ferunt: & phyſici ex hoc interpretantur, quod uolũt: ut autẽ hiſtoria prodit, necauit. Sed quod ei Pœni ſuos filios ſacrificauerũt, nõ **A** recepere Romani. At uero iſta magna deorum mater etiã Romanis tẽplis caſtratos intulit, atq; iſtã ſæuitiã morẽq́ ſeruauit: credita uires adiuuare Romanorũ, execando uirilia uirorũ. Quid ſunt ad hot malũ Mercurij furta, Veneris laſciuia, ſtupra & turpitudines cæterorũ quę proferremus de libris, niſi quotidie cãtarẽtur, et ſaltarẽtur in theatris? Sed hęc quid ſunt ad tantũ malum, cuius magnitudo magnæ matri tantũmodo cõpetebat: pręſertim quod illa dicũtur à poetis eſſe conficta: quaſi poetæ id etiam finxerint, quod ea ſint dijs grata & accepta? Vt ergo canerentur uel ſcriberentur, audacia fuit, uel petulan- **B** tia poetarum. Vt uero diuinis rebus & honoribus eiſdem imperantibus & extorquẽtibus numinibus adderentur, quid eſt niſi crimen deorum, imò uero confeſsio dæmoniorum, & deceptio miſerorum? Verũ illud quod de abſciſorũ conſecratiõe mater deorũ coli meruit, nõ poetæ cõfinxerũt, ſed horrere magis quàm canere maluerunt. His ne dijs ſelectis quiſquã conſecrandus eſt, ut poſt mortem uiuat beate, quibus cõſecratus ante mortẽ honeſte non potuit uiuere, tam fœdis ſuperſtitionibus ſubditus, & immundis dæmonibus obligatus? Sed hęc omnia, inquit, **C** referuntur ad mundũ: uideat ne potius ad immũdum. [f]Quid autẽ non poteſt referri ad mũdum quod eſſe demõſtratur in mũdo? Nos autem animũ quærimus, qui uera religione confiſus, non tanquam deum ſuum adoret mũdum, ſed tanquã opus dei propter deum laudet mũdum, & mundanis ſordibus expiatus, mundus perueniat ad deũ, qui cõdidit mundũ. Iſtos uero ſelectos deos uidemus quidẽ clarius innotuiſſe quàm cæteros: non tamẽ ut eorum illuſtrarentur merita, ſed ne occultarentur opprobria: unde magis eos homines fuiſſe credibile eſt: ſicut non ſolum poeticæ literę, uerumetiã hiſtoricæ **D** tradiderunt. Nam quod Verg. ait:

[g]Primus ab æthereo uenit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiẽs & regnis exul ademptis,

& quæ ad hanc rem pertinentia ſubſequũtur, [h]totam de hoc Euhemerus pandit hiſtoriam, quam Ennius in Latinũ uertit eloquium. Vnde quia plurima poſuerũt, qui contra huiuſmodi errores ante nos uel Gręco ſermone, uel Latino ſcripſerũt, nõ in eo mihi placuit immorari.

L. VIVES

a ETiam à populis unde turpiter uiuerent.] Gallis matris deũm licebat ſtipẽ à populo poſcere lege à Metello lata. Cauſam Ouid. ſcribit his uerbis:

Dic, inquam, parua cur ſtipe quærat opes?
Contulit æs populus, de quo delubra Metellus
Fecit, ait, dandæ mos ſtipis inde manet.

Cicero in ſeuerißimis illis ſuis & ſanctißimis ut illis tẽporibus, legib. ſic iubet: Præter Idææ matris famulos, eosq́ iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. rationem adͅdens inquit: Stipem ſuſtulimus, niſi eam quam ad paucos dies propriã Idææ matris excepimus. Implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. [redacted] b [redacted] c [redacted] De B

Ganymedes [redacted] d [redacted] e [redacted] f [redacted] g [redacted]

De phyſiologorum figmẽtis, qui uec ueram diuinitatẽ colunt, nec eo cultu quo colẽda eſt uera diuinitas. XXVII

IPSAS phyſiologias cum cõſidero quibus docti & acuti homines has res humanas conãtur uertere in res diuinas: nihil uideo niſi ad tempora lia terrenaq́ opera, naturãq́ corpoream: uel etiam ſi inuiſibilẽ, tamen mutabilẽ potuiſſe reuocari, quod nullo modo eſt uerus deus. Hoc autẽ ſi ſaltẽ religioſitati cõgruis ſignificatiõibus ageretur, eſſet quidẽ dolendum, non his uerum deum annunciari, atq; prædicari: tamen aliquo modo ferendũ tã fœda & turpia non fieri, nec iuberi. At nũc cum pro deo uero, quo ſolo anima ſe inhabitante fit felix, nefas ſit colere aut corpus aut animã: quanto magis nefarium eſt iſta ſic colere, ut nec ſalutẽ, nec decus humanum corpus aut anima colentis obtineat. Quamobrẽ ſi templo, ſi ſacerdote, ſi ſacrificio, quod deo uero debetur, colatur aliquod elemẽtum mũdi: uel creatus aliquis ſpiritus, etiã ſi nõ immũdus et malus, nõ ideo eſt malum, quia illa mala ſunt quibus colitur, ſed quia illa ſunt talia, A quibus ſolus ille colendus ſit, cui talis cultus ſeruitusq́ debetur. Si autẽ ſtoliditate uel mõſtroſitate ſimulachrorũ, ſacrificijs homicidiorũ, coronatione uirilium pudendorũ, mercede ſtuprorum, ſectione membrorũ, abſciſione genitaliũ, conſecratione mollium, feſtis impurorũ obſcœnorumq́ ludorũ, unum uerum deũ, id eſt omnis animæ corporisq́ creatorẽ colere ſe quiſq; contendat: nõ ideo peccat, quia nõ eſt colẽdus, quẽ colit, ſed quia colendũ, non ut colendus eſt, colit. Qui uero & rebus talibus, id eſt turpibus & ſceleſtis: et non deum uerũ, id eſt animæ corporisq́ factorẽ, ſed creaturã quamuis nõ uitioſam colit, ſiue illa ſit anima, ſiue corpus, ſiue anima ſimul & corpus, bis peccat in deũ, quod & pro ipſo colit, quod nõ eſt ipſe: & talibus rebus colit, qualibus nec ipſe colẽdus eſt, [a]nec nõ ipſe. Sed hi quo nam modo, id eſt q̃ turpiter uephariecq; coluerint in promptu eſt. Quid autẽ, uel quos coluerint eſſet obſcurũ, niſi eorũ teſtaretur hiſtoria, ea ipſa quæ fœda & turpia cõfitentur numinibus terribiliter exigẽtibus reddita. Vnde remotis conſtat ambagibus, nepharios dæmones atq; immũdißimos ſpiritus, ab omni ciuili theologia in uiſendis ſtolidis imaginibus, et C per eas poſsidẽdis etiã ſtultis cordib. inuitatos.

L. VIVES

a NEc ipſe colendus eſt, nec non ipſe.] Nulla res eo genere cultus eſt colenda, neq; deus, neq; aliud quicquam, quod non ſit deus: nam cultus ille ex ſe eſt nepharius & impius.

Quod doctrina Varronis de theologia in nulla ſibi parte concordet. Caput XXVIII

QVID igitur ualet quod uir doctißimus et acutißimus Varro uelut ſubtili diſputatione hos omnes deos in cœlum & terram redigere ac referre conatur, & nõ poteſt? Fluunt de ma D nibus, reſiliũt, labuntur, & decidũt. Dicturus enim de fœminis, hoc eſt de deabus: quoniã, inquit, ut in primo libro dixi de locis, duo ſũt principia deorũ animaduerſa de cœlo et terra, à quo dij partim dicũtur cœleſtes, partim terreſtres: ut in ſuperioribus initiũ fecimus à cœlo cũ diximus de Iano: quem alij cœlum, alij dixerũt eſſe mundũ: ſic de fœminis initiũ ſcribendi fecimus à tellure. Sẽtio quantã moleſtiam tale ac tantũ patiatur ingeniũ. Ducitur enim quadam ratione ueriſimili, cœlũ eſſe quod faciat, terram quæ

patiatur

patiatur:& ideo illi maſculinũ nim tribuit, huic fœmininam:& nõ attendit eum potius eſſe qui hæc facit,qui utrunq; fecit.[a] Hinc etiam Samothracũ nobilia myſteria in ſuperiore libro ſic interpretatur,eaq; ſe quæ nec ſuis nota ſunt ſcribẽdo expoſiturũ,eisq; miſſurũ quaſi religioſiſſime pollicetur. Dicit enim ſe ibi multis indicijs collegiſſe in ſimulachris,aliud ſignificare cœlũ, aliud terram, aliud exempla rerũ,[b] quas Plato appellat ideas: cœlũ Iouem , terram Iunonem, ideas Mineruam uult intelligi. Cœlũ à quo fiat aliquid:terram,de qua fiat:exemplum,ſecundũ quod fiat. Qua in re omitto dicere, quod Plato illas ideas tantam uim habere dicit,ut ſecundũ eas non cœlum aliquid fecerit, ſed etiã cœlum factum ſit,Hoc dico iſtum in libro ſelectorum deorũ rationẽ illam trium deorũ, quibus quaſi cũcta complexus eſt perdidiſſe, Cœlo enim tribuit maſculos deos,fœminas terræ. Inter quas poſuit Mineruã, quam ſupra ipſum cœlũ ante poſuerat. Deinde maſculus deus Neptunus in mari eſt,quod ad terrã potius q̃ ad cœlũ pertinet. Dis pater poſtremo,[c] qui Græce πλούτων dicitur,etiã ipſe maſculus frater ambobus terrenus deus eſſe phibetur:ſuperiorẽ terrã tenẽs,in inferiore habens Proſerpinã cõiugẽ. Quomodo ergo deos in cœlo,deas in terra eſſe perhibẽt,qui rurſus deas ad terrã,deos ad cœlũ referre conãtur? Quid ſolidũ,quid conſtans,quid ſobrium, quid definitũ habet hæc diſputatio? Illa aũt eſt tellus initium dearũ,mater ſcilicet magna,apud quam molliũ & abſciſorũ ſeſeq; ſecantiũ atq; iactãtium inſana perſtrepit turpitudo. Quid eſt ergo quod dicitur,caput deorũ Ianus,caput dearum Tellus:nec ibi facit unũ caput error,nec hic ſanũ furor? Cur hæc fruſtra referre nituntur ad mundum,[e] quaſi poſsit pro deo uero mundus, uel opus pro factore coli? Et tamẽ eos,nec hoc poſſe ueritas aperta conuincit. Referant hæc potius ad homines mortuos,& ad dæmones peſſimos,& nulla quæſtio remanebit.

L. VIVES

A Hinc etiam Samothracũ nobilia.] Dixi alibi de his dijs. Varro li.iiij. De ling. Lat. magnos deos, qui & Samothraces ſunt, cœlũ & terrã eſſe dicit, Iouem & Iunonem. Additur Minerua , quibus tribus Capitolium eſt ſacratum , excellentiſsimum in urbe templum . Inter Græcos ipſos non ſatis conſtat,qui dicantur dij Samothraces, Adſcribam quæ memini me ſuper his apud interpretem Apollonij legiſſe:

Dij Samothraces

Καβείρους τοὺς ἐν τῇ Σαμοθρᾴκῃ καλοῦσι θεούς, ὧν καὶ Μνασέας φησὶ τὰ ὀνόματα. Τέσσαρες δ' εἰσὶ τὸν ἀριθμὸν, ἀξίερος, ἀξιόκερσα, ἀξιόκερσος. ἀξίερος μὲν οὖν ἐστιν ἡ Δημήτηρ· ἀξιόκερσα ἡ Περσεφόνη· ἀξιόκερσος δὲ ὁ ᾅδης· ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος κάσμιλος ὁ ἑρμῆς ἐστιν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. Ἀθηνίων δέ φησι τούτους Διὸς καὶ Ἠλέκτρας γενέσθαι Ἰασίωνα καὶ Δάρδανον, Καβείρους δὲ αὐτοὺς προσαγορευθῆναι ἀπὸ Καβείρων τῶν κατὰ Φρυγίαν ὀρῶν, ἐπεὶ ἐκεῖθεν μετηνέχθησαν. οἱ δὲ δύο εἶναι τοὺς Καβείρους φασί, πρότερον πρεσβύτερον μὲν Δία, νεώτερον δὲ Διόνυσον. Hoc eſt, Caberos uocãt deos Samothraces,quorũ etiam nomina Mnaſeas prodidit. Quatuor ſunt, Axierus, Axiocerſa, Axiocerſus . Axierus eſt Ceres ipſa , Axiocerſa Proſerpina, Axiocerſus Dis pater: quartus bis additus eſt adminiſter Mercurius,ut Dionyſodorus narrat. Athenion uero inquit hos eſſe Ioue & Electra genitos,Iaſiona & Dardanũ: uidentur Caberi nominari à Caberis Phrygiæ montibus, quod illinc ſunt tranſlati. Nec deſunt qui duos tantum eſſe dicant, priorem, ſeniorẽ Iouem, alterũ Iuniorem Dionyſium. Porrò Iaſionẽ Cereris filium fuiſſe dicit, Caberũ nominatũ Dardani fratrẽ. Alij Iaſiona & amaſſe & concubuiſſe cum Cerere narrant, idcirco fulmine interemptum. De Caberis ſi quis deſiderat plura cognoſcere, habet apud Strab. lib. x.

B b Quas Plato appellat Ideas.] Ideæ Platonicæ ab ſpectãdo ſunt dictæ: quoniam qui aliquid eſt acturus, ideam inſpicit, ad quã ſuã actionem aptet, ut pictori qui de exemplari aliquid pingit, hoc exẽplar eſt idea. Idcirco ſic finitur exẽplar rei agendæ. Sunt omniũ rerum apud deum ideæ, quas ſpectans ille fabricator mũdi ſingula in lucem mundũq; ædidit, Itaq; Platoni tria ſunt uniuerſorũ principia, mens, quæ opus cõficit deus ipſe. materia, ex qua fabricat. & exemplar, quod quũ aliquid agit, ſpectat. Quũ opus hoc naturæ deus æditurus eſſet, exẽplar ei adiuit, quod ſequeret, ut in Timæo ſcribit. Non ergo ſolũ ſingulæ rerũ ſpecies, ſed cœlũ, elemẽta, ipſumq; uniuerſum, quod τὸ πᾶν dicunt, principiũ ſui habuit ideam. Apuleius in dogmatis Platonis: Ideas uero, id eſt formas omniũ ſimplices & æternas eſſe, nec corporales tamẽ. Eſſe aũt ex his quæ deus ſumpſerit exẽpla rerũ, quæ ſunt eruntue: nec poſſe amplius q̃ ſingularũ ſpecierũ ſingulas imagines in exẽplaribus inueniri, gignentiumq; omniũ ad inſtar ceræ formas & ſignificationes ex illa exemplorum figuratione ſignari. Vbi uero hæ ſint ideæ, alnor quæſtio & uarijs ſententijs à Platonicis tractata, alibi de ea diſſeremus. — Idea

C c Qui Græce πλούτων.] A diuitijs ſic nominatus, qui apud illos eſt πλοῦτος. ideo Latini Ditem uocarunt, & diuites dites. Ex abditis enim terræ uelut ex eius regno metalla & gẽmæ opes hominũ eruuntur, idcirco is deus ſubterranea Hiſpaniæ incolere ueteribus dictus eſt, ut Strabo refert. q̃ ibi eſſet magna metallorum omnis generis copia, tum etiã è terra emergunt fruges, & paſcua pecorum, unde pecunia, & peculium, ut dixi. — Pluton

d Nec ibi facit unum caput error.] Quia Ianus biceps, & ſacerdotes magnæ matris inſani. e Quaſi poſsit.] Alibi ſic: quod etſi poſsint, mundum nemo pius colit.

D

Quod omnia quę phyſiologi ad mũdum parteſq; ipſius retulerunt ad unum uerum deum referre debuerũt. Caput XXIX

NANQVE omnia quæ ab eis ex iſtorum deorũ theologia uelut phyſicis rationibus referũtur ad mundũ, q̃ ſine ullo ſcrupulo ſacrilegæ opinionis deo potius uero qui fecit mundum,omnis animæ & omnis corporis conditori tribuantur:aduertamus hoc modo. Nos deũ colimus,non cœlũ,& terram,[a] quibus duabus

partibus mundus hic conſtat:nec animam uel A animas per uiuentia quæcunq; diffuſas,ſed deum qui fecit cœlum & terram,& omnia quæ in eis ſunt. Qui fecit omnẽ animam,ſiue quocũq; modo uiuentẽ,& ſenſus & rationis expertem: ſiue etiam ſentientẽ,ſiue etiam intelligentẽ. [b]Et ut iam incipiã illa unius et ueri dei opera percurrere,propter quę iſti ſibi dum quaſi honeſte conantur ſacramenta turpiſsima & ſceleſtiſsima interpretari,deos multos falſosq; fecerũt:illum deum colimus qui naturis à ſe creatis et ſubſiſtẽdi,& mouẽdi initia fineſq; cõſtituit, qui rerum cauſas habet,nouit atq; diſponit:qui uim ſemi B num condidit:qui rationalẽ animam,quod dicitur animus,quibus uoluit uiuentibus indidit: qui ſermonis facultatem uſumq; donauit: qui munus futura dicẽdi,quibus placuit ſpiritibus impartiuit:& per quos placet futura prædicit:et per quos placet malas ualetudines pellit: qui bellorum quoq; ipſorũ,cum ſic emendandũ & caſtigandum eſt genus humanũ,exordijs, progreſsibus finibusq; moderatur. Qui huius mũdi ignem uehemẽtiſsimũ & uiolentiſsimũ pro immenſæ naturæ temperamento,& creauit, & regit:qui uniuerſarũ aquarum creator,& gubernator eſt:qui ſolem fecit corporaliũ clariſsimũ C luminũ,eiq; uim cõgruam & motũ dedit. [c]Qui ipſis etiã inferis dominationem ſuam,poteſtatemq; nõ ſubtrahit:qui ſemina & alimẽta mortalium,ſiue arida,ſiue liquida naturis competẽtibus attributa ſubſtituit. Qui terram fundauit atq; fœcundat:qui fructus eius animalibus,hominibusq; largitur:qui cauſas,non ſolum principales,ſed etiã ſubſequentes nouit, atq; ordinat:qui lunæ ſtatuit motũ ſuum:qui uias cœleſtes atq; terreſtres locorũ mutationib. præbet. Qui humanis ingenijs,quæ creauit, etiã ſcientias artiũ uariarũ,ad adiuuandam uitam, naturamq; cõceſsit. Qui coniunctionẽ maris & fœ D minæ ad adiutoriũ propagãdæ prolis inſtituit: qui hominũ cœtib⁹,quẽ focis & luminib. adhiberẽt,ad facillimos uſus munus terreni ignis indulſit. Iſta ſunt certe quę dijs ſelectis,neſcio per quas phyſicas interpretationes,uir acutiſsimus atq; doctiſsimus Varro,ſiue quę aliunde accepit,ſiue quæ ipſe coniecit,diſtribuere laborauit.

L. VIVES

a Qvibus duabus partibus.] Sicut in exordio Geneſeos: In principio creauit deus cœlum & terram,quibus duobus mũdus hic continetur,ut per cœlum cœleſtia,per terram mortalia omnia intelligantur. b Et ut iam incipiam.] Epilogo colligit uires deorum omnium,de quibus egit. c Qui ipſis etiam inferis.] Iob. xl. & xli. ca. de potentia dæmoniorũ à deo ipſis permiſſa.

Qua pietate diſcernatur à creaturis creator,ne pro uno tot dij colantur, quot ſunt opera unius autoris. XXX

HAEC autem facit,atq; agit unus uerus deus. Sed ſicut idem deus ubiq; totus,nullis incluſus locis,nullis uinculis alligatus,in nullas partes ſectilis, ex nulla parte mutabilis, implens cœlum & terrã præſente potentia [a]nõ ab B ſente natura. Sic itaq; adminiſtrat omnia quæ creauit,ut etiam ipſa proprios exercere,& agere motus ſinat. Quãuis enim nihil eſſe poſsit ſine ipſo,non tamẽ ſunt ulla,quod ipſe. Agit autem multa,etiam per angelos,ſed non niſi ex ſeipſo beatificat angelos. Ita quãuis propter aliquas cauſas hominibus angelos mittat: non tamen ex angelis homines,ſed ex ſeipſo,ſicut angelos beatificat. Ab hoc uno & uero deo, uitam ſperamus æternam.

L. VIVES

a NOn abſente natura.] In antiquis eſt: Non indigente natura,qualis eſt cæterorum deorũ, qui adiutoribus indigent.

Quibus proprie beneficijs dei, excepta generali largitate, ſectatores ueritatis utantur. Cap. XXXI

HABEMVS enim ab illo præter huiuſcemodi beneficia, quæ ex hac,de de qua nonnulla diximus,adminiſtratione naturæ bonis,maliſq; largitur,magnum,& bonorũ propriũ magnæ dilectionis indicium. Quanquã enim, quod ſumus:quod uiuimus: quod cœlum terramq; cõſpicimus:quod habemus mentẽ atq; D rationem,qua eum ipſum,qui hæc omnia condidit,inquiramus,nequaquã ualeamus actioni ſufficere gratiarũ:tamẽ quod nos oneratos,obrutoſq; peccatis,& à contemplatione ſuæ lucis auerſos,ac tenebrarũ,id eſt iniquitatis dilectiõe cęcatos,nõ omnino deſeruit, Miſitq; nobis uerbũ ſuũ,qui eſt eius unicus filius, quo pro nobis in aſſumpta carne nato,atq; paſſo, [a]quãti deus hominem penderet noſceremus,atq; illo ſacrificio ſingulari à peccatis omnibus mundaremur, eiuſq; ſpiritu in cordibus noſtris dilectione diffuſa,omnibus difficultatib. ſuperatis in æternã

requiem

requiem,& contēplationis eius ineffabilem dulcedinem ueniremus: quæ corda, quot linguæ ad agendas ei gratias ſatis eſſe contenderint?

L. VIVES

a Qvanti deus hominem penderet.] Paulus ad Romanos viij. Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum.

Quod ſacramentū redēptionis Chriſti,nullis retro temporibus defuerit, ſemperq́ʒ ſit diuerſis ſignificatiōibus prædicatum. Cap. XXXII

HOC myſterium uitæ æternæ iam inde ab exordio generis humani per quædam ſigna & ſacramenta tēporibus congrua, quibus oportuit per angelos prædicatū eſt. Deinde populus Hebræus in unā quādam rempublicam quæ hoc ſacramentum ageret,congregatus eſt, a ubi per quoſdam ſcientes,per quoſdā neſcientes, id quod ex aduentu Chriſti b uſque nunc,& deinceps agitur, prænunciaretur eſſe uēturum: ſparſa etiā poſt eadē gente per gentes c propter teſtimoniū ſcripturarum, quibus æterna ſalus in Chriſto futura prædicta eſt. Omnes enim non ſolū prophetiæ,quæ in uerbis ſunt:nec tantum præcepta uitæ,quæ mores pietatemq́ʒ conformant,atq́ʒ illis literis cōtinentur, uerūetiam ſacra,ſacerdotia,tabernaculum,ſiue templū,altaria,ſacrificia,ceremoniæ,dies feſti,& quicquid aliud ad eam ſeruitutē pertinet,quæ deo debetur,& Græce proprie latria dicitur,ea ſignificata & prænunciata ſunt,quæ propter æternam uitam fideliū in Chriſto & impleta credimus, & impleri cernimus,& implenda confidimus.

L. VIVES

a Vbi per quoſdam ſcientes, per quoſdam neſciētes.] Prophetæ nec omnes ſua uaticinia intelligebant,nec qui intelligebant, omnia intelligebant. Non enim ex ſe loquebantur,ſed ex ſuperiore dei afflatu,cuius conſilia non omnia erāt eis manifeſta, utebaturq́ʒ deus illis non uelut conſultis futurorū, ſed inſtrumentis,quibus homines alloqueretur. Et ſi negandum non eſt ſummam uiſionum,hoc eſt id quo prophetiæ omnes referebātur, eſſe illis à deo patefactum, puta de Meſſia uenturo. Gentiles quoq́ʒ non omnia quæ Sibyllæ & reliqui diuino furore concitati prædicebāt,exiſtimabant ab eis intelligi: ſine ratione enim & mente ea fundebant,nec ſui erant compotes: quippe qui exuti actione propriæ animæ,pro anima deum haberēt. Idcirco Iāblichus ſacerdotes, Sibyllas & prophetas ait, quo prudentiores ſunt,magisq́ʒ & ſobrij,& ſui compotes,eo minus obſcuriusq́ʒ uaticinari. Tūc demum apertiſſime & optime prædicere futura,quum toti à deo corripiuntur. Hæc & alia ipſe in myſterijs. b Vſque nunc & deinceps agitur.] Nondum enim finis eſt prophetiarū: & quanquam ſumma earum abſoluebatur in Chriſto, nihilominus tamē ex eo quædam naſcunt,ad quæ prophetarum oracula quædā peculiaria ſpectant,quale eſt illud non apud unum prophetā de reliquijs Iſrael,quæ omnes in fine ſeculi ſeruabuntur. c Propter teſtimonium ſcripturarū.] Vt ſcripturas ſuas per orbē totum cunctasq́ʒ gentes ſpargerent, quibus tam aperte quæ in Chriſto ſecuta ſunt,erant prædicta, ut nemo eas legat, qui ſi Chriſti acta totamq́ʒ uitam cognoſcat, dubitare poſsit, quin ille ipſe ſit, de quo illa præcinuntur.

Quod per ſolam Chriſtianā religionem manifeſtari potuerit fallacia ſpirituum malignorum de hominū errore gaudentium. Cap. XXXIII

PER hanc ergo religionē unam et uetam,potuit aperiri deos gentiū eſſe immūdiſsimos dæmones, ſub defunctarū occaſionibus animarū,uel creaturarū ſpecie mundanarū deos ſe putari cupientes, & quaſi diuinis honoribus eiſdēq́ʒ ſceleſtis ac turpibus rebus ſuperba impuritate lætātes,atq́ʒ ad uerū deum conuerſionem humanis animis inuidentes. Ex quorū immaniſsimo & impijſsimo dominatu homo liberatur,cū credit in eum,qui præbuit ad exurgendum tantæ humilitatis exemplū, quāta illi ſuperbia ceciderūt. Hinc ſunt non ſolum illi, de quibus multa iam diximus,& alij atq́ʒ alij ſimiles cæterarū gētium atq́ʒ terrarū, ſed etiā hi,de quibus nūc agimus tanquā in ſenatu deorū ſelecti:ſed plane ſelecti nobilitate criminū, nō dignitate uirtutū. Quorū ſacra Varro,dū quaſi ad naturales ratiōes referre conatur, quærēs honeſtare res turpes,quomodo his quadret,et cōſonet,nō poteſt inuenire:quoniā nō ſunt ipſæ illorum ſacrorū cauſæ quas putat, uel potius uult putari. Nam ſi non ſolū ipſę,uerū etiā quęlibet aliæ huius generis eſſent,quāuis nihil ad deum uerū uitāq́ʒ ęternā,quę in religiōe quęrēda eſt, pertinerēt:tamē qualicūq́ʒ de rerū reddita ratione,aliquantulū mitigarent offenſionē,quā non intellecta in ſacris aliqua uelut turpitudo aut abſurditas fecerat:ſicut in quibuſdā theatrorū fabulis uel delubrorū myſterijs facere idē Varro conatus eſt. Vbi nō theatra delubrorū ſimilitudine abſoluit,ſed theatrorū potius ſimilitudine delubra damnauit:tamē utcūq́ʒ conatus eſt, ut ſenſum horribilibus rebus offenſum uelut naturalium cauſarū ratione reddita deliniret.

De libris Numę Pōpilij,quos ſenatus ne ſacrorū cauſæ quales in eis habebātur innoteſcerent,iuſsit incendi. XXXIIII

BD contra inuenimus,ſicut ipſe uir A doctiſſimus prodidit de Numę Pō- 5 pilij libris, redditas ſacrorū cauſas nullo modo potuiſſe tolerari:nec dignas habitas quæ non ſolū lectę innoteſcerent religioſis,ſed ſaltem ſcriptæ recōderentur in tenebris. Iam enim dicam,quod in tertio huius operis libro,me ſuo loco dicturū eſſe promiſeram. [a]Nam ſicut apud eundē Varronē legitur in libro de cultu deorū: Terentius quidam,cū haberet ad Ianiculum fundum, & bubulcus eius iuxta ſepulchrū Numæ Pōpilij traijciens aratrum,eruiſſet ex terra libros eius, ubi B ſacrorum inſtitutorū ſcriptæ erāt cauſæ, [b]in urbem pertulit ad prætorē. At ille cum inſpexiſſet principia,rem tantam detulit ad ſenatū. Vbi cum primores quaſdā cauſas legiſſent,cur quidque in ſacris fuerit inſtitutum, Numæ mortuo ſenatus aſſenſus eſt,eoſq́ libros tanquam [c]religioſi patres cōſcripti,prætor ut cōbureret, cenſuerunt. Credat quiſq́ quod putat,imò uero dicat quod dicendum ſuggeſſerit ueſana contentio,quilibet tātæ impietatis defenſor egregius. Me admonere ſufficiat,ſacrorum cauſas, à rege Pompilio Romanorum ſacrorum inſtitutore conſcriptas,nec populo,nec ſenatui,nec ſaltē C ipſis ſacerdotib. innoteſcere debuiſſe, ipſumq́ Numam Pompiliū curioſitate illicita,ad ea dæmonum perueniſſe ſecreta,quæ ipſe quidē ſcriberet,ut haberet,unde legendo cōmoneretur: Sed ea tamen cum rex eſſet,qui minime quenquam metueret,nec docere aliquem,nec delendo,nec quoquo modo cōſumendo perdere auderet:ita quod ſcire neminē noluit,ne homines nefaria doceret:uiolare autē timuit, ne dæmones iratos haberet:obruit,ubi tutū putauit, [d]ſepulchro ſuo propinquare aratrū poſſe non credens. Senatus autem cum religiones formidaret damnare maiorum,& ideo Numę aſſentire D cogeretur, illos tamē libros tam pernicioſos eſſe iudicauit:ut nec obrui rurſus iuberet, ne humana curioſitas multo uehementius rem iam proditā quæreret, ſed flāmis aboleri nefanda monimenta:ut quia iam neceſſe exiſtimabāt ſacra illa facere,tolerabilius erraretur, cauſis eorū ignoratis,q̃ cognitis,ciuitas turbaretur.

L. VIVES

a NAm ſicut apud eundem Varronem.] Hiſtoria eſt apud Liuium,& Valeriū,& Plinium, & Lactantium. Liuius & hunc,ut aſſolet,ſecutus Valerius, L. Pætilium dicunt inueniſſe libros, Plin. Caſsij A Heminæ autoritate Gn. Terentium,& unam arcam, nō duas. Li. cōſules eo anno ſcribit C. Bebium Pāphilum, & M. Aemilium Lepidum. Hemina pro hoc P. Cornelium Cethegum habet,& hos anno poſt Numæ regnū dxxxv. De libris opiniones multorum ſcire qui cupit, Plinium adeat lib. xiij. ca. xiij. b In urbem pertulit ad prætorē.] Q. Pætilium cōuenit ſic uocatum,ſed alij petijſſe prætorē legendos aiunt,alij ſcribā ſuapte ſponte tuliſſe. Hiſtoria eſt lib. xl. Liuij. & apud Pliniū,& Valer. lib. i. Satis eſt locos indicaſſe. In urbē pertuliſſe ait, tametſi Numæ ſepulchrum in urbe erat, nempe regione xiiij. in Ianiculo:ſed quod ea transtiberina erat, qui ad forum & curiā ueniebant in urbem: rure uidebātur uenire. c Tanquam religioſi patres.] Quaſi metu aliquo tangerentur religionis,ne illa euulgarētur, quæ ibi erant ſcripta. Quod periculum eſſet religionibus ab illis ſi notiora fierēt. Alibi legitur, libros religioſos. q. religionem incutientes animis: id eſt ſcrupulos in religione, quod uulgo dicimus,perturbari cōſcientias. Hoc eſt enim latine religionē inijcere:niſi quis malit legere irreligioſos. d Sepulchro ſuo.] Sepulchrorum uetuſtiſsima fuit religio,ne quis uiolaret, deijceret, frāgeret: quæ lex nō modo in xij. fuit,& in Solonianis, ſed etiā in antiquiſsimis Numæ,ac Latinorū, Græcorūq́: quæ nō tam ad ius ciuile profanum,q̃ ad ſacra,religionesq́ pertinere uidebatur,quod ſepulchra uelut templa quædā eſſe deorum manium exiſtimarētur. Ideoq́ inſcribebāt in eis D. M. S. id eſt dijs manibus ſacrum:& quæ illis celebrarentur ſacra necia ſunt dicta. Cic. ij. De leg.

De hydromantia,per quam Numa, uiſis quibuſdam dæmonum imaginibus,ludificabatur. Cap. xxxv

AM & ipſe Numa,ad quem nullus dei Propheta,nullus ſanctus ange- N lus mittebatur, [a]hydromantiam facere compulſus eſt:ut in aqua uideret imagines deorum,uel potius ludificationes dæmonum,à quibus audiret,quid in ſacris conſtituere,atque obſeruare deberet. Quod genus diuinationis,idem Varro à Perſis dicit allatum. quo & ipſum Numam, & poſtea Pythagorā Philoſophum uſum fuiſſe cōmemorat: ubi adhibito ſanguine etiam inferos perhibet ſciſcitari:& νεκυομαντίαν Grece dicit uocari. Quę ſiue D hydromātia,ſiue necromātia dicatur, idipſum eſt,ubi uidentur mortui diuinare. Quibus hæc artib. fiant,ipſi uiderint. Nolo enim dicere has artes etiam ante noſtri ſaluatoris aduentum in ipſis ciuitatibus gentium legibus ſolere prohiberi, & pœna ſeueriſsima uindicari. Nolo inquā hoc dicere:fortaſsis enim talia tūc licebant, His tamē artib. didicit ſacra illa Pōpilius, quorum ſacrorū facta prodidit,cauſas obruit:ita timuit,& ipſe qđ didicit,quarū cauſarū proditos libros ſenatus incēdit. Quid mihi ergo Varro illorum

A illorũ ſacrorũ alias neſcio quas cauſas uelut phyſicas interpretatur: quales, ſi libri illi habuiſſent, non utiq; arſiſſent: aut & iſtos [c] Varrõis ad Cæſarem pontificẽ ſcriptos, atq; æditos, patres cõſcripti ſimiliter incẽdiſſent. Quod ergo aquam egeſſerit, id eſt exportauerit Numa Pompilius, unde hydromantiã faceret, ideo [d] Nympham Aegeriã cõiugem dicitur habuiſſe, quemadmodum in ſupradicto libro Varronis exponitur. Ita enim ſolent res geſtę aſperſione mendaciorum in fabulas uerti. In illa igitur hydromãtia curioſiſsimus ille rex Ro. & ſacra didicit, quæ in libris ſuis põtifices haberẽt: & eorũ cauſas, quas B præter ſe neminẽ ſcire noluit. Itaq; eas ſeorſum ſcriptas ſecũ quodãmodo mori fecit, quãdo ita ſubtrahendas hominũ noticiæ, ſepeliẽdasq; curauit. Aut ergo dęmonũ illic tam ſordidę et noxiæ cupiditates erãt cõſcriptę, ut ex his tota illa theologia ciuilis etiã apud tales hoies execrabilis appareret, qui tam multa in ipſis ſacris erubeſcẽda ſuſceperãt: aut illi om̃es nihil aliud q̃ homines mortui prodebantur, quos tam prolixa tẽporis uetuſtate fere om̃es populi gentiũ deos immortales eſſe crediderant, cũ & talibus ſacris ijdem illi dęmones oblectarẽtur, qui ſe colẽdos C pro ipſis mortuis, quos deos putari fecerãt, quibuſdam fallaciũ miraculorũ atteſtatiõibus ſupponebant. Sed occulta dei ueri prouidentia factum eſt, ut & Põpilio amico ſuo illis cõciliati artibus, quibus hydromãtia fieri potuit, cũcta illa cõfiteri permitterẽtur: & tamen ut moriturus incẽderet ea potiusq̃ obrueret, admonere nõ permitterẽtur: qui ne innoteſcerẽt, nec aratro quo ſunt eruta obſiſtere potuerũt, nec ſtylo Varronis, quo ea quæ de hac re geſta ſunt, in noſtrã memoriã peruenerũt. Nõ enim poſſunt, quod non ſinũtur efficere: ſinuntur autẽ alto dei ſummi iuſtoq; iudicio pro meritis eorũ, quos ab eis D uel affligi tantũ, uel etiã ſubijci, ac decipi iuſtum eſt. Quàm uero pernicioſę uel à cultu ueræ diuinitatis alienæ illæ literæ iudicatæ ſint, hinc intelligi poteſt, quod eas maluit ſenatus incendere, quas Pompilius occultauit, [e] q̃ timere quod timuit, qui hoc audere nõ potuit. Qui ergo nec felicem in futuro uitam, nec modo habere uult piam, talibus ſacris mortẽ quærat æternã. Qui autẽ cum malignis dæmonibus non uult habere ſocietatem, non ſuperſtitionem, qua colũtur noxiam, pertimeſcat, ſed ueram religionẽ, qua produntur & uincuntur, agnoſcat.

L. VIVES

A [a] HYdromantiam facere.] Ὑδρομαντεία ad uerbũ eſt aquæ diuinatio. Multis enim modis fiebat olim diuinatio. Nam uel ex terra petebatur, & erat gæomantia: uel ex igne & pyromantia, quæ eadem igniſpicina: cuius autor, ut inqt Plinius, Amphiaraus. Vel ex fumo, quæ capnomantia: uel ex auibus, quæ auguria: uel ex extis, quæ aruſpicina, in qua multũ Ethruſci ualuerunt, & Ianus apud Heleos Apollinis filius: & poſt eum Thraſybulus, qui canem inſpiciebãt ſectum iecur oſtendentẽ. Vel ex cribro, quæ coſcinomantia: uel ex ſecuribus, quæ axinomãna: ex herbis, botanomãtia ſagarum ars: uel ex mortuis, quæ necromantia ſeu necyomantia: uel ex aſtris, quæ aſtronomia, in qua qui peritiſsimi dicuntur Chaldæi, etiam ſi in Chaldæa nõ ſint nati. Ex ſortibus, cleromantia: ex manuum lineamentis, chiromãtia: ex facie ipſa & ſilo totius corporis, phyſiognomia: uel ex piſcibus, quæ ichthyomãtia, quæ ob B iecta eſt Apuleio: uel ex palpitatione oculorum, quæ ſalitio, & palmicum augurium. tum ſomniorum coniecturæ, & omnia quæ latiſsime patebãt, ad uiſa, & audita, in quis erant fulgura, & fulgetræ, mõſtra, uoces, ſternutamẽta. Iam dæmonũ euocandorũ mille artes, quas ſatius eſt ne nominari quidem. Hydromantiam ad ultimum reſeruaui, quoniã agimus de ipſa, ea nõ ſit ſimpliciter. nã & in ampulla uitrea impoſita aqua, quæ à puero inſpicitur, quam gaſtromantiam dicunt, à tumore & uentricoſitate ampullæ. Tum & in peluim aqua infuſa quæ lecanomantia. Huius peritiſsimos tradit Strabo eſſe in Aſia illa, & plurimos. Michael Pſellus de dæmonibus idem affirmat, ac quomodo fiat, docet: dæmonibus in fundo repentibus ſonitũq; leuem exilemq; emittentibus, ac obſcurum, ne plene poſsit percipi, nec mendacia deprehendi, ſed quicquid eueniat, hoc putentur dixiſſe. Inſpectabant & in fontibus plerq;, indeq; ima C ginibus oblatis uidere ſibi futura uidebantur. Sic Pauſanias apud Aegienſes Achaiæ ſcribit, templũ eſſe Cereris, ac fontẽ proximum in quem ægri poſt peracta ſacra deſpectãtes morbi ualetudiniſq; exitum uidẽt. Iamblichus Colophoni ſubterraneũ fuiſſe locum narrat, in quo fons erat, de quo ſacerdos ſtatis noctibus ſacris operatus guſtabat, reddebatur´que inuiſibilis, & conſulentibus reſpõſa dabat. Idem ſcribit in Brãchide fatidicam mulierẽ ſolitam in axe ſedere, aut manu uirgulam tenere ab aliquo dearũ datam, aut pedem limbúmue in aquã tingere, uel ex aqua hauſtulũ ſorbere, hiſq; modis diuino afflatu impleri. Apuleius in Apologia de magia, Varronẽ ſcribit narrare: Trallibus de euẽtu Mithridatici belli magica percõtatione cõſulentibus puerum in aqua ſimulachrũ Mercurij contemplantẽ, quæ futura erant clx. uerſibus cecinisse. Sed credo quatinus pueri meminit, de gaſtromantia intelligi. Hoc ultimo diuinãdi genere fonte inſpecto uſus eſt Numa. Plutarch. in Cæ D ſare mulieres fuiſſe tradit in Germania, quæ ex fluminũ curſu uorticibus, & ſtrepitu futura conijcerent. [b] Et poſtea Pythagorã.] Optime obſeruata ratiõe temporũ. Nam multis annis obijt Numa ante Pythagoram natũ. Cõtra quoſdã, qui Pythagorã ab illo auditũ ferũt: quos ſecutus eſt Ouidius. Sed poetæ hoc dicere non erat tam turpe, q̃ hiſtorico. [c] Varronis ad Cæſarẽ pontificẽ.] C. Cæſar dictator Põt. Maximus fuit, ad quẽ Varro de antiquitatib. ſcripſit. [d] Nymphã Aegeriã.] Hãc ſunt qui putẽt ex muſis unã fuiſſe, unde lucus ille in quo erat dea, Camœnarũ dicebatẽ. Alij Nymphã fontiũ fuiſſe uerſamq; à Diana in fontẽ poſt Numæ mortẽ. Oui. xv. Meta. ab egerẽdo eſſe dictã illud quoq; eſt argumento, q̃ ei prægnãtes ſacrificabãt, quòd facile conceptũ aluũ egerere exiſtimarent, ut ſcribit Feſtus. [e] Quã timere qđ timuit.] Timere quod extimuit Numa, qui auſus nõ eſt ea uolumina cõburere, ne dæmonũ iram in ſe cõcitaret.

Diuinationum genera

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE
CIVITATE DEI LIBRVM OCTAVVM.

1 De quæſtione naturalis theologiæ, cum philoſophis excellentioris ſcientiæ diſcutienda.

2 De duobus philoſophorum generibus, id eſt Italico & Ionico, eorumq́ꝫ autoribus.

3 De Socratica diſciplina.

4 De præcipuo inter diſcipulos Socratis Platone, qui omnem philoſophiam triplici partitione diſtinxit.

5 Quod de theologia cum Platonicis potiſsimum diſceptãdum ſit, quorum opinioni omnium philoſophorum poſtponenda ſunt dogmata.

6 De Platonicorum ſenſu in ea parte philoſophiæ, quæ phyſica nominatur.

7 Quanto excellentiores cæteris in logica, id eſt rationali philoſophia, Platonici ſint habendi.

8 Quod etiam in morali philoſophia Platonici obtineant principatum.

9 De ea philoſophia, quæ ad ueritatem fidei Chriſtianæ propius acceſsit.

10 Quæ ſit inter philoſophicas artes religioſi excellentia Chriſtiani.

11 Vnde Plato illam intelligentiam potuerit acquirere, qua Chriſtianæ ſcientiæ propinquauit.

12 Quod etiam Platonici, licet de uno uero deo bene ſenſerint, multis tamen dijs ſacra facienda cenſuerunt.

13 De ſententia Platonis, qua definiuit deos non eſſe niſi bonos, amicosq́ꝫ uirtutum.

14 De opinione eorum, qui rationales animas trium generum eſſe dixerunt, id eſt, in dijs cœleſtibus, in dæmonibus aeris, & in hominibus terrenis.

15 Quod neq́ꝫ propter aerea corpora, neq́ꝫ propter ſuperiora habitacula dæmones hominibus antecellunt.

16 Quid de moribus dæmonum Apuleius Platonicus ſenſerit.

17 An dignum ſit, eos ſpiritus ab homine coli, à quorum uitijs etiam oporteat liberari.

18 Qualis ſit religio, in qua docetur, quod homines, ut commẽdentur dijs bonis, dæmonibus uti debeant aduocatis.

19 De impietate artis magicæ, quæ patrocinio utitur ſpirituum malignorum.

20 An credendum ſit, quod dij boni libentius dæmonibus, q̃ꝫ hominibus miſceantur.

21 An dæmonibus nuncijs & interpretibus dij utantur, falliq́ꝫ ſe ab eis, aut ignorent, aut uelint.

22 De abijciendo cultu dæmonum, contra Apuleium.

23 Quid Hermes Trimegiſtus de idololatria ſenſerit, & unde ſcire potuerit ſuperſtitiones Aegyptiacas auferendas.

24 Quomodo Hermes, patenter parentum ſuorum ſit confeſſus errorem, quem tamen doluerit deſtruendum.

25 De his, quæ ſanctis angelis & hominibus poſſunt eſſe communia.

26 Quod omnis religio Paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.

27 De modo honoris, quem Chriſtiani martyribus impendunt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER OCTAVVS.

De quæſtione naturalis theologiæ cū philoſophis excellentioris ſcientiæ diſcutienda. Caput 1

N VNC intériore nobis opus eſt animo multo, q̃ erat in ſuperiorum ſolutione quęſtionum, & explicatione librorum. De theologia quippe, quā naturalem uocant: non cum quibuslibet hominibus: non enim fabuloſa eſt, uel ciuilis, hoc eſt, uel theatrica, uel urbana, quarum altera iactitat deorum crimina, altera indicat eorum deſideria crimìnoſiora, ac per hoc malignorū potius dæmonum, q̃ deorum, ſed cū philoſophis eſt habenda collatio: [a]quorum ipſum nomen ſi Latine interpretemur, amorem ſapientiæ profitetur. [b]Porrò ſi ſapiētia deus eſt, per quē facta ſūt omnia, ſicut diuina autoritas ueritasq; mōſtrauit, uerus philoſoph⁹ eſt amator dei. [c]Sed quia res ipſa, cuius hoc nomen eſt: non eſt in omnibus, qui hoc nomine gloriātur, [d]neq; enim continuo ueræ ſapientiæ ſunt amatores, quicunque appellantur philoſophi, profecto ex omnibus quorum ſententias ex literis noſſe potuimus, eligendi ſunt, cum quibus non indigne quæſtio iſta tractetur. Neq; enim hoc opere omnes omnium philoſophorum uanas opiniones refutare ſuſcepi, ſed eas tantū quæ ad theologiā pertinent, [e]quo uerbo Gręco ſignificari intelligimus de diuinitate rationem ſiue ſermonem: nec eas omnium, ſed eorum tantū, qui cum & eſſe diuinitatem & humana curare conſentiant, non tamen ſufficere unius incōmutabilis dei cultū ad uitam adipiſcendam etiam poſt mortem beatam, ſed ab illo ſanè multos uno conditos atq; inſtitutos, ob eam cauſam colendos putant. Hi etiam iam Varronis opinionē ueritatis propinquitate tranſcendunt. Si quidē ille totam Theologiam naturalem uſq; ad mundum iſtum, uel eius animam extendere potuit, iſti ueto ſupra omnem animæ natură confitentur deum, qui non ſolum mundum iſtum uiſibilem, qui ſæpe

cœli & terræ nomine nuncupatur, ſed omnem etiam omnino animā fecent: & qui rationalē & intellectualē, cuius generis ànima humana eſt, participatiōe ſui luminis incōmutabilis & incorporei beatā facit. Hos Philoſophos Platonicos appellatos à Platone doctore uocabulo deriuato, nullus qui hæc uel tenuiter audiuit, ignorat. B

VIVIS PROOEMIVM IN tres ſequentes libros.

T Ribus in ſequentibus libris diſputatur cum uiris acutiſsimis ſummaq; præditis eloquentia, qui ex Platonis ſchola cæteris bonis artibus inſtructi religione ſola caruerūt, quorum ſententias ac inprimis ſectæ principis Platonis fuſius forſan explicuimus, q̃ inſtituti noſtri ratio uidebatur poſtulare, uerū hoc conſilio, quoniā á noſtris hominibus [redacted] prorſus ſunt ignoratæ, cum ſint tamē cognoſci digniſsimæ, tum propter ſubtilitatem rerum magno ingenio curaq; excuſarum, tum uel maxime q uicinæ ſunt noſtræ pietati. Et ut ſciretur quale philoſophorum genus Auguſtinus potiſsimum elegerit, cū quo de negocio religionis diſputaret, oſtēderetq; bene dicta eorum cum noſtris con- C gruere, male dicta uero á nobis corrigi & emēdari. Hæc me paulo longius, q̃ oportebat euexerūt, & profecto in dulcedine rerū, de quibus cōmentabar difficile fuit propoſitā ſeruare breuitatē, aliàs hoc tēporis iacturæ lectori reſarciemus, & ſi ſpero ipſum nihil ſenſurū ſe legendis iſtis tā eruditis ſanctisq; feciſſe iacturæ, niſi forte aut indoctior ſit q̃ ut intelligat, aut doctior q̃ ut egeat, aut negligētior q̃ ut curet, aut moroſior q̃ ut perferat, quibus hominū generibus hæc nō elaborant. Neq; uero ita uel obliti ſumus breuitatis, uel eā contēpſimus, ut quantū potuimus, ſit à nobis de unaquaque re diſſertū: multa ſunt prætermiſſa, plerūq; Platonis cōtenti dictis Platonicorū afferre ſentētias ſuperſedimus, ne tanta ꝓlixitas uel patiētibus ſtomachis faſtidiū pareret. Sūt tamē aliqua à nobis interdū repetita, tum ut melius quid ſentiret Auguſtinus, declararetur: tum ut admoneretur lector, ne dicta exciderēt: cuius cauſa fuit Auguſtinus ipſe, qui quo manifeſtius aduerſarios confutaret, eadem D dogmata, placitaq; illorum ſubinde retractauit.

IOANNIS LODOVICI
VIVIS VALENTINI IN OCTAuum librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

Q Vorum ipſum nomen, ſi Latine interpretemur.] φιλοσοφία, amor ſapiētiæ, & φιλόσοφος, amicus ſapiētiæ: cuius contrariū eſt ἀφιλοσοφία, qua ſapientiā quis, & ratiōes auerſatur, ut Speuſippus ait. Philoſophia b Porrò ſi ſapientia deus eſt.] Sapientiæ vij. & Paulus ad Hebræos primo dei filium ſapientiam patris nominant, per quam fecit mundum uniuerſum.

Sed

c Sed quia res ipſa.] Lactantius libro tertio de hoc multis rationibus cõtra philoſophos agit. uerſus eſt Pacuuij, non minus lepidus, quàm grauis,
Ego odi homines ignaua opera, & philoſopha ſentẽtia.
Sed de hoc argumẽto à uarijs ſunt multa conſcripta.
d Neq; enim continue.] Legendum continuo, quæ eſt cauſalis coniunctio, ſicut protinus, & ſtatim cũ negatione. e Quo uerbo Græco.] ὁ λόγος, de deo ſermo, ſeu diſſertio, ſiue ratio. Hæc enim omnia eſt λόγος.

De duobus philoſophorum generibus, id eſt Italico, & Ionico, eorumq; autoribus. Cap. II

E hoc igitur Platone, quę neceſſaria præſenti quæſtioni exiſtimo, breuiter attingam, D prius illos commemorans, qui eum in eodem genere literarum tempore præceſſerũt. Quantum enim attinet ad literas Græcas, quę lingua inter cęteras gentium clarior habetur, [a]duo philoſophorum genera tradũtur: unum Italicum, [b]ex ea parte Italiæ, quæ quondam magna Græcia nuncupata eſt: [c]alterum Ionicum, in eis terris, ubi & nunc Græcia nũcupatur. Italicum genus autorem habuit [d]Pythagoram Samium, [e]à quo etiam ferunt ipſum philoſophiæ nomen exortum. Nam cum antea ſapientes appellarẽtur, qui modo quodã laudabilis uitæ alijs præſtare uidebantur: iſte interrogatus, quid profiteretur, philoſophum ſe eſſe reſpondit, id eſt ſtudioſum, uel amatorem ſapientiæ: quoniam ſapientem profiteri, arrogantiſsimum uidebatur. Ionici uero generis princeps fuit [f]Thales Mileſius, [g]unus illorũ ſeptẽ, qui appellati ſunt ſapientes. [h]Sed illi ſex uitę genere diſtinguebãtur, & quibuſdam præceptis, ad bene uiuẽdum accommodatis. Iſte autem Thales, ut ſucceſſores etiam propagaret, rerum naturã ſcrutatus, [i]ſuasq; diſputationes literis mãdans, eminuit: maximeq; admirabilis extitit, quod [k]aſtrologię numeris comprehenſis, D defectus ſolis & lunæ, etiam prædicere potuit. [l]Aquam tamen putauit rerum eſſe principiũ: & hinc omnia elementa mundi, ipſumq; mundum, & quæ in eo gignũtur, exiſtere. [m]Nihil autem huic operi, quod mundo cõſiderato, tam admirabile aſpicimus, ex diuina mente prępoſuit. Huic ſucceſſit [n]Anaximander, eius auditor: mutauitq; de rerum natura opinionem. Nõ enim ex una re, ſicut Thales ex humore, ſed ex ſuis proprijs principijs, quaſq; res naſci putauit. Quæ rerum principia, ſingularum eſſe credidit infinita; & innumera-A biles mundos gignere: & quæcunque in eis oriuntur, eosq; mundos, modo diſſolui, modo iterum gigni, exiſtimauit: quanta quiſque ætate ſua manere potuerit: [o]nec ipſe aliquid diuinæ menti, in his rerum operibus tribuens. [p]Iſte Anaximenẽ diſcipulum, & ſucceſſorẽ reliquit: qui omnes rerum cauſas [q]infinito aeri dedit: nec deos negauit, aut tacuit: non tamẽ ab ipſis aerem factum, ſed ipſos ex aere ortos credidit. [r]Anaxagoras uero eius auditor, harum rerum omnium, quas uidemus effectorem diuinũ animum ſenſit: & dixit, ex infinita materia, [s]quæ conſtaret, diſsimilibus inter ſe particulis, rerum omni-B um genera pro modulis & ſpeciebus proprijs ſingula fieri, ſed animo faciente diuino. [t]Diogenes quoque Anaximenis alter auditor, [u]aerem quidem dixit, rerum eſſe materiam, de qua omnia fierent: ſed eum eſſe compotem diuinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet. Anaxagoræ ſucceſsit [x]auditor eius Archelaus: [y]etiam ipſe de particulis inter ſe diſsimilibus, quibus ſingula quæque fierent, ita omnia conſtare putauit; ut ineſſe etiam mentem diceret, [z]quæ corpora diſsimilia, id eſt illas particulas coniungendo et diſsipando ageret omnia. [a]Socrates huius diſci-C pulus fuiſſe perhibetur, magiſter Platonis, propter quem breuiter cuncta iſta recolui.

L. VIVES

a DVo philoſophorum genera tradũtur.] Sic olim primæ philoſophãtium in Græcia hæreſes ſunt ſeparatæ, ut de terris principum nomen acciperent: alteri ab ea regione, in qua philoſophatus eſt magiſter Pythagoras Italia: alteri à patria Thaletis Ionia, in qua eſt Miletos, quæ etiam urbs Ionia eſt dicta, ut tradit Mela, quòd præcipua eſſet in ea regione. Sic Plato, ſic Ariſtoteles etiam his uetuſtiores diſtinxerũt. b Ex ea parte Italiæ.] A Locris, inquit Plinius, incipit Italiæ frons, quam magnam Græciam dicunt, in tres ſinus diuiſa, qua Græciam ſpectat ad mare ſuperum. in quã regionẽ frequẽtes traiecere Græci. Miror eſſe qui putẽt totam Italiam magnam Græciam olim nominatã, & quidem permoti dicto Plinij lib. iij. ſic ſcribentis: Quid ipſi D de ea iudicauere Græci, genus in gloriam ſuam effuſiſsimum, quotam partem ex ea appellando Græciam magnam? Quibus uerbis aperte oſtendit non magnam Italiæ portionem uocatam olim Græciam magnam. In primo ex illis ſinibus, quos dixi, ſunt Tarentus, Metapontus, Heraclea, Croto, Turij. Patet inter promõtoria Salem & Lacinium, ut ſcribit Mela, Tarentinus uocatus. Hic docuiſſe Pythagoras fertur. c Alterum Ionicũ.] Ionia eſt regio in minore Aſia inter Lycaones Lydosq; & mare noſtrum lateribus cincta Aeolibus & Caribus: his à meridie, illis à ſeptentrione. In ea eſt Miletos urbs, ſicut Mela narrat, Ioniæ totius belli pacisq; artib. princeps, patria Thaletis aſtrologi, & Timothei muſici, & Anaximãdri phyſici, aliorumq; ciuium inclytis ingenijs merito inclyta. Thales Anaximandrũ ciuem ſuum docuit: hic Anaximenem itidem ciuem Mileſium. Ab hoc edoctus Anaxagoras Clazomenius, Periclem, Archelaum

Magna Græcia

Ionia

laum, Socrateſq; Athenienſes inſtituit: à Socrate philoſophia ferè tota Athenis. d Pythagoram Samiū.] Ariſtoxenus Tyrrhenū prodidit, quæ eſt una ex illis inſulis quas Athenienſes expulſis Tyrrhenis occuparunt. Cū ex Aegypto rediſſet, quò profectus eſt Amaſide rege, offenſus tyrannide Polycratis Samij in Italiam tranſmiſit. e A quo etiam ferunt ipſum philoſophiæ nomen exortum.] Cicer. v. Tuſc. quæſt. ex Heraclide Pontico Platonis auditore narrat, Pythagoram à Leonte Phliaſiorum tyrāno rogatum quid artis profiteretur, cumq; ſuperiores qui eidem ſtudio eſſent dediti, ſapiētes ſe cognominaſſent, ipſum ſe philoſophum, id eſt ſapiētiæ ſtudioſum modeſtiore nomine appellaſſe. Hinc ſophi nomen tāquam ſuperbum nimis & inuidioſum relictum, cæteroſq; philoſophos eſſe nuncupatos. Neque enim ſapiens eſt mortalium quiſquam, ſoli deo id nominis congruit.

Pythagoras

Thales Mileſius

f Thales Mileſius.] Hic fuit primus qui in Græcia de rebus naturalibus cœpit philoſophari, natus Olympiadis xxxv. anno primo, ut Apollodorus numerat apud Laertium. g Vnus illorum ſeptē.] Cum à piſcatoribus Mileſijs iuuenes quidam iactū eſſent mercati, hiq; menſam auream traxiſſent, cōtendentibus utriſq; de menſa, ac ſibi uendicantibus, Apollo cōſultus iuſsit ſapienti dari. data eſt ergo primum Thaleti, qui à multitudine Ionia ſapiens exiſtimabatur. Hic eam miſit alij ex illis ſeptem, qui alij remiſit, quoad uētum ad Solonem, qui menſam iuſsit Apollini, tanquam uere ſapienti dari. Atq; hi ſeptem magna fama fuerunt ad poſteros ſapientiæ nomine, ſeptemq; Græciæ ſapientes celebrantur. h Sed illi ſex uitæ genere diſtinguebātur.] Chilo Lacedæmonius, Pittacus Mitilenæus, Bias Prienæus, Cleobulus Lindius, Periāder Corinthius, & Solon Athenienſis, de quibus libro xviij. fuſe diſſeram.

i Suaſq; diſputationes literis mandans.] Nauticam aſtrologiam opus eſſe illius ferunt, alij ad Rhœcum Samium referunt. Labon uero Argiuus ad ducentos uerſus ipſum de aſtrologia ſcripſiſſe eſt autor. k Aſtrologiæ numeris comprehenſis.] Eudemus in hiſtoria aſtrologica ſolis defectus conuerſioneſq; prædixiſſe illū tradit. Plin. lib. ij. De obſeruatione cœleſti loquens: Apud Græcos, inquit, inueſtigauit primus omnium Thales Mileſius, Olympiadis xlviij. anno iiij. prædicto ſolis defectu, qui ſub Halyatte rege factus eſt, Vrb. cond. anno clxx. Idem Euſebius, & Cicer. lib. i. De diuinat. ubi non ſub Halyatte legitur, ſed ſub Aſtyage. Sed ambo eodem fuere tēpore & geſſerunt bellum inter ſe. l Aquā tamen putauit.] Secutus Homeri opinionē, qui Oceanum omnium patrem uocat. Plutarch. in Placitis & alij complures coniecturam Thaletis adducunt, quòd ſemen animantium omnium humidum ſit, nec alimētum ſine humido conſtet: quin & aſtra ipſa putāt Oceani humoribus uegetari, & alij. m Nihil autē huic operi.] Tametſi Velleius apud Cicer. Thaletem refert omnia putaſſe ex aqua fieri, mentemq; quæ cūcta ſit ex humore fabricata, deum eſſe: & Laertius illum ait, plena omnia putaſſe dæmonibus: rogatūq; lateret ne deos homo male faciens, ne cogitans quidem reſpondiſſe. hæc tamen ſcientiam dei arguunt, non adminiſtrationem rerum.

Anaximāder

n Anaximander.] Et hic Mileſius, ſed alius ab illo Anaximandro ciue ſuo, qui hiſtorias ſcripſit. Hic elementum infinitum poſuit pro rerum principio, ſed non definiens, cuius eſſet naturæ, an aereæ, an aqueæ, an igneæ: partes uero illius infiniti mutari ſubinde, ipſum uero totum immutabile eſſe, Ariſtot. Plutarch. Laert. Euſeb. o Nec ipſe aliquid diuinæ menti.] In hoc reprehenditur à Plutarcho quod cum materiam ſubſtituat, efficiētem cauſam tollat. infinitas enim illa materia eſt, quæ ex ſe gignere nihil ualet ſine efficiente aliquo. Cicero tamen primo De natura deorum, Anaximandri, inquit, opinio eſt natiuos eſſe deos longis interuallis orientes, occidenteſq;, eoſq; innumerabiles eſſe mundos: ita eundē eſſe qui faceret, & ex quo faceret, & qui fieret contrarietates quæ in ipſo ſunt, hoc eſt per calidum & frigidum ſempiternum, ut inquit in præpar. Euang. Euſeb. quod & Ariſtoteles ſubindicat i. lib. De phyſica auſcultatione.

Anaximenes

p Iſte Anaximenem.] Euryſtrati filium uidē Mileſium, qui natus Olymp. lxiij. mortuus eſt eo anno, quo Crœſi opes ſunt euerſæ: ut Apollodorus cōputat.

q Infinito aeri.] Genere, inquit Euſeb. infinito, qualitatibus finito. cuius condenſatione & rarefactione omnia gignantur. Cicero: Anaximenes aera deum ſtatuit, eumq; gigni, eſſe immenſum, & infinitum, & ſemper in motu. Sydera autē, ſolemq;, & Lunam de terra natam eſſe opinatur.

Anaxagoras

r Anaxagoras.] Clazomenis genitus, quæ ſunt etiam in Ionia. Obijt lxxviij. Olymp. lxij. ætatis anno: opus ſuum ſic tradūt Plutarchus, & Laertius Diogenes incœpiſſe: una res erat uniuerſa: deinde acceſsit mens, eaq; diſiūxit, atq; cōpoſuit: materiam enim finxit, in qua infinitæ ineſſent, tum earundē rerum, tum diuerſarum particulæ commiſtæ, quæ ſeparantur mente diuina, fiuntq; res ſingulæ, uelut caro, ſi plures ſunt carnis particulæ, os, ſi oſsis, neruus ſi nerui, pluresq; cuiuſquam alterius rei: non quin inſint in oſſe, & carnis, & nerui, & ignis, & chartæ, & ligni particulæ: qui enim fieri poſſet, ut ex pane fieret, uel os, uel ſanguis, niſi ſemina, & minutulæ oſsis, ſanguinis ue portiunculæ in pane ineſſent, propter exiguitatem tamen ſui, nobis imperceptæ. Ariſtot. Plutarch. Laertius. s Quæ cōſtaret diſsimilibus inter ſe.] In ueteribus libris, ſimilibus inter ſe legitur, utrunq; recte: nam ut Ariſtot. inquit, Anaxagoras infinitas partes in unoquoq; ponebat corpore, & ſimilia, & contraria, & ſimilium partium, quæ uocabat ὁμογενῆ, id eſt cognatas: & ὁμοιομερῆ: quod uerbum ſimilaritates uertit Gaza. Sunt enim ex corporibus alia ſimilium partium, quæ inter ſe, non nomine, ſed numero diſtant, uelut aqua, ignis, caro, os, medulla, ſanguis. unaquæq; enim pars iſtorum, quæ modo materiam in ſe & formā capiat, cognominis eſt toti: & ipſæ inter ſe partes aquæ, ſunt aqua: & ſanguinis guttæ, ſanguis. Sunt alia corpora quæ partes diuerſarum rationum & nominum capiunt: ut homo, equus, ſtirps, & omnia quæ uiuūt: in quibus alia ſunt oſſa, alia medullæ, alia ſanguis, alia radix, alia caulis: tum & in artificialibus, ut in ſtatua & menſa, & ſcāno, & libro: neque enim unaquæuis charta eſt liber: nec quælibet menſæ pars eſt menſa. Hæ partes ἑτερογενῆ, id eſt uariorum generum, ſeu, ut uertit Rodolphus Agricola, multigenæ nominantur. Anaxagoras illorum corporum ſimilarium in unoquoq; infinitas particulas eſſe aiebat: alias diſsimiles, & diuerſas, ut ligni, ſanguinis, aeris, terræ, oſsis: alias inter ſe ſimiles, ut infinitas ignis, quæ ſunt inter ſe cognatæ: & infinitas aquæ &c. nam & ſi ſegregatione generētur corpora, partes tamen diuerſæ, non ita poſſunt à ſe mutuo ſeparari, quin infinitæ etiamnum relinquantur: ut ſit unde aliud ex alio gigni queat, & nutriri animātes, ſtirpeſq;, & inter ſe cōmutari, aliæq; in aliarum locum ac uicē ſuccedere: corporum uero diſsimilariū partium nō ponebat infinitam multitudinem in unaquaq; re: neq; enim infinitas domos, aut innumeros homines in ligno, uel igne eſſe exiſtimabat.

Diogenes

t Diogenes quoq; Anaximenis.] Diogenes multi fuerunt: Sinopæus, qui Cynicus eſt dictus, & Sicyonius hiſtoricus, & Stoicus, qui legatus iuit Romam cū Carneade, & Critolao, Seleuciæ natus, ſed Babylonius dictus, & Tarſenſis. Diogenes qui de quæſtionib. poeticis ſcripſit: & is ipſe Diogenes Laertius, ex quo hæc deſumimus, & qui ætate hos oēs anteceſsit, Diogenes Apolloniata, cuius meminit hic Aug. Cōmentator noſter optimus plaſtes ex duobus Diogenibus, Apolloniata, & Cynico formula nominis eadem cōprehenſis unum effinxit, non minore arte, quàm, qui

ex ipſo eodem Thoma Valois, & Thoma Aquinate unũ confecit Thomam in commentarijs ad Boetiũ. u Aerem quidem dixit.] Cicer. 1. De nat. deorũ. Quid aeri quo Diogenes Apolloniata utitur deo: mundos & hic aſſeruit innumeros in ſpatio infinito: ibiq; creatũ mundum, ubi ſeſe denſior aer in globi formam cõpreſſerit, ac conſtiparit. x Auditor eius Archelaus.] *Archelaus* Hic, ut alij putant, Mileſius: ut alij, Athenien. primus ex Ionia naturalem philoſophiã Athenas inuexit: idcirco & phyſicus eſt cognominatus: tum etiam quod moralem diſcipulus eius Socrates induxit. y Etiam ipſe de particulis.] Plutarch. aerem immenſum ait eum pro principio poſuiſſe, & quæ circa eum eſſent rarũ ac denſum, hanc aquam, illum ignem eſſe. z Quæ cor. d.] In ueteribus libris eſt, non diſsimilia, ſed æterna. a Socrates huius diſcipulus.] *Socrates* Hic eſt Socrates ille, de quo nihil ſatis poſſet pro dignitate dici, quem fuiſſe gentiliũ omnium ſapientiſsimum conſtat, proximeq; ad Chriſtianam ſapientiam ex illis omnibus acceſsiſſe. Natus eſt Athenis Sophroniſco marmorario patre, & Phanareta obſtetrice matre: uir temperans, caſtus, iuſtus, modeſtus, iniuriarum patiens: neq; opum, neq; uoluptatis ac ne gloriæ quidem appetẽs: nihil enim eum ſcripſiſſe certum eſt. Hic primus, quũ cæteri nihil ſe neſcire profiterentur, nihil ſe ſcire profeſſus eſt.

De Socratica diſciplina. Cap. III

[a]SOCRATES ergo primus uniuerſam philoſophiam ad corrigẽdos, componendosq; mores flexiſſe memoratur: cum ante illum omnes magis phyſicis, id eſt naturalib. rebus perſcrutãdis operam maximam impenderint. C Non mihi autẽ uidetur poſſe ad liquidum colligi, utrum Socrates, ut hoc faceret, [b]tædio rerum obſcurarum, & incertarum ad aliquid apertum & certum reperiẽdum animũ intenderit: quòd eſſet beatæ uitæ neceſſarium: propter quam unam omnium philoſophorũ inuigilaſſe ac laboraſſe uidetur induſtria. An uero, ſicut de illo quidam beneuolentius ſuſpicãtur, [c]nolebat immundos terrenis cupiditatibus animos ſe extẽdere in diuina conari: quãdoquidem ab eis cauſas rerũ uidebat inquiri, quas primas atq; ſummas, non niſi in unius ueri ac ſummi dei uoluntate eſſe credebat. [d]Vnde non eas putabat niſi D mundata mente poſſe cõprehendi: & ideo purgandæ bonis moribus uitæ cenſebat inſtandũ, ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus, naturali uigore in ęterna ſe attolleret: naturamq; incorporei & incommutabilis luminis, [e]ubi cauſæ omnium factarum naturarum ſtabiliter uiuunt, intelligentiæ puritate conſpiceret. [f]Conſtat eum tamen imperitorum ſtultitiam ſcire ſe aliquid opinantium, etiam in ipſis moralibus quæſtionibus, quò totum animum intendiſſe uidebatur, uel confeſſa ignorantia ſua uel A diſsimulata ſcientia, lepore mirabili diſſerendi & acutiſsima urbanitate agitaſſe atque uerſaſſe. [g]Vnde & concitatis inimicitijs [h]calumnioſa criminatione damnatus, morte multatus eſt. [i]Sed cum poſtea illa ipſa, quæ publice damnauerat Athenien. ciuitas publice luxit, in duos accuſatores eius uſq; adeo populi indignatione conuerſa, ut unus eorum oppreſſus ui multitudinis interiret, exilio autem uoluntario atque perpetuo pœnã ſimilem alter euaderet. Tam præclara igitur uitæ mortisq; fama Socrates [k]reliquit plurimos ſuæ philoſophię ſectatores, [l]quorum certatim ſtudium fuit in quæſtionũ moralium B diſceptatione uerſari, ubi agitur de ſummo bono, ſine quo fieri homo beatus non poteſt. [m]Quod in Socratis diſputationibus dum omnia mouet, aſſerit, deſtruit, quoniam nõ euidenter apparuit, quod cuiq; placuit, inde ſumpſerunt, & ubi cuiq; uiſum eſt conſtituerunt finem boni. [n]Finis autem boni appellatur quo quiſq; cum peruenerit beatus eſt. Sic autẽ diuerſas inter ſe Socratici de iſto fine ſententias habuerũt, ut (quod uix credibile eſt unius magiſtri potuiſſe facere ſectatores) quidam ſummum bonum eſſe dicerent uoluptatem, [o]ſicut Ariſtippus, quidam uirtutem, C [p]ſicut Antiſthenes. [q]Sic alij atq; alij aliud atq; aliud opinati ſunt: quos commemorare longum eſt.

L. VIVES

a SOcrates ergo primus.] *Socrates* Cicer. 1. Acad. quæſt. Socrates mihi uidetur, id quod cõſtat inter omnes, primus à rebus occultis & ab ipſa natura inuolutis, in quibus omnes ante eum philoſophi occupati fuerant auocauiſſe philoſophiam, & ad uitam communem adduxiſſe, ut de uirtutibus & uitijs, omninoq; de bonis rebus & malis quæreretur: cœleſtia autem uel procul eſſe à naturæ cognitione cenſeret, uel ſi maxime cognita eſſent, nihil tamen ad bene uiuendum cõferre. b Tædio rerum obſcu. & in. ad aliquid ap.] Melius legitur in antiq. lib. apertum. Xenoph. in comment. 1. rerum Socraticarum, Socrat. ſcribit mirari ſolitum nõ deprehendiſſe iſtos, D qui res naturales noctes & dies inquirunt, & tractant, nihil poſſe in eis inueniri certi atq; perſpecti: quã ſententiam fuſe multis exemplis proſequit. c Nolebat immundos ter.] Lact. li. iij. Non inficior Socrat. fuiſſe paulo cordatiorem q̃ cæteros, qui naturam rerũ putauerunt ingenio poſſe cõprehendi, in quo illos non tãtum excordes fuiſſe arbitror, ſed etiam impios, quòd in ſecreta illius cœleſtis prouidẽtiæ curioſos oculos uoluerunt immittere: & pòſt, Nimirum multo ſceleratiores, qui arcana mundi, & hoc cœleſte templum prophanari impijs diſputationibus quærunt, q̃ qui ædem Veſtæ, aut bonæ deæ, aut Cereris intrarit. d Vnde non eas putabat niſi mund. m.] Socrat. de hoc copioſe diſputat moriturus apud Plat. in Phœdone, ubi oſtendit philoſophari neminem recte poſſe, niſi ſe, q̃ maxime fieri poſsit à conſortio corporis, id eſt ab omnibus affectibus ſeiungat: quod tum optime fiet, cum animus liber

erit

erit, corporiſq́ carcere ſolutus: & in hac uita, ut quiſq; ſe maxime perturbationibus exoluit, ita liberrime ueriſsimeq́ id quod eſt, uerũq́ ipſum, hoc eſt deũ & diuina contemplatur: idcirco philoſophia definitur mortis meditatio, id eſt corporis animæq́ ſeparatio, & ceu diuortium quoddam, ut animus purus ſit, corporis fece non cõtaminatus: nam puriſsimum illud diuinũ uerum ab impuro animo contingi nephas, ideo amicis deorũ plura eſſe cognita exiſtimabat, quàm impuris hominibus, & qui deum non ſequuntur. In Cratylo ſolos bonos uiros ſapientes eſſe dicit: & in Epinomide peritiam rerum cœleſtium docturum aliquem niſi opem deus tulerit, negat. Apul. ex Plat. & alia initia rerum inueniri forſitan poſſe, aut quæ deo nota ſint, uel ei qui ſit dijs amicus. e Vbi cauſæ omnium ſa. na.] Hæc ſunt ex doctrina Plat. & Auguſt. non quid ipſe, ſed quid Socrat. ſentiat refert. Iſtud adieci quoniã Philalethes noſter ſententiam putat eſſe Auguſt. cui ſtatim ueritatẽ ſuam addit eum realitatibus & formalitatibus, quales nũquam B ne per ſumnium quidem Auguſt. cogitauit. Plato enim in VI. De rep. deum ait lumen eſſe mentis, nõ ſecus q̃ ſit ſol hic quẽ uidemus, lumen oculorũ corporis, & ut beneficio huius habemus, quod cernimus, ita beneficio dei, quod intelligimus: lumenq́ illud ſacrum & diuinũ rebus ipſis ueritatẽ, nobis uero uim eius percipiẽdæ tenẽdæq́ largiri, ac eſſe ut ex Pſa. inquit Greg. Naziãze. ſolem hunc mũdi uiſibilis lumen, deũ uero mundi inuiſibilis. f Conſtat eum tamen.] Eius ſermones retulerunt in dialog. Socratici Plat. Xenoph. Aeſchines, Xenocra. & alij quibus ipſe mira dexteritate inſcitiam eorum, qui nihil ignorare ſibi ac multitudini perſuaſerãt, deregit, uelut Protagoræ, Gorgiæ, Euthydemi, Dionyſodori, & aliorum. g Vnde & cõcitatis inimicitijs.] Plat. in Apolog. ex diſputat. Socrat. natas eſſe illi inimicitias narrat. Idem Laert. tres Socratem accuſarũt, Anytus, Melitus, & Lycon orator, qui fuit actor, cũ Any- C tus opificum turbam tueretur, & reliquorum urbanorum, quos ſæpe Socr. deriſiſſet. Melit. uero poetarum, quos Socrates damnaſſet, & expellendos è ciuitate cenſeret: de his rebus Plato, & Xenoph. in Socr. Apologijs. Sed explicatius rem omnem perſecutus eſt Laer. in Socrate. damnatus eſt cclxxxi. ſententijs. h Calumnioſa criminatione.] Non me, inquit Socrates, uel accuſatores periment, uel crimina, ſed inuidia ſola, qua una præclari uiri q̃ plurimi interierunt & interibũt. i Sed eum poſtea.] Tanta cœpit Athenien. omnes ob damnatum Socr. pœnitentia, ut paulo poſt gymnaſia omnia clauderent, facieſq́ iuſtitij eſſet in ciuitate: Melitũ morte multarint, Anytum exilio, Socrati ſtatua ænea erecta ſit, Lyſippi opus. k Reliquit plurimos.] Omnes ſerè philoſophãtium ſectæ in Socratẽ initium ſuæ diſciplinæ referebant, Platonici, Academici, Cyrenaici, Cynici, Peripat. Megarẽſes, Stoici. l Quorum certatim ſtudiũ fuit.] Hac una quæſt. de ſummo bono ſummoq́ D malo diſtinguebantur ſectæ. m Quod in Socratis diſp.] Ita enim diſputabat ille, ut magis eliceret refutaretq́ ſententiã eius, qui cum diſputabat, q̃ ſuã ipſe proderet, aut affirmaret. Neq; enim putabat eſſe eius, qui nihil ſe ſcire diceret, aliqd aſſerere, ut ipſe dicit in Theæteto Platonis. n Finis autem boni.] Is eſt, in quem ut Cicer. I. De finibus inquit, omnia bene uiuendi, recteq́ faciendi conſilia ſunt referenda, & in ijs. Cum enim hoc ſit extremum: ſentis enim credo me iam diu, quod Græcus τέλος dicat, id dicere tum extremum tum ultimum, tum ſummum, licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere, hic propter ſeipſum quæritur, & alia omnia propter hũc. Sicut Plato, Ariſtot. & reliqui philoſophi dixerũt. o Sicut Ariſtippus,] Hic Cyrenis natus eſt, primuſq́ ex Socraticis mercede docuit, ut etiam doceri uoluit. Tametſi precium Socr. nunquam accepit, *Ariſtippus*

A dicens prohiberi ſe à dæmone. tum etiam inferiori Dionyſ. Syracuſano aſſentari & perferre ab eo contumelias ſuſtinuit quæſtus gratia. Corporis uoluptatem ſummũ bonum poſuit. Diogen. Laert. ab hoc philoſopho Cyrenaici ſunt cõſtituti. Obiter dictum Hier. annotabo, qui in commẽt. in Eccleſiaſten, cum de uoluptate loquitur: Et hæc, inquit, aliquis loquatur Epicur. & Ariſtippus & Cynici, & cæteri pecudes philoſophorum, legendum & Cyrenaici. Quid enim uoluptati cum inſtitutis Cynicorum. p Sicut Antiſthenes.] Hic eſt autor Cynicæ ſectæ, id eſt caninæ. Diogenem Sinopenſem Cynicũ docuit, uirtutẽ uoluit ſummum eſſe bonum. q Sicq́ alij atq; alij.] Cicero opiniones multorum recẽſet de finib. bonorum in ij. lib. eius argumenti. Illinc petat, qui deſiderat, & nos obiter attigimus in Præfatione legũ Cicer. *Antiſthenes*

De præcipuo inter diſcipulos Socratis Platone, qui omnem philoſophiã triplici partitione diſtinxit. Cap. IIII

SED inter diſcipulos Socratis nõ quidem immerito excellentiſsima gloria claruit, qui omnino cæteros obſcuraret, Plato. [a]Qui cum eſſet Athenien. honeſto apud ſuos loco natus & ingenio mirabili longe ſuos cõdiſcipulos anteiret, parũ tamen putans perficiendæ philoſophię ſufficere ſeipſum, [b]ac Socraticam diſciplinam, quàm lõge lateq́; potuit peregrinatus eſt, C quaquauerſum eum alicuius nobilitate ſcientię percipiendæ fama rapiebat. [c]Itaq; & in Aegypto didicit, quæcunq; illic magna habebantur, atq; docebantur, & inde [d]in eas Italiæ partes ueniens, ubi Pythagoreorum fama celebrabatur, quicquid Italicæ philoſophiæ tunc florebat, auditis eminẽtiorib. in ea doctoribus facillime cõprehendit. Et quia magiſtrũ Socratẽ ſingulariter diligebat, eum loquentẽ ferè in omnibus ſermonibus ſuis faciẽs, [e]etiã illa, quę uel ab alijs didicerat, uel ipſe quanta potuerat intelligẽtia uiderat, cũ illius lepore & moralibus diſputationibus temperauit. [f]Itaq; cum ſtudiũ ſapientiæ in D actione & contemplatione uerſetur, unde una pars eius actiua, altera contẽplatiua dici poteſt; quarum actiua ad agendam uitã, id eſt ad mores inſtituendos pertinet, contẽplatiua autẽ ad conſpiciendas naturæ cauſas, & ſynceriſsimam ueritatẽ: [g]Socrates in actiua excelluiſſe memoratur: Pythagoras uero magis contemplatiuæ quibus potuit intelligẽtiæ uiribus inſtitiſſe. Proinde Plato utrũq; iungendo, philoſophiã perfeciſſe laudatur, [h]quam in tres partes diſtribuit. Vnam moralem, quę maxime in actione uerſatur. Alterã naturalem, quæ contẽplationi depu

A tata eſt. Tertiam rationalem: [f]qua uerum diſtet minatur à falſo. [k]Quæ licet utrique, id eſt actioni et contemplationi ſit neceſſaria, maxime tamen contemplatio perſpectionem ſibi uendicat ueritatis. Ideo hæc tripertitio non eſt contraria illi diſtinctioni, qua intelligitur omne ſtudium ſapientiæ in actione & contemplatione cōſiſtere. Quid autem in his uel de his ſingulis partibus Plato ſenſerit, id eſt ubi finem omniū actionū, ubi cauſam omnium naturarum, ubi lumē omnium rationum eſſe cognouerit uel crediderit, diſſerendo explicare & longum eſſe arbitror, & B temere eſſe affirmandum non arbitror. [l]Cum enim magiſtri ſui Socratis, quem facit in ſuis uoluminibus diſputantem, notiſsimum morē diſſimulandæ ſcientiæ uel opinionis ſuæ ſeruare affectat, quia & illi ipſe mos placuit, factum eſt ut etiam ipſius Platonis de rebus magnis ſententiæ non facile perſpici poſsint. Ex his tamē quę apud eum legūtur, [m]ſiue quæ dixit, ſiue quæ ab alijs dicta eſſe narrauit, atque conſcripſit, quę ſibi placita uiderentur, quædam commemorari, & huic operi inſeri oportet à nobis: uel ubi ſuffragatur religioni uerę, quam fides noſtra ſuſcipit, ac defendit, uel ubi ei uidetur eſſe contrarius: C quantum ad iſtam de uno deo & pluribus pertinet quæſtionem, quem propter uitā, quę poſt mortem futura eſt ueraciter beatam, colendum eſſe catholicæ religionis aſſerit diſciplina. Fortaſsis enim qui Platonem cæteris philoſophis gentium longe lateque prælatum acutius atque ueracius intellexiſſe, atque ſecuti eſſe fama celebriore laudantur: aliquid tale de deo ſentiūt, ut in illo inueniatur, & cauſa ſubſiſtēdi, & ratio intelligendi, & ordo uiuendi. Quorum trium, unum ad naturalem, alterum ad rationalem, tertium ad moralem partem intelligitur pertinere. [n]Si enim homo ita creatus eſt, ut per id quod in D eo præcellit, attingat illud quod cuncta præcellit, id eſt unum uerum optimū deum, ſine quo nulla natura ſubſiſtit, nulla doctrina inſtruit, nullus uſus expedit: [o]ipſe quæratur, ubi nobis omnia ſunt ſecura: ipſe cernatur, ubi nobis certa ſunt omnia: ipſe diligatur, ubi nobis recta ſunt omnia.

L. VIVES

a Qui cum eſſet Athenien.] Platonis parentes fuere Ariſto, & Perictione. paternum genus in Codrum referebatur, qui ultimus regnū Athenis tenuit, maternum in Solonē, unum ex ſeptem ſapientibus, inclytum legibus Athenien. latis. utraque gens pro autorem ſuæ nobilitatis Neptunum nominant. Natus eſt Plato Athenis Olymp. lxxxviij. Huius uiri uitā, actusque præclaros multi literis mandarunt. multi illum ſupra humanum omne faſtigium de moribus & ſapientia, collocant. ſed re uera tantum abeſt, ut amore lōgius iuſto euectos credam, ut niſi ſcirem addictiſsimos illi eſſe, qui hæc faciunt, ſubinuidiſſe laudibus illius ſuſpicarer. Fallitur mea ſententia, quiſquis Platonem nō aliquanto plus quàm hominem, aut certe non ex optima illa & rariſsima hominum nota, fuiſſe putat. b Ac Socraticam diſciplinam.] Alibi à Socratica diſciplina. q. poſt perceptam à Socrate diſciplinā Athenis. c Itaque & in Aegypto.] Laertius, poſtquā ex Italia redijt, ad Aegyptum eum profectum ſcribit cum Euripide. d In eas It. p. u.] In magnam Græciam, ubi Pythagoras philoſophatus, multos diſciplinæ ſuæ admiratores, ac ſectatores reliquerat. Ex eis Plato Tarenti audiuit Archytam ſeniorē, & Euritum, Locris Timæum, Crotoni Philolaum. Cicero in Cato. Platonem ſcribit Tarentum ueniſſe L. Aemilio, Appio Claudio coſſ. tametſi Liuius eo tempore, id eſt, ante Caudinam ſubiugationem annis iiij. & xx. non ponit Appium cum Aemilio cōſulem, ſed L. Furium Camillum. profectus eſt etiam Plato Megaram ad Euclidem Mathematicum, & Cyrenas ad Theodorū itidem Mathematicū, profecturus ad Perſarū magos, niſi bella obſtitiſſent. e Etiam illa, quæ uel.] Plato quæcunque ſcripſerat, Socratis dicebat eſſe, ut in epiſtolis ait ad Dionyſium. & non ſolum moralia, quibus Socrates plurimum ualebat, ſed naturalia quædam in dialogis ei attribuit. f Itaque cum ſt.] Plato & Ariſtoteles diſciplinas quaſdam ponunt, quas neque actiuas dicant, nec contemplatiuas, ſed effectrices, uelut architecturam, & totam artem fabrilem. Itaque alias artes ad ſpeculationem pertinere aiunt, ut theologiā: alias ad agendum, in quibus poſt actum, opus nullum reſtat, ut rhetoricen, & muſicen: alias ad fabrefaciendum, unde ſunt tam multa opera uitæ utilia, ædes, naues, urbes, mēſæ, ueſtes. Sed hæc diuiſio artium, non ſpectat ad ſtudium ſapientiæ, de quo hic loquimur. g Socrates in Actiua.] Actiuam dicit, quæ ad uirtutem, mores, uitāque agēdam ſpectat, in qua totus fuit Socrates, cū alioqui multum in ea contēplaretur. Adimātus enim ſic Socrati loquitur in ij. lib. De rep. Platonis: Omnē uitā nulla in re alia, quàm ſpeculatione, conſumpſiſti. Idem Socrates quantum inquirendis perſpiciendisque rebus ad uitam pertinentibus poſuerit operæ, declarat apud Platonem in Apologia: ſed eæ res ad agendum dirigebantur: quas uero Pythagoras ſcrutabatur, cum apertæ erant, & ad cognitionem peruenerant ſui, ulterius non progrediebantur. h Quā in t. p. d.] Euſeb. lib. Præparat. Euang. hanc Platonis philoſophiæ ſectionem ab Hebræis deriuatā eſſe dicit, affertque ſententiā Attici philoſophi, qua diuiſio illa declaratur apertius, docetque Platonē coniunxiſſe partes omnes philoſophiæ in unum uelut corpus, diſperſas prius ceu membra Penthei: nam Thales & eius diſcipuli phyſicæ totos ſe tradiderant: ſex alij ſapiētes Ethicæ: Zeno, & omēs Eleatici dialecticæ. Plato hæc omnia coagmētauit, & oſtēdit hominibus, non laceram philoſophiam, ſed integram, atque abſolutā: cui ſuffragatur Ariſt. ipſe li. vij. philo. Laertius in Plat. philoſophiæ ratio olim circa unā tantum phyſicæ ſpeciē uerſabatur: acceſsit Socrates, & addidit ethicen. tertiam Plato philoſophiæ dialecticen adiecit, & conſummato philoſophiæ operi extremam manum impoſuit. Apuleius in dogmate Platonis, de ipſo loquens: Quapropter inuenta Parmenidis, ac Zenonis ſtudioſius executus, ita omnibus quæ admirationi ſunt ſingula, ſuos libros expleuit, ut primus tripartitam philoſophiam copularet, ſibique inuicem neceſſarias partes, neque pugnare inter ſe tantummodo, ſed etiam mutuis adiuuari auxilijs oſten

deris

derit. Hæc ille. Ex dialogis Platonis, alij ad ratione͂ diſſe
rendi pertinent, ut Gorgias, & Eutydemus: alij ad mo-
res priuatos, ut Menno͂, Eutyphro, Philebus, Crito: alij
ad mores publicos, ut leges, & reſpublica, alij ad res na
turæ, ut Timæus: alij ad τὰ μετὰ τὰ φυσικά, ut Parmenides,
& Sophiſta. tametſi cum ratione dialectica ſunt hi dialo
gi co͂iuncti. i Qua uerũ determinat à falſo.] Antiqui
codices: Quæ uerũ diſterminat à falſo, hoc eſt ſeparat,
ut Lucanus: Qui Gallica certus Limes ab Auſonijs
diſterminat arua colonis. Et Mela Europam ab Aſia ſta
dijs quinq; diſterminat Thracius, ut dictũ eſt, Boſpho-
rus. k Quæ licet utriq;, id eſt actioni & co͂templatio-
ni.] Magnis & odioſis contentionibus noſtri philoſophi
quærunt, ſit ne dialectica ſcientia practica an ſpeculati-
ua: quæ diſputatio inutilis mea ſente͂tia, quales ſunt pe
nè omnes quæ hac tempeſtate in philoſophia doce͂tur,
diſcunturq;, diſtinet ſtudia iuuenũ, conflictis miris ſom
nijs de ſpeculatione & praxi. tandem ſententia litis uul
go nunc pro praxi datur, φ dialectica doceat argumen
tari: quaſi uero non magis in inſpectione naturæ argu-
mentemur, φ in actione uitæ. Sed iſti nec quid ſit inſpi-
cere res naturæ ſciunt, nec quid agere uitam, aut quo
modo ſit agenda. Non φ putem eam in ſola ſpeculatio-
ne ſitam eſſe, ſed optime hic Auguſt. definiſſe utriq; phi
loſophiæ eſſe illã neceſſariã, magis tamen ad inueſtigan
dum quid ubiq; uerum, quid falſum, quid probabile,
quid ſecus ſit accommodari. l Cum enim magiſtri
ſui Socra.] Ipſe Plato, ut dixi, libros ferè ſuos Socratis
eſſe fatebatur, & in omnibus dialogis eius quæ Socrati
dantur, ea ſunt ex ſententia Plat. crede͂da, ſed ex uerbis
quoq; Timæi, & hoſpitis Athenienſis, & Eleatis Pla. ſen
tentiam ſuam proferre. m Siue quæ ab alijs.] Alibi ab
illo ſcilicet Socrate: ea enim ſenſit Plato, quæ Socrates,
quanquã & quæ alij no͂nulli, ut modo dixi. n Si enim
homo ita cr. e. u. per id q. in eo præcellit.] Quid opus
eſt tam multis clamoribus diſputare, ſit ne hoc intelle-
ctus, an uoluntas, cum ſatis, ut alios præteream, ab Ari
ſtot. in lib. moralibus dictum ſit, me͂tem eſſe in homine
omnium optimum, & præſtantiſſimũ. In ea eſt & quem
uocant intellectum, & uoluntas, & memoria: uerum illa
quia ſic dicuntur, ut nec unquam fuerint, nec intelligã-
tur, admirationi ſunt. Hæc quia intelliguntur, & prope
modum prehenduntur manibus, ſordent. o Ipſe quæ
ratur.] Subinde alludit ad illam tricipite͂ philoſophiæ
diſtributione͂: & in ueteribus libris ſic legitur: ipſe quæ
ratur, ubi nobis certa ſunt omnia: ipſe cernatur, ubi no
bis uera ſunt omnia &c.

Quod de theologia cum Platonicis potiſſimũ diſceptãdum ſit, quorum opinioni omnium philoſophorum poſtponenda ſunt dogmata. Cap. V

i ergo Plato dei huius imitatorem,
cognitorem, amatorem dixit eſſe ſa-
pientem, cuius participatione ſit bea-
tus, quid opus eſt excutere cęteros,
quorum nulli nobis, φ iſti propius
acceſſerunt? Cedat eis igitur non ſolum theolo
gia illa fabuloſa, deorum criminibus oblectãs
animos impiorum, nec ſolum etiam illa ciuilis
ubi impuri dæmones terreſtribus gaudijs dedi
tos populos deorum nomine ſeduce͂tes, huma-
nos errores tanquã ſuos diuinos honores habe
A re noluerunt: ubi ad ſpectandos ſuorum crimi-
num ludos, [a] cultores ſuos tanquam ſuæ uanita
tis adminiſtratores habuerunt: ubi per eos ad
ſuum cultum ſtudijs immundiſsimis alios exci-
tantes, & ſibi delectabiliores ludos de ipſis ſpe-
ctatoribus exhibe͂tes. Vbi ſi qua uelut honeſta
geruntur in templis, co͂iuncta ſibi theatrorum
obſcœnitate turpantur, & quæcunq; turpia ge
runtur in theatris, comparata ſibi templorũ fœ
ditate laudantur. Et ea quæ Varro ex his ſacris,
quaſi ad cœlum & terram rerumq; mortalium
ſemina & actus interpretatus eſt, quia nec ipſa
B illis ritibus ſignifica͂tur, quæ ipſe inſinuare cona
tur, & ideo ueritas conantem non ſequitur. Et ſi
ipſa eſſent, tamen animæ rationali ea quæ infra
illam naturæ ordine co͂ſtituta ſunt, pro deo ſuo
colenda non eſſent: nec ſibi pręferre debuit, tan
quam deos eas res, quibus ipſam prętulit uerus
deus: & ea quæ Numa Pompilius reuera ad ſa-
cra eiuſmodi pertinentia ſecum ſepeliendo cura
nit abſcondi: & aratro eruta ſenatus inſsit incen
di. In eo genere ſunt etiam illa, ut aliquid de Nu
ma mitius ſuſpicemur, [b] quæ Alexander Mace-
do ſcribit ad matrem ſibi à magno antiſtite ſa-
crorum Aegyptiorum quodam Leone patefa
C cta. Vbi no͂ Picus & Faunus, & Aeneas, & Ro
mulus, uel etiam Hercules, & Aeſculapius, &
Liber Semele natus, & Tindaridæ fratres, & ſi
quos alios ex mortalibus pro dijs habent, [c] ſed
ipſi etiam maiorũ ge͂tium dij, quos Cic. in Tuſc.
tacitis nominibus uidetur attingere: Iuppiter,
Iuno, Saturnus, Vulcanus, Veſta, & alij pluri-
mi, quos Varro conatur ad mundi partes ſiue
elementa trãſferre, homines fuiſſe produntur.
Time͂s enim & ille quaſi reuelata myſteria, pe-
tens admonet Alexandrum, ut cũ ea matri con
ſcripta inſinuauerit, flammis iubeat co͂cremari.
D Non ſolũ ergo iſta quæ duæ theologiæ conti-
nent, fabuloſa ſcilicet & ciuilis, Platonicis philo
ſophis cedant, qui uerũ deum, & rerum autore͂
& ueritatis illuſtratore͂, & beatitudinis largito-
rem eſſe dixerunt. Sed alij quoque philoſophi
qui corporalia naturæ principia corpori deditis
mentibus opinati ſunt, cedant his tantis et tanti
dei cognitorib. uiris, ut Thales in humore, Ana
ximenes in aere, [d] Stoici in igne, Epicurus in ato
mis, hoc eſt minutiſsimis corpuſculis, quæ nec
diuidi nec ſentiri queunt, et quicunq; alij quorũ
enumerationi immorari no͂ eſt neceſſe: ſiue ſim-
plicia, ſiue coniuncta corpora: ſiue uita carentia,

A ſiue uiuentia, ſed tamen corpora, cauſam principiumq́ꝫ rerum eſſe dixerunt.[c] Nam quidam eorum à rebus non uiuis res uiuas fieri poſſe crediderunt, ſicut Epicurei.[f] Quidam uero à uiuente quædam uiuentia, quædam non uiuẽtia, ſed tamen à corpore corporea.[g] Nam Stoici ignem, id eſt corpus unum ex his quatuor elementis, quibus uiſibilis mundus hic conſtat, & uiuentem, & ſapientem & ipſius mũdi fabricatorem atq́ꝫ omnium, quæ ſunt in eo, eumq́ꝫ omnino ignem deum eſſe putauerunt. Hi & cæteri ſimiles eorum, id ſolum cogitare potuerũt, quod cũ eis corda eorum obſtricta carnis ſenſibus fabulata ſunt.

B [h] In ſe quippe habebant, quod non uidebant, & apud ſe imaginabãtur, quod foris uiderant, etiã quando non uidebant, ſed tantummodo cogitabant. Hoc autem in conſpectu talis cogitationis iam non eſt corpus, ſed ſimilitudo corporis. Illud autẽ unde uidetur in animo hæc ſimilitudo corporis, nec corpus eſt, nec ſimilitudo corporis: & unde uidetur atq́ꝫ utrũ pulchra an deformis ſit iudicatur, profecto eſt melius q́ꝫ ipſa quæ iudicatur. Hæc mens hominis & ipſa rationalis animæ natura eſt, quæ utique corpus non eſt, ſi iam illa corporis ſimilitudo cũ

C in animo cogitantis aſpicitur atq́ꝫ iudicatur, nec ipſa corpus eſt. Nõ eſt ergo, nec terra, nec aqua, nec aer, nec ignis: quibus quatuor corporibus, quæ dicuntur quatuor elementa, mundum corporeum uidemus eſſe compactum. Porrò ſi noſter animus corpus nõ eſt: quo modo deus creator animi corpus eſt? Cedant ergo & iſti, ut dictum eſt, Platonicis,[i] cedant & illi quos quidem puduit dicere deum corpus eſſe, ueruntamen eiuſdem naturę cuius ille eſt animos noſtros eſſe putauerunt. Ita non eos mouit tanta mutabilitas animæ, quam dei naturæ tribuere nefas eſt.

D [k] Sed dicunt: corpore mutatur animæ natura, nam per ſeipſam incõmutabilis eſt. Poterãt iſti dicere, corpore aliquo uulneratur caro, nam per ſeipſam inuulnerabilis eſt. Prorſus quod mutari non poteſt, nulla re poteſt, ac per hoc quod corpore mutari poteſt, aliqua re poteſt, & ideo incommutabile rectè dici non poteſt.

L. VIVES

a Cultores ſuos tanquã ſuæ.] Alibi ſic legitur: cultores ſuos tanquam ad ſuum cultum ſtudijs imexcitatos. b Quæ Alexander Macedo ſcribit ad matrem.] Cyprianus de idolorum uanitate, ubi dicit deos omnes gentium homines fuiſſe: Hoc, inquit, ita eſſe Alexander magnus inſigni uolumine ad matrẽ ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de dijs hominibus à ſacerdote ſecretũ, quod maiorum regum memoria ſeruata ſit, inde colendi & ſacrificandi ritus inoleuerit. c Sed ipſi etiam maiores gentiũ dij quos Cicero in Tuſcu. tacitis nominibus.] Legendũ maiorum gentium dij. Tarquinius Priſcus quintus Rom. rex ueteri ſenatui centum ſenatores adiecit, ut in eo ordine maiores uires obtineret. Hi ſunt minorum gentium patres dicti, priores illi maiorum: ita μεταφορικῶς. Cicero præcipuos illos & uetuſtate confirmatos deos maiorum gentium uocat. Hoc dicto primo Tuſc. quæſt. Si uero ſcrutari uetera, & ex ijs, ea quæ ſcriptores Græciæ prodiderunt eruere coner, illi ipſi maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperiantᷣ. Hæc Cic. docens animos hominũ eſſe immortales, eosq́ꝫ eſſe quos pro dijs colamus, cum corpore ſoluti in cœlum euolarunt. Tales eſſe Romulum, Herculem, Liberũ Semele natum, Tindaridas, hoc eſt Caſtorem, & Pollucẽ, matrẽ Matutam, ac totũ prope cœlum hominibus eſſe completum. In leg. idem Cice. deos maiorum gentium uocat eos qui cœleſtes ſemper ſunt habiti. adſcriptitios dicit, quos in cœlum merita uocarunt. d Stoici in igne.] Cic. in lib. De nat. deor. Stoici, inquit omnẽ uim dicũt eſſe ignem, Heraclitum, ut uerisſimile eſt ſecuti, & Zeno princeps illorum naturam quã eandẽ deum putauit ſic finit: ignem artificioſum ad gignẽdum progredientem uia. e Nam quidam eorum a rebus non uiuis.] Epicurei ex Atomis temere uolitantibus, & fortuitu coeuntibus homines & reliqua conflari animantia dicebant f Quidam uero à uiuente, quædam uiuẽtia.] Sic eſt legendum ex ſcriptura antiquorum codicum: Quidam uero à uiuente quidem, & uiuentia & non uiuentia, ſed tamen à corpore corpora. g Nam Stoici ignem.] De hoc plurima Cic. ij. De nat. deor. h In ſe quippe habebant.] Animũ ſuũ incorporalẽ imaginari non poterant, ſed tantum corporalia, nec ea quæuis, ſed quæ aliquando ſub ſenſus noſtros uenerunt. Decantatũ illud eſt in ſcholis etiã pueris, nihil eſſe in mente, quod prius non fuerit in ſenſu: hoc eſt mentem noſtram nihil cogitare poſſe, quod circumueſtitum non ſit aliqua ex his rebus, quas aliquando ſenſu percepit: ita res ex ſe incorporeas corporaliter cognoſcimus, & res corporales quas nunquam uidimus, cum animo & cogitatione intuemur, ea forma facieq́ꝫ inſpicimus qua erant aliæ res, quas uidimus. ut ſi quis cum Romam nunquam uiderit, de ea cogitet, muros, tẽpla, ædificia illi affinget, quæ uel Pariſijs, uel Louanij, uel Valẽtiæ inſpexit. Docet de hinc Auguſtinus cogitationes hominum eſſe incorporeas, ſenſusq́ꝫ internos animi à quibus cogitatiões fiũt, & cogitationibus & corporibus uniuerſis anteſtare: cuius animi mentisq́ꝫ cum ſit parens ipſe deus, colligitur nõ corpus eſſe deum, ſed rem aliquã & cunctis corporibus, & animis quoq́ꝫ præſtantiorem. i Cedant & illi quos puduit dicere deum corpus eſſe.] Cic. i. De nat. deor. Nam Pythagoras, qui cenſuit deum eſſe animum per naturã rerum intentum & commeantem ex quo noſtri animi caperentur, nõ uidit diſtractione humanorũ animorum diſcerpi & lacerari deum, & cum miſeri animi eſſent, quod pleriſq́ꝫ contingeret, tum dei partẽ eſſe miſeram, quod fieri non poteſt. Plato uero animos noſtros de ſubſtantia aſtrorũ deciſos putat, & eodem redituros, ſi puri ex hac uita diſceſſerint, unumquẽq́ꝫ ad aſtrum, è quo eſt deſumptus: cumq́ꝫ ſydera ex elementis quatuor ſint coagmẽtata, & animas ipſas eiuſdẽ eſſe cõſtitutionis ac naturæ, tametſi longe diuerſæ rationis, q́ꝫ ſit iſta corporũ ex elementis compoſitio. k Sed dicũt corpore.] Verg. iiij. Georg. & vi. Aeneid. opinionẽ Pythagoricã adducit, ex deo, id eſt anima mundi canens Quenq́ꝫ ſibi tenues naſcentem arceſſere uitas, & ad eam poſt mortem redire. Sed quoniam dubitari poſſet, qui

ſit

Maiorum gentium dij

ſit, ut cum omnes animæ de eodem principio ſint deriuatæ, non omnes eodem intelligant modo, & ſapiant, & ratione utantur: idcirco à corporibus hæc manare diſcrimina oſtendit, non ab animis ipſis. ſic enim inquit:

Principio cœlum & terras, campoſq́; liquentes,
Lucentemq́; globum lunæ Titaniaq́; aſtra
Spiritus intus alit, totamq́; infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudumq́; genus uitæq́; uolantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis uigor & cœleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq́; hebetant artus, moribundaq́; membra.
Hinc metuunt, cupiuntq́;, dolent, gaudentq́; nec auras
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cæco.

Quæ omnia declarat fuſe Seruius Grammaticus. Porphyrius iiij. De ſacrificijs compati animam cum corpore ex Pythagorica diſciplina cõcedit, & è corpore bene aut ſecus affecto aliquid in animum redũdare, permutari tamen ex hoc animæ naturam negat.

De Platonicorũ ſenſu in ea parte philoſophię, quę phyſica nominatur. VI

V IDERVNT ergo iſti philoſophi quos cæteris non immerito fama atque gloria prælatos uidemus, [a] nullum corpus eſſe deũ, & ideo cuncta corpora tranſcenderunt quærentes deum. [b] Viderunt quicquid mutabile eſt, nõ eſſe ſummum deũ: & ideo omnẽ animam mutabileſq́; omnes ſpiritus tranſcẽderunt, quærentes ſummũ deum. [c] Deinde uiderũt omnem ſpeciem in re quacunq́; mutabili, qua eſt quicquid illud eſt, quoquo modo & qualiſcũque natura eſt, nõ eſſe poſſe niſi ab illo, qui uere eſt, quia & incommutabiliter eſt. Ac per hoc ſiue uniuerſi mũdi corpus, figuras, qualitates, ordinatũq́; motum, & elemẽta diſpoſita à cœlo uſq́; ad terrã, & quæcũq́; corpora in eis ſunt: ſiue omnẽ uitã, uel quę nutrit, & cõtinet, qualis eſt in arboribus uel quæ & hæc habet, & ſentit, qualis eſt in pecoribus: uel quæ & hæc habet & intelligit, qualis eſt in hominibus: uel quę nutritorio ſubſidio non indiget, ſed tantũ continet, ſentit, intelligit, qualis eſt in angelis, niſi ab illo eſſe nõ poſſe qui ſimpliciter eſt. [d] Quia non aliud illi eſt eſſe, aliud uiuere, quaſi poſsit eſſe non uiuens: nec aliud illi eſt uiuere, aliud intelligere: quaſi poſsit uiuere nõ intelligẽs: nec aliud illi eſt intelligere, aliud beatum eſſe: quaſi poſsit intelligere, & non beatus eſſe, ſed quod eſt illi uiuere, intelligere, beatũ eſſe, hoc eſt illi eſſe. Propter hanc incõmutabilitatem & ſimplicitatem intellexerunt eum, & omnia iſta feciſſe, & ipſum à nullo fieri potuiſſe: Conſiderauerũt enim quicquid eſt, uel corpus

A eſſe uel uitã, [e] meliuſq́; aliquid uitam eſſe, q̃ corpus, ſpeciẽq́; corporis eſſe ſenſibilem, intelligibilem uitæ. Proinde intelligibilem ſpeciem ſenſibili prætulerũt. Senſibilia dicimus, quæ uiſu tactuq́; corporis ſentiri queunt: intelligibilia quæ cõſpectu mẽtis intelligi poſſunt. Nulla eſt enim pulchritudo corporalis, ſiue in ſtatu corporis, ſicut eſt figura, ſiue in motu, ſicut eſt cantilena, de qua non animus iudicet. quod profecto nõ poſſet niſi melior in illo eſſet hæc ſpecies, ſine tumore molis, ſine ſtrepitu uocis, ſine ſpatio uel loci uel temporis. Sed ibi quoq́; niſi mutabilis eſſet, nõ alius alio melius de ſpecie ſenſibili iudi-

B caret: melius ingenioſior quàm tardior, melius peritior q̃ imperitior, melius exercitatior q̃ minus exercitatus, & idem ipſe unus cum proficit melius utiq́; poſtea q̃ prius. Quod autẽ recipit maius & minus, ſine dubitatione mutabile eſt. Vnde ingenioſi & docti & in his exercitati homines facile collegerũt, nõ eſſe in eis reb. primã ſpeciem ubi mutabilitas eſſe conuincitur. Cum igitur in eorũ cõſpectu & corpus & animus magis minuſq́; ſpecioſa eſſent, & ſi omñi ſpecie carere poſſent omnino nulla eſſent, uiderũt eſſe aliquid ubi prima eſſet incommutabilis ſpecies, &

C ideo nec comparabilis: atq́; ibi eſſe rerum principiũ rectiſsime crediderunt, quod factũ nõ eſſet, & ex quo facta cuncta eſſent. Ita quod notũ eſt dei ipſe manifeſtauit eis, cũ ab eis inuiſibilia eius, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpecta ſunt: ſempiterna quoq́; uirtus eius & diuinitas, à quo etiam uiſibilia & temporalia cuncta creata ſunt. Hæc de illa parte quã phyſicam, id eſt naturalem nuncupant, dicta ſint.

L. VIVES

a NVllum corpus eſſe deum.] Hoc Alcinous in doctrina Platonis ſic arguit: Si corpus deus eſſet, ex materia & forma cõponeretur. nã omne corpus ex his duobus conflatũ eſt, ita ſimile ideis ſit, quaD rum particeps eſt latẽti quadã ratione & modo. Abſurdum uero eſt ex materia & ſpecie componi, quandoquidem neq; ſimplex tũc eſſet, neq; principiũ, idcirco omni corpore uacat. Accedit huc quod ſi corpus eſt, ex materia cõſtet neceſſe eſt: q̃d ergo? ignis erit deus? an aer? terra, an potius aqua? quodcunq; horũ ſit, principium certe nõ erit: quin potius minus ac poſterius quiddam materia ipſa, ex qua cõſtabit: nefanda hæc ſunt, deũ ergo incorporeũ eſſe dicendũ eſt. Profecto ſi eſt corpus, genitus erit & corruptioni obnoxius ac morti. ſed hæc omnia q̃ lõgiſsime à deo abſunt. Hæc Alcinous. *Deus non eſt corpus* b Viderunt quicquid mutabile.] Platoni in Timæo deus dicit τὸ ἐν κατὰ ταὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχον, id eſt unũ idẽ, & ſemper ſui ſimile, ut uertit Ci. Alcinous ex intelligibilib. ſubſtãtijs unã, deus ut ſit neceſſe eſſe ait. Ex iſtis mẽtẽ eſſe ea, quæ mens non eſt, potiorẽ: at ex his mentẽ, quæ eſt in perpetuo actu præſtare illi, quæ in potẽtia: talẽ igit̃ neceſſe eſt deum

deum eſſe. c Viderunt omnem ſpeciem.] Speciem hic uocat Latino more formam Græce ἰδέαν, ſic Cicero & alij. d Quia non aliud illi eſt eſſe.] Alcinous idem deus ipſe ſupremus, æternus, ineffabilis, ſeipſo perfectus, nullius rei indigus, ſemperq; & undique abſolute perfectus, diuinitas, eſſentiæ ratio, ueritas, harmonia, bonum exiſtit. Neq; uero hæc ita dinumero, ut inter ſe ipſa disiungam, immo ut unum potius cuncta conſidero. hæc ibi. Tametſi poſt paulum indicibilem deum eſſe ait, & qui ſola capi mēte queat. Neque enim genere tenetur, nec ſpecie, neq; differentia, nec inhæret ei quippiam: malum nephas eſt dicere. atqui ne bonum quidem, quandoquidem bonus eſſet participatione bonitatis, nec in eum cadit differentia, nec inhærens ullum. Similem opinionem ſecutus Dionyſius theologus, negat in deo ſapiētiam, uitam, & intellectū eſſe. Sunt enim hæc nomina priuatarum & particularium perfectionū, cuius modi in deo nullam eſt reperire. Vidētur hæc eſſe ex ſententia Platonis qui in Phedone pulchrum omne participatione pulchri tale eſſe docet: uerū ibi excipit pulchrū ipſum, per quod deum, & ideā pulchritudinis haud dubie ſignificat, ubi pulchritudinis om̄is eſt fōs. e Meliusq; aliquid uitam eſſe.] Animā appellat uitam ſicut Ariſtoteles ἐντελέχειαν q. perfectionem, aut ἐνδελέχειαν, id eſt perennem quendam actum. Nam utrunque dici poſſe uideo. Plato autem animas cum dicit, ſolas uidetur rationales uelle intelligi.

Quanto excellentiores cæteris in logica, id eſt rationali philoſophia, Platonici ſint habendi. Cap. VII

[a]QVOD autem attinet ad doctrinā, ubi altera pars uerſatur, quæ ab eis logica, id eſt ratiōalis uocatur, abſit ut his cōparandi uideantur, qui poſuerunt iudicium ueritatis in ſenſibus corporis, eorumq; infidis & fallacibus regulis omnia quæ diſcuntur metienda eſſe cenſuerunt, [b]ut Epicurei, & quicunq; alij tales, ut etiam ipſi Stoici. [c]Qui cum uehementer amauerint ſolertiam diſputādi, quam dialecticam nominant, à corporis ſenſibus eam ducendam putarunt, Hinc aſſeuerātes animum concipere notiones, [d]quas appellāt ἐννοίας, earū ſcilicet quas definiendo explicant, hinc propagari atq; connecti totā diſcendi docēdiq; rationē. [e]Vbi ego multū mirari ſoleo, [f]cum pulchros dicant non eſſe, niſi ſapientes, quibus ſenſibus corporis iſtā pulchritudinem uiderint, qualibus oculis carnis formam ſapientiæ decusq; conſpexerint. [g]Hi uero quos merito cæteris anteponimus diſcreuerunt ea, quæ mente conſpiciuntur, ab ijs quæ ſenſibus attinguntur, nec ſenſibus adimentes quod poſſunt, nec eis dantes ultra q̄ poſſunt. [h]Lumen autem mentium eſſe dixerunt ad diſcenda omnia, eundem ipſum deum à quo facta ſunt omnia.

L. VIVES

a Qvod autē attinet ad doctrinā.] Plato orationē in quinq; partes diſtribuit, in ciuilem quo utuntur in cōcionibus ij qui in rep. uerſant: oratoriā, in quo ſunt demōſtratiua ratio, & iudicialis, cōtinetq; laudem, uituperium, accuſationē, & defenſionē. Tertia ſpecies dicitur ſermo, quo priuati cōfabulant. Quarta eſt artificum, quum de ſuis rebus illi diſſerunt. Quinta eſt dialectica, in qua ſunt altercationes & dialogi mi reliqui, qui ex interrogatione & reſponſione cōſtant. Sunt qui hoc genus orationis ad Platonem inuentorem referant, ut Fauorinus, alij ut Ariſtoteles, ad Alexamenum Teium. Non deſunt qui ad Zenonem Eleatem. Platonē certe excoluiſſe & ornaſſe dialogos cōſtat, refeciſſeq; omni genere leporū, argutiarū, & eruditionis, in quibus & ſi formulæ dialecticæ artis non tradunt, ſunt tamē omnia præcepta illius artis re ipſa expreſſa, & quomodo utēdum ſit eis oſtenſum. Demōſtrat enim in Timæo: cauillandi ſpecimina in Eutydemo ſunt tradita, unde Ariſtoteles non pauca in ſuos Elenchos trāſtulit. Inductio uero Socratica omniū eſt potentiſsima à quo uidet manaſſe: nullus enim uſus eſt unquā ea dexterius. Vnde illam Quintil. oratori ſuo ut petat, præcipit. b Vt Epicurei.] Epicurus ſolem non maiorē, q̄ uideat, dixit, & ſi unus ſenſus ſemel fallat, ei nō amplius aſſentiendum. Cic. & Plutarch. li. iiij. placitorū. Stoici ſenſus quidē ueros, uiſorū autē quædam uera, quædā uana. Epicurus omnē ſenſum omne uiſum uerū, opinionum aūt partim ueras, partim falſas, & de Zenone Cic. in Acad. quæſt. inquit: Sed ad hæc quæ uiſa ſunt, & quæ ſi accepta ſenſibus aſſenſionē adiungit animorū, quam eſſe uult in nobis poſitam, & uoluntariā. Viſis non omnibus adiungebat fidem, ſed ijs ſolum, quæ propriā quandā haberent declarationē earum rerum, quæ uiderent. c Qui cū uehementer amauerunt ſolertiā diſputandi.] De Stoicis loquit: nam Epicurei totam dialecticam tanquā inutilem & uanā repudiauerunt. Stoici ſe in dialectica acerrime exercuere. De qua multa ſunt à Zenone, Cleāthe, & Chryſippo principibus diſciplinæ cōſcripta: cæterum non in omni dialectica, ſed ea quæ eſt de iudicio: inuentionē enim magna ex parte reliquerunt, ut Cicero in Topicis, inquit. d Cōcipere notiones quas appellāt ἐννοίας.] Hæ ſunt primæ rerū intelligētiæ, quas etiā καταλήψεις nominant, id eſt cōprehenſiones. Hæ nanque primæ donātur homini à natura, unde rerum multarū magnarumq; orit cognitio, & peritia, & has notiones fieri ex uiſis, quæ cōprehenſa & cōprobata eſſent, tenerenturq; tanquā manu, unde non ſcientia modo manaret, ſed inſcitia quoq;, & media inter ambas opinio. Inchoatas intelligentias idem dicit Cicero, & προλήψεις, ait primum ab Epicuro uocatas, ceu quis dicat anteceptā animo rei quandā informationē, ſine qua nec intelligi quicquā, nec quæri, nec diſputari poſsit. Sed eo uocabulo uideo & Stoicos uſos, quod Cicero uertit anticipationē, quam Chryſippus, ut Laertius refert, definiuit naturalem intelligentiā earum rerum, quæ uniuerſaliter ſunt. e Vbi ego multum mirari ſoleo.] Arguit Auguſtinus eos, qui iſta pepegerūt, plus aſſenſos ſenſib. mētis q̄ corporis. f Cū pulchros dicāt.] Vnum ex paradoxis Stoicis. g Hi uero quos merito cæteris anteponimus.] Cic. I. Acad. Platonē ita res naturæ tractaſſe ſcribit, ut ſenſib. adimeret iudiciū ueritatis, ſoli mēti tribueret, idoneāq; faceret cui crederet, quia ſola cerneret id quod ſemper eſſet ſimplex, & unius modi, & tale quale eſſet. h Lumē autē mentiū eſſe dixerunt.] Solem hunc uiſibilē eſſe uiſus lumē ad uidendū, principē uero mūdi lumen animorū mentiumq; ad intelligendū, ſciendum, ſapiendum, iudicandum: idcirco luminis uniuerſi pater eſt, nam & illius interioris intelligibilis, & huius exterioris uiſibilis, ſicut antea ex Platone oſtendi. Idem Alcinous in doctrina Platonis docet.

Quod etiam in morali philoſophia Platonici obtineant principatum. Caput VIII

ELIQVA eſt pars moralis, quam Græco uocabulo dicunt ἠθικὴν, ubi [a] quæritur de ſummo bono: quò referētes omnia, quę agimus, & quod non propter aliud, ſed propter ſeipſum appetentes, idq; adipiſcētes, nihil quo beati ſimus ulterius requiramus. Ideo quippe & finis eſt dictus, quia propter hunc cætera uolumus: ipſum autem nõ niſi propter ipſum. Hoc ergo beatificum bonum, [a] alij à corpore, [b] alij ab animo, [c] alij ab utroq; in homine eſſe dixerunt. Videbãt quippe ipſum hominẽ cõſtare ex animo & corpore, & ideo ab alterutro iſtorũ duũ, aut ab utroq; bene ſibi poſſe eſſe credebãt: finali quodã bono quo beati eſſent, quò cũcta quæ agebant referrent, atq; id cũ forent adepti quò referendum eſſet ultra non quęrerent. [d] Vnde illi qui dicũtur addidiſſe tertium genus bonorũ, quod appellatur extrinſecus: ſicuti eſt honor, gloria, pecunia, & ſi quid huiuſmodi, non ſic addiderũt ut finale eſſet, id eſt propter ſeipſum appetendum, ſed propter aliud bonum, quo eſſet hoc genus bonum bonis: malum aũt malis. Ita bonũ hominis, qui uel ab animo, uel à corpore, uel ab utroq; expetiuerũt, nihil aliud q̃ ab homine expetendũ eſſe putauerunt. Sed qui id appetiuerunt à corpore, à parte hominis deteriore: qui uero ab animo, à parte meliore: qui autẽ ab utroque, à toto homine. Siue ergo à parte qualibet, ſiue à toto homine, non niſi ab homine. Nec iſtæ differẽtiæ, quoniam tres ſunt, ideo tres, ſed multas diſſenſiones philoſophorũ ſectaſq; fecerunt: quia & de bono corporis, & de bono animi, & de bono utriuſq; diuerſi diuerſa opinati ſunt. Cedant igitur hi omnes illis philoſophis, qui non dixerunt beatum eſſe hominẽ fruentem corpore, uel fruentem animo, ſed fruẽtẽ deo. Non ſicut corpore uel ſeipſo animus, aut ſicut amico amicus, [e] ſed ſicut luce oculus. Si aliquid ab his ad illas ſimilitudines afferendum eſt, quod uel quale ſit ſi deus ipſe adiuuerit, alio loco quantum per nos fieri poterit apparebit.

L. VIVES

a Alij à corpore.] Vt Epicurus, & Ariſtippus, & nationes philoſophorũ, quæ ab his manarunt. b Alij ab animo.] Vt Stoici. c Alij ab utroq;.] Vt Calipho, Polemõ, & Diodorus. d Vnde illi qui dicuntur addidiſſe tertium genus.] Sæpenumero locutus eſt Auguſt. de tricipiti bonorũ genere, animi, corporis, & externorum: quam diuiſionem Ariſtoteles in libris Moralibus poſuit, & Peripatetici multum habent in ore. Sumpta eſt ex Platone pleriſq; in locis, ut proximo libro explicabo. e Sed ſicut luce oculus.] Plato in libris De repub. & legibus & Phædone cognitionẽ ueritatis ſummum hominibus bonum eſſe affirmat: quæ cum perfecte contingere in hac uita nequeat, fit ut difficile putet uiuentium aliquem uere poſſe beatum dici, magnam tamen eſſe ſpem, ut eam cognitionem aſſequamur uita functi: liberi iam corporis uinculis & impedimento ad res mẽte comprehẽdendas maximo. Cum ergo uita deceſſerimus, ſi modo purgati exeamus, tunc uerum ipſum, & id quod ὄντως, id eſt uere eſt, deum uidelicet intuentes, fruemur re nobis tantopere concupita, hoc eſt ueritate, & ſciẽtia rerum omniũ. Itaq; ſicut oculis uirtus munusq; nullũ ſit, ſi lux abſit, ipſeq; in tenebris agens ſempiterno mœrore maloq; affectus deſideat: ſin uero accedat rebus ſol ipſe, fungatur ui & uita ſua, magnoq; cum gaudio ſpectet, & agat: Sic intellectus noſter corpore ſolutus, ſi deſit ei lux ueritatis dei, torpeat, mœreatq; neceſſe eſt: ſi adſit, lætetur, & fruatur ea luce, in qua inſunt uiuæ expreſſæq; rerũ omnium ſpecies: quo fit ut nec in uoluptate tantũ ſit menti noſtræ gaudij ac felicitatis, nec cum nobis ipſi placemus, ac ueluti nobis ipſi fruimur, quantum in contemplatione illius uere exiſtẽtis & ſummi boni, perfectaq;, ut inquit Plato, puræ ſapientiæ diuini luminis aſſecutione. Ideo cum abſolute beata eſt anima, non primum ut pulchro & charo fruitur deo, in quo eſt uoluptas, qui actus eſt uoluntatis, ſed ut uero, qui eſt intellectus. Tametſi mox pulchritudo cõſequitur, & ſtatim uoluptas, ut in Philebo diſtinguit, nec ſeiuncta hæc poſſunt eſſe. Nemo enim deũ nouit, quin admiretur, & cognita pulchritudine bonoq; amet magna cum oblectatione. Hæc ex placitis Platonis, qui rerum inſpectioni ſemper primas attribuit partes, illudq; facturas dicit beatorũ animas, cum è corporibus euolauerint. Hæc eſt beatitudo, quam ijs qui ſancte uixerint promiſit, ad hãc uocat, ad hanc cohortatur, & excitat. In quam ſententiam Academici & Peripatetici pedibus & uerbis iuerunt, ut Ariſt. x. Ethic. & Cicer. v. De finibus docent.

De eà philoſophia, quæ ad ueritatem fidei Chriſtianæ propius acceſsit. Caput IX.

[a] NVNC ſatis ſit cõmemorare, Platonẽ determinaſſe finem boni eſſe ſecundum uirtutem uiuere, & ei ſoli euenire poſſe, qui notitiam dei habeat, & imitationem, nec eſſe aliam ob cauſam beatum. Ideoq; non dubitat hoc eſſe philoſophari, amare deum: cuius natura ſit incorporalis, Vnde utiq; colligitur tũc fore beatũ ſtudioſum ſapientiæ, id enim eſt philoſophus, cũ deo frui cœperit. Quamuis enim non cõtinuo beatus ſit, qui eo fruitur, quod amat: multi enim amando ea, quæ amanda non ſunt, miſeri ſunt, & miſeriores cum fruuntur: nemo tamen beatus eſt, qui eo quod amat non fruitur. [b] Nam & ipſi qui res nõ amandas amant, nõ ſe

beatos

beatos eſſe amando putant, ſed fruendo. Quiſquis ergo fruitur eo quod amat, uerũq; & ſummum bonum amat, quis eum beatum niſi miſerrimus negat?[b] Ipſum autem uerũ ac ſummũ bonum Plato dicit deum, unde uult eſſe philoſophum amatorem dei, ut quoniã philoſophia ad beatam uitam tendit, fruens deo ſit beatus qui deum amauerit. Quicunq; igitur philoſophi de deo ſummo, et uero iſta ſenſerunt, quod & rerũ creatarũ ſit effector, et lumen cognoſcendarum, & bonum agendarum: quod ab illo nobis ſit & principium naturæ, & ueritas doctrinæ, & felicitas uitæ: ſiue Platonici accommodatius nuncupẽtur, ſiue quodlibet aliud ſectæ ſuæ nomen imponãt;[c] ſiue tantummodo Ionici generis, qui in eis præcipui fuerunt, iſta ſenſerint: ſicut idem Plato, & qui eum bene intellexerũt: ſiue etiam Italici, propter Pythagorã, & Pythagoreos, & ſi qui forte alij eiuſdẽ ſentẽtiæ indices fuerunt: ſiue aliarũ quoq; gentiũ, qui ſapientes uel philoſophi habiti ſunt, [d] Atlantici, [e] Libyci, Aegyptij, [f] Indi, [g] Perſæ, [h] Chaldæi, [i] Scythæ, [k] Galli, [l] Hiſpani, alijq; reperiuntur, qui hoc uiderint, ac docuerint, eos omnes cæteris antepo nimus, eoſq; nobis propinquiores fatemur.

C Quamuis enim homo Chriſtianus literis tantum eccleſiaſticis eruditus, Platonicorum forte nomen ignoret, nec utrum duo genera philoſophorum extiterint in Græca lingua Ionicorum, & Italicorũ ſciat, non tamen ita ſurdus eſt in rebus humanis, ut neſciat philoſophos, uel ſtudium ſapientiæ, uel ipſam ſapientiam profiteri. Cauet eos tamẽ,[m] qui ſecũdum elemẽta huius mundi philoſophantur, non ſecundũ deũ, à quo ipſe factus eſt mundus. Admonetur enim præcepto apoſtolico, fideliterq; audit quod dictum eſt: Cauete ne quis uos decipiat per philoſophiam, & inanẽ ſeductionem, ſecundũ elementa mundi.

D Deinde ne omnes tales eſſe arbitretur, audit ab eodẽ Apoſtolo dici de quibuſdam:[n] Quia quod notum eſt dei manifeſtũ eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit.[o] Inuiſibilia enim eius à conſtitutione mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur,[p] ſempiterna quoq; uirtus eius & diuinitas. Et ubi Athenienſibus loquens, cum rem magnam de deo dixiſſet, & quæ à paucis poſſet intelligi,[q] quod in illo uiuimus mouemur & ſumus, adiecit & ait: ſicut & ueſtri quidam dixerunt: Nouit ſanè etiam ipſos in quibus errant cauere. Vbi enim dictũ eſt,

A quod per ea quæ facta ſunt, deus illis manifeſtauit, intellectu cõſpicienda inuiſibilia ſua, ibi etiã dictum eſt, nõ illos ipſum deum recte coluiſſe, quia & alijs rebus, quibus non oportebat, diuinos honores, illi uni tantum debitos detulerũt. Quoniam cognoſcentes deum, non ſicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratũ eſt inſipiens cor eorum. Dicentes enim ſe ſapiẽtes eſſe, ſtulti facti ſunt, & immutauerunt gloriã incorruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis & uolucrũ, & quadrupedum,

B & ſerpentium.[r] Vbi & Romanos, & Græcos, & Aegyptios qui de ſapiẽtiæ nomine gloriati ſũt, fecit intelligi. Sed de hoc cum iſtis poſtmodum diſputabimus. In quo autem nobis cõſentiunt, de uno deo huius uniuerſitatis autore, qui non ſolum ſuper omnia corpora eſt incorporeus, uerumetiã ſuper omnes animas incorruptibilis, principiũ noſtrum, lumen noſtrum, bonũ noſtrum: in hoc eos cæteris anteponimus.

L. VIVES

[a] NVnc ſatis ſit commemorare Platonem determinaſſe.] Homo uenerabili & ſancta doctrina Plato, cum in alijs penè rebus cæteros omnes philoſophos uicit, tum uero in definiendo ſummo hominis bono ſeipſum quoq; ſuperauit. *Platonis ſententia de ſummo bono* Diuidit in primo de legibus bona in humana & diuina. Illa expertia dicit uirtutis eſſe, hæc uirtute cõmiſta & temperata. In Gorgia ſentẽtia Socratis eſt, in doctrina & uirtute ſitam eſſe beatam uitam, pronunciatq; bonos beatos, improbos miſeros. Idem in Menexeno, idem ſexcẽtis locis, cũ illud tam perpetuũ conſtansq; ſit apud Platonẽ, ſolum honeſtum pulchrũq; bonum eſſe. Cætera quæ appellantur bona, uirtute ſi careant, ingentẽ eſſe poſſeſſori perniciẽ. Sed hæc Platoni cõmunia cum quibuſdã, & hactenus æquari diſsimilibus uideri poſſet. efferat ſe ipſe altius, & relinquat humi cæteras ſapientũ ſcholas. Philebus eſt de ſummo bono dialogus, uel ut alij inſcribũt περὶ ἡδονῆς hoc eſt de uoluptate. In eo ſex ſtatuuntur bonorũ uelut ordines gradusq;. In ſecundo ſunt σύμμετρον, καὶ καλὸν, καὶ τέλεον, καὶ ἱκανὸν, καὶ πάντα ὁπόσα τῆς γενεᾶς ταύτης αὖ ἐστιν, id eſt commenſuratum, & pulchrum, & perfectũ, & ſufficiens, & quæcũq; ſunt eiuſdẽ uelut ſtirpis. In tertio ordine νοῦν καὶ φρόνησιν τιθεὶς, οὐκ ἂν μέγα τι τῆς ἀληθείας παρεξέλθοις, id eſt ſi mentem poſueris & ſapientiã, nõ procul à ueritate aberrabis. In quarto ἃ τῆς ψυχῆς ἔθεμεν αὐτῆς, ἐπιστήμας τε, καὶ τέχνας, καὶ δόξας ὀρθὰς λεχθείσας. Quæ animæ ſunt ipſius ponimus, ſciẽtias, artes, & rectas opiniones. Porrò in primo ordine locat μέτρον, καὶ μέτριον, καὶ καίριον, id eſt menſurã, & moderatũ, & opportunũ. quæ omnia deũ eſſe putandũ cõmenſurationẽ uniuerſorũ, cuius cauſa eſſe omnia, atq; eũ eſſe bonorũ omniũ cauſam, & autorẽ, ad Dionyſiũ ſcribit, & in Epinomide, & li. ij. De rep. lib. uero vi. ſummũ bonũ & boni ideam uocat. Propterea in philoſophia Platonis Apuleius deũ beatũ & beatificũ nominat. Et Speuſippus in definitionib. Platonis deũ ait ζῷον ἀθάνατον, αὐτάρκες πρὸς εὐδαιμονίαν, οὐσίαν ἀΐδιον, τῆς τἀγαθοῦ φύσεως αἰτίαν. Viuẽs immortale, ad beatitudinẽ ſufficiens, eſſentiã ſempiternam, naturæ ipſius boni cauſam. huius tanti boni contẽplatione Plato beatum fieri hominẽ ait. In cõuiuio enim Diotima ſapiẽtiſſima fœmina iubet Socratẽ totã animũ inten-

intentionem ad orationem ſuam conuertere. Cumq́ circa pulchrum uerſari amorem docuiſſet, extrema oratione aliorem ſermonẽ ingreſſa, pulchrum quoddam ſtatuit, quod ſemper eſt, nec mutatione afficitur, uel decrementis minuitur, uel acceſsionibus fit maius, nec aliqua ex parte pulchrum eſt, cum aliunde ſecus habeat: aut alternante uiciſsitudine pulchritudinem aliàs amittit, aliàs admittit: nec reſpectu aliquo pulchrum, cũ alia ratione turpe ſit, cuius pulchritudo, nec locis mouetur, nec ingenijs uarie iudicantium, nec ut pars pulchrũ eſt, nec ut id quod alteri adhæret. Sed ipſum per ſe cum ſemet eiuſdẽ formæ ſemper ens, unde manat cæterarũ rerum, quæ pulchræ nominãtur, pulchritudo. ea lege, ne uel ortu aliarũ rerum, uel caſu accreſcat illi aliquid, aut decedat, neu affectum aliquem recipiat, & mutationẽ. Hoc igitur ſanctum pulchrum, & uenerabile, cum quis per cæterorum pulchrorum amorem ſublatus ſpectare cœperit, parum abeſt quo minus faſtigium conſecutus B ſit. Sic ad amatoria recta tenditur, hoc eſt illuc uere duci: cũ quis ab iſtis pulchris ceu per gradus ad pulchrũ illud aſcendit, ab uno pulchro corpore in duo tranſiliens. Hinc in cætera pulchritudine prædita, iam ad pulchra omnia ſtudia, quibus pulchris ſuccedere diſciplinas oportet, ex quarũ numero una illa ſit princeps uni ce cõplectenda, quæ ſolius eſt pulchri illius, ut eius contemplationem doceamur, hoc uiuendum modo eſt homini pulchro. Hoc ſi uideris, ſordebunt tibi aurum, ueſtes, & formoſa hominum corpora. Age uero quantæ felicitatis putas eſſe plenum, dari alicui, ut pulchrum ipſum cernat ſyncerum, & purum putum, nõ corpore humano contectum & commiſtum, non colore nec mortalibus eiuſmodi nugis, ſed diuinũ ipſum, ſui ſemper ſimile, ac conforme? Quæſo te, an non admirandam eſſe uitã eiuſce hominis cenſes, qui illud ſpectet, qui, quod optat, intueatur, & cũ eo habitet? O ſolidæ & germanæ compotem uirtutis, hancq́ ob cauſam præpotenti deo C amicum, & ſi quis eſt alius immortalẽ. Hæc ſunt Diotimæ ſapientiſsimæ ad Socratem uerba, quibus Socrates ſe fidem habere profitetur, & laborare, ut hominũ generi perſuaſum ſit, non eſſe humanæ naturæ quicquã ad poſſeſsionem pulchri huius amore cõducibilius: ac ne quis ſatis ſibi putaret eſſe, ſi uerbis philoſopharetur, aut ſi contemplaretur impura mente. Quanquam hoc non facile eſt factu, ac neſcio etiã an poſsibile apud Platonem, ſed tamen imitatorẽ dei beatũ eſſe oportere uolumine de legibus quarto docet, quo loco quũ de amicis deq; inuiſis deo diſputat, ſapiẽtem uirum dies ac noctes cogitare illud debere cẽſet, quemadmodum deum ſequatur, illumq́ ſibi potius quàm mortalium quẽuis menſuram rerum & canonem præſtituat, præſtetq́ ſe q̃ maxime poterit, illius ſimilem. Neque enim aliter amicus unquam erit dei. Porrò quid ſit eſſe dei ſimilem in Theæteto expreſsius, prudẽtem iuſtum, ac ſanctum eſſe dicit. In epiſtola uero ad Hermiam & ſocios, ſi quis uere D philoſophetur, eum affirmat cognitum ire deũ, & eius patrem, quantum à felicibus hominibus fieri id poteſt. & in Epinomide περὶ τοῦ λόγου loquens: Hunc, inquit, in primis uniuſquiſq; felix admiratur, hinc amore incenditur, ut intelligat, quantũ facultas ſinit ingenij humani, perſuaſus hoc modo ſe optimam & feliciſsimam uitam acturum, defunctum uero uita in ea uẽturum loca quæ uirtuti parata ſunt. Hæc Plato qui maximã illam & conſummatam beatitudinem poſt uitam ſtatuit. In eodem nanq; opere ait, fieri non poſſe ut homines in hac uita, præter admodum paucos, beati efficiantur, ſpem uero eſſe bonã ut poſt uitam conſequaſ quis ea omnia, quorum gratia uitam optime atq; honeſtiſsime, quantum præſtari ab eo poterat, & traduxit, & depoſuit. & in fine uoluminis: Nephas, inqt, eſt deos negligere aperta iam & patefacta illorũ omniũ ratione. Hæc uero qui uniuerſa

A receperit, eum aſſero uere ſapientiſsimum, quem equidem & ioco & ſerio affirmo, quum deceſſerit de hac uita, non uulgari & communi cõditione, quemadmodũ quũ uiueret, ſed ſingulari quadam futurũ, beatiſsimũ & ſapientiſsimũ ſimul & fortunatum redditũ: & ſi quis ſiue in inſula ſiue in continente quapiam fortunatus ſic uixerit, eum quoq; aio participem eiuſmodi ſempiternæ felicitatis fore, tum etiam ſeu quis hæc quæ diximus exercuerit in uita publica, ſeu in uita priuata eademq́ ſimiliter in deos egerit. Cæterum quod initio dicebamus idem nobis nunc rurſum occurrit, dictum ſine ulla dubitatione uerisſimum, pauciſsimos ad perfectam illam beatitudinem in uita pertingere, quod à nobis nõ temere aſſertum eſt. Hæc in Epinomide, In extremo uero de rep. Ecce itaq; tibi præmia & mercedes, quæ uiro iuſto præter ea bona, quæ iuſtitia ſecũ affert à dijs & hominibus tribuuntur, præclara ſanè & ſtabilia. Atqui ea B omnia nihil neq; numero ſunt, neque magnitudine cenſenda, ſi cum ijs conferantur, quæ mortuum manent. in Phædone uero: Quocirca inquit Socrates, interea dum in uita ſumus, ita nos ipſi parare debemus ut quàm minimum fieri poterit cum corpore ſit nobis commercij: ita fiet, ut quadam tenus ad ſcientiã accedamus, caueblmusq́ ab eius cõtagio, quouſq; nos deus ſoluat, ut puri & à corporis uitijs liberati cum ſimilibus, ut par eſt, uerſemur, cognoſcamusq́ per nos ipſos ea quæ integra & ſyncera ſunt, quod eſt uerum ipſum: quæ ſi ad hunc ſe modum habent, magna ſpes eſt proficiſcentẽ quò nunc ego, ſi alibi uſquam, & ibi futurum compotẽ rei, quam ut conſequeremur, tot perpeſsi ſumus in uita labores. & poſt: Si uere philoſophus eſt, illa apud eũ opinio ualere multum debet, ut non alibi puram ſapientiam conſequi ſe ſperet, quàm poſt uitã. Hæc nobis pauca de multis ſunt collecta ad ſententiam Platonis oſtendendam, in quis plura ad uerbum conuerti, alia ſeruata ſentẽtia C poſui, quæ quum ſint ex eodem ipſo Platone decerpta, ocioſum & ſuperuacaneum foret ex Platonicis adferre teſtimonia. b Nam & ipſi qui res non amandas.] Laurentium Vallam miror in dialectica negare eſſe aliud amorem, quàm delectationem, quum res ipſa in uita communi contrarium aperte teſtetur: nam abſente amico amor nobiſcũ remanet, delectatio cum illo abit. Sed non eſt hoc unicum in illo opere abſurdum. Porrò frui eſt oblectationem ex re aliqua percipere: ſeu, ut Auguſtinus lib. lxxx. quæſtionũ ſcribit, fruimur illa re de qua capimus uoluptatem. De fructu & uſu dicemus libro undecimo. c Siue tantummodo Ionici.] Tametſi Plato multa à Pythagoreis accepit, tamen ex philoſophis Ionicis fuit. Propterea quòd Socratẽ magis quàm Architam uel Timæum ſecutus eſt. d Atlantici.] Hi loca incolunt in Aphrica ad Oceanum ſita, quorum antiquiſs. rex fuit Atlas Saturni frater, Cœli filius, qui quum ipſe conſultiſs. eſſet aſtrorum, & filium Heſpe D rum inſigni humanitate & prudentia uirum eam artem edocuit, & pleroſque ex generis. Nam ſeptem filiarum fuit pater, qui dijs heroibusq́ nupſerunt, filiosq́ pepererunt & uirtute & gloria non inferiores parentib. Docuit quoque nonnullos ex populo, à quibus ea ſcientia in interiorem Libyam manauit, ibiq́ philoſophatus eſt Hercules. e Aegyptij.] Horum philoſophia eſt per uetus, ſed à Chaldæis magna ex parte tradita, in primisq́ ab Abraham, quamuis ipſi, ut Diodorus ſcribit, Aegyptij ad Iſim, Oſirimq́, Vulcanum, Mercurium, & Herculem referant. Vtcunque ſit, conſtat Aegyptios multa diuinitus de philoſophia præcepiſſe, multa quoque portentoſe ac mendaciter. f Indi.] Hi habuerunt ſuos philoſophos quos Brachamanas appellabant: de quorum uita & inſtitutis Philoſtratus in Vita Apollonij Brachmani permulta, & Strabo, & qui res geſtas Alexandri Macedonis memoriæ prodiderunt. g Perſæ.] Apud Perſæ hos

Chaldæi hos fuerunt magi à Zoroaſtre inſtituti. b Chaldæi.] Peritiſsimi aſtrorum, diuinationisq́, etiam ſacris operabantur, de quibus Diodorus libro tertio. i Scythæ.] Scythæ Hi quoq; philoſophati ſunt olim & de generis antiquitate cum Aegyptijs certarunt: genus hominum forte, ſimplex, iuſtum, uitiorũ & malitiæ ignarum, nactum ingenio naturali, quod Græci magnificis illuſtribusq́ diſciplinis nequiuerunt. De his Iuſtinus lib. ij. k Galli.]

Dryudæ Fuerunt & apud Gallos Dryudæ ſacerdotes, ut tradit Cæſar libro ſexto Comment. Gallici belli, tum etiã poetæ, philoſophi & theologi, quos Saronnidas dicebant, ſicut Diodorus lib. vi. docet. Habuerũt & diuinaculos, ad quos populus de ſuis negocijs referebat: nec ullum ſacrificium fiebat ſine philoſopho, hoc eſt conſcio diuinæ naturæ: quorum conſilijs omnia domi foriſq́ adminiſtrabantur. Philoſophi erant Dryudæ, qui ut Strabo libro quarto narrat, præter cauſarum naturalium ſcientiam, philoſophiam quoq; moralẽ exercebant. l Hiſpani.]

Hiſpani B In ea terra ante quàm auri argentiq́ uenæ reperirẽtur, & bella ſunt perpauca geſta, & multi philoſophati, & populi ſanctiſsimis morib. uixere ſecuri quietiq́. Singuli populi à magiſtratu annuo regebant uiris præſtantiſsimis eruditione & probitate: æquo & bono trãſigebantur res, non legum numero: & ſi ſcriptæ aliquot dicuntur præcipue apud Turdetanos magna uetuſtate temporis: lites controuerſiæq́ inter ciues propè nullæ. Et omnes, ſi quæ erant, de æmulatione uirtutis. de natura deorum, de ratione naturæ, de moribus probis, eruditi homines ſtatis diebus publice diſſerebant, ut fœminæ quoq; intereſſent. Arſerunt uero quidam mõtes metallis grauidi, & auro agentoq́ eliquatis, cœperunt homines nouam atq; inuſitatam admirari materiã. Hinc Phœnicibus qui quæſtus gratia totum orbem nauigijs peragrabant, oſtenſis opibus cum exigui precij rebus permutabant. Phœnices quæſtu facili magnoq́ domi oſtenſo, & ex ea regiõe, & ex reliqua Aſia Græciaq́ C ingentem uim hominum ad cupiditatem promptam diuitiarum exciuerunt: ita modo numeroſis claſsibus, modo ſingulis, binis ternis'ue onerarijs nauibus Hiſpaniã ſubinde repetebant. Plures uel ſoli uel cœli bonitate capti, alij metalla patriæ penatibusq́ præferẽtes in Hiſpania remãſere, qui ad ſe cognatos affinesq́ alios alijs illectamentis pertraxerunt. Tum frequentes ex tota Aſia uicinisq́ inſulis in Hiſpaniam Coloniæ miſſæ. Hi rudes malitiæ ac uitiorum populos Aſiana Græcaq́ docuere ſcelera. Hinc ſubito exorta Hiſpanis ſuorum metallorũ admiratio, & cuſtodia: hinc lites, hinc rapinæ, cædes primum priuatæ, & latrocinium paucorum, demum apertum publicumq́ gẽtium inter ſeſe concurrẽtium, quod uocant bellum, ducibus alienigenis & in primis Phœnicibus, tantorum non modo in præſens, ſed in poſterũ quoq; malorum autoribus & magiſtris: tum occurſum prauis moribus, tum deſitũ æquo ac bono fidi, & leges ferri cœptæ, conuerſisq́ animis ad metallorum curã & D negociationẽ uarijs gentibus bellisq́ in Hiſpaniam ingruentibus, omiſſum eſt ſtudium philoſophiæ, artesq́ illæ, ut coli deſitæ, ita & ferè extinctæ ſunt. nã literis continebãtur perpaucis: auditione magna ex parte tradebantur, percipiebanturq́, quarum reliquiæ pace à Romanis parta per aliqua meliora ingenia renouatæ, aduentu Gothorum, deinde Agarenorum ad uulgus perierunt. Reſtat adhuc tenuis quædam priſcorum temporum notitia Græcis literis ac Latinis conſignata, unde ſpero me aliquando origines gentis meæ illuſtraturum. m Qui ſecundum elementa huius mundi philoſophantur.] Id eſt, qui aliud nihil ſapiũt, q̃ elementa mundi: qui ex ipſis & ab ipſis omnia gigni, interimiq́, agi & gubernari arbitrantur, nihil aut perparũ deo relinquentes, cuius arbitrij iuriſq́ ſunt omnia. n Quia quod notum eſt dei, manifeſtum eſt in illis.] διότι τὸ γνω- A στὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, cognobile dei manifeſtum eſt illis q. quod de deo cognoſci poteſt ab homine. o Inuiſibilia eñ eius.] Græce ſic, τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις, καὶ θειότης· κτίσις eſt creatio ipſa & res creata. Laurentius putat intelligendum inuiſibilia dei cognoſci de factura q. de forma, & facie uniuerſi, quale illud eſt in Pſalmo: Cœli enarrant gloriã dei, & opera manuum eius annunciat firmamẽtum: & Ariſtotelem multosq́ alios philoſophos deum & eſſe & proſpicere mundo legimus deprehẽdiſſe ex cœli pulchritudine & conſtantia motus, uicibusq́ temporum ac rerum, totaq́ ratiõe uitæ noſtræ, & ipſius uniuerſi, quæ omnia fieri non poſſe uidebant, niſi ab aliquo principe ſapientiſsimo, & optimo, qui huic uniuerſitati præſideret. Auguſtinus hic κτίσεως uertit conſtitutionis, ut ſit intelligi ab hominibus illa recõdita ex operibus dei, quæ cernimus, idq́ iam inde, ex quo mundus eſt conditus, ut ſciamus, non iſtud uſu uenire de co- B gnoſcendo deo per opera ex quo Chriſtus homines docuit, aut ex quo lex eſt Moſi data, ſed ex quo mũdus eſt à deo genitus. Atque hic ſenſus uidetur mihi cum Pauli dictis magis congruere, qui contra philoſophos hoc loco diſputat, quos ſignificat quocunq; tẽpore, quacunq; regione mundi uixerint, potuiſſe deprehendere deum eſſe rectorem uniuerſorum, & parentem: ita id quod ſequitur, per ea quæ facta ſunt, ſic coniũgitur, inuiſibilia dei cõſpiciunt, intellecta per ea quæ facta ſunt. p Sempiterna quoq; uirtus eius & diuinitas.] Non modo abſtruſiora illa de ſapientia & probitate, ſed hæc quæ magis elucent diuinitas & potentia: niſi quis malit auferri quoq;, quemadmodum fit Græce, ut ſic ſenſus: Hæc eſſe quæ conſpiciunt diuinitas & potentia: nam irrepſiſſe in Latinam interpretationẽ quoq; in cauſa fuit particula illa καὶ quæ ſolet cõiunctionem ſignificare. q Quod in illo uiuimus, mouemur & ſumus.] Veteres enim & C animam mundi per uniuerſum fuſam dixere Δία, & aerem ipſum: idcirco utrũcunq; ſit, in eo nos & eſſe & moueri & uiuere. Aratus quoque & uias, & fora, & portus, omnia deniq; Iouis eſſe plena dixit, quod interpres ad illam aeris facultatem refert. r Vbi & Roma.] Ro. & Græci hominum ſimulachra pro dijs colebant, Aegyptij beſtias.

Quæ ſit inter philoſophicas artes religioſi excellentia Chriſtiani. Cap. x

NEC ſi literas eorum Chriſtianus ignoraus, uerbis quæ non didicit in diſputatione non utitur, ut uel naturalem Latine, uel phyſicam Græce D appellet eam partem, in qua de inquiſitione naturæ tractatur: & rationalem ſiue logicam in qua quæritur, quo nam modo ueritas percipi poſsit: & moralem uel ethicã, in qua de moribus agitur bonorumq; finibus appetendis malorumq; uitandis: ideo neſcit ab uno uero deo atq; optimo, & naturã nobis eſſe, qua facti ad eius imaginẽ ſumus: & doctrinã, qua eum nosq; nouerimus: & gratiam, qua illi cohærẽdo beati ſumus. Hæc itaq; cauſa eſt, cur iſtos cæteris præferamus: quia cũ alij philoſophi ingenia ſua ſtudiaq; contriuerint in requirendis

rerum

rerum cauſis, & qui nam eſſet modus diſcendi atq; niuẽdi: iſti deo cognito repererunt, ubi eſſet cauſa conſtitutæ uniuerſitatis, & lux percipiendæ ueritatis, & fons bibendæ felicitatis. Siue ergo iſti Platonici, ſiue quicunq; alij quarũlibet gentium philoſophi de deo iſta ſentiunt, nobiſcum ſentiunt. [a]Sed ideo cum Platonicis magis placuit hanc cauſam agere, quia eorum ſunt literæ notiores. Nam & Græci, quorum lingua in gentibus præminet, eas magna prædicatione celebrarunt, & Latini permoti earum uel excellentia, uel gloria, ipſas libentius didicerunt, atq; in noſtrum eloquium transferendo nobiliores B clarioresq; fecerunt.

L. VIVES

a Sed ideo cum Platonicis.] A temporibus Platonis & Ariſtotelis uſq; ad Alexãdrum Aphrodiſeum, qui uixit Seuero & eius filio principibus, Ariſtoteles nominabatur magis, q̃ uel legebatur à doctis, uel intelligebatur. Primus ille aggreſſus eum enarrare, & adiuuit ſtudia multorũ, & ad alia in eo philoſopho quærenda excitauit, manſit tamen crebrior in manibus hominum & notior Plato uſq; ad ſcholas in Gallia & Italia publice cõſtitutas, id eſt, q̃ diu Græca & Latina lingua uiguerũt: poſtea uero q̃ theatricæ cœperunt eſſe diſciplinæ, omniſq; earũ fructus exiſtimatus eſt poſſe diſputando fucum facere, & os obturare, & puluerem ob oculos iacere, idq; imperitiſsima peritia, & nominibus ad libitum confictis, accommodatiores ad rem uiſi ſunt libri logici Ariſtotelis & phyſici, relictis permultis eius præclaris operibus. Platone uero, & quod ab eis non intelligeretur, quamuis multo minus Ariſtoteles, & quod artificium nõ uideretur docere, ne nominato quidem. non quod minorem aut ineruditiorem putem Platone Ariſtotelem, ſed quod ferendum non eſt Platonem ſanctiſsimum philoſophum præteriri & Ariſtotelem ita legi, ut meliore reiecta parte quæ retinetur, id cogatur loqui, quod ipſi iubent, ſtultitias meras, quales non dico Ariſtoteles, ſed nec quiſquam illius temporis per furorem cogitarit.

Vnde Plato illam intelligentiam potuerit acquirere qua Chriſtianæ ſcientiæ propinquauit. Cap. XI

MIRANTVR autem quidam nobis in Chriſti gratia ſociati, cũ audiunt, uel legunt Platonem de deo iſta ſenſiſſe, quæ multum congruere ueritati noſtræ religionis agnoſcunt. Vnde nonnulli putauerunt eum, quando perrexit in Aegyptum, [a]Hieremiam audiſſe prophetã, uel ſcripturas propheticas in eadem peregrinatione legiſſe: [b]quorum quidem opinionẽ in quibuſdam libris meis poſui. Sed diligenter ſupputata temporum ratio, quæ chronica hiſtoria cõtinetur, Platonem indicat à tempore quo pro-

A phetauit Hieremias, centũ fermè annos poſteà natũ fuiſſe. Qui cum octoginta & unum uixiſſet, ab anno mortis eius uſq; ad tẽpus quo Ptolemæus rex Aegypti ſcripturas propheticas gẽtis Hebræorũ de Iudæa popoſcit, & per ſeptuaginta uiros Hebræos, qui etiã Græcam linguã nouerant interpretandas habendasq; curauit, anni ferme reperiũtur lx. Quapropter in illa peregrinatione ſua Plato, nec Hieremiam uidere potuit tanto ante defunctũ, nec eaſdem ſcripturas legere, quæ nondum fuerant in Græcã linguã translatæ, qua ille pollebat: [f]niſi forte quia B fuit acerrimi ſtudij, ſicut Aegyptias, ita & iſtas per interpretem didicit, non ut ſcribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingenti beneficio, qui regia poteſtate etiã timeri poterat, meruiſſe perhibetur, ſed ut colloquendo quid continerẽt, quantũ capere potuiſſet, addiſceret. Hoc ut exiſtimetur, illa ſuadere uidentur indicia, quod liber Geneſeos ſic incipit: In principio fecit deus cœlum & terram. Terra autem erat inuiſibilis & incõpoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum; et ſpiritus dei ferebatur ſuper aquas. [d]In Timęo aũt Plato quẽ librũ de mũdi cõſtitutione cõſcripſit, deũ dicit in illo opere [e]terrã primo ignẽq; C iũxiſſe. Manifeſtũ eſt autẽ quod igni tribuit cœli locũ. Habet ergo hæc ſententia quandã illius ſimilitudinẽ, qua dictũ eſt: In principio fecit deus cœlũ & terrã. [g]Deinde illa duo media, quib; interpoſitis ſibimet hæc extrema copularẽtur, aquam dicit & aerẽ, unde putatur ſic intellexiſſe, quod ſcriptũ eſt: Spiritus dei ferebatur ſuper aquas. Parum quippe attendens quo more ſoleat illa ſcriptura appellare ſpiritum dei, [h]quoniam & aer ſpiritus dicitur, quatuor opinatus elementa loco illo cõmemorata uideri poteſt. Deinde quod Plato dicit amatorem dei eſſe philoſophum, nihil ſic in illis ſacris literis flagrat: D & maxime illud, quod & me plurimum adducit, ut penè aſſentiar Platonem illorum librorum expertem non fuiſſe: quod cum ad ſanctum Moyſen ita uerba dei per angelum perferantur, ut quærenti quod ſit nomen eius qui eum pergere præcipiebat ad populum Hebręum ex Aegypto liberandũ, reſpondeatur: [i]Ego ſum qui ſum: & dices filijs Iſrael, qui eſt, miſit me ad uos: tanquam in eius comparatione qui uere eſt, quia incommutabilis eſt, ea quæ mutabilia facta ſunt, non ſint: Vehementer hoc Plato tenuit, & diligentiſsime commẽdauit. Et ne-

ſcio utrum hoc uſpiam reperiatur in libris eorũ, qui ante Platonem fuerũt, niſi ubi dictum eſt: Ego ſum qui ſum: & dices eis, qui eſt, miſit me ad uos. Sed undecũq; ille iſta didicerit, ſiue præcedentium eum ueterum libris, ſiue potius quo modo dicit Apoſtolus, quia quod notũ eſt dei, manifeſtum eſt in illis: deus enim illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim eius à conſtitutione mũdi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciũtur, ſempiterna quoq; eius uirtus & diuinitas: nunc non immerito me Platonicos philoſophos elegiſſe cum quibus agam, quod in iſta quæſtione quã modo ſuſcepimus agitur de naturali theologia, utrum propter felicitatem, quę poſt mortem futura eſt, uni deo, an pluribus ſacra facere oporteat. Nam utrũ unus deus an plures, propter huius uitæ ſint bona colendi, ſatis ut exiſtimo expoſui.

L. VIVES

Hieremias

a Hieremiã audiſſe.] Hic cũ tribu Iuda & Beniamin in Aegyptũ abijt, obijtq; in Tanis Aegypti obrutus lapidibus: ubi ab indigenis colitur, ob uim præſentaneam contra ſerpentum ictus. b Quorum quidem opinionem in quibuſdam libris meis p.] Lib. ij. De doctrina Chriſtiana. Euſeb. initium uaticinij Hieremiæ refert in primum annum xxxvi. Olympiadis. ortum uero Platonis in quartũ octogeſimæ octauæ Olympiadis. De ſeptuaginta duobus interpretibus alio loco. c Niſi forte quia fuit acerrimi ſtudij.] Iuſtinus martyr in paracleſi ad gentes, & Euſebius in Præpar. Euãg. & Theodoritus de Græcorum affectionibus, Platonem ex Hebræorum lib. multa in ſuos tranſtuliſſe ſcribunt. Hinc Numenius philoſophus dicebat τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μωσῆς ἀττικίζων; quid eſt Plato, niſi Moyſes Atticiſſans? Et Ariſtobolus Iudæus ad Philometora libro primo, ſicut Euſebius citat: Legem, inquit, noſtram in multis Plato ſequutus eſt: aperte nanq; in multis diligenter examinaſſe ſingula uidetur. Moſaica enim uolumina ante Alexandrum, & ante Perſarum imperium traducta fuerãt unde plurima, ſicut & Pythagoras philoſophus ille accepit. d In Timæo autem Plato.] Hunc librum ſic appellauit, q inducit Timæus Locrus, diſputãs de mundo, quẽ Plato in Italia audierat, quiq; Dorica lingua de mũdo ſcripſit, ex quo lib. multa ſunt à Platõe mutuata. e Terram primo ignemq; iunxiſſe.] Hæc ſunt Platonis uerba, interprete Cicerone, corporeum & aſpectabilem, itemq; tractabilem eſſe, neceſſariũ eſt: nihil porrò igni uacuum uideri poteſt, nec uero tangi, quod careat ſolido. Solidum aũt nihil quod terræ ſit expers: quamobrem mũdum efficere moliens deus, terram primam ignemq; iungebat. Eadem eſt ipſius Timæi Locri ſentẽtia, in opere ſuo, de mundo & anima. f Manifeſtũ autem quod igni tribuit cœli locum.] Plato cœlum igneũ eſſe putat, ſtellas uero ex quatuor elementis cõflatas, q ſolidiores uideantur. Neq; uero cœlum eiuſdem, cuius hic noſter eſt ignis naturæ credit eſſe: neq; enim ſimplicem ponit ignem, ſed uarij generis naturæq;. g Dein de illa duo media.] Ad cohærendum, aqua & ignis neceſſe habebant uinculum. Porrò ſolida uno uinculo, parum apte cõiungi, cohærereq; poſſunt: duobus ergo indigebant, quæ ex ſe, & ijs quæ coniungunt, quàm commodiſsime fieri poſſet, unum quid redderẽt. Tales ſunt

A aer & aqua, inter ignem & terram. Qua enim ratione, proportioneq; ſe habet aqua ad terram, eadem aer ad ignem, eadem aqua & aer inter ſe: quæ uincula ita copulant extrema elementa, ut ſenſim, uel aſcẽdentibus, uel deſcendentibus, prope imperceptibilib. naturæ uariationibus, unum putetur eſſe corpus, quod uel dureſcit in terram, uel rareſcit in ignem. h Quoniam aer ſpiritus dicitur.] Sed nun dei. De hoc alibi. i Ego ſum qui ſum.] ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. Participium eſt ὤν, quaſi ego ſum ille qui eſt. Hoc enim uerbum Græcum uno Latino uerti non poteſt, ut inquit Seneca libro Epiſtolarum octauo: ſed dici poteſt ens, quod à ſum protulit Cæſar, ſicut à poſſum potens. Idem Sergius Flauius fecit, ut Quintilianus inquit: ſignificat uero deus ſe eſſe illum, qui ſit, quoniam cæteræ res uere & proprie non ſunt: nam ſicut Eſaias dicit, ex nihilo ſunt: & apud Iob non ſemel legit, deum ſolum eſſe, reliqua enim omnia manent, ut inquit Seneca, non quia æterna ſunt, ſed quia defenduntur cura B regentis, futura protinus nihil, ſi manum ille tolleret. Plato in Timæo, & Sophiſta, res corporales nunquam uere eſſe, res autem ſpiritales ſolas uere eſſe affirmat. In eodem Sophiſta & in Parmenide, deum unum & ens appellat, à quo ſint reliqua uniuerſa, nec inueniri naturæ illi inæſtimabili nomen, quo appoſite nominetur, nec diffinitione claudi, nec cogitatione teneri, nec notitia, nec uerbis capi: ab hoc deos alios minores generatos eſſe, quos in Timæo fore immortales ait, non ſua ipſorum ui ac natura, ſed uoluntate parentis dei, quem τὸ ὂν nominat plerunq;, id eſt quod eſt, ut dixi, ſicut in Phædone de uero philoſopho loquẽs, ὀρέγεται τοῦ ὄντος, id eſt cupit id quod eſt: & poſt, ἆρ' οὖν ἔστιν ὅπως ὦ Σιμμία, ἄλλος ἢ ὁ τοιοῦτος μάλιστα τοῦ ὄντος, Nónne ita eſt, ó Simmia, ſi quiſquã alius, & ipſe, ipſius quod eſt, cõpos? & in Timæo, τὸ ὂν μὲν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, id eſt ſemper ens ingenitum. Platonicorum omnium concors eſt ſententia, Titulum Platonici Parmenidis de ente & uno rerum omnium principio, & So C phiſtæ περὶ τοῦ ὄντος, de deo intelligi, qui unus ſit ens uere & uniuerſorum principium. Et quoniam ὤν participiũ eſt præſens tempus ſignificat, ut uideatur deus, nec futurum habere, nec præteritum, ſed ſemper eſſe. Plato in Timæo ſic inquit, ταῦτα δὲ πάντα μέρη χρόνου, καὶ τό τ' ἦν, τό τ' ἔσται χρόνου γεγονότα εἴδη, ἃ φέροντες λανθάνομεν ἐπὶ τὴν ἀΐδιον οὐσίαν οὐκ ὀρθῶς. λέγομεν γὰρ δὴ ὡς ἦν, ἔστι τε, καὶ ἔσται. τῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει. τὸ δὲ ἦν, τό τ' ἔσται περὶ τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν ἰοῦσαν πρέπει λέγεσθαι. κινήσεις γάρ ἐστον. τὸ δὲ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχον ἀκινήτως, οὔτε πρεσβύτερον, οὔτε νεώτερον προσήκει γίγνεσθαι διὰ χρόνου, οὔτε γενέσθαι ποτὲ, οὔτε γεγονέναι νῦν, οὔτ' εἰς αὖθις ἔσεσθαι, τὸ παράπαν τε οὐδὲν ὅσα γένεσις τοῖς ἐν αἰσθήσει φερομένοις προσῆψεν, ἀλλὰ χρόνου ταῦτα αἰῶνα μιμουμένου, καὶ κατ' ἀριθμὸν κυκλουμένου γέγονεν εἴδη. Porrò, inquit, hæc omnia temporis ſunt partes, & fuit, & erit: quæ ſunt tẽporis facti à nobis falſis ſempiternæ attribuuntur eſſentiæ, quod non decet. Ita enim ſolemus de illa loqui, erit, fuit, eſt: atqui ſolummodo, eſt, ei congruit: fuiſſe uero aut fore conuenit dicere, quæ in tempore genita, cum tempore pro D cedunt. Motus ſiquidem hæc duo ſunt: quod autem idem tota eſt æternitate, nullo mouetur motu, nec decet ſeniorem unquam fieri, aut iuniorẽ, nec fuiſſe hactenus, nec fore deinceps, nec incurrit in id quicquam, quæ res corporales, & quas ſenſibus uſurpamus, patiuntur, ſed iſtæ ſunt temporis æmuli æternitatis, & ad numerum ſe conuoluentis ſpecies. hæc Plato. quæ Gregorius theologus tranſtulit in ſuam orationem de natali Chriſti, & fuſius perſequutus eſt in illo loco, θεὸς ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται· μᾶλλον δὲ ἔστιν ἀεί. τὸ γὰρ ἦν, καὶ ἔσται, τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τμήματα, καὶ τῆς ῥευστῆς φύσεως· ὁ δὲ ὢν ἀεί, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει τῷ Μωϋσεῖ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους. Deus, inquit, fuit ſemper, & eſt, & erit. ſeu potius eſt ſemper. nam fuit, & erit, partes ſunt noſtri temporis, & fluxæ naturæ. Ille uero ens ſemper, & ſic ſe ipſe nominat, Moyſi interroganti. Hinc aſcendit altius, & ingenti facundia, paribusq; ſententijs, de duratione, deq;

déque æternitate principis rerum philoſophatur. Sed A ſuccumbit ingenioſiſsimus alioqui uir oneri, & magnitudine uincitur, & tam immodico ſplendori conniuet. Refert Plutarchus fuiſſe poſti Apollinis Delphici aſſcriptum à ſapientiſsimis uiris ex una parte γνῶθι σαυτόν, ex altera parte εἶ, q. iuberet deus, & ita ſalutãtes reſalutare noſce teipſe, nos illum ſic aggrederemur, es, quod ſoli deo aptiſsime congruit. nam hominibus non conuenit. eſt enim natura noſtra inſtabilis & fluxa, dei uero fixa, & æterna. Itaq; ſemper ei liceret dicere tanquam eſſentiæ immutabili, quæ futuri temporis tranſactiq; mutationes non ſentiat, tu es. Quid quod illud es referendum non uidetur ad tempus aliquod, ſed ad immobilem æternitatem, in quo ſenſu Plato in Parmenide, nec præſens quidem tempus dici poſſe de deo uult, quoniã ſit tempus, nec ens illum eſſe; ſed ſupra omnia potius entia inexplicabile quiddam, quod ſcire quid non ſit facile eſt, quid autem ſit, impoſsibile. Non deſunt, qui Par- B menidem ipſum in ſuis poematis quibus philoſophiam complexus eſt, de deo ſenſiſſe putent, cũ omnia eſſe unũ diceret, de quorum numero eſt Simplicius. Neq; enim uerisſimile eſt Parmenidem hominem acutũ & ſapientẽ, diuiſionem & multitudinem in rebus non deprehẽdiſſe, quam diſertis uerbis in ſuis carminibus poſuit. nam ubi de ente illo unico ſans multa cecinisſet, Hactenus inquit de ueris illis, & ſupremis, nunc de mortalibus confuſis, & in quibus multum eſt falſi erroriſq; admiſtum. Ariſtotelem cupiditate reprehendendi euectum mala fide, ut in aliis multis fecit, ſententiam eius in phyſicis auditionibus retuliſſe. Quod Themiſtius etiam attingit his uerbis, dicam ut eſt apud interpretem Hermolaum Barbarum: Nõ enim putaſſe Parmenidem unum illud ens, quod inuexiſſet accidens eſſe, aut ex eorum numero, quæ ea re ſunt, quod aliis hærent, ſed de eo ente locutum fuiſſe, quod eſſet proprie, & maxime, & uere ens. Hoc eſt apud nos ſignificat uere & maxime ens, quod C apud Platonem dicitur ens, ut ita loquar, ipſiſsimum. Quid quod Ariſtoteles ipſe quodã loco cũ de naturalibus diſſereret rebus, ueniſſetq; ad Parmenidis opinionem: Sed Parmenides, inquit, aliò uidetur ſpectaſſe, de uno ente rerum omnium principio, dixi quid Platonici aliquot ſentirent. Porrò ſententiam illam, quæ plerunq; eſt apud Platonem, & Platonicos, quæ ſenſibus uſurpamus, non eſſe, ſola intelligibilia eſſe: Alcimus in libris, quos ad Amyntham ſcripſit, & eam ipſam & de Ideis opinionem ex Epicharmi libris Platonem mutuatũ eſſe docet, allatis etiã uerbis ipſis Epicharmi, qui Cous fuit philoſophus ex Pythagorica gente, quem olim uelut ſolem inter ſydera, & mare inter amnes, ita excellere inter homines eruditione fama tenuit, ſcripſitq; de natura rerum. Certe ipſe Plato in Sophiſta antiquiorem fuiſſe illam ſententiam iudicat, qua ſola intelligibilia eſſentiæ ueræ exiſtimantur, & ortas inde maximas cõtentiones, D cum iis, qui ſola eſſe in mundo corpora putabant. De ideis quoq; Timæus Locrus in libro De mũdo ſcripſit. Sed hæc omnia Plato cum ingenio excultiore, & diſertiore facũdia, tum uero altiore & diuiniore adiutus doctrina auguſtiora omnia & explicatiora tradidit. Quanquam myſteria hæc Pythagoram ipſum in Aegypto ex ſacris uoluminibus edoctum eſſe haud ambigam: & in eum magis congrueret cõgreſſus cum Hieremia quàm in Platonem.

Quod etiam Platonici, licet de uno uero deo bene ſenſerint, multis tamen diis ſacra facienda cenſuerunt. Caput XII

A DEO quippe hos potiſsimum elegi, quoniã de uno deo, qui fecit cœ-
1 lum & terram, quanto melius ſenſerunt, tanto cęteris glorioſiores illuſtrioreſq; habẽtur. In tantum aliis prælati iudicio poſterorum, [a] ut cum Ariſtoteles Platonis diſcipulus, uir excellẽtis ingenii, [b] & eloquio Platoni quidem impar, ſed multos facile ſuperãs, cum ſectam Peripateticam cõdidiſſet, quod deambulans diſputare cõſueuerat, plurimoſq; diſcipulos, præclara fama excellens, [c] uiuo adhuc præceptore [d] in ſuam hæreſim con- B gregaſſet, poſt mortem uero Platonis [e] Speuſippus ſororis eius filius, & Xenocrates dilectus eius diſcipulus, in ſcholam eius, [f] quæ Academia uocabatur, eidem ſucceſsiſſent, [g] atq; ob hoc & ipſi & eorum ſucceſſores Academici appellarẽtur: recentiores tamen philoſophi nobiliſsimi, quibus Plato ſectandus placuit, noluerũt ſe dici Peripateticos, aut Academicos, ſed Platonicos. Ex quibus ſunt ualde nobilitati Græci, [h] Plotinus, [i] Iamblicus, [k] Porphyrius, in utraq; autem lingua, id eſt et Gręca & Latina, Apuleius Afer extitit Platonicus nobilis. Sed hi omnes, & cæteri eiuſmodi, [l] & ipſe Plato, diis plurimis eſſe ſa- C cra facienda putauerunt.

L. VIVES

a VT cũ Ariſtoteles Platónis diſcipulus.] Hic Stagyræ natus eſt ex Nicomacho & Phæſtide, quorum uterq; in ſtemmate Aeſculapiũ habebat. *Ariſtoteles* Eius natalis in annum primum xcix. Olympiadis refertur. ad Platonẽ acceſsit annos natus xv. manſitq; in eius ſchola xx. annos. Hoc eſt uſq; ad Platonis mortem. Hinc enim ipſe diſcipulos cœpit inſtituere, in Lycio deambulans, idcirco qui cum audiuerunt Peripatetici à περιπατεῖν nominati. magnus & admirabilis uir, quiq; ingenio diligentiaq; uinceret plurimos, nemini eſſet ſecũdus: uariarum rerum cognitione Platone magiſtro ſuperior, artificio uero omnes, qui ex omni memoria humanas tractauerunt artes, longo interuallo poſt ſe reli- D quit. Non ſunt præclaræ dotes maligne uel obſcurãdæ uel interpretandæ. Fuiſſe audiorem gloriæ auidiorem carpendi alios, adde etiam non omnino pecuniæ contemptorem, fatendum eſt. at dexteritatem in tradendis artibus nondum eſt aliquis ab æuo condito cõſecutus. utinam in refutandis alienis opinionibus induxiſſet in animum paulo candidius agere. b Et eloquio Platoni quidem impar.] Odioſum eſt de Platonis, & Ariſtotelis comparatione diſſerere, quoniam ſtudiis uariorum res in magnam inuidiam adducta. Haud dubie fuit præſtantiſsimus uterq; eorum, & dignus quem tota poſteritas admiretur. Græci Platonem θεῖον, id eſt diuinũ, Ariſtotelem δαιμόνιον nominant. Eloquentia Plato fuit tanta, ut uulgatum fuerit apud ueteres illud, Iouem Græce loqui ſi uellet, non aliter locuturum, q̃ Platonem. Ab Ariſtotele ſcientia artis rhetoricæ propemodũ dixerim Platonem uinci: tametſi uſu atq; exercitatione Ariſtoteles ſit haud dubie inferior: amauit enim ſemper Ariſtoteles

les breuitatem rerum ac ſententiarum, ne ſi extenderet A ſingula, ſuſeq́ perſequeretur, & copioſe, res in infinitū traherentur, & artis præcepta teneri difficile poſſent. Itaq́ illud in primis laborauit, ne ſibi dictum ullum, ac ne uerbū quidem eſſet ſuperuacaneum, quod dum conſectatur, aſſequtus eſt, ut nullus uerbis, figurisq́ Græci ſermonis aptius, magisq́ proprie ſit uſus. c Viuo adhuc præceptore.] Sic Laertius, qui Platonis dictum affert: Ariſtoteles in nos recalcitrauit, inquit Plato, ut in matrem pulli. Sunt tamen, qui negent ipſum, uiuo Platone, ſcholam inſtituiſſe. d In ſuam hæreſim.] *Hæreſis* Hæreſis Græca uox, Latine ſectam ſonat ambiguum nomen, odioſum eſt uſu noſtro factum, quoniam ijs accommodatur, qui non unam eccleſiam catholicam ſequuntur, *Speuſippus* ſed ſua iudicia, ſuasq́ priuatas ſectas. e Speuſippus ſororis eius filius.] Filius fuit Eurymedōtis, ſcholæ Platonicæ ſucceſsit, quam octo annos tenuit, mercede docuit, quod ei Dionyſius exprobrauit: & Macedoniā uſq́ B cucurrit, ut in Caſſandri nuptijs, ſpe mercedis epithalamium recitaret, quod confecerat uerſibus, quemadmodum Philoſtratus in Apollonio inquit, ineptis, & rigidis. Huic adhuc uiuenti, ſed ſolutis morbo membris, *Xenocrates* ſucceſsit rogatu eius Xenocrates Chalcedōius chariſsimus Platoni magiſtro diſcipulus, cui & fuit comes in Siciliam tranſmittēti, hebeti ingenio, ſed ſeuero, ſanctisq́ moribus. Plato hunc calcaribus, Ariſtotelem condiſcipulum freno dicebat indigere. eum Plato ſic dilexit, ut iurantibus illum de ipſo maledixiſſe, non crediderit, fieri non poſſe reputans, quin redamaretur ab eo, quem ipſe tantum amaret. Hunc iudices pro teſtimonio iurare non ſunt paſsi, rati nephas eſſe tam probo uiro fidē nō habere, etiam iniurato. f Quæ Academia uocabatur.] *Academia* Academia uilla erat prope Athenas, loco nemoroſo, & ſubpaluſtri, ac ideo inſalubri, poſſeſſa olim ab Academo heroe, ut ait Laertius. Nā Eupolis comicus deum uocat: ſed Plutarchus in Theſeo, quis hic fuerit Aca C demus, narrat. Vir, qui Tyndaridis indicauit Helenam à Theſeo raptam, Aphidnis occultari, quocirca honos illi, & uiuo à Caſtore & Polluce habitus eſt, & mortuo à poſteris Lacedæmonijs: nam quoties populabundi in Atticum agrum ſunt ingreſsi, ſemper ab Academia abſtinuerunt. Verum Dicæarchus memoriæ prodidit ab Ecedemo, qui ſub eiſdem militauit Tyndaridis, Ecedemiam prius dictam, deinde Academiam. Hoc etiam Laertius attingit. Apuleius in Platonis uita, patrimonium qui in ortulo qui Academiæ iunctus fuit, & in duobus miniſtris, & in patera, qua dijs ſupplicabat, reliquit auri tantum, quantum puer nobilitatis inſigne in auricula geſtauit. Laertius Platonem ſcribit in Academia ſepultum eſſe honorifice, regemq́ Ponti Mithridatē, quū in eius poteſtate eſſent Athenæ, miſsis in Academia Platonis imaginem dicaſſe, Silanionis opus. Porrò Athe- *Gymnaſia Athenis* nis, nam hoc prætermittendum non eſt, gymnaſia fuere D hæc ferè: Academia, Lyceum, Prytaneum, Canopum, Stoa, Tēpe, Cynoſarges. g Atq́ ob hoc, & ipſi, & eorum ſucceſſores.] Hæc eſt uetus Academia, quæ per Polemonē Xenocratis diſcipulū perducta eſt ad Archeſilam, qui rationem diſputandi, ad Socratis modum, mutemq́ reducere tentauit, nihil ut affirmaret ipſe, uel ſe ſcire diceret, quæ uero ab alijs dicerentur, ea confutaret: quæ dicta eſt noua Academia: quam Cicero perſona Varronis ueterem ſibi uideri ait: hinc qui lucem rebus tribuerent, certaq́ afferrent ac tenerent dogmata, quæ ex Platonis ſententia putarent eſſe, ij Platonici, nō Academici nuncupan ſunt, credo quod Academicum *Plotinus* nomen nimis in ſchola Archeſilæ hæſerat. h Plotinus.] Hunc Suidas Lycopolitanū fuiſſe perhibet, quæ eſt in Aegypto ciuitas: qnquaginta quatuor libros ſcripſit, obſcuros ſanè, ne degeneraret à more ſectæ. uixit tēporibus Galieni principis, & uſq́ ad Probum peruenit:

A de cuius fato multa mentitur Iulius Firmicus. Plotini uitam iuſto uolumine ſcripſit Porphyrius eius diſcipulus. i Iamblicus.] Chalcidiēſis Porphyrij auditor, *Iamblichus* non tam Platonicus fuit, quam Pythagoricus: ut Hieronymus eſt autor, tametſi quantum ad res diuinas attinet, Platonici omnes Pythagoriſſant. Moribus atq́ ingenio magiſtro fuit melior. k Porphyrius.] Hic prius *Porphyrius* uocatus eſt Malcus, ſed à purpuræ uſu nomen Porphyrij accepit. Tyri natus eſt, haud obſcuro loco: uir nec corpore ſatis ſanus, nec mente, iudicij incōſtanus, & odio uſq́ in rabiem aſpero, crudeliq́. Plotini diſcipulum ipſe ſe profitetur. Suidas, Amelij quoq́ dicit, cuius hæc ſunt uerba: [illegible] Porphyrius, inquit, proprio nomine Baſileus uocabatur. Tyrius philoſophus diſcipulus Amelij edocti à Plotino, præceptor uero Iāblichi: uixit tēporib. Aureliani, & per B uenit uſq́ ad tēpora Diocletiani regis. Cur uero rex appellaretur, declarat idē Porphyrius in uita Plotini magiſtri. Amelius, inquit, librū hūc dicauit mihi, meq́ in ipſa inſcriptiōe baſilea, id eſt regem, nominauit: id enim mihi nomē erat: & patria quidē lingua nominabar Malcus, quo nomine uocabatur & pater. Malcus autem in Græcam tranſlatus linguā, rex appellatur. Hæc ille de ſe. l Et ipſe Plato dijs plurimis.] In Timæo deos numerat Saturnum, Opem, Iunonem, reliquosq́ inter ſe fratres, agnatosq́, in libris De rep. & De legibus, dijs dæmonibusq́ & heroibus ſacra & cæremonias fieri iubet: in viij. uero de legibus & xij. illos nominat, quibus ciuitatis ſtatus & felicitas uotis cōprecationibusq́ commendanda eſt.

De ſententia Platonis, qua definiuit deos nō eſſe niſi bonos, amicosq́ uirtutum. Caput XIII

C Q VANQVAM ergo à nobis & in alijs multis rebus magnisq́ diſſentiant, in hoc tamen quod modo poſui: quia neq́ parua res eſt, & inde nunc quæſtio eſt, primū ab eis quęro, quibus dijs iſtum cultū exhibendū arbitrentur, utrum bonis, an malis, an & bonis & malis. [a]Sed de hoc habemus ſententiā Platonis dicētis omnes deos bonos eſſe, nec eſſe omnino ullum deorum malum. Conſequens eſt igitur ut bonis hæc exhibēda intelligantur. Tunc enim D dijs exhibentur, quoniam nec dij erunt ſi boni non erunt. Hoc ſi ita eſt, nam de dijs quid aliud decet credere? [b]illa profecto uacuatur opinio, qua nōnulli putant, deos malos ſacris placādos eſſe ne lædant, bonos autem ut adiuuent inuocandos. Mali enim nulli ſunt dij, bonis porrò debitus, ut dicunt, honor ſacrorum eſt deferendus. Qui ſunt ergo illi qui ludos ſcenicos amāt, eosq́ diuinis rebus adiungi, & ſuis honoribus flagitant exhiberi, quorum uis non eos indicat nullos, ſed iſte affectus nimirū indicat malos? Quid enim de ludis ſcenicis Plato ſenſerit no-

tum

A tum eſt, cũ poetas ipſos quòd tam indigna deorum maieſtate atq; bonitate carmina compoſuerant, cenſet ciuitate pellendos.ᵃ Qui ſunt igitur iſti dij qui de ſcenicis ludis cum ipſo Platone contendunt? Ille quippe nõ patitur deos falſis criminibus infamari, iſti eiſdem criminibus ſuos honores celebrari iubent. Deniq; iſti cum eoſdem ludos inſtaurari pręciperent, poſcentes turpia, maligna geſſerunt, Tito Latino auferentes filiũ & immittentes morbum, quòd eorũ abnuiſſet imperium, eumq; morbum retrahẽtes, cum iuſſa compleſſet. Iſte autem illos nec tam malos timendos putat, ſed ſuæ ſententię robur B conſtantiſſime retinens, omnes poetarum ſacrilegas nugas, quibus illi per immunditiæ ſocietatem oblectantur, à populo bene inſtituto remouere non dubitat. Hunc autem Platonem, quod iam in ſecundo libro cõmemoraui, inter ſemideos Labeo ponit.ᶜ Qui Labeo numina mala uictimis cruentis atq; huiuſmodi ſupplicationibus placari exiſtimat, bona uero ludis, & talibus, quaſi ad lætitiã pertinentibus rebus. Quid eſt ergo quod ſemideus Plato non ſemideis ſed dijs, & hoc bonis, illa oblectamenta, quia iudicat turpia tam conſtanter audet auferre? qui ſanè dij refellunt ſententiam Labeonis, C nam ſe in Latino non laſciuos tantum, atque ludibundos, ſed etiam ſæuos terribileſq; mõſtrarunt. Exponãt ergo iſta nobis Platonici qui omnes deos ſecundum autoris ſui ſententiam bonos & honeſtos, & uirtutibus ſapientium eſſe ſocios arbitrantur, aliterq; de ullo deorum ſentiri nefas habent. Exponimus inquiunt. Attente igitur audiamus.

L. VIVES

a Sed de hoc habemus ſententiam Platonis.] In x. De leg. deos bonos eſſe ait, & refertos omni uirtute, prouidentiſſimoſq; atq; optimos: tametſi principem illum naturæ, quem uere eſſe dicit, uere quoque ac proprie bonum cenſet, reliquos inde uelut ex fonte bonitatem haurire, quam habent. In conuiuio uero Socrates eo probat argumento amorem deum non eſſe, quod omnes dij boni beatiq; ſint, amor uero nõ ſit eiuſmodi. Porphyrius quoq; libro De ſacrificijs tertio deũ ait nullius eſſe rei indigũ, nocere nulli. Idem Stoici ſentiebant, ex quorum dogmatis Cicero ſecundo De officijs inquit, deos nocere non putant. Sed nos ſentẽtiam tantum Platonis tractamus, de qua loquitur Auguſtinus. nam ſi ad alia egredimur, quis erit modus aut finis? b Illa profecto uacuatur opinio.] Apuleius in deo Socratis, ex dæmõibus alios diurnis ſacrificijs gaudere ſcribit, alios nocturnis, eſſe qui lætioribus, eſſe qui triſtioribus hoſtijs, ritibus, & cæremonijs. Porphyrio in carmen ſeculare Horatij uulgarem fuiſſe opinionem D ſignificat, alios deos placandos ne lædant, alios ut pro A ſint. Plutarchus ſcribit magnos & malos dæmonas olim ſacrificijs à regibus & principibus boneſtatos, ad eorum iram auertendam, quæ maxima damna afferebant. Porphyrius Philoſophus in ij. lib. De abſtinẽtia animatorum, ciuitatibus interdum eſſe opus ſubindicat malis dæmonibus ſacra facere, ne frugibus, ne diuitijs, ne urbi ipſi noceant. nam rata eſt, inquit, apud omnes fides, eos læſuros genus humanum, ſi iraſcuntur, propterea quod negligantur, neq; cultum legitimum nanciſcantur. nec id ſolum docet ex uulgari eſſe opinione, ſed theologorum quoq;, qui malis dæmonibus mactari permittunt uictimam, guſtari ex ea uetant. c Qui Labeo numina mala.] Porphyrius eodem, quod modo citabam, opere, dijs ſuperis nullum animal ſacrificari fas putat, ſed terræ fructus tantum, & flores, & mel uſq; ad farinã. ſic ueteres illi, & primi conſueuerunt ſacrificatores. ſic agẽdũ eſſe docet Theophraſtus: ſic Pythagoras, qui nũquam hoſtiam immolare ſuſtinuit. dæmonibus B uero cædibus litatur, & ſanguine. In opere uero de philoſophia reſpõſorum, ex oraculis Apollinis, docet, quo inferiores ſunt dij, eo triſtioribus & atrioribus gaudere hoſtijs, ita ut dijs terreſtribus, & infernis furuæ quadrupedes mactentur, & terreſtribus ſuper aras, infernis autem in foueis.

De opinione eorum, qui rationales animalium generum eſſe dixerunt, id eſt, in dijs cœleſtibus, in dæmonibus aereis, & in hominibus terrenis.

Caput XIIII

C ᵃOMNIVM, inquiunt, animalium, in quibus eſt anima rationalis, tripertita diuiſio eſt: in deos, homines, dæmones. Dij excelſiſſimum locum tenent, homines infimum, dæmones medium. Nam deorũ ſedes in cœlo eſt, hominum in terra, in aere dęmonum. Sicut eis diuerſa dignitas eſt locorum, ita etiam naturarum. Proinde, dij ſunt hominibus dęmonibuſq; potiores: homines uero infra deos & dæmones cõſtituti ſunt, ut elementorũ ordine, ſic differentia meritorum.ᵇ Dæmones igitur medij, quemadmodum dijs quibus inferius habitant poſtponendi, ita hominibus ſuperius, quibus præferẽ D di ſunt. Habent enim cum dijs communem immortalitatem corporum, animorum autẽ cum hominibus paſſiones. Quapropter non eſt mirum, inquiunt, ſi etiam ludorum obſcœnitatibus, & poetarũ figmentis delectantur. Quandoquidem & humanis capiuntur affectibus, à quibus dij longe abſunt, & modis omnibus alieni ſunt. Ex quo colligitur, Platonem, poetica deteſtãdo, & prohibendo figmenta, nõ deos, qui omnes boni & excelſi ſunt, priuaſſe ludorũ ſcenicorum uoluptate, ſed dæmones. Hæc ſi ita ſunt, quæ licet apud alios quoque reperiantur,

Apuleius tamen Platonicus Madaurenſis, de hac re ſola unũ ſcripſit librum, cuius titulũ eſſe uoluit de deo Socratis: ubi diſſerit & exponit, ex quo genere numinũ [c] numẽ ſibi Socrates habebat adiunctũ, & amicitia quadam cõciliatũ, à quo perhibetur ſolitus admoneri, ut deſiſteret ab agendo, quando id quod agere uolebat proſpere non fuerat euẽturum. Dicit enim apertiſſime, & copioſiſsime aſſerit, non illum deũ fuiſſe, ſed dæmonem, diligenti diſputatione pertractans iſtam Platonis, de deorum ſublimitate & hominum humilitate dæmonũ medietate ſententiã. Hæc ergo ſi ita ſunt, quo nam modo auſus eſt Plato, etiam ſi nõ dijs, quos ab omni humana contagione ſemouit, certe ipſis dæmonibus Poetas urbe pellẽdo, auferre theatricas uoluptates, niſi quia hoc pacto admonuit animũ humanum, quamuis adhuc in his moribũdis membris poſitũ, pro ſplendore honeſtatis, impura dæmonum cõtemnere, eorũq; immundiciam deteſtari? Nam ſi Plato hæc honeſtiſsime arguit & prohibuit, profecto dæmones turpiſſime popoſcerũt, atq; iuſſerunt. Aut ergo fallitur Apuleius, & non ex iſto genere numinũ habuit amicũ Socrates, aut cõtraria inter ſe ſentit Plato, [d] modo dæmones honorando, modo eo C rum delitias à ciuitate bene morata remouẽdo: aut non eſt Socrati amicitia dæmonis gratulanda, de qua uſq; adeo & ipſe Apuleius non erubuit, [e] ut de deo Socratis prænotaret librũ, quẽ ſecundum ſuam diſputationẽ, qua deos à dæmonibus tam diligenter, copioſeq; diſcernit, nõ appellare de deo, ſed de dæmone Socratis debuit. Maluit autẽ hoc in ipſa diſputatione, q̃ in titulo libri ponere. Ita enim per ſanã doctrinã, quę humanis rebus illuxit, omnes uel penè omnes dæmonũ nomẽ exhorrent, [f] ut quiſquis ante diſputationẽ Apuleij, qua dæmonum dignitas cõmendatur, titulũ libri de dæmone Socratis legeret, [g] nequaquã illum hominẽ ſanũ fuiſſe ſentiret. Quid autem etiam ipſe Apuleius quod in dæmonibus laudaret inuenit, præter ſubtilitatem & firmitatẽ corporũ, & habitationis altiorem locum? Nam de moribus eorum, cũ de omnibus generaliter loqueretur, non ſolum nihil boni dixit, ſed etiam plurimum mali. Denique lecto illo libro prorſus nemo miratur, eos etiam ſcenicam turpitudinem in rebus diuinis habere noluiſſe, & cũ deos ſe putari uelint, deorum criminibus oblectari potuiſſe, & quicquid A in eorum ſacris obſcœna ſolennitate ſeu turpi crudelitate, uel ridetur, uel horretur, eorũ affectibus conuenire.

L. VIVES

a Omnium inquiunt animalium.] Plato in iiij. De leg. & Epinom. tres ordines deorũ ponit, deos, dæmones, & heroas, ſed hi poſtremi ad homines uidentur pertinere, ex quibus fiunt. Plutarchus in opere quod oracula defecerunt, laudat eos impẽſe, qui genus dæmonum inter deos & homines conſtituerunt: ſiue Orpheus is fuit, ſiue Phryx aliqs, ſiue Aegyptius: ut ab utrorumq; cæremonijs conijci poteſt. Modũ enim excogitarunt, quo humanum genus diuino coniungatur. Ex Græcis, inquit, Homerus promiſcue nomina hæc uſurpat, nam eoſdẽ modo deos appellat, modo dæmones. Heſiodus primus omnium quatuor rationalis B naturæ ordines diſtinctos poſuit, primos deos, hinc dæmones, tum heroas, infimos homines, è quibus dæmones & heroes fiant, ſi bene uixerint. b Dæmones igiť medij.] In conuiuio Platonis meminit Socrates diſputationis cuiuſdam cum Diotima habitæ, ubi dæmonis naturam ait mediam inter homines deosq;. c Numen ſibi Socrates habebat.] Socrates dæmonem dicit habuiſſe, à quo prohiberetur facere, quæ proſpere ſucceſſura non erant, incitaretur uero nunquam. d Modo dæmones honorando.] Nam dæmones adorandos præcepit in Epinomide. e Vt de deo Socratis.] Quotquot antea illa de re diſputarant, dæmonẽ potius, q̃ deũ Socratis dixerũt, ut ipſe apud Platonem ſexcẽtis locis Socrates, & Xenophon, & Cicero, & Plutarchus, & Maximus Tyrius, qui geminam ædidit de Socratis dæmone Apodixin, alijq; innumeri, tum Platonici, tum aliarum quoq; nationum philoſophi, quo circa ſuperuacaneum fuerit multis de eo diſſerere. f Vt quiſquis ante diſputationem.] Quiſquis titulum antequã librũ, ne quis putet ad ſuperiora tempora referri. g Nequaquã illum hominẽ ſanũ.] Nam dæmoniaci etiam à gentilibus iam tum mente capti, & furentes uocabantur.

Quod neque propter aerea corpora, neq; propter ſuperiora habitacula dęmones hominibus antecellunt. XV

QVAMOBREM abſit ut iſta cõſiderans animus ueraciter religioſus, & uero deo ſubditus ideo arbitretur dęmões ſeipſo eſſe meliores, [a] quòd habeãt corpora meliora. Alioquin D multas ſibi & beſtias prælaturus eſt, quę nos et acrimonia ſenſuũ, & motu facillimo atq; celerrimo, & ualentia uiriũ, & annoſiſsima firmitate corporum uincũt. Quis hominum uidendo æquabitur aquilis, & uulturibus? Quis odorãdo canibus? Quis uelocitate leporibus, ceruis, auib. omnibus? Quis multũ ualendo leonibus, & elephãtis? Quis diu uiuendo ſerpẽtibus, [b] qui etiã depoſita tunica ſenectutẽ deponere, atq; in iuuentã redire perhibentur? Sed ſicut his omnibus ratiocinãdo, et intelligẽdo meliores ſumus, ita etiam dæmonibus bene atq; honeſte uiuendo

do meliores eſſe debemus. Ob hoc enim et prouidentia diuina eis, quibus nos cõſtat eſſe potiores, data ſunt quędã potiora corporũ munera, ut illud quo eis pręminemus, etiam iſto modo nobis commendaretur multo maiore cura excolendum eſſe, quàm corpus: ipſamq; excellentiam corporalem, quam dæmones habere noſſemus, prę bonitate uitę, qua illis anteponimur cõtemnere diſceremus, habituri & nos immortalitatem corporum, nõ quam ſuppliciorũ æternitas torqueat, ſed quam puritas præcedat animorum. Iam uero de loci altitudine, quod dæmones in aere, nos autem habitamus in terra, ita permoueri, ut hinc eos nobis eſſe præponendos exiſtimemus, omnino ridiculum eſt. Hoc enim pacto, nobis & omnia uolatilia præponemus. At enim uolatilia cum uolando fatigantur, uel reficiendum alimentis corpus habẽt, terram repetunt uel ad requiem, uel ad paſtum, quod dęmones, inquiunt, non faciunt. Nũquid ergo placet eis, ut uolatilia nobis, dæmones autem uolatilibus antecellant? Quod ſi dementiſſimum eſt opinari, nihil eſt, quod de habitatione ſuperioris elemẽti dignos eſſe dæmones exiſtimemus, quibus nos religionis affectu ſubdere debeamus. Sicut enim fieri potuit, ut aereæ uolucres, terreſtribus nobis non ſolum nõ præferantur, uerum etiam ſubijciantur propter rationalis animæ, quę in nobis eſt, dignitatem: ita fieri potuit, ut dæmones, quamuis magis aerei ſint, terreſtribus nobis, non ideo meliores ſint quia eſt aer, quàm terra ſuperior: ſed ideo eis homines præferendi ſint, quoniam ſpei piorũ hominum, nequaquam illorum deſperatio cõparanda eſt. Nã & illa ratio Platonis, qua elementa quatuor, proportione contexit, atq; ordinat, ita duobus extremis igni mobiliſſimo, & terræ immobili media duo aerem & aquam interſerens, ut quanto aer eſt aquis, & aere ignis, tanto & aquæ ſuperiores ſint terris: ſatis nos admonet animaliũ merita, non pro gradibus elementorum æſtimare. Et ipſe quippe Apuleius cum cæteris terreſtre animal hominem dicit, qui tamen longe præponitur animalibus aquatilibus, cum ipſas aquas terris præponat Plato: ut intelligamus, non eundem ordinem tenendũ, cum agitur de meritis animaliũ, qui uidetur ordo eſſe in gradibus corporum: ſed fieri poſſe, ut inferius corpus anima melior inhabitet, deteriorq; ſuperius.

A

L. VIVES

a Quod habeant corpora meliora.] Dæmonũ corpora Apuleius media dicit inter terrenam, & ætheream naturã, multoq; minus concreta, quàm nubes, & longe ſubtiliora ex puriſsimo aeris liquido & ſereno elemento coalita, nihil terrenæ ſoliditatis habentia, idcirco nec oculis humanis conſpicua, niſi illa diuinitus ſui ſpeciem offerant. *Dæmonum corpora* b Qui etiam depoſita tunica.] Serpens exuere ſenectutem incipit ab oculis, ſic ut ignari rei, cæcari putent. tum nudatur caput, atq; uno ferè nocte & die tota illa tunica ponitur. uide Ariſt. lib. octauo, De generatione animalium. c Iam uero de loci altitudine.] Apuleius in Apodixi, de Socratis deo ſic colligit, in aere dæmones agere: nam cũ elementum nullum ſit in mũdo, quod natura uacuum animantibus crearit, in terra ſunt homines, ac quadrupedes: in mari piſces: in igne uiuũt quædam animalia, ut Ariſto-
B teles docet, neceſſe eſt in aere aliquod animaliũ eſſe genus: quale id ſit niſi dæmonicum, nemo dixerit. itaque dæmones & inferiorem dijs locum ſortiti ſunt, & ſuperiorem nobis: quod illis minores ſunt, nobis uero maiores, melioresq;. d At enim uolatilia cum uolando.] Hæc eſt Apuleij reſponſio, cuius ad hunc modum ſunt uerba: Nam quod quidem aues aeri attribuant, falſum ſentire meritiſsimo dixeris: quippe quæ aues, nulla earum ultra Olympi uerticem ſublimatur: qui cum excelſiſsimus omnium perhibeatur, tamẽ altitudinem perpendiculo ſi metiare, ut geometræ autumant, ſtadia altitudo faſtigij non æquiparat, cum ſit aeris augmentum immenſum uſq; ad extima lunæ, cœliq;, porrò ætheris ſurſum uerſus exordium eſt. Quid igitur tãta uis aeris, quæ ab humilibus lunæ anfractibus uſq; ad ſummum Olympi uerticem interiacet? uacabit ne animalibus ſuis? atq; erit iſta naturæ pars mortua, ac debilis? Imò enim ſi ſedulo aduertas, ipſæ aues per terreſtre ani-
C mal non aerium recte perhibeãtur: ſemper enim illis uictus omnis in terra, ibidem pabulum, ibidem cubile, tantumq; aera proximũ terræ uolando tranſuerberãt. Cæterum cum illis feſſa ſunt remigia pennarum, terra ceu portus eſt. Hæc ex libro Apuleij parum caſtigato, ſed nihilominus ratio Auguſtini procedet de loco. Nã etſi aues inferiores ſunt dæmonibus, certe ſuperiores ſunt hominibus, & in cacuminibus ædium & montium & arborum plerunq; morantur: ſed hic non diſputo cũ aduerſarijs.

Quid de moribus dæmonum Apuleius Platonicus ſenſerit. Cap. XVI

De moribus ergo dæmonum cum idem Platonicus loqueretur, dixit
D eos, eiſdem quibus homines animi perturbationibus agitari, irritari iniurijs, obſequijs donisq; placari, gaudere honoribus, diuerſis ſacrorum ritibus oblectari, & in eis ſi quid neglectum fuerit, cõmoueri. Inter cætera etiam dicit ad eos pertinere diuinationes augurũ, aruſpicũ, uatum, atq; ſomniorum: ab his quoq; eſſe miracula magorum. Breuiter autem eos diffiniens, ait: Dęmones eſſe genere animalia, animo paſſiua, mente rationalia, corpore aerea, tempore æterna. Horum uero quinq;, tria priora illis eſſe nobiſcum cõmunia: quartum proprium, quintum eos cum dijs habere

bere cõmune. Sed uideo trium ſuperiorũ quæ nobiſcum habent: duo etiam cum dijs habere. [a]Animalia quippe eſſe dicit, & deos, qui ſua cuique elementa diſtribuẽs, in terreſtribus animalibus homines poſuit cum cæteris, quæ in terra uiuunt, & ſentiunt: in aquatilibus piſces, & alia natatilia: in aerijs dæmones: in æthereis deos. Ac per hoc quod dæmones genere ſunt animalia, non ſolum eis cum hominibus, uerumetiam cum dijs, pecoribusq́ commune eſt: quod mẽte rationalia, cũ dijs & hominibus: quod tẽpore æterna, cum dijs ſolis: quod animo paſſiua, cum hominibus ſolis: quod corpore aerea, ipſi ſunt ſoli. B Proinde quod genere ſunt animalia, non eſt magnũ: quia hoc ſunt & pecora: quod mente rationalia, nõ eſt ſupra nos, quia ſumus & nos. Quod tempore æterna, quid boni eſt ſi non beata? [b]Melior eſt enim temporalis felicitas, quàm miſera æternitas. Quod animo paſſiua, quomodo ſupra nos eſt? quando & nos hoc ſumus, nec ita eſſet niſi miſeri eſſemus. Quod corpore aerea, quanti æſtimandum eſt, cum omni corpori præferatur animæ qualiſcunq; natura? Et ideo religionis cultus, qui debetur ex animo, nequaquam debetur ei rei, quæ inferior eſt animo. C Porrò ſi inter illa quę dæmonum eſſe dicit, annumeraret uirtutem, ſapientiam, felicitatem, & hæc eos diceret habere cum dijs æterna atq; communia, profecto aliquid diceret exoptandum magniq́ pendendum: nec ſic eos tamen propter hæc tãquam deum colere deberemus, ſed potius ipſum à quo hæc illos accepiſſe noſſemus. Quanto minus nunc honore diuino aerea digna ſunt animalia: ad hoc rationalia, ut miſera eſſe poſſint: ad hoc paſſiua, ut miſera ſint: ad hoc æterna, ut miſeriam ſuam finire non poſſint. D Quapropter ut omittam cætera, & hoc ſolum pertractem, quod nobiſcum dæmones dixit habere commune, id eſt animi paſſiones: ſi omnia quatuor elementa ſuis animalibus plena ſunt, immortalibus ignis & aer, mortalibus aqua & terra: quæro cur animi dæmonũ paſſionum turbelis, & tempeſtatibus agitẽtur? [c]Perturbatio enim eſt, quæ Græce πάθος dicitur: unde illa uoluit uocare animo paſſiua: [d]quia uerbum de uerbo pathos, paſſio diceretur, [e]motus animi contra rationem. Cur ergo ſunt iſta in animis dæmonũ, quæ in pecoribus nõ ſunt? Quoniam ſi quid in pecore ſimile apparet, [f]non eſt perturbatio, quia nõ eſt cõ- A tra rationem, quà pecora carent. In hominibus autem ut ſint iſtæ perturbatiões, [g]facit hoc ſtultitia, [h]uel miſeria. Nondũ enim ſumus in illa perfectione ſapientiæ beati, quę nobis ab hac mortalitate liberatis in fine promittitur. Deos uero ideo dicunt iſtas perturbationes non perpeti: quia non ſolum æterni, uerum etiam beati ſunt. Eaſdem quippe animas rationales etiam ipſos habere perhibẽt, ſed ab omni labe ac peſte puriſſimas. Quamobrem ſi propterea dij non perturbãtur, [i]quod animalia ſunt beata, non miſera: & propterea pecora non perturbãtur, quòd animalia ſunt, quæ nec beata poſſunt eſſe nec miſera: reſtat ut dæmones ſicut homines ideo perturbentur, quòd animalia ſunt non beata, ſed miſera.

L. VIVES

a Animalia quippe eſſe dicit & deos.] Idem Plato in Timæo, qui deos uiſibiles animalia eſſe uult. Apuleius in eodem libello de Socratis deo, genus quoddam dæmonum ponit, ſine corpore, ut ſomnũ & amorem. b Melior eſt enim temporalis felicitas.] Chironẽ Saturni filium ſcribunt repudiaſſe immortalitatem, & Vlyſſem maluiſſe in patria inter coniugem, & filium, & patrem ætatẽ finire, quàm apud deas eſſe immortalem. Plato in libris De leg. ſatius eſſe ſentit quàm minimũ tempus uiuere, quàm totam immortalitatẽ maxima bonorũ externorum & corporis ubertate atq; affluentia, ſine iuſtitia tamen & cæteris uirtutibus: neſcio quid philoſophi nugantur melius eſt eſſe quàm non eſſe: de quo alibi. c Perturbatio enim eſt quæ Græce πάθος.] Cicero in Tuſc. quæſt. perturbatiões πάθη uertit. Quintilianus in ſexto, affectus, idq; recte & proprie uerti dicit. Apud Plinium ſolum ex ueteribus legitur paſſiones, dubitaturq; num ſatis caſtigate lib. xx. illitum quoq; paſſionibus uentri earũ prodeſt. d Quia uerbum de uerbo.] Vt à πάσχω πάθος ſic à patior paſſio. e Motus animi contra rationẽ.] Diffinitio πάθους apud Ciceronem ex Zenone, auerſa à recta ratione cõtra naturam animi commotio. f Non eſt perturbatio.] Ex eodem Cicerone in Tuſculanis quæſt. Sed corporum affectiones ſine culpa accidere poſſunt, animorum non itẽ, quorum omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eueniunt, itaq; in hominibus ſolũ exiſtũt. Nam beſtiæ ſimile quiddã faciunt, ſed in perturbationes non incidunt. g Facit hoc ſtultitia.] Opinionibus enim falſis uanisq; premimur, & nos ipſi facimus nobis affectus potius quàm ex rebus accipimus. Et, uti Seneca inquit, plura ſunt quæ nos terrent, quàm quæ premunt. Stoici perturbationes omnes ex deprauatis hominum iudicijs opinionibusq; oriri putant. nam opinio magni futuri boni eſt libido, magni futuri mali eſt metus, magni præſentis mali dolor, magni præſentis boni lætitia, quæ omnia quoniam ſtultitijs noſtrarum cogitationum metimur, citius quàm naturis rerum, idcirco tot perturbationibus, tamq; immoderatis rapimur. h Vel miſeria.] Hoc eſt in homine miſerrimum, quod etiam ſapientiſſimus dolet tamen, & gaudet, & cæteris affectibus agitur, quamlibet prouiderit ne fiat. i Quod animalia ſint non beata, ſed miſera.] Miſeros eſſe dæmones, aut malos non audet fateri Socrates: non eſſe autem beatos bonosq; aperte profitetur in conuiuio Platonis.

A An dignum ſit, eos ſpiritus ab homine coli, à quorum uitijs etiam oporteat liberari. Cap. XVII

Q ✠ VA igitur inſipientia, uel potius amentia per aliquam religionem dæmonibus ſubdimur, cum per uerā religionem ab ea uicioſitate, qua illis ſumus ſimiles, liberemur? Cum enim dæmones, quod & iſte Apuleius, quãuis eis plurimū parcat, & diuinis honorib. dignos cenſeat, tamen cogitur confiteri, ita inſtingentur, nobis uera religio præcipit, ne ira inſtigemur, [a]ſed ei potius reſiſtamus. [b]Cum dęmones B donis inuitentur, nobis uera religio præcipit, ne cuiquā donorū acceptione faueamus. Cum dæmones honoribus mulceantur, nobis uera religio præcipit, [c]ut talib. nullo modo moueamur. Cum dæmones quorundam hominū oſores, quorundam amatores ſint, non prudenti tranquilloq; iudicio, ſed ut ipſe animo appellat paſſiuo, nobis uera religio pręcipit, [d]ut inimicos noſtros etiam diligamus. Poſtremo omnē motū cordis & ſalū mentis, [e]omnesq; turbelas & tempeſtates animi, quibus dæmones æſtuare atq; fluctuare aſſerit, nos uera religio deponere iubet. Quæ igitur cauſa eſt, niſi ſtultitia errorq; C miſerabilis, ut ei te facias uenerando humilem, cui te cupias eſſe uiuendo diſsimilem: & religione colas, quèm imitari nolis, cum religionis ſumma ſit imitari quem colis?

L. VIVES

a SEd ei potius reſiſtamus.] Chriſtus in Euangelio Matthæi iubet nullo prorſus modo iraſci. Agatho abbas iracundum hominem etiam ſi mortuos éxcitaret, negabat deo gratum fore. b Cum dæmones donis inuitentur.] Non ſolum ultro ſibi dari dona gaudent, ſed etiam petunt. Sunt enim petaciſsimi. Quoties ferè oraculum Delphis Apollo reddebat, admonebat cōſulentes, ut ſui meminiſſent, donūq; ad ſe afferrēt aliquod, ubi fortunatiores eſſent facti. tametſi non tam aſtutus dæmon aurum uel argentum captabat, quo non eget, q̃ mentes eorum qui dabant. c Vt talibus nullo modo moueamur.] Chriſtus ſuis præcipit, ne magiſtri uocari uelint, neu primos accubitus affectent, neu ſalutari in plateis. Deniq; ut princeps ad famulitiis ſe humilitatem deijciat. Honores enim cum gētilitate ortos eſſe, ibi ſepeliri debere, in Eccleſia uiuere nefas eſt: nec magnanimitas eſt magnos petere honores, ſed contemnere. d Vt inimicos noſtros.] Diligite, inquit Chriſtus, etiam inimicos ueſtros, & orate pro iſs, qui uobis ſunt infeſti. Matth. v. Nec ſatis eſt inimicos non odiſſe, diligere præcipimur. & factu impoſsibile non eſt, quod ipſe Chriſtus primum, deinde Stephanus fecerunt, ut Hiero. inquit. e Omnesq; turbellas & tempeſtates animi.] Alibi omnesq; turbidas tempeſtates animi.

Qualis ſit religio, in qua docetur, quod hominès, ut commendentur dijs bonis, dæmonibus uti debeant aduocatis. Cap. XVIII

F ✠ RVSTRA igitur eis Apuleius & quicunq; ita ſentiunt, hunc detulit honorem: ſic eos in aere medios inter æthereum cœlum terramq; conſtituens, ut quoniā nullus deus miſcetur homini, [a]quod Platonem dixiſſe perhibent, iſti ad deos perferāt preces hominum, & inde ad homines impetrata, quæ poſcunt. Indignūm enim putauerunt, qui iſta crediderūt, miſceri homines dijs, & deos hominibus: dignū aūt miſceri dæmōes, & dijs & hominibus: hinc petita [b]qui allegent, inde conceſſa qui apportēt: ut uidelicet homo caſtus, & ab artium magicarum ſceleribus alienus, eos patronos adhibeat, per quos illum dij exaudiant, qui hæc amant: quæ ille non amando fit dignior, quem facilius & libentius exaudire debeant. Amant quippe illi ſcenicas turpitudines: quas non amat pudicitia. Amant in maleficijs magorum mille nocendi artes, quas non amat innocentia Ergo & pudicitia & innocentia, ſi quid à dijs impetrare uoluerit, non poterit ſuis meritis, niſi ſuis interC uenientibus inimicis. Non eſt quod iſte poetica figmenta, & theatrica ludibria iuſtificare conetur. Habemus contra iſta magiſtrum eorum & tantæ apud eos autoritatis Platonem: ſi pudor humanus ita de ſe male meretur, ut non ſolum diligat turpia, uerum etiam diuinitati exiſtimet grata.

L. VIVES

a QVod Platonem dixiſſe perhibent.] Platonis hæc eſt in conuiuio ſententia, & quidem Socrati attributa. Diotima cum Socrati amorem eſſe mediū quiddā diceret inter mortale & immortale: Socratesq; quid hoc eſſet, rogaret: illa, δαίμων μέγας ὦ σώκρατες· καὶ γὰρ πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ τε καὶ θνητοῦ. Dæmō magnus ô So D crates. etenim dæmoniū omne inter deos & mortales ſitum eſt. Socra. nondum id intelligens quærit, quaenam ſit eius uis & natura. Tum Diotima reſpondit, interpretari uel uectare humana ad deos, diuina ad nos: ab hominibus quidem preces & ſacrificia, à dijs uero præcepta & mercedem pro ſacrificijs. In medio igitur ſiti dæmones, eum locum explent, ut aptum ſecum ſit uniuerſum ipſum atq; coniunctū, hac commeant uaticinia, & omnis ſacerdotū ars, quæ ad ſacrificia, teletas & incantationes, tum & ad diuinationem & magiam ſpectat. His addit, quod Auguſt. citat: θεὸς δὲ ἀνθρώπῳ οὐ μίγνυται, ἀλλὰ διὰ τούτου πᾶσά ἐστιν ἡ ὁμιλία, καὶ ἡ διάλεκτος θεοῖς πρὸς ἀνθρώπους, καὶ ἐγρηγορόσι, καὶ καθεύδουσι. Deus, inquit, homini nō miſcetur, ſed per dæmones omne eſt commercium, omnis collocutio deis cum hominibus, & uigilantibus, & dormientibus. b Qui aſsignent.] In antiquis eſt qui allegent, quaſi qui uelut legatione ferant. Idcircò

Apuleius

Apuleius adminiſtros eos & ſalutigerulos uocat, quorũ illud pertinet ad deos, quibus dæmones miniſtrãt, alterum ad nos quibus ſalutem à dijs gerunt. angeli etiam nominantur à Capella, quaſi nuncij, quòd ſuperis noſtra nuncient acta, & præſtites, quod gerundis rebus præſint.

De impietate artis magicæ, quæ patrocinio nititur ſpirituum malignorum. Caput XIX

PORRO aduerſus magicas artes, de quibus quoſdam nimis infelices, & nimis impios etiam [a]gloriari libet in nomine dæmonũ, ipſam publicam lucem teſtem citabo. Cur enim tam B grauiter iſta plectuntur ſeueritate legum, ſi opera ſunt numinum colendorum? An forte iſtas leges Chriſtiani inſtituerunt, quibus artes magicæ puniuntur, ſecũdum quem alium ſenſum, niſi quod hæc maleficia generi humano pernicioſa eſſe non dubiũ eſt? Ait Poeta clariſsimus:

[b]Teſtor chara deos, & te germana, tuumq;
Dulce caput, magicas inuitã accingier artes.

Illud etiam quod alio loco de his artibus dicit:

[c]Atq; ſatas alio uidi traducere meſſes:

Eo quòd hac peſtifera ſceleratáq; doctrina, fructus alieni in alias terras transferri perhibẽtur, C nónne in duodecim tabulis, id eſt, Romanorũ antiquiſsimis legibus Cicero cõmemorat eſſe conſcriptum, & ei qui hoc fecerit ſupplicium cõſtitutum? [d]Poſtremo ipſe Apuleius nunquid apud iudices Chriſtianos de magicis artibus accuſatus eſt? Quas utiq; ſibi obiectas, ſi diuinas et pias eſſe nouerat, et diuinarũ poteſtatum operibus cõgruas: nõ ſolum eas cõfiteri debuit, ſed etiã profiteri, leges culpans potius, quibus hęc prohibebãtur, & dãnanda putarentur, quę haberi mirãda & uenerãda oporteret. Ita enim uel ſententiã ſuam perſuaderet iudicibus, uel ſi D illi ſecundum iniquas leges ſaperent, eumq; talia prædicantem atq; laudantem morte multarent, digna animæ illius dæmones dona rependerent: pro quorum diuinis operibus prędicandis, humanam uitam ſibi adimi nõ timeret. Sicut martyres noſtri cum eis pro crimine obijceretur Chriſtiana religio, qua nouerãt ſe fieri ſaluos & glorioſiſsimos in æternum, non eam negando temporales pœnas euadere delegerũt, ſed potius confitendo, profitendo, prædicãdo, & pro hac omnia fideliter fortiterq; tolerando, & cũ pia ſecuritate moriendo, leges quibus pro A hibebantur, erubeſcere cõpulerunt, mutariq; fecerunt. Huius autẽ philoſophi Platonici [e]copioſiſsima & diſertiſsima extat oratio, qua crimen artium magicarum à ſe alienum eſſe defendit, ſeq; aliter non uult innocentẽ uideri, niſi ea negando quæ non poſſunt ab innocente committi. [f]At omnia miracula magorũ, quos rectè ſentit eſſe damnandos, doctrinis fiunt & operibus dæmonum, quos uiderit cur cenſeat honorandos eſſe, neceſſarios eos aſſerens perferendis ad deos noſtris precibus: quorum debemus opera deuitare, ſi ad deum uerum preces noſtras uolumus peruenire. Deinde quæro, quales preces B hominum dijs bonis per dæmones allegari putat, magicas, an licitas? Si magicas, nolunt tales: ſi licitas, nolunt per tales. Si autem peccator pœnitens preces fundit, maxime ſi aliquid magicũ admiſit: itáne tandem illis intercedentibus accipit ueniam, quibus impellentibus aut fauẽtibus ſe cecidiſſe plangit in culpam? An & ipſi dæmones ut poſsint pœnitentibus mereri indulgentiam, priores agunt quod eos deceperint pœnitentiam: ut et ipſi poſtea accipiant indulgentiã? Hoc nemo unquam de dæmonibus dixit: quia ſi ita eſſet, nequaquam ſibi auderẽt diuinos ho- C nores expetere, qui pœnitẽdo deſiderarent ad gratiam ueniæ peruenire. Ibi enim eſt deteſtanda ſuperbia, hic humilitas miſeranda.

L. VIVES

a IN nomine dæmonum.] Alibi gloriari libet, nónne ipſam publicam lucem, & fortaſſe legem. b Teſtor chara deos.] Verba ſunt Didonis poſt Aeneæ fugam. dicitq; hæc ex inſtitutis Romanis, qui quũ multa ſuſceperint ſacra, ut inquit Seruius, magicã ſemper damnarunt. c Atque ſatas alio.] In Pharmaceutria Vergilius. Plinius lib. xxviij. quin etiam & legum ipſarum in duodecim tabulis uerba ſunt: Qui fruges excantaſſet. Et alibi: Qui malum carmen incantaſſet. Idem autor eſt in agro Marucino Vectij Martell. equitis Romani, Neronis Cæſaris procuratoris, uniuerſum oliuetum uiam publicam eſſe trãſgreſſum: atq; ipſa prædia ex loco in cõtrarias ſedes profecta. Et idẽ ipſe Apu- D leius in apologia: Magia iſta quantum ego audio: res eſt legibus delegata, iam inde antiquitus duodecim tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta. d Poſtremo ipſe Apuleius.] Romanis legibus multi ſunt de magia poſtulati, uelut Apollonius Tyaneus apud Domitianũ Cæſarem, & Apuleius apud Claudiũ Maximum Aphricæ præfectum non Chriſtianum. e Copioſiſsima & diſertiſsima.] Extãt apologiæ duæ Apuleij de magia, in quibus exuit nimiã illã ſermõis laſciuiã, & antiquaria & audacter innouata uerba: accommodauitq; ſe forẽſi dicẽdi generi, ſed ita tamẽ, ut neſcio quo pacto Apuleiũ internoſcas tẽporaria perſona cõtectum. f At omnia miracula magorũ.] Vnde nãq;, inquit Euſebius, homines ſcire potuiſſent, quibus dæmones coguntur, niſi ab ipſis dæmonib. Quod Porphyrius fatetur in oraculis, aſſerens Hecates reſponſa, quibus ipſa docet homines, qua ratione aduocari & teneri poſsit.

An credendum ſit, quod dij boni libentius dæmonibus, quàm hominib. miſceantur. XX

T enim urgens cauſa & arctiſsima
cogit dæmones medios inter deos
A & homines agere, ut ab hominibus
afferãt deſiderata, & ad eos referãt
impetrata. Quænam tandem cauſa
eſt iſta, & quanta neceſsitas? quia nullus, inqui-
unt, deus miſcetur homini. a Præclara igitur ſan-
ctitas dei, qui non miſcetur homini pœnitenti,
ſupplicanti, & miſcetur dæmoni arroganti. Nõ
miſcetur homini confugienti ad diuinitatem, &
miſcetur dæmoni fingenti diuinitatem. Nõ mi-
B ſcetur homini petenti indulgẽtiam, & miſcetur
dæmoni ſuadenti nequitiam. Non miſcetur ho
mini per philoſophicos libros poetas de bene
inſtituta ciuitate pellenti, & miſcetur dæmoni à
principibus & põtificibus ciuitatis per ſcenicos
ludos poetarum ludibria requirenti. Non mi-
ſcetur homini deorum crimina fingere prohi-
benti, & miſcetur dæmoni ſe falſis deorum cri
minibus oblectanti. Non miſcetur homini ma
gorum ſcelera iuſtis legibus punienti, & miſce-
tur dæmoni magicas artes docenti & implenti.
Non miſcetur homini imitationẽ dæmonum
C fugienti, & miſcetur dæmoni deceptionem ho-
minis aucupanti.

L. VIVES

a Præclara igitur ſanctitas.] In exemplari Brugẽſi ſic legitur: Præclara igitur ſanctitas dei, qui non miſcetur homini ſupplicanti, & miſcetur dæmoni arroganti. Non miſcetur homini pœnitenti, & miſcetur dæmoni decipienti. Non miſcetur homini cõfugienti ad diuinitatem &c.

An dæmonibus nuncijs & interpretibus dij utãtur, fallic̃ꝫ ſe ab eis, aut ignorent, aut uelint. Cap. XXI

ED nimirum tantæ huius abſurdi-
tatis & indignitatis eſt magna ne-
D ceſsitas, quod ſcilicet deos æthereos
humana curãtes, quid terreſtres ho
mines agerent utic̃ꝫ lateret, niſi dæ-
mones aerei nunciarent: quoniam æther longe
à terra eſt, altec̃ꝫ ſuſpenſus: aer uero ætheri ter-
ræc̃ꝫ contiguus. O mirabilem ſapientiã. Quid
aliud de dijs iſti ſentiũt, quos omnes optimos
uolunt, niſi eos & humana curare, ne cultu ui-
deantur indigni: & propter elementorum di-
ſtantiam humana neſcire, ut credantur dæmo-
nes neceſſarij, et ob hoc etiam ipſi putentur
colendi, per quos dij poſsint, et quid in rebus
A humanis agatur addiſcere, & ubi oportet ho-
minibus ſubuenire? Hoc ſi ita eſt, dijs iſtis bo-
nis magis notus eſt dæmon per corpus uici-
num, quàm homo per animum bonũ. O mul-
tum dolenda neceſſitas, an potius irridenda uel
deteſtanda uanitas, ne ſit uana diuinitas. Si e-
nim animo ab obſtaculo corporis libero animũ
noſtrum dij uidere poſſunt, non ad hoc dæmo
nibus indigent nuncijs. Si autem animorum in
dicia corporalia, qualia ſunt uultus, locutio, mo-
tus per corpus ſuum ætherei dij ſentiunt, & in-
de colligunt, quid etiã dæmones nuncient, poſ-
ſunt & mẽdacijs dæmonũ decipi. Porrò ſi deo
B rum diuinitas à dæmonibus falli nõ poteſt, ab
eadem diuinitate quod agimus non poteſt ig-
norari. Vellem autem mihi iſti dicerent, utrum
dijs dęmones nũciarint de criminibus deorum
poetica Platõi diſplicere figmẽta, et ſibi ea place
re celauerint. An utrũc̃ꝫ occultauerint, deosc̃ꝫ
eſſe maluerint totius rei huius ignaros. An utrũ
que indicauerint, & religioſam erga deos Plato
nis prudentiam, & in deos iniurioſam libidinẽ
ſuam. An ſententiam quidem Platonis, qua no
luit deos per impiam licentiam poetarum falſis
criminibus infamari, ignotam dijs eſſe uolue-
C rint, ſuã uero nequitiã qua ludos ſcenicos amãt,
quibus illa deorum dedecora celebrantur, pro-
dere nõ erubuerint uel timuerint. Horum qua-
tuor quæ interrogãdo propoſui, quodlibet eli-
gant, & in quolibet eorum quantũ mali de dijs
bonis opinentur, attendant. Si enim primũ ele-
gerint, cõceſſuri ſunt non licuiſſe dijs bonis ha-
bitare cum bono Platone, quando eorum iniu-
rias prohibebat, & habitaſſe cum dæmonibus
malis quãdo eorum iniurijs exultabant, cũ dij
boni hominem bonum longe à ſe poſitum nõ
niſi per malos dæmones noſſent, quos ſibi uici
nos noſſe non poſſent. Si autem ſecundum ele-
D gerint, & utrunc̃ꝫ occultatum à dæmonibus di
xerint, ut dij omnino neſcirent, & Platonis reli-
gioſiſſimam legem, & dæmonum ſacrilegã de-
lectationem, quid in rebus humanis per inter-
nũcios dæmones dij noſſe utiliter poſſunt, quã
do illa neſciunt, quæ in honorem deorum bo-
norum per religionem bonorum hominũ con-
tra libidinem malorum dæmonum decernun-
tur? Si uero tertium elegerint, & non ſolum ſen
tentiam Platonis deorum iniurias prohiben-
tem, ſed etiam dæmonum nequitiam deorum
iniurijs exultantem, per eoſdem dæmones nũ-
cios

cios dijs innotuiſſe reſponderint, hoc nunciare A eſt, an inſultare? Et dij utrunque ſic audiunt, ſic utrunq; cognoſcunt, ut nõ ſolum malignos dæmones deorum dignitati & Platonis religioni contraria cupientes atq; facientes à ſuo acceſſu non arceant, ſed etiam per illos malos propinquos Platonis bono longinquo dona tranſmittant. Sic enim eos [a]elementorum quaſi catenata ſeries colligauit, ut illis à quibus criminantur, coniungi poſsint: hic à quo defenduntur, non poſsint: utrunq; ſcientes, [b]ſed aeris & terræ põdera tranſmutare non ualentes. Iam quod reliquum eſt, ſi quartũ elegerint, peius eſt cæteris. B Quis enim ferat, ſi poetarum de dijs immortalibus criminoſa figmẽta, & theatrorum indigna ludibria, ſuamq; in his omnibus ardẽtiſsimam cupiditatem, & ſuauiſsimam uoluptatem dijs dæmones nunciauerunt: & quod Plato philoſophica grauitate de optima republica hæc omnia cenſuit remouenda, tacuerunt: ut iam dij boni per tales nuncios noſſe cogantur mala peſsimorum: nec aliena, ſed eorundem nunciorum: atq; his contraria non ſinantur noſſe bona philoſophorum, cum illa ſint in iniuriã, iſta in honorem ipſorum deorum.

L. VIVES

a Elementorum, quaſi catenata ſeries colligauit.] Coniunguntur enim inter ſe elementa, uelut annuli in catena, inferius enim ſuperiori nectitur, & tam hæret, ut partes quæ ſe contingunt, non diuerſarũ, ſed eiuſdem uideantur eſſe naturæ: in quo elementa rationem coelorum ſequunt, quæ apta inter ſe ſunt & complexa. b Sed aeris & terræ.] Vt nec nobis aſcendere liceat ſaltẽ cogitatiõe ad illos, nec illis ad nos deſcẽdere, ut cognoſcant & per ſe bene faciant ſine interpretibus.

De abijciendo cultu dæmonum, contra Apuleium. Cap. XXII

QVIA igitur nihil iſtorũ quatuor eligendum eſt, ne in quolibet eorũ de D dijs tã male ſentiatur: reſtat, ut nullo modo credendum ſit, quod Apuleius perſuadere nititur, & quicũq; alij philoſophi ſunt eiuſdem ſententiæ, ita eſſe medios dęmones inter deos & homines tanq; internuncios & interpretes, qui hinc ferant petitiones noſtras, inde referant deorũ ſuppetias. Sed eſſe ſpiritus nocẽdi cupidiſsimos à iuſtitia penitus alienos, ſuperbia tumidos, inuidẽtia liuidos, fallacia callidos, [a]qui in hoc quidẽ aere habitant: quia de coeli ſuperioris ſublimitate deiecti, merito irregreſsibilis tranſgreſsionis in hoc ſibi A congruo uelut carcere prædamnati ſunt. Nec tamen quia ſupra terrã & aquas aereus locus eſt, ideo & ipſi ſunt meritis ſuperiores hominibus, qui eos non terreno corpore, ſed electo in auxilium deo uero, pia mente facillime ſuperãt. Sed multis plane participatione ueræ religionis indignis, tanquam captis ſubditisq; dominãtur: quorum maxime parti mirabilibus & fallacibus ſignis, ſiue factorum, ſiue prædictorũ deos ſe eſſe perſuaſerunt. Quibuſdam uero uitia eorum attentius & diligentius intuentibus, nõ potuerũt perſuadere quod dij ſint: atq; ideo inter deos ac homines internuncios ac beneficiorum impetratores ſe eſſe finxerunt. tamen nõ iſtum ſaltem honorem homines eis deferendũ putarunt, qui illos deos eſſe non credebant, quia malos uidebant. Deos autem omnes bonos uolebant, nec audebant tamẽ omnino indignos dicere honore diuino: maxime ne offenderẽt populos, à quibus eis cernebant inueterata ſuperſtitione per tot ſacra & templa ſeruiri.

L. VIVES

a Qui in hoc quidem aere habitant.] Veteres plerique in hoc aere totam illam inferorum fabulam conſtituerunt, Proſerpinam, & Summanum Ditem, & manes, & furias, ut Martianus Capella oſtẽdit. C Chalcidius [illegible] merito hunc aerem uocatum eſſe ait, [illegible], hoc eſt obſcurum. Petrus quoq; & Iudas Apoſtoli in ſuis epiſtolis tradunt dæmones in hac aeris caligine teneri, & torqueri, & ſi alij ſunt in infimis terræ. Empedocles apud Plutarchum: Aether, inquit, dæmones à ſe reijcit, terra expellit, mare non fert: ſic ab alio in aliud elementum iactati poenas dant.

Quid Hermes Trimegiſtus de idololatria ſenſerit, & unde ſcire potuerit ſuperſtitiones Aegyptiacas auferendas. Caput XXIII

NAM diuerſa de illis [a]Hermes Aegyptius, quem Trimegiſtum uocant, ſenſit & ſcripſit. Apuleius quidem deos illos negat, ſed cum dicit ita inter homines deosq; quadã medietate uerſari, ut hominibus apud ipſos deos neceſſarij uideantur, cultum eorum à ſupernorum deorum religione nõ ſeparat. Ille autem Aegyptius alios deos dicit eſſe à ſummo deo factos, alios ab hominib. Hoc qui audit ſicut à me poſitum eſt, putat dici de ſimulachris: quia opera ſunt manuum hominum. At ille uiſibilia & contrectabilia ſimulachra uelut corpora deorũ eſſe aſſerit. Ineſſe autem his quoſdam ſpiritus inuitatos

tatos

tatos,qui ualeant aliquid,ſiue ad nocendū,ſiue A
ad deſideria eorum noonulla complenda à qui
bus eis diuioi honores,& cultus obſequia defe/
runtur. Hos ergo ſpiritus inuiſibiles per artem
quandam uiſibilibus rebus corporalis materiæ
copulare,ut ſint quaſi animata corpora illis ſpi/
ritibus dicata,& ſubdita ſimulachra: hoc eſſe di
cit deos facere,eamq́ magnam & mirabilem
deos faciendi accepiſſe homioes poteſtatē. Hu
ius Aegyptij uerba [b]ſicut in noſtram linguā in/
terpretata ſuot ponam.Et quoniam de cogna/
tione,inquit,& conſortio hominum deorumq́
nobis indicitur ſermo, poteſtatem hominis,ô B
Aſclepi nimq́ cognoſce. Dominus, inquit, &
pater, uel quod eſt ſummum, deus, ut effector
eſt deorum cœleſtium,ita homo fictor eſt deo/
rum qui in templis ſunt humana proximitate
contenti.Et paulopoſt,[c]Ita humanitas, inquit,
ſemper memor naturæ & originis ſuæ,io illa di
uinitatis imitatione perſeueratur ſicuó pater ac
dominus,ut ſui ſimiles eſſent, deos fecit æter/
nos,ita humanitas deos ſuos ex ſui uultus ſimi/
litudine figuraret.Hic cum Aſclepius,ad quem
maxime loquebatur,ei reſpondiſſet atq́ dixiſ/
ſet:Statuas,dicis,ô Trimegiſte? Tum uero ille:
Statuas, inquit, ô Aſclepi, [d]uides, ne quatenus C
tuipſe diffidas,ſtatuas animatas ſenſu & ſpiritu
plenas,tantaq́ facientes & talia: ſtatuas futuro
rum præſcias,[e]ea quæ forte uates omnis igno/
ret io multis & uarijs rebus prædicentes,imbe/
cillitates hominibus facientes,eaſq́ curātes,tri/
ſtitiam lætitiamq́ pro meritis? Ao igooras, ô
Aſclepi, quod Aegyptus imago ſit cœli: aut,
quod eſt uerius,tranſlatio aut deſcenſio omniū
quæ gubernantur atq́ exercentur in cœlo:ac ſi
dicendum eſt uerius,terra ooſtra muodi totius
eſt templum? Et tamen quoniam præſcire cun/
cta prudentem decet,iſtud uos igoorare fas nō
eſt.Futurū tempus eſt cū appareat Aegyptios D
incaſſum pia mente diuinitaó ſedulam religio/
nem ſeruaſſe,& omnis eorum ſancta ueneratio
in irritū caſura fruſtrabitur.Deinde multis uer/
bis Hermes hunc locum exequitur,in quo uide
tur hoc tempus prædicere,quo Chriſtiana reli
gio,quanto eſt ueracior atque ſanctior,tāto ue/
hementius & liberius cuncta fallacia figmenta
ſubuertit, ut gratia ueriſsimi ſaluatoris liberet
hominē ab his dijs,quos fecit homo: & ei deo
ſubdat,à quo factus eſt homo.Sed cū Hermes
iſta prædicit,uelut amicus eiſdem ludificationi/
bus dæmonum loquitur,nec Chriſtianum no
men euidenter exprimit,ſed tanquam ea tolle/
rentur atq́ delerentur,quorū obſeruatione cœ
leſtis ſimilitudo cuſtodiretur io Aegypto: ita
hæc futura deplorans,luctuoſa quodammodo
prædicatione teſtatur.Erat enim de his,de qui/
bus dicit Apoſtolus, quod cogooſcētes deum,
non ſicut deum glorificauerunt,aut gratias ege
ruot,ſed euanuerunt io cogitationibus ſuis,&
obſcuratū eſt inſipiens cor eorū: dicentes enim
ſe eſſe ſapientes,ſtulti facti ſunt. Et immutaue/
runt gloriam incorruptibilis dei in ſimilitudi/
nem imaginis corruptibilis hominis: & cæte/
ra,quæ cōmemorare loogum eſt.[f]Multa quip
pe talia dicit de uno uero deo fabricatore mun/
di,qualia ueritas habet.Et oeſcio quomodo illa
obſcuratione cordis ad iſta delabitur, ut dijs
quos confitetur ab hominibus fieri, ſemper ue/
lit homioes ſubdi,& hæc futuro tempore plan/
gat auferri.quaſi quicquam ſit infelicius homi/
ne,cui ſua figmenta dominantur: [g]cum ſit faci/
lius,fieri deos colendo quos fecit,ne ipſe ſit ho/
mo,q́ ut per eius cultum dij eſſe poſsint, quos
fecit homo.Citius enim fit,ut homo in honore
poſitus,pecoribus non intelligens comparetur,
C quàm ut operi dei ad eius imagioē facto, id eſt
ipſi homini, opus hominis præferatur. Qua/
propter merito homo deficit ab illo,qui eum fe
cit,cum ſibi præficit ipſe,quod fecit. Hæc uana,
deceptoria pernicioſa,ſacrilega,Hermes Aegy
ptius,quia tempus quo auferrentur uenturum
ſciebat,dolebat:ſed tam impudenter dolebat,
q́ imprudenter ſciebat. Non enim hoc ei reue/
lauerat ſpiritusſanctus,ſicut Prophetis ſanctis,
qui hæc præuidentes cum exultatione dicebāt:
Si faciet homo deos:& ecce ipſi non ſunt dij.Et
in alio loco:Erit in illo die,dicit dominus, Exter
minabo nomina ſimulachrorum à terra,& nō
D erit eorum memoria.Proprie uero de Aegypto
quod ad hanc rē attinet,ita ſanctus Eſaias pro/
phetat:Et mouebuntur manufacta Aegypti à
facie dei,& cor eorum uincetur in eis: & cætera
huiuſmodi.Ex quo genere & illi erant,[h]qui uē/
turum quod ſciebant,ueniſſe gaudebant: qua/
lis Simeō,qualis Anna,qui mox natum Ieſum,
qualis Eliſabeth,quæ etiam conceptum in ſpiri
tu agnouit:[i]qualis Petrus,reuelante patre dicēs:
Tu es Chriſtus filius dei uiui. Huic autem Ae/
gyptio illi ſpiritus indicauerant futura tempo/
ra perditionis ſuæ:qui etiam præſenti in carne

trementes domino dixerũt: Quid uenisti ante tempus perdere nos?[k] Siue quia subitũ illis fuit, quod futurum quidem, ſed tardius opinabantur: ſiue quod perditionem ſuam hanc ipſam dicebãt, qua fiebat, ut cogniti ſpernerẽtur. Et hoc erat ante tempus, id eſt ante tẽpus iudicij, quo æterna damnatione puniendi ſunt cum omnibus etiam hominibus, qui eorum ſocietate detinentur:[l] ſicut religio loquitur, quę nec fallit, nec fallitur, non ſicuti iſte qui omni uento doctrinæ hinc atq; inde perflatus, & falſis uera permiſcens, dolet quaſi perituram religionem, quem poſtea confitetur errorem.

L. VIVES.

a HErmes Aegyptius.] De hoc paulopoſt. b Sicut in noſtram linguã interpretata.] Hermæ aliquot circumferuntur libri, & Græci Latinitate donati. Quæ huc adfert Auguſtinus, ſunt ex Aſclepio Mercurij, quem Apuleius Latinis uertit. c Ita humanitas ſemper memor naturæ.] In exemplari Mercurij Latino ſic legitur: Ita humanitas ſemper uicina naturæ & origini ſuæ. d Vides ne.] Sic etiam apud Mercurium, ſed in libro Brugen. uides quatenus ipſe nõ diffidas. e Ea quæ forte uates omnis ignoret.] Sic habetur apud Aeſculapiũ: Eaſq; forte uates omnes ſomnijs multiſq; alijs rebus prædicẽtes, imbecillitateſq; hominibus faciẽtes eaſq; curãtes triſtitiãq; pro meritis. Et ſic ſcribebaẽ in exẽplari Coloniẽſi, ſed lætitiã eſt ſuperſcriptũ. f Multa quippe talia.] Adducerẽ ex eis aliqua, ſi libri non eſſent uulgares: nunc cum ſint in manibus omnium, ocioſum uideatur citare huc illius dicta.

g Cum ſit facilius,] In antiquis libris ad hunc modum ſcribitur. Cum ſit facilius, ut tanquam deos colendo, quos fecit, nec ipſe ſit homo, quàm ut &c. h Qui uenturũ quod ſciebãt ueniſſe.] Qui gaudebãt Chriſtũ, qui erat uenturus, iam ueniſſe, is enim erat patribus in lege ac Prophetis promiſſus. Sic Ioannes iuſsit eum rogari: Es tu ille, qui uenturus eſt, an alium ſumus adhuc expectaturi? i Qualis Petrus reuelante patre.] Hæc eſt præcipua profeſsio, hic primus & firmiſsimus Eccleſiæ nunquam ruituræ lapis, credere ac profiteri Ieſum eſſe Chriſtum filium dei uiui. Hoc non reuelauit philoſophia humana, non aſtus, nõ ſagacitas, & ſapientia mũdi, ſed deus uniuerſorum parens, ijs tantum quos chariſsimos habet. k Siue quia ſubitum.] Declarat, cur dæmones ante tempus putent ſe à Chriſto perdi.

l Sicut religio loquitur.] Matthæi uigeſimoquinto. In malos enim hæc pronũciatur ſententia: Ite in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis eius.

Quomodo Hermes patenter parentum ſuorum ſit confeſſus errorem, quem tamen doluerit deſtruendum. Capur XXIIII

POST multa enim ad hoc ipſum redit, ut iterũ dicat de dijs, quos homines fecerunt, ita loquẽs: Sed iam de talibus ſint ſatis dicta talia. Iterũ, inquit, ad hominem rationẽq; redeamus, ex quo diuino dono homo animal dictũ A eſt rationale. Minus enim miranda, & ſi miranda ſunt, quę de homine dicta ſunt.[a] omnium enim mirabiliũ uicit admirationẽ, quod homo diuinam potuit inuenire naturam, eamq; efficere. Quoniam ergo proaui noſtri multum errabant[b] circa deorum rationem increduli, & non animaduertentes ad cultum religionemq; diuinam, inuenerunt artem, qua efficerent deos. Cui inuentæ adiunxerunt uirtutem de mundi natura conuenientẽ: eamq; miſcẽtes, quoniam animas facere non poterant, euocantes animas dæmonum, uel angelorũ eas indiderunt imaginibus ſanctis diuiniſq; myſterijs, per quas idola B & benefaciendi & male, uires habere potuiſſent. Neſcio utrum ſic confiterentur ipſi dæmones adiurati, quomodo iſte confeſſus eſt. Quoniam, inquit, proaui noſtri multum errabant circa deorũ rationem increduli, & non animaduertentes ad cultũ religionẽq; diuinam, inuenerunt artem, qua efficerent deos. Nunquid nam ſaltẽ mediocriter eos dixit erraſſe, ut hãc artem inuenirent faciendi deos: aut cõtentus fuit dicere, errabãt, niſi adderet & diceret, multum errabant? Iſte ergo multus error & incredulitas nõ animaduertentiũ ad cultũ religionẽq; diuinã, C inuenit artem qua efficeret deos. Et tamẽ quod multus error & incredulitas & à cultu ac religione diuina auerſio animi inuenit, ut homo arte faceret deos: hoc dolet uir ſapiens tanquam religionem diuinã uenturo certo tempore auferri. Vide ſi non & ui diuina maiorum ſuorũ errorẽ præteritum prodere, & etiam ui diabolica pœnam dæmonum futuram dolere compellitur. Si enim proaui eorum multũ errando circa deorum rationem incredulitate & auerſione animi à cultu ac religione diuina inuenerunt artẽ, qua deos efficerent: quid mirum ſi hæc ars deteſtanda, quicquid fecit auerſa à religione diuina, auſe D retur à religione diuina, cum ueritas emẽdet errorem, fides redarguat incredulitatem, conuerſio corrigat auerſionẽ? Si enim tacitis cauſis dixiſſet proauos ſuos inueniſſe artẽ, qua deos facerent: noſtrũ fuit utiq; ſi quid rectũ piumq; ſaperemus, attendere & uidere nequaquam illos ad hanc artẽ peruẽturos fuiſſe, qua homo deos facit, ſi à ueritate non aberrarent: ſi ea quæ deo digna ſunt, crederent: ſi animum aduerterẽt ad cultum religionemq; diuinam. Et tamen ſi cauſas artis huius nos diceremus multum errorem hominum, & incredulitatem, & animi errantis

atq;

atque infidelis à diuina religione auerſionem, utcunq; ferenda eſſet impudentia reſiſtentium ueritati. Cum uero idem ipſe qui poteſtatē huius artis ſuper omnia cætera miratur in homine qua illi deos facere cōceſſum eſt:& dolet uenturum eſſe tempus, quo hæc omnia deorū figmēta ab hominibus inſtituta, etiam legibus iubeātur auferri, confitetur tamen atq; exprimit cauſas, quare ad iſta peruentum ſit: dicens proauos ſuos multo errore & incredulitate, & animum non aduertēdo ad cultum religionēq; diuinam inueniſſe hanc artem qua facerent deos: Nos quid oportet dicere, uel potius quid agere, niſi quātas poſſumus gratias domino deo noſtro, qui hæc contrarijs cauſis, quàm inſtituta ſunt, abſtulit? Nam quod inſtituit multitudo erroris, abſtulit uia ueritatis: quod inſtituit incredulitas, abſtulit fides: quod inſtituit à cultu diuino religionis auerſio, abſtulit ad unum uerū deum ſanctumq; conuerſio. Nec in ſola Aegypto, quam ſolam in iſto plangit dæmonū ſpiritus, ſed in omni terra qua cantatur domino canticū nouum: ſicut uere ſacræ & uere propheticæ literæ prænunciauerūt, ubi ſcriptum eſt: Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Titulus quippe Pſalmi huius eſt, quādo domus ædificabatur poſt captiuitatē: ædificatur enim domus domino ciuitas dei, quæ eſt ſancta eccleſia in omni terra: poſt eā captiuitatē, qua illos homines de quibus credētibus in deū tanquam lapidibus uiuis domus ædificatur, captos dæmonia poſsidebant. Neque enim quia homo deos faciebat, ideo non ab eis poſsidebatur ipſe qui fecerat, quādo in eorum ſocietatem colendo traducebatur. Societatem dico, nō idolorum ſtolidorum, ſed uerſutorum dæmoniorum. Nam quid ſunt idola, niſi quod eadē ſcriptura dicit: Oculos habēt & non uidēt: & quicquid tale de materijs licet affabre effigiatis, tamen uita ſenſuq; carentibus, dicendū fuit? Sed immundi ſpiritus eiſdem ſimulachris arte illa nefaria colligati, cultorum ſuorum animas, in ſuam ſocietatem redigendo, miſerabiliter captiuauerant. Vnde dicit Apoſtolus: Scimus, quia nihil eſt idolum: ſed quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non deo: nolo uos ſocios fieri dæmoniorum. Poſt hanc ergo captiuitatē, qua homines à malignis dæmonibus tenebantur, dei domus ædificatur in omni terra: unde titulū ille Pſalmus accepit, ubi dicitur: Cātate do-

A mino canticum nouum, cātate domino omnis terra. Cantate domino & benedicite nomini eius, bene nūciate diem ex die ſalutare eius. Annunciate in gentibus gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius. Quoniam magnus dominus & laudabilis nimis, terribilis eſt ſuper omnes deos. Quoniam omnes dij gentium dæmonia, dominus autem cœlos fecit. Qui ergo doluit uenturum fuiſſe tempus, quo auferretur cultus idolorum, & in eos qui colerent dominatio dæmoniorum, malo ſpiritu inſtigatus ſemper uolebat iſtam captiuitatē manere, qua tranſacta Pſalmus canit, ædificari domum in omni

B terra. Prænunciabat illa Hermes dolendo: prænunciabat hæc Propheta gaudēdo. Et quia ſpiritus uictor eſt, qui hæc per ſanctos Prophetas canebat: etiam Hermes ipſe ea quæ nolebat, & dolebat auferri non à prudētibus, & fidelibus, & religioſis, ſed ab errātibus & incredulis, & à cultu diuinæ religionis auerſis eſſe inſtituta, miris modis coactus eſt confiteri. Qui quāuis eos appellet deos, tamen cum dicit à talibus hominibus factos, quales eſſe nunque non debemus, uelit, nolit, oſtendit colendos nō eſſe ab eis, qui tales non ſunt, quales fuerunt, à quibus facti

C ſunt: hoc eſt, à prudentibus, fidelibus, religioſisq;: ſimul etiam demōſtrans, ipſos homines, qui eos fecerūt ſibimet importaſſe, ut eos haberent deos, qui dij non erant. Verum eſt quippe illud propheticum: Si faciet homo deos, & ecce ipſi non ſunt dij. Deos ergo tales, talium deos arte factos à talibus, cum appellaſſet Hermes, id eſt idolis dæmones, per artem neſcio quam, cupiditatum ſuarum uinculis illigatos: cum appellaret factos ab hominibus deos, non tamen eis dedit, quod Platonicus Apuleius, unde ſatis iam diximus: & quàm ſit inconueniens, abſurdumq; mōſtrauimus, ut ipſi eſſent interpretes

D & interceſſores inter deos, quos fecit deus, et homines, quos idem ipſe fecit deus: hinc afferētes uota, inde munera referentes. Nimis enim ſtultum eſt credere deos, quos fecerunt homines, plus ualere apud deos quos fecit deus, quàm ualent ipſi homines, quos idē ipſe fecit deus. Dæmon quippe ſimulachro arte impia colligatus ab homine, factus eſt deus: ſed tali homini, nō omni homini. Qualis eſt ergo iſte deus, quem nō faceret homo niſi errans & incredulus, & auerſus à uero deo? Porrò ſi dæmones qui coluntur in templis, per artē, neſcio quā, imaginibus

indiri,hoc eſt,uiſibilibus ſimulachris,ab eis hominibus,qui hac arte fecerunt deos,cũ aberrarent,auerſiq́ꝫ eſſent à cultu et religiõe diuina,nõ ſunt internuncij,nec interpretes inter homines & deos: & propter ſuos peſsimos ac turpiſsimos mores,ipſi etiam homines quamuis errantes,& increduli,& auerſi à cultu ac religione diuina,tamẽ eis ſine dubio meliores ſunt, qui deos ipſi arte fecerũt:reſtat,ut quod poſſunt, tanquam dæmões poſsint,uel quaſi beneficia præſtando magis nocentes,quia magis decipiẽtes, uel aperte malefaciendo. Nec tamẽ quodlibet horum,niſi quando, & quantum permittũtur alta & ſecreta dei prouidentia: non autem tanquam medij inter homines & deos, per amicitiam deorum multũ apud homines ualent. His enim dij boni,quos ſanctos angelos nos uocamus,rationalesq́ꝫ creaturas ſanctę cœleſtis habitationis,ſiue ſedes,ſiue dominatiões,ſiue principatus,ſiue poteſtates,amici eſſe omnino non poſſunt,à quibus tam longe abſunt animi affectione, quàm longe abſunt à uirtutibus uitia, [b]& à bonitate malitia.

A B

L. VIVES

a OMnium enim mirabiliũ.] Ipſe Mercurius identidem magnum miraculum hominẽ uocat, animal uenerandũ & adorandum. b Circa rationem deorum increduli.] In Mercurio habetur: contra rationem deorum,& alibi contra rationẽ. c Titulus quippe Pſalmi huius eſt.] Græce ſic eſt: αἶνος ᾠδὴ τῷ Δαβίδ, ὅτε ὁ οἶκος ᾠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Hebraice nullum præfert titulum trãslatio Hieronymi, & Græce ſic dicitur, ἀναγέγραπται παρ' Ἑβραίοις. d Bene nunciate.] Vulgo habetur, annunciate. Græce εὐαγγελίσασθε. Et poſt eſt, εὐαγγελίζεσθε, quod ipſe uertit annunciate. e Diẽ ex die.] Græca phraſi ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. f Per artem, neſcio quã, cupiditatum ſuarũ.] Porphyrius in libro De philoſophia oraculorum ſcribit deos hominibus indicare, non modo felicem conſuetudinem, & familiaritatẽ ſuam, ſed etiam quibus capiantur, gaudeantq́ꝫ rebus, quibus deuinciantur, quibus cogãtur, quos dies uitare oporteat, quos ſeruari, figuras ipſas ſimulachrorũ cuiuſmodi eſſe deceat: ut ex oraculis Hecates oſtẽdit, quæ negat ſe poſſe contemnere ſignum ære, uel argẽto, uel auro factum. Et quo pacto ſit aliter ex abſinthio, & muris ſanguine, & myrrha, & thure, & ſtyrace conflandũ docet. g Sed tali homine.] Puta malo, & qualem Mercurius ipſe deſcribit. h Et à bonitate malitia.] Malitiam pro omni uitio maloq́ꝫ poſuit, ut Græci κακίαν. quod uerbũ Cicero uolumine tertio de finibus uitiũ ſe malle interpretari dicit, quàm malitiam. Nam eſt hæc certa uitij ſpecies contraria rectæ & honeſtæ ſimplicitati, aſtutiæ fraudumq́ꝫ mater.

Malitia

De his quæ ſanctis angelis & hominibus poſſunt eſſe communia. Caput XXV

N VLLO modo igitur quaſi per dæmonum medietatem,ambiendũ eſt ad beneuolentiam,ſeu beneficentiã deorum,uel potius bonorum angelorum,ſed per bonæ uolũtatis ſimilitudinẽ,qua cum illis ſumus, & cũ illis uiuimus, & cum illis deum quem colunt,colimus,& ſi eos carnalibus oculis uidere non poſſumus:in quãtum autẽ diſsimilitudine uoluntatis, & fragilitate infirmitatis miſeri ſumus,in tantũ ab eis longe ſumus uitæ merito,non corporis loco. Non enim quia in terra cõditione carnis habitamus, ſed ſi per immũditiam cordis terrena ſapimus, non eis iungimur. Cum uero ſanamur,ut quales ipſi ſunt,ſimus:fide interim illis propinquamus,ſi ab illo nos fieri beatos,à quo & ipſi facti ſunt etiam ipſis fauentibus credimus.

B

Quod omnis religio Paganorum circa homines mortuos fuerit impleta. Caput XXVI

S ANE aduertendum eſt, quomodo iſte Aegyptius cum doleret tempus eſſe uenturum, quo illa auferrentur ex Aegypto, quæ fatetur à multum errantibus & incredulis,& à cultu diuinæ religionis auerſis eſſe inſtituta: ait inter cætera: Tunc terra iſta ſanctiſsima ſedes delubrorum atq́ꝫ templorum, ſepulchrorũ erit mortuorumq́ꝫ pleniſsima. Quaſi uero ſi illa non auferrentur,non eſſent homines morituri, aut alibi eſſent mortui ponendi quàm in terra. Et utiq́ꝫ quãto plus uolueretur temporis et dierum lõgitudo,tãto maior eſſet numerus ſepulchrorum, propter maiorẽ numerũ mortuorũ. Sed hoc uidetur dolere,quod memoriæ martyrum noſtrorum templis eorum delubriſq́ꝫ ſuccederent:ut uidelicet qui hæc legũt animo à nobis auerſo atq́ꝫ peruerſo,putẽt à Paganis deos cultos fuiſſe in tẽplis,à nobis autẽ coli mortuos in ſepulchris. Tanta enim homines impij cæcitate [a]in mõtes quodammodo offendunt, resq́ꝫ oculos ſuos ferientes nolunt uidere,ut nõ attendant in omnibus literis Paganorum,aut non inueniri,aut uix inueniri deos qui non homines fuerint,[b]omnibus tamen honores ſtudeãt exhibere diuinos,quaſi nihil unquam humanitatis habuerint. Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos exiſtimari manes deos,[d]& probat per ea ſacra quæ omnibus ferè exhibẽtur mortuis

C D

tuis,[d] ubi et ludos cõmemorat funebres, tanquã hoc ſit maximum diuinitatis indicium, quod non ſoleant ludi niſi numinibus celebrari. Hermes ipſe de quo nunc agitur, in ipſo eodem libro ubi quaſi futura prænunciando deplorans ait: Tunc terra iſta ſanctiſsima ſedes delubrorũ atq; templorum, ſepulchrorũ erit mortuorũq; pleniſsima: deos Aegypti homines mortuos eſſe teſtatur. Cum enim dixiſſet proauos ſuos multum errantes circa deorum rationem incredulos, & non animaduertentes ad cultum religionemq; diuinam, inueniſſe artem qua efficerent deos: cui inuentæ, inquit, adiunxerunt uirtutem de mundi natura conuenientem, eamq; miſcentes, quoniã animas facere non poterãt, euocantes animas dæmonum uel angelorum, eas indiderũt imaginibus ſanctis diuiniſq; myſterijs, per quas idola & benefaciendi et male nires habere potuiſſent. Deinde ſequitur tanquã hoc exemplis probaturus & dicit: [e] Auus enim tuus, ô Aſclepi, medicinæ primus inuentor, cui templum cõſecratũ eſt [f] in monte Libyæ circa littus [g] Crocodilorum, in quo eius iacet mũdanus homo, id eſt corpus: reliquus enim uel potius totus, ſi eſt homo totus in ſenſu uitæ, melior remeauit in cœlum omnia etiam nũc hominibus adiumenta præſtans infirmis numine nũc ſuo, quæ ante ſolebat medicinæ arte præbere. Ecce dixit mortuum coli pro deo in eo loco ubi habebat ſepulchrũ: falſus ac fallens, dicẽdo quod remeauit in cœlum omnia etiam nunc hominibus adiumenta præſtans infirmis. Adiungens deinde aliud: [h] Hermes, inquit, cuius auitũ mihi nomen eſt, nõnne [i] in cognominis ſui patria cõſiſtens, omnes mortales undiq; uenientes adiuuat, atq; cõſeruat? Hic enim Hermes maior, id eſt Mercurius, quẽ dicit auum ſuũ fuiſſe, in Hermopoli, hoc eſt, in ſui nominis ciuitate perhibetur eſſe ſepultus. Ecce duos deos dicit homines fuiſſe, Aeſculapiũ & Mercuriũ. [k] Sed de Aeſculapio & Græci & Latini hoc idem ſentiũt. [l] Mercurium autem multi non putant fuiſſe mortalem, quem tamen iſte auum ſuum fuiſſe teſtatur. [m] Etenim alius eſt ille, alius iſte, quamuis eodem nomine nuncupentur. Non multum pugno, alius ille ſit, alius iſte: uerum iſte ſicut Aeſculapius ex homine deus, ſecũdum teſtimonium tanti apud ſuos uiri [n] huius Triſmegiſti nepotis ſui, adhuc addit & dicit: [o] Iſin uero uxorem Oſiris quã multa bona præſtare propitiam, quãtis

A ſcimus obeſſe iratam. Deinde ut oſtenderet ex hoc genere eſſe deos, quos illa arte homines faciunt: unde dat intelligi dæmones ſe opinari ex hominũ mortuorũ animis extitiſſe, quos per artem quam inuenerunt homines multum errantes, increduli & irreligioſi, ait inditos ſimulachris: quia hi qui tales deos faciebant, animas non utiq; facere poterant: cum de his idem dixiſſet, quod commemoraui, quantis obeſſe ſcimus iratam: ſecutus adiũxit, Terrenis enim dijs atq; mundanis facile eſt iraſci: [p] utpote qui ſunt ab hominibus ex utraq; natura facti atq; compoſiti. B Ex utraq; natura dicit, ex anima et corpore: ut pro anima ſit dæmon, pro corpore ſimulachrum. Vnde cõtigit, inquit, ab Aegyptijs hæc ſancta animalia nuncupari, [q] colíq; per ſingulas ciuitates eorum animas, qui ea conſecrauere uiuẽtes, ita ut eorum legibus incolantur, & eorum nominibus nuncupentur. Vbi eſt illa uelut querela luctuoſa, quod terra Aegypti ſanctiſsima ſedes delubrorum atq; templorum, ſepulchrorum futura eſſet mortuorũq; pleniſsima? Nempe ſpiritus fallax, cuius inſtinctu Hermes iſta dicebat, per eum ipſum coactus eſt cõfiteri iam tunc illam terram ſepulchrorum & mortuorũ, C quos pro dijs colebant, fuiſſe pleniſſimam. Sed dolor dęmonum per eum loquebatur, qui ſuas futuras pœnas apud ſanctorum martyrũ memorias imminere mœrebant. In multis enim talibus locis torquentur & confitentur, & de poſſeſsis corporibus hominum eijciuntur.

L. VVES

a IN montes quodãmodo offendunt.] In res magnas, & quas nemo non uitat, ipſi impingunt. b Omnibus tamẽ honores.] In ueteribus libris ſic legitur: Aut uix inueniri deos, qui non homines fuerint, mortuisq; diuini honores delati ſunt. Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos exiſtimari manes deos.

c Et probat per ea ſacra quæ omnibus ferè exhibẽ- D tur mortuis.] Cicero lib. De leg. ij. Nec uero tã Necia, quæ à nece appellata ſunt, qua reſident mortui, quã cæterorum cœleſtiũ quieti dies feriæ nominarentur, niſi maiores, eos qui ex hac uita migraſſent, in deorum numero eſſe uoluiſſent. *Necia* d Vbi & ludos commemorat funebres.] In his ludis exhibebantur fabulæ. Nam ex Terentianis Adephi, Acta eſt ludis funebrib. Aemilij Pauli Macedonici, duobus eius filijs P. Cornelio Scipione & Q. Fabio. Aedil. Curul. gladiatores quoq; depugnabant, quem morem induxerunt M. & D. Iunij Bruti ludis funebribus patris primo anno belli Punici primi, App. Claud. Caudace, & M. Fuluio coſſ. depugnarunt in Boario foro. Liuius lib. xi. & Valerius lib. ij. & Auſonius in gryphis:

Tres primas Thracum pugnas, tribus ordine bellis
Iuniadæ patri inferias miſere ſepulchro.

Dabatur & epulum, & uiſceratio.

e Auus enim tuus, ô Aſclepi.] Aſclepius Græce eſt

Aeſculapius. Huius Aeſculapij quem ſecum loquentē facit Mercurius, auum Auguſtinus Aeſculapium medicinæ repertorem putat. Quis hic Aeſculapius ex tribus quos Cicero numerat, non conuenit. Nam unus ex his ſepultus eſſe dicitur Cynoſuris Achatæ fulmine ictus. Alter prope Luſium fluuium in Archadia. Tertius fuit ſecundi Mercurij frater, qui filius fuit Valentis & Pheronidis. hunc etiam Aeſculapiū magno in honore habent Archades. Aeſculapium quoq; Oſiridem uocari ſolitū Tacitus ſcribit, neſcio an de hoc intelligat. Veriſimilius eſt de hoc Mercurium loqui, q̃ de quouis alio. f In monte Libyæ.] Hic mons prælongus eſt, ab ima Aegypto ſupra Cynopolim ſe extendens. non unus putatur mons à Ptolemæo qui [illegible] uocat. g Crocodilorum.] *Crocodilus* Crocodilus ex genere ſerpētum eſt, ſed quadrupes ouiperus, creſcit ſeptemdecim cubitos & eo amplius. Mandibulam ſuperiorem contra omnium animantium naturam mouet: homines & omnia terreſtria uorat, uiuitq; interim in ſicco, interim in aqua. De hoc Herodotus, Ariſtoteles, Plinius, & alij. Seneca Crocodilū aut fugax eſſe animal audaci, audaciſſimū timido. Crocodili urbs prope montem Libycum erat ſita in mediterraneis Aegypti, non longe à Ptolemaide in fine ſexti paralleli climatis tertij. Crocodilum uenerationi habitum ab Aegyptijs ſcribit Porphyrius, ideo quod Soli eſſet ſacer: ſicut etiam Aries, & Canibarus, & Aſtur.

b Hermes, inquit, cuius auitum mihi eſt nomen.] Cicero Mercurios numerat quinq;, quorū duo ab Aegyptijs colantur. priorem Nilo patre genitum, quē illi nefas habent nominare: alterum qui Argum interemit, Aegyptoq; præfuit, quibus leges & literas dedit, illūq; uocat Theut. quo nomine primus anni menſis apud illos dicit. Euſeb. lib. 1. Phœnices ait in theologia ſua putaſſe Mercurium Trimegiſtum ſcribam fuiſſe Saturni cœli filij, cuius opera uſus ſit Saturnus in tuēda matre: cumq; hic auſtrales mundi partes peteret, uniuerſam Aegyptum Mercurio reliquiſſe. Diodorus Mercuriū ſcribit fuiſſe Iſidi & Oſiridi in conſilio. Cumq; in expeditionem Oſiris iret, Mercurium ceu conſiliariū Iſidis coniugis domi, reliquiſſe, hominemq; fuiſſe inſigni prudentia: multasq; tradidiſſe mortalibus artes ac ſciētias. Hunc exiſtimo fuiſſe auum huius Hermæ, qui ſcripſit, illumq; uocatum eſſe Theut, dæmonem, ut ait Plato in Phædro; qui artes mathematicas, & literas, & aleam inuenit, detulitq; ad Thamū Aegypti regem, qui rex poſt ea dictus eſt Ammon. i In cognominis ſui patria.] Alibi, in ſibi cognomine patria. In Mercurio uero Apuleij corruptiſſime, ſibi cognomen patrium. Hermopolis *Hermopolis* eſt magna in Aegypto urbs, & nomus Hermopolitana, ab occaſu fluuij, inquit Ptolemæus, mediterranea, euntibus ad mare noſtrum: ſuperior eſt Crocodilopoli, in ſeptimo parallelo climatis tertij. k Sed de Aeſculapio.] Hunc enim inter ſemideos collocant, & eos qui meritis nacti ſunt cœlū, quales ſunt Hercules, Bacchus & Romulus. Theodoritus de martyribus ſcribit Homeri tempore Aeſculapium nōdum pro deo eſſe habitum. Nam ille curatorem uulnerū Martis non Aeſculapium facit, ſed Pæonem. Et cum de Machaone Aeſculapij filio loquitur, uirum eum uocat Aeſculapij abſoluti medici filium. l Mercurium autē multi.] Nam hic ex dijs eſt cœleſtibus perpetuis, unusq; ex cōſentibus.

m Etenim alius eſt ille.] Mercurius ille celebris fuit Maiæ & Iouis Saturnij filius, nepos Athlātis. Nam alij duo fuerunt Aegyptij, ut dixi, alij etiā duo, quorū prior cœlo & die eſt genitus, is quem arrecta natura fingunt propter aſpectum Proſerpinæ: poſterior Valētis & Pheronidis filius, quem Trophonii nomine colunt in antro Lebadienſes. n Huius Trimegiſti.] *Trimegiſtus* Quaſi ter maximi. Non fuit is qui ſcripſit Trimegiſtus, ſed eius auus: utrunq; tamen nomen & Hermæ & Trimegiſti nepos ac

A cepit. fuit autem ille Theut & rex maximus, & ſacerdos maximus, & ſapiens maximus, ut quibuſdam lego placuiſſe. o Iſin uero uxorem.] Alibi, Iſin uero Oſiris. apud Mercurium Iſin uero & Oſirin q̃ multa bona præſtare propitia, tantū obeſſe ſcimus irata. p Vtpote qui ſunt.] Apud Mercurium ſic: utpote qui ſunt ab hominibus facti atq; compoſiti extraq; naturam, ſed ex utraq; natura legit Auguſtinus. q Coliq; per ſingulas ciuitates eorum animas.] Innumeras res Aegyptij pro dijs colebant, uelut allia, & cepas, per quæ iurabāt Plinio: & animalia complura, de quorū nominibus urbes aliquot nominarūt, ut à crocodilo crocodilopolim, ut diximus, à lupo lycopolim, à leone leontopolim, à lato piſce latopolim, ut quoniam bouem primus inſtituit coli Apis, idcirco & ipſe bouis imagine colitur, Mercurius canis, Iſis uaccæ. Diodorus ſcribit in galeis & inſignibus principes uiros alios aliorum animaliū formis uti ſolitos, uelut Anubim cane, & Macedonem lupo: un-B de ueneratio illis animalibus nata. hinc principes uita functos eorundem animalium, quæ ipſis placuerāt nominibus nuncupare, & imaginibus uenerari inſtituerunt. Hoc eſt quod Mercurius dicit coli eorum animas, qui illa animalia uiuentes cōſecrauerunt, auguſta & plena uenerationis illa effecerunt principes, cum ſuis galeis, clypeis, inſignibusq; addi uoluerunt: unde uiſum eſt rudi populo non paruā uictoriæ partē, iis ipſis acceptam eſſe referendā, ita in deorum numerū ſunt relata.

De modo honoris, quem Chriſtiani martyribus impendunt. Cap. XXVII

HEC tamen nos eiſdem martyribus templa, ſacerdotia, ſacra & ſacrificia conſtituimus: quoniam nō ipſi, ſed C deus eorum nobis eſt deus. Honoramus ſanè memorias eorum tanq; ſanctorum hominū dei, qui uſq; ad mortē ſuorum corporum pro ueritate certarūt, ut innoteſceret uera religio, falſis religionibus fictiſq; cōuictis: quod etiā ſi qui antea ſentiebant, timēdo reprimebant. Quis autem audiuit aliquando fidelium ſtantē ſacerdotem ad altare etiam ſuper ſanctum corpus martyris ad dei honorem cultumq; conſtructū, dicere in precibus: Offero tibi ſacrificium Petre, uel Paule, [a]uel Cypriane, cum apud eorum memorias offeratur deo, qui D eos & homines & martyres fecit, & ſanctis ſuis angelis cœleſti honore ſociauit: ut ea celebritate, & deo uero de illorum uictorijs gratias agamus, et nos ad imitationē talium coronarū atq; palmarum eodem inuocato in auxilium ex eorum memoriæ renouatione adhortemur. Quęcunq; igitur adhibētur religioſorum obſequia in martyrum locis, ornamenta ſunt memoriarum, nō ſacra uel ſacrificia mortuorū tanquam deorum. [b]Quicunq; etiam epulas ſuas eo deferunt, quod quidem à Chriſtianis melioribus nō fit, & in pleriſq; terrarū nulla talis eſt cōſuetudo

tudo: tamen quicunque id faciunt, quas cum appoſuerint, orant, & auferunt, ut ueſcãtur, uel ex eis etiam indigentibus largiãtur, ſanctificari ibi eas uolunt per merita martyrũ in nomine domini martyrum. [c]Non autem iſta eſſe ſacrificia martyrũ nouit, qui nouit unũ, quod deo illic offertur ſacrificium Chriſtianorũ. Nos itaque martyres noſtros nec diuinis honoribus, nec humanis criminibus colimus, ſicut colũt illi deos ſuos, nec ſacrificia illis offerimus, [d]nec eorũ probra in eorum ſacra conuertimus. Nam de Iſide uxore Oſiris Aegyptia dea, & de parentibus eorum, qui omnes reges fuiſſe ſcribuntur: quibus parẽtibus ſuis illa cum ſacrificaret, [e]inuenit hordei ſegetem, atque inde ſpicas marito regi & eius conſiliario Mercurio demonſtrauit: unde eandem et Cererem uolunt, quę & quanta mala nõ à Poetis, ſed à myſticis eorum literis memoriæ mãdata ſint: ſicut Leone ſacerdote prodente ad Olympiadem matrem ſcribit Alexandeř: legant qui uolunt, uel poſſunt, et recolant qui legerunt: & uideant quibus hominibus mortuis, uel de quibus eorũ factis tanquã dijs ſacra fuerint inſtituta. Abſit ut eos, quamuis deos habeãt, ſanctis martyribus noſtris, quos tamen deos non habemus, ulla ex parte audeant comparare. Sic enim nõ cõſtituimus ſacerdotes, nec offerimus ſacrificia martyribus noſtris: quia incõgruum, indebitum, illicitum eſt, atque uni deo tantúmodo debitũ: ut nec criminibus ſuis, nec ludis eos turpiſſimis oblectemus, ubi uel flagitia iſti celebrant deorum ſuorũ, ſi cum homines eſſent talia commiſerunt, uel conficta delectamenta dæmonum noxiorum, ſi homines non fuerũt. Ex iſto genere dæmonum Socrates non haberet deum, ſi haberet deum: ſed fortaſſe homini ab illa arte faciendi deos alieno & innocẽti, illi importauerunt talem deum, qui eadem arte excellere uoluerunt. Quid ergo plura? Non eſſe ſpiritus iſtos colẽdos propter uitam beatam, quæ poſt mortem futura eſt, nullus uel mediocriter prudẽs ambigit. Sed fortaſſe dicturi ſunt, deos quidem eſſe omnes bonos, dęmones autẽ alios bonos, alios malos: & eos per quos ad uitam in æternũ beatam perueniamus colendos eſſe cenſebunt, quos bonos opinantur. quod quale ſit iam in uolumine ſequenti uidendum eſt.

L. VIVES

a VEl Cypriane.] Hic fuit Epiſcopus Carthagineñſis, doctiſsimis pleriſque iuxta & ſanctiſsimis ingenij monumentis æditis clarus, inſignis quoque martyrio ſub Valeriano Cæſare, ut Pontius eius diaconus ſcribit. b Quicũque etiam epulas.] Hic mos præcipue ualuit in Aphrica, ſicut Auguſt. in vi. cõfeſsionum teſtatur, matremque ſuam refert ad memorias ſanctorum attuliſſe Mediolani pultes, & panem, & merũ, dediſſeque oſtiario. Sed hæc Ambroſius fieri uetuit, ne ulla occaſio daretur ebrioſis ſe ingurgitandi, & quia illa quaſi parentalia ſuperſtitioni gentiliũ eſſent ſimillima. c Nõ autem iſta eſſe ſacrificia martyrum.] Multi Chriſtiani in re bona plerunque peccant, quod diuos diuaſque nõ aliter uenerantur, quàm deum. Nec uideo in multis quod ſit diſcrimen inter eorum opinionem de ſanctis, & id quod gentiles putabant de ſuis dijs. Impia eſt opinio Vigilantij, qui omni honore martyres priuabat, ſtulta Eunomij, qui ne cogeretur adorare mortuum, templa martyrum non ingrediebatur. Venerandi ſunt martyres, non adorandi ut deus: quemadmodum Hieronymus in Vigilantium differit. d Nec eorum probra.] [redacted]

Cyprianus

Iſis Ceres

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE
CIVITATE DEI LIBRVM NONVM.

1 Ad quem articulum diſputatio præmiſſa peruenerit, & quid diſcutiendum ſit de reſidua quæſtione.

2 An inter dæmones,quibus dij ſuperiores ſunt,ſit aliqua pars bonorum,quorum præſidio ad ueram beatitudinem poſsit humana anima peruenire.

3 Quæ dæmonibus Apuleius aſcribat, quibus cum rationem non ſubtrahat nihil uirtutis aſsignat.

4 De perturbationibus quæ animo accidunt,quę ſit Peripateticorum Stoicorumq́ſ ſententia.

5 Quod paſsiones quæ Chriſtianos animos afficiunt, non in uitium trahant,ſed uirtutem exerceant.

6 Quibus paſsionibus dæmones confitente Apuleio exagitentur,quorum ope homines apud deos aſſerit adiuuari.

7 Quod Platonici figmentis Poetarum infamatos deos aſſerant de contrariorum ſtudiorũ certamine,cum hæ partes dæmonum,non deorum ſint.

8 De dijs cœleſtibus & dæmonibus aereis hominibusq́ſ terrenis Apuleij Platonici diffinitio.

9 An amicitia cœleſtium deorum per interceſsionem dæmonum poſsit homini prouideri.

10 Quod ſecundum Platonis ſententiam minus miſeri ſunt homines in corpore mortali, quàm dæmones in æterno.

11 De opinione Platonicorum,qua putant animas hominum dæmones eſſe poſt corpora.

12 De ternis contrarijs,quibus ſecundum Platonicos dæmonum hominumq́ſ natura diſtinguitur.

13 Quomodo dæmones,ſi nec cum dijs beati,nec cum hominibus ſunt miſeri,inter utrunq́ſ partem ſine utriuſq́ſ communione ſint medij.

14 An homines cum ſint mortales,poſsint uera beatitudine eſſe felices.

15 De mediatore dei & hominum homine Chriſto Ieſu.

16 An rationabiliter Platonici diffinierint deos cœleſtes declinantes terrena cõtagia hominibus non miſceri,quibus ad amicitiam deorum dæmones ſuffragentur.

17 Ad conſequendam uitam beatam,quæ in participatione eſt ſummi boni,non tali mediatore indigere hominem qualis eſt dæmon,ſed tali,qualis eſt unus Chriſtus.

18 Quod fallacia dæmonum dum ſua interceſsione uiam ſpondet ad deum,hoc conatur, ut homines à uia ueritatis auertat.

19 Quod appellatio dæmonum iam nec apud cultores eorum aſſumatur in ſignificationem alicuius boni.

20 De qualitate ſcientiæ,quæ dæmones ſuperbos facit.

21 Ad quem modum dominus uoluerit dæmonibus innoteſcere.

22 Quid interſit inter ſcientiam ſanctorum angelorum,& ſcientiam dæmonum.

23 Nomen deorum falſò aſcribi dijs gẽtium,quod tamen & angelis ſanctis,& hominibus iuſtis ex diuinarum ſcripturarum autoritate commune eſt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER NONVS.

Ad quem articulum diſputatio præmiſſa peruenerit, & quid diſcutiẽdum ſit de reſidua quæſtione. Caput I

a

ET bonos & malos deos eſſe quidã opinati ſunt: quidam uero de dijs meliora ſentientes, tantum eis honoris laudiſq́ꝫ tribuerunt, ut nullum deorum malum credere auderẽt. ᵃSed illi qui deos quoſdam bonos, quoſdam malos eſſe dixerũt, dæmones quoq; appellauerunt nomine deorum: quanquam & deos, ſed rarius nomine dæmonum: ita ut ipſum Iouem quem uolunt eſſe regem ac principem cæterorum, ᵇab Homero fateantur dæmonem nuncupatum. Hi autem qui omnes deos non niſi bonos eſſe aſſerunt, & longe præſtantiores eis hominibus, qui boni perhibentur, merito mouentur dæmonum fa- C ctis, quę negare non poſſunt, eaq; nullo modo à dijs, quos omnes bonos uolunt, cõmitti poſſe exiſtimantes, differentiam inter deos & dæmones exhibere coguntur: ut quicquid eis merito diſplicet in operibus uel affectibus prauis, quibus uim ſuam manifeſtant occulti ſpiritus, id credant eſſe dęmonũ non deorum. Sed quia eoſdem dæmões inter homines & deos ita medios conſtitutos putant, tanquã nullus deus homini miſceatur, ut hinc perferant deſiderata, inde referant impetrata: atq; hoc Platonici pręcipui philoſophorum ac nobiliſsimi ſentiũt, cum D quibus uelut cum excellẽtioribus placuit iſtam examinare quæſtionem, utrum cultus plurimorum deorum proſit ad cõſequendam uitã beatam, quæ poſt mortem futura eſt: libro ſuperiore quæſiuimus, quo pacto ipſi dæmones qui talibus gaudent, qualia boni & prudentes homines auerſantur & damnant: id eſt ſacrilegia, flagitioſa, facinoroſa: nõ de quolibet homine, ſed de ipſis dijs figmenta poetarum, & magicarum artium ſceleratam puniendamq; uiolentiam: poſsint quaſi propinquiores & amiciores dijs bonis conciliare homines bonos: & hoc nulla

ratione poſſe cõpertum eſt. Proinde hic liber, ſicut in illius fine promiſimus, diſputationẽ continere debebit de differẽtia, ſi quam uolũt eſſe: non deorũ inter ſe, quos omnes bonos dicunt, nec de differentia deorum & dæmonum, quorum illos ab hominibus longe lateq; ſeiũgunt, B iſtos inter deos & homines collocãt, ſed de differentia ipſorum dæmonum, quod ad præſentem pertinet quæſtionem.

IOANNIS LODOVICI
VIVIS VALENTINI IN NONUM LIBRUM DE CIUITATE DEI, DIUI AURELIJ AUGUSTINI, COMMENTARIJ.

S

a Ed illi qui deos quoſdam.] Plato deos omnes in conuiuio bonos eſſe dixit, dæmones uero etſi non bonos, neq; malos tamen, ſed mediam quandam naturam, & neutram. Mercurius ἀγγέλους ἀγαθοὺς tum etiam πονηροὺς uocat, id eſt bonos angelos & malos. Porphyrius in libris ſacrificiorum, dæmonum duo facit genera: bonos C & beneficos, malos & maleficos, quod eſt ei cum Platonicis ferè cõmune. b Ab Homero fateantur.] Plutarchus in libello quod ceſſarunt oracula ait, Homerũ inter deos & dæmones nihil feciſſe diſcriminis: eoſdẽ dæmones modo, modo deos nominaſſe. Ita dæmonium nominat Iouem: quod uerbum, ut interpres quidam inquit, ex medijs eſt, modo ad laudem ſpectans, modo ad uituperium. In primo uero Ilia. Iouem ait μετὰ δαίμονας ἄλλους, per quod & ipſum, & alios omnes deos dæmones eſſe declarat. quo loco idem interpres ait: [illegible] Sic, inquit, dæmones uocat deos, ſeu quod gnari ſunt, & rerum experti omnium, quod ſapientes, ſeu quod arbitri ſunt, & rectores hominũ. Iulius Pollux: [illegible] Deus, inquit, & dij, & dæmones. Sic enim Ho- D mero placuit, deos ipſos uocare dæmões. Et Plato quoque gubernatorem omnium maximũ dæmonem nũcupauit. Quandoquidem idem eſt & numinis & dæmonij uſus. Maximi dæmõis meminit in libris De rep. Plato. Sed cõſiderandum de deo parente rerũ uniuerſarũ, an de principe dæmonum, qui uelut diſtributi in præfecturas ſunt, ſentiat. Procli uerba hæc ſunt in lib. De anima & dæmone. Vbiq; enim quod proxime præeſt in quodã dæmonis ordine ad inferius ſeſe habẽs appellare dæmonem cõſueuerũt, quo uſu Iuppiter apud Orpheũ Saturnum patrẽ dæmonẽ appellauit. Et ipſe Plato in Timæo dæmones nũcupauit deos illos, qui generationẽ è propinquo diſponũt, ubi ait: De alijs uero dæmõib. tractare, eorũq; generationẽ in lucem ædere, maius eſt q̃ ferre humanũ poſsit ingeniũ: cõparatione utiq; dæmon eſt eiuſmodi, qui uidelicet proxime unicuiq; prouidet, etiã ſi deus ſit, ac etiã ſi deo ſit inferior. Hæc Proclus.

An inter dæmones, quibus dijs ſupe/
riores ſunt,ſit aliqua pars bonorum,
quorum prędidio ad ueram beatitudi
nem poſſit hũana anima peruenire. II

PVD pleroſq; enim uſitatũ eſt dici,
alios bonos,alios malos dæmones,
A quæ ſiue ſit etiam Platonicorũ phi/
loſophorum,ſiue quorumlibet ſen/
tentia,nequaquã eius eſt negligẽda
diſcuſsio,ne quiſquã uelut dæmones bonos ſe/
quendos ſibi eſſe arbitretur,per quos tanquam
medios dijs, quos omnes bonos credit dum cõ
ciliari affectat & ſtudet, ut quaſi cum eis poſsit B
eſſe poſt mortẽ irretitus malignorũ ſpirituum
deceptuſq; fallacia,lõge aberret à uero deo,cũ
quo ſolo,& in quo ſolo, & de quo ſolo anima
hũana,id eſt ratiõalis & intellectualis beata eſt.

Quæ dæmonibus Apuleius aſcribat,
quibus cum rationẽ non ſubtrahat ni
hil uirtutis aſsignat. Cap. III

VAE igitur eſt differentia dęmonũ
bonorum & malorum,quandoqui
Q dem Platonicus Apuleius de his u/
niuerſaliter diſſerens,& tam multa C
loquẽs de aereis eorum corporibus,
de uirtutibus tacuit animorũ,quibus eſſent prę
diti,ſi boni eſſent. Tacuit ergo beatitudinis cau/
ſam, indiciũ uero miſerię tacere nõ potuit,confi
tens eorũ mentẽ,qua rationales eſſe perhibuit,
non ſaltẽ imbutã munitãq; uirtute, paſsiõibus
animi irrationabilibus nequaquã cedere,ſed ip
ſam quoq;,ſicut ſtultarum mentiũ mos eſt,pro
celloſis quodammodo perturbatiõibus agita/
ri. Verba nanq; eius de hac re iſta ſunt:Ex hoc
fermè dæmonũ numero,inquit, Poetæ ſolent
haud quaquã procul à ueritate, oſores & ama/
tores quorundam hominum deos fingere:hos D
proſperari & euehere,illos cõtra aduerſari & af/
fligere. Igitur & miſereri, & indignari, & angi,
& lætari,omnẽq; humani animi faciẽ pati:ac ſi/
mili motu cordis & ſalo mentis,per omnes co/
gitationũ æſtus fluctuare,quæ omnes turbelæ
tẽpeſtateſq; procul à deorum cœleſtiũ trãquil/
litate exulant. Num eſt in his uerbis ulla dubi/
tatio,quod nõ animorũ aliquas inferiores par/
tes,ſed ipſas dæmonũ mentes,quibus rationa/
lia ſunt animalia uelut procelloſum ſalum dixit
paſsionũ tempeſtate turbari:ut ne hominibus

A quidem ſapientibus cõparandi ſint, qui huiuſ/
modi perturbationibus animorũ,à quibus hu/
mana non eſt immunis infirmitas,etiam cũ eas
huius uitæ cõditione patiũtur,mente impertur/
bata reſiſtũt:non eis cedentes ad aliquid appro
bandũ uel perpetrandũ,quod exorbitet ab iti/
nere ſapiẽtiæ & lege iuſtitiæ:ſed ſtultis mortali/
bus,& iniuſtis,nõ corporibus,ſed morib. ſimi/
les:ut nõ dicam deteriores,eo quod uetuſtiores,
& debita pœna inſanabiles,ipſius quoq; men/
tis,ut iſte appellauit,ſalo fluctuãt:nec in uerita/
te atq; uirtute,qua turbulẽtis & prauis affectio/
nib. repugnatur,ex ulla animi parte cõſiſtunt.

De perturbationibus,quæ animo ac/
cidunt,quæ ſit Peripateticorum Stoi/
corumq; ſententia. Cap. IIII

VAE ſunt ſententiæ philoſophorũ
de his animi motibus, quos Græci
D πάθη,noſtri aũt quidã,ſicut Cicero
perturbatiões,quidã affectiões uel
affectus, quidam uero ſicut iſte de
Græco expreſsius paſsiones uocant. Has ergo
perturbatiões,ſiue affectiões,ſiue paſſiones qui/
C dã philoſophi dicũt etiã in ſapientẽ cadere, ſed
moderatas rationiq; ſubiectas,ut eis leges quo/
dãmodo quibus ad neceſſariũ redigãtur modũ
dominatio mentis imponat. Hoc qui ſentiunt,
Platonici ſunt ſiue Ariſtotelici,cũ Ariſtoteles di
ſcipulus Platonis fuerit, qui ſectã Peripateticã
condidit. Alijs autẽ,ſicut Stoicis cadere ullas o/
mnino huiuſcemodi paſsiones in ſapientẽ non
placet. [a]Hos aũt,id eſt,Stoicos, Cicero in libris
De finib. bonorũ & malorũ,uerbis magis q; re
bus aduerſus Platonicos ſeu Peripateticos certa
re cõuincit:quandoquidẽ [b]Stoici nolunt bona
appellare,ſed cõmoda corporis & externa: eo
D quod nullũ bonum uolunt eſſe hominis pręter
uirtutẽ,tanquã artem bene uiuẽdi,quæ nõ niſi
in animo eſt. [c]Hæc autẽ iſti ſimpliciter & ex cõ/
muni cõſuetudine loquẽdi appellant bona: ſed
in cõparatiõe uirtutis,qua recte uiuitur,parua et
exigua. Ex quo fit,ut ab utriſq; quomodolibet
uocentur,ſeu bona ſeu cõmoda,pari tamẽ æſti
matiõe pẽſentur:nec in hac quęſtione Stoici de
lectẽtur niſi nouitate uerborũ. Videtur ergo mi
hi etiã in hoc,ubi quæritur, [d]utrũ accidãt ſapien
ti paſsiones animi,an ab eis ſit prorſus alienus,
de uerbis eos potiuſq; de rebus facere cõtrouer
ſiam

ſiam. Nam & ipſos nihil hinc aliud q̃ Platoni-
cos & Peripateticos ſentire exiſtimo, quantum
ad uim rerum attinet, non ad uocabulorum ſo-
num. Vt enim alia omittã, quibus id oſtẽdam,
ne longum faciam, aliquid unũ quod ſit euiden
tiſsimum dicam. In libris quibus titulus eſt, No
ctium Atticarum, [e]ſcribit A. Gellius, uir elegan-
tiſsimi eloquij, & [f]multæ ac facundæ ſcientiæ, ſe
nauigaſſe aliquãdo cum quodam philoſopho
nobili Stoico. Is philoſophus, ſicut latius & ube
rius, quod ego breuiter attingã, narrat A. Gel-
lius, cum illud nauigium horribili cœlo & mari
periculoſiſsime iactaretur, ui timoris expalluit.
Id animaduerſum eſt ab eis, qui aderant: quam
uis in mortis uicinia curioſiſsime attẽtis, utrum
ne philoſophus animo turbaretur. Deinde tẽ-
peſtate tranſacta, mox ut ſecuritas præbuit col-
loquendi, uel etiam garriẽdi locum, quidam ex
his, quos nauis illa portabat diues luxurioſus
[g]Aſiaticus philoſophũ compellat, illudẽs quod
extimuiſſet atq; palluiſſet, cũ ipſe manſiſſet intre
pidus in eo quod impẽdebat exitio. [h]At ille A-
riſtippi Socratici reſpõſum retulit, qui cũ in re ſi
mili eadẽ uerba ab homine ſimili audiſſet: reſ-
põdit illũ pro anima nequiſsimi nebulonis me-
rito non fuiſſe ſolicitũ, ſe autẽ pro Ariſtippi ani
ma timere debuiſſe. Hac illo diuite reſponſione
depulſo, poſtea quæſiuit A. Gellius à philoſo-
pho nõ exagitandi animo, ſed diſcendi, quę nã
illa ratio eſſet pauoris ſui. Qui ut doceret homi-
nem ſciendi ſtudio gnauiter accenſum, protulit
ſtatim de ſarcinula ſua [i]Stoici Epicteti librũ, in
quo ea ſcripta eſſent, quæ congruerent decretis
Zenonis & Chryſippi, quos fuiſſe Stoicorum
principes nouimus. In eo libro ſe legiſſe dicit
A. Gellius, hoc Stoicis placuiſſe, [k]quod animi ui
ſa, quas appellant phantaſias: nec in poteſtate
eſt utrum, & quando incidant animo, cum ue-
niant ex terribilibus & formidabilibus rebus,
neceſſe eſſe etiam ſapientis animũ moueant: ita
ut paulisper uel paueſcat metu, uel triſtitia con-
trahatur, tanquam his paſsionibus præuenien
tibus mentis & rationis officiũ: [l]nec ideo tamen
in mente fieri opinionem mali, nec approbari i-
ſta, eiſq; conſentiri. Hoc enim eſſe uolunt in po
teſtate, idq; intereſſe cenſent inter animũ ſapiẽ-
tis & ſtulti, quod ſtulti animus eiſdem paſsioni
bus cedit, atq; accommodat mentis aſſenſum:
ſapientis autem quamuis eas neceſsitate patia-

A tur, retinet tamen de his quæ appetere uel fuge
re rationabiliter debet, ueram & ſtabilem incõ-
cuſſa mente ſententiam. Hęc ut potui, non qui-
dem commodius A. Gellio, ſed certe breuius,
&, ut puto, planius expoſui: quæ ille ſe in Epi-
cteti libro legiſſe commemorat, cum ex decre-
tis Stoicorum dixiſſe atque ſenſiſſe. Quæ ſi ita
ſunt, aut nihil, aut penè nihil diſtat inter Stoico
rum aliorumq; philoſophorum opinionem de
paſsionibus & perturbationibus animorum.
Vtrique enim mentem rationemq; ſapientis
ab earum dominatione defendunt. Et ideo for
taſſe dicũt eas in ſapientem non cadere Stoici:
B quia nequaquam eius ſapientiam, qua utiq; ſa-
piens eſt, ullo errore obnubilant, aut labe ſub-
uertunt. [m]Accidunt autem animo ſapientis, ſal-
ua ſerenitate ſapientiæ, propter illa quæ com-
moda uel incõmoda appellant, quamuis ea di-
cere nolint bona uel mala. Nã profecto ſi nihi
li pẽderet eas res ille philoſophus, quas amiſſu
rum ſe naufragio ſentiebat, ſicuti eſt uita iſta ſa
luſq; corporis: non ita illud periculum perhor-
reſceret, ut palloris etiam teſtimonio prodere-
tur. Verũtamen & illam poterat permotionem
pati, & fixam tenere mente ſententiam, uitam
C illam ſalutemq; corporis, quorum amiſsionem
minabatur tempeſtatis immanitas, non eſſe
bona quæ illos quibus ineſſent facerẽt bonos,
ſicut facit iuſtitia. Quod autem aiunt ea nec bo-
na appellanda eſſe, ſed commoda: uerborum
certamini, non rerum examini deputãdum eſt.
Quid enim intereſt, utrum aptius bona uocen
tur, an commoda: dum tamen ne his priuetur,
non minus Stoicus, quàm Peripateticus paue-
ſcat & palleat: ea non ęqualiter appellando, ſed
æqualiter ęſtimando. [n]Ambo ſanè ſi bonorum
iſtorum ſeu commodorum periculis ad flagi-
tium uel facinus urgeantur, ut aliter ea retinere
D non poſsint: malle ſe dicunt hæc amittere, qui-
bus natura corporis ſalua & incolumis habe-
tur, quàm illa committere, quibus iuſtitia uiola
tur. Ita mens, ubi fixa eſt iſta ſententia, nullas
perturbationes, etiam ſi accidant inferiorib. ani
mi partibus, in ſe contra rationem præualere
permittit: quinimmo eis ipſa dominatur, eiſq;
non conſentiendo, ſed potius reſiſtendo regnũ
uirtutis exercet. Talẽ deſcribit etiam Vergilius
Aeneam, ubi ait:
Mẽs imota manet, lachrymę uoluũtur inanes.

L. VIVES

a HOc autem Cicero.] Libro tertio De finibus inducitur à Cicerone M. Cato minor pro Stoicis, quam ſectam ille tuebatur, de ſummo bono diſſerens. Quarto libro idem ipſe Cicero diluit argumēta omnia Stoicorum, oſtenditq́ ipſos non rebus à Platonicis & Peripateticis differre, ſed nouitate uerborū: quorū artifex fuerit princeps ipſe diſciplinæ Zenon. b Non ſunt bona appellare, ſed cōmoda.] Cicero in finibus æſtimabilia nominauit, & primo Acad. ſic ait: Zeno igitur omnia, quæ ad beatam uitam pertinerēt, in una uirtute ponebat: nec quicquam aliud numerabat in bonis, id quod appellabat honeſtum, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & unum bonum. Cætera autem etſi nec mala eſſent, tamen alia ſecūdum naturam dicebat, alia naturæ contraria, iis ipſis alia interiecta & media numerabat. Quæ autem ſecundum naturam eſſent, ea ſumenda, & quadam æſtimatione dignanda docebat: cōtraq́ cōtraria. Neutra autē in mediis relinquebat, in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti: ſed quæ eſſent ſumenda, ex aliis alia pluris eſſe æſtimanda, alia minoris: quæ pluris, ea præpoſita appellabat: Reiecta autē, quæ minoris. Hæc ibi. In tertio De finibus præpoſita dicit προηγμένα eſſe dicta, contraria uero ἀποπροηγμένα. c Hæc autē iſti ſimpliciter.] Plato quarto De legibus, tria genera bonorū ponit, quæ in animo, quæ corpore, & quæ extrinſecus. Sed hæc poſteriora ſine uirtute, non modo nihil iuuare, ſed eſſe quoq; damnoſa, & pernicie plena, diciq́ humana, quū illa quæ animo hærent ſint diuina, quibus ſolis diuinus ſit homo ac beatus: nec illa corporis aut externa recte ac proprie bona eſſe nominãda, ſed proportione quadam & ſimilitudine: nec omnibus, ſed ſolis iuſtis, quibus etiā quæ mala uulgus appellat, maiora & ueriora ſunt bona, ꝙ bona illa in ſceleratis hominibus, quæ in his aliud non ſunt præter paratiſsima flagitiis magnisq́ malis inſtrumenta. Hæc & ſimilia multis locis Plato, à quo præclara illa & admirabilia Stoicorum dicta, quæ Græci παράδοξα uocant, & diuina, ut ſunt, exiſtimantur, propè omnia manarunt: ut quod ſolum honeſtum ſit bonum: ſolus ſapiens & diues & liber ſit: bonos beatos, improbos miſeros: feliciorem qui accipit iniuriā, ꝙ qui facit: bona tamen uocauit ea, quæ fortunæ ſunt, aut corporis, ꝙ illis, ſicut Apuleius inquit in dogmate Platonis, ad uſum uitæ cōmunis opus eſt: cura uero corporis ad uiuendum neceſſaria, ita tamē ut hæc eadem fiant uirtute meliora, eiusq́ ſuffragiis beatitudinis cōmodis copulenſ. Quo circa hæc Platoni tum demum ſunt bona, quum in uirtutis inſtrumenta & miniſterium trāſeunt: quæ ſi uirtuti obſtrepāt, & eam turbent, pernicies meræ & peſtes ſunt. Hūc Ariſtoteles eſt ſequutus. d Verum accidant ſapienti paſsiones.] Cicero. iiii. Tuſc. quæſt. quot & qui ſunt affectus docet, quibus omnibus uacare prorſum ſapientem ſuum uolunt Stoici. At Platonici, & qui in multis eidem ſunt Peripatetici natura illos eſſe inditos aiunt: nec euelli poſſe, ſed moderari & regi. e Scribit A. Gellius.] Vixit Gellius Adriano principe, ſub quo libros noctium Atticarum ſcripſit. uſus eſt Fauorino familiariter, & Tauro philoſophis: Apollinare & Probo grāmaticis. Quis fuerit ingenio ac eruditione, habemus Auguſtini præiudicium, cui maxima, ſeu omnis potius grammaticorum manus ſuffragaſ. neſcio an quia is ἐμὸς ἦν, ita ut integrum iam nobis non ſit de illo aliter pronunciare, tametſi mihi, pace Auguſtini dixerim, lōge aliter uideatur. Sed ea de re commodius alibi. Quod hic Auguſtinus citat, ſcribitur Gellio primo cap. libri undeuiceſimi. f Multæ ac facundæ ſcientiæ.] Alibi multum facundæ ſciētiæ. g Aſiaticus.] Hoc auget etiam nomen luxuriæ. nam ibi nata & alita uidetur. h Et ille Ariſtippi.] Hoc Ariſtippus dixit, cum Corinthū nauigaret: Laertius. i Stoici Epicteti.] Hic natus eſt Hieropoli Phrygiæ, ſeruiuit Epaphrodito cubiculario Neronis, & ætate longa pertigit tempora Antoninorum. Et hoc eſt illud diſtichum:

Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην, καὶ σώματι πηρὸς
καὶ πενίην Ἶρος καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Seruus Epictetus fueram, qui & corpore mancus,
Paupertate Irus, diis ſed amicus eram.

Fuerat em̄ claudus. Eius etiā ſunt illa duo uerba ἀνέχου καὶ ἀπέχου, cōtine, & abſtine. autor Gellius uariis locis. Huius ſcripta fuerunt pauca, quæ tamen Suidæ memoria iam non extabāt. nam Enchiridion ab Arriano conſcriptū eſſe cōſtat Epicteti diſcipulo: hic uero liber, quē Philoſophus protulit, erat περὶ διατριβῶν, hoc eſt diſputationū quintus. k Quod animi uiſa, quas appellant phantaſias.] φαντασία, & φάντασμα à φαντάζω ducit, quod eſt imaginor. Cicero, uiſum trāsfert, eſtq́ illud, quod animæ pars imaginatiuæ uidere ſibi uidet, generaturq́ ex impulſu extrinſecus oblato, quam aſſenſio cōſequitur, uel diſſenſio, in quibus eſt opinio. Affectus uero, quos dānare uidebātur Stoici, ſunt quos ipſi nobis inuehimus ex falſis noſtris & deprauatis rerū iudiciis, atq; opinionibus. nam dolorem eſſe dicebant opinionē magni mali præſentis: lætitiam, opinionē magni boni præſentis: libidinem opinionem magni boni futuri: metū, magni mali. Vnde eſt illud Senecæ Stoici, opiniōe nos ſæpius, ꝙ re laborare, eſſeq́ plura quæ nos terreant, quàm quæ premant. De quis puto me iam alibi dixiſſe. Porrò opinionem quæ ſit imbecillus aſſenſus, rebus nō ſat expenſis, atq; examinatis in ſapientem non cadere. l Nec ideo tamen in mente fieri.] In enchiridio enim Epicteti Arrianus iubet ſapientem uirum ſimul ac primū phantaſia tangitur horribili, cōſiderare uiſum eſſe illud, nec ita rem ſe habere ut uidetur. m Accidunt autē animo ſapientis.] Plato in legibus, uelut neruos eſſe dicit affectus in homine, & ceu funiculos quoſdam à natura inditos à quibus trahamur: ac quemadmodum inter ſe contrarii ſunt ipſi, ſic & nos in uarias, diuerſasq́ partes ab illis raptari: ſed profecto qui illis dominam rationem præfecerit, & parere coegerit, ſenſurū exiguas eſſe eorum uires.

Marginalia: Bonorum tria genera — Epictetus — Phantaſia — Opinio

Quod paſsiones quæ Chriſtianos animos afficiunt, non in uitiū trahant, ſed uirtutem exerceant. Cap. V

NON eſt nunc neceſſe copioſe ac diligenter oſtendere, quid de iſtis paſſionibus doceat ſcriptura diuina, qua Chriſtiana eruditio cōtinetur. Deo quippe illā ipſam mentē ſubiicit regendam & iuuandam, mentiq́; paſsiones ita moderādas, atq; frenandas, ut in uſum iuſtitiæ conuertantur. Deniq; in diſciplina noſtra, nō tam quęritur, utrū pius animus iraſcatur, ſed quare iraſcatur: nec utrum ſit triſtis, ſed unde ſit triſtis: nec utrum timet, ſed quid timeat. Iraſci enim peccanti, ut corrigatur: contriſtari pro afflicto, ut liberetur: timere periclitāti, ne pereat: neſcio utrū quiſquā ſana cōſideratiōe reprehēdat. *Nam & miſericordiā Stoicorū eſt ſolere culpare. Sed quanto honeſtius ille Stoicus miſericordia

dia perturbaretur hominis liberandi, quàm timore naufragij. Longe melius & humanius, & piorum ſenſibus accõmodatius [b] Cicero in Cæſaris laude loquutus eſt, ubi ait: Nulla de uirtutibus tuis, nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Quid eſt autem miſericordia, niſi alienæ miſeriæ, quædam in noſtro corde compaſsio, qua utiq; ſi poſsimus, ſubuenire compellimur? Seruit autem motus iſte rationi, quando ita præbetur miſericordia, ut iuſtitia conſeruetur: ſiue cum indigenti tribuitur, ſiue cũ ignoſcitur pœnitenti. [c] Hanc Cicero locutor egregius nõ dubitauit appellare uirtutem, quam Stoicos inter uitia numerare non pudet: qui tamen, ut docuit liber Epicteti nobiliſsimi Stoici ex decretis Zenonis et Chryſippi, qui huius ſectæ primas partes habuerũt, huiuſcemodi paſsiones in animũ ſapientis admittunt, quem uitijs omnibus liberum eſſe nolunt. Vnde fit conſequẽs, ut hæc ipſa non putent uitia, quando ſapienti ſic accidũt, ut contra uirtutem mentis, rationẽq; nihil poſſint, & una ſit eademq; ſententia Peripateticorum, uel etiam Platonicorum, & ipſorum Stoicorum. [d] Sed, ut ait Tullius, uerbi controuerſia iam diu torquet homines Græculos, contentionis cupidiores, quàm ueritatis. Sed adhuc merito quæri poteſt, utrum ad uitæ præſentis pertineat infirmitatem, etiam in quibuſq; bonis officijs huiuſcemodi perpeti affectus. Sancti uero angeli quum & ſine ira puniant, quos accipiunt æterna dei lege puniendos, & miſeris ſine miſeriæ compaſsione ſubueniant, & periclitantibus eis quos diligunt ſine timore opitulentur: tamen iſtarum nomina paſsionum conſuetudine locutionis humanæ etiam in eos uſurpãtur, propter quãdam operum ſimilitudinẽ, nõ propter affectionum infirmitatem: ſicut ipſe deus ſecundũ ſcripturas iraſcitur, nec tamen ulla paſſione turbatur. Hoc enim uerbũ uindictæ uſurpauit effectus, non illius turbulentus affectus. D

L. VIVES

[a] NAm & miſericordiam Stoicorum.] Cicero pro Murena irridens paradoxa Stoicorum, ſupplices aliqui ueniunt miſeri & calamitoſi. Sceleratus & nefarius fueris, ſi quicquam miſericordia adductus feceris. [b] Cicero in Cæſaris laude.] In oratiõe pro Q. Ligario: Nulla de uirtutibus tuis plurimis nec gratior nec admirabilior miſericordia eſt. [c] Hãc Cicero locutor.] Significat loquẽtiæ fuiſſe in Cicerone ſatis, ut Saluſtius de Catilina ſcribit, ſapientiæ illius germanæ ac ueræ nõ multũ, quæ ſolũ eſt in iis, qui uni deo præpotenti & principi mundi ſeruiunt, eiuſq; ſapientiæ filio. [d] Sed, ut ait Tullius, uerbi cõtrouerſia.] In primo de oratore uerba ſunt Craſsi aſſerentis, quid de oratoris nomine ſenſerint Græci.

A

Quibus paſsionibus dæmones confitente Apuleio exagitentur, quorum ope homines apud deos aſſerit adiuuari. Caput VI

QVA interim de ſanctis angelis quæſtione dilata, uideamus quẽadmodum dicãt Platonici medios dæmones inter deos & homines conſtitutos, iſtis paſsionũ æſtibus fluctuare. B Si enim mente ab his libera eiſq; dominante, motus huiuſcemodi non paterentur, nõ eos diceret Apuleius ſimili motu cordis & ſalo mentis per omnes cogitationum æſtus fluctuare. Ipſa igitur mens eorum, id eſt pars animi ſuperior, qua rationales ſunt, & in qua uirtus & ſapientia, ſi ulla eis eſſet, paſsionibus turbulentis inferiorum animi partiũ regendis moderandiſq; dominaretur: ipſa inquam mens eorum, ſicut iſte Platonicus confitetur, ſalo perturbationum fluctuat. Subiecta eſt ergo mens dæmonũ paſſionibus libidinum, formidinũ, irarum, atq; huiuſcemodi cæteris. C Quæ igitur pars in eis libera eſt, compoſq; ſapientiæ, qua placeãt dijs, & ad horum morum ſimilitudinem hominibus conſulant, cum eorum mens paſsionum uitijs ſubiugata & oppreſſa, quicquid rationis naturaliter habet ad fallendum & decipiendum, tanto acrius intendat, quanto eam magis poſſidet nocendi cupiditas?

Quod Platonici figmentis Poetarum infamatos deos aſſerant de contrariorum ſtudiorum certamine, cum hæ partes dæmonum, non deorum ſint. Caput VII

QVOD ſi quiſquam dicit, non ex omnium, ſed ex malorum dæmonum numero eſſe, quos poetæ quorundã hominũ oſores & amatores deos, non procul à ueritate confingunt, Hos enim dixit Apuleius, ſalo mentis per omnes cogitationum æſtus fluctuare: Quomodo iſtud intelligere poterimus, quãdo cum hoc diceret, nõ quorundam, id eſt malorum, [a] ſed omnium dæmonum medietatẽ, propter aerea corpora inter deos & homines deſcribebat? Hoc

enim ait fingere poetas, quod ex iſtorũ dæmonum numero deos faciũt, & eis deorum nomina imponunt: & quibus uoluerint hominibus ex his amicos inimicoſq́ diſtribuũt ficti carminis impunita licentia, cum deos ab his dæmonum moribus & cœleſti loco & beatitudinis opulentia remotos eſſe perhibeãt. Hæc eſt ergo fictio poetarum, deos dicere, qui dij non ſunt, eoſq́ ſub deorum nominibus inter ſe decertare propter homines, quos pro ſtudio partiũ diligunt uel oderunt. Non procul autem à ueritate dicit hanc eſſe fictionem: quoniam deorũ appellati uocabulis qui dij non ſunt, tales tamen deſcribuntur dæmones, quales ſunt. [b]Denique hinc eſſe dicit homericam illam Mineruã, quæ medijs cœtibus Graium cohibendo Achilli interuenit. Quod ergo Minerua illa fuerit, poeticum uult eſſe figmentum, [c]eo quod Mineruã deam putat, eamq́ inter deos, quos omnes bonos beatoſq́ credit, in alta ætherea ſede collocat, procul à conuerſatione mortaliũ. Quod aũt aliquis dæmon fuerit Græcis fauẽs, Troianiſq́ cõtrarius, ſicut alius aduerſus Græcos Troianorũ opitulator, [d]quẽ Veneris, ſeu Martis nomine idẽ poeta cõmemorat: quos deos iſte talia nõ agentes in cœleſtibus habitationib. ponit, & hi dæmones pro his quos amabãt cõtra eos quos oderãt inter ſe decertauerint: hoc non procul à ueritate poetas dixiſſe cõfeſſus eſt. De his quippe iſta dixerũt, quos hominibſi.mili motu cordis & ſalo mentis, per omnes cogitationũ æſtus fluctuare teſtatur, ut poſſent amores et odia nõ pro iuſtitia, [e]ſed ſicut populus ſimilis eorum in uenatoribus & aurigis, ſecũdum ſuarum ſtudia partium, pro alijs, aduerſus alios exercere. Id enim uidetur philoſophus curaſſe Platonicus: ne cum hæc à poetis canerẽtur, non à dæmonibus medijs, ſed ab ipſis dijs, quorum nomina poetæ fingendo ponunt, fieri crederentur.

L. VIVES

a SEd omnium dæmonum medietatem.] Quod medij ſint inter deos & homines, nõ de medietate molis intelligendum, ſed loci & naturæ. b Deniq; hinc eſſe dicit Homericam illam Mineruam.] Apuleij ſunt uerba, Homerus uero de Minerua id canit α. Iliad. quæ Achillem cohibuit, ne impetũ in Agamemnonem faceret inter iurgia. c Eo quod Mineruam.] Nam una eſt ex illis xij. dijs conſentibus, quos diſticho perſequutus eſt Ennius: qui ſunt ex dijs altiſsimis & optimis, quos natura uiſibus humanis denegauit. d Quem Veneris ſeu Martis nomine idem poeta.] Plutarchus in libello quod ceſſarunt oracula: Exiſtimant omnia bella, omnes calamitates, quæ ſcribuntur de dijs, non deorum fuiſſe, ſed magnorũ quorundam dæmonũ. e Sed ſicut populus ſimilis eorum in uenatoribus &c.] In circo quadrigæ agitabantur, & uenationes exhibebantur: induti[q́] erant quadrigarij pãno, aut albo, aut cæruleo, aut uiridi, aut rufo. Hinc quatuor factiones aurigarum: alij ex populo alijs fauebant, ſuo quiſq; colori. Domitianus, ut Tranquillus ſcribit, duas ludis circenſibus addidit factiones, aurati panni, & purpurei. Numerantur & colores inter iſtos factionum circenſiũ, praſinus, qui eſt uiridis, & uenetus, qui eſt cæruleus: quorum meminit Martialis. Illos ueteres colores quatuor anni temporibus dicatos fuiſſe, ſunt qui interpretẽtur. Cæruleum hybernis aquilonibus. Venetum uirenti ueri. Candidum autumni pruinis. Ruſum æſtiuis ignibus. Plinius lib. Epiſtolarũ octauo, de factionibus iſtis loquẽs: Quo magis miror, tot millia uirorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos inſidentes curribus homines uidere. Si tamen aut uelocitate equorum, aut hominum arte traherentur, eſſet ratio nonnulla: nunc fauent panno, pannum amant: & ſi in ipſo curſu, medioq́ certamine, hic color illuc, ille huc transferatur, ſtudium, fauorq́ trãſibit, & repẽte agitatores illos, illos equos, illos quos procul noſcitant, quorũ clamitãt nomina, relinquẽt. Tãta gratia, tanta autoritas, in una uiliſsima tunica. Mitto apud uulgus, quod uilius tunica, ſed apud quoſdam graues homines. Hæc Plinius.

Colores circenſes

De dijs cœleſtibus & dæmonibus aereis hominibuſq́ terrenis Apuleij Platonici diffinitio. Cap. VIII

QVID illa ipſa diffinitio dæmonum? Parumne intuẽda eſt, ubi certe omnes determinando complexus eſt? Quod ait dæmones eſſe genere animalia, animo paſsiua, mente rationalia, corpore aerea, tempore æterna. In quibus quinq; cõmemoratis, nihil dixit omnino, quod dæmones cum bonis ſaltem hominibus id uiderentur habere commune, quod non eſſet in malis. Nam ipſos homines cum aliquãto latius deſcribendo complecteretur, ſuo loco de illis dicens tanquam de infimis atque terrenis, quum prius dixiſſet de cæleſtibus dijs: ut commendatis duabus partibus, ex ſummo & infimo ad ultimum tertio loco de medijs dæmonibus loqueretur, Igitur homines, inquit, [a]ratione plaudentes, oratiõe pollentes, immortalibus animis, moribundis membris, leuibus & anxijs mentibus, brutis et obnoxijs corporibus, diſsimilibus moribus, ſimilibus erroribus, peruicaci audacia, pertinaci ſpe, caſſo labore, fortuna caduca, ſingillatim mortales, cuncti tamẽ uniuerſo genere perpetui, uiciſsim ſufficienda prole mutabiles, uolucri tempore, tarda ſapientia, cita morte, querula uita, terras incolunt. Cum hic tam multa diceret, quæ ad plurimos homines pertinent, numquid etiam illud tacuit, quod nouerat eſſe paucorum

corum, ubi ait, [b] tarda ſapientia? Quod ſi præter miſiſſet, nullo modo rectè genus humanũ deſcriptionis huius tam intenta diligentia terminaſſet. Cum uero deorum excellentiam commendaret, ipſam beatitudinem quo uolunt homines per ſapientiã peruenire, in eis affirmauit excellere. Proinde ſi aliquos dæmones bonos uellet intelligi, aliquid etiã in ipſorũ deſcriptione poneret, unde uel cum dijs aliquã beatitudinis partem, uel cum hominibus qualemcunque ſapientiam putarentur habere cõmunem. Nunc uero nullum bonum eorum cõmemorauit, quo boni diſcernerentur à malis: quamuis & eorum malitiæ liberius exprimẽdæ pepercit: non tam ne ipſos, quàm ne cultores eorũ apud quos loquebatur, offenderet. Significauit tamen prudentibus, quid de illis ſentire deberent, quandoquidem deos, quos omnes bonos beatosque credi uoluit, ab eorũ paſſionibus, atque, ut ait ipſe, turbelis omnino ſeparauit, ſola illos corporum æternitate cõiungens: animo autem non dijs, ſed hominibus ſimiles dæmones apertiſsime inculcans: & hoc nõ ſapientiæ bono, cuius & homines poſſunt eſſe participes, ſed perturbatione paſſionũ, quæ ſtultis maliſque dominatur: à ſapientibus uero & bonis ita regitur, [c] ut malint eam non habere, quàm uincere. Nam ſi non corporum, ſed animorum æternitatẽ cum dijs habere dæmones uellet intelligi, non utique homines ab huius rei conſortio ſepararet: quia & hominibus æternos eſſe animos, proculdubio ſicut Platonicus ſentit. Ideo cum hoc genus animãtium deſcriberet, immortalibus animis, moribundis membris dixit eſſe homines.

L. VIVES

a Rationeplaudentes.] In alijs gaudentes, in alijs cluentes, quod à cluo uidetur eſſe quod eſt pugno, magis quàm à clueo, quod eſt ſum, uel nomino. b Tarda ſapientia.] Sententia eſt Platonis, beatos eſſe illos, quibus uel in ſenectute ueras contigit habere opiniones. c Ut malint eam.] Si fieri poſſet carere uellet uir ſapiens omni animi perturbatione: ſed quandoquidem fieri illud nequit proximum eſt animi, ut eam ſuperet habeatque uelut in ſua poteſtate.

An amicitia cœleſtium deorum per interceſsionem dæmonum poſsit homini prouideri. Cap. IX

c per hoc ſi propterea communem cum dijs æternitatem non habent
A homines, qui corpore ſunt mortales: propterea ergo dæmones habẽt,
A quia corpore ſunt immortales: quales igitur mediatores ſunt inter homines & deos, per quos ad deorum amicitias homines ambiãt, qui hoc cum hominibus habent deterius, quod eſt in animante melius, id eſt animum: hoc autem habent cum dijs melius, quod eſt in animante deterius, id eſt corpus? Cum enim animans, id eſt animal ex anima conſtet & corpore, [a] quorum duorum anima eſt utique corpore melior: & ſi uitioſa & infirma, melior certe corpore etiam ſaniſsimo atque firmiſsimo: quoniam eius natura excellentior, nec labe uitiorum poſtponitur corpori, ſicut aurum etiam ſordidum argento ſeu
B plũbo licet puriſsimo carius æſtimatur: iſti mediatores deorum & hominum, per quos interpoſitos diuinis humana iungũtur, cum dijs habent corpus æternum, uitioſum autem cũ hominibus animũ, quaſi religio qua uolunt dijs homines per dæmones iungi in corpore ſit, nõ in animo conſtituta. Quæ nam tandem iſtos mediatores falſos atque fallaces quaſi capite deorſum nequitia uel pœna ſuſpendit, ut inferiorem animalis partem, id eſt corpus cũ ſuperioribus: ſuperiorem uero, id eſt animum cum inferioribus habeãt, & cum dijs cœleſtibus in parte ſer-
C uiente coniuncti, cum hominibus autem terreſtribus in parte dominante ſint miſeri? Corpus quippe ſeruum eſt, ſicut etiã Saluſtius ait, animi imperio, corporis ſeruitio magis utimur. Adiunxit autem ille, alterum nobis cum dijs, alterum cum beluis commune eſt: quoniam de hominibus loquebatur, quibus ſicut beluis mortale corpus eſt. Iſti autẽ quos inter nos & deos mediatores nobis philoſophi prouiderunt, poſſunt quidem dicere de animo & corpore alterum nobis cum dijs, alterum cum hominibus commune eſt: ſed ſicut dixi tanquam in peruerſum liga-
D ti atque ſuſpenſi, ſeruum corpus cum dijs beatis, dominum animũ cum hominibus miſeris habentes, parte inferiore exaltati, ſuperiore deiecti. Unde etiam ſi quiſquã propter hoc eos putauerit æternitatem habere cum dijs: quia nulla morte ſicut animalium terreſtriũ animi eorum ſoluuntur à corpore: nec ſic exiſtimandum eſt eorum corpus tanquam honoratorum æternum uehiculum, ſed [b] æternum uinculum damnandorum.

L. VIVES

a Quorum duorũ anima eſt utique corpore melior.] Inhærẽtia nanque eſſentiales rerum perfectiones non mutãt: & miror Pariſius olim ſcholæ tam Pe

ripateticæ uiſum eſſe inter animas diſcrimē aliquod po A
nere perfectionis illius, quæ ab ſpecie rei proficiſcitur.
b Aeternū uinculum damnandorū.] Alibi damna
torum, melius. Iam inde à caſu cœleſti ſunt damnati.

Quod ſecundum Plotini ſententiam minus miſeri ſunt homines in corpore mortali, quàm dęmones in æterno. Caput X

[a]PLOTINVS certe noſtræ memo-
riæ uicinus temporibus, Platonem
P cæteris excellentius intellexiſſe lau-
datur. Is, cū de humanis animis age-
ret, [b]Pater, inquit, miſericors, morta
lia illis uincula faciebat. Ita hoc ipſum quod
mortales ſunt homines corpore, ad miſericor-
diam dei patris pertinere arbitratus eſt, ne ſem-
per huius uitæ miſeria tenea̅tur. Hac miſericor-
dia indigna iudicata eſt iniquitas dæmonum,
quę in animi paſſiui miſeria nō mortale ſicut ho
mines, ſed æternum corpus accepit. Eſſent quip
pe feliciores hominibus, ſi mortale cum eis ha-
berent corpus, & cum dijs beatum animū. Eſ-
ſent autem pares hominibus, ſi cum animo mi-
ſero ſaltem mortale cum eis habere meruiſſent
& corpus: ſi tamen acquirerent aliquid pietatis,
ut ab ærūnis, uel in morte requieſcerent. Nunc C
uero non ſolum feliciores hominibus nō ſunt
animo miſero, ſed etiam miſeriores ſunt perpe-
tuo corporis uinculo. Non enim aliqua pietatis
& ſapientiæ diſciplina proficientes, intelligi uo
lunt, ex dæmonibus fieri deos, [c]cum apertiſsi-
me dixerit dæmones æternos.

L. VIVES

Plotinus — Plotinus certe noſtræ memoriæ.] Paulo minus an-
nis ducentis á Probo ad Honorium principem. In
Plotino Auguſtinus lib. iij. Acad. uideri Platonē
reuixiſſe ſcribit. Ita fuit ille os Platonis in philoſophia
purgatiſsimum & lucidiſsimum, dimotis nubibus erro
ris. Macrob. quoq; principē philoſophiæ facit Plotinū,
cum Platone. Scribit uitam eius diſcipulus Porphyri- D
us, quæ eſt operibus Plotini præpoſita. b Pater, in-
quit, miſericors mortalia illis uincula.] Plato quoq; in
Timæo hominum animos, mortalibus eſſe à dijs mino-
ribus uinculis illigatos ſcribit. Plotinus tamen miſeri-
cordiam ait in hoc fuiſſe patris, ne tam diu mala corpo-
ris perpeterent̄. Verba eius, ſi quis forſan requirit, hæc
ſunt, ex libro primo De dubijs animæ. Iupiter uero pa
ter, laborantes animas miſeratus, earum uincula, qui-
bus laborant, ſolubilia fabricauit: atq; ita intermiſsio-
nes laborum certis temporū interuallis inſtituit, in qui
bus libere uiuerent à corporibus, ut ipſæ quoq; ibi fo-
rent, ubi eſt mundi anima ſemper, circa hæc ſolicita nū-
quam. Sic ille. c Cum apertiſsime dixerit.] Ad Apu
leium refertur, quid quod ſequitur, ſcripſit.

De opinione Platonicorum, qua putant animas hominum dęmones eſſe poſt corpora. Cap. XI

[a]DICIT quidem, & animas hominū
dæmones eſſe, & ex hominib. fieri
D [b]Lares, ſi meriti boni ſunt: [c]Lemu-
res, ſeu Laruas, ſi mali. [d]Manes autē
deos dici quum incertum eſt, bono
rum eos, ſeu malorum eſſe meritorum. In qua
opinione, quantam uoraginem aperiant ſectan
dis perditis moribus, quis non uideat, ſi uel pau
lulum attendat? Quādoquidem quamlibet ne-
quam fuerint homines, uel Laruas ſe fieri dum
B opinantur, uel dum Manes deos, tanto peiores
fiunt, quanto ſunt nocendi cupidiores: ut etiam
quibuſdam ſacrificijs tanquam diuinis honori
bus poſt mortem ſe inuitari opinentur, ut no-
ceant. Laruas quippe dicit eſſe noxios dæmo-
nes ex hominibus factos. Sed hinc alia quęſtio
eſt. Inde autem perhibet appellari Græce bea-
tos εὐδαίμονας, q; boni ſint animi, hoc eſt, bo-
ni dæmones: animos quoq; hominum dæmo-
nes eſſe confirmans.

L. VIVES

a Dicit quidem & animas.] Quoniam ſæpe de ge-
nijs & laribus facta eſt mētio, feret æquus lector
ſi locum hūc paulo fuſius explicauero. Apuleij
uerba hæc ferè ſunt: Nam quodā ſignificatu, & animus
humanus etiam nūc in corpore ſitus δαίμων nuncupat̄.
Dij ne hunc ardorem mentibus addunt
Euriale? an ſua cuiq; deus fit dira cupido?
Igitur & bona cupido animi deus bonus eſt. Vnde nō-
nulli arbitrantur, ut iam prius dictum eſt, εὐδαίμονας dici
beatos, quorū dæmon bonus eſt, id eſt animus uirtute
perfectus eſt: quem noſtra lingua, ut ego interpretor,
haud ſciam, an bono, certe meo quidem periculo, pote-
ris genium uocare, quoniam is deus, qui eſt animus ſui Genius
cuiuſq;, quanquam ſit immortalis, tamen quodam mo
do cum homine gignitur, ut ea preces, quibus genium
precamur ad coniunctionem noſtram. Nec deſunt, qui
uideantur mihi obteſtari corpus, atq; animum duobus
nominibus comprehendentes, quorum cōmunio & co
pulatio ſumus, & ſecundo ſignata ſpecies dæmonum ſit
animus humanus exutus & liber ſtipendijs uitæ, corpo
re ſuo abiurans. Hunc uetere Latina lingua reperio Le
murem dictatum. Ex hiſce ergo lemuribus qui poſte- Lemur
riorum ſuorū curam ſortitur, pacato & quieto numine
domum poſsidet, Lar dicitur familiaris. Qui uero pro-
pter aduerſa uitæ merita, nullis bonis ſedibus in terra
uagatione punitur, inane terriculamentum bonis ho-
minibus, cæterum noxium malis, hūc plerīq; Laruam
perhibent. Cum uero incertum eſt, quæ cuiq; eorū ſor- Larua
titio euenerit, utrum Lar ſit, an Larua, nomine Maniū
deum nuncupant, & honoris gratia, dei uocabulum ad
ditum eſt. Quippe cum eos deos appellent, qui ex eorū
numero, iuſte ac prudenter uitæ curriculo gubernato,
pro numine poſtea ab hominibus præditi, fanis & cære
monijs uulgo admittuntur, ut in Bœotia Amphiaraus,
in Aphrica Mopſus, in Aegypto Oſiris: alius alibi gen-
tium, Aeſculapius ubiq;. Verum hæc omnis diſtributio
eorum dæmonum fuit, qui quondam in corporis fuere

numero. Hactenus Apuleij uerba ex codice corruptiſs. etſi excuſo in officina primi nominis. Optimam uero animi noſtri partem dæmona Plato in Timæo nominat, & in Cratylo. Eius uerba ſunt hæc: Noſti quos nam Heſiodus dæmones eſſe dicat, nempe genus illud aureum hominũ: ait enim de illis: Mens an dæmon.

Aſt genus hoc, poſt quàm fatalis condidit hora,
Dæmones, hi puri terreſtres tunc uocitantur:
Cuſtodes hominum felices, qui mala pellunt.

Ac puto aureum illud uocari genus, nõ quod auro conſtaret, ſed quod bonum eſſet ac pulchrum, & coniectura ducor, nos ferream gẽtem ab illo dici. Verum ſi quis ex ijs, qui nunc ſunt, bonus ſit, eum quoq; inter aureos illos Heſiodus numerarit. Porrò quid aliud boni ſunt, quàm prudentes? Ob hoc igitur, ut ego quidem ſentio, dæmonas uocauit, quòd prudentes exuterint, & rerũ gnari: nomen quoq; ipſum in uetere noſtra lingua oſtendit. Bene igitur & ab ipſo illo, & à cæteris plerisq; poetis eſt dictum, quicunq; aiunt: Bonum cum migrat è uita, eſſe ſorte quadam & dignitate præſtanti, fieriq; dæmonẽ ex ſapientiæ nuncupatione. Ad hunc ergo modum aſſeru equidem ſapientem, quiſquis bonus fuerit, & uiuẽtem & uita functum dæmoniũ eſſe, recteq; dæmonem uocari, cui aſſenſus Hermogenes ire ſe in eius ſententiam fatetur. Hæc apud Platonem. Ex quo non dubium quin Origenes errorem ſuum traxerit, cum animas humanas in dæmones mutari, & hos uiciſsim in illas, in libris περὶ ἀρχῶν ſcribit. Porphyrius quoq; dæmonẽ unicuiq; proprium eſſe quandam animi partem, nempe mentẽ. Illumq; eſſe felicem & εὐδαίμονα, qui ſapiẽtem ſortitus eſt mentem, infelicem qui contra, animas quoq; uitijs infectas in malorum dæmonum naturã tranſire, reddiq; illorum ſimiles mendacijs, & impoſturis. Proclus tamen hæc omnia explicat triplicem dæmonis rationẽ ponẽs. Sic enim ſcribit: Iam uero & hoc manifeſtũ eſt, ubi Plato in Timæo dæmonem ait animalis in nobis rationem conſtitutam eſſe. Veruntamen hoc uſq; ad comparationem quandam nobis eſſe admittendum. Alius enim eſt ipſa eſſentia dæmon. Alius comparatione dæmon. Alius habitu, uel habitudine dæmon. Vbique enim quod proxime præeſt in quodam dæmonis ordine ad inferius ſeſe habens appellare dæmonem conſueuerunt. Quo uſu Iupiter apud Orpheum Saturnum patrem dæmonem appellauit. Et ipſe Plato in Timæo dæmonas nuncupauit deos illos, qui generationem è propinquo diſponũt, ubi ait: De alijs uero dæmonibus tractare, eorumq; generationem in lucem ædere maius eſt, quàm ferre humanum poſsit ingenium. Comparatione utiq; dæmon eſt eiuſmodi, qui uidelicet proxime unicuiq; prouidet, etiam ſi deus ſit, ac etiam ſi deo ſit inferior. Habitudine uero quadam dæmõ dicitur animus, qui ſimilitudine quapiam ad genus dæmonum mirabiliores, quàm ſecundum hominem actiones ædit, totamq; uitam ſuam ſuſpendit ex dæmone. Hac arbitror ratione Socratem in rep. dæmonas animos appellaſſe, qui uitam bene tranſegerint, & in meliorẽ tranſlati ſunt ſortem, locaq; auguſtiora iam colant. Ipſe deniq; ſecundum eſſentiam dæmon, neq; propter habitudinem ad ſequentia, neq; ob aliquam ad aliud ſimilitudinem appellatus eſt dæmon, ſed hanc per ſeipſum proprietatem eſt ſortitus. Atq; in exiſtentia quadam, uiribusq; proprijs, modisq; differentibus actionũ eſt diſtinctus. Omnino uero anima quidẽ rationalis in Timæo dæmon animalis eſt appellata. Hæc ſunt illius uerba: Sed ei parum placet animam noſtram ſimpliciter dæmonem nominari, quod antea etiam diſertis uerbis reiecit: nam dæmon ſimpliciter cum dicitur, media quædam eſt natura inter homines & deos, nec comparatione dici uult dæmonem aliud, quàm animam noſtram: non id quod præcipue in ea operatur, uelut rationem in ſanis, affectum in

A perturbatis, in quo ab Apuleij ſententia diſſentit. Nam quod Vergilius inquit, uel ambiguum dictum uideri poteſt, & ut philoſophi loquuntur, ex problemate: aut ſimile eſt illius Platonici: Bono uiro deus eſt lex, malo uero libido, Seruiusq; ad hũc modum Vergilij uerſum explicat. Apud Plotinum philoſophum & alios quæritur, utrum mentis noſtræ acies per ſe ad cupiditates & conſilia moueatur, an impulſu alicuius numinis: & primo dixerunt mentes humanas moueri ſua ſponte. Deprehenderunt tamen ad omnia honeſta impelli nos genio & numine quodã familiari, quod nobis naſcentibus dat. Praua uero noſtra mente nos cupere, & deſiderare. Nec enim poteſt fieri, ut praua numinum uoluntate cupiamus, quibus nihil malũ conſtat placere. Vnde nunc hic ortus eſt ſenſus. hæc Seruius. Sed haud dubie affectus etiam quibus rapimur dæmones à Platonicis multis nominantur. At in iſtis de dijs deq; dæmonibus ſententijs mirũ quàm inter ſe diſcrepent homines eiuſdem hæ-

B reſis. Alia ſentit Apuleius, quàm Plato, alia Plotinus quàm Apuleius, diuerſa ab ijs Porphyrius: nec cum Iamblicho aut quoquam alio in omnibus conuenit Proclo, nimirum dæmonibus ipſis pro natura ſua uaria illis & fallacia dictãtibus. b Lares ſi meriti boni ſunt.] Lares eoſdem eſſe quos genios Apuleius idem ſentit, quod facit ex multorum ueterum autoritate, ſicut Cenſorinus docet in lib. de die natali. Cicero in Timæo Platonis dæmones Lares uertit, ſi modo, inquit, hoc recte conuerſum uideri poteſt. Hos Genios & Lares Capella etiam præſtites uocat, & angelos. Manes enim ſunt qui unicuique præſunt, ſicut Seruius exponit vi. Aeneid. illo loco: Quiſq; ſuos patimur manes. Volunt unicuiq; Genium appoſitum dæmonem bonum, & malum, hoc eſt rationem, quæ ad meliora ſemper hortatur, & libidinem, quæ ad peiora. Hic eſt Laroa & Genius malus. Ille bonus Genius, & Lar. Si Laroa traxerit ad ſe totum hominem, is ab ea poſt uitam damnatur, & ſuæ ſtultitiæ dat

Lares

C poenas: ſin Lari fuerit audiens dicto, purgatus purusq; in beatorum loca ſedesq; remigrabit, ductus ab eo, quẽ in uita ſecutus eſt Lare. Eadem prope eſt ſentẽtia Platonis in ultimo de rep. quum animas ad iudicium ferri dicit. c Lemures ſeu Laruas ſi mali.] Animæ mortuorum ſi domi ſunt tranquillæ & quietæ Lares ſunt familiares: ſin omnia commiſcent terroribus, & turbis, Laruæ ſiue Lemures. Vnde Laroati à Laruis territi, aut poſſeſsi. Martianus Capella ſecundo libro Nuptiarum ſic inquit: Deniq; omnis aeris à luna diffuſio ſub Plutonis poteſtate cõſiſtit, qui etiam Summanus dicitur, quaſi ſummus manium. hic Luna, quæ huic aeri propior eſt, Proſerpina memoratur: uerum illi manes cum corporibus illo tempore tribuuntur, quo fit prima cõceptio, & poſt uitam eiſdem corporibus delectantur, atq; cum ijs manentes appellantur Lemures, qui ſi uitæ prioris adiuti fuerint honeſtate, in lares domorum, urbiumq; uertuntur: ſi autem deprauantur ex corpore, Laruæ perhi-

Lemures

D bentur, ac Maniæ. Manes igitur hic tam boni quàm truces ſunt cõſtituti, quos ἀγαθοὺς & κακοὺς δαίμονας memorat Graia diſcretio. In his etiam locis ſunt Manes, eorumq; præſtites, Mania, atq; Maturna, dij etiam quos Aquilos dicunt. Item: Fura, Furinaq;, & mater Mania, & aliæ tripes diuorum degunt: tantum Martianus. Porphyrio lib. Epiſt. Horat. ij. Illic nocturnos lemures, umbras, inquit, uagantes hominum ante diem mortis, & ideo metuendos: & putãt Lemures eſſe dictos, quaſi remures, à Remo, cuius occiſi umbras frater cũ placare uellet, Lemuria inſtituit, id eſt parentalia quæ mẽſe Maio per triduũ celebrari ſolent ante additũ anno mẽſem Februarium. Ob quã rem Maio mẽſe religio eſt nubere. Hæc Porphyrio, quæ ſumpta ſunt ex Ouidij v. Faſt. d Manes autẽ deos.] Quaſi bonos eſſe dictos oſtendit Feſtus. Mana enim bona dixerunt: unde & mater Matuta, & poma

Manes

natura: colebãturqꝫ propter metum mortis, & Manes ſacrificantibus nominabantur, quaſi boni, quemadmodum contra, immanes ualde non boni ſunt.

De ternis contrarijs, quibus ſecundũ Platonicos dæmonum hominumqꝫ natura diſtinguitur. Cap. XII

s ED nũc de his agimus, quos in natura propria deſcripſit inter deos & homines genere animalia, mẽte rationalia, animo paſsiua, corpore aerea, tempore æterna. Nempe cum prius deos in ſublimi cœlo, homines autem in terra infima diſiunctos locis, & naturæ dignitate ſecerneret, ita concluſit: Habetis, inquit, interim bina animalia: deos ab hominibus plurimum differẽtes: loci ſublimitate, uitæ perpetuitate, naturæ perfectione: nullo inter ſe propinquo cõmunicatu, cum & habitacula ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigij diſpeſcat, & uiuacitas illic æterna & indefecta ſit, hic [a] caduca, & ſuccisiua: & ingenia illa ad beatitudinẽ ſublimata, hęc ad miſerias infimata: hic terna uideo cõmemorata contraria de duabus naturę partibus ultimis, id eſt ſummis atqꝫ infimis. Nã tria quæ propoſuit de dijs laudabilia, eadem repetiuit, alijs quidem uerbis, ut eis alia tria aduerſa ex hominibus redderet. Tria deorum hęc ſunt: loci ſublimitas, uitæ perpetuitas, perfectio naturæ. Hæc alijs uerbis ita repetiuit, ut eis cõtraria humanæ conditionis opponeret: cum & habitacula, inquit, ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigij diſpeſcat: quia dixerat loci ſublimitatem. Et uiuacitas illic, inquit, æterna, & indefecta ſit, hic caduca & ſuccisiua, quia dixerat uitæ perpetuitatem. Et ingenia illa, inquit, ad beatitudinem ſublimata, hæc ad miſerias infimata, nullo inter ſe propinquo, inquit, cõmunicatu, quia dixerat naturæ perfectionem. Tria igitur ab eo poſita ſunt deorum, id eſt, locus ſublimis, æternitas, beatitudo: & his cõtraria tria hominum, id eſt, locus infimus, mortalitas, miſeria. Inter hæc terna deorum & hominum, quoniam dæmones medios poſuit, de loco nulla eſt controuerſia. Inter ſublime quippe & infimũ, medius locus aptiſsime habetur & dicitur. Cætera bina reſtant, quibus cura attentior adhibẽda eſt, quemadmodum uel aliena eſſe à dæmonibus oſtendantur, uel ſic eis diſtribuantur ut medietas uidetur expoſcere. Sed ab eis aliena eſſe nõ

A poſſunt. [b] Non enim ſicut dicimus locum medium nec eſſe ſummum, nec infimum, ita dæmones cum ſint, animalia rationalia, nec beatos eſſe nec miſeros, ſicuti ſũt arbuſta uel pecora, quæ ſenſus uel rationis expertia recte poſſumus dicere. Quorum autem ratio mentibus ineſt, aut miſeros eſſe, aut beatos eſſe neceſſe eſt. Item nõ poſſumus recte dicere, nec mortales eſſe dæmones, nec æternos. Omnia nanqꝫ uiuentia aut in æternum uiuunt, aut finiunt morte, quod uiuũt. Iam uero iſte tẽpore æternos dæmones dixit. Quid igitur reſtat, niſi ut hi medij de duobus
B ſummis unum habeãt & de duobus infimis alterum? Nam ſi utraqꝫ de imis habebunt aut utraqꝫ de ſummis, medij non erunt, ſed in alterutram partem uel reſiliunt, uel recumbunt. Quia ergo his binis, ſicut demonſtratum eſt, carere utriſqꝫ non poſſunt, acceptis ex utraqꝫ parte ſingulis mediabuntur. Ac per hoc quia de infimis habere non poſſunt æternitatem, quæ ibi non eſt, unum hoc de ſummis habent: & ideo non eſt alterum ad complendam medietatẽ ſuam, quod de infimis habeant niſi miſeriam.

L. VIVES

C CAduca & ſubciſiua.] Sic legitur in libris Apulei excuſis, non male. Nam à ſuccidẽdo dicit, quod cæditur, & uelut amputatur. Sũt exemplaria Auguſtini in quibus ſcribitur ſuccidua ab eadem origine, atqꝫ etiam ſignificantius, & magis proprie. b Non enim ſicut dicimus.] Ex oppoſitis ſunt quæ nullum medium receptant in uniuerſum, ut contradicentia, currere uel non currere: alia receptant, ut album & nigrum: ſunt enim intermedij colores. ſunt quæ certis rebus aſſignatis non admittant, ut uiuens & mortuum in animalibus: itidem cæcum & uidens ſtatis à natura temporibus: par & impar in numeris, ut Ariſtoteles docet in categorijs.

Quomodo dæmones, ſi nec cum dijs beati, nec cum hominibus ſunt miſeri, inter utranqꝫ partem ſine utriuſqꝫ
D communione ſint medij. Cap. XIII

ST itaqꝫ ſecũdum Platonicos ſublimium deorum, uel beata æternitas, uel æterna beatitudo: hominum uero infimorum, uel miſeria mortalis, uel mortalitas miſera: dæmonũ autem mediorum uel miſera æternitas, uel æterna miſeria. Nam & quinqꝫ illis, quæ in definitione dæmonum poſuit, nõ eos medios, ſicut promittebat oſtendit, quoniã tria dixit eos habere nobiſcũ, quod genere animalia, quod mente rationalia, quod animo paſsiua ſunt: cũ dijs autem unum

unum, quod tempore ęterna, et unũ proprium, quod corpore aerea. Quomodo ergo medij, quando unũ habent cum ſummis, tria cum infimis? Quis nõ uideat relicta medietate, quãtum inclinentur et deprimãtur in infima? Sed planè ibi etiam medij poſſunt ita inueniri, ut unũ habeant proprium quod eſt corpus aereũ, ſicut & illi de ſummis atq; infimis ſingula propria, dij corpus æthereum homineſq; terrenũ: duo uero cõmunia ſint omnibus, quod genere ſunt animalia, & mente rationalia. Nam & ipſe cũ de dijs & hominibus loqueretur, habetis inquit bina animalia. Et non ſolent iſti deos niſi rationales mente perhibere. Duo ſunt reſidua, quod ſunt animo paſsiua, & tempore æterna. Quorũ habent unum cum infimis, cum ſummis alterum, ut proportionali ratione librata medietas, neq; ſuſtollatur in ſumma neq; in infima deprimatur. Ipſa eſt autem illa dæmonum miſera æternitas, uel ęterna miſeria. Qui enim ait animo paſsiua, etiã miſera dixiſſet, niſi pro eorum cultoribus erubuiſſet. [a]Porrò quia prouidẽtia ſummi dei, ſicut etiam ipſi fatentur, non fortuita temeritate regitur mũdus, nunquã eſſet iſtorum æterna miſeria, niſi eſſet magna malitia. Si igitur beati rectè dicũtur eudæmones, nõ ſunt eudæmões quos inter homines & deos iſti in medio locauerunt. Quis ergo eſt locus bonorũ dæmonum, ſi ſupra homines infra deos iſtis præbeant adiutorium, illis miniſterium? Si enim boni æterniq; ſunt, profecto & beati ſunt. Aeterna autem beatitudo medios eos eſſe non ſinit, quia multum dijs cõparat, multũq; ab hominibus ſeparat. Vnde fruſtra iſti conabuntur oſtendere, quomodo dæmones boni, ſi & immortales ſunt, et beati, rectè medij conſtituãtur inter deos immortales ac beatos, & homines mortales ac miſeros. Cum enim utrũq; habeãt cum dijs, & beatitudinẽ ſcilicet, & immortalitatem, nihil autẽ horũ cũ hominibus et miſeris & mortalibus, quomodo non potius remoti ſunt ab hominibus, dijſq; cõiuncti, ꝗ inter utroſq; medij conſtituti? Tunc enim medij eſſent, ſi haberent & ipſi duo quædam ſua, non cum binis alterutrorũ, ſed cum ſingulis utrorunq; cõmunia: ſicut homo mediũ quiddam eſt inter pecora & angelos: ut quia pecus eſt animal irrationale atq; mortale, angelus autẽ animal rationale & immortale, medius homo eſſet inferior angelis, ſuperior pecoribus, habens cum pecoribus mortalitatẽ, rationem uero cum angelis, animal rationale mortale. Ita ergo cum quærimus medium inter beatos immortales, miſeroſq; mortales, hoc inuenire debemus, quod aut mortale ſit beatum, aut immortale ſit miſerum.

L. VIVES

a Porrò quia prouidẽtia.] Plato plurimis locis mũdum á parente illo rerum omnium factum eſſe & adminiſtrari affirmat. hic uero iniuſtiſsimus eſſet, ſi innocentem æterno mœrore ſineret affici. nam ad tempus affligi bonum hominem etiam ex benignitate eſt, ut ſit cur copioſius donet, & beatior tanto fiat, quanto plura eſt perpeſſus aduerſa, propter ſempiternam beatitudinem.

An homines cum ſint mortales, poſſint uera beatitudine eſſe felices. XIIII

VTRVM & beatus, & mortalis homo eſſe poſsit, magna eſt inter homines quæſtio. [a]Quidã enim conditionem ſuã humilius inſpexerũt, negaueruntq; hominẽ capacẽ eſſe beatitudinis poſſe, quãdiu mortaliter uiuit. Quidam uero extulerũt ſe, & auſi ſunt dicere, ſapiẽtiæ cõpotes, beatos eſſe poſſe mortales. Quod ſi ita eſt, cur nõ ipſi potius medij conſtituuntur inter mortales miſeros, & immortales beatos: beatitudinẽ habentes cum immortalibus beatis, mortalitatem cum mortalibus miſeris? Profecto enim ſi beati ſunt, inuidẽt nemini. [b]Nam quid miſerius inuidentia? Et ideo mortalib. miſeris, quantum poſſunt, ad conſequendam beatitudinem conſulant: ut etiam immortales ualeant eſſe poſt mortem, & angelis immortalibus beatiſq; coniungi.

L. VIVES

a Qvidam enim conditionem ſuam humilius.] Solon Athenieñ. negat ante mortẽ beatũ fieri quenquã poſſe. Plato paucos excipit: ſed Solon, ꝗ neſciretur quale hominem maneret fatum. nam quis Priamum felicem uocaſſet ante bellum perpeſſurũ tot mœſtiſsima illo decennio? aut quis Crœſum inter illas immanes opes, quẽ Cyrus erat rogo uiuentẽ admoturus? Plato uero quod difficile eſt homini diuina illa in uitã conſequi, quorũ cognitione beati ſimus. b Nã quid miſerius inuidẽtia?] Illud ſolũ eſt in inuidẽtia bonum, quod maximũ eſt inuidis malũ, ſicut Græco dicto fert.

De mediatore dei & hominum homine Chriſto Ieſu. Cap. XV

SI autem, quod multo credibilius & probabilius diſputatur, omnes homines quandiu mortales ſunt, [a]etiam miſeri ſint neceſſe eſt, quærẽdus eſt medius, qui non ſolum homo, uerumetiam

deus ſit:ut homines ex mortali miſeria ad bea/ A
tam immortalitatem huius medij beata morta/
litas interueniendo perducat:quē neq; non fie/
ri mortalem oportebat,neq; permanere morta
lem. Mortalis quippe factus eſt,non infirmata
uerbi diuinitate,ſed carnis infirmitate ſuſcepta:
non autē permanſit in ipſa carne mortalis, quā
reſuſcitauit à mortuis:quoniam ipſe fructus eſt
mediationis eius,ut nec ipſi propter quos libe/
randos mediator effectus eſt, in perpetua uel
carnis morte remanerēt. Proinde mediatorem
inter nos,& deum,& mortalitatē habere opor
tuit tranſeūtem,& beatitudinem permanentē:
ut per id quod trāſit,cōgrueret morituris, & ad B
id quod permanet,transferret ex mortuis. Bo/
ni igitur angeli inter miſeros mortales, & bea/
tos immortales medij eſſe nō poſſunt: quia ipſi
quoq;,& beati,& immortales ſunt. Poſſunt au
tē medij eſſe angeli mali,quia immortales ſunt
cum illis,miſeri cum iſtis. His cōtrarius eſt me/
diator bonus,qui aduerſus eorum immortalita
tem & miſeriā,& mortalis eſſe ad tēpus noluit,
& beatus in æternitate perſiſtere potuit. Ac ſic
eos & immortales ſuperbos et miſeros noxios,
ne per immortalitatis iactātiam ſeducerent ad
miſeriam,& ſuæ mortis humilitate & ſuæ beati C
tudinis benignitate deſtruxit in eis, quorū cor/
da per ſuam fidem mundans,ab illorū immun
diſsima dominatione liberauit. Homo itaque
mortalis & miſer longe ſeiunctus ab immorta/
libus & beatis,quid eligat mediū,per quod im/
mortalitati & beatitudini copuletur?[a] Quod poſ
ſit delectare in dæmonum immortalitate,miſe/
rum eſt,quod poſsit offendere in Chriſti mor/
talitate,iam non eſt. Ibi ergo cauenda eſt miſe/
ria ſempiterna:hic mors timēda nō eſt,quę eſſe
non potuit ſempiterna:& beatitudo amāda eſt
ſempiterna. Ad hoc quippe ſe interpoſuit me/
dius immortalis & miſer,ut ad immortalitatem D
beatam tranſire non ſinat,quoniā in hoc perſi/
ſtit quod impedit,id eſt in ipſa miſeria. Ad hoc
autē ſe interpoſuit mortalis & beatus,ut morta
litate tranſacta & ex mortuis faceret immorta/
les,quod in ſe reſurgēdo monſtrauit,& ex miſe
ris beatos,unde nunquā ipſe diſceſsit. Alius eſt
ergo medius malus qui ſeparat amicos, alius
bonus qui reconciliat inimicos.[b] Et ideo multi
ſunt medij ſeparatores,quia multitudo quę bea
ta eſt,unius dei participatione fit beata.[c] Cuius
participatiōis priuatione miſera multitudo ma/
lorum angelorū,quæ ſe opponit potius ad im/
pedimentum,q; interponit ad beatitudinis ad/
iutoriū,etiā ipſa multitudine obſtrepit quodā/
modo,ne poſsit ad illud unū beatificū bonum
perueniri,ad quod ut perduceremur,nō multis
ſed uno mediatore opus erat,& hoc eo ipſo cu/
ius participatiōe ſimus beati,hoc eſt,uerbo dei,
non facto,ſed per quod facta ſunt omnia. Nec
tamen ob hoc mediator eſt, quia uerbū:maxi/
me quippe immortale,& maxime beatum uer/
bum longe eſt à mortalibus miſeris:ſed media
tor per quod homo,eo ipſo oſtendens utiq; ad
illud non ſolum beatum,uerumetiam beatificū
bonum non oportere quæri alios mediatores
per quos arbitremur nobis peruētionis gradus
eſſe moliendos,quia beatus & beatificus deus,
factus particeps humanitatis noſtræ compen/
diū præbuit participādæ diuinitatis ſuæ. Neq;
enim nos à mortalitate & miſeria liberās ad an
gelos immortales beatosq; ita perducit,ut eorū
participatione etiam nos immortales & beati
ſimus,ſed ad illam trinitatē,cuius & angeli par/
ticipatione beati ſunt.[d] Ideo quādo in forma ſer
ui,ut mediator eſſet,infra angelos eſſe uoluit,in
forma dei ſuper angelos mãſit: idem in inferio/
ribus uia uitæ,qui in ſuperioribus uita.

L. VIVES

a ETiam miſeri ſint.] Homerus homines ferè uocat δειλοὺς καὶ ἀθλίους hoc eſt miſeros, ut & Latini poetæ fecerūt. b Et ideo multi ſunt medij ſep.] Virtus unica eſt & ſimplex,ideo nec multæ ſunt ad eam ſemitæ. Vitium uarium,multiforme,infinitus ad eum itatur uijs,ut Ariſtoteles inquit,in libris Moralibus. Itaq; dæmones multi per ſe uarijs rationibus à deo abducūt, angeli boni unica uia,& per unicum dei filium ad deum reducunt. c Cuius participationis priuatione.] Vt priuatio lucis tenebræ, ſic priuatio beatitudinis miſeria,etſi non contra recurritur. d Ideo quando in forma.] Paulus ad Philip. ij. de Chriſto loquens: Qui cum in forma,inquit,dei eſſet,non rapinam arbitratus eſt ſe eſſe æqualem deo,ſed ſemetipſum exinaniuit formā ſerui accipiens. Hæc ſunt Pauli uerba, quibus ſignificat Chriſtum alioqui patri ſimillimum: induto corpore noſtræ mortalitatis,nunquam apud eos,qui ſolum hominem intuebantur,profeſſum deo ſe parem eſſe,cum tamen hoc ipſi licuiſſet ſalua patris maieſtate: uerum abiecit ſe dominus cunctorum in ſpeciem ſerui, & excelſiſsimus æquari ſe nobis paſſus eſt, ut ſimilitudine naturæ nos omnes ad ſe attractos cognoſcentes iam quis eſſet, quid poſſet,ſublimes ſecum efferret ad patrem: ita humanitas ad ſe inuitat,ne diuinitas deterreat,& hæc intuitatos ad ſe rapit,beatosq; facit: quo circa nec uocare atque allicere nos potuiſſet niſi noſtri ſimilis homo, nec beare niſi fons beatitans omnis deus. Ad Chriſti ergo deitatem, quæ uita eſt, & beatitudo ipſa, unica eſt per quam tendamus uia,humanitas eius.

**An rationabiliter Platonici diffinie/
rint deos cœleſtes declinantes terrena
contagia hominibus non miſceri,qui/
bus ad amicitiam deorum dæmones
ſuffragentur. Cap. XVI**

ON enim uerũ eſt,quod idem Pla/
tonicus ait, dixiſſe Platonẽ, nullus
N deus miſcetur homini.Et hoc pręci
puum eorũ ſublimitatis ait eſſe ſpe/
cimen,quòd nulla attrectatione ho
minum contaminantur.Ergo dæmones conta
minari fatetur,et ideo eos à quibus cõtaminãtur
mundare non poſſunt,omnesq; immundi pa/
riter fiunt,& dęmones contrectatione hominũ
& homines cultu dæmonum. Aut ſi & contre/
ctari miſceriq; hominibus,nec tamen contami/
nari dæmones poſſunt,dijs profecto meliores
ſunt,quia illi ſi miſcerẽtur,cõtaminarẽtur.Nam
hoc deorum dicitur eſſe præcipuũ,ut eos ſubli/
miter ſeparatos humana cõtrectatio cõtamina
re non poſsit.[a]Deum quidem ſummum omni/
um creatorem,quem nos uerũ deum dicimus,
ſic à Platone prædicari aſſeuerat, quod ipſe ſit
ſolus qui non poſsit penuria ſermonis humani
quauis oratione uel modice comprehendi, uix
autem ſapientibus uiris,cũ ſe uigore animi quá
tum licuit à corpore remouerunt, [b]intellectum
huius dei id quoq; interdum uelut in altiſsimis
tenebris [c]rapidiſsimo coruſcamine lumen can/
didum intermicare. Si ergo ſupra omnia uere
ſummus deus intelligibili & ineffabili quadam
præſentia,etſi interdum,etſi tanquam rapidiſsi
mo coruſcamine lumẽ candidũ intermicãs,[d]ad
eſt tamen ſapientũ mentibus, cum ſe quãtum
licuit à corpore remouerunt,nec ab eis contami
nari poteſt:quid eſt quod iſti dij propterea con
ſtituuntur longe in ſublimi loco,ne cõtrectatio
ne contaminentur humana? Quaſi uero aliud
corpora illa ætherea quàm uidere ſufficiat,quo
rum luce terra,quãtum ſufficit, illuſtratur. Por/
rò ſi non contaminantur ſydera,cum uidentur:
quos deos omnes uiſibiles dicit, nec dęmões ho
minum contaminantur aſpectu,quãuis de pro
ximo uideãtur. An forte uocibus humanis con
taminarẽtur,qui acie nõ contaminantur oculo/
rum:& ideo dæmones medios habẽt,per quos
eis uoces hominũ nũcientur,à quibus lõge ab/
ſunt,ut incõtaminatiſſimi perſeuerẽt. Quid iam
de cæteris ſenſibus dicam? Nõ enim olfaciẽdo
cõtaminari uel dij poſſent ſi adeſſent,uel cũ ad/

A ſunt dæmones poſſunt uiuorũ corporũ uapori
bus humanorũ,ſi tantis ſacrificiorũ cadauerinis
[e]nõ contaminantur nidoribus. In guſtandi autẽ
ſenſu nulla neceſsitate reficiẽdæ mortalitatis ur
gẽtur,ut fame adacti,cibos ab hominibus quæ
rãt. Tactus uero in poteſtate eſt.[f]Nam licet ab
eo potiſsimũ ſenſu cõtrectatio iſta dicta uidea/
tur, hactenus tamen ſi uellent miſcerẽtur homi
nibus,ut uiderẽt,& uiderẽtur,audirent,& audi/
rentur. Tangendi autem quæ neceſsitas? Nam
neq; homines id cõcupiſcere auderent, cũ deo/
rum uel dæmonum bonorũ cõſpectu uel collo/
quio fruerentur. Et ſi in tantum curioſitas pro/
B grederetur,ut uellet:quo nam pacto quiſpiam
poſſet inuitũ tangere deum,uel dæmonem,qui
niſi captũ non poteſt paſſerem? Videndo igitur
uiſibusq; ſe præbẽdo & loquendo & audiẽdo,
dij corporaliter miſceri hominib. poſſent. Hoc
autẽ modo dæmões ſi miſcẽtur,ut dixi,& nõ cõ
taminãtur, dij aũt cõtaminarẽtur ſi miſcerẽtur,
incõtaminabiles dicũr dęmones,& cõtaminabi
les deos. Si autem contaminãtur & dæmones,
quid cõferunt hominibus ad uitam poſt mortẽ
beatam,quos cõtaminati mũdare nõ poſſunt,
ut eos mũdos dijs incõtaminatis poſsint adiun
C gere,inter quos & illos medij cõſtituti ſũt? Aut
ſi hoc eis beneficij nõ cõferunt,quid prodeſt ho
minibus dæmonũ amica mediatio? An ut poſt
mortẽ nõ ad deos hoies per dæmões trãſeant,
ſed ſimul uiuant utriq; contaminati, ac per hoc
neutri beati? Niſi forte quis dicat more ſpõgia/
rũ uel huiuſcemodi rerũ mũdare dęmones ami/
cos ſuos,ut tãto ipſi ſordidiores fiãt,quãto fiũt
homines eis uelut tergẽtib. mũdiores. Quod ſi
ita eſt,cõtaminatioribus dij miſcẽtur dæmoni/
bus,qui ne cõtaminarẽtur,hominũ propinqui/
tatẽ cõtrectationẽq; uitarunt. An forte dij poſ/
ſunt ab hominib. cõtaminatos mũdare dæmo
D nes,nec ab eis cõtaminari,& eo modo nõ poſ/
ſunt,& homines? Quis talia ſentiat,niſi quẽ fal/
laciſsimi dæmones deceperũt? Quid,quod ſi ui
deri & uidere cõtaminat,uidẽtur ab hominib.
dij,quos uiſibiles dicit,[g]clariſſima mũdi lumina,
& cętera ſydera,tutioresq; ſunt dęmões ab iſta
hoim cõtaminatiõe,qui nõ poſſũt uideri niſi ue
lit? Aut ſi nõ uideri,ſed uidere cõtaminat,negẽt
ab iſtis clariſsimis mũdi luminib. quos deos opi
nãtur uideri hoies,cũ radios ſuos terras uſq; per
tẽdãt. Qui tñ eorũ radij per quęq; diffuſi immũ
da inde nõ cõtaminãtur,& dij cõtaminarentur,
ſi ho/

ſi hominibus miſceretur, etiã ſi eſſet neceſſarius in ſubueniendo contactus. Nam radijs ſolis & lunæ terra contingitur, nec iſtam cõtaminat lucem. Miror autem plurimum tam doctos homines, qui cuncta corporea & ſenſibilia, incorporalibus & intelligibilib. poſtponenda iudicauerunt, cum agitur de beata uita, corporalium contrectationum facere mentionem.[e] Vbi eſt illud Plotini, ubi ait: Fugiendum eſt igitur ad clariſsimã patriam, & ibi pater, et ibi omnia.[h] Quę igitur claſsis, inquit, aut fuga? Similẽ deo fieri. Si ergo deo quãto ſimilior, tanto fit quiſq; propinquior: nulla eſt ab illo tãta longinquitas, q̃ eius diſsimilitudo. Incorporali uero illi æterno, & incommutabili, tanto eſt anima hominis diſsimilior, quanto rerum temporalium, mutabiliumq; cupidior.

B

L. VIVES

Deus incomprehenſibilis

a DEum quidem ſummum.] Hoc in deo Socratis. Simile in dogmatis Platonis, de deo ex Platone loquens, quem quidem cœleſtem pronũciant, indictum, innominabilem, ut ait ipſe [illegible], cuius naturam inuenire difficile eſt, ſi inuẽta ſit, in multos eam enũciare non poſſe. Platonis hæc uerba ſunt, [illegible], id eſt Deũ quidem inueniſſe haud facile eſt, intellexiſſe autem impoſſibile. Sic Apuleius. Plato uero in Timæo inquit, [illegible] Autorem, inquit, & parentẽ huius uniuerſitatis inuenire operoſum eſt, & inuentũ fieri non poteſt ut in uulgus commodis uerbis efferas. In Parmenide uero de uno illo diſputans ait, nullum ei nomen eſſe inditum, non diffiniri, non ſcientia capi, non in ſenſus incurrere, nullam de eo haberi opinionem: quocirca neq; nominari, neque dici, neq; cogitatione cõprehendi, neq; cognoſci, nec ab ullo ente ſentiri. b Intellectum huius dei.] Sunt ueſtigia in rebus humanis nonnulla, ex quibus cognoſci poteſt opifex ille uniuerſitatis, tametſi procul uelut lumine quodã inter denſiſsimas tenebras intermicante: & nõ à quibuslibet, ſed ijs duntaxat, qui acutiſsima ingenij præditi acie, totã eius uim in eam q̃ intenſiſsime conuerterint. c Rapidiſsimo coruſcamine.] Vulgo legitur rapaciſsimo, ſignificat exiſtentẽ ſubito lucẽ illam diuinam celerrime ſe ſubducere, & relinquere humanis mentibus quæ eam ſpectarunt, ceu ſpeciem quandam leuem, & nõ alte impreſſam, ſed quæ ſatis indicet maximum quiddam illud fuiſſe, ac admirandum. d Adeſt tamen ſapientum mentibus.] Ait non ita præterire notitiam illam diuinitatis, quin ſubſiſtat in mente ſapientis, quoties ac quandiu eam ſapiens pure ac ſancte quærit. e Nam licet ab eo potiſsimũ ſenſu.] Contrectatio à tractando ducitur, quod fit tangendo. f Clariſsima mundi lumina.] Apuleius in deo Socratis. Nã perinde ut maieſtas poſtulabat dijs immortalibus cœlum dicauit, quos quidem deos cœlites partim uſu uſurpamus, ut Vos ô clariſsima mundi Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annũ. Verſus ſunt Verg. i. Georg. de ſole & luna. g Vbi eſt illud Plotini.] In codice Colonieñ. legitur, Vbi eſt illud Platonis, ubi ait, fugiendum eſt igitur ad clariſsimam patriam, & ibi pater, & ibi omnia. h Quæ igitur claſsis, inquit, aut fuga? ſimilem deo fieri.] Sentẽtia eſt hæc Platonica quam ſuperiore libro poſuimus. Patriam noſtram cœlum appellat, quod inde exulamus: clariſsimam, quòd illic pura omnia, illuſtrata, certa, hic turbulenta, tenebris obruta, incerta: ibi pater huius uniuerſitatis, & circa omnium regem omnia, ut ad Dionyſium Plato ſcribit. Quomodo illuc cõfugietur, cum tantum abſit, nec ulla ſit eo noſtris corporibus uia? reſpondit unicam eſſe apertam & expeditiſsimam uiam ſequi deum, & eius fieri, quantum humana uis ualeat, ſimilem. Hæc una res nos illuc ſuſtollit.

A

C

Ad conſequendam uitam beatam, quæ in participatione eſt ſummi boni, non tali mediatore indigere hominem qualis eſt dæmon, ſed tali, qualis eſt unus Chriſtus. Cap. XVII

B

HOc ut ſanetur, quoniam immortali puritati quæ in ſummo eſt, ea, quæ in imo ſunt mortalia & immunda, conuenire nõ poſſunt: opus eſt quidem mediatore, non tamen tali, qui corpus quidem habeat immortale propinquũ ſummis, animum autem morbidũ ſimilem infimis: quo morbo nobis inuideat potius, ne ſanemur, q̃ adiuuet, ut ſanemur: ſed tali, qui nobis infimis ex corporis mortalitate coaptatus, immortali ſpiritus iuſtitia, per quam non locorum diſtantia, ſed ſimilitudinis excellentia manſit in ſummis, mundandis liberãdisq; nobis uere diuinum præbeat adiutorium. Qui profecto incontaminabilis deus, abſit ut cõtaminationem timeret[a] ex homine, quo indutus eſt, aut ex hominibus, inter quos in homine conuerſatus eſt. Non enim parua ſunt hæc interim duo, quæ ſalubriter ſua incarnatione monſtrauit, nec in carne poſſe contaminari ueram diuinitatem: nec ideo putandos dæmones nobis eſſe meliores, quia non habent carnem. Hic eſt, ſicut eum prędicat ſancta ſcriptura, mediator dei & hominũ homo Chriſtus Ieſus, de cuius & diuinitate, qua patri eſt ſemper æqualis, & humanitate, qua nobis factus eſt ſimilis: non hic locus eſt ut competenter pro noſtra facultate dicamus.

C

D

L. VIVES

Deus aſſumpſit hominem

a EX homine quo indutus eſt.] Sic ſemper Auguſti[illegible]

Latini

[redacted] A

Quod fallacia dęmonum dum ſua in terceſsione uiam ſpondet ad deū, hoc conatur, ut homines à uia ueritatis auertat. Caput XVIII

ALSI autem illi fallacesq́ mediatores dæmones, qui cum per ſpiritus immūditiam miſeri ac maligni multis effectibus dareant, per corporalium tamen locorū interualla, et per aeteorum corporū leuitatē, à prouectu animorum nos auocare atq; auertere moliūtur: et non uiam præbent ad deum, ſed ne uia teneatur impediunt: quandoquidē & in ipſa uia corporali, quæ falſiſsima eſt, & pleniſsima erroris, qua nō iter agit iuſtitia, quoniam non per corporalem altitudinem, ſed per ſpiritalem, hoc eſt incorporalem ſimilitudinem ad deum debemus aſcendere, in ipſa tamen corporali uia, quam dæmonum amici per elementorum gradus ordinant, inter æthereos deos, et terrenos homines aereis dæmonibus medijs conſtitutis, hoc deos opinantur habere præcipuum, ut propter hoc interuallum locorum contrectatione non contaminentur humana. Ita dæmones contaminari potius ab hominibus, quàm homines mundari à dæmonibus credunt, & deos ipſos contaminari potuiſſe, niſi loci altitudine munirentur. Quis tam infelix eſt, ut iſta uia mundari ſe exiſtimet, ubi homines contaminantes, dæmones contaminati, dij contaminabiles prædicantur: & non potius eligat uiam ubi contaminantes magis dæmones euitentur, & ab incommutabili deo ad ineundam ſocietatem incontaminatorum angelorum, homines à contaminatione mundentur?

Quod appellatio dæmonum iam nec apud cultores eorum aſſumatur in ſignificationē alicuius boni. Cap. XIX

SED ne de uerbis etiam nos certare uideamur, quoniam nonnulli iſtorum, ut ita dixerim, dæmonicolarū, in quibus & Labeo eſt,ᵃ eoſdē perhibēt ab alijs angelos dici, quos ipſi dæmones nuncupant, iam mihi de bonis angelis aliquid uideo diſſerendū, quos iſti eſſe nō negant, ſed eos bonos dęmones uocare, q̄ angelos malunt.ᵇ Nos autē ſicut ſcriptura loquitur, ſecundum quā Chriſtiani ſumus, angelos quidem partim bonos, partim malos, nunquā uero bonos dęmones legimus. Sed ubicūq; illarū literarū hoc nomen poſitū reperitur, ſiue dęmones, ſiue dæmonia dicātur, nō niſi maligni ſignificātur ſpiritus. Et hanc loquendi conſuetudinē intantū populi uſq;quaq; ſecuti ſunt,ᶜ ut eorum etiā qui Pagani appellātur, et deos multos ac dęmones colendos eſſe cōtendunt, nullus ferè ſit tam literatus & doctus, qui audeat in laude uel ſeruo ſuo dicere, dæmonem habes, ſed quilibet hoc dicere uoluerit, nō ſe aliter accipi, q̄ maledicere uoluiſſe dubitare nō poſsit. Quę igitur nos cauſa cōpellit, ut poſt offenſionē auriū tam multarum, ut iam penè ſint omniū, quæ hoc uerbū nō niſi in malā partē audire cōſueuerunt, quod diximus cogamur exponere, cū poſsimus angelorum nomine adhibito, eandem offenſionem quæ nomine dæmonū fieri poterat euitare.

L. VIVES

a Eoſdem perhibent ab alijs angelos dici.] ἄγγελος enim nuncius eſt. hinc in fabulis Græcis legere frequenter eſt [illegible], ut apud Euripidem [illegible]. ita cum ſint dæmones nūcij atq; interpretes deorum & hominum, angeli nominantur, ſicut ab eodē munere Mercurius angelus. Sic Trimegiſtus uocat, & Martianus Capella de dæmonibus loquens, & cum cogitationum arcana ſuperæ nunciat poteſtati angelus poterit nominari. b Nos autem ſicut ſcriptura loquit.] In Euangelio de angelis bonis crebra mentio, & Chriſtus angelos diaboli nuncupat. c Vt eorum etiam qui Pagani.] Dixi antea poſt Chriſtum natum, nomen dæmonis fuiſſe ſuſpectū, & odioſum tanquā rei maleficæ atq; improbæ, nō uulgo magis q̄ philoſophis.

Angelus

De qualitate ſcientiæ, quæ dæmones ſuperbos facit. Cap. XX

QVANQVAM etiā ipſa origo huius nominis, ſi diuinos intueamur libros, aliquid affert cognitiōe digniſſimū.ᵃ δαίμονες enim dicūtur, quoniā uocabulū Grecū eſt, ob ſcientiā nominati. Apoſtolus aūt ſpiritu ſancto locutus ait: Sciētia inflat, charitas uero ædificat. Quod recte

recte aliter non intelligitur, niſi ſcientiam tunc prodeſſe cum charitas ineſt: ſine hac autem inflare, id eſt in ſuperbiam inaniſsimæ quaſi uentoſitatis extollere. Eſt ergo in dæmonibus ſcientia ſine charitate, & ideo tam inflati, id eſt tam ſuperbi ſunt, ut honores diuinos & religionis ſeruitutem, quam uero deo deberi ſciunt, ſibi ſategerint exhiberi, & quantum poſſunt, & apud quos poſſunt, adhuc agunt. Contra ſuperbiam porrò dæmonum, qua pro meritis poſsidebātur genus humanum, dei humilitas quæ in forma ſerui apparuit, quantā uirtutem habeat, animæ hominum neſciunt, immunditia elationis inflatæ, dæmonibus ſimiles ſuperbia non ſcientia.

L. VIVES

a Dæmones enim dicuntur.] δάημι Græcis olim fuit ἐπίσταμαι καὶ γινώσκω ſcio, & noui. inde δαίμων q. δαήμων, ut inquit autor magni etymologici, πάντα ἐπιστάμενος, καὶ γινώσκων omnia ſciens & noſcens. ab eadem mente Plato in Cratylo δαίμονας dictos q. δαήμονας tradit à prudentia & peritia rerum, quem & alii ſecuti ſunt, ut lut Capella, qui ait hos omnes Græci δαίμονας dicunt ἀπὸ τοῦ δαήμονας εἶναι & Lactantius lib. ii. dæmones inquit, Grammatici aiunt dictos q. δαήμονας, id eſt peritos, ac rerum ſcios, quibus Chalcidius in Timæum Platonis ſuffragatur.

Dæmon

Ad quem modum dominus uoluerit dæmonibus innoteſcere. Cap. XXI

I PSI autem dęmones etiam hoc ita ſciunt, ut eidem domino infirmitate carnis induto, dixerint: Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? Veniſti ante tempus perdere nos? Clarum eſt in his uerbis, quod in eis & tanta ſcientia erat, & charitas non erat. Pœnam quippe ſuam formidabant ab illo, non in illo iuſtitiam diligebant. Tantum uero eis innotuit, quantum uoluit: tantum autem uoluit quātum oportuit. Sed ſic innotuit, non ſicut angelis ſanctis, qui eius ſecundum id quod dei uerbū eſt participata æternitate perfruuntur, ſed ſicut eis terrendis innoteſcēdum fuit, ex quorum tyrannica quodammodo poteſtate fuerat liberaturus prædeſtinatos in ſuum regnū, & gloriam ſemper ueracem & ueraciter ſempiternam. Innotuit ergo dæmonibus non per id, quod eſt uita æterna & lumen incommutabile, quod illuminat pios, cui uidendo per fidem quę in illo eſt, corda mundantur: ſed per quædā temporalia ſuæ uirtutis effecta, & occultiſsimæ ſigna præſentiæ,[a] quę angelicis ſenſibus etiam malignorum ſpirituum, potius quàm infirmitati hominum poſſent eſſe conſpicua. Deniq; quando ea paululum ſupprimēda iudicauit, & aliquanto altius latuit, dubitauit de illo dęmonū princeps, eumq;[b] tentauit an Chriſtus eſſet explorans, quantū ſe tentari ipſe permiſit,[c] ut hominem quem gerebat ad noſtræ imitationis temperaret exemplum.[d] Poſt illam uero tentationem, cum angeli ſicut ſcriptum eſt miniſtrarent ei: boni utiq; & ſancti, ac per hoc ſpiritibus immundis metuendi & tremēdi, magis magisq; innoteſcebat dæmonibus, quantus eſſet, ut ei iubenti,[e] quamuis in illo contemptibilis uideretur carnis infirmitas, reſiſtere nullus auderet.

L. VIVES

a Quæ angelicis ſenſibus.] Miracula enim Chriſti admirabiliora erāt angelis, & dæmonibus q̃ hominibus, propterea quod illi cauſas multarum rerum quum noſſent, uidebant omnem naturæ uim ſuperare: homines uero etſi magna atq; admirāda eſſe nō dubitabant, tamen nō deerant, qui calumniarētur per Beelzebub principem dæmoniorum dæmonia eiici, nō tam illud credentes ipſi, quàm conātes ut imperita turba crederet. Quin & alii poſterioribus temporibus magum fuiſſe impie mentiti ſunt, contra quos in lib. De ſa pīetia Chriſtiana deo adiuuāte fuſe diſputabo. b Eūq; tentauit an Chriſtus eſſet explorans.] Dæmon quū homines tentat, hoc laborat tantum, ut peccent: quū uero Chriſtum tentabat, non admodum erat de illius peccato ſollicitus. Sanctiorem enim illum ſciebat, q̃ qui facile induci poſſet ut male faceret, cognoſcere tantum aue bat, an lateret deus ſub humana forma. c Vt hominem quem gerebat.] Ne ipſe ueteri hominum conditioni uideretur exemptus, quod ſolus abiret intentatus: neu poſt illum alii, qui eum uenerarentur, indigne ferrent tentari ſe, qui ſcirent inuidentiſsimum illum & cōfidentiſsimum humani hoſtem generis, ne à Chriſto quidem temperaſſe. d Poſt illam uero tentationem.] Et hoc quoq; ad exemplū ſpectat poſteritatis. nam ut nullus ſine tentatione præteribit, ita qui ſuperior fuerit in ea pugna, ſolatio miniſterioq; fruetur angelorum, ſicut Hieronymus teſtať. e Quāuis in illo contemptibilis.] Inops, nudus humili loco natus, ſine oſtentatione humanæ ſapiētiæ, ſimili cohorte hominum comitatus.

Quid interſit inter ſcientiam ſanctorum angelorum, & ſcientiam dæmonum. Cap. XXII

H IS igitur angelis bonis omnis corporalium temporaliumq; rerū ſciētia, qua inflantur dęmones, uiliseſt: non quod earum ignari ſint, ſed q̃ illis dei, qua ſanctificantur, charitas chara eſt, præ cuius non tantum incorporali, uerumetiam incommutabili &[a] ineffabili pulchritudine, cuius ſancto amore inardeſcunt, omnia quæ infra ſunt,[b] & quod illud eſt, non ſunt

ſunt:ſeq; ipſos inter illa contemnũt,ut ex toto, A quod boni ſunt,eo bono,ex quo boni ſunt,perfruantur. Et ideo certius etiã temporalia & mutabilia iſta nouerunt,quia eorũ principales cauſas in uerbo dei cõſpiciunt,per quod factus eſt mundus,quibus cauſis quædã probantur,quædam reprobantur,cuncta ordinantur. [c]Dæmones autem nõ æternas temporũ cauſas, & quodammodo cardinales in dei ſapientia contemplantur,ſed quorũdam ſignorum nobis occultorum,maiore experientia multo plura ꝗ̃ homines futura proſpiciunt,diſpoſitionesquoque ſuas aliquando prænunciant. Deniq; ſæpe iſti, B nunquam illi omnino falluntur. Aliud eſt enim temporalibus temporalia, & mutabilibus mutabilia coniectare,eiſq; temporalem & mutabilem modum ſuæ uoluntatis & facultatis inſerere,quod dæmonibus certa ratione permiſſum eſt: Aliud autem in æternis atq; incommutabilibus dei legibus,quæ in eius ſapientia uiuunt, mutationes temporum præuidere,deiq; uoluntatem, [d]quæ tam certiſſima quàm potentiſſima eſt, diuini ſpiritus eius participatione cognoſcere,quod ſanctis angelis recta diſcretione donatum eſt. Itaque non ſolum æterni,uerumetiam beati ſunt. Bonum autem quo beati ſunt, deus C illis eſt,à quo creati ſunt. Illius quippe [e] indeclinabiliter participatione,& contemplatione perfruuntur.

L. VIVES

Amor circa pulchra

a INeffabili pulchritudine cuius ſancto amore.] Amor enim ſemper eſt erga pulchra. Socrates apud Platonem in Phædro inquit, faciem honeſtatis & ſapientiæ ſi oculis corporis cerneretur,mirabiles amores excitaturam ſui. Quid ſi deus ille maximus uideretur, qui quàm ſit pulcher,ut eſt in libro ſapiẽtiæ,uel ex hoc licet coniectari,quod pulcherrima nobis uidẽtur, quæ ille condidit. In conuiuio Platonis Diotima diuinã pulchritudinem unam eſſe dicit,quæ à beato debeat homine amari,ſicut ſuperiore nobis libro explicatum eſt.

b Et quod illud eſt.] Cum omnia quæcunq; deus D non ſunt,præ deo putent uilia & contemnenda, ſeipſos quoq; inter cæters,quæ deus non ſunt,habent deſpicatui,quæ cogitatio ita coniungit illos deo,ut affixi beatitudini ipſius,ſine ulla cæterarum rerum cura ſempiternum ſint beatiſsimi. c Dæmones autem non æternas temporũ cauſas,] Nõ enim cardinem ipſum,in quo ſitæ ſunt cauſæ omnes,& in quo uoluuntur, intuentur: nec fontem norunt,unde manant,ſed quod maiore ingenio,& acutiore quàm nos præditi, tum etiam rerum uſu propter immortalitatem maximo, facilius & præſentia intelligunt,& futura coniecturis aſſequuntur, ꝗ̃ nos. quo fit,ut cum res omnes nõ ex principijs ſuis,ſed alienis cõiecturis collectæ fallere poſsint, dæmones plerunq; ab eis fallantur,& mendacia dicant,etiam cum ſe ueriſsima dicere arbitrantur,iactant tamẽ ſe nihil ignorare. Nec ſolum mentiri dæmonas impuros, ſed deos quoq; ſuos Porphyrius credit. d Quæ tam certiſsima quàm potentiſsima.] Certitudo uoluntatis dei eſt, quod quæcunq; uelit, poteſt. nam ſi aliquid eſſet, quod efficere nequiret,incerta ibi eſſet,cum illud in eius manu non forèt ſitum. nunc uero cum omnia præſtare poſſit,quæ uult,nihil ea fieri certius poteſt,hoc eſt nihil certius euenturum eſt,quàm quæ ipſa uult,quippe quæ nihil non efficiet,quod uolet. quo circa qui uoluntatẽ dei ſpectant,certiſsimam originem è qua uniuerſa proficiſcuntur ſpectant. Idq; quoniam aliud non fit in mundo, quàm quod ea uult,rectè eſt igitur ab Auguſtino dictũ tam eſſe uoluntatem dei certiſsimam,quàm potentiſsimam,ut potentia,certitudinis uoluntatis cauſa eſſe uideatur. Qui ergo uoluntatem illam intuentur angeli,& felices animi,tantum ſciunt,quantum proportione beatitudinis uidere permittuntur. Neq; enim omnes eadẽ rerum cognitiõe donanẽ,inter quos beatitudinis quoq; ſunt gradus,idcirco diſcretionẽ illius eſſe ait. e Indeclinabiliter participatione.] Semper conuerſi & intenti B in deum agunt,ne uel minima auerſione miſeri fiãt, nec tamen non declinant,quòd aliquid metuant,ſed quod beatitudo illa totos ad ſe tractos rerum omniũ aliarum cogitationem & deſideriũ ademit,duntaxat quum illis ſit fons ipſe omniũ,quæ excogitari poſſunt bona.

Nomen deorum falſò aſcribi dijs gentium,quod tamẽ & angelis ſanctis & hominibus iuſtis ex diuinarum ſcripturarum autoritate commune eſt. Caput XXIII

B Os ſi Platonici malunt deos,quàm dæmones dicere, [a]eiſq; annumerare, quos à ſummo deo conditos deos [b] ſcribit eorum autor & magiſter Plato,dicant quod uolunt: non enim cum eis de uerborum controuerſia laborãdum eſt. Si ergo eos ſic immortales aſſerũt,ut tamen à ſummo deo factos,etſi non per ſeipſos,ſed ei à quo facti ſunt adhærendo,beatos eſſe dicunt: hoc dicunt,quod dicimus, quolibet eos nomine appellent. Hanc autem Platonicorũ eſſe ſententiam,ſiue omnium,ſiue meliorum,in eorum literis inueniri poteſt. Nam & de ipſo nomine, quo huiuſmodi immortalem beatamq; creaturam deos appellant: [b]ideo inter nos & ipſos penè nulla diſſenſio eſt,quia & in noſtris ſacris literis legitur: Deus deorũ dominus locutus eſt. Et alibi: Confitemini deo deorum. Et alibi: Rex magnus ſuper omnes deos. Illud autẽ ubi ſcriptum eſt: Terribilis eſt ſuper omnes deos: cur dictum ſit deinceps oſtenditur. Sequitur enim: Quoniam omnes dij gentium dæmonia: dominus autem cœlos fecit. Super omnes ergo deos dixit,ſed gentiũ,id eſt quos gentes pro dijs habẽt,quæ ſunt dæmonia,ideo terribilis,ſub quo terrore domino dicebant: Veniſti ante tempus perdere nos. Illud uero ubi dicitur,deus deorũ,

non poteſt intelligi deus dæmoniorum: & rex A magnus ſuper omnes deos, abſit ut dicatur rex magnus ſuper omnia dæmonia. Sed homines quoq; in populo dei, eadem ſcriptura deos appellat. Ego, inquit, dixi dÿ eſtis, & filÿ excelſi omnes. Poteſt itaq; intelligi horũ deorum deus, qui dictus eſt deus deorum: & ſuper hos deos rex magnus, qui dictus eſt rex magnus ſuper omnes deos. Veruntamen cum à nobis quæritur, ſi homines dicti ſunt dÿ, quod in populo dei ſunt quem per angelos uel per homines alloquitur deus: quanto magis immortales eo nomine digni ſunt, qui ea fruũtur beatitudine, ad quam deum colendo cupiũt homines perueni- B re. Quid reſpõdebimus, niſi non fruſtra in ſcripturis ſanctis expreſsius homines nuncupatos deos, quàm illos immortales & beatos, quibus nos æquales futuros in reſurrectione promittitur, ne ſcilicet propter illorum excellentiam aliquem eorum nobis conſtituere deum infidelis auderet infirmitas? Quod in homine facile eſt euitare. Et euidentius dici debuerunt homines dÿ in populo dei, ut certi ac fidentes fierent, eſſe eum deum ſuum, qui dictus eſt deus deorum, quia etſi appellentur dÿ immortales illi ac beati, qui in cœlis ſunt, nõ tamẽ dicti ſunt dÿ deo- C rum, id eſt dÿ hominum in populo dei conſtitutorum quibus eſt dictũ: Ego dixi dÿ eſtis, & filÿ excelſi omnes. Hinc eſt quod ait Apoſtolus: Et ſi ſunt qui dicantur dÿ ſiue in cœlo, ſiue in terra: ſicuti ſunt dÿ multi & domini multi, nobis tamẽ unus deus pater, ex quo omnia, et nos in ipſo, & unus dominus Ieſus Chriſtus per quem omnia, & nos per ipſum. Non multum ergo de nomine diſceptãdum eſt, cum res ipſa ita clareat, ut à ſcrupulo dubitationis aliena ſit. Illud uero quod nos ex eorum immortaliũ beatorum numero miſſos angelos eſſe dicimus, qui dei uoluntatem hominibus annunciarent, illis D non placet, quia hoc miniſterium non per illos

quos deos appellant, id eſt immortales & beatos, ſed per dæmones fieri credũt, quos immortales tantum non etiam beatos audent dicere, aut certe ita immortales ac beatos, ut tamen dæmones bonos non deos ſublimiter collocatos, & ab humana contrectatione ſemotos. Quamuis nominis controuerſia uideatur, tamẽ ita deteſtabile eſt nomen dæmonum, ut hoc modis omnibus à ſanctis angelis nos remouere debeamus. Nunc ergo ita liber iſte claudatur, ut ſciamus immortales ac beatos, quomodolibet uocentur, qui tamen facti ac creati ſunt, medios nõ eſſe ad immortalitatẽ beatitudinẽq; perducendis mortalibus miſeris, [c] à quibus utraq; differentia ſeparantur. Qui autem medÿ ſunt communem habendo immortalitatẽ cum ſuperioribus, miſeriam cum inferioribus, quoniam merito malitiæ ſunt miſeri, beatitudinem quã non habent inuidere nobis poſsint potius quàm præbere. Vnde nihil habent amici dæmonũ quod nobis dignum afferant, cur eos tanquã adiutores colere debeamus, quos potius ut deceptores euitare debemus. Quos autẽ bonos & ideo non ſolum immortales, uerumetiã beatos deorum nomine ſacris & ſacrificÿs propter uitam beatam poſt mortem adipiſcendam colendos putant, qualeſcunq; illi ſint & quolibet uocabulo digni ſint, non eos uelle per tale religionis obſequium niſi unum deum coli, à quo creati & cuius participatione beati ſunt, adiuuante ipſo in ſequenti libro diligentius diſſeremus.

L. VIVES

a Eisq; annumerare, quos à ſummo deo cõditos.] Plato in Timæo deum illum ſummum, & rerum omniũ parentẽ creaſſe ait reliquos omnes deos. b Ideo inter nos & illos penè nulla diſſenſio.] Cyprianus inquit deos participatiõe plures eſſe neminem negare, & Boetius omnem beatum ait deũ eſſe, ſed natura unicum eſſe deum, participatione nihil prohibere plures eſſe. Ac profecto data eſt nobis per Chriſtum facultas ut filÿ dei ſimus. c A quibus utraq;.] Alibi à quibus utraq; differentia miſeria & mortalitate ſep. qui aut. m. ſ. c. habent.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM DECIMVM.

1 Veram beatitudinem ſiue angelis ſiue hominibus per unum deũ tribui etiam Platonicos deſiniſſe: ſed utrum hi quos ob hoc ipſum colendos putant uni tantum deo an etiam ſibi ſacrificari uelint, eſſe quærendum.

2 De ſuperna illuminatione quid Plotinus Platonicus ſenſerit.

3 De uero dei cultu, à quo Platonici quamuis creatorem uniuerſitatis intellexerint, deuiarunt colendo angelos ſiue bonos ſiue malos honore diuino.

4 Quod uni uero deo ſacrificium debeatur.

5 De ſacrificijs quæ deus non requirit, ſed ad ſignificationẽ eorũ obſeruari uoluit quæ requirit.

6 De uero perfecto ſacrificio.

7 Qđ ſanctorũ angelorũ ea ſit in nos dilectio, ut nos nõ ſuos, ſed unius ueri dei uelint cultores.

8 De miraculis quę deus ad corroborãdam fidem piorum etiam per angelorum miniſterium promiſsis ſuis adhibere dignatus eſt.

9 De illicitis artibus erga dæmonum cultum, in quibus Porphyrius Platonicus quædam probando, quædam quaſi improbando uerſatur.

10 De theurgia quæ falſam purgationem animis dæmonum inuocatione promittit.

11 De epiſtola Porphyrij ad Anebontẽ Aegyptiũ, in qua petit de diuerſitate dęmonũ ſe doceri.

12 De miraculis quæ per ſanctorum angelorum miniſterium deus uerus operatur.

13 De inuiſibili deo qui ſe uiſibilem ſæpe præſtitit, non ſecundum quod eſt, ſed ſecundum quod poterant ferre cernentes.

14 De uno deo colendo, non ſolum propter æterna, ſed etiam propter temporalia beneficia quę uniuerſa in ipſius prouidentiæ poteſtate conſiſtunt.

15 De miniſterio ſanctorum angelorum quo prouidentiæ dei ſeruiunt.

16 An de promerenda beata uita his angelis ſit credendum qui ſe coli exigũt honore diuino: an uero illis qui non ſibi, ſed uni deo ſancta præcipiunt religione ſeruiri.

17 De arca teſtamenti miraculisq; ſignorum, quæ ad commendandam legis ac promiſsionis autoritatem diuinitus facta ſunt.

18 Cõtra eos qui de miraculis quib. dei populus erudit⁹ eſt, negãt eccleſiaſticis libris eſſe credẽdũ.

19 Quæ ratio ſit uiſibilis ſacrificij, quod uni uero & inuiſibili deo offerri doceat uera religio.

20 De ſummo ueroq; ſacrificio, quod ipſe dei & hominum mediator effectus eſt.

21 De modo poteſtatis dæmonibus datæ ad glorificandos ſanctos, qui pertulerunt iam paſsionem, qui aereos ſpiritus nõ placando ipſos, ſed in deo permanendo uicerunt.

22 Vnde ſit ſanctis aduerſum dæmones poteſtas, & unde cordis uera purgatio.

23 De principijs in quibus Platonici purgationem animæ eſſe profitentur.

24 De uno ueroq; principio, quod ſolam naturam humanam purgat atq; renouat.

25 Omnes ſanctos & ſub legis tempore, & ſub prioribus ſeculis in ſacramento & fide Chriſti iuſtificatos fuiſſe.

26 De inconſtantia Porphyrij inter confeſsionem ueri dei & cultum dæmonum fluctuantis.

27 De impietate Porphyrij, qua etiam Apuleij tranſcendit errorem.

28 Quibus perſuaſionibus Porphyrius obcæcatus, non potuerit ueram ſapientiã, quæ eſt Chriſtus, agnoſcere.

29 De incarnatione domini noſtri Ieſu Chriſti, quam cõfiteri Platonicorum erubeſcit impietas.

30 Quanta Platonici dogmatis Porphyrius refutauerit, & diſſentiendo correxerit.

31 Contra argumentum Platonicorum, quo animam humanam aſſerũt deo eſſe coæternam.

32 De uniuerſali uia animæ liberandæ quam Porphyrius male quærendo non reperit, & quam ſola gratia Chriſtiana reſerauit.

Veram beatitudinẽ ſiue angelis, ſiue hominibus per nnum deum tribui etiam Platonicos definiſſe: ſed utrũ hi, qnos ob hoc ipſum colendos pntant, tantum deo an etiam ſibi ſacrificari uelint, eſſe quærendum. Caput I

O MNIVM certa ſententia eſt, qui ratione quoquo modo uti poſſunt, beatos eſſe om̃es homines uelle. Qui autẽ ſint, uel unde fiãt, dum mortaliũ quærit infirmitas, multæ magnæq́ꝫ cõtrouerſiæ concitatæ ſunt: in quibus philoſophi ſua ſtudia & ocia contriuerunt, quas in medium adducere, atqꝫ diſcutere, & longum eſt, & non neceſſarium. Si enim recolit, qui hæc legit, quid in libro egerimus octauo in eligẽdis philoſophis, C cum quibus hæc de beata uita, quæ poſt mortẽ futura eſt, qnæſtio tractaretur: utrũ ad eam uni deo uero, qui etiã eſt deorum effector, an pluribus diis religione ſacriſq́ꝫ ſeruiendo peruenire poſſimus: nõ etiam hic eadem repeti expectet, præſertim cum poſsit relegẽdo, ſi forte oblitus eſt adminiculari memoriã. Elegimus enim Platonicos omninm philoſophorum merito nobiliſsimos: propterea, quia ſicut ſapere potuerũt, licet immortalem ac rationalẽ uel intellectualem hominis animam, niſi participato lumine illius dei, à quo & ipſa & mnndus factus eſt, beatam D eſſe non poſſe: ita illud quod omnes homines appetunt, id eſt uitam beatam, quenquã iſti aſſecuturum negant, qui non illi uni optimo, qui eſt incommutabilis deus, puritate caſti amoris adhæſerit. Sed quia ipſi quoqꝫ ſiue cedentes nanitati errorię́ꝫ populorũ, ſiue nt ait Apoſtolus, euaneſcentes in cogitationibus ſuis, multos deos colendos ita putauerũt, uel putari noluerunt, ut etiam quidam eorũ dæmonibus diuinos honores ſacrorum & ſacrificiorum deferẽdos eſſe cenſerent, quibus iam nõ parua ex parte reſpõdimus: nunc uidendũ ac diſſerẽdum eſt, quantum deus donat, immortales ac beati in cœleſtibus ſedibus, [a] dominationibus, principatibus, poteſtatibus conſtituti, quos iſti deos & ex quibus quoſdam uel bonos dęmones, uel nobiſcũ angelos nominant, quomodo credendi ſint uelle à nobis religionem pietatẽq́ꝫ ſeruari: hoc eſt, B ut apertius dicam, utrũ etiam ſibi, an tantũ deo ſuo, qui etiam noſter eſt, placeat eis ut ſacra faciamus, & ſacrificemus: uel aliqua noſtra ſeu noſipſos religionis ritibus cõſecremus. Hic eſt enim diuinitati, uel ſi expreſſius dicendũ eſt, deitati debitus cultus, propter quẽ uno uerbo ſignificandum, quoniã ſatis idoneum non occurrit Latinum, Græco ubi neceſſe eſt inſinno, quid uelim dicere. [b] Latriam quippe noſtri ubicunqꝫ ſanctarum ſcripturarum poſitum eſt, interpretati ſunt ſeruitutem. Sed ea ſeruitus, quæ debetur hominibus, ſecundũ quã præcipit Apoſtolus, ſeruos dominis ſuis ſubditos eſſe debere: alio nomine græce nuncupari ſolet. Latria uero ſecundũ conſuetudinem, qua locuti ſunt, qui nobis diuina eloquia cõdiderunt: aut ſemper, aut tam frequenter, ut penè ſemper, ea dicitur ſeruitus, quę pertinet ad colendum deum. Proinde ſi tantummodo cultus ipſe dicatur, non ſoli deo deberi uidetur. [c] Dicimur enim etiã colere homines, [d] quos honorifica uel recordatione uel præſentia frequentamus. Nec ſolum ea, quibus nos religioſa humilitate ſubiicimus, [e] ſed quædam etiam quę ſubiecta ſunt nobis coli perhibẽtur. Nã ex hoc uerbo agricolæ & coloni & incolæ uocantur. Et D ipſos deos nõ ob aliud appellãt cœlicolas, niſi quod cœlũ colãt: nõ uniqꝫ uenerãdo, ſed inhabitãdo tanquã cœli quoſdã colonos: [f] nõ ſicut appellantur coloni, qui conditionẽ debẽt genitali ſolo propter agriculturã ſub dominio poſſeſſorum, ſed, ſicut ait quidã Latini eloquii magnus autor, Vrbs antiqua fuit, [g] Tyrii tenuere coloni. Ab incolẽdo enim colonos uocauit, nõ ab agricultura. Hinc & ciuitates à maioribus ciuitatib. uelut populorũ examinibus cõditę, coloniæ nũcupãtur. Ac per hoc cultũ quidẽ non deberi niſi deo, propria quadã notiõe uerbi huius ueriſsimum eſt. Sed quia & aliarũ rerũ dicitur cultus,

ideo

ideo Latine uno uerbo ſignificari cultus deo debitus non poteſt. Nam & ipſa religio quamuis diſtinctius non quemlibet, ſed dei cultum ſignificare uideatur: unde iſto nomine interpretati ſunt noſtri eam,[h] quæ Græce θρησκεία dicitur: [i]tamen quia Latina loquendi conſuetudine, nõ ſolum imperitorũ, uerumetiã doctiſsimorũ & cognationibus humanis atq; affinitatibus, & quibuſq; neceſsitudinibus dicitur exhibẽda religio: non eo uocabulo uitatur ambiguum, cum de cultu deitatis uertitur quæſtio: ut fidenter dicere ualeamus religionẽ non eſſe niſi dei cultũ: quoniã uidetur hoc uerbũ à ſignificanda obſeruãtia propinquitatis humanæ inſolenter auferri. Pietas quoq; proprie dei cultus intelligi ſolet, quã Græci εὐσέβειαν uocant. Hæc tamẽ & erga parentes officioſe haberi dicitur.[k] More aũt uulgi hoc nomen etiã in operibus miſericordię frequentatur: quod ideo arbitror eueniſſe, quia hæc fieri præcipue deus mandat, eaq; ſibi [l]uel pro ſacrificijs, [m]uel præ ſacrificijs placere teſtatur. Ex qua loquendi conſuetudine factũ eſt, ut & deus ipſe dicatur pius: [n]quem ſanè Græci nullo ſuo ſermonis uſu εὐσεβεῖν uocant: quamuis εὐσέβειαν pro miſericordia illorum etiam uulgus uſurpet. Vnde in quibuſdam ſcripturarum locis, ut diſtinctio certior appareret, non εὐσέβειαν quod ex bono cultu, ſed θεοσέβειαν quod ex dei cultu cõpoſitũ reſonat, dicere maluerunt. Vtrumlibet autẽ horum, nos uno uerbo enunciare non poſſumus. Quæ itaq; λατρεία Gręce nũcupatur, & Latine interpretatur ſeruitus, ſed ea qua colimus deũ: uel quæ θρησκεία Gręce, Latine autẽ religio dicitur, ſed ea quæ nobis eſt erga deum: uel quã illi θεοσέβειαν, nos uero non uno uerbo exprimere, ſed dei cultum poſſumus appellare: hanc ei tantũ deo deberi dicimus, qui uerus eſt deus, facitq; ſuos cultores deos. Quicunq; igitur ſunt in cœleſtibus habitationib. immortales & beati, ſi nos nõ amãt, nec beatos eſſe nos uolũt, colẽdi utiq; nõ ſũt. Si aũt amãt, & beatos uolũt, & profecto inde uolunt, unde & ipſi ſũt: an aliũde ipſi beati, aliũde nos?

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN DEcimum librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

Ominationibus, principatib.] Iamblichus in myſterijs ex ſuperis alios angelos, alios ar-
D changelos, alios dæmones, alios heroes, alios poteſtates, alios principatus nominat, eoſq;

A dicit uarijs formis rationibuſq; apparere, quos omnes reliqui Platonici & deos & dæmones nuncuparunt.

b Latriam quippe noſtri.] λατρεία eſt δουλεία, quaſi ſeruio: ſed poſtea factum eſt, ut eſſet [illegible], teſte Suida. Auguſtinus ſeruitutẽ hominibus debitã non latriã appellari uult, ſed alio nomine, puta δουλείαν. Nam ad Epheſios ſexto, quem locũ citat, ſic eſt Græce: οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα. Hinc eſt illa diſtinctio facta de adoratione latria, dulia, & hyperdulia. Valla docet λατρεύειν & δουλεύειν idem eſſe, & utrũq; ſignificare ſeruitutem. quod ex Suida oſtendi, qui & ait: λατρεύειν δουλεύειν ἀντὶ μισθοῦ. Seruitutem eſſe mercenariam. Nam apud Xenophõtem in tertio Cyri pædiæ loquitur maritus: ἐγὼ μὲν ὦ Κῦρε κἂν τῆς ψυχῆς πριαίμην, ὥστε μήποτε λατρεῦσαι ταύτην. Hoc eſt: Ego uero Cyre uel anima redemerim, ne unquã hæc ſeruiret. Tũ uxor κἂν τῆς ψυχῆς ἂν πρίαιτο, ὥστε μὴ δουλεύειν, ſua ipſius anima emerit, ne ſeruiat. Quin & in ſacris literis λατρεύειν de ſeruitute dicitur, ut in Leuitico: Omne opus ſeruile nõ fa-
B cietis. λατρευτόν. Et iterum: De ſemine tuo non dabis ſeruire principi. λατρεύειν. Et in Iob, mendica λάτρις dicitur. Sed admonendi ſunt Latini, duliam & latriam penultimam habere longã, ne breuem faciant. c Dicimur enim etiam colere homines.] Sic & adorare etiam in ſacris libris. d Quos honorificatione.] Legendũ, honorifica, uel recordatione, uel præſentia. e Sed quædam etiam quæ ſubiecta ſunt nobis.] Non mirum. nam colere eſt tractare, & exercere: ſic colimus omnia, quibus ſtudemus, ut literas, arma, ludos, terram, & ſimilia: & habitare. f Non ſicut appellantur coloni.] Qui alienum agrum colunt conductitium, ſunt coloni. Quemadmodum in urbe inquilini, qui in ædibus cõductis habitãt: & coloni agricolæ qui agrum colunt etiam ſuum, & qui aliò mittuntur inhabitatũ. Vnde ſunt coloniæ, quas tam multas Romani miſere, ut de alijs taceã Græcis Aſianiſq;. Illæ uero quæ mittũt metropoles uo-
C cantur ſuarum coloniarum. g Tyrij tenuere coloni.] Nam à Tyrijs Carthago cõdita eſt, qui eo uenerunt tanquam Coloni cum Didone Eliſſa fugiente fratrem poſt Sichæi mariti cædẽ. Huius hiſtoriæ plena ſunt omnia. h Quæ Græce θρησκεία.] Suidas: [illegible] hoc eſt: Threſcia latria idem cultus: & threſceui ueneratur deum, ſeruit dijs. Narrant enim Orphea Thracem primum arte myſteria Græcorum tradidiſſe, & cultum deorum threſciã nominaſſe, q; Thracũ eſſet id inuentum, aut à threſcendo deum, quod eſt uidere. i Tamen quia Latina loquendi cõſuetudine.] Nam religio & pietas pro eodẽ capiuntur: at pietas patriæ parentibus ſanguineq; iunctis debetur. k More autem uulgi hoc nomen etiã.] Pios enim indoctum uulgus miſericordes uocat, & pietatem miſericordiã. Sic Hiſpani & Galli, qui Latine lo-
D quuntur minus erudite. l Vel pro ſacrificijs.] Alibi hoc deeſt. m Vel præ ſacrificijs.] Vnde eſt illud. Miſericordiam uolo, non ſacrificium. n Quem ſanè Græci nullo ſuo ſermonis uſu εὐσεβῆ uocant.] Nullo uſu eruditorum.

De ſuperna illuminatione quid Plotinus Platonicus ſenſerit. Cap. II

SED non eſt nobis ullus cum his excellentiorib. philoſophis in hac quæſtione conflictus. Viderunt enim, ſuiſq; literis multis modis copioſiſſime mandauerunt, hinc illos, unde & nos fieri beatos, obiecto quodam lumine intelli-

telligibili, quod deus eſt illis: & aliud eſt ꝗ illi, à A
quo illuſtrãtur ut clareãt, atq; eius participatione perfecti beatiq; ſubſiſtũt. [a]Sæpe multumq; Plotinus aſſerit ſenſum Platonis explanãs: ne illam quidem, quam credunt eſſe uniuerſitatis animam, aliunde beatã eſſe ꝗ noſtram: idq; eſſe lumen quod ipſa nõ eſt, ſed à quo creata eſt: & quo intelligibiliter illuminãte, intelligibiliter lucet. Dat etiam ſimilitudinem ad illa incorporea de his cœleſtibus conſpicuis ampliſq; corporibus, [b]tanquam ille ſit ſol, & ipſa ſit luna. Lunam quippe ſolis obiectu illuminari putant. Dicit ergo ille magnus Platonicus, animam rationalẽ, B
ſiue potius intellectualis dicenda ſit, ex quo genere etiam immortaliũ beatorũq; animas eſſe intelligit, quas in cœleſtibus ſedibus habitare non dubitat, non habere ſupra ſe naturam, niſi dei, qui fabricatus eſt mũdũ, à quo & ipſa facta eſt: nec aliunde illis ſupernis præberi uitam beatam, et lumen intelligẽtiæ ueritatis, ꝗ unde præbetur & nobis, conſonãs Euãgelio, ubi legitur: [c]Fuit homo miſſus à deo, cui nomen erat Ioannes: hic uenit in teſtimonium, ut teſtimoniũ perhiberet de lumine, [d]ut omnes crederent per eũ. [e]Non erat ille lumen, ſed ut teſtimoniũ perhiberet de lumine. Erat lumen uerum, [f]quod illumi C
nat omnem hominem [g]uenientem in hũc mundum. In qua differẽtia ſatis oſtenditur animam rationalem, uel intellectualem, qualis erat in Ioanne, ſibi lumen eſſe non poſſe, ſed alterius ueri luminis participatione lucere. Hoc & ipſe Ioannes fatetur, ubi ei perhibens teſtimonium dicit: Nos omnes de plenitudine eius accepimus.

L. VIVES

a SAepe multumq; Plotinus.] Nam ex contemplatiõe patris illius optimi & pulcherrimi omnis beatitudo manat, ut ipſe in opere de contemplatione docet: & alio in loco animas noſtras laboribus corporis perfunctas fruituras ea beatitudine dicit, quam ſine interpellationibus ſempiternam poſsidet anima mundi. b Tanquam ille ſit ſol.] Princeps mundi, unde beatitas manat, & ipſa anima mũdi ſit luna. c Fuit homo miſſus.] Ne, quia angelus dicitur nũcius, qui mittitur: & Ioannes quum ſit miſſus, angelus etiã nominatur, putaret aliquis ex cœleſtibus illum ſpiritibus unum eſſe, præfatus eſt Euangeliſta hominẽ eſſe, nec à ſe uel à quoquam alio potuiſſe ad rem tantam nunciandã mitti, ꝗ à deo. d Vt omnes crederẽt per eum.] Non in eum, inquit Beda: nam execrãdus homo, qui in homine cõfidit: ſed per Ioannis teſtimoniũ crederent luci. Tametſi ambiguũ poteſt eſſe apud Græcos an ſit, omnes credãt per Ioannem, an per lucem: nam eſt [illegible], quod genere diſtingui non poteſt. e Non erat ille lumen.] Græce [illegible]. In articulo [illegible] latere myſterium putat Theophylactus. Sãcti enim lumina ſunt, etiam teſte domino: Vos eſtis lux mundi. Et Ioannes lucerna dicitur: ſed non ſunt [illegible], id eſt ipſum lumen: nam lumina ſunt de lumine ipſo deriuata. Hinc eſt id, quod ſequit: Erat lux uera. Quærit Auguſtinus, cur additum ſit uera. Quoniam, inqoit, illuminatus dicitur lux: ſed uera lux, illa eſt, quæ illuminat. Seu ut articulus [illegible] lumẽ ſignificet, de quo eſt modo locutus, quaſi non erat Ioannes illud de quo dicebam, lumen. f Quod illuminat omnem hominem.] Non quia nullus eſt hominum, qui non illuminetur, ſed quia niſi ab illo nullus illuminatur: uel, ut Chryſoſtomus dicit, illuſtrat unumquẽq; hominem, quantum ad ipſum pertinet. Si uero aliqui mentis oculis clauſis luminis huius radios non admiſerũt, non à lucis natura tenebræ generatæ ſunt, ſed à nequitia illorum, qui ultro ſe tanto bono fraudant, alioqui in uſum uniuerſorum per orbem ſparſo. g In hũc mundũ.] Græce eſt: [illegible]. In mũdum. Origenes [illegible] enarrat, eos illuminari à Chriſto, qui in mundum uirtutum ueniunt, non uitiorum.

De uero dei cultu, à quo Platonici quãuis creatorem uniuerſitatis intellexerint, deuiarunt colendo angelos ſiue bonos ſiue malos honore diuino. III

QVAE cũ ita ſint, ſi Platonici, uel quicunq; alij ita ſenſerunt, cognoſcẽtes deum, ſicut deum glorificarẽt, et gratias agerent: nec euaneſcerent in cogitationibus ſuis, nec populorũ erroribus partim autores fierẽt, partim reſiſtere non auderent: profecto confiterentur, et illis immortalibus ac beatis, & nobis mortalibus ac miſeris, ut immortales ac beati eſſe poſsimus, unum deum deorum colendum, qui & noſter eſt & illorum.

Quod uni uero deo ſacrificium debeatur. Caput IIII

HVIC nos ſeruitutẽ, quæ latria Græce dicitur, ſiue in quibuſq; ſacramẽtis, ſiue in nobiſipſis debemus. Huius enim templũ ſimul omnes, et ſinguli templa ſumus: [a]quia & omniũ
D cõcordiam, & ſingulos inhabitare dignatur: nõ in omnibus, ꝗ in ſingulis maior: quoniam nec mole diſtẽditur, nec partitione minuitur. [b]Cum ad illum ſurſum eſt, eius eſt altare cor noſtrum: [bb]eius unigenito eum ſacerdote placamus: ei cruentas uictimas cædimus, quando uſque ad ſanguinem pro eius ueritate certamus: ei ſuauiſsimum adolemus incenſum, cum in eius conſpectu pio ſanctoq; amore flagramus: [c]ei dona eius in nobis, noſq; ipſos uouemus, & reddimus: ei beneficiorum eius ſolennitatibus feſtis, & diebus ſtatutis dicamus, ſacramuſq; memoriã, ne uolumine temporũ ingrata ſubrepat obliuio: ei ſacri-

ſacrificamus hoſtiã humilitatis & laudis in ara cordis igne feruidæ charitatis. Ad hunc uidendum ſicut uideri poterit, eiq́ꝫ cohęrendũ ab omni peccatorum & cupiditatum malarum labe mundamur, & eius nomine conſecramur. Ipſe enim fons noſtræ beatitudinis, ipſe omnis appetitionis eſt finis. Hunc eligentes uel potius religẽtes, amiſeramus enim negligẽtes: [d]hunc ergo religentes, unde & religio dicta perhibetur, ad eũ dilectione tẽdimus, ut perueniendo quieſcamus: ideo beati, quia illo fine perfecti. Bonũ enim noſtrum de cuius fine inter philoſophos magna cõtentio eſt, nullũ eſt aliud, q̃ꝫ illi cohærere, cuius unius anima intellectualis incorporeo, ſi dici poteſt, amplexu, [e]ueris impletur fœcũdaturq́ꝫ uirtutibus. Hoc enim bonũ diligere, in toto corde, in tota anima, & in tota uirtute præcipimur. Ad hoc bonũ debemus, & à quibus diligimur duci, & quos diligimus, ducere. Sic cõplentur duo illa præcepta, in quibus tota lex pendet & prophetæ: [f]Diliges [g]dominũ [h]deũ [i]tuum [k]in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: [l]& diliges proximum tuum tanquam teipſum. Vt enim homo ſeſe diligere noſſet, cõſtitutus eſt ei finis quò referret omnia, quæ ageret, ut beatus eſſet. Non enim qui ſe diligit, aliud eſſe uult q̃ꝫ beatus. Hic autẽ finis eſt, adhærere deo. Iam igitur ſciẽti diligere ſeipſum cum mandatur de proximo diligendo, ſicut ſeipſum: [m]quid aliud mandatur, niſi ut ei quantũ poteſt, commendet diligendum deum? Hic eſt dei cultus, hęc uera religio, hęc recta pietas, hęc tantum deo debita ſeruitus. Quæcunq; igitur immortalis poteſtas quantalibet uirtute prædita, ſi nos diligit ſicut ſeipſam, ei uult eſſe ſubditos, ut beati ſimus, cui & ipſa ſubdita beata eſt. Si ergo nõ colit deum, miſera eſt, quia deo priuatur: ſi autẽ colit deum, nõ uult ſe coli pro deo. Illi enim potius diuinæ ſentẽtiæ ſuffragatur, & dilectionis uiribus fauet, qua ſcriptum eſt: Sacrificans dijs eradicatur, niſi domino ſoli. Nam, ut alia nũc taceã, quæ pertinent ad religionis obſequiũ quo colitur deus: ſacrificiũ certe nullus hominum eſt, qui audeat dicere deberi, niſi deo ſoli. Multa denique de cultu diuino uſurpata ſunt, quæ honoribus deferuntur humanis: ſiue humilitate nimia, ſiue adulatione peſtifera: ita tamen ut quibus ea deferuntur, homines haberentur, qui dicuntur colendi & uenerandi: ſi autem eis multum additur, [n]& adorandi. Quis uero ſacrificandum cenſuit, niſi ei, quem deum aut ſciuit, aut putauit, aut finxit? Quàm porrò antiquus ſit in ſacrificando dei cultus, duo illi fratres Cain & Abel ſatis indicãt, quorũ maioris deus reprobauit ſacrificium, minoris aſpexit.

A B C D

L. VIVES

a Qvia & omnium concordiam.] Quæ eſt eccleſia. b Qvum ad illum ſurſum.] Hoc eſt, quod in miſſa iubemur facere, quũ ad participationẽ ſacrorum qui interſunt, præparantur. Admonemur cura omni & cogitatione inferiorum rerum abiecta nos totos ad cogitationẽ, ad amorem dei conuertere, illicq; uti ſimus toti ceu alis quibuſdam mentis elati. Ita enim purgatur animus, qui ſe ſordibus iſtis extricat, præparatq́ꝫ ſemetipſum dignũ deo templũ. bb Eius unigenito cũ ſacerdote placamur.] Locus nõ caret mendo. neſcio an ſic legendũ: Eius unigenito ſacerdote eũ placamus: ut ſit, placamus patrẽ ſacerdote filio ſacrificiũ offerẽte: an ſic, eius unigenito cũ ſacerdote placemus: ut ſit, nos cũ ſacerdote agẽte ſacra placemus eius unigenito. c Et dona eius in nobis.] Si quid damus deo, non noſtrũ ſed ſuum illi reddimus. Nec gratius quicquam poſſumus deo facere, q̃ bona noſtra in fontem illum unde manarunt, referre. Hoc pſalmiſta ſignificat, dicens: Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam, & nomẽ domini inuocabo. Vnica eſt hic relatio gratiæ, ſi gratiam habeas. d Hunc ergo religentes, unde & religio.] Cicer. ij. De nat. deor. religionẽ à relegendo dictam eſſe putat, quod ſit ceu cognitio dei, quod cum illo Mercurij dicto cõſentit: [illegible], Religio notitia eſt dei. Lactantius lib. iiij. à religando religionem mauult eſſe nominatã, quaſi deo obſtricti & religati ſint religioſi pietatis uinculo: Auguſtinus à religendo. Credo quod alluſione nominis ad manum ex occaſione capta. e Veris impletur fœcundaturq́.] Plato in conuiuio, ſhominem beatum pulchritudinis diuinæ inſpectione ait, non ſimulachra, ſed ueras & expreſſas uirtutes pariturum, aliturũq́. f Diliges dominum deũ tuum.] Matth. xxij. O q̃ paucis indiget humana uita legibus? q̃ nihil opus eſt uero Chriſtiano, immo uero homini, ſed uerus homo non eſt, niſi Chriſtũ agnoſcat, & colat. Quàm igitur nihil opus eſt digeſtis, aut codicibus, nihil gloſsis, conſilijs, cautelis? ut paucis uerbis magnus ille magiſter quemadmodũ unicuiq; uiuendum ſit, docet? Ama q̃ potes maxime, qui ſupra te eſt, & nõ aliter qui prope te q̃ te, quod ſi feceris tu ſolus leges omnes, iuraq́ꝫ ſcies, & ſeruabis, quæ alij magnis ſudoribus uix diſcunt, multis incitamẽtis & terroribus uix ſeruant. eris maior philoſophus Pythagora & Platone cum ſuis omnibus peregrinationibus & numeris: maior Ariſtotele cũ ſuis diſputationibus librisq́ꝫ conſcriptis. Diliges, inquit, Quid poteſt eſſe dulcius dilectione? Non metuere, non fugere, non horrere præciperis. g Dominũ.] Vt ſcias illum eſſe reuerendum, nam dominus eſt. h Deum.] Qui unus eſt. i Tuũ.] Et ſi multorũ eſt, tamen uniuſcuiuſq; fit per cultũ proprius, nec deſinit tamẽ communis eſſe. k In toto corde tuo.] Auguſt. lib. De doctrina Chriſtiana. Deum ex toto corde diligere præciperis, ut omnes cogitationes tuas: ex tota anima tua, ut omnẽ uitam tuã: ex tota mente tua, ut omnẽ intellectũ tuum in illum conferas, à quo habes ea quæ cõfers. Nullã igitur uitæ noſtræ partẽ reliquit, quæ uacare debeat, & quaſi locũ dare, ut alia re uelit frui. Origenes ſic explicat, ex toto corde, ſecundũ totam recordationẽ, & operationem, & cogitationem. Ex tota anima, ut parati ſint eam ponere pro pietate dei. In tota mente, nihil aliud quàm quæ dei ſunt proferentes. l Et proximum tuum.] Auguſtinus primo De doChri

Chriſtiena, unumquenq; hominem proximũ eſſe alteri dicit. Et Chriſtus ſimile pronunciat hoc mandatum eſſe ſuperiori. nam ut Chryſoſtomus inquit, imago dei eſt homo, quo fit, ut qui hominem diligit, deum uideatur diligere. Hoc præceptum tam eſt naturæ aptum & congruẽs, ut gentiles philoſophi ſint ei ſuffragati. Nam unumquenq; hominem cuiuis alteri à natura conciliatum eſſe dicũt, ita omnes inter ſe ſunt natura amici. Porrò inter leges amicitiæ illam ponunt de primis, ut amicus amicum non ſecus diligat, q̃ ſe, nam & alterũ ſe eſſe putat. m Quid aliud mandatur.] Cũ nihil ſit quod magis optet homo, q̃ beatitudinẽ, ſi tantũ diligit fratrẽ, quantum ſe, eam nihilominus & illi debet optare, curareq; ut quò ipſe contendit ire, eò & ille intendat. n Et adotandi.] Nam homines etiam in ſacris literis adorãtur genere quodam reuerentiæ & cultus.

De ſacrificijs quæ deus non requirit, ſed ad ſignificationem eorum obſeruari uoluit quæ requirit. Cap. V

QVIS autem ita deſipiat, ut exiſtimet aliquibus uſibus dei eſſe neceſſaria, quę in ſacrificijs offeruntur? Quod cum multis locis diuina ſcriptura teſtetur, ne longum faciamus, breue illud de Pſalmo cõmemorare ſuffecerit: Dixi domino, deus meus es tu:[a] quoniam bonorũ meorum non eges. Nõ ſolum igitur pecore, uel qualibet alia re corruptibili atq; terrena, ſed ne ipſa quidem iuſtitia hominis deum egere credendũ eſt, totumq́; quod rectè colitur deus, homini prodeſſe, non deo. Neq; enim fonti ſe quiſquã dixerit profuiſſe ſi biberit, aut luci ſi uiderit. Nec quod ab antiquis patribus talia ſacrificia facta ſunt in uictimis pecorum, quæ nunc dei populus [b] legit, & non facit, aliud intelligendum eſt, niſi rebus illis eas res fuiſſe ſignificatas, quę agũtur in nobis, ad hoc ut inhæreamus deo, & ad eundem finem proximo conſulamus. Sacrificium ergo uiſibile inuiſibilis ſacrificij ſacramentũ, id eſt ſacrum ſignũ eſt. Vnde ille pœnitẽs apud Prophetam, uel ipſe Propheta quærens deum peccatis ſuis habere propitium: Si uoluiſſes, inquit, ſacrificium dediſſem: utiq; holocauſtis nõ delectaberis. Sacrificiũ deo, ſpiritus contribulatus, cor contritum & humiliatũ[c] deus non ſpernet. Intueamur quemadmodũ ubi deum dixit nolle ſacrificium, ibi deum oſtendit uelle ſacrificium. Non uult ergo ſacrificium trucidati pecoris, ſed uult ſacrificium contriti cordis. Illo igitur quod eum nolle dixit, hoc ſignificatur, quod eũ uelle ſubiecit. Sic itaq; illa deũ nolle dixit, quomodo ab ſtultis ea uelle creditur, uelut ſuæ gratia uoluptatis. Nam ſi ea ſacrificia quę uult, quo

A rum hoc unum eſt, cor contritum & humiliatũ dolore pœnitendi, nollet eis ſacrificijs ſignificari, quę uelut ſibi delectabilia deſiderare putatus eſt, non utiq; de his offerẽdis in lege ueteri præcepiſſet: & ideo mutanda erant opportuno certoq́; iam tempore, ne ipſi deo deſiderabilia, uel certe in nobis acceptabilia, ac nõ potius, quę his ſignificata ſunt crederentur. Hinc & alio loco Pſalmi alterius: Si eſuriero, inquit, nõ dicã tibi: meus eſt enim orbis terræ, & plenitudo eius. Nũquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo? Tanquã diceret: Vtiq; ſi mihi neceſſaria eſſent, nõ à te peterẽ, quæ
B habeo in poteſtate. Deinde ſubiũgens, quid illa ſignificẽt: Immola, inquit, deo ſacrificiũ laudis, & redde altiſsimo uota tua. Et inuoca me in die tribulationis, & exinam te,[d] & glorificabis me. [e]Item apud alium Prophetã: In quo, inquit, apprehendam dominũ, aſſumã deum meũ excelſum? Si apprehendã illum in holocauſtis, in uitulis anniculis? Si acceptauerit dominus in milibus arietum, aut in denis milibus hircorum pinguiũ? Si dedero primogenita mea pro impietate mea, fructum uẽtris mei pro peccato animæ meæ? Si annunciatũ eſt tibi homo bonum, aut
C quid dominus exquirat à te, niſi facere iudiciũ, & diligere miſericordiã, & paratũ eſſe ire cũ domino deo tuo? Et in huius Prophetæ uerbis utrunq; diſtinctũ eſt, ſatisq́; declaratũ illa ſacrificia nõ requirere deũ: quibus ſignificãtur hæc ſacrificia, quæ requirit deus.[f] in epiſtola quæ inſcribitur ad Hebræos: Benefacere, inquit, & cõmunicatores eſſe nolite obliuiſci.[g] talibus enim ſacrificijs placatur deus. Ac per hoc, ubi ſcriptũ eſt: Miſericordiã magis uolo q̃ ſacrificium: nihil aliud q̃ ſacrificio ſacrificiũ prælatũ oportet intelligi: quoniã illud quod ab hominibus appellatur ſacrificiũ, ſignũ eſt ueri ſacrificij. Porrò autẽ
D miſericordia uerum ſacrificiũ eſt: unde dictum eſt, quod pauloante commemoraui: Talibus enim ſacrificijs placatur deus. Quæcunq; igitur in miniſterio tabernaculi ſiue templi multis modis de ſacrificijs leguntur diuinitus eſſe præcepta, ad dilectionẽ dei & proximi ſignificãdam referũtur. In his enim duobus præceptis, ut ſcriptum eſt,[h] tota lex pendet & prophetæ.

L. VIVES

a QVoniam bonorum meorum non eges.] Ille uere eſt dominus alterius, qui bonis eius non eget, quum hic egeat illius. b Legit, & nõ facit.] Melius

Melius in alijs libris habetur: legit non facit. c Deus non ſpernet.] Iuxta LXX. ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. d Et magnificabis me.] In antiquis exemplaribus: Et glorificabis me. Vulgo: Et honorificabis me. Sed magis ad rationem uerbi Auguſtinus. Nam Græce eſt, καὶ δοξάσεις με. & ſic in Hebraica ueritate Hieronymus interpretatur: tametſi inter hæc nihil interſit. e Itẽ apud aliũ prophetam.] Micheæ VI. ex interpretatione LXX. In Hebraico habetur, ut Hieronymus uertit: Et ſolicitũ ambulare cũ deo tuo. Theodotio ſignificantius expreſsit: καὶ ἀσφαλίζου τοῦ πορεύεσθαι μετὰ τοῦ θεοῦ, id eſt: Caue diligenter, ut ambules cum deo tuo, ita ut ſecta uideaſ, & æmulatio dei. f In epiſtola quæ ſcribitur.] Significat incertũ eſſe autorẽ. g Talibus enim ſacrificijs placaſ deus.] In antiquis: Placetur deo, utrũq; melius, q̃ quo modo uulgo habemus, Promeretur deus. Græce eſt: τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ θεός· quod etiam poſſet uerti, propitiatur deus, uel litatur deo. h Tota lex pendet.] Ad hunc finem omnia referuntur. Hic eſt ſcopus, in quem dicta omnia conſciuntur.

De uero perfectoq; ſacrificio. Cap. VI

PROINDE uerum ſacrificium eſt omne opus, quod agitur, ut ſancta ſocietate inhæreamus deo, relatum ſcilicet ad illum finẽ boni, quo ueraciter beati eſſe poſsimus. Vnde et ipſa miſericordia, qua homini ſubuenitur, ſi propter deum non fit, nõ eſt ſacrificiũ. Etſi enim ab homine fit uel offertur, tamen ſacrificiũ res diuina eſt: ita ut hoc quoq; uocabulo id Latini ueteres appellauerint. Vnde ipſe homo dei nomini cõſecratus, & deo deuotus, inquantũ mundo moritur ut deo uiuat, ſacrificiũ eſt. Nam & hoc ad miſericordiam pertinet, quã quiſq; in ſeipſum facit. Propterea ſcriptũ eſt: Miſerere animæ tuę placẽs deo. Corpus etiam noſtrũ, cum per temperantiam caſtigamus, ſi hoc quemadmodum debemus propter deũ facimus, ut nõ exhibeamus mẽbra noſtra arma iniquitatis peccato, ſed arma iuſtitiæ deo, ſacrificiũ eſt. Ad quod exhortans Apoſtolus ait: Obſecro itaq; uos fratres per miſericordiã dei, ut exhibeatis corpora noſtra hoſtiã uiuam, ſanctam, deo placentem, rationabile obſequiũ ueſtrũ. Si ergo corpus, quo inferiore tanquã famulo, uel tan quã inſtrumento utitur anima, cũ eius bonus & rectus uſus ad deum refertur, ſacrificium eſt: quanto magis anima ipſa cum ſe refert ad deũ, ut igne amoris eius accenſa, formã concupiſcẽtiæ ſecularis amittat, eiq; tanquam incõmutabili formæ ſubdita, reformetur: hinc ei placẽs, quod ex eius pulchritudine acceperit, fit ſacrificium. Quod idẽ Apoſtolus conſequenter adiũgens: Et nolite, inquit, conformari huic ſeculo: ſed reformamini in nouitate mentis ueſtræ, ad probãdum quę ſit uoluntas dei, quod bonum, & beneplacitũ, & perfectum. Cum igitur uera ſacrificia opera ſint miſericordiæ, ſiue in noſipſos, ſiue in proximos, quæ referuntur ad deum: opera uero miſericordiæ nõ ob aliud fiãt, niſi ut à miſeria liberemur, ac per hoc, ut beati ſimus: quod nõ fit, niſi à bono illo, de quo dictum eſt, Mihi autem [a]adhærere deo bonum eſt: profecto efficitur, ut tota ipſa redempta ciuitas, hoc eſt, congregatio ſocietasq; ſanctorum, uniuerſale ſacrificiũ offeratur deo per [b]ſacerdotem magnũ, qui etiam ſeipſum obtulit in paſsiõe pro nobis, ut tanti capitis corpus eſſemus [c]ſecundum formam ſerui. Hanc enim obtulit: in hac oblatus eſt, quia ſecundum hanc mediator eſt: in hac ſacerdos, in hac ſacrificium eſt. Quum itaq; nos hortatus eſſet Apoſtolus, ut exhibeamus corpora noſtra hoſtiam uiuam, ſanctam, deo placentem, rationabile obſequium noſtrum, & non cõformemur huic ſeculo, ſed reformemur in nouitate mentis noſtræ: [d]ad probandum quæ ſit uolũtas dei, quod bonum & beneplacitum, & perfectum, quod totum ſacrificium ipſi nos ſumus: Dico enim, inquit, per gratiam dei, quæ data eſt mihi, omnibus qui ſunt in uobis, non plus [e]ſapere, quàm oportet ſapere, ſed ſapere [f]ad temperantiam: ſicut unicuique deus partitus eſt fidei mẽſuram. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eoſdem actus habent: ita multi unum corpus ſumus in Chriſto: ſinguli autem, alter alterius mẽbra, habentes dona diuerſa ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis. Hoc eſt ſacrificium Chriſtianorum. multi unũ corpus ſumus in Chriſto: quod etiam ſacramento altaris fidelibus noto frequẽtat eccleſia, ubi ei demõſtratur, quod in ea oblatione quam offert, ipſa offeratur.

L. VIVES

a ADhærere deo bonum eſt.] Summum bonum & abſolutum. b Per ſacerdotẽ magnum.] Chriſtum, non ex ordine Aaron, ſed Melchiſedech, qui ſemel tantum ingreſſus in ſancta, pacem dei unica hoſtia corpore ſuo immolato inuenit. c Secundum formam ſerui.] Humanitas Chriſti huius eccleſiæ caput eſt. Diuinitas uero anima & uita. d Ad probandum quæ ſit uoluntas dei.] Sic etiam hunc locum legit epiſtola octogeſima ſexta, quod Eraſmus in annotationibus miratur: nam Græce eſt, τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον, hoc eſt ſicut uulgo habemus, bona, & beneplacens, & perfecta, ut de uoluntate intelligatur, τὸ θέλημα. Sed Auguſtinus, uel ad ſacrificium refert, uel certe ſimpliciter: ut intelligatur, quæ ſit uoluntas dei, quid etiam bonum

bonum ipſum, & beneplacens, & perfectum, cum quo Ambroſius conſentit. e Sapere.] Cogitare, ſentire, de ſe alijsq;, & fratribus, & rebus. f Ad temperantiam.] εἰς τὸ σωφρονεῖν in quo eſt mediocritas quædam totius uitæ, ſicut etiam in temperantia, quemadmodũ Cicero docet primo officiorum, ex Platone. libro Tuſculanarum quæſtionum tertio, temperatũm à Græcis σώφρονα uocari ſcribit. & quam illi σωφροσύνην, tum temperantiam ſe dicit uertere, tum moderationem, nõnunquam etiam modeſtiam. Et ambigit, an ea uirtus frugalitas dici poſsit.

Quod ſanctorum angelorum ea ſit in nos dilectio, ut nos nõ ſuos, ſed unius ueri dei uelint eſſe cultores. Cap. VII

MERITO illi in cœleſtibus ſedibus conſtituti, immortales & beati, qui creatoris ſui participatione congaudent, cuius æternitate firmi, cuius ueritate certi, cuius munere ſancti ſũt: quoniã nos mortales & miſeros, ut immortales beatiq; ſimus, miſericorditer diligũt, nolũt nos ſibi ſacrificare, ſed ei, cuius & ipſi nobiſcum ſacrificium ſe eſſe nouerunt. Cum ipſis enim ſumus una ciuitas dei, cui dicitur in Pſalmo: Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei: cuius pars in nobis peregrinatur, pars in illis opitulatur. De illa quippe ſuperna ciuitate, ubi dei uoluntas intelligibilis atq; incõmutabilis lex eſt, [a]de illa ſuper nos quodammodo curia (geritur nanq; ibi cura de nobis) ad nos miniſtrata per angelos ſancta illa ſcriptura deſcendit, ubi legitur: Sacrificans dijs eradicabitur, niſi domino ſoli. Huic ſcripturæ, huic legi, talibus præceptis tanta ſunt atteſtata miracula, ut ſatis appareat, cui nos ſacrificare uelint immortales ac beati, qui hoc nobis nolũt eſſe quod ſibi.

L. VIVES

a DE illa ſuper nos quodãmodo.] Alibi ſic eſt: De illa ſupera quodammodo curia. Gerit nanq; ibi curas de nobis ad nos miniſtrata per angelos.

De miraculis, quæ deus ad corroborandam fidem piorum, etiam per angelorum miniſterium promiſsis ſuis adhibere dignatus eſt. Cap. VIII

NAM nimis uetera ſi commemorem, longius quàm ſat eſt, reuoluere uidebor: quæ miracula facta ſint atteſtantia promiſsis dei, quibus ante annorum milia prædixit Abrahę, quod in ſemine eius omnes gentes benedictionem fuerant habituræ. Quis enim non miretur A eidẽ Abrahæ filiũ peperiſſe cõiugem ſterilem, eo tẽpore ſenectutis, quo nec parere, nec eſſe fœcũda iam poſſet: [a]atq; in eiuſdẽ Abrahæ ſacrificio flammã cœlitus factam, inter diuiſas uictimas cucurriſſe: eidẽq; Abrahæ prædictũ ab angelis cœleſte incendiũ Sodomorũ, quos[b] angelos hominib. ſimiles hoſpitio ſuſceperat, & per eos de prole uentura, dei promiſſa tenuerat: ipſoq; imminẽte iam incẽdio, mirã de Sodomis per eoſdẽ angelos liberationẽ Loth filij fratris eius: cuius uxor in uia retro reſpiciẽs, atq; in ſalẽ repẽte cõuerſa, magno admonuit ſacramento, B neminẽ in uia liberatiõis ſuæ pręterita deſiderare debere. Illa uero quę & quãta ſunt, quæ iam per Moyſen populo dei de iugo ſeruitutis eruẽdo in Aegypto mirabiliter geſta ſunt, ubi magi Pharaõis, hoc eſt regis Aegypti, qui populũ illũ dominatiõe deprimebat, ad hoc facere quædam mira permiſsi ſunt, ut mirabilius uincerentur. Illi enim faciebãt ueneficijs & incãtationib. magicis, quibus ſunt mali angeli, hoc eſt, dęmones dediti: Moyſes autẽ tanto potẽtius, quãto iuſtius in nomine dñi, qui fecit cœlũ & terrã: ſeruientib. angelis, eos facile ſuperauit. Deniq; in tertia plaga deficiẽtibus magis, decẽ plagæ per C Moyſen magna myſteriorũ diſpoſitione cõpletæ ſunt: quibus ad dei populũ dimittendũ, Pharaõis & Aegyptiorũ dura corda ceſſerũt. Moxque pœnituit, & cũ abſcedẽtes Hebræos conſequi conarẽtur, illis diuiſo mari per ſiccũ tranſeũtibus, unda hinc atq; hinc in ſeſe redeunte cooperti & oppreſsi ſunt. Quid de illis miraculis dicam, quę cũ in deſerto idem populus duceretur ſtupẽda diuinitate crebruerũt: aquas quæ bibi nõ poterãt, miſſo in eas ſicut deus præceperat ligno, amaritudine caruiſſe, ſitiẽteſq; ſatiaſſe: mãna eſuriẽtib. ueniſſe de cœlo: & cũ eſſet colligẽtibus cõſtituta mẽſura, quicquid amplius quiſq; D collegerat, exortis uermib. putruiſſe: ante diem uero ſabbati duplũ collectũ, quia ſabbato colligere nõ licebat, nulla putredine uiolatũ: deſiderantibus carne ueſci, quæ tanto populo nulla ſufficere poſſe uidebatur, uolatilibus caſtra cõpleta, & cupiditatis ardorem faſtidio ſatietatis extinctum. Obuios hoſtes tranſitumq; prohibentes atq; prælιantes, orante Moyſe, manibuſq; eius in figuram crucis extenſis, nullo Hebræorũ cadẽte proſtratos: ſeditioſos in populo dei, ac ſeſe ab ordinata diuinitus ſocietate diuidẽtes, ad exẽplũ uiſibile inuiſibilis pœnę uiuos

terra

terra dehiſcente ſubmerſos: uirga percuſſam petram tantæ multitudini abundantia fluentia fudiſſe: ſerpētum morſus mortiferos immiſſos, ad pœnam iuſtiſsimam peccatorum, in ligno exaltato atq; proſpecto æneo ſerpēte ſanatos, ut et populo ſubueniretur afflicto, & mors morte deſtructa, uelut crucifixę mortis ſimilitudine ſignaretur. Quem ſanè ſerpentem propter facti memoriam reſeruatū, cum poſtea populus errans tanquam idolum colere cœpiſſet, Ezechias rex religioſa poteſtate deo ſeruiens, cū magna pietatis laude contriuit.

L. VIVES

a Atq; in eiuſdem Abrahæ ſacrificio flammam cœlitus factam.] Auguſtinus hunc locum recantat libro Retract. ij. Sic enim ait, de his loquēs libris: in quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ ſacrificio, flammam cœlitus factam inter diuiſas uictimas incurriſſe: quoniam hoc illi in uiſione mōſtratum eſt. Hæc ille. Idcirco enim miraculum non fuit, quod ipſi Abrahæ miranda res non erat: quippe non noua, ut quam ſciebat futuram.

De illicitis artibus erga dæmonū cultum, in quibus Porphyrius Platonicus quædam probando, quædā quaſi improbando uerſatur. Cap. IX

H AEC et alia multa huiuſcemodi, quę omnia cōmemorare nimis longum eſt, fiebant ad commendandum unius dei ueri cultum: & multorum, falſorūq; prohibendū. Fiebant aūt ſimplici fide atq; fiducia pietatis, non incantationibus & carminibus nefariæ curioſitatis arte compoſitis, quam uel magiam, uel deteſtabiliore nomine [a] goetiā, uel honorabiliore [b] theurgiā uocant: qui quaſi conantur iſta diſcernere, & illicitis artibus deditos alios damnabiles, [c] quos et maleficos uulgus appellat, hos enim ad goetiā pertinere dicunt: alios autem laudabiles uideri uolunt, quibus theurgiam deputant, cum ſint utriq; ritibus fallacibus dæmonū obſtricti ſub nominibus angelorū. Nā & Porphyrius quandam quaſi purgationē animæ per theurgiam, [d] cunctanter tamen & pudibunda quodammodo diſputatione promittit: reuerſionē uero ad deum hanc artem præſtare cuiquam negat, ut uideas eum inter uitium ſacrilegę curioſitatis, & philoſophiæ profeſſionem ſentētijs alternantibus fluctuare. Nunc enim hanc artē tanquā fallacem & in ipſa actione periculoſam, & legibus prohibitam, cauendam monet: nunc autem ue-

A lut eius laudatoribus cedens, utilē dicit eſſe mūdandæ parti animæ, non quidem intellectuali, qua rerū intelligibilium percipitur ueritas, nullas habentiū ſimilitudines corporum: ſed ſpiritali, qua corporalium rerum capiūtur imagines. Hanc enim dicit per quaſdam conſecrationes theurgicas, [f] quas teletas uocant, idoneam fieri, atq; aptam ſuſceptioni ſpirituum, & angelorū, ad uidendos deos. Ex quibus tamen theurgicis teletis fatetur intellectuali animæ nihil purgationis accedere, quod eam faciat idoneam ad uidendum deum ſuum, & perſpicienda ea, quæ uera ſunt. Ex quo intelligi poteſt, qualium deorum, B uel qualem uiſionem fieri dicat theurgicis conſecrationibus, in qua non ea uidentur, quæ uera ſunt. Deniq; animā rationalem, ſiue, quod magis amat dicere, intellectualē, in ſuperna dicit poſſe euadere: etiam ſi quod eius ſpiritale eſt, nulla theurgica fuerit arte purgatum. Porrò autem à theurgo ſpiritalem purgari hactenus, ut non ex hoc ad immortalitatem, æternitatemq; perueniat. Quanquam itaq; diſcernat à dæmonibus angelos, aerea eſſe loca dæmonum, [g] æthe rea uel empyrea diſſerens angelorum, & admoneat utendum alicuius dæmonis amicitia, quo C ſubuectante, uel paululum poſsit eleuari à terra quiſque poſt mortem, aliam uero uiam eſſe perhibeat ad angelorum ſuperna conſortia, cauendam tamen dæmonū ſocietatem, expreſſa quodāmodo confeſsione teſtatur: ubi dicit animam poſt mortē luendo pœnas, cultū dæmonum à quibus circumueniebatur horreſcere. Ipſamq; theurgiā, quā uelut cōciliatricē angelorū deorūq; cōmendat, apud tales agere poteſtates negare nō potuit, quæ uel ipſæ inuideāt purgationi animæ, uel artibus ſeruiāt inuidorum, querelā de hac re Chaldæi neſcio cuius expromēs: Cōqueritur, inquit, uir in Chaldęa bonus, D purgādæ animæ magno molimine fruſtratos ſibi eſſe ſucceſſus, qnū uir ad eadē potēs tactus inuidia, adiuratas ſacris precibus potentias alligaſſet, ne poſtulata cōcederent. Ergo & ligauit ille, inquit, & iſte nō ſoluit. Quo indicio dixit apparere theurgiā eſſe, tam boni cōficiendi, quàm mali, et apud deos, & apud homines diſciplinā: pati etiam deos & ad illas perturbationes paſſioneſq; deduci, quas communiter dęmonibus & hominibus Apuleius attribuit: deos tamen ab eis ætheręæ ſedis altitudine ſeparans, & Platonis aſſerens in illa diſcretione ſententiam.

L. VIVES

Goetia a GOetiã.]Eſt incãtatio,& ueneficij ſpecies. Suidas γοητεία, μαγεία, φαρμακεία, [illegible] Goetia, Magia, Pharmacia, differunt quæ ſunt Perſarum inuẽta. Magia quidem eſt inuocatio dæmonum ſcilicet beneficorũ ad aliquid conficiendum bonum, cuiuſmodi erant Apollonij Tyanei prædictiones. Goetia uero fit per coactionem mortuorũ etiam inuocatione, hinc enim dicta eſt à planctu qui fit circa ſepulchrum. Pharmacia uero fit, cum aliquid alicui porrigitur ſumendum ore quod mortem ſit allaturum certis incantamentis præparatum. Magia & Aſtrologia à Maguſis originem duxerũt. Perſæ uero Magi ab indigenis quibuſdam nominantur, ijdem & Maguſii.

Theurgia b Theurgiam.]Hæc eſt operatio diuina, quæ erat ſuperiorum deorum, in qua cum erratur, ut inquit Iamblicus, non tunc bona numina quæ optantur, occurrunt, ſed deteriora, & plane mala prætextu bonorũ. Idcirco oportet cum primis in ea, ne à ritu uetere ſacerdotum latum unguem diſcedatur. c Quos & maleficos uulgus appellat.]Pleriq; ueterum exiſtimarunt incantationes naturaliter non obeſſe, ſed unumquenq; cogitatione & imaginatione ſua ſemetipſum incãtare. Plato lib. xi. De legibus, corporibus lædi corpora, hoc ex natura ipſa eſſe dicit: ſed ueneficijs quibuſdã magicis, & incantamentis, uinculis quoq;, ut uocãt, & his qui nocere tentãt perſuaſum eſt id ſe poſſe, & alijs lædi ſe quoq; poſſe goetia. Natura uero quemadmodum iſta ſe habeant, non facile eſt cognoſcere, nec perſuaderi uulgo, etiã ſi quis norit animis hominum opinione illa imbuens inſeſſe uim imaginibus occultã. Quo circa hãc legem fert: [illegible] hoc eſt: Quiſquis aliquẽ uenenis læſerit, ſi non lætaliter, neq; eũ ipſum, nec quenquam de eius familia, ſed uel pecus, uel aluearia, ſeu necî dederit, ſeu aliter affecerit q̃ morte, ſi medicus ſit, & ueneficij fuerit conuictus, extremo ſupplicio pœnã luito: ſin inſcius ſit, iudices qd ipſum aut pati ergo aut ſoluere par ſit, æſtimãto. Si quis uero uinculis, aut illectamentis, uel incantationibus, aut eiuſmodi quibuſcunq; ueneficijs nocẽti ſimilis iudicatus fuerit: ſi uates ſit, aut prodigiorum conſultus, morte plectitor: ſin earum artium expers ueneficium feciſſe pronunciatum ſit, & de hoc quoq; cõſilium iudicum, qua pœna uel mulcta affiſciendus ſit cenſeto. Porphyrius libro De animaliũ abſtinentia ſecundo, ſic inquit: Per contrarios uero dæmones uniuerſum efficitur ueneficium Hos nanq; maxime horumq; ducem honorare ſolent, qui mala ueneficijs inferunt. Hi ſanè dæmones omniformibus figuris, imaginibusq; abundant, prodigiorumq; machina ſtrenue fallunt. Horum opera infelices φίλτρα amatoriaq; maleficia machinantur. Omnis enim intemperantia, ſpeſq; diuitiarum, atq; gloriæ per hos inualeſcit, præcipue uero deceptio. Mendacium enim proprium eſt eiuſmodi dæmonum. d Cunctanter tamen & pudibũde.]Nam uidit non deeſſe his ſacris ſuas fallacias dæmonum, qui

A ſe nobis oſtentant, ueditantq;, fraudãtq; uotis, qui rite ſunt eis operati. Sed Iamblichus homo initiatus, & ut ipſe putat religioſior, non oportere artem totam damnari, inquit, tot ſeculis uſu & magno labore comprobatã, quod interdum imponat utentibus. Quo circa ſacerdotes diſtinguere ſpiritus decere regulis ordinis, & meminiſſe iactantiam in bonis ſpiritibus nullam eſſe. e Sed ſpiritali.]In qua ſunt imagines ab externis ſenſibus ad interiores profectæ, in quibus eſt primus ſenſus cõmunis, deinde phantaſia, tum æſtimatio, & memoria, quæ nobis cum brutis communia ſunt: receptacula prima eorum, quæ per ianuas ſenſuũ ſunt admiſſa, quibus accedit mens, & exactum illud rationis iudiciũ, quæ ſcrutatur, perpenditq; ſingula: ubi ſunt duo intellectus, recipiens, qui dicitur poſsibilis, & agens: uoluntas deinceps ſequitur. f Quas teletas uocant.]Dixi alibi teletas eſſe perfecta ſacrificia, & τέλεια, quibus nihil deeſt.

B g Aetherea uel empyrea.]Plato in Epinomide, ut à principe gẽtis illius philoſophorum exordiar, primum genus diuorum facit illud inuiſibile: ſecundum, quod cœlo toto ſparſum eſt, oculiſq; uſurpatur. Tertium eſt dæmonum, neq; id ſimplex. nam alios dæmonas æthereos, qui ſunt ex puriore quadã ſubſtantia ponit. Alios aereos ex craſsiore, nec illos nec hos eſſe in totum aſpectabiles. Eſſe quoq; aqueos, quos ſemideos uocari placet: hi aliàs cernuntur, aliàs aciem noſtri obtutus fraudant: nam & quum ſpectantur, exiliter cogniti admirationem pectoribus intuentium incutiũt. Pſellus ex Marco homine in dæmonũ cultu peritiſsimo ſcribit, ſex eſſe dæmonum genera. Primum lingua barbara nominari batleliureon, id eſt igneum: quod circa ſublimiorem aerem peruagari dicit. Omne nanq; dæmonum ex lunaribus regionibus, uelut ex templo prophanum aliquid exterminari. Secundum uero genus, quod in aere propinquo nobis oberrat, quod & à multis proprie aereũ

C nominatur. Tertium terrenum, quod plurimum circa terram uerſatur, terreniſq; aduerſatur multis rationibus atq; machinis. Quartum aquatile & marinũ, quod humorib. ſe immergit, ac libenter circa lacus & fluuios habitat, multoſq; perdit aquis, & in mari fluctus excitat ac tempeſtates, nauigiaq; uiris onuſta funditus ſubmergit, multoſq; undis obruit. Quintum ſubterraneũ, quod habitat ſub terra, inuaditq; qui puteos effodiunt, & metalla efficit, hiatus terræ & fundamẽta cõcutit, flãmiuomos uẽtos ſuſcitat. Sextum & ultimũ eſt lucifugũ, imperſcrutabile, ac penitus tenebroſum, paſsionibusq; frigidis uiolenter res perdẽs. Eſſe uero dicebat hæc omnia dæmonũ genera ſic affecta, ut & deos oderint, & hominibus aduerſentur, ſed aliud alio peius. Hæc Pſellus, qui quemadmodum dæmones hominũ generi, & impugnant, & noceant, pluribus explicat. Nobis deſtinatam egredi breuitatem, nõ eſt animus. Porphyrius in libris reſponſorum ex Apollinis oraculis, alios deos cœleſtes

D ponit, alios æthereos, quoſdã aereos, nõnullos aqueos. Terreſtres quoq; & infernos: docetq;, quibus quiſq; ſit hoſtijs placandus. Terreſtres furuis quadrupedibus ſuper aras: inferni furuis quoq;, ſed in cauernis terræ: marini uolatilibus furuis in mare proiectis: aerei uolatilibus itidem, ſed caſis & candidis. Cœleſtes &ætherei, candidis uictimis, quæ non ſunt abſumendæ, & alia inſana eodem ſpectantia. Neq; hæc ſunt recentiorum, ſed iam inde ab Orpheo quoq;, & etiam Mercurio deriuata. Iamblichus enim ſcribit Mercuriũ de empyreis dijs libros centum reliquiſſe, de æthereis totidem, de cœleſtibus uero mille. Proclus dæmones diuidit in quinque non diuerſas ſpecies, ſed uelut præfecturas: nam ex muneribus, quæ gerunt diſtinguit: & de his quidem rebus ſatis, ut puto. Aug. itaq; ex Porphyrio diuos empyreos, igneos uocat, quos nec ipſe Porphy. nec Plato à cœleſtibus uidetur ſeparare, qui igneæ ſunt naturæ.

De theurgia quæ falſam purgationẽ animis dæmonum inuocatione promittit. Caput X

CCB nunc alius Platonicus, quem doctiorem ferunt, Porphyrius, ne-
B ſcio per quam theurgicam diſciplinam etiã ipſos deos obſtrictos paſſionibus & perturbationibus dicit. Quoniam ſacris precibus adiuuari, terreriq́ꝫ potuerunt, ne præſtarent animæ purgationem, & ita terreri ab eo qui imperabat malum, ut ab alio qui poſcebat bonum, per eandem artem theurgiam ſolui illo timore non poſſent, & ad dandum beneficium liberari. Quis non uideat hæc omnia fallacium dæmonum eſſe commenta, niſi eorum miſerrimus ſeruus, & à gratia ueri liberatoris alienus? Nam ſi hęc apud deos agerentur bonos, plus ibi utiqꝫ ualeret beneficus purgator animæ, quàm maleuolus impeditor. Aut ſi dijs iuſtis, homo pro quo agebatur, purgatione uidebatur indignus, non utiqꝫ ab inuido territi, nec, ſicut ipſe dicit, per metum ualẽtioris numinis impediti, ſed iudicio libero id negare debuerũt. Mirum eſt autem, quod benignus ille Chaldæus, qui theurgicis ſacris animã pur-
C gare cupiebat, non inuenit aliquem ſuperiorem deum, qui uel plus terreret, atqꝫ ad benefaciendum cogeret territos deos, uel ab eis terrentem cõpeſceret, ut libere benefacerẽt: ſic tamẽ theurgo bono ſacra defuerunt, quibus ipſos deos quos inuocabat, animæ purgatores prius ab illa timoris peſte purgaret. Quid enim cauſę eſt, cur deus potentior adhiberi poſsit, à quo terreantur, nec poſsit à quo purgẽtur? An inuenitur deus, qui exaudiat inuidum, & timorem dijs incutiat, ne benefaciãt: nec inuenitur deus, qui exaudiat beneuolum, & timorem dijs auferat, ut
D benefaciãt? O theurgia præclara, ó animæ prædicanda purgatio, ubi plus imperat immunda inuidentia, quàm impetrat pura beneficẽtia: immo uero malignorum ſpirituum cauenda & deteſtanda fallacia, & ſalutaris audiẽda doctrina. Quod enim, qui has ſordidas purgatiões ſacrilegis ritibus operãtur, quaſdam mirabiliter pulchras, ſicut iſte cõmemorat, uel angelorum imagines, uel deorum, tanquam purgato ſpiritu uident: ſi tamen uel tale aliquid uident, illud eſt, quod Apoſtolus dicit: [a] Quoniã Satanas trãſfigurat ſe uelut angelum lucis. Eius enim ſunt illa phantaſmata, qui miſeras animas multorũ, fal-
A ſorumq́ꝫ deorum, fallacibus ſacris cupiens irretire, & à uero ueri dei cultu, quo ſolo mũdantur & ſanantur auertere, [b] ſicut de Protheo dictum eſt, formas ſe uertit in omnes, hoſtiliter inſequens, fallaciter ſubueniens, utrobiqꝫ nocens.

L. VIVES

a Quoniam Satanas.] Hoc idem nec Porphyrius, nec Iamblichus potuerunt diſsimulare. Porphyrius in ij. lib. De ſacrificijs: Mendaciũ enim proprium eſt eiuſmodi dæmonũ: dij enim uideri uolunt, ac poteſtas ipſa eis præſidens deus maximus uult haberi. Et ante: Aſſumunt, inquit, ſibi aliorum deorũ facies. Et Iamblichus: Mali enim ſpiritus in ſimilitudinẽ bonorũ ſe ſæpe transformant, iactabundiq́ꝫ ueniunt, & ſupra q̃ ſunt, ſibi arrogãt. b Sicut de Proteo dictũ eſt.] Quar-
B to Georgicorum Verg. Proteum Heſiodus filium facit Oceani & Thetydis, maximum uatem: &, ſicut de illo Verg. inquit, nouit omnia quæ ſunt, quæ fuerant, quæ mox uentura trahantur. Ab Homero coactus fingitur, ut uentura Agamemnoni caneret, ſicut à Vergilio Ariſteo. Valerius Probus Aegyptium fuiſſe ſcribit, & propter crudelitatem Buſirim dictum, etſi Vergilius Pallenium facit, quæ eſt urbs in Macedonia. Seruius hic natum eſſe, cæterum in inſula Carpatho regnaſſe putat ex Verg. ſententia. Herodotus in Euterpe Memphitẽ ſcribit, quo rege Alexander & Helena in Aegyptum uenerũt, eoſq́ꝫ ille quod adulteri eſſent, ſupra tres dies in regno ſuo eſſe uetuit. Diodorus lib. ij. quẽ Græci Protea, Aegyptios Cætea dixiſſe tradit, regnaſſeq́ꝫ in Aegypto tempore belli Troiani, peritum ſyderum, & multarum artium. Fingiẽ ſolitus mutare ſe in omnes animantium, ſtirpiumq́ꝫ formas, q̃ earum naturas facile tum aſtrorũ
C ſcientia, tum etiam uſu & conſuetudine ſacerdotum didicerit. His etiam accedit, quod cum Aegyptii reges in capite pro inſignibus priorem uel leonis, uel tauri, uel draconis partem geſtarent, interdum arborẽ, aut ignẽ, locum dedit Græcis hominibus commento. Suſpicor illum hæc ſubinde inſignia mutaſſe.

De epiſtola Porphyrij ad Anebuntẽ Aegyptiũ, in qua petit de diuerſitate dęmonũ ſe doceri. Cap. XI

ELIVS ſapuit iſte Porphyrius [a] cũ ad Anebuntẽ ſcripſit Ægyptiũ, ubi
M conſulenti ſimilis & quærẽti, & pro
D dit artes ſacrilegas, & euertit. Et ibi quidem omnes dęmones reprobat quos dicit ob imprudentiam trahere [b] humidũ uaporem, & ideo non in æthere, ſed in aere eſſe ſub luna atqꝫ ipſo lunæ globo. Verũtamen nõ audet omnes fallacias, & malitias, & ineptias, quibus merito mouetur, omnibus dæmonibus dare. Quoſdam nãqꝫ benignos dæmones more appellat aliorum, cum omnes generaliter imprudentes eſſe fateatur. Miratur aũt quod non ſolum dij alliciãtur uictimis, ſed etiam compellantur, atqꝫ cogantur facere quod homines uolunt: & ſi corpore et incorporalitate dij à dęmo-

nibus diſtinguuntur, quomodo deos eſſe exiſtimandum ſit ſolem & lunam, & uiſibilia cætera in cœlo, quæ corpora eſſe non dubitat. Et ſi dij ſunt, quomodo alij benefici, alij malefici eſſe dicantur, & quomodo incorporalibus cũ ſint corporei coniungantur. Quærit etiam ueluti dubitans, utrũ in diuinantibus, & quædam mira facientibus animæ ſint potentiores: an aliqui ſpiritus extrinſecus ueniant, per quos hæc ualeãt. Et potius uenire extrinſecus conijcit, [c] eo quod lapidibus, & herbis adhibitis, et alligent quoſdam, & aperiãt clauſa hoſtia, uel aliquid eiuſmodi mirabiliter operẽtur. [d] Vnde dicit alios opinari eſſe quoddam genus, cui exaudire ſit proprium, natura fallax, omniforme, multimodum, ſimulãs deos & dæmones, & animas defunctorum, & hoc eſſe quod efficiat hæc omnia quæ uidentur bona eſſe uel praua: cæterum circa ea quæ bona ſunt nihil opitulari, imò uero iſta nec noſſe, ſed & male conciliare, & inſimulare atque impedire nonnunquam uirtutis ſedulos ſectatores, & plenum eſſe temeritatis, & faſtus, gaudere nidoribus, adulationib. capi, & cætera quę de hoc genere fallacium malignorumq́ ſpirituum, qui extrinſecus in animam ueniũt, humanosq́ ſenſus ſopitos uigilantésue deludunt, non tanquã ſibi perſuaſa confirmat, ſed tam tenuiter ſuſpicatur, aut dubitat, ut hæc alios aſſerat opinari. Difficile quippe fuit tanto philoſopho cunctã diabolicam ſocietatem uel noſſe, uel fidenter arguere, quam quælibet anicula Chriſtiana nec noſſe cũctatur, & liberrime deteſtatur. Niſi forte iſte, & ipſum ad quem ſcribit Anebuntem, tanquã talium ſacrorum præclariſsimũ antiſtitem, & alios talium operum tanquam diuinorum & ad deos colendos pertinentium [e] admiratores uerecundatur offendere. Sequitur tamen & ea uelut inquirendo commemorat, quæ ſobrie cõſiderata tribui non poſſunt niſi malignis & fallacibus poteſtatibus. [f] Quærit enim cur tãquam melioribus inuocatis, quaſi peioribus imperetur, ut iniuſta hominis præcepta exequantur: cur attrectatum re uenerea non exaudiant imprecantẽ, cum tamen ipſi ad inceſtus quoſq; concubitus quoslibet ducere non morentur: cur ab animantibus ſuos antiſtites oportere abſtinere denuncient, ne uaporibus profecto corporeis polluantur, ipſi uero, & alijs uaporibus illiciantur, & nidoribus hoſtiarum: cumq́ à cadaueris cõtactu [g] prohibeatur inſpector, plerunq; illa cadaueri-

A bus celebrentur: quid ſit, quod nõ dæmoni uel alicui animæ defuncti, [b] ſed ipſi ſoli & lunæ aut cuicunq; cœleſtium, homo cuilibet uitio obnoxius intendit minas, eoſq́ territat falſo ut eis extorqueat ueritatem. Nam & cœlum ſe collidere comminatur, & cætera ſimilia homini impoſsibilia, ut illi dij tanquam inſipiẽtiſsimi pueri, falſis & ridiculis comminatiõibus territi, quod imperatur efficiant. Dicit etiam ſcripſiſſe Chæremonem quendam talium ſacrorum uel potius ſacrilegiorum peritum ea quę apud Aegyptios ſunt celebrata rumoribus, [i] uel de Iſide, uel de

B Oſiride marito eius, maximam uim habere cogendi deos ut faciant imperata, quando ille qui carminibus cogit, ea ſe prodere uel euertere cõminatur: ubi ſe etiam Oſiridis membra diſsipaturũ terribiliter dicit ſi facere iuſſa neglexerint. Hæc atq; huiuſmodi uana & inſana dijs hominem minari, nec quibuslibet, ſed ipſis cœleſtib. & ſyderea luce fulgentibus, nec ſine effectu ſed uiolenta poteſtate cogẽtem, atq; his terroribus ad facienda quæ uoluerit perducentem, merito Porphyrius admiratur: immo uero ſub ſpecie admirantis & cauſas rerum talium requirentis, dat intelligi, illos hæc agere ſpiritus, quorum ge-

C nus ſuperius ſub aliorum opinatione deſcripſit, non ut ipſe poſuit natura, ſed uitio fallaces, qui ſimulant deos & animas defunctorum, dæmones autem non, ut ait ipſe, ſe ſimulant, ſed plane ſunt. Et quod ei uidetur herbis & lapidibus & animantibus & ſonis certis quibuſdam, ac uocibus ac figurationibus, atq; figmentis, [k] quibuſdam etiam obſeruatis in cœli conuerſione motibus ſyderũ, fabricari in terra ab hominibus poteſtates idoneas uarijs effectibus exequendis, totum hoc ad eoſdem ipſos dæmones pertinet ludificatores animarum ſibimet ſubditarum, & uoluptaria ſibi ludibria de hominũ erroribus

D exhibentes. Aut ergo reuera dubitans & inquirens iſta Porphyrius, ea tamẽ cõmemorat, quibus conuincantur & redarguantur, nec ad eas poteſtates, quæ nobis ad beatam uitam capeſſendam fauẽt, ſed ad deceptores dęmones pertinere monſtrentur: aut ut meliora de philoſopho ſuſpicemur, eo modo uoluit hominem Aegyptium talibus erroribus deditum, & aliqua magna ſe ſcire opinantem, non ſuperba quaſi autoritate doctoris offendere, nec aperte aduerſantis altercatione turbare, ſed quaſi quærentis & diſcere cupientis humilitate ad ea cogitanda

conuer

conuertere,& quàm ſint contēnenda uel etiam deuitanda monſtrare. Denicp prope ad epiſtolæ finem petit ſe ab eo doceri, quæ ſit ad beatitudinem uia ex Aegyptia ſapientia. Cæterum illos quibus conuerſatio cum dijs ad hoc eſſet, ut ob inueniendum fugitiuum, uel prædium comparandum, uel propter nuptias, uel mercaturam, uel quid huiuſmodi, mētem diuinam inquietarent, fruſtra eos uideri dici coluiſſe ſapientiam. Illa etiam ipſa numina cum quibus cōuerſarentur, & ſi de cæteris rebus uera prædicerēt, tamen quoniā de beatitudine nihil cautū nec ſatis idoneū monerēt, nec deos illos eſſe, nec beni
B gnos dęmones, ſed aut illum, qui dicitur fallax, aut humanum omne commētum. Verum quia tanta et talia geruntur his artibus ut uniuerſum modum humanæ facultatis excedant, quid reſtat, niſi ut ea quæ mirifice tanquam diuinitus prædici uel fieri uidentur, nec tamē ad unius dei cultum referuntur, cui ſimpliciter inhærere fatētibus quocp Platonicis, & per multa teſtātibus ſolum beatificum bonum eſt, malignorum dæmonum ludibria & ſeductoria impedimenta, quæ uera pietate cauenda ſunt, prudenter intelligantur.

L. VIVES

Cvm ad Anebuntē.] Aliter, ad Anebonē. b Humidum uaporem.] Delectari quocp dicit libamine nidoreq́ carnium, quibus ſpiritale corpus ſolet pingueſcere. uiuit nancp uaporibus, & fumigationibus, uarieq́ admodū, ut par eſt, per uaria nidoreq́ ſanguinis & carnium uires aſſumit. Iamblichus uerior dæmonum cultor, cum hæc omnia uideret ad declarādam dæmonum naturam tendere, omnia negauit. Nam Porphyrius aperte erat teſtatus, hos qui uictimis cæſis delectanť malos eſſe dæmones, & mendaces: quo circa & in libris reſponſorum illos omnes diuos, tum cœleſtes, tum æthereos, aereos, marinos, terreſtres, inferos, quibus ſacra fieri Apollo ex animātibus iuſſerat, bonos eſſe deos negat, ſed nepharios dæmones, qui ſanguine & cadaueribus teneantur. Ita ut manifeſto appareat, iactatum eum inter ueritatem & receptam cōſenſu hæreſis opinationem, ut nec bonos affirmare poſsit, nec malos omnes audeat, ueritus condiſcipulos, & autoritatem diſciplinæ, ipſumq́ nigrum Plutonem. c Eo quod lapidibus & herbis.] Miratur Porphyrius deos uſcpadeo inſeruire hominibus, ut uates etiam per farinam uaticinentur. Cui admirationi, quæſtioniq́ reſpondet, ut cæteris facit, Iamblichus magnificorum uerborum contextu: quæ facile eſt unicuicp colligere, ſed quid dicat intelligere, uel qua ratiōe dicat, probabiliter ſuadere, nō facile, nec ipſi quidem Iamblicho, nec omnibus Aegyptijs impoſtoribus. Exceſſu, inquit, poteſtatis, & bonitatis, & cauſa cōtinente in ſe omnia, miſera poteſtas deorum, ſi farina ducitur: inepta bonitas, ſi aliam rationem benignitatis non inuenit: abiecta & obnoxia natura, ſi ita rerum cauſis comparatum eſt, ut farinam nequeat contemnere: quod ſi poſſunt, cur non malunt bonam mentem, quàm bonam farinam? aut cur non potius in-
A dicant ſe farina non moueri, & ea poſita non uenire, remota uenire. d Vnde dicit alios opinari.] Ipſe idem Porphyrius lib. ij. de abſtinen. animali. à prauis dæmonibus non modo uulgus eſſe deceptum ſcribit, ſed philoſophos quocp eruditos & diſertos, qui eloquentia ſua multos alios in ſimilem errorem pertraxerunt. Violenti enim ſunt dæmones, & fallaces, ſimulatores, diſsimulatoresq́, cultumq́ deorum ad ſeipſos tranſferre ſtudent. Nam nullum eſt malorum genus, quo non delectentur: & deorum induti perſonam in errorem ac ſtultitiam impuliſſe nos gaudent. Tales ſunt & animæ mortuorum, quæ uitijs oppletæ è corpore migrarunt. Aſſlictantur enim adhuc iræ & concupiſcentiæ perturbationibus, & in naturam conuerſæ dæmonum ſimiles illorum redduntur, noxiæ & turbulentæ. In uarias quocp ſeſe uertunt formas, ac modo conſpicuas ſe oculis præbent, modo recondunt. Ita eludunt aciem, tum intuentium, tum etiam cogitantium. Vtricp dæmones plebem
B ducunt cupidine opum, potentiæ, uoluptatum, & inanis gloriæ. Hinc ſeditiones naſcūtur, hinc rixæ, hinc bella. Et quod omnium ſceleſtiſs. eſt, hiſce rebus optimos quocp deos oblectari perſuadere uulgo connituntť. Quibus aſſenſa poeſis dulcedine ſermōis multos mortales cepit. Hæc & alia ibidem complura, non quærens iam, & ſubdubitās, ut in epiſtola ad ſacerdotem, ſed tanquā in opere doctrinæ ſuæ, quid ſentiat, aperiēs. e Admiratores uerecundať offendere.] Philoſophos in opinionibus De natura dæmonū falſos eſſe ait, alios aliorū gratia, nonnullos multitudinis opinione ductos. f Quærit enim cur tanquam.] Atqui de his locuturus diſertis uerbis præfatur deos uocari, malos autem eſſe dæmonas. Sic enim orditur: [illegible] δαιμόνων g Prohibeatur inſpector.] ἐπόπτης. Vocabulum eſt ad initiatos rebus ſacris pertinens. h Sed ipſi ſoli & lunæ.] Sic illa maga Theſſalis apud Lucanum in vi. iactat ſe poſſe quoſcuncp uelit in actua multos præbe
C re deos. i Vel de Iſide, uel de Oſiride.] Et hi ſol & luna ſunt. Sacra illa recondita & arcana ueneranda cum ſint turpiſsima flagitiorum ac ſcelerū plena, aut timent dæmones euulgari, qualia ſunt Cereris: nam Iſis eſt Ceres: aut certe ficto timore belle animis hominum imponunt, & miſerādi erroris fructum capiunt. Atcp hæc de Iſide & Oſiride ad inferna quocp ſacra ſpectant. Nā Porphyrius ipſe in libro reſponſorum maximū dæmonum Serapim nominari dicit, qui eſt Oſiris apud Aegyptios, & apud Græcos Pluto, cuius ſymbolum eſſe dicit tricipitem canem, hoc eſt malum dæmonē, qui inuenitur tribus elementis aere, aqua, & terra. Eius Iſis eſt Proſerpina, & Hecate: unde manifeſtum eſt de arcanis Erebi hæc intelligi, quæ magnam uim in magicis & excantationibus habent. Has minas & lunæ, & dijs inferis, & ſacris deæ Eleuſinæ intentatas Luc. attingit lib. vi. uerbis Erichthûs,

Miratur Erichthô
D Has fatis licuiſſe moras, irataq́ morti
Verberat immotum uiuo ſerpente cadauer.
Percp cauas terræ, quas egit carmine rimas
Manibus illatrat, regniq́ ſilentia rumpit:
Tiſiphone, uociſq́ meæ ſecura Megæra
Non agitis ſæuis Erebi per inane flagellis
Infelicem animam? iam uos ego nomine uero
Eliciam, ſtygiaſq́ canes in luce ſuperna
Deſtituam, per buſta ſequar: per funera cuſtos
Expellam tumulis, abigam uos omnibus urnis.
Teq́ deis, ad quos alio procedere uultu
Ficta ſoles Hecate, pallenti tabida forma
Oſtendam, faciemq́ Erebi mutare uetabo,
Eloquar immenſo terræ ſub pondere, quæ te
Contineant Ennæa dapes, quo fœdere mœſtum
Regem noctis ames, quæ te contagia paſſam

Noluerit reuocare Ceres: tibi peſsime mundi
Arbiter immittam ruptis Titana cauernis
Et ſubito feriere die.

Porphyrius idem in reſpõſis Hecaten inducit coactam reſpondentem mago

[illegible]
[illegible]

Dic tibi quid nobis opus eſt, cur uincla neceſsi
Theodame feciſti. & Apollo in eandem ſententiam uinctum ſe neceſsitate confitetur, & dicturum inuitum.

[illegible]

Et poſt paulum ſolui clamat,

[illegible]

Iamblichus in myſterijs ſcribit narrare Porphyrium ſacerdotes conſueuiſſe uiolentis quibuſdam minis aduerſum ſuperos uti, ueluti niſi uos ita feceritis, uel contra, ſi feceritis aliquid, coelos confringam, uel occulta Iſidis patefaciam, uel arcanum in abyſſo recõditum diuulgabo: aut ſiſtam barim, id eſt nauem quandam apud Ae- B gyptios ſacrã, aut membra Oſiris Typhoni diſpergam. Ipſe uero Iamblichus negat in deos coeleſtes eiuſmodi minas dirigi, ſed eſſe in mundo genus quoddam poteſtatum ualde diuiſum, & indiſcretum, & inconſideratũ, quod accipit quidem ab alio rationem ſiue ſermonem, exauditq́;, ſed propria intelligentia nequaquã, neq; uerum à falſo, neq; poſsibile diſcernit ab impoſsibili. Hoc itaq; genus minitationibus laceſsitum pronnus irritatur, & efficit quod iubetur. Forſitan hoc iſtud eſt, quod per imprudentiam Porphyrius aliquid uelle ait. Iamblichus perſequit, quid illæ minæ ſibi uelint: ex eo petat, qui deſiderat. k Quibuſdam etiam obſeruans in coeli cõuerſione.] Nam ipſe Porpbyrius etiam ex Chæremone res aſtronomiæ incomprehẽſibiles eſſe dicit humanis mentibus. Traduntur ergo à malis dæmonibus, ut reliqua omnia uaticinia, ſicut Porpbyrius inquit, in quo aduerſus eſt ei Iamblichus, ut in hac ferè tota de ra- C tione dæmonum diſputatione. Conatur enim pro Anebone Porphyrio reſpondere homo prodigioſæ ſuperſtitionis, & diſciplinæ.

De miraculis quæ per ſanctorum angelorum miniſterium deus uerus operatur. Caput XII

PORRO autem quęcunq; miracula, ſiue per angelos, ſiue quocunq; modo ita diuinitus fiuot, ut dei noius, in quo ſolo beata uita eſt, cultum religiooemq́; commendent, ea uere ab eis, uel per eos qui nos ſecuodum oeritatem D pietatemq́; diligunt, fieri ipſo deo io illis operãte credendum eſt. Neque enim audiendi ſunt, qui deum inuiſibilem uiſibilia miracula operari negant, cum ipſe etiam ſecundum ipſos fecerit mundum, quem certe uiſibilem negare oõ poſſunt. Quicquid igitur mirabile fit in hoc mũdo, profecto minus eſt, q̃ totus hic muodus, id eſt coelũ, & terra, & omnia quæ in eis ſunt, quę certe deus fecit. Sicut autẽ ipſe qui fecit, ita modus quo fecit, occultus eſt, et incõprehenſibilis homini. Qoãuis itaq; miracula uiſibilium naturarũ uidendi aſsiduitate uiluerint, tamen cũ ea ſapiẽ-

A ter intuemur, inuſitatiſsimis, rariſsimisq; maiora ſunt. Nam et omni miraculo quod fit per hominem, [a]maius miraculum eſt homo. Quapropter deus qui fecit uiſibilia coelum & terrã, oon dedignatur facere uiſibilia miracula io coelo, uel in terra, quibus ad ſe iouiſibilem colendum excitet animam adhuc uiſibilibus deditam: ubi uero & quando faciat, incommutabile conſiliũ penes ipſum eſt, [b]in cuius diſpoſitiooe iam tempora facta ſunt, quæcuoq; futura ſuot. Nam tẽporalia mouens, temporaliter non mooetur, nec aliter nouit facienda, q̃ facta, oec aliter iouocantes exaudit, q̃ iouocaturos uidet. Nam & cum B exaudiũt angeli eius, ipſe in eis exaudit, taoquã in uero, oõ manufacto templo ſuo, ſicut io omnibus ſanctis eius quæ temporaliter fiunt iuſſa, æterna eius lege coospecta.

L. VIVES

a MAius miraculũ eſt homo.] Apud Mercurium uerbum eſt frequenter repetitum, magnũ miraculum hominem eſſe. b In cuius diſpoſitione.] De ſcientia dei inquit Paulus, omnia eſſe oculis eius aperta & nuda. Tempora enim omnia ſunt præſentia deo, nihil uenturum, nihil tranſactum. De rebus ergo uniuerſis ita ſtatuit, ac de præſentibus, ſic agit, ſic cognoſcit: neq; ille ut nos ab heſterno die tranſit in hodiernum, ab iſto in craſtinum ueniet. Non recipit has anguſtias uel illa potentia, uel illa eſſentia. Præſens illi eſt to- C ta ſua æternitas, quãto magis hæc noſtra per exigua tẽpora: & tamen qui mẽtes creauit noſtras, tempus etiam condidit noſtris captibus aptum, & qui quemadmodũ nos uidemus uidet, non tamen ſicut nos uidet, aut nouit. Præſtabit hic in tanta materia philoſophari non deficiente argumẽto, an cum Paulo in admirationẽ exclamare: O altitudo diuitiarum ſapientia & ſcientia dei?

De inuiſibili deo qui ſe uiſibilem ſæpe præſtiõt, non ſecuodum qood eſt, ſed ſecũdum quod poterant ferre cernentes. Caput XIII

NEC mouere debet, quod cum ſit inuiſibilis, [a]ſępe uiſibiliter patribus apparuiſſe memoratur. Sicut enim ſonus qoo auditur ſentẽtia in ſilentio intelligentię conſtituta, non eſt hoc quod ipſa: ita et ſpecies, qua uiſus eſt deus io natura iouiſibili cõſtitutus, oon erat quod ipſe. Veruntamen ipſe io eadem ſpecie corporali uidebatur: ſicut illa ſententia in ipſo ſooo uocis auditur: oec illi ignorabant iouiſibilem deum in ſpecie corporali [b]nequaquam ſe poſſe uidere. Nam & loquebatur cum loquente Moyſes, & ei tamen dicebat: Si inueni gratiam ante te, oſtende mihi [d]temetipſum, ſciẽter ut uideã te. Cũ igitur

tur oporteret dei legem in edictis angelorũ terribiliter dari, non uni homini paucisue ſapientibus, ſed uniuerſæ genti & populo ingẽti, coram eodem populo magna facta ſunt in monte, ubi lex per unum dabatur, conſpiciente multitudine metuenda ac tremenda, quæ fiebant. Non enim populus Iſrael ſic Moyſi credidit, quemadmodum [c]ſuo Lycurgo Lacedæmonij, quod à Ioue ſeu Apolline leges quas condidit, accepiſſet. Cũ enim lex dabatur populo, qua coli unus iubebatur deus, in cõſpectu ipſius populi, quantum ſufficere diuina prouidẽtia iudicabat, mirabilibus rerũ ſignis & motib. apparebat, ad eandem legem dandam creatori ſeruire creaturã.

L. VIVES

Deus an uiſus à patribus

a SAepe uiſibiliter patribus.] Ioannes in Euangelio deum à nemine unquam uiſum ſcribit. Idem Apoſtolus Paulus confirmat. ſed Iacob ſe uidiſſe dominum facie ad faciem aſſeuerat. & de Moſe ſcriptum eſt Exod. xxxiij. quod loquebatur cum domino facie ad faciem, ſicut amicus cum amico ſuo ſolet loqui: quod & multa alia ſacrorum librorum loca uidentur teſtari. Verum naturam dei eſſe homini uiuẽti inuiſibilem ita conſtat, ut fuerint pleriq;, qui ne angelos quidem & archangelos, eam cernere exiſtimarint, & prodiderint, ut docent Chryſoſtomus, & Gregorius. Viderunt igitur ſancti patres angelos tanta maieſtate formæ, ut facile diuinam eſſe intuentibus perſuaderetur: nam angelos patribus locutos, & per illos datam eſſe legem, Paulus eſt autor ad Hebræos. C Si enim ſermo qui per angelos dictus eſt factus eſt firmus &c. Et Actuum ſeptimo, ait Stephanus Iudæos legem accepiſſe per diſpoſitionem angelorum, Et ſpecies illa dei non erat, qui ſpeciem nullam habet, quod Chryſoſtomus intelligi uult, quum dominus Iudæis negat eos uel ſpeciẽ dei uidiſſe, uel audiuiſſe uocem, qui ſpeciem ſe putabãt uidiſſe dei, ut Exo. xix. ſcribitur: ſed uiſibilis illa erat, & ſub ſenſus cadebat ſpecies iuſſu dei ab angelo confecta, tam ſuperans ſolitas à nobis ſpectari, ut diuina crederetur, & erat ad diuinitatem cernendam gradus. b Nequaquam ſe.] Alibi, in ſpecie corporali quod ipſe non erat ſe uidere. c Si inueni gratiam ante te.] Gregor. xviij. libro. moral. in Iob: Sed patenter, inquit, datur intelligi, quod q; diu hic mortaliter uiuitur, uideri per quaſdam imagines poteſt deus, ſed per ipſam naturæ ſuæ ſpeciem non poteſt: ut anima gratia ſpiritus afflata per figuras quaſdam deũ uideat, ſed ad ipſam uim eius eſſentiæ non pertingat. D Hinc eſt enim quod Iacob, qui deum ſe uidiſſe teſtatur, non niſi angelum uidit. Hinc eſt quod Moſes, qui cum deo facie ad faciem loquitur, dicit: oſtende mihi temetipſum manifeſte, ut uideam te. Ex qua eius petitione colligitur, quod eum ſitiebat per incircunſcriptæ naturæ ſuæ claritatem cernere, quem iam cœperat per quaſdam imagines uidere: tantũ ille. Angelus uero domini legatus uerbis eius à quo mittebatur, Moſi talia multum oranti reſpondet: Non poteris uidere faciem meam: non uidebit me homo & uiuet. Ac paulum poſt: uidebis poſteriora mea, faciem autem meam uidere nõ poteris. Itaq; ueſtigia à deo relicta in creaturis licet uidere, & ex eis inuiſibilia dei cognoſcere: ut ille ſit eo amicior deo, cui maiora & præſtantiora intueri detur. Facies autem ipſa domini amplior, & celſior eſt, quàm uel in anguſtias noſtras poſsit intrare, uel in tantam humilitatem ſe demit

A tere. Multo eſt aliud de colloquio dei: nec puto eſſe impium aut abſurdum exiſtimare & olim cum patribus, & poſt Chriſtum natum cum multis ſanctorum locutũ eſſe deum ipuſm dominum & autorem cœli ac terræ: nihil enim in hoc affirmatur incongruum immenſæ maieſtati, & eſt congruũ infinitæ bonitati. Facies uero ita potuit uideri ut Auguſtinus exponit. d Temetipſum ſcienter.] Ex lxx. γνωστῶς ἴδω σε. e Suo Lycurgo Lacedæmonij.] Lycurgus Eunomi Spartanarum regis & Dionaſſæ filius, Polybitæ, ſeu ut eſt apud Plutarchum, Polydectæ regis frater fuit, quo mortuo regnauit, quo ad compertum eſt fratris coniugem uterum ferre. Tunc enim regno ceſsit infanti nondum nato, ſi mas foret, quo in lucem ædito prodicum eius, hoc eſt tutorem egit. Leges q; Lacedæmonijs tulit, ſanè quàm ſeueras, & duras: eamq; ob cauſam Delphicum Apollinem autorẽ earum finxit. De Ioue ſunt etiam qui putent: propterea quod Lycurgus ſuſpitiones omnes & iurgia deuitans è patria B diſceſsiſſet in Cretam, ubi aliquandiu egit uitam, conſuluiſſeq; putatur de legibus Iouem, in ea natum inſula: ubi & interijſſe Lycurgum ſcribit Iuſtinus, tametſi nec de origine, nec de peregrinatione, nec de ratione legum ferẽdarum, nec de morte ſatis inter rerum ſcriptores conueniat, ut Plutarchus inquit. de tempore quoq; ambigitur, & fuerit ne unicus Lycurgus. Timæus enim duos ponit, & quidẽ apud Lacedæmonios, nã de Thrace conſtat: ac utriuſq; res geſtas in alterum congeri, antiquioremq; uel uixiſſe cum Homero, uel nõ longe fuiſſe poſt eius tempora. De legibus atq; inſtitutis Lycurgi nihil dicam, quoniam & hoc loco uidetur alienum, & apud Xenophontem & Plutarchum ſunt quàm plurima, qui libri ſunt ferè in manibus.

Lycurgus

De uno deo colendo, nõ ſolum propter æterna, ſed etiam propter temporalia beneficia, quæ uniuerſa in ipſius prouidentiæ poteſtate conſiſtunt.

Caput XIIII

s ICVT autem unius hominis, ita humani generis, quod ad dei populũ pertinet, recta eruditio, per quoſdã articulos temporum tanquam ætatum profecit acceſsibus, ut à temporalibus ad æterna capienda, & à uiſibilibus ad inuiſibilia ſurgeretur: ita ſanè ut etiam illo tempore quo uiſibilia promittebãtur diuinitus pręmia, unus tantũ colendus commendaretur deus, ne mens humana uel pro ipſis terrenis uitæ tranſitoriæ beneficijs, cuiquam niſi uero animæ creatori ac domino ſubderetur. Omnia quippe quæ præſtare hominibus, uel angeli, uel homines poſſunt, in unius eſſe omnipotẽtis poteſtate, quiſquis diffitetur, inſanit. [a]De prouidẽtia certe Plotinus Platonicus diſputat, eamq; à ſummo deo, cuius eſt intelligibilis atque ineffabilis pulchritudo, [b]uſq; ad hæc terrena & ima pertingere [c]floſculorum atq; foliorum pulchritudine comprobat, quæ omnia quaſi abiecta & uelociſsime pereuntia decẽtiſsimos formarum ſua-

rum numeros habere non poſſe confirmat,niſi inde formeotur ubi forma intelligibilis, & iocõmutabilis ſimul habẽs omnia perſeuerat. Hoc dominus Ieſus ibi oſtendit ubi ait: Conſiderate lilia agri quomodo creſcunt,non laborant neq; nent, Dico autem,[d]quia nec Salomon in omni gloria ſua ſic amictus eſt,ſicut unum ex his. Quod ſi fœnum agri,quod hodie eſt,& cras in clibanum mittitur,ſic deus ueſtit,quanto magis uos,modicæ fidei? Optime igitur anima huma na adhuc terrenis deſiderijs infirma,ea ipſa quę temporaliter exoptat bona ioſima atq; terrena uitæ huic tranſitoriæ neceſſaria, & præ illius uitæ ſempiterois beneficijs cootemnenda,noo tamen niſi ab uno deo expectare conſueuit,ut ab illius cultu etiam in iſtorum deſiderio oon recedat,ad quem contemptu eorum,& ab eis auerſione perueniat.

L. VIVES

a DE prouidẽtia certe Plotinus.] Libri ſunt de prouidentia Plotini quatuor in quis oſtendit maxima & minima à deo principe naturæ adminiſtrari,tum etiam ab illo mũdo intelligibili,qui eſt apud deum hunc ſenſibilem eſſe procreatum,ſed ab origine ſua degenerantem magis, quo inferius deſcendit, eſſeq; ab uno generatum nõ uere unum,à ſimplici multiplicem, & diſperſum. b Vſq; ad hæc terrena.] Nam non defuerunt,qui è cœlis non deſcendere dei prouidentiam exiſtimarent,quam opinionem uideo à quibuſdã Ariſtoteli attribui: de qua re quid ſentiam aliàs aperiã. Alij ſi quid in terris curant dij,nõ niſi maxima putẽt. Quẽadmodũ maximi reges nõ ad quæuis ſe demittunt. Vnde ſunt illi uerſus apud Lucanum Cæſaris ad milites tumultuantes:

Nunquam ſe cura deorum
Sic premit,ut ueſtræ uitæ ueſtræq; ſaluti
Fata uacent,procerum motus hæc cuncta ſequuntur.
Humanum paucis uiuit genus.

c Floſculorum atq; foliorũ.] Quorum unũquodq; tanta eſt forma,tam decenter aptum & coagmẽtatum, ita erumpit,ita adoleſcit,ita uiuit,ut ab alio artifice fieri non poſſe,q̃ à diuino res ipſa clamet. Proclus. Primum per omnia deſuper prouidentiam ad ultimum uſq; procedere,ac ne minimum quidem ſui expers alicubi prætermittere. Sed quum habeamus ſententiam principis diſciplinæ Platonis,indigere non uidemur ſectatorũ dictis. Is ergo in Epinomide illud tenendum eſſe ante alia dicit,prouidentiã diuinam & maxima quæq; & minima curare,qua de re ipſe diſputauerat in lib. De legibus x. copioſius. Eius diſputationis ſumma hæc eſt,cũ dij ſint, non conuenit eos eſſe ocioſos,curãt ergo res humanas: cumq; omniſcij ſint, etiam minima uidẽt,& norũt: procul autẽ ab eis abeſt & deſidia,& inertia,& ignauia,nec imbecilliores ſunt in paruis,nec putant indignũ ſua maieſtate illa curare,nam ea ceu gradus ſunt ad maxima. Curant igitur uniuerſa,& parua,& magna. d Quia nec Solomon.] Hieronymus hoc loco, reuera, inquit, qood ſericum,qoæ regum purpura,quæ pictura textricum,poteſt floribus comparari? quid ita candet ut lilium? Violæ uero purpuram nullo ſuperari murice oculorum magis,quàm ſermonis iudicium eſt. Sic Hieronymus. Et profecto imitatrix naturæ ars nunquam illius perfectionem conſequitur,tametſi æſtimationibus noſtris precium uincat: quia aliquo uſq; æmulãdo progreſſa multum putatur effeciſſe.

De miniſterio ſanctorũ angelorum, quo prouidẽoiæ dei ſeruiũt. Cap. XV

SIc itaq; diuinæ prouidẽtiæ placuit ordinare temporũ curſum,ut quemadmodum dixi,& in actibus Apoſtolorum legitur,[a]lex in edictis angelorum daretur de unius ueri dei cultu: in quibus et perſona ipſius dei,non quidẽ per ſuam ſubſtantiã, quæ ſemper corruptibilibus oculis inuiſibilis permanet: ſed certis indicijs per ſubiectã creatori creaturã,uiſibiliter appareret,& ſyllabatim per tranſitorias temporũ morulas,humanæ linguæ uocibus loqueretur, qui in ſua oatura,non corporaliter,ſed ſpiritaliter: nõ ſenſibiliter,ſed intelligibiliter: non tẽporaliter,ſed, ut ita dicam,æternaliter: nec incipit loqui,nec deſinit: quod apud illum ſyncerius audiuot,non corporis aore ſed meotis, miniſtri eius,& nuncij,qui eius ueritate incõmotabili perfruuntur immortaliter beati: & quod faciẽdum modis ineffabilibus audiunt,& uſq; in iſta uiſibilia atq; ſenſibilia perducendum incunctãter, atq; difficulter efficiunt. Hæc autem lex cũ diſtributione temporum data eſt,quæ prius haberet,ut dictũ eſt,promiſſa terrena, quibus tamen ſignificarentur æterna,quæ uiſibilibus ſacramẽtis celebrarent multi, intelligerent pauci. Vnius tamen dei cultus apertiſsima illic et uocũ & rerum omoiũ cootestatione præcipitur, non unios de turba,ſed eius, qui fecit cœlum,terrã, & omnem animam,& omnẽ ſpiritum,qui non eſt quod ipſa. Ille enim fecit,hæc facta ſunt, atque ut ſint & bene ſe habeant, eius indigent, ã quo facta ſunt.

L. VIVES

D LEx in edictis angelorum.] Vulgo legimus: In diſpoſitionem: miniſtri: enim fuerunt ſancti angeli illorum mirabilium: de hoc alibi.

An de promerenda beata uita,his angelis ſit credendum, qoi ſe coli exigũt honore diuino: an uero illis, qui non ſibi,ſed uni deo ſancta præcipiont religione ſeruiri. Cap. XVI

QVIBVS igitur angelis de beata & ſempiterna uita credendum eſſe cẽſemus? Verũ eis,qui ſe religionis ritibus coli uolũt,ſibi ſacra & ſacrificia flagi-

ſlagitãtes à mortalibus exhiberi:an eis,qui hũc
omnem cultũ uni deo creatori omniũ deberi di/
cunt,eiq́ꝫ reddendũ uera pietate præcipiunt, cu
ius & ipſi cõtemplatione beati ſunt,& nos futu
ros eſſe promittunt.[c] Illa nanq́ꝫ uiſio dei, tantæ
pulchritudinis uiſio eſt,& tanto amore digniſſi
ma,[d] ut ſine hac,quibuslibet alijs bonis prædi/
tum,atq́ꝫ abundantẽ,non dubitet Plotinus in/
feliciſsimũ dicere. Quũ ergo ad hunc unũ qui/
dam angeli,quidam uero ad ſeipſos latria colẽ/
dos ſignis mirabilibus excitent:& hoc ita,ut illi
iſtos coli prohibeant:iſti autẽ illum prohibere
non audeant,quibus potius ſit credendum, reſ/
pondeant Platonici,reſpondeant quicũq́ꝫ phi/
loſophi,reſpõdeant theurgi,uel potius [b] perierr/
gi. Hoc enim ſunt illæ omnes artes uocabulo di
gnæ. Poſtremo reſpondeant homines, ſi ullus
naturæ ſuę ſenſus,quoquo ratiõales creati ſunt,
ex aliqua parte uiuit in eis. Reſpõdeant, inquã,
eisne ſacrificandũ ſit dijs,uel angelis,qui ſibi ſa/
crificari iubent,an illi uni,cui iubẽt hi,qui & ſibi
& iſtis prohibent. Si nec iſti nec illi ulla miracu/
la facerent,ſed tantũ præciperent: alij quidẽ ut
ſibi ſacrificaretur,alij uero id uetarẽt,ſed uni tan
tum iuberẽt deo,ſatis deberet pietas ipſa diſcer/
nere quid horum de faſtu ſuperbiæ,quid de ue
ra religione deſcenderet. Plus etiã dicam,ſi tan/
tum hi mirabilib. factis humanas animas per/
mouerent,qui ſacrificia ſibi expetunt:illi autem,
qui hoc prohibent,& uni tantum deo ſacrifica/
ri iubent,nequaquam iſta uiſibilia miracula fa/
cere dignarentur,profecto non ſenſu corporis,
ſed ratione mentis præponẽda eorum eſſet au/
toritas. Cum uero deus id egerit ad cõmendan
da eloquia ueritatis ſuæ,ut per iſtos immorta/
les nuncios,non ſui faſtum,ſed maieſtatem illi/
us prædicantes,faceret maiora,certiora,clariora
miracula,ne infirmis pijs illi qui ſacrificia ſibi ex
petunt,falſam religionem facilius perſuaderẽt,
eo quod ſenſibus eorũ quædam ſtupenda mõ/
ſtrarent:quem tandem ita deſipere libeat,ut nõ
uera eligat,quæ ſectetur,ubi & ampliora inue/
nit,quæ miretur.[c] Illa quippe miracula deorum
gentilium quæ commendat hiſtoria,non ea di/
co quę interuallis temporum occultis ipſius cau
ſis mũdi,ueruntamen ſub diuina prouidentia
conſtitutis & ordinatis monſtruoſa contingũt:
quales ſunt inuſitati partus animalium,& cœlo
terraq́ꝫ rerũ inſolita facies:ſiue tantũ terrẽs, ſiue
etiã nocens,[c] quę procurari atq́ꝫ mitigari dæmo

A niacis ritibus fallaciſsima corũ aſtutia perhiben
tur. Sed ea dico quæ ui ac poteſtate eorũ fieri ſa
tis euidenter apparet,ut eſt [d] quod effigies deo/
rum Penatũ, quos de Troia Aeneas fugiens ad
uexit,de loco in locũ migraſſe referũtur:[e] quod
cotem Tarquinius nouacula ſecuit:[f] quod Epi/
daurius ſerpens Aeſculapio nauigãti Romam
[g] comes adhæſit:[h] quod nauim qua ſimulachrũ
matris Phrygiæ uehebatur, tantis hominum
boumq́ꝫ conatibus immobilem redditam, una
muliercula zona alligatã,ad ſuæ pudicitiæ teſti/
monium mouit & traxit:[i] quod uirgo Veſtalis,
B de cuius corruptiõe quæſtio uertebatur, [k] aqua
impleto cribro de Tiberi neq́ꝫ perfluẽte,abſtu/
lit controuerſiam. Hæc ergo atq́ꝫ alia huiuſce/
modi nequaquã illis quę in populo dei factã le/
gimus,uirtute ac magnitudine cõferenda ſunt:
quanto minus ea,quæ illorũ quoq́ꝫ populorũ,
qui tales deos coluerũt legib. iudicata ſunt pro/
hibenda atq́ꝫ plectẽda,magica ſcilicet uel theur
gica:[l] Quorũ pleraq́ꝫ ſpecietenus mortaliũ ſen/
ſus imaginaria ludificatione decipiũt,[m] quale eſt
lunam deponere,[n] Donec ſuppoſitas,ut ait Lu/
canus,propior deſpumet in herbas. Quædam
uero etſi nõnullis piorum factis uideantur ope/
C re coæquari,finis ipſe quo diſcernuntur,incom/
parabiliter hæc noſtra oſtendit excellere. Illis e/
nim multi tanto minus ſacrificijs colendi ſunt,
quanto magis hæc expetũt:his uero unus com/
mendatur deus,qui ſe nullis talibus indigere,&
ſcripturarũ ſuarũ teſtificatiõe,& eorundẽ poſt/
ea ſacrificiorũ remotione demonſtrat. Si qui er/
go angeli ſibi expetũt ſacrificiũ,præponendi eis
ſunt qui nõ ſibi,ſed deo creatori omniũ cui ſer/
uiunt. Hinc enim oſtendunt q́ꝫ ſyncero amore
nos diligunt,quando per ſacrificium non ſibi,
ſed ei nos ſubdere uolunt,cuius & ipſi contem/
platione beati ſunt,& ad eũ nos peruenire quę/
D runt,à quo ipſi non receſſerũt. Si autem angeli
qui nõ uni,ſed plurimis ſacrificia fieri uolũt, nõ
ſibi ſed eis dijs uolunt,quorum deorum angeli
ſunt,etiam ſic eis præponẽdi ſunt illi, qui unius
dei deorum angeli ſunt:cui ſacrificari ſic iubent,
ut alicui alteri uetent,cum eorum nullus huic ue
tet,cui uni iſti ſacrificari iubent. Porrò ſi quod
magis indicat eorum ſuperba fallacia,nec bo/
ni nec bonorum deorum angeli ſunt, ſed dæ/
mones mali, qui non unum ſolum ac ſummũ
deum ſed ſeipſos ſacrificijs coli uolunt , quod
maius quàm unius dei contra eos eligendum

eſt præſidium, cui ſeruiunt angeli boni, qui non ſibi, ſed illi iubent ut ſacrificio ſeruiamus, cuius nosipſi ſacrificium eſſe debemus.

L. VIVES

a Vt ſine hac quibuslibet alijs bonis.] Hoc nõ uno loco affirmat Plato, ſine uirtute, & illius quod uere eſt cognitione reliqua eſſe abiectiſsima, & miſeriam meram. b Periurgi.] A perurgendo, an per urgi à perurendo. c Quæ procurari.] Sacrificio, inquit Valerius, ſolenni ritu oſtentorum ac fulgurum denunciationes procurantur. Hanc artẽ Ethruſci multum exercuerunt, & Romanis Numa rex tradidit. De procuratione fulgurum & oſtẽtorum crebra mentio apud ſcriptores Latinos, ut apud Ciceronem, Senecam,

Procurare

Liuium, & alios. Eſtq; procurare, ſacrũm facere ei deo, cui oportet in tali re fieri, ut omen ſecundet. d Quod effigies deorum penatum.] Valerius libro primo: Penates deos Aeneam Troia aduectos Lauinij collocaſſe, inde ab Aſcanio filio eius, Albam, quam ipſe condiderat, translatos priſtinum ſacrarium repetiſſe. Et quia id humana manu factu exiſtimari poterat, relatos Albã, uoluntatem ſuam altero tranſitu ſignificaſſe. e Quod cotem Tarquinius.] Quum Centuriarum equitum numerum uellet rex Tarquinius Priſcus ampliare, Actius Nauius augur negauit id fieri debere, niſi conſultis auibus. Rex ut artẽ eluderet, diuina, inquit, ex arte, an fieri poſsit quod cogito. cum ille ex arte reſpondiſſet poſſe, ſeca, inquit, nouacula cotem, quia acuis. Ille præſente & inſpectante populo, regeq;, hoc fecit. Ita deinceps magno in honore fuit Actius quandiu uixit, & ſtatua ei eodem loco quo id cõtigerat, in comitio ſcilicet, poſita: & cos ibi, nouaculaq; locata, monumentum rei. Liuius libro primo, & Cicero primo de diuin. ſed cotem à Nauio diſciſſam ſcribunt, non à rege Tarquinio. f Quod Epidaurius ſerpens.] Hic eſt Aeſculapius, de quo diximus alibi, qui ſpecie ſerpẽtis Romam eſt à templo ſuo, quod erat quinq; milibus ab Epidauro paſsibus, tralatus. Dæmonarches, inquit Lactãtius, in figura ſua ſine diſsimulatione perductus eſt. nam diuinæ literæ, ſerpẽtem eſſe dæmonem perhibent, & Pherecydes Syrus ſerpẽtinis illos pedibus eſſe, ſcribit. g Comes adhæſit.] Immo ipſe draco erat Aeſculapius, niſi putent Aeſculapio inuiſibili comitem eius draconem conſpici. Nam & Aeſculapius cum baculo ſerpẽte inuoluto pingebatur, & in cœlo Ophiuchus creditur, id eſt anguitenẽs, & ſtatutum ut medici anguibus uterentur. Sic ſcribit Hyginus in hiſtoria cœleſti. Plinius anguem putat dicatum Aeſculapio, quòd in eo inſint multa remedia: Macrobius quia acute cernit. unde eſt illud apud Horatium,

Cur in amicorum uicium tam cernis acutum,
Quàm aut aquila, aut ſerpens Epidaurius?

h Quod nauim qua ſimulachrum.] Cum nauis, qua mater deũm ex Peſsimunte Phrygiæ Romam aduehebatur, hæſiſſet in Tiberi, nec ui uirũm boumq; moueri poſſet, Q. Claudia Veſtalis, quæ aduerſo pudicitiæ rumore laborabat, quòd cultus eſſet ſtudioſior, diſcincta zona & naui alligata, precata deam, ut ſi caſtã ſe noſſet, uolens ſequeretur, nauem duxit: cui poſtea ſtatua eſt erecta ante ædem magnæ matris, quæ in ſua baſi ſemper ſtetit, quum bis fanũ illud conflagrarit. Liuius ſecundo de bello Punico. Ouidius in Faſtis, & Valerius Maximus. i Quod uirgo Veſtalis.] Hæc erat Tucia, ut Valerius ſcribit libro octauo. k A quã imp. cribro.] Alibi, aqua impletum cribrum neq; perfluente. l Quorũ pleraq; ſpecieterenus.] Multa ſibi homines cogitatione fingũt, quæ ſibi uiſi ſunt uidere, quũ nihil uiderint, idq; phãtaſmate aliquo oblato tam fit facile, ut nihil crebrius contingat. Vnde maxima pars eorũ, quæ de ſpe-

A ctris & uiſione dæmonum narrãtur, eſt orta: tum etiam dæmones oculis noſtris illudũt. Nec mirum eſt hæc fieri poſſe dæmonibus, & falli ab eis obtutus noſtri aciem, cum à circulatoribus nobis ſic imponatꝛ, oſtendaturq;, quæ niſi à tali hominum genere agerentur, pro miraculis qui caperent, non deeſſent: etiam ſic facta admirationi ſunt, & uix acumen ingenij rationem illorum conſequitur. Suntq; qui credant ſine dæmonica ui non perfici: artis tamẽ ſunt exercitatiſsimæ. quæ celeri motu atq; agitatione defixum in res obtutum præſtigijs fruſtratꝛ. Ita qui edit panem, ſpuere cernitur farinam ſiccam: qui bibit uinum, per frontem id, aut etiam per iugulum remittit. Magno ſpectatorum metu, ac horrore, gladij uorantur, & ingens uis euomitur acuum, zonularum, nummorum. Tranſeo quæ ex magia naturali fiunt, ſubito apparere cõuiuas omnes truncos, aut aſininis capitibus, extendi per triclinium uitem. Quorum rationem plurimi norunt, nam libri his de rebus ſunt conſcripti. & fa-

B ctu facilia ſunt: quanto magis dæmones, qui nobis, & agilitate præſtant, & peritia rerum naturæ. Gentilib. ſuorum deorum quæ narrabãtur miracula, fuiſſe ſuſpecta, & imaginatione quorundam cõmenta, uulgataq;, ſatis Valerius indicat lib. i. Nec me præterit, inquit, de motu & uoce deorũ immortaliũ, humanis oculis, auribusq; percepto, q̃ ancipiti opinionum æſtimatione uerſetur, ſed quia non noua dicuntur, ſed tradita reperiuntur, fidem autores uendicent, nec noſtrum ſit inclytis literarum monumentis conſecrata, perinde ac uana, refugiſſe. Hæc Valerius. Liuius quoq; non uno loco, uerſis in religionem periculoſis temporibus animis, multa uiſa, creditaq; prodigia, quæ non erant. m Quale eſt Lunam deponere.] Lucanus libro ſexto, de magorum ui loquens:

Illis & ſydera primum
Præcipiti deducta polo, Phœbeq; ſerena
Non aliter diris uerborum obſeſſa uenenis
C Palluit, & nigris terreniſq; ignibus arſit,
Quàm ſi fraterna prohiberet imagine tellus,
Insereretq; ſuas flammis cœleſtibus umbras.
Et patitur tantos cantu depreſſa labores,
Donec ſuppoſitas propior deſpumet in herbas.

Maga apud Vergiliũ profitetur ſe poſſe uertere ſydera retro, quarto Aeneidos: & illa Apuleiana potẽs erat deos infimare, & ſydera extinguere. Ouidius de Medea:

Illa reluctantem curſu deducere lunam
Nititur, & tenebras addere ſolis equis.

Hoc enim erat perſuaſum illis magicis incantamentis detrahi cœlo lunam: Sicut ait Verg. in pharmaceutria,

Carmina uel cœlo poſſunt deducere lunam.

Idcirco nutrix illa apud Senecam in Hippolyto, cũ lunam ueneratur, ad hunc loquitur modum:

Sic te lucidi uultus ferant,
Et nube rupta cornibus puris eas.
Sic te gerentem frena nocturni ætheris
D Detrahere nunquam Theſſali cantus queant.

Adiuuari putabant lunam ſic laborãtem ſonitibus per magnis, ne uoces incantantium eò poſsint peruenire, ut ab ea exaudirentꝛ: idcirco pelues, & tympana, & cymbala pulſabantur. Hoc enim prodeſſe plurimum exiſtimabant. Propertius:

Cantus & è curru lunam deducere tentant.
Et facerent, ſi non æra repulſa ſonent.

Iuuenalis de fœmina loquaciſsima Satyra vi.

Vna laboranti poterit ſuccurrere lunæ.

Fiebat enim idẽ cum luna deficeret, amoto ſole interiectu terræ: nam rationẽ ignorabant. Plinius lib. ij. de his qui cauſas defectuũ ſolis lunæq; prodiderunt loquens: Viri, inquit, ingẽtes, ſupraq; mortaliũ naturam tantorũ numinũ lege deprehenſa, & miſera hominum mente abſoluta in defectibus ſtellarũ ſcelera aut mortẽ aliquam

ſyderum

ſyderum pauentes, quo in metu fuiſſe Steſichori & Pindari uatum ſublimia ora palàm eſt, deliquio ſolis & in luna ueneficia arguẽte mortalitate, & ob id crepitu diſſono auxiliante. Nec mirum eſt creditum olim rudi hominum generi lunam cœlo auferri, cum noſtra memoria ſit populus, qui lunam ab aſino epotam crediderit, cum is aſinus de fluuio biberet, qui lunæ ſpeciem, ut ſit reddebat, illaq; obtectu nubis ſubito ſe condidiſſet, aſinusq; in carcerem coniectus, & poſt legitimam quæſtionem ſectus eſt, ut lunam mundo redderet. n Donec ſuppoſitas.] Hæc ſpuma Cerberi exiſtimabaẽ, qui eſt Hecates ſeu Proſerpinæ, id eſt lunæ, canis qua magæ in ueneficijs ſuis utebantur.

De arca teſtamẽti miraculisq; ſignorum quæ ad commẽdandam legis ac promiſſionis autoritatem diuinitus facta ſunt. Cap. XVII

ROINDE lex dei, quæ in edictis data eſt angelorum, in qua unus deus P deorum religione ſacrorũ iuſſus eſt coli, alij uero quilibet prohibiti, in arca erat poſita, quæ arca teſtimonij nuncupata eſt. Quo nomine ſatis ſignificatur, non deum qui per illa omnia colebatur circumcludi ſolere, uel contineri loco, cum reſpõſa eius, & quædam humanis ſenſibus darẽtur ſigna ex illius arcæ loco, ſed uoluntatis eius hinc teſtimonia perhiberi, quod etiam ipſa lex erat in tabu- C lis conſcripta lapideis, & in arca ut dixi poſita: quam tempore peregrinationis in eremo cũ tabernaculo, quod ſimiliter appellatũ eſt tabernaculũ teſtimonij, cũ debita ſacerdotes ueneratione portabãt. Signũq; erat, quod per diẽ nubes apparebat, quę ſicut ignis nocte fulgebat. Quę nubes cũ moueretur, caſtra mouebãtur, & ubi ſtaret caſtra ponebãtur. Reddita ſunt autem illi legi magni miraculi teſtimonia, præter iſta quę dixi, & pręter uoces quæ ex illius arcæ loco ædebãtur. Nã cũ terrã promiſsionis intrãtibus eadẽ arca tranſiret Iordanẽ, fluuius ex parte ſupe- D riore ſubſiſtens, & ex inferiore decurrens, et ipſi & populo ſiccum præbuit tranſeundi locũ. Deinde ciuitatis, quæ prima hoſtilis occurrit, more gentiũ deos plurimos colens, ſepties eadem arca circumacta, muri repẽte ceciderunt, nulla manu oppugnati, nullo ariete percuſsi. Poſt hoc etiam cũ iam in terra promiſsionis eſſent, & eadẽ arca propter eorum peccata fuiſſet ab hoſtibus capta, hi qui eam ceperãt, in templo dei ſui, quẽ præ cæteris colebant, honorifice collocarũt, abeunteſq; clauſerunt, apertoq; poſtero die, ſimulachrũ cui ſupplicabant, inuenerunt collapſum,

A deformiterq; conſtractũ. Deinde ipſi prodigijs acti, deformiusq; puniti, arcam diuini teſtimonij populo unde ceperant reddiderunt. Ipſa autem redditio qualis fuit? Impoſuerũt eam plauſtro, eiq; iuuencas à quibus uitulos ſugentes abſtraxerant, ſubiunxerunt, & eas quò uellent ire ſiuerunt, etiam hinc uim diuinam explorare cupientes. At illæ ſine homine duce atq; rectore, ad Hebræos uiam pertinaciter gradientes, nec reuocatæ mugitibus eſurientium filiorum, magnum ſacramentũ ſuis cultoribus reportarunt. Hæc atq; huiuſcemodi deo parua ſunt, ſed magna terrendis ſalubriter erudiendiſq; mortali- B bus. Si enim philoſophi, præcipueq; Platonici, rectius cæteris ſapuiſſe laudãtur, ſicut paulo ante commemoraui, quòd diuinam prouidẽtiam hæc quoq; rerum infima atq; terrena adminiſtrare docuerint, numeroſarum teſtimonio pulchritudinum, quę non ſolum in corporibus animalium, uerumetiam in herbis, fœnoq; gignũtur: quanto euidentius hæc atteſtantur diuinitati, quæ ad horam prædicationis eius fiunt, ubi ea religio commendatur, quæ omnibus cœleſtibus, terreſtribus, inferniſq; ſacrificari uetat, uni deo tantum iubens, qui ſolus diligens & dilectus, beatos facit, eorumq; ſacrificiorum præſiniens tempora imperata, eaq; per meliorem ſacerdotẽ in melius mutanda prædicens, non iſta ſe appetere, ſed per hæc alia potiora ſignificare teſtatur, non ut ipſe his honoribus ſublimetur, ſed ut nos ad eum colendum, eiq; cohærẽdum igne amoris eius accẽſi, quod nobis, non illi, bonum eſt, excitemur.

Contra eos, qui de miraculis, quibus dei populus eruditus eſt, negant eccleſiaſticis libris eſſe credẽdũ. Ca. XVIII

N dicet aliquis, iſta falſa eſſe miracula nec fuiſſe facta, ſed mẽdaciter ſcri- A pta? Quiſquis hoc dicit, ſi de his rebus negat omnino ullis literis eſſe credẽdum, poteſt etiam dicere, nec deos ullos curare mortalia. Non enim ſe aliter colendos eſſe perſuaſerũt, niſi mirabilibus operum effectibus, quorum & hiſtoria gentium teſtis eſt, quarum dij ſe oſtentare mirabiles, potius quàm utiles oſtendere potuere. Vnde hoc opere noſtro, cuius hunc iam decimum librũ habemus in manibus, non eos ſuſcepimus refellẽdos, qui uel ullam eſſe uim diuinam negant, uel

humana

humana non curare contendunt, ſed eos qui A noſtro deo cõditori ſanctę & glorioſiſsimę ciuitatis, deos ſuos præferunt, neſciẽtes eum ipſum eſſe etiam mundi huius uiſibilis, & mutabilis inuiſibilem & incõmutabilem conditorem, & uitæ beatę non de his, quę condidit, ſed de ſeipſo ueriſſimum largitorem. Eius enim Propheta ueraciſsimus ait: Mihi autẽ adhęrere deo bonum eſt. De fine nanq; boni inter philoſophos quęritur, [a] ad quod adipiſcendũ, omnia officia referẽda ſunt. Nec dixit iſte: Mihi autẽ nimis diuitijs abundare, bonum eſt: aut inſigniri purpura & ſceptro, uel diademate excellere, aut quod nõ B nulli etiam philoſophorum dicere non erubuerunt, mihi uoluptas corporis bonum eſt: aut quod melius uelut meliores dicere uiſi ſunt, Mihi uirtus animi mei bonũ eſt: ſed mihi, inquit, deo adhærere bonum eſt. Hoc eum docuerat, cui uni tantummodo ſacrificandũ ſancti quoq; angeli [b] legalium ſacrificiorum etiam cõteſtatione monuerũt. Vnde etiam ipſe ſacrificium eius factus fuerat, cuius igne intelligibili correptus ardebat, & in eius ineffabilem incorporeũq; complexum ſancto deſiderio ferebatur. Porrò autẽ ſi multorum deorum cultores, qualeſcunq; deos ſuos eſſe arbitrentur, ab eis facta eſſe mira C cula, uel ciuilium rerum hiſtoriæ, uel libris magicis, ſiue, quod honeſtius putãt, theurgicis credunt, quid cauſæ eſt, cur illis literis nolint credere, iſta facta eſſe, quibus tanto maior debetur fides, quanto ſuper omnes eſt magnus, cui uni ſoli ſacrificandum præcipiunt.

L. VIVES

a AD quod adipiſcendum, omnia officia referenda ſunt.] Officiorũ Cicero, Stoicos ſequutus, duo facit genera: alterum abſolutum, quod pertinet ad uirtutes illas abſolutas, id eſt ad ſapientiam, & proinde ad finem bonorum, idq; Græci κατόρθωμα uocãt, Latini rectum, aut recte factum, omnes numeros uirtu D tis continens. Alterum officij genus poſitum eſt in præceptis uitæ communis, cuius probabilis ratio reddi poteſt, cur ſic factum ſit potius, q̃ aliter. Medium & cõmune hoc nominant, quod in utranq; partem, & ſapientiæ, & ſtultitiæ natura ſua uerti poteſt ab utente: qualia ſunt quæ in rep. & uita priuata circa opes, honores, gloriã, & ſimilia facimus. b Legalium ſacrificiorum.] In antiquis exemplaribus legitur: Legalium miraculorum. alibi, angeli eius miraculorum.

Officia

Quæ ratio ſit uiſibilis ſacrificij quod uni uero & inuiſibili deo offerri docet uera religio. Cap. XX

A QVI autem putant hæc uiſibilia ſacrificia dijs alijs cõgruere, illi uero tanquam inuiſibili inuiſibilia, & maiori maiora, melioriq; meliora, qualia ſunt puræ mentis & bonæ uoluntatis officia: profecto neſciũt, hęc ita eſſe ſigna illorũ, ſicut uerba ſonãtia ſigna ſunt rerũ. Quo circa ſicut orantes atq; laudantes ad eũ dirigimus ſignificãtes uoces, cui res ipſas in corde quas ſignificamus offerimus: ita ſacrificantes non alteri uiſibile ſacrificium offerendũ eſſe nouerimus, quàm illi, cuius in cordibus noſtris inuiſibile ſa B crificium nosipſi eſſe debemus. Tunc nobis fauẽt, nobiſq; cõgaudent atq; ad hoc ipſum nos pro ſuis uiribus adiuuant angeli quique uirtuteſq; ſuperiores, & ipſa bonitate ac pietate potentiores. Si autem illis hæc exhibere uoluerimus, non libenter accipiũt, & cum ad homines ita mittũtur, ut eorum præſentia ſentiatur, apertiſsime uetãt. [b] Sunt de his exempla in literis ſanctis. Putauerunt quidam deferendũ angelis honorem, uel adorãdo, uel ſacrificando qui debetur deo, & eorũ ſunt admonitiõe prohibiti, iuſſiq; ſunt hæc ei deferre, cui uni fas eſſe nouerũt. Imitati ſunt angelos ſanctos etiam ſancti homi C nes dei. [c] Nam Paulus et Barnabas in Lycaonia facto quodam miraculo ſanitatis, putati ſunt dij, eiſq; Lycaonij immolare uictimas uoluerũt, quod à ſe humili pietate remouentes, eis in quem crederent annunciauerũt deum. Sed nec ob aliud fallaces illi ſuperbe ſibi hoc exigũt, niſi quia uero deo deberi ſciunt. Non enĩ reuera, ut ait Porphyrius, & nonnulli putant, cadauerinis nidoribus, ſed diuinis honoribus gaudent. Copiam uero nidorum magnam habent undiq;, & ſi amplius uellent, ipſi ſibi poterãt exhibere. Qui ergo diuinitatem ſibi arrogant ſpiritus, nõ D cuiuslibet corporis fumo, ſed ſupplicantis animo delectantur, cui decepto ſubiectoq; dominentur, intercludentes iter ad deum uerum, ne ſit homo illius ſacrificium, dum ſacrificatur cuipiam præter illum.

L. VIVES

a NObiſq; congaudent.] Gaudere angelos dei, cum homines ſancte uiuunt etiam Chriſtus teſtatur in Euangelio Lucæ xv. b Sunt de his exempla in literis ſanctis.] Ioannes angelum ad ſe miſſum uoluit adorare, & inhibitus eſt ab eo iubente deum potius adorari, cuius ipſe eſſet ſeruus conſeruus Ioannis Apocalypſis xix. c Nam Paulus & Barnabas.] Hi cum in Lycaonia, quæ eſt Aſiæ regio legem domini populum docerent claudo uirtute dei

erecto

erecto, pro dijs ſunt habiti. Barnabas pro Ioue, Paulus qui concionabatur pro Mercurio, qui ſermoni præeſſe creditus eſt. Ita immolare eis parabant tanquam dijs, quod Paulus & Barnabas magna indignatione prohibuerunt, ueriti ne in ſe trãſferretur, quod unius eſt dei. Actuum xiiii.

De ſummo uerocꝫ ſacrificio, quod ipſe dei & hominum mediator effectus eſt. Caput XX

V NDE uerus ille mediator, inquantũ formam ſerui accipiens mediator effectus eſt dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, cum in forma dei ſacrificium cum patre ſumat, cũ quo & unus deus eſt, tamen in forma ſerui ſacrificiũ maluit eſſe q̃ ſumere, ne uel hac occaſione quiſquam exiſtimaret cuilibet ſacrificandũ eſſe creaturæ. Per hoc & ſacerdos eſt, ipſe offerẽs, ipſe & oblatio. Cuius rei ſacramentũ quotidianũ eſſe uoluit Eccleſiæ ſacrificiũ: quæ [a] cum ipſius capitis corpus ſit, ſeipſam per ipſum diſcit offerre. Huius ueri ſacrificij multiplicia uariacꝫ ſigna erant ſacrificia priſca ſanctorum, cum hoc unum per multa figuraretur, tanquam uerbis multis res una diceretur, [b] ut ſine faſtidio multum cõmendaretur. Huic ſummo uerocꝫ ſacrificio, cuncta ſacrificia falſa ceſſerunt.

L. VIVES

a CVm ipſius corporis ipſe ſit caput.] In lib. Colonien. & Brugen. ſic legitur: Quæ cum ipſius capitis corpus ſit, ſeipſam per ipſum diſcit offerre. tametſi non diſplicet, quod uulgo legitur. b Vt ſine faſtidio.] Varietas enim adimit faſtidium, quod etiã in loquentibus contingit, qui ſi idem bis eodem repetant modo, faſtidio ſunt ut crambe repetita, ſi centies, ſed uarie, gratiam non amittunt. De quo præcepta ſunt in rhetoricis. Ac ſimile eſt, quod de cõuiuio ſibi exhibito ſuillis carnibus uarie cõditis narrat Q. Flamminius apud Liuium: itacꝫ diuerſa erant quæ rem eandem in lege uetere ſignificarent, ut ſine faſtidio & intelligentes magis meliusqꝫ uenturæ ſalutis admonerentur, & rudes inter tot ſigna unum ſaltem aliquod inuenirent, quo quid futurum promitteretur intelligerent.

De modo poteſtatis dæmonibus datæ ad glorificandos ſanctos, qui pertulerunt iam paſsionẽ, qui aereos ſpiritus nõ placãdo ipſos, ſed in deo permanendo uicerunt. Cap. XXI

M ODERATIS autem præfinitiscꝫ temporibus, etiam poteſtas permiſſa dæmonibus, ut hominibus quos poſsidẽt excitatis, inimicitias aduerſus dei ciuitatem tyrãnice exerceãt,

A ſibicꝫ ſacrificia, non ſolum ab offerentibus ſumant, & à nolentibus expetãt, uerumetiam ab inuitis perſequendo uiolenter extorqueãt, non ſolum pernicioſa non eſt, ſed etiam utilis inueni tur Eccleſiæ, ut martyrum numerus impleatur, quos ciuitas dei, tanto clariores & honoratiores ciues habet, quanto fortius aduerſus impietatẽ poteſtatum etiã uſcꝫ ad ſanguinẽ certant. Hos multo elegãtius ſi eccleſiaſtica loquẽdi cõſuetudo pateretur, noſtros [c] heroas uocaremus. Hoc enim nomen à Iunone dicitur tractum, quod Grȩce Iuno ἥρα appellatur: & ideo [d] neſcio quis

B filius eius ſecũdum Græcorum fabulas Heros fuerit nuncupatus, hoc uidelicet ueluti myſticũ ſignificante fabula, quod aer Iunoni deputetur, ubi uolunt cum dæmonibus heroas habitare, quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum. Sed à contrario martyres noſtri heroes nuncuparentur, ſi, ut dixi, uſus eccleſiaſtici ſermonis admitteret: non quod eis eſſet cũ dȩmonibus in aere ſocietas, ſed quòd eoſdem dȩmones, id eſt aereas uincerent poteſtates: et in eis ipſam quicquid putatur ſignificare Iunonẽ, quæ non uſcꝫquaque inconuenienter à Poetis inducitur inimica uirtutibus, [e] et cœlum petenti

C bus uiris fortibus inuida. Sed rurſus ei ſuccumbit infeliciter ceditcꝫ Vergilius, ut cum apud eum illa dicat: Vincor ab Aenea, ipſum Aeneam admoneat Helenus quaſi conſilio religioſo & dicat:

Iunoni cane uota libens, [d] dominamcꝫ potentẽ
[e] Supplicibus ſupera donis.

Ex qua opinione Porphyrius, quamuis non ex ſua ſententia, ſed ex aliorum, bonum dicit deum uel genium non uenire in hominem, niſi malus fuerit ante placatus: tãquam fortiora ſint apud eos numina mala quàm bona: quandoquidem

D mala impediũt adiutoria bonorum, niſi eis placata dent locum, maliscꝫ nolentibus bona prodeſſe non poſſunt: nocere autem mala poſſunt, non ſibi ualentibus reſiſtere bonis. Nõ eſt iſta ueræ ueraciterq; ſanctæ religionis uia: nõ ſic Iunonem, hoc eſt, aereas poteſtates, piorum uirtutibus inuidentes noſtri martyres uincunt. Non omnino, ſi dici uſitate poſſet, heroes noſtri ſupplicibus donis, ſed uirtutibus diuinis Heram ſuperant. [f] Commodius quippe Scipio Aphricanus eſt cognominatus, quod uirtute Aphricam uicerit, quàm ſi hoſtes donis placaſſet, ut parcerent.

L. VIVES

Heros & ſemidei

a HEroas uocaremus.] Plato in Epinomide inter ordines deorum, quoſdam ſtatuit dæmonibus aereis minores, hominib. maiores: quos [illegible] uocat, eoſq́ heroes eſſe nõ dubitãt: nam ſemideos illos nominãt, generatoſq́ altero parente deo, altero mortali, ut ait idem Plato in Cratylo, quales ſunt Hercules, Dionyſius, Aeneas, Tyndaridæ, Aeſculapius, Romulus: quo fit ut quũ altero parente ſint deo, multi nolint eos homines dici, ſed plus quàm homines, & minus q̃ dæmonas. cuius ſentẽtiæ eſt Iamblichus Pythagoricus. Hierocles Stoicus, carmina quæ Pythagoræ nomine circunferuntur, alij Philolai Pythagorici eſſe tradunt, illa igitur carmina enarrans ex Platonis, ut ait, ſententia, genere dæmonum & angelos & heroes comprehendit: ut quantum ad cœleſtes ſpectat, dicantur angeli: quantum ad terreſtres, heroes: quantum ad medios, dæmones, Alios dicit indifferenter omnes illos angelos, dæmones & heroes nuncupare. Sed ex ſententia Pythagoræ, inquit, heroes dæmones dici deorum filios. Et profecto ita ſunt heroes dæmones, ut genus illud aureum, dæmones terreſtres uocauit Heſiodus in [illegible]. Nam quartum genus hominum peius quidem illo aureo, ſed tertio tamen præſtantius heroes nominauit. homines autẽ tam hos q̃ illos, & ſemideos nominat, dicens:

[illegible]

Diuinum genus heroum, cognomine dicti
Semidei.

Heros

Vt appareat eoſdem eſſe, de quibus Plato loquitur. Hi enim ſunt ueteres illi uenerabiliores & excellentiores hominibus, qui fatidica naue cum Iaſone nauigarunt, & qui militarunt ad Troiam. Nam Heſiodus ipſe bellaces fuiſſe dicit: idcirco iracundi & uiolenti ſunt crediti, ſicut Menander inquit, quod ſi quis tranſiret templum horum alicui ſacrum, quod [illegible] dicebant, ſilen- C tio ac ueneratione id fieri oportebat, ne in ira accenderetur heros, tumultumq́ aliquem moueret. Erant enim heroa per Græciam frequentia, id eſt eximia uirtute uiris ædes erectæ Cuiuſmodi permultarũ Pauſanias meminit, ut Vlyſsi, & Tantalo, & Acriſio. Latini quoq́, ut Plinius lib. xix. de heroo Seſtico. Nomen herois Plato in Cratylo ab [illegible] deductum exiſtimat, id eſt ab amore: quod ex amore immortalis dei aduerſus mortalem fœminam, aut immortalis fœminæ aduerſus mortalem uirum genitus uideatur. Aut ab [illegible], quod eſt dicere, q oratores diſerti fuerint, rexerintq́ populos. Hierocles ab amore quidem, cæterum non quod amore ſic geniti, ſed q amore pleni ſint, & electi amatores dei, noſq́ ad ſimilem amorem erigunt. Nam præfecti ſunt hominibus, ut Iamblichus ait itidem Pythagoricus, eorũq́ munus eſt uiuificare, ratiocinari, cuſtodire animas, & eas è corporib. ſoluere. Sed has eſſe uires animi noſtri, ideo illum eſſe ſuum unicuiq́ dæmonem oſtendimus. D Alij ab [illegible], quæ eſt terra, heroas dictos exiſtimãt, quaſi terreſtres dæmones. Sic enim animas optimorum uirorum corporib. functas nominauit Heſiodus. Et Pythagoras, quũ iubet [illegible], Terrenos uenerare dæmonas. Interpres Homeri ab [illegible] mauult nominari [illegible] Eſt inquit, Era terra ſecundum quandam linguam. Porrò è terra humanum genus eſt fictum. Capella lib. Nuptiarum ij. hoc totum quicquid inter nos & lunam interpatet locum eſſe ait deorũ manium, & regnũ ditis. Sed ſuperiorem partem eſſe heroum, inferiorẽ manium: heroeſq́ qui [illegible] dicuntur, animas gerere, & ſacras mentes, indutas humana forma, magniſq́ mundi commodis procreari, ut Herculem, Dionyſium, Triptolemum. Hinc ab [illegible], id eſt, Iunone poſſunt uideri nominati, quod eius regnum eſt aer, quo animas felicium ire

A Pythagoricos credere Hierocles teſtatur, illis uerſiculis Pythagoræ ſiue Philolai:

[illegible]

Hoc eſt:

Corpore depoſito liberam ſi ſcandis in æthram,
Tunc deus æternus fies, mortalia linquens.

Verum à Platone marini diui nominantur, credo quòd quum craſsiores illos putaret dæmonibus, hoſq́ uere dixiſſet aereos, par eſſe exiſtimauit, eorum naturam rei craſsiori, q̃ ſit aer attribuere, cõmodiorem aqua nullã inuenit. Eſt quoq́ [illegible] regina, & regnorũ dea, dominãq́ ſæpe Latini interpretant, ut Verg. in iij. ita heroes, ſi ab hera ſunt nuncupati, quaſi principales & regij poſſunt intelligi. b Neſcio qs filius eius.] Videor mihi de hoc in Græcorum cõmentarijs legiſſe, nec ſatis tamen apud quem, memini. Fortunæ plerũq́ hæc ſunt, potius q̃ uel eruditionis, uel diligentiæ, ut in præfatione dixi. c Et B cœlum petentibus uiris fortibus.] Vt Dionyſio, Herculi, Aeneæ. d Dominamq́ potentẽ.] Vertit id, quod modo dicebam de hera. Nam illa etiam inferna Proſerpina, quæ à Charonte apud Vergilium lib. vi. domina nuncupat, Iuno eſt inferna. Iuno enim ſuperna eſt, quæ dicitur magna: & inferna, ut tradit Seruius. nam & ipſe Dis pater Iuppiter infernus nominatur. Sic in nuptijs Orci & Proſerpinæ turba illa umbrarum ſilentum canit apud Claudianũ libro ſecundo raptus Proſerpinæ:

Noſtra parens Iuno, tuq́ ò germane tonantis
Et gener, unanimis conſortia ducite ſomni
Mutuaq́ alternis innectite colla lacertis.

Et apud Lucianum Proteſilaus Diti [illegible], ò noſter Iuppiter. e Supplicibus ſupera donis.] Oſtendit Poeta, inquit Donatus, maioris potẽtiæ inimicos obſequẽdo potius q̃ reſiſtendo poſſe ſuperari. f Commodius quippe Scipio.] Primus imperator, qui ex prouincia à ſe deuicta cognomen reportauit, fuit P. Cornelius Scipio P. filius, qui Hãnibale uicto, & Aphrica ſubacta, C Aphricanus eſt cognominatus. Mox eius frater Lucius Antiocho ſuperato Aſiaticus eſt dictus. Et loquor de imperatoribus: nam Gn. Martius à Coriolis expugnatis appellatus eſt Coriolanus, & de prouincijs, quoniã Sergius qui Fidenates uicit, dictus eſt Fidenas.

Scipio Aphricanus

Vnde ſit ſanctis aduerſum dæmones poteſtas, & unde cordis uera purgatio. Caput XXII

V

VERA pietate homines dei aereã poteſtatem inimicam contrariãq́ pietati [a] exorcizando eijciunt, non placando: omnes tentationes aduerſitateſq́ eius uincunt orando nõ ipſam, ſed ſuum deum aduerſus ipſam. Non enim aliquem uincit, aut ſubiugat, niſi ſocietate peccati. In eius ergo nomine uincitur, qui hominem aſſumpſit egitq́ ſine peccato: ut in ipſo ſacerdote ac ſacrificio fieret remiſsio peccatorum: id eſt, per mediatorem dei & hominum hominem Chriſtum Ieſum: per quem facta peccatorum purgatione reconciliamur deo. Non enim niſi peccatis homines ſeparãtur à deo, quorum in hac uita non fit noſtra uirtute, ſed diuina miſeratione purgatio: per indulgentiam illius, non

per

per noſtram potentiam:quia & ipſa quantula/ A cunque uirtus,quæ dicitur noſtra,illius eſt nobis bonitate conceſſa. Multum autem nobis in hac carne tribueremus,niſi uſque ad eius depoſitionem [b]ſub uenia uiueremus. Propterea ergo nobis per mediatorem præſtita eſt gratia:ut polluti carne peccati,carnis peccati ſimilitudine mundaremur. Hac dei gratia,qua in nos oſtẽdit magnam miſericordiam ſuam,& in hac uita per fidem regimur,& poſt hanc uitam per ipſam ſpeciem incõmutabilis ueritatis ad perfectionem pleniſsimam perducemur.

L. VIVES B

Exorcizare a EXorcizando eijciunt.] ἐξορκίζω, adiuro. Sic Auguſtinus ἐξορκισμὸν, adiurationem uertit,& exorciſtã adiuratorem,qui immundũ ſpiritum adiurationibus pellit à cathecumeno,ante quàm ſacræ aquæ admoueatur:ut ipſe docet in ſimbolo. Et eſt inter initiationes tertia,quæ dicitur exorciſtarum. Ordo eſt enim ex ſeptem. De hoc & exorciſmo ante baptiſmum tractat Petrus Lombardus lib. iiij. ſententiarum Theologicarum ſectio. viij. & xxiiij. b Sub uenia uiueremus.] Quia ſemper ſub lege peccati, & obnoxij infirmitatibus, uitijsque,ne quis ſe efferat. Nam quicquid bene agitur,aliunde eſt,nempe ex deo,cuius uenia peccatũ exuimus, & beneficio recte uiuimus.

De principijs, in quibus Platonici purgationem animæ eſſe profitẽtur. C
Caput XXIII

DICIT etiam Porphyrius diuinis oraculis fuiſſe reſpõſum,nõ nos purgari lunæ teletis atque ſolis:ut hinc D oſtenderetur nullorum deorum teletis hominẽ poſſe purgari. Cuius enim teletę purgãt,ſi lunæ ſoliſque non purgãt, quos inter cœleſtes deos præcipuos habẽt? Denique eodem dicit oraculo expreſſum, principia poſſe purgare,ne forte cum dictum eſſet non purgare teletas ſolis & lunę,alicuius alterius dei de turba ualere ad purgandum teletæ crederẽtur. Quæ autem dicat eſſe principia tanquã Platonicus,nouimus. [a]Dicit enim deum patrem [b]& deum filium:quem Græce appellat paternum intellectum,uel paternam mentẽ:de ſpiritu autem ſancto,aut nihil,aut non aperte aliquid dicit:quamuis quem alium dicat horũ medium, non intelligo. Si enim tertiã, [c]ſicut Plotinus ubi de tribus principalibus ſubſtantijs diſputat, animæ naturam etiam iſte uellet intelligi:non utique diceret horum medium,id eſt patris & filij medium. Poſtponit quippe Plotinus animę naturam paterno intellectui:iſte autem cum dicit medium,non poſtponit,ſed interponit. Et nimirum hoc dicit ut potuit,ſiue ut noluit: quod nos ſpiritum ſanctum nec patris tantum, nec filij tantum,ſed utriuſque ſpiritum dicimus. Liberis enim uerbis loquuntur philoſophi,nec in rebus ad intelligẽdum difficillimis offenſionem religioſarum aurium pertimeſcunt. Nobis autẽ [d]ad certam regulam loqui fas eſt,ne uerborum licentia etiam de rebus quæ his ſignificãtur, impiam gignat opinionem. Nos itaque ita non dicimus duo uel tria principia,cum de deo loquimur:ſicut nec duos deos,uel tres nobis licitum B eſt dicere:quamuis de unoquoque loquẽtes,uel de patre,uel de filio,uel de ſpiritu ſancto, etiam ſingulum quenque deum eſſe fateamur. [e]Nec dicimus tamen quod hæretici Sabelliani eundem eſſe patrem,qui eſt & filius:& eundem eſſe ſpiritum ſanctum,qui eſt & pater & filius:ſed patrẽ eſſe filij patrem, & filium patris filium,& patris & filij ſpiritum ſanctum nec patrem eſſe nec filium. Verum itaque dictum eſt,non purgari hominem niſi principio,quamuis pluraliter apud eos ſint dicta principia.

L. VIVES

a DIcit enim deum patrem.] Torquent ſe anxie per C multi diſputatione illa, nouerintne philoſophi rationem aliquam diuinæ trinitatis. Principio ne nobis quidem,quibus eſt myſterium regni apertũ, illuxit niſi radius quidam perexiguus illius immẽſæ lucis. Philoſophi uero priſci ſi quid dixerunt,quod ad hanc rem faceret,tam obſcurum id fuit,ut locutos potius eos,quàm intellexiſſe exiſtimare par ſit. Arcana enim illa nihil eis retegi attinebat. Satis uidetur fuiſſe ad unitatem dei,& cunctipotentiam noſcendam perueniſſe,ſi quid de trinitate ſunt locuti in teſtimonium uenturæ pietatis dixiſſe ad ſectatores ſuos magiſtrorum ſententia premendos. Ariſtoteles ſcribit i. lib. De cœlo & mundo,Pythagoricos in tribus poſuiſſe perfectionẽ rerum,uelut principio,medio,& fine:& in deorum ſacris hunc numerũ ſolitum uſurpari. unde putantur eſſe illa uerba magæ apud Theocritum εἰς τρὶς ἀποσπένδω, καὶ τρὶς τάδε, πότνια φωνῶ. ſed Vergilius expreſſius. *Trinitatem an norint philoſophi*

Terna tibi hæc primum triplici diuerſa colore
D Licia circundo,terque hæc altaria circum
Effigiem duco,numero deus impare gaudet.

Et princeps diſciplinæ ſuæ Zeno λόγον dicit fatum, & neceſsitatem,& deum,& animum Iouis. Sed Plato apertius uidetur locutus. Nam in ſexto de repub. Socrates quum ſatis ſibi de ipſius boni natura uideretur diſputaſſe,putaretque maiorem eſſe rem,quàm ut poſſet dicendo explicare,inquit: ἀλλ' ὦ μακάριοι, αὐτὸ μὲν τί ποτ' ἐστὶ τἀγαθὸν ἐάσωμεν τὸ νῦν εἶναι· πλέον γάρ μοι φαίνεται ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν ἐφικέσθαι τοῦ γε δοκοῦντος ἐμοὶ τὰ νῦν· ὃς δὲ ἔκγονός τε τοῦ ἀγαθοῦ φαίνεται, καὶ ὁμοιότατος ἐκείνῳ λέγειν ἐθέλω, εἰ καὶ ὑμῖν φίλον, εἰ δὲ μή, ἐᾶν. Verum quid ipſum bonum ſit beati uiri in aliud tempus differamus. Maius enim mihi uidetur,quàm ut hac intentione animi conſequi poſsimus. Quod uero hoc tempore malim explicare,illud eſt,quid ſit boni ipſius filius,ſimillimus illius. Si modo id quoque uobis libet.nam alioqui relinquamus. Hoc loco Glauco uelle ſe decla-

rat:nam dicendi de patre aliud ſuturum dicit commo- A
dius tempus. Tum Socrates de partu & filio boni diſpu
taturum ſe præfatur, & poſt paucas interrogationes ait bonum eſſe ſolem quendã, filium eius eſſe, uelut uim ui dendi, quam à ſole habemus, & in epiſtola ad Hermiã: ἐπομνύντας σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ καὶ τῇ τῆς σπουδῆς ἀδελφῇ παιδιᾷ καὶ τὸν τῶν πάντων θεὸν ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου πατέρα κύριον ἐπομνύντας. Iurãtes, inquit, ſtudio muſis apto & ſorore ſtudij erudinõe, per deum ducem omnium, quæ ſunt, quæq; futura ſunt. Iudem per ducis & cauſæ omnium patrem dominum. Et in Epinomide λόγου τῶν πάντων θειοτάτου meminit, id eſt ſermonis omnium diuiniſsimi, à quo dicit mundum eſſe conſtitutum. De quo ſunt ea, quæ ſequuntur. Hunc ſermonẽ uir ſapiens cum eſt admiratus, accenditur amore, ut intelligat, quo modo futurus eſt beatus, & uiuens, & poſt uitam. Nam illud ἐν non ad mundum referunt multi, ſed ad λόγον. Et ſic nus uertimus lib. viij. De beatitudine ſecundum Pla
tonem differentes. Plato igitur patrẽ apertis poſuit uer B
bis, filium quoq;, at tertium illud nulla ratiõe uocis putauit poſſe enunciari. Et ſi in urdine gradibusq; diuinitatis mundi animam, quæ eſt tertia & poſtrema, à principio & filio principij mente profectam exiſtimat. Animam uero mundi ſi quis impẽſius Platoni faueret, poſſet facile defendere illum eſſe ſpiritum, qui ferebatur ſuper aquas: quem uidentur illi facere fuſum per molem uniuerſitatis omnibus uitam eſſentiamq; impartiẽtem. Et hæc ſunt in diuinitate terna, de quis ad Dionyſium αἰνιγματωδῶς, ut præfatur, ſcribit. Circa omnium regẽ cunćta ſunt, & illius cauſa ſunt omnia: eaq; cauſa eſt bonorũ omnium, ſecunda uero circa ſecunda, tertia circa tertia. Prætereo quæ ſunt apud Mercurium, & ex hoc collecta apud Iamblichum: nam res nobis tota eſt cum Platonicis. Non poſſum tamen reſpõſum Sarapidis præterire, qui cõſulenn Thuli, qui in Aegypto regnauit bello Troiano, quis nam eſſet ſe beatior, fertur dixiſſe:

Πρῶτα θεὸς, μετέπειτα λόγος καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς·
Σύμφυτα δὲ τρία, πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα.
Principio deus eſt, tum ſermo, & ſpiritus iſtis
Additur, æquæua hæc ſunt, & tendentia in unum.

b Et deum filium.] Porphyrius ſententiam Platonis explicans, ut Cyrillus contra Iulianum refert, tres ſub ſtantias in eſſenna diuinitatis ſtatuit, deum omniũ maximum atq; optimum, deinde creatorem, tertium animam mũdi: nec ulterius deitatem progredi. creatorem Plato & Porphyrius πατέρα νοῦν uocant: quod quamuis in tenebris, uidentur tamen Poetæ attigiſſe, cum Mineruam ſuam Διὸς νοῦν faciũt, ſine matre, de illius uertice ac capite productam ſapientiam ipſam. c Sicut Plotinus.] Hic ſcripſit librũ de tribus perſonis ſiue ſubſtantijs, in quo primum ſtatuit æternum illud atq; perfectũ, quod ſecundum generauit, & mentem æternam itidem & perfectam. Alio in loco patrem mentem nominat, ut interdum Plato fecit, ſed ab eo manaſſe uerbum: à qui- D
bus uniuerſa ſunt condita. Ita enim ait in principio libri De prouidentia: ὅτι δὲ ἐκ τοῦ νοῦ καὶ ἀπ' αὐτοῦ λόγου ἄνωθεν τὸ πᾶν, καὶ λόγου. Itaq; à mente ipſa & ab eius ſermone natum hoc uniuerſum & digeſtum eſt. d Ad certam regulam loqui fas eſt.] Quaſi ex religione, ex pietate eſt certo genere uti uerborum. e Nec dicimus tamen quod hæretici Sabelliani.] Hi dicebant eandem eſſe patris & filij perſonam, fulti dićto illo Chriſti: Pater & ego unum ſumus.

De uno uerocq; principio, quod ſolam oaturam humanam purgat atque renouat. Caput XXIIII

A SED ſubditus Porphyrius inuidis poteſtatibos, de quibus & erubeſcebat, & eas libere redarguere formidabat, noluit intelligere dominum Ieſum Chriſtum eſſe principiũ, cuius incarnatiõe purgamur. Eum quippe in ipſa carne contempſit, quam propter ſacrificium noſtræ purgationis aſſumpſit, magnum ſcilicet ſacramentũ ea ſuperbia non iotelligens, quã ſua ille humilitate deiecit, uerus benignusq; mediator: in ea ſe oſtendens mortalitate mortalibus, quam maligni fallacesq; mediatores oõ habendo ſe ſuperbius extulerunt, miſeriſq; homioib.
B adiutorium deceptoriũ oelut immortales mortalibus promiſerunt. Boous itaq; uerusq; mediator oſtendit peccatum eſſe malum, non carnis ſubſtantiam uel naturam: quæ cũ anima hominis & ſuſcipi ſine peccato potuit, & haberi, & morte deponi, & in melius reſurrectiooe mutari: nec ipſam mortem, quamuis eſſet pœna peccati, quam tamẽ pro nobis ſine peccato ipſe perſoluit, peccando eſſe uitandam, ſed potius ſi facultas datur pro iuſtitia perferẽdam. Ideo enim ſoluere potuit moriendo peccata: quia & mortuus eſt & non pro ſuo peccato. Hunc ille Pla-
C tooicus non cognouit eſſe principium, nam agnoſceret purgatoriũ. Neq; enim caro principium eſt, aut anima humana, ſed nerbom per quod facta ſunt omoia. Nõ ergo caro per ſeipſam mũdat, ſed per nerbũ à quo ſnſcepta eſt, cũ nerbũ caro factũ eſt, & habitauit in nobis. Nã de carne ſua manducanda myſtice loquẽs, cum hi qoi nõ intellexerũt offenſi recederent, dicentes: Dorus eſt hic ſermo, quis eũ poteſt audire? Reſpondit manentibus cæteris: Spiritus eſt qui uiuificat, caro nõ prodeſt quicqoã. Principiũ ergo ſuſcepta anima & carne, & animã credentiũ
D mundat & carnẽ. Ideo quærẽtibus Iudæis quis eſſet, [a]reſpondit ſe eſſe principium. Quod otiq; carnales infirmi peccatis obnoxij, & ignorãtiæ tenebris obuoluti, oequaquã percipere poſſemus, niſi ab eo moodaremur atq; ſanaremur, per hoc quod eramus, & oon eramus. Eramus eoim homines, ſed iuſti nõ eramus. In illius autem incarnatiõe natura humana erat, ſed iuſta, non peccatrix erat. Hæc eſt mediatio, qua manns lapſis iacentibusq; porrecta eſt: hoc eſt ſemen diſpoſitum per angelos, in quorũ edićtis & lex dabatur, qua et unus deus coli iubebatur, & hic mediator uenturus promittebatur.

L. VIVES

Principium R Eſpondit ſe eſſe principium.) Græce eſt : τὴν ἀρχὴν. Auguſtinus principium uult eſſe filium, ſed non aliud principium quàm patrem, ut nec alium deum: idq; putat ſignificari per τὴν ἀρχὴν. De qua re Laurentius & Eraſmus ex ratione uocis diſputant, non poſſe τὴν ἀρχὴν eſſe nomen, ſed aduerbium: ut ſit primum, uel principio. Et profecto, ut quod ipſe ſentio, paucis dicam: tametſi obſcura eſt hæc loquendi formula, ac neſcio an ex Hebraiſmo petita, ut alia in nouo inſtrumento complura, tamen nõ uidetur Chriſtus ſignificare ſe principium eſſe. Sed quum rogatus quis eſſet, nulla ſe nominis ratione poſſet ad captum duntaxat illorum explicare, cõſiderandum uniuſcuiuſq; animo reliquit, qualem exiſtimaret eſſe, non quem uideret, ſed cuius uerba audiret: qualem illum, qui corpore, quem cerneret, contectus, talia proferret. Erat enim deus humana facie latẽs, qui loquebatur, à quo magna illa proficiſcebantur, & admirabilia. Itaq; ait, Principio ego ſum ille, qui mortali corpore uelut inſtrumento utens loquor uobis: nõ iam per angelum iubens, ſed per meipſum. Itaq; hæc reſponſio nõ eſt illius olim exhibitæ Moſi abſimilis, ἐγώ εἰμι ὤν. Ego ſum ens, niſi quod illa erat maieſtatis dei, & eſſentiæ eius ſimplicis : hæc recẽtior, dei qui humanam ſibi formam adiunxerat.

Omnes ſanctos & ſub legis tẽpore, & ſub prioribus ſeculis in ſacramento & fide Chriſti iuſtificatos fuiſſe. XXV

VIVS ſacramenti fide etiã iuſti antiqui mundari pie uiuẽdo potuerũt: non ſolum ante quàm lex populo Hebræo daretur, neq; enim eis prædicator deus uel angeli defuerũt, ſed ipſius quoq; legis temporibus, quãuis in figuris rerũ ſpiritalium habere uiderẽtur promiſſa carnalia, propter quod uetus dicitur teſtamentũ. Nam & prophetæ tunc erant, per quos ſicut & per angelos eadẽ promiſsio prædicata eſt, & ex illorum numero erat, cuius tam magnã diuinamq; ſententiam de boni humani fine paulo ante commemoraui: Mihi autem adhærere deo bonum eſt.[a] In quo plane Pſalmo duorũ teſtamentorũ, quæ dicũtur uetus & nouum, ſatis eſt declarata diſtinctio. Propter carnales enim terrenasq; promiſsiones, cum eas impijs abundare conſpiceret, dicit[b] pedes ſuos penè fuiſſe commotos, & effuſos in lapſum propemodũ greſſus ſuos, tãquam fruſtra deo ipſe ſeruiſſet, cum ea felicitate quam de illo expectabat, cõtemptores eius florere perſpiceret: ſeq; in rei huius inquiſitiõe laboraſſe, uolentem cur ita eſſet apprehendere, donec intraret in ſanctuarium dei, & intelligeret in nouiſsima eorum, qui felices uidebantur erranti.[c] Tunc eos intellexit in eo quod ſe extulerunt, ſicut dicit, fuiſſe deiectos, & defeciſſe ac periſſe propter iniquitates ſuas: totumq;

A illud culmẽ temporalis felicitatis ita eis factum, tanquam ſomnium euigilantis, qui ſe repẽte inuenit ſuis quæ ſomniabat fallacibus gaudijs deſtitutũ. Et quoniam in hac terra uel ciuitate terrena, magni ſibi uidebãtur: Domine, inquit, in ciuitate tua imaginem illorum ad nihilum rediges. Quid huic tamen utile fuerit, etiam ipſa terrena non niſi ab uno uero deo quærere, in cuius poteſtate ſunt omnia, ſatis oſtendit, ubi ait: Velut pecus factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. Velut pecus dixit, utiq; non intelligẽs. Ea quippe à te deſiderare debui, quæ mihi cum im-
B pijs non poſſunt eſſe communia: quibus eos cũ abũdare cernerem, putaui me incaſſum tibi ſeruiſſe, quando & illi hæc haberent, qui tibi ſeruire noluiſſent. Tamen ego ſemper tecum, qui etiam in talium rerũ deſiderio deos alios nõ quæſiui. Ac per hoc ſequitur: Tenuiſti manum dexteræ meæ, & in uoluntate tua deduxiſti me, & cum gloria aſſumpſiſti me: tanquam ad ſiniſtrã cuncta illa pertineant, quæ abundare apud impios cũ uidiſſet, penè collapſus eſt. Quid enim mihi eſt, inquit, in cœlo, & à te quid uolui ſuper terram?[c] Reprehẽdit ſeipſum, iuſteq; ſibi diſplicuit: quia cum tam magnum bonũ haberet in
C cœlo, quod poſt intellexit, rem tranſitoriam, fragilem, & quodammodo luteam felicitatẽ à ſuo deo quæſiuit in terra.[d] Defecit, inquit, cor meũ, & caro mea deus cordis mei: defectu utiq; bono ab inferiorib. ad ſuperna. Vnde in alio Pſalmo dicitur: Deſiderat & deficit anima mea in atria domini. Item in alio: Defecit in ſalutare tuũ anima mea. Tamen cum de utroq; dixiſſet, id eſt de corde et carne deficiente, nõ ſubiecit: Deus cordis mei et carnis meæ, ſed deus cordis mei. Per cor quippe caro mundatur. Vnde dicit dominus: Mundate quæ intus ſunt, et quæ foris ſunt munda erunt. Partem deinde ſuam di-
D cit ipſum deum non aliquid ab eo, ſed ipſum. Deus, inquit, cordis mei, et pars mea deus in ſecula. Quod inter multa quæ ab hominibus eliguntur, ipſe illi placuerit eligendus.[e] Quia ecce, inquit, qui ſe longe faciunt, à te peribunt:[f] perdidiſti omnẽ qui fornicatur abs te: hoc eſt, qui multorum deorum uult eſſe proſtibulum. Vnde ſequitur illud propter quod et cætera de eodem Pſalmo dicẽda uiſa ſunt: Mihi autem adhærere deo bonum eſt: non longe ire, non per plurima fornicari. Adhærere autem deo tunc perfectum erit, cum totum quod liberandũ eſt,

B 2 fuerit

fuerit liberatum. Nunc uero fit illud, quod ſequitur: Ponere in deo ſpem meam. Spes enim quæ uidetur, nõ eſt ſpes. Quod enĩ uidet quis, quid ſperat? ait Apoſtolus. Si autem quod non uidemus ſperamus, per patiẽtiam expectamus. In hac autem ſpe nũc conſtituti agamus quod ſequitur: & ſimus nos quoque pro modulo noſtro angeli dei, id eſt nuncij eius, annunciantes eius uoluntatem: & gloriam gratiamq́ꝫ laudantes. Vnde cum dixiſſet: Ponere in deo ſpem meam: addidit, ut annũciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion. Hæc eſt glorioſiſſima ciuitas dei, hæc unum deum nouit & colit: hanc angeli ſancti annunciauerunt, qui nos ad eius ſocietatem inuitauerunt, ciueſq́ꝫ ſuos in illa eſſe uoluerunt: quibus non placet ut eos colamus tanquã noſtros electos deos, ſed cum eis & illorũ & noſtrum deum: nec eis ſacrificemus, ſed cum ipſis ſacrificiũ deo ſimus. Nullo itaqꝫ dubitante, qui hæc depoſita maligna obſtinatione conſiderat, omnes immortales beati, qui nobis nõ inuidẽt: neqꝫ enim ſi inuiderent, eſſent beati, ſed potius nos diligunt, ut & nos cum ipſis beati ſimus: plus nobis fauent, plus adiuuãt, quando unum deum cum illis colimus, patrem & filium & ſpiritum ſanctum, quàm ſi eoſipſos per ſacrificia coleremus.

L. VIVES

a IN quo plane Pſalmo.] Hic eſt Pſalmus lxxij. ſublimis diuinusq́ꝫ ſolutione ueteris philoſophorũ quæſiti, cur præſidente uniuerſitati mundi deo ſapiẽtiſſimo & optimo, malis bona, & contra bonis mala cõtingũt? Vnde eſt illud dilemma Epicureorum: ſi deus eſt, unde mala? ſi non eſt, unde bona? Auguſt. aliquot eius uerſus enarrat: nos ſeruata inſtituta breuitate nonnulla interdum adijciemus. b Pedes ſuos penè fuiſſe commotos.] Vel concuſſos indignitate rei, & cõmotione animi, uel ad tranſeundũ in alterã uiam, quum ſuſpicaretur parum ſe hac profeciſſe. c Tunc eos intellexit.] Omnia in futurum ſeruantur operta, inquit Sapiens. Tunc bonis proderit bene uixiſſe, malis oberit uixiſſe male: tunc bonis euenire bona, malis mala liquebit. nam ea demum uera ſunt, & bona & mala. d Defecit, inquit, cor meum.] Hoc eſt optimi & ſanctiſſimi uiri, ut deficientibus in eo corpore, uiribus, robore, conſilio, ſuperſit tamen ſemper religio, & ſit pars eius deus in æternum: abeuntibusq́ꝫ cæteris rebus, ſolus deus in eo remaneat. Hoc quantum nobis uidetur Auguſt. loquitur de defectu animæ, & uelut exanimatione, quæ ex deſiderio rerum cœleſtium naſcitur. Languet enim animus amans, & ſubinde linquitur uirtute ſua: quum de re quam amat, impenſe cogitat. aliter quoqꝫ ſic, ut uires & conſilium circa res ſeculi deſtituant bonum uirũ, hæreat tamen ſemper illius menti deus, & ſpretis cõtemptisq́ꝫ omnibus, tum corporis dotibus, tũ fortunis, unica hæreditas, & ſolæ illius opes ſint deus. e Quia ecce, inquit, qui ſe longe faciunt.] Bonum eſt ergo hærere illi, à quo ſi quis abſceſſerit, perijt. f Perdidiſti omnẽ qui fornicatur abs te.] Debet eſſe anima noſtra uni deo A dicata, & illius ſponſa: quod ſi adulteretur, ut ſe ad curas cupiditatesq́ꝫ rerum mundi abiectet, deo neglecto, tanquam impudica mulier à uiro reijcitur, & repudiatur. hic eſt interitus animæ, quum à uita ſua diſcedit.

De inconſtantia Porphyrij inter confeſsionem ueri dei & cultum dæmonum fluctuantis Cap. XXVI

NESCIO quomodo, quantum mihi uidetur, pro amicis ſuis theurgis erubeſcebat Porphyrius. Nam iſta utcunqꝫ ſapiebat, ſed cõtra multorum deorum cultum deum uerum nõ libere defendebat. B Et angelos quippe alios eſſe dixit, qui deorſum deſcendẽtes hominib. theurgicis diuina pronuncient: alios autẽ qui in terris ea quæ patris ſunt, & altitudinẽ eius profunditatẽq́ꝫ declarent. Num igitur hos angelos, quorum miniſteriũ eſt declarare uoluntatẽ patris, credendum eſt uelle nos ſubdi, niſi ei, cuius nobis annunciant uoluntatem? Vnde optime admonet etiam ipſe Platonicus imitandos eos potius, quàm inuocãdos. Non itaqꝫ debemus metuere, ne immortales & beatos uni deo ſubditos, nõ eis ſacrificãdo offendamus. Quod enim non niſi uni uero deo deberi ſciũt, cui & ipſi ad- C hęrẽdo beati ſunt: proculdubio neqꝫ per ullam ſignificantem figurã, neqꝫ per ipſam rem, quæ ſacramẽtis ſignificatur, ſibi exhiberi uolũt. Dæmonum eſt hæc arrogãtia ſuperborũ atqꝫ miſerorum, à quibus longe diuerſa eſt pietas ſubditorũ deo, nec aliunde quàm illi adhærendo beatorum. Ad quod bonum percipiendũ, etiam nobis ſyncera benignitate oportet ut faueãt: neqꝫ ſibi arrogẽt, quo eis ſubijciamur: ſed eum annũcient, ſub quo eis in pace ſociemur. Quid adhuc trepidas ô philoſophe aduerſus poteſtates & ueris uirtutib. & ueri dei muneribus inuidas habere liberam uocem? D [a] Iam dixiſti angelos, qui patris annunciant uoluntatẽ, ab eis angelis eſſe diuerſos, qui ad theurgicos homines, neſcio qua deducti arte deſcendunt. Quid adhuc eos honoras, ut dicas pronunciare diuina? Quæ tandem diuina pronunciant, qui non uoluntatem patris nunciant? [b] Nempe illi ſunt, quos ſacris precibus inuidus alligauit, ne præſtarent animæ purgationem: nec à bono, ut dicis, purgare cupientes ab illis uinculis ſolui, & ſuæ poteſtati reddi potuerũt. Adhuc dubitas hæc maligna eſſe dæmonia: uel te fingis fortaſſe neſcire dum non uis theurgos offendere, à quibus curioſita-

te

te deceptus, iſta pernicioſa & inſana pro ma/
gno beneficio didiciſti. Audes iſtam inuidam,
non potentiam, ſed peſtilentiam, nõ dicam do/
minam, ſed quod tu fateris ancillam potius in/
uidorum, iſto aere tranſcenſo leuare in cœlum,
& inter deos noſtros etiam ſydereos colloca/
re, uel ipſa quoque ſydera his opprobrijs in/
famare?

L. VIVES

a IAm dixiſti angelos.] In antiquis codicibus ſic ha/
bet: Iã diſtinxiſti angelos, qui patris annunciãt uo
luntatem, ab eis angelis, qui ad theurgicos & idem
utrobiꝗ ſignificatur. b Nempe illi ſunt, quos ſacris
precibus.] Nam antea dictum eſt impediri bonum dæ/
monem à malo: nec uenturum hunc, niſi prius ille pro/
pitiatus diſcedat. Et de Chaldæo narrauit, cuius purga
tionem inuidus quidam impediuit.

De impietate Porphyrij, qua eti/
am Apuleij tranſcendit errorem.
Caput XXVII

QVANTO humanius & tolerabilius
conſectaneus tuus Platonicus Apu
leius errauit, qui tantummodo dæ/
mones à luna & infra ordinatos a/
gitari morbis paſsionum mentiſꝗ turbelis, ho
norans quidem eos, ſed uolens nolenſꝗ cõfeſ/
ſus eſt: deos tamen cœli ſuperiores ad ætherea
ſpatia pertinentes: ſiue uiſibiles, quos cõſpicuos
lucere cernebat, ſolem ac lunam & cætera ibidẽ
lumina: ſiue inuiſibiles, quos putabat ab omni
labe iſtarum perturbationum alienos, quanta
potuit diſputatione diſcreuit. Tu autem didici/
ſti hoc nõ à Platone, ſed à Chaldæis magiſtris
tuis, ut in æthereas uel empyreas mundi ſubli/
mitates, & firmamenta cœleſtia extolleres ui/
tia humana, ut poſſent dij ueſtri theurgis pro/
nũciare diuina: quibus diuinis te tamen per in/
tellectualem uitam facis altiorem, ut tibi uideli/
cet tanquam philoſopho theurgicæ artis pur/
gationes nequaquam neceſſariæ uideantur, ſed
alijs: eas tamen importas, ut hanc ueluti merce/
dem reddas magiſtris tuis, quod eos qui philo
ſophari non poſſunt, ad iſtas ſeducis, quæ tibi
tanquam ſuperiorum capaci eſſe inutilia confi/
teris: ut uidelicet quicunꝗ à philoſophiæ uirtu
te remoti ſunt, quæ ardua nimis, atꝗ paucorũ
eſt, te autore theurgicos homines, à quibus nõ
quidem in anima intellectuali, uerum ſaltem in
anima ſpiritali purgentur, inquirant. Et quoniã
iſtorum quos philoſophari piget, incompara/
A biliter maior eſt multitudo, plures ad ſecretos
& illicitos magiſtros tuos, ꝗ ad ſcholas Platoni
cas uenire cogantur. Hoc enim tibi immundiſ/
ſimi dæmones, deos ęthereos ſe eſſe fingentes,
quorũ prædicator & angelus factus es, promi/
ſerunt: quod in anima ſpiritali theurgica arte
purgati, ad patrem quidem non redeunt, ſed ſu
per aereas plagas inter deos æthereos habita/
bunt. Non audit iſta hominum multitudo, pro
pter quos à dæmonum dominatu liberandos
Chriſtus aduenit. In illo enim habẽt miſericor/
diſsimã purgationẽ, & mẽtis, & ſpiritus, & cor
B poris ſui. Propterea quippe totũ hominẽ ſine
peccato ille ſuſcepit, ut totũ quo cõſtat homo, à
peccatorum peſte ſanaret. Quem tu quoꝗ uti/
nam cognouiſſes, eiꝗ te potius, quàm uel tuæ
uirtuti, quæ humana, fragilis & infirma eſt, uel
pernicioſiſsimæ curioſitati ſanandũ tutius com/
miſiſſes. Non enim te decepiſſet, a quem ueſtra,
ut tu ipſe ſcribis, oracula ſanctũ immortalemꝗ
confeſſa ſunt. De quo etiã Poeta nobiliſsimus,
poetice quidẽ, quia in alterius adumbrata perſo
na: ueraciter tamen, ſi ad ipſum referas, dixit.
b Te duce, ſi qua manent ſceleris ueſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.
C Ea quippe dixit, quæ etiam multum proficien/
tium in uirtute iuſtitiæ poſſunt, propter huius
uitæ infirmitatem, & ſi non ſcelera, ſcelerum ta
men manere ueſtigia, quæ non niſi ab illo ſalua
tore ſanantur, de quo iſte uerſus expreſſus eſt.
c Nam hoc utiꝗ nõ à ſeipſo dixiſſe Verg. in Ec
logę ipſius quarto fermè uerſu indicat, ubi ait:
Vltima Cumæi uenit iam carminis ætas.
Vnde hoc à Cumæa Sibylla dictũ eſſe incun/
ctanter apparet. Theurgi uero illi, uel potius dę
mones, deorum ſpecies figuraſꝗ fingentes, in/
quinant potius, ꝗ purgãt humanum ſpiritum
falſitate phãtaſmatum, & deceptoria uanarum
D ludificatione formarum. Quomodo enim pur
gent hominis ſpiritum, qui immundum habẽt
proprium? Alioquin nullo modo carminibus
inuidi hominis ligarẽtur: ipſumꝗ inane benefi
cium quod præſtaturi uidebãtur, aut metu pre/
merent, aut ſimili inuidentia denegarent. Suffi
cit, quod purgatiõe theurgica, neꝗ intellectua
lem animam, hoc eſt mentem noſtrã, dicis poſ/
ſe purgari, & ipſam ſpiritalem, id eſt noſtrę ani
mæ partem, mente inferiorem, quã tali arte pur
gari poſſe aſſeris, immortalem tamen, ęternãꝗ
non poſſe hac arte fieri confiteris. Chriſtus au/

tem uitam promittit æternam: unde ad cũ mundus, uobis quidem ſtomachantibus, mirãtibus tamen, ſtupentibusq́, cõcurrit. [d]Quid prodeſt quod negare nõ potuiſti errare homines theurgica diſciplina, & quamplurimos fallere per cæcam, inſipientemq; ſententiam, atq; eſſe certiſsimum errorem, agendo, & ſupplicando ad principes, angelosq́ decurrere. Et rurſum quaſi ne operam perdidiſſe uidearis iſta dicendo, mittis homines ad theurgos, ut per eos animæ ſpiritales purgentur illorum qui non ſecundum intellectualem animum uiuunt.

L. VIVES

a Qvem ueſtra, ut tu ipſe ſcribis, oracula.] De hoc libro xx. b Te duce, ſi qua manent.] De Aſinio Pollione conſule ad bella ciuilia refert Seruius, ut futurus ſit illo conſule finis eorum, ſoluanturq́ terræ perpetua eorum formidine. ſed diuturna fuerunt poſt eũ qui fuit conſul cum Gn. Domitio Aenobar. iiij. anno triumuiratus. c Nam hoc utiq;.] Tota illa Ecloga ſumpta eſt de carminibus Sibyllinis, quæ cũ eſſent de Chriſto dicta, tempusq́ eſſet ænigmans quibuſdam ſubſignificatũ, eaq; intelligeret Verg. & uideret aduentare, de aliquo ex principibus Ro. exiſtimabat eſſe dicta, & huius Pollionis filio Salonino attribuit. d Quid enim prodeſt.] Alibi ſic: quod quia negare non potuiſti errare homines etiam. ſed ſic melius. Quod quia negare non potuiſti inſtantum à te ipſo diſſentis ut primum doceas.

Quibus perſuaſionibus Porphyrius obcæcatus nõ potuerit ueram ſapientiam, quæ eſt Chriſtus, agnoſcere.

Caput XXVIII

ITTIS ergo homines in errorem certiſsimum. [a]Neq; hoc tantũ malum te pudet, cum uirtutis & ſapientiæ te profitearis amatorẽ. Quam ſi uere ac fideliter amaſſes, Chriſtum dei uirtutem & dei ſapiẽtiam cognouiſſes: [b]nec ab eius ſaluberrima humilitate tumore inflatus uanæ ſcientię reſiluiſſes. Confiteris tamẽ etiam ſpiritalem animã ſine theurgicis artibus & ſine teletis, quibus fruſtra diſcendis elaboraſti, [c]poſſe continentiæ uirtute purgari. Aliquãdo etiam dicis, quod teletæ non poſt mortem eleuãt animam ut iam: nec eidem ipſi quam ſpiritalem uocas aliquid poſt huius uitæ finem prodeſſe uideantur: & tamen uerſas hæc multis modis, & repetis, ad nihil aliud, quãtum exiſtimo, niſi ut talium quoq; rerum quaſi peritus appareas, & placeas illicitarum artium curioſis, uel ad eas facias ipſe curioſos. Sed bene eſt quod metuendã dicis hanc artem [e]uel legum periculis, [f]uel ipſius actionis. Atque utinam hoc ſaltem abs te miſeri audiant, & inde ne illic abſorbeantur abſcedant, aut eo penitus nõ accedant. Ignorantiam certe & propter eam multa uitia per nullas teletas purgari dicis, ſed per ſolum πατρικὸν νοῦν, id eſt paternam mentem ſiue intellectum, qui paternæ eſt uoluntatis cõſcius. Hinc autẽ Chriſtum eſſe non credis, contemnis enim eum propter corpus ex fœmina acceptũ, & propter crucis opprobrium, excelſam uidelicet ſapientiam, ſpretis atq; abiectis infimis, idoneus de ſuperioribus carpere. At ille implet, quod Prophetæ ſancti de illo ueraciter prædixerunt: Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Non enim ſuam in eis perdit & reprobat, quam ipſe donauit, ſed quam ſibi arrogant, qui non habent ipſius. Vnde commemorato iſto prophetico teſtimonio, ſequitur & dicit Apoſtolus: Vbi ſapiens? ubi ſcriba? [g]ubi conquiſitor huius ſeculi? Nõnne ſtultam fecit deus ſapientiam huius mundi? Nam quoniam in dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam deum, placuit deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes. Quoniãquidem Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærũt. Nos autem prædicamus, inquit, Chriſtum crucifixum: Iudæis quidem ſcandalũ, gentibus autem ſtultitiam. [h]Ipſis uero uocatis Iudæis & Græcis, Chriſtum dei uirtutem & dei ſapientiam: [i]quoniam quod ſtultum eſt dei, ſapientius eſt hominibus: & quod infirmum eſt dei, fortius eſt hominibus. Hoc quaſi ſtultũ & infirmum tanquã ſua uirtute ſapientes forteſq́ contemnunt. Sed hæc eſt gratia, quæ ſanat infirmos, non ſuperbe iactantes falſam beatitudinem ſuam, ſed humiliter potius ueram miſeriam confitentes.

L. VIVES

a NEq; hoc tantũ malum te pudet.] Vetus loquendi mos, ſed quem etiam recentiores uſurparũt. b Nec ab eius ſaluberrima humilitate.] Fuit enim prius imbutus pietate noſtra, à qua poſtea deſciuit, magnaq́ rabie in eam inuectus eſt. c Poſſe continentiæ uirtute purgari.] In libris de abſtinentia animalium ſcribit, continentia & frugalitate uitæ mentem humanam efferri, ac deo coniungi. Sed hæc elegantius Plato & doctius in Charmide: quo loco docet, curationem animæ temperantia fieri, eamq́ unicam eſſe animi affectũ medelam, nec alijs incantationibus ſordes animi elui. d Et tamẽ uerſas hæc multis modis & repetis.] Ea eſt Porphyrij ταυτολογία pleniſsima faſtidij & nauſeæ, quam licet uel ex quinq; eius uocibus intelligere, quæ ſunt in omnium manibus. e Vel legum periculis.] Nam & Plato de ea cauit. Et leges ciuiles pœnas illi con

ſtituerunt

ſtituerunt. f Vel ipſius actionis.] Nam periculoſa res eſt, niſi rite exerceatur. Irritantur enim dæmones, & magna inferunt mala imperite excantanti: quod multis horrendis exemplis oſtenderunt, quippe amant perfe-ctam impietatem, à qua difficilis ſit ad pietatem recurſus. ideo terroribus ad eam homines impellũt. g Vbi cõquiſitor huius ſeculi.] De philoſophis intellige, qui maximo ſtudio res naturæ conquiſierunt. Græce eſt, συζητητὴς, quod etiam diſputatorem ſonat, ut ad moleſtas illas & immodicas philoſophorum diſputationes referatur. h Ipſis uero uocatis.] Vocatis ad pietatem, & deſtinatis ciuibus regni. i Quoniam quod ſtultũ eſt dei.] Vulgarius crucem appellat inſipientem, utpote quæ inſipiens ſit uiſa, hæc tamen eſt hominibus ſapientior. Siquidem philoſophos conſtat frigidis & inutilibus rebus uacaſſe, crucem uero mundo peperiſſe ſalutem. Et quod dei eſt, eo uidet infirmius: quia impotentia quadam uiſus ſit cruci affixus, ſed id longe eſt hominibus fortius. Nec ob id ſolum, quia quo magis annitẽtibus multis huius nomen extinguere, eo plurimũ pollet & floret, ſed quia per hunc, qui uiſus infirmior, fortis dæmon ille uinctus eſt & coercitus. B

De incarnatione domini noſtri Ieſu Chriſti, quam confiteri Platonicorũ erubeſcit impietas. Cap. XXIX

P RAEDICAS patrem & eius filium, quem uocas paternum intellectũ, ſeu mentem: & horum medium, quem putamus te dicere ſpiritũ ſanctum, & more ueſtro appellas tres deos. Vbi, & ſi uerbis indiſciplinatis utimini, uidetis tamen qualitercunque, & quaſi per quædam tenuis imaginationis umbracula, quo nitendum ſit: ſed incarnationem incommutabilis filij dei, qua ſaluamur, ut ad illa quæ credimus, uel ex quantulacunque parte intelligimus, peruenire poſsimus, non uultis agnoſcere. Itaque uidetis utcunque, etſi de longinquo, etſi acie caligante, patriam, in qua manendum eſt, ſed uiam qua eundum eſt, non tenetis. Confiteris tamen gratiam, quãdoquidem ad deum per uirtutem intelligentiæ peruenire, paucis dicis eſſe conceſſum. Non enim dicis, paucis placuit, uel pauci uoluerunt, ſed cum dicis eſſe conceſſum, procul dubio dei gratiam, non hominis ſufficientiam confiteris. Vteris etiam hoc uerbo apertius, ubi Platonis ſententiam ſequens, nec ipſe dubitas, in hac uita hominem nullo modo ad perfectionem ſapientiæ peruenire, ſecundum intellectum tamen uiuentibus omne quod deeſt, prouidentia dei, & gratia poſt hanc uitam poſſe compleri. O ſi cognouiſſes dei gratiam per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, ipſamq́ eius incarnationem, qua hominis animam cor-

A puſque ſuſcepit, ſummum eſſe exemplum gratiæ uidere potuiſſes. Sed quid faciam? Scio me fruſtra loqui mortuo: ſed quantum ad te attinet. Quantum autem ad eos, qui te magnipendunt, & te uel qualicunque amore ſapientiæ, uel curioſitate artium, quas non debuiſti diſcere, diligunt: quos potius in tua compellatione alloquor, fortaſſe non fruſtra. Gratia dei non potuit gratius commendari, quàm ut ipſe unicus dei filius in ſe incommutabiliter manens, in dueretur hominem, & ſpem dilectionis ſuæ daret hominibus, homine medio: qua ad illum

B ab hominibus ueniretur, qui tam longe erat immortalis à mortalibus, incommutabilis à commutabilibus: iuſtus ab impijs: beatus à miſeris. & quia naturaliter indidit nobis, ut beati immortaléſque eſſe cupiamus, manens beatus ſuſcipiénſque mortalem, ut nobis tribueret quod amamus, perpetiendo docuit cõtemnere quod timemus. Sed huic ueritati, ut poſſetis acquieſcere, humilitate opus erat, quæ ceruici ueſtræ difficillime perſuaderi poteſt. Quid enim incredibile dicitur, præſertim uobis qui talia ſapitis, quibus ad hoc credendum uoſipſos admonere debebatis? quid inquam uobis incredibile di-

C citur, cum deus dicitur aſſumpſiſſe humanam animam, & corpus? Vos certe tantum tribuitis animæ intellectuali, quę anima utique humana eſt, ut eam conſubſtantialem paternæ illi mẽti, quem dei filium confitemini, fieri poſſe dicatis? Quid ergo incredibile eſt, ſi aliqua una intellectualis anima modo quodam ineffabili & ſingulari, pro multorum ſalute ſuſcepta eſt? Corpus uero animæ cohærere, ut homo totus & plenus ſit, natura noſtra ipſa teſte cognoſcimus. Quod niſi uſitatiſsimum eſſet, hoc profecto eſſet incredibilius. Facilius quippe in fidem recipiẽdum eſt: & ſi humanum diuino, & ſi mu

D tabile incommutabili, tamen ſpiritum ſpiritui, aut ut uerbis utar quæ in uſu habetis, incorporeum, incorporeo, quàm corpus incorporeo cohærere. An forte uos offendit inuſitatus corporis partus ex uirgine? Neque hoc debet offendere, immo potius ad pietatem ſuſcipiendam debet adducere, quod mirabilis mirabiliter natus eſt. An uero, quod ipſum corpus morte depoſitum, & in melius reſurrectione mutatum, iam incorruptibile atque immortale in ſuperna ſubuexit? Hoc fortaſſe credere

recuſatis, intuentes Porphyrium in his ipſis libris, ex quibus multa poſui, quos de regreſſu animæ ſcripſit, tã crebro pręcipere, omne corpus eſſe fugiẽdum, ut anima poſsit beata permanere cum deo. Sed ipſe potius iſta ſentiens corrigendus fuit, præſertim cum de anima mũdi huius uiſibilis, & tam ingentis corporeæ molis, cũ illo tam incredibilia ſapiatis.[b] Platõe quippe autore, animal eſſe dicitis mũdum, & animal beatiſsimum, quod uultis eſſe etiam ſempiternum. Quomodo ergo nec unquam ſoluetur à corpore, nec unquam carebit beatitudine, ſi ut anima beata ſit, corpus eſt omne fugiendum? Solem **B** quoq; iſtum & cætera ſydera, non ſolum in libris ueſtris corpora eſſe fatemini, quod nobiſcum omnes homines & conſpicere non cũctantur & dicere: uerum etiam altiore, ut putatis peritia, hæc eſſe animalia beatiſsima perhibetis, & cum his corporibus ſempiterna. Quid ergo eſt quod cum uobis fides Chriſtiana ſuadetur, tũc obliniſcimini aut ignorare uos fingitis, quid diſputare aut docere ſoleatis? Quid cauſæ eſt, cur propter opiniones ueſtras, quas uoſipſi oppugnatis, Chriſtiani eſſe nolitis, niſi quia Chriſtus humiliter uenit, et uos ſuperbi eſtis? Qualia ſanctorum corpora in reſurrectione futura ſint, po **C** teſt aliquãto ſcrupuloſius inter Chriſtianarum ſcripturarum doctiſsimos diſputari, futura tamen ſempiterna minime dubitamus:[c] et talia futura, quale reſurrectionis ſuæ Chriſtus demonſtrauit exemplo. Sed qualiacũq; ſint, cũ incorruptibilia prorſus & immortalia nihiloq; animæ cõtemplationem qua in deum figitur, impediẽtia prędicentur: uoſq; etiã dicatis eſſe in cœleſtibus immortalia corpora immortaliter beatorũ: quid eſt quod ut beati ſimus om̃e corpus fugiẽdũ eſſe opinamini, ut fidẽ Chriſtianã quaſi rationabiliter fugere uideamini, niſi quia illud eſt, **D** quod iterum dico, Chriſtus eſt humilis, uos ſuperbi? An forte corrigi pudet? Et hoc uitiũ non niſi ſuperborum eſt. Pudet uidelicet doctos homines[d] ex diſcipulis Platõis fieri diſcipulos Chriſti, qui piſcatorẽ ſuo ſpiritu docuit ſapere ac dicere: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum. hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipſum facta ſunt,[e] & ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factũ eſt in ipſo uita erat, et uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.[f] Quod initium ſancti Euangelij, cui nomen eſt, ſecundum Ioannem, quidam Platonicus,[g] ſicut à ſancto ſene Simpliciano, qui poſtea Mediolanenſi eccleſiæ præſedit Epiſcopus, ſolebamus audire, aureis literis conſcribendum, & per omnes eccleſias in locis eminẽtiſsimis proponendum eſſe dicebat. Sed ideo uiluit ſuperbis deus ille magiſter: quia uerbum caro factum eſt & habitauit in nobis: ut parum ſit miſeris quod ægrotant, niſi ſe in ipſa ægritudine etiam extollant: & de medicina qua ſanari poterant, erubeſcant. Non enim hoc faciunt, ut erigantur, ſed ut cadendo grauius affligantur.

L. VIVES

a VBI Platonis ſententiam.] In Phedone & Epinomide, quam nos lib. viij. expoſuimus. b Platone quippe autore.] In Timæo mundum animantem, ſydera quoque animantia eſſe & beata ſcribit. c Et talia futura, quale ſua reſurrectione Chriſtus.] Nullis morbis, nullis uitijs, nulli morti obnoxium, agile, particeps beatitudinis animæ. Sic Apoſtolus ad Philippenſes iij. Seruatorem expectamus dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, ut configuret corpori claritatis ſuæ. d Ex diſcipulis Platonis fieri diſcipulos Chriſti.] Quæ eſt iſta tam inſolens iactatio ſapientiæ? Ceu uero erubuerit Plato magiſtrum habere Socratẽ, qui nihil ſe ſcire profitebatur, & nõ per totam uitam gloriatus ſit diſcipulum ſe fuiſſe marmorarij, totamq; ſuam illam tam late patentem ſapientiam præceptoris eſſe: & non ipſe Socrates **C** apud Platonem & Xenophontem principes ſcholæ illius multa referat in Aſpaſiam, & Diotimam magiſtras.

e Et ſine ipſo factũ eſt nihil.] Græci ſic diſtinguũt: Et ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt. quaſi redit in nihilum, niſi conſeruetur cura regentis. Quod etiam philoſophi ſenſerunt, & ſic diſpunctum legi in exemplari Colonien. de qua re nihil nunc pronũcio. f Quod initium ſancti Euangelij.] Aug. lib. confeſ. viij. ait, ſe in libris Platonicorum legiſſe, & ſi non eiſdem uerbis ſententiam Euãgelij diui Ioannis: In principio erat uerbũ. Amelius autẽ Platonicus ſic inquit: Atq; hoc erat illud uerbum, per quod ea quæ facta ſunt, fiebant. Quum tamen ſemper eſſent, quemadmodum & Heraclitus uoluit, & per Iouem barbarus ille cenſet in ordine dignitateq; principij conſtitutum apud deum eſſe, & deũ eſſe; & per ipſum omnia facta eſſe, & in ipſo quod factum eſt, uiuum & uitam & ens fuiſſe. Barbarum uero Ioannem **D** dicit. Porrò nos ex Platone docuimus, uerbo dei omnia eſſe facta. & ex Plotino filium dei eſſe creatorem. Numenius quoq; non uult deum primum creatorem eſſe, ſed ſecundum. g Sicut à ſancto ſene Simpliciano.] Simplicianus Mediolanenſis Epiſcopus, amicus fuit Auguſtini, multæq; inter eos miſsitatæ ſunt literæ: isq; presbyter adhuc nondum Epiſcopus hortatus eſt Auguſtinum, ut ingenium exerceret, & expoſitionibus ſacrarũ literarum operam daret. Gennadius in catalogo illuſtrium uirorum.

Quanta Platonis dogmata Porphyrius refutauerit, & diſſentiendo correxerit. Caput XXX

1 poſt Platonem aliquid emendare exiſtimatur indignum,cur ipſe Por-
2 phyrius nonnulla et nõ parua emẽdauit? [a]Nam Platonem animas hominum poſt mortem reuolui uſq; ad corpora beſtiarum ſcripſiſſe certiſsimũ eſt. [b]Hanc ſententiam Plato doctor tenuit, et Platonis diſcipulo Porphyrio tamẽ iure diſplicuit. In hominum ſanè,nõ ſua quæ dimiſerãt,ſed in alia noua corpora redire humanas animas arbitratus eſt. Puduit ſcilicet,illud credere, ne mater fortaſſe filium in mulam reuoluta uectaret:& non puduit hoc credere, ne reuoluta mater in puellam filio forſitan nuberet. Quanto creditur honeſtius,quod ſancti,et ueraces angeli docuerunt:quod Prophetæ dei ſpiritu acti locuti ſunt:quod ipſe,quem uenturum ſaluatorẽ præmiſsi nuncij prædixerunt:quod miſſi Apoſtoli,qui orbem terrarum Euangelio repleuerunt. Quanto,inquam,honeſtius creditur,reuerti ſemel animas ad corpora propria, quàm reuerti toties ad diuerſa. Veruntamen,ut dixi, ex magna parte,in hac opiniõe correctus eſt Porphyrius:ut ſaltem in ſolos homines humanas animas præcipitari poſſe ſentiret: beluinos autem carcereſeuertere,minime dubitaret. Dicit etiam
C deum,ad hoc animam mundo dediſſe,ut materiæ corporalis cognoſcens mala ad patrẽ recurreret,nec aliquãdo iam talium polluta contagione teneretur. Vbi et ſi aliquid inconuenienter ſapit,magis enim data eſt corpori, ut bona faceret:non enim mala diſceret, ſi non faceret:in eo tamen aliorum Platonicorum opinionem, & non in re parua emendauit, quod mundatam ab omnibus malis animam,& cum patre conſtitutam, nunquam iam mala mũdi huius paſſuram eſſe confeſſus eſt. Qua ſententia profecto abſtulit, quod eſſe Platonicum maxime
D perhibetur: ut mortuos ex uiuis, ita uiuos ex mortuis ſemper fieri:falſũq; eſſe oſtendit,quod [c]Platonice uidetur dixiſſe Vergilius, in campos Elyſios purgatas animas miſſas, quo nomine tanquam per fabulam uidentur ſignificari gaudia beatorum,ad fluuiũ Lethcum euocari, hoc eſt ad obliuionem prçteritorum:

Scilicet immemores ſupera ut cõuexa reuiſant,
Rurſus & incipiant in corpora uelle reuerti.

Merito diſplicuit hoc Porphyrio: quóniam reuera credere ſtultum eſt,ex illa uita,quæ beatiſſima eſſe non poterit,niſi de ſua fuerit æternita-
A te certiſsima,deſiderare animas corporum corruptibilium labem,& inde ad iſta remeare,tanquam hoc agat ſumma purgatio,ut inquinatio requiratur. Si enim quod perfectè mundantur, hoc efficit,ut omnium obliuiſcantur malorum: malorum autem obliuio facit corporum deſiderium,ubi rurſus implicentur malis: profecto erit infelicitatis cauſa,ſumma felicitas,& ſtultitiæ cauſa,perfectio ſapientiæ:& immunditię cauſa, ſumma munditia. Nec ueritate ibi beata erit anima quãdiucunq; erit,ubi oportet fallatur, ut beata ſit. Non enim beata erit,niſi ſecura. Vt au-
B tem ſecura ſit,falſò putabit, ſemper ſe beatam fore:quoniam aliquando erit & miſera. Cui ergo gaudendi cauſa falſitas erit,quomodo de ueritate gaudebit? Vidit hoc Porphyrius, purgatamq; animam,ob hoc reuerti dixit ad patrẽ, ne aliquando iam malorum polluta contagione teneatur.

L. VIVES

a Nam Platonem animas hominum poſt mortẽ.] Plato Pythagoræ opinionem ſecutus, animas poſt mortem in corpora redire exiſtimauit, ſic in Timæo, ſic in extremo de rep. ſic in Phedro ſcribit. In hoc enim libro, quem poſtremum nominaui, legem Adraſtiæ illius neceſſariæ refert, qua iubetur, ut quæcũq; anima deum ſecuta, aliquid ueri inſpexerit, ea ſine ulla pœna, ad circum alterum peruadat. Quod ſi & in illo idem fecerit, uacet quoque pœna, ſemper beata, ſi ſemper ſic faciat: quod ſi uerum non fuerit conſecuta, & caſu preſſa pœnas obtinuerit, in corpus abeat. His gradibus, ut quæ plurima uiderit, philoſophum induat: hinc proxima legitimũ regem, aut imperatorem, ac ſtrenuũ uirum. ex tertio ordine fiant magiſtratus in repub. & patresfamiliâs: ex quarto aliptæ & medici: ex quinto uates & myſtæ: de ſexto Poetæ: de ſeptimo opifices, & agricolæ: ex octauo ſophiſtæ & aurarij: ex nono tyranni. Sic proficiſcuntur animæ in uitam: quam qui recte tranſegerit, is ad meliorem conditionem remigrabit, qui inique, ad peiorem. In eum enim locum, unde quæq; anima diſceſſerat annis x. milibus non redit, nam alas corruptas ante id tempus non recuperat, præter illius animã, qui ſimpliciter & ſine dolo philoſophatus eſt. nam huic ſi ter ad eum uixerit modum, ter milleni ſufficiunt anni. Ex alijs animabus, ubi de eis pronũciatum eſt, hæ quidem ſub terram ad ſupplicia conijciũtur, illæ in cœlum ſublatæ uitam agunt beatam, pro ratione eius, quã in terris egerunt. Poſt mille autem annos, utræq; ad ſecundam redeunt uitam, optione unicuiq; propoſita, ut quod uelit, eligat. Itaq; aliæ quæ prius fuerant hominũ, in beſtias diſcedunt: aliæ prius beſtiarum, in homines, ſi modo hominũ quoq; aliquando fuerant. nam quæ ueritatem nunquã eſt intuita, in humanã formã non trãſibit. Hæc eſt ſentẽtia Platonis in Phedro. In ultimo uero de rep. de huiuſmodi uitæ optionibus loquens ait, electionem magna ex parte iuxta uitæ prioris mores fieri. Sic Orphei animam cygni corpus elegiſſe, nec uoluiſſe in fœminam tranſire odio illius ſexus: Animam Thamiris philomelæ, cygni quoq; animam in hominem demigraſſe: Aiacis animam leonem optaſſe: Agamemnonis aquilam, Therſitis ſimiam. b Hanc ſententiam Plato

Plato doctor.] Alibi legitur Plotinus doctor. Ipſe Porphyrius ſcribit ſe decimo Galieni imperatoris anno Romam è Græcia ueniſſe, cũ Plotinus ageret ferè quinquageſimum nonum annum, audiſſeq́ illum quinq; annos. Plotinus uero Platonis opinionem de reditu animarum in quæuis corpora ſecutus eſt. itaq; ſic uidetur legendũ, Hanc ſententiam Plato doctor tenuit, & Plotinus, diſcipulo tamen Porphyrio etiam. c Quod Platonice uidetur dixiſſe Vergilius.] Plato lib. De rep. x. animas dicit ad Letheum campũ proficiſci ſtirpibus omnino uacuum, & ex Amelita fluuio pronas bibere: quæ largius hauriũt, obliuiſci penitus omnium. Hoc facto dormire omnes, & media nocte tonitru ingenti excitari, uenireq́ ad uitam. Amelita autem eſt ceu rerum omnium obliuio. q. nullius rei cura & cogitatio: Apud Verg. autẽ ſic loquitur Anchiſes de animabus corporibus defunctis:

Has omnes, ubi mille rotam uoluere per annos
Letheũ ad fluuium, deus euocat, agmine magno.
Scilicet immemores &c,

Obliuiſcuntur itaq; præteritorũ, & qualis futura ſit ſequens uita non recogitant, nec tamen uoluntate huc inducuntur, ſed neceſsitate.

Contra argumentum Platonicorum quo animam humanam aſſerunt deo eſſe coæternam, Cap. XXXI

F ALSO igitur à quibuſdam Platonicis eſt creditus, quaſi neceſſarius orbis ille ab eiſdem abeundi, & ad eadem reuertendi. Quod etiam ſi uerũ eſſet, quid hoc ſcire prodeſſet, niſi forte inde ſe nobis auderẽt præferre Platonici, C quia id nos in hac uita iam neſciremus, quod ipſi in alia meliore uita purgatiſsimi & ſapientiſsimi fuerant naſcituri, & falſum credẽdo beati futuri? Quod ſi abſurdiſsimum & ſtultiſsimũ eſt dicere, Porphyrij profecto eſt præferenda ſententia, his qui animarũ circulos alternante ſemper beatitudine & miſeria ſuſpicati ſunt. Quod ſi ita eſt, ecce Platonicus in melius à Platõe diſſentit: ecce uidit hic, quod ille non uidit, nec poſt talem ac tantum magiſtrum refugit correctionem, ſed homini præpoſuit ueritatẽ. Cur ergo non potius diuinitati credimus de his reb. quas humano ingenio peruestigare non poſſumus, D quæ animam quoq; ipſam non deo coæternã, ſed creatam dicit eſſe, quæ nõ erat? Vt enim hoc Platonici nollent credere, hãc utiq; cauſam idoneam ſibi uidebãtur afferre, quia niſi quod ſemper antea fuiſſet, ſempiternũ deinceps eſſe non poſſet. Quanquã & de mũdo & de his quos in mundo deos à deo factos ſcribit Plato, apertiſſime dicat eos eſſe cœpiſſe, & habere initium, finem tamen non habituros, ſed per conditoris potentiſsimam uoluntatem in æternũ permanſuros eſſe perhibeat. Verum id quomodo intelligant, A inuenerunt, non eſſe hoc uidelicet temporis ſed ſubſtitutiõis initium. Sicut enim, inquiunt, ſi pes ex æternitate ſemper fuiſſet in puluere, ſemper ei ſubeſſet ueſtigium: quod tamen ueſtigium à calcante factum nemo dubitaret, nec alterũ altero prius eſſet, quãuis alterũ ab altero factũ eſſet: Sic, inquiũt, & mũdus atq; in illo dij creati, & ſemper fuerũt ſemper exiſtente qui fecit, et tamẽ facti ſũt. Nũquid ergo ſi anima ſemper fuit, etiam miſeria eius ſemper fuiſſe dicẽda eſt? Porrò ſi aliquid in illa, quod ex æterno non fuit eſſe cœpit ex tẽpore, cur non fieri potuit, ut ipſa eſſet ex tẽpore, quæ antea nõ fuiſſet? Deinde B beatitudo quoq; eius poſt experimentũ malorum firmior, & ſine fine mãſura, ſicut iſte confitetur proculdubio cœpit ex tempore, & tamẽ ſemper erit, cum antea non fuerit. Illa igitur omnis argumẽtatio diſſoluta eſt, qua putatur nihil eſſe poſſe ſine fine temporis, niſi quod initiũ nõ habet temporis. Inuenta eſt enim animæ beatitudo, quæ cum initium tẽporis habuerit, finem temporis non habebit. Quapropter diuinę autoritati humana cedat infirmitas, eiſq; beatis et immortalibus de uera religione credamus, qui ſibi honorem non expetunt, quem deo ſuo, qui etiam noſter eſt, deberi ſciunt: nec iubent, ut ſacrificium faciamus, niſi ei tantummodo, cuius & nos cum illis, ut ſæpe dixi, & ſæpe dicendũ eſt, ſacrificiũ eſſe debemus, per eum ſacerdotẽ offerendi, qui in homine quem ſuſcepit, ſecundum quem & ſacerdos eſſe uoluit, etiam uſq; ad mortem ſacrificium pro nobis dignatus eſt fieri.

L. VIVES

a Quaſi neceſſarius orbis ille.] Plato uolui à Parcis omnia ſcribi, & uitas noſtras, & tempus quo anima corpore uacat: ita quum cõuerſio uitæ perfecta eit, ſequi mortem, cum purgationis animæ, redire eam animam ad nouum corpus, uitæ incertum eſſe nobis, D animæ corpore liberæ mille eſſe annos. Hũc orbem neceſſariũ putabant illi, ne cum certus eſſet animarũ numerus, à deo, cũ mundũ hunc architectaretur, creatus, deeſſent qui terram incolerent homines, mũdo æterno, & hominibus morti ſubditis. Hunc orbem, hanc uertiginem expreſsius Vergilius rotam nominauit, quæ ubi in ſe conuoluta, circulum ſuum confecit, uitam reddit, quam ademerat: ut illa altera uitæ finem facit, quam attulerat, utraq; cum eodem unde diſceſſerat, redit. Hæc à morte in mortem, illa contra, à uita in uitam: ſed hæc per mortem, illa per uitam. b Verũ id quomodo intelligant.] Mundum à deo creatum eſſe, id exiſtimaſſe Platonem conſtat. Cæterum in controuerſia eſt, an in tempore aliquo inceperit eſſe aliquot annos ab hinc, an nullum habeat in tempore principiũ. Nam Plutarchus, Atticus, Seuerus, crediderunt Platoni, mundum aliquando eſſe cœpiſſe, nunquam tamen interiturũ. Gran

Mũdus an conditus Platoni

tori

tori uero, Plotino, Porphyrio, Iamblicho, Proculo, Macrobio, Platonicis uiſum eſt, mundum Platonicum æternum fuiſſe, & fore. Iſtis Cẽſorinus aſtipulatur, qui eam de mundo ſententiam Pythagoræ, & Pythagoricorum eſſe tradit: quos Plato in ratione naturæ præ cæteris ſecutus eſt. Eiuſdẽ rei autores ſunt Cicero, Iuſtinus martyr, & Boetius. Apuleius in deo Socratis ſic inqt: Quos deos Plato exiſtimat ueros incorporales, animales, neq; ullo fine, neq; exordio, ſed prorſus retro æuiternos. In dogmate tamen Platonis, Platonem indicat, de origine mundi non ſatis ſibi conſtitiſſe. Ait enim, & hunc quidẽ mundum, nunc ſine initio eſſe dicit, aliàs originem habere, natumq; eſſe. c Sicut enim inquiũt, ſi pes.] Noſtri quum de effectu cauſæ coæuo loquuntur, de ſole, & eius ſplendore exemplum adferunt.

De uniuerſali uia animæ liberandæ, quam Porphyrius male quærẽdo, nõ reperit: & quam ſola gratia Chriſtiana reſerauit. Cap. XXXII

HAEC eſt religio, quæ uniuerſalem cõtinet uiam animæ liberãdæ, quoniã nulla niſi in hac, liberari poteſt. Hæc eſt enim quodãmodo [a]regalis uia, quæ una ducit ad regnum, non temporali faſtigio nutabundum, ſed æternitatis firmitate ſecurũ. Cum autem dicit Porphyrius in primo iuxta finem de regreſſu animæ libro: nondum receptam unam quandã ſectam, quæ uniuerſalem uiam animæ cõtineat liberandæ: uel à philoſophia ueriſsima aliqua, [b]uel ab Indorum moribus, ac diſciplina, aut inductione Chaldæorũ, aut alia qualibet uia, nõdumq; in ſuam notitiam eandem uiam hiſtoriali cognitione perlatam, procul dubio confitetur eſſe aliquam, ſed nõdum in ſuam ueniſſe notitiam. Ita ei non ſufficiebat quicquid de anima liberãda, ſtudioſiſsime didicerat, ſibiq;, uel potius aliis noſſe, ac tenere uidebatur. Sentiebat enim adhuc ſibi deeſſe aliquam præſtantiſsimã autoritatem, quã de re tanta ſequi oporteret. Cum autem dicit, uel à philoſophia ueriſsima, aliquam nondũ in ſuam notitiã perueniſſe ſectam, quæ uniuerſalem contineat uiam animæ liberãdæ, ſatis, quantũ arbitror, oſtendit, uel eam philoſophiam in qua ipſe philoſophatus eſt, nõ eſſe ueriſsimã, uel ea non cõtineri talem uiam. Et quomodo iam poteſt eſſe ueriſsima, qua non cõtinetur hæc uia? Nam quæ alia uia eſt uniuerſalis animæ liberandę, niſi qua uniuerſæ animę liberãtur, ac per hoc ſine illa nulla anima liberatur? Cum autẽ addit & dicit, uel ab Indorum moribus, & diſciplina, uel ab inductione Chaldæo-

A rum, uel alia qualiber uia: manifeſtiſſima uoce teſtatur, neq; illis quæ ab Indis, neque illis quæ à Chaldęis didicerat, hanc uniuerſalem uiã animæ liberandæ cõtineri, & utiq; ſe à Chaldæis oracula diuina ſumpſiſſe, quorum aſsiduã commemorationẽ facit, tacere non potuit. Quã uult ergo intelligi animæ liberãdæ uniuerſalẽ uiam nondum receptã, uel ex aliqua ueriſsima philoſophia, uel ex earũ gentium doctrinis quæ magnæ uelut in diuinis reb. habebãtur: quia plus apud eos curioſitas ualuit quorũq; angelorum cognoſcendorũ & colendorũ, nondumq; in ſuam notitiã hiſtoriali cognitione perlatã? Quæ

B nam iſta eſt uniuerſalis uia, niſi quæ nõ ſuæ cuique genti propria, [c]ſed uniuerſis gentibus quæ cõmunis eſſet, diuinitus impertita eſt? Quã certe iſte homo nõ mediocri ingenio præditus, eſſe non dubitat. Prouidentiã quippe diuinã ſine iſta uniuerſali uia liberãdæ animę genus humanum relinquere potuiſſe non credit. Neq; enim ait nõ eſſe, ſed hoc tantũ bonum, tantũq; adiutorium nõdum receptũ, nondũ in ſuam notitiã eſſe perlatum. Nec mirũ. [d]Tunc enim Porphyrius erat in rebus humanis: quando iſta liberandæ animę uniuerſalis uia, quę nõ eſt alia quàm

C religio Chriſtiana, oppugnari permittebatur ab idolorũ dæmonumq; cultoribus regibusq; terrenis, propter aſſerendũ & conſecrandũ martyrũ numerũ, [e]hoc eſt teſtiũ ueritatis, per quos oſtenderetur omnia corporalia mala pro fide pietatis et cõmendatione ueritatis eſſe toleranda. Videbat ergo iſta Porphyrius, & per huiuſmodi perſecutiones cito iſtam uiam perituram, & propterea nõ eſſe ipſam liberandæ animæ uniuerſalem putabat, non intelligens hoc, quod eũ mouebat, & quod in eius electione perpeti metuebat, ad eius cõfirmationem robuſtioremq; commendationem potius pertinere. Hæc eſt

D igitur animæ liberandæ uniuerſalis uia, id eſt uniuerſis gentibus diuina miſeratione conceſſa, cuius profecto notitia ad quoſcunque iam uenit, & ad quoſcunque uentura eſt: nec debuit, nec debebit ei dici [f]quare modo, & quare ſero, quoniam mittentis conſilium non eſt humano ingenio penetrabile. Quod ſenſit etiam iſte cum dixit, nondum receptum hoc donum dei, & nondum in ſuam notitiam fuiſſe perlatum. Neq; enim propterea uerum nõ eſſe iudicauit, quia nondum in ſuam fidem receptũ fuerat, uel in notitiam nondum peruenerat. Hæc

eſt

eſt, inquam, liberandorum credentium uniuer/
ſalis uia, de qua fidelis Abraham diuinum acce
pit oraculum: In ſemine tuo benedicentur om/
nes gentes. Qui fuit quidem gente Chaldæus,
ſed ut talia promiſſa perciperet, quod ex illo
propagaretur ſemen diſpoſitum per angelos
in manu mediatoris, in quo eſſet iſta liberandæ
animæ uniuerſalis uia, hoc eſt omnibus genti/
bus data, iuſſus eſt diſcedere de terra ſua & de
cognatione ſua, & de domo patris ſui. Tũc ipſe
primitus à Chaldæorũ ſuperſtitionibus libera
tus, unum uerum deum ſequẽdo coluit, cui hoc
etiam promittenti fideliter credidit. Hæc eſt u/
niuerſalis uia, de qua in ſancta prophetia dictũ
eſt: Deus miſereatur noſtri & benedicat nobis,
illuminet uultum ſuum ſuper nos & miſereatur
noſtri. Vt cognoſcamus in terra uiã tuam: in o/
mnibus gẽtibus ſalutare tuũ. Vnde tanto poſt
ex Abrahæ ſemine carne ſuſcepta, de ſeipſo ait
ipſe ſaluator: Ego ſum uia, & ueritas, & uita.
Hæc eſt uniuerſalis uia, de qua tanto ante pro/
phetatum eſt: Erit in nouiſsimis diebus manife
ſtus[g]mons domus domini paratus in cacumi/
ne montium, & extolletur ſuper colles, & ueni/
ent ad eum uniuerſę gentes, & ingredientur na
tiones multæ, & dicent: Venite aſcendamus in
montem domini, & in domum dei Iacob, & an
nunciabit nobis uiam ſuã et ingrediemur in ea.
Ex Sion enim prodiet lex, & uerbũ domini ab
Hieruſalem. Via ergo iſta nõ eſt unius gentis,
ſed uniuerſarũ gentium. Et lex uerbũq; domini
non in Sion & Hieruſalem remanſit, ſed inde
proceſsit, ut ſe per uniuerſa diffunderet. Vnde
ipſe mediator poſt reſurrectionem ſuam diſci/
pulis trepidantibus ait: Oportebat impleri quę
ſcripta ſunt in lege & Prophetis & Pſalmis de
me. Tunc aperuit illis ſenſum ut intelligerẽt ſcri
pturas, & dixit eis: Quia oportebat Chriſtũ pa
ti, & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari
in nomine eius pœnitentiam & remiſsionẽ pec
catorũ per omnes gentes, incipientibus ab Hie
ruſalem. Hæc eſt igitur uniuerſalis animæ libe/
randę uia, quam ſancti angeli ſanctiq; Prophe
tæ prius in paucis hominibus ubi potuerũt dei
gratiam reperientibus & maxime in Hebræa
gente,[b]cuius erat ipſa quodãmodo ſacrata reſ/
publica, in prophetationẽ & pręnunciationẽ ci
uitatis dei ex omnib. gẽtibus congregandę, &
tabernaculo, & tẽplo, & ſacerdotio, & ſacrificijs
ſignificauerũt, & eloquijs quibuſdam manife/

A ſtis pleriſq; myſticis prædixerunt. Præſens au/
tem in carne ipſe mediator, & beati eius Apo/
ſtoli, iam teſtamenti noui gratiam reuelantes, a/
pertius indicarunt, quæ aliquanto occultius ſu/
perioribus ſunt ſignificata temporibus, pro ęta
tũ generis humani diſtributione: ſicut eam deo
ſapienti placuit ordinare, mirabilium operũ di/
uinorum, quorũ ſuperius pauca iam poſui con/
teſtantibus ſignis. Non enim tantummodo ap
paruerunt uiſiones angelicæ, & cœleſtium mini
ſtrorum ſola uerba ſonuerunt, uerumetiam ho/
minibus dei uerbo ſimplicis pietatis agentibus,
ſpiritus immundi de hominum corporibus, ac
B ſenſibus pulſi ſunt: uitia corporis, languoresq;
ſanati: fera animalia terrarum, & aquarum, uo/
latilia cœli, ligna, elementa, ſydera,[i]diuina iuſſa
fecerunt, inferna ceſſerunt, mortui reuixerũt: ex/
ceptis ipſius ſaluatoris proprijs ſingularibusq;
miraculis, maxime natiuitatis & reſurrectionis:
in quorum uno[k]maternæ uirginitatis tantum/
modo ſacramentum, in altero autem etiam eo/
rum qui in fine reſurrecturi ſunt, demonſtrauit
exemplum. Hæc uia totum hominem mũdat,
& immortalitati mortalẽ ex omnibus quibus
conſtat partibus, præparat. Vt enim non alia
C purgatio ei parti quæreretur, quam uocat intel/
lectualem Porphyrius, alia ei, quam uocat ſpiri
talem, alia quæ ipſi corpori, propterea totum ſu
ſcepit ueraciſsimus potentiſsimusq; mũdator,
atq; ſaluator. Præter hanc uiam quæ[l]partim cũ
hæc futura prænunciantur,[m]partim cum facta
nunciantur, nunquã generi defuit humano, ne
mo liberatus eſt, nemo liberatur, nemo libera/
bitur. Quod autẽ Porphyrius uniuerſalem uiã
animæ liberandæ nõdum in ſuam notitiam hi
ſtoriali cognitione dicit eſſe perlatam: quid hac
hiſtoria, uel illuſtrius inueniri poteſt, quæ uni/
uerſum orbem tanto apice autoritatis obtinuit,
D uel fidelius, in qua ita narrantur præterita, ut fu
tura etiã prædicantur, quorum multa uidemus
impleta: ex quibus ea quæ reſtãt ſine dubio ſpe
remus implenda. Nõ enim poteſt Porphyrius,
uel quicũq; Platonici, etiã in hac uia quaſi terre/
narum rerum, & ad iſtam uitã mortalem perti/
nentiũ, diuinationẽ prædictionẽq; contemne/
re: quod merito in alijs uaticinationibus, & quo
rumlibet modorum uel artium diuinationibus
faciunt. Negant enim uel magnorũ fuiſſe homi
num, uel magni eſſe pendenda, Et recte. Nam,
uel inferiorum fiunt præſenſione cauſarũ, ſicut
arte

arte medicinę quibuſdam antecedētibus ſignis A plurima uenturæ ualetudini præuidētur: uel immundi dęmones ſua diſpoſita facta prænunciant, [o]& in quorūuis mentibus, atq; cupiditatib. iniquorum cōgrua factis dicta, uel dictis facta cōpenſant: ut ſibi ius quodammodo uendicent in materia infirma fragilitatis humanæ. Nō talia ſancti homines in iſta uniuerſali animarū liberandarum uia gradientes, tanquam magna prophetare curarunt: quamuis & iſta eos nō fugerint, & ab eis ſæpe prædicta ſint, ad eorum fidem faciendam quæ mortalium ſenſibus non poterāt intimari, nec ad experimētum celeri fa- B cilitate perduci. Sed alia erant uere magna atq; diuina, quæ quantum dabatur, cognita dei uoluntate, futura nunciabant. Chriſtus quippe in carne uenturus, & quę in illo tam clara perfecta ſunt, atq; in eius nomine impleta, pœnitētia hominum, & ad deum conuerſio uoluntatum, remiſsio peccatorum, gratia iuſtitiæ, fides piorū, & per uniuerſum orbem in ueram diuinitatem multitudo credētium, culturæ ſimulachrorum, dæmonūq; ſubuerſio, & à tentationibus exercitatio, proficientium purgatio, & liberatio ab omni malo, iudicij dies, reſurrectio mortuorū, ſocietatis impiorum ęterna damnatio, regnūq; C æternæ glorioſiſsimæ ciuitatis dei conſpectu eius immortaliter perfruētis: in huius uiæ ſcripturis prædicta, atq; promiſſa ſunt: quorum tam multa impleta conſpicimus, ut recta pietate futura eſſe cætera confidamus. Huius uię rectitudinem uſq; ad deum uidendum, eiq; in æternum cohærendum, in ſanctuario ſcripturarum eſſe locatam, qua prædicatur atq; aſſeritur ueritate, quicunq; non credunt, & ob hoc nec intelligūt, oppugnare poſſunt, ſed expugnare non poſſunt. Quapropter, in decem libris iſtis, & ſi minus, quàm nonnullorum de nobis expectabat intentio, tamen quorūdam ſtudio, quantū D uerus deus & dominus adiuuare dignatus eſt, ſatisfecimus, refutando contradictiones impiorum, qui cōditori ſanctæ ciuitatis, de qua diſputare inſtituimus, deos ſuos præferūt. Quorum decem librorum quinque ſuperiores aduerſus eos cōſcripti ſunt, qui propter bona uitæ huius deos colendos putant: quinq; autem poſteriores aduerſus eos, qui cultum deorū propter uitam, quæ poſt mortem futura eſt, ſeruandum exiſtimant. Deinceps itaque, ut in primo libro polliciti ſumus, de duarū ciuitatum, quas in hoc ſeculo perplexas diximus, inuicēq; permixtas, exortu & procurſu & debitis finibus, quod dicendum arbitror, quantum diuinitus adiuuabor expediam.

L. VIVES

a Regalis uia.] Lata, publica: quæ regia, & conſularis, & prætoria militaris dicitur legibus ſacra. b Vel ab Indorum moribus ac diſciplina.] Gymnoſophiſtarum & Brachmanarum, qui multa admirabiliter & egiſſe, & docuiſſe memorantur. c Sed uniuerſis gentibus.] Hæc eſt pietas noſtra, quæ ideo catholica nominatur, quòd non certo alicui populo tradita eſt, ut Iudaica, ſed toti generi humano, nec ullum excludit, omnibus per hāc ſaluis eſſe licet, & ſine hac nulli: nec religiones in hac ſunt ſuæ cuiq; genti, ſicut apud gentiles. Alij enim dij & alio modo apud Romanos colebantur, quàm Græcos, alij apud hos, quàm apud Gallos, Hiſpanos, Scythas, Indos, Perſas: Oēs gētes quæ Chriſtum profeſſæ ſunt, eūdem colunt deum, & eodem ſacrificij genere. *Catholica fides* d Tūc enim Porphyrius erat in rebus humanis.] Vixit enim Diocletiano principe, qui Chriſtianos iniquiſsimo inſectatus eſt odio. e Hoc eſt teſtium ueritatis.] μάρτυς enim eſt teſtis. f Quare modo & quare ſerò.] Q. cur nunc mittitur, cur non ante?
g Mons domus domini.] Alibi non adſcribitur, domus, lxx. ſic τὸ ὄρος κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ, mons domini, & domus dei. h Cuius erat ipſa quodammodo.] Hoc enim erat initium, & uelut propago & ſeminarium eccleſiæ dei. i Diuina iuſſa fecerunt, mortui reuixerunt.] Alibi ſic, diui. iuſ. fe. inferna ceſſerunt, mortui reuixerunt. k Maternæ uirginitatis tantummodo ſacramentum.] Hoc eſt ſacramentum, nihil pollui, nihil frangi, aut corrumpi, quod ille inſtaurator omnium attigerit. l Partim cum hæc futura prænunciantur.] In lege Moſaica per prophetas. m Partim cum facta nūciantur.] In noſtra per Apoſtolos, & reliquos ſacros concionatores. n Venturæ ualetudini.] Alibi eueniuræ: melius euentura ualetudini. o Et in quorūuis mentibus.] Alibi, quorum ius & in mentibus atq; cupiditatibus iniquorū ad congruentia facta ducendis quodammodo ſibi uendicant. Poſſunt enim ad morbū uel ad ſanitatem corpora humana naturæ uiribus afficere quas habent quàm nos longe notiores.

C

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XI.

1 De ea parte operis qua duarum ciuitatum, id eſt cœleſtis ac terrenæ initia & fines incipiunt demonſtrari.
2 De cognoſcẽdo deo, ad cuius notitiam nemo hominum peruenit, niſi per mediatorem dei & hominum, hominem Ieſum Chriſtum.
3 De autoritate canonicæ ſcripturæ, diuino ſpiritu conditæ.
4 De conditione mundi, quod nec intemporalis ſit, nec nouo dei ordinata conſilio, quaſi poſtea uoluerit quod antea noluerit.
5 Tam non eſſe cogitandum de infinitis temporum ſpatijs ante mundum quàm de infinitis locorum.
6 Creationis mundi & temporum unum eſſe principium, nec aliud alio præueniri.
7 De qualitate primorum dierum, qui antequam ſol fieret ueſperam & mane traduntur habuiſſe.
8 Quæ qualisue intelligenda ſit dei requies, qua poſt opera ſex dierum requieuit in ſeptimo.
9 De angelorum conditione quid ſecundum diuina teſtimonia ſentiendum ſit.
10 De ſimplici & incommutabili trinitate patris & filij & ſpiritusſancti unius dei, cui nõ eſt aliud qualitas aliud ſubſtantia.
11 An eius beatitudinis quam ſancti angeli ab initio ſui ſemper habuerũt etiam illos ſpiritus qui in ueritate non ſteterunt, participes fuiſſe credendum ſit.
12 De comparatione beatitudinis iuſtorum, nec dum tenentium promiſsionis diuinæ præmiũ, & primorum in paradiſo hominum ante peccatum.
13 An ita unius felicitatis om̃es angeli ſint creati, ut neq; lapſuros ſe poſſent noſſe qui lapſi ſunt, & poſt ruinam labentium perſeuerantiæ ſuæ præſcientiam acceperint qui ſteterunt.
14 Quo genere locutionis dictum ſit de diabolo, quod in ueritate non ſteterit, quia ueritas non eſt in eo.
15 Quid ſentiendum ſit de eo quod ſcriptum eſt, ab initio diabolus peccat.
16 De gradibus & differentijs creaturarum, quod aliter pẽdet utilitatis uſus, aliter ordo rationis.
17 Vitium malitiæ non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandum non conditor cauſa eſt, ſed uoluntas.
18 De pulchritudine uniuerſitatis, quæ per ordinationem dei etiam ex cõtrariorum ſit oppoſitione luculentior.
19 Quid ſentiendum uideatur de eo quod ſcriptum eſt: Diuiſit deus inter lucem, & tenebras.
20 De eo quod poſt diſcretionem lucis, atque tenebrarum dictum eſt: Et uidit deus lucem, quia bona eſt.
21 De æterna & incommutabili ſcientia dei, ac uoluntate: qua ſemper illi uniuerſa quę fecit, ſic placuerunt facienda, quemadmodum facta.
22 De his, quibus in uniuerſitate rerum à bono creatore bene conditarum, quædam diſplicẽt, & putant nonnullam eſſe naturam malam.
23 De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur.
24 De trinitate diuina, quæ per omnia opera ſua ſignificationis ſuæ ſparſit indicia.
25 De tripertita totius philoſophiæ diſciplina.
26 De imagine ſummæ trinitatis, quæ ſecundum quendam modum in natura eſt necdum beatificati hominis.
27 De eſſentia, & ſcientia, & utriuſq; amore.
28 An etiam ipſum amorem, quo & eſſe, & ſcire diligimus, diligere debeamus, quo magis diui-
næ

næ trinitatis imagini propinquamus.
29 De ſanctorum angelorum ſcientia, qua trinitatem in ipſa deitate nouerunt, qua operum cauſas prius in operantis arte, quàm in ipſis operibus artificis intuentur.
30 De ſenarij numeri perfectione, qui primus partium ſuarum quantitate completur.
31 De die ſeptimo, in quo plenitudo & requies commendatur.
32 De opinione eorum, qui angelorum creationem, anteriorem nolunt eſſe ꝗ mundi.
33 De duabus angelorum ſocietatibus diuerſis, atq; diſparibus, quæ non incongrue intelliguntur lucis & tenebrarum nominibus nuncupatæ.
34 De eo, quod quidam putant in conditione firmamenti aquarum diſcretarum nomine, angelos ſignatos, & quod quidam aquas exiſtimant non creatas.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER XI

De ea parte operis, qua duarum ciuitatum, id eſt cœleſtis, ac terrenæ initia & fines incipiũt demonſtrari. Cap. I

c IVITATEM dei dicimus, cuius ea ſcriptura teſtis eſt, quæ nõ fortuitis motibus animorum, C ſed planè ſummæ diſpoſitione prouidentiæ ſuper omnes omniũ gentium literas, omnia ſibi genera ingeniorum humanorum diuina excellens autoritate ſubiecit. Ibi quippe ſcriptum eſt: Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei. Et in alio Pſalmo legimus: Magnus dominus, & laudabilis nimis: in ciuitate dei noſtri, in monte ſancto eius, dilatãs exultationes uniuerſæ terrę. Et paulo poſt in eodem Pſalmo: Sicut audiuimus, ita & uidimus, in ciuitate domini uirtutum, in ciuitate dei noſtri, deus fundauit eam in æternum. D Item in alio: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei, ſanctificauit tabernaculum ſuum altiſsimus, deus in medio eius non commouebitur. His atque huiuſmodi teſtimonijs, quæ omnia cõmemorare nimis longum eſt, didicimus eſſe quandam ciuitatem dei, cuius ciues eſſe cõcupiſcimus, illo amore, quem nobis illius conditor inſpirauit. Huic conditori ſanctæ ciuitatis, ciues terrenæ ciuitatis, deos ſuos præferunt, ignorantes eum eſſe deum deorum, non deorũ falſorũ, hoc eſt impiorum, & ſuperborum, qui eius in

commutabili, omnibusq; communi luce priuati, & ob hoc ad quandam egenam poteſtatem redacti, ſuas quodammodo priuatas potentias cõſectantur, honoresq; diuinos à deceptis ſubditis quærunt: ſed deorum piorum, atq; ſanctorum, qui potius ſeipſos uni ſubdere, quàm multos ſibi, potiusq; deũ colere, quàm pro deo coli delectantur. Sed huius ſanctæ ciuitatis inimicis, decem ſuperioribus libris quantum potuimus domino & rege noſtro adiuuante reſpondimus. Nunc uero quid à me iam expectetur agnoſcens, meiq; non immemor debiti, de duarum ciuitatum terrenæ ſcilicet & cœleſtis, quas in hoc interim ſeculo perplexas quodammodo diximus inuicemq; permixtas, exortu & excurſu & debitis finibus quantum ualuero diſputare, eius ipſius domini & regis noſtri ubique opitulatione fretus aggrediar: primumq; dicam quemadmodum exordia duarum iſtarum ciuitatum in angelorum diuerſitate præceſſerint.

De cognoſcendo deo, ad cuius notitiam nemo hominũ peruenit, niſi per mediatorem dei & hominum, hominem Ieſum Chriſtum. Cap. II

m AGNVM eſt & admodum rarum uniuerſam creaturam corporeã & incorpoream cõſideratam compertamq; mutabilem, intentione mentis excedere, atque ad incommutabilem dei ſubſtantiã peruenire, & illic diſcere ex

ipſo, quod cunctam naturã quæ non eſt quod ipſe, non fecit niſi ipſe. Sic enim deus cum homine, non per aliquam creaturam loquitur corporalem, corporalibus inſtrepens auribus, ut inter ſonantẽ & audiẽtem aerea ſpacia uerberentur, neq; per eiuſmodi ſpiritalẽ quę corporũ ſimilitudinib. figuratur, ſicut in ſomnis uel quo alio tali modo. Nã & ſic uelut corporeis auribus loquitur, quia uelut per corpus loquitur, & uelut interpoſito corporaliũ locorum interuallo. Multum enim ſimilia ſunt talia uiſa corporalib. Sed loquitur ipſa ueritate, ſi quis ſit idoneus ad audiendũ mente non corpore. Ad illud enim hominis ita loquitur, quod in homine cæteris quibus homo conſtat eſt melius, & quo ipſe deus ſolus eſt melior. Cũ enim homo rectiſsime intelligatur, uel ſi hoc non poteſt, ſaltem credatur factus ad imaginẽ dei: profecto ea ſui parte eſt propinquior ſuperiori deo, qua ſuperat inferiores partes ſuas, quas etiam cũ pecorib. cõmunes habet. [a]Sed quia ipſa mẽs cui ratio & intelligentia naturaliter ineſt, uitijs quibuſdam tenebroſis & ueteribus inualida eſt, non ſolum ad inhærendum fruendo, [b]uerumetiam ad perferẽdum incommutabile lumen, donec de die in diem renouata atq; ſanata fiat tantæ felicitatis capax: fide primum fuerat imbuenda atq; purganda. In qua ut fidẽtius ambularet ad ueritatem, ipſa ueritas deus dei filius homine aſſumpto, nõ tamen deo conſumpto, eandem conſtituit atque fundauit fidem, [c]ut ad deum iter eſſet homini per hominem deum. [d]Per hoc enim mediator per quod & homo, per hoc & uia. Quia ſi inter eũ qui tendit, & illud quo tendit, uia media eſt, ſpes eſt perueniendi. Si autem deſit aut ignoretur quã eũdum ſit, quid prodeſt noſſe quo eundum ſit? Sola eſt autem aduerſus omnes errores uia munitiſsima, ut idem ipſe ſit deus & homo, quò itur deus, quà itur homo.

IOANNIS LODOVICI

VIVIS VALENTINI IN VNDEcimum librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

S Ed quia ipſa mens.] Mentem hominis præſtantiſsimam & puriſsimam in animo partem uocamus, qua intelligimus, qua etiã arguimus, colligimus, ratiocinamur, ita ut per eam tum ſimplices ſolæq; res accipiantur, tum conferãtur, ac uelut comparentur, unde artes omnes diſciplinæ ac totus uitæ uſus conſtat, inuentaq; ſunt quæcunq; in uita ſunt admirabilia. b Verum etiam ad perfruendũ merendo.] Alibi, ad perferendũ incommu. lumen. c Vt ad deum.] Alibi, ut ad hominis deum iter eſſet homini per hominem deum. hoc eſt figuratius & elegantius. d Chriſtus per id quod eſt media. eſt ho. & uia perue. ad deum.] Totum hoc eſt additum.

De autoritate canonicæ ſcripturæ, diuino ſpiritu conditæ. Cap. III

H Ic prius per prophetas, deinde per ſeipſum, poſtea per Apoſtolos quantum ſatis eſſe iudicauit locutus, etiã ſcripturam condidit, quæ canonica nominatur eminentiſsimæ autoritatis, cui fidẽ habemus de his rebus quas ignorare non expedit, nec per noſipſos noſſe idonei ſumus. Nam ſi ipſa ſciri poſſunt teſtibus nobis, quæ remota non ſunt à ſenſibus noſtris: [a]ſiue interioribus, ſiue etiã exterioribus: unde & præſentia nũcupãtur, [b]quod ita ea dicimus eſſe pręſenſibus, ſicut præ oculis quæ præſto ſunt oculis: profecto ea quæ remota ſunt à ſenſibus noſtris, quoniam noſtro teſtimonio ſcire nõ poſſumus, de his alios teſtes requirimus, eiſq; credimus, à quorum ſenſibus remota eſſe uel fuiſſe non credimus. Sicut ergo de uiſibilibus, quæ non uidimus, eis credimus qui uiderunt, atque ita de cæteris, quæ ad ſuum quenq; ſenſum corporis pertinent: ita de his quæ animo ac mente ſentiũtur, quia & ipſe rectiſsime dicitur ſenſus, unde & ſententia uocabulum accepit, [c]hoc eſt de inuiſibilibus, quæ à noſtro ſenſu exteriore remota ſunt, ijs nos oportet credere, [d]qui hæc in illo incorporeo lumine diſpoſita didicerunt, [e]uel manentia contuentur.

L. VIVES

a Siue interioribus, ſiue etiam exterioribus.] Quicquid in homine aut in animali alio eſt, quo aliquid percipitur ſentiturq;, eſt ſenſus. Hinc ſenſus illi exteriores quinq; & interiores mens animusq;, unde eſt ſenſus doloris, ſenſus rei uiſæ, uel auditæ, de exterioribus, cum lætitiæ, laudis, gloriæ, uirtutis, uitij, ſpei, metus: ſenſus de interioribus, ecqd de hoc uno ſentis? qd de cantu, quid de ornatu, ſplendoreq; cultus? adde etiã quid de prudentia, de iudicio illius, quid de philoſophia, quid de theologia, quid de reip. adminiſtratione? Quæ paulo pluribus dixi uerbis, quoniam philoſophi noſtrates mentem dici ſenſum non patiuntur, cum Auguſt. diſerte ſenſum eſſe dicat, tametſi quid philoſopho noſtri temporis cum notitia ſermonis, hoc eſt, ut ipſi interpretantur, cum Grammatica? b Quod ita ea dicimus eſſe præſentibus.] Potius legendum eſt præſenſibus. c Hoc eſt de inuiſibilibus.] Videre ad omnes ſenſus pertinet. ut apud Græcos ἰδεῖν, ut uidiſti q̃ incondita eſt hæc oratio, quã inſuaue hoc unũ. Sic inuiſibile hic Aug. pro eo quod ſub nullũ exteriorẽ cadit ſenſum poſuit. d Qui hæc in illo incor. lu. diſp.] Sãcti uiri præceptore uſi deo ipſo. e Vel manẽtia.] Angeli dei.

De conditione mūdi quod nec intemporalis ſit, nec nouo dei ordinata conſilio, quaſi poſtea uoluerit quod antea noluerit. Caput IIII

V ISIBILIVM omniū maximus eſt mundus, inuiſibilium omnium maximus eſt deus. Sed mundum eſſe conſpicimus, deum eſſe credimus. Quod autem deus mundum fecerit, nulli tutius credimus quàm ipſi deo. Vbi eū audiuimus? Nuſquā interim nos melius quàm in ſcripturis ſanctis, ubi dixit Propheta eius: In principio fecit deus cœlum & terram. Nunquid nam ibi fuit iſte Propheta, quando fecit deus cœlum & terram? Non. Sed ibi fuit ſapientia dei per quam facta ſunt omnia, quæ in animas etiam ſanctas ſe transfert, amicos dei et prophetas conſtituit, eiſq; opera ſua ſine ſtrepitu intus enarrat. Loquūtur eis quoq; angeli ſancti dei, qui ſemper uident faciem patris, uoluntatemq; eius quibus oportet annūciant. Ex his unus erat iſte propheta, qui dixit & ſcripſit: In principio fecit deus cœlum & terram. Qui tam idoneus teſtis eſt, per quem deo credendum ſit, ut eodē ſpiritu dei quo hæc ſibi reuelata cognouit, etiam ipſam fidem noſtram futuram tanto ante prædixerit. [a]Sed quid placuit deo æterno tunc facere cœlum & terram quæ antea non feciſſet. [b]Qui hoc dicunt, ſi mundum fuiſſe æternum ſine ullo initio, & ideo nec à deo factum uideri uolunt, nimis auerſi ſunt à ueritate, & letali morbo impietatis inſaniūt. Exceptis enim propheticis uocibus, [c]mundus ipſe ordinatiſsima ſua mutabilitate & mobilitate, & uiſibilium omnium pulcherrima ſpecie quodāmodo tacitus, & factum ſe eſſe, & non niſi à deo ineffabiliter atq; inuiſibiliter magno, & ineffabiliter atq; inuiſibiliter pulchro fieri ſe potuiſſe proclamat. Qui autem à deo quidem factum fatentur, nō tamen eum nolunt tēporis habere, ſed ſuæ creationis initium, ut modo quodā uix intelligibili ſemper ſit factus, dicūt quidē aliquid, unde ſibi deum uidētur uelut à fortuita temeritate defendere, ne ſubito illi ueniſſe credatur in mentem, quod nunquam ante ueniſſet, facere mundum, & accidiſſe illi uoluntatem nouam, cum in nullo ſit omnino mutabilis. Sed nō uideo quomodo eis poſsit in cæteris rebus ratio iſta ſubſiſtere, [d]maximeq; in anima, quam ſi deo coæternam eſſe contenderint, unde illi acciderit noua miſe-

A ria, quæ nunquam antea per æternū, nullo modo poterunt explicare. [e]Si enim alternaſſe ſemper eius miſeriam & beatitudinem dixerint, neceſſe eſt dicant etiam ſemper alternaturam, unde illa eos ſequetur abſurditas, ut etiam cū beata dicitur, in hoc utiq; non ſit beata, ſi futurā ſuam miſeriam & turpitudinem præuidet. Si autem non præuidet, nec ſe turpem ac miſeram fore ſed beatam ſemper exiſtimat, falſa opinione ſit beata: quo dici ſtultius nihil poteſt. Si autem ſemper quidem per ſecula retro infinita cū beatitudine alternaſſe animæ miſeriam putant, ſed B nunc iam de cætero cum fuerit liberata ad miſeriam non eſſe redituram, nihilominus conuincuntur nūquam eam fuiſſe uere beatam, ſed deinceps incipere eſſe noua quadā nec fallaci beatitudine: ac per hoc fatebuntur accidere illi aliquid noui, & hoc magnū atq; præclarū, quod nunquam retro per æternitatem accidiſſet. Cuius nouitatis cauſam ſi deum negabunt in æterno habuiſſe conſilio, ſimul cum negabūt etiam beatitudinis eius autorem, quod nefandæ impietatis eſt. Si autem dicent ipſum nouo conſilio excogitaſſe, ut de cætero ſit anima in æternū beata, quomodo eum alienum ab ea, quæ illis C quoq; diſplicet, mutabilitate mōſtrabunt? Porrò ſi ex tempore creatam, ſed nullo ulterius tempore perituram, [f]tanquam uerum habere initiū ſed non habere finem fatentur, & ideo ſemel expertam miſerias, ſi ab eis fuerit liberata, nunquā miſerā poſtea futurā, non utiq; dubitabūt hoc fieri, manente incommutabilitate conſilij dei. Sic ergo credant & mundum ex tempore fieri potuiſſe, nec tamē ideo deum in eo faciendo æternum conſilium uoluntatemq; mutaſſe.

L. VIVES

a SEd quid placuit deo.] Quæſtio Epicuri, quam Cicero Vellei uerbis primo De natura deorum tractat. b Qui hoc dicunt ſi mundum fuiſſe æternum.] Dubitatio hæc eſt multorū diſputationibus ſeri priſciq; exagitata uariaſq; in partes magnis ingeniorum uiribus conuerſa atq; iactata, quibuſdam mūdum neq; genitum unquam neque interiturum affirmantibus, ut Peripateticis, quibus Latini multi ſuffragant, ut Plinius, & Manilius. Cato ſenior opinionem Aegyptiam eſſe hanc dicit, alijs genitum quidem affirmātibus, ſed negantibus interiturum unquam: cuius ſentētiæ ſunt qui uolunt Platonem fuiſſe, ut ſuperiore libro dixi. Sūt quibus nunquam incepetit mundus, deſinet tamen aliquando. Sunt qui genitum à deo corruptibilemq; aſſerant, ſed nunquam tamen interiturum. Nam diuinæ naturæ ui continetur atque ſeruatur. Ex horum numero ſunt Pythagorici. Alij & initium accepiſſe, & finem habiturū autumant, ut Epicurei, Anaxagoras, Empedocles, & Stoici, de quis omnibus Plutarchus in placitis

naturalib. Galenus in hiſtoria philoſophi, modo eius ſit is liber, Cenſorinus in natali die, Macrobius ac pleriqueali. Alexander Aphrodiſieus Ariſtoteli accedit, quod eius ſententia minus diſputantium ictibus ſit expoſita. Galenus ex ſenſuum teſtimonio de tota lite pronunciari debere aſſeuerat, qui cum eundem & eodem modo procedere ſemper mundum cernant, ingenitum, & æternum fateri par eſt. nam ut Manilius inquit: Non alium uidere patres, aliúmue nepotes Aſpicient. & inter eos qui æternum faciunt mūdum, alij à deo genitum uolunt, alij nullam eius cauſam ponunt, ſed ipſum potius ſui & cæterorum cauſam eſſe, quod Ariſtoteli placuit libro primo De cœlo & mūdo. c Mundus ipſe ordinatiſsima.] Caſu aut fortuito credibile non eſt factam eſſe rem maximi ordinis, & rationis, nec alium quàm ſummū potuiſſe ſummi operis, aut alium, quàm pulchrum pulcherrimi parentem eſſe. Omnes philoſophorum ſcholæ quæ diuinius quid ſapuerunt, nihil eſſe quod tam arguat & factum eſſe à deo mundum, & eius cura adminiſtrari, conſenſu unico affirmant, quàm aſpectum ipſum mundi totius conſiderationemq́ decoris eius atq; ordinis, Plato, Stoici, Cicero, Plutarch. & Ariſtotelis hac de re argumentum refertur à Cicerone ij. De natura deorum. d Maximeq́ in anima.] Plato animas hominum æternas eſſe uoluit detruſas in corpus humanum, hoc eſt in carcerem propter ſcelera ab ipſis commiſſa. e Si enim alternaſſe.] Neque enim aliter dici poteſt, quàm quod fuerint æternum aut beatæ, aut miſeræ, uel certe alternis beatæ miſeræq́. quod ita ſi fiat, ex uarietate quadam & alternatione naturæ animæ proficiſci neceſſe eſt. Quæ enim poſſet iſta eſſe in tot animarum millibus infinita æternitate tam conſtans facinorum admiſsionis, expiationis'que uicisſitudo, unde modo beatæ eſſent, modo miſeræ. f Tanquam uerum habere initium.] In alijs exemplaribus legitur, tanquam numerum habere initium. Numerus enim ab unitate incipit, nec ubi ſiſtat: nam quantocūq; addito numero, maior adhuc adijci poteſt, nec finis erit, etiam ubi iam finis non poterit inueniri, quod infinitum dicitur.

Tam non eſſe cogitandum de infinitis temporum ſpatijs ante mundum quàm nec de infinitis locorū. Cap. V

EINDE uidendum eſt iſtis qui deū
conditorem mundi eſſe conſentiūt,
D & tamen quærunt de mundi tem/
pore, quid reſpondeamus, quid ipſi
reſpondeant de mundi loco. Ita e/
nim quęritur cur potius tunc et nō antea factus
ſit, quemadmodum quæri poteſt, cur hic po/
tius ubi eſt, & non alibi? Nam ſi infinita ſpatia
temporis ante mundum cogitant, in quibus eis
non uidetur deus ab opere ceſſare potuiſſe: ſimi
liter ergo cogitent extra mundum infinita ſpa/
tia locorum, in quibus ſi quiſquam dicat nō po/
tuiſſe uacare omnipotentem, nónne cōſequens
erit, ut innumerabiles mundos [a] cum Epicuro
ſomniare cogatur: ea tantum differentia, quod
eos ille [b] fortuitis motibus atomorum gigni aſſe
rit, & reſolui, iſti autem opere dei factos dicturi
A ſunt, ſi eum per interminabilem immenſitatem
locorum extra mundum circumquaq; patenti/
um uacare noluerint, nec eoſdem mūdos, quod
etiam de iſto ſentiunt, ulla cauſa poſſe diſſolui?
[c] Cum his enim agimus, qui & deum incorpo/
reum, & omnium naturarum, quæ non ſunt
quod ipſe, creatorem nobiſcum ſentiunt. Alios
autem nimis indignum eſt ad iſtam diſputatio
nem religionis admittere, [d] qui multis dijs ſa/
crorum obſequium deferendum putāt. Iſti phi
loſophi cæteros nobilitate atque autoritate uice
runt, nō ob aliud, niſi quia longo quidem inter/
uallo, ueruntamen reliquis propinquiores ſunt
B ueritati. An forte ſubſtantiam dei quam nec in/
cludunt, nec determinant, nec diſtendunt loco,
ſed de ea ſicut de deo ſentire dignum eſt fatem/
tur, incorporea præſentia ubiq; totam, à tantis
locorum extra mundum ſpatijs abſentem eſſe
dicturi ſunt, & uno tantum, atq; in comparatio
ne illius infinitatis tam exiguo loco in quo mū/
dus eſt occupatam? Non opinor eos in hæc ua/
niloquia progreſſuros. Cum igitur unum mun
dum ingenti quidem mole corporea, finitum ta
men & loco ſuo determinatum, & operāte deo
factum eſſe dicant: quod reſpondent de infini/
C tis extra mūdum locis, cur in eis ab opere deus
ceſſet: hoc ſibi reſpōdeant, de infinitis ante mun
dum temporibus, cur in eis ab opere deus ceſſa
uerit? Et ſicut non eſt cōſequens, ut fortuitu po
tius, quàm ratione diuina deus non alio ſed iſto
in quo eſt loco mundum conſtituerit, cum pari/
ter infinitis ubiq; patentibus nullo excellentio/
re merito poſſet hic eligi, quamuis eandem diui
nam rationem, qua id factum eſt, nulla poſsit
humana comprehendere mens: ita non eſt con
ſequens, ut deo aliquid exiſtimemus accidiſſe
fortuitū, quod illo potius quàm anteriore tem/
pore condidit mundum, cum æqualiter anterio
D ra tempora per infinitum retro ſpatium præte/
riſſent, nec fuiſſet aliqua differentia unde tem/
pus tempori eligendo præponeretur. Quod ſi
dicunt, inanes eſſe hominum cogitationes, qui/
bus infinita imaginantur loca, cum locus nullus
ſit præter mundum, reſpondetur eis, iſto modo
inaniter homines cogitare pręterita tēpora ua/
cationis dei, cū nullū tempus ſit ante mundum.

L. VIVES

CVm Epicuro.] Hic non multos modo mundos ſed infinitos quoq; eſſe uoluit, ut alibi oſtēdi. Metrodorus ſic abſurdū eſſe ait ſi unicus in infinito mundus ſit genitus, ac ſi unica in latifundio ſpica naſceretur

retur. Hunc errorem & Ariſtoteles & Stoici multis argumentis retuderunt, unicumq́ cum Platone cæteriſq́ ſapientibus poſuere mundum. quod τὸ πᾶν dixere, hoc eſt uniuerſum. b Fortuitis motibus atomorum.] De principijs rerũ naturæ magna & permoleſta eſt inter philoſophos diſceptatio. Democritus corpuſcula dixit eſſe per inane infinitum temere uolitantia, quibus ineſſet forma & magnitudo, eſſentq́ inſecabilia, ideo ἄτομα dicta. Epicurus hunc ſecutus põdus addidit. Ita indiuidua illa ramenta uarijs formis prædita, uarijs magnitudinibus tum etiam ponderibus multum diuerſis, iactatione fortuita per uacuum immenſum agitata, nõ ſimplici caſu inter ſe commiſta & coagmentata, infinitos ſubinde mũdos progignere, infinitos interimere arbitratus eſt, ſine certa cauſa, ſine conſilio ullo natos, auctos, extinctos: & cum de loco extra cœlum loquimur, non ſic locus eſt intelligendus, ut hic noſter, qui corpore definitur, & terminatur: ſed quemadmodum durationem quandam ante mundum genitum animo compre- B hendimus, in qua res multæ & creari, & uiuere potuerunt: ita extra mundum hunc & ſi nihil eſt, mens tamen ſpatium quoddã intelligit, in quo à deo non modo multi, ſed infiniti quoq; mundi locari poſſunt. c Cum ijs enim agi.] Cum Platonic. d Maximeq; apud eos.] Maxima erat Platonic. & Stoic. autoritas apud ueteres etiam uulgo. Cic. uerbis Cato. & Lælij.

Creationis mundi & temporũ unum eſſe principium, nec aliud alio præuenire. Caput VI

SI enim recte diſcernuntur æternitas & tempus, [a]quod tẽpus ſine aliqua mobili mobilitate non eſt, [b]in æternitate autem nulla mutatio eſt, quis non uideat quod tempora non fuiſſent, niſi creatura fieret, quæ aliquid aliqua motione mutaret: cuius motiõis & mutationis cum aliud atq; aliud, quæ ſimul eſſe non poſſunt, cedit atq; ſuccedit, in breuioribus uel productioribus morarum interuallis tempus ſequeretur? Cum igitur deus in cuius æternitate nulla omnino eſt mutatio, creator ſit temporum & ordinator, quomodo dicatur poſt temporũ ſpatia mundum creaſſe, non uideo: niſi dicatur ante mundum iam aliquam fuiſſe creaturam, cuius D motibus tempora currerent. Porrò ſi literæ ſacræ, maximeq́ ueraces ita dicunt, in principio feciſſe deum cœlum & terram, ut nihil antea feciſſe intelligatur, quia hoc potius in principio feciſſe diceretur, ſi quid feciſſet ante cætera cuncta quæ fecit: proculdubio non eſt mundus factus in tempore, ſed cum tempore. Quod enim fit in tẽpore, & poſt aliquod fit, & ante aliquod tempus, poſt id quod præteritum eſt, ante id quod futurum eſt. Nullum autem ante mundum poſſet eſſe præteritũ, quia nulla erat creatura cuius mutabilibus motibus ageretur. Cum A tempore autem factus eſt mũdus, ſi in eius conditione factus eſt mutabilis motus, ſicut uidetur ſe habere etiam ordo ille primorum ſex uel ſeptem dierum, in quibus mane & ueſpera nominantur, donec omnia quæ his diebus deus fecit ſexto perficiantur die, ſeptimóque in magno myſterio dei uacatio cõmendetur. Qui dies cuiuſmodi ſint, aut perdifficile nobis, aut etiã impoſsibile eſt cogitare, quanto magis dicere.

L. VIVES

a QVod tempus ſine aliqua mobili.] Ariſtoteles mensurã motus dixit eſſe tempus: ita ut ſine motu tempus non percipi ullum exiſtimet. Sunt ex B philoſophis qui motum ipſum tempus eſſe diffiniant, ſicut Stoici. b In æternitate autẽ nulla mutatio eſt:] Sic Auguſtinus multis locis, ſic Bœtius, ſic Gregorius Nazianzenus, ſić alij permulti: & quoniam hi omnes ex Platone hoc ſumpſeruut, afferam Platonis uerba ex Timæo: Vbi uero mobile uiuensq; æternum hoc deorum ſimulachrum is parens qui fabricatus eſt, conſiderauit, lætitia perfuſus ſimilius adhuc exemplari facere conſtituit. Ita quemadmodum hoc animal eſt ſempiternum, ſic & mundum ille quantum eius natura capere ac ſuſtinere poſſet, ſempiternũ eſt aggreſſus efficere: at illius natura æterna eſt, idcirco facto id operi cõgruere nõ poterat. Imaginem uero cõmentus eſt mobilem æternitatis, & ſimul cœli ſtructuram adornans, in uno eodemq́ manentis æui progredientem ſuis numeris imaginem gignit, ſed æternã. Hanc nominauit tempus, parteſq́ huius dies, noctes, menſes & annos, cum ante cœlum nullæ fuiſſent, unà cũ cœlo prodire iubet. Sic Pla- C to: niſi quis eandem ſententiam mauult Apuleij uerbis audire. Is enim ſic inquit, in dogmate Platonis: Tempus uero æui eſſe imaginem, ſiquidem tempus mouetur, & perennitas fixa & immota eſt natura. & ire in eam tempus & in eius magnitudinẽ finiri, ac diſſolui poſſe, ſi quando hoc decreuit fabricator mundi eius.

Tempus *Aeternitas*

De qualitate primorum dierum, quia antequã ſol fieret ueſperam & mane traduntur habuiſſe. Cap. VII

[a]IDEM VS quippe iſtos dies notos non habere ueſperam, niſi de ſolis occaſu, nec mane, niſi de ſolis exortu. Illorum autem priores tres dies ſine ſole peracti ſunt, qui quarto die factus refertur Et primitus quidem lux uerbo dei facta, atq; inter ipſam & tenebras deus ſeparaſſe narratur, & eandem lucem uocaſſe diem, tenebras autem noctem. Sed qualis illa ſit lux, & quo alternante motu, qualemq́ ueſperam & mane fecerit, remotũ eſt à ſenſibus noſtris: nec ita ut eſt, intelligi à nobis poteſt, quod tamen ſine ulla hęſitatione credendum eſt. [b]Aut enim aliqua lux corporea eſt, ſiue in ſuperiorib. mundi partibus lõge à cõſpectib. noſtris, ſiue unde ſol poſtmodũ accẽſus eſt. [c]Aut lucis nomine ſi-

 gnifi-

gnificata eſt ſancta ciuitas, in ſanctis angelis & ſpiritibus beatis, de qua dicit Apoſtolus: Quæ ſurſum eſt Hieruſalem, mater noſtra æterna in cœlis. Ait quippe et alio loco: Omnes enim uos filij lucis eſtis, & filij diei, non ſumus noctis neque tenebrarum. ᵈFit tamen & uespera diei huius & mane aliquatenus, ᵉquoniam ſcientia creaturæ in cõparatione ſcientiæ creatoris quodam modo uesperaſcit. Itéq; luceſcit, & mane fit, cũ & ipſa refertur ad laudem dilectionemq; creatoris. Nec in noctem uergitur, ubi non creator creaturæ dilectione relinquitur. Deniq; ſcriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine, nuſq; interpoſuit uocabulum noctis. Nõ enim ait alicubi, facta eſt nox, ſed facta eſt ueſpera, et factũ eſt mane dies unus. Ita ſecundus, & cæteri. Cognitio quippe creaturæ in ſeipſa decoloratior eſt, ut ita dicam, quàm cum in dei ſapientia cognoſcitur, uelut in arte qua facta eſt. Ideo ueſpera congruentius quàm nox dici poteſt, quæ tamen, ut dixi, cum ad laudandum & amandum refertur creatorem, recurrit in mane. Et cum fit in cognitionem ſuipſius, dies unus eſt. Cum in cognitionem firmamenti, quod inter aquas inferiores & ſuperiores cœlum appellatum eſt, fit dies ſecundus. Cum in cognitionẽ terræ ac maris omniumq; gignentium quæ radicibus continuata ſunt terræ, dies tertius. Cum in cognitionem luminarium maioris & minoris omniũq; ſyderum, dies quartus. Cum in cognitionẽ omnium ex aquis animalium natatilium atque uolatilium, dies quintus. Cum in cognitionẽ omnium animalium terrenorum, atque ipſius hominis, dies ſextus.

L. VIVES

a Videmus quippe iſtos dies notos non habere ueſperum.] In Colonieñ. libro legitur: Noctis nõ habere ueſperã. b Aut enim aliqua lux corporea.] Super hac quæſtione diſputantur à recentioribus theologis complura, libro ſententiarum ij. diſtinctione xiiij. Et hic nõ ſignificat Auguſtinus lucẽ eſſe corpus: ſed ait uel creatum à deo corpus aliquod illuſtre, qualis eſt ſol, uel lucem aliquã ſine corpore fuiſſe, quæ extenſa diem faceret, contracta noctem, ut Baſilius ait, uiaq; ſolis progrederetur, & cũ accederet matutinũ eſſet tempus, decedens ueſperum relinqueret, ut imaginat Hugo ſancti Victoris, lib. De ſacramẽtis primo. c Aut lucis nomine ſignificata eſt ſancta ciuitas.] Sic primo ſuper Geñ. ad literã idẽ Aug. d Fit tamẽ & ueſpera.] Alibi ſic: ſi tamẽ & ueſperã diei huius & mane aliquatenus cõgruenter intelligere ualeamus, quoniã &c. e Quoniam ſciẽtia creaturæ.] De his ipſe lib. iiij. de Geneſi ad literam, quo loco mane appellat, cum angeli ex creatarum rerum in eis ipſis cognitarum aſpectu, ubi tenebræ ſunt & nox altiſsima, ad charitatem dei ſe ſuſtollũt, A quod ſi deum diligentes & ſpectantes omnia in ipſo noſcant, quæ eſt certior rerum omniũ ſcientia quàm ſi ipſæ penitus perſpicerentur, tunc dies eſt. Vergit autem in ſerum, cum à deo ſe cõuertit angelus ad res creatas, intueturq; illas nõ in deo, ſed in ipſis: nec tamẽ hic ueſper in noctem abit, quoniam nunquam angeli artifici ſuo præponũt opus ac potius habẽt, quæ eſſet obſcuriſsima nox. tantum ex Auguſtino, qui primus ſcientias matutinas & ueſpertinas induxit.

Quæ qualiſue intelligenda ſit dei requies, qua poſt opera ſex dierum requieuit in ſeptimo. Cap. VIII

Vm uero in die ſeptimo requieuit deus ab omnibus operibus ſuis, &
B ſanctificauit eum, nequaquam eſt accipiendum pueriliter, tanquã deus laborauerit operando, qui dixit, & facta ſuntᵃ uerbo intelligibili & ſempiterno, non ſonabili & temporali. Sed requies dei requiem ſignificat eorum qui requieſcunt in deo, ſicut lætitia domus, lætitiam ſignificat eorum qui lætantur in domo, etiamſi non eos domus ipſa, ſed alia res aliqua lætos faciat. Quanto magis ſi eadem domus pulchritudine ſua faciat lætos habitatores, ut non ſolum eo loquendi modo læta dicatur, quo ſignificamus, per id quod
C continet id quod continetur, ſicut theatra plaudunt, prata mugiunt, cũ in illis homines plaudant, in his boues mugiant: ſed etiam illo quo ſignificatur per efficientem id quod efficitur, ſicut læta epiſtola dicitur ſignificans eorum lætitiam, quos legentes efficit lætos. Conuenientiſſime itaq; cũ deum requieuiſſe prophetica narrat autoritas, ſignificatur requies eorum, qui in illo requieſcunt, & quos facit ipſe requieſcere. Hoc etiam hominibus quibus loquitur, & propter quos utiq; conſcripta eſt, promittente prophetia, quod etiam ipſi poſt bona opera, quæ in eis & per eos operatur deus, ſi ad illum prius
D in iſta uita per fidem quodãmodo acceſſerint, in illo habebũt requiem ſempiternã. Hoc enim & ſabbati uacatione ex præcepto legis in uetere dei populo figuratum eſt, unde ſuo loco diligentius arbitror diſſerendum.

L. VIVES

a Verbo intelligibili & ſempiterno.] Vocem illam, uoluntaris momentum dicit eſſe Baſilius, quo melius nos intelligamus.

De angelorum cõditione quid ſecundum diuina teſtimonia ſentiendũ ſit. Caput IX

NVNC quoniam de ſanctæ ciuitatis exortu dicere inſtitui, & prius quod ad ſanctos angelos attinet dicendū putaui, quę huius ciuitatis et magna pars eſt & eo beatior, [a] quod nunquam peregrinata, quæ hinc diuina teſtimonia ſuppetant, quantum ſatis uidebitur deo largiente explicare conabor. Vbi de mundi conſtitutione ſacræ literæ loquuntur, nō euidenter dicitur utrū uel quo ordine creati ſint angeli: ſed ſi prætermiſſi non ſunt, uel cœli nomine, ubi dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram: uel potius lucis huius, de qua loquor, ſignificati ſūt. B Non autem prætermiſſos eſſe hinc exiſtimo quod ſcriptum eſt, requieuiſſe deum in ſeptimo die ab omnibus operibus ſuis quæ fecit, cum liber ipſe ita ſit exorſus: In principio fecit deus cœlum & terram: ut ante cœlum & terrā nihil aliud feciſſe uideatur. Cū ergo à cœlo & terra cœperit, atque ipſa terra quam primitus fecit, ſicut ſcriptura cōſequenter eloquitur, inuiſibilis & incompoſita nondumq́ luce facta, utiq́ tenebræ fuerint ſuper abyſſum, id eſt ſuper quandā terrę & aquæ indiſtinctam confuſionē: ubi enim lux non eſt, tenebrę ſint neceſſe eſt: deinde quū omnia creando diſpoſita ſint, quæ per ſex dies C conſummata narrantur, quomodo angeli prætermitterētur, tanquam non eſſent in operibus dei, à quibus die ſeptimo requieuit? Opus autē dei eſſe angelos, hic quidem etſi nō prætermiſſum, non tamen euidēter expreſſum eſt: ſed alibi hoc ſancta ſcriptura clariſsima uoce teſtatur. Nam & in hymno triū in camino uirorū cum prædictū eſſet: Benedicite omnia opera domini domino: in executione eorūdem operum, etiam angeli nominati ſunt. Et in Pſalmo canitur, Laudate dominū de cœlis, laudate eum in excelſis. Laudate eum omnes angeli eius, lauda D te eum omnes uirtutes eius. Laudate eum ſol & luna, laudate eum omnes ſtellæ & lumen. Laudate eum cœli cœlorum, & aquæ quę ſuper cœlos ſunt, laudent nomen domini. Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mādauit & creata ſūt. Etiam hic apertiſsime à deo factos eſſe angelos diuinitus dictum eſt, cum eis inter cætera cœleſtia commemoratis, infertur ad omnia: Ipſe dixit, & facta ſunt. Quis porrò audebit opinari, poſt omnia iſta quę ſex diebus enumerata ſunt angelos factos? Sed & ſi quiſquā ita deſipit, redarguit iſtam uanitatem illa ſcriptura paris A autoritatis, ubi deus dicit: [b] Quando facta ſunt ſydera, laudauerunt me uoce magna omnes angeli mei. Iam ergo erant angeli quando facta ſunt ſydera. Facta ſunt autem quarto die. Nunquid nam ergo die tertio factos eſſe dicemus? Abſit. In promptu eſt enim, quid illo die factū ſit. Ab aquis utique terra diſcreta eſt, & diſtinctas ſui generis ſpecies duo iſta elementa ſumſerunt: et produxit terra quicquid ei radicitus inhęret. Nunquid nam ſecundo? Nec hoc quidē. Tunc enim firmamentum factum eſt inter aquas ſuperiores & inferiores, cœlumq́ appellatum eſt: in quo firmamento facta ſunt ſydera quarto die. [c] Nimirum ergo ſi ad iſtorum dierū opera dei pertinent angeli, ipſi ſunt lux illa quæ diei nomen accepit, cuius unitas ut commendaretur nō eſt dictum dies primus, ſed dies unus. Nec alius eſt dies ſecundus, aut tertius, aut cæteri, ſed idem ipſe unus ad implendum ſenarium uel ſeptenarium numerū repetitus eſt, propter ſenariam uel ſeptenariam cognitionem: ſenariam ſcilicet operum quæ fecit deus, & ſeptenariam quietis dei. Cum enim dixit deus: fiat lux, & facta eſt lux, ſi recte in hac luce creatio intelligitur angelorum, profecto facti ſunt participes lucis æternæ, quæ eſt ipſa incommutabilis ſapientia dei, per quam facta ſunt omnia, quem dicimus unigenitum dei filium, ut ea luce illuminati qua creati fierent lux, & uocarentur dies participatione incommutabilis lucis & diei, quod eſt uerbū dei, per quod & ipſi, & omnia facta ſunt. Lumen quippe uerum quod illuminat omnem hominem in hunc mundum uenientem, hoc illuminat & omnem angelum mūdum, ut ſit lux non in ſeipſo, ſed in deo, à quo ſi auertitur angelus fit immūdus, ſicut ſunt om̄es qui uocātur immūdi ſpiritus, nec iam lux in domino, ſed in ſeipſis tenebræ, priuati participatione lucis æternæ. Mali enim nulla natura eſt, ſed amiſsio boni, mali nomen accepit.

L. VIVES

a Quod nunquam peregrinata.] Semper enim in patria fuit. Angeli enim ſemper uident faciē patris, qui in cœlis eſt. b Quando facta ſunt ſydera.] Iob. xxxviij. ὅτ' ἐγενήθησαν ἄστρα, ᾔνεσάν με φωνῇ μεγάλῃ πάντες ἄγγελοί μου. c Nimirum ergo ſi ad iſtorum.] Theologi Græci res ſpiritales præceſsiſſe corporeas uolunt, eisq́ ueluti miniſtris uſum eſſe mundi genitorem in reliquis procreandis: quam opinionem Plato in opificio mundi ſecutus eſt. Diuus Hieronymus, Gregoriū magiſtrum ſuosq́ ſecutus Græcos, ſpiritalia corporalibus priora fuiſſe cenſuit. Baſilius uero & Dionyſius Græci, &

Græci,& Latini prope omnes, Ambroſius, Beda, Caſſiodorus,& hic Auguſtinus,cũcta ſimul à deo progenita eſſe perhibent,quod cum illo congruere uidetur Ecclesiaſtici decimo octauo: Qui uiuit in æternum, creauit omnia ſimul.

De ſimplici & incommutabili trinitate patris,& filij,et ſpiritus ſancti unius dei:cui nõ eſt aliud qualitas,aliud ſubſtantia. Caput X

ST itaq; bonum ſolum ſimplex, & ob hoc ſolum incõmutabile, quod
B eſt deus. Ab hoc bono creata ſunt omnia bona,ſed nõ ſimplicia, & ob hoc mutabilia. Creata ſanè inquã, id eſt facta,non genita. Quod enim de ſimplici bono genitum eſt,pariter ſimplex eſt:et hoc eſt quod illud de quo genitum eſt,quæ duo patrẽ & filium dicimus,& utrũq; hoc cum ſpiritu ſuo unus eſt deus:qui ſpiritus patris & filij, ſpiritus ſanctus propria quadam notione huius nominis in ſacris literis nũcupatur. [a]Alius eſt autẽ q̃ pater & filius,quia nec pater eſt,nec filius:ſed alius dixi, non aliud:quia & hoc pariter ſimplex paritérq; bonum eſt incommutabile & coæternum. Et hæc trinitas unus eſt deus:nec ideo nõ ſimplex,quia trinitas. Neq; em̃ propter hoc naturã iſtã boni ſimplicẽ dicimus, quia pater in ea ſolus,aut ſolus filius , aut ſolus ſpiritusſanctus. Nõ enim ſola eſt iſta nominis trinitas ſine ſubſiſtentia perſonarum, [b]ſicut Sabelliani hæretici putauerũt. [c]Sed ideo ſimplex dicitur, quoniam quod habet,hoc eſt:excepto quod relatiue quęque perſona ad alteram dicitur. Nam utiq; pater habet filium,nec tamen ipſe eſt filius. Et filius habet patrẽ,nec tamen ipſe eſt pater. In quo ergo ad ſeipſum dicitur,nõ ad alterum,hoc eſt quod habet:ſicut ad ſeipſum dicitur uiuens,habendo utique uitam,& eadem uita ipſe eſt. Propter hoc itaque natura dicitur ſimplex,cui non ſit aliquid habere,quod uel poſſit amittere : uel aliud ſit habens,aliud quod habet:ſicut uas aliquem liquorem,aut corpus colorem,aut aer lucem ſiue feruorem,aut anima ſapientiam : nihil enim horum eſt id,quod habet. Nam neq; uas liquor eſt,nec corpus color,nec aer lux ſiue feruor,neq; anima ſapientia eſt. Hinc eſt quod etiam priuari poſſunt rebus quas habẽt, & in alios habitus uel qualitates uerti atq; mutari, ut & uas euacuetur humore,quo plenũ eſt, & corpus decoloretur,et aer tenebreſcat,ſiue frigeſcat,
A & anima deſipiat. [d]Sed ſi ſit corpus incorruptibile,quale ſanctis in reſurrectione promittitur, habet quidẽ ipſius incorruptiõis inamiſsibilem qualitatẽ,ſed manente ſubſtantia corporali, nõ hoc eſt, quod ipſa incorruptio. Nã illa etiã per ſingulas partes corporis tota eſt, nec alibi maior,alibi minor. Neq; enim ulla pars eſt incorruptior, q̃ altera. Corpus uero ipſum maius eſt in toto q̃ in parte:& cũ alia pars eſt in eo amplior, alia minor, nõ ea quæ amplior eſt incorruptior, quàm ea quæ minor. [e]Aliud eſt itaque corpus, quod nõ ubiq; ſui totũ eſt:alia incorruptio,quę ubiq; eius tota eſt:quia omnis pars incorrupti-
B bilis corporis etiam cæteris inæqualis æqualiter incorrupta eſt. Neq; enim,uerbi gratia,quia digitus minor eſt quàm tota manus, ideo incorruptibilior manus q̃ digitus. Ita cũ ſint inæquales manus & digitus,æqualis eſt tamen incorruptibilitas manus & digiti. Ac per hoc quamuis à corpore incorruptibili inſeparabilis incorruptibilitas ſit,aliud eſt tamen ſubſtantia,qua corpus dicitur,aliud qualitas eius,qua incorruptibile nũcupatur. Et ideo etiã ſic hoc non eſt, quod habet anima quoq; ipſa,etiam ſi ſemper ſit ſapiens:ſicut erit cũ à pręſenti miſeria liberabitur in
C æternũ:quia licet tũc ſapiens ſit in æternum,participatione tamen incõmutabilis ſapiẽtię ſapiẽs erit,quæ nõ eſt quod ipſa. Neq; enim ſi aer infuſa luce nunquã deſeratur,ideo nõ aliud eſt ipſe, aliud lux qua illuminatur. Neque hoc ita dixerim, [f]quaſi aer ſit anima:quod putauerũt quidã [g]qui nõ potuerunt incorporeã cogitare naturã. Sed habẽt hæc ad illa etiã in magna diſparilitate quandã ſimilitudinẽ,ut non inconuenienter dicatur,ſic illuminari animam incorporeã luce incorporea ſimplicis ſapientiæ dei, ſicut illuminatur aeris corpus luce corporea, & ſicut aer tenebreſcit iſta luce deſertus. Nã nihil ſunt aliud
D [h]quæ dicũtur locorũ quorumcũq; corporalium tenebræ quàm aer carens luce: ita tenebreſcere animam ſapientiæ luce priuatam. Secundũ hoc ergo dicũtur illa ſimplicia,quæ principaliter uereq; diuina ſunt, quod [i]non aliud eſt in eis qualitas,aliud ſubſtãtia,nec aliorum participatione, uel diuina,uel ſapientia,uel beata ſunt. Cæterũ dictus eſt in ſcripturis ſanctis, ſpiritus ſapientiæ multiplex,eo quod multa in ſe habeat : ſed quæ habet,hęc & eſt:& ea omnia unus eſt. Neque enim multę,ſed una ſapiẽtia eſt,in qua ſunt immenſi quidam atq; infiniti [k]theſauri rerum

intelli

intelligibiliū:in quibus ſunt omnes inuiſibiles atq; incommutabiles rationes rerum,etiam uiſibilium & mutabiliū,quæ per ipſam factę ſunt: quoniam deus non aliquid neſciens fecit,[l]quod nec de quolibet homine artifice recte dici poteſt. Portò ſi ſciēs fecit omnia,ea utiq; fecit quæ nouerat. Ex quo occurrit animo quiddam mirum,ſed tamen uerum, quod iſte mundus nobis notus eſſe non poſſet,niſi eſſet:[m]deo autem niſi notus eſſet,eſſe non poſſet.

L. VIVES

Verba religioſe ſeruanda

a Alius eſt autem quàm pater & filius.] Haud equidem uerba permultum ad rationis pietatē facere crediderim,ſed illud tamen ſeruandum eſt in primis,ne à receptis uſu autorum cōſenſuq; eccleſiæ,illius præſertim ueteris, formulis recedatur. Nam quum diuinæ res ſupra humanum omnem ſint captum ſitæ,ne uerbis quidem proprijs poſſunt à nobis enūciari. Sunt enim uerba omnia & ab hominibus & ad humana explicanda inuenta,quo minus cōfingere ſibi quęq; aut noua inducere,aut abuſu trita atq; approbata repudiare aſcitis alijs decet. Nam quum propria nulla poſſint ingenij humani ui excogitari,illa erunt maxime ad rē eloquendā accōmodata,quæ ab illis tradita fuerint, quorū ſcriptis magna pars pietatis noſtræ conſtat: quæ dixi propter impiam quorundam argutulorum temeritatem, qui contemptis ſpretisq; ueterum loquendi formulis,oſtentādi ſui cauſa periculoſo exemplo, noui uerborum magiſtri uideri affectant, quum ſint cum rerum aliarum omnium, tum uero uerborum ſermoniſq; uniuerſi imperitiſsimi: & uolunt licere ſibi arbitratu ſuo atq; adeo libidine,ueterū ſcriptorum de religiōe loquendi leges,ceu mollem quampiam & ductilem ceram,modo in arctum,modo in extēſum fuſumq; difformare. b Sicut Sabelliani.] Dixi de hæreſi iſtorum, qui perſonas in trinitate nullas ponebāt. c Pater qui genuit ſimp. eſt,& filius qui genitus eſt,pari. ſimp. eſt: & hoc eſt illud de quo genitus eſt.] Hoc totum in codicē Brugeñ. deeſt. d Sed & ſi ſit corpus.] Non modo quod ſeiungi ab alio probat non illud eſſe,à quo ſeparatur,ſed quod affixum illi eſt hærēſq; perpetuo. e Aliud eſt itaq; corpus.] Fuſa eſt corporis ratio per partes omnes: nec ipſa conſtat,niſi partes tum adſint, tum cōiunctæ coagmentatæq; ſint. Nec manus ſuū corpus eſt, uel ei magnitudine par: at incorruptio quæ eſt in manu non pars eſt incorruptionis corporis: neq; enim ſparſa hæc eſt ita per corpus,ut modo corporis liceat eam metiri: ſed ſic inſectili cōſideratione attributa, ut quum in toto ſit corpore tota,in quauis etiam corporis parte nō pars aliqua eſſe intelligatur,ſed ipſa quoq; tota,quæ natura eſt rerum ſpiritalium,uelut animæ,angeli,dei, qui non ſic locum tenent,ut aliquid prius,aliud poſterius: dextrum hoc,illud ſiniſtrū ſit: aut inferius quicquam, cuius ſuperius ſit è religione ſitū,ſed in ſingulis quamlibet minutis loci tenuibusq; particulis ſint toti: nec tamen loco ipſi toti deſint,quæ dictu ne an intellectu faciliora ſint,dubites. f Quaſi aer ſit anima.] Hoc dixit Anaximenes Mileſius,& eiuſdem philoſophiæ Diogenes Apolloniates. Anaxagoras ceu aerem quendā eſſe uult animam. Heraclitus à reſpiratione animam uiuentium progigni cēſebat. Vnde dicta ſit ψυχὴ ut inquit Plato in Cratylo, ἀπὸ τοῦ ψύχω quod eſt refrigero. Veteres aerem illum,qui eſt in anhelitu,uidētur animam putaſſe: unde eſt apud Poetam,feretere uxoris animam. quin & aerem omnem animam dixerunt. Verg. Semina terrarum animæq; marisq; fuiſſent. g Qui non potuerūt incorpoream cogitare naturam.] Cicero primo Tuſc. quæſtio. Animos enim per ſeipſos uiuentes non poterāt mente complecti,formam aliquam figurāq; quærebāt. h Quæ dicūtur &c. tenebræ.] Sic ab Ariſtotele tenebræ finiuntur ſecūdo libro De anima, abſentia lucis ex diaphano corpore, quod eſt luminis capax, & per quod cernimus. i Non aliud eſt in eis qualitas,aliud ſubſtantia.] Qualitates uocat,quas Græci ποιότητας. Tametſi hæ pro corporibus accipi à Cicerone uidentur in Academicis. Hic uidetur Auguſtinus qualitates dicere,quicquid ſubſtātiæ adhæret,quod philoſophi recentiores accidens nominant: & qualitatis generale nomē, quū Quintilianus alijq; permulti oſtendunt,tum quale ipſum declarat,quod ad omne accidētis genus accōmodatur. k Theſauri.] Reconditoria, aut ipſæ opes reconditæ. l Quod nec de quolibet.] Quamlibet inſcio & abiecto, hoc enim eſt quodlibet, ut alibi dixi. m Deo autem niſi notus eſſet.] Cura dei ſtat mundus alioqui ſtatim ruiturus. Atqui quod neutiquam deus noſſet, curare nō poſſet, neq; enim artifex opus uel facit, uel ſuſtinet, quod ignorat.

Tenebræ

An eius beatitudinis quam ſancti angeli ab initio ſui ſemper habuerunt, etiam illos ſpiritus qui in ueritate non ſteterunt,participes fuiſſe credendum ſit. Caput XI

QVAE cum ita ſint,nullo quidē modo ſecūdum aliquod temporis ſpatium prius erāt illi ſpiritus tenebrę, quos angelos dicimus.[a]Sed ſimul ut facti ſunt, lux facti ſunt, nō tamē ita tantum creati, ut quoquo modo eſſent, & quoquo modo uiuerent,ſed etiam illuminati ut ſapienter beateq; uiuerent. Ab hac illuminatione auerſi quidā angeli,non ſolum non obtinnerunt excellentiā ſapientis beatęq; uitę,quę proculdubio non niſi æterna æternitatiſq; ſuæ eſt certa atq; ſecura:[b]ſed & rationalem uitā licet inſipientem ſic habent,ut eam non poſsint amittere,nec ſi uelint. Quatenus autem antequā peccaſſent,illius ſapientiæ fuerint participes, definire quis poteſt?[c]In eius tamen participatione æquales fuiſſe iſtos illis, qui propterea uere pleneq; beati ſunt,quoniam nequaquā de ſuę beatitudinis æternitate falluntur,quomodo dicturi ſumus: quandoquidē ſi ęquales in ea fuiſſent, etiā iſti in eius æternitate māſiſſent pariter beati,quia pariter certi?[d]Neq; enim ſicut uita quandiucunq; fuerit,ita æterna uita ueraciter dici poterit,ſi finem habitura ſit. Siquidem uita tantummodo uiuendo,æterna uero finem non habendo nominata eſt. Quapropter quāuis non quicquid æternum cōtinuo beatum ſit,dicitur enim etiam pœnalis ignis æternus: tamen ſi uere perfecteq;

fecteq; beata uita non niſi æterna eſt, non erat A talis iſtorum uita beata, quia quandoq; deſitura, & propterea non æterna, ſiue id ſcirent, ſiue neſcientes aliud putarẽt: quia ſcientes timor, neſcientes error beatos eſſe utiq; non ſinebat. Si autem hoc ita neſciebãt, ut falſis incertisue non fiderent, ſed utrum ſempiternum, an quãdoq; finem habiturũ eſſet bonum ſuum, in neutram partem firma aſſenſione ferrẽtur, ipſa de tanta felicitate cunctatio eam beatę uitæ plenitudinẽ, quam in ſanctis angelis eſſe credimus, non habebat. [c] Neq; enim beatæ uitæ uocabulum ita contrahimus ad quaſdam ſignificationis anguſtias, ut ſolum deum dicamus beatũ: qui tamen ita uere beatus eſt, ut maior beatitudo eſſe non poſsit, In cuius comparatione quòd angeli beati ſunt, ſua quadam ſumma beatitudine, quanta eſſe in angelis poteſt, quid aut quantum eſt?

L. VIVES

a SEd ſimul ut facti.] Hic ſtatim ne mutæ uideantur ſcholæ, inſtantibus & tricis horrentes adſunt, magnisq; clamoribus uelut æs ſuũ efflagitant reſponderi ſibi, potuerint ne angeli bene de deo mereri in primo illo momẽto, quo ſunt ab opifice rerum omniũ progeniti: an potuerunt, ut ipſi dicunt, demereri. Nam niſi improprie dicatur, non cõſtabit theologica proprietas, quod inſtans fuerit creationis, quod in quo manſerunt, quod in quo ceciderunt alij, alij ſteterunt. Et hic multa C ceu in conſilio fuerint naturæ principi, quum mundum hunc conderet, magno ſupercilio definiunt, tanto, tam aſſeueranter, ut iures illos ſerio dicere, & aliquid omnino dicere, nec nugas eſſe meras. Vix humana ipſa plene uti cognoſceremus ingratis mortalibus permiſit deus. Neſcimus quid illud erat, quod habebat ante principem noxam homo ille hominum parens: neſcimus, quando peccarit, ubi, qua ratione totam illam humanæ gentis tragœdiam inuexerit: initium, & ſeminariũ malorum omnium celatum eſt: quia ſcire non meremur: & iam uti quaſi humanis omnib. exploratis, negocijs ſeſe angelorum ardeliones immiſcent: non quibuslibet, nec quæ uulgari ſapiẽtiæ magiſter iuſsit, ſed quæ ueriſimile eſt, ne angelos quidem ipſos noſſe. Nam origines rerum, & quid in illis ſit factum, autor nouit, non id quod gignitur. Accedit his, quod quum de inſtantibus magna ſit inter homunculos controuerſia, utraq; factione D rem totã pertumultuoſe ad ſe ſuosq; uindicante: iſti per hoc tanquam rem apertam iam & certam de incertiſsimis & altiſsima caligine merſis inquirunt. Quantũ ergo & ex ipſius ſapientiæ ſchola licet colligere, & ex diſcipulis eius ſanctis illis autoribus, qui non contentioſa diſputatiõe ex pertinacia humanisq; affectibus de ſacroſanctis definire rebus, ſed modeſte ac uerecũde: quæ uel in libro uitæ legerunt, uel à patribus per manus tradita acceperunt, reliquere: uel ipſi certe eodem ſpiritu aliqua ſunt libris auſi mandare, quo innocenter ac pie uiuebant. Hoc enim modo tractari myſteria illa diuina debent, adorata potius ſilenter, quàm raptata & diſcerpta clamoribus ad rauim contentioſis: nec exiſtimare nihil referre, ſiue de humana philoſophia ſit ſermo, ſiue de rebus non ad diſquiſitionem mortalium à deo ſobrie reuelatis, ſed ad admirationem uenerationemq;. Ex his igitur ſic, opinor, angeli omnes, & hi qui perpetuo ſunt A boni beatíque, & hi qui perpetuo mali & miſeri, ſimul ſunt à deo generati, atq; illuſtrati luce quadam, qua facile tum ſe ipſi poſſent cognoſcere, tum res alias: ipſum uerum deum, quantum rei creatæ per deum liceret, gradatim tamen. Non enim omnes paribus ſunt ingenij potentiæq; uiribus prædıti, Tum illis propoſita eſt optio, utrum mallent iuſsis parẽre architectu omniũ & parentis, nec latum unguem ab illis diſcedere, an potius facere ipſos ſibi uiam, qua inſiſterent. Momenta temporum qualia ſint apud angelos humana mens capere nequit, multo minus qualia apud deum, qualia tamen cunq; ſint, quod modeſte pieq; ſemper dictũ uelim, prius ſeipſos ſuumq; inſpexere patrẽ, prius ſuo ingenio arbitratuiq; relicti ſunt, & uelut emancipati, q̃ à partibus dei uel defecerint, uel ſteterint. Fieri quid potuerit, in neutram partem habeo quod credam, iſtud certe factũ ita credo. Simul & illud credo, ubi excellentiſsimã ſuæ naturæ partem omnes cognouerunt, quantaq; ſibi ad inæ B ſtimabilem beatitudinem aperta eſſet ianua, ſpe ac fiducia tantæ beatitatis præcipientes iam tum gaudia lætos fuiſſe: & quamuis tenuiter, prægustaſſe tamẽ uenturam felicitatẽ, & quadã tenus beatos fuiſſe. Cæterũ, ut euentus docuit, ſceleſtos nefariosq; ductos falſo gaudio, bonos autem piosq; uero. Immodice enim ac inſolenter ſuam mali tulere ſortem: & quaſi parum fuiſſet in partem poſſeſsionis admitti, ex æquo diuidi totam uoluerunt. Quod fuit inſipiẽtiæ caput, neque ſe, neque patrem deũ bene agnoſcere, ac inter ſeſe comparare. Orbati ergo ſapientia, uana ſpe aliquandiu ſunt acti, & ſtulta lætitia fatui inſaniq; perfuſi, quod de regno cum deo contenderent: quoad nulla iam amplius in eis melioris mẽtis ſpe reſidua de patria ſua ingratiſsimi atq; impiẽtiſsimi deturbati ſunt: quæ omnia non aſſeuerãter uelim à me putari dicta, tranſituro facile in ſententiam ueriſimilius dicentis. b Sed & rationalem uitam licet inſipientẽ.] C Habent quidem dæmones acuta ingenia & uafra, ſapiẽtes tamen non ſunt. Nam neq; ſeipſos, nec parentem ſuum ut oportebat norunt, & mens eorũ inuidia & ſuperbia occæcata præceps in mille ſcelera inſipientiſsime fertur. Deniq; ſi ſapientes eſſent, eſſent & boni. Nec ullus eſt malus, in quo ignorantia non dominetur: ſicut Plato, & eum ſecutus Ariſtoteles, docent. c Neq; enim beatæ uitæ uocabulum.] Beatitudinem definiere ueteres ſtatum perfectum, & numeris omnibus bonorũ abſolutum, qui in ſolum uidetur deum cadere, cuius participatione & angeli beati ſunt, & homines ſancti.

Angelorum conditio

De comparatione beatitudinis iuſtorum necdum tenentium promiſſionis diuinæ præmium, & primorum in paradiſo hominum ante peccatũ. XII

D [a] NEc ipſos tantum, quod attinet ad rationalem uel intellectualem creaturam, beatos nuncupandos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiſo negare audeat beatos fuiſſe ante peccatum: quamuis de ſua beatitudine quàm diuturna uel utrum æterna eſſet incertos: eſſet autem æterna niſi peccaſſent: cũ hodie non imprudẽter beatos uocemus, [b] quos uidemus iuſte ac pie cum ſpe futuræ immortalitatis hanc uitam ducere [c] ſine crimine uaſtante conſcientiam, facile impetrantes peccatis huius

ius infirmitatis diuinam miſericordiã. Qui licet A de ſuæ perſeuerantiæ præmio certi ſint, de ipſa tamen perſeuerãtia ſua reperiũtur incerti. Quis enim hominum ſe in actione profectuq́ꝫ iuſtitiæ perſeueraturum uſque in finem ſciat, niſi aliqua reuelatione ab illo fiat certus, qui de hac re iuſto latentiq́ꝫ iudicio, nõ omnes inſtruit, ſed neminem fallit. Quantum itaq; pertinet ad delectationẽ præſentis boni, beatior erat primus homo in paradiſo, quàm quilibet iuſtus in hac infirmitate mortali: quãtum autem ad ſpem futuri boni, beatior quilibet in quibuslibet cruciatibus corporis, cui non opinione, ſed certa ueri- B tate manifeſtum eſt, ſine fine ſe habiturum omni moleſtia carentem ſocietatem angelorum in participatione ſummi dei, ꝙ̃ erat ille homo ſui caſus incertus in magna illa felicitate paradiſi.

L. VIVES

a NEc ipſos enim huic tantæ beatitudini.] In alio exẽplari legitur: Nec ipſos tãtum beatos, quod attinet ad rationalem uel intellectualem creaturam, nuncupandos putamus. melius ſic, aliter nullus conſtare poteſt ſenſus. ſignificat Auguſtinus angelos omnes etiam quum nondum de ruina uel confirmatione ſui certi eſſent, quodammodo fuiſſe beatos, uel eo ſolo quòd tam præſtanti eſſent ſublimiq́ꝫ natura conditi, quemadmodũ & Adam ipſe tot muneribus animi corporisq́ꝫ ante crimen à deo cumulatus. b Quos uidemus iuſte ac pie.] Chriſtus huiuſmodi homines beatos appellat Matthæi viij. c Sine crimine uaſtãte.] Nulla eſt hic maior beatitudo, ꝙ̃ mens ſibi conſcia recti. Et ut Horatius, inquit: Nil cõſcire ſibi nulla palleſcere culpa. ut contra nulla eſt maior crux, ꝙ̃ conſcientia ſcelerum. Has Cicero contra Piſonem & pro Roſcio furias dicit à poetis nominatas eſſe.

An ita unius felicitatis omnes angeli ſint creati, ut neq; lapſuros ſe poſſent noſſe, qui lapſi ſunt: & poſt ruinam labentium perſeuerantiæ ſuæ præſcientiam acceperint qui ſteterũt. XIII

VOCIRCA cuiuis iam non difficulter occurrit utroq; coniuncto effici beatitudinem, quam recto propoſito intellectualis natura deſiderat: hoc eſt, ut & bono incommutabili, quod deus eſt, ſine ulla moleſtia perfruatur, & in eo ſe in æternum eſſe manſurum, nec ulla dubitatione cunctetur, nec ullo errore fallatur. Hanc habere angelos lucis, pia fide credimus: hanc nec ante quàm caderent habuiſſe angelos peccatores, qui ſua prauitate illa luce priuati ſũt, conſequenti ratione colligimus: habuiſſe tamẽ aliquam etſi nõ præſciam beatitudinẽ, [a] ſi uitam egerũt ante peccatum profecto credendi ſunt. Aut ſi durum uidetur, quando facti ſunt angeli, alios credere ita factos, ut non acciperẽt præſcientiam uel perſeuerãtiæ uel caſus ſui: alios autem ita factos ut ueritate certiſsima æternitatem ſuæ beatitudinis noſſent: ſed æqualis felicitatis omnes ab initio creati ſunt: & ita fuerunt donec iſti qui nunc mali ſunt ab illo bonitatis lumine ſua uoluntate cecidiſſent: proculdubio multo eſt durius nunc putare angelos ſanctos æternę ſuę beatitatis incertos, & ipſos de ſemet ipſis ignorare, q́d nos de illis per ſcripturas ſanctas noſſe potuimus. Quis em̃ catholicus Chriſtianus ignorat, nullum nouum diabolũ ex bonis angelis ulterius futurum: ſicut nec iſtum in ſocietatem bonorum angelorum ulterius rediturum? Veritas quippe in Euangelio ſanctis fidelibus promittit, quod erunt æquales angelis dei: quibus etiam promittitur, quod ibũt in uitã ęternam. Porrò aũt ſi nos certi ſumus, nũquam nos ex illa immortali felicitate caſuros: illi uero certi non ſunt, iam potiores, non æquales eis erimus: ſed quia nequaquam ueritas fallit, & ęquales eis erimus, profecto etiam ipſi certi ſunt ſuæ felicitatis æternę. Cuius illi alij quia certi nõ fuerunt: C non enim erat eorum æterna felicitas, cuius certi eſſent, quæ finẽ fuerat habitura: reſtat ut aut impares fuerint, aut ſi pares fuerunt, poſt iſtorum ruinam illis certa ſcientia ſuæ ſempiternæ felicitatis acceſſerit. Niſi forte quis dicat id, quod dominus ait de diabolo in Euangelio: Ille homicida erat ab initio, & in ueritate non ſtetit: ſic eſſe capiendum, ut non ſolum homicida fuerit ab initio, id eſt in initio humani generis: ex quo utiq; homo factus eſt, quem decipiẽdo poſſet occidere: uerumetiam ab initio ſuæ conditionis in ueritate non ſteterit: & ideo nunquam D beatus cum ſanctis angelis fuerit, ſuo recuſans eſſe ſubditus creatori, [b] & ſua per ſuperbiam uelut priuata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fallax: quia nec unquã poteſtatem omnipotentis euadit. Et qui per piam ſubiectionem noluit tenere quod uere eſt, affectat per ſuperbiæ elationem ſimulare quod non eſt: ut ſic intelligatur etiam quod beatus Ioannes apoſtolus ait: Ab initio diabolus peccat, hoc eſt ex quo creatus eſt iuſtitiam recuſauit: quam niſi pia deoq́ꝫ ſubdita uoluntas habere non poſsit. Huic ſententiæ quiſquis acquieſcit, [c] non cum illis hæreticis ſapit, id eſt Manichæis: & ſi quæ aliæ peſtes

ita ſentiunt,quod ſuam quandam propriā tanquam ex aduerſo quodam principio diabolus habeat naturam mali:qui tanta uanitate deſipiunt,ut cum uerba iſta Euangelica in autoritate nobiſcum habeant,non attendant non dixiſſe dominum,à ueritate alienus fuit,ſed in ueritate non ſtetit:ubi à ueritate lapſum intelligi uoluit, in qua utiq; ſi ſtetiſſet,eius particeps factus,beatus cum ſanctis angelis permaneret.

L. VIVES

Si uitam egerūt ante peccatū.] Tam exiguum illud temporis fuit, quod prius quàm à deo deficerent, interfluxit, ut nihil eſſe uideatur. b Et ſuperbia ſua.] In alijs codicibus, & ſua per ſuperbiam uelut priuata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fallax. c Non cū illis hæreticis ſapit, id eſt Manichæis.] Quū audirent dæmonē ab initio peccaſſe, exiſtimarunt malum eſſe dæmonē à deo progenitum, idcirco natura potius eſſe malum, ꝙ uoluntate: nam id in unoquoq; naturale eſt, non uoluntariū, quod in eo creauit rerū conditor, quum id in mundum proferret.

Quo genere locutionis dictum ſit de diabolo, quod in ueritate non ſteterit:quia ueritas non eſt in eo. XIIII

VBI ECIT auté iudiciū,quaſi quæſiſſemus,unde oſtendatur, quod in ueritate non ſteterit,atq; ait:Quia non eſt ueritas in eo.Eſſet autem in eo,ſi in illa ſtetiſſet. Locutione autē dictū eſt minus uſitata.Sic enim uidetur ſonare:In ueritate nō ſtetit,quia nō eſt ueritas in eo: tanquam ea ſit cauſa,ut in ueritate non ſteterit, quod in eo ueritas nō ſit:cū potius ea ſit cauſa,ut in eo ueritas non ſit,ꝙ in ueritate nō ſtetit. Sed iſta locutio eſt & in Pſalmo,ubi ait:Ego clamaui,quoniam exaudiſti me deus:cum dicendum fuiſſe uideatur,Exaudiſti me deus, quoniā clamaui.Sed cum dixiſſet,ego clamaui:tanquā ab eo quæreretur,unde ſe clamaſſe monſtraret,ab effectu exauditionis dei clamoris ſui oſtēdit affectum,tanquam diceret:Hinc oſtēdo clamaſſe me,quoniam exaudiſti me.

Quid ſentiendum ſit de eo quod ſcriptum eſt: Ab initio diabolus peccat. Caput XV

ILLVD etiam quod ait de diabolo Ioannes:[a] Ab initio diabolus peccat:[b] nō intelligūt ſi naturale eſt nullo modo eſſe peccatum.Sed quid reſpondetur propheticis teſtimonijs, A ſiue quod Eſaias ait ſub figurata perſona principis Babyloniæ,diabolum notās: Quomodo cecidit Lucifer,qui mane oriebatur. Siue quod Ezechiel:In delicijs paradiſi dei fuiſti omni lapide precioſo ornatus?Vbi intelligitur fuiſſe aliquando ſine peccato. Nam expreſsius ei paulo poſt dicitur: Ambulaſti in diebus tuis ſine uitio. Quæ ſi aliter conuenientius intelligi nequeunt,oportet etiam illud quod dictum eſt, In ueritate non ſtetit:ſic accipiamus quòd in ueritate fuerit,ſed nō permanſerit. Et illud,quòd ab initio diabolus peccat,non ab initio ex quo crea- B tus eſt peccare putandus eſt,ſed ab initio peccati,quod ab ipſius ſuperbia cœperit eſſe peccatum. Nec illud quod ſcriptum eſt in libro Iob, cum de diabolo ſermo eſſet:[c] Hoc eſt initiū figmenti domini,quod fecit ad illudendum ab angelis ſuis, Cui cōſonare uidetur etiam Pſalmus, ubi legitur:Draco hic quem finxiſti ad illudendum ei:ſic intelligendum eſt,ut exiſtimemus talem ab initio creatum,cui ab angelis illuderetur, ſed in hac pœna poſt peccatum ordinatum. Initium ergo eius figmentum eſt domini. Non enim eſt ulla natura etiam in extremis infimiſq; beſtiolis,quam non ille conſtituit:à quo eſt om- C nis modus,omnis ſpecies,omnis ordo:ſine quibus nihil rerū inueniri uel cogitari poteſt: quanto magis angelica creatura,quæ omnia cætera quæ deus cōdidit,naturæ dignitate præcedit.

L. VIVES

a Ab initio diabolus.] Nō ſunt ad anxias illas morularum inquiſitiones ſacra hæc Euangelij reuocanda uerba,ſeu trahenda potius. Vnū aut alterum momentum non impedit,quo minus ab initio aliquem aliquid feciſſe pronunciemus,ut ſi quis dicat: ab initio mundi fuit fratrum inuidia,pauxillum temporis impedimento non eſt,quo minus effatum hoc ſit uerum. b Qui inde uolunt aſſerere peccati naturā.] Tales ſunt Manichæi. D. Thomas,& qui cum eo negant in momento,quo angelus cōditus eſt,potuiſſe peccare, hac ratione utunt,quod id crimen non tam operi impu- D tandū eſſet,ꝙ autori,qui tale opus produxit. Quod ſentire uidet Origenes ſuper Ezechielē,dicens: Serpēs hoſtis contrarius ueritati nō à principio, nec ſtatim ſupra pectus & uentrē ſuum ambulauit. Sicut Adam & Eua non ſtatim peccauerunt,ita & ſerpens aliquādo fuit nō ſerpēs,quū in paradiſo deliciarū moraret. Deus enim malitiā nō fecit:nec Auguſtinus aliud ſenſit,qui docet, nō ſimul ac primū creati fuerūt peccaſſe. c Hoc eſt initium figmenti domini.] Iob xl. uulgo habemus:Ipſe eſt principiū uiarum domini. Nec legimus quod fecit ad illudendū angelis ſuis:ſed hæc ex interpretatione LXX.

De gradibus & differentijs creaturarum,quod aliter pēdet utilitatis uſus, aliter ordo rationis. Cap.XVI

In his

In his enim quæ quoquo modo ſũt, & non ſunt quod deus eſt, à quo facta ſunt, præponuntur uiuentia nõ uiuentibus: ſicut ea quæ habẽt uim gignendi uel etiam appetendi his, quæ iſto motu carent. Et in his quæ uiuũt, præponuntur ſentientia non ſentientibus: ſicut arboribus animalia. Et in his quæ ſentiũt, pręponuntur intelligentia non intelligentibus, ſicut homines pecoribus. Et in his quæ intelligunt, præponuntur immortalia mortalibus: ſicut angeli hominibus, ſed iſta præponuntur naturæ ordine. Eſt autem alius atque alius pro ſuo cuiuſq; uſu æſtimationis modus: quo fit, ut quædam ſenſu carentia, quibuſdam ſentiẽtibus præponamus, intantum, ut ſi poteſtas eſſet, ea prorſus de natura rerum auferre uellemus: ſiue quẽ in ea locum habeant ignorantes, ſiue etiã ſi ſciamus, noſtris ea commodis poſtponẽtes. Quis enim non domi ſuæ panem habere quàm mures, nummos quàm pulices, malit? Sed quid mirum, cum in ipſorum etiam hominum æſtimatione, quorum certe natura tantę eſt dignitatis, plerũq; carius comparetur equus, quàm ſeruus: gẽma, quàm famula. Ita libertate iudicandi plurimum diſtat ratio conſiderantis à neceſsitate indigentis, ſeu uoluptate cupiẽtis, cum iſta quid per ſeipſum in rerum gradibus pendat, neceſsitas autem quid propter quid expetat, cogitet: & iſta quid uerum luci mentis appareat, uoluptas uero quid iucũdum corporis ſenſibus blandiatur, exquirat. Sed tantum ualet in naturis rationalibus quoddam ueluti pondus uoluntatis & amoris, ut cum ordine naturæ angeli hominibus, tamen lege iuſtitię boni homines malis angelis præferantur.

Vitium malitiæ non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandum non conditor cauſa eſt, ſed uoluntas. Caput XVII

Propter naturam igitur, nõ propter malitiam diaboli, dictum recte intelligimus: hoc eſt initium figmẽti domini: quia ſine dubio ubi eſſet uitium malitiæ, natura non uitiata præceſsit. [a]Vitium autem cõtra naturam eſt, ut non poſsit, niſi nocere naturæ. [b]Non itaq; eſſet uitium, recedere à deo, niſi naturæ, cuius id uitiũ eſt, potius competeret eſſe cum deo. [c]Quapropter, etiam uolũtas mala grande teſtimonium eſt naturæ bonæ. Sed deus ſicut naturarum bonarum optimus creator eſt, ita malarum uoluntatum iuſtiſsimus ordinator, ut cum male illæ utũtur naturis bonis, ipſe bene utatur etiã uolũtatibus malis. Itaq; fecit, ut diabolus inſtitutione illius bonus, uoluntate ſua malus, in inferioribus ordinatus illuderetur ab angelis eius, id eſt ut proſint tentationes eius ſanctis, quibus eas obeſſe deſiderat. Et quoniam deus cum eũ conderet, futuræ malignitatis eius non erat utique ignarus, & præuidebat quæ bona de malo eius eſſet ipſe facturus: propterea Pſalmus ait, Draco hic, quem finxiſti ad illudendum ei: ut in eo ipſo, quod eum finxit, licet per ſuam bonitatem bonum, iam per ſuam præſcientiã præparaſſe intelligatur, quomodo illo uteretur & malo.

L. VIVES

Vitium autem contra naturam.] Virtutem Socrates & Stoici, ex natura dicebãt eſſe, uitium uero contra naturam. Nunquam enim peccaremus, ſi naturam ſequeremur ducẽ illam puram, rectãq́;, nec prauis opinionibus corruptam, & detortam. b Nõ itaque eſſet uitium.] Nam ſi utilius id eſſet naturæ eius, qui uitium committit, nõ uitium eſſet, nec error, ſed potius ſapienter electum, & recte executum. c Quapropter etiam uoluntas mala.] Ex uolũtate mala uitia proficiſcuntur: quæ quoniam naturæ obſunt, ĩjs natura cõtranititur, qua fit, ut uoluntatem iuuet male facere, naturam lædat, uoluntas ſua ſpõte ſit mala, natura ad malum inuita trahatur, & reluctans, quæ ſi ſuo relinqueretur arbitratui, optima quæq; ſemper ſequeref: nam his demum delectatur: & ea ingrederetur uia, qua ad autorem ſuum tenderet, & aliquando perueniret.

De pulchritudine uniuerſitatis, quæ per ordinationem dei etiam ex contrariorum fit oppoſitione luculentior. Caput XVIII

Neque enim deus ullum, non dico angelorum, ſed uel hominum crearet, quem malum futurum eſſe præſciſſet, niſi pariter noſſet, quibus eos bonorum uſibus cõmodaret, atque ita ordinem ſeculorum tãquam pulcherrimum carmẽ etiam ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret. [a]Antitheta enim quæ appellantur, in ornamentis elocutionis ſunt decentiſsima, quæ latine appellãtur oppoſita: uel quod expreſsius dicitur, contra poſita. Non eſt apud nos huius uocabuli conſuetudo, cum tamen eiſdem ornamentis locutionis etiam ſermo Latinus utatur, imò linguę omnium gentiũ. [b]His antithetis etiam Paulus Apoſtolus in ſecunda ad Corin-

thios epiſtola,illum locũ ſuauiter explicat, ubi dicit: Per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam,ut ſeductores & ueraces:ut qui ignoramur & cognoſcimur,quaſi morientes & ecce uiuimus:ut coerciti & non mortificati: ut triſtes,ſemper autem gaudentes,ſicut egeni, multos autem ditantes,tanquam nihil habentes,& omnia poſsidentes.Sicut ergo iſta cõtraria contrarijs oppoſita ſermonibus pulchritudinẽ reddunt:ita quadam nõ uerborum,ſed rerum eloquentia contrariorũ oppoſitione ſeculi pulchritudo cõponitur. Apertiſsime hoc poſitũ eſt in libro Eccleſiaſtico,hoc modo: Contra malũ bonum eſt,& contra mortem uita:ſic contra pium peccator.Et ſic intuere in omnia opera altiſsimi, bina & bina,unum contra unum.

L. VIVES

Antitheta a Nntheta enim quæ appellantur.] Hæc ad uerbum cõtrapoſita dicunt,quæ & in uerbis ſunt, & in ſententia: ut docet autor rhetoricorum ad Herennium lib. iiij. eamq; figuram contentionem nominat. Sed præſtabit Quintiliani uerba ex lib. ix. adſcribere. Contrapoſitum autem,uel ut quidam uocãt, contentio, ἀντίθετον dicitur,non uno fit modo. nam & fit ſi ſingula ſingulis opponuntur,ut in eo quod modo dixi: Vicit pudorem libido,timorem audacia: & bina binis: nõ noſtri ingenij,ueſtri auxilij eſt: & ſententiæ ſentẽtijs: dominetur in cõcionibus,iaceat in iudicijs. Hæc ibi,& alia eadem de re. quare neſcio cur Auguſtinus dicat nõ eſſe apud nos huius uocabuli conſuetudinem. b His antithetis etiam Paulus.] Auguſtinus aliquid ex arte rhetorica eſſe in Paulo ait. [redacted]

Quid ſentiendũ uideatur de eo quod ſcriptum eſt: Diuiſit deus inter lucem & tenebras. Cap. XIX

QVAMVIS itaq; diuini ſermonis obſcuritas etiam ad hoc ſit utilis,quod plures ſentẽtias ueritatis parit, & in lucem notitiæ producit, dum alius eum ſic,alius ſic intelligit: ita tamen ut quod in obſcuro loco intelligitur,uel atteſtatione rerum maniſeſtarum,uel alijs locis minime dubijs aſſeratur:ſiue cum multa tractantur, ad id quoque perueniatur, quod ſenſit ille qui ſcripſit:ſiue id lateat,ſed ex occaſione tractãdæ profundæ obſcuritatis,alia quędam uera dicantur:non mihi uidetur ab operibus dei abſurda ſententia, ſi cum lux illa prima facta eſt, angeli creati intelligantur,& inter ſanctos angelos & immundos fuiſſe diſcretũ,ubi dictũ eſt: Et diuiſit deus inter lucem & tenebras:& uocauit deus lucem diem,& tenebras uocauit noctem. Solus quippe ille iſta diſcernere potuit,qui potuit etiã priuſquam caderent pręſcire caſuros,& lumine priuatos ueritatis in tenebroſa ſuperbia remanſuros. Nam inter iſtum nobis notiſsimum diem & noctem,id eſt inter hanc lucem,& has tenebras,uulgatiſsima ſenſibus noſtris luminaria cœli ut diuiderent imperauit. Fiant,inquit,luminaria in firmamento cœli, ut luceant ſuper terram,& diuidant inter diem & noctem. Et paulopoſt: Et fecit,inquit,deus duo luminaria magna:[a]luminare maius in principia diei, & luminare minus in principia noctis,& ſtellas: & poſuit illa deus in firmamento cœli,[b]Lucere ſuper terram,& præeſſe diei & nocti,& diuidere inter lucem & tenebras. Inter illam uero lucem, quæ ſancta ſocietas angelorum eſt,illuſtratione ueritatis intelligibiliter fulgens,& ei contrarias tenebras,id eſt malorum angelorum auerſorum à luce iuſtitiæ teterrimas mentes, ipſe diuidere potuit: cui etiam futurum non naturæ, ſed uoluntatis malum occultum, aut incertum eſſe non potuit.

L. VIVES

a Vminare maius in principia diei.] Lxxij. ſic uerterunt: καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους· τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός· καὶ τοὺς ἀστέρας. Et fecit deus duo illa luminaria magna: luminare magnum in principatum diei. nam ἀρχὴν & principium uertimus, & principatum: & principium pro initio, & interim uertunt pro principatu,ut in Pſalmo cix. Tecum principium in die uirtutis tuæ, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου· quaſi,tuus erit principatus in die fortitudinis tuæ. b Lucere ſuper terrã.] Græce eſt infinitiuus Græcus: εἰς τὸ φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· ſed per ſubiũctiuum uenit ad Latinos, ut luceant. Ea enim eſt natura τοῦ· Latinorũ quidam infinito ſunt uſi abſq; ut,quemadmodum Verg.
Peſtis acerba boum pecoriq; aſpergere uirus.

De eo quod poſt diſcretionem lucis, atq; tenebrarum dictum eſt: Et uidit deus lucem,quia bona eſt. Cap. XX

DENIQVE nec illud prætereũdum eſt ſilẽtio,quod ubi dixit deus: Fiat lux,& facta eſt lux:[a]continuo ſubiunctum eſt, Et uidit deus lucem, quia bona eſt:non poſtea quãm ſeparauit inter lucem,& tenebras,& uocauit lucẽ diem,& tenebras noctẽ,ne ſimul cũ luce,etiã talibus tenebris teſtimoniũ placiti ſui perhibuiſſe uideretur. Nam ubi tenebræ inculpabiles ſunt, inter quas & lucem iſtam his oculis cõſpicuam lumina

luminaria cœli diuidunt, non ante, ſed poſt infertur: Er nidit deus, quia bonnm eſt: & poſuit, inquit, illa in firmamento cœli lucere ſuper terram, & pręeſſe diei & nocti, & ſeparare inter lucem & tenebras. Er uidit deus, quia bonum eſt. Vtrunq; placuit, quia utrunq; ſine peccato eſt. Vbi autem dixit deus: Fiat lux, & facta eſt lux: ſtatim ſequitur, et uidit deus lucẽ, quia bona eſt. Et poſtmodum infertur, Et ſeparauit deus inter lucem & tenebras: uocauitq; deus lucem diem, & tenebras noctem: non hoc loco additum eſt, Et uidit deus quia bonum eſt: ne utrũq; appellaretur bonum, cum eſſet horum alterum malum, uitio proprio, non natura. Et ideo ſola ibi lux placuit conditori: tenebræ autem angelicæ, & ſi fuerant ordinandæ, non tamen fuerant approbandæ.

L. VIVES

Continuo ſubiunctum eſt.] Cum de luce illa ſpiritali, hoc eſt angelis, ſcriptura loqueretur, antequàm pars lucis, hoc eſt pars angelorum, in tenebras abiret, lucem approbauit deus, angelos ſcilicet omnes, quos ipſe bonos crearat, ac lucem. Cum uero de luce noſtra corporibus ſubſiſtẽte iiij. die loqueretur, & lucem probari à deo fecit, & tenebras. quippe cum tenebræ, quas deus tales fecit, non malæ ſint, ut ſunt dæmones poſtq̃ in tenebras ſunt uerſi, ideo illas tenebras primi diei nõ comprobauit, ut tenebras quarti.

De æterna & incommutabili ſcientia, dei ac uoluntate, qua ſemper illi uniuerſa quæ fecit, ſic placuerunt faciẽda, quemadmodum facta. Cap. XXI

QVID eſt enim aliud intelligendum in eo quod per omnia dicitur, Vidit deus, quia bonum eſt: niſi operis approbatio ſecũdum artem facti, quæ ſapientia dei eſt? Deus autẽ uſq; adeo non cum factum eſt, tunc diſcit bonũ, ut nihil eorum fieret, ſi ei fuiſſet incognitũ. Dũ ergo uidet, quia bonũ eſt, quod niſi uidiſſet, antequã fieret, non utiq; fieret: docet bonum eſſe, nõ diſcit. [a]Et Plato quidem plus auſus eſt dicere: elatum eſſe ſcilicet deum gaudio, mundi uniuerſitate perfecta. Vbi & ipſe non uſq; adeo deſipiebat, ut putaret deum ſui operis nouitate factũ beatiorẽ: ſed ſic oſtendere uoluit, artifici ſuo placuiſſe iam factum, quod placuerat in arte faciendum: nõ quod ullo modo dei ſcientia uarietur, ut aliud in eo fiant, quæ nondũ ſunt, aliud quæ iam ſunt, aliud quæ fuerunt. Non enim more noſtro ille, uel quod futurum eſt, proſpicit, uel

A quod præſens eſt, aſpicit, uel quod præteritum eſt, reſpicit: ſed alio modo quodam à noſtrarum cogitationum conſuetudine longe lateq; diuerſo. Ille quippe, nõ ex hoc in illud cogitatione mutata, ſed omnino incõmutabiliter uidet; ita ut illa quidem quæ temporaliter fiunt, & futura nondum ſint, & præſentia iam ſint, & præterita iam non ſint: ipſe uero hæc omnia ſtabili ac ſempiterna præſentia comprehendat: nec aliter oculis, aliter mente: non enim ex animo cõſtat & corpore. Nec aliter nunc, & aliter antea, & aliter poſtea: quoniam non ſicut noſtra, ita & eius quoque ſcientia trium temporum, præſen

B tis uidelicet & præteriti uel futuri uarietate mutatur: [b]apud quem non eſt immutatio, nec momenti obumbratio. Neque enim eius intentio de cogitatione in cogitationem tranſit, in cuius incorporeo contuitu ſimul adſunt cuncta quæ nouit. Quoniam tempora ita nouit nullis ſuis temporalibus notionibus, quemadmodũ temporalia mouet nullis ſuis temporalibus motibus. Ibi ergo uidit bonum eſſe, quod fecit, ubi bonum eſſe uidit, ut faceret. Nec quia factum uidit, ſcientiam duplicauit, uel ex aliqua parte auxit, tanquam minoris ſcientiæ fuerit prius

C quam faceret, quod uideret: qui tam perfecte non operaretur, niſi tam perfecta ſcientia, cui nihil ex eius operibus adderetur. Quapropter, ſi tantummodo nobis inſinuandum eſſet, quis fecerit lucem; ſufficeret dicere: Fecit deus lucem. Si autem non ſolum quis fecerit, uerum etiam per quid fecerit, ſatis eſſet ita enunciari, Et dixit deus, Fiat lux, & facta eſt lux: ut non tantum deum, ſed etiam per uerbum lucem feciſſe noſſemus. Quia uero tria quædam maxime ſcienda de creatura nobis oportuit intimari, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit: deus dixit, inquit: Fiat lux, & facta eſt lux: &

D uidit deus lucem quia bona eſt. Si ergo quærimus, quis fecerit, deus eſt. Si per quid fecerit, dixit fiat, & facta eſt. Si quare fecerit: quia bona eſt. Nec autor eſt excellentior deo, nec ars efficacior dei uerbo, nec cauſa melior quàm ut bonum crearetur à bono deo. [c]Hanc etiam Plato cauſam condendi mundum iuſtiſsimam dicit, ut à bono deo bona opera fierent: ſiue iſta legerit, ſiue ab his qui legerant forte cognouerit, ſiue acerrimo ingenio inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpexerit: ſiue ab his qui iſta conſpexerant, & ipſe didicerit.

L. VIVES

a ET Plato quidem auſus eſt dicere.] Platonis in Timæo hæc ſunt uerba: ὡς δὲ κινηθὲν τι αὐτὸ καὶ ζῶν ἐνόησε τῶν ἀϊδίων θεῶν γεγονὸς ἄγαλμα ὁ γεννήσας πατήρ, ἠγάσθη τε καὶ εὐφράνθη. Quum uero mobile uiuensq́ æternorum deorum ſimulachrum animaduertit, is pater qui fecerat approbauit, & lætatus eſt. b Apud quē non eſt.] Iacobi primo: Παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα, hoc eſt: Nihil ei conuerſione aliqua abſcōditur, & tenebris operitur, atq; ignoratione. παραλλαγὴν Hieronymus contra Iouinianum differentiam uertit. τροπῆς uero mométum Auguſtinus transfert, quod haud ſcio ad tempus ne referat, an ad rei exiguitatem. Nec enim ullo uel minimo tempore trāſit ad umbram ex ſplendore deus, nec eius luci aliqua admiſcetur umbella. Eſt etiam momentum conuerſio, mutatio, à mouendo: unde & inclinatio, ut in ſtateris. Intelligi quoq; poteſt, non eſſe obſcurationem quampiam uiciſsitudinis, & conuerſionis à contrario in contrarium, qualis eſt in nobis. c Hanc enim Plato cauſam.] Plato in Timæo, Cicerone interprete: Quæramus igitur cauſam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus ſit, ut originem rerum, & molitionem nouā quæreret: probitate uidelicet præſtabat. probus autem inuidet nemini. Itaq; omnia ſibi ſimilia generauit, hæc nimirum gignendi mundi cauſa iuſtiſsima.

De his, quibus in uniuerſitate rerum à bono creatore bene conditarū quædam diſplicent, & putant nonnullam eſſe naturam malam. Cap. XXII

H ANC tamen cauſam, id eſt ad bona creanda bonitatem dei, hanc inquam cauſam tam iuſtam atq; idoneam, quę diligenter conſiderata & pie cogitata, omnes controuerſias quęrentium mundi originē terminat, quidam hæretici non uiderunt: quia egenam carnis huius fragilemq; mortalitatem, iam de iuſto ſupplicio uenientem, dum ei non conueniunt plurima, offendunt: ſicut ignis, aut frigus, aut fera beſtia, aut quid huiuſmodi. Nec attendunt, quàm uel in ſuis locis naturisq; uigeant, pulchroq; ordine diſponantur: quantumq; uniuerſitati rerū pro ſuis portionibus decoris tanquam in communem rempublicam conferant, uel nobiſipſis ſi eis congruenter atq; ſcienter utamur, commoditatis attribuant: ita ut uenena ipſa quæ per incōuenientiam pernicioſa ſunt, conueniēter adhibita in ſalubria medicamēta uertantur: quāq; à contrario etiam hæc quibus delectantur, ſicut cibus et potus & iſta lux, immoderato et importuno uſu noxia ſentiantur. Vnde nos admonet diuina prouidentia, non res inſipienter uituperare, ſed utilitatem rerum diligenter inquirere: & ubi noſtrum ingenium uel infirmitas deficit, ita credere occulta, ſicut erant quædam quę uix potuimus inuenire: quia & ipſa utilitatis occul-

A tatio, aut humilitatis exercitatio eſt, aut elationis attritio, [a] cum omnino natura nulla ſit malum, nomenq; hoc non ſit niſi priuationis boni: ſed à terrenis uſq; ad cœleſtia, & à uiſibilibus uſq; ad inuiſibilia ſunt alijs bonis alia bona meliora, ad hoc inæqualia ut eſſent omnia. Deus autem ita eſt artifex magnus in magnis, [b] ut minor non ſit in paruis: quæ parua non ſua granditate [c] nam penè nulla eſt, ſed artificis ſapientia metienda ſunt: ſicut in ſpecie uiſibilis hominis, ſi unum radatur ſupercilium, quàm propemodum nihil corpori & quàm multum detrahitur pul-
B chritudini: quoniam non mole conſtat, ſed paritate ac dimenſione membrorū. [c] Nec ſanè multum mirādum eſt, quod hi qui nonnullam malam putant eſſe naturum ſuo quodam contrario exortam propagatamq; principio, nolunt accipere iſtam cauſam creationis rerum, ut bonus deus conderet bona: credentes eam potius ad hæc mundana molimina rebellantis aduerſum ſe mali extrema neceſsitate perductum, ſuamq; naturam bonam malo coercendo ſuperandoq; miſcuiſſe, quam turpiſsime pollutam & crudeliſsime captiuatam & oppreſſam, labore magno uix mundet ac liberet, non totam ta-
C men: ſed quod eius non potuērit ab illa inquinatione purgari, tegmen, ac uinculum futurum hoſtis uicti & incluſi. Sic autem Manichęi non deſiperent, uel potius inſanirēt, ſi dei naturam, ſicut eſt, incommutabilem, atq; omnino incorruptibilem crederēt, cui nocere nulla res poſsit: animam uero quæ uolūtate mutari in deterius & peccato corrumpi potuit, atq; ita incommutabilis ueritatis luce priuari, non dei partē, nec eius naturæ quæ dei eſt, ſed ab illo conditam longe imparem conditori, Chriſtiana ſanitate ſentirent.

D L. VIVES

a CVm omnino natura nulla ſit malū.] Sæpe hoc Auguſtinus repetit, nullam eſſe naturā malam, omnia eſſe bona. In quo & conſentiunt cum eo ſcriptores noſtræ religionis omnes, & ipſe Platoni, Ariſtoteli, Ciceroni multisq; alijs philoſophis ſuffragatur. Plato in Timæo, cum omnia ſint ab optimo deo facta, nefas exiſtimari putat aliquid malum eſſe. Probus enim inuidet nemini, idcirco omnia ſui ſimilia generauit. Et in ij. De repub. deum bonum eſſe ait, nullius mali, nullius noxiæ rei cauſam, ſed tantum rerum bonarum: idcirco Heſiodum & Homerum uituperat, qui Iouem fecerint malorum cauſam. Cumq; uniuerſitatis parētem & cauſam deum eſſe fateatur, fit ut nihil in ea malum eſſe putet. Ego, ut paucis quid ſentio aperiam, bonum eſſe dico, ut Ariſtoteles in Rhetoricis, quod uel propter ſeipſum, uel in uſum alterius uolumus: malum quod uel

uel propter ipſum, uel propter aliod fugimos, & aoerſamur. Itaq; in mūdo iudicijs humanis alia bona ſunt, ot quæ nobis proſunt, alia mala, quæ obſunt: neutra, quæ nec pſunt, nec obſunt. & inter homines alia alijs mala, alijs bona ſunt: & eidē homini uarijs tēporibus, locis, rationibus, idem & bonum eſt, & malum, & neutrū. Hæc omnia ex opinionibus noſtris, & imbecillitate iudiciorum, cumq; ad noſtra commoda cuncta referimus, fiūt. Eſt autem mēs ac iudiciom onum diuinum illud, quod ſic res uniuerſas ſtatuit, ot omnes ſibi, in adminiſtratione mundi ſint uſui. Ille ergo omniſcius, qui falli non poteſt, omnia uidet eſſe bona, quod ſuis locis, opportunitatibusq; ſint utilia. Idq; ſapiens ſignificat, inquiens, omnia eſſe à deo, ſoo quodq; tempore bona creata. Hæc eſt cauſa, cur omnia ſacrarit, cur creſcere, augeriq; iuſſerit. Nam ſi aliquid eſſet parum ſibi per occaſionem utile, id ne punctum quidem temporis dorarer, ſed nec eſſet progenitum. b Vt minor non ſit in paruis.] Ariſt. ait, non minus eſſe naturam in minutiſsimis animalculis, uelut formicis, culicibus, apibos, araneolis, qoàm in maximis equis, bobus, cetis, elephantis admirabilē. Eſt & caput apod Plin. lib. xi. De ſobtilitate naturæ in exiguis beſtiolis. c Nec ſane multum mirādom eſt, quod ij qui.] Hunc Manichæorum errorem Auguſtinus explicat in hæreſibus, ad Quodoultdeum, & contra Fauſtum Manichæum, & de Geneſi aduerſus Manichæos.

De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur, Cap. XXIII

ED multo eſt mirandum amplius, quod etiam quidam, qui unum no-
s biſcum credūt omnium rerum eſſe principiū, nullamq; naturam, quæ non eſt quod deus eſt, niſi ab illo conditore eſſe non poſſe: noluerunt tamē iſtam cauſam fabricandi mundi, tam bonam, ac ſimplicē bene ac ſimpliciter credere, ut deus bonus conderet bona, & eſſent poſt deum, quæ non eſſent, quod eſt deus: bona tamen quæ non faceret, niſi bonus deus. [d]Sed animas dicunt, non quidem partes dei, ſed factas à deo, peccaſſe à conditore recedendo: & diuerſis progreſsibus pro diuerſitate peccatorum, à cœlis uſq; ad terras, diuerſa corpora quaſi uincula meruiſſe. Et hunc eſſe mundum, eamq; cauſam mundi fuiſſe faciendi, non ut conderentur bona, ſed ut mala cohiberentur. Hinc Origenes iure culpatur. In libris enim quos appellat περὶ ἀρχῶν, id eſt de principijs, hoc ſenſit, hoc ſcripſit. Vbi plus, q; dici poteſt, miror hominē in eccleſiaſticis literis tam doctum & exercitatum, non attendiſſe, primum quàm hoc eſſet contrarium ſcripturæ huius tantæ autoritatis intentioni, quæ per omnia opera dei ſubiūgens: Et uidit deus, quia bonum eſt: completisq; omnibus, inferens, Et uidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona ualde

A nullā aliam cauſam faciendi mundi intelligi uoluit, niſi ut bona fierent à bono deo. Vbi ſi nemo peccaſſet, tantummodo [b]naturis bonis eſſet mundus ornatus, et plenus. Et quia peccatū eſt, non ideo cuncta ſunt impleta peccatis, cum bonorum lōge maior numerus in cœleſtibus ſuæ naturæ ordinem ſeruet. Nec mala uolūtas, quia naturæ ordinem ſeruare noluit, ideo iuſti dei leges omnia bene ordinantis effugit. Quoniam ſicut pictura cum colore nigro, loco ſuo poſito, ita uniuerſitas rerū, ſi quis poſsit intueri, etiam cum peccatoribus pulchra eſt, quamuis per ſeipſos conſideratos ſua deformitas turpet. Dein-
B de uidere debuit Origenes, & quicunq; ita ſapiunt, ſi hæc opinio uera eſſet, mundum ideo factum ut animæ pro meritis peccatorum ſuorū tanquam ergaſtula quibus pœnaliter includerentur, corpora acciperent, ſuperiora & leuiora quæ minus, inferiora uero & grauiora quæ amplius peccauerūt: dæmones, quibus deterius nihil eſt, terrena corpora, quibus inſetius & grauius nihil eſt, potius quàm homines etiam malos habere debuiſſe. Nunc uero ut intelligeremus animarum merita non qualitatibus corporum eſſe penſanda, [c]aereum poſsidet peſsimus
C dæmon: homo autem & nūc licet malus longe minoris mitiorisq; malitiæ, & certe ante peccatum tamen lutū corpus accepit. Quid autē ſtultius dici poteſt quàm iſtū ſolem, ut in uno mundo unus eſſet, nō decori pulchritudinis, uel etiā saluti rerum corporalium conſuluiſſe artificem deum, ſed hoc potius euenisse quia una anima ſic peccauerat ut tali corpore mereretur includi.[d] Ac per hoc ſi contigiſſet, ut nō una ſed duæ, imo non duæ ſed decem, uel centum, ſimiliter æqualiterq; peccaſſent, centū ſoles haberet hic
D mundus. Quod ut non fieret, non opificis prouiſione mirabili ad rerum corporalium ſalutem decoreq; conſultum eſt, ſed contigit potius tantaunius animæ progreſsione peccantis ut ſola corpus tale mereretur. Nō plane animarum, de quibus neſciūt quid loquantur, ſed eorum ipſorum qui talia ſapiūt, multum longe à ueritate & merito eſt coercenda progreſsio. Hęc ergo tria quæ ſuperius commendaui, cum in unaquaq; creatura requiruntur, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, ut reſpondeatur deus, per uerbum, quia bonus eſt: utrum altitudine myſtica nobis ipſa trinitas intimetur, hoc eſt pater & filius & ſpiritusſanctus: an aliquid occur-

rat,quod hoc loco ſcripturarum id accipiēdum eſſe prohibeat,multi ſermonis eſt quæſtio, nec om̄ia uno uolumine ut explicemus urgēdū eſt.

L. VIVES

Sed animas dicunt non quidem partes dei.] Origenes Adamātius in primo lib. principiorum, quem περὶ ἀρχῶν inſcripſit,incorporalia primum à deo facta eſſe putat,quæ ſignificātur per ea nomina,quæ poſt ea corporeis ſunt rebus attributa, cœlum uidelicet, & terram: inter eas ſubſtantias ſpiritales,mētes quoq; noſtras eſſe creatas,quæ de ſtatu & dignitate ſua declinantes,utar enim Ruffini interpretatione,effectæ uel nuncupatæ ſunt animæ, quarū nomen ψυχὴ Græce ſonat à friгeſcendo de ſtatu diuiniore & meliore: dictum & trāslatum inde quod ex calore illo natali & diuino refrixiſſe mens uideatur,& ideo in hoc quoq; nunc & ſtatu & uocabulo ſita eſt,quæ ſi reparata fuerit & correcta,redit in B hoc ut ſit mens. Quod ſi ita eſt, deceſſus ipſe mentis ac deuolutio uidetur mihi non æqualis omnium ſentiendus,ſed uel plus uel minus in animam uerti, & aliquas quidem mentes ſeruare aliquid etiam prioris uigoris, aliquas uero aut nihil,aut exiguum aliquid. Hæ animæ propter nimios defectus mentis craſsioribus & ſolidioribus indiguere corporibus,propter quas etiam mundus iſte uiſibilis conſtitutus eſt,tantus ut omnes facile caperet,quas in eo exerceri ſtatutum erat. Cumq; non omnes æque à bono receſsiſſent,ſemina quædam & cauſas uarietatis & diuerſitatis ille omnium conditor cepit, ut pro diuerſitate peccatorum uariū ac diuerſum mundum efficeret. Hæc ſentētia Origenis, quam candē Hieronymus ad Auitum ponit. b Naturis bonis.] Nulli malo,nulli incōmodo nobis futuris deo gratis. c Aeterum poſsidet peſsimus dæmon.] De hoc loquar poſt.

De trinitate diuina,quæ per omnia opera ſua ſignificationis ſuæ ſparſit indicia. Caput XXIIII

CREDIMVS & tenemus, & fideliter prædicamus, [b]quod pater genuerit uerbum,hoc eſt ſapientiam, per C quam facta ſunt omnia, unigenitum filium,unus unum,æternus coæternum, ſummè bonus æqualiter bonum, & quod ſpiritus ſanctus ſimul & patris & filij ſit ſpiritus,& ipſe cōſubſtantialis & coæternus ambobus. Atq; hoc totū & trinitas ſit propter proprietatem perſonarū,& unus deus propter inſeparabilem diuinitatē, ſicut unus omnipotens propter inſeparabilem omnipotentiam: ita tamen ut etiam cum de ſingulis quæritur, unuſquiſq; eorum & deus & omnipotens eſſe reſpōdeatur: cum uero de omnibus ſimul, nō tres dij uel tres omnipotentes, ſed unus deus omnipotens: tanta ibi eſt in tribus inſeparabilis unitas, quæ ſic ſe uoluit prædicari. Vtrum autem boni patris, & boni filij, ſpiritus ſanctus, quia cōmunis ambobus eſt, rectè bonitas dici poſsit A amborum, [c]non audeo temerariam præcipitare ſententiam. ueruntamen amborum eum dicere ſanctitatem facilius auſus fuero, non amborum quaſi qualitatem, ſed ipſum quoq; ſubſtātiam, & tertiam in trinitate perſonam. Ad hoc enim me probabilius ducit, quod cum ſit & pater ſpiritus, & filius ſpiritus, & pater ſanctus, & filius ſanctus, proprie tamen ipſe uocatur ſpiritus ſanctus, tanquam ſanctitas ſubſtantialis & cōſubſtantialis amborum. Sed ſi nihil aliud eſt bonitas diuina quàm ſanctitas, profecto & illa diligētia rationis eſt, non præſumptionis audacia, ut in operibus dei ſecreto quodam loquēdi mo B do, quo noſtra exerceatur intētio, eadem nobis inſinuata intelligatur trinitas, unde quamq; creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit. Pater quippe intelligitur uerbi, qui dixit ut fiat. Quod autem illo dicente factū eſt, procul dubio per uerbum factum eſt. In eo uero quod dicitur, uidit deus quia bonum eſt: ſatis ſignificatur deum nulla neceſsitate, nulla ſua cuiuſquam utilitatis indigentia, ſed ſola bonitate feciſſe quod factum eſt, [d] id eſt, quia bonū eſt. Quod ideo poſtea quàm factum eſt dicitur, ut res quæ facta eſt congruere bonitati, propter C quam facta eſt, indicetur. Quæ bonitas ſi ſpiritus ſanctus rectè intelligitur, uniuerſa nobis trinitas in ſuis operibus intimatur. Inde eſt ciuitatis ſanctæ, quæ in ſanctis angelis ſurſum eſt, & origo, & informatio, & beatitudo. Nam ſi quęratur unde ſit, deus eam condidit. Si unde ſit ſapiens, à deo illuminatur. Si unde ſit felix, à deo quo fruitur, ſubſiſtens modificatur, contēplans illuſtratur, inhærens iucūdatur, eſt, uidet, amat, in ęternitate dei uiget, in ueritate dei lucet, in bonitate dei gaudet.

L. VIVES

D Credimus, & tenemus, & fideliter prædicamus.] Credamus ergo & taceamus, teneamus nō inquiramus, fideliter prædicemus, non cōtentioſe diſputemus. b Quod pater genuerit.] Quid hic ego aliud poſſum facere, quàm adorare: quid dicere conuenientius, q̄ per ſilentium admirabunde dictū illud Pauli recolere: O altitudo diuinarum, ſapientia, & ſcientia dei? c Non audeo temerariam præcipitare ſententiam.] Neq; nos ſudebimus, & ſi bona theologorū manus patris bonitatem eſſe contendat, ut filium patris ſapientiam. Sed quis auſit de tam arcanis rebus intrepidus aliquid pronunciare? d Id eſt quia æqualiter.] Alibi, quia bonum eſt. Quod ideo &c.

De tripertita totius philoſophiæ diſciplina. Caput XXV

Q VANTVM intelligi datur hinc philoſophi ſapiētiæ diſciplinam tripertitam eſſe uoluerūt, imò uero tripertitam eſſe animaduertere potuerūt. A

Neq; enim ipſi inſtituerūt ut ita eſſet, ſed ita eſſe potius inuenerunt, cuius una pars appellaretur phyſica, altera logica, tertia ethica. Quarum nomina Latina iam multorum literis frequentata ſunt, ut naturalis, rationalis, moraliſq; uocarētur, quas etiam in octauo libro breuiter perſtrinximus. Non quod ſit conſequēs, ut iſti in his tribus aliquid ſecundum deum de trinitate cogitauerint. Quamuis Plato primus B iſtam diſtributionem reperiſſe, & commendaſſe dicatur, cui neque naturarum omnium autor, niſi deus uiſus eſt, neq; intelligentiæ dator, neq; amoris quo bene beateq; uiuatur inſpirator. Sed certe cum de natura rerum, & de ratione indagādæ ueritatis, & de fine boni ad quem cuncta quæ agimus referre debemus, diuerſi diuerſa ſentiant, in his tamen tribus magnis & generalibus quęſtionibus, omnis eorum uerſatur intentio. Ita ut cum in unaquaque earum quid quiſq; ſectetur, multiplex ſit diſcrepātia opinionum, eſſe tamen aliquam naturę cauſam, ſciētię formā, uitę ſummā, nemo cūctetur. Tria etiam C quæ ſunt in unoquoq; homine artifice ſpectātur ut aliquid efficiat, natura, doctrina, uſus. Natura ingenio, doctrina ſcientia, [a] uſus fructu diiudicandus eſt. [b] Nec ignoro quod proprie fructus fruentis, uſus uero utētis ſit. atq; hoc intereſſe uideatur, quod ea re frui dicimur, quæ nos non ad aliud referēda per ſeipſam delectat: uti uero ea re, quam propter aliud quęrimus. unde temporalibus magis utendum eſt, quam fruendum, ut frui mereamur æternis. Non ſicut peruerſi qui frui uolunt nūmo, uti autem deo, quoniam non nummū propter deum impendunt, D ſed deum propter nummū colunt. Veruntamē eo loquendi modo, quē plus obtinuit conſuetudo, & fructib. utimur, & uſibus fruimur. Nam & fructus iam proprie dicuntur agrorū, quibus utiq; omnes tēporaliter utimur. Hoc itaq; more uſum dixerim in his tribus quæ in homine ſpectāda cōmonui, quæ ſunt natura, doctrina, uſus. Ex his propter obtinendam beatam uitā, tripertita ut dixi, à philoſophis inuenta eſt diſciplina, naturalis propter naturam, ratiōalis propter doctrinā, moralis propter uſum. Si ergo natura noſtra eſſet à nobis, profecto & noſtrā nos genuiſſemus ſapiētiam, nec eam doctrina, id eſt aliunde diſcendo percipere curaremus: & noſter amor à nobis profectus, & ad nos relatus, ad beate uiuendum ſufficeret, nec bono alio, quo frueretur ullo, indigeret. Nūc uero quia natura noſtra, ut eſſet, deum habet autorem, proculdubio ut uera ſapiamus ipſum debemus habere doctorem, ipſum etiam ut beati ſimus, ſuauitatis intimæ largitorem.

L. VIVES

a Vſus fructu diiudicandus eſt.] Abuſus uidetur, uſus, uocabulo. Nam cum dicitur tribus rebus conſtare artificium, natura, doctrina, uſu, uſus B conſuetudo eſt. Detorſit ergo ad rem ſuam, ut ſit ſenſus, pretium & æſtimationem aſſuefactiōis in quaq; arte ex fructu atq; utilitate illius attendi ac cōſiderari. b Nec ignoro quod proprie fructus fruentis.] Quoniam frui dicimur re, qua propter ipſam delectamur, uti quam in aliud referimus: idcirco Aug. deo ſolo nos debere frui dicit, rebus alijs uti. De hac re multa Aug. idem in lib. De doct. Chriſt. & lxxx. quæſt. & de tri. ubi frui ſempiternæ felicitati attribui uult, uti uero rebus huius uitæ. Ex Aug. Petrus Lomb. in centonibus theologicis uol. primo ſat multa, & quæſtionarij ad ſatietatem, propemodum ad faſtidium dixeram.

De imagine ſummæ trinitatis, quæ ſecundum quendam modū in natura eſt nec dū beatificati hominis. XXVI

E T nos quidem in nobis tametſi nō æqualem, imò ualde longeq; diſtātem, neq; coęternā, & quo breuius totū dicatur, nō eiuſdē ſubſtātiæ cuius eſt deus, tamē qua deo nihil ſit in rebus ab eo factis natura propius, imaginem dei, hoc eſt ſummę illius trinitatis agnoſcimus, adhuc reformatione perficiendā, ut ſit etiā ſimilitudine proxima. Nā & ſumus, & nos eſſe nouimus, & noſtrū eſſe ac noſſe diligimus. In his aūt trib. quæ dixi, nulla nos falſitas ueriſimilis turbat. Nō enim ea ſicut illa quę foris ſunt ullo ſenſu corporis tāgimus, uelut colores uidēdo, ſonos audiendo, odores olfaciēdo, ſapores guſtādo, dura & D mollia cōtrectando ſentimus, [a] quorū ſenſibiliū etiā imagines eis ſimillimas, nec iā corporeas cogitatiōe uerſamus, memoria tenemus, & per ipſas in iſtorū deſideria concitamur: [b] ſed ſine ulla phātaſiarū uel phātaſmatū imaginatione ludificatoria, mihi eſſe me, idq; noſſe et amare certiſſimū eſt. Nulla in his ueris [c] Academicorū argumēta formido, dicentiū: Quid ſi falleris? [d] Si eñi fallor, ſum. Nā qui nō eſt, utiq; nec falli poteſt, ac per hoc ſum, ſi fallor. Quia ergo ſum, qui fallor, quomodo eſſe me fallor, quando certum eſt me eſſe ſi fallor? Qui igitur eſſem qui fallerer

ter, etiam ſi fallar, proculdubio in eo quod me noui eſſe, non fallor. Conſequens eſt autem, ut etiam in eo quod me noui noſſe, non fallar. Sicut enim noui me eſſe, ita noui etiam hoc ipſum noſſe me. Eaq; duo cum amo, eundem quoque amorem quiddam tertium nec imparis æſtimationis eis quas noui rebus adiungo. Neq; enim fallor amare me, cum in his quæ amo nõ fallar. quanquam etſi illa falſa eſſent, falſa me amare uerũ eſſet. Nam quo pacto recte reprehẽderer, & recte prohiberer ab amore falſorũ, ſi me illa amare falſum eſſet? Cum uero illa uera atq; certa ſint, quis dubitet quin eorum quæ amantur, & ipſe amor uerus & certus eſt? Tam porrò nemo eſt qui eſſe ſe nolit, quàm nemo eſt qui non beatus eſſe uelit. Quomodo enim poteſt beatus eſſe ſi nihil ſit?

L. VIVES.

a Quorum ſenſibilium etiam imagines.] Nam cuiuſmodi uel album ſit uel dulce, cogitatione cõprehẽdimus etiam clauſis oculis, & nihil guſtantes. unde & de illis multa per quietem occurrũt uiſa: & cum procul dulcia omnia candidaq; abſint, de illis iudicamus. ſed hæc ſunt in ijs partibus animæ quos noſtri ſenſus exteriores uocant, ut quem ſenſum communem dicũt, & quam imaginatiuam, tum etiam æſtimatiuam & memoriam, quæ omnes nobis ſunt cum beluis cõmunes, & in quibus multa temere obuerſantur, quibus ſi aſſentiamur, nos fallunt. Magiſtris enim ſenſibus nõ aliter omnia cognoſcũt: qm cum imbecilli ſint & hebetes, facile eis imponit. hi diſcipulos ſuos partes illas, quas modo percenſui falſa, quæ pro ueris acceperunt, docẽt. At in mẽte ratio eſt unius hominis propria, quæ omnia expendit, & quantum cauere poteſt præſtat, ne adhibita in conſilium fucata, ſimulata, falſa pro ueris, germanis, expreſsis ſinat obrepere, ſed admoneat nos omniũ, & quale quidq; ſit ſcrutetur, atq; iudicet. b Sine ulla phantaſiarum.] Dixi alibi quid ſit phãtaſia. c Academicorũ arg.] Hi fidẽ ſenſuũ eleuabant, ſeu potius tollebant, nihilq; ſciri arbitrabant. quòd ſi te diceres ſcire hũc lapidẽ moueri, qd uideas, uel tãgas, ſcrupũ iniiciebant, quid ſi falleris: an nõ unq̃ uiſus tibi es aliquid uidere moueri, quod ſtaret, ut cũ uehiculo aut naui ueherere, & tactui aſſenſus putaſti aliquid concitari, quod quieſceret? ut ergo aliàs es falſus, ita & nunc falli potes. Cohibe aſſenſum, nam nihil eſt minus hominis ſapiẽtis, q̃ aſſentiri, ubi certũ aliquid & perfecte exploratum nõ habes. d Si enim fallor, ſum.] Idcirco certiſsimũ eſſe hoc pronunciatũ philoſophi noſtri aiunt in poſteriora Ariſtotelica, & euidens euidẽtia, ſicuti uocãt, ſumma.

De eſſentia & ſcientia, & utriuſque amore. Caput XXVII

aITA uero ui quadã naturali ipſum eſſe iucundũ eſt, ut non ob aliud &
1 hi qui miſeri ſunt nolint interire, & cum ſe miſeros eſſe ſentiant, non ſeipſos de rebus ſed miſeriã ſuam potius auferri uelint. Illis etiam qui & ſibi miſerri A mi apparent, & planè ſunt, & non ſolum à ſapientibus[b] quoniã ſtulti, uerumetiã ab his qui ſe beatos putant miſeri iudicantur, quia pauperes atq; mẽdici ſunt, ſi quis immortalitatem daret, qua nec ipſa miſeria moreretur, propoſito ſibi q; ſi in eadẽ miſeria ſemper eſſe nollent, nulli & nuſquã eſſent futuri, ſed omni modo perituri, profecto exultarẽt lætitia, & ſic ſemper eligerẽt eſſe q̃ omnino non eſſe. Huius rei teſtis eſt notiſsimus ſenſus eorum. Vnde enim mori metuunt, & malunt in illa erũna uiuere, q̃ eam morte finire, niſi quia ſatis apparet q̃ refugiat natura non eſſe? B Atq; ideo cũ ſe nouerint eſſe morituros, pro magno beneficio ſibi hanc impendi miſericordiã deſiderãt, ut aliquãto productius in eadẽ miſeria uiuãt, tardiuſq; moriãtur. Proculdubio ergo indicãt immortalitatẽ, ſaltẽ talẽ quæ nõ habeat finẽ mendicitatis, quanta gratulatione ſuſciperẽt. Quid animalia etiã irrationalia, quibus datum nõ eſt iſta cogitare, ab immẽſis draconib. uſq; ad exiguos uermiculos? Nónne ſe eſſe uelle, atq; ob hoc interitũ fugere omnibus quibus poſſunt motibus indicãt? Quid arbuſta omneſq; frutices, quibus nullus eſt ſenſus ad uitandã manifeſta motione perniciem, C nõne ut in auras [c]tutũ culminis germẽ emittãt, †aliud terræ radices affigunt, quo alimẽtum trahant, atq; ita ſuũ quodãmodo eſſe cõſeruent? *diũs altius* Ipſa poſtremo corpora quibus non ſolum ſenſus, ſed nec ulla ſaltẽ ſeminalis eſt uita, ita tamẽ uel exiliũt in ſuperna, uel in ima deſcendunt, uel librãtur in medijs, ut eſſentiã ſuam ubi ſecundũ naturã poſſunt eſſe, cuſtodiant. Iam uero noſſe quantũ ametur, quãq; falli nolit hũana natura, uel hinc intelligi poteſt, [d]quod lamentari quiſq; ſana mẽte mauult, q̃ lætari in amẽtia. Quæ uis magna atq; mirabilis mortalibus, prȩter homines animantib. nulla eſt, licet eorũ quibuſdã ad D iſtam lucem contuendam, multo q̃ nobis ſit acrior ſenſus oculorum: ſed lucem illam incorporeã contingere nequeunt, qua mens noſtra quodammodo irradiatur, ut de his omnibus recte iudicare poſsimus. [e]Nam inquantum eam capimus, intantum id poſſumus. Verũtamen ineſt ſenſibus irrationalium animãtium, etſi ſcientia nullo modo, at certe quædam ſcientiæ ſimilitudo: cætera autem rerum corporalium non quia ſentiũt, ſed quia ſentiuntur, ſenſibilia nũcupata ſunt. Quorũ in arbuſtis hoc ſimile eſt ſenſibus, quòd alũtur & gignũtur. Veruntamẽ & hȩc &

omnia

omnia corporalia latentes in natura cauſas ha A
bent,ſed formas ſuas uarias quibus mundi hu/
ius uiſibilis ſtructura formoſa eſt,ſentiēdas ſen
ſibus præbent,ut pro eo quod noſſe non poſ/
ſunt,quaſi innoteſcere uelle uideantur. Sed nos
ea ſenſu corporis ita capimus,ut de his non ſen
ſu corporis iudicemus. Habemus enim aliū in/
terioris hominis ſenſum iſto longe præſtantio/
rem,quo iuſta et iniuſta ſentimus,ᶠiuſta per in/
telligibilē ſpeciem,iniuſta per eius priuationē.
Ad huius ſenſus officium,non acies pupillę,nō
foramen auriculæ,non ſpiramen nariū,non gu
ſtus fauciū,non ullus corporeus tactus accedit.
Ibi me & eſſe,& hoc noſſe certus ſum,& hoc a/ B
mo,atq; amare me ſimiliter certus ſum.

L. VIVES

a ITa uero ui quadam.] Diſputatio ex Academicis & Stoicis deſumpta,quam Cicer. in primo Off. & iij. De fini. Stoice,& v. De fini. Academice perſequit. b Quoniam ſtulti.] Hæc eſt ſumma miſeria, ut ſummum bonum ſapere,ut Stoici dicebant. c Tutū cul minis.] Alibi totū cacuminis germen emittatur altius terræ. d Quod lamentari quiſq; ſana mente.] Sic Antiſthenes Cynicæ ſectæ autor mœrere ſe malle dicebat, ꝙ uoluptate affici. Propterea quod hoc turpe exiſtimabat,& quod mentem de ſtatu dimoueret ſuo. Alcibiadi Socrates apud Platonē manifeſto declarat poſſeſſionē omnium rerum ſine prudentia non modo nihil prodeſſe,ſed eſſe quoq; noxiam. e Nam in quantū eam capimus.] Non ergo uel ſtudijs uel acumine naturæ contingit nobis cognitio maximarum rerum & iudicium illud acre atq; exactum,ſed illuſtratione dei: quam cum boni uiri maiorem habeant,quàm mali, profecto eos ſapientiores quoq; eſſe neceſſe eſt,quantumuis mali literati ſint,& ad popularem ſententiā acuti. Hoc eſt quod ſapiens dicit,in malam animam non intraturam ſapientiam. Hoc quod Socrates ſemper affirmauit, ſolos bonos uiros eſſe ſapientes. f Iuſta per intelligibilem ſpeciem.] Per formam quādam & imaginem in mēte mea, ex iuſtitia ipſa impreſſam,quod uidi æquitatem, & congruentiam rerum,qualis debet eſſe in uirtute illa, quæ ſi abſit,quocunq; modo id fiat iniuſtitiā intelligo, quoniam temperamentum illud magna pulchritudine concinnum abeſſe uideo: nec tam ex pulſatiōe hominis,aut ereptione pecuniæ,aut cōuitijs,aut raptatione uiq́; alia ſimili & iniuria iuſtitiam intelligo, quæ certe priuationes non ſunt,ſed iuſte etiam fieri poſſunt,ut ſi magiſtratus iubeat,uel bona mente fiant: quàm quod cerno decentiam illam & concinnitatem abeſſe uirtutis pulcherrimæ. Porrò ſpecies hic aliud eſſe exiſtimare,ꝙ formas, facies,imagines,ſimulachra rerum in anima,quas notitias uocant,uidetur mihi hominum uel ingenio defectorum,uel ſcientia. & quoniam ex rebus quæ ſunt admirationem ſibi parare nequeant,res quæ nuſquam ſunt, quærere,ut earum nouitate audientes in ſe conuertant: quod fit paſsim in ſcholis hac tempeſtate. C D

An etiam ipſum amorem quo & eſſe
& ſcire diligimus,diligere debeamus.
quo magis diuinæ trinitatis imagini
propinquemus. Cap. XXVIII

ED de duobus illis, eſſentia ſcilicet
& notitia,quantum amentur in no/
a bis,& quemadmodum etiam in cæ
teris rebus quæ infra ſunt,eorum re
periatur etſi differens quædam ta/
men ſimilitudo,quantū ſuſcepti huius operis ra
tio uiſa eſt poſtulare,ſatis diximus. De amore
autem quo amantur,utrum & ipſe amor ame/
tur,non dictū eſt. Amatur autē. Et hinc proba/
mus quod in omnibus quæ rectius amantur,ip
ſe magis ametur. Neq; enim uir bonus merito
dicitur qui ſcit quod bonum eſt,ſed qui diligit.
Cur ergo & in nobiſipſis nō & ipſum amorem
nos amare ſentimus,quo amamus,quicquid bo
ni amamus? ᵇEſt enim & amor, quo amatur,
quod amandū non eſt,& iſtum amorē odit in
ſe,qui illum diligit,quo id amatur,quod aman/
dum eſt. Poſſunt enim ambo eſſe in uno homi/
ne,& hoc bonum eſt homini,ut illo proficiente
quo bene uiuimus,iſte deficiat quo male uiui/
mus,donec ad perfectū ſanetur,& in bonū cō/
mutetur omne quod uiuimus. Si enim pecora
eſſemus,carnalē uitā & quod ſecundū ſenſum
eius eſt amaremus:idq; eſſet ſufficiens bonum
noſtrū,& ſecundū hoc cum eſſet nobis bene,ni
hil aliud quæreremus. Itē ſi arbores eſſemus, ni
hil quidē ſentiente motu amare poſſemus,uerū
tamen id quaſi appetere uideremur,quo feraci/
us eſſemus uberiuſq; fructuoſæ. Si eſſemus la/
pides,aut fluctus,aut uētus,aut flāma,uel quid
eiuſmodi,ſine ullo quidē ſenſu atq; uita,non ta
men nobis deeſſet quaſi quidā ᶜnoſtrorū locorū
atq; ordinis appetitus. Nā uelut amores corpo
rū ᵈmomēta ſunt ponderū,ſiue deorſum graui/
tate,ſiue ſurſum leuitate nitantur. Ita enim cor/
pus pōdere,ſicut animus amore fertur quocūq;
fertur. Quoniā igitur homines ſumus,ad noſtri
creatoris imaginem creati,cuius eſt uera æterni
tas,æterna ueritas,æterna et uera charitas,eſtq;
ipſe æterna & uera & chara trinitas, neq; cōfu/
ſa,neq; ſeparata:in ijs quidem rebus quæ infra
nos ſūt,quoniā & ipſa nec aliquo modo eſſent,
nec aliqua ſpecie cōtinerētur,nec aliquē ordinē
uel appeterēt,uel tenerēt,niſi ab illo facta eſſent
qui ſumme eſt,qui ſumme ſapiens eſt, qui ſum/
me bonus eſt,tanquā per omnia quæ fecit mi/
rabili ſtabilitate currentes,ᵉquaſi quædā eius a/
libi magis,alibi minus impreſſa ueſtigia colliga
mus:in nobis autē ipſis eius imaginē cōtuentes,
ᶠtanq; minor ille Euangelicus filius ad noſmet/
ipſos

ipſos reuerſi ſurgamus,& ad illum redeamus, à A
quo peccãdo receſſeramus. Ibi eſſe noſtrũ non
habebit mortem,ibi noſſe noſtrũ non habebit
errorem,ibi amare noſtrum nõ habebit offen/
ſionem. Nunc autem iſta tria noſtra quamuis
certa teneamus,nec alijs ea credamus teſtibus,
ſed noſipſi præſentia ſentiamus, atq; interiore
ueraciſsimo cernamus aſpectu,tamen quandiu
futura,uel utrum nunquam defutura, & quò ſi
bene,quò autẽ ſi male agantur peruẽtura ſint,
quoniam per noſipſos noſſe non poſſumus, a/
lios hinc teſtes uel quærimus,uel habemus, de
quorum fide cur nulla debeat eſſe dubitatio,nõ
eſt iſte,ſed poſterior erit diligentius diſſerendi B
locus. In hoc autem lib. De ciuit.dei,quæ nõ pe
regrinatur in huius uitę mortalitate,ſed immor
talis ſemper in cœlis eſt, id eſt de angelis ſan/
ctis deo cohærentibus,qui nec fuerunt unquã,
nec futuri ſunt deſertores,inter quos & illos qui
æternam lucem deſerentes,tenebræ facti ſunt,
deum primitus diuiſiſſe iam diximus,illo adiu/
uãte quod cœpimus,ut poſſumus explicemus.

L. VIVES

Est enim & amor quo amatur.] Eſt in nobis ex ſar
cina & fece corporis uoluntas quædam,quã ratio
non tam ducit,ut illam meliorem: quàm trahit & C
raptat,hæc bona ſemper auerſatur,mala expetit,ut de/
litias corporis,& uoluptates. quas duas Paulus uocat
legem carnis,& legem mentis,interim carnem,& ſpiri/
tum: illam fœdam,terram,brutalem boni homines ode
runt,& cum expellere nequeant,coercent quantũ poſ/
ſunt: atq; illi ſuperiori ſanctioriq; dicto audientem eſſe,
licet reluctantem & reclamantem,cogunt: nam ex ea o/
rit amor,quo amamus quod minime oportet. b Cũ
eſſe nobis bene.] Aut eſſet in hac uita,aut nobis,hoc eſt,
corpori. c Noſtrorum locorum atq; ordi.] Imitatio
Terentiana,in Eunucho,mei loci atq; ordinis. per ordi/
nem intellige res eiuſdẽ generis,& naturæ,quarũ con/
ſeruationem omnia expetunt,ita ut cum iis ſit ſubueni
ant,ſi non impediantur. d Momẽta ſunt pond.] Di
cebam paulo ante de momentis librarum,quæ uocan/
tur ῥοπαί, quibus in alterutram partẽ propendit libra.
e Quaſi quædã eius alibi magis, alibi minus imp.
ue.] Mens & ratio in nobis præſtat,ut imago ſit potius D
in nobis dei quàm ueſtigiũ. Homini enim recto cœlum
intueri eſt datum,& deum noſſe,cætera in terram abie/
cta iacent. Quo circa percurrens diuinus ſpiritus cun/
cta,quæ creauit,in nobis erectis ſublimioribusq; imagi
nem ſui reliquit, in cæteris rebus quas uelut pedibus
contigit,nempe proſtratas,ueſtigia tantum impreſsit.
Sit hoc uelut figura quadam dictum. f Tanquã mi
nor ille Euangelicus filius.] Nota eſt hiſtoria ex Euan/
gel. Luc. xv.

De ſanctorum angelorũ ſcientia,qua tri/
nitatẽ in ipſa eius deitate nouerũt, qua o/
perũ cauſas prius in operãtis arte q̃ in ip
ſis operibus artificis intuẽtur. XXIX.

ILLI quippe angeli ſancti non per
uerba ſonantia deum diſcunt, ſed
1 per ipſam præſentiam immutabilis
ueritatis,hoc eſt uerbum eius uni/
genitum, & ipſum uerbum & pa/
trem & eorũ ſpiritum ſanctum: eamq; eſſe inſe
parabilem[a] trinitatẽ, ſingulasq; in ea perſonas
eſſe ſubſtantiam: & tamen omnes nõ tres deos
eſſe,ſed unum deum ita nouerunt,[a]ut eis magis
iſta ſint nota, q̃ noſipſi nobis cogniti ſimus.
[b]Ipſam quoq; creaturam melius ibi, hoc eſt in
ſapientia dei tanquam in arte qua facta eſt, q̃
in ea ipſa ſciunt: ac per hoc & ſeipſos,ibi melius
quàm in ſeipſis, ueruntamen & in ſeipſis ſciũt.
Facti ſunt enim,et aliud ſunt q̃ ille qui fecit. Ibi
ergo tanquã in cognitione diurna,in ſeipſis au/
tem tanquam in ueſpertina,ſicut ſupra iam di/
ximus. Multum autẽ differt utrum in ea ratio/
ne cognoſcatur aliquid ſecundum quam factũ
eſt,an in ſeipſo. [c]Sicut aliter ſcitur rectitudo li/
nearum ſeu ueritas figurarum cũ intellecta con
ſpicitur,aliter[d] cum in puluere ſcribitur. Et aliter
iuſtitia deſcribitur in ueritate incommutabili,
aliter in anima iuſti. Sic deinde cætera, ſicut fir/
mamentum inter aquas ſuperiores & inferio/
res,quod cœlum uocatum eſt: ſicut deorſum a/
quarum congeries terræq; nudatio, & herba/
rum inſtitutio atq; lignorum: ſicut ſolis & lunæ
ſtellarumq; cõditio: ſicut ex aquis animalium,
uolucrum ſcilicet atq; piſcium beluarumq; na/
tantium: ſicut quorũcunq; in terra gradientium
atq; repentiũ, & ipſius hominis qui cunctis in
terra rebus excelleret. Omnia hæc aliter in uer/
bo dei cognoſcuntur ab angelis,ubi habẽt cau/
ſas rationesq; ſuas,id eſt ſecundum quas facta
ſunt,incõmutabiliter permanẽtes,aliter in ſeip/
ſis,illic clariore,hic obſcuriore cognitione, uelut
artis atq; operum: quæ tamẽ opera cum ad ip/
ſius creatoris laudẽ uenerationẽq; referuntur,
tanq; mane luceſcit in mẽtib. contemplantium.

L. VIVES

Ut eis magis iſta ſint nota.] Et ſũt illi acutioribus,
quàm nos ingenijs: & lux, qua ad cognoſcẽdam
ſacroſanctam trinitatẽ illuminantur, maior mul
to eſt, quàm qua nos, ut nos norimus. b Ipſam quoq;
creaturam melius ibi.] Nempe effectũ in cauſa expreſ/
ſum, melius, q̃ in ſeipſo. c Sicut aliter ſcitur rectitu
do.] Certius, meliusq; ſcitur tota ratio linearum, ſuper
ficierũq; ex dogmatis mathematicis, q̃ ex pictura, quæ
nunquã tam exacta eſt, ut ante oculos rem ipſam, ut ſe
habet, exponat: meliusq; intelligitur rectam eſſe lineã,
quæ à nota in notã eſt breuiſsima, ut inquit Euclides:
aut lineas omnes à centro ad circum eſſe pares, ex præ/
ceptis geometriæ, quàm ex deſcriptiõe uõ modo pulue
ris, ſed

ris, ſed ne Parrhaſii quidē aut Apellis, Nulla enim perfecte recta linea pingi poteſt, nullus circulus exacte rotundus, qui nihil habeat recti. d Cum in puluere ſcribitur.] Olim Mathematici figuras in puluere radio deliniabāt, ut facile quæ uellent, deſcribere, & delere poſſent. Sic Archimedes, cū Syracuſæ caperentur, in puluere deſcriptas conſiderabat formas. Apud Liuiū in ſecundo bello Punico. Et Cicero puluerem illum eruditū uocat. ij. De natura deorum. Et Perſius prima ſatyra: Et ſecto in puluere metas.

De ſenarij numeri perfectiōe, qui primus partium ſuarū quantitate cōpletur. Caput XXX

[a]HAEC autem propter ſenarij numeri perfectionem, eodem die ſexies repetito, ſex diebus perfecta narrantur: nō quia deo neceſſaria fuerit mora temporum, quaſi qui non potuerit creare omnia ſimul, quæ deinceps congruis motibus peragerent tempora: ſed quia per ſenarium numerum eſt operū ſignificata perfectio. [b]Numerus quippe ſenarius primus completur ſuis partibus, id eſt ſexta ſui parte, & tertia, & dimidia: quæ ſunt unū, & duo, & tria: quæ in ſummam ducta, ſex fiunt. Partes autem in hac conſideratione numerorum illæ intelligendæ ſunt, [c]quæ quotæ ſint, dici poteſt: ſicut dimidia, tertia, quarta: & deinceps ab aliquo numero denominatæ. Neque enim, exempli gratia, quia in nouenario numero quatuor pars aliqua eius eſt, ideo dici poteſt, quota eius ſit: unū autem poteſt, nam nona eius eſt: & tria poteſt, nam tertia eius eſt. Coniunctæ uero iſtæ duæ partes eius, nona ſcilicet, atq; tertia, id eſt unum & tria: longe ſunt à tota ſumma eius, quod eſt nouē. Itē q; in denario quaternarius eſt aliqua pars eius: ſed quota ſit, dici nō poteſt. unum autē poteſt: nam decima pars eius eſt. habet & quintā, quæ ſunt duo: habet & dimidiam, quæ ſunt quinq;. Sed hę tres partes eius: decima et quinta, et dimidia, id eſt unum, & duo, & quinq; ſimul ductę non complent decem: ſunt enim octo. Duodenarij uero partes numeri in ſummā ductę, tranſeunt eum: habet enim duodecimam, quod eſt unū, habet ſextam, quę ſunt duo: habet & quartam, quæ ſunt tria: habet tertiam, quæ ſunt quatuor: habet & dimidiam, quæ ſunt ſex: unum autem; & duo, & tria, & quatuor, & ſex: nō duodecim; ſed amplius, id eſt ſedecim fiunt. Hoc breuiter commemorandum putaui ad commēdandam ſenarij numeri perfectionē: qui primus, ut dixi; A partibus ſuis in ſummā redactis ipſe perficitur: in quo perfecit deus opera ſua. Vnde ratio numeri cōtemnenda non eſt, quę in multis ſanctarum ſcripturarum locis, q; magni æſtimāda ſit, elucet diligenter intuentibus. Nec fruſtra in laudibus dei dictum eſt: Omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti.

L. VIVES

a HAec autē propter ſenarij numeri perfectionē.] Omnia numeris conſtare exiſtimauit Pythagoras Samius, quē Plato ſecutus eſt. Numerorūq; myſteria tam myſterioſe tradiderunt, ut etiam initiatos ipſos uideantur uoluiſſe celare, nedum profanum uulgus. Scriptores noſtræ pietatis, Græci, Latiniq; ſacra- B menta in numeris eſſe permulta, exiſtimarunt. Hieronymus inter omnes plurimum tribuit religiōi numerorū, qui etiā nōnullos progenitores eſſe in ſtemmate Chriſti ab Euāgeliſta prætermiſſos ait, ut ad numerum omnia cōgruerent. *Numeri* b Numerus quippe ſenarius p. c. ſ. p.] Hæc eſt perfectio numeri, ut ſuis omnibus partibus cōpleatur. *Senarius* Quales arithmetici paucisſimos inuenerunt, talis eſt ſenarius intra x. & xxviij. intra centū. Hic enim conſtat xiiij. & vij. & iiij. & ij. & unitate. Hieron. in Ezechielem ſenarium numerum ſacramētum creaturarum cōtinere ſcribit. c Quæ quotæ ſ. d. p.] Medietas, an quarta, an tertia, an quinta, ſexta, ſeptima &c. Quatuor enim ex nouē, neque medietas eſt, neq; tertia, neq; quarta, & ſic uſq; ad nonā, quo ulterius nonarius numerus non progreditur. Minima enim pars, quæ quota ſit, dici poteſt, eſt de nomine ipſius numeri dicta, ut duodecima in xij. uiceſima in xx. & ea ſemper eſt unitas. Hoc genus partis, aliquotam noſtri uocāt. Euclides lib. vij. ſic C diſtinguit, ut partē aliquotam partē tantum nominet, non aliquotā uero partes. Duæ enim eius diffinitiones hæ ſunt, tertia, & quarta. Pars eſt numerus numeri minor maioris, quando dimetitur maiorē. Partes autem, quando non metiť. Sic ſunt uſi ueteres his nominibus.

De die ſeptimo, in quo plenitudo & requies commendatur. Cap. XXXI

IN ſeptimo autem die, [a]id eſt eodem die ſepties repetito, qui numerus etiam ipſe alia ratione perfectus eſt, dei requies commēdatur, in qua primum ſanctificatio ſonat. Ita deus noluit iſtum diem in ullis ſuis operibus ſanctifi- D care, ſed in requie ſua, quæ nō habet ueſperam. Neq; enim ulla creatura eſt, ut etiam ipſa aliter in dei uerbo, aliter in ſe cognita, faciat aliam uelut diurnā, aliam uelut ueſpertinā notitiam. De ſeptenarij porrò numeri perfectione dici quidē plura poſſunt, ſed & liber iſte iam prolixus eſt, & uereor ne occaſione cōperta, ſcientiolam noſtrā leuiter magis q; utiliter iactare uelle uideamur. Habēda eſt itaq; ratio moderationis atq; grauitatis, ne forte cū de numero multū loquimur, [b]menſurā & pondus negligere iudicemur. [c]Hoc itaq; ſatis ſit admonere, [d]quod totus im-

E par

par primus nũerus ternarius eſt. totus par qua/ A
ternarius, ex quibus duobus ſeptenarius cõſtat.
ᵉIdeo pro uniuerſo ſæpe ponitur, ſicuti eſt: *Se/*
pties cadet iuſtus, & reſurget: id eſt quotieſcũq;
ceciderit, non peribit. Quod non de iniquitati/
bus, ſed de tribulationibus ad humilitatẽ per/
ducentibus intelligi uoluit. Et ſepties in die lau/
dabo te: quod alibi alio modo dictum eſt, Sem
per laus eius in ore meo. Et multa huiuſmodi in
diuinis autoritatibus reperiuntur, in quibus ſe/
ptenarius numerus, ut dixi, pro cuiuſq; rei uni/
uerſitate poni ſolet. Propter hocᶠeodẽ ſępe nu/
mero ſignificatur ſpiritus ſanctus, de quo domi
nus ait: Docebit nos omnẽ ueritatẽ. Ibi requies
dei, qua requieſcitur in deo. In toto quippe, id
eſt in plena perfectione requies, in parte autem
labor. Ideo laboramus, quandiu ex parte ſci/
mus, ſed cum peruenerit, quod perfectum eſt,
quod ex parte eſt euacuabitur. Hinc eſt quod
etiam ſcripturas iſtas cũ labore rimamur. San/
cti uero angeli ad quorum ſocietatem & cõgre/
gationem in hac peregrinatione laborioſiſsima
ſuſpiramus, ſicut habent permanendi ęternita/
tem, ita cognoſcẽdi facilitatem, & requieſcendi
felicitatem. Sine difficultate quippe nos adiu/
uant, quoniam ſpiritalibus motibus puris & li/ C
beris non laborant.

L. VIVES

a ID eſt eodem die ſepties repetito.] Significat omnia ſimul fuiſſe creata. q Menſuram & pondus ne/gligere iudicemur.] Luſit in eo quod prius dictum eſt, deum omnia feciſſe numero, pondere & menſura: quod ſi nimis multa dicat de numero, neglexiſſe uidebitur & pondus ac menſuram ſuam, & pondus ac menſuram de quis ſapiens loquitur. c Hoc itaque ſatis ſit admo.] Numerũ ſeptenarium magnæ religionis myſterij fuiſſe oſtendunt Iudæi, qui propter diem ſabbati multum eum uenerabanẽ: ut Hieron. ſcribit in Eſaiam. & Gentiles: cuius potentiam A. Gellius lib. iij. & æmulus Macrobius li. i. in Somniũ Scipiõis perſecuti ſunt, quantũ in cœlo, quantũ in mari, quantũ in hominibus ualeat. Pythagorici hunc numerum, ut Chalcidius inquit, laudabant tanquã optimum & naturaliſsimũ, & ſufficiẽtiſsimum: & in Chriſtiana religione magna ſunt myſteria ſeptenario numero concluſa. d Quod totus impar primus nu.] Par numerus, inquit Euclides, eſt qui biſariam diuiditur, impar qui biſariam non diuiditur. Ternarius non modo non biſariam, ſed nec in ullos poteſt numeros diuidi. unitas enim numerus non eſt. quaternarius in geminos diſtinguitur, qui etiam per unitates ſectionem recipiunt: & primus quaternarius duas medietates nactus eſt, ut ait Macrob. qui eadem ratione ſeptenarium commendat, qua Auguſt. ex duabus partibus. e Ideo pro uniuerſo ſæpe ponitur.] Idem in epiſt. ad Galat. f Eodem ſeptenario numero ſignificatur ſpiritus ſanctus.] Idem dicit in ſermone de uerbis domini in monte. Hoc ex donis oſtenditur, quorum Eſaias meminit iiij. cap.

De opinione eorum qui angelorum creationem anteriorem nolunt eſſe quàm mundi. Caput XXXII

N E quis autẽ contendat, & dicat non
ſanctos angelos eſſe ſignificatos, in
eo quod ſcriptum eſt: Fiat lux, & fa/
cta eſt lux, ſed quamlibetᵃlucem tũc
primum factam eſſe corporeã, aut
opinetur, aut doceat: angelos autem prius eſſe
factos, non tantum ante firmamentum, quod
inter aquas et aquas factum, appellatum eſt cœ
lum, ſed ante illud quod dictũ eſt, In principio
B fecit deus cœlum & terram: atq; illud quod di/
ctum eſt in principio, nõ ita dictũ tanq; primũ
hoc factũ ſit, cum ante fecerit angelos, ſed quia
omnia in ſapientia fecit, quod eſt uerbum eius,
ᵇ& ipſum ſcriptura principium nominauit: ſicut
ipſe in Euangelio Iudæis quęrẽtibus quis eſſet,
reſpondit ſe eſſe principiũ: non econtrario refe/
ram cõtentionẽ, maxime quia hoc me delectat
plurimũ, quod etiam in ſummo exordio ſancti
libri Gẽn. trinitas cõmendatur. Cũ enim ita di/
citur: In principio fecit deus cœlum & terram:
ut pater feciſſe intelligatur in filio, ſicut atteſta/
C tur Pſal. ubi legitur: Quàm magnificata ſunt o/
pera tua domine, omnia in ſapientia feciſti: con
uenientiſsime paulopoſt cõmemoratur etiã ſpi
ritus ſanctus. Cum enim dictum eſſet, qualem
terram deus primitus fecerit, uel quam molem
materiámue futuræ conſtructionis mundi cœli
& terræ nomine nũcupauerit ſubijciendo & ad
dendo: Terra autẽ erat inuiſibilis & incõpoſita,
& tenebræ ſuper abyſſum: mox ut trinitatis cõ/
memoratio compleretur, ᶜ& ſpiritus, inquit, dei
ferebatur ſuper aquas. Proinde ut uolet unuſ/
quiſq; accipiat, quod ita profundum eſt ut ad
exercitationem legentium à fidei regula nõ ab/
D errantes plures poſsit generare ſententias: dum
tamen angelos ſanctos in ſublimibus cœli ſedi
bus, non quidem deo coæternos, ſed tamen de
ſua ſempiterna & uera felicitate ſecuros & cer/
tos eſſe, nemo ambigat. Ad quorum ſocietatem
pertinere paruulos ſuos dominus docens, non
ſolum illud ait: Erunt æquales angelis dei: ne/
rum ipſi quoq; angeli qua contemplatione fru/
antur, oſtendit, ubi ait: Videte, ne contemnatis
unũ ex puſillis iſtis. Dico enim uobis, quia an/
geli eorum in cœlis ſemper uident faciem patris
mei, qui in cœlis eſt.

L. VIVES

Principium LVcem &c. corpoream.] Quæ corpori adhæreat. b Et ipſum ſcriptura principium nominauit.] Non reprobo ſententiam theologorum dicētium Chriſtum eſſe principium. Nam is eſt, per quem facta ſunt ſecula, & caput omniū, quæ pater progenuit. Sed id ex reſponſione Chriſti ad Iudæos, parum mihi uidetur apte colligi. Satius eſt dicere, ſic eſt, quia uerum eſt, quàm quia Ioannes ſcripſit, cum hoc non ſenſerit. Nam hæc genera argumentorum expoſita ſunt doctis hæreticis ad ſubſannationem, quibus anſam, uel calumniandi noſtri, uel deridendi nō præberi oportet. Quid uero de loco illo, In principio creauit deus cœlum & terrā: Hieronymus ſentiat, homo circunſpecta & libera pietate, adſcribā. Plerięq; exiſtimant, ſicut in altercatione quoq; Iaſonis, & Papiſci ſcriptū eſt, & Tertul. in lib. contra Praxean diſputat, necnon Hilarius in expoſitione cuiuſdā Pſalmi affirmat, in Hebræo haberi: In filio fecit deus cœlum & terrā. quod falſum eſſe, ipſius rei ueritas cōprobat. Nam & ſeptuaginta interpretes, & Symmachus, & Theodotion in principio trāſtulerunt, & in Hebræo ſcriptum eſt breſith, quod Aquila interpretatur, in capitulo. Et non babē, quod interpretatur, in filio. Magis itaq; ſecundum ſenſum, quàm ſecūdum uerbi translationē, de Chriſto accipi poteſt, qui tam in ipſa frōte Geneſeos, quæ caput librorū omniū eſt, q̄ etiam in principio Ioannis Euangeliſtæ, cœli & terræ coditor approbatur. Vnde & in Pſalterio de ſeipſo ait: In capite libri ſcriptū eſt de me: id eſt in principio Geneſeos. & in Euangelio: Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Sed & hoc ſciēdum, quod apud Hebræos liber hic Breſith uocatur, hanc habentes cōſuetudinem, ut uoluminibus ex principijs eorū nomina imponantur. Tantum Hieronymus, ad uerbum tranſſcriptum. c Et ſpiritus, inquit, dei ferebatur ſuper aquas.] Huic loco multū congruent Hieronymi uerba, pro eo quod in noſtris, inquit, codicibus ſcriptum eſt, ferebatur, in Hebræo habebat merahefet, quod nos appellare poſſumus incubabat, ſiue confouebat, in ſimilitudinem uolucris oua calore animantis. Ex quo intelligitur non de ſpiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrātur, ſed de ſpirituſancto, qui & ipſe uiuificator omniū à principio dicitur. Si autē uiuificator, cōſequenter & conditor: quod ſi conditor, & deus: Emitte enim, ait, ſpiritum tuum & creabuntur.

De duabus angelorū ſocietatibus, diuerſis, atq; diſparibus, quæ nō incongrue intelligūtur lucis & tenebrarum nominibus nūcupatæ. Cap. XXXIII

ECCASSE autem quoſdam angelos, & in huius mūdi ima detruſos, qui eis uelut carcer eſt, uſq; ad futuram in die iudicij ultimam damnationem, Apoſtolus Petrus apertiſſime oſtēdit, dicens, quod deus angelis peccantibus nō pepercerit, [a] ſed carceribus caliginis inferni detrudens tradiderit in iudicio puniēdos reſeruari. Inter hos ergo & illos, deum, uel præſciētia, uel opere diuiſiſſe quis dubitet: illosq; lucem merito appellari, quis cōtradicat? Quando quidē nos adhuc in fide uiuētes, & eorū æqualitatē adhuc ſperātes, utiq; nondū tenentes, iam

A lux dicti ab Apoſtolo ſumus: Fuiſtis enim, inquit, aliquādo tenebræ, nūc aūt lux in domino. Iſtos uero deſertores, tenebras apertiſſime nūcupari, profecto aduertunt, qui peiores eſſe eos hominibus infidelibus, ſiue intelligunt, ſiue credunt. Quapropter & ſi alia lux in iſto huius libri loco intelligēda eſt, ubi legimus: Dixit deus fiat lux, & facta eſt lux, & aliæ tenebrę ſignificatæ ſunt in eo quod ſcriptū eſt: Diuiſit deus inter lucē & tenebras: nos tamē has duas angelicas ſocietates, unā fruentē deo, [b] alterā tumentē typho, unā cui dicitur: Adorate eū omnes angeli eius: aliā cuius princeps dicit, Hæc omia tibi dabo, ſi proſtratus adoraueris me: unam dei ſancto amore flagrantē, alterā proprię celſitudinis immūdo amore fumantē: & quoniam, ſicut ſcriptū eſt, Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autē dat gratiā: Illam in cœlis cœlorū habitantē, iſtā inde deiectam in hoc infimo aereo cœlo tumultuantē. Illam luminoſa pietate tranquillā: iſtam tenebroſis cupiditatibus turbulētam. Illam dei nutu clementer ſubuenientem, [c] iuſte ulciſcentē: iſtam ſuo faſtu ſubdendi & nocēdi libidine exęſtuantē. Illā, ut quantū uult cōſulat, dei bonitatis miniſtrā: [d] iſtā, ne quantū uult noceat, dei poteſtate frenatā. Illam huic illudentem, ut nolēs proſit perſecutionibus ſuis: hanc illi inuidētem cū peregrinos colligit ſuos. Nos ergo has duas ſocietates angelicas inter ſe diſpares atq; contrarias: unam & natura bonā, & uolūtate rectam: aliam uero natura bonam, ſed uolūtate peruerſam, alijs manifeſtioribus diuinarū ſcripturarū teſtimonijs declaratas, quod in hoc libro, cui nomen eſt Geneſis, lucis tenebrarūq; uocabulis ſignificatas exiſtimauimus, etiā ſi aliud ſenſit hoc loco forte qui ſcripſit, nō eſt inutiliter obſcuritas huius pertractata ſententiæ: quia etſi uoluntatē autoris libri huius indagare nequiuimus, à regula tamē fidei quę per alias eiuſdē autoritatis ſacras literas ſatis fidelibus nota eſt, nō aberrauimus. Etſi enim corporalia hic commemorata ſunt opera dei, habēt proculdubio nonnullam ſimilitudinē ſpiritaliū, ſecūdum quā dicit Apoſtolus: Omnes eñi uos filij lucis eſtis et filij diei, nō ſumus noctis neq; tenebrarū. Si autem hoc ſenſit etiā ille qui ſcripſit, ad perfectiorē diſputationis finē noſtra peruenit intētio: ut homo dei tam eximiæ diuinæq; ſapiētiæ, imò per eū ſpiritus dei in cōmemorandis operibus dei, quę omnia ſexto die dicit eſſe perfecta, nullo modo angelos

gelos prætermiſiſſe credatur, ſiue in principio, quia primo fecit:ſiue qood cõueniẽtius iotelligi tur io principio, quia in uerbo onigenito fecit, ſcriptũ ſit, Io principio fecit deus cœlũ & terrã: quibus oomioibus uniuerſalis eſt ſignificata creatura,uel ſpiritalis & corporalis,qood eſt cre dibilius:uel magnæ duæ muodi partes,quibus omnia quæ creata ſuot cõtinentur: ut primitus eam totã proponeret,ac deinde partes eius ſecũ dum myſticũ dierum numerum exeqneretur.

L. VIVES

SEd carceribus caliginis inf.] Græce ſic eſt in epiſto la Petri ij. [illegible] Si cũ deus angelis, qui peccarũt, culpam non remiſit, ſed uin culis caliginis in tartaros coercitos dedit in iudiciũ aſſeruatos: uel ut alij legunt aſſeruandos. [illegible] Simile eſt, quod Iudas ait in epiſtola ſua: angelos uero qui non ſeruauerunt primigeniam ſuam naturã, ſed dereliquerunt ſuũ domiciliũ, in iudiciũ magni diei uinculis æternis ſub caligine reſeruauit. Aug. hic carceres pro clauſtris poſuit, quibus exire prohibentur, quales erant illi in circo, quibus equi antequam currerent, coercebantur. b Alteram tumentẽ typho.] Τῦφος ſuperbia eſt. & Typhonem pro dæmone ignito uſurpant Græci à [illegible] ſuperbio, & τύφομαι comburo, fumo. qualem fuiſſe Typhonem illum Oſiridis fratrem ſcribit Plutarchus, dæmonem, qui actus inuidentia terras ac maria turbauit, grauesq́ luerit pœnas. maluit Græco uerbo Auguſtinus uti, q̃ Latino ſuperbiæ & arrogantiæ & iactantiæ. ſed generalius eſt Græcũ illud & multum habet uitiũ. erat etiam uocabulũ illius ſeculi, quo utitur Philippus presbyter in cõmentarijs lib. Iob. c Iuſte ulciſcentẽ.] Per angelos enim bonos uelut miniſtros exequitur deus iuſtas uindictas, cui in Pſal. ciij. dicitur: qui facis angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem urentem.
d Iſtam ne quantum uult noceat.] Non eſt poteſtas quæ comparetur diabolicæ ſuper terram, teſtatur Iob. quod ſi quantum oderunt, quantumq́ poſſunt nocere, ſinerentur, incenderent urbes, uaſtarent agros, flumina & maria in regiones immitterẽt, uenena cibis poculisq́ diffunderent, homines & beſtias torquerẽt, ac interimerent. & tametſi homini cognitu difficile eſt, quanta poſſint natura ſua dæmones liberi ac ſoluti, quantum non poſsint: magnas tamẽ inferre humano generi clades poſſe irreparabilia noſtris uiribus damna certũ eſt. De potentia angelorum diſputat. Aug. lib. iij. De trin.

De eo quod quidam putaot in conditione firmamenti aquarum diſcretarum oomine angelos ſigoificatos, & quod quidam aquas exiſtimant ooo creatas. Caput XXXIIII

Q. ᵃVANQVAM nõnulli putauerint aquarum nomine ᵇſignificatos quodãmodo populos angelorũ, & hoc eſſe quod dictũ eſt: Fiat firmamentum inter aquã & aquam, ut ſupra firmamentũ angeli intelligantur, iofra uero uel aquæ iſtæ uiſibiles, uel malorũ angelorũ multi-
A tudo, uel omoiũ homioum gentes. Quod ſi ita eſt, nõ illic apparet ubi facti ſunt angeli, ſed ubi diſcreti. ᶜQuãuis & aqoas, quod peruerſiſsimæ atq; impię uanitatis eſt, oegent quidã factas à deo, qoouiã noſquã ſcriptũ eſt, dixit deus fiant aquę. Quod poſſunt ſimili oanitate etiã de terra dicere. nuſq; enim legitur: Dixit deus fiat terra. Sed inquiũt ſcriptũ eſt: In principio fecit deus cœlum & terram. Illic ergo & aqua iotelligẽda eſt, uno enim nomine utrũq; cõprehenſum eſt. Nã ipſius eſt mare, ſicut in Pſalmo legitur, & ipſe fecit illud, & aridã manus eius finxerũt.
B Sed hi qui io oomine aquarũ quæ ſuper cœlos ſunt angelos intelligi uolũt, ᵈpõderibus elementorũ mouentur, & ideo non putaot aquarũ fluidam grauẽq; naturã in ſuperioribus mundi locis potuiſſe cõſtitui, qui ſecundũ rationes ſuas ſi ipſi hominẽ facere poſſent, noo ei pituitã quod Græce φλέγμα dicitur ᵉ& tanquam in elementis corporis noſtri aquarũ uicẽ obtinet, io capite pooerent. ᶠIbi enim ſedes eſt phlegmatis, ſecundum dei opus utiq; aptiſſime: ſecundũ iſtorum autẽ cõiecturam tam abſurde, ut ſi hoc neſciremus, & in hoc libro ſimiliter ſcriptũ eſſet, quod deus humorẽ fluidum & frigidum, ac per hoc
C graoem io ſuperiore omnibus cæteris humani corporis parte poſuerit, iſti trutinatores elementorũ nequaqoã crederent. Et ſi autoritati eiuſdẽ ſcripturæ ſubditi eſſent, aliquid aliud ex hoc intelligendum eſſe cenſerent. Sed quoniam ſi diligenter ſingola ſcrutemur, atq; tractemus, quæ in illo diuino libro de conſtitutione muodi ſcripta ſuot, & multa dicenda, & à propoſito ioſtituti operis longe digrediendum eſſet: iamq; de duabus iſtis diuerſis inter ſe atq; cootrarijs ſocietatibus angelorum, in quibus ſunt quædam exordia duarũ etiã io rebus humaois ciuitatũ, de quibus deinceps dicere inſtitui, quantũ ſatis
D eſſe uiſum eſt, diſputauimus: hũc quoq; librum aliquando claudamus.

L. VIVES

a QVanquam nonnulli putauerunt aquarum nomine.] Hoc putauit Origenes. Epiphanius ad Io. Hieroſolymitanũ Epiſcopum, dicente Origene, de aquis, quæ ſuper firmamentũ ſunt, nõ eſſe aquas, ſed fortitudines quaſdam angelicæ poteſtatis: & rurſum aquas quæ ſuper terrã ſunt, hoc eſt ſub firmamento, eſſe uirtutes contrarias, id eſt, dæmones. b Significatos quodammodo populos angelorũ.] Iuxta illud Apoc. Populi ſicut aquæ multæ. Et de his aquis exiſtimabant illud eſſe dictũ: Et aquæ quæ ſuper cœlos ſunt laudent nomen domini. nam hoc ad creaturas rationales pertinet. c Quãuis & aquas q. per. a. im. u. e. negent quidã factas à deo.] Inter hæreſes numerat Aug. & hanc dicẽtium

Aquæ ſuper cœlos

tium, aquas eſſe deo coæternas, ſed autores non nominat. Credo ex illo chao Heſiodico, & ex Homeri de aquis omnium rerum parentibus natam. d Ponderibus elementorum mouentur.] Omnia hæc uideo in cõtrouerſiam trahi, ſint ne aquæ ſuper cœlos, ſint ne elementares, ſint eadem, qua inter nos ratione. De primo minus dubitatur. nam & ſi per firmamẽtum aerẽ poſſe intelligi credant nonnulli, ita ut cum dicitur: ſeparauit aquas, quæ ſunt ſub firmamẽto, ab ijs quæ ſuper firmamentum ſunt: ſeparatũ putent, à nubibus mare. Sanctorum tamen hominum opinio obtinuit, conformior dictis ſacrarum literarũ, ſuper firmamentum, in quo ſunt ſydera, aquas ſublatas. Equidem coniectura in re tanta ducor, craſsiorem nebulam inter cœlum & terram circunfuſam fuiſſe, aeri commiſtam, atq; complexam, quæ obſcurius redderet medium iſtud ſpatium inter ſuperos & nos: partemq; eius quandam denſatam ad id marinæ molis, quod nunc cernimus, ſeiunctam ab ea parte terræ, quam terreſtribus animãtibus parens uniuerſitatis relinquebat: cæterum partem ſublatam, incognita nobis mente, ad extima mundi. Hinc factum, ut cum ſuperius elementum undiq; inferius ambiat, & complectatur, cœlum ignem, ignis aerem, hic aquam, hæc non totam capiat terram, & obruat, quoniam non tota eſt in ſublunari mũdo aqua, ut totus aer, totus ignis. Iam cuius ſint naturæ, Origenes, ut ab antiquiſſimis incipiã, reſolutas cenſet in tenuiſsimas auras: quod D. Thomæ parum probat. nam corpora tam tenuia, nec ignis ſphæram, nec cœleſtem potuiſſent penetrare. Nimis eſt Ariſtotelicus, & res omnem naturæ uim captumq; excedẽtes cogit naturalibus parêre legibus. Ceu uero opus id fuerit huius naturæ certis limitibus arctæ & cõſtitutæ, & non potius illius omnipotentiæ dei, nullis terminis, finibusq; concluſæ: ceu uero quamlibet denſæ ſua ui & natura, ignem euaſiſſent, cœlos perrupiſſent. Alijs elementum eſſe ſupra cœlos, abſurdum uidetur, ideo cryſtallinum cœlum ponunt, quod ſit aquarum, ſed diuerſæ quàm elementum naturæ, alterius ingenij, & ſi nonnulla ſimilitudine teneantur. perſpicuæ ſunt aquæ iſtæ noſtræ, & illæ cœleſtes: frigidæ utræq;: at graues hæ, nõ illæ. Baſilius feruorem cœli frigiditate harum aquarũ temperari putat. Ex noſtris, qui deditiores ſunt noſcendis aſtris, Saturni ſydus frigeſieri arbitrantur aquis ſu-

A perioribus. ridiculum, tanquam nõ magis aſtra omnia quæ ſunt in octaua ſphæra frigeſierent, & gelidioris eſſent, q̃ Saturnus naturæ. Beda in li. De nat. rer. Aquas ſuper firmamentũ poſitas cœlis quidẽ ſpiritalibus humiliores, ſed tamen omni creatura corporali ſuperiores quidã ad minitationẽ diluuij ſeruatas: alij uero rectius ad ignem ſyderũ temperandũ ſuppenſas affirmant. ſic ille. Sed nec eſt admodũ firma coniectura hæc. Verũ ſententia Aug. ſuper Geñ. pro clauſula addatur, Quomodo & quales ibi aquæ ſint incertum, eſſe tamen non dubitamus, quia maior eſt huius ſcripturæ autoritas, q̃ omnis ingenij humani capacitas. e Et tanquam in elementis cor.] Altera quæſtio, non minus priore ambigua, & uarie tractata, quemadmodum corpora noſtra elementis conſlentur, & componantur. Nam alij tenuiſſimas uniuſcuiuſq; elementi particulas, & uelut ramenta compingunt, dum corpus conſtituunt. Quã opinionem ſecuti ſunt ueteres, Anaxagoras, Democritus, Empedocles, Plato, Cicero: & ex recentioribus Peripatetici B complures, Arabibus, Auerroi, & Auicennæ aſſenſi: alij non uenire particulas cẽſent in corpus, ſed naturas tantum, quod nunc uulgo ſchola cum principibus ſuis Ioãne Scoto, & Guilielmo Occamo ſentit. Nam Ariſtotelis opinio incerta, ut ferè eſt, quamuis eſſe in miſtis elementa dicat. & ex ijs, qui crebros illos uelut cuneolos infarciunt, ſunt qui cõfundi omnia, & unum ex illis corpus conſurgere dicant, ſolis reſiduis inhærentibus. alij manere ſubſtantias uniuſcuiuſq; uolunt. utcunq; ſit, in corpore humano uires elemẽtorum ſentimus, calorem ſicco miſtum in flaua bili, quod eſt ex igne: humido in ſanguine, quod eſt ex aere: frigus humido adiunctum, aqueæ uis in pituita: ſicco terrenæ in atra bili. & partes ipſæ in corpore oſsium, & neruorum ſoliditas terrea eſt: cerebrum & medullæ aqueæ: ſanguis aereus: tenuiſſimi ſpiritus, præcipue illi circa cor, ignei: tametſi hæc C quoque, licet ex uno aliquo plus quàm ex alijs, ex omnibus tamen elementis aliquid habent. f Ibi enim ſedes eſt phlegmatis.] Atque hinc omnis per reliquum corpus defluit pituita, qua uexamur. artificioſe, ut reliqua, ſitum eſt ibi cerebrũ, quo calor ſemper aſpirat. Nã ſi in imis eſſet locatum partibus, quò nõ peruadit tãtus calor, torperet breui, atque concreſceret: nunc uero agitatur ſemper ui teporis, uegetaturq;, & ſic uiuit.

Elementa quomodo componunt miſtum

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XII

1 De una bonorum malorumq; angelorum natura.
2 Nullam eſſentiam deo eſſe contrariam, quia ab eo qui ſumme eſt, & ſemper eſt, hoc totum uidetur diuerſum eſſe quod non eſt.
3 De inimicis dei, non per naturam ſed per contrariam uoluntatem, quæ cum ipſis nocet, bonæ utiq; naturæ nocet, quia uitium ſi non nocet non eſt.
4 De natura irrationalium aut uita carentium quæ in ſuo genere atque ordine ab uniuerſitatis decore non diſcrepat.
5 Quod in omni natura, ſpecie ac modo laudabilis ſit creator.
6 Quæ cauſa ſit beatitudinis angelorum bonorũ, & quæ cauſa ſit miſeriæ angelorũ malorum.
7 Cauſam efficientem malæ uoluntatis non eſſe quærendam.
8 De amore peruerſo quo uoluntas ab incommutabili bono ad bonum mutabile deficit.
9 An ſancti angeli quem habent creatorem naturæ, eundem habeant bonæ uolũtatis autorem

per ſpiritum ſanctum in eis charitate diffuſa.
10 De falſitate eius hiſtoriæ quæ multa milia annorum præteritis temporibus aſcribit.
11 De his qui hunc quidem mundum non ſempiternum putant, ſed aut innumerabiles, aut eundem unum certa concluſione ſeculorum ſemper naſci & reſolui opinantur.
12 Quid reſpondendum ſit his qui primam conditionem hominis tardam eſſe cauſantur.
13 De reuolutione ſeculorum, quibus certo fine concluſis, uniuerſa ſemper in eundem ordinẽ eandemq; ſpeciem reditura quidam philoſophi crediderunt.
14 De temporali conditione generis humani, quam deus nec nouo conſilio conſtituerit, nec mutabili uoluntate.
15 An ut deus ſemper etiam dominus fuiſſe ſemper intelligatur, credendum ſit creaturam quoq; nunquam defuiſſe cui dominaretur: & quomodo dicatur ſemper creatum quod dici nõ poteſt coæternum.
16 Quomodo intelligendum ſit promiſſa homini à deo uita æterna ante tempora æterna.
17 Quid de incommutabili conſilio aut uoluntate dei fides ſana defendat contra ratiocinationes eorum qui opera dei ex æternitate repetita per eoſdem ſemper uolunt ſeculorum redire circumitus.
18 Contra eos qui dicunt ea quæ infinita ſunt nec dei poſſe ſcientia comprehendi.
19 De ſeculis ſeculorum.
20 De impietate eorum qui aſſerunt animas ſummæ ueræq; beatitudinis participes, iterum atq; iterum per circumitus temporum ad eaſdem miſerias laboresq; rediturras.
21 De conditione unius primi hominis atq; in eo generis humani.
22 Quod præſcierit deus hominem, quem primum condidit, peccaturum: ſimulque præuiderit quantum piorum populum ex eius genere in angelicum conſortium ſua eſſet gratia tranſlaturus.
23 De natura humanæ animæ creatæ ad imaginem dei.
24 An ullius uel minimæ creaturæ poſſunt dici angeli creatores.
25 Omnium naturam & omnium ſpeciem uniuerſæ creaturæ non niſi opere dei formari.
26 De Platonicorum opinione, qua putauerunt angelos quidem à deo cõditos, ſed ipſos eſſe humanorum corporum conditores.
27 In primo homine exortam fuiſſe omnem plenitudinẽ generis humani, in qua præuidit deus quæ pars honoranda eſſet præmio, quæ damnanda ſupplicio.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER XII

De una bonorum malorumq; angelorum natura. Caput I

A NTE quàm de inſtitutione hominis dicam, ubi duarũ ciuitatũ quantum ad rationaliũ mortaliumq; genus attinet, apparebit exortus: ſicut ſuperiore libro apparuiſſe in angelis iam uidetur, prius mihi quædam de ipſis angelis uideo

eſſe dicenda: quibus demonſtretur quantum à nobis poteſt, quàm non inconueniens neq; incõgrua dicatur eſſe hominibus angelisq; ſocietas: ut non quatuor, duæ ſcilicet angelorum totidemq; hominũ, ſed duæ potius ciuitates, hoc eſt ſocietates, merito eſſe dicantur, una in bonis, altera in malis, non ſolum angelis, uerumetiam hominibus conſtitutæ. Angelorum bonorum & malorum inter ſe contrarios appetitus nõ naturis principiisq; diuerſis, cum deus omniũ ſubſtantiarũ bonus autor & conditor utroſq; crea

uerit

uerit:ſed uolũtatibus & cupiditatibus extitiſſe, A
dubitare phas non eſt: dum alij cõſtantes in cõ-
muni omnibus bono, quod ipſe illis deus eſt,
atq; in eius æternitate, ueritate, charitate perſi-
ſtunt. Alij ſua poteſtate potius delectati, uelur
bonum ſuum ſibijpſi eſſent, à ſuperiore cõmu-
ni omnium beatifico bono ad propria defluxe-
runt:& habentes elationis faſtum, pro excelſiſ-
ſima æternitate:uanitatis aſtum, pro certiſsima
ueritate:ſtudia partium, pro indiuidua charita-
te:ſuperbi, fallaces, inuidi effecti ſunt. Beatitudi-
nis igitur illorum cauſa eſt, adhærere deo. Quo-
circa iſtorum miſeriæ cauſa ex contrario eſt in- B
telligenda, quod eſt non adhęrere deo. Quam-
obrem ſi cum quæritur, quare illi beati ſint:re-
cte reſpondetur, quia adhærent deo:& cũ quæ-
ritur, cur iſti ſint miſeri:recte reſpondetur, quia
non adhærent deo:non eſt creaturæ rationalis
uel intellectualis bonũ, quo beata ſit, niſi deus.
Itaq; quãuis non omnis beata poſsit eſſe crea-
tura:neq; enim hoc munus adipiſcuntur, aut ca-
piunt feræ, ligna, ſaxa, & ſi quid eiuſmodi eſt:ea
tamẽ quę poteſt, nõ ex ſeipſa poteſt, quia ex ni-
hilo creata eſt. ſed ex illo, à quo creata eſt. Hoc
enim adepto beata eſt, quo amiſſo miſera eſt. Il-
le uero qui nõ alio, ſed ſeipſo bono beatus eſt, C
ideo miſer nõ poteſt eſſe, quia nõ ſe poteſt amit-
tere. Dicimus itaq; immutabile bonũ non eſſe
niſi unum uerum deum beatũ:ea uero quę fecit
bona quidẽ eſſe quod ab illo, ueruntamen mu-
tabilia, quod nõ de illo, ſed de nihilo facta ſunt.
Quanquam ergo ſumma non ſint, quibus eſt
deus maius bonum:magna ſunt tamen ea mu-
tabilia bona, quæ adhærere poſſunt, ut beata
ſint, immutabili bono:quod uſq; adeo bonum
eſt eorum, ut ſine illo miſera eſſe neceſſe ſit. Nec
ideo cætera in hac creaturæ uniuerſitate melio-
ra ſunt:quia miſera eſſe nõ poſſunt. neq; enim
cætera mẽbra corporis noſtri, ideo dicendũ eſt D
oculis eſſe meliora, quia cæca eſſe nõ poſſunt. Si-
cut autem melior eſt natura ſentiens, & cum do-
let, quàm lapis, qui dolere nullo modo poteſt:
ita rationalis natura præſtantior eſt etiam miſe-
ra, quàm illa quæ rationis ſenſus eſt expers: &
ideo in eam nõ cadit miſeria. Quod cum ita ſit,
huic naturæ quæ in tanta excellentia creata eſt,
ut licet ipſa ſit mutabilis, inhærendo tamen in-
commutabili bono, id eſt ſummo deo, beatitu-
dinem conſequatur: nec expleat indigentiam
ſuam, niſi utiq; beata ſit eiq; explendæ nõ ſuf-
ficiat, niſi deus:profecto non illi adhærere, uiti-
um eſt. Omne autem uitium naturæ nocet, ac
per hoc contra naturam eſt. Ab illa igitur quæ
adhæret deo, non natura differt iſta, ſed uitio,
quo tamẽ uitio etiam ualde magna multumq;
laudabilis oſtenditur ipſa natura. Cuius enim
recte uituperatur uitiũ, proculdubio natura lau-
datur. Nam recta uitij uituperatio eſt, quod il-
lo dehoneſtatur natura laudabilis. Sicut ergo
cum uitium oculorum dicitur cæcitas, id oſten-
ditur quod ad naturam oculorum pertinet ui-
ſus:& cum uitium aurium dicitur ſurditas, ad ea-
rum naturam pertinere demonſtratur auditus:
Ita cum uitium creaturæ angelicæ dicitur, quod
non adhæret deo: hinc apertiſsime declaratur,
eius naturæ ut deo adhæreat, cõuenire. Quàm
porrò magna ſit laus adhærere deo, ut ei ui-
uat, inde ſapiat, illo gaudeat, tantoq; bono ſi-
ne morte, ſiue errore, ſine moleſtia perfruatur,
quis cogitare digne poſsit aut eloqui? Quapro-
pter etiam uitio malorum angelorum, non quo
adhærent deo: quoniam omne uitium natu-
ræ nocet: ſatis manifeſtatur deum tam bonam
eorum creaſſe naturam, cui noxium ſit, non eſ-
ſe cum deo.

Nullam eſſentiam deo eſſe contrariã, quia ab eo qui ſumme eſt, & ſemper eſt, hoc totum uidetur diuerſum eſſe quod non eſt. Cap. II

HAEC dicta ſint, ne quiſquam[a] quum
de angelis apoſtatis loquimur, exi-
ſtimet eos aliam uelut ex alio prin-
cipio habere potuiſſe naturam:[b] nec
eorum naturę autorem deum. Cu-
ius erroris impietate tanto quiſque carebit ex-
peditius & facilius, quanto perſpicacius intelli-
gere potuerit, quod per angelum dixit deus,
quando Moyſen mittebat ad filios Iſrael:[c] Ego
ſum qui ſum. Cum enim deus ſumma eſſentia
ſit, hoc eſt ſumme ſit, & ideo immutabilis ſit: re-
bus quas ex nihilo creauit, eſſe dedit, ſed non
ſumme eſſe ſicut ipſe eſt:[d] & alijs dedit eſſe am-
plius, alijs minus: atque ita naturas eſſentia-
rum gradib. ordinauit. Sicut enim ab eo quod
eſt ſapere uocatur ſapientia, ſic ab eo quod eſt
eſſe uocatur eſſentia:[e] nouo quidem nomine,
quo uſi ueteres non ſunt Latini ſermonis au-
tores: ſed iam noſtris temporibus uſitato, ne
deeſſet etiam linguę noſtrę, quod Gręci appel-

lant οὐσίαν. hoc enim uerbum è uerbo expreſſum eſt, ut diceretur eſſentia. Ac per hoc ei naturæ, quæ ſumme eſt, qua faciente ſunt quæcunque ſunt, contraria natura non eſt, niſi quæ non eſt. [f] Ei quippe quod eſt, nõ eſſe contrarium eſt. Et propterea deo, id eſt ſummæ eſſentiæ, & autori omnium qualiumcũque eſſentiarũ eſſentia nulla contraria eſt.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN DVODECIMUM LIBRUM DE CIUITATE DEI, DIUI AURELIJ AUGUSTINI, COMMENTARIJ.

Q Vum de angelis apoſtatis.] ἀποστάτης, deſector, ab ἀφίστημι. Dæmones tales ſunt, qui à deo deſecerũt. Theodoritus de dijs & angelis. Satan Hebraice, ἀντίπαλον Græce dici tradit. Hieronymus aduerſariũ ſiue trãſgreſſorem uertit. b Nec eorum naturæ.] Nec exiſtimet quis eorum naturæ non eſſe autorem deum. c Ego ſum qui ſum.] De hoc lib. viij. d Et alijs dedit eſſe amplius, alijs minus.] Sic ueteres. Ariſt. lib. De mũdo, dicã uerbis Apuleij. Denique propiores quoſque de poteſtate eius amplius trahere corpora cœleſtia. illa quanto finitima ſunt ei, tanto amplius de deo capere, multoque minus quæ ab illis ſunt ſecunda. Et ad hæc uſque terrena pro interuallorum modo indulgentiam dei ad nos uſque beneficiaque peruenire. Sed cum credamus deum per omnia permeare, & ad nos & ultra poteſtatẽ ſui nominis tendere, quantum abeſt, uel imminet, tantũ exiſtimandum eſt eũ amplius minus ue rebus utilitatis dare. quibus uerbis oſtẽdit philoſophus, quid intelligatur, quũ dicimus, uarie rebus gradatimque communicatam eſſentiam dei. Nam in libris Cathegoriarum docet, in eſſentijs nõ eſſe magis aut minus. Nec minus dicit eſſe lapis, quàm angelus. Itaque hoc ad præſtantiam eſſentiæ munera que illi addita referendũ eſt, ſecundũ quæ aliud alio magis eſſe uideat, aut minus. e Nouo quidẽ nomine.] Nõ ita nouo, quin ante Quintilianũ Flauius Sergius dixerit: ſed receptum nõ eſt uſque ad poſteros, quum Latinis literis plura ſunt de philoſophia ſcribi cœpta. f Ei quippe quod eſt non eſſe.] Subſtantiæ, inquit Ariſtoteles, nihil eſt contrarium: ſed contraria putat, quæ ſub eodem genere maxime diſtant, uelut album & nigrum ſub colore. nam priuantia uel contradicentia inter contraria non numerat, ut liquet ex diuiſione oppoſitorũ in quatuor formas.

De inimicis dei, non per naturam, ſed per contrariam uoluntatem, quę cum ipſis nocet bonæ utique naturæ nocet: quia uitium ſi non nocet, non eſt. Caput III

D ICVNTVR autem in ſcripturis inimici dei, qui nõ natura, ſed uitijs aduerſantur eius imperio: nihil ei ualentes nocere, ſed ſibi. Inimici enim ſunt reſiſtẽdi uoluntate, nõ poteſtate lædendi. Deus nanque immutabilis eſt, & omni modo incorruptibilis. Idcirco uitium quo reſiſtunt deo, qui eius appellantur inimici, non eſt deo, ſed ipſis malũ. neque hoc ob aliud niſi quia corrumpit in eis naturæ bonum. Natura igitur non eſt contraria deo, ſed uitiũ: quia quod malum eſt, contrarium eſt bono. Quis autem neget deum ſumme bonum? Vitium ergo contrarium eſt deo, tanquam malum bono. Porrò autem bonum eſt, & natura quam uitiat: unde & huic bono utique contrarium eſt: ſed deo tantũmodo tãquam bono malum, naturæ uero quã uitiat, non tantum malũ, ſed etiam noxiũ. Nulla quippe mala deo noxia, ſed mutabilibus corruptibiliusque naturis, bonis tamen ipſorum quoque teſtimonio uitiorum. Si enim bonæ non eſſent, eis uitia nocere non poſſent. Nã quid eis nocendo faciunt, niſi adimũt integritatem, pulchritudinem, ſalutem, uirtutem, & quicquid boni naturæ per uitiũ detrahi ſiue minui cõſueuit? Quod ſi omnino deſit, nihil boni adimẽdo nõ nocet, ac per hoc nec uitium eſt. Nam eſſe uitiũ, & non nocere nõ poteſt. unde colligitur quãuis non poſsit uitiũ nocere incõmutabili bono, nõ tamen poſſe nocere niſi bono: quia non ineſt, niſi ubi nocet. Hoc etiam iſto modo dici poteſt, uitium eſſe, nec in ſummo poſſe bono, nec niſi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi eſſe poſſunt, ſola mala nuſquam: quoniã naturæ etiam illæ quæ ex malæ uoluntatis uitio uitiatæ ſunt, inquantũ uitiatæ ſunt, malæ ſunt: inquantũ autem naturæ ſunt, bonæ ſunt. Et cum in pœnis eſt natura uitioſa, excepto eo quod natura eſt, etiam hoc ibi bonũ eſt, quod impunita nõ eſt. Hoc enim eſt iuſtum, & omne iuſtum procul dubio bonum. [a] Nõ enim quiſquã de uitijs naturalibus, ſed de uolũtarijs pœnas luit. Nam etiam quod uitiũ cõſuetudine nimióue progreſſu roboratum, [b] uelut naturaliter inoleuit, à uoluntate ſumpſit exordiũ. De uitijs quippe nunc loquimur eius naturæ, cui mẽs ineſt capax intelligibilis lucis, qua diſcernitur iuſtũ ab iniuſto.

L. VIVES

a NOn enim quiſquã de uitijs naturalibus.] Vitiũ eſt in uniuerſum omnis aberratio à rectitudine. Vnde ſunt uitia naturæ, quũ ab illa recta ſui generis ſpecieique ratiõe & natura aliquid diuerſum naſcentes traximus, ut plura uel pauciora habere mẽbra, quàm eſt opus. Tarditatẽ linguæ, cæcitatem, ſurditatem, aliquid abſonũ & à perfectis diſcrepãs: quod non modo in hominibus contingit, ſed in cæteris quoque animantibus, ſtirpibus, lapidibus, & quicquid in mundũ natura producit Vitium

ducit. Eſt uitium morum, eſt & uitium artis, quum ab artis præceptis regulisq́ deflectimus. b Velut naturaliter inoleuit.] Adoleuit & cõfirmatum eſt: unde iam propemodum in naturam uerſum uiolentam poſsidet in homine tyrannidem, ac cogere quadãtenus uidetur. Vnde multi non poſſe ſe illi obniti queruntur, ceu excuſationem uitio prætendentes, quum tamen & arbitrio ſumptum & fotum ibi ſit: & poni poſsit, ſi annitaris. Et quanquam non adeo facile, ut quum admittebas, ita eijcias: pelli tamen impoſsibile non eſt, ac niſi pellas quoniam potes, culpa non uacabis.

De natura irrationaliũ, aut uita carentiũ, quæ in ſuo genere atq; ordine ab uniuerſitatis decore nõ diſcrepat. Cap. IIII

A B TERVM uitia pecorum et arborum, aliarũq; rerũ mutabilium atq; C mortalium, uel intellectu, uel ſenſu, uel uita omnino carentiũ, quibus eorum diſſolubilis natura corrũpitur, damnabilia putare ridiculũ eſt: cum iſtæ creaturæ eũ modum nutu creatoris acceperint, ut [a] cedendo ac ſuccedendo peragant infimã pulchritudinem temporum in genere ſuo iſtius mundi partibus cõgruentẽ. Neq; enim cœleſtibus fuerant terrena coæquanda: aut ideo uniuerſitati deeſſe iſta debuerunt, quoniã ſunt illa meliora. Cũ ergo in his locis ubi talia eſſe competebat, alijs alia deficientib. oriũtur, & ſuccũbunt minora maioribus: [b] atq; in qualitates ſuperãtium ſuperata uertuntur, rerũ eſt ordo tranſeuntiũ. Cuius ordinis decus propterea nos non delectat: quoniã parti eius pro cõditione noſtræ mortalitatis intexti, uniuerſum: cui particulæ quę nos offendunt, ſatis apte decẽterq; conueniunt, ſentire non poſſumus. Vnde nobis in quibus eam contẽplari minus idonei ſumus, rectiſsime credenda præcipitur prouidẽtia conditoris, ne tanti artificis opus in aliquo reprehẽdere uanitate humanæ temeritatis audeamus. Quãquam & uitia rerũ terrenarũ non uoluntaria neq; pœnalia: naturas ipſas, quarũ nulla omnino eſt, cuius non ſit autor & cõditor deus, ſi prudẽter attẽdamus, eadẽ ratiõe cõmendant: quia & in eis hoc nobis per uitiũ tolli diſplicet, quod in natura placet: niſi quia hominib. etiã ipſæ naturæ plerũq; diſplicẽt, cum eis fiũt noxiæ: nõ eas conſiderantibus, ſed utilitatẽ ſuam: [c] ſicut illa animalia, quorum abundãtia Aegyptiorũ ſuperbia uapulauit. Sed iſto modo poſſunt ipſi & ſolem uituperare: [d] quoniã quidã peccãtes, uel debita nõ reddentes, poni à iudicibus iubentur ad ſolẽ. Non itaq; ex cõmodo uel incõmodo noſtro, ſed per A ſeipſam cõſiderata natura dat artifici ſuo gloriam. Sic eſt & natura ignis æterni ſine ulla dubitatione laudabilis, quãuis damnatis impijs futura pœnalis. Quid enim eſt igne flammante, uigente atq; lucente pulchrius? Quid calefaciẽte, curante, coquẽte utilius: quãuis eo nihil ſit urente moleſtius? Idem igitur ipſe [e] pœnaliter appoſitus pernicioſus eſt, qui cõuenienter adhibitus cõmodiſsimus inuenitur. [f] Nã eius in uniuerſo mũdo commoda uerbis explicare quis ſufficit? [g] Nec audiẽdi ſunt, qui laudãt in igne lucem, ardorẽ autem uituperãt: uidelicet non ex ſui natura, ſed ex ſuo cõmodo uel incõmodo. Videre B enim uolunt, ardere nolũt. Sed parum attendũt eam ipſam lucem, quæ certe & illis placet: oculis infirmis per incõuenientiam nocere: & in illo ardore qui eis diſplicet, [h] nõnulla animalia per cõuenientiam ſalubriter uiuere.

L. VIVES

a Cedendo.] Alia alijs, ut hæ abeant, illæ ſuccedãt. b Atq; in qualitates ſuperantium.] Tangit perpetuas elemẽtorum, & eorũ quæ ex his fiunt pugnas: ubi in eodem genere & ſunt quæ ad contraria tranſeant ipſa uicta, & quæ ad ſe de contrarijs trahãt uincentia. Aliquid ſemper aqua demit aeri, hic uiciſsim aquæ, & aer igni, & hic aeri, ſed alijs atq; alijs locis. c Sicut illa animalia.] Ranæ & cyniphes. d Quoniã quidam peccãtes, uel debita non reddentes, poni à iudici- C bus iubentur ad ſolem.] Genus hoc eſt pœnæ, quod ad infamiã ſpectat potius q̃ ad cruciatũ ſupplicij, etſi nec deeſt ſuus cruciatus, Eo afficiuntur in Hiſpania lenæ muellis affixæ, & perunctæ melle, quò muſcæ, & apes, & ueſpæ aduolant. e Pœnaliter appoſitus pernicioſus eſt.] In uetuſtis libris legitur: Alter appoſitus. f Nam eius in uniuerſo mũdo commoda.] Vnde prouerbium de re, quæ in uſus uenit frequentiſsimos: non aqua & igne pluribus locis utimur: quod Cicero ad amicitiã accommodat in Lælio. Vnde eſt etiam interdicere aqua & igne, duabus rebus in primis neceſſarijs uitæ, quaſi ex conſortio generis humani eijcere. Vitruuius lib. ij. ex accessu ad ignem cœpiſſe homines inter ſe colloqui, & cõmunicare ſcribit, nataq; eſſe commercia, cõuictus, & ciuitates. Lactãtius diuinum animal probat eſſe hominẽ, q; ſolus inter omnia animalia igne utatur. g Nec audiendi ſunt qui laudant in igne lucem, ardorem autẽ ui- D tuperãt.] Edocti uidelicet à Satyro illo, quẽ Plutarchus ſcribit tantopere delectatũ recens à Prometheo inuento igne, ut complexus ſit, & oſculatus: quumq; cõbureretur, abieciſſe illum protinus & fugiſſe. Simile quiddam Mela tradit de gẽtibus in ima Aphricæ ora ad oceanũ, quibus ignem Eudoxus inuexit. h Nonnulla animalia per cõuenientiam ſalubriter uiuere.] Ariſtoteles libro De hiſtoria animaliũ quinto ſcribit in Cypro inſula in ærarijs fornacibus, ubi chalcites lapis ingeſtus cõpluribus diebus crematur, beſtiolas naſci pẽnatas, magnis muſcis paulo grandiores, quæ in igne uictitant. Salamandrã ferunt in igne uiuere, & nõ modo nõ abſumi ab eo, ſed ignem potius ab illa extingui contactum.

Quod in omni naturæ modo ac ſpecie laudabilis ſit creator. Cap. V

ATVRAE igitur om̃es quoniã ſunt, & ideo habẽt modũ ſuũ, ſpeciẽ ſuã, ᵃ& quandã ſecũ pacẽ ſuã, profecto bonæ ſunt. Et cum ibi ſunt, ubi eſſe per naturę ordinẽ debent, quantũ acceperũt ſuum eſſe cuſtodiũt. Et quæ ſemper eſſe non acceperunt, pro uſu motuq́ꝫ rerũ quibus creatoris legi ſubdũtur, in melius deteriúſue mutantur, in eum diuina prouidẽtia tendentes exitũ, quẽ ratio gubernandę uniuerſitatis includit: ita ut nec tanta corruptio, quãta uſqꝫ ad interitũ naturas mutabiles mortaleſq́ꝫ perducit, ſic faciat nõ eſſe quod erat, ut non inde fiat conſequenter, quod eſſe debebat. Quæ cũ ita ſint, deus qui ſumme eſt, atqꝫ ob hoc ab illo facta eſt omnis eſſentia, quæ non ſumme eſt: quia neqꝫ illi æqualis eſſe deberet, quæ de nihilo facta eſſet: neqꝫ ullo modo eſſe poſſet, ſi ab illo facta non eſſet: nec ullorum uitiorũ offenſiõe uituperãdus, & omnium naturarum cõſideratione laudandus eſt.

L. VIVES

ET quandam ſecum pacem ſuam.] Ut ſecum unaquæqꝫ & inter ſe omnes non diſsideant, & pugnẽt, interitumq́ꝫ ſibi afferant: ideo ueteres multi amore conſtare mundum dixerunt.

Quę cauſa ſit beatitudinis angelorum bonorum, & quæ cauſa ſit miſeriæ angelorum malorum. Cap. VI

ROINDE cauſa beatitudinis angelorũ bonorũ ea ueriſsima reperitur, quod ei adhęrẽt, qui ſumme eſt. Cũ uero cauſa miſeriæ malorũ angelorũ quęritur, ea merito occurrit, quod ab illo qui ſumme eſt auerſi, ad ſeipſos cõuerſi ſunt, qui nõ ſumme ſunt: & hoc uitiũ ᵃquid aliud, q̃ſ ſuperbia nũcupatur. Initiũ quippe omnis peccati ſuperbia. Noluerũt ergo ad illum cuſtodire fortitudinẽ ſuam: ᵇ& qui magis eſſent, ſi ei qui ſumme eſt, adhærerẽt: ſe illi præferẽdo, id quod minus eſt, prætulerũt. Hic primus defectus, & prima inopia, primũq́ꝫ uitium eius naturę, quæ ita creata eſt, ut nec ſumme eſſet: & tamen ad beatitudinẽ habẽdam eo qui ſumme eſt, frui poſſet: à quo auerſa nõ quidẽ nulla, ſed tamen minus eſſet, atqꝫ ob hoc miſera fieret. Huius porrò malæ uolũtatis cauſa efficiens ſi quæratur, nihil inuenitur. Quid eſt em̃ quod facit uoluntatẽ malam, cũ ipſa faciat opus malũ? Ac per hoc mala uolũtas efficiens eſt operis mali: malæ aũt uolũtatis efficiens eſt nihil. Quoniã ſi res aliqua eſt, aut habet, aut nõ habet aliquã uoluntatẽ. Si habet, aut bonã profecto habet, aut malam. Si bonam, quis ita deſipiat ut dicat, quod bona uolũtas faciat uoluntatẽ malam? Erit enim, ſi ita eſt, bona uolũtas cauſa peccati, quo abſurdius putari nihil poteſt & dici. Si autẽ res iſta quæ putatur facere uoluntatẽ malã, ipſa quoqꝫ habet uoluntatẽ malam: etiã eam quæ fecerit res, conſequenter interrogo: atqꝫ ut ſit aliquis inquirendi modus, cauſam primæ uolũtatis malæ inquiro. Nõ eſt enim prima uolũtas mala, quam nulla fecit uolũtas etiã mala: ſed illa prima eſt, quã nulla fecit. Nã ſi precéſsit à qua fieret, illa prior eſt, quę alterã fecit. Si reſpõdeatur, quod eam nulla res fecerit, et ideo ſemper fuerit, quęro utrum in aliqua natura fuerit. Si enim in nulla fuit, omnino nõ fuit. Si autẽ in aliqua, uitiabat eam & corrũpebat, eratq́ꝫ illi noxia, ac per hoc bono priuabat. Et ideo in mala natura uolũtas mala eſſe non poterat, ſed in bona mutabili tamen: cui uitium hoc poſſet nocere. Si enim nõ nocuit, non utiqꝫ uitium fuit: ac per hoc nec mala uoluntas fuiſſe dicẽda eſt. Porrò ſi nocuit, bonum auferẽdo uel minuendo utiqꝫ nocuit. Non igitur eſſe potuit ſempiterna uolũtas mala in ea re, in qua bonum naturale præceſſerat, quod mala uoluntas nocendo poſſet adimere. Si ergo non erat ſempiterna, quis eam fecerit quæro? Reſtat ut dicatur, quod ea res fecerit malam uoluntatẽ, in qua nulla uoluntas fuit. Hæc utrũ ſuperior ſit, requiro: an inferior, an æqualis. Sed ſi ſuperior, utiqꝫ melior. Quomodo ergo nullius, ac nõ potius bonæ uoluntatis? Hoc idem profecto, & ęqualis ſi fuerit, dici poteſt. Duo quippe quãdiu ſunt pariter uoluntatis bonæ, non facit alter in altero uoluntatẽ malã. Relinquitur ut inferior res, cui nulla uoluntas eſt, fecerit angelicæ naturæ, quę prima peccauit, uoluntatẽ malam. Sed etiam res ipſa quæcũqꝫ eſt inferior uſqꝫ ad infimam terrã, quoniã natura et eſſentia eſt, procul dubio bona eſt, habẽs modũ & ſpeciẽ ſuam in genere atqꝫ ordine ſuo. Quomodo ergo res bona efficiens eſt uolũtatis malæ? Quomodo inquam bonũ eſt cauſa mali? Cũ enim ſe uolũtas relicto ſuperiore ad inferiora conuertit, efficitur mala: nõ quia malũ eſt, quò ſe cõuertit, ſed quia peruerſa eſt ipſa cõuerſio. Idcirco nõ res inferior uoluntatẽ malam fecit, ſed rem inferiorẽ praue atqꝫ inordinate ipſa quæ facta eſt appetiuit. Si em̃ aliqui duo ęqualiter affecti animo & corpo

re uideant unius corporis pulchritudinem, qua A uiſa unus eorum ad illicite fruẽdum moueatur, alter in uoluntate pudica ſtabilis perſeueret, quid putamus eſſe cauſæ, ut in illo fiat, in illo nõ fiat uoluntas mala, quæ illam res fecit, in quo facta eſt? Neque enim pulchritudo illa corporis, nam eam non fecit in ambobus: quandoquidẽ amborum non diſpariliter occurrit aſpectibus. An caro intuentis in cauſa eſt? Cur non & illius? An uero animus? Cur non utriuſque? Ambos enim & animo & corpore æqualiter affectos fuiſſe prædiximus. An dicendum eſt, alterum eorum occulta maligni ſpiritus ſuggeſtione tentatum, quaſi non eidem ſuggeſtioni & qualicunque ſuaſioni propria uoluntate conſenſerit? Hãc igitur cõſenſionem, hanc malam quã male ſuadẽti adhibuit uoluntatẽ, quæ in eo res fecerit, quærimus. Nam ut hoc quoque impedimentum ab iſta quæſtione tollatur, ſi eadẽ tentatione ambo tententur, & unus ei cedat, atque cõſentiat: alter idem qui fuerat, perſeueret: quid aliud apparet, niſi unũ uoluiſſe, alterum noluiſſe à caſtitate deficere? Vnde niſi propria uoluntate, ubi eadem fuerat in utroque corporis & animæ affectio, amborum oculis pariter uiſa eſt eadem pulchritudo: ambobus pariter inſtitit occulta tentatio? Propriam igitur in uno eorũ uoluntatẽ malam, quæ res fecerit ſcire uolentibus, ſi bene intueantur, nihil occurrit. Si enim dixerimus quod ipſe eam fecerit, quid erat ipſe ante uoluntatem malam niſi natura bona, cuius autor deus, qui eſt incõmutabile bonum? Qui ergo dicit eum qui cõſenſit tentanti atque ſuadẽti, cui non conſenſit alius, ad illicite utendum pulchro corpore, quod uidendum ambobus pariter affuit, cum ante illam uiſionem ac tentationem ſimiles ambo animo & corpore fuerint: ipſum ſibi feciſſe uoluntatem malam, qui utique bonus ante uoluntatem malam fuerit: quærat cur eam fecerit, utrũ quia natura eſt, an quia ex nihilo facta eſt: & inueniet uoluntatem malam nõ ex eo eſſe incipere, quia natura eſt, ſed ex eo, quod de nihilo natura facta eſt. Nam ſi natura cauſa eſt uolũtatis malæ, quid aliud cogimur dicere, niſi à bono fieri malum, & bonum eſſe cauſam mali: ſiquidem à natura bona fit uoluntas mala? Quod unde fieri poteſt, ut natura bona, quamuis mutabilis, ante quàm habeat uoluntatem malam faciat aliquid mali, hoc eſt, ipſam uoluntatem malam?

L. VIVES

a Qvid aliud quàm ſuperbia.] Scoto nõ placet peccatum angelorum fuiſſe ſuperbiam: credo ob id ſolum quod D. Thomæ placuerat, ſequenti ueterum ſcriptorum ſentẽtiam. b Et qui magis eſſent.] Præſtantiores & perfectiores eſſent.

Cauſam efficientem malæ uoluntatis non eſſe quęrendam. Cap. VII

Nemo ergo quærat efficientem cauſam malę uoluntatis. Non enim eſt efficiens, ſed deficiens: quia nec illa effectio eſt, ſed defectio: deficere nanque ab eo quod ſumme eſt, ad id B quod minus eſt, hoc eſt incipere habere uoluntatem malam. Cauſas porrò defectionum iſtarum cum efficientes non ſint, ut dixi, ſed deficientes uelle inuenire: tale eſt, ac ſi quiſquã uelit uidere tenebras, uel audire ſilentiũ: quod tamen utrunque nobis notum eſt: [a] neque illud niſi per oculos, neque hoc niſi per aures: non ſanè in ſpecie, ſed in ſpeciei priuatione. Nemo ergo ex me ſcire quærat, quod me neſcire ſcio, niſi forte ut neſcire diſcat, quod ſcire non poſſe ſciendũ eſt. Ea quippe quæ non in ſpecie, ſed in eius priuatione ſciũtur, ſi dici aut intelligi poteſt, quodam C modo neſciẽdo ſciuntur, ut ſciendo neſciantur. Cũ enim acies etiã oculi corporalis currit per ſpecies corporales, nuſquam tenebras uidet, niſi ubi cœperit non uidere. Ita etiam nõ ad aliquem alium ſenſum, ſed ad ſolas aures pertinet ſentire ſilentium, quod tamen nullo modo niſi non audiendo ſentitur. Sic ſpecies intelligibiles mẽs quidem noſtra intelligendo conſpicit, ſed ubi deficiunt, neſciẽdo condiſcit. Delicta enim quis intelligit? Hoc ſcio, naturam dei nũquam, nuſquam, nulla ex parte poſſe deficere: & ea poſſe deficere, quæ ex nihilo facta ſunt. Quæ tamen quanto magis ſunt, & bona faciunt: tunc enim D aliquid faciunt, cum cauſas habent efficientes: inquantum autem deficiunt, & ex hoc mala faciunt, quid enim tunc faciũt niſi uana, cauſas habent deficientes.

L. VIVES

a Neque illud niſi per oculos.] Contrariorum idem eſt ſenſus & eadem diſciplina, ut eſt in philoſophorum ſchola: neque aliter priuans cognoſcitur quàm ſemota ponentis cognitione.

De amore peruerſo, quo uoluntas ab incommutabili bono ad bonum commutabile deficit. Cap. VIII

TENQVE ſcio in quo fit mala uoluntas, id in eo fieri, quod ſi nollet, non fieret: & ideo non neceſſarios, ſed uoluntarios defectus iuſta pœna conſequitur. Deficitur enim nõ ad mala, ſed male: id eſt, non ad malas naturas: ſed ideo male, quia contra ordinem naturarum ab eo quod ſumme eſt, ad id quod minus eſt. Necq; enim auri uitiũ eſt auaritia, ſed hominis peruerſe amantis aurum, iuſtitia derelicta, quæ incomparabiliter auro debuit anteponi. Nec luxuria eſt uitium pulchrorum ſuauiumq; corporum, ſed animæ peruerſe amãtis corporeas uoluptates: neglecta temperantia, qua rebus ſpiritaliter pulchrioribus & incorruptibiliter ſuauioribus coaptamur. Nec iactantia uitium eſt laudis humanæ, ſed animæ peruerſe amantis laudari ab hominibus, ſpreto teſtimonio conſcientiæ. Nec ſuperbia uitium eſt dantis poteſtatẽ, uel ipſius etiam poteſtatis, ſed animæ peruerſe amantis poteſtatem ſuam, potentioris iuſtitia cõtempta. Ac per hoc qui peruerſe amat cuiuſlibet naturę bonum, etiam ſi adipiſcatur, ipſe fit in bono malus, & miſer meliore priuatus.

L. VIVES

DEficit enim nõ ad mala, ſed male.] Hoc eſt quod Plato dicebat, in actionibus nõ eſſe uitium, ſed in earum ratione ac qualitate.

An ſancti angeli quem habent creatorem naturæ, eundem habeant bonæ uoluntatis autorem per ſpiritum ſanctum in eis charitate diffuſa. Cap. IX

VM ergo malæ uoluntatis efficiens naturalis, uel, ſi dici poteſt, eſſentialis nulla ſit cauſa: ab ipſa quippe incipit ſpirituum mutabilium malum, quo minuitur atq; deprauatur naturæ bonum: nec talem uoluntatem facit niſi defectio, qua deſeritur deus: cuius defectionis etiã cauſa utiq; deficit: ſi dixerimus nullam eſſe efficientem cauſam etiam uoluntatis bonæ, cauendum eſt ne uoluntas bona bonorum angelorũ non facta, ſed deo coæterna eſſe credatur. Cum enim ipſi facti ſint, quomodo illa nõ eſſe facta dicetur? Porrò quia facta eſt, utrum cum ipſis facta eſt, an ſine illa fuerunt prius? Sed ſi cũ ipſis, non dubium quod ab illo facta ſit, à quo et ipſi: ſimulq; ut facti ſunt, ei à quo facti ſunt, amore cum quo facti ſunt, adhæſerunt. Eoq; ſunt iſti

A ab illorum ſocietate diſcreti, quod hi in eadem uoluntate bona manſerunt, illi ab ea deficiẽdo mutati ſũt, mala ſcilicet uolũtate: hoc ipſo quod à bono defecerunt, à quo nõ defeciſſent, ſi utiq; uoluiſſent. Si autem boni angeli fuerunt prius ſine bona uoluntate, eamq; in ſeipſis deo non operante fecerũt: ergo meliores à ſeipſis quàm ab illo facti ſunt? Abſit. Quid enim erant ſine bona uolũtate, niſi mali? Aut ſi propterea non mali, quia nec mala uoluntas eis inerat: neq; enim ab ea, quam nõdum cœperant habere, defecerant: certe nondum tales, nondum tam boni, quàm eſſe cum uoluntate bona cœperũt. At

B ſi non potuerunt ſeipſos facere meliores, quàm eos ille fecerat, quo nemo melius quicquã facit: profecto & bonam uoluntatem, qua meliores eſſent, niſi operante adiutorio creatoris, habere non poſſent. Et cum id egit eorum uoluntas bona, ut non ad ſeipſos, qui minus erant, ſed ad illum qui ſumme eſt, conuerterentur, eiq; adhærentes magis eſſent, eiusq; participatione ſapienter, beateq; uiuerent: quid aliud oſtenditur, niſi uoluntatem quamlibet bonam inopẽ fuiſſe in ſolo deſiderio remanſuram: niſi ille, qui bonam naturam ex nihilo ſui capacem fecerat, ex

C ſeipſo faceret implendo meliorem, prius faciẽs excitando auidiorem? Nam & hoc diſcutiendũ eſt, ſi boni angeli ipſi in ſe fecerunt uoluntatem bonam, utrum aliqua eam, an nulla uoluntate fecerũt. Si nulla, utiq; nec fecerunt. Si aliqua, utrum mala, an bona. Si mala, quomodo eſſe potuit mala uolũtas bonæ uoluntatis effectrix? Si bona, iam ergo habebãt. Et iſtam quis fecerat, niſi ille, qui eos cum bona uoluntate, id eſt cum amore caſto, quo illi adhærent, creauit, ſimul in eis & condens naturã, & largiens gratiã? Vnde ſine bona uolũtate, hoc eſt dei amore, nunquã

D ſanctos angelos fuiſſe credẽdum eſt. Iſti autem qui cum boni creati eſſent, tamen mali ſunt, mala propria uoluntate: quam bona natura nõ fecit, niſi cum à bono ſponte defecit, ut mali cauſa non ſit bonum, ſed defectus à bono: aut minorem acceperunt amoris diuini gratiam, quàm illi, qui in eadem perſtiterunt: aut ſi utriq; boni æqualiter creati ſunt, iſtis mala uoluntate cadentibus, illi amplius adiuti, ad eã beatitudinis plenitudinem, unde ſe nũquam caſuros certiſsimi fierent, peruenerunt: ſicut iam etiam in libro, quem ſequitur iſte, tractauimus. Confitendum eſt igitur cum debita laude creatoris, non ad ſolos

los ſanctos homines pertinere, uerumetiam de A ſanctis angelis poſſe dici: quod charitas dei diffuſa ſit in eis per ſpiritum ſanctũ, qui datus eſt eis: nec tantum hominum, ſed primitus, præcipueq́; angelorum bonum eſſe, quod ſcriptum eſt: Mihi autem adhærere deo, bonũ eſt. Hoc bonum, quibus commune eſt, habent & cum il lo cui adhærent, & inter ſe ſocietatem ſanctam, & ſunt una ciuitas dei, eademq́; uiuum ſacrificium eius, uiuumq́; templum eius. Cuius pars quæ cõiungenda immortalibus angelis ex mortalibus hominibus cõgregatur, & nunc mortaliter peregrinatur in terris: uel in eis, qui morte obierunt, [e]ſecretis animarum receptaculis, ſedibusq́; requieſcit: eodem deo creante, quemadmodum exorta ſit, ſicut de angelis dictum eſt, iam uideo eſſe dicendum. B Ex uno quippe homine, quem primum deus condidit, genus humanum ſumpſit exordium, ſecundum ſanctæ ſcripturæ fidem, quæ mirabilem autoritatem non immerito habet in orbe terrarum: atq; in omnibus gentibus, quas ſibi eſſe credituras inter cætera quæ dixit, uera diuinitate prædixit.

L. VIVES

[a] Vel ſi dici poteſt eſſentialis.] Quaſi ens & eſſentiam habẽs. [b] Simulq́; ut facti ſunt, ei à quo facti ſunt, amore cũ quo facti ſunt, adhæſerũt.] Aperte fatet, angelos omnes creatos eſſe in gratia gratũ faciente. quod idẽ ait libro De correptione & gratia. Antequam caderent, inquit, gratiam habuerunt. Conſentit & Hieronymus ſuper Oſee, qui dæmonas ſcribit in magna pinguedine ſpiritus ſancti creatos eſſe. Aliter ſentire idem Auguſtinus uidetur de Geneſi ad literam, quum angelicam naturã primu informem creatã dicit. Secuit ſe familia theologorum in duas, ceu factiones, & alii aſſenſi Petro Lombardo diſt. v. libri ſecundi, & Alexandro Halen. & Bonauenturæ, in gratia creatos angelos negant. D. Thomas cõtrarias partes ducit. Ego nec inter tantos, nec de tanta re, quid pronunciẽ, habeo. Auguſtinus certe plurib. in locis, uerbisq́; diſertioribus, in gratia cõditos uidet affirmare, cui dictũ illud Ezechielis creditur ſuffragari: Plenus ſapientia, ad dæmonẽ loquitur, & perfectus decore in deliciis paradiſi dei fuiſti. D
[c] Ex ſeipſo faceret implendo meliorem.] Oſtendit copioſius illis refuſam gratiam, quum ſe deo parituros profeſſi ſunt, quod non uideo dubitari. Et fuit tanta illa gratia, ut firmos, certosq́; de tanta felicitate redderet.
[d] Aut minorem acceperunt amoris diuini gratiã.] [illegible] Graduum ergo [illegible] ſed per ordines. [illegible] [e] [illegible] receptaculis.] [illegible]

De falſitate eius hiſtoriæ, quæ multa milia annorum præteritis temporibus adſcribat. Cap. X

MITTAMVS igitur coniecturas hominum neſcientiũ quid loquantur de natura uel inſtitutione generis humani. Alij nanq; ſicut de ipſo mundo crediderunt, ſemper fuiſſe homines opinantur. Vnde & Apuleius, cũ hoc animãtiũ genus deſcriberet: [a]Sigillatim, inquit, mortales, cunctim tamẽ uniuerſo genere perpetui. [b]Et cum illis dictum fuerit, ſi ſemper humanum genus fuit, quonam modo uerum eorum loquatur hiſtoria, narrans qui fuerint, quarũq́; rerum inuentores, qui primi liberalium diſciplinarum aliarumq́; artium inſtitutores, uel à quibus primum illa uel illa regio parsq́; terrarum illa atq; illa inſula incoli cœperit: Reſpondent diluuijs & conflagrationibus per certa interualla temporum: non quidem omnia, ſed plurima terrarum ita uaſtari, ut redigantur homines ad exiguam paucitatem: ex quorum progenie rurſus multitudo priſtina reparetur: ac ſic identidẽ reparari & inſtitui quaſi prima, quum reſtituatur potius quæ fuerãt illis nimijs uaſtationibus C interrupta & extincta, cæterum hominem niſi ex homine exiſtere omnino non poſſe. Dicunt autem quod putant, non quod ſciunt. Fallũt etiam eos quædam mendaciſsimæ literæ, quas perhibent in hiſtoria temporum multa annorum milia continere: cum ex literis ſacris ab inſtitutione hominis [c]nondum completa annorũ ſex milia computemus. Vnde ne multa diſputem quemadmodum illarum literarum, in quibus longe plura annorum milia referuntur, uanitas refellatur: & nulla in illis rei huius idonea reperiatur autoritas, [d]illa epiſtola Alexãdri Magni ad Olympiadem matrem ſuam, quam ſcripſit narrationem cuiuſdam Aegyptij ſacerdotis inſinuãs, quam protulit ex literis quæ ſacræ apud illos haberentur: continet etiã regna, quæ Græca quoq; nouit hiſtoria. [e]In quibus regnũ Aſſyriorũ in eadẽ epiſtola Alexãdri quinq; milia excedit annorũ. In Græca uero hiſtoria, mille fermè & trecentos habet ab ipſius Beli principatu: quem regem & ille Aegyptius in eiuſdem regni ponit exordio. Perſarum autem & Macedonum imperium, uſq; ad ipſum Alexãdrum cui loquebatur, pluſq́; octo milium annorũ ille conſtituit, cum apud Græcos Macedonũ uſq;

F ad

ad mortem Alexandri quandringēti octogin-
taquinq; reperiantur anni: Perſarum uero do-
nec ipſius Alexandri uictoria finiretur, ducen-
ti & trigintatres computentur. Longe itaque hi
numeri annorum illis Aegyptijs ſunt minores,
nec eis etiam ſi ter tantum cōputarentur, æqua-
rentur. f Perhibentur enim Aegyptij quōdam
tam breues annos habuiſſe, ut quaternis menſi
bus finirentur. Vnde annus plenior & uerior,
qualis nunc & nobis & illis eſt, tres eorum an-
nos cōplectebatur antiquos. Sed ne ſic quidē,
ut dixi, Græca Aegyptiæ numero temporum
concordat hiſtoria. Et ideo Græcæ potius fides
habenda eſt: quia ueritatem non excedit anno-
rum, qui literis noſtris, quæ uere ſacræ ſunt, con
tinentur. Porrò ſi hæc epiſtola Alexandri quæ
maxime innotuit, multum abhorret in ſpatijs
temporum à probabili fide rerum: quanto mi-
nus credendum eſt illis literis, quas plenas fabu
loſis uelut antiquitatibus proferre uoluerūt con
tra autoritatem notiſsimorum diuinorumq; li-
brorum, quæ totum orbem ſibi crediturū eſſe
prædixit, & cui totus orbis, ſicut ab ea prædictū
eſt, credidit: quæ uera ſe narraſſe præterita, ex
his quæ futura prænunciauit, cum tanta uerita-
te implentur, oſtendit.

L. VIVES

a Sigillatim, inquit, mortales, cuncti tamen uniuer-
ſo genere.] Legendum, cunctim. Et ſic apud eum
libello de Socrans deo: aduerbium eſt à cunctus,
ſicut à ſinguli ſigillatim: multitudinem totam ſimul ca-
pit: ut in ij. florid. non ſingulatim, ac diſcretum, ſed cun
ctim & concertatim. b Et quum illis dictum fuerit, ſi
ſemper humanum genus fuit.] Argumentum hoc mul
tis uerbis perſequitur Macrobius in ſomnium Scipio-
nis: quod eo modo, quo Aug. recenſet, depellere ſe pu-
tat: atq; huic reſponſioni originem dediſſe uidetur Pla-
to, qui in Timæi initio collocutionem Solonis & Aegy-
ptij ſacerdotis referre faciens Critiam, ait, ea quæ mul-
tis annis antea fuerunt, ignorari ab hominibus, quòd
in nouas regiones tranſeant, prioribus qui illas inco-
lebant, incendijs, aut illuuionibus partim pulſis, par-
tim abſumptis: quas humani generis pernicies, certis
euenire temporibus neceſſe eſt. Quam reſponſionem
confutare, non eſt difficile. Nam cum uniuerſalis terra-
rum, uel conflagratio, uel aquarum demerſio, contin-
gere non queat, ut Ariſtoteles in libris Meteororum do
cet, profecto reliquiæ nominis uetuſtiſsimorum homi-
num unius gentis ſaltem apud aliam ſeruatæ eſſent in-
columes: atque in hūc modum ad nos perductæ: quod
Ariſtoteles, ut eſt in præcipiendo uafer, ſemper ſui me-
mor, ſibiq; conſtans, libro primæ philoſophiæ duodeci
mo, reliquias antiquiſsimæ illius philoſophiæ manere
adhuc dicit. Cur igitur nulla eſt memoria rerū, tribus
ante memoriam tuam annorum milibus? c Non-
dum cōpleta annorū ſex milia.] Euſebius quē in dige-
ſtione temporum Auguſtinus ſequitur, à condito mun
do, ad Romam à Gothis captam, quinquies mille ſex-
centos undecim annos computat, idq; ex ſupputatione
A Septuaginta interpretū. Nam ex Hebræa Beda uſq; ad
principatum Honorij & Theodoſii iunioris, quo tempo
re urbem ceperunt Gothi, quater mille trecētos ſeptua
ginta ſeptem annos ponit. De hac annorum diſcrepan-
tia loquar in ſequentibus libris. d Illa epiſtola Ale
xandri magni.] Libro octauo meminimus. e In qui
bus regnum Aſſyriorum.] De his regnis libro decimo
octauo commodius. in numerandis tamen annis mira
apud ueteres libertas, & liberalitas. Plinius libro xi. ex
Eudoxo, Zoroaſtrem tradit ſex milibus annorum ante
Platonis mortem fuiſſe: cui Ariſtoteles eſt aſſenſus. Her
mippus quinq; milibus annorum ante bellum Troia-
num tradit Zoroaſtrē fuiſſe. Chaldæos ſcribit Cicero
primo De diuin. cccclxx. M. ann. ut ipſi dicunt, monu-
mentis comprehenſa continere. Idem ferè Diodorus li-
bro tertio refert, Chaldæos, ex quo aſtra obſeruant, uſq;
ad Alexandrum quadringenta tria annorū milia chro-
nicis numerare. f Perhibentur enim Aegyptij quon
B dam.] Et hi non pauca de annis ſuis ſunt mentiti. Plato
ex narratione Aegyptij ſacerdotis res geſtas Sais Aegy
ptijs octo milia annorum literis eſſe mandatas, inquit:
Atticas uero Athenas mille annis ante Aegyptias illas
Saias eſſe conditas. Diogenes Laertius Nili Aegyptij fi
lium Vulcanum fuiſſe ſcribit, ab eo ad Alexandrū Ma-
cedonem interceſsiſſe annorum quadraginta octo mi-
lia, octingentos ſexaginta tres. Quo toto tempore ſolis
defectus contigerunt trecenti & ſeptuaginta tres, Lunæ
uero, octingenti triginta duo. Mela modeſtius eſt menti
tus. Sic enim ait de Aegyptijs: Ipſi uetuſtiſsimi, ut præ
dicant, hominū, trecentos triginta reges ante Amaſim,
& ſupra tredecim miliū annorū ætates, certis annalibus
referunt. Sed hoc quod ſequitur deerat mēdacio: man
datumq; literis ſeruant, dum Aegyptij ſunt, quater cur
ſus ſuos uertiſſe ſydera, ac ſolem bis iam occidiſſe, unde
nūc oritur. Diodorus quoq; libro primo, inter Oſirim
& Iſim Alexādrumq; Macedonem, qui ibi Alexandriā
C condidit, ab alijs annorū decem milia, ab alijs tria & ui-
ginti milia numerari ſcribit, nonnulloſq; fabulari, deos
primū & heroas, in Aegypto paulo minus decē & octo
milia regnaſſe annos, deorumq; poſtremū Orū Iſidis re
gno potitum: homines uero paulo minus annorū quin-
dena milia uſq; ad centeſimā octuageſimam Olympia-
dem, quo tempore in Aegypto regnauit primus Ptolè-
mæus. Sed uanitas & iactātia Aegypti fuit incredibilis.
Cumq; ſtudent ſe primos mortalium omnium uideri,
annos innumeros comminiſcūtur. Quæ cauſa fuit mul-
tis, in originibus mundi, & falli, & fallere ſcriptis ſuis a-
lios. Nam Cicero innumerabilia ſecula tribuit Aegy-
pto, ſequutus Platonem. Eandem famam ſequutus eſt
Ariſt. vii. De rep. f Perhibētur enim Aegyptij quon
dam.] Plinius libro ſeptimo annum menſtruum, Aegy
ptiis fuiſſe ait, ſcribens: Annum alii unum æſtate de-
terminabant, & alterum hyeme: alii quadripertitis tem
D poribus, ſicut Arcades, quorum anni trimeſtres fuere:
quidam lunæ ſenio, ut Aegyptii. Itaq; apud eos aliqui
& ſingula milia annorum uixiſſe produntur. Hæc ille.
Cenſorinus in die natali, in Aegypto quidem, antiquiſ-
ſimum, inquit, ferunt annum bimeſtrem fuiſſe. Poſt de-
inde à Piſone rege quadrimeſtrem factū, nouiſsimo ad
tredecim menſes, & dies quinq; produxiſſe. Diodorus
narrat, quum traditum à ueteribus eſſet, regnaſſe pri-
ſcos illos reges, deosq;, mille & ducētis annis ſingulos,
ſidemq; ſumma nō admitteret, pro certo habitum eſſe à
pleriſq;, curſus lunares ſolaribus nondum plene impun
tis, annos confeciſſe. Ita mirabiles non erunt ueteres fa
bulæ, alios quatuor anni temporibus, quatuor annos
definiſſe, ſicut à nonnullis eſt Græcis factitatum. Idem
autor, Chaldæos annos mēſtruos olim fuiſſe perhibet.
Sed ut ego coniecturam quoque meam de tanto anno-
rum apud gentes illas numero non celem, exiſtimo ho-
mines

mines motibus cœlorũ, ſyderumq́; deditiſsimos uniuſcuiuſq; erronis aſtri conuerſionem pro anno cõputaſſe, ita, ut in triginta annis ſolaribus ſit unus Saturni, quinque Iouis, ſex Martis, plures triginta Mercurii & Veneris, Lunares ferè quadringenti. Ita ſunt plus minus quingenti.

De his qui hunc quidem mundum non ſempiternum putant, ſed aut innumerabiles, aut eundem unum certa concluſione ſeculorũ ſemper naſci & reſolui opinantur. Cap. XI

LLI uero, qui mundũ iſtum nõ exiſtimãt ſempiternum: ^a ſiue nõ eum A ſolum, ſed innumerabiles opinãtur: ^b ſiue ſolum quidem eſſe, ſed certis ſeculorũ interuallis innumerabiliter oriri & occidere, neceſſe eſt fateantur hominum genus prius ſine hominibus gignentibus extitiſſe. ^c Necq; enim ut alluuiõibus incendiјsq́; terrarum, quas illi non putant toto prorſus orbe contingere: & ideo paucos homines ex quibus reparetur multitudo priſtina, ſemper remanere contenduntita & hi poſſunt putare, quod aliqui hominum pereunte mundo relinquãtur in mundo, ſed ſicut ipſum mundum ex materia ſua renaſci exiſtimant, ita in illo ex elementis eius genus humanum, ac deinde à parentibus progeniem pullulare mortalium ſicut aliorum animalium.

L. VIVES

a Siue non eum ſolum.] Dixi hoc eſſe opinionis Democriti & Epicuri. b Siue ſolum quidem.] Vt Heraclitus, Hippaſus, & Stoici, qui conflagratione periturum arbitrantur mundum: qui quum deflagrarit, denuo condetur. c Necq; enim ut alluuionibus.] Plato & Ariſtoteles negant uniuerſale, ſiue incendium, ſiue diluuium contingere unquã poſſe. Stoici uero euenturum putabant, ſicut inquit Cicero, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, quum humore conſumpto neq; terra ali poſſet, neq; remeare aer: cuius ortus, aqua omnis exhauſta eſſe non poſſet. Itaq; Plato & Ariſtoteles aliquos ſemper homines in perpetuitatem mundi relinquebant ad ſemen: alij cuncta abſumebãt, ut noua procrearentur.

Quid reſpondendum ſit his qui primam conditionem hominis tardam eſſe cauſantur. Cap. XII

q. VOD autem reſpondimus, cum de mundi origine quæſtio uerteretur, eis qui uolunt credere non eũ ſemper fuiſſe, ſed eſſe cœpiſſe: ſicut etiã Plato apertiſsime confitetur: quamuis à nõnullis contra quàm loquitur, ſenſiſſe cre A datur: hoc etiã de prima hominis cõditione reſponderim, propter eos qui ſimiliter mouẽtur, cur homo per innumerabilia atq; infinita retro tẽpora creatus non ſit, tamq́; ſero ſit conditus, ut minus q̃ ſex milia ſint annorum, ex quo eſſe cœpiſſe in ſacris literis inuenitur. ^a Si enim breuitas offendit temporis, quod tam pauci eis uidentur anni ex quo inſtitutus homo in noſtris autoritatibus legitur: ^a conſiderent nihil eſſe diuturnum, in quo eſt aliquid extremum, & omnia ſeculorum ſpatia definita ſi æternitati interminæ cõparentur, non exigua exiſtimãda eſſe; B ſed nulla. Ac per hoc, ſi non quinq; uel ſex, uerum etiam ſexaginta milia, uel ſexcenta, aut ſexageſies, aut ſexcenties milies dicerentur annorum: aut itidem per totidem totiens multiplicaretur hæc ſumma, ubi iam nullum numeri nomen haberemus, ex quo deus hominem fecit: ſimiliter quæri poſſet, cur ante non fecerit. Dei quippe ab hominis creatione ceſſatio retrorſus ęterna, ſine initio tanta eſt, ut ſi ei cõferatur quãlibet magna & ineffabilis numeroſitas temporum, quæ tamen fine concluſa certis ſpatiјs terminetur: nec ſaltem tanta uideri debeat, quanta ſi humoris breuiſsimam guttam uniuerſo maC ri, etiam quantum Oceanus circumfluit, comparemus: quoniam iſtorum duorum unum quidem perexiguũ eſt: alterum incomparabiliter magnum, ^b ſed utrunq; finitum. Illud uero temporis ſpatiũ quod ab initio aliquo progreditur, & aliquo termino coercetur, magnitudine quantacunq; tendatur, cõparatũ illi quod initiũ non habet, neſcio utrũ pro minimo, an potius pro nullo deputandũ eſt. Huic enim ſi à fine uel breuiſsima ſigillatim momẽta detrahantur, decreſcente numero, licet tam ingenti, ut uocabulum non inueniat retrorſum redeundo: tanquam ſi hominis dies ab illo in quo nunc uiuit uſque ad D illum in quo natus eſt detrahas: quandoq; ad initium illa detractio perducetur. Si autẽ detrahantur retrorſus in ſpatio, quod à nullo cœpit exordio: non dico ſigillatim minuta momenta uel horarum, aut dierum, aut menſium, aut annorum etiam quantitates: ſed tam magna ſpatia, quanta illa ſumma cõprehendit annorum, quæ iam dici à quibuslibet cõputatoribus non poteſt, quæ tamen momentorum minutatim detractione cõſumitur: & detrahantur hæc tanta ſpatia, non ſemel atq; iterũ ſæpiuſq́;, ſed ſemper, quid fit, quid agitur, quando nunquam ad

initium,quod omnino nullum eſt, peruenitur? Quapropter quod nos modo quærimus poſt quinq; milia, & quod amplius excurrit annorum,poſſent & poſteri etiam poſt annorũ ſexcenties milies eadem curioſitate requirere, ſi in tantum hæc mortalitas hominum exoriendo, & occumbendo, & imperita perſeueraret infirmitas. Potuerunt & qui fuerunt ante nos, ipſis recẽtibus hominis creati temporibus,iſtam mouere quæſtionem. Ipſe deniq; primus homo, uel poſtridie,uel eodẽ die poſtea quàm factus eſt, potuit inquirere, cur non ante ſit factus. Et quandocunq; antea factus eſſet, nõ uires tũc B alias,& alias nũc,uel etiã poſtea,iſta de initio rerum temporalium controuerſia reperiret.

L. VIVES

[a] Conſiderent nihil eſſe diuturnum.] Dictum Ciceronis in Catone Maiore. Quando enim extremum aduenit,inquit,tum illud quod præterijt effluxit. q Sed utrunq; finitum.] Ideo inter ea eſt aliqua proportio,cũ inter finitũ,& infinitum,nulla ſit.

De reuolutione ſeculorum,quibus certo fine cõcluſis,uniuerſa ſemper in eũdem ordinẽ eandemq; ſpeciem reditura quidam philoſophi crediderunt.

Caput XIII

HANC autẽ ſe philoſophi mundi huius non aliter putauerunt poſſe uel debere diſſoluere,niſi ut[a] circumitus temporum inducerent, quibus eadem ſemper fuiſſe renouata, atq; repetita in rerũ natura: atq; i[illegible] deinceps fore ſine ceſſatione aſſeuerarẽt[b] uolumina uenientiũ, prætereuntiũq; ſeculorũ:ſiue in mundo permanente iſti circumitus fierẽt:ſiue certis interuallis oriens & occidens mundus eadẽ ſemper quaſi noua,ea quæ trãſacta & quæ uẽtura ſunt exhiberet. A quo ludibrio prorſus immortalem ani D mam,etiam cum ſapientiã perceperit, liberare non poſſunt,euntẽ ſine ceſſatiõe ad falſam beatitudinem,et ad ueram miſeriam ſine ceſſatione redeuntẽ. Quomodo enim uera beatitudo eſt, de cuius nunquã æternitate cõfiditur, dum anima uẽturam miſeriam,aut imperitiſsime in ueritate neſcit,aut infeliciſsime in beatitudine pertimeſcit? At ſi ad miſerias nunquam ulterius reditura,ex his ad beatitudinẽ pergit:fit ergo aliquid noui in tempore,quod finem non habet temporis. Cur non ergo & mundus? Cur non & homo factus in mũdo? ut illi, neſcio qui,falſi A circumitus à falſis ſapiẽtibus fallacibusq; comperti,in doctrina ſana tramite recti itineris euitentur. [c] Nã quidã & illud quod legitur in libro Salomonis,qui uocatur Eccleſiaſtes: Quid eſt, quod fuit? Ipſum quod erit. Et quid eſt,quod factũ eſt? Ipſum quod fiet,[d] & nõ eſt omne recẽs ſub ſole,nec quiſquam loquitur,et dicit:ecce hoc nouũ eſt,iam fuit in ſęculis quę fuerũt ante nos. propter hos circumitus in eadẽ redeuntes,& in eadem cuncta reuocantes,dictũ intelligi uolũt, quod ille,aut de his rebus dixit,de quibus ſuperius loquebatur:hoc eſt,de generatiõibus alijs euntibus,alijs ueniẽtibus:de ſolis anfractibus, B de torrentium lapſibus:aut certe de omniũ rerum generibus,quæ oriuntur, atq; occidũt. Fuerunt enim homines ante nos, ſunt & nobiſcũ, & erunt poſt nos:ita quoque animantia, uel arbuſta. Monſtra quoq; ipſa, quæ inuſitata naſcuntur, quamuis inter ſe diuerſa ſint, & quædam eorum ſemel facta narrentur, tamen ſecundum id quod generaliter miracula & monſtra ſunt,& utique fuerunt, & erunt: nec recens & nouum eſt, ut monſtrum ſub ſole naſcatur. Quamuis hæc uerba quidam ſic intellexerint, tanquam in prædeſtinatione dei iam facta fuiſ- C ſe omnia, ſapiens ille uoluiſſet intelligi, & ideo nihil recens eſſe ſub ſole. Abſit autem à recta fide,ut his Salomonis uerbis illos circumitus ſignificatos eſſe credamus,quibus illi putant, ſic eadem temporum, temporaliumq; rerum uolumina repeti:ut,uerbi gratia,ſicut in iſto ſeculo Plato philoſophus in urbe Atheniẽſi,in ea ſchola quæ Academia dicta eſt, diſcipulos docuit, ita per innumerabilia retro ſecula,multum prolixis quidem interuallis,ſed tamẽ certis,& idem Plato,& eadem ciuitas,eademq; ſchola, ijdẽq; diſcipuli repetiti, & per innumerabilia deinde ſecula repetendi ſint. Abſit,inquam,ut nos iſta D credamus. Semel enim Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris:reſurgens autem à mortuis iam non moritur,& mors ei ultra non dominabitur,& nos poſt reſurrectionem ſemper cũ domino erimus,cui modo dicimus,quod facere admonet Pſalmus: Tu domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternum. Satis autem iſtis exiſtimo conuenire quod ſequitur: In circumitu impij ambulant,non quia per circulos quos opinantur eorum uita eſt recurſura,ſed quia modo talis eſt erroris eorum uia,id eſt falſa doctrina.

L. VIVES

Circumitus terrens a CIrcumitus temporũ inducerẽt.] Platonici hæc, qui redeuntibus eiſdem cauſis, eoſdem quoque redituros effectus arbitrantur: cõſectisq́ curſibus omnibus ſyderum cœlorumq́, quum ad idem ex quo diſceſſerant punctũ, fuerint reuerſi, annus ille uertens expletus erit, rurſusq́ eadem producẽtur. b Volumina uenientium.] Aptiſsime uolumina dixit, ceu inuoluerent modo ſeſe, modo euoluerẽt ſecula. c Nam quidam & illud, quod legitur.] Origenes lib. ij. περὶ ἀρχῶν, utar interpretatione Hieronymi, quem in citandis opinionibus ex eiſdem libris περὶ ἀρχῶν ſequar potius, in epiſtola ad Auitum, quàm Ruffinum interpretem, nec ſine magna cauſa. Nobis autẽ, inquit, placet & ante hũc alium fuiſſe mũdum, & poſt iſtum alium futurum. Vis diſcere quod poſt corruptionem huius mundi, alius ſit futurus? Audi Eſaiam loquentem: Erit cœlum nouũ, B & terra noua, quæ ego facio permanere in cõſpectu meo Vis noſſe quod ante fabricam huius mundi, alij mundi in præterito fuerint? auſculta Eccleſiaſtẽ: quid eſt, quod fuit? ipſum quod erit. & quid eſt, quod factũ eſt? ipſum quod futurum eſt: & non eſt omne nouũ ſub ſole, quod loquatur, & dicat, ecce hoc nouum eſt. Iam enim fuit in ſeculis priſtinis, quæ fuerunt ante nos. Hæc ille. Dubitat tamen an iſti mundi futuri ſint inter ſe per omnia ſimiles, an aliqua erit inter eos differentia. d Et nõ eſt omne recẽs ſub ſole.] Hieronymus ſuper eo loco: Et non eſt omne recẽs ſub ſole. Eſt ne uerbum de quo dicatur, uide hoc nouum eſt? iam fuit in ſeculis quæ fuerũt ante nos. Aptius hoc Symmachus tranſtulit, putáſne quis poſsit dicere, uide hoc nouum eſt? at iam factum eſt in ſeculo, quod fuit ante nos. qui rem ad præſcientiam dei refert, ut omnia iam antea fuerint in mente & notitia rectoris mundi, tametſi paulo antea, ut hic Auguſtinus, de generalitate rerum cẽſet intelligi, & tangit hãc quoq; Hieronymi expoſitionem. C

De temporali conditione generis humani, quam deus nec nouo conſilio conſtituerit, nec mutabili uoluntate. Caput XIIII

QVID autem mirũ eſt ſi in his circuitibus errãtes, nec aditũ, nec exitũ a inueniũt, quia genus humanũ atq; iſta noſtra mortalitas, nec quo initio cœpta ſit ſciũt, nec quò fine claudatur: quandoquidẽ altitudinem dei penetrare non poſſunt: quia cũ ipſe ſit æternus & ſine initio, ab aliquo tamen initio exorſus eſt tẽpora, & hominẽ quem nunquã ante fecerat, fecit in tempore, non tamen nouo & repentino, ſed immutabili æternoq; conſilio. Quis hanc ualeat altitudinem inueſtigabilẽ inueſtigare, & inſcrutabilẽ perſcrutari, ſecundũ quam deus hominem temporalem, ante quem nemo unquam hominum fuit, non mutabili uoluntate in tempore condidit, & genus humanum ex uno multiplicauit? Quandoquidem Pſalmus ipſe cum præmiſiſſet, atq; dixiſſet: Tu domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternũ: ac de A inde repercuſsiſſet eos in quorũ ſtulta impiaq; doctrina nulla liberationis & beatitudinis animæ ſeruatur æternitas, cõtinuo ſubijciens: In circumitu, inquit, impij ambulant. Tanquam ei diceretur: Quid ergo tu credis, ſentis, intelligis? Nunquid nam exiſtimandum eſt ſubito deo placuiſſe hominẽ facere, quem nunquam antea infinita retro æternitate feciſſet, cui nihil noui accidere poteſt, in quo mutabile aliquid nõ eſt? Et ne nos hæc audientes aliqua forte turbaret ambiguitas, cõtinuo reſpondit ad ipſum deum loquens: Secundum altitudinem tuam multipli- B caſti filios hominũ. Sentiant, inquit, homines quod putant, & quod eis placet opinẽtur, & diſputent: ſecundũ altitudinẽ tuam quam nullus poteſt noſſe hominum, multiplicaſti filios hominum. Valde quippe altum eſt, & ſemper deum fuiſſe, & hominẽ, quem nunquam ante fecerat, ex aliquo tempore primum facere uoluiſſe, nec conſilium uoluntatemq; mutaſſe.

L. VIVES

a ALtitudinem inueſtigabilem inueſtigare.] Inueſtigabilem pro contrario poſuit, hoc eſt, minime ueſtigabilem, id eſt non ueſtigabilem dixit. Sicut indolere & inuocare, utrũq; eſt, ſiue dolere & non dolere, uocare, & non uocare. C

An ut deus ſemper etiam dominus fuiſſe ſemper intelligatur, credendum ſit creaturam quoq; nunquam defuiſſe cui dominaretur: & quomodo dicatur ſemper creatum quod dici nõ poteſt coæternum. Cap. XV

EGO quidem ſicut dominum deum, aliquando dominum non fuiſſe di- B cere nõ audeo, ita hominem nunq; antea fuiſſe, & ex quodã tẽpore primum hominẽ creatũ eſſe, dubitare D nõ debeo. Sed cũ cogito, cuius rei dominus ſemper fuerit, ſi ſemper creatura non fuit, affirmare aliquid pertimeſco: quia & meipſum intueor, & ſcriptum eſſe recolo: Quis hominũ poteſt ſcire conſilium dei? aut quis poterit cogitare, quid uelit dominus? Cogitationes enim mortaliũ timidæ, & incertæ adinuentiones noſtræ. Corruptibile enim corpus aggrauat animã, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Ex his igitur, quæ in hac terrena inhabitatione multa cogito, ideo utiq; multa, quia unũ quod ex illis uel præter illa, quod forte nõ cogito, uerum eſt, inuenire nõ poſſum. Si dixero, ſemper

fuiſſe creaturam,cuius dominus eſſet,qui domi-
nus ſemper eſt,nec dominus unquam nõ fuit:
ſed nunc illam,nunc aliam per alia atq; alia tem-
porum ſpatia,ne aliquam creatori coæternam
eſſe dicamus,quod fides,ratioq; ſana condem-
nat:cauendum eſt,ne ſit abſurdum,& à luce ue-
ritatis alienũ,mortalem quidem per uices tem-
porum ſemper fuiſſe creaturam decedentem a-
liam,aliam ſuccedentem:immortalem uero nõ
eſſe cœpiſſe,niſi cum ad noſtrum ſeculum uen-
tum eſt,quãdo & angeli creati ſunt,ſi eos recte
lux illa primum facta ſignificat,aut illud potius
cœlum de quo dictum eſt:In principio fecit de-
us cœlum & terram:cum tamen non fuerint,an-
tequam fierent,ne immortales ſi ſemper fuiſſe
dicantur,deo coæterni eſſe credantur.Si autem
dixero,nõ in tempore creatos eſſe angelos,ſed
ante omnia tempora & ipſos fuiſſe,quorũ deus
dominus eſſet,qui nunquam,niſi dominus fuit:
quæritur à me etiam,ſi ante omnia tempora fa-
cti ſunt:utrum ſemper potuerint eſſe,qui facti
ſunt?His reſpondendum forte uideatur,quo-
modo non ſemper,cũ illud quod eſt omni tem-
pore non inconuenienter ſemper eſſe dicatur.
Vſq;adeo autem iſti omni tempore fuerunt,ut
etiam ante omnia tempora facti ſint,ſi tamen à
cœlo cœpta ſunt tempora,& illi iam erant ante
cœlum.Atſi tempus,non à cœlo,uerum ante
cœlum fuit,non quidem in horis,& diebus,&
menſibus,& annis:nam iſtæ dimenſiones tem-
poralium ſpatiorum quæ uſitate ac proprie di-
cuntur tempora,manifeſtum eſt quòd à motu
ſyderum cœperint:unde & deus cum hæc inſti-
tueret,dixit:Et ſint in ſigna & in tempora,& in
dies,et in annos:ſed in aliquo mutabili motu,cu-
ius aliud anterius pręterierit,aliud poſterius ſuc
ceſſerit,eo quod ſimul eſſe non poſſunt.Si ergo
ante cœlũ in angelicis motibus tale aliquid fuit,
& ideo tẽpus iam fuit,atq; angeli,ex quo facti
ſunt temporaliter mouebantur,etiam ſic omni
tempore fuerunt,quandoquidem cum illis fa-
cta ſunt tempora.Quis autem dicat,non ſem-
per fuit,quod omni tempore fuit?Sed ſi hoc
reſpondero,dicetur mihi:Quomodo ergo non
ſunt coæterni creatori,ſi ſemper ille,ſemper illi
fuerunt?Quomodo etiam creati dicendi ſunt,
ſi ſemper fuiſſe intelliguntur?Ad hoc quid reſ-
pondebitur?An dicendum eſt,& ſemper illos
fuiſſe,quoniã omni tempore fuerũt,qui cũ tem-
pore facti ſunt,aut cum quibus facta ſunt tem-

A pora,& tamẽ creatos?Neque enim & ipſa tem-
pora creata eſſe negamus,quamuis omni tem-
pore tempus fuiſſe nemo ambigat.Nam ſi non
omni tempore fuit tempus,erat ergo tempus,
quando nullum erat tempus.Quis hoc ſtultiſ-
ſimus dixerit?Poſſumus enim recte dicere:erat
tempus,quando non erat Roma,erat tempus,
quando nõ erat Hieruſalem:erat tempus quan
do nõ erat Abraham:erat tempus,quando nõ
erat homo,& ſi quid huiuſmodi.Poſtremo ſi
non cum initio temporis,ſed poſt aliquod tem-
pus factus eſt mundus,poſſumus dicere:erat
B tempus,quando non erat mundus.At uero e-
rat tempus,quando nullũ erat tempus:tam in-
cõuenienter dicimus,ac ſi quiſquã dicat:erat ho-
mo quãdo nullus erat homo,aut erat iſte mun-
dus,quando non erat iſte mundus.[b]Si enim de
alio atque alio intelligatur,poteſt dici aliquo
modo:hoc eſt,erat alius homo quando non e-
rat iſte homo.Sic ergo erat aliud tempus quan
do non erat hoc tempus,recte poſſumus dice-
re.At uero erat tẽpus quando nullum erat tem
pus,quis uel inſipientiſsimus dixerit?Sicut er-
go dicimus creatum tempus,cum ideo ſemper
fuiſſe dicatur,quia omni tempore tempus fuit:
C ita non eſt conſequens,ut ſi ſemper fuerunt an-
geli,ideo non ſint creati,ut propterea ſemper
fuiſſe dicantur,quia omni tempore fuerunt:&
propterea omni tempore fuerunt,quia nullo
modo ſine his ipſa tempora eſſe potuerũt.Vbi
enim nulla creatura eſt cuius mutabilibus moti
bus tẽpora peragãtur,tẽpora omnino eſſe non
poſſunt.Ac per hoc & ſi ſemper fuerunt,creati
ſunt:nec ſi ſemper fuerunt,ideo creatori coæter
ni ſunt.[d]Ille enim ſemper fuit æternitate immu-
tabili,iſti autẽ facti ſunt.Sed ideo ſemper fuiſſe
dicuntur,quia omni tempore fuerunt,ſine qui-
bus tempora nullo modo eſſe potuerunt.Tem-
D pus autem quoniam mutabilitate tranſcurrit,
æternitati immutabili non poteſt eſſe coæter-
num.Ac per hoc etiam ſi immortalitas angelo-
rum non tranſit in tempore,nec præterita eſt
quaſi iam non ſit,nec futura quaſi nondum ſit,
tamen eorum motus quibus tempora peragũ-
tur,ex futuro in præteritum tranſeunt:& ideo
creatori in cuius motu dicendũ non eſt uel fuiſ-
ſe quod iam non ſit,uel futurum eſſe,quod non
dum ſit,coæterni eſſe non poſſunt.Quapro-
pter ſi deus ſemper dominus fuit,[e]ſemper ha-
buit creaturam ſuo dominatui ſeruientem,uerũ

tamen

tamen non de ipſo genitam, ſed ab ipſo de nihilo A factam, nec ei coæternam. Erat quippe ante illam, quamuis nullo tempore ſine illa, nõ eam ſpatio tranſcurrente, ſed manente perpetuitate præcrdens. Sed hoc ſi reſpondero eis qui requirũt: quomodo creator ſemper fuit dominus, ſi creatura ſeruiens non ſemper fuit: aut quomodo creatura creata eſt, & non potius creatori coæterna eſt ſi ſemper fuit: uereor ne facilius iudicer affirmare quod neſcio, quàm docere quod ſcio. Redeo igitur ad id quod creator noſter ſcire nos uoluit: illa uero quæ uel ſapientioribus in hac uita ſcire permiſit, uel omnino perfectis in alia uita ſcienda ſeruauit, ultra uires meas eſſe B profiteor. Sed ideo putaui ſine affirmatione tractanda, ut qui hæc legũt uideant à quibus quæſtionum periculis debeant temperare, nec ad omnia ſe idoneos arbitrentur, potiusq́ intelligãt quàm ſit Apoſtolo obtemperandum præcipienti ſalubriter, ubi ait: Dico autem per gratiam quæ data eſt mihi omnibus qui ſunt in uobis, non plus ſapere quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad temperantiam, ſicut unicuique deus partitus eſt[f] mẽſuram fidei.[g] Si enim pro uiribus ſuis alatur infans, fiet ut creſcendo plus capiat, ſi autem uires ſuæ capacitatis excedat, deficiet ante C quàm creſcat.

L. VIVES

a Aliquando dominum non fuiſſe dicere non audeo.] Nam ſeruos non habuit, quorum relatione dominus dicitur. Eſt enim ex numero eorũ, quæ ſunt πρός τι, ut Ariſtoteles inquit, nam filij & ſpiritus ſancti dominum uocare non conuenit. b Si enim de alio atq; alio intelligatur.] Si Auguſtinus legiſſet parua logicalia, non id diceret, certæ enim ſunt ſuppoſitiones & diſtributiones, quas illi doctiſsimi magiſtri in ea lingua finxerunt, cuius erant ignariſsimi. Satis oſtendit hic Auguſtinus ſermonem ad captum eſſe populi attẽperandum. quid nũquum dominus ſit populus ſermonis. c Cuius mutabilibus motibus.] Quod aliquid præterijt, aliud ſequetur uel in actionibus, uel in eſſentia. d Ille enim ſemper fuit æternitate.] Eius dura- D tio, in qua ſemper proprie eſſe dicitur: ſed nos abutentes nominibus, & fuiſſe & fore dicimus. æternitas illa eſt quæ ut infinita capi à finitis noſtris cogitationibus nequit. e Semper habuit creaturam.] Cauillatur hic Auguſtinus, mea ſententia. nam cum ſemper ſic explicetur omni tempore, ipſe omni tempore fuiſſe creaturam ait, quia cũ tempore & illa ſit facta. Porrò quæſtio eſt, an etiam ante conditum mundum fuerit dominus. At paulo poſt quanto uerius theologatur, cum mauult uerecunde dicere, quàm imprudẽter de tantis rebus affirmare, quæ nos ſcire rerum parẽs noluit. Atq; utinam quæ nos ille docuit boni conſuleremus, ac eis contenti non curaremus ſcrutari maieſtatem, ne opprimeremur à gloria: ea recoleremus ſubinde, in eis noſcẽdis nos exerceremus, adorantes quæ accepimus, non ingerentes nos arcanis temere ac odioſe. f Menſura fidei.] A- A libi, menſuram fidei: & ſic uulgo legimus ad Rom. xij. Græce eſt ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισεν μέτρον πίστεως. ut deus diſtribuit menſuram fidei. ſed accuſatiui græci ſæpe pro noſtris ablatiuis ſeu potius pro ſeptimo caſu ponuntur: ut fortaſſe Paulus uelit intelligi diſtributionem illam ſapientiæ uniuſcuiuſq; factam à deo ex fidei cuiuſque menſura. g Si enim pro uiribus ſuis alatur infans.] Similitudo apud Quintilianum aptiſsima libro primo inſtit. quæ aptari huic quoque rei poteſt. Vaſcula, inquit, oris anguſti ſuperfuſam humoris copiã reſpuũt, ſenſim autem influentibus uel etiam inſtillantibus cõplentur.

Quomodo intelligendum ſit promiſſa homini à deo uita æterna ante tempora æterna. Caput XVI

Qvae ſecula prҿterierint ante quàm genus inſtitueretur humanum, me fateor ignorare, non tamen dubito nihil omnino creaturæ creatori eſſe coæternum. Dicit etiam Apoſtolus tempora æterna, nec ea futura, ſed quod magis eſt mirandum præterita. Sic enim ait: In ſpem uitæ æternæ, quam promiſit non mendax deus [a]ante tempora æterna: manifeſtauit autem temporibus ſuis uerbum ſuũ. Ecce dicit retro quod fuerint tempora æterna, quҿ tamen non fuerũt deo coæterna Si quidem ille ante temporà ҿterna C non ſolum erat, uerumetiam promiſit uitam æternam, quam manifeſtauit temporibus ſuis, id eſt cõgruis, quid aliud quàm uerbum ſuum? Hoc eſt enim uita æterna. Quomodo autẽ promiſit, cum hominibus utiq; promiſerit, qui nõdum erant ante tempora æterna: niſi quia in ipſius æternitate, atq; in ipſo eius uerbo eidẽ coæterno, iam prædeſtinatione fixũ erat, quod ſuo tempore futurum erat?

L. VIVES

a Ante tẽpora æterna.] Primo cap. epiſtolæ ad Titum. quẽ locum ſic Hieronymus enarrat: Sed nec hoc ſilentio prætereũdum puto, quomodo non mendax deus ante æterna ſecula ſpoponderit uitã. D Ex quo, iuxta hiſtoriam Geneſeos, factus eſt mundus, & per uices noctiũ ac dierum, menſium pariter & annorum, tempora conſtituta ſunt: in hoc curriculo & rota, mundi tempora labũtur, & ueniunt, & aut futura ſunt, aut fuerunt. Vnde quidã philoſophorũ non putant eſſe tempus præſens: ſed aut præteritum, aut futurum: quia omne quod loquimur, agimus, cogitamus, aut dũ fit, præterit, aut ſi nondum factum eſt, expectamus. Ante hæc igitur mundi tempora, æternitatem quandam ſeculorum fuiſſe credendum eſt, quibus ſemper cum filio & ſpiritu ſancto fuerit pater: &, ut ita dicam, unũ tempus dei, eſt omnis æternitas: immo innumerabilia temporà ſunt, quum infinitus ſit ipſe, qui ante tẽpora, omne tempus excedit. Sex milia nec dum noſtri orbis implentur anni, quantas prius æternitates, quanta tempora, quantas ſeculorum origines fuiſſe arbitrandum eſt? in quibus angeli, throni, dominationes, cæteræq; uirtu-

tes ſeruierint deo,& abſque temporum uicibus,atque
menſuris,deo iubente,ſubſtiterint. Ante hæc itaque o/
mnia tempora, quæ nec ſermo eloqui nec mens com/
prehendere, nec cogitatio tacita audet attingere, pro/
miſit deus pater ſapiẽtiæ ſuæ uerbum ſuum,& ipſam ſa/
pientiam ſuam,& uitam eorum qui credituri erãt mun
do eſſe uenturam. Ita Hieronymus. Huius ſententiæ par
tem contra ſe adducens Petrus Lombardus lib. ij. ſic re
pellit,ut dicat,Hieronymum id ſcripſiſſe,non quod ſic
ſentiat,ſed aliorum opinionem recenſentẽ. Idem in mul
tis quoq; Auguſtini dictis reſpondet:quod facile dictu
eſt,quoties aliquid ex magnis autoribus contra noſtra
placita adfertur. Auguſtinus contra Priſcillianiſtas hũc
locum citãs dicit,tempora æterna illa uocari, ante quæ
nullum fuerit tempus,quaſi à conſtitutione mũdi. Vul
go legimus,ante tẽpora ſecularia. Græce eſt πρὸ τῶν χρόνων
αἰωνίων,ante tempora æterna:tametſi αἰὼν interim æuum,
ſæpe æternitas,& aliàs ſeculum,uertatur.

Quid de incommutabili conſilio aut uoluntate dei fides ſana defendat contra ratiocinationes eorũ qui opera dei ex ęternitate repetita per eoſdem ſemper uolunt ſeculorum redire circumitus. Caput XVII

ILLVD quoq; nõ dubito, antequã
primus homo creatus eſſet, nũquã
1 quenquam hominem fuiſſe:nec eũ/
dem ipſum,neſcio quibus circumiti
bus,neſcio quoties reuolutũ, nec a/
lium aliquẽ natura ſimilẽ. Neq; ab hac fide me
philoſophorũ argumenta deterrent,quorũ acu
tiſsimũ illud putatur,[a]quod dicunt,nulla infini/
ta ulla ſcientia poſſe comprehendi. Ac per hoc
deus, inquiunt, rerum, quas fecit, omnium fi/
nitarũ,omnes finitas apud ſe ratiões habet. bo/
nitas autẽ eius nunquã uacua fuiſſe credẽda eſt,
ne ſit temporalis eius operatio, cuius retro fue/
rit ęterna ceſſatio,quaſi pœnituerit eum prioris
ſine initio uacationis,ac propterea ſit operis ag/
greſſus initium. Et ideo neceſſe eſt,inquiunt,ea/
dem ſemper repeti,eademq; ſemper repetenda
tranſcurrere:uel manente mundo mutabiliter,
qui licet nunquam non fuerit,& ſine initio tem
poris tamen factus eſt:uel eius quoq; ortu et oc
caſu,ſemper illis circumitibus repetito, ſemper/
que repetendo,ne uidelicet,ſi aliquando primũ
dei opera cœpta dicantur,priorem ſuam ſine i/
nitio uacationem tanquam inertem,ac deſidio/
ſam,& ideo ſibi diſplicentẽ damnaſſe quodam
modo,atq; ob hoc mutaſſe credatur. Si autem
ſemper quidem temporalia, ſed alia atque alia
perhibeatur operatus:ac ſic aliquando etiam ad
hominem faciendum, quem nunquam antea

A fecerat,perueniſſe,non ſcientia,qua putant non
poſſe quæcunque infinita comprehendi, ſed
quaſi ad horam, ſicut ueniebat in mentem, for
tuita quadam inconſtantia uideatur feciſſe,quę
fecit. Porrò ſi illi circumitus admittantur,inqui/
unt,quibus uel manente mundo,uel ipſo quo/
que reuolubiles ortus ſuos & occaſus eiſdem cir
cumitibus inſerẽte,eadem temporalia repetun/
tur, nec ignauum ocium præſertim tam longæ
ſine initio diuturnitatis deo tribuitur,nec impro
uida temeritas operum ſuorũ. Quoniam ſi non
eadem repetantur,non poſſunt infinita diuerſi
tate uariata ulla eius ſcientia uel præſciẽtia com
B prehendi. Has argumentationes quibus impij
noſtram ſimplicem pietatem,ut cum illis in cir/
cumitu ambulemus,de uia recta conantur auer
tere,ſi ratio refutare nõ poſſet,fides irridere de/
beret. Huc accedit quod in adiutorio domini
dei noſtri hos uolubiles circulos, quos opinio
cõfingit,ratio manifeſta confringit. Hinc enim
maxime iſti errant ut in circumitu falſo ambula
re,quàm uero & recto itinere malint,quod mẽ/
tem diuinam omnino immutabilem cuiuslibet
infinitatis capacem,& innumera omnia ſine co
gitationis alternatione numerantem,de ſua hu
C mana mutabili anguſtiaq; metiuntur. Et ſit illis
quod ait Apoſtolus:[b]Comparantes enim ſe/
metipſos ſibimetipſis, ſemetipſos non intelli/
gunt. Nam quia illis quicquid noui faciendum
uenit in mentem,nouo conſilio faciunt,mutabi
les quippe mentes gerunt,profecto non deum,
quem cogitare non poſſunt,ſed ſemetipſos pro
illo cogitantes,non illum ſed ſeipſos,nec illi,ſed
ſibi comparant. Nobis autem fas non eſt crede
re aliter deum affici,cum uacat,aliter cum ope/
ratur:quia nec affici dicendus eſt,tanquã in eius
natura fiat aliquid quod nõ antè fuerit. Patitur
quippe qui afficitur, & mutabile eſt omne,
D quod aliquid patitur. Non itaque in eius uaca/
tione cogitetur ignauia,deſidia,inertia,ſicut nec
in eius opere labor, conatus, induſtria. Nouit
quieſcens agere, & agens quieſcere. Poteſt ad
opus nouum, non nouum, ſed ſempiternum
adhibere conſilium, nec pœnitendo, quia pri/
us ceſſauerat, cœpit facere, quod non fecerat.
Sed & ſi prius ceſſauit, & poſterius operatus
eſt, quod neſcio quemadmodum ab homine
poſsit intelligi, hoc proculdubio quod dicitur
prius & poſterius, in rebus prius non exiſten/
tibus, & poſterius exiſtentibus fuit. In illo au/
tem

tem nõ alteram præcedentem altera ſubſequẽs mutauit aut abſtulit uoluntatem,ſed una eadẽq; ſempiterna & immutabili uoluntate res, quas condidit, & ut prius non eſſent, egit, quandiu non fuerunt, & ut poſterius eſſent,quando eſſe cœperunt:hinc eis,qui talia uidere poſſunt mira biliter fortaſsis oſtendens,quàm nõ eis indiguerit,ſed eas gratuita bonitate condiderit, cũ ſine illis ex æternitate initio carente in non minore beatitudine permanſit.

L. VIVES

a Quod dicunt nulla infinita ulla ſciẽtia poſſe comprehendi.] Ariſtoteles libro primæ philoſophiæ ſecundo, negat mente ac cogitatione capi infinitum poſſe. & primo poſteriorum reſolutiuorum cum dixiſſet,tum demum nos exacte ſcire cum ad ultimum rei peruenimus: ſingularia accedere ad infinitatem,uniuerſalia ad ſimplicitatem docet. inde ait quatenus ſint aliqua infinita ſciri non poſſe,ſed qua ſunt finita poſſe.Plato quoq; cum in diuidendo ad ſingularia deuentum eſſet,progredi uetabat ulterius,q̃ hæc forẽt infinita,& teneri animo ac ſcientia nequirent. b Comparãtes enim ſemetipſos ſibimetipſis.] Secũdæ ad Corinthios. In hunc ſenſum hic locus plerunque Auguſtino citatur,ut Eraſmus annotauit.

Contra eos qui dicunt ea quæ infinita ſunt nec dei poſſe ſcientia comprehendi. Cap. XVIII

Illud autem aliud quod dicunt, nec dei ſciẽtia quę infinita ſunt poſſe comprehendi, reſtat eis ut dicere audeant,atq; huic ſe uoragini profundę impietatis immergant,quod non omnes numeros deus nouerit. Eos quippe infinitos eſſe certiſsimum eſt,quoniam in quocunq; numero finem faciendũ putaueris, idem ipſe nõ dico uno addito augeri,ſed quãlibet ſit magnus & quamlibet ingẽtem multitudinem continens,in ipſa ratione atq; ſcientia numerorum, non ſolum duplicari,uerumetiam multiplicari poteſt. Ita uero ſuis quiſq; numerus proprietatibus terminatur,[a]ut nullus eorũ par eſſe cuiquam alteri poſsit. Ergo & diſpares inter ſe, atq; diuerſi ſunt, & ſinguli quiq; finiti ſunt, & omnes infiniti ſunt.[b]Ita ne numeros propter infinitatẽ neſcit omnipotẽs deus, & uſq; ad quandam ſummam numerorum ſcientia dei peruenit,cęteros ignorat? Quis hoc etiã uel demẽtiſsimus dixerit? Nec audebũt iſti contẽnere numeros,& eos dicere ad dei ſcientiam nõ pertinere: apud quos Plato deũ magna autoritate cõmendat,mũdum numeris fabricantem:& apud nos deo dictum legitur,omnia in mẽſura,& numero,& põdere diſpoſuiſti. De quo dicit Propheta:Qui profert numero ſeculum. Et ſaluator in Euãgelio:Capilli,inquit,ueſtri omnes numerati ſunt. Abſit itaque, ut dubitemus,quod ei notus non ſit omnis numerus,cuius intelligentiæ, ſicut in Pſalmo canitur,non eſt numerus. Infinitas itaq; numeri, quamuis infinitorũ numerorum nullus ſit numerus:non eſt tamen incõprehenſibilis ei,cuius intelligentiæ non eſt numerus. Quapropter,ſi quicquid ſcientia cõprehenditur,ſcientis comprehenſione finitur:profecto & omnis infinitas quodã ineffabili modo deo finita eſt,quia ſcientiæ ipſius incomprehenſibilis non eſt. Quare ſi infinitas numerorum ſcientiæ dei,qua comprehenditur,eſſe nõ poteſt infinita,qui tandem nos ſumus homũculi,qui eius ſcientiæ limitem figere præſumamus: dicentes, quod niſi eiſdem circuitibus temporũ,eadem temporalia repetantur,non poteſt deus cuncta quæ fecit,uel præſcire,ut faciat,uel ſcire cum fecerit:cuius ſapientia ſimpliciter multiplex,& uniformiter multiformis, tam incomprehenſibili comprehẽſione omnia incõprehenſibilia comprehendit,ut quæcunq; noua & diſsimilia conſequantur præcedentibus,ſi ſemper facere uellet,inordinata & improuiſa habere non poſſet: nec ea præuideret ex proximo tempore, ſed æterna præſcientia contineret.

L. VIVES

a Vt nullus eorum par eſſe cuiquã alteri poſsit.] Nam duo homines,& duo equi,& ſi diuerſi,idẽ tamen numerus dicuntur. Nec illud quæro,differat'ne numerus ab ijs rebus,quas numeramus: an idem ſit cũ illis,quod in ſcholis magnis utrinq; animis, & clamoribus depugnatur. b Ita nec numeros propter infinitatem.] Legendum ſic: Itáne numeros propter infinitatem neſcit omnipotens deus, & uſque ad quandam &c.

De ſeculis ſeculorum. Cap. XIX

Quod utrum ita faciat, & continuata ſibi cõnexione copulentur, [a]quæ appellantur ſecula ſeculorũ: alia tamen,atq; alia,ordinata diſsimilitudine procurrentia,eis duntaxat, qui ex miſeria liberantur,in ſua beata immortalitate ſine fine manẽtibus:an ita dicantur ſecula ſeculorum,ut intelligantur ſecula in ſapientia dei incõcuſſa ſtabilitate manẽtia,iſtorum quæ cum tempore tranſeunt tanquam efficientia ſeculorum

rum, definire non audeo. Fortaſsis enim poſsit A dici ſeculum, quæ ſunt ſecula: ut nihil aliud perhibeatur ſeculum ſeculi, quàm ſecula ſeculorũ: ſicut nihil aliud dicitur, cœlum cœli, quàm cœli cœlorũ. Nam cœlum deus uocauit firmamentum ſuper quod ſunt aquæ: & tamẽ in Pſalmo: Et aquæ, inquit, quæ ſuper cœlos ſunt, laudent nomen domini. Quid ergo iſtorum duûm ſit, an præter hæc duo aliquid aliud de ſeculis ſeculorũ poſsit intelligi, profundiſsima quæſtio eſt. Neq; hoc quod nunc agimus impedit, ſi indiſcuſſa interim differatur: ſiue aliquid in ea diffinire ualeamus, ſiue nos faciat cautiores diligẽtior ipſa tractatio, ne in tanta obſcuritate rerũ, affirmare aliquid temere audeamus. B Nũc enim contra opinionem diſputamus, qua illi circumitus aſſeruntur, quibus ſemper eadem per interualla temporum neceſſe eſſe repeti exiſtimantur. Quælibet autem illarum ſententiarum de ſeculis ſeculorũ uera ſit, ad hos circumitus nihil pertinet: quoniam ſiue ſecula ſeculorum ſint, non eadem repetita, ſed alterum ex altero connexione ordinatiſsima procurrẽtia, liberatorum beatitudine ſine ullo recurſu miſeriarum certiſsima permanente: ſiue ſecula ſeculorum æterna ſint temporalium tanquam dominantia ſubditorum C circumitus illi eadem reuoluentes locum non habent, [b]quos maxime refellit æterna uita ſanctorum.

L. VIVES

Secula ſeculorum

a Qvæ appellantur ſecula ſeculorũ.] Sæpe in ſacris literis hæc duo nomina leguntur coniuncta ſecula ſeculorum. Quid ea ſignificent Hieronymus in epiſtolam ad Galatas ſic diffinit: Quærẽdum, inquit, quoq; quid ſit inter ſeculum, & ſeculum ſeculi, ſiue ſecula ſeculorum. Et ubi pro breui temporis ſpatio, ubi pro æternitate ponat: quia in Hebræo ſeculũ, id eſt עולם ubi ו literam præpoſitam habuerit, æternitatem ſignificat: ubi uero ſine ו ſcribitur, annum quinquageſimũ, quem illi iobileum uocant. Ob hanc cauſam & ille Hebræus, qui propter uxorem & liberos amãs dominum D ſuum aure pertunſa ſeruitio ſubiugatur, ſeruire iubetur in ſeculum, hoc eſt uſq; ad annum quinquageſimum. Et Moabitæ & Amonitæ non ingrediuntur eccleſiam domini uſq; ad quintam & decimam generationem, & uſq; in ſeculum, quia omnis dura conditio iobilei ſoluebatur aduentu. Quidam dicunt eundem eſſe ſenſum in ſeculis ſeculorum, quem in ſanctis ſanctorum, in cœlis cœlorum, in operibus operum, in cãticis canticorũ: & quam habent differentiam cœli ad eos quorum cœli ſunt, & ſancta quæ ſanctorum cõparatione ſunt ſanctiora, & opera quæ operũ prælatione meliora ſunt, & cantica quæ inter cantica uniuerſa præcellunt, eandem habere & ſeculum, quæ ſeculorum collatione ſunt ſecula. Præſens itaq; ſeculum ita ediſſerunt, ut dicant ex eo tempore illud eſſe numerandum, ex quo cœlum & terra ſunt condita, & currere uſq; ad conſummationem mundi, quo A Chriſtus iudicaturus eſt omnia. Reuocant quoq; ultra, & in priora promouent gradũ de præteritis & futuris ſeculis diſputantes, bona an mala fuerint ſeu futura ſint, & in tam profundas incidũt quæſtiones, ut libros quoq; & infinita uolumina ſuper hac diſſertione condiderint. Hæc ille. b Quos maxime refellit æterna uita ſanctorum.] Qui ad miſeriam non relabuntur: neq; beatitudo eſſet, ſi certum nõ haberent ſe ibi ſemper futuros, nec æterna uita ſi morte finiretur.

De impietate eorum qui aſſerunt animas ſummæ ueræq; beatitudinis participes, iterum atq; iterum per circumitus temporum ad eaſdem miſerias laboresq; redituras. Cap. XX

B [a]QVORVM enim aures piorum ferant, poſt emenſam tot tantisq; calamitatibus uitam, ſi tamen uita iſta dicenda eſt, [b]quæ potius mors eſt, [c]ita grauis ut mors quæ ab hac liberat mortis huius amore timeatur, poſt tam magna mala, tãq; multa & horrẽda, tandẽ aliquãdo per uerã religionẽ atq; ſapiẽtiã expiata atq; finita ita peruenire ad conſpectũ dei, atq; ita fieri beatũ contẽplatione incorporeæ lucis per participationẽ incõmutabilis immortalitatis eius, cuius adipiſcẽdæ amore flagramus, ut eam quãC doq; neceſſe ſit deſeri, & eos qui deſerũt ab illa æternitate, ueritate, felicitate deiectos, tartareæ mortalitati, turpi ſtultitiæ, miſerijs execrabilib. implicari: ubi deus amittatur: ubi odio ueritas habeatur: ubi per immũdas nequitias beatitudo quęratur: & hoc itidẽ atq; itidem ſine ullo fine priorũ & poſteriorũ certis interuallis & dimenſionibus ſeculorũ factũ & futurũ, & hoc propterea, ut poſsint deo circumitibus definitis, eũtibus ſemper atq; redeũtibus per noſtras falſas beatitudines et ueras miſerias, alternatim quidẽ ſed reuolutiõe inceſſabili ſempiternis, nota eſſe opera ſua: quoniã neq; à faciẽdo quieſcere, neq; D ſciẽdo poſsit ea quę infinita ſũt indagare: quis hæc audiat? quis credat? quis ferat? quę ſi uera eſſent, nõ ſolũ tacerẽtur prudentius, uerũetiam (ut quomodo ualeo dicã quod nolo) doctius neſcirẽtur. [d]Nã ſi hęc illic in memoria nõ habebimus, & ideo beati erimus, [e]cur hic per eorũ ſciẽtiam grauatur amplius noſtra miſeria? Si autẽ ibi ea neceſſario ſcituri ſumus, hic ſaltem neſciamus, ut hic felicior ſit expectatio, quã illic adeptio ſummi boni: quãdo hic æterna uita cõſequẽda expectatur, ibi autẽ beata, ſed nõ ęterna, quandoq; amittẽda cognoſcitur. Si autem dicũt ne-

minem

minem poſſe ad illam beatitudinem peruenire, A niſi hos circumitus, ubi beatitudo & miſeria uiciſsim alternant, in huius uitę eruditione cognouerit: quomodo ergo fatentur, quanto plus quiſq; amauerit deũ, tanto eum facilius ad beatitudinem peruenturum, qui ea docent, quibus amor ipſe torpeſcat? Nam quis non remiſsius & tepidius amet eum, quem ſe cogitat neceſſario deſerturum, & contra eius ueritatem ſapientiamq; ſenſurum, & hoc cum ad eius plenam pro ſua capacitate notitiam, beatitudinis perfectione peruenerit, [f] quando nec hominem amicum poſsit quiſq; amare fideliter, cui ſe futurũ B nouerit inimicum? Sed abſit ut uera ſint, quæ nobis minantur ueram miſeriam nunquam finiendam, ſed interpoſitionibus falſæ beatitudinis ſæpe ac ſine fine rumpendam. Quid enim illa beatitudine falſius atq; fallacius, ubi nos futuros miſeros, aut in tanta ueritatis luce neſciamus, aut in ſumma felicitatis arce timeamus? Si enim futuram ibi calamitatẽ ignoraturi ſumus, peritior eſt hic noſtra miſeria, ubi futuram beatitudinẽ nouimus. Si autem nos illic clades imminens non latebit, [g] beatius tempora tranſigit anima miſera, quibus tranſactis ad beatitudinẽ ſubleuetur, quàm beata quibus trãſactis in mi- C ſeriam reuoluatur. [h] Atq; ita ſpes noſtræ infelicitatis eſt felix, & felicitatis infelix. Vnde fit, ut quia hic mala præſentia patimur, ibi metuimus imminentia, uerius ſemper miſeri, quàm beati aliquando eſſe poſsimus. Sed quoniam hæc falſa ſunt clamante pietate, conuincente ueritate: illa enim nobis ueraciter promittitur uera felicitas, cuius erit ſemper retinenda, & nulla infelicitate rumpenda certa ſecuritas: uiam rectam ſequentes, quæ nobis eſt Chriſtus, eo duce ac ſaluatore à uano & inepto impiorũ circumitu iter fidei mentemq; auertamus. Si enim de iſtis cir- D cumitibus, & ſine ceſſatione alternantibus itionibus & reditionibus animárum, Porphyrius Platonicus ſuorũ opinionem ſequi noluit, ſiue ipſius rei uanitate permotus, ſiue iam tempora Chriſtiana ueritus: & quod in libro decimo commemoraui, dicere maluit, animam propter cognoſcenda mala traditam mundo, ut ab eis liberata atq; purgata, cum ad patrem redierit, nihil ulterius tale patiatur: quanto magis nos iſtã inimicam Chriſtianæ fidei falſitatẽ deteſtari ac deuitare debemus? His autem circumitibus euacuatis atq; fruſtratis, nulla neceſsitas nos cõpellet, ideo putare non habere initium temporis ex quo eſſe cœperit genus humanum, quia neſcio per quos circumitus nihil ſit in rebus noui, quod non & antea certis interuallis temporum fuerit & poſtea ſit futurum Si enim liberatur anima non reditura ad miſerias, ſicut nunquam antea liberata eſt, fit in illa aliquid, quod antea nunquam factum eſt, & hoc quidem ualde magnum, id eſt quæ nunquam deſinat ęterna felicitas. Si autem in natura immortali fit tãta nouitas futura, nullo repetita, nullo repetẽda circumitu, cur in rebus mortalibus fieri nõ poſſe contenditur? Si dicunt nõ fieri in anima beatitudinis nouitatẽ, quoniam ad eam reuertitur, in qua ſemper fuit, ipſa certe liberatio noua fit, cum de miſeria liberatur, in qua nunquam fuit, & ipſa miſeriæ nouitas in ea facta eſt, quæ nunquam fuit. Hæc autem nouitas ſi non in rerum, quæ diuina prouidentia gubernãtur, ordine uenit, ſed caſu potius euenit, ubi ſunt illi determinati dimẽſiq; circumitus, in quibus nulla noua fiunt, ſed repetũtur eadem quæ fuerũt? Si autẽ & hæc nouitas ab ordinatiõe diuinæ prouidentiæ non excluditur, [l] ſiue data ſit anima, ſiue lapſa ſit, poſſunt fieri noua, quæ neq; antea facta ſint, nec tamen à rerum ordine aliena ſint. Et ſi potuit anima facere per imprudentiam ſibi nouam miſeriam, quę non eſſet improuiſa diuinæ prouidentiæ, ut hanc quoq; in rerum ordinem includeret, & ab hac eam non improuide liberaret: qua tandem temeritate humanæ uanitatis audemus negare diuinitatẽ facere poſſe res non ſibi ſed mundo nouas, quas neque antea fecerit, nec unquam habuerit improuiſas? Si autem dicunt liberatas quidem animas ad miſeriam non reuerſuras, ſed cum hoc fit in rebus nihil noui fieri, quoniam ſemper aliæ atque aliæ liberatæ ſunt, & liberãtur, & liberabuntur: hoc certe concedunt, ſi ita eſt nouas animas fieri, quibus fit & noua miſeria, & noua liberatio. Nam ſi antiquas eas dicunt eſſe, & retrorſum ſempiternas, ex quibus quotidie noui fiant homines, de quorum corporibus ſi ſapienter uixerint ita liberentur, ut nunquam ad miſerias reuoluantur, conſequenter dicturi ſunt infinitas. Quantuslibet nanque finitus numerus fuiſſet animarum, infinitis retro ſeculis ſufficere nõ ualeret, ut ex illo ſemper fierẽt homines quorum eſſent animæ ab iſta ſemper mortalitate liberãdæ, nunquã ad eam deinceps redituræ. Nec ullo modo

lo modo explicabũt [k]quomodo in rebus quas A deo notas eſſe, eo quod ſint infinitæ, nõ nolũt, infinitus ſit numerus animarum. Quapropter quoniã circũitus illi iam exploſi ſunt, quibus ad eaſdem miſerias neceſſario putabatur anima rediturа, quid reſtat conuenientius pietati, quàm credere non eſſe impoſsibile deo, & ea quę nunquam fecerit, noua facere, & ineffabili pręſcientia uoluntatem mutabilem non habere? Porrò autem utrum animarum liberatarum nec ulterius ad miſerias rediturarum numerus poſsit ſemper augeri, ipſi uiderint qui de rerum infinitate cohibenda tam ſubtiliter diſputant, nos uero ratiocinationẽ noſtram ex utroq; latere terminamus. B Si enim poteſt, quid cauſę eſt, ut negetur creari potuiſſe, quod nũquam antea creatum eſſet: ſi liberatarum animarum numerus qui nunquam antea fuit, non ſolum factus eſt ſemel, ſed nunquã fieri deſinet? Si autẽ oportet ut certus ſit liberatarũ aliquis numerus animarum, quę ad miſeriam nunq; redeant, neq; iſte numerus ulterius augeatur: etiam ipſe ſine dubio quicunque erit, ante utiq; nunquã fuit. Qui profecto creſcere, & ad ſuę quantitatis terminum peruenire, ſine aliquo non poſſet initio. C Quod initium quoniam antea nunquam fuit, hoc ergo ut eſſet, creatus eſt homo, ante quem nullus fuit.

L. VIVES

a Vorum autem aures piorum ferant poſt.] Non parua eſt inter Platonicos diſſenſio an anima ita aliquando ad ſuum aſtrum, unde ſumpta eſt, redeat, ut ibi æternum ſit beata, an infinitis reuolutiõibus & ad corpus deſcẽdat, & è corpore aliò migret. Plato etenim in Phedro & rep. ſempiternam felicitatẽ animis tribuit. Idcirco Porphyrius & Iamblichus expurgatũ omnino animum nolũt corpori reddi. Plotinus & Proclus quamlibet defecatum & purũ finita periodo huc reducunt: cumq; Plato ſempiternum nominat, intelligũt nõ æternitatem temporũ, ſed magni anni ſpatiũ. b Quæ potius mors eſt.] Cicero in ſexto De repub. ex ſentẽtia D Platonis uitam noſtram potius mortem eſſe appellandam dicit, in qua iugi malorũ fonte circumſepti ſingulis prope momentis necamur. c Ita grauis ut mors, quæ ab hac liberat.] Inter oĩa mala, quæ uita hæc corporalis ſecum adſert, illud eſt de primis, quod abſumpto ferè rationis omnis & conſilij uigore, ſui dulcedinẽ charitatemq; immodicam ingerit affectibus. Contrarij uero horrorem ac odium, cum è diuerſo ſi mẽte & iudicio ualeremus, neq; hæc duo obruta eſſent corporis mole, liberari à morte hac, quam nos uitam uocamus, deberemus uelle, & cum illo apud Apoſtolum ingemiſcere: me miſerũ, quis me liberabit de corpore mortis huius? d Nam ſi hæc illic in memoria non habet.] Bibemus enim de fluuio Lethæo, ut dicunt. e Cur hic per eorum ſciẽtiam.] Timor enim malorum permagna eſt miſeria, ſatiusq; eſt multo mori ſecurũ, quàm uiuere metuentem. f Quando nec hominem amicũ poſsit quiſquam amare fideliter.] Cicero in Lælio. negabat Scipio ullam uocem inimiciorem amicitiæ potuiſſe reperiri, q̃ eius, qui dixiſſet ita amare oportere, ut aliquãdo eſſet oſurus; nec uero ſe adduci poſſe, ut hoc, quemadmodũ putaretur, à Biante eſſe dictum crederet, qui habitus eſſet ſapiens & unus ex ſeptem, ſed impuri potius cuiuſquam & ambitioſi, aut omnia ad ſuam potentiam reuocantis eſſe ſententiam. Quonam enim modo quiſquam amicus eſſe poterit eius, cui ſe putabit inimicum eſſe poſſe? Quare hoc quidem præceptum cuiuſcunq; eſt, ad tollendam amicitiam ualet: illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligẽtiam adhiberemus in amicitijs comparandis, ut ne eum amare inciperemus, quem aliquando odiſſe poſſemus. g Beatius tempora tranſigit.] Quanto melior eſt felicitas poſt miſeriam, q̃ miſeria poſt felicitatem. Senſus enim miſeriæ, quam felicitas manet, ſpe fit minor, ut magna pars felicitati adimitur miſeriæ ſecuturæ metu. Puerulo mihi Blancha B mater matronarum omnium, niſi me pietas fallit, pudiciſsima, narrare ſolebat, Sirenes per tempeſtatem cantare ſuauiter conſueſſe, contrà lamentari ſereno cœlo, quieto mari, quod nunc immutationem in peius metuerent, tunc uero tranquillitatem ſperarẽt. h Spes noſtræ felicitatis eſt felix.] Nõ ſpes de infelicitate, ſed quæ eſt in felicitate præſenti de felicitate uentura. i Siue elata ſit ani.] Legendum: Siue data ſit anima, ſiue lapſa ſit, & ſic eſt in ueteribus libris. Attingit duas opiniones Platonicorum, quorum alij animas corporibus à deo datas uolunt, & miſſas, alij ſuapte culpa & inde pondere per culpam contracto delapſas eſſe de cœlis in corpora, ad luendas pœnas. k Quomodo in rebus quas deo notas eſſe eo quod ſint infi.] In alijs libris alijs uerbis ſed idem ualẽte ſententia: quomodo in rebus, quas ut deo notæ eſſe poſsint finitas uolunt, infinitus ſit numerus animarum.

Blãcha mater

C

De conditione unius primi hominis atq; in eo generis humani. Cap. XXI

AC igitur quęſtiõe difficillima, propter æternitatem dei noua creantis H ſine nouitate aliqua uolũtatis, quantum potuimus explicata, non eſt arduũ uidere multo fuiſſe melius qđ factum eſt, ut ex uno homine quem primũ condidit, multiplicaret genus humanũ, quàm ſi id inchoaſſet à pluribus. Nam cũ animantes alias ſolitarias, & quodãmodo ſoliuagas, id eſt, quæ ſolitudinem magis appetant, ſicuti ſunt aquilæ, D milui, leones, lupi, & quæcũq; alia ita ſunt: alias congreges inſtituerit, quæ cõgregatæ atque in gregibus malint uiuere, ut ſunt columbi, ſturni, cerui, [a]damulæ, & cætera huiuſmodi: utrunque tamen genus non ex ſingulis propagauit, ſed plura ſimul iuſsit exiſtere. Hominem uero, cuius naturam quodammodo mediam inter angelos beſtiasq; condebat, ut ſi creatori ſuo tanquam uero domino ſubditus præceptum eius pia obedientia cuſtodiret, in conſortiũ tranſiret angelicũ ſine morte media, beatam immortalitatem ſine ullo termino conſecuturus: ſi autem

dominum

dominum deum ſuum libera nolũtate ſuperbe A atq; inobedienter uſus offenderet, morti addictus beſtialiter uiueret, libidinis ſeruus, æterno óque poſt morté ſupplicio deſtinatus: unũ ac ſingulum creauit, nõ utiq; ſolum ſine humana ſocietate deſerendũ, ſed ut eo modo uehementius ei commendaretur ipſius ſocietatis unitas uinculumq; cõcordiæ, ſi non tantum inter ſe naturæ ſimilitudine, uerumetiã cognationis affectu homines necterentur: quãdo nec ipſam quidẽ fœminam copulandam uiro ſicut ipſum creare illi placuit, ſed ex ipſo, ut omne ex homine uno diffunderetur genus humanum. B

L. VIVES

[a] DAmulæ.] Sic diminutiue dixit, quia meticuloſum eſt animal, cum nec ferum ſit nec manſuetum.

Quod præſcierit deus hominem, quẽ primum cõdidit, peccaturum: ſimulq; præuiderit quantum piorum populum ex eius genere in angelicum conſortium ſua eſſet gratia translaturus.

Caput XXII

NEC ignorabat deus hominẽ peccaturum, & morti iam obnoxiũ morituros propagaturũ, eoq; progreſſuros peccandi immanitate mortales, C [a] ut tutius atq; capacius inter ſe rationalis uoluntatis expertes beſtię ſui generis uiuerent, quarum ex aquis & terris plurium pullulauit exordiũ: q̃ homines, quorũ genus ex uno eſt ad cõmendandam concordiã propagatum. Neq; enim unquam inter ſe leones, aut inter ſe dracones, qualia homines bella inter ſe geſſerunt. Sed præuidebat etiam deus gratia ſua populum piorũ in adoptionẽ uocandũ, remiſsisq; peccatis iuſtificatũ ſpiritu ſancto ſanctis angelis in æterna pace ſociandũ, nouiſsima inimica D morte deſtructa: cui populo eſſet huius rei cõſideratio profutura, quod ex uno homine deus ad cõmendandũ hominibus q̃ ei grata ſit etiã in pluribus unitas, genus inſtituiſſet humanũ.

L. VIVES

[a] VT tutius atque capacius int.] Alibi, pacatius. Hoc facilius beſtias eiuſdem generis capiat aliquis locus ſine diſsidio & pugna, q̃ homines. Lupus enim eſt homini homo ſicut Græco prouerbio dicunt. Plinius lib. vij. deniq; cætera animantia in ſuo genere probe degũt. Congregari uidemus, & ſtare contra diſsimilia. Leonum feritas inter ſe non dimicat. ſerpentum morſus non petit ſerpentes, ne maris quidẽ beluæ ac piſces niſi in diuerſa genera ſæuiunt. At hercle homini plurima ex homine ſunt mala. Eſt Dicæarchi liber, inquit Cicero, de interitu hominũ, Peripatetici magni & copioſi, qui collectis exteris cauſis eluuionis, peſtilentiæ, uaſtitatis, belluarũ etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu docet quædam hominũ genera eſſe cõſumpta: deinde cõparat quanto plures deleti ſunt homines hominum impetu, id eſt bellis, ſeditiõibus, q̃ omni reliqua calamitate. Hoc bellũ inter homines uolebat auferre Chriſtus, & ardorem alium ſerere nõ diſcordiæ ſed concordiæ & mutuæ charitatis. Hoc prædicandum, hoc cõſulendum eſſet, homines Chriſto initiatos pugnare inter ſe non debere, ſed amare inuicem, ferre inuicem: nec irritandi & accendendi ſunt humani animi, ſatis ex ſe procliues in cædes & facinora.

De natura humanæ animę creatæ ad imaginem dei. Cap. XXIII

B [a] FECIT ergo deus hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinem ſuam. Talem quippe illi animã creauit, qua per rationẽ atq; intelligentiã omnibus eſſet præſtantior animalibus terreſtribus & natatilib. & uolatilibus, quæ mentẽ huiuſmodi non haberẽt. Et cũ uirum terreno formaſſet ex puluere, eiq; animã qualẽ dixi, [b] ſiue quam iam fecerat ſufflando indidiſſet: ſiue potius ſufflando feciſſet, eumq; flatũ quẽ ſufflando fecit, nam quid eſt aliud ſufflare q̃ flatũ facere, animam hominis eſſe uoluiſſet, [c] etiã coniugẽ C illi in adiutoriũ generãdi ex eius latere oſſe detracto fecit, ut deus. Neq; enim hæc carnali cõſuetudine cogitãda ſunt, ut uidere ſolemus opifices ex materia quacũq; terrena corporalibus membris, quod artis induſtria potuerunt fabricantes: manus dei potẽtia dei eſt, qui etiã uiſibilia inuiſibiliter operatur. Sed hæc fabuloſa potius q̃ uera eſſe arbitrãtur, qui uirtutẽ ac ſapientiã dei, quæ nouit & poteſt etiã ſine ſeminibus ipſa certe facere ſemina, ex his uſitatis & quotidianis metiũtur operib. ea uero quę primitus inſtituta ſunt, quoniã nõ nouerũt, infideliter cogitant: quaſi non hęc ipſa quæ nouerũt de huma D nis cõceptibus atq; partubus, ſi etiã inexpertis narrarẽtur, incredibiliora uiderentur: quãuis & ea ipſa pleriq; magis naturæ corporalibus cauſis, quàm operibus diuinæ mentis aſsignent.

L. VIVES

[a] FEcit ergo deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam.] Imaginem Chriſti putat Origenes eſſe hominem: ideo dictum eſt ad imaginem dei. nam imago dei filius eſt. Alij per ſimilitudinem ſpiritũ ſanctum putant intelligi: ſed profecto ad imaginẽ & ſimilitudinẽ nihil aliud ſunt, q̃ ut ſit homo & ſimilitudo dei. Vir, inquit Paulus ad Corinthios, imago eſt dei: idq; ad naturã poteſt referri: ſimilitudo, uero ad ea, quibus eſt dotata natura: immortalitatẽ, uirtutes, ſapientiam, quibus homo ſimilis eſt dei. [b] Siue quam iam fecerat,]

Dubium eſt fecerit ne antea, & indiderit poſtea, an creauit cum corpore. nam Aug. in Geneſi ad literam lib. ſeptimo progenitam hominis animam cum cæteris ſpiritalibus rebus ait, dein de corpori infuſam. Atq; hoc eſſe quod ſcribitur inſufflauit in faciem eius ſpiraculū uitæ. Quod alij ad diuerſum trahūt ſenſum, nēpe tum ibi eſſe factam, ut hic quoq; Auguſtinus docet. c Etiā coniugem illi in adiutoriū.] De creatione fœminæ cur poſt uirū, cur de coſta dormientis, quomodo de coſta, diſputat Magiſter lib. ij. diſt. xviij.

An ullius uel minimæ creaturæ poſſunt dici angeli creatores. XXIIII

[a]SED cum his nullū nobis eſt in his libris negociū, qui diuinā mentē facere uel curare iſta non credunt. [b]Illi autem qui Platoni ſuo credunt, non ab illo ſummo deo qui fabricatus eſt mundū, ſed ab alijs minoribus quos quidē ipſe creauerit, permiſſu ſiue iuſſu eius animātia facta eſſe cūcta mortalia, in quibus homo præcipuum dijsq; ipſis cognatum teneret locum: ſi ſuperſtitione careāt, qua quærūt unde iuſte uideantur ſacra & ſacrificia facere, quaſi conditoribus ſuis, facile carebunt etiam huius opinationis errore. Neq; enim fas eſt ullius naturę quālibet minimę mortaliſq;, creatorem niſi deū credere ac dicere, etiam antequam poſsit intelligi. Angeli autē quos illi deos libentius appellant, [c]etiamſi adhibēt uel iuſsi uel permiſsi operationem ſuam rebus quæ gignuntur in mūdo, tam nō eos dicimus creatores animalium, quàm nec agricolas frugum atq; arborum.

L. VIVES

SEd cum his nullum nobis eſt.] Vt cum Epicureis, qui omnia fortuito & temerario fieri caſu putāt, aut qui naturam ſolā ſine deo præficiunt huic inferiori mūdo & ſublunari, quam opinionem Ariſtotelis fuiſſe multi prodiderūt: uel qui res corporales à dæmonibus factas eſſe putant, ut quidam hæretici. b Illi autem qui Platoni ſuo credūt.] Plato in Timæo inducit deum maximū minorum deorū patrē ijs ut animalia minora facerent, nam & ipſi quoq; ſunt animalia præcipiētem: ita ipſos accepiſſe ex aſtris immortale principium mortalis animantis uidelicet animā, imitatos genitorem & effectorē ſui, particulas & terræ & aquæ & aeris à mūdo quas rurſum redderēt, mutuatos, eas inter ſe copulaſſe: haud ijſdem uinculis, quibus ipſi erāt colligati: ſed talibus, quæ cerni nō poſſent propter tenuitatē hærētibus crebris quaſi cuneolis iniectis, inde unum corpus effeciſſe. Menāder quidam Simonis magi diſcipulus mundum ab angelis factū aſſeuerabat: Saturninus uero ab angelis ſeptē præter conſcientiā patris. c Etiamſi adhibēt uel iuſsi uel permiſsi.] Præfecti ſunt angeli ipſius dei & adminiſtri, ſicut inquit Paulus. Itaque iuſſu illius multas res in hoc mūdo gerūt. nam ut Auguſtinus inquit, unaquæq; res huius mundi uiſibilis habet angelicam poteſtatem ſibi præpoſitā. & Gregorius, in hoc mūdo uiſibili nihil niſi per creaturā uiſibilē diſponi poteſt. Excipiam miracula, ſi quis pergat cōtentioſe moleſtus eſſe. Verum Plato ut in Geneſi mūdi Geneſim Moſis eſt ſecutus, ſic hunc locū de animaliū creatione ex loco ſacrarum literarum traxit. nam cum legiſſet dixiſſe architectum illum nouæ molitionis deum, faciamus hominē ad imaginē & ad ſimilitudinem noſtrā: ad angelos putauit eum loqui, quibus adminiſtris creatum cenſuit hominem, at indignum uidebatur miniſterio angelorū uſum illū in nobiliſsimo animante gignendo, & alios per ſe uelut ſuis manibus fabricatū: ideo de reliquis etiā idē quod de hominibus cenſuit. Cuius uerba ſi quis ut citatū expendat: uſus enim ſum Ciceronis interpretatione, inueniet nec animam conditam niſi à deo, nempe ex aſtris deſumptam. Quod & Cicero ex Platonicis confirmat in primo de legibus, inquiens animum ingeneratum eſſe à deo, nec corpus quod ex elementis captum, quæ deus fecit: minoreſq; deos aliud nihil egiſſe, quàm ſubſeruire creatori in copulandis coagmentandiſq; iam creatis in formam & rationem animalis. Seneca paulo apertius Platonis ſententiam poſuit. Hic cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiref, quo neq; maius nouit natura, nec melius, ut omnia ſub ducibus ſuis irent, ſtatuit, & quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit.

Omnium naturam & omnium ſpeciem uniuerſæ creaturæ non niſi opere dei formari. Cap. XXV

VNA enim alia ſit ſpecies quæ adhibetur extrinſecus cuicunque materiæ corporali, ſicut operantur homines figuli & fabri, atq; id genus opifices, qui etiā pingunt & effingunt formas ſimiles corporibus animaliū: alia uero quæ intrinſecus efficientes cauſas habēt de ſecreto & occulto naturæ uiuētis atq; intelligētis arbitrio, quæ non ſolū naturales corporū ſpecies, uerūetiam ipſas animantium animas dum nō ſint, facit: ſupradicta illa ſpecies artificibus quibuſq; tribuatur. Hęc aūt altera nō niſi uni artifici creatori & cōditori deo, qui mundū ipſum & angelos ſine ullo mundo, & ſine ullis angelis fecit. [a]Ab illa enim ui diuina quæ omniū rerū diuiſiua, & ut ita dicam effectiua eſt, quæ fieri neſcit, ſed facere: à qua accepit ſpeciem cū mundus fieret & rotunditas cœli, & rotunditas ſolis: eadem ui diuina et effectiua quę fieri neſcit ſed facere, accepit ſpeciē rotūditas oculi, & rotūditas pomi, & cæteræ figuræ naturales, quas uidemus in rebus quibuſq; naſcētibus, non extrinſecus adhiberi, ſed intima creatoris potētia, qui dixit: Cœlū & terram ego impleo: & cuius ſapiētia eſt quæ attingit à fine uſq; ad finē fortiter, & diſponit oīa ſuauiter. Proinde facti primitus angeli cuiuſmodi miniſteriū præbuerint creatori cætera faciēti, neſcio, nec tribuere illis audeo, qđ forte nō poſſunt, nec debeo derogare, quod poſſunt. Creationem

tionē tamē conditioneq́ꝫ omniū naturarū, qua fit ut omnino naturę ſint, eis quoq; fauētibus illi deo tribuo, cui ſe etiā ipſi debere, quod ſūt, cū gratiarūactione nouerūt. Nō ſolū igitur agricolas nō dicimus fructuū quorūcq; creatores, cū legamus: Neq; qui plātat eſt aliquid, neq; qui rigat, ſed qui incrementū dat deus: ſed ne ipſam quidem terrā, quanuis mater omniū fœcūda uideatur, quæ germinibus erūpentia promouet, & fixa radicibus cōtinet, cū itidē legamus: Deus illi dat corpus, quomodo uoluerit, & unicuique ſeminū propriū corpus. ita nec fœminā ſui puerperij creatricē appellare debemus, ſed potius illum qui cuidā ſuo famulo dixit: Prius q̄ te formarē in utero, noui te. B Et quãuis anima ſic uel ſic affecta pręgnãtis ualeat aliquibus uelut induere qualitatibus fœtū, [b] ſicut de uirgis uariatis fecit Iacob, ut pecora colore uaria gignerentur, naturam tamē illam, quæ gignitur, tam ipſa nō fecit, q̄ nec ipſa ſe fecit. Quælibet igitur corporales uel ſeminales cauſæ gignēdis rebus adhibeãtur, ſiue operationib. angelorū aut hominū, aut quorūcunq; animaliū, [c] ſiue mariū fœminarūq; mixtionibus: [d] quælibet etiam deſideria motúsue animæ matris ualeãt aliquid lineamentorum aut colorū aſpergere, teneris molli C busq; cōceptibus, ipſas omnino naturas, quæ ſic uel ſic in ſuo genere efficiantur, non facit niſi ſummus deus. Cuius occulta potētia cuncta penetrans incōtaminabili pręſentia facit eſſe quicquid aliquo modo eſt, in quantūcūq; eſt: [e] quia niſi faciente illo, ut tale uel tale eſſet, prorſus eſſe nō poſſet. Quapropter ſi in illa ſpecie quā forinſecus corporalibus opifices rebus imponūt, urbem Romã, & [f] urbē Alexandriã nō fabros & architectos, ſed reges quorū uolūtate, cōſilio & imperio fabricatæ ſunt, illã Romulū, illam Alexandrū habuiſſe dicimus cōditores: quanto potius nō niſi deū debemus conditorē dicere natu D rarū: qui neq; ex ea materia facit aliquid quam ipſe nō fecerit: nec operarios habet, niſi quos ipſe creauerit: & ſi potentiã ſuã, [g] ut ita dicã, fabricatoriã rebus ſubtrahat, ita nō erūt, ſicut antequã fierēt, nō fuerūt. Sed ante dico, æternitate, non tēpore. Quis enim alius creator eſt temporum, niſi qui fecit ea, quorū motibus currerēt tēpora?

L. VIVES

a Ab illa enim ui,] Alibi, Qua enim ui diuina, & ut ita dicã, effectiua, quæ fieri neſcit, ſed facere, accepit ſpeciē etiam. nã illa, quæ omniū rerum diuiſiua, ſuppoſititiū uideri poſſit. b Sicut de uirgis uariatis fecit Iacob.] Plinius libro octauo ſcribit in arietibus ſpectari ora maxime: quia cuius coloris ſub lingua habuere uenas, eius & laniciũ eſt in fœtu, uariũq; ſi plures fuere: & mutatio aquarū potusq; uariat. Poſſunt igit' arte lanitia qualia uelimus in pecore effici: quod Iacob nō ignarus eſt expertus. Nam quum uerſicolor pecus elegiſſet, coitusq; tempore candidas uiridesq; uirgas illis in flumine quo potabantur, obiecit, ut cū eo uiſu cōcipientes ſimiliū colorum æderent fœtus: quod ita ſecutum eſt. Geneſi. xxx. c Siue mariū fœminarumq; mixtionib.] Plinius idem libro ſeptimo ſimilitudinū quidem in mente reputatio eſt: in qua credantur multa fortuita pollere, uiſus, auditus, memoriaq;. Hauſtæ imagines ſub ipſo conceptu, cogitatio etiam utriuslibet animo ſubito tranſuolans effingere ſimilitudinem aut miſcere exiſtimatur. Ideoq; plures in homine, quàm in cæteris animantibus differentiæ: quoniam uelocitas cogitationū, animiq; celeritas, & ingenij uarietas multiformes notas imprimit: quū cæteris animantibus immobiles ſint animi, & ſimiles omnibus ſingulisq; in ſuo cuiusq; genere. Hæc ille. Pleni ſunt philoſophorū libri uiſa per conceptū magnã in partu uim habere. Vnde coniugibus præcipitur, ut elegantes habeãt circa lectū genialem imagines. Vrbs eſt in Brabãtia Buſcūducis, in qua ut in alijs eiuſdē terræ ſtato anni die, quo ferunt maximum urbis templū dedicatū, publice ſupplicat', ludiq; uarijs diuis exhibentur. Sūt qui tunc perſonas diuorū induant: ſunt qui dæmonum. Ex his unum quum uiſa puella exarſiſſet, domum ſalutãdo ſe recepiſſe, & correptam ut erat perſonatus uxorem ſuam in lectum coniecit, ſe ex ea dæmonium uelle gignere dicens, cōcubuit, cōcepit mulier, & infans quem peperit, ſimul primum æditus eſt, ſalutare cœpit, forma quali dæmones pinguntur. Hæc Margarita Auguſta, Maximiliani filia, huius Caroli amita narrauit Ioãni Lamuzæ, homini prudentia incredibili, qui tum erat hic legatus à Ferdinando rege: nunc eſt huius Cæſaris præfectus in Aragonia, uir, qui non modo præfecti nomen & perſonam, ſed regis quoq; poſſet ſuſtinere. *Io. Lamuzæ* d Quælibet etiam deſideria.] Mulieres prægnãtes multarum rerum deſiderijs tenentur: ſæpe carbones appetunt, & cineres. Vidi, quæ morſum ceruicis iuuenis cuiuſdã, & correpta magnis doloribus abortum feciſſet, ni momordiſſet exanimato penè iuuene, tam auide infixis dentibus. De his tam abſurdis appetentijs ciborum medici quidē plurima, ſed & apud philoſophos nonnulla: uelut Ariſtoteles in lib. De animalibus, idq; fieri dicunt ex humore in ſtomacho uitioſo: qui ſi uiris quoq; contingat, non diſſimilia expetent. e Quia niſi faciēte illo, ut tale uel tale eſſet.] In antiquis libris ſic legitur: Quia niſi faciente illo non tale uel tale eſſet, ſed prorſus eſſe non poſſet. f Vrbem Alexãdriam.] Alexãdriæ multæ ſunt: & in Aria, & ad Sogdianos, & in Troade, & in Cilicia, & in India, & in Aegypto, omnes à Macedone Alexandro nominatæ. *Alexandria* Hic de Alexãdria Aegyptia loquitur, quæ eſt omnium celeberrima ad littus noſtri maris iuxta Canopicū Nili oſtium ſita, in Aphricã uergens. g Vt ita dicam fabricatoriam.] Quæ ad iungendas materias, ad ſecandum addendumq; aliquid pertinet, quæ ex rebus ab ipſo creatis fiunt. Neq; hæc ſunt creationis opera, quæ & ab angelis & hominibus cæteriſq; tum animatis fiunt, tum etiam animæ expertibus.

De Platonicorū opinione, qua putauerūt angelos quidē à deo cōditos, ſed ipſos eſſe humanorū corporum conditores. XXVI

ITA ſanè Plato minores & à ſummo deo factos deos effectores eſſe uoluit animaliū cæterorū, ut immortalē par

tem ab ipſo ſumerent, ipſi uero mortalẽ attexerent. A Proinde animarũ noſtrarũ eos creatores eſſe noluit, ſed corporũ. Vnde quoniã Porphyrius propter animæ purgationẽ dicit omne rorpus fugiendũ, ſimulq; cũ ſuo Platõe aliiſq; Platonicis ſentit eos, qui immoderate ar inhoneſte uixerint, propter luendas pœnas ad rorpora redire mortalia: Plato quidẽ etiam beſtiarũ, Porphyrius tantúmodo ad hominũ: ſequitur eos ut dicant deos iſtos qnos à nobis uolunt quaſi parentes & condirores noſtros coli, nihil eſſe aliud, qu àm fabros cõpedum carcerũue noſtrorũ: nec inſtitutores, ſed incluſores alligatoresq; B noſtros ergaſtulis erũnoſis, & grauiſsimis uinculis. Aut ergo deſinãt Platonici pœnas animarum ex iſtis corporibus cõminari: aut eos nobis deos colẽdos nõ prædicent, quorũ in nobis operationem, ut quantũ poſſumus, fugiamus & euadamus, hortãtur, cum tamen ſit utrũq; falſiſsimũ. Nam neq; ita luunt pœnas animæ, cũ ad iſtam uitam pœnalem denuo reuoluuntur: & omniũ uiuentiũ ſiue in cœlo ſiue in terra, nullus eſt cõditor niſi à quo facta ſunt cœlũ & terra. Nam ſi ulla cauſa eſt uiuẽdi in hoc corpore, niſi propter pendenda ſupplicia: [a]quomodo dicit idem Plato aliter mundũ fieri non potuiſſe C pulcherrimum atq; optimũ, niſi omniũ animaliũ, id eſt immortaliũ & mortaliũ generibus impleretur? Si aũt noſtra inſtitutio, qua uel mortales conditi ſumus, diuinum munus eſt: quomodo pœna eſt ad iſta corpora, id eſt ad diuina beneficia remeare? [b]Et ſi deus, quod aſsidue Plato cõmemorat, ſicut uniuerſi mundi, ita cunctorum animalium ſpecies æterna intelligentia cõtinebat, quomodo non ipſe cuncta cõdebat? An aliquorũ eſſe artifex nollet, quorũ efficiẽdorum artem ineffabilis eius, & ineffabiliter laudabilis mens haberet? Merito igitur uera eſt religio, quæ mundi uniuerſi eum, animaliũ quoq; D uniuerſorũ, hoc eſt, & animarũ & rorporũ conditorẽ agnoſcit & prædicat. In quibus terrenis præcipuus ab illo ad eius imaginẽ homo propter eã cauſam, quã dixi, & ſi qua forte alia maior latet, factus eſt unus, ſed non relictus eſt ſolus. Nihil enim eſt q̃ hoc genus tam diſcordioſum uitio, tam ſociale natura. Neq; cõmodius cõtra uitiũ diſcordiæ uel cauendũ cum nõdum exiſteret, uel ſanandũ cũ extitiſſet, natura loqueretur humana: q̃ recordationem illius parẽtis, quem propterea deus creare uoluit unũ, de quo multitudo propagaretur, ut hac admonitione etiã in multis concors unitas ſeruaretur. Quod uero fœmina illi ex eius latere facta eſt, etiam hinc ſatis ſignificatũ eſt, [c]q̃ chara mariti & uxoris debeat eſſe cõiunctio. Hæc opera dei propterea ſunt utiq; inuſitata, quia prima. Qui autem iſta nõ credunt, nulla facta prodigia debẽt credere. Neq; enim & ipſa ſi uſitato naturæ curriculo gignerẽtur, prodigia dicerẽtur. Quid autem ſub tanta gubernatiõe diuinæ prouidẽtiæ, quamuis eius cauſa lateat, fruſtra gignitur? Ait quidã Pſalmus ſacer: Venite & uidete opera domini, quæ poſuit prodigia ſuper terrã. B Cur ergo ex latere uiri fœmina facta ſit, et hoc primũ quodammodo prodigiũ quid præfigurauerit, alio loco quantum me deus adiuuerit, dicam.

L. VIVES

a Qvomodo dicit idem Plato.] Verba Platonis hæc ſunt, ſi quis forte requirit: [illegible] Loquitur maximus deus minoribus diis: Quid ſentiã igit. cognoſcite, tria nobis genera reliqua ſunt, eaq; mortalia: quibus prætermiſsis cœli abſolutio perfecta nõ erit. Omnia enim genera animaliũ cõplexus nõ tenebit: teneat aũt oportet, ſi quantum fat eſt, perfectus eſt futurus. b Et ſi deus, quod aſsidue Plato cõmemorat.] In eodem Timæo ait, penes deũ eſſe æternarũ & mortaliũ omniũ rerum exẽplaria, C quæ inſpexit artifex mundi. æterna quum res nũquam interituras: tẽporalia quum res fine caſuras eſſet æditurus. Nõ diſputo, ſit ne deus ipſe ſuæ ideæ, an aliquid ſint aliud hæ, q̃ deus: quod inter Platonicos nõ ſatis cõſtat. c Quã chara mariti & uxoris.] Quoniã fœmina nõ de aliena parte ſumpta eſt, ſed de ipſo uiro ceu filia, ut uir in uxorem affectu ſit paterno, hæc in illum filiæ pietate, & de latere ſumpta ceu ſocia: nõ de capite ut domina, nec de pedibus ut ancilla.

In primo homine exortam fuiſſe omnem plenitudinem generis humani, in qua præuidit deus, quæ pars honoranda eſſet præmio, quæ damnanda ſupplicio. Cap. XXVII

D NVNC quoniã liber iſte claudendus eſt, in hoc primo homine, qui primitus factus eſt: nondũ quidem ſecundum euidentiam, iam tamen ſecundum dei præſcientiã exortas fuiſſe exiſtimemus in genere humano ſocietates tanquã ciuitates duas. Ex illo enim futuri erant homines: alii malis angelis in ſupplicio, alii bonis in prẽmio ſociãdi: quamuis occulto dei iudicio, ſed tamẽ iuſto. Cũ enim ſcriptum ſit: Vniuerſæ uiæ domini, miſericordia & ueritas: nec iniuſta eius gratia, nec crudelis poteſt eſſe iuſtitia.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XIII

1 De lapſu primi homiuis,per quem eſt coutracta mortalitas.

2 De ea morte,quæ animæ ſemper utcūqꝫ uicturę accidere poteſt,& ea cui corpus obuoxiū eſt.

3 Vrum mors,quæ per peccatum primorum homiuum io omoes homines pertranſiit,etiam ſanctis pœua peccati ſit.

4 Cur ab his,qui per gratiam regeneratioois ſunt abſoluti à peccato,non auferatur mors,id eſt pœua peccati.

5 Quod ſicut iniqui male utūtur lege quæ boua eſt,ita & iuſti beue utūtur morte qoæ mala eſt.

6 De generalis mortis malo,quo animæ & corporis ſocietas ſeparatur.

7 De morte quam noo regenerati pro Chriſti coofeſsione ſuſcipiuot.

8 Quod io ſanctis primæ mortis pro ueritate ſuſceptio,ſecundæ ſit mortis abſolutio.

9 Vrū tempus mortis,quo oitæ ſenſus aufertur,io morientibus,an in mortuis eſſe dicendū ſit.

10 An uita mortalium,mors potius quàm uita diceoda ſit.

11 An quiſquam ſimul & uiuens poſsit eſſe & mortuus.

12 Quam mortem primis hominibus deus, ſi mandatum eius tranſgrederentur, fuerit comminatus.

13 Præuaricatio primorum hominum,quam primam ſenſerit pœoam.

14 Qualis homo ſit factus à deo,& in quam ſortem deciderit ſuæ uoluntatis arbitrio.

15 Quod Adam peccans prius reliquerit deum,quàm relinqueretur à deo:& primam fuiſſe animæ mortem à deo receſsiſſe.

16 De philoſophis,qui animæ ſeparationem à corpore oon putant eſſe pœnalem,cum Plato inducat ſummum deum miuoribus dijs promitteutem, quod nuoquam ſint corporibus exueodi.

17 Cootra eos qui aſſeruut terrena corpora iucorruptibilia fieri & æterna poſſe.

18 De terrenis corporibus,quæ philoſophi affirmant iu cœleſtibus eſſe oō poſſe:qoia quod terrenum eſt,oaturali poudere uocetur ad terram.

19 Contra eorum dogmata,qui primos homines, ſi uon peccaſſeot, immortales futuros fuiſſe nou credoot.

20 Quod caro ſanctorum,quæ nuuc requieſcit in ſpe,in meliorem teparanda ſit qualitatē,quàm fuit primorum homiuum ante peccatum.

21 De paradiſo in quo primi homines fuerant,quod recte poſsit ſignificatione eius ſpiritale aliquid intelligi,ſalua oeritate narratiouis hiſtoricæ de corporali loco.

22 De corporibus ſanctorum poſt reſurrectiooem,quæ ſic ſpiritalia erunt ut noo in ſpiritum caro uertatur.

23 Quid intelligendum ſit de corpore animali,& de corpore ſpiritali:ot qui moriūtur, io Adam: qui uero uiuificantur,in Chriſto.

24 Qualiter accipienda ſit uel illa inſufflatio,in qoa primus homo factus eſt in animam uiueotē: uel illa,quam domiuus fecit,diceus:Accipite ſpiritum ſanctum.

De lapſu primi hominis, per quem eſt contracta mortalitas. Cap. I

XPEDITIS de noſtri ſeculi exortu, & de initio generis humani difficillimis quæſtionibus: nūc iam de lapſu primi hominis, imò primorū hominum: & de origine ac propagine mortis humanę diſputationem à nobis inſtitutam rerum ordo depoſcit. Nō enim eo modo quo angelos cōdiderat deus, ita condidit & homines: ut etiā ſi peccaſſent, mori omnino non poſſent: ſed ita, ut [a]perfunctos obedientiæ munere, ſine interuentu mortis angelica immortalitas & beata æternitas ſequeretur: inobedientes autē mors plecteret damnatiōe iuſtiſsima: quod etiā in libro ſuperiore iam diximus.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN XIII librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

P Erfunctos obedientiæ munere.] Statutum unicuiq; uiuēdi ſuper terram fuiſſet tēpus, quo abſoluto guſtatoq; ligno uitæ cōfirmata fuiſſet natura, trāslatosq; in cœlum immortalitas conſecuta. Hic multa quærunt, & ab Auguſtino primum, & autore ſententiarum lib. ij. de his, quæ homini ſi non deliquiſſet, eueniſſent: ſed modeſte ab iſtis, & ut pudorē intelligas, quo inquirunt magis, quàm ut comperiſſe ſe profiteantur. Recētiores qui commentarios in ſententias ſcripſerunt, modo arbitrarijs coniecturis, modo rationibus ex hac natura rerum petitis, quicquid eis in mentem uenit confidentiſsime diffiniunt. Audio illorum rationes, ſed plane uideo in tenebris eos ingredi: nec pedetentim aut palpantes uelle procedere, ſed curſu ſe quò intendunt proripere, nulla ueritos præcipitia. Equidem quid factū ſit, magno noſtro malo nemo ignorat: quid fuiſſet, neſcio an uel ipſi Adam oſtenſum fuit, quāto minus nobis miſellis. Nam quid prodeſt uti cōiecturis, in re quæ cōiecturas omnes ſuperat humanas, & miraculū eſt audiētib. ceu uero neceſſe ſit eius rei progreſſus leges huius creatæ naturæ ſequi, cuius initia hāc ipſam ſi tūc fuiſſet naturā ſtupefeciſſent. Ego igit̃ quantū hic Auguſtinus det, accipiā: & ſi poſſum, enarrabo, qđ eſt officij mei: cætera nō inquirā.

De ea morte, quæ animæ ſemper utcūq; uicturæ accidere poteſt, & ea cui corpus obnoxium eſt. Cap. II

ED de ipſo genere mortis uideo mihi paulo diligentius differendum. Quamuis enim humana anima ueraciter immortalis perhibeatur, habet tamen quandam etiam ipſa mortem ſuam. [a]Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quo-
B dam quantulocūq; nō deſinit uiuere, atq; ſentire. Corpus autē ideo eſt mortale, quoniā à uita quā habet deſeri poteſt, nec per ſeipſum aliquatenus uiuit. Mors igitur animæ fit, cum eam deſerit deus: ſicut corporis, cū id deſerit anima. Ergo utriuſq; rei, id eſt totius hominis mors eſt, cū anima à deo deſerta deſerit corpus. Ita enim nec ex deo uiuit ipſa, nec corpus ex ipſa. Huiuſmodi autem totius hominis mortem illa ſequitur, [b]quam ſecundam mortem diuinorum eloquiorū appellat autoritas. Hanc ſaluator ſignificauit, ubi ait: Eū timete, qui habet poteſtatem & corpus & animā perdere in gehennā. Quod
C cum nō antea fiat, quàm cum anima corpori ſic fuerit copulata, ut nulla diremptione ſeparētur: mirum uideri poteſt quomodo corpus ea morte dicatur occidi, qua nō ab anima deſeritur, ſed animatum ſentiēsq; cruciatur. Nam illa pœna ultima ac ſempiterna, de qua ſuo loco diligētius differendum eſt, rectè mors animę dicitur: quia non uiuit ex deo: mors autē corporis, quonam modo, cum uiuat ex anima? Nō enim aliter poteſt ipſa corporalia, quæ poſt reſurrectionē futura ſunt, ſentire tormenta. An quia uita qualiſcūq; aliquod bonum eſt, dolor autem malum: ideo nec uiuere corpus dicēdum eſt, in quo anima
D non uiuendi cauſa eſt, ſed dolendi? Viuit itaq; anima ex deo, cum uiuit bene: nō enim poteſt bene uiuere, niſi deo operāte in ſe, quod bonum eſt. Viuit autem corpus ex anima, cum anima uiuit in corpore: ſeu uiuat ipſa, ſeu non uiuat ex deo. Impiorum nanq; in corporibus uita, non animarum, ſed corporum uita eſt: quam poſſunt eis animæ etiam mortuæ, hoc eſt à deo deſertæ: quantulacunq; propria uita, ex qua etiam immortales ſunt, non deſiſtente conferre. Verū in damnatione nouiſsima quāuis homo ſentire nō deſinat, tamē quia ſenſus ipſe nec uo-

lupta

luptate ſuauis, nec quiete ſalubris, ſed dolore pœnalis eſt, non immerito mors eſt potius appellata quàm uita. Ideo autem ſecũda, quia poſt illam primã eſt, qua fit cohęrentium diremptio naturarum, ſiue dei & animæ, ſiue animæ & corporis. De prima igitur corporis morte dici poteſt, quod bonis bona ſit, malis mala. Secunda uero ſine dubio ſicut nullorum bonorum eſt, ita nulli bona.

L. VIVES

a Nam ideo dicitur immortalis.] In codice Brugenſi ad hunc legitur modum: Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodam quantulumcũq; non deſinet uiuere. Corpus autem ideo mortale, quoniam deſeri omni uita poteſt. b Quam ſecundã mortem.] In Apoc. Ioan. ij. cap. & xxi.

Vtrum mors quæ per peccatũ primorum hominum in omnes homines pertranſiit, etiam ſanctis pœna peccati ſit. Caput III

NON autem diſsimulanda naſcitur quæſtio, utrum reuera mors, qua ſeparantur anima & corpus, bonis ſit bona. Quia ſi ita eſt, quomodo poterit obtineri quod etiã ipſa ſit pœna peccati? Hanc enim primi homines niſi peccauiſſent, perpeſsi utiq; nõ fuiſſent. Quo igitur pacto bona eſſe poſſet bonis, quę accidere non poſſet niſi malis? Sed rurſus ſi nõ niſi malis poſſet accidere, nõ deberet bonis bona eſſe, ſed nulla. Cur enim eſſet ulla pœna, in quibus non eſſent ulla punienda? Quapropter fatendum eſt, primos quidem homines ita fuiſſe inſtitutos: ut ſi non peccauiſſent, nullum mortis experirẽtur genus: ſed eoſdem primos peccatores ita fuiſſe morte mulctatos, ut etiam quicquid eorum ſtirpe eſſet exortum, eadem pœna teneretur obnoxiũ. Non enim aliud ex eis, quàm quod ipſi fuerant, naſceretur: pro magnitudine quippe culpæ illius naturam damnatio mutauit in peius: ut quod pœnaliter præceſsit in peccãtibus hominibus primis, etiam naturaliter ſequeretur in naſcẽtibus cæteris. Neq; enim homo ita ex homine, ſicut homo ex puluere. Puluis nanq; homini faciendo materies fuit, homo autem homini gignendo parens. Proinde quod eſt terra, nõ hoc eſt caro: quamuis ex terra facta ſit caro. Quod eſt autẽ parens homo, hoc eſt & proles homo. In primo igitur homine per fœminã in progeniẽ tranſiturũ uniuerſum genus humanũ A fuit, quãdo illa cõiugum copula diuinã ſententiam ſuæ damnationis excepit. Et quod homo factus eſt, non cum crearetur, ſed cũ peccaret & puniretur, hoc genuit, quantũ quidẽ attinet ad peccati & mortis originẽ. ᵃNon enim ad infantilem hebetudinẽ & infirmitatẽ animi & corporis, quã uidemus in paruulis, peccato uel pœna ille redactus eſt: quæ deus uoluit eſſe tanquam primordia catulorũ, quorũ parẽtes in beſtialem uitã mortalemq; deiecerat: ſicut ſcriptũ eſt, Homo cũ in honore eſſet, non intellexit: cõparatus eſt pecoribus nõ intelligẽtibus, & ſimilis factus eſt illis. Niſi quod infantes infirmiores etiã cerni B mus in uſu motuq; membrorũ et ſenſu appetẽdi atq; uitãdi, quã ſunt aliorũ tenerrimi fœtus animaliũ: tanq; ſe tanto attollat excellẽtius ſupra cætera animantia uis humana, quãto magis impetũ ſuũ, uelut ſagitta cũ arcus extẽditur, retrorſum reducta diſtulerit. Nõ ergo ad iſta infantilia rudimẽta pręſumptiõe illicita, & damnatiõe iuſta prolapſus uel impulſus eſt primus homo: ſed hactenus in eo natura humana uitiata atq; mutata eſt, ut repugnãtem pateretur in mẽbris inobedientiã concupiſcẽdi: & ob id obſtringeretur neceſsitate moriẽdi, atq; ita id quod uitio C pœnaq; factus eſt, id eſt obnoxiꝰ peccato mortiq; generaret. A quo peccati uinculo, ſi per mediatoris Chriſti gratiã ſoluuntur infantes, hãc ſolam mortẽ perpeti poſſunt, quæ animã ſeiungit à corpore: in ſecundã uero illã ſine fine pœnalẽ liberati à peccati obligatione nõ tranſeũt.

L. VIVES

a Non enim ad infantilẽ hebetudinẽ.] Et hic quærunt, quales hominibus ſi nihil cõmiſiſſent nati fuiſſent liberi. Auguſtinus hoc dubium iniecit de baptiſmo paruulorum. Alij putant naſcituros fuiſſe paruos, ſed ſtatim ad perfectam ſtaturam peruenturos. Alij paruulos editum iri in lucem, uerum nõ hac tonus corporis imbecillitate, ſed robuſtos ſtatim futuros. Et ſicut agnos & pullos gallinaceos uidemus, cõfeſtim in- D greſſuros ſecuturoſq; matrem. Priores illi ſenſu & mente præditos infantes gignũt. Hi acceſſura hæc dicunt cũ corpore, ut nunc uidemus. Auguſtinus dubium, ut inuenit, illic reliquit. Hic primordia naſcentium non alia uidetur ponere, quàm quæ habemus.

Cur ab his qui per gratiam regenerationis ſunt abſoluti à peccato: nõ auferatur mors, id eſt pœna peccati. IIII

SI quem uero mouet, cur uel ipſam patiãtur, ſi & ipſa pœna peccati eſt, quorum per gratiã reatus aboletur, iã iſta quæſtio in alio noſtro opere

quod inſcripſimus De baptiſmo paruulorũ,tra A
ctata ac ſoluta eſt: ubi dictum eſt,ad hoc relin/
qui animæ experimentũ ſeparatiõis à corpore,
quamuis ablato iam criminis nexu: quoniam
ſi regenerationis ſacramentum continuo ſeque/
retur immortalitas corporis,ipſa fides enerua/
retur, quæ tunc eſt fides, quando expectatur
in ſpe,quod in re nõdum uidetur. Fidei autem
robore atq; certamine,in maioribus duntaxat
ætatibus, etiam mortis fuerat ſuperãdus timor,
quod in ſanctis martyribus maxime eminuit:
cuius profecto certaminis eſſet nulla uictoria,
nulla gloria:quia nec ipſum omnino poſſet eſſe
B certamen,ſi poſt lauacrum regenerationis iam
ſancti non poſſent mortem perpeti corporalẽ.
Cum paruulis autem baptizandis quis non ad
Chriſti gratiam propterea potius curreret,ne à
corpore ſolueretur? Atq; ita non inuiſibili præ/
mio probaretur fides:ſed iam nec fides eſſet,cõ/
feſtim ſui operis quærendo & ſumendo merce/
dem. Nũc uero maiore & mirabiliore gratia ſal
uatoris in uſus iuſtitiæ, peccati pœna conuerſa
eſt. Tunc enim dictum eſt homini: Morieris,ſi
peccaueris. Nunc dicitur martyri: Morere, ne
pecces. Tunc dictum eſt: Si mandatum tranſ/
greſsi fueritis,morte moriemini. Nunc dicitur: C
Si mortem recuſaueritis, mandatum tranſgre/
diemini. Quod tunc timendum fuerat, ut non
peccaretur:nunc ſuſcipiendum eſt,ne peccetur.
Sic per ineffabilem dei miſericordiã,& ipſa pœ
na uitiorũ tranſiit in arma uirtutis,& fit iuſti me
ritum etiam ſupplicium peccatoris. Tunc enim
mors eſt acquiſita peccando,nunc impletur iu/
ſtitia moriendo. Verum hoc in ſanctis martyri/
bus,quibus alterutrum à perſecutore proponi/
tur,ut aut deſerant fidem,aut ſufferant mortẽ.
Iuſti autem malunt credẽdo perpeti,quod ſunt
primi iniqui non credendo perpeſsi. Niſi enim D
peccaſſent illi,non morerentur:peccabũt autem
iuſti,niſi moriantur. Mortui ſunt ergo illi, quia
peccauerunt:non peccant iſti, quia moriuntur.
Factum eſt per illorum culpam,ut ueniretur in
pœnam:fit per iſtorum pœnam,ne ueniatur in
culpam:non quia mors bonum aliquod facta
eſt,quæ antea malum fuit:ſed tãtam deus fidei
præſtitit gratiam,ut mors,quã uitæ conſtat eſſe
contrariam,inſtrumentũ fieret,per quod tranſi
retur in uitam.

Quod ſicut iniqui male utuntur lege, A quę bona eſt,ita & iuſti bene utuntur morte quæ mala eſt. Cap. V

A POSTOLVS enim cũ uellet oſten
dere quãtum peccatum,gratia non
A ſubueniente,ad nocendum ualeret,
etiam ipſam legem qua prohibetur
peccatum non dubitauit dicere uir/
tutẽ eſſe peccati. Aculeus,inquit,mortis eſt pec/
catum,uirtus autem peccati lex. Veriſsime om/
nino.[a] Auget enim prohibitio deſiderium ope/
ris illiciti,quando iuſtitia nõ ſic diligitur, ut pec/
candi cupiditas eius dilectione uincatur. Vt au/
tem diligatur & delectet uera iuſtitia,nõ niſi di/
B uina ſubuenit gratia. Sed ne propterea lex pu/
taretur malum,quoniam uirtus eſt dicta pecca
ti:ideo ipſe alio loco uerſans huiuſmodi quæ/
ſtionem,ita inquit: Lex quidem ſancta,& man
datum ſanctum & iuſtum & bonum. Quod er
go bonum eſt, inquit, mihi factum eſt mors?
Abſit. Sed peccatum, ut appareat peccatũ,per
bonum mihi operatum eſt mortem,[b] ut fiat ſu/
pra modum peccans peccatum per mãdatum.
Supra modum dixit:quia etiã præuaricatio ad/
ditur, cum peccandi aucta libidine etiam lex ip
ſa contemnitur. Cur hoc commemorandũ pu/
C tauerimus? Quia ſcilicet ſicut lex nõ eſt malum,
quando auget peccantium cõcupiſcentiam: ita
nec mors bonum eſt,quãdo auget patientium
gloriam: cum uel illa pro iniquitate deſeritur,
& efficit præuaricatores:uel iſta pro ueritate ſu/
ſcipitur,& efficit martyres. Ac per hoc lex qui/
dem bona eſt,quia prohibitio eſt peccati:mors
autem mala,quia ſtipendium eſt peccati. Sed
quemadmodũ iniuſti male utuntur,nõ tantum
malis,uerumetiam bonis:ita iuſti bene nõ tan/
tum bonis,ſed etiam malis. Hinc fit ut & mali
male lege utantur,quamuis ſit lex bonũ:& bo/
ni bene moriantur, quãuis ſit mors malum.

L. VIVES

a AVget enim prohibitio deſiderium operis illici/
ti.] Natura comparatum eſt in animis, qui affe
ctibus huc atq; illuc impelluntur, ut tum de/
mum aliquid ardentiſsime cupiant, quum cupere ue/
tantur. Argumento ſunt fœminæ, quæ turbationibus
pluſquã uiri agitantur, quæ id ſolum unice optãt, quod
prohibẽtur. Itaq; cũ antea neſciſſent homines, quid eſ/
ſet ad fornicem ire, nec curabãt ire: acceſsit lex, quæ ne
iretur, uetuit. ea omnes docuit, quid illud eſſet: & pra/
ua ingenia impulit ad id experiẽdum, quod uetaretur.
Neſciebam, inquit Paulus, concupiſcentiã, niſi quia lex
dixit: Ne cõcupiſcito. Solonem refert Cicero, Roſcium
Amerinum defendens, nihil ſuis legibus de his qui pa/
rentes occidiſſent, ſtatuiſſe. nam quum antea nõ eſſet fa
ctum, uerebat ne non tam id pœna prohiberet, q̃ admo
neret

neret lege. b Vt fiat ſupra modum peccās peccatum per mandatum.] In ueteribus libris ſic legitur: ut fiat ſupra modum peccator, at peccatum per mandatum. Eundem locum citans ad Simplicianum lib. 1. eodē modo dicit: Supra modū peccator at peccatum, haud dubio utrobiq; mendo. Dicendum enim. Vt fiat ſupra modum peccator peccatum per mandatum. Maluit peccator dicere, quod nomen eſt, q̄ peccans participiū, ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία. ſic eſt Græce, itaq; peccator ad peccatū refertur, tametſi maſculini ſexus. ſed nihil prohibet duo ſubſtātiua ſic coniungi. Niſi quis enī malit peccans nō participium, ſed uerbale nomē, quod ſolet genitiuis addi: ut alieni appetēs, apud Saluſtium, & litium fugitās apud Terentium. c Quum peccādi aucta libidine.] Qui ſibi uſum ſcelerum fecere in naturam ſcelere cōuerſo, minas omnes & terrores legis contemnunt.

De generalis mortis malo, quo animæ & corporis ſocietas ſeparatur. VI

q VAPROPTER quod attinet ad corporis mortem, id eſt ſeparationem animæ à corpore, cū eam patiuntur qui morientes appellātur, nulli bona eſt. Habet enim [a]aſperū ſenſum & cōtra naturā uis ipſa qua utrunq; diuellitur, quod fuerat in uiuēte coniūctum atq; cōſertum, quādiu moriatur: donec omnis adimatur ſenſus, qui ex ipſo inerat animæ carniſq; cōplexu. Quam totam moleſtiam nōnunquā unus ictus corporis uel animæ raptus intercipit: nec eā ſentiri præueniēte celeritate permittit. Quicquid tamen illud eſt in moriētibus, quod [b]cum graui ſenſu adimit ſenſum, pie fideliterq; tolerando auget meritū patientiæ, non aufert uocabulū pœnæ: ita cū ex hominis primi perpetuata propagine proculdubio ſit mors pœna naſcētis: tamē ſi pro pietate iuſtitiaq; pēdatur, fit gloria renaſcentis: & cū ſit mors peccati retributio, aliquādo impetrat, ut nihil retribuatur peccato.

L. VIVES

a Aſperum ſenſum.] De ſenſione dicitur paſsiōe. b Cum graui ſenſu adimit ſenſum.] Prius paſsiue, poſterius actiue: cum graui ſenſione adimit uim ſentiendi.

De morte quam non regenerati pro Christi confeſsione ſuſcipiunt. VII

N AM quicunq; etiam non percepto regenerationis lauacro pro Chriſti cōfeſsione moriuntur: tantū eis ualet ad dimittenda peccata, quātum ſi abluerētur ſacro fonte baptiſmatis. Qui enim dixit: Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, nō intrabit in regnū cœlorum: alia ſentētia iſtos fecit exceptos, ubi non

A minus generaliter dixit: Qui me cōfeſſus fuerit corā hominibus, cōfitebor & ego eū corā patre meo, qui in cœlis eſt. Et alio loco: Qui perdiderit animā ſuam propter me, inueniet eam. Hinc eſt quod ſcriptū eſt: Preciosa in conſpectu domini mors ſanctorum eius Quid enim precioſius quàm mors, per quam fit ut etiam delicta omnia dimittantur, & merita cumulatius augeantur? Neq; enim tanti ſunt meriti, qui cū mortem differre non poſſent, baptizati ſunt, deletiſq; omnibus peccatis ex hac uita emigrarunt: quanti ſunt hi, qui mortem differre cū poſſent, ideo non diſtulerunt: quia maluerūt Chriſtum

B confitendo finire hanc uitam, q̄ eum negando ad eius baptiſmum peruenire. [a]Quod utique ſi feciſſent, etiam hoc eis in illo lauacro dimitteretur, quod timore mortis negauerāt Chriſtum: in quo lauacro etiam [b]illis facinus tam immane dimiſſum eſt, qui occiderant Chriſtū. [c]Sed quādo ſine abūdantia gratiæ ſpiritus illius, qui ubi uult ſpirat, tantum Chriſtum amare poſſent, ut eū in tanto uitæ diſcrimine ſub tanta ſpe ueniæ negare non poſſent? Mors igitur precioſa ſanctorum, quibus cum tanta gratia eſt præmiſſa & prærogata mors Chriſti, ut ad eum acquirē-

C dum, ſuam nō cunctarentur impēdere animā, in eos uſus redactum eſſe monſtrauit, quod ad pœnam peccantis antea fuerat conſtitutum, ut inde iuſtitiæ fructus uberior naſceretur. Mors ergo non ideo bonum uideri debet, quia in tantam utilitatem, non ui ſua, ſed diuina opitulatione conuerſa eſt: ut quæ tunc metuenda propoſita eſt, ne peccatum committeretur, nunc ſuſcipienda proponatur, ut peccatum non committatur, commiſſumq; deleatur, magnæq; uictoriæ debita iuſtitiæ palma reddatur.

L. VIVES

D a Quod utiq; ſi feciſſent etiam hoc eis in illo l. d.] Significat nullū eſſe tantum & tam capitale ſcelus, quod nō myſtica illa abluatur aqua. b Illis facinus t. im. di. eſt, qui occiderant Chriſtum.] Videtur de illis ipſis intelligendum, qui Hieroſolymis Chriſtum occiderunt, quorum forte aliqui ad meliorem pietatem ſunt conuerſi. c Sed quando in abūdantia gratiæ.] Legendum: Sed quando ſine abundantia gratiæ, per interrogationem, qua quid ſentiat Auguſtinus, declarat: fieri ſcilicet nō poſſe, ut ſine magna gratiæ abundantia Chriſtum tam conſtanter amarent, quā qui habent in ea baptizati ſunt, nec aquis indigent.

Quod in ſanctis primæ mortis pro ueritate ſuſceptio, ſecundæ ſit mortis abſolutio. Caput VIII

Si

I enim diligentius conſideremus, A etiam cum quiſq; pro ueritate fideliter et laudabiliter moritur, mors s cauetur. Ideo quippe aliquid eius ſuſcipitur, ne tota cõtingat, & ſecũda inſuper, quæ nunquã finiatur, accedat. Suſcipitur enim animæ à corpore ſeparatio, ne deo ab anima ſeparato, etiã ipſa ſeparetur à corpore, ac ſic totius hominis prima morte cõpleta, ſecũda excipiat ſempiterna. Quocirca mors quidẽ, ut dixi, [a]cum eam morientes patiũtur, cũq; in eis, ut moriantur, facit, nemini bona eſt, ſed laudabiliter toleratur pro tenẽdo uel adipiſcẽdo bono. B Cũ uero in ea ſunt, qui iam mortui nuncupantur, non abſurde dicitur, & malis mala, et bonis bona. In requie enim ſunt animę piorũ à corpore ſeparatæ: impiorũ autẽ pœnas luunt, donec iſtarũ ad æternã uitam: illarũ uero ad æternam mortẽ, quæ ſecũda dicitur, corpora reuiuiſcant.

L. VIVES

a Cum eam morientes patiuntur.] Nam & quorũ animus è corpore migrat, & quorũ iam migrauit, in morte eſſe dicũtur: ut mors ſit, & cum diſcedit illa, & cum diſceſsit, ita ut in morientibus ſit paſſio, in morte priuatio. Vtraq; eſt in uſu autorũ, de priore Verg. Priamus quãquam media iam morte tenetur. de poſteriore idem, Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſsit Pars Heleno.

Tempus mortis, quo uitæ ſenſus auffertur in morientibus, an in mortuis eſſe dicendum ſit. Cap. XI

s ED id tempus, quo animæ à corporæ ſeparatæ, aut in bonis ſunt, aut in malis: utrũ poſt mortẽ potius, an in morte dicendũ eſt? Si enim poſt mortẽ eſt, iam nõ ipſa mors, quę tranſacta atq; præterita eſt, ſed poſtea uita præſens animæ, ſiue bona, ſeu mala eſt. Mors autem tũc eis mala erat, quãdo erat, hoc eſt quãdo eam patiebantur, cũ morerentur: quoniã grauis & moleſtus D eis inerat ſenſus: quo malo bene utuntur boni. Peracta autẽ mors, quo nam modo, uel bona, uel mala eſt, quæ iam nõ eſt? Porrò ſi adhuc diligentius attendamus: nec illa mors eſſe apparebit, cuius grauẽ ac moleſtũ in morientibus diximus ſenſum. [a]Quandiu enim ſentiũt, adhuc utiq; uiuũt, & ſi adhuc uiuũt, ante mortem q̃ in morte potius eſſe dicẽdi ſunt: quia illa cum uenerit, aufert omnẽ corporis ſenſum, qui ea propinquante moleſtus eſt. Ac per hoc quomodo morientes dicamus eos qui nondum mortui ſunt, ſed imminẽte morte iam extrema & mortifera afflictione iactãtur, explicare difficile eſt, etiam ſi recte iſti appellantur moriẽtes: quia cũ mors quæ iam imminet, aduenerit, nõ morientes, ſed mortui nũcupantur. Nullus eſt ergo moriens, niſi uiuens, quoniam cum in tanta eſt extremitate uitæ, in quanta ſunt [b]quos agere animam dicimus, profecto qui nondũ anima caruit, adhuc uiuit. Idem ipſe igitur ſimul & moriens eſt & uiuens: ſed morti accedens, uita decedens, adhuc tamen in uita: quia ineſt anima corpori: nondũ autem in morte, quia nõdum abſceſsit à corpore. Sed ſi cũ abſceſſerit, nec tunc in morte, ſed poſt mortẽ potius erit, quando ſit in morte quis dixerit? Nam neq; ullus moriẽs erit, ſi moriẽs & uiuens ſimul eſſe nullus poteſt. Quandiu quippe anima in corpore eſt, nõ poſſumus negare uiuentem. [c]Aut ſi moriẽs potius dicẽdus eſt, in cuius iam corpore agitur, ut moriatur: nec ſimul quiſquã poteſt eſſe uiuens & moriens: quando ſit uiuens, neſcio.

L. VIVES

Quandiu enim ſentiũt, adhuc utiq; uiuunt.] Sed mors diffinitur ſeparatio animæ à corpore, quæ in tempore fit: & quum deſerere incipit frigida membra, iam incipit mori homo, & abſceſſus animæ eſt C acceſſus mortis, quũ illa penitus reliquit corpus, hæc penitus inuaſit. b Quos agere animã dicimus.] Sic Martialis: Si deſit quod agas, Attale agas animã. quod ex antiqua perſuaſione ortum habet, animã ſpiritũ eſſe & aurã tenuiſsimã. Hinc agere animã, quaſi eam exufflare & expellere. Vnde ſequitur mors. c Aut ſi moriens potius dicendus eſt.] Si is dicitur mori, in cuius corpore agitur, unde incipiat anima abire, profecto uita noſtra tota dicenda eſt mors. Ex quo eñ nati ſumus, qualitates corporis pugna ſua uitam expellere conantur, & certe ſenſim detrudũt. Quæ cauſa ueteribus pleriſq; philoſophis fuit dicendi, incipere nos in ortu mori, finemq; mortis eſſe, quẽ nos dicimus uitæ: ſiue quia tunc uere incipimus uiuere, ſiue ut alij dicebant, quia tunc perfecta eſt mors, & abijt.

An uita mortaliũ mors potius quàm uita dicenda ſit. Cap. X

X quo enim quiſque in iſto corpore morituro eſſe cœperit, [a]nũquam E in eo nõ agitur, ut mors ueniat. Hoc enim agit eius mutabilitas toto tempore uitæ huius: ſi tamẽ uita dicẽda eſt, ut ueniatur in mortẽ. Nemo quippe eſt qui non ei poſt annum ſit, quàm ante annũ fuit, & cras quàm hodie, & hodie quàm heri, & paulo poſt quàm nunc, & nunc quàm paulo ante propinquior: [b]quoniam quicquid temporis uiuitur, de ſpatio uiuendi demitur: & quotidie

ſit

A ſit minus minuſq; quod reſtat:ut omnino nihil ſit aliud tempus uitę huius, q̃ curſus ad mortē. In quo nemo uel paululū ſtare, uel aliquāto tardius ire permittitur: ſed omnes urgentur pari motu: nec diuerſo impelluntur acceſſu. Neque enim cui uita breuior fuit, celerius diem duxit, q̃ ille cui longior: ſed cū æqualiter æqualia momenta raperentur ambobus, alter habuit propius, alter remotius, quò non impari uelocitate ambo currebant. Aliud eſt autem amplius uiæ peregiſſe, aliud tardius ambulaſſe. Qui ergo uſque ad mortem productiora ſpatia temporis agit, non lentius pergit, ſed plus itineris conficit. B Portò ſi ex illo quiſq; incipit mori, hoc eſt, eſſe in morte, ex quo in illo agi cœperit ipſa mors, id eſt uitæ detractio: quia cum detrahendo finita fuerit, poſt mortem iam erit, non in morte: profecto ex quo ecce incipit in hoc corpore, in morte eſt. Quid enim aliud diebus, horis, momentiſq; ſingulis agitur, donec ea conſummata mors quæ agebatur, impleatur: & incipiat iā tempus eſſe poſt mortem: quod cum uita detraheretur, erat in morte. Nunquam igitur in uita homo eſt, ex quo eſt in corpore iſto moriente potius quàm uiuente: ſi & in uita & in morte ſimul non poteſt eſſe. C An potius & in uita & in morte ſimul eſt: in uita ſcilicet in qua uiuit, donec tota detrahatur: in morte autem, quia iam moritur, cui uita detrahitur? Si enim non eſt in uita, quid eſt quod detrahitur, donec eius fiat perfecta conſumptio? Si autem non eſt in morte, quid eſt uitæ ipſa detractio? Non enim fruſtra cum uita fuerit corpori tota detracta, poſt mortem iam dicitur, niſi quia mors erat cum detraheretur. Nam ſi ea detracta nō eſt homo in morte, ſed poſt mortem, quando niſi cum detrahitur, erit in morte?

L. VIVES

a NVnquam in eo non agitur, ut mors nō ueniat.] Delenda hæc poſtrema negatio, dicendum ſic: Nunquam in eo nō agi͡t, ut mors ueniat. quaſi, ſemper id agitur. b Quoniam quicquid temporis uiuitur.] Quintilianus in Mathematico: Omnis nos hora per tacitos fallentesq; curſus applicat fato, & in hac miſera perpetuitatis cogitatione diſtricti per exigua feſtinātis æui momenta præmorimur. Tempus aſsidue aliquid nobis deterere uulgatiſsimū eſt: pleniq; ſunt non philoſophorum modo, ſed poetarum quoq; libri, & magna pars eorum quæ hic Auguſt. dicit, ſumpta eſt ex Seneca uarijs locis.

An quiſquam ſimul, & uiuens poſsit eſſe, & mortuus. Cap. XI

A I autem abſurdum eſt, ut hominem antequā ad mortem perueniat, iam eſſe dicamus in morte: cui enim propinquat peragēdo uitæ ſuæ tempora, ſi iam in illa eſt, maxime[a] quia nimis eſt inſolens, ut ſimul & uiuens eſſe dicatur, & moriens, cum uigilans & dormiens ſimul eſſe non poſsit: quærendum eſt quādo erit moriens. Etenim antequam mors ueniat, non eſt moriens, ſed uiuens: cū uero mors uenerit, mortuus erit nō moriens. Illud ergo eſt adhuc ante mortem, hoc iam poſt mortem. [b]Quādo ergo B in morte? Tunc enim eſt moriens, ut quemadmodum tria ſunt cum dicimus, ante mortem, in morte, poſt mortem: ita tria ſingulis ſingula: uiuens, moriens, mortuuſq; reddantur. Quando itaq; ſit moriens, id eſt in morte, ubi neq; ſit uiuens, quod eſt ante mortē, neq; mortuus, quod eſt poſt mortē, ſed moriens, id eſt, in morte, difficillime diffinitur. Quandiu quippe eſt anima in corpore, maxime ſi etiā ſenſus adſit, procul dubio uiuit homo, quia conſtat ex anima & corpore: ac per hoc adhuc ante mortē, non in morte eſſe dicendus eſt. Cum uero anima abſceſſerit, omnemq; abſtulerit corporis ſenſum, iam C poſt mortem, mortuuſq; perhibetur. Perit igitur inter utrunq;, quo moriens, uel in morte ſit: quoniam ſi adhuc uiuit, ante mortē eſt: ſi uiuere deſiſtit, iam poſt mortem eſt. Nunquam ergo moriens, id eſt in morte eſſe comprehenditur. Ita etiā in tranſcurſu temporū quęritur præſens, nec inuenitur: quia ſine ullo ſpatio eſt, per quod tranſitur ex præterito in futurum. Nónne ergo uidendum eſt, ne iſta ratione mors corporis nulla eſſe dicatur? Si enim eſt, quādo eſt, quæ in ullo, & in qua ullus, eſſe non poteſt? quandoquidem ſi uiuitur, adhuc non eſt, quia hoc ante mortem non in morte: ſi autem uiD uere iam ceſſatum eſt, iam non eſt: quia & hoc poſt mortem eſt, nō in morte? Sed rurſus ſi nulla mors eſt ante uel poſt, quid eſt, quod dicitur ante mortem, uel poſt mortē? Nam & hoc inaniter dicitur, ſi mors nulla eſt. Atq; utinā in paradiſo bene uiuendo egiſſemus, ut reuera nulla eſſet mors. Nūc autem non ſolum eſt, uerumetiam tam moleſta eſt, ut nec ulla explicari locutiōe poſsit, nec ulla ratione uitari. Loquamur ergo ſecundum conſuetudinem: non enim aliter debemus: & dicamus ante mortem, priuſquam mors accidat: ſicut ſcriptum eſt, [d]Ante mortem

tem ne laudes hominem quenquam. Dicamus etiam cum acciderit: poſt mortem illius uel illius factum eſt illud, uel illud. Dicamus & de præſenti tempore ut poſſumus, uelut cum ita loquimur: moriens ille teſtatus eſt, & illis, atque illis, illud atque illud moriēs dereliquit, quamuis hoc quiſquam niſi uiuens, omnino facere non poſſet: & potius hoc ante mortē fecerit, non in morte. Loquamur etiam ſicut loquitur ſcriptura diuina: quæ mortuos quoque non poſt mortē, ſed in morte eſſe non dubitat dicere. Hinc enim eſt illud: Quoniam non eſt in morte, qui memor ſit tui. Donec enim reuiuiſcant, recte dicuntur B eſſe in morte: ſicut in ſomno eſſe quiſque, donec euigilet, dicitur: Quamuis in ſomno poſitos dicamus dormientes, non tamen eo modo poſſumus dicere eos qui iam ſunt mortui, morientes. [a] Non enim adhuc moriūtur, qui quantū attinet ad corporis mortē, de qua nunc diſſerimus, iam ſunt à corporibus ſeparati. Sed hoc eſt, quod dixi explicari aliqua locutione non poſſe, quo nam modo uel morientes dicantur uiuere, uel iam mortui etiam poſt mortem, adhuc eſſe dicātur in morte. Quomodo enim poſt mortem ſi adhuc in morte, præſertim cum eos nec morientes dicamus, ſicuti eos qui in ſomno ſunt dici C mus dormiētes: & qui in languore, languentes: & qui in dolore, utique dolentes: & qui in uita, uiuentes? At uero mortui priuſquā reſurgāt, eſſe dicuntur in morte: nec tamen poſſunt appellari moriētes. Vnde nō importune, neque incongrue arbitror accidiſſe, etſi nō humana induſtria, iudicio fortaſſe diuino, ut hoc uerbū quod eſt, moritur, in Latina lingua [f] nec grammatici declinare potuerint, ea regula qua cætera talia declinātur. [g] Namque ab eo quod eſt oritur fit uerbum præteriti tēporis, ortus eſt: & ſi qua ſimilia ſunt, quæ per temporis præteriti participia declinan D tur. Ab eo uero quod eſt moritur, ſi quæramus præteriti temporis uerbū, reſponderi ſolet, mortuus eſt, u, litera geminata. Sic enim dicitur mortuus, quomodo fatuus, arduus, conſpicuus, & ſi qua ſimilia, quæ non ſunt præteriti temporis: ſed quoniam nomina ſunt, ſine tempore declinantur. Illud autem quaſi declinaretur, quod declinari nō poteſt, pro participio præteriti temporis ponitur nomen. Cōuenienter itaque factū eſt, ut quemadmodum id quod ſignificat non poteſt agendo, ita ipſum uerbum [h] declinari loquēdo nō poſſit. Agi tamē poteſt in adiutorio

A gratiæ redemptoris noſtri, ut ſaltem ſecundam mortē declinare poſſimus. Illa enim eſt grauior & omniū malorū peſſima, quæ non fit ſeparatione animæ & corporis, ſed in æternam pœnam potius utriuſque complexu. Ibi econtrario non erūt homines ante mortem atque poſt mortem, ſed ſemper in morte: ac per hoc nunquam uiuētes, nunquam mortui, ſed ſine fine morientes. Nunquam enim erit homini peius in morte, quàm ubi erit mors ipſa ſine morte.

L. VIVES

a Quia nimis eſt inſolens.] Nimis inſolitum, uocabulum eſt antiquum, quo utitur Saluſtius, uſurpator ueterum uocabulorum, & Gellius eius æmulus. b Quando ergo in morte.] Nimis es Auguſtine, quod ſit dictum cum bona uenia & ingenij & ſanctitatis tuæ, nimis rudis es, & uiſu hebeti. Nulla hic tu uides inſtantia, quæ boni Dialectici & Theologi tradunt, primum eſſe, primum non eſſe: ultimum eſſe, ultimum non eſſe. In morte eſt in primo inſtanti non eſſe: quia tunc deſiit eſſe. Nondū intelligis? Expone ſic: Nūc non eſt, & immediate ante hoc fuit. Non intelligis, quid ſit immediate? Nimirum nō eſt uocabulum tui temporis: noſtrum eſt: ut ſcias non ſolis Romanis licuiſſe in linguam Latinam. Rurſus ſic expone, Nullum eſt dabile inſtans ante hoc, inter quod & hoc nō fuit. Nec dum capis? redi ergo ad ſcholam, & doceant te iſta pueri: nam melius hæc pueri tenent, quippe puerilia, quàm ſenes. Sed aliàs de his rebus ſuauius ego & tu cōfabulabimur.

c Loquamur ergo ſecundum conſuetudinem.] Optimam loquendi magiſtram, & à qua in loquendo artes diſcedere non debent. d Ante mortem ne laudes hominem.] Simile hoc ſententiæ Solonis: Neminē ante mortem poſſe beatum dici: quoniā incertum eſt, quid ei adhuc contingat. f Nec grammatici declinare potuerint.] Nimis es hoc capite ineptus Auguſtine: nam altera inepta fuit iubere, ut quæ loquimur ad uulgarē conſuetudinem accōmodemus: hæc tertia, quod grammaticos omnino in opere theologico nominaſti: quanto magis, quod ex eorū præceptis aliquod adduxiſti, ad id quod agis, argumentū: quod ſi Theologulus aliquis feciſſet noſtri ſeculi, exibilandum & eijciendum in ſchola omnes cenſuiſſent. tu uero artes omnes ac diſciplinas connexas inter ſe maxima coniunctione arbitraris, con ſenſum ueteris ſapiētiæ ſecutus: ita ut nulla ſit alteri dedecori, contrà potius unaquæque alteri adiumento.

g Namque ab eo quod eſt oritur.] Analogia ualere an debeat in arte grammatica, magna quæſtio eſt, & à clariſsimis in utranque uerſata partem. Ariſtarchus analogiam tutatus eſt nobilis grammaticus. Crates uero oppugnauit fretus libro, quē Chryſippus reliquit περὶ ἀνωμαλίας. Rationes utrinque à M. Varrone explicantur in libris, qui ſuperſunt ipſius de analogia. Diſputat & de analogia Quintilianus. Scripſit & Caius Cæſar de analogia ad Ciceronem. Haud dubie ualere in omnibus analogiam non oportet: ualere in multis neceſſe eſt. Aliter neque ars conſtabit, & uix ſermo ipſe. h Declinari loquendo.] Luſit ambiguitate uerbi illius declinari: agendo, inquit, non poteſt declinari, hoc eſt uitari: nec loquendo per caſus inflecti.

Quam mortem primis hominibus deus, ſi mādatum eius tranſgrederetur, fuerit comminatus. Cap. XII

Cum

VM ergo requiritur, quam mortem deus primis hominibus fuerit comminatus, ſi ab eo mãdatum trãſgrederẽtur acceptum, nec obediẽtiam cuſtodirent: utrũ animæ, an corporis, an totius hominis, an illam quæ ſecunda dicitur: reſpondendum eſt, omnes. Prima enim conſtat ex duabus: ſecunda ex omnibus tota. Sicut enim uniuerſa terra ex multis terris, & uniuerſa eccleſia ex multis conſtat eccleſiis, ſic uniuerſa mors ex omnibus: quoniam prima conſtat ex duabus: una animæ, altera corporis: ut ſit prima totius hominis mors, cum anima ſine deo, & ſine corpore ad tẽpus pœnas luit: ſecunda uero, ubi anima ſine deo cum corpore pœnas æternas luit. Quando ergo dixit deus primo illi homini quem in paradiſo conſtituerat, de cibo uetito: Quacũq; die ederitis ex eo, morte moriemini: non tantum primæ mortis partem priorem ubi anima priuatur deo: nec tantum poſteriorem, ubi corpus priuatur anima: nec ſolum ipſam totam primam, ubi anima & à deo & à corpore ſeparata punitur: ſed quicquid mortis eſt uſq; ad nouiſsimam, quæ ſecũda dicitur, & qua eſt nulla poſterior, comminatio illa complexa eſt.

Præuaricatio primorum hominum, quam primum ſenſerit pœnã. XIII

AM poſtea quàm præcepti facta tranſgreſsio eſt, cõfeſtim gratia deſerẽte diuina, de corporum ſuorum nuditate confuſi ſunt: unde etiam folijs ficulneis, quæ forte à perturbatis prima comperta ſunt, pudenda texerũt, quæ prius eadem membra erant, [a] ſed pudenda non erant. Senſerunt enim nouum motũ inobedientis carnis ſuæ, [b] tanquã reciprocam pœnam inobedientiæ ſuæ. Iam quippe anima libertate in peruerſum propria delectata, & deo dedignata ſeruire, priſtino corporis ſeruitio deſtituebatur. Et quia ſuperiorem dominum ſuo arbitrio deſeruerat, inferiorem famulum ad ſuum arbitrium non tenebat: nec omnino habebat ſubditam carnẽ, ſicut ſemper habere potuiſſet, ſi deo ſubdita ipſa manſiſſet. Tũc ergo caro cœpit concupiſcere aduerſus ſpiritũ, [c] cũ qua controuerſia nati ſumus, [d] trahentes originẽ mortis, & in mẽbris noſtris uitiatam naturã, cõtentionem eius, ſiue uictoriã, de prima præuaricatione geſtãtes.

L. VIVES

a Sed pudenda non erant.] Turpia non erant, idcirco nec pudorem afferebant. Nullus eis fuiſſet offenſus, ſi non peccaſſent, & uſus eorum fuiſſet, qualis manuum & pedum. Sed ubi culpam admiſerũt, illis partibus obſcœna uoluptas addita, pudendas & è conſpectu remouendas fecit. b Tanquã reciprocam pœnam inobedientiæ ſuæ.] Quod inobedientia in eos reflectebatur, ut quemadmodum deo ipſi nõ paruerant, cui naturæ iure ſubditi erant, ſic ſubditum ſentirẽt ſibi rebellantẽ, membra ſcilicet dominæ rationi. c Et ſpiritus aduerſus carnem.] Hoc nihil facit ad ſenſum: nec in alijs libris adſcribitur. d Trahentes originẽ mortis.] In codice Brugenſi ſic habetur: trahẽtes originem mortis, & in membris noſtris uitiatam naturam, cõtentionem eius, ſiue uictoriã, de prima præuaricatione geſtantes. Vtrocunq; legatur modo, ſenſus eſt: Ex illa primigenia noxa, hanc pugnam inter affectus & mentẽ ortam eſſe, quæ nos perpetuo comitatur, in qua interim mens eſt uictrix, interim uicta. Quod ſi legatur ſine uictoria, ſenſus erit, non ita ſubigi & domari poſſe corporis affectus, ut amplius bellum rationi non faciant, & negocium exhibeant permoleſtum: ita ea lectio non diſplicet, & uidetur ſubtilior.

Qualis homo ſit factus à deo, & in quam ſortem deciderit ſuę uoluntatis arbitrio. Cap. XIIII

EVS enim creauit hominem rectũ, naturarum autor, non utique uitiorum, ſed ſpõte deprauatus, iuſteq; damnatus, deprauatos dãnatosq; generauit. Omnes enim fuimus in illo uno, [a] quando omnes ille unus corrupit, qui per fœminam lapſus eſt in peccatũ, quæ de illo facta eſt ante peccatũ. Nondum erat nobis ſingillatim creata & diſtributa forma, in qua ſinguli uiueremus, ſed iam natura erat ſeminalis, ex qua propagaremur: qua ſcilicet propter peccatum uiciata, & uinculo mortis obſtricta, iuſteq; damnata, non alterius cõditionis homo ex homine naſceretur: ac per hoc [b] à liberi arbitrij malo uſu ſeries huius calamitatis exorta eſt, quę humanum genus origine deprauata, uelut radice corrupta, uſque ad ſecundæ mortis exitium, quæ non habet finem: ſolis eis exceptis, qui per gratiam dei liberantur, miſeriarum connexione perducit.

L. VIVES

a Qvando omnes ille unus corrupit.] In antiquis exemplaribus ſic habetur: Quando omnes fuimus ille unus. nec eſt, omnes ille unus corrupit. Intelligi uult Auguſtinus, quando omnes in eo eramus ſeminali uirtute, ipſeq; totus eſt deprauatus & corruptus, idcirco nos omnes ex fonte infecto manantes, uenenum traximus nobiſcum. b A liberi arbitrij malo uſu.] Male enim uſi ſunt parentes illi prima libertate uoluntatis, qua & facere ſemper imperata dei, & recuſare poterant.

Quod Adam peccans prius reliquerit deum, quàm relinqueretur à deo, & primam fuiſſe animæ mortẽ, à deo receſsiſſe. Cap. XV

Q VAMOBREM etiam in eo quod dictum eſt: Morte moriemini: quoniam non eſt dictum, mortibus, ſi eã ſolam intelligamus, quę fit cũ anima deſeritur ſua uita, quod illi deus eſt: non enim deſerta eſt, ut deſereret, ſed ut deſereretur, deſeruit. Ad malũ quippe eius prior eſt uoluntas eius: ad bonum uero eius prior eſt uoluntas creatoris eius: ſiue ut eam faceret, quæ B nulla erat: ſiue ut reficiat, quæ lapſa perierat. etiã ſi ergo hanc intelligamus, deũ denunciaſſe mortẽ, in eo quod ait: Qua die ederitis ex illo, morte moriemini: tanquã diceret, qua die me deſerueritis per inobedientiam, deſeram uos per iuſtitiam: profecto in ea morte etiam cæteræ denunciatæ ſunt, quæ proculdubio fuerant ſecuturæ. Nam in eo quod inobediẽs motus in carne ex motu animæ inobedientis exortus eſt, propter quem pudenda texerunt, ſenſa eſt mors una in qua deſeruit animam deus. Ea ſignificata eſt uerbis eius, quando timore dementi ſeſe abſcondenti homini dixit, Adam ubi es? non C utiq; ignorando quærens, ſed increpando admonens, ut attenderet ubi eſſet, in quo nõ eſſet deus. Cũ uero iam corpus anima ipſa deſeruit ætate corruptũ & ſenectute cõfectũ, uenit in experimentũ mors altera, de qua deus peccatũ adhuc puniens homini dixerat, [a]Terra es, & in terram ibis: ut ex his duabus mors illa prima quæ totius hominis eſt compleretur, quam ſecunda in ultimo ſequitur, niſi homo per gratiam dei liberetur. Neq; enim corpus, quod de terra eſt, rediret in terrã, niſi ſua morte, quæ illi accidit cũ deſeritur ſua uita, id eſt anima. [b]Vnde cõſtat in- D ter Chriſtianos ueraciter catholicam tenentes fidem, etiam ipſam nobis corporis mortem, nõ lege naturæ, qua nullam mortem homini deus fecit, [c]ſed merito inflictam eſſe peccati, quoniam peccatum uindicans deus, dixit homini, in quo tunc omnes eramus: Terra es, & in terram ibis.

L. VIVES

a TErra es, & in terram ibis.] Sic LXX. γῆ εἶ καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπελεύσῃ. Vbi ſecundo loco dicit cum articulo τὴν γῆν per quod ipſum elementum terræ ſignificatur, in quod cadunt omnia uiuētia, cum moriuntur. b Vnde conſtat inter Chriſtianos.] Sæpe Auguſtinus diſertis uerbis oſtendit ſententiam ſuam hanc eſſe,

Homo ſi non peccaſſet an eſſet mortuus

A hominem ſi non peccaſſet, non fuiſſe moriturũ: nec morti, nec morbis corpus habiturum obnoxium, lignumq; illud uitæ immortalitatem collaturum. Optimus ſcholaſticorum theologus B. Thomas Aquinas in eandem ſententiam iuit. Scotus tamen ſiue ſtudio partium, ſeu quia ſic eſt ipſi uiſum, hæc omnia negat. Vult enim corpus hominis fuiſſe etiam in illo ſtatu rerũ ſubditũ morbis, & perpeſſurum eos, nec moriturũ tamẽ quia prius ad cœlos eueheretur, q̃ caderet: ſed ſi relinqueretẽ diutius in terra, haud dubie tabe cõfectum iri, nec lignum uitæ uirtutẽ habere perpetuandi uitam, tantum proferendi. c Sed merito inflictam eſſe peccati.] Merito nomen eſt: q. eo quod peccatum eſt, meritum eſt.

De philoſophis qui animæ ſeparationem à corpore non putant eſſe pœnalem, cum Plato inducat ſummũ deum dijs minoribus promittentem, quod nunquam ſint corporibus exuendi. Caput XVI

S ED philoſophi, contra quorum calumnias defendimus ciuitatem dei, hoc eſt eius eccleſiam, ſapienter ſibi uidentur irridere, quod dicimus animæ à corpore ſeparationẽ inter pœnas eius eſſe deputandã: [a]quia uidelicet eius perfectam beatitudinem tunc illi fieri exiſtimant, cum omni prorſus corpore exuta ad deum ſim- C plex, & ſola & quodãmodo nuda redierit. Vbi ſi nihil quo iſta refelleretur opinio in eorum literis inuenirem, operoſius mihi diſputandũ eſſet, quo demonſtrarem non corpus eſſe animę, ſed corruptibile corpus, oneroſum. Vnde illud eſt quod de ſcripturis noſtris in ſuperiori libro cõmemorauimus: Corpus enim corruptibile aggrauat animam. Addendo utiq; corruptibile, non qualicunq; corpore, ſed quale factum eſt ex peccato conſequente uindicta, animam perhibuit aggrauari. Quod etiamſi nõ addidiſſet, nihil aliud intelligere debemus. Sed cum aper- D tiſsime Plato deos à ſummo deo factos habere immortalia corpora prædicet, eiſq; ipſum deũ à quo facti ſunt, inducat pro magno beneficio pollicentem, quod in æternũ cum ſuis corporibus permanebunt, nec ab eis ulla morte ſoluentur: quid eſt quod iſti ad exagitandã Chriſtianam fidem [b]fingunt ſe neſcire, quod ſciunt: aut etiam ſibi repugnantes aduerſum ſeipſos dicere malunt, dum nobis nõ deſinant cõtradicere? Nempe Platonis hæc uerba ſunt, [c]ſicut ea Cicero in Latinum uertit, quibus inducit ſummum deũ, deos quos fecit alloquentẽ et dicentẽ: [d]Vos qui deorũ ſatu orti eſtis, attendite, quorũ operũ

ego parens effectorq́; ſum. [e]Hęc ſunt indiſſolubilia nutu meo, quanquam omne colligatũ ſolui poteſt. [f]Sed haud quaquam bonum eſt, [g]ratione iunctum diſſoluere uelle. Sed quoniam eſtis orti, immortales nos quidem eſſe, & indiſſolubiles non poteſtis. Nec unquam tamen diſſolnemini: neq; uos ulla mortis fata perimẽt, nec erunt ualenuora quàm conſilium meum, quod maius eſt uinculum ad perpetuitatem neſtram quàm illa quibus eſtis, tunc cum gignebamini, colligati. Ecce deos Plato dicit & corporis animæq; colligatione mortales, & tamen immortales dei à quo facti ſunt, uoluntate atq; conſilio. B Si ergo animæ pœna eſt in qualicunq; corpore colligari, quid eſt quod eos alloquẽs deus tanquam ſolicitos, ne forte moriantur, id eſt diſſoluantur à corpore, de ſua facit immortalitate ſecuros: non propter eorum naturam, quæ ſit compacta, non ſimplex, ſed propter ſuam inuictiſsimam uoluntatem, qua potẽs eſt facere, ut nec orta occidant, nec cõnexa ſoluantur, ſed incorruptibiliter perſeuerẽt. Et hoc quidem utrũ Plato uerũ de ſyderibus dicat, alia quæſtio eſt. [h]Neq; enim ei continuo concedendum eſt, globos iſtos luminum ſiue orbiculos luce corporea ſuper terras, ſeu die, ſeu nocte fulgentes, ſuis quibuſdã proprijs animis uiuere, eiſq; intellectualibus & beatis, quod etiã de ipſo uniuerſo mundo tanquam uno animali maximo quo cuncta cætera continerentur animalia, conſtanter affirmat. C Sed hæc, ut dixi, alia quæſtio eſt, quã nunc diſcutiendam non ſuſcepimus. Hoc tantũ contra iſtos commemorandum putaui, qui ſe Platonicos uocari uel eſſe gloriãtur, cuius ſuperbia nominis erubeſcunt eſſe Chriſtiani, ne commune illis cum uulgo [i]uocabulum uilem faciat palliatorum, tanto magis inflatam, quanto magis exiguam paucitatem: & quærentes quid in doctrina Chriſtiana reprehendant, exagitãt æternitatem corporũ, tanquam hæc ſint inter ſe contraria, ut & beatitudinem quæramus animæ, & eam ſemper eſſe uelimus in corpore uelut ærumnoſo uinculo colligatam: D cum eorũ autor & magiſter Plato donum à deo ſummo dijs factis ab illo dicat eſſe cõceſſum, ne aliquando moriãtur, id eſt à corporibus, quibus eos connexuit, ſeparentur.

L. VIVES

a QVia uidelicet eius perfectam beatitudinẽ.] Philolaus Pythagoricus depoſito corpore hominẽ deum immortalem fieri ait. Et Plato trahi nos à A corpore, inquit, ad ima, & à cogitatione ſuperarum rerum ſubinde reuocari: ideo relinquendum corpus, & hic quantum poſſumus, & in altera uita prorſum, ut liberi & expediti uerum ipſi uideamus, & optimum amemus. Hinc Porphyrius negat aliter fieri beatum quenquã poſſe, niſi relinquat corpus, & affigat deo. b Fingunt ſe neſcire quod ſciunt.] Terentiana imitatio, tu ſi ſapis, quod ſcis neſcias. c Sicut ea Cicero in Latinũ uertit.] Libellus Ciceronis, qui de uniuerſitate inſcribitur, pars eſt Timæi Platonis. Græca Platonis uerba ſubijciam, ut ex eis emendemus Ciceronis locum, qui paſſim, ut ipſe totus libellus, mendoſe legitur: [illegible] Hæc ad uerbum interpretabor. Dij deorũ, B quorum operum ego effector & pater ſum, quæ per me facta ſunt me uolente inſolubilia, ſolubile tamen eſt colligatum omne: uerum pulchre coaptatum, & bene ſe habẽs, mali eſt uelle diſſoluere. Quocirca cum geniti ſitis, immortales quidem non eſtis, nec omnino indiſſolubiles, nec diſſoluemini tamen, nec mortis fato conficiemini, ſortiti uolũtatem meam, quæ maius eſt, & uerius uinculum, quam illa, quibus eſtis cum gigneremini colligati. Mutuatus eſt ferè Plato ſententiam hanc ex Pythagoricis, & in primis ex libello Timæi Locri propter quẽ ſuum Timæum nominauit: apud Timæũ hæc ſunt uerba: [illegible] Verba ſunt Doricæ dialecti, loquens de deo & mundo. Cum uellet, inquit, opus optimum facere, hunc deum edidit, genitum quidem, ſed nunquam interiturum aliena cauſa, præter quàm ipſo deo, à quo C compoſitus eſt, ſi quando ei ueneriit in mentẽ ipſum diſſoluere. Sed non eſt bonum impetum capere perdendi pulcherrimum opus. d Vos qui ſub mortalitatis ſitu.] Legendum: uos qui deorum ſatu orti eſtis, & ſic eſt apud Ciceronẽ. e Hæc ſunt indiſſolubilia nutu meo.] Melius ſic, quàm quomodo uulgo apud Ciceronẽ, quæ per me facta nõ ſunt diſſoluta me inuito. Vbi nullus eſt ſenſus. niſi legaſ, me nõ inuito, [illegible]. f Sed haud quaquam bonum eſt.] Apud Ciceronem melius, haud quaquam boni eſt [illegible]. g Ratione iunctũ uelle diſſoluere.] Hæc quæ ſequunt, ſic ſunt ſcribẽda, ratiõe uinctum uelle diſſoluere. Sed quoniam orti eſtis, immortales uos quidẽ eſſe & indiſſolubiles nõ poteſtis, nec unq; tamẽ diſſoluemini, neq; uos ulla mortis fata perimẽt &c. h Neq; enim cõtinuo concedendũ eſt globos iſtos.] Hanc quæſtionem ſoluere nunquam eſt Auguſtinus auſus: nam uidebat Origenẽ cum Platone ſuo ſenſiſſe traxiſſeq́; in ſententiã ingenioſos pleroſq;. i Vocabulũ D uilem faciat palliatorũ.] Toga Romanorum erat, pallium Græcorum: qui Græcanici uolebant eruditione uideri, palliati incedebant, iiq; & cultu & moribus & eruditione Græca inſignes ac ſuſpiciẽdi erant. Nam ut nũc artes omnes Latine tradunt, diſcũturq́;, ita tũc Græce. Raritas ipſa horum admirabiliores eos reddebat.

Contra eos qui aſſerunt terrena corpora incorruptibilia fieri & ęterna nõ poſſe. Caput XVII

CONTENDVNT etiam iſti terreſtria corpora ſempiterna eſſe nõ poſſe, cum ipſam uniuerſam terram dei ſui, non

quidem ſummi,ſed tamen magni, id eſt totius huius mundi membrum in medio poſitum & ſempiternum eſſe nō dubitent. Cum ergo deus ille ſummus fecerit eis alterum quem putant deum,id eſt iſtum mundum,cæteris dijs qui infra eum ſunt præferendum,eundemq́ exiſtimant eſſe animantem,anima ſcilicet ſicut aſſerunt rationali uel intellectuali,in tam magna mole corporis eius incluſa: ipſiusq́ corporis tanquam membra locis ſuis poſita atq; digeſta, quatuor conſtituerit elementa, quorum iuncturam, ne unquam deus eorum tam magnus moriatur, indiſſolubilem ac ſempiternam uelint: quid cauſæ eſt,ut in corpore maioris animātis tanquam medium membrum æterna ſit terra,& aliorum animantium terreſtrium corpora ſi deus ſicut illud uelit,æterna eſſe non poſsint? [a] Sed terræ inquiunt,terra reddenda eſt, unde animalium terreſtrium ſumpta ſunt corpora,ex quo fit,inquiunt ut ea ſit neceſſe diſſolui & emori: & eo modo terræ ſtabili ac ſempiternæ,unde fuerāt ſumpta,reſtitui. Si quis hoc etiam de igne ſimiliter affirmet,& dicat reddēda eſſe uniuerſo igni corpora,quæ inde ſumpta ſunt ut cœleſtia fierent animalia, nónne immortalitas quam talibus dijs uelut deo ſummo loquente promiſit Plato,tanquam uiolentia diſputatiōis huius intercidet? An ibi propterea non fit quia deus nō uult,cuius uoluntatem,ut ait Plato,nulla uis uincit? Quid ergo prohibet,ut hoc etiā de terreſtribus corporibus deus poſsit efficere,quādoquidem ut nec ea quæ orta ſunt, occidant, nec ea quæ ſunt iuncta,ſoluantur,nec ea quæ ſunt ex elementis ſumpta,reddantur,atq; ut animæ in corporibus conſtitutæ,nec unquam ea deſerāt, & cum eis immortalitate ac ſempiterna beatitudine perfruantur,poſſe deum facere confitetur Plato? Cur ergo nō poſsit,ut nec terreſtria moriantur? An deus nō eſt potens quouſq; Chriſtiani credunt, ſed quouſque Platonici uolunt?
A Nimirum quippe conſilium dei & poteſtatem potuerunt philoſophi,non potuerūt noſſe prophetę,cum potius econtrario dei prophetas ad enunciandam eius,quantum dignatus eſt uoluntatē,ſpiritus eius docuerit, philoſophos autem in ea cognoſcenda,coniectura humana deceperit? Verum non uſque adeo decipi debuerunt,non ſolum ignorantia,uerumetiam peruicacia,ut & ſibi apertiſsime refragentur magnis diſputationum uiribus, aſſerentes, animæ, ut beata eſſe poſsit,non terrenum tantum,ſed omne corpus eſſe fugiēdum: [b] & deos rurſus dicentes habere beatiſsimas animas & tamen æternis corporibus illigatas, cœleſtibus quidem & igneis. Iouis autem ipſius animam,quem mundum iſtum uolunt, omnibus omnino corporeis elementis,quibus hæc tanta moles à terra in cœlum ſurgit,incluſam. Hanc enim animam Plato ab intimo terræ medio, [c] quod geometræ centrum uocant,per omnes partes eiuſque ad cœli ſumma & extrema diffundi & [d] extendi per numeros muſicos opinatur, ut ſit iſte
B mundus animal maximum, beatiſsimum,ſempiternum,cuius anima & perfectam ſapientiæ felicitatem teneret,& corpus proprium non relinqueret,cuiusq́ corpus & in æternum ex illa uiueret, & eam quamuis non ſimplex, ſed tot corporibus tantisq́ compactum,hebetare atque tardare non poſſet. Cum igitur ſuſpicionibus ſuis iſta permittant,cur nolunt credere, diuina uoluntate atque potentia immortalia corpora fieri poſſe terrena,in quibus animæ nulla ab eis morte ſeparatæ, nullis eorum oneribus aggrauatæ,ſempiterne ac feliciter uiuant, quod deos ſuos poſſe aſſerunt in corporibus igneis,
C Iouemq́ ipſum eorum regem in omnibus corporeis elemētis? Nam ſi animæ,ut beata ſit,corpus eſt omne fugiendum,fugiant dij eorum de globis ſyderum, fugiat Iuppiter de cœlo & terra,aut ſi nō poſſunt,miſeri iudicentur. Sed neutrum iſti uolunt,qui neque à corporibus ſeparationem audent dare dijs ſuis, ne illos mortales colere uideantur: nec beatitudinis priuationem,ne infelices eos eſſe fateantur. Non ergo ad beatitudinem conſequendam omnia fugienda ſunt corpora, ſed corruptibilia,moleſta,grauia,moribunda, non qualia fecit primis hominibus bonitas dei: ſed qualia eſſe compulit pec
D cati pœna.

L. VIVES

a SEd terræ inquiunt terra reddenda eſt.] Terrā eſſe corpus & in terrā abire ex ſacris literis eſt,& inde ad Græcos ſcriptores per Homerū manauit. Hinc enim Hectoris cadauer terram nominat. Et Phocylides antiquiſsimus ſcriptor:

Σῶμα γὰρ ἐκ γαίης ἔχομεν, καὶ πάντες ἐς αὐτὴν
Λυόμενοι κόνις ἐσμέν.

Ex terra corpus nobis eſt,rurſus in illam
Soluimur & puluis ſumus.

Et Euripides,quos uerſus in primo Tuſculanarū quæſtionum uertit Cicero,in quibus ſunt eadē uerba, quæ huc Auguſtinus inducit.

Mors eſt finitas omnibus,quæ generi humano angorē

Ne-

Nequſequam afferunt,reddenda eſt terræ terra.

b Et terreſtres deos rurſus dicentes.] In exemplari Brugen, ſic eſt: Sed omne corpus eſſe fugiẽdum,& deos rurſus dicentes habere beatiſsimas animas, & tamẽ æternis corporibus illigatas cœleſtibus quidẽ & igneis, quæ lectio uerior uidetur. nam Auguſtinus nihil hic locutus eſt de dijs terrenis. c Quod Geometræ centrũ uocant.] Centrum eſt punctum in medio ſiue orbe ſiue globo, à quo ad extimam partem omnes rectæ lineæ ductæ ſunt æquæ. ac ideo punctum imaginantur eſſe centrum,& inſectile: nam ſi ſecari poſſet,ac partes haberet, nec totum eſſet in medio,nec omnes ab eo radij ad circumflexum æquales eſſent,nempe qui non ab eadẽ parte traherentur. Plato in Timæo,mundi animam in meditullio locatam à ſummo deo dicit, inde ſe in circuitũ per uniuerſum porrexiſſe,& inducta conuerſione animam uitamq; per mundi corpus fuſam eſſe diuinã, ſempiternam,& ſapientem. d Extendi per numeros muſicos.] De his Macrobius,Chalcidius & Marſilius Ficinus in compendio,quod præpoſuit Timæo Platonis, quem uel ipſe uertit,uel ab alio uerſum in eude ſua recuſum ædidit. Hi numeri obſcuritate ſua in prouerbium uenerunt.

Centrum

De terrenis corporibus,quæ philoſophi affirmant in cœleſtibus eſſe non poſſe,quia quod terrenum eſt,naturali pondere uocetur ad terram. XVIII

s E D neceſſe eſt,inquiunt,ut terrena corpora naturale pondus uel in terra teneat,uel cogat ad terrã, & ideo in cœlo eſſe non poſſunt. Primi quidem illi homines in terra erant nemoroſa atq; fructuoſa,quæ paradiſi nomẽ obtinuit. Sed quia & ad hoc reſpondendum eſt, uel propter Chriſti corpus,cum quo aſcẽdit in cœlum,uel propter ſanctorum,qualia in reſurrectione futura ſunt,intueantur paulo attẽtius pondera ipſa terrena. Si enim ars humana efficit,ut ex metallis,quæ in aquis poſita, continuo ſubmerguntur,quibuſdam modis uaſa fabricata etiam natare poſsint, quanto credibilius & efficacius occultus aliquis modus operationis dei,cuius omnipotentiſsima uoluntate Plato dicit,nec orta interire,nec colligata poſſe diſſolui, cum multo mirabilius incorporea corporeis, quàm quæcunque corpora quibuſcunque corporibus copulentur,[a]poteſt molibus præſtare terrenis,ut nullo in ima pondere deprimantur: ipſiſq; animis perfectiſsime beatis,ut quamuis terrena,tamen incorruptibilia iam corpora ubi uolunt ponãt,& quò uolunt,agãt,ſitu motuq; facillimo? [b]An uero ſi hoc angeli faciant,ut quælibet animalia terreſtria rapiant unde libet, conſtituantq; ubi libet,aut eos ſine labore nõ poſſe,aut onera ſentire credendum eſt? Cur ergo

A ſanctorum perfectos atq; beatos diuino munere ſpiritus ſine ulla difficultate poſſe ferre, quò uoluerint, & ſiſtere ubi uoluerint ſua corpora non credamus? Nam cum terrenorum corporum ſicut onera in geſtando ſentire conſueuimus,[c]quanto maior eſt quantitas,tanto maior ſit & grauitas,ita ut plura pondo quàm pauciora plus premant,membra tamen ſuę carnis leuius portat anima cum in ſanitate robuſta ſunt, quàm in langore cum macra ſunt. Et cum alijs geſtãtibus oneroſior ſit ſanus & ualidus,quàm exilis & morbidus,ipſe tamen ad ſuum corpus mouendum atque portandum agilior eſt, cum

B in bona ualetudine plus habet molis, quàm cũ in peſte uel in fame minimũ roboris. Tantum ualet in habendis etiam terrenis corporibus, quamuis adhuc corruptibilibus atque mortalibus non quantitatis pondus,ſed temperationis modus. Et quis uerbis explicet quantum diſtat inter præſentem,quam dicimus ſanitatẽ, & immortalitatem futuram? Non itaque noſtram fidem redarguant philoſophi de ponderibus corporum. Nolo enim quærere cur nõ credant terrenum poſſe eſſe corpus in cœlo,[d]cum terra uniuerſa libretur in nihilo. Fortaſsis enim de ip

C ſo medio mundi loco, eo quod in eum coeant quæque grauiora,etiam argumentatio ueriſimilior habeatur. Illud dico,ſi dij minores quibus inter animalia terreſtria cætera etiam hominẽ faciendum commiſit Plato,[e]potuerunt ſicut dicit ab igne remouere urendi qualitatem, lucẽdi relinquere quæ per oculos emicaret: itá ne deo ſummo concedere dubitabimus, cuius ille uoluntati poteſtatiq; ne moriantur conceſsit,quæ orta ſint, & tã diuerſa, tam diſsimilia,id eſt corporea & incorporea ſibimet cõnexa,nulla poſſint diſſolutione ſeiũgi,ut de carne hominis cui donat immortalitatem, corruptionem auferat,

D naturam relinquat,congruentiam figurę membrorumq; detineat,detrahat ponderis tarditatem? Sed de fide reſurrectionis mortuorum, & de corporibus eorum immortalibus diligentius,ſi deus uoluerit,in fine huius operis diſſerendum eſt.

L. VIVES

a POteſt molibus præſtare terrenis.] Hæc à deo fiũt omnipotẽtia ſua & hominibus admirãda,in eiſq; credendis eſt meritum fidei quam deo habemus. Miror in ſcholis de his & ſimilibus inquiri diffiniriq; ex rationibus huius naturæ. b An uero ſi hoc angeli faciant.] Quanta ſit uniuſcuiuſq; angeli uis, ut naturæ ra

 tiones

tiones ac ſcholas prætercam, ex illo uno dicto faciamus cõiecturam, quòd angelus domini percuſsit una nocte centum octoginta milia uirorum de exercitu Aſſyriorum iiij. Reg. xix. eat nunc humanum genus & iactet ſuperbam ſuam infirmitatem. c Quanto maior eſt quantitas.] Non eſt hic de quantitate ſecundi prædicamenti argutandum, nec an res ſit alia, quàm ipſum quod facit quantum, an eadem. Quantitatem hic pro mole capit, ut capi ſolet. d Cum terra uniuerſa libretur in nihilo.] Non in nihilo, ſed in aere, cæterũ qui terræ ponderi cederet, ni illa mediũ mundi nacta ui ſua ibi ſe ſiſteret immobilem: ita ut mirati ſint pleriq; philoſophorum, eam non cadere, cum in aere pendeat. Ideo fulciri columnis ſunt arbitrati: uerum caſus, quem putant, deſcenſus non eſſet, ſed aſcenſus: quoquo uerſus enim à medio ad cœlum moueatur, aſcẽdet. Et quemadmodum mirandum non eſt, eam ex noſtra parte non ſe in cœlum extollere, ita nec ex alia quauis non ſe ad ambitũ cœleſtem agere: nam idem eſſet ubiq; motus, qui B hinc in cœlum, quippe in globo medium eſt undiq; infimum, extimum, ſupremum. Sed haud dubie ſuſpẽdiſſe in leui & cedẽti aere molem tam immanem immotam admirandum, & adorandum eſt.

Terra pilæ ſimilis nullo fulcimine nixa
Aere ſuſpenſo tam graue pendet onus, inquit Ouid.

e Potuerunt ſicut dicit ab igne remouere urendi.] Plato in Timæo de fabrica humani corporis loquens, oculos, inquit, participes factos illius ignis, qui non urit, ſed gratam lucem diemq; mundo affert: ſolarem denotat. Nam intimum corporis noſtri ignem huius cœleſtis germanum per hanc partem, ſed præcipue per pupillam emanare dij iuſſerunt, non tamen craſsiorem illum, & turbulentum, ſed defecatiorem & puriorem. idcirco cum diei lumen ſe huic noſtro coniũgit in cõplexu & coherentia duarum rerum tam cognatarum eiuſdẽq; naturæ, fit uiſio. Colores quoq; eodẽ opere ne per aliud fiat uiſus, quàm per ignem, fulgores eſſe diffiniuit è corporibus manantes. C Illa quæſtio nõ eſt hoc loco tractanda, fiat'ne uiſio emiſſo in res ab oculo radio, an à rebus ad oculum recepto. Plato exire uult radium ab oculo, cuius ſententiam Ariſtoteles in libello de ſenſorijs refellit, in problematis uidetur probare. Stoici ad res ire radios dicunt, quos Auguſtinus in opere De trinitate ſecutus eſt, & multi Peripateticorũ. Alexander Aphrodiſieus prodire ab oculis ſpiritus cenſet, alij ad oculos potius tendere, ut Plinius. Hali Arabs egredi & regredi ab oculo ad oculum ſpecies incredibili celeritate arbitratur. Recentiores Peripatetici ſecuti Guillelmũ Ocham mum, & Durãdum Portianum, nullas ſpecies hinc uel inde relinqui, ſed hæc aliàs. Plato uero & emittere aliqd oculum, & recipere uult.

Contra eorum dogmata, qui primos homines ſi non peccaſſent immortales futuros fuiſſe non credunt. XIX

NVNC de corporibus primorũ hominum quod inſtituimus explicemus, quoniam nec mors iſta, quæ bona perhibetur bonis, nec tantum paucis intelligentibus ſiue credentibus, ſed omnibus nota eſt, qua fit animæ à corpore ſeparatio, qua certe corpus animãtis, quod euidẽter uiuebat, euidẽter emoritur, eis potuiſſet accidere, niſi peccati meritũ ſequeretur. Licet enim iuſtorum ac piorum animæ defunctorũ, quod in requie uiuant, dubitare fas non ſit, uſq; adeo tamẽ eis melius eſſet[a] cum ſuis corporibus bene ualentibus uiuere, ut etiam illi qui omni modo eſſe ſine corpore beatiſsimũ exiſtimant, hanc opinionem ſua ſententia repugnante conuincant. Neq; enim quiſquã audebit illorum ſapientes homines, ſiue morituros, ſiue iam mortuos, id eſt aut carẽtes corporibus, aut corpora relicturos, dijs immortalibus anteponere, quibus deus ſummus apud Platonem munus ingens indiſſolubilem ſcilicet uitã, id eſt, æternum cum ſuis corporibus conſortium pollicetur. B Optime aũt cum hominibus agi arbitratur idem Plato, ſi tamẽ hanc uitã pie iuſteq; peregerint, ut à ſuis corporibus ſeparati, in ipſorum deorũ qui ſua corpora nunq; deſerũt, recipiãtur ſinũ.

Scilicet immemores ſupera ut cõuexa reuiſant,
Rurſus & incipiant in corpora uelle reuerti.

Quod Vergilius ex Platonico dogmate dixiſſe laudatur. Ita quippe animas mortalium, nec in ſuis corporibus ſemper eſſe poſſe exiſtimat, ſed mortis neceſsitate diſſolui, nec ſine corporibus durare perpetuo, ſed alternantibus uicibus indeſinenter uiuos ex mortuis, & ex uiuis mortuos fieri putat: C [b] ut à cæteris hominibus hoc uideantur differre ſapientes, quod poſt mortem feruntur ad ſydera, ut aliquãto diutius in aſtro ſibi congruo quiſq; requieſcat, atq; inde rurſus miſeriæ priſtinæ oblitus, & cupiditate habendi corporis uictus, redeat ad labores ærumnasq; mortaliũ. Illi uero qui ſtultam duxerunt uitam, ad corpora ſuis meritis debita, ſiue hominũ, ſiue beſtiarũ de proximo reuoluãtur. In hac itaq; duriſsima cõditione cõſtituit etiã bonas atq; ſapiẽtes animas, quibus nõ talia corpora diſtributa ſunt, cũ quibus ſemper atq; immortaliter uiuerẽt, ut neq; in corporibus permanere, neq; D ſine his poſſint in ęterna puritate durare. De quo Platonico dogmate iã in libris ſuperioribus diximus, Chriſtiano tẽpore erubuiſſe Porphyriũ, & nõ ſolũ ab humanis animis remouiſſe corpora beſtiarũ, uerumetiã ſapientiũ animas ita uoluiſſe de corporeis nexibus liberari, ut corpus omne fugiẽtes beatæ apud patrẽ ſine fine teneãtur. Itaq; ne à Chriſto uinci uideretur uitã ſanctis pollicẽte perpetuã, etiam ipſe purgatas animas ſine ullo ad miſerias priſtinas reditu, in ęterna felicitate conſtituit. Et ut Chriſto aduerſaretur, reſurrectionẽ incorruptibiliũ corporũ negans

gans,nō ſolū ſine terrenis,ſed ſine ullis omnino A
corporibus eas aſſeruit in ſempiternū eſſe nictu
ras. Nec tamen iſta qualicunq; opinione præce
pit ſaltem ne dijs corporatis religioſis obſequio
ſubderentur. Quid ita,niſi quia eas quāuis nulli
corpori ſociatas,non credidit illis eſſe meliores?
Quapropter,ſi non audebunt iſti,ſicut eos au/
ſuros eſſe nō arbitror,dijs beatiſsimis,& tamen
in æternis corporibus conſtitutis humanas ani
mas anteponere:cur eis uidetur abſurdū,quod
fides Chriſtiana prædicat,& primos homines
ita fuiſſe conditos,ut ſi nō peccaſſent,nulla mor
te à ſuis corporibus ſoluerentur:ſed pro meritis B
obedientiæ cuſtoditæ immortalitate donati,cū
eis uiuerent in æternum: & talia ſanctos in re
ſurrectione habituros ea ipſa, in quibus hic la/
borauerūt corpora,ut nec eorum carni aliquid
corruptionis uel difficultatis, nec eorum beati/
tudini aliquid doloris & infelicitatis poſsit
accidere?

L. VIVES

a Cum ſuis corporibus bene ualentibus.] Si eis il/
la neceſſe eſſet accidere, quæ Platoni eſt uiſum,
quod ſtatim explicat. b Vt à cæteris homi/
nibus hoc uideantur differre ſapientes.] Plato in Phe/
dro ex animabus alias dicit optime deum ſecutas, & ſi/
miles illius redditas, eaſq; cum conuexo cœli uerti,
quouſq; in inferiorem partem uergat, tum eas decide/
re. Alias modo ſe erigere,alias ſubmerſas prorſum fer/
ri:illas eſſe ſapientiſsimas,has ſtultiſsimas: medias eſſe
etiam in uita mediæ eiuſdem ſortis,inter ſtultitiam & ſa
pientiam. Itaq; anima ſapiens elato in ſupercœleſtē pla
gam capite fertur,quouſq; neceſsitate uertiginis in de/
uexum it præceps,& deſinit uerum uidere: aliæ ſuapte
ſponte fractis alis ruunt,nec dum uoluatur orbis expe
ctant,ſed prius fiūt miſeræ. Deinde ait philoſophorum
animas,poſt tria annorū milia,ad aſtrum unde diſceſſe
rant,remigrare: aliorum uero animas non ante decem
annorum milia.

Quod caro ſanctorum,quæ nunc re/
quieſcit in ſpe,in meliorem reparāda
ſit qualitatem, quàm fuit primorum
hominum ante peccatum. Cap. XX

PROINDE nunc ſanctorum animæ
defunctorum,ideo non habēt gra/
F nem mortē qua ſeparatæ ſunt à cor
poribus ſuis,quia caro eorū requie/
ſcit in ſpe,quālibet ſine ullo iam ſen
ſu contumelias accepiſſe uideatur. Nō enim ſi/
cut Platoni uiſum eſt corporū obliuionem deſi
derāt:ſed potius,quia meminerūt,quid ſibi ab
eo ſit promiſſum,qui neminē fallit:[a] qui eis etiā
de capillorū ſuorū integritate ſecuritatē dedit,
reſurrectionē corporum,in quibus multa dura
A perpeſsi ſunt,nihil in eis ulterius tale ſenſuri de/
ſiderabiliter & patiēter expectant.[b] Si enim car
nem ſuam non oderant,quando eam ſuæ mēti
infirmitate reſiſtentē, ſpiritali iure coercebant,
quāto magis eam diligunt etiam ipſam ſpirita/
lem futurā? Sicut enim ſpiritus carni ſeruiēs nō
incōgrue carnalis,ita caro ſpiritui ſeruiens recte
appellatur ſpiritalis,[c] non quia in ſpiritū conuer
tetur,ſicut nonnulli putant,eo quod ſcriptū eſt:
Seminatur corpus animale,reſurgit corpus ſpi/
ritale:ſed quia ſpiritui ſumma & mirabili obtē/
perandi facilitate ſubdetur,uſq; ad implendam
immortalitatis indiſſolubilis ſecuriſsimā uolun
tatem,omni moleſtiæ ſenſu,omni corruptibili/
tate & tarditate detracta. Nō ſolum enim non
erit tale quale nunc eſt in quauis optima ualetu
dine,ſed nec tale quidē,quale fuit in primis ho/
minibus ante peccatū. Qui licet morituri nō eſ/
ſent niſi peccaſſent,alimentis tamē ut homines
utebātur,nōdum ſpiritalia,ſed adhuc animalia
corpora terrena geſtātes. Quæ licet ſenio nō ue
teraſcerēt,ut neceſsitate perducerentur ad mor/
tem, qui ſtatus eis de ligno uitæ, quod in me/
dio paradiſi,cū arbore uetita ſimul erat,mirabi/
li dei gratia præſtabatur: tamen & alios ſume/
C bant cibos præter unam arborē,quæ fuerat in/
terdicta,non quia ipſa erat malum,ſed propter
commendandum puræ & ſimplicis obediētiæ
bonū,quæ magna uirtus eſt rationalis creatu/
ræ ſub creatore domino cōſtitutæ. Nā ubi nul/
lum malū tangebatur,profecto ſi prohibitum
tāgeretur,ſola inobediētia peccabatur. Aleban
tur ergo alijs quæ ſumebāt,ne animalia corpo/
ra moleſtiæ aliquid eſuriēdo ac ſitiēdo ſentirēt.
De ligno autem uitæ propterea guſtabatur,ne
mors eis undecūq; ſubreperet,uel ſenectute cō
fecti decurſis temporū ſpatijs interirēt, tanquā
cætera eſſent alimēto,illud ſacramēto:ut ſic fuiſ/
D ſe accipiatur lignum uitæ in paradiſo corpora/
li,ſicut in ſpiritali,hoc eſt intelligibili paradiſo ſa
piētia dei: de qua ſcriptum eſt, Lignum uitæ eſt
omnibus amplectentibus eam.

L. VIVES

Qui eis etiam de capillorum ſuorum integritate.]
Capillus è capite ueſtro non peribit: Luc. xxi.
b Si enim carnē ſuam nō oderūt.] Carnē ſuā
nemo odio habuit: ad Eph. v. c Nō quia in ſpiritum
cōuertetur,ſicut nōnulli putāt.] Origenes in libris περὶ
ἀρχῶν, ait fore,ut omnis corporea creatura in ſpiritalia
corpora mutetur,& cuncta ſubſtantia in unū corpus mū/
diſsimum & omni ſplendore purius conuertatur,ac ta/
le quale nunc humana mens cogitare non poteſt: &

 poſt

poſt, inquit, erit deus omnia in omnibus, ut uniuerſa natura corporea redigatur in eam ſubſtantiam, quæ omnibus melior eſt, in diuinā ſcilicet, qua nulla eſt melior.

De paradiſo in quo primi homines fuerant, quod recte poſsit ſignificatione eius ſpiritale aliquid intelligi, ſalua ueritate narrationis hiſtoricæ de corporali loco. Cap. XXI

[a]VNDE nonnulli totum illum paradiſum, ubi primi homines parētes generis humani ſanctæ ſcripturæ ueritate fuiſſe narrãtur, ad intelligibilia referunt, B arboresq́ illas & ligna fructifera in uirtutes uitæ moresq́ conuertūt: [b]tanquam uiſibilia & corporalia illa non fuerint, ſed intelligibilium ſignificandorū cauſa eo modo dicta uel ſcripta ſint. Quaſi propterea nō potuerit eſſe paradiſus corporalis, quia poteſt etiā ſpiritalis intelligi: tanquam ideo non fuerint duæ mulieres, Agar & Sara, & ex illis duo filij Abrahæ, unus de ancilla, alius de libera, quia duo Teſtamēta in eis figurata dicit Apoſtolus: aut ideo de nulla petra Moyſe percutiente aqua defluxerit, quia poteſt illic figurata ſignificatione etiā Chriſtus intelligi, eodem Apoſtolo dicente, C petra autem erat Chriſtus. Nemo itaq́ prohibet intelligi paradiſum, uitam beatorum: [c]quatuor eius flumina, quatuor uirtutes, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, atq́ iuſtitiam: & ligna eius, omnes utiles diſciplinas: & lignorum fructus, mores piorum: & lignum uitæ, ipſam bonorum omniū matrem ſapiētiam: & lignum ſcientiæ boni & mali, tranſgreſsi mandati experimentum. Pœnam enim peccatoribus bene utiq́, quoniam iuſte, conſtituit deus, ſed nō bono ſuo experitur homo. Poſſunt hæc etiam in eccleſia intelligi, ut ea melius accipiamus tanquā prophetica indicia præcedentia futurorum. D Paradiſum ſcilicet ipſam eccleſiam, [d]ſicut de illa legitur in Cantico canticorum: quatuor autem paradiſi flumina, quatuor Euangelia: ligna fructifera, ſanctos: fructus autem eorum, opera eorū: lignum uitæ, ſanctum ſanctorum, utiq́ Chriſtum: lignum ſcientiæ boni & mali, proprium uoluntatis arbitriū. Nec ſeipſo quippe homo diuina uoluntate cōtempta, niſi pernicioſe uti poteſt: atq́ ita diſcit, quid interſit, utrum inhæreat cōmuni omnibus bono, an proprio delectetur. Se quippe amans donatur ſibi: ut inde timoribus, mœroribusq́ cōpletus cantet in Pſalmo, A ſi tamē mala ſua ſentit, Ad meipſum anima mea turbata eſt: correctuſq́ iam dicat, Fortitudinē meam ad te cuſtodiam. Hæc & ſi qua alia commodius dici poſſunt de intelligendo ſpiritaliter paradiſo, nemine prohibente dicantur, dum tamen & illius hiſtoriæ ueritas fideliſsima rerum geſtarum narratione commendata credatur.

L. VIVES

a VNde nonnulli totum illum paradiſum.] De paradiſo tres fuiſſe opiniones refert idem Auguſtinus lib. de Gen. viij. Alij paradiſum ſpiritalem tantum, alij corporalem tantum, alij utrunq́ ſimul ponebant, quod ſibi potiſsimum probari Aug. fatetur. *Paradiſus* Verum ubi fuerit paradiſus non parum inter noſtros ſcri- B ptores ambigitur. Ioſephus ad Orientem plagam ſtatuit. Idem Beda confirmat, additq́ circumfuſam oceano regionem à reliquo mūdo ſeparatam, nec adiri poſſe, tantaq́ eſſe altitudine, ut lunam ipſam pertingat. Plato amœniſsimū illum in Phedone locum ſupra imbres omnes, flatus, fulminaq́ conſtituit, quod alijs uerſimile non eſt uiſum. Albertus Grotus Auicennā, ſed & uetuſtiores Polybium, & Eratoſtenem ſecutus ſub æquinoctiali temperatiſsimam omniū ſtatuit regionem, contra ueterum ferè placita, qui nihil habitari ſub illa ſolis uoluerunt: æquinoctialis uero mediū interiecat cingulum torridum, duobus punctis in ariete & libra ſigniferum attingens. Ibi ergo maximam temperiem cenſent duodecim horis toto anno lucis, totidem tenebrarum, hoc loco paradiſum ſtatuit. Scotus cum eo ſenſit, nec contraria eſt opinio ponētium paradiſum in Oriente. Nam & ſuus eſt Oriens ſuusq́ Occidens ipſi æquinoctiali circo, C ſuntq́ qui per gladium igneum, aduſtū cœli terrarumq́ cingulum intelligant, in quo ſunt fulminū ictus & fulgetrarum acceſsiones, ſicut Arrianus ſcribit. Ex ſacris literis ubi ſit paradiſus nō liquere Hieronymus putat, & ſi uulgo in Edem ab Oriente uerterunt LXX. ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς. Sed Oriens late patet. Hieronymus ſic inquit, pro paradiſo ortum habet, id eſt Gan. Porrò Eden delitiæ interpretatur. pro quo Symmachus trāſtulit paradiſum florentem. Necnon quod ſequitur contra Orientem, in Hebræo mikkedem ſcribitur, quod Aquila poſuit ἀπὸ ἀρχῆς, & nos ab exordio poſſumus dicere. Symmachus uero ἐκ πρώτης, & Theodotio ἐν πρώτοις, quod & ipſum non Orientem, ſed principium ſignificat. Ex quo manifeſtiſsime comprobatur, quod priuſquam cœlum & terram deus faceret, paradiſum ante condiderat, ſicut & legitur in Hebræo: Plantauerat autem deus paradiſum Eden à principio. Hæc apud Hieronymum. b Tanquam uiſibilia & corporalia non D fuerint.] Nemo negat paradiſum ἀλληγορικῶς, poſſe ad res ſpiritales transferri, ut Ambroſius fecit libro De paradiſo. Sed reuera paradiſum locum non fuiſſe arboribus conſitum, & amœniſsimum, ſicut Damaſcenus ſcribit, & ſimilem illis Elyſijs poetarum campis, ſacri ſcriptores magno conſenſu reclamant. Hieronymus in Danielem: Vnde eorum deliramenta conticeſcant, qui umbras & imagines in ueritate quærētes, ipſam conantur euertere ueritatem, ut flumina, & arbores, & paradiſum putent allegoriæ legibus ſe debere ſubruere. Huius opinionis fuit Origenes, qui totam illam de paradiſo narrationem, ſic ad ſpiritalem ſenſum uertit, ut Auguſtinus docet, paradiſúmque in tertio ſtatuit cœlo: ſic dici Apoſtolum Paulum uſque in tertium cœlum, & paradiſum eſſe ſublatum. c Quatuor eius flumina.] Nilus Aegypti, Euphrates & Tigris Syriæ, Ganges Indiæ. quorum idcirco ueri fontes ignorantur

rantur, & ſubter Oceanum alueo in noſtrum mare penetrãt, qua de cauſa Aegyptij ſacerdotes, Nilom Oceanum nuncupabant, ut Herodotus ſcribit. d Sicut de illa legitur in cantico.] Canticorum iiij. Hortus concluſus, ſoror mea ſponſa, hortus concluſos, fons ſignatus, emiſsiones tuæ paradiſus malorum Punicorum.

De corporibus ſanctorum poſt reſurrectionem, quę ſic ſpiritalia erũt, ut nõ in ſpiritum caro uertatur. Cap. XXII

CORPORA ergo iuſtorũ quæ in reſurrectione futura ſunt, neq; ullo ligno indigebunt, quo fiat, ut nullo morbo uel ſenectute inueterata moriantur: neq; ullis alijs corporalibus alimẽtis, quibus eſuriendi, aut ſitiẽdi qualiſcũq; moleſtia deuitetur: quoniã certo & omnimodo inuiolabili munere immortalitatis induẽtur, ut non niſi uelint, poſsibilitate, non neceſsitate ueſcantur. Quod angeli quoq; uiſibiliter & tractabiliter apparẽtes, nõ quia indigebant, ſed quia uolebant & poterant, ut hominibus congruerent ſui miniſterij quadam humanitate fecerũt. [a]Neq; enim in phãtaſmate angelos ediſſe credendum eſt, [b]quando eos homines hoſpitio ſuſceperũt: quamuis utrũ angeli eſſent, ignorantibus, conſimili nobis indigẽtia ueſci uiderentur. Vnde eſt quod ait angelus in libro Thobię: Videbatis me manducare, ſed uiſu ueſtro uidebatis: id eſt neceſsitate reficiẽdi corporis, ſicut uos facitis, me cibum ſumere putabatis. Sed ſi forte de angelis aliud credibilius diſputari poteſt: [c]certe fides Chriſtiana de ipſo ſaluatore non dubitat: quod etiam poſt reſurrectionem iam quidẽ in ſpiritali carne, ſed tamen uera, cibum ac potum cum diſcipulis ſumpſit. Non enim poteſtas, ſed egeſtas edendi, ac bibendi, talibus corporibus auferetur. Vnde et ſpiritalia erunt: non quia corpora eſſe deſiſtent, ſed quia ſpiritu uiuificante ſubſiſtent.

L. VIVES

a NEq; enim phantaſmate angelos ediſſe credendũ eſt.] Non ita edebant angeli, ut nos quorum cibus per guttur in uentriculum demiſſus conficitur, & ſuccus per uenas in ſingula diſtribuitur membra, aliturq; corpus: ſed nec ſic tamen edebant, ut oculis humanis illuderent uelut præſtigijs, quod mouere uiderentur, quod pro maxillis haberent, non mouerẽt tamen, comminuere ſuis illis dentibus panem, aut carnes, quæ remanerent integræ. Vere enim mandebant, ſed non alebantur. b Quãdo eos homines hoſpitio ſuſceperũt.] Abrahã & Loth in Geneſi, Thobias in lib. Thobiæ. c Certe fides Chriſtiana de ipſo ſaluatore.] Luc. xxiij. quo loco Beda ſic dicit: Aliter aquã abſorbet terra ſitiens, aliter ſolis radius calens. Illa indigẽtia, iſte potentia. Itaque cibus ille à domino non eſt, ut à noſtris corporibus ſolet, ſumptus: ſed gloria illa conſumptus, non uerſus in corporis ſubſtantiam.

Quid intelligendum ſit de corpore animali, & de corpore ſpiritali: ut qui moriuntur, in Adam: qui uero uiuificantur, in Chriſto.[a] Cap. XXIII

NAM ſicut iſta quæ habent animam uiuentẽ, nondũ ſpiritum uiuificantem, animalia dicuntur corpora: nec tamen animæ ſunt, ſed corpora: ita illa ſpiritalia uocãtur corpora. Abſit tamen ut ſpiritus ea credamus futura, ſed corpora carnis habitura ſubſiſtentiã, ſed nullam tarditatem, corruptionemq; carnalem ſpiritu uiuificante paſſura. Tunc iam non terrenus, ſed cœleſtis homo erit, nõ quia corpus quod de terra factum eſt, non ipſum erit, ſed quia dono cœleſti iam tale erit, ut etiã cœlo incolendo non amiſſa natura, ſed mutata qualitate conueniat. Primus autem homo de terra terrenus, [a]in animam uiuentem factus eſt, nõ in [b]ſpiritum uiuificãtem, quod ei per obedientię meritũ ſeruabatur. Ideo corpus eius quod cibo ac potu egebat, ne fame afficeretur ac ſiti, & nõ immortalitate illa abſoluta atq; indiſſolubili, ſed ligno uitę à mortis neceſsitate prohibebatur, atq; in iuuentutis flore retinebatur, nõ ſpiritale ſed animale fuiſſe non dubium eſt, nequaquam tamen moriturũ, niſi in dei prædictis minantisq; ſententiam delinquendo corruiſſet. Et alimentis quidẽ etiam extra paradiſum non negatis, à ligno tamen uitæ prohibitus[c] tardius eſſet tempore uetuſtateq; finiendus, in ea duntaxat uita, quã in corpore licet animali donec ſpiritale obediẽtiæ merito fieret, poſſet in paradiſo niſi peccaſſet habere perpetuam. Quapropter etiamſi mortẽ iſtam manifeſtam, qua fit animæ à corpore ſeparatio, intelligamus ſimul ſignificatam, in eo quod deus dixerat:[d] Qua die ederitis ex illo, morte moriemini: non ideo debet abſurdum uideri, quia nõ eo prorſus die à corpore ſunt ſoluti, quo cibum interdictum mortiferúmque ſumpſerunt. Eo quippe die mutata in deterius uitiatáque natura, atque à ligno uitæ ſeparatione iuſtiſsima, mortis in eis etiam corporalis neceſsitas facta eſt, cum qua nos neceſsitate nati ſumus. Propter quod Apoſtolus non ait, corpus quidem moriturũ eſt propter peccatum: ſed ait, corpus quidem

quidem mortuum eſt propter peccatum, ſpiri/
tus autẽ uita eſt propter iuſticiam. Deinde ſub/
iungit: Si autem ſpiritus eius qui ſuſcitauit Chri
ſtum à mortuis habitat in uobis, qui ſuſcitauit
Chriſtum à mortuis uiuificabit & mortalia cor
pora ueſtra, per inhabitantem ſpiritum eius in
uobis. Tunc ergo erit corpus in ſpiritũ uiuifican
tem, quod nunc eſt in animam uiuentem, & ta/
men mortuum dicit Apoſtolus, quia iam mo/
riendi neceſsitate conſtrictum eſt. Tunc autem
ita erat in animam uiuentem, quamuis non in
ſpiritum uiuificantem, ut tamen mortuum dici
recte non poſſet, quia niſi perpetratione peccati
neceſsitatem moriendi habere nõ poſſet. Cum
uero deus & dicendo: Adam ubi es? mortẽ ſi/
gnificauerit animæ, quę facta eſt illo deſerente:
& dicendo, Terra es, & in terram ibis, mortem
ſignificauerit corporis, quæ illi fit anima dece/
dente: propterea de morte ſecunda nihil dixiſ/
ſe credendum eſt, quia occultam eſſe uoluit pro
pter diſpenſationem teſtamenti noui. ubi ſecun
da mors apertiſsime declaratur, ut prius iſta
mors prima quæ communis eſt omnibus, pro/
deretur ex illo ueniſſe peccato, quod in uno cõ/
mune factum eſt omnibus: mors uero ſecunda
non utique communis eſt omnibus propter e/
os, qui ſecundum propoſitum uocati ſunt ſan/
cti, quos ante præſciuit, & prædeſtinauit, ſicut
ait Apoſtolus, cõformes fieri imaginis filij ſui,
ut ſit ipſe primogenitus in multis fratrib. quos
à ſecũda morte per mediatorem dei gratia libe/
rauit. In corpore ergo animali primum homi/
nem factum, ſicut Apoſtolus loquitur. Volens
enim ab ſpiritali quod in reſurrectiõe futurum
eſt, hoc quod nũc eſt, animale diſcernere. Semi
natur, inquit, in corruptione, ſurget in incorru
ptione: ſeminatur in cõtumelia, ſurget in gloria:
ſeminatur in infirmitate, ſurget in uirtute: ſemi/
natur corpus animale, ſurget corpus ſpiritale.
Deinde ut hoc probaret, ſi eſt, inquit, corpus a/
nimale, eſt & ſpiritale. Et ut quid eſſet corpus a/
nimale, oſtenderet, ſic inquit, ſcriptum eſt: Fa/
ctus eſt primus homo in animam uiuentẽ. Iſto
igitur modo uoluit oſtẽdere, quid ſit corpus ani
male, quãuis ſcriptura nõ dixerit de primo ho/
mine, qui eſt appellatus Adam, quando illa ani
ma flatu dei creata eſt, & factus eſt homo in
corpore animali, ſed factus eſt homo in animã
uiuẽtem. In eo ergo quod ſcriptum eſt: Factus
eſt primus homo in animam uiuentem, uoluit

A Apoſtolus intelligi corpus hominis animale.
Spiritale autem quemadmodum intelligẽdum
eſſet, oſtendit, addendo, Nouiſsimus autem A/
dam in ſpiritum uiuificãtem: proculdubio Chri
ſtum ſignificans, qui iam ex mortuis ita reſurre
xit, ut mori omnino deinceps non poſsit. Dein
de ſequitur, & dicit: Sed non primum quod ſpi
ritale eſt, ſed quod animale, poſtea ſpiritale. ubi
multo apertius declarauit, ſe animale corpus in/
ſinuaſſe in eo quod ſcriptum eſt: Factum eſſe
primum hominem in animam uiuentem: ſpiri/
tale autem in eo quod ait, Nouiſsimus Adam
B in ſpiritum uiuificantem. Prius eſt enim anima/
le corpus: quale habuit primus Adam, quam/
uis non moriturum, niſi peccaſſet: quale nunc
habemus & nos, hactenus eius mutata, uicia/
taq; natura, quatenus in illo, poſtea quàm pec
cauit, effectum eſt, unde haberet iam moriendi
neceſsitatem: quale pro nobis etiam Chriſtus
primitus habere dignatus eſt: non quidem ne/
ceſsitate, ſed poteſtate: poſtea uero ſpiritale, qua
le iam præceſsit in Chriſto tanquam in capite
noſtro, ſequuturum eſt autem in membris eius
ultima reſurrectione mortuorum. Adiungit de
inde Apoſtolus, duorum iſtorum hominum
C euidentiſsimam differentiam, dicens: Primus
homo de terra terrenus: ſecundus homo de cœ
lo, cœleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni: qua
lis cœleſtis, tales et cœleſtes. Et quomodo indui
mus imaginem terreni, induamus et imaginem
eius, qui de cœlo eſt. Hoc Apoſtolus ita poſuit,
ut nunc quidem in nobis ſecundum ſacramen
tum regenerationis fiat: ſicut alibi dicit, Quot/
quot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum in/
duiſtis: re autem ipſa tunc perficietur, quum &
in nobis quod eſt animale naſcẽdo, ſpiritale fa
ctum fuerit reſurgendo. Vt enim eiuſdem uer/
D biſ utar: Spe ſalui facti ſumus. Induimus au/
tem imaginem terreni hominis propagatione
præuaricationis & mortis, quam nobis intulit
generatio: ſed induimus imaginem cœleſtis ho
minis gratia indulgentiæ, uitæque perpetuæ:
quod nobis præſtat regeneratio, non niſi per
mediatorem dei & hominum, hominẽ Ieſum
Chriſtum: quem cœleſtem hominem uult in/
telligi, quia de cœlo uenit, ut terrenæ mortalita/
tis corpore ueſtiretur, quod cœleſti immortali/
tate ueſtiret. Cœleſtes uero ideo appellat & a/
lios: quia fiũt per gratiam membra eius: ut cum
illis ſit unus Chriſtus, uelut caput & corpus.
Hoc

Hoc in eadem epiſtola euidétius ita ponit: Per A hominē mors, & per hominē reſurrectio mortuorū. Sicut enim in Adam om̄es moriūtur, ita & in Chriſto omnes uiuificabuntur. Iā uticꝫ in corpore ſpiritali quod erit In ſpiritum uiuificantem: non qoia omnes qui in Adam moriuntur, membra erunt Chriſti. Ex illis enim multo plures ſecunda in æternum morte plectentur. Sed ideo dictū eſt, omnes atcꝫ omnes: quia ſicut nemo corpore animali niſi in Adam moritur, ita nemo corpore ſpiritali niſi in Chriſto uiuificatur. Proinde nequaquam putandum eſt, nos in reſurrectione tale corpus habituros, quale habuit homo primus ante peccatum: neque illud quod dictum eſt, Qualis terrenus, tales & terreni: ſecundum illud intelligendum eſt, quod factum eſt admiſsione peccati. Non enim exiſtimandum eſt, eum prius quàm peccaſſet ſpiritale corpus habuiſſe, & peccati merito in animale mutatum. Vt enim hoc putetur, parum attenduntur tanti uerba doctoris, qui ait, Si eſt corpus animale, eſt & ſpiritale: ſicut ſcriptum eſt, Primus homo Adam factus eſt in animam uiuentem. Nunquid hoc poſt peccatū factū eſt, quū ſit iſta hominis prima conditio: de qua beatiſsimus Apoſtolus ad corpus animale monſtrandum, hoc teſtimoniū legis aſſumpſerat?

L. VIVES

a IN animam uiuentem factus.] Vel anima uiuēs, uel cum anima uiuente. Sed prius illud crebrius in ſacris literis. b Spiritum uiuificantem.] Is eſt beatus, eſt iunctus iam deo: ut ea communione quæ illi eſt cum deo, poſsit & ipſe quocꝫ integritatē atque immortalitatem corpori præbere. c Tardius eſſet tempore.] Ex varijs lectionibus ſic colligo legendum, à ligno tamen uitæ prohibitus traditus eſſet tempori uetuſtatiq́ finiendus. Itacꝫ anima uiuens eſt quæ ipſa uiuit: ſpiritus uiuificans eſt, qui ipſe dat uitam. d Qua die ederitis ex illo, morte moriemini.] Hieronymus in Geneſim: Melius, inquit, interpretatus eſt Symmachus, mortalis eris. ſed nos ex quo naſcimur mori incipimus, ut Manilius ait:

Naſcentes morimur, finiſq́ ab origine pendet.

Qualiter accipienda ſit uel illa inſuffla tio in qua primus homo factus eſt in animam uiuentem, uel illa quam dominus fecit, dicens, accipite ſpiritum ſanctum. Cap. XXIIII

NDE & illud parū conſiderate quibuſdam uiſum eſt, in eo quod legitur: Inſpirauit deus in faciem eius ſpiritum uitæ, & factus eſt homo in animam uiuentem: [a] non tunc animam primo A homini datam, ſed eam quæ iam inerat ſpiritu ſancto uiuificatam. Mouet enim eos, quod dominus Ieſus poſteaquā reſurrexit à mortuis, inſufflauit, dicēs diſcipulis ſuis: Accipite ſpiritum ſanctum. Vnde tale aliquid exiſtimāt factum, quale tunc factū eſt, quaſi & hic ſecutus Euangeliſta dixerit: Et facti ſunt in animam uiuentē. Quod quidem ſi dictum eſſet, hoc intelligeremus, quod animarum quædam uita ſit ſpiritus dei, ſine quo animæ rationales mortuæ deputandæ ſunt, quamuis earum præſentia uiuere corpora uideantur. Sed non ita factum, quando eſt conditus homo, ſatis ipſa libri uerba teB ſtantur, quæ ita ſe habent: [b] Et formauit deus hominem puluerem de terra. Quod quidam planius interpretandum putātes dixerunt, [c] Et finxit deus hominem de limo terræ: quoniam ſuperius dictum fuerat, Fons autem aſcendebat de terra & irrigabat omnem faciem terræ: ut ex hoc limus intelligendus uideretur, humore ſcilicet terráque concretus. Vbi enim hoc dictum eſt, continuo ſequitur, Et formauit deus hominem puluerem de terra: ſicut Græci codices habent, [d] unde in Latinam linguam ſcriptura ipſa conuerſa eſt. Siue autem formauit, ſiue C finxit, quis dicere uoluerit, quod Græce dicitur, [e] ἔπλασεν, ad rē nihil intereſt, [f] magis tamen proprie dicitur finxit. Sed ambiguitas uiſa eſt deuitāda eis, qui formauit dicere maluerūt, eo quod in Latina lingua illud magis obtinuit cōſuetudo, [g] ut hi dicantur fingere qui aliquid mēdacio ſimulante componunt. Hunc igitur formatum hominem de terrę puluere, ſiue limo, erat enim puluis humectus: hunc inquam, ut expreſsius dicam ſicut ſcriptura locuta eſt, puluerem de terra, animale corpus factum eſſe docet Apoſtolus, cum animam accepit. Et factus eſt iſte homo in animam uiuentem: id eſt, formatus iſte D pulnis factus eſt in animam uiuentem. Iam, inquiunt, habebat animam, alioquin non appellaretur homo: qnoniam homo non eſt corpus ſolum, uel anima ſola, ſed qui ex anima conſtat & corpore. Hoc quidem uerum eſt, quod non totus homo, ſed pars melior hominis anima eſt: nec totus homo corpus, ſed inferior hominis pars eſt. Sed cū eſt utruncꝫ coniunctum ſimul, habet hominis nomē, quod tamen ſingula non amittunt, etiam cū de ſingulis loquimur. Quis em̄ dicere prohibetur quotidiani quadā lege ſermōis, homo ille defūctus eſt, et nūc in re

quie

A quie eſt uel in pœnis, cum de anima ſola poſsit hoc dici: & illo aut illo loco homo ille ſepultus eſt, cum hoc niſi de ſolo corpore non poſsit intelligi? An dicturi ſunt, ſic loqui ſcripturam nõ ſolere diuinam? Immo uero illa ita nobis in hoc atteſtatur, ut etiam cum duo iſta cõiuncta ſunt, & uiuit homo, tamẽ etiam ſingula hominis uocabulo appellet, animam ſcilicet interiorem hominem, corpus uero exteriorem hominem uocans, tanquam duo ſint homines, cum ſimul utrunq; ſit homo unus. Sed intelligendum eſt, ſecundũ quid dicatur homo ad imaginem dei, & homo de terra atque iturus in terram. Illud e-
B nim ſecũdum animam rationalem dicitur, qualem deus inſufflãdo, uel ſi commodius dicitur, inſpirando indidit homini, id eſt hominis corpori: hoc autem ſecundum corpus, qualem hominẽ deus finxit ex puluere, cui data eſt anima ut fieret corpus animale, id eſt homo in animã uiuentem. Quapropter in eo quod dominus fecit, quando inſufflauit dicens, Accipite ſpiritum ſanctum: nimirum hoc intelligi uoluit, quod ſpiritus ſanctus non tantum ſit patris, uerumetiam unigeniti ipſius ſpiritus. Idem ipſe quippe ſpiritus eſt patris & filij, cum quo eſt trinitas pa-
C ter & filius & ſpiritus ſanctus, non creatura ſed creator. Neq; enim flatus ille corporeus de carnis ore procedens ſubſtantia erat ſpiritus ſancti atque natura, ſed potius ſignificatio, qua intelligeremus, ut dixi, ſpiritum ſanctum patri eſſe filioq; communem: quia non ſunt eis ſinguli ſinguli, ſed unus amborũ eſt. Semper autem iſte ſpiritus in ſcripturis ſanctis Græco uocabulo πνεῦμα dicitur, ſicut eum & hoc loco dominus appellauit, quando eum corporalis ſui oris flatu ſignificans, diſcipulis ſuis dedit: & locis omnibus diuinorum eloquiorum non mihi aliter unquam nuncupatus occurrit. Hic uero, ubi
D legitur: Et finxit deus hominem puluerem de terra, & inſufflauit ſiue inſpirauit in faciem eius ſpiritum uitæ: [a] non ait Græcus πνεῦμα, quo ſolet dici ſpiritus ſanctus, ſed πνοὴν: quod nomẽ in creatura quàm in creatore frequẽtius legitur: unde nonnulli etiam Latini propter differentiam, hoc uocabulum non ſpiritum, ſed flatũ appellare maluerunt. Hoc enim eſt in Græco, etiã illo loco apud Eſaiam, ubi deus dicit, [b] Omnem flatum ego feci, omnẽ animam ſine dubitatione ſignificans. Quod itaque Græce πνοὴ dicitur, noſtri aliquando flatum, aliquando ſpiri-

A tum, aliquãdo inſpirationem uel aſpirationem, [c] aliquando etiam animam interpretati ſunt, πνεῦμα uero nunquam niſi ſpiritum: ſiue hominis, de quo ait Apoſtolus: Quis enim ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Siue pecoris, ſicut in Salomonis libro ſcriptum eſt: Quis ſcit ſi ſpiritus hominis aſcendat ſurſum in cœlum, & ſpiritus pecoris deſcendat deorſum in terram? Siue iſtum corporeum, qui etiam uentus dicitur: nam eius hoc nomen eſt, ubi in Pſalmo canitur: Ignis, grãdo, nix, glacies, ſpiritus tempeſtatis. Siue iam non
B creatum, ſed creatorem: ſicut eſt de quo dicit dominus in Euangelio, Accipite ſpiritum ſanctũ, eum corporeo ſui oris ſignificãs flatu: & ubi ait, Ite baptizate omnes gentes, in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti: ubi ipſa trinitas excellẽtiſsime & euidentiſsime commendata eſt. Et ubi legitur: Deus ſpiritus eſt. Et alijs plurimis ſacrarum literarum locis. In his quippe omnibus teſtimonijs ſcripturarum, quantum ad Gręcos attinet, non πνοὴν uidemus ſcriptum eſſe, ſed πνεῦμα: quantum autem ad Latinos non flatum, ſed ſpiritum. Quapropter in eo quod ſcriptum eſt, Inſpirauit uel ſi magis proprie dicen-
C dum eſt, Inſufflauit in faciem eius ſpiritum uitæ: ſi Græcus non πνοὴν, ſicut ibi legitur, ſed πνεῦμα poſuiſſet, nec ſic eſſet cõſequens, ut creatorem ſpiritum, qui proprie dicitur in trinitate ſpiritus ſanctus, intelligere cogeremur: quando quidem πνεῦμα, ut dictum eſt, non ſolum de creatore, ſed etiam de creatura dici ſolere manifeſtum eſt. Sed cum dixiſſet, inquiunt, ſpiritum, non adderet uitæ, niſi illum ſpiritum ſanctũ uellet intelligi. Et cum dixiſſet, Factus eſt homo in animam: non adderet, uiuentem, niſi animæ uitam ſignificaret, quę illi diuinitus impertitur dono ſpiritus dei. Cum enim uiuat anima, inqui-
D unt, proprio ſuæ uitæ modo, quid opus erat addere, uiuentem, niſi ut ea uita intelligeretur, quæ illi per ſpiritum ſanctum datur? Hoc quid eſt aliud, niſi diligenter pro humana ſuſpitione contendere, & ſcripturas ſanctas negligenter attendere? Quid enim magnum erat nõ ire longius, ſed in eodem libro ipſo paulo ſuperius legere, Producat terra animam uiuentem: quando animantia terreſtria cuncta creata ſunt? Deinde aliquantis interpoſitis, in eodem tamen ipſo libro, quid magnum erat aduertere quod ſcriptũ eſt, Et omnia quæ habent ſpiritum uitæ, & om-

nis

nis qui erat ſuper aridam mortuus eſt:cum inſi/
nuaret omnia quæ uiuebant in terra periſſe di/
luuio?Si ergo et animam niuentem,& ſpiritum
uitæ etiam in pecoribus inuenimus: ſicut loqui
diuina ſcriptura conſueuit:& cum hoc quoque
loco ubi legitur,omnia quæ habent ſpiritum ui
tæ:non Græcus πνῦμα, ſed πνοὴν dixerit:cur
non dicimus,quid opus erat ut adderet, uiuen/
tem,cum anima niſi uiuat eſſe non poſsit? Aut
quid opus erat ut adderet,uitæ,cum dixiſſet ſpi
ritum?Sed intelligimus ſpiritum uitæ,et animã
uiuentem ſcripturam ſuo more dixiſſe,cum ani
malia,id eſt corpora animata uellet intelligi,qui
bus ineſſet per animam perſpicuus iſte etiã cor
poris ſenſus.In hominis autem conditione obli
uiſcimur,quemadmodum loqui ſcriptura con/
ſueuerit,cũ ſuo prorſus more locuta ſit: quo inſi
nuaret hominem etiam ratiõali anima accepta,
quam [k] non ſicut aliarum carnium aquis & ter/
ra producẽtibus,ſed deo flante creatam uoluit
intelligi:ſic tamen factum,ut in corpore anima/
li quod fit anima in eo uiuẽte,ſicut illa animalia
uiueret,de quibus dixit: Producat terra animã
uiuentem:& quæ itidem dixiſſet habuiſſe in ſe
ſpiritũ uitæ:ubi etiam in Græco non dixit πνεῦ
μα, ſed πνοὴν: non utique ſpiritum ſanctum,
ſed eorum animam tali exprimens nomine. Si
enim dei flatus,inquiunt,dei ore exiſſe intelligi/
tur,quem ſi animam crediderimus,conſequens
erit, [l] ut eiuſdem fateamur eſſe ſubſtantiæ, pa/
remq́ illius ſapientiæ,quæ dicit:Ego ex ore al/
tiſsimi prodiui. Non quidem dixit ſapiẽtia ore
dei efflatam ſe fuiſſe, ſed ex eius ore prodiſſe.
Sicut autem nos poſſumus,non de noſtra na/
tura qua homines ſumus,ſed de iſto aere circũ/
fuſo,quem ſpirando ac reſpirando ducimus ac
reddimus,flatum facere cum ſufflamus:ita om/
nipotens deus non de ſua natura,neque de ſub
iacenti creatura,ſed etiã de nihilo potuit facere
flatum,quem corpori hominis inſerendo inſpi
raſſe uel inſufflaſſe cõuenientiſsime dictus eſt,
incorporeus incorporeum,ſed immutabilis mu
tabilem:quia non creatus creatum. Verũtamen
ut ſciant iſti,qui de ſcripturis loqui nolũt,& ſcri/
pturarum locutiones non aduertunt: non hoc
ſolum dici exire ex ore dei, quod eſt æqualis e/
iuſdemq́ naturæ,audiãt, uel legant,quod deo
dicente ſcriptum eſt: Quoniam tepidus es, &
neque calidus neque frigidus, incipiam te euo/
mere ex ore meo. Nulla itaq́ cauſa eſt,cur aper

A tiſsime loquenti reſiſtamus Apoſtolo ,ubi ab
ſpiritali corpore corpus animale diſcernens, id
eſt ab illo,in quo futuri ſumus,hoc in quo nunc
ſumus, ait, Seminatur corpus animale , ſurget
corpus ſpiritale:ſi eſt corpus animale, eſt & ſpi/
ritale: ſicut ſcriptum eſt, Factus eſt primus ho/
mo Adam in animam uiuentem, nouiſsimus
Adam in ſpiritum uiuificantem : ſed non pri/
mum quod ſpiritale eſt,ſed quod animale,poſt
ea quod ſpiritale. Primus homo de terra terrẽ/
nus,ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Qualis
terrenus,tales & terreni:qualis cœleſtis, tales &
B cœleſtes. Et quomodo induimus imaginẽ ter
reni,induamus & imaginẽ eius qui de cœlo eſt.
De quibus omnibus apoſtolicis uerbis ſuperi/
us locuti ſumus. Corpus igitur animale in quo
primum hominem Adam factum eſſe dicit A/
poſtolus, ſic erat factum, non ut mori omnino
non poſſet,ſed ut nõ moreretur niſi homo pec/
caſſet. Nam illud quod ſpiritu uiuificante ſpiri/
tale erit & immortale,mori omnino non pote/
rit:ſicut anima creata eſt immortalis, quæ licet
peccato mortua perhibeatur carens quadam ui
ta ſua,hoc eſt dei ſpiritu,quo etiam ſapienter &
beate uiuere poterat: tamen propria quadam,
C licet miſera uita ſua non deſinit uiuere: quia im/
mortalis eſt creata.Sicut etiam deſertores ange
li , licet ſecundum modum quendam mortui
ſunt peccando : quia fontem uitæ deſeruerunt,
qui deus eſt , quem potando,ſapienter beateq́
poterant uiuere:tamen non ſic mori potuerũt,
ut omnino deſiſterent uiuere atq́ ſentire : quo/
niam immortales creati ſunt,atque ita in ſecun/
dam mortem poſt ultimum præcipitabuntur
iudicium, ut nec illic uita careant : quandoqui/
dem etiã ſenſu cũ in doloribus futuri ſunt,non
carebũt.Sed homines ad dei gratiam pertinen/
tes ciues ſanctorum angelorum in beata uita
D manentium,ita ſpiritalibus corporibus induen
tur,ut neque peccent amplius, neque morian/
tur:ea tamen immortalitate ueſtiti,quæ ſicut an
gelorũ nec peccato poſsit auferri:natura quidẽ
manente carnis, ſed nulla omnino carnali cor/
ruptibilitate uel tarditate remanente. Sequitur
autem quæſtio neceſſario pertractanda, & do/
mino deo ueritatis adiuuante ſoluenda. Si libi/
do membrorum inobedientium ex peccato in/
obedientiæ in illis primis hominibus cum illos
diuina gratia deſeruiſſet,exorta eſt:unde in ſu/
am nuditatem oculos aperuerunt , id eſt eam

curioſius aduerterunt: & quia impudens motus A uoluntatis arbitrio reſiſtebat, pudenda texerũt: quomodo eſſent filios propagaturi, ſi ut creati fuerãt, ſine prçuaricatiõe mãluiſſent. Sed quia & liber iſte claudendus eſt, nec tanta quæſtio in ſermonis anguſtias coartãda, in eum qui ſequitur commodiore diſputatione differatur.

L. VIVES

a NOn tunc animam primo homini datam.] Hæc fuit Manichæorum opinio, ut ipſe Auguſtinus diſputat, libro ſecundo de Geneſi contra Manichæos, capite octauo. b Et formauit deus hominem puluerem de terra.] Septuaginta ſic uerterunt: Καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Et finxit deus hominem puluere de terra ſumpto. B Suſpicor hoc Auguſtini loco deeſſe unum uerbum, ut ſit: Finxit deus hominem puluerẽ capiẽs de terra. Aut in ablatiuo, puluere capto de terra. Nã Laurini codex puluere habet. Tametſi in Targo Chaldæo legiẽ: Creauit deus hominẽ puluerẽ de terra, ut eſt in biblijs, quæ linguis quatuor edi curauit Cardinalis Ximenus, qui Croium meum præceſſit, adiutus cum ab alijs doctis nõnullis, tum præcipue, quantum ad Græcitatem attinet, ab Ioanne Vergara uiro eruditiõe tam rara, quàm uulgo incognita: & quod eam ad rem permagni referebat, iudicio ſaniſſimo, ac ſupra quàm dici poſsit exacto. Horum pentateuchum accommodauit mihi eximius ſui ordinis uir Lodouicus Coronellus Theologus, paſſusq́ eſt ſe libro in primis ſibi neceſſario tãdiu carere, dum publicæ utilitati, cui hoc quicquid eſt operis, à nobis elaboratur, ſeruiret. c Et finxit deus hominem de limo terræ.] Sic Hieronymus.

Ioannes Vergara — *Lodouicus Coronellus*

d Vnde in Latinã linguã ſcriptura.] Oſtendit olim C uſas eccleſias Latinas interpretatiõe Latina ex Septuaginta uerſa, nõ hac Hieronymi, ut mirer eſſe qui tantum nefas exiſtiment translationes attingi, modo ſobrie ac prudenter fiat. e Magis tamen proprie dicitur, finxit.] Sic enim diciẽ, πλάττειν apud Græcos, ut nos de his loquimur, qui luto aliquid efficiunt, quod fingi uocatur. Eoq́ uocabulo etiam in condendis hominibus magni autores utũtur, ut Saluſtius: Pecora natura prona, atque uentri obediẽtia finxit. Et apud Ciceronem pro Murena de Catone minore: Finxit enim te ipſa natura ad honeſtatem, grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iuſtitiam, ad omnes denique uirtutes magnum hominem & excelſum. & formare certe neſcio an in alia inueniatur mente, quàm formam dare. f Vt hi dicantur fingere.] Si quis hoc tempore de uerbis in opere theologico ſic diſſereret, pro grammatico reijceretur. Auguſtinum uetuſtas ſua tuetur, qui ſi reui- D

Fingere

A uiſceret cum Paulo certe ille contemptui eſſet rhetorculus aut grammaticulus. Paulus uero uel inſanire, uel hæreticus uideretur. g Non ait Græcus πνεῦμα, &c. πνοήν.] Chaldæũ habet, Et inſpirauit in faciem eius animam uitæ, & factus eſt homo in ſpiritum loquentẽ. Auguſtinus ſatis ex hoc loco declarat, quanti ſit momenti ad omnes artes diſciplinasq́ intelligendas uera & germana uocabulorum cognitio. h Omnem flatũ ego feci.] Vulgo legimus, ſpiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam: Eſaiæ lvij. Lxx. uero πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα. Animam & animum pro aëre & flatu multi Latinorum poſuerũt. Pro aëre Verg. Semina terrarumq́ animæq́ mariſq́ fuiſſent.
Pro flatu & anhelitu Cicero in Acad. Si unus & ſimplex, utrum ſit ignis, an anima, an ſanguis? Et Terẽtius: Compreſsi animam. Et Plautus: Fœtet anima uxoris tuæ. Et Plinius: Anima leonis uirus graue, urſi peſtilẽs. i Aliquando etiam animam.] Hic locus lõge aliter B ſcribitur in codice Brugeñ. nempe ſic: quando uero dei dicitur, interpretati ſunt πνεῦμα. πνοὴ uero nunquam niſi ſpiritum etiam: ſed mihi magis placet uulgatior lectio, nec poteſt aliter congruere. nam in Eccleſiaſte, & locis, quæ ex ſacris literis adducit, πνεῦμα eſt Græce, non πνοή.

Anima

k Non ſicut aliarum carnium aquis & terra producentibus.] Si dicamus ſenſiſſe Auguſtinũ hominis animam non in corpore generari, ſed foris à deo immitti: quod uidetur Ariſtoteles in libris De generatione animalium uoluiſſe, quum eam ait foris uenire, & foras abire: ea ſententia multi recentiores damnantur, & in primis S. Thomas. Sin intelligamus non eodem modo generari hanc, qua mortales, quod illæ ui materiæ ita habitæ trahãtur, rationalis diuinitus ibi creetur, nulla materia potente illam in ſe uirtute ſua ingignere: tunc commune hoc erit cum omnibus, atq́ in hũc modũ dictum illud Ariſtotelis acciperẽt: quod profecto cõuenire nec dicto eius uidetur, quum foris dicit uenire: nec dogma C tis, qui immortale eſſe ingenitũ contendit: ſi modo exploratа eſt Ariſtotelis de anima noſtra ſentẽtia, de quo uideo inter ueteres interpretes magnopere dubitari.
l Vt eiuſdem fateamur eſſe ſubſtantiæ.] Humanam animam de ſubſtantia eſſe dei non ſolum gentiliũ pleriq́ philoſophorũ exiſtimarũt, ſicut aliàs eſt per nos oſtenſum, ſed ex Chriſtianis nonnulli: nec ſolum hæretici, ut Priſcillianiſtæ, & alij nonnulli, ſed homo Chriſtiano pectore Lactantius, nõ quod in hoc uel à me uel à quoquã rectius ſapiẽte comprobetur, ſed quod magno in Chriſtum ardore uidebatur flagrare. Neq́ enim ob unũ aut alterum erratum auerſatur tendentem ad ſe Chriſtus: præſertim ubi mens intenta ſemper eſt in ſcopum illum ueræ pietatis. Verba Lactantij hæc ſunt libro ſecũdo Inſtitutionum diuinarum: Ficto enim corpore ſpirauit ei animam de uitali fonte ſpiritus ſui, qui eſt perennis. Quibus uelle uidetur animam de ſpiritu dei in hominem demanaſſe.

ELENCHVS CAPITVM

IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XIIII.

1 Per inobedientiam primi hominis, in ſecundæ mortis perpetuitatem uituros fuiſſe omnes, niſi multos dei gratia liberaret.
2 De uita carnali, quæ non ex corporis tantum, ſed etiam ex animi ſit intelligenda uitijs.
3 Peccati cauſam ex anima, nõ ex carne prodiſſe, & corruptionem ex peccato contractam, non peccatum eſſe, ſed pœnam.
4 Quid ſit ſecundum hominem, quidue ſecundum deum uiuere.
5 Quod de corporis animæq; natura tolerabilior quidem Platonicorũ quàm Manichæorum opinio: ſed & ipſi reprobantur: quoniam uitiorum cauſas naturæ carnis aſcribunt.
6 De qualitate uoluntatis humanæ, ſub cuius iudicio affectiones animi aut prauæ habentur aut rectæ.
7 Amorem & delectationem indifferenter & in bono & in malo apud ſacras literas inueniri.
8 De tribus perturbationibus, quas in animo ſapientis Stoici eſſe uoluerũt, excluſis dolore ſiue triſtitia quam uirtus animi ſentire non debeat.
9 De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet uita iuſtorum.
10 An primos homines in paradiſo conſtitutos nullis perturbationibus priuſquam delinquerint affectos fuiſſe credendum ſit.
11 De lapſu primi hominis, in quo bene condita natura eſt, nec poteſt niſi à ſuo autore reparari.
12 De qualitate primi peccati per hominem admiſsi.
13 Quod in præuaricatione Adæ ad opus malum mala præceſsit uoluntas.
14 De ſuperbia tranſgreſsionis, quæ ipſa fuit tranſgreſsione deterior.
15 De iuſtitia retributionis, quam primi homines pro ſua inobedientia receperunt.
16 De libidinis malo, cuius nomen cum multis uitijs cõgruat, proprie tamen motibus obſcœnis corporis aſcribitur.
17 De nuditate primorum hominum, quam poſt peccatum turpem pudendamq; uiderunt.
18 De pudore concubitus, non ſolum uulgari, ſed etiam coniugali.
19 Quod partes iræ atq; libidinis tam uitioſe mouentur, ut eas neceſſe ſit frenis ſapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ ſanitate non fuerunt.
20 De uaniſsima turpitudine Cynicorum.
21 De benedictione multiplicandæ fœcunditatis humanæ ante peccatum, quam præuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus acceſſerit.
22 De copula coniugali à deo primitus inſtituta atq; benedicta.
23 An etiam in paradiſo generandum fuiſſet, ſi nemo peccaſſet: uel utrum cõtra actum libidinis pugnatura illic fuiſſet traditio caſtitatis.
24 Quod inſontes homines & merito obedientiæ in paradiſo permanẽtes ita genitalibus membris fuiſſent uſuri ad generationem prolis, ſicut cæteris ad arbitrium uoluntatis.
25 De uera beatitudine, quam temporalis uita non obtinet.
26 Quod felicitas in paradiſo uiuentium, ſine erubeſcendo appetitu generandi officium credenda ſit implere potuiſſe.
27 De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorũ peruerſitas non perturbat prouidentiã dei.
28 De qualitate duarum ciuitatum terrenæ atq; cœleſtis.

Per inobedientiam primi hominis in ſecundæ mortis perpetuitatem ruituros omnes fuiſſe, niſi multos dei gratia liberaret. Caput I

D

IXIMVS iam in ſuperioribus libris, ad humanum genus non ſolũ naturæ ſimilitudine ſociandum, uerumetiam quadam cognationis neceſſitudine in unitatem cõcordẽ pacis uinculo colligandum, ex homine uno deum uoluiſſe homines inſtituere: neque hoc genus fuiſſe in ſingulis quibuſcꝫ moriturum, niſi duo primi, quorum creatus eſt unus ex nullo, alter ex illo, id inobedientia meruiſſent: à quibus admiſſum eſt tam grande peccatum, ut in deterius eo natura mutaretur humana, etiam in poſteros obligatione peccati & mortis neceſsitate tranſmiſſa. C Mortis autem regnum in homines uſqꝫadeo dominatum eſt, ut omnes in ſecundam quocꝫ mortem, cuius nullus eſt finis, pœna debita pręcipites ageret, niſi inde quoſdam [a] indebita dei gratia liberaret: ac per hoc factum eſt, ut cũ tot tantæcꝫ gentes per terrarum orbem diuerſis ritibus moribuſcꝫ uiuentes, multiplici linguarũ, armorum, ueſtium ſint uarietate diſtinctę: non tamen amplius quàm duo quædam genera humanæ ſocietatis exiſterent, quas ciuitates duas ſecundum ſcripturas noſtras merito appellare poſſumus. Vna quippe eſt hominum ſecũdum carnem, altera ſecundum ſpiritum uiuere in ſui D cuiuſcꝫ generis pace uolentium: & cum id quod expetunt aſſequuntur, in ſui cuiuſque generis pace uiuentium.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN XIIII librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

Gratis 1 INdebita dei gratia.] Nemini enim debet deus, ideocꝫ gratia in uno ſenſu dicitur, quòd gratis detur: in altero, quòd gratum faciat eũ, cui adhæſerit. Paulus ad Rom. xi. Quis dedit illi prior, & retribuet ei? Nam ſi deberet, nõ faceret, ſed referret gratiã. Et ad Titum idẽ Apoſtolus: Non ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſaluos nos fecit.

De uita carnali, quæ non ex corporis tantum, ſed etiam ex animi ſit intelligenda uitijs. Cap. II

P

RIVS ergo uidendum eſt, quid ſit ſecundum carnem, quid ſecundum B ſpiritum uiuere. Quiſquis enim hoc quod diximus prima frõte inſpicit, uel nõ recolens, uel minus aduertẽs quemadmodũ ſcripturæ ſanctæ loquantur, poteſt putare philoſophos quidẽ Epicureos ſecũdum carnem uiuere: quia ſummum bonum hominis in corporis uoluptate poſuerunt: & ſi qui alij ſunt, qui quoquo modo corporis bonũ ſummũ bonum eſſe hominis opinati ſunt: & omne eorũ uulgus qui nõ aliquo dogmate, uel eo modo philoſophãtur, ſed procliues ad libidinem, niſi ex uoluptatibus, quas corporeis ſenſibus capiunt, gaudere neſciunt. Stoicos autem qui ſummum bonum hominis in animo ponunt, ſecundum ſpiritum uiuere: quia & hominis animus quid eſt niſi ſpiritus? Sed ſicut loquitur ſcriptura diuina, ſecũdum carnẽ uiuere utricꝫ mõſtrantur. Carnem quippe appellat, non ſolum corpus terreni atcꝫ mortalis animantis: ueluti cum dicit, Nõ omnis caro eadẽ caro, ſed alia quidem hominis, alia autẽ caro pecoris, alia uolucrũ, alia piſcium: ſed alijs multis modis ſignificatiõe huius nominis utitur, inter quos uarios locutionis modos, ſæpe etiam ipſum hominem, id eſt naturam hominis carnem nuncupat, modo locutionis à parte totum ſignificans, quale eſt: Ex operib. legis nõ iuſtificabitur omnis caro. Quid eñ hic uoluit intelligi, niſi omnis homo? Quod apertius paulo poſt ait: In lege nemo iuſtificabitur. Et ad Galatas: Sciẽtes quia non iuſtificabitur omnis homo ex operibus legis. Secundum hoc intelligitur, Et uerbũ caro factum eſt: id eſt homo. Quod nõ rectè accipientes quidã, [a] putauerunt Chriſto humanam animam defuiſſe. Sicut enim à toto pars accipitur, ubi Marię Magdalenæ uerba in Euãgelio legũtur dicẽtis, Tu-

lerunt

A ſeruit dominum meum, & neſcio ubi poſuerũt eum: cũ de ſola Chriſti carne loqueretur, quam ſepultã de monumento putabat ablatam: ita & à parte totũ carne nominata intelligitur homo, ſicut ea ſunt, quę ſupra cõmemorauimus. Cum igitur multis modis, quos perſcrutari & colligere longum eſt, diuina ſcriptura nũcupet carnẽ: quid ſit ſecundũ carnem uiuere: quod profecto malum eſt, cũ ipſa carnis natura nõ ſit malum, ut indagare poſsimus, inſpiciamus diligenter illum locũ epiſtolæ Pauli apoſtoli, quam ſcripſit ad Galatas, ubi ait: Manifeſta autem ſunt opera carnis, quæ ſunt adulteria, fornicationes, immũditiæ, luxuriæ, idolorum ſeruitus, ueneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, [b] animoſitates, diſſenſiones, hæreſes, inuidię, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia, quę prędico nobis ſicut & prędixi: quoniam qui talia agunt, regnũ dei non poſſidebunt. Iſte totus epiſtolæ Apoſtolicæ locus, quantum ad rem præſentem ſatis eſſe uidebitur, conſideratus poterit hãc diſſoluere quæſtionem, quid ſit ſecũdum carnem uiuere. In operibus nãq; carnis, quæ manifeſta eſſe dixit, eaq; cõmemorata damnauit, non illa tantum inuenimus, quæ ad uoluptatem pertinent carnis: ſicuti ſunt fornicationes, immunditiæ, luxurię, ebrietates, comeſſationes: uerũ etiam illa, quibus animi uitia demonſtrantur à uoluptate carnis aliena. Quis enim ſeruitutem, quæ idolis exhibetur, ueneficia, inimicitias, cõtentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, hęreſes, inuidias, nõ potius intelligat animi uitia eſſe quàm carnis? Quãdoquidem fieri poteſt, ut propter idololatriam uel hæreſis alicuius errorẽ à uoluptatibus carnis temperetur: & tamen etiã tunc homo quamuis carnis libidines continere atq; cohibere uideatur, ſecundum carnẽ uiuere hac Apoſtolica autoritate cõuincitur: & in eo quod abſtinet à uoluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonſtratur. Quis inimicitias nõ in animo habeat? aut quis ita loquitur, ut inimico ſuo, uel quẽ putat inimicũ, dicat: malã carnẽ, ac nõ potius, malũ animũ habes aduerſum me? Poſtremo ſicut carnalitates, ut ita dicam, ſi quis audiſſet, nõ dubitaret carni tribuere: ita nemo dubitat animoſitates ad animũ pertinere. Cur ergo hæc omnia & his ſimilia, doctor gẽtiũ in fide & ueritate opera carnis appellat, niſi quia eo locutionis modo quo totũ ſignificatur à parte, ipſum hominẽ uult noĩe carnis intelligi?

L. VIVES

a Pvtauerunt Chriſto humanã animã defuiſſe.] Hic fuit error Apollinariſtarũ, ut ipſe docet in Euãgelium Ioannis, & ſermone contra Arrium, & libro lxxxiij. quæſtionũ. Idẽ putarunt Cerdoniani, & Appellitæ, de erroribus ad Quoduultdeum. b Animoſitates.] θυμοὶ animi, iræ, ſic Hieronymus legit: ſed Latine quoq; animi pro ira ponũtur, ut apud Saluſtiũ: Lucullus ſuperiore anno quãtis animis ierit in L. Quintium, uidiſtis. Hinc animoſus & animoſitas. Animoſos Euros dixit Vergilius, quaſi iracundos. Animoſitate pro ira utitur Macrob. ij. de ſomnio Scipio. Porrò hæc ira quæ eſt [illegible], quod Cicero ſic finit: Excãdeſcentia eſt ira naſcens, & modo deſiſtens, quæ θύμωσις Græce dicitur. Poſtea in dicto Pauli ſequit, [illegible], quod Auguſtinus non addidit [illegible].

B Peccati cauſam ex anima, nõ ex carnẽ prodiſſe, & corruptionem ex peccato contractam, non peccatum eſſe, ſed pœnam. Cap. III

QVOD ſi quiſquam dicit, carnem cauſam eſſe in malis moribus quorumcunq; uitiorum, eo quod anima carne affecta ſic uiuit: profecto nõ uniuerſam hominis naturã diligenter aduertit. Nam corpus quidem corruptibile aggrauat animam. Vnde etiam idem Apoſtolus agens de hoc corruptibili corpore, de quo paulo ante dixerat, C Et ſi exterior homo noſter corrumpitur: Scimus, inquit, quia ſi terrena noſtra domus habitationis diſſoluatur, ędificationem habemus ex deo domum non manifeſtã æternam in cœlis. Etenim in hoc ingemiſcimus habitaculum noſtrum quod de cœlo eſt ſuperindui cupiẽtes: ſi tamen induti, non nudi inueniamur. Etenim qui ſumus in hac habitatione, ingemiſcimus grauati: eo quod nolumus ſpoliari, ſed ſuperueſtiri, ut abſorbeatur mortale à uita. Et aggrauamur igitur corruptibili corpore, & ipſius aggrauationis cauſam, non naturam, ſubſtantiamq; corporis, ſed eius corruptionem D ſcientes, nolumus corpore expoliari, ſed eius immortalitate ſuperueſtiri. Et tũc ergo erit corpus, ſed quia corruptibile non erit, non aggrauabit. Aggrauat ergo nunc animã corruptibile, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantẽ. Veruntamen qui omnia animæ mala ex corpore putant accidiſſe, in errore ſunt. [c] Quamuis enim Vergilius Platonicã uideatur luculentis uerſibus explicare ſententiam, dicens:

Igneus eſt ollis uigor & cœleſtis origo
Seminibus, quantũ non noxia corpora tardãt,
Terreniq; hebetãt artus, moribũdaq; mẽbra:

I 3 omneſq;

omnesq́ illas notiſsimas quatuor animi pertur A
bationes,[b] cupiditatem,timorẽ, lætitiã, triſtitiã,
quaſi origines omniũ peccatorũ atq; uitiorũ uo
lẽs ĩtelligi ex corpore accidere,ſubiũgaret dicat:
Hinc metuũt,cupiũtq́,dolẽt,gaudẽtq́:nec au/
Suſpiciũt,clauſæ tenebris & carcere cæco: (ras
tamen aliter ſe habet fides noſtra. Nam corru/
ptio corporis quæ aggrauat animã non peccati
primi eſt cauſa,ſed pœna: nec caro corruptibi/
lis animam peccatricem,ſed anima peccatrix fe
cit eſſe corruptibilem carnem. Ex qua corruptio
ne carnis licet exiſtant quædam incitamenta ui/
tiorum, & ipſa deſideria uitioſa: non tamẽ om/
nia uitæ iniquæ uitia tribuẽda ſunt carni,ne ab B
his omnibus purgemus diabolum,qui non ha/
bet carnem.[c] Et ſi enim diabolus fornicator uel
ebrioſus, uel ſi quid aliud huiuſmodi mali eſt,
quod ad carnis pertinet uoluptates,non poteſt
dici, cum ſit etiã talium peccatorũ ſuaſor & in/
ſtigator occultus:eſt tamen maxime ſuperbus
atq; inuidus. Quæ illũ uitioſitas ſic obtinuit, ut
propter hãc eſſet in carceribus caliginoſi huius
aeris æterno ſupplicio deſtinatus. Hæc autẽ ui/
tia,quæ tenẽt in diabolo principatum,carni tri/
buit Apoſtolus,quam certũ eſt diabolum non
habere. Dicit enim inimicitias,contentiones,æ/ C
mulatiões,animoſitates,inuidias,opera eſſe car
nis:quorũ omniũ malorum caput atq; origo ſu
perbia eſt, quæ ſine carne regnat in diabolo.
Quis autẽ illo eſt inimicior ſanctis? Quis aduer
ſus eos cõtentioſior,animoſior,& magis æmu/
lus atq; inuidus inuenitur? Et hęc omnia cũ ha/
beat ſine carne,quomodo ſunt iſta opa carnis:
niſi quia opera ſunt hominis,quẽ ſicut dixi,no/
mine carnis appellat? Non enĩ habendo carnẽ,
quam non habet diabolus, ſed uiuendo ſecun/
dum ſeipſum,hoc eſt ſecundum hominem: fa/
ctus eſt homo ſimilis diabolo:quia & ille ſecun
dum ſeipſum uiuere noluit, quando in ueritate D
nõ ſtetit:ut nõ de dei,ſed de ſuo mendacium lo
queretur,qui nõ ſolũ mendax,uerumetiã men/
dacij pater eſt. Primus eſt quippe mentitus,&
à quo peccatum,ab illo cœpit eſſe mendacium.

L. VIVES

a Qvamuis enim Vergilius Platonicam.] Non ma/
gis Platonicam, quàm Pythagoricam: & ſi in multis
eadẽ omnino ſunt. Ratio huius totius rei lib. viij.
eſt mihi ſat multis expoſita. b Cupiditatẽ, timorẽ.] *Affectus quatuor*
Quatuor ponuntur principes animi affectus: ut Cicero
in Tuſc. quæſt. docet, duo iucundi, totidem triſtes: ex iu
cũdis unus ad præſentes res ſpectat, Lætitia, quæ eſt opi
A nio boni præſentis; alter ad futuras, Libido, opinio boni
futuri, quã per cupiditatẽ hic intelligi uult. Ex triſtibus
triſtitia opinio mali præſentis: Timor opinio uẽturi ma
li. Ex his quẽadmodũ affectus cæteri proficiſcantẽ, nem
pe inuidentia, æmulatio, obtrectatio, miſericordia, an/
gor, luctus, mœror, erumna, dolor, lamentatio, ſolicitu
do, moleſtia, afflictatio, deſperatio ex triſtitia: Tũ pigri/
tia, pudor, error, pauor, exanimatio, cõturbatio, formi/
do ex timore: Iam maleuolentia lætans malo alieno, de/
lectatio, iactatio ex lætitia: Hinc ira, excãdeſcentia, odi/
um, inimicitia, diſcordia, indigenna, deſiderium ex cu/
piditate: idem Cicer. iiij. Tuſc. declarat. c Et ſi enim
diabolus fornicator.] De hoc poſtea.

Quid ſit ſecũdum hominem, quidue
ſecundum deum uiuere. Cap. IIII

B Qvi ergo uiuit homo ſecũdum ho/
minẽ,non ſecundũ deum,ſimilis eſt
C diabolo: quia nec angelo ſecũdum
angelũ,ſed ſecundũ deum uiuendũ
fuit,ut ſtaret in ueritate, & ueritatẽ
de illius, nõ de ſuo mendaciũ loqueretur. Nam
& de homine alio loco idẽ Apoſtolus ait: Si au/
tem ueritas dei in meo mẽdacio abũdauit. Meũ
dixit mendaciũ,ueritatem dei. Cũ itaq; uiuit ho
mo ſecundũ ueritatẽ,nõ uiuit ſecundũ ſeipſum,
ſed ſecũdum deũ. Deus eſt enim qui dixit: Ego
ſum ueritas. Quũ uero uiuit ſecũdum ſeipſum,
C hoc eſt ſecundũ hominẽ,non ſecũdum deum,
profecto ſecundũ mendacium uiuit:nõ quia ho
mo ipſe mendaciũ eſt,quũ ſit eius autor & crea/
tor deus,qui nõ eſt utiq; autor creatorq́ mẽda
cij:ſed quia homo factus eſt rectus,ut nõ ſecun
dum ſeipſum,ſed ſecundũ eũ,à quo factus eſt,
uiueret:id eſt illius potius quàm ſuã faceret uolunta
tem:nõ aũt ita uiuere,quemadmodũ eſt factus
ut uiueret,hoc eſt mendacium. [a] Beatus quippe
uult eſſe,etiã nõ ſic uiuẽdo ut poſsit eſſe.[b] Quid
eſt hac uolũtate mendacius? Vnde non fruſtra
dici poteſt,omne peccatũ eſſe mendaciũ. Non
enim fit peccatũ,niſi ea uolũtate, qua uolumus,
D ut bene ſit nobis,uel nolumus,ut male ſit nobis.
Ergo mendaciũ eſt quod quum fiat,ut bene ſit
nobis,hinc potius male eſt nobis: uel cũ fiat ut
melius ſit nobis,hinc potius peius eſt nobis. Vn
de hoc,niſi quia de deo poteſt bene eſſe homi/
ni,quem delinquẽdo deſerit:nõ de ſeipſo,ſecun
dum quẽ uiuendo delinquit? Quod itaq; dixi/
mus,hinc extitiſſe ciuitates duas diuerſas inter
ſe,atq; cõtrarias:quòd alij ſecundũ carnẽ,alij ſe/
cundũ ſpiritũ uiuerent:poteſt etiam iſto modo
dici,quod alij ſecundũ hominẽ, alij ſecundum
deum uiuãt. Apertiſsime quippe Paulus ad Co
rinthios

rinthios dicit: Cũ enim inter uos ſint æmulatio & cõtentio, nónne carnales eſtis, & ſecundũ hominẽ ambulatis? Quod ergo eſt ambulare ſecũdũ hominẽ, hoc eſt eſſe carnalẽ: quod à carne, id eſt à parte hominis minore, intelligitur homo. Eoſdẽ ipſos quippe dixit ſuperius animales, quos poſtea carnales: ita loquẽs: [c]Quis enim ſcit, inquit, hominũ quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Sic & quæ dei ſunt, nemo ſcit, niſi ſpiritus dei. Nos autẽ, inquit, nõ ſpiritũ huius mũdi accepimus, ſed ſpiritũ qui ex deo eſt, ut ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis, quæ & loquimur: non in ſapiẽtiæ humanæ doctis uerbis,[d] ſed docti ſpiritu, ſpiritalib. ſpiritalia cõparantes. Animalis autẽ homo nõ percipit, quę ſunt ſpiritus dei: [e]ſtultitia eſt enim illi. Talibus igitur, id eſt animalibus paulo poſt dicit: Et ego fratres nõ potui loqui uobis quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalib. Et illud ex hoc eodem loquẽdi modo intelligitur, id eſt à parte totum. Et ab anima nãq;, & à carne, quę ſunt partes hominis, poteſt totũ ſignificari, quod eſt homo: atq; ita non eſt aliud animalis homo, aliud carnalis: ſed idẽ eſt utrũq;, id eſt ſecundũ hominem uiuẽs homo. Sicut et nõ aliud, q̃ homines ſignificãtur, ſiue ubi legitur, Ex operibus legis [f] nõ iuſtificabitur omnis caro: ſiue quod ſcriptũ eſt: [g]Septuagitaquinq; animę deſcẽderũt cũ Iacob in Aegyptũ. Et ibi em̃ per omnẽ carnẽ, omnis homo: et ibi per ſeptuagintaquinq; animas, ſeptuagintaquinq; homines intelliguntur. Et quod dictũ eſt, Nõ in ſapiẽtiæ humanę doctis uerbis: potuit dici, Nõ in ſapientię carnalis: ſicut quod dictũ eſt, Secundũ hominem ambulatis: potuit dici, Secũdum carnem. Magis autẽ hoc apparuit, in his quę ſubiunxit. Cũ enim quis dicat, ego ſum Pauli: alius autẽ, ego Apollo: nónne homines eſtis? Quod dicebat, Animales eſtis: &, Carnales eſtis: expreſsius dixit, Homines eſtis, quod eſt ſecundũ hominẽ uiuitis, non ſecundũ deũ: ſecundũ quẽ ſi uiueretis, dij eſſetis.

L. VIVES

a Beatus quippe uult eſſe, etiam non ſic uiuendo.] Nemo eſt, qui quantũuis male & ſcelerate uiuat, nolit tamẽ ad beatitudinem peruenire: licet agat ea, quæ quàm lõgiſsime inde ad certiſsimam miſeriam abducant. b Quid eſt hac uoluntate mendacius?] Fallacius hac uoluntate nihil eſt. Mire enim decipit, in quo eſt. c Quis enim, inquit, ſcit hominum quæ ſunt hominis?] Libro primo locum hunc citans ſic dixit: Quis enim, inquit, ſcit hominum, quæ agantur in homine: expreſsius. d Sed docti ſpiritu.] Græce eſt: Sed doctus ſpiritus: ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου. Auguſtinus cõmodius uertit. Alibi habetur, in doctrina ſpiritus. e Stultitia eſt enim illi.] Spiritalia dei, ſtultitia ſunt hominibus ex affectu uiuentibus: ut etiam inter gentiles ſapientia & uirtutes ſtultitia craſsis erant diuitibus, qui umbras putabant eſſe uera corpora, hæc autem inſanias meras. Vndè eſt ſpecus ille apud Platonem in libro De republica ſeptimo, in quo homines umbris aſſueti nulla credebant eſſe alia corpora. Obiter annotabo dicendum fuiſſe, ſtultitia illi ſunt. Græcè eſt quidem ſingulariter, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι. Sed figura eſt Attica, cũ nomen neutrius generis uerbo ſingulari additur, quod eſt apud nos frequentiſsimum. f Non iuſtificatur.] Græce eſt, iuſtificabitur, δικαιωθήσεται. g Septuaginta quinq; animæ.] Animam pro homine dici Hebraiſmus eſt, ut puto, pro uita uero Græcorum eſt, & Latinorum quoq; ut uita pro anima. Nonius Marcellus pro corporibus ait animas poni, quum Vergilius dicit lib. xi.

Interea ſocios inhumataq; corpora terræ
Mandemus, qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite ait egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo.

Quod an ita ſit, ipſe uiderit. eſt tamen apud Græcos interdũ inuenire quum ψυχὴ ponitur pro rebus animatis.

Quod de corporis animæq; natura tolerabilior quidem Platonicorum quàm Manichæorum ſit opinio: ſed & ipſi reprobãtur: quoniam uitiorum cauſas naturæ carnis aſcribũt. Cap. V

NON igitur opus eſt in peccatis uitijsque noſtris ad creatoris iniuriã carnis accuſare naturam: quę in genere atq; ordine ſuo bona eſt, ſed deſerto creatore bono, uiuere ſecundum creatum bonum, non eſt bonum: ſiue quiſque ſecundũ carnẽ, ſiue ſecundũ animam, ſiue ſecundum totum hominẽ, qui cõſtat ex anima & carne, unde & nomine ſolius animæ, & nomine ſolius carnis ſignificari poteſt, eligat uiuere. Nam qui uelut ſummum bonum laudat animæ naturam, & tanquã malum naturam carnis accuſat: profecto & animam carnaliter appetit, & carnẽ carnaliter fugit: quoniã id uanitate ſentit humana, nõ ueritate diuina. [a]Non quidem Platonici ſicut Manichæi deſipiũt, ut tanquã mali naturã terrena corpora deteſtẽtur, cũ omnia elementa quibus iſte mũdus uiſibilis cõtrectabiliſq; compactus eſt, qualitateſq; eorũ deo artifici tribuant. Veruntamẽ ex terrenis artubus moribundiſq; mẽbris ſic affici animas opinãtur: ut hinc eis ſint morbi cupiditatũ & timorum & lætitiæ ſiue triſtitię: quibus quatuor perturbationibus, ut Cicero appellat, uel paſsionibus, ut pleriq; uerbum è uerbo Græco exprimunt, omnis humanorum morum uitioſitas continetur. Quod ſi ita eſt, quid eſt quod Aeneas apud Vergi-

lium,cum audiſſet à patre apud inferos,animas rurſus ad corpora redituras, hanc opinionem mitatur,exclamans:

Opater,an ne aliquas ad cœlũ hic ire putãdũ eſt
Sublimes animas,iterumq́ꝫ ad tarda reuerti
Corpora?quæ lucis miſeris tam dira cupido?

Nunquid nam hęc tam dira cupido ex terrenis artubus moribũdiſq́ꝫ membris adhuc ineſt animarum illi prædicatiſſimæ puritati? Nónne ab huiuſmodi corporeis,ut dicit,peſtibus omnibus eas aſſerit eſſe purgatas, cum rurſus incipiunt in corpora uelle reuerti? Vnde colligitur etiam ſi ita ſe haberet,quod eſt omnino uaniſſimum,uiciſsim alternans inceſſabiliter euntium atq; redeuntium animarum mundatio et inquinatio,non potuiſſe ueraciter dici, omnes culpabiles atq; uitioſos motus animarum eis ex terrenis corporibus inoleſcere.Siquidem ſecundũ ipſos illa,[b]ut locutor nobilis ait,dira cupido, uſqueadeo non eſt ex corpore,[c]ut ab omni corporea peſte purgatam,& extra omne corpus animam conſtitutam,ipſam compellat eſſe in corpore.Vnde etiam illis fatentibus, non ex carne tantum afficitur anima,ut cupiat,metuat,[d]lætetur,& triſtetur:uerum etiam ex ſeipſa his poteſt motibus agitari.

L. VIVES

a NOn quidem Platonici ſicut Manichæi.] Hi omnem carnem, non dei, ſed malæ mentis perhibent eſſe opificium:ideo ſuos auditores monẽt, ne animantes occidant,ne offendant principes tenebrarum in cœleſtibus colligatos,à quibus dicunt omnem carnem originem ducere.Et ſi utantur coniugibus,conceptum tamen generationemq́ꝫ deuitent,ne diuina ſubſtantia,quæ in eos per alimẽta ingreditur,uinculis carneis ligetur in prole. Auguſtinus, ad Quoduultdeum. His aſſenſi ſunt Priſcillianiſtæ. b Vt loquutor nobilis.] Sic alibi Ciceronem nominauit,hic Vergiliũ:quãquam alibi ſic legitur,ut poeta præfatus eloquitur lucis tam dira cuiã. c Vt ab omni corporea peſte purgatam.] In aliis libris ſcribitur: Vt ab omni corporea parte purgatã. d Lætetur & triſtet.] Alibi eſt: Lætetur & ægreſcat,quod nõ ſecus ſignificat.nam triſtitiam, ægritudinem uocat Cicero,tertio Tuſculanorum.

De qualitate uoluntatis humanę,ſub cuius iudicio affectiões animi,aut prauæ habentur,aut rectæ. Cap. VI

INTEREST autem,qualis ſit uoluntas hominis,quia ſi peruerſa eſt,peruerſos habebit hos motus:ſi autem recta eſt,nõ ſolum inculpabiles,uerumetiam laudabiles erunt.[a]Voluntas eſt quippe in omnibus:immo omnes nihil aliud quàm uoluntates ſunt. Nam quid eſt cu

A piditas,& lętitia,niſi uoluntas[b]in eorũ cõſenſionem,quæ uolumus?Et quid eſt metus atq; triſtitia,niſi uoluntas in diſſenſionem ab his,quæ nolumus?Sed cum conſentimus appetendo ea quæ uolumus,cupiditas:cum autẽ conſentimus fruendo his quæ uolumus,lętitia uocatur. Itẽq; cũ diſſentimus ab eo, quod accidere nolumus, talis uolũtas metus eſt:cum autem diſſentimus ab eo,quod nolentibus accidit, talis uolũtas triſtitia eſt.Et omnino pro uarietate rerũ quę appetuntur,atq; fugiuntur,ſicut allicitur,uel offenditur uoluntas hominis,ita in hos,uel illos affe-

B ctus mutatur & uertitur. Quapropter homo, qui ſecundum deum, non ſecũdum hominem uiuit,oportet ut ſit amator boni:unde fit conſequens,ut malum oderit.Et quoniam nemo natura,ſed quiſquis malus eſt,uitio malus eſt:[c]perfectum odium debet malis,qui ſecũdum deum uiuit:ut nec propter uitiũ oderit hominem,nec amet uitiũ propter hominem: ſed oderit uitiũ, amet hominẽ. Sanato enim uitio, totũ quod amare,nihil aũt quod debeat odiſſe,remanebit.

L. VIVES

a VOlũtas eſt quippe in omnibus.] Stoici βουλήσεις, quod Cicero uoluntates uertit,nolunt eſſe,niſi cum quid prudenter, conſtanterq; appetitur: Voluntas
C idcirco uoluntas finitur, quæ quid cum ratione deſideret,quæ eſt in ſolo ſapiente. Quæ autem aduerſus rationem incitata eſt uehementius,ea libido dicitur,uel cupiditas effrenata,quæ in omnibus ſtultis reperitur. Peripatetici utraſq; uoluntates dicunt,has malas, illas bonas. De nominibus eſt controuerſia,ut aliàs dixi. Nam & cupiditates Stoici uoluntates quoque nominant:nec refert,utrum ſit cum conſilio uoluntas, an natura ipſa impulſa,nã uoluntas eſt ſemper,niſi quod illa propriè, uereq; dicitur uoluntas,in qua eſt libertas,& in hac demum uitium eſt,aut uirtus. b In eorum conſenſionem, quæ uolumus.] Non eſt hæc uel conſenſio,uel diſſenſio,qua credimus aliquid eſſe,aut nõ eſſe, in qua eſt ſciẽtia,fides,opinio,de quibus multus in Analyticis poſterioribus ſermo:ſed uelle,aut nolle,quæ ad uoluntatem ſpectant,quũ illa ad mentẽ pertineant,& tanquam approbare & decernere ut uel fiat qd,uel ne fiat. c Per
D fectum odium.] Declarat quod eſt in Pſalmo cxxxviiij. Perfecto odio oderam illos.

Amorem & dilectionem, indifferenter,& in bono,& in malo apud ſacras literas inueniri. Cap. VII

NAM cuius propoſitũ eſt amare deũ, & non ſecundum hominem,ſed ſecũdum deum amare proximũ, ſicut etiã ſeipſum: proculdubio propter hunc amorẽ dicitur uolũtatis bonę, quę uſitatius in ſcripturis ſacris charitas appellatur

tur: ſed amor quoq; ſecundũ eaſdẽ ſacras literas dicitur. Nam & amatorem boni dicit Apoſtolus eſſe debere, quem regendo populo pręcipit eligendum. Et ipſe dominus Petrum Apoſtolum interrogans, cum dixiſſet: [a] Diligis me plus his. Ille reſpõdit: [b] Domine, tu ſcis quia amo te. Et iterum dominus quæſiuit, non utrum amaret, ſed utrum diligeret eum Petrus. At ille reſpondit ei iterum: Domine, tu ſcis quia amo te. Tertia uero interrogatione & ipſe Ieſus nõ ait, diligis me, ſed amas me. ubi ſecutus ait Euangeliſta: Cõtriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertio, amas me: cum dominus nõ tertio, ſed ſemel dixerit, amas me: bis autẽ dixerit, diligis me. B Vnde intelligimus, quòd etiam cum dicebat dominus, diligis me: nihil aliud dicebat, quàm amas me. Petrus autem non mutauit huius unius rei uerbum, ſed etiam tertio: Domine, inquit, tu omnia ſcis. tu ſcis quia amo te. Hoc propterea cõmemorandũ putaui, [c] quia nonnulli arbitrantur aliud eſſe dilectionẽ ſiue charitatem, aliud amorem. [d] Dicunt enim dilectionem accipiendã eſſe in bono, amorem in malo. Sic autem nec ipſos autores ſecularium literarum locutos eſſe certiſſimum eſt. Sed uiderint philoſophi utrum uel qua ratione iſta diſcernant. C Amorem tamẽ eos in bonis rebus, & erga ipſum deum magnipendere, libri eorũ ſatis loquũtur. [e] Sed ſcripturas religionis noſtræ, quarũ autoritatem cæteris quibuſq; literis anteponimus: nõ aliud dicere amorem, aliud dilectionem uel charitatem, inſinuandum fuit. nam & amorem in bono dici iam oſtendimus. Sed ne quis exiſtimet amorẽ quidẽ & in bono & in malo, dilectionem autem non niſi in bono eſſe dicendam, illud attẽdat quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Qui autẽ diligit iniquitatem, odit animã ſuam. Et illud Apoſtoli Ioãnis: Si quis dilexerit mundum, non eſt dilectio D patris in eo. Ecce uno loco dilectio, & in bono & in malo. Amorem autem in malo: quia in bono iam oſtendimus, ne quiſquam flagitet, legat quod ſcriptum eſt: Erũt enim homines ſeipſos amantes, amatores pecuniæ. Recta itaq; uoluntas eſt bonus amor, & uolũtas peruerſa malus amor. Amor ergo inhians habere quod amatur, cupiditas eſt: id autẽ habens eoq; fruens, lętitia. Fugiẽs quod ei aduerſatur, timor eſt: idq; ſi acciderit ſentiẽs, triſtitia eſt. Proinde mala ſũt iſta, ſi malus eſt amor: bona, ſi bonus. quod dicimus, de ſcripturis probemus. Cõcupiſcit Apo-

A ſtolus diſſolui, & eſſe cũ Chriſto. Et, Cõcupiuit anima mea deſiderare iudicia tua in omni tẽpore. [f] Vel ſi accõmodatius dicitur: Deſiderauit anima mea cõcupiſcere iudicia tua. Et, Concupiſcẽtia ſapientiæ perducit ad regnum. Hoc tamen loquendi obtinuit cõſuetudo, ut ſi cupiditas uel concupiſcentia dicatur, nec addatur cuius rei ſit, non niſi in malo poſsit intelligi. Lætitia apud Pſalmiſtam in bono eſt: Lætamini in domino & exultate iuſti. Et, Dediſti lætitiam in cor meum. Et, Adimplebis me lætitia cum uultu tuo. Timor in bono eſt apud Apoſtolum, ubi ait: B Cum timore & tremore ueſtram ipſorum ſalutem operamini. Et, Noli altum ſapere, ſed time. Et, Timeo autem ne ſicut ſerpẽs Euam ſeduxit aſtutia ſua, ſic & ueſtræ mentes corrumpantur à caſtitate, quæ eſt in Chriſto. De triſtitia uero, [g] quam Cicero magis ægritudinẽ appellat: dolorem autem Vergilius, ubi ait,

Dolent gaudentq;:

[h] ſed ideo malui triſtitiam dicere, quia ægritudo uel dolor uſitatius in corporibus dicitur, ſcrupuloſior quæſtio eſt, utrũ inueniri poſsit in bono.

L. VIVES

C a Diligis me plus his.] An plus q̃ hos, an plus q̃ hi? Certe plus quàm hi. & ad tollendam amphibologiam ſic fuit uertẽdum. b Domine tu ſcis quia amo te.] Græce ſic eſt: Λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων; Λέγει αὐτῷ· Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Βόσκε τὰ ἀρνία μου. Λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ· Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, φιλεῖς με. Itaq; ἀγαπᾶν uertũt diligo. φιλεῖν, amo. c Quia nõnulli arbitrant aliud eſſe dilectionem.] Origenes homilia prima in Cantica: Videtur mihi quod diuina ſcriptura uolens cauere, ne lapſus aliquis legentibus ſub amoris nomine naſceretur, pro infirmioribus quibuſq; eum qui apud ſapientes ſeculi cupido ſeu amor dicitur, honeſtiore uocabulo charitatem uel dilectionem nominaſſe. d Dicunt enim dilectionem accipiendam eſſe in bono.] Aliam Latini ſcriptores longe diuerſam faciunt in iſtis uocabulis differentiam, ut diligere ſit remiſsius, amare ardentius, ut apud Ciceronem: Dolabellam antea diligebam, nunc amo. Et ad Brutum apertius: Clodius Trib. pleb. deſ. ualde me diligit, ſeu ut ἐμφατικώτερον dicam, ualde me amat. Et ſi non negarim amorem ambiguum quidem, & medium nomen, in obſcœnum tamen & flagitioſum plerunque uſurpari, dilectionem raro. & quam differentiam Latini ponunt inter diligere & amare, eandem Græcorũ quidam inter ἀγαπᾶν καὶ φιλεῖν. e Sed ſcripturas religiõis noſtræ.] Hi loci, quos ex ſacris literis afferre ad probandũ quod conaẽ, nihil efficiũt, niſi dicat φιλεῖν, & ἀγαπᾶν ad utrunq;, bonũ, & malum ualere. quod ex dictis illis, in quibus Apoſtoli his uocabulis uſi ſunt, declaratur. Latina enim interpretatio linguam & ſignificata uocũ interpretis arguit, non eius qui ſcripſit. Sed forte illud oſtendere uolebat, quod cum homine Græco diſputaret, nempe Origene. f Vel ſi accommodatius

D Diligere Amare

dicitur

dicitur, deſiderabit anima mea.] Sic enim uerterunt Septuaginta: ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου. Et incipit oſtēdere, nullum ex quatuor illis affectibus, malum natura ſua eſſe. g Quam Cicero magis ægritudinem.] Dixi hoc eſſe apud Ciceronem tertio & quarto Tuſc. quæſtio. h Sed ideo malui triſtitiā dicere,] Cicero ij. Tuſc. quæſt. cum de dolore loquitur, cruciatum in corpore ſignificat, & ægritudinem cruciātem finit libro quarto. ægritudinem in animo eſſe dicit, ſicut ægrotationem in corpore: ægritudinem quoq; nō ſeiunctum à dolore habere nomen, libro tertio.

De tribus perturbationibus, quas in animo ſapientis Stoici eſſe uoluerūt, excluſis dolore ſiue triſtitia, quam uirtus animi ſentire non debeat. VIII

[a]Q VAS enim Græci appellant εὐπαθείας, Latine autem Cicero cōſtantias nominauit, Stoici tres eſſe uoluerūt, pro tribus perturbationibus in animo ſapientis: pro cupiditate, uoluntatē: [b]pro lætitia, gaudium: pro metu, cautionē: pro ægritudine uero, uel dolore, quē nos uitandæ ambiguitatis gratia, triſtitiā maluimus dicere, negauerūt eſſe poſſe aliquid in animo ſapientis. Voluntas quippe, inquiunt, appetit bonum, quod facit ſapiēs. Gaudium de bono adepto eſt, quod ubicq; adipiſcitur ſapiens. Cautio deuitat malum, quod debet ſapiens deuitare. Triſtitia porrò, quia de malo eſt, quod iam accidit: nullum autem malum exiſtimant poſſe accidere ſapienti: nihil in eius animo pro illa eſſe poſſe, dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, ut uelle, gaudere, cauere, negent niſi ſapientem: ſtultum autem non niſi cupere, lætari, metuere, cōtriſtari. Et illas tres eſſe conſtantias: has autem quatuor, perturbationes ſecundum Ciceronem: ſecundum plurimos autem, paſſiones. Græce autem illæ tres, ſicut dixi, appellantur εὐπάθειαι: iſtæ autem quatuor πάθη. Hæc [c]locutio utrum ſcripturis ſanctis cōgruat, quum quærerē quantum potui diligenter, illud inueni, quod ait Propheta: [d]Non eſt gaudere impijs, dicit dominus. tanquam impij lætari poſſint potius, q̄ gaudere de malis, quia gaudium proprie bonorum & piorum eſt. Item illud in Euangelio: Quęcunq; uultis ut faciant uobis homines, hæc uos facite illis: ita dictum uidetur, tanquā nemo poſſit aliquid male uel turpiter uelle, ſed cupere. Denicq; propter conſuetudinem locutionis, nonnulli interpretes addiderunt, bona: & ita interpretati ſunt: Quæcunq; uultis ut faciāt uobis homines bona. Cauendū enim putauerūt, ne quiſquā inhoneſta uelit ſibi fieri ab hominibus, ut de turpioribus taceam, certe luxurioſa conuiuia, in quibus ſe, ſi & ipſe illis faciat ſimilia, hoc præceptū exiſtimet impleturū. [e]Sed in Græco Euangelio, unde in Latinum tranſlatum eſt, nō legitur, bona: ſed, Quæcunq; uultis ut faciāt uobis homines, hæc & uos facite illis: credo propterea, quia in eo quod dixit uultis, iam uoluit intelligi bona. nō enim ait, cupitis. Non tamen ſemper his proprietatibus locutio noſtra frenanda eſt, ſed interdū his utendū eſt. Et cū legimus eos, quo- B rum auctoritati reſultare fas nō eſt, ibi ſunt intelligendæ, ubi rectus ſenſus alium exitū non poteſt inuenire: ſicut iſta ſunt, quæ exempli gratia, partim ex Propheta, partim ex Euāgelio cōmemorauimus. Quis enim neſcit impios exultare lętitia? Et tamen nō eſt gaudere impijs, dicit dominus. Vnde, niſi quia gaudere aliud eſt, quando proprie ſignatecq; hoc uerbū ponitur? [f]Item quis negauerit nō recte præcipi hominibus, ut quæcunq; ſibi ab alijs fieri cupiūt, hęc eis & ipſi faciant: ne ſeinuicē turpitudine illicitæ uoluptatis oblectent? & tamen ſaluberrimum, ueriſsimumcq; præceptū eſt: Quæcūq; uultis ut faciāt C uobis homines, eadem & uos facite illis. Et hoc unde, niſi quia hoc loco modo quodā proprio uoluntas poſita eſt, quæ in malo accipi non poteſt? Locutione uero uſitatiore quam frequētat maxime cōſuetudo ſermonis, non utiq; diceretur: Noli uelle mētiri omne mendaciū: niſi eſſet & uolūtas mala, à cuius prauitate illa diſtinguitur, quā prędicauerūt angeli dicētes: [f]Pax in terra hominib. bonæ uolūtatis. Nam ex abūdanti additum eſt, bonę, ſi eſſe non poteſt niſi bona. Quid autē magnū in charitatis laudibus dixiſſet Apoſtolus, quod nō gaudeat ſuper iniquitate, niſi quia ita malignitas gaudet? Nā & apud D autores ſecularium literarū, talis iſtorū uerborum indifferentia reperitur. Ait enim Cicero orator ampliſsimus: [g]Cupio patres conſcripti me eſſe clementem. Quia hoc uerbum in bono poſuit, quis tam peruerſe doctus exiſtat, qui non cupio, ſed uolo potius dicere debuiſſe cōtendat? Porrò apud Terentium flagitioſus adoleſcens inſana flagrans cupidine: [h]Nihil uolo aliud, inquit, niſi Philomenam. Quā uoluntatē fuiſſe libidinem, reſpōſio quæ ibi ſerui eius ſenioris inducitur ſatis indicat. Ait nanque domino ſuo: Quāto ſatius eſt, te id dare operā, quo iſtū amo-

rem

A rem ex animo amoueas tuo, quàm id loqui quo magis libido fruſtra accendatur tua. Gaudium uero eos et in malo poſuiſſe ille ipſe Vergilianus teſtis eſt uerſus, ubi has quatuor perturbationes ſumma breuitate complexus eſt:

Hinc metuunt, cupiuntq́ue, dolent, gaudentq́ue.

Dixit etiam idem autor:

Malamentis Gaudia.

Proinde uolunt, cauent, gaudent & boni & mali. Atque ut eadem alijs uerbis enunciemus, cupiunt, timent, lætantur & boni & mali. Sed illi bene, iſti male, ſicut hominibus ſeu recta ſeu peruerſa uoluntas eſt. Ipſa quoque triſti-B tia, pro qua Stoici nihil in animo ſapientis inueniri poſſe putauerunt, reperitur in bono, & maxime apud noſtros. Nam laudat Apoſtolus Corinthios, quod contriſtati fuerint ſecundum deū. Sed fortaſſe quis dixerit, illis Apoſtolum fuiſſe congratulatum, quod contriſtati fuerint pœnitendo: qualis triſtitia, niſi eorum qui peccauerunt, eſſe non poteſt. Ita enim dicit: Video quod epiſtola illa, etſi ad horā, cōtriſtauit uos: nunc uero gaudeo, nō quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiā. Cōtriſtati enim eſtis ſecūdum deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundum C deum eſt triſtitia, [k] pœnitētiam in ſalutē impœnitendam operatur: mundi autem triſtitia mortem operatur. Ecce enim idipſum ſecundū deū contriſtari, quantā perfecit in nobis induſtriā. Ac per hoc poſſunt Stoici pro ſuis partibus reſpondere, ad hoc uideri utilem eſſe triſtitiam, ut peccaſſe pœniteat, in animo autē ſapientis ideo eſſe non poſſe, quia nec peccatum in eum cadit cuius pœnitentia cōtriſtetur, nec ullū aliud malum, quod perpetiendo & ſentiendo ſit triſtis. [l] Nam & Alcibiadem ferūt, ſi me de nomine hominis memoria non fallit, cum ſibi beatus uideretur [m] Socrate diſputante, & ei quàm miſer eſD ſet, quoniam ſtultus eſſet demonſtrante, fleuiſſe. Huic ergo ſtultitia fuit cauſa etiam huius utilis optandæq́ue triſtitiæ, qua homo eſſe ſe dolet, quod eſſe non debet. Stoici autem nō ſtultum, ſed ſapientem aiunt triſtem eſſe non poſſe.

L. VIVES

a Quas enim Græci appellant εὐπαθείας, Cicero conſtantias.] Hæc omnia apud Ciceronem lib. iiij. Tuſc. quæſt. Porrò εὐπάθεια q. bonus affectus dicitur: quod bifariam poteſt intelligi: & περὶ τὴν ἡδονήν, hoc eſt de uoluptate, cuius cōtrarius eſt mœror & dolor: & περὶ τὴν βούλησιν, hoc eſt de illa honeſta & ſancta uoluntate, quam Stoici ponebant. Nam dixi antea uoluntateſ ab Stoicis tantum dici bonas, quod planius Cicero.

b Pro lætitia gaudium.] Gaudere enim decet, lætari non decet. Porrò declinatio à malo cū ratione eſt cautio, ſine ratione uero & cum exanimatione humili atq́ue fracta metus. c Locutio uirum ſcripturis ſanctis.] Equidem non uideo, quo ſpectat tam longa diſputatio de ratione nominum ex interprete dūtaxat petita: nam ſi in eadē lingua dicta adduceret, qua ſunt à ſanctis ſcripta, eſſet aliqua ratio cur fieret. d Nō eſt gaudere impijs dicit dominus.] Eſa. lvij. Vulgo legimus, Non eſt pax impijs dicit dominus. Lxx. uerterunt nō eſt gaudiū impijs. e Sed in Græco Euangelio.] Πάντα ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Ociosum nimis eſſet, ut puto, mulos uerbis perſuadere uelle, cū de ſenſu aut integritate uerborum Euangelij Latini dubitatur, ad fontem ipſum recurrēdum, ad Græca exemplaria, qua lingua Apoſtoli ſcripſere. Hoc Hieronymus B clamat, hoc Auguſtinus hic admonet, & præcipit exemplo ſuo. Iſti reclamant, & certius eſſe contendunt, tranſfuſum in Latinum ſermonem Euāgelium, quàm in ipſa origine ſua. Sed iſtos non magnopere referre potē confutari: nam pauci ſunt, & indocti, qui uel ſuapte ſponte tacebunt, quum ſe intelligent nil proficere, uel eruditorum omnium cōſenſu cum abſonis ſuis clamoribus reijcientur. f Pax in terra hominibus bonæ uolūtans.] Græce eſt καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. In terra pax, hominibus bona uoluntas. Sed ad id quod agit, nihil intereſt, ſiue bona uoluntas dicatur, ſiue bonæ uolūtatis.

g Cupio patres conſcripti me eſſe clementem.] Prima in Catilinam inuectiua. Sed ſic legitur: Cupio patres C. me eſſe clementem, cupio in tantis reip. periculis, me non diſſolutum uideri. Et in hoc ſenſu, cupio, eſt ſexcenties apud Ciceronem: atq́ue hoc argumentum Au-C guſtini ex ſcriptoribus linguæ Latinæ in ea re de qua tractat, paulo eſt aptius, quàm alia omnia ſacrorum librorū: idq́ue non tam contra Græcos Stoicos, quàm contra Latinum Ciceronem. h Nihil uolo aliud, inquit, niſi Philomenam.] Verba ſunt Carini in Andria Terentij. Puto dici Philumenā q. charam, & amatam. φιλουμένη filia fingitur Chremetis. Interpres noſter multis antea libris tacitus, hoc demum capite ſoluit ſilentium, & Philumenam, nomen eſſe cuiuſdam meretricis ait. Hoc nō eſt boni uiri, ex pudica uirgine, impudicum ſcortum facere: ſed nimirū putat, quod & alijs pleriſq́ue noſtro tempore perſuaſum eſt, apud poetas nullos uiros loqui, niſi lenones, aut latrones: nec ullas fœminas, niſi meretrices, aut lenas. Ideo lupanarium Latinum uocant, quod quū Philumena in lupanari inueniatur, quid aliud ſimplici illi & colūbino prædicatoris oculo uideri debuit, quàm meretrix? i Serui eius ſenioris.] An ſanioris? Ideo melius poterat iudicare: nam Carinus in amore non ſat erat ſanus. ſeruus hic erat Byrrhia. k Pœni-D tentiam in ſalutem ſtabilem operatur.] Sic uulgo etiam legimus in epiſtola Pauli ad Corinthios ſecundo. In antiquis Auguſtini exemplaribus, In Brugenſi habetur, pœnitentiam in ſalutem impœnitentibus: mēdoſe quidem, ſed aliquo tamen ueſtigio ueræ lectionis, quæ eſt in Colonienſi, ubi legitur: In ſalutem impœnitendam: ſic enim Græce μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον, pœnitentiam in ſalutē, cuius nunquā pœniteat. l Nam & Alcibiadē ferunt.] Hic propinquus erat Periclis principis Atheñ. cui & pupillus eſt relictus, omnium mortalium formoſiſſimus, idem ingenioſiſſimus, & maximæ in re militari induſtriæ. Imperator fuit Athenieñ. bellumq́ue geſsit cum Siculis & Lacedæmonijs. Nullius unquam unius hominis ad res diuerſiſſimas maxima uitia, & maximas uirtutes, flexibilius ingenium fuit. Eius uitam & geſta ſcribunt Plutarchus, & Aemilius Probus, & Iuſtinus, uulgates ſatis autores. m Socrate diſputāte.] Alcibiades

Socra

Socrates hunc edocuit, quem & ſe amare ſimulauit, ut ab amoribus aliorum, qui impudici erãt, auerteret. Frequens eius mentio in dialogis Platonis. Socrates hunc interim blandis & ſuauibus, cum haberet obſequẽtem, ducebat uerbis, ſæpe aſperis & acribus, cum ferocientem uideret, ſibiq́ placentem impendio coercebat: ut apud Platonem in Alcibiade de hominis natura. Cicero quarto Tuſcul. Cum Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet, ut accepimus, eũ nihil hominis eſſe, nec quicquam inter Alcibiadem ſummo loco natum, & quemuis baiulum intereſſe, quum ſe Alcibiades afflictaret, lachrymansq́ Socrati ſupplex eſſet, ut ſibi uirtutem traderet, turpitudinemq́ depelleret.

De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet uita iuſtorum. Caput IX

VERVM his philoſophis, quod ad iſtam quæſtionem, de animi perturbationibus attinet, iam reſpódimus in nono huius operis libro: oſtẽdentes, eos non tam de rebus, quàm de uerbis cupidiores eſſe contentionis, quàm ueritatis. Apud nos autem iuxta ſcripturas ſacras, ſacramq́ doctrinam, ciues ſanctæ ciuitatis dei in huius uitæ peregrinatione ſecundũ deum uiuentes, metuũt, cupiũtq́, dolent, gaudentq́. Et quia rectus eſt amor eorũ, iſtas omnes affectiones rectas habẽt. Metuunt pœnam æternam, cupiunt uitam æternam. Dolent in re, quia ipſi in ſemetipſis adhuc ingemiſcunt adoptionem, expectantes redemptionem corporis ſui. Gaudent in ſpe, quia fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in uictoriam. Item metuũt peccare, cupiũt perſeuerare: dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis. Vt enim metuant peccare, audiunt: Quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorũ. Vt cupiãt perſeuerare, audiunt quod ſcriptum eſt: Qui perſeuerauerit uſq; in finem, hic ſaluus erit. Vt doleant in peccatis, audiunt: Si dixerimus, quia peccatum nõ habemus, nos ipſos ſeducimus, & ueritas in nobis non eſt. Vt gaudeant in operibus bonis, audiunt: Hilarem datorem diligit deus. Item ſicuti ſe infirmitas eorũ firmitasq́ habuerit, metuunt tentari, cupiunt tentari: dolent in tentationibus, gaudent in tentationibus. Vt enim metuant tentari audiunt: Si quis præoccupatus fuerit in aliquo delicto, uos qui ſpiritales eſtis inſtruite huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis, intendens teipſum ne & tu tenteris. Vt autem cupiant tentari, audiunt quendam uirum fortem ciuitatis dei dicentem: Proba me domine, & ten-
A ta me, ure renes meos & cor meum. Vt doleant in tentatiõibus, uident Petrum flentem. Vt gaudeant in tentationibus, audiunt Iacobũ dicentem: Omne gaudiũ exiſtimate fratres mei, cum in tentationes uarias incideritis. Non ſolum autem propter ſemetipſos his mouentur affectibus, uerũetiam propter eos quos liberari cupiunt, & ne pereãt metuunt, & dolent ſi pereunt, & gaudent ſi liberãtur. Illum quippe optimum & fortiſsimũ uirum qui in ſuis infirmitatib. gloriatur, ut eum potiſsimũ cõmemoraremus, qui [a]in eccleſia Chriſti ex gentibus uenimus, doctorem
B gentiũ in fide & ueritate, qui & plus omnibus ſuis coapoſtolis laborauit, & pluribus epiſtolis populos dei, non eos tantum, qui præſentes ab illo uidebantur, uerumetiam illos, qui futuri præuidebantur, inſtruxit: illum inquam uerum athletam Chriſti,[b] doctum ab illo,[c] unctum de illo,[d] crucifixum cum illo,[e] glorioſum in illo,[f] in theatro huius mundi, cui ſpectaculum factus eſt, & angelis & hominibus,[g] legitime[h] magno agone certantem,[i] & palmam[k] ſupernæ uocationis in anteriora ſectantem, oculis fidei libẽtiſsime ſpectamus, gaudere cũ gaudentibus, flere cum flentibus,[l] foris habentem pu-
C gnas, intus timores, cupientẽ diſſolui & eſſe cũ Chriſto: deſiderãtẽ uidere Romanos, ut aliquẽ fructũ habeat in illis, ſicut & in cæteris gẽtibus: æmulantẽ Corinthios, & ipſa æmulatione metuentẽ ne ſeducãtur eorũ mẽtes à caſtitate, quæ in Chriſto eſt: magnam triſtitiam & cõtinuum dolorem cordis de Iſraelitis habentem, quod ignorantes dei iuſtitiam & ſuam uolentes conſtituere, iuſtitiæ dei non eſſent ſubiecti: nec ſolum dolorem, uerumetiã luctum ſuum denunciantem de quibuſdam qui ante peccauerũt, & non egerũt pœnitentiã ſuper immũditia & fornicationibus ſuis. Hi motus, hi affectus de amo-
D re boni & de ſancta charitate uenientes, ſi uitia uocãda ſunt, ſinamus, ut ea quæ uera uitia ſunt uirtutes uocẽtur. Sed cum rectam rationem ſequantur iſtæ affectiones, quando ubi oportet adhibentur, quis eas tũc morbidas ſeu uitioſas paſsiones audeat dicere? Quamobrem etiã ipſe dominus in forma ſerui agere uitam dignatus humanã, ſed nullum habens omnino peccatũ, adhibuit eas, ubi adhibendas eſſe indicauit. Neque enim in quo uerum erat hominis corpus, et uerus hominis animus, falſus erat humanus affectus. Cũ ergo eius in Euangelio iſta referuntur

tur,quod ſuper duritia cordis Iudæorum cũ ira contriſtatus ſit,quod dixerit, gaudeo propter uos, ut credatis:quod Lazarũ ſuſcitaturus etiã lachrymas fuderit:quod concupiuerit cum diſcipulis ſuis mãducare paſcha:quod propinquante paſsione triſtis fuerit anima eius uſq; ad mortem,non falſo utiq; referuntur. Verum ille hos motus certæ diſpenſationis gratia,ita cũ uoluit, ſuſcepit animo humano, ut cũ uoluit factus eſt homo. Proinde quod fatendum eſt,etiam cum rectas,& ſecundũ deum habemus has affectiones,huius uitæ ſunt, non illius, quam futuram ſperamus,& ſępe illis etiam inuiti cedimus. Itaque aliquando quãuis non culpabili cupiditate,ſed laudabili charitate moueamur,[m] etiã dum nolumus,flemus. Habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate,nõ autem ita dominus Ieſus,[n] cuius & infirmitas fuit ex poteſtate. Sed dum uitæ huius infirmitatẽ gerimus,ſi eas omnino nullas habeamus,tunc potius non recte uiuimus. Vituperabat enim & deteſtabatur Apoſtolus quoſdam,[o] quos etiã eſſe dixit ſine affectione. Illos etiam culpauit ſacer Pſalmus, de quibus ait, Suſtinui qui ſimul cõtriſtaretur, & non fuit. Nam omnino nõ dolere,dũ ſumus in hoc loco miſeriæ,profecto[p] ſicut quidã etiam apud ſeculi huius literatos ſenſit,& dixit,non ſine magna mercede contingit,immanitatis in animo,ſtuporis in corpore.[q] Quocirca illa quæ ἀπάθεια Gręce dicitur,quæ ſi Latine poſſet,impaſsibilitas diceretur:ſi ita intelligenda eſt(in animo quippe,non in corpore accipitur)ut ſine his affectionibus uiuatur quæ contra rationem accidunt,mentemq́; perturbant,bona plane & maxime optanda eſt:ſed nec ipſa huius eſt uitæ. Non enim qualiũcunq; hominum uox eſt, ſed maxime piorũ,multumq́; iuſtorũ,atq; ſanctorũ:Si dixerimus,quoniã peccatum nõ habemus,nosipſos ſeducimus,& ueritas in nobis nõ eſt. Tunc itaq; ἀπάθεια iſta erit, quãdo peccatum in homine nullum erit.[r] Nũc uero ſatis bene uiuitur,ſi ſine crimine: ſine peccato autẽ qui ſe uiuere exiſtimat,nõ id agit,ut peccatum non habeat,ſed ut ueniam nõ accipiat. Porrò ſi ἀπάθεια illa dicenda eſt,cum animũ contingere omnino non poteſt ullus affectus,quis hunc ſtuporem non omnibus uitijs iudicet eſſe peiorẽ? Poteſt ergo nõ abſurde dici perfectam beatitudinem ſine ſtimulo timoris,& ſine ulla triſtitia futuram. Non ibi autem futurũ amorem, gau-

A diũq; quis dixerit,niſi omnino à ueritate ſecluſus? Si aũt ἀπάθεια illa eſt,ubi nec metus ullus exterret,nec angit dolor,auerſanda eſt in hac uita,ſi recte,hoc eſt ſecundũ deũ,uiuere uolumus. In illa uero beata,quæ ſempiterna promittitur,[s] timor planè ſeparãdus eſt. Timor nanque ille de quo dicit Apoſtolus Ioannes, Timor nõ eſt in charitate,ſed perfecta charitas foras mittit timorem:quia timor pœnam habet: qui autẽ timet,non eſt perfectus in charitate:non eſt eius generis timor,cuius ille,quo timebat Apoſtolus Paulus,ne Corinthij ſerpentina ſeducerentur aſtutia:hunc enim timorem habet charitas, B imò non habet niſi charitas:ſed illius eſt generis timor,qui nõ eſt in charitate: de quo & ipſe Apoſtolus Paulus ait:Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timorem. Timor uero ille caſtus permanens in ſeculum ſeculi,ſi erit & in futuro ſeculo:nam quo alio modo poteſt intelligi permanere in ſeculũ ſeculi?[t] non eſt timor exterrens à malo,quod accidere poteſt, ſed tenens in bono,quod amitti nõ poteſt. Vbi enim boni adepti amor immutabilis eſt, profecto ſi dici poteſt,mali cauẽdi timor ſecurus eſt. Timoris quippe caſti nomine ea uoluntas ſignificata C eſt,qua nos neceſſe erit nolle peccare:& non ſolicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, ſed tranquillitate charitatis cauere peccatum. Aut ſi nullius omnino generis timor eſſe poterit in illa certiſsima ſecuritate perpetuorum,feliciũq; gaudiorum:ſic dictũ eſt,Timor domini caſtus permanens in ſeculũ ſeculi: quemadmodum dictum eſt:Patientia pauperum non perit in æternum. Neq; enim æterna erit ipſa patientia,quæ neceſſaria non eſt,niſi ubi toleranda ſunt mala:ſed æternum erit,quò per patientiam peruenitur. Ita fortaſſe timor caſtus in ſe- D culum ſeculi dictus eſt permanere, quia id permanebit,quò timor ipſe perducit. Quæ quum ita ſint,quoniam recta uita dicẽda eſt, qua perueniendum ſit ad beatã, omnes affectus iſtos uita recta rectos habet,peruerſa peruerſos. Beata uero,eadẽq; æterna amorẽ habebit, & gaudiũ,non ſolum rectum,uerumetiã iam certum: timorẽ autem & dolorẽ nullum. Vnde iam apparet utcũq;,quales eſſe debeant in hac peregrinatione ciues ciuitatis dei,uiuẽtes ſecundũ ſpiritum,non ſecundũ carnem,hoc eſt ſecundũ deũ, non ſecundũ hominẽ:& quales in illa quo tendunt immortalitate futuri ſint. Ciuitas porrò,

hoc eſt ſocietas impiorum, non ſecundũ deum, ſed ſecundum hominem uiuentium, & in ipſo cultu falſę, cõtemptuq́ꝫ uerę diuinitatis, [l] doctrinas hominum, dæmonúmue ſectãtium, his affectibus prauis tanquam motbis & perturbatióibus quatitur. Et ſi quos ciues habet, qui moderari talibus motibus, & eos quaſi temperare uideantur: [u] ſic impietate ſuperbi & elati ſunt, ut hoc ipſo in eis ſint maiores tumores, quo minores dolores. Et ſi nonnulli tanto immaniore, quanto rariore uanitate hoc in ſeipſis adamauerint, ut nullo prorſus erigantur & excitẽtur, nullo flectantur atq; inclinentur affectu: humanitatem totam potius amittunt, quàm ueram aſſequantur tranquillitatem. Non enim quia durũ aliquid, ideo rectum, [x] aut quia ſtupidum eſt, ideo ſanum.

L. VIVES

a QVem in eccleſia Chriſti ex gẽtibus inuenimus.] Paulus non uenit ex gentibus ad eccleſiam, ſed ex Iudaico populo tribu Beniamin: ideo melius in ueteribus libris, qui in Eccleſiam Chriſti ex gẽtibus uenimus. ut loquatur Auguſtinus de ſe & alijs, qui ad Chriſtum ex gentilium genere conuerſi ſunt. b Doctum ab illo.] Nam erant magiſtri palæſtræ, à quo docebantur athletæ. c Vnctum de illo.] In alijs exemplaribus legitur: uinctum de illo, quod ipſe interdũ dicit, Ego uinctus Chriſti Ieſu. quod puto eſſe congruentius, quamuis athletæ ungebantur ab alipta, & perſequitur ferè illam athletarum rationem, exercitationem, & mores. d Crucifixum cum illo.] Nam certi fines erant, quos non licebat egredi ſiue ſaltando, ſiue currẽdo, ſiue luctando. e Glorioſum in illo.] Ad uictoriã hoc ſpectat. f In theatro.] Ad ſpectatores non coram paucis, aut ignobilibus. g Legitime.] Nam certis legibus rogabantur, neque enim cuilibet licebat certare.

h Magno agone.] Nam erant minora certamina, & maiora, ut eorum qui dolichum currebant, & qui pancratiaſtæ dicebantur. i Palmam.] Hoc brabium. k In anteriora ſectantem.] In dies maioribus uictorijs meritisq́ instructum, & ornatum, ut tandem ſit quinquertio & in omni certaminum genere periodum uincat. Fratres ego nondum arbitror me comprehẽdiſſe: unum uero, quæ retro ſunt oblitus, tendens uero in anteriora deſtinatum perſequor, ad præmium ſcilicet ſupernæ uocationis dei: per Chriſtum Ieſum. ad Philip. iij. l Foris habentem pugnas.] Percenſet omnes ferè in Paulo affectus, & eos bonos. m Etiam dum nolumus.] Elabuntur uel imprudentibus, uel inuitis lachrymæ affectu intrinſecus moto, ut triſtitia, aut lætitia. n Cuius & infirmitas fuit ex poteſtate.] Nã in manu eius ſui erant affectus, nempe & dei & hominis beatiſs. laxabatq́, aut contrahebat, tum illos, tum omnia corporis atq; animi ſui pro arbitrio: noſtri uero affectus indomiti ſunt, à quibus etiã nos rapimur, ita ex infirmitate ſunt & impotẽtia, idcirco impotentiã animi in affectibus immodicis nominamus. o Quos etiã eſſe dixit ſine affectiõe.] ἄστοργοι, qui nullo ſunt affectu in ſuos, qui nec fortunis, nec infortunijs eorum uel gaudio uel triſtitia tanguntur, ſimiles ferè ſunt, quos Græci ἀπαθεῖς dicunt, de quibus Plinius lib. vij. Ferunt Socratem clarum ſapiẽtia eodem ſemper uiſum uultu, nec aut hilari magis, aut turbato. Exit hic animi tenor aliquando in

A rigorem quendam toruitatemq́ naturæ duram & inflexibilẽ, affectusq́ humanos adimit, quales ἀπαθεῖς Græci uocant. p Sicut quidam etiam apud ſeculi huius.] Crantoris Academici eſt hæc ſententia apud Cicer. iij. Tuſcu. quæſt. de indolentia. q Quocirca illa quæ ἀπάθεια.] Seneca lib. I. Epiſt. In ambiguitatẽ incidẽdum eſt, ſi exprimere ἀπάθειαν uno uerbo cito uoluerimus, & impatientiam dicere: poterit enim contrarium ei, quod ſignificare uolumus, intelligi. Nos enim cum uolumus dicere, qui reſpuat omnis mali ſenſum, accipieſ is, qui nullum poſsit ferre malũ. Vide ergo num ſatius ſit aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam poſitum. Hoc inter nos & Epicureos intereſt, Noſter ſapiens uincit quidem incommodũ omne, ſed ſentit: illorum nec ſentit quidẽ. Sic ille. r Nũc uero ſans bene uiuitur ſine crimine.] Quid peccatũ & crimen differant docet tractatu xli. ſuper Ioannẽ. Nam crimen eſt, inquit, peccatũ graue accuſatione & damna- Crimen

B tione digniſsimũ: ideo Apoſtolus Paulus, quando ele- Peccatum
git ordinãdos, uel presbyteros, uel diaconos, & quicũq; ordinãdus eſt ad præpoſituram eccleſiæ, non ait ſi quis ſine peccato eſt: hoc enim ſi diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur: ſed ait, ſi quis ſine crimine eſt. Sicut homicidium, adulterium, aliqua inuidentia, fornicationes, furtum, fraudes, ſacrilegium, & huiuſmodi. ad explicandum Auguſtini dictũ ſatis. s Timor planè ſeparandus eſt.] Alibi legitur in illa uero beatitudine, quæ ſempiterna promittitur planè ſperanda eſt, apathia ſcilicet. t Doctrinas hominum dæmonũq; ſectantium.] Sunt diſciplinæ, quas dæmones hominibus tradiderunt, ut magia, aſtronomia, & omne diuinationis genus præter propheticum. Plato in Phedro dæmonem cui erat nomẽ Theuth, inueniſſe ſcribit literas, Arithmeticam, Geometriam, Aſtronomiam, aleam, & ad Thamum Aegypti regem detuliſſe: dialecticã quoq; hanc contentioſam & pertinacem, non dubium ab inge-

C nio diabolico eſſe profectã, quod in uerũ contra niti ſemper, & melius dicenti nũquam cedere, & falſo uerũ gaudet uincere. u Sic impietate ſuperbi ac ela.] Superbia fuit cõmune ferè philoſophorum omniũ uitiũ. x Aut quia ſtupidum ideo ſanum.] Medici quibuſdam membris affectis, cum ſanitatem afferre nequeunt, ſtuporem inducunt, ut omni doloris ſenſu uacuefaciant, non quo ſana ſint, ſed ne nihil ſentiant.

An primos homines in paradiſo conſtitutos nullis perturbationibus prius quàm deliquerint affectos fuiſſe credendum ſit. Cap. x

D SED utrum primus homo uel primi homines, duorum erat quippe coniugiũ, habebãt iſtos affectus in corpore animali ante peccatum, quales in corpore ſpiritali non habebimus omni purgato finitoq́; peccato, non immerito quæritur. Si enim habebãt, quomodo erãt beati in illo memorabili beatitudinis loco, id eſt in paradiſo? Quis tandẽ abſolute dici beatus poteſt, qui timore afficitur, uel dolore? Quid autẽ timere uel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorũ, ubi nec mors metuebatur, nec ulla corporis mala ualetudo: nec

aberat

aberat quicquam,quod bona uolũtas adipiſce/ A
retur,nec inerat quod carnem, animúmue ho/
minis feliciter uiuentis offenderet? Amor erat
imperturbatus in deum,atq; inter ſe coniugum
fida & ſyncera ſocietate uiuentium,& ex hoc a/
more grande gaudium,non deſiſtente quod a/
mabatur ad fruendum.Erat deuitatio tranquil
la peccati,qua manente,nullum omnino aliun/
de malum,quod contriſtaret,irruebat.An forte
cupiebant prohibitum lignum ad ueſcendum
contingere,ſed mori metuebant : ac per hoc, &
cupiditas,& metus iam tũc illos homines etiam
in illo perturbabat loco? Abſit ut hoc exiſtime/
mus fuiſſe,ubi nullum erat omnino peccatum. B
ᵃNeq; enim nullum peccatũ eſt,ea quæ lex dei
prohibet concupiſcere,atque ab his abſtinere ti
more pœnæ,non amore iuſtitiæ. Abſit, inquã,
ut ante omne peccatũ,iam ibi fuerit tale pecca/
tum,ut hoc de ligno admitterent,quod de mu/
liere dominus ait : *Si quis uiderit mulierem ad
concupiſcendum eam,iam mœchatus eſt eam
in corde ſuo.* Quàm igitur felices erãt primi ho
mines,& nullis agitabantur perturbationibus
animorum,nullis corporum lædebãtur incom/
modis:tam felix uniuerſa ſocietas eſſet huma/
na,ſi nec illi malum,quod etiã in poſteros traij/ C
cerent,nec quiſquam ex eorum ſtirpe iniquita/
tem committeret,quę damnationem reciperet.
atq; iſta permanente felicitate, donec per illam
benedictionem,qua dictũ eſt,Creſcite & multi
plicamini:prędeſtinatorũ ſanctorum numerus
cõpleretur,alia maior daretur, quæ beatiſsimis
angelis data eſt:ubi iam eſſet certa ſecuritas pec
caturum neminẽ,moriturumq; neminem: & ta
lis eſſet uita ſanctorum,poſt nullum laboris,do
loris,mortis experimẽtum,qualis erit poſt hæc
omnia in incorruptione corporum reddita re/
ſurrectione mortuorum.

L. VIVES

ᵃ NEq; enim nullum peccatum eſt.] Non modo a/
ctus ipſe,ſed cupiditas actus mali peccatum eſt
Nec ſolum in lege diuina,uerumetiam in huma
nis illis exactioribus,ut Cicero Philippica ſecũda diſpu
tat : ſed in libris philoſophicis accuratius & copioſius.
Et ſi huiuſmodi legibus pœna non eſt huic peccati gene
ri cõſtituta:neq; enim ſic unquã leges cauẽt,ſi quis tan/
tum agri,aut pecoris habere uoluerit, ea mulcta eſto:
quemadmodũ Cato ſenior inquit pro Rhodienſibus.

De lapſu primi hominis,in quo bene
cõdita natura eſt,nec poteſt niſi à ſuo
autore reparari. Cap. XI

ED quia deus cuncta pręſciuit, & i/
deo hominẽ quoq; peccaturũ igno
s rare non potuit:ſecundum id quod
præſciuit,atq; diſpoſuit,ciuitatẽ ſan
ctam debemus aſſerere:non ſecun/
dum illud quod in noſtram cognitionem per/
uenire non potuit,quia in dei diſpoſitione non
fuit. Nec enim homo peccato ſuo diuinum po/
tuit perturbare conſilium,quaſi deum quod ſta
tuerat,mutare compulerit: cum deus præſcien/
do utrunq; præuenerit,id eſt & homo,quẽ bo
num ipſe creauit,quàm malus eſſet futurus : &
quid boni,etiam ſic de illo eſſet ipſe facturus.
B Deus enim etſi dicitur ſtatuta mutare: ᵃunde tro
pica loqutione in ſcripturis ſanctis etiam pœ/
nituiſſe legitur deum:iuxta id dicitur, quod ho/
mo ſperauerat,uel naturalium cauſarum ordo
geſtabat:non iuxta id,quod ſe omnipotens fa/
cturũ eſſe præſciuerat. Fecit itaq; deus,ſicut ſcri/
ptum eſt,hominem rectum:ac per hoc uolũta/
tis bonæ. Non enim rectus eſſet,bonam nõ ha
bens uoluntatẽ. Bona igitur uoluntas opus eſt
dei,quũ ea quippe ab illo factus eſt homo. Ma/
la uero uoluntas prima, quoniam omnia mala
opera præceſsit in homine,defectus potius fuit
C quidam ab opere dei,ad ſua opera,quàm opus
ullum. Et ideo mala opera,quia ſecundũ ſe,non
ſecundũ deum: ut eorum operum tanquam fru
ctuum malorum uolũtas ipſa eſſet uelut arbor
mala:aut ipſe homo,inquantum malæ uolunta
tis. Porrò mala uoluntas,quamuis non ſit ſecũ/
dum naturam,ſed contra naturam,quia uitium
eſt:tamẽ eius naturæ eſt,cuius eſt uitium,quod
niſi in natura non poteſt eſſe: ſed in ea quã crea
uit ex nihilo, non quam genuit creator de ſe/
metipſo,ſicut genuit uerbum, per quod facta
ſunt omnia. Quia etſi de terræ puluere deus
finxit hominem , eadem terra omniſq; terre/
D na materies omnino de nihilo eſt : animamq;
de nihilo factam dedit corpori, cum factus
eſt homo. Vſqueadeo autem mala uincuntur
à bonis, ut quamuis ſinantur eſſe, ad demon/
ſtrandum,quàm poſsit & ipſis bene uti iuſtitia
prouidentiſsima creatoris:bona tamen ſine ma
lis eſſe poſsint, ſicut deus ipſe uerus & ſum/
mus,ſicut omnis ſuper iſtum caliginoſum ae/
rem cœleſtis inuiſibilis uiſibiliſq; creatura:ma/
la uero ſine bonis eſſe non poſsint,quia naturæ
in quibus ſunt,inquantũ naturæ ſunt,utiq; bo/
næ ſunt. Detrahitur porrò malum, non aliqua

natura, quę acceſſerat, uel ulla eius parte ſublata, ſed ea quæ uitiata ac deprauata fuerat, ſanata atq; correcta. [b]Arbitrium igitur uoluntatis tūc eſt uere liberum, cum uitijs peccatiſq; non ſeruit. Tale datū eſt à deo, quod amiſſum proprio uitio, niſi à quo dari potuit reddi nō poteſt. Vnde ueritas dicit: Si nos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis. Idipſum eſt autem, ac ſi diceret: Si nos filius ſaluos fecerit, tunc uere ſalui eritis. [c]Inde quippe liberator, unde Saluator. Viuebat itaq; homo ſecūdum deum [d] in paradiſo, & corporali & ſpiritali. Neq; enim erat paradiſus corporalis propter corporis bona, & propter mentis nō erat ſpiritalis. Aut uero erat ſpiritalis, quo per interiores, & nō erat corporalis, quo per exteriores ſenſus homo frueretur? Erat planè utrunq; propter utrunq;. Poſtea uero quàm [e]ſuperbus ille angelus, ac per hoc inuidus, per eandem ſuperbiam à deo ad ſemetipſum cōuerſus, & quodam quaſi tyrannico faſtu gaudere ſubditis, quàm eſſe ſubditus eligens, de ſpiritali paradiſo cecidit: de cuius lapſu ſociorūq; eius, qui ex angelis dei angeli eius effecti ſunt, in libris undecimo & duodecimo huius operis ſatis quātum potui diſputaui: [f]maleſuada uerſutia in hominis ſenſum ſerpere affectans, cui utiq; ſtanti, quoniam ipſe ceciderat, inuidebat, colubrum in paradiſo corporali, ubi cum duobus illis hominibus maſculo & fœmina, animalia etiā terreſtria cætera ſubdita & innoxia uerſabantur, animal ſcilicet lubricū & tortuoſis anfractibus mobile, [g]operi ſuo congruum per quem loqueretur elegit: [h]eoq; per angelicam præſentiā præſtantioremq; naturā, ſpiritali nequitia ſibi ſubiecto, & tanquam inſtrumento abutens fallaciam ſermocinatus eſt fœminę: à parte ſcilicet inferiore illius humanæ copulæ incipiens, ut gradatim perueniret ad totum: non exiſtimans uirum facile credulum, nec errando poſſe decipi, ſed dum alieno cedit errori. Sicut enim Aaron erranti populo ad idolum fabricandū non conſenſit inductus, ſed ceſsit obſtrictus: nec Salomonē credibile eſt errore putaſſe idolis eſſe ſeruiendum, ſed blanditijs fœmineis ad illa ſacrilegia fuiſſe compulſum: ita credendum eſt illum uirum ſuę fœminę uni unum, hominem homini, coniugem coniugi, ad dei legem trāſgrediendam, non tanquam uerum loquenti crediſſe ſeductū, ſed [i]ſociali neceſsitudine paruiſſe. Non enim fruſtra dixit Apoſtolus: Adam nō eſt ſe-

A ductus, mulier autem ſeducta eſt: niſi quia illa quod ei ſerpēs locutus eſt tanquam uerum eſſet accepit, ille autē ab unico noluit cōſortio dirimi, nec in cōmunione peccati, nec ideo minus reus, ſi ſciens prudēſq; peccauit. Vnde & Apoſtolus non ait, non peccauit: ſed, nō eſt ſeductus. Nam utiq; ipſum peccaſſe oſtendit ubi dicit: Per unū hominem intrauit peccatum in mūdum: & paulopoſt apertius, In ſimilitudinem, inquit, pręuaricationis Adæ. Hos autem ſeductos intelligi uoluit, qui id quod faciunt, non putant eſſe peccatum, ille autem ſciuit. Alioquin quomodo uerum erit: Adam non eſt ſeductus? Sed B inexpertus diuinæ ſeueritatis in eo falli potuit, ut ueniale crederet eſſe cōmiſſum. Ac per hoc in eo quidē, quo mulier ſeducta eſt, nō eſt ille ſeductus, [k]ſed eum fefellit, quomodo fuerat iudicandum quod erat dicturus: Mulier quam dediſti mihi ſociam, ipſa mihi dedit, & manducaui. Quid ergo opus eſt pluribus? Et ſi credendo non ſunt ambo decepti, peccādo tamē ambo capti ſunt, & diaboli laqueis implicati.

L. VIVES

a Vnde tropica locutione.] Figurata. Tropus eſt, inquit Quintilianus, uerbi uel ſermonis à pro- Tropus
C pria ſignificatione in aliam cum uirtute mutatio. deum pœnituiſſe, metaphora eſt, quam cū alijs tropis, ſi quis ignorat, ſcire tamen auet ad ſacras literas intelligendas, non ex Cicerone petat uel Quintiliano, ſed ab iſtis magnis declamatoribus, qui quid Grammaticen Rhetoricenq; interſit adhuc neſciunt, uno uerbulo grammaticen omnia nominant. b Arbitrium igitur uoluntatis tunc eſt uere liberū.] Non quod alias liberū non ſit, nam neq; peccaſſet: ſed quod tunc nullo criminum onere preſſum, nulli ſubditum prauæ conſuetudini aut prauitati, tyrannis uiolentis uere ſolutum agit & expeditum, non ſubinde à uitio tractum, atq; uexatum.

c Inde quippe liberator unde Saluator.] Ex deo liberare nos, ex deo ſaluos facere potuit, nec aliunde.

d In paradiſo & corporali & ſpiritali.] Paradiſus uo- Paradiſus
luptas eſt & oblectatio. In paradiſo in quo locatus erat homo, non tantū corporis erat ingens, ſed animi multo maxima uoluptas, ſine qua corporalis illa nō modo nul-
D la, ſed contra potius amariſsima fuiſſet. Ex animo enim fons eſt omnis oblectationis, qui ſi mœret, quid in homine lætum erit? e Superbus ille angelus ac per hoc inuidus.] In ſuperbo natura uitij ipſius ſuccreſcit ſtatim inuidentia. Sic enim ſe ſuperbus diligit, ut neminem nō priorē modo, ſed ne parē quidem patiatur: quod cum difficile factu ſit, ibi continuo inuidia naſcitur, ita fit ut etiā in maximis faſtigijs, & ſupra quæ nihil ſit, inuidentia reperiatur, cum fauor populi aliqua de cauſa in aliū inclinat, & non totus omni tēpore, & per omnia in principem fertur. Declarat Suetonius quemadmodum Caligula Cæſar omni generi hominum etiam infimo inuiderit, alijs propter acclamationes populi, alijs propter admirationē generis uel formæ. Inuidit ergo dæmō homini ſibi in dignitate illa ſuffecto, & per hanc inuidiam mors introiuit in orbem terrarum. f Maleſuaſa uerſutia.] Legendum: maleſuada uerſutia, ut apud Vergilium

lium maleſuada fames q. mala ſuadens. g Operi ſuo congruum per quem loqueretur.] Idem de Geñ. ad literam,inquit,per hoc ſolum animal permiſſum eſſe tentare,ut ſatis declararetur fœminæ uenenoſum animal non niſi uenenum efflaturum. Pherecides Syrius ſcribit dæmonas è cœlo eſſe à Ioue deturbatos:quorũ princeps Ophioneus ſit dictus,hoc eſt ſerpentinus. h Eoq; per angelicã præſentiã.] Nam dæmon ſerpentẽ induit, ideo calidiſsimũ omniũ animalium uidebat ut ipſe dicit ſuper Geñ. l Sociali neceſsitudine.] Nõ neceſsitate ſed beneuolentia & cõiunctione. Hæc enim omĩa eſt neceſsitudo,& crebrius poſteriora hæc. k Sed eum feſellit quomodo fuerat iudicandum.] Hoc Adam decepit,quòd exiſtimauit iuſtam ſe excuſationem,& quam deus facile acciperet, increpanti & caſtiganti deo allaturum,ſi ſe id feciſſe diceret, ut gratificaretur ſociæ, atque ei ſociæ,non quam ſumpſiſſet ipſe,ſed quam dediſſet dominus.

A Hieremiam cap. xi. ſuper illo dicto: Maledictus uir,qui non audierit uerba pacti huius. nõ propter generis, inquit,priuilegia,non propter circũciſionis iniuriam, & ocium ſabbati,ſed propter obedientiam & deus efficitur populi Iſrael,& Iſrael populus eius. Similia in Eſaiã cap. xliiij. inter Auguſtini opera liber eſt De obedientia,& humilitate. Hanc de obedientia ſententiam,quod omnium ſit uirtutũ mater atque origo,repetit multis in locis libro primo Contra aduerſarios legum & prophetarum,& in De bono coniugali.

De qualitate primi peccati per hominem admiſsi. Cap. XII

B S I quem uero mouet,cur alijs peccatis ſic natura nõ mutetur humana, quemadmodum illa duorũ primorum hominum præuaricatione mutata eſt:ut tantæ corruptioni,quantam uidemus atq; ſentimus,& per hanc ſubiaceret morti,ac tot & tantis tamq; inter ſe contrarijs perturbaretur & fluctuaret affectibus, qualis in paradiſo ante peccatũ licet in corpore eſſet animali,utiq; non fuit:Si quis hoc mouetur, ut dixi,nõ ideo debet exiſtimare leue ac paruũ fuiſſe illud cõmiſſum,quia in eſca factũ eſt,non quidem mala [a]nec noxia, niſi quia prohibita. Neq; enim quicquã mali deus in illo tantæ felicitatis paradiſo crearet atq; plantaret. Sed obedientia commendata eſt in præcepto,[b]quæ uirtus in creatura rationali mater quodammodo eſt omniũ cuſtosq; uirtutum:quandoquidẽ ſic facta eſt,ut ei ſubditã eſſe ſit utile, pernicioſum autẽ ſuam,non eius à quo creata eſt, facere uoluntatem. Hoc itaq; de uno cibi genere non edendo,ubi aliorum tanta copia ſubiacebat,tam leue præceptum ad obſeruandum, tam breue ad memoria retinendum, ubi præſertim nondum uolũtati cupiditas reſiſtebat,quod de pœna tranſgreſsionis poſtea ſubſecutum eſt,tanto maiore iniuſtitia uiolatum eſt,quanto faciliore poſſet obſeruantia cuſtodiri.

L. VIVES

a NEc noxia.] Ex ſeipſa. b Quæ uirtus in creatura rationali.] Neq; enim aliquid præcipit deus uel homini uel angelo,quod eius opere quopiã beatiſsimus ille & nullius rei indigus egeat, ſed obſequentem ſibi & audientem dicto uult eum eſſe. unde eſt illud præſtare ſacrificio obedientiam. Hieronymus in

Quod in præuaricatione Adæ ad opus malum mala præceſsit uoluntas. Caput XIII

I N occulto autem mali eſſe cœperũt, ut in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malum opus perueniretur,niſi præceſsiſſet mala uoluntas. Porrò malæ uoluntatis initium quod potuit eſſe,niſi ſuperbia?[a] Initiũ enim omnis peccati ſuperbia eſt. Quid eſt autẽ ſuperbia,niſi peruerſæ celſitudinis appetitus?[b] Peruerſa eſt enĩ celſitudo eſt,deſerto eo cui debet animus inhærere principio,ſibi quodãmodo fieri atq; eſſe principiũ. Hoc fit cũ ſibi nimis placet. Sibi uero ita placet,cum ab illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit quàm ipſe ſibi. Spontaneus eſt autem iſte defectus: quo-

C niam ſi uoluntas in amore ſuperioris immutabilis boni,à quo illuſtrabatur ut uideret,& accendebatur ut amaret,ſtabilis permaneret,non inde ad ſibi placendũ auerteretur,[d]& ex hoc tenebreſceret,&[e]frigeſceret,[f]ut uel illa uerum crederet dixiſſe ſerpentem,[g]uel ille dei mandato uxoris præponeret uoluntatẽ,[h]putaretq; ſe uenialiter tranſgreſſorẽ eſſe præcepti,ſi uitæ ſuæ ſociã non deſereret etiã in ſocietate peccati. Nõ ergo malum opus factũ eſt,id eſt illa tranſgreſsio,ut cibo prohibito ueſcerentur,niſi ab eis qui mali iam erant. Neq; enim fieret ille fructus malus

D niſi ab arbore mala. Vt autẽ eſſet arbor mala cõtra naturam factũ eſt:quia niſi uitio uoluntatis quod cõtra naturam eſt,non utiq; fieret:ſed uitio deprauari,niſi ex nihilo facta,natura nõ poſſet. Ac per hoc ut natura ſit,ex eo habet, quod à deo facta eſt:ut autẽ ab eo à quo facta eſt deficiat,ex hoc quod de nihilo facta eſt. Nec ſic defecit homo,ut omnino nihil eſſet, ſed ut inclinatus ad ſeipſum minus eſſet, q̃ erat cum ei qui ſumme eſt inhærebat. Relicto itaque deo, eſſe in ſemetipſo,hoc eſt ſibi placere, nõ iam nihil eſſe eſt,ſed nihilo propinquare. Vnde ſuperbi ſecundũ ſcripturas ſanctas alio nomine ap-

pellantur,ſibi placentes. Bonũ eſt enim ſurſum A habere cor,non tamen ad ſeipſum, quod eſt ſuperbiæ,ſed ad dominum,quod eſt obedientię, quæ niſi humilium nõ poteſt eſſe. Eſt igitur aliquid humilitatis miro modo quod ſurſum faciat cor,& eſt aliquid elationis quod deorſum faciat cor. Hoc quidẽ quaſi contrariũ uidetur, ut elatio ſit deorſum,& humilitas ſurſum. Sed pia humilitas facit ſubditum ſuperiori,nihil eſt autem ſuperius deo,& ideo exaltat humilitas,quę facit ſubditum deo. Elatio autem quæ in uitio eſt,eo ipſo quo reſpuit ſubiectionem,cadit ab illo,quo non eſt quicquã ſuperius,& ex hoc erit B inferius,& fit quod ſcriptum eſt: Deiecisti eos, dum extollerẽtur. Non enim ait,cum elati fuiſſent,ut prius extollerentur,& poſtea deijcerentur:ſed cum extollerentur,tunc deiecti ſunt. Ipſum quippe extolli,iam deijci eſt. Quapropter quod nunc in ciuitate dei,& ciuitati dei in hoc ſeculo peregrinanti maxime commendatur humilitas,[g] & in eius rege,qui eſt Chriſtus,maxime prædicatur:contrariumq́ huic uirtuti elatiõis uitiũ,in eius aduerſario qui eſt diabolus,maxime dominari ſacris literis edocetur: profecto iſta eſt magna differentia,qua ciuitas, unde loquimur,utraq; diſcernitur: una ſcilicet ſocietas C piorum hominũ,altera impiorũ,ſingula quæq; cum angelis ad ſe pertinentibus,in quibus præceſsit hac amor dei,hac amor ſui. Manifeſto ergo apertoq́ peccato,ubi factum eſt quod deus fieri prohibuerat,diabolus hominẽ nõ cepiſſet, niſi iam ille ſibiipſi placere cœpiſſet. Hinc enim & delectauit,quod dictum eſt,[h] Eritis ſicut dij: quod melius eſſe poſſent ſummo ueroq́ principio cohęrendo per obedientiam,non ſuũ ſibi exiſtendo principium per ſuperbiam. Dij enim creati nõ ſua uirtute,ſed dei ueri participatione ſunt dij:plus autẽ homo appetendo,minus eſt: D qui dum ſibi ſufficere delegit,ab illo qui ei uere ſufficit,defecit. Illud itaq; malũ,quo cũ ſibi homo placet,tanquã & ipſe ſit lumen,auertitur ab eo lumine,quod ei ſi placet,& ipſe fit lumen: Illud inquã malũ præceſſerat in abdito,ut ſequeretur hoc malũ,quod perpetratũ eſt in aperto. Verũ eſt enim quod ſcriptũ eſt: Ante ruinã exaltatur cor,& ante gloriã humiliatur. Illa prorſus ruina quæ fit in occulto, præcedit ruinam quæ fit in manifeſto,dum illa ruina eſſe non putatur. Quis enim exaltationẽ ruinã putat, cum iam ſit ibi defectus, quo eſt relictus excelſus? Quis antẽ ruinã eſſe nõ uideat,quando fit mandati euidens atq; indubitata tranſgreſsio? Propter hoc deus illud prohibuit,quod cũ eſſet admiſſum,[i] nulla defendi poſſet imaginatione iuſtitię. Et ideo audeo dicere,ſuperbis eſſe utile cadere in aliquod apertũ manifeſtũq́ peccatum, unde ſibi diſpliceant,qui iam ſibi placendo ceciderãt. Salubrius enĩ Petrus ſibi diſplicuit,quando fleuit,quàm ſibi placuit,quãdo præſumpſit. Hoc dicit & ſacer Pſalmus: Imple facies eorum ignominia,& quærent nomẽ tuum domine. id eſt,ut tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui ſibi placuerant,quærendo ſuum.

L. VIVES

a EX hoc tenebreſceret.] Amiſſo lumine. b Et frigeſceret.] Amiſſo calore. c Vt uel ille uerũ crederet.] Huic deeſt lux,nam cæca eſt,non uidet. d Vel ille dei mandato.] Huic ignis,nam friget, nam dei parentis uoluntatẽ & iuſſum coniugis ſocietati poſthabet. Vtrunq; uero & lux & ignis utrinq; abeſt,amor non eſt in muliere,quæ prætulit deo pomum. Lux deeſt uiro,qui non uidit,quò ſe noſq; omnes præcipitaret. e Putaret ſe uenialiter tranſgreſſorem eſſe.] Nõ diſputo potuerit'ne Adam uenialiter peccare, quod in controuerſia eſt Bonauenturæ & homini eiuſdem ordinis Scoto: grauiter & capitaliter egiſſe uideo,& me miſerum ſentio. f Alio nomine appellantur ſibi placentes.] Vt in epiſtola Petri ſecũda cap. ij. Audaces,ſibi placentes. Græce φίλαυτοι dicuntur,& ſi apud Petrũ ſic non eſt,ſed utor Latina interpretatione Etiam eſt Sapientiæ vi. Præbete aures uos,qui cõtinetis multitudines,& placetis uobis in turbis nationũ. φιλαυτία igitur id uitiũ dicitur. q. amor ſui,quẽ eſſe maximorũ errorũ malorũq; fontẽ Socrates exiſtimabat. Hoc eſt caput omnis ſuperbiæ,hæc ignorationis omnis cauſa. g Et in eius rege, qui eſt Chriſtus.] Qui factus eſt obediens patri uſq; ad mortẽ,in qua tanquam ouis ad aram eſt ductus,& tanquam agnus,cum tonderetur,obmutuit, nec cædentibus eſt cõminatus,nec maledicentibus remaledixit. O ſalue exemplũ obedientiæ, mãſuetudinis, mitis animi ac modeſti,quod feroci,indomito,ingrato,impio generi humano pater omnipotens ad imitãdum propoſuit. φιλαυτία
h Eritis ſicut dij.] Exple fœmina ſuperbũ iſtum animum. ſana cupidinem tui efferẽdi, quid dari maximũ, quid contingere ambitioſiſsimo & ſuperbiſsimo animũ poteſt? Fieri deum. ede hoc,& eris. O ſtultiſsima fœminarum, quæ te futuram deam per pomulum ſperaſti.
i Nulla defendi poſſet imaginatione iuſtitiæ.] Nulla ſpecie,nulla facie,nulla ratione quamlibet ficta,excogitata,imaginata iuſtitiæ. Neq; enim peccato apud [illegible] prætendi poteſt color aut uelum iuſtitiæ aliquod, quo excuſetur,quo non eſſe malefactum defendatur,accuſatur potius & maius ſcelus eſſe conuincitur.

De ſuperbia trãſgreſsionis, quæ ipſa fuit trãſgreſsione deterior. Cap. XIIII

SED eſt peior damnabiliorq́ ſuperbia,qua etiam in peccatis manifeſtis s ſuffugium excuſationis inquiritur: ſicut illi primi homines, quorum & illa dixit,Serpẽs ſeduxit me,& manduca

ducaui:et ille dixit: Mulier quã dediſti mihi, hęc mihi dedit de ligno, & edi. Nuſquã hic ſonat petitio ueniæ, nuſquã imploratio medicinę. Nam licet iſti nõ ſicut Cain, quod cõmiſerunt, negẽt, adhuc tamẽ ſupbia quærit in aliũ referre, quod perperã fecit: ſuperbia mulieris, in ſerpentẽ, ſuperbia uiri in mulierem. Sed accuſatio potius quã excuſatio uera eſt, ubi mãdati diuini eſt aperta trãſgreſsio. Necq enim hoc propterea non fecerũt, quia id mulier ſerpẽte ſuadente, uir muliere impertiẽte cõmiſit,[a] quaſi quicquam deo cui uel crederetur, uel cederetur, anteponendũ fuerit.

L. VIVES

[a] Quaſi quicquam deo cui uel crederetur.] Nihil tale eſſe debet, cui magis credatur, quã deo, uel cui poſtponatur deus. at mulier ſerpenti magis credidit, quàm deo, & uir uxorem præpoſuit deo.

De iuſtitia retributionis, quam primi homines pro ſua inobedientia receperunt. Caput XV

Q
VIA ergo contemptus eſt deus iubens, qui hominẽ creauerat, qui ad ſuam imaginẽ eum fecerat, qui cæteris animalibus præpoſuerat, qui in paradiſo cõſtituerat, qui rerum omniũ copiam ſalutisq̃ præſtiterat, qui pręceptis nec pluribus nec grandibus, nec difficilibus onerauerat: ſed uno breuiſsimo atq leuiſsimo ad obediẽtiæ ſalubritatẽ adminiculatus fuerat, quo ſuper eam creaturã,[a] cui libera ſeruitus expediret, ſe eſſe dominum commonebat: iuſta damnatio ſubſecuta eſt, talis quidẽ damnatio ut homo qui cuſtodiendo mandatũ futurus fuerat etiã carne ſpiritalis, fieret etiã mente carnalis: & quia ſua ſuperbia ſibi placuerat, dei iuſtitia ſibi donaretur:[b] nec ſicut affectabat, in ſua eſſet omnimodo poteſtate, ſed à ſeipſo quocq diſſentiens, ſub illo cui peccando cõſenſit, pro libertate quam cõcupiuerat, duram miſeramq̃ ageret ſeruitutẽ, mortuus ſpiritu uolens, & corpore moriturus inuitus: deſertor æternæ uitæ, etiam æterna niſi gratia liberaret, morte damnatus. Si quis huiuſmodi dãnationem uel nimiã, uel iniuſtam putat, metiri profecto neſcit, quãta fuerit iniquitas in peccando,[c] ubi tanta erat nõ peccandi facilitas. Sicut enim Abrahæ non immerito magna obediẽtia prædicatur, quia ut occideret filiũ, res difficillima eſt imperata: ita & in paradiſo tanto maior inobedientia fuit, quanto id quod præceptũ eſt, nullius difficultatis fuit.[d] Et ſicut obedientia ſecun-

A di hominis eo prædicabilior, qua factus eſt obediens uſq ad mortem: ita inobedientia primi hominis eo deteſtabilior, qua factus eſt inobediens uſq ad mortem. Vbi enim magna eſt inobedientię pœna propoſita, & res à creatore facilis imperata, quis nam ſatis explicet, quantum malum ſit non obedire in re facili, & tantæ poteſtatis imperio, & tanto terrenti ſupplicio? Denique ut breuiter dicatur, in illius peccati pœna quid inobediẽtię, niſi inobediẽtia retributa eſt? Nam quæ hominis eſt alia miſeria, niſi aduerſus eum ipſum inobedientia eius ipſius,[e] ut quoniam noluit, quod potuit, quod non poteſt, uelit? B In paradiſo enim etiam ſi non omnia poterat ante peccatum, quicquid tamen nõ poterat, non uolebat, & ideo poterat omnia quæ nolebat. Nũc uero ſicut in eius ſtirpe cognoſcimus, & diuina ſcriptura teſtatur, homo uanitati ſimilis factus eſt. Quis enim enumeret, quàm multa quæ non poteſt uelit, dum ſibiipſi, id eſt uoluntati eius,[f] ipſe animus eius coq̃ inferior caro eius non obtemperat? Ipſo nancq inuito, & animus plerũq turbatur, & caro dolet, et ueteraſcit & moritur, & quicquid aliud patimur, quod nõ pateremur inuiti, ſi uolũtati noſtrę noſtra naC tura omnimodo atq ex omnibus partib. obediret.[g] At enĩ aliquid caro patitur, quo ſeruire nõ ſinitur. Quid intereſt unde, dũ tamẽ per iuſtitiã dominãtis dei cui ſubditi ſeruire noluimus, caro noſtra, quæ nobis ſubdita fuerat, nõ ſeruiendo moleſta ſit, quãuis nos deo nõ ſeruiendo moleſti nobis potuerimus eſſe nõ illi? Necq enim ſic ille noſtro, ut nos ſeruitio corporis indigemus: & ideo noſtra eſt, quod percipimus, non illius pœna, quod fecimus. Dolores porrò, qui dicuntur carnis, animæ ſũt in carne, & ex carne. Quid enim caro per ſeipſam ſine anima, uel dolet, uel cõcupiſcit? Sed cũ concupiſcere caro dicitur uel D dolere, aut ipſe homo eſt, ſicut diſſeruimus, aut aliquid animæ quod carnis afficit paſsio, uel aſpera, ut faciat dolorẽ, uel lenis, ut uoluptatẽ. Sed dolor carnis tantũmodo offenſio eſt animæ ex carne,[b] & quędã ab eius paſsione diſſenſio: ſicuti animę dolor, quæ triſtitia nuncupatur, diſſenſio eſt ab his rebus, quæ nobis nolentibus acciderunt. Sed triſtitiam plerũq pręcedit metus, qui & ipſe in anima eſt nõ in carne. Dolorẽ autem carnis non præcedit ullus quaſi metus carnis, qui ante dolorẽ in carne ſentiatur.[i] Voluptatem uero præcedit appetitus quidã, qui ſentitur

in carne quaſi cupiditas eius,ſicut fames & ſitis, A & ea quæ in genitalibus uſitatius libido nominatur,[k] cum hoc ſit generale uocabulum omnis cupiditatis. Nam & ipſam[l] iram nihil aliud eſſe quàm ulciſcendi libidinem ueteres diffinierũt, quamuis nonnũquam homo ubi uindictæ nullus eſt ſenſus,etiam rebus inanimis iraſcatur,ut male ſcribentem ſtilum collidat,uel calamum frangat iratus. Verum & iſta licet irrationabilior,tamen quædam ulciſcendi libido eſt, & neſcio quæ,ut ita dixerim,quaſi umbra retributionis,ut qui mala faciunt,mala patiantur. Eſt igitur libido ulciſcẽdi,quæ ira dicitur:eſt libido ha B bẽdi pecuniam,quæ auaritia:eſt libido quomodocunque uincendi,quæ peruicacia: eſt libido gloriandi,quæ iactãtia nũcupatur. Sunt multæ uariæq; libidines,quarum nonnullæ habẽt etiam uocabula propria,quædam uero non habent. Quis enim facile dixerit, quid uocetur libido dominandi, quam tamen plurimum ualere in tyrannorum animis, etiam ciuilia bella teſtantur?

L. VIVES

a CVi libera ſeruitus expediret.] Deo enim ſeruire hoc demum eſt liberum eſſe,imò uero regnare. b Nec ſicut affectabat.] Alibi,nec ſic,ut in ſua eſſet poteſtate. c Vbi tanta erat non peccandi fa C cilitas.] Admonuit me Nicolaus Valdaura meus legiſſe ſe apud ſcriptorem,neſcio quem,fructum illum, quo Adam interdicebatur,noxiũ ex ſe fuiſſe corpori, quod dicit magis ad augendum crimen Adæ,quàm quod aliquid ea de re compertum habeat. d Et ſicut obedientia ſecũdi hominis.] Chriſti,qui à Paulo uocatur ſecũdus homo de cœlo cœleſtis,ut Adam primus de terra terrenus. e Vt quoniam noluit quod potuit.] Inuertit Terentij dictum ex Andria: quoniam non poteſt fieri quod uis,id uelis quod poſsis. f Ipſe animus eius.] In anima mens eſt,quæ ad rationalem partem ſpectat,& animus qui ad inferiorem animalem ſeu brutalem,ubi eſt mare illud ſæuis affectuum tempeſtatibus aſsiduo agitatum. g At enim aliquid caro patitur.] Nempe defatigationem,& pondus graue, & moleſtum in opere,quibus ex rebus nec attollere ſe poteſt,nec durare in labore ſeruitutis. h Et quædam ab eius paſ.] D Alibi,& quædam mali eius per paſsionem diſſenſio. i Voluptatem uero præcedit.] Hinc illud Epicureorum,uoluptas deſiderio cenſetur. & apud Iuuenalem: Voluptates commendat rarior uſus. k Cum hoc ſit generale uocabulũ.] Docuimus hoc ex Cicerone: nam à libendo dicitur,quod per omnia ſe fundit,quæ contra rationem expetuntur. l Iram &c. ulciſcendi libidinem.] Cic. iiij. Tuſc. quæſt. Ira eſt libido puniẽdi eius, qui uideatur læſiſſe iniuria. Ariſtoteles ij. Rhetoricorũ iram finit,apparẽtis uindictæ appetitum cum dolore.

De libidinis malo,cuius nomen cum multis uitijs congruat,proprie tamen motibus obſcœnis corporis adſcribitur. Caput XVI

VM igitur ſint multarum libidines rerum,tamẽ cum libido dicitur,nec C cuius rei libido ſit additur, non ferè aſſolet animo occurrere niſi illa, qua obſcœnæ partes corporis excitantur. Hæc autem ſibi non ſolum totum corpus, nec ſolum extrinſecus, uerumetiam intrinſecus uendicat,totumq; commouet hominem animi ſimul affectu cũ carnis appetitu coniuncto atq; permixto, ut ea uoluptas ſequatur qua maior in corporis uoluptatibus nulla eſt: ita[a] ut momẽto ipſo temporis,quo ad eius peruenitur extremum,penè omnis acies & quaſi uigilia cogitationis obruatur. Quis autem amicus ſapiẽtiæ ſanctorumq; gaudiorum,cõiugalem agens uitam, & ſicut Apoſtolus monuit, ſciens uas ſuũ poſsidere in ſanctificatione & honore, non in morbo deſiderij, ſicut & gentes quæ ignorant deum,non mallet,ſi poſſet,ſine hac libidine filios procreare:ut etiam in hoc ſerẽdæ prolis officio,ſic eius mẽti,ea quę ad hoc opus creata ſunt, quemadmodũ cætera,ſuis quæq; operibus diſtributa membra ſeruirent,nutu uolũtatis acta, nõ æſtu libidinis incitata? Sed neq; ipſi amatores huius uoluptatis,ſiue ad concubitus cõiugales,ſiue ad immunditias flagitiorum cum uolunt commouentur:ſed aliquãdo motus ille importunus eſt nullo poſcente, aliquãdo autẽ deſtituit inhiantem,& cum in animo concupiſcentia ferueat,friget in corpore:atq; ita mirũ in modum non ſolum generandi uoluntati, uerumetiam laſciuiendi libidini libido nõ ſeruit: & cum tota plerunq; menti cohibenti aduerſetur,non nunquam & aduerſus ſeipſam diuiditur, commotoq; animo in commouendo corpore ſeipſa non ſequitur.

L. VIVES

a VT momento ipſo temporis.] Idcirco Hippocrates coitum finiuit μικρὰν ἐπιληψίαν, id eſt paruum morbum comitialem. Architas Tarentinus, ut Coitus eſt apud Ciceronem in Catone maiore,quo magis intelligeretur,quanta peſtis eſſet uoluptas, fingi animo aliquem iubebat tanta incitatũ uoluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima: nemini cẽſebat fore dubium, quin tam diu dum ita lætaretur,nihil agitare mente,nihil cogitatione conſequi poſſet.

De nuditate primorũ hominũ, quã poſt peccatũ turpẽ pudendãq; uiderũt. XVII

ERITO huius libidinis maxime pudet,merito & ipſa membra quę ſuo M quodam,ut ita dixerim,iure,non omnimodo ad arbitrium noſtrum mouet

mouet, aut non mouet, pudenda dicūtur, quod ante peccatum hominis nō fuerunt. Nam ſicut ſcriptum eſt, Nudi erant, & non confundebantur: nō quod eis ſua nuditas eſſet incognita, ſed turpis nuditas nondum erat: quia nondum libido membra illa præter arbitrium commouebat: nondum ad hominis inobedientiam redarguendam ſua inobedientia caro quodammodo teſtimonium perhibebat. Neque enim cęci creati erant, [a]ut imperitum uulgus opinatur: quādo quidē & ille uidit animalia, quibus nomina impoſuit, & de illa legitur: Vidit mulier quia bonū eſt lignum in eſcam, & quia placet oculis ad uidendum. Patebant ergo oculi eorū, ſed adhuc non erant aperti, hoc eſt non attenti ut cognoſcerent quid eis indumento gratiæ præſtaretur, quando membra eorum uoluntati repugnare neſciebāt. Qua gratia remota, ut pœna reciproca inobedientia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impudens nouitas, unde eſſet indecens nuditas: & fecit attentos reddiditq́ confuſos. Hinc eſt quod poſtea quàm mandatum dei aperta tranſgreſsione uiolarunt, ſcriptum eſt de illis: Et aperti ſunt oculi amborum, & cognouerunt quia nudi erant, & conſuerunt folia fici, & [b]fecerūt ſibi campeſtria. Aperti ſunt inquit, oculi amborum, non ad uidendum: nam & antea uidebant, ſed ad diſcernendum inter bonum quod amiſerant, & malum in quod ceciderant. Vnde & ipſum lignum eo quod iſtam faceret dignoſcentiam, ſi ad ueſcendum contra uetitum tangeretur, ex ea te nomen accepit, ut appellaretur lignum ſcientiæ boni & mali. Experta enim morbi moleſtia, euidentior fit etiam iucunditas ſanitatis. Cognouerunt ergo quia nudi erant: nudati ſcilicet ea gratia, qua fiebat ut nuditas corporis nulla eos lege peccati menti eorum repugnante confunderet. Hoc itaque cognouerunt, quod felicius ignorarent, ſi deo credentes & obedientes non cōmitterent, quod eos cogeret experiri, infidelitas & inobedientia quid nocerent. Proinde confuſi inobedientia carnis ſuæ tanquam teſte pœna inobedientiæ ſuæ, conſuerunt folia fici, & fecerunt ſibi campeſtria, id eſt ſuccinctoria genitalium. Nam quidam interpretes ſuccinctoria poſuerunt. Porrò autem campeſtria Latinum quidem uerbū eſt, ſed ex eo dictum, quod iuuenes qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant: unde qui ita ſuccincti ſunt, campeſtratos uulgus appellat. Quod itaque aduerſus damnatam culpam inobedientiæ uoluntatem libido inobedienter mouebat, uerecūdia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gentes, quoniam ab illa ſtirpe procreatę ſunt, uſq; adeo tenent inſitum pudenda uelare, [c]ut quidam Barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant, ſed cū earum tegumentis lauant. [d]Per opacas quoq; Indię ſolitudines, cum quidam nudi philoſophentur, unde gymnoſophiſtæ nominantur: adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cætera membrorum carent.

L. VIVES

a VT imperitū uulgus opinatur.] Ex eo quod ſcriptum eſt Geneſis iij. Comedit, & aperti ſunt oculi amborum. b Fecerunt ſibi campeſtria.] Sic uocantur femoralia à doctis ſcriptoribus, Horatius in epiſtolis:

Penula ſolſtitio, campeſtre niualibus auris.

Vbi Acron inquit, nihil totius corporis præter inguina tegere. Aſconius in orationē pro M. Scauro: Cato prætor iudiciū quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus: in forum quoq; ſic deſcenderat, iusq; dicebat. Nec ignoro pro campeſtri capiſtro à nonnullis legi parū apto ſenſu. Scriptor hiſtoriæ ſcholaſticæ neſcio qua ratione neget temporibus Noe ſemoralia eſſe adbuc inuenta. *Campeſtre* c Vt quidam Barbari illas corporis partes.] Herodotus Clio, magno eſſe probro apud Lydos cæterosq́ Barbaros hominem conſpici nudum ſcribit. Romani, ut Cicero 1. off. ſcribit, uetere more nec filij puberes cum parentibus, nec generi cum ſoceris lauantur. d Per opacas quoq; Indiæ ſolitudines.] Duo dicit, ſolitudines & opacas, ad maiorem pudoris commendationem. Solis enim pudore nihil opus eſſet affici: multo minus in ſolitudine ſyluestri & umbroſa, nam hoc eſt opacum. Sed qui conuenit gymnoſophiſtas in India poni, quum Philoſtratus in peregrinationibus Apollonij in Aethiopia ſtatuat ad Nilum amnem. *Gymnoſophiſtæ* ex cuius ſententia Hieronymus Paulino ſcribēs, inquit, reuerſus Alexandriam perrexit Aethiopiam, ut gymnoſophiſtas & famoſiſsimam ſolis menſam uideret in ſabulo. Sed Plinius, Solinus, Strabo, Apuleius, Porphyrius & alij gymnoſophiſtas in India locāt ad ripas Indi fluminis regione Indoſcythica, nec male tamen Philoſtratus. Nam origo illorum philoſophorum Indica eſt, ubi duo genera ſapientum fuiſſe tradit lib. xvi. Strabo, alios qui in urbibus uerſabantur, dicti que ſunt ciuiles, Brachmanas uocant. Hi ſindonibus & pellibus corpus uelabant: ſicut idem teſtatur Strabo. Philoſtratus illos narrat denudaſſe ſe, ut cum Apollonio lauarēt, & ex eis unum epiſtolam ſinu prolatam matri dediſſe adoleſcentis, cuius filius dæmonicis intemperijs exagitabat. Erant alij in eadem terra philoſophi in ſyluis degētes, nudi, folijs interdum & arborum corticibus intecti, quos Hermanos & gymnoſophiſtas nominant, è quibus illi gymnoſophiſtæ Aethiopici manarūt. Nam accolæ Indi fluuij maxima & ualidiſsima manum Aethiopiā narrātur migraſſe, ibiq́ iuxta Nilū ſedes habuiſſe: eāq́ regionem etiam Indiam uocatam, & ſapientes philoſophatos nudos, utrobique dictos Hermanos, & à Græcis γυμνοσοφιστὰς, illudq́ de ſubligaculis promiſcuum eſſe in India Aethiopiaq́ ſapientum, & ferè uulgi. Diodorus lib. iiij. de moribus Aethiopum loquens, alios perhibet nudos prorſum incedere, alios uulpinis caudis pudenda tegere, alios ſubligaculis ex capillis cōtextis. Et

Strabo

Strabo ex Nicolao Damaſceno octo ſeruos Indos à legatis illius gētis dono datos Cæſari Auguſto ſcribit, nudos toto corpore præter uirilia, quæ ſubligaculis uelabant.

De pudore cōcubitus, non ſolum uulgari, ſed etiam coniugali. Cap. XVIII

o PVS uero ipſum quod libidine tali peragitur, nō ſolum in quibuſcꝫ ſtupris, ubi latebræ ad ſubterfugienda humana iudicia requirūtur: uerumetiam in uſu ſcortorum, [a] quam terrena ciuitas licitā turpitudinē fecit: quāuis id agatur, quod eius ciuitatis nulla lex uindicat, deuitat tamen publicum etiā permiſſa atcꝫ impunita libido conſpectum: B & uerecūdia naturali habent prouiſum lupanaria ipſa ſecretū, faciliuſcꝫ potuit impudicitia non habere uincula prohibitionis, quàm impudentia remouere latibula illius fœditatis. Sed hanc etiam ipſi turpes turpitudinem uocant: cuius licet ſint amatores, [b] oſtentatores eſſe non audent. Quid concubitus coniugalis, qui ſecundum matrimonialium præſcripta tabularum procreandorum fit cauſa liberorum? Nónne & ipſe quanquam ſit licitus & honeſtus, remotum ab arbitris cubile conquirit? Nónne omnes famulos atcꝫ ipſos etiam paranymphos & quoſcuncꝫ ingredi quælibet neceſsitudo permiſerat, ante mittit foras, quàm uel blandiri coniunx coniugi incipiat? C [c] Et quoniam ſicut ait quidam Romani maximus autor eloquij, omnia recte facta in luce ſe collocari uolunt, id eſt appetunt ſciri: hoc recte factū ſic appetit ſciri, ut tamen erubeſcat uideri. Quis enim neſcit, ut filij procreentur, quid inter ſe coniuges agant? quandoquidē ut id agatur, tanta celebritate ducuntur uxores: & tamen cum agitur unde filij naſcātur, nec ipſi filij, ſi qui inde iam nati ſunt, teſtes fieri permittūtur. Sic enim hoc recte factum ad ſui notitiam [d] lucem appetit animorum, D ut tamē refugiat oculorum. Vnde hoc, niſi quia ſic geritur, quod deceat ex natura, ut etiam quod pudeat, comitetur ex pœna?

L. VIVES

a QVam terrena ciuitas licitam turpitudinē fecit.] Nam concubinæ & pellices non ſunt prohibitæ: quemadmodū ex legibus De cōcubinarijs oſtēditur libro Digeſtorum XXV. Satis aperte Auguſtinus teſtatur eſſe iure ciuili uetere Romano multa permiſſa, quæ ſunt contraria legibus diuinis. Hoc iſti nolunt, qui dum gentilitatem coniungere & coaptare Chriſtianiſmo laborāt: corrupto utrocꝫ & alterius impatiente nec gentilitatem, nec Chriſtianiſmū retinent. b Oſtentatores eſſe non audent.] Hoc argumento probat Cice- A ro uoluptates nō eſſe bonas, quod bonū omne prædicādum eſt, & gloriari de illo poteſt, qui habet: at nemo gloriari audeat, ſe corporis uoluptatibus perfrui. c Et quoniam ſicut ait quidam Romani maximus autor eloquij.] Multis libris nihil locutus Paſſauant, nunc tandem inquit, quis fuerit iſte quidam, expoſitor non dicit, nec ego ſcio. Iura, alioqui nō credam. Sed quis poſſit non fidem habere uel iniurato, præſertim ubi ſe neſcire confitetur, quod crediturí fueramus, etiam ſi idem ipſe homo tam apertus & ſimplex in contrarium deieraret? Quanto ſatius fuiſſet Paſſauant admonitum te à nomine tuo ulterius eſſe progreſſum, necꝫ hic ſiſtere. Verum hoc titulo Lucanus Ciceronem ornat lib. vij. & Ciceronis illa ſunt uerba in iij. Tuſc. quæſt. d Lucem appetit animorum.] Vt ipſi animi quid factum ſit, uideant, & iudicent: non intueantur oculi.

Quod partes iræ atcꝫ libidinis tam uitioſe mouentur, ut eas neceſſe ſit frenis ſapientiæ cohiberi, quę in illa ante peccatum naturę ſanitate nō fuerunt. Caput XIX

H INC eſt quod & illi philoſophi, qui ueritati propius acceſſerunt, irā atcꝫ libidinem uitioſas animi partes eſſe confeſsi ſunt: eo quod turbide atcꝫ inordinate mouerētur, ad ea etiam quæ ſapiētia perpetrari non uetat: ac per hoc opus habere moderatrice mente atque ratione. C [a] Quā partē animi tertiā uelut in arce quadam ad iſtas regēdas perhibēt collocatā: ut illa imperante iſtis ſeruientibus poſsit in homine iuſtitia ex omni animi parte cōſeruari. Hæ igitur partes quas & in homine ſapiēte ac temperante fatentur eſſe uitioſas, ut eas ab his rebus ad quas iniuſte mouentur, mens compeſcendo & cohibendo refrenet & reuocet: atque ad ea permittat, quæ ſapientiæ lege conceſſa ſunt: ſicut [b] iram ad exercēdam iuſtam coertionē: ſicut libidinem ad propagandæ prolis officium: hæ, inquā, partes in paradiſo ante peccatum uitioſæ nō erant. D Non enim contra rectam uoluntatē ad aliquid mouebātur, unde neceſſe eſſet eas ratiōe tancꝫ frenis regētibus abſtinere. Nam quod nunc ita mouentur, & ab eis qui temperanter & iuſte & pie uiuunt, aliàs facilius, aliàs difficilius, tamē cohibendo & refrenando modificantur: non eſt uticꝫ ſanitas ex natura, ſed languor ex culpa. Quod autem irę opera aliarumcꝫ affectionum in quibuſcꝫ dictis atcꝫ factis nō ſic abſcōdit uerecūdia, ut opa libidinis quæ fiūt genitalib. mēbris: quid cauſę eſt, niſi quia in cęteris mēbra corporis nō ipſę affectiōes, ſed cū eis cōſenſerit, uoluntas mouet, quæ in uſu corū omnino dominatur

natur. Nam quiſquis uerbum emittit iratus, uel etiam quempiā percutit, non poſſet hoc facere niſi lingua & manus iubēte quodammodo uoluntate mouerentur, quæ membra etiam cū ira nulla eſt, mouētur eadē uoluntate. At uero genitales corporis partes ita libido ſuo iuri quodam modo mancipauit, ut moueri non ualeāt, ſi ipſa defuerit, & niſi ipſa uel ultro uel excitata ſurrexerit. Hoc eſt quod pudet, hoc eſt quod intuentium oculos erubeſcendo deuitat: magisq́ʒ fert homo ſpectantium multitudinem, quando iniuſte iraſcitur homini, quàm unius aſpectum, quando iuſte miſcetur uxori.

L. VIVES

Animæ partes a QVam partem animi tertiā.] Plato in Timæo ſuo, ex Timæo Locrenſi & cæteris Pythagoricis tres animæ partes facit. Idem in lib. De repub. iraſcentiam, quam ſtatuit in corde, concupiſcentiam ſub medio ſepto in iecore & ſplene, rationem in cerebro tanquam in arce mandatricem operum, ut inquit Claudianus, proſpecturamq́ʒ labori. b Iram ad exercēdam iuſtam coertionem.] Nam cotem fortitudinis appellabant, & aduerſus hoſtem & improbū ciuem motus uehementes concientem, ſicut refert Cicero, & Seneca libro de ira.

De uaniſsima turpitudine Cynicorum. Caput XX

aHoc illi canini philoſophi, hoc eſt Cynici nō uiderunt, proferentes cōtra humanam uerecūdiam, quid aliud quàm caninam, hoc eſt immūdam impudentēq́ʒ ſententiā: ut ſcilicet quoniam iuſtum eſt, quod fit in uxore, palam non pudeat id agere: nec in uico, nec in platea qualibet cōiugalem concubitū deuitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionē huius erroris. Nam etſi perhibēt hoc aliquādo gloriabundum feciſſe Diogenē, ita putantē ſectam ſuam nobiliorē futuram, ſi in hominū memoriam inſignior eius impudētia figeretur: poſtea tamen à Cynicis fieri ceſſatū eſt: plusq́ʒ ualuit pudor, ut erubeſcerent homines hominibus, quàm error ut homines canibus eſſe ſimiles affectarēt. Vnde & illum uel illos qui hoc feciſſe referūtur, potius arbitror concumbētium motus dediſſe oculis hominū neſcientiū quid ſub pallio gereretur, quàm humano premente conſpectu potuiſſe illam peragi uoluptatem. Ibi enim Philoſophi non erubeſcebant uideri ſe uelle concumbere, ubi libido ipſa erubeſceret ſurgere. Et nūc uidemus adhuc eſſe philoſophos Cynicos: bhi enim ſunt qui non ſolū amiciuntur pallio, uerū

A etiam clauam ferūt: nemo tamen eorum audet hoc facere: quod ſi aliqui auſi eſſent, ut non dicam ictibus lapidantium, certe conſpuentiū ſaliuis obruerētur. Pudet igitur huius libidinis humanam ſine ulla dubitatione naturā, & merito pudet. In eius quippe inobedientia quæ genitalia corporis membra ſolis ſuis motibus ſubdidit, & poteſtati uoluntatis eripuit, ſatis oſtēditur, quid ſit hominis illi primæ inobedientię retributū: quod in ea parte maxime oportuit apparere, qua generatur ipſa natura, quæ illo primo & magno in deterius eſt mutata peccato: à

B cuius nexu nullus eruitur, niſi id, quod cum omnes in uno eſſent, in communem perniciem perpetratum eſt, & dei iuſtitia uindicatum, dei gratia in ſingulis expietur.

L. VIVES

a HOc illi canini philoſophi, hoc eſt Cynici.] κυνικοὶ quaſi canini, ἀπὸ τοῦ κυνός. Antiſthenes Socratis diſcipulus fuit autor huius diſciplinæ. Horū erant mores, omnibus cōuitiari & allatrare, reddere in publico obſcœna ſine pudore, operam liberis dare: denique propalam facere, quæ quiuis noſtrum ſolus uel cogitare erubeſceret, uoluptatū alioqui inſectatores, & inſignes contemptu rerum omnium etiam uitæ. Principes huius inſtituti fuerunt is, quem modo nominaui, Antiſthenes & Diogenes Synopeus, Crates Thebanus, & Menippus Phœnix. Cicero in Officijs eorū impudētes mores ciuili uitæ contrarios eſſe & fugiendos docet. Cynici

C b Hi enim ſunt qui non ſolum amiciūtur pallio, uerumetiā clauam ferūt.] Pallium ſupremum erat indumentum Græcorum, ut Latinorum toga. Cynici pallio utebātur uetere detrito, & pannoſo, quod τρίβωνα Græci nominant, & baculo, clauam Aug. uocat. hoc cultu ſimiles ſe Herculi eſſe iactabāt, quibus pro leonis exuuio eſſet centunculus ille, & pro claua baculus, bellumq́ʒ gererent contra uoluptates ut ille. Sic Lucianus ἐν βίων πράσει, & epiſtolæ circumferūtur Græcæ Diogenis nomine, in quis Diogenes hæc ornamenta non ſibi alio loco ait, q̄ magno regi ſua. nam pallium eſt pro abolla, & baculus pro ſceptro. Tempore uero Auguſtini Donatiani & qui ad eandem pertinebant hæreſim, circumcelliones in Aphrica palliati incedebant, clauisq́ʒ utebantur in perniciem uere Chriſtianorum.

De benedictione multiplicandæ fœcunditatis humanæ ante peccatum, quam præuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus acceſſerit. XXI

D ABSIT itaq́ʒ ut credamus illos coniuges in paradiſo cōſtitutos per hanc libidinem, de qua erubeſcēdo eadē mēbra texerunt, impleturos fuiſſe, quod in ſua benedictiōe deus dixit: Creſcite, et multiplicamini, et implete terrā. Poſt peccatū quippe orta eſt hęc libido: poſt peccatū eam natura nō impudens, amiſſa poteſtate cui corpus ex omi parte ſeruiebat, ſenſit, attēdit, erubuit

A buit, operuit. Illa uero benedictio nuptiarum, ut coniugati creſcerent, & multiplicarētur, & implerent terrā, quãuis & in delinquentibus manſerit: tamen antequā delinquerēt, data eſt: ut cognoſceretur procreationē filiorum ad gloriam connubij, nō ad pœnam pertinere peccati. Sed nunc homines profectò illius quæ fuit in paradiſo felicitatis ignari, niſi per hoc, quod experti ſunt, id eſt per libidinē, de qua uidemus ipſam etiam honeſtatem erubeſcere nuptiarū, non potuiſſe gigni filios opinantur: [a] alij ſcripturas diuinas, ubi legitur poſt peccatum puduiſſe nuditatis, & pudenda eſſe contecta prorſus non acci- B pientes, ſed infideliter irridentes: [b] alij uero quāuis eas accipiant & honorent, illud tamē quod dictum eſt: Creſcite & multiplicamini, nō ſecundum carnalem fœcunditatem uolunt intelligi: quia & ſecundum animam legitur tale aliquid dictum: [c] Multiplicabis in anima mea uirtutem: ut id quod in Geneſi ſequitur, Et implete terrā & dominamini eius: terram intelligāt carnem, quam præſentia ſua implet anima, eiuſq; maxime dominatur, cū in uirtute multiplicatur. Carnales autem fœtus ſine libidine, quę poſt peccatum exorta, inſpecta, cōfuſa, uelata eſt: nec tunc naſci potuiſſe, ſicut neq; nunc poſſunt: nec in pa- C radiſo futuros fuiſſe, ſed foris ſicut & factū eſt. Nam poſtea q̃ inde dimiſsi ſunt ad gignendos filios coierunt, eoſq; genuerunt.

L. VIVES

[a] Alij ſcripturas diuinas.] Hi ſunt Manichæi, qui totum uetus inſtrumentum reijciebant, ut quodam alio expoſui loco. [b] Alij uero quãuis eas accipiant.] Iſti ſunt Adamiani, qui nuptias futuras fuiſſe non putant, ſi Adam non peccaſſet. [c] Multiplicabis in anima mea uirtutem.] In ueteribus libris legitur: Multiplicabis me in anima mea uirtute tua. Credo ſic eſſe ab Auguſtino ſcriptum, qui interpretationem LXX. ſequebatur, illi enim hoc uerterunt modo: [illegible] Multiplicabis me in anima mea uirtute tua.

De copula coniugali à deo primitus inſtituta atq; benedicta. Cap. XXII

Nos autem nullo modo dubitamus ſecundum benedictionem dei, creſcere & multiplicari, & implere terram, donum eſſe nuptiarum, quas deus ante peccatum hominis ab initio conſtituit, creando maſculum & fœminam: qui ſexus euidens utiq; in carne eſt. Huic quippe operi dei etiā benedictio ſubiuncta eſt. nam A cum ſcriptura dixiſſet, Maſculum & fœminam fecit eos: cōtinuo ſubdidit. Et benedixit eis deus, dicens: Creſcite & multiplicamini, & implete terram, [a] & dominamini eius: & cætera. [b] Quę omnia quanquam nō inconuenienter poſsint etiam ad intellectum ſpiritalem referri: maſculum tamen & fœminam nō ſicut ſimile aliquid etiam in homine uno intelligi poteſt: quia uidelicet in eo aliud eſt quod regit, aliud quod regitur: ſed ſicut euidentiſsime apparet in diuerſi ſexus corporibus, maſculum & fœminā ita creatos, ut prolem generando creſcerent, & multi- B plicarentur, & implerent terram. Cui ſententiæ tam euidenti, magnæ abſurditatis eſt reluctari. Neq; enim de ſpiritu qui imperat, & carne quæ obtemperat: aut de animo rationali qui regit, & irrationali cupiditate quę regitur: aut de uirtute contemplatiua quæ excellit, & de actiua quæ ſubditur: aut de intellectu mentis, & ſenſu corporis: ſed aperte de uinculo coniugali, quo inuicem ſibi uterque ſexus obſtringitur, dominus interrogatus, utrum licet quacunq; ex cauſa dimittere uxorem: quoniam propter duritiā cordis Iſraelitarum Moyſes dari libellum repudij permiſit, reſpondit atq; ait: Non legiſtis, quia C qui fecit hominem ab initio, maſculum & fœminam fecit eos, & dixit: Propter hoc dimittet homo patrem & matrē, & adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne una? Itaq; iam non ſunt duo, ſed una caro. Quod ergo deus coniunxit, homo non ſeparet. Certum eſt igitur maſculū & fœminam ita primitus inſtitutos, ut nunc homines duos diuerſi ſexus uidemus, et nouimus. Vnum autem dici, uel propter coniunctionem, uel propter originem fœminæ, quæ de maſculi latere creata eſt. Nam & Apoſtolus per hoc, primum quod deo inſtituente præceſsit exemplum, ſingulos quoſq; admonet, ut uiri uxores D ſuas diligant.

L. VIVES

[a] Dominamini eius.] Græca phraſis quam Horatius æmulatus eſt, Agreſtium regnauit populorum. [b] Quæ omnia quanquam non inconuenienter.] Nihil in ſacris literis ſcriptum, quod morali & ſpirituali ſenſu aptari nequeat: illi tamē primi & genuini ſemper ſunt ſeruandi, alioqui magna ſequeretur rerum omnium in pietate confuſio. Nam hæretici omnia pro libito ſuo, quò uellent detorquerent. Si deus cū dixit: Creſcite, & multiplicamini, & replete terram: nō corporale aliquid quale cernimus, ſed ſpiritale tantū, ſpectauit: quid ſupereſt, niſi ut idem de beſtijs intelligamus, quibus eſt idem præceptum.

An etiam in paradiſo generandum fuiſſet, ſi nemo peccaſſet: uel utrū contra actū libidinis pugnatura illic fuiſſet traditio caſtitatis. Cap. XXIII

Q VISQVIS autē dicit non fuiſſe colturos nec generaturos niſi peccaſſent, quid dicit niſi propter numeroſitatem ſanctorum neceſſariū hominis fuiſſe peccatum? Si enim nō peccando ſoli remanerēt: quia, ſicut putant, niſi peccaſſent, generare nō poſſent: profecto ut nō ſoli duo iuſti homines poſſent eſſe, ſed multi, neceſſariū peccatū fuit. Quod ſi credere abſurdū eſt, illud potius eſt credendū, quod ſanctorū numerus quantus complendæ illi ſufficit beatiſsimæ ciuitati, tātus exiſteret, et ſi nemo peccaſſet, quātus nūc per dei gratiā de multitudine colligitur peccatorū, [a]quouſqꝫ filij huius ſeculi generāt & generātur. Et ideo illæ nuptiæ dignæ felicitate paradiſi, ſi peccatū non fuiſſet, et diligendā prolem gignerēt, & pudendam libidinē non haberent. Sed quomodo id fieri poſſet, nūc non eſt quo demonſtretur exemplo. Nec ideo tamen incredibile debet uideri, etiam illud unum ſine iſta libidine uoluntati potuiſſe ſeruire, cui tot membra nunc ſeruiunt. [b]An uero manus & pedes mouemus cum uolumus, ad ea quæ his membris agenda ſunt ſine ullo reniſu tanta facilitate, quanta & in nobis & in alijs uidemus, maxime in artificibus quorūcunqꝫ operum corporaliū: ubi ad exercendā infirmiorē tardioremqꝫ naturā, agilior acceſsit induſtria: et nō credimus ad opus generatiōis filiorū, ſi libido non fuiſſet, quæ peccato inobediētię retributa eſt, obedienter hominib. ad uolūtatis nutū ſimiliter ut cætera potuiſſe illa mēbra ſeruire? Nōne Cicero in libris de rep. cū de imperiorū differentia diſputaret, et huius rei ſimilitudinem ex natura hominis aſſumeret, [c]ut filijs dixit imperari corporis membris propter obediendi facilitatē: uitioſas uero animi partes ut ſeruos aſpériore imperio coerceri? Et uticqꝫ ordine naturali animus anteponitur corpori, & tamen ipſe animus imperat corpori facilius ꝙ ſibi. Veruntamē hæc libido, de qua nūc diſſerimus, eo magis erubeſcēda exiſtit, quod animus in ea, nec ſibi efficaciter imperat, ut omnino nō libeat: nec omnimodo corpori ut pudēda membra uolūtas potius ꝙ libido cōmoueat. Quod ſi ita eſſet, pudenda omnino nō eſſent. Nūc uero pudet animū reſiſti ſibi à cor-

A pore, quod ei natura inferiore ſubiectū eſt. In alijs quippe affectionibus cū ſibi reſiſtit, ideo minus pudet: quia cū à ſeipſo uicitur, ipſe ſe uincit: et ſi inordinate atqꝫ uitioſe: quia ex his partibus quæ rationi ſubijci debent, tamen à partibus ſuis, ac per hoc, ut dictū eſt, à ſeipſo uincitur. Nā cū ordinate ſe animus uincit, ut irrationales motus eius menti rationiqꝫ ſubdantur: ſi tamen & illa deo ſubdita eſt, laudis atqꝫ uirtutis eſt. Minus tamē pudet cum ſibi animus ex uitioſis ſuis partibus non obtemperat, ꝙ cum ei corpus, quod alterū ab illo, atqꝫ infra illum eſt, & cuius

B ſine illo ulla natura non uiuit, nolenti iubentiqꝫ non cedit. Sed cum alia membra retinentur uoluntatis imperio, ſine quibus illa quæ contra uoluntatē libidine concitantur, id quod appetunt, implere non poſſunt: pudicitia cuſtoditur, non amiſſa, ſed non permiſſa delectatione peccati. [d]Hunc reniſum, hanc repugnantiam, hanc uoluntatis & libidinis rixam, uel certe ad uolūtatis ſufficientiam, libidinis indigentiam, proculdubio niſi culpabilis inobedientia pœnali inobedientia plecteretur, in paradiſo nuptiæ non haberent, ſed uoluntati membra illa ut cætera cuncta ſeruirent. [e]Ita genitale aruū uas in hoc opus

C creatum ſeminaret, ut nunc terram manus: & quod modo de hac re nobis uolentibus diligētius diſputare, uerecūdia reſiſtit, & compellit [f]ueniam honore præfato à pudicis auribus poſcere, cur id fieret nulla cauſa eſſet: ſed in oīa quæ de huiuſmodi membris ſenſum cogitātis attingerēt, ſine ullo timore obſcœnitatis liber ſermo ferretur: nec ipſa uerba eſſent, quæ uocarentur obſcœna, ſed quicquid inde diceretur, tam honeſtum eſſet, ꝙ de alijs cum loquimur corporis partibus. Quiſquis ergo ad has literas impudicus accedit, culpam refugiat, nō naturam: facta

D denotet ſuæ turpitudinis, non uerba noſtrę neceſsitatis, in quibus mihi facillime pudicus & religioſus lector uel auditor ignoſcet, donec infidelitatem refellam, non de fide rerum inexpertarum, ſed de ſenſu expertarum argumentantem. Leget enim hoc ſine offenſione, qui nō exhorret Apoſtolum horrenda fœminarum flagitia reprehendentem, quæ immutauerunt naturalem uſum, in eum uſum qui eſt contra naturam: præcipue quia nos non damnabilem obſcœnitatem nunc, ſicut ille, cōmemoramus atqꝫ reprehendimus, ſed in explicandis quantū poſſumus humanæ generationis affectibus, uerba

tamen ſicut ille obſcœna deuitamus.

L. VIVES

a Quouſq; filij huius ſeculi generant, & generantur.] Filij ſunt huius ſeculi, qui generant, & filios huius ſeculi generant, ſed beneficio Chriſti fiũt filij regni. Per peccatũ enim generantur, per gratiam dei regenerant. b An uero manus & pedes mouemus.] Hæc eſt uulgaris ſcholarum opinio, quã Petrus Lomb. ponit lib. ij. ſententiarum theologicarum, ſectione uiceſima. Tametſi Græcorum nonnulli diuinitus putant filios ſine peccato fuiſſe procreãdos ſine coitu aliquo uiri ac fœminæ: quod nõ fit uerisſimile. Nam quid attinebat ſexus diſtinguere, & genitalia corporib. adderet? c Vt filijs dixit imperari.] Facilius enim quo uolumus, corporis mẽbra ducimus, q̃ animi affectus refractarios & obluctatores, qui perpetuum cum ratione bellum gerunt: ita animus facilius regit corpus, q̃ partem inferiorem ſui. d Hunc reniſum, hanc repugnantiã.] Thomas Aquinas non omnem nuptijs illis innoxijs aufert uoluptatem, ſed potam relinquit, & caſtam, diſsimilem longe huic noſtræ effreni, obſcœnæ, fœdæ. e Ita genitale aruũ.] Pro uulua poſuit, ſeu muliebribus locis, tectis & urbanis uerbis, Vergil. imitatus iij. Georgicorũ: Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali aruo.

f Veniam honore præfato.] Præfamur ueniam turpia & obſcœna dicturi, ſicut apud Quintilianum in milite Mariano, ut in medio belli Cymbrici ſtrepitu ante ſigna, tuis honos ſit habitus ſanctiſsimis auribus, iuberet proſtare gladio cinctum. Sic Plinius præfatione, ut plurimarum rerũ aut ruſticis uocabulis & externis, immo barbaris, & cum honoris præfatione ponendis.

Quod inſontes homines & merito obedientiæ in paradiſo permanentes, ita genitalibus membris fuiſſent uſuri ad generationem prolis, ſicut cæteris ad arbitrium uoluntatis. Cap. XXIII

SEMINARET igitur prolem uir, ſuſciperet fœmina genitalibus membris, quando id opus eſſet, & quantum opus eſſet, uoluntate motis, nõ libidine concitatis. Neq; enim ea ſola membra mouemus ad nutum, quæ cõpactis articulata ſunt oſsibus: ſicut pedes & manus & digitos: uerumetiam illa, quæ mollibus remiſſa ſunt neruis, cum uolumus, mouemus agitãdo, & porrigendo producimus, & torquẽdo flectimus & conſtringendo duramus: ſicut ea ſunt, quæ in ore ac facie quantũ poteſt uoluntas mouet. [a]Pulmones deniq; ipſi omniũ niſi medullarum molliſsimi uiſcerũ, & ob hoc antro pectoris communiti, [b]ad ſpiritum ducẽdum ac remittendum uocemq; emittendam ſeu modificandam, ſicut folles fabrorum uel organorum, flantis, reſpirantis, loquentis, clamantis, cantantis, ſeruiũt uolũtati. Omitto quod animalibus quibuſdam naturaliter inſitum eſt, ut tegmen, quo
A corpus omne ueſtitur, ſi quid in quocunq; loco eius ſenſerint abigendũ, ibi tantũ moueant, ubi ſentiũt: nec ſolum inſidentes muſcas, uerumetiã hærentes haſtas cutis tremore diſcutiant. Nunquid quia id nõ poteſt homo, ideo creator, quibus noluit animantibus, donare nõ potuit? Sic ergo & ipſe homo potuit obedientiam etiam inferiorum habere membrorũ, quã ſua inobedientia perdidit. Neq; enim deo difficile fuit ſic illum condere, ut in eius carne etiam illud non niſi eius uoluntate moueretur, quod nunc niſi libidine non mouetur. Nam & hominum quo-
B rundam naturas nouimus multum cæteris diſpares, & ipſa raritate mirabiles, nonnulla ut uolunt de corpore ſuo facientium, quæ alij nullo modo poſſunt, et audita uix credũt. [c]Sunt enim qui & aures moueant uel ſingulas, uel ambas ſimul. Sunt qui totam cæſariem capite immoto quantum capilli occupant, deponunt ad frontem, reuocãtq; cum uolunt. Sunt qui corũ quæ uorauerunt incredibiliter plurima & uaria, paululum præcordijs contrectatis, tanquã de ſacculo quod placuerit, integerrimũ proferunt. [d]Quidam uoces auium, pecorumq;, & aliorum quorumlibet hominum ſic imitãtur atq; exprimũt,
C ut niſi uideantur, diſcerni omnino non poſsint. [e]Nonnulli ab imo ſine pudore ullo ita numeroſos pro arbitrio ſonitus ædunt, ut ex illa etiam parte cantare uideantur. [f]Ipſe ſum expertus, ſudare hominem ſolere cum uellet. [g]Notum eſt quoſdam flere cum uolũt, atq; ubertim lachrymas fundere. Iam illud multo eſt incredibilius, quod pleriq; fratres memoria recentiſsima experti ſunt. [h]Presbyter fuit quidam nomine Reſtitutus [i] in parœcia [k] Calamenſis eccleſiæ, qui quando ei placebat, rogabatur autẽ ut hoc faceret ab eis qui rem mirabilẽ corã ſcire cupiebãt, [l]ad imitatas quaſi lamentantis cuiuslibet homi-
D nis uoces, ita ſe auferebat à ſenſibus, & iacebat ſimillimus mortuo: ut non ſolũ uellicantes atque pungentes minime ſentiret, ſed aliquãdo etiam igne ureretur admoto, ſine ullo doloris ſenſu, niſi poſtmodum ex uulnere: [m]non autẽ obnitendo, ſed non ſentiendo non mouere corpus, eo probabatur, quod tanquã in defuncto nullus inueniebatur anhelitus: hominũ tamen uoces, ſi clarius loquerentur, tanquam de longinquo ſe audiſſe poſtea referebat. Cum itaque corpus etiam nunc quibuſdam, licet in carne corruptibili hanc ærumnoſam ducentibus uitam, ita in

pleriſq;

pleriſq; motionibus & affectionibus extra uſi- A catum naturæ modum mirabiliter ſeruiat, quid cauſæ eſt, ut non credamus ante inobedientiæ peccatum, corruptioniſq; ſupplicium, ad propagandam prolem ſine ulla libidine ſeruire uoluntati humanæ, humana membra potuiſſe? Donatus eſt itaq; homo ſibi, quia deſeruit deū, placendo ſibi: & non obediens deo, nō potuit obedire, nec ſibi. Hinc euidētior miſeria eſt, qua homo non uiuit, ut uult. Nam ſi ut uellet uiueret, beatum ſe putaret: [n]ſed nec ſic tamen eſſet, ſi turpiter uiueret.

L. VIVES

B Pulmones [a] PVlmones denique ipſi.] Sic legendum: pulmones denique ipſi omnium, niſi medullarum, molliſsimi uiſcerum, & ſi medullæ non ſoleant dici uiſcera. obſeruatum eſt Ciceronem, & alios pleroſq; doctos, ſemper multitudinis numero pulmones dixiſſe, puto quoniam in geminas fibras eſt fiſſus, nō quod pulmo etiam non dicatur, ut apud Celſum, & Perſium, & Lactantiū. b Ad ſpiritum ducendum.] Nam à pulmone ad os fiſtula protenditur, quam Celſus aſperā nominat, gurgulionem Lactantius in Opificio dei, per quem ſpiritus ultro & citro commeat. Idcirco Ariſt. primo De animalium hiſtoria, officium eius nihil aliud eſſe dicit, quàm accipere ſpiritum, & reddere. c Sunt enim qui & aures mouent.] Ariſt. uni homini aures eſſe immobiles dicit, quod intelligendum ſuapte ſponte non agitari, ut in canibus, equis, & aſinis, uidemus. d Quidam uoces C auium.] Plutarchus in Conuiuijs meminit cuiuſdā Parmenonis maximi uocum animantium imitatoris, unde manauit prouerbium, οὐδὲν πρὸς τὴν Παρμένοντος ὗν, nihil ad ſuem Parmenonis. quod Eraſmus narrat. e Nonnulli ab imo ſine pudore.] In alijs libris legitur, ſine pudore. q. ſine ſordibus & foetore id fiat. Talis fuit memoria noſtra in hac terra Germanus quidam in comitatu Maximiliani Cæſaris, & Philippi eius filij, nec ullū erat carmen, quod nō ille crepitibus podicis redderet. f Ipſe ſum expertus ſudare hominem.] Et ipſe Brugis cū proxime tertianis tenerer febribus, quoties ſaluciferum dicebat medicus futurum ſudorem, compreſſo pauliſper ſpiritu, ſtragulis opertus ſudabam. Mirabantur qui circunſtabant lectum tam raram corporis mei texturam, ſed Auguſtinianū ſudatorem magis multo fuiſſent admirati, cui tam facile erat ſudare quàm mihi ſpuere. g No- D tum eſt quoſdam flere, cum uolūt.] Præficæ in Italia, & ferè totum genus mulierum. h Presbyter ſ. quidā.] Simile Plut. lib. vij. De Hermotimo Clazomenio, cuius anima relicto corpore uagari erat ſolita, & quæ in longiſsimis uiderat regiōibus narrare. i In parochia.]

Paroeci Melius paroecia παροικία q. uicinia, circūhabitatio, à παροικεῖν. Sic qui diuerſis hemiſpertis, ſed eodem parallelo habitāt, paroeci à coſmographis nominātur. parochus uero longe alius eſt ſignificationis quàm qua nunc uſurpatur pro curione. k Calamenſis eccleſiæ.] Calamiſus oppidum in Italia. Calamo in Phoenicia, de quo credo Auguſtinum loqui, niſi oppidulum ſit aliquod in Aphrica de nomine illius Phoenicis à colonis dictū. Ferè enim illa Aphrica à Phoenicibus olim eſt poſſeſſa. l Ad imitandos quaſi lamētantis.] In quodā exemplari Brugenſi, bibliothecæ Carmelitanæ habetur: Admiratus, in alijs, ad imitatas. Hoc ſignificat imitatū aliquem uoces lamentantis, & ſic eum qui audierat phantaſia illa concepta, ſe à corpore ſeparaſſe. Illud alterum ſignificat ipſum imitari ſolitū, & ſic exire corporeos ſenſus. m Non autē obnitendo.] Id eſt, nitendo in ſe, ut quietus iaceret, & immotus ad ſtimulos & ignem. n Sed nec ſic tamen eſſet, ſi turpiter uiueret.] Non opinionib. cōſiſtit beata uita, ſed re ipſa uera, & ſolida nō adumbrata felicitate, & quam ſibi quilibet fingit. Nec beatus ille exiſtimandus eſt haud ignobilis Argis, qui, ut Hora. inquit, ſe credebat miros audire tragoedos, In uacuo ſolus ſeſſor, plauſorq; theatro.

De uera beatitudine, quam temporalis uita non obtinet. Cap. XXV.

QVANQVAM ſi diligentius attēdamus, niſi beatus, non uiuit ut uult: & nullus beatus, niſi iuſtus. Sed etiam B ipſe iuſtus non uiuit ut uult, niſi cō peruenerit, ubi mori, falli, offēdi omnino nō poſſit: eiq; ſit certū, ita ſemper futurū. Hoc enim natura expetit: nec plene atq; perfecte beata erit, niſi adepta quod expetit. Nunc uero quis hominum poteſt, ut uult, uiuere, quando ipſum uiuere non eſt in poteſtate? Viuere enim uult, mori cogitur. Quomodo ergo uiuit, ut uult, qui non uiuit, quandiu uult? Quod ſi mori uoluerit, quomodo poteſt, ut uult, uiuere, qui nō uult uiuere? & ſi ideo mori uelit, non quo nolit uiuere, ſed ut poſt mortem melius poſſit uiuere. Nondum ergo, ut uult uiuit, ſed quum ad id quod uult, mo- C riendo peruenerit. Verū ecce uiuat ut uult, [a]quoniam extorſit ſibiq; imperauit, non uelle, quod non poteſt: atq; hoc uelle, quod poteſt: ſicut ait Terentius: [b]Quoniam non poteſt id fieri quod uis, id uelis quod poſſis: non tamen ideo beatus eſt, quia patienter miſer eſt. Beata quippe uita ſi non amatur, nō habetur. Porrò ſi amatur, et habetur, cæteris omnib. rebus excellentius neceſſe eſt ametur: quoniā propter hanc amādum eſt, quicquid aliud amatur. Porrò ſi tantū amatur, quantū amari digna eſt: non enim beatus eſt, à quo ipſa beata uita nō amatur, ut digna eſt: fieri D nō poteſt, ut eam qui ſic amat, non æternam uelit. Tunc igitur beata erit, quādo erit æterna.

L. VIVES.

[a] QVoniam ſe extorſit, qui ſibi imperauit.] Legendum ſic: Quoniā ſibi extorſit, ſibiq; imperauit, non uelle quod non poteſt. b Quoniam non poteſt id fieri quod uis, id uelis quod poſsis.] Verus hoc fuiſſe uerbum Plato ſcribit in libro De republica.

Quod felicitas in paradiſo uiuentium, ſine erubeſcendo appetitu generandi officiū credenda ſit implere potuiſſe. Caput XXVI

IVEBAT itaque homo in paradiſo ſicut uolebat, quandiu nolebat quod deus iuſſerat: uiuebar fruens deo, ex quo bono erat bonus: uiuebat ſine nlla egeſtate, ita ſemper uiuere habens in poteſtate. Cibus aderat, ne eſuriret: potus, ne ſitiret: lignũ uitæ, ne illũ ſenecta diſſolueret: nihil corruptionis in corpore, uel ex corpore ullas moleſtias ullis eius ſenſibus ingerebat. Nullus intrinſecus morbus, nullus ictus metuebatur extrinſecus. Summa in carne ſanitas, in anima tota tranquillitas. Sicut in paradiſo nullus æſtus aut frigus, ſic in eius habitatore nulla ex cupiditate uel timore accedebat bonæ uoluntatis offenſio. Nihil omnino triſte, nihil erat inaniter lætum: gaudium uerum perpetuabatur ex deo, in quē flagrabat charitas ex corde puro & conſcientia bona, & fide non ficta: atque inter ſe coniugum fida ex honeſto amore ſocietas, concors mentis corporiſq; uigilia, & mandati ſine labore cuſtodia. Non laſsitudo fatigabat ocioſum, non ſomnus premebat inuitum. In tanta facilitate rerum & felicitate hominum, abſit ut ſuſpicemur non potuiſſe prolem ſeri ſine libidinis morbo: ſed eo uoluntatis nutu mouerentur illa membra quo cætera, & ſine ardoris illecebroſo ſtimulo cũ tranquillitate animi & corporis [a] nulla corruptiõe integritatis [b] infunderetur gremio maritus uxoris. Neq; enim quia experientia probari non poteſt, ideo credendum non eſt: quando illas corporis partes non ageret turbidus calor, ſed ſpontanea poteſtas ſicut opus eſſet, adhiberet: ita tunc potuiſſe utero cõiugis ſalua integritate fœminei genitalis uirile ſemen immitti: ſicut nunc poteſt eadem integritate ſalua [c] ex utero uirginis fluxus menſtrui cruoris emitti. Eadem quippe uia poſſet illud iniici, qua hoc poteſt eiici. Vt enim ad pariendum non doloris gemitus, [d] ſed maturitatis impulſus fœminea uiſcera relaxaret: ſic ad fœtandum & concipiendum non libidinis appetitus, ſed uoluntarius uſus naturam utranq; coniungeret. De rebus loquimur nũc pudēdis, & ideo quãuis ante q̃ earũ puderet, quales eſſe potuiſſent, cõiiciamus, ut poſſumus: tamen neceſſe eſt ut noſtra diſputatio magis frenetur ea, quę nos reuocat uerecundia: quàm eloquentia, quæ nobis parum ſuppetit, adiuuetur. Nam cũ id quod dico, nec ipſi experti fuerint, qui experiri potuerunt: quoniã pręoccupante peccato exiliũ de pa-

A radiſo ante meruerũt, q̃ in opere ſerēdæ propaginis trãquillo arbitrio conuenirent: quomodo nũc cum iſta cõmemorantur ſenſibus occurrit humanis, niſi experientia libidinis turbidæ, nõ cõiectura placidæ uolũtatis? Hinc eſt quod impedit loquentem pudor, & ſi non deficiat ratio cogitantem. Veruntamen omnipotēti deo ſummo, ac ſumme bono creatori omnium naturarum, uoluntatum autem bonarum adiutori ac remuneratori, malarum autem relictori & damnatori, utrarumq; ordinatori: non defuit utique conſilium, quo certum numerum ciuium ſua ſapientia prædeſtinatum etiam ex damnato ge-

B nere humano ſuæ ciuitatis impleret: nõ eos iam meritis, quandoquidem uniuerſa maſſa tanquã in uiciata radice damnata eſt, ſed gratia diſcernens, & liberatis non ſolum de ſeipſis, uerumetiam de non liberatis, quid eis largiatur, oſtendens. Non enim debita, ſed gratuita bonitate tunc ſe quiſq; agnoſcit erutum à malis: cũ ab eorum hominũ conſortio fit immunis, cũ quibus illi iuſta eſſet pœna communis. Cur ergo non crearet deus, quos peccaturos eſſe pręſciuit: quãdoquidem in eis, & ex eis, & quid eorum culpa mereretur, & quid ſua gratia donaretur, poſſet

C oſtēdere: nec ſub illo creatore ac diſpoſitore peruerſa inordinatio delinquentiũ, rectum peruerteret ordinem rerum?

L. VIVES

a NVlla corruptione integritatis.] Quid ergo non aperta fuiſſet bulgar dicũt Thomas, & Bonauentura: quã ſolui quoq; in puerperio neceſſe erat, nam nõ ſe corpora penetraſſent. Neq; hæc eſt corruptio integritatis, nõ ſecus, quàm aperiri os. Ex animo enim omnis pendet integritas. alij in partu bulgam patere ſinunt, in concubitu clauſam retinent: non ſecus, q̃ cum defluit menſtruus cruor, qui haud dubie cum Auguſtino uidentur ſentire. b Infunderetur gremio maritus uxoris.] Vergiliana imitatio lib. octauo Aeneidos, de Vulcano & Venere:

Optatos dedit amplexus, placidumq; petiuit

D Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem.

c Ex utero uirginis fluxus menſtrui.] Id contingit cum pubeſcere incipiunt, & ubera exurgere. Similiſq; eſt is cruor menſtruus animalis recens occiſi, contingitq; mēſibus ſingulis lunaribus plus minus, alijs enim tardius alijs celerius, ideo mēſtruus dicitur. De hoc Ariſtoteles lib. vij. hiſtoriæ animalium. d Sed maturitatis impulſus.] Nam nunc etiam maturitas illa pariendi extendit atq; aperit oſſa pectinis, quæ alio tempore uix diſiungeret ſecuris ualide impacta: ſed nunc cum ingenti cruciatu, tunc ſine dolore.

De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum peruerſitas nõ perturbat prouidentiam dei. Cap. XXVII

Proinde

PROINDE peccatores, & angeli, & A
homines nihil agũt, quo impedian-
F tur magna opera domini exquiſita
in omnes uolũtates eius. Quoniam
qui prouidenter, atq; omnipotẽter
ſua cuiq; diſtribuit: nõ ſolum bonis, uerũetiam
malis bene uti nouit. Ac per hoc propter meri-
tum primæ malæ uoluntatis ita damnato atq;
obdurato angelo malo, ut iam bonam uolunta
tem ulterius non haberet, bene utens deus, cur
nõ permitteret, ut ab illo primus homo, qui re-
ctus, hoc eſt bonę uoluntatis creatus fuerat, ten
taretur: quandoquidem ſic erat inſtitutus, ut ſi B
de adiutorio dei fideret, bonus homo malũ an-
gelum uinceret: ſi autem creatorem atq; adiuto
rem deum ſuperbe ſibi placendo deſereret, uin-
ceretur: meritum bonum habens in adiuta diui
nitus uoluntate recta: malum uero in deſerente
deum uoluntate peruerſa: quia & ipſum fidere
de adiutorio dei, nõ quidem poſſet ſine adiuto-
rio dei: nec tamen ideo ab his diuinæ gratiæ be
neficijs ſibi placendo, recedere non habebat in
poteſtate? Nã ſicut in hac carne uiuere ſine adiu
mentis alimentorum, in poteſtate non eſt: non
autem in ea uiuere in poteſtate eſt: quod faciũt,
qui ſeipſos necãt: ita bene uiuere ſine adiutorio C
dei, etiam in paradiſo, nõ erat in poteſtate: erat
autem in poteſtate male uiuere: ſed beatitudine
non permanſura, & pœna iuſtiſsima ſecutura.
Cũ igitur huius futuri caſus humani deus non
eſſet ignarus, cur eum non ſineret inuidi angeli
malignitate tentari? nullo modo quidem, quod
uinceretur, incertus: ſed nihilominus præſcius,
quòd ab eius ſemine adiuto ſua gratia, idẽ ipſe
diabolus fuerat ſanctorũ gloria maiore uincen-
dus. Ita factũ eſt, ut nec deũ aliquid futurorum
lateret: nec præſciendo quenquã peccare cõpel-
leret: & quid intereſſet inter propriam cuiuſque D
præſumptionem & ſuam tuitionẽ, angelicæ &
humanæ rationali creaturæ, conſequenti expe-
rientia demonſtraret. Quis enim audeat crede-
re, aut dicere, ut neq; angelus, neq; homo cade-
ret, in dei poteſtate non fuiſſe? Sed hoc eorũ po
teſtati maluit non auferre: atq; ita quantũ mali
eorum ſuperbia, & quantum boni ſua gratia ua
leret, oſtendere.

De qualitate duarum ciuitatum, ter-
renæ atq; cœleſtis. Cap. XXVIII

FECERVNT itaq; ciuitates duas, a-
mores duo, terrenã ſcilicet amor ſui
F uſq; ad contemptum dei, cœleſtem
uero amor dei uſq; ad cõtemptum
ſui. Deniq; illa in ſeipſa, hæc in do-
mino gloriatur. Illa enim quęrit ab hominibus
gloriam, huic autẽ deus conſcientiæ teſtis maxi
ma eſt gloria. Illa in gloria ſua exaltat caput ſu-
um, hæc dicit deo ſuo: Gloria mea, & exaltãs ca
put meũ. Illi in principibus eius, uel in eis quas
ſubiugat nationibus dominãdi libido domina
tur: in hac ſeruiũt inuicẽ in charitate,[a] & prępoſi
ti cõſulendo, & ſubditi obtẽperando. Illa in ſuis
potentibus diligit uirtutem ſuam, hæc dicit deo
ſuo: Diligã te domine uirtus mea. Ideoq; in illa
ſapiẽtes eius ſecundũ hominẽ uiuentes, aut cor-
poris aut animi ſui bona aut utriuſq; ſectati ſũt:
aut qui potuerũt cognoſcere deũ, non ut deum
honorauerũt, uel gratias egerũt, ſed euanuerũt
in cogitationibus ſuis, & obſcuratũ eſt inſipiẽs
cor eorum. Dicentes enim ſe eſſe ſapiẽtes, id eſt
dominante ſibi ſuperbia in ſua ſapientia ſeſe ex
tollentes, ſtulti facti ſunt: & immutauerũt glo-
C riam incorruptibilis dei in ſimilitudinem imagi
nis corruptibilis hominis, & uolucrũ, & quadru
pedum & ſerpentium. Ad huiuſcemodi enim
ſimulachra adorãda[b] uel duces populorum, uel
ſectatores fuerunt, & coluerunt atque ſeruierũt
creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedi-
ctus in ſecula. In hac autem [c] nulla eſt hominis
ſapiẽtia, niſi pietas qua recte colitur uerus deus,
id eſt expectans præmium in ſocietate ſancto-
rum: non ſolum hominum, uerumetiam ange-
lorum, ut ſit deus omnia in omnibus.

L. VIVES

a ET præpoſiti cõſulendo, & ſubditi obtẽperando.] Quàm ſcite duobus uerbis optimã reip. formã multis uerbis alijs deſcriptã expreſsit, ubi magiſtratus nõ regunt, nõ imperãt, ſed uelut in excelſiore poſiti ſpecula inferioribus conſulunt. Vnde dicti ſunt ueteres illi conſules. & ſubditi non obluctantur, nec detrectant conſilia, ſed modeſte & ſedulo exequuntur.

b Vel duces populorũ uel ſectatores.] Alij ex Poetis & philoſophis magnorum in populo errorum fuerunt magiſtri: alij populo autore & magiſtro inueteratos errores ſunt ſecuti.

c Nulla eſt hominis ſapientia niſi pietas.] Non philoſophia, non eloquentia, nõ reliquæ artes & diſciplinæ mundo præclaræ atq; admirabiles, unica hic eſt ars noſſe & colere deum.

ELENCHVS CAPITVM

IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XV

1 De duobus ordinibus generationis humanæ in diuerſos fines ab initio procurrentis.
2 De filijs carnis & filijs promiſsionis.
3 De ſterilitate Saræ, quam dei gratia fœcundauit.
4 De terrenę ciuitatis uel concertatione uel pace.
5 De primo terrenæ ciuitatis autore fratricida, cuius impietati Romanę urbis conditor germani cæde reſponderit.
6 De languoribus quos ex pœna peccati etiã ciues ciuitatis dei in huius uitæ peregrinatione patiuntur, & à quibus deo medente ſanantur.
7 De cauſa & pertinacia ſceleris Cain, quem à facinore concepto nec dei ſermo reuocauit.
8 Quæ ratio fuerit ut Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem.
9 De longa uita hominum, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore humanorũ corporũ forma.
10 De differentia qua inter Hebræos & noſtros codices uidentur annorum numeri diſſonare.
11 De annis Mathuſalem, cuius ætas quatuordecim annis uidetur diluuium excedere.
12 De opinione eorum qui primorum temporum homines tam longæuos quàm ſcribitur fuiſſe non credunt.
13 An in dinumeratione annorum Hebræorum magis quàm Septuaginta interpretũ ſit ſequẽda autoritas.
14 De parilitate annorum, qui eiſdem quibus nunc ſpatijs & in prioribus ſeculis cucurrerunt.
15 An credibile ſit, primi ſeculi uiros uſq; ad eam ætatem qua filios generaſſe referuntur, à concubitu continuiſſe.
16 De iure coniugiorum, quod diſsimiliter à ſubſequẽtibus matronis habuerint prima cõnubia.
17 De duobus ex uno genitore procreatis, patribus, atq; principibus.
18 Quid ſignificatum ſit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Chriſtum, & corpus eius, id eſt Eccleſiam pertinere.
19 De ſignificatione quæ in Enoch translatione monſtratur.
20 De eo, quod Cain ſucceſsio in octo ab Adam generatiões clauditur: & in poſteris ab eodem patre Adam Noe decimus inuenitur.
21 Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius, uſq; ad diluuium ſit continuata narratio: commemorato autem Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principium ſit reditum.
22 De lapſu filiorum dei alienigenarũ mulierum amore captorum: unde & omnes exceptis octo hominibus, diluuio perire meruerunt.
23 An credendum ſit, angelos ſubſtantiæ ſpiritalis, amore ſpecioſarum mulierum captos, earundem inijſſe coniugia, ex quibus gigantes ſint creati.
24 Quomodo intelligendũ ſit, quod eis qui diluuio perdendi erant dominus dixerit: Erunt dies eorum, centum uiginti anni.
25 De ira dei, quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat.
26 Quod arca quam Noe iuſſus eſt facere, in omnibus Chriſtum Eccleſiamq; ſignificet.
27 De arca, atq; diluuio, nec illis eſſe conſentiendum, qui ſolam hiſtoriam recipiunt ſine allegorica ſignificatione, nec illis qui ſolas figuras defendunt, repudiata hiſtorica ueritate.

De duobus ordinibus generationis humanæ in diuerſos fines ab initio procurrentis. Capur I

D E felicitate paradiſi, uel
de ipſo paradiſo, & de
uita ibi primorũ homi-
num, eorumq́ peccato,
atq; ſupplicio, multi mul-
ta ſenſerunt, multa dixe-
runt, multa literis mãda-
uerunt. Nos quoque ſe-
cundum ſcripturas ſanctas, uel quod in eis legi-
mus, uel quod ex eis intelligere potuimus, earũ
congruentes autoritati, de his rebus in ſuperio-
ribus libris diximus. Enucleatius autem ſi iſta
quærantur, multiplices, atq; multimodas pari-
unt diſputationes, quæ pluribus intexẽdæ ſunt
uoluminibus, quàm hoc opus, tempusq́ depo-
ſcit. Quod non ita largum habemus, ut in om-
nibus quæ poſſunt requirere ocioſi & ſcrupulo- C
ſi, paratiores ad interrogandum, quàm capa-
ciores ad intelligendum, nos oporteat immo-
rari. Arbitror tamen, ſatis nos iam feciſſe ma-
gnis, & difficillimis quæſtionibus de initio, uel
mundi, uel animæ, uel ipſius generis humani,
quod in duo genera diſtribuimus: unũ eorum
qui ſecũdum hominem, alterum eorum qui ſe-
cundum deum uiuunt. Quas etiam myſtice ap-
pellamus ciuitates duas: hoc eſt, duas ſocietates
hominum: quarum eſt una, quæ prædeſtinata
eſt in æternum regnare cum deo: altera æternũ
ſupplicium ſubire cũ diabolo. Sed iſte finis eſt
earum, de quo poſt loquendum eſt. Nunc au- D
tem, quoniam de exortu earum, ſiue in angelis,
quorũ numerus ignoratur à nobis, ſiue in duo-
bus primis hominibus ſatis dictũ eſt, iam mihi
uidetur earum aggrediendus excurſus, ex quo
illi duo generare cœperunt, donec homines ge-
nerare ceſſabunt. Hoc enim uniuerſum tẽpus,
ſiue ſeculũ in quo cedunt morientes, ſuccedũtq́
naſcẽtes, iſtarum duarum ciuitatum de quibus
diſputamus, excurſus eſt. Natus eſt igitur prior
Cain ex illis duobus generis humani parenti-
bus, pertinens ad hominum ciuitatẽ: poſterior
Abel ad ciuitatem dei. Sicut enim in uno homi-
ne quod dixit Apoſtolus experimur, quia non
primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale,
poſtea ſpiritale: unde unuſquiſq; quoniam ex
damnata propagine exoritur, primo ſit neceſſe
eſt ex Adã malus atq; carnalis, quod ſi in Chri-
ſto renaſcendo profecerit, poſtea erit bonus &
B ſpiritalis. Sic in uniuerſo genere humano cũ pri-
mum duæ iſtæ cœperunt naſcendo atq; mori-
endo procurrere ciuitates, prior eſt natus ciuis
huius ſeculi: poſterior aũt iſto peregrinus in ſe-
culo, & pertinens ad ciuitatẽ dei, gratia prędeſti-
natus, gratia electus, gratia peregrinus deor-
ſum, gratia ciuis ſurſum. Nam quantũ ad ipſum
attinet, ex eadem maſſa oritur, quæ originaliter
eſt tota damnata: ſed tanquam figulus deus
(hanc enim ſimilitudinẽ prudenter introducit
Apoſtolus) ex eadẽ maſſa fecit aliud uas in ho-
norem, aliud in cõtumeliam. Prius autem factũ
eſt uas in cõtumeliam, poſt uero alterũ in hono-
rem: quia & in ipſo uno ſicut iam dixi homine
prius eſt reprobũ, unde neceſſe eſt incipiamus,
& ubi nõ eſt neceſſe ut remaneamus: poſterius
uero probũ, quò proficientes ueniamus, & quò
peruenientes maneamus. proinde non quidem
omnis homo malus erit bonus, nemo tamẽ erit
bonus qui non erat malus: ſed quanto quiſque
citius mutatur in melius, hoc in ſe facit nomina-
ri quod apprehendit celerius, & poſteriore coo-
perit uocabulũ prius. Scriptũ eſt itaq; de Cain
quod condidit ciuitatem. Abel autem tanquam
peregrinus non condidit. Superna eſt enim ſan-
D ctorum ciuitas, quamuis hic pariat ciues, in qui-
bus peregrinatur donec regni eius tempus ad-
ueniat, cum congregatura eſt omnes in ſuis cor-
poribus reſurgentes, quãdo eis promiſſum da-
bitur regnum, ubi cum ſuo principe rege ſeculo-
rum ſine ullo temporis fine regnabunt.

De filijs carnis & filijs promiſsionis. Cap. II

V MBRA ſanè quædam ciuitatis hu-
ius, & imago prophetica ei ſignificã-
dæ potius quàm præſentãdæ ſerui-
uit in terris, quo eam tẽpore demon-

A ſtrari oportebat, & dicta eſt etiam ipſa ciuitas ſancta merito ſignificãtis imaginis, non expreſſæ ſicut futura eſt, ueritatis. De hac imagine ſeruiente, & de illa quam ſignificat libera ciuitate, ſic Apoſtolus ad Galatas loquitur: Dicite mihi inquit, ſub lege uolentes eſſe [a]legem non audiſtis? Scriptum eſt enim quòd Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed ille quidẽ qui de ancilla, ſecũdum carnẽ natus eſt, qui autem de libera, per repromiſſionem: [b]quę ſunt in allegoria. Hęc enim ſunt duo teſtamenta, [c]unum quidem à monte Sina in ſeruitutem generans quę eſt Agar. [d]Sina enim eſt
B mons in Arabia, qui coniunctus eſt huic, quæ nunc eſt Hieruſalem, ſeruit enim cum filijs ſuis. Quæ autẽ ſurſum eſt Hieruſalẽ libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Scriptũ eſt enim: Lætare ſterilis, quæ non paris erumpe, & clama quæ nõ parturis, quoniam multi filij deſertæ magis ꝗ̃ eius quæ habet uirum. Nos autem fratres ſecũdum Iſaac promiſſionis filij ſumus. Sed ſicut tũc, qui ſecundum carnem natus fuerat, [e]perſequebatur eum qui ſecũdum ſpiritum, ita & nũc. Sed quid dicit ſcriptura? Eijce ancillam & filiũ eius. Non enim hæres erit [f]filius ancillæ, cum filio liberæ.
C Nos autem fratres non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberauit. Hęc forma intelligendi de apoſtolica autoritate deſcendens locum nobis aperit, quemadmodum ſcripturas duorum teſtamentorũ ueteris & noui accipere debeamus. Pars enim quædam terrenæ ciuitatis imago cœleſtis ciuitatis effecta eſt, non ſe ſignificando, ſed alterã, & ideo ſeruiens. Necp enim propter ſeipſam ſed propter aliam ſignificandam eſt inſtituta, & præcedente alia ſignificatione, & ipſa præfigurans præfigurata eſt. Nancp Agar ancilla Saræ, eiuſcp filius, imago quædam huius imaginis fuit. Et quoniam
D tranſituræ erant umbræ luce ueniente, ideo dixit libera Sara, quæ ſignificabat liberam ciuitatem: cui rurſus alio modo ſignificandæ etiam illa umbra ſeruiebat: Eijce ancillam & filiũ eius, non enim hęres erit filius ancillæ, cum filio meo Iſaac, quod ait Apoſtolus cum filio liberæ. Inuenimus ergo in terrena ciuitate duas formas, unã ſuam præſentiã demõſtrantem, alterã cœleſti ciuitati ſignificandæ ſua præſentia ſeruientem. Parit autem ciues terrenæ ciuitatis peccato uitiata natura, cœleſtis uero ciuitatis ciues parit à peccato naturam liberans gratia: unde illa uocantur uaſa iræ, iſta uaſa miſericordiæ. Significatum eſt hoc etiam in duobus filijs Abrahæ, quòd unus de ancilla quę dicebatur Agar, ſecũdum carnem natus eſt Iſmael: alter autẽ de Sara libera ſecundum promiſſionem natus Iſaac. Vtercp quidem de ſemine Abrahæ, ſed illum genuit demonſtrans conſuetudo naturã, iſtum uero dedit promiſſio ſignificãs gratiam. Ibi humanus uſus oſtẽditur, hic diuinum beneficium commendatur.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN XV librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

LEgem non audiſtis.] Ex Græco melius, quàm ut uulgo habemus, legiſtis. & ſic Hieronymus ad Galatas quarto. ἀκούετε, alij ἀκούσατε auditis. b Quæ ſunt in allegoria.] ἀλληγορούμενα, allegorica. Allegoria, inquit Quintilianus lib. ix. quã inuerſionẽ interpretant, aliud uerbis, aliud ſenſu oſtendit, aut etiã interim cõtrarium. Hieronymus ait, quã hoc loco allegoricã, alio loco Paulum eundẽ ſpiritalẽ intelligentiam nominaſſe. c Vnũ quidem à monte Sina.] ἀπὸ ὄρους Σινᾶ. Sic Hieronymus, & Ambroſius. d Sina enim mons eſt in Arabia.] Hũc puto quem Mela Caſſium Arabiæ nominat. Nam eſt & Caſſius Syrius Plinio. Arabicus ille inſignis eſt templo Iouis Caſſij, ſed magis Põpeij Magni tumulo. Sunt qui putent Arabice Sina dici Agar. e Perſequebat eum, ſecundum ſpiritum.] Gen. xxi. luſus ſolum puerorum ponitur, nec perſecutionem inueniri poſſe ſcribit Hieronymus. Nam cum in ædib. Abrahæ conuiuium ablactationis Iſaac celebraretur, colluderentq́ fratres, Iſmael & Iſaac, non tulit ludum illum Sara, ſed indignata precibus contendit à uiro ut nothus domo pelleretur. Sed hoc non putatur factura, niſi Iſmael natu maior iniuria minorem affeciſſet. Hieronymus Hebræos dicit ludere interpretari idola facere, alios per luſum & iocũ primogenituram ſibi uſurpare. quanquam & ludere pro pugnare ponitur in ſacris literis: ut in libro Regnorum ſecundo: ſurgant pueri, & ludant corã nobis. ſiue de uera & odioſa pugna dicat, ſiue de militaribus exercitamentis, & pugna imaginaria. f Filius ancillæ cum filio liberæ.] Vulgo legimus, cum filio meo Iſaac. nam LXX. cum Hebræis cõuenit μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ. Sed hic Pauli dictum citauit potius ꝗ̃ Gen. μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.

Allegoria

Sina

De ſterilitate Saræ, quam dei gratia fœcundauit. Cap. III

SARA quippe ſterilis erat, & deſperatione prolis ſaltẽ de ancilla ſua cõcupiſcẽs habere, quod de ſe ipſa nõ ſe poſſe cernebat, dedit eam fœtandã uiro, de quo parere uoluerat, nec potuerat. Exegit itacp etiã ſic debitum de marito [a]utens iure ſuo in utero alieno. Natus eſt ergo Iſmael ſicut naſcũtur hoĩes permixtiõe ſexus utriuſcp uſitata lege naturę. Ideo dictũ eſt ſecũdũ carnem

carnem: nō quod iſta beneficia dei non ſint, aut A
non illa operetur deus, cuius opifex ſapientia at
tingit, ſicut ſcriptum eſt, à fine uſqꝫ ad finem for
titer, & diſponit omnia ſuauiter: ſed ubi ſignifi/
candum fuerat dei donū, quod indebitū homi/
nibus gratis gratia largiretur, ſic oportuit dari
filium, quemadmodum naturæ nō debebatur
excurſibus. Negat enim natura iam filios tali cō
mixtioni maris & fœminæ, qualis eſſe poterat
Abrahæ & Sarę, in illa iam ætate[b] etiam mulie
ris accedente ſterilitate, quæ nec tunc parere po
tuit, quando nō ætas fœcunditati, ſed ætati fœ
cunditas defuit. Quod ergo naturæ ſic affectæ B
fructus poſteritatis non debebatur, ſignificat,
quod natura generis humani peccato uitiata, ac
per hoc iure damnata, nihil uerę felicitatis in po
ſterum merebatur. Recte igitur ſignificat Iſaac
per repromiſsionē natus, filios gratiæ, ciues ciui
tatis liberæ, ſocios pacis æternę, ubi ſit nō amor
propriæ ac priuatæ quodammodo uoluntatis,
ſed communi eodemqꝫ immutabili bono gau/
dens[c] atqꝫ ex multis unum cor faciēs, id eſt, per/
fecte facta concors obedientia charitatis.

L. VIVES

a VTens iure ſuo.] Iure coniugij. b Etiam mu/
lieris accedente ſterilitate.] Nam præterquam C
quod erat anus, etiā ſterilitatis erat natura dam
nata. Naſcuntur enim homines quidam, ut Ariſtoteles
Concordia docet, tum uiri, tū fœminæ natura infœcundi. c Atqꝫ
ex multis unum cor faciens.] Inde concordia, qualis il
la deſcribitur Apoſtolorū Act. iiij. Multitudinis autem
credentium erat cor unum & anima una.

De terrenæ ciuitatis uel concertatio/
ne uel pace. Cap. IIII

T ERRENA porrò ciuitas quæ ſem/
piterna non erit, neqꝫ enim cum ex/
tremo ſupplicio dānata fuerit iam
ciuitas erit, hic habet bonum ſuū cu
ius ſocietate lætatur, qualis eſſe de ta D
libus rebus lætitia poteſt. Et quoniā non eſt ta/
le bonū, ut nullas anguſtias faciat amatoribus
ſuis, ideo ciuitas iſta aduerſus ſeipſam plerunqꝫ
diuiditur litigando, bellando atqꝫ pugnā do, &
aut mortiferas aut certe mortales uictorias re/
quirendo. Nam ex quacūqꝫ ſui parte aduerſus
alteram ſui partē bellando ſurrexerit, quęrit eſ/
ſe uictrix gentiū, cū ſit captiua uitiorū. Et ſi qui/
dem cū uicerit, ſuperbius extollitur, etiā ſic mor/
tifera. Si uero conditionē cogitans caſusqꝫ com
munes, magis quę accidere poſſunt aduerſis an
gitur, qꝫ eis quę prouenerūt ſecūdis rebus infla
tur, tantūmodo mortalis eſt iſta uictoria. Neqꝫ
enim ſemper dominari poterit permanēdo eis,
quos potuerit ſubiugare uincēdo. Nō em̄ recte
dicūtur ea bona nō eſſe, quæ cōcupiſcit hæc ciui
tas, quando eſt & ipſa in ſuo genere humano
melior. Cōcupiſcit enim terrenam quandā pro
rebus infimis pacē: ad eam nāqꝫ deſiderat per/
uenire bellādo. Quoniā ſi uicerit, & qui reſiſtat,
non fuerit, pax erit, quam nō habebant partes
inuicē aduerſantes, & pro his rebus quas ſimul
habere non poterāt infelici egeſtate certantes.
Hanc pacē requirūt laborioſa bella, hanc adipi
ſcitur, quę putatur glorioſa uictoria. Quādo au
tem uincūt qui cauſa iuſtiore pugnabāt, quis du
bitet gratulandā eſſe uictoriā, & prouenisſe op
tabilem pacē? Hæc bona ſunt, & ſine dubio dei
dona ſunt. Sed ſi neglectis melioribus, quæ ad
ſupernam pertinent ciuitatē, ubi erit uictoria in
æterna & ſumma pace ſecura, bona iſta ſic con/
cupiſcūtur, ut uel ſola eſſe credantur, uel his quę
meliora creduntur, amplius diligantur, neceſſe
eſt miſeria cōſequatur, & quæ inerat augeatur.

De primo terrenæ ciuitatis autore fra
tricida, cuius impietati Romanę urbis
cōditor germani cęde reſpōderit. V

P RIMVS itaqꝫ fuit terrenæ ciuitatis
cōditor fratricida, nam ſuum fratrē
ciuem ciuitatis æternæ in hac terra
peregrinantē, inuidentia uictus occi
dit. Vnde mirandū nō eſt, quod tā/
to poſt in ea ciuitate condenda, quæ fuerat hu/
ius terrenæ ciuitatis, de qua loquimur, caput fu/
tura, & tā multis gētibus regnatura, huic primo
exēplo, & ut Græci appellant[a] ἀρχετύπῳ quæ/
dam ſui generis imago reſpōdit. Nam & illic ſi/
cut ipſum facinus quidā Poeta cōmemorauit il/
lorū:[b] Fraterno primi maduerūt ſanguine muri.
Sic enim cōdita eſt Roma, quando occiſum Re
mum à fratre Romulo Romana teſtatur hiſto/
ria, niſi quod iſti terrenæ ciuitatis ambo ciues e/
rāt, & ambo gloriā de Romanæ reip. inſtitutiō
ne quærebāt. Sed ambo eam tantā, quantam ſi
unus eſſet, habere nō poterant. Qui enim uole/
bat dominādo gloriari, minus utiqꝫ dominare
tur, ſi eius poteſtas uiuo cōſorte minueretur. Vt
ergo totā dominationē haberet unus, ablatus
eſt ſocius, & ſcelere creuit in peius, quod innocē
tia minus eſſet in melius. Hi aūt fratres Cain &
Abel nō habebāt ambo inter ſe ſimilē rerū ter/
rena/

tenarum cupiditatem: nec in hoc alter alteri inuidit, quod eius dominatus fieret anguſtior qui alterũ occidit, ſi ambo dominarẽtur. Abel quippe non quærebat dominationẽ [c] in ea ciuitate, quæ cõdebatur à fratre. Sed inuidentia illa diabolica, qua inuident bonis mali, nulla alia cauſa eſt, niſi quia illi boni ſunt, illi mali. Nullo enim modo fit minor accedente ſeu permanente conſorte poſſeſsio bonitatis: imò poſſeſsio bonitatis tanto fit latior, quanto concordior eam indiuidua ſociorum poſsidet charitas. Nõ habebit deniq; iſtam poſſeſsionẽ, qui eam noluerit habere communem: & tanto eam reperiet ampliorem, quanto amplius ibi potuerit amare conſortem. Illud igitur quod inter Remum & Romulum exortum eſt, quemadmodum aduerſus ſeipſam terrena ciuitas diuidatur, oſtẽdit: quod autem inter Cain & Abel, inter duas ipſas ciuitates, dei & hominum, inimicitias demonſtrauit. [d] Pugnant ergo inter ſe mali & mali. Item pugnant inter ſe boni & mali. Boni uero & boni, ſi perfecti ſunt, inter ſe pugnare non poſſunt. Proficientes autem nõdumq; perfecti, ita poſſunt, ut bonus quiſq; ex ea parte pugnet cõtra alterum, qua etiam cõtra ſemetipſum. Et in uno quippe homine caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Concupiſcentia ergo ſpiritalis contra alterius poteſt pugnare carnalem, uel concupiſcentia carnalis contra alterius ſpiritalem, ſicut inter ſe pugnãt boni & mali: uel certe ipſæ concupiſcentiæ carnales inter ſe duorum bonorum nondum utique perfectorum, ſicut inter ſe pugnant mali & mali, donec eorum qui curantur ad ultimam uictoriam ſanitas perducatur.

L. VIVES

Archetypum a Ἀρχέτυπον.] Eſt primum illud exemplar, ad quod reliqua effingũtur, unde archetypi libri, Iuue. Et iubet archetypos pluteũ ſeruare Cleãthas. b Fraterno primi.] Verſus Luc. 1. Pharſalidos. nota eſt hiſtoria. c In ea ciuitate quæ con. à fra.] An iam tum condebat Cainam urbem? an de ciuitate hac terrena intelligẽdum, quam uitia & ſeparatio à deo cõdunt? Hoc puto. d Pugnant ergo int. ſe.] Hoc eſt quod dicitur, uitio nec cum uirtute, nec cum uitio conuenire, ſoloſq; bonos eſſe amicos, malos nec inter ſe, nec cum bonis amicitiam ſeruare poſſe.

De languoribus quos ex pœna peccati etiam ciues ciuitatis dei in huius uitę peregrinatione patiuntur, & à quibus deo medente ſanantur. Cap. VI

LANGVOR eſt quippe iſte, id eſt illa inobediẽtia, de qua in libro quartodecimo diſſeruimus, primæ inobedientię ſuppliciũ: & ideo nõ natura, ſed uitium eſt: propter quod dicitur proficientibus bonis, & ex fide in hac peregrinatione uiuẽtibus: [a] Inuicẽ onera ueſtra portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. Item alibi dicitur, Corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patiẽtes eſtote ad omnes. Videte ne quis malũ pro malo alicui reddat. Itẽ alio loco: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui ſpiritales eſtis, inſtruite huiuſmodi in [b] ſpiritu manſuetudinis, intendens teipſum, ne & tu tenteris. Et alibi, Sol nõ occidat ſuper iracundiam ueſtram. Et in Euangelio: Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipſum ſolum. Item de peccatis in quibus multorum cauetur offenſio, ſic Apoſtolus dicit: Peccantes coram omnibus argue, ut & cęteri timorem habeant. Propter hoc & de uenia inuicem danda multa præcipiuntur. Et magna cura propter tenendam pacem, ſine qua nemo poterit uidere deum: ubi ille terror eſt, [c] quando iubetur ſeruus decem milium talentorum reddere debita, quæ illi fuerant relaxata. quoniam debitum denariorum centum conſeruo ſuo nõ relaxauit. Qua ſimilitudine propoſita, dominus Ieſus adiecit atq; ait, Sic & uobis faciet pater ueſter cœleſtis, ſi non dimiſeritis unuſquiſq; fratri ſuo de cordibus ueſtris. Hoc modo curantur ciues ciuitatis dei in hac terrena peregrinantes, et paci ſupernę patrię ſuſpirãtes. Spiritus autẽ ſanctus operatur intrinſecus, ut ualeat aliquid medicina, quę adhibetur extrinſecus. Alioquin etiãſi deus ipſe utẽs creatura ſibi ſubdita in aliqua ſpecie humana ſenſus alloquatur hũanos, ſiue iſtos corporis, ſiue illos, quos iſtis ſimilimos habemus in ſomnis, [d] nec interiore gratia mentem regat atq; agat, nihil prodeſt homini omnis prædicatio ueritatis. Facit aũt hoc deus à uaſis miſericordiæ irę uaſa diſcernẽs, diſpenſatiõe qua ipſe nouit multum occulta, ſed tamẽ iuſta. Ipſo quippe adiuuãte mirabilibus & latẽtibus modis, cũ peccatũ quod habitat in mẽbris noſtris, [e] quod potius iam pœna peccati eſt, ſicut Apoſtolus præcipit, non regnat in noſtro mortali corpore ad obediendum deſiderijs eius, nec ei membra noſtra uelut iniquitatis arma exhibemus, conuertitur ad mentẽ nõ ſibi ad mala

deo

deo regente cõſentientem: & eam regentẽ tranquillius nunc, habebit poſtea ſanitate perfecta atq; immortalitate percepta homo ſine ullo peccato in æterna pace regnantem.

L. VIVES

a Inuicem onera ueſtra portate.] Græce ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Latinius uertit quã uulgo, alter alterius onera portate. nam hoc de duobus tantum dicitur, ſicut apud Saluſtium: alter alterius auxilio eget, de animo & corpore. b Spiritu manſuetudinis.] Idcirco manſuete, & non ferociter propter id quod ſequitur, conſiderãs teipſum, ne & tu tenteris. Decet enim reprehenſorem meminiſſe ſe quoq; peccare poſſe, ne ſi animo intumuerit, quod melior ſit fratre peccante, præſto ſit Nemeſis ultrix & ad peccandũ ipſe incitet. c Quando iubet ſeruus.] Præcipiens dominus remittenda eſſe inuicem debitã, parabolam de ratione quã à ſeruo rex dominus exegit inſeruit, Matth. xviij. d Nec interiore gratia mentem reg.] Sic Eccleſiaſtes vij. Cõſidera opera dei, quod nemo poſsit corrigere, quem ille deſpexerit. Hinc uidemus alijs pauciſsima de moribus præcepta ſufficere, alijs nulla: ſi intrinſecus ad bonum animus non impellitur, uerba tenuiſsimam uim habent.

e Quod ſic peccatum eſt, ut ſit etiam pœna pec.] Ex peccato enim illo primo mulctati omnes ſumus, ut corpus noſtrum ad peſsima quæq; procliue ſit, & mentem ſecum impetu ſuo prouoluat, ni illa magna ui reſiſtat fixa, & altrinſecus corpus ad ſe trahat. adde etiam quod nullum eſt peccatum, quod non torqueat, angatq; eum in quo eſt. Prima hæc eſt ultio, inquit Iuuenalis, quod ſe iudice nemo nocẽs abſoluit. ſed locus eſt ſane perobſcurus. In exemplari Colonienſi ſic legitur, ipſo quippe adiuuãte mirabilibus & latentibus modis, cum peccatum quod habitat in mẽbris noſtris, quæ potius iam pœna peccati eſt, ſicut Apoſtolus præcepit, non regnat in noſtro mortali corpore, ab obediendum deſiderijs eius: nec ei mẽbra noſtra uelut iniquitatis arma exhibemus, conuertitur ad mentem non ſibi à malo deo regente cõſentientem, etiam regentem &c. Sed hic legendum eſt: ad malum deo regente conſentientem etiam regentem, ut ſit ſenſus: Si illa peccandi procliuitas, relicta ex noxia primorum patrum in maſſa, unde omnes deſumimur, non ſibi regnum totius hominis depoſcat, aut occupet, nec regnet in noſtro mortali corpore; ſicut Apoſtolus monet: ſed potius ſe menti ſubdat, quæ morigerã ſe præbens rectori ſuo deo, non conſentiat illi pronitati ad flagitiũ nutanti, ſed ut potius affectus ipſe in malum pronus à mente in uita hac regatur tranquille, & quaſi à medico tractetur, cui præſit deus: tunc morbidus ille affectus uere perfecteq; ſanitatem & immortalitatẽ conſequitur, ſitq; hac ratione homo æternum beatus. peccatum enim eſt hic nutus ille ad peccandũ nos deprimẽs, quem fomitem theologi appellant in ſchola.

De cauſa & pertinacia ſceleris Cain quẽ à facinore concepto nec dei ſermo reuocauit. Caput VII

SED hoc ipſum quod ſicut potuimus expoſuimus, cum deus locutus eſſet
a ad Cain ªeo modo quo primis hominibus per creaturam ſubiectam uelut eorũ ſocius forma congrua loquebatur, quid ei profuit? Nónne conceptũ ſcelus in necando fratre etiã poſt uerbum diuinæ admonitiõis impleuit? Nam cũ ſacrificia diſcreuiſſet amborum, in illius reſpiciens, huius deſpiciens, ᵇquod non dubitandum eſt potuiſſe cognoſci ſigno aliquo atteſtãte uiſibili: et hoc ideo feciſſet deus, quia mala erãt opera huius, fratris uero eius bona, contriſtatus eſt Cain ualde & concidit facies eius. Sic enim ſcriptum eſt, Et dixit dominus ad Cain: Quare triſtis factus es, et quare concidit facies tua? ᶜNónne ſi recte offeras, recte autem non diuidas, ᵈpeccaſti? quieſce, ᵉad te enim conuerſio eius, & tu dominaberis illius. In hac admonitiõe quam deus protulit ad Cain, illud quidem quod dictum eſt, Nónne ſi recte offeras, recte autem nõ diuidas, peccaſti, quia non elucet cur uel unde ſit dictum, multos ſenſus peperit eius obſcuritas, cum diuinarũ ſcripturarum quiſq; tractator ſecũdum fidei regulam id conatur exponere. Recte quippe offertur ſacrificium cũ offertur deo uero, cui uni tantummodo ſacrificandum eſt. Non autem recte diuiditur, dum non diſcernuntur recte uel loca, uel tempora, uel res ipſæ quæ offerũtur, uel qui offert, uel cui offertur, uel hi quibus ad ueſcendum diſtribuitur quod oblatum eſt: ut diuiſionem intelligamus hic diſcretionem, ſiue cũ offertur, ubi non oportet, aut quod non ibi, ſed alibi oportet: ſiue cum offertur quando nõ oportet, aut quod nõ tunc, ſed aliàs oportet: ſiue cum id offertur quod nuſquam & nũquam penitus debuit: ſiue cum electiora ſibi eiuſdẽ generis rerum tenet homo, q̃ ſunt ea quæ offert deo: ſiue cũ eius rei quæ oblata eſt, fit particeps prophanus, aut quilibet quem fas non eſt fieri. In quo autem horum deo diſplicuerit Cain, facile non poteſt inueniri. Sed quoniam Ioannes Apoſtolus cum de his fratribus loqueretur: Non ſicut Cain, inquit, qui ex maligno erat, & occidit fratrem ſuum. Et cuius rei gratia occidit eum? quia opera illius maligna fuerunt, fratris autem eius iuſta: datur intelligi propterea deum non reſpexiſſe in munera eius: quia hoc ipſo male diuidebat, ᶠdans deo aliquid ſuum, ſibi autem ſeipſum. Quod omnes faciunt qui non dei, ſed ſuam ſectantes uoluntatẽ, id eſt non recto, ſed peruerſo corde uiuentes offerunt deo munus, quo putant eum redimi, ut eorum nõ opituletur ſanandis prauis cupiditatibus, ſed explendis. Et hoc eſt proprium terrenæ ciuitatis, deum uel deos colere, quibus adiuuãtibus regnet in uicto-

rijs

riſs & pace terrena,non charitate cōſulendi,ſed
dominādi cupiditate. Boni quippe ad hoc utun
tur mundo,ut fruantur deo: mali autem cōtra,
ut fruantur mundo uti uolunt deo, [z]qui tamen
eū uel eſſe,uel res humanas curare iam credūt.
Sunt enim multo deteriores,qui nec hoc quidē
credunt. Cognito itaq; Cain quod ſuper eius
germani ſacrificium,non ſuper ſuum reſpexe/
rat deus,utiq; fratrem bonum mutatus imitari,
non elatus debuit æmulari. Sed quia contriſta/
tus eſt & concidit uultus eius,hoc peccatum ma
xime arguit deus,triſtitiam de alterius bonita/
te,& hoc fratris. Hoc quippe arguendo interro
ganit dicens: Quare cōtriſtatus es, & quare con
cidit facies tua? Quia enim fratri inuidebat, de/
us uidebat,& hoc arguebat. Nam hominibus,
quibus abſconditum eſt cor alterius,eſſe poſſet
ambiguum,& prorſus incertum,utrum illa tri/
ſtitia malignitatem ſuam,in qua ſe deo diſpli/
cuiſſe didicerat, an fratris doluerit bonitatem,
quę deo placuit,cum in ſacrificium eius aſpexit.
Sed rationem deus reddens cur eius oblationē
accipere noluerit, ut ſibi ipſe potius merito,q̄
ei immerito frater diſpliceret,cum eſſet iniuſtus
non recte diuidendo,hoc eſt non recte uiuen/
do,& indignus cuius approbaretur oblatio, q̄
eſſet iniuſtior,quod fratrem iuſtum gratis odiſ
ſet, oſtendit. Non tamen cum dimittens ſine
mādato ſancto,iuſto & bono. Quieſce, inquit,
ad te enim conuerſio eius,& tu dominaberis il/
lius. Nunquid fratris? Abſit. Cuius igitur, niſi
peccati? Dixerat enim, Peccaſti: tum deinde ad
didit, Quieſce: ad te enim cōuerſio eius,& tu do
minaberis illius. Poteſt quidem ita intelligi ad
ipſum hominem conuerſionem eſſe debere pec
cati,ut nulli alij quàm ſibi ſciat tribuere debere,
quod peccat. Hæc eſt enim ſalubris pœnitētiæ
medicina & ueniæ petitio nō incongrua,ut ubi
ait,ad te enim conuerſio eius, non ſubaudiatur
erit,ſed ſit,præcipientis uidelicet, non prædicen
tis modo. Tunc enim dominabitur quiſq; pec/
cato,ſi id ſibi non defendendo præpoſuerit,ſed
pœnitēdo ſubiecerit. Alioquin & illi ſeruiet do/
minanti, ſi patrocinium adhibuerit accidenti.
Sed ut peccatum intelligatur concupiſcentia ip/
ſa carnalis,de qua dicit Apoſtolus, Caro con/
cupiſcit aduerſus ſpiritum: in cuius carnis fructi
bus & inuidiam cōmemorat,qua utiq; Cain ſti
mulabatur,& accendebatur in fratris exitium:
bene ſubauditur erit. id eſt,ad te enim conuer/

A ſio eius erit,& tu dominaberis illius. Cum enim
commota fuerit pars ipſa carnalis, quam pecca
tum appellat Apoſtolus ubi dicit: Nō ego ope
ror illud,ſed quod habitat in me peccatū: quam
partem animi etiam philoſophi dicunt eſſe ui
tioſam, non quæ mentem debeat trahere, ſed,
cui mens debeat imperare,eamq; ab illicitis o/
peribus ratione cohibere: cum ergo commota
fuerit ad aliquid perperam committendum, ſi
acquieſcatur & obtemperetur dicenti Apoſto/
lo: Ne exhibeatis membra ueſtra arma iniqui
tatis peccato: ad mentem domita & uicta con/
uertitur,ut ſubditæ ratio dominetur. hoc præce
B pit deus huic, qui facibus inuidiæ inflammaba
tur in fratrem,& quem debuerat imitari, cupie
bat auferre, Quieſce, inquit, id eſt manus à ſcele
re contine. Non regnet peccatum in tuo morta
li corpore ad obediendum deſiderijs eius, nec
exhibeas membra tua iniquitatis arma pecca/
to. Ad te enim conuerſio eius,dum non adiuua
tur relaxando, ſed quieſcendo frenatur. Et tu
dominaberis illius. Vt cum forinſecus non per/
mittitur operari,ſub poteſtate mentis regentis
& beneuolentis,aſſueſcat etiam intrinſecus non
moueri. Dictum eſt tale aliquid in eodem diui/
C no libro & de muliere, quando poſt peccatum
deo interrogante atque iudicante damnationis
ſententias acceperunt,in ſerpēte diabolus,& in
ſeipſis illa & maritus. Cū enim dixiſſet ei: Mul/
tiplicās multiplicabo triſtitias tuas & gemitum
tuum,& in triſtitijs paries filios: deinde addidit
Et ad uirum tuum conuerſio tua,& ipſe domi/
nabitur tui. Quod dictum eſt ad Cain de pec/
cato uel de uitioſa carnis cōcupiſcentia, hoc iſto
in loco de peccatrice fœmina: ubi intelligēdum
eſt uirum ad regēdam uxorem,animo carnem
regenti ſimilem eſſe oportere. Propter quod di/
cit Apoſtolus: Qui diligit uxorē ſuam,ſeipſum
D diligit. Nemo enim unquam carnem ſuā odio
habuit. Sanāda ſunt enim hæc,ſicut noſtra: nō
ſicut aliena damnanda. Sed illud dei præceptū,
Cain ſicut præuaricator accepit. Inualeſcente
quippe inuidentiæ uitio,fratrem inſidiatus occi
dit. Talis erat terrenæ conditor ciuitatis. Quo/
modo autē ſignificauerit etiam Cain Iudæos,
à quibus Chriſtus occiſus eſt paſtor ouium ho
minum,quem paſtor ouium pecorum præfigu
rabat Abel: quia in allegoria prophetica res eſt
parco nunc dicere, & quædam hinc aduerſus
Fauſtum Manichæum dixiſſe me recolo.

L. VIVES

a EO modo quo primis hominib] Quærit viij. ſuper Geñ. ad literã, quomodo Adæ loquutus ſit deus, ſpiritaliter, an corporaliter. Et reſpõdet ſic eſſe deum loquutũ homini in paradiſo, ſicut etiã poſtea locutus eſt patribus, ſicut Abrahæ, ſicut Moſi, id eſt in aliqua ſpecie corporali. Hinc eſt enim, quod audierunt eius uocem ambulantis in paradiſo. b Quod nõ dubitandum eſt potuiſſe cognoſci.] Hieron. in Geñ. Vnde ſcire poterat Cain, quod fratris eius munera ſuſcepiſſet deus, & ſua repudiaſſet, niſi illa interpretatio uera eſſet, qua Theodotio poſuit: Et inflammauit dominus ſuper Abel & ſuper ſacrificiũ eius. Super Cain uero, & ſuper ſacrificium eius non inflammauit. Ignem autem ad ſacrificium deuorandum ſolitum uenire de cœlo, & in dedicatione templi ſub Solomone legimus, & quando Helias in mõte Carmelo conſtruxit altare. Hiero. hæc. c Nónne ſi recte offeras.] Sic lxx. Nos uero uulgo legimus: Nónne ſi bene egeris, recipies: ſin autẽ male, ſtatim in foribus peccatum aderit? Hieron. Et dixit dominus ad Cain: Quare iraſcere, & quare concidit uultus tuus? nónne ſi recte offeras, nõ recte autem diuidas, peccaſti? quieſce, ad te conuerſio eius, & tu dominaberis eius. Neceſſitate cõpellimur in ſingulis diutius immorari. Siquidem & nũc multo alius in Hebræo, ꝗ̃ in lxx. tranſlatoribus ſenſus eſt. Ait enim dominus ad Cain: Quare iraſceris, & quare concidit uultus tuus? nónne ſi bene egeris, dimittetur tibi? & ſi nõ bene egeris, ante fores peccatũ tuum ſedebit, & tali ianitore comitaberis? Verum quia liberi arbitrij es, moneo, ut non tibi peccatum, ſed tu peccato domineris. Hæc Hiero. d Peccaſti? quieſce.] Ne rapiaris impetu animi. Monet nõ deſperandum à peccato, nec omnem de uenia fiduciã abſcindam. Eſt quidẽ peccati origo in homine ſocia indiuidua: ſed quoniam liberi eſt homo arbitratus, poteſt illi, uel ſeruire, uel imperare. e Ad te enim cõuerſio eius.] Græce ἡ ἀποστροφὴ αὐτ. ubi antea ſimile uerbum erat apud lxx. πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου: & ad uirũ tuũ conuerſio tua. Aquila ſocietatẽ poſuit. Symmachus appetitũ, uel impetũ. Vulgo habemus: Sub uiri poteſtate eris: ita hic conuerſio eſt uel ſocietas, ut ſit peccatum ſocium, uel appetitus peccati ſit in homine, uel impetus, hoc eſt, in eius manu: quod declarat etiam id, quod addidimus: In poteſtate. & hoc eſt proximũ uero, intelligi per illa uerba, peccatum ſemper in manu & poteſtate hominis futurũ, quemadmodum uxorẽ uiri. f Dans deo aliquid ſuum, ſibi autem.] Non munera recipit deus, ſed animũ dantis. I[illegible]

g Qui tamen eum uel eſſe.] Nam nõ omnes mali hoc credunt, ſed qui credunt mali, captare ſe deum muneribus putant, ut ea ipſa, aurum uniꝗ, aut argentum copioſius rependat, ſicut Herculi decima bonorum eſt oblata à Sylla & Craſſo, quò fierent locupletiores.

Quæ ratio fuerit, ut Cain inter principia generis humani conderet ciuitatẽ. Caput VIII

NVNC autẽ defendenda uidetur mihi hiſtoria, ne ſit ſcriptura incredibilis, quæ dicit, ædificatam ab uno homine ciuitatem, eo tempore, quo nõ pluſꝗ uiri quatuor, uel potius tres, poſteaquã fratrem frater occidit, fuiſſe uidẽtur in terra: id eſt, primus homo pater omnium, & A ipſe Cain & eius filius Enoch: ex cuius nominé ipſa ciuitas nũcupata eſt. Sed hoc quos mouet, parũ conſiderant [a] non omnes homines, qui tũc eſſe potuerunt, ſcriptorem ſacræ huius hiſtoriæ neceſſe habuiſſe nominare: ſed eos ſolos quos operis ſuſcepti ratio poſtulabat. Propoſitũ quippe ſcriptoris illius fuit, per quẽ ſpiritus ſanctus id agebat, per ſucceſsiones certarum generationum ex uno homine propagatarum peruenire ad Abrahã: ac deinde ex eius ſemine ad populum dei: in quo diſtincto à cæteris gẽtibus præfigurarentur & prænũciarentur omnia, quæ de ciuitate cuius æternũ erit regnũ, & de rege eius, B eodẽꝗ cõditore Chriſto in ſpiritu præuidebãtur eſſe uentura: ita ut nec de altera ſocietate hominũ taceretur, quam terrenam dicimus ciuitatem, quantũ ei cõmemorandæ ſatis eſſet, ut ciuitas dei etiã ſuæ aduerſariæ comparatione clareſcat. Cum igitur ſcriptura diuina ubi & numerum annorum, quos illi homines uixerunt commemorat, ita concludat, ut dicat de illo de quo loquebatur, & genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies illius uel illius quos uixit anni tot, & mortuus eſt: nunquid quia eoſdem filios & filias non nominat, ideo intelligere nõ debemus C per tam multos annos, quibus tunc in ſeculi huius prima ętate uiuebãt, naſci potuiſſe plurimos homines, quorum cœtibus cõdi poſſent etiam plurimæ ciuitates? Sed pertinuit ad deum, quo iſta inſpirante conſcripta ſunt, has duas ſocietates ſuis diuerſis generatiõibus primitus digerere atꝗ diſtinguere: ut ſeorſum hominũ, hoc eſt ſecundum hominem uiuentiũ, ſeorſum autem filiorũ dei, id eſt hominũ ſecundũ deum uiuentium generationes cõtexerentur uſꝗ ad diluuium, ubi ambarũ ſocietatum diſcretio cõcretioꝗ narrãtur: diſcretio quidem quòd ambarũ ſeparatim generationes cõmemorantur unius fratricidæ Cain: alterius aũt qui uocabatur Seth. D Natus quippe fuerat & ipſe de Adã, [b] pro illo quẽ frater occidit. Cõcretio autẽ, quia bonis in deterius declinãtibus tales uniuerſi facti fuerant, ut diluuio delerẽtur, excepto uno iuſto cui nomen erat Noe, & eius cõiuge & tribus filijs totidẽꝗ nuribus, qui homines octo ex illa omniũ uaſtatione mortalium per arcam euadere meruerũt. Quod igitur ſcriptum eſt, Et cognouit Cain uxorem ſuam, & concipiens peperit Enoch, [c] & erat ædificãs ciuitatẽ in nomine filij ſui Enoch: non eſt quidem cõſequens [d] ut iſtum primum

filium genuiſſe credatur. Necq; enim hoc ex eo A putandum eſt, quia dictus eſt cognouiſſe uxorem ſuam, quaſi tunc ſe illi primitus cõcumbendo miſcuiſſet. Nam & de ipſo patre omniũ Adam non tunc ſolum hoc dictum eſt, quando conceptus eſt Cain, quem primogenitum uidetur habuiſſe, uerũetiã poſterius eadẽ ſcriptura, Cognouit, inquit, Adam uxorẽ ſuã, & cõcepit & peperit filiũ, & nominauit nomẽ illius Seth. Vnde intelligitur ita ſolere illã ſcripturã loqui, quamuis non ſemper, cum in ea legitur factos hominum fuiſſe conceptus, non tamen ſolum cum primum ſibi ſexus uterq; miſcetur. Nec illud neceſſario argumento ut primogenitum patri exiſtimemus Enoch, quod eius nomine illa B ciuitas nũcupata eſt. Non enim ab re eſt, ut propter aliquam cauſam cum & alios haberet, diligeret eum pater cæteris amplius. [e] Necq; enim & Iudas primogenitus fuit, à quo & Iudæa cognominata eſt, & Iudæi. Sed etiã ſi conditori ciuitatis illius iſte filius primus eſt natus, non ideo putandum eſt tunc à patre cõditæ ciuitati nomen eius impoſitum, quando natus eſt, quia nec conſtitui tunc ab uno poterat ciuitas, quæ nihil eſt aliud quàm hominũ multitudo aliquo ſocietatis uinculo colligata: ſed cum illius hominis fami C lia tanta numeroſitate creſceret, ut haberet iam populi quantitatem, tunc potuit utiq; fieri, ut & conſtitueret, & nomen primogeniti ſui conſtitutæ imponeret ciuitati. Tam longa quippe uita illorum hominũ fuit, ut illic memoratorum, quorum & anni taciti non ſunt, qui minimum uixit ante diluuium, [f] ad ſeptingentos quinquaginta tres perueniret. Nam plures nongentos annos etiam tranſierunt, quamuis nemo ad mille peruenerit. [g] Quis itaq; dubitauerit per unius hominis ætatem tantum multiplicari potuiſſe genus humanum, ut eſſet unde conſtitueretur, nõ una ſed plurimæ ciuitates? Quod ex hoc conijci facillime poteſt, quia ex uno Abraham non multo amplius quadringentis annis numeroſitas Hebrææ gentis tanta procreata eſt, ut in exitu eiuſdem populi ex Aegypto ſexcẽta milia hominum fuiſſe referantur bellicæ iuuentutis, ut omittamus gentem Idumæorum non pertinentem ad populum Iſrael, quam genuit frater eius Eſau nepos Abrahæ, & alias gentes natas ex ſemine ipſius Abrahæ, [h] non per Saram coniugem procreatas.

L. VIVES

a NOn omnes homines, qui tunc eſſe potuerunt.] Noe filium fuiſſe Ionicum rationis ſyderum cœlorumq; peritiſsimum ferunt, cuius Moſes non meminit. b Pro illo quẽ frater occidit.] Ideo dictus eſt Seth. q. θέσις, ut Hieronymus, inquit, hoc eſt poſitio, quia poſitus eſt pro Abel. c Et erat ædificans ciuitatem.] Inter prophanos ſcriptores quis urbem primus poſuerit, non conuenit. alij Cecropẽ uolunt, ut Plinius, qui eam extruxit, quæ poſtea ἀκρόπολις, id eſt arx dicta eſt Athenienſibus, prius erat Cecropia. Strabo Argos prius à Phoroneo dicit cõditos, quod Homerus Pelaſgicũ nominat. Aegyptij omnium antiquitatum gloriã eminentis annalibus ad ſe trahũt, & Dioſpolim, quæ ſunt Thebæ, tempore omnes antecedere aſſeuerant. Verũ Enochia hæc, ut Ioſephus uocat, omnium eſt uetuſtiſsima, quam Cain, cum exagitaretur furijs cæſi fratris, nec ullus ſibi locus tutus ſatis uideretur, cõdidit, muriſq; cinxit, & terminos agro poſuit: per quam ciuitatem mundum, & diaboli ciuitatem ſignificari teſtatur Hieronymus ad Marcellam. d Vt iſtum primum filium genuiſſe credatur.] Ioſephus, ſi modo bene eſt à Ruffino uerſus, ſeniorem filium Cain dicit Enoch, ſed is, quod primum legentibus uideri in ſacris literis poſſet, eſt ſecutus. e Neque enim & Iudas primogenitus.] Fuit enĩ quartus Iacob filius ex Lya. Iudæa olim à filio Cam Cananæo Cananæa dicebatur, ſicut Ioſephus tradit: deinde à Iuda Iacob filio Iudæa. Idem Iuſtinus lib. xxxvi. qui ſolum decem filios Iſrael ponit: ſed ſic errat, ut cum narrat ipſum Iſraelem populum totum de nomine filij Iudæ, qui poſt diuiſionem, ſed ante patrẽ de uita diſceſſerat, Iudæos uocaſſe. Lactan. lib. iiij. Hebræos tradit egreſſos iam Aegyptum in quadam Syriæ ſolitudine, cũ conſediſſent cœptos appellari Iudæos, quòd dux eiuſce examinis erat Iudas, & terra quã incoluere Iudæa. Verum credo cognominationẽ inde ortam: unde & tribus Iudæ regnum meruit, q; ea prima poſt Moſen, cæteris cunctantibus inter undas Erythrij maris eſt ingreſſa, quod putãt Hebræi intelligi cum Geñ. xlix. dicit Iacob Iudæ: Ex captiuitate fili mi aſcendiſti. Nam ſic legunt ipſi. f Ad ſeptingentos quinquaginta tres.] De Lamech puta patre Noe, quem Hebraica ſcriptura refert uixiſſe annos quingentos ſeptuaginta ſeptem. lxx. dicũt ἑπτακόσια πεντηκοντατρία, id eſt annos ſeptingentos quinquaginta tres. g Quis itaq; dubitauerit per unius hominis ætatem.] Fuit memoria patrũ uicus penè centum domorum in Hiſpania, cuius omnes incolæ erant à ſene quodam, qui adhuc uiuebat, progeniti, ita ut propinquitatis nomen iam deeſſet, quo à minimis natu uocaretur. Lingua enim noſtra ſupra abauũ non aſcẽdit. h Nõ per Saram.] Iſmahelitæ ex filio Agar Iſmaele.

Ionicus

Vrbs prima

Enochia urbs

Iudæa

D De longa uita hominũ, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore humanorũ corporum forma. Cap. IX

QVAMOBREM, nullus prudens rerum exiſtimator, dubitauerit, Cain non ſolum aliquam, uerumetiã magnam potuiſſe condere ciuitatem, quãdo in tam longum tempus protendebatur uita mortaliũ: niſi forte infidelium quiſpiã ex ipſa numeroſitate annorũ nobis ingerat quæſtionẽ, qua uixiſſe tunc homines, ſcriptũ eſt in autoribus noſtris: et hoc neget eſſe credendum

A dendum. Ita quippe non credunt etiam magnitudines corporum longe ampliores tunc fuiſſe, quàm nũc ſunt.[a] Vnde & nobiliſsimus eorum poeta Vergilius, de ingẽti lapide, quem in agrorum limite infixum, uir fortiſsimus illorum temporum pugnans, & rapuit, & cucurrit, & intorſit, & immiſit:

Vix illud, inquit, lecti bis ſex ceruice ſubirent:
Qualia nũc hominum producit corpora tellus.

[b] Significans, maiora tũc corpora producere ſolere tellurem. Quanto magis igitur temporibus recentioribus mũdi, ante illud nobile diffamatumq; diluuium. Sed de corporũ magnitudine plerunq; incredulos nudata per uetuſtatẽ, ſiue per uim fluminũ, uarioſq; caſus ſepulchra conuincunt, ubi apparuerunt, uel unde ceciderũt incredibilis magnitudinis oſſa mortuorũ. Vidi ipſe non ſolus, ſed aliquot mecum in Vticenſi litore [c] molarem hominis dentem tam ingẽtem, ut ſi in noſtrorum dentium modulos minutatim cõcideretur, centum nobis uideretur facere potuiſſe. Sed illum gigantis alicuius fuiſſe crediderim. Nam præter quod erant omniũ multo maiora, quàm noſtra tũc corpora, gigantes longe cæteris anteibant. Sicut alijs deinde noſtriſq;
C temporibus rari quidem, ſed nunquã fermè defuerunt, qui modum aliorũ plurimũ excederẽt. [d] Plinius Secundus doctiſsimus homo, quanto magis magiſq; præterit ſeculi excurſus, minora corpora naturam ferre teſtatur. Quod etiam Homerum cõmemorat ſæpe carmine fuiſſe cõqueſtum: non hæc uelut poetica figmenta deridens, ſed in hiſtoricam fidem tanquã miraculorum naturalium ſcriptor aſſumens. Verum ut dixi, antiquorum magnitudines corporum inuenta plerũq; oſſa, quoniã diuturna ſunt, etiam multo poſterioribus ſeculis produnt. Annorum autem numeroſitas cuiuſq; hominis, quæ temporibus illis fuit, nullis nunc talibus documẽtis
D uenire in experimentũ poteſt. Nec tamen ideo fides ſacræ huic hiſtoriæ deroganda eſt, cuius tanto impudentius narrata nõ credimus, quanto impleri certius prænunciata cõſpicimus.[e] Dicit tamen etiam Plinius, eſſe adhuc gentem, ubi ducẽtos annos uiuitur. Si ergo humanarum uitarum diuturnitates, quas experti nõ ſumus, hodie habere creduntur incognita nobis loca, cur nõ habuiſſe credantur & tempora? An uero eſt credibile alicubi eſſe, quod hic non eſt: & incredibile eſt aliquando fuiſſe, quod nunc nõ eſt?

L. VIVES

A a Vnde & nobiliſs. eorũ poeta.] Verg. xij. Aeneid. de Turno, quod ex Homero Iliad. vi. ſumpſit, qui in pugna Diomedis & Aeneæ, Diomedem canit ſaxum quod iacebat in agro ingens & põderoſius uiribus quatuordecim iuuenum [illegible], quales inquit, nunc ſunt homines, raptum intorſiſſe in Aeneã: quo ictu hic proſtratus tectus eſt à Venere matre, diffuſa caligine nigra. Iuuena. Saty. xv. utrũq; & Vergilianũ & Homericum dictum attigit:

Saxa inclinans per humum quæſita lacertis
Incipiunt torquere domeſtica ſeditione
Tela, nec hunc lapidem quali ſe Turnus & Aiax,
Et quo Tydides percuſsit pondere coxam
Aeneæ, ſed quem ualeant emittere dextræ
Illis diſsimiles, & noſtro tempore natæ.
Nam genus hoc uiuo iam decreſcebat Homero.
B Terra malos homines nunc educat, atq; puſillos,
Ergo deus quicunq; aſpexit ridet, & odit.

b Significans maiora nunc corpora.] Idem Verg. primo Gerog.

Grandiaq; effoſsis mirabitur oſſa ſepulchris.

c Molarem hominis dentem.] Feſto diui Chriſtofori, cum ſalutatum iſſemus illum ad maximum urbis noſtræ templũ, oſtenſus eſt nobis dens molaris pugno maior, quem dicebant eſſe illius. Aderat mecum Hieronymus Burgarinus iuuenis ingenio caſtiſs. & ſupra modũ ſobrio, ſtudijſq; bonarum artium deditiſsimo: ad quod cum ſuapte natura factus & appoſitus eſſet, tum etiam magnũ illi erant calcar patris ſapientiſs. monita & exẽplum, qui uir natu grandior, & ampla familia magniſq; opibus & negocijs diſtrictus dabat ſe nihilo minus literis, ut hoc ſaltẽ quod uiderent liberi imitarent. d Plinius Secundus doctiſsimus homo.] Huius habemus hiſtoriã naturæ. Nihil neceſſe eſt ut uel opus laudetur,
C uel autoris ingenium, diligentia, eruditio: eius lib. vij. hæc ſunt uerba, In plenum autem cũcto mortalium generi minorem indies fieri ſtaturam propemodũ obſeruatur, raroſq; patribus proceriores, conſumẽte ubertatem ſeminũ exuſtione, in cuius uices nunc uergat æuũ. In Creta terræ motu rupto monte inuentum eſt corpus ſtans xlvi. cubitorum, quod alij Orionis alij Oti fuiſſe tradunt. Horeſtis corpus oraculi iuſſu refoſſum ſeptem cubitorum fuiſſe monumentis traditur. Iam uero ante annos propè mille uates ille Homerus non ceſſauit minora corpora mortalium, quàm priſca conqueri. Hæc Plinius. Cyprianus in eandem ſententiam ſcribit aduerſus Demetrianum, & idem dicit Vriel angelus domini Eſdræ. Gel. lib. iij. præter hæc modũ eſſe dicit ſummum adoleſcendi humani corporis ſeptẽ pedes, quod eſſe magis uerum arbitramur, quàm quod Herodotus homo fabulator in primo hiſtoriarũ, inuentum eſſe ſub terra ſcripſit Horeſtis corpus cubita longitudinis ha-
D bens ſeptem, quæ faciunt pedes xij. & quadrantem, niſi ut Homerus opinatus eſt, uaſtiora prolixioraq; fuerunt corpora hominũ antiquorũ, & nunc quaſi mundo ſeneſcẽte rerũ atq; hominũ decrementa ſunt. Verum Plato, Ariſtoteles, & cæteri philoſophi hos ſecuti, qui q; immortalem eſſe mundũ putant, nec ſeneſcere, nec minui, nec debilitari exiſtimant. e Dicit tamen etiam idem Plinius.] Eodẽ lib. vij. cap. xlviij. Hellanicus, inquit, quoſdam in Aetolia Epiorum gentis cc. explere annos, cui aſtipulatur Damaſtes, memorans Pictoreum ex ijs præcipuum corpore uiribuſq; etiam ccc. uixiſſe.

Hieronymus Burgarinus

De differentia qua inter Hebræos & noſtros codices uidentur annorum numeri diſſonare. Cap. x

QVO circa & ſi inter Hebræos & noſtros codices de ipſo numero annorum nõnulla uidetur eſſe diſtantia, quod ignoro qua ratiõe ſit factum: non tamen tanta eſt, ut illos homines tam longæuos fuiſſe diſſentiant. Nã ipſe homo primus Adam anteꝗ̃ gigneret filiũ qui appellatus eſt Seth, ducentos triginta annos uixiſſe reperitur [a]in codicibus noſtris, in Hebræis autem cẽtum triginta perhibetur. Sed poſteaquã eũ genuit ſeptingẽtos uixiſſe legitur in noſtris, octingentos uero in illis. Atq; ita in utriſque uniuerſitatis ſumma concordat. Ac deinde per conſequẽtes generationes antequàm gignatur, qui gigni cõmemoratur, minus uixiſſe apud Hebræos pater eius inuenitur centũ annos: ſed poſteaquam eſt genitus, idem ipſi centum minus ꝗ̃ in Hebræis inueniuntur in noſtris Atque ita hinc & inde numeri uniuerſitas conſonat. In ſexta autem generatione nuſquam utriq; codices diſcrepant. In ſeptima uero ubi ille qui natus eſt Enoch nõ mortuus, ſed quod deo placuerit trãſlatus eſſe narratur, eadem diſſonãtia eſt, quæ in ſuperioribus quinq; de centum annis antequã gigneret eum qui ibi cõmemoratus eſt filium: atq; ita in ſumma ſimilis cõſonãtia. Vixit enim annos ántequã trãsferretur ſecundum utroſq; codices ccclxv. Octaua generatio habet quidẽ nonnullam diuerſitatem: ſed minorem, ac diſsimilem cæteris. Mathuſalem quippe cũ genuit Enoch, antequã gigneret eum, qui in ipſo ordine ſequitur: ſecundum Hebræos non centũ minus, ſed uiginti amplius uixit annos: Qui rurſus in noſtris poſteaquã eũ genuit, reperiũtur additi, & in utriſque ſibi ſumma uniuerſi numeri occurrit. In ſola nona generatione, id eſt in annis Lamech filij Mathuſalẽ, patris autẽ Noe, ſumma uniuerſitatis diſcrepat, ſed non plurimũ. Viginti enim & quatuor annos plus uixiſſe in Hebræis, ꝗ̃ in noſtris codicibus, inuenitur. Nam antequã gigneret filiũ qui uocatus eſt Noe, ſex minus habet in Hebræis, quàm in noſtris: poſt ea uero quàm eum genuit, triginta amplius in eiſdẽ, quàm in noſtris. Vnde ſex illis detractis, reſtant uiginti quatuor: ut dictum eſt.

L. VIVES

[a] IN codicib. noſtris.] Codices noſtros appellat, quibus eccleſia tunc utebatur Latinis, ex interpretatione Septuaginta, antequã Hieronymi interpretatio, uel ederet, uel reciperetur: codices uero Hebræos, qui ad Hebraicam ſcripturam erant uerſi. Hieronymus in A Geñ. Vixit autem Adam ducentos & triginta annos, & genuit filium ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, & uocauit nomen eius Seth. Sciẽdum, quod uſq; ad diluuiũ, ubi in noſtris codicibus ducẽtorum, & quod excurrit, annorum, genuiſſe quis dicitur, in Hebræo habet centũ annos, & reliquos qui ſequuntur. Fuerunt autem dies Adam, poſtquam genuit Seth, ſeptingenti anni: quia in ducentis errauerat, conſequenter hic poſuit ſeptingentos, cum in Hebræo hic habeat, octingentos. Tantũ Hieronymus, qui nihil excipit ex illa ratiõe cõputandi. Auguſtinus ſextã generationẽ demit, qua Iared genuit Enoch. ſed hæc generatio ducentos annos non excedit.

De annis Mathuſalẽ, cuius ætas quatuordecim annis uidetur diluuiũ excedere. Caput XI

B PER hanc autem diſcrepantiam Hebræorum codicum atq; noſtrorũ, exoritur illa famoſiſsima quæſtio: ubi Mathuſalem quatuordecim annos uixiſſe poſt diluuiũ computatur, cũ ſcriptura ex omnibus, qui in terra tũc fuerãt, ſolos octo homines in arca exitium cõmemoret euaſiſſe diluuij, in quibus Mathuſalem non fuit. Secundũ codices enim noſtros, Mathuſalem priuſquam gigneret illum, quem uocauit Lamech, uixit annos centũ ſexaginta ſeptẽ: deinde ipſe Lamech antequam ex illo natus eſſet Noe, uixit annos C centum octoginta octo, qui ſimul fiunt trecenti quinquaginta quinque. His adduntur ſexcenti Noe, quoto eius anno diluuium factum eſt: qui fiunt nongenti quinquaginta quinque, ex quo Mathuſalem natus eſt, uſque ad annũ diluuij. Omnes autem anni uitę Mathuſalem nongenti ſexagintanouem computantur: quia cum uixiſſet annos centum ſexaginta ſeptẽ, & genuiſſet filium, qui eſt apellatus Lamech, poſt eũ genitum uixit annos octingentos duos: qui omnes, ut diximus, nongenti ſexaginta nouem fiunt. Vnde detractis nongentis quinquaginta D quinq; ab ortu Mathuſalem uſq; ad diluuiũ, remanẽt quatuordecim, quibus uixiſſe creditur poſt diluuium. Propter quod eum nõnulli, etſi non in terra, ubi omnem carnem quam uiuere in aquis natura non ſinit, cõſtat fuiſſe deletam, cum patre ſuo qui translatus fuerat aliquantum fuiſſe, atq; ibi donec diluuium præteriret, uixiſſe arbitrantur, nolentes derogare fidem codicibus, quos in autoritatẽ celebriorem ſuſcepit eccleſia: & credentes, Iudæorũ potius ꝗ̃ iſtos non habere quod uerum eſt. Non enim admittũt, quod magis hic eſſe potuerit error interpretũ, quàm in ea lingua eſſe falſum, unde in noſtram

per

per Grecam ſcriptura ipſa tranſlata eſt. Sed inquiunt non eſſe credibile Septuaginta interpretes, qui uno ſimul tẽpore, unoq; ſenſu interpretati ſunt, errare potuiſſe: aut ubi nihil eorum intererat, uoluiſſe mentiri: Iudæos uero, dum nobis inuident, quod lex & Prophetæ ad nos interpretando tranſierũt, mutaſſe quædam in codicibus ſuis, ut in noſtris minueretur autoritas. Hanc opinionem uel ſuſpicionẽ accipiat quiſq; ut putauerit, certum eſt tamen, non uixiſſe Mathuſalem poſt diluuium, ſed eodem anno fuiſſe defunctum, ſi uerum eſt quod de numero annorum in Hebræis codicibus inuenitur. De illis (B) autem Septuaginta interpretibus quid mihi uideatur, ſuo loco diligentius diſſerendum eſt, cum ad ipſa tempora quãtum neceſsitas huius operis poſtulat, commemoranda adiuuante domino uenerimus. Præſenti enim ſufficit quęſtioni ſecũdum utroſq; codices tam longas habuiſſe uitas illius ęui homines, ut poſſet ętate unius, qui de duobus, quos ſolos terra tunc habuit, parẽtibus primus eſt natus, ad cõſtituendã etiam ciuitatem multiplicari genus humanum.

L. VIVES

a Exoritur illa famoſiſs. quæſtio.] Sic etiam Hieronymus celebrem hanc per omnes eccleſias fuiſſe quæſtionẽ ſcribit. Obiter annotabo famoſum non tam eſſe malæ, q̃ multæ famæ, ſicut apud Græcos [illegible] Lucanus, famoſa uetuſtas. Hieronymus erratum eſſe à Lxx. in numero, quemadmodum in pleriſq; alijs affirmat, & ex libris Hebræorum ac Samaritanorum colligit eodem anno Mathuſalem obijſſe quo diluuiũ contigit. q̃ merito Auguſtinus deridet eos, qui plus omnino uolunt haberi fidei interpretationibus, q̃ linguis illis, unde ad cæteras ſacræ ſcripturæ manarent.

Famoſus

De opinione eorum qui primorum temporum homines tam longæuos quàm ſcribitur fuiſſe, non credũt. XII

Neque enim ullo modo audiendi ſunt qui putãt aliter annos illis temporibus cõputatos, id eſt tãtæ breuitatis, ut unus annus noſter decẽ illos habuiſſe credatur. Quapropter, inquiũt, cũ audierit quiſq; uel legerit nongentos annos quenquam uixiſſe, debet intelligere nonaginta. Decẽ quippe illi anni, unus eſt noſter, & decem noſtri, centum illi fuerunt. Ac per hoc ut putant, uiginti trium annorum fuit Adam quando genuit Seth, & ipſe Seth uiginti habebat annos & ſex menſes, quando ex illo natus eſt Enos, quos appellat ſcriptura ducentos, & (A) quinque annos. Quoniam ſicut iſti ſuſpicantur quorum exponimus opinionem, unũ annum qualem nunc habemus in decem partes illi diuidebãt, & eaſdem partes, annos uocabãt. a Quarum partium haberet una quadratum ſenarium, eo quod deus ſex diebus perfecerit opera ſua, ut in ſeptimo requieſceret. De qua re in libro undecimo ſicut potuit diſputaui. Sexies autem ſeni, qui numerus quadratum ſenarium facit, trigintaſex dies fiunt: qui multiplicati decies, ad trecentos ſexaginta perueniunt, id eſt duodecim menſes lunares Propter quinq; dies enim reli- (B) quos quibus ſolaris annus impletur, & diei quadrantem, b propter quem quater ductum eo anno quem biſextum uocant, unus dies adijcitur, addebantur à ueteribus poſtea dies, ut occurreret numerus annorũ, quos dies Romani intercalares uocabant. Proindè etiam Enos, quem genuit Seth, decem & nouem agebat annos quãdo ex illo natus eſt filius Cainan, quos annos dicit ſcriptura centum nonaginta. Et deinceps per omnes generationes in quibus hominum anni commemorantur ante diluuium, nullus ferè in noſtris codicibus inuenitur, qui cum eſſet centum annorum uel infra, uel etiam cen- (C) tum uiginti aut non multo amplius, genuerit filium: ſed qui minima ætate genuerũt, annorum centum ſexaginta, & quod excurrit, fuiſſe referuntur: quia nemo, inquiunt, decem annorũ homo poteſt gignere filios, qui numerus centum appellabantur anni ab illis hominibus: ſed in annis ſedecim eſt matura pubertas, & proli iam idonea procreandæ, quos centum & ſexaginta annos illa tempora nuncupabant. Vt autem aliter annum tunc fuiſſe computatum nõ ſit incredibile, adijciunt quod apud pleroſq; ſcriptores hiſtoriæ reperitur, Aegyptios habuiſſe annum (D) quatuor menſium, Acarnanas ſex mẽſium, Laninios tredecim menſiũ. Plinius Secũdus cum commemoraſſet relatum fuiſſe in literas quendam uixiſſe centum quinquagintaduos, alium decem amplius, alios ducẽtorum annorum habuiſſe uitam, alios trecẽtorum, quoſdã ad quingentos, alios ad ſexcentos, nonnullos ad octingentos etiã perueniſſe, hæc omnia propter inſcitiam temporum accidiſſe arbitratus eſt. Alij quippe, inquit, æſtate unũ determinabãt annũ, & alterum hyeme, alij quadripertitis temporibus, ſicut Arcades, inquit, quorum anni trimeſtres fuere. Adiecit etiam aliquãdo Aegyptios,

M 3 quorum

A quorum paruos annos quaternorum menſium
fuiſſe ſupra diximus,lunæq́ꝫ fine eorũ limitaſſe
annum. Itaqꝫ apud eos,inquit,aliqui & ſingula
milia annorũ uixiſſe produntur. His uelut pro/
babilibus argumentis quidam non deſtruen/
tes fidem ſacræ huius hiſtoriæ,ſed aſtruere ni/
tẽtes,ne ſit incredibile quod tam multos annos
uixiſſe referuntur antiqui: perſuaſerunt ſibi,nec
ſe ſuadere imprudenter exiſtimant,tam exiguũ
ſpatium temporis tunc annũ uocatum,ut illi de/
cem,ſint unus noſter,& decẽ noſtri, cẽtum illo/
rũ. Hoc autẽ falſiſſimũ eſſe documento euidẽtiſ/
ſimo oſtẽditur. Quod ante q̃ꝫ faciam,non mihi
B tacẽdum uidetur,quæ credibilior poſsit eſſe ſu/
ſpicio. Poteramus certe hanc aſſeuerationem ex
Hebræis codicibus redarguere atqꝫ cõuincere,
ubi Adam non ducentorum triginta,ſed centũ
triginta annorum fuiſſe reperitur,quãdo tertiũ
genuit filium, qui anni ſi tredecim noſtri ſunt,
proculdubio primũ genuit quando duodecim
uel nõ multo amplius annorũ fuit. Quis poteſt
hac ætate generare uſitata iſta nobiſq́ꝫ notiſsi/
ma lege naturę? Sed hũc omittamus,qui fortaſ/
ſe etiã quãdo creatus eſt,potuit. Nõ em̃ eũ tam
paruũ,q̃ꝫ infantes noſtri ſunt,factũ fuiſſe credi/
C bile eſt. Sed filius eius non ducentorũ quinqꝫ,ſi/
cut nos legimus,ſed centum quinqꝫ fuit,quãdo
genuit Enos:ac per hoc ſecũdum iſtos nõdum
habebat undecim annos ætatis. Quid dicam
de Cainan eius filio,qui cum apud nos centum
ſeptuaginta reperiatur annorũ,apud Hebrę os
ſeptuaginta legitur fuiſſe quando genuit Mala
lehel? Quis generat homo ſeptennis,ſi tũc anni
ſeptuaginta nuncupabantur,qui ſeptẽ fuerũt?

L. VIVES

a QVarum partium habet una quadratũ ſenariũ.] An potius unaquæqꝫ? Porrò quadratus aliquis numerus eſt,qui ex multiplicatiõe eiuſdem per ſe naſcit: ut ter tria,quater quatuor, ſexies ſex. Annus uero ccclxv. dies habet & ſex horas: has ſex horas,cum quinqꝫ diebus,auferebant iſti computatores,ita partiti ccclx. in decẽ partes,ſingulis ſenos & tricenos dies aſsi/gnabant. b Propter quem quater ductum.] De hoc Suetonius in Cæſare, Cẽſorinus, Macrobius, Beda. Habebat enim olim annus ante Cæſarẽ ccclv. dies. Quũq́ uiderẽt anno iuſto decem dies & ſex horas deeſſe,negocium datum eſt pontificibus,ut alternis annis menſem intercalarẽt in fine Februarij altera intercalatione xxij. annorũ: altera quia quarto quoqꝫ anno excurrebãt quater ſenæ horæ,id eſt uigintiquatuor xxiiij. dierum,qui mẽſis aliud nõ habebat nomẽ,q̃ intercalaris. Sic Aſconius dixiſſe ſcribit Ciceronẽ pro Milone menſe intercalari. C. Cæſar dictator hãc confuſionẽ intercalãdi ſuſtulit,iuſsitq́ annũ eſſe ccclxv. dierũ. Et quarto quoqꝫ anno ineunte dies unus vi. calend. Martias intercalaretᷓ, qui

Numerus quadratus

Intercalatio

A biſſextus diceretur: quia bis vi. calẽd. Martias eo anno computamus. Vt uero hæc nobis magis ad numerum & tempus congruerent,annũ unũ fecit xv. menſiũ,interiectis duobus menſibus inter Nouembrem & Decembrem,cum intercalato,qui forte in eum annum inciderat: quo deinde menſes ac dies ad curſum ſolis conuenirent,& rationes æſtatis hyemiſq́. annum cõfuſionis nominarunt. protenſus eſt enim in cccccxliij. dies. Sueton. Macrob. c Plinius Secundus quum commemoraſſet.] Lib. vij. cap. xlviij.

An in dinumeratione annorum Hebræorum magis quàm Septuaginta interpretũ ſit ſequenda autoritas XIII

SED cum hoc dixero,continuo refe/
B retur illud Iudæorũ eſſe mendaciũ:
de quo ſuperius ſatis actũ eſt. Nam
ſeptuaginta interpretes laudabiliter
a celebratos uiros potuiſſe mentiri difficile eſt.
Vbi ſi quærã,quid ſit credibilius, Iudæorũ gen/
tem tã longe lateq́ꝫ diffuſam,in hoc conſcriben
dum mendaciũ uno conſilio cõſpirare potuiſſe:
& dum alijs inuideant autoritatẽ,ſibi abſtuliſſe
ueritatem: an ſeptuaginta homines,qui etiã ipſi
Iudæi erant,in uno loco poſitos,quoniã rex Ae
gypti Ptolemæus eos ad hoc opus aſciuerat,ip
ſam ueritatem gentibus alienigenis inuidiſſe,&
C communicato iſtud tunc feciſſe conſilio: quis nõ
uideat quid procliuius faciliuſq́ꝫ credatur? b Sed
abſit ut prudẽs quiſpiam,uel Iudæos cuiuslibet
peruerſitatis atqꝫ malitiæ tantum potuiſſe cre/
dat in codicibus tam multis & tam lõge lateq́ꝫ
diſperſis: uel ſeptuaginta illos memorabiles ui/
ros hoc de inuidenda gentibus ueritate unum
cõmunicaſſe conſiliũ. Credibilius ergo quis di/
xerit,cum primum de bibliotheca Ptolemæi de
ſcribi iſta cœperũt,tunc aliquid tale fieri potuiſ/
ſe in codice uno, ſcilicet primitus inde deſcripto
unde iam latius emanaret,ubi potuit quidẽ acci
dere etiam ſcriptoris error. Sed hoc in illa quæ/
D ſtione de uita Mathuſalẽ nõ abſurdũ eſt ſuſpi/
cari: & in illo alio ubi ſuperantibus xxiiij. annis
ſumma non cõuenit. In his autẽ in quibus cõti/
nuatur ipſius mẽdoſitatis ſimilitudo, ita ut ante
genitũ filium qui ordini inſeritur alibi ſuperſint
centum anni,alibi deſint: poſt genitum autẽ ubi
deerant,ſuperſint: ubi ſupererant,deſint,ut ſum
ma conueniat: & hoc in prima, ſecunda, tertia,
quarta,quinta,ſeptima generatione inuenitur:
uidetur habere quandã,ſi dici poteſt,error ipſe
cõſtantiam: nec caſum redolet,ſed induſtriam.
Itaqꝫ illa diuerſitas numerorum aliter ſe haben
tium,

tium in codicibus Grȩcis & Latinis, aliter in Hebrȩis, ubi non eſt iſta de centum annis prius additis, & poſtea detractis per tot generatiões cõtinuata parilitas: nec malitiæ Iudæorum, nec diligentiæ uel prudentiæ ſeptuaginta interpretũ, ſed ſcriptoris tribuatur errori, qui de bibliotheca ſupradicti regis codicẽ deſcribendũ primus accepit. Nam etiam nunc ubi numeri nõ faciũt intentum ad aliquid quod facile poſsit intelligi, uel quod appareat utiliter diſci, & negligẽter deſcribũtur, & negligentius emendantur. Quis enim exiſtimet ſibi eſſe diſcẽdum, quot milia hominum tribus Iſrael ſingillatim habere potuerunt: quoniam prodeſſe aliquid non putatur: & quotus quiſq; hominũ eſt, cui profunditas utilitatis huius appareat? Hic uero ubi per tot contextas generationes centũ anni alibi aſſunt, alibi deſunt: & poſt natum qui cõmemorandus fuerat filium, deſunt ubi affuerũt, aſſunt ubi defuerunt, ut ſumma cõcordet: nimirum cum uellet perſuadere, qui hoc fecit, ideo numeroſiſsimos annos uixiſſe antiquos quod eos breuiſsimos nuncupabant: & hoc de maturitate pubertatis, qua idonea filij gignerentur, conaretur oſtendere: atq; ideo in illis centum annis decem noſtros inſinuandos putaret incredulis, ne homines tam diu uixiſſe recipere in fidem nollent: addidit centũ ubi gignendis filijs habilem non inuenit ætatem: eoſdemq; poſt genitos filios, ut congrueret ſumma detraxit. Sic quippe uoluit credibiles facere idonearum generãdę proli cõuenientias ætatũ, ut tamen numero nõ fraudaret uniuerſas ætates uiuentium ſingulorum. Quod autẽ in ſexta generatiõe id nõ fecit, hoc ipſum eſt quod magis mouet, illum ideo feciſſe cum res quã dicimus poſtulauit, quia non fecit ubi non poſtulauit. Inuenit nanq; in eadem generatione apud Hebræos uixiſſe Iareth, antequàm genuiſſet Enoch centum ſexaginta duos annos, qui ſecundum illam rationem breuium annorum fiunt anni ſedecim, & aliquid minus quàm menſes duo: quæ iam ætas apta eſt ad gignendum: & ideo addere centum annos breues ut noſtri uigintiſex fierent, neceſſe non fuit: nec poſt natum Enoch eos detrahere, quos nõ addiderat ante natum. Sic factũ eſt, ut hinc nulla eſſet inter codices utroſque uarietas. Sed rurſus mouet, [c] cur in octaua generatione antequàm de Mathuſalẽ naſceretur Lamech, cum apud Hebræos legantur centum lxxxij. anni: uiginti minus inueniũtur in codicibus noſtris, ubi potius centum ſolent: & poſt genitum Lamech complendam reſtituuntur ad ſummam, quæ in codicibus utriſque non diſcrepat. Si enim centum ſeptuaginta annos propter pubertatis maturitatem, decem & ſeptem uolebat intelligi: ſicut nihil addere, ita nihil detrahere iam debebat: quia inuenerat ætatem idoneam generationi filiorum, propter quam in alijs centum illos annos ubi eam non inueniebat, addebat. Hoc autem de uiginti annis merito putaremus caſu mendoſitatis accidere potuiſſe, niſi eos

B ſicut prius detraxerat, reſtituere poſtea curaret, ut ſummæ conueniret integritas. An forte aſtutius factum exiſtimandum eſt: ut illa, qua centũ anni prius ſolent adijci, & poſtea detrahi, occultaretur induſtria, cum & illic ubi neceſſe nõ fuerat, non quidem de centum annis, ueruntamen de quantulocunq; numero prius detracto poſt reddito, tale quid fieret? Sed quomodolibet iſtud accipiatur, ſiue credatur ita eſſe factum, ſiue nõ credatur: ſiue poſtremo ita ſiue non ita ſit: rectè fieri nullo modo dubitauerim: ut cum diuerſum aliquid in utriſq; codicibus inuenitur, quãdoquidem ad fidem rerũ geſtarũ utrunq; eſſe

C non poteſt uerũ, [d] ei linguę potius credatur, unde eſt in aliam per interpretes facta translatio. Nam in quibuſdam etiam codicibus Græcis tribus, & uno Latino, & uno etiam Syro inter ſe conſentientibus inuentus eſt Mathuſalem ſex annis ante diluuium fuiſſe defunctus.

L. VIVES

a Celebratos uiros po. men.] Alibi ſic, Nam ſeptuaginta interpretes laudabiliter celebratos uiros non poſſe mentiri. ubi ſi quæratur &c. b Sed abſit ut prudens quiſpiam.] Hoc idem reſponderi poteſt his, qui falſatos corruptoſque & ab Hebræis codices ueteris inſtrũmenti & à Græcis noui obijciunt, ne ueritas ſacrorum librorũ ex illis fontibus petat. c Cur in octaua generatione.] Hunc locum non ſatis intelligo.

D Nam & in uerſione Hieronymi, & in Lxx. conformiter habetur annos Mathuſalẽ priuſquã gigneret Lamech, fuiſſe centũ octoginta ſeptem. Niſi aliter Auguſtinus legerit. d Ei linguæ potius credat unde eſt in aliam.] Hoc ipſum Hieronymus clamat, hoc ipſa docet ratio. Et nullus eſt ſaniore iudicio, qui repugnet: ſed fruſtra conſenſus bonorũ ingeniorũ hoc cẽſet. Nam rigidus ſtupor uelut moles opponit: non quia iſti inſcij ſunt earum linguarũ. nam nec Hebraice ſciebat Auguſtinus, & Græce minus q̃ mediocriter, ſed nõ eſt in his ea modeſtia animi, quæ in Auguſtino. Hic undecũq; paratus erat doceri, iſti nuſq; uolũt doceri, ubiq; docere, quod ignorant.

De parilitate annorũ, qui ijſdem quibus nunc ſpatijs et in prioribus ſeculis cucurrerunt. Cap. XIIII

NVNC iam uideamus quo tam modo euidenter poſsit oſtendi nõ tam breues, ut illi decẽ nnus eſſet noſter, ſed tantæ prolixitatis annos quãtæ nunc habemus, quos utiq; circumitus cõficit ſolis, in illorum hominum uita proliſsima cõputatos. Sexcenteſimo nempe anno uitę Noe, ſcriptum eſt factum eſſe diluuiũ, Cur ergo ibi legitur: Et aqua diluuij facta eſt ſuper terrã ſexcenteſimo anno uitæ Noe, ſecũdi menſis, ſeptima & uiceſima menſis, ſi annus ille minimus quales decem faciunt unũ noſtrum triginta ſex dies habebat? Tantillus quippe annus ſi antiquo more hoc nomen accepit, aut non habet menſes, aut menſis eius eſt triduum, ut habeat duodecim mẽſes. Quomodo igitur hic dictum eſt, ſexcenteſimo anno, ſecundi menſis, ſeptima & uiceſima menſis, niſi quia tales quales nunc ſunt etiam tunc erant menſes? Nam quo pacto aliter uiceſimo & ſeptimo die ſecũdi menſis diceretur cœptum eſſe diluuiũ? Deinde poſtea in fine diluuij ita legitur: Et ſedit arca in menſe ſeptimo, ſeptima & uiceſima mẽſis ſuper mõtes Ararath. Aqua aũt minuebatur uſq; ad undecimũ menſem. In undecimo autẽ menſe prima menſis apparuerunt capita montium. Si igitur tales menſes erant, tales profecto & anni erant, quales nunc habemus. Menſes quippe illi triduani uiginti & ſeptem dies habere non poterant. Aut ſi pars triceſima tridui tunc appellabatur dies, ut omnia proportione minuantur: ergo nec toto quatriduo noſtro factũ eſt illud tam grãde diluuium, quod memoratur factum quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Quis hanc abſurditatem et uanitatẽ ferat? Proinde remoueatur hic error, qui coniectura falſa ita uult aſtruere ſcripturarũ noſtrarũ fidem, ut alibi deſtruat. Prorſus tantus etiã tunc dies fuit, quantus & nunc eſt: quẽ uiginti & quatuor horæ diurno curriculo nocturnoq; determinant. Tantus menſis, quantus & nũc eſt: quem luna cœpta & finita concludit. Tantus annus, quantus & nunc eſt: quem duodecim mẽſes lunares [a]additis propter curſum ſolarem quinq; diebus & quadrante cõſummant. Tantus anni ſexcenteſimi uitæ Noe ſecundus erat menſis, eiuſq; menſis uiceſimus & ſeptimus dies, quando cœpit eſſe diluuium: in quo dies quadraginta continuatæ ingentes pluuiæ memorantur, qui dies non binas ac paulo amplius horas habebant,

A ſed uicenas & quaternas die noctuq; trãſactas. Ac per hoc tam magnos annos uixerunt illi antiqui uſq; amplius quàm nongentos, quantos poſtea uixit Abrahã centũ ſeptuagintaquinq;: & poſt eum filius eius Iſaac centum octoginta, & filius eius Iacob propè centum quinquaginta: & quantos interpoſita aliquanta ætate Moyſes centum uiginti, & quantos etiã nunc uiuunt homines ſeptuaginta uel octoginta, uel nõ multo amplius, de quibus etiam dictum eſt: Et amplius eorum labor & dolor. Illa uero numerorum uarietas, quæ inter codices Hebræos inuenitur & noſtros, neque de hac antiquorum lon-
B gæuitate diſſentit: & ſi quid habet ita diuerſum, ut uerum eſſe utrunq; non poſsit, rerum geſtarũ fides ab ea lingua repetenda eſt, ex qua interpretatũ eſt quod habemus. Quæ facultas cum uolentibus ubique gentium præſto ſit, [b]non tamen uacat, quod ſeptuaginta interpretes in plurimis quæ diuerſa dicere uidentur, ex Hebræis codicibus emẽdare auſus eſt nemo. Non enim eſt illa diuerſitas putata mendoſitas: nec ego ullo modo putandũ exiſtimo. Sed ubi non eſt ſcriptoris error, aliquid eos diuino ſpiritu ubi ſenſus eſſet conſentaneus ueritati & prædi-
C cans ueritatem, non interpretantium more, ſed prophetantium libertate aliter dicere uoluiſſe, credendũ eſt. Vnde merito nõ ſolum Hebręis, uerum etiam ipſis, cum adhibet teſtimonia de ſcripturis, uti Apoſtolica inuenitur autoritas. Sed hinc me opportuniore loco ſi deus adiuuerit promiſi diligentius locuturum, nũc quod inſtat expediam. Non enim ambigendum eſt ab homine, qui ex primo homine natus eſt primus, quando tam diu uiuebant, potuiſſe conſtitui ciuitatem ſanè terrenam, non illam quę dicitur ciuitas dei: de qua ut ſcriberemus laborem
D tanti huius operis in manus ſumpſimus.

L. VIVES

[a] ADditis propter curſum ſolarẽ quinq; diebus & quadrante.] Menſis lunaris dupliciter poteſt cõſiderari: nam uel dum luna diſcedit, & redit ad idẽ punctũ, id fit diebus ſeptẽ & uiginti. Vel dũ ſolem percurſo ſignifero circulo conſequit, id fit diebus unde triginta horis duodecim & minutis xliiij. Solem enim eodẽ quo reliquerat loco, nõ inuenit: quippe & ipſe uiæ ſuæ nonnihil interea confecit, ad quod emetiendũ duo dies cũ dimidio lunæ dant. At Iudæi uulgo triginta diebus lunarẽ mẽſem claudũt, quem plenũ uocãt. [b] Nõ tamen uacat,] Nõ eſt inane, & ſine myſterio & cauſa.

An credibile ſit, primi ſeculi uiros uſq; ad ætatẽ, qua filios generaſſe referuntur, à concubitu continuiſſe. Cap. XV

Dicet

ICET ergo aliquis: Itáne credendũ
D eſt, hominem filios generaturum,
nec habentem propoſitũ continen/
tiæ centum & amplius, uel ſecũdum
Hebræos nõ multo minus, id eſt octoginta, ſe/
ptuaginta, ſexaginta annos à concũbendi ope/
re uacauiſſe: aut ſi nõ uacaret, nihil prolis gigne
re potuiſſe? Hæc quæſtio duobus modis ſolui/
tur. Aut enim tanto [a]ſerior fuit proportione pu/
bertas, quanto uitæ totius maior annoſitas: aut
quod magis uideo eſſe credibile, non hic primo
geniti filij cõmemorati ſunt, ſed quos ſucceſsio/
nis ordo poſcebat, ut perueniretur ad Noe, à
quo rurſus ad Abrahã uidemus eſſe peruentũ:
ac deinde uſq; ad certum articulum temporis,
quantum oportebat ſignari etiam generationi/
bus commemoratis curſum glorioſiſsimæ ciui/
tatis in hoc mundo peregrinantis & ſupernam
patriam requirentis. Quod enim negari nõ po
teſt, prior omnium Cain ex coniunctione ma/
ris & fœminæ natus eſt. Neque enim illo nato
dixiſſet Adam, quod dixiſſe legitur, [b]Acquiſiui
hominẽ per deum: niſi illis duobus ipſe fuiſſet
homo naſcendo additus primus. Hũc ſecutus
Abel, quem maior frater occidit, præfiguratio/
ne quadam peregrinantis ciuitatis dei, quod eſ/
ſet ab impijs & quodammodo terrigenis, id eſt
terrenam originem diligẽtibus, & terrenæ ciui/
tatis terrena felicitate gaudentibus, perſequtio/
nes iniquas paſſura, primus oſtendit. Sed quot
annorum erat Adam cum eos genuit, nõ appa/
ret. Exinde digeruntur [c]generationes aliæ de
Cain, aliç de illo quẽ genuit Adã in eius ſucceſ/
ſione quem frater occidit, & appellauit nomen
illius Seth, dicens ut ſcriptũ eſt, Suſcitauit enim
mihi deus ſemen aliud pro Abel, quem occidit
Cain. Cum itaq; iſtæ duæ ſeries generationũ,
una de Seth, altera de Cain, has duas de qui/
bus agimus diſtinctis ordinibus inſinuẽt ciuita
tes: unã cœleſtem in terris peregrinantẽ, alterã
terrenã terrenis tanquã ſola ſint, gaudijs inhæ/
rentem uel inhiantẽ: nullus de progenie Cain
cum dinumerata ſit cõnumerato Adam uſque
ad octauã generationẽ, quot annorum fuiſſet
expreſſus eſt, quãdo genuit eũ, qui cõmemora/
tur poſt eum. Noluit enim ſpiritus dei in terre/
næ ciuitatis generationibus tempora notare an
te diluuiũ, ſed in cœleſtis maluit, tanquã eſſent
memoria digniores. Porrò autẽ Seth quando
natus eſt, non quidẽ taciti ſunt anni patris eius,

A ſed iam genuerat alios: & utrũ ſolos Cain & A/
bel, affirmare quis audeat? Non enim quia ſoli
nominati ſunt propter ordines generationum,
quas cõmemorare oportebat, ideo conſequens
uideri debet ſolos fuiſſe tunc generatos ex A/
dam. Cũ enim ſilentio coopertis omniũ nomi/
nibus cæterorũ, legatur eũ genuiſſe filios & fi/
lias, quota fuerit iſta proles eius, quis præſumat
aſſerere, ſi culpã temeritatis euitat? Potuit quip/
pe Adam diuinitus admonitus dicere poſteaq̃
Seth natus eſt, Suſcitauit enim mihi deus ſemẽ
aliud pro Abel: quãdo talis erat futurus, qui im
pleret illius ſanctitatẽ: non quod ipſe prior poſt
B eum temporis ordine naſceretur. Deinde quod
ſcriptum eſt, Vixit autem Seth quinq; et ducen
tos annos: uel ſecundũ Hebræos quinq; & cen
tũ annos, & genuit Enos: quis poſsit niſi incon
ſideratus aſſeuerare hũc eius primogenitũ fuiſ/
ſe, ut admirãtes merito requiramus, quomodo
per tot annos immunis fuerit à cõnubio ſine ul/
lo propoſito continentiæ, uel nõ genuerit cõiu/
gatus: quandoquidẽ etiã de ipſo legitur: Et ge/
nuit filios & filias, & fuerunt omnes dies Seth
duodecim & nongenti anni & mortuus eſt? At
que ita deinceps quorũ anni cõmemorãtur, nec
C filios filiasq; genuiſſe reticẽtur. Ac per hoc non
apparet omnino, utrũ qui nominatur genitus,
ipſe fuerit primogenitus: immo uero quoniam
credibile non eſt patres illos ætate tã longa aut
impuberes fuiſſe, aut coniugibus caruiſſe uel fœ
tibus: nec illos eorũ filios primos eis natos fuiſ/
ſe credibile eſt. Sed cũ ſacræ ſcriptor hiſtoriç ad
ortũ uitãq; Noe, cuius tẽpore diluuium factum
eſt per ſucceſsiones generationũ notatis tempo
ribus intenderet peruenire, eas utiq; cõmemo/
rauit, nõ quæ primæ ſuis parẽtibus fuerint, ſed
quæ in propagatiõis ordinem uenerint. Exem/
pli gratia, quo id fiat apertius, aliquid interpo/
D nam, unde nullus ambigat fieri potuiſſe quod
dico: Euãgeliſta Matthæus generationẽ domi
nicæ carnis per ſeriẽ parẽtum uolens cõmenda
re memoriæ, ordiens à patre Abrahã atque ad
Dauid primitus ut perueniret intendens, Abra
ham, inquit, genuit Iſaac: cur non dixit Iſma/
hel, quem primitus genuit? Iſaac autem, inquit,
genuit Iacob: cur nõ dixit Eſau, qui eius primo/
genitus fuit? Quia ſcilicet per illos ad Dauid per
uenire non poſſet. Deinde ſequitur: Iacob autẽ
genuit Iudam & fratres eius: nunquid Iudas
primogenitus fuit? Iudas, inquit, genuit Phares
&

& Zaram: nec iſtorũ geminorũ aliquis fuit primogenitus Iudæ, ſed ante illos iam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum, per quos ad Dauid, atq; inde quò intenderat, perueniret. Ex quo intelligi poteſt, ueteres quoque homines ante diluuium nõ primogenitos, ſed eos fuiſſe cõmemoratos, per quos ſuccedentium ordo generationum ad Noe patriarcham duceretur, ne ſeræ pubertatis illorum obſcura & non neceſſaria quæſtio nos fatiget.

L. VIVES

Pubertas a Serior fuit proportiõe pubertas.] Pubertas eſt tẽpus quo generationi ſunt homines idonei, quũ pubes uiris barbæ innaſcitur, fœminis muliebribus.
b Acquiſiui hominem per deum.] Siue poſſedi. [illegible] uerterunt LXX. & Hieronymus dicit Cain interpretari [illegible], poſſeſsionem.

De iure coniugiorum, quod diſsimiliter à ſubſequentibus matronis habuerint prima connubia. Cap. XVI

c VM igitur genus humanum, poſt primam copulam uiri facti ex puluere, & coniugis eius ex uiri latere, marium fœminarumq; coniunctione opus haberet, ut gignendo multiplicaretur: nec eſſent ulli homines, niſi qui ex illis duobus nati fuiſſent, uiri ſorores ſuas coniuges acceperũt: quod profecto quanto eſt antiquius, cõpellente neceſsitate, tanto poſtea factũ eſt damnabilius, religione prohibente. [a]Habita eſt enim ratio rectiſsima charitatis, ut homines quibus eſſet utilis atq; honeſta cõcordia, diuerſarum neceſsitudinũ uinculis necterẽtur: nec unus in una multas haberet, ſed ſingulæ ſpargerentur in ſingulos: ac ſic ad ſocialem uitã diligẽtius colligãdam, plurimę plurimos obtinerent. Pater quippe & ſocer duarũ ſunt neceſsitudinũ nomina. Vt ergo alium quiſq; habeat patrem, alium ſocerum, numeroſius ſe charitas porrigit. Vtrũq; autẽ unus Adam eſſe cogebatur, & filijs & filiabus ſuis, quãdo fratres ſororesq; connubio iungebantur. Sic & Eua uxor eius utriq; ſexui filiorũ, fuit & ſocrus & mater. Quæ ſi duę fœminæ fuiſſent, mater altera, & ſocrus altera, copioſius ſe ſocialis dilectio colligaret. Ipſa denicq; iam ſoror quod etiam uxor fiebat, duas tenebat una neceſsitudines: quibus per ſingulas diſtributis, ut altera eſſet ſoror, altera uxor, hominum numero ſocialis propinquitas augeretur. Sed hoc unde fieret tunc non erat, quando

A niſi fratres & ſorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit, quando potuit, ut exiſtente copia inde ducerentur uxores, quæ non erant iam ſorores: & non ſolum iſtud ut fieret nulla neceſsitas eſſet, uerumetiam ſi fieret nefas eſſet. Nam & ſi nepotes primorũ hominum, qui iam conſobrinas poterant accipere coniuges, ſororibus matrimonio iungerentur: non iam duæ, ſed tres in homine uno neceſsitudines fierent, quæ propter charitatem numeroſiore propinquitate nectẽdam, diſſeminari per ſingulos ſingulæ debuerũt. Eſſet enim unus homo filijs ſuis fratri ſcilicet ſororiq; cõiugibus, &
B pater & ſocer & auunculus: ita & uxor eius, eiſdem communibus filijs & mater & amita & ſocrus. Itidemq; inter ſe filij eorũ, nõ ſolum eſſent fratres atq; coniuges, [b]uerumetiam conſobrini: quia & fratrum filij. Omnes autem iſtæ neceſsitudines quæ uni homini tres homines cõnectebant, nouẽ cõnecterent, ſi eſſent in ſingulis ſingulæ: ut unus homo haberet alteram ſororem, alteram uxorem, alteram cõſobrinam, alterũ patrem, alterum auunculum, alterum ſocerum, alteram matrem, alteram amitam, alteram ſocrũ: atq; ita ſe non in paucitate coartatum, ſed latius
C atq; numeroſius propinquitatibus crebris uinculum ſociale diffunderet. Quod humano genere creſcente & multiplicato, etiã inter impios deorum multorum falſorumq; cultores ſic obſeruari cernimus: [c]ut etiam ſi peruerſis legibus permittantur fraterna coniugia, melior tamen conſuetudo ipſam malit exhorrere licẽtiam: & cum ſorores accipere in matrimonium primis humani generis temporibus omnino licuerit, ſic auerſetur, quaſi nunquam licere potuerit. Ad humanum enim ſenſum uel alliciendum, uel offendendum, mos ualet plurimum. Qui cum in hac cauſa immoderationem concupiſcentiæ co-
D erceat, eum deſignari atq; corrumpi merito eſſe nefarium iudicatur. Si enim iniquum eſt auiditate poſsidendi trãſgredi limitem agrorũ, quanto eſt iniquius libidine cõcumbendi ſubuertere limitem morum? Experti autem ſumus in cõnubijs conſobrinarum etiam noſtris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quàm raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat: quia id nec diuina prohibuit, [d]& nondum prohibuerat lex humana. Veruntamen factum etiam licitum, propter uicinitatem horrebatur illiciti: & quod fiebat cum

conſo

conſobrina, penè cũ ſorore fieri uidebatur: quia A [e]& ipſi inter ſe propter tam propinquam cõſanguinitatem fratres uocantur, & penè germani ſunt. Fuit autem antiquis patribus religioſæ curæ, ne ipſa propinquitas ſe paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, & propinquitas eſſe deſiſteret, eam nõdum longe poſitã rurſus matrimonij uinculo colligare, & quodammodo reuocare fugientem. Vnde iam pleno hominibus orbe terrarum: non quidem ſorores ex patre uel matre, uel ex ambobus ſuis parentibus natas, ſed tamen amabant de ſuo genere ducere uxores. Veruntamen quis dubitet B honeſtius hoc tempore etiam conſobrinarum prohibita eſſe coniugia: non ſolum ſecundũ ea quæ diſputauimus propter multiplicandas affinitates, ne habeat duas neceſſitudines una perſona, cum duæ poſſint eas habere, & numerus propinquitatis augeri: ſed etiã quia neſcio quomodo ineſt humanæ uerecundiæ quiddam naturale atq; laudabile: ut cui debet cauſa propinquitatis uerecundum honorem, ab ea cõtineat, quamuis generatricem, tamẽ libidinem, de qua erubeſcere uidemus & ipſam pudicitiam coniugalẽ. Copulatio igitur maris & fœminæ, quantum attinet ad genus mortalium, quoddam ſeminarium eſt ciuitatis: ſed terrena ciuitas generatione tantummodo, cœleſtis autem etiam regeneratione opus habet, ut noxam generationis euadat. Vtrum autem aliquod fuerit, uel ſi fuit, quale fuerit corporale atq; uiſibile regenerationis ſignum ante diluuium, ſicut Abrahæ circũciſio poſtea eſt imperata, ſacra hiſtoria tacet. Sacrificaſſe tamẽ deo, etiam illos antiquiſſimos homines non tacet, quod & in duobus primis fratribus claruit: & Noe poſt diluuium cum de arca fuiſſet egreſſus, hoſtias deo legitur immolaſſe. De qua re in præcedentibus libris iam diximus: non ob aliud dæmones arrogantes ſibi diuinitatem deoſq; ſe credi cupientes ſibi expetere ſacrificium, & gaudere huiuſmodi honoribus, niſi quia uerum ſacrificium uero deo deberi ſciunt.

L. VIVES

a HAbita eſt enim ratio rectiſſima charitatis.] Vt neceſſitudinis uinculum in multos diffuſis coniugijs, & non intra eoſdem parietes manẽtibus plures connecteret, & ſe inuicem ſanguine iuncti diligerent, Sic ſerpere extendiq; charitatem generis humani docet Cicero quinto De finibus. b Verum etiã conſobrini.] Filij duorum uirorum fratrũ patrueles ſunt: *Patrueles* filij duorum fratrum uiri & fœminæ amitini. duarũ ſororum cõſobrini. Marcellus lib. De proprietate ſermonis. *Amitini* *Conſobrini* c Vt etiamſi peruerſis legibus permittãtur fraterna cõiugia.] Vt olim apud deos. Saturnus enim duxit Opem ſororem, Iuppiter Iunonem. Poſtea apud Aegyptios & Athenienſes, Romani tamen eum morẽ nunquam receperunt. d Et nondũ prohibuerat lex humana.] Plutarchus in Problematis olim neceſſarias ducere prohibitum fuiſſe ſcribit, quoad lex eſt lata licere uel patruum uel auunculum fratris ſororis'ue filiam ducere, propter uirum quendam bonum & acceptum popularibus, tenui cenſu, qui fratris ſui filiam nubilem & dotatam ipſe ſibi in matrimonium acceperat, reusq; eiuſce criminis factus pro cõcione abſolutus eſt, lege ibidem lata & magno conſenſu approbata. e Ipſi inter ſe &c. fratres uocantur.] Sic Abraham uocauit Saram. Et Cicero v. De fin. L. Ciceronem patrui ſui filium fratrem nominat. non tamen dicũtur germani: ideo addit, ferè germani ſunt.

De duobus ex uno genitore procreatis patribus atque principibus. Capvt XVII

VM ergo eſſet Adam utriuſque generis pater, id eſt & cuius ſeries ad terrenã, & cuius ſeries ad cœleſtem pertinet ciuitatem: occiſo Abel, atq; in eius interfectione commendato [a]mirabili ſacramento, facti ſunt duo patres ſingulorum generũ, Cain & Seth: in quorũ filijs, quos commemorari oportebat, duarũ iſtarum C ciuitatum in genere mortalium euidentius indicia clarere cœperũt. Cain quippe genuit Enoch in cuius nomine condidit ciuitatem terrenam, ſcilicet non peregrinantem in hoc mundo, ſed in eius temporali pace ac felicitate quieſcentem. Cain autem interpretatur poſſeſſio: unde dictum eſt quando natus eſt, ſiue à patre, ſiue à matre eius: Acquiſiui hominem per deum. Enoch uero interpretatur dedicatio: hic enim dedicatur terrena ciuitas, ubi conditur: quoniam hic habet eum, quem intẽdit, & appetit finem. [b]Porrò ille Seth reſurrectio interpretatur, & E- D nos filius eius interpretatur homo, nõ ſicut Adam: Et ipſum enim nomen interpretatur homo, ſed cõmune perhibetur eſſe in illa lingua, id eſt Hebræa, maſculo & fœminæ. Nam ſic de illo ſcriptum eſt, Maſculum & fœminam fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomen eorum Adam. Vnde non ambigitur, ſic appellatam fuiſſe fœminam Euam proprio nomine, ut tamen Adam, quod interpretatur homo, nomen eſſet amborum. [c]Enos autem ſic interpretatur homo, ut hoc non poſſe fœminam nuncupari periti linguæ illius aſſeuerent, tanquam filius reſurrectionis, ubi non nubent,

neq;

neque uxores ducent. Non erit ibi generatio, A cum illuc perduxerit regeneratio. Quare & hoc non incaſſum notandum arbitror, quod in his generationibus quæ propagãtur ex illo qui eſt appellatus Seth, cum genuiſſe filios filiasq́ dicatur, nulla ibi genita nominatim fœmina expreſſa eſt. In his aũt quæ propagãtur ex Cain, in ipſo fine quouſq́ protenduntur, nouiſsima fœmina genita nominatur. Sic eñ legitur: Mathuſael genuit Lamech, & ſumpſit ſibi Lamech duas uxores, nomen uni Ada, & nomen ſecundæ Sella: & peperit Ada Iobel. hic erat pater habitantium in tabernaculis pecorariorum. Et B nomẽ fratris eius Iubal: hic ſuit qui oſtẽdit pſalterium & citharam. Sella autem peperit & ipſa [d]Tobel: & erat ærarius & malleator ærамẽti & ferri. Soror autẽ Tobel Noema. Hucuſq́ porrectæ ſunt omnes generatiões Cain, quæ ſunt omnes ab Adam octo, annumerato ipſo Adã, ſeptem ſcilicet uſq́ ad Lamech, qui duarũ maritus uxorũ fuit: & octaua eſt generatio in filijs eius, in quibus cõmemoratur & fœmina. Vbi eleganter ſignificatũ eſt, terrenam ciuitatẽ uſq́ in ſui finem carnales habituram generationes: quæ mariũ, fœminarũq́ coniunctione proueniunt. Vnde et ipſę, quod pręter Euam nuſquã C reperitur ante diluuiũ, nominibus proprijs exprimuntur uxores illius hominis, qui nominatur hic nouiſsimus pater. Sicut autem Cain qui interpretatur poſſeſsio, terrenæ conditor ciuitatis, & filius eius, in cuius nomine condita eſt Enoch, qui interpretatur dedicatio, indicat iſtam ciuitatem, & initium, & finem habere terrenũ: ubi nihil ſperatur amplius, quàm quod in hoc ſeculo cerni poteſt: Ita Seth, interpretatur reſurrectio, qui cum ſit generationum ſeorſum commemoratarũ pater, quid de filio eius ſacra hęc hiſtoria dicat, intuendum eſt.

L. VIVES

a Mirabili ſacramento.] Primum mortis Chriſti: deinde martyrum, quos mundanus frater perſequitur. b Porrò ille Seth reſurrectio.] Hieronymus poſitionem, ſiue poſuit, dixit. Libellus eſt additus calci Bibliæ, qui inſcribitur: De interpretatione nominum Hebraicorum. Is Seth interpretatur poſitionem, ſiue poſuit, ſiue reſurrectionem. c Enos autem.] Hieronymus. Quomodo Adam interpretatur, ita Enos iuxta Hebrææ linguæ uarietatẽ, homo, uel uir, dicitur. d Tubalcain.] In antiquis codicibus habetur Tobel, Non dubium, quin Auguſtinus ſit ſecutus Septuaginta, qui uerterunt ἀλλὰ δὲ ἔτεκε καὶ αὐτὴ τὸν Θόβελ. Hebræi Tubalcain Sella genitum dicunt. & ſic tradit Ioſephus.

Quid ſignificatũ ſit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Chriſtũ & corpus eius, id eſt eccleſiam, pertinere. Caput XVIII

A Et Seth, inquit, natus eſt filius, & nominauit nomen eius Enos. Hic ſperauit inuocare nomen domini dei. Nempe clamat atteſtatio ueritatis. In ſpe igitur uiuit homo filius reſurrectionis: in ſpe uiuit, quandiu peregrinatur hic ciuitas dei, quæ gignitur ex fide reſurrectionis Chriſti. Ex duobus namq́ illis hominib. Abel, B qui interpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui interpretatur reſurrectio, mors Chriſti & uita eius ex mortuis pręfiguratur. Ex qua fide gignitur hic ciuitas dei, [c]id eſt homo, qui ſperauit inuocare nomen domini dei. Spe enim ſalui facti ſumus, ait Apoſtolus. Spes autẽ quæ uidetur, non eſt ſpes. Quod enim uidet quis, quid ſperat? Si autẽ quod non uidemus, ſperamus, per patientiam expectamus. Nam quis uacare hoc exiſtimet ab altitudine ſacramenti? Nũquid enim Abel non ſperauit inuocare nomen domini dei, cuius ſacrificium ſcriptura tam acceptum deo fuiſſe commemorat? Nũquid ipſe Seth nõ C ſperauit inuocare nomen domini dei? de quo dictum eſt: Suſcitauit enim mihi deus ſemen aliud pro Abel. Cur ergo huic proprie tribuitur, quod piorũ omnium intelligitur eſſe cõmune, niſi quia oportebat in eo qui de patre generãte in meliorẽ partem, hoc eſt ſupernæ ciuitatis patriam, primus cõmemoratur exortus, præfigurari hominem, id eſt hominum ſocietatẽ, quæ non ſecundũ hominem in re terrenę felicitatis, ſed ſecundum deum uiuit in ſpe felicitatis æternæ? Nec dictum eſt, hic ſperauit in dominum deum: aut, hic inuocauit nomẽ domini dei, ſed hic ſperauit, inquit, inuocare nomẽ domini dei. D Quid ſibi hoc uult, ſperauit inuocare, niſi quia prophetia eſt, exorturum populum, qui ſecundum electionem gratiæ inuocaret nomen domini dei? Hoc eſt quod per alium prophetã dictum, Apoſtolus de hoc populo intelligit ad dei gratiam pertinere. Et erit, omnis quicũq́ inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Hoc enim ipſum quod dicitur: Et nominauit nomen eius Enos: quod interpretatur homo: ac deinde additur: Hic ſperauit inuocare nomẽ domini dei: ſatis oſtenditur, quod non in ſeipſo ſpem ponere debeat homo. Maledictus enim omnis, ſicut alibi

alibi legitur, qui ſpem ſuam ponit in homine: A ac per hoc, nec in ſe, ut ſit ciuis alterius ciuitatis, quæ non ſecundum filium Cain dedicatur hoc tempore, hoc eſt mortalis huius ſeculi labente tranſcurſu, ſed in illa immortalitate beatitudinis ſempiternæ.

L. VIVES

[a] ID eſt homo qui ſperauit.] Sunt qui putent illud: Hic ſperauit inuocare nomẽ domini, ſic legi: Hic cœptum eſt inuocari nomen domini, & non de homine, ſed de tempore intelligi. Qualis forma loquẽdi non rara eſt apud ſcriptores, cum quibus cõſentire uidetur Hieronymus, qui ſic ait: Tunc initium fuit inuocãdi nomen domini. In Chaldæo ſic habetur: Tunc inceperunt filij hominum orare in nomine domini. Hebræorũ pleriq; putant tunc primum in nomine domini & in ſimilitudine eius facta eſſe idola. Autor eſt Hieronymus. B Septuaginta uero uerterunt: οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ. id eſt: Iſte, aut, hic ſperauit inuocare nomen domini: ut de Enos intelligatur.

De ſignificatione quæ in Enoch trãſlatione monſtratur. Cap. XIX

AM & iſta propago, cuius eſt pater Seth in ea generatione habet dedi- N cationis nomen, quæ ſeptima eſt ex Adam annumerato Adam: [a] ſeptimus enim ab illo natus eſt Enoch, qui interpretatur dedicatio, ſed ipſe eſt ille trãſlatus, qui placuit deo, & inſigni numero in ordi C ne generationũ, quo ſabbatũ cõſecratũ eſt, ſeptimo ſcilicet ab Adam. Ab ipſo autem patre iſtarum generationum, quæ diſcernuntur à propagine Cain, id eſt à Seth ſextus eſt: quoto die factus eſt homo, & cõſummauit deus omnia opera ſua. Sed huius Enoch translatio noſtræ dedicationis eſt præfigurata dilatio. Quæ quidem iam facta eſt in Chriſto capite noſtro, qui ſic reſurrexit, ut nõ moriatur ulterius, ſed etiam ipſe trãslatus eſt. Reſtat autem altera dedicatio uniuerſæ domus, cuius ipſe Chriſtus eſt fundamentum, quæ differtur in finem, quando erit omnium reſurrectio, non moriturorum ampli- D us. Siue autẽ domus dei dicatur, ſiue templum dei, ſiue ciuitas dei, id ipſum eſt, nec abhorret à Latini eloquij cõſuetudine. [b] Nam & Vergilius imperioſiſsimam ciuitatem domũ appellat Aſſaraci, Romanos uolens intelligi qui de Aſſaraco per Troianos originem ducunt: & domum Aeneæ eoſdẽ ipſos, [c] quia eo duce Troiani cum Italiam ueniſſent, ab eis condita eſt Roma. Imitatus nanque eſt poeta ille ſacras literas, in quibus dicitur domus Iacob tam ingens populus Hebræorum.

L. VIVES

A [a] SEptimus enim ab illo natus eſt Enoch.] Duo fuerunt Enoch, alter filius Cain, alter filius Iared, ex genere Seth, de quo hic nunc loquitur. [b] Nam & Vergilius.] Lib. vi. Aſſaraci filius fuit Capis, huius Anchiſes, à quo Aeneas, & gens Romana. [c] Quia eodem duce.] Ex opinione Saluſtij in bello Catilinario.

De eo quod Cain ſucceſsio in octo ab Adam generationes clauditur, & in poſteris ab eodẽ patre Adam Noe decimus inuenitur. Cap. XX

DICET aliquis: Si hoc intẽdebat ſcri- ptor huius hiſtoriæ in commemo- D rãdis generationibus ex Adam per filiũ eius Seth: ut per illas perueniret ad Noe, ſub quo factum eſt diluuium, à quo rurſus cõtexeretur ordo naſcentiũ, quo perueniret ad Abraham, à quo Matthæus Euãgeliſta incipit generatiões quibus ad Chriſtum peruenit æternũ regem ciuitatis dei, quid intendebat in generationibus ex Cain, & quò eas perducere uolebat? Reſpõdetur, uſq; ad diluuium, quo totum illud genus terrenæ ciuitatis abſumptum eſt, ſed reparatum ex filijs Noe. Neq; enim deeſſe poterit hæc terrena ciuitas ſocietasq; hominum ſecundum hominem uiuen- C tium uſq; ad huius ſeculi finem. De quo dominus ait: Filij huius ſeculi generant, & generantur. Ciuitatem uero dei peregrinantem in hoc ſeculo regeneratio perducit ad alterum ſeculũ, cuius filij nec generant nec generantur. Hic ergo generari & generare ciuitati utriq; commune eſt: quãuis dei ciuitas habeat etiam hic multa ciuium milia, quæ ab opere generandi ſe abſtinent, ſed habet etiam illa ciues nõnullos iſtis ſimiles ex imitatione quadam, licet errãtes. Ad eam nanq; pertinent etiam, qui deuiãtes ab huius fide diuerſas hæreſes cõdiderunt. Secundũ hominem quippe uiuunt, non ſecundũ deum, D [a] Et Indorum gymnoſophiſtæ, qui nudi perhibentur philoſophari in ſolitudinibus Indiæ, ciues eius ſunt, & à generando ſe cohibent. Non enim eſt hoc bonum, niſi ſecũdum fidem ſummi boni, qui eſt deus. Hoc tamen nemo feciſſe ante diluuium reperitur: quandoquidem etiam ipſe Enoch ſeptimus ab Adam, qui translatus refertur eſſe non mortuus, genuit filios & filias antequã transferretur: in quibus fuit Mathuſalem, per quem generationum memorãdarum ordo tranſcurrit. Cur ergo tanta paucitas ſucceſsionum commemoratur in generationibus

ex Cain,ſi eas uſq; ad diluuiũ perduci oporte/bat,nec erat diuturna ætas præueniens puber/tatem,quæ centum,uel amplius,annos uacaret à fœtibus? Nam ſi non intendebat autor libri huius aliquem,ad quem neceſſario perduceret ſeriem generationum,ſicut in illis quæ ueniunt de ſemine Seth intendebat peruenire ad Noe, à quo rurſus ordo neceſſarius ſequeretur: quid opus erat prætermittere primogenitos filios,ut perueniretur ad Lamech,in cuius filijs finitur illa cõnexio,octaua generatione ſcilicet ex Adã, ſeptima ex Cain:quaſi eſſet inde aliquid dein/ceps connectendum,unde perueniretur,uel ad Iſraeliticum populũ,in quo cœleſti diuinitati e/tiam terrena Hieruſalem figurã propheticam præbuit:uel ad Chriſtum ſecundum carnẽ,qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, ſupernæ Hieruſalem fabricator,atque regnator, cum tota progenies Cain diluuio ſit deleta? unde uideri poteſt, in eodem ordine generationũ primogenitos fuiſſe commemoratos. Cur ergo tam pauci ſunt? Non enim ad diluuium tot eſſe potuerunt,non uacãtibus uſq; ad centenariam pubertatẽ patribus ab officio generandi,ſi non erat tunc proportione longæuitatis illius etiam ſera pubertas. Vt enim per æque triginta anno/rum fuerint cum filios generare cœperũt,octies triceni, quoniam octo ſunt generationes cum Adam,& cum eis,quos genuit Lamech, ducenti & quadraginta ſunt anni:nũ itaq; toto dein/de tempore uſq; ad diluuiũ non generauerũt? Qua tandem cauſa qui hæc ſcripſit, generatio/nes commemorare noluit,quæ ſequũtur. Nam ex Adam uſq; ad diluuium computantur anni ſecundum codices noſtros[b] duo milia ducẽti ſexaginta duo:ſecundum Hebræos autem mille ſexcẽti quinquaginta ſex. Vt ergo iſtum nume/rum minorem credamus eſſe ueriorẽ,de mille ſexcentis quinquaginta ſex annis,ducenti qua/draginta detrahantur,nũquid credibile eſt, per mille quadringentos, & quod excurrit,annos, qui reſtant uſq; ad diluuium,progeniem Cain, à generationibus uacare potuiſſe? Sed qui ex hoc mouetur,meminerit, cum quærerem, quo/modo credendum ſit, antiquos illos homines per tam multos annos à gignendis filijs ceſſare potuiſſe,duobus modis iſtam ſolutã eſſe quæ/ſtionem:aut de ſera pubertate,proportiõe tam longe uitæ:aut de filijs,qui commemorantur in generationibus,quod non fuerint primogeni/

A ti:ſed hi per quos ad eum,quem intendebat autor libri,poterat perueniri,ſicut ad Noe in pro/generationibus Seth. Proinde in generationi/bus Cain,ſi non occurrit qui deberet intẽdi, ad quem prætermiſsis primogenitis, per eos qui cõmemorati ſunt,perueniri oportebat,ſera pu/bertas intelligenda reſtabit: ut aliquanto poſt centum annos,puberes, habileſq; ad gignen/dum facti fuerint,ut ordo generationũ per pri/mogenitos curreret, & uſq; ad diluuium ad nu/merum annorum tantæ quantitatis occurreret. [c]Quãuis fieri poſsit,ut propter aliquam ſecre/

B tiorem cauſam,quæ me latet, uſq; ad Lamech & eius filios generationũ perueniente cõtextu, [d]commendaretur hæc ciuitas,quã dicimus eſſe terrenam:ac deinde ceſſaret ſcriptor libri cõme/morare cæteras,quæ uſq; ad diluuium eſſe po/tuerunt. Poteſt & illa eſſe cauſa,cur nõ ordo ge/nerationum per primogenitos duceretur:ut ne/ceſſe non ſit in illis hominibus tam ſeram crede/re pubertatẽ:quod ſcilicet eadem ciuitas, quam Cain in nomine Enoch filij ſui condidit, longe lateq; regnare potuerit,& reges habere non ſi/mul plures,ſed ſuis ætatibus ſingulos,quos ge/nuiſſent ſibi ſucceſſuros quicunque regnaſſent.

C Horum regum primus eſſe potuit ipſe Cain:ſecundus filius eius Enoch, in cuius nomine, ubi regnaretur,condita eſt ciuitas: tertius Gaidad, quem genuit Enoch: [e]quartus Manihel, quem genuit Gaidad: [f]quintus Mathuſael,quem ge/nuit Manihel:ſextus Lamech,quẽ genuit Ma/thuſael, qui ſeptimus eſt ab Adam per Cain. Non autem erat conſequens,ut primogeniti in regnum regnantibus ſuccederent patribus,ſed quos regnandi meritũ propter uirtutem terre/næ utilem ciuitati, uel ſors aliqua reperiret,uel ille potiſsimum ſuccederet patri hęreditario quo

D dam iure regnandi,quem præ cæteris filijs dilexiſſet. Potuit autem uiuẽte adhuc Lamech atq; regnante fieri diluuium,ut ipſum cum alijs omnibus hominibus exceptis qui in arca fuerunt, quem perderet,inueniret. Neq; enim mirandũ eſt,ſi uaria quantitate numeroſitatis annorum interpoſita,per tam longam ætatem ab Adam uſq; ad diluuium non æqualis numeri genera/tiones habuit utraq; progenies, ſed per Cain ſeptem,per Seth autem decem:ſeptimus eſt e/nim,ut iam dixi, ab Adam Lamech, decimus Noe: & ideo non unus filius Lamech, ſicut in cæteris ſuperius,ſed plures commemorati ſunt

quia

quia incertum erat quis ei fuiſſet mortuo ſucceſſurus, ſi regnandi tempus inter ipſum & diluuium remanſiſſet. Sed quoquo modo ſe habeat ſiue per primogenitos ſiue per reges, ex Cain generationum ordo decurrẽs, illud mihi nullo pacto prætereundum ſilentio uidetur, quod cũ Lamech ſeptimus ab Adam fuiſſet inuẽtus, tot eius annumerati ſunt filij, donec undenarius numerus impleretur, quo ſignificatur peccatũ. Adduntur enim tres filij, & una filia. Vxores autem aliud poſſunt ſignificare, nõ hoc quod nũc commendandum uidetur. Nũc enim de generationibus loquimur, illæ uero unde ſint genitæ, tacitum eſt. Quoniã ergo lex denario numero prędicatur, unde eſt memorabilis ille decalogus: profecto numerus undenarius, quoniã trãſgreditur denarium, tranſgreſsionẽ legis, ac per hoc peccatum ſignificat. Hinc eſt quod in tabernaculo teſtimonij, quod erat in itinere populi dei uelut templum deambulatoriũ, undecim uela cilicina fieri pręcepta ſunt.[g] In cilicio quippe recordatio eſt peccatorũ, [h] propter hædos ad ſiniſtrã futuros: quia confitentes in cilicio proſternimur tanquã dicentes quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Peccatũ meum ante me eſt ſemper. Progenies ergo ex Adam per Cain ſceleratum undenario numero finitur, quo peccatũ ſignificatur: & ipſe numerus à fœmina clauditur, à quo ſexu initiũ factum eſt peccati, per quod omnes morimur. Commiſſum eſt aũt ut & uoluptas carnis, quæ ſpiritui reſiſteret, ſequeretur. [i] Nã & ipſa filia Lamech Noema, id eſt uoluptas interpretatur. Per Seth aũt ab Adã uſq; ad Noe denarius inſinuatur legitimus numerus. Cui Noe tres adijciũtur filij, unde uno lapſo duo benedicuntur à patre, ut remoto reprobo & probatis filijs ad numerũ additis, etiam [k] duodenarius numerus intimetur, qui & in Patriarcharum & Apoſtolorũ numero inſignis eſt [l] propter ſeptenarij partes, alteram per alteram multiplicatas. Nam ter quaterni, uel quater terni ipſum faciunt. His ita ſe habentibus uideo conſiderandum & commemorandum, iſta utraque progenies, quæ diſtinctis generationibus duas inſinuat ciuitates, unam terrigenarum, alteram regeneratorum: quomodo poſtea ſic commixta fuerit atque confuſa, ut uniuerſum genus humanum, exceptis octo hominibus, perire mereretur diluuio.

A

L. VIVES

ET Indorum gymnoſophiſtæ.] Sic Strabo lib. xv. b Duo milia ducenti ſexaginta duo.] Alibi quinquaginta duo. Apud Euſebiũ & Bedam ex lxx. habetur duo mm. cc. xlij. niſi Auguſtinus poſt poſitum x. uiderit, aut illi præpoſitũ. qui error facile contingit inaduertentia deſcriptoris. c Quamuis fieri poſſit, ut propter aliquam ſecretiorẽ cauſam.] Credo eſſe enumeratas tantũ generationes Cain, quæ puniri debebant propter fratricidium. Sic enim Ioſephus ſcribit: Cain ſacrificium celebranti atq; poſcẽti, ne ob hoc iram ſuſciperet, ſæuiorem pœnam homicidij relaxauit: maledictumq; eſſe conſtituit, & eius ſobolem uſq; ad ſeptimã generationẽ interminatus eſt eſſe puniendã. Tum etiam quod uſq; ad id tempus uixit Cain: cuius finẽ uitæ per generationem eius nolebat narrator prætermittere.

d Commendaretur hæc ciuitas.] Melius cõmemoraretur. B e Quartus Manichel.] Alibi Menia, Euſebius Maniael, in lxx. μαλελεήλ. f Mathuſael.] Euſeb. Mathuſalem. Lxx. μαθουσάλα. g In cilicio quippe.] Cilicium induere ſolebant Prophetæ, quum populum ad pœnitentiam adhortari atq; inducere conabantur. Hieronymus ſuper Zachariam: Cilicio etiam operiebantur, qui pœnitentiam agebãt. Cilicium h Propter hædos ad ſiniſtram futuros.] In fine ſeculi ait ſeruator ſe oues, id eſt ſimplices uiros & probos ſtatuturũ ad dextram ſuã: hædos uero petulcos & laſciuos ad ſiniſtram. Cilicia ex caprinis cõtexebantur pilis: ſic dicta quod ea tonſura, ut inquit Varro, uſusq; eiuſmodi tegumẽti primum eſt in Cilicia repertus. i Nam & ipſa filia Lamech Noema.] Alij Noemina ex Hebraico expreſsius, ut aiunt, & ſignificat tum uoluptatem, tum etiã decus, & fidem, interprete Hieronymo. k Duodenarius numerus.] De quo Hieronymus lib. x. in Ezechielẽ. l Propter ſeptenarij partes.] Qui eſt numerus myſteriorum plenus, ut alibi diximus. C

Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius uſq; ad diluuium ſit continuata narratio: cõmemorato autẽ Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principiũ ſit reditũ. Cap. XXI

PRIMO autem intuẽdum eſt, quemadmodum cũ ex Cain generatiões enumerarentur, cõmemorato ante cæteros poſteros eius, illo in cuius nomine condita eſt ciuitas, Enoch: D contexti ſunt cęteri uſq; ad illum finem, de quo loquutus ſum, donec illud genus atque illa uniuerſa propago diluuio deleretur: cũ uero filius Seth unus cõmemoratus fuiſſet Enos, nõdum uſq; ad diluuiũ additis cæteris, articulus quidã interponitur, & dicitur: Hic liber natiuitatis hominum, qua die fecit deus Adam, ad imaginẽ dei fecit illum: maſculum & fœminã fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomẽ eorum Adam, qua die fecit illos. Quod mihi uidetur ad hoc interpoſitũ, ut hinc rurſus inciperet ab

ipſo Adam dinumeratio temporũ,quam noluit facere qui hęc ſcripſit in ciuitate terrena,tanquã eam deus ſic cõmemoraret,ut non computaret. Sed quare hinc reditur ad iſtam recapitulationem, poſtea quàm [a] commemoratus eſt filius Seth,homo qui ſperauit inuocare nomẽ domini dei: niſi quia ſic oportebat iſtas duas proponere ciuitates,unam per homicidã uſq; ad homicidã: nam & Lamech duabus uxoribus ſuis ſe perpetraſſe homicidium confitetur: alteram per eum,qui ſperauit inuocare nomen domini dei? Hoc eſt quippe in hoc mundo peregrinantis ciuitatis dei totum atq; ſummum in hac mortalitate negocium,quod per unum hominem, quem ſanè occiſi reſurrectio genuit,commẽdandum fuit. Homo quippe ille unus totius ſupernæ ciuitatis eſt unitas:nondum quidem cõpleta,ſed præmiſſa iſta prophetica pręfiguratione complẽda. Filius ergo Cain,hoc eſt, filius poſſeſsionis,cuius niſi terrenæ ciuitatis habeat nomen in ciuitate terrena,quę in eius nomine cõdita eſt? De his eſt enim,de quibus cãtatur in Pſalmo: [b] Inuocabũt nomina eorum in terris ipſorũ: propter quod ſequitur eos quod in alio Pſalmo ſcriptum eſt: Domine in ciuitate tua imaginem eorũ ad nihilum rediges. Filius autẽ Seth, hoc eſt,filius reſurrectionis,ſperet inuocare nomen domini dei. Eam quippe ſocietatẽ hominũ prępfigurat,quę dicit: Ego autẽ ſicut oliua fructifera in domo dei,ſperaui in miſericordia dei. Vanas autem glorias famoſi in terra nominis non requirat. Beatus enim uir,cuius eſt nomen domini ſpes eius, & non reſpexit in uanitates, & inſanias falſas. Propoſitis itaq; duabus ciuitatibus, una in re huius ſeculi,altera in ſpe dei,tanquam ex cõmuni,quæ aperta eſt in Adam ianua mortalitatis egreſsis,ut percurrant, & excurrant ad diſcretos proprios & debitos fines,incipit dinumeratio temporum:in qua & alię generationes D adijciuntur, facta recapitulatione ex Adam,ex cuius origine damnata,ueluti maſſa una meritę dãnationi tradita,fecit deus alia in cõtumeliam uaſa irę,alia in honorem uaſa miſericordię: [c] illis reddens quod debetur in pœna, iſtis donans quod non debetur in gratia:ut ex ipſa etiã comparatione uaſorum iræ, ſuperna ciuitas diſcat, quæ peregrinatur in terris, [d] non fidere libertate arbitrij ſui,ſed ſperet inuocare nomen domini dei:quo oiã uolũtas in natura, quę facta eſt bona à bono deo,ſed mutabilis ab immutabili,ex A nihilo ab eo qui eſt,& à bono poteſt declinare, ut faciat malũ,qđ fit libero arbitrio:et à malo,ut faciat bonũ,quod non fit ſine diuino adiutorio.

L. VIVES

a Commemoratus eſt filius Seth homo.] Enos quē genuit Seth,qui interpretatur uir. b Inuocabunt nomina eorum in terris.] Vulgo in præterito legimus: Vocauerunt,Pſal. xlviij. & ſic uerterunt Septuaginta, ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Ad Hebraicã ueritatẽ apertius,& ad hanc rem accõmodatius: uocauerunt nominibus ſuis terras ſuas. c Illis reddens,quod debetur.] Significat deũ merito punire malos,gratis uero fœlicitatem dare bonis. d Non fidere libertate.] Quod uolebat Pelagius.

B De lapſu filiorum dei alienigenarum mulierum amore captorum, unde & omnes exceptis octo hominibus diluuio perire meruerunt. Cap. XXII.

Hoc itaq; libero uoluntatis arbitrio genere humano progrediente atq; crescente, facta eſt permixtio & iniquitate participata quædã utriuſq; cõfuſio ciuitatis:quod malũ à ſexu fœmineo cauſam rurſus inuenit,nõ quidẽ illo modo quo ab initio. Nõ enim cuiuſquã etiã tunc fallacia ſeductæ illę fœminæ perſuaſerunt peccatũ uiris, ſed C ab initio quę prauis moribus fuerant in terrena ciuitate,id eſt in terrigenarum ſocietate, amatæ ſunt à filijs dei, ciuibus ſcilicet peregrinantis in hoc ſeculo alterius ciuitatis,propter pulchritudinem corporum: [a] quod bonum dei quidem donum eſt,ſed propterea id largitur etiam malis, ne magnum bonum uideatur bonis. Deſerto itaq; magno bono & bonorũ proprio, lapſus eſt factus ad bonũ minimũ, nõ bonis propriũ, ſed bonis maliſq; cõmune:ac ſic filij dei, filiarũ hominũ amore ſunt capti,atq; ut eis cõiugibus fruerentur in amorem ſocietatis terrigenę defluxerunt,deſerta pietate quam in ſancta ſocietate ſeruabãt. Sic enim corporis pulchritudo à deo quidem factum,ſed temporale,carnale, infimũ bonũ,male amatur poſtpoſito deo æterno, interno,ſempiterno bono:quemadmodũ inſtitia deſerta & aurũ amatur ab auaris, nullo peccato auri,ſed hominis.ita ſe habet omnis creatura. cum enim bona ſit, & bene poteſt amari et male,bene ſcilicet ordine cuſtodito,male autẽ ordine perturbato. [b] Quod in laude quidam creatoris breuiter uerſibus dixit:

Hęc tua ſũt,bona ſũt,quia tu bonus iſta creaſti.
Nil noſtrũ eſt in eis,niſi quod peccam' amãtes

Ordine

Ordine neglecto pro te quod cōditur abs te.
Creator autē ſi ueraciter ametur, hoc eſt ſi ipſe
nō aliud pro illo quod nō eſt ipſe ametur, male
amari nō poteſt. Nā et amor ipſe ordinate amā
dus eſt, quo bene amatur quod amandum eſt,
ut ſit in nobis uirtus, quâ uiuitur bene. Vnde mi
hi uidetur, quod diffinitio breuis & uera uirtu/
tis, [c] ordo eſt amoris, propter quod in ſancto
Cantico canticorum cantat ſponſa Chriſti, ciui
tas dei: [d] Ordinate in me charitatem. Huius igi/
tur charitatis, hoc eſt dilectionis & amoris ordi
ne perturbato, deū filij dei neglexerūt, & filias
hominū dilexerūt. Quibus duobus nominib. ſa
B tis ciuitas utraq; diſcernitur. Neq; enī & illi nō
erāt filij hominū per naturam, ſed aliud nomē
habere cœperāt per gratiā. Nam in eadem ſcri
ptura ubi dicti ſunt dilexiſſe filias hominū filij
dei, ijdem dicti ſunt etiā angeli dei. Vnde illos
multi putant non homines fuiſſe, ſed angelos.

L. VIVES

a Qvod bonū dei quidem donum eſt.] Sic Home/
rus Iliad. γ. pulchritudinem donum deorum uo
cat, & minime reijciendum quum contingit.
b Quod in laude quidam creatoris.] In alijs libris
ſic legitur: Quod in laude quadam cerei breuiter uerſi/
bus dixi. Nihil habeo, quod hic ſequar. c Ordo eſt
opus amoris.] Vt amet quod opus eſt, quantū, & ſicut
C eſt. Sic Plato præfinit gradus amoris, in ratione uirtu/
tis uitaq; optume inſtituta. d Ordinate in me charita
tem.] Origenes in Cantica hunc ordinem charitatis fa
cit, quem in Euangelio deſcripſit dominus: Diliges do/
minum deum tuū ex toto corde tuo, ex tota anima tua,
ex tota mente tua, ex tota uirtute tua. Diliges proximū
non ex toto corde, ſed ſicut teipſum: diliges inimicos nō
ex toto corde dixit, aut ſicut teipſum, ſed tantum dilige
re putat eſſe ſatis.

An credendum ſit angelos ſubſtātiæ
ſpiritalis amore ſpecioſarum mulierū
captos earundem iniſſe coniugia, ex
quibus gigantes ſint creati. XXIII

QVAM quæſtionem nos tranſeūter
D cōmemoratam in tertio huius ope/
ris libro reliquimus inſolutam. Vtrū
poſsint angeli cū ſpiritus ſint, corpo
raliter coire cum fœminis. Scriptū
eſt enim: Qui facit angelos ſuos ſpiritus: [a] id eſt
eos qui natura ſpiritus ſunt, facit eſſe angelos
ſuos, iniungendo eis officium nunciandi. Qui [b]
enim Græce dicitur ἄγγελος, quod nomē [c] Lati
na declinatione angelus perhibetur, Latina lin/
gua nuncius interpretatur. Sed utrum eorū cor
pora cōſequenter adiunxerit, dicendo, Et mini/
ſtros ſuos ignē ardentē: an quod charitate tan/

A quā igne ſpiritali feruere debeāt miniſtri eius,
ambiguū eſt: apparuiſſe tamē hominibus ange
los in talibus corporibus, ut non ſolum uideri,
uerū etiam tāgi poſſent, eadē ueriſsima ſcriptu/
ra teſtatur. [d] Et quoniam creberrima fama eſt,
multiq; ſe expertos, uel ab eis qui experti eſſent
de quorū fide dubitandum non eſt, audiſſe con
firmant, Siluanos & Faunos, [e] quos uulgo incu/
bos uocāt, improbos ſæpe extitiſſe mulieribus,
& earū appetiſſe ac peregiſſe cōcubitū: & quoſ/
dam dæmones, quos Duſios Galli nuncupāt,
hanc aſsidue immunditiam, & tentare: & effice
re, plures, talesq; aſſeuerant, ut hoc negare, im/
pudentię uideatur: non hic aliquid audeo teme
re diffinire: utrum aliqui ſpiritus elemēto aereo
corporati (nam hoc elementum etiam cum agi/
tatur flabello ſenſu corporis tactuq; ſentitur)
poſsint etiam hāc pati libidinem, ut quomodo
poſſunt, ſentiētibus fœminis, miſceantur. [f] Dei
tamen angelos ſanctos nullo modo illo tēpore
ſic labi potuiſſe crediderim: nec de his dixiſſe A/
poſtolū Petrū: Si enim deus angelis peccātibus
nō pepercit, ſed carceribus caliginis inferi retru/
dens tradidit, in iudicio puniēdos reſeruari: ſed
potius de illis qui primum apoſtatantes à deo
C cum diabolo principe ſuo ceciderūt: qui primū
hominem per inuidiā ſerpentina fraude dece/
pit. Angelos autē fuiſſe etiā dei homines nun/
cupatos, eadem ſcriptura ſancta locupletiſsima
teſtis eſt. Nam & de Ioāne ſcriptū eſt: Ecce mit/
to angelū meū ante faciē tuam, qui præparabit
uiam tuam. Et Malachias propheta, propria
quadam, id eſt ſibi proprie impertita gratia, di/
ctus eſt angelus. Verum hoc mouet quoſdam,
quod ex illis qui dicti ſunt angeli dei, & ex mu/
lieribus, quas amauerūt, non quaſi homines ge/
neris noſtri, ſed gigātes legimus eſſe natos: qua
ſi uero corpora hominū modū noſtrum longe
D excedēria, quod etiā ſupra cōmemoraui, nō etiā
noſtris temporibus nata ſint. Nónne ante pau/
cos annos cū Romanæ urbis, quod à Gothis fa
ctum eſt appropinquaret excidium, Romę fuit
fœmina cū ſuo patre & ſua matre, quæ corpore
quodāmodo giganteo lōge cæteris præmine/
ret. [g] Ad quam uiſendā mirabilis fiebat uſq; qua
que cōcurſus. Et hoc erat maxime admirationi,
quod ambo parētes eius nec ſaltē tam longi ho
mines erāt, q̃ longiſsimos uidere cōſueuimus.
Potuerunt ergo gigantes naſci, & prius q̃ filij
dei, qui et angeli dei dicti ſunt, filiabus hominū,

hoc eſt ſecundũ hominem uiuentiũ miſcerẽtur: filij ſcilicet Seth, filiabus Cain. Nam & canonica ſcriptura ſic loquitur, in quo libro hæc legimus: cuius uerba iſta ſunt: Et factũ eſt poſtquã cœperũt homines multi fieri ſuper terrã, & filię natæ ſunt illis, uidẽtes angeli dei filias hominũ, quia bonæ ſunt, ſumpſerũt ſibi uxores ex omnibus, quas elegerãt. Et dixit dominus deus: Nõ permanebit ſpiritus meus in hominibus his in æternũ, propter quod caro ſunt. Erunt aũt dies eorũ centum uiginti anni. Gigantes autẽ erant ſuper terrã in diebus illis. Et poſt illud cum intrarẽt filij dei ad filias hominũ, & generarent ſibi, illi erant gigantes, à ſeculo homines nominati. Hæc libri uerba diuini ſatis indicant iam illis diebus fuiſſe gigantes ſuper terrã, quando filij dei acceperunt uxores filias hominũ, cum eas amarẽt bonas, id eſt pulchras. [g]Cõſuetudo quippe ſcripturæ huius eſt, etiam ſpecioſos corpore, bonos uocare. Sed & poſtquã hoc factũ eſt, nati ſunt gigantes. Sic enim ait: Gigantes autẽ erant ſuper terrã in diebus illis. Et poſt illud, cũ intrarent filij dei ad filias hominũ. Ergo & ante in illis diebus, & poſt illud. Quod autẽ ait, Et generabant ſibi: ſatis oſtẽdit, quod prius ante quã ſic caderẽt filij dei, deo generabant, non ſibi, id eſt nõ dominante libidine coeũdi, ſed ſeruiente officio propagandi: nõ familiam faſtus ſui, ſed ciues ciuitatis dei: quibus annũciarent tanquã angeli dei, ut ponerent in deo ſpem ſuã, ſimiles illius, qui natus eſt de Seth, filius reſurrectionis, et ſperauit inuocare nomen domini dei: in qua ſpe eſſent cum ſuis poſteris cohæredes æternorũ bonorum, & ſub deo patre fratres filiorũ. Non autem illos ita fuiſſe angelos dei ut homines non eſſent, ſicut quidã putant, ſed homines procul dubio fuiſſe ſcriptura ipſa ſine ulla ambiguitatè declarat. Cũ enim præmiſſum eſſet, quod uidẽtes angeli dei filias hominum, quia bonæ ſunt, ſumpſerũt ſibi uxores ex omnibus quas elegerant, mox adiunctũ eſt. Et dixit dominus deus, Non permanebit ſpiritus meus in hominibus his in æternũ propter quod caro ſunt. Spiritu dei quippe fuerãt facti angeli dei, & filij dei, ſed declinando ad inferiora, homines dicuntur nomine naturæ, nõ gratiæ: dicuntur & caro deſertores ſpiritus, & deſerẽdo deſerti. Et ſeptuaginta quidem interpretes, & angelos dei dixerunt iſtos & filios dei, quod quidem non omnes codices habent, nam quidam niſi filios dei nõ habent.

A [b]Aquila autem quem interpretem Iudæi cęteris anteponũt, nõ angelos dei, nec filios dei, ſed filios deorum interpretatus eſt. Vtrunque autem uerũ eſt. Nam & filij dei erant ſub quo patre ſuorum patrũ etiam fratres erant: & filij deorum, quoniã à dijs geniti erant, cum quibus etiam ipſi dij erãt, iuxta illud Pſalmi, Ego dixi dij eſtis: & filij excelſi omnes. Merito enim creduntur ſeptuaginta interpretes accepiſſe propheticum ſpiritũ, ut ſi quid eius autoritate mutarent, atque aliter quã erat, quod interpretabantur dicerent, neque hoc diuinitus eſſe dictũ dubitaretur.

B Quamuis hoc in Hebræo eſſe perhibeatur ambiguũ, ut & filij dei, & filij deorum, poſſet interpretari. Omittamus igitur earum ſcripturarum fabulas quæ [i]apocryphæ nũcupantur, eo quod earum occulta origo nõ claruit patribus, à quibus uſque ad nos autoritas ueracium ſcripturarum certiſsima & notiſsima ſucceſsione peruenit. In his autẽ apocryphis, etſi inuenitur aliqua ueritas, tamen propter multa falſa nulla eſt canonica autoritas. Scripſiſſe quidem nõnulla diuina Enoch illum ſeptimum ab Adam, negare non poſſumus, [k]cum hoc in epiſtola canonica Iudas apoſtolus dicat. Sed non fruſtra nõ ſunt

C in eo canone ſcripturarum, qui ſeruabatur in templo Hebræi populi ſuccedentium diligentia ſacerdotum. Cur autem hoc, niſi quia ob antiquitatem ſuſpectæ fidei indicata ſunt, nec utrum hæc eſſent, quæ ille ſcripſiſſet, poterat inueniri, non talibus proferentibus, qui ea per ſeriem ſucceſsionis reperirentur rite ſeruaſſe. Vnde illa quæ ſub eius nomine proferuntur, & cõtinent iſtas de gigantibus fabulas, quod non habuerint homines patres, recte à prudentibus iudicantur non ipſius eſſe credenda, ſicut multa [l]ſub nominibus & aliorum Prophetarum, [m]&

D recẽtiora ſub nominibus Apoſtolorum ab hæreticis proferuntur, quæ omnia ſub nomine apocryphorum authoritate canonica diligenti examinatione remota ſunt. Igitur ſecundum ſcripturas canonicas Hebræas atque Chriſtianas, multos gigantes ante diluuium fuiſſe dubium non eſt, & hos fuiſſe ciues terrigenæ ſocietatis hominum, dei autem filios qui ſecũdum carnem de Seth propagati ſunt in hãc ſocietatem deſerta iuſtitia declinaſſe. Nec mirandum eſt quod etiam de ipſis gigantes naſci potuerunt. Neque enim omnes gigantes fuerunt, ſed magis multi utique tunc fuerunt, quàm poſt diluuium

nium temporibus cęteris. Quos propterea crea re placuit creatori: ut etiam hinc oſtẽderetur nõ ſolum pulchritudines, uerumetiam magnitudines & fortitudines corporum non magnipendendas eſſe ſapienti, qui ſpiritalibus atque immortalibus longe melioribus atq; firmioribus & bonorum proprijs, nõ bonorum malorũq; communibus beatificatur bonis. Quam rem alius Propheta commendans ait, Ibi fuerunt gigantes illi nominati, qui ab initio fuerunt ſtaturoſi, ſcientes prælium. Nõ hos elegit dominus, nec uiam ſcientiæ dedit illis, ſed interierũt, quia non habuerunt ſapientiam, perierunt propter inconſiderantiam.

L. VIVES

a ID eſt eos qui natura ſpiritus ſunt.] Auguſtinũ ſenſiſſe angelos & dæmonas corporibus eſſe præditos, legẽtibus opera, iſtud uidelicet, & de natura dæmonum, & de Geñ. ad literam, certius eſt, q̃ ut pluribus oſtendi debeat: nec ex aliena ſententia tot locis loquutus eſt, ut Petrus Lõbardus dicit quoſdam putare, ſed ex ſua ipſius, ſequutus nimirũ non pudendos autores, primum Platonicos omnes, deinde Origenem, Lactantiũ, Baſiliũ, & conſenſum fere ſuo tempore ſcribentium. Michael Pſellus de dæmonibus, interprete Ficino, oportet enim, ut diuinus aſſerit Paulus, ſpiritus miniſtros, qui mittuntur, corpus habere, quo moueantur, gradumq; ſiſtant, palamq; appareant. Nouerunt enim hæc myſteria, non aliter, q̃ corpus aliud perfici poſſe. Quod ſicubi legas in ſcriptura, eos incorporeos appellari, reſpondeo, & noſtros, & alios ſolere corpora quidem craſsiora corpora nominare. Corpora uero tenuia, & quæ aſpectum, tactumq; effugiũt, incorporea frequenter cognominare. Auguſtinus angelis corpora tenuiſsima tribuit quæ uiſum omnẽ fruſtrenſ, ad agendũ apta, non ad patiendum. Talia etiã erant dæmonũ corpora, cum adhuc ſtarent: poſtea uero q̃ ceciderũt, denſiora effecta, & patibilia: quod idẽ Pſellus opinaſ. b Qui enim Græce dicitſ ἄγγελος.] ἄγγελος nuncius eſt: hinc ἀγγέλλω, nuncio, Idcirco Hieronymus inquit, angelum nõ naturæ nomẽ eſſe, ſed miniſterij. hinc etiam εὐαγγέλιον præmium, quod bona nuncianti datur. Apud Homerũ, & Ciceronẽ non ſemel ad Atticum. c Latina declinatione.] Et quia γ uertitur in n. & ος in us. d Et quoniam creberrima fama eſt.] Pſellus ex Marco quodam dæmonicarum rerũ maxime gnaro, refert dæmones, ſemẽ iacere, ex quo perpuſilla quædam oriantur animalia, habereq; membra genitalia, ſed non qualia homines, excrementũ ex illis manare, quod tamẽ non omnibus dæmonũ generibus contingat, ſed materiæ proximis aqueis & terrenis, qui & alunſ attracto in ſpongiæ modũ humore. e Quos uulgo incubos uocãt.] Ab incubando dæmones qui mulieribus cõmiſcentur, à ſuperuẽtu incubi dicunſ, qui uiris, & patiunſ muliebria ſuccubi. Extãt hodie nõnullæ gẽtes, quæ originẽ ſuam habere gloriantſ à dæmonibus, qui coierint cum fœminis uirili forma, aut cũ uiris fœminea, quod turpius eſſe mihi uideſ, q̃ referre nobilitatis ſuæ initia in piratas, aut latrões, aut ſicarios inſignes, quod multi faciunt. Verũ Aegyptij dæmonicũ ſpiritum miſceri poſſe fœminæ fatenſ, uiro negant. Græci tamen multos uiros à dijs adamatos tradunt ut Hyacinthum, & Phorbantẽ, & Hippolytũ Sicyoniũ ab Apolline, Cypariſſum à Siluano. f Dei tamen angelos ſanctos.]

Angelus

Incubi

A Lactantius lib. ij. cap. xv. narrat angelos, quos in cuſtodiam generis humani princeps ille delegauerat deus, cum eſſet eis præceptũ, ne terræ cõtagione maculati ſubſtantiæ cœleſtis amitterent dignitatẽ, paulatim conſuetudine fœminarũ pellectos cũ illis inquinatos eſſe, tum in cœlum ob peccata quibus ſe immerſerãt, non receptos cecidiſſe in terrã. Sic illos diabolum, ex angelis dei ſuos feciſſe ſatellites, ac miniſtros. Qui autẽ ſunt ex his procreati, quia neq; angeli, neq; homines fuerũt, ſed mediam quandã naturam gerentes, nõ ſunt ad inferos recepti, ſicut nec in cœlum parẽtes eorũ. Ita duo genera dæmonum facta ſunt: unũ cœleſte, alterũ terrenũ. Hi ſunt immũdi ſpiritus malorũ quæ gerunſ autores, quorum idẽ diabolus eſt princeps. Et Euſeb. lib. v. Quã rẽ magis Plutarchus confirmat dicens, fabuloſas de dijs ratiões, res quaſdam ſignificare à dæmonibus antiquiſsimis gẽſtas tẽporibus, & ea quæ de gigantibus, & Titanibus decantanſ, dæmonũ fuiſſe operatiões. [illegible]

B [illegible] Cum autẽ [illegible] [illegible] Suſpica[illegible] g Cõſanguinea quippe ſcriptura.] Ex Græca [illegible]

C [illegible] Aquila [illegible] ſiue angelos. Deus enim [illegible] i Apocrypha.] [illegible] k Quam hoc ut epiſtola canonica.] Hieronymus in [illegible] Enoch [illegible]

D [illegible] Enoch. l Sub nominibus aliorum Prophetarum.] [illegible] m [illegible] Apoſtolorum.] Euangelium Thomæ, Apocalypſis Petri, Euãgelium Barnabæ, [illegible] Zenone principe.

Aquila

Quomodo intelligẽdum ſit quod eis qui diluuio perdendi erant dominus dixerit: Erunt dies eorum centum uiginti anni. Cap. XXIIII

QVOD autem dixit deus, Erunt dies A
eorum centum uiginti anni: non ſic
accipiendum eſt, quaſi prænuncia-
tum ſit poſt hæc [a]homines centum
uiginti annos uiuendo non tráſgre
di, cum & poſt diluuium etiam quingentos ex-
ceſsiſſe inueniamus. Sed intelligendum eſt hoc
deum dixiſſe, cũ circa finem quingentorũ anno-
rũ eſſet Noe, id eſt quadringentos octoginta ui
tæ annos ageret, quos more ſuo ſcriptura quin-
gentos uocat, nomine totius maximã partẽ ple
runcꝫ ſignificans: ſexcenteſimo quippe anno ui
tæ Noe ſecũdo menſe factũ eſt diluuium, ac ſic B
centũ uiginti anni prædicti ſunt futuri uitæ ho-
minũ periturorũ quibus tranſactis diluuio dele
rentur. Nec fruſtra creditur ſic factum eſſe dilu-
uium, iam non inuentis in terra qui non erãt di
gni tali morte defungi, qua in impios uindica-
tum eſt: non quod hic quicquã bonis quãdocꝫ
morituris tale genus mortis faciat aliquid quod
eis poſsit obeſſe poſt mortẽ. Veruntamen nul-
lus eorum diluuio mortuus eſt, quos de ſemine
Seth propagatos ſancta ſcriptura cõmemorat.
Sic aũt diuinitus diluuij cauſa narratur. [b]Vidẽs,
inquit, dominus deus, quia multiplicatæ ſunt
malitiæ hominum ſuper terram, & quod unuſ- C
quiſcꝫ cogitat in corde ſuo diligenter ſuper ma
ligna omẽs dies, & cogitauit deus, quia fecit ho
minẽ ſuper terram, & recogitauit & dixit deus,
Delebo hominẽ quem feci à facie terræ ab ho-
mine uſcꝫ ad pecus, & à repentibus uſcꝫ ad uo
latilia cœli, quia iratus ſum quoniam feci eos.

L. VIVES

a HOmines cxx. annos uiuendo.] Hoc putauit Lactan. lib. ij. inquit enim, Deinde orbe ſiccato, execratus iniuſtitiã prioris ſeculi deus, ne rurſus longitudo uitæ cauſa eſſet excogitandorum malorum, paulatim per ſingulas progenies diminuit hominis ætatem atcꝫ in c. & xx. annis metam collocauit, quã tráſgredi non liceret. Hieronymus uero ſic: ſed erunt cxx. anni D dies eorum: hoc eſt habebũt cxx. annos ad agendã pœnitentiam. nõ igitur humana uita, ut multi errãt in cxx. annos cõtracta eſt. Siquidem inuenimus quod poſt diluuium Abrahã uixerit annos clxxv. & cæteri amplius cc. & ccc. annis. Ioſephus paulo aliter ꝙ Lactantius, ſed ferè in eandẽ ſententiã ſcribit, cœpiſſe poſt inundationẽ ſpatium humanæ uitæ minui uſcꝫ ad Moyſen, poſt quẽ terminus humanæ uitæ in c. & xx. annis poſitus eſt, hos annos ſtatuente deo quot & Moyſen uixiſſe contigit.

b Videns, inquit, dominus.] Ex lxx. ubi nos habemus pœnituit, illi recogitauit *ἐνεθυμήθη*.

De ira dei quæ incommutabilem tráquillitatem nulla inflammatione perturbat. Caput XXV

[a]IRA dei nõ perturbatio animi eius
eſt, ſed iudicium quo irrogatur pœ-
na peccato. Cogitatio uero eius &
recogitatio, mutandarum rerum eſt
immutabilis ratio. Necꝫ enim ſicut
hominem, ita deum cuiuſquã facti ſui pœnitet,
cuius eſt de omnibus omnino rebus tã fixa ſen
tentia, ꝙꝫ certa præſcientia. Sed ſi nõ utatur ſcri
ptura talibus uerbis, nõ ſe quodammodo fami
liarius inſinuabit omni generi hominũ, quibus
uult eſſe conſultum, ut & perterreat ſuperbien-
tes, & excitet negligentes, & exerceat quærẽtes,
& alat intelligentes. Quod non faceret ſi non ſe B
prius inclinaret, & quodammodo deſcenderet
ad iacentes. Quod autẽ etiam interitum omniũ
animalium terrenorum uolatiliumcꝫ denũciat,
magnitudinem futuræ cladis effatur, non ani-
mantibus rationis expertibus tanquam & ipſa
peccauerint minatur exitium.

L. VIVES

a IRa dei nõ perturbatio animi.] Scripſit de ira dei librum Lactantius, ad quẽ cum remittat lectorẽ Hieronymus, merito & nos quocꝫ remittemus.

Quod arca quam Noe iuſſus eſt facere, in omnibus Chriſtum Eccleſiãcꝫ ſignificet. Caput XXVI

IAM uero quod Noe homini iuſto,
& ſicut de illo ſcriptura ueridica lo-
quitur, in ſua generatione perfecto:
nõ uticꝫ ſicut perficiẽdi ſunt ciues ci
uitatis dei in illa immortalitate, qua
æquabuntur angelis dei, ſed ſicut eſſe poſſunt
in hac peregrinatione perfecti: imperat deus, ut
arcam faciat, in qua cum ſuis, id eſt uxore, filijs,
& nuribus, & cum animalibus, quę ad illum ex
dei præcepto in arcam ingreſſa ſunt, liberare-
tur à diluuij uaſtitate: proculdubio figura eſt
peregrinantis in hoc ſeculo ciuitatis dei, hoc eſt
Eccleſiæ, quæ fit ſalua per lignum, in quo pepẽ-
dit mediator & hominum, homo Chriſtus Ie-
ſus. Nam & menſuræ ipſæ longitudinis, altitu-
dinis, latitudiniſcꝫ eius, ſignificant corpus hu-
manum, in cuius ueritate ad homines prænun-
ciatus eſt uenturus, & uenit. [a]Humani quippe
corporis longitudo à uertice uſque ad ueſtigia
ſexies tantum habet, quàm latitudo: quę eſt ab
uno latere ad alterum latus: & decies tantum,
quàm altitudo cuius altitudinis menſura eſt in
latere à dorſo ad uentrem: uelut ſi iacentẽ ho-
minem metiaris ſupinum, ſeu pronum, ſexies
tantum

tantum longus eſt à capite ad pedes, ꝙ latus à dextra in ſiniſtram, uel à ſiniſtra in dextram, & decies, ꝙ altus à terra. Vnde facta eſt arca trecentorum in longitudine cubitorũ, & quinquaginta in latitudine, & triginta in altitudine. Et quod oſtium in latere accepit, profecto illud eſt uulnus quando latus crucifixi lancea perforatũ eſt. Hac quippe ad illum uenientes ingrediũtur: quia inde ſacramenta manarunt, quibus credentes initiantur. Et quod de lignis quadratis fieri iubetur, undiq; ſtabilem uitam ſanctorũ ſignificat. Quacũq; enim uerteris quadratũ, ſtabit. Et cætera quæ in eiuſdem arcæ cõſtructione dicuntur, [b] eccleſiaſticarum ſigna ſunt rerum. Sed ea nunc perſequi longũ eſt: & hoc iam fecimus in opere, quod aduerſus Fauſtũ Manichæum ſcripſimus, negantẽ in libris Hebræorũ aliquid de Chriſto eſſe prophetatũ. Et fieri quidem poteſt, ut & nobis quiſpiam, & alius alio exponat hæc aptius: dum tamen ea quæ dicũtur, ad hãc de qua loquimur, dei ciuitatẽ in hoc ſeculo maligno tanquã in diluuio peregrinantẽ, omnia referantur: ſi ab eius ſenſu qui iſta conſcripſit, non uult longe aberrare qui exponit. Exẽpli gratia, Velut ſi quiſpiã quod hic ſcriptũ eſt: Inferiora
C [c] bicamerata & tricamerata facies: nõ quod ego in illo opere dixi, uelit intelligi: quia ex omnibus gentibus Eccleſia cõgregatur, bicameratam dictam, propter duo genera hominum: circunciſionem ſcilicet, & præputiũ: quos Apoſtolus & alio modo dicit [d] Iudæos, & Græcos. Tricameratam uero, eo quod omnes gentes de tribus filijs Noe poſt diluuiũ reparatæ ſunt: ſed aliud dicat aliquid, quod à fidei regula non ſit alienum. Nam quoniam nõ ſolum in inferioribus manſiones habere arcam uoluit, uerum etiam in ſuperioribus, & hæc dixit bicamerata: & in ſuperioribus ſuperiorum, & hæc appellauit tricamerata: ut ab imo ſurſum uerſus tertia conſurgeret
D habitatio. Poſſunt hæc intelligi, & illa tria, quæ cõmendat Apoſtolus: fides, ſpes, charitas. Poſſunt etiam multo cõuenientius tres illæ ubertates Euangelicæ tricena, ſexagena, centena: ut in infimo habitet pudicitia cõiugalis, ſupra uidualis, atq; hac ſuperior uirginalis: & ſi quid melius ſecundum fidem ciuitatis huius intelligi, & dici poteſt. Hoc etiam de cæteris quæ hic exponenda ſunt, dixerim: quia & ſi non uno differuntur modo, ad unam tamen catholicæ fidei concordiam reuocanda ſunt.

L. VIVES

a Humani quippe corporis longitudo.] Idem ſcribit in Fauſtum Manichæũ lib. xij. Quod ſexies, inquit, longa ad latitudinem ſuam, & decies ad altitudinem ſuam humani corporis inſtar oſtẽdit, quia in corpore humano Chriſtus apparuit. Ambr. in lib. de Noe & Arca, magnitudinem arcæ ad corpus humanum refert, ſed alia ratione, ꝙ hic Aug. b Eccleſiaſticarum ſigna ſunt rerũ.] Petrus quoq; Apoſtolus per arcam illam, intelligi uult eccleſiã. prima Petri tertio. Ex quo & Hieronymus contra Iouinianũ, & contra Luciferianos, arcã eſſe eccleſiã oſtẽdit. Et Cyprianus in ſermone de ſpiritu ſancto, ſi modo eius eſt id operis. De arcæ quoq; interpretatione allegorica Origenes multa, & alij ſacri ſcriptores. c Bicamerata & tricamerata.] Origenes formam declarat. Duæ erant infimæ regiones arcæ, tres ſuper illas, & continua contignatione iunctæ, ut
B alia ſuper aliam eſſet, in imam reddebant excrementa: in ſecundam ſeruabantur pabula omnium animãtium: & hæ erant duæ cameræ. Sequebantur tres. In prima feræ beſtiæ & immites: in ſecunda mitiores, in tertia homines. Ioſephus tamen quatuor in arca dicit fuiſſe cameras, quũ alij quinq; ponãt, ut dixi. Autor hiſtoriæ ſcholaſticæ forte dicit prætermiſſam eſſe à Ioſepho ſentinã. d Iudæos & Græcos.] Ex linguis diſtinxit. Ii enim omnes, quibus cũ Paulus uerſabatur, aut Hebraice loquebantur, hi erãt Iudæi: aut Græce, hi erãt Gentiles. Nã Romæ etiã ſic loquebantur omnes Græce, ut nos nũc Romane.

De arca atq; diluuio, nec illis eſſe cõſentiendũ qui ſolã hiſtoriã recipiũt ſine allegorica ſignificatione, nec illis qui ſolas figuras defendũt, repudiata hiſtorica ueritate. XXVII

C NON tamẽ quiſquã putare debet, aut fruſtra hæc eſſe cõſcripta aut tantũmodo rerũ geſtarũ ueritatẽ, ſine ullis allegoricis ſignificatiõib. hic eſſe quærendã: aut ecõtrario hæc omnino geſta nõ eſſe, ſed ſolas eſſe uerborũ figuras, aut quicquid illud eſt, nequaq; ad prophetiã eccleſiæ pertinere. Quis enim niſi mẽte peruerſus inaniter ſcriptos eſſe cõtẽdat libros per annorũ milia tãta religione, & tã ordinatæ ſucceſsiõis obſeruãtia cuſtoditos: aut ſolas res geſtas illic intuẽdas, ubi certe ut alia omittã, ſi nũeroſitas animaliũ cogebat arcæ tantã fieri magnitudinẽ, immũda bina, et mũda
D ſeptena intromitti animalia quid cogebat, cum æquali nũero poſſent utraq; ſeruari? Aut uero deus qui propter reparandũ genus ſeruãda præcepit, eo modo illa quo inſtituerat, reſtituere nõ ualebat? Qui uero nõ eſſe geſta, ſed ſolas rerum ſignificandarũ figuras eſſe cõtendunt, primum opinãtur tam magnũ fieri non poſſe diluuiũ, ut altiſsimos mõtes quindecim cubitis aqua creſcendo trãſcenderet, [a] propter Olympi uerticẽ montis, ſupra quẽ perhibẽtur nubes non poſſe conſcẽdere, [b] quod tã ſublimis ꝙ cœlũ ſit, ut nõ ibi ſit aer iſte craſsior, ubi uẽti, nebulæ imbresq; gignuntur

gnuntur,nec attendunt omnium elementorum
craſsiſsimam terram ibi eſſe potuiſſe. An forte
negant eſſe hanc terram uerticem montis? Cur
igitur uſque ad illa cœli ſpatia terris exaltari licuiſ
ſe, & aquis exaltari non licuiſſe contendũt, cum
iſti menſores & penſores elementorum, aquas
terris perhibeãt ſuperiores atque leuiores? Quid
itaque rationis afferunt,quare terra grauior & in
ferior locũ cœli tranquillioris inuaſerit per uolu
mina tot annorũ,& aqua leuior ac ſuperior per/
miſſa nõ ſit hoc facere,ſaltẽ ad tempus exiguũ?
[e] Dicũt etiã non potuiſſe capere arcæ illius quã/
titatem animalium genera tam multa in utroque B
ſexu,bina de immũdis,ſeptena de mũdis, Qui
mihi uidentur non computare niſi trecenta cu/
bita longitudinis, & latitudinis quinquaginta,
triginta altitudinis,nec cogitare aliud tantũ eſſe
in ſuperioribus,itemque aliud tantum in ſuperio
ribus ſuperiorum,ac per hoc ter ducta illa cubi/
ta fieri nongenta per longum,centum quinqua
ginta per latum,nonaginta per altum.Si autem
cogitemus quod Origenes non ineleganter a/
ſtruxit,Moyſen ſcilicet hominem dei eruditũ,
ſicut ſcriptum eſt,omni ſapiẽtia Aegyptiorum
qui Geometricam dilexerunt,Geometrica cubi
ta ſignificare potuiſſe,ubi unũ quantum ſex no C
ſtra ualere aſſeuerant,quis non uideat, quãtum
rerũ capere potuit illa magnitudo? Nam illud
quod diſputãt, tantæ magnitudinis arcam non
potuiſſe compingi, ineptiſsime calumniantur,
cum ſciant immenſas urbes fuiſſe conſtructas,
nec attẽdunt centum annos quibus arca illa eſt
fabricata:niſi forte lapis lapidi adhærere poteſt
ſola calce coniunctus, [d] ut murus, per tot milia
circumagatur,& lignum ligno [e] per ſuccudines,
[f] epiros,clauos & gluten bituminis non poteſt
adhærere,ut fabricetur arca, non curuis ſed re/
ctis lineis longe lateque porrecta, quã nullus in D
mare mittat conatus hominũ,ſed leuet unda cũ
uenerit naturali ordine ponderũ,magisque diui/
na prouidentia,quam humana prudentia natãtem
gubernet,ne incurrat ubicunque naufragiũ.Quod
autẽ ſcrupuloſiſsime quæri ſolet de minutiſsi/
mis beſtiolis,non ſolum quales ſunt mures &
[g] ſtelliones,uerũetiam quales locuſtæ, ſcarabei,
muſcæ denique & pulices,utrum non amplioris
numeri in arca illa fuerint, quam qui eſt definitus,
cum hoc imperaret deus: prius admonẽdi ſunt
quos hæc mouent,ſic accipiendũ eſſe quod di/
ctum eſt, Quę repunt ſuper terram: ut neceſſe

A non fuerit conſeruari in arca,quæ poſſunt in a/
quis uiuere:non ſolũ merſa, ſicut piſces: uerum
etiam ſupernatãtia, [h] ſicut multæ alites. Deinde
quum dicitur,Maſculus & fœmina erunt: pro/
fecto intelligitur ad reparandum genus dici:ac
per hoc nec illa neceſſe fuerat ibi eſſe, quæ poſ/
ſunt ſine concubitu,de quibuſque rebus,uel rerũ
corruptionibus naſci:uel,ſi fuerũt,ſicut in domi
bus eſſe conſueuerunt, ſine ullo numero defini/
to eſſe potuiſſe:aut,ſi myſterium ſacratiſsimum
quod agebatur,& tantæ rei figura etiã in uerita
te facti aliter nõ poſſet impleri, niſi ut omnia ibi
B certo illo numero eſſent,quæ uiuere in aquis na
tura prohibente non poſſent,non fuit iſta cura
illius hominis,uel illorum hominũ, ſed diuina.
Non enim ea Noe capta intromittebat,ſed ue/
nientia & intrãtia permittebat.Ad hoc enim ua
let quod dictum eſt,Intrabunt ad te: non ſcili/
cet hominis actu,ſed dei nutu:ita ſanè,ut non il
lic fuiſſe credenda ſint,quæ ſexu carent. Præſcri
ptum eſt enim,atque definitum:maſculus & fœ/
mina erunt. Alia ſunt quippe quæ de quibuſque
rebus ſine concubitu ita naſcũtur, [i] ut poſtea con
cumbant,& generent,ſicut muſcæ: [k] alia uero in
quibus nihil ſit maris & fœminæ,ſicut apes. Ea
C porrò quæ ſic habent ſexum,ut non habeãt fœ
tum,ſicut muli & mulæ,mirum ſi ibi fuerunt,ac
non potius parentes eorum ibi fuiſſe ſuffecerit,
equinũ uidelicet,atque aſininũ genus: [l] & ſi aliqua
alia ſunt,quæ cõmixtione diuerſi generis,genus
aliquod gignunt. Sed & ſi hoc ad myſterium
pertinebat,ibi erant. Habet enim & hoc genus
maſculum & fœminã. Solet etiam mouere non
nullos,genera eſcarum quæ illic habere poterãt
animalia,quæ non niſi carne ueſci putãtur, utrũ
præter numerũ ibi fuerint ſine tranſgreſsione
mandati,quæ aliorũ alendorũ neceſsitas illic co
D egiſſet includi: [m] an uero,quod potius eſt creden
dum,præter carnes,aliqua alimenta eſſe potue/
rũt,quæ omnibus cõuenirent. [n] Nouimus enim
quam multa animalia,quibus caro cibus eſt, frugi/
bus pomiſque ueſcantur,& maxime fico atque ca/
ſtaneis. Quid ergo mirum,ſi uir ille ſapiẽs,& iu/
ſtus,etiam diuinitus admonitus,quid cuique con
grueret, ſine carnibus aptã cuique generi alimo/
niam præparauit,& recondidit? Quid eſt autẽ,
quo ueſci nõ cogeret fames? aut quid nõ ſuaue
ac ſalubre facere poſſet deus, qui etiã, ut ſine ci/
bo uiuerẽt,diuina facilitate donaret,niſi ut paſce
rẽtur etiã hoc implẽdæ figuræ tãti myſterij cõ/
ueniret

uenitet. Nō autem ad præfigurandā eccleſiam pertinere tam multiplicia rerū ſigna geſtarum, niſi fuerit cōtentioſus, nemo permittitur opinari. Iam enim gētes ita eccleſiam repleuerūt, mundiq́ʒ, & immūdi, donec certū perueniatur ad finem, ita eius unitatis quadam compagine continentur, ut ex hoc uno manifeſtiſsimo etiam de cæteris, quæ obſcurius aliquanto dicta ſunt, & difficilius agnoſci queunt, dubitari phas nō ſit. Quæ cum ita ſint, ſi nec inaniter iſta conſcripta eſſe putare quiſquā, uel durus audebit: nec nihil ſignificare cum geſta ſint: nec ſola dicta eſſe ſignificatiua non facta: nec aliena eſſe ab eccleſia B ſignificanda probabiliter dici poteſt: ſed magis credendum eſt, & ſapienter eſſe memoriæ literiſq́ʒ mādata, et geſta eſſe, & ſignificare aliquid, & ipſum aliquid ad præfigurandā eccleſiā pertinere. Iam uſq́ʒ ad hūc articulū perductus liber iſte claudendus eſt: ut ambarum ciuitatum curſus, terrenæ ſcilicet, ſecundum hominem uiuentis, & cœleſtis ſecundum deum, poſt diluuiū, & deinceps in rebus cōſequentibus requiratur.

L. VIVES

Olympus P Ropter Olympi uerticem.] Olympos montes aliquot referunt geographi. Hic, de quo loquitur, eſt in Theſſalia decem ſtadiorum altitudine, ut inquit Plutarchus in Aemilio Paulo: cacumen eius locū in quo nubes & uenti fiunt, ſuperare creditur: argumento eſt cinerem ſacrificiorū toto anno nec difflari, nec dilui, ut Solinus ſcribit: quod fabuloſum eſſe dicit Franciſcus Philelphus, qui ſe montem aſcēdiſſe affirmat, ut rem tantam exploraret. Et profecto difficile hoc uidetur, uel in Olympo, uel Atho Macedoniæ, uel in quouis alio mōte, cum ambitū terræ, per uerticē altiſsimi montis ductum halitus terræ uaporesq́ʒ humorū excedant, præſertim ubi iuges ſunt fontes, & fluuij materia imbrium, uentorūq́ʒ. b Quod tam ſublimis, q̄ cœlū ſit.] Alibi: Quod tam ſublime iam cœlum ſit. Significat ob altitudinem cœlum eſſe à poetis uocatum, autore Homero cum alijs multis locis, tum uero xi. Iliad. ubi domos deorū, ſedesq́ʒ, in Olympo deſcribit. c Dicunt etiam non potuiſſe capere.] Origeñ. Homil. ij. in Geñ. D Quam ego puto, quantum ex his, quæ deſcribunt, apparet, quatuor angulis ex uno conſurgentibus eiſdēq́ʒ paulatim, uſq́ʒ ad ſummum in anguſtū attractis in ſpatium unius cubiti fuiſſe collectam. Sic enim refertur, quod in fundamentis eius treceuti cubiti in longitudine, in latitudine uero quinquaginta ſint poſiti, triginta autem in altitudine ædificari: ſed collectam in cacumen anguſtum, ita ut cubitus ſit latitudinis & longitudinis eius. & poſt: Veruntamen quantū ad neceſsitatē pluuiarū & diluuij ſpectat, nulla potuit tam conueniens & congrua arcæ ſpecies dari, q̄ ut è ſummo, uelut è tecto quodam in anguſtum culmine ducto, diffunderet imbrium ruinas, & ima in aquas quadrata ſtabilitate conſiſtens, nec impulſu uentorum, nec impetu fluctuū, nec inquietudine animaliū, quæ intrinſecus erāt, aut inclinari poſſet, aut mergi. Sed his omnibus tanta arte compoſitis, obijciunt quidam quæſtiones, & præcipue Apelles, qui

A fuit diſcipulus quidē Marcionis, ſed alterius hæreſeos magis, q̄ eius, quā a magiſtro ſuſcepit, inuentor. Quomodo, inquit, fieri potuit iſtud ſpatium, quod ſcriptum eſt, ut quatuor ſaltem ſolos elephātos capere potuerit? Aiebant ergo maiores, quod Moyſes, qui, ut de eo ſcriptura teſtatur, omni ſapientia Aegyptiorū fuerat eruditus, ſecundum artem Geometricam, quā præcipue Aegyptij callent, cubitorū numeros in hoc loco poſuit. Apud Geometras enim ſecūdum eam rationē, quæ apud eos uirtus uocatur, & ſolido, & quadrato, uel in ſex cubitos unus deputatur, ſi generaliter, uel trecentos, ſi minutatim dicatur. Quæ utiq́ʒ ratio, ſi obſeruetur in huius arcæ menſura, inuenientur, & longitudinis, & latitudinis tanta ſpatia, quæ uere totius mundi reparanda germina, & uniuerſorū animantium capere rediuiua ſeminaria potuerint. Tantū Origenes. d Vt murus per tot milia circūagatur.] Vt murus Babylōis Chaldææ, aut Romæ, aut Memphis, aut Nini. Sed in Thracia eſt B urbs, quam Græci μακρὸν τεῖχος uocant, quod illinc inciperet murus ſupra fidem ingens uſq́ʒ ad ſinum Melicū, excluderetq́ʒ Cheroneſum à reliqua Thracia. Milciades dux Atheñ. fecit. Ille quoq́ʒ eſt huic ſimilis, quem à lacu Lemano ad mōtem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit, Cæſar duxit milium paſſuum nouemdecim, altitudinis pedū xvi. Cæſar primo cōment. belli Gallici. Seuerus quoq́ʒ murum fecit in Britannia quo Barbaros à ſuis diſcreuit. e Per ſuſtudines.] Legendum ſubſcudines. Subſcudes tabellæ ſunt, quibus maiores tabulæ inter ſe compinguntur. Vitruuius lib. iiij. cæq́ʒ trabes compactiles ponantur, ut tantam habeant craſsitudinem, quantam ſummæ columnæ erit hypotrachelū, & ita ſint compactæ ſubſcudibus, & ſecuriclis ut cōpactura duorum digitorum habeat laxationē. f Epiros.] Vel mendoſe ſic legitur, uel quærendum quid res ſit. g Stelliones.] Sunt ex genere lacertorum, qui C morſu ſtupefaciunt, & ex genere araneorum. Plin. lib. viij. & ix. & Ariſtoteles. h Multæ alites.] Anates, cygni, cincli, cataractæ, flori. i Vt poſtea concumbant, & generent ſicut muſcæ.] Muſcæ ſunt de iis, quæ ex non genitis gignūtur. De fece enim creatæ ipſæ coitu maris & fœmellæ uermiculum gignūt, qui in muſcam ſenſim formatur, ut Ariſt. v. De hiſto. animaliū ſcribit. k Alia uero in quibus nihil ſit ma. & fœ. ſicut apes.] Ariſt. v. De animalibus nō conſtare dicit, quomodo apes generentur, aliis negantibus coire ſed aliunde deportare fœturā, nec unde tamen cōuenit: alii ex flore callintbri, alii arundinis, alii oleæ putant. Verg. etiam iiii. Georg. gignere eas non putauit. Sic enim ait:

Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In Venerem ſoluunt, aut fœtus nixibus ædunt:
Verum ipſæ è foliis natos, & ſuauibus herbis
Ore legunt.

D Sunt qui apes omnes fœminas credāt, fucos mares, ita coire: gigni uero ex bubulis carnibus conuenit. l Et ſi aliqua alia ſunt.] Vt lyciſca, lupi & canis, ſed Plin. lib. viii. obſeruatum eſſe dicit à duobus diuerſi generis nata, tertii generis fieri, & neutri parētum eſſe ſimilia, eaq́ʒ ipſa, quæ ita nata ſunt, non gignere in omni animalium genere, idcirco mulas non parere. Sed de partu mularum alia quæſtio, nam peperiſſe memoriæ eſt traditū, & geſtare uterum frequentius eſt, tum etiam in Cappadocia uulgare, ut inquit Theophraſtus, & in Syria ſupra Phœnicen, ut Ariſtoteles: ſed hæ diuerſi generis, quàm noſtræ. m An uero quod potius credendum.] Origenes putat carnes ediſſe illa animalia. n Nouimus enim quàm multa animalia quibus caro cibus.] Canes, corui, uulpes quum non dantur carnes, frugibus ueſcuntur, & maxime ficis, & caſtaneis, quæ non ſecus & explent, & alunt quàm carnes.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XVI

1 An poſt diluuium à Noe uſque ad Abraham aliquæ familiæ ſecundum deum uiuentium reperiantur.
2 Quid in filijs Noe prophetice fuerit præfiguratum.
3 De generatioôibus trium filiorum Noe.
4 De diuerſitate linguarum principioꝗ Babylonis.
5 De deſcenſione domini ad confundendam linguam ædificantium turrim.
6 Qualis intelligeoda ſit locutio qua deus angelis loquitur.
7 An omne beſtiarum genus etiam remotiſsimæ à terris inſulæ ex eo numero acceperint, qui arca diluuij ioundatiooe ſeruatus eſt,
8 An ex propagine Adam uel filiorum Noe quædam genera hominũ mõſtruoſa prodierint.
9 Ao ioferiorem partem terræ quæ noſtræ habitationi contraria eſt, Antipodas habere credendum ſit.
10 De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abraham ciuitatis dei ordo dirigitur.
11 Quod ea primitus lingua in uſu hominũ fuerit quæ poſtea Hebræa ab Heber nomioe nuncupata eſt, & io cuius familia remanſit cum diuerſitas eſſet facta linguarum.
12 De articulo temporis io Abraham, à quo ſanctæ ſucceſsionis nouus ordo contexitur.
13 Quæ ratio feciſſe uideatur, ut in traoſmigratiooe Thare qua Chaldæos deſerens in Meſopotamiam tranſiuit, oulla filij eius Nachor facta ſit mentio.
14 De annis Thare qui in Charranitæ tempus impleuit.
15 De tempore promiſsionis Abrahæ, qua ſecundum præceptum dei exiuit de Charra.
16 De ordine & qualitate promiſsiooum dei, quæ ad Abraham factæ ſunt.
17 De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum, id eſt Aſſyriorum, iam Abraham ſublimius eminebat.
18 De iterato alloquio dei ad Abraham, quo ei & ſemini eius Chanaam terra promittitur.
19 De Saræ pudicitia io Aegypto per dominum cuſtodita, quam Abraham non uxorem ſuam eſſe dixerat, ſed ſororem.
20 De ſeceſsione Loth & Abrahæ, quæ illis ſalua charitate complacuit.
21 De tertia promiſsiooe dei qua terrã Chanaan Abrahæ & ſemini eius in perpetuũ pollicetur.
22 De ſuperatis ab Abraham hoſtibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchiſedech ſacerdote benedictus eſt.
23 De uerbo domioi ad Abraham, quo ei promittitur ſecũdum multitudioem ſtellarum multiplicanda poſteritas, quod credens iuſtificatus eſt adhuc iu præputio cooſtitutus.
24 De ſigoificatione ſacrificij quo Abraham offerre præceptus eſt, cũ popoſciſſet, ut de his quæ crediderat doceretur.
25 De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ uoluit eſſe concubioam.
26 De teſtificatione ad Abraham, qua eidem ſeni de ſterili Sara filium ſpopondit, patrẽꝗ eum gentium ſtatuit, & promiſsi fides ſacramento circunciſioois obſignatur.
27 De maſculo qui ſi octauo die non fuerit circunciſus perit anima eius, quia teſtamentum dei diſsipauit.
28 De commutatione nominum Abræ & Sarræ, qui cum ob unius ſterilitatem, ob utriuſꝗ autem ſeoectutem generare non poſſent, munus fœcunditatis adepti ſunt.
29 De tribus uiris uel angelis, in quibus ad quercum mambræ apparuiſſe Abrahæ dominus manifeſtatur.
30 De Loth à Sodomis liberato, atque eiſdem cœleſti igne conſumptis. & de Abimelech cuius concu

concupiſcentia caſtitati Saræ nocere non potuit.
31 De Iſaac ſecundum promiſsionem nato, cuius nomen ex riſu utriuſq; parentis eſt inditum.
32 De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filij probatus eſt, & de morte Saræ.
33 De Rebecca nepte Nachor, quam Iſaac accepit uxorem.
34 Quid intelligendum ſit in eo quod Abraham poſt mortem Saræ accepit uxorē Cethuram.
35 De geminis adhuc in utero Rebeccæ matris incluſis, quid indicauerit diuina reſponſio.
36 De oraculo & benedictione quam Iſaac non aliter, quàm pater ipſius merito eiuſdem ac dilectione accepit.
37 De his, quæ in Eſau & Iacob myſtice præfigurantur.
38 De miſsione Iacob in Meſopotamiam ad accipiendam uxorem & de uiſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis cum unam petiſſet uxorem.
39 Quæ ratio fuerit ut etiam Iſrael cognominaretur.
40 Quomodo Iacob cum ſeptuaginta quinq; animabus Aegyptum narretur ingreſſus, cū pleriſq; ex eis qui commemorantur tempore poſteriore ſint geniti.
41 De benedictione quam in Iudam filium ſuum promiſit.
42 De filijs Ioſeph quos Iacob prophetica manuum ſuarum tranſmutatione benedixit.
43 De temporibus Moyſi & Ieſu Naue ac Iudicum, atq; exinde regum, quorum quidem Saul primus eſt, ſed Dauid præcipuus & ſacramento habetur & merito.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER XVI

An poſt diluuiū à Noe uſq; ad Abraham aliquæ familiæ ſecundum deum uiuentium reperiantur. Caput I

P OST diluuium procurrentis ſanctæ ueſtigia ciuitatis, utrum continuata ſint, an intercurrentibus impietatis interrupta tēporibus, ita ut nullus hominum ueri unius dei cultor exiſteret, ad liquidum ſcripturis loquētibus inuenire difficile eſt: propterea quia in canonicis libris poſt Noe qui cum coniuge ac tribus filijs, totidemq; nuribus ſuis meruit per arcam à uaſtatione diluuij liberari, nō inuenimus uſq; ad Abrahā cuiuſq; pietatem euidenti diuino eloquio prædicatam, niſi quod Noe duos filios ſuos Sem & Iaphet prophetica benedictione commendat, intuens & præuidens quod longe fuerat poſt futurum. Vnde factum eſt etiam illud, ut filium ſuū medium, hoc eſt primogenito minorem, ultimoq; maiorem, qui peccauerat in patrem, nō in ipſo,

ſed in filio eius ſuo nepote malediceret his uerbis: Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus ſuis. Chanaan porrò natus fuerat ex Cham, qui patris dormiētis nec texerat, ſed potius prodiderat nuditatē. Vnde [a] & conſecutus adiungit benedictionē duorū maximi & minimi filiorum, dicens: Benedictus dominus deus Sem, & erit Chanaan puer illius: lætificet deus Iaphet, [b] & habitet in domibus Sem: ſicut ipſa eiuſdem Noe & uineæ plantatio, & ex eius fructu inebriatio, & dormiētis nudatio, & quæ ibi
D cætera facta atque conſcripta ſunt, propheticis ſunt grauidata ſenſibus, & uelata tegminibus.

IOANNIS LODOVICI
VIVIS VALENTINI IN XVI librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

a Et cōſecutus.] Alij, quod ſecutus: & alij, etiam quod ſequutus. melius. Illuc enim refertur propheticis ſunt grauidata ſenſibus.
E
b Et habitet in domibus Sem.] De nobis Chriſtianis intelligi uult Hieronymus, qui expulſis Iudæis habitamus in eruditione & ſcientia ſcripturarum.

Quid in filijs Noe prophetice fuerit præfiguratum. Cap. II

SED nūc rerum effectu iam in poſteris cōſecuto, quæ operta fuerāt, ſatis aperta ſunt. Quis enim hæc diligenter & intelligenter aduertens, nō agnoſcat in Chriſto? Sem quippe de cuius ſemine in carne natus eſt Chriſtus, interpretatur nominatus. Quid autem nominatius Chriſto, cuius nomen ubiq; iam fragrat, ita ut in Cantico canticorum, etiam ipſa præcinente prophetia, unguēto comparetur effuſo: in cuius domibus, id eſt Eccleſiis habitat gentium latitudo? Nam Iaphet latitudo interpretatur. Cham porrò qui interpretatur calidus, medius Noe filius tanquā ſe ab utroq; diſcernens, & inter utrunq; remanens, nec in primitijs Iſraelitarum, nec in plenitudine gentium, quid ſignificat niſi hæreticorū genus calidum, non ſpiritu ſapientiæ, [a] ſed ſpiritu uerſipellis aſtutiæ, quo ſolent hæreticorū feruere præcordia & pacem perturbare ſanctorum? Sed hæc in uſum cedunt proficientium iuxta illud Apoſtoli: Oportet hæreſes eſſe, ut probati manifeſti fiant in uobis. Vnde etiam ſcriptum eſt, Filius eruditus ſapiens erit: imprudente autem miniſtro utetur. Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum calida inquietudine agitantur, ut aduerſus eos defendi poſsint, & conſiderantur diligentius, et intelliguntur clarius, & inſtantius prædicantur: & ab aduerſario mota quæſtio, diſcendi exiſtit occaſio. Quāuis non ſolū qui ſunt apertiſsime ſeparati, uerumetiā om̄es qui Chriſtiano uocabulo gloriātur, et perdite uiuunt, nō abſurde poſſunt uideri medio Noe filio figurari: paſsionem quippe Chriſti, quæ illius hominis nuditate ſignificata eſt, & annunciant profitendo, & male agendo exhonorāt. De talibus ergo dictum eſt: Ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Ideo Cham in filio ſuo maledictus eſt tanquam in fructu ſuo, id eſt in opere ſuo. Vnde cōuenienter et ipſe filius eius Chanaan, interpretatur motus eorū, quod aliud quid eſt q̄ opus eorū? Sem uero & Iaphet, tanq̄ circūciſio, & pręputiū, uel ſicut alio modo eos appellat Apoſtolus, Iudęi & Gręci, ſed uocati & iuſtificati, cognita quoquo modo nuditate patris, qua ſignificabatur paſsio redēptoris, ſumentes ueſtimentū, poſuerunt ſupra dorſa ſua, & intrauerūt auerſi, & operuerūt nuditatem patris ſui, nec ui-

A derunt quod reuerendo texerunt. Quodam enim modo in paſsione Chriſti, & quod pro nobis factum eſt honoramus, & Iudæorū facinus auerſamur. Veſtimentum ſignificat ſacramentum, dorſa memoriam præteritorum, quia paſſionem Chriſti eo ſcilicet iam tempore quo habitat Iaphet in domibus Sem, & malus frater in medio eorum, tranſactam celebrat eccleſia, non adhuc proſpectat futuram. Sed malus frater in filio ſuo, hoc eſt in opere ſuo, [b] puer, id eſt ſeruus eſt fratrum bonorum, cum ad exercitationem patientiæ, uel ad profectum ſapientiæ

B ſcienter utuntur malis boni. Sunt enim teſte Apoſtolo qui Chriſtum annunciant non caſte. Sed ſiue occaſione, inquit, ſiue ueritate Chriſtus annūcietur, in hoc gaudeo, ſed & gaudebo. Ipſe quippe plantauit uineam, de qua dicit Propheta: Vinea domini ſabaoth domus Iſrael eſt, & bibit de uino eius. Siue ille calix hic intelligatur, de quo dicit, Poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum? &, Pater: ſi fieri poteſt, tranſeat à me calix iſte: quo ſuā ſine dubio ſignificat paſſionem. Siue quia uinum fructus eſt uineæ, hoc potius illo ſignificatum eſt, quod ex ipſa uinea, hoc eſt ex genere Iſraelitarū carnē pro nobis &

C ſanguinē ut pati poſſet, aſſumpſit, & inebriatus eſt, id eſt paſſus eſt & nudatus. Ibi nanque nudata eſt, id eſt apparuit, eius infirmitas, de qua dicit Apoſtolus: Et ſi crucifixus eſt ex infirmitate. Vnde item dicit, Infirmum dei fortius eſt hominibus, & ſtultum dei ſapientius eſt hominibus. Quod uero cum dictum eſſet, & nudatus eſt: addidit ſcriptura, in domo ſua: eleganter oſtendit, quod à ſuę carnis gente, & domeſticis ſanguinis ſui, utiq; à Iudæis fuerat crucem mortemq; paſſurus. Hanc paſsionem Chriſti foris in ſono tantum uocis reprobi annūciant. Non enim quod annunciant intelligunt. Probi autē

D in interiore homine habent tam grande myſterium, atq; honorant intus in corde infirmū & ſtultū dei, quia fortius eſt & ſapientius hominibus. Huius rei figura eſt, quod Cham exiens hoc nunciauit foris: Sem uero & Iaphet, ut hoc uelarent, id eſt honorarēt, ingreſsi ſunt, hoc eſt interius id egerunt. Hæc ſcripturæ ſecreta diuinę indagamus ut poſſumus, alius alio magis minusúe congruenter, ueruntamen fideliter: certū tenentes non ea ſine aliqua præfiguratione futurorū geſta atq; conſcripta, neq; niſi ad Chriſtum & eius Eccleſiam, quæ ciuitas dei eſt, eſſe

referen

refereda:cuius ab initio generis humaoi nō de/
fuit prædicatio,quam per omnia uidemus im/
pleri.Bcoedictis igitur duobus filijs Noc,atq;
uno in medio eorum maledicto,deioceps uſq;
ad Abraham de iuſtorum aliquorũ qui pie deũ
colerent cõmemoratioue ſilitum eſt per aonos
amplius q̃; mille. Nec cos defuiſſe crediderim,
ſed ſi omues commemorarẽtur,oimis longũ fie
ret:& hæc eſſet magis hiſtorica diligẽoa,q̃; pro
phetica prouidentia. Illa itaq; exequitur literarũ
ſacrarum ſcriptor iſtarũ:uel potius per eum dei
ſpiritus,quibus nou ſolum uarrẽtur præterita,
uerumetiam prænuncientur futura,quæ tamen
pertinent ad ciuitatẽ dei:quia et de hominibus,
qoi non ſunt ciues eius,quicquid hic dicitur, ad
hoc dicitur,ut illa ex comparatiooe cõtraria uel
proficiat,uel emineat. Noo ſaoè omoia quæ ge
ſta narrãtur aliquid etiã ſignificare putãda ſũt:
ſed propter illa,quæ aliquid ſigoificãt, etiam ea
quæ nihil ſignificant,attexuntur.Solo enim uo
mere terra proſcinditur:ſed ut hoc fieri poſsit,
[c]etiã cætera aratri mẽbra ſuot neceſſaria. Et ſoli
nerui io citharis atq; huiuſmodi uaſis muſicis a/
ptantur ad cantũ,ſed ut aptari poſsint,iuſuot et
cætera iu [d]compagioibus organorum,quæ non
percutiuntur à canentibus,ſed ea quæ percuſſa
reſonant,his cõnectuotur. Ita in prophetica hi/
ſtoria dicuntur & aliqua,quæ nihil ſignificant,
ſed quibus adhæreaot quæ ſignificaot,& quo/
dammodo religentur.

L. VIVES

a SEd ſpiritu uerſipellis aſtutiæ.] Alibi legit,non ſpi
ritu patientiæ,ſed impatientiæ,quo ſolent hæreti/
corũ feruere primordia.& ſi præcordia cõgruen/
tius legitur. b Puer,id eſt ſeruus eſt fratrum bono/
rum.] Puer pro ſeruo Latine ponitur,ſicut Græce παῖς,
quod eſt item ambiguum. quo uocabulo uſi ſunt Lxx.
ἐπικατάρατος χαναὰν παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Execra/
bilis Chanaã ſeruus domeſticus erit fratribus ſuis. Nu
gatur Chryſippus quum diſcrimen fecit inter [illegible]
[illegible]. Ammo/
nius aliter,ſed nihil ad hanc rem,certe οἰκέτης ſeruus eſt
in re familiari miniſtrans [illegible]. c Etiam cætera ara
tri membra.] Dentalia,temo,buris,manipula,ſtiua.
d Compaginibus organorũ.] Omnia inſtrumen/
ta muſica ſignificat,quorum partes percenſere longum
eſſet & ſuperuacaneum.

De generationibus triũ filiorũ Noe. III

GENERATIONES ergo filiorum
deinceps intuendæ,& quod de his
G dicendum uidetur attexendum eſt
hoic operi,qoo ciuitatis utriuſq; ter/
renæ ſcilicet et cœleſtis per tempora
A procurſus oſtenditur. Cœptæ ſunt autem com
memorari à miuimo filio, qui uocatus eſt Ia/
phet,cuius filij octo uomioati ſunt:nepotes au/
tem ſeptẽ de duobus filijs eius,tres ex ono,qua
tuor ex altero:fiunt itaq; omnes quiodecim. Fi/
lij autem Cham,hoc eſt,medij filij Noe,quatu
or,& nepotes quinq; ex uno eius filio,pronepo
tes duo ex ocpote uno,fit eorum ſumma unde/
cim. Quibus enumeratis, reditur tanquam ad
caput et dicitur, Chus autem genuit Nemroth:
hic cœpit eſſe gigas ſuper terrã. Hic erat gigas
uenator contra dominũ deum. Propter hoc di/
B cunt:Sicut Nemroth gigas uenator contra do/
minum. [a]Et factum eſt initium regni eius Ba/
bylon, [b]Oreg, [c]Archad, & Chalamne in ter/
ra Seooaar. De terra illa exijt Aſſur,& [d]ædifica
uit Nioiuen, [e]& Roboorh ciuitatem,& Calach,
& Daſem ioter mediũ Niniues & Calach: hæc
ciuitas magna. Iſte porrò Chus pater gigantis
Nemroth primus nomiuatus eſt in filijs Chã,
cuius quinq; filij iam fuerant cõputati,& nepo/
tes duo. Sed iſtum gigantem aut poſt nepo/
tes ſuos oatos genuit:aut,qood eſt credibilius,
ſeorſum de illo propter eius eminẽtiam ſcriptu
ra locuta eſt,quandoquidẽ & regoũ eius cõme/
C moratum eſt. Coius iuitiũ erat illa uobiliſsima
Babylou ciuitas:& quæ iuxta commemoratæ
ſunt,ſiue ciuitates,ſiue regiooes. Quod uero di/
ctũ eſt,de terra illa,id eſt de terra Sennaar,quę
pertinebat ad regnum Nemroth, exiſſe Aſſur
& ædificaſſe Nioiuen,& alias quas contexuit ci
uitates:lõge poſtea factum eſt,quod ex hac oc/
caſiooe perſtrinxit,propter uobilitatem regni
Aſſyriorum,quod mirabiliter dilatauit [f]Ninus,
Beli filius,cõditor Niniuæ ciuitatis magnæ:cu/
ius ciuitatis oomen ex illius nomine deriuatum
eſt,ut à Nino Nioiue uocaretur. Aſſur autem
unde Aſſyrij,noo fuit in filijs Cham medij fi/
D lij Noe,ſed in filijs Sem reperitur,qui fuit Noe
maximus filius. Vnde apparet de progenie
Sem exortos fuiſſe,qui poſtea regnum gigan/
tis illius obtioerent,& inde procederent, atque
alias conderent ciuitates, quarum prima eſt à
Nino appellata Nioioe. Hioc reditur ad alium
filium Cham,qoi uocabatur Meſraim,& com/
memorantur quos genuit:ooo tanquam ſingu
li homines,ſed oationes ſeptẽ. Et de ſexta oelut
de ſexto filio gens commemoratur exijſſe,quæ
appellatur Philiſtijm,unde fiunt octo. Inde ite
rum ad Chanaan reditur,iu quo filio maledi/

ctus eſt Cham,& quos genuit undecim nomi/
nantur. Deinde uſqꝫ ad quos fines peruenerint
commemoratis quibuſdam ciuitatibus dicitur.
Ac per hoc filijs ac nepotibus cōputatis, de pro
genie Cham triginta unus geniti referūtur. Re
ſtat cōmemorare filios Sem maximi filij Noe:
Ad eum quippe gradatim generationum iſta/
rū peruenit à minimo exorta narratio. Sed un/
de incipiunt cōmemorari filij Sem, habet quid/
dam obſcuritatis, quod expoſitione illuſtrandū
eſt: quia & multū ad rem pertinet quam requiri
mus. Sic enim legitur: [a]Et Sem natus eſt etiā ip/
ſi patri omnium filiorū Heber fratri Iaphet ma
iori. Ordo uerborum eſt: Et Sem natus eſt He
ber, etiam ipſi, id eſt ipſi Sem natus eſt Heber:
qui Sem pater eſt omnium filiorum. Sem ergo
patriarcham intelligi uoluit omnium qui de ſtir
pe eius exorti ſunt, quos commemoraturus eſt,
ſiue ſint filij, ſiue ſint nepotes, & pronepotes, &
deinceps indidem exorti. Non ſanè iſtum He/
ber genuit Sem, ſed ab illo quintus in progeni/
torum ſerie reperitur. Sem quippe inter alios fi
lios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Cai/
nan, Cainan genuit Sala, Sala genuit Heber.
Non itaqꝫ fruſtra ipſe primus nominatus eſt
in progenie ueniente de Sem: & prælatus eſt e/
tiam filijs, cum ſit quintus nepos: niſi quia uerū
eſt quod traditur, ex illo [b]Hebræos eſſe cogno
minatos, tanquam Heberæos, cum & alia poſ/
ſit eſſe opinio, ut ex Abraham tanquam Abra
hæi dicti eſſe uideantur. Sed nimirum hoc uerū
eſt, quod ex Heber Heberæi appellati ſunt: ac
deinde una detracta litera, Hebræi: quam lin/
guam ſolus Iſrael populus potuit obtinere: in
quo dei ciuitas, & in ſanctis peregrinata eſt, &
in omnibus ſacramento adumbrata. Igitur filij
Sem prius ſex nominantur, deinde ex uno eo/
rum nati ſunt quatuor nepotes eius: Itemq́ꝫ al/
ter filiorum Sem genuit eius nepotem, atqꝫ ex
illo itidem pronepos natus eſt, atqꝫ inde abne/
pos, qui eſt Heber. Genuit autem Heber duos
filios, quorum unum appellauit Phalec, quod
interpretatur diuidēs. Deinde ſcriptura ſubiun
gens, rationemq́ꝫ huius nominis reddens: quia
in diebus, inquit, eius diuiſa eſt terra. Hoc autē
quid ſit, poſtea apparebit. Alius uero qui natus
eſt ex Heber, genuit duodecim filios, ac per hoc
fiunt omnes progeniti de Sem uiginti ſeptem.
In ſumma igitur omnes progeniti de tribus fi/
lijs Noe, id eſt quindecim de Iaphet, & triginta

A unus de Cham, uigintiſeptem de Sem, fiūt ſe/
ptuaginta tres. Deinde ſequitur ſcriptura dicēs:
Hi filij Sem in tribubus ſuis ſecundum linguas
ſuas: in regionibus ſuis & in gentibus ſuis. Itēq́ꝫ
de omnibus: Hę, inquit, tribus filiorum Noe ſe
cundum generationes eorum, & ſecūdum gen/
tes eorum. Ab his diſperſæ ſunt inſulæ gētium
ſuper terram poſt diluuium. Vnde colligitur ſe/
ptuagintatres, uel potius quod poſtea demon/
ſtrabitur, ſeptuagintaduas gentes tūc fuiſſe, nō
homines. Nam & prius cum fuiſſent comme/
morati filij Phalec, ita concluſum eſt: Ex his ſe/
B gregatæ ſunt inſulæ gentium in terra ſua, unuſ/
quiſqꝫ ſecundum linguam ſuā in tribubus ſuis
& in gētibus ſuis. Iam uero in filijs Cham quo/
dam loco apertius gentes commemoratæ ſunt,
ſicut ſuperius oſtendi. Meſraim genuit eos, qui
dicuntur Ludiim: & eodem modo cęteras uſqꝫ
ad ſeptē gentes. Et enumeratis omnibus poſtea
concludens: Hi filij Cham, inquit, in tribubus
ſuis, ſecundum linguas ſuas in regionibus ſuis
& in gentibus ſuis. Propterea ergo multorum
filij non ſunt commemorati: quia gentibus a/
lijs naſcendo acceſſerunt, ipſi autem gentes fa/
cere nequiuerunt. Nam qua alia cauſa cum fi/
C lij Iaphet octo enumerentur, ex duobus eo/
rum tantum filij nati commemorantur: & cum
filij Cham quatuor nominentur, ex tribus tan/
tum qui nati ſunt adijciuntur: & cum filij Sem
nominentur ſex, duorum tantum poſteritas at
texitur: nunquid cæteri ſine filijs remanſerunt?
Abſit hoc credere: ſed gētes propter quas com/
memorari digni eſſent, non utiqꝫ fecerunt: quia
ſicut naſcebantur, alijs gentibus addebantur.

L. VIVES

a ET factum eſt initium regni eius.] Hæc loca, quæ
nam fuerint apud Græcos, docēt Ioſephus & Eu
ſebius Pamphili: quos Hiero. eſt ſecutus. Ex his
D quantum uidebitur, deſumemus: cætera in illis lector
inueniet, nam uulgares ſunt ſatis, Ioſephus duntaxat &
Hiero. Campus Sennaar eſt in Chaldæa, ubi turris Ba
bylonia extructa eſt. b Oreg.] Lxx. ὀρὲχ. in Hebræo
Arach. c Archad.] Sic Lxx. in Hebræo uero eſt A/
chad. quā Hebræi dicunt eſſe in Meſopotamia Niſibim,
Antiochiam uocat Plinius. d Aedificauit Niniuen.]
Hæc eſt Niniue Aſſyria, nam eſt altera Iudæa Niniue in Niniue
angulo Arabiæ: quæ poſtea corrupte Neneuē eſt dicta.
Illam Aſſyriam Plinius Ninum nominat, quondam cla
riſſ. Tigri amni impoſitam, ad ſolis occaſum ſpectantē.
Idem Ptolemæus. Diodorus Ninam urbem uocat, con
ditamq́ꝫ à Nino Beli filio tradit: nec ullam poſtea urbē
tanto ambitu tātaqꝫ magnitudine extructam. Altitudo
murorum fuit pedum cētum: latitudo, quæ tres currus
iunctos caperet: ambitus quadringentorum octoginta
ſtadiorum, facie quadranguli. Turres in muris mille &
quin

quingentæ, centum altæ pedibus. e Et Robooth.] Nos uulgo ſic legimus: de terra illa egreſſus eſt Aſur & ædificauit Niniuen & plateas ciuitatis, & Chale. Rheſen quoq; inter Niniuē & Chale, hæc eſt ciuitas magna. lxx. uero ſic, καὶ ᾠκοδόμησε τὴν Νινευὶ καὶ ἀνὰ μέσον Χαλὰχ αὕτη ἡ πόλις ἡ μεγάλη, niſi ſit mēdum in codice, ſed ubi nos habemus plateas, Hebraice relictū eſt Rhoboot. f Ninus Beli filius.] Belū Sanchoniato inter filios Saturni numerat ex theologia Phoenicum: ideo & Iuppiter Belus eſt dictus. Fuit & Belus alter nepos Iouis ex Epapho filio rege Aegyptio, qui hunc Belum ex Iſide genuit. Tametſi Euſebius Telegonum facit patrem, cui poſt Apis mortē Iſis denupſerit, regnante in Attica Cecrope. At Belus hic qui Ninum procreauit, rex fuit Aſſyriorum modico imperio contentus, inclytus bellaci filio, à quo pro deo & cultus eſt, & cult iuſſus, dictusq; Iuppiter Babylonius. Aegyptij Belum hunc ſuum eſſe uolunt, illum ex quo Aegyptus eſt natus, quem Neptuni & Lybiæ filium dicūt, Epaphi, qui Libyam genuit nepotem. hic in Babyloniam colonos deduxit, qui ſedem urbi ad Euphratem amnem quum elegiſſet, ſacerdotes Aegyptio inſtituit more. Plinius Belum hunc qui in Aſſyria ſacratiſsimus colitur, templumq; eius Babylone etiam ſua memoria duraret, ſyderalis ſcientiæ inuentorem fuiſſe perhibet, eiq; Aſſyrios gemmā dicaſſe, qui Beli uculus dicitur. g Et Sem natus eſt etiam.] Ordo uerborū dilucidior eſt in Græco propter articulos καὶ τῷ Σὴμ ἐγεννήθη καὶ αὐτῷ πατρὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἐβὲρ ἀδελφῷ Ἰάφεθ τοῦ μείζονος. & ipſi Semo generatio fuit patri omnium filiorum Aberis fratri minori Iapheti. h Hebræos eſſe cognominatos.] Paulus epiſcopus Burgeñ. homo Hebraicarum literarū peritiſsimus cenſet Hebræos eſſe nominatos. q. peregrinos, hoc eſſe etymon uocabuli lingua illa. de re non eſſe dubitandum: quis enim neſcit gentem illam & in terra Chanaan & in Aegypto eſſe peregrinatam. i Ex his ſegregatæ ſunt inſulæ gētium. Lxx ἀφωρίσθησαν νῆσοι τῶν ἐθνῶν Diſperſæ ſunt inſulæ gētium. Ceu inter ſe diuiſæ ſint gentes tanquam inſulæ diſterminatæ mari, fluminibus, mōtibus, ſyluis, aggeribus, harenis & ſolitudinibus.

De diuerſitate linguarū, principioq; Babylonis, Cap. IIII

VM ergo in ſuis linguis iſtæ gentes fuiſſe referantur, redit tamē ad illud c tēpus narrator, quando una lingua omniū fuit, & inde iā exponit quid acciderit ut linguarum diuerſitas naſceretur. Et erat, inquit, omnis terra labiū unū, & uox una omnibus. Et factum eſt cum mouerent ipſi ab Oriente, inuenerunt campū in terra D Sennaar, & habitauerūt ibi. Et dixit homo proximo ſuo: Venite faciamus lateres, et coquamus illos igni. Et facti ſunt illis lateres in lapidem,[a] & bitumen erat illis lutum, & dixerunt: Venite ædificemus nobiſmetipſis ciuitatē,[b] & turrim cuius caput erit uſq; ad cœlum,[c] et faciamus nobis nomen anteq; diſpergamur in faciē omnis terræ. Et deſcendit dominus uidere ciuitatē & turrim, quā ædificauerūt filij hominū. Et dixit dominus: Ecce gens unū et labium unū omniū: & hoc inchoauerunt facere, & nunc non deficient

A ex illis omnia, quæ conati fuerint facere: uenite, & deſcendentes confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unuſquiſq; uocem proximi ſui. Et diſperſit eos dominus inde ſuper faciem omnis terræ,[d] & ceſſauerunt ædificantes ciuitatem & turrim. Propter hoc appellatum eſt nomen illius confuſio: quia ibi confudit dominus labium omnis terrę, & inde diſperſit illos dominus deus ſuper faciem omnis terræ. Iſta ciuitas quæ appellata eſt confuſio, ipſa eſt Babylon, cuius mirabilem conſtructionem gentium etiam commēdat hiſtoria. Babylon quippe interpretatur confuſio. Vnde colligitur gigantem illum B Nemroth fuiſſe illius conditorem, quod ſuperius breuiter fuerat intimatum, ubi cum de illo ſcriptura loqueretur, ait: Initium regni eius fuit Babylon, id eſt quæ ciuitatum cæterarum gereret principatum, ubi eſſet tanquam in metropoli habitaculum regni: quamuis perfecta nō fuerit uſq; in tantum modum quantum ſuperba cogitabat impietas. Nam nimia diſponebatur altitudo, quę dicta eſt uſq; in cœlum: ſiue unius turris, eius, quam præcipuam moliebātur inter alias: ſiue omnium turriū, quæ per numerū ſingularem ita ſignificatæ ſunt, ut dicitur miles, & C intelliguntur milia militum: ut rana, & locuſta, ſic enim appellata eſt multitudo ranarum & locuſtarū in plagis, quibus Aegyptij percuſſi ſunt per Moyſen. Quid autē factura fuerat humana & uana præſumptio? Cuiuslibet, & quantūlibet in cœlum aduerſus deum altitudinem moles extolleret, quādo montes tranſcenderet uniuerſos: quando ſpatiū nebuloſi aeris huius euaderet? Quid deniq; noceret deo, quantacunque uel ſpiritalis, uel corporalis elatio? Tutā uerāq; in cœlum uiā molitur humilitas, ſurſum leuans cor ad dominum, nō contra dominum: ſicut dictus eſt gigas iſte uenator cōtra dominū. Quod non intelligentes nonnulli ambiguo Græco deD cepti ſunt, ut non interpretarentur cōtra dominum, ſed ante dominum.[f] ἐναντίον quippe & ante & contra ſignificat. Hoc enim uerbum eſt etiam in Pſalmo: Et ploremus ante dominum qui fecit nos. Et hoc uerbum eſt etiam in libro Iob, ubi ſcriptum eſt: In furorem erupiſti cōtra dominū.[g] Sic ergo intelligendus eſt gigas ille uenator contra dominū. Quid autem ſignificatur hoc nomine, quod eſt uenator, niſi animalium terrigenarum deceptor, oppreſſor, extinctor? Erigebat ergo cū ſuis populis turrem cōtra do-

 minum

minũ,qua eſt impia ſignificata ſuperbia. Merito autẽ malus punitur affectus,etiam cui nõ ſuccedit effectus. Genus uero ipſum pœnæ quale fuit?[h]Quoniam enim dominatio imperantis in lingua eſt,ibi damnata eſt ſuperbia,ut nõ intelligeretur iubens homini,qui noluit intelligere ut obediret deo iubenti. Sic illa cõſpiratio diſſoluta eſt,cum quiſq; ab eo,quem nõ intelligebat abſcederet:nec ſe niſi ei,cũ quo loqui poterat,aggregaret:& per linguas diuiſę ſunt gẽtes,diſperſęq; per terras:ſicut deo placuit,qui hoc modis occultis nobiſq; incomprehenſibilibus fecit.

L. VIVES

a Et bitumen erat illis.] Aſphaltus qui in illis locis affatim ſuppetit. b Et turrim cuius caput erit.] Simile quiddã prophani ſcriptores tradũt de bello gigantæo in deos, quum montes ſuperſtruere montibus tentarunt,ut aſcenſum in cœlum facilem ſibi pararent. Ter ſunt conati imponere Pelion oſſæ. Ter pater extructos diſiecit fulmine montes, ſicut ait Vergil. Fabula nota. Et fieri poteſt,ut ex hac hiſtoria ſit deflexa ut aliæ pleræq; ex ſacris apud Gentiles. c Et faciamus nobis nomen.] Sit monumentum omnium noſtrũ d Et ceſſauerunt ædificantes ciuitatem.] Ex proprietate Græca: καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν. Quod ſolet uerti: Ceſſauerunt ædificare urbem. e Cuius mirabilem conſtructionem.] Geographi omnes,Plinius, Solinus,Strabo,Mela,Herodotus,& poetæ frequẽtes. De hac alibi. f ἐναντίον.] Sic etiã Latine,cõtra,& aduerſus. Etiam in Pſalmo xciiij. καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. g Sic ergo intelligendus eſt gigas ille.] Ioſephus ſcribit Nemroth induxiſſe in genus humanum iniuriam, & ſuperbiam etiam aduerſus dominum. Nam quũ manu eſſet fortiſsimus, ſuadebat populis,non deo acceptũ ferre,ſi quid contingeret boni,ſed uiribus ſuis. ita tyrannidẽ inſtituit,& ne quid in eos poſſet deus,turrim aggreſsi ſunt extruere,qua diluuium,ſi rurſus iraſceretur deus effugerent. Multitudo uero grauius putabat eſſe parere deo,quàm mortali: ideo libenter dictis Nemroth audiens erat, turrim altiſsimam cœpit erigere,quam aquæ obruere nequirent. Huius turris meminit Sibylla,dicens: Quum omnes homines unius uocis eſſent,quidam turrim ædificauerũt excelſam,tanquam aſcenſuri in cœlum per eam. Dij uero immittentes uentos,euerterunt turrim,& uocem propriam unicuique partiti ſunt: propterea & uocari contigit Babyloniam ciuitatem. h Quoniã enim dominatio imperantis in lingua eſt.] Multum ualet ad conciliandos ſubditorũ animos oratio principis,quæ ſi non intelligatur,auertit omnes ab ipſo. Mithridates idcirco etiã fractus & fuſus, tamẽ amicos animos ſuorum & ad parendum paratos habuit,quod unicuiq; genti ſua lingua loqueretur.

De deſcenſione domini ad cõfundendam linguam ædificantium turrim.
Caput V

Q VOD enim ſcriptum eſt, Et deſcendit dominus uidere ciuitatem & turrim,quam ædificauerunt filij hominum: hoc eſt non filij dei,ſed illa ſocietas ſecundum hominem uiuens,

A quam terrenam dicimus ciuitatem:nõ loco mouetur deus,qui ſemper ubique eſt totus:ſed deſcendere dicitur,cum aliquid facit in terra,quod præter uſitatũ naturæ curſum mirabiliter factũ præſentiam quodammodo eius oſtendat. Nec uidẽdo diſcit ad tempus,qui nunquã poteſt aliquid ignorare,ſed ad tẽpus uidere et cognoſcere dicitur,quod uideri & cognoſci facit. Non ſic ergo uidebatur illa ciuitas,quomodo eam deus uideri fecit,quãdo ſibi quantũ diſpliceret, oſtendit. Quãuis poſsit intelligi deus ad illam ciuitatem deſcendiſſe:quia deſcenderunt angeli eius, in quibus habitat,ut quod adiũctum eſt,Et dixit dominus deus: Ecce genus unum & labium

B unum omnium,& cætera,ac deinde additũ: Venite et deſcendentes confundamus ibi linguam eorum:recapitulatio ſit,demonſtrans quemadmodum factum ſit,quod dictum fuerat:deſcendit dominus. Si enim iam deſcẽderat,quid ſibi uult,Venite & deſcendentes confundamus ibi linguam eorũ: quod intelligitur angelis dictũ, niſi quia per angelos deſcendebat,qui in angelis deſcendentibus erat? Et bene non ait,uenite & deſcendentes confundite:ſed,confundamus ibi linguam eorum:oſtendens ita ſe operari per

C miniſtros ſuos, ut ſint etiam ipſi cooperatores dei: ſicut Apoſtolus dicit, Dei enim ſumus cooperarij.

Qualis intelligenda ſit locutio, qua deus angelis loquitur. Cap. VI

P OTERAT & illud quando factus eſt homo de angelis intelligi, quod dictum eſt,[a] Faciamus hominem: quia nõ dixit,faciam:ſed quia ſequitur,ad imaginem noſtram,nefas eſt credere ad imaginẽ angelorũ hominem factũ, aut eandem eſſe imaginem angelorũ & dei. Et

D ideo recte illic intelligitur pluralitas trinitatis. Quæ tamen trinitas,quia unus eſt deus, etiam cũ dixiſſet,faciamus:& fecit,inquit, deus hominem ad imaginem dei: non dixit, fecerunt dij: aut ad imaginẽ deorũ. Poterat & hic eadem intelligi trinitas,tanquã pater dixerit ad filiũ et ſpiritum ſanctũ, Venite & deſcendentes confundamus ibi linguam eorũ:ſi aliquid eſſet, quod angelos prohiberet intelligi:quibus potius conuenit uenire ad deum motibus ſanctis,hoc eſt cogitationibus pijs,quibus ab eis conſulitur incõmutabilis ueritas tanquam lex æterna in illa eo

rum

rum curia ſuperna. Necq; enim ſibiipſi ſunt ueritas, ſed creatricis participes ueritatis, ad illã mouentur tanquam ad fontem uitæ: ut quod non habent ex ſeipſis, capiant ex ipſa: & ideo eorum ſtabilis eſt iſte motus, quo ueniunt, qui non recedũt. Nec ſic loquitur angelis deus, quomodo nos inuicẽ loquimur nobis, uel deo, uel angelis, uel ipſi angeli nobis, ſiue per illos deus nobis, ſed ineffabili ſuo modo: nobis autẽ hoc indicatur noſtro modo. Dei quippe ſublimior ante ſuum factum locutio, ipſius ſui facti eſt immutabilis ratio, quæ nõ habet ſonum ſtrepentẽ atq; tranſeuntem, ſed uim ſempiterne manentem, & B temporaliter operantem. Hac loquitur deus angelis ſanctis, nobis autem aliter longe poſitis. Quando autem etiam nos aliquid tale locutionis interioribus auribus capimus, angelis propinquamus. Non itaq; mihi aſsidue reddenda eſt ratio in hoc opere de locutionibus dei: Aut enim ueritas incommutabilis per ſeipſam ineffabiliter loquitur, rationalis creaturæ mentibus, aut per mutabilem creaturam loquitur, ſiue ſpiritalibus imaginibus noſtro ſpiritui, ſiue corporalibus uocibus corporis ſenſui. Illud ſanè quod dictum eſt, & nunc non deficient ex illis C omnia, quæ conati fuerint facere: non dictũ eſt confirmando, ſed tanquam interrogando, ſicut ſolet à comminãtibus dici, quemadmodum ait quidam: [b]Non arma expedient, totaq; ex urbe ſequentur? Sic ergo accipiendum eſt tanquã dixerit: Nõne omnia deficient ex illis: quæ conati fuerint facere? [c]Sed ſi ita dicatur, nõ exprimit cõminantem. Verum propter tardiuſculos adiecimus particulam, id eſt ne, ut diceremus, nónne: quoniam uoce pronunciantis ſcribere nõ poſſumus. Ex illis igitur tribus hominibus Noe filijs ſeptuagintatres, uel potius, ut ratio declarata eſt, ſeptuagintaduæ gẽtes totidemq; linguæ D per terras eſſe cœperunt, quę creſcẽdo et inſulas impleuerunt. [d]Auctus eſt autem numerus gentium multo amplius quàm linguarũ. Nam et in Aphrica Barbaras gentes in una lingua plurimas nouimus, & homines quidem multiplicato genere humano, ad inſulas inhabitãdas nauigio tranſire potuiſſe, quis ambigat?

L. VIVES

[a] FAciamus hominẽ.] Hoc dicto Auguſtinus & Hilarius ſubſignificari à Moſe uolunt myſterium trinitatis. b Non arma expedient.] Aeneid. iiij. Vergilius uerbis Didonis. c Pro ne nõ, & pro ni niſi ſcribere ſolemus.] In alijs libris manu ſcriptis hæc uerA ba non leguntur. d Auctus eſt autem numerus gentium.] Ego uero difficilius eſſe cenſeo definire quæ ſit una lingua, quàm quæ ſit una gens: ſed hic non diſputo, nec definio, tantum enarro.

An omne beſtiarum genus etiam remotiſsimæ à terris inſulæ ex eo numero acceperunt, qui in arca diluuij inundatione ſeruatus ſit. Cap. VII

SED quæſtio de omni genere beſtiarum eſt, quæ ſub cura hominũ non ſunt, nec ſicuti ranæ naſcũtur ex terra, ſed ſola cõmixtione maris & fœminæ propagantur, ſicut lupi & B huiuſmodi cætera, quomodo poſt diluuium quo ea, quæ in arca non erant cuncta deleta ſunt, etiam in inſulis eſſe potuerunt, ſi reparata non ſunt, niſi ex his, quorum genera in utroq; ſexu arca ſeruauit, Poſſunt quidem credi ad inſulas natando trãſiſſe, ſed proximas. Sunt autẽ quędam tam longe poſitæ à continentibus terris, ut ad eas nulla uideatur natare potuiſſe beſtiarum. Quod ſi homines eas captas ſecum adduxerunt, & eo modo ubi habitabant earum genera inſtituerunt, [a]uenandi ſtudio fieri potuiſſe incredibile eſt: quamuis iuſſu dei ſiue permiſſu C etiam opere angelorum negandum non ſit potuiſſe trãsferri. Si uero è terra exortæ ſunt ſecundum originem primam, quando dixit deus: Producat terra animã uiuam: multo clarius apparet non tam reparandorum animalium cauſa, quàm figurandarum uariarum gentiũ propter eccleſiæ ſacramentum in arca fuiſſe omnia genera, ſi in inſulis quò tranſire nõ poſſent multa animalia terra produxit.

L. VIVES

[a] VEnandi ſtudio &c. incredibile non eſt.] In inſulis fortunatis, & in his quæ noſtra ætate ſunt inuentæ, multa animalium genera, quæ inter nos D ſunt frequentiſsima, omnino nulla erant: itaq; importata ſunt: quemadmodum in ſtirpium generibus quotidie uſu uenit, ut ſemẽ aut ſurculus aliquis ab alijs ad alias gentes transferatur.

An ex propagine Adam uel filiorum Noe quædam genera hominũ monſtroſa prodierint. Cap. VIII

QVAERITVR etiam, utrum ex filijs Noe, uel potius ex illo uno hoĩe, unde etiã ipſi extiterũt, propagata eſſe credendũ [a]ſit quædã monſtroſa hominũ genera, quæ gentiũ narrat hiſtoria: [b]ſicut perhibẽtur quidã unũ habere oculum in frõte

 media

media:quibuſdam plantas uerſas eſſe poſt crura,quibuſdam utriuſq; ſexus eſſe naturã,& dextram mammã uirilem,ſiniſtram muliebrem,uicibuſq; alternis coeundo & gignere & parere: alijs ora nõ eſſe,eoſq; per nares tantummodo ſuſcepto & emiſſo halitu uiuere:alios ſtatura eſſe cubitales,[c]quos pygmæos à cubito Græci uocant:alibi quinquennes concipere fœminas,& octauum uitæ annum non excedere. Item ferunt eſſe gentem, ubi ſingula crura in pedibus habent:nec poplitem flectunt,& ſunt mirabilis celeritatis:[d]quos Sciopodas uocãt,quod per æſtum in terra iacẽtes reſupini umbra ſe pedum protegant:quoſdam ſine ceruice oculos habere in humeris,& cætera hominum uel quaſi hominum genera,quæ in maritima platea Carthaginis [e]muſiuo picta ſunt,ex libris deprõpta uelut curioſioris hiſtoriæ. Quid dicam [f] de Cynocephalis,quorũ canina capita atq; ipſe latratus magis beſtias q̃ homines confitetur? Sed omnia genera hominum quæ dicuntur eſſe,eſſe credere nõ eſt neceſſe. Verum quiſquis uſpiam naſcitur homo, id eſt animal rationale mortale, quamlibet noſtris inuſitatã ſenſibus gerat corporis formam ſeu colorem,ſiue motum,ſiue ſonum,ſiue quamlibet uim,qualibet parte,qualibet qualitate naturę,ex illo protoplaſto uno originẽ ducere nullus fideliũ dubitauerit. Apparet tamẽ,quid in pluribus natura obtinuerit, & quid ſit ipſa raritate mirabile. Qualis autẽ ratio redditur de mõſtroſis apud nos hominũ partubus,talis de monſtroſis quibuſdã gentibus reddi poteſt. Deus enim creator eſt omnium, qui ubi,& quãdo creari quid oporteat,uel oportuerit,ipſe nouit:ſciens uniuerſitatis pulchritudinẽ quarum partium uel ſimilitudine uel diuerſitate contexat. Sed qui totum inſpicere non poteſt, tanquã deformitate partis offenditur : quoniã cui congruat,et quo referatur,ignorat. Pluribus quàm quinis digitis in manibus & pedibus naſci homines nouimus: & hæc leuior eſt,quàm illa diſtantia:ſed tamen abſit,ut quis ita deſipiat, ut exiſtimet in numero humanorum digitorũ erraſſe creatorem,quãuis neſciens cur hoc fecerit. Ita & ſi maior diuerſitas oriatur,ſcit ille quid egerit,cuius opera iuſte nemo reprehendit. [g]Apud Hipponem natus eſt homo quaſi lunatas habẽs plantas,& in eis binos tantummodo digitos,ſimiles et manus. Si aliqua gens talis eſſet, illi [h]curioſæ atque mirabili adderetur hiſtoriæ.

A Num igitur iſtum propter hoc negabimus ex uno illo qui primus creatus eſt eſſe propagatũ? [i]Androgyni,quos etiam hermaphroditos nũcupãt,quamuis admodum rari ſint, difficile eſt tamen,ut temporibus deſint:in quibus ſic uterque ſexus apparet,ut ex quo potius debeant accipere nomen, incertũ ſit: [k]à meliore tamẽ,hoc eſt à maſculino,ut appellarentur, loquendi conſuetudo præualuit. Nam nemo unquam androgynecas aut hermaphroditas nuncupauit. Ante annos aliquot noſtra certe memoria,[l]in Oriente duplex homo natus eſt ſuperioribus mem-
B bris,inferioribus ſimplex. Nam duo erant capita,duo pectora,quatuor manus, uenter autem unus,& pedes duo ſicut uni homini: & tam diu uixit,ut multos ad eum uidendum fama contraheret. Quis autem omnes commemorare poſſit humanos fœtus longe diſsimiles his,ex quibus eos natos eſſe certiſsimũ eſt? Sicut ergo hęc ex illo negari non poſſunt originem ducere, ita quæcunq; gẽtes in diuerſitatibus corporum ab uſitato naturæ curſu,quem plures & propè omnes tenent, [m]uelut exorbitaſſe traduntur, [n]ſi definitione illa includuntur, ut rationalia animalia ſint atq; mortalia,ab eodem ipſo uno primo
C patre omnium ſtirpem trahere confitendũ eſt: ſi tamen uera ſunt,quæ de illarum nationũ uarietate,& tanta inter ſe atq; nobiſcum diuerſitate traduntur. Nam & ſimias,[o]& cercopithecos,[p]& ſphingas,ſi neſciremus non homines eſſe, ſed beſtias,poſſent illi hiſtorici de ſua curioſitate gloriantes, uelut gentes aliquas hominũ nobis impunita uanitate mentiri. Sed ſi homines ſunt,de quibus illa mira conſcripta ſunt, quid ſi propterea deus uoluit etiã nonnullas gentes ita creare,ne in his mõſtris,quæ apud nos patet ex hominibus naſci:eius ſapientiã,quæ naturã fingit humanã,uelut artẽ cuiuſpiã minus perfecti
D opificis putaremus erraſſe? Nõ itaq; nobis uideri abſurdum debet,ut quemadmodũ in ſingulis quibuſq; gẽtibus quædã mõſtra ſunt hominum,ita in uniuerſo genere humano quædam mõſtra ſint gentium. [q]Quapropter ut iſtã quęſtionẽ pedetentim cauteq; concludam: [r]aut illa, quæ talia de quibuſdam gentibus ſcripta ſunt, omnino nulla ſunt: aut ſi ſunt, homines nõ ſunt: aut ex Adam ſunt,ſi homines ſunt.

L. VIVES

[a] SIt quædã monſtruoſa h.g.] De his Plinius lib. vij. Sicut perhibentur quidam] Pygmæos non crediderim uno tantum fuiſſe in loco, nec adeo inter

ſe

ſe diſsidere ſcriptores. Plinius enim lib. iiij. in Thracia ponit Pygmæos ad Geraniam, ubi Pygmæorũ, inquit, gens fuiſſe proditur, quos Cauzos Barbari uocant, creduntq́ à gruibus fugatos. Cõſtat em̃ plurimas in his locis eſſe grues, unde Strimoniæ dicunt ab Strimõe Thraciæ fluuio. Et Gerania Græco nomine de gruibus dicit, γέρανοι Idem Plinius in v. opinionẽ eorum refert, qui Pygmæos Eudonis Cariæ fluminis putarunt accolas. In vi. ex aliorũ traditione Pygmæos in Praſiorum montanis, quæ ſunt in India, ſtatuit: quam ſentẽtiam Philoſtratus ſequitur. In eodem lib. vi. Plinius eſſe qui ante Nili paludes Pygmæos ponant, tradit. Ex quibus eſt Ariſtoteles, qui in Aethiopia regione troglodytica Pygmæos dicit uiuere, ſubireq́ cauernas, & ob eam cauſam Troglodytas uocari, fabulamq́ eſſe negat, quod uulgo de ſtatura eorum, deq́ pugna cum gruibus fertur, quam Homerus cantauit, qui etiam ad meridiem terræ Pygmæos dixit agere: nempe in Aethiopia, ut etiã Strabo interpretatur, in qua regione tanta eſt gruum per hyemem noſtram frequentia, quanta in Thracia per æſtatem, uidelicet eiſdem gruibus pro tempore migrantibus & remigrantibus. Mela in Arabia interiore ſcribit fuiſſe Pygmæos, minutum genus, & quod pro ſatis frugibus contra grues dimicando defecit. ſunt qui eſſe non putent. Ariſtoteles & Plinius putant. c A cubito Græci.] πυγὼν, eſt cubitus: & ab hoc nomine interpres Homeri Euſtathius ait Pygmæos nominatos eſſe: cubitus uero ſeſquipedẽ capit, hoc eſt digitos uiginti quatuor. Pes enim duodecim pollicib. conſtat, id eſt digitis ſedecim, & palmis quatuor. Et ſi palmus non ſimpliciter dicitur: nam palmus minor eſt, quem dixi, quadrans pedis tribus pollicibus conſtans, & maior palmus duodecim digitorũ, qui σπιθαμὴ, ſpithama dicitur: & dodrans pedis, nempe nouem eius unciæ, qui ſunt pollices nouem. Plinius lib. vij. ſuper hos extrema in parte mõtium Spithamæi Pygmæi narrantur ternas ſpithamas longitudine, hoc eſt ternos dodrantes non excedentes. Idem Gellius lib. ix. Pygmæi qui longiſsimi ſunt, nõ ſuperãt pedes duos & quadrantem: utriuſq́ numeri & iſtius Gellij, & illius Plin. xxxvi. digiti eſt ſumma. Iuuenalis poetice dixit, ut rem faceret magis ridiculam, Pygmæam cohortẽ pede uno altiorẽ non eſſe. d Quos Sciopodas.] Vmbripedes ſi quis uerti uelit ad uerbum. eſt enim σκιὰ umbra.

Sciopodes

e Muſiuo picta ſunt.] Sic Spartianus in Peſcennino Nigro, de muſiuo picta uidemus. Hermolaus Barbarus lib. xxxvi. in Piniũ, cui & Aegnatius Baptiſta in Spartianum ſuffragatur, muſiuum opus eſſe dicit, quod uulgo muſeacum uocant, teſſellatum lapillis uariorum colorum: ex quis arte compoſitis & coagmẽtatis omne genus imaginum redditur. Quale eſt Romæ uidere in parietibus, lacunaribus, & pauimentis frequens, opere uetuſto, nam nunc perijſſe aiunt id artificij. Nos tamen in Hiſpania ſegmentatis utimur tabulis, & ſellis, quæ ad eandem operis rationem poſſunt referri. Perotus annotauit, non muſaicum eſſe dicendum, ut uulgo corrupte, ſed muſeacũ à muſeis: adducitq́ in id Plinij dictum ex lib. xxxvi. Eiuſdem ſententiæ uidetur eſſe Hermolaus, Non uacat nunc diſquirere, q̃ recte uterq́ ſenſerit. Populus muſaicũ dici putat, à muſa, q̃ ſit opus multæ muſæ, ut ipſi loquuntur, hoc eſt, multæ operæ & artis.

Muſiuum

f De Cynocephalis.] Alibi dixi poſſe Latine nũcupari Canicipites. Solinus ad ſimiarum genus Cynocephalos refert, quos ſcribit nũquam ſic manſueſcere, ut non ſint magis rabidi. Diodorus cenſet fera eſſe animalia. g Apud Hipponem natus eſt.] In margine addiderant quidam Diaritum & Zaritum. Legendum ſic eſt: Apud Hipponem Diarrhytum. Duo ſunt Hippones in Aphrica, Straboni, Melæ, Plinio, Ptolemæo, ab equitibus Græcis dicti, ut Solinus inquit, ἵππος enim eſt Græce. Alter eſt enim in ſinu Hipponenſi citra Carthaginem. Diarrhytos dicitur, quod paluſtri agro ſitus à fluore, Plinius. Huius epiſcopus fuit diuus Auguſtinus. Eſt alter Hippo regius ulterius à regibus inhabitatus. Silius: Tum Vaga & antiquis dilectus regibus Hippo. utrunq́ attigit. h Illi curioſæ.] De qua paulo ante dixit hoc eodem cap. i Androgyni.] Ex Græco eſt ad uerbum, mas & fœmina, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς. Dicuntur etiã Hermaphroditi, quod primus ille Semimas filius fingatur à fabulatoribus Hermæ, id eſt Mercurij & Aphroditis, hoc eſt, Veneris. k A meliore tamen.] Nam à maſculo ſexu dicuntur in uoce ipſa androgyna. Sic etiã Latine ſemimares nominãtur apud Liuium, Lucanum, & alios, qui quoties olim naſcebantur, pro portẽtis habebantur. l In Oriente.] In ora Aphricæ orientali, quæ ſpectat ad Cyrenẽ, & hinc ad Nilũ. Habet enim Aphrica huc amnem ad Orientem, quo ſeparatur ab Aſia.

Cynocephali

Hippones

Androgyni

m Velut exorbitaſſe.] Quia una eſt uia, & ceu orbita, qua natura ipſa uadit. n Si diffinitione.] Notum eſt, à philoſophis finiri hominem animal rationale, addi etiam mortale: nam plerìq́ omnes eorũ dæmonas quoq́ animalia eſſe autumant, & rationalia, ſed immortalia tamen. o Et cercopithecos.] Ex Græco caudatas ſimias κέρκος: cauda πίθηκος ſimius. Martialis de ſimio:

Callidus admiſſas eludere ſimius haſtas
Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

Ariſt. lib. De animalibus ij. κῆβος uocat, quos finit caudatas ſimias. Alij tamen ſunt, quos cepos nominat lib. xvi. facie leonis, corpore reliquo pantheræ, damæ magnitudine dicit eſſe. Sunt & Cepi ad Mæotim populi.

p Et ſphingas.] Sphinx & ſphinga, animal eſt non abſimile uulgaribus ſimijs, niſi quod eſt maius, geminis à pectore mammis propendulis, muliebri facie. In Aethiopia naſcitur, docile, ut inquit Solinus, ad feritatis obliuionẽ. Poetæ ei faciem uirginalem tribuunt, ferinos pedes, & in dorſo alas. De hac lib. xviij. q Mire quidem de monſtris omnibus diffinitum.] Hæc uerba non ſunt in uetuſtis libris manu ſcriptis. r Aut illa, aut alia.] In antiquis codicibus ſic: Aut illa, quæ talia de quibuſdam &c.

Sphinx

An inferiorem partem terræ quæ noſtræ habitationi contraria eſt, antipodas habere, credendum ſit. Cap. IX

Q[a]VOD uero & antipodas eſſe fabulantur, id eſt homines à cõtraria parte terræ, ubi ſol oritur, quando occidit nobis, [b]aduerſa pedibus noſtris calcare ueſtigia, nulla ratiõe credendum eſt. Neq́ hoc ulla hiſtorica cognitione didiciſſe ſe affirmant, [c]ſed quaſi ratiocinando coniectant, eo quod intra cõuexa cœli terra ſuſpenſa ſit, [d]eundemq́ locum mundus habeat, & infimum, & mediũ: & ex hoc opinantur alterã terræ partẽ, quæ infra eſt, habitatione hominũ carere non poſſe. Nec attendunt, etiam ſi figura cõglobata & rotũda mundus eſſe credatur, ſiue aliqua ratione monſtretur: non tamen eſſe conſequens, ut etiã ex illa parte ab aquarũ congerie nuda ſit terra. Deinde etiam ſi nuda ſit, neque hoc ſtatim neceſſe eſt, ut hoïes habeat: quando

nullo

nullo modo ſcriptura iſta mentitur, quæ narratis præteritis, facit fidem: eo quod eius prædicta complentur. Nimiſq; abſurdum eſt, ut dicatur, aliquos homines ex hac in illam partē Oceani immenſitate traiecta nauigare, ac peruenire potuiſſe: ut etiā illic ex uno illo primo homine genus inſtitueretur humanū. Quapropter inter illos tunc hominū populos, qui per ſeptuaginta duas gentes, & totidem linguas colligūtur fuiſſe diuiſi, quæramus, ſi poſſumus inuenire illam in terris peregrinantem ciuitatem dei, quæ uſq; ad diluuium, arcamq; perducta eſt: atq; in filijs Noe per eorū benedictiones perſeueraſſe monB ſtratur, maxime in maximo, qui eſt appellatus Sem: quādoquidem Iaphet ita benedictus eſt, ut in eiuſdem fratris ſui domibus habitaret.

L. VIVES

Antipodes a Quod uero & antipodas.] Coſmographi omnes cœlum, & proinde terram in quinq; cingula diuiſerunt, quorū poſtremi duo, quòd cœli uerticibus ſubiecti eſſent, procul à cœli motu, à ſolis orbita duobus perennibus fontibus caloris, perpetuis rigoribus infeſtantur: medium uero in quo & concitatiſsima eſt cœli uertigo, & uia ſolis, nimio peruſtum ardore cultum omnem humanum abigit: quæ media ſunt inter frigida & toſtum, temperie ſua ſedem animantibus præbent. Cingulum in quo nos ſumus ad ſeptentrionē uergens Boreale temperatum dicitur, contrarium illud auC ſtrale itidem temperatum. ἀντίχθονες, qui terram illam poſsident, dicuntur. Tum iubet Cleomedes zonas iſtas duas quatuor in partes æquas rectis angulis ſecari: qui partes, quæ in eadem ſunt zona, incolunt, inter ſe ſunt περίοικοι, id eſt circumcolæ: qui in diuerſis, aut æqua diſtantia ab occidentali inæquali à polis habitant, ſunt ἄντοικοι, quaſi cōtra ſe poſiti: aut in æquis omnibus, ſunt antipodes. περίοικοι luce differunt ac tenebris: non uiciſſitudinibus anni & temporum. ἄντοικοι contra his, nō illis: antipodes utriſq;. Opinio ueterum, cui Cicero, Mela, & maximi quiq; ſuffragati ſunt, fuit, auſtralem illam plagam penitus nobis incognitam eſſe. Ciceroq; in vi. De rep. interfuſum maximū inter nos & illos ἀντίχθονας oceanum putauit, quem nemo unquā penetrarit: idq; fuſiſsime Macrobius perſequitur. Ego ne ibi multū hæreret lector, uelut præteruolaui, ſpatio uix tacto. Hæc fuit Auguſtino cauſa non leuis, cur antipodes negaret Lactantium ſequutus. Videbat enim homo acutiſs. ſi conceder D etur aditum nulli eorum, qui hanc incolimus Borealem faſciam temperatam ad auſtrales illos patere, ut Cicero tam magniq; autores præiudicarant: ſequi neceſſario illos de genere Adæ non eſſe, maluit illud negare, q̄ argumento premi tam moleſto tantis autoritatibus munito: ſed profecto & antipodes eſſe, tam certū eſt, ut negari non poſsit, & ad illos eſſe uiam compertiſsimū eſt, etiam nonnullis antiquorū, nedum nauigationibus noſtræ memoriæ. Nam olim per Arabicum ſinum quidā Auguſti Cæſaris potentiam fugientes, perq; imam Aethiopiam mareq; Atlanticum ad Gades Herculis enauigarunt: cōtra florentibus rebus Carthaginenſiū aliqui ex eis ab Herculeo freto in Arabicum mare rubrū: tum etiam Perſicus ſinus, & Indicum eouq; mare Alexandri armis eſt exploratū, inſulaq; Taprobane & aliæ in illis tractibus nōnullæ, quæ ex poſitu cœlorum & ſyderum deprehenduntur antipodes eſſe nobis. Tantū enim illis A exurgit contrarius ille uertex: tantum ab occidētali ſuo abſunt, quantum quædam ex terris in zona noſtra poſitis. b Aduerſa pedibus noſtris.] Imitatio Ciceronis in ſomnio Scipionis, de antipodibus enim loquens ait: Aduerſa nobis urgent ueſtigia. c Sed quaſi ratiocinando coniectant.] Similis enim in aduerſa zona temperies eſt, quapropter terræ incolātur, huic noſtræ, quæ inter æſtum & frigus extenditur. d Eundemq; locum mundus.] In rotundo medium eſt infimum, ambitus undiq; ſublimis, & ſupremus eſt.

De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abraham ciuitatis dei ordo dirigitur. Cap. X.

TENENDA eſt igitur ſeries generationū ab ipſo Sem, ut ipſa oſtendat poſt diluuiū ciuitatem dei: ſicut eam ſeries generationū ab illo, qui eſt appellatus Seth, oſtēdebat ante diluuiū. Propter hoc igitur ſcriptura diuina cum terrenā ciuitatē in Babylone, hoc eſt in cōfuſione eſſe mōſtraſſet, ad patriarchā Sem recapitulādo reuertitur, & orditur inde generationes uſq; ad Abrahā, cōmemorato etiam numero annorum quanto quiſq; ad hāc ſeriē pertinentē filium genuiſſet, quantoq; uixiſſet. Vbi certe agnoſcendum eſt quod ante promiſerā, ut appareat quare ſit dictum de filijs Heber, nomē unius Phalec: quia C in diebus eius diuiſa eſt terra. Quid enim aliud intelligendū eſt terrā eſſe diuiſam, niſi diuerſitatem linguarū? Omiſsis igitur cæteris filijs Sem, ad hanc rem nō pertinētibus, illi connectuntur in ordine generationū, per quos poſſit ad Abraham perueniri: ſicut illi cōnectebantur ante diluuiū, per quos perueniretur ad Noe, generationibus quæ propagatæ ſunt ex illo Adā filio, qui appellatus eſt Seth. Sic ergo incipit generationum iſta cōtexio: Et hæ generatiōes Sem. Sem filius Noe centū erat annorū cū genuit ᵃArphaxat ſecūdo anno poſt diluuiū. Et uixit Sem poſt D quā genuit Arphaxat quingētos annos, & genuit filios & filias, & mortuus eſt. Sic exequitur cęteros, dicens quoto quiſq; anno uitæ ſuæ filium genuerit ad iſtū generationū ordinem pertinentē, qui pertendit ad Abraham: & quot annos poſtmodum uixerit, intimans eum filios filiaſq; genuiſſe: ut intelligamus unde potuerint populi accreſcere, ne in paucis qui commemorantur hominibus occupati pueriliter hæſitemus, unde tāta ſpatia terrarum atq; regnorum repleri potuerint de genere Sem, maxime propter Aſſyriorum regnum, unde Ninus ille orientalium domitor uſquequaque populorum ingenti

ingenti proſperitate regnauit, & latiſsimum ac A
fundatiſsimum regnũ, quod diuturno tempo-
re duceretur, ſuis poſteris propagauit. Sed nos
ne diutius q̃ opus eſt, immoremur: non quot
annos quiſq; in iſta generationum ſerie uixerit,
ſed quoto anno uitę ſuæ genuerit filium, hoc or-
dine memorãdum tantummodo ponimus: ut
et numerum annorum à tranſacto diluuio uſq;
ad Abraham colligamus, & præter illa in qui-
bus nos cogit neceſsitas immorari, breuiter a-
lia, curſimq; tangamus. Secundo igitur anno
poſt diluuium, Sem cum eſſet centũ annorum,
genuit [a] Arphaxat. Arphaxat autem cũ eſſet cen
tum trigintaquinq; annorũ genuit Cainã, qui B
cum eſſet centum triginta annorum genuit Sa-
la. Porrò etiam ipſe Sala totidem annorũ erat,
quando genuit Heber. Centum uero & trigin
ta & quatuor agebat annos Heber, cum genuit
Phalech, in cuius diebus diuiſa eſt terra. Ipſe au
tem Phalech uixit centum triginta annos, & ge
nuit Ragau. Et Ragau centum triginta duos, &
genuit Seruch. Et Seruch cẽtum triginta, & ge-
nuit Nachor. Et Nachor ſeptuaginta nouem,
& genuit [b] Thara. Thara autem ſeptuaginta, &
genuit Abram: quem poſtea deus mutato uo-
cabulo, uocauit Abraham. Fiunt itaq; anni à di C
luuio uſq; ad Abrahã mille ſeptuaginta et duo,
ſecundum uulgatam æditionẽ, hoc eſt interpre
tum ſeptuaginta. In Hebræis autem codicibus
longe pauciores annos perhibent inueniri: de
quibus rationem, aut nullam, aut difficillimam
reddũt. Cum ergo quærimus in illis ſeptuagin-
ta duabus gentibus ciuitatẽ dei, non poſſumus
affirmare illo tempore quo erat illis labiũ unũ,
id eſt loquela una, tunc iam genus humanũ alie
natũ fuiſſe à cultu ueri dei: ita ut in ſolis iſtis ge-
nerationibus pietas uera remaneret, quæ deſcẽ-
dũt de ſemine Sem per Arphaxat, & tendũt ad
Abrahã: ſed ab illa ſuperbia ædificandæ turris D
uſq; in cœlũ, qua impia ſignificatur elatio, terre-
na apparuit ciuitas, hoc eſt ſocietas impiorũ. V-
trum iſta ante nõ fuerit, an latuerit, an potius u-
traq; permãſerit, pia ſcilicet in duob. filijs Noe,
qui benedicti ſunt, eorũq; poſteris: impia uero
in eo qui maledictus eſt, atq; eius progenie, ubi
etiam exortus eſt gigas uenator cõtra dominũ:
non eſt dijudicatio facilis. Fortaſsis enim, quod
profecto credibilius eſt, & in filijs duorũ illorũ
iam tũc ante q̃ Babylonia cœpiſſet inſtitui fue-
runt contemptores dei, & in filijs Cham culto-
res dei: utrunq; tamen hominum genus terris
nunquam defuiſſe credendum eſt. Siquidem &
quando dictũ eſt: Omnes declinauerunt, ſimul
inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, nõ
eſt uſq; ad unum: in utroq; Pſalmo, ubi hęc uer
ba ſunt, & hæc leguntur, Nónne cognoſcẽt o-
mnes, qui operantur iniquitatem, qui deuorant
plebem meã in cibo panis? Erat ergo etiam tũc
populus dei: unde illud quod dictum eſt: Non
eſt qui faciat bonum, non eſt uſq; ad unum: de
filijs hominũ dictum eſt, non de filijs dei. Nam
præmiſſum eſt: Deus de cœlo proſpexit ſu-
per filios hominum, ut uideret, ſi eſt intelligẽs,
aut requirens deum. Ac deinde illa ſubiuncta,
quæ omnes filios hominũ, id eſt ad ciuitatẽ per
tinentes, quæ uiuit ſecundum hominem, non
ſecundum deum, reprobos eſſe demonſtrant.

L. VIVES

a Arphaxat.] Ab hoc Chaldæos ortos eſſe, Hiero-
nymus tradit. b Thare.] Hunc ſeptuaginta
uocant Θάῤῥα.

Quod ea primitus lingua in uſu homi nũ fuerit, quæ poſtea Hebræa ab He ber nomine nuncupata eſt: & in cuius familia remanſit, cum diuerſitas eſſet facta linguarum. Cap. XI

QVAMOBREM ſicut lingua una cũ
eſſet omniũ, non ideo filij peſtilẽtiæ
defuerunt: nam & ante diluuiũ una
erat lingua, & tamen omnes præter
unam Noe iuſti domum deleri di-
luuio meruerunt: ita quãdo merito elatioris im-
pietatis gentes linguarum diuerſitate punitæ,
atque diuiſæ ſunt, & ciuitas impiorum cõfuſio-
nis nomen accepit, hoc eſt appellata eſt Baby-
lon, [a] non defuit domus Heber, ubi ea quæ an-
tea fuit omnium, lingua remaneret. Vnde ſicut
ſupra memoraui, cum cœpiſſent enumerari fi-
lij Sem, qui ſinguli gentes ſingulas procrea-
runt, primus eſt commemoratus Heber, cum
ſit abnepos ipſius, hoc eſt ab illo quintus inue-
niatur exortus. Quia ergo in eius familia remã-
ſit hæc lingua diuiſis per alias linguas cæteris
gentibus, quæ lingua prius humano generi nõ
immerito creditur fuiſſe communis, ideo dein-
ceps Hebræa eſt nuncupata. Tunc enim opus
erat eam diſtingui ab alijs linguis nomine pro-
prio: ſicut alię quoq; uocatę ſunt nominib. pro-
prijs

A ptijs. Quãdo autem erat una, nihil aliud quàm humana lingua, uel hũana locutio uocabatur, qua ſola uniuerſum genus humanum loquebatur. Dixerit aliquis: Si in diebus Phalec filij Heber diuiſa eſt terra per linguas, id eſt homines, qui tunc erãt in terra, ex eius nomine potius debuit appellari lingua illa, quæ fuit omnibus ante communis. Sed intelligendũ eſt [b] ipſum Heber propterea tale nomen impoſuiſſe filio ſuo, ut uocaretur Phalec, quod interpretatur diuiſio: quia tũc ei natus eſt, quãdo per linguas terra diuiſa eſt, id eſt ipſo tẽpore, ut hoc ſit quod dictũ eſt: In diebus eius diuiſa eſt terra. Nam niſi ad- B huc Heber uiueret, quãdo linguarum facta eſt multitudo: non ex eius nomine nomen acciperet lingua, quæ apud illum potuit permanere. Et ideo credenda eſt ipſa fuiſſe prima illa communis: quoniã de pœna uenit multiplicatio mutatioq́ʒ linguarum: & utiqʒ præter hãc pœnam eſſe debuit populus dei. Nec fruſtra linguam iſtam, hoc eſt quam tenuit Abrahã, nec in omnes filios ſuos trãſmittere potuit, ſed in eos tantum, qui propagati per Iacob, & inſignius atqʒ eminentius in dei populum coaleſcentes, dei teſtamenta & ſtirpem Chriſti habere potuerũt. C Nec Heber ipſe eãdem linguam in uniuerſam progeniem ſuam refudit: ſed in eam tantũ, cuius generationes perducũtur ad Abrahã. Quapropter etiam ſi non euidenter expreſſum eſt fuiſſe aliquod pium genus hominum, quando ab impijs Babylonia condebatur: non ad hoc ualuit hæc obſcuritas, ut quærẽtis fraudaretur, ſed potius ut exerceretur intentio. Cum enim legitur unam fuiſſe linguam primitus omniũ, & ante om̃es filios Sem cõmendatur Heber, quãuis ab illo quintus oriatur: & Hebræa uocatur lingua, quam Patriarcharum & Prophetarum, D non ſolum in ſermonibus ſuis, uerum etiam in literis ſacris cuſtodiuit autoritas: profecto cum quæritur in diuiſione linguarum, ubi lingua illa remanere potuerit, quæ fuit ante cõmunis: quæ ſine ulla dubitatione ubi remanſit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta eſt mutatione linguarum: quid aliud occurrit, niſi quod in huius gente remanſerit, à cuius nomine nomen accepit: & hoc iuſtitiæ gentis huius nõ paruum apparuiſſe ueſtigium, quod cum aliæ gentes plecterẽtur mutatione linguarum, ad iſtam non peruenit tale ſupplicium? Sed adhuc illud mouet, quomodo potuerunt ſingulas gentes facere Heber, & filius eius Phalec, ſi una lingua permanſit ambobus? Et certe una eſt Hebræa gẽs ex Heber propagata uſqʒ ad Abraham, & per eum deinceps donec magnus fieret populus Iſrael. Quomodo igitur omnes filij qui commemorati ſunt trium filiorum Noe fecerunt ſingulas gẽtes, ſi Heber & Phalec ſingulas non fecerunt? Nimirum illud eſt probabilius, [c] quod gigas ille Nemroth fecerit etiam ipſe gentem ſuam: ſed propter excellentiam dominationis & corporis ſeorſum eminẽtius nominatus eſt, ut maneat numerus ſeptuaginta duarum gẽtium atqʒ linguarũ. Phalec autem propterea commemoratus eſt, non quod gentem fecerit: nam eadem ipſa eſt eius gens Hebræa eadẽq́ʒ lingua, ſed propter tempus inſigne, quod in diebus eius terra diuiſa eſt. Nec mouere nos debet quomodo potuerit gigas Nemroth ad illud ætatis occurrere, quo Babylon condita eſt, & confuſio facta linguarum, atqʒ ex hac diuiſio gentium. Nõ enim quia Heber ſextus eſt à Noe, ille autẽ quartus, ideo non potuerunt ad idem tempus conuenire uiuẽdo. Hoc enim cõtigit cum plus uiuerẽt, ubi pauciores ſunt generationes, minus ubi plures: aut ſerius nati eſſent ubi pauciores, maturius ubi plures. Sanè intelligendum eſt, quando terra diuiſa eſt: non ſolum iam natos fuiſſe cæteros filios filiorum Noe, qui commemorantur patres gentium, ſed etiam eius ætatis fuiſſe, ut numeroſas familias haberent, quæ dignæ fuiſſent nominibus gentium. Vnde nequaquam putandum, quod eo fuerint ordine geniti, quo commemorati leguntur. Alioquin duodecim filij Iectan, qui erat filius alius Heber, frater Phalec, quomodo potuerunt iam gentes facere, ſi poſt Phalec fratrem ſuum Iectan natus eſt, ſicut poſt eum commemoratus eſt: quandoquidem tempore quo natus eſt Phalec diuiſa eſt terra. Proinde intelligendum eſt priorem quidem Phalec nominatum, ſed lõge poſt fratrem ſuum Iectan fuiſſe natum, cuius Iectan duodecim filij tam grãdes iã familias haberent, ut in linguas proprias diuidi poſſent. Sic enim potuit prior cõmemorari, qui erat ætate poſterior: quemadmodum prius cõmemorati ſunt ex tribus filijs Noe procreati filij Iaphet, qui erat minimus eorum: deinde filij Cham, qui erat medius: poſtremo filij Sem, qui erat primus & maximus. Illarum autem gentium uocabula partim manſerunt, ita ut hodiéque appareat unde fuerint deriuata:

ſicut

ſicut ex Aſſur, Aſſyrij, ex Heber, Hebræi, [d] partim téporis netuſtate mutata ſunt: ita ut uix homines doctiſsimi antiquiſsimas hiſtorias perſcrutantes, nec omniũ, ſed aliquarum ex iſtis origines gentiũ potuerint reperire. [e] Nam quod ex filio Cham, qui uocabatur Meſraim, Aegyptij perhibentur exorti, nulla hic reſonat origo uocabuli: [f] ſicut nec Aethiopum, qui dicũtur ad eum filium Cham pertinere, qui Chus appellatus eſt. Et ſi omnia conſiderentur, plura mutata, quàm manentia nomina apparent.

L. VIVES

a NOn defuit domus Heber.] In hac putant quidam primorum hominum linguam remãſiſſe, quod in coniuratione illa turris extruẽdæ non conſenſerit. Pſameticon Aegypti regem ſcribit Herodotus, educari iuſsiſſe duos pueros in ſyluis, ubi nullam audirent uocem humanã, ut quam linguã ſuapte ſponte ſine doctore loquerẽtur, eam iudicaret primam fuiſſe generis humani. Poſt tres annos ante ipſum productos, bec aliquoties protuliſſe: cum'que lingua Phrygia bec eſſet panis, eam primorum hominum, & Phrygas primos fuiſſe homines pronunciatum eſt. Sed mirum non eſt ipſos bec dixiſſe, qui inter capras eſſent educati, nullasq; alias uoces eſſe locutos. b Ipſum Heber propterea tale nomen.] Vaticinando id, quod futurũ erat, inquit Hieronymus. c Quod gigas ille Nemroth fecerit etiam ip. g. ſ.] Quam gentem fecerit, non conſtat: ubi regnauerit, tradit Geñ. x. quæ loca ſic explicat Hierony. Regnũ eius Babylõ, regnauit & in Arach, hoc eſt, in Edeſſa, & in Achad, quæ nũc dicitur Niſibis: & in Calane, quæ poſtea uerſo nomine à Seleuco rege dicta eſt Seleucia: uel certe quæ nunc Κτησιφῶν. Forſitan harũ gentium eſt autor, non dubium, quin propagator. d Partim temporis uetuſtate.] Sicut diuus Hieron. dicit, de omnibus filijs lectan. Quid mirum in tanta uetuſtate, quum intra annos ducentos mutata ſint omnia penè urbium montium fluuiorum nomina Italiæ Hiſpaniæ Galliæ aduentu Barbararum nationum. e Nam quod ex filio Cham.] Immo ab Cham dictam Aegyptũ, tradit Hieronymus, cuius hæc ſunt uerba: Frequenter Septuaginta interpretes non ualentes heth literam, quæ duplicem aſpirationem ſonat, in Græcum ſermonẽ uertere, χ Græcã literam addiderũt: ut nos docerent iſtiuſmodi uocabula aſpirari debere: unde & in præſenti loco Cham trãſtulerũt, pro eo quod Ham, à quo & Aegyptus uſq; hodie Aegyptiorum lingua Ham dicitur. Tantum Hiero. ſed fieri potuit, ut Aegyptus de nomine conditoris Meſrahim ſit appellata: nam ſic eam nominant Hebræi, eodem Hieronymo autore. De nomine etiã patris Ham. Aegyptus poſtea dicta eſt aerea, quaſi ἀερία, quoniam tenebricoſo eſt aere: ut Stephanus inquit, nominata eſt etiam eidem autori Heptapolis, à ſeptem urbibus. Deinde ab Aegypto rege Beli filio Aegyptus. Homerus Nilum amnem Aegyptum uocat. f Sicut

Aethiopia nec Aethiopũ.] Chus ab Hebræis Aethiopia eſt dicta. Hieron. Hæc etiam Atlantia eſt appellata, ab Atlante: & Aethiopia poſt, ut quidam uolunt, ab Aethiope Vulcani filio, ſed magis crediderim de colore, & exuſtione eſſe dictos. Nam αἴθοψ etiam in ſoluta oratione apud Græcos eſt μέλας, id eſt niger. Aethiopiam antiquiſsimus ſcriptor Homerus duplicem fecit [illegible] οἱ μὲν δυσομένου ὑπερίονος οἱ δ' ἀνιόντος. Hæc ſolem ſpectat ſurgẽtem, aſt illa cadentem. Eſt & Aethiopon regio in Eubœa inſula.

A De articulo temporis in Abraham, à quo ſanctæ ſucceſsionis nouus ordo contexitur. Cap. XII

N VNC iam uideamus procurſum ciuitatis dei, etiam ab illo articulo temporis, qui factus eſt in patre Abraham, unde incipit eſſe notitia eius euidentior, & ubi clariora leguntur promiſſa diuina, quæ nũc in Chriſto uidemus impleri. Sic ergo ſcriptura ſancta indicante didicimus: In regione Chaldæorũ natus eſt Abraham: [a] quę terra ad regnum pertinebat Aſſyriorum. Apud Chaldæos autẽ iam etiã tũc ſuperſtitiones impiæ præualebant, quemadmodum per cæteras gentes. Vna igitur Tharæ domus erat, de qua natus eſt Abrahã, in qua unius ueri dei cultus, & quantũ credibile eſt, in qua iam ſola etiam Hebræa lingua remanſerat: quanuis & ipſe, ſicut iam manifeſtior dei populus in Aegypto, ita in Meſopotamia ſeruiſſe dijs alienis, Ieſu Naue narrante refertur: cæteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias & in nationes alias defluẽtibus. Proinde, ſicut per aquarũ diluuiũ una domus Noe remanſerat ad reparandũ genus humanũ: ſic in diluuio multarũ ſuperſtitionũ per uniuerſum mundũ una remãſerat domus Tharę, in qua cuſtodita eſt plãtatio ciuitatis dei. Deniq;, ſicut illic enumeratis ſupra generatiõibus ab Adam uſq; ad Noe ſimul cum annorum numeris, et expoſita diluuij cauſa, prius quàm deus inciperet de arca fabricanda loqui, ad Noe dicitur: Hæ autem generationes Noe: ita & hic enũeratis generationibus ab illo, qui eſt appellatus Sem, filio Noe, uſque ad Abraham, deinde inſignis articulus ſimiliter ponitur, ut dicatur: Hæ ſunt generationes Tharæ. Thara genuit Abram & Nachor & Aram: & Aram genuit Loth. Et mortuus eſt Arã [b] coram Thara patre ſuo in terra in qua natus eſt in regione Chaldæorum. Et ſumpſerunt Abram & Nachor ſibi uxores. nomẽ mulieris Abram Sara, & nomen mulieris Nachor Melcha, filia Aram. Iſte Arã pater Melchæ fuit & pater Ieſcæ, quæ Ieſca creditur ipſa eſſe etiã Sara uxor Abrahæ.

L. VIVES

a QVæ terra ad regnum pertinebat Aſſyriorum.] Nam in Aſſyria eſt Chaldæa Melæ, Plinio, Straboni & alijs: nec ſolũ pars eſt illius Aſſyriæ, quã ueteres nihil aliud eſſe quàm Syriam late patentem putauerunt, hac Græca uoce, illa barbara, ſed illius Aſſy-

riæ anguſtioris. Strabo, Aſſyriam uocant Babyloniam & maximã adiacentis terræ portionem. Xenoph. in primo de pædia Cyri Syrios & Aſſyrios ponit tanquam diuerſos. b Coram Thara patre ſuo.] In Gen̄. xi. cap. ex omnibus interpretibus ante patrem ſuũ. Lxx. ἐνώπιον Θάρα τοῦ πατρὸς q. eo præſente, & inſpectante. Forte Auguſtinus coram patre, hoc eſt eo præſente intellexit, antequã ex Chaldæa migraret in Charram, quæ poſtea à Latinis dictæ ſunt Charrhæ. Ciuitas hæc eſt Meſopotamiæ, ad quam exercitus Romanus imperatore M. Craſſo cæſus eſt à Parthis.

Quæ ratio feciſſe uideatur, ut in tranſmigratiõe Tharæ, qua Chaldæos deſerens in Meſopotamiã tranſiuit, nulla filij eius Nachor facta ſit mentio. Caput XIII

a EINDE narratur, quemadmodum Thara cum ſuis regionẽ reliquerit D Chaldæorum, & [a] uenerit in Meſopotamiam, & habitauerit in Charram. Tacetur autem de uno filio eius, qui uocabatur Nachor, tanquam eum non duxerit ſecũ. Nam ita narratur: Et ſumpſit Thara Abraham filium ſuum, & Loth filium Arã, filium filij ſui, & Saram nurum ſuam, uxorem Abrahã filij ſui, & eduxit illos de regiõe Chaldæorum in terram Chanaan, & uenit in Charram & habitauit ibi. Nuſquam hic nominatur Nachor, & uxor eius Melcha. Sed inuenimus poſtea cum ſeruũ ſuum mitteret Abraham ad accipiendam uxorem filio ſuo Iſaac, ita ſcriptũ: Et accepit puer decẽ camelos de camelis domini ſui, & de omnibus bonis domini ſui ſecum, & exurgẽs profectus eſt in Meſopotamiam in ciuitatẽ Nachor. Iſto & alijs ſacræ huius hiſtoriæ teſtimonijs, oſtenditur etiam Nachor fratrem Abrahæ exiſſe de regione Chaldæorũ, ſedesq́ꝫ conſtituiſſe in Meſopotamia, ubi cum patre ſuo habitauerat Abraham. Cur ergo ſcriptura eum non commemorauit, quando ex gẽte Chaldæorum cum ſuis profectus eſt Thara, & habitauit in Meſopotamia, ubi non ſolũ Abraham filius eius, uerũetiam Sara nurus eius & Loth nepos eius commemorantur, quod eos duxerit ſecum? Cur putamus, niſi forte quod à paterna & fraterna pietate deſciuerat, & ſuperſtitioni adhæſerat Chaldæorum, & poſtea inde, ſiue pœnitendo, ſiue perſecutionem paſſus quod ſuſpectus haberetur, et ipſe emigrauit? In libro enim qui inſcribitur Iudith, cum quæreret Holofernes hoſtis Iſraelitarum, quæ nam gens A illa eſſet, utrum aduerſus eam bellandũ fuiſſet, ſic ei reſpõdit Achior dux Ammonitarum. Audiat dominus noſter uerbum de ore pueri ſui, & referam tibi ueritatẽ de populo qui habitat iuxta montana hæc, & non exibit mendacium de ore ſerui tui. Hæc enim progenies populi eſt Chaldæorũ, & antea habitauerunt Meſopotamiam, quia noluerunt ſequi deos patrum ſuorum, qui fuerunt in terra Chaldæorum glorioſi, ſed declinauerunt de uia parentum ſuorum, & adorauerunt deum cœli, quem cognouerũt, & proiecerunt eos à facie deorum ſuorum, & fu B gerunt in Meſopotamiam, & habitauerunt ibi dies multos. Dixitq́ꝫ illis deus eorum, ut exirẽt de habitatiõe ſua, & irent in terram Chanaan, & habitauerũt ibi, & cætera quę narrat Achior Ammonites. Vnde manifeſtum eſt domum Tharę perſecutionem paſſam fuiſſe à Chaldęis pro uera pietate, qua unus & uerus ab eis colebatur deus.

L. VIVES

a Venerit in Meſopotamiam.] Meſopotamia dicitur. q. μέσον ποταμῶν, quia inter Tigrim & Euphratem tota.

C De annis Tharæ qui in Charra uitæ tempus impleuit. Cap. XIIII

EFVNCTO autem Thara in Meſopotamia ubi uixiſſe perhibetur D ducentos & quinq́ꝫ annos, iam incipiunt indicari factæ ad Abraham promiſſiones dei, quod ita ſcriptum eſt: Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinq́ꝫ & ducenti anni, & mortuus eſt in Charra. Nõ ſic autem accipiendũ eſt, quaſi omnes hos dies ibi egerit, ſed quia omnes dies uitæ ſuæ, qui fuerũt anni ducenti & quinq́ꝫ ibi cõpleuerit, alioquin neſciretur quot annos uixerit Thara, quoniam D non legitur quoto anno uitæ ſuæ in Charrhan uenerit: & abſurdum eſt exiſtimare in iſta ſerie generationum ubi diligenter commemoratur, quot annos quiſque uixerit, huius ſolius numerum annorum uitæ non commẽdatum eſſe memoriæ. Quod enim quorundam quos eadem ſcriptura commemorat, tacentur anni, non ſunt in hoc ordine, in quo temporum dinumeratio deceſſione gignentiũ, & genitorum ſucceſſione contexitur. Iſte autem ordo qui dirigitur ab Adam uſq́ꝫ ad Noe, & inde uſq́ꝫ Abraham, ſine numero annorũ uitæ ſuæ neminem continet.

De tempore promiſsionis Abrahæ, qua ſecundum præceptum dei exiuit de Charra. Cap. XV

QVOD uero cummemorata morte Tharæ patris Abraham, deinde legitur: Et dixit dominus ad Abrahã: Exi de terra tua, & de cognatiõe tua & de domo patris tui, & cætera: nõ quia hoc ſequitur in ſermone libri, hoc etiam iu rerum geſtarum tẽpore ſequi exiſtimaudũ eſt. [a]Erit quippe ſi ita eſt indiſſolubilis quæſtio. Poſt hæc enim nerba dei, quæ ad Abraham facta ſunt, ſcriptura ſic loquitur: Et exijt Abrahã quemadmodũ locutus eſt illi domiuus, & abijt cum illo Loth. Abraham aũt erat quinq; & ſeptuaginta annorũ cum exiuit de Charra. Quomodo poteſt hoc uerum eſſe, ſi poſt mortẽ patris ſui exijt de Charra? Cum euim eſſet Thara ſeptuaginta annorum, ſicut ſupra intimatũ eſt, genuit Abraham. Cui uumero additis ſeptuagintaquinq; annis, quos agebat Abrahã, quando egreſſus eſt de Charra, fiunt anni centũ & quadragintaquinq;. Tot igitur annorum erat Thara, quãdo exijt Abraham de illa Meſopotamiæ ciuitate. Agebat enim annum ætatis ſuæ ſeptuageſimumquintum, ac per hoc pater eius qui ſeptuageſimo uitæ ſuæ anno genuerat, agebat, ut dictum eſt, centeſimum & quadrageſimumquintum annũ. Non ergo iude poſt mortem patris, id eſt poſt ducentos quinq; annos quibus pater eius uixit egreſſus eſt, ſed annus de illo loco profectionis eius, quoniam ipſius ſeptuageſimusquiutus erat, proculdubio patris eius, qui ſeptuageſimo uitæ ſuę anno genuerat, centeſimus quadrageſimusquintus fuiſſe colligitur. Ac per hoc intelligẽdum eſt more ſuo ſcripturam rediſſe ad tempus, quod iam narratio illa tranſierat: ſicut ſuperius cum filios filiorum Noe cõmemuraſſet, dixit illos fuiſſe in gentibus & linguis ſuis: & tamen poſtea, quaſi hoc etiam in ordine temporum ſequeretur, Et erat, inquit, omnis terra labium unũ, & uox una omnibus. Quomodo ergu ſecundũ ſuas gentes, & ſecundum ſuas linguas erãt, ſi una erat omuibus: niſi quia ad illud quod iam trãſierat, recapitulando eſt reuerſa uarratio? Sic ergo et hic cum dictum eſſet, Et fuerunt dies Thare iu Charra quinq; et ducenti anni, et mortuus eſt Thara in Charra: Deiude ſcriptura redeundo ad id quod ideo prætermiſerat, ut prius de Thara id quod in-

A choatũ fuerat cõpleretur: Et dixit, iuquit, dominus ad Abrahã: Exi de terra tua: &c. Poſt quæ dei uerba ſubiũgitur, Et exijt Abrahã quemadmodũ locutus eſt illi dominus, et abijt cum eo Loth. Abrahã autẽ erat quinq; et ſeptuagiuta aunorũ cum exijt ex Charra. Tunc itaq; hoc factum eſt quãdo pater eius centeſimum quadrageſimum et quintũ annum agebat ætatis. Tunc enim fuit huius ſeptuageſimuſquintus. Soluta [b]eſt autem quæſtio iſta et aliter, ut ſeptuaginta quinque anni Abrahæ quando egreſſus eſt de Charra ex illo computarentur, ex quo de igne B Chaldæorum liberatus eſt, non ex quo natus eſt, tanquã tunc potius natus habendus ſit. Sed beatus Stephanus iu Actibus Apoſtolorum cum iſta uarraret: Deus, iuquit, glorię apparuit Abrahæ patri noſtro, cum eſſet in Meſopotamia, prius q̃ habitaret in Charra. Et ait ad illũ: Exi de terra tua, et de cognatione tua et de domo patris tui, et ueni in terrã, quã tibi demõſtrabo. Secundũ hęc uerba Stephani nõ poſt mortem patris eius loquutus eſt deus Abrahæ, qui utiq; iu Charra mortuus eſt, ubi cũ illo & ipſe filius habitauit, ſed prius q̃ habitaret in eadẽ ciuitate, iam tamẽ cũ eſſet in Meſopotamia. Iam C ergo exierat à Chaldæis. Quod itaq; adiungit Stephanus: Tunc Abraham egreſſus eſt de terra Chaldæorum & habitauit in Charra, uon demonſtrat, quid ſit factum poſteaquã locutus eſt illi deus. Neq; eñ poſt illa dei uerba egreſſus eſt de terra Chaldæorum, cum dicat ei locutum deum eſſe in Meſopotamia, ſed ad totum illud tempus pertinet quod ait Tunc, id eſt ex quo egreſſus eſt à Chaldæis, & habitauit in Charra. Item quod ſequitur: Et inde poſtquam mortuus eſt pater eius collocauit illum in terra hac, in qua uos nunc habitaris & patres ueſtri: nõ ait, poſtquã mortuus eſt pater eius exijt de D Charra, ſed inde poſtquã mortuus eſt pater eius hic eum collocauit. Intelligendũ eſt igitur locutum deum fuiſſe cum Abraham cum eſſet in Meſopotamia, prius q̃ habitaret in Charra, ſed eum in Charram perueniſſe cũ patre retento apud ſe præcepto dei, & inde exiſſe ſeptuageſimo & quiuto ſuo, patris autẽ ſui cẽteſimo quadrageſimo quiuto anno. Collocationẽ uero eius in terra Chanaan nõ profectionẽ de Charra poſt mortẽ patris eius factam eſſe dixit, quia iam mortuus erat pater eius, quando emit terrã cuius ibi iam ſuæ rei cœpit eſſe poſſeſſur. Quod

autem iam in Meſopotamia cōſtituto, hoc eſt, iam egreſſo de terra Chaldæorum, dixit deus: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, noo ut corpus iode eijceret, quod iam fecerat, ſed ut animam euelleret, dicitur. Nō enim exierat iode animo, ſi ſpe redeūdi & deſiderio tenebatur, quæ ſpes & deſiderium deo iubente ac iuuante & illo obediente fuerat amputanda. Nō ſane incredibiliter exiſtimatur, cum poſtea ſecutus eſſet Nachor patrem ſuum, tunc Abraham præceptum domini impleuiſſe, ut cū Sara coniuge ſua & Loth filio fratris ſui exiret de Charra.

L. VIVES

a Erit quippe ſi ita eſt indiſſolubilis quæſtio.] Sic etiā hanc quæſtionē uocat Hiero. qui eam diuerſius paulo, q̄ Auguſtinus hic ſoluit, tametſi cōiecturis tribus utitur. b Soluta eſt autē quæſtio.] Hæc eſt una ex ſolutionibus ſancti Hieronymi, ex fabula, quam Hebræi narrant. Sic enim ſcribit: Pro eo qđ legimus in regione Chaldæorum, in Hebræo habet' אור כשדים Vr chaſdim, id eſt in igne Chaldæorum. Tradūt autem Hebræi ex hac occaſione iſtius modi fabulam. Quod Abraham in ignem miſſus ſit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colūt, & dei auxilio liberatus de idololatriæ igne profugerit, quod in ſequentibus ſcribitur egreſſum eſſe Tharā cum ſobole ſua de regione Chaldæorum, pro eo quod in Hebræo habetur de incendio Chaldæorum, & hoc eſſe quod nūc dicitur mortuus eſt Aram ante conſpectum Thare patris ſui in terra natiuitatis ſuæ in igne Chaldæorum, quod uidelicet ignē nolens adorare, igne conſumptus ſit. loquitur autē poſtea dominus ad Abraham: Ego ſum qui eduxi te de igne Chaldæorum. & aliquanto poſt ubi quæſtionem illam ſibi propoſuiſſet, quam indiſſolubilem nominauit, inquit, Vera eſt igitur illa Hebræorum traditio, quam ſupra diximus, quod egreſſus ſit Thare cum filijs ſuis de igne Chaldæorū, & quod Abrahā Babylonio uallatus incendio, quia illud adorare nolebat, dei auxilio ſit liberatus, & ex illo tempore ei dies uitæ, & tempus reputetur ætatis, ex quo confeſſus eſt dominum ſpernens idola Chaldæorum. Hactenus Hieronymi uerba recenſuimus, ſine quibus parū intelligi poſſe Auguſtini ſententia uidebatur. Ioſephus ſcribit Tharam cum odio haberet Chaldæam propter luctum Aran filij migraſſe cum tota domo Charras, ſepulchrumq́ꝫ Aran oſtendi in Vr Chaldæorum.

De ordine & qualitate promiſsionū dei quę ad Abraham factę ſunt. XVI

IAM conſiderandæ ſunt promiſsiones dei factæ ad Abraham. In his enim apertiora domini noſtri Ieſu Chriſti, hoc eſt, dei ueri oracula apparere cœperūt de populo piorum quem prophetica prænonciauit autoritas: harū prima ita legitur: Et dixit dominus ad Abrahā Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de do-

A mo patris tui, & uade in terrā, quam tibi demōſtrauero, & faciā te in gentē magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuū, & eris benedictus, & benedicam benedicentes te, & maledicā maledicentes te, & benedicētur in te omnes tribus terrę. Aduertendū eſt igitur duas res promiſſas Abrahæ, unam ſcilicet quod terram Chanaan poſſeſſurum fuerat ſemē eius, quod ſignificatur ubi dictum eſt: uade in terrā, quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem magnam: aliam uero longe pręſtantiorem, non de carnali, ſed de ſpiritali ſemine, per quod pater

B eſt nō unius gentis Iſraeliticæ, ſed omnium gentium quæ fidei eius ueſtigia conſequūtur, quod promitti cœpit his uerbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. a Hāc promiſsionē factam arbitratur Euſebius ſeptuageſimoquinto anno ætatis Abrahæ, tanquam mox ut facta eſt, de Charra exierit Abraham: quoniam ſcripturæ contradici non poteſt, ubi legitur Abraham erat quinq́ꝫ & ſeptuaginta annorum, cum exijt de Charra. Sed ſi eo anno facta eſt iſta promiſſio, iam utiq́ꝫ in Charra cum patre ſuo demorabatur Abraham. Neq́ꝫ enim inde exire poſſet, niſi prius ibi habitaſſet. Nūquid nam ergo con

C tradicitur Stephano dicenti: Deus gloriæ apparuit Abrahæ patri noſtro cum eſſet in Meſopotamia, priuſquam habitaret in Charra? Sed intelligendum eſt, quod eodem anno facta ſunt omnia, & dei promiſsio antequam in Charra habitaret Abraham, & in Charra habitatio eius, & inde profectio: non ſolum quia Euſebius in chronicis ab anno huius promiſsionis computat & oſtendit poſt quadringentos & triginta annos exitum eſſe de Aegypto, quando lex data eſt, uerumetiam b quia id cōmemorat Apoſtolus Paulus.

L. VIVES

D

a Hanc promiſsionē factam arbitratur Euſebius.] Sic enim apud illum eſt: Imperāte Aſſyrijs Nino & Sicyonijs Thelaſione, Abraham cū ſeptuagintaquinq́ꝫ eſſet annorum diuino dignus habetur alloquio, & ea repromiſsione, quæ ad illum facta eſt.

b Quia id cōmemorat Apoſt. Paulus.] Ad Gal. iij. quadringentis & triginta annis poſt promiſsiones factas Abrahæ dicit legem eſſe datam.

De tribus excellentioribus gentium regnis: quorum, id eſt Aſſyriorum, iam Abraham ſublimius eminebat. Caput XVII

A ERANT idem tēpus eminētia regna erāt gentiū, in quibus terrigenarum ciuitas, hoc eſt ſocietas hominum ſecundum hominem uiuentiū ſub dominatu angelorū deſertorū inſignius excellebat, regna uidelicet tria,[a] Sicyoniorū,[b] Aegyptiorum, Aſſyriorum. Sed Aſſyriorū multo erat potentius atq; ſublimius. Nam rex ille Ninus Beli filius excepta India, uniuerſæ Aſiæ populos ſubiugauerat.[c] Aſiam uero dico, nō illam partem quę huius maioris Aſiæ una prouincia eſt, ſed eam quæ uniuerſa Aſia nūcupatur, quā[d] quidam in alteram duarum, plerīq; autē in tertiam totius orbis partem poſuerunt, ut ſint omnes, Aſia, Europa, & Aphrica,[e] quod nonnulli æquali diuiſione fecerūt. Namq; iſta quæ Aſia nuncupatur à meridie per Orientem uſq; in Septentrionem peruenit.[f] Europa uero à Septentrione uſq; ad Occidentem,[g] atq; inde Aphrica ab Occidente uſq; ad meridiē. Vnde uidentur orbem dimidiū duæ tenere, Europa, & Aphrica, aliud uero dimidium ſola Aſia. Sed ideo illæ duæ partes factæ ſunt,[h] quia inter utrāq; ab Oceano ingreditur, quicquid aquarū terras interluit,[i] & ab hoc mare magnum nobis facit. Quapropter ſi in duas partes orbē diuidas Orientis C & Occidentis, Aſia erit in una, in altera uero Europa & Aphrica. Quāobrem unū trium regnorum quæ tūc præcellebāt, regnum ſcilicet Sicyoniorū nō erat ſub Aſſyrijs, quia in Europa erat.[k] Aegyptiorū autem quomodo eis non ſubiacebat, à quibus tota Aſia tenebatur, ſolis Indis ut perhibetur exceptis. In Aſſyria igitur præualuerat dominatus impiæ ciuitatis: huius caput erat illa Babylon, cuius terrigenæ ciuitatis nomē aptiſsimū eſt, id eſt cōfuſio. Ibi aūt Ninus regnabat poſt mortē patris ſui Beli, qui primus illic regnauerat ſexaginta quinque annos. Filius uero D eius Ninus, qui defuncto patre ſucceſsit in regnū, quinquaginta duos regnauit annos, & habebat in regno quadraginta annos, quando natus eſt Abraham, qui erat annus circiter milleſimus ducenteſimus ante conditam Romam, ueluti alteram in occidente Babyloniam.

L. VIVES

a Sicyon. SIcyoniorum.] Sicyon urbs eſt in Peloponeſo ingreſsis ad læuam antiquiſsima, in qua primus Aegialeus regnauit, ut Pauſanias, & Euſebius narrant. Sicyonia ipſa parua eſt in Achaia regio, ſed reges Sicyonij late per totam Achaiam imperabant, Sicyon erat regia. Achaiáque Aegialia eſt olim de regis nomine nuncupata Plinio: totam uero Peloponneſum ſic eſſe dictam ſcribit Euſebius, quæ poſtea Apia uocata eſt ab Api rege uij. à Pelope, deinde Peloponeſus q. πελοποννῆσος Πέλοπος νῆσος Pelopis inſula. Peninſula enim eſt. Pauſanias non totam Peloponeſon Aegialiam eſſe dictam ſignificat, ſed maritimā tantum partem q. αἰγιαλὸν littoralem à Corintho ad Tenarū, & ab illo rege ſic eſſe nominatam, poſt Sicyoniā à Sicyone rege. de qua lib. xviij. *Peloponeſus* b Aegyptiorū.] Hoc tempore imperabāt Aegyptijs Thebæi, quæ regio eſt ſub Delta à Thebis ingenti urbe & maximæ potentiæ nuncupata. c Aſiam uero dico.] De hac Aſia minore alibi. d Quam quidam in alterā dua.] Saluſt. in bello Iugurth. oſtendit quoſdam orbē terrarū in duas tantū partes diuiſiſſe, Aſiā & Europā: Aphricam Europæ partē feciſſe. Hac de cauſa Silius de Libya, inquit: Aut ingens Aſiæ latus, aut pars tertia rerū. Qui ab Europa non ſeparant Aphricam, uentos & cœlum ſequuntur, ut Lucanus lib. ix. cuius hæc ſunt uerba:

Tertia pars rerum Libye, ſi credere famæ
B Cuncta uelis, at ſi uentos cœlumq; ſequaris,
Pars erit Europæ, nec enim plus littora Nili
Quam Scythicus Tanais primis à Gadibus abſunt.

Et alia ſuper eadem ratione quædam. alij terris per mare noſtrum diſterminatis Aphricam ab Europa ſeiūxerunt. e Quod nōnulli æquali diuiſione fece.] In antiquis eſt: quod non æquali diuiſione fecerunt. Nam Aphrica maior eſt Europa: at Aſia maior ambabus. quā ad Orientem latius patere Aphrica & Europa & mari quod inter illas immiſſum eſt, autor eſt Mela, certe traditionibus illorū temporū, nam nunc longus Aphricæ tractus ſub Aethiopia ad meridiem eſt repertus. Nec uidebitur abſurdū ſi quis malit legere: nōnulli æquali diuiſione fecerunt, ut ſit diuiſum eſſe orbē à nonnullis in duas æquas partes Europam & Aſiam. f Europa uero à ſeptentrione.] *Europa* Europa habet terminos à ſeptētrione Oceanum glacialem & Britannicum, ab Occidente Atlanticū mare à meridie fretum Herculeū, & noſtrum mare: ab Oriente Helleſpontū, duos boſphoros, paludem Mæotidem, & Tanaim fluuium. g Atq; inde Aphrica.] Huius limites iuxta ueteres ſunt ab Oriēte Nilus, ab Occidente Atlanticus Oceanus, à ſeptentrione mare noſtrum, à meridie Aethiopicus Oceanus ueteribus nō ſatis cognitus, nunc crebris nauigationibus Luſitanorum emenſus. h Quia inter utranq; ab Oceano.] In lib. Brugeñ. ſic legitur: quia inter utranq; pelagus ab Oceano ingreditur. Mare quod mediterraneū uocatur, à Latinis uero & Græcis noſtrū: nam aliud illæ gentes non habent. Pelagus à Mela nominatur, à colūnis Herculis in ſinum Iſsicum ad Orientē, ad Septētrionem in paludē Mæotidem & Tanaim amnem, inter geminas terras modo in Europam & Aphricam, modo inter Europam & Aſiam. i Et ab hoc mare mag. no. fa.] Pelagus ex aqua, quā ab Oceano recipit latū mare efficit illi oræ Aphricæ & aduerſæ Europæ. ſed latiſsime patet inter ſinum Liguſticū & ſinum Hipponenſem, ubi erat Auguſtinus. k Aegyptiorum autem quomodo eis non ſubia.] *Aegyptus* Aegyptus non tota eſt in Aſia, niſi quātum à Nilo in Orientē uergit, nec tamen Aſſyrijs parebant Aegyptij, ſed regnum poſsidebāt opulentiſsimum, qui etiā magnas expeditiones in Aſſyriam fecerunt, lateq; Aſiam domuerunt, ſi libris ipſorum ſit fides.

De iterato alloquio dei ad Abraham quo ei & ſemini eius Chanaan terra promittitur. Cap. XVIII

E GRESSVS eſt ergo Abraham de Charra ſeptuageſimo quinto anno ætatis ſuæ, cēteſimo autē quadrageſimo & quinto patris ſui, cū Loth filio

lio fratris ſui, & Sara coniuge ſua, & perrexit in terrã Chanaan, [a]& peruenit uſq; ad Sichẽ, ubi rurſus accepit diuinum oraculũ, de quo ita ſcriptum eſt: Et apparuit dominus Abrahæ, & dixit illi, Semini tuo dabo terram hanc. Nihil de illo ſemine ei promiſſum eſt, in quo pater factus eſt omnium gentium, ſed de illo ſolo, de quo pater eſt unius Iſraeliticæ gentis, Ab hoc enim ſemine terra illa poſſeſſa eſt.

L. VIVES

a Et peruenit uſq; ad Sichẽ.] Hæc erat ſita in finibus Ephraim, quam deleuit poſtea Abimelech. Iudicum ix. Hier. in lib. De locis Hebraicis Sicimam Latine & Græce dictã perhibet, oſtẽdiq; ueſtigia iuxta ſuburbana Neapoleos ad ſepulchrũ Ioſeph. Fuit & altera Sichẽ in mõte Ephraim ciuitas fugitiuorum.

De Saræ pudicitia in Ægypto per dominum cuſtodita, quã Abraham nõ uxorem ſuam eſſe dixerat, ſed ſororẽ. Caput XIX

Deinde ædificato ibi altari, & inuocato deo, Abrahã profectus eſt inde et habitauit in heremo, atq; inde ire in Aegyptũ famis neceſsitate cõpulſus eſt. Vbi uxorẽ ſuam dixit ſororẽ ſuam, [a]nihil mẽtitus. Erat eñ & hoc, quia propinqua erat ſanguine: ſicut etiã Loth eadẽ propinquitate, cũ fratris eius eſſet filius, frater eius eſt dictus. Itaq; uxorẽ tacuit, non negauit, cõiugis tuendã pudicitiã cõmittens deo, et humanas inſidias cauens ut homo: quoniã ſi periculũ quantũ cauere poterat, nõ caueret, [b]magis tẽtaret deũ, q̃ ſperaret in deo. De qua re cõtra calumniantẽ Fauſtum Manichæũ multa diximus. Deniq; factũ eſt, quod de domino præſumpſit Abrahã. Nã Pharao rex Aegypti, qui eam ſibi uxorẽ acceperat, grauiter afflictus marito reddidit. [c]Vbi abſit ut credamus alieno concubitu fuiſſe pollutã, quia multo eſt credibilius hoc Pharaonẽ facere afflictionibus magnis nõ fuiſſe permiſſum.

L. VIVES

a Nihil mentitus.] Patrueles enim fratres dicunt, ut ex Cicerone docui. b Magis tentaret.] Bene ſperari de ſe, ac multũ ſibi fidi uult deus, tentari uero ſe diſertis uerbis uetat. Moſes enim in Deuteronomio inquit, nõ tentabis dominũ deum tuũ. Chriſtus ipſe uerus deus dictũ illud ſanctius & auguſtius uſu ſuo reddidit. Matth. iiij. c Vbi abſit ut creda.] Hieron. oſtẽdit exẽplo de lib. Heſter petito mulierẽ ad regem introductã ſolere xij. mẽſibus purgari luſtrariq;, ac regio cõcubitu parari dignã, ita fieri potuiſſe, ut interea morbo ictus Pharao Sarã marito reddiderit.

De ſeceſsione Loth & Abrahæ, quæ illis ſalua charitate cõplacuit. XX

Reverso igitur Abrahã ex Aegypto in locũ unde uenerat, tunc Loth fratris filius ab illo in terrã Sodomorum ſalua charitate diſceſſit. Diuites quippe facti erant, paſtoreſq; multos pecorum habere cœperant, quibus inter ſe rixãtibus, eo modo familiarũ ſuarum pugnacẽ diſcordiã uitauerunt. Poterat quippe hinc, ut ſunt humana, etiã inter ipſos aliqua rixa conſurgere. Proinde hoc malum præcauẽtis Abrahæ uerba ſunt ad Loth: Non ſit rixa inter me & te, & inter paſtores meos, & paſtores tuos, quia homines nos fratres ſumus: [a]Nõne ecce tota terra ante te eſt? Diſcedite à me. Si tu in ſiniſtram, ego in dextrã, uel ſi tu in dextram, ego in ſiniſtram. [b]Hinc fortaſsis effecta eſt inter homines pacifica conſuetudo, ut quando terrenorũ aliquid partiendum eſt, maior diuidat, minor eligat.

L. VIVES

a Nonne ecce tota terra.] Verba ſunt optionẽ dantis, ut qua uellet proficiſceretẽ, ipſe in diuerſum abiret. b Hinc fortaſsis effecta eſt inter homines.] Fuiſſe olim hunc morem partiendi ſubſignificant declamatorum leges, quarũ una eſt, maior frater diuidat, eligat minor. Sen. lib. vi. decla.

De tertia promiſſione dei, qua terram Chanaan Abrahæ & ſemini eius in perpetuum pollicetur. Cap. XXI

Vm ergo digreſsi eſſẽt ſeparatimq; habitarent Abraham & Loth neceſsitate ſuſtentãdæ familiæ, nõ fœditate diſcordiæ, & Abrahã in terra Chanaan, Loth autẽ eſſet in Sodomis, oraculo tertio dominus dixit ad Abrahã: Reſpiciens oculis tuis uide à loco in quo nũc tu es, ad Aquilonem & Aphricũ, & Orientẽ [a]& mare, quia omnem terrã quam tu uides tibi dabo, & ſemini tuo uſq; in ſeculũ, & faciam ſemẽ tuũ tanquam arenam terræ. Si poteſt aliquis dinumerare arenam terræ, & ſemen tuum dinumerabitur. Surgens perambula terram in longitudinẽ eius & in latitudinẽ, quia tibi dabo eam. In hac promiſſione utrum ſit etiam illa qua pater factus eſt omniũ gentiũ, non euidenter apparet. Poteſt eñ uideri ad hoc pertinere, Et faciã ſemen tuũ tanquã arenam terræ: quod ea locutione dictũ eſt, quã Græci dicũt [b]hyperbolen, quæ utiq; tropica eſt nõ propria. [c]Quo tamẽ modo, ut cæteris tropis

A tropis uti ſolere ſcripturam nullus qui eam didicit, ambigit. Iſte autẽ tropus, id eſt modus locutionis fit, quando id quod dicitur, longe eſt amplius, ꝗ quod eo dicto ſignificatur. Quis enim non nideat, ꝗ ſit incomparabiliter amplior arenæ numerus, quàm poteſt eſſe omnium hominum ab ipſo Adã uſq; ad terminũ ſeculi? Quãto ergo magis ꝗ ſemen Abrahę, nõ ſolũ quod pertinet ad Iſraeliticã gẽtem, uerũetiã quod eſt et futurũ eſt, ſecundũ imitationẽ fidei toto orbe terrarũ in omnibus gentibus Quod ſemen, [d] in cõparatione multitudinis impiorũ, profecto in paucis eſt: quãuis & ipſi pauci faciãt innumerabilem multitudinẽ ſuã, quæ ſignificata eſt ſecundum hyperbolẽ, per arenã terræ. Sanè iſta B multitudo quæ promittitur Abrahæ, non deo eſt innumerabilis, ſed hominibns: [f] deo autem nec arenæ terrę. Proinde quia non tantum gens Iſraelitica, ſed uniuerſum ſemen Abrahę, ubi eſt expreſſa promiſsio, nõ ſecũdum carnem ſed ſecundũ ſpiritũ plurimorũ filiorũ, congruentius arenæ multitudini comparatur: poteſt hinc intelligi utriuſque rei facta promiſsio Sed ideo diximus, quod non euidenter appareat, qnia & illius gẽtis unius multitudo, quæ ſecundũ carnẽ nata eſt ex Abrahã per eius nepotem Iacob, in C tantũ creuit, ut penè omnes partes orbis impleuerit. Et ideo potuit & ipſa ſecundum hyperbolen arenæ multitudini cõparari: quia & hæc ſola innumera eſt homini multitudo: terrã certe illã ſolam ſignificatã, quæ appellata eſt Chanaan, nemo ambigit. Sed quod dictum eſt: Tibi dabo eam & ſemini tuo uſq; in ſeculũ: poteſt mouere nonnullos, ſi nſq; in ſeculum intelligant in æternum. Si autẽ ſeculum hoc loco ſic accipiãt, quemadmodnm fideliter tenemus, initium futuri ſeculi, à fine pręſentis ordiri, nihil eos mouebit: quia etſi expulſi ſunt Iſraelitæ de Hieroſolymis, manent tamẽ in alijs ciuitatibus terrę Cha D naan, & uſq; in finem manebũt: & uniuerſa terra illa cum à Chriſtianis inhabitatur, etiam ipſum ſemen eſt Abrahæ.

L. VIVES

a ET mare.] Syriæ, in qua erat Abraham, mare noſtrum eſt ad occaſum ſolis, ideo cũ reliquas tres mundi partes nominaſſet, pro Occidẽte mare dixit, quod Plin. Phœniciom nominat. b Hyperbolẽ.] *Hyperbole* Fit, cum plus dicitur, ꝗ intelligi͛, de qua apud Quint. in ix. c Quo tamẽ modo ut cæteris.] Sicur Hieremiæ xx. locus multorũ uerſuum quẽ per Hyperbolen dictũ ait Hiero. & Daniel iiij. & Eccleſiaſtes x. Volucres cœli auferẽt uocem tuã. Origenes in primo cap. epiſtolæ ad A Rom. Hyperbolẽ eſſe oſtẽdit illo uerbo, quod fides ueſtra annunciat͛ in uniuerſo mũdo. tum in Euãgelio & alijs ſacræ ſcripturæ libris eſt hũc tropũ inuenire, quẽ fieri Aug. lib. cõtra Iul. v. docet ad animos audientiũ permouẽdos. miror eſſe quoſdã qui ruſticano more ac modo malint diuinas ſcripturas enarrari ꝗ docte: d In cõparatione multitudinis.] Hoc eſt quod Chriſtus ait in Euangelio, uitæ ſemitã eſſe anguſtã, & paucos eam ingredi, tum multos uocari paucos eligi. e Quãuis & ipſi pauci.] Hoc eſt quod Ioannes in reuelatione inquit, uidiſſe ſe turbam ingentẽ, & quam nemo quiret dinumerare. f Deo autẽ nec arenæ terræ.] Hoc quod ſummi eſt dei dæmon ille, qui Delphis reſponſa dabat, ut alia diuina permulta, ſibi attribuit. Ingreſsis enim templum illud Lydis quos Crœſus miſerat, Pythia uerbis Apollinis in hanc ſententiam locuta fertur:

Noui ego arẽnarum numerum, ſpatiumq; profundi.

B

De ſuperatis ab Abraham hoſtibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchiſedech ſacerdote benedictus eſt. Cap. XXII

o c reſponſo promiſsionis accepto, migrauit Abraham, & manſit in alio eiuſdem terræ loco, id eſt iuxta quercũ Mambræ, quæ erat in Chebron. Deinde ab hoſtibus, qui Sodomis irruerant, cum quinq; reges aduerſus quatuor bellũ gererent: & uictis Sodomitis etiã Loth captus C eſſet, liberauit eum Abraham, adductis ſecũ in prælium trecentis decẽ & octo uernaculis ſuis: et uictoriã fecit de regibus Sodomorũ, nihilq; ſpoliorũ auferre uoluit, [a] cũ rex cui uicerat, obtuliſſet. Sed planè tũc benedictus eſt à Melchiſedech, qui erat ſacerdos dei excelſi: [b] de quo in epiſtola quæ inſcribitur ad Hebræos: quã plures Apoſtoli Pauli eſſe dicunt, quidã uero negant: multa et magna cõſcripta ſunt. Ibi quippe primum apparuit ſacrificiũ: quod nũc à Chriſtianis offertur deo toto orbe terrarũ, impleturq; illud quod lõge poſt hoc factũ, per Prophetã dicitur ad Chriſtũ, qui fuerat uẽturus in carnem: D Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Non ſcilicet ſecũdum ordinem Aaron: qui ordo fuerat auferendus, illuceſcẽtibus rebus, quæ illis umbris prænotabantur.

L. VIVES

a CVm rex, cui uicerat.] Baſa rex Sodomorum, quem de regibus alijs uindicauit Abrahã. Geñ. xiiij. b De quo in epiſtola.] Hierony. Orig. Auguſt. & alij ueterum, de hoc ambigunt. Ante ætatem Hieronymi à Latinis ea epiſtola recepta non erat inter ſacras. De hac re multis & doctis uerbis diſputat Eraſmus noſter in fine annotationum eiuſce epiſtolæ. Erat enim imago ille panis, tum etiam uinum corporis & ſanguinis domini, quæ nunc forma panis & uini conſecrantur.

De uerbo domini ad Abraham: quo ei promittitur ſecundũ multitudinem ſtellarum multiplicanda poſteritas: quod credens iuſtificatus eſt adhuc in præputio conſtitutus. Cap. XXIII

TIAM tunc factum eſt uerbũ domini ad Abrahã in uiſu. Qui cum ei B protectionẽ, mercedẽq́ promitteret ualde multam: ille de poſteritate ſolicitus, quendã Eliezer uernaculũ ſuũ futurũ ſibi hæredẽ dixit: continuoq́ illi promiſſus eſt hæres: non ille uernaculus, ſed qui de ipſo Abrahã fuerat exiturus: rurſusq́ ſemẽ innumerabile: nõ ſicut arena terræ, ſed ſicut ſtellæ cœli: ubi mihi magis uidetur promiſſa poſteritas cœleſti felicitate ſublimis. Nã quantũ ad multitudinẽ pertinet, quid ſunt ſtellæ cœli ad arenã terræ, niſi quis & iſtam comparationẽ intãtum eſſe ſimilem dicat, inquantũ etiam ſtellæ dinumerari non ualent? Quia nec omnes eas uideri poſſe credendũ eſt. Nam quãto quiſq; acutius intuetur, tanto plures uidet.[a] Vnde & acerrime cernentibus aliquas occultas eſſe merito exiſtimatur, exceptis eis ſyderibus [b] quæ in alia parte orbis à nobis remotiſsima oriri & occidere perhibentur. Poſtremo quicunq; uniuerſum ſtellarum numerum comprehendiſſe & conſcripſiſſe iactantur, [c] ſicut Aratus [d] uel Eudoxus uel ſi qui alij ſunt, eos libri huius cõtemnit autoritas. Hic ſanè illa ſententia ponitur, cuius Apoſtolus meminit propter dei gratiã commẽdandam: Credidit Abraham deo, & deputatũ eſt illi ad iuſtitiã, ne circũciſio gloriaretur, gẽteſq; incircũciſas ad fidẽ Chriſti uollet admitti. Hoc enim quando factum eſt, ut credenti Abrahę deputaretur fides ad iuſtitiam, nondum fuerat circunciſus.

L. VIVES

a Vnde & acerrime cernentib.] Nam in lactea uia innumeram eſſe ſtellarum multitudinẽ Ariſto. & alij magni uiri aſſerunt, quæ internoſci nullo humano obtuitu queant. b Quæ in alia parte.] Sũt quædam ſtellæ nobis ſicut uocant Proclus & alij Græci ἀφανεῖς, id eſt nõ cõſpicuæ, quales ſunt ad axem huic aduerſum. quemadmodum hæ noſtræ nũquam antipodibus cernunt, nempe geminæ urſæ, & aliæ circũ triones. Aratus c Sicut Aratus.] Arati duo fuerũt inſignes, alter dux, qui Sicyonẽ patriam tyrãnide Nicoclis preſſam liberauit, alter poeta Pompeiopolitanus, quæ urbs eſt in Cilicia, iuxta quã in paruo tumulo monumentũ huius Arati uiſit, in quod iacta ſaxa diſsiliũt, incertum qua de cauſa. uixit ſub Antigono Macedoniæ rege. ſcripſit cũ alia permulta, quæ recenſet Suidas, tũ uero phænomena de ſyderibus, quod opus uertit Cicero iuuenis adhuc: fragmentũ interpretatiõis extat: poſtea Iulius Cæſar, ut tra A dit Firmicus, ſed uulgaris opinio eſt, & ea uerior mea ſententia, Germanicũ Latine cecinisse Aratæa, niſi & Firmicus Germanicũ Iulium uocet. Poſtremo Hieronymi ætate Auienus Ruffus paraphraſim fecit Latinã. Mirum eſt quod Cicer. in primo De oratore dicit cõſtare inter doctos hominẽ ignarum aſtrologiæ Aratum ornatiſsime atq; optimis uerſib. de cœlo ſtelliſq; dixiſſe, ſiue ita eſt uis eloquẽtiæ. d Eudoxus.] Ex Gnido Cariæ philoſophus mathematicus, & medicus, ſcripſit uerſibus de aſtrologia, ſicut refert Suidas. Plutarchus ait hũc & Architam primos machinas Geometricas inueniſſe. Diogenes Laertius curuas lineas eius inuentũ eſſe dicit. Strabo narrat Eudoxũ cũ Platone in Aegyptũ profectũ ibi peritiã aſtrorum didiciſſe philoſophatũq; in ſaxo, quod de eius eſt nomine nuncupatũ. Faſtos ſcripſiſſe ſignificat Lucanus, qui Cæſarẽ in cõuiuio Cleopatræ gloriantem facit: Nec meus Eudoxi uincetur faſtibus annus. Eudoxus

B De ſignificatione ſacrificij quod Abrahã offerre præceptus eſt, cum popoſciſſet ut de his quæ crederet doceretur. XXIIII

N eodem uiſu cũ loqueretur ei deus etiã hoc ait ad illum: Ego deus qui I te eduxi de regione Chaldæorum, ut dem tibi terrã hanc ut hæres eius ſis. Vbi cum interrogaſſet Abrahã ſecundum quid ſciret, quod hæres eius erit, dixit illi deus: Accipe mihi iuuencam trimã, & caprã trimam, & arietẽ trimũ & turturẽ & columbã. Accepit aũt ille hæc omnia, & diuiſit illa me C dia, & poſuit ea cõtra faciẽ alterũ alteri. Aues autem nõ diuiſit, & deſcenderunt, ſicut ſcriptũ eſt, aues, & ſederũt ſuper corpora, quę diuiſa erant, [a] & conſedit illis Abrahã. Circa ſolis autẽ occaſum, pauor irruit ſuper Abrahã, et ecce timor tenebroſus magnus incidit ei, & dictũ eſt ad Abrahã: Sciendo ſcias, quia peregrinũ erit ſemen tuũ in terra nõ propria, & in ſeruitutẽ redigent eos, & affligẽt eos quadringẽtis annis, gentem autẽ cui ſeruierint iudicabo ego. Poſt hæc uero exibunt cum ſupellectili multa. Tu autẽ ibis ad patres tuos cum pace nutritus in ſenecta bona, Quarta uero generatione cõuertent ſe huc. Nõ D dum enim impleta ſunt peccata Amorræorum uſq; adhuc. Cũ autem iam ſol erat ad occaſum, facta eſt flamma, & ecce fornax fumabunda & lampades ignis, quæ pertranſierunt per media diuiſa illa. In die illa diſpoſuit dominus deus teſtamentum ad Abraham dicens: Semini tuo dabo terram hanc, à flumine Aegypti, uſq; ad flumen magnũ Eufraten, Ceneos, & Cenezæos, & Cedmonæos, & Cethæos, et Phereſæos, & Raphaim, & Amorræos, & Chananæos, et Euæos, et Gergeſęos et Hiebuſęos. Hæc omnia in uiſu facta diuinitus atq; dicta ſunt, de quibus

ſingulis

ſingulis enucleate diſſerere longum eſt,& inten- A
tionem operis huius excedit. Quod ergo ſatis
eſt,noſſe debemus: poſtea quàm dictũ eſt, cre-
didiſſe Abraham deo,& deputatum eſſe illi ad
iuſtitiam:non eum in fide defeciſſe ut diceret,
Dominator domine ſecundũ quid ſciam,quod
hæres eius ero? Terræ quippe illius promiſſa e-
rat hæreditas.Non enim ait:unde ſciam, quaſi
adhuc non crederet:ſed ait,Secundũ quid ſciã:
ut ei rei quam crediderat, aliqua ſimilitudo ad-
hiberetur,qua eius modus agnoſceretur. Sicut
non eſt uirginis Mariæ diffidentia, quod ait:
Quomodo fiet iſtud,quoniam uirũ non cogno B
ſco? Quod enim futurũ eſſe certa erat, modum
quo fieret,inquirebat.Et hoc cum quæſiſſet ,au
diuit:Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & uir-
tus altiſsimi obumbrabit tibi. Deniq; & hic ſi-
militudo data eſt de tribus animalibus, iuuen-
ca,capra,& ariete,& duabus uolucribus, turtu-
re,& columba:ut ſecundum hęc futurum ſciret,
quod futurũ eſſe iam non ambigeret.Siue ergo
per iuuencam ſignificata ſit plebs poſita ſub iu-
go legis:[b]per capram eadem plebs peccatrix fu
tura,[c]per arietem eadem plebs regnatura.Quæ
animalia propterea trima dicuntur,quia cũ ſint
inſignes articuli temporum ab Adam uſq; ad C
Noe:& inde uſq; ad Abraham:& inde uſq; ad
Dauid,qui reprobato Saule, primus in regno
gentis Iſraeliticę eſt domini uolũtate fundatus:
in hoc ordine tertio,qui tenditur ex Abraham
uſq; ad Dauid,tanquã tertiam ætatem gerens
ille populus adoleuit:ſiue aliquid aliud conue-
nientius iſta ſignificent, nullo tamen modo du
bitauerim,ſpiritales in eo præfiguratos addita-
mẽto turturis & columbæ.Et ideo dictum eſt,
Aues autẽ non diuiſit:quoniã carnales inter ſe
diuiduntur,ſpiritales autem nullo modo: ſiue à
negocioſis conuerſationibus hominũ ſe remo- D
ueant,[d]ſicut turtur:ſiue inter illas degãt,[e]ſicut co
lumba. Vtraq; tamen auis eſt ſimplex & inno-
xia:ſignificãs & in illo Iſraelitico populo,cui ter
ra illa danda erat futuros indiuiduos filios pro-
miſsionis,& hæredes regni in æterna felicitatẽ
manſuros.[f]Aues autẽ deſcendentes ſuper cor-
pora,quæ diuiſa erant:non boni aliquid,ſed ſpi
ritus indicant aeris huius,paſtum quendam ſu-
um de carnalium diuiſione quærẽtes.Quod au
tem illis cõſedit Abrahã,ſignificat etiam inter il
las carnaliũ diuiſiones,ueros uſq; in finem ſecu-
li perſeueraturos fideles.[g]Et circa ſolis occaſum

quod pauor irruit in Abraham,& timor tene-
broſus magnus,ſignificat circa huius ſeculi finẽ
magnã perturbationẽ ac tribulationẽ futuram
fidelium:de qua dominus dixit in Euangelio,
Erit enim tunc tribulatio magna,qualis nõ fuit
ab initio.Quod uero dictũ eſt ad Abrahã:Sciẽ
do ſcies,quia peregrinũ erit ſemen tuũ in terra
nõ propria:et in ſeruitutẽ redigẽt eos,et affligẽt
eos quadringẽtis annis:de populo Iſrael,qui fue
rat in Aegypto ſeruiturus apertiſsime prophe
tatum eſt. Non quod in eadẽ ſeruitute ſub Ae-
gyptijs affligentibus quadringentos annos ille
populus fuerat peracturus,ſed in ipſis quadrin
gentis annis prænunciatũ eſt hoc futurũ. Quẽ-
admodũ enim ſcriptũ eſt de Thara patre Abra
hæ:Et fuerũt dies Tharæ in Charra quinq; &
ducenti anni:non quia ibi omnes acti ſunt, ſed
quia ibi completi ſunt:ita & hic,propterea inter
poſitum eſt,Et in ſeruitutẽ redigent eos,et affli
gent eos quadringentis annis:quoniam iſte nu
merus in eadem afflictione completus eſt , non
quia ibi uniuerſus peractus eſt. Quadringenti
ſanè dicũtur anni propter numeri plenitudinẽ,
quãuis aliquanto amplius ſint:ſiue ex hoc tẽpo
re cõputentur,quo iſta promittebantur Abra-
hæ:ſiue ex quo natus eſt Iſaac propter ſemẽ A-
brahæ,de quo iſta prædicũtur. Cõputantur e-
nim ſicut ſuperius iam diximus,ab anno ſeptua
geſimo & quinto Abrahæ, quãdo ad eũ facta
eſt prima promiſsio, uſq; ad exitũ Iſrael ex Ae
gypto quadringẽti & triginta anni:quorũ Apo
ſtolus ita meminit:Hoc autẽ dico,inquit, teſta-
mentũ confirmatum à deo,quæ poſt quadrin
gentos & triginta annos facta eſt lex,non infir
mat ad euacuãdam promiſsionẽ. Iam ergo iſti
quadringẽti et triginta anni,quadringẽti pote-
rant nuncupari:quia non ſunt multo amplius,
quãto magis cũ aliquot iam ex iſto numero prę
teriſſent,quãdo illa in uiſu demõſtrata et dicta
ſunt Abrahæ:uel quando Iſaac natus eſt cente-
nario patri ſuo,à prima promiſsiõe poſt uigin-
tiquinq; annos,cum iam ex iſtis quadringentis
et triginta quadringenti et quinq; remanerent,
quos deus quadringentos uoluit nominare: et
cætera quæ ſequuntur in uerbis prænunciantis
dei,nullus dubitauerit ad Iſraeliticum populum
pertinere. Quod uero adiungitur: Cum autem
iam ſol erat ad occaſum flamma facta eſt,et ec-
ce fornax fumabunda et lampades ignis , quæ
tranſierunt per media diuiſa illa, ſignificat iam

in

in fine ſeculi per ignem indicādos eſſe carnales. Sicut enim afflictio ciuitatis dei qualis antea nū quam fuit, quę ſub Antichriſto futura ſperatur, ſignificatur tenebroſo timore Abrahę circa ſolis occaſum, id eſt propinquante iam fine ſeculi: ſic ad ſolis occaſum, id eſt ad ipſum iam finē, ſignificatur iſto igne dies iudicij dirimēs carnales per ignē ſaluandos, et in igne damnandos. Deinde teſtamentum factum ad Abraham, terrā Chanaan proprie manifeſtat, & nominat in ea undecim gētes à flumine Aegypti uſq; ad flumen magnum Euphratem. Non ergo à flumine magno Aegypti, hoc eſt Nilo, ſed à paruo quod diuidit inter Aegyptum & Palæſtinam, ubi eſt ciuitas [h] Rhinocorura.

L. VIVES

a Et conſedit illis Abrahā.] Vulgo habetur: & abigebat eas Abraham, & ſic eſſe in Hebraico teſtatur Hiero. Lxx. uerterūt ἢ συνεκάθισεν αὐτοῖς ἀβραάμ. b Per capram eadem plebs.] Laborat hoc animal perpetua febre. ut Ariſt. tradit ex Alcmæone. c Per arietem eadem plebs.] Hic eſt dux gregis, an potius aries rex, ſicut ille Daniel viij. d Sicut turtur.] Vere turtures occultant, pennasq; amittunt, inquit Plinius. Aelianus ſcribit, nec turtures, nec columbas noſſe adulteria. e Sicut columba.] Quæ cicuris inter nos degit. f Aues autem deſcendentes.] Ioſephus inquit, per hoc eum uoce diuina ſignificatū eſſe malignos proli eius uicinos fore in Aegypto. g Quod pauor irruit.] Alibi Geñ. xv. legitur nō pauor, ſed tum ecſtaſis, ut uerterunt Lxx. tum ſopor. h Rhinocorura.] Hoc uocabulum in Hebraicis libris non haberi autor eſt Hieronymus, ſed additum eſſe à Lxx. propter notitiam loci. Plin. Rhinocoluram nominat, & in Idumæa lib. v. Strabo in Phœnicia, ſed haud dubie Aegyptij & Iudæi eā ſibi uendicauerūt, inculta ab ijs, quos uictos Aethiopes naſis mutilarunt. Diodorus lib. ij. Actiſanes, inquit, Aethiopum rex occupata partim ui, partim uoluntate Aegyptiorum Aegypto, latrocinia nouo more cōpeſcuit, ſontes neq; morte plectens, neq; linquēs impunitos, eorumq; iudicio conſtituto conuictos omnes in unum coactos miti ſupplicio affecit. Amputatis enim naribus in ultima deſerti ire compulit, ibiq; ciuitatem condidit ab exciſis naribus Rhinocoruram appellatam, ea in Aegypti Arabiæq; finibus haud procul mari ſita omnibus uitæ commodis caret. Nam omnis uicina regio ſalſa eſt, & intra mœnia unicus puteus, atq; is inutilis, utpote aqua guſtu amara. Hæc Diodorus.

Rhinocorura

De Agar ancilla Saræ quam eadem Sara Abrahæ uoluit eſſe concubinā. Caput XXV

IAM hinc tempora cōſequuntur filiorum Abrahæ, unius de Agar ancilla, alterius de Sara libera, de quibus in libro ſuperiore iam diximus. Quod autē attinet ad rem geſtam, nullo modo eſt inurendum de hac cōcubina crimen Abrahæ. Vſus eſt ea quippe ad generandam prolem, nō ad explendam libidinem, nec inſultans, ſed potius obediens coniugi, quę ſuæ ſterilitati credidit eſſe ſolatiū, ſi fœcundum ancillæ uterum, quoniam natura non poterat, uolūtate faceret ſuū, & eo iure quo dicit Apoſtolus, Similiter & uir non habet poteſtatem corporis ſui, ſed mulier, uteretur mulier ad pariēdum ex altera, quod non poterat ex ſeipſa. Nulla eſt hic cupido laſciuiæ, nulla nequitiæ turpitudo. Ab uxore cauſa prolis ancilla marito traditur, à marito cauſa prolis accipitur, ab utroq; non culpæ luxus, ſed naturæ fructus exquiritur. Denique cum ancilla grauida dominæ ſterili ſuperbiret, & hoc Sara ſuſpitione muliebri uiro potius imputaret, etiam ibi demonſtrauit Abraham non ſe amatorem ſeruum, ſed liberum fuiſſe genitorem, & in Agar Saræ coniugi pudicitiam cuſtodiſſe, nec uoluptatem ſuam, ſed uolūtatem illius impleuiſſe: accepiſſe, nec petijſſe, acceſſiſſe, non hæſiſſe, ſeminaſſe, nō amaſſe. Ait enim: Ecce ancilla tua in manibus tuis, utere ea, quomodo tibi placuerit. O uirum uiriliter utentem fœminis, coniuge temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter.

A B C D

De teſtificatione ad Abraham, qua eidem ſeni de ſterili Sara filium ſpopondit, patremq; eum gentium ſtatuit, & promiſsi fides ſacramento circumciſionis obſignatur. Cap. XXVI

POST hęc natus eſt Iſmael ex Agar, in quo putari poſſet impletū, quod ei promiſſum fuerat, cum ſibi uernaculum ſuum adoptare noluiſſet dicente deo, Non erit hæres tuus hic, ſed qui exiet de te, ille erit heres tuus. Hoc ergo promiſſum ne in ancillæ filio putaret impletū, iam cum eſſet annorum nonaginta & nouem, apparuit ei deus, & dixit illi: Ego ſum deus, placé in conſpectu meo, & eſto ſine querela, & ponam teſtamentū meū inter me, & inter te, & implebo te ualde. Et procidit Abraham in faciem ſuam & loquutus eſt illi deus, dicens: Et ecce ego, teſtamentum meum tecum: & eris pater multitudinis gentium: & non appellabitur adhuc nomen tuum Abram, ſed erit nomen tuum Abraham: quia patrem multarum gentium poſui te: & augebo te ualde: & ponam te in gentes, & reges ex te exibunt: & ſtatuam teſtamētum meum inter me & te: & inter ſemen tuum

mum poſt te in generationes eorũ, in teſtamentum æternũ, ut ſim tibi deus, & ſemini tuo poſt te. Et dabo tibi & ſemini tuo poſt te terram, in qua incola es, omnem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam, & ero illi deus. Et dixit deus ad Abraham: Tu autem teſtamentũ meum conſeruabis: & ſemen tuum poſt te in generationes ſuas. Et hoc eſt teſtamentum meũ, quod conſeruabis inter me & uos, & inter ſemẽ tuum poſt te in generationes ſuas. Circũcidetur omne ueſtrum maſculinum: & circũcidemini in carne præputij ueſtri: & erit in ſignum teſtamenti inter me & uos. Et puer octo dierum circuncidetur uobis, ueſtrum omne maſculinum in progenies ueſtras. Vernaculus & emptitius, ab omni filio alienigena, qui non eſt de ſemine tuo, circũciſione circuncidetur: uernaculus domus tuæ, & emptitius. Et erit teſtamentum ęternum. Et qui non fuerit circunciſus, maſculus qui non circuncidetur carne præputij ſui octauo die interibit anima illa de genere eius, quia teſtamentũ meum diſsipauit. Et dixit ad Abrahã: Sarai uxor tua non appellabitur nomẽ eius ultra Sarai, ſed Sara erit nomen eius. Benedicam autem illam, & dabo tibi ex ea filium, & benedicam illum: & erit in nationes, & reges gentium ex eo erũt. Et procidit Abrahã ſuper faciem ſuam, & riſit. Et dixit in animo ſuo dicens: Si mihi centũ annos habenti naſcetur filius, & ſi Sara annorũ nonaginta pariet? Dixit autem Abraham ad deum: Hiſmael hic uiuat in conſpectu tuo. Dixit autẽ deus ad Abrahã: Ita, Ecce Sara uxor tua pariet tibi filiũ, & uocabis nomẽ eius Iſaac. & ſtatuã teſtamentũ meũ ad illũ in teſtamentũ æternũ,[a] & ero illi deus, et ſemini eius poſt illũ. De Hiſmael autem ecce audiui te. Ecce benedixi eum, & amplificabo, & multiplicabo illum ualde. Duodecim gentes generabit: & dabo illum in gentem magnam. Teſtamẽtum autem meum ſtatuam ad Iſaac, quem pariet tibi Sara in tempore hoc ad annũ ſequentẽ. Hic apertiora promiſſa ſunt de uocatione gẽtium in Iſaac, id eſt in filio promiſsionis, quo ſignificatur gratia, non natura: quia de ſene anu ſterili promittitur filius. Quãuis enim & naturalem procreationis excurſum deus operetur, ubi tamen euidens opus dei eſt, uitiata & ceſſante natura, ibi euidentius intelligitur gratia. Et quia hoc non per generationẽ, ſed per regenerationem futurum erat, ideo nũc imperata eſt circumciſio, quando de Sara pro-

A miſſus eſt filius: & quod omnes, non ſolum filios, uerũetiam ſeruos uernaculos & emptitios circumcidi iubet, ad omnes iſtam gratiam pertinere teſtatur. Quid enim aliud circumciſio ſignificat, quàm uetuſtate exuta naturam renouatam? Et quid aliud quàm Chriſtum octauus dies, qui hebdomada cõpleta, hoc eſt poſt ſabbatum reſurrexit?[b] Parentum mutantur & nomina: omnia reſonant nouitatẽ, & in teſtamento ueteri obumbratur nouum. Quid eſt enim quod dicitur teſtamentum uetus, niſi occultatio noui? Et quid eſt aliud quod dicitur nouũ, niſi ueteris reuelatio? Riſus Abrahæ, exultatio eſt

B gratulantis, nõ irriſio diffidentis. Verba quoq; eius illa in animo ſuo: Si mihi centum annos habenti, naſcetur filius: & ſi Sara annorum nonaginta, pariet: non ſunt dubitantis, ſed admirantis. Si quem uero mouet quod dictum eſt: Et dabo tibi & ſemini tuo poſt te, terram, in qua tu incola es, omnem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam: quomodo accipiatur impletum, ſiue adhuc expectetur implendum: cum poſſeſsio quæcũque terrena æterna cuilibet genti eſſe non poſsit: ſciat æternum à noſtris interpretari quod Græci appellãt αἰώνιον, quod à ſeculo deriuatũ eſt:

C [c] αἰὼν quippe Græce ſeculum nuncupatur. Sed non ſunt auſi Latini hoc dicere ſeculare, ne longe in aliud mitterent ſenſum. Secularia quippe dicuntur multa quæ in hoc ſeculo ſic aguntur, ut breui etiam tempore transeant. αἰώνιον autem quod dicitur, aut non habet finem, aut uſq; in huius ſeculi tenditur finem.

L. VIVES

[a] ET ſim illi deus.] Alibi, eſſe illi deus. Lxx. ἔσομαι αὐτῷ θεός. proprietas Græca Latinis dura imitatu. [b] Parentum mutantur & nomina.] Dies eſt luſtricus, ut etiam apud gentiles octauus, nomenq; indebatur puero, quo à patre diſtingueretur. [c] Αἰών.] Seculum & ætas, æuum, & æternitas. Sic Cicero, & magni

D autores de Græco uertunt.

De maſculo qui ſi octauo die nõ fuerit circũciſus, perit anima eius: quia teſtamentum dei diſsipauit. XXVII

ITEM poteſt mouere, quomodo intelligi oporteat, quod hic dictũ eſt: Maſculus qui non circuncidetur carne præputij ſui octauo die, interibit anima illa de genere ſuo, quia teſtamẽtum meũ diſsipauit. Cũ hæc nulla culpa ſit paruuli, cuius dixit animã periturã, nec ipſe diſsipauerit teſta-

mentum

mentum dei,ſed maiores,qui eum circuncidere non curarunt:niſi quia etiam paruuli,nō ſecundum ſuæ uitæ proprietatem,ſed ſecundū communem generis humani originem,omnes in illo uno teſtamentum dei diſsipauerunt, in quo omnes peccauerūt. [a]Multa quippe appellantur teſtamenta dei,exceptis illis duobus magnis uetere & nouo,quod licet cuiq; legendo cognoſcere. Teſtamentum autem primum quod factum eſt ad hominem primū,profecto illud eſt: Qua die ederitis morte moriemini. Vnde ſcriptum eſt in libro, qui Eccleſiaſticus appellatur: Omnis caro ſicut ueſtis ueteraſcet. Teſtamētum eſt B à ſeculo morte mori eos,qui tranſgrediūtur pręcepta dei. Cum enim lex euidentior poſtea data ſit,& dicat Apoſtolus: Vbi autem nō eſt lex, nec præuaricatio, quo pacto q̄d legitur in Pſalmo uerum eſt: Præuaricatores æſtimaui omnes peccatores terræ: [b]niſi quia omnes legis alicuius præuaricatæ ſunt rei,qui aliquo peccato tenentur obſtricti? Quam ob rem ſi etiam paruuli, quod uera fides habet, naſcūtur nō proprie ſed originaliter peccatores, unde illis gratiā remiſſionis peccatorū neceſſariā cōfitemur: profecto eo modo quo ſunt peccatores,etiā pręuaricatores legis illius, quæ in paradiſo data eſt agnoſcuntur,ut uerum ſit utrunq;,quod ſcriptū eſt: Præuaricatores æſtimaui omnes peccatores terræ,& Vbi lex non eſt, nec præuaricatio. Ac per hoc quia circūciſio ſignum regenerationis fuit, non immerito paruulum propter originale peccatum,quo primum dei diſsipatū eſt teſtamentum,generatio diſperdet, niſi regeneratio liberet. Sed intelligēda ſunt hæc diuina uerba tanquam dictum ſit: Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de genere eius,quia teſtamētum meum diſsipauit , quando in Adam cum omnibus etiam ipſe peccauit. Si enim dixiſſet, quia hoc teſtamentum meum diſsipauit,nō niſi de iſta circumciſione intelligi cogeret. Nūc uero quoniam non expreſsit cuiuſmodi teſtamentū paruulus diſsipauerit,liberum eſt intelligere de illo teſtamento dictum ,cuius diſsipatio pertinere poſsit ad paruulum. Si autem quiſquam hoc non niſi de iſta circumciſione dictum eſſe contendit,quod in ea teſtamentum dei,qui non eſt circumciſus diſsipauerit paruulus,quærat locutionis aliquem modum,quo non abſurde poſſit intelligi,ideo diſsipaſſe teſtamentum,quia licet non ab illo,tamen in illo eſt diſsipatum. Ve-

A rum ſic quoque animaduertendum eſt, nulla in ſe negligentia ſua iniuſte interire incircumciſi animam paruuli,niſi originalis obligatione peccati.

L. VIVES

a Multa quippe appellantur teſtamenta.] Annotauit Hieronymus ubicūq; Græce ſit teſtamentum,Hebraice eſſe pactū ſiue fœdus: id eſt Berith. b Niſi quia omnes legis alicuius præuaricatæ.] Nullus eſt in tam extrema barbarie natus,cuius pectori non aliquid humanæ legis indiderit natura,ad quam ſi ſe accōmodarit,bene uiuat,& bonus ſit: ſin eam ſpreuerit,malus.

De commutatione nominum Abræ & Sara,qui cum ob unius ſterilitatē, ob utriuſq; autem ſenectutem generare non poſſent, munus fœcunditatis adepti ſunt. Cap. XXVIII

ACTA igitur promiſsione tam magna,tamq; dilucida ad Abraham, cui euidentiſsime dictum eſt: Patrē multarum gētium poſui te,& augebo te ualde: & ponā te in gentes,& reges exibunt ex te,et dabo tibi ex Sarai filiū,& benedicam illum,& erit in natiōes,& reges gen- C tium ex eo erunt: quam promiſsionem nunc in Chriſto cernimus reddi,ex illo deinceps illi cōiuges non uocantur in ſcripturis,ſicut antea uocabantur Abram & Sarai: ſed ſicut nos eos ab initio uocauimus,quoniam ſic iam uocantur ab omnibus Abraham & Sara. Cur autem mutatum ſit nomen Abrahæ,reddita eſt ratio : quia patrem,inquit,multarum gētium poſui te. Hoc ergo ſignificare intelligendum eſt Abrahā. Abram uero [c]quod ante uocabatur,interpretatur pater excelſus. [b]De nomine autem mutato Saræ non eſt reddita ratio: ſed,ſicut aiunt, qui ſcri- D pſerunt interpretationes nominum Hebræorum,quæ his literis ſacris continentur,Sarai interpretatur princeps mea: Sara autē uirtus. Vnde ſcriptum eſt in epiſtola ad Hebræos: Fide & ipſa Sara uirtutem accepit ad emiſsionem ſeminis. Ambo autem ſenes erant,ſicut ſcriptura teſtatur, [c]ſed illa etiam ſterilis [d]& cruore mēſtruo iam deſtituta,propter quod iam parere nō poſſet,etiam ſi ſterilis non fuiſſet. Porrò ſi fœmina ita ſit prouectioris ætatis,ut ei ſolita mulierum adhuc fluant,de iuuene parere poteſt,de ſeniore non poteſt: quamuis adhuc poſsit ille ſenior, ſed de adoleſcētula gignere. Sicut Abrahā poſt mor-

mortẽ Saræ de Cethura potuit, quia uiuidam A eius inuenit ætatem. Hoc ergo eſt, quod mirum commendat Apoſtolus, & ad hoc dicit Abrahæ iam fuiſſe corpus emortuum: ᵉquoniam nõ ex omni fœmina, cui eſſet adhuc aliquod pariẽdi tempus extremum, generare ipſe in illa ætate adhuc poſſet. Ad aliquid enim emortuum corpus eius intelligere debemus, nõ ad omnia. Nã ſi ad omnia, non iam ſenectus uiui, ſed cadauer eſt mortui. Quãuis etiã ſic ſolui ſoleat iſta quæſtio, quod de Cethura poſtea genuit Abrahã: quia donum gignendi, quod à domino accepit, etiam poſt obitũ manſit uxoris. Sed propterea B mihi uidetur illa quam ſecuti ſumus huius quæſtionis ſolutio præferenda, quia centenarius quidem ſenex, ſed temporis noſtri, de nulla poteſt fœmina gignere: non tunc quidem quãdo adhuc tam diu uiuebãt, ut centum anni nõdum facerent hominem decrepitæ ſenectutis.

L. VIVES

a Abraham uero.] Hebræorum quidam, teſte Hieronymo, autores ſunt deum unam literã ex ſuo nomine tetragrammaton Abrahæ & Saræ dediſſe ſcilicet he literam, quæ Græce & Latine ſonat a, nõ be. b De nomine autẽ mutato Saræ.] Hieronymus Sara in Geñ. & interpretatione nominum Hebraicorum, Sarai interpretatur princeps mea, Sara uero princeps, quod antea princeps eſſet ſolius Abrahæ, deinde princeps gentium. Porrò uirtus apud ſacros ſcriptores pro potentia & potentatu & principatu ſolet uſurpari. Auguſtinus aliò detorquet uocabulum. c Sed illa etiã ſterilis.] Qui cauſas ſterilitatis fœminæ quæſierũt, ferè in locis eſſe uitiũ tradunt, quod uel duriores, uel rariores ſint, uel carnoſiores, uel occalluerint. Plutarchus li. quinto de philoſophorũ decretis. Prætereo quod quædam ſunt intrinſecus ſterilitatem inferẽtia, ſicut corymbi, hederæ nigræ, & aſplenos, ſiue hemionos apud Plin. Stoici ſterilitatẽ aiunt oriri, ſi coeuntium qualitates uirtutesqꝫ de fœtu diſsideant, qui ſi alijs iungãtur ſibi congruentioribus, gignant facile. Quod in Abrahã & Sara non abſurdum eſſet ita exiſtimare. Argumẽto eſt, quod ex Cethura filios ſuſtulerit, niſi quis hæc omnia ad diuiniorem rationem ſenſumqꝫ referat. Nam Paulus emortuum uocat Abraham, id eſt νενεκρωμένον, quaſi exhauſtum & effoetum. d Et liquore menſtruo.] Plin. lib. ſeptimo de menſtruis loquens: Aliquibus mulieribus nunquam contingunt menſtrua, ſed tales non gignunt. Quando hæc eſt generando homini materia, ſemine è maribus coaguli modo hoc in ſeſe glomerante, quod deinde tempore ipſo animatur, corporaturqꝫ. Ergo quum grauidis fluxit, inualidi aut non uitales partus edunt, ut autor eſt Nigidius. tantum Plin. Ariſtoteles libro ſeptimo De hiſtoria animalium ſolere ait, quibus menſtrua non profluunt, ſteriles eſſe, ſed non omnes. Nam poteſt tantum humoris in locis colligi, quãtum ſupereſt illis, quæ menſtruis purgantur. e Quoniam non ex omni fœmina, ſed ex ea cui fuiſſet.] In alijs libris non habetur, ſed ex ea. nam hoc omnibus eſt uiris commune, ut ex ea generare nequeant, quæ iam per ætatem parere non poteſt.

De tribus uiris uel angelis, in quibus ad quercũ Mambre apparuiſſe Abrahæ dominus manifeſtatur. XXIX

Item deus apparuit Abrahæ ad quercũ Mãbræ in tribus uiris, quos a dubitandum nõ eſt angelos fuiſſe, quamuis quidam exiſtiment unum in eis fuiſſe dominum Chriſtũ, aſſerentes eum etiam ante indumentũ carnis fuiſſe uiſibilem. Eſt quidem diuinæ poteſtatis & inuiſibilis, incorporalis, incõmutabiliſqꝫ naturæ, ſine ulla ſui mutatione etiam mortalibus aſpectibus apparere: non per id quod eſt, ſed per aliquid, quod ſibi ſubditum eſt. Quid autẽ illi ſubditum non eſt? Veruntamen ſi propterea cõfirmant horũ trium aliquẽ fuiſſe Chriſtum: quia cum tres uidiſſet, ad dominum ſingulariter eſt locutus: ſic enim ſcriptum eſt: Et ecce tres uiri ſtabant ſuper eum, & uidens procurrit obuiã illis ab oſtio tabernaculi ſui, & adorauit ſuper terram, et dixit: Domine, ſi inueni gratiam ante te: & cætera. cur non etiam illud aduertunt, duo ex eis ueniſſe, ut Sodomitæ delerentur, cum adhuc Abraham ad unũ loqueretur, dominũ appellans, & intercedens, ne ſimul iuſtum cum impio in Sodomis perderet? Illos autẽ duos ſic ſuſcepit Loth, ut etiã ipſe in colloquio ſuo cũ illis ſingulariter dominũ appellaret. Nam cũ eis pluraliter dixiſſet: Ecce domini declinate in domũ pueri ueſtri: & cætera quæ ibi dicũtur: poſtea tamen ita legitur: Et tenuerũt angeli manũ eius, & manũ uxoris eius, & manus duarũ filiarũ eius, in eo quod dominus parceret illi. Et factum eſt mox ut eduxerũt illum foras, & dixerũt, Saluã fac animã tuã, ne reſpexeris retro, nec ſteteris in tota regione: in monte ſaluũ te fac ne quãdo cõprehendaris. Dixit aũt ad illos: Oro dñe, quia inuenit puer tuus miſericordiã ante te: & quę ſequũtur. Deinde poſt hæc uerba ſingulariter illi reſpondit dominus, cũ in duobus angelis eſſet, dicens: Ecce miſeratus ſum faciem tuam, & cætera. Vnde multo eſt credibilius, quod & Abraham in tribus, & Loth in duobus uiris dominũ agnoſcebant, cui per ſingularem numerũ loquebantur, etiam cũ eos homines eſſe arbitrarẽtur. Neqꝫ enim aliã ob cauſam ſic eos ſuſceperũt, ut tanquã mortalibus & humana refectione indigẽtibus miniſtrarent: ſed erat profecto aliquid, quo ita excellebant, licet tanquã homines, ut in eis eſſe dominum, ſicut eſſe aſſolet in Prophetis,

hi qui hoſpitalitatẽ illis exhibebãt, dubitare nõ poſſent: atq; ideo & ipſos[b] aliquando pluraliter, ut dominos, aliquando ſingulariter, ut in eis dominum appellabant. Angelos autem fuiſſe ſcriptura teſtatur, nec ſolũ in hoc Geneſis libro ubi hæc geſta narrãtur, uerumetiam in epiſtola ad Hebræos, ubi cum hoſpitalitas laudaretur:[c] per hanc, inquit, etiam quidam neſcientes hoſpitio receperunt angelos. Per illos igitur tres uiros, cũ rurſus filius de Sara promitteretur Abrahæ, diuinitus datum eſt etiam tale reſponſum ut diceretur ad Abraham, Erit in gentem magnam & multam, & benedicentur in eo omnes gẽtes terræ. Et hic duo illa breuiſsime pleniſsimeq; promiſſa ſunt, gens Iſrael ſecũdum carnem, & omnes gentes ſecundum fidem.

L. VIVES

a Ecce miſertus ſum in faciem.] Alibi, ego miratus ſum. LXX. ἰδοὺ ἐθαύμασα, ecce miratus ſum. melius fuiſſet uertere approbaui, ſicut ἄγαμαι apud Platonem & Euripidem, uel reſpexi. nam idem interdũ ἐπιμάζω ſicut ὁρᾶν. b Aliquando pluraliter ut dominos.] Alibi ſic, Atq; ideo & ipſos aliquãdo pluraliter, & in eis dominũ aliquãdo ſingulariter appellabãt. c Per hãc inquit etiam quidam.] Miror unde ſurrepſerit in uulgatis codicibus placuerunt: nam ueriſimile eſt fuiſſe uerſum ab interprete latuerunt, ἔλαθον. Auguſtinus Latine & elegãter uertit: διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. Eſt enim proprietas Græca apud illos frequentiſsima: Latuerunt hoſpitãtes angelos, pro latebat eos, quod angelos hoſpitio exciperent.

De Loth à Sodomis liberato, atq; eiſdem cœleſti igne cõſumptis: & de Abimelech cuius concupiſcentia caſtitati Saræ nocere nõ potuit. Cap. XXX

POST hanc promiſsionẽ liberato de Sodomis Loth,[a] & ueniente igneo imbre de cœlo, tota illa regio impiæ ciuitatis in cinerem uerſa eſt, ubi ſtupra in maſculos in tantam conſuetudinem conualuerant, quantam leges ſolent aliorum factorũ præbere licentiã. Verum & hoc eorum ſuppliciũ, ſpecimẽ futuri iudicij diuini fuit. Nã quò pertinet, quod prohibiti ſunt qui liberabantur ab angelis retro reſpicere, niſi quia nõ eſt animo redeundũ ad ueterẽ uitam, qua per gratiam regenerati exuimur, ſi ultimum iudiciũ euadere cogitamus? Deniq; uxor Loth, ubi reſpexit, remanſit:[b] & in ſalem cõuerſa hominibus fidelibus quoddam præſtitit condimentũ, quo ſapiãt aliquid, unde illud caueatur exemplum. Inde rurſus Abraham fecit in Geraris apud regem ciuitatis illius Abimelech, quod in Aegy-

A pto de coniuge fecerat, eiq; intacta ſimiliter reddita eſt. Vbi ſanè Abraham obiurgãti regi cur tacuiſſet uxorem, ſororemq; dixiſſet, aperiens quid timuerit, etiã hoc addidit: Etenim uere ſoror mea eſt de patre, ſed non de matre: quia de patre ſuo ſoror erat Abrahæ, de quo propinqua eius erat. Tantæ autem pulchritudinis fuit, ut etiam in illa ætate poſſet adamari.

L. VIVES

Et ueniente igneo imbre.] Exuſtionis iſtarum urbium multi prophanorum ſcriptorum meminere. Strabo li. XVI. urbes igne ibi abſumptas eſſe dicit, idq; accolis referentibus, quarum metropolis Sodoma adhuc LX. ſtadia in circuitu ſeruet, tũ lacus Aſphal-
B titis pleni ſunt illorũ libri, ubi naſcit bitumen. b Et in ſalem cõuerſa.] Ioſephus teſtatur ſe eam uidiſſe.

De Iſaac ſecũdum promiſsionem nato, cuius nomen ex riſu utriuſq; parentis eſt inditum. Cap. XXXI

POST hæc natus eſt Abrahæ ſecundum promiſsionem dei, de Sara filius, eumq; nominauit Iſaac, quod interpretatur riſus. Riſerat enim & pater, quãdo ei promiſſus eſt, admirans in gaudio: Riſerat & mater, quãdo per illos tres uiros
C iterum promiſſus eſt, dubitãs in gaudio: quanuis exprobrante angelo, quod riſus ille etiam ſi gaudij fuit, tamen plenæ fidei non fuit. Poſt ab eodem angelo in fide etiam confirmata eſt. Ex hoc ergo puer nomen accepit: nam quod riſus ille nõ ad irridendũ opprobriũ, ſed ad celebrandum gaudiũ pertinebat, nato Iſaac, & eo nomine uocato, Sara monſtrauit. Ait quippe: Riſum mihi fecit deus: quicunq; enim audierit, cõgaudebit mihi. Sed poſt aliquantum tempus ancilla de domo ejicitur cum filio ſuo, & duo ſecundum Apoſtolum teſtamenta ſignificantur, uetus & nouum: ubi Sara illius ſupernæ Hieruſa-
D lem, hoc eſt ciuitatis dei figuram gerit.

De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filij probatus eſt, & de morte Saræ. XXXII

INTER hęcquę omnia commemorare nimis longum eſt, tentatur Abraham de immolando dilectiſsimo filio ſuo Iſaac, ut pia eius obedientia probaretur, ſeculis in notitiam proferenda, non deo. Neq; enim omnis eſt culpanda tentatio: quia & gratulanda eſt, qua fit probatio

probatio. Et plerũq; aliter animus humanus ſibiipſi innoteſcere nõ poteſt, niſi uires ſuas ſibi nõ uerbo, ſed experimẽto tentatiõe quodãmodo interrogante reſpõdeat: ubi ſi dei munus agnouerit, tũc pius eſt, tũc ſolidatur firmitate gratiæ, non inflatur inanitate iactãtiæ. Nunquam ſanè crederet Abrahã, quod uictimis deus delectaretur humanis, Quamuis diuino intonante præcepto obediendũ ſit, non diſputandũ: neruntamen Abrahã confeſtim filium cũ fuiſſet immolatus, reſurrecturũ credidiſſe laudandus eſt. Dixerat nanq; illi deus, cum de ancilla & filio eius foras eijciendis uoluntatem cõiugis nollet implere: In Iſaac uocabitur tibi ſemen. Et certe ibi ſequitur, ac dicitur: Et filium aũt ancillæ huius in magnam gentẽ faciam: quia ſemen tuum eſt. Quomodo ergo dictum eſt: In Iſaac uocabitur tibi ſemen, cum & Hiſmaelem deus ſemen eius uocauerit? Exponens autem Apoſtolus quid ſit: In Iſaac uocabitur tibi ſemen: id eſt, inquit, non qui filij carnis, hi filij dei, ſed filij repromiſsionis deputãtur in ſemen. Ac per hoc filij promiſsionis ut ſint ſemẽ Abrahæ, in Iſaac uocantur, hoc eſt in Chriſto uocante gratia cõgregantur. Hanc ergo promiſsionẽ pater pius fideliter tenens: quia per hunc oportebat impleri, quem deus iubebat occidi, nõ hæſitauit quod ſibi reddi poterat immolatus, qui dari poterat non ſperatus. Sic intellectum eſt & in epiſtola ad Hebræos, & ſic expoſitũ: [a]Fide, inquit, præceſsit Abraham, in Iſaac tentatus: et unicum obtulit, qui promiſsiões ſuſcepit, ad quẽ dictũ eſt, In Iſaac uocabitur tibi ſemen: cogitãs, quia et ex mortuis excitare poteſt deus. Proinde addidit: Pro hoc etiã eũ & in ſimilitudinẽ adduxit. Cuius ſimilitudinẽ, niſi illius de quo dicit idẽ Apoſtolus: Qui proprio filio nõ pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illũ? Propterea & Iſaac, ſicut dominus crucẽ ſuã, ita ſibi ligna ad uictimæ locũ, quibus fuerat imponendus ipſe portauit. Poſtremo quia Iſaac occidi nõ oportebat, poſteaquam eſt pater eum ferire prohibitus: quis erat ille aries, quo immolato impletum eſt ſignificatiuo ſanguine ſacrificiũ? Nempe quãdo eum uidit Abraham [b]cornibus in frutice tenebatur. Quis ergo illo figurabatur, niſi Ieſus Chriſtus antequã immolaretur, ſpinis Iudaicis coronatus? Sed diuina per angelũ uerba potius audiamus. Ait quippe ſcriptura, Et extẽdit Abraham manũ ſuam ſumere machæram, ut occide-

A tet filiũ ſuum. Et uocauit illum angelus domini de cœlo, & dixit: Abraham. Ille autem dixit: Ecce ego. Et dixit: Ne inijcias manum tuam ſuper puerum, neq; facias illi quicquã. Nunc enim ſciui quia times deum tuum, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Nunc ſciui dictum eſt, id eſt nunc ſciri feci. Neq; enim hoc nondũ ſciebat deus. Deinde ariete illo immolato pro Iſaac filio ſuo, uocauit, ut legitur, Abrahã nomẽ loci illius: [c]Dominus uidit, ut dicant hodie, in mõte dominus apparuit. Sicut dictũ eſt, nũc ſciui, pro eo quod eſt, nũc ſciri feci: ita hic dominus uidit, pro eo quod eſt, dominus apparuit, hoc eſt, ui-
B deri ſe fecit. Et uocauit angelus domini Abrahã ſecundo de cœlo dicens: Per memetipſum iuraui dicit dominus: propter quod feciſti uerbum hoc, & non peperciſti filio tuo dilecto propter me, niſi benedicens benedicã te, & multiplicans multiplicabo ſemẽ tuum ſicut ſtellas cœli, et tanquam arenam quæ eſt iuxta labiũ maris. Et hæreditate poſsidebit ſemen tuum ciuitates aduerſariorum: & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, [d]quia obaudiſti uocem meã. Hoc modo eſt illa de uocatione gentium in ſemine Abrahæ poſt holocauſtũ, quo ſignificatus eſt
C Chriſtus, etiam iuratiõe dei firmata promiſsio. Sæpe enim promiſerat, ſed nũquam iurauerat. Quid autem eſt dei ueri ueraciſq; iuratio, niſi promiſsi cõfirmatio, & infidelium quædam increpatio? Poſt hæc Sara mortua eſt, centeſimo & uiceſimoſeptimo anno uitę ſuæ, cẽteſimo autem & triceſimo ſeptimo uiri ſui. Decem quippe annis eam præcedebat ætate: ſicut ipſe quãdo ſibi ex illa promiſſus eſt filius, ait, Si mihi annorum centum naſcetur filius, & ſi Sara annorum nonaginta pariet? Tũc emit agrum Abraham, in quo ſepeliuit uxorem. Tunc ergo ſecundum narrationem Stephani, in terra illa eſt col-
D locatus: quoniam cœpit ibi eſſe poſſeſſor, poſt mortẽ ſcilicet patris ſui, qui colligitur ante biennium fuiſſe defunctus.

L. VIVES

FIde, inquit, præceſsit.] Aliter legit, q̃ nos uulgo ad Hebræos undecimo, & etiã q̃ Græci: in alijs exemplaribus Auguſtini nõ habetur, in Iſaac, ſed tantũ Iſaac. b Cornibus in frutice tenebatur.] Hanc interpretationem ſeptuaginta & etiã Theodotionis plus laudat Hieronymus, q̃ Aquilæ & Symmachi. c Dominus uidet.] Hieron. pro eo quod hic habet, uidet, in Hebræo ſcriptum eſt, uidebit. hoc autẽ apud Hebræos exiuit in prouerbiũ, ut ſi quando in anguſtia cõſtituti ſunt, & domini optant auxilio ſubleuari, dicant, In mõte dominus uidebit: hoc eſt, ſicut Abrahæ miſertus eſt, miſe-

rebitur & noſtri. Vnde & in ſignũ dati arietis ſolent etiã
nunc cornu clangere. Tantum Hieronymus. Manet ad/
huc hodie idem prouerbij in Hiſpania, nõ omnino ut a/
pud Hebræos, nec omnino ſicut hic Auguſtinus inter/
pretatur, ſed media quadam ratiõe, deus uidebit, quaſi
exeret & oſtendet uim ſuam. d Obaudiſti.] Sic ue/
teres, quod poſtea obedire, obaudire.

De Rebecca nepte Nachor, quam I/
ſaac accepit uxorem. Cap. XXXIII

EINDE Rebeccam neptẽ Nachor
patrui ſui, cum annorũ quadragin/
D ta eſſet Iſaac, duxit uxorem, centeſi/
mo ſcilicet & quadrageſimo anno
uitæ patris ſui, triẽnio poſt mortem B
matris ſuæ. Vt autem illam duceret, quando ab
eius patre in Meſopotamiã ſeruus miſſus eſt:
quid aliud demonſtratũ eſt, cum eidẽ ſeruo di/
xit Abraham: Pone manum tuam ſub femore
meo, & adiurabo te per dominum deum cœli,
& dominum terræ, ut nõ ſumas filio meo Iſaac
uxorem de filiabus Chananæorum, niſi domi/
num deum cœli & dominũ terræ in carne, quæ
ex illo femore trahebatur fuiſſe uenturum? Nũ/
quid hæc parua ſunt prænunciatæ indicia ueri/
tatis, quæ compleri uidemus in Chriſto.

Quid intelligendum ſit in eo quod
Abraham poſt mortem Saræ accepit
uxorem Cethuram. Cap. XXXIIII

VID autem ſibi uult quod Abrahã
poſt mortem Saræ, Cethuram du/
Q xit uxorem? Vbi abſit ut incõtinen
tiam ſuſpicemur, præſertim in illa
iam ætate, & in illa fidei ſanctitate.
An adhuc procreandi filij quærebantur, cũ iam
deo promittente tãta multiplicatio filiorum ex
Iſaac per ſtellas cœli & arenam terræ fide pro/
batiſsima teneretur? Sed profecto ſi Agar & D
Hiſmael doctore Apoſtolo, ſignificauerũt car/
nales ueteris teſtamenti, cur non etiam Cethu/
ra & filij eius ſignificent carnales, qui ſe ad teſta
mentum nouum exiſtimant pertinere? Ambæ
quippe & uxores Abrahæ & cõcubinæ ſunt ap
pellatæ. Sara uero nunquam dicta eſt concubi/
na, ſed uxor tantum. Nam & quando data eſt
Agar Abrahæ, ita ſcriptum eſt: Et apprehẽdit
Sara uxor Abrahæ Agar Aegyptiam ancillam
ſuam poſt decem annos, quàm habitauerat Abra/
ham in terra Chanaan, & dedit eam Abrahæ
uiro ſuo uxorẽ. De Cethura autem, quam poſt

A obitum Saræ accepit, ſic legitur: Adijciens autẽ
Abraham ſumpſit uxorẽ, cui nomen Cethura.
Ecce ambæ dicũtur uxores Abrahæ, ambæ por
rò concubinæ fuiſſe reperiuntur, poſtea dicente
ſcriptura: Dedit autẽ Abraham omnẽ cenſum
ſuũ Iſaac filio ſuo, & filijs concubinarũ ſuarũ de
dit Abraham dona: & dimiſit eos ab Iſaac filio
ſuo adhuc ſe uiuo, ad Oriẽtem in terram Orien
tis. Habent ergo nõnulla munera filij concubi/
narum, ſed non perueniũt ad regnum promiſ/
ſum, nec hæretici, nec Iudæi carnales: quia præ/
ter Iſaac nullus eſt hæres: & non qui filij carnis,
hi filij dei, ſed filij promiſsionis deputantur in
B ſemine, de quo dictũ eſt: In Iſaac uocabitur tibi
ſemẽ. Neque enim uideo cur etiã Cethura poſt
uxoris mortem ducta, niſi propter hoc myſte/
rium dicta ſit concubina: Sed quiſquis hæc non
uult in iſtis ſignificationibus accipere, non calũ/
nietur Abrahæ. Quid ſi enim & hoc prouiſum
eſt[a] contra hæreticos futuros ſecũdarum aduer/
ſarios nuptiarum, ut in ipſo patre multarum
gentium poſt obitum coniugis, iterum coniu/
gari demõſtraretur non eſſe peccatum? Et mor
tuus eſt Abraham, cum eſſet annorum centum
ſeptuaginta quinque. Annorum ergo ſeptua/
C gintaquinque Iſaac filium dereliquit, quem cen
tenarius genuit.

L. VIVES

a Contra hæreticos futuros.] Secundas nuptias Cataphryges nihil à fornicatione differre cenſebant: ut Auguſtinus ſcribit ad Quoduultdeũ. Hieronymus non modo ſecũdas nuptias abominatur, ſed primas etiam parum probat cõtra Iouinianũ diſputans homo cœlebs & coniugio parum æquus.

De geminis adhuc in utero Rebeccæ
matris incluſis, quid indicauerit diui/
na reſponſio. Cap. XXXV

AM ex hoc quemadmodũ per po/
ſteros Abrahæ ciuitatis dei procur/
I rant tẽpora uideamus. A primo igi/
tur anno uitæ Iſaac uſque ad ſexage/
ſimum quo ei nati ſunt filij, illud me
morabile eſt, quod cũ illi deũ roganti, ut pareret
uxor eius, quæ ſterilis erat, cõceſsiſſet dominus
quod petebat, atque haberet illa conceptum:[a] ge/
ſtiebãt gemini adhuc in utero eius incluſi. Qua
moleſtia cũ angeretur, dominũ interrogauit, ac/
cepitque reſpõſum: Duæ gẽtes in utero tuo ſunt,
& duo populi de uentre tuo ſeparabũtur, & po
pulus populũ ſuperabit, & maior ſeruiet mino/
ri

ri. Quod Paulus Apoſtolus magnũ uult intelligi gratiæ documentũ: quia nondũ illis natis, nec aliquid agẽtibus boni ſeu mali, ſine ullis bonis meritis eligitur minor, maiore reprobato: quoniam proculdubio quantũ attinet ad originale peccatũ ambo pares erãt: quantũ autem ad proprium, nullius eorũ ullum erat. Sed nũc de hac re dicere aliquid latius inſtituti operis ratio nõ ſinit, nóde & in alijs iam multa diximus. Quod autem dictũ eſt: Maior ſeruiet minori: nemo ferè noſtrorum aliter intellexit quàm maiorẽ populum Iudæorum, minori populo Chriſtiano ſeruiturum. Et reuera quãuis [b]in gente Idumęorum, quæ nata eſt de maiore, cui duo nomina erant (nã & Eſau uocabatur, & Edom, unde Idumæi) hoc uideri poſsit impletum: quia poſtea ſuperanda fuerat à populo, qui ortus eſt ex minore, id eſt ex Iſraelitico, eiq́ fuerat futura ſubiecta: tamen in aliquid maius intentã fuiſſe iſtam prophetiam, qua dictum eſt: Populus populũ ſuperabit, & maior ſeruiet minori: conuenientius creditur. Et quid eſt hoc, niſi quod in Iudæis & Chriſtianis euidenter impletur?

L. VIVES

a Geſtiebant gemini.] Hieronymus: Et cõcepit Rebecca uxor eius, & mouebantur filij eius in ea. Pro motione ſeptuaginta poſuerunt ἐσκίρτων, id eſt ludebant, ſiue calcitrabant. Quod Aquila trãſtulit, confringebãtur filij in utero. Symmachus uero [illegible], id eſt in ſimilitudine nauis in ſuperficie ferebant. b In gẽte Idumæorũ, quæ nata eſt de maiore.] Stephanus Idumæos à filio Semiramidis Idumæa, ſicut Iudæos ab eiuſdẽ filio Iuda natos putat, quod eſt commentitium.

De oraculo & benedictione, quam Iſaac non aliter q̃ pater ipſius merito eiuſdẽ ac dilectione accepit. XXXVI

A CCEPIT etiam Iſaac oraculũ tale, quale aliquoties pater eius acceperat. De quo oraculo ſic ſcriptũ eſt: Facta eſt aũt fames ſuper terrã, pręter famem quæ prius facta eſt in tẽpore Abrahæ. Abijt autẽ Iſaac ad Abimelech regem Philiſtinorũ in Gerara. Apparuit autem illi dominus, & dixit: Noli deſcendere in Aegyptum, habita antè in terra quam tibi dixero, & incole in terra hac, & ero tecũ, & benedicam te. Tibi enim & ſemini tuo dabo omnem terram hanc: & ſtatuã iuramẽtum meum, quod iuraui Abrahæ patri tuo: & multiplicabo ſemẽ tuum tanquã ſtellas cœli, & dabo ſemini tuo omnem terrã hanc, & benedicẽtur in ſemine tuo omnes gẽtes terræ, pro eo quod obaudiuit Abraham pater tuus uocem meã, & cuſtodiuit præcepta mea, et mandata mea, & iuſtifirationes meas, & legitima mea. Iſte Patriarcha nec uxorẽ habuit aliam, nec aliquam concubinam, ſed poſteritate duorũ geminorum ex uno concubitu procreatorum cõtentus fuit. Timuit ſanè etiam ipſe periculum de pulchritudine coniugis cum habitaret inter alienos, fecitq́ quod pater, ut eam ſororem diceret, taceret uxorẽ. Erat enim ei propinqua, & paterno & materno ſanguine: ſed etiam ipſa ab alienigenis cognito quod uxor eius eſ-

B ſet, manſit intacta. Nec ideo tamen iſtum patri eius præferre debemus: quia iſte nullam fœminam præter unam coniugem nouerat. Erant enim proculdubio paternæ fidei & obedientiæ merita potiora, in tantum ut propter illum dicat deus, huic ſe facere bona, quæ fecit, Benedicentur, inquit, in ſemine tuo omnes gẽtes terræ: pro eo quod obaudiuit Abrahã pater tuus uocem meam, & cuſtodiuit præcepta mea, & mandata mea, & iuſtificationes meas, & legitima mea. Et alio rurſus oraculo: Ego ſum, inquit, deus Abraham patris tui, noli timere, tecum enim ſum, & benedixi te, & multiplicabo ſemen tuũ propter

C Abraham patrẽ tuum. Vt intelligamusq́ caſte Abraham fecerit, quod hominibus impudicis, & nequitiæ ſuæ de ſcripturis ſanctis patrocinia requirẽtibus, uidetur feciſſe libidine. Deinde ut etiam hoc nouerimus, non ex bonis ſingulis inter ſe homines comparare, ſed in unoquoq́ cõſideremus uniuerſa. Fieri enim poteſt ut habeat aliquid in uita & morib. quiſpiã quo ſuperet alium, idq́ ſit lõge præſtabilius, q̃ eſt illud, unde ab alio ſuperatur. Ac per hoc ſano ueroq́ iudicio, cũ continẽtia cõiugio præferatur, melior eſt tamẽ homo fidelis cõiugatus, q̃ cõtinẽs infidelis. [a]Sed cõtinens infidelis homo, nõ ſolũ minus

D laudãdus eſt, quia ſe cõtinet, dũ nõ credat: uerũ etiã multo magis uituperãdus, quia nõ credit, cũ ſe cõtineat. Cõſtituamus ergo ambos bonos, etiã ſic, pfecto melior eſt cõiugatus fidelisſimus, & obediẽtiſsimus deo, q̃ continens minoris fidei, minorisq́ obediẽtię. Si uero paria ſint cętera, cõtinentẽ coniugato pręferre quis ambigat?

L. VIVES

a Sed cõtinens.] In codice Brugẽſ. ſic habetur: Sed infidelis homo nõ ſolũ minime laudãdus eſt, uerũ etiam maxime deteſtãdus eſt. Conſtituamus ambos bonos etiã, quæ lectio non admodum mihi arridet. Hinc apparet q̃ parum momenti ſit in riuulis externorum operum, niſi ex puro interiore fonte manent.

De his quæ in Eſau & Iacob myſtice præfigurantur. Cap. XXXVII

VO Igitur Iſaac filij, Eſau & Iacob pariter creſcunt. Primatus maioris
D tráſfunditur in minorem ex pacto & placito inter illos, eo quod [a] lenticulam quam minor parauerat, maior immoderatius cócupiuit, eoq; precio primo genita ſua fratri iuratione interpoſita uendidit. Vbi diſcimus in ueſcendo [b] non cibi genere, ſed auiditate immodeſta quenquam culpandum. Seneſcit Iſaac, eiuſq; oculis per ſenectam uiſus aufertur. Vult benedicere filium maioré, & pro B illo neſciens benedicit minorem, pro fratre maiore, qui erat piloſus ſe paternis manibus ſupponentem, hædinis ſibi pelliculis coaptatis, uelut aliena peccata portanté. [c] Iſte dolus Iacob ne putaretur fraudulentus dolus, et non in eo magnæ rei myſteriú quæreretur, ſuperius prædixit ſcriptura: Erat Eſau homo ſciens uenari agreſtis: Iacob autem homo ſimplex habitás domum. Hoc noſtri quidam interpretati ſunt ſine dolo. Siue autem ſine dolo, ſiue ſimplex, ſiue potius ſine fictióe dicatur, [d] quod eſt Græce ἄπλασ©, quis eſt in iſta benedictione percipienda dolus hominis ſine dolo? Quis eſt dolus ſimplicis, C quæ fictio non mentientis, niſi profundum myſterium ueritatis? Ipſa autem benedictio qualis eſt? Ecce, inquit, odor filij mei tanquá odor agri pleni, qué benedixit dominus. Et det tibi deus de rore cœli, & de ubertate terræ, et multitudiné frumenti & uini: & ſeruiát tibi gentes, & adorét te principes, & fias dominus fratris tui, & adorabunt te filij patris tui. Qui maledixerit te, maledictus: & qui benedixerit te, benedictus. Benedictio igitur Iacob prædicatio Chriſti eſt in omnibus gétibus. Hoc fit, hoc agitur: lex & prophetia eſt in Iſaac: etiam per os Iudæorú Chriſtus ab illa benedicitur uelut à neſciente, quia ipſa neſcitur. D Odore nominis Chriſti, ſicut ager mundus impletur, eius eſt benedictio de rore cœli, hoc eſt de uerborum pluuia diuinorum: et de ubertate terræ, hoc eſt de congregatione populorú: eius eſt multitudo frumenti & uini, hoc eſt multitudo quam colligit frumentum et uinú in ſacramento corporis & ſanguinis eius. Ei ſeruiunt gétes, ipſum adorát principes. Ipſe eſt dominus fratris ſui, quia populus eius dominatur Iudæis. Ipſum adorant filij patris eius, hoc eſt, filij Abrahæ ſecundú fidé: quia & ipſe filius eſt A Abrahæ ſecundú carnem. Ipſum qui maledixerit maledictus, & qui benedixerit benedictus eſt. Chriſtus inquam noſter etiá ex ore Iudæorum quáuis errantiú, ſed tamen legem prophetaſq; cantantiú benedicitur, id eſt ueraciter dicitur: & alius benedici putatur, qui ab eis erranti bus expectatur. Ecce benedictioné promiſſam repetéte maiore, expaueſcit Iſaac, & aliú pro alio ſe benedixiſſe cognoſcit. Miratur, & quis náille ſit percunctatur: nec tamen ſe deceptum eſſe conqueritur, immo cófeſtim reuelato ſibi intus in corde magno ſacraméto deuitat indignationé, confirmat benedictioné. Quis ergo, inquit, uenatus eſt mihi uenationem, & intulit mihi, & manducaui ab omnibus antequá tu uenires, & benedixi eú, & ſit benedictus? Quis nó hic maledictionem potius expectaret irati, ſi hæc nó ſuperna inſpiratióe, ſed terreno more gererétur? O res geſtas, ſed prophetice geſtas: in terra, ſed cœlitus: per homines, ſed diuinitus. Si excutiantur ſingula tantis fœcúda myſterijs, multa ſunt impléda uolumina, ſed huic operi modus moderate imponédus, nos in alia feſtinare cópellit.

L. VIVES

a LEnticulam.] Eſt lenticula uas olearium, & parua C lens leguminis genus: hoc modo diminutiuú eſt à lente: illo uero à lentitate dicitur, quòd lente oleum ex ea ſtillet: nam ore eſt anguſto. Sed in ſacris literis ſolum decoctio rubea dicitur, qua Eſau uendidit primogenituraá. Ideo dictus eſt Edom. q. fuluus. b Nó cibi genere.] Hoc eſt uerum ex [illegible] illa euangelica lege [illegible] c Iſte dolus.] Nam bonus dolus eſt, & malus. d Græca [illegible].] [illegible] eſt fingo, [illegible]

De miſsione Iacob in Meſopotamiam ad accipiendam uxorem, & de uiſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis, cú unam petiſſet uxorem. Cap. XXXVIII

D MITTITVR Iacob à parentibus in Meſopotamiam, ut ibi ducat uxorem. Patris mittétis hæc uerba ſunt: Nó accipies uxoré ex filiabus Chananæorú: ſurgés fuge in Meſopotamiam in domum Bathuel patris matris tuæ, & ſume tibi inde uxoré de filiabus Laban fratris matris tuæ. Deus autem meus benedicat te, & augeat te, & multiplicet te: & eris in cógregationes gentiú: & det tibi benedictionem Abrahæ patris

patris tui: tibi, & ſemini tuo poſt te, ut hęres fias terræ incolatus tui, quam dedit deus Abrahæ. Hic iam intelligimus ſegregatum ſemen Iacob ab alio ſemine Iſaac, quod factum eſt per Eſau. Quando enim dictum eſt, In Iſaac uocabitur tibi ſemen: pertinens utiq; ſemen ad ciuitatē dei: ſeparatū eſt inde aliud ſemen Abrahæ, quod erat in ancillæ filio: & quod futurum erat in filijs Cethuræ. Sed adhuc erat ambiguū de duobus geminis filijs Iſaac: ad utrūq;, an ad unum eorum illa benedictio pertineret. Et ſi ad unū, quis nam eſſet illorum, quod nunc declaratum eſt, quū prophetice à patre benedicitur Iacob, B & dicitur ei, Et eris in congregationes gentium: & det tibi benedictionē Abrahę patris tui. Pergens itaq; in Meſopotamiam Iacob, in ſomnis accepit oraculum, de quo ſcriptū eſt: Et exijt Iacob [a] à puteo iuratiōis, & profectus eſt in Charram: & deuenit in locum, & dormiuit ibi: occiderat enim ſol, & ſumpſit ex lapidibus loci, & poſuit ad caput ſuū: & dormiuit in loco illo, & ſomniauit. Et ecce ſcala ſtabilita ſuper terram, cuius caput pertingebat ad cœlum: & angeli dei aſcēdebant, & deſcendebant per illam: & dominus incumbebat ſuper eam. Et dixit: Ego ſum deus C Abraham patris tui, & deus Iſaac, noli timere: terra in qua tu dormis per eam, tibi dabo illam, & ſemini tuo: & erit ſemen tuum ſicut arena terræ: & dilatabitur [b] ſuper mare, & in Aphricum, & in Aquilonem, & ad Oriētem: & benedicentur in te omnes tribus terrę, & in ſemine tuo. Et ecce ego ſum tecum, cuſtodiens te in omni uia quacunq; ibis: & reducam te in terrā hanc: quia non te derelinquam, donec faciam omnia, quæ tecum locutus ſum. Et ſurrexit Iacob de ſomno ſuo, & dixit: Quia dominus eſt in loco hoc: ego neſciebā. Et timuit, & dixit, Quàm terribilis eſt locus hic: non eſt hic niſi domus dei, & hæc porta D cœli. Et ſurrexit Iacob, & ſumpſit lapidē, quē ſuppoſuit ſibi ad caput: & [c] ſtatuit illum in titulum: & ſuperfudit oleum in cacumen eius: & uocauit nomen loci illius [d] domus dei. Hoc ad prophetiā pertinet: nec more idololatriæ lapidem perfudit oleò Iacob, uelut faciens illum deum: neq; enim adorauit eum lapidem, uel ei ſacrificauit: ſed quoniam [e] Chriſti nomen à chriſmate eſt, id eſt ab unctiōe: profecto figuratum eſt hinc aliquid, quod ad magnum pertineat ſacramentum. Scalam uero iſtam intelligitur ipſe ſaluator nobis in memoriā reuocare in Euāgelio, A ubi cū dixiſſet de Nathanaele: Ecce uere Iſraelita, in quo dolus nō eſt: quia Iſrael uiderat iſtam uiſionem, ipſe eſt enim Iacob: eodem loco ait: Amen amen dico uobis, uidebitis cœlum apertum, & angelos dei aſcendentes & deſcendentes ſuper filium hominis. Perrexit autem Iacob in Meſopotamiam, ut inde acciperet uxorem. Vnde autē illi acciderit, quatuor habere fœminas, de quibus duodecim filios et unam filiam procreauit, cum earum nullam concupiſceret illicite, diuina ſcriptura indicat. Ad unam quippe accipiendam uenerat, ſed cùm illi [f] altera pro altera ſuppoſita fuiſſet, nec ipſam dimiſit, qua B neſciēs uſus fuerat in nocte, ne ludibrio eam uideretur habuiſſe: et ex eo tempore quoniam multiplicandæ poſteritatis cauſa plures uxores lex nulla prohibebat, accepit etiā illam, cui uni iam futuri coniugij fidem fecerat. Quę cum eſſet ſterilis, ancillam ſuam de qua filios ipſa ſuſciperet, marito dedit. Quod etiā maior ſoror eius, quāuis peperiſſet, imitata, quoniā multiplicare prolem cupiebat, effecit. Nullam Iacob legitur petijſſe, præter unā: nec uſus plurimis, niſi gignendæ prolis officio coniugali iure ſeruato: ut neque hoc faceret, niſi uxores eius id fieri flagitaſ- C ſent, quæ corporis uiri ſui habebant legitimam poteſtatem.

L. VIVES

a A Puteo iurationis.] Sic uerterunt ſeptuaginta, pro eo quod Hebraice eſt à puteo ſaturitatis. Conſentiunt Symmachus & Aquila. Nam etiā ciuitas uocatur Beerſabe, quod ſonat, puteum ſaturitatis. Hiero. Verum puteus ſaturitatis quem foderunt ſerui Iſaac, nō idē eſt, qui puteus iuratiōis, quē fodit Abraham, & iuris iurandi nominauit, ſeu fœderis: quod fecit cum Abimelech Geñ. xxi. datis ſeptē agnis: nam ſabee eſt ius iurandum & ſeptem, tametſi in eadem urbe puteum utrunq; eſſe. b Super mare.] Hic nihil ſignificat de regno maris, quod claſsibus obtinetur: ſed, ut iam dixi, occidētem notat plagam, quæ eſt Syriæ ad mare noſtrū, ut quatuor mundi oras indicet. c Statuit D illum in titulum.] Lxx. στήλην columnam, quod magis congruit quàm titulum. d Domus dei.] Vicus ibi poſitus, dictus eſt Bethel, qui prius erat Luz: id eſt, tunc domus dei, ante nux uocabatur. Erat in parte Beniamin, iuxta Bethau & Gai. e Chriſti nomen.] χριστὸν Græci dicunt, quem Latini unctū. χρῖσμα eſt unctio. f Altera pro Altera.] Lya filia maior pro Rachel filia minore. Geñ. xxix.

Quæ ratio fuerit, ut etiā Iſrael cognominaretur. Cap. XXXIX

ENVIT ergo duodecim filios, et unam filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingreſſus eſt in Aegyptum per filiū ſuū Ioſeph, qui uēditus ab

inuidentibus fratribus,eò perductus fuit, atq;
ibidem ſublimatus. Iacob autẽ etiã Iſrael, ſicut
paulo ante dixi,uocabatur:quod nomẽ magis
populus ex illo procreatus obtinuit. Hoc autẽ
nomen illi ab angelo impoſitum eſt, qui cũ illo
fuerat in itinere de Meſopotamia redeunte lu/
ctatus,typũ Chriſti euidentiſsime gerẽs. Nam
quod ei præualuit Iacob,[a]utiq; uolenti, ut my/
ſterium figuraret:ſignificat paſsionem Chriſti,
ubi uiſi ſunt ei præualere Iudæi.Et tamen bene/
dictionem ab eodem angelo quem ſuperauerat
impetrauit:ac ſic huius nominis impoſitio,bene
dictio fuit.[b]Interpretatur autẽ Iſrael uidens de/
um,quod erit in fine præmium omniũ ſancto/
rum.Tetigit porrò illi idem angelus ueluti præ/
ualenti latitudinem femoris,cumq; iſto modo
claudum reddidit.Erat itaq; unus atq; idem Ia
cob & benedictus et claudus:benedictus in eis,
qui in Chriſtum ex eodem populo crediderũt,
atq; in infidelibus claudus. Nam femoris latitu
do generis eſt multitudo.Plures quippe ſunt in
ea ſtirpe,de quibus prophetice prædictũ eſt:Et
claudicauerunt à ſemitis ſuis.

L. VIVES

a VTiq; uolenti.] A nolente enim angelo & pro ui/
rili ſua contra nitente non modo uictus fuiſſet
proſtratusq;,ſed etiam occiſus. b Interpre/
tatur autẽ Iſrael.] Hieronymus non uidetur probare,
quod Iſrael interpretetur uidẽs deũ, ſiue princeps dei,
ſiue [illegible], id eſt directus dei, ſeu ad uerbum ma/
gis rectiſsimus dei. Ioſephus in antiquitatibus, Iſraël di
ctum arbitratur quòd ſteterit aduerſus angelum.

Quomodo Iacob cum ſeptuaginta quinq; animabus Aegyptum narre/tur ingreſſus,cum pleriq; ex eis qui commemorãtur, tempore poſteriori ſint geniti. Cap. XL

INGRESSI itaq; referuntur in Ae
1 gyptum ſimul cũ ipſo Iacob ſeptua
ginta quinq; homines, annumera/
to ipſo cum filijs ſuis. In quo nume/
ro duę tantum fœminę cõmemorantur:una fi/
lia,neptis altera.Sed res diligenter conſiderata,
non indicat,quod tantus numerus fuerit in pro
genie Iacob,die uel anno,quo ingreſſus eſt Ae/
gyptũ. Cõmemorati ſunt quippe in eis etiã pro
nepotes Ioſeph,qui nullo modo iam tũc eſſe po
tuerũt:quoniã tũc centũ triginta annorũ erat Ia
cob:filius uero eius Ioſeph, trigintanouem:quẽ
cũ accepiſſe triceſimo anno ſuo,uel amplius,cõ/
ſtet uxorem,quomodo potuit per nouẽ annos
A habere pronepotes de filijs,quos ex eadẽ uxo/
re ſuſcepit? Cũ igitur nec filios haberẽt Effrem
& Manaſſes filij Ioſeph , ſed eos pueros infra
quàm nouẽnes Iacob Aegyptum ingreſſus in/
uenerit,quo pacto eorum non ſolum filij,ſed e/
tiã nepotes,in illis ſeptuagintaquinq; uiris nu/
merantur,qui tũc Aegyptum ingreſsi ſunt cum
Iacob? Nam commemoratur ibi Machir filius
Manaſſe nepos Ioſeph:& eiuſdem Machir fi/
lius,id eſt Galaad nepos Manaſſæ, pronepos
Ioſeph:ibi eſt & quem genuit Effrem alter fili/
us Ioſeph,id eſt Vtalaam nepos Ioſeph:ibi eſt
& Bareth filius ipſius Vtalaæ:id eſt, nepos Ef/
B frem,pronepos Ioſeph:qui nullo modo eſſe po
tuerunt quando Iacob in Aegyptum uenit, &
filios Ioſeph nepotes ſuos,auos iſtorum,mino/
res quàm nouem annorũ pueros inuenit. Sed
nimirum introitus Iacob in Aegyptum, quan/
do eum in ſeptuaginta quinq; hominibus ſcri/
ptura commemorat:nõ unus dies,uel unus an/
nus,ſed totum illud eſt tempus quãdiu uixit Io
ſeph,per quem factum eſt ut intrarẽt. Nam de
ipſo Ioſeph eadem ſcriptura ſic loquitur:Et ha/
bitauit Ioſeph in Aegypto ipſe & fratres eius:
& omnis cohabitatio patris eius:& uixit annos
C centum decẽ, & uidit Ioſeph filios Effrem,uſq;
in tertiam generationem. Ipſe eſt ille pronepos
eius ab Effrem tertius. Generationem quippe
tertiam dicit, filium,nepotem,pronepotẽ. Dein
de ſequitur: Et filij Machir, filij Manaſſe, nati
ſunt ſupra femora Ioſeph. Et hic ille ipſe eſt ne/
pos Manaſſę,pronepos Ioſeph. Sed pluraliter
appellati ſunt ſicut ſcriptura conſueuit:quæ unã
quoq; filiã Iacob,filias nuncupauit:[a]ſicut in La
tinæ linguæ conſuetudine liberi dicuntur plura
liter filij,etiã ſi non ſint uno amplius. Quũ ergo
ipſius Ioſeph prædicetur felicitas, quia uidere
potuit pronepotes, nullo modo putãdi ſunt iã
D fuiſſe triceſimo nono anno proaui ſui Ioſephi
quãdo ad eum in Aegyptum Iacob pater eius
aduenit. Illud autem eſt, quod fallit minus iſta
diligenter intuentes: quoniam ſcriptũ eſt, Hæc
autem nomina filiorum Iſrael, qui intrauerunt
in Aegyptum ſimul cum Iacob patre ſuo. Hoc
enim dictum eſt:quia ſimul cum illo computan
tur ſeptuaginta quinque: non quia ſimul iam
erant omnes , quando Aegyptum ingreſſus
eſt ipſe: ſed ut dixi, totum tempus habetur e/
ius ingreſſus, quo uixit Ioſeph, per quem uide
tur ingreſſus.

L. VIVES

Liberi a Sicut in Latinæ linguæ conſuetudine.] Sic Latine unus filius liberi dicitur, ſicut Gellius ſcribit, aſſertq́ dictum Sempronij Aſellionis, qui de unico Sempronij Gracchi filio liberos dixit. Herennius iuris cōſultus libro digeſtorū quinquageſimo idē cōfirmat.

De benedictione quam in Iudam filium ſuum promiſit. Cap. XLI

1 IGITVR propter populū Chriſtianum, in quo dei ciuitas peregrinatur in terris, ſi carnem Chriſti in Abrahæ ſemine requiramus, remotis cōcubinarum filijs, occurrit Iſaac: ſi in ſemine Iſaac, remoto Eſau qui eſt Edom, occurrit Iacob, qui eſt & Iſrael: ſi in ſemine Iſrael ipſius, remotis cęteris occurrit Iudas, quia de tribu Iuda exortus eſt Chriſtus. Ac per hoc cum in Aegypto moriturus Iſrael filios ſuos benediceret: quemadmodū Iudam prophetice benedixerit, audiamus. [a]Iuda, inquit, te laudabunt fratres tui. Manus tuæ ſuper dorſum inimicorum tuorum: te adorabūt filij patris tui. Catulus leonis Iudas, [b]ex germinatione fili mi aſcendiſti: recūbens dormiſti ut leo, & ut catulus leonis, quis ſuſcitabit eum? Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec ueniāt quæ repoſita ſunt ei: & ipſe erit expectatio gentium, alligans ad uitem pullum ſuum, [c]& cilicio pullum aſinæ ſuę. Lauabit in uino ſtolam ſuā, & in ſanguine uuæ amictū ſuū. Fului oculi eius à uino, & dentes cādidiores lacte. Expoſui hæc aduerſus Manichæū Fauſtū diſputans, & ſatis eſſe arbitror, quātum ueritas propheticæ huius elucet. Vbi & mors Chriſti prædicta eſt uerbo dormitionis, & non neceſsitas, ſed poteſtas in morte nomine leonis. Quam poteſtatē in Euangelio ipſe prædicat, dicens: Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatē habeo iterū ſumendi eam. Nemo eam tollit à me, ſed ego eam pono à memetipſo, & iterū ſumo eam. Sic leo fremuit, ſic quod dixit, impleuit. Ad eā nanq́ pertinet poteſtatē, quod de reſurrectione eius adiunctum eſt: Quis ſuſcitabit eum? hoc eſt, quia nullus hominum niſi ſeipſe ſuſcitauit, qui etiam de corpore ſuo dixit: Soluite templū hoc, & in triduo reſuſcitabo illud. Ipſum autē genus mortis, hoc eſt, ſublimitas crucis in uno uerbo intelligitur, quod ait, aſcendiſti. Quod uero addidit: recumbens dormiſti, Euangeliſta exponit, ubi dicit: Et inclinato capite tradidit ſpiritū. Aut certe ſepultura eius agnoſcitur, in qua recubuit dormiēs: & unde illum nullus hominum, ſicut prophetæ aliquos, uel ſicut ipſe alios ſuſcitauit, ſed ſicut à ſomno ipſe ſurrexit. Stola porrò eius quā lauat in uino, id eſt, mundat à peccatis in ſanguine ſuo, cuius ſanguinis ſacramētum baptizati ſciunt: unde & adiungit: Et in ſanguine uuæ amictum ſuum, quid eſt niſi eccleſia? Et fului oculi eius à uino, ſpiritales eius inebriati poculo eius. De quo canit Pſalmus: Et calix tuus inebrians q̃ præclarus eſt. Et dentes eius candidiores lacte: quod potāt apud Apoſtolū paruuli, uerba ſcilicet nutrientia, nondū idonei ſolido cibo. Ipſe igitur eſt in quo repoſita erāt promiſſa Iudæ, quæ donec uenirent, nunquam principes, hoc eſt reges Iſrael ab illa ſtirpe defuerunt. Et ipſe expectatio gentium, quod clarius eſt uidendo, quàm ſit exponendo.

L. VIVES

a Iuda, inquit, te laudabunt.] Iudas etiam laus eſt ſiue confeſsio. b Ex germinatione.] Hebraice, ex captiuitate. De Chriſto hæc omnia, ut intelligatur eum captiuos populos eſſe ducturum, & iuxta intelligē tiam ſacratiorem aſcēdiſſe in altum, & captiuam duxiſſe captiuitatem. Hieronymus. c Et cilicio pullū aſinæ ſuæ.] Alij uerterunt: Et funiculo pullum aſinæ ſuæ. Hieronymus oſtendit eſſe Hebraice: Alligans ad uitem pullum ſuum, & ad electam uitem aſinam ſuam. Et pro pullo poſſe legi ciuitatem illam diuinam, de qua hiſce libris loquimur. Porrò. LXX. ἕλικα uerterunt. eſt uero ἕλιξ pampinus ſeu capreolus uitis à cōuoluendo apud Theophraſtum, & ab eadem mente ſpecies hederæ Dioſcoridi & Plinio. itaq́ neſcio unde cilicium hic irrepſerit, niſi uerſum ſit helicium.

De filijs Ioſeph, quos Iacob prophetica manuum ſuarum tranſmutatione benedixit. Cap. XLII

2 SICVT autem duo Iſaac filij, Eſau et Iacob figuram præbuerūt duorum populorū in Iudæis & Chriſtianis: quāuis quod ad carnis propaginē pertinet, nec Iudæi uenerūt ex ſemine Eſau, ſed Idumæi: nec Chriſtianæ gentes de Iacob, ſed potius Iudęi: ad hoc enim tantum figura ualuit, quod dictum eſt, Maior ſeruiet minori: ita factū eſt etiam in duobus filijs Ioſeph. Nam maior geſsit typum Iudęorum, Chriſtianorum autē minor. Quos cum benediceret Iacob, manum dexteram ponēs ſuper minorem, quem habebat ad ſiniſtram: ſiniſtram uero ſuper maiorem, quem habebat ad dextram: graue uiſum eſt patri eorum, & admonuit patrem uelut corrigens eius errorem, & quis nam eorū

eſſet

A eſſet maior, oſtẽdens. At ille mutare manus no-
luit, ſed dixit: Scio fili, ſcio. Et hic erit in popu-
lum, & hic exaltabitur: ſed frater eius iunior ma-
ior illo erit, & ſemen eius erit in multitudinem
gentium. Etiam hic duo illa promiſſa demon-
ſtrant: nam ille in populum, iſte in multitudinẽ
gentium. Quid euidentius ꝗ̃ his duabus pro-
miſsionibus contineri populum Iſraelitarũ or-
bemq́ꝫ terrarũ in ſemine Abrahæ: illum ſecun-
dum carnem, iſtum ſecundum fidem?

De temporibus Moyſi & Ieſu Naue, ac iudicum: atq́ꝫ exinde regum: quorum quidem Saul primus eſt: ſed Dauid præcipuus, & ſacramento habetur, & merito. Cap. XLIII

EFVNCTO Iacob, defuncto etiã
Ioſeph, per reliquos cẽtum quadra
D ginta quatuor annos, donec exire-
tur de terra Aegypti, in modũ incre
dibilem illa gens creuit: etiam tantis
attrita perſequutionibus, ut quodam tẽpore na
ti maſculi necarẽtur: cum mirantes Aegyptios
nimia populi illius incrementa terrerent. Tunc
C Moyſes ſubtractus furto trucidatoribus paruu
lorum, ad domum regiam, ingentia per eũ deo
præparante, peruenit, nutritusq́ꝫ & adoptatus
à filia Pharaonis, [a]quod nomen in Aegypto o-
mnium regum fuit, in tantum peruenit uirum,
ut ipſe illam gentem mirabiliter multiplicatam,
ex duriſsimo & grauiſsimo quod ibi ferebat, iu
go ſeruitutis extraheret: imò per eum deus, qui
hoc promiſerat Abrahæ. Prius quippe exinde
ad terram Madiam fugiſſe refertur: quod cum
Iſraelitam defenderet, Aegyptium occiderat, &
territus fugerat: poſtea diuinitus miſſus in pote
D ſtate ſpiritus dei ſuperauit reſiſtẽtes [b]Pharaõis
magos. Tunc per eũ Aegyptijs illatæ ſunt decẽ
memorabiles plagæ, cum dimittere populum
dei nollent, aqua in ſanguinẽ uerſa, ranæ & [c]cy-
nifes, [d]cynomyia, mors pecorũ, ulcera, grando,
[e]locuſta, tenebræ, mors primogenitorũ. Ad ex-
tremum Iſraelitas, quos plagis tot tantiſq́ꝫ [f]per
fracti tandem aliquãdo dimiſerant, Aegyptij
in mari rubro dum perſequũtur, extincti ſunt.
Illis quippe abeuntibus, diuiſum mare uiam fe-
cit: hos autem inſequentes, in ſe rediens unda
ſubmerſit. Deinde per annos quadraginta, du
ce Moyſe, dei populus per deſertum actus eſt:
quando tabernaculum teſtimonij nũcupatum
eſt: ubi deus ſacrificijs futura prænunciantibus
colebatur: cũ ſcilicet iam data lex fuiſſet in mon-
te multum terribiliter. Atteſtabatur enim eui-
dentiſsima mirabilibus ſignis uocibusq́ꝫ diui-
nitas. Quod factum eſt mox ut exitum eſt de
Aegypto, et in deſerto populus eſſe cœpit: quin
quageſimo die poſt celebratũ Paſcha per ouis
immolationem: quæ uſqueadeo typus Chriſti
eſt, prænuncians eum per uictimam paſsionis
de hoc mũdo tranſiturum ad patrem: [g]Paſcha
quippe Hebræa lingua, tranſitus interpretatur:
B ut iam cum reuelaretur teſtamentum nouum,
poſtea quàm Paſcha noſtrum immolatus eſt
Chriſtus, quinquageſimo die ueniret de cœlo
ſpiritus ſanctus: qui dictus eſt in Euangelio di-
gitus dei: ut recordationem noſtram in primi
præfigurati facti memoriam reuocaret: quia &
legis illæ tabulæ digito dei ſcriptæ referuntur.
Defuncto Moyſe, populum rexit Ieſus Naue:
& in terram promiſsiõis introduxit: eamq́ꝫ po-
pulo diuiſit. Ab his duobus mirabilibus duci-
bus, bella etiam proſperrime, ac mirabiliter ge-
ſta ſunt: deo cõteſtante non tam propter meri-
ta Hebræi populi, ꝗ̃ propter peccata earũ quę
C debellabantur gentiũ, illas eis proueniſſe uicto
rias. Poſt iſtos autẽ duces, iudices fuere iam in
terra promiſsiõis populo collocato: ut inciperet
interim reddi Abrahæ prima promiſsio de gẽ-
te una, id eſt Hebræa, & de terra Chanaã: non
dum de omnibus gentibus & toto orbe terra-
rum: quod Chriſti aduentus in carne, & nõ ue-
teris legis obſeruationes, ſed Euãgelij fides fue-
rat impletura. Cuius rei præfiguratio facta eſt,
quod non Moyſes qui legem populo accepe-
rat in monte Sina, [h]ſed Ieſus, cui etiam nomen
deo præcipiente mutatum fuerat, ut Ieſus uoca-
D retur, populũ in terram promiſsionis introdu-
xit. Temporibus autem iudicum, ſicut ſe habe-
bant & peccata populi, & miſericordia dei, alter
nauerũt proſpera, & aduerſa bellorũ. Inde uen-
tum eſt ad regum tempora. Quorum primus
regnauit Saul: quo reprobato, & bellica clade
proſtrato, eiusq́ꝫ ſtirpe reiecta, ne inde reges
orirentur, Dauid ſuceſsit in regnum, cuius ma
xime [i]Chriſtus dictus eſt filius. In quo articu-
lus quidam factus eſt, & exordium quodam-
modo iuuentutis populi dei: cuius generis quę
dam uelut adoleſcentia ducebatur ab Abrahã
uſq́ꝫ ad hunc Dauid. Neq́ꝫ enim fruſtra Mat-
thæus

thæus euangeliſta ſic generationes commemo- A rauit, ut hoc primum interuallum quatuordecim generationibus commendaret, ab Abrahã ſcilicet uſq; ad Dauid. Ab adoleſcentia quippe incipit homo poſſe generare, propter ea generationum ſeries ab Abraham ſumpſit exordiũ, qui etiã pater multarum gentiũ conſtitutus eſt, quando mutatũ nomen accepit. Ante hunc ergo uelut pueritia fuit huius generis populi dei, à Noe uſq; ad ipſum Abraham, [k] et ideo prima lingua inuẽta eſt, id eſt Hebræa. A pueritia nãque homo incipit loqui poſt infantiã, [l] quę hinc appellata eſt, quia fari nõ poteſt. Quam profe- B cto ætatem primã demergit obliuio, ſicut ætas prima generis humani eſt deleta diluuio. Quotus enim quiſq; eſt, qui ſuam recordetur infantiã? Quamobrẽ in iſto procurſu ciuitatis dei ſicut ſuperior unam eandemq; primam, ita duas ætates ſecundam & tertiam liber iſte contineat, in qua tertia propter uaccam trimam, capram trimam, & arietem trimum, impoſitum eſt legis iugum, & apparuit abundantia peccatorum, & regni terreni ſurrexit exordium, ubi non defuerunt ſpiritales, quorum in turture & columba figuratum eſt ſacramentum.

L. VIVES

Qvod nomen in Aegypto.] Ne putetur idem fuiſſe Pharao, qui tunc regnabat, & qui temporibus Iacob & Ioſeph. Nam ut in Ezechielem libro ix. docet Hieronymus, Pharao apud Aegyptios nomen eſt regiæ dignitatis. Sicut poſt Alexandrum Ptolemæi: ut apud Romanos Cæſares, & Auguſti: apud Philiſtæos Abimelech: quæ de Antiochis & Arſacidis addit non ſatisfaciũt. Herodotus unicum Pharonem ponit cæcum. Pharaones uero dicti ſunt q. Pharones à Pharu inſula è regione Alexandriæ olim Carpathos dicta, ubi regnauit Proteus. Huius Pharaonis filiam Thermuth uocat Ioſephus. b Reſiſtentes Pharaonis magos.] Quis fuerit hic Pharao non conuenit. Euſebius ſcribit Apionem Polyhiſtorem tradidiſſe Amaſim regnaſſe in Aegypto cum illinc Iudæi deceſſerunt, quod fieri non poteſt. Nam Amaſis fuit multo poſterior, temporibus ſcilicet Pythagoræ, cui à Polycrate Samiorum tyrãno commendatus eſt. Ideo Ioſephus ex Manethõe Techmoſim Pharaonem ponit, & ſic oſtendit Manethonem uarium eſſe, ut qui alibi ponat Amenophin. Idem Euſeb. in chroni- A cis Pharaonem Cenchrem hoc tempore ſtatuit. in Præparatione Euang. magorum etiã ponit nomina Iannem & Iambrem ex Numenio. c Cyniphes.] Ioſephus in terna plaga, ſi modo bene eſt à Ruffino uerſus, pediculos ponit ex intimis corporis ebullientes, ceu morbum Phthiriaſin hoc eſt pedicularem, nec Cyniphum meminit, nec Cynomyiæ. Autor hiſtoriæ ſcholaſticæ & Albertus Grotus genus muſcarum dicunt eſſe Cyniphes, ut etiam Origenes putat. Albertus lib. xxvi. De animalibus corpore tradit eſſe uermes, capite & alis muſcas, cũ aculeo in ore quo pungunt, & fugunt, paluſtribus naſci locis, & animantium ſpiritus ſed humanos maxime conſectari. Origenes ſuper Exod. ſic inquit: Poſt hoc Sniphes: ſic enim apud eum legitur, producuntur. Hoc animal pennis quidẽ ſuſpẽditur per aera uolitãs: ſed ita ſubtile eſt, & minutum, ut oculi uiſum niſi acute cernentis effugiat, corpus tamen cum inſederit acerbiſsimo terebrat ſtimulo, ita ut quem uolitantẽ uidere quis non ualeat, ſentiat ſtimulantẽ, ſic Origenes: qui per hoc animalis B genus dialecticam uult intelligi, quæ minutis & ſubtilibus uerborum ſtimulis animas terebrãt & tanta calliditate circumuenit, ut deceptus nec uideat, nec intelligat. Sed neq; Cyniphes neque Snipes qui ſint ullus aut Latinorum aut Græcorum dixerit: nec ſic eſt apud lxx. ſed σκνῖπες· σκνὶψ enim ζῶόν ἐστι σκωληκῶδες, ut inquit Suidas animal culicare. καὶ ξυλοφάγον q; ligna exedit. & in Pſal. ciiij. σκνῖπες habetur in Græco. Pro quo ad Hebraicã ueritatem & Targum Chaldæum legitur pediculi ſicut apud Ioſephum. d Cynomyia.] Κυνόμυια canina muſca ad uerbum, uulgo muſcam grauiſsimam legimus, in Exodo. e Locuſta.] Res agris damnoſa, qua multæ regiones infeſtanť, & in primis Cyrenaica pars Aphricæ, quæ Aegypto coniungitur. deorum iræ, inquit Plinius, ea peſtis creditur. f Perfracti.] Præfracti, duri, inflexibiles: perfracti, multum fracti, & attriti. g Paſcha quipe.] Phaſe eſt tranſitus, quoniam pertrãſibat C angelus domini percuſſor domos filiorũ Iſrael, nec plagã illas affligebat, hinc deductũ eſt paſcha, ut Hieronymus docet lib. ij. in Michæam, nõ à πάσχειν quod eſt pati q. paſsio. idẽ in Matthæum. h Sed Ieſus cui etiam nomen.] Ex interpretationibus Hebraicis idem uidetur eſſe Ieſus & Ioſue. Vtrũq; enim à ſalute dicitur. & in Eſdra Ieſus filius Ioſedech Ioſue nuncupatur. i Cuius maxime Chriſtus dictus eſt filius.] Sic in principio Euangelij Matthæi, & in contextu Euangelij plerunq; Ieſus filius Dauid dicitur, cui multũ promiſſus eſt Chriſtus, & quem inuenit dominus ex animi ſui ſententia. Duorũ enim maxime filius dicitur Chriſtus, Abrahæ & Dauid, quoniã iſtis ſæpius, ac diſertius q̃ cæteris eſt promiſſus. k Et ideo prima ling.] Fari ut poſſet.

Cyniphes

Cynomyia

Paſcha

l Quæ hinc appellata eſt.] Infantes enim dicuntur quod fari nequeant, unde etiã homines natu grandes interdum infantes appellantur, quia loqui neſciunt, cum D tamen plerunq; balbutienniſsime garriant, [redacted]

Infantes

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XVII

1 De temporibus prophetarum.

2 Quo tempore ſit impleta promiſsio dei de terra Chanaan, quam in poſſeſsionem Iſrael carnalis accepit.

3 De tripertitis ſignificationibus prophetarum, quæ nunc ad terrenam, nunc ad cœleſtem Hieruſalem, nunc autem ad utranque referuntur.

4 De præfigurata commutatione Iſraelitici regni & ſacerdotij: & de his, quæ antea mater Samuelis perſonam gerens eccleſię prophetauit.

5 De his, quæ ad Heli ſacerdotem homo dei prophetice loquutus eſt, ſignificans ſacerdotium, quod ſecundum Aaron inſtitutum fuerat auferendum.

6 De Iudaico ſacerdotio & regno: quæ cum in æternum dicantur ſtatura, non permanēt: ut alia intelligantur, quæ ſpondentur æterna.

7 De diruptione regni Iſraelitici, qua præfiguratur perpetua diuiſio Iſraelis ſpiritalis, ab Iſraele carnali.

8 De promiſsionibus ad Dauid in filio eius: quæ nullatenus in Salomone, ſed pleniſsime inueniuntur in Chriſto.

9 Quàm ſimilis in Pſalmo octogeſimo octauo ſit prophetia de Chriſto, his, quæ in regnorum libris Nathan prophetante promittuntur.

10 Quam diuerſa acta ſint in regno terrenæ Hieruſalem, ab his quæ promiſerat deus, ut intelligeretur promiſsionis diuinitas ad alterius regis & regni gloriam pertinere.

11 De ſubſtantia populi dei, quæ per ſucceſsionē carnis in Chriſto eſt: qui ſolus eruendi animam ſuam ab inferis, habuit poteſtatem.

12 Ad quorum perſonam pertinere intelligēda ſit flagitatio promiſſorum: de quibus in Pſalmo dicitur: Vbi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ domine.

13 An promiſſæ pacis ueritas illis temporibus poſsit aſcribi, quæ ſub Salomone fluxerunt.

14 De ſtudio Dauid in poſitione Pſalmorum.

15 An omnia quæ in Pſalmis de Chriſto & eccleſia prophetantur, ad contextum huius operis coaptanda ſint.

16 De his, quæ in quadrageſimo quarto Pſalmo ad Chriſtum & eccleſiam pertinentia, aut aperte dicuntur, aut tropice.

17 De his, quæ ad ſacerdotiū Chriſti in Pſalmo centeſimo nono, & de his, quæ in Pſalmo uigeſimo primo ad paſsionem ipſius ſpectant.

18 De Pſalmo tertio, & de quadrageſimo, & de quintodecimo, & de ſexageſimo ſeptimo, in quibus mors & reſurrectio domini prophetantur.

19 De Pſalmo ſexageſimo octauo: in quo Iudæorum pertinax infidelitas declaratur.

20 De regno ac merito Dauid, & de filio ipſius Salomone, eaq́ꝫ prophetia, quæ ad Chriſtū pertinens inuenitur: uel in eis libris, qui ſcriptis ipſius copulantur: uel in eis, quos ipſius eſſe, non dubium eſt.

21 De regibus poſt Salomonem: ſiue in Iudæa, ſiue in Iſrael.

22 De Hieroboam, qui impietate idololatriæ ſubditū ſibi populum prophanauit, in quo tamen non deſtitit deus, & prophetas inſpirare, & multos ab idololatriæ crimine cuſtodire.

23 De uario utriuſq́ꝫ regni Hebræorum ſtatu, donec ambo populi in captiuitatem diuerſo tempore ducerentur, reuocato poſtea Iuda in regnum: quod nouiſsime in Romanorum tranſiit poteſtatem.

24 De prophetis qui, uel apud Iudæos poſtremi fuerunt, uel quos circa tempus natiuitatis Chriſti euangelica prodit hiſtoria.

De temporibus prophetarũ. Cap. I

PROMISSIONES dei
quę factę ſunt ad Abra
ham, cuius ſemini et gẽ-
tem Iſraeliticã ſecũdum
carnem, & omnes gen- B
tes deberi ſecundum fi-
dem, deo pollicente didi
cimus, quemadmodum
compleantur, per ordinem temporum procur-
rens dei ciuitas indicabit. Quoniam ergo ſupe-
rioris libri uſq; ad regnum Dauid factus eſt fi-
nis, nunc ab eodem regno quantũ ſuſcepto ope
ri ſufficere uidetur, cætera, quæ ſequuntur, attin
gamus. Hoc itaq; tempus ex quo ſanctus Sa-
muel prophetare cœpit, & deinceps donec po-
pulus Iſrael captiuus in Babyloniã duceretur,
atq; inde ſecundum ſancti Hieremiæ prophe-
tiam poſt ſeptuaginta annos reuerſis Iſraelitis C
dei domus inſtauraretur, totũ tempus eſt pro-
phetarum. Quãuis enim & ipſum Noe patriar
cham, in cuius diebus uniuerſa terra diluuio de
leta eſt, & alios ſupra & infra uſq; ad hoc tem-
pus, quo reges in dei populo eſſe cœperũt, pro-
pter quædam per eos futura ſiue quoquo mo-
do ſignificata, ſiue prædicta, quæ pertinerẽt ad
ciuitatem dei regnumq; cœlorum, non immeri
to poſſumus appellare prophetas, præſertim
quia nonnullos eorũ id expreſſius legimus nũ-
cupatos, ſicut Abraham, ſicut Moyſen: tamen
dies prophetarum præcipue maximeq; hi dicti D
ſunt, ex quo cœpit prophetare Samuel, qui &
Saulẽ prius, & eo reprobato ipſum Dauid deo
præcipiente unxit in regem, de cuius cæteri ſtir-
pe ſuccederent, quouſq; illos ſuccedere ſic opor
teret. Quæ igitur à prophetis ſunt prædicta de
Chriſto cum moriendo decedẽtibus, & naſcen
do ſuccedẽtibus ſuis mẽbris ciuitas dei per iſta
curreret tempora, ſi omnia uelim cõmemorare
in immenſum pergitur. Primum quia ipſa ſcri-
ptura, quę per ordinẽ reges eorumq; facta et e-
uenta digerẽs, uidetur tanquã hiſtorica diligen
tia rebus geſtis occupata eſſe narrandis, ſi adiu-

uante dei ſpiritu cõſiderata tractetur, uel magis
uel certe non minus prænunciandis futuris, q̃
pręteritis enũciandis inuenietur intenta. Et hoc
perſcrutando indagare ac diſſerendo monſtra
re, quàm ſit operoſum atq; prolixum, & quàm
multis indigeat uoluminibus, quis ignorat, qui
hæc uel mediocriter cogitat? Deinde quia ea ip-
ſa, quæ ad prophetiam non ambigitur pertine-
re, ita ſunt multa de Chriſto regnoq; cœlorũ,
quæ ciuitas dei eſt, ut ad hoc aperiẽdum maior
ſit diſputatio neceſſaria, quàm huius operis mo
dus flagitat. Proinde ita ſi potuero ſtylo mode
rabor meo, ut huic operi in dei uoluntate pera-
gendo, nec ea quæ ſuperſint, dicam, nec ea quæ
ſatis ſint prætermittam.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN XVII librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

POſſumus appellare Prophetas.] Prophetas populus Hebraicus uidentes nominauit, qui dominum aliquid prænũciantem, aut etiam imagines rerum futurarũ uiderent ſi non corporis oculo certe illo mẽtis, multo q̃ hic eſt acutiore. Hinc prophetia eſt uiſio in ſacris literis. In primo libro regum Nathan appellat̃ uidẽs. Interdũ Prophetæ nomine ꝓ præcõibus, uatibus, ſacerdotibus Græci utũtur. Primus & homo & propheta fuit Adam, qui myſterium Chriſti & eccleſiæ in ſopore uidit, hinc Enoch, Noe, Abraham, Iſaac, Iacob, & huius liberi, Moſes & alij deinceps permulti, qui tamẽ inter prophetas non numerantur, quia libros de uiſionibus ſuis non reliquerunt præter Moſen, cuius uolumina etiam ad ritus, ſacra, cæremonias, legesq; ciuiles ſpectabant. Et ſi hæc omnia figura rerum futurarum erãt, neq; illa tempora prophetarum ſunt dicta, ſicut ea qui- D
bus eſt regnatum, quibus prophetæ nunquam defuerunt à Samuele, ante quem ſermo domini rarus erat & uiſio non manifeſta, ut dicitur primo regnorum, ad remigrationẽ è Babylone, ſcriptiq; ſunt libri quatuor maiorum prophetarum, & duodecim minorum.

Quo tẽpore ſit impleta promiſſio dei de terra Chanaan: quã in poſſeſſionẽ etiam Iſrael carnalis accepit. Cap. II

IN præcedente libro diximus, ab ini
tio ad Abraham promiſſionũ dei
duas res fuiſſe promiſſas: unam ſcili
cet, quod terram Chanaan poſſeſſu

rum foret ſemen eius: qood ſignificat, ubi dictū eſt: Vade in terram, quā tibi demonſtrauero, & faciam te in gentē magnā: aliam uero lōge pręſtantiorē: non de carnali, ſed de ſpiritali ſemine per quod pater eſt: non unius gētis Iſraeliticæ, ſed omniū gentium, quæ fidei eius ueſtigia conſequuntur. Quod promitti cœpit his uerbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Et deinceps alijs multis admodū teſtimonijs hæc duo promiſſa eſſe monſtrauimus. Erat igitur iam in terra promiſsionis ſemen Abrahæ, id eſt populus Iſrael ſecundum carnem: atq; ibi non ſolum teuendo ac poſsidendo ciuitates aduerſariorū, uerū etiā reges habendo, regnare iam cœperat, impletis de ipſo populo promiſsiōibus dei iam magna ex parte: non ſolū quæ in illis tribus patribus, Abraham, Iſaac, & Iacob quibuſcunq; dictis uel ſignis, aut figuris temporibus eorum factæ ſunt, uerum etiam quæ per ipſum Moyſen, per quem populus idem de ſeruitute Aegyptia liberatus eſt, & per quē cūcta præterita reuelata ſuut temporibus eius, cum populum per eremum duceret, factæ fuerāt. Neq; autem per inſignem ducem Ieſum Naue, per quem populus ille in promiſsionis inductus eſt terram: qui expugnatis gentibus, eam duodecim tribubus, quibus deus iuſſerat, diuiſit, et mortuus eſt: neq; poſt illum toto tempore iudicum impleta fuerat promiſsio dei de terra Chanaan, quod à flumine Aegypti uſq; ad flumen magnū Euphraten populus ille dominaretur: nec tamen adhuc prophetabatur futurum, ſed expectabatur implēdum. [a]Impletū eſt autem per Dauid & eius filium Salomonē: cuius regnū tanto, quantum promiſſum fuerat, ſpatio dilatatū eſt. Vniuerſos quippe illos ſubdiderūt, tributariosq; fecerunt. Sic igitur in terra promiſsionis ſecundum carnē, hoc eſt in terra Chanaan ſub his regibus ſemen Abrahæ fuerat conſtitutū, ut nihil deinde ſupereſſet, quo terrena illa dei promiſsio cōpleretur: niſi ut in eadē terra, quantū ad proſperitatē attinet tēporalem, per poſteritatis ſucceſſionē incōcuſſo ſtatu uſq; ad mortalis ſeculi huius terminū gens permaneret Hebræa, ſi domini dei ſui legibus obediret. Sed quoniā deus nouerat, hoc eam non eſſe facturā, uſus eſt etiam temporalibus pœnis ad exercendos in ea paucos fideles ſuos, & admonendos, qui poſtea futuri erant in omnibus gētibus, quas per eos admoneri oportebat, in quibus alteram promiſ-

A ſionem reuelato nouo teſtamento per incarnationem Chriſti fuerat impleturus.

L. VIVES

a Impletum eſt autē per Dauid.] Hieronymus Dardano ſcribens, oſtendit, non totam terrā Iudæis repromiſſam, eſſe ab eis poſſeſſam. In libro enim Numerorū iſti ſunt termini, à meridie maris Salinarū per Sina, & Cadesbarne, uſq; ad torrentem Aegypti, qui iuxta Rhinocorurā mari magno influit, & ab Occidente ipſum mare Palæſtinæ Phœnices, Syriæ Cœles Ciliciæq; pertēditur: ab Aquilone Taurū montē, & Zephyrium uſq; ad Hernath, quæ appellatur Epiphania Syriæ: ad Orientem uero per Antiochiam, & lacum Cenereth, quæ nūc Tiberias appellatur, & Iordanē, qui mari influit Salinarum, quod nunc mortuū dicitur: trās Iordanem duorum ſemis tribuum poſſeſsio eſt Ruben, & B Gad, & dimidiæ tribus Manaſſæ. Hæc diuus Hieronymus. Atqui Dauid hæc omnia non poſſedit, ſed illos ſolos terminos, quibus deinceps totus populus Iudæus coercitus eſt ab amne Rhinocorura ad Euphratem.

De tripertitis ſignificatiōibus prophetarum: quæ nunc ad terrenam, nūc ad cœleſtem Hieruſalem, nunc autem ad utranq; referuntur. Cap. III

QVOCIRCA ſicut oracula illa diuina ad Abraham, Iſaac, & Iacob, & quæcūque alia ſigna, uel dicta prophetica in ſacris literis pręcedētibus C facta ſunt: ita etiā cæteræ ab iſto regum tempore prophetiæ, partim pertinent ad gētem carnis Abrahæ: partim uero ad illud ſemen illius, in quo benedicūtur omnes gētes cohæredes Chriſti per teſtamentū nouū, ad poſſidendam uitam æternā regnūq; cœlorū. Partim ergo ad ancillam, quæ in ſeruitutē generat, id eſt terrenā Hieruſalē, quæ ſeruit cū filijs ſuis, partim uero ad liberam ciuitatē dei, id eſt uerā Hieruſalem æternam in cœlis, cuius filij omnes ſecundū deum uiuentes peregrinātur in terris, ſed ſunt in eis quædam, quæ ad utrāq; pertinere intelligūtur, ad ancillam proprie, ad liberam D figurate. Tripertita itaque reperiuntur eloquia prophetarū: ſiquidē aliqua ſunt ad terrenā Hieruſalem ſpectantia, aliqua ad cœleſtem, nōnulla ad utranq;. Exēplis uideo probandum eſſe, quod dico. [a]Miſſus eſt Nathan propheta, qui regem Dauid argueret de peccato graui, & ei quæ cōſecuta ſunt mala, futura prædiceret. Hęc atque huiuſmodi ſiue publice, id eſt pro ſalute uel utilitate populi, ſiue priuatim cum pro ſuis quiſq; rebus diuina promereretur eloquia, quibus pro uſu tēporalis uitæ futuri aliquid noſceretur, ad terrenā ciuitatem pertinuiſſe, quis am-

bigat

bigat? Vbi autem legitur: Ecce dies ueniũt, dicit dominus, & conſummabo domui Iſrael, & domui Iuda teſtamentum nouum, nõ ſecundum teſtamentum, quod diſpoſui patribus eorũ, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti, quoniã ipſi non permanſerũt in teſtamẽto meo, & ego neglexi eos, dicit dominus, quia hoc eſt teſtamẽtum, quod conſtituam domui Iſrael. Poſt dies illos dicit dominus, dabo leges meas in mentẽ eorum, & ſuper corda eorum ſcribam eas, & uidebo eos, & ero illis in deum, & ipſi erunt mihi in plebem: Hieruſalem ſine dubio ſuperna prophetatur, cuius deus ipſe præmiũ eſt, eumq; habere atq; ipſum eſſe ſummum illi eſt atq; totum bonum. Ad utrãq; uero pertinet hoc ipſum, quod Hieruſalem dicitur dei ciuitas, & in ea prophetatur futura domus dei, eaq; prophetia uidetur impleri, cũ Salomon rex ædificat illud nobiliſsimum templum. Hæc enim & in terrena Hieruſalem ſecundum hiſtoriã contigerũt, & cœleſtis Hieruſalem figuræ fuerũt. Quod genus prophetiæ ex utroq; ueluti compactũ atq; cõmixtum in libris ueteribus canonicis, quibus rerum geſtarũ narrationes cõtinentur, ualet plurimũ multũq; exercuit, & exercet ingenia ſcrutantiũ literas ſacras, ut quod hiſtorice prædictũ cõpletumq; legitur in ſemine Abrahę ſecundũ carnem, etiam in ſemine Abrahę ſecundũ fidem, quid implendum allegorice ſignificet inquiratur: [b]intantũ ut quibuſdam uiſum ſit, nihil eſſe in eiſdem libris uel prænunciatũ & effectũ, [c]uel effectum quamuis non prænunciatũ, quod nõ inſinuet aliquid ad ſupernam ciuitatẽ dei, eiuſq; filios in hac uita peregrinos, figurata ſignificatiõe referendũ. Sed ſi hoc ita eſt, iam bipertita, non tripertita erunt eloquia prophetarum, uel potius illarum ſcripturarum omnium, quæ ueteris inſtrumenti appellatiõe cẽſentur. nihil enim erit illic, quod ad Hieruſalem terrenã tantũ pertineat, ſi quicquid ibi de illa, uel propter illam dicitur, atq; cõplectur, ſignificat aliquid, quod etiã ad Hieruſalem cœleſtẽ allegorica præfiguratiõe referatur: ſed erũt ſola duo genera, unum quod ad Hieruſalem liberã, alterũ quod ad utranq; pertineat. Mihi autẽ ſicut multũ uidentur errare, qui nullas res geſtas in eo genere literarum aliquid aliud præter id quod eo modo geſtæ ſunt ſignificare arbitrantur: [d]ita multum audere, qui prorſus ibi omnia ſignificationibus allegoricis inuo-

A luta eſſe contendunt. Ideo tripertita, non bipertita eſſe dixi. Hoc enim exiſtimo, nõ tamen culpans eos, qui potuerunt illic de quacunq; re geſta ſenſum intelligentiæ ſpiritalis exculpere, ſeruata primitus duntaxat hiſtoriæ ueritate. Cæterum quæ ita dicũtur, ut rebus humanitus ſeu diuinitus geſtis, ſiue gerendis conuenire non poſsint, quis fidelis dubitet non eſſe inaniter dicta? Quis ea non ad intelligentiam ſpiritalem reuocet, ſi poſsit, aut ab eo qui poteſt reuocanda eſſe fateatur?

L. VIVES

B [a] MIſſus eſt Nathan.] Poſteaquã Dauid Vriã maritũ Berſabes collocari in prima acie iuſsiſſet, ut mortẽ oppeteret, ac ipſe rex uiduam cepiſſet in coniugem. b In tantum ut quibuſdam uiſum ſit.] Hinc fieri aiunt, ut tam multa illorum Regum in libris regnorum dicta factaq; prætermittanẽ, quæ dicunẽ ſcripta in libris Regum, Iuda, uel Iſrael, q; illa non uideanẽ pertinere ad eccleſiam Chriſti, tanquã imaginem ad ſolidum illud, uerũq; corpus. At omnia quæ toto illo ceu libro uitæ ſunt conſcripta, in Chriſtum, eiuſq; ſponſam dirigi tanquam in ſcopum utriuſq; teſtamenti. c Vel non effectum quamuis prænunciatum.] Legendũ: Vel effectum, quamuis non prænunciatum. Et ſic eſt in alijs libris. Non prænunciatum, inquit prophena. d Ita multum audere.] Origenes omnia ueteris inſtrumenti ad allegorias refert, in quibus explicandis felicior cæteris fuit: ſeruat tamẽ ueritatem hiſtoriæ. Nam alioqui friuola eſſent omnia quæ in ſacris libris ſcribũtur. Cui u-
C nus quiſq; pro captu & arbitrio ſuo allegoriam affingeret, nec conſtaret quid credendum, quomodo uiuendũ eſſet. quo magis miror ſtultitiam ne dicam, an impudentiam, an utrunq;, eorum, qui ex allegorijs præcepta & leges uitæ, dogmata religionis, uincula quibus ligemur, teneamurq;, colligunt atq; innodant, & ea pro certiſsimis in uulgum efferunt, ac hæreticum clamant, ſi quis diſſentiat.

De præfigurata commutatione Iſraelitici regni & ſacerdotij, & de his, quæ antea mater Samuelis perſonam gerens eccleſiæ prophetauit. Cap. IIII

PROCVRSVS igitur ciuitatis dei, ubi peruenit ad regũ tempora, quando Dauid Saule reprobato, ita regnum primus obtinuit, ut eius deinde poſteri in terrena Hieruſalẽ diuturna ſucceſsione regnarent: dedit figurã rei geſtæ, ſignificans, atq; prænũcians, quod non eſt prætereundũ ſilentio, rerum mutationẽ futurarum, quod attinet ad duo teſtamenta, uetus & nouũ: ubi ſacerdotium, regnumq; mutatum eſt per ſacerdotẽ, eundẽq; regem nouũ, ac ſempiternum qui eſt Chriſtus Ieſus. Nam & Heli ſacerdote reprobato, ſubſtitutus eſt in dei miniſteriũ Samuel ſimul officio functus ſacerdotis

& iudicis: & Saule abiecto rex Dauid fundatus
in regno: hoc quod dico, figurauerunt. Mater
quoqꝫ ipſa Samuelis Anna quæ prius fuit ſteri
lis, & poſteriore fœcunditate lętata eſt, prophe
tare aliud nõ uidetur, quum gratulationẽ ſuam
domino fundit exultans: quando eundem pue/
rum natum, & ablactatũ, deo reddidit, eadem
pietate qua uouerat. Dicit enim: confirmatũ eſt
cor meum in domino, et exaltatũ eſt cornu meũ
in deo meo. Dilatatum eſt ſuper inimicos meos
os meum: lætata ſum in ſalutari tuo: quoniam
non eſt ſanctus, ſicut dominus: & nõ eſt iuſtus,
ſicut deus noſter: nõ eſt ſanctus præter te. Noli
te gloriari: & nolite loqui excelſa: neqꝫ procedat
magniloquiũ de ore ueſtro: quoniã deus ſciẽtia
rũ dominus: & deus pręparãs adinuẽtiones ſu/
as. Arcũ potentiũ fecit infirmũ: et infirmi pręcin
cti ſunt uirtute. Pleni panibus minorati ſunt: &
eſuriẽtes tranſierũt terrã. Quia ſterilis peperit ſe
ptem:[a] & multa in filijs infirmata eſt. Dñs mor
tificat & uiuificat: deducit ad inferos, & reducit.
Dominus pauperem facit, & ditat: humiliat &
exaltat. Suſcitat à terra pauperem, et de ſtercore
erigit inopem: ut collocet eum cũ potẽtibus po/
puli ſui: & ſedẽ gloriæ hæreditatẽ dans ei: dans
uotum uouenti, & benedixit annos iuſti: quo/
niam non in uirtute potẽs eſt uir. Dominus in/
firmum faciet aduerſarium ſuum: dominus ſan
ctus. Non glorietur prudens in prudentia ſua:
& non glorietur potens in potentia ſua: & non
glorietur diues in diuitijs ſuis, ſed in hoc glorie/
tur, qui gloriatur, intelligere, & ſcire dominũ, &
facere iudicium, & iuſtitiã in medio terræ. Do/
minus aſcẽdit in cœlos, & tonuit: ipſe iudicabit
extrema terræ, quia iuſtus eſt: & dat uirtutẽ re/
gibus noſtris: & exaltabit cornu Chriſti ſui. Ita
ne uero uerba hæc unius putabũtur eſſe mulier
culæ, de uaro ſibi filio gratulantis? Tantum ne
mens hominum à luce ueritatis auerſa eſt: ut nõ
ſentiat ſupergredi modum fœminæ, huius di/
cta quæ fudit? Porrò, qui rebus ipſis, quæ iam
cœperũt etiam & in hac terrena peregrinatione
cõpleri, conuenienter mouetur: nónne intendit,
& aſpicit, & agnoſcit per hanc mulierem, cuius
etiã nomen, id eſt Anna, quæ gratia eius inter/
pretatur, ipſam religionẽ Chriſtianam, ipſam
ciuitatẽ dei, cuius rex eſt & conditor Chriſtus:
ipſam poſtremo dei gratiã prophetico ſpiritu
ſic loquutam, à qua ſuperbi alienãtur, ut cadãt:
qua humiles implentur, ut ſurgant, quod maxi/

A me hymnus iſte perſonuit? Niſi quiſquam for/
te dicturus eſt, nihil iſtam prophetaſſe mulie/
rem, ſed deũ tantummodo propter filiũ, quem
precata impetrauit exultanti prædicatione lau/
daſſe. Quid ergo ſibi uult, quod ait? Arcum po
tentium fecit infirmum, & infirmi pręcincti ſunt
uirtute, pleni panibus minorati ſunt, & eſurien
tes tranſierũt terram, quia ſterilis peperit ſeptẽ,
& multa in filijs infirmata eſt? Nunquid ſeptẽ
ipſa pepererat, quamuis ſterilis fuerat? Vnicum
habebat quãdo iſta dicebat,[b] ſed nec poſtea ſe/
ptem peperit ſiue ſex quibus ſeptimus eſſet ipſe
B Samuel, ſed tres mares & duas fœminas. Dein
de in illo populo cum adhuc nemo regnaret,
quod in extremo poſuit, dat uirtutẽ regibus no
ſtris, & exaltauit cornu Chriſti ſui, unde dice/
bat, ſi non prophetabat? Dicat ergo eccleſia
Chriſti, ciuitas regis magni, gratia plena, prole
fœcunda, dicat quod tanto ante de ſe propheta
tum per os huius piæ matris agnoſcit. Confir/
matum eſt cor meum in domino,[c] & exaltatum
eſt cornu meum in deo meo. Vere cõfirmatum
eſt cor, & cornu uere exaltatũ, quia nõ in ſe, ſed
in domino deo ſuo. Dilatatũ eſt ſuper inimicos
meos os meum, quia & in anguſtijs preſſurarũ
C ſermo dei nõ eſt alligatus,[d] nec in præconibus
alligatis. Lętata ſum, inquit, in ſalutari tuo. Chri
ſtus eſt ipſe Ieſus, quem Simeon ſicut in Euãge
lio legitur, ſenex amplectens paruulum, agno/
ſcens magnũ: Nũc dimittis, inquit, domine ſer/
uum tuum in pace, quoniã uiderũt oculi mei ſa/
lutare tuum. Dicat itaqꝫ eccleſia: Lætata ſum in
ſalutari tuo, quoniã non eſt ſanctus ſicut domi/
nus, & nõ eſt iuſtus ſicut deus noſter, tanquam
ſanctus & ſanctificãs, & iuſtus & iuſtificans: nõ
eſt ſanctus præter te, quia nemo fit niſi abs te.
Deniqꝫ ſequitur: Nolite gloriari ſuperbe, & no
lite loqui excelſa, neqꝫ exeat magniloquium de
D ore ueſtro, quoniã deus ſcientiarũ dominus ip/
ſe,[e] & nemo ſcit, quod ipſe ſcit, quoniam qui pu
tat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ſeipſum ſeducit.
Hæc dicuntur aduerſarijs ciuitatis dei ad Baby
loniam pertinẽtibus, de ſua uirtute præſumen/
tibus, in ſe non in domino gloriantibus, ex qui/
bus ſunt etiã carnales Iſraelitæ terrenę Hieruſa
lem ciues terrigenæ, qui ut dicit Apoſtolus: I/
gnorãtes dei iuſtitiã, id eſt quã dat hominibus
deus, qui ſolus eſt iuſtus, & iuſtificans, & ſuã uo
lentes conſtituere, id eſt, uelut à ſe ſibi paratam,
non ab illo impertitã, iuſtitiæ dei non ſunt ſub/
iecti

iecti. Itaq; quia ſuperbi ſe de ſuo putantes non de dei poſſe placere deo, qui eſt deus ſcientiarũ, atq; ideo & arbiter conſcientiarum, ibi uidens cogitationes hominum, quoniam uanæ ſunt, ſi hominum ſunt, & ab illo non ſunt. Et præparans, inquit, adinuentiones ſuas. Quas adinuentiones putamus, niſi ut ſuperbi cadant, & humiles ſurgant? Has quippe adinuentiones exequitur dicens: Arcus potentium infirmatus eſt, & infirmi præcincti ſunt uirtute. Infirmatus eſt arcus, id eſt intentio eorum, qui tam potẽtes ſibi uidẽtur, ut ſine dei dono atq; adiutorio, humana ſufficientia diuina poſſint implere mandata: & præcingũtur uirtute, quorum interna uox eſt: Miſerere mei domine, quoniam infirmus ſum. Pleni panibus, inquit, minorati ſunt, & eſurientes tranſierunt terram. Qui ſunt intelligendi pleni panibus, niſi iidem ipſi quaſi potentes, id eſt Iſraelitæ, quibus credita ſunt eloquia dei? Sed in eo populo ancillæ filij [f] minorati ſunt, quo uerbo minus quidem Latine, bene tamen expreſſum eſt, quod ex maioribus minores facti ſunt: quia & in ipſis panibus, id eſt diuinis eloquijs, quæ Iſraelitæ ſoli tunc ex omnibus gentibus acceperunt, terrena ſapiũt. Gentes autem quibus lex illa non erat data, poſtea quàm per nouum teſtamentum ad eloquia illa uenerunt, & multum eſuriendo terram tranſierunt, quia in eis non terrena, ſed cœleſtia ſapuerũt. Et hoc uelut quæreretur cauſa, cur factum ſit, quia ſterilis, inquit, peperit ſeptem, & multa in filijs infirmata eſt. Hic totum, quod prophetabatur, eluxit agnoſcentibus numerum ſeptenarium, quo eſt uniuerſa eccleſiæ ſignificata perfectio. Propter quod & Ioannes Apoſtolus ad ſeptẽ ſcribit eccleſias, eo modo ſe oſtendens ad unius plenitudinem ſcribere. Et in prouerbijs Salomonis hoc antea præfigurans Sapientia ædificauit ſibi domum, & ſuffulſit columnas ſeptem. Sterilis enim erat in omnibus gentibus dei ciuitas, antequam iſte fœtus, per quem eam factam fœcũdam cernimus, oriretur. Cernimus etiam, quæ multa in filijs erat, nunc infirmatam Hieruſalem terrenam: quoniam quicunque filij liberæ in ea erant, uirtus erant eius. Nunc uero ibi quoniam litera eſt, & ſpiritus non eſt, amiſſa uirtute infirmata eſt. Dominus mortificat & uiuificat: mortificauit illam, quę multa erat in filijs, & uiuificauit hanc ſterilem, quæ peperit ſeptem. Quamuis commodius poſſit intelligi eoſdem

A uiuificare, quos mortificauerit. Id em̃ uelut repetiuit addendo: Deducit ad inferos, & reducit. Quibus em̃ dicit Apoſtolus: Si mortui eſtis cũ Chriſto, quę ſurſum ſunt quęrite, ubi Chriſtus eſt in dextera dei ſedens: ſalubriter utiq; mortificantur à domino, quibus adiungit, Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram: ut ipſi ſint illi, qui eſurientes tranſierunt terram. Mortui enim eſtis, inquit. Ecce quomodo ſalubriter mortificat deus. Deinde ſequitur: Et uita ueſtra abſcõdita eſt cum Chriſto in deo. Ecce quomodo eoſdem ipſos uiuificat deus. Sed nunquid eoſdem deduxit ad inferos, & reduxit? Hoc

B utrunq; ſine controuerſia fidelium in illo potius uidemus impletum, capite ſcilicet noſtro, cum quo uitam noſtram in deo Apoſtolus dixit abſconditam. Nam qui proprio filio non pepercit, ſed pro omnibus tradidit eum, iſto modo utiq; mortificauit eum. Et quia reſuſcitauit eum à mortuis, eundem rurſus uiuificauit. Et quia in prophetia uox eius agnoſcitur: Nõ derelinques animam meam in inferno: eundem deduxit ad inferos & reduxit. Hac eius paupertate ditati ſumus. Dominus enim pauperem facit, & ditat. Nam quid hoc ſit, ut ſciamus, quod ſequitur au-

C diamus: Humiliat, & exaltat. utiq; ſuperbos humiliat, & humiles exaltat. Quod enim alibi legitur: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autẽ dat gratiam: hoc totus habet ſermo huius, cuius nomen interpretatur gratia eius. Iam uero quod adiungitur: Suſcitat à terra pauperem: de nullo melius quàm de illo intelligo, qui propter nos factus eſt pauper, cum diues eſſet, ut eius paupertate ſicut paulo ante dictum eſt, ditaremur. Ipſum enim de terra ſuſcitauit tam cito, ut caro eius nõ uideret corruptionem. Nec illud ab illo alienabo, quod additum eſt, & de ſtercore erigit inopem. [g] Inops quippe idem eſt quod pau-

D per. Stercus uero unde erectus eſt, rectiſſime intelliguntur perſecutores Iudæi, in quorum numero cum ſe dixiſſet Apoſtolus eccleſiam perſecutum, Quæ mihi, inquit, fuerunt lucra, hæc propter Chriſtum damna eſſe dixi, nec ſolum detrimenta, uerumetiam ſtercora exiſtimaui eſſe, ut Chriſtum lucrifacerem. De terra ergo ſuſcitatus eſt ſupra omnes diuites ille pauper, & de illo ſtercore erectus eſt ſupra omnes opulentos ille inops: ut ſedeat cum potentibus populi: quibus ait: Sedebitis ſuper duodecim ſedes. Et ſedem gloriæ hæreditatem dans eis. Dixerant

bio iudicabit. Sed melius intelligũtur extrema terrę, extrema hominis: quoniã non iudicabuntur, quæ in melius uel deterius medio tẽpore cõmutãtur, [m] ſed in quibus extremis inuentus fuerit qui iudicabitur. Propter quod dictũ eſt: Qui perſeuerauerit uſq; in finem, hic ſaluus erit. Qui ergo perſeueranter facit iudicium & iuſtitiam in medio terræ, non damnabitur cum iudicabuntur extrema terræ. Et dat, inquit, uirtutem regibus noſtris, ut non eos iudicando condemnet. Dat eis uirtutem, qua carnem ſicut reges regãt, & in illo mundum, qui propter eos fudit ſanguinem, uincant. Et exaltabit cornu Chriſti ſui. Quomodo Chriſtus exaltabit cornu Chriſti ſui? De quo enim ſupra dictum eſt, dominus aſcẽdit in cœlos, & intellectus eſt dominus Chriſtus: ipſe, ſicut hic dicitur, exaltabit cornu Chriſti ſui, [n] qui eſt Chriſtus. Chriſtus ergo Chriſti ſui cornu exaltabit, id eſt uniuſcuiuſque fidelis ſui, ſicut iſta ipſa in principio huius hymni ait: Exaltatum eſt cornu meum in deo meo. Omnes quippe unctos eius chriſmate, recte Chriſtos poſſumus dicere, quod tamen totum cum ſuo capite corpus, unus eſt Chriſtus. Hæc Anna prophetauit Samuelis ſancti uiri mater multumq; laudati. In quo quidem tunc figurata eſt mutatio ueteris ſacerdotij, et nunc impleta, quãdo infirmata eſt quæ multa erat in filijs, ut nouum haberet in Chriſto ſacerdotium ſterilis, quæ peperit ſeptem.

L. VIVES

a ET multa in filijs.] Quæ multos habebat filios. b Sed nec poſtea ſeptem peperit.] Sic in primo Reg. cap. ij. ut Auguſtinus dicit. Ioſephus tamen, niſi mendoſus eſt codex, tres filios, & tres filias periſſe Annam ſcribit poſt natum Samuelem: ſed Hebræi duos filios Samuelis, pro filijs Annæ numerant, cum ſint nepotes, & ita ſeptem liberi Phanneæ mortui ſunt ſigillatim, ut naſcebantur filij Annæ, & nepotes.

c Exaltatum eſt cor meum.] Alibi cornu meum, & ſic uidetur Auguſtinus ſcripſiſſe: nam Græce eſt κέρας. Hebræi tradunt, nato Samuele, primogenitũ Phanneæ alterius uxoris Helcannæ interijſſe, & ut liberi naſcebãtur Annæ, ita Phanneæ peribant. Hieronymus ſuper primo libro Reg. d Nec in præconibus alligatis.] In codice Brugeñ. habetur: Sed in præconibus alligatis. hoc ſignificat hærere ſemper liberum dei ſermonem præconibus ſui. illud uero quod uulgo, etiam in uinctis præconibus diuinum ſermonẽ ſolutum eſſe, ac liberũ.

e Et nemo ſcit, quod ipſe ſcit.] Vt & ſit quaſi etiam. Refertur, uel ad præſcientiam rerum futurarum, uel ad conſcientiam præſentium abditarum. Alibi ſic legitur, deus ſciẽtiarum dominus ipſe nos ſcit, & ubi nemo ſcit.

f Minorati ſunt, quo uerbo minus quidem Latine.] Vt uertatur ad uerbum [illegible], quod etiam minuo dici

Inops poteſt. g Inops quippe idem eſt quod pauper.] Pau-

A lo plus uidetur eſſe inops in indigentia, quàm pauper: & ſi inops cum ab ope ueniat, id eſt auxilio, non tam dicitur qui caret pecunia, quàm qui opibus, in quibus eſt auxilium. Sic à Vergilio ſenectus dicitur inops, primo Georg. quaſi ex ſe minimum habens quo iuuetur. Et apud Terentium in Adelphis, leno cum ſe inopem quiritatur, non ſic pecuniæ, ut auxilij profitetur indigũ. Ita Varro etyma reddit: Pauper à paulo lare. mẽdicus à minus, cui cũ opus eſt, minus nullo eſt. inops, q opis egeat. opulentus ab ope. Ideo proprie ac eleganter paulopoſt Auguſtinus: Supra omnes opulentos ille inops. h Poteſt ex ambiguo Græco.] αὐτοῦ quod Latine dicimus, & eius, & ſuum. Græci enim non hæc ita ſeperant, ut nos.

i Ac per hoc non glorietur.] Hæc uerba uulgo non habentur in carmine Annæ primi Reg. ij. ex interpretatione Hieronymi: ſed Hieremiæ ix. Lxx. uero & in libro primo Reg. & in Hieremia poſuerũt, & ſi paulo diuerſius. hoc dicto ratio omnis ſuperbiæ cõfutatur, cum nec

B diuitias uelit dominus, nec fortitudinem, nec ſapiẽtiam illam humanam eſſe materiã gloriandi, & efferendi ſui; ſed qui gloriatur, ut inquit Paulus, in domino glorietur: ſic ſe efferat homo in animo modico ſemper & æquabili. nunquam enim intumeſcet, ſi ad hunc modum ſe ſuſtulerit. non inflat enim ſcientia domini, quæ eſt charitate condita, & præcipue ſi cum illum noſcimus, id ſubinde animum & cogitationem ſubierit, ipſum eſſe qui miſeretur abiectis, qui iudicat ſuperbum, & ſibi fidentem, qui iuſtitia ſua bene meritum muneratur, & donat. k Et facere iudicium & iuſtitiã.] In primo lib. Reg. ſic Lxx. ἀλλ' ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος ἐν τῷ συνιέναι καὶ γινώσκειν τὸν κύριον καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. in hoc glorietur qui gloriatur quòd intelligit & nouit dominũ & facit iudicium & iuſtitiam in medio terræ. ut ad eum referatur qui gloriatũ: & ſic interpretatur Aug. In Hierem. ſic ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος συνιεῖν καὶ γινώσκειν ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. in hoc glorietur

C qui gloriatur quòd intelligat & cognoſcat me eſſe dominum qui facio miſericordiã & iudiciũ & iuſtitiam in terra. l Dominus, inquit, aſcendit in cœlos, & tonuit] Nec uerba iſta leguntur in uulgatis exẽplaribus, ſed id quod ſequitur, & ipſe iudicabit &c. Auguſtinus Lxx. ſequiũ ut illa ætate Eccleſiæ ferè omnes. m Sed in quibus extre.] Vnde eſt illud ſicut te inuenero ita iudicabo. n Quis eſt Chriſtus.] Alibi ſic: quis ergo Chriſtus Chriſti? An cornu exaltabit uniuſcuiuſq; fidelis?

De his quæ ad Heli ſacerdotẽ homo dei prophetice locutus eſt, ſignificans ſacerdotium, quod ſecundum Aaron inſtitutum fuerat auferendũ. Cap. V

D ED. hoc euidentius ad ipſum Heli ſacerdotem miſſus loquitur homo dei, [a] cuius quidem nomen tacetur, ſed intelligitur officio miniſterioq; ſuo ſine dubitatione Propheta. Sic enim ſcriptum eſt: Et uenit homo dei ad Heli, & dixit: Hęc dicit dominus: Reuelans reuelatus ſum ad domum patris tui, cũ eſſent in terra Aegypti ſerui in domo Pharaonis, & elegi domũ patris tui ex omnibus ſceptris Iſrael mihi ſacerdotio fungi, ut aſcenderent ad altare meũ, & incenderent incenſum, [b] & portarent Ephod, &

dedi domui patris tui omnia, quæ ſunt ignis fi- A
liorum Iſrael in eſcam. Et ut quid reſpexiſti in
incenſum meum, & in ſacrificium meum impu-
denti oculo,[a] & glorificaſti filios tuos ſuper me,
[b]benedicere primitias omnis ſacrificij in Iſrael
in conſpectu meo[c]? Propter hoc hæc dicit domi
nus deus Iſrael: Dixi: domus tua & domus pa-
teis tui tranſibunt coram me, uſq; in æternũ. Et
nunc dicit dominus: Nequaquam, ſed glorifi-
cantes me glorificabo: & qui ſpernit me, ſperne-
tur. Ecce dies ueniunt, & exterminabo ſemen tu
um, & ſemen domus patris tui,[d] & non erit tibi
ſenior in domo mea omnibus diebus, & uirum B
exterminabo tibi ab altari meo, ut deficiant ocu
li eius, & defluat anima eius, & omnis qui ſuper
erit domus tuæ decidet in gladio uirorũ. Et hoc
tibi ſignum, quod ueniet ſuper duos filios tuos,
Ophni & Phinees, Vna die morientur ambo.
Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui om-
nia, quæ in corde meo, & quæ in anima mea fa-
ciat, & ædificabo ei domum fidelem, & trãſibit
corã Chriſto meo omnibus diebus. Et erit qui
[f]ſupererit in domo tua, ueniet adorare ei obolo
argenti dicens: Iacta me in unam partem ſacer-
dotij tui manducare panem. Non eſt ut dicatur
iſta prophetia, ubi ſacerdotij ueteris tanta mani C
feſtatione prænunciata mutatio eſt, in Samuele
fuiſſe completa.[g] Quanquam enim non eſſet
de alia tribu Samuel, quàm quæ conſtituta fue-
rat à domino ut ſeruiret altari, tamen non erat
de filijs Aaron, cuius progenies fuerat deputa-
ta, ut inde fierẽt ſacerdotes: ac per hoc in ea quo
que re geſta, eadem mutatio, quæ per Chriſtũ
Ieſum futura fuerat, adumbrata eſt: & ad uetus
teſtamentum proprie, figurate uero pertinebat
ad nouũ, prophetia[h] tam facto etiã ipſo quàm
uerbo: id ſcilicet facto ſignificans, quod uerbo
ad Heli ſacerdotem dictum eſt per Prophetã. D
Nam fuerunt poſtea ſacerdotes ex genere Aa-
ron, ſicut Sadoch, & Abiathar regnãte Dauid,
& alij deinceps, antequã tẽpus ueniret, quo iſta
quę de ſacerdotio mutãdo tanto ante prędicta
ſunt, effici per Chriſtũ oportebat. Quis autem
nunc fideli oculo hæc intuens non uideat eſſe
completa, quandoquidem nullum tabernacu-
lum, nullum templum, nullũ altare, nullum ſa-
crificium, & ideo nec ullus ſacerdos remanſit Iu
dæis, quibus ut de ſemine Aaron ordinaretur,
in dei fuerat lege mandatum. Quod & hic com
memoratum eſt illo dicente Propheta: Hæc di-

cit dominus deus Iſrael, dixi: Domus tua & do
mus patris tui tranſibunt coram me, uſq; in ęter
num. Et nunc dicit dominus. Nequaquam, ſed
glorificantes me glorificabo, & qui me ſpernit,
ſpernetur. Quod enim nominat domum pa-
tris eius, non eum de proximo patre dicere, ſed
de illo Aaron, qui primus ſacerdos eſt inſtitu-
tus, de cuius progenie cæteri ſequerentur, ſupe-
riora demõſtrant, ubi ait: Reuelatus ſum ad do-
mum patris tui cum eſſent in terra Aegypti ſer-
ui in domo Pharaonis, & elegi domum patris
tui ex omnibus ſceptris Iſrael, mihi ſacerdotio
fungi. Quis pater fuit huius in illa Ægyptia ſer
uitute, unde cum liberati fuiſſent electus eſt ad
ſacerdotium, niſi Aaron? De huius ergo ſtirpe
iſto loco dixit futurum fuiſſe ut non eſſent alte-
rius ſacerdotes. Quod iam uidemus impletum.
Vigilet fides, præſto ſunt res, cernuntur, tenen-
tur, & uidere nolentium oculis ingerũtur. Ecce,
inquit, dies ueniunt, & exterminabo ſemen tu-
um, & ſemen domus patris tui, & non erit tibi
ſenior in domo mea omnibus diebus, & uirum
exterminabo tibi ab altari meo, ut deficiant ocu
li eius, & defluat anima eius. Ecce dies qui præ-
nunciati ſunt iam uenerunt. Nullus ſacerdos eſt
ſecundum ordinem Aaron. Et quicũq; ex eius
genere eſt homo, cum uidet ſacrificium Chri-
ſtianorum de toto orbe pollere, ſibi autem ho-
norem illum magnum eſſe ſubtractum, deficiũt
oculi eius, & defluit anima eius tabe mœroris.
Proprie autem ad huius domum Heli, cui hæc
dicebãtur, quod ſequitur pertinet: Et omnis qui
ſupererit domus tuæ, decidet in gladio uirorũ.
Et hoc tibi ſignũ, quod ueniet ſuper duos filios
tuos, Ophni & Phinees. Die uno moriẽtur am
bo. Hoc ergo ſignum factum eſt mutãdi ſacer-
dotij de domo huius, quo ſigno ſignificatũ eſt,
mutandum ſacerdotium domus Aaron. Mors
quippe filiorum huius ſignificauit mortem non
hominum, ſed ipſius ſacerdotij de filijs Aaron.
Quod autem ſequitur, ad illum iam pertinet ſa-
cerdotem, cuius figuram geſsit huic ſuccedendo
Samuel. Proinde quæ ſequuntur, de Chriſto Ie
ſu noui teſtamenti uero ſacerdote dicuntur: Et
ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui omnia,
quæ in corde meo & quæ in anima mea faciat:
& ædificabo ei domum fidelem. ipſa eſt æter-
na & ſuperna Hieruſalem. Et tranſibit, inquit,
coram Chriſto meo omnibus diebus. Tranſi-
bit dixit, conuerſabitur, ſicut ſuperius dixerat
de

de domo Aaron: Dixi, domus tua & domus patris tui tranſibũt coram me in æternũ. Quod autem ait, coram Chriſto meo tranſibit, de ipſa domo utiq; intelligendum eſt, nõ de illo ſacerdote, qui eſt Chriſtus ipſe mediator atq; ſaluator. Domus ergo eius coram illo tranſibit. Poteſt & tranſibit intelligi de morte ad uitam omnibus diebus quibus peragitur uſque in finem ſeculi huius iſta mortalitas. Quod autem ait deus, qui omnia quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciat: non arbitremur habere animam deum, cum ſit conditor animę, ſed ita hoc de deo tropice, non proprie dicitur, ſicut manus & pedes, & alia corporis membra. Et ne ſecundum hoc credatur homo in carnis huius effigie factus ad imaginem dei, adduntur & alæ, quas utique nõ habet homo, & dicitur deo, ſub umbra alarum tuarum protege me: ut intelligant homines de illa ineffabili natura, non proprijs, ſed tranſlatis rerum uocabulis iſta dici. Quod uero adiungitur: Et erit qui ſupererit in domo tua, ueniet adorare ei: non proprie de domo dicitur huius Heli, ſed illius Aaron, de qua uſq; ad aduentũ Ieſu Chriſti homines remanſerunt, de quo genere etiam nunc uſq; non deſunt. Nam de illa domo huius Heli, iam ſupra dictum erat, & omnis qui ſupererit domus tuæ, decidet in gladio uirorum. Quomodo ergo hic uere dici potuit, & erit qui ſupererit in domo tua ueniet adorare ei, ſi illud eſt uerũ quod ultore gladio nemo inde ſupererit, niſi quia illos intelligi uoluit, qui pertinent ad ſtirpem, ſed illius totius ſacerdotij ſecundum ordinẽ Aaron? Ergo ſi de illis eſt prędeſtinatis reliquijs, de quibus alius Propheta dixit, Reliquiæ ſaluæ fient: unde & Apoſtolus: Sic ergo inquit, & in hoc tempore reliquiæ per electionẽ gratiæ ſaluæ factæ ſunt: quia de talibus reliquijs bene intelligitur eſſe, de quo dictum eſt, Qui ſupererit in domo tua: profecto credit in Chriſtum, ſicut temporibus Apoſtolorũ ex ipſa gente plurimi crediderunt, neq; nunc deſunt, qui licet rariſsime, tamen credant, & impletur in eo, quod hic iſte homo dei continuo ſecutus adiunxit: Veniet adorare ei obolo argẽti: cui adorare niſi illi ſummo ſacerdoti, qui & deus eſt? Neq; enim in illo ſacerdotio ſecundum ordinem Aaron, ad hoc ueniebant homines ad templum uel altare dei, ut ſacerdotem adorarent. Quid eſt autẽ quod ait, obolo argenti, niſi breuitate uerbi fidei, de

A quo commemorat Apoſtolus dictum: Verbũ conſummans et breuians faciet dominus ſuper terram? Argentum autẽ pro eloquio poni, Pſalmus teſtis eſt, ubi canitur: Eloquia domini eloquia caſta, argentum igne examinatum. Quid ergo dicit iſte, qui uenit adorare ſacerdoti dei & ſacerdoti deo? Iacta me in unam partem ſacerdotij tui, manducare panem. Nolo in patrum meorum collocari honore, qui nullus eſt, iacta me in partẽ ſacerdotij tui. Elegi enim abiectus eſſe in domo domini, qualecunq;, & quãtulum cunq; membrum eſſe cupio ſacerdotij tui. Sa

B cerdotium quippe hic ipſam plebẽ dicit, cuius plebis ille ſacerdos eſt mediator dei & hominũ homo Chriſtus Ieſus. Cui plebi dicit Apoſtolus Petrus: Plebs ſancta regale ſacerdotium. Quãuis nõnulli, ſacrificij tui, ſint interpretati, nõ ſacerdotij tui, quod nihilominus eundem ſignificat populũ Chriſtianum. Vnde dicit Apoſtolus Paulus: Vnus panis, unũ corpus multi ſumus. Et iterum: Exhibeatis, inquit, corpora ueſtra hoſtiam uiuam. Quod ergo addidit, manducare panem: etiam ipſum ſacrificij genus eleganter expreſsit, de quo dicit ſacerdos ipſe, Panis quem ego dedero, caro mea eſt pro ſeculi ui

C ta: ipſum eſt ſacrificium non ſecũdum ordinem Aaron, ſed ſecundum ordinem Melchiſedech: qui legit, intelligat. Breuis itaque eſt iſta confeſſio, & ſalubriter humilis, qua dicitur, Iacta me in partem ſacerdotij tui, mãducare panem: ipſe eſt obolus argẽti, quia & breue eſt, & eloquium domini eſt, habitantis in corde credentis. Quia enim dixerat ſuperius dediſſe ſe domui Aaron cibos de uictimis ueteris teſtamẽti, ubi ait: Dedi domui patris tui omnia quę ſunt ignis filiorum Iſrael in eſcam: hęc quippe fuerant ſacrificia Iudeorũ: ideo hic dicit manducare panẽ, quod eſt

D in nouo teſtamento ſacrificium Chriſtianorũ.

L. VIVES

a CVius quidem nomen tacetur.] Hunc uirum dei Iudæi Phinees eſſe dicũt, quem & Heliam autumant Hieronymus. b Et portarẽt Ephod.] Hieronymus multis locis & ad Marcellam & contra Iouinianũ, & de ueſte ſacerdotali ad Fabiolam, tum etiam Ioſephus lib. iij. antiqui. ſcribunt Ephod Græcis dici ἐπωμίδα. Sic enim uerterunt LXX. quod Hieronymus & Ruffinus uertunt, ſuperhumerale. Ab humeris dependebat apertum ad brachia. Huiuſmodi Ephod ſolus ſummus ſacerdos geſtabat cũctis coloribus auroq; interſtinctũ. Leuitæ & quidam alij Ephod habebant, huic ſimile, ſed Ephod bat, id eſt ex lino. Sic Samueli fecit mater Anna Ephod bat: & Dauid ante arcam ἐπωμίδα gerebat. unde credo manaſſe morem ad noſtros ta Ephod

bj

[redacted] d Benedicere primitias.] Aliter in uulgata editione, quam adducere nihil eſt opus: quoniam frequens in omniũ manibus. e Et non erit tibi ſenior.] πρεσβύτης ſacerdotem magnum ſcribit Hieronymus intelligi. f Superit.] In antiquo libro hoc toto capite, ubi impreſſum eſt ſupereſſe, ſcribitur ſuperare: ut apud Vergilium: Superat ne, & ueſcitur aura ætherea. Sed ſignificatus eſt idem. g Quanquam enim non eſſet de alia tribu.] Pater Samuelis de tribu Leui fuiſſe oſtẽditur primi Paralip. vi. Mater de tribu Iuda. Hunc locum Auguſtinus recantat lib. Retract. ij. ubi ſic ſcribit in xvij. lib. Quod dictum eſt non erat de filijs Aaron, dicendũ potius fuit: non erat filius ſacerdotum. Filios quippe ſacerdotũ defunctis ſacerdotib. ſuccedere magis legitimi moris fuit. Nam in filijs Aaron reperitur pater Samuelis: ſed ſacerdos nõ fuit. Nec ita in filijs, ut eum ipſe genuerit Aaron, ſed ſicut omnes illius populi dicũtur filij Iſrael. Hæc Auguſtinus. h Tam facto etiam ipſo quàm uerbo.] In alijs libris: Prophetia facti etiam ipſa non uerbi: nam & ſi uerba uidebantur aliò ſpectare, res tamen ipſa in Chriſto expleta eſt. i Ne ſecundum hoc credatur homo.] Quod credebãt Anthropomorphitæ hæretici. k Quãuis nõnulli ſacrificij tui.] Græce ἱερατεῖον quod eſt etiã ſacrificium, ſed potius ſacerdotium. l Et iterum: Exhibeatis, inquit, corpora ueſtra hoſtiam uiuam.] Hoc in alijs libris non legitur, & ſi non abſurde additur.

De Iudaico ſacerdotio & regno, quæ cum in æternom dicãtur ſtatura, non permanent ut alia intelligantur, quæ ſpondentur æterna. Cap. VI

VM igitur hæc tanta tunc altitudine prænũciata ſint, quanta nunc manifeſtatione clareſcunt, non fruſtra tamen moueri quiſpiã poteſt, ac dicere: Quo modo confidimus euenire omnia, quæ in libris illis uentura prædicta ſunt, ſi hoc ipſum quod ibi diuinitus dictũ eſt, Domus tua & domus patris tui tranſibunt coram me in æternũ: effectum habere nõ potuit? quoniam uidemus illud ſacerdotiũ fuiſſe mutatum: & quod illi domui promiſſum eſt, nec ſperari aliquando complendum: quia illud quod ei reprobato mutatoq́ſ ſuccedit, hoc potius prædicatur æternum? Hoc qui dicit, nondum intelligit, aut non recolit, etiam ipſum ſecundum ordinem Aaron ſacerdotium, tanquam umbrã futuri æterni ſacerdotij conſtitutum: ac per hoc quando ei æternitas promiſſa eſt, non ipſi umbræ ac figuræ, ſed ei quod per ipſam adumbrabatur, figurabaturq́ſ, promiſſum eſt. Sed ne putaretur ipſa umbra eſſe manſura, ideo etiam mutatio eius debuit prophetari. Regnum quoque iſto modo etiam Saulis ipſius, qui certe reprobatus atq́ſ reiectus eſt, futuri regni erat umbra in æternitate manſuri. Oleum quippe illud quo unctus eſt, & ab eo chriſmate Chriſtus eſt dictus, myſtice accipiendum & magnũ ſacramentum intelligendum eſt: quod in eo tantum uene B ratus eſt ipſe Dauid, ut percuſſo corde pauitauerit, quãdo in tenebroſo occultatus antro, quò etiam Saul urgente intrauerat neceſsitate naturæ, exiguam particulã ueſtis eius retrorſum latẽter abſcidit, ut haberet unde mõſtraret, quomodo ei pepercerit, cũ poſſet occidere: atq́ſ ita ſuſpitionem de animo eius, qua ſanctum Dauid putans inimicũ ſuum uehementer perſequebatur, auferret. Ne itaq́ſ reus eſſet tanti ſacramenti in Saule uiolati: quia uel indumẽtum eius ſic attrectauit, extimuit. Ita enim ſcriptũ eſt, Et percuſsit cor Dauid ſuper eũ: [a] quia abſtulit pinnulã chla C mydis eius. [b] Viris autẽ qui cũ illo erãt, & ut Saulem in manus ſuas traditum interimeret, ſuadebant: Nõ mihi, inquit, cõtingat à domino ſic facere hoc uerbũ domino meo Chriſto domini, inferre manũ meam ſuper eũ: quia Chriſtus domini eſt hic. Huic ergo umbræ futuri nõ propter ipſam, ſed propter illud qđ præfigurabat tanta ueneratio exhibebatur. Vnde & illud, q̃d ait Sauli Samuel: Quoniam non ſeruaſti mandatum meum quod mandauit tibi dominus: quemadmodum nunc parauerat dominus regnum tuum uſq́ſ in æternũ ſuper Iſrael, & nũc regnum tuum non ſtabit tibi, & quæret domi- D nus ſibi hominem ſecundum cor ſuum: & mandabit ei dominus eſſe in principem ſuper populum ſuum: quia non cuſtodiſti quæ mandauit tibi dominus: non ſic accipiendũ eſt, ac ſi ipſum Saulem deus æternum præparauerit regnaturũ, & hoc poſtea noluerit ſeruare peccanti: neq́ſ enim eum peccaturũ eſſe neſciebat, ſed præparauerat regnum eius, in quo figura regni eſſet æterni. Ideo addidit: Et nũc regnum tuum non ſtabit tibi. Stetit ergo, & ſtabit, quod in illo ſignificatum eſt: ſed nõ huic ſtabit, quia nõ in æternum ipſe fuerat regnaturus, nec progenies

eius

eius, ut ſaltē per poſteros alterū alteri ſucceden-
tes uideretur impleri, quod dictum eſt in æter-
num. Et quæret, inquit, dominus ſibi hominē:
ſiue Dauid, ſiue ipſum mediatorem ſignificans
teſtamenti noui, qui figurabatur in chriſmate
etiam quo unctus eſt ipſe Dauid & progenies
eius. Non autē quaſi neſciat ubi ſit, ita deus ſibi
hominem quærit, ſed per hominē more homi-
num loquitur, quia ſic loquēdo nos quærit. Nō
ſolū enim deo patri, uerumetiā ipſi quoq; unigē
nito eius, qui uenit quærere quod perierat, uſq;
adeo iam eramus noti, ut in ipſo eſſemus electi
ante cōſtitutionem mundi. [c] Quæret ſibi ergo
B dixit pro eo, ac ſi diceret: quem ſuū eſſe iam no-
uit, ſibi eſſe familiarem alijs oſtendet. Vnde in
Latina lingua hoc uerbū, accipit præpoſitionē,
& acquirit dicitur: quod ſatis apertū eſt, quid ſi-
gnificet. Quanq; et ſine additamēto prępoſitio
nis quærere intelligatur acquirere, ex quo lucra
uocantur & quæſtus.

L. VIVES

a Qvia abſtulit pinnulam.] Quaſi extremitatē, ſiue laciniam, quod erat facilius ſcindi, ſiue fimbriā. Fimbriarū enim multus apud Iudæos uſus, ex præcepto lib. Numerorum. Ruffinus in Ioſepho ſummitatem uertit. Sic etiā primi Regū xv. de Samuele in noſtris libris ſummitatē. Quod Auguſtinus primo capite pinnulam etiā dicit. Græce eſt πτερύγιον διπλοΐδος pinnam extremū diploidis. b Viris autē qui cum illo erāt.] Trecentos ſcribit eū habuiſſe Ioſephus lib. vi. c Quæret ſibi ergo.] Hic locus ſic legit in antiquis codicibus Brugēſibus: Quæret ſibi ergo dixit, ſuū habebit. Vnde in Latina lingua &c. Satis uidetur cōgruere cū eo quod ſequitur, tametſi nec diſplicet uulgaris lectio quæ uideri poteſt alicuius addita interpretatio.

De diruptione regni Iſraelitici, qua præfiguratur perpetua diuiſio Iſraelis ſpiritalis ab Iſraele carnali. Cap. VII

VRSVS peccauit Saul [a] per inobe-
dientiam, & rurſus Samuel ait illi in
R uerbo domini: Quia ſpreuiſti uerbū
domini, ſpreuit te dominus, ut non
ſis rex ſuper Iſrael. Et rurſus pro eo-
dem peccato cū id confiteretur Saul, & ueniam
precaretur, rogaretq; Samuelem, ut reuertere-
tur cum illo ad placandum deum: Nō reuertar,
inquit, tecū, quia ſpreuiſti uerbū domini, & ſper-
net te dominus, ne ſis rex ſuper Iſrael. Et conuer
tit Samuel faciem ſuam, ut abiret: & tenuit Saul
[b] pinnulam diploidis eius, & dirupit eam. Et di-
xit ad eum Samuel: Dirupit dominus regnum
ab Iſrael de manu tua hodie, & dabit proximo
A tuo bono ſuper te: & diuidetur Iſrael in duo, &
non cōuertetur, neq; pœnitebit eum: quoniam
non eſt ſicut homo, ut pœniteat eum: ipſe mina-
tur, & non permanet. Iſte cui dicitur: Spernet
dominus, ne ſis rex ſuper Iſrael: & dirupit domi-
nus regnum ab Iſrael de manu tua hodie, qua-
draginta annos regnauit ſuper Iſrael, tanto ſcili-
cet ſpatio temporis, quanto & ipſe Dauid, & au-
diuit hoc primo tempore regni ſui: ut intelliga-
mus ideo dictum, quia nullos de ſtirpe eius fue-
rat regnaturus: & reſpiciamus ad ſtirpem Da-
uid, unde & exortus eſt ſecundū carnem media-
tor dei & hominū homo Chriſtus Ieſus. Non
B autem habet ſcriptura quod in pleriſq; Latinis
codicibus legitur, [c] Dirūpet dominus regnum
Iſrael de manu tua, ſed ſicut à nobis poſitum eſt
inuētum in Græcis, Dirupit dominus regnum
ab Iſrael de manu tua: ut intelligatur de manu
tua, quod eſt ab Iſrael. Populi ergo Iſrael perſo-
nam figurate gerebat homo iſte, qui populus
regnum fuerat amiſſurus, Chriſto Ieſu domi-
no noſtro per nouum teſtamentū, non carnali-
ter, ſed ſpiritaliter regnaturo. De quo cū dicitur,
Et dabit illud proximo tuo: ad carnis cognatio-
nem id refertur. Ex Iſrael enim Chriſtus ſecun-
C dum carnem, unde & Saul. Quod uero additū
eſt, Bono ſuper te: poteſt quidem intelligi, me-
liori te. Nam & quidam ſic ſunt interpretati: ſed
melius ſic accipitur, bono ſuper te, ut quia ille bo-
nus eſt, ideo ſit iuxta illud aliud propheticum,
Donec ponam omnes inimicos tuos ſub pedi-
bus tuis. In quibus eſt & Iſrael cui ſuo perſecu-
tori regnum abſtulit Chriſtus. Quamuis fuerit
illic & Iſrael, in quo dolus non erat, quoddam
quaſi frumētum illarum palearum. Nam utiq;
inde erāt Apoſtoli, inde tot martyres, quorum
prior eſt Stephanus: inde tot Eccleſiæ, quas A-
poſtolus Paulus commemorat, in conuerſione
D eius magnificantes deum. De qua re non dubi-
to intelligendum eſſe, quod ſequitur, Et diuide-
tur Iſrael in duo: in Iſrael ſcilicet inimicū Chri-
ſto, & Iſrael adhærentem Chriſto: in Iſrael ad
ancillam, & Iſrael ad liberam pertinētem. Nam
iſta duo genera primum ſimul erant, uelut A-
braham adhuc adhæreret ancillæ, donec ſteri-
lis per dei gratiam fœcundata clamaret: Eijce
ancillam, & filium eius. Propter peccatum qui-
dem Salomonis regnante filio eius Roboam,
ſcimus Iſrael in duo fuiſſe diuiſum, atque ita
perſeueraſſe, habentibus ſingulis partibus re-
ges

gēs ſuos, donec illa gens tota à Chaldæis eſſet ingenti uaſtatione ſubuerſa atq; tranſlata. Sed hoc quid ad Saulem, cum ſi tale aliquid commi nandum eſſet, ipſi Dauid fuerit potius comminandum, cuius erat filius Salomon? Poſtremo nunc inter ſe gens Hebræa diuiſa nō eſt, ſed indifferenter in eiuſdem erroris ſocietate diſperſa per terras. Diuiſio uero illa, quam Deus ſub perſona Saulis, illius regni & populi figuram gerentis, eidem regno populoq; minatus eſt, æterna atque immutabilis ſignificata eſt, per hoc quod adiunctū eſt: Et non conuertetur, neq; pœnitebit eum: quoniā non eſt ſicut homo, ut pœniteat eum: ipſe minatur, & non permanet: id eſt homo minatur, & non permanet, non autē deus, quem non pœnitet ſicut hominem. Vbi enim legitur quod pœniteat eum, mutatio rerū ſignificatur, immutabili præſcientia manēte diuina. Vbi ergo non pœnitere dicitur, non mutare intelligitur. Prorſus inſolubilē uidemus per hæc uerba prolatam diuinitus fuiſſe ſententiam de iſta diuiſione populi Iſrael, & omnino perpetuam. Quicunq; enim ad Chriſtum tranſierunt, uel tranſeunt, uel tranſibunt inde, erāt inde ſecundum dei præſcientiam, non ſecundum generis humani unam eandemq; naturā. Prorſus quicunq; ex Iſraelitis adhærentes Chriſto perſeuerant in illo, nunquā erunt cū eis Iſraelitis, qui eius inimici uſq; in finem uitæ huius eſſe perſiſtunt, ſed in diuiſione quæ hic prænunciata eſt, perpetuo permanebunt. Nihil enim prodeſt teſtamentū uetus de monte Sina in ſeruitutem generans, niſi quia teſtimoniū perhibet teſtamēto nouo. Alioquin quādiu legitur Moyſes,[d] uelamen ſuper corda eorum poſitum eſt. Cum autē quiſq; inde tranſierit ad Chriſtum auferetur uelamen. Tranſeūtium quippe intentio ipſa mutatur de uetere ad nouum: ut nō iam quiſq; intēdat accipere carnalem, ſed ſpiritalem felicitatē. Propter quod ipſe magnus Propheta Samuel antequā unxiſſet regē Saul, quādo exclamauit ad dominum pro Iſrael, & exaudiuit eum: & cum offerret holocauſtū, ſimul accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum dei, tonuit dominus ſuper eos & confuſi ſunt, & offenderunt corā Iſrael atq; ſuperati ſunt:[e] aſſumpſit lapidem unū, & ſtatuit illū[f] inter Maſpha nouā & ueterē, et uocauit nomen eius Abenezer, quod eſt Latine lapis adiutorij: & dixit, Vſq; huc adiuuit nos dominus. Maſpha interA pretatur intentio. Lapis ille adiutorij mediætas eſt ſaluatoris, per quem trāſeundum eſt à Maſpha uetere ad nouam. id eſt ab intentione, qua expectabatur in carnali regno beatitudo falſa carnalis: ad intentionem, qua per nouum teſtamentum expectatur in regno cœlorum beatitudo ueriſsima ſpiritalis: qua quoniā nihil eſt melius, hucuſq; adiuuat deus.

L. VIVES

a Per inobedientiā.] Quod cū iuſſus eſſet à Samuele uerbis domini delere uniuerſa Amalechitarū, nec relinquere uiuēs aliquid, & ipſum Agag regē uiuū cepit, & armēta eius numeroſa. b Pinnulā diploidis.] Vulgo palliū, & ſic apud Ioſephū. Diplois quaſi du B plex dicit ἀναδιπλοΐς. quod de omni ueſtimēto duplicato dici poteſt. c Dirūpet dñs.] Sic Ioſephus. Scindet dominus. Græce etiam διέῤῥηξε dirupit. d Velamen ſuper corda.] Prioris Corinth. iij. de uelamine quo Moſes texit faciem ſuam, quum populo loqueretur, quo Iudæi poſt Chriſtum paſſum mentem ſuam inuoluūt, quoad Chriſti fiunt cultores. e Aſſumpſit lapidem.] Ioſephus paulo diuerſius lib. vi. quo facto Samuel eos cum multitudine perſecutus eſt, & plurimos interfecit, uſq; ad locum quendam, qui uocatur Charreon, ibiq; lapidem fixit, uelut terminum uictoriæ & hoſtiū fugæ, eūq; lapidem fortitudinem appellauit: quaſi ſignū eſſet diuini ſolatij cōtra hoſtes adhibiti. f Inter Maſpha.] Hiero. de locis Hebraicis, Maſpha in tribu Gad ſeparata Leuitis. Eſt autem & alia nūc Maſpha in finibus Eleutheropoleos contra ſeptentrionē pergentibus Aeliam, pertinens ad tribum Iuda. Maſpha interpretatur ſpecula C tio, ſiue contemplatio. Græce legitur μασσηφάθ.

De promiſsionibus ad Dauid in filio eius: quę nullatenus in Salomone, ſed plenißime inueniuntur in Chriſto. Caput VIII

IAM nunc uideo eſſe monſtrādum, quid ipſi Dauid, qui Sauli ſucceſsit in regnū, cuius mutatione finalis illa mutatio figurata eſt, propter quā diuinitus cūcta dicta, cuncta cōſcripta ſunt, deus promiſerit: quod ad rem de qua agimus pertinet. Cū regi Dauid multa proſpe D ra prouenisſent, cogitauit facere deo domū, templum illud ſcilicet excellentiſsime diffamatum, quod à rege Salomone filio eius poſtea fabricatum eſt. Hoc eo cogitante factum eſt uerbū domini ad Nathan Prophetam, quod referret ad regem. Vbi cum deus dixiſſet, quod non ab ipſo Dauid ſibi ædificaretur domus, neq; per tantum tempus ſe mandaſſe cuiquam in populo ſuo, ut ſibi fieret domus cedrina: & nūc, inquit, hæc dices ſeruo meo Dauid: Hæc dicit dominus omnipotens: Accepi te de ouili ouium, ut eſſes in ducem ſuper populum meum Iſrael, &

eram

eram tecum in omnibus quibus ingrediebaris: & exterminaui omnes inimicos tuos à facie tua: & feci te nominatum ſecũdum nomen magnorum, qui ſunt ſuper terram. Et ponam locũ populo meo Iſrael, & plantabo illum, & inhabitabit ſeorſum, & non ſolicitus erit ultra: & non apponet filius iniquitatis humiliare eum, ſicut ab initio à diebus quibus [a] cõſtitui iudices ſuper populum meũ Iſrael: & requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis: & nunciauit tibi dominus, quoniam domum ædificabis ipſi. Et erit cũ impleti fuerint dies tui, dormies cũ patribus tuis, B & ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, qui erit de uentre tuo, & præparabo regnum eius. Hic ædificabit mihi domum nomini meo, & dirigam thronum illius uſque in æternum. Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium. Et ſi uenerit iniquitas eius, redarguam illum in uirga uirorum & in tactibus filiorum hominũ: miſericordiam autem meam non amoueam ab eo, ſicut amoui à quibus amoui à facie tua: & fidelis erit domus eius, & regnum eius erit uſq; in ęternum coram me, & thronus eius erit erectus uſq; in æternũ. Hanc ergo tam grãdem promiſsionem qui putat in Solomone fuiſſe completam multũ errat. C Attendit enim quod dictum eſt: Hic ędificabit mihi domum: quoniam Salomon templum illud nobile ſtruxit: et non attendit, fidelis erit domus eius, & regnum eius uſq; in æternũ coram me. Attendat ergo & aſpiciat Salomonis domum plenam mulieribus alienigenis colẽtibus deos falſos, & ipſum ab eis regem aliquando ſapientẽ in eandẽ idololatriã ſeductũ atq; deiectum: & nõ audeat exiſtimare deũ, uel hoc promiſiſſe mendaciter, uel talẽ Salomonẽ domũq; eius futurã, non potuiſſe præſcire. Non hinc autem deberemus ambigere, nec ſi non in Chriſto domino noſtro, qui factus eſt ex ſemine Dauid ſecundum carnem, iam uideremus iſta compleri: ne uane atq; inaniter hic alium aliquẽ requiramus, ſicut carnales Iudæi. Nã & ipſi uſq; adeo filium, quem loco iſto regi Dauid promiſſum legunt, intelligunt non fuiſſe Salomonẽ, ut eo qui promiſſus eſt tanta iam manifeſtatione declarato, adhuc mirabili cæcitate alium ſperare ſe dicant. Facta eſt quidem nonnulla imago rei futuræ etiam in Salomone, in eo quod templum ędificauit, & pacem habuit ſecundum nomen ſuum (Salomon quippe pacificus eſt Latine) & in exordio regni ſui mirabiliter laudabilis

A fuit: [b] ſed eadem ſua perſona per umbram futuri prænunciabat etiam ipſe Chriſtum dominũ noſtrũ, non exhibebat. Vnde quædam de illo ita ſcripta ſunt, quaſi de ipſo ita prædicta ſint, dum ſcriptura ſancta etiã rebus geſtis prophetans, quodammodo in eo figuram deliniat futurorum. Nam præter libros diuinę hiſtoriæ, ubi regnaſſe narratur, Pſalmus etiam lxxi. titulo nominis eius inſcriptus eſt. In quo tam multa dicũtur, quæ omnino ei conuenire non poſſunt, domino autem Chriſto apertiſsima perſpicuitate conueniunt, ut euidenter appareat, quod in illo B figura qualiſcunq; adumbrata ſit, in iſto autem ipſa ueritas præſentata. Notũ eſt enim quibus terminis regnum concluſum fuerit Salomonis: & tamen in eo Pſalmo legitur, ut alia taceã: Dominabitur à mari uſq; ad mare, & à flumine uſque ad terminos orbis terræ. Quod in Chriſto uidemus impleri. A flumine quippe dominandi ſumpſit exordium, ubi baptizatus à Ioanne eodem monſtrante cœpit agnoſci à diſcipulis, qui eum non ſolum magiſtrum, uerumetiã dominum appellauerunt. Nec ob aliud uiuẽte adhuc patre ſuo Dauid regnare Salomon cœpit, quod nulli illorum regum contigit, niſi ut hinc C quoq; ſatis eluceat, non eſſe ipſum, quem prophetia iſta præſignat, quæ ad eius patrem loquitur, dicens: Et erit cũ impleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis: ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, qui erit de uentre tuo, & præparabo regnum illius. Quomodo ergo propter id, quod ſequitur: Hic ædificabit mihi domũ, iſte Salomon putabitur prophetatus: & nõ potius propter id quod præcedit, cum impleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis, ſuſcitabo ſemen tuum poſt te: alius pacificus intelligitur eſſe promiſſus, qui non ante ſicut iſte, ſed poſt mortem Dauid prænunciatus eſt ſuſcitandus. [c] D Quamlibet enim longo interpoſito tẽpore Ieſus Chriſtus uenerit, proculdubio poſt mortẽ regis Dauid: cui ſicut eſt promiſſus, cum uenire oportebat, qui ædificaret domum domino, nõ de lignis & lapidibus, ſed de hominibus, qualẽ illum ędificare gaudemus. Huic enim domui dicit Apoſtolus, hoc eſt fidelibus Chriſti: Templum enim dei ſanctum eſt, quod eſtis uos.

L. VIVES

a Conſtitui iudices ſuper populum meũ.] Iudices in Iſraelitico populo fuerunt tredecim ab Othoniele ad Samuelem, qui Saulem regem unxit, trecentis & ſeptuaginta annis: quo tempore uarie eſt cũ

uicinis gentibus bellatum, aliàs feliciter, aliàs ſecus.
b Sed eadem perſona.] Erat quidem imago Chriſti, ædificatione templi & pace regni non Chriſtus ipſe.

Quod ſimilis in Pſalmo octogeſimo octauo ſit prophetia de Chriſto, his quæ in Regnorum libris Nathan prophetante promittuntur. Cap. IX

PROPTER quod et in Pſalmo octogeſimooctauo, cuius eſt titulus, [a]Intellectus ipſi Aethan Iſraelitæ: commemorantur promiſsiones dei factæ regi Dauid, & iſtis quæ in libro Regnorum ſunt poſita, quædam ibi ſimilia dicũtur, ſicut eſt: Iuraui Dauid ſeruo meo, uſq; in æternum præparabo ſemen tuum. Et iterum, [b]Tunc locutus eſt in aſpectu filijs tuis, et dixiſti: Poſui adiutorium ſuper potentem, & exaltaui electum de populo meo, Inueni Dauid ſeruum meum, in oleo ſancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meũ confortabit eum. Non proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. Et concidam à facie eius inimicos eius, & eos qui oderũt eũ fugabo. Et ueritas mea & miſericordia mea cum ipſo, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius. Ipſe inuocabit me, pater meus es tu, deus meus & ſuſceptor ſalutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelſum apud reges terræ. In æternum ſeruabo illi miſericordiam meam, & teſtamentum meum fidele ipſi. Et ponam in ſeculum ſeculi ſemen eius, & thronũ eius ſicut dies cœli. [c]Quæ omnia de domino Ieſu intelliguntur ſub nomine Dauid, propter formam ſerui, quam de ſemine Dauid idem mediator aſſumpſit ex uirgine. Continuo etiam dicitur de peccatis filiorũ eius tale aliquid, quale in Regnorum libro poſitum eſt, & quaſi de Salomone procliuius accipitur. Ibi nanque, hoc eſt in Regnorum libro: Et ſi uenerit, inquit, iniquitas eius, [d]redarguam illum in uirga uirorum, [e]& in tactibus filiorum hominum, miſericordiam autem meam non amoueam ab eo: tactibus ſignificans plagas correptionis. Vnde illud eſt, Ne tetigeritis Chriſtos meos. Quod quid eſt aliud, quàm ne læſeritis? In Pſalmo uero cum ageret tanquam de Dauid, ut quiddam eiuſmodi etiam ibi diceret, Si dereliquerint, inquit, filij eius legem meã, & in iudicijs meis non ambulauerint: Si iuſtificationes meas prophanauerint, & mandata mea non cuſtodierint: Viſitabo in uirga iniquitates eorum, & in flagellis delicta eorum: miſericordiam autem meam nõ diſpergam ab eo. Non dixit, ab eis, cum loqueretur de filijs eius, non de ipſo: ſed dixit, ab eo: quod bene intellectum tantundem ualet. Non enim Chriſti ipſius, qui eſt caput Eccleſiæ, poſſent inueniri ulla peccata, quæ opus eſſet humanis correptionibus ſeruata miſericordia diuinitus coerceri, ſed in eius corpore ac mẽbris, quod populus eius eſt. Ideo in libro Regnorum, iniquitas eius dicitur: in Pſalmo autem, filiorum eius: ut intelligamus de ipſo dici quodammodo quod de eius corpore dicitur: propter quod etiam ipſe de cœlo, cum corpus eius, quod ſunt fideles eius, Saulus perſequeretur: Saule, inquit, Saule quid me perſequeris? Deinde in conſequentibus Pſalmis: Neq; nocebo, inquit, in ueritate mea, neq; prophanabo teſtamentũ meũ, & quæ procedunt de labijs meis non reprobabo. Semel iuraui in ſancto meo, [f]ſi Dauid mentiar: id eſt, nequaquam Dauid mentiar. Solet enim ſic loqui ſcriptura. Quid autem non mentiatur, adiungit & dicit, Semen eius in æternum manebit: & ſedes eius ſicut ſol in cõſpectu meo, & ſicut luna perfecta in æternum, & teſtis in cœlo fidelis.

L. VIVES

a INtellectus ipſi Aethan.] Græce ſic, συνέσεως αἰθὰμ τῷ ἰσραηλίτῃ. unde intellectus paterni eſt caſus. Hebraice eſt. Intellectus Atham Ezraitæ. Hieron. iſte Pſalmus in multis uocibus continetur. habet enim uocem patris ad filium, filij ad patrem, Eccleſiæ ipſiusq; Prophetæ uel Apoſtolorum. b Tunc locutus es in aſpectu.] In uiſione Græce, ἐν ὁράσει. Aſpectus etiam dici poteſt. c Quæ omnia de domino Ieſu intelligũtur ſub nomine Dauid.] Alibi ſic: Quæ omnia de domino Ieſu intelliguntur, quando recte intelliguntur ſub nomine Dauid. d Redarguam illam in uirga uirorum.] Puto bellum intelligi, quo ſæpe gentes & populi puniuntur. e Et in tactibus filiorum hominum.] Per hoc alias incommoditates minores ſignificari cenſent.
f Si Dauid mentiar: id eſt, nequaquam.] Mos eſt loquendi in ſacris literis: ut ibi, Si introibunt in requiem meam.

Quàm diuerſa acta ſint in regno terrenæ Hieruſalem, ab his quæ promiſerat deus, ut intelligeretur promiſſionis ueritas ad alterius regis & regni gloriam pertinere. Cap. X

A POST hæc tantæ promiſsionis ualidiſsima firmamenta ne putarentur in Salomone completa, tãquam id ſperaretur, nec inueniretur: Tu uero inquit, repuliſti, & ad nihilum deduxiſti. Hoc quippe factũ eſt de regno Salomonis in poſteris eius [a] uſq; ad euerſionẽ ipſius terrenæ Hieruſalem, quę regni eiuſdẽ ſedes fuit: & maxime ipſius templi labem, quod fuerat à Salomone cõſtructum. Sed ne ob hoc putaretur deus contra ſua promiſſa feciſſe, continuo ſubiecit: Diſtuliſti Chriſtum tuum. Nõ eſt ergo ille Salomõ, ſed nec ipſe Dauid, ſi dilatus eſt Chriſtus domini. B Cum enim Chriſti eius dicerẽtur omnes reges myſtico illo chriſmate conſecrati: non ſolum à rege Dauid & deinceps, ſed ab illo etiã Saule, qui populo eidem rex primus eſt unctus: ipſe quippe Dauid eum Chriſtum domini appellat: erat tamen unus uerus Chriſtus, cuius illi figuram prophetica unctione geſtabant: qui ſecundum opinionem hominum, qui eum putabant in Dauid uel in Salomone intelligendum, differebatur in longum: ſecundũ autem diſpoſitionem dei uẽturus ſuo tempore parabatur. Interea dum ille differtur, quid factum ſit de regno terrenæ Hieruſalem, ubi ſperabatur C utiq; regnaturus, ſecutus iſte Pſalmus adiunxit atq; ait: Euertiſti teſtamentum ſerui tui, prophanaſti in terra ſanctitatẽ eius. Deſtruxiſti omnes macerias eius, poſuiſti munitiões eius formidinem. Diripuerũt eum omnes tranſeuntes uiam, factus eſt opprobriũ uicinis ſuis. Exaltaſti dexteram inimicorũ eius, iucundaſti omnes inimicos eius. Auertiſti adiutoriũ gladij eius, & non es opitulatus ei in bello. Diſſoluiſti eum ab emũdatione, ſedem eius in terram colliſiſti. [b] Minuiſti dies ſedis eius, perfudiſti eum cõfuſione. Hæc omnia uenerunt ſuper ancillam Hieruſalem, D in qua regnauerunt nonnulli etiam filij liberę, regnũ illud tenentes in diſpenſatione temporali: regnum autem cœleſtis Hieruſalem, cuius erant filij in uera fide habentes, & in uero Chriſto ſperantes. Quomodo autem iſta uenerint ſuper illud regnum, index eſt rerum geſtarum, ſi legatur, hiſtoria.

L. VIVES

a VSq; ad euerſionem ipſius terrenæ.] De hoc iiij. Reg xxv. b Minuiſti dies ſedis eius.] Vulgo temporis eius. Et ſic Græce τοῦ χρόνου αὐτοῦ.

A De ſubſtãtia populi dei, quę per ſucceſsionẽ carnis in Chriſto eſt, qui ſolus eruẽdi animã ſuã ab inferis habuit poteſtatẽ. XI

POST hæc autẽ prophetata ad precandum deum Propheta conuertitur: ſed & ipſa precatio, prophetatio eſt. Vſq;quo domine auertis in finem? ſubauditur faciem tuã. ſicut alibi dicitur: Vſq;quo auertis faciem tuã à me? Nam ideo [a] quidã codices hic non habent, auertis, ſed auerteris: quanquã poſsit intelligi, auertis miſericordiam tuam, quã promiſiſti Dauid. Quod autẽ dixit, in finẽ, quid eſt niſi uſq; in finem? B Qui finis intelligendus eſt ultimum tempus, quando in Chriſtum Ieſum etiam illa gẽs eſt creditura, ante quem finem illa fieri oportebat, quę ſuperius erũnoſa defleuit. Propter quę & hic ſequitur, Exardeſcet ſicut ignis ira tua: memento quæ eſt mea ſubſtãtia. Nihil hic melius, ꝙ ipſe Ieſus intelligitur ſubſtãtia populi huius, ex quo natura eſt carnis eius. Non enim uane, inquit, conſtituiſti omnes filios hominum. Niſi enim eſſet unus filius hominis ſubſtãtia Iſrael, per quem filium hominis liberarẽtur multi filij hominum, uane utiq; conſtituti eſſent omnes C filij hominum. Nunc uero omnis quidem humana natura per peccatũ primi hominis in uanitatem de ueritate collapſa eſt: propter quod dicit alius pſalmus: Homo uanitati ſimilis factus eſt, dies eius uelut umbra prætereunt. Sed non uane deus conſtituit omnes filios hominum: quia & multos à uanitate liberat per mediatorem Ieſum: & quos liberandos non eſſe præſciuit, ad utilitatem liberandorum, & comparationem duarum inter ſe à contrario ciuitatum: non utiq; uane in totius rationalis creaturæ pulcherrima, atq; iuſtiſsima ordinatiõe conſtituit. Deinde ſequitur: Quis eſt homo, qui uiuet, D & nõ uidebit mortem: eruet animam ſuam de manu inferi? Quis eſt iſte, niſi ſubſtantia illa Iſrael ex ſemine Dauid, Chriſtus Ieſus? De quo dicit Apoſtolus: Quod ſurgens à mortuis, iam non moritur, & mors ei ultra nõ dominabitur. Sic enim uiuit, & nõ uidebit mortẽ, ut tamen mortuus fuerit: ſed animã ſuam eruerit de manu inferi: [b] quia propter quorundã ſoluenda peccatorũ uincula, ad inferna deſcẽderat. Eruit autẽ poteſtate illa de qua in Euãgelio dicit: Poteſtatẽ habeo ponẽdi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.

L. VIVES

a Quidam codices hic non habent auertis:] Sic legimus in noſtris codicibus. Græce eſt, ἕως πότε κύριε ἀποστρέφῃ εἰς τέλος. quod eſt: Quouſq; domine auerteris in finem. Poteſt etiã eſſe ſubiunctiui actiui: ſed nullus eſt ſenſus. b Quia propter.] In alijs libris: quo propter quorundam ſoluenda inferna uincula deſcẽderat: ut ſit Chriſto hæc terra inferus, egreſſo de ſummo cœlo: ſed congruentius quod habetur uulgo.

Ad quorum perſonam pertinere intelligenda ſit flagitatio promiſſorũ: de quibus in Pſalmo dicitur: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine. XII

SED cætera pſalmi huius, quæ ita ſe habent: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine, quas iuraſti Dauid in ueritate tua? Memento domine opprobrij ſeruorũ tuorum, quod continui in ſinu meo multarum gentiũ: Quod exprobrauerũt inimici tui domine: quod exprobrauerunt commutationem Chriſti tui: utrum ex perſona dicta ſint illorũ Iſraelitarũ, qui deſiderabant reddi ſibi promiſsionem, quæ facta eſt ad Dauid: an potius Chriſtianorũ, qui non ſecundũ carnem, ſed ſecũdum ſpiritũ ſunt Iſraelitæ, merito quæri poteſt. Dicta ſunt quippe iſta, uel ſcripta ᵃtẽpore quo fuit Aetan: de cuius nomine titulum iſte pſalmus accepit: & idẽ tempus regni Dauid fuit: ac per hoc non diceretur: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine: quas iuraſti Dauid in ueritate tua: niſi eorũ perſonam in ſe propheta transfiguraret, qui longe poſtea futuri erant: quibus hoc tẽpus eſſet antiquum, quando regi Dauid iſta promiſſa ſunt. ᵇPoteſt autẽ intelligi dictũ hoc eſſe propter multas gẽtes, quando perſequebãtur Chriſtianos: prophetam exprobraſſe illis paſsionẽ Chriſti, quam ſcriptura cõmutationem uocat: quoniam moriendo immortalis eſt factus. Poteſt & commutatio Chriſti ſecũdum hoc accipi exprobrata Iſraelitis: quia cum eorum ſperaretur futurus, factus eſt gentiũ: & hoc eis nũc exprobrãt multæ gentes, quæ crediderũt in eum per nouum teſtamentum, illis in uetuſtate remanentibus: ut ideo dicatur, Memento domine opprobrij ſeruorum tuorum: quia nõ eos obliuiſcẽte, ſed potius miſerante domino, & ipſi poſt hoc opprobrium credituri ſunt. Sed ille, quem prius poſui, cõuenientior ſenſus mihi uidetur. Inimicis enim Chriſti, quibus exprobratur, quod eos ad gentes trãſiens reliquerit Chriſtus, incongrue uox

A iſta coaptatur: Memẽto domine opprobrij ſeruorum tuorũ: non enim ſerui dei uocandi ſunt tales Iudæi: ſed eis uerba iſta competunt, qui cũ graues humilitates perſecutionum pro Chriſti nomine paterentur, recordari potuerunt excelſum regnum ſemini Dauid fuiſſe promiſſum: et eius deſiderio dicere, nõ deſperando, ſed petendo, quærẽdo, pulſando: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine, quas iuraſti Dauid in ueritate tua? Memẽto domine opprobrij ſeruorũ tuorum, quod cõtinui in ſinu meo multarũ gentium: hoc eſt in interioribus meis patienter pertuli.

B Quod exprobrauerũt inimici tui domine: quo exprobrauerunt cõmutationẽ Chriſti tui: non eam putantes cõmutationem, ſed cõſumptionẽ. Quid eſt autẽ, memento domine, niſi ut miſerearis, & pro tolerata patienter humilitate mea, reddas celſitudinẽ, quam iuraſti Dauid in ueritate tua? Si aũt Iudæis aſsignemus hæc uerba: illi ſerui dei talia dicere potuerunt, qui expugnata terrena Hieruſalem, antequã Ieſus Chriſtus humanitus naſceretur, in captiuitatem ducti ſunt, intelligẽtes cõmutationẽ Chriſti, quia ſcilicet nõ per eũ terrena, carnaliſq; felicitas, qualis paucis annis regis Salomõis apparuit, ſed cœ-

C leſtis ac ſpiritalis eſſet fideliter expectãda: quã tunc ignorãs infidelitas gentiũ, cum dei populũ exultabat, atq; inſultabat eſſe captiuũ, quid aliud q̃ Chriſti cõmutationem, ſed ſciẽtibus neſciens exprobrabat? Et ideo quod ſequitur, ubi pſalmus iſte cõcluditur: Benedictio domini in æternũ: fiat fiat: uniuerſo populo dei ad cœleſtẽ Hieruſalem pertinẽti, ſiue in illis qui latebant in teſtamẽto ueteri, antequã reuelaretur nouũ, ſiue in his qui iam teſtamẽto nouo reuelato manifeſte pertinere cernũtur ad Chriſtũ, ſatis cõgruit. Benedictio quippe domini in ſemine Dauid, nõ ad aliquod tẽpus qualis diebus Salomonis

D apparuit, ſed in æternũ ſperãda eſt, in qua certiſsima ſpe dicitur: fiat, fiat. Illius enim ſpei eſt cõfirmatio uerbi huius iteratio. Hoc ergo intelligẽs Dauid ait in ij. Reg. lib. unde ad iſtum pſalmum digreſsi ſumus: Et locutus es pro domo ſerui tui in longinquũ. Ideo autem poſt paululum ait: Nunc incipe, & benedic domum ſerui tui uſq; in ęternũ, & cętera: quia tunc geniturus erat filium, ex quo progenies eius duceretur ad Chriſtũ, per quem futura erat domus eius æterna, eademq; domus dei. Domus enim Dauid propter genus Dauid, domus autẽ dei eadem

&

& ipſa propter templum dei, de hominibus factum, nō de lapidibus, ubi habitet in ęternū populus cū deo & in deo ſuo, & deus cum populo atque in populo ſuo: ita ut deus ſit implens populum ſuū, & populus plenus deo ſuo, cū deus erit omnia in omnibus, ipſe in pace præmium, qui uirtus in bello. Ideo cum in uerbis Nathan dictum ſit: Et annunciauit tibi dominus, quoniā domum ædificabis ipſi. Poſtea dictū eſt in uerbis Dauid: Quoniam tu dominus omnipotēs deus Iſrael, reuelaſti aurem ſerui tui, dicēs: Domum ædificabo tibi. Hāc enim domum & nos ædificamus bene uiuēdo: & deus ut bene uiuamus, opitulando. Quia niſi dominus ædificauerit domū, in uanū laborabūt ædificantes eam. Cuius domus cū uenerit ultima dedicatio, tunc fiet illud quod hic per Nathā locutus eſt deus, dicens: Et ponam teſtamētum cū populo meo Iſrael, & plātabo illum, & inhabitabit ſeorſum, & nō ſolicitus erit ultra: & nō apponet filios iniquitatis hūiliare eū, ſicut ab initio à diebus quibus cōſtitui iudices ſuper populū meum Iſrael.

L. VIVES

Aethan a Tempore quo fuit Aethan.] Aethan & Aſaph cantores fuerūt æneorum cymbalorū, Dauide rege ad arcam domini 1. Paralip. xv. uulgo Aethan Iſraelita dicit & Latine & Græce, ut in tit. pſalmi. lxxxviij ſed arbitror Iezraelitam uocandū à Iezrael oppido tribus Iuda in termino Iſachar inter Scythopolim & legionem, aut Efraitam ab Efrom, quæ eſt Aſſur in eadem tribu. ex Hebræo Hieronymus Ezraitam uertit, quomodo doctiq; nominetur. Iſraelitam non appellandū certum eſt. nemo enim patriæ nomine ſic dicitur. b Poteſt autem intelligi.] Alibi ſic, Poteſt autem intelligi multas gentes quando perſequebātur Chriſtianos exprobraſſe illis paſsionem Chriſti.

An promiſſæ pacis ueritas illis temporibus poſsit aſcribi, quæ ſub Salomone fluxerunt. Caput XIII

Hoc tam magnum bonum quiſquis in hoc ſeculo & in hac terra ſperat, inſipienter ſapit. An quiſpiam putabit in pace regni Salomonis id eſſe cōpletum? Pacē quippe illa ſcriptura in umbra futuri excellenti prædicatione commendat. Sed huic ſuſpitioni uigilāter occurſum eſt, cū poſteaquā dictum eſt, Et nō apponet filius iniquitatis humiliare eum: continuo ſubiunctū eſt, Sicut ab initio à diebus quibus conſtitui iudices ſuper populū meū Iſrael. Iudices nāq; prius quā reges ibi eſſe cœpiſſent, ſuper illum populum fuerant cōſtituti, ex quo terram promiſ- A ſionis accepit. Et utique humiliabat eū filius iniquitatis, hoc eſt hoſtis alienigena, per interualla temporū, quibus leguntur paces alternaſſe cū bellis, & inueniuntur illic pacis tempora prolixiora quā Salomon habuit qui quadraginta regnauit annos. Nā ſub eo iudice qui appellatus eſt Aod octoginta anni pacis fuerūt. Abſit ergo ut Salomonis tempora in hac promiſsione prędicta eſſe credantur: multo minus utique cuiuslibet regis alterius. Non enim quiſquam eorū in tanta, quanta ille pace regnauit: nec unquam omnino gens illa ita regnum tenuit, ut ſolicita nō fuerit, B ne hoſtibus ſubderetur: quia in tanta mutabilitate rerū humanarū nulli aliquādo populo concesſa eſt tanta ſecuritas, ut huic uitæ hoſtiles nō formidaret incurſus. Locus ergo iſte qui promittitur tam pacatæ ac ſecuræ habitatiōis æternus eſt, æternisq; debetur in matre Hieruſalē libera, ubi erit ueraciter populus Iſrael: [a]hoc enim nomen interpretatur uidens deum. Cuius pręmij deſiderio pia per fidem uita in hac ærumnoſa peregrinatione ducenda eſt.

L. VIVES

a Hoc enim nomen interpretatur uidens deum.] Hierosolyma Hiero. ad Dardanū, Hieroſolymam ſcribit primum dictam Iebus, deinde Salem, tertio Hieru C ſalem, poſtremo Aeliam. Salem interpretat pax: ſicut etiam dicit Apoſt. ad Hebræos: Hieruſalem pacis uiſio. Hanc eſſe Salem, in qua Melchiſedech regnault tradūt Ioſephus, & Hegeſippus. Aelia nominata eſt ab Aelio Adriano Cæſare, qui à Tito dirutam inſtaurauit, maiore muror um ambitu. Gentiles eam Solymas, & Solymos, & Hieroſolymam nominarunt. Sunt qui à Piſidis Lyciæ, quos ueteres [Greek] dixere: aut à populis in Aſia Pontica Solymis, quos interijſſe cum Lelegibus, & Bebrycibus perhibet Eratoſthenes. Eupolemus uero, ut Euſeb. ſcribit, à Solomone Solymoa deducit, & Hieroſolymam quaſi [Greek] quo nomine etiam ab Homero eſſe uocatam, ſunt qui credant. Cæterū Ioſephus lib. vij. Solymam eſſe dictā temporibus Abrahæ narrat. Hinc cū Dauid è Iebuzæis captæ urbi iunxiſſet arcem munitioreq; fecifſet, nominatam eſſe Hieroſolymam. Nam Hebræi munitionē hieron dicūt. Verum nō D Iebus antequā Salem uocata eſt, ſed cōtra potius. Nam à Melchiſedech putatur condita, qui eam Salem cognominauit. Incoluerūtq; ipſam Cananæi, quorum gentis princeps erat Melchiſedech: ſeu, ut Hegeſippus uocat rex iuſtus. Sic enim patrio dicit nomine appellatum, & ſi Hier. in locis Hebraicis, & ad Damaſum negat Salem eſſe Hieruſalem, ſed eſſe aliam urbem in regiōe Sichen, quæ eſt in terra Canaan, ubi oſtenditur palatiū Melchiſedech ex multitudine ruinarum ueteris operis oſtendens magnificentiam. Præterea quam originem Hieroſolymæ Strabo ponit, à Moſe, cū hic terram Cananæam nunquā ſit ingreſſus. Tum & illos qui Luzam & Bethel Hieruſalem tradunt, cum Bethel ſit pagus, ut dixi.

De ſtudio Dauid in poſitiōe Pſalmorum. Caput XIIII

S 1

PROCVRRENTE igitur per tēpora ciuitate dei: primo in umbra futuri, in terrena ſcilicet Hieruſalē regnauit Dauid. Erat autem Dauid uir in canticis eruditus: qui harmoniā muſicam nō uulgari uoluptate, ſed fidei uolūtate dilexerat: eaq́ꝫ deo ſuo, qui uerus eſt deus, myſtica rei magnæ figuratiōe ſeruiēs: [a]& diuerſorum nomine ſonorū rationales, moderatosq́ꝫ cōcentus, cōcordi uarietate cōpactam bene ordinatæ ciuitatis inſinuat unitatem. Deniq́ꝫ omnis ferè prophetia eius in Pſalmis eſt: quos centū quinquaginta, liber cōtinet, quē Pſalmorū uocamus. [b]In quibus nōnulli uolunt, eos ſolos factos eſſe à Dauid, qui eius nomine inſcripti ſunt. Sunt etiam qui putāt nō ab eo factos, niſi qui prænotātur ipſius Dauid: qui uero habēt in titulis, ipſi Dauid, ab alijs factos, perſonæ ipſius fuiſſe coaptatos. Quæ opinio uoce euāgelica ſaluatoris ipſius refutatur, ubi ait, quod ipſe Dauid in ſpiritu Chriſtū dixerit eſſe ſuū dominū: quoniam Pſalmus cēteſimus nonus ſic incipit: Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedū tuorum. Et certe idē Pſalmus [c] nō habet in titulo, ipſius Dauid: ſed, ipſi Dauid: ſicut plurimi. Mihi autē credibilius uidetur exiſtimare, qui omnes illos centū quinquaginta Pſalmos, eius operi tribuunt: eūq́ꝫ aliquos prænotaſſe etiā nominibus aliorū, aliquid quod ad rem pertineat figurantibus: cæteros autē nullius hominis nomē in titulis habere uoluiſſe: ſicut ei uarietatis huius diſpoſitionē, quāuis latebroſam, non tamen inanem dominus inſpirauit. Nec mouere debet ad hoc non credendū, quod nonnullorū nomina Prophetarum, qui lōge poſt Dauid regis tempora fuerūt, quibuſdā Pſalmis in eo libro legūtur inſcripta: & quæ ibi dicūtur, uelut ab eis dici uidentur. Neq́ꝫ enim nō potuit propheticus ſpiritus prophetanti regi Dauid hæc etiā futurorū Prophetarū nomina reuelare, ut aliquid, quod eorū perſonæ cōueniret prophetice cantaretur: [d]ſicut rex Ioſias exorturus & regnaturus poſt annos amplius quàm trecentos, cuidam prophetę, qui etiam facta eius futura prædixit, cum ſuo nomine reuelatus eſt.

L. VIVES

[a] ET diuerſorū nomine ſonorū.] Alibi, myſtica rei magnæ figuratiōe ſeruierit. diuerſorū enim eius ſonorū. Hi ſoni expoſiti ſunt primo lib. τῶν ψαλμῶν, cap. xv. De interpretatione inſtrumēti Pſalterij A Aug. in procemio quinquagenarū dicit, propterea diuinis eſſe rebus aptū, q ad ſuperiora totus eius feratꝰ concentus. [b] In quibus nonnulli uolunt eos ſolos factos eſſe à Dauid.] Ciuis meus Iacobus Peres, qui poſtremus in Pſalmos lōga cōmentaria ſcripſit, nō tam diſerta q̄ erudita, operis initio diſputat de autoribus Pſalmorum, dicitq́ꝫ hāc quæſtionē ante Origenē nō fuiſſe inter Iudæos ambiguā. Omnes enim & crediderūt, & ſic prodidere literis, om̄es Pſalmos Dauidis eſſe autoris. Poſtea uero q̄ Origenes ingenio illo exacto & eruditione uaria ſummaq́ꝫ cœpit oſtēdere quæcūq́ꝫ in prophetis cōtinebanꝭ ad Chriſtum iam natum pertinere, multum irritauit Iudæos etiā ad nouas opiniones ueteribus ſuorū magiſtrorū contrarias, deprauandosq́ꝫ quantū poſſent codices ſacros. Itaq́ꝫ poſt ea tēpora fuiſſe ex Hebræis nō nullos, qui antiquis aſſenſi unicū Pſalmorū omnium autorē dicerent Dauidem: alij nouē duntaxat eum feciſſe: alij omnes, qui ipſius nomine præſcribunꝭ, cæteros à uiB ris ſanctis ꝓphetico eſſe ſpiritu cōſcriptos, ut filijs Choræ, Aſaph, Aethan, Idythim: qui ſunt ſine titulis, ignorari quorum ſint, niſi quod à ſanctis hominibus nō dubitenꝭ cōſcripti. Iſtis opinationibus addidiſſe ſuam rabbi Salomonē Gallum hominē inſigni impudentia, qui decem Pſalmiſtas ſit cōmentus, Melchiſedech, Abraham, Moſen, filios Choræ, Dauid, Solomonē, Aſaph, Idithū, Aethan: at Origenem, Ambroſium, Hilariū, Auguſtinum, Caſsiodorum unius Dauid Pſalmos omnes opus eſſe tradere, quibus ſe ait ſuffragari: ſententiāq́ꝫ hāc unicam ueram eſſe multis argumētis colligit, quæ qui deſiderat, ex eo petat licebit, liber non eſt rarus. Prætereo quæ Hieronymus ad Sophronium & Cyprianus de autoribus Pſalmorū dicat. Hæc enim in præſentia fuerint ſatis. [c] Non habet in titulo ipſius Dauid.] ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. audiui quoſdam qui periti habebātur linguæ Hebrææ, qui dicerēt, datiuū illum pro genitiuo apud Hebræos ſolere uſurpari. [d] Sicut rex Ioſias.] iiij. Reg. xiij. C

An omnia quę in Pſalmis de Chriſto & eccleſia prophetantur, ad contextū huius operis coaptanda ſint. Cap. XV

NVNC iam expectari à me uideo, ut hoc loco libri huius aperiā, quid in Pſalmis Dauid de dn̄o Ieſu Chriſto uel eius eccleſia prophetauerit. Ego autē ut hoc nō ita faciā, ſicut uidetur ipſa expectatio poſtulare: quāuis iam in uno fecerim, copia, q̄ꝫ inopia magis impedior. Omnia enim po-D nere uitādę prolixitatis cauſa prohibeor, uereor autē ne cū aliqua elegero, multis qui ea nouerūt uidear magis neceſſaria prętermiſſe. Deinde quia teſtimoniū quod profertur, de cōtextiōe totius Pſalmi debet habere ſuffragiū: ut certe nihil ſit, quod ei refragetur ſi non omnia ſuffragantur, [a]ne more centonū ad rem quam uolumus, tanquam uerſiculos decerpere uideamur, [b]uelut de retrogrado carmine, quod non de re illa, ſed de alia lōgeq́ꝫ diuerſa reperiatur eſſe conſcriptum. Hoc autē ut in quocunq́ꝫ pſalmo poſsit oſtēdi, exponēdus eſt totus. Quod quāti operis ſit, & aliorum & noſtra uolumina in quibus hoc fecimus

mus, ſatis indicant. Legat ergo illa, qui uoluerit, & potuerit, inueniet quot & quāta rex Dauid idemq́ propheta de Chriſto & eius eccleſia prophetauerit, de rege ſcilicet & ciuitate quā condidit.

L. VIVES

Centones a NE more centonum.] Cētones fruſta ſunt panni coloris uarij: hinc uerſicolores ueſtes centones dicunt. Viles etiā nō modo quibus amicimur, ſed quibus quoq; lecti inſternũtur, quales ruri & militiæ: ut apud Catonē ſenē, & Siſennā hiſtoricum, & Caiū Cæſarē. Metaphorice carmē eſt multis alieni poematis particulis concinnatum: ut Homerocenton, ſeu Græce ὁμηρόκεντρον· nam κέντρωνα uocant Græci: tum etiam Vergiliocenton, quod non unicū eſt. Nam & Probæ, & Auſonij Vergiliocētones legimus. b Velut de retrogrado carmine.] Sotadici uerſus dicunt retrogradi, quod in cōtrarium etiā ſint uerſus. Reciprocos uocat Diomedes, qui multa de ſotadicis præcipit. Hic enim uerſus: Muſa mihi cauſas memora, quo numine læſo: ſi recurrat Læſo numine quo memora cauſas mihi muſa, Sotadicus eſt. Et poſſunt reuerti in idē genus carminis, uel in diuerſum, ut: Pio precare ture cœleſtum numina, iambicus. Sotadicus uero pentameter fiet: Numina cœleſtum ture precare pio. Laſciuū genus carminis hoc eſt, ut Quintil. inquit, à Sotade ut Strabo ſcribit repertum, ſeu ut Diomedes, uſurpatum, quē Martialis cinædum uocat. Porrò in alijs Aug. lib. aptius habetur: uelut de grandi carmine: ut ſit de grandi poemate colligi particulas, quas inter ſe cōmiſceas, & compingas in alium ſenſum, q̃ erant à poeta dictæ. Quod factitatum eſt ab his, qui centones cōpegerunt. Nam quod Vergil. & Homerus de Græcis aut Troianis, deq́ bellis dixerant, illi ad Chriſtum resq́ diuinas tranſtulerunt: Auſonius ad nuptiarum apparatum & progreſſum.

Sotadicum carmen

De his quæ in quadtageſimo quarto Pſalmo ad Chriſtū et eccleſiam pertinentia, aut aperte dicũtur, aut tropice. Caput XVI

QVAMLIBET enim de quacūq; re propriæ ſint atque manifeſtæ propheticæ locutiones, neceſſe eſt ut eis etiam tropicæ miſceantur: quæ maxime propter tardiores ingerũt doctioribus laborioſum diſputandi exponendiq́ negocium: quædam tamen Chriſtum & eccleſiam ipſa prima facie mox ut dicuntur, oſtēdunt: etſi ex ocio reſtant exponenda, quæ in eis minus intelligũtur, quale illud eſt in eodem Pſalmorum libro: Eructauit cor meum uerbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus ſcribæ, uelociter ſcribentis. Specioſus forma præ filijs hominum: diffuſa eſt gratia in labijs tuis, propterea benedixit te deus in æternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potēntiſſime. Specie tua & pulchritudine tua, intende, proſpe/

A re procede, & regna. Propter ueritatem & manſuetudinem & iuſtitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, potentiſſime. Populi ſub te cadent: in corda inimicorum regis. Sedes tua deus in ſecula ſeculorum, uirga directionis uirga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odio habuiſti iniquitatem: propterea unxit te deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Myrrha, & gutta, et caſia à ueſtimētis tuis, à domibus eburneis: ex quibus delectauerunt te filiæ regū in honore tuo. Quis non hic Chriſtum, quem prædicamus, & in quem credidi/
B mus, quamlibet ſit tardus, agnoſcat: cum audiat deum, cuius ſedes eſt in ſecula ſeculorum: & unctum à deo utique ſicut ungit deus, non uiſibili, ſed ſpiritali atque intelligibili chriſmate? Quis enim tam rudis eſt in hac religione, uel tam ſurdus aduerſus eius famam, longe lateq́ diffuſam, ut Chriſtum à chriſmate, hoc eſt, ab unctione, appellatum eſſe non nouerit? Agnito autem rege Chriſto, iam cætera, quæ hic tropice dicta ſunt, quomodo ſit ſpecioſus forma præ filijs hominum: quadam tanto magis amanda, atque miranda, quanto minus corporea pulchritudine: quis gladius eius, quæ ſagit/
C tæ, & cætera, iſto modo non proprie, ſed tropice poſita: iam ſubditus ei, qui regnat, propter ueritatem, & manſuetudinem, & iuſtitiam, inquirat ex ocio. Deinde aſpiciat eius Eccleſiam tanto uiro ſuo ſpiritali connubio, & diuino amore coniunctam: de qua dicitur in his quæ ſequuntur, Aſtitit regina à dextris tuis, in ueſtitu deaurato, circumamicta uarietate. Audi filia, & uide: & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui. Quoniam concupiuit rex ſpeciem tuam: quoniam ipſe eſt dominus deus tuus. Et adorabunt eum filij Tyri in muneribus: uultum tuum deprecabuntur diui/
D tes plebis. Omnis gloria eius filiæ regis intrinſecus in fimbrijs aureis, circumamicta uarietate. Afferentur regi uirgines poſt eam: proximę eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione: adducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati ſunt tibi filij: conſtitues eos principes ſuper omnem terram. Memores erunt nominis tui domine: in omni generatione, & progenie, Propterea populi confitebuntur tibi in æternum: & in ſeculum ſeculi. Non opinor quenquam ita deſipere, ut hic aliquam mulierculam prædicari credat, atque deſcribi:

coniugem uidelicet illius, cui dictum eſt: Sedes A tua deus in ſecula ſeculorum: uirga directionis, uirga regni tui. Dilexiſti iuſtitiã, & odio habuiſti iniquitatẽ: propterea unxit te deus deus tuus oleo exultatiõis, præ participibus tuis: Chriſtũ utiq; præ Chriſtianis. Hi ſunt enim participes eius, ex quorum in omnibus gentibus unitate atq; cõcordia fit iſta regina: ſicut & in alio Pſalmo de illa dicitur: Ciuitas regis magni. Ipſa eſt Sion ſpiritaliter. Quod nomen Latine interpretatum, ſpeculatio eſt. Speculatur enim futuri ſeculi magnum bonũ: quoniam illuc dirigitur eius intentio. Ipſa eſt & Hieruſalem eodem modo ſpiritaliter: unde multa iam diximus: eius inimica eſt ciuitas diaboli Babylon: quæ confuſio interpretatur. Ex qua tamẽ Babylone regina iſta in omnibus gentibus regeneratione liberatur: & à peſsimo rege, ad optimum regem, id eſt à diabolo tranſit ad Chriſtum. Propter quod ei dicitur: Obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui. Cuius ciuitatis impiæ portio ſunt Iſraelitæ ſola carne, nõ fide: inimici etiam ipſi magni regis huius, eiusq; reginæ. Ad ipſos enim ueniens, & ab eis Chriſtus occiſus, magis aliorum factus eſt, [b] quos non uidit in carne. Vnde per cuiuſdã Pſalmi prophetiã dicit ipſe rex noſter: Erues me de cõtradictionibus populi: cõſtitues me in caput gentium. Populus, quem non cognoui ſeruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi. Populus ergo iſte gentium, quem non cognouit Chriſtus præſentia corporali: in quem tamen Chriſtum ſibi annunciatũ creditur merito de illo diceretur: in auditu auris obaudiuit mihi: quia fides ex auditu eſt. Iſte inquam, populus additus ueris, & carne, & fide Iſraelitis, ciuitas eſt dei, quæ ipſum quoq; ſecundũ carnem peperit Chriſtum: quãdo in ſolis illis Iſraelitis fuit. Inde quippe erat uirgo Maria, in qua carnem Chriſtus ut homo eſſet, aſſumpſit. De qua D ciuitate Pſalmus alius ait: [c] Mater Sion dicet homo, & homo factus eſt in ea, et ipſe fundauit eã altiſsimus. Quis eſt iſte altiſsimus, niſi deus? Et per hoc Chriſtus deus antequam in illa ciuitate per Mariam fieret homo, ipſe in Patriarchis & Prophetis fundauit eam. Cum igitur huic reginæ ciuitati dei, tanto ante dictũ ſit per prophetiam, quod iam uidemus impletum: pro patribus tuis nati ſunt tibi filij, conſtitues eos principes ſuper omnem terram: ex filijs quippe eius per omnem terram ſunt præpoſiti principes, cũ confiteantur ei populi cõcurrentes ad eam cum cõfeſsione laudis æternæ in ſeculum ſeculi: procul dubio quicquid hic tropicis locutiõibus ſubobſcure dictũ eſt, quoquo modo intelligatur, debet his rebus manifeſtiſsimis conuenire.

L. VIVES

In omni generatione & progenie.] Alibi generatione & generatione, quod eſt conformius LXX. quos Auguſtinus ubiq; ſequit. Hi enim ſic ſcriptũ reliquerũt ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ, & alioqui ex proprietate Hebraica magnam uim habet idem uerbũ geminatũ. b Quos non uidit in carne.] Terram enim gentilũ non eſt Chriſtus, dum inter homines eſſet, ingreſſus, nec auditus eſt alijs populis, q̃ Iſraelitico: neq; uero refert unum aut alterum gentilem ueniſſe ad Chriſtum: de populis & nationibus loquor. c Mater Sion dicet homo.] In noſtris libris legimus: Nũquid Sion dicet homo? Ex Hebraica ueritate uertit Hieronymus, ad Sion autem dicetur uir, ex LXX. uero, mater Sion dicet. nam ſic eſt Græce μήτηρ σιὼν ἐρεῖ ἄνθρωπος, ſed mendoſe, ut idem in Pſalmũ hunc LXXXVI. declarat. LXX. enim ſic ſcripſerãt μὴ τῇ σιὼν, quid eſt? quã lectionẽ ſpreuerunt multi non intelligentes & addiderunt. ˊ. dixeruntq; μήτηρ σιὼν, & hoc propterea, quoniam ſequitur, & homo natus eſt in ea.

De his quæ ad ſacerdotiũ Chriſti in Pſalmo cẽteſimo nono, & de his quæ in Pſalmo uigeſimo primo ad paſsionem ipſius ſpectant. Cap. XVII

SICVT etiam in illo Pſalmo ubi ſacerdos Chriſtus, quemadmodũ hic rex apertiſsime prædicatur: Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorũ. Sedere Chriſtus ad dexteram dei patris creditur non uidetur, eius etiam inimicos poni ſub pedibus eius nondum apparet. [a] Id igitur apparebit in fine, nunc hoc uere creditur, poſt uidebitur. Verum hoc quod ſequitur: Virgam uirtutis tuæ emittet dominus ex Sion, dominare in medio inimicorũ tuorum: ita clarum eſt, ut non ſolum infideliter, & infeliciter, ſed etiam impudenter negetur. Et ipſi quippe fatentur inimici, ex Sion miſſam fuiſſe legem Chriſti, quod Euangelium nos nocamus; & eam uirgam uirtutis eius agnoſcimus. Dominari uero in medio inimicorum ſuorum, ijdem ipſi inter quos dominatur dentibus ſuis frendendo & tabeſcendo & nihil aduerſus eum ualendo teſtãtur. Deinde quod paulopoſt dicit, Iurauit dominus & non pœnitebit eum: quibus uerbis immutabile futurum eſſe ſignificat, quod adiungitur, Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech: ex eo

quod

quod iam nuſquam eſt ſacerdotium & ſacrificium ſecundum ordinem Aaron, & ubiq; offertur ſub ſacerdote Chriſto, quod protulit Melchiſedech, quando benedixit Abrahã, quis ambigere permittitur, de quo & iſta dicantur? Ad hæc itaq; manifeſta referuntur quæ paulo obſcurius in eodem Pſalmo poſita ſunt, quæ quomodo recte intelligantur in noſtris iam popularibus ſermonibus notum fecimus. Sic & in illo ubi humilitatem paſsionis ſuæ per prophetiam Chriſtus eloquitur dicens: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia oſſa mea. Ipſi uero conſiderauerũt & cõſpe- B xerunt me. Quibus utiq; uerbis in cruce corpus ſignificauit extentũ, manibus pedibusq; confixis, & clauorũ tranſuerberatione cõfoſsis, eoq; modo ſe ſpectaculũ conſiderantibus & conſpicientibus præbuiſſe. Addens etiam: Diuiſerunt ſibi ueſtimenta mea, & ſuper ueſtem meam miſerunt ſorté. Quæ prophetia quemadmodum impleta ſit, euãgelica narrat hiſtoria. Tunc profecto & alia recte intelligũtur, quæ ibi minus aperte dicta ſunt, cũ cõgruunt his, quæ tanta manifeſtatiõe claruerũt: præſertim quia & illa, quæ non tranſacta credimus, ſed præſentia contuemur, ſicut in eodem Pſalmo leguntur, tanto an- C te prædicta, ita nunc exhibita iam toto orbe terrarum cernuntur. Ibi enim paulopoſt dicitur: Commemorabuntur & ad dominum conuertentur uniuerſæ fines terræ, & adorabunt in cõſpectu eius omnes patriæ gentium, quoniã domini eſt regnũ, & ipſe dominabitur gentium.

L. VIVES

ID igitur.] Alibi melius, id agitur. apparebit in fine etiam nunc hoc creditur, de quo Paulus multa & ad Hebræos & ad Corinthios.

De Pſalmo tertio, & de quadrageſimo, & de quintodecimo, & de ſexageſimoſeptimo, in quibus mors & reſurrectio domini prophetantur. XVIII

E reſurrectione quoq; eius, nequaquam Pſalmorum oracula tacuerũt. D Nam quid eſt aliud quod in Pſalmo tertio ex perſona eius canitur: Ego dormiui & ſomnũ cepi, & exurrexi quoniam dominus ſuſcipiet me? An forte quiſquam ita deſipit, ut credat uelut aliquid magnũ nobis indicare uoluiſſe Prophetam, quod

A dormierit, & exurrexerit, niſi ſomnus iſte mors eſſet, & euigilatio reſurrectio, quam de Chriſto ſic oportuit prophetari? Nam & in xl. Pſalmo manifeſtius id oſtenditur, ubi ex perſona eiuſdem mediatoris, more ſolito, tanquã præterita narrãtur, quæ futura prophetabãtur, quoniam quæ uentura erant, in prædeſtinatione [a] & præſcientia dei uelut facta erant, quia certa erãt. Inimici, inquit, mei dixerũt mala mihi, quãdo morietur & peribit nomẽ eius. Et ſi ingrediebatur, ut uideret, uana locutum eſt cor eius, congregauit iniquitatem ſibi. Egrediebatur foras, & loquebatur ſimul in unũ. Aduerſum me ſuſurrabant omnes inimici mei, aduerſum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum diſpoſuerũt aduerſum me: nunquid qui dormit, non adijciet, ut reſurgat? Hæc certe ita poſita ſunt uerba, ut nihil aliud dixiſſe intelligatur, quàm ſi diceret: Nunquid qui moritur, nõ adijciet, ut reuiuiſcat? Superiora quippe demonſtrant mortẽ ipſius cogitaſſe & diſpoſuiſſe inimicos eius, & hoc actum eſſe per eum, qui ingrediebatur, ut uideret, & egrediebatur, ut proderet. Cui autem hic non occurrat ex diſcipulo eius factus traditor Iudas? Quia ergo facturi erãt, quod moliebantur, id eſt occiſuri erant eum, oſtendens illos uana malitia fruſtra occiſuros reſurrecturum, ſic adiecit hunc uerſum, uelut diceret: Quid agitis uani? Quod ueſtrum eſt ſcelus, meus ſomnus erit. Nunquid qui dormit, non adijciet, ut reſurgat? Et tamen eos tam magnum nefas non impune facturos conſequentibus indicat uerſibus dicens: Etenim homo pacis meæ in quo ſperaui, qui edebat panes meos, ampliauit [b] ſuper me calcaneum, hoc eſt cõculcauit me. Tu autem, inquit, domine miſerere mei et reſuſcita me, & reddam illis. Quis hoc iam neget qui Iudæos poſt D paſsionẽ reſurrectionemq; Chriſti de ſedibus ſuis bellica ſtrage, & excidio funditus eradicatos uidet? Occiſus enim ab eis reſurrexit, & reddidit eis interim tẽporaneam diſciplinam, excepto quod non correctis ſeruat, quãdo uiuos & mortuos iudicabit. Nam dominus ipſe Ieſus iſtum ipſum traditorem ſuum per panem porrectum oſtendens Apoſtolis, hunc etiã uerſum Pſalmi huius cõmemorauit, & in ſe dixit impletum: Qui edebat panes meos, ampliauit ſuper me calcaneum. Quod autem ait, in quem ſperaui: non congruit capiti, ſed corpori. Neq; enim neſciebat eum ipſe Saluator, de quo ante iam dixe-

dixerat, [c]Vnus ex uobis diabolus eſt: ſed ſolet in ſe membrorũ ſuorum tráſferre perſonam, & ſibi tribuere, quod eſt illorum, quia caput & corpus unus eſt Chriſtus. Vnde illud in Euangelio, Eſuriui, & dediſtis mihi manducare. Quod exponens ait: [d]Quando uni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Se itaq; dixit ſperaſſe, quod tunc ſperauerãt de Iuda diſcipuli eius, quando eſt connumeratus Apoſtolis. Iudæi autẽ Chriſtum quem ſperant, moriturum eſſe nõ ſperãt. Ideo quem lex & prophetæ annunciauerũt, noſtrum eſſe non putant, ſed neſcio quem ſuum, quem ſibi alienũ à mortis paſsione cõfingunt. Ideo miſerabili uanitate atque cæcitate uerba, quæ poſuimus, non mortem & reſurrectionẽ, ſed ſomnum & euigilationem ſignificare cõtendũt. Sed clamat eis etiam Pſalmus xv. Propter hoc iocũdatum eſt cor meũ, & exultauit lingua mea: inſuper & caro mea requieſcet in ſpe: quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctũ tuum uidere corruptionẽ. Quis in ea ſpe diceret requieuiſſe carnem ſuam, ut non derelicta anima ſua in inferno, ſed cito ad eam redeũte reuiuiſceret ne corrumperetur, ſicut cadauera corrumpi ſolent, niſi qui die tertio reſurrexit? Quod utiq; dicere nõ poſsint de propheta & rege Dauid. Clamat lxvij. pſalmus: Deus noſter deus ſaluos faciendi, et domini domini exitus mortis. Quid apertius diceretur? [e]Deus enim ſaluos faciendi dominus eſt Ieſus, quod interpretatur Saluator ſiue ſalutaris. Nam ratio nominis huius hęc reddita eſt, quãdo prius q̃ ex uirgine naſceretur, dictũ eſt: Paries filium & uocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. In quorum peccatorum remiſsionem quoniam ſanguis eius effuſus eſt, non utiq; oportuit eum de hac uita exitus alios habere, q̃ mortis. Ideo cum dictum eſſet: Deus noſter deus ſaluos faciendi: continuo ſubiunctum eſt, & domini [f]exitus mortis, ut oſtenderetur moriendo ſaluos eſſe facturus. Sed mirando dictũ eſt, & domini, tanquam diceretur, Talis eſt iſta uita mortalium, ut nec ipſe dominus aliter ab illa exiret, niſi per mortem.

L. VIVES

a ET præſcientia dei uelut facta erant quia certa erant.] Vetus exemplar non habet, quia certa erant: & uidetur additũ ab aliquo ceu ſcholium. b Super me calcaneum.] πτερνισμὸν ſupplantationẽ. πτέρνα enim eſt calcaneus, ſupplantatio eſt in luctatoribus, cum alter pede ſuo crus alterius ſubſtollit, quo altero tantum innixum crure facilius proſternat. Græci πτερνίζειν dixerunt à calcaneo, nos ſupplantare à planta pedis parte. Eſt etiam ἀλληγορικῶς πτερνίζειν ἀντὶ τοῦ fallere. c Vnus ex uobis diabolus eſt.] Codex Brugeñ. ſic legit: unus ex uobis me tradet, & unus ex uobis diabolus eſt. Duo ſunt loci diuerſis capitibus Euãgelij Ioan. prius illud xiii. poſterius vi. at diabolus dicitur Iudas q. calumniator & delator. d Quando uni ex minimis meis.] Alibi quod uni, Græce eſt ἐφ' ὅσον, hoc eſt quãtum. e Deus enim ſaluos faciẽdi.] ὁ θεὸς τοῦ σώζειν. q. deus qui ſeruare poſsit, aut ſoleat: proprietas illa Græca uix poteſt Latina lingua exprimi, niſi quis malit per nomẽ dicere, quod alibi deus ſalutis. f Exitus mortis.] Ne quis fallatur, exitus rectus eſt pluralis nõ genitiuus ſingularis. αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου.

De Pſalmo LXVIII. in quo Iudæorũ pertinax infidelitas declaratur. XIX

SED ut Iudæi tam manifeſtis huius prophetiæ teſtimonijs, etiam rebus ad effectum tam clarũ certũq; perductis omnino nõ credãt, profecto in eis illud impletur, quod in eo Pſalmo qui hũc ſequitur ſcriptum eſt. Cum enim et illic ex perſona Chriſti, quæ ad eius paſsionem pertinent prophetice dicerentur, cõmemoratũ eſt, quod in Euãgelio patuit: Dederũt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potum mihi dederũt acetum. Et uelut poſt tale conuiuiũ epulaſq; ſibi huiuſcemodi exhibitas, mox intulit: Fiat [a] mẽſa eorum coram ipſis in muſcipulam & in retributionem, et in ſcandalum: obſcurentur oculi eorũ ne uideant, & dorſum eorum ſemper incurua: & cætera, quæ non optando ſunt dicta, ſed optandi ſpecie prophetando prędicta. Quid ergo mirum ſi hæc manifeſta non uident, quorum oculi ſunt obſcurati, ne uideant? Quid mirum ſi cœleſtia non ſuſpiciũt, qui ut in terrena ſint proni, dorſum eorum ſemper incuruum eſt? His enim uerbis translatis à corpore uitia ſignificantur animorum. Iſta de Pſalmis, hoc eſt de prophetia regis Dauid, ſatis dicta ſint, ut aliquis modus ſit. Ignoſcant autem, qui hæc legunt, & cuncta illa nouerunt, & de his quæ fortaſſe firmiora me prætermiſiſſe uel intelligũt, uel exiſtimant, non querantur.

L. VIVES

a MEnſa eorum coram ipſis in muſcipulam.] εἰς παγίδα in laqueũ. Hic muſcipulam dixit, quæ tenditur ad captandos mures.

De regno ac mérito Dauid, & de filio ipſius Salomone, eaq; prophetia quę ad Chriſtum pertinẽs inuenitur, uel in eis libris qui ſcriptis ipſius copulantur, uel in eis quos ipſius eſſe non dubium eſt. Cap. XX

REGNAVIT ergo Dauid in terrena Hieruſalem, filius cœleſtis Hieruſalem, diuioo multum teſtimonio prędicatus, quia & delicta eius tanta pietate ſuperata ſunt, per ſaluberrimā pœnitēdi humilitatem, ut prorſus inter eos ſit, de quibus ipſe ait: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſuot peccata. Poſt hūc regnauit eidem populo uniuerſo Salomon eius filius, qui ut ſupra dictum eſt, patre ſuo uiuente cœpit regnare.[a] Hic bonis initijs, malos exitus habuit. Quippe ſecundæ res, quæ ſapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, q̄ profuit ipſa ſapieotia, etiā nunc & deinceps memorabilis, & tunc longe lateq; laudata. Propheta ſſe etiam ipſe reperitur in ſuis libris, [b] qui tres recepti ſunt in autoritatem canonicam: Prouerbia, Eccleſiaſtes, & Canticum caoticorum. Alij uero duo, quorum unus Sapientia, alter Eccleſiaſticus dicitur, propter eloqoij oonnullam ſimilitudinem ut Salomonis dicantur obtinuit cooſuetudo. Noo autem eſſe ipſius non dubitant doctiores, eos tamen io autoritatem maxime occidentalis antiquitus recepit eccleſia, [c] quorum in uno qui appellatur Sapientia Salomonis, paſsio Chriſti apertiſsime prophetatur. Impij quippe interfectores eius commemorantur diceotes: Circūueniamus iuſtum, quoniā inſuauis eſt nobis, & contrarius eſt operibus ooſtris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nos peccata diſciplinę ooſtrę. Promittit ſcientiā dei ſe habere, & filiū dei ſe nomioat. Factus eſt nobis in traductionem cogitationū noſtrarū. Grauis etiā oobis eſt ad uidendū, quoniā diſsimilis eſt alijs uita illius, & immutatæ uiæ eius. Tanquā ougaces æſtimati ſumus ab illo, & abſtioet ſe àuijs noſtris quaſi ab immūdicijs. Pręfert nouiſsima iuſtorum, & gloriatur patrem ſe deū habere. Videamus ergo ſi ſermones illius ueri ſint, & tentemus quæ uētura ſuot illi, & ſciemus quæ erunt oouiſsima illius. Si enim iuſtus eſt filius dei ſuſcipiet illum, & liberabit eum de maou cootrariorum. Contumelia & tormento interrogemus illum, ut ſciamus reuerentiam illius & probemus patientiam ipſius. Morte turpiſsima condemnemus illum, erit ehim ei reſpectus ex ſermonibus illius. Hæc cogitauerunt & errauerūt, excęcauit eoim illos malitia ipſorum. [d] In Eccleſiaſtico autem fides gentiū futura prędicitur iſto modo: Miſerere noſtri dominator deus omnium, & immitte timorem tuum ſuper omnes gentes: extolle manum tuam ſuper gentes alieoas, & uideant potentiam tuam, ut ſicut coram illis ſanctificatus es io nobis, ita corā oobis magnificeris in illis, & agnoſcāt te ſecundū quod & nos agnouimus, quia non eſt deus pręter te domine. Hanc ſub optādi et precandi ſpecie prophetiam per Ieſum Chriſtum uidemus impletam, ſed aduerſus contradictores nō tanta firmitate proferuntur, quæ ſcripta non ſuot in canone Iudæorum. In tribus uero illis, quos Salomonis eſſe conſtat, & Iudæi caoonicos habent, ut oſtendatur ad Chriſtum & eccleſiam pertinere quod in eis eiuſmodi reperitur, operoſa diſputatio neceſſaria eſt, quę oos ultra quàm oportet, ſi nuuc adhibeatur extendit. Tamen quod in Prouerbijs legitur uiros impios dixiſſe: Abſcōdamus in terra uirum iuſtum iniuſte, abſorbeamus uero eum tanquam iofernus uiuentem, & auferamus eius memoriam de terra, poſſeſsionem eius precioſam apprehendamus: noo ita obſcurum eſt ut de Chriſto & poſſeſſione eius eccleſia ſine laborioſa expoſitione nō poſsit iotelligi. Tale quippe aliquid etiam domi oos ipſe Ieſus per Euangelicā parabolam oſtendit dixiſſe malos colonos: Hic eſt hæres, oenite occidamus eum, & ooſtra erit hæreditas. Itēq; illud in eodē lib. quod iam ante perſtrinximus, cum ageremus de ſterili quæ peperit ſeptē, non niſi de Chriſto & eccleſia mox ut fuerit prooūciatū conſueuit intelligi ab eis, qui Chriſtum ſapientiā dei eſſe nouerūt. Sapiētia ędificauit ſibi domū, & ſuffulſit columoas ſeptem, immolauit ſuas uictimas, miſcuit in cratere uioum ſuum, & parauit menſam ſuam. Miſit ſeruos ſuos coouocans cum excellenti prædicatione ad craterē diceos: Qui eſt inſipiens, diuertat ad me. Et inopibus ſenſu dixit: Venite, manducate de panibus meis, & bibite uinū, quod miſcui uobis. Hic certe agnoſcimus dei ſapientiā, hoc eſt uerbū patri coæteroū, in utero uirginali domū ſibi ædificaſſe corpus humanū, & huic tanquā capiti membra eccleſiam ſubiuoxiſſe, martyrū uictimas immolaſſe, mēſam in uino & panibus pręparaſſe, ubi apparet etiā ſacerdotiū ſecundum ordinem Melchiſedech, inſipiētes & inopes ſenſu uocaſſe, quia ſicut dicit Apoſtolus: Infirma huius mūdi elegit deus, ut confunderet fortia. Quibus tamen iofirmis quod ſequitur dicit: Derelinqoite inſipientiam, ut uiuatis, & quærite prudentiā, ut habea-

habeatis uitam. Participem autem fieri menſæ illius, ipſum eſt incipere habere uitam. Nam & in alio libro, qui uocatur Eccleſiaſtes, ubi ait: Non eſt bonum homini^e niſi quod manducabit, & bibet: quid credibilius dicere intelligitur quàm quod ad participationem menſæ huius pertinet, quã ſacerdos ipſe mediator teſtamenti noui exhibet ſecundum ordinem Melchiſedech de corpore & ſanguine ſuo? Id enim ſacrificium ſucceſsit omnibus illis ſacrificijs ueteris teſtamenti, quæ immolabantur in umbra futuri, propter quod etiam uocem illam in Pſalmo triceſimo & nono eiuſdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoſcimus: Sacrificium & oblationem noluiſti, corpus autẽ perfeciſti mihi. quia pro illis omnibus ſacrificijs & oblationibus corpus eius offertur, & participantibus miniſtratur. Nam iſtum Eccleſiaſten in hac ſentẽtia manducandi & bibendi quam ſæpe repetit plurimumq; commendat, non ſapere carnales epulas uoluptatis, ſatis illud oſtẽdit, ubi ait, Melius eſt ire in domum luctus, quàm ire in domũ potus. Et paulopoſt, Cor, inquit, ſapientium in domo luctus, & cor inſipientium in domo epularum. Sed illud magis commemorandum exiſtimo de hoc libro, quod pertinet ad ciuitates duas, unam diaboli, alteram Chriſti, & earum reges diabolum & Chriſtum, Væ tibi terra, inquit, cuius rex adoleſcens, & principes tui mane comedunt. Beata tu terra cuius rex tuus filius ingenuorum, & principes tui in tempore comedunt, in fortitudine & non in confuſione. Adoleſcentem dixit diabolum, propter ſtultitiam, & ſuperbiam, & temeritatem, & petulantiam, cæteraq; uitia quæ huic ætati aſſolent abundare: Chriſtum autem filium ingenuorum, ſanctorum Patriarcharum pertinentium ad liberam ciuitatẽ, ex quibus eſt in carne progenitus. Principes illius ciuitatis mane mãducantes, id eſt ante horam congruam: quia non expectant opportunam, quę uera eſt in futuro ſeculo felicitatem, feſtinanter beari huius ſeculi celebritate cupientes. Principes autẽ ciuitatis Chriſti tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait, in fortitudine & non in cõfuſione: quia non eos fallit ſpes, de qua dicit Apoſtolus, Spes autem non cõfundit. Dicit & Pſalmus: Etenim uniuerſi qui te expectant nõ confundentur. Iam uero Canticũ canticorũ ſpiritalis quædam ſanctarum eſt uoluptas mentium, in cõiugio illius

A regis & reginæ ciuitatis, quod eſt Chriſtus & Eccleſia. Sed hæc uoluptas allegoricis tegminibus inuoluta eſt, ut deſideretur ardentius, nudeturq; iocundius, & appareat ſponſus cui dicitur in eodem Cantico, Aequitas dilexit te: & ſpõſa quę ibi audit, charitas in delicijs tuis. Tacite multa tranſimus, cura huius operis terminandi.

L. VIVES

a Hic bonis initijs malos exitus.] Imitatio Saluſtij in Catilinario, ſicut & id quod ſequitur: Quippe ſecũdæ res &c. b Qui tres recepti ſunt.] Nam alios permultos dicitur conſcripſiſſe. Ioſephus enim ſic ſcribit de eo, Cõpoſuit libros de canticis & modulationibus quinq; mille: parabolarum atq; ſimilitu-
B dinum fecit libros tria milia. Per unum quodq; enim arboris genus parabolã duxit, ab hyſſopo uſq; ad cedrũ. eodem modo de iumentis, & de reliquis terrenis, necnõ aquatilibus, & agri animalibus diſputauit. Nullã namq; naturam ignorabat, inexaminatãq; præterijt, ſed de omnibus philoſophatus eſt, & diſciplinam proprietatũ eorum eminenter expoſuit. præſtitit autem ei deus, ut etiã contra dæmones ad utilitatem hominum, & eorum curas ediſceret, & incantationes inſtituit, quibus ægritudines ſoleant mitigari, modos etiam curationum, quibus obſtricti dæmones, ne denuò redeant, effugantur, inſtituit. Hæc Ioſephus. c Quorum in uno qui appellatur Sapiẽtia.] Hic liber creditur Philonis Iudæi Alexãdrini, qui uixit temporibus Apoſtolorũ, quibus & amicus fuit, tanta in Græco ſermone facũdia, ut de illo Græci dixerint ἢ Φίλων πλατωνίζει, ἢ Πλάτων φιλωνίζει, aut Philo Platonizat, aut Plato Philonizat, d In Eccleſiaſtico.] Hunc librũ fecit Ieſus filius Sirach tempore Ptolemæi Philo
C Euergetæ regis Aegypti, & Simonis principis ſacerdotum. e Niſi quod manducabit.] In lib. Brugẽſi, niſi q manducabit & bibet. Vulgo nos legimus hoc itaq; uiſum eſt mihi bonũ, ut comedat quis & bibat. Græce ſic: ἰδοὺ ὃ εἶδον ἐγὼ ἀγαθόν ὅ ἐστι καλόν τοῦ φαγεῖν, καὶ τοῦ πιεῖν.

De regibus poſt Salomonem ſiue in Iuda, ſiue in Iſrael. Cap. XXI

C CAETERI poſt Salomonẽ regis Hebræorum uix inueniũtur per aliqua ænigmata dictorũ ſuorũ rerũmue geſtarum, quod ad Chriſtum et Eccleſiam pertineat prophetaſſe, ſiue

D in Iuda, ſiue in Iſrael. Sic enim appellatæ ſunt illius populi partes, ex quo propter Salomonis offenſam tempore filij eius Roboam, qui patri ſucceſſit in regnum, deo uindicante diuiſus eſt. Proinde tribus decem quas accepit Hieroboã ſeruus Salomonis, rex eis in Samaria conſtitutus, proprie uocabantur Iſrael, quamuis hoc uniuerſi populi illius nomen eſſet. Duabus uero tribubus, Iuda ſcilicet & Beniamin, quæ propter Dauid ne penitus regnum ſtirpis eius fuiſſet eradicatum, remanſerãt ſubiacentes ciuitati Hieruſalem, Iudæ nomen fuit: quia ipſa erat tribus

bus unde Dauid. Beniamin uero tribus altera ad id regnum, de quibus dixi, pertinēs erat, unde fuit Saul rex ante Dauid. Sed ſimul iſtę duę tribus ut dictum eſt, Iuda uocabātur, & hoc nomine diſcernebantur ab Iſrael, quæ appellabantur proprie decē tribus habentes ſuum regem. Nam tribus Leui quoniā ſacerdotalis fuit, dei non regum ſeruitio mancipata, tertiadecima numerabatur. Ioſeph quippe unus ex duodecim filijs Iſrael, non unam ſicut cæteri ſingulas, ſed duas tribus fecit, Effrem & Manaſſen. Veruntamen etiam tribus Leui ad regnum Hieroſolymitanum pertinebat magis, ubi erat dei templum cui ſeruiebant. B Diuiſo igitur populo, primus regnauit in Hieruſalem Roboam rex Iuda filius Salomōis, & in Samaria Hieroboam rex Iſrael ſeruus Salomonis. Et cū uoluiſſet Roboam tanquam tyrannidem diuiſæ illius partis bello perſequi, prohibitus eſt populus pugnare cū fratribus ſuis, dicente deo per Prophetam, ſe hoc feciſſe. Vnde apparuit nullū in ea re, uel regis Iſrael uel populi fuiſſe peccatū, ſed uoluntatem dei uindicantis impletam fuiſſe. Qua cognita, pars utraq; inter ſe pacata conquieuit, nō enim religiōis, ſed regni fuerat facta diuiſio.

De Hieroboam, qui impietate idololatriæ ſubditū ſibi populum prophanauit, in quo tamen non deſtitit deus & prophetias inſpirare & multos ab idololatriæ crimine cuſtodire. XXII

VERVM rex Iſrael Hieroboā mente peruerſa non credens deo, quem ueracem promiſſo ſibi regno datoq; probauerat, timuit ne ueniendo ad templum dei, quod erat in Hieruſalem, quo ſecundum diuinam legem ſacrificandi cauſa uniuerſæ illi genti ueniendū fuit, seduceretur ab eo populus, & ſtirpi Dauid tanquā regio ſemini D redderetur, inſtituit idololatriam in regno ſuo, & populum dei ſecum ſimulachrorū cultu obſtrictū nefanda impietate decepit. nec tamē omnino ceſſauit deus, non ſolum illum regem, uerum etiam ſucceſſores eius, & impietatis imitatores populūq; ipſum arguere per Prophetas. Nam ibi extiterunt & magni illi inſignesq; prophetæ, qui etiam mirabilia multa fecerunt, Helias, & Heliſæus diſcipulus eius. Etiam ibi dicenti Heliæ: Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſo- A lus, & quęrunt animam meam: Reſponſum eſt illic eſſe ſeptem milia uirorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.

De uario utriuſq; regni Hebræorum ſtatu donec ambo populi in captiuitatem diuerſo tēpore ducerētur, reuocato poſtea Iuda in regnū ſuum, quod nouiſſime in Romanorum tranſiit poteſtatem. Capur XXIII

ITEMQVE in regno Iuda pertinēte ad Hieruſalem etiā ſuccedētium regum temporibus non defuerunt prophetę: ſicut deo placebat eos mittere uel ad prænūciandum quod opus erat, uel ad corripienda peccata præcipiendamq; iuſtitiam. Nam & illic, etſi longe minus q̄ in Iſrael, tamen extiterūt reges qui ſuis impietatibus deum grauiter offenderent, & moderatis flagellis cum populo ſimul plecterentur. Piorū ſanè regum merita ibi nō parua laudātur. In Iſrael autem reges alios magis, alios minus, omnes tamē reprobos legimus. Vtraq; igitur pars ſicut iubebat diuina prouidentia, uel ſinebat, uarijs & erigebatur proſperitatibus, & aduerſitatibus pre- C mebatur: & ſic affligebatur, nō ſolum externis, uerum etiam inter ſe ciuilibus bellis, ut certis exiſtentibus cauſis, miſericordia dei, uel ira pateſceret: donec eius indignatione creſcente, uniuerſa gēs illa à Chaldęis debellantibus, non ſolū ſubuerteretur in ſedibus ſuis, ſed etiam ex maxima ſui parte transferretur in terram Aſſyriorum, prius illa pars quę uocabatur Iſrael in tribubus decem: poſtea uero etiā Iuda euerſa Hieruſalē, & templo illo nobiliſſimo: in quibus terris per annos ſeptuaginta captiuū egit ociū. poſt quos inde dimiſſa, templū quod euerſum fuerat inſtauranit: & quāuis plurimi eius in alienigenarum degerent terris, non habuit tamē deinceps duas regni partes, & duos diuerſos in ſingulis partibus reges, ſed in Hieruſalem princeps eorum unus erat: atq; ad dei templum, quod ibi erat, omnes undiq;, ubicūq; eſſent, et undecūq; poſſent, per certa tempora ueniebant. Sed nec tūc eis hoſtes ex alijs gētibus expugnatoresq; defuerunt. [a] Nam etiam Romanorum iam tributarios eos Chriſtus inuenit.

L. VIVES

a NAm etiam Romanorum iam tributarios.] Expugnauit Iudæos primum Gn. Pompeius magnus, eosq; fecit Romanis ſtipendiarios, Cice-

rone & Antonio Coſs. Deinceps per præſides Syriæ & procuratores Iudææ, quos Romani mittebant, res illorum ſunt adminiſtratæ. Stipendium Romanis pepēdiſſe, quum ex Gentilium hiſtorijs, tum ex multis ſacri Euangelij locis oſtenditur: hinc illa interrogatio: Licet ne tributum dari Cæſari?

De prophetis, qui uel apud Iudæos poſtremi fuerunt, uel quos circa tempus natiuitatis Chriſti Euãgelica prodit hiſtoria. Cap. XXIIII

TOTO autem illo tēpore, ex quo redierunt de Babylonia, poſt Malachiam, Aggæum, & Zachariā, qui tunc prophetauerunt, & Eſdram: non habuerunt prophetas, uſq; ad Saluatoris aduentum: niſi alium Zachariam patrem Ioannis, & Helizabet eius uxorem, Chriſti natiuitate iam proxima, & eo iam nato, Simeonem ſenem, & Annam uiduam, iamq; grãdæuam, & ipſum Ioannem nouiſſimum: qui iuuenis, iam iuuenem Chriſtum, non quidem futurum prædixit, [a] ſed tamen incognitum prophetica cognitione monſtrauit: propter quod ipſe dominus

A ait: Lex & prophetæ uſq; ad Ioánem. Sed iſtorum quinq; prophetatio ex Euãgelio nobis nota eſt: ubi et ipſa uirgo mater domini ante Ioannem propheta ſſe inuenitur. Sed hanc iſtorum prophetiam Iudæi reprobi non accipiunt: acceperunt autem, qui ex eis innumerabiles Euangelio crediderunt. Tũc enim uere Iſrael diuiſus eſt in duo: diuiſione illa, quæ per Samuelē prophetam Sauli regi eſt immutabilis prænunciata. Malachiam uero, Aggæum, Zachariam, & Eſdram, etiam Iudæi reprobi, in autoritatem canonicam receptos nouiſſimos habent. Sunt enim & ſcripta eorum, ſicut aliorum, qui in magna multitudine prophetarũ perpauci ea

B ſcripſerunt, quæ autoritatem canonis obtinerent. De quorum prædictis, quæ ad Chriſtum, eccleſiamq; eius pertinent, nonnulla mihi in hoc opere uideo eſſe ponenda: quod commodius fiet adiuuante domino, ſequenti libro: ne hũc tam prolixum ulterius oneremus.

L. VIVES

a SEd tamen incognitum.] Veniſſe ſciebat, ſed nondum uiderat, nondum de facie nouerat, columbæ ſpecie illi declaratus eſt, & atteſtatione patris.

ELENCHVS CAPITVM

IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XVIII

1 De his, quæ uſq; ad tempora Saluatoris decem & ſeptem uoluminibus diſputata ſunt.
2 De terrenæ ciuitatis regibus, atq; temporibus: quibus ab exortu Abrahæ ſanctorum tempora ſupputata, conueniunt.
3 Quibus regnantibus apud Aſſyrios, atq; Sicyonios, Abrahæ centenario Iſaac de promiſſione ſit natus: uel ipſi Iſaac ſexagenario Eſau & Iacob gemini, de Rebecca ſint æditi.
4 De temporibus Iacob, & filij eius Ioſeph.
5 De Api rege Argiuorum, quem Aegyptij Serapin nominatum diuino honore coluerunt.
6 Quo regnante apud Argiuos, quóue apud Aſſyrios Iacob in Aegypto mortuus ſit.
7 Quorum regum tempore Ioſeph in Aegypto defunctus ſit.
8 Quorum regum ætate Moyſes natus ſit, & quorũ deûm iiſdem temporibus ſit orta religio.
9 Quando Athenienſium ciuitas ſit condita, & quam cauſam nominis eius Varro perhibeat.
10 Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis.
11 Quo tempore Moyſes populum dei de Aegypto eduxerit, & Ieſus Naue qui eidē ſucceſſit, quorum regum ætate ſit mortuus.
12 De ſacris falſorum deorum, quæ reges Græciæ illis temporibus inſtituerunt, quæ ab exitu Iſrael de Aegypto uſq; ad obitum Ieſu Naue dinumerantur.
13 Qualium fabularum figmēta exorta ſint eo tempore quo Hebræis iudices præeſſe cœperũt.
14 De theologis poetis.
15 De occaſu regni Argiuorum: quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris

tris primus accepit.
16 De Diomede poſt Troiæ excidiū in deos relato, cuius ſocij traditi ſūt in uolucres eſſe cōuerſi.
17 De incredibilibus hominum commutationibus quid Varro crediderit.
18 Quid credendū ſit de transformationibus, quæ arte dæmonum hominibus uidētur accidere.
19 Quod eo tempore Aeneas in Italiam uenerit, quo Lapidoth iudex præſidebat Hebręis.
20 De ſucceſsione ordinis regni apud Iſraelitas poſt iudices.
21 De regibus Latij, quorum primus Aeneas & duodecimus Auentinus dij facti ſunt
22 Quod eo tempore Roma ſit condita quo regnum Aſſyriorū intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa.
23 De Sibylla Erythrea, quę inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidētia multa ceciniſſe
24 Quod regnante Romulo ſeptem ſapientes claruerint, quo tempore decem tribus quæ Iſrael dicebantur, in captiuitatem à Chaldæis ductæ ſunt, idemq́ Romulus mortuus diuino honore donatus eſt.
25 Qui philoſophi enituerint regnante apud Romanos Tarquinio Priſco, apud Hebręos Sedechia, cum Hieruſalem capta eſt templumq́ ſubuerſum.
26 Quod eo tempore quo impletis ſeptuaginta annis, Iudæorum eſt reſoluta captiuitas, Romani quoq́ à dominatu ſunt regio liberati.
27 De temporibus prophetarum, quorū oracula habentur in libris, quiq́ tūc de uocatione gentium multa cecinerunt, quando Romanorum regnum cœpit, Aſſyriorumq́ defecit.
28 De his quæ ad Euangelium Chriſti pertinent quid Oſee & Amos prophetauerint.
29 Quæ ab Eſaia de Chriſto & eccleſia ſint prædicta.
30 Quæ Michæas & Ionas & Iohel nouo teſtamento congruentia prophetauerint.
31 Quæ in Abdia in Naum & Abacuc de ſalute mundi in Chriſto prænunciata reperiantur.
32 De prophetia quæ in oratione Abacuc & cantico continetur.
33 De Chriſto & uocatiōe gentiū, quę Hieremias et Sophonias prophetico ſpiritu ſint pręfati.
34 De prophetia Danielis & Ezechielis, quæ in Chriſtum, eccleſiamq́ concordat.
35 De trium prophetarum uaticinio, id eſt Aggei, Zachariæ, & Malachiæ.
36 De Eſdra, & Machabæorum libris.
37 Quod prophetica autoritas omni originē Gentilis philoſophiæ inueniatur antiquior.
38 Quod quædam ſanctorum ſcripta eccleſiaſticus canon ꝓpter nimiam nō receperit uetuſtatem, ne per occaſionem eorum falſa ueris insererentur.
39 De Hebraicis literis, quæ nunquam in ſuæ linguæ proprietate non fuerunt.
40 De Aegyptiorum mendaciſsima uanitate, quæ antiquitati ſcientiæ ſuæ centum milia adſcribit annorum.
41 De philoſophicarum opinionum diſſenſionibus, & canonicarum apud eccleſiam concordia ſcripturarum.
42 Qua diſpenſatione prouidentiæ dei, ſcripturæ ſacræ ueteris teſtamēti ex Hebręo in Græcum eloquium translatæ ſint, ut uniuerſis gentibus innoteſcerent.
43 De autoritate Septuaginta interpretum: quæ ſaluo honore Hebraicæ linguæ, omnibus ſit interpretibus præferenda.
44 Quid intelligendum ſit de Niniuitarum excidio, cuius denunciatio in Hebræo quadraginta dierum ſpatio tenditur: in Septuaginta autem tridui breuitate concluditur.
45 Quod poſt inſtaurationem templi, prophetas Iudæi habere deſtiterint: & exinde uſq́ ad natiuitatem Chriſti continuis aduerſitatibus ſint afflicti, ut probaretur alterius templi ædificationem propheticis uocibus fuiſſe promiſſam.
46 De ortu Saluatoris noſtri, ſecundum quod uerbum caro factum eſt: & de diſperſione Iudęorum per omnes gentes, ſicut fuerat prophetatum.
47 An ante tempora Chriſti, aliqui fuerint extra Iſraeliticum genus, qui ad cœleſtis ciuitatis conſortium pertinerent.
48 Prophetiam Aggei, qua dixit maiorem futuram gloriam domus dei, quàm primum fuiſſet,

non in reædificatione templi,ſed in eccleſia Chriſti eſſe completam.
49 De incerta multiplicatione eccleſiæ,qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis.
50 De prædicatione Euangelij:quæ per paſsiones prædicantiũ clarior & potentior facta eſt.
51 Quod etiam per hæreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur.
52 An credendum ſit quod quidam putant:impletis decem perſecutionibus,quæ fuerunt, nullam ſupereſſe præter undecimam,quæ in ipſo Antichriſti tempore ſit futura.
53 De tempore nouiſsimæ perſecutionis occulto.
54 De ſtultiſsimo mendacio Paganorum,quo Chriſtianam religionem non ultra trecentorum ſexagintaquinq; annorum manſuram ſpatium eſſe finxerunt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER XVIII

De his,quæ uſq; ad tempora Saluatoris decem & ſeptem uoluminibus diſputata ſunt. Caput I

E ciuitatum duarũ,quarũ dei una, ſeculi huius eſt altera,in qua nũc eſt, D quantum ad hominum genus pertinet,etiã iſta peregrina,exortu,et procurſu,& debitis finibus, me ſcripturum eſſe promiſi:cum prius inimicos ciuitatis dei,qui conditori eius Chriſto deos ſuos præferunt, & liuore ſibi perniciosiſsimo atrociter inuident Chriſtianis,quantum me adiuuaret eius gratia refellissem,quod uoluminibus decẽ prioribus feci. De hac uero mea,quam modo commemoraui, tripertita promiſsione, decimum ſequentibus quatuor libris ambarum eſt digeſtus exortus. Deinde procurſus ab homine primo uſq; ad diluuium libro uno,qui eſt huius operis quintus D decimus: atq; inde uſq; ad Abrahã,rurſus ambæ ſicut in temporibus,ita & in noſtris literis cucurrerũt.Sed à patre Abraham uſq; ad regum tempus Iſraelitarum,ubi xvi.uolumen abſoluimus,& inde uſq; ad ipſius in carne Saluatoris aduentum,quouſq; decimusſeptimus liber tenditur,ſola uidetur in medio ſtilo cucurriſſe dei ciuitas,cum in hoc ſeculo non ſola cucurrerit, ſed ambæ utiq; in genere humano,ſicut ab initio ſimul ſuo procurſu tempora uariauerint. Verũ hoc ideo feci,ut prius ex quo apertiores dei pro

miſsiones eſſe cœperũt uſq; ad eius ex uirgine natiuitatem,in quo fuerant,quæ primo promittebantur implenda,ſine interpolatione à cõtrario alterius ciuitatis iſta,quæ dei eſt,procurrens diſtinctius appareret,quamuis uſq; ad reuelationẽ teſtamenti noui,non in lumine,ſed in umbra cucurrerit.Nunc ergo quod intermiſeram, uideo eſſe faciendum,ut ex Abrahæ tempori- C bus,quomodo etiam illa cucurrerit, quantũ ſatis uidetur,attingam,ut ambæ inter ſe poſsint conſideratione legentium comparari.

IOANNIS LODOVICI VIVIS
Valentini Procemium in decimum
octauum librum.

V Oluminis operis huius duodeuiceſimo multa nobis inter tenebras ſpatia fuerunt conficiẽda, uſiq; plerunq; ſumus manuum ductu pro oculis, nec pedem auſi figere prius q̃ ubi figendus eſſet tentaremus, quod fieri obſcuris in locis ſolet:nõ iam in una ciuitate unoq; populo manendũ,ut prius in Romano,ſed per totum terrarum orbem inter procul diſsita peregrinandum regna,& gentes cognoſcendæ iam olim ſublatæ,& regum familiæ ſtemmataq; procul ab homi- D num memoria ex altiſsimis tenebris eruenda, ac uelut ex nocte Cerberus in diem,& in hãc ſolis luciſq; faciem extrahendus:attingendum uetuſtiſs. Aſſyriæ imperiũ: at huiusuix uel meminiſſe dignati ſunt rerum Græcarũ ſcriptores. Repetenda Sicyonia quæ etiam ferè ignorari uoluerũt ipſi,qui geſſerant, cum ne patrum quidem nomina ſepulchris adſcriberent,ut locupletiſsimus autor eſt Pauſanias in gentibus:iam Argiua tractãda,quæ quoniam antiquiſsima ſunt,Græcorum opinione, ideo fabulis inuoluta uenerunt ad poſteros:his addenda Attica,quibus nobilitandis cum maxima Atticorum ingenia,ſicut par erat,non defuerint,ueritas tanta ui eloquentiæ conueſtita nõ tam ornatur,q̃ laborat,nec tam ſe profert,q̃ multis amicta tegumẽtis latet. neq; his contentus Auguſtinus,etiã fabulas ceu duriſsimas nuces, iuglandes,aut amygdalas,aut etiam pineas ſpargit, in quibus frangendis non parũ ſit negocij, quo nucleum

geſtæ

geſtæ rei altiſsimo cortice cõtectum eruamus. Tum Latina accedunt cõmentis & diſsidijs ſcribentium incertiſsima facta. Venit hinc ad Romana, & Græciæ ſapientes non prætermittuntur, de quibus nihil iuuat queri, ne quis me parũ merito facere id iudicet. Interfuſa ſunt Hebraica uelut corpore toto uenæ, ut curſus duarum ciuitatum dei & mundi apertius explicetur. Si quis adeo multas uariasq́ gentes ac regiones luſtrãs etiam ſubinde à peritis de uia percontando tamen ab ea interdum aberraſſet, quis huic non putaret ignoſcendũ, aut propterea minus induſtrie peregrinationem confectam arbitraretur? nemo mea ſententia. Quod ſi ita eſt, quanto æquius erit mihi ueniã dari, ſi quãdo forte aut caſu quopiã, aut ignorãtia in auiũ aliquod cõceſsi, aut uillas aliquas & pagos ignobiles hominesq́ obſcuros præterij nec ſalutatos, nec uiſos, profectus per loca ut plurimũ deſerta, nullis ſubnotata ſignis, inuẽtis per q̃ raris è quibus quærerem, aut quibus ducibus uterer. Antiquitates M. Varronis perierunt, & uita po. Ro. In Aſſyria tantum ab Euſebio ſum edoctus præter pauca admodũ ex Diod. Siculo. & ſi quis eſt alius, ſuppeditata. Erat quidẽ ad manum libellus, quem Beroſi nomine uendunt bibliopolæ: erant alia quædam Ioannis Annij, quæ nõ dubito quin admirãda fuiſſent uiſa, ſi attuliſſem, nẽpe portentoſa, & uel ſolo auditu horrenda, ſed ab illis prorſum abſtinui, ne de fece, quod aiunt, uiderer haurire, hoc eſt è libellis friuolis, & incertorũ autorũ, quos ad ſtupefaciẽdos imperitos lectores Græcia luſit ocioſa: nõ quod ſi Beroſi ſciſſem eſſe, nõ eſſem per quàm libenter uſus, ſed quod mihi fœturam ſubolebant Græci hominis, ut etiam Xenophontis æquiuoca, & alia multa, quæ illorũ non ſunt, quorum titulos præ ſe oſtentant: quod ſi quis illis delectatur, non procul ſunt petenda, amet, & fruatur ſine me duntaxat riuale. Per Sicyoniam duxerunt nos Euſeb. & Pauſanias contenti nuda regum nomina percenſuiſſe, interdum paucis de nonnullis eorum additis uerbis, quæ nos lectori non inuidimus. In Iudæa nõ uideo qui alij aſciſcẽdi fuerint duces q̃ certiſsimi illi & fidiſsimi prophetæ, qui ſacras conſcripſere literas, & tamen explicuimus interdum, quid prophani ſcriptores de illis ipſis rebus indicarent, ſi modo alia oſtendebãt, q̃ ſancti uiri, nam ubi inter ſe congruebant ſatis fuit ſanctorum ſententias declaraſſe. Ea cauſa multa Cornelij Alexandri Mileſij Polyhiſtoris de Hebræo populo tacuimus, qui ut aliarum gentium permultarũ, ita & Hebræorum res geſtas ex LXX. interpretatiõe perſecutus eſt. In Atticis, Argiuis, fabuloſis, Latinis, Romanisq́ plena manu, quæ ex uarijs collegimus impartiti lectori ſumus, complura ſunt curioſioribus iſtarũ rerum à nobis data: qui uero eiuſmodi parum oblectatur, habet etiam alia forſitan ſui guſtus, niſi tam moroſus ſit, & arrogans, ut uelit me publicum ſcriptorem ſibi uni & laborare & ſatisfacere: cætera lector ex ipſis commentarijs cognoſcet.

De terrenæ ciuitatis regibus atq; temporibus: quibus ab exortu Abrahæ ſanctorum tempora ſupputata conueniunt. Caput II

S OCIETAS igitur uſq; quaq; mortalium diffuſa per terras & in locorum quantislibet diuerſitatibus, unius tamen eiuſdemq́ naturæ quadam cõmunione deuincta, utilitates & cupiditates ſuas quibuſq; ſectãtibus, dum id, quod ap- A petitur, aut nemini, aut non omnibus ſufficit: quia nõ eſt idipſum aduerſum ſeipſam plerũq; diuiditur: & pars partẽ quę pręualet, opprimit. Victrici enim uicta ſuccumbit: dominationi ſcilicet, uel etiã libertati, qualemcunq; pacem præferens, ac ſalutẽ: ᵃita ut magnæ fuerint admirationi, qui perire, q̃ ſeruire, maluerũt. Nam in omnibus ferè gentibus quodammodo uox naturæ iſta perſonuit, ut ſubiugari uictoribus mallent, quibus contigit uinci, q̃ bellica omnifaria uaſtatione deleri. Hinc factũ eſt, ut non ſine dei prouidentia, in cuius poteſtate eſt, ut quiſq; bello, aut ſubiugetur, aut ſubiuget, quidam eſſent B regnis præditi, quidam regnãtibus ſubditi: ſed inter plurima regna terrarũ, in quæ terrenæ utilitatis, uel cupiditatis, eſt diuiſa ſocietas: quã ciuitatem mundi huius uniuerſali uocabulo nuncupamus, duo regna cernimus longe cæteris proueniſſe clariora: Aſſyriorum primũ, deinde Romanorũ, ut temporibus, ita locis inter ſe ordinata, atq; diſtincta. Nam quo modo illud prius, hoc poſterius, eo modo illud in Oriente, hoc in Occidente ſurrexit. Deniq; in illius fine huius initium confeſtim fuit. Regna cætera, cęterosq́ reges, uelut appẽdices iſtorum dixerim. Ninus C ergo iam ſecundus rex erat Aſſyriorum, qui patri ſuo Belo ſucceſſerat, regni illius primo regi, quando in terra Chaldæorum ᵇnatus eſt Abraham. Erat etiam tẽpore illo regnũ *Sicyoniorũ* admodum paruũ, à quo ille undecunq; doctiſſimus Marcus Varro ſcribens de gente populi Romani, uelut antiquo tẽpore exorſus eſt. Ab his enim *Sicyoniorũ* regibus ad Athenienſes peruenit: à quibus ad Latinos: inde ad Romanos. Sed ante conditã Romam in comparatione regni Aſſyriorum, perexigua iſta cõmemorantur. Quamuis ᶜAthenienſes in Græcia plurimum claruiſſe fateatur etiam Saluſtius Roma- D nus hiſtoricus, plus tamẽ fama, q̃ re ipſa. Nam loquens de illis: Athenienſium, inquit, res geſtæ, ſicuti ego exiſtimo, ſatis amplæ, magnificæq́ fuerunt: uerum aliquanto minores tamen, q̃ fama ferũtur. Sed quia prouenere ibi ſcriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maximis celebrãtur. Ita eorum, qui fecere, uirtus tanta habetur, quantum eam uerbis potuere extollere præclara ingenia. Accedit huic ciuitati nõ parua etiam ex literis & philoſophis gloria: quod ibi potiſsimum talia ſtudia uiguerunt. Nam quantum attinet ad impe-

rium, nullum maius primis temporibus, quàm Aſſyriorum fuit: nec tam lõge latèq; diffuſum. Quippe ubi Ninus rex, Beli filius, [d] uniuerſam Aſiam, quæ totius orbis ad numerum partiũ, tertia dicitur, ad magnitudinẽ uero dimidia reperitur, uſq; ad Libyæ fines ſubegiſſe traditur. [e] Solis quippe Indis in partibus Orientis non dominabatur, [f] quos tamen eo defuncto Semiramis uxor eius eſt aggreſſa bellando. Ita factũ eſt, ut quicunque in illis terris populi, ſiue reges erant, Aſſyriorum regno ditioniq́; parerent, & quicquid imperaretur, efficerent. Abraham igitur in eo regno apud Chaldæos, Nini temporibus natus eſt. [g] Sed quoniam res Græcę multo ſunt nobis q̃ Aſſyriæ notiores, & per Græcos ad Latinos, ac deinde ad Romanos, qui etiam ipſi Latini ſunt, temporum ſeriem deduxerunt qui gentem populi Romani in originis eius antiquitate rimati ſunt: ob hoc debemus, ubi opus eſt, Aſſyrios memorare reges: ut appareat quẽadmodum Babylonia, quaſi prima Roma cum peregrina in hoc mundo dei ciuitate procurrat. Res autem quas propter comparationem ciuitatis utriuſq;, terrenæ ſcilicet & cœleſtis, huic operi oportet inſerere, magis ex Græcis & Latinis ubi ipſa Roma quaſi ſecũda Babylonia eſt, debemus aſſumere. Quando ergo natus eſt Abrahã, ſecũdi reges erãt, apud Aſſyrios Ninus, [h] apud Sicyonios Europs. Primi autem, illic Belus, hic [i] Aegialeus fuerunt. Cum uero egreſſo Abrahã de Babylonia, promiſit ei deus ex illo magnam gentem futuram, & in eius ſemine omnium gentium benedictionem, Aſſyrij quartum regem habebant, Sicyonij quintum: apud illos enim regnabat filius Nini [k] poſt matrem Semiramidem, [l] quæ ab illo interfecta perhibetur, auſa filium mater inceſtare concubitu. Hãc putant nonnulli [m] cõdidiſſe Babylonem, quam quidem potuit inſtaurare. Quando autem uel quomodo condita fuerit, in ſextodecimo libro diximus. [n] Filium porrò Nini & Semiramidis, qui matri ſucceſsit in regnum, [o] quidam etiam ipſum Ninum, quidam uero deriuato à patre uocabulo Ninium uocant. Sicyoniorum autẽ [p] regnum tunc tenebat Telexion. Quo regnante uſq; adeo ibi mitia & læta tempora fuerunt, ut eum defunctum uelut deum colerent ſacrificando & ludos celebrando, quos ei primitus inſtitutos ferunt.

A
IOANNIS LODOVICI
VIVIS VALENTINI IN XVIII librum De ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini, commentarij.

ITa ut magnæ fuerint.] Vt Numãtini, & Saguntini, & illi Opitergini Cæſariani, tum ſinguli Cato, Scipio, Craſſus. b Natus eſt Abraham.] Abrahã nõ ſoli ſacri meminerũt ſcriptores, ſed ex prophanis plerìq;, uelut Hecatæus, qui librum de Abrahã nominatim cõſcripſit, ut Euſebius in Euang. Præpar. tradit, & Alexander Polyhiſtor, qui Abrahamũ natum ait decima poſt inundationem generatione, in Camarine Babyloniæ urbe, quã alij Vrien uocãt, quod Græce χαλδαίων πόλις ſonat, hoc eſt Chaldæorum urbem, inuentorem apud illos aſtrologiæ, iuſtitia & pietate tãta, ut numini gratiſsimus iuſſus ſit ab eo in Phœnicem migrare, quam gentem rationem ſyderum aliasq́; magnas & præſtantes artes edocuit, ita faciliime regi illorum conciliatus eſt. Nicolaus Damaſcenus lib. hiſtoriarum iiij. Damaſci Abrahamũ regnaſſe ſcribit profectum ex Chaldæa cum exercitu. Hinc in Chananæã ueniſſe, quæ poſtea Iudæa dicta eſt, magnãq́; ſui & diuturnam apud Damaſcenos reliquiſſe memoriam, uillamq́; ibi oſtendi, quam Abrahami domum nũcupent. ſed cum fame Chananæa premeretur, in Aegyptum abijſſe, congreſſumq́; cum illis ſacerdotibus, multum eis profuiſſe, & ad rerum cognitionem & ad pietatem, rationemq́; morum & uitæ. Alexander in Heliopoli uixiſſe eum aliquandiu perhibet, nec profeſſum ſe aſtrologiæ inuentorem, ſed à maioribus ſuis iam inde ab Enoch traditam ſibi per manus. Artapanus autor eſt Hebræos ab Abraham nominatos, qui annis xx. in Aegypto fuit, regemq́; Aegyptium Pharetnitem aſtrorum peritiam docuit, hinc in Syriam reuerſum. Melo in libris, quos aduerſus Iudæos ædidit, multa de ueritate hiſtoriæ turbat. nam & tres tantum generationes ponit à diluuio ad Abraham, duasq́; illum habuiſſe uxores, alteram Aegyptiam, alteram ciuem ſuam, & ex Aegyptia xij. genuiſſe liberos principes Arabiæ omnes, è ciue unicum Iſaac, cuius xij. fuerint liberi, quorum tertius fuit Moſes, ultimus Ioſeph. ſed in his omnibus, ut diuina, ita certiſsima eſt ſacrorum uoluminum hiſtoria. Abraham

B

C

c Athenienſes in Græcia plurimum claruiſſe.] Athenienſium reſpub. diuturnior fuit q̃ maior, nam cum latiſsime dominati ſunt, quod claſsibus plurimum poſſent, ſolam oram maritimam tenuerunt, eam quæ expoſita eſt ad duo maria Pamphylium & Aegeum, uſq; ad interiorem Boſporon, nec harum rerũ potiti ſunt multo ſupra ſeptuaginta annos, ut Lyſias ſignificat ἐπιταφίῳ.

d Vniuerſam Aſiam.] Aliter longe Diony. Alexander, qui Aſſyriorum regnum exiguam quandam obtinuiſſe Aſiæ partem narrat. e Solis quippe Indis.] India

D

India eſt ea pars mundi, quæ ab Oriente clauditur Oceano Orientali, à meridie Indico Oceano & Praſoide mari, ab Occidente Indo fluuio, ut ait Diodo. omnium poſt Nilum maximo, unde & regio eſt cognominata: à Septentrione Emode monte, qui Scythiæ adiacet, & ſi nonnullos populos Indoſcythas nominant. Ptolemæus duplicem Indiam facit intra & extra Gangem amnem. De India ſcripſere plurimi: Herodotus, Diodorus, Strabo, Mela, Stephanus, Plinius, Solinus, & Ptolemæus, & qui res geſtas Alexandri memoriæ mandarunt Græci Latiniq́;, cuius regis armis illuſtrata magis eſt ea orbis pars, quàm ullis peregrinatiõibus. Noſtro æuo certiora ſunt facta omnia nauigationibus hominum noſtratiũ. De India eiusq́; moribus & felicitate multa Diodorus & Strabo, uterq; ex Eratoſthene, & Megaſthene, qui apud Sadrocotum Indiæ regem commoratus, res illas

perſcri

perſcripſit, f Quos tamen eo defuncto Semiramis A uxor eius aggreſſa eſt.] Bene aggreſſa, bis enim cum illis conflixit, ſemel ad Indum fluuiũ, iterum paulo interius, prius uictrix, ſed deinde uicta recedere coacta eſt. Diodor. lib. iij. Megaſthenes apud Strabonem negat ullam unquam ab Indis miſſam ad exteras gentes expeditionem, nec eò penetraſſe quenquam bellando præter Herculem & Liberum patrem. Non Seſoſtrim Aegyptium regem, non Tharconem Aethiopem, qui etiam uſq; ad Europam peruenere, & Herculis columnas, quò etiam peruaſit Nabogodroſorus, quem Chaldæi Herculi quoq; præferunt, nec hic Indiã uidit. Idantyrſum uero, qui etiam Aegyptum ſit ingreſſus ad Indos nõ ueniſſe. Semiramim tentaſſe uires Indiæ, & antequam inde egrederetur periſſe. Cyrum Maſſagetas ſolum armis ſolicitaſſe Indis intactis. g Sed quoniam res Græcæ.] In regibus Sicyonijs Pauſaniam & Euſebium Græcum utrũq; ſequemur. Nam Varronis, aut Latini cuiuſquã ea de re monumenta ad noſtram ætatẽ nul B la peruenerunt. Nec hi ambo ferè aliud ꝙ nuda nomina recenſent: cuius cauſam fuiſſa exiſtimo, ꝗ Sicyonij quũ reges ſuos ſepelirent, nullum erant ſoliti addere epigramma, præter nomẽ ſepulti: ut Pauſanias ipſe inquit, ἐν κορινθιακοῖς, ubi de Sicyonijs tradit. Nec in Aſſyrijs magnopere iuuari poterimus aliquo ſcriptore. Latini eñ propè nihil de his narrant. Græci ferè à Nino ad Sardanapalum, hoc eſt, à primo ad poſtremum tranſiliunt. Sunt qui medios aliquot nominẽt tantum: nam regnũ illud peruetuſtum in fabuloſa reijciunt tempora: ſicut Dionyſius facit libro primo: nec multis rebus geſtis fuit inſigne. Fũdato enim per Ninum imperio, & per Semiramidẽ cõfirmato, cæteri penè reges deſidiæ ſe luxuiq; tradiderunt, abditi in penitiſsima maximarum ædium, ut ſecluſis arbitris liberius ſuo more atque ingenio uiuerent, nulla ſpectantium ueriti iudicia: ita uel regum nomina & quanto quiſq; tempore regnum tenuiſ C ſet, piguit Cteſiam uetuſtiſsimum ſcriptorem referre. Verum in alijs regibus gentibusq; plures habebimus, tum Græcos, tũ Latinos, è quibus deſumamus. h Apud Sicyonios Europs.] *Sicyonij* De Sicyonijs regib. hæc ſunt apud Pauſaniam in Corinthiacis, quæ penè ad uerbum interpretabor. Sicyonij, qui Corinthijs ſunt uicini, de regione ſua narrant Aegialeum indigenam primum in ea regem fuiſſe, & ex Peloponneſo quantũ adhuc Aegialos dicitur iam inde ab illo rege uocari, ipſumq; Aegialiam urbẽ primã in illo agro incoluiſſe, ubi eſt hodie ſacellum Mineruæ arcem eſſe: eſtq; Aegialia maritima regio à Sicyõe ad Elidẽ, quanq; etiã Aegialia eſt in Paphlagonia & alibi. Alij Aegialeam Peloponneſum uocãt primum ſic dictã ab illo rege: hinc Apiam ab Api: poſtea Argos ab urbe inſigni, poſtremo Peloponneſus à Pelope. Sed melior eſt opinio eorum qui ad littus maris ſituunt Aegialiam. Huius filius, ut ferunt, fuit Europs: huius Telcbinus. Telchini Apis, qui ad tantas opes per D uenit, ut antequã Pelops ad Olympiam ueniſſet, omnis intra Iſthmum regio Apias de illius nomine ſit dicta. Apios filius fuit Thelxion, Thelxionis Egyrus, huius Thurimachus, huius Leucippus. Leucippo proles maſcula nulla fuit: filia uero fuit Calchinia, cui ſe commiſcuit Neptunus, & inde natum educauit auus Leucippus, & moriens tradidit huic regnum. Puero uero nomen erat Peratos. Quæ in Plemnæo Peran filio contigerunt admiratione uidentur digna. Liberi enim huic nati continuo ubi uagirent, expirabãt: quoad Ceres oleo remedium adhibuit. Nam quum in Aegialiam ueniſſet tanquã peregrina mulier filiũ Plẽnæo educauit Orthopolim, cui filia fuit Chryſorthe: hanc peperiſſe ex Apolline arbitranẽ, uocatũq; puerum Cornum, cui filij fuerunt maior Corax, minor Lamedon. Corace ſine liberis decedente eodem tẽpore Epopeus ex Theſſalia pro-

A fectus, obtinuit imperium. Hoc imperante bellicum exercitum aiunt aduerſum ſe primum ingreſſum: nam antea ſemper in pace egerant. Hæc Pauſanias. Europs uero quadragintaquinq; imperauit annis, anno regni eius xxij. natus eſt Abraham. i Aegialeus.] Hunc Græcorum quidam filium dicũt Inachi fluuij Argiui & Meliæ filiæ Oceani. k Poſt matrem Semiramidẽ.] De *Semiramis* hac multa Dio. li. iij. filiã fuiſſe ait Dercetonis nymphæ, patra incerto, quæ in lacũ Aſcaloni urbi proximũ præcipitem ſa dedit, quod uirginitatem amiſiſſet: fœtumq; fœminã Semiramidem inter ſaxa relictam infantẽ à feris alitibusq; enutritam, matrẽ ipſam pro dea habitam, cultamq; capite tantum humano reliquo corpore piſcis forma: nec guſtãt Syrij ex piſcibus lacus illius ceu deæ ſacris. Semiramidem in poteſtatem ueniſſe Simmæ regij paſtoris, adoleſſeq; in maximam pulchritudinẽ, ac denupſiſſe ſatrapæ Memnoni, tum in notitiam & gratiã Nini regis ueniſſe dato conſilio, quo Bactræ, quæ tunc à B rege obſidebãtur capi poſſent. Ita Nino Semiramis coniũcta eſt & formã & ingenium mulieris admirato. Ex his natus eſt Ninus minor. Semiramis poſt mariti mortẽ ragnum Aſiæ cepit, filio puero adhuc, rexitq; annos duos & quadraginta. Sunt qui tradant à marito relictum ei regnum: alij, ut Athenienſes, & hos ſecutus Dion, quum petijſſet à marito, ut quinq; tantum dies regni ius ſibi concederet, idq; impetraſſet, in regno illo iuſsiſſe maritum occidi: uel, ut alij narrãt, perpetuæ cuſtodiæ tradi.

l Quæ ab illo interfecta.] Ferunt hanc concubitus uirorum multum appetiſſe, ſolitamq; occidere cũ quo rem habuiſſet: tẽtaſſe filium, & ab eo eſſe interfectã: ſiue quòd idem timeret ipſe fatum, quod alijs, qui rem cum matre habuerant, contigerat: ſiue rem fœdam tetramq; abominatus. Chaldæi hanc non obijſſe mortẽ arbitrantur, ſed uiuam ad ſuperos migraſse. m Condidiſſe *Babylon* Babylonem.] Babylon regio eſt in Aſſyria Chaldæa, & C in ea urbs cõdita, eodem nomine à Semiramide: ut Diodorus, Strabo, Iuſtinus, & ferè ueteres omnes Græci Latiniq; exiſtimarunt. Ioſephus uero, Euſebius, Marcellinus, & cæteri Chriſtiani Iudæiq; ueritatem ſacrarũ literarum ſecuti à nepotibus Noe conditam aſſerũt, inſtauratam uero & circũdatam muris à Semiramide, qui inter miracula mũdi numerantur. Id Ouidius ſignificat, dicens: Coctilibus muris cinxiſſe Semiramis urbem. Quo uerſiculo Hieronymus in Oſee ad id confirmandum utitur. Sunt qui à Belo Semiramis ſocero conditam exiſtiment. Alij ab hoc urbi captũ deſignatũq; locũ & fundamẽta iacta. Quod ex monumentis Aegyptiorũ Diodorus tradit. Alexander primũ Belum, quẽ Græci [illegible] dicunt, regnaſſe in Babylone ſcribit: cuius filij fuerunt ſecundus Belus, & Chanaan. extructionem urbis ex Eupolemi ſententia in eos refert, qui diluuio ſuperfuerunt: ut eſt apud Euſeb. lib. viij. præpara. Euang. In x. uero Abydeni recenſet opinionẽ, qui inquit de Chaldæa regione loquẽs, omnia loca aquis fuiſſe contecta di D cuntur. Belus autẽ regionẽ ſiccaſſe perhibet, & Babyloniã condidiſſe, quæ mœnia aquarum alluuione deleta Nabocodroſorus reſtituit, quæ remanebãt ad Macedonum tẽpora. Tum opera & munitiones huius regis enumerat, quæ nihil attinet huc afferre. Auguſtinus autorẽ Babylonis facit Nẽrot, ut dixit ante. De hac Plinius ad hunc ſcribit modum lib. vi. Babylon Chaldaicarũ gentium caput diu ſummã claritatẽ obtinuit in toto urbe, propter quam reliqua pars Meſopotamiæ Aſſyriæ Babylonia appellata eſt Lx. paſſuum amplexa muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis: in ſingulos pedes ternis digitis menſura ampliore ꝙ noſtra, interfluo Euphrate, mirabili opere utroq;. Eſt & altera Babylon ad Nilum in Aegypto poſita ab his, quos ex Babylone Seſoſtris rex Aegyptius in Aegyptum tranſtulerat, ut eis pro ſeruis ad ueſanas illas extructiones ute-

retur. n Filium porrò Nini.] Hunc mater in umbra ſemper & inter ancillas curarat educandum: ideo pacatis undiq; circa populis quietè egit rarus in publico, à quo mos manauit in cæteros reges, ut à pauciſsimis ſinerent ſe conueniri niſi per interpretem, ſtatutis qui regnum per partes adminiſtrarēt præfectis. Diodorus & Iuſtinus. o Quidam etiam ipſum Ninum.] Hunc alij Zamem, alij Ninum dixerunt, ut Iuſtinus & Euſebius: alij Niniū. p. Regnū tunc tenebat Telexion.] Apud Euſebium Latinum eſt Selchim, quem regnaſſe ait annis xx. in ueteribus Auguſtini libris in alijs eſt Telxio, in alijs Thelaſio. non dubium quin legendum ſit, ut eſt apud Pauſaniam, τελεξίων, Telexion.

Quibus regnantibus apud Aſſyrios atq; Sicyonios Abrahæ centenario Iſaac de promiſsione ſit natus: uel ipſi Eſau & Iacob gemini, de Rebecca ſint æditi. Caput III

[a] VIVS temporibus etiam Iſaac ex promiſsione dei natus eſt centenario patri filius Abrahæ de Sara coniuge, quæ ſterilis, & annis iam ſpem prolis amiſerat. [a]Tunc & Aſſyrijs quintus erat rex Aralius. Ipſi uero Iſaac ſexagenario nati ſūt filij gemini, [b]Eſau & Iacob, quos ei Rebecca uxor peperit, auo eorum Abraham adhuc uiuēte, & centū ſexaginta ætatis annos agente. Qui expletis centum ſeptuagintaquinq; annis, defunctus eſt: regnantibus apud Aſſyrios [c]Xerxe illo antiquiore, qui etiam Balæus uocabatur: & apud Sicyonios [d]Thuriacho, quem quidam Thurimachum ſcribunt, ſeptimis regibus. Regnum autem Argiuorum ſimul cum Abrahæ nepotibus ortum eſt, ubi primus regnauit Inachus. Sanè quod prætereundū non fuit, etiam apud ſepulchrum ſeptimi ſui regis Thurimachi ſacrificare Sicyonios ſolere Varro refert. Regnantibus porrò octauis regibus [e]Armamitre Aſſyriorum, Leucippo Sicyoniorū, & [ff]primo Argiuorū Inacho, deus locutus eſt ad Iſaac, atq; ipſi quoq; eadem quæ patri eius duo illa promiſit, ſemini ſcilicet eius terrā Chanaan: & in eius ſemine benedictionem cunctarum gentium: hęc ipſa promiſſa ſunt etiam filio eius nepoti Abrahæ, qui eſt appellatus primo Iacob poſt Iſrael: cum iam Belocus rex nonus Aſſyrijs, & Phoroneus Inachi filius ſecūdus regnaret Argiuis, Leucippo adhuc apud Sicyonios permanente. His temporibus Græcia ſub Phoroneo Argolico rege legum & iudiciorum quibuſdam clarior facta eſt inſtitutis. Phegous tamen frater huius Phoronei iunior, cum eſſet mortuus, ad eius ſepulchrum templum eſt conſtitutū, in quo coleretur ut deus: & ei boues immolarentur. credo honore tanto ideo dignū putarunt: quia in regni ſui parte, pater quippe loca ambobus diſtribuerat, in quibus eo uiuente regnarēt, iſte ſacella cōſtituerat ad colēdos deos: & docuerat obſeruari tempora per menſes atq; annos, quid eorum quatenus metirentur, atq; numerarent. Hæc in eo noua mirantes rudes adhuc homines, morte obita deum eſſe factū, ſiue opinati ſunt, ſiue uoluerunt. [f]Nam & Io filia Inachi fuiſſe perhibetur, [g]quæ poſtea Iſis appellata, ut magna dea culta eſt in Aegypto: quāuis alij ſcribant [h]eam ex Aethiopia in Aegyptū ueniſſe reginam: & quod late iuſteq; imperauerit, eiſq; multa commoda & literas inſtituerit, hunc honorem illi habitum eſſe diuinū poſtea quàm ibi mortua eſt: & tantum honorem ut capitali crimine reus fieret, ſi quis eam fuiſſe hominem diceret.

L. VIVES

Tunc & Aſſyrijs quintus.] In ueteribus eſt, Argius: apud Euſebium Analius, qui regnauit annos xl. filius Arii ſuperioris regis. Nā ut Velleius ait, in regibus Aſſyrus ſemper filius ſucceſsit patri. b Eſau & Iacob.] Iacob meminerūt gentiles autores, Theodorus elegantiſsimo carmine, quo gentis Hebrææ geſta laudeſq; complexus eſt. Tum Artapanus, & Philo non Iudæus ille ſed alter quidam, præter Alexandrum Mileſium, qui ſacras literas ſecutus eſt, ut dixi. c Xerxe illo antiquiore.] Hic filius fuit Aralii, imperauit annos xxx. Fuerunt & alii duo Xerxes, ſed reges Perſarū: prior Darii Hiſtaſpis filius, qui bellum incredendis copiis intulit Græciæ. Poſterior paucorum menſium rex qui Artaxerxi Longimano ſucceſsit. Herodotus Erato, Xerxem nihil aliud eſſe lingua illa dicit, q̄ bellatorem, Artaxerxem uero magnū debellatorem. In libello qui titulo Beroſi circumfertur, ſic ſcribitur: Octauus rex Babyloniæ fuit Baleus cognomēto Xerxes, & regnauit annos xxx. hunc appellauerunt Xerxem, id eſt uictorē, & triumphatorem: q imperauit duplo plus gentibus, q̄ Aralius. Erat enim militia ferox, & fortunatus: & propagauit regnum uſq; prope Indos. Sic ille, quiſquis eſt. Xerxem Aſſyriæ regem Balanæum cognominat Euſebius. Græcis βαλανεῖον eſt balneū, & βαλανεὺς balnearius. d Thuriacho, quem quidam Thurimachum.] Apud Euſebium Tiramachus. & ſic eſt in antiquo codice Brugenſi, nil dubium quin mendoſe, ut alia permulta. Pauſanias [illegible]. Thelexionis filius fuit Aegyrus, huius uero Thurimachus. cuius regni anno ſeptimo nati ſunt gemini Iſaaco. e Armamitre.] Annis xxxviii. Leucippus Thurimachi filius xlv. is quē modo citaui, Armabitrē, non Armamitrē hūc nominat. ff Primo Argiuorū Inacho.] In Peloponneſo à promōtorio Syllaceo ad Maleam ſinus Argolicus ad Myrtoum mare. Ibi eſt Argolis, quæ Argos & Mycenas urbes, Inachum & Eraſinum amnes, tum etiam Laconiæ partem continet. Hic primus regnauit Inachus, qui nomen dedit amni, qui à Lyrceo defluit monte. Alii Argis Theſſalicis regnaſſe & hunc & Phoroneum putant, falſi ſimilitudinibus nominum. Nam in Theſſalia Argi ſunt dicti Pelaſgici ab Homero: & Pelaſgi etiam Inachus

etiam in Peloponneſo ponuntur, & utrobiq; Achæi & Achiui. tum Strabo Pelopem cum Phthiotis, qui ſunt in Theſſalia, ueniſſe in Apiam ſcribit, quæ de nomine eius poſtea Peloponneſus eſt dicta: & Pelaſgi qui in Italiã uenere, ſedesq; primum habuerũt, alij ad Padi oſtia, alij in Vmbria Theſſali narrantur fuiſſe. (*Pelaſgus*) Verum Pelaſgus Niobes Phoronei filiæ, & Iouis filius fuit, à quo Achæi, & qui deinde Peloponneſiaci ex Peloponneſo in eã quæ tunc Aemonia, poſtea Theſſalia dicta eſt frequentes migrarunt, ducesq; multitudinis fuere, ut Diony. Halicarnaſſeus ſcribit, Achæus, Phthius & Pelaſgus, Lariſſæ & & Neptuni filij, profectiq; in Aemoniã expulſis barbaris ipſi ea tenuerũt loca, regione in tres partes ducibus diuiſa, quas de nominibus eorum nominarunt, Phthiã Achaiam, Pelaſgiam: tametsi magis credo cognominationibus antiquæ patriæ illos eſſe uſos ad deſideriũ leniendum: ut quemadmodum Achaiam, Pelaſgiam, & Phthiam & Lariſſam arcem Argiuam reliquiſſent, ita ibi recuperarẽt, tum etiam ad famam gentis propagandam. Quinq; poſt ætatibus hi Pelaſgi à Locrenſibus & Aetolis, qui tum Curetes erant, & Leleges, duce Deucaliõe Promethei filio pulſi ſunt in inſulas maris Aegæi, & proximam continentem. qui Epiro appulerunt, non multo poſt traiecerunt in Italiam. Homerus in catalogo nauium ſatis oſtendit fuiſſe nomina illarum urbium & regionum cõfuſa. Sed de his tantum. Argiuorum res Dionyſius in libris chronicis antiquiſsimas Græciæ totius fuiſſe tradit: cui Apion & alij plerią; ſuffragantur, adeo ut etiam poſt Inachum nempe Phoroneo regnante dicant Aegialeum fuiſſe autorem regni Sicyonij. Porrò Inachũ ipſum fabulantur priſci, ut ſcribit Pauſanias non hominem, ſed amnem fuiſſe Oceano genitum, patrem Phoronei, & ut alij tradũt Aegialei. Phoroneus uero inter Iunonem & Neptunum de poſſeſsione illius terræ iudex adhibitus, cum Cephiſo Aſterione ac Inacho pro Iunone pronunciauit, unde Iuno Argiua dicitur, & charos illi eſſe Argos, templumq; eius uetuſtiſsimum religiõe inter Argos & Mycenas. (*Phoroneus*) Phoroneum iudicem faciunt, q; is iudicia legesq; illis populis conſtituit. Nec deſunt qui putent forum de eius nomine eſſe dictum: quod ꝗ uerum ſit, uiderint ipſi. Pauſanias narrat hunc congregaſſe in urbem ſparſos illa terra homines, uocaſſeq; urbem Phoronicum. In hũc Thelciſſes & Carſathij arma mouerunt, uictiq; mari & uentis ſe commiſere, nullo deſtinato quem peterent locum. Tandem Rhodum, quæ tunc Ophiuſa dicebatur, tenuerunt, incoluerũtq; annis, ut Oroſius computat, ante cõditam Romam M. & lxx.

(*Io*) f Nam & Io filia Inachi.] Hãc fabulantur raptam à Ioue, ſtupratamq;: & ne in ſcelere à Iunone deprehenderetur, conuerſam in uaccam, dono data Iunoni ipſi à qua miſſa eſt in Aegyptum, addito cuſtode centoculo Argo, eamq; eſſe Iſim. Hero. lib. 1. narrat ex Perſarum monumentis puellam hanc raptam à Phœnicibus, qui Argum nauigio cum mercibus appulerant ductamq; in Aegyptum: quod ait fuiſſe caput iniuriarũ in mulieribus rapiendis quouſq; uentũ eſt ad bellũ Troianum. Diodorus refert Inachum miſiſſe Cyraum præſtantem ducẽ magna cum claſſe ad quærendam filiã interdicto reditu, niſi cum Ione. Pauſanias hanc non Inachi filiam, ſed Iaſi qui ſextus ab Inacho Argis imperauit. Nã Phoronei filiam Argon ait genuiſſe, qui auo ſucceſsit: à quo Argi ſunt nominati, quod prius Phoronicum. Argo filius Phorbas, huic filius Triopas, hoc geniti ſunt Iaſius, & Agenor. Valerius Flaccus lib. iiij. Argon. Ionem Inachidem, & Iaſiam uirginẽ nominat. hoc quia filia eſt, illud quia Inachus autor regni, & nobilitatis. Et profecto hunc in modum magis congruunt tempora. Qui enim conueniret, ſi filia eſſet Inachi, uixiſſe eam Triopa rege, ut Euſebius in chronicis & in x. Præpa. Euang. ait, qui ſeptimus imperiũ Argis tenuit, hoc eſt, (A) quadringentis annis poſt Inachum? Et ſi Euſebius Iũn etiam in regno Inachi cõſtituit in eiſdẽ chronicis libris: nec tranauit mare, ſed nauigio in Aegyptum delata eſt. Nam, ut Lactantius ſcribit lib. 1. certus eſt in faſtis dies, quo Iſis nauigium celebraẽ. Ideo nauigationibus putabatur præeſſe, & curſus in mari dirigere. Lucianus uerbis Iouis ad Mercurium: τὴν δ' ἰὼ διὰ τ πελάγους ἐς τὴν αἴγυπτον ἀγαγὼν ἶσιν ποίησον, καὶ τὸ λοιπὸν ἔστω θεὸς τοῖς ἐκεῖ, καὶ τὸν νεῖλον ἀναγέτω, καὶ τοὺς ἀνέμους ἐπιπεμπέτω, καὶ σωζέτω τοὺς πλέοντας. Ipſam uero Iũn per mare in Aegyptũ ducito, & facito Iſin: ac deinceps ſit illis hominibus numen. inducat ipſa Nilum, uentos immittat, & nauigantes ſeruet. Apud Apuleium lib. xi. de feſto ſuo loquitur Iſis: qui dies ex iſta nocte naſcetur, æterna mihi nũcupauit religio, quo ſedatis hibernis tẽpeſtatibus, & lenitis maris procelloſis fluctibus, nauigabili iam pelago rudem dedicantes carinam primitias cõmeatus libant mei ſacerdotes.

(*Iſis*) g Quæ poſtea Iſis.] Hæc in Aegypto cornuta fingebatur, ut ſcribunt (B) Herodotus & Diodorus Siculus, quam ut filiam Saturni & Rheæ alij putabant Iunonem eſſe, quæ fratri Oſiridi, id eſt, Ioui nupſerit. Alij Cererem, id eſt Græce θεσμοφόρα, q; leges tulerit, & agriculturam docuerit, & Oſiridẽ Dionyſium. Sunt qui Lunam putent, & fratrem Oſiridem Solem. Nam filiam fuiſſe Inachi Ionem non placet Diodoro. Seruius viij. Aeneid. Iſis eſt genius Aegypti, quæ per ſiſtri motum, quod gerit in dextra, Nili acceſſus ſignificat: per ſitulam, quam ſiniſtra retinet, oſtẽdit affluentiam omnium lacunarum. Iſis autem lingua Aegyptiorum eſt terra, quam Iſin uolunt eſſe. Sic ille.

b Eam ex Aethiopia.] Vnde ad Aegyptios ferunt manaſſe literas, leges, ritus ciuitatum, inſtituta ſacrorũ, & colonias eò miſſas frequentes.

De temporibus Iacob & filij eius Ioſeph. Caput IIII

(C) REGNANTIBVS Aſſyriorum decimo rege Balco, & [a]Sicyoniorũ nono Meſappo, [b]qui etiã Cephiſos à quibuſdam traditur, ſi tamen duorum nominum homo unus fuit, ac non potius alterũ pro altero putauerunt fuiſſe hominẽ, qui in ſuis poſuerũt ſcriptis alterũ nomen, cum [c]rex Argiuorũ tertius Apis eſſet, mortuus eſt Iſaac annorũ centũ octuaginta, & reliquit geminos ſuos annorum centum & uiginti: quorum minor Iacob pertinẽs ad ciuitatem dei, de qua ſcribimus, maiore utiq; reprobato, habebat duo(D)decim filios, quorum illum, qui uocabatur Ioſeph mercatoribus in Aegyptum tranſeũtibus fratres, adhuc Iſaac auo eorum uiuente uẽdiderant. Stetit autẽ ante Pharaonẽ Ioſeph, quãdo ex humilitate, quam pertulit ſublimatus eſt, cũ triginta eſſet annorum: quoniam ſomnia regis diuine interpretatus, prænunciauit ſeptem ubertatis annos futuros, quorum abundantiam præpollentem conſequentes alij ſeptem ſteriles fuerant cõſumpturi: & ob hoc eum rex præfecerat Aegypto, de carcere liberatum, quò eum coniecerat integritas caſtitatis: quã fortiter

ſeruans

ſeruans male amanti dominæ, & male credulo domino mētitur æ, neſte etiam derelicta, de manibus attrahentis aufugiens, nō cōſenſit ad ſtuprum. Secundo autem anno ſeptem annorum ſterilium, Iacob in Aegyptū cum ſuis omnibus uenit ad filiū, agēs annos centū & triginta: ſicut interrogāti regi ipſe reſpōdit, cū Ioſeph ageret triginta & nouem, ad triginta ſcilicet quos agebar, quando à rege honoratus eſt, additis ſeptē ubertatis annis, & duobus famis.

L. VIVES

Meſappus — Sicyoniorum nono Meſappo.] Huius Pauſanias nō meminit. Leucippum enim ait liberis maſculis caruiſſe, genuiſſe uero filiam Calchiniā: cui cōmiſtus Neptunus genuit Peratū. Huius auus Leucippus apud ſe educato regnum tradidit. Euſebius Meſappū annos regnaſſe ait xlvij. haud dubie ſi Meſappus eſt hoc loco ponendus, is eſt qui Calchiniam duxit, à quo mons Meſappus in Bœotia & Meſappia in Italia dicta Calabria. Quem etiam Neptuni filium facit Verg. lib. vij. idcirco equorum domitorem & ferro atq; igni inuiolabilem. b Qui etiam Cephiſos à quibuſdam.] Cephiſus fluuius eſt Bœotiæ, ad cuius ripā templum eſt Themidis deæ: cuius oraculum Deucalion & Pyrrha ſuper reparatione generis humani conſuluerunt. Ex Parnaſſo delapſus Bœotiam & Atticam irrigat. Et uel Meſappus à fluuio monteq; cognominatus eſt, uel utrunq; ab ipſo. Seu, quod uerisſimilius eſt, Meſappus ab eo dictus eſt mons, & ipſe à patrio flumine Cephiſus aut Cephiſius appellatus. — Cephiſus — Apis — c Rex Argiuorum tertius Apis.] Pauſanias huius regis inter Argiuos nō meminit, ſed inter Sicyonios: quem tantum opibus ait ualuiſſe, ut tota regio intra Iſthmum Apia ſit ante Pelopis aduētum ex eo dicta. Euſebius Argiuum facit ex multorum Græcorum ſententia.

De Api rege Argiuorum, quem Aegyptij Serapin nominatū, diuino honore coluerunt. Cap. V

B

^a His temporibus rex Argiuorum Apis nauibus trāſuectus in Aegyptū, cum ibi mortuus fuiſſet, factus eſt Serapis omnium maximus Aegyptiorū deus. Nominis autē huius cur non Apis etiā poſt mortem, ſed Serapis appellatus ſit, facillimam rationē Varro reddit: quia enim arca, in qua mortuus ponitur, ^b quod omnes iam σαρκοφάγον uocant σορὸς dicitur Græce: & ibi eum uenerari ſepultum cœperunt, priuſquā templū eius eſſet extructum: uelut Soroſapis, uel Sorapis primo: deinde una litera, ut fieri aſſolet, commutata, Serapis dictus eſt. Conſtitutum eſt etiam de illo, ut quiſquis eum hominem dixiſſet fuiſſe, capitalem pēderet pœnam. ^c Et quoniam ferè in omnibus templis, ubi colebantur Iſis & Serapis: erat etiam ſimulachrum, quod digito

A labijs impreſſo admonere uideretur, ut ſilentiū fieret: hoc ſignificare idem Varro exiſtimat, ut homines eos fuiſſe taceretur. ^d Ille autem bos, quem ^e mirabili uanitate decepta Aegyptus in honorem eius ^f delitijs affluētibus alebat: ^g quoniam eum ſine ſarcophago uiuum uenerabantur: Apis, non Serapis uocabatur. Quo boue mortuo quoniam quærebatur, & reperiebatur uitulus coloris eiuſdem, hoc eſt, albis quibuſdā maculis ſimiliter inſignitus: mirum quiddam & diuinitus ſibi procuratum eſſe credebant. Nō enim magnum erat dæmonibus ad eos decipiendos phantaſiam talis tauri, quam ſola cerneret, oſtentare uaccæ concipienti atq; prægnāti, unde libido matris attraheret, quod in eius fœtu iā corporaliter appareret: ^h ſicut Iacob de uirgis uariatis ut oues & capræ uariæ naſcerentur, effecit. Quod enim homines coloribus & corporibus ueris, hoc dæmones figuris fictis facillime poſſunt animalibus concipientibus exhibere.

L. VIVES

a His temporibus rex Argiuorum Apis.] Diodo. lib. i. Oſirim dicit multis uocatum nominibus & Dionyſium, & Serapim, & Iouem, & Ammonem, & Pana, & Plutonem. Tacitus lib. xx. ubi de origine eiuſce dei multa narrat, ſcribit eſſe qui Serapim putent Aeſculapium, qui ægris corporibus medeatur: alij Oſirim antiquisſimum Aegyptijs numen. Macrobius Solem intelligi per eum uult, & per Iſidem terram. Martianus in nuptijs ad Solem: Te Serapim Nilus, Mēphis ueneratur Oſirim. Nec deſunt qui Serapim geniū eſſe Aegypti arbitrentur, qui eam frugibus cæteriſq; bonis augeat. De quo hæc apud Suidam leguntur. Σάραπις· τοῦτον ἐν ἀλεξανδρείᾳ κατέλυσε Θεόφιλος ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου. τοῦτον οἱ μὲν Δία ἔφασαν εἶναι· οἱ δὲ Νεῖλον, διὰ τὸ μόδιον ἔχειν ἐν τῇ κεφαλῇ, καὶ τὸν πῆχυν, ἤγουν τοῦ ὕδατος μέτρον. ἄλλοι δὲ τὸν Ἰωσήφ. ἕτεροι δὲ Ἄπιν τινὰ γεγενῆσθαι ἄνθρωπον εὔπορον, καὶ βασιλέα ἐν Μέμφιδι πόλει τῆς Αἰγύπτου· λιμοῦ δὲ γενομένου τοῖς ἀλεξανδρεῦσιν ἐκ τῆς ἰδίας περιουσίας παρέσχε, τελευτήσαντος δὲ αὐτοῦ ναὸν ἐδείμαντο, ἐν ᾧ βοῦς ἐτρέφετο, σύμβολον φέρων τοῦ γεωργοῦ, καί τινα δὲ ἔχων ἐν τῇ χροιᾷ σημεῖα, ὃς ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ αὐτὸς Ἆπις ἐκαλεῖτο. τὴν δὲ σορὸν τοῦ Ἄπιδος, ἐν ᾗ τὸ σῶμα ἔκειτο αὐτοῦ, ἐν ἀλεξανδρείᾳ μετήνεγκαν· καὶ ἀπὸ τῆς σοροῦ καὶ Ἄπιδος σύνθετον ὄνομα ποιήσαντες Σόραπιν αὐτὸν ἐκάλεσαν· οἱ δὲ μετὰ ταῦτα [illegible] ὑπὸ ἀλεξάνδρου [illegible]. Sarapis. Huius, inquit, ſimulachrum ſuſtulit Alexandriæ archiepiſcopus Theophilus, principatu magni Theodoſij. hunc deum, alij Iouem eſſe dixerunt, alij Nilum propter modium quod in capite habet, & cubitum, menſuram aquæ ſcilicet, alij uero Ioſeph. Sunt qui Apim quendam fuiſſe hominem locupletem, & regem in Memphide Aegypti urbe, qui in difficultate annonæ maxima Alexādrinorū prouētibus eos proprijs aluerit. Ideo mortuo templum eſt erectū, in quo bos nutriebat, indiciū ferēs agricolæ, & notas in colore certas habēs: diciturq; & bos ipſe Apis de nomine regis illius. Sepulchrum autē huius Apidis, in quo eſt eius corpus conditum, Alexandriam tranſlatum eſt, & à Soro atq; Apide cōpoſito nomine uocarūt eum Sorapim, poſtea dictus eſt Sarapis. Huic templum Alexander extru-

Osiris

xto

xit magnificentiſs. & in primis clarum. Hæc Suidas. Si
milia ſunt apud Ruffinum Aquileienſem lib. eccle. hiſt.
xi. Euſebius lib. x. Præpa. Apis, inquit, Argiuorũ rex,
ut Ariſtippus in I. Arcadiæ hiſt. ſcribit, Memphin in Ae
gypto condidit: quem Ariſtæus Argiuus Sarapidẽ ap/
pellatũ aſſerit, hunc ab Aegyptijs diuinos honores con
ſecutum non ignoramus. Nymphodorus autem Am/
phipolitanus in iij. de Aſiaticis legibus Apim taurum
mortuum in ſoro Græce, quod Latine arcã dicere poſſu
mus, poſitum, Sorapim, ac deinde Sarapim appellatũ
fuiſſe contendit. Fuit autem Apis ternus ab Inacho. tan
tum apud Euſebiũ. b Quod omnes iam σαρκοφάγοι.]
Hoc eſt, carniuorum. Ideo Pauſanias eum & Porphy/
rius & Suidas, alijq; Græci non Sorapim uocant, ſed Sa
rapim. Eſt autem σορὸς μνῆμα θήκην, monumẽtum, arca, lo/
culus, conditorium. c Et quoniam ſerè in omnibus
templis.] Diod. lib. I. ſcribit opinari quoſdã Iſidem &
Sarapidem ſepultos Nyſæ, quæ urbs eſt in Arabia, ere/
ctasq; ibi duas columnas in monumẽtum, Iſidi unam,
alteram Sarapidi, adſcriptaq; epigrãmata, quæ genus
& inuenta teſtentur. Cætera uero quæ ſacerdotes in ar/
canis habent, ſecretiſsima eſſe, ne ueritas prodatur, pœ
na ingenti adiecta, qui euulgaſſet. Deus hic qui ſilentij
admonebat digito prẽmens labia Harpocrates diceba/
tur, ut ait Varro lib. de Latina lingua iiij. quo loco Sera
pidem & Iſidem magnos deos eſſe dicit, hoc eſt cœlum
& terram. Hunc Harpocratem Sigalion Auſonius nomi
Harpocrates nauit à σιγᾶν, quod eſt ſileo. Meminerunt eius Plinius &
Catullus nõ ſemel, quum tacitum hominem ſignificat,
quod & in prouerbium abijt. Plutarchus in libello de I/
ſide & Oſiride, Harpocratẽ ait ex his natum, quum Oſi
ris cum Iſide mortuus iam cõcubuiſſet: & quoniam in/
fans tener adhuc eſt ſublatus, nõ enim erat uitalis, ideo
pingitur digito ad os admoto, quaſi nondum locutum
ſe ſignificaret. Quæ interpretatio dura eſt mea ſentẽtia,
atq; inepta. quin potius ſilendũ aliquid admonebat, ut
Angerona Romæ Angerona, quæ habitu formaq; ſimili fingebať:
ut ait Macrobius. Ouidius etiã ſuffragať lib. Metam. ix.

Sanctaq; Bubaſtis, uarijsq; coloribus Apis,
Quiq; premit uocem, digitoq; ſilentia ſuadet.

Huc forſan alluſit Perſius, quũ ait: Digito cõpeſce label
lum. d Ille autem bos.] Hic eſt Apis bos. Credo nul
lum eſſe ſcriptorẽ res Aegyptias attingẽtem, qui bouis
huius non meminerit, ſeu Græcus, ſeu Latinus. Sed in/
ter cæteros plurib. uerbis Herodotus, Diodorus, Stra
bo, Plutarchus, Euſebius, Suidas, Varro, Mela, Plinius
Solinus, Marcellinus. Erat niger toto corpore, maculã
albam quadratam habebat in ſronte Herodoto, in late
re dextro Plinio, ſimilem cornibus lunæ creſcere incipi
entibus. Nam & lunæ eſt ſacer, ſicut Marcellinus ait, in
tergo effigiem aquilæ, in lingua nodum, cãthari forma,
duplices in cauda pilos. Quo mortuo, ingenti cum lu/
ctu alius quærebatur: nec finis erat luctus, prius q̃ quẽ
Apidem facerent illis inſignem notis inuenirent. Hunc
adorabãt Aegyptij ut maximum deum, & ſicut Macro/
bius inquit, cultu attonitæ uenerationis, nec licebat eũ
certos excedere uitæ annos, quum eo peruenerat à ſa/
cerdotibus merſus in ſontem enecabatur. e Mirabi
li uarietate.] An de uarietate colorum. Sed in antiquis
libris eſt, uanitate, melius ut puto. f Delitijs affluen
tibus alebat.] Memphi templum eſt Apidi ſacrũ Stra/
boni, in eo ſeptum erat ornatiſsimum: ante quod aula,
& ſeptum matris Apidis, in quod ſinebatur exire luſus
gratia: tum etiam ut exteris oſtenderet. delubra in qui/
bus cubat thalamos myſtice nominant: quum exit ad
turbam, ea ſubmouetur per lictores non paucos. Vene/
rãtur omnes bubulum numen, grex puerorum comes
it, & ipſe per furorem uaticinia fundens. in huius tem/
plum Memphi neq; extraneis neq; profanis licet ingre/
di, niſi quum ſepelitur. g Quoniam eum ſine ſarco/

A phago.] Sunt qui hoc de colendo boue inſtitutum iam
inde ab Iſide & Oſiride manaſſe uelint propter utilita/
tem in aranda terra ex eo animali perceptam. Alij Oſi/
rim bouem eſſe autumant, ut Iſim cornutam uaccam,
ſiue quod Iũn, ſiue qua alia ratione. Ferunt quoq;, ſicut
Diodo. narrat, Oſiridis interempti animam in bouem
demigraſſe, eſſeq; ſemper in eo boue, quem Apim uo/
cant. trãſireq; ab alio in alium dum mergitur. Sunt qui
exiſtiment mẽbra Oſiridis à Typhone fratre diſcerpti
ab Apide eſſe collecta in bouẽ ligneum bouis corio con
tectum: id quum ſpeciem bouis intuentibus præbuiſ/
ſet, creditum eſt Oſiridem in bouem cõuerſum: inde na
tum morẽ colendi bouis, nõ ſecus atq; ipſius Oſiridis.
Hic ergo bos eſt Oſiris uiuens, ille uero qui in templis
ſacratus erat, uelut cum ſuo eſſet loculamento Sarapis
dicebatur, quaſi Oſiris ſepultus. h Sicut Iacob de
uirgis uarians.] Geñ. xxx. Diſſerui alibi de hac in con/
ceptu phãtaſia, dixi hunc locum à Lxx. cõfuſe uerſum,
B elucidat eum Hieronymus in Geneſim.

Quo regnante apud Argiuos, quóue apud Aſſyrios, Iacob in Ægypto mortuus ſit. Caput VI

APIS ergo rex non Aegyptiorũ, ſed
A Argiuorum, mortuus eſt in Aegy/
pto. [a]Huic filius Argus ſucceſsit in
regnum, ex cuius nomine Argi, &
ex hoc Argiui appellati ſunt. Superioribus au/
tem regibus nondum uel locus, uel gens habe/
bat hoc nomen. Hoc regnante apud Argiuos,
& [b]apud Sicyonios Erato: apud Aſſyrios uero
C adhuc manẽte Balco, mortuus eſt Iacob in Ae
gypto annorum centũ quadragintaſeptẽ, cum
moriturus filios ſuos, et nepotes ex Ioſeph bene
dixiſſet, Chriſtumq; apertiſsime prophetaſſet,
dicens in benedictione Iudæ: Nõ deficiet prin/
ceps ex Iuda, & dux de femoribus eius [c]donec
ueniant quæ repoſita ſunt ei: [d] & ipſe erit expe/
ctatio gentium. [e]Regnãte autem Argo, ſuis cœ
pit uti frugibus Græcia, & habere ſegetes in a/
gricultura, delatis aliũde ſeminib. Argus quoq;
poſt obitum deus haberi cœpit, templo & ſacri
ficijs honoratus. Qui honor eo regnante & an/
D te illum delatus eſt homini priuato, & fulmina/
to cuidam Homogyro, eo quod primus ad ara
trum boues iunxerit.

L. VIVES

HVic filius Argus.] Hũc, ut dixi, genuit Niobe fi/ Argus
lia Phoronei: alij Apim malũt. Fieri poteſt ut A/
pis ſit, qui ex Phoronei filia genuerit Argum, nõ
mereturq; inter reges Argiuorum, quod regnum pro fi
lio adminiſtrarit, quoad adoleſceret: idq; ubi eſt factũ,
relicta Græcia in Aegyptum ſit profectus, tradito impe
rio filio. Et ſi Euſebius Aegialo fratri putat: imperauit
annos lxx. Fuit & Argus Areſtoris filius, qui Iũn uac/
cam mandato Iunonis cuſtodijt. Fuit & qui Amphion
cognominatus eſt, qui Pylios aliquando & Orchome/
non Arcadiæ ditione tenuit. b Apud Sicyonios
Erato.] Ex Pauſania Peratum dixi, Neptuno & Cal/
chinia

chinia Leucippi filia natum. Heratum nominat Euſebius, qui regnarit annos xlvij. c Donec ueniāt quæ repoſita ſunt.] Sic Septuaginta: ὡς ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ d Et ipſe erit expc. gen.] Alibi deeſt erit, & ſic uertere runt. lxx. καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. e Regnante autē Argo, ſuis cœpit uti frugibus Græcia.] Nā paulo poſt Peratum id eſt Plemnæo regnante eò uenit Ceres, ad quā frugum inuentio refertur in Attica terra.

Quorum regum tempore Ioſeph in Aegypto defunctus eſt. Cap. VII

REGNANTIBVS Aſſyriorū[a] duodecimo Mamito, & undecimo[b] Sicyoniorum Plemnæo, & Argis adhuc manente Argo, mortuus eſt Ioſeph in Aegypto, annorum centum & decem. Poſt cuius mortem populus dei mirabiliter creſcens manſit in Aegypto centum quadraginta quinq; annos tranquille prius, donec morerentur quibus Ioſeph notus fuit. Deinde quia inuidebatur incrementis eius, eratq; ſuſpectus quouſq; inde liberaretur: perſecutionibus affligebatur innumeris, inter quas tamen diuinitus fœcūdata multiplicatione creſcebat, & laboribus premebatur intolerabilis ſeruitutis. In Aſſyria uero & Græcia per idem tempus regna eadem permanebant.

L. VIVES

a Dvodecimo Hermaſco.] Euſebius & ueteres codices habēt Mamitū, qui imperauit an. xxx. & nō duodecimū regem, ſed undecimū. b Sicyoniorum Plemineo.] Euſebius Plemnæus, quē dicit uixiſſe in principatu annos xlviij. Pauſanias [illegible], Plemnæū

Quorum regum ætate Moyſes natus ſit, & quorum deorum ijſdem temporibus ſit orta religio. Cap. VIII

C CVM ergo regnauit[a] Aſſyrijs quartuſdecimus Saphrus, & Sicyonijs duodecimus[b] Orthopolus,[c] & Criaſus quintus Argiuis,[d] natus eſt in Aegypto Moyſes, per quē populus dei de ſeruitute Aegyptia liberatus eſt, in qua eum ad deſiderandum ſui creatoris auxilium ſic exerceri oportebat. Regnātibus memoratis regibus[e] fuiſſe à quibuſdam creditur Prometheus, quē propterea ferunt de luto formaſſe homines,[f] quia optimus ſapiētię doctor fuiſſe perhibetur:[g] nec tamen oſtenditur qui eius temporibus fuerint ſapiētes.[g] Frater eius Atlas, magnus fuiſſe aſtrologus dicitur. Vnde occaſionē fabula inuenit, ut eum cœlum portare confingeret: quamuis

A mons eius nomine nūcupetur, cuius altitudine potius cœli portatio in opinionem uulgi ueniſſe uideatur. Multa quoq; alia ex illis in Græcia tēporibus cōfingi fabuloſa cœperunt:[i] ſed uſq; ad Cecropem regem Athenienſiū, quo regnante eadē ciuitas etiam tale nomen accepit, & quo regnāte deus per Moyſen eduxit ex Aegypto populum ſuum, relati ſunt in deorum numerū aliqui mortui cæca & uana cōſuetudine, ac ſuperſtitione Græcorum. In quibus Criaſi regis coniunx Melantonice,[k] & Phorbas filius eorū, qui poſt patrem rex Argiuorum ſextus fuit,[l] &
B ſeptimi regis Triopę filius[m] Iaſus,[n] et rex nonus Sthenelas, ſiue Stheneleus, ſiue Sthenelus, uarie quippe in diuerſis autoribus inuenitur.[o] His temporibus etiam Mercurius fuiſſe perhibetur, nepos Atlantis, ex Maia filia eius: quod uulgatiores etiam literę perſonant. Multarum autem artium peritus claruit, quas & hominibus tradidit: quo merito eum poſt mortē deum eſſe uoluerunt, ſiue etiam crediderunt.[p] Poſterior fuiſſe Hercules dicitur: ad ea tamen tempora pertinens Argiuorum: quāuis nonnulli eum Mercurio præferant tempore: quos falli exiſtimo: ſed quolibet tempore nati ſint, cōſtat inter hiſtori-
C cos graues qui hæc antiqua literis mandauerūt[q] ambos homines fuiſſe,[r] et quod mortalibus ad iſtam uitam cōmodius ducēdam beneficia multa contulerint, honores ab eis meruiſſe diuinos.[s] Minerua uero longe his antiquior. Nam temporibus Ogygij[t] ad lacum qui Tritonis dicitur, uirginali fertur apparuiſſe ætate: unde & Tritonia nuncupata eſt, multorum ſanè operū inuentrix: & tanto procliuius dea credita, quanto minus origo innotuit.[u] Quod enim de capite Iouis nata canitur, Poetis & fabulis, non hiſtoriæ rebuſq; geſtis eſt applicandum:[x] quanquā O-
D gygius ipſe quando fuerit, cuius temporibus etiam diluuium magnum factū eſt: nō illud maximum in quo nulli homines euaſerunt, niſi qui in arca eſſe potuerunt: quod gentium[y] nec Græca, nec Latina nouit hiſtoria: ſed tamē maius quàm poſtea tempore Deucalionis fuit, inter ſcriptores hiſtorię non conuenit. Nam Varro inde exorſus eſt librum, cuius mentionē ſuperius feci, & nihil ſibi ex quo perueniat ad res Romanas, proponit antiquius q; Ogygij diluuium, hoc eſt Ogygij factum tēporibus.[z] Noſtri autē qui chronica ſcripſerūt, prius Euſebius, pòſt Hieronymus, qui utique præcedentes aliquos

quos hiſtoricos in hac opiniõe ſecuti ſunt: poſt A annos amplius quàm trecentos iam ſecũdo Argiuorum Phoroneo rege regnante, Ogygij diluuium fuiſſe cõmemorant. Sed quolibet tempore fuerit: iam tamen Minerua tanquam dea colebatur, regnante Athenienſibus[d] Cecrope, ſub quo rege etiam ipſam uel inſtauratã ferũt, uel conditam ciuitatem.

L. VIVES

Saphrus a Aſſyrijs quartuſdecimus Saphrus.] Euſebius Mamito ſubſtituit Machaelũ qui fuit in regno mt annos, quot pater, nempe xxx. Machaelo Lyphereũ, qui annos xx. Cuius anno duodeuiceſimo natus eſt in Aegypto Moſes. b Orthopolus.] Euſebius Orthopolis, ut & Pauſanias, qui eum Plemnæi filium B fuiſſe dicit, ſeruatum à Cerere. Nam filij omnes Plẽnæi ubi primo nati incipiebant uagire expirabant, quouſq; ad eum uenit Ceres, & alienæ cuiuſdam mulieris ornatu aluit ipſi filium, ſeruauitq́;, dictusq́; eſt Orthopolis. c Et Criaſus quintus Argiuis.] Pauſanias Παίρασος Piraſus, qui annos liiij. fuit in imperio. d Natus eſt in Aegypto Moyſes.] Moſes quando fuerit controuerſum eſt inter prophanos autores. Porphyrius ex Sãchoniatone Moſen Semiramidis temporibus uixiſſe tradit. Appion Grammancus ad Inachi ætatẽ reducit, ex Ptolomæo Mendeſio ſacerdote, qua inquit tempeſtate Amoſis Aegyptijs imperauit. Polemon uero in 1. Græcarũ hiſto. paulo recentiorẽ facit. nam tempore Apidis Phoronæi filij pars, inquit, Aegyptij exercitus ab Aegypto pulſa in Syria non procul ab Arabia cõſedit. Tacianus Aſſyrius uarias autorum ſententias mire diſcrepantes affert de ætate Moſis: alijs multo antiquiorẽ bello Troiano, alijs poſteriorem, alijs æqualem affirmantibus. Cæ C terum ipſe multis argumentis euincit priorem fuiſſe: cuius uerba ſiquis deſiderat, habet apud Euſebiũ x. præpa. Euang. Numenius philoſophus Muſæum uocat Moſen: & Artapanus, quem Hebræi Moſen, à Græcis Muſæũ nominari tradit, quẽ ſcribit à Meride Chenephris Aegyptiorum regis filia, quod ipſa parere non poſſet, adoptatum, maximo apud Aegyptios habitum honore ob ingenium diuinum & inuenta tum quæ ad eruditionem facerent, tum quæ ad remp. priuatãq; & mores ſingulorum. e Fuiſſe à quibuſdam creditur Prometheus.] Sic Euſebius ex aliorum opinione loquens, Aphricani credo, qui quatuor & nonaginta poſt Ogygem annis Prometheum conſtituit. Porphyrius Atlantẽ & Prometheum per Inachi tempora fuiſſe ſcribit. At Prometheus filius fuit Iapeti & Aſiæ. Heſiodus Climenẽ uocat matrẽ. initiũ inimicitiarũ cũ Ioue hoc narrat Higinus in cœleſti hiſtoria, quod & alij attingũt plerıq;: quum olim D in ſacrificijs mos eſſet ſolidas hoſtias igne abſumere, nec poſſent ob ſumptus magnitudinẽ pauperes ſacrificare, Prometheus homo callidus & perhũanus egit cũ Ioue, ut media tantum hoſtiæ pars igni dareť ſacris: altera media cederet in uſus hominũ, quod Iuppiter libenter conceſſit: tum Prometheus duos tauros Ioui imolauit, utriuſq; oſſa pingui operuit, & corio unius, carnes uero corio alterius: deditq; Ioui optionem, ut quem illorũ taurorum uellet, eligeret. Iuppiter ſimplex deus, nihil ſuſpicatus ineſſe fraudis: quem primum habuit ad manũ, cepit, oſſa uidelicet. Quod ubi cognouiſſet, ignem remouit ab hominibus, ne ſacrificare poſſent. Prometheus ſolito ſuo ingenio ignem ferula ex illo Ioueo & cœleſti ſurripuit, communicauitq́; cum mortalibus: ideo Caucaſo affixus eſt, aquila eius iecur ſubinde renaſcẽs aſsiduo depaſcente. Addunt alij etiã factas ab eo mulieres, quas

Prometheus

A totiẽs cœlo detraxerint Iouem. apud Lucianum Vulcanus & Mercurius Prometheo querenti de graui ſupplicio hæc crimina obijciunt: Feſelliſti Iouem in partibus, furatus es ignem, & homines feciſti, ac in primis fœminas. Nam homines dicitur è luto finxiſſe, & igne ab Ioue ſurrepto illos animaſſe. ex quo igne Horatius ait febres & macies mortalibus natas. Seruius admiratã narrat Mineruam homines opus Promethei, & pollicitam quicquid ad id abſoluendum opus foret. Prometheum quum ſe quid optimum eſſet, ignorare reſpondiſſet, ſublatum in cœlos ab ea, admotaq́; ſolis currui ferula ignẽ ad nos detuliſſe. Heſiodus ἐν ἔργοις attingere uidetur qđ Higinus narrauit, quum ait Iouem mortalibus ignẽ abſtuliſſe, Prometheum reſtituiſſe. Idcirco Pandoram iuſſu Iouis à Vulcano factam, ut Promethei furtum ulciſceretur, quam fœminam donatam à dijs omnibus, unde nomen inuenit, deferendam in terras Mercurio mandauit dono dandam Epimetheo Promethei fratri: quæ in B eius domum recepta detexit dolium malorum omniũ, quæ per orbẽ in genus humanum ſparſa ſunt, ſola Spe in fundo reſidua. Prometheus uero, ut ait Aeſchylus ad xxx. annorum milia Caucaſo religatus eſt iuxta Caſpias portas, ſicut Lucianus inqt, καυκάσῳ. Philoſtratus in Tyaneo duo refert in Caucaſo eſſe cacumina ſtadio inter ſe abiuncta, quibus affixas Promethei manus accolæ narrent. Idem Lucianus ſignificat. & aquilam hanc nonnulli, ſicut Higinus narrat, Typhone & Echidna genitam: alij terra & Tartaro tradunt, complures à Vulcano factam. eam Hercules ſagitta ſua interemit: quæ ob id meritum in cœlum tranſlata eſt, quatuor ſtellis inter duos circulos, æſtiuum & æquinoctialẽ. Poſtea Prometheus quod prædixiſſet Ioui concubituro cum Thetide filium Tethidos patre maiorẽ futurum, ſic in fatis eſſe, ſolutus eſt: hac tamen lege, ut in digito annulum ferreũ cum lapide geſtaret, indicium uinculorum, unde annuli manaſse uſum ferunt. Lactantius hunc primum ſimu C lachra ex luto finxiſse ſcribit. Furtum ignis Plinius lib. vii. interpretatur, quod ex ferro & ſilice ignem excudere docuerit, ſeruareq; in ferula. Diod. lib. v. conſtare ait inuentam à Prometheo materiam, qua ignis foueť. Pelaſgi, teſte Pauſania, non Promethea inuentorem ignis, ſed ſuum Phoroneũ uolunt. Theophraſtus ignis inuentionẽ ad inuẽta ſapiẽtiæ pertinere autumat. f Quia optimus ſapiẽtiæ doctor.] Heſiodus Ἰαπετιονίδη πάντων πέρι μήδεα εἰδώς. Iapeti proles reliquis ſapiẽtior unus. ferunt hunc quũ natu maior eſſet Epimetheo, ultro illi regnũ Theſſaliæ cõceſsiſſe adminiſtrandũ, ac dediſſe ſe cunctarũ rerum cõtemplationi inquiſitioniq́; ac in primis cœleſtium. Ideo altiſsimũ aſcẽdiſſe Caucaſum, ut ſereno cœlo q̃ longiſsime aſtra, ſignorum obitus & ortus ſpectaret. Inde quum deſcendiſſet Chaldæos edocuiſſe artẽ, ſimul & multa quæ ad uitã ciuilem pertinerent, illudq́; de paſtu iecinoris ad curas & ambiguitates ſubinde alias ex alijs renaſcentes ſpectare credo. Et ſi interpres A D pollonij Rhodij fluuium eſſe ſcribit Aquilam nomine, qui Prometheæ regionis, quæ ad radices Caucaſi ſita eſt, epar raderet. Herodotus hiſtoriam narrat, Prometheum Scytharum regem, quum nõ poſſet fluuium Aquilam, quæ regionem ſuam allueret, deriuare, diſcruciaſſe uehementer ſe, deinde adiutum ab Hercule, qui hoc præſtitit in fluuio conſentiũt. Et Diod. lib. 1. Prometheum Aegyptium fuiſſe dicit, cuius regionem cum Nilus totam propè operuiſſet, ac perderet multis incolis abſumptis, illum de conſciſcenda ſibi morte deliberaſſe, fluuiumq́; propter curſus celeritatem Aquilam dictum. Herculem & uirtute & magnitudine conſilij inundationem repreſsiſſe, flumenq́; redegiſſe in alueum priſtinum, unde orta ſit Græca fabula. g Nec tamẽ oſtendiť.] Atlas fuit ſapiẽs, & Epimetheus itidẽ, ſed poſt factum, unde nomẽ illi inditum putať. Prometheus eſt Atlas

V enim

enim ante cõſultus, Epimetheus poſt. Nam quum eſſet
à Prometheo monitus, ne quod donum acciperet à Io-
ue, ipſe immemor fraterni conſilij Pandoram accepit, & δεξάμενος ὅτε δὴ κακὸν εἶχ' ἐνόησεν, ut inquit Heſiodus, & acce-
pta nouit ſua damna Epimetheus. Acute Auguſtinus,
quomodo doctor fuit ſapientiæ, quum nullos ab eo ui-
deamus factos ſapientes? quomodo ipſe ſapiens, quum
nullus eius temporibus legatur ſapiẽs, qui ferre potue-
rit iudiciũ de eius ſapiẽtia? nã de ſapiente ſolus ſapiens
poteſt iudicare. h Frater eius Atlas.] Seruius lib.
viij. Aeneid. Atlantes dicit fuiſſe tres: Vnum Maurum,
qui eſt maximus: alterum Italicum, patrem Electræ: ter
tium Arcadẽ patrem Maiæ, unde natus eſt Mercurius.
Scriptores hos confundunt, ut ſolent. Diodo. enim lib.
iiij. Atlantem, qui loca Libyæ tenuerit inter Cæli filios
numerat, fratremq; eſſe dicit Saturni, eundem Heſperi
dum patrem, Mercurij auum, conſultiſsimumq; fuiſſe
rationis aſtrorum: cumq; frequenter montem ſibi co-
gnominem, ut curſus ſyderum intueretur, conſcende-
ret, occaſionẽ dediſſe fabulæ, qua ſuſtinere humeris cœ
lum creditus eſt. Plin. lib. vij. Atlantem Libyæ filium,
hunc haud dubie, qui in Aphrica imperauit, repertorẽ
aſtrologiæ fuiſſe ait, & in ij. ſphæram aſtrologicam inue
niſſe narrat. Alexãder Polyhiſtor hũc Atlantem Enoch
fuiſſe autumat inuentorem peritiæ ſyderum, quã poſtea
Phœnicibus & Aegyptijs tradidit Abrahã, cum apud
illos peregrinaretur. Hæc aſtrologiæ ſcientia potuit lo-
cum præbuiſſe fabulæ de mundo Atlanti innixo. Sunt
qui propter montem id putent Atlantem dictum ardu
um & longiſsimũ columnæ inſtar, qui cœlum fulcire ui
ſione conſpicientium creditur, inquit Herodotus, tran-
ſcenditq; nubes ipſas, nec cacumen facile cernitur nebu
lis perpetuum obductis, quin & hæc ſimul omnia maio
rem præſtiterunt comminiſcendi anſam. Italicus Atlas
eſt, quem aiunt antiquiſsimum Feſulis fuiſſe regem.
Cecrops i Sed uſq; ad Cecropem.] Pauſanias Actæũ ait pri-
mum in Attica regnaſſe, cui Cecrops gener ſucceſſerit
homo Aegyptius, quem διφυῆ fuiſſe dicunt, hoc eſt, du-
plicis naturæ, ſuperioris partis uiri, inferioris feræ, quod ex
agreſtibus & feris, latis legibus, humanos fecerit. ſeu in
ferioris partis fœminæ, quod coniugia inſtituerit in Attica
terra, & autor ferè fuerit patris & matris. nam antea pro
miſcuis connubijs, nemo certos parentes noſcebat. A-
phricanus in iij. annalium autor eſt, Ogygem primum
in Attica regnaſſe, eamq; terram incultam, ac deſertam
per ducentos annos à diluuio manſiſſe uſq; ad Cecro-
pem. Actæum uero & cæteros qui ante Cecropem dicũ
Phorbas tur fuiſſe, nuda eſſe nomina. k Et Phorbas filius eo-
rum.] Fratrem Peraſi dicit Pauſanias Phorbantẽ fuiſſe,
filium Argi patrem Triopæ. Diodo. ſcribit Rhodienſes,
cum ui ſerpentum atrociter infeſtarentur, conſulto ora-
culo Phorbantem acceriſſe, data inſulæ parte, quam &
ipſe, & eius poſteri tenerent, ita liberatos peſte illa, de-
creuiſſe poſtea Phorbanti uita iam functo, diuinos ho-
nores. quem tamen Diod. uidetur indicare, non Phor-
bantẽ Argiuum, nec Petaſi, aut Argi filium, ſed Theſſa
Triopas lum Laphito progenitum. l Et ſeptimi regis Trio-
pæ.] Hunc Phorbantis filium dicit Pauſanias. meminit
& Diod. Triopæ incertum quibus orti parẽtibus. Nam
alij Canace & Neptuno, alij Apolline natum dicũt. Inui
ſum fuiſſe ſcribit popularibus, quod ſacra compilarit, fra-
tremq; interemerit. Higinius hunc tradit putatũ à qui-
buſdam in cœlo Ophiuchum, quem draco cõplectitur.
Nam is cum ad domum ſuam tegendam Cereris ædem
detexiſſet, fame ſe illa eſt ulta. Nouiſsime in uitæ fine
dracone ei obiecto, uehementer eſt afflictus, & poſt mor
tem inter ſydera ſic locatus eſt, ut adhuc uideatur à ſer-
pente conſtringi. m Iaſus.] Patet Ius, à quo Argos
Iaſium dictũ, & Iaſides Argiui n Et rex nonus Sthe
nelas.] Pauſanias ſic: [illegible]

A [illegible] Crotopus Agenoris filius ha-
buit poſt Iaſum regnum. huius filius fuit Sthenelas.
o His temporibus etiam Mercurius.] Mercurios Ci
cero dicit fuiſſe quatuor, ut aliàs dixi. Hic eſt Ioue ter-
tio & Maia genitus, ex auita diſciplina multarum rerũ
uitæ uſui perquã utilium repertor. Prudentius Magum
dicit fuiſſe, ideo finxiſſe priſcos illos ſolitum animas ad
orchum deducere & inde reducere. p Poſterior fuiſ-
ſe Hercules.] Hercules Cic. vi. fuiſſe ſcribit, primum an Hercules
tiquiſsimum, Ioue antiquiſsimo, & Liſcito natũ, quem
concertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus. Al-
terum Nilo natum Aegyptiũ, quem ferunt literas Phry
gias cõſcripſiſſe. Tertium indigetem Idæis, cui inferias
afferunt. Quartum Aſteriæ Latonæ ſororis filium, quẽ
Tyrij maxime colunt, cuius Carthaginem filiam ferũt.
Quintum in India, qui Belus dicitur: Sextum ex Alc-
mena, quem tertius Iupiter genuit. Diod. Sicu. lib. iiij.
tres Hercules ponit: primum Aegyptium, cuius maxi-
B ma fuerit uirtus, quẽq; Oſiris, quod corpore eſſet ualidiſsi
mo, exercitui præfecit. Hic magna orbis parte peragra-
ta, in Libya columnam ſtatuit, præceſsitq; Herculẽ Alc
menæ filiũ pluribus quàm mille annis, qui & fuit æmulus il
lius, ideo Alcæus dictus q. præſidiarius & adiutor. Ter
tius Hercules fuit Cretẽſis, armis & fortitudine incly-
tus, tum etiam gymnico certamine ad Olympiam con-
ſtituto, quem Pauſanias [illegible] Idæum Herculem, hoc
eſt Dactylum & Curetem nominat. Seruius quatuor
Hercules facit, Tyrinthium, Argiuum, Thebanum, Li-
bym viij. Aeneid. uerum de numero non conſtat. Nam
Varro quatuor & quadraginta Hercules recenſet, & Ta
citus ſcribit Libyes dicere antiquiſsimũ Herculem na-
tũ apud ſe, eosq;, qui pari uirtute fuerint, in cognomen-
tum eius aſcitos. At ille, qui æquiuoca ſcripſit, quæ Xe-
nophontis nomine circumferũtur, Saturnos ſcribit uo
cari ſolitos familiarum nobilium reges antiquiſsimos:
C primogenitos eorum, Ioues: nepotes fortiſsimos Hercu
les. Aug. hic de Hercule Iouis & Alcmenæ filio loquitur,
qui cum Argonautis nauigauit. Vnaq; generatiõe Troi
cum bellum anteceſsit, cui Græcorum ambitio uniuer-
ſa reliquorum acta attribuit. Ita uirium & fortitudinis
fama maiore, quàm deorum, uel ipſius Iouis, uenit ad poſte
ros, ut Seneca tragicus auſus ſit dicere:

Fortius ipſo genitore tuo Fulmina mittes.

Hic Hercules poſterior fuit Mercurio. Nã prius quàm
Hercules naſceretur, miniſtraſſe Ioui Mercurium, fama
eſt. Liſciti tamen filius cõtemporaneus, Aegyptius ma-
ior Mercurio Arcade, æqualis Aegyptio. q Ambos
homines fuiſſe.] Homerus Herculem, ut cæteros mor-
tuos cõueniri ab Vlyſſe facit xi. odyſ. etſi idolum illius
tantum eſſe apud inferos dicit, quum ipſe Hercules cõ-
uiuia deorum ineat, ſed ſcimus quid uelit idolum illud.
r Et quod mortalibus ad iſtam uitam.] Mercurius
multarum artium repertor, & excultor ſermonis: Her-
D cules monſtrorum purgator, & auerſor. Inde ἀλεξίκακος
dictus. s Minerua uero longe.] Mineruas Cicero ter Minerua
tio De natura deorum quinq; facit. Primam Apollinis
matrem ex Vulcano. Secundam Nilo ortam, quam Ae
gyptij Saitæ colunt. Tertiam Iouis Cælij filiam. Quar-
tam, Ioue & Coriphe Oceani filia natam, quam Arca-
des Coriam nominant: & quadrigarum inuentricẽ fe-
runt. Quintam, Pallantis filiam, quæ patrem dicitur
interemiſſe, uirginitatem ſuam uiolare conantẽ, cui pin
narum talaria affigunt. Hunc Pallantem, alij hominem
fuiſſe immanem tradunt, quem illa, quod occiderit, no
minata eſt Pallas. Arcades autem fabulantur, Miner-
uam paruulam adhuc, miſſam à Ioue ad Pallantem Ly
caonis filium, ut in eius ædibus educaretur, ab eoq; eſſe
cum filia ſua educatam, quam Minerua in deorum retu
lit numerum, dixitq; Victoriã, ſe uero Palladem in gra-
tiam nutritij. Sunt & alia etyma Palladis, nempe ἀπὸ τοῦ
πάλλειν

πάλλειν, id eſt concutiendo haſtam, uel [illegible] ꝙ in capite Iouis agitaretur, uel [illegible] ꝙ palpitans adhuc Dionyſi cor ad Iouẽ tulerit. nempe cum eſſet occiſus & diſcerptus à Titanibus. t Ad lacum qui Tritonis dicitur.] Inter duas ſyrtes in Aphrica, & fluuius eſt, & palus, utrunq; Tritona nominant. unde & cognomen Mineruæ inquit Mela, ut incolæ arbitrãtur, ibi genitæ: faciuntq; fabulæ ei aliquam fidem, quod quem natalem eius putãt, ludicris uirginum inter ſe decertantium celebrant. Herodotus in palude inſulã eſſe refert, ad quam cum Argonautis peruenit Iaſon. Ab hac Mineruam Tritoniã eſſe nuncupatam, Græci, & Latini ſcriptores magno conſenſu tradunt: ibiq; inueniſſe oleũ Silius ſubſignificat. Solinus ſpeculatam ſe in ea ſcribit, puto cum fiſtulam inuentam, quod buccas inflaret, abiecit. quod poetæ in Mæandro Ioniæ fluuio fuiſſe canunt. Sed quæ Mineruarum eſt hic natas? Equidem quintam dixerim. Nam & Palus uicina Pallas uocatur, & Callimachus, qui circa luca illa, patriam habuit, nempe Cyrenas, Tritonem ipſum Pallantiam paludem cognominat. & ſic uocat Feſtus. Sed Libyes, Neptuni, & Tritonidis dicunt, niſi Pallas ſit Neptunus. Non prætereundũ eſt tamen eſſe, qui in Tritone Bœotia Mineruam natam uelint. Nam Tritones aliquot ſunt. Interpres Apollonij ſic inquit, τρίτωνες τρεῖς, Βοιωτίας, Θετταλίας, Λιβύης ἐν ᾗ τῇ κατὰ Λιβύην ἐτέχθη ἡ Ἀθηνᾶ, Tritones tres, Bœotiæ, Theſſaliæ, Libyæ. In ea uero quæ eſt in Libya, nata eſt Minerua.

u Quod enim de capite Iouis.] Non deſunt, qui credant hinc eſſe Tritonẽ nominatã, quod Bœotia lingua τριτὼ ſit caput. Verum hoc fictũ eſt, quod dea ſapientiæ exiſtimetur, & ſuprema ætheris pars. x Quanquam Ogygius ipſe quãdo fuit.] Euſebius, unde ſunt harum

Ogygius rerum non paucæ Auguſtino deſumptæ, temporibus Phoronei regis Argiuorum, hæc aſcribit. Ogygius qui in Attica Eleuſina, quæ antiquitus uocabatur Acta, regnabat, & alijs ciuitatibus plurimis, cuius temporibus apud lacum Tritonidem uirgo apparuit, quam Græci Mineruam nuncupauerunt. Huius tempore inundatio fuit, inter quam & illam, quæ ſub Deucalione contigit, centũ ferè & ſeptuaginta annos numerat. Solinus aliter, qui ſic inquit, Inter Ogygium ſanè, & Deucalionem medium æuum ſexcentis annis datur. Ogygius uero in Acta regnauit, & Bœotia, quæ ante Cecropem Ogygia eſt nominata, ut refert Strabo, quem quidam autorem faciunt Thebarum Bœotiarum. unde Ogygia ingenia dicta ſunt Thebana, & uulgo Eleuſinæ in Attica, ac indigena exiſtimatus eſt. nam genus aliũde ignoratur: à cuius temporibus ad primam Olympiadem anni cumputantur, plus paulo, quàm mille ab Hellanico, Philochoro, Caſtore, & Thalo, qui Syriaca ſcripſerit. cum etiam Diodoro, & communi ferè Græcorum ſumma. Quibus Oroſius conſentit, qui diluuiũ Ogygium mille & quadraginta annis urbem conditam præceſsiſſe perhibet. Porphyrius in quarto aduerſus nos libro, Ogygem rege Inacho fuiſſe ſcribit, quẽ ſequutus Aphricanus, Moſen Ogygi æqualem facit, cũ ſit multo minor. y Nec Græca, nec Latina nouit hiſtoria.] Aliter Ioſephus, & Euſebius. Ille enim ait, huius uniuerſalis inundationis & arcæ Noe meminiſſe Beroſum Babylonium, & Mnaſeam Damaſcenum, & Hieronymũ Aegyptium, affertq; eorum dicta. Meminerunt & Alexander Polyhiſtor, & Melõ, & Eupolemus, ut inquit Euſebius, & Abidenus. Ioppen etiam Aegypti Mela & Plinius ante inundationem terrarũ conditam fuiſſe tradunt, quod de inũdatione Ogygis aut Deucalionis intelligi non poteſt, quæ illuc non peruenit. Nec mirandum eſſet, tunc eſſe iam illam urbem, quum eſſent in orbe innumeræ. Diluuium illud, quod mundo minatur apud Poetas Iuppiter, non aliud intelligendum eſt, ſed hæc obſcuriſsime ab eis dicebant, ita ut uix ipſi qui ſcribebant, intelligerẽt. Quæ apertius à Beruſo, Mnaſea, & Eupolemo ſunt tradita, ad hiſtorias ſpectant barbaricas, ut etiam Ioſephus ait, nõ Græcorum, aut Latinorum, de quibus Auguſtinus loquitur. z Noſtri autem, qui chronica.] Noſtros homines, Chriſtianos puta. Euſebius Cæſariæ Palæſtinæ Euſebius

Epiſcopus, qui ob amicitiam cũ Pamphilo martyre cognomen idem cepit, uir fuit immenſa lectione, & proinde eruditione ſumma, ſcripſitq;, ut Hieronymus dicit, infinita uolumina, inter cætera Chronicorum canonum omnimodam hiſtoriam, & eorum ἐπιτομὴν, quã puto eſſe, quæ ad nos peruenit, & ſi deprauatiſsima corruptis nominibus, & rerũ ordine luxato, imperitia deſcribentium librariorum, quibus non facile fuit ſeruare collationes illas temporum. Nec huiuſmodi uitia deprehenduntur, caſtiganturq;, niſi à cõſultiſsimis antiquitatis, ideo rudes plerunq; illis capiuntur. Quàm uero ſit neceſſarium id opus ſtudijs omnibus, ſatis Hierunymus, qui de Græco interpretatus eſt, indicauit tam religioſa Irenæi adiuratione præpoſita, quo librarij diligentiam, ingeniumq; excitaret. Ea temporum digeſtio producta eſt ab Euſebio uſq; ad annum Conſtantini Cæſaris uigeſimum. Hierony. uſq; ad Gratianum, de ſuo adiecit.

u Regnante in Attica.] Attica regio eſt in Græcia inter Megaram & Bœotiam, cuius Sunium promontoriũ & Pyræum portũ Aegæum abluit mare, parens frugũ, legum, humanitatis, religionis, ut inquit Cicero. Huius littus ait Capella cõcentum muſicũ illiſis terræ undis reddere, quod propter tantam eruditionis uim puto dictum. Incolæ αὐτόχθονας ſe, id eſt indigenas, & ſine aliqua externa origine nominant. De regibus illius ſic Pauſanias: Actæum aiunt in ea quæ nunc eſt Attica, primum regnaſſe, quo mortuo Cecrops ſucceſsit, qui filiã Actæi duxit, ex quis filiæ ſunt prognatæ Erſa, & Aglaurus, & Pandroſus. Filius uero Eriſichthon, qui non imperauit Athenienſibus, nam patre ſuperſtite interijt. [illegible] Strabo lib. ix. Κέκροπα πρῶτον εἰς δωδεκάπολιν συνοικίσαι τὸ πλῆθος, ὧν ὀνόματα ἦν Κεκροπία, Τετράπολις, Ἐπακρία, Δεκέλεια, Ἐλευσίς, Ἄφιδνα· λέγουσι καὶ πληθυντικῶς Ἀφίδνας· Θόρικος, Βραυρών, Κύθηρος, Σφηττός, Κηφισία, Φάληρος· πάλιν δ' ὕστερον εἰς μίαν πόλιν συναγαγεῖν λέγεται τὴν νῦν τὰς δώδεκα Θησέα. Cecropem primum ferunt in duodecim urbes multitudinem coegiſſe, quarum hæc ſunt nomina: Cecropia, Tetrapolis, Epacria, Decelea, Eleuſis, Aphydna: dicũtur & pluratiue Aphydnæ. Doricus, Brabron, Cytheros, Sphetus, Cipheſia, Phalerus. Poſtea ueru in unam urbem, quæ nunc eſt, aiunt Theſea duodecim illas congregaſſe.

Quando Athenienſiũ ciuitas ſit condita, & quã cauſam nominis eius Varro perhibeat. Cap. IX

NAM ut Athenæ uocarentur, quod certe nomẽ à Minerua eſt, quę Gręce Athena dicitur: hãc cauſam Varro indicat. Cum apparuiſſet illic repente oliuæ arbor, & alio loco aqua erupiſſet, regem prodigia iſta mouerunt, & miſit ad Apollinem Delphicum ſciſcitatũ quid intelligendum eſſet, quidue faciẽdum. Ille reſpõdit, quod olea Mineruam ſignificaret, unda Neptunum,

& quod eſſet in ciuium poteſtate, ex cuius nomine potius duorum deorum, quorum ſigna illa eſſent, ciuitas uocaretur. Iſto Cecrops oraculo accepto, [b] ciues omnes utriuſq; ſexus: [c] mos enim tunc in eiſdem locis erat, ut etiam fœminæ publicis cõſultationibus intereſſent: ad ferendum ſuffragiũ cõuocauit. Cõſulta igitur multitudine mares pro Neptuno, fœminę pro Minerua tulere ſentẽtias. Et quia una plus eſt inuẽta fœminarũ, Minerua uicit. [d] Tũc Neptunus iratus marinis fluctibus exęſtuãtibus terras Atheníenſiũ populatus eſt: quoniã ſpargere latius quaslibet aquas difficile dæmonibus non eſt. cuius ut iracũdia placaretur, triplici ſupplicio dicit idem autor ab Atheníenſibus affectas eſſe mulieres: ut nulla ulterius ferrent ſuffragia: ut nullus naſcentium maternum nomen acciperet: ut [e] ne quis eas ἀθηναίας uocaret. Ita illa ciuitas mater ac nutrix liberalium doctrinarum & tot tantorumq; philoſophorũ, qua nihil habuit Græcia clarius atq; nobilius, ludificantibus dæmonibus de lite deorum ſuorum, maris & fœminę, [f] & de uictoria per fœminas fœminea Athenas nomen accepit. & à uicto læſa, ipſam uictricis uictoriam punire compulſa eſt, plus aquas Neptuni, q̃ Mineruæ arma formidans. Nam in mulieribus quæ ſic punitæ ſunt, & Minerua quæ uicerat, uicta eſt: nec affuit ſuffragatricibus ſuis, ut ſuffragiorum deinceps perdita poteſtate & alienatis filijs à nominibus matrum, Athenæas ſaltem uocari liceret, & eius deæ mereri uocabulum quam uiri dei uictricem fecerant ferendo ſuffragiũ: de quo ſatis apparet, quę et quãta hinc dici poſſent, niſi ſermo ad alia properaret.

L. VIVES

Athenæ NAm ut Athenæ uocarentur.] Athenæ Atticæ unde ſint dictæ non conuenit. Vulgatior opinio eſt à Minerua, quæ illis dicta eſt ἀθηνᾶ. De nominibus regionis & urbis, hæc ferè ſunt apud Græcos. Pauſanias: καὶ τὴν ἀρχὴν τὸ κέκροπος κραναὸς ἐδέξατο, ἀθηναίων δυνάμει προέχων. κραναῷ δὲ θυγατέρας καὶ ἄλλας, καὶ ἀτθίδα γενέσθαι λέγουσιν, ἀπὸ ταύτης ὀνομάζουσιν ἀττικὴν τὴν χώραν, πρότερον καλουμένην ἀκταίαν. Principatum Cecropis excepit Cranaus Athenienſium uirtute præſtantiſsimus. huic filiæ fuerũt, quum aliæ, tum uero Atthis, à qua regio dicta eſt Attica, quæ prius Actæa. Strabo: ἀκτικὴν μὲν γὰρ ἀπὸ ἀκταίωνός φασιν, ἀτθίδα δὲ καὶ ἀττικὴν ἀπὸ ἀτθίδος τῆς κραναοῦ, ἀφ' οὗ καὶ κραναοὶ οἱ ἔνοικοι, μοψοπίαν δὲ ἀπὸ μόψοπος, ἰωνίαν δὲ ἀπὸ ἴωνος τοῦ ξούθου, ποσειδωνίαν δὲ καὶ ἀθήνας ἀπὸ τῶν ἐπωνύμων θεῶν. Atticam quidam ab Actæone cognominãt. Attida uero & Atticã ab Atthide filia Cranai, à quo incolæ Cranai dicti, Mopſopiã, à Mopſopo, Ioniã ab Ione Xuthi filio, Poſidoniã à Poſidõe, & Athenas ab Athena. Ceu quis Latine dicat Neptuniam à Neptuno, & Mineruas à Minerua. Iuſtinus hiſtoricus ex Trogo non uocatas Athenas ſcribit uſq; ad quartum regem Atticũ, qui ſucceſsit Cranao: ipſe Amphionidem uocat, credo men-

A doſe, Græce Amphictyona. & profecto nomen Athena-
rum non eſt inter illa oppida, quæ Cecrops poſuit, eaq;
quæ uocata eſt Cecropia, poſtea Athenæ dicta, & condi-
ta à Theſeo urbs arx fuit. Sic enĩ apud Græcos frequen-
ter [illegible] quæ ſũt uer-
ba interpretis Apollonij. Idem alio in loco Cecropia di-
citur Attica à Cecrope rege. Verum illud ignorandum
non eſt, Athenas triplices fuiſſe, ut inquit M. Varro in
libris De analog. ab alijs Athenienſes, ab alijs Athenæ-
os, ab alijs Athenæopolitas. Sunt enim Athenæ Atticæ
unde Athenienſes, & Athenæ Euboicæ in Euboea inſula
Chadæ cognominatæ, à Cecrope Erichthæi filio condi-
tæ, cuius incolæ Athenæi, ut puto, à Latinis dicuntur.
Nam Græci Athenarũ Atticarum ciues ἀθηναίους uocant.
Atheneopolitæ autem ſunt in Gallia Narbonenſi popu-
li, qui Atheneopolim inhabitãt Maſsilienſi agro. Eſt &
in Laconica terra Atheneoppidum ἀθῆναι. b Ciues o-
mnes utriuſq; ſexus.] Ouid. vi. Metamorphoſeos: ueniſ-
B ſe inter Mineruam & Neptunum in contentionem, uter
de ſuo nomine Cecropiam uocaret: diſceptãtibus duo-
decim dijs, ac ipſo etiam Ioue, Neptunum tunc percuſ-
ſa tridente terra equum produxiſſe, Mineruam oleam.
Hoc erat ſignum pacis, illud belli. Placuit magis omen
pacis. Ita Minerua Athenas uocauit, quod alij referunt
ad certamen maris & terræ, utra parte plus poſsint At-
tici, tum ad belli, pacisq; artes, tum ad fructus, mer-
ces, & quæſtus, unde plus accedat Athenieñ. è mari ne
an è terra. At equus à Neptuno æditus, ab alijs Syron,
ab alijs Arion dicitur: ab alijs Scythius, ut Seruius re-
fert primo Georg. Valerius Probus non unum Neptu-
ni equum nominat. nam Ariona dicit donatum Adra-
ſto à Neptuno, Xanthum & Cyllaron Iunoni, quos illa
Caſtori & Polluci dedit. Sed quæ Minerua hæc eſt, ex
quinq; Ex ſententia Platonis in Timæo ſecunda Miner-
ua, quã Cicero dicit ortam Nilo, colit ab Aegyptijs Saie-
C tis, & ſi uulgo Saletis legitur. Eſt enim Sais in Aegypto Sais
ſub Delta ingẽs urbs, & nomos Amaſis patria & regia:
cuius cõditrix fuit eadẽ Minerua ab Aegyptijs Neuth
dicta, quæ Athenarum in Attica. Eſt & Athenienſibus
menſis quem exordiuntur noua luna Decembris, qui
ab illis ποσειδεὼν nominatur, de memoria illius certami-
nis ποσειδῶνος, hoc eſt Neptuni cum Pallade. c Mos
enim tũc in eiſdem locis.] Qui in alijs permultis. & cum
uoluit eſſe in ſua rep. Pla. d Tunc Neptunus iratus
marinis.] Hoc uideri poteſt factum in diluuio Deuca-
lionis, quod tempore Amphictyonis contigit, quũ A-
thenæ cœperũt hoc nomine cognoſci, eaq; uis aquarum
Athenas quoq; afflixit. e Vt ne quis eas Athenæas.]
Hoc Græce ἀθηναίας, Metaclides ait, fœminas Atheniſ natas.
non ἀθηναίας uocari: ſed ἀττικάς. uiros dici ἀθηναίους. Cau-
ſam reddit ita: μὴ τὴν ἄγαμον αἱ γαμεταὶ τῇ προσηγορίᾳ καταισχύ-
νωσι: ne, inquit, nuptæ ſalutando innuptas pudore affici-
ant. Nam ex marito cognominatio uxoris ſumit: quũq;
D uiri dicantur ἀθηναῖοι ſi illæ dicerentur ἀθηναῖαι, uiderent
iam nuptæ, ut quæ de uirorũ appellatione nominaren-
tur. Verum Pherecrates [illegible], & Philemon [illegible], & Di-
philos ἀναγυρίδι, & Pindarus σχολῇ, & alij ueteres Poetæ
permulti fœminas Atticas ἀθηναίας uocarunt. quam uo-
cẽ in illis ſcriptoribus Phrynichus ſophiſta Bithynicus
ἀντὶ τοῦ ἀττικαὶ poſitam putat, miraturq; Pherecratem ho-
minem Atticiſsimum, ea eſſe uſum in illa nota. f Et
de uictoria deorum per fœminas, fœminæ Athenas no-
men accepit. In Brugẽſi exemplari ſic legitur: de uicto-
ria per fœminas fœminea Athenas nomen accepit, ut
ſit uictoria fœminea. Si quis malit legere fœminæ, ad
Mineruam referuntur: & legi poſſet, fœminæ ἀθηνᾶς, hoc
eſt, fœminæ Mineruæ.

Quid Varro tradat de nuncupatiõe Areopagi, & de diluuio Deucalionis. Cap. x

TTAMEN Marcus Varro non A
A uult fabuloſis aduerſus deos fidem adhibere figmentis, ne de maieſtatis eorum dignitate indignũ aliquid ſentiat. Et ideo, [a]nec Areopagon, [b]ubi cũ Athenienſibus Paulus Apoſtolus diſputauit: ex quo loco Areopagitę appellati ſunt curiales urbis eiuſdem: uult inde accepiſſe nomẽ, [c]quod Mars, qui Græce ἄρης dicitur, cum homicidij crimine reus fieret, iudicantibus duodecim dijs in eo pago, ſex ſentẽtijs abſolutus eſt: quia ubi paris numeri ſentẽtiæ fuiſſent, præponi abſolutio dãnationi ſolebat. Sed contra iſtã quæ multo eſt amplius celebrata opinionem, aliam quandam de B obſcurarum notitia literarum, cauſam nominis huius conatur aſtruere, ne Areopagon Athenienſes [d]de nomine Martis & pagi, quaſi Martis pagum nominaſſe credantur: in iniuriam uidelicet numinum, à quibus litigia, uel iudicia exiſtimat aliena: non minus hoc quod de Marte dicitur, falſum eſſe aſſeuerans, quàm illud quod de tribus deabus, Iunone ſcilicet, et Minerua, & Venere: quę pro malo aureo adipiſcendo, apud iudicem Paridem de pulchritudinis excellentia certaſſe narrantur: & ad placandos ludis deos qui delectantur, ſeu ueris, ſeu falſis iſtis crimini- C bus ſuis, inter theatricos plauſus cantãtur, atq; ſaltantur. Hæc Varro non credidit, ne deorum naturæ, ſeu moribus credat incõgrua: & tamen non fabuloſam, ſed hiſtoricam rationem de Athenarum uocabulo reddens, tantam Neptuni & Mineruæ litem ſuis literis inſerit, de cuius nomine potius illa ciuitas uocaretur, ut cũ prodigiorum oſtentatione contenderent, inter eos iudicare nec Apollo cõſultus auderet, ſed ad deorum iurgium finiendum, ſicut memoratarum trium dearum ad Paridem Iupiter, ita & iſte ad homines mitteret, ubi uinceret Minerua ſuffra- D gijs, & in pœna ſuarum ſuffragatricum uinceretur, quæ in aduerſarijs ſuis uiris obtinere Athenas potuit, & amicas ſuas fœminas Athenæas habere non potuit. His temporibus ut Varro ſcribit, [e]regnante Athenienſibus Cranao ſucceſſore Cecropis, ut autem noſtri Euſebius & Hieronymus, adhuc eodem Cecrope permanente diluuium fuit, quod appellatum eſt Deucalionis, eo quod ipſe regnabat in earum terrarum partibus ubi maxime factum eſt. [f]Hoc autem diluuium nequaquam ad Aegyptum, neq; eius uicina peruenit.

L. VIVES

ET ideo nec Areopagon.] In alijs Areon pagon, in alijs Arion Pagon, ſic Græce ἄρειος πάγος. Stephanus in urbibus promontorium dicit Athenis, in quo iudicia & quæſtiones factæ necis exercerentur. Athenis enim duo erant conſilia, ut ſcribit Libanius ſophiſta: Vnum perpetuum quod de cædibus iudicabat, & huiuſmodi rebus eo loco qui Areopagus dicebatur: alterum quotannis mutabile, quod remp. cõſtituebat: & quingentenarium uocabatur. De Areopago & Areopagitarũ moribus collegit plurima ex utriuſq; linguæ ſcriptoribus Budæus noſter annotans in Pandectas. *Areopagus*

b Vbi cum Athenieñ. Paulus.] Act. xvij. c Quod Mars qui Græce ἄρης.] Hæc eſt communis omnium opinio. Ideo Iuuenalis ſatyra nona curiam Martis Areopagum nominat. Pauſanias Areopagum dictum ſcribit, quia primus ibi Mars iudicium ſubijt, cum occidiſſet Alirrhothion, qui fuit Neptuni filius, quod uim intuliſſet Alcippæ Martis ipſius ex Agraulo Cecropis filiæ. Deinde iudicatum ibi Oreſtem matricidam ait, & iudicio liberatum templum ibi erexiſſe Mineruæ Areæ q. Martiæ. d De nomine Martis & pagi.] Non puto eſſe dictam illam curiam Areopagum. q. Martis pagũ, ceu pagus aliquis eſſet extra urbem, quales ruſticani, qui pagi uocantur, quaſi eodem utantur fonte, qui non πάγος, ſed πάγη dicitur, nec ceu uicus in urbe, ſed πάγος modo eminentem aliquem locum, modo ſaxum ſignificat, quod Stephanus dicit promontorium, quaſi celſiorem locum. Sic & Suidas. [illegible] Id eſt, Vocatus eſt Ariopagus quòd in ſaxo & loco æditiore eſt forũ. Arius uero q; de cædibus iudicatur, quibus præeſt Mars. Attingit quoq; iudicium Martis ſuper Alirrhothio interfecto ex Hellanico lib. primo, ut nos ex Pauſania, ex quo eodem prætermittendum non eſt, in Areopago fuiſſe lapides argenteos, [illegible] In quibus & rei & actores cõſiſtebant: reorum uocabãt iniuriæ, actorum uero impudentiæ. Erat & in proximo templum dearum uerendarum, ut Athenieñ. nominant, quas Heſiodus in Theogonia furias uocat. e Regnante Athenieñ. Cranao.] *Cranai* Alij Amphictyone rege ut dixi, Euſebius rege Cecrope, quæ annotatio temporum parum mihi probatur, ut illud, quod in idem tẽpus refertur ab eo Cecrops, is qui in Euboeam inſulam migrauit, quem ſcriptores Græci filium dicunt Erichthei, qui lõge poſt Cecropem illum primum Atticam terram tenuit, à quo Athenienſes dicti ſunt Cranai, Ariſtoph. [illegible] Strabo Cranaos eſſe nominatos ſcribit, quod miror cur maluit interpres uertere inquilinos, q; incolas, ſed Euſebium & Hieronymum eõiungit, quod Euſebius compoſuit opus, Hieronymus in Latinum uertit. Cæterum ut redeam ad diluuium & Deucalionem, hic filius *Deucalion* fuit Promethei, & Oceanæ, ut inqt Dionyſius, qui Pyrrham patrui ſui Epimethei & Pandoræ filiam in coniugem accepit, regnauitq; in Theſſalia expulſis Pelaſgis. cum in exercitu gentes Parnaſsi accolas ductaret, id eſt Leleges & Curetas. Huius diebus, ſicut Ariſtoteles refert, ingens uis imbrium magnam Theſſaliæ & Græciæ partẽ oppreſsit. Ipſe Deucalion & uxor Pyrrha in Parnaſſo ſeruati, conſulto Themidis oraculo humanum genus dicuntur reparaſſe, iactis poſt terga parentis oſſibus, hoc eſt terræ lapidib. qui à uiro iacti in uiros, qui à fœmina in fœminas conuertebantur. Sed re uera ex mõtibus in plana deduxerunt homines, qui diluuio ſuperfuerant, ideo fuiſſe ſaxa fabulati ſunt. Luciã. [illegible]

[illegible]. Hoc eſt: quo circa tantum in momento temporis ſub Deucalione naufragium conngit, ut demerſis in fundo cũctis, uix unicus ſuperſtes linter fuerit ad Lycoream appulſus. Porrò Lycorea uicus eſt in Delphis, à Lycoreo rege dictus, ut ſcribit Callimachus. Parnaſſus uero, ſicut Stephanus narrat, olim Larnaſſus uocari erat ſolitus propterea quòd Deucalionis illuc appulit [illegible], hoc eſt linter contectus ſiue arca, quam Deucalion ædificauit conſilio Promethei patris. Strabo uero Deucalionem Cyni habitaſſe narrat, quæ eſt in Locride urbs ad Sunium Opuntium, ubi Pyrrhæ uiſitur ſepulcbrũ, cum ipſius Deucalionis ſit Athenis. Pauſanias templum quoq; Athenis eſſe ſcribit, quod à Deucalione extructum dicitur, argumentoq; eſt ipſum ibi quandoq; habitaſſe. Et ſi Dion Olympij Iouis templum eſſe Deucalionis tumulum tradit, quod templũ ab ipſo extructum ferunt. f Hoc autem diluuiũ nequaquam ad Aegyptum, neq; ad eius.] Sic Plato in Timæo, & Diodorus Siculus libro primo.

Quo tempore Moyſes populum de Aegypto eduxerit: & Ieſu Naue, qui eidem ſucceſsit, quorum regum ætate ſit mortuus. Cap. XI

DVXIT ergo Moyſes ex Aegypto populum dei, nouiſsimo tépore Cecropis Athenienſiũ regis cum apud Aſſyrios regnaret Aſcatades ᵃapud Sicyonios Marathus, apud Argiuos Triopas. Educto autẽ populo in monte Sina diuinitus acceptam tradidit legem: quod uetus dicitur teſtamentũ: quia promiſsiones terrenas habet: & per Ieſum Chriſtum futurum fuerat teſtamẽtum nouum, quo regnum cœlorum promitteretur. Hunc enim ordinem ſeruari oportebat, ſicut in unoquoq; homine, qui in deũ proficit, id agitur, quod ait Apoſtolus, ut nõ ſit prius quod ſpiritale eſt: ſed quod animale, poſtea ſpiritale: quoniam ſicut dicit, & uerũ eſt: primus homo de terra, terrenus, ſecundus homo de cœlo, cœleſtis. Rexit autem populum Moyſes per annos quadraginta in deſerto: & mortuus eſt annorum centum & uiginti: cum Chriſtum etiam ipſe prophetaſſet per figuras obſeruationũ carnalium in tabernaculo, & ſacerdotio, & ſacrificijs, alijsq; myſticis plurimisq; mãdatis. Moyſi ſucceſsit Ieſus Naue: & in terra promiſsionis introductum populum collocauit, ex autoritate diuina debellatis gentibus, à quibus eadem loca tenebantur. Qui cum populum rexiſſet poſt mortem Moyſi uiginti & ſeptem annos, etiam ipſe defunctus eſt: regnante apud Aſſyrios octauodecimo Amynta, apud Sicyonios ſextodecimo ᵃCorace, ᵇapud Argiuos decimo Danao, apud Athenienſes quarto Erichthonio.

L. VIVES

A Apud Sicyonios Marathus.] Perathus, Pauſanias [illegible]. Euſebius Marathum, quem uiginti annos tenuiſſe imperiũ ſcribit. Eſt etiam Marathus Apollinis filius, à quo urbs in Phocide, nõ longe ab Anticirrha. Fuit & Marathus, qui cum Tyndaridis militauit, à quo Marathõ in Attica [illegible], ut ſcribit Plutarch. Neſcio, an hic ſit Apollinis filius. tempora ſatis congruunt. Et Suidas ab Maratho Apolline nato dictum perhibet campum Marathonium in Attica. Marathus

b Apud Argiuos decimo Danao.] Danaus Beli filius Aegyptius nauẽ primus ex Aegypto in Græciam aduexit, ut ſcribit Plin. Nã ante ratibus nauigabaſ inuẽtis in mari Rubro, inter inſulas à rege Erythra. Idem Danaus primus puteos excogitauit in Argo dipſio, hoc eſt ſiticuloſo. Hunc Aegyptij eiecerunt præfecto ſibi Aegypto, à quo nomẽ habet regio, quum prius Aeria nominaretur, ut ſcribit Danaus

B Euſeb. Pauſanias Danaum refert ex Aegypto Argos ueniſſe, Gelanore Stenelæ filio regnante Argis, quem ipſe & omnes de Agenorica gente regno ſpoliauit, contentionem uero Danai & Gelanoris ad hunc modum narrat: Quũ ex Aegypto Danaus ueniſſet, certaretq; cum Gelanore Sthenelæ filio, de regno diſceptãte populo, multaq; utrinq; ad perſuadendum conducentia afferrẽtur, nec minus æqua uideretur Danaus dicere, q̃ Gelanor, populus iudicium in poſtridianum diſtulit diem: quo die, oriente luce, lupus in gregem boum ad pomeria paſcentium, incurrit: cœpitq; cum duce gregis tauro depugnare. Ibi oblata eſt occaſio Argiuis tauro ſimilẽ Gelanorem, lupo Danaum extimare: quoniam, ut bellua illa non eſt cum hominibus educata, ita nec Danaus erat cum ipſis. At cum taurũ lupus confeciſſet, pro Danao pronunciatum eſt. Ea de cauſa putans Danaus Apollinem in armentum immiſiſſe lupum, templum erexit Apollini [illegible], id eſt, lupino. Hic Danaus in arce Ar-

C giua habitauit, cæteriq; Pelaſgi, Danai ſunt ex eius nomine uocati: Huius ſunt illæ quinquaginta filiæ carminibus celebres. Diodorus ait, ab hoc conditos eſſe Argos Argiuos, antiquiſsimã ferè urbem Græciæ: alij tantum arcem perhibent, & ab eo Danaos dictos, qui ante Pelaſgi. Tãta gloria fuit rex ille præ cæteris eiuſce gẽtis.

De ſacris falſorum deorũ, quæ reges Græciæ illis temporibus inſtituerunt: quæ ab exitu Iſrael ex Aegypto, uſq; ad obitum Ieſu Naue dinumerantur. Caput XII

PER hæc tempora, id eſt ab exitu Iſrael ex Aegypto uſq; ad mortẽ Ieſu Naue, per quẽ populus idem terram repromiſſiõis accepit, ſacra ſunt inſtituta dijs falſis à regibus Græciæ, quæ memoriam diluuij, & ab eo liberationis hominũ, uitæq; tunc ærumnoſæ, modo ad alta, modo ad plana migrantiũ, ſolenni celebritate reuocarũt. ᵃNam & Lupercorum per ſacram uiam aſcenſum, atq; deſcenſum ſic interpretantur, ut ab eis ſignificari dicãt homines, qui propter aquæ inũdationẽ, ſumma montiũ petierũt, & rurſus eadem reſidẽte ad ima redierũt. His temporibus ᶜDionyſium qui etiam ᵈLiber pater dictus eſt, &

A & poſt mortem deus habitus,[e] uitem ferunt oſtẽdiſſe in Attica terra hoſpiti ſuo.[f] Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi muſici, ut placaretur ira eius, qua putabant afflictas eſſe ſterilitate Græciæ regiones, quia nõ defenderunt tẽplum eius, quod rex Danaus cum eaſdẽ terras bello inuaſiſſet, incẽdit. Hos autem ludos ut inſtituerent, oraculo ſunt admoniti. In Attica uero rex Erichthonius ei ludos primus inſtituit, nec ei tantum ſed etiam Mineruæ, ubi præmiũ uictoribus oleũ ponebatur,[g] q; eius fructus inuentricem Mineruam, ſicut uini Liberũ tradũt. Per eos annos[h] à rege Xantho Cretenſiũ, cuius apud alios aliud nomen inuenimus,[i] rapta perhibetur Europa, & inde geniti[k] Rhadamantus,[l] Sarpedon,[m] et Minos, quos magis ex eadẽ muliere filios Iouis eſſe uulgatum eſt. Sed taliũ deorum cultores illud, quod de rege Cretenſium diximus, hiſtoricæ dant ueritati, hoc autem quod de Ioue Poetæ cantant, theatra concrepant, populi celebrant, uanitati deputant fabularum, ut eſſet unde ludi fierent placandis numinibus etiam falſis eorum criminibus. His temporibus [n] Hercules in Tyria clarus habebatur. Sed nimirum alius, nõ ille de quo ſupra locuti ſumus. C Secretiore quippe hiſtoria plures fuiſſe dicũtur & Liberi patres & Hercules. Hũc ſanè Herculem cuius ingentia duodecim facta numerãt,[o] inter quæ Antæi Aphri necem non commemorant, quod ea res ad alterum Herculem pertinet,[p] in Oeta monte[q] à ſeipſo incenſum produnt ſuis literis, cum ea uirtute, qua monſtra ſubegerat, morbum tamen quo languebat ſuſtinere non poſſet. Illo tempore uel rex uel potius tyrãnus [r] Buſiris ſuis dijs ſuos hoſpites immolabat, quẽ filium perhibent fuiſſe Neptuni, ex Matre Libya filia Epaphi. Verum non credatur hoc ſtuprum perpetraſſe Neptunus, ne dij accuſentur, D ſed Poetis & theatris iſta tribuantur, ut ſit unde placentur.[s] Erichthonij regis Athenienſium, cuius nouiſſimis annis Ieſus Naue mortuus reperitur, Vulcanus & Minerua parẽtes fuiſſe dicuntur.[t] Sed, quoniam Mineruam uirginem uolũt, in amborum contentione Vulcanum commotum effudiſſe aiunt ſemen in terram, atque inde homini nato ob eam cauſam tale inditum nomen. Græca enim lingua ἔρις, contentio, & χθὼν terra eſt, ex quibus duobus compoſitum uocabulum eſt Erichthonius. Verum quod fatendum eſt refellunt, & à ſuis dijs re-

A pellunt iſta doctiores, qui hanc opinionem fabuloſam hinc exortam ferunt,[u] quia in templo Vulcani & Mineruæ, quod ambo unum habebant Athenis, expoſitus inuentus eſt[x] puer dracone inuolutus, qui eum ſignificauit magnum futurum, & propter commune templum cum eſſent parentes eius ignoti, Vulcani & Mineruæ dictum eſſe filium: nominis tamen eius originem fabula illa potius quàm iſta deſignat hiſtoria. Sed quid ad nos hoc, cũ iſti in ueracibus libris homines inſtruant religioſos, illud in fallacibus ludis dæmones delectet impuros, quos tamen illi religioſi tanquam deos colunt? Et cũ B de illis hæc negant ab omni eos crimine purgare non poſſunt, quoniam ludos eis poſcentibus exhibent, ubi turpiter aguntur, quæ uelut ſapienter negantur, & his falſis ac turpibus dij placantur, ubi & ſi fabula cantat crimen numinum falſum, delectari tamen falſo crimine crimen eſt uerum.

L. VIVES

a NAm & Lupercorum.] Lupercal Romæ locus erat in palatio ſacer Pani Lyceo, hoc eſt lupino, quem ferunt Arcades qui cum Euandro in Italiam uenere, monitu Carmentis uatis dicaſſe, ut in pa- C tria magnis religionibus Pan Lyceus colebatur & Iupiter Lyceus in Lyceo monte, & eodem Romæ loco Romulus & Remus ſuxerãt lupæ mammas, ſimulacrũq; erat eiuſce facti æneũ, idcirco Seruius hac de cauſa Lupercal dictum eſſe putat. Sed ſacra Lycei Panis ab Euãdro ante natum Romulum multis annis inſtituta erãt. Sic Ouidius in Faſtis:

Quid uetat Arcadico dictos à monte Lupercos?
 Faunus in Arcadia templa Lyceus habet.

Et Vergilius libro octauo:

Gelida monſtrat ſub rupe Lupercal
Parrhaſio dictum Panos de monte Lycei.

Et Romulus ex Lupercis fuit. quod ſacrum celebrabant, cum à paſtoribus Numitoris eſt captus. Sacrificabatur Pani à nudis hominibus, tectis tantum pudendis, ut inquit Dionyſius, pellibus animantium mactatarum ad aram, deinde uicum circumibant curſitantes. Varro libro quinto, De lingua Latina. Lupercalia D dicta, quod in Lupercali Luperci ſacra faciunt. Rex cum ferias menſtruas nonis Februarijs edicit, hunc diem februatum appellat. Februum Sabini purgamentum, & in ſacris noſtris uerbum: nam & Lupercalia februatio, ut in antiquitatum libris demonſtraui. Februum Feſtus has ferias Lupercales Iunoni uidetur attribuere: quam, ſiue februatam, ſiue februalem, ſiue februlim nominant, eóque die mulieres februantur, hoc eſt purgantur à Lupercis amiculo Iunonis, id eſt pelle caprina. Erat enim perſuaſum mulieribus prodeſſe ad fœcunditatem cædi ſcuticis pellium caprarum immolatarum Lupercalibus. Ideo Lupercis currentibus, offerentes ſe, manus tendebant, ut ferirentur. Immolabant etiam Luperci canẽ, ſicut narrat Plutarchus: ſeu quòd id genus erat purgationis, ſeu quòd lupis inimicum, cum lupino deo ſacrum fieret. b Per ſacram uiam.] Sacra uia Sacra uia Romæ eſt, authore Feſto, non tantum, ut uulgus

uulgus opinatur, à regia ad domũ regis ſacrificuli, ſed à regis domo ad ſacellum Strenuæ, & rurſus à regia uſq; in arcẽ. Varro de lingua Latina, ab Strenuæ ſacello prope Carinas oritur caput ſacræ uiæ, quæ pertinet in arcẽ, qua ſacra quotquot menſibus feruntur in arcem, per quam augures ex arce profecti, ſolent inaugurare. Huius ſacræ uiæ pars hæc ſola uulgo nota, quæ eſt à foro eũti primoro cliuo, ſacra dicta, ꝙ ibi fœdus inter Romulum & Titum Tatium regem Sabinum ictum. Poma ſolita hic uendi oſtendit Ouidius aliquot locis. Accliuem fuiſſe ſatis indicãt loca quæ adſcripſi. Ideo Auguſtinus, aſcenſum & deſcenſum dicit.

Dionyſius e Dionyſium.] Cicero terno De natura deorum, Dionyſios multos habemus, Primum è Ioue & Proſerpina natum. Secundũ Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe. Tertiũ Caprio patre, eũq; regem Aſiæ præfuiſſe dicũt, cuius Abarea ſunt inſtituta. Quartũ Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putanẽ confici. Quintum Nyſo natum & Thyone, à quo trieterides conſtitutæ putantur. De Dionyſiis Thebano, & Indico, & Aſſyrio Philoſtratus libro ſecundo Apollonij. Diod. libro quarto eſſe ſcribit, qui unicum Dionyſium fuiſſe credant, repertorem uini, gentiumq; uictorem: eſſe qui tres, diuerſo tempore. Primum Indum, qui uinũ inuenerit. Alterum Ioue natum & Proſerpina, ſeu Cerere, aratri monſtratorem, cũ prius manibus foderent terram, ac ſubigerent. Tertium Ioue & Semele uoluptuarium hominem, quiq; in exercitu fœminas ducebat.

Liber d Qui etiã Liber pater dictus eſt.] Macrobius in Saturnalibus, cur Dionyſius Liber dicatur, cauſam reddit ex ſententia Neuij: ꝙ ſol ſit, & liber per cœlũ uageẽ. alias rationes affert in quæſtiõib. Plutarchus: uel quòd liberos reddat bibẽtes: uel ꝙ pro libertate Bœotiæ pugnarit: uel quòd à curis liberat, & in agendo ſecuriores reddit. Senec. in libro De trãquillitate uitæ, Bacchum Liberum eſſe dictum interpretatur, nõ ob linguæ licentiam, ſed quia liberat ſeruitio curarum animum, & aſſerit, ucgetiorem, & audaciorem in omnes conatus facit. Trudit enim curas, & ab imo animum mouet, ac ut morbis quibuſdam, ita triſtitiæ medeẽ. Idcirco, liberalius interdum potandum cenſet. e Vitem ferunt oſtendiſſe.] Ideo Plato in Cratylo Διδοίνυσος interpretaẽ, id eſt, διδοὺς οἶνον. Paulo diuerſa Valerius Probus i. Georg. Aetolus, inquit, paſtor Staphylus, cum Oenei capellas in pabulum deduceret, notauit unã præcipue ſecedentem à grege, lætiorem cæteris, recipientem ſe ſerius in præſepia. Cuius rei ut cauſam cognoſceret, ſequutus eſt eam clam, & in remota ſtirpe uuam edentem, pomum ei incognitum ſuſtulit, regiq; pertulit Oeneo, qui expreſſo humore delectatus, quum eum uetuſtate cognoſceret miteſcere, Libero patri appoſuit, accepto à ſe hoſpitio. Cuius rei cultum cum mõſtraret Liber, ut perpetua inuentorum eſſet gloria, cõſtituit, ut ab Oeno οἶνον appellaretur uinum, à Staphylo uua σταφυλή. Euſebius Dionyſium quendam ponit Deucalionis filium, antiquiorem illo Semele nato, quem in Atticam terram ueniſſe dicit, & ab eo uitem inuẽtam. eiusq; hoſpitem nominat Semacum, cuius filiæ capreæ pellem donauit, ſed id Cecrope adhuc rege. Eubolus tamen antè Cecropẽ tradit, quàm uinum ſit repertũ, & homines in ſacrificijs aqua pro uino uſos. f Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi.] Euſebius idem in eadem tempora conijcit templi Apollinis Delij conſtructionem à filio Cecropis Erichthone factam. Ludi Apollini ſacri, cum alij erãt multi in Græcia, tum in primis celebrati duo: Actij in Acarnania Apollini Actio, quibus præerant Lacedæmonij, tum nobiles tota Græcia: Delphici in Phocide, qui dicebantur Pythia, & celebrabantur octauo quoque anno, ut ſcribit Cenſorinus. Plutarchus in quæſtionibus ait, Delphos tres agere enneaterides, hoc eſt nouennales ludos. Quarum unam uocant Stephaterium, alte-

A ram Heroidem, tertiam Chorilam. Verum de inſtitutione horum certaminum non conuenit. Interpres quidam Pindari in Pythijs ſcribit, duplicia eſſe Pythia. quod & teſtatur Strabo: antiquiſsima inuenta ſunt ab Apolline ipſo Pythone ſerpente occiſo, in quibus uictores fuerũt heroes, Caſtor, Pollux, Peleus, Hercules, Telamon: qui omnes lauro ſunt coronati. Recentiorem agonẽ Pythium conſtituerunt Amphictyones cõſilium Græciæ, poſtquã Cirrhæos execratos adiutore Eurylocho Theſſalo uicerunt temporibus Solonis, cuius belli meminit Aeſchines contra Cteſiphontem. g Quod eius fructus inuentricem Mineruam.] Hanc, non tam olei putant inuentricem, q̃ oleæ. Sic Vẽrg. Oleæq; Minerua *Minerua* Inuentrix. Nam Plinius lib. vij. Oleum & trapetas Ariſtæi Athenieñ. inuentum facit, eiuſdem cuius ſunt & mella, quin etiam & uinũ, ut placet Ariſtoteli, qui eum doctum hominem facit & à muſis educatum, & ſi Diodorus olei exprimendi rationem ex Mineruæ artibus

B quas homines docuit eſſe dicit. Oleam uero Mineruæ eſſe ſacram omnes perhibẽt, ut Laurum Apollini, & Eſculum Ioui, & Veneri Myrtum, & populum Alcidæ, ſicut inquit Vergil. Plinius lib. xvi. manere adhuc ætate ſua tradit oleam illam Athenis, quam in certamine ædidit Minerua. Olea coronantur Athenis uictores. Vnde mos Romanus in minoribus triũphis quas ouationes nominant, olea & myrto redimire caput, & turmæ equitum Calendis quintilibus olea coronantur, in Olympia uictores oleaſtro: durareq; ſcribit Plinius etiã memoria ſua oleaſtrum in Olympia, quo Hercules ibi coronatus eſt. h A rege Cretenſium Xantho.] Hunc *Xanthus* Xanthum puto quem Diodorus lib. quinto Aſterium nominat ex minoribus Deucalionis. nam huius filius fuit Hellenus, à quo Dorus progenitus, ab hoc Tectamus, qui cum Pelaſgis & Eolibus in Cretam nauigauit, ibi rex Aſterium genuit quo rege narrant contigiſſe ra-

C ptum Europæ, quæ ex Ioue tres filios Minoem, Rhadamanthum, & Sarpedonem peperit, quos Aſterius, cum prolibus careret eorumq; matrem Europam in coniugem accepiſſet adoptauit. Euſebius Aſterium hunc tres illos genuiſſe perhibet. Strabo aliter, qui Deucalionis filium dicit Hellenem, huius filios Dorum & Xuthum, qui ducta Creuſa Erechthei filia colonos in Quadripolim Atticæ terræ deduxit, Oenoam, Marathonem, Probalynthum, & Tricorythum, cum quo Ioannes Grammaticus ſentit περὶ διαλέκτων, qui tertium filium Hellenis addit Aeolum, à quo lingua Aeolica, ut à Doro Dorica, idq; eſt uero ſimilius. nam octoginta tantũ anni computantur inter Deucalionis inundationem & raptũ Europæ, nempe à tricesimo Cecropis ad xl. Erichthonij. alij Græci non Hellenis filios dicunt Dorum & Xuthũ, ſed Aeoli qui Creuſam in matrimonio habuerit. Ab huius uero Xanthi filio Ione dicta eſt Ionia, quæ prius Aegialia. is enim colonos Athenieñ. duxit in xij. Aſiæ ciui-

D tates ex Apollinis reſponſo, ut Vitruuius tradit, qui in hoc negocio patrem Xanthum cum filio coniungit, ſed filij nomine uocatam eſſe regionem conſtat. Erat Athenis βοηδρόμια feſtum. q. accurſus ad ferendam opem, id enim eſt βοηδρομεῖν, quod cum belligerarent cum Eumolpo Neptuni filio Xanthus magna celeritate Athenieñ. ſuppetias tulit. Propter quod in generum eſt aſcitus ab Erechtheo rege. Hunc putãt Aſterium eſſe & Xãthum: nam Xuthus & Xanthus indifferenter ponuntur. & hinc ius regni Athenienſis, quod Androgeus Minois filius Xanthi nepos ab Aegeo Theſei patre repetebat. eo Androgeo inſidijs Aegei ſublato Minos bellum intulit Athenieñ. cum diris execrationibus, quæ Athenienſes ita afflixerunt, ut ſingulis annis ſeptenos pueros & totidem uirgines Minoi pendere cogerentur. Aſterij cuiuſdam meminit Orpheus, quem dicit cum Argonautis nauigaſſe, ſed alterius ab hoc, nempe

nempe Amphionis fratris. l Rapta perhibetur Europa.] Agenois filia ex Sidone Phœnicia à prædonibus dicit̃ rapta uectaq́ in Cretam, naui cuius inſigne erat taurus albus, de cuius nomine ferũt tertiã orbis partẽ, hãc quam nos incolimus eſſe dictam. Herodotus Cretenſes Græcos fuiſſe raptores ſcribit, ut raptum Iûs, quam ceperant Phœnices uindicarent. Paridem quoq; ut Aſianos ulciſceretur Helenam rapuiſſe, & hinc initiũ malorum. Palæphatus Parius ſic narrat, fuiſſe Gnoſiũ quendam uirum taurum nomine, hunc quum bellum Tyriæ regioni faceret, & alias rapuiſſe uirgines, & Europam Phœnicis filiam è Tyro. unde nata ſit fabula. Græci ex eo Iouis & Europæ cõcubitu ne fruſtra fuerit Carnium aiunt eſſe progenitum adamatũ ab Apolline. unde ſunt apud Lacedæmõios feriæ Apollinis Carnij, autore Praxila. k Rhadamanthus.] Hic leges dicitur dediſſe Cretenſibus & iudex inducitur apud inferos à fabulatoribus, Homerus ξανθὸν nominat, hoc eſt ſeu flauũ, ſeu pulchrum. Puto quoque & ipſum patrem ſignificare, & ſi alios quoque pulchros ξανθοὺς nominat. Plato in Gorgia Rhadamanthum Æginæ fuiſſe filium opinatur ab Aſopo genitæ, quæ ex Ioue Aeacum peperit nomenq́ dedit inſulæ Græcæ. l Sarpedon.] Hunc Homerus Iliad. xi. non Europa, ſed Laodomia Bellerophontis filia & Ioue natum dicit, qui in Cilicia regnauit, ubi promontorium eſt Sarpedon finis regni eius, autore Mela. Vulgatior fama eſt in Lycia dinonẽ habuiſſe, & ſic Strabo ſentit lib. xij. qui ſcribit Sarpedonem ex Creta colonos in eam regionem detuliſſe, quam poſteà Lycon Pandionis filius de ſe uocauit, cum antea Myniæ dicerẽtur, ac poſt etiam Solymi, tametſi eos populos Homerus ſeparat. Porrò Sarpedon bello Troiano à Menelao eſt interſectus multum dolente Ioue nec ualente ſeruare filium contra decretum fatorum. m Et Minos.] Rex fuit & legum lator Cretenſium qui Minoem minorem genuit, quem nonnulli Iouis filium fuiſſe autumant, ut perhibet Diodorus lib. v. n Hercules in Tyria.] Aſiter in Syria, ſed Tyros quæ eſt urbs Phœniciæ in Syria quoq; eſt, ut Phœnicia ipſa. patet enim latiſsime Syria, ut dixi. nec tamen dicendum eſt Tyria, ſed Tyro. uerum Hercules Cicero. iij. De natura deorum ſex fuiſſe dicit, ut recẽſui. Euſebius in hæc tempora reijcit Herculem cognomento Delphinam, qui claruit in Phœnice, ſed ſi hic eſt Hercules, qui in Oeta cõbuſtus eſt, Hercules Argiuus erit, & legendum erit in Auguſtino non Syria, neque Tyria, neq; Tyro, ſed Tyrinthia, quæ eſt urbs in Peloponneſſo prope Argos in qua educatus eſt Hercules qui Argiuus dicitur. Vnde & nominatur Tyrinthius, quem in Italiam ueniſſe & monſtra domuiſſe ſcriptores tradunt. Quanquam hunc qui ad Gades Herculis peruenit Philoſtratus lib. ij. Aegyptium Herculem fuiſſe contendit. Sic enim ait, Ἡν ἀκόυεται μὲν τὸν θηβαῖον ἀρχαῖον, τὸν δ' αἰγύπτιον ἐλθεῖν τὰ γάδειρα ἄχρι, καὶ ὁρίσαι γεώδη τὴν γῆν. Vnde manifeſtum ſit, inquit, non Thebanum Herculẽ, ſed Aegyptium ad Gades ueniſſe, & ibi finẽ ſtatuiſſe terræ. o Inter quæ Antæi Aphri.] Antæus terræ filius fuit, habitauitq; oppidum Tingen in Mauritania, quæ ab eo dicta eſt Tingitana, freto & Hiſpaniæ obiecta. Extare dicit Mela rei ſignum parmam elephantino tergore execto, ingentem, & ob magnitudinem nulli nunc uſuro habilem, quam locorum accolæ ab illo geſtatam pro uero habent, tradũtq;, & inde eximie colunt. eſt collis in ea terra modicus, reſupini hominis imago iacẽtis: illius, ut incolæ ferunt, tumulus. Vnde ubi aliqua pars exuta eſt, ſolent imbres ſpargi, & donec effoſſa repleantur, eueniunt. Victoriam Herculis de Antæo Euſebius in priora refert tempora, & ad primum Herculem, à quo tradit uictum Antæum luctæ certamine. Nec Vergilius inter facinora Herculis, qui in Italiam uenit, meminit Antæi. Ouidius tamen, Claudianus, & alij omnia omnium Herculum facta, uni Herculi poſtremo Iouis & Alcmenæ filio, attribuunt. p In Oeta monte.] Hic eſt in Macedonia. Mela: hic nouiſsime calcatum Graio Herculi ſolũ, ſaltus Oeteus. De hac Herculis in Oeta morte, pleni ſunt Græcorum & Latinorũ libri, nihil penè eſt nobilius. q A ſeipſo incenſum.] Quum atra bili laboraret, & puſtulis. Eius morbi meminit in problematis Ariſtoteles, de ingenijs loquens: quod & Politianus in centurijs annotauit. Feſtus ſcribit Herculem aſtrologũ fuiſſe, qui eo ſe flammis iniecit die, quo ſolis erat obſcuritas futura, ut opinio ſuæ diuinitatis confirmaretur. Didicerat enim eam artem ab Atlante in Libya: cumq; ſphæram ab eo datam Græcis oſtendiſſet, ſtupidis animis omnia trahentibus ad fabulam, argumentum dedit fingẽdi, Herculem in cœlo ſuſtinendo Atlanti ſeſſo iam ſucceſsiſſe. r Buſiris.] Euſeb. ſequitur. Buſiris rex Aegypti fuit, qui Buſirim urbem condidit, & Nomon, loco importuoſo, & inhoſpitali, unde initiũ fabulæ, quod occiderit hoſpites. Nam bubulci, qui eo loco tenent paſcua, ſuis gregibus appulſos hoſpites, ſi imbecilliores ſint, ſpoliant. Aliam rationem fabulæ affert Diodorus lib. ij. cum Typhõ, qui Oſiridem fratrem interemit, ruffus eſſet, ut melius placaretur Oſiris magnus deus, inſtitutum boues ruffos, homines etiam ruffos ad eius ſepulchrum immolari. Hac de cauſa quum pauci ruffi Aegyptij reperirentur, externi complures. Hæc res, inquit, materiam fabulandi Græcis dedit Buſiridem hoſpites necaſſe, ſed ea crudelitate Oſiridis ſepulchrum notatum eſt. Euſebius Buſiridem latrocinia exercuiſſe ait, quem Hercules occidit, totamq; eam regionem ex infeſta pacatam, tranquillamq; reddidit. Non dubiũ, quin Hercules Aegyptius. s Erichthonij regis Athenieñ.] Pauſanias Amphictyonem ſcribit regno deturbatum coniuratione Erichthonij, cuius patrem, mortalium nullum fuiſſe putant: progenitum uero ex Vulcano, & terra. t Sed quoniam Mineruã uirginem uolunt.] Iuppiter quum Mineruam, quam in capite gerebat, parturiret, implorata Vulcani ſecuri, iuſsit ſibi caput findi. unde ſubito orta eſt Minerua uirgo armata, ſaltitans. Hanc in mercedem illius uelut obſtetricatus, ſeu quòd arma Ioui feciſſet, & dijs cum gigantibus pugnaturis, coniugem ſibi Vulcanus depoſcit, eamq; rem totã Iupiter arbitrio detulit puellæ, quæ uiro negauit ſe ulli nupturam. cũq; permiſſu Iouis Vulcanus ui eam uellet cogere, excitata natura, ſemen effudit in terram, quod pudibũda Pallas terra operuit, unde Erichthonius eſt natus, quem anguinis fuiſſe pedibus memoriæ traditum eſt, ideo currus inueniſſe, ut deformitatem corporis celaret. Verg. iij. Georg.

Primus Erichthonius currus & quatuor auſus
Iungere equos, rapidiſq; rotis inſiſtere uictor.

Vbi Seruius ſimili ſentẽtia, qua nos, fabulam refert. Higinius libro ſecundo Hiſto. cœleſt. ſcribit Iouem nouũ Erichthonij commentum admiratum illum in cœlum tranſtuliſſe, uocariq; ἡνίοχον, id eſt aurigam ſtellis ſeptem ad circulum æſtiuum & lacteum orbem. Sed Erichthonius, inquit, quadrigas ut ante diximus, & ſacrificium Mineruæ, & templum in arce Athenien. primus inſtituit. u Quia in templo Vulcani.] Pauſanias in Atticis: ſupra Ceramicum & Stoam Baſileum dictam, templum eſt Vulcano ſacrum, in quo & ſignum eſt Mineruæ: quæ res occaſionem præbuit fabulæ Erichthonij. Fuit & una ex Mineruis, quæ ex Vulcano Apollinem genuit, in cuius Apollinis tutela ſunt Athenæ.

x Puer dracone inuolutus.] Hinc quod fictum eſt de anguinis pedibus. Ouidius ſecundo Metam. fabulam narrat, quemadmodum Minerua dederit cuſtodiendum Erichthonium ciſta uiminea clauſum filiabus Cecropis, monitis prius ne curioſe quod incluſum eſſet inquirerent, ipſas eo magis arſiſſe cupiditate uidendi

dendi,ita detectum puerum,reſolutis ciſtæ nodis,uidiſ-
ſe cubantem unà draconem. Pauſanias Pandroſum deæ
paruiſſe narrat,reliquas duas retexiſſe,ideo in furorem
uerſas, ex arcis loco maxime præcipiti deieciſſe ſe.

y Vbi etiam ſi fabula.] Alibi ſic,ubi & ſi fabula can
tar crimen numinum falſum,delectari tamẽ falſo crimi/
ne crimen eſt.

Qualium fabularum figmenta ſint eo tempore, quo Hebræis iudices præeſſe cœperunt. Cap. XIII

POST mortem Ieſu Naue, populus
dei iudices habuit,quibus tempori/
bus alternauerunt apud eos & hu/
litates laborum pro eorum pecca/
tis, & proſperitates conſolationum propter mi/
ſerationem dei.[a] His temporibus fabulæ fictæ
ſunt de Triptolemo:qui iubente Cerere, angui
bus portatus alitibus,indigẽtibus terris frumẽ/
ta uolando cõtulerit.[b] De Minotauro,quod be
ſtia fuerit incluſa Labyrintho:quò cum intraſ/
ſent homines,inextricabili errore,inde exire nõ
poterant.[d] De Centauris,quod equorũ homi/
numq́ fuerit natura coniuncta.[e] De Cerbero,
quod ſit triceps inferorũ canis.[f] De Phryxo &
Helle eius ſorore,quòd uecti ariete uolauerint.
[g] De Gorgone,quod fuerit crinita ſerpentibus,
& aſpicientes conuertebat in lapides. De [h] Belle C
rophõte,quòd equo pennis uolante ſit uectus,
qui equus Pegaſus dictus eſt.[i] De Amphione,
quòd citharæ ſuauitate lapides mulſerit & attra
xerit.[k] De fabro Dędalo & eius filio Icaro,ꝙ ſi/
bi coaptatis pẽnis uolauerint.[l] De Oedipo qui
monſtrũ quoddam, quod ſphinga dicebatur,
hũana facie quadrupes,ſoluta quæ ab illa pro/
poni ſolebat uelut inſolubili quęſtione,ſuo prę
cipitio perire cõpulerit. De Antæo quem neca/
uit Hercules, quod filius terræ fuerit, propter
quod cadẽs in terram fortior ſoleret aſſurgere.
Et ſi qua forte alia prętermiſi. Hę fabulę ad bel
lum uſq́ Troianum,ubi ſecundum librũ Mar D
cus Varro de populi Romani gente finit,[n] ex oc
caſione hiſtoriarũ,quæ res ueraciter geſtas con
tinent,ita ſunt ingenijs hominum fictæ,ut non
ſint opprobrijs numinũ affixæ. Porrò autem
quicunq́ finxerunt à Ioue [m] ad ſtuprum raptũ
pulcherrimũ puerum Ganymedem, quod ne/
phas rex Tantalus fecit, & Ioui fabula tribuit,
[n] uel Danaes per imbrẽ aureum appetiſſe cõcu/
bitum,ubi intelligitur pudicitia mulieris auro
fuiſſe corrupta:quę illis tẽporibus,uel facta,uel
ficta ſunt,aut facta ab alijs,& ficta de Ioue,dici

A nõ poteſt quantũ mali de hominũ præſumpſe/
rint cordibus,quod poſſent iſta patienter ferre
mẽdacia,quę tamen etiã libẽter amplexi ſunt:
qui utiq́ quãto deuotius Iouẽ colunt, tãto eos,
qui hæc de illo dicere auſi ſunt, ſeuerius punire
debuerunt. Nunc uero nõ ſolum eis qui iſta fin
xerunt irati nõ ſunt,ſed niſi talia figmẽta etiam
in theatris agerent,ipſos deos potius iratos ha/
bere timuerunt. His temporibus Latona pepe
rit Apollinẽ, non illum cuius oracula ſolere con
ſuli ſuperius loquebamur, ſed illum,quem cum
Hercule ferunt [o] Admeti regis armenta pauiſſe:
qui tamen ſic eſt deus creditus, ut plurimi ac pe
B nè omnes unũ eundẽq́ Apollinem fuiſſe opi/
nentur. tũc [p] & Liber pater bellauit in India qui
multas habuit in exercitu fœminas, quæ Bac/
chæ appellatæ ſunt, non tam uirtute nobiles, q́
furore. Aliqui [q] ſanè uictum ſcribũt iſtum Libe/
rum & uinctum:nonnulli & occiſum in pugna
à Perſeo, nec ubi fuerit ſepultus tacẽt, & tamen
[r] eius uelut dei nomine per immũdos dæmones
Bacchanalia ſacra,uel potius ſacrilegia ſunt in/
ſtituta. De quorũ rabioſa turpitudine poſt tam
multos annos ſic ſenatus erubuit,ut in urbe Ro
ma eſſe prohiberet. Per ea tẽpora [r] Perſeus & u/
C xor eius Andromeda poſtea q́ ſunt mortui,ſic
eos in cœlũ receptos eſſe crediderunt,ut imagi/
nes eorũ ſtellis deſignare,eorũq́ appellare no/
minibus non erubeſcerent,[s] nec timerent.

L. VIVES

a His tẽporibus fabulæ fictæ ſunt de Triptolemo.] Huius origo eſt incerta. Ouidius illi genus dat ignobile, refertq́ ex prætenui natum muliercu
la,imbecillæ in infantia ualetudinis:quæ mulier cũ er/
rantẽ Cererem hoſpitio accepiſſet, beneficio deæ filium
firmiorem recepit. Lactantius uero Eleuſũ Eleuſis re/
gis & Hiones filium facit,redditũq́ immortalem à Ce/
rere hoſpitio patris ſuſcepta,alitũ interdiu diuino deæ
lacte,per noctem uero igne tectũ obrutũq́. Seruius nõ
Eleuſium patrẽ, ſed Celeũ dicit, Euſebius alienũ à Ce/
D leo Triptolemum putat:regnãte,inquit,in Eleuſi, quæ
eſt Atticæ terræ ciuitas, Celeo, appulit illuc Triptole/
mus longa naui uectus. Atticorum ea fuit uulgaris opi/
nio Celei filium fuiſſe. Argiui non Celei, ſed Trochili
Hierophantæ,qui Argis propter inimicitias cum Age/
nore Argiuo rege fugiens in Eleuſin Atticæ terræ ue/
nerit, ubi ducta uxore Triptolemum genuerit, & Eubo
lea. Sunt qui Oceani & terræ filium fuiſſe autument,
quam ferunt fuiſſe Muſæi ſententiam: fuiſſe uero Eu/
bolem & Triptolemum Dyſaulis, ea eſt Orphei. Chœ/
rilus Atheniẽ. Rharum dat Triptolemo patrem, ma/
trem uero filiam quandam Amphictyonis. Diodo/
rus Herculem patrem & Philei Theſprotum regis fili/
am matrem. Cæterum huic Triptolemo uolunt fru/
ges à Cerere datas, eumq́ conſcenſo curru, quem ala/
ti per aera uehebant ſerpentes, unius quemadmodum
Higinus ait rotæ, ne curſum moraretur, fruges or/

Triptolemus

bi

bi diſtribuiſſe, primumq́ Rharium agrum, qui eſt iuxta Eleuſin ſemina accepiſſe, & reddidiſſe fructum: ideo ex eo agro tuberes legebantur ex quibus bellaria conſiei ſolita erant in ſacrificiorum uſum: ibi & area Triptolemi fuit, & ara. qui ſe rem ueram huius fabulæ exiſtimãt afferre, cum Euſebio uidentur conſentire. nam Triptolemum ſcribũt Eleuſii filium fuiſſe Eleuſinæ regẽ, quem ſterilitate anni populum ſuis frugibus aluiſſe perhibẽt. Idem cum Triptolemus ſimili tẽpore præſtare non poſſet, ueritus popularẽ iram ac tumultum longa naui cuius ſerpens erat inſigne ex patria fugit, & aliquandiu peregrinatus rediјt, cum maxima frumenti copia, pulſoq́ Celeo qui eo abſente regnum ibi occuparat, frumenta diſtribuit, populumq́ arare & ſerere docuit. Hinc Cereris alumnus nuncupatus. Sunt qui non Celeum pepuliſſe, ſed Lyncum tradãt, à quo inſidijs imperitus fuerat. Hunc Lyncum Ouidius Scythiæ regem facit, quem Ceres, quod Triptolemum occidere tentaſſet, ex Lynco homine lyncem animal fecit. b De Minotauro.] *Minotaurus* Paſiphae Solis filia Minoi Cretæ regi denupſit, quo bellum in Megarenſes, & Athenienſes gerente ob Androgei necem, & quod regnum ad ſe iure ſpectare diceret, uxor infando tauri amore incenſa eſt, cui à Dædalo fabro ſtructa eſt machinula, qua ſpecie buculæ, cum tauro poſſet concumbere. Hinc natus Minotaurus, qui carnibus humanis ueſcebatur. Horum amorum autor fuit Venus, ut ſcribit Seruius. Nam indicato à Sole adulterio Martis & Veneris, Vulcanus minutiſsimis catenis lectulum cinxit, quibus Venus & Mars ignorantes implicati ſunt, & cum ingenti turpitudine reſoluti ſub teſtimonio cunctorum deorum. Hoc dolens Venus omnem ſolis ſtirpem infandis amoribus proſequuta eſt. Vnde natus Taurus quem Minois dicũt, μινώταυρον. Pauſanias [illegible] eſt enim μίνω genitiuus Atticus. Seruius hunc taurum non beſtiam, ſed hominem fuiſſe narrat, ſeu notarium, ſeu magiſtrum militum Minois, cũ quo Paſiphae in domo Dædali cõcubuit, & quoniam geminos peperit, unum de Minoe, alterum de tauro, fingitur Minotaurum peperiſſe, quod Verg. exprimit dicens: Miſtũq́ genus, proleſq́ biformem. Euripides media ex parte uirum & media taurũ fuiſſe arbitratus eſt. Plutarchus in Theſeo taurum hunc ducem copiarum Minois, ſiue natali prælio, ſiue gymnico certamine oppreſſum eſſe à Theſeo narrat, quod Minos non inuitus accepit. nam erat Taurus homo ſæuo & immiti ingenio, rumor'que erat conſtans eum rem habere cum Paſiphae: quocirca pueros omnes Atticos Minos Theſeo reddidit, qui tributi nomine quotannis in Cretam mittebãtur, & eo tributo Athenienſ. in poſterũ liberauit. Palæphatus Parius Taurum adoleſcentem formoſum fuiſſe ſcribit Minois comitem, cuius amore capta Paſiphae cum eo cõcubuerit, unde natus ſit infans, quem Minos, quũ tamen rem cognoſceret, noluerit occidere fratrem filiorum ſuorũ: quũq́ adoleſſet & ſe inſolentius in paſtores gereret, iuſſit eum rex comprehendi. is uero effodit locum ſubterraneum, in quo ſe eſt tutatus. Illuc deinde rex miſit facinoris alicuius conuictos, ut cum eo pugnarent. locus erat inexpugnabilis, ita ſupplicio afficiebantur damnati, ut iã locus uice eſſet carceris & ille pro carnifice. Theſeum hoſtem cum cepiſſet Minos, eõdem inermem miſit. Ariadne gladium illi ſuggeſsit carcerẽ intranti, quo Minotaurum cõfecit. c Labyrintho.] *Labyrinthus* Labyrinthus ædificium eſt meatibus uarijs & ambagibus ſinuoſum, & in ſe reflexum, quod ingreſsis errorem parit. Tales in orbe fuerunt quatuor, Aegyptius in Heracleopolite nomo, prope ſtagnum Mœrin non procul ab urbe Crocodilorũ, ut autor eſt Herodotus, qui ſe eum uidiſſe teſtatur, nec mirũ. adhuc ætate Diodori Siculi, Plinij quoq́ extabat. Deſcribitur ab ipſis & Strabone, ac Mela. Herodotus maiorem ait eſſe fama & Græcorum narrationibus. Pſametici opus fuiſſe Mela ſcribit. Plinius uarias ſententias adducit. Nam alij putarunt eſſe Peteſuci, alij Tithois, & eſſe qui regiam fuiſſe Motherudis narrent, ut Demoteles, Lycias ſepulchrum Mœridis, plures ſoli ſacrum id extructum, quod maxime creditur. ad exemplar huius Dædalus in Aegypto educatus Cretẽſem fecit, Diodoro & Plinio autoribus, ſed cẽteſimam tantum Aegyptij partem imitatus, & tamen hunc ambagioſiſsimum fuiſſe Plinius quoq́ docet, ut deſcriptionem eius prætereã, apud Ouidiũ viij. Metam. Sed Philochorus apud Plutarchũ labyrinthum Cretæ tantum putat fuiſſe carcerem, ex quo effugere non poſſent qui aſſeruarentur. cuius ſentẽtiæ uidet eſſe Palæphatus. Tertius fuit Lemnius opus Zmili & Rholi & Theodori architectorum. Plinius extare eius ueſtigia dicit, cum Cretenſis & Italici nulla extent. Italicus porrò fuit quartus ſub urbe Cluſio, quẽadmodum M. Varro dicit, Porſennæ regis Ethruſci monumentũ. d De Centauris.] Ixion *Ixion* Phlegiæ filius, Martis nepos, cum Iunonem adamaſſet eaq́ marito Ioui eſſet queſta, Iupiter nubẽ in ſpecie Iunonis deformatam Ixioni ſuppoſuit, cui Ixion commiſtus ex ea Centauros genuit. Hunc Ixionem Theſſaliæ fuiſſe regem conſtat, ubi primus equorum domandorũ fuit uſus. Plinius libro ſeptimo: frenos & ſtrata equorũ Peletronius inuenit, pugnare ex equo Theſſali, qui Centauri appellati ſunt, habitantes ſecundum Pelium montem. Vergilius non admodum diuerſe:

Frena Peletronij Lapithæ gyroſq́ dedere
Impoſiti dorſo, atq́ equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo & greſſus glomerare ſuperbos.

Idem Lucanus in vi.

Primus ab æquorea percuſsis cuſpide ſaxis
Theſſalicus ſonipes bellis feralibus omen
Exiluit, primus chalybem frenoſq́ momordit
Spumauitq́ nouis Lapithæ domitoris habenis.

C Seruius iij. Georg explicans Vergilij, quem modo citaui locum, ad hunc modum ſcribit: Quidam Theſſalus rex bobus œſtro exagitatis, ſatellites ſuos ad eos reuocandos ire cum iuſsiſſet, illiq́ curſu non ſufficerent, aſcenderunt equos, & eorum uelocitate boues ſequuti, eos ſtimulis ad tecta reuocarunt. ſed hi uiſi, aut cũ irent uelociter, aut eorum equi cum circa flumen Peneon potarent capitibus inclinatis locum fabulæ dederunt, ut Centauri eſſe crederentur. dictiq́ ſunt Centauri [illegible] τοὺς ταύρους. *Centauri* Alij dicunt Centaurorum fabulam eſſe confictam ad exprimendam humanæ uitæ uelocitatem, quia equum conſtat eſſe uelociſsimum. Hæc Seruius. Palæphatus ſic refert: Quum tauri præferoces Lariſſam, & eam Theſſaliæ regionem uaſtarent, Ixion rex præmium propoſuit ijs qui tauros arcerent. Iuuenes è Nephele pago quum equos mãſuefactos & edoctos conſcendiſſent, nam prius curribus modo utebantur, tauros abegerunt. Accepta ob hoc pecunia inſolentiores D facti iniurijs affecerunt, & ipſum Ixiona, & Lariſſæos, qui tum Lapithæ dicebantur, ita ut inuitati ad nuptias Pirithoi mulieres eorum raperent. quæ res præbuit occaſionem fabulæ quòd Centauri dicãtur, quòd ſemiequi, quòd filij Ixionis, quia ab eo miſsi & donati. quòd ex nubibus: nam Nephele eſt nubes. Ipſi quoque Centauri Lapithæ erant, Nam Nephele in Lapithis. & ſic diſtinguuntur ut Romani & Latini. De nauigatione hac Theſei ſic ſcribit Plato in Phædone: Theſeum profectum in Cretam cum bis ſeptem hominibus uotum ſuſcepiſſe, ſi ipſe ſaluus ſaluos ſuos reduceret, ſingulis annis ſpectaculum Delphos ducturũ ad Apollinem: quem morẽ Athenienſes adhuc ſuo tẽpore ſeruarent, ut ipſam eãdem Theſei nauem coronatam Delum mitterent: quo toto nauigationis tempore quouſque ad Piræeum redijt, nefas ſit quenquam ſupplicio capitali

afficere

afficere. e De Cerbero, quòd ſit triceps.] Cerberus, ut Heſiodus in theogonia dicit, filius fuit Typhonis ferrea uoce, quinquaginta ceruicibus monſtrum. Id hoc modo deſcribit Seneca in Hercule furente:

Poſt hæc auari Ditis apparet domus.
Sæuus hic umbras territat ſtygius canis
Qui terna uaſto capita concutiens ſono
Regnum tuetur, ſordidum tabo caput
Lambunt colubri, uiperis horrent iubæ
Longusq́ torta ſibilat cauda draco.
Par ira formæ, ſenſit ut motus pedum,
Attollit hirtas angue uibrato comas
Miſſumq́ captat aure ſubiecta ſonum
Sentire & umbras ſolitus.

Hunc canem auarorum naturæ quidam conferunt, ut Bocatius, qui de fabulis non omnino, ut illa ætate, ſcripſit infeliciter. Porphyrius uero in interpretationibus diuinorum ait ſymbolum Sarapidis & Iſidis, hoc eſt Ditis & Proſerpinæ eſſe canem tricipitē, illum ſcilicet perniciosiſſimū dæmonē, qui in aqua, terra, & aere tribus his elemētis uerſatur. Idem Porphyrius Cerberum tricipitem eſſe nominatū inquit, quia ſuperiores ſolis regiones tres ſunt, ortus, occaſus, meridies. Hunc canem ab Hercule ex inferis ad ſuperos extractū fabulantur. Ideo de re difficili cum perficitur, aut explicatur, ſolemus dicere Cerberum è tenebris extractum: aut cū difficile id uolumus ſignificare, nō eſſe facile dicimus Cerberum ab inferis. Sunt qui per Tænarum promontoriū Laconiæ tradant hunc canem extractum ab Hercule, ut Strabo & Seneca, & uulgatior opinio. nam illac eſt iter ad inferos expeditiſſimum, & ingens uorago faucibus uaſtis patet, latumq́ pandit omnibus populis iter. Serpentem ferunt in Tænaro fuiſſe exitiabilem quē Hercules occidit, & quia in eo loco uia creditur eſſe ad inferos, hinc nata eſt fabula de Cerbero. Mela tamē ſic ſeribit de regionibus Ponti Euxini: In eo primum Mariandynei urbem habitant Argiuo ut ferunt Hercule datā, Heraclea uocitatur: id famæ fidem adiecit, iuxta ſpecus eſt Acheruſia, ad manes ut aiūt peruius, atq́ inde extractum Cerberū exiſtimant. Melam Plinius eſt ſequutus

Aconitum lib. xxvij. Aconitum enim uenenum fabulæ narrauerūt è ſpumis Cerberi natum, Hercule ab inferis extrahente, ideoq́, inquit, apud Heracleam Ponticā, ubi mōſtratur eius ad inferos aditus, gigni. Ouidius in vij. nullum locum aperte ponit, ſed Ponticam terram ſubſignificat in qua primum Cerberus uiſus eſt ſuperis, & aconitum ſparſit cautibus, ideo ſic appellatū q. ἀκόνιτι, ſicut in palæſtris ſolet dici ſine puluere, aut ἀπὸ τῆ ἀκόνης, hoc eſt caute: ipſe uero Cerberus nominatus eſt q. κρεόβορος carniuorus. Fuit & Aideo Moloſſorum regi canis Cerberus. Hic enim cum ἀϊδωνεὺς, hoc eſt Orchus nominaret, cōiugi Cereris nomē indidit, filiæ uero Proſerpinæ, cani Cerberi. Alij raptam attribuunt coniugem Proſerpinā, ſed ex Plutarcho pergā narrare: huius regis filiam cū Theſeus & Pitithous raptum ueniſſent, Orchus comprehēſis eis Pirithoum Cerbero cani obiecit, Theſeum uero adſeruauit in cuſtodia arcta. Hinc orta fabula Theſeum & Pirithoum ad rapiendam Proſerpinam ad inferos deſcendiſſe: & eſt alioqui Moloſſorum regio in Epiro Atticis & Theſſalis occidentalis, quæ pars mūdi inferior eſt, ſemper inferorum nomine ſignificata, ut apud Homerum inferi, Elyſii, & inſulæ fortunatæ in occidua mundi parte. Palæphatus uero ad hūc modum: Hercules cum in Ponto Geryonem uiciſſet, in ea ciuitate, quæ dicebatur Tricarenia, id eſt triceps, abduxiſſetq́ eius armenta, ſecutus eſt boues canis ferociſſimus, Cerberus nomine. ubi in Peloponneſum eſſet uētum, uir Mycenæus opulentus nomine Moloſſus canem expetiuit, & petijt, non concedente Euryſtheo, egit cum paſtoribus ut in Tænari ſpelunca eum continerent, cui & ſummiſit ca-

A nes fœminas. Euryſtheus uero Herculem ad canem repetendum miſit, qui inueſtigatum inuenit in Tænaro, indeq́ abduxit ad regē. Hinc nata fabula. f De Phryxo & Helle.] Frater & ſoror nati ſunt Athamante Aeoli filio & Nephelæ, quæ poſtquam furore correpta in ſaltus & ſolitudines abijt Athamas Inūm Cadmi duxit, huic cum odioſi eſſent Phryxus & Helle, priuigni nempe nouercæ, operam per matronas omnes regni dedit, ut fruges corrumperentur. In remedium horum malorum cum miſsi eſſent qui Apollinem conſulerent, Inò illos oraculum ementiri coegit, depoſci à numine Nephe les liberos, quorum miſerata Iuno arietem aureū miſit, quo per mare ueherentur. Helle tenera puella dum ſe regere non ualeret, in mare decidit anguſtum illud, quod Aſiam & Europam interſecat, deq́ eius nomine Helleſpōtus nominatur. eamq́ Neptunus compreſsit, genuitq́ Paona. Phryxus uero per Propontidem & Boſphorum Thracium dextramq́ Ponti Euxini oram de- Phryxus

B latus eſt in Colchos, Hic cum terram tenuiſſet, arietem mactauit Ioui, pellem uero aureā Marti ſacrauit, in templo à ſe condito. Apollonius tamen lib. iiij. non Marti erexiſſe templum ſcribit, ſed Διὶ φυξίῳ, id eſt Ioui fugio, hoc eſt fugæ ſeu comiti ſeu duci: tametſi & Διὶ φυξίῳ ſacrū feciſſe Deucalionem poſt diluuium Græci ſunt autores. Is aries in Orchomeno Bœotiæ natus erat. Alij in Theſſalia dicūt, inter cœleſtia ſydera collocatus primum anni ſignum: quod ſubobſcurius uidetur, ut inquit Eratoſthenes, q́ ipſe cœlum conſcenſurus ultrò pellem auream ſibi detraxit, & Phryxo dedit. Diod. lib. v. Poſtmodum, inquit, Aeetæ in Ponto regnanti reſpōſum datum eſt, illum tunc mortem obiturum cum externi nauigio delati aureum uellus ſuſtuliſſent: hac ex cauſa, cum uero innata crudelitate uſitentauit ſe hoſpites ſacrificare, ut diuulgata tanti ſceleris fama externi omnes eum acceſſum abhorrerent: templum quoq́ muro circumdedit, cuſtodesq́ plures appoſuit ex Taurica accitos, de

C quibus à Græcis mirandæ fabulæ finguntur. Decantatum enim eſt tauros ignem ſpirātes circa templum eſſe, à dracone inſuper cuſtodiri uellus. Verum taurorū nomen à cuſtodum robore traductum eſt, uel quòd eſſent ex Taurica, à crudelitate uero cædis hoſpitum tauros ignem efflare confictum. Modo ſimili quum templi cuſtos Draco appellaretur, traduxerunt poetæ ad mirandas ſtupendasq́ eius animantis fabulas. Similiter & de Phryxo fabulæ confictæ ſunt, quippe nauigaſſe eum ferunt quidam naui cuius in prora ſignum fuerit arietis. Helle uero è nauigatione grauiter ægra, quum in oram nauis incūberet, in mare decidit. Alij tradunt Gambrū Scytharum regem in Colchos quo tempore Phryxus cum pædagogo captus fuerit aduectum: quumq́ adoleſcentē dilexiſſet dono illum ab Aeeta accepiſſe, ac ut legitimum ab ſe filium educatum regni hæredem relictū. Pædagogum, is Aries uocabatur, ſacrificatū dijs, eiusq́ pellem cadaueri exemptam de more templo fuiſſe affi-

D xam. Deinde reſpōſo tradito, eum tūc moriturū quum aduentantes hoſpites arietis pellem ſuſtuliſſent, regem aiunt adhibitis templo cuſtodibus eam, quo diligentius ſeruaretur, deauraſſe. Tantum Diodorus Siculus: nam alij hanc fabulam ad fluuios Colchicos referunt, qui aurum ſecum deuoluunt, quod captum cum arenis aſſeribus perforatis purgāt, pellibusq́ ſubſtratis excipiunt. Alij ad opes illius regionis, magnam uim auri & argenti & ferri. Quemadmodum Plinius inquit, ſic ſcribens: Iam regnauerat in Colchis Salauces & Eſubopes, qui terram uirginem nactus plurimum argenti auriq́ eruiſſe dicitur in Sanorum gente, & alioquin uelleribus aureis inclyto regno. Propter hæc metalla, ſicut apud Strabonem legitur, expeditiones in eam regionem ſuſceptæ ſunt, & à Phryxo, & poſtea ab Iaſone quorum extant illic monumenta, Iaſonia ab Iaſone, & Phryxium à Phryxo

xō conditæ urbes: & ambo Aeetæ filias in coniuges accep erūt, Iaſon Medeā, Phryxus Chalciopen, ex qua nati ſunt, Cytiſſorus, Melana, Phonns, Argus, à quo Pherecydes putat Argon nauem eſſe nominatam. Verū Phryxum hunc in tempora Abantis Argiui, & Erechthei Athenienſis regis confert Euſebius: Secundum quorundam, inquit, opinionem hac ætate Phryxus cum Helle ſorore ſua fugiēs inſidias nouercales, miſus eſt per mare uehi ab ariete uelleris aurei. Fuit autem ei nauis parata fugienti cuius inſigne aries erat. Porrò Palæphatus hiſtoriā ſic narrat: Athamas Aeoli filius regnauit in Phrygia, huic fuit procurator Crios, id eſt Aries, quē fidiſſimum ſibi arbitrabatur. Hic ſignificauit Phryxo conſilium Athamantis de eius cæde. Fugit ergo Phryxus, in naui congeſtis multis opibus: ſimul fugerunt Crios, & Helle ſoror, & Eos mater Pelopis. Helle moleſtia nauigationis interijt, proiectaq; eſt in id mare, quod ab illa Helleſpontus dicitur, reliqui Colchos tenuerunt. Phryxus filiam Aeetæ regis duxit uxorem, deditq; regi ſimulachrum arietis aureum, quod ex diuitijs ſuis Eos confecerat.

Gorgones

g De Gorgone q; fuit crinita.] Gorgones tres dicuntur fuiſſe, Steno, Euriale, & Meduſa, Phorci filiæ & marini monſtri. Heſiodus in theogonia Meduſam tantum mortalē fuiſſe perhibet, reliquas immortales. Ouidius duas ſolum ponit quarto Metamorphoſeos, quibus unicus erat oculus, quem inter ſe utendum per uices ſibi tradebāt. E regione Aethiopiæ Occidentalis inſulæ ſunt, quas Mela Gorgones Gorgonum domum locat, cui Lucanus in nono ſuffragatur. Plinius lib. ſexto: cōtra promontoriū Aethiopiæ Heſperoceras inſulæ narrantur Gorgonum quondam domus, bidui nauigatione diſtantes à continente, ut tradit Xenophon Lampſacenus. Penetrauit in eas Hanno Pœnorum imperator, prodiditq; hirta fœminarū corpora, uiros pernicitate euaſiſſe, duarumq; Gorgonum cutes argumēti & miraculi gratia in Iunonis templo poſuit, ſpectatas uſque ad Carthaginem captam. Sic ille. Sunt qui has Gorgonas Heſperidas fuiſſe exiſtiment, ſed Heſperides procul à Gorgonibus ſitas eſſe conſtat, & xl. dierum nauigatione, ut Statius Seboſus prodidit. Diodorus uero libro quarto bibliothecæ Gorgonum gentem mulierum dicit eſſe in Libya pugnaciſſimā ac uiribus præualidam, à Perſeo Græco uictam, duce earum Meduſa. Hanc meduſam fabulantur in templo Mineruæ cū Neptuno concubuiſſe, ideo iratam Mineruam eius crines in angues commutaſſe, uertebatq; in ſaxum intuētes. Perſeus Mineruæ ſcuto armatus congreſſus eſt cum ea: quæ quum in ſcuto tanquam in ſpeculo imaginem eſſet ſuam intuita, graui oppreſſa ſomno in ſaxū uerti cœpit, propereq; caput ei Perſeus amputauit, ex cuius cruoris ſtillis per Libyam ſparſis tam multi uarijq; ſunt æditi ſerpētes, & uirgæ quas contigerant in coralium induruerūt. Etiam Pegaſus alatus equus prodijt, opinione Ouidij & Heſiodi, alij ex concubitu Neptuni & Meduſæ putant. C. Iulius Higinius uictas à Perſeo Gorgonas refert, hoc modo: quum ipſarum una communem oculum alteri traderet, cæca utraq; exiſtente, accurriſſe maxima celeritate Perſeum, ac oculum intercepiſſe, proieciſſeq; in Tritonem paludem: ita facile ſuperatas Gorgonas excæcatas. Iupiter bellum in Titanas geſturus reſponſo acceperat Gorgonis caput induendum, ſi uellet uincere, ita pelle capræ Gorgonis capite addito cōtectus, quā Græci Aegida uocant, in bellum prodiſſe, id ſcuti poſtea Mineruam à Ioue impetraſſe. Euhemerus in ſacra hiſtoria Gorgonem à Minerua occiſam ſcribit. Vulgo Meduſam hanc formoſiſſimam fœminam fuiſſe putāt, quæ ſtupore intuentes defigeret, ideo in lapides dixerunt uerſos. & Diodorus armatas prodit corijs ingētium ſerpentū. Neſcio an aliquam huius commenti partem in Catoblepas deriuem, nam contra Gorgonas inſulas in ipſa continenti terra Catoblepæ ſunt, ut Mela & Plinius tradūt haud grandes feræ, ſed grande malum. Cæteris membris inertes, prægrandibus capitibus quæ ægre ſuſtinent, idcirco ſemper in terram ore conuerſo, unde illis nomen: nec impetu ſæuiunt, nec morſu, tantum oculos earum uidiſſe mortiferum. eadem uis eſt baſiliſci ſerpētis contra quos ferunt armari homines ſpeculis, ut ſerpens ipſe ſe uideat. Palæphatus longam fabulam de his refert, quam non grauabor adſcribere. Phorcyn, inquit ille, uir fuit Cyrenæus, quod genus eſt Aethiopicū, Habent uero inſulam Cyrenem, extra columnas Herculis, Arant uero agrum Libyæ ad Annona fluuium nō procul Carthagine, ſunt auri dites admodum. Itaq; Phorcys tricubitam Mineruæ ſtatuam ſtruxit, quam priuſq; conſecraret, mortem obijt. Illi uero deam Gorgona nominant. Tres reliquit filias, Sthenūn, Euryalem, Meduſam, quæ nulli uoluerunt nubere, ſed patrimoniū inter ſe diuiſerunt, unicuiq; ſua inſula obuenit, ſimulachrum autem neq; dedicarunt, neque ſunt partitæ, ſed theſauri loco reſeruarunt, ut per uices poſsiderent. Erat Phorcyni ſocius in omnib. fideliſsimus quo nō aliter q̄ oculo utebaſ. Perſeus Argis profugus, quū piraticā exerceret, ageretq; ex maritimis locis prædas, audiſſetq; Gorgonas inſulas mulierū eſſe, auri eius copiā, uirorū inopiā, primum in freto inter Corſicam & Sardiniam delituit, in quo uirum illum qui iam de miniſterio oculus uocabatur, quum ab alia ad aliam mitteretur, intercepit, cognouitq; non eſſe quod poſſet rapere, præter Mineruæ ſimulachrum, in quo eſſet tanta auri uis. Puellæ quum demirarentur quid eſſet factum ſuo oculo, Perſeus appulit, qui ſignificauit ſe habere, quem ſe negauit redditurum, niſi ſibi indicaretur Gorgonæ ſimulachrum: addidit inſuper minas, occiſurū ſe illas ni indicarent. Meduſa inſtitit nihil prodere, reliquæ prodiderunt, ita Meduſa ſola eſt occiſa: duabus oculum ſuum reddidit. caput Meduſæ in triremi poſuit, & nauem de nomine illius Gorgona nuncupauit. tum pergens latrocinari, pecunias ab inſulanis exigebat, occidēs, & uexans qui nō darent. à Seriphijs cum poſtulaſſet, illi urbe ceſſetūr, in quam Perſeus ingreſſus cum ſuis deſertam, uidit in foro tantum maximos lapides ſtantes humanæ magnitudinis: aſpicite, inquit Perſeus reliquis inſulanis, ut mea Gorgo homines uertit in lapides, cauete ne & uobis idē accidat. Hæc Palæphatus, qui multum in topographia fallitur. Ego illas inſulas Syrtes potius crediderim, in has enim multū reliqua congruunt de Cyrenis, de Sardinia & Corſica: quanquam ille non [illegible] dicit ſed [illegible]. ſed indubie legēdum eſt [illegible], ubi loquitur de freto, niſi & in hoc quoq; eſt lapſus, ut in alijs, nec dicendū [illegible] ſed [illegible] uel [illegible] intra.

Bellerophon

h De Bellerophonte.] Hic natus eſt Glauco Siſyphi filio, regnumq; Ephyræ, quæ poſtea Corinthus dicta eſt tenuit, quo priuatus à Prœto Argiuorum rege ei ſeruiuit, à cuius uxore Anthia, ut ſecum concumberet ſollicitatus cum ille fœditatem rei auerſaretur, Anthia illum apud maritum detulit, tanquam ab eo eſſet prouocata. Prœtus iuuenem ab Ariobarum miſit ſocerum ſuum Anthiæ patrem, qui Lyciæ imperabat cū literis, quibus illi pudicitiam filiæ tuendam mandabat.

Chimera

Ariobarus Chimeræ ipſum obiecit, quam Bellerophon uicit Pegaſo equo adiutus. Porrò quid monſtri ſit chimera, unde melius diſcemus, q̄ à pſeudodialecticis chimeræ conſanguineis, ut ouum nō ſit ouo ſimilius? Neq; aliud libentius habent in ore, nec crebrius. Monſtrū dicit Heſiodus chimæram fuiſſe prima parte leonis imagine ac ingenio, media dracōis, poſtrema capræ quæ [illegible] dicitur, à quo totum animal nomen inuenit. Homerus nō poſtremam partem, ſed mediam chimæram, id eſt capram ponit. Hinc Horatius monſtrum triforme nominat. Filia dicitur Typhonis gigantis & Echidnæ.

X flammas

A flammas ore euomebat, idcirco Verg. flammis eam armatã dicit lib. vi. quo loco Seruius narrat reuera montem eſſe in Lycia cuius etiam tum ardebat cacumen, iuxta quod leones erãt, media uero paſcua eſſe, & ima ſerpentibus plena. Hunc Bellerophontem feciſſe habitabilem, quod Chimæram occidiſſe dicitur. Equus Pegaſus Meduſæ fuit filius, ut pauloante dicebam alatus, cui ſicut Ouidius inquit, cœlum pro terra, pro pede penna fuit. Apuleius libro viij. Aſini, feſtiue ait Pegaſum inclytum illum metu magis uolaticũ fuiſſe, ac per hoc merito pennatum proditum, dum in altum & ad uſq; cœlum ſubſilit ac reſultat, formidans ſcilicet igniferæ morſum chimæræ. ab hoc equo duo muſarum fontes ſunt in Græcia nominati de quibus ſic Solinus: apud Thebas, inquit, Helicon lucus eſt, Cytheron ſaltus, amnes Iſmenius, fontes Arethuſa, Oedipodia, Pſammate, Dyrce, ſed ante alius Aganippe, & Hippocrene quos Cadmus literarum repertor primus, quoniam equeſtri exploratione primus deprehendiſſet, dum rimatur, quæ nam adiſſet loca, incenſa eſt licentia poetarum, ut pariter utrunque uulgarent: ſcilicet quod eorum alter alitis equi ungula ſolicitatus foret: alter potus facundia animas irrigaret, & quòd aperta foret alitis equi ungula, & quòd poti inſpirationem facerent literarum. Hæc ille. Bellerophon cum in cœlum equo ueheretur deſpiciens inferiora, oborta uertigine cecidiſſe dicitur: Pegaſus uero curſum tenuiſſe, ac inter ſydera agere. Palæphatus Bellerophontem Phrygium fuiſſe dicit ex genere Corinthiaco, qui pirata iuxta anguſtias illas Aſiæ, & Europæ prædas agebat, longa naui cui nomen Pegaſus. in Phrygia mons erat Telmiſſus, cui adiunctus is qui Chimera dicebatur, proximus ualli unde incendia prodibant: in Chimera feræ erant permultæ agricolis noxiæ, ut leones & dracones. Bellerophon totũ montem incendit, ita feræ perierunt. i De Amphione.] Iuppiter tres filios ex Antiopa genuit Amphionem, Zetum, & Calaim. Propterea maritus Lynceus Thebanorum rex eam repudiauit. Pueri cum adoleuiſſent ulti repudium matris Lynceum interemerunt, & Dyrcem eius cõiugem, pulſoq; Gadmo ſene, Thebas poſſederũt. & Amphion cithara mouiſſe lapides dicitur, atq; ita muros Thebanos condidiſſe, ſaxis in ſtructuram cõcurrentibus numeris muſicis illectis. Horatius in arte: Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis Saxa mouere ſono teſtudinis. Pliñ. lib. vij. muſicam Amphionis inuentum tradit, & eſſe qui citharam quoque putent: & ſi alij donatum eum cithara à Mercurio traduut. Lydios etiã inuenit modulos. Valerius Probus in Alexin Verg. Amphionem & Zetum, Euripides & apud nos Pacuuius Iouis ex Antiopa Nyctei filia natos cantando potuiſſe armenta uocare. teſtantur id Thebæ, quas Apollonius in Argonauticis à fratribus antedictis muris eſſe clauſas ait. Sed Zetus humeris ſaxa contulit operi, Amphion cantu uocauit, ſiquidem ſenſus animalium difficilius, q̃ D ſaxa uincuntur. Euſebius in Euang. præpar. utrique inuentionem muſicæ aſsignat. Panyaſis & Alexander lyram à Mercurio muneri datam dicit Amphioni, q; primus Cynarã liberauerit. Hæc Probus. Solinus ſic. Thebas condidit Amphion, non quod lyra ſaxa duxerit. Neq; enim par eſt id ita geſtum uideri, ſed q; affatus ſuauitate homines rupium incolas & incultis moribus rudes ad obſequij ciuilis pellexerit diſciplinam. Hoc eſt quod Horat. inquit, in arte poetica:

Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
Ducere quò uellet.

Fieri poteſt ut cantu & ſuauitate orationis, precibus etiam à uicinis accolis ciuibuſq; ſuis impetrarit ſaxa ad ſubſtructionẽ murorum. Palæphatus mercede cantus lapides ab agricolis accepiſſe ſcribit, quũ pecuniam nõ haberent. Euſebius Amphionem & Zetũ non uno ponit tempore niſi ſit error librarij. Nam & Lynceo Argis regnante, & poſtea Abantis principatu. Amphionis uxor fuit illa nominata Niobe, de quorum liberis eſt illa nobilis inter ſcriptores cõtrouerſia. k De fabro Dædalo.] Diodorus Siculus lib. v. hunc ſcribit Atticũ fuiſſe ex Erechtbidarum gente Eupalami filiũ, qui Athinio natus eſt Erechthei filio, ſtatuis, ſignis & ſtructuris admirandus artifex, adiutus multorum quos ſibi accerſiuit opera, ſtatuaſq; fecit, quæ ambulare & ſpirare ſunt creditæ, tanta in illis erat ars: docuit Talum ſororis ſuæ filium. Hic adoleſcens cum ingenij ui tornum primum, deinde ſerram ad imitationem ſerpentinæ maxillæ inueniſſet, indoluit Dædalus aliquam artis ſuæ gloriam in alium deriuari, ita adoleſcẽtem interemit: damnatus in Cretam ad Minoem fugit, cui facile arte conciliatus eſt, Labyrinthũq; ei ſtruxit. Hæc ex Diod. Seruius vi. Aeneid. ait, Dædalum cum Icaru filio in Labyrinthum inclusum. B Dædalum falſis cuſtodibus ſub faciendi muneris ſpecie quo ſimulabat poſſe regem placari, cera & pẽnis alas ſibi & filio adfabricaſſe, & uolãdo aufugiſſe. ſed Icarus altiora petens ſolutis ex calore ſolis pennis mari in quo cecidit nomen impoſuit. Dædalus primo in Sardiniam, ut ait Saluſtius, deinde Cumas delatus eſt, tẽplo Apollini condito. Sic Seruius, Diodorus & alij non in Sardiniam ueniſſe Dædalum tradũt, ſed in Siciliam, quo inſequutus eſt eum Minos, regnante in Camarina Siciliæ Cocalo, à quo per ſpeciem colloquij retẽtus diutine in thermis præfocatus eſt. Ariſtoteles in Politicis à filiabus Crotali occiſum narrat, ſed de pennis non dubitant quin naui fugerit, cæterum uel remi ſpeciem alarum præbuerunt, quod ſubindicat Vergilius dicẽs remigio alarum: uel celeritas uolatus eſt nominata. Recẽſet multa opera Diodorus, quæ in Sicilia dicitur feciſſe Dædalus cum à Cocalo eſſet humaniſsime propter ingenij C famam exceptus, & in prouerbium uenit ut ſcite & affabre conſtructum Dædalum & Dædaleum uocemus. Sic apud Homerum ſæpe, & alios Græcos ac Latinos ſcriptores, ut primo Odyſſeæ.

[illegible]

Et Verg. iiij. Geog. de fauis, & Dædala fingere tecta. & Circen Dædalã nominauit. Ariſtoteles in Politicis Dædali ſtatuas ſcribit ipſas per ſe opera ſua ubiiſſe, & Plato in Memnone aufugere ſolitas ni uinciantur. ita perinde eſſe, qui eas ſolutas habet, ac qui ſeruum fugitiuũ. Philippus Comicus, ut Ariſtoteles lib. De anima primo refert, Dædalum Veneris ſignum feciſſe, quod infuſo argento uiuo moueretur. Palæphatus ad diſtinctionẽ crurum & pedũ refert, quum ſtatuarij priores pedes non diſtinxerint. Didicit Dædalus in Aegypto artes ſuas, ſed breui magiſtros ſuperauit. nam apud Græcos pauciores non fecit ſtatuas, q̃ apud Aegyptios erãt. & in Memphi Propylea uiſebantur Vulcani, opus Dædali memorabile adeo, ut etiam ſtatuã apud illos mereretur, & hònores diuini ſint ei habiti: templum enim Dædali lõgis deinde temporibus magna ueneratione in inſula quadam iuxta Memphin cultum eſt. Verum ſuccurrit ambigere de quibus Cumis ſentiant ſcriptores, cum Dædalum Cumas uolando perueniſſe dicunt, utrum Cumas Italicas an Ionicas, ex quibus natæ ſunt Italicæ. frequens opinio eſt de Italicis dici. Nam hinc in Siciliam profectus eſt. & Iuuenalis ac Vergilius de iſtis loquuntur. Iuuenalis cum Vmbritium ex urbe Cumas abeuntem narrat, & Verg. cum conſulit Aeneas Sibyllam Cumis. reddit tantum id dubium quod Icarium mare, in quod Icarus Dædali filius dicitur cecidiſſe, nomenq; aquis dediſſe, non eſt inter Cretam & Italiam, ſed inter Cretam & Ioniam, iuxta Icarum inſulam unam ex Sporadibus, à qua mare dicitur Icarium, & ipſa inſula ab Icaro, ſicut Varro inquit, Cretenſi qui naufragio ibi periij

Pegaſus

Amphion

Dædalus

rijt,& de exitu hominis impoſitũ nomen loco. Ouidius quoq; uolatũ illũ deſcribẽs inquit: Et iam Iunonia læua
Parte Samos fuerat Deloſq; Paroſq; relictæ:
Dextra Lebynthos erat fœcundaq; melle Calydna.
Tum Verg. Dædalũ dicit inſuetũ per iter gelidas enaſſe ad arctos. at Cumæ Ioniæ nõ Italicæ arcticæ ſunt Cretæ. Sed hoc Seruius ſic interpretat, ſi ad fabulam reſpicias, cõtra ſeptentrionẽ: ſi ad hiſtoriam, ad ſeptentriõis obſeruationem. itaq; fabula aliquid itineris deui) uidetur addidiſſe rei ueritati, niſi & alius eſt Icarus qui in illud mare merſus eſt q̃ Dædali filius, alia ratio nominis & inſulæ & maris, quod in re tã ueruſta quis definire audeat?

Oedipus l De Oedipo.] Laius Agenoris ex Labdaco nepos, Thebarum Bœotiarum rex, Iocaſtam duxit Creontis filiam: quæ cum infœcũda uideretur maritusq; liberos uehementer cuperet, conſultus Delphicus Apollo reſpondit, non eſſe cur tantopere ſolicitus eſſet ut pareret uxor, fore ut à filio occideretur. peperit mox Iocaſta, & infantem pater traiectis ferro pedibus iuſsit exponi, traditus tamen eſt ab ijs quibus negocium erat cõmiſſum Polybiæ cuidam tenui mulieri, & educatus in Tenea agri Corinthij uico: cumq; adoleſſet uir & corpore robuſtus & animo forti, oraculum Delphicum percũctatum ſijt de patre, nam expoſitum ſe non ignorabat. Laius pater inde tum redibat: factiq; ſibi iuxta Phocidem obuij cum uterq; cedere ſibi alterũ de uia iuſsiſſet, iurgio primum moto, dehinc gladijs diſtrictis filius patrẽ interemit: ſeu ut alij tradunt Phocide ſeditione & tumultu excitato, cũ Oedipus & Laius diuerſis partibus fauerent. Iocaſta manſit uidua, ad quam Sphinx uenit, quæ ænigma proponebat omnibus ſoluere parans, hac lege, ut ſi explicuiſſent ducerẽt Iocaſtam cum regno Thebarũ, ſin non poſſent, perirent: ænigma erat hoc, quod animal eſt & quadrupes, & bipes, & tripes: multis propter ænigma cũ regni eſſent auidiores occiſis, Oedipus Thebas uenit & obſcuritatem declarauit. Ita matrem Iocaſtam accepit in coniugem Thebaſq; rexit, Sphinx ſe ex edito præcipitauit loco. Oedipus cum ex Iocaſta liberos genuiſſet matremq; eſſe ſuam reſciſſet, & ſe patrem occidiſſe, luminibus ſeipſum priuauit. filii armis inter ſe de paterno regno contenderunt. Hæc ex Diodoro, Strabone, & tragicis Sophocle, ac Seneca: nam ea res tragœdiis eſt celebrata. Oedipus appellatus eſt ἀπὸ οἰδεῖν τοὺς πόδας, à tumore pedum. Sphinx uero quale animal ſit diximus. Hanc Sphingem Chimæra & Typhone natam tradit Heſiodus. Auſonius in gryphis triforme mõſtrum Sphingem ait fuiſſe facie puellari, alis uolucris, & pedibus leoninis. Sic enim ait:
Illa etiam thalamos per trina ænigmata quærens
Qui bipes & quadrupes foret & tripes omnia ſolus
Terruit Aoniam uolucris leo, uirgo triformis
Sphinx Sphinx uolucris pennis, pedibus fera, fronte puella.
Sed hæc Sphinx erat mulier acri & ſæuo ingenio. Oedipum & Sphingem Euſebius temporibus Pandionis Attici regis & Argonautarum adſcribit. Palæphatus, Harmoniam Cadmi uxorem, quum eſſet à Cadmo repudiata, obſediſſe ait Sphinga mõtem Bœotiæ, inde inſidiis Bœotios cepiſſe, ac trucidaſſe. Porrò Bœotii φίγγα uocant inſidias. Oedipus Corinthius hanc uicit & occidit. ll Ex occaſione hiſtoriarum.] Attingit origines fabularum, quarum nulla eſt ficta de nihilo: ut Lactantius & Palæphatus aiũt, qua de re diſſerui ſatis multa in ueritate fucata. m Ad ſtuprum raptum pulcherrimum puerum Ganymedẽ.] Trois regis Troiani filium forma elegãtiſsima Tantalus raptum in Cretam ad Iouem tulit, eiq; dono dedit. Iupiter eum pocillatorẽ ſuum fecit, & in ſignum uertit, quem aquariũ dicimus. Tantalo propter Ganymedem bellum à Troe natũ eſt, ut Phanocles poeta ſcribit. Euſeb. & Oroſio fuit iuxta Patium urbem in Phrygia locus harpagium nominatũ, q

A inde raptũ Ganymedẽ fama eſſet. Stephanus. n Vel Danaes per imbrem aureũ.] De hac alibi. filia fuit Acriſii regis Argiui, quam pater in mare arca concluſam eiecit cum Perſeo filio, in Apuliam delata Pylumno nupſit ex quo Daunum genuit, unde Apulia dicta Daunia.

o Admeti regis armenta.] Iupiter quum querelas deorum inferorũ audiuiſſet, quod regnum ſuum Aeſculapius imminueret ad uitam mortuos reuocãdo, illum fulmine interemit, ob quod factum Apollo iratus eius pater ſagittis Cyclopas fulminis fabricatores occidit, quod indigniſsime ferens Iuppiter, Apollinem ad inferos uoluit detrudere, ſed Latonæ flexus precibus, tam grauem remiſit pœnam: iuſsit tamen eũ anno uno mortali ſeruire. ita in Theſſaliam profectus Admeti Pherarum regis armenta pauit, ideo Nomius dictus, quaſi paſtorinus, ex Orpheo & Flacco in Argonautis, Diodoro Siculo li. v. & Higino, ſed Flaccus Steropem tantum ab eo peremptum tradit. Admetus uero cum Argonautis
B nauigauit Apollini adamatus, cuius boues ſtupri mercede pauit: ut Lactantius refert. Forſan hic eſt Apollo Arcas, à quo Arcades ſe leges accepiſſe tradunt, uocantq; Nomionem, ſed quis in re tam obſcura & confuſa definiat? p Et Liber pater bellauit in India.] Hoc eſt apud Diodorum, Strabonem, Philoſtratum, Piniũ, & poetas, omneſq; ſcriptores frequẽs. Diodorus & Philoſtratus, cur ex femore dicatur natus tradũt: nam quũ exercitum, qui lue in India conficiebatur, in mõtanum quendam eduxiſſet locum corporibus ſalubriorem, ualetudinem uireſq; copiarum refecit & reparauit. eũ Indi locum femur uocant, hinc occaſio fabulæ. q Aliqui ſanè & uictum ſcribunt iſtum.] Euſebius in temporibus ſub rege Athenieñ. Pandione in mutatione Argiui regni, quum Mycenas eſt tranſlatum. Quidã, inquit, his temporibus indicant geſta Liberi patris, & ea quæ de Indis, Lycurgo, Actæone & Pentheo memo-
C rantur, quomodo aduerſus Perſeum conſiſtens occiditur in prælio, ait Dinarchus poeta non Rhetor. qui autem uoluerit poteſt inſpicere ipſius Liberi patris apud Delphos ſepulchrum, iuxta Apollinem aureum. Pingitur autem Liber muliebri & delicato corpore, propter mulieres in ſuo exercitu dimicantes, nam pariter ad arma uiros & fœminas adligabat, ut Philocœrus loquitur in ij. Hæc Euſebius. Clemens in libro aduerſum gentes, Dionyſium tradit à Titanibus diſcerptum & lebetibus elixum ueribuſq; aſſari cœptum. ſed iuſſu Iouis Apollinem ſepeliſſe membra Dionyſii in Parnaſſo tradita ſibi à Pallade, quæ illa è manibus gigantum extorſerat.

r Perſeus & uxor eius Andromeda.] Perſeum dixi Perſeus Danaes & Iouis fuiſſe filium, à quo Perſiam nominatam quum maxima in ea bella feliciter geſsiſſet, putat Oroſius, & Græci in quibus eſt Xenophon Atticus. Andromeda Cepheo Phœnicis filio & Caſsiopeia genita eſt. Andromeda quæ quum ex oraculo Apollinis ſaxo religata eſſet, ex-
D poſitaq; marino monſtro, parentibus illic eiulantibus Perſeus ex bello Gorgonico rediens cauſa cognita pactus cum parentibus uirginis nuptias, eam liberauit occiſa bellua Gorgonis capite oſtenſo: omnes in cœlũ ſunt tranſlati. Cepheus ſtellas habet xix. à tergo minoris urſæ, à pedibus ad pectus arctico circulo includitur, præter humeros nihil eius occidit. Caſsiopeia ſedens in ſeliquaſtro, ut Higinus inquit, propter arrogãtiam q; gloriata ſit ſe forma Nereidas præſtare, ita uertente mũdo reſupinato uidetur ferri capite: ſtellas habet xiij. quam propè mediã ſecat lacteus circulus. Andromeda in cœlum adducta à Minerua, quod patriæ & parentibus maritũ prætulerit: ſtellas habet xx. Caſsiopeiæ proxima: cuius caput equi Pegaſi uentri coniungitur, huius medium pectus & ſiniſtram manum circulus æſtiuus diuidit. Perſeus xvij. ſtellas, manu dextra circulum arcticũ tangit, dextro pede caput aurigæ. Hæc qui requirit ha-

 bet

bet apud Iulium Higinum, & Aratũ Solenſem. Mela li. i. Eſt in Syria Iope ante diluuium, ut ferũt condita, ubi Cephea regnaſſe eo ſigno accolæ affirmãt, ꝙ titulum eius fratriſq; Phinei ueteres quædam aræ cum religione plurima retinent: quin etiam rei celebratæ carminibus ac fabulis ſeruatæq; à Perſeo Andromedæ clarum ueſtigium belluæ marinæ oſſa immania oſtentant. Idem Hieronymus & Plinius lib. v. qui lib. ix, hæc ſcribit, belluæ cui dicebat expoſita fuiſſe Andromeda oſſa Romæ apportata ex oppido Iudææ Iope oſtendit inter reliqua miracula ædilitate ſua M. Scaurus, lõgitudine pedum xl, altitudine coſtarum Indicos elephantes excedente, ſpinæ craſsitudine ſeſquipedali. Et quum omnes maximi nominis ſcriptores conſentiant Iopem Iudææ eſſe ubi Andromeda marinæ belluæ fuerit expoſita, miror Laurentio Vallæ in vi. lib. elegantiarum eam opinionẽ non probari. quo loco inceſsit Hieronymum tanquam ignorantone loci lapſum, quòd hanc Iopem in Iudæa poſuerit. Nam ipſe in India ponit oblitus tantarum autoritatum duobus Ouidij uerſiculis adductus, quũ fuerit potius in geographia Melæ & Plinio aſſentiendũ, ꝗ Ouidio. Sed nec ipſi Ouidij uerſus magnopere faciũt ad rẽ. alter de colore fuſco facile poteſt intelligi de Aegypto & Palæſtina. In altero falſus eſt Valla ignoratiõe hiſtoriæ. à Mauritania enim per Aphricæ oram uenit Perſeus in Aegyptum & Iudæam. ibi duxit Andromedam. inde profectus eſt ad Euphratem, & eam quæ mox de illius nomine Perſia eſt à Græcis dicta. ex Perſia in Indiam. inde rediјt Argos cũ uxore. s Nec timerent.] Impietatem talibus hominum hominibus cœlum cõtaminare.

De theologis poetis. Cap. XIIII

Et idem temporis interuallum extiterunt poetæ, qui etiam Theologi dicerentur, quoniam de dijs carmina faciebant: ſed talibus dijs qui quamlibet magni homines, tamẽ homines fuerunt: aut mundi huius, quem uerus deus fecit elementa ſunt, aut in principatibus & poteſtatibus pro uoluntate creatoris, & non ſuis meritis ordinati: & ſi quid de uno uero deo inter multa uana & falſa cecinerunt, colendo cum illo alios, qui dij non ſunt, eiſq; exhibendo famulatum, qui uni tantũ debebatur deo, non ei utiq; rite ſeruierunt, nec à fabuloſo deorum ſuorum dedecore etiam ipſi ſe abſtinere potuerunt. Ex quorum numero fuiſſe perhibẽtur [a] Orpheus, Muſæus, Linus. Verum iſti theologi deos coluerũt, non pro dijs culti ſunt: quamuis Orpheum, neſcio quomodo, [b] infernis ſacris uel potius ſacrilegijs præficere ſoleat ciuitas impiorũ. [c] Vxor autem regis Athamantis, quæ uocabatur Ino, & eius filius Melicertes præcipitio ſpontaneo in mari perierunt, & opinione hominum in deos relati ſunt: ſicut & alij homines eorum temporum: [d] inter quos fuerũt Caſtor & Pollux. Illam ſanè Melicertis matrem Leucotheam Græci, Matutam Latini uocauerunt: utriq; tamen putantes deam.

L. VIVES

a Orpheus, Muſæus, Linus.] Eodem tempore hi tres uixerunt paulo ante Troicum excidiũ. Orpheus, Thrax Oeagri filius, ut alij putant Apollinis & Calliopes, quod fictum eſt ob cantus ſuauitatẽ. Artapanus illũ in Aegypto doctum tradit, adiutũq; magnopere doctrina Moſaica. Diodorus ſacra Bacchi ex Aegypto in Græciam attuliſſe dicit, dediſſeq; Thebanis, quòd ab eis eſſet honorifice exceptus. Hic cãtus ſuauitate & beſtias & ſaxa ad ſe fertur allexiſſe. Quin & parcas dulcedine ſuæ lyræ flexit, ut ſibi ſua redderet Euridice. Sunt pleni harum rerum poetarum libri. occiſus eſt à bacchantibus fœminis, cauſa non cõſtat. Alij ꝙ uiderit Liberi ſacra putant, alij ꝙ quum apud inferos deos omnes laudaſſet, Liberũ prætermiſerit: alij quod cum adiudicaſſet Adonim dimidio anno Calliopæ, & dimidio Veneri, nec Veneri totũ, hæc in eũ fœminarũ furorẽ immiſit. Higinius lib. ſecũdo: ita ab illis diſcerptus eſt, lyra inter ſydera relata nouem ſtellis, cuius teſtudo ſpectat ad arcticum circulum. Ariſtoteles negat Orpheũ hunc unquã fuiſſe. Porrò qui Argonautica ſcripſit Crotoniata fuit temporibus Piſiſtrati tyranni Athenienſis. Linus, ut Hermodorus ait, Mercurij & Vraniæ Muſæ filius fuit. Vergilius Apollinis dicit. Diodorus hunc primum in Græcia numeros & melodiam inueniſſe ait, ſcripſit mundi originem, ſolis & lunæ curſus, animalium, & fructuum generationes, docuit Herculem citharam: quumq; is ingenio eſſet tardo & ob id obiurgaretur, ac etiam interim uapularet, in magiſtrum Linum inſurrexit, eumq; cõfecit ictibus citharæ: alij ſagitta Apollinis periјſſe narrant. Muſæos non unum commemorat Suidas: tres enim fuiſſe ait. Primũ Eleuſinium Antiphemi filium, Orphei diſcipulum, qui uerſibus ad Eumolpũ filium uitæ inſtituta compoſuit. Alterum Thebanũ Thamyra genitum, ante Troicam cladem poetam melicum, ſcripſiſſeq; hymnos & cantica. Tertium multo recentiorem Epheſium item poetam, qui uixit Eumene & Attalo regibus, conſcripſitq; res Pergamẽſium. at Muſæum illum Orphei diſcipulum, uulgo Eumolpo patre faciunt. Diogenes initio operis hunc Atheniẽſ. primumq; ait deorum ſcripſiſſe genealogias, ſphæram inueniſſe, & ex uno fieri atq; in idipſum reſolui omnia dixiſſe, quem Phaleræ Atticæ diem obiјſſe indicio eſt epigramma eius ſepulchro inſcriptum. Hunc ferũt Eleuſinijs ſacris præfuiſſe, quum Hercules initiaretur. Dixi alibi eſſe autores qui tradant Moſen à Græcis ſolitum Muſæum dici, ſi modo nihil eſt apud Euſebium mendi. b Infernis ſacris.] Propterea quod deſcendiſſe putatus eſt, ac incolumis rediјſſe, etiam præter inſtitutum parcarum uxorem recepiſſe, lachrymaſq; furijs excuſsiſſe, ut Ouid. canit x. Metamor. Ideo multum apud manes deos poſſe uidetur. c Vxor autem regis Athamantis quæ uocatur Ino.] Hæc cum comperiſſet maritũ adamare ſeruam Aetolam Antipheram nomine, dicitur & ipſa filiũ Melicertam deperiјſſe. Idcirco ſeruus omnis ſeruaq; aditu templi Inus prohibetur. Quin & in Chæronea æditimus lorum tenens clamabat, ne ſerua ingreditor, ne ſeruus, ne Aetolus, ne Aetola. Romæ in ædem Matutæ unam tantum ancillam matronæ inducebant, quam cædebant alapis. Hæc Plutarchus in Problematis. Ino & Melicerta, ubi ſe in mare conieciſſent mutata ſunt nomina, & Ino mater Matuta dicta eſt Latinis, Græcis Λευκοθέα id eſt alba dea: filius Græcis Palæmon nobis Portumnus, quod portubus præeſſe crederetur, & in portu Tyberino eius erat ædes, feſtũq; portunalia, ut ait Varro, quod eo die templum ei eſt ſacratum, & feriæ inſtitutæ. In huius honorem ludos Iſthmicos Corinthij inſtituerunt, autor Pauſanias. d Inter quos fuerunt Caſtor & Pollux.] Iupiter uerſus in cycnum, quum Venerem iuſsiſſet mutata in aquilæ faciem forma ſe inſequi, ad Ledam

dam confugit, quæ Cycnum gaudens excepit, & tutari ſibi uiſa eſt, quumq́ obdormiſſet à Cycno cōpreſſa eſt, pepεritq́ ouum ex quo nati ſunt Caſtor Pollux & Helena. alij gemina oua peperiſſe dicūt, ſicut Horatius ait in arte: Nec gemino bellum Troianum orditur ab ouo. ex altero geminos mares Caſtorem & Pollucem, ex altero geminas puellas Helenā & Clitēneſtram natas. Sunt qui tantum ex uno ouo Helenam & Pollucem prodijſſe immortales, Caſtorem uero ſatu Tyndari mortalē. Iſocrates in Panegyrico Helenæ, idcirco ait exiſtimatā Helenam ab holore genitam, ꝙ collo eſſet oblongo & candido. Caſtor & Pollux Tyndaridæ dicuntur, quia Tyndarus Oebali filius Ledæ erat maritus, & haud dubie putantur eius eſſe non Iouis. Tametſi Cycnus eſt in cœlo, concubitus illius ſanctæ ſcilicet rei & imitatu dignæ monimentum, ipſiq́ Caſtor & Pollux ſignum efficiunt geminorum, quorum uterq; alternis ſolum diebus lucet, cuius rationē Homerus reddit, ꝙ quum Caſtor & Pollux Lynci & Idæ ſponſas eripere tentarent, moto cōflictu Idas Caſtorem interſecit, confecturus & alterū ni ſubito à Ioue ſubuentū eſſet, ne lædi quiret. Pollux à patre Ioue petijt, ut liceret ſibi de ſua uita dimidium fratri impartiri, idq́ Iuppiter conceſsit. Studioſus fuit equorum Caſtor, Pollux palæſtræ, Dioſcuri ſunt dicti, id eſt *Διὸς κοῦροι*, Iouis pueri. Homerus hos ſepultos tradit Lacedæmone: putabantur propitij eſſe nauigantibus, & periclitātibus in ſpeciem geminarum ſtellarum adeſſe, hac de cauſa ꝙ dum nauigarent cum cæteris Argonautis orta tempeſtate, & reliquis miſere metuētibus, Orpheus omnes bono eſſe animo iuſsit, ac uotis dijs Samothracibus ſuſceptis cœpit mare miteſcere, duabus ſtellis ſuper Caſtoris & Pollucis capitibus apparētibus, quo miraculo læti crediderunt ſe deorum prouidentia liberatos, ac deinceps ipſos geminos implorare mos fuit, & ſi appareant geminæ ſtellulæ, credere ſalutare, nō item ſi ſolitariæ. Cæterum Romani, quum ambobus idem condidiſſent templum ad lacum Iuturnæ, ferè nō aliter q̃ Caſtoris nominabant: in quo nimium uel erant inciuiles ipſi, uel immodeſtus & ingratus Caſtor, qui quum mortalis eſſet ſuapte natura, immortalitatem beneficio fratris nactus, eam granam Polluci reſerebat, ut ſe præferendo nomen, famam, ac propè uitam eius premeret & obſcuraret, futurus ipſe alioqui obſcurus, & prorſum ignotus, ni alter ſubueniſſet: ſed nimirum prius hoc Pollux peccauerat, nam dum à patre impetrat, ut alternis tantum uiuerent diebus, effecit, ne unquam alter altero frui poſſet.

De occaſu regni Argiuorū: quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit. Caput XV

P ER ea tempora regnum finitum eſt Argiuorum, [a]translatum ad Mycenas: [b]unde fuit Agamēnon, [c]& exortum eſt regnum Laurentum: ubi Saturni filius [d]Picus regnum primus accepit, iudicante [e]apud Hebræos fœmina Delbora, ſed per illam dei ſpiritus id agebat: nam & prophetiſſa erat, [f]cuius prophetia minus aperta eſt, q̃ ut poſsimus eam ſine diuturna expoſitione de Chriſto demonſtrare prolatam. Iam ergo regnabant Laurentes uicq; in Italia, [g]ex quibus A euidētior ducitur origo Romana poſt Græcos: & tamen adhuc regnum Aſſyriorum permanebat, ubi erat rex uiceſimus tertius Lampares, cū primus Laurentum Picus eſſe cœpiſſet. De huius Pici patre Saturno uiderint quid ſentiant talium deorum cultores, qui eum negant hominē fuiſſe: de quo & alij ſcripſerunt, quod aute Picū filium ſuum [h]in Italia ipſe regnauerit: [i]& Vergilius notioribus literis dicit,

Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legesq; dedit, Latiumq; uocari
Maluit: his quoniam latuiſſet tutus in oris.
[k]Aureaq; ut perhibent, illo ſub rege fuere
B Secula.

Sed hæc poetica opinentur eſſe figmenta, [l]& Pici patrem Stercen potius fuiſſe aſſeuerent, à quo peritiſsimo agricola inuentū ferunt, [m]ut fimo animalium agri fœcundarentur, quod ab eius nomine ſtercus dictum eſt: unde & hunc quidam Stercutium uocatum ferunt. Qualibet autem ex cauſa eum Saturnū appellare uoluerint: certum eſt tamen hūc fuiſſe Sterceu ſiue Stercutium, quē merito agriculturæ fecerunt deum. Picum quoq; ſimiliter eius filium in talium deorum numerum receperunt, [n]quem præclarum augurem [o]& belligeratorem fuiſſe C aſſerunt. [p]Picus Faunum genuit, Laurentum regem ſecundum, etiam iſte deus illis ſylueſtris fuit. Hos aute Troianū bellum diuinos honores mortuis hominibus detulerunt.

L. VIVES

a TRanslatum ad Mycenas.] Pauſanias de hoc regno ad hunc ſcribit modum. Iam hic omnes ſciunt filiarum Danai in patrueles ſcelus, & quemadmodum Danao mortuo imperium Lynceus habuerit, quo decedēte, Abantis filij eius liberi regnum inter ſe diuiſerunt, & Acriſius Argis manſit: Prœtus uero Eræum, Midæam, ac Tirynthum habuit, & quæcunq; ad mare ſpectant Argeum, relicta ſunt Tirynthi argumenta habitationis Prœti. procedēte tempore Acriſius Perſeum ſupereſſe audiens, & facta oſtētare, ſeceſsit in Lariſſam, quæ eſt circa Peneum. Perſeus uero aui ſui uidendi erat percupidus, illumq́ & uerbis & operibus prædulcibus complecti ſtudebat, itaq; ad ipſum Lariſſam uenit, qui utpote ætate florens & inuentione diſci gaudens apud omnes ingeniū oſtentabat, & uires. Acriſius uero in ictum diſci imprudēs incidit, atq; hoc modo dei oraculum circa illū implerū eſt, neq; uim fati potuit à ſe auertere, quæ de filia & nepote prædicta erant. Perſeus uero quum Argos rediſſet pudore affectus ob rumorē cædis à ſe perpetratæ, regnum cum Megapentha Prœti filio commutauit, Perſeusq́ Mycenas condidit, ſic appellatas, quod *μύκης*, id eſt uagina gladij ibi ei decidiſſet, quod ipſe putauit ſignum cōdendæ urbis, & ſi ſunt qui dicant à Mycena Inachi ſecundi filia dictas uxore Areſtoris. Cuius Mycenæ meminit Homerus. b Vnde fuit Agamemnon.] Pelops ex Hippodamia Atreum & Thieſtem genuit. Atreus Agamemnonem & Menelaum ex Aerope ex ſententia Homeri. Nam Heſiodus Pliſthenis

Argiuum regnum

D

Mycenæ

Agamemnon

nis quem Thieſtes genuit filios dicit, niſi pro Pliſthene A legendū ſit Thyeſtes quod eſt uerisimilius. Hic fuit dux Heroum ad Troiam, etſi alij abrogatum illi quandoque imperium narrãt & Palamedi traditum, quo occiſo frau *Laurentum* de Vlyſsis imperium ad Agamemnonẽ redierit. c Eſt exortum eſt regnum Laurentum.] Laurẽtum urbs fuit Latij uetuſtiſsima, quam Aborigenes tenuere ſedem regni a Saturno fundati, Laurentũm appellatum à Lau- *Picus* reo luco ſolis indigetis. d Picus regnum primus.] Hunc fuiſſe filium Saturni ex Fauna, canit Vergil. lib. vij. & Ouid. xiiij. Metamor. habuit Circen, à qua, quod Pomonam nympham adamaſſet, in auem ſui nominis uerſus eſt, quæ propterea ſacra fuit Marti apud Latinos, & oracula ab ea reddita, autor eſt Dionyſius Alexãdrinus. Ouidius aliam cauſam affert, cur ſit in auem mutatus, quòd ſcilicet preces Circes, non quidem coniugis, ſed quæ coniunx eſſe cupiebat, ſpreuit. Cui Ser- *Belbora* uius ſuffragatur. e Apud Hebræos fœmina Belbora.] Vulgo Belbora: Hieronymus tamen Bebbora le- B git, quod interpretatur, loquacẽ, uel apiculam. Huius auſpitijs, & propè ductu, ſed Imperatore belli Barach, tribus Neptalim Iſraelitæ fuderunt exercitum copioſiſſimum Siſaar. Iudic. iiij. Et apud Ioſephum lib. De antiquit. v. Præfuit hæc Belbora populo Iudæo, annos quadraginta, quo toto tẽpore ſeſta pax fuit in Iſrael. f Cuius prophetia minus aperta eſt.] Canticum Iudic. v.

g Ex quibus euidentior ducitur origo Romana.] Nam ſucceſsiones ſunt certæ à Laurentibus ad Lauiniam Aeneæ coniugem, & Syluium Poſthumum utriuſq; filium, hinc ad cæteros reges Albanos uſq; in Numitorem Amulium, Iliam, Romulum & Remum. h In Italia ipſe regnauerit.] Vnde Saturnia eſt dicta, & ſi aliter opinatur Euſebius poeta peruetuſtus, cuius ſententiam Dion. perſcripſit li. i. ex eo petat, ſi quis cupit. i Vergilius notioribus literis.] Eſt enim frequẽs in manibus hominum Vergilius, & nulli nõ notus. Verſus quos ad- C *Aetas aurea* ducit, ſunt viij. Aeneid. perſona Euandri. k Aureaq; ut perhibent.] Dixi alibi de ætate aurea, quam Plato in ciuili non aliter deſcribit, ac nos eam, quam primi parẽtes humani generis ante noxiam in paradiſo egerunt. Idq; Platoni ex Moſaicis literis, ut alia plurima delumptum contendit Euſeb. lib præpar. xij. l Et Pici patrem Stercem.] Et hunc, ſiue Stercem, ſiue Stercutium Saturnum dixerunt, q agros ſtercorare docuerit. Ma- *Stercutius* crob. i. Satur. Plinio tamẽ Stercutus filius eſt Fauni, ob eius rei uſum immortalitate donatus. Saturnus uero antiquior eſt multo iſtis temporibus, quẽ Theophilus ex Tali ſententia trecẽtis annis fuiſſe dicit ante bellum Troianũ, ſed addit æqualem fuiſſe Belo Babylonio. Alexander Polyhiſtor ipſum Belum Saturnum nominat: *Saturnus* quod ſi ita eſt, uel male nobis ſunt digeſta tempora, uel pluribus, q̃ octingentis annis præceſsit id bellum. Cæterum Saturni plures fuerunt. Ac neſcio, an uerum ſit, quod tradit is, qui Xenophontis ſcripſit æquiuoca, Sa- D turnos dici nobiliſsimarum familiarum antiquiſsimos reges, & eorum filios Ioues. m Vt fimo animaliũ agri fœcundarentur.] Hoc ut fiat, docent Plinius lib. xvi. & Varro, alijq;, qui de rebus ruſticis ſcripſere. Cato ſenior apud Ciceronem miratur hanc partẽ agriculturæ prætermiſſam eſſe ab Heſiodo, cum eius eſſet facta mentio iam tum ab Homero. n Quem præclarum augurẽ.] Seruius vij. Aeneid. dicit, propterea fictum illũ eſſe in Picum auem uerſum, quòd augur eſſet, & domi haberet Picum, per quem futura noſceret, quod & pontificales indicãt libri. Idcirco lituus, qui eſt augurum proprius, eĩ à Vergilio appingitur:

Ipſe Quirinali lituo, paruaq; ſedebat
Succinctus trabea.

o Et belligeratorem fuiſſe.] Talem fingit Ouid. xiiij. Metam. Et Verg. Picus equum domitor. quo ſignifi- A catur bellator ut Græce [illegible] & [illegible] & [illegible] & [illegible] & [illegible] & [illegible]. Idcirco & in auem audacem mutatum ferunt, & magni roboris: quercus enim roſtro ſubuertit, & Marti ſacra eſt: quam Romani uenerantur, & ab ea uehementer abſtinent: quam etiam ferũt expoſitos Romulum & Remum cuſtodiſſe, & eſſe ab iniuria tutatam. p Picus Faunum genuit.] Sic Vergil. Fauno Picus pater. Hic Faunus Fatuus etiã eſt dictus, ut ſoror Fatua & Fauna. De quis alibi dixi. Dionyſius Marns pronepotem fuiſſe quoſdam exiſtimaſſe ſcribit, uirum ſimul cum promptitudine prudentem, quem etiam ut genium quendam, ſiue indigetẽ ſacrificijs & carminibus Romani colũt. Idem & Trogus. Inquiunt Faunum Arcadibus, qui Euandro duce in Italiam, haud magna manu uenerant, agros & montem, quem illi poſtea Palanum appellarũt, aſsignaſſe. & poſt paulũ Trogus. Fauno fuit uxor nomine Fatua, quæ aſsi- *Fatuus* due diuino ſpiritu impleta, uelut per furorẽ futura præ- B monebat. Vnde adhuc, qui inſpirari ſolent, fatuari dicũtur. Ea Fatua à Fauno occiſa, pro dea culta eſt, appellataq; bona dea, quod tãta pudicitia fuerit, ut nemo illam quo ad uixerit, præter ſuum uirum, mas uiderit: autor M. Var. Ab hoc Fauno putantur Fauni, Satyri, & Syluani progenin.

De Diomede poſt Troiæ excidiũ in deos relato, cuius ſocij traditi ſunt in uolucres eſſe conuerſi. Cap. xvi

TROIA uero euerſa, & excidio illo uſquequaq; cantato, pueriſq; notiſsimo: quod & magnitudine ſui, & ſcri- C ptorum excellẽtibus linguis inſigniter diffamatum, atq; uulgatum eſt: [a] geſtũq; regnante iam Latino Fauni filio, [b] ex quo Latinorum regnum dici cœpit, Laurentumq; ceſſauit: Græci uictores, deletam Troiam derelinquentes, & ad propria remeantes, [c] diuerſis & horrendis cladibus dilacerati, atq; cõtriti ſunt: & tamẽ etiam ex eis deorum ſuorum numerum auxerunt. [d] Nam & Diomedem fecerũt deum, quẽ pœna diuinitus irrogata perhibent ad ſuos nõ reuertiſſe, [e] eiuſq; ſocios in uolucres fuiſſe cõuerſos, non fabuloſo poeticoq; mẽdacio, ſed hiſto- D rica atteſtatione confirmant: quibus nec deus ut putant factus, humanam reuocare naturã, uel ipſe potuit, uel certe à Ioue ſuo rege tanquã cœlicola nouitius impetrauit. Quinetiam templũ eius eſſe aiunt [f] in inſula Diomedæa, non longe à mõte Gargano, qui eſt in Apulia, & hoc templum circumuolare, atq; incolere has alites tam mirabili obſequio, ut roſtrum aqua impleant et aſpergant: & eo ſi Græci uenerunt, uel Græcorum ſtirpe progeniti, non ſolum quietas eſſe, uerum et ſuperaduolare, ſi autem alienigenas uiderint ſubuolare, & capita eorum tam grauibus ictibus, ut etiam perimant, uulnerare. Nam du-

ris

ris & grandibus roſtris ſatis ad hæc prælia per- A hibentur armatæ.

L. VIVES

Latinus G Eſtumq́ regnante iam Latino.] Latinum Vergil. dicit filium Fauni & Maricæ Laurentis, quã pleriq; Circem putant. Seruius fuiſſe dicit, qui per Maricam Venerẽ intelligerẽt, ſed Heſiodus Latinũ Circes & Vlyſsis fuiſſe filium perhibet, quod & Verg. tãgit dicendo: Solis aui ſpecimen. ſed quia temporũ ratio nõ ꝓcedit illud accipiendũ eſt Higini, qui ait Latinos plures fuiſſe, ut intelligamus poetam abuti nominũ ſimilitudine. Dion. perhibet Herculẽ quum eſſet in Italia, ex Lauinia Euãdri filia genuiſſe Pallantẽ, ex Hyperboride uero obſide Latinũ, quam Hyperboridẽ quum in Græciam traiecturus eſſet, Fauno collocauit Aboriginũ regi. Iuſtinus ex Trogo Latinũ Hercule & Fauni filia ſtuprogenitũ tradit. Hunc regẽ Græci τηλεφανῆ nominãt, quaſi præclarum ſeu illuſtrem. b Ex quo Latinorũ regnum dici cœpit.] Hæc eſt fama uulgatior, Aborigenes antea, regnante uero Latino Latinos eſſe dictos: ſic Dionyſ. & alij tradiderũt. Philelphus id uero negat, adducitq; dictum Orphei qui ante natũ Latinum ſcripſerit, qui iam illos populos Latinos nominet. Sed ipſe uiderit cuius Orphei ſint illa ſcripta, non modo Argonautica, quæ inter doctos conuenit nõ eſſe illius Thracij, ſed etiã hymni quos Pythagorici putãt cuiuſdam fuiſſe cerdonis. Ariſtoteles nullum fuiſſe Orpheum poetam contendit, cæterum ſi Latiũ dicitur, uel ꝙ ibi Saturnus latuerit, uel ꝙ inter iuga Apenini lateat, profecto Latini à Latio dicẽtur. at M. Varro Latium à Latino dictũ uult.

Latium

c Diuerſis & horrẽdis cladibus.] Noti ſunt errores Vlyſsis. Menelaus iactatus eſt in Aegyptum. Aiax Oileus cũ Locris Libyam incoluit, claſsis Græcorũ decepta à Nauplio Palamedis patre naufragium fecit ad Euripum Eubœæ inſulæ, quæ omnia cõmemorat Vergil. C lib. xi. Seruius magnã partẽ huius calamitatis in iram Mineruæ refert, quæ multum accenſa eſt in Græcos, ſeu ꝙ Caſſandram uiolarunt uatem, ſeu ꝙ ſuperbi, & ſucceſsibus elati ſacrificare illi contempſerint. d Nam & Diomedem fecerunt deũ.] Dimedes Tydei & Deiphiles filius, qui ad Troiam militauit, cuius uirtutẽ mirifice Homerus extollit, tota enim ε Rapſodia de illius eſt admirandis in bello facinoribus, ita ut Martẽ etiam uicerit: eum Achilli fere æquat, Aetoliæ rex fuit, ſed propter adulterium uxoris Aegiales, quæ rem cum Cylleboro Stheleni filio habuit, redire in patriam noluit, conceſsitq́ in Apuliam, ubi Adriam condidit, & Argiripã, & Sipuntem, & Salapiam, ibiq; ſunt Diomedei campi, qui ei ceſſerunt, regione inter ipſum & Daunum ſocerũ diuiſa. Fuit & alter Diomedes uetuſtior Thraciæ rex ſæuiſsimus, ſolitus equis immanibus obijcere hoſpites, quẽ illis eiſdẽ obiecit Hercules, huius ſoror fuit Abdera, quæ urbẽ ſibi cognominem poſuit in Thracia Democriti patriã. fuit haud procul Diomedis turris. Græci hos equos [illegible] turpes filias, qbus admiſceri cogebat hoſpites, mox tollebat. Palæphatus ad comeſa patrimonia refert propter equorũ curam, ſicut de Actæone & canibus. e Eiuſq́ ſocios in uolucres fuiſſe cõuerſos.] Ira Veneris eos mutauit, ſeu ꝙ ei maledixiſſet Agmon Diomedis ſocius, ut ait Ouid. xiiij. Metamorp. ſeu ꝙ ipſa Venus & Mars fauciati eſſent ad Troiam à Diomede, quod uidetur ueriſimilius, & congruentius ſentẽtiæ Homeri in ε. Has aues earũq́ ingeniũ deſcribit Plinius lib. x. uocariq́ ſcribit à Iuba Cataractas, eſſeq́ illis dẽtes & oculos igneo colore, cæterũ corpus candidũ: duas ſemper ijs duces, alteram ducere agmen, alterã cogere, has tantũ uiſi in inſula nobili Diomedis tumulo: atq; delubro cõtra Apuliæ oram, fulicarũ ſimiles. Aduenas barbaros clamore infeſtãt, Græcis tantum adulantur miro diſcrimine, uelut generi Diomedis hoc tribuẽtes. originem uero fabulæ eſſe dicit, quod illi ædẽ eius quotidie pleno gutture madẽtibus pennis perluunt, atq; purificant. Seruius ij. Geor. ait ſocios Diomedis duce ſuo ſublato impatientia doloris in aues mutatos eſſe, & memores originis ſuæ Græcis nauibus lætas occurrere, barbaris infeſtas, quod ab Illyrijs Diomedes ſit interemptus. Ariſtoteles tamẽ in mirabilibus auditis, ab Aenea occiſum dicit. has aues Seruius dicit à Græcis uocari ἐρωδιούς, ſic putat Aelianus. Gaza ἐρωδιὸν ardeam uertit, & quam Ariſt. λευκερωδιὸν ipſe albam ardeam. Suidas, ἐρωδιὸς, inquit, ὄρνεον πελαργῷ ἐοικὸς, ἢ ἴσον αὐτῷ, hoc eſt, Ciconia uel ei ſimilis. Profecto ſimilis ciconiæ poteſt eſſe aut etiam ardeæ, quæ aues forma non multum differũt, aut Cycnus, quemadmodũ dicit Ouidius, ſed nec ciconiæ ſunt, nec ardeæ, nec Cycni, quæ in orbe reliquo ſũt B frequẽtes. f In inſula Diomedæa.] Sic Auguſtinus ut pleriq;, qui unam tantũ ponunt inſulam Diomedeã, uelut Suidas, Feſtus, & alij. & reuera duæ ſunt, ſed una tantum in qua eſt delubrum & monumentũ Diomedis Nec deſunt, qui vi. alij quinq; ſtatuunt. Plinius & Strabo duas è regione promontorii Gargani, quod in mare Adriaticum ſe protendit ad ſtadia ccc. altera culta eſt, altera deſerta, in qua Diomedem ferunt ſubito non extitiſſe, eumq́ & in ea inſula, & in ſua terra diuinis honoribus Veneti proſecuti ſunt.

Diomedes

De incredibilibus hominum cõmutationibus quid Varro crediderit. XVII

H OC Varro ut aſtruat, commemorat alia non minus incredibilia [a] de maga illa famoſiſsima Circe, quæ ſocios quoq; Vlyſsis mutauit in beſtias, [b] & de Arcadibus, qui ſorte ducti tranſnatabant quoddam ſtagnum, atq; ibi conuertebantur in lupos, & cum ſimilibus feris per illius regionis deſerta uiuebant. Si uero carne nõ ueſcerentur humana: rurſus poſt nouem annos eodem renatato ſtagno reformabantur in homines. Deniq; etiam nominatim expreſsit quendam Demænetum, cum guſtaſſet de ſacrificio, quod Arcades immolato puero deo ſuo Lycæo facere ſolerẽt, in lupũ fuiſſe mutatũ, & anno decimo in figurã propriã reſtitutũ, [c] ad pugilatum D ſeſe exercuiſſe, & Olympiaco uiciſſe certamine. Nec idem propter aliud arbitratur ab hiſtoricis in Arcadia tale nomẽ affictum [d] Pani Lycæo et Ioui Lycæo, niſi propter hanc in lupos hominum mutationem, [e] quod ea niſi ui diuina fieri nõ putarent. Lupus enim Græce λύκος dicitur, unde λυκαῖος nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos, ex illorũ myſteriorum ueluti ſemine dicit exortos.

L. VIVES

a D E maga illa famoſiſsima Circe.] Hæc ſolis fuit filia, Medeæ amita. de matre non conuenit, Cicero Aſteriam Latonæ ſororem dicit: Homerus

Homerus Perſan Oceani filiam. Diodorus aliter fabulam narrat. nam ex Sole Perſeum & Aeetem genitos dicit, Perſeum Hecaten genuiſſe ſæuiſsimam uenatricem, homines pro feris ſolitam configere, ſpiculis aconito tinctis, cuius uſum ipſa inuenit, & ex patruo Aeeta Medeam & Circem peperit fœminas, & Aegiadem marem. Circe peritiſsima fuit uirium herbarum, & philtra excogitauit, nupſitq́ Scythæ Sarmatarum regi, quem uenenis ſuſtulit: ideo à ciuibus pulſa in inſulam quandam Oceani deſertam fugit, ſeu ut alij tradunt in promontorium, quod de eius nomine Circeios nominant. Circeum ſunt qui inſulam putent, ſed promontorium eſt in modum inſulæ deformatũ, ut inquit Strabo. Olim inſulam fuiſſe Seruius ſignificat adiunctam tempore continenti, ut alias pleraſq; terras. in maiore Pharmacuſſarum ſepulchrum Circes oſtendũt. Hæc maga, quæ ſocios Vlyſsis in uarias beſtias mutauit, celebratiſsima eſt libris Homeri, Theocriti, Vergilij, & cæterorum poetarum, tum etiam qui ſoluta oratione ſcripſerunt. b Et de Arcadibus.] Plinius lib. viij. Euantes inter autores Græciæ non ſpretus tradit Arcades ſcribere ex gente Antæi cuiuſdam ſorte familia electum ad ſtagnum quoddam regiõis eius duci, ueſtituq́ in quercu ſuſpenſo tranare, atq; abire in deſerta transfigurariq́ in lupum, & cum cæteris eiuſdem generis congregari per annos ix. quo in tempore ſi homine ſe abſtinuerit reuerti ad idem ſtagnum, & quum tranauerit, effigiem recipere ad priſtinum habitum, addito nouem annorum ſenio: addit quoque Fabius eandem recipere ueſtem. Mela de Neuris Scythiæ Europicæ gente ſcribens, ait ſtatum ſingulis tempus eſſe, quo ſi uelint in lupos, iterumq́ in eos, qui fuere, mutẽtur. c Ad pugilatum.] In Græcis certaminibus erant lucta, curſus, ſaltus, iactatio diſci, pugilatus, qui clauis fiebat, quos ceſtus uocant. Græci hos πύκτας dicunt. Ex iſtis quinque exercitamentis πένταθλοι dicuntur, & quinquertiones Latine. d Pani lyceo & Ioui lyceo.] In Lyceo monte Arcadiæ colebantur tres dij. Iuppiter, Pan bicornis, & Bacchus, qui Lycæi ſunt dicti à loco, ut puto. Sunt qui à lupis abigendis, alij quòd illi mutationi in lupos præſunt, iuuãtq́ homines, ut priſtinam figuram recuperent. e Quod ea niſi ui diuina fieri non putarent.] Putatur legendum: aut eam niſi ut diuinam: mallem tamen quod ea niſi ui diuina fieri non putaretur.

Quid credendum ſit de transformationibus quæ arte dæmonum hominibus uidentur accidere.
Caput XVIII

s ED de iſta tanta ludificatione dæmonũ, nos quid dicamus, qui hæc legent, fortaſsis expectant, [a] quid Chriſtiani agere debeant, quando inter idola gentium miracula fieri aſſeruntur. Et quid dicemus, niſi de medio Babylonis eſſe fugiendum? Quod præceptum propheticum ita ſpiritaliter intelligitur, ut de huius ſeculi ciuitate, quæ profecto & angelorum & hominum ſocietas impiorum eſt, fidei

A paſsibus, quæ per dilectionem operatur, in deum uiuum proficiendo fugiamus. Quãto quippe in hęc ima poteſtatem dæmonum maiorem uidemus, tanto tenacius mediatori eſt inhærendum, per quem de imis ad ſumma conſcendimus. Si enim dixerimus ea non eſſe credenda, non deſunt etiam nunc qui einſmodi quędam, uel certiſsima audiſſe, uel etiam expertos ſe eſſe aſſeuerent. Nam & nos cum eſſemus in Italia, audiebamus talia de quadam regione illarum partium: ubi ſtabularias mulieres imbutas his malis artibus, in caſeo dare ſolere dicebant, quibus uellent ſeu poſſent uiatoribus, unde in

B iumenta ilico uerterentur, & neceſſaria quæque portarent, poſt que perfuncta opera iterum ad ſe redirent: nec tamen in eis mentem fieri beſtialem, ſed rationalem humanamque ſeruari, [b] ſicut Apuleius in libris quos aſini aurei titulo inſcripſit, ſibijpſi accidiſſe, ut accepto ueneno humano animo permanente aſinus fieret, aut indicauit, aut finxit. [c] Hæc uel falſa ſunt uel tam inuſitata, ut merito non credantur. Firmiſsime tamen credendum eſt omnipotentem deum omnia poſſe facere, quæ uoluerit, ſiue uindicando, ſiue præſtando, nec dæmones aliquid ope-

C rari ſecundum naturæ ſuæ potentiam, quia & ipſa angelica creatura eſt, licet proprio ſit uitio maligna, niſi quod ille permiſerit, cuius iudicia occulta ſunt multa, iniuſta nulla. [d] Nec ſanè dæmones naturas creant, ſi aliquid tale faciunt, de qualibus factis iſta uertitur quæſtio, ſed ſpecietenus quæ à uero deo ſunt creata commutant, ut uideantur eſſe quod non ſunt. Non itaque ſolum animum, ſed nec corpus quidem ulla ratione crediderim dæmonum arte uel poteſtate in membra, uel lineamenta beſtialia ueraciter poſſe conuerti: ſed phantaſticum hominis, quod etiam cogitando ſiue ſomniando per

D rerum innumerabilia genera uariatur, & cum corpus non ſit, corporum tamen ſimiles mira celeritate formas capit, ſopitis aut oppreſsis corporeis hominis ſenſibus, ad aliorum ſenſum neſcio quo ineffabili modo figura corporea poſſe perduci: ita ut corpora ipſa hominum alicubi iaceant, uiuentia quidem, ſed multo grauius atque uehementius quàm ſomno ſuis ſenſibus obſeratis. [e] Phantaſticum autem illud ueluti corporatũ in alicuius animalis effigie appareat ſenſibus alienis, taliſq; etiã ſibi homo eſſe

uideatur

uideatur,ſicut talis ſibi uideri poſſet in ſomnis, & portare onera:quæ onera ſi uera ſunt corpora,portãtur à dæmõibus,ut illudatur hominib. partim uera onerum corpora,partim iumentorum falſa cernentibus. Nam quidam nomine Præſtantius patri ſuo cõtigiſſe indicabat,ut uenenum illud per caſeum in domo ſua ſumeret, & iaceret in lecto ſuo quaſi dormiẽs,qui tamen nullo modo poterat excitari.Poſt aliquot autẽ dies eum uelut euigilaſſe dicebat,& quaſi ſomnia narraſſe,quæ paſſus eſt, caballum ſe ſcilicet factum,annonam inter alia iumenta baiulaſſe militibus,quę dicitur retica,[f]quoniã ad retia deportatur.Quod ita ut narrauit factum fuiſſe cõpertum eſt:quæ tamen ei ſua ſomnia uidebantur. Indicauit & alius ſe domi ſuæ per noctem antequam requieſceret uidiſſe uenientem ad ſe quendam philoſophum ſibi notiſsimum, ſibiq́ expoſuiſſe nonnulla Platonica,quæ antea rogatus exponere noluiſſet. Et cum ab eodem philoſopho quæſitum fuiſſet,cur in domo eius fecerit,quod in domo ſua petenti negauerat,nõ feci,inquit,ſed me feciſſe ſomniaui. Ac per hoc alteri per imaginem phantaſticam exhibitum eſt uigilanti,quod alter uidit in ſomnis. Hęc ad nos non quibuſcũq; qualib.credere putaremus indignũ,ſed eis referentibus peruenerunt quos nobis non exiſtimaremus fuiſſe mentitos. Proinde quod homines dicuntur,mandatumq́ eſt literis à dijs uel potius dæmonibus Arcades in lupos ſolere conuerti:[g]& quod carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſsis,ſecundum iſtum modum mihi uidetur fieri potuiſſe,quem dixi:ſi tamen factum eſt. Diomedeas autem uolucres, quandoquidem genus earum per ſucceſsionem propaginis durare perhibetur,non mutatis hominibus factas,ſed ſubtractis credo fuiſſe ſuppoſitas,[h]ſicut cerua pro Iphigenia regis Agamemnonis filia. Neque enim dæmonibus iudicio dei permiſsis huiuſmodi præſtigiæ difficiles eſſe potuerunt. ſed quia illa uirgo poſtea uiua reperta eſt,ſuppoſitam pro illa ceruam eſſe facile cognitum eſt. Socij uero Diomedis,quia nuſquam ſubito comparuerunt,& poſtea nullo loco apparuerunt,perdentibus eos ultoribus angelis malis,[i]in eas aues quæ pro illis occulte ex alijs locis,ubi eſt hoc genus auium, ad ea loca perductæ ſunt,ac repente ſuppoſitę,creduntur eſſe conuerſi. Quod autem Diomedis in templum aquam roſtris afferunt & aſpergunt, &

A quod blandiuntur Grecigenis,alienigenas perſequuntur,mirandum non eſt fieri dæmonum inſtinctu:[k]quorum intereſt, perſuadere deum factum eſſe Diomedem,ad decipiendos homines,ut falſos deos cum ueri dei iniuria multos colant,& hominibus mortuis,qui[l]nec cum uiuerent, uere uixerunt, templis, altaribus, ſacrificijs, ſacerdotibus, quæ omnia cum recta ſunt, non niſi uni deo uiuo & uero debẽtur,inſeruiãt.

L. VIVES

a Quid Chriſtiani ag.deb.] Alibi hoc totum deeſt: quid Chriſtiani agere debeant,quãdo inter idola gentium miracula fieri aſſeruntur. b Sicut

B Apuleius in libris quos Aſini aurei titulo inſcripſit.] Apuleium Magum fuiſſe conſtat,uerſum tamen in aſinum putandum non eſt: nec id uidebat Auguſtinus ſatis eſſe uериſimile,ſed librorum Græcorum lectione parum adiutus diuinare non potuit,unde id argumẽtum de trãsfiguratione in aſinum Apuleius ſumpſiſſet,quũ ipſe nullius ſcriptoris meminerit,quem ſaltem profiteatur ſequi ſe,ut in de Coſmographia fecerat. Scripſit ergo Lucianus,quum eſſet in Theſſalia Magiæ noſcendæ cauſa ſe in aſinum mutatum,dum in auem cuperet:non q̃ hoc ei contigerit,ſed quia huiuſmodi argumentis delectabatur, nec ueris,nec uериſimilibus. id opus ſic Latinum fecit Apuleius ut ad uerbum expreſſerit pleraquè omnia,additis plurimis,quo iocundior eſſet lectio ijs, qui mileſijs fabulis delectantur,& condiuit ſua illa partim antiquaria,partim nimis audacter nouata dictione rem alioqui futuram ſubinſulſam,atque ſubfatuam. At nunc iuuat legere,quia phraſi illa complura dixit,quæ

C nec appoſitius dici,nec maiore cum gratia poterãt:quẽ nonnulli quum imitari conantur, in ridiculas ineptias incidunt. Puto enim gratiam illam eſſe propè inimitabilem. Non ergo factus eſt aſinus Apuleius, ſed ficto caſu tam mirabili narratio magis tenet animos uel legentium,uel audientium,quod in fabulis cum primis captatur. e Hæc uel falſa ſunt.] Plinius lib. viij. falſum eſſe non dubitat,niſi credere libeat omnia, quæ fabuloſa tot ſeculis comperimus:ſed Græca credulitas eo proceſsit,ut nullum tam impudens mendacium ſit, quod teſte careat. d Nec ſanè dæmones naturas creant.] Creare uocat aliquid de nihilo facere: hoc modo nihil aliud q̃ deus poteſt creare,idq; Theologi om̃es magno conſenſu affirmant: diſputant tamen an potẽtia hæc creandi poſsit communicari creaturæ, [redacted]

fuit

Apuleius

Creare

Retia

Iphigenia

[redacted]

Quod eo tempore Aeneas in Italiã uenerit quo Labdon iudex præſidebat Hebræis. Cap. XIX

Eo tempore poſt captã Troiam atq; deletam,[a] Aeneas cum uiginti nauibus, quibus portabantur reliquiæ Troianorũ in Italiam uenit, regnante ibi Latino, &[b] apud Atheniẽſes Mneſtheo, [c] apud Sicyonios Polyphide, [d] apud Aſſyrios Tautane, [e] apud Iudæos autem iudex Labdon fuit. Mortuo autẽ Latino regnauit Aeneas tribus annis eiſdem in ſupradictis locis manentibus regibus, niſi [f] quod Sicyoniorum iam Pelaſgus erat,[g] & Hebræorũ iudex Samſon. Qui cum mirabiliter fortis eſſet, putatus eſt Hercules. Sed Aeneam,[h] quoniam quando mortuus eſt non comparuit,[i] deum ſibi fecerunt Latini. [k] Sabini etiam regem ſuum primum Sangum, ſiue ut aliqui appellant Sanctum, retulerunt in deos.[l] Per idem tempus Codrus rex Athenienſium Peloponnenſibus eiuſdem hoſtibus ciuitatis ſe interficiendum ignotus obiecit: Et factũ eſt. Hoc modo eum prędicant patriam liberaſſe.[m] Reſponſum enim acceperant Peloponnenſes tunc demum ſe ſuperaturos, ſi eorum regem non occidiſſent. Feſellit ergo eos habitu pauperis apparendo, & in ſuam necem per iurgia prouocãdo, Vnde ait Vergilius: Aut iurgia Codri. [n] Et hũc Athenienſes tanquam deum ſacrificiorum honore coluerunt. Quarto Latinorum rege Syluio Aeneæ filio: non de Creuſa, de qua fuit[o] Aſcanius, qui tertius ibi regnauit, ſed de Lauinia Latini filia, quem poſthumum Aeneas dicitur habuiſſe: Aſſyriorum autem uiceſimo & nono Oneo,[p] & Melantho Athenienſium ſextodecimo, iudice autem Hebræorum Heli ſacerdote, regnum Sicyoniorum conſumptũ eſt, quod per annos nõgentos quinquaginta & nouem traditur fuiſſe porrectum.

L. VIVES

a Aeneas cum xx. nauibus.] Quomodo euaſerit Aeneas ex Ilio capto uarias ſcriptorum ſententias refert Diony. li. primo. nam ut alij tradiderunt, ipſe occupata arce dum in ſe impetum Graiorum conuertit, præmiſit ad naues impedimenta, & imbellem multitudinẽ, pueros, ſenes, mulieres. deinde arce deſerta, ex urbe ſe proripuit, nactusq; ſuos qui præceſſerant, muniſsima Idæ tenuit, quo ex Troade tota, qui Græcorum imperia exhorrebant, confugere: ita manus nõ cõtemnenda breui coacta eſt, mãſitq; ibi plus paulo q̃ annum. ſed quum in eos Græci pararent arma, conditionibus pacis oblatis iuſsi ſunt agro Troiano excedere, data fide fore illos cum ſuis rebus tutos omni Graia ditione, dum ſedes ſibi quærerẽt. ſic Hellanicus ſcriptor alioqui fabuloſus, ſed multi nominis. Meucerates uero Xãthius liberatum dicit Aeneam à Græcis, quòd urbẽ prodidiſſet: prodendi uero cauſam fuiſſe Alexandrum, qui illum contemnebat, aliisq; proceribus Troianis præbebat contemnendum. Sunt qui putent, eum in portu fuiſſe, dum Ilium caperetur: alii miſſum à Priamo ſcribunt ad opus militare. Latini ſeruatum eum à Graiis perhibent, cum Antenore iure hoſpitii, & quia ſemper autores fuerunt reddendæ Helenæ. quomodo uero in Italiam uenerit, multis uerbis Vergilius canit, ueris falſa miſcens, qui mos eſt poeticus. Ego nec opiniones adducam aliorũ, ſed ueriſimiliora ſequar. Primũ in Thraciam uectus eſt, ibiq; hyemem totam egit, recipiens qui ad ſe ex Aſia fugiebant, cõdita urbe de ſuo nomine, quã Aeneam Dionyſius, Mela Aenon uocat, itidem Plinius. ubi Polydori dicit tumulũ fuiſſe Verg. tertio Aeneid. Aeneas

Feror huc, & littore curuo
Moenia prima loco, fatis ingreſſus iniquis.
Aeneadesq; meos nomen de nomine fingo.

Quo loco Seruius ait Aenum eſſe eam urbem uocatam à Saluſtio, & ſi Homerus dicit auxilia illinc ad Troiam ueniſſe. Euphorion & Callimachus à ſocio Vlyſsis cognominant ibi ſepulto, quum frumẽtatum miſſus eſſet. Hæc urbs uſq; ad Macedonicum principatum manſit, quo tempore à Caſſandro Macedoniæ rege deleta eſt, conditaq; Theſſalonica, in quam Aenei commigrarunt. Tum Aeneas in Delum uenit, hinc in Cytheram inſulam, tum in Arcadiam ueteres hoſpites & cognatos, ex Arcadia in Zacynthum inſulam, poſtea in Leucadiam, inde in Ambraciam, ubi erat urbs Aenea ad Acheloum amnẽ, poſtea deſerta: deinde Butrotũ Epiri Anchiſes, Aeneas cũ expeditiſ. & acerrimo quoq; Dodonã ad cõſulendũ numẽ, tũ recepto patre in Drepanũ Siciliæ, ubi eũ amiſit. Strabo tamẽ ingreſſum Anchiſam ſcribit in Italiã, & Dio. anno añ mortẽ Aeneæ Anchiſẽ obijſſe narrat. Aeneas uero ex Sicilia Italiæ applicuit, deſcenditq; in

in agrum Laurentem, quinto & triceſimo anno regni Latini, ſecundo poſtquam ex Aſia ſoluerat. Nec tota eius claſsis Lauo appulit. aliæ enim naues in Apuliã cõceſſere, aliæ in alia Italiæ loca. extantq́ adhuc ſigna aduentus illius gentis. nonnulli ubi Aeneam in Italia ſtatuiſſent, anniquam patriam reperierũt. locus ipſe in Latio, quem primum Aeneas tenuit, Troiam poſteritas nominauit, ſtadijs à mari quatuor. b Apud Athen.eñ. Mneſtheo.] Hic Petenſi tribu fuit nepos Erichthei regis ex Ornio filio, qui Theſeo abſenti, multam inuidiam nobilitatis concitauit, tanquam is Atticæ terræ populos in urbem, ceu in cuſtodiam incluſiſſet. Porro Theſeus apud Orchum Moloſſorũ regem in archiſſ. cuſtodia aſſeruabatur: reliqueratq́ raptam Helenam Apydnæ, quã urbem Caſtor & Pollux bello ceperunt, ut Helenam ſororem recuperarent, Atticæq́ terræ Mneſtheum regem fecere, cuius opera dicunť adiuti. Theſeus uero per Herculem liberatus, quum opes ad recipiendum regnũ pararet, profectus in Scyrũ inſulam, à Lycomede rege occiſus eſt. Ita imperium Athenieñ. nullo uindicãte Mneſtheo ſtetit. nam Theſei liberi parui adhuc apud Elpenorem Euboicum educabãtur, eorumq́ Mneſtheus nullam habuit rationem: hinc conflato Troiano bello, quũ ex tota Græcia concurreretur, filij Theſei cum Elpenore militarunt. Mneſtheus uero alias copias ad Ilium duxit. Vnde quũ rediret in Melo inſula diem obijt, cui Demophon ſucceſsit Theſei filius. hæc ex Plutarcho, Pauſania, & Euſebio. ita aliquanto poſterior fuit aduẽtus Aeneæ in Italiam, q̃ regnum Mneſthei. quid quod Apion Polyhiſtor Demophõtem tradit regnaſſe Athenis, quũ Troia à Græcis excinderetur. c Apud Sicyonios Polyphide.] Sic Euſebius, at Pauſanias aliter. qui ad hunc ſcribit modum: Σικυῶνος γίνεται Χθονοφύλη, Χθονοφύλῃ δὲ καὶ Ἑρμῇ πόλυβον γενέσθαι λέγουσι. ὕστερον δὲ αὐτὴν φλίας ὁ Διονύσου γαμεῖ· καὶ οἱ παῖς ἀνδροδάμας γίνεται. πόλυβος δὲ ταλαῷ τῷ βίαντος βασιλεύοντι τῶν ἀργείων συνῴκισε τὴν θυγατέρα λυσιάνασσαν, καὶ ὅτε ἄδραστος ἔφευγεν ἐξ ἄργους παρὰ πόλυβον, ἦλθεν ἐς σικυῶνα, καὶ ὕστερον ἀποθανόντος πολύβου, τὴν ἐν σικυῶνι ἀρχὴν ἔσχεν. ἀδράστου δὲ ἐς ἄργος κατελθόντος ἰάνισκος ἀπόγονος κλυτίου, τοῦ λαομέδοντι κηδεύσαντος, ἐλθὼν ἐκ τῆς ἀττικῆς ἐβασίλευσε. τελευτήσαντος ἰανίσκου, φαῖστος τῶν ἡρακλέους λεγόμενος παίδων καὶ οὗτος ἄρξαι φασὶ δὲ κατὰ μαντείαν μετοικήσαντος ἐς κρήτην, βασιλεῦσαι λέγεται ζεύξιππος ἀπόλλωνος υἱὸς καὶ νύμφης συλλίδος. μετὰ δὲ ζεύξιππον τελευτήσαντα, ἀγαμέμνων στρατιὰν ἤγαγεν ἐπὶ σικυῶνα, καὶ τὸν βασιλέα ἱππόλυτον ῥοπάλου παῖδα τοῦ φαίστου. δείσας δὲ τὸν στρατὸν ἐπιόντα ἱππόλυτος συνεχώρησεν ἀγαμέμνονος κατήκοος καὶ μυκηναίων εἶναι. ἱππολύτου δὲ ἦν τούτου λακεστάδης, φάλκης δὲ ὁ τημένου καταλαβὼν νύκτωρ σικυῶνα σὺν δωριεῦσι κακὸν μὲν ἅτε ἡρακλείδην καὶ αὐτὸν ἐποίησεν οὐδὲν, κοινωνὸν δὲ ἔσχε τῆς ἀρχῆς, καὶ δωριεῖς τε σικυώνιοι γεγόνασιν ἀπὸ τούτου καὶ μοῖρα τῆς ἀργείας. Sicyonis filia fuit Echthonophyle, ex qua & Mercurio genitus eſt, ut ferunt Polybus. eam poſtea Phlias Dionyſii filius duxit, ex qua Androdamam genuit filium. Polybus uero Talao Biantis filio Argiuorum regi Lyſianaſſam filiam nuptui dedit. hoc tempore Adraſtus ex Argis ad Polybum perfugit, in Sicyonem, ac Polybo uita functo imperiũ Sicyonis penes Adraſtum fuit: quo in Argos reuerſo, Ianiſcus de Clytij Lomedontis affinis poſteris, quum ex Attica terra Sicyonem ueniſſet, regnum ibi obtinuit. Ianiſco mortuo Phæſtus regnauit, qui de filijs Herculis fuiſſe dicitur. Hic quum ex uaticinio in Cretam migraſſet, ferunt regnaſſe Zeuxippũ Apolline & Syllide nympha genitũ, quo fato functo, Agamemnon bellum Sicyoni fecit, & Hippolyto qui Rhopalo Phæſti filio natus erat, quique ueritus aduentantem exercitum pactus eſt cum Agamemnone ſe illius & Mycenæorum ſubditum fore. Hippolyti huius fuit Laceſtades, Phalces. Tamphalces uero Temeni filius noctu cum Dorienſibus urbem cepit: non tamen regi quicquam mali fecit nempe nato etiam ex Heraclidarum gente, ſed ſocium regni habuit. ab eo tempore Sicyonij ipſi Dorienſes ſunt facti, & in partem ceſſerunt Argiuæ ditionis. d Apud Aſſyrios Tautane.] Hunc ferũt temporibus Iliaci belli regnaſſe. ſic Euſebius, & Diodorus, qui narrat Priamum, quum bello premeretur miſiſſe, qui ab hoc Aſſyriorum rege, cuius imperio & ipſe Priamus parebat, ſubſidium ſuo nomine peterent. Aſſyrium x. mil. Aethiopum, totidem Suſianorum, ac currus ducentos miſiſſe, præfecto illis Memnone Tithoni Satrapæ apud regem gratioſiſsimi filio, cuius Homerus meminit. nam in eo bello occidit, iuuenis corporis atq́ animi dotibus præſtantiſsimus, quiq́ pugnando multa ædiderat egregia facinora. e Iudex Labdon fuit.] Euſebius Labdon uocat, uulgo Abdon dicitur Iudic. xij. & apud Ioſephum libro quinto, Hylonis filius è tribu Effraim, cui filij fuerunt quadraginta, & ex his nepotes quinquaginta equis exercitantiomneſq́ reliquit ſuperſtites. f Sicyoniorum iam Pelaſgus erat.] In antiquis exemplaribus legitur, pelagus. Admonuit me Hieronymus Ruffaldus meus, iuuenis pectore ut muſis deditiſsimo, ſic & candidiſsimo, & ad amicitiam cum bonis ineundam, ſeruandamq́ ficto & concinnato, legiſſe ſe in quodam Auguſtini codice Pelaſum. Ex Pauſania nihil hic adiuuari poſſumus, quippe qui alios ponit reges. g Et Hebræorum iudex Samſon.] Iudic. xiij. & Ioſephus libro quinto cuius facta maiora ſunt & admirabiliora, quàm quæ gentiles de Hercule, uel Hectore, uel Milone fabulãtur. Quæ, quia ſunt omnibus notiſsima, fuſius non perſequar. h Sed Aeneam, quoniam quando mortuus eſt.] Mezentius rex Ethruſcorum bellum cum Latinis, quibus Aeneas imperabat, geſsit, commiſſoq́ prælio iuxta Lauinium, graui, & ambiguo, quod nox ſola diremit, in eo Aeneas euanuit, alij in deos translatum exiſtimarunt, alij ſubmerſum in Numico crediderunt amne. Templum eſt ei conſtructum à Lannis, hac inſcriptione, ut Dionyſius prodit, interprete Lapo: patris diui terreſtris, qui fluuij Numici undas gubernat. Sunt qui dicant, ab Aenea ipſo conſtructum templum. Feſtus ab Aſcanio tradit. Obijt ergo tertio anno poſt Latini ſoceri mortem, quo tempore ipſe regnum tenuit: ſeptimo uero anno poſt captum Ilium. Pepulchra eius uaria in uarijs regionibus uiſuntur: ſed honoraria, quæ Græci κενοτάφια nominant, & ut Vergil. uertit, inanes tumulos. Vnum tamen uerũ, plenumq́ aiunt ad Numicum fluuium. Liuius: Situs eſt, quemcunq́ eum appellare fas iusq́ eſt, ad Numicum amnem. Iouem indigetẽ appellant. hoc nomine ab Aſcanio filio dictus eſt, relatusq́ in deorum numerum. Indigetes dij uocantur, ceu in dijs agentes, qui ex hominibus eo peruenere. Sũt qui putãt indigetes eſſe, quos indigitari, hoc eſt, uocari & nominari, nefas eſt. ijq́ ſunt dij, in quorum cuſtodia ſunt urbes, gentesq́: ſed ſi indigitare ſit inuocare, dici poterunt, quod inuocati, faciles ſint, & præſto adſint. Cæterum puto indigetes appellari, quaſi in eo loco, uel geniti, uel degentes, & propitiores ſunt, tum loco uelut patriæ, tum hominibus uelut ciuibus Hos intelligit Lucanus, cũ dicit bella ciuilia ob cladem uenturam

Indigetes fleuiſſe deos, urbisq́ laborem
Teſtatos ſudore Lares.

Ideo & Aeneas, qui Iupiter Indiges, Iupiter quoque Latialis exiſtimatur. Illud non prætermittã, Aeneã habere oſcillationẽ in Italia, ut in Græcia Erigonẽ Icari filiam. Apud Feſtũ enim Pompeiũ ſic legiť, mendoſe quidem, ſed nos lectionẽ, ut poterimus, reſtituemus, ut intelligi ſaltem poſsit: Cauſa, inquit, eius iactationis oſcillorum prodiť, quod Aeneas Latinus rex, prælio quod ei fuit aduerſus Mezentium Ceritum regem, nuſquam apparuerit, iudicatusq́ ſit Iupiter factus Latialis. Itaque per ſex eos dies feriatos Aſcanius rex liberos ſeruosq́ requirere iuſsit, non ſolum in terris, ſed etiam quà uideretur cœlum poſſe adiri, per oſcillationem, uelut imaginem

Hieronymus Ruffaldus

Mezentius

Aeneas deus

Indigetes

Oſcillatio

ginem quandam uitæ humanæ, in qua altiſsima inter dum ad infimum, infima ad ſummum efferuntur. Hæc Feſtus. Porrò oſcillum ab ore diminuuum eſt, ut Columella oſcilla lupinorum dicit, imagunculæ ſunt hominum. Santra ab uſcello deducit uetere uerbo, quod eſt inclinare, quòd præcipites in os ferantur. l Deū ſibi fecerunt Latini.] Colitur & in Sicilia in Elyma urbe, quam ipſe condidit. Ouid. xiiij. Metamorp. Aeneæ par uum eſſe numen ſubſignificat. k Sabini etiam regem ſuum primum Xanthum, ſiue ut aliqui appellant, Xanthium.] In uarijs exemplaribus uarie habetur: in alijs Xāthum, in alijs ſanctū, in alijs ſancum, aliquo ueſtigio melioris lectionis. Sangum enim eſt legendum. Dionyſius libro ſecundo, Portium Catonem ait ſcriptum reliquiſſe Sabinorum gentem eſſe nominatam à Sabino filio Sangi dei gentilis, qui etiam dictus eſt Piſtius. Et Lactantius. Sabini, inquit, colunt Sangū, ut Romani Quirinum, & Attici Mineruā. De hoc plurima habes apud Antiium, ſi cui, uel uacat, uel libet illa conſectari. Sangi genij meminit ſequeſter Vibius in urbis regionibus.

l Per idem tempus Codrus rex Athenieñ.] Codrus Melanthi Meſſenij filius fuit, quo rege Heraclidæ, qui in Peloponneſſo imperabant, bellum mouerunt Atheñ. quod abundante ibi exulum multitudine, & regnante Codru Melanthij filio, timere cœperunt, & Corinthijs propter uicinitatem loci, nam Megara Iſthmum contigit, in quo eſt Corinthus: & Meſſenijs, quorum rex fuerat Melanthus Codri pater. Conſultum igitur à Laconibus oraculum, reſpondit uictoriam & mortem regis eandem in partem inclinare. Heraclidæ hoc audito, ſimul diſsimulandam dei uocem curabant, ſimul edictū in caſtris propoſuerūt, ne quis Codri corpus uiolaret. Verum diuini reſponſi rumur ad Athenieñ. peruenit. Codrus ut erat, & patriæ amans, & gloriæ appetens, poſito regio cultu, caſtra Laconum ingreſſus, prouocans iurgio militibus, ſe interficiēdum præbuit. Ita Lacones prælio ſuſi, reliqua exacti Attica ſolam Megaricam terram tenuerunt. m Reſponſum enim acceperat.] Seruius redditum oraculum tradit in eam ſententiā, quam dixi. Trogus ſcribit, reſpōſum eſſe, ſuperiores fore Lacones ni regem Athenieñ. occidiſſent. Cicer. primo Tuſc. quæſt. Si rex interfectus eſſet, uictrices Athenas fore.

n Hunc Athenieñ. tanquam deum.] Cicero tertio De natura deorū inquit: ſed ſi ſunt hi dij, eſt certe Erichtheus cuius Athenis delubrum uidimus, & ſacerdotē: quem ſi deū facimus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod ſi probabile non eſt, nec illa quidē ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt. Hoc dicto Ciceronis in dubium uenit, an Athenieñ. Codrum, uel deum putarint, uel diuinis coluerint honoribus. u Nō de Creuſa, de qua fuit Aſcanius.] Creuſa Priami & Hecubæ filia, Aeneæ peperit Aſcaniū, Ilio incolumi. Idem Aeneas in Italia ex Lauinia Latini filia Syluium procreauit, qui Poſthumus eſt natus, hoc eſt patre mortuo. Sunt qui putent Aenea ſublato, imperium Latinorum penes Lauiniam fuiſſe, conſeruatumq́; ab ea quoad filius ætate fuit imperio idonea, Tūc ei traditum à matre regnum. Alij ditionem Aeneæ Aſcanium accepiſſe, tametſi genitus non erat ex Lauinia, cuius nomine ad Aeneam Lauum regnū peruenerat, ſed quia nec dum Aeneæ filius quiſquā erat ex Lauinia, nec bellum difficile, quod cum Ethruſcis duce Mezētio illorum rege & Lauſo filio gerebatur, à fœmina adminiſtrari poterat. Lauiniamq́; quum uideret priuignum imperantem, ſeceſsiſſe in rura, ac in ſyluis extructa domo egiſſe, ibiq́; ædidiſſe filium, quem Syluium nominauit, quia in ſyluis, & Poſthumū, quia mortuo patre natus eſſet. Aſcanius ex ſyluis nouercam cum fratre eduxit, habuitq́; apud ſe liberaliter, quūq́; Aſcanius diem obijſſet, reliquit Iulum

A filium, inter quem & Syluiū patruum controuerſia fuit de regno: quam populus diſceptator ita diremit, ut quoniam Syluius & natu maior erat, ac perinde rebus adminiſtrādis cōmodior, & Lauiniæ filius regni hæredis, regnaret: penes Iulum ueru ſacrorū eſſet poteſtas, quæ eſt ſecundū regiam maxima. De his ſacris loquitur Cæſar & apud Lucanum: Phrygijq́; penates gentis Iuleæ: & in laudatione amitæ Marij cōiugis apud Suetonium, à Venere, inqt, Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere cæremonia deorum. Nam Dionyſius etiam ætate ſua ſcribit Iuliam gentem illa ſacra habere. Memini ſcripſiſſe me alio uolumine huius operis, propter uaticinium Neptuni, quod eſt apud Homerū, credidiſſe nonnullos Aeneam condita ſocijs urbe in Italia, redijſſe in Phrygiam, atq́; ibi dominatum Troianis, neſcio an prælio cum Ethruſcis ſe ſubduxerit, & nauigio redierit in patriam. ſed exiſtimarim potius, ſi quid de Troia Phrygia Homerus ſentit, illud eſſe quod Aſcaniū

B in Phrygia regnaſſe ferè conuenit. Dionyſius illum ſcribit, quum in ea regione imperaſſet, reductis ab Heleno Hectoris filijs in Ilium & Aſcanium eo reuerſum, expulſis Antenoris liberis, quos ibi Agamemnon diſcedens præfecerat. Tum & urbs eſt in Phrygia, quam Antandron nominant, in qua regnum tenuiſſe Aſcanium proditur, & ſic nominatam, quòd cum eſſet à Pelaſgis captus, ea ſe redemit, ideo Antandrus q. ἀντὶ ἀνδρὸς, hoc eſt, pro Aſcanio. itaq́; dubitari poteſt, an Aſcanius relictus ſit in patria ab Aenea, nec comes fuerit paternæ fugæ, an patre mortuo, ubi res penes nouercam fuere, cōceſſit in Aſiam. Aſcaniam urbem Heſychius ponit in Phrygia conditam ab Aſcanio ut Stephanus aſſerit. Ac fieri poteſt, ut alius ſit is Aeneæ filius, qui in Aſia dominatus eſt, q̄ hic Italiēſis Aſcanius. neq́; enim duos tantum fuiſſe Aeneæ filios crediderim etiam Aſcanios dictos, quod puto cognomen illorum potius fuiſſe, quàm pro

C prium cuiuſquam nomen. Nam is ipſe Aſcanius, qui in Italia dicitur patri ſucceſsiſſe, Euryleon proprio nomine uocabatur. p Melantho Athenieñ. xvi.] Melanthus pater fuit Codri, ut diximus. regnum Athenieñ. quomodo ſit nactus, referunt quum alij permulti, tum uero Suidas in uoce ἀπατούρια. Feſtum hoc, inquit, eſt populo celebre, agebat ab Athenieñ. per tres dies, in quo donatus eſt ciuitate filius Sitalci regis Thraciæ. uocant quidem primum diem Δόρπειαν cœnæ diem, quo ſodales ueſpere conuenientes epulabantur. Alterum uero ἀνάῤῥυσιν, hoc eſt Luxum, à ſacrificando. ſacrum uero fiebat Διὶ φρατρίῳ Ioui ſodali, & Mineruæ. Tertium uero κουρεῶτιν, id eſt puellarem, quod tunc pueros & puellas in ſodalitates adſcriberent. Fuit autem cauſa feſti hæc: bellū erat Atheñ. cum Bœotijs de Celænis, quæ eſt regio in confinijs: Xanthius Bœotius prouocauit regem Athenieñ. Thymerum, quo non recipiente certamen, Melanthus qui tum ibi erat peregrinus, Meſſenius genere à Pericly

D meno Nelei filio, præfectus eſt regno, certamine ſuſcepto. quum uero pugnarēt, uiſus eſt Melanthu quidam à tergo Xanthij conſiſtere, nigram capræ pellem indutus. exclamauit ergo inique eum agere, qui comitatus in pugnam ueniret. Bœotius quum ſe conuertiſſet occiſus eſt à Melantho. Hinc feſtum deceptoris, & Dionyſii μελαναίγιδος, hoc eſt nigræ caprinæ pellis templum extruxerunt. ſunt qui dicant apaturia nominata à patribus ſimul conuenientibus ad adſcriptiones liberorum inter uiros, id eſt ad ſumendam togam uirilem. Sic apaturia & homopatoria dici, ut uxor dicitur, ἄκοιτις καὶ ὁμόκοιτος. Hæc Suidas.

Codrus

Erichtheus

Creuſa

Melanthus

De ſucceſsione ordinis regni apud Iſraelitas poſt iudices. Cap. XX

MOX eiſdem per loca memorata regnantibus Iſraelitarum regnum, finito tempore iudicum, à Saule rege ſumpſit exordiũ: quo tempore fuit Samuel propheta. Ab illo igitur tempore hi reges Latinorũ eſſe cœperunt, quos cognominabant Syluios, ab eo qui filius Aeneæ primus dictus eſt Syluius: cęteris ſubſecutis et propria nomina imponebantur, & hoc non defuit cognomentum, ſicut longe poſtea Cæſares cognominati ſunt, [a]qui ſucceſſerunt Cæſari Iulio. Reprobato autẽ Saule, ne quiſquã ex eius ſtirpe regnaret, [b]eoq́; defuncto Dauid ſucceſsit in regnum [c]poſt annos à Saulis impio quadraginta. [d]Tũc Athenienſes habere deinde reges poſt Codri interitum deſtiterũt, & magiſtratus habere cœperunt adminiſtrãdæ reipublicę. [e]Poſt Dauid, qui etiam ipſe quadraginta regnauit annos, filius eius Salomon rex Iſraelitarum fuit, qui templum illud nobiliſsimum dei Hieroſolymitanũ condidit. Cuius tempore apud Latinos condita eſt Alba, ex qua deinceps non Latinorum, ſed Albanorum reges appellari in eodẽ tamen Latio cœperunt, [f]Salomoni ſucceſsit filius Roboam, ſub quo in duo regna populus ille diuiſus eſt, & ſingulæ partes ſuos ſingulos reges habere cœperunt.

L. VIVES

Cæſares a QVi ſucceſſerũt Cæſari Iulio.] Alibi habetur, Cæſari Auguſto. & haud dubie propter Auguſtum cæteri Romani principes & Cæſares & Auguſti ſunt dicti: & ſi Auguſtus nominatus eſt Cæſar, qui prius C. Octauius, q; teſtamento erat à Iulio Cæſare maiore auunculo adoptatus. b Eoq́; defuncto.] Erat iam multis annis antea unctus à Samuele ſacratusq́; rex Iſrael, ſed non cœpit imperare, quoad uitæ cõceſsit Saul, cũ Dauid cõſulto oraculo uenit in Ebron ij. regnorum, cap. ij. c Poſt annos à Saulis imperio quadraginta.] Tot enim annos regnauit Saul ex ſacris literis, & Ioſepho. Eupolemus uero qui Hebræorum cõſcripſit hiſtorias tantũ xxi. ponit. d Tunc Athenienſes habere deinde reges.] His ſucceſſere quos ipſi uocãt ἄρχοντας, hoc eſt principes, Hieronymus magiſtratus uertit, & Plinius D lib. xxxiij. Cicero in De fato Græco uerbo eſt uſus, qđ parum cõmode Latinis poſſe exprimi uidebat: Archõte, inquit, Pytharato. idẽ fecit Spartianus in Adriano: Athenis, inquit, Archon fuit. Velleius Paterculus ſic: Codri fuit filius Medon: primus Archon Athenis fuit, ab hoc poſteri, apud Atticos dicti Medontidæ, ſed hi, in ſequentes uſq; ad Charopem dum uiuerent, eum honorem uſurparunt, poſtea decennales fuere magiſtratus, inſtituti pauloante primam Olympiadẽ. Poſt Eryxiam fuerunt annui, id eſt olympiade xxvi. Pollux libro viij. [illegible] & mox, [illegible]

A [illegible], id eſt nomina magiſtratuum Athenis. Nouem magiſtratus, qui ſunt primum is qui annis ſingulis Archon nominat: tum rex: inde Polemarchus ſiue belli princeps & theſmothetæ ſiue legumlatores ſex, ex quibus nouem conficiuntur magiſtratus. idq́; theſmothetarum uocatur forum & cognitio. Archon uero diſponit Dionyſia & ludos Apollinis in uere cum alijs, qui ei adhibentur curæ ſocij. iudicia apud illum exercent hæc, malæ tractationis, iniuriarum, de eligendis qui orphanis dent curatores, & curatorum conſtitutio, aduocatio hæredum, & fœminarũ, quæ ſolæ ſunt hæredes ex aſſe, curatores mulierum, quæ à mariti morte deprehẽduntur ferre uterum, locatio ædium orphanorum. Hic uero præcipue Archon dicitur, & ab eo ſignãtur faſti. Sic ille. Iudicabant olim ante Solonis leges ſeparatim, nec aliter licebat. Rex ſedebat ad Bucolæum non procul à B Prytanæo, Polemarchus in Lycæo, Theſmothetæ in Theſmoſio. Archon ad ſtatuas æneas, qui exonymi dicebãtur, ubi & figebantur leges, antequam eſſent approbatæ, ceu quis dicat pro roſtris. e Poſt Dauid qui etiam ipſe quadraginta regnauit annos filius eius,] Nõ modo inter reges ſed nec inter priuatos homines tale par, quales hi pater & filius Dauid & Salomon. Pater manſuetudine & probitate deo chariſsimus, inſignis uaticinio, filius ſapientia cũctos mortales antecellens. Huius Salomonis & templi ab eo conſtructi meminerunt profani ſcriptores Eupolemus, & Timochares, Lactan. lib. iiij. Diuin. inſtit. Salomonem ſcribit regnaſſe ante Troiana tempora annis cxl. cum totidem annis poſterior fuerit clade Ilij, uel erratũ eſt à librarijs, uel autor ipſe lapſus memoria, & pro poſt dixit ante. f Salomoni ſucceſsit filius Roboam.] Hic planè, quod dici ſolet, Heroum filij noxæ, ex patre ſapientiſsimo ſtultiſſ. filius & arrogantiſsimus, qui quod populum ſe arctius habiturũ, C q; feciſſet pater palàm profeſſus eſſet, decem tribus amiſit, quarum qui electus rex dictus eſt rex Iſrael: ipſe uero cui duæ reliquæ ſuperfuerunt nominatus rex Iuda, nam ei tribus Iuda & proxima illi Beniamin parebant. Leuitica cum Iudaica mãſit propter templum domini, quod erat Hieroſolymis Iudæis.

Dauid

Roboam

De regibus Latij, quorũ primus Aeneas & duodecimus Auentinus dij facti ſunt. Cap. XXI

LATIVM poſt Aeneam quem deũ fecerant xi. reges habuit, quorũ nullus deus factus eſt. Auentinus autẽ, qui duodecimo loco Aeneã ſequi- D tur, cum eſſet proſtratus in bello, & ſepultus in eo monte qui etiam nunc eius nomine nũcupatur, deorum talium quales ſibi faciebant numero eſt additus. Alij ſanè noluerunt eum in prælio ſcribere occiſum, ſed non comparuiſſe dixerunt: [a]nec ex eius uocabulo appellatum montẽ, ſed ab aduentu auium dictũ Auentinum. Poſt hunc nõ eſt deus factus in Latio niſi Romulus conditor Romæ. Inter iſtum autem & illum reges reperiuntur duo. quorũ primus eſt, ut Vergiliano cum uerſu loquar:

Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis.

Cuius tempore quia iam quodãmodo Roma A parturiebatur, illud omnium regnorum maximum Aſſyriorum finem tantæ diuturnitatis accepit. Ad Medos quippe trãſlatum eſt poſt annos ferme mille trecẽtos quinq́ꝫ, ut etiam Beli, qui Ninum genuit, & illic paruo contentus imperio primus rex fuit, tempora cõputentur. Procas autem regnauit ante Amuliũ. Porrò Amulius fratris ſui Numitoris filiam Rheam nomine, quæ etiam Ilia uocabatur, Romuli matrem Veſtalem uirginem fecerat, quã uolũt de Marte geminos concepiſſe, iſto modo ſtuprum eius honorantes, uel excuſantes, & adhibentes argumentum, ꝙ infantes expoſitos lupa nutriuerit. B Hoc enim genus beſtiæ ad Martem exiſtimãt pertinere, ut uidelicet ideo lupa credatur admouiſſe ubera paruulis, quia filios domini ſui Martis agnouit: quãuis non deſint, qui dicant, cũ expoſiti uagientes iacerent, à neſcio qua primum meretrice fuiſſe collectos, & primas eius ſuxiſſe mamillas. Meretrices autẽ lupas uocabãt, unde etiam nũc turpia loca earum lupanaria nuncupantur. Et eos poſtea ad Fauſtulum perueniſſe paſtorẽ, atq́ꝫ ab eius Accã uxore nutritos. quanquam ſi ad arguendum hominem regem, qui eos in aquã proijci crudeliter iuſſerat, eis infantibus per quos tanta ciuitas cõdenda fuerat de aqua diuinitus liberatis, per lactantem feram deus uoluit ſubuenire, quid mirum eſt? Amulio ſucceſsit in regnũ Latiale frater eius Numitor, auus Romuli, cuius Numitoris primo anno cõdita eſt Roma, ac per hoc cum ſuo deinceps, id eſt Romulo nepote regnauit.

L. VIVES

a NEc ex eius uocabulo appellatum mõtem.] Varro libro iiij. De lingua Latina: Auentinum aliquot de cauſis dicunt Næuius ab auibus, quòd eo ſe ab Tiberi ferrent aues. alij à rege Auentino Albano, quòd ibi ſit ſepultus. Alij Auentinum ab aduectũ hominum, quòd commune Latinorum ibi Dianæ templum ſit conſtitutum. ego maxime puto ab aduectu. nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus, itaque eo ex urbe aduehebantur ratibus. Et quandoquidem bene curioſioribus ingenijs uolumẽ hoc xviij. paulo fuſius extendimus, illud non pigebit quoq́ꝫ annotare, Auentinum montẽ extra pomœrium fuiſſe Romæ, propter alteram ex duabus cauſis, aut quod plebs eo receſsiſſet, aut quòd Remo auſpicante illo loco aues non addixiſſent.

Auentinus

Quod eo tempore Roma ſit condita quo regnũ Aſſyriorũ intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa. XXII

a E multis morer condita eſt Roma uelut altera Babylon, & uelut prioris filia Babylonis, per quam deo placuit orbem debellare terrarũ & in unã ſocietatem reipublicæ legũq́ꝫ perductum longe lateq́ꝫ pacare. Erãt enim iam populi ualidi, & fortes, & armis gẽtes exercitatæ, quæ nõ facile cederẽt, & quas opus eſſet ingentibus periculis, & uaſtatione utrinq́ꝫ nõ parua atq́ꝫ horrendo labore ſuperari. Nam quando regnum Aſſyriorũ totam penè Aſiam ſubiugauit, licet bellando ſit factũ, non tamen multũ aſperis, & difficilibus bellis fieri potuit, quia rudes adhuc ad reſiſtendum gentes erant, nec tam multæ, uel tam magnæ. Siquidem poſt illud maximum atque uniuerſale diluuiũ, cum in arca Noe octo ſoli homines euaſerunt, anni nõ multo amplius ꝙ mille tranſierant, quando Ninus Aſiam totã, excepta India, ſubiugauit. Roma uero tot gentes & Orientis & Occidentis, quas imperio Romano ſubditas cernimus, non ea celeritate ac facilitate perdomuit, quoniã paulatim creſcendo robuſtas eas & bellicoſas quaquauerſum dilatabatur inuenit. Tẽpore igitur quo Roma condita eſt, populus Iſrael habebat C in terra promiſsionis annos ſeptingẽtos decem & octo. Ex quibus uigintiſeptem pertinent ad Ieſum Naue, deinde ad tempus iudicũ trecenti uigintinouẽ. Ex quo aũt ibi reges eſſe cœperãt, anni erãt trecẽti ſexagintaduo. Et rex tũc erat in Iuda, cuius nomẽ erat Achaz, uel ſicut alij computant qui ei ſucceſsit Ezechias, quem quidem conſtat optimum & pijſsimum regem Romuli regnaſſe temporibus. b In ea uero his temporibus Hebraici populi parte quę appellabatur Iſrael regnare cœperat Oſee.

L. VIVES

a NAm altiſsima tunc condita eſt ciuitas Roma.] D In quodam libro, ſic legitur: Ne multis morer cõdita eſt ciuitas Roma. ut annotauit mihi Nicolaus Votronius meus, acri iudicio & ſuauiſsimo ingenio iuuenis. Porrò Petrus Apoſtolus Romam Babylonem appellat, ut etiam Hierony. in uita Marci interpretatur, qui ad Marcellam ſcribens nõ aliam exiſtimat deſcribi à Ioãne in Apocalypſi Babylonem, ꝙ urbem Romam. [illegible] b [illegible]

De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidentia multa ceciniſſe. Cap. XXIII

ODEM tempore nonnulli Sibyllã B Erythræam uaticinatam ferunt.[a]Sibyllas autem Varro prodit plures fuiſſe, nõ unã.[b]Hæc ſanè Erythręa Sibylla quædam de Chriſto manifeſta conſcripſit, quæ etiam nos prius in Latina lingua uerſibus male Latinis & non ſtantibus legimus, per neſcio cuius interpretis imperitiam ſicut poſt cognouímus. Nam uir clariſsimus Flaccianus, qui etiam proconſul fuit, homo facillimæ facundię multæꝙ doctrinæ, cum de Chriſto loqueremur, Græcum nobis codicem protulit, carmina eſſe dicens Sibyllæ Erythręę, ubi oſtendit quodam loco[c]in capitibus uerſuum ordinem literarum ita ſe habentem, ut hæc in eo uerba legerentur: ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, quod eſt Latine: Ieſus Chriſtus dei filius ſaluator. Hi autem uerſus quorum primæ literæ iſtum ſenſum, quem diximus, reddunt, ſicut eos[d]quidam Latinus extantibus uerſibus eſt interpretatus, hęc continent:

[e]Iudicij ſignum tellus ſudore madeſcet.
E cœlo rex adueniet per ſecla futurus:
[f]Scilicet in carnem præſens ut iudicet orbem.
Vnde deum cernent incredulus atꝙ fidelis
Celſum cum ſanctis, æui iam termino in ipſo.
[g]Sic animæ cũ carne aderũt, quas iudicet ipſe.
Cum iacet incultus denſis in uepribus orbis.
Reijcient ſimulachra uiri, cũctam quoꝙ gazã:
[h]Exuret terras ignis, pontumꝙ polumꝙ
Inquirens, tetri portas effringet Auerni.
[i]Sanctorum ſed enim cunctæ lux libera carni
Tradetur, ſontes æterna flamma cremabit.
[k]Occultos actus retegens, tunc quiſꝙ loquetur
Secreta, atꝙ deus reſerabit pectora luci.
Tunc erit & luctus, ſtridebũt dentibus omnes
[l]Eripitur ſolis iubar, & chorus interit aſtris.
Soluetur cœlum, lunaris ſplendor obibit.
[m]Deijciet colles, ualles extollet ab imo.
[n]Non erit in rebus hominũ ſublime uel altum.
[o]Iam æquantur cãpis montes & cærula ponti.
Omnia ceſſabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes torrentur, fluminaꝙ igni.
Sed tuba tunc ſonitum triſtem demittet ab alto
[p]Orbe, gemẽs facinus miſerũ uarioſꝙ labores:
Tartareumꝙ chaos mõſtrabit terra dehiſcens.
Et coram hic domino reges ſiſtentur ad unum.
Decidet è cœlis, ignisꝙ & ſulphuris amnis.

In his Latinis uerſibus de Græco utcunꝙ trãſlatis ibi nõ potuit ille ſenſus occurrere, qui fit cũ A literæ, quæ ſunt in eorum capitibus connectuntur, ubi υ litera in Græco poſita eſt,[q]quia nõ potuerunt Latina uerba inueniri, quæ ab eadẽ litera inciperẽt, & ſententiæ cõuenirent. Hi autem ſunt uerſus tres, quintus & octauuſdecimus & nonuſdecimus. Deinde literas, quæ ſunt in capitibus omnium uerſuum connectentes, harum trium quæ ſcriptæ ſunt non legamus, ſed pro eis υ literam tanquã in eiſdem locis ipſa ſit poſita recordemur, exprimitur in quinꝙ uerbis, Ieſus Chriſtus dei filius ſaluator: ſed cum Græce hoc dicitur non Latine. Et ſunt uerſus uiginti & ſeptem, qui numerus[r]quadratum ternarium ſo B lidum reddit. Tria enim ter ducta fiũt nouem. Et ipſa nouem ſi ter ducantur, ut ex lato in altũ figura conſurgat, ad uiginti ſeptem perueniũt. Horum autem Græcorum quinque uerborum, quæ ſunt, ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, quod eſt Latine: Ieſus Chriſtus dei filius ſaluator, ſi primas literas iungas erit ἰχθὺς, id eſt piſcis, in quo nomine myſtice intelligitur Chriſtus, eo quod in huius mortalitatis abyſſo uelut in aquarum profunditate uiuus, hoc eſt ſine peccato eſſe potuerit. Hæc autem Sibylla ſiue Erythręa, ſiue ut quidam magis credunt Cumana,[s] C ita nihil habet in toto carmine ſuo cuius exigua iſta particula eſt, quod ad deorum falſorum ſiue fictorum cultum pertineat, quinimmo ita etiam contra eos, & contra cultores eorum loquitur, ut in eorum numero deputanda uideatur, qui pertinent ad ciuitatem dei.[t]Inſerit etiam Lactantius operi ſuo quædam de Chriſto uaticinia Sibyllæ, quamuis non exprimat cuius. Sed quæ ſingillatim ipſe poſuit, ego arbitratus ſum coniunctim eſſe ponenda, tanquam unum ſit prolixum, quæ ille plura commemorauit & breuia.[u]In manus iniquas, inquit, infideliũ poſtea D ueniet. Et dabunt deo alapas manibus inceſtis, & impurato ore expuẽt uenenatos ſputus. Dabit uero ad uerbera ſimpliciter ſanctũ dorſum. [w]Et colaphos accipiẽs tacebit, ne quis agnoſcat, quod uerbum, uel unde uenit ut inferis loquatur, & corona ſpinea coronetur.[x]Ad cibum autem fel, & ad ſitim acetũ dederunt,[y]inhoſpitalitate hanc monſtrabunt menſam.[z]Ipſa enim inſipiens gens tuum deum non intellexiſti, ludentem mortalium mentibus, ſed & ſpinis coronaſti, & horridũ fel miſcuiſti.[a]Templi uero uelum ſcindetur, et medio die nox erit tenebroſa nimis in tribus horis,[b]Et morte morietur tribus die-

bus ſomno ſuſcepto. Et tunc ab inferis regreſſus ad lucem lætam ueniet, primus reſurrectionis principio reuocatis oſtenſo. Iſta Lactantius carptim per interualla diſputationis ſuæ, ſicut ea poſcere uidebantur, quæ probare intenderat, adhibuit teſtimonia Sibyllina, quæ nos nihil interponentes, ſed in unam ſeriem connexa ponentes, ſolis capitibus, ſi tamen ſcriptores deinceps ea ſeruare non negligāt, diſtinguenda curauimus. Nonnulli ſanè Erythræam Sibyllam non Romuli, ſed belli Troiani tempore fuiſſe ſcripſerunt.

L. VIVES

Sibyllæ a SIbyllas.] Mulieres ſunt uates deo plenæ, ut inquit Diodorus li. v. Seruius iiij. Aeneid. & Lactantius primo diui. inſtit. ex Varrone Sibyllam nominatam dicunt. q. dei conſilium, nam Aeoles σιὸς deos uocant, & βουλὴν conſilium. Suidas [illegible] eſſe dicit [illegible] Romanam uocem interpretariq́ propheтiſſam, hoc eſt uatem. quæ uero & quot Sibyllæ, quibus temporibus, quibus locis fuerint, non conuenit. nobilium ſentētias aliquot colligemus. Martianus Capella duas tantum eſſe dicit, non decem, Erophilam Troianam Marmeſi filiam, quam eandem putat eſſe Phrygiam, & Cumæam: alteram Symmachiam Hipporenſis filiam, quæ Erythræ progenita etiā Cumis uaticinata eſt. Plinius eſt autor Romæ trium Sibyllarum fuiſſe ſtatuas iuxta roſtra, unam, quam Pacuuius Taurus ædil. pleb. inſtituit, duas quas M. Meſſala. Solinus eas nominat Cumanam, Delphicam, & Erythræam Heriphilem. Aelianus in uaria hiſtoria quatuor ponit. Erythræam, Samiam, Aegyptiam, Sardianam. iſtis alij duas addūt, Iudæam & Cumæam. Varro in libris rerum diuinarum ad C. Cæſarem, quatuor adiungit, ut ſint decem. nonnulli Græcorum conati ex Sibyllis facere, quod de Iouibus, Herculibus & alijs, qui cum multi fuerunt unicum tantū prodidere, uaria de Sibylla ſcribunt, & multum inter ſe diſcrepantia. Alij eam Apollinis & Lamiæ filiam uolunt: alij Ariſtocratis & Hydolis, alij Crinagoræ, alij Theodori. Tū de patria nō minus diſsidet. Sunt qui Erythræā tradūt, ſūt qui Sicolā, ſūt qui Sardinicā, ſunt qui Gergethicā, ſunt qui Rhodiā, ſunt qui Libycā, ſunt qui Leucanam, ſunt qui Samiā. quæ omnia magna C ex parte de Erythræa opinati ſunt, quā dicunt ante Troiana tempora fuiſſe. Cæterum decem Sibyllas Varronis percenſebo, ut à Lactantio ponuntur, additis quæ mihi uidebūtur partim ex Latinis ſcriptoribus partim ex Græcis, ut res tota planior fiat. Prima Sibylla fuit Perſica, cuius mentionem fecit Nicanor, qui res geſtas D Alexandri Macedonis ſcripſit. Hanc eandem Chaldæā eſſe dicunt, ab alijs Hebræa nominat, cui propriū nomē Sābetha. Noe quæ urbs eſt prope mare rubrū nata, patre Beroſſo, & matre Erymantha, cuius libri fuerūt quatuor & uiginti, ac de Chriſto domino innumera cecinit, deq́ eius aduentu, cui cæteræ quoq́ Sibyllæ concinūt. Verſus huius paſsim legebātur imperfecti: & interdum parum cohærentes uitio non uatis, ſed exeribennum feſtinanter, ita ut multa coniectura ſit opus, quod nō ſine numine cōtigit, ne ab indignis illa uaticinia intelligerentur. Altera Sibylla fuit Libyca, cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertia Delphica, de qua Chryſippus loquitur in eo libro, quē de diuinatione compoſuit. hanc putant Delphis natam dictamq́ Themin, & uixiſſe ante Troicum excidium, cuius plurimos uerſus operi ſuo Homerum inſeruiſſe crediderunt. Hanc Dio-

A dorus Daphnem Tireſiæ filiam fuiſſe refert, quam Argiui quum Thebas uiciſſent Delphos miſere, ibiq́ peritior diuinandi Apollinis uaticinijs facta, dei oracula conſulētibus edidit, idcirco Sibylla eſt ab omnibus cognominata. Fertur & Daphne altera Ladonis Arcadis filia, Apollini adamata, quæ in laurum eſt uerſa cum deum auerſaretur, & fugeret: Quarta Cumæa in Italia, quam Næuius in libris belli Punici, Piſo in annalib. nominat. Hanc alij Italicam nuncupant, ex Cimerio Campaniæ uicino Cumis oppido. Quinta Erythræa, quam Apollodorus Erythræus affirmat ſuam fuiſſe ciuem, eamq́ Graijs Ilium petentibus uaticinatam & perituram eſſe Troiam, & Homerum mendacia ſcripturum. Hanc uulgatior opinio eſt fuiſſe ante obſidium Ilij. at Euſebius in primam ætatem urbis Romæ regnumq́ Romuli refert. Strabo uero non unam ponit Erythræā Sibyllam, nam priſcam quandam facit, & aliam recentiorem Athenaim nomine, quæ fuit Alexandri temporibus. Lactanti-B us Sibyllam Erythræam Babylone natam eſſe ait, & ſeſe Erythræam appellare maluiſſe. Sexta Samia, de qua ſcripſit Eratoſthenes in antiquis annalibus Samiorum ſe reperiſſe ſcriptum, dicta eſt nomine Phyto. Septima Cumana nomine Amalthæa, quæ ab alijs Herophile uel Demophile nominatur. Suidas Hierophilem dicit, eamq́ nouem libros attuliſſe ad regem Tarquinium Priſcum, ac pro eis trecentos Philippæos poſtulaſſe, regemq́ aſpernatum precij magnitudinem, & mulieris inſaniam deriſiſſe, illam in conſpectu regis tres combuſsiſſe, ac pro reliquis idem precium poſtulaſſe. Tarquiniū multo magis mulierem inſanire putaſſe, quæ denuo tribus alijs exuſtis, cum in eodem precio perſeueraret motum eſſe regem ac reſiduos trecētis aureis emiſſe. huius facti meminerunt plerique ſcriptores, Plinius, Dionyſius Solinus, Gellius, Seruius, qui Tarquinio ſuperbo libros oblatos non Priſco tradunt, & Plinius tres libros nō no-C uem ponit, ac cōbuſtis duobus tertium ſuperfuiſſe. Suidas nouem libros ſcribit eam attuliſſe peculiarium oraculorum, hoc eſt ad certum aliquem populum ſpectantium, ſed combuſtos tantum duos. Solinus huius ſepulchrum dicit uiſi in Sicilia. Cæterum non hanc nominat Heriphilem, Erythrææ nanq́ nomen hoc dat, quam antiquiorem facit Cumana. Euſebius Herophilem nec Erythræam, nec Cumanam autumat, ſed Samiam, uixiſſeq́ Numa rege, Leocrate Athenis Archonte. Fuit & Eriphile Amphiarai coniunx Adraſti ſoror. Octaua Helleſpōtiaca in agro Troiano nata uico Marmiſſo circa oppidum Gergeuum, quā ſcribit Heraclides Pōticus Solonis & Cyri fuiſſe temporibus. Nona Phrygia, quæ uaticinata ſit Ancyræ. Decima Tyburs nomine Albunea, quæ Tyburi colitur ut dea, iuxta ripas amnis Anienis, cuius in gurgite ſimulachrum eius inuentum eſſe dicitur, tenens in manu librum. Has Sibyllas tradit Varro. Feruntur & aliæ nōnullæ, ut Colophonia, quæ dicta eſt D Lāpuſia Calchante nata, cuius uaticinia & reſponſa carmine ſunt olim lecta. & Sibylla Eliſſa, cuius etiam uaticinia extiterunt carmine. uenit etiam in numerum Sibyllarum Caſſandra Priami filia, quæ ruinam patriæ ceciniſſe dicitur, & dediſſe reſponſa conſulentibus. & Epirotica Sibylla, Theſprotiæ nata, quæ oracula ſcripſit. & Theſſalica Manto Tireſiæ Thebani filia. poſſet & Sibylla dici Carmentis Arcas Euandri mater. & Fauna Fatua Fauni regis ſoror & coniunx. Dubitauit Didimus Grammaticus an Sappho Sibylla fuerit, ut eſt apud Senecam in ſtudijs liberalibus, & ſi alij eo loco non Sibyllam ſed publicam legunt. uerum quæ nam fuerit Sibylla cuius carminibus fata Romana continebantur requiſiſſe Varronem ipſum ferunt, multi Cumanam putant, ut Verg. qui eam uocat Deiphoben Glauci filiam. Glaucus enim uates fuit, qui artem Apollinem ipſum docuit, niſi quis Deiphilem malit dicere, nā & hanc aiūt

libros

libros attuliſſe ad Tarquinium Priſcũ, quos ipſe in Capitolio cõdiderit, quam Solinus dicit quinquageſima Olympiade rebus Romæ interfuiſſe, quod ſi ita eſt regi Priſco uendidit libros non Superbo. nam in quinquageſimam Olympiadem uictore Olympiorum Epitelide Lacone, & archonte Athenis Archeſtratide incurrerunt & mors Priſci anno iiij. & initium regni Seruij generi eius. ita congruentius eſt, quod Varro & Suidas dicunt de Tarquinio Priſco, q̃ quod alij de ſuperbo, ſi modo Solino cõſtat ſua cõputatio. Viſebatur huius Sibyllæ ſacellum Cumis, ſed Varroni nõ uidetur uerisimile, uatem illam quam Aeneas conſuluerit potuiſſe pertingere Romana regna, etiam poſt quinq; reges, ideo Erythræam potius fuiſſe putat, quæ de Romanis cecinerit. quarto tamen eam Dionyſius facit cõſultam ab Aenea. Varro etiam illo argumento utitur, quod poſt incẽſum Apollinis templum, apud Erythræam Ioniæ ipſa inuenta ſunt carmina. Verg. hanc eandem, ut puto, Cumæam uocat, nam ſicut Capella dicit, Cumis uaticinata eſt, Italicis credo, quippe ſunt & Cumæ Ionicæ, ubi & Erythræ. & Ariſtoteles in libello De naturæ miraculis ſpeluncam narrat eſſe Cumis urbe Italiæ Sibyllæ domicilium, quam multi & Erythræã putãt, incolæ Cumæam nominant, haud dubie patriæ fauore, aut certe de alia ſentientes. Non enim Vergiliana ea Cumana eſt, quæ libros Tarquinio uendidit. Neque Vergil. affirmat, neq; uero unius Sibyllæ putãda ſunt carmina, quæ fuerũt in Capitolio, quod ſignat Tacitus, inquiẽs, quod Auguſtus Cæſar indicauit. Nam cum eo tempore multa uana nomine Sibyllarum ferrentur, iuſsit conquiſita Samo, Erythræa, Ilio, Aphrica, & per Italicas colonias carmina intra certum diem ad præfectũ urbis afferri, & iudicium cenſurãq; xv. uirorũ adhiberi, ne haberi priuatim liceret, quod iam à maioribus erat cautũ. Lactantius ex Varrone Capitolio refecto ex omnibus ciuitatibus, & Italicis & Græcis & præcipue Erythræis coacta allataq; ſunt Romam, cuiuſcunq; Sibyllæ nomine fuerunt. & paulopoſt Feneſtella, inquit. diligẽtiſs. ſcriptor de xv. uiris dicens, ait, reſtituto Capitolio retuliſſe ad ſena. C. Curionẽ conſulem, ut legati Erythras mitterẽntur, qui carmina Sibyllæ conquiſita Romam deportarent. itaq; miſſos eſſe P. Gabinium M. Octacilium L. Valerium qui deſcriptos à priuatis uerſus circa mille Romam deportauerunt. idẽ ſupra oſtendimus dixiſſe Varronem. tantum Firmianus. Stilico Honorij Cæſaris ſocer concitaturus in generum ſeditionem uerſus omnes Sibyllinos curauit abolendos, de quo facto loquẽs Rutilius Claud. inquit:

Nec tantum Geticis graſſatus proditor armis,
Ante Sibyllinæ fata cremauit opis.

Hæc de Sibyllis.

b Hæc ſane Erythræa Sibylla.] At Lactantius aliquot ex his uerſibus nomine aliarum Sibyllarũ citat, ſed non refert cuius Sibyllæ ſint. Sibyllæ eſſe conſtat, & pleraq; aliarũ uaticinia Erythrææ ceu nobiliſsimæ aſsignabantur. c In capitibus uerſuum.] Solitas Sibyllas aliquid per initia uerſuum ſignificare docet Cic. ij. De diuin. De Sibyllis enim loquens, ſic ſcribit: non eſſe autem illud carmen furentis, tum ipſum poema declarat: eſt enim magis artis & ſciẽtiæ, quàm uaticinãtiũs, & motus: tum uero ea quæ acroſtichis dicitur, cũ deinceps uerſus literis connectitur, ut in quibuſdam Ennianis, quæ Ennius fecit. id certe magis eſt attenti animi, q̃ furentis: atq; in Sibyllinis ex primo uerſu cuiuſcũq; ſententiæ primis literis illius ſentẽtiæ carmẽ omñe prætexit. ad hunc modũ ille. Hoc etiã ſubſignificat Vergilius iiij. Aegloga, cum dicit: Vltima Cumæi uenit iam carminis ætas. ſcilicet tempus etiã quo uaticinium tendebat, certis erat literis inſertũ. d Quidã Latinus.] Alibi ſic. quidam Latinis & extantibus uer. aliàs, & ſtantibus.

A c Iudicij ſignum.] Verſus Græci, ut ab Euſeb. ἐν τῷ λόγῳ βασιλικῷ ponuntur, ſunt hi

ἰδρώσει γὰρ χθὼν, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται.
ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων
σάρκα παρὼν κρίνειν πᾶσαν, καὶ κόσμον ἅπαντα.
ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι
ὕψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
σαρκοφόρον, ψυχὰς δ' ἀνθρώπων ἐπὶ βήματι κρινεῖ.
χέρσος ὅτ' ἄν ποτε κόσμος ὅλος, καὶ ἄκανθα γένηται.
ῥίψουσι δ' εἴδωλα βροτοὶ, καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
ἰχνεύων ῥήξει τε πύλας εἱρκτῆς ἀΐδαο.
σὰρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλεύθερον ἥξει φάος
τοὺς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει.
ὁππόσα τις πράξας ἔλαθε, τότε πάντα λαλήσει.
στήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωτῆρσιν ἀνοίξει.
θρῆνος δ' ἐκ πάντων ἔσται, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων.
ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄστρων τε χορεῖαι.
οὐρανὸν εἱλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεῖται.
B ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.
ὕψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
ἶσά τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, καὶ πᾶσα θάλασσα
οὐκ ἔτι πλοῦν ἕξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
σὺν πηγαῖς ποταμοὶ καχλάζοντες λείψουσι.
σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει,
ὠρύουσα μύσος μέλεον, καὶ πήματα κόσμου.
ταρτάρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆος ἅπαντες.
ῥεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρὸς, ἠδὲ γε θείου.

e Iudicij ſignũ.] Mallem uertiſſet iudicij ſigno. Græce ſic eſt, ſudabit terra, iudicij ſignũ erit. f Scilicet in carnem.] Alibi legitur: ſcilicet, ut carnem præſens diiudicet orbem, maluiſſem, ſcilicet ut carnem præſens & iudicet orbem. Græce habet: Et ueniet cunctam carnẽ cenſurus & orbem. g Sic animæ cum carne aderunt.] Secus Græce: uidebunt eum carniferũ, & iudicabit hoC minum animas pro tribunali: hoc eſt in corpore uidebitur iudex, ut uiſus eſt, cum iudicaretur, quemadmodũ primo Actuum habetur, Hic Ieſus qui aſſumptus eſt uobis in cœlum, ſic ueniet, quemadmodum uidiſtis eum euntem in cœlum. Si quis tamen in Græco uerſu malit legere, σαρκοφόρος, aut σαρκοφόρους, tum erit, animas corporibus indutas iudicabit. h Exuret terras.] Hic uerſus non eſt in Græco, nec eſt tamen in Latino additiuus, hoc loco: nam oportet eſſe ſeptem & uiginti. i Sanctorum ſedem.] In alio codice ſanctorum, ſed enim: uerum Græce eſt, caro tunc omnis mortuorum in liberum ueniet cœlum: tum ſequitur, ſanctos & iniquos ignis æternum corripiet: ſed quia hæc aſpera & abſurda eſt ſententia, malim legere non τοὺς ἁγίους, ſed τῶν ἁγίων, ut cõcordet cum eo, quod Latine interpretatũ eſt. k Occultos actus retegens.] Conſcientiarũ libri aperiẽtur, ut eſt in Apocalypſi, de quo ſequentibus libris. l Eripitur ſolis iubar.] Potius in futuro, eripietur, ἐκλείψει. m Deiiciet colles.] Sic Eſaiæ xl. & omnis uallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt plana in directa & aſpera in uias planas. n Non erit in rebus hominum.] Hic uerſus parum conſtat, nam tertio loco pro dactylo ponitur tribrachus: & Græce ſic habetur, ſublime non amplius moleſtum in hominibus apparebit: aut, uidebitur. poterat uerti, non erit in nobis poſt hac ſublime moleſtũ. Neſcio utrum intelligẽdum, perinde futura hominib. alta, ut humilia, quod neutra illis erũt laborioſa: an quod æqualitas erit in genere humano tanta, ut iſtæ uel opum, uel nobilitatis, uel honorum celſitudines nõ amplius graues, & moleſtæ ſint humano generi futuræ, & ut Apoſtolus Corinthijs ſcribit, euacuetur omnis principatus & poteſtas humana, & ſit deus omnia in omnibus. Nihil enim grauius aut difficilius, q̃ iſtos tolerare, quorũ falſa aliqua magnitudinis opinio animos imbuit, hunc inſolentem faciunt opes ni-

pio rege.] Sic Euſebius. Manaſſes impius Eſaiā interfecit, ſtatuamq; ſuā poſuit quinq; facies habentē. De Eſaia ſic Hieronymus. Eſaias in Hieruſalē nobili genere ortus eſt, ibiq; ꝓphetauit ſub Manaſſe rege, ſectus in duas partes occubuit. ſepultusq; eſt ſub quercu Rogel iuxta trāſitum aquarum, quas olim Ezechias rex iacto obſtruxerat puluere. d Samiam fuiſſe Sibyllam] Euſebius de eiſdem temporibus: Sibylla Samia, quæ Herophila appellatur, in Samo inſignis habetur. *Eſaias*

Qui philoſophi enituerint regnāte apud Rōanos Tarquinio Priſco, apud Hebræos Sedechia cum Hieruſalem capta eſt templūq; ſubuerſum. XXV

ᵃREGNANTE uero apud Hebrȩos Sedechia, & apud Romanos Tarquinio Priſco, qui ſucceſſerat Anco Marcio ductus eſt captiuus in Babyloniā populus Iudæorū, euerſa Hieruſalem & templo illo à Salomone conſtructo.ᵇ Increpantes enim eos prophetæ de iniquitatibus & impietatibus ſuis: hæc eis uentura prædixerāt, maxime Hieremias ᶜqui etiam numerū definiuit annorū.ᵈ Eo tempore ᵉPittacus Mitylenæus unus è ſeptem ſapientibus fuiſſe perhibetur. Et quinq; cæteros qui ut ſeptē numerētur, Thaleti quem ſupra cōmemorauimus & huic Pittaco addūtur, ᶠeo tēpore fuiſſe ſcribit Euſebius, quo captiuus dei populus in Babylonia tenebatur. Hi ſunt autē, ᵍSolon Atheniēſis, ʰChilo Lacedæmonius, ⁱPeriāder Corinthius, ᵏCleobulus Lindius, ˡBias Prienȩus. Omnes hi ſeptē appellati ſapiētes poſt poetas theologos claruerunt, ᵐquia genere uitæ quædā laudabilia præſtabāt hominibus cæteris, ⁿ& morū nōnulla præcepta ſententiarū breuitate cōplexi ſunt. Nihil autem monimentorū quod ad literas attinet poſteris reliquerūt, niſi quod Solon quaſdā leges Athenienſibus dediſſe perhibetur. Thales uero phyſicus fuit, & ſuorum dogmatum libros reliquit. Eo captiuitatis Iudaicȩ tempore, & Anaximander, & Anaximenes, & Xenophanes phyſici claruerunt. Tunc & Pythagoras ex quo cœperunt appellari philoſophi.

L. VIVES

REgnante uero apud Hebræos Sedechia.] Nabocodroſorus, qui in ſacris literis Nabugodonoſor dicitur, cum tribus regib. Iudæ bellum geſsit, cum Ioachim primū, quē tributariū ſibi fecit: Deinde cū Iechonia Ioachim filio, qui etiā patris nomine ſæpe nuncupaē, quē tertio regni mēſe in Babylonē tranſtulit ſpoliata Iudæa præfectoq; regioni Matathia patruo Iechoniæ, eumq; Matathiā Sedechiā appellauit, ceu quis dicat domini iuſtitiam, ut uel iuſtitiæ in rebus adminiſtrādis admoneref, uel iuſtitiæ illius & ultionis diuinæ. ſed hic cū Nabocodroſoro parū eſſet dictis audiens, magnū in ſe

A bellū cōcitauit. Ipſe em̄ Chaldæus ingēti exercitu fines Iudææ ingreſſus omniaq; ferro atq; igni lōge lateq; perpopulatus, urbē Hieroſolymas cordā cinxit, preſſosq; diu intolerāda fame Iudæos cepit, ac regē ipſum occiſis prius ante eius ora liberis luminibus priuauit, catenisq; religatū in Babylonē cum toto populo pertraxit, uniuerſamq; urbem funditus euertit. b Increpātes enim eos prophetæ.] Hieremias propheta uaticinari cœpit decimo tertio anno Ioſiæ filij Amon regis Iuda, ut idem ipſe initio ſui operis profiteē. Euſebius in decimū annum reijcit initium prophetiæ illius, prædixitq; uenturā cladem Iudæ, ut ipſe in uolumine ſuorū uaticiniorū declarat. De Hieremia, & captiuitate, excidioq; Iudææ gētis, ad hunc modum ſcribit Alexander Polyhiſior: Temporibus, inquit, Ioachim Hieremias prophetauit, qui miſſus à deo, cum Iudæos aureo ſimulachro, cui nomen erat Baal, ſacrificātes reperiſſet, futurā eis propter hoc calamitatē prædixit: unde Ioachim uiuū iuſsit cre- *Hieremias*
B mari. Illum autē dixiſſe foueas ipſos à rege Aſſyriorum captos iuxta Tigridē, atq; Euphratē, eiſdem lignis facturos. Hæc Nabucodroſorū Babyloniæ regē audiuiſſe, ac Stibare Medorū rege in auxiliū adducto clxxx. peditū, equitū cētum & uiginti milia ducentē, ac x. milia curruum, primo Samaritanas omnes urbes Galilææ, Scythopolim, & Galatidē euertiſſe: deinde Hieroſolymā, & Iudæorum regē Ioachim uiuum cepiſſe, & aurum, argentum, æs, cæteraq; omnia, quæ in tēplo fuerāt, arca excepta, & tabulis, in Babylonē aſportaſſe. Arcā enim, inquit, Hieremias, detinuit. Sic ille. c Qui etiā numerum definiuit annorum.] Hiere. xxv. Septuaginta annos duraturā ſeruitutē Iudaicam prædiciē. d Eo tēpore Pitta. Mitylen.] Euſeb. li. x. præpar. Euāg. ſeptē Græciæ ſapiētes tēporibus fuiſſe Cyri ſcribit, ſed ætas eorū nō poteſt uno ſemel uerbo definiri, nam alij inter eos iuniores, alij ſeniores fuerūt. Cōſtat Thalem cum Cyro eſſe congreſſum: & Solonem, ac Pittacum cum Crœſo, qui bellum
C cum Cyro geſsit, ſed ultimis ſuis tēporibus, prima Cyri tempora attigerunt. Floruerunt enim à quadrageſima ad quinquageſimā Olympiadē. Nōnulli ad quinquageſimāprimā, & ſecundā, & tertiā, uſq; ad octauā. Euſeb. in Chronicis Thalē in prima tēpora Romuli regis confert, inſigni errore, uel ipſius autoris, uel librarij, ſed quem Auguſtinus eſt ſecutus. Qui enim potuiſſet Cyri tempora pertingere, hoc eſt, ab Olympiade octaua ad quinquageſimamquintam uixiſſe, annis ferè ducentis? Qui longiſsimam uitam dant Thaleti xc. non excedunt annos, ut Soſicrates. Nā uulgo ſeptuagintaſeptē tātum attribuunt, quemadmodū Laertius refert, & Euſebius ipſe primo anno Seruij Romani regis ſeptimi, ſeptem ſapiētes ſtatuit. Et primo Anci Martij Thalem Mileſium, hoc eſt Olympia. xxxv. quem ait ad octauam & quinquageſimā Olympiadem perueniſſe. & in huius regis tempora debuit referri initiū Thaletis, nō Romuli. Ac *Thales*
D de ſeptem quidem ſapientibus, qui fuerint, maxima eſt inter Græcos diſſenſio, ambitioſe ſuis unoquoq; fauente. Priſci homines omnes, qui aliqua præſtarent arte, ut nos gnarum, aut ſcium illius, ita illi σοφὸν uocabāt, hoc eſt, ſapientem. Tum Poetæ ſapientes ſunt dicti, ut Heſiodus, & Homerus. Hinc Thales dictus eſt ſapiens, & Bias, & Pittacus, & Solon. De his enim Dicæarchus cōſtare ait. Qui nā uero his ſint adiungendi, cōtrouerſiſsimum eſt. Neq; enim de parua re agitur. nihil maius in rebus humanis, neq; præſtabilius eſt quàm hoc. Vulgo illi tres adduntur, quos hic Auguſtinus, ſic etiam Laertius. Plato in Protagora Periandrum ſuſtulit, proeó que Myſonem repoſuit, de cuius patria non conuenit. Plato Cheneum facit, quem ferunt fuiſſe etiam μισάνθρωπον, hoc eſt, hominum oſorem, ut Timonem & Apemantum. Leandrius nec Myſonem relinquit, nec Cleobulum, ſed Leophantum Epheſium, & Epimenidem Cretenſem. Ephorus Periandro ſubſtituit

 Scytho-

Scytham Anacharſim. alij alios addunt Ariſtodemum A
Pampbilum, & Scabram Argiuũ. Hermippus xvij. ſa/
pientes tradit, Solonem, Thalem, Pittacũ, Biantẽ, Cleo
bulum, Chilonem, Periandrum, Anacharſin, Acuſila/
aum, Epimenidem, Leophantum, Pherecydem, Ariſto
demum, Pythagoram, Laſium, Hermionem, Anaxago
Pittacus ram. e Pittacus Mitylenæus.] Hic natus eſt Hirrha
dio patre Thrace, ut fama eſt, Mitylenis urbe Lesbi inſu
læ, uir & amans libertatis, propter quam Melanchrum
patriæ tyrannum expulit. & fortiſsimus: Nam ſingula/
ri certamine cõgreſſus cum Phrynone imperatore Athe
nieñ. Pancratiaſte, qui etiam Olympia uicerat, eum cõ/
fecit. & iuſtiſsimus: Nam cum iure de agri poſſeſsiõe in
ter Athenièſes & Mitylenæos agereñ, electus iudex pro
Athenieñ. pronunciauit. Quocirca Mitylenæi principa
tum ei detulerunt, quem ipſe tenuit, quo ad res ciuita/
tis ſuæ conſtituereñ, & in meliorẽ adducereñ ſtatum,
poſtea depoſuit. Obijt anno ætatis ſuæ ſeptuageſimo,
Olympiade prima & quinquageſima, decẽ annis poſt/ B
quam ſe in ordinem redegerat. f Eu tempore fuiſſe
ſcribit Euſebius.] Et in præpar. Euang. & in Chronicis.
quod opus in digeſtione temporũ multum hic Auguſti
nus ſequiñ. nam rege Cyro ſolutus eſt populus, ſub cu/
Solon ius principatu floruerunt ſeptem ſapientes. g Solon
Athenienſis.] Solon in Salamina natus inſula, iuris &
ditionis Atheñ. patre Execeſtide nobiliſsimo uiro, nem
pe ex Codro genus ducente, Leges Draconis ſanguina
rias mitigauit, latis humanioribus toto orbe inclytis.
Nam illas priores, ut Demades orator ſolitus erat dice
re, non atramento ſcripſerat Draco, ſed humano ſangui
ne. omnibus erat idem paratum ultimũ ſuppliciũ quãli
bet leui crimine cõuictis, etiã ocij. Solon aduerſatus eſt
ſemper Piſiſtrati propinqui ſui tyrãnidi latenter obre/
penti. quã ubi inuaſiſſe ciuitatẽ uidit, in Aegyptũ abijt,
hinc ad Crœſum regem Lydiæ: tum in Ciliciam ubi So
los condidit, quæ poſtea fuit Põpeiopolis piratis à Pom C
peio uictis: Deinde in Cyprũ inſulam, ubi mortẽ obijt,
anno uitæ ſuæ lxxx. Fuit Archõ Atheñ. tertio anno O/
lympia, xlvi. Nam tam tũc annui erãt principatus, non
decẽnales, ut antea. Atheñ. ei tyrannidẽ obtulerũt, quã
ipſe magno animo reſpuit, adhortatus potius ciues ſu/
os, ut in libertate permanerent. Solonis leges aliquot re
cenſent Laertius & Plutarchus in eius uita. eas Romani
Chilo in ſuas xij. tab. tranſtulerunt. h Chilo Lacedæmo/
nius.] Hic natus eſt Lacedæmone Damagete patre. E/
phorus fuit, qui magiſtratus non admodum à tribuna/
tu plebis Romano differt. Ipſe enim inſtituit ut Ephori
regibus adiungereñ. Fuit pauciloquus, & in ſermoni/
bus perbreuis, quod ipſi patriũ erat, nã Laconiſmũ uul
go uocant. Ariſtagoras Mileſius Chilonium loquendi
morem nominat. Obijt Piſæ dum filiũ Olympionicam
cõplectitur. ipſius imagini elogium inditum eſt, fuiſſe
Periander inter ſeptem ſapientiſsimum. i Periander Corinthi
us.] In hoc homine nihil inuenio tanto dignũ nomine, D
nam tyrannus fuit ſuæ ciuitatis, quem magiſtratũ ſæue
& crudeliter exercuit. & iracũdia fuit tam incenſa, ut e/
tiam inſanierit, & inceſtus perpetrauit haud nominan/
dos, & ſuam ciuitatẽ auro ſpoliauit, ut uotum ſolueret.
Quis inter hæc locus ſapiẽtiæ? idcirco ex ſapiẽtium nu/
mero à plurimis reiectus eſt. Cæterum Sotion, & Hera/
clides, & Pamphila non hunc Corinthiorũ tyrannũ, ſed
alterum quendã Periandrũ aiũt fuiſſe ſapientẽ, Ambra
ciæ natum. Ariſtoteles etiam hunc ſapientem Corinthi
eſſe natum perhibet, & quidẽ tyranni patruelem, qui/
dam putant. Plato Corinthiũ negat fuiſſe. k Cleo/
Cleobulus bulus Lindius.] Hic ex Lindo fuit, quæ urbs eſt Rhodi
inſulæ. Alij Carem uolũt, ut Duris. fuit patre Euagora
uiribus formaq; cunctos ætatis ſuæ antecellens. in Ae/
gypto didicit, cuius filia Cleobulina inſignis fuit uates
Bias ænigmatum heroicis uerſibus cõſcriptorũ. b Bias

A Prienæus.] Natus eſt Prienis urbe Ioniæ Teutamo pa/
tre. hũc ferũt delatũ ad ſe tripodẽ aureũ ad Herculẽ The
banũ miſiſſe, quod Priene patria Thebanorum eſſet co/
lonia. Cõſilijs & prudẽtia ſua patriã grauiter ab Halyat
te Lydorũ rege Crœſi patre obſeſſam liberauit. Huius
ferũt illud eſſe uulgatũ: omnia bona mea mecũ porto,
ut Cicero in paradoxis ſcribit. miror Græcos tam inſi/
gnis dicti nullam in uita Biantis feciſſe mentionem, ſed
nec Prienem tradunt Biante uiuo captam eſſe. Profe/
cto nihil dubitem memoria falſum hic fuiſſe maximum
uirum, nec eſſet hoc unicum exemplum. Seneca uériſi/
milius, qui Stilponi Megarenſi dictum attribuit, libro,
quod in ſapientem nõ cadit iniuria, ſecũdo: nam Mega/
ram tunc cepit Demetrius Poliorcetes. Obijt Bias mor
te ſuauiſsima dormiẽs capite in ſinum nepotuli ex filia
reclinato. Prienenſes ſacellum ei erexerunt. Satyrus ſe/
ptem reliquis hũc prætulit. m Quia genere uitæ quæ
dam laudabilia præſtabãt.] Dicæarchus Peripateticus
B eos qui ſeptẽ ſapientes uocanñ, ſapientes fuiſſe aut philo
ſophos negat, ſed cordatos tantum, & legum latores: ex
cuius ſentẽtia Cicero in Lælio inquit, qui ſeptẽ appellã/
tur, eos qui iſta ſubtilius quærũt, in numero ſapientium
non habent. n Et morũ nõnulla præcepta.] Circũfe
runñ Græce aliquot ſententiolæ ſeptẽ ſapientũ, & ex eis
Auſonius quædã uertit carmine: tũ reſperſi ſunt omnes &
Græcorũ & Latinorũ libri ſapiẽter dictis, & γνώμαις eorũ,
uelut Thalis. Eadẽ expecta, quæ parentibus feceris. Op
time ac iuſtiſs. uiuemus, ſi ipſi non fecerimus, quæ in a/
lijs reprehẽdimus. Huius erat ceu ſymbolum, ut putãt,
noſce te. Pittaci, principatum uiros declarare: pruden/
tium eſſe dare operam, ne quid cõtingeret aduerſi, for/
tium, ſi cõtigiſſet, magno animo ferre: ſymbolum, noſce
occaſionẽ. Solonis erat: nihil nimis. Chilonis: præſtare
damnum turpi lucro: aurum cotibus explorari, mẽtes
hominum auro: ſymbolum eius, ſponſioni non deeſſe ia
C cturam. Periãdri: ſtipandum eſſe eum, qui uelit diu im/
perare, nõ armis, ſed beneuolentia. Cleobuli: cauendas
inſidias inimicorum, & amicorum inuidiã. Biantis: in/
dignum hominẽ diuitiarum gratia nõ laudandum, per
ſuadendo accipiendum, nõ cogẽdo: ſymbolum, plures
mali. Cõgruit cum ſentẽtia Auguſtini, & Euſebius in x.
præparationis, inquiẽs: nihil aliud ab iſtis ſapientib. eſſe
cõpertum, q̃ ſententias cõmodas, & breuiter dictas, ad
utilitatẽ humanæ uitæ. o Nihil autẽ monimẽtorum
quod ad literas attinet.] At nõnulli eorum carmina di/
cuntur reliquiſſe, ut Solon, & Bias.

Quod eo tẽpore, quo impletis ſeptua
ginta annis, Iudæorũ eſt reſoluta cap
tiuitas, Romani quoque à dominatu
ſunt regio liberati. Cap. XXVI

D [a] PER idem tempus Cyrus rex Perſa
rum, qui etiã Chaldæis & Aſſyrijs
imperabat, relaxata aliquãta capti/
uitate Iudæorũ, quinquaginta milia
hominum ex eis ad inſtaurãdum templum re/
gredi fecit. A quibus tantum prima cœpta fun
damẽta, & altare conſtructũ eſt. Incurſantibus
autem hoſtibus, neqnaquã progredi ædifican
do ualuerunt: dilatũq; opus eſt uſq; ad Dariũ.
[b] Per idem tempus etiam illa ſunt geſta, quæ
cõſcripta ſunt in libro Iudith: quem ſanè in Ca
none ſcripturarum, Iudæi nõ recepiſſe dicũtur.
Sub

Sub Dario ergo rege Perſarum impletis ſeptuaginta annis, [c]quos Hieremias propheta prædixerat, reddita eſt Iudęis ſoluta captiuitate, libertas: regnante Romanorũ ſeptimo rege Tarquinio. Quo expulſo etiam ipſi à regũ ſuorum dominatione liberi eſſe cœperunt. Vſq; ad hoc tẽpus prophetas habuit populus Iſrael: qui cum multi fuerint, paucorum & apud Iudæos, & apud nos canonica ſcripta retinentur. De quibus me aliqua poſiturum eſſe promiſi in hoc libro, cum clauderem ſuperiorem: quod iam uideo eſſe faciendum.

L. VIVES

Cyrus a Per idem tempus Cyrus rex Perſarũ.] Cyrus Perſarum rex, filius fuit Mandanes Aſtyagis Medorũ regis filiæ, & Cambyſis obſcuro loco nati, Cyrus dictus à Cyro, ut ferunt, Albaniæ & Iberiæ amne, iuxta quem eſt educatus. Bellum auo fecit, quo uicto, imperium ex Medis tranſtulit ad Perſas. Idem Chaldæam imperio adiunxit. Nam Sardanapalo mortuo, Medi cũ ipſi ſibi imperium conſtituiſſent, Chaldæi & ſuos reges habuerũt Babylone, inter quos Nabucodroſorus, quẽ Chaldæi Herculi rebus geſtis anteponũt, duxiſſeq; tradunt uictorem exercitum uſq; ad columnas, ut Strabo ex Megaſthene ſcribit. Alphæus de rebus Aſſyriorum loquens, inquit: Megaſthenes mr priſcus Nabocodroſorum Hercule robuſtiorem fuiſſe dicit, uniuerſamq; Libyam, Aſiamq; uſq; ad Armenios ſubegiſſe, quẽ Chaldæi dicunt, quum in regnum rediſſet, furore diuinitus captum, magna uoce exclamaſſe, ò Babylonij, futuram uobis calamitatem magna uoce prænuncio, quam neq; Belus ille, nec ulla uis deorum auertet: ueniet Perſa mulus, qui uobis afferet ſeruitutem. Hæc, alijsq; eiuſmodi dictis ſubito euanuit. Cui filius Milina Rudocus ſucceſſit, quẽ Iglíſares interfecit, ac loco eius regnauit, cui Babaſo Araſcus filius ſuffectus eſt: quo inſidijs interẽpto, Nabiuidocus regnauit. Hunc Cyrus capta Babylone Carmaniæ principẽ fecit. Hæc Alphæus. Prætereo quæ Alexander Polyhiſtor de ſucceſſoribus Nabocodroſori ſcribit paulo diuerſius, quàm Alphæus, ſed ſumma ferè eſt eadem. Ioſephus tamen libro decimo, duos Nabogodonoſor recenſet, & filium dicit Herculi à Megaſthene præferri in quarto libro rerum Indicarum, ſed patrem eſſe qui Hieroſolymam ceperit. Nabucodonoſori filio dicit filium etiam ſucceſsiſſe Amilmadapacum, ſiue Abimatadocum, qui Iechoniã regem ſoluit, habuitq; inter primores aulæ. Amilmadapaco, cũ xviij. regnaſſet annos, hæres fuit Egreſſarius filius. Huic poſt xl. annos regni Laboſordacus filius, cũi poſt nonum principatus menſem Balthaſar, qui & Naboar, quem Cyrus regno Chaldæo expulit, ubi xvij. annis imperaſſet. Quæ annorum computatio, ſi uera eſt, plures quàm centum anni ſunt à calamitate Iudaica, ad Cyrum Perſam. Non dubiũ, quin ſit error: cuius, autoris ne an ſcribæ, haud facile pronunciarim. Cyrus uero commotus uaticinio Eſaiæ, qui ducentis & decem annis ante ipſum de regno eius, etiã nominatim prædixerat, Iudæos ſoluit, ut in patriam redirent, urbem, templumq; reſtituerent, redditis tẽpli uaſis, quæ Nabocodroſorus in Babyloniã aduexerat. Idq; factum eſt, anno poſtquam in Babyloniam Iudæi erant ducti quadrageſimo, autore Euſebio. Itaq; profecti ſũt qui templum ædificarẽt, & urbem. Sed quum uicinarũ gentium incurſibus opus impediretur, intermiſſum eſt uſq; ad ſecũdum annum Darij Hiſtaſpis filij, qui expulſis Magis, regnauit. Hic enim propter Zorobabel, redire Iudæos in patriam permiſit, prohibuitq;, ne quis conſtructionem urbis & templi interturbaret. Ita ſeptuageſimo anno poſt captiuitatẽ Iudaicã, dirutumq; templũ, populus in antiquas ſedes remigrauit. Hæc ex computatione Euſebij, qui etiam Clementem autorem ſententiæ ſuæ adducit, in hunc modum: Clemens quoq;, inquit, his congruit in primo ſtromate, ita ſcribẽs: Et perſeuerauit captiuitas annis ſeptuaginta uſq; ad ſecũdum annum Darij Hiſtaſpis, qui Perſis, Aſſyrijs, & Aegypto regnauit, ſub quo Aggeus, & Zacharias, & unus de duodecim, qui uocatur Angelus, prophetauerunt, ſacerdotioq; fũctus eſt Ieſus filius Ioſedec. Hæc ſupradictus uir. Quòd autem ſeptuageſimus annus deſolationis templi altero anno Darij fuerit expletus, domeſticus teſtis eſt Zacharias propheta, ſecundo anno Darij dicẽs: Domine omnipotens, quouſq; nõ miſereberis Hieruſalem, & ciuitatibus Iuda, quas deſpexiſti? iſte ſeptuageſimus annus eſt. Ita Euſebius. Nam Ioſephus libro undecimo à captiuitate Iudææ gentis uſq; ad Cyrum lxx. annos numerat. b Per idem tempus etiam illa ſunt geſta. q. c. ſunt in li. Iudith.] Iudith uidua Bethuliam ciuitatem ſuam obſidione Holophernis ducis Nabucodonoſoris liberauit, ut in eius libro fuſe narratur. qui liber Chaldæo ſcriptus ſermõe, ſicut Hieronymus inquit, minus autoritatis habet ad ea roboranda, quæ in cõtentionem ueniunt. Sed ſanctus Nicenus conuentus, inter ſacrarũ ſcripturarum uolumina, & hunc librum computauit. Beda in temporibus ait, Cambyſem Cyri maioris filiũ, ab Hebræis ſecũdum Nabucodonoſorem uocari, & ſub eo contigiſſe, quæ de Iudith narrantur. c Quos Hieremias propheta prædixerat.] Hieremiæ uigeſimoquinto. Et ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis.

De temporibus Prophetarum, quorum oracula habentur in libris: quiq; tunc de uocatione gentium multa cecinerunt, quando Romanorum regnũ cœpit, Aſſyriorumq; defecit. XXVII

TEMPORA igitur eorũ ut poſſimus aduertere, in anteriora paululum recurramus. In capite libri Oſee Prophetæ, qui primus in duodecim ponitur, ita ſcriptũ eſt: Verbum domini quod factum eſt ad Oſee [a]in diebus Ozię, & Ioathan, & Achaz, & Ezechię regum Iuda. [b]Amos quoque in diebus Ozię regis prophetaſſe ſe ſcribit. [c]Addit etiam Hieroboam regem Iſrael, qui per eoſdẽ dies fuit. Necnon Eſaias filius Amos ſiue ſupra dicti Prophetæ, ſiue quod magis perhibetur alterius, qui non propheta eodem nomine uocabatur, eoſdem reges quatuor quos poſuit Oſee in capite libri ſui ponit, quorum diebus ſe prophetaſſe præloquitur. [d]Michæas etiã eadem ſuæ prophetiæ commemorat tempora poſt dies Oziæ. Nam tres qui ſequuntur reges nominat, quos & Oſee nominauit: Ioathan, & Achaz & Ezechiam. Hi ſunt quos eodem tem

A pore ſimul prophetaſſe ex eorum literis inueniuntur.[e] His adiũgitur Ionas eodem Ozia rege regnãte [f] & Iohel cum iam regnaret Ioathan, qui ſucceſsit Oziæ. Sed iſtorum Prophetarũ duorum tempora in chronicis non in eorum libris potuimus inuenire, quoniam de ſuis diebus tacent.[g] Tenduntur autem hi dies à rege Latinorum Proca ſiue ſuperiore Auentino uſq; ad regem Romulum iam Romanum, uel etiam uſq; ad regni primordia ſucceſſoris eius Numæ Pompilij. Ezechias quippe rex Iuda euſque regnauit, ac per hoc per ea tẽpora iſti uelut fontes prophetiæ pariter eruperũt, quãdo regnum defecit B Aſſyriorũ, cœpitq; Romanorũ: ut ſcilicet quemadmodũ regni Aſſyriorũ primo tẽpore extitit Abrahã, cui promiſsiones apertiſsimæ fierẽt in eius ſemine benedictiõis omnium gentium, ita in occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Chriſtus imperante uenturus, in quo implerentur illa promiſſa oracula Prophetarum, non ſolum loquentium, uerumetiam ſcribentiũ in tantæ rei futuræ teſtimonium ſoluerentur. Cum enim Prophetæ nunquã ferè defuiſſent populo Iſrael ex quo ibi reges eſſe cœperũt, in uſum tantummodo eorum fuere, non gentium.[h] Quando autem ea ſcriptura manifeſtius prophetica C condebatur, quæ gentibus quandoq; prodeſſet, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc ciuitas, quæ gentibus imperaret.

L. VIVES

a IN diebus Oziæ, & Ioathan & Achaz, & Ezechiæ regum Iuda.] Nuſquam certius colliguntur tempora, q̃ ex ipſis eiſdẽ Prophetis, ſi quibus ſcripſerint, teſtificentur. ideo cum eorum teſtimonia, ac uelut ſyngraphas habuerimus, aliorum adducere ſuperuacaneũ fuerit. (Ozias) Ait ergo ſe ſub illis tribus regibus duarum tribuum uaticinatum, qui pater filius, & nepos fuere, & ultimo eorum imperante ductæ ſunt decem tribus Iſrael in Chaldæam à Salmanaſar rege. Itaq; ſicut Hieronymus docet, & ante captiuitatẽ, & poſt Oſee prophetatus eſt, & tam uicinam quàm præſentem, q̃ etiam præteritam, & denunciaſſe uenturam, & luxiſſe ingruentem. Porrò D Ozias uixit quo tempore magnum illud & uaſtum Aſſyriorum imperium cõcidit, rebellantibus Medis. Hũc alij Azariam nominant, ne quem uarietas fallat nominum. b Amos quoq;.] De hoc Hieronymus: Amos (Amos) propheta, qui ſequitur Ioelem, & eſt tertius xij. Prophetarum, non eſt ipſe, quem patrem Eſaiæ Prophetæ legimus. Ille enim אמוץ ſcribitur per primam & ultimã nominis ſui literam א & ץ & interpretaſ fortis atq; robuſtus: hic uero עמוס per ע & ס & interpretatur populus auulſus. Mediæ literæ מו & ו utriq; cõmunes ſunt. apud nos autem, qui tantum uocalium literarum & s literæ quæ apud Hebræos triplex eſt, differentiam non habemus, hæc & alia nomina uidẽtur eſſe cõmunia, quæ apud Hebræos elemẽtorũ diuerſitate, & ſuis proprietatib. diſtinguũtur. Hic igiſ propheta, quẽ A nũc habemus in manibus, fuit de oppido Thecue, quod ſex milibus ad meridianã plagã abeſt à ſancta Bethleẽ, quæ mundi genuit ſaluatorem, & ultra nullus eſt uiculus, ne agreſtes quidem caſæ & furnorum ſimiles, quas Aphri appellant Mapalia: tanta eſt eremi uaſtitas, quæ uſq; ad mare rubrum Perſarumq́;, & Aethiopum, atq; Indorum terminos dilatatur. & quia humi arido, atque arenoſo nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus, ut ſterilitatẽ terræ compenſent pecorum multitudine. Ex hoc numero paſtorũ & Amos propheta fuit imperitus ſermone, ſed non ſcientia. Idẽ enim qui per omnes prophetas ſpirituſſanctus loquebatur. Tantum Hieronymus. Quo magis miror cũ prologus, qui uulgo in noſtris ſacris literis huic prophetæ præponiſ, hoc ex loco ſit deſumptus, legi expreſſe in eo etiam Amos patrẽ Eſaiæ prophetam fuiſſe, forſan ex Hebræorum dogmate, qui ut Hieronymus in Sophoniam ſcribit, tradunt cuiuſcunq; prophetæ pater, aut auus ponatur in titulo, ipſos quoq; prophetas fuiſſe. c Addit B etiam Hieroboam regẽ Iſrael.] Non illum qui temporibus Roboam filij Salomonis autor ſecedendi fuit x. tribubus, qui centum & ſexaginta annis præceſsit hunc filium Ioas. d Michæas etiam.] Hunc Hieronymus tradit non uaticinatum eſſe temporibus Oziæ, ſed eius filij Ioathan, quem LXX. fecerunt tertium. Hebræi ſextum habẽt inter xij. minores. (Michea) e His adiũgiſ Ionas.] Euſebius in tẽporibus Azariæ: qui idem eſt Ozias. prophetabant apud Hebræos, inquit, Amos, Eſaias, & Ionas. & Hieronymus in Oſee, ex quo perſpicuum eſt, inquit, prophetante Oſee, Eſaia, & Iohel, & Amos, & Abdia, & Iona, & Michæa, qui σύγχρονοι eius fuere, hoc eſt cõtemporanei, regnum decẽ tribuum eſſe finitum. Et in prologo in Ionam ſic ait: Tradunt Hebræi, Oſee, Amos, & Eſaiam, ac Ionam, eiſdem prophetaſſe temporibus. in quo eodem prologo opinionem quorundam refert, C qui exiſtimarunt Amathi patrẽ Ionam eſſe filium illum uiduæ Sareptanæ, quẽ Helias uitæ reddidit, matre poſtea dicẽte, Nunc cognoui, quia uir dei es tu, & uerbũ dei in ore tuo eſt ueritas, & ob hanc cauſam, etiã ipſum puerum ſic uocatum. Amathi enim in noſtra lingua ueritatem ſonat. f Et Iohel.] Interpretaſ ἀρχόμενος, inquit Hieronymus, id eſt incipiens. (Iohel) Vulgo legimus, hunc eiſdem temporibus afflatum deo, quo prophetas ſuperiores. g Tenduntur autem hi dies à rege Latinorũ Proca,] Auentinus regnauit annos trigintaſeptẽ. Huius trigeſimoſecũdo, ut Euſeb. digerit, cepit Azarias regnum in Iuda. Eutropius Azariam in tẽpora Procæ reducit, q; ultimis annis Auentini cœperit imperare. Ezechiæ uero regnum prima tẽpora Numæ pertigit. h Quando autẽ ea ſcriptura manifeſtius prophetica.] Iſti enim prophetæ, quos percenſuit, gentium uocationem prænunciarunt, ut poſt aperiet.

D

De his quæ ad Euangelium Chriſti pertinent, quid Oſee, & Amos prophetauerint. Cap. XXVIII

OSEE igitur Propheta, quanto profundius quidem loquitur, tãto operoſius penetratur. Sed aliquid inde ſumendum eſt, & hic ex noſtra promiſsione ponendũ. Et erit, inquit, in loco quo dictum eſt eis: Non populus meus nos, uocabuntur & ipſi filij dei uiui. Hoc teſtimoniũ propheticum de uocatione populi gentium, qui prius non

nõ pertinebat ad deũ, [a] etiã Apoſtoli intellexerũt. Et quia ipſe quoq; populus gentiũ ſpiritaliter eſt in filijs Abrahæ, [b] ac per hoc rectè dicitur Iſrael, propterea ſequitur, & dicit: Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael in idipſum, & ponent ſibimet principatum unum: et aſcendent à terra. Hoc ſi adhuc uelimus exponere, eloquij prophetici obtundetur ſapor. Recolatur tamen lapis ille angularis, & duo illi parietes: unus ex Iudæis, alter ex gentibus: ille nomine filiorum Iuda, iſte nomine filiorũ Iſrael, eidem uni principatui ſuo in idipſum innitentes, & aſcẽdentes agnoſcantur in terra. Iſtos autem carnales Iſraelitas, qui nũc nolunt credere in Chriſtũ poſtea credituros, id eſt filios eorum: nam utiq; iſti in ſuum locum moriendo tranſibunt: idem Propheta teſtatur, dicens: Quoniam diebus multis ſedebunt filij Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio, [c] ſine manifeſtationib. Quis nõ uideat, nũc ſic eſſe Iudæos? Sed quid adiũgat audiamus Et poſtea, inquit, reuertẽtur filij Iſrael, & inquirẽt dominum deum ſuum: & Dauid regem ſuum: & ſtupeſcent in domino, & in bonis ipſius, in nouiſsimis diebus. Nihil eſt iſta prophetia manifeſtius, qua Dauid regis nomine ſignificatus intelligitur Chriſtus: qui factus eſt, ſicut dicit Apoſtolus, ex ſemine Dauid ſecundum carnẽ. Prænunciauit iſte Propheta etiã tertio die Chriſti reſurrectionem futuram, ſicut eam prophetica altitudine prænunciari oportebat, ubi ait: Sanabit nos poſt biduum, & in die tertio reſurgemus. Secũdum hoc enim nobis dicit Apoſtolus: Si cõſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. Amos quoque de rebus talibus ſic prophetat: Præpara, inquit, te, ut inuoces deum tuũ Iſrael: quia ecce ego firmans tonitruum, & creans ſpiritum, & annuncians in hominibus Chriſtũ ſuũ. Et alio loco: [d] In illa die, inquit, reſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit: & reædificabo, quæ ceciderunt eius: & deſtructa eius reſuſcitabo: & reædificabo ea, ſicut dies ſeculi: ita ut exquirant me reſidui hominum: & omnes gentes in quibus inuocatum eſt nomen meum ſuper eos: dicit dominus faciens hæc.

L. VIVES

a Etiam Apoſtoli intellexerunt.] In priore enim epiſtola Petri capite ſecundo, Qui aliquando, inquit, nõ populus dei, nũc populus dei. b Ac per hoc rectè dicitur Iſrael.] Cuncti enim homines poſſunt pertinere ad ſpiritalem promiſsionem Abrahæ, ſi
A eius pietatem & iuſtitiam fuerint ſectati. Idcirco qui ex ſemine carnali ab eo deſcendunt, per Iudam intelliguntur, quæ tribus in ſacris ritibusq; maiorum, cum ſacerdotibus & templo manſit: qui non ab Abrahã progeniti ſunt corpore, ſed animo, per Iſrael. Nam decẽ tribus, quæ à rege Iuda defecerunt, Iſrael ſunt à Iudæis nominatæ, quæ à gentili populo non multũ aberant. Nam priſcis patrum inſtitutis delertis, idola coluerunt more gentium. Ideo Iudaicis, & Leuitis, non longe ſecus erãt abominabiles, q̃ gentes, quæ proautorem ſeminis non noſcebant, Abraham. c Sine manifeſtationibus.] Δήλων uertunt ſeptuaginta, quod eſt Hebraice ephod, ἐπωμίδα ſuperhumerale. Significant ſeptuaginta perituram è ſenioribus prophetiam, doctrinam & ſapientiam, quo maius malum ciuitati contingere non poteſt. Hebraica ueritas denotat, nec ſacerdotalem futuram dignitatem, neq; cultum eius, atq; ornamenta. d In die illa, inquit, reſuſcitabo tabernaculũ Dauid.] Hunc locum ad
B uocationem gentium pertinere, præterquã quod uerba ipſa aperte teſtantur, etiam Iacobus frater domini interpretatus eſt Act. xv. quum ij qui ex Iudaiſmo Phariſaico ad baptiſmum uenerant, negocium faceſſerent Barnabæ & Tito, quod in Eccleſia dei cum præputio uerſarentur, & ſine ceremonijs ſabbatiſmorum. Itaq; cũ apoſtolica declaratio huic dicto acceſſerit, quis audeat aliã quærere?

Quæ ab Eſaia, de Chriſto & Eccleſia ſint prædicta. Caput XXIX

[a] ESAIAS propheta non eſt in libro duodecim prophetarum: qui propterea dicuntur minores, quia ſermones eorũ ſunt breues, in eorum com
C paratione, qui maiores ideo uocantur, quia prolixa uolumina cõdiderunt. Ex quibus eſt hic Eſaias, quem propter eadem prophetiæ tempora ſubiũgo ſupradictis duobus. Eſaias ergo inter illa, quæ iniqua arguit & iuſta præcepit, & peccatori populo mala futura prædixit, etiã de Chriſto & eccleſia, hoc eſt de rege, & ea, quam condidit ciuitate, multo plura, quàm cæteri prophetauit: [b] ita, ut à quibuſdã Euangeliſta, quàm propheta, potius diceretur. Sed propter rationem operis terminandi, unum de multis hoc loco ponam. Ex perſona quippe dei patris lo
D quens: Ecce, inquit, intelliget puer meus, & exaltabitur, & glorificabitur ualde. Quemadmodum ſtupeſcẽt ſuper te multi, ita gloria priuabitur ab hominib. ſpecies tua, & gloria tua ab hominibus: ita mirabũtur gẽtes multę ſuper eũ: & cõtinebunt reges os ſuũ: quoniã quibus nõ eſt annunciatũ de illo, uidebunt: & qui non audierunt, intelligent. Domine quis credidit auditui noſtro: & brachiũ domini cui reuelatũ eſt? Annunciabimus corã illo, ut infans, ut radix in terra ſitienti: non eſt ſpecies illi, neq; gloria: & uidimus eum, & nõ habebat ſpeciem, neq; decorẽ: ſed ſpecies ei⁹ ſine honore deficiẽs præ omnibus homi-

A hominibus. Homo in plaga poſitus, & ſciens ferre infirmitatem: quoniam auerſa eſt facies eius: inhonoratus eſt nec magni exiſtimatus eſt. Hic peccata portat, & pro nobis dolet: & nos exiſtimauimus illum eſſe in dolore, & in plaga, & in afflictione. Ipſe autem uulneratus eſt propter iniquitates noſtras: & infirmatus eſt propter peccata noſtra. Eruditio pacis noſtrę in eò: liuore eius nos ſanati ſumus. Omnes ut oues errauimus: homo à uia ſua errauit: et dominus tradidit illum pro peccatis noſtris: & ipſe propter quod afflictus eſt, non aperuit os ſuum. Sicut ouis ad immolandũ ductus eſt: & ut agnus an- B te eum qui ſe tondet, ſine uoce: ſic nõ aperuit os ſuum. In humilitate iudicium eius ſublatum eſt: generationem eius quis enarrabit? Quoniã tolletur de terra uita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus eſt ad mortem: & dabo malignos pro ſepultura eius, & diuites pro morte eius: quoniam iniquitatem non fecit, [d] nec dolum in ore ſuo: & dominus uult purgare eum de plaga. [e] Si dederitis pro peccato animam ueſtram, uidebitis ſemen longæuum, & dominus uult auferre à dolore animam eius: oſtendere illi lucem, & formare intellectum, iuſtificare iuſtum bene ſeruientem pluribus, & peccata eorum ip- C ſe portauit. Propterea ipſe hæreditabit plures: & fortium diuidet ſpolia, propter quod tradita eſt ad mortem anima eius: & inter iniquos æſtimatus eſt: & ipſe peccata multorum portabit: et propter peccata eorũ traditus eſt. Hęc de Chriſto. Iam uero de eccleſia, quod ſequitur, audiamus. Lætare ſterilis, inquit, quæ non paris: erũpe & clama, quæ non parturis: quoniam multi filij deſertæ magis, quàm eius, quæ habet uirum. Dilata locum tabernaculi tui, [f] & palos caularũ tuarum fige. Noli parcere: prolonga funiculos tuos, & palos tuos cõforta. Adhuc in dexterã, D & ſiniſtram partẽ extende: & ſemen tuum hæreditabit gentes: & ciuitates deſertas inhabitabis. Ne timeas, quoniã confuſa es: neq; reuerearis, quia exprobrata es: quoniam confuſionẽ æternam obliuiſceris: & opprobrij uiduitatis tuę non eris memor: quoniam dominus faciens te, dominus Sabaoth nomen eius: & qui eruit te, ipſe deus Iſrael uniuerſæ terræ uocabitur, & cætera. Verum iſta ſint ſatis: & in eis exponenda ſunt nonnulla. Sed ſufficere arbitror quæ ita ſunt aperta, ut etiam inimici intelligere cogantur inuiti.

L. VIVES

Eſaias.] Hieronymus ad Paulam, & Euſtochium, Eſaiam nobilem fuiſſe uirum ſcribit, diſertum, & urbanæ eloquentiæ, nec habentem quicquam in eloquio ruſticitatis admiſtũ: nec eum tam prophetam dicendum, quàm Euangeliſtam. Prophetauit in Hieruſalẽ, & Iudæa. Serratus eſt à Manaſſe rege Iuda ſocero ſuo, ut Hebræi ferunt, ſerra lignea. Vnde quod ad Hebræos xi. de ſanctorum ſupplicijs legiť, ſerrati ſunt, ad Eſaiam referri ſolet. Cauſas cur ſit occiſus: recẽſet Hierony. lib. i. cõment. in hunc prophetam. *Eſaias* b Ita ut à quibuſdã.] A Hieronymo ad Paulam, & Euſtochium, ut dixi. Videtur enim nõ uentura prædicere inuolucris & ambiguis uerbis, ac obſcuritate uelatis, qui mos eſt uatum, ſed aperte, deteceq; præterita enarrare. c Ecce, inquit, intelliget puer meus.] Hæc Eſaiæ lij. cap. quibus adduntur uerba capitis ſequentis illo in loco: Domine quis credidit auditui noſtro. & liiij. Lætare ſterilis, quæ non paris. Diſcrepant interdum uerſio Septuaginta, quam Auguſtinus ſequitur, & Hebraica ueritas, ſed ſumma rei atq; argumenti eadem eſt, de paſsione Chriſti domini. Quæ omnia perſequi, non huius temporis eſſet, nec loci: præſertim quum Auguſtinus ceu aperta, atq; manifeſta reſerare ſuperſedeat. Credo etiam, ne uolumen in immenſum excreſceret. d Nec dolus inuẽtus eſt in ore ſuo.] Septuaginta habẽt: Quia iniquitatem nõ fecit, neq; dolum in ore ſuo. οὐδὲ δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. e Si dederitis.] In lxx. ſic: Si detis pro peccato anima ueſtra uidebit ſemen longæuum. f Et palos caularum.] δέῤῥεις τῶν αὐλαίων pelles tabernaculorũ, & uulgo legimus. ab Auguſtino indubie ſcriptum eſt, pelles aularum uel aulearũ.

Quæ Michæas, & Ionas, & Iohel nouo teſtamento congruentia prophetauerint. Caput XXX

MICHAEAS propheta Chriſtum in figura ponẽs cuiuſdam magni montis, hęc loquitur: [a] Erit in nouiſsimis diebus manifeſtus mõs domini, pręparatus ſuper uertices montiũ, & exaltabitur ſuper colles: & feſtinabũt ad eum plebes, & gẽtes multæ ibũt, & dicẽt: Venite aſcẽdamus in montem domini, & in domũ dei Iacob, & oſtendet nobis uiam ſuã: & ibimus in ſemitis eius: quia ex Siõ procedet lex, & uerbũ domini ex Hieruſalem: & iudicabit inter plebes multas, & redarguet gẽtes potẽtes uſq; in longinquũ. Prædicẽs iſte ꝓpheta & locũ, in quo natus eſt Chriſtus: [b] Et tu, inquit, Bethleẽ domus [c] Ephrata nequaquã minima es, [d] ut ſis in milib. Iuda: [e] ex te mihi prodiet dux, ut ſit in principẽ Iſrael: & egreſſus ab initio, [f] & ex diebus æternitatis: propterea dabit eos uſq; ad tempus, [g] quo parturiẽs pariet: [h] & reſidui fratres eius conuertentur ad filios Iſrael: [i] & ſtabit, & uidebit, & paſcet gregem ſuum in uirtute domini, & in honore nominis domini dei ſui erunt: quoniam nunc magnificabitur uſque ad ſummum terræ. [k] Ionas autem propheta

propheta, non tam ſermone Chriſtum, quàm ſua quadam paſsione prophetauit: profectò apertius, quàm ſi eius mortem & reſurrectionẽ uoce clamaret. Vt quid enim exceptus eſt uentre belluino, & die tertio redditus, niſi ut ſignificaret Chriſtum de profundo inferni die tertio rediturũ? Iohel autem omnia quæ prophetat, multis uerbis cõpellit exponi: ut quæ pertinent ad Chriſtum et eccleſiam diluceſcant. Vnum tamen, [l] quod etiam Apoſtoli commemorauerunt, quando in congregatos credentes, ſpiritus ſanctus, ſicut à Chriſto promiſſus fuerat, deſuper uenit, non prætermittam. Et erit, inquit, poſt hęc, & effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabũt filij ueſtri, & filiæ ueſtræ: & ſeniores ueſtri ſomnia ſomniabũt: & iuuenes ueſtri uiſiones uidebunt: & quidem in ſeruos meos, & ancillas meas, in illis diebus effundam de ſpiritu meo.

L. VIVES

a ERit in nouiſsimis diebus manifeſtus.] Eadem etiam uerba ſunt Eſaiæ ſecundo. b Et tu, inquit, Bethleem domus Ephrata.] Sic Septuaginta, ut Auguſtinus hic καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθά, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν ἰούδα· ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραήλ. In Hebræo uero, Hieronymo interprete, hoc modo: Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in milibus Iuda. Ex te mihi egreditur, qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis. Matthæus capite ſecundo Euangelij, reſpondiſſe narrat pontifices, & ſcribas Herodi quærenti patriam Meſsiæ: καὶ σὺ βηθλεὲμ γῆ ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν ἰούδα· ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραήλ. Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam es minima in principibus Iuda: ex te enim mihi prodibit, qui regat populum meum Iſraelem. Hieronymus libro ſecundo in Michæam, dictum hoc Matthæi, nec cum Septuaginta, nec cum Hebræis ait cõgruere. Cuius quæſtionis exitum uir ſanctus quũ non inueniret, eò delabiť, ut aut non è libro petijſſe Apoſtolos teſtimonia, ſed è memoria, quæ nonnunquam fallitur, aut hũc locum ſic Matthæum adduxiſſe aiat, quo modo eſt ab Scribis & pontificibus Herodi reſponſum, ut illorum in ſacris literis oſtenderet negligentiam. Primam autem illam reſponſionem, non ex ſua ſentẽtia ponit, ſed aliorum: & durum profectò uideatur concedere contrarium ſenſum eſſe redditum ab Apoſtolo: quod, ubi nõ refert eius utercũq; ſit, nec Porphyrius, nec Celſus credat: diuerſum uero modo ſumma in idem propè recidat, tolerabile etiã nobis uideretur. Sacerdotes uero ita reſpondiſſe, coniectura eſt parum firma: nõ quod fieri ab ſcriptoribus, pragmaticis præcipue, ſit inſuetũ, ut imperitum quid, & ineptum, & frigidum dicãt, dum ad uerum conantur aſſumptam perſonam referre. Cuiuſmodi ſunt apud Terentium, & Plautũ haud ſanè pauca, etiam in Bucolicis Vergilij, & Theocriti. Cæterum priuſquam huiuſmodi error Euangeliſtæ, immo ſpiritui dei impingatur, quod religioſorum hominum aures exhorrẽt, ualeat ſanè illa coniectura, aut alia quæuis imbecillior, dum maior ingeniorum noſtrorum imbecillitas eruere uerius quicquam, & certius nequit. Quod ſi & nobis quoque p… Hieronymum be‑ A roa in ſacris tractandis literis tantum aliquid ſuſpicari permittiť, ut donemus & Septuaginta, & in Hebræo, prophetam ſcripſiſſe abſq; negatione, & Euangeliſtam cum negatione: nam uel huius, uel illius contrariũ contigiſſe poteſt, etiamnũ non modo non pugnant Propheta, & Euangeliſta, ſed maxime conſentiunt, ſi prophetæ uerba per interrogationem legantur. Erit enim prophetæ mens: Quid tu Bethleem exiguus es? non es certe, quippe ex quo prodibit princeps recturus populũ meum Iſraelem. Hoc dictum per interrogationẽ maiorem habet uim, & propheticis illis ardẽtibus affectibus congruentiorem, quàm ſimpliciter. Quod ſchema prophetis eſt haud ſanè rarum: & ſunt eius ſexcenta exempla. At à ſacerdotibus & Euangeliſta narrãte omittẽda fuit figura, & ſenſus tamen reddẽdus nudus, ac ſimplex. Poteſt & hic alter eſſe ſenſus: ut propheta paruam quidem dixerit eſſe Bethleem, ſed ingentem magnitudinẽ inde naſcituram: nempe æternũ ducem Iſraelitici populi nõ B carnalis, ſed dominici, ita ut ex infirmitate naſci uideatur potentia, & ex humilitate ſublimitas. Verum tanti filij magnitudo non amplius ſinit natale ſuum ſolum exiguum cenſeri, ut etiam Propheta amplitudinem illius, quam animo cõcipiebat, in exiguitate, quam oculis habebat ſubiectam, ueneraretur. Quocirca ſacerdotes & ſcribæ quaſi ſenſum interpretantes magnum dixerunt, aut certe non paruulum Meſſiæ tanti regis patriã, quod ipſi potius in reſponſo ſpectarunt q̃ oppiduli poſitum: ſenſuſq; illorum à ſenſu Prophetæ nihil abhorrebat: utriq; enim maximam iudicarũt urbẽ nõ muris atq; ædificijs, de quo non agebatur, ſed partu, de quo quærebatur. Iam cætera ſunt faciliora. c Ephrata.] Regio eſt in qua Bethleem ciuitas Dauid in tribu Iuda, quod nomen utpote priſcum, & minus ad uulgum notum, ſacerdotes prætermiſerũt, cum Herodi alienigenæ loquerentur, ſubiecto quod notius erat Iuda. Tum, nec intereſſe prophetæ exiſtimabat Euangeliſta, uel Iudã dicere, uel C Ephrata, ceu quis Romam Latij, & alius Romam Italiæ dicat, Atq; obiter ſubmonebat, de Iuda eſſe dominum noſtrum. Eſt etiam altera Bethleem in Galilæa, ut ſcribitur in libro Ieſu Naue. Adnotauit Hieronymus apud Matthæum, pro Iudæ, ſcriptum fuiſſe Iudææ, librarij uitio. Nam non eſt alibi Bethleem, quàm in Iudæa. Ea enim quæ ſita eſt in Galilæa, nihilominus eſt Iudææ: nempe Galilæa & ipſa Iudææ parte. Simile forſan mendum paulo poſt. Verum cum audiſſet Archelaum regnare in Iudæa, pro in Iuda, niſi quod procedente tempore poſt reditum ex Babylone Iudææ nomen ueteres fines non ſeruauit, maxime apud gentiles, & coarctatum eſt indies ad regionem Hieroſolymis uicinam, ubi templum & principum ſedes. d Vt ſis in millibus Iuda.] Hoc ad eandem interrogationis emphaſim ſpectat: an uero minima es? Etiam ſi dijs placet in milibus oppidorum, pagorumq; Iudæ? non es, ne inter metropoles quidem, & urbes, quæ alijs principes & duces ſunt. Atq; hunc ſen‑ D ſum expreſsit Euãgeliſta. e Ex te mihi prodiet dux.] In codice Brugenſi non eſt dux, nec in Lxx. apud Hier. Apud Euangeliſtam eſt dux, quod de ſententia nihil uariat. f Ab initio & ex diebus æternitatis.] Hoc dicto mortales omnes à ſenſu uaticinij huius excluduntur, ac ſolus eo clauditur, qui immortalis & æternus eſt dei filius Chriſtus Ieſus coæternus & æqualis patri, cui à patre in illo ſine ullis exordijs finibuſq; dicitur dies Filius meus es tu, ego hodie genui te. g Dabit eos uſq; ad tempus, quo parturiens pariet.] Sinet populum gentilem regnare, quo ad ſterilis gentilis, ſed conata aliquid ædere, enitetur tandem. & gratulantes dicent ei: Lætare ſterilis, quæ non paris. Lxx. tamen uerterunt uſq; ad tempus parturiẽtis: pariet. & ſic eſt in ueteribus codicibus Auguſtini. h Et reſidui fratres eius.] Gentilis populus frater Iſraelitici, ſeu ex patre Abrahã ſpiritali, quũ

Ephrata

ad meliorem mentem conuertentur, ſiue ex Adam, ſiue ex deo, per quem genus humanum ſanguine inter ſe totum deuinctum eſt, atque adeo germanitate quadam. Gentes ergo id credent, quod ueri Iſraelitæ, quibus uenturus erat Chriſtus promiſſus. i Et ſtabit, & uidebit, & paſcet.] Hic erit quies, hic ſtatio, tum oues ſuas ſpectabit dominus: & præſentes intuēs paſcet eas bonus ille paſtor, nō quouis pabulo, ſed uirtute domini. k Ionas autem Propheta.] Hic à nautis in mare eiectus uelut hoſtia piacularis uētis & tempeſtati, exceptus eſt hiatu ceti, inq; eius utero tribus diebus ceu in cubiculo adſeruatus, tertio die littori redditus eſt, Ionæ ſecundo, expreſsiſsima ſepulti & reſurgētis domini imago, quā ipſe importunis Iudæis, & ſignum aliquod efflagitantibus, pro certiſsimo ac manifeſtiſsimo ſigno obiecit, Matthæi xij. l Quod etiam Apoſtoli commemorauerunt.] Actuum ij.

Quæ in Abdia, in Naum, & Abacuc de ſalute mundi in Chriſto prænunciata reperiantur. Cap. XXXI

TRES Prophetę de minoribus,[a] Abdias,[b] Naum,[c] & Abacuc, nec ſua tēpora dicunt ipſi, nec in chronicis Euſebij & Hieronymi, quādo prophetauerint, inuenitur.[d] Abdias enim poſitus eſt quidem ab eis cum Michęa, ſed non eo loco, ubi notantur tempora, quando Michæam propheta ſſe ex eius literis conſtat:[e] quod errore negligenter deſcribentium labores alienos, exiſtimo cōtigiſſe. Duos uero alios commemoratos in codicibus chronicorum quos habuimus, nō potuimus inuenire: tamen quia canone cōtinentur, nec ipſi oportet prætereantur à nobis. Abdias quantum ad ſcripturam eius attinet, omnium breuiſsimus Prophetarum[f] aduerſus Idumæam gentem loquitur, ſcilicet Eſau unius ex duobus geminis filijs Iſaac, nepotib. Abrahæ, maioris illius reprobati. Porrò, ſi Idumęam modo loquutionis, quo intelligitur à parte totū, accipiamus[g] poſitam eſſe pro gentibus: de Chriſto agnoſcere poſſumus, quod ait inter cætera: In montem autem Sion erit ſalus, et erit ſanctū. D Et paulopoſt in fine ipſius prophetiæ: Et aſcendēt, inquit, reſaluati ex monte Sion: ut defendant montem Eſau, & erit domino regnū. Apparet quippe, id eſſe completum,[h] quum reſaluati ex monte Sion, id eſt ex Iudæa credentes in Chriſtum, qui præcipue agnoſcuntur Apoſtoli, aſcenderunt, ut defenderent montem Eſau. Quomodo defenderūt, niſi per Euāgelij prædicationē, ſaluos faciendos eos, qui crediderūt, ut eruerentur de poteſtate tenebrarum, & trāsferrentur in regnum dei?[i] Quod conſequenter ex-A preſsit addendo. Et erit domino regnum. Mōs enim Sion, Iudæam ſignificat: ubi futura prædicta eſt ſalus, et ſanctum, quod eſt Chriſtus Ieſus.[k] Mons uero Eſau Idumæa eſt, per quam ſignificata eſt Eccleſia gentium, quam defenderunt, ſicut expoſui, reſaluati ex monte Sion, ut eſſet domino regnum. Hoc obſcurum erat, antequā fieret: ſed factū, quis non fidelis agnoſcat? Naum uero Propheta, immo per illum deus, Exterminabo, inquit, ſculptilia, & conflatilia: ponam ſepulturam tuam:[l] quia ecce ueloces ſuper montes pedes euangelizantis, & annūciantis pacem. Celebra Iuda dies feſtos tuos: redde B uota tua: quia iam non adijcient ultra, ut tranſeant in uetuſtatem: conſummatum eſt, conſumptum eſt. Aſcendit, qui inſufflat in faciē tuam, eripiens ex tribulatione. Quis aſcenderit ab inferis, & inſufflauerit in faciem Iudæ, hoc eſt, Iudæorum diſcipulorum, ſpiritum recolat ſanctū, qui meminit Euangelium. Ad nouum enim teſtamentum pertinent, quorum dies feſti ita ſpiritaliter innouantur, ut in uetuſtatem tranſire non poſſint. Porrò per Euangelium exterminata ſculptilia, & conflatilia, id eſt idola deorū falſorum, & obliuioni tanquam ſepulturæ tradita C iam uidemus: & hanc etiam in hac re prophetiam completam eſſe cognoſcimus. Abacuc, de quo alio, quàm de Chriſti aduentu, qui futurus erat, intelligitur dicere: Et reſpōdit dominus ad me, & dixit: Scribe uiſum aperte in buxo: ut aſſequatur qui legit ea: quia adhuc uiſio ad tempus: et orietur in fine, & non in uacuum: ſi tarda uerit, ſuſtine eum: quia ueniens ueniet, & non morabitur?

L. VIVES

Abdias.] Hieronymus ſuper hoc Propheta: hunc, inquit, eſſe aiunt Hebræi, qui ſub rege Samariæ Achab, & impijſsima Iezabel pauit centum Prophetas in ſpecubus, qui nō curuauerūt genu ante Baal, & de ſeptem milibus erant, quos Helias arguitur ignoraſſe, ſepulchrumq; eius uſq; hodie cum Mauſoleo Heliſæi Prophetæ, & Baptiſtæ Ioannis in Sebaſta uenerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hic igitur, quia centum prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus, fit dux eccleſiæ. Hæc ille Fuit ergo uetuſtior quouis ſuperiorum ætate Ioſaphat regis Iuda, rege Latinorum Tiberino. *Abdias* b Naum.] Ioſephus libro nono, Naum ſcribit fuiſſe temporibus Ioathan regis Iuda. *Naum* c Abacuc.] [illegible] quo teſtimonio ad probationē temporum Auguſt. non eſt uſus: quòd ea Beli hiſtoria, & totum xiiij. caput cum hiſtoria Suſannæ apocrypha ſint, nec in Hebræo habeantur, nec ſint uerſa à Lxx. ſenibus. *Abacuc* Porrò Abacuc uaticinatus eſt, ut Hieronymus, inquit, quum

quum iam Iuda & Beniamin in captiuitatẽ iſſent à Nabocodroſoro ductæ, in quam, & Babylonem, dirigũtur uaticinia Abacuc. d Abdias eſt poſitus eſt quidẽ ab eis.] Hic locus non caret mendo, etſi ſenſus non ſit difficilis. Significat enim Auguſtinus nõ eo loco eſſe ab illis poſitum Michæam, quo recte eius notent tempora. Abdiam Euſebius Michææ coniungit, regno Ioſaphat. De Abdia recte: de Michæa uero contra ſuũ Michææ ipſius teſtimonium, quod Auguſtinus annotauit. Quippe Michæas, ſe uiſionẽ uidiſſe perhibet ſub regibus, Ioathan, Achaz, & Ezechia, multo poſterioribus Ioſaphat.

e Quod errore negligenter deſcribentium.] In eo Euſebij opere, ut ſi in quo alio, tales errores ſunt creberrimi, haud paruo periculo legentiũ, etiã interdũ eruditorum. f Aduerſus Idumæam gentem loquitur, ſcilicet Eſau.] Idumæã Plinius ſtatim poſt Arabiam ſubijcit, Palæſtinæ proximam. Sic etiam Ioſephus, & Hieronymus. Nabathæos etiam hos uocant Græci, Latiniq́ ſcriptores, qui Petram urbem dicuntur incolere. Hieronymus circa Petrã Idumæam eſſe ait. Nominata eſt ab Eſau, qui & Edom uocatus eſt, quaſi ruffus, uel ex pulmento, quod primogenituram uendidit, colore, ut ſcribit Ioſephus, rubeo: uel, quod ueriſimilius, & haud dubie uerius eſt, ex corporis habitu, ut ſacræ docẽt literæ.

g Poſitam eſſe pro gentibus.] Non eſt Idumæa ex Iſrael, & ſi propinquitate teneanť, utpote populi ex duobus geminis progeniti: tamẽ aduerſaria eſt Idumæa terræ promiſsionis, & eius nomine Iudæi Romanos intelligunt. Eſtq́ Idumæa, caro, quæ pugnat aduerſus ſpiritũ.

h Quum ſaluati ex monte Sion.] In antiquis libris legitur reſaluati. [illegible] i Mons uero Eſau.] Seir uocantur mõtes Idumææ: ut Ioſephus, & Hieronymus, ſed & Ieſu Naue xxiiij. docet. Seir diciť, id eſt hiſpidus, & piloſus, nam talis Eſau. k Quia ecce ueloces ſuper mũtes.] In Septuaginta ex Hieronymo habetur. Ponã ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es, ecce ſuper mõtes. In Hebræo uero: Ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es, ecce ſuper montes. In Græco ſic habet codex quidem meus: [illegible] Et ponam ſepulchrum tuum, quia ueloces ecce ſuper mõtes pedes euangelizantis, annuncianns pacem. Paulus ad Rom. x. non hinc ſumpſit prophetiam, ſed ex Eſaia lij.

De prophetia, quæ in oratione Abacur, & cantico continetur. XXXII

N oratione autem ſua cum cantico, cui niſi Chriſto domino dixit, Domine audiui auditionem tuam, & timui: domine cõſideraui opera tua, & expaui.[a] quid enim hoc eſt, niſi præcognitæ, nouæ, ac repẽtinæ ſalutis hominum ineffabilis admiratio?[a] In medio duorum animaliũ cognoſceris: quid eſt, niſi, aut in medio duorum teſtamentorum, aut in medio duorum latronũ: aut in medio Moyſi & Heliæ, cũ eo in mõte ſermocinantium?[a] Dum appropinquant anni cognoſceris: in aduentum temporis oſtenderis: hoc quia per ſe patet, non eſt exponendum. Quod uero ſequitur, in eo dũ conturbata fuerit anima mea, in ira miſericordiæ memor eris: quid eſt, niſi q̃ Iudæos in ſe trãſfigurauit, de quorũ gente A fuit: qui cum magna ira turbati, crucifigereuť Chriſtum: ille miſericordiæ memor, dixit, Pater ignoſce illis: quia neſciunt quid faciunt?[a] Deus de Theman ueniet, & ſanctus de monte umbroſo, & condenſo. Quod hic dictũ eſt, de [a]Theman ueniet: alij interpretati ſunt, ab Auſtro, uel ab Aphrico:[b] per quod ſignificatur meridies: id eſt feruor charitatis, & ſplendor ueritatis.[c] Montem uero umbroſum atq; condenſum: quamuis multis modis poſsit intelligi, libentius acceperim ſcripturarum altitudinem diuinatũ: quibus prophetatus eſt Chriſtus. Multa quip- B pe ibi umbroſa, atq; condenſa ſunt, quæ mentẽ quærentis exerceant. Inde autem uenit: quũ ibi eũ, qui intelligit, inuenit. Operuit cœlos uirtus eius, & laudis eius plena eſt terra: quid eſt niſi quod etiã in Pſalmo dicitur, Exaltare ſuper omnes cœlos deus, & ſup terrã gloria tua?[a] Splẽdor eius, ut lumẽ erit, quid eſt, niſi fama eius credẽtes illuminabit?[a] Cornua in manibus eius: quid eſt, niſi trophęũ crucis?[a] Et poſuit charitatẽ firmã fortitudinis ſuæ: nec exponẽdũ eſt. Ante faciẽ eius ibit uerbũ, & prodiet in campũ poſt pedes eius: quid eſt, niſi quod & ante q̃ huc ueniret, prænunciatus eſt: & poſtea quam hinc reuerſus eſt, C annũciatus eſt?[a] Stetit, & terra cõmota eſt: quid eſt, niſi quod ſtetit ad ſubueniendum: & terra commota eſt, ad credẽdum?[a] Reſpexit, & tabuerunt gẽtes: hoc eſt miſertus eſt, & fecit populos pœnitentes. Contriti ſunt montes uiolẽtia: hoc eſt, uim facientibus miraculis, elatorum contrita eſt ſuperbia. Defluxerunt colles æternales: hoc eſt humiliati ſunt ad tempus, ut erigerentur in æternum. Ingreſſus æternos eius pro laboribus uidi: hoc eſt non ſine mercede æternitatis laborem charitatis aſpexi. Tabernacula Aethiopũ expaueſcent: & tabernacula terræ Madian: hoc eſt gentes repente perterritæ nuncio mirabiliũ D tuorum,[d] etiam quæ non ſunt in iure Romano, erunt in populo Chriſtiano. Nunquid in fluminibus iratus es domine: aut in fluminibus furor tuus: uel in mari impetus tuus?[a] Hoc ideo dictum eſt: quia non uenit nunc, ut iudicet mundum, ſed ut ſaluetur mundus per ipſum. Quia aſcẽdes ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus, hoc eſt, Euangeliſtę tui portabũt te, quia regũtur à te: & Euangeliũ tuũ ſalus eſt eis, qui credũt in te. Intendens intendes arcum tuum ſuper ſceptra, dicit dominus: hoc eſt, comminaberis iudicium tuum, etiam regibus terræ. Fluminibus

ſcindetur terra: hoc eſt, in fluētibus ſermonibus prædicantium te, aperientur ad cõfiteudum hominum corda: quibus dictum eſt, Scindite corda ueſtra, & non ueſtimenta ueſtra. Quid eſt: uidebunt te, & dolebũt populi: niſi ut lugendo ſint beati? Quid eſt: diſperges aquas inceſſu: niſi ambulãdo in eis qui te uſquequaque annunciãt, hac atque illac diſperges fluēta doctrinæ? Quid eſt: abyſſus dedit uocem ſuã? An profunditas cordis humani quid ei uideretur, expreſsit? Altitudo phantaſiæ ſuæ, tanquam uerſus ſuperioris eſt expoſitio: altitudo enim eſt abyſſus. Quod autem ait, phantaſiæ ſuæ, ſubaudiendũ eſt, uocem dedit: hoc eſt, quod diximus, quid ei uideretur, expreſsit. Phantaſia quippe uiſio eſt, quam non tenuit, non operuit, ſed confitendo eructauit. Eleuatus eſt ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo: hoc eſt, aſcendit Chriſtus in cœlum, & ordinata eſt eccleſia ſub rege ſuo. In lucem iacula tua ibunt: hoc eſt, non in occultum, ſed in manifeſtũ uerba tua mittũtur. In ſplendorē coruſcationis armorum tuorum: ſubaudiēdum eſt: iacula tua ibunt. Dixerat enim ſuis: Quæ dico uobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram, id eſt comminãdo humiliabis homines. Et in furore deijcies gentes: quia eos qui ſe exaltant, uindicando collides. Exiſti in ſalutē populi tui, ut ſaluos faceres Chriſtos tuos: miſiſti in capita iniquorum mortem: nihil horũ eſt exponēdum. Excitaſti uincula uſque ad collum. Et bona hic poſſunt intelligi uincula ſapientiæ, ut uinciantur pedes in compedes eius: et collũ in torquē eius. Præcidiſti in ſtupore mētis tuę: ſubaudiamus uincula. Excitauit enim bona, præcidit mala. De quibus ei dicitur, Dirupiſti uincula mea: & hoc in ſtupore mentis: id eſt mirabiliter. Capita potentium mouebuntur in ea, ſcilicet admiratione. Adaperient morſus ſuos, ſicut edens pauper in abſconſo. Potentes enim quidam Iudæorum ueniebant ad dominum facta eius & uerba mirati, & eſurientes panem doctrinæ mãducabant abſconſe propter metũ Iudęorum: ſicut eos prodit Euangelium. Et immiſiſti in mare equos tuos turbãtes aquas multas: quæ nihil ſunt aliud, quam populi multi. Non enim alij timore conuerterentur, alij furore perſequerentur, niſi omnes turbarentur. Obſeruaui, & expauit uenter meus à uoce orationis labiorum meorum. Et introiuit tremor in oſſa mea: & ſubtus me turbata eſt habitudo mea. Intēdit in ea quæ dicebat: & ipſe ſua in oratione eſt perterritus, quam prophetice fundebat: & in qua futura cernebat. Turbatis enim populis multis, uidit imminentes eccleſiæ tribulationes, continuoque ſe membrũ eius agnouit, atque ait, Requieſcã in die tribulationis: tanquã ad eos pertinens, qui ſunt ſpe gaudētes, in tribulatione patientes. Vt aſcēdam, inquit, ad populum peregrinationis meę. Recedens utique à populo maligno carnalis cognatiõis ſuæ, non peregrinãte in hac terra, neque ſupernam patriam requirente: Quoniam ficus, inquit, non afferet fructũ: & non erunt natiuitates in uineis: mētietur opus oliuæ, & campi non facient eſcam, Defecerunt ab eſca oues, & nõ ſuperſunt in præſepibus boues. Vidit eam gentē, quæ Chriſtum fuerat occiſura, ubertatem copiarum ſpiritualium perdituram, quas per terrenã fœcunditatem more prophetico figurauit. Et quia iram dei talem propterea paſſa eſt illa gēs, quia dei ignorans iuſtitiam, ſuam uoluit conſtituere, iſte continuo: Ego autem, inquit, in domino exultabo: gaudebo in deo ſalutari meo. Dominus deus meus uirtus mea, ſtatuet pedes meos in conſummationem: ſuper excelſa imponet me, ut uincam in cantico eius: ſcilicet illo cantico, de quo ſimilia quædam dicũtur in Pſalmo: Statuit ſupra petram pedes meos, et direxit greſſus meos: & immiſit in os meum canticum nouum, hymnum deo noſtro. Ipſe ergo uincit in cantico domini, qui placet in eius laude, non ſua: ut qui gloriatur, in domino glorietur. Melius autem mihi uidētur quidam codices habere: [c]gaudebo in deo Ieſu meo: quam hi, qui uolentes id Latine ponere, nomen ipſum non poſuerũt, quod eſt nobis amicius & dulcius nominare.

L. VIVES

a Quod hic dictum eſt de Theman ueniet.] Et Aquila, inquit Hieronymus, & Symmachus, & quinta æditio, ipſum Hebraicum poſuerunt. Solus Theodotio, quid ſignificaret Theman, interpretatus eſt dicens: Ab Auſtro ueniet, & ſanctus de monte Pharan. Idem Hieronymus in locis Hebraicis, Theman regio principum Edom in terra Gebalitica à Theman filio Eliphaz, filij Eſau, ſortita uocabolum: ſed & uſque hodie eſt uilla nomine Theman, diſtans ab urbe Petra quinque milibus: ubi & Romanorum militum præſidium ſedet, de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorũ. Vnus quoque filiorum Iſrael appellabatur Theman. Sciēdum autem, quòd omnis Auſtralis regio Hebræis Theman dicitur.
Themas

b Per quod ſignificatur meridies.] Simile quod in canticis quærit ſponſa, ubi paſcat in meridie, in quo maximus eſt diei & calor & ſplendor. c Montem uero umbroſum.] Soli Septuaginta uerterunt, ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος, ex monte umbroſo, & condenſo. Cæteri, ut eſt in Hebraica ex Pharan, quod eſt oppidum trans Arabiã, iunctũ Saracenis, per quod iter fecerunt filij Iſrael, quũ
de

de Sina mouiſſent. Ideo Septuaginta, quoniam uicinũ eſt ſaltui, habitum luci potius reddiderunt, q̃ nomen.
d Etiam quæ nõ ſunt in iure Romano.] Indi & Perſæ, & hac ætate inſulæ in oceano Occidentali. e Gaudebo in deo Ieſu meo.] Sic in Hebræo, pro quo Septuaginta uerterũt τῷ σωτῆρί μου, hoc eſt, ſeruatore meo. Et hæc tria idem ſunt. Ieſus Hebraice, σωτὴρ Græce, ſeruator Latine: quanquam Cicero act. iiij. in Verrem negat σωτῆρα uno uerbo Latino poſſe reddi, eſſeq́ eum qui ſalutẽ dederit: ſaluatoris nomen recentius eſt, ſed eo utuntur Lactantius Auſonius & reliqui ſacri ſcriptores. Qui latius carmen hoc auet expoſitũ uidere, habet in id geminam Hieronymi enarrationem.

De Chriſto, & uocatione gẽtiũ: quę Hieremias et Sophonias prophetico ſpiritu ſunt præfati. XXXIII

[a]IEREMIAS propheta de maioribus eſt, ſicut & Eſaias: non de minoribus, ſicut cæteri, de quorum ſcriptis nõnullis iam poſui. Prophetauit autem, regnante Ioſia in Hieruſalẽ: & apud Romanos Anco Martio: iam propinquante captiuitate Iudæorum. Tetendit autem prophetiam ſuam uſq; ad quintum menſem captiuitatis: ſicut in eius literis inuenitur. [b]Sophonias autem unus de minoribus adiungitur ei. Nam & ipſe in diebus Ioſiæ prophetaſſe ſe dicit: ſed quouſque non dicit. Prophetauit ergo Hieremias, nõ ſolum Anci Martij, uerumetiam Tarquinij Priſci temporibus: quem Romani habuerũt quintum regem. Ipſe enim quando eſt illa captiuitas facta, regnare iam cœperat. Prophetans ergo de Chriſto Hieremias: [c]Spiritus, inquit, oris noſtri dominus Chriſtus captus eſt in peccatis noſtris: ſic breuiter oſtendens, et dominum noſtrũ Chriſtum, & paſſum eſſe pro nobis. Item alio loco: Hic deus meus, inquit, & non ęſtimabitur alter ad eum: qui inuenit omnem uiam prudentię, & dedit eã Iacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo: poſt hæc in terris uiſus eſt, & cum hominibus cõuerſatus eſt. Hoc teſtimonium quidam, non Hieremiæ, [d]ſed ſcribæ eius attribuunt: qui uocabatur Baruch: ſed Hieremiæ celebratius habetur. Rurſus idem propheta de ipſo: Ecce, inquit, dies ueniunt, ait dominus: & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum: & regnabit rex, & ſapiens erit: & faciet iudiciũ & iuſtitiam in terra. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter: & hoc eſt nomen quod uocabunt eum, dominus iuſtus noſter. De uocatione etiã gentium, quæ futura fuerat, & eam nunc impletam cernimꝰ, ſic locutus eſt: Dominus deus meus & refugium meum in die malorũ: ad te gentes uenĩet ab extremo terræ, & dicent: Vere mẽdacia coluerunt patres noſtri ſimulachra, & nõ eſt in eis utilitas. Quia uero non erant eum agnituri Iudæi, à quibus eum & occidi oportebat: ſic idem propheta ſignificat, [e]Graue cor per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eum? Huius eſt etiã illud quod in libro decimo ſeptimo poſui de teſtamẽto nouo, cuius eſt mediator Chriſtus: ipſe quippe Hieremias ait: Ecce dies ueniunt, dicit dominus: & conſummabo ſuper domum Iacob teſtamẽtum nouum: & cætera quę ibi leguntur. Sophoniæ autem prophetæ, qui cum Hieremia prophetabat, hæc prædicta de Chriſto interim interponam: Expecta me, dicit dominus: in die reſurrectionis meæ, in futurum: quia iudicium meum, ut congregem gentes, & colligam regna. Et iterum: Horribilis, inquit, dominus ſuper eos: & exterminabit omnes deos terræ: et adorabit eum uir de loco ſuo, omnes inſulæ gentium. Et paulopoſt: Tunc, inquit, transferam in populos linguam, & progenies eius, ut omnes inuocent nomen domini: & ſeruiant ei ſub uno iugo, à finibus fluminum Aethiopię afferent mihi hoſtias: in illo die non cõfunderis ex omnibus adinuentionibus tuis, quas impie egiſti in me: quia tunc auferam abs te prauitates iniuriæ tuæ: & iam non adijcies, ut magnificeris ſuper mõtem ſanctum meum, & ſubrelinquam in te populum manſuetum & humilem: & uerebuntur à nomine domini, qui reliqui fuerint Iſrael. Hæ ſunt reliquiæ, de quibus alibi prophetatur: quod Apoſtolus etiam commemorat: Si fuerit numerus filiorũ Iſrael, ſicut arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Hæ quippe in Chriſtũ illius gentis reliquię crediderunt.

L. VIVES

a Hieremias.] De hoc ſæpe alibi. b Sophonias.] Hunc Hebræi prophetam, & prophetarum filium, nepotem, & abnepotem fuiſſe tradũt. Pater enim fuit Chuſi, auus Godolias, proauus Amarias, atauus Ezechias, prophetæ omnes: nam aiunt omnes maiores, quos in titulo nominat propheta aliquis, etiã prophetas fuiſſe. c Spiritus, inquit, oris noſtri, dominus Chriſtus.] Sunt Chriſti multi, & domini multi. At Chriſtus dominus ſpiritus oris noſtri: unicus eſt Ieſus deus, dei filius, per quem ſpiramus, & uiuimus, & ſumus: qui ſi à nobis abſcedat, minus adhuc uicturi ſumus, quàm ſi diſcedat anima. d Sed ſcribæ eius attribuunt, qui uocabatur Baruch.] Hieremias in libro ſuorum uaticiniorum, Baruch ſcribã, & miniſtrum fuiſſe ſuum ſignificat, cuius extat breuis prophetia, quã eccleſia recepit, quoniam de Chriſto & poſtremis temporibus pleraq; continet. e Graue cor per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eum.] Septuaginta eſt hæc interpre-

Sophonias

terpretatio. In Hebræo uero ſic ex Hieronymo: Prauum eſt cor omnium & inſcrutabile, quis cognoſcet illud? Symmachus uerba Septuaginta apertius poſuit: Inſcrutabile cor omnium, ut autem quis eſt, qui inueniat illud? Lxx, enim *βαθεῖα ἡ καρδία* dixerunt: quod eſt profundum cor.

A mus, ut in libro Danielis ipſius,& Ioſephi, de antiquitatibus decimo, legimus. Calumnijs Porphyrij in librũ huius uatis reſponderunt Methodius, & Apollinaris, & Euſebius Cæſarieñ. præſul. b Et Ezechiel.] Hic ſacerdos fuit & ſimul cum Daniele in captiuitate populi Iudaici Babylone: quod ex eius ſcriptis aperte colligit. Ezechiel

De prophetia Danielis, et Ezechielis, quæ in Chriſtum, eccleſiamq́ concordat. Caput XXXIIII

I N ipſa porrò captiuitate Babyloniæ, [a] Daniel, [b] & Ezechiel prophetauerũt prius alij ſcilicet duo ex prophetis maioribus. Quorũ Daniel etiam tempus, quo uenturus fuerat Chriſtus, atque paſſurus, numero definiuit annorum: quod longum eſt computando mõſtrare:& ab alijs ſactitatum eſt ante nos. De poteſtate uero eius & gloria, ſic loquutus eſt: Videbam, inquit, in uiſu noctis:& ecce cum nubibus cœli & filius hominis ueniens erat,& uſq; ad ueruſtum dierum peruenit:& in conſpectu eius prælatus eſt: & ipſi datus eſt principatus, & honor, & regnum: & omnes populi, tribus & linguæ ipſi ſeruient. Poteſtas eius, poteſtas perpetua, quæ non tranſibit:& regnum eius nõ corrumpetur. Ezechiel quoque more prophetico per Dauid Chriſtum ſignificans, quia carnem de Dauid ſemine aſſumpſit: propter quam formam ſerui, qua factus eſt homo, etiam ſeruus dei dicitur idem dei filius: ſic eum prophetando prænunciauit ex perſona dei patris: Et ſuſcitabo, inquit, ſuper pecora mea paſtorem unum qui paſcat ea: ſeruum meum Dauid:& ipſe paſcet ea:& ipſe erit eorum paſtor. Ego autem dominus ero eis in deũ,& ſeruus meus Dauid princeps in medio illorum: ego dominus locutus ſum. Et alio loco: Et rex, inquit, unus erit omnibus imperãs: & non erunt ultra duæ gentes: nec diuidentur amplius in duo regna: neque polluentur ultra in idolis ſuis,& abominationibus ſuis:& in cunctis iniquitatibus ſuis:& ſaluos eos faciam de uniuerſis ſedibus ſuis in quibus peccauerunt: & mundabo eos,& erunt mihi populus: & ego ero illis deus:& ſeruus meus Dauid rex ſuper eos,& paſtor unus erit omnium eorum.

L. VIVES

Daniel [a] DAniel.] De filijs fuit Iuda, qui ex Daniele Balthaſar uocatus eſt, ab eunucho regio, cui puerorum erat demãdata cura. Maximo in precio habitus eſt ſapiẽtiæ nomine à Balthaſare ultimo Chaldæorum rege,& deinde apud Darium Medum gratioſiſſi-

De trium prophetarũ uaticinio: id eſt Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ. Caput XXXV

R ESTANT tres minores prophetę, qui prophetauerunt in fine captiuitatis: [a] Aggæus, Zacharias, [b] Malachias. Quorum Aggæus Chriſtũ
B & eccleſiam hac apertius breuitate prophetat. Hæc dicit dominus exercituum: Adhuc unum modicum,& ego commouebo cœlum,& terrã, & mare,& aridam:& mouebo omnes gẽtes,& ueniet deſideratus cunctis gentibus. Hæc prophetia partim iam cõpleta cernitur: partim ſperatur in fine complenda. Mouit enim cœlũ, angelorum & ſyderum teſtimonio, quando incarnatus eſt Chriſtus. Mouit terram ingenti miraculo, de ipſo uirginis partu. Mouit mare & aridam, quũ & in inſulis,& in orbe toto Chriſtus annũciatur. Ita moueri omnes gentes uidemus
C ad fidem. Iam uero quod ſequitur: Et ueniet deſideratus cunctis gẽtibus: de nouiſsimo eius expectatur aduentu. Vt enim deſideratus eſſet expectantibus, prius oportuit eum dilectũ eſſe credentibus. Zacharias de Chriſto & eccleſia: Exulta, inquit, ualde filia Sion, iubila filia Hieruſalem: ecce rex tuus ueniet tibi iuſtus,& Saluator: ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinam, [d] & ſuper pullum filium aſinæ:& poteſtas eius à mari uſq; ad mare,& à fluminibus uſq; ad fines terræ. Hoc quando factum ſit, ut dominus Chriſtus in itinere iumento huius generis uteretur, in Euangelio legitur: ubi & hæc prophetia com-
D memoratur ex parte, quantum illi loco ſufficere uiſum eſt. Alio loco ad ipſum Chriſtũ in ſpiritu prophetiæ loquẽs de remiſsione peccatorũ per eius ſanguinem: Tu quoq;, inquit, in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti uinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua. Quid per hũc lacum uelit intelligi, poſſunt diuerſa ſentiri, etiam ſecundũ rectam fidem. Mihi tamen uidetur non eo ſignificari melius, niſi humanæ miſeriæ ſiccam profunditatem quodammodo,& ſterilem: ubi nõ ſunt fluenta iuſtitiæ, ſed iniquitatis lutum. De hoc quippe lacu etiã in Pſalmo dicitur: Et eduxit

xit me de lacu miſeriæ, & de luto limi. Malachi-
as prophetans eccleſiam, quam per Chriſtum
iam cernimus propagatam, Iudæis apertiſsime
dicit ex perſona dei: Non eſt mihi uoluntas in
uobis: & munus nõ ſuſcipiam de manu ueſtra.
Ab ortu enim ſolis uſque ad occaſum, magnũ
eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco
ſacrificabitur, et offeretur nomini meo oblatio
munda: quia magnum nomen meum in genti-
bus: dicit dominus. Hoc ſacrificium per ſacerdo
tium Chriſti ſecundũ ordinem Melchiſedech,
cum in omni loco à ſolis ortu uſque ad occaſum
deo iam uideamus offerri: ſacrificium autem Iu
dæorum, quibus dictum eſt: Non mihi uolun-
tas in uobis, nec accipiã de manibus ueſtris mu
nus, ceſſaſſe negare non poſſunt: quid adhuc ex
pectant alium Chriſtum, cum hoc quod pro
phetatum eſt legunt, & impletum uident, im-
pleri non potuerit, niſi per ipſum? Dicit enim
paulo poſt de ipſo ex perſona dei: Teſtamẽtum
meũ erat cũ eo uitæ et pacis: & dedi ei ut timore
timeret, & à facie nominis mei uereretur. Lex
ueritatis erat in ore ipſius, in pace dirigens am-
bulabit mecum: & multos conuertet ab iniqui-
tate: quoniam labia ſacerdotis cuſtodient ſcien-
tiam, & legem inquirent ex ore eius: quoniã an-
gelus domini omnipotentis eſt. Nec miran-
dum eſt, quia omnipotentis dei angelus dictus
eſt Chriſtus Ieſus. Sicut enim ſeruus propter
formam ſerui, in qua uenit ad homines: ſic & an
gelus propter Euangelium, quod nunciauit ho
minibus. Nam ſi Græca iſta ita interpretémur,
& Euangelium bona nunciatio eſt, & angelus
nuncius eſt. De ipſo quippe iterum dicit: Ecce
mittam angelum meum, & proſpiciet uiam an-
te faciem meam: & ſubito ueniet in templum ſu
um dominus, quem uos quæritis, & angelus te-
ſtamenti, quem uos uultis. Ecce uenit, dicit do-
minus deus omnipotẽs: & quis ſuſtinebit diem
introitus eius? aut quis reſiſtet in aſpectu eius?
Hoc loco, & primum, & ſecundum Chriſti præ
nunciauit aduentum. Primum ſcilicet, de quo
ait: Et ſubito ueniet in templum ſuũ dominus,
id eſt in carnem ſuam: de qua dicit in Euange-
lio, Soluite templum hoc, & in triduo reſuſcita-
bo illud. Secundum uero, ubi ait: Ecce uenit di-
cit dominus omnipotens, & quis ſuſtinebit di-
em introitus eius, aut quis reſiſtet in aſpectu e-
ius? Quod autem dicit, Dominus quẽ uos quæ-
ritis, & angelus teſtamenti, quem uos uultis: ſi-

A gnificauit utique iudæos ſecundum ſcripturas
quas legunt, Chriſtum quærere, & uelle. Sed
multi eorum, quem quæſierunt & uoluerunt,
ueniſſe non agnouerunt: excæcati in cordibus
ſuis, præcedentibus meritis ſuis. Quod ſanè hic
nominat teſtamentum, uel ſupra, ubi ait: Teſta
mentum meum erat cum eo: uel hic, ubi eum di
xit angelum teſtamenti: nouum proculdubio
teſtamentum debemus accipere, ubi ſempiter-
na: non uetus, ubi temporalia ſunt promiſſa:
quæ pro magno hic habentes plurimi infirmi,
& deo uero talium rerum mercede ſeruientes,
B quando uident impios abundare, turbantur.
Propter quod idem Propheta, ut noui teſtamẽ
ti beatitudinem æternam, quæ non dabitur niſi
bonis, diſtingueret à ueteris terrena felicitate,
quæ plerunque datur & malis: Ingrauaſtis, in-
quit, ſuper me uerba ueſtra, dicit dominus, & di
xiſtis: in quo detraximus de te? Dixiſtis: uanus
eſt omnis, qui ſeruit deo: & quid plus, quia cu-
ſtodiuimus obſeruationes eius: & quia ambula
uimus ſupplicantes ante faciem domini omni-
potentis? Et nunc nos beatificamus alienos: et
reædificantur omnes, qui faciunt iniqua: et ad-
uerſati ſunt deo et ſalui facti ſunt. Hæc oblocu-
C ti ſunt, qui timebant dominum, unuſquiſque
ad proximum ſuum: et animaduertit dominus,
et audiuit: et ſcripſit librum memoriæ in conſpe
ctu ſuo, eis qui timent dominum, et uerentur
nomen eius. In iſto libro ſignificatum eſt teſta-
mentum nouum. Denique quod ſequitur, audia
mus: Et erunt mihi, dicit dominus omnipotẽs,
in die, quam ego facio, in acquiſitionem: et eli-
gam eos, ſicut homo eligit filium ſuum ſeruien-
tem ſibi: et conuertemini, et uidebitis inter iuſtũ
et iniuſtum: et inter ſeruientem deo, et non ſer-
uientem. Quoniam ecce dies uenit ardens ſicut
D clibanus, et concremabit eos: et erunt omnes a-
lienigenæ omnes facientes iniquitatem ſtipula:
et incẽdet illos dies, qui adueniet: dicit dominus
omnipotens: & non derelinquetur eorum ra-
dix, neque ſarmentum: & orietur uobis timenti-
bus nomen meum, ſol iuſtitiæ: & ſanitas in pen
nis eius, & exibitis, & exultabitis ſicut uituli ex
uinculis reſoluti: & conculcabitis iniquos, & erũt
cinis ſub pedibus ueſtris in die, in quo ego facio
dicit dominus omnipotens. Hic eſt, qui dicitur
dies iudicij: de quo ſuo loco, ſi deus uoluerit, lo-
quemur uberius.

L. VIVES

A

a AGgæus, Zacharias.] Horum meminit Eſdras primi libri quinto capite. In ſuperiore nanque quum dixiſſet, tunc & intermiſſum eſt opus domini in Hieruſalem, & non fiebat uſq; ad annum ſecundum Darij regis Perſarum: addidit, Prophetarunt autem Aggæus propheta, & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iuda & Hieruſalem. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedech, & cœperunt ædificare templum domini in Hieruſalem, & cum eis prophetæ dei adiuuantes eos. & ipſi ſe tēporibus Darij uaticinatos teſtātur etiam eodem ſecundo Darij anno. Cæterū, Zacharias non ſe Addo filium, ſed nepotem ſcribit, ex filio Barachia. Nec dubitant, inquit Hieronymus, quin hic ſit Addo, qui iuxta Paralipomenon librum miſſus eſt ad Hieroboam filium Nabath, ſub quo altare diruptum eſt, & manus regis aruit. Rurſumq; ad preces illius reſtituta eſt, ſecūdo Paralipo. xij. & tertij Reg. xiij. ſed in neutro ſacrarum B literarum loco nominatur Addo. in libro Reg. ſubticetur prophetæ nomē, in Paralip. nuncupaẗ Semeius: & Propheta qui illis temporibus uixerit, nō potuit ne atauus quidem eſſe hominis Iudaici Babylone captiui. Iam illud ne admonendū quidem eſt, non hunc eſſe Zachariā illum Ioiadæ filium, quem occidit Ioas rex Iuda, ſecundi Paralipomenō uigeſimo quarto, cuius meminit Chriſtus dominus, Matthæi uigeſimo tertio, dicens illū occiſum inter templum, & altare.

Malachias b Malachias.] Hic eſt, quem Septuaginta uocarunt ἄγγελος αὐτοῦ. hoc eſt, angelum eius. Hebraice nanq; nuncium meum ſonat. Quā ob cauſam Origenes, quum in hunc Prophetam ſcriberet, ſignificationem dedit, putare ſe angelum fuiſſe, qui prophetarit, ſi Hieronymo credimus, cæteri Malachiā nominarūt. Neq; enim nomina cum in alias linguas ueniunt, ex etymologia mutanda ſunt. Nemo enim Platonem uocat latum: aut Ariſtotelem optimum perfectū: C uel Ioſue ſeruatorē, uel Athenas Mineruas. Relinquuntur enim nomina, ut cuiq; in proprio ſunt impoſita ſermone. Alioqui non lux adderetur ijs, quorum uerterētur in alienas linguas nomina, ſed obſcuraretur claritas quam habebāt prius. quo magis miror eſſe, qui ſibi peregrina & Græca nomina aſciſcūt iuxta etymon ſuorum patria lingua, qui dum ſibi famam parare ſtudēt, plus media illius parte ſe fraudāt. quanto ſimplicius, & prudentius, adde etiam ad rerum naturam accommodatius Cæſar, qui Gallos omnes & Germanos ſuis ipſorum appellauit nominibus, inflexis tantum finibus in formā Latinorum. Cæterum Malachiam non deſunt, præſertim ex Hebræis, qui putent Eſdram eſſe propter conſonantiam librorum, & ſub Dario Hiſtaſpis filio propheta ſſe creditur. De Eſdra proximo capite.

c Exulta, inqt, ualde.] Hic locus deprauatus eſt ut cætera, ab eo qui noſtram editionē uoluit ſequi. Lxx. ſic habent: χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιών κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί D σοι δίκαιος, καὶ σώζων αὐτὸς πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον, id eſt Lætare uehemēter filia Sion, prædica filia Hieruſalem: ecce rex tuus uenit tibi iuſtus & ſeruans eos, manſuetus & uehens ſubiugali & pullo nouo. Illud quoq; χαῖρε σφόδρα poſſet eſſe ſalutantis, ſalue multum.

d Et ſuper pullū filium aſinæ.] In Hebræo legiẗ, ſuper aſinā, & ſuper pullum filium aſinæ. Matthæus ſic in uigeſimoprimo capite ſui Euangelij: καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου, ſedens ſuper aſinā & pullū filiū ſubiugalis. Subiugalis uero erat Iudaicus populus iugo tot cæremoniarū preſſus. Pullus uero nouus & liber, populus gentiū. In utroq; populo ſedet dn̄s, ut utrunq; purget, & trahat ad ſe.

e Sacrificabiẗ & offereẗ.] Apud Lxx. eſt in præſenti ſic: θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά: ſed prophetæ futura quia uident tanq̄ præſentia enūciant, ſæpe etiā ut præterita, ſicut ea quæ ſequūtur, in quibus quædam ſunt mutata à traditione Lxx.

De Eſdra, & Machabæorum libris. Caput XXXVI

POST hos tres prophetas, Aggæū, Zachariam, Malachiam, per idem tempus liberationis populi ex Babylonica ſeruitute, [a]ſcripſit etiam Eſdras, qui magis rerum geſtarū ſcriptor eſt habitus, quàm propheta: ſicuti eſt liber, [b]qui appellatur Heſter: cuius res geſta in laudem dei nō longe ab his tēporibus inuenitur: niſi forte Eſdras in eo Chriſtum prophetaſſe intelligendus eſt, quod inter iuuenes quoſdam orta quæſtione: B quid amplius ualeret in rebus: cum reges unus dixiſſet: alter uinū: tertius mulieres, quę plerūq; regibus imperarent: [c]idem tamen tertius ueritatem ſuper omnia demonſtrauit eſſe uictricem. Conſulto autem Euangelio, Chriſtum cognoſcimus eſſe ueritatem. Ab hoc tempore apud Iudæos reſtituto templo, non reges, ſed principes fuerunt [d]uſq; ad Ariſtobolum: quorū ſupputatio temporum, non in ſcripturis ſanctis, quæ canonicæ appellātur: ſed in alijs inuenitur, in quibus ſunt & [e]Machabæorum libri: quos non Iudæi, ſed eccleſia pro canonicis habet, [f]propter C quorundā martyrū paſſiones uehemētes, atq; mirabiles: qui antequā Chriſtus ueniſſet in carnem, uſq; ad mortem pro dei lege certauerunt & mala grauiſſima atq; horribilia pertulerunt.

L. VIVES

SCripſit etiam Eſdras.] Hic fuiſſe dicitur ſcriba legis peritiſſimus, quem Hierony. tradit fuiſſe Ioſedech, cuius filius fuit Ieſus ſacerdos magnus, quē ferunt incenſos à Chaldæis legis libros memoriter reſtituiſſe, non ſine numine, cōmutaſſeq; literas Hebraicas, ne cum Samaritanis, qui ex gentibus in Iudæā uenerāt, Iudæi miſcerenẗ. Autor Euſebius. Eis poſtea literis uſi ſunt Iudæi figura tantū & apicib. à Samaritanicis, quæ fuerūt priſcæ illæ à Moſe datæ, diſcrepantes. Eſdras

b Sicuti eſt liber, qui appellatur Heſter.] Heſter hiſtoriam Ioſephus refert in tempora Artaxerxis, quem Cyrum dicit D uocatum eſſe. Darij enim Hiſtaſpe geniti filius fuit Xerxes, huius Artaxerxes, cognominatus μακρόχειρ: quo regnāte, periculū tantū fuit Iudæo nomini ab Aman, propter Mardochæum patruum Heſter, ut in libro Heſter narratur. Eiuſdē eſt ſententiæ Nicephorus Græcus ſcriptor. At Euſebius non poſſe per hæc tempora Heſter, & diſcrimen Iudæorū contigiſſe, uidelicet Eſdra, qui ſob hoc Artaxerxe rege, ſuæ gentis acta perſequutus eſt, de tantis rebus nō tacituro. Itaq; illa omnia poſteriora facit, ſtatuitq; in regno Artaxerxis μνήμων, hoc eſt memoris Darij nothi filij, quē ab Hebræis Aſſuerū uocari ſolitum perhibet: aſtipulatorē ſibi habet Bedā in temporibus. Cæterum uereor, ne non tam Euſebio cōſtet ſua ratio, q̄ Ioſepho. Nos hic in pleriſq; alienas potius ſententias referimus, q̄ aperimus noſtram. Heſter

c Idem tamen tertius ueritatem.] Hic eſt Zorobabel, qui ueritatem cæteris præſtare ui ac uirtute dixit, tertio Eſdræ ter

tio

tio capite. Et Ioſephus libro undecimo Antiq. ſed tertius & quartus libri Eſdræ inter apocrypha reijciuntur quos Hieronymus uocat ſomnia. d Vſq; ad Ariſtobolum.] Euſebius ſic inquit, Ariſtobolus filius Ionathæ rex pariter & pontifex, primus apud Iudæos diadematis ſumpſit inſigne: poſt ccccLxxxiiij. annos Babylonicæ captiuitatis, intellige ex quo Nabuchodonoſor populũ in Chaldæam trãſtulit. e Et Machabæorum libri.] Machabæorum liber prior, Hebraice lectus eſt ab Hieronymo, alter Græce tantum, atq; ex ipſa phraſi probari poſſe à primo eiſq; Græce cõſcriptum. Idem aduerſus Pelagianos Ioſephum nominat Machabæorũ hiſtoriæ ſcriptorem. Neſcio an autorem ſignificet horum duorũ uoluminum Machabææ hiſtoriæ, quam inter ſacra habemus, an libelli cuiuſdam, qui ſeparatim Græcus circumfertur [Greek] Eſt & tertius Machabæorum Græcus itidem, nõdum, q; ſciam, uerſus in linguam Latinam: hunc non uidetur eccleſia recepiſſe in canonem, f Propter quorundam martyrum paſsiones.] Nam ſeptem fratres cũ matre iuſsi ab Antiocho rege patrias leges uiolare maximo animo ſe potius excarnificari paſsi ſunt, quàm ut in legem dei peccarent.

Quod prophetica autoritas omni origine gentilis philoſophiæ inueniatur antiquior, Cap. XXXVII

[a] T EMPORE igitur noſtrorum prophetarum, quorum iam ſcripta ad notitiam ferè omniũ gẽtium peruenerunt, philoſophi gentium nondũ erant, qui hoc etiã nomine uocarẽtur, [b] quod cœpit à Samio Pythagora, qui eo tempore quo C Iudæorum ſoluta eſt captiuitas cœpit excellere atque cognoſci. Multo ergo magis cæteri philoſophi poſt prophetas reperiuntur fuiſſe. [c] Nã ipſe Socrates Athenienſis magiſter omnium, qui tunc maxime claruerunt, tenens in ea parte quæ moralis, uel actiua dicitur principatũ, poſt Eſdrã in Chronicis inuenitur. [d] Nõ multo poſt etiam Plato natus eſt, qui longe cæteros Socratis diſcipulos anteiret. Quibus ſi addamus etiã ſuperiores, qui nondum philoſophi uocabantur, ſeptem ſcilicet ſapientes, ac deinde phyſicos qui Thaleti ſucceſſerunt in perſcrutanda natu- D ra rerum ſtudiũ eius imitati, Anaximandrũ ſcilicet & Anaximenem, & Anaxagoram, aliosq; nonnullos antequam Pythagoras ſe philoſophũ primus profiteretur, nec illi prophetas noſtros uniuerſos temporum antiquitate præcedunt: quandoquidem Thales, poſt quem cæteri fuerunt, regnante Romulo emicuiſſe fertur, quando de fontibus Iſrael in eis literis, quæ toto orbe manarent prophetiæ flumẽ erupit. Soli igitur illi theologi poetæ, Orpheus, Linus, Muſæus, & ſi quis alius apud Græcos fuit, his prophetis Hebræis, quorum ſcripta in autorita A te habemus, annis reperiuntur priores. Sed nec ipſi uerum Theologum noſtrum Moyſen, qui unum uerum deum ueraciter prædicauit, cuius nunc ſcripta in autoritatis canone prima ſunt, tempore præuenerunt: ac per hoc quantum ad Græcos attinet, in qua lingua literæ huius ſeculi maxime ferbuerunt, nihil habent unde ſapientiam ſuam iactent, quo religione noſtra, ubi uera ſapientia eſt, ſi non ſuperior ſaltem uideatur antiquior. Verum quod fatendum eſt, non quidem in Græcia, ſed in barbaris gentibus, ſicut in Aegypto, iam fuerat ante Moyſen non- B nulla doctrina, quæ illorum ſapientia diceretur: alioquin nõ ſcriptũ eſſet in libris ſanctis, Moyſen eruditum fuiſſe omni ſapientia Aegyptiorum, tunc utiq; quando ibi natus eſt [e] & à filia Pharaonis adoptatus atq; nutritus, etiam liberaliter educatus eſt. Sed nec ſapientia Aegyptiorum ſapientiam prophetarum noſtrorum tempore antecedere potuit, quandoquidem & Abraham propheta fuit. Quid autem ſapientiæ eſſe potuit in Aegypto, antequã eis Iſis, quam mortuam tãquam deam magnam colendam putauerunt, literas traderet? Iſis porrò Inachi filia fuiſſe proditur, qui primus regnare cœpit C Argiuis, quando Abrahæ iam nepotes repeti untur exorti.

L. VIVES

a T Empore igitur noſtrorum prophetarum.] Auguſtinus hoc capite colligit ſcripta ueteris teſtamẽti eſſe antiquiora ſapiẽtibus & philoſophis Græciæ, quod multis argumentis oſtendunt Ioſephus contra Apionẽ, Euſebius in Euange. præparat. & Iuſtinus martyr ad gentes. Cæterum hoc ex iſs quæ à nobis ſuperioribus huius libri capitibus ſunt adducta ſatis ſuperq; poteſt liquere. b Quod cœpit à Samio Pythagora.] Pythagoram Cicero dicit fuiſſe ſuo regnãte gẽtili, hoc eſt Seruio Tullio, idẽ Liu. lib. i. haud dubie uixit tẽporibus Cyri Perſæ, & Tullij Romani regis, ſed ultimis. floruit enim ſexageſima olympiade quæ regnum Tarquinij ſuperbi incurrit, Euſebius mortem eius in lxx. olympiade locat, quo tempore iam Hieroſolymis Iudæi D captiuitate ſoluti tranquille degebant. e Nam ipſe Socrates.] Socrates, ut Apolludorus inquit lxxvij. olymp. anno quarto quadraginta ferè annis poſtq̃ Iudæi à Dario iuſsi ſunt templũ & urbẽ reparare. d Nõ multo poſt etiã Plato natus.] Lxxxviij. olymp. eodẽ autore. e Et à filia Pharaonis adoptatus.] Artapanus ut tradit Euſebius lib. ix. præpar. ait Mœrin Chenephria Aegyptiorũ regis filiã quũ ipſa nõ pareret, adoptaſſe puerum Iudæũ, quẽ Hebræi Moſen, Græci Muſæum uocãt. Pythagoras

Quod quædam ſanctorum ſcripta eccleſiaſticus canon propter nimiam nõ receperit uetuſtatem, ne per occaſionem eorum falſa ueris inſererentur. Caput XXXVIII

IAM uero ſi longe antiquiora reperiam, & ante illud grande diluuium noſter erat utique Noe patriarcha, quem prophetam quoq; nõ immerito dixerim, Siquidem ipſa arca quam fecit, & in qua cum ſuis euaſit, prophetia noſtrorũ temporum fuit. Quid Enoch ſeptimus ab Adam? Nõnne etiam in canonica epiſtola Apoſtoli Iudæ prophetaſſe prædicatur? quorum ſcripta, ut apud Iudæos, & apud nos in autoritate non eſſent, nimia fecit antiquitas, propter quã uidebantur habenda eſſe ſuſpecta, ne proferrentur falſa pro ueris. Nam & proferuntur quædam quæ ipſorũ eſſe dicuntur ab eis, qui pro ſuo ſenſu paſsim, quod uolunt, credunt. Sed ea caſtitas canonis non recepit, non quod eorum hominũ qui deo placuerunt, reprobetur autoritas, ſed quod iſta eſſe non credantur ipſorum. Nec mirum debet uideri quod ſuſpecta habeãtur, quę ſub tantæ antiquitatis nomine proferũtur, quãdoquidem in ipſa hiſtoria regum Iudæ & regũ Iſrael, quę res geſtas cõtinet, de quibus eidẽ ſcripturæ canonicæ credimus, cõmemorantur plurima, quæ ibi non explicantur, [c]& in libris alijs inueniri dicuntur, quos prophetæ ſcripſerũt, & alicubi eorũ quoq; prophetarũ nomina non tacentur: nec tamen inueniuntur in canone, quem populus dei recepit. Cuius rei fateor cauſa me latet, niſi quod ego exiſtimo etiam ipſos quibus ea, quæ in autoritate religionis eſſe deberent, ſanctus utique ſpiritus reuelabat, alia ſicut homines hiſtorica diligentia, alia ſicut prophetas inſpiratione diuina ſcribere potuiſſe: atque hæc ita fuiſſe diſtincta, ut illa tanquam ipſis, iſta uero tanquam deo per ipſos loquenti indicarentur eſſe tribuenda: ac ſic illa pertinerent ad ubertatẽ cognitionis, hæc ad religionis autoritatem, in qua autoritate cuſtoditur canon: præter quem ſiqua iam etiam ſub nomine uerorum prophetarum ſcripta proferuntur, nec ad ipſam copiam ſcientiæ ualent, quoniam utrum eorum ſint quorum eſſe dicuntur, incertum eſt: & ob hoc eis non adhibetur fides, maxime his in quibus etiam contra fidem librorum canonicorum quædam legũtur, propter quod ea prorſus illorum non eſſe apparet.

L. VIVES

ET in libris alijs inueniri dicunt.] Nam in fine primi libri Paralipomenon geſta Dauid dicunt conſcripta à Samuele & Nathan, & Gad Prophetis, tũ in ca. ix. poſterioris lib. Paralipomenõ acta Salomonis perſecutus dicitur Nathan uates, & Achias Sylonita, & Addo Propheta, qui etiam retuliſſe diligentiſsime ferẽ acta Abia regis Iuda. geſta quoq; Ioſaphat perſcripſit Iehu filius Anani. ij. Paralipomenon xx.

De Hebraicis literis, quæ nunquã in ſuę linguę proprietate nõ fuerũt. XXXIX

NON itaq; credendũ eſt, quod nonnulli arbitrantur, Hebræã tantum linguam, per illũ qui uocabatur Heber, unde Hebræorum uocabulum eſt, fuiſſe ſeruatã, atq; inde perueniſſe ad Abraham, [a]Hebræas autẽ literas à lege cœpiſſe quæ data eſt per Moyſen: ſed potius per illam ſucceſsionẽ patrum, memoratã linguam cũ ſuis literis cuſtoditã. Deniq; Moyſes in populo dei cõſtituit, qui docẽdis literis præeſſent, priuſquã diuinę legis ullas literas noſſent. Hos appellat ſcriptura grammatou [b]iſagogos, qui Latine dici poſſunt literarũ inductores uel introductores, eo quod eas inducant, id eſt introducãt quodãmodo in corda diſcentium, uel in eas potius ipſos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate ſapiẽtiæ ſuæ ſuper Patriarchas & Prophetas noſtros, quibus inerat diuina ſapiẽtia, ulla ſe uanitate iniqua iactauerit, quando nec Aegyptus inuenitur, quæ ſolet falſo & inaniter de ſuarum doctrinarũ antiquitate gloriari, qualicũq; ſapiẽtia ſua Patriarcharũ noſtrorum tẽpore præueniſſe ſapientiã. Neq; enim quiſquã dicere audebit mirabiliũ diſciplinarũ eos peritiſsimos fuiſſe, anteq; literas noſſent, id eſt anteq; Iſis eo ueniſſet eaſq; ibi docuiſſet. Ipſa porrò eorũ memorabilis doctrina, quę appellata eſt ſapiẽtia, quid [c]erat niſi maxime aſtronomia, et ſi quid aliud taliũ diſciplinarũ magis ad exercenda ingenia, q; ad illuminãdas uera ſapiẽtia mentes ualere ſolet? Nam quod attinet ad philoſophiã, quæ ſe docere aliquid profitetur, unde fiant homines beati, circa tẽpora Mercurij, quẽ Triſmegiſtum uocauerũt, in illis terris eiuſmodi ſtudia claruerũt: [d]longe quidẽ ante ſapiẽtes uel philoſophos Græciæ, ſed tamẽ poſt Abrahã, & Iſaac & Iacob, et Ioſeph: nimirũ etiã poſt ipſum Moyſen. Eo quippe tempore quo Moyſes natus eſt, fuiſſe reperitur Atlas ille magnus aſtrologus Promethei frater, maternus auus Mercurij maioris, cuius nepos fuit Triſmegiſtus iſte Mercurius.

L. VIVES

a HEbræas autem literas à lege cœpiſſe.] Vulgaris & noſtrorum & Hebræorum opinio literas Hebræas Moſen habuiſſe authorem, quod Moſes

Eupo

Eupolemus,& Artapanus aliiꝗ profani ſcriptores aſſe‑runt, qui Moſen ſapientiſsimum fuiſſe hominẽ tradunt, literarumꝗ inuentorẽ, quas Iudæis tradidit, à quibus uicini Phœnices acceperunt, à Phœnicibus Græci per Cadmum. Quin & Aegyptiis quoꝗ dediſſe Moſen literas Artapanus idem credit: Moſenꝗ eſſe Mercurium illum, ſic enim eum uocauerunt Aegyptii, quẽ apud Græcos omnes Latinosꝗ ſcriptores literas gentem Aegyptiam docuiſſe conſtat. Quod ſi quis inquirat, quibus ergo ſapientia illa Aegyptiorum continebatur literis, qua Moſen inſtitutum eſſe legimus, inueniet forſan uoce tantum eam ſolitam tradi percipiꝗ, & docentiũ diſcentiũꝗ memoria aſſeruari, literarum, ſi quæ tũc erant, formas, imagines fuiſſe animaliũ quæ ἱερογλυφικὰ γράμματα, hoc eſt, literas in ſacris ſculptas nominabãt. Philo uero Iudæus ad Abraham inuentionem literarum Hebraicarum refert: ſed multis ante Abrahã annis literæ uidentũ fuiſſe. nam Ioſephus primo antiquitatum narrat à filiis Seth filii Adam duas erectas columnas, lapideam unã, alteram lateritiam, inſcriptasꝗ in eis artes, quas ipſi inuenisſent, quarum lapidea etiam ætate ſua maneret in Syria. Has literas uidetur Auguſtinus hoc loco Hebræas nominare. b Grammatos iſagogos.] Alibi grãmaton iſagogos. legendum grammatoiſagoges. γραμματοεισαγωγεῖς sic uocantur apud LXXII, quos Hieronymus uertit doctores. Deuteron. xxix. & xxxi. Numeri uero γραμματεῖς nominãtur, ꝙ uertit magiſtros. ſunt etiã γραμματεῖς

Scribæ Scribæ de quibus multa mentio in Euangelio. hi erant, qui ſacrorũ librorũ literam tantũ docebãt: nec ab ea recedebant uel culmum latum: qui uero maius quiddam

Phariſæi profitebantur, Phariſæi nominati ſunt, à Phares, quod eſt diuiſio. q. ſe uelut meliores à multis diuidentes ſeparantesꝗ, & utriꝗ tam Scribæ, quàm Phariſæi in cathedra Moſis ſedebant populo legem enarrantes: Scribæ ad cognitionem literæ, ſenſusꝗ hiſtorici ac uelut introductionem rerum altiorum ac ſecretarum, quas Phariſæi explicabant. c Quid erat niſi maxime aſtronomia & ſi quid aliud tãtum diſciplinarũ.] Geometria, arithmetica, & aſtronomia, nam in his plurimum ueteres ſeſe Aegyptii exercuerunt, quarum geometriam neceſsitate excoluerunt, quippe qua in primis egebant, quũ turbatis intereſcente Nilo agrorum finibus, poſtquã amnis in ſuum alueũ redierat, ſua cuiꝗ eſſent reſtituenda, nec alia ratione conſtare poſſent agrorũ dimenſus, niſi adhibita, quæ ex certis coalita principiis fallere peritos mẽſores nequiret: ideo geometria eſt nominata, q. terræ menſio. aſtronomiæ uero ſeſe dediderunt commoditate, ut qui ſerenas ſemper haberent noctes, aſpicerentꝗ tractũ cœli late patentẽ nullis nubibus, nullis nebulis turbatum, facile ortus, occaſus, progreſſus regreſſusꝗ ſyderum animaduertere potuerũt, quæ res & ad cognitionem erat iucũdiſsima, & ad uitam fructuoſiſsima, & humani ingenii exercitatione digna: tũ his duabus geometriæ & aſtrologiæ addita eſt illa ueluti ſubſeruiẽs, & cuius miniſterio hæ carere nõ poſſunt, cognitio numerorum, quæ arithmetica dicitũ. d Longe quidẽ ante ſapiẽtes ꝗ̃ philoſophos habuit Græcia.] Alibi ſic, lõge quippe ante ſapientes uel philoſophos Græciæ.

De Aegyptiorum mendaciſsima uanitate, quæ antiquitati ſcientię ſuæ centum milia aſcribit annorum. Cap. XL

F RVSTRA itaque uaniſsima præſumptione garriunt quidam dicentes, ex quo rationem ſyderum comprehẽdit Aegyptus, amplius ꝗ̃ cẽtum annorum milia numerari. In quibus enim

A libris iſtum numerũ collegerunt, qui non multum ante annorum duo milia literas magiſtra Iſide didicerunt? Non enim paruus autor eſt in hiſtoria Varro, qui hoc prodidit, quod à literarum etiam diuinarum ueritate nõ diſſonat. Cũ enim ab ipſo primo homine qui eſt appellatus Adam: nondum ſex milia annorum compleantur, quomodo non iſti ridendi potius, ꝗ̃ refellendi ſunt, qui de ſpatio temporum tam diuerſa, & huic exploratæ ueritati tam contraria perſuadere conantur? Cui enim narrãti melius prę‑

B terita credimus, ꝗ̃ qui etiam futura prædixerit, quæ præſentia iam uidemus? Nã & ipſa hiſtoricorũ inter ſe diſſonãtia copiam nobis præbet, ut eis potius credere debeamus qui diuinę, quã tenemus, non repugnãt hiſtoriæ. Porrò autem ciues impiæ ciuitatis, diffuſi uſꝗquaꝗ per terras, cum legunt doctiſsimos homines, quorum nullius contemnenda uideatur autoritas, inter ſe de rebus geſtis ab ætatis noſtræ memoria remotiſsimis diſcrepantes, cui potius credere debeant, non inueniunt. Nos uero in noſtræ religionis hiſtoria, fulti autoritate diuina, quicquid ei reſiſtit non dubitamus eſſe falſiſsimum, quomodolibet ſeſe habeant cætera in ſeculari‑

C bus literis, quæ ſiue uera ſeu falſa ſint, nihil momenti afferũt, quo recte beateꝗ uiuamus.

De philoſophicarũ opinionum diſſenſionibus, & canonicarũ apud Eccleſiã concordia ſcripturarum. Cap. XLI

V T autẽ iam cognitionẽ omittamus hiſtoriæ, ipſi philoſophi à quibus ad iſta progreſsi ſumus, qui nõ uidetur laboraſſe in ſtudiis ſuis, niſi ut inuenirẽt, quomodo uiuendũ eſſet accommodate ad beatitudinem capeſſendam, cur diſſenſe‑

D runt & à magiſtris diſcipuli, & inter ſe condiſcipuli, niſi quia ut homines humanis ſenſibus & humanis rationibus iſta quæſierũt? Vbi quamuis eſſe potuerit & ſtudiũ gloriandi, quo quiſꝗ alio ſapiẽtior & acutior uideri cupit, nec ſententiæ quodammodo addictus alienæ, ſed ſui dogmatis et opinionis inuẽtor: tamen ut nonnullos uel etiam plurimos eorum fuiſſe concedã, quos à ſuis doctoribus uel diſcendi ſociis, amor ueritatis abruperit, ut pro ea certarẽt, quam ueritatem putarent, ſiue illa eſſet, ſiue non eſſet: quid agit, aut quò uel quã ut ad beatitudinem perueniatur, humana ſe porrigit infelicitas, ſi diui‑

na

na non ducit autoritas? Deniq; autores noſtri,
in quibus non fruſtra ſacrarum literarum figi-
tur & terminatur canon, abſit ut inter ſe aliqua
ratione diſſentiant. Vnde non immerito cum il-
la ſcriberent, eis deum uel per eos locutum, non
pauci in ſcholis atq; gymnaſiis litigioſis diſpu-
tationibus garruli, ſed in agris, atq; in urbibus
cum doctis atq; indoctis tot tantiq; populi cre-
diderunt. Ipſi ſanè pauci eſſe debuerũt, ne mul-
titudine uileſceret, quod charum religione eſſe
oporteret, nec tamen ita pauci ut eorum non ſit
miranda conſenſio. Neq; enim in multitudine
philoſophorum qui labore etiam literario mo-
numenta ſuorum dogmatum reliquerunt, fa-
cile quis inuenerit, inter quos cuncta quæ ſenſe-
re conueniant, quod oſtendere hoc opere lon-
gum eſt. Quis autem ſectæ cuiuslibet autor ſic
eſt in hac dæmonicola ciuitate approbatus, ut
cæteri improbarẽtur, qui aduerſa & diuerſa ſen-
ſerũt? Nõne apud Athenas & Epicurei clarue-
rũt aſſerentes res humanas ad deorũ curam nõ
pertinere: & Stoici qui contraria ſentientes eas
regi atq; muniri dijs adiutoribus atque tutori-
bus diſputabant? Vnde miror cur [b] Anaxago-
ras reus factus ſit, quia ſolem eſſe dixit lapidem
ardentem, negans utiq; deum: cum in eadem ci-
uitate gloria floruerit Epicurus, uixeritq; ſecu-
rus, nõ ſolum ſolem, uel ullum ſyderum deum
eſſe non credẽs, ſed nec Iouem, [c] nec ullum deo-
rum omnino in mundo habitare contendens
ad quẽ preces hominũ ſupplicationesq; perue-
niãt. Nõnne ibi Ariſtippus in uoluptate corpo-
ris ſummum bonum ponens: ibi Antiſthenes
uirtute animi potius hominem fieri beatum aſ-
ſeuerans, duo philoſophi nobiles & ambo So-
cratici in tam diuerſis atq; inter ſe contrarijs fi-
nibus uitæ ſummam locantes: quorum etiam il-
le fugiendam, iſte adminiſtrandam ſapienti di-
cebat eſſe rempublicam, & ad ſuam quiſq; ſe-
ctam ſectandã diſcipulos congregabat? [d] Nem-
pe palam in conſpicua & notiſſima porticu [e] in
gymnaſiis, [f] in hortulis, in locis publicis ac priua-
tis cateruatim pro ſua quiſq; opinione certabãt.
[g] Alij aſſerẽtes unũ, alij innumerabiles mũdos:
ipſum autem unum alij ortum eſſe, alij uero ini-
tium nõ habere: alij interiturum, alij ſemper fu-
turum: alij mente diuina, alij fortuitu & caſibus
agi. Alij immortales eſſe animas, alij mortales:
& qui immortales, alij reuolui in beſtias, alij ne-
quaquam: qui uero mortales, alij mox interire

A poſt corpus, alij uiuere etiam poſtea uel paulu-
lum, uel diutius, non tamen ſemper. Alij conſti-
tuentes in corpore finem boni, alij in animo, a-
lij in utroq;, alij extrinſecus poſita etiam bona
ad animam & corpus addẽtes: alij ſenſibus cor-
poris ſemper, alij non ſemper, alij putantes nũ-
quam eſſe credendum. Has & alias penè innu-
merabiles diſſenſiones philoſophorũ, quis nu-
quam populus, quis ſenatus, quæ poteſtas, uel
dignitas publica impię ciuitatis dijudicãdas, &
alias probandas ac recipiendas, alias improbã-
das repudiandasq; curauit, ac non paſſim ſine
B ullo iudicio confuſeq; habuit in gremio ſuo tot
controuerſias hominum diſſidentium, non de
agris, & domibus, uel quacunq; pecuniaria ra-
tione, ſed de his rebus, quibus aut miſere uiui-
tur, aut beate? Vbi etſi aliqua uera dicebãtur, ea-
dem licentia dicebãtur et falſa prorſus, ut nõ fru-
ſtra talis ciuitas myſticũ uocabulũ Babylonis ac-
ceperit. Babylõ quippe interpretatur cõfuſio, qđ
nos iã dixiſſe meminimus. Nec intereſt diaboli
regis eius, ꝙ cõtrarijs inter ſe rixẽtur erroribus,
quos merito multæ uariæq; impietatis pariter
poſſidet. At uero gens illa, ille populus, illa ciui-
tas, illa reſpublica, illi Iſraelitæ, quibꝰ credita ſũt
C eloquia dei, nullo modo pſeudoprophetas cum
ueris prophetis pari licentia confuderunt, ſed
concordes inter ſe atque in nullo diſſentientes,
ſacrarum literarum ueraces ab eis agnoſceban-
tur & tenebantur autores. Ipſi eis erãt philoſo-
phi, hoc eſt amatores ſapientiæ, ipſi ſapientes,
ipſi theologi, ipſi prophetæ, ipſi doctores pro-
bitatis atq; pietatis. Quicunque ſecundum illos
ſapuit, & uixit, non ſecundum homines, ſed ſe-
cundum deum, qui per eos locutus eſt, ſapuit &
uixit. Ibi ſi prohibitum eſt ſacrilegiũ, deus pro-
hibuit. Si dictum eſt, Honora patrem tuum &
matrem tuam: deus iuſſit. Si dictum eſt: Non
D mœchaberis, non homicidium facies, non fura-
beris, & cætera huiuſmodi: non hæc ora huma-
na, ſed oracula diuina fuderunt. [h] Quicquid phi-
loſophi quidam inter falſa, quæ opinati ſunt,
uerum uidere potuerunt, & laborioſis diſputa-
tionibus perſuadere moliti ſunt: quod mundũ
iſtum fecerit deus, eumq; ipſe prouidẽtiſſimus
adminiſtraret, de honeſtate uirtutum, de amo-
re patriæ, de fide amicitiæ, de bonis operibus,
atq; omnibus ad mores probos pertinentibus
rebus, quamuis neſcientes ad quem finem, &
quo nam modo eſſent iſta omnia referẽda, pro-
phe-

pheticis, hoc eſt diuinis uocibus, quãuis per homines in illa ciuitate populo commẽdata ſunt, non argumentationum concertationibus inculcata, ut non hominis ingenium, ſed dei eloquiũ contemnere formidaret, qui illa cognoſceret.

L. VIVES

a QVamuis eſſe potuerit & ſtudium gloriandi.] Ea res tranſuerſos agit ꝙ plurimos ſcriptores, aſſertq; in diſciplinas memorabiles errores, & perniciolos, dum mauult quiſq; autor eſſe ſuæ ſententiæ, ꝙ aſſertor alienæ. cæci non uident quãta ſit laus & paruiſſe bene monenti, & benedicẽti aſſenſiſſe. Hominẽ noui non tam doctum ꝙ arrogantẽ iactabundumq;, qui ſe & ſcripturum multa profitebatur, & non ſecus uitaturum quæ quis antea dixiſſet, ꝙ Aſpides uel Baſiliſcos: longe enim malle ſe ſcientem prudentẽq; falſum pro uero affirmare, ꝙ alienæ opinioni acquieſcere. b Anaxagoras reus factus ſit, quia ſolem eſſe dixit lapidem ardẽtem.] Quum olim lapis in Aegos Thraciæ amnem è cœlo cecidiſſet, Anaxagoras, quem etiam prædixiſſe ferunt id futurum, affirmauit cœlum omne ex lapidibus conſtare, ſolemq; ipſum candens eſſe ſaxum. Idcirco Euripides eius diſcipulus in Phaethonte tragœdia ſolem auream glebam nominauit: eam ob cauſam, ut Sotion in ſucceſſionibus narrãte Laertio Diogene ſcribit, Anaxagoras à Cleone impietatis accerſitus, defenſusq; à Pericle diſcipulo, talentiaq; quinq; atq; exilio mulctatus eſt. alij aliter. Inter omnes penè conſtat capitali ſupplicio cui addictus erat ſententijs iudicum ſubtractum à Pericle, qui opibus & gratia plurimũ in ciuitate poterat, ideo à poetis fictum Iouem irritatum impietate Anaxagoræ iaculatum graue fulmen in eum, ſed Anaxagoram protectũ à Pericle, fulmen diuerſum abijſſe. c Nec Iouem nec ullum deorũ.] Epicurus deos quidẽ dixit eſſe, ſed ad illos nihil ſpectare de noſtris rebus, nec gratia, nec ira moueri, aut tangi: itaq; reuera deos ſuſtulit, metu autẽ Areopagi & ciuium ſuorũ reliquit, ſed tales, quales ſi ipſi ſunt, nihil opus eſt eis, atq; ut dicit apud Ciceronẽ Cotta, ualeant. d In cõſpicua & nouiſ. porticu.] Stoici in porticu, quæ pœcila, id eſt uaria dicebatur. e In gymnaſijs.] Vt peripatetici in Lyceo. f In hortulis.] Vt Epicurei. g Alij aſſerentes unum.] Hæc omnia dicta nobis ſunt li. viij. & latius expoſita. h Quicquid philoſophi.] Euſeb. aliquot libris præparationis Euangelicæ moltis argumẽtis colligit optima quæq; quæ Plato in ſuis libris conſcripſit, hauſiſſe eum ex ſacris literis ueteris teſtamenti.

Anaxagoras *Epicurus*

Qua diſpenſatione prouidentiæ dei ſcripturæ ſacræ ueteris teſtamenti ex Hebræo in Græcum eloquium trãſlatæ ſint, ut uniuerſis gentibus innoteſcerent. Caput XLII

H AS ſacras literas etiam [a]unus Ptolemæorum regum Aegypti noſſe ſtuduit & habere. Nam poſt Alexãdri Macedonis, qui etiam Magnus cognominatus eſt, mirificentiſsimam minimeq; diuturnam potentiam, qua uniuerſam Aſiam, immo penè totum orbem, partim ui & armis, partim terrore ſubegerat: quando inter cætera A Orientis regna etiam Iudæam ingreſſus obtinuit, eo mortuo comites eius cum regnum illud ampliſsimum non pacifice inter ſe poſſeſſuri diuiſiſſent, ſed potius diſſipaſſent, bellis omnia uaſtaturi, Ptolemæos reges habere cœpit Aegyptus. Quorum primus Lagi filius, multos ex Iudæa captiuos in Aegyptum tranſtulit. Huic autem ſuccedens alius Ptolemæus, qui eſt appellatus Philadelphus, omnes quos ille adduxerat ſubiugatos, liberos redire permiſit: inſuper & dona regia in templũ dei miſit, petiuitq; ab Eleazaro tunc pontifice, dari ſibi ſcripturas, quas profecto audierat fama prædicante diuinas: & B ideo concupiuerat habere in bibliotheca, quam nobiliſsimam fecerat. Has ei cum idem põtifex miſiſſet Hebræas: poſt etiam ille interpretes poſtulauit, & dati ſunt ei ſeptuaginta duo, de ſingulis duodecim tribubus ſeni homines, linguæ utriuſq; doctiſsimi, Hebrææ ſcilicet atq; Græcæ. Quorum interpretatio ut Septuaginta uocetur, iam obtinuit conſuetudo. [b]Traditur ſanè tã mirabilem ac ſtupendum planeq; diuinum in eorum uerbis fuiſſe conſenſum, ut cum ad hoc opus ſeparatim ſinguli ſederint (ita enim eorum fidem Ptolemæo regi placuit explorare) in nulC lo uerbo, quod idem ſignificaret, & tantundem ualeret, uel in uerborum ordine alter ab altero diſcreparet: ſed tanquam ſi unus eſſet interpres, ita quod omnes interpretati ſunt, unũ erat, quoniam reuera ſpiritus erat unus in omnibus. Et ideo tam mirabile dei munus acceperant, ut illarum ſcripturarum, non tanquam humanarum, ſed ſicut erant, tanquam diuinarum etiam iſto modo commendaretur authoritas, credituris quandoq; gentibus profutura, quod iam uidemus effectum.

L. VIVES

D a VNus Ptolemæorũ regum Aegypti.] Reges Aegypti uſq; ad Cambyſem Cyri filiũ, qui eam regionem imperio Perſarum bello adiunxit, Pharaones communi dicebantur cognomine. Poſt Alexandrum uero à Ptolemæo Lagi filio, Ptolemæi uſq; in Cæſarem Auguſtum, qui Aegyptum in prouinciæ formam redegit. Alexander Macedo. xxi. natus annos è patria cum exercitu egreſſus, Aſiam domuit, tenuitq; perpaucis annis. nam xxxij. ætatis anno naturæ conceſſit: quo mortuo uelut confracta arca nũmis referta, & pecunijs reſilientibus, ad prædam tanti iacentis imperij undiq; à purpuratis accurſum eſt, rapuitq; quiſq; quantum potuit, nec ullus tam immodicæ fortunæ hæſit, qui non cũ regno diſcederet. Antigonus Aſiam arripuit: Seleucus Chaldæam, Caſſander Macedoniã, alij alias regiones, Ptolemæus Aegyptum Phœnicem & Cyprum, homo natus loco humili atq; obſcuro, nempe Lago patre ſatellite Alexandri, euectus ex gregario milite ad gratiam

Ptolemæi

regis ob indolem egregiã, fortitudinẽ animi, & peritiam A
rei militaris: qui quũ in ſenecta tranquillius uiuere ſta-
Philadelphus tuiſſet, rerũ curam filio mãdauit, qui Philadelphus eſt
dictus, uel ob amorẽ primum Arſinoes ſororis, uel ob
odium poſtremũ per antiphraſim. Hic iudæos quos pa
ter frequẽtes in Aegyptũ duxerat liberos eſſe iuſsit. gra
uiq; tributo Iudæã ſoluit: quũq; in maturiore ætate mor
bis afflictaret, proculq; à bellis gerẽdisq; rebus eſſe co-
geret, authore Demetrio Phalereo, qui patria Athenis
uir nobiliſsimis maximisq; functus magiſtratibus, ciui
um inuidia pulſus ad eum cõfugerat, ſtudijs ſe tradidit,
accitis undiq; ingenijs, & cõſtructa illa nobili Alexãdri
na Bibliotheca, in qua & ſtatuit libros ueteris teſtamen
ti. Nã legatos ad Eleazarũ miſit, qui pro beneficijs à ſe
in Iudæã gentẽ largiter collatis libros Moſaicæ legis, &
interpretes poſcerẽt, qui eos in Græcã linguã trãsferrẽt,
quod Eleazarus regi cõceſsit, ut par erat, miſitq; ex una
quaq; tribu ſenos uiros, & ætate & autoritate & eruditio
ne in primis cõmendabiles, Hebraice Græceq; peritiſsi B
mos: qui quũ eſſent duo & ſeptuaginta, dicunt tamẽ uul
go ſeptuaginta interpretes, ut breuius atq; expeditius
Septuaginta loquamur, quemadmodũ iudices illi Romani, qui ad
interpretes haſtã de rebus minoribus iudicabãt, centũ uiri appel-
lanẽ quũ eſſent centũ & quinq;, ex ſingulis tribubus ter
ni. Extãt apud Ioſephũ lib. antiq. xij. epiſtolæ Ptolemæi
ad Eleazarũ Pont. & Eleazari ad regẽ ſuper ea re ex Ari
ſtea nõ Procõneſio illo, ſed quodam Ptolemæi ſatellite,
qui ſe ex legatis à Ptolemæo in Aegyptũ miſsis ait fuiſ-
ſe. Circunfert libellus eius nomine de Lxx. interpreti-
bus, cõfictus, ut puto, ab aliquo recẽtiore. b Tradit
ſanè tam mirabilẽ.] Magno in honore hos lxxij. uiros
Ptolemæus habuit, ſapientiãq; eorũ admiratus eſt. Iuſti
nus narrat in Apologetico ad gentes, regẽ, quo fidẽ cer-
tiùs interpretũ experiret, & ex cõſenſu ueritatẽ collige-
ret, domunculas iuſsiſſe duas & ſeptoaginta cõſtrui, ſe-
cedereq; unũquenq; in ſuam quũ uerſurus eſſet, poſtea C
contuliſſe omniũ interpretationes, & per omnia inter ſe
conſenſiſſe. Veſtigia domuncularum Iuſtinus profitet
ſe uidiſſe in Phari arce Alexãdriæ. Tertullianus itidẽ ad
uerſus gẽtes: Menedemus, inquit, Philoſophus prouin
ciæ Iudææ ſeptuaginta duos interpretes de ſententiæ cõ
muniõe ſuſpexit. Hieron. interdũ Lxx. interpretib. plu
rimũ defert, & ſpiritusancto plenos fuiſſe dicit: ſæpe ma
le atq; impite uertiſſe affirmat, ut erat in qđ intẽderat ue
hemens: de cellulis uero planè irridet, ſic enim in pro-
logo pentateuchi ſcribit: & neſcio quis primus autor ſe-
ptuaginta cellulas Alexandriæ mendacio ſuo extruxit,
quibus diuiſi eadẽ ſcriptitarẽt, quum Ariſteas eiuſdem
Ptolemæi ὑπερασπιστὴς, & multo poſt tẽpore Ioſephus ni-
hil tale retulerint, ſed in una baſilica cõgregatos contu-
liſſe ſcribãt, nõ propheraſſe. Aliud eſt enim uatẽ, aliud
eſt eſſe interpretẽ: ibi ſpiritus uẽtura prædicit, hic erudi
tio & uerborum copia ea quæ intelligit trãsfert. Sic ille.

D

De autoritate ſeptuaginta interpretũ, quæ ſaluo honote Hebraicæ linguæ, om̃ib. ſit interpretib. præferẽda. XLIII

AM cum fuerint & alij interpretes,
N qui ex Hebræa lingua in Græcam
ſacra illa eloquia tranſtulerunt, ſicut
Aquila, Symmachus, Theodotiõ,
ſicut etiã illa eſt interpretatio, cuius autor nõ ap
paret, & ob hoc ſine nomine interpretis quinta
editio nuncupatur: hanc tamẽ quæ ſeptuaginta
eſt tanquã ſola eſſet, ſic recepit eccleſia, eaq; utũ-
A tur Græci populi Chriſtiani, quorũ pleriq; utrũ
alia ſit aliqua ignorãt. Ex hac ſeptuaginta inter
pretatione etiam in Latinam linguam interpre-
tatum eſt, quod eccleſiæ Latinæ tenẽt. Quam-
uis non defuerit temporibus noſtris presbyter
Hieronymus homo doctiſsimus & omnium
trium linguarũ peritus, qui nõ ex Græco, ſed ex
Hebræo in Latinum eloquium eaſdem ſcriptu-
ras cõuerterit. [a]Sed eius tam literatũ laborẽ quã
uis Iudæi fateãtur eſſe ueracem, ſeptuaginta ue-
ro interpretes in multis erraſſe contendant: ta-
men eccleſiæ Chriſti tot hominũ autoritati ab
Eleazaro tunc pontifice, ad hoc tantũ opus ele-
B ctorũ, neminẽ iudicant præferendũ, quia etſi nõ
in eis unus apparuiſſet ſpiritus ſine dubitatione
diuinus: ſed inter ſe uerba interpretationis ſuæ
ſeptuaginta docti more hominũ cõtuliſſent, ut
quod placuiſſet omnibus, hoc maneret, nullus
eis unus interpres debuit anteponi. Cum uero
tantũ in eis ſignum diuinitatis apparuit, profe-
cto quiſquis alius illarũ ſcripturarũ ex Hebræa
in quamlibet aliã linguã interpres eſt uerax, aut
congruit illis ſeptuaginta interpretibus, aut ſi cõ
gruere nõ uidetur, altitudo ibi prophetica eſſe
credenda eſt. Spiritus enim qui in Prophetis e-
C rat quãdo illa dixerũt, idem ipſe erat etiam in ſe
ptuaginta uiris, quãdo illa interpretati ſũt. Qui
profecto autoritate diuina & aliud dicere potu-
it, tanq; Propheta ille utrũq; dixiſſet, quia utrũ-
que idẽ ſpiritus diceret, & hoc ipſum aliter, ut ſi
nõ eadem uerba, idem tamẽ ſenſus bene intelli-
gentibus diluceſceret, & aliquid prætermittere,
& aliquid addere: etiam ut hinc oſtẽderetur nõ
humanã fuiſſe in illo opere ſeruitutem, quã uer
bis debebat interpres, ſed diuinã potius poteſta
tẽ, quæ mẽtẽ replebat, & regebat interpretis.
Nõnulli autẽ codices Græcos interpretationis
Septuaginta ex Hebræis codicibus emendan-
D dos putarũt: nec tamẽ auſi ſunt detrahere, quod
Hebræi nõ habebãt, & Septuaginta poſuerũt,
ſed tantũmodo addiderũt quæ in Hebræis in-
uẽta, apud Septuaginta nõ erãt, eaq; ſignis qui
buſdam [b]in ſtellarũ modũ factis, ad capita eorũ
dem uerſuũ notauerũt, [c]quæ ſigna aſteriſcos uo
cant. Illa uero quæ non habent Hebræi, habẽt
autem Septuaginta, ſimiliter ad capita uerſuum
iacentibus [d]uirgulis ſicut ſcribũtur unciæ ſigna-
uerunt. & multi codices Græci has notas ha-
bentes uſquequaque diffuſi ſunt & Latini. Quę
autem non prætermiſſa uel addita, ſed aliter
dicta

dicta ſunt, ſiue alium ſenſum faciant etiam ipſum non abhorrentem, ſiue alio modo eũdem ſenſum explicare monſtrentur, niſi utriſq; codicibus inſpectis nequeunt reperiri. Si igitur ut oportet, nihil aliud intueamur in ſcripturis illis, niſi quid per homines dixerit dei ſpiritus, quicquid eſt in Hebręis codicibus, & non eſt apud interpretes Septuaginta, noluit hoc per iſtos, ſed per illos prophetas dei ſpiritus dicere. Quicquid uero eſt apud Septuaginta, in Hebræis autem codicibus nõ eſt, per iſtos maluit, quàm per illos idem ſpiritus dicere, ſic oſtendens utroſq; fuiſſe prophetas. Iſto enim modo alia B per Eſaiam, alia per Hieremiam, alia per alium atq; alium prophetam, uel aliter eadẽ per hunc ac per illum dixit, ut uoluit. Quicquid porrò apud utroſq; inuenitur, per utroſq; dicere uoluit unus atq; idem ſpiritus, ſed ita ut illi præcederent prophetando, iſti ſequerentur prophetice illos interpretando: quia ſicut in illis uera, & cõcordantia dicentibus unus pacis ſpiritus fuit, ſic & in iſtis non ſecũ conferentibus, & tamen tanquam uno ore cuncta interpretantibus, idẽ ſpiritus unus apparuit.

L. VIVES

a Sed eius tantum literarum laborem.] Nullus error ſimul oſtenſus eſt, & relictus, non tam bene agitur cũ rebus humanis: ad hæc multis rebus tẽpus parit autoritatem, interim nihil aliud q̃ tempus, ſed laudandus uehementer candor, quo uir ſanctus de Hieronymo loquitur, à quo diſſentiebat in re tanta, utinam cũ hoc tempore imitaremur. b Eaq; ſignis quibuſdam in ſtellarum modum factis.] De hac re Hieronymus ſic ſcribit in proœmio Paralip. ubicunq; aſteriſcos, id eſt ſtellas hoc in uolumine radiare uideritis, ibi ſciens de Hebræo additũ quod in Latinis codicibus nõ habetur: ubi uero obelus trãſuerſa ſcilicet uirga præpoſita eſt, illic ſignatur quod LXX. interpretes addiderũt uel ob decoris gratiam, uel ob ſpiritus ſancti autoritatẽ licet in Hebræis uoluminibus non legatur. Hæc Hiero. quem laborem ſic conferendi interpretationes, & annotandi primus ſumpſit Origenes collata uerſione Septuaginta cũ Theodotionica, ut Hiero. eſt autor ſcribens D ad Auguſtinum: qui quum hoc Origenis ſtudium alibi uehementer probet, in epiſtola ad Aug. inceſſit, non ſic emendatos codices dicens, ſed per obelos & aſteriſcos deprauatos: quod ut diceret, trãſuerſus eſt affectu impulſus, ꝙ interpretationem eius Auguſt. nollet attingere, apud quẽ ſacroſancta erat Septuaginta: adeo uel in ſanctiſſ. uiris affectus ſæpe humani dominantur. c Aſteriſcos uocant.] Hoc eſt ſtellulas. d Iacentibus uirgulis ſicut ſcribuntur unciæ.] Vncia duodecima eſt cuiuſuis integri pars. uidetur ſolita eſſe obelo ſignari, hoc eſt ueru. Iſidorus, ſi modo idoneus eſt is autor, gammate Græco, & o noſtro in fine ſic, ꝛ unciam dicit ſignari. linea uero in trãſuerſum porrecta — obolum. Quid ſi legeretur non unciæ, ſed unci uel uncini. Cæterum obelo ſeu ueru utebantur annotando, ut uideretur transfodi & iugulari dictum illud ceu nothũ & inſititium. tractum hoc à priſco Grammaticorũ moA re, quum de uerſibus libriſq; cenſuram faciebant, Ariſtarchi grammatici inſtituto. Quintil. lib. i. Quo quidem ita ſunt ſeuere uſi ueteres grammatici, ut non uerſus modo cẽſoria quadam uirgula notare, & libros qui falſo uiderentur inſcripti tanquã ſubditiтios, ſubmouere familia permiſerint ſibi, ſed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Hæc ille. Seneca feſtiue Ariſtarchi notas inquit, quibus aliena carmina compunxit.

Vncia

Quid intelligendum ſit de Niniuitarum excidio, cuius denunciatio in Hebræo quadraginta dierum ſpatio tenditur, in Septuaginta autẽ tridui breuitate concluditur. Cap. XLIIII

B SED ait aliquis: Quomodo ſciã quid Ionas propheta dixerit Niniuitis, utrum triduũ & Niniue euertetur, c an quadraginta dies? Quis enim non uideat non potuiſſe utrunq; tũc dici à Propheta, qui miſſus fuerat terrere comminatione imminẽtis exitij ciuitatem? Cui ſi tertio die fuerat futurus interitus, non utiq; quadrageſimo die: ſi autem quadrageſimo, nõ utiq; tertio. Si ergo à me quęritur, quid horum Ionas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo, quadraginta dies & Niniue ſubuertetur. Septua- C ginta quippe lõge poſterius interpretati, aliud dicere potuerunt, quod tamen ad rem pertineret, & in unum eũdemq; ſenſum, quamuis ſub altera ſignificatione concurreret: admoneretq; lectorem, utraq; autoritate non ſpreta ab hiſtoria ſeſe attollere, ad ea requirẽda propter quæ ſignificanda hiſtoria ipſa conſcripta eſt. Geſta ſunt quippe b illa in Niniue ciuitate, ſed aliquid etiam ſignificauerunt quod modum illius ciuitatis excedat: ſicut geſtũ eſt, quod ipſe Propheta in uentre ceti triduo fuit, & tamẽ alium ſignificauit in profundum inferni triduo futurum, D qui dominus eſt omnium prophetarum. Quapropter ſi per illam ciuitatem recte accipitur eccleſia gentium, prophetice figurata, euerſa ſcilicet per pœnitentiã, ut qualis fuerat iam nõ eſſet: hoc quoniam per Chriſtum factum eſt in eccleſia gentiũ, cuius illa Niniue figurã gerebat, ſiue per quadraginta dies ſiue per triduũ, idem ipſe ſignificatus eſt Chriſtus: per quadraginta, ſcilicet quia tot dies peregit cum diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem ſuam, & aſcendit in cœlũ: per triduum uero, quia die tertio reſurrexit: tanquam lectorẽ nihil aliud q̃ hiſtoriæ rerum geſtarum inhærere cupientem, de ſomno excita-

uerint ſeptuaginta interpretes, ijdēq́ꝫ prophe-
tæ,ad perſcrutandam altitudinem prophetiæ,
& quodammodo dixerint:in quadraginta die-
bus ipſum quære,in quo & triduum poteris in-
uenire: illud in aſcēſione,hoc in eius reſurrectio
ne,reperies.Propter quod utroq́ꝫ numero ſigni
ficari conuenientiſsime potuit,quorum unū per
Ionam prophetam,alterū per Septuaginta in-
terpretum prophetiam,tamen unius atq́ꝫ idem
ſpiritus dixit. Longitudinem fugio,ut non hæc
per multa demonſtrem,in quibus ab Hebrai-
ca ueritate putantur Septuaginta interpretes di
ſcrepare,& bene intellecti inueniuntur eſſe con
cordes. Vnde etiam ego pro meo modulo ueſti
gia ſequens Apoſtolorū,quia & ipſi ex utriſq́ꝫ,
id eſt ex Hebræis, & ex Septuaginta teſtimo-
nia prophetica poſuerūt,utraq́ꝫ autoritate uten
dum putaui,quoniā utraq́ꝫ una atq́ꝫ diuina eſt.
Sed iam quæ reſtant,ut poſſumus exequamur.

L. VIVES

a AN quadraginta dies.] Miratꝰ Hieronymus lxx. uertiſſe quadraginta,pro tribus,quum in Hebræo nec ſyllabarum,nec accentuum, nec uerbi ſit ulla cōmunitas. in quibus anguſtijs uerſatur nūc excellens Auguſtini ingenium nec ſe extricare ualet.

b In Niniue ciuitate.] Aſſyriæ quam condidit Ninus. Diximus de hac alias.

Quod poſt inſtauratione̅ templi,prophetas Iudæi habere deſtiterunt, & exinde uſq́ꝫ ad natiuitaté Chriſti continuis aduerſitatib. ſint afflicti,ut probaretur alterius templi ædificationem propheticis uocibus fuiſſe promiſſam.

Caput XLV

POSTEAQVAM gens Iudæa cœ-
pit nō habere prophetas,proculdu-
bio deterior facta eſt,eo ſcilicet tem
pore,quo ſe ſperabat inſtaurato tē-
plo poſt captiuitatem,quę fuit in Babylonia,fu
turam eſſe meliorē.Sic quippe intelligebat po-
pulus ille carnalis,quod prænunciatum eſt per
Aggæum prophetam,dicentē:Magna erit glo
ria domus iſtius nouiſſimæ, plus quàm primę.
Quod de nouo teſtamento dictum eſſe paulo
ſuperius demōſtrauit,ubi ait aperte Chriſtum
promittens:Et mouebo omnes gentes,& ueni-
et deſideratus cūctis gentibus. Quo loco Sep-
tuaginta interpretes alium ſenſum magis cor-
pori q̄ꝫ capiti,hoc eſt magis eccleſiæ q̄ꝫ Chriſto
conuenientē prophetica autoritate dixerūt. Ve

A niēt quę electa ſunt domini de cunctis gētibus,
id eſt homines de quibus ipſe Ieſus in Euāgelio
Multi,inquit,uocati,pauci uero electi. Talibus
enim electis gentiū,domus dei ędificatur per te
ſtamentum nouum lapidibus uiuis,longe glo-
rioſior,quàm templū illud fuit,quod à rege Sa-
lomone conſtructū eſt,& poſt captiuitatem in-
ſtauratum.Propter hoc ergo nec prophetas ex
illo tempore habuit illa gens, ſed multis eladi-
bus afflicta eſt ab alienigenis regib. ipſiſq́ꝫ Ro
manis,ne hanc Aggæi prophetiā in illa inſtau
ratione templi opinaretur impletā.[b]Non mul-
B to enim poſt adueniente Alexandro,ſubiuga-
ta eſt,quando etſi nulla facta eſt uaſtatio, quo-
niam nō ſunt auſi ei reſiſtere,& ideo placatum
facillime ſubditi receperunt,non erat tamē glo-
ria tanta domus illius,quanta fuit in ſuorum re-
gum libera poteſtate.Hoſtias ſanè Alexander
immolauit in dei templo,non ad eius cultum ue
ra pietate cōuerſus,ſed impia uanitate cum dijs
eum falſis colendū putans.[c]Deinde Ptolemęus
Lagi filius,quod ſupra cōmemoraui, poſt Ale
xandri mortem captiuos inde in Aegyptum
tranſtulit,quos eius ſucceſſor Ptolemæus Phila
delphus beneuolētiſsime inde dimiſit, per quē
C factum eſt,quod paulo ante narraui,ut Septua
ginta interpretum ſcripturas haberemus.Dein
de contriti ſunt bellis,quæ in Machabæorum li
bris explicantur.[d]Poſt hęc capti à rege Alexan
driæ Ptolemæo,qui eſt appellatus Epiphanes,
[e]inde ab Antiocho rege Syrię multis & grauiſ-
ſimis malis ad idola colenda cōpulſi, templūq́ꝫ
ipſum repletū ſacrilegis ſuperſtitionibus genti-
um,quod tamen dux eorum ſtrenuiſsimus Iu-
das,qui etiā Machabæus dictus eſt, Antiochi
ducibus pulſis,ab omni illa idololatriæ cōtami
natione mūdauit. Non autē multo poſt Alchi
D mus quidam per ambitionem,cum à genere ſa
cerdotali eſſet alienus,quod nefas erat, pōtifex
factus eſt.Hinc iam poſt annos fermè quinqua
ginta,in quibus eis tamē pax nō fuit, quāuis ali
qua & proſpere geſſerint,primus apud eos A-
riſtobolus aſſumpto diademate,& rex & ponti
fex factus eſt. Antea quippe ex quo de Babylo
niæ captiuitate reuerſi ſunt, templumq́ꝫ inſtau
ratū eſt,nō reges,ſed duces uel principes habue
runt: quāuis & qui rex eſt poſſit dici princeps
à principatu imperandi,& dux, eo quod ſit du
ctor exercitus:ſed nō continuo quicunq́ꝫ princi
pes uel duces ſunt,[f]etiā reges dici poſſunt,quod
iſte

iſte Ariſtobolus fuit.[g] Cui ſucceſsit Alexander etiã ipſe rex & põtifex, qui crudeliter in ſuos regnaſſe traditur. Poſt hũc uxor eius Alexãdra regina Iudæorũ fuit, ex cuius deinceps tẽpore mala ſunt eos ſecuta grauiora.[h] Filij quippe huius Alexãdræ Ariſtobolus & Hircanus inter ſe de imperio dimicantes, uires aduerſus Iſraeliticam gentẽ prouocauere Romanas. Hircanus nãq; ab eis contra fratrẽ popoſcit auxiliũ. Tunc iam Roma ſubiugauerat Aphricam, ſubiugauerat Græciã, lateq; etiã alijs orbis partib. imperãs, [i] tanquam ſeipſam ferre non ualens, ſe ſua quodammodo magnitudine fregerat. Peruenerat quippe ad ſeditiones domeſticas graues, atque inde ad bella ſocialia, móxque ciuilia, tantumq; ſe comminuerat atque attriuerat, ut ei mutandus reipublicæ ſtatus, quo regeretur à regibus, immineret. Põpeius ergo populi Romani præclariſsimus princeps, Iudæam cum exercitu ingreſſus ciuitatem capit, templum reſerat non deuotione ſupplicis, ſed iure uictoris, [k] ad ſancta ſanctorum quò niſi ſummum ſacerdotem non licebat intrare, nõ ut uenerator, ſed ut prophanator accedit.[l] Confirmatoq; Hircani pontificatu, & ſubiugatæ genti impoſito cuſtode Antipatro, quos tũc procuratores uocabant, uinctum ſecum Ariſtobolum duxit. Et ex illo Iudæi etiam tributarij Romanorum eſſe cœperunt. Poſtea Caſsius etiam templum expoliauit.[m] Deinde poſt paucos annos, etiam Herodem alienigenã regem habere meruerunt, quo regnãte natus eſt Chriſtus. Iam enim uenerat plenitudo temporis ſignificata prophetico ſpiritu per os Patriarchæ Iacob, ubi ait: Nõ deficiet princeps ex Iuda neq; dux de femoribus eius, donec ueniat cui repoſitũ eſt, et ipſe expectatio gentiũ. Nõ ergo defuit Iudæorum princeps ex Iudæis, uſq; ad iſtum Herodem, quem primum acceperunt alienigenam regem. Tempus ergo iam erat, ut ueniret ille cui repoſitum erat, quod nouo promiſſum eſt teſtamento, ut ipſe eſſet expectatio gentium. Fieri autem non poſſet, ut expectarent gentes eum uenturum, ſicut eum cernimus expectari, ut ueniat ad faciẽdum iudicium in claritate potentiæ, niſi prius in eum crederent, cum uenit ad patiẽdum iudicium in humilitate patientiæ.

L. VIVES

a Venient quæ electa ſunt domini.] Græce ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ πάντων τῶν ἐθνῶν uenient electa omnium gẽtium. b Non multo poſt enim adueniente Alexan-
A dro.] Temporibus Darij Arſami filij Olymp. centeſima xij. hoc eſt plus paulo ducentis annis. nam quũ Alexãder Tyrum obſideret, ſubſidiaq; Iudæorum à Iaddo pontifice max. petijſſet, omniaq; iure uictoris, ab eo exigeret, quæ Dario ſolerent exhiberi, uelut Dario profligato ipſe iam dominus eſſet Aſiæ, Pont. negauit Dario uiuo ſe cuiquam alteri pariturum, cum illo icta eſſe fœdera. ſapiens reſponſum, & quod fidem Iudæorum declararet: iuuenem uictorem accendit ardentẽ iam alioqui ſuapte natura. ita expugnata Tyro, Palæſtinã cũ infeſto exercitu ingreſſus Gazam cepit, & Hieroſolymæ phalanges admouebat, cum progreſsi ei obuiam Pontifex, ſacerdotes omnes & Leuitæ ſacerdotali ritu ornati regem illum ad ſcopulum ſalutarunt: ita Alexandri animus mitigatus eſt, & pontificem adorauit dicens, ſacerdotem eſſe cum dei naturæ: quem ipſe deum iam tum in Macedonia per quietẽ eodem cultu uiderit imperiũ Aſiæ pollicentem. Hinc Iudæam gentem in fidem & tu-
B telam ſuã recepit: hæc ex Ioſepho lib. xi. anti. c Deinde Ptolemæus Lagi filius.] Hic quum ſabbato quodam diceret ſe Hieroſolyma uelle ad ſacrificandum ingredi, hoc dolo urbẽ cepit. Ioſep. d Capti à rege Alexãdriæ Ptolemæo, qui eſt appellatus Epiphanes.] Hic Philopatori patri ſucceſsit, dictusq; eſt ἐπιφανής, ceu quis dicat illuſtris. is cum Antiocho etiam Epiphane bellũ geſsit. quum utrunq; belli teneret in præſens ſatietas, ut conciliarẽtur, Cleopatra Antiochi filia Ptolemæo denupſit, data Iudæa dotis nomine, cui regioni bellum Ptolemæus fecit, propter motus fratrũ Hircani. e Inde ab Antiocho rege Syriæ.] Hæc ſecundo Machabæorum vi. & vij. capitibus, in quo libro & alia narrãtur, quæ hic Auguſtinus recenſet, & apud Ioſephum lib. xiij. f Etiã reges dici poſſunt.] Grauius eſt enim & auguſtius regis imperium, quàm ducis, tum ut in eo licentia maior, ita in ſubditis ſeruitus deterior. g Cui ſucceſsit Alexander.] Ariſtubolus fratres ſuos uinctos tenebat, quo mor-
C tuo uxor eius Salomoni, quã Græci Alexandram nominant leuiros ſoluit, ac Alexãdrum unum ex illis regno præfecit, qui à Ptolemæo, & Demetrio, & Antiocho, uarijs pugnis eſt uictus. tandem diuturna affectus ualetudine ex crapula contracta fato functus eſt, uir ſæuus, acer, impiger, ſed parũ felix, parumq; ſapiens, regnũ Alexandræ coniugi reliquit, quæ illud adminiſtrauit annis nouem, permiſſa Phariſæis ſumma rerum omniũ licentia, ut par erat fœminam facere. h Filij quippe huius Alexãdræ Ariſtobolus & Hircanus.] Bellum inter hos motum eſt plus quã ciuile, nempe fraternũ, quod Ioſephus confert in annum Quinti Hortenſis & Q. Metelli Cretici conſulum olympiademq; centeſimam uctogeſimamtertiã. erat Idumææ ab Alexandro & Alexandra præfectus Antipas Idumæus qui poſtea nominatus eſt Antipater diues, factioſus, manu prõptus, rerũ Hircani quã Ariſtoboli ſtudioſior, qui Aretẽ regẽ Arabũ induxit, Antipater
D ut cũ exercitu Hircanũ aduerſus Ariſtobolũ in regnũ reſtitueret, quod rex etiã occaſiõib. imminẽs libẽs fecit Ariſtobolũq; Hieroſolymis obſedit. per id tẽpus Gn. Pompeius Magnus res in Aſia gerebat, legatusq; eius Scaurus Aemylius in Syriam cũ parte copiarũ uenit, ab hoc auxiliũ afflictis ſuis rebus Ariſtobolus petijt. Scauri opera ſoluta eſt obſidio: deinde quũ fratres apud Põpeiũ Damaſci de regno litigaſſent, ab eo in Iudæã dimiſsi ſũt. Poſtea ab Ariſtobolo offenſus legiones in Iudæã duxit, Ariſtobolum uinxit, & totam Iudæam Romano adiecit imperio. M. Tullio Cicerone, & C. Antonio cõſulibus. hæc ex Ioſepho libro xiiij. i Tanquam ſeipſam ferre non ualẽs.] Liuij ſentẽtia de Roma quæ ab exiguis profecta initijs eo creuerit, ut iam magnitudine laboret ſua. k Ad ſancta ſanctorum.] Magna enim tenebat Romanos cupiditas uidendi quem nam deum Iudæi colerent. nam credebant illius aliquam eſſe in eorũ templo imaginem. Idcirco Pompeius paucis comitatus uſq; ad

Gn. Pompeius

 adytum

adytum penetrauit, quod Iudæi ſancta ſanctorum uocant, quò nefas eſt alios ingredi quàm ſacerdotes, nihilq́ ibi inuenit præter menſam auream, & circa eandem candelabra, uel libatoria non pauca, nec non & aromatū multitudinem, in theſauris uero ſacras pecunias duo milia talentorum. tantū Ioſephus. Tacitus lib. xxi. Romanorum, inquit, primus Gn. Pōpeius Iudæos domuit, templumq́ iure uictoriæ ingreſſus eſt. Inde uulgatum nullas intus deûm effigies, uacuam ſedem, & inania arcana.
l Confirmatoq́ Hircani pontificatu.] Aulus Gabinius deducto Hieroſolymā Hircano, eiq́ fani cura mandata, cæteris reip. partibus optimates præfecit, omnēq́ Iudæorum gentem in cōuentus quinq́ diuiſit. Ioſephus primo de bello Iudaico, & in antiq. refert bello Alexandrino quod C. Cæſar cum puero Ptolemæo geſsit Hircanum & Antipatrū auxilia miſiſſe Cæſari, ita confecto bello Cæſar Hircanum principē ſacerdotū ordinauit. Antipatro uero poteſtatem dedit, quā ipſe elegerat, tutoremq́ eum totius prouinciæ conſtituit. m Deinde poſt paucos annos etiam Herodem.] Antipater moriens filium natu maiorem inertem & ſegnem Hircanū ducem Hieroſolymis teſtamento reliquit: Herodem uero uix annos quindecim natum Galilææ tutorem, qui
Herodes prudentia ſupra ætatē præditus multis præclaris facinoribus patratis, uirtutemq́ oſtentādo breui effecit ut Syris omnibus eſſet chariſs. itaq́ pecunia ab illis numerata dux inferioris Syriæ à Sex. Cæſare, qui prouinciæ præerat, conſtitutus eſt: bello deinde ciuili Brutiano & Caſsiano quum ſtrenuam operam Antonio & Octauio Cæſari nauaſſet, per iſtos effectum eſt, ut à ſenatu rex Iudææ nominaretur, homo ex Idumæa gente. ita expletū eſt uaticiniū de uenturo Chriſto Iacob morientis, quod unum ſatis haud dubie eſſet ad oſtēdendam ſole clariorem ueritatem Iudææ genti, niſi arcanis dei iudicijs offuſam haberent præ oculis denſiſsimam nubem.

De ortu ſaluatoris noſtri ſecundum quod uerbum caro factum eſt, & de diſperſione Iudæorū per omnes gentes ſicut fuerat prophetatum. XLVI

REGNANTE ergo Herode in Iudæa, apud Romanos autē iam mutato reipublicæ ſtatu, [a]imperāte Cæſare Auguſto, & per eum orbe paca to, natus eſt Chriſtus ſecundum præcedentem prophetiam in Bethleem Iudæ, homo manifeſtus ex homine uirgine, deus occultus ex deo patre. Sic enim Propheta prędixerat: [b]Ecce uirgo in utero cōcipiet, & pariet filiū, & uocabitur nomē eius Emmanuel, quod eſt interpretatum nobiſcum deus. Qui ut in ſe cōmendaret deum miracula multa fecit, ex quibus quædam quantum ad eum prędicandū ſatis uiſum eſt eſſe, ſcriptura euangelica continet. Quorum primū eſt quod tam mirabiliter natus eſt, ultimum autem quod cum ſuo reſuſcitato à mortuis corpore aſcendit in cœlum. Iudæi autem, qui eum occiderunt, & in eum credere noluerunt, quia oportebat eū mori & reſurgere, uaſtati infelicius à Romanis, funditusq́ à ſuo regno, ubi iam eis alie-
A nigenæ dominabātur, eradicati ſunt, diſperſiq́ per terras. Quandoquidem ubiq́ non deſunt, et per ſcripturas ſuas teſtimonio nobis ſunt prophetias nos non finxiſſe de Chriſto. quas plurimi eorum conſiderantes, & ante paſsionem, & maxime poſt eius reſurrectionem crediderunt in eum, de quibus prædictū eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Cæteri uero excæcati ſunt de quibus prædictum eſt: Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributionem, & in ſcandalū, Obſcurētur oculi eorum ne uideant, & dorſum eorum ſemper incurua. Proinde cum ſcripturis
B noſtris non credūt, complentur in eis ſuæ, quas cæci legunt: niſi forte quis dixerit [c]illas prophetias Chriſtianos finxiſſe de Chriſto, quę Sibyllæ nomine, uel aliorum proferūtur, ſi quæ ſunt, quæ non pertinent ad populum Iudæorū. Nobis quidem illæ ſufficiunt, quæ de noſtrorū inimicorum codicibus proferuntur, quos agnoſcimus propter hoc teſtimonium, quod nobis inuiti perhibent eoſdem codices habēdo atq́ ſeruando, per omnes gētes etiam ipſos eſſe diſperſos, quaqua uerſum Chriſti eccleſia dilatatur. Nam prophetia in Pſalmis, quos etiam legunt,
C de hac re pręmiſſa eſt, ubi ſcriptū eſt: Deus meus miſericordia eius præueniet me. Deus meus demonſtrauit mihi de inimicis meis, ne occideris eos, nequando obliuiſcantur legem tuā. Diſperge illos in uirtute tua. Demonſtrauit ergo deus eccleſiæ in eius inimicis Iudæis gratiam miſericordiæ ſuæ, quoniā ſicut dicit Apoſtolus: delictum illorū ſalus eſt gentibus. Et ideo non eos occidit, id eſt non in eis perdidit, quod ſunt Iudæi, quanquā à Romanis fuerint deuicti & oppreſſi, ne obliti legē dei, ad hoc de quo agimus teſtimonium nihil ualerēt. Ideo parum fuit, ut
D diceret: Ne occideris eos, nequando obliuiſcantur legem tuam: niſi etiam adderet, diſperge illos: quoniam ſi cum teſtimonio ſcripturarum in ſua tantummodo terra non ubiq́ eſſent, profecto eccleſia, quæ ubique eſt, eos prophetiarum quæ de Chriſto præmiſſæ ſunt teſtes in omnibus gentibus habere non poſſet.

L. VIVES

a IMperāte Cæſ. Auguſto.] Euſeb. natum dominum ſcribit xlij. anno imperij Auguſti, mūdi uero 5199 C. Cæſare Auguſto xij. M. Plautio Coſſ. Caſsiodorus uero ortum illius cōfert in priores Coſſ. Gn. Lentulum, & M. Meſſalam. b Ecce uirgo.] Græce ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ecce uirgo in utero accipiet filium & uocabis nomē eius Emmanuel

manuel. c Illas prophetias Chriſtianos finxiſſe.] Nō eſſe confictas hinc apparet quod Lactan. & Euſeb. eas citant, quorum tempore Sibyllini libri in manibus omnium erant. nec ipſi fuiſſent tam impudentes, qui ea dixiſſent eſſe in Sibyllinis libris, quæ nuſquam erāt: adde ꝙ plus ſic obſuiſſent Chriſtianæ cauſæ, ꝙ̄ alijs omnib. argumentis potuiſſent prodeſſe, quum homines aperte cernerent eos fictis in rem ſuam autoritatibus inniti, quumqꝫ hoc falſum & impudens deprehendiſſent cætera omnia ſuſpecta haberent, & tanquam ſimilia repudiaſſent reieciſſentqꝫ. Quid quod Verg. & Ouidius manifeſto in poemata ſua de Sibyllinis carminibus uerſus mutuantur, quos nemo ita cæcus eſt, quin eſſe de Chriſto dicta perſpiciat, qualis eſt tota quarta ægloga Vergilij, & digreſſus de morte Cæſaris in fine primi Georg. apud Ouidiū uero illa ſunt, Et deus humana luſtro ſub imagine terras: tum: Eſſe quoqꝫ in fatis reminiſcitur affore tempus Quo mare, quo tellus, correptaqꝫ regia cœli Ardeat, & mundi moles operoſa laboret. primo trāſfor. item apud Lucanum de ijs, quæ præcedent iudiciū domini primo Pharſa. Sic quum compage ſoluta, Secula tot mundi ſuprema coegerit hora, Antiquū repetens chaos &c. quod ſi noſtra quæ magni autores tradiderunt dicunt cōmentitia, oſtendant ipſi quæ poſsint dici ſine ulla controuerſia uera, & aſſeremus Academicum aliquem, qui ſe dubitare reſpondeat.

An ante tempora Chriſti aliqui fuerint extra Iſraeliticum genus, qui ad cœleſtis ciuitatis conſortium pertinerent. Caput XLVII

QVAPROPTER quiſquis alienigena, id eſt non ex Iſrael progenitus nec ab illo populo in canonē ſacrarū literarū receptus, legitur aliquid prophetaſſe de Chriſto, ſi in noſtram notitiam uenit, aut uenerit, ad cumulum à nobis cōmemorari poteſt, non quod neceſſarius ſit etiam ſi deſit, ſed quia non incongrue creditur fuiſſe & in alijs gentibus homines quibus hoc myſterium reuelatū eſt, & qui hoc etiam prædicere impulſi ſunt, ſiue participes eiuſdem gratiæ fuerint, ſiue expertes, ſiue per malos angelos docti ſunt, quos præſentē Chriſtū, quem Iudæi nō agnoſcebāt, ſcimus fuiſſe cōfeſſos. Nec ipſos Iudæos exiſtimo audere contendere, [a] neminem pertinuiſſe ad deum præter Iſraelitas, D ex quo propagatio Iſrael cœpit eſſe, reprobato eius fratre maiore. Populus eñ reuera, qui proprie dei populus diceretur, nullus alius fuit. Homines autem quoſdam nō terrena, ſed cœleſti ſocietate ad ueros Iſraelitas ſupernæ ciues patriæ pertinentes etiam in alijs gētibus fuiſſe negare nō poſſunt: quia ſi negant, facillime cōuincuntur [b] de ſancto & mirabili uiro Iob, qui nec indigena, [c] nec proſelytus, id eſt aduena populi Iſrael fuit: ſed ex gente Idumæa genus ducens, ibi ortus, ibidem mortuus eſt: [d] qui diuino ſic laudatur eloquio, A ut quod ad iuſtitiam pietatemqꝫ attinet, nullus ei homo ſuorum temporum coæquetur. Quæ tempora eius, quamuis nō inueniamus in chronicis, colligimus tamen ex libro eius, quem pro ſui merito Iſraelitæ in autoritatē canonicam receperunt, [e] tertia generatione poſteriorem fuiſſe ꝙ̄ Iſrael. Diuinitus autem prouiſum fuiſſe non dubito, ut ex hoc uno ſciremus etiam per alias gentes eſſe potuiſſe, qui ſecundum deum uixerunt, eiqꝫ placuerunt, pertinentes ad ſpiritalem Hieruſalem. Quod nemini cōceſſum fuiſſe credendum eſt, niſi cui diuinitus reuelatus eſt unus B mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, qui uēturus in carne ſic antiquis ſanctis prænunciabatur, quemadmodū nobis ueniſſe nunciatus eſt, ut una eademqꝫ fides per ipſum omnes in dei ciuitatem, in domum dei, in dei templum prædeſtinatos perducat ad deū. Sed quæcunqꝫ aliorum prophetiæ de dei per Chriſtum Ieſum gratia proferūtur, poſſunt putari à Chriſtianis eſſe cōfictæ. Ideo nihil eſt firmius ad cōuincendos quoſlibet alienos, ſi de hac re contenderint, noſtroſqꝫ fulciendos, ſi recte ſapuerint, quàm ut diuina prædicta de Chriſto ea proferantur, quæ in Iudæorū ſcripta ſunt codicibus. C Quibus auulſis de ſedibus proprijs, & propter hoc teſtimonium toto orbe diſperſis, Chriſti uſqꝫquaqꝫ creuit eccleſia.

L. VIVES

a NEminem pertinuiſſe ad deū præter Iſraelitas.] Potuerunt enim qui ex gentibus naturā ſequebantur ducem, illam non prauis iudicijs opinionibusqꝫ inquinatam & corruptam, tam grati eſſe deo, ꝙ̄ qui legē Moſaicā ſeruauerunt: quod enim hi cōſequuti ſunt per legem, illi cōſequuti eſſent ſine lege: & qui tales fuere ſinē lege, eodē quo Iudæi peruenerunt, quum eodem contenderent: nec inter eos aliud diſcrimen fuit ꝙ̄ eſt, ceu quis uiator mandatā gerat chartæ itineris rationem, ac ueluti formā, alter memoriæ fidat, aut iudicio. Idem etiam noſtro tēpore continget ei, qui quum nihil de Chriſto audierit in remotiſsimis Oceani terris natus, D duo illa maxima ſeruarit mādata, in quis ueritas ipſa legē totā, prophetaſqꝫ conſtitutos affirmauit, de deo, & proximo diligēdis, huic ſua cōſcientia eſt lex. Et iuxta Pſalmiſtā memor eſt in nocte nominis domini, & cuſtodit legem eius. Hæc fit ei, quia iuſtificationes domini exquirit: tātū eſt uidelicet uoluiſſe bonum eſſe, etiam ſi non habeas à quo uirtutē edoceare. Et in hoc hominū genere quid deeſt præter aquā, quū ſpiritū ſanctum nō ſecus ꝙ̄ Apoſtoli meruerint, & acceperint. Teſtante Petro repleri etiā nōnullos diuino afflatu, quos myſtica nōdum attigit aqua. ita gētes, quæ legē nō habēt & naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt, ipſæmet ſibi ſunt lex, & ea lux ita uiuendi donū dei eſt, & à filio proficiſcit. de quo ſcriptū eſt, qui illuminat omnē hominē uenientē in hūc mundū. b De ſancto & mirabili uiro Iob.] Habemus librū inter ſacros, in quo Iob acta cōtinent, in eo Iob ſe ex terra Huz profitet fuiſſe. Hieronymus, Huz Traconitidis & Damaſci conditorē tradit, qui inter Palæſtinā & Iob

Cœlen Syriam tenuit principatum. A quo ſeptuaginta interpretes in libro Iob, ubi in Hebræo ſcribitur terra Huz, regionem Auſitidē quaſi Huſitidem tranſtulerūt. Fuit hic Huz ex filijs Aram fratris Abraham: fuit & alter Vz ex minoribus Eſau, ſed non in hunc refert Hieronymus genus Iob, ſed in Arā: nam quod, inquit, habetur in fine uoluminis eius, & quarti eſt ab Eſau: ſit quoniam de Syro ſermone translatus eſt, quod in Hebræis uoluminibus non habet. Philippus presbyter, qui paulo poſt Hieronymum ſcripſit in hūc prophetam ſic ait: Chus & Buz filij fuere Nachor fratris Abrahæ iuxta fidem Geneſeos libri, nati de Melcha ſorore Saræ. credibile uideri poteſt, ut in terra quæ ex parentū nomine dicta eſt, uir ille ſanctus habitauerit: & eſſe illum potius de genere Nachor nō de Eſau origine procreatum, ſicut quidam opinione dubia ſuſpicantur. Illi autē tres reges de genere fuerūt Eſau. ſic ille. ita erit Iob & de Nachor & de Aram per Melchā. Origenes uulgarē editionem, ac opinionē ſecutus, ſic ait de Iob loquens: In regione Auſitide morabatur, illic natus ex ipſis fuit, & inter eos uixit. Auſindæ genus ſunt Eſau, poſteritas Edom. Nam Auſindæ, & Minæi, & Euchæi, & Themanitæ, & cæteri omnes tribus erant ex cognatione & proſapia Eſau filij Iſaac, qui Edom cognominatus eſt. Et tunc uniuerſæ tribus Idumæi uocitatæ ſunt ex nomine Eſau: nunc uero omnes uno nomine Arabi appellantur: non ſolum Idumæi, ſed & Amanitæ, & Moabitæ. Hæc ſententia Origenis, cui uulgo ferè ſuffragantur. Et quidam ex gentilibus, ut Ariſtæus in Iudaica hiſtoria, qui Iob etiam filiū fuiſſe refert Eſau, habitaſſeq; in Idumæa, & Arabiæ finibus, iuſtitia & diuitijs præcipuum, tentatumq; diuinitus magnis calamitatibus, ac cætera ordine, ut nos in ſacris legimus libris. c Nec proſelytus.] Aduentitius ex alijs gentibus ad legem, à προσελεύθω. d Qui diuino ſic laudatur eloquio,] In ipſo libro Iob. & in Ezechielis xiiij. e Tertia generatione poſteriorem.] Sunt qui Iob putent nominatum in Geneſi: alij Iaſub dictum, alij Iobab: nulli quicquam ſatis certum afferunt. Hieronymus Eliphaz quem Ada peperit Eſau, tradit illum eſſe, cuius meminit ipſe Iob: quod ſi ita eſt, cum pronepotibus Abrahæ uixit Iob.

Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorem futuram gloriā domus dei quàm primum fuiſſet, non in reædificatione templi, ſed in Eccleſia Chriſti eſſe completam. Cap. XLVIII

H AEC domus dei maioris eſt gloriæ, quàm fuerat illa prima lignis, & lapidibus, cæteriſq; precioſis rebus, metalliſq; cōſtructa. Nō itaq; Aggæi prophetia in templi illius inſtauratiōe completa eſt. Ex quo enim inſtauratū eſt, nunquam oſtenditur habuiſſe tantam gloriam, quantam habuit tēpore Salomonis: immo potius oſtenditur primū ceſſatione prophetiæ fuiſſe domus illius gloriam diminutam, deinde ipſius gentis cladibus tātis uſq; ad ultimum excidium, quod factum eſt à Romanis: ſicut ea quæ ſupra ſunt commemorata teſtatur. Hæc autem domus ad nouum pertinens teſtamētum, tanto utiq; maioris eſt gloriæ, quanto meliores ſunt lapides ui-

A ui, quibus credentibus, renouatiſq; conſtruitur. Sed ideo per inſtaurationem templi illius ſignificata eſt, quia ipſa renouatio illius ædificij ſignificat eloquio prophetico alterum teſtamētum, quod appellatur nouum. Quod ergo deus dixit per memoratum Prophetam: Et dabo pacē in loco iſto: per ſignificantē locum ille, qui eo ſignificatur intelligendus eſt: ut quia illo loco inſtaurato, ſignificata eſt eccleſia, quæ fuerat ædificanda per Chriſtum, nihil aliud accipiatur, quod dictum eſt: dabo pacem in loco iſto: niſi dabo pacem in loco, quem ſignificat locus iſte:

B quia quodammodo omnia ſignificantia uidentur earum rerum quas ſignificant ſuſtinere perſonas: ſicut dictum eſt ab Apoſtolo, Petra erat Chriſtus: quoniam petra illa de qua hoc dictum eſt, ſignificabat utique Chriſtum. Maior eſt itaque gloria domus huius noui teſtamenti, quàm domus prioris ueteris teſtamenti: & tūc apparebit maior, cum dedicabitur. Tunc enim ueniet deſideratus cunctis gentibus, ſicut legitur in Hebræo. Nam prior eius aduentus non dum erat deſideratus omnibus gentibus. Non enim quem debebant deſiderare, ſciebant, in quem non crediderant. Tunc etiam ſecundum

C ſeptuaginta interpretes, quia & ipſe propheticus ſenſus eſt, uenient quæ electa ſunt domini de cunctis gentibus. Tum enim uere non uenient, niſi electa, de quibus dicit Apoſtolus: Sicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem. Ipſe quippe architectus, qui dixit: Multi ſunt uocati, pauci uero electi: non de his dixit, qui uocati ſic uenerunt, ut de conuiuio proijcerentur: ſed de electis demonſtraturus eſt ædificatam domum, quæ nullam deinceps formidabit ruinam. Nunc autem & hi quando replent eccleſias, quos tanquam in area uentilatio

D ſeparabit, non apparet tanta gloria domus huius, quanta tunc apparebit, quando quiſquis ibi erit, ſemper erit.

De incerta multiplicatiōe eccleſiæ, qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis. Caput XLIX

I N hoc ergo maligno ſeculo, in his diebus malis, ubi per humilitatem præſentem futuram comparat eccleſia celſitudinem, & timorum ſtimulis, dolorū tormentis, laborū moleſtijs, tentationū periculis eruditur, ſola ſpe gaudens, quando ſanum

ſanum gaudet, multi reprobi miſcentur bonis, & utriq; tanquam in ſagenam euangelicam colliguntur: & in hoc mundo tanquam in mari utriq; incluſi retibus, indiſcrete natãt, donec perueniatur ad littus, ubi mali ſegregentur à bonis, & in bonis tanquam in templo ſuo ſit deus omnia in omnibus. Proinde uocem nunc agnoſcimus eius impleri, qui loquebatur in Pſalmo, atq; dicebat: Annunciaui, & locutus ſum, multiplicati ſunt ſuper numerũ. Hoc fit nunc, ex quo primum per os præcurſoris ſui Ioannis, deinde per os proprium annunciauit, & locutus eſt, dicens: Agite pœnitẽtiam, appropinquauit enim regnum cœlorũ. Elegit diſcipulos, quos & Apoſtolos nominauit, humiliter natos, inhonoratos, illiteratos: ut quicquid magnũ eſſent, & facerẽt, ipſe in eis eſſet, & faceret. Habuit inter eos unum, quo malo utens bene, & ſuæ paſsionis diſpoſitum impleret, & eccleſiæ ſuæ tolerandorum malorum præberet exemplum. Seminato quantum eius oportebat præſentiam corporalem ſancto Euangelio paſſus eſt, mortuus eſt, reſurrexit: paſsiõe oſtẽdens quid ſuſtinere pro ueritate, reſurrectione quid ſperare in ęternitate debeamus, [a] excepta altitudine ſacramẽti, qua ſanguis eius in remiſsionem peccatorum fuſus eſt. Conuerſatus eſt in terra quadraginta dies cum diſcipulis ſuis, atq; ipſis uidentibus aſcendit in cœlum, & poſt dies decem promiſſum ſpiritum ſanctũ miſit patris ſui: cuius aduenıẽtis in eos qui crediderant, tunc ſignum erat maximũ, & maxime neceſſarium, ut unuſquiſque eorum linguis omnium gentium loqueretur: ita ſignificans unitatẽ catholicæ eccleſiæ per omnes gentes futurã, ac ſic linguis omnibus locuturam.

L. VIVES

a Excepta altitudine ſacramẽti.] In uita enim & paſſione Chriſti non ſolum eſt maximum illud bonum uirtutibus ſacramentorum paratum, ſed etiam exemplum, quomodo cuiq; mores, totaque uita inſtituenda ſit.

De prædicatione Euangelij, quæ per paſsiones prædicantium clarior & potentior facta eſt. Cap. L

DEINDE ſecundum illam prophetiam: Ex Sion lex prodiet, & uerbum domini ex Hieruſalem: & ſecũdum ipſius domini Chriſti prędicta, ubi poſt reſurrectionem ſtupentibus eum diſcipulis ſuis aperuit ſenſum, ut intelligerent ſcripturas, & dixit eis, quoniam ſic ſcriptum eſt: Et ſic oportebat Chriſtũ pati, & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorũ per omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalem. Et ubi rurſus eis de aduẽtu eius nouiſsimo requirẽtibus reſpondit, atq; ait: Non eſt ueſtrum ſcire tempora uel momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate: ſed accipietis uirtutem ſpiritusſancti ſuperuenientem in uos, & eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & uſque in fines terræ. Primum ſe ab Hieruſalem diffudit Eccleſia, & cum in Iudęa atq; Samaria plurimi crediſſent, & in alias gẽtes itũ eſt, eis annũciantibus Euangelium, quos ipſe ſicut luminaria & aptauerat uerbo, & accenderat ſpiritu ſancto. Dixerat enĩ eis: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem nõ poſſunt occidere. Qui ut frigidi timore non eſſent, igne charitatis ardebant. Deniq; per ipſos, nõ ſolum qui eum & ante paſsionem & poſt reſurrectionem uiderant, & audierant: uerũ etiam & poſt obitum eorum per poſteros eorũ inter horrendas perſecutiones, & uarios cruciatus, ac funera martyrum prædicatum eſt toto orbe Euangeliũ, conteſtante domino ſignis, & oſtentis, & uarijs uirtutibus, & ſpiritusſancti muneribus: ut populi gentium credentes in eũ, qui pro eorum redemptione crucifixus eſt, Chriſtiano amore uenerarentur ſanguinem martyrum, quem diabolico furore fuderunt: ipſiq; reges, quorũ legibus uaſtabatur eccleſia, ei nomini ſalubriter ſubderentur, quod de terra crudeliter auferre conati ſunt: & falſos deos inciperẽt perſequi, quorum cauſa cultores dei ueri fuerant antea perſecuti.

Quod etiam per hæreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur. LI

VIDENS autẽ diabolus templa dæmonum deſeri, & in nomen liberãtis mediatoris currere genus humanum: hæreticos mouit, qui ſub uocabulo Chriſtiano doctrinę reſiſterent Chriſtianę, quaſi poſſent indifferẽter ſine ulla correptione haberi in ciuitate dei, ſicut ciuitas cõfuſionis indifferẽter habuit philoſophos inter ſe diuerſa & aduerſa ſentiẽtes. Qui ergo in eccleſia Chriſti morbidum aliquid, prauumq; ſapiunt, [a] ſi correpti ut ſanum rectumq; ſapiant, reſiſtũt cõtumaciter

tumaciter: ſuaq́ peſtifera & mortifera dogma
ta emendare nolunt, ſed defenſare perſiſtunt:
hæretici fiunt, & foras exeuntes, habẽtur in ex-
ercentibus inimicis. etiam ſic quippe ueris illis
catholicis membris Chriſti malo ſuo proſunt,
dum deus utitur & malis bene, & diligentibus
eum omnia cooperantur in bonum. Inimici e-
nim omnes eccleſiæ quolibet errore cæcentur,
uel malitia deprauentur: ſi accipiũt poteſtatem
corporaliter affligendi, exercent eius patientiã:
ſi tantummodo male ſentiendo aduerſantur,
exercent eius ſapientiam: ut autem etiam inimi
ci diligantur, exercent eius beneuolentiam, aut
B etiam beneficẽtiam, ſiue ſuaſibili doctrina cum
eis agatur, ſiue terribili diſciplina. Ac per hoc
diabolus princeps impiæ ciuitatis, aduerſus pe
regrinantem in hoc mundo ciuitatem dei uaſa
propria commouendo, nihil ei nocere permitti
tur. Cui proculdubio & rebus proſperis conſo
latio, ut non frangatur aduerſis: & rebus aduer
ſis exercitatio, ut non corrumpatur proſperis,
per diuinam prouidentiam procuratur: atque
ita temperatur utrunq́ ab alterutro, ut in Pſal-
mo illam uocem non aliunde agnoſcamus ex-
ortam: Secundum multitudinem dolorũ meo-
C rum in corde meo, conſolationes tuæ iocunda-
uerunt animam meam. Hinc eſt & illud Apo-
ſtoli: Spe gaudentes, in tribulatione patientes.
Nam & id quod ait idem doctor: Quicunque
uolũt in Chriſto pie uiuere, perſecutionem pa-
tiuntur, nullis putandum eſt deeſſe poſſe tem-
poribus: quia & cum ab eis qui foris ſunt, nõ ſæ
uientibus uidetur eſſe tranquillitas, & reuera
eſt plurimumq́ conſolationis affert maxime
infirmis: non tamen deſunt, imò multi ſunt in-
tus qui corda pie uiuentium ſuis perditis mori-
bus cruciant: quoniam per eos blaſphematur
D Chriſtianum & catholicũ nomen. Quod quã-
to charius eſt eis, qui uolunt pie uiuere in Chri
ſto, tanto magis dolent, quod per malos intus
poſitos fit, ut minus quàm piorum mentes de-
ſiderant, diligatur. Ipſi quoq́ hæretici, cũ Chri
ſtianum cogitantur habere nomẽ, & ſacramen
ta Chriſtiana, & ſcripturas, & profeſsionẽ, ma
gnum dolorẽ faciunt in cordibus piorum: quia
& multi uolentes eſſe Chriſtiani, propter eorũ
diſſenſiones hæſitare coguntur, & multi male-
dici etiam in his inueniunt materiam blaſphe-
mandi Chriſtianum nomen: quia & ipſi quo-
quo modo Chriſtiani appellantur. His atque

A huiuſmodi prauis moribus & erroribus homi-
nũ perſecutionẽ patiuntur qui uolunt in Chri-
ſto pie uiuere, etiam nullo infeſtante, neque
uexante corpus illorũ. Patiuntur quippe hanc
perſecutionem non in corporibus, ſed in cor-
dibus. Vnde illa uox eſt: Secundum multitudi-
nem dolorum meorũ in corde meo. Non enim
ait, in corpore meo. Sed rurſus quoniã cogitan
tur immutabilia diuina promiſſa, & quod ait
Apoſtolus: Nouit dominus, qui ſũt eius: quos
enim præſciuit, & prædeſtinauit [b] cõformes fie
ri imaginis filij ſui: ex eis perire nullus poteſt. I-
deo ſequitur in illo Pſalmo: Conſolationes tuæ
B iocundauerũt animam meam. Dolor autẽ ipſe,
qui fit in cordibus piorum, quos perſequuntur
mores Chriſtianorum malorũ ſiue falſorũ, pro
deſt dolentibus: quoniam de charitate deſcen-
dit, qua eos perire nolũt, nec impedire ſalutem
aliorum. Deniq́ magnæ conſolationes fiunt e-
tiam de correctionibus eorum, quæ piorũ ani-
mas tanta iocunditate perfundunt, quãtis do-
loribus de ſua perditione cruciauerant. Sic in
hoc ſeculo [c] in his diebus malis, non ſolũ à tem
pore corporalis præſentiæ Chriſti & Apoſto-
lorum eius, ſed ab ipſo Abel, quem primum iu
C ſtum impius frater occidit, & deinceps uſq́ ad
huius ſeculi finem, inter perſecutiões mundi, &
cõſolationes dei peregrinãdo procurrit eccleſia.

L. VIVES

SI correpti ut ſanum.] Admonendi ſunt hæretici, ut melius ſapiant: & ab eccleſia ex doctrina ſana docendi, parum eſſe Chriſtiana quæ affirment: quod ſi audire nolint eccleſiam, non minus ipſi contumacia ſua ſibi oberunt, q̃ ſceleſtis opinionibus. b Conformes fieri imaginis filij ſui.] Fieri, nõ habetur in alijs exemplaribus, nec eſt apud Paulum, Græce ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. c De numero perſecutionum.] Hoc in alijs libris non habetur: & plane apparet ex annotatione marginis inductum fuiſſe in contextum.

D

An credendum ſit, quod quidam putant, impletis decem perſecutionibus quæ fuerunt, nullamupereſſe, præter undecimam, quæ in ipſo Antichriſti tempore ſit futura. Cap. LII

PROINDE ne illud quidem temere puto eſſe dicendum ſiue credendũ, quod nonnullis uiſum eſt, uel uidetur, nõ amplius eccleſiam paſſuram perſecutiones uſq́ ad tẽpus Antichriſti, quàm quot iam paſſa eſt, id eſt decem: ut undecima eademq́

eademq́ꝫ nouiſsima ſit ab Antichriſto. [a]Primā quippe cōputant à Nerone quæ facta eſt, [b]ſecūdam, à Dominiano, tertiā à Traiano, [c]quartā ab Antonino, [d]quintā à Seuero, [e]ſextā à Maximino, [f]ſeptimā à Decio, [g]octauā à Valeriano, [h]nonā ab Aureliano, [i]decimā à Diocletiano et Māximiano. [k]Plagas enī Aegyptiorū, quoniā decē fuerūt, anteq́ꝫ inde exire inciperet populus dei, putant ad hūc intellectū eſſe referēdas, ut nouiſſima Antichriſti perſecutio ſimilis uideatur undecimę plagę, qua Aegyptij, dū hoſtiliter perſequerentur Hebræos, in mari rubro populo dei per ſiccū trāſeūte, perierūt. Sed ego illa re geſta in Aegypto, iſtas perſecutiōes prophetice ſignificatas eſſe nō arbitror: quāuis ab eis, qui hoc putāt, exquiſite, & ingenioſe illa ſingula his ſingulis cōparata uideātur: nō prophetico ſpiritu, ſed cōiectura mentis humanæ, quę aliquādo ad uerum peruenit, aliquādo fallitur. Quid enim, qui hoc ſentiūt, dicturi ſunt de perſecutione, quā ipſe dominus crucifixus eſt? In quo eam ſunt numero poſituri? Si autē hac excepta exiſtimāt cōputandū, tanquā illæ numerandæ ſint, quæ ad corpus pertinēt, non qua ipſum caput eſt appetitū & occiſum: quid agent de illa, quæ poſteaq́ꝫ Chriſtus aſcendit in cœlum, Hieroſolymis facta eſt, ubi beatus Stephanus lapidatus eſt, ubi Iacobus frater Ioānis gladio trucidatus eſt, ubi Apoſtolus Petrus ut occideretur incluſus eſt, & per angelum liberatus: ubi fugati, atq́ꝫ diſperſi de Hieroſolymis fratres: ubi Saulus, qui poſtea Paulus Apoſtolus factus eſt, uaſtabat eccleſiā: ubi ipſe quoq́ꝫ iam fidem, quā perſequebatur euangelizās, qualia faciebat, eſt paſſus, ſiue per Iudęam, ſiue per alias gentes, quacūq́ꝫ Chriſtū feruentiſsime prędicabat? Cur ergo eis à Nerone uidetur ordiendū, cū ad Neronis tēpora inter atrociſsimas perſecutiones, de quibus nimis longū eſt cuncta dicere, Eccleſia creſcēdo peruenerit? Quod ſi à regibus factas perſecutiones in numero exiſtimant eſſe debere, [l]rex fuit Herodes, qui etiā poſt aſcenſum domini grauiſsimā fecit. [m]Deinde quid reſpondent etiā de Iuliano, quē non numerant in decē? An ipſe non eſt eccleſiam perſecutus, [n]qui Chriſtianos liberales literas docere ac diſcere uetuit? [o]Sub quo Valentinianus maior, qui poſt eū tertius impator fuit, fidei Chriſtianæ cōfeſſor extitit, militiaq́ꝫ priuatus eſt. [p]Vt omittā quæ apud Antiochiā facere cœperat, niſi unius fideliſsimi, & conſtantiſsimi iuuenis, qui cū multis, ut torquerentur apprehē-

A ſis, per totū diem primus eſt tortus, inter ungulas cruciatusq́ꝫ pſallentis libertatē atq́ꝫ hilaritatem miratus exhorruiſſet, & in cæteris deformius erubeſcere timuiſſet. [q]Poſtremo noſtra memoria Valens ſupradicti Valētiniani frater Arrianus, nōne magna perſecutiōe per oriētis partes catholicā uaſtauit eccleſiā? Quale eſt aūt nō cōſiderare Eccleſiā per totū mūdum fructificantē atq́ꝫ creſcentē, poſſe in aliquibus gētibus perſecutionē pati à regibus, & quādo in alijs nō patitur? Niſi forte nō eſt perſecutio computanda, [r]quādo rex Gothorū in ipſa Gothia perſecutus B eſt Chriſtianos crudelitate mirabili, cū ibi non eſſent niſi catholici, quorū plurimi martyrio coronati ſunt: ſicut à quibuſdā fratribus, qui tūc illic pueri fuerāt, & ſe iſta uidiſſe incūctāter recordabātur, audiuimus. [s]Quid modo in Perſide? Nōne ita in Chriſtianos ferbuit perſecutio, ſi tamen iam quieuit, ut fugientes inde nōnulli uſq́ꝫ ad Romana oppida peruenerint? Hæc atq́ꝫ huiuſmodi mihi cogitanti, nō uidetur eſſe definiendus numerus perſecutionū, quibus exerceri oportet Eccleſiā. Sed rurſus affirmare aliquas futuras à regibus, præter illam nouiſsimā, de qua nullus ambigit Chriſtianus, non minoris eſt C temeritatis. Itaq́ꝫ hoc in medio relinquimus, neutram partē quęſtionis huius aſtruentes, ſiue deſtruentes, ſed tantummodo ab affirmādi quodlibet horum audaci præſumptione reuocantes.

L. VIVES

PRimam quippe cōputāt à Nerone, quæ facta eſt.] De his perſecutiōib. Eccleſiæ Euſeb. in eccleſiaſtica hiſtoria. Huius ſub Nerone meminerūt Sueto. Trāquillus, & Tacitus. Ille ſic inqt in Nerōe: Afflicti ſupplicijs Chriſtiani, genus hominū ſuperſtitiōis nouæ, ac maleficæ. Tacitus ſic li. xv. Ergo abolēdo rumori Nero ſubdidit reos & exqſitiſsimis pœnis affecit, quos p flagitia inuiſos uulgus Chriſtianos appellabat. Autor nominis eius Chriſtus, qui Tyberio imperitāte p procuratorē Pōtium Pilatū ſupplicio affectus erat: repreſſaq́ꝫ in præſens exitiabilis ſupſtitio rurſus erūpebat, nō modo p Iu D dæā originē eius mali, ſed p urbē etiā, quo cūcta undiq́ꝫ atrocia, aut pudēda cōfluūt, celebranturq́ꝫ. Igit primo correpti, q fatebant: deinde indicio eorū multitudo ingēs haud perinde in crimine incēdij, q̄ odio humani generis cōuicti ſūt: & pereūtib. addita ludibria, ut ferarū tergis cōiecti laniatu canū interirēt, aut crucib. affixi, aut flammādi, aut ubi defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerent. Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat. Et Circēſe ludicrū edebat habitu aurigæ permixtus plebi, uel curriculo inſiſtēs. Vnde, q̄q̄ aduerſus ſontes, & nouiſsima exēpla meritos, miſeratio oriebat, tanq̄ nō utilitate publica, ſed in ſæuitiā unius abſumerent. Hæc Tacitus. O ueſanos Tacite & Trāquille: an uero uobis parricida Iupiter, & flagitijs omnib. impuratus deus uidebatur, nō uidebatur ſanctiſsimus Chriſtus? & ad innocentiā cōſpirare maleficiū uocatis dignoſciq́ꝫ odio ductus, & quibus nocent, qui in leges iurarūt, quarū caput eſt nemini nocere, bene & uelle & facere uniuerſis. Si noſtras leges non legiſtis, cur dānatis inauditos? ſi legiſtis, cur improbatis

Tranquilli & Taciti de Chriſtianis uerba

eas uirtutes, quas uos ſcriptis ueſtris in cœlum admirabundi uehitis? b Secundã à Domitiano.] Perſecutio cœpta à Nerone ceſſauit Veſpaſiano principe, qui Chriſtianos quietos permiſit agere. Patris exẽplum ſecutus eſt Titus. At Dominanus ille Caluus Nero, ut per omnia eſſet Neronis ſimilis, ne hoc quidem eius uoluit prætermittere. Ita Ioannem in Pathmos inſulam ex Sporadibus relegauit. Hæc Domitiani, & tertia Traiani eadem ſunt: nam cœpta ſub Domitiano uſq; ad Traianum peruenerat, qui Neruæ ſucceſsit, quum hic Domitiano, fuiſſetq; in imperio plus paulo quàm annum. Extat Plinij Iunioris Aſiam regentis ad Traianum epiſtola, qua illum conſulit, quid cenſeat Chriſtianis faciendum, in quis nullum uideret crimẽ tantis ſupplicijs dignum. operæprecium eſt uerba ipſius Plinij audire. Aſfirmabant hanc fuiſſe ſummam uel culpæ ſuæ, uel erroris, quod eſſent ſoliti ſtato die ante lucẽ conuenire, carmẽq; Chriſto quaſi deo dicere ſecum inuicem: ſeq; ſacramento non in ſcelus aliquod obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depoſitũ appellati abnegarent. Quibus peractis morem ſibi diſcedendi fuiſſe, rurſus coeundi ad capiẽdum cibum, promiſcuum tamen & innoxium. Quod ipſum facere deſiiſſe poſt ædictum meum, quo ſecundum mandata tua hetærias eſſe uetueram. Tum commemurat quàm late ſerpat ſenſim, peruageturq; Chriſtianum nomen, & quàm incipiant deſeri ac frigere templa, parumq; ad uictimarios redire lucri. Huic Traianus ſic reſpundet: Traianus Plinio S. Actum, quem debuiſti mi Secunde, in excutiendis cauſis eorum, qui Chriſtiani ad te delati fuerant, ſecutus es: neq; enim in uniuerſum aliquid, quod quaſi certam formam habeat, conſtitui poteſt: conquirendi non ſunt. ſi deferantur, & arguantur, puniendi ſunt: ita tamen, ut qui negauerit ſe Chriſtianum eſſe, idq; re ipſa manifeſtum fecerit, id eſt ſupplicando dijs noſtris, quamuis ſuſpectus in præteritum fuerit, ueniam ex pœnitentia impetret. Sine autore uero propoſiti libelli nullo crimine locum habere debent: nam & peſsimi exempli, nec noſtri ſeculi eſt. Vale. [redacted]

[redacted]

Liberales artes

[redacted]

biles

[redacted]

A [redacted]

B [redacted]

C [redacted]

D [redacted]

De tempore nouiſsimæ perſecutionis occulto Caput LIII

ILLAM ſanè nouiſsimam perſecutionem, quę ab Antichriſto futura eſt, præſentia ſua ipſe extinguet Ieſus. Sic enim ſcriptum eſt, quod eum interficiet ſpiritu oris ſui & euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ. Hic quæri ſolet, quãdo iſtud erit: importune omnino. Si em̃ hoc nobis noſ-

A ſe prodeſſet, à quo melius ꝙ ab ipſo deo magiſtro interrogantibus diſcipulis diceretur: Non enim ſiluerũt inde apud eũ, ſed à præſente quæſierũt dicentes:[a] Domine, ſi hoc in tẽpore repræſentabis regnum Iſrael: At ille: Nõ eſt, inquit, ueſtrum noſſe[b] tẽpora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate. Nõ utiq; illi de hora uel die uel anno ſed de tẽpore interrogauerãt, quãdo illud acceperere reſpõſum. Fruſtra igitur annos, qui huic ſeculo remanẽt, cõputare ac definite conamur, cũ hoc ſcire nõ eſſe noſtrum ex ore ueritatis audiamus. Quos tamẽ alij quadringẽtos, alij quingẽ
B tos, alij etiã mille ab aſcẽſione dñi uſq; ad eius ultimũ aduentũ cõpleri poſſe dixerũt. Queadmodũ autẽ quiſq; eorũ aſtruat opinionẽ ſuam, longũ eſt demõſtrare, & nõ neceſſariũ. Coniecturis quippe utuntur humanis, nõ ab eis certũ aliquid de ſcripturę canonicæ autoritate profertur. Omniũ uero de hac re calculantiũ digitos reſoluit, & quieſcere iubet ille qui dicit: Nõ eſt ueſtrũ ſcire tẽpora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate.[c] Sed hęc quia euãgelica ſentẽtia eſt, mirũ nõ eſt nõ ea repreſſos fuiſſe deorũ multorũ falſorũq; cultores, quo minus fingerẽt dęmonum reſpõſis, quos tanquã deos colunt, definitũ eſſe
C quanto tẽpore mãſura eſſet religio Chriſtiana. Cũ enim uiderẽt, nec tot tãtisq; perſecutiõib. eã potuiſſe cõſumi, ſed his potius mira incremẽta ſũpſiſſe, excogitauerũt neſcio quos uerſus Gręcos tanq; conſulenti cuidã diuino oraculo effuſos, ubi Chriſtũ quidẽ ab huius tanq; ſacrilegij crimine faciũt innocentẽ: Petrũ autẽ maleficia feciſſe ſubiũgunt, ut coleretur Chriſti nomẽ per cccLxv. annos, deinde cõpleto memorato numero annorũ, ſine mora ſumeret finẽ. O hominũ corda doctorũ, ò ingenia literata digna credere iſta de Chriſto, quæ credere nõ uultis in Chri-
D ſtũ, quod eius diſcipulus Petrus ab eo magicas artes nõ didicerit: ſed ipſo innocẽte, tamẽ eius diſcipulus maleficus fuerit, nomẽq; illius, ꝙ ſuũ coli maluerit magicis artibus ſuis, magnis laboribus & periculis ſuis, poſtremo etiam effuſione ſanguinis ſui. Si Petrus maleficus fecit, ut Chriſtũ ſic diligeret mundus, quid fecit innocens Chriſtus, ut eũm ſic diligeret Petrus? Reſpondeant igitur ſibiipſi, & ſi poſſunt intelligãt illa ſuperna gratia factum eſſe, ut propter æternam uitam Chriſtum diligeret mundus: qua gratia factum eſt, ut propter ęternam uitam ab illo accipiendam, & uſq; ad temporalem mor-

tem pro illo patiendã Chriſtũ diligeret Petrus. Deinde iſti dij qui ſũt, qui poſſunt iſta prædicere, nec poſſunt auertere, ita ſuccũbẽtes uni malefico & uni ſceleri magico, quo puer, ut dicũt, [d] anniculus occiſus, et dilaniatus, et ritu nefario ſepultus eſt, ut ſectã ſibi aduerſariã tã prolixo tẽpore cõualeſcere, tot tãtarũq; perſecutionũ horrẽdas crudelitates nõ reſiſtẽdo, ſed patiẽdo ſuperare, & ad ſuorũ ſimulachrorũ, templorũ ſacrorũ oraculorũ euerſionẽ peruenire permitterẽt? Quis poſtremo eſt deus, nõ noſter utiq;, ſed ipſorũ, qui uel illectus tãto ſcelere, uel impulſus eſt iſta pręſtare? Nõ enim alicui dæmõi, ſed deo dicũt illi uerſus, hęc Petrũ arte magica definiſſe. Talem deum habent, qui Chriſtum non habent.

L. VIVES

a Domine ſi hoc in tẽpore repræſentabis.] Vulgo reſtitues, & ſic ipſe alibi citat. Græce ἀποκαθιστᾶς. b Non eſt, inquit, ueſtrũ noſſe.] Curioſitates ſuperuacaneas, & nihil profutura hominib. refellit, ſibiq; ſoli futurorũ cognitionẽ reſeruat. Eant nunc ſiue Mathematici, ſiue diuinaculi quilibet, & pauidæ plebeculæ, craſsisq; purpuratis admirabũdis definiãt tẽpora, & articulos, quibus hic curſus rerũ ordoq; ceſſaturus eſt: atq; etiã ſi dijs placet, Chriſto ipſo docẽte, ſe id profiteanẽ facere, qui chariſsimis diſcipulis ſeuere reſponderit, nihil hominibus cum ſcientia negocij tam reconditi & arcani. Et tamen nulla res eſt, de qua liberius homines mentianẽ, q̃ de uẽturis, quoniã nihil nos audimus libentius, etiã ſi mentiri ſciamus. ita fauor in eos noſter, qui futura iactãt prædicere, licentiã eorũ irritat, & alit. Vſq; adeo in re mirabili uel uoluiſſe dicere, mirandũ ducimus. c Quia Euangelica ſententia eſt.] Nam & Chriſti, & ab Euangeliſta conſcripta: ideo ad Euangelium uidet pertinere. Et profecto aſcenſio domini ad Euangeliũ pertinet, & fuiſſet illud caput actuũ Apoſtolorum reliquo Lucæ Euãgelio additũ, niſi ipſe idẽ præfatione ſua ſeiũxiſſet. d Quo puer, ut dicũt, anniculus occiſus.] Infãticidia ſolita obijci Chriſtianis oſtẽdit Tertullianus in apologetico, qui id crimen falſiſsimũ atq; impudentiſsimũ purgat: quanquã Cataphryges & Pepuziani duo hominũ genera hæreſis cum primis perditæ ac deſperatæ, infantis tenellũ corpus ſoliti erant per omnia membra cõpungere, ut ſic expreſſo ſanguine farina maceraretur, qua cõficerent panem in euchariſtiæ uſum, ut Auguſtinus ad Quoduultdeum narrat. Simile quiddam Euchetæ & Gnoſtici faciebãt, ad dæmones pellẽdos, ut legitur apud Michaelem Pſellum. Sed hæc tam ſunt ſemper habita Chriſtiana q̃ magicæ artes, & dæmonum colendorum ritus.

Infanticidia olim Chriſtianis obiecta

De ſtultiſsimo mẽdacio Paganorũ, quo Chriſtianam religionem nõ ultra trecentorum ſexagintaquinq; annorum mãſuram ſpatium eſſe finxerunt. Cap. LIIII

HAEC atq; huiuſmodi multa colligerem, ſi nõdum annus iſte tranſiſſet quẽ diuinatio ficta promiſit & decepta uanitas credidit. Cum uero ex quo nominis Chriſti cult⁹ per eius in carne præ- A ſentiã, & per Apoſtolos inſtitutus eſt, ante aliquot annos anni trecẽti ſexagintaquinq; cõpleti ſint, quid aliud quærimus unde iſta falſitas refellatur? Vt enim in Chriſti natiuitate huius rei non ponamus initiũ, quia infans & puer diſcipulos nõ habebat, tamẽ quãdo habere cœpit, procuI dubio tũc innotuit per eius corporalẽ præſentiã doctrina et religio Chriſtiana, id eſt poſt eaquã in fluuio Iordane miniſterio Ioannis eſt baptizatus. Propter hoc enĩ de illo prophetia illa pręceſſerat: Dominabitur à mari uſq; ad mare, & à flumine uſq; ad terminos orbis terræ. Sed quoniã priuſq; paſſus eſſet, & reſurrexiſſet B à mortuis, nondũ fides fuerat definita, in reſurrectione quippe Chriſti definita eſt. nam ſic apoſtolus Paulus Athenienſibus loquitur, dicẽs: Iam nunc annunciat hominibus, omnes ubiq; agere pœnitentiã: eo quod ſtatuit diẽ iudicare orbẽ in æquitate, in uiro, in quo definiuit fidem omnibus, reſuſcitãs illũ à mortuis: melius in hac quæſtione ſoluẽda inde initiũ ſumimus: præſertim quia tũc datus eſt etiã ſpiritusſanctus, ſicut eũ dari poſt reſurrectionẽ Chriſti oportebat in ea ciuitate, ex qua debuit incipere lex ſecũda, hoc eſt teſtamentũ nouũ. Prima enim data fuit lex C in mõte Sina per Moyſen, quod teſtamentum uocatur uetus. De hac aũt quæ per Chriſtũ data eſt, prædictũ eſt: Ex Siõ lex prodiet, & uerbũ domini ex Hieruſalẽ. Vnde & ipſe per omnes gentes dixit prædicari oportere in nomine ſuo pœnitentiã, ſed tamen incipiẽtibus ab Hieruſalem. Ibi ergo exorſus eſt huius nominis cultus, ut in Chriſtũ Ieſum, qui crucifixus fuerat, & reſurrexerat, crederetur. Ibi hæc fides tam inſignibus initijs incãduit, ut aliquot hominũ milia in Chriſti nomẽ mirabili alacritate cõuerſa, uenditis ſuis rebus, ut egenis diſtribuerẽtur, propoſito ſancto & ardẽtiſsima charitate ad paupertatem D uoluntariã peruenirẽt, atq; inter frementes & ſanguinẽ ſitiẽtes Iudæos ſe uſq; ad mortem pro ueritate certare, nõ armata potẽtia, ſed potẽtiore patiẽtia prępararẽt. Hoc ſi nullis magicis artibus factũ eſt, cur credere dubitant eadẽ uirtute diuina per totũ mundum idem fieri potuiſſe qua hoc factũ eſt? Si aũt ut Hieroſolymis ſic ad cultũ nominis Chriſti accẽderetur tanta hominũ multitudo, quæ illum in cruce, uel fixerat prenſum, uel riſerat fixũ, iam maleficiũ illud fecerat Petrus, ex ipſo anno quærendũ eſt, quando trecẽti ſexagintaquinq; cõpleti ſint. [a] Mortuus

eſt

eſt ergo Chriſtus duobus Geminis cõſulibus, octauo Cal. Aprilis. Reſurrexit tertia die, ſicut Apoſtoli ſuis etiam ſenſibus probauerunt. Deinde poſt quadraginta dies aſcẽdit in cœlũ: poſt decem dies, id eſt quinquageſimo poſt ſuam reſurrectionẽ die miſit ſpiritum ſanctũ. Tũc tria millia hominũ Apoſtolis eũ prædicantibus crediderũt. Tũc itaq; nominis illius cultus exortus eſt, ſicut nos credimus, & ueritas habet, efficacia ſpiritusſancti: ſicut autẽ finxit uanitas impia uel putauit, magicis artibus Petri. Paulo poſt etiam ſigno mirabili facto, quando ad uerbum ipſius Petri quidam mẽdicus ab utero matris ita claudus, ut ab alijs portaretur, & ad portam templi, ubi ſtipẽ peteret, poneretur, in noie Ieſu Chriſti ſaluus exiliuit, quinq; milia hominũ crediderũt. Ac deinde alijs atq; alijs acceſsibus credentium creuit eccleſia. Ac per hoc colligitur etiã dies ex quo annus ipſe ſumpſit initiũ, ſcilicet quãdo miſſus eſt ſpiritusſanctus, id eſt per idus Maias. Numeratis proinde cõſulibus, trecẽti ſexagintaquinq; anni reperiũtur impleti, per eaſdem idus Maias, [b] conſulatu Honorij & Eutychiani. Porrò ſequẽti anno, [c] cõſule Mãlio Theodoro, quando iam ſecundũ illud oraculũ dęmonum, aut figmentũ hominũ, nulla eſſe debuit religio Chriſtiana, quid per alias terrarũ partes forſitan factũ ſit, nõ fuit neceſſe perquirere. Interim quod ſcimus, in ciuitate notiſsima & eminẽtiſsima Carthagine Aphricæ Gaudentius & Iouius comites Imperatoris Honorij, quarto decimo calẽdas Aprilis falſorũ deorũ templa euerterũt, & ſimulachra fregerũt. Ex quo uſq; ad hoc tẽpus [d] per triginta ferme annos, quis nõ uideat quantum creuerit cultus nominis Chriſti, præſertim poſteaquã multi eorũ Chriſtiani facti ſunt, qui tanquã uera illa diuinatione reuocabantur à fide, eãq; cõpleto eodem annorũ numero inanẽ irridendãq; uiderũt? Nos ergo qui ſumus uocamurq; Chriſtiani, nõ in Petrũ credimꝰ, [e] ſed in quẽ credidit Petrus: Petri de Chriſto ædificati ſermonibus, nõ carminibus uenenati: nec decepti maleficijs, ſed beneficijs eius adiuti. Ille Petri magiſter Chriſtus in doctrina, quæ ad uitam ducit æternã, ipſe eſt & magiſter noſter. Sed aliquando iam claudamus hunc librum, hucuſq; diſſerẽtes, & quantũ ſatis uiſum eſt demonſtrantes, quis nam ſit duarũ ciuitatũ cœleſtis atq; terrenæ ab initio uſq; in finẽ permixtarũ mortalis excurſus. Quarũ illa quæ terrena eſt, fecit ſibi quos uoluit, uel undecunq;, uel etiam ex hominibus falſos deos, quibus ſacrificando ſeruiret. Illa autẽ quæ cœleſtis peregrinatur in terra, falſos deos nõ facit, ſed à uero deo ipſa fit, cuius uerum ſacrificiũ ipſa ſit. Ambæ tamen temporalibus, uel bonis pariter utũtur, uel malis pariter affliguntur, diuerſa fide, diuerſa ſpe, diuerſo amore, donec ultimo iudicio ſeparentur, & percipiat unaquæq; ſuum finem, cuius nullus eſt finis. De quibus ambarũ finibus deinde diſſerendum eſt.

A

L. VIVES

B

Mortuus eſt ergo Chriſtus duobus Geminis conſulibus.] Principio cõſtat Chriſtum mortuũ imperio Tyberij Cæſaris. Lucas Euangeliſta baptiſma Ioannis, & initium prædicationis domini in xv. Tyberij Cæſaris annum refert. Erit ergo eius mors anno xviij. aut etiã xix. nã tribus annis dominus Ieſus ad populos de regno dei diſſeruit. Idem Hieronymus & Euſebius in Chronicis, qui etiam teſtimonia affert Ethnicorum de terræmotu & defectu ſolis eodẽ ipſo anno: nam Phlegon Olympiadum ſcriptor ſic ait. Quarto autẽ anno ccij. Olympiadis, qui fuit principatus Tyberij xviij. magna & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio ſolis eſt facta. Dies hora ſexta ita in tenebroſam noctẽ uerſus, ut ſtellæ cœlo uiſæ ſint, terræq; motus in Bithynia, Nicenæ urbis multas ædes ſubuertit. At duo Gemini, ſcilicet Rubellius Geminus & Fuſius Geminus, quibus cõſulibus Auguſtinus ex Lactãtij ſententia dicit dominũ eſſe crucifixũ, nõ xviij. ſed xv. principatus Tyberij cõſules fuerunt: idq; præterquã quod ex v. Taciti uolumine facile colligi poteſt, ipſe etiam Lactãtius fatet̃ lib. iiii. ca. x. cui ſuffragant̃ Oroſius, Eutropius, & Tertullianus, eo quintodecimo anno Chriſtum affixum eſſe cruci narrantes. quod ſi xviij. annus magis placet, obierit mortem Chriſtus Serg. Galba, qui poſt imperauit & Lucio Sylla coſs. nam ſextodecimo anno cõſules fuerunt Trio & Regulus, xvij. Gn. Domitius & Camillus Scribonianus. b Conſulatu Honorij & Euticiani.] His cõſulibus Gothi & Alani, & cæteræ feræ gẽtes in Italiam Stilicone impulſore ſunt ingreſſæ. Fuit enim quartus conſulatus Honorij Auguſti. Hoc factum in ſequentem annum Proſper reijcit Stilicone & Aureliano coſs. c Socium accepiſſet Honorius conſulem Manlium Theodorum.] Alibi ſic: porrò ſequenti anno conſule Manlio Theodoro. apud Aurelium Caſsiodorum in digeſtione conſulum, quãuis mẽdoſa, poſt annum Honorij iiij. & Eutychiani coſs. ſequit̃ annus Manlij & Theodori coſs. Claudianus unum hominem facit, ut hic Auguſtinus Manlium Theodorum, in cuius conſulatum elegantiſsimum cecinit panegyricum, & ſignificat illum non tum primum factum conſulem. Proſper huius conſulatum ante Honorium iiij. conſulem ponit, puto in tempore eſſe mendum quemadmodum in ſcriptura, ſic enim legendus is locus: Manlio Theodoro ſecundum cõſule. cum hoc cõſulatum inierat Eutropius Eunuchus qui mox honore & uita exutus eſt. Sic ille. Itaq; fieri poteſt ut & Eutropij nomẽ ſit ex faſtis expunctum, & collega non ſit Manlio ſuffectus: quãquam per illa tempora cepit creari unus conſul. d Per triginta ferme annos.] Vſq; tertium annum imperij Theodoſii iunioris. e Sed in quem credidit Petrus.] Paulus primæ ad Corinthios iii. Quis eſt enim Paulus? quis Apollos? miniſtri per quos crediditis.

C

D

ELENCHVS CAPITVM

IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XIX

1 Quod in quæſtione quam de finibus bonorum & malorum philoſophica diſputatio uentilanit, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe Marcus Varro perſpexerit.
2 Quomodo remotis omnibus differentijs, quæ non ſectę ſed quæſtiones ſunt, ad tripertitam ſummi boni definitionem Varro perueniat, quarum tamen una ſit eligenda.
3 De tribus ſectis ſummum hominis bonum quærentibus, quam eligendam Varro definiat, ſequens ueteris Academiæ Antiocho autore ſententiam.
4 De ſummo bono & ſummo malo quid Chriſtiani ſentiãt cõtra philoſophos, qui ſummum bonum in ſe ſibi eſſe dixerunt.
5 De ſociali uita, quæ cum maxime expetenda ſit, multis offenſionibus ſæpe ſubuertitur.
6 De errore humanorum iudiciorum cum ueritas latet.
7 De diuerſitate linguarum, qua ſocietas hominum dirimitur: & de miſeria bellorũ etiam quæ iuſta dicuntur.
8 Quòd amicitia bonorũ ſecura eſſe nõ poſsit, dũ à periculis pręſentis uitæ trepidari neceſſe ſit.
9 De amicitia ſanctorum angelorum, quæ homini in hoc mundo nõ poteſt eſſe manifeſta propter fallaciã dæmonũ, in quos inciderunt, qui multos ſibi deos colendos putauerunt.
10 Quis fructus ſanctis de ſuperata huius uitæ tentatione paratus ſit.
11 De beatitudine pacis æternæ, in qua ſanctis finis eſt, id eſt uera perfectio.
12 Quod etiam bellantium ſæuitia, omnesq́ hominum inquietudines ad pacis finẽ cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit.
13 De pace uniuerſali, quæ inter quaslibet perturbationes priuari non poteſt lege naturę, dũ ſub iuſto iudice ad id quiſq́ peruenit ordinatione, quod meruit uoluntate.
14 De ordine ac lege ſiue cœleſti, ſiue terrena, per quam ſocietati humanæ etiam dominãdo conſulitur, & conſulendo ſeruitur.
15 De libertate naturali, & de ſeruitute, cuius prima cauſa peccatum eſt, qua homo malæ uoluntatis etiamſi non eſt mancipium alterius hominis, ſeruus eſt propriæ libidinis.
16 De æquo iure dominandi.
17 Vnde cœleſtis ſocietas cum terrena ciuitate pacem habeat, & unde diſcordiam.
18 Quàm diuerſa ſit Academiæ nouæ ambiguitas à conſtantia fidei Chriſtianæ.
19 De habitu & moribus populi Chriſtiani.
20 Quòd ciues ſanctorum in huius uitæ tempore ſpe beati ſint.
21 An ſecundum definitiones Scipionis, quæ in dialogo Ciceronis ſunt, unquam fuerit Romana reſpublica.
22 An uerus ſit deus cui Chriſtiani ſeruiunt, cui ſoli debeat ſacrificari.
23 Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum reſponſa de Chriſto.
24 Qua definitione conſtet populi & reipublicæ nuncupationem rectè ſibi non ſolum Romanos, ſed etiam regna alia uendicare.
25 Quod non poſsint ibi ueræ eſſe uirtutes, ubi non eſt uera religio.
26 De pace populi alienati à deo, qua utitur ad pietatẽ pop. dei, dũ in hoc peregrinus eſt mũdo.
27 De pace ſeruientium deo, cuius perfecta trãquillitas in hac tẽporali uita nõ poteſt apprehẽdi.
28 In quem finem uenturus ſit exitus impiorum.

Quòd in quæſtione quam de finibus
bonorum & malorum philoſophica
diſputatio nentilauit, ducētas octogin
ta & octo ſectas eſſe Marcus Varro
perſpexerit. Capur I

Q VONIAM de ciuitatis
ntriuſq;, terrenæ ſcilicet
& cœleſtis debitis finib.
deinceps mihi uideo diſ
putandum, prius expo-
nenda ſunt quantum o-
peris huius terminandi
ratio patitur, argumenta
mortalium, quibus ſibiipſi beatitudinem facere
in huius uitæ infelicitate moliti ſunt: ut ab eorū
rebus uanis ſpes noſtra quid differat, quam de
us nobis dedit, & res ipſa, hoc eſt uera beatitu-
do quam dabit, non tantum autoritate diuina,
C ſed adhibita etiam ratione, qualem propter in-
fideles poſſumus adhibere, clareſcat. De finib.
enim bonorum & malorum multa & multipli-
citer inter ſe philoſophi diſputarūt. Quā quæ-
ſtionem maxima intentione nerſantes, inueni-
re conati ſunt quid efficiat hominem beatum.

Illud ēm eſt finis boni noſtri, propter quod
appetenda ſunt cætera, ipſum autem propter
ſeipſum: & illud finis mali, propter quod uitan-
da ſunt cætera, ipſum autem propter ſeipſum.
Finem ergo boni nunc dicimus, non quo cōſu-
matur, ut non ſit, ſed quo perficiatur, ut plenum
ſit: & finem mali non quo eſſe deſinat, ſed quo D
uſq; nocēdo perducat. Fines itaq; iſti ſunt, ſum
mum bonum, & ſummum malum. De quibus
inueniendis atq; in hac uita ſummo bono adi-
piſcendo, uitando autem ſummo malo, multū,
ſicut dixi, laborauerunt, qui ſtudium ſapientiæ
in huius ſeculi uanitate profeſſi ſunt: nec tamen
eos quamuis diuerſis errantes modis, naturæ li-
mes intantum ab itinere ueritatis deuiare permi
ſit, ut non alij in animo, alij in corpore, alij in u-
troq; fines bonorum ponerēt & malorum. Ex
qua tripertita uelut generalium diſtributione ſe
ctarū, Marcus Varro in libro De philoſophia
tam multam dogmatum uarietatem diligenter
& ſubtiliter ſcrutatus aduertit, ut ad cclxxxviij.
ſectas, nō quæ iam eſſent, ſed quæ eſſe poſſent,
adhibens quaſdam differentias facillime perue
niret. Quod ut breuiter oſtendam, inde opor-
tet incipiam, quod ipſe aduertit, & poſuit in li-
B bro memorato: Quatuor eſſe quædā, quæ ho-
mines ſine magiſtro, ſine ullo doctrinæ admini
culo, ſine induſtria uel arte uiuendi, quæ uirtus
dicitur, & proculdubio diſcitur, uelut naturali-
ter appetūt: aut uoluptatem, qua delectabiliter
mouetur corporis ſenſus: aut quietem, qua ſit ut
nullam moleſtiam quiſque corporis patiatur,
aut utranque, quam tamen uno nomine uolu-
ptatis Epicurus appellat: aut uniuerſaliter pri-
ma naturæ, in quibus & hæc ſunt, & alia: uel in
corpore, ut membrorū integritas, & ſalus atq;
incolumitas eius: uel in animo, ut ſūt ea quæ uel
parua, uel magna in hominum reperiuntur in-
genijs. Hæc igitur quatuor, id eſt uoluptas, qui
es, utrūq;, prima naturę, ita ſunt in nobis, ut uel
uirtus, quā poſtea doctrina inſerit, propter hæc
appetēda ſit: aut iſta propter uirtutē, aut utraq;
propter ſeipſa: ac per hoc fiunt hinc duodecim
ſectæ. Per hanc enim rationem ſingulæ tripli-
cantur, quod cum in uno demonſtrauero, diffi
cile non erit id in cęteris inuenire. Cum ergo uo
luptas corporis, animi uirtuti aut ſubditur, aut
præfertur, aut iungitur, tripertita uariatur diuer
ſitate ſectarum. Subditur autem uirtuti, quādo
in uſum uirtutis aſſumitur. Pertinet quippe ad
uirtutis officium, & uiuere patriæ, & propter pa
triam filios procreare, quorum neutrū fieri po-
teſt ſine corporis uoluptate. Nam ſine illa nec
cibus potuſq; ſumitur, ut uiuatur, nec concum-
bitur, ut generatio propagetur. Cum uero præ-
fertur uirtuti, ipſa appetitur ꝓpter ſeipſam. Vir-
tus autem aſſumenda creditur propter illam:
id eſt ut nihil uirtus agat, niſi ad cōſequendam
uel conſeruādam corporis uoluptatem, quæ ui
ta deformis eſt quidem quippe ubi uirtus ſeruit
dominæ uoluptati, quāuis nullo modo hęc di-
cenda ſit uirtus. Sed tamē etiam iſta horribilis
turpitudo quoſdam philoſophos patronos, &

defenſores ſuos habuit. Virtuti porrò uoluptas
iũgitur, quando neutra earũ propter alterã, ſed
propter ſeipſas ambæ appetũtur. Quapropter
ſicut nolnptas uel ſubdita, uel prælata uel iuncta
uirtuti tres ſectas facit, ita quies, ita utraqꝫ, ita pri
ma naturæ alias ternas inueniũtur efficere. Pro
uarietate quippe humanarum opinionũ uirtuti
aliquando ſubduntur, aliquando præferuntur,
aliquãdo iungũtur, [d] ac ſic ad duodenariũ ſecta-
rum numerũ peruenitur. Sed iſte quoqꝫ nume-
rus duplicatur adhibita una differentia, ſocialis
uidelicet uitę: quoniam quiſquis ſectatur aliquã
iſtarum duodecim ſectarum, profecto aut pro-
pter ſe tantum id agit, aut etiam propter ſociũ,
cui debet hoc uelle, quod ſibi. Quocirca duode
cim ſunt eorum, qui propter ſe tantummodo u-
namquanqꝫ tenendam putant: & aliæ duode-
cim eorum, qui non ſolum propter ſe ſic uel ſic
philoſophandũ eſſe decernunt, ſed etiam pro-
pter alios, quorum bonum appetũt ſicut ſuum.
Hæ autẽ ſectæ uigintiquatuor iterum geminã-
tur, addita differẽtia [e] ex Academiris nouis, & fi-
unt quadragintaocto. Illarum quippe uiginti-
quatuor, unamquãqꝫ ſectarũ poteſt quiſqꝫ ſic
tenere ac defendere nt certam, quemadmodum
defenderũt Stoici, quod hominis bonum, quo
beatus eſſet, in animi tantũmodo uirtute conſi-
ſteret. Poteſt alius ut incertã, ſicut defenderunt
Academici noui: quod eis etſi nõ certum, tamen
ueriſimile uidebatur. Vigintiquatuor ergo fiũt
per eos, qui eas uelut certas propter ueritatẽ, &
aliæ uigintiquatuor per eos qui eaſdem uelut in
certas propter uerisimilitudinẽ ſequendas pu-
tant. Rurſus, quia unamquãqꝫ iſtarum quadra
ginta octo ſectarum poteſt quiſqꝫ ſequi habitu
cæterorũ philoſophorum, [f] Itemqꝫ poteſt alius
habitu Cynicorum, ex hac differẽtia duplican-
tur, & nonaginta ſex fiunt. Deinde quia earum
ſingulas quaſqꝫ ita tueri homines poſſunt atqꝫ
ſectari, ut aut ocioſam diligãt uitam, ſicut hi qui
tantummodo ſtudijs doctrinæ uacare nolue-
runt, atque ualuerunt: aut negocioſam, ſicut
hi, qui cum philoſopharentur, tamen admini-
ſtratione reipublicæ, regendiſqꝫ rebus huma-
nis occupatiſſimi fuerunt: aut ex utroqꝫ genere
temperatã, ſicut hi qui partim erudito ocio, par
tim neceſſario negocio, alternãtia uitæ ſuæ tem
pora tribuerũt: propter has differẽtias poteſt e-
tiã triplicari numerus iſte ſectarum, & ad ducẽ-
tas octogintaocto perduci. Hæc de Varronis

A libro quãtum potui breuiter ac dilucidẽ poſui,
ſententias eius meis explicans uerbis. [g] Quomo
do autem refutatis cæteris unam eligat, quam
uult eſſe Academicorum ueterum, quos à Plato
ne inſtitutos [h] uſqꝫ ad Polemonem, qui ab illo
quartus eius ſcholam tenuit, quæ Academia di
cta eſt, habuiſſe certa dogmata uult uideri: &
ob hoc diſtinguit ab Academiris nouis, quibus
incerta ſunt omnia, quod philoſophiæ genus
[i] ab Archeſila cœpit ſucceſſore Polemonis: eãqꝫ
ſectam, id eſt ueterum Academicorũ ſicut dubi
tatione, ita omni errore carere arbitretur: lon-
gum eſt per omnia demõſtrare, nec tamẽ omni
B ex parte res omittẽda eſt. Remouet ergo prius
illas omnes differentias, quæ numerum multi-
plicauere ſectarum: quas ideo remouendas pu-
tat, quia non in eis eſt finis boni. Neqꝫ enim exi
ſtimat ullam philoſophiæ ſectã eſſe dicendam,
[k] quæ non eo diſtet à cæteris, quod diuerſos ha-
beat fines bonorum & malorum: quandoqui-
dem nulla eſt homini cauſa philoſophãdi, niſi
ut beatus ſit. Quod autem beatum facit, ipſe eſt
finis boni. Nulla eſt igitur cauſa philoſophãdi,
niſi finis boni. Quamobrẽ quæ nullũ boni finẽ
ſectatur, nulla philoſophiæ ſecta dicenda eſt.
C Cum ergo quæritur de ſociali uita, utrum ſit te-
nenda ſapienti, ut ſummum bonum, quo fit hõ
mo beatus, ita uelit, & curet amici ſui, quẽadmõ
dum ſuum, an ſuæ tantummodo beatitudinis
cauſa faciat quicquid facit: non de ipſo ſummo
bono quæſtio eſt, ſed de aſſumendo uel nõ aſſu
mendo ſocio ad huius participationem boni,
non propter ſeipſum, ſed propter eundem ſoci-
um, ut eius bono ita gaudeat, ſicut gaudet ſuo.
Item cum quæritur de Academicis nouis, qui-
bus incerta ſunt omnia, utrũ ita ſint res haben-
dæ, in quibus philoſophãdum eſt, an ſicut alijs
philoſophis placuit certas eas habere debeamus:
D non quæritur, quid in boni fine ſectandum ſit,
ſed de ipſius boni ueritate, quod uidetur ſectan
dum, utrum ſit, nec ne dubitandũ: hoc eſt, ut id
planius eloquar, utrum ita ſectandum ſit, ut qui
ſectatur, dicat eſſe uerum: an ita, ut qui ſectatur
dicat uerum ſibi uideri, etiam ſi forte ſit falſum,
tamen uterqꝫ ſectetur unũ atque idem bonum.
In illa etiam differentia quæ adhibetur ex habi
tu & conſuetudine Cynicorum, non quæritur
quiſnam ſit finis boni, ſed utrũ in illo habitu &
conſuetudine ſit uiuendum ei, qui uerum ſecta-
tur bonum, quodlibet ei uerũ uideatur eſſe atqꝫ
ſectandum

ſectandum. Denique fuerunt, qui cum diuerſa ſequerentur bona finalia, alij uirtutem, alij uoluptatem, eundem tamen habitum & cõſuetudinem tenebant, ex quo Cynici appellabãtur. Ita illud quicquid eſt, unde philoſophi Cynici diſcernũtur à cæteris, ad eligendum ac tenendum bonũ, quo beati fierẽt, uſque nil ualebat. Nam ſi aliquid ad hoc intereſſet, profecto idem habitus eundem finem, ſequi cogeret, & diuerſus habitus eundem ſequi finem non ſineret.

IOANNIS LODOVICI, VIVIS VALENTINI IN XIX librum de Ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini commentarij.

Q Væ uirtus dicitur, & proculdubio diſcif.] Magna eſt inter ueteres diſceptatio, diſcatúrne uirtus, alijs natura dari bonis, negari malis affirmantibus: alijs eam uſu doctrinaq́; percipi. Plato interdum his accedere, interdum illis uidetur: ſed haud dubiũ quin uirtutẽ & natura ex ſe non praua, & præcepta, & exercitatio & inſtituant & perficiant: quæ ueteres dixerunt φύσιν, λόγον, καὶ ἄσκησιν, quæ ſic ſunt in uirtute neceſſaria, ut in artibus, ut etiam in frugibus, in quibus opus eſt pingui ſolo, bonis ſeminibus, & agricolæ diligentia. Plutarchi libellus eſt, uel potius ſchedula ὅτι διδακτὴν ἀρετή. b Quam tamen uno nomine uoluptatis Epicurus.] Non ſolum iucundum illum & delectabilem ſenſum nominat Epicurus C uoluptatem, ſed etiam aduerſi illius aſperi & moleſti uacuitatem. Cicero primo De finibus, uerbis Torquati Epicuræi: Nam quoniam quum priuamur dolore, ipſa liberatione & uacuitate omnis moleſtiæ gaudemus. Omne autem id, quo gaudemus, uoluptas eſt, ut omne quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio recte eſt nominata uoluptas. c Vniuerſaliter prima naturæ.] Iſta ſunt Stoicis frequẽtia, & pene propria, de quis multa uarijs locis apud Ciceronem mentio. d Ac ſic ad duodenarium ſectarum numerum.] Multo plures conficerentur ſectæ, ſi omitteretur in aliqua ratione ſummi boni uirtus: tum uoluptas conferretur quieti, & primis naturæ, deinde quies primis naturæ: ſed nullus fuit tam perditæ philoſophus frontis, ut tametſi uoluptatem in faſtigio locaret bonorũ, uirtutem tamẽ ab illa uelut ſede felicitatis excluderet. e Ex Academicis nouis.] Sequitur uulgatam hac de re opinionem: nam ipſe Varro apud Ciceronem dicit hanc Archeſilæ Academiam uideri ſibi ueterem à Socrate inſtitutam, à Platone confirmatam, & literis mandatam. Euſebius libro decimoquarto Præpara. Euang. tertiam Carneadis Academiam addit, quæ media uocatur: aliter Laertius, qui ueterem Academiam Platoni, mediam Archeſilæ, nouam Lacydæ huius diſcipulo attribuit. f Itemq; poteſt alius habitu Cynicorum.] Huius ſectæ fundator Antiſthenes diſcipulus fuit Socratis, homo in primis à uoluptate auerſus, quales ferè fuerunt qui dicti ſunt Cynici: & ſi nonnulli cultu ſimili uoluptatibus dediti fuere, de quibus Origenes ſentit, quum in Exodum ſcribens, Cynomiam Cynicorum ſectæ comparat, quæ ad reliquas deceptiones ſuæ improbitatis etiam uoluptatem, & libidinem ſummum prædicãt bonum. quod miror ſi de tota Cynicorum ſecta in uniuerſum dicat

Voluptas

A illa præſertim antiqua, cui erat illud prouerbium in ore frequens: Malim inſanire quàm uoluptate perfrui. & fieri poteſt ut Hieronymus Origenem ſecutus, Ariſtippum & Cynicos faciat aſſertores uoluptatis in Eccleſiaſten: quo loco nos pro Cynicis Cyrenaicos emendauimus, certe ueriore ſenſu, quàm ſi Cynicos legas. Illud annotandum, quòd Cynicam uitæ rationem Diogenes Laertius non ſectæ modum quendam eſſe ait, ut quidam putarunt, ſed ueram & iuſtam ſectam.

g Quomodo autem refutatis cæteris.] Hos autem ſolos Cicero quinto De finibus, probauit, alijs reiectis, quorum ſententia non multum ab Ariſtotelica abeſt, immo ferè eſt eadem: quippe Ariſtoteles in libris Moralibus optima quæq; ex Platone magiſtro ſumpſit.

h Vſque ad Polemonem qui ab illo quartus.] Platoni ſucceſsit Speuſippus ſororis eius filius: huic uiuenti adhuc, ſed morbis contuſo, & fracto, Xenocrates, Xenocrati Polemo, qui Athenieñ. fuit prima adoleſcentia B luxui & libidini deditus, unica oratione à Xenocrate ad meliorem frugem adductus, magnusq; ſapientiæ aſſectator factus. Valerius Maximus hunc in exemplum affert mutationis morum. Fuit & Polemo Helladicus Iliæus, cuius hiſtoriam interdum citauimus. Fuit etiam Polemo Laodicæus Sophiſta. i Ab Archeſilao cœpit.] Hic fuit ex Pitane ciuitate Aeoliæ, quem more Socratis diſputaſſe ſemper in utranq; partem ferunt, nullumq; reliquiſſe ſuorum ſtudiorum monumẽtum, & in hoc quoq; Socratem imitatũ. Cicero Archeſilam nominat, & ſic eſt in antiquis Auguſtini codicibus.

k Quæ non eo differt à cæteris, quod diuerſos habeat fines.] Inter ueteres philoſophos ſic conſtabat, ut de tota philoſophiæ ratione diſſentiret, qui de ſummo bono non aſſentiretur.

Quomodo remotis omnibus differentijs, quæ nõ ſectę, ſed quæſtiones ſunt, ad tripartitã ſummi boni definitionem Varro perueniat, quarum tamen una ſit eligenda. Cap. II

I N tribus quoque illis uitæ generibus, uno ſcilicet non ſegniter, ſed in contemplatione uel in inquiſitione ueritatis ocioſo, altero in gerendis rebus humanis negocioſo, tertio ex utroq; genere temperato, cum quæritur quid horum ſit potius eligendum, non finis boni habet controuerſiam: ſed quid horum trium diffi D cultatem, uel facilitatem afferat ad conſequendum, ue retinendum finem boni, id in iſta quęſtione uerſatur. Finis enim boni, cum ad eum quiſque peruenerit, protinus beatũ facit. In ocio autem literato, uel in negocio publico, uel quando utrũque uicibus agitur, non continuo quiſque beatus eſt. Multi quippe in quolibet horũ triũ poſſunt uiuere, & in appetendo boni fine, quo fit homo beatus, errare. Alia eſt igitur quęſtio de finibus bonorum & malorũ, quæ unamquamq; philoſophorum ſectã facit: et aliæ ſunt

quæſtiones de ſociali uita, de cunctatione Aca/
demicorum, de ueſtitu & uictu Cynicorum, de
tribus uitæ generibus ocioſo, actuoſo, & ex u/
troq; modificato, quarũ nulla eſt in qua de bo/
norum & malorũ generibus diſputatur. Proin
de quoniam Marcus Varro has quatuor adhi/
bens differentias, id eſt ex uita ſociali, ex Acade
micis nouis, ex Cynicis, ex iſto uitæ genere tri/
pertito ad ſectas ducentas octogintaocto per/
uenit, & ſi quę alię poſſunt ſimiliter adijci, remo
tis eis omnibus, quoniam de ſectando ſummo
bono [a]nullam inferunt quæſtionem, & ideo ſe/
ctæ nec ſunt, nec uocandæ ſunt: ad illas duode/
cim, in quibus quæritur quid ſit bonum homi/
nis, quo aſſecuto fit beatus, ut ex eis unam ue/
ram, cæteras falſas oſtendat eſſe, reuertitur. Nã
remoto illo tripertito genere uitæ, duæ partes
huius numeri detrahuntur, & ſectæ nonaginta
ſex remanẽt. Remota uero differentia ex Cyni
cis addita, ad dimidiũ redigũtur, & quadragin/
taocto fiunt. Auferamus etiã quod ex Acade/
micis nouis adhibitũ eſt, rurſus dimidia pars re
manet, id eſt uigintiquatuor. De ſociali quoque
uita quod acceſſerat ſimiliter auferatur, & duo/
decim ſunt reliquæ, quas iſta differẽtia, ut uigin
tiquatuor fierẽt, duplicauerat. De his ergo duo/ C
decim nihil dici poteſt, cur ſectæ nõ ſint haben/
dæ. Nihil quippe aliud in eis quæritur, q̃ finis
bonorũ & malorũ. Inuentis aũt bonorum fini/
bus, profecto econtrario ſunt malorũ. Hæ autẽ
ut fiãt duodecim ſectę, illa quatuor triplicãtur,
uoluptas, quies, utrunq;, [b]& prima naturę, quæ
primigenia Varro uocat. Hæc quippe quatuor
dum ſingillatim uirtuti aliquãdo ſubduntur, ut
nõ propter ſeipſa, ſed propter officiũ uirtutis ap
petenda uideãtur: aliquando præferũtur, ut nõ
propter ſeipſa, ſed propter hæc adipiſcẽda uel
cõſeruanda neceſſaria uirtus putetur: aliquãdo D
iungũtur, ut propter ſeipſa & uirtus, & iſta ap/
petenda credãtur: quaternariũ numerum triplũ
reddunt, & ad duodecim ſectas perueniunt. Ex
illis autẽ quatuor rebus Varro tres tollit, uolu/
ptatẽ ſcilicet & quietẽ & utrunq;: non quod eas
improbet, ſed quod primigenia illa naturæ, &
uoluptatẽ in ſe habeãt, & quietẽ. Quid ergo o/
pus eſt ex his duabus tria quædã facere, duo ſci
licet cũ ſingillatim appetũtur uoluptas aut qui/
es, et tertiũ cum ambę ſimul, quãdoquidem pri
ma naturæ, & ipſas, & præter ipſas alia multa
cõtineant? De tribus ergo ſectis ei placet diligẽ
A ter eſſe tractandũ, quę nam ſit potius eligenda.
Nõ enim uerã pluſquã unã uera ratio eſſe per/
mittit, ſiue in his trib. ſit, ſiue alicubi alibi, quod
poſt uidebimus. Interim de his tribus quomo/
do unã Varro eligat, quantũ breuiter aperteq;
poſſumus, diſſeramus. Iſtæ nempe tres ſectę ita
fiunt: cum uel prima naturæ propter uirtutem,
uel uirtus propter prima naturæ, uel utraq;, id
eſt & uirtus, & prima naturæ propter ſeipſa
ſunt expetenda.

L. VIVES

Nvllam inferunt quæſtionem.] Nam & ſi admini
culari uidentur ſummo bono uſu ſuo recto uel ſe
cus, de ratione tamẽ illius neutiquã ſunt. b Et
B prima naturæ, quæ primigenia Varro uocat.] Hæc Ci/ Prima naturæ
cero dicit eſſe incolumitatem conſeruationẽq; omnium
partium, ualetudinem, ſenſus integros, doloris uacuita
tem, uires, pulchritudinem, cæteraq; generis eiuſdem,
quorũ ſimilia ſunt prima in animis, quaſi uirtutũ igni/
culi & ſemina: quæ adoleſcere ſi liceret, nec à prauis opi
nionibus ceu ſpinis ſuccreſcentibus præfocarẽtur, ipſa
nos ad beatam uitam perducerent.

De tribus ſectis ſummũ hominis bo/
num quærentibus, quam eligendam
Varro definiat, ſequens ueteris Aca/
demię Antiocho autore ſententiã. III

Q VID ergo iſtorum trium ſit uerum
atq; ſectandũ, iſto modo perſuade/
re conatur. Primũ quia ſummũ bo/
nũ in philoſophia nõ arboris, non
pecoris, nõ dei, ſed hominis quæritur, quid ſit i/
pſe homo quęrendũ putat. Sẽtit quippe in eius
natura duo eſſe quędã, corpus & animã, & ho/
rũ quidẽ duorũ melius eſſe animã, lõgeq; præ/
ſtabilius omino nõ dubitat. Sed utrũ anima ſo
la ſit homo, ut ita ſit ei corpus tanq; equus equi
ti, quęrendũ putat. [c]Eques enim nõ homo & e/
quus, ſed ſolus homo eſt: ideo tamẽ eques dici/
tur, quod aliquo modo ſe habeat ad equũ. An
corpus ſolũ ſit homo, aliquo modo ſe habẽs ad
animã, ſicut poculũ ad potionẽ: non enim calix
& potio, quam continet calix, [d]ſimul dicitur po/
culum, ſed calix ſolus, ideo tamen quod potio/
ni continendæ ſit accommodatus. An uero nec
anima ſola, nec ſolum corpus, ſed ſimul utrun/
que ſit homo, cuius pars ſit una, ſiue anima, ſi/
ue corpus, ille autem totus ex utroque conſtet
ut homo ſit: ſicut duos equos iunctos bigas uo
camus, quorum ſiue dexter, ſiue ſiniſter pars
eſt bigarum, unum uero eorũ quoquo modo ſe
habeat ad alterũ, bigas nõ dicimus, ſed ambos
ſimul. Horũ autem trium hoc eligit tertium, ho
minem

minemq́ nec animã ſolam, nec ſolum corpus, ſed animam ſimul & corpus eſſe arbitrabatur. Proinde ſummum bonũ hominis, quo fit beatus, ex utriuſq; rei bonis cõſtare dicit, & animæ ſcilicet & corporis. Ac per hoc prima illa naturę propter ſeipſa exiſtimat eſſe expetẽda, ipſamq́ uirtutem, quam doctrina inſerit uelut artem uiuendi, quæ in animæ bonis eſt, excellentiſsimũ bonum. [c]Quapropter eadem uirtus, id eſt ars agendæ uitæ, cum acceperit prima naturæ quæ ſine illa erant, ſed tamen erant etiam quãdo eis doctrina adhuc deerat, omnia propter ſeipſam appetit, ſimulq́ etiã ſeipſam: omnibusq́ ſimul & ſeipſa utitur, eo fine ut omnibus delectetur atq; perfruatur, [d]magis minuſq́, ut quæq; inter ſe maiora atque minora ſunt, tamen omnibus gaudens, & quædã minora, ſi neceſsitas poſtulat, propter maiora uel adipiſcenda uel tenẽda contemnens. [e]Omnium autem bonorũ uel animi uel corporis nihil ſibi uirtus omnino pręponit. Hæc enim bene utitur & ſeipſa, & cæteris quæ hominem faciunt beatum bonis. Ubi uero ipſa non eſt, quãlibet multa ſint bona, nõ bona eius ſunt, cuius ſũt: ac per hoc nec eius bona dicẽda ſunt, cui male utenti utilia eſſe nõ poſſunt. Hæc ergo uita hominis, quæ uirtute, & alijs animi & corporis bonis, ſine quibus uirtus eſſe non poteſt, fruitur, beata eſſe dicitur. Si uero & alijs, ſine quibus eſſe uirtus poteſt, uel ullis uel pluribus, beatior. Si autem prorſus omnibus, ut nullum omnino bonum deſit, uel animi uel corporis, beatiſsima. Non enim hoc eſt uita quod uirtus: quoniam non omnis uita, ſed ſapiens uita uirtus eſt: & tamen qualiſcunq; uita ſine ulla uirtute poteſt eſſe, uirtus uero ſine ulla uita nõ poteſt eſſe. Hoc & de memoria dixerim atque ratione, & ſi quid aliud tale eſt in homine. Sunt enim hæc & ante doctrinã, ſine his autem non poteſt eſſe ulla doctrina, ac per hoc nec uirtus, quæ utique diſcitur. Bene autem currere, pulchrum eſſe corpore, uiribus ingentibus præualere, & cætera huiuſmodi talia ſunt, ut & uirtus ſine his eſſe poſsit, & ipſa ſine uirtute bona ſunt: tamen & ſecundum iſtos etiã ipſa propter ſeipſam diligitur uirtus, utiturq́ illis & fruitur, ſicut uirtutẽ decet. [f]Hãc uitam beatã etiam ſocialem perhibent eſſe, quæ amicorum bona propter ſeipſa diligat ſicut ſua, eiſq́ propter ſeipſos hoc uelit quod ſibi: ſiue in domo ſint, ſicut coniunx, & liberi quicunque domeſtici: ſiue in

A loco, ubi domus eius eſt, ſicuti eſt urbs, ut ſunt hi, qui ciues uocantur: ſiue in orbe toto, ut ſunt gentes, quas ei ſocietas humana coniungit: ſiue in ipſo mundo, qui cenſetur nomine cœli & terrę, ſicut eſſe dicũt deos, quos uolunt amicos eſſe homini ſapienti, quos nos familiarius angelos dicimus. De bonorum autem & econtrario malorum finibus negant ullo modo eſſe dubitandum, & hanc inter ſe & nouos academicos affirmant eſſe diſtantiã, nec eorũ intereſt quicquã, ſiue Cynico, ſiue alio quolibet habitu & uictu, in his finibus quos ueros putant quiſque philoſophetur. Ex tribus porrò illis uitæ generibus B ocioſo, actuoſo, & quod ex utroque compoſitũ eſt, hoc tertium ſibi placere aſſeuerant. Hæc ſenſiſſe atque docuiſſe Academicos ueteres Varro aſſerit, autore [g] Antiocho magiſtro Ciceronis & ſuo, quem ſanè Cicero in pluribus fuiſſe Stoicum, q̃ ueterem academicum uult uideri. Sed quid ad nos, qui potius de rebus ipſis iudicare debemus, quàm pro magno de hominib. quid quiſque ſenſerit ſcire?

L. VIVES

a EQues enim non homo & equus, ſed ſolus homo eſt.] At Gellius, Marcellus, Macrobius, & Seruius docent equitem pro equo accipi, aſſer unteq́ (Eques) C Ennium, an non quadrupedes equites equitare, vij. annalium: & ibidem, deniq; ut magna quadrupes eques atq; elephanti proijciunt ſeſe: & Verg lib. iij. Atq; equitẽ docere ſub armis inſultare ſolo. Omnes eñ antiqui ſcriptores, ait Macrobius li. vi. Sat. ut hominẽ equo inſidẽtem, ita equũ quũ portaret hominẽ, equitẽ uocarũt: & equitare nõ hominẽ tantũ, ſed & equum quoq; dixerũt. b Simul dicit poculum.] Eſt etiã poculum id quod potatur, præſertim apud poetas: ut apud Vergiliũ primo Georg. Poculaq́ inuẽtis Acheloia miſcuit uuis. (Poculum) c Quapropter eadem uirtus, id eſt ars agendæ uitæ.] Hæc ex igniculis illis, & uelut ſeminibus naſcitur & adoleſcit, quæ indita nobis eſſe dicunẽ à natura, quæ uirtus quũ uel perfecta eſt, uel adulta, adiungit ſecum illa prima naturæ corporis, animiq́, & ijs uelut comitibus inſtructa efficit beatitudinem, per ſe expetendam, ut eſt ſententia Academicorum, rationẽq́ uitæ bonorum omnium cumulatione abſolutã: quæ omnia ſi quis fuſe cupit uide D ſe explicata, Ariſtotelem adeat in libris moralibus: aut ſi apertius atque elegantius, Ciceronem v. De finibus, niſi ex Platone iſtorum omnium fonte malit petere, maiore quidem labore, ſed certe purius & uberiore fructu.
d Magis minuſq́, ut quæq;.] Magis enim expetenda ſunt animi bona q̃ corporis, & inter bona corporis magis ualetudo quàm robur, magis integritas ſenſuũ quàm pernicitas pedum. e Omnium autem bonorum uel animi uel corporis.] Probe enim ſe nouit ipſa uirtus, nec arrogantia hæc eſt eius, ſed ſapientia, qua uidet id, quod eſt, nihil ſe præſtantius inueniri. f Hanc uitã beatã etiã ſocialẽ.] Stoici beatã uitã uerſaturã in re publica dicũt, ſed quẽadmodum hoc intelligẽdum ſit, explicat Seneca in libello De uita beata. nã quũ reſpublicas duas Stoici faciãt: alterã magnã & uere publicã, qua dij atq; homines continenẽ, qui eſt mũdus uniuerſus: alterã, cui nos aſcripſit cõditio naſcẽdi, ut Athenienſes

ſes, aut Carthaginẽſes: ſunt qui reipoblicæ maiori dent
operam, ut qui in contemplanonẽ rerum pulcherrima-
rum ſunt toti, alii minori, ot qui in actione oitæ, quæ ad
illam cioitatem pertinet, in qua ſumus nati: alii utriq́.
ad de quod uir ſapiens beatusq́ ad rempublicã non ac-
cedet, ſi uel ipſa eum non admittat, ſeu peopter fortu-
nam, ſeu propter dignitatem, uel corruptiores ſint eius
mores, q̃ ut emendari poſsint, quæ cauſa Platoni homi
ni nobili ne rempublicam attingeret, prior illa fuit Ze-
Antiochus noni, & Chryſippo, aliisq́ compluribus. g Antio-
cho.] Hic Aſcalonita fuit, docuitq́ Ciceronem, Varro-
nem, Locullum, & alios pleroſq́ nobiles Romanos, ſe-
quebaturq́ ueterem Academiam, ſed ita ut ad Zenoni-
cam ſectam inclinaret, eamq́ non tam Stoicam diſcipli
nam nouam uocandam autumabat, q̃ antiqoræ Acade-
miæ correctionem: idcirco eius Antiochi, & de aliis re-
bus permultis, & in primis de ſummo bono ſententia
Bruto, qui eius fratrẽ Ariſtium audiebat, cæteriſq́ Stoi
cis uehementer probabatur: ac profecto eandem propè
eſſe Stoicorum & Academicorũ hæreſim diximus aliis
libris, uerbis tantum inter ſe diſtare, mutatis perpaucis
quibuſdam, quã Antiochus correctionem ueteris diſci
plinæ nominabat.

De ſummo bono & ſummó malo quid Chriſtiani ſentiant cõtra philoſophos, qui ſummum bonum in ſe ſibi eſſe dixerunt. Caput IIII

I ergo quæratur à uobis, quid ciui-
tas dei de his ſingulis interrogata re
ſpondeat, ac primum de finibus bo
norum malorumq́ quid ſentia, re-
ſpondebit ęternam uitam eſſe ſummum bonũ,
æternã uero mortem ſummũ malum: propter
illam proinde adipiſcẽdam, iſtamq́ uitandam,
recte nobis eſſe uiuendum. Propter quod ſcrip-
tum eſt: Iuſtus ex fide uiuit. Quoniam neq́ bo
num noſtrũ iam uidemus, unde oportet ut cre-
dendo quæramus: neq́ ipſum recte uiuere no-
bis ex nobis eſt, niſi credentes adiuuet & oran-
tes, qui & ipſam fidem dedit, qua nos ab illo ad
iuuandos eſſe credamus. Illi autem qui in iſta ui
ta fines bonorum & malorum eſſe putauerunt,
ſiue in corpore, ſiue in animo, ſiue in utroq́ po-
nentes ſummum bonum: atq́ ut id explicatius
eloquar, ſiue in uoluptate, ſiue in uirtute, ſiue in
utraq́: ſiue in quiete, ſiue in uirtute, ſiue in utra-
que: ſiue in uoluptate ſimul & quiete, ſiue in uir-
tute, ſiue in utriſq́: ſiue in primis naturæ, ſiue in
uirtute, ſiue in utriſq́: hinc beati eſſe, & à ſeipſis
beati fieri mira uanitate uoluerunt. Irriſit hoc ue
ritas per prophetam dicẽtem: Nouit dominus
cogitationes hominum, quoniam uanæ ſunt.
Vel ſicut hoc teſtimoniũ poſuit apoſtolus Pau-
lus: Dominus nouit cogitationes ſapientium,
quoniam uanæ ſunt. Quis enim ſufficit quanto

A uis eloquentiæ flumine uitæ huius miſerias ex-
plicare? Quam lamentatus eſt Cicero in conſo
latione de morte filiæ, ſicut potuit. Sed quan-
tum eſt quod potuit? Ea quippe quæ dicuntur
prima naturæ, quando, ubi, quomodo tam be-
ne ſe habere in hac uita poſſunt, ut non ſub in-
certis caſibus fluctuent? Quis enim dolor con-
trarius uoluptati, quæ inquietudo cõtraria quie
ti, in corpus cadere ſapientis non poteſt? Mem
brorum certe amputatio uel debilitas, hominis
expugnat incolumitatem, deformitas pulchri-
tudinem, imbecillitas ſanitatem, uires laſsitudo,
mobilitatem torpor, aut tarditas. Ecquid ho-
B rum eſt, quod nequeat in carnem ſapientis ir-
ruere? Status quoq́ corporis atq́ motus, cum
decentes atque congruentes ſunt: inter naturæ
prima numerantur. Sed quid ſi aliqua mala ua-
letudo membra tremore concutiat? Quid ſi uſ-
que ad ponendas in terram manus, dorſi ſpina
curuetur, & hominem quodammodo quadru-
pedem faciat? Nónne omnem ſtatuendi cor-
poris, & mouendi ſpeciem decusq́ peruertet?
Quid ipſius animi primigenia, quæ appellan-
tur bona, ubi duo prima ponunt propter com-
prehenſionem, perceptionemq́ ueritatis, ſen-
C ſum & intellectum? Sed qualis quantusq́ re-
manet ſenſus, ſi ut alia taceã, fiat homo ſurdus
& cæcus? Ratio uero & intelligẽtia quo recedet,
ubi ſopietur, ſi aliquo morbo efficiatur inſanus?
Phrenetici multa abſurda cum dicunt, uel faci-
unt, plerunque à bono ſuo propoſito, & mori
bus aliena, immo ſuo bono propoſito mori-
busq́ contraria, ſiue illa cogitemus, ſiue uidea-
mus, ſi digne conſideremus, lachrymas tenere
uix poſſumus, aut forte nec poſſumus. Quid di
cam de his, qui dæmonum patiuntur incurſus?
Vbi habent abſconditam uel obrutam intelli-
D gentiam ſuam, quando ſecundum ſuam uolun
tatem, & anima eorum & corpore malignus u-
titur ſpiritus? Et quis cõfidit hoc malum in hac
uita euenire non poſſe ſapienti? Deinde perce-
ptio ueritatis in hac carne qualis aut quanta eſt,
quando ſicut legimus in ueraci libro Sapiẽtiæ,
corpus corruptibile aggrauat animam, & de-
primit terrena inhabitatio ſenſum multa cogi
tantem? Impetus porrò uel actionis appetitus,
ſi hoc modo recte latiue appellatur, [b] ea quam
Græci uocant ὁρμὴν, [c] quia & ipſam primis na
turę deputant bonis: nónne ipſe eſt, quo gerun
tur etiam inſanorum illi miſerabiles motus, &
facta

facta quæ horremus, quando peruertitur ſenſus, ratioq́ꝫ ſopitur? Porrò ipſa uirtus, quæ non eſt inter prima naturæ, quoniam eis poſtea doctrina introducente ſuperuenit, cum ſibi bonorum culmen uendicet humanorũ, quid hic agit niſi perpetua bella cũ uitijs: nec exterioribus, ſed interioribus: nec alienis, ſed planè noſtris, et proprijs: et maxime illa, [d] quę Gręce σωφροσύνη, Latine temperãtia nominatur, qua carnales frenantur libidines, ne in quæ flagitia mentem cõſentientem trahant? Neq́ꝫ enim nullum eſt uitium, cum ſicut dicit Apoſtolus, Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum: cui uitio contraria uirtus B eſt, cum ſicut idem dicit: Spiritus concupiſcit aduerſus carnem. Hæc enim, inquit, ſibi inuicem aduerſantur, ut non ea quæ uultis faciatis. Quid autem facere uolumus, cum perfici uolumus fine ſummi boni, niſi ut caro aduerſus ſpiritum non concupiſcat, nec ſit in nobis hoc uitium, cõtra quod ſpiritus concupiſcat? Quod in hac uita quamuis uelimus, quoniam facere nõ ualemus, id ſaltem in adiutorio dei faciamus, ne carni concupiſcenti aduerſus ſpiritum, ſpiritu ſuccumbente cedamus, & ad perpetrandum peccatum noſtra conſenſione pertrahamur. Abſit ergo ut C quandiu in hoc bello inteſtino ſumus, iam nos beatitudinem, ad quã uincendo uolumus peruenire, adeptos eſſe credamus. Et quis eſt uſq́ꝫ adeo ſapiens, ut contra libidines nullum habeat omnino conflictum? Quid illa uirtus, quæ prudentia dicitur? Nõne tota uigilantia ſua bona diſcernit à malis, ut in illis appetendis, iſtisq́ꝫ uitandis nullus error obrepat? Ac per hoc & ipſa nos in malis, uel mala in nobis eſſe teſtatur. Ipſa enim docet nos malum eſſe ad peccãdum conſentire, bonumq́ꝫ eſſe ad peccandum non conſentire libidini. Illud tamen malum, cui nos non conſentire docet prudentia facit temperantia, nec prudentia nec temperantia tollit huic D uitæ. [e] Quid iuſtitia, cuius munus eſt ſua cuique tribuere? Vnde fit in ipſo homine quidam iuſtus ordo naturæ, ut anima ſubdatur deo, & animæ caro, ac per hoc deo & anima & caro. Nónne demonſtrat in eo ſe adhuc opere laborare potius quàm in huius operis iam fine requieſcere? Tanto quippe minus anima ſubditur deo, quanto minus deum in ipſis ſuis cogitationibus concipit: & tanto minus animæ ſubditur caro, quanto magis aduerſus ſpiritum concupiſcit. Quandiu ergo nobis ineſt hæc infirmitas,

A hæc peſtis, hic languor, quomodo nos iam ſaluos, & ſi nõdum ſaluos, quomodo iam beatos illa finali beatitudine dicere audebimus? Iam uero illa uirtus, cuius eſt nomen fortitudo, in quantacunq́ꝫ ſapientia euidentiſsima teſtis eſt humanorum malorum, quæ compellitur patientia tolerare. Quæ mala Stoici Philoſophi miror qua fronte mala non eſſe contendant: quibus fatentur, [f] ſi tanta fuerint, ut ea ſapiens uel nõ poſsit, uel non debeat ſuſtinere, cogi eum mortem ſibimet inferre, atq́ꝫ ex hac uita emigrare. Tantus autem ſuperbiæ ſtupor eſt in his hominibus, hic ſe habere finem boni, & à ſeipſis fieri B beatos putantibus, ut ſapiens eorum, hoc eſt qualem mirabili uanitate deſcribunt, [g] etiam ſi excæcetur, obſurdeſcat, obmuteſcat, membris debilitetur, doloribus crucietur: & ſi quid aliud talium malorum dici aut cogitari poteſt, incidat in eum, quo ſibi mortem cogatur inferre: hanc in his malis uitam conſtitutam, eos non pudeat beatam uocare. O uitam beatã, quę ut finiatur, mortis quærit auxiliũ. Si beata eſt, maneatur in ea: ſi uero propter iſta mala fugitur ab ea, quomodo eſt beata? aut quomodo iſta non ſunt mala, quæ uincunt fortitudinis bonum? eanC demq́ꝫ fortitudinem non ſolum ſibi cedere, uerumetiam delyrare compellunt, ut & eandem uitam dicant beatam, & perſuadeant eſſe fugiendam. Quis uſque adeo cæcus eſt, ut non uideat, quod ſi beata eſſet, fugienda nõ eſſet? [h] Sed ſi propter infirmitatis pondus, qua premitur, hanc fugiendam fatentur: quid igitur cauſę eſt, cur non etiam miſeram fracta ſuperbiæ ceruice, fateantur? Vtrũ obſecro Cato ille patientia, an potius impatientia ſe peremit? Non enim hoc feciſſet, niſi uictoriam Cæſaris impatienter tuliſſet. Vbi eſt fortitudo? Nempe ceſsit, nempe ſuccubuit, nempe uſq́ꝫ adeo ſuperata eſt, ut uitã D beatam derelinqueret, deſereret, fugeret. An nõ erat iam beata? Miſera ergo erat. Quomodo igitur mala non erant, quæ uitam miſeram, fugiendamque faciebant? Quapropter etiam ipſi, qui mala iſta eſſe cõfeſsi ſunt, ſicut Peripatetici, ſicut ueteres Academici, quorum ſectam Varrò defendit, tolerabilius quidem loquuntur: ſed eorum quoq́ꝫ mirus eſt error, quod in his malis, etſi tam grauia ſint, ut morte fugienda ſint, ab ipſo ſibimet illata, qui hæc patitur, uitam beatam tamen eſſe contendunt. Mala ſunt, inquit, tormenta atq́ꝫ cruciatus corporis: & tanto ſunt

peiora

A peiora, quantò potuerunt eſſe maiora: quibus ut careas, ex hac uita fugiendum eſt. Qua uita obſecro? Hac, inquit, quę tantis aggrauatur malis. Certe ergo beata eſt in eiſdem ipſis malis, propter quæ dicis eſſe fugiendam: an ideo beatam dicis, quia licet tibi ab his malis morte diſcedere? Quid ſi ergo in eis aliquo iudicio diuino tenereris, nec permittereris mori, nec unquam ſine illis eſſe ſinereris? Nempe tunc ſaltem miſeram talem diceres uitã. Nõ igitur propterea miſera nõ eſt, quia cito relinquitur: quandoquidẽ ſi ſempiterna ſit, etiam abs teipſo miſera iudicatur. Non itaq; propterea quoniam breuis eſt, nulla miſeria debet uideri. aut quod abſurdius, quia breuis miſeria eſt, ideo etiam beatitudo appellari. Magna uis eſt in eis malis, quæ cogunt hominem, ſecundum ipſos etiam ſapientem, ſibimet auferre quod homo eſt: cum dicãt, & uerum dicant, hanc eſſe naturę primam quodam modo & maximam uocem, ut homo concilietur ſibi, & propterea mortẽ naturaliter fugiat: ita ſibi amicus, ut eſſe ſe animal, & in hac cõiunctione corporis atq; animæ uiuere uelit, uehementerq; appetat. Magna uis eſt in eis malis, quibus iſte naturę uincitur ſenſus, quo mors omnimodo omnibus uiribus, conatibusq; uitatur: & ita uincitur, ut quæ uitabatur, optetur, appetatur: & ſi non potuerit aliunde contingere, ab ipſo homine ſibimet inferatur. Magna uis eſt in eis malis, quæ fortitudinem faciũt homicidam, ſi tamen adhuc dicẽda eſt fortitudo: quæ ita his malis uincitur, ut hominẽ quẽ ſicut uirtus regendũ tuendumq; ſuſcepit, nõ modo non poſsit per patiẽtiam cuſtodire, ſed inſuper cogatur occidere. Debet quidem etiam mortẽ ſapiens ferre patienter, ſed quæ accidit aliunde. Secundum iſtos autẽ ſi eam ſibi ipſe inferre cõpellitur, profecto fatendum eſt eis, non ſolum mala, ſed intolerabilia etiam mala eſſe, quæ hoc eum perpetrare compellunt. Vita igitur, quæ iſtorum tam magnorum tamq; grauium malorũ aut premitur oneribus aut ſubiacet caſibus, nullo modo beata diceretur, ſi homines, qui hoc dicunt, ſicut uicti malis ingraueſcentibus, cum ſibi ingerunt mortem, cedunt infelicitati: ita uicti certis rationibus, cum quærunt beatam uitam, dignarentur cedere ueritati, & non ſibi putarent in iſta mortalitate fine ſummi eſſe boni gaudendum: ubi uirtutes ipſæ, quibus hic certe nihil melius atq; utilius in homine reperitur, quanto maiora ſunt adiutoria contra uim periculorum, laborũ, dolorum, tanto fideliora teſtimonia miſeriarum. Si enim ueræ uirtutes ſunt, quæ niſi in eis, quibus uera ineſt pietas, eſſe non poſſunt: non ſe profitentur hoc poſſe, ut nullas miſerias patiantur homines, in quibus ſunt. Neque enim mendaces ſunt ueræ uirtutes, ut hoc profiteãtur: ſed ut uita humana, quæ tot & tantis huius ſeculi malis eſſe cogitur miſera, ſpe futuri ſeculi ſit beata, ſicut & ſalua. Quomodo eñ beata eſt, quæ nondum ſalua eſt? Vnde & Apoſtolus Paulus non de hominibus imprudentibus, impatientibus, intẽperantibus, et iniquis,

B ſed de his qui ſecundum ueram pietatem uiuerent, & ideo uirtutes quas haberent, ueras haberent, ait: Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autẽ quæ uidetur, non eſt ſpes. Quod enim quis uidet, quid ſperat? Si autem quod non uidemus, ſperamus, per patientiam expectamus. Sicut ergo ſpe ſalui, ita ſpe beati facti ſumus: & ſicut ſalutem, ita beatitudinem, non iam tenemus præſentem, ſed expectamus futuram, & hoc per patientiam: quia in malis ſumus, quæ patienter tolerare debemus, donec ad illa ueniamus bona, ubi omnia erunt, quibus ineffabiliter delecte-

C mur: nihil erit autem quod iam tolerare debeamus. Talis ſalus, quæ in futuro erit ſeculo, ipſa erit etiam finalis beatitudo. Quam beatitudinẽ iſti philoſophi, quoniam non uidentes nolunt credere, hic ſibi conantur falſiſsimam fabricare, quanto ſuperbiore, tanto mendaciore uirtute.

L. VIVES

QVam lamentatus eſt Cicero.] M. Cic. liberos habuit duos, M. filium, & Tulliam filiam: quæ primum Piſoni Frugi Craſsipedi denupſit, poſt Cornelio Dolabellæ, apud quem è partu interijt: cuius mortem impotentiſsime Tullius accepit. Conſolati ſunt eum per epiſtolas Cn. Põpeius, C. Cæſar, Seruius Sulpitius, & præſentes alij magni uiri quãplurimi: ſed quũ illi nihil Ciceroni uiderentur prodeſſe, ipſe ſe decreuit con-

D ſolari. Scripſitq; librum, quẽ conſolationẽ dixit de filiæ morte: hic inter eius multos deſideratos deſideratur, meminit tamen ipſe illius ſæpe, & alij citant non pauci. Porrò in i. Tuſcul. quæſtio. dicit ſe luxiſſe uitam hominũ in eo lib. in quo ſeipſum quantum potuit conſolatus eſt.

b Quã Græci uocant ὁρμάς] ὁρμάω eſt impetu aliquid aggredior, & ὁρμὴ impetus, aggreſsio: quod transfertur ad animales appetitus. Suntq; ὁρμαὶ in animis appetitiones, in quas naturæ impulſu ferimur, ut aliquid uel perſequamur, uel uitemus: qualis eſt illa maxima & prima, ut unũquodq; animal ſeipſum diligat, cupiatq; ſe conſeruare. Idcirco inquirat ea quæ ſunt ad uiuendum neceſſaria, & ea quæ nocitura uidẽtur, declinet. Stoici has ὁρμὰς non ad quiduis appetendum eſſe à natura inditas exiſtimabant, ſed ad ea quæ naturæ cõformia ſunt, nempe bona & expetẽda. Sic Cato Stoicus apud Cic. Atq; ut mẽbra, inquit, nobis ita data ſunt, ut ad quandam ra ὁρμαί

tionem

tionem uiuendi data eſſe appareat: ſic appetitio animi, quæ ὁρμὴ græce uocatur, nõ ad quoduis genus uitæ: ſed ad quandam formam uidetur data. c Quia & ipſam primis naturæ deputãt bonis.] Non enim minoris æſtimanda eſt appetitio illa, qua conſeruationem noſtri omni ratione quærimus, quàm ingenium ac memoria: Quippe ſi illa abeſſet, difficile foret animalia diutius uiuere.

d Συγγενικόν.] Dixi de hac alibi. e Quid iuſtitia.] Illa iuſtitia quæ reddit unicuiq; quod ſuum eſt. Nec ſolum capit diſtributionem illam & commutationem fortunarũ, lariſsimeq; patet, atq; omnes cõplectit uirtutes: quippe quæ ſuis quæq; locis reddit, & appetitus nimiũ efferentes ſe imperio rationis ſubdit, & religionem omnem, pietatemq; docet. f Quibus fatentur, ſi tãta fuerint.] Sic Cic. ex ſententia Stoicorũ iij. De finibus, & i. Tuſcul. quæſt. g Etiam ſi excæcetur obſurdeſcat.] Cato Stoicus apud Cic. Sæpe, inquit, officiũ eſt ſapientis deficere à uita, quum ſit beatiſsima. Idem multis uerbis uarijs in locis Seneca. h Sed ſi propter infirmitatis.] In codice Brugeñ. ſic: ſed ſi aperta infirmitatis uoce fugiendam fatentur. i Hanc eſſe naturæ primam quodammodo & maximam uocem.] Cic. i. Officiorũ & iij. & v. De finibus.

De ſociali uita, quæ cum maxime expetenda ſit, multis offenſionibus ſępe ſubuertitur. Caput v

A

B

VOD autem ſocialem uitam uolunt eſſe ſapientis, nos multo amplius approbamus. Nam unde iſta dei ciuitas, de qua huius operis ecce iam undeuiceſimum librum uerſamus in manibus, uel C inchoaretur exortu, uel progrederetur excurſu, uel apprehenderet debitos fines, ſi non eſſet ſocialis uita ſanctorum? Sed in huius mortalitatis ęrumna, quot & quantis abũdet malis ſocietas humana, quis enumerare ualeat? quis æſtimare ſufficiat? Audiant apud Comicos ſuos hominẽ cum ſenſu atq; conſenſu omniũ hominum dicere: [a]Duxi uxorem, [b]quam ibi miſeriam non uidi? nati filij, alia cura. Quid itidem illa, quę in amore uitia cõmemorat idẽ Terẽtius: [c]Iniurię, ſuſpitiones, inimicitiæ, bellũ, pax rurſus: nõne res humanas ubiq; impleuerunt? Nõnne hæc & in amicorũ honeſtis amoribus plerunq; contin D gunt? Nõnne his uſquequaq; plenæ ſunt res humanæ, ubi iniurias, ſuſpitiones, inimicitias, bellum, mala certa ſentimus? Pacem uero incertũ bonũ, quoniã corda eorum, cum quibus eam tenere uolumus, ignoramus: etſi noſſe hodie poſſemus, qualia cras futura eſſent, utiq; neſcirem. Qui porrò inter ſe amiciores ſolent eſſe, uel debent, quàm qui una etiam continẽtur domo? Et tamen quis inde ſecurus eſt, cum tanta ſæpe mala ex eorum occultis inſidijs extiterint: tãto amariora, quanto pax dulcior fuit: quæ uera putata A eſt, cum aſtutiſsime fingeretur. Propter quod omniũ pectora ſic attingit, ut cogat in gemitũ, quod ait Tullius: Nullę ſunt occultiores inſidię, quàm hæ quæ latẽt in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſsitudinis nomine. Nam eũ qui palàm eſt aduerſarius, facile cauẽdo uitare poſsis. Hoc uero occultũ inteſtinum ac domeſticũ malum non ſolũ exiſtit, uerumetiam opprimit, antequã proſpicere atq; explorare potueris. Propter quod etiam diuina uox illa: [d]Et inimici hominis, domeſtici eius, cum magno dolore cordis auditur: quia etſi quiſque tam fortis ſit, ut æquo animo perferat: uel tam uigilans, ut prouido conſilio caueat, quæ aduerſus eum molitur amicitia ſimulata: eorum tamen hominũ perfidorum malo, cũ eos eſſe peſsimos experitur, ſi ipſe bonus eſt, grauiter excrucietur neceſſe eſt: ſiue ſemper mali fuerint, & ſe bonos finxerint: ſiue in iſtam malitiam ex bonitate mutati ſint. Si ergo domus commune perfugium in his malis humani generis tuta non eſt, quid ciuitas, quæ quanto maior eſt, tanto forum eius litibus & ciuilibus, & criminalibus plenius, etiã ſi quieſcant non ſolum turbulentæ, uerumetiam ſæpius & cruentę ſeditiones, ac bella ciuilia: à quo C rum euentis ſunt aliquando liberæ ciuitates, à periculis nunquam.

L. VIVES

Dvxi uxorem.] Hæc loquitur ſecum Demea in Adelphis Terentij. b Quam ibi miſeriam uidi.] Dicendum, quam ibi miſeriam non uidi? Hæc enim interrogatio per negationẽ melius ſenſum Demeæ exprimit: & ſic legitur apud Terent. c Iniuriæ, ſuſpitiones.] Verba ſunt ſerui Parmenonis ad Phædriã. Sic enim ait: In amore hæc omnia inſunt uitia, iniuriæ, ſuſpitiones, inimicitiæ, induciæ, bellum, pax rurſum. d Et inimici hominis domeſtici eius.] Micheæ vij. & eadem uerba ſeruator noſter dixit, Matth. x.

De errore humanorum iudiciorum, cum ueritas latet. Cap. vi

D

VID ipſa iudicia hominum de hominibus, quæ ciuitatibus in quantalibet pace manẽtibus, deeſſe nõ poſſunt, qualia putamus eſſe quàm miſerã, quàm dolenda: quãdoquidem hi iudicant, qui conſcientias eorum, de quibus iudicant, cernere nequeunt? Vnde ſæpe coguntur [a]tormentis innocentium teſtium ad alienam cauſam pertinentem quærere ueritatem. Quid cum in ſua cauſa quiſq; torquetur: & cum quæritur utrum ſit nocens, cruciatur: [b]& innocens luit pro incerto ſce

lere certiſsimas pœnas: nõ quia illud commiſiſſe detegitur, ſed quia non commiſiſſe neſcitur. Ac per hoc ignorantia iudicis plerunq; eſt calamitas innocentis. Et quod eſt intolerabilius, magiſq; plangendum, rigandumq;, ſi fieri poſſet, fontibus lachrymarũ: cum propterea iudex torqueat accuſatum, ne occidat neſciẽs innocentẽ, fit per ignorãtiæ miſeriã, ut & tortũ, & innocentem occidat, quem ne innocentem occideret, torſerat. Si enim ſecundum iſtorum ſapientiam delegerit ex hac uita fugere, quàm diutius illa ſuſtinere tormenta: quod non cõmiſit cõmiſiſſe ſe dicit. Quo damnato, & occiſo, utrum nocẽtem an innocentem iudex occiderit, adhuc neſcit: quem ne innocentem neſciens occideret, torſit: ac per hoc innocentem, & ut ſciret torſit, & dum neſciret, occidit. In his tenebris uitæ ſocialis, ſedebit iudex ille ſapiens, aut non audebit? Sedebit planè. Conſtringit enim eum, & ad hoc officiũ pertrahit humana ſocietas, quã deſerere nefas dicit. Hoc enim nefas eſſe non ducit, quod teſtes innocentes in cauſis torquentur alienis, quod hi qui arguuntur ui doloris plerunq; ſuperati, & de ſe falſa confeſsi etiam puniuntur innocentes, cum iam torti fuerint innocentes: & ſi non morte puniantur, in ipſis uel ex ipſis tormentis plerunq; moriuntur. [c]Quid quod aliquando & ipſi qui arguunt, humanæ ſocietati, fortaſſe ne crimina impunita ſint, prodeſſe cupientes, et mentientibus teſtibus, reoq; ipſo contra tormenta durante immaniter, nec fatente, probare quod obijciunt non ualentes, quãuis uera obiecerint, à iudice neſciente damnantur. Hæc tot & tanta mala nõ deputat eſſe peccata. Non enim hęc facit ſapiens iudex nocendi uolũtate, ſed neceſsitate neſciendi: & tamen quia cogit humana ſocietas, neceſsitate etiam iudicandi. Hæc eſt ergo quam dicimus miſeria certe hominis, & ſi non malitia ſapientis. D An uero neceſsitate neſciendi atque iudicandi torquet inſontes, punit inſontes: & parum eſt illi quod non eſt reus, ſi non ſit inſuper & beatus? [d]Quanto cõſideratius, & homine dignius, & hominem agnoſcit in iſta neceſsitate, eamq; miſeriam in ſe odit: & ſi pie ſapit, clamat ad deum: De neceſsitatibus meis erue me.

L VIVES

a Tormentis innocẽtium teſtium.] Serui enim plerunq; in quæſtionem poſcebantur: quum de criminibus dominorũ ageretur, ut ueritas per tormenta eorum exprimeretur, qui nihil commiſerãt. De

A hoc genere quæſtionis crebra apud Cic. mentio, uelut pro Milone, & pro Cluentio. Fuit hoc interdum uetitũ, ut Cicero ſignificat de more maiorum pro Deiotaro. & Tacitus li. ij. uetere. S. C. quæſtio De ſeruis in caput domini prohibebatur. b Et innocens luit pro incerto ſcelere.] Vere Superbi Tarquinij, aut etiam tyrãni hoc immanioris inuentũ tormentis inquiri ueritatem: quã nec qui pati poterit, proferet, nec qui pati non poterit. Nam ut ait prudẽs mimus: Etiam innocẽtes cogit mentiri dolor. Miror Chriſtianos homines tam multa gentilia, & ea non modo charitati & manſuetudini Chriſtianæ contraria, ſed omni etiam humanitati, mordicus [redacted] retinere. Auguſtinus neceſsitate ſocietatis humanæ dicit tormenta adhiberi: ſed cum gentilibus eum, & de gẽtilibus loqui, quis non uidet? Quæ eſt enim iſta neceſsitas tam intolerabilis, & tam plangenda, etiam fieri ſi poſſet, fontibus lachrymarum irrigãda, ſi nec utilis eſt, & ſine damno rerum publicarum B tolli poteſt? Quomodo uiuunt tam multæ gẽtes, & quidem barbaræ, ut Græci & Latini putant, quæ ferum & immane arbitrantur torqueri hominem, de cuius facinore dubitatur? Nos homines omni uidelicet humanitate præditi, ſic torquemus homines, ne inſontes moriãtur, ut magis eorum nos miſereat, quàm ſi morerentur: uſq; adeo grauiora ſunt ſæpe tormenta, quàm mors. An non frequẽties quondie uidemus, qui mortem perpeti malint, quàm tormenta? & fateãtur fictum crimen de ſupplicio certi, ne torqueãtur. Profecto carnifices animos habemus, qui ſuſtinere poſſumus gemitus, & lachrymas tanto cũ dolore expreſſas hominis, quem neſcimus ſit ne nocẽs. Quid quod acerbam, & perquam iniquam legem ſinimus in capita noſtra dominari, quum ſuſpitiones tormentis armamus, & inimicis delationibus? Si uitas noſtras, quas cupiunt, non impendimus, ſaltem quod proximum eſt, intolerandis doloribus noſtris non parum gaudij damus, ac fructus. Mihi nõ uacat, ac ne libet qui C dem de tormẽtis hic loqui copioſius, quum poſſem, ne declamare magis uidear, quàm commentaria ſcribere. Locus eſt apud Rhetores communis de tormentis, & contra tormenta. Fortiſsima ſunt, quæcunq; contra tormẽta dicunt: quæ uero pro tormentis, futilia & imbecilla. c Quid quod aliquando & ipſi qui arguunt.] Per legem illam, accuſator idem patiatur: quod reus eſſet paſſurus, ſi non eum conuicerit. d Quanto conſideratius.] Alibi ſic: quanto cõſideratius & homine dignius agnoſcit in iſta neceſsitate miſeriam, eamq; odit in ſe, & ſi pie ſapit.

De diuerſitate linguarum, qua ſocietas hominum dirimitur, & de miſeria bellorum, etiam quæ iuſta dicuntur.

Caput VII

POST ciuitatem uel urbem ſequitur orbis terræ, in quo tertium gradum ponunt ſocietatis humanę, incipientes à domo, atque inde ad urbem, deinde ad orbẽ terrę progrediendo uenientes. Qui utiq; ſicut aquarum congeries, quãto maior eſt tãto periculis plenior. In quo primum linguarum diuerſitas hominẽ [a]alienat ab homine. Nam ſi duo ſibimet inuicẽ fiãt obuiã, neq; præterire, ſed ſimul eſſe aliqua neceſsitate cogantur, quorum neuter norit linguam alterius: facilius

lius ſibi animalia muta, etiam diuerſi generis, ꝙ illi, cũ ſint homines ambo, ſociantur. Quando enim quæ ſentiunt inter ſe cõmunicare nõ poſſunt, propter ſolam linguarum diuerſitatem, nihil prodeſt ad conſociandos homines tanta ſimilitudo naturæ: ita ut libentius homo ſit cum cane ſuo, ꝙ cũ homine alieno. At enim opera data eſt, [b] ut imperioſa ciuitas nõ ſolũ iugũ, uerũ etiã linguã ſuã domitis gentib. per pacẽ ſocietatis imponeret: per quã nõ deeſſet, imò & abũdaret etiã interpretũ copia. Verũ eſt. Sed hoc ꝙ multis, & ꝙ grandib. bellis, quãta ſtrage hominũ quanta effuſione humani ſanguinis cõparatum eſt: quibus tranſactis, nõ eſt tamen eorum malorum finita miſeria. Quamuis enim nõ defuerint, neq; hoſtes deſint, exteræ nationes, contra quas ſemper bella geſta ſunt, & geruntur: tamen etiam ipſa imperij latitudo peperit peioris generis bella, ſocialia ſcilicet & ciuilia: quibus miſerabilius quatitur genus humanum, ſiue cum belligeratur, ut aliquando conquieſcant: ſiue cũ timetur, ne rurſus exurgant. Quorum malorũ multas, & multiplices clades duras, & diras neceſsitates, ſi ut dignum eſt, eloqui uelim: quanquam nequaquam ſicut res poſtulat, poſsim: quis erit prolixæ diſputationis modus? [c] Sed ſapiens, inquiunt, iuſta bella geſturus eſt. Quaſi non, ſi ſe hominẽ meminit, multo magis dolebit iuſtorũ neceſsitatẽ ſibi extitiſſe bellorũ: quia niſi iuſta eſſent, ei gerenda nõ eſſent, ac per hoc ſapienti nulla bella eſſent. Iniquitas enim partis aduerſæ iuſta bella ingerit gerẽda ſapiẽti. Quæ iniquitas utiq; homini eſt dolenda, quia hominum eſt, & ſi nulla ex ea bellandi neceſsitas naſceretur. Hæc itaq; mala tam magna, tam horrenda, tam ſæua, quiſquis cum dolore conſiderat, miſeriam neceſſe eſſe fateatur. Quiſquis autem uel patitur ea ſine animi dolore, uel cogitat, multo utiq; miſerius, ideo ſe putat beatum, quia & humanum perdidit ſenſum.

L. VIVES

a Linguarum diuerſitas hominem alienat ab homine.] Plinius libro ſeptimo: Tanta loquendi uarietas, ut externus alieno nõ ſit hominis uice. b Vt imperioſa ciuitas nõ ſolũ iugũ, uerumetiam linguam.] Roma uel imperij plena, uel imperij rigidi atq; immodici. Alluſit ad illud de Mãlio Torquato, qui ob cæſum filium dictus eſt imperioſus. Curabant ergo Romani, ut & in prouincijs plurimi Latine loquerentur, ita ut Hiſpanias & Gallias latinas prorſum fecerint, ueteribus illarum gentium linguis abolitis. Et in ſenatu nullos audierint legatos, niſi latine uerba facientes. Rem profecto conabantur pulcherrimam, & toti humano generi utiliſsimam, quacunq; id fine facerent, ut eſſet una aliqua lingua, qua ſe gentes omnes mutuo intelligerẽt. c Sed ſapiens, inquiunt, iuſta bella geſturus eſt.] Cum gentilibus ex eorum moribus diſputat.

Quod amicitia bonorum ſecura eſſe non poſsit, dum à periculis præſentis uitæ trepidari neceſſe ſit. Cap. VIII

Vt autem non contingat quædam ignorantia ſimilis dementiæ, quæ tamen in huius uitæ miſera conditione ſæpe contingit, ut credatur uel amicus eſſe, qui inimicus eſt: uel inimicus, qui amicus eſt: quid nos conſolatur in hac humana ſocietate erroribus, ærumniſq; pleniſsima, niſi fides non ficta, & mutua dilectio uerorũ, bonorumq; amicorum? quos quanto plures, [a] & in locis pluribus habemus, tanto lõgius latiusq; metuimus, ne quid eis contingat mali de tantis malorum aggeribus huius ſeculi. Non enim tantummodo ſoliciti ſumus, ne fame, ne bellis, ne morbis, ne captiuitatibus affligantur: ne in eadẽ ſeruitute talia patiantur, qualia nec cogitare ſufficimus: uerumetiam ubi timor eſt multo amarior, ne in perfidiam, malitiam, nequitiamq; mutentur. Et quando iſta contingunt, tanto utiq; plura, quanto illi ſunt plures, & in pluribus locis, & in noſtram notitiam perferũtur, quibus cor noſtrũ flagitiis uratur, quis poteſt, niſi qui talia ſentit aduertere? Mortuos quippe audire mallemus: quamuis et hoc ſine dolore non poſſemus audire. Quorum enim nos uita propter amicitiæ ſolatia delectabat, unde fieri poteſt ut eorum mors nullam nobis ingerat mœſtitudinẽ? Quam qui prohibet, prohibeat, ſi poteſt, amica colloquia: interdicat amicalem ſocietatẽ, uel intercidat affectũ omnium humanarũ neceſsitudinum, uincula mentis immiti ſtupore dirumpat: aut ſic eis utendũ cenſeat, ut nulla ex eis animũ dulcedo perfundat. Quod ſi fieri nullo modo poteſt, etiam hoc quo pacto futurum eſt, ut eius nobis amara mors nõ ſit, cuius dulcis eſt uita? [b] Hic eſt enim & luctus quidam in humano corde quaſi uulnus, aut ulcus, cui ſanando adhibentur officioſæ conſolationes. Nõn enim propterea non eſt quod ſanetur: quoniam quanto eſt animus melior, tãto in eo citius faciliusq; ſanatur. Dum igitur etiam de chariſsimorũ mortibus, maxime quorum ſunt humanæ ſocietati officia neceſſaria, nunc mitius, nunc aſperius affligatur uita mortaliũ: mortuos tamẽ eos, quos

diligimus, ꝙ uel à fide, uel à bonis moribus lapſos, hoc eſt in ipſa anima mortuos audire ſeu uidere mallemus. Qua ingenti materia malorum plena eſt terra: propter quod ſcriptum eſt: Nũquid non [c]tentatio eſt uita humana ſuper terrã? Et propter quod ipſe dominus ait: Væ mundo ab ſcandalis. Et iterum: Quoniam abundauit, inquit, iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. Ex quo fit, ut bonis amicis mortuis gratulemur: & cum mors eorum nos contriſtet, ipſa nos certius conſoletur: quoniam malis caruerunt, quibus in hac uita etiam boni homines uel contẽrũtur, uel deprauãtur, uel in utroq; periclitãtur.

L. VIVES

QVos quanto plures, & in locis pluribus.] Hoc eſt Ariſtotelis argumentum, cur multitudinem amicorum non probet. b Et luctus quidam.] Alibi, luctus quoddam non inhumani cordis quaſi uulnus. c Tentatio eſt uita humana ſuper terra.] Vulgo Iob ſeptimo legimus: Militia eſt uita hominis ſuper terram. Quaſi ſemper hoſtis cauendus ſit, nec ſecuri ſinimur agere: quippe aſtutum, uerſipellem, ſtrenuum, grauem, crudelem, ſortiti hoſtem.

De amicitia ſanctorum angelorum, quæ homini in hoc mũdo non poteſt eſſe manifeſta propter fallaciam dæmonum, in quos inciderunt, qui multos ſibi deos colendos putauerunt. IX

IN ſocietate uero ſanctorum angelorum, quã philoſophi illi, qui nobis deos amicos eſſe uoluerunt, quarto conſtituerunt loco: uelut ad mundũ uenientes ab orbe terrarũ, ut ſic quodammodo cõplecterentur & cœlum: nullo modo quidem metuimus, ne tales amici uel morte nos ſua, uel deprauatione contriſtent. Sed quia nobis non ea qua homines familiaritate miſcentur: quod etiam ipſum ad erumnas huius pertinet uitæ: & aliquando ſatanas, ſicut legimus, transfigurat ſe in angelum lucis ad tentandos eos, quos ita uel erudiri opus eſt, uel decipi iuſtum eſt: magna dei miſericordia neceſſaria eſt, ne quiſquã cum bonos angelos amicos ſe habere putat, habeat malos dæmones amicos fictos, eosq; tanto nocentiores, quanto aſtutiores ac fallaciores patiatur inimicos. Et cui magna iſta dei miſericordia neceſſaria eſt, niſi magnæ hũanæ miſeriæ, quæ ignorantia tanta premitur, ut facile iſtorũ ſimulatiõe fallatur? Et illos quidem philoſophos in impia ciuitate, qui deos ſibi amicos eſſe dixerũt, in dæmones malignos incidiſſe certiſsimũ eſt, quibus tota ipſa ciuitas ſubditur, æternum cum eis habitura ſuppliciũ. Ex eorũ quippe ſacris uel potius ſacrilegijs quibus eos colendos, & ex ludis immũdiſsimis, ubi eorũ crimina celebrãtur, quibus eos placãdos putauerũt, eiſdem ipſis auctoribus & exactoribus talium tantorũq; dedecorum, ſatis ab eis qui colantur apertum eſt.

Quis fructus ſanctis de ſuperata huius uitæ tentatione paratus ſit. Cap. X

SED neq; ſancti & fideles unius ueri dei ſummiq; cultores, ab eorum fallacijs & multiformi tentatione ſecuri ſunt. In hoc enim loco infirmitatis & diebus malignis etiam iſta ſolicitudo non eſt inutilis: ut illa ſecuritas, ubi pax pleniſsima atq; certiſsima eſt, deſiderio feruentiore quæratur. Ibi enim erunt naturę munera. hoc eſt, quæ naturæ noſtræ ab omniũ naturarũ creatore donantur: nõ ſolũ bona, uerum etiam ſempiterna: nõ ſolũ in animo, qui ſanabitur per ſapientiam, uerũetiam in corpore, quod reſurrectione renouabitur. Ibi uirtutes nõ contra ulla uitia uel mala quæcunq; certãtes, ſed habẽtes uictoriæ præmiũ æternam pacẽ, quam nullus aduerſarius inquietet. Ipſa eſt enim beatitudo finalis, ipſa perfectionis finis, qui cõſumentẽ nõ habet finem. Hic autem dicimur quidem beati, quando pacẽ habemus, quantulacũq; hic haberi poteſt in uita bona. Sed hæc beatitudo illi, quã finalem dicimus beatitudini comparata, prorſus miſeria reperitur. Hanc ergo pacem, qualis hic poteſt eſſe, mortales homines in rebus mortalib. quãdo habemus, ſi recte uiuimus bonis eius recte utitur uirtus: quãdo uero eã nõ habemus, etiam malis quę homo patitur, bene utitur uirtus. Sed tunc eſt uera uirtus, quãdo & omnia bona, quibus bene utitur, & quicquid in bono uſu bonorum & malorum facit, & ſeipſam ad eum finem refert, ubi nobis talis & tanta pax erit, qua melior & maior eſſe non poſsit.

De beatitudine pacis ęternæ, in qua ſanctis finis eſt, id eſt uera perfectio. XI

QVapropter poſſumus dicere, finem bonorũ noſtrorũ eſſe pacẽ, ſicut æternã diximus uitã: præſertim quia ipſi ciuitati dei, de qua nobis eſt iſta operoſiſsima diſputatio, in ſancto dicitur Pſalmo: Lauda Hieruſalẽ dominũ, collauda deũ tuũ

Sion

A Sion: Quoniam confirmauit ſeras portarũ tuarum, benedixit filios tuos in te. Qui poſuit fines tuos pacem. Quando enim confirmatæ fuerint ſeræ portarũ eius, iam in illam nullus intrabit, nec ab illa ullus exibit. Ac per hoc fines eius eã debemus hic intelligere pacem, quam uolumus demonſtrare finalẽ. Nam & ipſius ciuitatis myſticum nomen, id eſt Hieruſalem: quod, ut ante iam diximus, uiſio pacis interpretatur. Sed quoniam pacis nomen etiam in his rebus mortalibus frequentatur, ubi utiq; non eſt uita æterna: propterea finem ciuitatis huius, ubi erit ſummũ bonum eius, æternam uitam maluimus cõme- B morare q̃ pacem. De quo fine Apoſtolus ait: Nunc uero liberati à peccato, ſerui autem facti deo, habetis fructum ueſtrum in ſanctificationem, finem uero uitã æternam. Sed rurſus quia uita æterna ab eis qui familiaritatẽ non habent cum ſcripturis ſanctis, poteſt accipi etiam malorum uita: uel ſecundum quoſdam etiam philoſophos propter animæ immortalitatem: uel etiam ſecundum fidem noſtram propter pœnas interminabiles impiorum, qui utiq; in æternũ cruciari nõ poterũt, niſi etiã uixerint in æternũ: profecto finis ciuitatis huius, in quo ſummũ habebit bonũ, uel pax in uita ęterna, uel uita æter- C na in pace dicẽdus eſt, ut facilius ab omnib. poſſit intelligi. [a]Tãtum eſt enim pacis bonũ, ut etiã in rebus terrenis atq; mortalibus nihil gratius ſoleat audiri, nihil deſiderabilius concupiſci, nihil poſtremo poſsit melius inueniri. De quo ſi aliquanto diutius loqui uoluerimus, nõ erimus quantum arbitror onerosi legentibus, & propter finẽ ciuitatis huius de qua nobis ſermo eſt, & propter ipſam dulcedinem pacis, quæ omnibus chara eſt.

L. VIVES

a Tantum eſt enim pacis bonum, ut etiam in rebus terrenis.] Nihil enim excogitari poteſt neq; iucũdius, neq; gratius εἰρήνη δοκεῖ μέγα ἀγαθὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, πόλεμος μέγα κακόν. Pax uideť maximũ eſſe homini bonum: bellum maximum malum, inquit Xenophon ἐν τῷ ἱέρωνι. Et eadem pax animi eſt illa ipſa εὐθυμία, hoc eſt, animi tranquillitas, quam Democritus dixit ſummam felicitatem: cæteræq; philoſophorum nationes eam eſſe uitam beatam conſenſerunt. Stoici inter bona illa beatitudinis concordiam ſtatuunt de primis. D

Quod etiam bellantium ſæuitia omneſq; hominum inquietudines ad pacis finem cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit. Cap. XII

A QVOD quiſquis mecũ res humanas [a]naturamq; communem utcunq; intuetur agnoſcit. Sicut enim nemo eſt qui gaudere nolit, ita nemo eſt qui pacem habere nolit. Quãdoquidem & ipſi qui bella uolunt, nihil aliud q̃ uincere uolũt: ad glorioſam ergo pacem bellando cupiunt peruenire. Nam quid eſt aliud uictoria, niſi ſubiectio repugnantiũ? Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella: ab his etiam qui uirtutem bellicam ſtudent exercere imperando atq; pugnando. Vnde pacẽ conſtat belli eſſe optabilem finẽ. Omnis enim ho- B mo etiam belligerãdo pacem requirit, nemo autem bellum pacificando. Nam & illi qui pacem in qua ſunt perturbari uolunt, non pacem oderũt, ſed eam pro arbitrio ſuo cupiunt cõmutari. Non ergo ut ſit pax nolunt, ſed ut ea ſit quã uolunt. Deniq; & ſi per ſeditionem ſe ab alijs ſeparauerint, cum eis ipſis conſpiratis uel coniuratis ſuis, niſi qualemcunq; pacis ſpeciẽ teneant, non efficiunt quod intendunt. Proinde latrones ipſi ut uehementius & tutius infeſti ſint paci cæterorum, pacem uolunt habere ſociorum. Sed & ſi unus ſit tam prępollens uiribus & conſocios ita C cauens, ut nulli ſocio ſe committat, ſoluſq; inſidians & præualens, quibus potuerit oppreſsis & extinctis prædas agat, cum eis certe quos occidere non poteſt, & quos uult latere quod facit, qualemcunq; umbram pacis tenet. In domo autem ſua cũ uxore & cum filijs, & ſi quos alios illic habet, ſtudet profecto eſſe pacatus: eis quippe ad nutum obtemperantibus ſine dubio delectatur. Nam ſi non fiat, indignatur, corripit, uindicat: & domus ſuæ pacem, ſi ita neceſſe ſit, etiam ſæuiendo componit: quam ſentit eſſe nõ poſſe, niſi cuidam principio, quod ipſe in domo ſua eſt, cætera in eadẽ domeſtica ſocietate ſub- D iecta ſint. Ideoq; ſi offerretur ei ſeruitus pluriũ uel ciuitatis uel gentis: ita ut ſic ei ſeruirent, quemadmodum ſibi domi ſuæ ſeruiri uolebat: non ſe iam latronem latebris conderet, ſed regem conſpicuum ſublimaret, cum eadem in illo cupiditas & malitia permaneret. Pacem itaque cum ſuis omnes habere cupiunt, quos ad ſuum arbitrium uolunt uiuere. Nam & cum quibus bellũ gerunt, ſuos facere ſi poſſunt uolunt, eiſq; ſubiectis leges ſuę pacis imponere. [b]Sed faciamus aliquem qualem canit poetica & fabuloſa narratio: quem fortaſſe propter ipſam inſociabilem

 feritatem

feritatem [d]ſemihominem,quàm hominem di/
cere maluerunt.Quamuis ergo huius regnum
diræ ſpeluncæ fuerit ſolitudo,tamq́ malitia ſin
gularis,[d]ut ex hac ei nomen inuentum ſit: nam
malus Græce κακὸς dicitur, quod ille uocaba/
tur:ut nulla cõiũx ei blandũ ferret referretq́ ſer
monẽ, nullis filijs uel alluderet paruulis,uel grã
diuſculis imperaret,nullo amici colloquio frue/
retur,nec [e]Vulcani patris,[f]quo nel hinc tantum
non parũ felicior fuit,quia tale monſtrũ ipſe nõ
genuit:nihil cuiquã daret,ſed à quo poſſet quic
quid uellet,& quando poſſet,[g]& quantum uel/
let auferret:tamẽ in ipſa ſua ſpelunca ſolitaria,
cuius ut deſcribitur,ſemper recẽti cæde tepebat
humus, nihil alind quàm pacẽ uolebat, in qua
nemo illi moleſtus eſſet,nec eius quietem uis ul/
lius terrór ue turbaret. Cum corpore ſuo deni/
que pacem habere cupiebat:& quantum habe/
bat,tantum illi bene erat.Quãdoquidem mem
bris obtemperãtibus imperabat:& ut ſuã mor/
talitatem aduerſum ſe ex indigentia rebellantẽ,
ac ſeditionem famis ad diſſociãdam atq́ exclu/
dendam de corpore animam concitantẽ,quan/
ta poſſet feſtinatiõe pacaret, rapiebat, necabat,
uorabat:& quamuis immanis ac ferus,paci ta/
mẽ ſuæ uitæ ac ſalutis immaniter et ferociter cõ
ſulebat.Ac per hoc ſi pacem quã in ſua ſpelun/
ca atq́ in ſeipſo habere ſatagebat,cum alijs etiã
habere uellet,nec malus,nec monſtrũ,nec ſe/
mihomo uocaretur.Aut ſi eius corporis forma,
[h]& atrorum iguium uomitus ab eo deterrebat
hominum ſocietatẽ:forte non nocendi cupidita
te,ſed uiuendi neceſsitate ſæuiebat. Verum iſte
non fuerit,uel quod magis credendum eſt,talis
non fuerit, qualis uanitate poetica deſcribitur.
Niſi enim nimis accuſaretur Cacus,[i]parũ Her/
cules laudaretur.Talis ergo homo,ſiue ſemiho
mo melius,ut dixi,creditur non fuiſſe:ſicut mul/
ta figmenta Poetarum.Ipſe enim ſæuiſsimæ fe
ræ,unde ille partem habuit feritaris, nam & ſe/
miferus dictus eſt,[k]genus propriũ quadã pace
cuſtodiũt coeundo,gignendo,pariendo,fœtus
fouendo,atq́ nutriendo,cum ſint plerę q́ inſo/
ciabiles & ſoliuagæ:nõ ſcilicet ut oues,cerui,co/
lumbæ,ſturni,apes,ſed ut leones, uulpes, aqui/
læ,noctuæ.[l]Quę enim tigris[m]nõ filijs ſuis mitis
immurmurat,& pacata feritate blãditur? Quis
miluus,quantumlibet ſolitarius rapinis circum/
uolet,non coniugium copulat,nidum congerit,
oua confouet,pullos alit, & quaſi cum ſua ma/
A trefamiliâs ſocietatem domeſticam quanta po/
teſt pace conſeruat? Quanto magis homo fer/
tur quodammodo naturæ ſuæ legibus ad incũ
dam ſocietatem, pacẽq́ cum hominibus,quan
tum in ipſo eſt omnibus obtinendam:cum eti/
am mali pro pace ſuorum belligerent,omnesq́
ſi poſsint ſuos facere uelint , ut uni cuncti &
cuncta deſeruiant: quo pacto , niſi ut in eius
pacem uel amando,uel timendo conſentiant?
Sic enim ſuperbia peruerſe imitãtur deũ. Odit
namq́ cum ſocijs æqualitatem ſub illo: ſed im/
ponere uult ſocijs dominationem ſuam pro il/
B lo. Odit ergo iuſtam pacem dei,& amat iniquã
pacem ſuam. Non amare tamẽ qualemcũq́ pa
cem nullo modo poteſt. Nullum quippe uitiũ
ita contra naturam eſt,ut naturæ deleat etiam
extrema ueſtigia.Itaq́ pacem iniquorum in pa
cis comparatiõe iuſtorum,ille uidet nec pacem
eſſe dicendam,qui nouit præponere recta pra/
uis,& ordinata peruerſis.Quod autem peruer/
ſum eſt,hoc etiam neceſſe eſt,ut in aliqua, & ex
aliqua,& cum aliqua rerum parte pacatũ ſit, in
quibus eſt,uel ex quibus conſtat,alioquin nihil
eſſet omnino. Velut ſi quiſquã capite deorſum
pendeat,peruerſus eſt utique ſitus corporis, &
C ordo membrorum:quia id quod deſuper eſſe
natura poſtulat,ſubter eſt: & quod illa ſubter
uult eſſe,deſuper factum eſt.Conturbabit car/
nis pacem iſta peruerſitas , & ideo eſt moleſta.
Veruntamen anima corpori ſuo pacata eſt, &
pro eius ſalute ſatagit , & ideo eſt qui doleat.
Quæ ſi moleſtijs eius excluſa diſceſſerit,quãdiu
membrorum manet compago,nõ eſt ſine qua
dam pace,quod remanet:& ideo adhuc eſt qui
pendeat,& quod terrenum corpus in terram ni
titur,& uinculo quo ſuſpenſum eſt renititur, in
ſuæ pacis ordinem tendit:& locum quo requie
ſcat quodammodo ponderis uoce poſcit,iamq́
D exanime ac ſine ullo ſenſu,à pace tamen natura
li ſui ordinis non recedit:uel cum tenet eam, uel
cum fertur ad eam.Si enim adhibeãtur medica
menta,atq́ curatio,quę formam cadaueris diſ/
ſolui dilabiq́ non ſinat,[o]adhuc pax quędã par
tes partibus iungit,totãq́ molem applicat ter
reno & conuenienti,ac per hoc loco pacato.[p]Si
autem nulla adhibeatur cura condiendi,ſed na
turali curſui relinquatur,tamdiu quaſi tumultu
atur diſsidentibus exhalationibus,& noſtro in
conuenientibus ſenſui, [q] id enim eſt quod in
putore ſentitur,donec mundi cõueniat elemen

tis

tis,& in eorum pacem particulatim paulatimq́ diſcedat. Nullo modo tamen inde aliquid legibus ſummi illius creatoris ordinatorisq́ ſubtrahitur, à quo pax uniuerſitatis adminiſtratur. Quia & ſi de cadauere maioris animātis animalia minuta naſcantur, eadē lege creatoris quæq́ corpuſcula in ſalutis pace ʳſuis animulis ſeruiūt. Et ſi mortuorum carnes ab alijs animalibus deuorentur, eaſdem leges per cūcta diffuſas ad ſalutem generis cuiuſq́ mortalium congrua congruis pacificantes quaquauerſum trahantur, & rebus quibuſcunq́ iungantur, & in res quaslibet conuertantur & commutentur, inueniunt.

L. VIVES

NAturamq́ communem utcunq́ intuetur.] Clamant iſti, & magno tumultu negant in re philoſophica & theologica curanda eſſe uerba. At magnus quidam illorum iudicio uir, quū Parrhiſiis de naturis communibus ſpecierum ac generum ageret, inter cætera argumenta & hoc attulit Auguſtini dictum ad confirmandas naturas communes, cœptas Occaniſtarum machinis labefactari. Vt mitto quoties Cicero, Seneca, Hieronymus, Auguſtinus, Plinius, & alij loquuntur de ſenſu cōmuni, de illo intelligi ſenſu iubent, quem Ariſtoteles in priore cerebri parte ſtatuit iudicē, ac uelut præſidem quinq́ ſenſuum corporis humani: quum ſit ſenſus communis apud Latinos autores, id quod omnes ferè ſentiunt, & iudicant: ut matrem diligere filios. Et natura communis, ratio atq́ inclinatio naturæ, quæ eſt in uniuerſis hominibus eadem. Ex his prauis uocabulorum interpretationibus nata eſt omnium bonarū artium peſtis, quæ illas corrupit primum, deinde pere-

Cacus mit. b Sed faciamus aliquem qualem.] Hic eſt Cacus, quē Vergilius deſcribit octauo Aeneid. cuius uerſus particulas hic Auguſtinus interſerit. De hoc Caco ſic apud Dionyſium ſcribitur: In his igitur qui ab Hercule uicti ſunt pugna, fuit etiam Cacus ille apud Romanos fabuloſus præpotens quidem barbarorum, ut dicitur, atq́ immanium hominum princeps. Huncq́ aiunt diſcordem hominem in munitis locis habitaſſe, ac per ea fuiſſe grauē ſemper finitimis accolam. Vt Herculem uero in propinquo campo caſtra habentem ſenſit latronum more præparatus incurſione uſus eſt ſubita, atque prædam abegit, quantam incuſtoditam reperit: deinde autem incluſus eſt à Græcis. Apud Solinum uero ſic: Cacus habitauit locum cui Salinæ nomen eſt: ubi trigemina nunc porta hic, ut Gellius tradit, quum à Tarchone Tyrrheno, ad quem legatus uenerat Marſiæ regis ſocio Megale Phryge cuſtodiæ foret datus, fruſtratus uincula, unde uenerat, redijt: præſidijs amplioribus occupato circa Vulturnū & Campaniam regno, dum attrectare etiam ea auderet, quæ conceſſerant in Arcadum iura, duce Hercule, qui tum forte aderat, oppreſſus eſt. Sic apud iſtos. Seruius ad hunc modum: Cacus ſecundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum uomens, qui uicina omnia populabatur. Veritas tamen ſecundum philoſophos & hiſtoricos hoc habet, hunc fuiſſe Euandri nequiſsimum ſeruum, ac furem. hunc ſoror ſua eiuſdem nominis Caca ſcilicet prodidit: unde etiam ſacellum meruit, in quo ei per uirgines Veſtæ ſacrificabatur. Idem Lactantius. Quæ uero Seruius de accentu dicit mutato pro κακός κάκος, non perinde ad Arcadicæ linguæ uel uetuſtatem uel proprietatem pertinere, ut Aeolicæ, crediderim: cuius plurima Latinus ſermo retinuit, ſicut Dionyſius narrat, propter Troia-

A nos puto, qui Aeolice loquebantur. At Aeoles, ut Ioannes Grammaticus περὶ διαλέκτων docet, multa pronunciabant paroxytona, quæ communiter erant oxytona, ut ipſi πότνια, ubi communiter ποταμός: & κάκος pro κακός.

c Semihominem quàm hominem.] Vergilius: Semihominis Caci facies. Seruius: Semihominis feritate corrupti. d Vt ex hac ei nomen inuentū ſit.] Nam Diodorus libro quinto, nomen eius proprium ponit Lacinium, niſi mendoſus eſt codex, quem fuiſſe furē tradit. e Vulcani patris.] Sic Vergilius, & Ouidius primo Faſtorum, & cæteri poetæ. Sed Vulcani creditus eſt filius, & ore ignes uomere, quód agros iſte uaſtaret.

f Quo uel huic tantum nō parum felicior fuit.] Alibi habetur quo uel hinc tantum. ait Cacum fuiſſe patre ſuo Vulcano feliciorem, quód quum Vulcanus genuerit Cacum tale monſtrū, Cacus ipſe nihil genuit. g Et quantum uellet, auferret.] Iam antea dixit quantum in alijs libris habetur, & quem uellet. Nam homines rapie-

B bat, quorum capita affigebat pro foribus ſpeluncæ: ut Vergilius & Ouidius dicunt. h Et atrorum ignium uomitus.] Vergilius: Illius atros ore uomens ignes.

i Parum Hercules laudaretur.] Vnus enim ex laboribus Herculis fuit in Caco opprimendo, qui partē boum, quas Hercules agebat ex Hiſpania, in ſuam ſpeluncam per caudam traxit, ne ueſtigia Herculem, ubi furtum erat, ducerēt. Hercules mugitu admonitus ibi eſſe boues, in ſpeluncam ui irrupit, Cacumq́ ipſum obtruncauit. Sic Liuius, Dionyſ. Verg. Ouid. Res eſt uulgaris, & omnibus obuia. k Genus proprium quadam pace cuſtodiunt.] Hoc noſtri iurisconſulti dicūt eſſe ius naturale, quod natura cūcta edocuit animalia: ſicut eſt apud Vlpianum 1. lib. Pand. l Quæ enim Tigris.] Hoc animal inſigne eſt feritate. Verg. Hyrcanæq́ admorunt ubera tigres. Et Ouid. Non genitrix Europa tibi, ſed inhoſpita Syrtis, Armeniæ ue tigres. m Non filijs ſuis mitis.] Ardentiſsime diligit ſuos catulos. Pliū.

C lib. viij. n Quis miluus, quantumlibet ſolitarius.] Rapaciſsima & famelica auis. Hybernis latet mēſibus, ſolſtitijs podagra afficitur. Pliñ. lib. x. Mirum eſt quod de Aquilarum genere Ariſtoteles in naturæ admirādis narrat. Nam ex Aquilinis pullis alter à patre degenerat: & fit ex Aquila Haliætus: ex hoc iam non Haliætos gigni, ſed Phenas: ex Phenis Miluos: nec Miluus aues ſui generis procreare, ſed diuerſi: atq́ hic demum ſiſti, & fieri degenerandi modum: has ſteriles, & abſque ulla prole conſeneſcere, atq́ interire. o Adhuc pax quædam partes partibus.] Empedocles Agrigentinus omnia iungi concordia & amicitia dicebat: diſiungi uero & ſeparari diſcordia & lite. Ideo quatuor primis naturæ elementis has duas potentias addebat, amicitiam & diſſidium. p Nulla adhibeatur cura condiendi.] Condiuntur aromatis cadauera, ut diutius integra ſeruentur, ne breui putreſiant: & abſumpto quod erat humi-

D diuſculum, ac glutinoſum, & quo uelut uinculo compago illa continebatur terantur, abeantq́ in puluerem minutum & tenuem. q Id enim eſt quod in putore ſentitur.] Nam ut gratus odor eſt exhalatio ſenſui congruens, ita fœtor ſenſui aduerſus habitus & congruens. Eſt enim conuenientia quædam naturæ, in qua eſt iucūditas, uoluptasq́: & diſconuenientia, in qua inſuauitas, dolor, moleſtia. r Suis animalibus.] In uetere animulis, quod uidetur appoſitius ſenſui.

De pace uniuerſali, quæ inter quaslibet perturbationes priuari nō poteſt lege naturæ, dū ſub iuſto iudice ad id quiſq́ peruenit ordinatiōe quod meruit uoluntate. Cap. XIII

P [a]A x itaq; corporis, eſt ordinata tē
peratura partiū. Pax animæ irratio/
nalis, ordinata requies appetitionū.
Pax animę ratiōalis, ordioata cogni
tionis, actionisq; cōſenſio. Pax corporis & ani/
mæ, ordinata oita & ſalus animantis. Pax homi
nis mortalis & dei immortalis, ordinata in fide
ſub æterna lege obediētia. Pax hominū, ordina
ta concordia. Pax domus, ordinata imperandi
atq; obediēdi cōcordia cohabitantiū. Pax ciui/
tatis, ordioata imperaodi atq; obediendi cōcor
dia ciuiū. Pax cœleſtis ciuitatis, ordinatiſsima et
cōcordiſsima ſocietas fruēdi deo, & inoicem in
deo. Pax omniū rerū, tranquillitas ordinis. Or/
do eſt pariū diſpariūq; rerum ſua cuiq; loca tri
buens diſpoſitio. Proinde miſeri ioquantū miſe
ri, utiq; io pace oō ſunt. Trāquillitate quidē or/
dinis carent, ubi perturbatio nulla eſt. Verunta
mē quia merito iuſteq; miſeri ſunt, io ea quoq;
ipſa ſua miſeria præter ordinē eſſe nō poſſunt.
Noo quidē cōiuncti beatis, ſed ab eis tamen or
dinis lege ſeiuncti. Qui cū ſine perturbatione
non ſint, rebus in quibus ſunt, quantacūq; con/
gruētia coaptātur. Ac per hoc eſt in eis ordinis
nonnulla trāquillitas: ineſt ergo nonoulla pax.
Verū ideo miſeri ſunt, quia & ſi in aliqua ſecuri/
tate noo dolent, nō tamē ibi ſuot, ubi ſecuri eſſe
ac dolere nō debeant. Miſeriores autē ſi pax eis
cū ipſa lege nō eſt, qua oaturalis ordo admini/
ſtratur. Cū autē dolent, ex qua parte dolent, pa
cis perturbatio facta eſt. In illa uero adhuc pax
eſt, in qoa oec dolor urit, nec cōpago ipſa diſſol
uitur. Sicut ergo eſt quædam uita ſine dolore,
dolor autē ſine aliqua uita eſſe nō poteſt: ſic eſt
pax quędā ſine ullo bello, bellum oero eſſe ſine
aliqua pace nō poteſt: nō ſecundū id quod bel/
lum eſt, ſed ſecundū id, qood ab eis uel io eis ge
ritur, quæ aliquæ oaturæ ſuot: quod nullo mo/
do eſſeot, ſi oō qualicūq; pace ſubſiſterēt. Qua
propter natura eſt, in qua oullū malū eſt, uel etiā
in qua nullū poteſt eſſe malū: eſſe autē natura in
qua nullū bonū ſit, nō poteſt. Proinde nec ipſi/
us diaboli natura, inquantū natura eſt, malū eſt,
ſed peruerſitas eā malā facit. Itaq; in ueritate nō
ſtetit, ſed ueritatis iudiciū nō euaſit: quia in ordi/
nis trāquillitate nō manſit, nec ideo tamen à po
teſtate ordinatoris effugit. Bonū dei, quod illi
eſt in natura, nō eum ſubtrahit iuſtitiæ dei, qua
ordinatur in pœna: nec ibi deus bonū inſequi/
tur quod creauit, ſed malum quod ille cōmiſit.

A Neq; enim totū aufert, quod oaturæ dedit: ſed
aliquid adimit, aliquid relinquit, ut ſit qui dole/
at quod adimit. Et ipſe dolor teſtimoniū eſt bo
ni adempti, & boni relicti. Niſi enim bonū reli/
ctum eſſet, booum amiſſum dolere oō poſſet.
Nam qui peccat peior eſt, ſi lætatur in damno
æqoitatis. Qui uero cruciatur, ſi inde nihil ac/
quirat boni, dolet damoum ſalutis. Et quoniā
æquitas ac ſalus utrūq; bonū eſt, booiq; amiſ/
ſione dolendum eſt potius q̃ lætandum, ſi ta/
men non ſit compeoſatio melioris: melior eſt
autem animi æquitas, q̃ corporis ſaoitas: pro/
fecto coouenientius inioſtus dolet in ſupplicio,
B qoàm lætatus eſt in delicto. Sicut ergo lætitia
deſerti boni io peccato teſtis eſt uoluotatis ma/
lę: ita dolor amiſsi booi in ſupplicio teſtis eſt na
turæ bonæ. Qui eñ dolet amiſſam naturæ ſuæ
pacem, ex aliquibus reliquijs pacis id dolet, qui/
bus fit ut ſibi amica natura ſit. Hoc autem in ex
tremo ſupplicio recte fit, ut iniqui & impij natu
ralium booorū damna in cruciatibus defleant,
ſentiētes eorum ablatorem iuſtiſsimum deum,
quem contempſerūt benigniſsimum largitorē.
Deus ergo oaturarū omniū ſapientiſsimus con
ditor, & iuſtiſsimus ordinator, qui terrenorum
C ornamentorum maximum inſtituit mortale ge
nus humanom, dedit hominibus quædam bo
na, huic uitæ cōgrua, id eſt pacem temporalem
pro modulo mortalis uitę, in ipſa ſalute & inco
lumitate ac ſocietate ſui generis: & quæq; huic
paci uel tuendæ uel recuperādæ neceſſaria ſunt,
ſicut ea quæ apte ac cōuenienter adiaceot ſeoſi/
bus, lux iſta uiſibilis, auræ ſpirabiles, aquæ po/
tabiles, & quicquid ad alendū, tegendū, curan/
dum, ornandūq; corpus congruit: eo pacto æ/
quiſsimo, ut quicunque mortalis talibus bonis
[b]paci mortalium accōmodatis recte uſus fuerit,
accipiat ampliora atq; meliora, ipſam ſcilicet im
D mortalitatis pacem, eiq; conuenientem gloriam
& hooorem in uita æterna ad fruendum deo,
& proximo io deo: [c]qui autem perperam, nec il
la accipiat, & hæc amittat.

L. VIVES

PAx itaq; corporis.] In hoc capite oſtēdit Auguſti/
nus omnia bona pace cōſtare. q̃d ſi ita eſt, mala o/
mnia in diſcordia & diſſenſione ſita erūt. Quo ma/
gis demiror eſſe homines tam peruerſæ naturæ, ut diſſi
dia, bellū, pugnas nō ſecus ac uitas & animas ſuas dili/
gāt, pacis nomē ceu maximū & pernicioſiſsimū malum
exhorreāt: digni profecto, qui extrinſecus & intrinſecus
habeāt, ſentiāt, perpetiantur, quod tantopere experunt
bellū. b Paci mortalium accōmodatis.] Atqui iſti
hæc oñia in uſus bellicos transferūt: nec in alios parata
eſſe

eſſe putant, quos etiam poſt uitam egregiũ & æternum
manet bellum, ut re optata ſempiternũ perfruant. Cæ/
terum nos iam olim ex tota pace, & in primis illa quam
ſolidũ hæreditatis ſuæ aſſem Christus reliquit: nomen
tantũ, & inanem quandã imaginationẽ retinemus. Cæte
ra omnia noſtra culpa amiſſa ſunt: qui illa uidẽtes, pru/
dentes, libentes, ac læti procul eiecimus, tum demum
arbitrati nos rem nactos præclariſs. ſi omnia bellis fer/
uerẽt. Hinc iactatio una eſt, quot uiros cæcidimus, quas
uillas incendimus, quos agros uaſtauimus, quas arces,
oppida, urbes, euertimus: ac gloriæ prope hoc ſolũ da/
tum eſt, plurimũ cladis humano generi attuliſſe. Sed ſi
hic incipiã querelã hanc, quãdo finis? c Qui autem
perperã, id eſt iniuſte.] In alijs libris deeſt hæc interpre
tatio, id eſt iniuſte, addita forſan ab aliquo, qui parum
intellectũ iri ſuſpicabatur aduerbium illud perperam.

De otdioe ac lege ſiue cœleſti ſiue ter/
rena, per qoam ſocietati humanæ etiã
dominando conſulitur, & conſulendo
ſeruitur. Caput XIIII

o MNIS igitur uſus rerum temporali
um refertur ad fructum terrenæ pa
cis in ciuitate terrena: in cœleſti autẽ
ciuitate refertur ad fructũ pacis ęter
næ. Quapropter ſi irrationalia eſſemus animan
tia, nihil appeteremus præter ordinatam tem/
peraturam partium corporis: & requiem appe/
titionom: nihil ergo pręter quietem carnis & co
piam uoluptatum, ut pax corporis prodeſſet pa
ci aoimę. Si enim deſit pax corporis, impeditur
etiam irrationalis pax animæ: quia requiem ap/
petitionũ conſequi ooo poteſt. Vtrunque autem
ſimul paci prodeſt, quã ioter ſe habẽt anima &
corpus, id eſt ordinatæ uitæ ac ſalutis. Sicut enĩ
pacem corporis amare ſe oſteodunt animantia
cum fugiunt dolorem: & pacem animæ, cũ pro/
pter explendas indigentias appetitionũ uolu/
ptatem ſequuotur: ita mortem fugiẽdo ſatis in/
dicant quaotũ diligant pacem, qua ſibi cõciliao
tur anima & corpus. Sed quia homini rationa/
lis anima ineſt, totum hoc quod habet commu
ne cum beſtijs ſubdit paci animæ ratiooalis, ut D
mente aliquid contempletur: & ſecuodum hoc
aliquid agat, ut ſit ei ordinata cognitionis actio
niſque conſenſio: quam pacem rationalis animæ
dixeramus. Ad hoc enim uelle debet oec dolo/
re moleſtari, oec deſiderio perturbari, nec mor/
te diſſolui ut aliquid utile cognoſcat: & ſecundũ
eam cognitionẽ, uitam moreſque cõpooat. Sed
ne ipſo ſtudio cognitioois propter humanæ
mentis infirmitatem in peſtem alicuius erroris
incurrat, opus habet magiſterio diuino, cui cer/
tus obtemperet, & adiutorio ut liber obtempe/
ret. Et quoniam quandiu eſt in iſto mortali cor

A pore, peregrioatur à domino, per fidem ambu/
lat, nõ per ſpeciem: ac per hoc omnẽ pacem uel
corporis, uel animę, uel ſimul corporis & animę
refert ad illam pacem, quæ homini mortali eſt
cum deo immortali: ut ei ſit ordinata in fide ſub
æterna lege obedientia. Iam uero quia duo pręce
cipua præcepta, hoc eſt dilectionem dei, & dile/
ctionem proximi, docet magiſter deus: in qui/
bus tria inuenit homo quæ diligat: deum, ſeip/
ſum, & proximum: atque ille in ſe diligendo non
errat qui diligit deum: conſequens eſt ut etiam
proximo ad diligendum deum conſulat, quem
B iubetur ſicut ſeipſum diligere. Sic uxori, ſic filijs,
ſic domeſticis, ſic cæteris quibus potuerit homi/
nibus: & ad hoc ſibi à proximo, ſi forte indi/
get, conſuli uelit: ac per hoc erit pacatus, quantũ
in ipſo eſt omnj homini, pace hominum, id eſt
ordinata concordia. Cuius hic ordo eſt: primũ
ut oulli ooceat, deinde ut etiam proſit, cui pote
rit. Primitus ergo ineſt ei ſuorum cura: ad eos
quippe habet opportuniorem faciliorẽque adi/
tum coosulendi, uel oaturæ ordine, uel ipſius ſo
cietatis humanæ. Vnde Apoſtolus dicit: Quiſ/
quis autem ſuis & maxime domeſticis noo pro
uidet, fidem denegat, & eſt infideli deterior.
C Hinc itaque etiam pax domeſtica oritur, id eſt or
dioata imperandi obedieodique cõcordia coha
bitantium. Imperaot enim qui conſulunt: ſicut
uir uxori, parentes filijs, domini ſeruis. Obedi/
unt autem quibus conſulitur: ſicut mulieres ma
ritis, filij parẽtibus, ſerui dominis. Sed in domo
iuſti uiuentis ex fide, & adhuc ab illa cœleſti ci
uitate peregrinantis, etiam qui imperaot, ſerui/
uot eis, quibus uidentur imperare. Neque enim
dominandi cupiditate imperãt, ſed officio cõſu
leodi: nec priocipandi ſuperbia, ſed prouidendi
miſericordia.

L. VIVES

PRimum, ut nulli noceat, deinde ut etiam proſit.] Et nocere, & non nocere procliuius eſt, ac facilius, quam prodeſſe. Nemo enim ut nocere non poteſt, ita ſi abſtineat ab iniuria, nocebit. At prodeſſe, hoc demũ uires oſtendit. Quocirca legibus diuinis, quod poteſt quiſque iubetur præſtare, ut innocue uiuat. Deinde, ſi adſit facultas benefaciendi, ut eam in iuuandis morta/ libus exerceat.

De libertate naturali, & de ſeruitute,
cuius prima cauſa peccatũ eſt, qua ho
mo malæ uoluntatis, etiam ſi oon eſt
mancipium alterius homiois, ſeruus
eſt propriæ libidinis. Cap. XV

o c naturalis ordo præſcribit,ita de
H us hominem condidit. Nam domi
netur,inquit,piſcium maris,& uola
ulium cœli,& omnium repentium,
quæ repunt ſuper terram. Rationalem factũ ad
imaginẽ ſuam,noluit niſi irrationalibus domi/
nari:non hominem homini,ſed hominem pe/
cori. Inde primi iuſti,paſtores pecorũ magis ꝙ
reges hominum conſtituti ſunt:ut etiam ſic inſi
nuaret deus, quid poſtularet ordo creaturarũ,
& quid exigat meritũ peccatorũ. Cõditio quip/
pe ſeruitutis iure intelligitur impoſita peccatori.
Proinde nuſquã ſcripturarum legimus ſeruũ,
[a]antequã hoc uocabulo Noe iuſtus peccatũ fi/
lij uindicaret. Nomen itaq; iſtud culpa meruit,
nõ natura. [b]Origo autem uocabuli ſeruorum
in Latina lingua inde creditur ducta: quod hi
qui iure belli poſſent occidi,à uictoribus cũ ſer/
uabantur, ſerui fiebant: à ſeruando appellati,
quod etiam ipſum ſine peccati merito non eſt.
Nam & cum iuſtum geritur bellum,pro pecca/
to contrario dimicatur:& omnis uictoria cum
etiam malis prouenit,[c]diuino iudicio uictos hu
miliat:uel emendans peccata, uel puniens. Te/
ſtis eſt homo dei Daniel,cum in captiuitate po
ſitus peccata ſua & peccata populi ſui confitetur
deo:& hãc eſſe cauſam illius captiuitatis pio do
lore teſtatur. Prima ergo ſeruitutis cauſa pecca/
tum eſt:ut homo homini conditionis uinculo
ſubderetur:quod non fit niſi deo iudicante, a/
pud quem non eſt iniquitas: & nouit diuerſas
pœnas meritis diſtribuere delinquentium. Si/
cut autem ſupernus dominus dicit: Omnis qui
facit peccatũ,ſeruus eſt peccati:ac per hoc multi
quidem religioſi dominis iniquis, [d]non tamen
liberis ſeruiunt: à quo enim quis deuictus eſt,
huic & ſeruus addictus eſt. Et utiq; felicius ſer/
uitur homini,ꝙ libidini,cum ſæuiſsimo domi/
natu uaſtet corda mortalium,ut alias omittam,
libido ipſa dominandi. Hominibus autem illo
pacis ordine,quo alijs alij ſubiecti ſũt:ſicut pro/
deſt humilitas ſeruientibus, ita nocet ſuperbia
dominantibus. Nullus autem natura in qua pri
us deus hominem condidit, ſeruus eſt homi/
nis,aut peccati. Verum & pœnalis ſeruitus ea le
ge ordinatur, qua naturalem ordinẽ conſerua/
ri iubet,perturbari uetat:quia ſi contra eam legẽ
non eſſet factũ,nihil eſſet pœnali ſeruitute coer
cendum. Ideoq; Apoſtolus etiã ſeruos monet
ſubditos eſſe dominis ſuis:& ex animo eis cum
bona uoluntate ſeruire:ut ſcilicet ſi nõ poſſunt
A à dominis liberi fieri, ſuam ſeruiturẽ ipſi quodã
modo liberam faciant:non timore ſubdolo,ſed
fideli dilectione ſeruiẽdo,donec tranſeat iniqui
tas,& euacuetur omnis principatus & poteſtas
humana:& ſit deus omnia in omnibus.

L. VIVES

A Ntequã hoc uocabulo Noe iuſtus. Geneſ. ix. de quo ſuperius. b Origo aũt uocabuli ſeruorũ.] Sic Florentinus iuriſcõſultus lib. uij. inſtit. Ser/ui,inquit,ex eo appellati ſunt, ꝙ imperatores captiuos uẽdere iubẽt,ac per hoc ſeruare,nec occidere ſolẽt. Mã/cipia uero dicta ſunt, ꝙ ab hoſtib. manu capiunt, quæ uerba ſunt in li. Pandectarũ Iuſtiniani i. Hic mos à Lace dæmonijs manauit teſte Plin. li. vij. c Diuino iudicio uictos humiliat.] Quo fit ut ſæpe bella gerant conſilijs
B prouidẽtiæ, utraq; parte in hoc inuita ꝓdeũte. d Nõ tamẽ liberis ſeruiũt.] Affectibus & perturbationibus ſuis, qui peiores ſunt domini, ꝗ ipſi homines.

De æquo iure dominandi. Cap. XVI

Vocirca etiã ſi habuerunt ſeruos iu/
Q ſti patres noſtri,ſic adminiſtrabant
domeſticam pacẽ,ut ſecundũ hæc
temporalia bona, filiorum ſortẽ à
ſeruorũ conditione diſtinguerẽt:ad deum autẽ
colendũ,in quo æterna bona ſperanda ſunt,o/
mnibus domus ſuæ mẽbris pari dilectione con
ſulerent. Quod naturalis ordo ita præſcribit,ut
C nomen patrumfamiliâs hinc exortũ ſit,& tã la/
te uulgatũ,ut inique etiã dominãtes hoc ſe gau/
deãt appellari. Qui aũt ueri patresfamiliâs ſũt,
omnib. in familia ſua tanq; filijs ad colendũ &
promerendũ deũ cõſulunt:deſiderãtes atq; op/
tãtes uenire ad cœleſtẽ domũ,ubi neceſſariũ nõ
ſit officiũ imperãdi mortalib. quia neceſſariũ nõ
erit officiũ cõſulendi iã in illa immortalitate feli/
cibus:quò donec ueniatur, [a]magis debẽt patres
quod dominãtur,ꝙ ſerui tolerare, quod ſerui/
unt. Si quis aũt in domo per inobedientiã do/
meſticæ paci aduerſatur, corripitur, ſeu uerbo,
D ſeu uerbere,ſeu quolibet alio genere pœnæ iu/
ſto atq; licito,quantũ ſocietas humana cõcedit
pro ei⁹ qui corripitur utilitate,ut paci unde diſsi
luerat coaptetur. Sicut em̃ nõ eſt beneficẽtię ad
iuuãdo efficere,ut bonũ quod maius eſt amitta
tur:ita nõ eſt innocẽtię parcẽdo ſinere,ut in ma
lũ grauius incidatur. Pertinet ergo ad innocẽtis
officiũ:nõ ſolum nemini malũ inferre, uerũetiã
cohibere à peccato,uel punire peccatum: ut aut
ipſe qui plectitur,corrigatur experimẽto,aut a/
lij terreantur exemplo. Quia igitur omnis do/
mus initium ſine particula debet eſſe ciuitatis,o/
mne autem initiũ ad aliquem ſui generis finẽ,
& omnis pars ad uniuerſi cuius pars eſt integri

tatem refertur: ſatis apparet eſſe conſequens, ut ad pacem ciuicam pax domeſtica referatur, id eſt, ut ordinata imperandi obediendiq́ concordia cohabitantium, referatur ad ordinatam imperandi obediendiq́ concordiam ciuiũ. Ita fit, ut ex lege ciuitatis præcepta ſumere patremfamiliâs oporteat, quibus domũ ſuam ſic regat, ut ſit paci accommodata ciuitatis.

L. VIVES

a Magis debent patres quod dominantur, ꝙ ſerui tolerare.] Nihil enim difficilius, nec perinde laborioſius, quàm bene imperare: nihil moleſtius, quàm malis imperare.

Vnde cœleſtis ſocietas, cum terrena ciuitate pacem habeat, & unde diſcordiam. Cap. XVII

SED domus hominum, qui non uiuunt ex fide, pacem terrenam ex huius temporalis uitæ rebus commodiſq́ ſectatur. Domus autem hominum ex fide uiuentium, expectat ea quæ in futurũ æterna promiſſa ſunt, terreniſq́ rebus ac temporalibus tanquam peregrina utitur, non quibus capiatur & auertatur, quò tendit in deum, ſed quibus ſuſtentetur, ad facilius toleranda, minimeq́ augenda onera corporis corruptibilis, quod aggrauat animã. Idcirco rerum uitæ huic mortali neceſſariarũ utriſq́ hominibus fidelibus & infidelibus, & utriq́ domui cõmunis eſt uſus: ſed finis utẽdi cuique ſuus proprius, multũq́ diuerſus. Ita etiã terrena ciuitas, quæ nõ uiuit ex fide, terrenã pacem appetit, in eoq́ defigit imperãdi obediẽdiq́ concordiam ciuiũ, ut ſit eis de rebus ad mortalem uitã pertinentibus humanarũ quædam cõpoſitio uoluntatum. Ciuitas autẽ cœleſtis, uel potius pars eius, quæ in hac mortalitate peregrinatur, & uiuit ex fide: etiã iſta pace neceſſe eſt utatur, donec ipſa cui talis pax neceſſaria eſt, mortalitas tranſeat. Ac per hoc dum apud terrenam ciuitatem, uelut captiuã uitã ſuæ peregrinationis agit: iam promiſſiõe redẽptionis & dono ſpiritali tanq́ pignore accepto, legibus terrenæ ciuitatis, quibus hæc adminiſtrãtur, quæ ſuſtentandæ mortali uitæ accommodata ſunt, obtemperare non dubitat. Vt quoniam communis eſt ipſa mortalitas, ſeruetur in rebus ad eam pertinentibus inter ciuitatem utranq́ concordia. Verum quia terrena ciuitas habuit quoſdã ſuos ſapientes, quos diuina improbat diſciplina: qui uel ſuſpicati uel

A decepti à dæmonibus, crederent multos deos conciliandos eſſe rebus humanis, ad quorum diuerſa quodammodo officia diuerſa ſubdita pertinerent, ad alium corpus, ad alium animũ, inq́ ipſo corpore ad aliũ caput, ad alium ceruicem, & cætera ſingula ad ſingulos. Similiter in animo, ad alium ingeniũ, ad alium doctrinam, ad aliũ iram, ad alium concupiſcẽtiam: inq́ ipſis rebus uitæ adiacentibus, ad alium pecus, ad alium triticum, ad alium uinũ, ad alium oleum, ad alium ſyluas, ad alium nummos, ad alium nauigationem, ad alium bella atque uictorias, ad alium
B coniugia, ad alium partum ac fœcunditatem, & ad alios alia cætera. Cœleſtis autem ciuitas unũ deum ſolum colendum noſſet eiq́ tantummodo ſeruiẽdum ſeruitute illa, quæ Græce λατρεία dicitur, & nõ niſi deo debetur, fideli pietate cenſeret: factum eſt ut religionis leges cum terrena ciuitate non poſſet habere cõmunes, proq́ his ab ea diſſentire haberet neceſſe: atque oneri eſſe diuerſa ſentientibus, eorũq́ iras & odia & perſecutionũ impetus ſuſtinere, niſi cũ animos aduerſantium aliquãdo terrore ſuæ multitudinis, & ſemper diuino adiutorio propulſaret. Hæc ergo cœleſtis ciuitas dum peregrinatur in terra,
C ex omnibus gentibus ciues euocat, atq́ in omnibus linguis peregrinam colligit ſocietatem: non curans quicquid in moribus, legibus, inſtitutiſq́ diuerſum eſt: quibus pax terrena uel cõquiritur, uel tenetur: nihil eorum reſcindens uel deſtruens, immo etiam ſeruans ac ſequens, quod licet diuerſum ſit in diuerſis nationibus, ad unum tamen eundemq́ finem terrenæ pacis intenditur: ſi religionem qua unus ſummus & uerus deus colendus docetur, non impedit. Vtitur etiam ergo cœleſtis ciuitas in hac ſua peregrinatione pace terrena, et de rebus ad morta
D lem hominum naturam pertinentibus, humanarum uoluntatum compoſitionem quantum ſalua pietate ac religione conceditur, tuetur atque appetit, eamq́ terrenã pacem refert ad cœleſtem pacem: quæ uere ita pax eſt, ut rationalis duntaxat creaturæ ſola pax habenda atque dicenda ſit, ordinatiſſima ſcilicet & concordiſſima ſocietas fruẽdi deo, & inuicem in deo: quò cum uentum fuerit, non erit uita mortalis, ſed plane certeq́ uitalis: nec corpus animale, quod dum corrumpitur, aggrauat animam: ſed ſpiritale ſine ulla indigẽtia ex omni parte ſubditum uoluntati. Hanc pacem dum peregrinatur in fide

fide, habet: atque ex hac fide iuſte uiuit, cum ad illam pacem adipiſcendam refert, quicquid bonarum actionum gerit erga deum & proximum, quoniã uita ciuitatis unique ſocialis eſt.

L. VIVES

[a] PLane certeq́ʒ uitalis.] Vita uitalis uerbũ erat Ennij, ut ait Cicero. Ad id Auguſtinus alluſit.

Quod diuerſa ſit Academię nouę ambiguitas à cõſtantia fidei Chriſtianæ. Caput XVIII

QVOD autem attinet ad illam differentiam, quam de Academicis nouis Varro adhibuit, quibus incerta ſũt omnia: omnino ciuitas dei talem dubitationem tanquam demẽtiam deteſtatur: habens de rebus quas mente atque ratione comprehendit, etiam ſi paruam propter corpus corruptibile, quod aggrauat animam, quoniam ſicut dicit Apoſtolus, Ex parte ſcimus, tamen certiſsimam ſcientiam: creditq́ʒ ſenſibus in rei cuiuſque euidentia, quibus per corpus animus utitur: quoniam miſerabilius fallitur qui nũquam putat eis eſſe credendum. Credit etiam ſcripturis ſanctis & ueteribus & nouis, quas canonicas appellamus, unde fides ipſa cõcepta eſt, ex qua C iuſtus uiuit: [a]per quam ſine dubitatione ambulamus, quandiu peregrinamur à domino: qua ſalua atque certa, de quibuſdam rebus quas neque ſenſu, neque ratione percipimus, neque nobis per ſcripturam canonicam claruerunt, nec per teſtes, quibus non credere abſurdum eſt, in noſtram notitiam peruenerunt, ſine iuſta reprehenſione dubitamus.

L. VIVES

[a] PEr quam ſine dubitatione.] Euidenter nõ ſcitur, ſed non certius creditur, quàm quod ſenſibus uſurpamus.

De habitu & moribus populi Chriſtiani. Caput XIX

NIHIL ſanè ad iſtam pertinet ciuitatem quo habitu uel more uiuendi, ſi non eſt contra diuina pręcepta, iſtã fidem qua peruenitur ad deũ, quiſque ſectetur: unde ipſos quoque philoſophos quando Chriſtiani fiunt, non habitum uel conſuetudinem uictus, quæ nihil impedit religionem, ſed falſa dogmata mutare compellit. Vnde illam quam Varro adhibuit ex Cynicis dif- A ferentiam, ſi nihil turpiter atq́ʒ intemperanter agant, omnino non curat. Ex tribus uero illis uitę generibus, ocioſo, actuoſo, et ex utroq́ʒ cõpoſito: quãuis ſalua fide quiſq́ʒ poſsit in quolibet eorũ uitã ducere, & ad ſempiterna præmia peruenire: intereſt tamẽ quid amore teneat ueritatis, quid officio charitatis impendat. Nec ſic quiſq́ʒ debet eſſe ocioſus, ut in eodẽ ocio utilitatem nõ cogitet proximi: nec ſic actuoſus, ut contemplationem non requirat dei. In ocio non iners uacatio delectare debet, ſed aut inquiſitio aut inuẽtio ueritatis: ut in ea quiſq́ʒ proficiat, & quod inuenerit alteri non inuideat. In actione uero non B amandus eſt honor in hac uita ſiue potentia: quoniam omnia uana ſub ſole: ſed opus ipſum quod per eundẽ honorem uel potentiã fit, ſi recte atq́ʒ utiliter fit, id eſt, ut ualeat ad eam ſalutẽ ſubditorum, quæ ſecũdum deum eſt: unde iam ſuperius diſputauimus. Propter quod ait Apoſtolus: Qui epiſcopatum deſiderat, bonũ opus deſiderat. Exponere uoluit quid ſit epiſcopatus, quia nomen eſt operis, non honoris. [a]Græcum eſt enim, atq́ʒ inde ductum uocabulum, q̀ ille qui præficitur, eis quibus præficitur ſuperintendit, curam eorũ ſcilicet gerẽs, ὑπὲρ quippe ſuper, C σκοπὸς uero intẽtio eſt: ergo ἐπισκοπεῖν ſi uelimus, Latine ſuperintendere poſſumus dicere: ut intelligat non ſe eſſe Epiſcopum, qui præeſſe dilexerit, nõ prodeſſe. Itaq́ʒ à ſtudio cognoſcendæ ueritatis nemo prohibetur: quod ad laudabile pertinet ociũ. Locus uero ſuperior, ſine quo regi populus non poteſt, & ſi ita teneatur atq́ʒ adminiſtretur ut decet, [b]tamen indecenter appetitur. Quamobrem ocium ſanctum quærit charitas ueritatis: negocium iuſtum ſuſcipit neceſsitas charitatis. Quam ſarcinam ſi nullus imponit, percipiendæ atq́ʒ intuendæ uacandum eſt D ueritati. Si autem imponitur, ſuſcipiẽda eſt propter charitatis neceſsitatẽ. [c]Sed nec ſic omnimodo ueritatis delectatio deſerenda eſt, ne ſubtrahatur illa ſuauitas, & opprimat iſta neceſsitas.

L. VIVES

[a] GRæcum eſt enim, atq́ʒ inde ductum uocabulũ.] Vnde ductum ſit Epiſcopi nomen, dixi alibi. Eſt enim uel ab [illegible], quod eſt conſidero, uel [illegible], quod idem eſt & uiſitare: unde illi [illegible] ut inquit Suidas, quod in alijs libris explicui. Mittebantur enim ab Athenienſibus ad ſubditas ciuitates qui res illorum inſpicerent: & hi uocabantur Epiſcopi, quaſi inſpectores, uel uiſitatores, & obſeruatores. Lacones nominabãt armoſtas Epiſcopus

moſtas. In ſacris literis epiſcopus uulgo ſpeculator dicitur: ut in Ezechiele, in Oſee, [redacted]. b T[redacted]] [redacted] di. c Sed [redacted]] [redacted]

Quod ciues ſanctorum in huius uitæ tempore ſpe beati ſint. Cap. XX

Q Vamobrem ſummũ bonum ciuitatis dei, cum ſit æterna pax atq; perfecta: nõ per quam mortales tranſeant naſcendo atq; moriendo, ſed in qua immortales maneant nihil aduerſi omnino patiendo, quis eſt qui illam uitã uel beatiſsimam neget, uel in eius comparatiõe iſtam, quæ hic agitur, quantislibet animi & corporis externarumq; rerũ bonis plena ſit, non miſerrimam iudicet? Quam tamẽ quicunq; ſic habet, ut eius uſum referat ad illius finem, quã diligit ardẽtiſſime, ac fideliſsime ſperat: non abſurde dici etiã nũc beatus poteſt, ſpe illa potius, quàm re iſta. Res uero iſta ſine ſpe illa, beatitudo falſa & magna miſeria eſt. Nõ enim ueris animi bonis utitur: quoniam non eſt uera ſapientia, quæ intentionem ſuam in his quæ prudenter diſcernit, geſtit fortiter, cohibet tẽperãter, iuſteq; diſtribuit: nõ in illum dirigit finẽ, ubi erit deus omnia in omnibus æternitate certa & pace perfecta.

An ſecundũ diffinitiones Scipionis, quę in dialogo Ciceronis ſunt, unquã fuerit Romana reſpublica. XXI

Q Vapropter nunc eſt locus, ut quã potero breuiter ac dilucide expediam, quod in ſecundo huius operis libro me demonſtraturũ eſſe promiſi: ſecundum diffinitiones, quibus apud Ciceronẽ utitur Scipio in libris De republica, nunquã rẽpublicam fuiſſe Romanam. Breuiter enim rem publicam diffinit eſſe rem populi. Quæ diffinitio ſi uera eſt, nunquã fuit Romana reſpublica: quia nunquã fuit res populi: quam diffinitionẽ

A uoluit eſſe reipublicæ. Populum enim eſſe diffiniuit cœtũ multitudinis, iuris conſenſu & utilitatis cõmunione ſociatũ. Quid autem dicat iuris cõſenſum, diſputando explicat: per hoc oſtendens geri ſine iuſtitia non poſſe rempublicam. ubi ergo iuſtitia uera nõ eſt, nec ius poteſt eſſe. Quod enim iure fit, profecto iuſte fit. Quod autem fit iniuſte, nec iure fieri poteſt. Nõ enim iura dicẽda ſunt, uel putãda iniqua hominũ conſtituta, a cũ illud etiã ipſi ius eſſe dicant, quod de iuſtitiæ fonte manauerit: falſumq; eſſe, quod à quibuſdam non recte ſentientibus dici ſolet: b id
B eſſe ius, quod ei qui plus poteſt, utile eſt. Quocirca ubi non eſt uera iuſtitia, iuris cõſenſu ſociatus cœtus hominũ non poteſt eſſe, & ideo nec populus: iuxta illam Scipiõis uel Ciceronis diffinitionẽ. Et ſi non populus, nec res populi: ſed qualiſcunq; multitudinis, quæ populi nomine digna non eſt: ac per hoc ſi reſpublica res populi eſt, & populus non eſt, qui conſenſu nõ ſociatus eſt iuris: non eſt autẽ ius, ubi nulla iuſtitia eſt: procul dubio colligitur, ubi iuſtitia non eſt, non eſſe rempublicam. Iuſtitia porrò ea uirtus eſt, quæ ſua cuiq; diſtribuit. Quæ igitur iuſtitia eſt hominis, quæ ipſum hominẽ deo uero tol-
C lit, & immundis dæmonibus ſubdit? Hoccine eſt ſua cuiq; diſtribuere? An qui fundum aufert eius, à quo emptus eſt, & tradit ei, qui nihil in eo habet iuris, iniuſtus eſt: & qui ſeipſum aufert dominãti deo, à quo factus eſt, & malignis ſeruit ſpiritibus, iuſtus eſt? Diſputatur certe acerrime atq; fortiſsime in eiſdem ipſis de republica libris aduerſus iniuſtitiã pro iuſtitia. Et quoniam cũ prius ageretur pro iniuſtitiæ partibus contra iuſtitiã, & diceretur niſi per iniuſtitiam rempublicã ſtare augeriq; nõ poſſe: hoc ueluti ualidiſsimũ poſitũ erat, iniuſtũ eſſe ut homines hominibus dominãtibus ſeruiãt: quam tamen
D iniuſtitiam niſi ſequatur imperioſa ciuitas, cuius eſt magna reſpublica, nõ eam poſſe prouincijs imperare: Reſpõſum eſt à parte iuſtitiæ, ideo iuſtũ eſſe, quod talibus hominibus ſit utilis ſeruitus, et pro utilitate eorũ fieri cũ recte fit, id eſt cũ improbis auſertur iniuriarũ licẽtia: & domiti ſe melius habebunt, quia indomiti deterius ſe habuerũt. Subditũq; eſt ut iſta ratio firmaretur, ueluti à natura ſumptum nobile exemplum, atq; dictũ eſt: Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, cæteriſq; uitioſis animi partibus? Plane hoc exemplo ſatis edoctũ

Dd eſt

eſt, quibuſdam eſſe utilem ſeruitutẽ: & deo quidem ut ſeruiatur utile eſſe omnibus. Seruiẽs autem deo animus, rectè imperat corpori, inq; ipſo animo ratio domino deo ſubdita rectè imperat libidini uitijsq; cæteris. Quapropter ubi homo deo nõ ſeruit, quid in eo putandum eſt eſſe iuſtitiæ: quandoquidẽ deo nõ ſeruiẽs, nullo modo poteſt iuſte animus corpori, aut humana ratio imperare? Et ſi in homine tali non eſt ulla iuſtitia, proculdubio nec in hominũ cœtu, qui ex hominibus talibus conſtat. Non eſt hic ergo iuris ille conſenſus qui hominum multitudinẽ populũ facit, cuius res dicitur eſſe reſpublica. Nam de utilitate quid dicam, cuius etiam cõmunione ſociatus cœtus hominum, ſicut ſe habet iſta definitio, populus nuncupatur? Quamuis enim ſi diligenter attendas, nec utilitas ſit ulla uiuẽtium qui uiuunt impie: ſicut uiuit omnis qui non ſeruit deo, ſeruitq; dæmonibus, tanto magis impijs, quanto magis ſibi cum ſint immundiſsimi ſpiritus, tanquam dijs ſacrificari uolunt: tamen quod de iuris conſenſu diximus, ſatis eſſe arbitror, unde appareat per hanc definitionem non eſſe populum, cuius reſpublica eſſe dicatur, in quo iuſtitia non eſt. Si enim dicunt nõ ſpiritibus immũdis, ſed dijs bonis atq; ſanctis in ſua C republica ſeruiſſe Romanos, nunquid eadẽ toties repetenda ſunt, quæ iam ſatis imò ultra q̃ ſatis eſt, diximus? Quis enim ad hunc locũ per ſuperiores huius operis libros peruenit, qui dubitare adhuc poſsit, malis & impuris dæmonibus ſeruiſſe Romanos, niſi uel nimiũ ſtolidus, uel impudentiſsime cõtentioſus? Sed ut taceam quales ſunt, quos ſacrificijs colebãt, in lege ueri dei ſcriptum eſt: Sacrificans dijs eradicabitur, niſi deo tãtum. Nec bonis igitur, nec malis dijs ſacrificari uoluit, qui hoc cum tanta comminatione præcepit.

L. VIVES

a Lex — QVum illud etiã ipſi ius eſſe dicant.] Cicero in primo De leg. ius & legẽ nõ populorum iuſsis, nec principum decretis, nec ſentẽtijs conſtitui iudicum ait, ſed naturæ norma. Et in ſecũdo: Hanc igitur ui deo, inquit, ſapientiſsimorũ fuiſſe ſententiã, legem neq; hominum ingenijs excogitatã: nec ſcitum aliquod eſſe populorũ, ſed æternum quiddã, quod uniuerſum mundum regeret imperandi prohibẽdiq; ſapientia. Ita principem legẽ illam ultimã mentem eſſe dicebãt omnia ratione aut cogẽtis aut uetantis dei. Sic ille, ex Plato. ſuo. Quam Stoici ſententiã ſecuti ſunt cõtra Epicurum, qui nihil iuſtum dixit eſſe natura, ſed metu. De quo Seneca lib. epiſt. xvi. hanc diuinã legem quæ non libris inſcripta, nec in æs inciſa, ſed pectoribus noſtris eſt à natura indita, æquum ac bonum à iure conſultis dicit. Idcirco ius ab Vlpiano finit ars æqui & boni: ut hi demum ſint A iuriſperiti, qui huius æquitatis ac naturæ legis tractandæ ſũt gnari: quiq;, ut de Sulpitio dicit Cicero, ad æquitatem facilitatẽq; omnia referunt, & tollere cõtrouerſias malunt, q̃ cõſtituere: ut pax illa & inter homines, & in uniuſcuiuſq; ſeruetur animo: qua nil magis natura ipſa gaudet. Et plane in hunc uſum paratos olim apud innocentius illud ſeculum prius iuris cõſultos arbitror, ut lites q̃ ciuiſsime prudentia ſua dirimerent, ut ſimile id quod puer penè audiſſe me de Henrico Marco auunculo meo memini, quum acutiſsimus ille iuriſperitus Iuſtiniani Cæſaris inſtitutiones in patria mihi prælegeret. *Henricus Marcus* Et his paucis diebus de hac ipſa re multa plerunq; diſſeruimus ego & Franciſcus Craneueldius, iuris & iuſtitiæ conſultiſsimus, quum fraudes, dolos, uerſutias, huius ſeculi per profeſſores iuris æquitatisq; excitatas & altas eſſe ſapientiſsime deploraret homo incredibili ingenij ac iudicij ui, miraq; integritate uitæ, & ſuauitate morum tam iucunda, tam leni, ut nihil unquam, etiam *Franciſcus Craneueldius* B ſi multos cum eo agas annos inuenias uel aſperi, uel acerbi, uel quod ulla te prorſus ex parte offendat, & auertat. Aderãtq; interdum Marcus Laurinus, decanus S. Donatiani Brugenſis: cui ſimiles amicos ſi literæ haberent plerosq;, felicius certe cum illis ageretur, & Ioãnes Feuinus ex eodem D. Donatiani collegio iuuenis pectore, & in primis cordato, & ad muſas earumq; ſtudioſos omnes amandos à natura factus, ſtudio educatus atque appoſitus. *Marcus Laurinus* *Ioannes Feuinus* b Id eſſe ius quod ei qui plus poteſt utile eſt.] Sic iuſtum finiuit Thraſymachus apud Platonẽ in primo de rep. Quam Socra. definitionem refutat, & haud dubie tale eſt maxima ex parte ius, quo nunc in ciuitatibus utimur.

An uerus ſit deus, cui Chriſtiani ſeruiunt cui ſoli debeat ſacrificari. XXII

SED reſponderi poteſt: Quis iſte deus eſt, aut unde dignus probatur, cui deberent obtẽperare Romani, ut nullũ deorũ præter ipſum colerẽt ſacrificijs? Magnæ cæcitatis eſt adhuc quærere, quis iſte ſit deus. Ipſe eſt deus cuius Prophetæ prædixerũt iſta quæ cernimus. Ipſe eſt deus, à quo reſpõſum accepit Abraham: In ſemine tuo benedicentur omnes gẽtes. Quod in Chriſto fieri, qui ſecundũ carnem de illo ſemine exortus eſt, idem ipſi qui remanſerũt huius nominis inimici uelint nolint ue cognoſcunt. Ipſe eſt deus, D cuius diuinus ſpiritus per eos locutus eſt: quorũ prędicta atq; cõpleta per eccleſiã, quã uidemus toto orbe diffuſam, in libris ſuperioribus poſui. Ipſe eſt deus, quẽ Varro doctiſsimus Romanorum Iouẽ putat, quãuis neſciens quid loquatur. Quod tamẽ ideo commemorandũ putaui, quoniam uir tantæ ſcientiæ nec nullũ iſtum deũ potuit exiſtimare, nec uilem. Hunc enim eum eſſe credidit, quem ſummum putauit deum. Poſtremo ipſe eſt deus, quẽ doctiſsimus philoſophorum, quãuis Chriſtianorum acerrimus inimicus, etiam per eorum oracula, quos deos putat, deum magnum Porphyrius confitetur.

Quæ Porphyrius dicat oraculis deo-rum reſponſa de Chriſto. XXIII

AM in libris, quos ἐκλογίων φιλοσο-
N φίας appellat, in quibus exequitur,
atq; conſcribit rerũ ad philoſophiã
pertinentium, uelut diuina reſpõſa,
ut ipſa uerba eius quemadmodũ ex lingua Græ-
ca in Latinam interpretata ſunt, ponam: Inter-
roganti, inquit, quẽ deũ placando reuocare poſ-
ſit uxorem ſuam à Chriſtianiſmo, hæc ait uer-
ſibus Apollo. Deinde uerba uelut Apollinis i-
ſta ſunt: Forte magis poteris in aqua impreſsis
literis ſcribere, aut inflans pennas leues per ae-
ra ut auis uolare, q̃ ſemel pollutæ reuoces im-
piæ uxoris ſenſum. Pergat quomodo uult ina-
nibus fallacijs perſeuerans, & lamentationibus
fallaciſsimis mortuum deum cantans, quem iu-
dicibus recta ſentientibus perditum, peſſima in
ſpecioſis ferro uincta mors interfecit. Deinde
poſt hos uerſus Apollinis, qui non ſtante me-
tro Latine interpretati ſunt, ſubiunxit atq; ait:
In his quidem tergiuerſationem irremediabilis
ſententiæ eorũ manifeſtauit, dicens: Quoniam
Iudæi ſuſcipiũt deum magis quàm iſti. Ecce ubi
decolorãs Chriſtũ, Iudæos præpoſuit Chriſtia-
nis: confitens quòd Iudæi ſuſcipiant deum. Sic
enim expoſuit uerſus Apollinis, ubi à iudicibus
recta ſentientibus Chriſtũ dicit occiſum, tanq̃
illis iuſte iudicantibus merito ſit ille punitus. Vi-
derit quid de Chriſto uates mendax Apollinis
dixerit, atque iſte crediderit: aut fortaſſe uatem,
quod non dixit, dixiſſe iſte ipſe confinxerit: q̃
uero ſibi conſtet, uel ipſa oracula inter ſe faciat
cõuenire poſtea uidebimus. Hic tamen Iudæos
tanquã dei ſuſceptores recte dicit iudicaſſe de
Chriſto, q̄ eum morte peſsima excruciandum
eſſe cẽſuerint. Deus itaq; Iudæorũ, cui perhibet
teſtimoniũ, audiendus fuit, ſic dicens: Sacrificãs
dijs eradicabitur, niſi deo tantũ. Sed ad manife-
ſtaria ueniamus, & audiamus q̃ magnũ deum
dicat eſſe Iudæorũ. Ita ad ea quæ interrogauit
Apollinem, quid melius [b] uerbum ſiue ratio, an
lex? Reſpõdit, inquit, uerſibus, hæc dicẽs. Ac de-
inde ſubijcit Apollinis uerſus, in quibus & iſti
ſunt, ut quantũ ſatis eſt inde decerpã: In deum
uero, inquit, generatorẽ, & in regẽ ante omnia:
quẽ tremit cœlũ & terra atq; mare & infernorũ
abdita, & ipſa numina perhorreſcũt: quorũ lex
eſt pater, quem ualde ſancti honorãt Hebræi.
Tali oraculo dei ſui Apollinis, Porphyrius tam
A magnum deum dixit eſſe Hebræorum, ut eum
& ipſa numina perhorreſcãt. Cũ ergo deus iſte
dixerit, Sacrificãs dijs eradicabitur: miror quod
ipſe Porphyrius nõ perhorruerit, & ſacrificans
dijs eradicari nõ formidauerit. Dicit etiã bona
philoſophus iſte de Chriſto, quaſi oblitus illi-
us, de qua paulo ante locuti ſumus, contumeliæ
ſuæ: aut quaſi in ſomnis dij eius maledixerint
Chriſto, & euigilantes eũ bonum eſſe cognoue-
rint, dignecq; laudauerint. Deniq; tanquã mira-
bile aliquid atq; incredibile prolaturus: præter
opinionẽ, inquit, profecto quibuſdã uideatur
B eſſe quod dicturi ſumus. Chriſtũ enim dij pijſ-
ſimũ pronũciauerunt, & immortalẽ factum, &
cum bona prædicatione eius meminerũt. Chri-
ſtianos autẽ pollutos, inquit, & contaminatos,
& errore implicatos eſſe dicũt: & multis talibus
aduerſus eos blaſphemijs utũtur. Deinde ſubij-
cit, uelut deorum oracula blaſphemantiũ Chri-
ſtianos. Et poſt hæc: de Chriſto autem, inquit,
interrogãtibus ſi eſt deus, ait Hecate: Quoniã-
quidem immortalis anima poſt corpus ut ince-
dit, noſti: à ſapiẽtia autẽ abſciſa ſemper errat, ui-
ri pietate præſtãtiſsimi eſt illa anima, hanc co-
lunt aliena à ueritate. Deinde poſt uerba eius
C quaſi oraculi ſui ipſe contexens: Pijſsimũ igitur
uirum, inquit, eũ dixit, & eius animam ſicut & a-
liorũ piorũ poſt obitũ immortalitate donatam,
& hanc colere Chriſtianos errãtes. Interrogan-
tibus aũt inquit: Cur ergo damnatus eſt? oracu-
lo reſpondit dea: Corpus quidẽ debilitantibus
tormẽtis ſemper oppoſitũ eſt: anima autẽ pio-
rum cœleſti ſedi inſidet. Illa uero anima alijs ani-
mabus fataliter dedit, quibus fata non annue-
runt deorum obtinere dona, neq; habere Iouis
immortalis agnitionẽ, errore implicari. Propter-
ea ergo dijs exoſi: quia quibus fato nõ fuit noſ-
ſe deũ, nec dona à dijs accipere, his fataliter de-
D dit iſte errore implicari. Ipſe uero pius, & in cœ-
lum ſicut pij conceſsit. Itaq; hunc quidem non
blaſphemabis, [c] miſeraberis autem hominũ de-
mentiã, ex eo in eis facile præcepsq; periculum.
Quis ita ſtultus eſt, ut non intelligat aut ab ho-
mine callido eoq; Chriſtianis inimiciſſimo, hæc
oracula fuiſſe cõficta, aut cõſilio ſimili ab impu-
ris dæmonibus iſta fuiſſe reſpõſa, ut ſcilicet quo-
niam laudãt Chriſtũ, propterea credãtur uera-
citer uituperare Chriſtianos: atq; ita ſi poſsint
intercludant uiã ſalutis æternæ, in qua fit quiſq;
Chriſtianus? Suæ quippe nocendi aſtutiæ mil-

leſormi ſentinnt non eſſe cõtrarium, ſi credatur
eis laudanubus Chriſtum, dum tamẽ credatur
etiam uituperantibus Chriſtianos: ut eum qui
utrunq; crediderit, talem Chriſti faciant lauda/
torem, ne uelit eſſe Chriſtianus. Ac ſic quamuis
ab illo laudatus, ab iſtorum tamen dæmonum
dominatu eum nõ liberet Chriſtus: præſertim
quia ita laudant Chriſtum, ut quiſquis in eum
talem crediderit, qualis ab eis prædicatur, Chri
ſtianus uerusnõ ſit, [d]ſed Photinianus hęreticus,
qui tantummodo hominem non etiam deũ no
uerit Chriſtum: & ideo per eum ſaluus eſſe nõ
poſsit: nec iſtorum mendaciloquorũ dæmonũ
laqueos uitare uel ſoluere. Nos autem neq; A/
pollinem uituperantem Chriſtum, neq; Heca/
ten poſſumus approbare laudantem. Ille quip/
pe tanquam iniquũ Chriſtum uult credi, quem
à iudicibus recta ſentientibus dicit eſſe occiſum:
iſta hominem pijſsimum, ſed hominem tan/
tum. Vna eſt tamen & illius & huius intẽtio, ut
nolint homines eſſe Chriſtianos: quia niſi Chri
ſtiani erunt, ab eorum erui poteſtate non pote/
runt. Iſte uero philoſophus, uel potius qui tali/
bus aduerſus Chriſtianos quaſi oraculis cre/
dunt, prius faciant ſi poſſunt, ut inter ſe de ipſo
Chriſto Hecate atq; Apollo concordent, cũq;
aut ambo uituperent, aut ambo collaudent.
Quod ſi facere potuiſſent, nihilominus nos &
uituperatores & laudatores Chriſti, fallaces dæ
mones uitaremus. Cum uero eorũ deus & dea
inter ſe de Chriſto, ille uituperãdo, iſta laudan
do diſſentiant: profecto eis blaſphemantibus
Chriſtianos non credunt homines, ſi recte ipſi
ſentiant. Sanè Chriſtum laudans uel Porphy/
rius uel Hecate, cum dicat eum ipſum dediſſe fa
taliter Chriſtianis, ut implicarentur errore: cau/
ſas tamen eiuſdem, ſicut putat, pandit erroris.
Quas antequã ex uerbis eius exponam, prius
quęro: ſi fataliter dedit Chriſtus Chriſtianis er
roris implicationẽ, utrum uolens, an nolens de/
derit. Si uolens, quomodo iuſtus? ſi nolens, quo
modo beatus? Sed iam cauſas ipſius audiamus
erroris. Sunt, inquit, ſpiritus terreni minimi lo/
co terreno quodam malorum dæmonum pote
ſtati ſubiecti. Ab his ſapientes Hebręorũ, quo/
rum unus iſte etiã Ieſus fuit, ſicut audiſti diuina
Apollinis oracula, quæ ſuperius dicta ſunt: ab
his ergo Hebræi dæmonib. peſsimis, & mino/
ribus ſpiritibus uetabãt religioſos, & ipſis uaca/
re prohibebãt: uenerari autem magis cœleſtes

A deos, amplius autẽ uenerari deum patrẽ. Hoc
autẽ, loquit, & dij præcipiũt, & in ſuperioribus
oſtendimus quemadmodũ animaduertere ad
deum monent, & illum colere ubiq; imperant.
Verum indocti & impiæ naturæ, quibus uere
fatum non conceſsit à dijs dona obtinere, neq;
habere Iouis immortalis notionem, nõ audien
tes & deos & diuinos uiros: deos quidẽ omnes
recuſauerunt, prohibitos autẽ dæmones, nõ ſo/
lum nullis odijs inſequi, ſed etiam reuereri dele
gerunt Deum autẽ ſimulantes ſe colere, ea ſola
per quæ deus adoratur, non agunt. Nam deus
B quidem utpote omnium pater nullius indiget:
ſed nobis eſt bene, cum eum per iuſtitiam & ca/
ſtitatem aliasq; uirtutes adoramus, ipſam uitã
precem ad ipſum facientes, per imitationẽ & in
quiſitionẽ de ipſo. [e]Inquiſitio enim purgat, in/
quit: imitatio deificat affectionẽ ad ipſum ope/
rando. Bene quidem prędicauit deum patrem,
& quibus ſit colendus moribus dixit. Quibus
præceptis prophetici libri pleni ſunt Hebræo/
rum, quando ſanctorũ uita [f]ſiue uituperatur, ſi/
ue laudatur. Sed in Chriſtianis tantum errat,
aut tantũ calũniatur, quantũ uolunt dæmones,
quos opinatur deos, quaſi cuiquã difficile ſit re/
C colere, quæ turpia, quę dedecora erga deorũ ob
ſequiũ in theatris agebãtur & templis: & attẽde
re quæ legantur, dicantur, audiãtur in eccleſiis,
uel deo uero quid offeratur: & hinc intelligere
ubi ędificium, & ubi ruina ſit morum. Quis aũt
huic dixit uel inſpirauit, niſi diabolicus ſpiritus
tam uanum apertumq; mendacium, quod dæ/
mones ab Hebræis coli prohibitos reuereãtur
potius q̃ oderint Chriſtiani? Sed deus ille quẽ
coluerunt ſapientes Hebræorũ, etiã cœleſtibus
ſanctis angelis & uirtutibus dei, quos beatiſsi/
mos tanquam ciues in hac noſtra peregrinatio/
D ne mortali ueneramur & amamus, ſacrificari ue
tat, intonãs in lege ſua quam dedit populo ſuo
Hebræo & ualde minaciter dicens: Sacrificans
dijs eradicabitur. Et ne quiſquã putaret dæmo
nibus peſsimis, terreniſq; ſpiritib⁹, quos iſte di
cit minimos uel minores, ne ſacrificetur eſſe prę
ceptũ: [g]quia et ipſi in ſcripturis ſanctis dicti ſunt
dij, nõ Hebræorũ, ſed gentiũ. Quod euidẽter in
pſalmo lxx. interpretes poſuerũt, dicẽtes: Quo
niam omnes dij gentiũ dæmonia. Ne quis ergo
putaret iſtis quidem dæmonijs prohibitum eſ/
ſe, cœleſtibus autem uel omnibus, uel aliquibus
ſacrificari eſſe permiſſum, mox addidit, Niſi do
mino

mino ſoli: id eſt, niſi domino tantū: ne forte in eo quod dicit, niſi domino ſoli, dominū ſolē credat eſſe quiſpiam, cui ſacrificandū putet. Quod non ita eſſe intelligendum [b] in ſcripturis Græcis facillime reperitur. Deus igitur Hebræorū, cui tam magnū tantus etiam iſte philoſophus perhibet teſtimoniū, legem dedit Hebræo populo ſuo, Hebræo ſermone cōſcriptam: non obſcurā & incognitā, ſed omnibus iam gentibus diffamatā: in qua lege ſcriptū eſt: Sacrificans dijs eradicabitur, niſi domino tantum. Quid opus eſt in hac eius lege, eiusq; prophetis de hac re multa perquirere, imò nō perquirere, non enim abſtruſa uel rara ſunt, ſed aperta & crebra colligere, & in hac diſputatione mea ponere: quibus luce clarius appareat, nulli omnino niſi tantū ſibi, deum uerum & ſummū uoluiſſe ſacrificari. Ecce hoc unū breuiter: imò granditer, minaciter, ſed ueraciter dictum ab illo deo, quē tam excellenter eorum doctiſsimi prædicāt, audiatur, timeatur, impleatur, ne inobedientes eradicatio conſequatur. Sacrificans, inquit, dijs eradicabitur, niſi domino tantum: nō quo rei egeat alicuius, [i] ſed quia nobis expedit, ut res eius ſimus. Hinc enim canitur in ſacris literis Hebræorum: Dixi domino deus meus es tu, quoniam bonorum meorū non eges. Huius autē præclariſſimū atq; optimum ſacrificium nos ipſi ſumus. Hęc eſt ciuitas eius, cuius rei myſteriū celebramus oblatiōibus noſtris, quæ fidelibus notæ ſunt, ſicut in libris præcedentibus diſputauimus. Ceſſaturas enim uictimas, quas in umbra futuri offerebāt Iudęi: & unū ſacrificiū gentes à ſolis ortu uſq; ad occaſum, ſicut iam fieri cernimus oblaturas, per prophetas Hebręos oracula increpuere diuina. Ex quibus quantū ſatis uiſum eſt, nonnulla protulimus, et huic iam operi aſperſimus. Quapropter ubi non eſt iſta iuſtitia, ut ſecundū ſuam gratiā ciuitati obedienti deus imperet unus & ſummus, ne cuiquam ſacrificet niſi tantum ſibi: et per hoc in omnibus hominibus ad eandem ciuitatē pertinētibus, atq; obedientibus deo, animus etiam corpori atq; ratio uitijs ordine legitimo fideliter imperet: ut queādmodū iuſtus unus, ita cœtus populusq; iuſtorū uiuat ex fide, [k] quæ operatur per dilectionē, qua homo diligit deū, ſicut diligendus eſt deus, & proximū ſicut ſeipſum. Vbi ergo non eſt iſta iuſtitia, profecto non eſt cœtus hominum iuris cōſenſu, & utilitatis communiōe ſociatus. Quod ſi nō eſt, utiq; populus

A nō eſt: ſi uera eſt hæc populi definitio. ergo nec reſpublica eſt: quia res populi non eſt, ubi ipſe populus non eſt.

L. VIVES

a NAm in libris quos λογίων φιλοσοφίας.] Hoc eſt, de philoſophia reſponſorum à dijs: in quo opere oracula Apollinis ponit, & cæterorum deorū, ex quis citauimus nōnulla. b Verbum ſiue ratio.] Vtrunq; eſt λόγος. c Miraberis autem hominū dementiam.] In antiquis habetur: miſeraberis, ut uiltores & contemptiores faceret. d Sed Photinianus hæreticus.] Hic damnatus eſt in concilio Syrmico: ut Caſsiodorus in tripartita narrat hiſtoria, conuictusq; à Sabino pontifice Ancyrenſi. Secutus eſt dogma Pauli Samoſateni hæretici, ita ut quidam eandē eſſe hæreſim exiſtimēt & tradant. e Inquiſitio enim pur- Photinianus

B gat, inquit.] Eſt enim inquiſitio, quæ ſpectat ad luſtrationem animi, qua ipſe purgatur tenebris & obſcuritate: & poſtquam inuenerit ac cognouerit deum, ſtudet eū imitari, fieriq; ſimilis eius, hoc eſt planè deus. f Siue uituperatur, ſiue laudatur.] In Brugenſi & Colonienſi libris non uituperatur legitur, ſed imperatur, integriore ſenſu: nec ullus erit ſi dicas, uituperatur. Prophetæ enim ſanctorum uitam non uituperāt, ſed aut ſanctè uiuere hortantur & iubent, aut ſanctè uiuentes commēdant, & laudibus euehunt. g Et ipſi in ſcripturis ſanctis dicti dij ſunt.] Origenes in Cantica: Deus nomen princi- Deus paliter in eo eſt, ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia: quod à parte uirtutem & naturam trinæ ſingularitatis denunciat. Secundo uero in loco, & ut ita dixerim abuſiue, deos dicit ſcriptura etiam illos, ad quos ſermo dei fit, ſicut confirmat Saluator in Euāgelijs. Sed & cœleſtes uirtutes ſub hoc nomine appellari uidētur, dum dicitur: Deus ſtetit in ſynagoga deorum: in medio

C autem deos dijudicat. Tertio uero in loco iam non abuſiue, ſed falſo dij gentium dæmones appellantur, quum dicitur: Omnes dij gentium dæmonia. Tantum Origenes. Auguſtinus in hoc pſalmo xcv. euidenter Septuaginta interpretes poſuiſſe dicit: Omnes dij gentium dæmonia. ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. Nam in Hebræo in Pſalmo xcvi, hoc enim numero apud eos legitur, Hieronymus uertit: Omnes dii populorum ſculptilia.

b In ſcripturis Græcis facillime.] ἐν τοῖς λογίοις μάλιστα. Neq; id inepte Auguſtinus addit: nam pleriq; populi ſolem tantum pro deo colebant, & multi philoſophorum hunc tantum deum arbitrati ſunt, ac cæterorum deorū uirtutes in hunc retulerūt: ut docet Macrobius. i Sed quia nobis expedit.] Nihil nos deo damus quum rectè uiuimus: neq; ipſe maior aut beatior fit, ſed bene nobiſcum agitur: ita non nobis debetur gratia, quod boni ſumus: ſed eā nos potius deo debemus, cuius beneficio ſumus boni. k Quæ operatur per dilectionem.] Ca-

D ret actione ac motu ſuo, & uelut uita, quū in opera charitas non exit, iacet, languet, mortua eſt.

Qua definitione conſtet populi & rei publicæ nuncupationem rectè ſibi, nō ſolum Romanos, ſed etiam regna alia uendicare. Cap. XXIIII

S I autem populus nō iſto, ſed alio definitur modo, uelut ſi dicatur: Populus eſt cœtus multitudinis rationalis, rerum quas diligit concordi communione ſociatus: profecto ut uideatur qualis

quiſq; populus ſit, illa ſunt intuẽda quæ diligit.
Quęcũq; tamẽ diligat, ſi cœtus eſt multitudinis
nõ pecorũ, ſed rationaliũ creaturarũ, et eorũ quę
diligit, cõmunione cõcordi ſociatus eſt, nõ abſur
de populus nũcupatur: tãto utiq; melior, quãto
in melioribus: tãtoq; deterior, quãto eſt in dete
riorib. cõcors. Secũdum iſtã definitionẽ noſtrã
Romanus populus, populus eſt: & res eius ſine
dubitatione reſpublica. Quid autẽ primis tẽpo
rib. ſuis, quid'ue ſequẽtib. populus ille dilexerit:
& quibus morib. ad cruẽtiſſimas ſeditiões, atq;
inde ad ſocialia, atq; ciuilia bella perueniens, ip
ſam cõcordiã, quę ſalus eſt quodãmodo popu
li, ruperit atque corruperit, teſtatur hiſtoria: de
qua in pręcedẽtib. libris multa poſuimus. Nec
ideo tamẽ uel ipſum non eſſe populum, uel eius
rem dixerim non eſſe rempublicã, quandiu ma
net qualiſcũq; multitudinis ratiõalis cœtus, rerũ
quas diligit cõcordi cõmunione ſociatus. Quod
aũt de iſto populo, & de iſta republica dixi, hoc
de Athenienſiũ, uel quorũcunq; Græcorũ: hoc
de Aegyptiorũ, hoc de illa Babylone Aſſyrio
rũ, quãdo in rebus ſuis publicis imperia uel par
ua uel magna tenuerũt: & de alia quacũq; aliarũ
gẽtiũ intelligar dixiſſe atq; ſenſiſſe. Generaliter
C quippe ciuitas impiorũ, cui nõ imperat deus obe
diẽti ſibi, ut ſacrificiũ nõ offerat, niſi tantũmodo
ſibi: & per hoc in illa et anim⁹ corpori, ratioq; ui
tijs recte ac fideliter impet, caret iuſtitię ueritate.

Quòd nõ poſsint ibi ueræ eſſe uirtu tes, ubi non eſt uera religio. XXV

q Vamlibet eñ uideatur animus cor
pori & ratio uitijs laudabiliter impe
rare: ſi tamẽ deo animus & ratio ip
ſa nõ ſeruit, ſicut ſibi ſeruiẽdum eſſe
ipſe deus pręcepit, nullo modo corpori uitijsq;
recte imperat. Nã qualis corporis atq; uitiorũ
poteſt eſſe mẽs domina, ueri dei neſcia, nec eius
D imperio ſubiugata, ſed uitioſiſsimis dæmõibus
corrũpentib. proſtituta? Proinde uirtutes, quas
ſibi habere uidetur, per quas imperat corpori et
uitijs ad quodlibet adipiſcẽdũ uel tenendũ, niſi
ad deũ retulerit, etiã ipſæ uitia ſunt potius q̃ uir
tutes. Nã licet à quibuſdã tũc ueræ & honeſtæ
putẽtur eſſe uirtutes [a] cũ ad ſeipſas referũtur: nec
propter aliud expetũtur, etiã tunc inflatæ ac ſu
perbę ſunt: & ideo nõ uirtutes, ſed uitia iudican
da ſunt. Sicut enim nõ eſt à carne, ſed ſuper car
nem, quod carnẽ facit uiuere: ſic non eſt ab ho
mine, ſed ſuper hominem, quod hominẽ facit

A beate uiuere: nec ſolum hominẽ, ſed etiã quãli
bet poteſtatem uirtutemq; cœleſtem.

L. VIVES

a Qvũ ad ſeipſas referunt.] Stoici uirtutes propter
ſe amãdas putarũt, ex quorũ ſententijs illa ſunt:
uirtutẽ ſeipſa eſſe contentam, ipſamq; preciũ eſſe
ſibi: & eã unã ſatis eſſe ad bene beateq; uiuẽdum. Apud
Senecã & Ciceronẽ Stoiciſſantẽ: quam opinionẽ uideri
uult Platonis dogmatis aſtipulari. Cic v. De finib. duo
genera ponit propter ſe expetendorũ. Vnũ, quod eſt in
his in quibus cõpletur ſummũ bonum: quæ ſunt animi
aut corporis: alterũ, eorum quæ ſunt extrinſecus, id eſt
quæ neq; animis inſunt, neq; corporibus: ut parentes, li
beri, ut propinqui, ut ipſa patria. Sũt illa quidẽ ſua ſpõ
te chara: ſed eodẽ in genere, in quo illa nõ ſunt. In ſentẽ
tijs theologicis diſputaẽ, an uirtutes propter ſe amãdæ
ſint. Nã Ambroſius affirmare uideẽ in epiſtolã ad Gala
B tas, Auguſtinus uero xiij. de trinitate negare. Collector
ſententiarũ & amãdas propter ſe ait uirtutes, quod poſ
ſeſſores ſui ſancta & ſyncera delectatiõe delectẽt, & tamẽ
referẽdas ad ſempiternã beatitudinem. Verum ita ſunt
uirtutes cũ præceptis dei cõiunctæ, ut amare illas nemo
poſsit, quin ſummo & primo amoris loco deũ habeat.
Neq; uirtutes ſic amabit propter ipſas, quin parentẽ au
torẽ & magiſtrum earũ deum plus amet. Nam hæ ſem
per oculos amãtis ſui ad illum attollũt: ita fiet, ut quum
ſe uirtutes credat habere charas propter ſeipſas, ad il
laſq; toto ferri pectore, in finẽ omnium deũ perueniat.
Sed Auguſtinus hoc loco de gentilibus loquiẽ, quibus
uirtutes ſi externũ precium peterent, ſordidæ & merce
nariæ uidebantur, ſin conſcientia acquieſcerẽt, pulcher
rimæ & ueræ uirtutes. Sed is erat illis primus gradus
ad arrogantiam, quum alios præ ſe contemnerent.

De pace populi alienati à deo, qua uti tur ad pietatem populus dei, dum in hoc peregrinus eſt mundo. XXVI

q Vocirca ut uita carnis anima eſt, ita
beata uita hominis deus eſt. De quo
dicũt ſacræ literæ Hebræorũ: [a] Bea
tus populus, cuius eſt dñs deus ipſi
us. Miſer igitur populus ab iſto alienatus deo:
diligit tamẽ ipſe etiã quandã pacẽ ſuam nõ im
probandã, quã quidẽ non habebit in fine, quia
nõ ea bene utitur ante finẽ. Hãc autẽ ut interim
habeat in hac uita, [b] noſtra etiã intereſt: quoniã
quãdiu permixtæ ſunt ambæ ciuitates, utimur
D & nos pace Babylonis: ex qua ita per fidem dei
populus liberatur, ut apud hãc interim peregri
netur. Propter quod et Apoſtolus admonuit ec
cleſiã, ut oraret pro regib. eius atq; ſublimibus,
addẽs & dicẽs, ut quietã & tranquillã uitã aga
mus cũ omni pietate [c] & charitate. Et Propheta
Hieremias cũ populo ueteri dei uenturã pręnũ
ciaret captiuitatẽ, & diuinitus imperaret, ut obe
diẽter in Babyloniã irẽt, deo ſuo etiã iſta patiẽ
tia ſeruiẽtes, monuit & ipſe ut oraretur pro illa,
dicẽs: quia in pace eius erit pax ueſtra, utiq; intè
rim tẽporalis, quæ bonis maliſq; cõmunis eſt.

L. VIVES

a BEatus populus cuius eſt dominus deus ipſius.] Pſalmo cxliij. in quo enumeratis fortunæ bonis, quæ quidã in primo beatitudinis loco ſtatuunt, numeroſa prole, auro, argẽto. fœcũdis pecoribus, prædijs & poſſeſsiõib. ampliſsimis, atq; uberrimis, tum fructibus iſtarũ rerũ omniũ pacatis, cũ quiete ac lætitia, ad extremũ cõcludit: beatũ dixerũt populum, cui hæc adſunt, immo uero beatus populus cuius eſt dominus deus eius. b Noſtra etiam intereſt.] Alibi, noſtri. q. in rem noſtram eſt. c Et charitate.] Alibi, caſtitate. melius ſ[illegible]

De pace ſeruientiũ deo, cuius perfecta tranquillitas in hac temporali uita nõ poteſt apprehendi. Cap. XXVII

AX autẽ noſtra propria, & hic eſt
F cũ deo per fidẽ, & in æternũ erit cũ illo [a]per ſpeciẽ. Sed hic ſiue illa communis, ſiue noſtra propria talis eſt pax, ut ſolatiũ miſeriæ ſit potius q̃ beatitudinis gaudiũ. Ipſa quoq; noſtra iuſtitia quãuis uera ſit propter ueri boni finẽ, ad quẽ refertur: tamẽ tanta eſt in hac uita, [b]ut potius peccatorũ remiſſione cõſtet, q̃ perfectiõe uirtutũ. Teſtis eſt oratio totius ciuitatis dei, quę peregrinatur in terris. Per omĩa quippe mẽbra ſua clamat ad deũ: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitorib. noſtris. [c]Nec pro eis eſt efficax C
hæc oratio, quorũ fides ſine operib. mortua eſt: ſed pro eis quorũ fides per dilectiõnẽ operatur. Quia enim deo quidẽ ſubdita, in hac tamẽ conditiõe mortali, & corpore corruptibili, quod aggrauat animã, nõ perfecte uitijs ratio imperat: ideo neceſſaria eſt iuſtis talis oratio. Nã profecto quanq; imperetur nequaquã ſine conflictu uitijs imperatur. Et utiq; aliquid ſubrepit in hoc loco infirmitatis etiã bene cõfligenti, ſiue hoſtibus talibus uictis ſubditisq; dominãti, unde ſi non facili operatiõe, certe labili locutiõe aut uolatili cogitatione peccetur. Et ideo quãdiu uitijs imperatur, plena pax nõ eſt: quia & illa, quæ reſiſtũt, periculoſo debellãtur prælio: & illa quę uicta ſunt, non dũ ſecuro triũphantur ocio, ſed ad D
huc ſolicito premũtur imperio. In his ergo tentatiõibus, de quibus omĩbus in diuinis eloquijs breuiter dictũ eſt: [d]Nũquid nõ tentatio eſt uita humana ſuper terrã? quis ita uiuere præſumat, ut dicere deo, Dimitte nobis debita noſtra, non neceſſe habeat, niſi homo elatus? Nec uero magnus, ſed inflatus ac tumidus: cui per iuſtitiã reſiſtit, qui gratiã largitur hũilibus. Propter quod ſcriptũ eſt: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus au
A tem dat gratiã. Hic itaq; in unoquoq; iuſtitia eſt, ut obedięti deus homini, animus corpori, ratio autẽ uitijs etiã repugnãtibus imperet, uel ſubigẽdo uel reſiſtẽdo: atq; ut ab ipſo deo petatur, & meritorũ gratia, & uenia delictorũ, ac de acceptis bonis gratiarũ actio perſoluatur. In illa uero pace finali quo referẽda, & cuius adipiſcendæ cauſa habẽda eſt iſta iuſtitia: quoniã ſanata immortalitate atq; incorruptiõe natura uitia nõ habebit: nec unicuiq; noſtrũ uel ab alio uel à ſeipſo quicquã repugnabit: non opus erit, ut ratio uitijs, quæ nulla erũt imperet: ſed imperabit de B
us homini, animus corpori: tantaq; obediendi ibi erit ſuauitas & facilitas, quanta uiuẽdi regnãdiq; felicitas. Et hoc illic in omnibus hominib. atq; in ſingulis æternum erit, æternũq; eſſe certum erit: & ideo pax beatitudinis huius, uel beatitudo pacis huius, ſummum bonum erit.

L. VIVES

a PEr ſpeciem.] q. per ſpectatiõnem & uiſionem. b Vt potius peccatorũ remiſsione conſtet.] Magna enĩ ex parte ſumus boni: nõ q bene uiuimus, ſed q cõmiſſorũ ſcelerũ nobis ſit à deo gratia. c Nec pro eis eſt efficax hæc oratio.] Nõ aliter q̃ q̃d ſalubre ſumitũ à corpore, nihil ꝓdeſt emortuo mẽbro corporis: & hæc oratiõis particula, dimit. no. de. no. ſi. & n. di. deb. no. imprecatio eſt ei, qui illam dicit fratri ſuo inimicus & iratus. d Nũquid non tentatio eſt uita humana.] Iob vij. Vulgo legimus: Militia eſt uita hominis ſuper terram. Sed Lxx. uerſ Auguſtinus ut aſſolet πειρατήριον. q. tẽtatorius locus. Seneca lib. xvi. Epiſt. Atqui uiuere mi Lucili militare eſt. Itaq; hi, qui iactant, & per operoſa atq; ardua ſurſum atq; deorſum eũt, & expeditiones periculoſiſsimas obeunt, fortes uiri ſunt, prioresq; caſtrorum. Iſti quos publica quies alijs laborãtibus molliter habet, turturillæ ſunt, tuti contumeliæ cauſa.

In quem finem uenturus ſit exitus impiorum. Cap. XXVIII

Orum autẽ qui non pertinent ad iE ſtam ciuitatẽ dei, erit ecõtrario miſeria ſempiterna, quæ etiam ſecunda mors dicitur: quia nec anima ibi uiuere dicenda eſt, quæ à uita dei alienata erit: nec corpus, quod æternis doloribus ſubiacebit. Ac per hoc ideo durior iſta ſecunda mors erit: quia finiri morte nõ poterit. Sed quoniã ſicut miſeria beatitudini, & mors uitæ, ita bellum paci uidetur eſſe cõtrariũ: merito quęritur: ſicut pax in bonorũ finib. prędicata eſt atq; laudata, quod uel quale bellũ in finib. malorũ ecõtrario poſſit intelligi. Verũ qui hoc quærit, attẽdat quid in bello noxiũ pernicioſũq; ſit: & uidebit nihil aliud eſſe q̃ inter ſe rerũ aduerſitatẽ atq; conflictum.

Quod igitur bellum grauius & amarius cogitari poteſt, quàm ubi uoluntas ſic aduerſa eſt paſsioni,& paſsio uoluntati,ut nullius earum uictoria tales inimicitiæ finiatur: & ubi ſic confligit cum ipſa natura corporis uis doloris,ut neutrum alteri cedat? Hic enim quando contingit iſte conflictus,aut dolor uincit & ſenſum mors adimit:aut natura perdurãs uincit,& dolorem A ſanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet,ut affligat:& natura perdurat,ut ſentiat:quia utrũque ideo non deficit,ne pœna deficiat. Ad hos tendos, iſtos cauendos: quoniam per iudicium tranſibunt ad illos boni,ad iſtos mali: de hoc iudicio quantum deus donauerit, in conſequenti uolumine diſputabo.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE
CIVITATE DEI LIBRVM XX

1 Quòd quamuis omni tempore deus iudicet,in hoc tamen libro de nouiſsimo eius iudicio eſt proprie diſputandum.
2 De uarietate rerum humanarum,cui non poteſt dici deeſſe iudicium dei, quamuis nequeat inueſtigari.
3 Quid in libro Eccleſiaſte Salomon de his quæ in hac uita & bonis & malis ſunt communia, diſputarit.
4 Quòd ad diſſerendum de nouiſsimo iudicio dei, noui primum teſtamenti, ac deinde ueteris teſtimonia prolaturus ſit.
5 Quibus ſententijs domini Saluatoris diuinum iudicium futurum in fine ſeculi declaretur.
6 Quæ ſit prima reſurrectio,quæ ſecunda.
7 De duabus reſurrectionibus,& de mille annis,quid in Apocalypſi Ioannis ſcriptũ ſit, & quid de eis rationabiliter ſentiatur.
8 De alligatione & ſolutione diaboli.
9 Quid ſit regnũ ſanctorũ cum Chriſto per mille annos: & in quo diſcernatur à regno æterno.
10 Quid reſpondendum ſit eis, qui putant reſurrectionem ad ſola corpora non etiam ad animas pertinere.
11 De Gog & Magog,quos ad perſequendam eccleſiam dei,ſolutus prope finem ſeculi diabolus incitabit.
12 An ad ultimum ſupplicium pertineat impiorum,quòd deſcendiſſe ignis de cœlo & eoſdem comediſſe memoratur.
13 An ante tempus perſecutionis Antichriſti mille anni annumerandi ſint.
14 De damnatione diaboli cum ſuis, & per recapitulationem de reſurrectione corporum omnium mortuorum,& de iudicio ultimæ retributionis.
15 Qui ſint mortui,quos ad iudicium exhibuit mare,uel quos mors & inferi reddiderint.
16 De cœlo nouo & terra noua.
17 De eccleſiæ glorificatione ſine fine poſt mortem.
18 Quid apoſtolus Petrus de nouiſsimo dei iudicio prædicare docuerit mortuorum.
19 Quid apoſtolus Paulus Theſſalonicenſibus ſcripſit: & de manifeſtatiõe Antichriſti, cuius tẽpus dies domini ſubſequetur.
20 Quid idem Apoſtolus in prima ad eoſdem epiſtola de reſurrectione mortuorum docuerit.
21 Quid Eſaias propheta de mortuorum reſurrectione & retributione iudicij ſit locutus.
22 Qualis futura ſit egreſsio ſanctorum ad uidendas pœnas malorum.
23 Quid prophetauerit Dauid de perſecutiõe Antichriſti, & de iudicio dei regnoq; ſanctorum.
24 In pſalmis Dauidicis, quæ de fine ſeculi huius, & quæ de nouiſsimo dei iudicio prophetãtur.

De pro-

25 De prophetia Malachiæ,qua dei iudicium ultimum declaratur:& quorum dicitur per purifi/catorias pœnas facienda mundatio.
26 De ſacrificijs quæ ſancti offerent deo ſic placitura,quomodo in diebus priſtinis & annis prioribus placuerunt.
27 De ſeparatione bonorum & malorum,per quã nouiſsimi iudicij diſcretio declaratur.
28 De lege Moyſi ſpiritaliter intelligenda,ne in damnabilia murmura carnalis ſenſus incurrat.
29 De aduentu Heliæ ante iudicium,cuius prædicatione ſcripturarũ ſecreta reſerante Iudæi conuertentur ad Chriſtum.
30 Quòd in libris ueteris teſtamenti,cum deus legitur iudicaturus,nõ euidenter Chriſti perſona monſtretur:ſed ex quibuſdam teſtimonijs,ubi dominus deus loquitur, non dubie appareat quod ipſe ſit Chriſtus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI LIBER XX

Quod quamuis omni tempore deus iudicet,in hoc tamen libro de nouiſsimo eius iudicio eſt proprie diſputandum. Caput I

D

E die ultimi iudicij dei,
quod ipſe donauerit lo/ C
cuturi,eũq; aſſerturi ad/
uerſus impios & incre/
dulos,tanquam in ædifi
cij fundamẽto prius po
nere teſtimonia diuina
debemus. Quibus qui
nolũt credere,humanis ratiũculis falſis atq; fal/
lacibus cõtrauenire conãtur:ad hoc ut aut aliud
ſignificare cõtendant,quod adhibetur teſtimo
nium de literis ſacris,aut omnino diuinitus eſſe
dictum negẽt.Nam nullum exiſtimo eſſe mor
taliũ,qui cum ea ſicut dicta ſunt intellexerit:& à D
ſummo ac uero deo per animas ſanctas dicta
eſſe crediderit,nõ eis cedat atq; cõſentiat,ſiue id
etiam ore fateatur,ſiue aliquo uitio fateri erube/
ſcat,aut metuat:uel etiã peruicacia ſimillima in/
ſaniæ,id quod falſum eſſe nouit,aut credit,con/
tra id quod uerũ eſſe nouit aut credit etiam con
tentioſiſsime defendere moliatur. Quod ergo
in confeſsione ac profeſsione tenet omnis eccle
ſia dei ueri, Chriſtũ de cœlo eſſe uenturũ ad ui/
uos ac mortuos iudicãdos,hũc diuini iudicij ul/
timũ diem dicimus,id eſt nouiſsimũ tẽpus. Nã
per quot dies hoc iudiciũ tendatur, incertũ eſt:

ſed ſcripturarũ more ſanctarũ diem poni ſolere pro tẽpore,nemo qui illas literas quãlibet negligẽter legerit,neſcit. Ideo aũt cũ diem iudicij dei dicimus,addimus ultimũ,uel nouiſſimũ:quia et nũc iudicat,& ab humani generis initio iudicauit,dimittens de paradiſo,& à ligno uitæ ſeparans primos homines peccati magni perpetratores: imò etiã quãdo angelis peccantib nõ pepercit,quorũ princeps homines à ſeipſo ſubuerſus inuidẽdo ſubuertit, proculdubio iudicauit. Nec ſine illius alto iuſtoq; iudicio, & in hoc aereo cœlo,& in terris,& dæmonũ & hominũ miſerrima uita eſt errorib.ærũniſq; pleniſsima. Verũ etſi nemo peccaſſet, nõ ſine bono rectoq; iudicio deus uniuerſam rationalẽ creaturã perſeuerãtiſsime ſibi domino ſuo cohærentẽ in æterna beatitudine retineret. Iudicat etiã,nõ ſolum uniuerſaliter de genere dæmonũ atq; hominũ,ut miſeri ſint propter primorũ meritum peccatorum:ſed etiã de ſingulorum operibus proprijs, quæ gerũt arbitrio uoluntatis. Nam & dæmones ne torqueãtur,precantur:nec utique iniuſte uel parcitur eis,uel pro ſua quiq; improbitate torquentur. Et homines plerunq; aperte, ſemper occulte luũt pro ſuis factis diuinitus pœnas: ſiue in hac uita,ſiue poſt mortẽ: quãuis nullus hominũ agat recte niſi diuino adiuuetur auxilio:nullus dæmonũ aut hominũ agat inique,niſi diuino eodemq; iuſtiſsimo dei iudicio permittatur. Sicut enim ait Apoſtolus:Non eſt iniquitas apud deum. Et ſicut ipſe alibi dicit: Inſcruta/

bilia

bilia ſunt iudicia dei,& inueſtigabiles uiæ eius.
Non igitur in hoc libro de illis primis,nec de i-
ſtis medijs dei iudicijs,ſed de ipſo nouiſsimo iu
dicio,quantũ ipſe tribuerit,diſputabo: quando
Chriſtus de cœlo uenturus eſt uiuos iudicatu-
rus & mortuos. Iſte quippe dies iudicij proprie
iam uocatur,eo quod nullus ibi erit [a] imperitæ
querelæ locus,cur iniuſtus ille ſit felix,& cur iu-
ſtus ille infelix. Omnium nanque tunc non niſi
bonorum uera & pleniſsima felicitas, & omni-
um non niſi malorum digna & ſumma infelici-
tas apparebit.

IOANNIS LODOVICI
VIVIS VALENTINI IN XX librum de Ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini commentarij.

1 IMperitæ querelæ locus.] Nam in hac uita quærunt homines,cur mali ſunt diuites,ſani,læti,cõtra boni inopes,ægri,mœſti. Hæc miranť,qui ignorant ea non eſſe bona,quæ ipſi maxime credunt. Neq; enim unquam malis uera contingunt bona,nec bonis uera mala: quod etiam ſi bona illa & mala uocanda ſint,quæ ipſi putant, id non ſine maximis cauſis fit: quas ipſi quũ neſciãt,rerum ordinẽ inſani iudicijs ſuis damnãt: in iudicio Chriſti ibi demũ nec uera nec ficta bona euenient,niſi bonis: nec ulli malis ullis prementur,præter malos: idq; aperte ut omnes conſpiciant.

De uarietate rerum humanarum, cui non poteſt dici deeſſe iudicium dei, quamuis nequeat inueſtigari. Cap. II

NVNC autem & mala æquo animo
ferre diſcimus,quæ patiũtur & bo-
ni:& bona non magnipẽdere,quæ
adipiſcuntur & mali. Ac per hoc eti-
am in his rebus,in quibus non apparet diuina
iuſtitia,ſalutaris eſt diuina doctrina. Neſcimus
enim quo iudicio dei bonus ille ſit pauper, ma-
lus ille ſit diues: iſte gaudeat,quem pro ſuis per-
ditis moribus cruciari debuiſſe mœrorib. arbi-
tramur: cõtriſtetur ille,quẽ uita laudabilis gau-
dere debuiſſe perſuadet: exeat de iudicio nõ ſo-
lum inultus,uerumetiam damnatus innocens,
aut iniquitate iudicis preſſus,aut falſis obrutus
teſtimonijs: ecõtrario ſceleſtus aduerſarius eius
non ſolum impunitus,uerumetiam uindicatus
inſultet: impius optime ualeat,pius languore ta
beſcat. Latrocinentur ſaniſsimi iuuenes: & qui
nec uerbo quenquam lædere potuerunt,diuer-
ſa morborum atrocitate affligantur: infantes u-
A tiles rebus humanis immatura morte rapiãtur:
& qui uidentur nec naſci debuiſſe, diutiſsime in
ſuper uiuant: plenus criminibus ſublimetur ho
noribus,& hominẽ ſine querela tenebræ igno
bilitatis abſcondant: & cætera huiuſmodi, quæ
quis colligat,quis enumeret? Quæ ſi haberent
in ipſa uelut abſurditate conſtantiam,ut in hac
uita in qua homo,ſicut ſacer pſalmus eloquitur,
uanitati ſimilis factus eſt,& dies eius uelut um-
bra prætereunt,non niſi mali adipiſcerẽtur trã-
ſitoria bona iſta atq; terrena: nec niſi boni talia
paterentur mala,poſſet hoc referri ad iudicium
iuſtum dei,uel etiã benignũ: ut qui non erãt aſ-
B ſecuturi bona æterna,quæ faciũt beatos,his tem
poralibus uel deciperentur pro malitia ſua, uel
pro dei miſericordia cõſolarentur bonis: & qui
non erant paſſuri æterna tormenta, temporali
bus uel pro ſuis quibuſcunq; uel quantuliſcun
que peccatis affligerentur, [a] uel propter implen
das uirtutes exercerẽtur malis. Nũc uero quan
do nõ ſolum in malo ſunt boni,& in bono ma
li,quod uidetur iniuſtũ: uerumetiam plerũq; &
malis mala eueniunt,& bonis bona proueniũt:
magis inſcrutabilia fiũt iudicia dei, & inueſtiga
biles uiæ illius. Quamuis ergo neſciamus quo
C iudicio deus iſta uel faciat uel fieri ſinat: apud
quẽ ſumma uirtus eſt,& ſumma ſapientia, ſum
maq; iuſtitia,nulla infirmitas, nulla temeritas,
nulla iniquitas: ſalubriter tamen diſcimus non
magnipẽdere ſeu bona ſeu mala,quæ uidemus
eſſe bonis maliſq; communia: & illa bona quæ
rere,quæ bonorum: atq; illa mala maxime fu-
gere,quæ propria ſunt malorum. Cum uero ad
illud dei iudicium uenerimus,cuius tempus iam
proprie dies iudicij, & aliquando dies domini
nuncupatur: non ſolum quæcunq; tunc iudica
buntur,uerum etiam quæcunq; ab initio iudi-
cata,& quæcunq; uſq; ad illud tempus adhuc
D iudicanda ſunt,apparebunt eſſe iuſtiſsima. Vbi
hoc quoq; manifeſtabitur,ꝙ iuſto iudicio dei
fiat,ut nũc tam multa ac penè omnia iuſta iudi
cia dei ſenſus menteſq; mortalium lateant,cum
tamen in hac re piorum fidem nõ lateat,iuſtum
eſſe quod latet.

L. VIVES

a VEl propter implendas uirtutes.] Vt haberent quo uirtus exercita uires,neruos, & robur ſumeret. Actuoſa enim eſt uirtus,quæ ſi ceſſat,lãgueſcit,& ceu ignis,qui niſi quod agat inuenit,extinguitur. Sin exerceať aduerſo fortunæ flatu, habet quo abſoluatur.

Quid in libro Eccleſiaſtes Salomon de his quæ in hac uita & bonis & malis ſunt communia diſputatit. Cap. III

EMPE Salomon ſapiẽtiſsimus rex Iſrael, qui regnauit in Hieruſalem, [a]librum qui uocatur Eccleſiaſtes, & à Iudæis quoq; habetur in ſacrarũ canone literarũ, ſic exorſus eſt: [b]Vanitas uanitatum, dixit Eccleſiaſtes: Vanitas uanitatũ, & omnia uanitas. Quę homini abũdantia in omni labore ſuo quo laborat ſub ſole? Et cũ ex hac ſententia cõnecteret cætera, commemorans ærumnas, erroresq; uitæ huius: & euaneſcẽtes interea temporũ lapſus, ubi nihil ſolidum, nihil ſtabile retinetur: in ea rerum uanitate ſub ſole, illud etiam deplorat quodammodo, quòd cũ ſit abundantia ſapientiæ ſuper inſipientiam, [c]ſicut eſt abundantia lucis ſuper tenebras, ſapientisq; oculi ſint in capite ipſius, & ſtultus in tenebris ambulet: unus tamen incurſus incurrat omnibus, utiq; in hac uita quæ ſub ſole agitur: ſignificans uidelicet ea mala, quæ bonis & malis uidemus eſſe cõmunia. Dicit etiã illud quod & boni patiantur mala tanquã mali ſint, & mali tanquam boni ſint adipiſcantur bona, ita loquens. Eſt inquit, uanitas quæ facta eſt ſuper terrã: quia ſunt iuſti ſuper quos uenit quaſi factum impiorum: & ſunt impij, ſuper quos uenit ſicut factum iuſtorum. Dixi quoniam hoc quoq; uanitas. In hac uanitate, cui quantum ſatis uiſum eſt, intimandæ, totum iſtum librum uir ſapientiſsimus deputauit: non utiq; ob aliud, niſi ut eam uitam deſideremus, quæ uanitatem nõ habet ſub hoc ſole, ſed ueritatem ſub illo, qui fecit hunc ſolem. [d]In hac ergo uanitate, nunquid niſi iuſto dei rectoq; iudicio ſimilis eidem uanitati factus uaneſceret homo? In diebus tamen uanitatis ſuæ interest plurimum, utrũ reſiſtat, an obtẽperet ueritati, & utrum ſit expers ueræ pietatis, an particeps: non propter uitæ huius uel bona acquirẽda, uel mala uitanda uaneſcendo tranſeũtia, ſed propter futurum iudicium per quod erũt & bonis bona, & malis mala, ſine fine manſura. Deniq; iſte ſapiens hunc librum ſic concluſit, ut diceret: Deum time, & mãdata eius cuſtodi, quia hoc eſt omnis homo: quia omne hoc opus deus adducet in iudicium in omni deſpecto, ſiue bonum ſiue malum. Quid breuius, uerius, ſalubrius dici potuit? Deum, inquit, time, & mandata eius cuſtodi: quia hoc eſt omnis homo. Qui-

A cunq; enim eſt hoc, eſt cuſtos utiq; mandatorum dei: quoniam qui hoc non eſt, nihil eſt. Nõ enim ad ueritatis imaginem reformatur, remanens in ſimilitudine uanitatis. Quia omne hoc opus, id eſt quod ab homine fit in hac uita, ſiue bonum, ſiue malum, deus adducet in iudicium, in omni deſpecto, id eſt in omni etiam qui contemptibilis hic uidetur, & ideo nec uidetur: quoniam deus & ipſum uidet, nec eum deſpicit, nec cum iudicat, præterit.

L. VIVES

Librum qui uocatur Eccleſiaſtes.] Hoc eſt, concionator, quem multi Hebræorum cõſcriptum ab eo ferunt in pœnitentia uitæ flagitioſe actæ ac impiæ.
B Alij dicunt, quum ſpiritu prophetico præuideret diuiſionem regni ſui, ſub Roboam filio ſuo, ad ductum in cõtemptum inſtabilis uanitatis. b Vanitas uanitatũ.] Sic Septuaginta interpretati ſunt: cæteri uero, ut Hieronymus ait, ἀτμὶς ἀτμίδων, hoc eſt uapor fumi & aura tenuis, quæ cito reſoluitur. c Sicut eſt abundantia lucis ſuper tenebras.] Tantum ab ſtultitia ſapiẽtia abeſt, quantum à tenebris dies & ſol. d In hac ergo uanitate.] In tanta uanitate mens hominum niſi à deo edoceretur, uaneſceret, falſaq; ſumeret pro ueris, aut profecto peccatis abſumeretur, & uelut fumus in mortem ſecundam euanida contabeſceret.

Quòd ad differendum de nouiſsimo iudicio dei, noui primum teſtamenti, ac deinde ueteris teſtimonia prolatura ſit. Caput IIII

C VIVS itaq; ultimi iudicij dei teſtimonia de ſcripturis ſanctis quę ponere inſtitui, prius eligẽda ſunt de libris inſtrumẽti noui, poſtea de ueteris. Quáuis enim uetera priora ſint tẽpore, noua tamẽ anteponẽda ſunt dignitate: quoniã illa uetera præconia ſunt nouarũ. Noua igitur ponenda ſũt prius, quę, ut firmius probemus, aſſumẽtur & uetera. In ueterib. habẽtur lex & prophetiæ, in nouis Euãgeliũ & Apoſtolicę literæ. Ait aũt Apoſtolus: Per legẽ enim cognitio peccati.
D Nũc aũt ſine lege iuſtitia dei manifeſtata eſt, teſtificata per legẽ & prophetas: iuſtitia autẽ dei, per fidẽ Ieſu Chriſti in omnes qui credũt in eũ. Hæc aũt iuſtitia dei ad nouũ pertinet teſtamentum, & teſtimoniũ habet à ueteribus libris, hoc eſt, à lege & prophetis. Prius ergo ipſa cauſa põnenda eſt, & poſtea teſtes introducendi. Hunc & ipſe Ieſus Chriſtus ordinem ſeruãdum eſſe demonſtrans: Scriba, inquit, eruditus in regnò dei, ſimilis eſt uiro patrifamiliàs proferenti de theſauro ſuo noua & uetera. Nõ dixit uetera & noua: quod utiq; dixiſſet, niſi maluiſſet meritorum ordinem ſeruare, quàm temporum.

Quibus ſententijs domini Saluatoris diuinum iudicium futurum in fine ſeculi declaretur. Cap. V

ERGO ipſe Saluator cum obiurgaret ciuitates, in quibus uirtutes magnas fecerat, neqꝫ crediderant, & eis alienigenas anteponeret:[a] Verũtamen, inquit, dico uobis, Tyro & Sidoni remiſſius erit in die iudicij quàm uobis. Et paulo poſt alteri ciuitati: Amen, inquit, dico uobis, quia terræ Sodomorum remiſſius erit in die iudicij quàm tibi. Hic euidentiſſime prædicat diem iudicij eſſe uenturũ. Et alio loco: Viri Niniuitæ, inquit, ſurgent in iudicio cum generatione iſta, et condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionę:[b] & ecce plus quàm Iona hic. Regina Auſtri ſurget in iudicio cum generatione iſta, & condemnabit eam: quia uenit à finibus terrę audire ſapientiam Salomonis, & ecce plus ꝙ̄ Salomon hic. Duas hoc loco res diſcimus: & uenturum eſſe iudicium, & cum mortuorum reſurrectione uenturum. De Niniuitis enim & regina Auſtri quando hæc dicebat, de mortuis ſine dubio loquebatur, quos tamen in die iudicij reſurrecturos eſſe prædixit.[c] Nec ideo dixit condemnabunt, quia & ipſi iudicabũt, ſed quia ex ipſorũ comparatione iſti merito damnabuntur. Rurſus alio loco, cum de hominum bonorũ & malorum nunc permixtione, poſtea ſeparatione, quæ uticꝫ in die iudicij futura eſt, loqueretur, adhibuit ſimilitudinem de tritico ſeminato, & ſuperſeminatis zizanijs, eamꝗꝫ ſuis exponẽs diſcipulis: Qui ſeminat, inquit, bonum ſemen, eſt filius hominis: ager autem eſt hic mundus: bonum uero ſemẽ hi ſunt filij regni: zizania autem hi filij ſunt nequam. Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus. Meſſis autem conſummatio ſeculi, meſſores uero angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: ſic erit in cõſummatione ſeculi. Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatẽ, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & ſtridor dẽtium. Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum. Qui habet aures audiẽdi, audiat. Hic quidem iudicium uel diem iudicij non nominauit, ſed multo eum clarius ipſis rebus expreſſit, & in fine ſeculi futurũ eſſe prędixit. Item diſcipulis ſuis: Amen, inquit, dico uobis, quod uos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cũ ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & uos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael. Hinc diſcimus cum ſuis diſcipulis iudicaturũ Ieſum. Vnde & alibi Iudæis dixit: Si ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij ueſtri in quo eijciunt?[d] Ideo ipſi iudices ueſtri erunt. Nec quoniam ſuper duodecim ſedes ſeſſuros eſſe ait, duodecim ſolos homines cum ipſo iudicaturos putare debem⁹. Duodenario quippe numero, uniuerſa quædam ſignificata eſt iudicantium multitudo propter duas partes numeri ſeptenarij, quo ſignificatur plerunqꝫ uniuerſitas: quæ duæ partes, id eſt, tria & quatuor, altera per alteram multiplicatæ duodecim faciunt. Nam & quatuor ter, & tria quater duodecim ſunt: & ſi qua alia huius duodenarij numeri, quæ ad hoc ualeat, ratio reperitur. Alioquin quoniam in locum Iudę traditoris Apoſtolum Matthiam legimus ordinatũ: Apoſtolus Paulus, qui plus illis omnibus laborauit, ubi ad iudicandum ſedeat, non habebit: qui profecto cum alijs ſanctis ad numerum iudicum ſe pertinere demonſtrat, cum dicit: Neſcitis quia angelos iudicabimus?[e] De ipſis quoqꝫ iudicãdis in hoc numero duodenario ſimilis cauſa eſt. Non enim quia dictum eſt, Iudicantes duodecim tribus Iſrael: tribus Leui, quæ tertiadecima eſt ab eis iudicanda nõ erit: aut ſolum illum populum, non etiam cæteras gentes iudicabunt?[f] Quod autem ait, in regeneratione, procul dubio mortuorum reſurrectionem nomine noluit regenerationis intelligi. Sic enim caro noſtra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum eſt anima noſtra regenerata per fidẽ. Multa præterea, quæ de ultimo iudicio ita dici uidentur, ut diligenter conſiderata reperiantur ambigua, uel magis ad aliud pertinentia: ſiue ſcilicet ad eum ſaluatoris aduentum, quo per totum hoc tempus in eccleſia ſua uenit, hoc eſt, in membris ſuis, particulatim atqꝫ paulatim quoniã tota corpus eſt eius, ſiue ad excidium terrenæ Hieruſalem: quia & de illo cum loquitur, plerunqꝫ ſic loquitur tanquam de fine ſeculi, atque de illo die iudicij nouiſſimo & magno loquatur, ita ut dinoſci non poſſit omnino, niſi ea quæ apud tres Euangeliſtas Matthæum, Marcum, & Lucam de hac re ſimiliter dicta ſunt, inter ſe omnia conferantur. Quædam quippe alter obſcurius, alter explicat planius: ut ea quæ ad unam rem pertinentia dicuntur, appareat unde dicantur. Quod facere

utcunqꝫ

utcūq; curaui in quadam epiſtola, quam reſcripſi ad beatæ memoriæ uirum Heſychium Salonitanæ urbis Epiſcopum, cuius epiſtolæ titulus eſt de fine ſeculi. Proinde iam illud hic dicā quod in Euangelio ſecundū Matthæum de ſeparatione bonorum & malorum legitur per iudicium præſentiſsimum atq; nouiſsimū Chriſti. Cum autem uenerit, inquit, filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cum eo, tūc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ: & cōgregabuntur ante eū omnes gētes, & ſeparabit eos ab inuicē, ſicut paſtor ſegregat oues ab hædis. Et ſtatuet oues quidem à dextris ſuis, hædos autem à ſiniſtris. Tunc dicet rex his, qui à dextris eius erunt. Venite benedicti patris mei poſsidete paratum nobis regnū à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare: ſitiui, & dediſtis mihi bibere. Hoſpes eram, & collegiſtis me. Nudus, & cooperuiſtis me. Infirmus, & uiſitaſtis me. In carcere eram, & ueniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti, dicentes: Domine, quando uidimus te eſurientem, & pauimus: ſitientem & dedimus tibi potum? Quando autē te uidimus hoſpitem, & collegimus te? Aut nudum & cooperuimus te? Aut quando te uidimus infirmum, aut in carcere, & uenimus ad te? Et reſpondens rex dicet illis: Amen dico uobis, quandiu uni feciſtis de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis. Tunc dicet, inquit, & his, qui à ſiniſtris eius erūt: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Deinde ſimiliter etiam his enumerat, quod illa non fecerint, quæ dextros feciſſe memorauit. Similiterq; interrogantibus, quando eum uiderint in horum indigentia cōſtitutum: quod minimis ſuis non factum eſt, ſibi factum non fuiſſe reſpondet: ſermonemq; concludens: Et hi, inquit, in ſupplicium æternum ibunt, iuſti autem in uitam æternam. Ioannes uero Euāgeliſta apertiſsime narrat eū in reſurrectione mortuorum futurum prædixiſſe iudicium. Cū enim dixiſſet: Neq; enim pater iudicat quenquam, ſed iudicium omne dedit filio: ut omnes honorificēt filiū, ſicut honorificant patrem: Qui nō honorificat filiū, non honorificat patrē, qui miſit illum: Protinus addidit: Amē amen dico uobis: quia qui uerbum meū audit, & credit ei qui me miſit, habet uitam æternam: & in iudicium non ueniet, ſed tranſiet à morte in uitam. Ecce hic dixit fideles ſuos in iudicium nō uenire. Quomo-A do ergo per iudicium ſeparabuntur à malis, & ad eius dextram ſtabunt, niſi quia hoc loco iudicium pro damnatione poſuit? In tale quippe iudicium non uenient, qui audiunt uerbum eius, & credunt ei qui miſit illum.

L. VIVES

a Veruntamē &c. Tyro & Sidoni.] Tyrus & Sidon urbes ſunt maritimæ in Phœnicia. b Et ecce plus quā Iona hic.] Hic non eſt pronomen, ſed aduerbium, quaſi hoc loco, ὧδε. c Nec ideo dixit condemnabunt.] Et cōdemnare dicuntur accuſatores reū, quum per eorum accuſationem condemnatur. Imago eſt hæc ſumpta de foro.

B

Quæ ſit prima reſurrectio, quæ ſecunda. Caput VI

DEINDE adiungit & dicit: Amen amen dico uobis, quia uenit hora, & nunc eſt, quando mortui audiēt uocem filij dei: & qui audierint, uiuēt. Sicut enim pater habet uitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio habere uitam in ſemetipſo. Nondum de ſecunda reſurrectione, id eſt corporum loquitur, quæ in fine futura eſt, ſed de prima, quæ nunc eſt. Hanc quippe ut diſtingueret, ait: Venit hora & nūc eſt. Non autem corporū, ſed animarum eſt. Habēt enim & animæ mortem C ſuam in impietate, atq; peccatis. Secundū quam mortē mortui ſunt, de quibus idem dominus ait: Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos: ut ſcilicet in anima mortui, in corpore mortuos ſepelirent. Propter iſtos ergo impietate & iniquitate in anima mortuos: uenit, inquit, hora, & nunc eſt, quando mortui audiunt uocem filij dei: & qui audierint, uiuent. Qui audierint, dixit: qui obedierint, qui crediderint, & uſque in finem perſeuerauerint. Nec fecit hic ullam differentiam bonorum & malorum. Omnibus enim bonum eſt audire uocem eius, & uiuere ad uitam pietatis ex impietatis morte tranſeundo. D De qua morte ait apoſtolus: Ergo omnes mortui ſunt, & pro omnibus mortuus eſt unus: ut qui uiuūt, iam non ſibi uiuāt, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. Omnes itaque mortui ſunt in peccatis, nemine prorſus excepto: ſiue originalibus, ſiue etiam uoluntate additis: uel ignorando, uel ſciendo, uel faciendo quod iuſtū eſt: & pro omnibus mortuis, uiuus mortuus eſt unus, id eſt nullum habens omnino peccatum: ut qui per remiſsionem peccatorum uiuūt, iam non ſibi uiuāt, ſed ei qui pro omnibus mortuus eſt propter peccata noſtra, & reſurrexit pro-

pter iuſtificationẽ noſtram: ut credentes in eũ, A qui iuſtificat impiũ, ex impietate iuſtificati, tanquam ex morte uiuificati ad primã reſurrectionem, "quę nũc eſt, pertinere poſsimus. Ad hãc enim primam non pertinent, niſi qui beati erũt in æternum: ad ſecundam uero, de qua mox locuturus eſt, & beatos pertinere docebit, & miſeros. Iſta eſt miſericordiæ, illa iudicij. Propter quod in pſalmo ſcriptum eſt: Miſericordiam & iudicium cantabo tibi domine. De quo iudicio conſequenter adiunxit, atq; ait: Et poteſtatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis eſt. Hic oſtendit, quod in ea carne ueniet iudicaturus, in qua uenerat iudicãdus. Ad hoc enim ait: quoniam filius hominis eſt. Ac deinde ſubiungens unde agimus: Nolite, inquit, mirari hoc: quia ueniet hora, in qua omnes qui in monumẽtis ſunt, audiẽt uocem filij dei: & procedent qui bona fecerunt in reſurrectionem uitæ: qui uero mala egerunt, in reſurrectionem iudicij. Hoc eſt illud iudicium, quod paulo ante ſicut nunc pro damnatione poſuerat, dicens: Qui uerbum meum audit, & credit ei qui miſit me, habet uitam æternam: & in iudicium non ueniet, ſed trãſit à morte in uitam, id eſt pertinẽdo ad primã reſurrectionẽ, qua nũc trãſitur à morte ad uitã, C in damnationẽ non ueniet, quã ſignificauit appellatione iudicij: ſicut etiam in hoc loco, ubi ait: Qui uero mala egerunt, in reſurrectionem iudicij, id eſt damnationis. Reſurgat ergo in prima, qui non uult in ſecũda reſurrectione damnari. Venit ergo hora, & nunc eſt, quãdo mortui audient uocem filij dei: & qui audierint uiuent, id eſt in damnationem non uenient, quæ ſecũda mors dicitur: in quam mortem poſt ſecundam, quæ corporum futura eſt, reſurrectionem pręcipitabuntur, qui in prima, quæ animarum eſt, non reſurgunt. Veniet enim hora, ubi non ait, & nunc eſt: quia in fine ſeculi erit, hoc eſt in ulti D mo & maximo iudicio dei, quando omnes qui in monumẽtis ſunt, audient uocem eius, & procedent. Nõ dixit, quemadmodum in prima: & qui audierint, uiuent. Non enim omnes uiuẽt, ea ſcilicet uita, quæ quoniam beata eſt, ſola uita dicenda eſt. Nam utiq; ſine qualicunq; uita nõ poſſent audire, & de monumentis reſurgẽte carne procedere. Quare autem non omnes uiuẽt, in eo quod ſequitur, docet: Qui bona, inquit, fecerunt, in reſurrectionẽ uitæ, hi ſunt qui uiuent: qui uero mala egerunt, in reſurrectionẽ iudicij, hi ſunt qui non uiuent: quia ſecunda morte morientur. Mala quippe egerũt, quoniam male uixerunt: male autem uixerũt: quia in prima, quæ nunc eſt animarum reſurrectione non reuixerunt: aut in eo quod reuixerant, non in finẽ uſq; manſerũt. Sicut ergo duæ ſunt regenerationes, de quibus iam ſupra locutus ſum: una ſecũdum fidem, quæ nunc fit per baptiſmum: alia ſecundum carnem, quæ fiet in eius incorruptiõe atq; immortalitate per iudicium magnum, atq; nouiſsimum: Ita ſunt & reſurrectiones duæ: una prima, quæ nunc eſt, animarũ, quæ uenire non permittit in mortem ſecũdam: alia ſecũda quæ B nunc nõ eſt, ſed in ſeculi fine futura eſt: nec animarum, ſed corporum eſt: quæ per ultimum iudiciũ alios mittet in ſecundam mortem, alios in eam uitam quæ nõ habet mortem.

L. VIVES

AD primam reſurrectionem, quæ nunc eſt animarum.] In alijs libris non adſcribitur animarũ: & forſan additum eſt, ut intelligeretur, quæ eſt hæc noſtra reſurrectio. Nam illa poſtrema eſt corporũ, hæc prima eſt animarum, quum ex caſu peccatorũ ſurgunt. Sic paulopoſt: à morte animarum ad uitam uirtutum: in antiquis libris tantum legitur à morte ad uitam. Sed illa uidentur addita exponendi gratia.

De duabus reſurrectiõibus, & de mille annis, quid in Apocalypſi Ioannis ſcriptũ ſit, & quid de eis rationabiliter ſentiatur. Cap. VII

De his duabus reſurrectiõibus idem Ioannes Euangeliſta in eo libro qui dicitur Apocalypſis, eo modo locutus eſt: ut earũ prima à quibuſdam noſtris nõ intellecta, inſuper etiã in quaſdã ridiculas fabulas uerteretur. Ait quippe in libro memorato Ioãnes apoſtolus: Et uidi angelũ deſcẽdentem de cœlo, habẽtem clauem abyſsi, & catenam in manu ſua, & tenuit draconẽ illum ſerpentem antiquum, qui cognominatus eſt diabolus, & ſatanas, & alligauit illum mille annis, & miſit illum in abyſſum, & clauſit: & ſignauit ſuper eum, ut non ſeduceret iam gentes, donec finiantur mille anni: poſt hæc oportet eum ſolui breui tempore. Et uidi ſedes, & ſedẽtes ſuper eas, & iudicium datum eſt illis: & animas occiſorum propter teſtimoniũ Ieſu, & propter uerbũ dei. Et ſi qui nõ adorauerũt beſtiã, nec imaginẽ eius, nec acceperũt inſcriptionem in frõte aut in manu ſua, & regnauerũt cũ Ieſu mille annis: reliqui eorũ non uixerunt, donec finiãtur mille an

ni

ti.Hęc reſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus
eſt,qui habet in hac prima reſurrectiõe partẽ.
In iſtis ſecunda mors nõ habet poteſtatem,ſed
erunt ſacerdotes dei & Chriſti, & regnabũt cũ
eo mille annis.Qui propter hæc huius libri uer
ba primam reſurrectionẽ futurã ſuſpicati ſunt
corporalem,[a]inter cætera maxime numero an/
norum mille permoti ſunt,tanquam oporteret
in ſanctis eo modo uelut tãti temporis fieri ſab
batiſmum,uacatione ſcilicet ſancta poſt labo/
res annorum ſex milium,ex quo creatus eſt ho
mo,& magni illius peccati merito in huius mor
talitatis erumnas de paradiſi felicitate dimiſſus
eſt:ut quoniam ſcriptũ eſt,Vnus dies apud do/
minum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies
unus:ſex annorum milibus tãquam ſex diebus
impletis,ſequatur uelut ſabbati ſeptimus in an/
nis mille poſtremis, ad hoc ſcilicet ſabbatum ce
lebrandum reſurgentibus ſanctis.Quæ opinio
eſſet utcunq; tolerabilis,ſi aliquæ deliciæ ſpirita
les in illo ſabbato affuturæ ſanctis per domini
præſentiã crederẽtur.Nam etiã nos hoc opina
ti fuimus aliquãdo.Sed cũ eos qui tũc reſurrexe
rint,dicãt immoderatiſsimis carnalib.epulis ua
caturos,[b]in quibus cibus ſit tantus ac potus,ut
nõ ſolum nullam modeſtiã teneant, ſed modũ
quoq; ipſius incredulitatis excedant:nullo mo/
do iſta poſſunt niſi à carnalibus credi. Hi autẽ
qui ſpiritales ſunt,iſtos iſta credẽtes[c] χιλιαςὰς
appellant Græco uocabulo:quod uerbũ ẽ uer/
bo exprimentes nos poſſumus miliarios nun/
cupare.Eos autem longum eſt refellere ad ſin/
gula,ſed potius quemadmodum ſcriptura hæc
accipienda ſit,iam debemus oſtendere.Ait ipſe
dominus noſter Ieſus Chriſtus: Nemo poteſt
introire in domũ fortis,& uaſa eius eripere, niſi
prius alligauerit fortem,diabolum uolens intel
ligi fortem:quia ipſe genus humanum potuit te
nere captiuum:uaſa uero eius quę fuerat ereptu
rus,fideles ſuos futuros,quos ille in diuerſis pec
catis atq; impietatibus poſsidebat.Vt ergo alli
garetur hic fortis,propterea uidit iſte Apoſto/
lus in Apocalypſi angelum deſcendentem de
cœlo,habentem clauem abyſsi, & catenam in
manu ſua.Et tenuit,inquit,draconem illum ſer/
pentem antiquum, qui cognominatus eſt dia/
bolus & ſatanas: & alligauit eum mille annis,
hoc eſt eius poteſtatem ab eis ſeducẽdis ac poſ
ſidendis,qui fuerant liberandi, cohibuit atque
frenauit.Mille autem anni,duobus modis poſ

A ſunt,quantum mihi occurrit,intelligi: aut quia
in ultimis annis mille iſta res agitur,[d]id eſt ſex/
to annorum miliario tanquam ſexto die, cuius
nunc ſpatia poſteriora uoluũtur:ſecuturo dein/
de ſabbato,quod nõ habet ueſperam,requiem
ſcilicet ſanctorum,quæ non habet finem:ut hu
ius miliarij tanquam dici nouiſsimam partem,
quæ remanebit uſq; ad terminum ſeculi, mille
annos appellauerit:eo loquẽdi modo,quo pars
ſignificatur à toto:aut certe mille annos pro an/
nis omnibus huius ſeculi poſuit,ut perfecto nu/
mero notaretur ipſa temporis plenitudo.Mille
B narius enim numerus denarij numeri quadra/
tum ſolidum reddit. Decem quippe decies du/
cta,fiunt centum:quæ iam figura quadrata,ſed
plana eſt. Vt autem in altitudinem ſurgat, & ſo
lida fiat,rurſus cẽtum decies multiplicantur,&
mille fiunt.Porrò ſi centum ipſa aliquo modo
pro uniuerſitate aliquando ponuntur, quale il/
lud eſt,quod dominus omnia ſua dimittenti &
eum ſequenti promiſit,dicens: Accipiet in hoc
ſeculo centuplum : quod exponens quodam/
modo Apoſtolus,ait:Quaſi nihil habentes, &
omnia poſsidentes:quia & ante iam dictum e/
rat:Fidelis hominis totus mundus diuitiarum
C eſt:quanto magis mille pro uniuerſitate ponun
tur,ubi eſt ſoliditas ipſius denariæ quadratu/
ræ? Vnde nec illud melius intelligitur, quod in
Pſalmo legitur : Memor fuit in ſeculum teſta/
menti ſui,uerbi quod mandauit in mille gene/
rationes,id eſt in omnes. Et miſit illum,inquit,
in abyſſum:utique diabolum miſit in abyſſum.
Quo nomine ſignificata eſt multitudo innume
rabilis impiorum,quorũ in malignitate aduer/
ſus Eccleſiam dei multum profunda ſunt cor/
da:non quia ibi diabolus ante nõ erat,ſed ideo
dicitur illuc miſſus,quia excluſus à credentibus
plus cœpit impios poſsidere.Plus namq; poſsi
D detur à diabolo,qui non ſolum alienatus eſt à
deo,uerumetiam gratis odit ſeruientes deo. Et
clauſit,inquit,& ſignauit ſuper eum,ut iam non
ſeduceret gentes, donec finiantur mille anni.
Clauſit ſuper eum,dictum eſt, interdixit ei ne
poſsit exire,id eſt uetitum tranſgredi. Signauit
autem quod addidit:ſignificaſſe mihi uidetur,
quòd occultũ eſſe uoluit, qui pertineant ad par/
tem diaboli,et qui non pertineant. Hoc quippe
in ſeculo iſto prorſus latet : quia & qui uidetur
ſtare,utrum ſit caſurus: & qui uidetur iacere, u/
trum ſit reſurrecturus,incertum eſt. Ab eis autẽ

gentibus ſeducēdis huius interdicti uinculo & clauſtro diabolus prohibetur atq; cohibetur, quas pertinentes ad Chriſtum ſeducebat antea, uel tenebat. Has enim deus elegit ante mūdi conſtitutionem eruere de poteſtate tenebrarum, & trāsferre in regnū filij claritatis ſuę: ſicut Apoſtolus ait. Nam ſeducere illum gentes etiā nunc, & ſecum trahere in æternam pœnam, ſed non prædeſtinatas in æternam uitam, quis fidelis ignorat? Nec moueat, quod ſæpe diabolus ſeducit etiam illos qui iam regenerati in Chriſto, uias ingrediūtur dei. Nouit enim dominus qui ſunt eius: ex his in æternam damnationē neminem ille ſeducit. Sic enim nouit eos dominus deus, quem nihil latet etiam futurorum: non ut homo, qui hominē ad præſens uidet, ſi tamen uidet, cuius cor non uidet: qualis autē poſtea ſit futurus, nec ſeipſum uidet. Ad hoc ergo ligatus eſt diabolus, & incluſus in abyſſo: ut iam non ſeducat gētes, ex quibus conſtat eccleſia, quas antea ſeductas tenebat, antequā eſſet eccleſia. Nec enim dictum eſt, ut non ſeduceret aliquē, ſed ut non ſeduceret, inquit, iam gentes: in quibus eccleſiam proculdubio uoluit intelligi. Donec finiantur mille anni, id eſt aut quod remanet de ſexto die, qui cōſtat ex mille annis: aut omnes anni, quibus deinceps hoc ſeculum peragendum eſt. Nec ſic accipiendum eſt quod ait: ut non ſeduceret gentes donec finiantur mille anni: quaſi poſtea ſeducturus ſit eas duntaxat gentes, ex quibus prædeſtinata conſtat Eccleſia: à quibus ſeducendis illo eſt uinculo clauſtróque prohibitus. Sed aut illa locutiōe dictum eſt, quæ in ſcripturis aliquoties inuenitur, qualis eſt in Pſalmo Sicut oculi noſtri ad dominum deum noſtrum donec miſereatur noſtri. Neq; enim cum miſertus fuerit, non erunt oculi ſeruorum eius ad dominum deum ſuum. Aut certe iſte eſt ordo uerborum: Et clauſit, & ſignauit ſuper eum, donec finiantur mille anni. Quod uero interpoſuit, ut nō ſeduceret iam gētes: ita ſe habet, ut ab huius ordinis connexione ſit liberum: & ſeorſum intelligendum, uelut ſi poſt adderetur, ut ſic ſe haberet tota ſententia: Et clauſit, & ſignauit ſuper eum, donec finiantur mille anni, ut non ſeduceret iam gentes: id eſt ideo clauſit, donec finiātur mille anni, ut iam non ſeduceret gentes.

L. VIVES

a INter cætera maxime numero annorū mille.] Quoniam Ioannes hoc loco meminit mille annorum, & Chriſtus in Euangelio: Nō bibam ammodo de hoc A genimine uitis uſq; in diem illum, quo bibam illud nouum in regno patris mei. Et Prophetæ multa dicunt de regno Chriſti in Hieruſalem, idcirco exiſtimarunt quidam Chriſtum excitatis corporibus ſanctorum ſuorū rediturum in mundum, mãſurumq; hic annos mille in ſumma pace, affluente undiq; felicitate incredibili, aureoq; ſeculo maiore & mirabiliore, quàm eſt à Poetis deſcriptum, aut etiam ab Eſaia & Sibylla prædictum. Cuius opinionis autor fuit Papias Hieropolitanus præſul, qui uixit temporibus Apoſtolorum. Eum ſecuti ſunt Irenæus, & Apollinarius, Tertullianus quoq; in libro de ſpe fidelium, & Victorinus Pictauienſis, & Lactantius libro ſeptimo diuinarum inſtitutionum. Hoc commentum & ſi inane Hieronymus eſſe oſtendit, ac ridet ſæpenumero atq; inceſsit, tamen libro in Hieremiam quarto non audere ſe damnare ait, quòd multi eccleſiaſticorum uirorum & martyrum id dixerint, tantum eſt in dicto uel fidei uel reuerentiæ plerunq; propter autorē B ſolum: diſſentiendumq; eſt à magnis uiris modeſte ac prudenter, ita ut multum eorum autoritati detuliſſe uidearis. Haud crediderim illorum ſanctorum eandem fuiſſe ea de re ſententiam, quam Cherinthi hæretici, de quo ſic Euſebius libro Eccleſiaſticæ hiſtoriæ tertio: Cherinthus poſt reſurrectionem terrenum dicit futurum eſſe regnum Chriſti in Hieruſalem. Et homines in carne rurum cōcupiſcentijs & uitijs ſubiectam conuerſationem habituros. Cōtra fidem quoq; ſcripturarum quoſdam mille annos deſignat, in quibus multa quidē & alia corruptionum opera, & nuptiarum feſtiuitates dicit futuras, ad eos qui libidini ſunt dediti decipiendos. Sed & Dionyſius quum de Ioānis reuelatione diſſereret, quædam ſecundum ea, quæ antiquitus Eccleſiæ tradita fuerant, diſputaret, mentionē facit huius ipſius uiri in his uerbis: Cherinthus, inquit, à quo & Cherinthiana hæreſis oborta eſt, figmenti ſui autoritatem magni nomi- C nis acquirere ſecundum ſcripturæ huius prauam intelligentiam geſtiebat. Quippe cuius hæc erat hæreſis, ut affirmaret terrenum futurum eſſe Chriſti regnū. Et quia erat uentri, gulæ ac libidini deditus, ea futura decernebat, quæ ſibi propria libido dictabat. Vētris, & eorum quæ ſub uentre ſunt incitamēta, cibis, potibus, nuptijs prædicabat explenda. Et ut aliquid ſacratius dicere uideretur, legales aiebat feſtiuitates rurſum celebrādas, & hoſtias carnales iterum iugulandas. Irenæus uero ſecretiora ipſius hæreticum in primo operis ſui libro publicauit. Quæ inde diſcat, ſi quis plenius ſcire uult. Hæc Euſebius. Non eſt ergo hæc Papiæ opinio, cuius originem Hieronymus Cherintho potius attribuiſſet natu maiori Papia ipſo: tametſi eodē uixerint tempore: tum nec Irenæus in Cherinthum ſcripſiſſet, qui Papiæ ſententiam eſt ſequutus: tametſi non omnes ſectæ eadem de illis mille tradiderūt annis. Vnuſquiſq;, ut ſibi animo cōfingebat, ita affirmabat: nec mirum in re commētitia & D uana. Dionyſius Alexandrinæ Eccleſiæ pōtifex, ut Hieronymus lib. in Eſaiam xviij. narrat, elegantē ſcripſit librum, irridens mille annorum fabulam, & auream atq; gemmatam in terris Hieruſalem, inſtaurationem templi, hoſtiarum ſanguinem, ocium ſabbati, circumciſionis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delitias, & cunctarum gentium ſeruitutē, rurſusq; bella exercitus, ac triumphos, & ſuperatorum neces, mortēq; centenarij peccatoris. Hæc Hieron. b In quibus cibus ſit tantus ac potus.] Sic Lactantius: Terra uero aperiet fœcunditatem ſuam, & uberrimas fruges ſua ſponte generabit. Rupes montium melle ſudabunt: per riuos uina decurrent, & flumina lacte inundabunt. Vt prætercam Cherinthiana, quæ ſunt multo fœdiora. c χιλιασταί.] Quaſi millenarios. χίλιοι enim ſunt mille. d Id eſt ſexto annorum miliario.] Ferunt in libris Heliæ Prophetæ inueniri ſex mille annos mundū

dura

duraturorum: quorum prima duo milia deputātur uanitan, uſq; ad Abraham. Altera duo legi, ad Chriſtū. Tertia duo milia Meſsiæ, uſq; ad finem ſeculi: idq; ex cōputatione Hebræorum. Nam ex ſeptuaginta plura ſunt q̄ tria milia ab Adam ad Abrahā. Et ætate Auguſtini non aberant ſex milia à fine ſuo quadringentis annis. Itaque nunc plures quàm ſex mille & ſeptingentos uulgo computamus. Nempe à nato domino mille quingentos uiginti duos: cuius ortum Euſebius & qui LXX. ſequūtur in quinto milleſimum & plus paulo q̄ centeſimum conferunt. Idcirco Auguſtinus huius ſexti annorum miliarij, uolui ſua ætate ſpatia poſteriora, dixit. Lactantius, qui ante Auguſtinum uixit, nempe ſub Cōſtantino, tantum ſupereſſe ex illis ſex milibus annorum ducētorum annorum expectationem ſcribit.

De alligatione & ſolutione diaboli. Caput VIII

POST hæc, inquit, oportet eum ſolui breui tempore. Si hoc eſt diabolo ligari, & includi, Eccleſiā non poſſe ſeducere: hęc ergo erit ſolutio eius, ut poſsit? Abſit. Nunquā enim ab illo Eccleſia ſeducetur prædeſtinata, & electa ante mundi cōſtitutionē: de qua dictum eſt: Nouit dominus, qui ſunt eius: & tamē hic erit Eccleſia illo tēpore etiam quo ſoluendus eſt diabolus: ſicut ex quo eſt inſtituta, hic fuit & erit omni tempore, in ſuis utique qui ſuccedunt naſcendo morientibus. Nam paulo poſt dicit, quòd ſolutus diabolus ſeductas gētes toto orbe terrarum, attrahet in bellum aduerſus eam: quorum hoſtium numerus erit ut arena maris. Et aſcenderūt, inquit, ſuper terræ latitudinem, & cinxerunt caſtra ſanctorum, & dilectam ciuitatem: & deſcēdit ignis de cœlo à deo, & comedit eos: & diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis et ſulphuris, ubi & beſtia & pſeudopropheta: & cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. ſed hoc iam ad iudicium nouiſsimū pertinet, quod nunc propterea commemorandum putaui, ne quis exiſtimet eo ipſo paruo tempore, quo ſoluetur diabolus in hac terra eccleſiam non futuram, illo hic eam uel non inueniente, cum fuerit ſolutus: uel abſumente, cum fuerit modis omnibus perſecutus. Non itaque per totū hoc tempus, quod libet iſte complectitur à primo ſcilicet aduentu Chriſti uſque in ſeculi finem, quo erit ſecundus eius aduentus: ita diabolus alligatur, ut eius hæc ipſa ſit alligatio: per hoc interuallum quod mille annorum numero appellat non ſeducere Eccleſiam, quandoquidem illam nec ſolutus utique ſeducturus eſt. Nam profecto ſi ei alligari eſt, non poſſe ſeducere, ſiue non permitti: quid erit ſolui, niſi poſſe ſeducere ſiue permitti? Quod abſit ut fiat. ſed alligatio diaboli, eſt non permitti exercere totam tentationem, quam poteſt uel ui uel dolo ad ſeducendos homines in partem ſuam cogendo uiolenter, fraudulenterue fallendo. Quod ſi permitteretur in tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales deus id perpeti non uult, & fideles deijceret, & ne crederent, impediret. Quod ne faceret, alligatus eſt. Tunc autem ſoluetur, quando & breue tempus erit. Nam tribus annis & ſex menſibus legitur totis ſuis ſuorumq; uiribus ſæuiturus: & tales erunt, cum quibus ei belligerandum eſt, ut uinci tanto eius impetu inſidijsque non poſsint. Si autem nunquam ſolueretur, minus appareret eius maligna potentia, minus ſanctæ ciuitatis fideliſsima patientia probaretur: minus deniq; perſpiceretur, quàm magno eius malo tam bene fuerit uſus omnipotens deus, qui eum nec omnino abſtulit à tentatione ſanctorum, quāuis ab eorū interioribus hominibus ubi in deū creditur, foras miſſum: ut forinſecus eius oppugnatione proficerent, & in eis qui ſunt ex parte ipſius, alligauit: ne quantā poſſet effundēdo & exercendo malitiā innumerabiles infirmos, ex quibus eccleſiam multiplicari & impleri oportebat: alios credituros, alios iam credētes à fide pietatis hos deterreret, hos frangeret. Et ſoluetur in fine, ut quàm fortem aduerſarium dei ciuitas ſuperauerit, cum ingenti gloria ſui redemptoris, adiutoris, liberatoris, aſpiciat. In eorum ſanè, qui tunc futuri ſunt, ſanctorum atque fidelium comparatione quid ſumus? Quando quidem ad illos probandos tantus ſoluetur inimicus, cum quo nos ligato tantis periculis dimicamus: quamuis & hoc temporis interuallo, quoſdam milites Chriſti tam prudentes & fortes fuiſſe atque eſſe non dubium eſt, ut etiam ſi tunc in iſta mortalitate uiuerent, quando ille ſoluetur, omnes inſidias eius atque impetus & cauerent prudentiſsime, & patientiſsime ſuſtinerent. Hæc autem alligatio diaboli non ſolum facta eſt, ex quo cœpit eccleſia præter Iudæam terram in nationes alias, aliasq; dilatari: ſed etiam nunc fit, & fiet uſque ad terminum ſeculi, quo ſoluendus eſt: quia & nunc homines ab infidelitate, in qua ipſe eos poſsidebat conuertun

tur ad fidem,& uſq; in illum finem ſine dubio A
cõuertentur. Et utiq; unicuiq; fidelium iſte for/
tis tunc alligatur,quando ab illo tanquam uas
eius eripitur,& abyſſus ubi incluſus eſt non in
eis conſumpta eſt,quando ſunt mortui: qui tũc
erant quando eſſe cœpit incluſus, ſed ſucceſſe/
runt eis alij naſcendo, atq; ſuccedunt donec fi/
niatur hoc ſeculum,qui oderint Chriſtanos: in
quorum quotidie uelut in abyſſo cæcis & pro/
fundis cordibus includatur. Vtrum autẽ etiam
illis ultimis tribus annis & menſibus ſex,quan/
do ſolutus totis uiribus ſæuiturus eſt, aliquis in
qua non fuerat ſit acceſſurus ad fidem, nõnulla
queſtio eſt. Quomodo enim ſtabit quod dictũ B
eſt: Quis intrat in domum fortis,ut uaſa eius e/
ripiat,niſi prius alligauerit fortẽ,ſi etiam ſoluto
eripiuntur? Ac per hoc ad hoc cogere uidetur
iſta ſententia,ut credamus illo licet exiguo tem
pore neminem acceſſurum eſſe populo Chri/
ſtiano, ſed cum eis qui iam Chriſtiani reperti
fuerint diabolum pugnaturum. Ex quibus e/
tiam ſi aliqui uicti ſecuti eum fuerint, non eos
ad prædeſtinatum filiorum dei numerum per/
tinere. Neque enim fruſtra idem Ioannes A/
poſtolus,qui & hanc Apocalypſim ſcripſit, in
epiſtola ſua de quibuſdam dixit: Ex nobis exie/ C
runt,ſed non erant ex nobis. Nam ſi fuiſſent ex
nobis,permanſiſſent utiq; nobiſcum. Sed quid
fiet de paruulis? Nimiũ quippe incredibile eſt,
nullos iam natos & nondum baptizatos, præ/
occupati Chriſtianorum filios illo tempore in/
fantes: nullos etiam ipſis naſci iam diebus: aut ſi
erunt,nõ eos à parentibus ſuis ad lauacrum re/
generationis modo quocunq; perduci. Quod
ſi fiet,quo pacto ſoluto iam diabolo uaſa iſta eri
pientur,in cuius domũ nemo intrat,ut uaſa eius
eripiat, niſi prius alligauerit eum? Imò uero id
potius eſt credendum,ut nec qui cadant de ec/
cleſia,nec qui accedant ad eccleſiam illo tempo/ D
re defuturos: ſed profecto tam fortes erũt & pa
rentes pro baptizandis paruulis ſuis, & hi qui
tunc primitus credituri ſunt,ut illum fortem uin
cant etiam non ligatum: id eſt omnibus, quali/
bus antea nunquam,uel artibus inſidiantẽ, uel
urgentem uiribus, & uigilanter intelligãt, & to
leranter ferant: ac ſic illi etiam nõ ligato eripian/
tur. Nec ideo falſa erit euangelica illa ſententia:
Quis intrat in domũ fortis,ut uaſa eius eripiat,
niſi prius alligauerit fortẽ? Secundum enim ſen
tentiæ eius ueritatem,ordo iſte ſeruatus eſt, ut
prius alligaretur fortis,ereptiſq; uaſis eius, lon/
ge lateq; in omnibus gẽtibus ex firmis & infir/
mis ita multiplicaretur eccleſia,ut ex ipſa rerum
diuinitus prædictarum & impletarũ robuſtiſſi
ma fide,etiam ſoluto uaſa poſſet auferre. Sicut
enim fatendum eſt,multorum refrigeſcere cha
ritatem,cum abundat iniquitas: & inuſitatis ma
ximiſq; perſecutionibus atq; fallacijs diaboli
iam ſoluti,eos qui in libro uitæ ſcripti non ſunt,
eſſe multos ceſſuros: ita cogitandum eſt,non ſo
lum quos bonos fideles illud tempus inueniet,
ſed nonnullos etiam qui foris adhuc erũt, adiu
uante dei gratia per conſiderationem ſcriptura
rum: in quibus & alia & finis ipſe prænunciatus
eſt,quem uenire iam ſentiunt: ad credendum,
quod nõ credebãt,futuros eſſe firmiores: & ad
uincendum etiam nõ ligatum diabolum fortio
res. Quod ſi ita erit,propterea præceſſiſſe dicen
da eſt eius alligatio,ut & ligati & ſoluti expolia
tio ſequeretur: quoniam de hac re dictum eſt:
Quis intrabit in domum fortis,ut uaſa eius eri
piat,niſi prius alligauerit fortem?

Quid ſit regnum ſanctorũ cum Chri
ſto per mille annos, & in quo diſcer/
natur à regno æterno. Cap. IX

1 Nterea dum mille annis ligatus eſt
diabolus,ſancti regnant cum Chri
ſto etiam ipſis mille annis eiſdẽ ſine
dubio,& eodẽ modo intelligendis,
id eſt iſto iam tẽpore prioris eius aduentus. Ex/
cepto quippe illo regno,de quo in fine dicturus
eſt: Venite benedicti patris mei,poſſidete para
tum uobis regnũ. Niſi enim alio aliquo modo
longe quidẽ impari iam nunc regnarent cũ illo
ſancti eius,quibus ait: Ecce ego uobiſcum ſum
uſq; in conſummationẽ ſeculi: profecto nõ etiã
nunc diceretur Eccleſia regnũ eius,regnũue cœ
lorũ. Nam utiq; iſto tempore in regno dei eru
ditus ſcriba ille,qui profert de theſauro ſuo no/
ua & uetera: de quo ſupra locuti ſumus, Et de ec
cleſia collecturi ſunt zizania meſſores illi, quæ
permiſit cum tritico ſimul creſcere uſq; ad meſ/
ſem. Quod exponens ait, Meſſis eſt finis ſecu/
li: meſſores autem angeli ſunt. Sicut ergo colli/
guntur zizania,& igni comburuntur, ſic erit in
conſummatione ſeculi: mittet filius hominis an
gelos ſuos,& colligẽt de regno eius omnia ſcan
dala

dala. Nunquid de regno illo ubi nulla ſunt ſcan A
dala? De iſto ergo regno eius, quod eſt hic eccle
ſia, colligẽtur. Item dicit: Qui ſoluerit unum de
mãdatis iſtis minimis & docuerit ſic homines,
minimus uocabitur in regno cœlorũ: qui autem
fecerit & ſic docuerit, magnus uocabitur in re/
gno cœlorum. Vtrunq; dicit in regno cœlorũ,
& qui non facit mandata quæ docet: hoc eſt e/
nim ſoluere, non ſeruare, nõ facere: & illum qui
facit & ſic docet: ſed iſtum minimum, illum ma/
gnum. Et continuo ſecutus adiũgit: Dico enim
uobis, quia niſi abũdauerit iuſtitia ueſtra ſuper
Scribarum & Phariſæorũ, id eſt ſuper iuſtitiam
eorum qui ſoluunt quod docent. De Scribis e/ B
nim & Phariſæis dicit alio loco: Quoniã dicunt
& non faciunt. Niſi ergo ſuper eos abundaue/
rit iuſtitia ueſtra, id eſt ut uos nõ ſoluatis, ſed fa/
ciatis potius quod docetis: nõ intrabitis, inquit,
in regnũ cœlorum. Alio modo igitur intelligen
dum eſt regnum cœlorum ubi ambo ſunt: & il
le ſcilicet qui ſoluit quod docet, & ille qui facit:
ſed ille minimus, iſte magnus. Alio modo au/
tem regnum cœlorum dicitur, quò non intrat
niſi ille qui facit. Ac per hoc ubi utrunq; genus
eſt, Eccleſia eſt, qualis nunc eſt: ubi autem illud
ſolum erit, Eccleſia eſt, qualis tunc erit, quando C
malus in ea non erit. Ergo Eccleſia & nunc eſt
regnum Chriſti, regnumq; cœlorum. Regnãt
itaq; cum illo etiam nunc ſancti eius, aliter qui/
dem quàm tunc regnabunt: nec tamen cum illo
regnant zizania, quamuis in Eccleſia cum triti/
co creſcant. Regnant enim cum illo qui faciunt
quod Apoſtolus ait: Si conſurrexiſtis cũ Chri/
ſto, quæ ſurſum ſunt ſapite, ubi Chriſtus eſt in
dextera dei ſedẽs: quæ ſurſum ſunt quærite, nõ
quę ſuper terram. De qualibus item dicit, quòd
eorum cõuerſatio ſit in cœlis. Poſtremo regnãt
cum illo, qui eo modo ſunt in regno eius, ut ſint
etiam ipſi regnum eius. Quomodo autem ſunt D
regnum Chriſti, qui, ut alia taceam, quãuis ibi
ſint donec colligantur in fine ſeculi de regno e/
ius omnia ſcandala: tamen illic ſua quærũt, non
quæ Ieſu Chriſti? De hoc ergo regno militiæ,
in quo adhuc cum hoſte confligitur, & aliquan
do repugnatur repugnantibus uitijs, aliquan/
do cedentibus imperatur donec ueniatur ad il/
lud pacatiſsimum regnũ, ubi ſine hoſte regna/
bitur, & de hac prima reſurrectione quæ nunc
eſt, liber iſte loquitur. Cum enim dixiſſet alliga

A ri diabolum mille annis, & poſtea ſolui breui
tempore, mox recapitulando quid in iſtis mil/
le annis agat Eccleſia uel agatur in ea: Et uidi,
inquit, ſedes & ſedentes ſuper eas, & iudicium
datum eſt. Non hoc putandum eſt de ultimo
iudicio dici, ſed ſedes prępoſitorum, & ipſi præ
poſiti intelligendi ſunt, per quos Eccleſia nunc
gubernatur. Iudicium autem datum, nullũ me/
lius accipiendum uidetur, quàm id quod dictũ
eſt: Quæ ligaueritis in terra, ligata erũt & in cœ
lo: & quæ ſolueritis in terra, ſoluta erunt & in
cœlo. Vnde Apoſtolus: Quid enim mihi eſt, in
quit, de his qui foris ſunt iudicare? Nõne de his
B qui intus ſunt, uos iudicatis? Et animę, inquit, oc
ciſorũ propter teſtimoniũ Ieſu, & propter uer/
bum dei: ſubauditur quod poſtea dicturus eſt,
& regnauerunt cum Ieſu mille annis, animę ſci/
licet martyrum nondum ſibi corporibus ſuis
redditis. Neque enim piorum animæ mortuo/
rum ſeparantur ab Eccleſia, quæ etiam nunc eſt
regnum Chriſti. Alioquin nec ad altare dei fie/
ret eorum memoria in communicatione corpo/
ris Chriſti: nec aliquid prodeſſet ad eius in peri/
culis baptiſmũ currere, ne ſine illo finiatur hæc
uita: nec ad recõciliationẽ ſi forte per pœniten/
C tiam malamue conſcientiam quiſq; ab eodem
corpore ſeparatus eſt. Cur enim fiunt iſta, niſi
quia fideles, etiam defuncti, membra eius ſunt?
Quamuis ergo cum ſuis corporibus nondum
ſunt, iam tamen eorum animæ regnant cũ illo,
dum iſti mille anni decurrunt. Vnde in hoc eo/
dem libro & alibi legitur: Beati mortui, qui in
domino moriuntur, amodo iam etiam dicit ſpi/
ritus, ut requieſcant à laboribus ſuis: nam opera
eorum ſequuntur illos. Regnat itaq; cum Chri
ſto nunc primum Eccleſia in uiuis & mortuis.
Propterea enim ſicut dicit Apoſtolus, mortuus
eſt Chriſtus, ut & uiuorum & mortuorum do/
D minetur. Sed ideo tantummodo martyrum ani
mas cõmemorauit: quia ipſi præcipue regnant
mortui, qui uſque ad mortem pro ueritate cer/
tauerũt. Sed à parte totum, etiam cæteros mor/
tuos intelligimus pertinentes ad Eccleſiam,
quod eſt regnum Chriſti. Quod uero ſequitur
Et ſi qui non adorauerunt beſtiam, nec ima/
ginem eius: nec acceperunt inſcriptionem in
fronte, aut in manu ſua: ſimul de uiuis ac mor/
tuis debemus accipere. Quę ſit porrò iſta beſtia
quamuis ſit diligentius inquirendum, non ta/

men abhorret à fide recta ut ipſa impia ciuitas
intelligatur, & populus infidelium cõtrarius po
pulo fideli & ciuitati dei. Imago uero eius ſimu/
latio eius mihi uidetur: in eis uidelicet homini/
bus, qui uelut fidem profitẽtur, & infideliter ui/
uunt. Fingunt enim ſe eſſe quod non ſunt, uo/
canturq; non ueraci effigie, ſed fallaci imagine
Chriſtiani. Ad eãdem nanq; beſtiam pertinẽt
non ſolum aperti inimici nominis Chriſti, & e/
ius glorioſiſsimæ ciuitatis, ſed etiã zizania, quæ
de regno eius, quod eſt eccleſia, in fine ſeculi col/
ligenda ſunt. Et qui ſunt qui beſtiam non ado/
rant, nec imaginem eius, niſi qui faciũt quod ait
Apoſtolus: Ne ſitis iugum ducentes cum infi/
delibus? Non adorant enim, id eſt non cõſen/
tiunt, non ſubijciuntur: neq; accipiũt inſcriptio/
nem, notam ſcilicet criminis in fronte, propter
profeſsionẽ: in manu, propter operationes. Ab
his ergo malis alieni ſiue adhuc in iſta mortali
carne uiuentes, ſiue defuncti regnant cum Chri
ſto, iam nunc quodammodo huic tempori con
gruo per totũ hoc interuallum, quod numero
mille ſignificatur annorum. Reliqui eorum, in/
quit, non uixerunt. Hora enim nunc eſt cũ mor
tui audient uocem filij dei: & qui audierint, ui/
uent: reliqui uero eorum non uiuent. Quod ue/
ro ſubdidit: Donec finiantur mille anni: intelli/
gendum eſt, quod eo tẽpore non uixerunt, quo
uiuere debuerunt, ad uitã ſcilicet de morte tran/
ſeundo. Et ideo cum dies uenerit, quo fiet & cor
porum reſurrectio, nõ ad uitam de monumen/
tis procedent, ſed ad iudicium: ad damnationẽ
ſcilicet, quæ ſecunda mors dicitur. Donec enim
finiantur mille anni, quicunque non uixerit, id
eſt, iſto toto tempore, quo agitur prima reſurre
ctio, non audierit uocem filij dei, & ad uitam de
morte non tranſierit: profecto in ſecunda reſur/
rectione, quæ carnis eſt, in mortem ſecundam
cum ipſa carne tranſibit. Sequitur enim & dicit:
Hæc reſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus
qui habet in hac prima reſurrectione partem,
id eſt particeps eius eſt. Ipſe eſt autẽ particeps
eius, qui non ſolum à morte quæ in peccatis eſt
reuiuiſcit, uerum etiam in eo quod reuixerit, per
manet. In iſtis, inquit, ſecunda mors non habet
poteſtatem. Habet autem in reliquis, de quibus
ſuperius ait: Reliqui eorum non uixerũt, donec
finiantur mille anni: quoniam iſto toto tempo/
ris interuallo, quod mille annos uocat, quantũ/

A cunq; in eo quiſq; eorum uixit in corpore, non
reuixit à morte: in qua eum tenebat impietas:
ut ſic reuiuiſcendo primæ reſurrectionis parti/
ceps fieret, atq; in eo poteſtatem ſecunda mors
non haberet.

Quid reſpondendũ ſit eis, qui putant
reſurrectionem ad ſola corpora, non
etiam ad animas pertinere. Cap. x

SVNT qui putãt reſurrectionem di/
ci nõ poſſe niſi corporũ, ideo iſtam
quoq; in corporibus primam futu/
ram eſſe contendunt. Quorũ enim
B eſt, inquiunt, cadere, eorum eſſe reſurgere. Ca/
dunt autem corpora moriẽdo: nam & à caden/
do cadauera nuncupantur. Non ergo anima/
rum, inquiunt, reſurrectio poteſt eſſe, ſed corpo
rum. Sed quid contra Apoſtolum dicunt, qui
eam reſurrectionem appellat? Nam ſecundum
interiorem, non ſecundum exteriorem homi/
nem utiq; reſurrexerant, quibus ait: Si conſur/
rexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſapite.
Quem ſenſum uerbis alijs alibi poſuit, dicens:
Vt quemadmodum Chriſtus à mortuis reſur/
rexit per gloriam patris, ſic & nos in nouitate ui
C tæ ambulemus: Hinc eſt et illud: Surge qui dor
mis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chri
ſtus. Quod autem dicunt non poſſe reſurgere
niſi qui cadunt: & ideo putant reſurrectionem
ad corpora, non ad animas pertinere, quia cor/
porum eſt cadere: cur non audiunt, Non rece/
datis ab illo ne cadatis: & ſuo domino ſtat, aut
cadit: & qui putat ſe ſtare, uideat ne cadat? Puto
enim quòd in anima, non in corpore caſus iſte
cauendus eſt. Si igitur cadentium eſt reſurre/
ctio, cadunt autem & animæ: profecto & ani/
mas reſurgere confitendum eſt. Quod autem
cum dixiſſet: In iſtis ſecunda mors non habet
D poteſtatem, adiunxit atque ait: Sed erunt ſacer
dotes dei & Chriſti, & regnabunt cum eo mil/
le annis: nõ utique de ſolis Epiſcopis & presby/
teris dictum eſt, qui proprie iam uocantur in ec
cleſia ſacerdotes: ſed ſicut omnes Chriſtianos
dicimus propter myſticum chriſma: ſic om/
nes ſacerdotes, quoniam membra ſunt unius ſa
cerdotis. De quibus Apoſtolus Petrus: Plebs,
inquit, ſancta, regale ſacerdotium. Sanè li/
cet breuiter atque tranſeunter inſinuauit deum
eſſe Chriſtũ, dicendo ſacerdotes dei & Chriſti,

hoc eſt

hoc eſt patris & filij,quamuis propter formam A
ſerui ſicut filius hominis, ita etiã ſacerdos Chriſtus effectus ſit in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec. De qua re in hoc opere non ſemel diximus.

L. VIVES

a OMnes Chriſtianos.] Aliàs, Chriſtos. alluſit ad illud Pſalm. Nolite tangere Chriſtos meos. b Deum eſſe Chriſtum.] Nefas eſt enim ſi alius habet ſacerdotẽ q̃ deus, quod nec gentiles ignorabant, ut Cicero ij. Philip.

De Gog & Magog, quos ad perſequendam eccleſiam dei ſolutus prope finem ſeculi diabolus incitabit. XI

T cum finiti fuerint, inquit, mille anni, ſoluetur ſatanas de cuſtodia ſua, B & exibit ad ſeducendas nationes, quæ ſunt in quatuor angulis terræ Gog & Magog, & trahet eos in bellum, quorũ numerus eſt ut arena maris. Ad hoc ergo tunc ſeducet, ut in hoc bellum trahat. Nam & antea modis quibus poterat, per mala multa & uaria ſeducebat. Exibit autem, dictum eſt, in apertam perſecutionem de latebris erũpet odiorũ. Hæc enim erit nouiſsima perſecutio nouiſsimo imminente iudicio, quam ſancta eccleſia toto terrarũ orbe patietur: uniuerſa ſcilicet ciuitas Chriſti ab uniuerſa diaboli ciuitate quantacũq; erit utraq; ſuper terram. Gentes quippe iſtę, quas appellat Gog & Magog, non ſic ſunt accipiendæ, [a] tanquam ſint aliqui in aliqua parte terrarũ Barbari conſtituti: ſiue quos quidam ſuſpicantur Getas & Maſſagetas, propter literas horum nominũ primas, ſiue aliquos alios alienigenas, & à Romano iure ſeiunctos. Toto nanq; orbe terrarũ ſignificati ſunt iſti eſſe, cum dictũ eſt: Nationes quæ ſunt in quatuor angulis terræ, eaſq; ſubiecit eſſe Gog & Magog. Quorũ [b] interpretatio- D nem nominum eſſe comperimus Gog tectum, Magog de tecto, tanquam domus, & ipſe qui procedit de domo. Gentes igitur ſunt, in quib[us] diabolũ uelut in abyſſo ſupius intelligebamus incluſum: et ipſe de illis quodammodo ſeſe efferens & procedẽs, ut illæ ſint tectũ, ipſe de tecto. Si autẽ utrunq; referamus ad gẽtes, non unum horum ad illas, alterũ ad diabolum: & tectum ipſæ ſunt, quia in eis nũc includitur, & quodam modo tegitur inimicus antiquus: & de tecto, ipſæ erunt, quando in apertum odium de operto erupturæ ſunt. Quod uero ait: Et aſcenderũt ſuper terræ latitudinem, & cinxerunt caſtra ſanctorum, & dilectam ciuitatem: non utiq; ad unum locum ueniſſe, uel uenturi eſſe ſignificati ſunt, quaſi aliquo uno loco futura ſint caſtra ſanctorum & dilecta ciuitas, cum hæc non ſit niſi Chriſti eccleſia toto terrarũ orbe diffuſa: ac per hoc ubicũq; tunc erit, quæ in omnibus gẽtibus erit, quod ſignificatũ eſt nomine latitudinis terræ: ibi erunt caſtra ſanctorũ, ibi erit dilecta deo ciuitas eius: ibi ab omnibus inimicis ſuis, quia & ipſi in omnibus gentibus cum illa erunt, perſecutiõis illius immanitate cingetur, hoc eſt in an- B guſtias tribulationis artabitur, urgebitur, concludetur: nec militiam ſuam deſeret, quæ uocabulo eſt appellata caſtrorum.

L. VIVES

a TAnquam ſint aliqui in aliqua parte terrarũ barbari.] Hieronymus lib. xi. ſuper Ezechielem illo dicto: Ecce ego ad te Gog principẽ capitis Moſoch & Thubal, & circumagam te. Iudæi & noſtri Iudaizantes, inquit, putant Gog eſſe gentes Scythicas immanes & innumerabiles, quæ trans Caucaſum montem & Mæotidem paludem, & prope Caſpiũ mare ad Indiam uſq; tendantur: & has poſt mille annorum regnum eſſè à diabolo mouendas, quæ ueniãt in terram Iſrael, ut pugnent contra ſanctos multis ſecum gentibus congregatis, primum Moſſoch: quos Ioſephus interpretat Cappadocas: deinde Thubal, quos idem Iberos uel Hiſpanos, Hebræi Italos ſuſpicantur. Habentes ſecum in ex- C excitu Perſas, Aethiopas, & Libyas, Gomer quoque & Thogorma, quos Galatas & Phrygas interpretant. Sabæos quoq; & Dedan, & Carthaginenſes, ſiue Tharſis. Sic Hieronymus. b Quorum interpretationẽ nominum eſſe cõperimus.] Hieronymus Gog Græco ſermone δῶμα, Latino tectum dicitur. Porrò Magog interpretatur de tecto. Omnis igit[ur] ſuperbia & falſi nominis ſcientia, quæ erigit ſe contra noticiam ueritatis, his nominibus demonſtratur.

An ad ultimũ ſupplicium pertineat impiorum, quòd deſcẽdiſſe ignis de cœlo, et eoſdem comediſſe memoratur. Cap. XII

Q VOD uero ait, Et deſcẽdit ignis de cœlo & comedit eos: nõ extremum putandũ eſt id eſſe ſuppliciũ, quod erit cũ dicetur: Diſcedite à me maledicti in ignem æternũ. Tũc quippe in ignẽ mittẽtur ipſi: non ignis de cœlo ueniet ſuper ipſos. Hic autẽ bene intelligitur ignis de cœlo de ipſa firmitate ſanctorũ, qua nõ ceſſuri ſunt ſæuientibus, ut eorũ faciãt uoluntatẽ. Firmamentũ enim eſt cœlũ, cuius firmitate illi cruciabũtur ardẽtiſsimo zelo: quoniã nõ poterũt attrahere in partes Antichriſti ſanctos Chriſti. Et ipſe erit ignis qui comedet eos, & hoc à deo: quia dei munere inſuperabiles fiũt ſancti, unde excruciabũtur inimici. Sicut em̃ zelus in bono poſitũ eſt, ubi legitur

tur, Zelus domus tuæ comedit me: Ita econtrario in malo, ubi dicitur: Zelus occupauit plebē ineruditam. Et nunc ignis contrarius comedet, & nunc utiq; excepto ſcilicet ultimi illius igne iudicij. Aut ſi ipſam plagam qua percutiendi ſunt eccleſię perſecutores ueniēte iam Chriſto, quos uiuentes inueniet ſuper terram, quando interficiet Antichriſtum ſpiritu oris ſui, ignem appellauit deſcendentem de cœlo, eosq; comedentē, neque hoc ultimum ſupplicium erit impiorum, ſed illud quod facta corporum reſurrectione paſſuri ſunt.

An ante tempus perſecutionis Antichriſti mille anni annumerandi ſint. Caput XIII

HAEC perſecutio nouiſsima quæ futura eſt ab Antichriſto (ſicut iam diximus & in hoc libro ſuperius, & apud Danielem prophetam poſitū eſt) tribus annis & ſex mēſibus erit. Quod tempus quāuis exiguum utrum ad mille annos pertineat, quibus & diabolum ligatum dicit, & ſanctos regnare cum Chriſto: an eiſdē annis hoc paruū ſpatium ſuperaddatur, atq; ſit extra, merito ambigitur: quia ſi dixerimus ad eoſdē annos hoc pertinere, non tanto tempore, ſed prolixiore cum Chriſto regnū ſanctorum reperietur extēdi, q̄ diabolus alligari. Profecto enim ſancti cū ſuo rege etiā in ipſa præcipue perſecutione regnabunt mala tanta uincentes, quando iam diabolus non erit alligatus, ut eos perſequi omnibus uiribus poſsit. Quomodo ergo iſta ſcriptura eiſdē mille annis utrunq; determinat, diaboli ſcilicet alligationem, regnūq; ſanctorū: cū trium annorū et ſex mēſium interuallo prius deſinat alligatio diaboli, quàm regnum ſanctorum in his mille annis cum Chriſto? Si autem dixerimus paruum perſecutionis huius hoc ſpatium non computandum in mille annis, ſed eis impletis potius adijciendum: ut proprie poſsit intelligi, quod cum dixiſſet, Sacerdotes dei & Chriſti regnabunt cum eo mille annis: adiecit, Et cum finiti fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de cuſtodia ſua: iſto enim modo et regnum ſanctorum & uinculum diaboli ſimul ceſſatura eſſe ſignificat, ut deinde perſecutionis illius tempus nec ad ſanctorum regnum, nec ad cuſtodiam Satanę, quorum utrunq; in mille annis eſt, pertinere, ſed ſuperadditum & extra computā-

A dum eſſe credatur: cogemur fateri ſanctos in illa perſecutione regnaturos nō eſſe cum Chriſto. Sed quis audeat dicere, tunc cum illo non regnatura ſua membra, quando ei maxime atq; fortiſsime cohærebunt: & quo tempore quāto erit acrior impetus belli tanto maior gloria non cedendi, tanto denſior corona martyrij? Aut ſi propter tribulationes, quas paſſuri ſunt, non dicendi ſunt regnaturi, conſequens erit ut etiā ſuperioribus diebus in eiſdē mille annis quicunq; tribulabantur ſanctorū eo ipſo tēpore tribulationis ſuæ cum Chriſto non regnaſſe dicātur: ac per hoc & illi, quorum animas autor libri hu-

B ius uidiſſe ſe ſcribit occiſorum propter teſtimonium Ieſu, & propter uerbum dei, non regnabant cum Chriſto quando patiebantur perſecutionem: & ipſi regnū Chriſti nō erant, quos Chriſtus excellētius poſsidebat. Abſurdiſſimū id quidem eſt, & omnino auerſandum. Sed certe animæ uictrices glorioſiſsimorū martyrum, omnibus doloribus ac laboribus ſuperatis atq; finitis, poſtea q̄ mortalia mēbra poſuerunt, cū Chriſto utiq; regnauerūt & regnant, donec finiantur mille anni, ut poſtea receptis etiā corporibus iam immortalibus regnent. Proinde tri-

C bus illis annis atq; dimidio animæ occiſorum pro eius martyrio, & quæ antea de corporibus exierūt, & quæ ipſa nouiſsima perſecutiōe ſunt exituræ, regnabūt cū illo donec finiatur mortale ſeculū, & ad illud regnū ubi mors nō erit, trāſeatur. Quocirca cū Chriſto regnantiū ſanctorū plures anni erūt, q̄ uinculi diaboli & cuſtodiæ: quia illi cum ſuo rege dei filio, iam diabolo non ligato etiā per tres illos annos ac ſemiſſem regnabunt. Remanet igitur, ut cum audimus, Sacerdotes dei & Chriſti regnabunt cum illo mille annis: & cum finiti fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de cuſtodia ſua: aut nō regni hu-

D ius ſanctorum intelligamus annos mille finiri, ſed uinculi diaboli atque cuſtodiæ: aut annos mille, id eſt annos omnes, ut ſuos quæq; pars habeat diuerſis ac proprijs prolixitatibus finiēdos, ampliores ſanctorū regno, breuiores diaboli uinculo: aut certe quoniam triū annorum & ſex menſium breuiſsimum ſpatiū eſt, computari noluiſſe credatur: ſiue quod minus Satanæ uinculum, ſiue quod amplius uidetur regnum habere ſanctorum: ſicut de quadringentis annis in ſextodecimo huius operis uolumine diſputaui: quoniam plus aliquid erant, & tamen qua-

quadringenti ſunt nuncupati: & talia ſæpe repetiuntur in literis ſacris, ſi quis aduertat.

De damnatione diaboli cum ſuis, & per recapitulationem de reſurrectione corporum omnium mortuorum, & de iudicio ultimæ retributionis. Caput XIIII

POST hanc autem commemorationem nouiſsimę perſecutionis, breuiter cõplectitur totum, quod ultimo iam iudicio diabolus, & cũ ſuo principe ciuitas inimica paſſura eſt. Dicit em̃: Et diabolus qui ſeducebat eos miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, quo & beſtia & pſeudoprophetæ excruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Beſtiam bene intelligi ipſam impiam ciuitatem, ſupra iam diximus. Pſeudo uero propheta eius aut Antichriſtus eſt, aut imago illa, id eſt figmentum illud, de quo ibi locuti ſumus. Poſt hæc ipſum nouiſsimum iudicium, quod erit in ſecunda reſurrectione mortuorũ, quæ corporum eſt, recapitulãdo narrat, quomodo fuerit ſibi reuelatum: Et uidi, inquit, thronum magnum & candidum, & ſedentem ſuper eum cuius à facie [a] fugit cœlum & terra, & locus eorum nõ eſt inuentus. Non ait, uidi thronum magnũ & candidum & ſedentem ſuper eum, & ab eius facie fugit cœlum & terra: quoniam nõdum factum eſt, id eſt antequam eſſet de uiuis & mortuis iudicatum: ſed eum ſe uidiſſe dixit in throno ſedentem, à cuius facie fugit cœlum & terra: ſed poſtea. Peracto quippe iudicio tũc eſſe deſinet hoc cœlum & hæc terra, quãdo incipiet eſſe cœlum nouum & terra noua. Mutatione naꝗ rerũ non omnimodo interitu tranſibit hic mundus. Vnde & Apoſtolus ait: Pręterit enim figura huius mundi, uolo uos ſine ſolicitudine eſſe. Figura ergo præterit, non natura. Cum ergo ſe Ioãnes uidiſſe dixiſſet ſedentem ſuper thronũ, à cuius facie, quod poſtea futurum eſt, fugit cœlum & terra. Et uidi, inquit, mortuos magnos & puſillos, & aperti ſunt libri: & alius liber apertus eſt, qui eſt uitæ uniuſcuiuſꝗ, & iudicati ſunt mortui ex ipſis ſcripturis librorum ſecũdum facta ſua. Libros dixit eſſe apertos, & librum. Sed librum cuiuſmodi ſit, non tacuit: qui eſt, inquit, uitæ uniuſcuiuſꝗ: Ergo illi libri, quos priore loco poſuit, intelligẽdi ſunt ſancti & ueteres & noui, ut in illis oſtẽderetur quæ deus fieri ſua man-

A data inſsiſſet: in illo autem [b] qui eſt uitæ uniuſcuiuſꝗ, quid horũ quiſꝗ non feciſſet, ſiue feciſſet. Qui liber ſi carnaliter cogitetur, quis eius magnitudinem, aut lõgitudinem ualeat æſtimare? Aut quanto tempore legi poterit liber, in quo ſcriptæ ſunt uniuerſæ uitæ uniuerſorũ? An tantus angelorum numerus aderit, quantus hominum erit: ut & uitam ſuam quiſꝗ ab angelo ſibi adhibito audiat recitari? Nõ ergo unus liber erit omnium, ſed ſinguli ſingulorum. Scriptura uero iſta unum uolens intelligi: Et alius, inquit, liber apertus eſt. Quędã igitur uis eſt intelligẽda diuina: qua fiet, ut cuiꝗ opera ſua, uel bona,
B uel mala cuncta in memoriã reuocẽtur, et mẽtis intuitu mira celeritate cernãtur: ut accuſet, uel excuſet ſcientia cõſcientiã: atꝗ ita ſimul, et omnes, & ſinguli iudicentur. Quæ nimirum uis diuina, libri nomen accepit. In ea quippe quodammodo legitur, quicquid à faciente recolitur. Vt autem oſtendat, qui mortui ſint iudicãdi, id eſt puſilli cum magnis, recapitulando dicit tanquã ad id rediens, quod prætermiſerat, potiusue diſtulerat: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erãt: et mors, & infernus reddiderũt mortuos, quos in ſe habebãt. Hoc proculdubio prius factũ eſt, ꝗ̃
C eſſent mortui iudicati: & tamẽ illud prius dictũ eſt. Hoc ergo eſt quod dixi recapitulando eum ad id rediſſe, quod intermiſerat. Nunc autẽ ordinem tenuit, atꝗ ut explicaretur ipſe ordo, cõmodius etiam de iudicatis mortuis, quod dixerat, ſuo repetiuit loco. Cum enim dixiſſet: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus reddiderunt mortuos, quos in ſe habebant: mox addidit, quod paulo ante poſuerat: Et iudicati ſunt ſinguli ſecundum facta ſua. Hoc eſt enim quod ſupra dixerat: Et iudicati ſunt mortui ſecundum facta ſua.

L. VIVES

D FVgit cœlum & terra.] Prima longa. nam præteritum eſt ἔφυγε. Poſteaquã enim iudicauit, fugerunt cœlum & terra. Apoſtolus tum uelut iam facta narrat more Prophetarũ. b Qui eſt uitæ uniuſcuiuſꝗ.] Alibi, uita uni. Græce ἥ ἐστι ζωῆς quod eſt uitæ, uniuſcuiuſꝗ non legitur.

Qui ſint mortui, quos ad iudicium exhibuit mare, uel quos mors & inferi reddiderint. Cap. XV

SED qui ſũt mortui, quos exhibuit mare, qui in eo erãt? Neꝗ enim qui in mari moriuntur, non ſunt in inferno, aut corpora eorum ſeruantur in mari: aut quod eſt

eſt abſurdius, mare habebat bonos mortuos, & infernus malos? Quis hoc putauerit? Sed profecto conuenienter quidam hoc loco, mare pro iſto ſeculo poſitum accipiunt. Quum ergo, & quos hic inueniet Chriſtus in corpore conſtitutos, ſimul ſignificaret cum iis, qui reſurrecturi ſunt, iudicandos: etiam ipſos mortuos appellauit, & bonos, quibus dicitur: Mortui enim eſtis, & uita ueſtra abſcōdita eſt cum Chriſto in deo. Et malos, de quibus dicitur: Sine mortuos, ſepelire mortuos ſuos. Poſſunt mortui etiã propter hoc dici, quòd mortalia gerũt corpora. Vnde Apoſtolus: Corpus quidem, inquit, mortuũ eſt propter peccatum: ſpiritus autẽ uita eſt propter iuſtitiam. utrunq; in homine uiuente, atq; in hoc corpore conſtituto eſſe demonſtrans: & corpus mortuum, & ſpiritum uitam. Nec tamẽ dixit corpus mortale, ſed mortuum: quamuis eadem paulo poſt etiam mortalia corpora ſicut uſitatius uocantur, appellet. Hos ergo mortuos exhibuit mare, qui in eo erant, id eſt exhibuit homines hoc ſeculum, quicunq; in eo erant, qui nondum obierant. Et mors, & infernus, inquit, reddiderunt mortuos, quos in ſe habebãt. Mare exhibuit: quia ſicut inuenti ſunt, affuerunt: Mors uero & infernus reddiderunt: quoniã uitæ, de qua iam exierant, reuocauerunt. Nec fruſtra fortaſſe non ſatis fuit ut diceret: mors: aut infernus: ſed utrũq; dictum eſt: Mors, propter bonos, qui tantummodo mortem perpeti potuerunt, non & infernum: infernus autem propter malos, qui etiam pœnas apud inferos pendunt. Si enim non abſurde credi uidetur, antiquos etiam ſanctos, qui uenturi Chriſti tenuerunt fidem, [a]locis quidem à tormentis impiorũ remotiſsimis, ſed apud inferos fuiſſe, donec eos inde ſanguis Chriſti, & ad ea loca deſcenſus erueret, profecto deinceps boni fideles effuſo illo precio iam redempti, prorſus inferos neſciũt donec etiã receptis corporibus, bona recipiant quæ merentur. Cum autem dixiſſet: Et iudicati ſunt ſinguli ſecundum facta ſua: breuiter ſubicit, quemadmodum fuerint iudicati. Et mors, & infernus, inquit, miſsi ſunt in ſtagnum ignis: his nominibus ſignificans diabolũ: quoniam mortis eſt autor & infernarum pœnarũ: uniuerſamq; ſimul dæmonũ ſocietatẽ. Hoc eſt enĩ quod ſupra euidẽtius præoccupãdo iam dixerat: Et diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnũ ignis & ſulfuris. Quod ibi uero obſcurius adiunxerat, dicens, Quò & beſtia, & pſeudopropheta: hic apertius: & qui non ſunt inuẽti, inquit, in libro uitæ ſcripti, miſsi ſunt in ſtagnũ ignis. [b]Non deũ liber iſte commemorat, ne obliuiõe fallatur: ſed prędeſtinationẽ ſignificat eorũ quib⁹ æterna dabitur uita. Neq; enĩ neſcit eos deus: & in hoc libro legit, ut ſciat: ſed potius ipſa eius præſciẽtia de illis, quę falli nõ poteſt, liber eſt uitæ: in quo ſũt ſcripti, id eſt, præcogniti.

Margin letters: A (beside line 1), B (beside "de Apoſtolus"), C (beside "Mors uero & infernus"), D (beside "rueret, profecto").

L. VIVES

a Locis quidem à tormentis impiorum remotiſsimis.] Sinum Abrahæ hunc locum nominant, in quo ſine pœnis fuiſſe Chriſtus ſatis indicat, Lucæ xvi. ubi Lazarum dicit in ſolatio eſſe, quem ſinum ab inferis, loco ſceleratorum, oſtendit magno ſeparatũ hiatu. ubi ſit, aut quomodo intelligatur, neſcire ſe Auguſtinus libro ſuper Geñ. octauo, fatetur. Occulta ſunt omnia hæc, quia nec ſciri attinet, nec ut ſciamus, digni ſumus. b Nondum liber iſte com.] Alibi melius, non deum. Senſus eſt, liber iſte apertus uitæ non admonet deum qui ſint ſeruandi.

De cœlo nouo & terra noua. Cap. XVI

F FINITO autem iudicio, quo prænũciauit iudicandos malos, reſtat ut etiam de bonis dicat. Iam enim explicauit quod breuiter à domino dictum eſt: Ibunt iſti in ſupplicium ęternũ: ſequitur, ut explicet, quod etiam ibi connectitur: iuſti autem in uitam ęternam. Et uidi, inquit, cœlum nouum, & terram nouam. Nam primum cœlum, & terra prima receſſerunt: & mare iam nõ eſt. Iſto fiet ordine, quod ſuperius præoccupando iam dixit: uidiſſe ſe ſuper thronum ſedentẽ: à cuius facie fugit cœlum & terra. Iudicatis quippe his, qui ſcripti non ſunt in libro uitæ, & in æternum ignem miſsis: qui ignis cuiuſmodi, & in qua mũdi, uel rerum parte futurus ſit, [a]hominem ſcire arbitror neminem, niſi forte cui ſpiritus diuinus oſtendit: tunc figura huius mundi mundanorum ignium conflagratione præteribit: ſicut factum eſt mundanarũ aquarũ inundatione diluuium. Illa itaq;, ut dixi, cõflagratione mundana elementorũ corruptibilium qualitates, quæ corporibus noſtris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt: atq; ipſa ſubſtantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant: ut ſcilicet mũdus in melius innouatus, apte accõmodetur hominibus, etiam carne in melius innouatis. Quod autem ait: Et mare iam non eſt: utrum maximo illo ardore ſiccetur, an & ipſum uertatur in melius, non facile dixerim.

Margin letters: C (beside "ctum eſt: Ibunt iſti"), D (beside "mundanorum ignium").

Cœlum

Cœlum quippe nouum, & terram nouam futuram legimus. De mari autem nouo aliquid me uſpiam legiſſe, non recolo: niſi quod in hoc eodem libro reperitur: tanquam mare uitreũ ſimile cryſtallo. Sed tunc non de iſto fine ſeculi loquebatur: nec proprie dixiſſe uidetur mare: ſed tanquam mare. [b]Quamuis & nunc ſicut amat prophetica locutio proprijs uerbis tranſlata miſcere: ac ſic quodammodo uelare quod dicitur: potuit de illo mari dicere, Et mare iam non eſt: de quo ſupra dixerat: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant. Iam enim tunc non erit hoc ſeculum uita mortalium turbulentum, & procelloſum: quod maris nomine figurauit.

[a] L. VIVES

HOminem ſcire arbitror neminem.] Neminẽ uero: non interfuiſti digladiationibus ſcholaſticis: ibi nullus eſt, uel batalarius, uel magiſtellus, qui ignoret ignẽ fore elementarem illum, cuius domicilium eſt inter aerem & lunæ globum, deſcenſurum eum ſcilicet, & incendio ſuo reliqua tria purgaturum elementa. Quod ſi hoc parum probas, non deerunt, qui perſanctè deierent, futurum ignem ex incendio radiorum ſolis in media plaga aeris excitato coeuntibus eo denſiſsimis & ardentiſsimis radijs uelut in ſpeculum cauum, & calybeum. Sed non eſt mirum, tuo tempore non tantus erat ignis uſus, quantus nunc, quum, ut theologos omittam, philoſophi, ſiue decembri medio, ſiue medio Iulio nihil aliud ore manibus, pedibusq; tractant, & uerſant, q̃ ignem. Ex philoſophis fiunt theologi, & hanc philoſophandi rationem etiam in ſcholas ſanctiores transferunt. propterea iſtis longe eſt de igne facilius definire, q̃ tibi, & tui æqualibus, uel maioribus. b Quamuis & nunc ſicut clamat proph. hoc.] Videt legẽdum. Sicut amat, pro ſolet: more Græco φιλεῖ interdum Latinis recepto. Solet prophetica locutio proprijs uerbis metaphoras admiſcere, hic eſt Prophetarum mos, uel quia ipſi ſic uident, uel quia ſic tradi expedit.

De eccleſię glorificatiõe ſine fine, poſt mortem. Cap. XVII

T ciuitatem, inquit, magnam Hieruſalem nouam uidi deſcẽdentem de cœlo, à deo aptatam: quaſi nouã nuptam, ornatam marito ſuo. Et audiui uocem magnam de throno, dicentẽ. Ecce tabernaculum dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipſi erunt populus eius: & ipſe deus erit cum eis. Et abſterget ab oculis eorum omnem lachrymam: & mors iam non erit, neq; luctus, neq; clamor, ſed nec ullus dolor, quia priora abierunt. Et dixit ſedens in throno: Ecce noua facio omnia. De cœlo deſcendere iſta ciuitas dicitur: quoniam cœleſtis eſt gratia, qua deus eam fecit. Propter quod ei dicit etiã per Eſaiam: Ego ſum dominus faciẽs te. Et de cœlo quidem

A ab initio ſui deſcẽdit: ex quo per huius ſeculi tẽpus, gratia dei deſuper ueniente per lauacrum regenerationis in ſpiritu ſancto miſſo de cœlo ſubinde ciues eius accreſcũt. Sed per iudiciũ dei, quod erit nouiſsimũ per eius filiũ Ieſum Chriſtum, tanta eius & tam noua de dei munere claritas apparebit, ut nulla remaneãt uetuſtatis ueſtigia: quandoquidẽ & corpora ad incorruptionem, atq; immortalitatem nouam ex uetere corruptione atq; mortalitate trãſibunt. Nam hoc de iſto tẽpore accipere, quo regnat cũ rege ſuo mille annis, impudentiæ nimię mihi uidetur: cũ
B apertiſsime dicat, Abſterget deus omnẽ lachrymam ab oculis eorũ: & mors iam non erit, neq; luctus, neque clamor: ſed nec ullus erit dolor. Quis enim tam ſit abſurdus, & obſtinatiſsima cõtentione uæſanus, qui audeat affirmare in huius mortalitatis erumnis: non dico populũ ſanctum, ſed unumquenq; ſanctorũ, qui hanc, uel ducat, uel ducturus ſit, uel duxerit uitam, nullas habentem lachrymas, & dolores: cum potius quanto quiſq; eſt ſanctior, & deſiderij ſancti plenior, tanto ſit eius in orando fletus uberior? [a]An non eſt uox ciuitatis supernę Hieruſalem, quæ dicit: Factæ ſunt mihi lachrymæ meæ pa
C nes die, ac nocte? Et, lauabo per ſingulas noctes lectum meum: in lachrymis meis ſtratũ meum rigabo. Et, gemitus meus non eſt abſconditus à te. Et, dolor meus renouatus eſt. Aut uero non eius filij ſunt, qui ingemiſcũt grauati, in quo nolunt expoliari: ſed ſuperueſtiri, ut abſorbeatur mortale hoc à uita? Nónne ipſi ſunt, qui primitias habentes ſpiritus, in ſemetipſis ingemiſcũt, adoptionem expectantes, redemptionẽ corporis ſui? An ipſe Apoſtolus Paulus non erat ſupernus Hieroſolymitanus, uel nõ multo magis hoc erat, quando pro Iſraelitis fratribus carnali
D bus ſuis triſtitia illi erat magna, et continuus dolor cordi eius? [b]Quando aũt mors nõ erit in iſta ciuitate, niſi quando dicetur: Vbi eſt mors contẽtio tua: ubi eſt mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis, eſt peccatum. Quod tunc utiq; nõ erit, quando dicetur: ubi eſt? nunc uero non quilibet infimus ciuis illius ciuitatis, ſed idem ipſe Ioannes in epiſtola ſua clamat: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, noſipſos ſeducimus, & ueritas in nobis non eſt. Et in hoc quidem libro, cuius nomen eſt Apocalypſis, obſcure multa dicuntur, ut mentẽ legentis exerceant: & pauca in eo ſunt, ex quorum manifeſtatione

indagētur cętera cū labore: maxime quia ſic ea dē multis modis repetit, ut alia atq; alia dicere uideatur: cū aliter atq; aliter hęc ipſa dicere inueſtigetur. Verū in his uerbis, ubi ait: Abſterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum: & mors iam non erit, neq; luctus, neque clamor: ſed nec ullus dolor: tanta luce dicta ſunt de ſeculo futuro, & immortalitate, atq; æternitate ſanctorum, tunc enim ſolum, atq; ibi ſolum iſta nō erunt, ut nulla debeamus in literis ſacris quærere, uel legere manifeſta, ſi hæc putauerimus obſcura.

L. VIVES

a AN non eſt uox.] Alibi, an nō eſt uox ciuis ſupernæ Hieruſalem: Factæ ſunt &c. b Quando autem mors non erit in iſta ciuitate.] Nūquam deerit mors in ciuitate dei, quoad idem, quod de Chriſti corpore beatitudine donato, dictū eſt: Vbi eſt mors uictoria tua? dicatur de noſtrum omnium corporibus poſt reſurrectionem, quum corpora noſtra ſimilia erūt corpori claritatis filij dei. c Vbi eſt mors contentio tua?] Vulgo, uictoria tua νῖκος. quod ſi νεῖκος ſcribatur, erit cōtentio. Et ſic Ambroſius & Hieronymus interim legunt. Dictum hoc ex Oſee capite xiij. affertur à Paulo primæ Corinth. xvi.

Quid Apoſtolus Petrus de nouiſſimo dei iudicio prędicare docuerit mortuorum. Caput XVIII

NVNC iam uideamus, quid etiā Apoſtolus Petrus de hoc iudicio ſcripſerit: Venient, inquit, in nouiſſimo dierum illuſione illudentes: ſecundū proprias concupiſcentias ſuas euntes, & dicentes: Vbi eſt promiſſum præſentiæ ipſi? Ex quo enim patres dormierunt, ſic omnia perſeuerant ab initio creaturæ. Latet enim illos hoc uolētes: quia cœli erāt olim & terra de aqua, & per aquā conſtituta dei uerbo: per quæ, qui tūc erat mundus, aqua inundatus deperijt. Qui autem nunc ſunt cœli & terra, eodē uerbo repoſiti ſunt, igni reſeruandi in diem iudicij, & perditionis hominum impiorum. Hoc unum uero nō lateat uos chariſſimi, quia unus dies apud dominum, ſicut mille anni, & mille anni, ſicut dies unus: non tardat dominus promiſſum, ſicut quidam tarditatem exiſtimant: ſed patienter fert propter uos, nolens aliquem perire, ſed omnes in pœnitentiam cōuerti. Veniet autem dies domini ut fur, in quo cœli magno impetu trāſcurrent: elementa autem ardentia reſoluentur: & terra, & quæ in ipſa ſunt opera, exurētur. His ergo omnibus pereuntibus, quales oportet eſſe uos in ſanctis

A conuerſationibus expectantes, & properantes ad præſentiam dei domini, per quā cœli ardentes ſoluentur, & elemēta ignis ardore decoquētur? Nouos uero cœlos, & terram nouam ſecūdum promiſſa ipſius, expectamus: in quibus iuſtitia inhabitat. Nihil hic dixit de reſurrectione mortuorū: ſed ſanè de perditione mundi huius ſatis: ubi etiam commemorans factum ante diluuium, uidetur admonuiſſe quodammodo, quatenus in fine huius ſeculi mundum iſtū periturum eſſe credamus. Nam & illo tempore periſſe dixit, qui tunc erat, mundum: nec ſolum orbem terræ, uerumetiam cœlos, quos utiq; iſtos

B aereos intelligimus, quorum locum, ac ſpatium, tunc[a] aqua creſcendo ſuperauerat. Ergo totus, aut penè totus aer iſte uentoſus, quod cœlū uel potius cœlos uocat: ſed iſtos utiq; imos, non illos ſupremos, ubi ſol, et luna, & ſydera cōſtituta ſunt: conuerſus fuerat in humidam qualitatem: atque hoc modo cum terra perierat, cuius terrę utiq; prior facies fuerat deleta diluuio. Qui autem nunc ſunt, inquit, cœli & terra, eodem uerbo repoſiti ſunt, igni reſeruandi in diem iudicij & perditionis hominum impiorum.[b] Proinde, qui cœli, & quę terra, id eſt qui mundus, pro eo

C mundo, qui diluuio perijt ex eadem aqua repoſitus eſt: ipſe igni nouiſſimo reſeruatur in diem iudicij, & perditionis hominum impiorū. Nam & hominum propter magnam quandam commutationem, non dubitat dicere perditionē futuram, cum tamen eorum, quamuis in æternis pœnis ſit manſura natura. Quærat forſitan aliquis, ſi poſt factum iudicium, mundus iſte ardebit, antequam pro illo cœlum nouum, & terra noua reponantur, eo ipſo tempore cōflagrationis eius ubi erunt ſancti, quum eos habētes corpora in aliquo corporali loco eſſe neceſſe ſit? poſſumus reſpondere, futuros eos eſſe in ſuperiori

D bus partibus, quo ita non aſcēdet flamma illius incendij, quemadmodum nec unda diluuij. Talia quippe illis inerunt corpora, ut illic ſint, ubi eſſe uoluerint: ſed nec ignem conflagrationis illius pertimeſcent immortales, atque incorruptibiles facti:[c] ſicut uirorū trium corruptibilia corpora, atq; mortalia, in camino ardenti uiuere illæſa potuerunt.

L. VIVES

a TVnc aqua creſcendo ſuperauerat.] Omne enim hoc, quo imbres, grandines, fulgura, fulmina, niues, rores gignuntur, quoq; aues ſpirant: & nudant cœlum, circulo per montium cacumina circundato.

ſto continetur. Itaq; quum aqua etiã æditiſsimos montes cubitis quindecim ſuperarit, omne hoc, quod cœlum, & aerem uocamus, exceſſiſſe neceſſe eſt, ut etiã altum omnium regionẽ obruerit, quas Poetæ per cœlum uolitare, & liquidũ cœlũ pennis ſecare dicũt. b Proinde qui cœli.] Non tam obſcurus ſenſus, quã cõtextus uerborum. cœli & terra qui cõflagrabunt olim, ijdem ſunt qui aliás parti fuerunt aquis & obruti. c Sicut uirorum trium corruptibilia corpora.] Sidrach, Miſach, & Abdenago Babylone quũ ſtatuam Nabocodroſori auream ſpreuiſſent. Daniel. iij.

Quid Apoſtolus Paulus Theſſalonicenſibus ſcripſerit, & de manifeſtatione Antichriſti, cuius tempus dies domini ſubſequetur. Cap. xix

M Vltas euãgelicas, apoſtolicasq; ſententias de diuino iſto iudicio nouiſſimo, uideo mihi eſſe prætereundas, ne hoc uolumẽ in nimiam longitudinẽ prouoluatur: ſed nullo modo eſt prætereundus Apoſtolus Paulus, qui ſcribens ad Theſſal. Rogamus, inquit, uos fratres per aduẽtum domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ congregatiõis in ipſum, ut nõ cito moueamini mente, neq; terreamini, neq; per ſpiritum, neq; per uerbum, neq; per epiſtolam tanquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies domini. Ne quis nos ſeducat nllo modo: qnoniam niſi uenerit refuga primnm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius interitus, qui aduerſatur, & ſuperextollitur ſupra omne quod dicitur deus, aut quod colitur: ita ut in templo dei ſedeat, oſtentans ſe tanquã ſit deus. Non retinetis in memoria, quod adhuc quũ eſſem apud uos, hæc dicebam uobis? Et nunc quid detineat ſcitis, ut reueletur in ſuo tempore. Iam enim myſterium iniquitatis operatur. Tãtum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat. Et tunc reuelabitur iniquus ille, quẽ dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui: & euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ, eum, cuius eſt præſentia ſecundum operationem Satanæ, in omni uirtute, & ſignis, & prodigijs, mẽdacij, & in omni ſeductione iniquitatis, his qui pereunt: pro eo quod dilectionem ueritatis non receperunt, ut ſalui fierẽt. Et ideo mittet illis deus operationem erroris, ut credant mẽdacio, & iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Nulli dubium eſt, eũ de Antichriſto iſta dixiſſe, dieiq; iudicij. Hũc enim appellat diem domini non eſſe uẽturum, niſi ille prior uenerit, [a] quem refugã uocat: utiq; à domino deo. Quòd ſi de omnib. impijs merito dici poteſt, quanto magis de iſto? Sed in quo templo dei, ut deus ſit ſeſſurus incertum eſt: utrum in illa ruina tẽpli quod à Salomone rege conſtructum eſt: an uero in Eccleſia. Non enim templum alicuius idoli, aut dæmonis, templum dei Apoſtolus diceret. Vnde nonnulli, non ipſum principem, ſed uniuerſum quodammodo corpus eius, id eſt ad eum pertinentem hominũ multitudinem ſimul cum ipſo ſuo principe hoc loco intelligi Antichriſtum uolunt. Rectiusq; putant etiam Latine dici ſicut in Græco eſt: nõ in templo dei, [b] ſed in templum dei ſedeat, tanquam ipſe ſit templum dei, quod eſt Eccleſia: ſicut dicimus, [c] ſedet in amicum, id eſt, uelut amicus, uel ſi quid aliud iſto locutionis genere dici ſolet. Quod autem ait: Et nunc quid detineat ſcitis, id eſt quid ſit in mora, quæ cauſa ſit dilationis eius, ut reueletur in ſuo tempore, ſcitis: quoniam ſcire illos dixit, aperte hoc dicere noluit. Et ideo nos qui neſcimus quod illi ſciebant, peruenire cũ labore ad id quod ſenſit Apoſtolus cupimus, nec ualemus: præſertim qnia & illa quæ addidit, hunc ſenſum faciunt obſcuriorem. Nam quid eſt: Iam enim myſteriũ iniquitatis operatur. Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat: & tunc reuelabitur ille iniquus? Ego prorſus quid dixerit, me fateor ignorare. Suſpiciones tamen hominum, quas, uel audire, uel legere de hac re potui, nõ tacebo. [d] Quidam putant hoc de imperio dictum fuiſſe Romano: & propterea Paulum Apoſtolum, nõ id aperte ſcribere uoluiſſe, ne calumniam uidelicet incurreret, quòd Romano imperio male optauerit, [e] cum ſperaretur æternum: ut hoc quod dixit: Iam enim myſterium iniquitatis operatur, Neronem uoluerit intelligi: cuius iam facta uelut Antichriſti uidebantur. Vnde nonnulli ipſum reſurrecturũ, & futurum Antichriſtũ ſuſpicantur. [f] Alij uero, nec eum occiſum putant, ſed ſubtractum potius, ut putaretur occiſus: & niuũ occultari in uigore ipſius ætatis, [g] in qua fuit, cũ crederetur extinctus, donec ſuo tempore reueletur, & reſtituatur in regnum. Sed multũ mihi mira eſt hęc opinantiũ tanta pręſumptio. Illud tamen quod ait Apoſtolus: Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat: non abſurde de ipſo Romano imperio creditur dictum, tanquam dictum ſit: Tantum qui modo imperat, imperet: donec de medio fiat, id eſt de medio tollatur. Et tunc reuelabitur iniquus: quem ſigni

ficari Antichriſtum, nullus ambigit. Alij uero, & quod aliquid detineat, ſcitis: & myſteriũ operari iniquitatis, non putant dictum, niſi de malis & fictis, qui ſunt in Eccleſia, donec perueniãt ad tantum numerum, qui Antichriſto magnũ populum faciat: & hoc eſſe myſterium iniquitatis, quia uidetur occultum. Hortari autem Apoſtolum fideles, ut in fide quam tenent tenaciter perſeuerent, dicendo: Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat: hoc eſt, donec exeat de medio Eccleſiæ myſterium iniquitatis, quod nũc occultum eſt. Ad ipſum enim myſterium pertinere arbitrantur, quod ait in epiſtola ſua Ioannes Euangeliſta. Pueri nouiſsima hora eſt: et ſicut audiſtis, quòd Antichriſtus ſit uẽturus: nunc autem Antichriſti multi facti ſunt. Vnde cognoſcimus, quòd nouiſsima ſit hora. Ex nobis exierũt: ſed nõ erant ex nobis. Quòd ſi fuiſſent ex nobis, permãſiſſent utiq; nobiſcũ. Sicut ergo ante finem in hac hora inquiũt, quã Ioannes nouiſsimam dicit, exierunt multi hæretici de medio Eccleſiæ, quos multos dicit Antichriſtos: ita omnes tunc inde exibunt, qui non ad Chriſtum, ſed ad illum nouiſsimum Antichriſtum pertinebunt, & tũc reuelabitur. Alius ergo ſic, alius autem ſic Apoſtoli obſcura uerba coniectat: quod tamen eum dixiſſe non dubiũ eſt: non ueniet ad uiuos & mortuos iudicãdos Chriſtus, niſi prius uenerit ad ſeducẽdos in anima mortuos aduerſarius eius Antichriſtus, quã uis ad occultũ iam iudiciũ dei pertineat, quod ab illo ſeducentur. Præſentia quippe eius erit, ſicut dictum eſt, ſecundum operationem Satanæ in omni uirtute, & ſignis, et prodigijs mendacij, & in omni ſeductione iniquitatis, his qui pereũt. Tunc enim ſoluetur Satanas: & per illum Antichriſtum in omni ſua uirtute mirabiliter quidẽ ſed mendaciter operabitur. Quod ſolet ambigi, utrum propterea dicta ſint ſigna & prodigia mendacij: quoniam mortales ſenſus per phantaſmata decepturus eſt: ut quod nõ facit, facere uideatur. An quia illa ipſa etiã ſi erunt uera prodigia, ad mendaciũ pertrahent credituros non ea potuiſſe niſi diuinitus fieri, uirtutẽ diaboli neſciẽtes: maxime quando tantã quantã nunquã habuit accipiet poteſtatem. Non enim quando de cœlo ignis cecidit, & tantam familiam cũ tantis gregibus pecorũ ſancti Iob, uno impetu abſumpſit, & turbo irruens, & domum deijciẽs, filios eius occidit, phantaſmata fuerunt: quæ ta-

A men fuerunt opera Satanæ, cui deus dederat hanc poteſtatẽ. Propter quid horũ ergo dicta ſint prodigia, & ſigna mendacij, tunc potius apparebit. Sed propter quodlibet horum dictum ſit: ſeducẽtur eis ſignis, atq; prodigijs, qui ſeduci merebuntur: pro eo quòd dilectionem ueritatis, inquit, non receperunt, ut ſalui fierẽt. Nec dubitauit Apoſtolus addere, et dicere: Ideo mittet illis deus operationẽ erroris, ut credãt mendacio. Deus enim mittet: quia deus diabolum facere iſta permittet iuſto ipſius iudicio: quãuis faciat ille iniquo malignoq; cõſilio. Vt iudicentur,

B inquit, omnes, qui non crediderunt ueritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Proinde iudicati ſeducentur, & ſeducti iudicabuntur. Sed iudicati ſeducẽtur illis iudicijs dei occulte iuſtis, & iuſte occultis, quibus ab initio peccati rationalis creaturæ nunquam iudicare ceſſauit. Seducti autẽ iudicabuntur nouiſsimo, manifeſtoq; iudicio per Ieſum Chriſtũ, iuſtiſsime iudicaturũ, iniuſtiſsime iudicatum.

L. VIVES

a Quem refugam uocat.] Græce eſt [illegible], quaſi defectio, ſeu rebellio. b Sed in templum dei ſedeat.] [illegible], ut in templum dei tanquam deus ſedeat.

C c Sed in amicum, id eſt uelut amicus.] Loquutio frequens in ſacris literis. Elegit Dauid in regem, eſto mihi in deum protectorẽ, & in locũ refugij. d Quidam putant hoc de imperio dictum fuiſſe Romano.] Lactantius lib. vij. & Hieronymus in Danielem, omnes hoc dixiſſe ſcriptores ait: futuros circa finem ſeculorũ decem reges, qui Romanum orbem inter ſe diuidant, ſuperuẽturum undecimum Antichriſtum. Sed hæc ſunt leues coniecturulæ. e Quum ſperaretur æternum.] Multa enim Romani ueteres de æternitate imperij ſomniabãt. Sic enim promittit ille apud Verg. Iuppiter.

His ego nec metas rerum, nec tempora pono,
Imperium ſine fine dedi.

f Alij uero nec eum occiſum putant.] Nam proximo iam urbi Galbæ exercitu, fugit nocturno tempore, & capite obuoluto, quatuor tantum comitatus, in ſuburbanum, inter Salariam uiam, & Nomentanã, atq; ibi mortem ſibi attulit, adacto ad iugulum pugione, ſepultus à

D nutricibus & concubina in monumento gentis Domitiæ, non procul à campo. Suetonius. g In qua fuit cum crederetur extinctus.] Trigeſimo ſecundo ætatis anno obijt.

Quid idem Apoſtolus in prima ad eoſdem epiſtola, de reſurrectiõe mortuorum docuerit. Caput XX

D Hic Apoſtolus tacuit de reſurrectione mortuorum. Ad eoſdem autem ſcribens in epiſtola prima: Nolumus, inquit, ignorare uos fratres, de dormientibus, ut non contriſtemini, ſicut & cæteri

cæteri,qui ſpem non habēt. Nam ſi credimus,
quòd Ieſus mortuus eſt,et reſurrexit:ita et deus
eos,qui dormierūt per Ieſum,adducet cum eo.
Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini,quia
nos uiuentes,qui reliqui ſumus in aduentū do/
mini,non præueniemus eos qui ante dormie/
runt:quoniam ipſe dominus in iuſſu,& in uoce
archangeli,& in tuba dei deſcendet de cœlo:&
mortui in Chriſto reſurgēt primo. Deinde nos
uiuentes,qui reliqui ſumus, ſimul cū illis rapie/
mur in nubibus obuiam Chriſto in aera: & ſic
ſemper cum domino erimus. Hæc uerba apo/
ſtolica reſurrectionem mortuorum futuram,
quando ueniet dominus Chriſtus,uticꝫ ad ui/
uos & mortuos iudicādos,præclariſsime oſten
dunt. Sed quæri ſolet:utrum illi,quos hic uiuen/
tes inuēturus eſt Chriſtus: quorum perſonam
in ſe, atcꝫ illos qui tunc ſecum uiuebant, transfi
gurabat Apoſtolus, nunquam omnino mori/
turi ſint:an ipſo temporis puncto,quo cum re/
ſurgentibus rapientur in nubibus obuiā Chri/
ſto in aera,ad immortalitatem per mortem mi/
ra celeritate tranſibunt. Necꝫ enim dicendū eſt,
fieri non poſſe,ut dum per aera in ſublime por/
tantur,in illo ſpatio & moriantur & reuiuiſcāt.
Quod enim ait,Et ita ſemper cum domino eri/
mus:nō ſic accipiendū eſt,tanquā in aere nos di
xerit ſemper cum domino eſſe manſuros: quia
nec ipſe uticꝫ ibi manebit,qua ueniens tranſitu
rus eſt. Venienti quippe ibitur obuiam,nō ma/
nēti:ſed ita cū domino erimus,id eſt ſic erimus
ſemper habentes corpora ſempiterna, ubicūcꝫ
cum illo fuerimus. Ad hunc autem ſenſum,quo
exiſtimemus etiam illos quos hic uiuos inuentu
rus eſt dominus,in ipſo paruo ſpatio, & paſſu/
ros mortē,& accepturos immortalitatē,ipſe A/
poſtolus nos uidetur urgere,ubi dicit: In Chri/
ſto omnes uiuificabuntur:cum alio loco de ipſa
loquens reſurrectione corporū,dicat: Tu quod
ſeminas,nō uiuificatur,niſi moriatur. Quomo/
do igitur,quos uiuentes hic Chriſtus inueniet,
per immortalitatē in illo uiuificabuntur,& ſi nō
moriantur:cum uideamus propter hoc eſſe di/
ctū,Tu quod ſeminas non uiuificatur,niſi prius
moriatur? Aut ſi recte nō dicimus ſeminari,niſi
ea corpora hominum,quæ moriendo quoquo
modo reuertuntur in terram:ſicut ſeſe habet e/
tiam illa in tranſgreſſorem patrem generis hu/
mani diuinitus prolata ſententia: Terra es,& in
terram ibis:fatendum eſt iſtos,quos nondū de

A corporibus egreſſos,cum ueniet Chriſtus,inue
niet:& in iſtis uerbis Apoſtoli,& illis de Gene/
ſi,nō teneri:quoniam ſurſum in nubibus rapti,
non uticꝫ ſeminantur:quia nec eunt in terram,
nec redeūt:ſiue nullam prorſus experiātur mor
tem:ſiue paululum in aere moriantur. Sed aliud
rurſus occurrit:quod idem dicit Apoſtolus, cū
de reſurrectione corporum ad Corinthios lo/
queretur:[a] Omnes reſurgemus:uel ſicut alij co/
dices habent, Omnes dormiemus. Cum ergo
nec reſurrectio fieri poſsit, niſi mors præceſſe/
rit:nec dormitionem poſsimus illo loco intelli/
gere,niſi mortem,quomodo omnes,uel dormi
B ent,uel reſurgent,ſi tam multi, quos in corpore
inuenturus eſt Chriſtus,nec dormiēt,nec reſur
gent? Si ergo ſanctos,qui reperientur Chriſto
ueniente uiuentes,eicꝫ in obuiam rapientur,cre
diderimus in eodē raptu de mortalibus corpo/
ribus exituros,et ad eadē mox immortalia redi
turos,nullas in uerbis Apoſtoli patiemur angu
ſtias:ſiue ubi dicit: Tu quod ſeminas,non uiuifi
catur,niſi moriatur:ſiue ubi dicit: Omnes reſur/
gemus,aut omnes dormiemus:quia nec illi per
immortalitatem uiuificabuntur, niſi quamlibet
paulum tamen moriantur:ac per hoc,& à reſur
C rectione non erunt alieni,quam dormitio præ/
cedit quamuis breuiſsima,non tamē nulla. Cur
autem nobis incredibile uideatur illam multitu
dinem corporum in aere quodāmodo ſemina/
ri,atcꝫ ibi protinus immortaliter atcꝫ incorru/
ptibiliter reuiuiſcere,quū credamus,quod idem
ipſe Apoſtolus alibi apertiſsime dicit, [b] in ictu
oculi futuram reſurrectionē, & in membra ſine
fine uictura tanta facilitate,tamcꝫ inæſtimabili
uelocitate rediturum antiquiſsimorum cadaue/
rum puluerem? Nec ab illa ſententia,qua homi
ni dictum eſt: Terra es,& in terrā ibis, futuros
D illos ſanctos arbitremur immunes, ſi eorū mo/
rientium in terrā non recident corpora: ſed ſicut
in ipſo raptu morientur,ita & reſurgent dum fe
runtur in aera. In terram quippe ibis,eſt,in hoc
ibis amiſſa uita,quod eras antequā ſumeres ui/
tā:id eſt hoc eris exanimis, quod eras antequā
eſſes animatus. Terræ quippe inſufflauit deus
in faciem flatum uitę,cum factus eſſet homo in
animam uiuam:tanquam diceretur, Terra es a/
nimata,quod non eras:terra eris exanimis,ſicut
eras. Quod ſunt & antequam putreſcāt omnia
corpora mortuorum:quod erunt & illa,ſi mori
entur,ubicuncꝫ moriantur, cum uita carebunt,

quam continuo receptura ſunt. Sic ergo ibũt in A
terrã, quia ex uiuis hominibus terra erũt: quem-
admodum it in cinerem, quod fit cinis: it in uetu
ſtatem, quod fit uetus: it in teſtam, quod ex luto
fit teſta: [c] & alia ſexcenta ſic loquimur. Quomo-
do autem ſit futurum, quod nũc pro noſtræ ra-
tiunculæ uiribus utcunq; conijcimus: tunc po-
tius erit, ut noſſe poſsimus. [d] Reſurrectionem
quippe mortuorum futuram eſſe in carne, quan
do Chriſtus uenturus eſt uiuos iudicaturus, &
mortuos: oportet, ſi Chriſtiani eſſe uolumus, ut
credamus. Sed non ideo de hac re inanis eſt fi-
des noſtra, ſi quemadmodum futura ſit, perfe- B
cte comprehendere non ualemus. Verum iam,
ſicut ſupra promiſimus, de hoc iudicio dei no-
uiſsimo etiam prophetici ueteres libri quid præ
nunciauerint, quãtum ſatis eſſe uidebitur, debe-
mus oſtendere. Quæ, ſicut arbitror, non tanta
mora neceſſe erit tractari, & exponi, ſi iſtis quæ
præmiſimus lector curauerit adiuuari.

L. VIVES

a OMnes reſurgemus: uel ſicut alij codices habent, Omnes dormiemus.] Græci codices non om-
nes hic cõſentiũt, teſte diuo Hieronymo ad Mi-
nerium. Nam alij habent, Omnes quidem non dormie
mus, omnes autem immutabimur, ut Eraſmus copioſi-
ſsime oſtendit & in Annotationibus noui teſtamenti, & in
Apologia, qua ſuper hac re calumniatori reſpondit. Ex C
hac librorum diſſonantia, credo natam controuerſiam
illam, ſint ne omnes morituri, an aliqui, quos dies ille ul
timus deprehenderit uiuentes, ſine morte tranſituri ad
immortalitatem. Petrus Lombardus ſectione ſententia
rum terna & quadrageſima, quũ pugnare inter ſe Hie-
ronymum, & Ambroſium docuiſſet, inter tantos uiros
pronunciare non ſuſtinuit, quòd Auguſtinus Ambro-
ſio accedit, ſed Hieronymus frequẽti Græcorum manu
ſtipatur, Origene, Chryſoſtomo, Theophylacto, qui le-
gerunt apud Paulum πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, nõ omnes
quidem dormiemus. Et Ambroſium oſtendit Eraſmus
nutare. Nos interim ſequemur quẽ enarramus. b In
ictu oculi.] Valla putat ſcriptum ab interprete: In nictu
oculi. Nam oculorũ eſt nuere, & annuere, & nictare, ſed
poſtea ex nictu factum ictum, ab ijs, qui parum intellige
bant, quid nictus eſſet. Nam ea res perdidit omnem eru
ditionem. c Et alia areſcẽtia ſic loquimur.] In alijs
exemplaribus non areſcentia, ſed ſexcẽta, quod eſt con D
gruentius ſenſui. d Reſurrectionem quippe mor-
tuorum futuram eſſe in carne.] Hoc eſt unum ex dog-
matis pietatis, iſtud credendum, iſtud tuendum eſt.
Rationem, qua id futurum ſit, deo relinquamus, & ſub
ijciamus ceruices noſtras in iugo ſuauiſsimi Chriſti, in
obſequium dei. Satis eſt Chriſtiano credere, hoc, aut il-
lud eſſe, fore, aut fuiſſe. Cauſas & rationes omnium illi
noſcendas dimittat, qui ne in apertiſsimis quidem, &
manifeſtiſsimis naturæ rebus uoluit nobis claras & a-
pertas eſſe.

Quid Eſaias propheta de mortuorũ reſurrectione, & retributione iudicij ſit loquutus. Cap. XXI

A [a] PRopheta Eſaias: Reſurgent, inquit,
mortui: et reſurgẽt qui in ſepulchris
erant, et lętabuntur omnes qui ſunt
in terra. Ros enim qui abs te eſt, ſa-
nitas illis eſt: terra uero impiorum cadet. Totũ
illud ſuperius ad reſurrectionem pertinet bea-
torum. Quod autem ait: terra uero impiorũ ca-
det, bene intelligitur dictum: corpora impiorũ
ruina damnationis excipiet. Iam uero, ſi de bo-
norum reſurrectione, quod dictum eſt, diligen
tius & diſtinctius uelimus intueri, ad primã re-
ferendum eſt, quod dictum eſt, reſurgent mor-
B tui: ad ſecundã uero, quod ſequitur: & reſurgẽt
qui in ſepulchris erãt. Iam & ſi illos inquiramus
ſanctos, quos hic uiuos inuẽturus eſt dominus,
eis congrue deputabitur, quod adiunxit: & læta
bũtur omnes qui ſunt in terra: ros enim qui abs
te eſt, ſanitas illis eſt. Sanitatẽ loco iſto, immor-
talitatem rectiſsime accipimus. Ea nanq; eſt ple
niſsima ſanitas, quæ non reficitur alimentis tan
quam quotidianis medicamentis. Item de iudi-
cij die ſpem prius dans bonis: deinde terrẽs ma
los: idem propheta ſic loquitur. Hęc dicit domi
nus: Ecce ego declino in eos ut flumen pacis, &
ut torrens inundans gloriam gentium. Filij eo-
C rum ſuper humeros portabuntur, & ſuper ge-
nua conſolabuntur. Quemadmodum, ſi quem
mater conſoletur, ita ego uos conſolabor: & in
Hieruſalem conſolabimini: & uidebitis, & gau-
debit cor ueſtrum, et oſſa ueſtra ſicut herba exo
rientur. Et cognoſcetur manus domini colenti-
bus eum: & comminabitur contumacibus. Ecce
enim dominus ut ignis ueniet, & ut tempeſtas
currus eius, reddere in indignatiõe uindictam,
& uaſtationem in flamma ignis. In igne enim
domini iudicabitur om̃is terra: & in gladio eius
omnis caro: multi uulnerati erunt à domino. In
bonorũ promiſsionem ſe declinare dicit ut flu-
D men pacis: quod profecto abundantiam pacis
illius debemus accipere, qua maior eſſe nõ poſ-
ſit. Hac utiq; in fine rigabimur: de qua in pręce
denti libro abundanter locuti ſumus. Hoc flu-
men, ſe in eos declinare dicit, quibus tantã bea-
titudinem pollicetur, ut intelligamus in illius fe-
licitatis regione, quæ in cœlis eſt, hoc flumine
om̃ia ſatiari. Sed quia & terrenis corporib. pax
incorruptionis atq; immortalitatis uim influet,
ideo declinare ſe dicit hoc flumẽ, ut de ſupernis
quodãmodo etiam inferiora perfundat, & ho-
mines ęquales angelis reddat. Hieruſalẽ quoq;
non

non illam, quæ ſeruit cum filijs ſuis, ſed liberam matrem noſtram intelligamus, ſecundum Apoſtolum, ęternã in cœlis: ubi poſt labores ærũnarum, curarumq́ꝫ mortalium cõſolabimur, tanq̃ paruuli eius in humeris, genibusq́ꝫ portati. Rudes enim nos, & nouos blandiſsimis adiutorijs inſolita nobis illa beatitudo ſuſcipiet: ibi uidebimus, & gaudebit cor noſtrum. Nec expreſsit, quid uidebimus. Sed quid, niſi deum, ut impleatur in nobis promiſſum Euangelicũ: Beati mundo corde, quoniam ipſi deum uidebunt. Et omnia illa, quæ nunc non uidemus: credentes autẽ pro modulo capacitatis humanę, longe minus, quàm ſunt, atq; incomparabiliter cogitamus? Et uidebitis, inquit, & gaudebit cor ueſtrũ. Hic creditis, ibi uidebitis. Sed quoniã dixit: Et gaudebit cor ueſtrum, ne putaremus illa bona Hieruſalem, ad noſtrum tantummodo ſpiritũ pertinere: Et oſſa, inquit, ueſtra, ut herba exorientur: ubi reſurrectionẽ corporũ ſtrinxit: uelut quod nõ dixerat, reddẽs. Neq; cũ uiderimus fiet, ſed cum fuerint facta, uidebimus. Nam & de cœlo nouo, ac terra noua, iam ſupra dixerat: dum ea quæ ſanctis promittuntur, in fine ſæpe ac multiformiter diceret: Erit, inquit, cœlum nouum, et terra noua: et non erunt memores priorum, nec aſcendent in cor ipſorum: ſed lætitiam & exultationem inuenient in ea. Ecce ego faciam Hieruſalem exultationem, & populũ meum lętitiã: & exultabo in Hieruſalem: & lætabor in populo meo: & ultra non audietur in illa uox fletus: & cætera, quæ quidã carnales ad illos mille annos referre conantur. Locutiones enim tropicæ proprijs prophetico more miſcentur: ut ad intellectum ſpiritalem intentio ſobria cum quodã utili, ac ſalubri labore perueniat. Pigritia uero carnalis, uel ineruditæ atque inexercitatæ tarditas mentis contenta literæ ſuperficie, nihil putat interius requirẽdum. Hæc de propheticis uerbis, quæ ante iſtum locum ſcripta ſunt, ſatis diximus. In hoc autem loco, unde ad illa digreſsi ſumus, cum dixiſſet: & oſſa ueſtra ut herba exorientur, ut reſurrectionem quidem carnis, ſed tantum bonorum, ſe nunc commemorare mõſtraret, adiunxit: Et cognoſcetur manus domini colentibus eum. Quid eſt hoc, niſi manus diſtinguentis cultores ſuos à cõtemptoribus ſuis? De quibus ſequentia cõtexens: Et comminabitur, inquit, cõtumacibus, ſiue, ut ait alius interpres, incredulis. Nec tunc cõminabitur: ſed quę nunc

A dicuntur minaciter, tunc efficaciter implebũtur: Ecce enim dominus, inquit, ut ignis ueniet, & ut tempeſtas currus eius, reddere in indignatione uindictam, & uaſtationem in flamma ignis. In igne enim domini iudicabitur omnis terra, & in gladio eius omnis caro. multi uulnerati erunt à domino: ſiue igne, ſiue tempeſtate, ſiue gladio: pœnam iudicij ſignificat: quandoquidẽ ipſum dominum quaſi ignem dicit eſſe uenturũ eis profecto quibus pœnalis eius erit aduẽtus. Currus uero eius, qui pluraliter dicti ſunt, angelica miniſteria non inconuenienter accipimus. Quòd autem ait: omnem terram, & omnẽ car-

B nem, in eius igne & in gladio iudicari, nõ etiam hic ſpiritales intelligamus, & ſanctos, ſed terrenos, atq; carnales: de quibus dictũ eſt, Qui terrena ſapiunt: & ſapere ſecundum carnem, mors eſt: & quales omnino caro appellantur à domino, ubi dicit: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quoniam caro ſunt. Quod uero hic poſitũ eſt: Multi uulnerati erunt à domino, iſto uulnere fiet mors ſecunda. Poteſt quidẽ & ignis, et gladius, et uulnus accipi in bono. Nã & ignem dominus uelle ſe dixit mittere in mundum. Et uiſæ ſunt illis linguę diuiſę, uelut ignis,

C quando uenit ſpiritusſanctus. Et non ueni, inquit idem dominus, pacem mittere in terram, ſed gladium. Et ſermonẽ dei, dicit ſcriptura gladium bis acutũ: propter aciem geminam teſtamẽtorum duûm. Et in cantico canticorum, charitate ſe dicit ſancta Eccleſia uulneratam, uelut amoris impetu ſagittatam. Sed hic cũ legimus, uel audimus ultorem dominum eſſe uẽturum: quemadmodum hæc intelligenda ſint, clarum eſt. Deinde breuiter commemoratis eis, qui per hoc iudicium conſumentur ſub figura ciborum in lege ueteri uetitorum, à quibus ſe non abſtinuerunt: peccatores, impioſq́ꝫ ſignificans, reca-

D pitulat ab initio gratiã noui teſtamenti à primo ſaluatoris aduentu, uſq; ad ultimũ iudicium: de quo nunc agimus, perducens, finienſq́ꝫ ſermonem. Narrat nanq; dominũ dicere ſe uenire, ut congreget omnes gentes: eaſq́ꝫ uenturas, & uiſuras gloriam eius. Omnes enim ſicut dicit Apoſtolus, peccauerunt, & egent gloria dei. Et relicturum ſe dicit ſuper eos ſigna, quæ utique mirãtes, credant in eum: & emiſſurum ex illis ſaluatos in gentes diuerſas, & in longinquas inſulas, quæ non audierunt nomẽ eius, neque uiderunt gloriam eius: & annunciaturos gloriã

eius in gẽtibus:& adducturos fratres iſtorum,
quibus loquebatur,id eſt in fide ſub deo patre
fratres Iſraelitarum electorum. Adducturos au
tem ex omnibus gentibus munus domino, in
iumentis,& uehiculis: quæ iumenta,& uehicula
bene intelliguntur adiutoria eſſe diuina,per cu/
iuſq; generis miniſteria dei,uel angelica,uel hu
mana,in ciuitatem ſanctam Hieruſalem: quæ
nunc in ſanctis fidelibus eſt diffuſa per terras.
Vbi enim diuinitus adiuuantur, ibi credunt:
& ubi credunt, ibi ueniunt. Comparauit au/
tem dominus illos tanquam per ſimilitudi/
nem, filijs Iſrael, offerentibus ei ſuas hoſtias
cum Pſalmis in domo eius: quod ubiq; iam fa/
cit Eccleſia: & promiſit ab ipſis ſe accepturum ſi/
bi ſacerdotes,& Leuitas: quod nihilominus fie/
ri nunc uidemus. Non enim ex genere carnis &
ſanguinis,ſicut erat primum ſecundũ ordinem
Aaron,ſed ſicut oportebat in teſtamẽto nouo,
ubi ſecũdum ordinem Melchiſedech ſummus
ſacerdos eſt Chriſtus: pro cuiuſq; merito,quod
in eo gratia diuina contulerit, [b] ſacerdotes & Le
uitas elegit: ſicut nunc uidemus,qui non iſto no
mine, [c] quod ſæpe aſſequuntur indigni, ſed ea
quæ non eſt bonis maliſq; communis, ſancti/
tate penſandi ſunt. Hæc cum de iſta,quæ nunc
impertitur Eccleſiæ, perſpicua,nobiſq; notiſſi/
ma dei miſeratione dixiſſet: promiſit & fines ad
quos per ultimum iudicium facta bonorũ ma/
lorumque diſcretione uenietur: dicens per Pro/
phetam: uel de domino,dicens ipſe Propheta:
Quomodo enim cœlum nouum,& terra noua
manebit coram me,dicit dominus: ſic ſtabit ſe/
men ueſtrum,& nomen ueſtrum: & erit menſis
ex menſe: & ſabbatum ex ſabbato: & ueniet o/
mnis caro in conſpectu meo adorare in Hieru/
ſalem,dicit dominus: & egredientur,& uidebũt
membra hominum,qui prӕuaricati ſunt in me.
Vermis eorum non morietur: & ignis eorum
non extinguetur: & erunt uiſui omni carni. Ad
hoc iſte propheta terminauit librum: ad quod
terminabitur ſeculum. Quidam ſanè non inter
pretati ſunt membra hominum, [d] ſed cadauera
uirorum,per cadauera ſignificantes euidentem
corporum pœnam: quamuis cadauer niſi caro
exanimis,non ſoleat nuncupari: illa uero anima
ta erunt corpora. Alioquin nulla poterunt ſenti
re tormenta: niſi forte quia mortuorũ erunt cor
pora,id eſt eorum,qui in ſecundam mortem ca
dent: ideo nõ abſurde etiam cadauera dici poſ/

A ſunt. Vnde eſt & illud,quod ab eodẽ propheta
dictum iam ſupra poſui: Terra uero impiorum
cadet. Quis autem non uideat, à cadendo eſſe
appellata cadauera? Virorum autem pro eo po
ſuiſſe [e] illos interpretes,quod hominum, mani
feſtum eſt. Neq; enim quiſquam dicturus eſt,
præuaricatrices fœminas in illo ſupplicio nõ fu
turas: ſed ex potiore, prӕſertim de quo fœmina
facta eſt,uterq; ſexus accipitur. Verum, quod
ad rem maxime pertinet,quum & in bonis dici
tur: Veniet omnis caro: quia ex omni genere ho
minũ populus iſte cõſtabit. non enim omnes
homines ibi erũt,quando in pœnis plures erũt.
B ſed,ut dicere cœperam,cum & in bonis caro, &
in malis mẽbra,uel cadauera nominantur: pro
fecto poſt reſurrectionẽ carnis, cuius fides his
rerũ uocabulis omnino firmatur, illud,quo bo
ni & mali ſuis finibus dirimentur, futurum eſſe
iudicium declaratur.

L. VIVES

a Sicut ut alius interpres, incredulis.] Hieronymus ex Hebræo,& ex Septuaginta, inimicis ſuis uer/tit. b Sacerdotes & leuitas elegit ſicut nunc.] Alibi, Sacerd. & le. eligi nunc uidemus. c Qui non iſto nomine,quod ſæpe aſſequuntur indigni.] Non ſa/cerdotium,neq; ulla initiatio gratos homines deo red/dit, quippe bonos iuxta & malos ad tractanda ſacra ui/demus admitti: ſed puritas conſcientiæ,& integritas ui/tæ,& caſtitas morum: hæc demum ſunt, quæ acceptos deo nos faciunt,atq; amicos: quippe ſimilia quantũ di/uinorũ humana poſſunt, & cognata, illius ſanctiſſimæ atq; optimæ naturæ præpotẽtis dei. d Sed cadauera uirorum.] Sic Hieronymus. Animaduerte Auguſtini candorem: maluit Hieronymi uerſionem benigne inter pretari, q̃ infixum relinquere aculeum cauilli, præſer/tim quum Hieronymi interpretationi non omnino faue ret. e Illos interpretes.] Hieronymum ſentit. nam in LXX. habetur ἀνθρώπων.

Qualis futura ſit egreſsio ſanctorum, ad uidendas pœnas malorum. XXII

SED quomodo egredientur boni ad
uidendas pœnas malorum? Num
quid corporis motu beatas illas reli
cturi ſedes,& ad loca pœnalia per/
C tecturi: ut malorum tormenta conſpiciant præ
ſentia corporali? Abſit: ſed egrediẽtur per ſcien
tiam. Hoc enim uerbo ſignificatum eſt, eos,qui
cruciabãtur extra futuros. Propter quod,& do
minus ea loca tenebras exteriores uocat,quibus
contrarius eſt ille ingreſſus,de quo dicitur ſer/
uo bono: Intra in gaudium domini tui: ne illuc
mali putentur ingredi,ut ſciãtur: ſed ad illos po
tius uelut egredi per ſcientiam,qua eos cognitu

ri ſunt boni: quia id quod extra eſt, cognitum ſunt. Qui enim erunt in pœnis, quid agatur intus in gaudio domini, neſcient: qui uero erũt in illo gaudio, quid agatur foris in illis tenebris exterioribus, ſcient. Ideo dictum eſt, egredientur: quia eos etiam, qui foris ab eis erunt, utiq; non latebunt. Si enim hæc prophetæ nõdum facta noſſe potuerunt, per hoc quod erat deus quantulumcũq; erat in eorum mortalium mẽtibus, quomodo immortales ſancti iam facta tũc neſcient, cum deus erit omnia in omnibus? Stabit ergo in illa beatitudine ſanctorũ ſemen & nomen. Semen, ſcilicet de quo Ioannes ait: Et ſemen eius in ipſo manet. Nomen uero, de quo per hunc Eſaiam dictum eſt: Nomen æternum dabo eis. Et erit eis menſis ex menſe, & ſabbatũ ex ſabbato, tanquam luna ex luna, et requies ex requie: quorũ utrunq; ipſi erunt, cum ex his umbris ueteribus et temporalibus in illa lumina noua ac ſempiterna tranſibunt. In pœnis autem malorum, & inextinguibilis ignis, & uiuaciſſimus uermis, ab alijs atque alijs, aliter atq; aliter eſt expoſitus. Alij quippe utrũque ad corpus, alij utrunq; ad animam retulerunt: alij proprie ad corpus ignem, uermem uero tropice ad animam: quod credibilius eſſe uidetur. Sed nũc de hac differentia non eſt huius temporis diſputare. De iudicio nanq; ultimo, quo fiet diremptio bonorum & malorũ, hoc uolumen implere ſuſcepimus: de ipſis uero præmijs & pœnis, aliàs diligentius diſſerendum eſt.

Quid prophetauerit Daniel: de perſecutione Antichriſti, & de iudicio dei, regnoq; ſanctorum. Cap. XXIII

DAniel de hoc ultimo iudicio ſic prophetat, ut Antichriſtũ prius quoq; uenturum eſſe prænunciet: atq; ad æternum regnum ſanctorum perducat narrationem ſuam. Cũ enim uiſione prophetica quatuor beſtias ſignificantes quatuor regna, uidiſſet: ipſumq; quartum à quodã rege ſuperatum, qui Antichriſtus agnoſcitur: et poſt hæc æternum regnum filij hominis, qui intelligitur Chriſtus: Horruit, inquit, ſpiritus meus: ego Daniel in habitudine mea, et uiſus capitis mei cõturbabãt me. Et acceſſi, inquit, ad unũ de aſtantibus, et ueritatem quęrebam ab eo de his omnibus: & dixit mihi ueritatem. Deinde, quid A audierit ab illo, à quo de omnibus his quęſiuit: tanquã eo ſibi exponẽte, ſic loquitur: Hæ quatuor beſtiæ magnæ, quatuor regna ſurgent in terra, quæ auferentur, & accipient regnum ſancti altiſſimi: & obtinebũt illud uſq; in ſeculum, & uſq; in ſeculum ſeculorum. Et quærebam, inquit, diligenter de beſtia quarta, quæ erat differens præ omni beſtia, terribilis amplius: dentes eius ferrei, & ungues eius ærei, manducans, & cõminuens, & reliqua pedibus ſuis conculcans: & de cornibus eius decem, quæ erant in capite eius, & de altero quod aſcendit, & excuſſit de B prioribus tria: cornu illud in quo erant oculi, & os loquens magna: & uiſus eius maior cæteris. Videbam: & cornu illud faciebat bellum cũ ſanctis: & præualebat ad ipſos, donec uenit uetuſtus dierum: & regnum dedit ſanctis altiſſimi: & tempus peruenit: & regnum obtinuerũt ſancti. Hæc Daniel quæſiſſe ſe dixit. Deinde, quid audierit, continuo ſubiungens: Et dixit, inquit, id eſt ille, à quo quęſierat, reſpondit, & dixit: Beſtia quarta, quartum regnum erit in terra, quod præualebit omnibus regnis: & mãducabit omnem terram, & conculcabit eam, & concidet. Et decem cornua eius, decem reges ſurgent: et poſt C eos ſurget alius, [a] qui ſuperabit ſuis malis omnes, qui ante eum fuerunt: & tres reges humiliabit: & uerba aduerſus altiſſimũ loquetur: & ſanctos altiſſimi conteret. Et ſuſpicabitur mutare tempora & legem: et dabitur in manu eius uſq; ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Et iudiciũ ſedebit: & principatũ remouebit ad exterminandũ & perdendũ uſq; in finem: & regnũ & poteſtas, & magnitudo regum, qui ſub omni cœlo ſunt, data eſt ſanctis altiſſimi. Et regnum eius, regnum ſempiternũ: & omnes principatus ipſi ſeruient, & obedient. Hucuſq;, inquit, D finis ſermonis. Ego Daniel, multum cogitationes meæ cõturbabãt me: & forma mea immutata eſt ſuper me: & uerbũ in corde meo conſeruaui. [b] Quatuor illa regna expoſuerunt quidam Aſſyriorum, Perſarum, Macedonũ, & Romanorũ. Quàm uero conuenienter id fecerint, qui noſſe deſiderãt, legãt presbyteri Hieronymi librum in Danielem, ſatis diligenter, eruditeq; conſcriptum. Antichriſti tamen aduerſus eccleſiam ſæuiſſimum regnum, licet exiguo ſpatio temporis ſuſtinẽdum, donec dei ultimo iudicio regnum ſancti accipiant ſempiternũ: qui uel

dormitans

dormitans hæc legit, dubitare nõ ſinitur. Tempus quippe, & tempora, & dimidium temporis, annum unum eſſe, & duos & dimidium: ac per hoc tres annos & ſemiſſem, etiam numero dierum poſterius poſito diluceſcit, aliquãdo in ſcripturis & menſium numero declaratur. Videntur enim tempora indefinite hic dicta lingua Latina, [c]ſed per dualem numerũ dicta ſunt quem Latini non habent. Sicut autem Græci, [d]ita hunc dicuntur habere & Hebræi. Sic ergo dicta ſunt tempora, tanquam dicerentur duo tempora. Vereri me ſanè fateor ne in decem regibus quos tanquam decẽ homines uidetur inuenturus Antichriſtus forte fallamur, atque ita ille inopinatus adueniat, non exiſtentibus tot regibus in orbe Romano. Quid enim ſi numero iſto denario uniuerſitas regũ ſignificata eſt: poſt quos ille uenturus eſt, ſicut millenario, centenario, ſeptenario ſignificatur plerunq; uniuerſitas, & alijs atq; alijs numeris quos nunc commemorare non eſt neceſſe. Alio loco idem Daniel: Et erit, inquit, tempus tribulationis, qualis non fuit ex quo nata eſt gens ſuper terram uſq; ad tempus illud. Et in tẽpore illo ſaluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. Et multi dormientiũ in terræ aggere exurgent: hi in uitam æternam, & hi in opprobriũ & in confuſionem æternam. Et intelligentes fulgebunt, ſicut claritas firmamẽti, & ex iuſtis multis ſicut ſtellæ in ſecula. Et adhuc ſentẽtiæ illi Euãgelicæ eſt locus iſte ſimillimus, de reſurrectione dũtaxat mortuorũ corporum. Nam qui illic dicti ſunt eſſe in monumentis, ipſi hic dormientes in terræ aggere: [e]uel ſicut alij interpretati ſũt, in terræ puluere. Et ſicut ibi procedent dictum eſt: ita hic exurgẽt. Sicut ibi, qui bona fecerunt in reſurrectionem uitæ, qui autẽ mala egerũt in reſurrectionem iudicij: ita & iſto loco, hi in uitam æternam, & hi in opprobrium & in confuſionem æternam. Non autem diuerſum putetur, quod cum ibi poſitum ſit, omnes qui ſunt in monumentis, hic non ait Propheta, omnes, ſed multi dormiẽtium in terræ aggere. Ponit enim aliquando ſcriptura pro omnibus multos. Propterea & Abrahæ dictum eſt: Patrem multarum gentium poſui te. Cui tamen & alio loco: In ſemine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes. De tali autem reſurrectione, huic quoq; ipſi prophetæ Danieli paulo poſt dicitur: Et tu ueni, & requieſce. adhuc enim dies in completionem conſummationis, & requieſces, & reſurges in ſorte tua in fine dierum.

L. VIVES

a Qui ſuperabit ſuis malis omnes.] Septuaginta ſic: ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν ſurget alius qui ſuperabit malos omnes priores. an κακοῖς dixit accuſatiuum pro noſtro ablatiuo ut fit Græce? ſuperabit omnes priores per malos, quos ſecum habebit. b Quatuor illa regna expoſuerunt quidã.] Prima enim bellua ſimilis erat leænæ ſæuæ & libidinoſæ, & Aquilæ reginæ auium ac ſuperbæ uiuaciq́ue, quæ omnia habuit imperium Aſſyriorum. ſecunda ſimilis urſæ duræ ac præferoci, imperium fuit Perſarum, cuius initium á robuſto & forti Cyro. tertia ſimilis pardo alato celeri ac impetuoſo: ſanguinario, & qui in mortem ruit in ſaltu. tale imperium Macedonum, quod nõ pedibus currere, ſed uolare pennis uiſum eſt. quanta enim celeritate immenſam Aſiam uictorijs ſuis Alexander luſtrauit? Quarta beſtia erat omnium maxime terribilis, & mirabilis, & fortis, dentibus ferreis, ingentibus, uorans, & comminuens, & pedibus cõculcans, diſsimilis cæteris. huiuſmodi fuit Romanum imperium, cuius feritas omnium belluarum feritatem uicit: ferreum, quod nulla externa uis conſumpſit, ſua rubigine belliſq; ciuilibus exeſum eſt. totum orbem inſatiabili uorauit illuuie, urbes euertit, & gentes funditus excidit, atrox, ſæuum, ſanguinis ſitientiſsimum. c Sed per dualem numerum dicta ſunt.] Antiquiſsimi Græci duos tantum habebant numeros, ſingularem & pluralem. Poſtea ſequentes dualem addiderunt, quos Latini ſequi noluerunt, ut ſcribit Diomedes Grammaticus, ac ſæpe Græci Poetæ plurali pro duali utuntur, ut Homerus ἀτρεΐδας, inquit, quum de Agamemnone loquatur & Menelao tantum, de quibus uno, aut altero ante uerſu per dualem dixerat, δύω κοσμήτορε λαῶν. d Ita hunc dicuntur habere.] Hieronymus in Daniel. Tempus annum ſignificat. Tempora iuxta Hebraici ſermonis proprietatem, qui & ipſi dualem numerum habent, duos annos præfigurat. Græce uero [illegible] habetur non [illegible].
d Vel ſicut alij interpretati ſunt.] Hieronymus Daniel. xij.

Regna mundi quatuor

In Pſalmis Dauidicis quæ de fine ſeculi huius & quæ de nouiſsimo dei iudicio prophetentur. Cap. XXIIII

Multa de iudicio nouiſsimo dicuntur in Pſalmis, ſed eorum plura tranſeũter & ſtrictim. Hoc tamẽ quod de fine huius ſeculi apertiſsime dictum eſt ibi, nequaquam ſilentio pręteribo. Principio terram tu fundaſti domine, & opera manuum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribũt, tu autem permanes, & omnes ſicut ueſtimentum ueteraſcent. & ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur, tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. Quid eſt quod Porphyrius cum pietatẽ laudet Hebræorum, qua magnus & uerus & ipſis numini-

minibus terribilis ab eis colitur deus, Chriſtia/
nos ob hoc arguit maximæ ſtultitiæ, etiam ex
oraculis deorum ſuorum, quòd iſtum mūdum
dicunt eſſe periturū. Ecce in literis pietatis He/
bræorum dicitur deo, quē confitente tanto phi
loſopho, etiam ipſa numina perhorreſcunt: ope
ra, inquit, manuum tuarum ſunt cœli, ipſi peri/
bunt. Nunquid quando cœli peribunt, mūdus
cuius iidem cœli ſuperior pars eſt & tutior, non
peribit? Si hæc ſententia Ioui diſplicet, cuius, ut
ſcribit iſte philoſophus, uelut grauioris autori/
tatis oraculo in Chriſtianorum credulitate cul/
patur, cur non ſimiliter ſapientiam tanquā ſtul
titiam culpat Hebræorū, in quorum libris piiſ/
ſimis inuenitur? Porrò ſi in illa ſapiētia Iudæorū,
quę Porphyrio tam multū placet ut eam deorū
quoque ſuorū uocib. prædicet, legitur cœlos eſſe
perituros, cur uſque adeo uana eſt iſta fallacia, ut
in fide Chriſtianorum, uel inter cætera uel præ
cæteris hoc deteſtētur, quod in ea periturus cre
ditur mundus, quo utique niſi pereunte, cœli nō
poſſunt perire? Et in literis quidē ſacris, quę pro
prie noſtræ ſunt, nō Hebræis nobiſcū commu
nes, id eſt Euangelicis & Apoſtolicis libris legi
tur: Præterit figura huius mūdi. Legitur, mūdus
trāſit: legitur, cœlū & terra trāſibūt. Sed puto
quod præterit, trāſit, trāſibunt aliquāto mitius
dicta ſunt quàm peribunt. In epiſtola quoque Petri
Apoſtoli, ubi aqua inūdatus qui tūc erat periſ/
ſe dictus eſt mundus, ſatis clarū eſt, & quę pars
mundi à toto ſignificata eſt, & quatenus periſſe
dicta ſit, & qui cœli repoſiti igni reſeruandi in
diem iudicii & perditionis hominum impiorū.
Et in eo quod paulo poſt ait: Veniet dies domi
ni ut fur, in quo cœli magno impetu tranſcur/
rent: elementa autem ardentia reſoluētur, & ter
ra, & quæ in ipſa ſunt opera exurentur: ac dein
de ſubiecit, his omnibus pereuntibus, quales o/
portet uos eſſe? poſſunt illi cœli intelligi perituri
quos dixit repoſitos igni reſeruandos, & ea ele
menta accipi arſura quæ in hac ima mundi par
te ſubſiſtūt procelloſa & turbulēta, in qua eoſ/
dem cœlos dixit eſſe repoſitos, ſaluis illis ſupe/
rioribus & in ſua integritate manētibus, in quo
rum firmamēto ſunt ſydera cōſtituta. Nam &
illud quod ſcriptum eſt, ſtellas de cœlo eſſe caſu
ras, pręter quod poteſt multo probabilius, et a/
liter intelligi, magis oſtendit manſuros eſſe illos
cœlos: ſi tamen ſtellæ inde caſuræ ſunt, uel cum
tropica ſit locutio, quod eſt credibilius, uel in i/
A ſto imo cœlo futurū ſit utique mirabilius, quàm nūc
fit. Vnde & illa Vergiliana Stella facem ducēs
multa cum luce cucurrit, & Idæa ſe condidit ſyl
ua. Hoc aūt quod de Pſalmo cōmemoraui nul/
lum cœlorum uidetur relinquere, quod peri/
turum eſſe non dixerit. Vbi enim dicitur: Ope/
ra manuum tuarū ſunt cœli, ipſi peribūt, quàm nul
lum eorum ab opere dei, tam nullū eorū à per/
ditione ſecernitur. Non enim dignabūtur de Pe
tri Apoſtoli locutione quem uehementer ode/
runt, Hebræorū defendere pietatem, deorū ſuo
rum oraculis approbatā: ut ſaltē ne totus mun/
B dus periturus eſſe credatur, ſic à toto pars acci/
piatur, in eo quod dictū eſt: Ipſi peribūt, cū ſoli
cœli infimi perituri ſint: quemadmodū in apo/
ſtolica illa epiſtola à toto pars accipitur, quod di
luuio periiſſe dictus eſt mūdus, quāuis ſola eius
cū ſuis cœlis pars ima perierit. Sed quia hoc, ut
dixi, non dignabūtur, ne uel Apoſtoli Petri ap
probēt ſenſum, uel tantū cōcedant cōflagratio/
ni nouiſsimæ, quantū dicimus ualuiſſe diluuiū,
qui nullis aquis, nullis flāmis totū genus huma
nū perire poſſe cōtendūt: Reſtat ut dicāt, quod
propter ea dii eorū Hebręā ſapientiā laudaue/
rūt, quia iſtū Pſalmū nō legerāt. In pſalmo etiā
C quadrageſimonono de iudicio dei nouiſsimo
intelligitur dictū: Deus manifeſte ueniet, deus
noſter & nō ſilebit. Ignis in cōſpectu eius arde/
bit, & in circūitu ei⁹ tēpeſtas ualida. Aduocabit
cœlū ſurſum, & terrā diſcernere populū ſuum.
Cōgregate illi ſanctos eius, qui diſponūt teſta/
mentū eius ſuper ſacrificia. Hoc nos de dño no
ſtro Ieſu Chriſto intelligimus, quē de cœlo ſpe
ramus eſſe uēturū ad uiuos & mortuos iudican
dos. Manifeſtus enim ueniet inter iuſtos & in/
iuſtos iudicaturus iuſte, qui prius uenit occultus
ab iniuſtis iudicādus iniuſte. Ipſe, inquā, mani/
D feſtus ueniet, & non ſilebit, id eſt in uoce iudicis
euidēs apparebit, qui prius cū ueniſſet occultus,
ante iudicē ſiluit, quādo ſicut ouis ad immolan/
dū ductus eſt, & ſicut agnus corā tondente fuit
ſine uoce, quemadmodū de illo per Eſaiam legi
mus prophetatū, et in Euāgelio uidemus imple
tū. De igne uero & tempeſtate cū in Eſaiæ pro/
phetia tale aliquid tractarem⁹ quomodo eſſent
hæc intelligenda, iam diximus. Quod uero di/
ctum eſt: Aduocabit cœlū ſurſum, quoniā ſan/
cti & iuſti recte cœlum appellantur: nimirum
hoc eſt, quod ait Apoſtolus: Simul cum illis ra
piemur in nubibus in obuiam Chriſto in aera.
Nam

A Nam ſecundũ literę ſuperficiem, quomodo ſurſum aduocatur cœlum, quaſi poſſet eſſe niſi ſurſum? Quod autem adiunctum eſt: Et terram diſcernere populum ſuum, ſi tantummodo ſubaudiatur, aduocabit, id eſt aduocabit & terrã, nec ſubaudiatur ſurſum, hunc uidetur habere ſenſum ſecundum rectam fidem, ut cœlum intelligatur in eis, qui cũ illo ſunt iudicaturi, & terra in eis, qui iudicãdi ſunt: et aduocabit cœlũ ſurſum, non hic intelligamus rapiet in aera, ſed in iudiciarias ſedes eriget. Poteſt & illud intelligi: Aduocabit cœlum ſurſum, aduocabit angelos in ſupernis & excelſis locis, cum quibus deſcẽdat ad B faciendum iudiciũ: aduocabit & terrã, id eſt homines in terra utiq; iudicãdos. Si autem utrũq; ſubaudiendũ eſt, cũ dicitur, & terrã, id eſt & aduocabit & ſurſum: ut iſte ſit ſenſus, aduocabit cœlum ſurſum, & terram aduocabit ſurſum, nihil melius intelligi exiſtimo, quàm homines qui rapientur in obuiam Chriſto in aera, ſed cœlum dictum propter animas, terram propter corpora. Diſcernere porrò populum ſuum, quid eſt niſi per iudicium ſeparare bonos à malis, tanquam oues ab hædis? Deinde conuerſio ſermonis ad angelos facta eſt. Congregate illi iuſtos eius. Profecto enim per angelicum C miniſterium tanta res peragenda eſt. Si autem quærimus, quos iuſtos ei congregaturi ſint angeli, qui diſponunt, inquit, teſtamentum eius ſuper ſacrificia. Hęc eſt omnis uita iuſtorũ, diſponere teſtamentum dei ſuper ſacrificia. Aut enim opera miſericordiæ ſunt ſuper ſacrificia, id eſt ſacrificijs pręponẽda, iuxta ſententiã dei dicentis, Miſericordiam magis uolo q̃ ſacrificium: aut ſi ſuper ſacrificia, in ſacrificijs intelligitur dictum, quomodo ſuper terram fieri dicitur quod fit utique in terra: profecto ipſa opera miſericordiæ ſunt ſacrificia quibus placetur deo, ſicut in libro huius operis decimo me diſſeruiſſe iam reminiſcor: in quibus operibus diſponũt iuſti teſtamẽtum dei, quia propter promiſsiones, quæ nouo eius teſtamento continentur, hęc faciunt. Vnde congregatis ſibi iuſtis ſuis, & ad ſuam dexterã conſtitutis, nouiſsimo utiq; iudicio dicturus eſt Chriſtus: Venite benedicti patris mei, poſsidete paratum nobis regnum à conſtitutione mundi: Eſuriui enim & dediſtis mihi manducare, & cætera quæ ibi proferuntur de bonorum operibus bonis, & eorum præmijs ſempiternis per ultimam ſententiam iudicandis.

L. VIVES

A Stella facem ducens.] Vergil. ij. Aeneid. quum Anchiſes nollet Troia egredi, & Aeneas furens in mortem rueret, Iuppiter ſignum fugæ miſit.

Stella, inquit, facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam ſumma ſuper labentem culmina tecti
Cernimus Idæa claram ſe condere ſylua.

Ariſtoteles in 1. lib. Meteororũ, has ſtellas gigni dicit in halitu in media aeris regione à ſuperiore igne accenſo, qui ſi longitudinem tantum habeant δαλοὶ dicuntur, id eſt lampades: eædem ſunt faces Plinio lib. ij. Emicãt, inquit, & faces, non niſi quum decidunt uiſæ: qualis Germanico Cæſare gladiatorum ſpectaculum edente, præter ora populi meridiano tranſcurrit: duo genera earũ, lampades uocant planè faces: alterũ bolidas, quale Mutinenſibus malis uiſum eſt. Diſtant, q; faces ueſtigia longa faciunt, priore ardente parte, bolis uero perpetua ardens longiorẽ trahit limitem. ſic Plin. b Rapiemur B in nubibus obuiam Chriſto.] Veteres libri habẽt omnes in obuiam, ex quibus etiam alibi ſic emendaui, non quod melius non putem dici obuiam ire, quàm in obuiam, ſed mihi non tam conſiderãdum fuit, quid purius diceretur, ut quid Auguſtinus ſcripſiſſet: non dubium quin ueterẽ aliquam interpretationẽ ſecutus ſit, quæ quod Græce εἰς ἀπάντησιν uerterit in obuiam.

De prophetia Malachię qua dei iudicium ultimum declaratur, & quorum dicitur per purificatorias pœnas facienda mundatio. Cap. XXV

[a]Propheta Malachias, ſiue Malachi C qui & angelus dictus eſt, [b]qui etiam Eſdras ſacerdos, cuius alia in canonem ſcripta recepta ſunt, ab aliquibus creditur, nam de illo hanc eſſe Hebræorũ opinionẽ dicit Hieronymus, iudicium nouiſsimum prophetauit, dicẽs: Ecce uenit dicit dominus omnipotens. Et quis ſuſtinebit diem introitus eius, aut quis ferre poterit ut aſpiciat eum? Quia ipſe ingreditur quaſi ignis conflatorij, & quaſi herba lauantium. Et ſedebit conflans, & emundans ſicut aurum, & ſicut argentũ, & emũdabit filios Leui. Et fundet eos ſicut aurũ & argentum, & erunt domino offerentes hoſtias in iuſtitia. Et placebit domino ſacrificium Iuda & D Hieruſalem ſicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus. Et accedam ad uos in iudicio, & ero teſtis uelox ſuper maleficos, & ſuper adulteros, & ſuper eos, qui iurant in nomine meo mendaciter, & qui fraudãt mercede mercenarijs, & opprimunt per potentiam uiduas, & percutiũt pupillos, & peruertunt iudiciũ aduenæ, & qui non timent me dicit dominus omnipotens. Quoniam ego dominus deus ueſter, et non mutor. Ex his quæ dicta ſunt uidetur euidentius apparere in illo iudicio quaſdam quorundam purgatorias pœnas futuras. Vbi enim dicitur: Quis ſuſtinebit

nebit diē introitus eius, aut quis ferre poterit ut A aſpiciat eum, quia ipſe ingreditur quaſi ignis cōflatorij, & quaſi herba lauantium, & ſedebit conflans & emendans ſicut aurum, & ſicut argentum, & emundabit filios Leui, & fundet eos ſicut aurum & ſicut argentum: quid aliud intelligendum eſt? Dicit tale aliquid & Eſaias: Lauabit dominus ſordes filiorum & filiarum Sion, & ſanguinem emundabit de medio eorum ſpiritu iudicij & ſpiritu combuſtionis. Niſi forte ſic eos dicendum eſt emundari à ſordibus, & eliquari quodammodo cum ab eis mali per pœnale iudicium ſeparantur, ut illorum ſegregatio B atq; damnatio purgatio ſit iſtorum, quia ſine talium de cætero cōmixtione uicturi ſunt. Sed cum dicit: Et emundabit filios Leui, & fundet eos ſicut aurum & argentum, & erunt domino offerentes hoſtias in iuſtitia, & placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalem, utiq; oſtendit eos ipſos, qui emundabuntur, deinceps in ſacrificijs iuſtitiæ domino eſſe placituros, ac per hoc ipſi à ſua iniuſtitia mundabūtur,[c] in qua domino hoſtiæ diſplicebant. Porrò in plena perfectaq; iuſtitia cum mundati fuerint, ipſi erunt. Quid enim acceptius deo tales offerunt, quàm ſeipſos? Verum iſta quæſtio de purgatorijs pœ- C nis, ut diligentius pertractetur, in tempus aliud differēda eſt. Filios autem Leui & Iuda & Hieruſalem, ipſam dei eccleſiam debemus accipere, non ex Hebræis tantum, ſed ex alijs etiam gentibus congregatam, nec talem, qualis nunc eſt, ubi ſi dixerimus, quia peccatum nō habemus, noſipſos ſeducimus, & ueritas in nobis non eſt: ſed qualis tūc erit uelut area per uentilationem, ita per iudicium purgata nouiſſimum, eis quoq; igne mundatis, quibus talis mundatio neceſſaria eſt: ita ut nullus omnino ſit, qui offerat ſacrificium pro peccatis ſuis. Omnes enim qui ſic of- D ferunt, profecto in peccatis ſunt, pro quibus dimittēdis offerunt, ut cū obtulerint, acceptumq; deo fuerit, tunc dimittantur.

L. VIVES

a PRopheta Malachiel, ſiue Malachias.] In antiquis exemplaribus legitur Propheta Malachiel, ſiue Malachi. Profecto Malachiam uocatum eſſe Malachiel nō cōmemini legiſſe me, & Malachiam aiunt interpretari angelum eius. Idcirco Malachi dicitur. nam ſi Malachiel eſſet, puto etymon eius futurum angelum dei, nā el eſt deus, niſi me fallit illius linguæ imperitia. itaq; arbitror ſic legendum: propheta Malachias, ſiue Malachi. b Qui etiam Eſdras.] De hoc libro xviij. c In qua domino hoſtiæ.] Alibi melius, in qua domino diſplicebant. Hoſtiæ porrò.

De ſacrificijs quæ ſancti offerent deo ſic placitura, quomodo in diebus priſtinis & annis prioribus placuerunt.

Cap. XXVI.

VOlens autem deus oſtendere ciuitatem ſuam, tunc in iſta conſuetudine non futuram, dixit filios Leui oblaturos hoſtias in iuſtitia. Non ergo in peccato. Ac per hoc non pro peccato. Vnde intelligi poteſt in eo, quod ſecutus adiūxit atq; ait: Et placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalē, ſicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus, fruſtra ſibi Iudæos ſecundum legem ueteris B teſtamēti ſacrificiorū ſuorū præterita tēpora polliceri. Non enim tunc in iuſtitia, ſed in peccatis hoſtias offerebāt, quando pro peccatis præcipue ac primitus offerebant, uſq; adeo ut ſacerdos ipſe, quem debemus utiq; credere cæteris fuiſſe iuſtiorem, ſecundum dei mandatū ſoleret primū pro ſuis offerre peccatis, deinde pro populi. Quapropter exponere nos oportet quomodo ſit accipiendū, quod dictū eſt: Sicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus. Fortaſsis enim tempus illud commemorat, quo primi homines in paradiſo fuerūt. Tunc enim puri atq; C integri ab omni ſorde ac labe peccati, ſeipſos deo mundiſſimas hoſtias offerebant. Cæterū ex quo commiſſę præuaricationis cauſa inde dimiſsi ſunt atq; humana in eis natura damnata eſt, excepto uno mediatore, & poſt lauacrum regenerationis quibuſq; adhuc paruulis[a], nemo mundus à ſorde, ſicut ſcriptum eſt, nec infans cuius eſt uita unius diei ſuper terrā. Quod ſi reſpondetur, etiā eos merito dici poſſe offerre hoſtias in iuſtitia qui offerunt in fide: Iuſtus enim ex fide uiuit, quamuis ſeipſum ſeducat, ſi dixerit ſe peccatum non habere: & ideo non dicat, quia D ex fide uiuit: nunquid dicturus eſt quiſpiā hoc fidei tempus illi fini eſſe coæquandum, quando igne iudicij nouiſſimi mundabuntur, qui offerunt hoſtias in iuſtitia? Ac per hoc quoniā poſt talem mundationē nullum peccatū iuſtos habituros eſſe credendum eſt, profecto illud tēpus, quantū attinet ad nō habere peccatū, nulli tempori cōparandum eſt, niſi quando primi homines in paradiſo ante præuaricationem innocentiſſima felicitate uixerunt. Recte itaq; intelligitur hoc ſignificatum eſſe, cū dictū eſt: Sicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus. Nam & per Eſaiam poſtea quàm cœlum nouum & ter-

ta noua promiſſa eſt: inter cętera, quę ibi de ſan A ctorũ beatitudine per allegorias, & ænigmata exequitur, quibus expoſitionẽ congruam red- dere nos prohibuit uitandæ longitudinis cura, Secundùm dies, inquit, ligni uitæ erunt dies po puli mei. Quis aũt ſacras literas attigit, & igno rat ubi deus plantauerit lignũ uitæ, à cuius cibo ſeparatis illis hominibus quando eos ſua de pa radiſo eiecit iniquitas, eidem ligno circumpoſita eſt ignea terribiliſq; cuſtodia? Quod ſi quiſquã illos dies ligni uitæ, quos cõmemorauit prophe ta Eſaias: iſtos qui nunc aguntur eccleſiæ Chri- ſti dies eſſe contendit, ipſumq; Chriſtũ lignum uitæ prophetice dictum, quia ipſe eſt ſapientia dei, de qua Salomon ait: Lignum uitę eſt omni bus amplectẽtibus eã, nec annos egiſſe aliquos in paradiſo illos primos homines, unde tam ci- to eiecti ſunt, ut nullum ibi gignerent filium: & ideo nõ poſſe illud tempus intelligi, in eo quod dictum eſt: Sicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus: Iſtam prætereo quæſtionẽ, ne cogar quod prolixũ eſt cũcta diſcutere, ut aliquid ho- rũ ueritas manifeſtata cõfirmet. Video quippe alterũ ſenſum, ne dies priſtinos, & annos prio- res, carnalium ſacrificiorum nobis pro magno C munere per Prophetam promiſſos fuiſſe creda mus.[b] Hoſtiæ nãq; illæ ueteris legis, quę de pe coribus immaculatis, ac ſine ullo prorſus uitio iubebantur offerri, ſignificabant homines ſan- ctos, qualis ſolus inuẽtus eſt Chriſtus ſine ullo omnino peccato. Proinde quia poſt iudiciũ cũ fuerint etiã igni mũdati, qui eiuſmodi mũdatio ne ſunt digni, in omnibus ſanctis nullum inue- nietur omnino peccatũ, atq; ita ſeipſos offerent in iuſtitia, ut tales hoſtiæ omnimodo immacula tæ, ac ſine ullo uitio ſint futuræ, erunt profecto ſicut priſtinis diebus, & ſicut annis prioribus, quando in umbra huius rei futuræ mũdiſſimæ offerebantur hoſtiæ. Hæc erit nanq; mundi- D tia tunc in immortali carne ac mẽte ſanctorum, quæ figurabatur in illarũ corporibus hoſtiarũ. deinde propter eos, qui nõ mũdatiõe, ſed dam- natiõe ſunt digni, Et accedam, inquit, ad uos in iudiciũ, & ero teſtis uelox ſuper maleficos & ſu- per adulteros, & cætera: quibus dãnabilibus e- numeratis criminibus addidit, Quoniã ego do minus deus ueſter, & nõ mutor. Tanq; diceret: cũ nos mutauerit, & in deterius culpa ueſtra, & in melius gratia mea, ego non mutor. Teſtẽ ue ro ſe dicit futurum, quia in iudicio ſuo non indi get teſtibus. Eumq; uelocem, ſiue quia repente uenturus eſt, eritq; iudiciũ ipſo inopinato eius aduentu celerrimum, quod tardiſſimũ putaba- tur: ſiue quia ipſas conuincet ſine ulla ſermonis prolixitate conſciẽtias. In cogitationibus enim, ſicut ſcriptũ eſt, impij interrogatio erit. Et Apo ſtolus: Cogitationibus, inquit, accuſantibus, uel etiã excuſantibus, in die qua iudicabit deus oc- culta hominum, ſecundum Euãgelium meum per Ieſum Chriſtum. Etiam ſic ergo dominus futurus teſtis intelligendus eſt uelox, cum ſine mora reuocaturus eſt in memoriam, unde con- uincat, puniatq; conſcientiam. B

L. VIVES

a NEmo mundus à ſorde.} [redacted] b Ho[redacted]

De ſeparatione bonorũ & malorum: per quã nouiſsimi iudicij diſcretio de- claratur. Cap. XXVII.

Illud etiam, quod aliud agẽs in deci mooctauo lib. ex iſto propheta po
1 ſui, ad iudicium nouiſſimũ pertinet, ubi ait: Erunt mihi, dicit dominus omnipotens, in die, quã ego facio in acquiſitionẽ: & eligã eos ſicut eligit homo filiũ ſuum, qui ſeruit ei: & cõuertar, & uidebitis, quid ſit inter iuſtum, & impiũ: & inter ſeruientẽ deo, & eum, qui non ſeruit ei. Quia ecce dies uenit, ar dens ſicut clibanus, & cõburet eos, & erunt om- nes alienigenę, & uniuerſi qui faciunt iniquitatẽ ſtipula, & ſuccendet eos dies ueniẽs, dicit domi- nus omnipotens: & nõ relinquetur in eis radix, neq; ramus. Et orietur nobis, qui timetis nomẽ meum, ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius, & e- grediemini & ſalietis ſicut uituli de uinculis rela xati: & cõculcabitis iniquos, & erũt cinis ſub pe dibus

dibus ueſtris, dicit dominus omnipotens. Hæc diſtantia præmiorum, atq; pœnarũ iuſtos dirimens ab iniuſtis, quæ ſub iſto ſole in huius uitæ uanitate non cernitur, quando ſub illo ſole iuſtitiæ in illius uitæ manifeſtatione clarebit, Tunc profecto erit iudiciũ, quale nunquam fuit.

De lege Moyſi ſpiritualiter intelligenda, ne in damnabilia murmura carnalis ſenſus incurrat. Cap. XXVIII.

Q Vod uero ſubiungit idẽ propheta: Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mãdaui ei in Choreb ad omnẽ Iſrael: præcepta & iudicia opportune cõmemorat, poſt declaratũ tã magnũ futurũ inter obſeruatores legis, contemptoresq; diſcrimẽ, ſimul etiã ut diſcant legẽ ſpiritaliter intelligere, & inueniant in ea Chriſtum, per quem iudicẽ facienda eſt inter bonos & malos ipſa diſcretio. Non enim fruſtra idem dominus ait Iudęis: Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi. De me enim ille ſcripſit. Carnaliter quippe accipiẽdo legẽ, & eius promiſſa terrena rerũ cœleſtium figuras eſſe neſcientes, in illa murmura corruerũt: ut dicere auderent: [a] Vanus eſt qui ſeruit deo. Et quid amplius, quia cuſtodiuimus mandata eius, & quia ambulauimus ſimplices ante faciẽ domini omnipotentis? [b] Et nunc nos beatos dicimus alienos, & ædificantur omnes, qui faciunt iniquitatẽ. Quibus eorũ uerbis quodammodo propheta compulſus eſt, nouiſſimũ pronunciare iudicium: ubi mali nec ſaltem falſò ſint beati, ſed apertiſsime appareant miſerrimi: & boni nulla temporali ſaltem miſeria laborẽt, ſed clara ac ſempiterna beatitudine perfruãtur. Dixerat quippe iſtorum talia quædam uerba etiam ſuperius dicentium: Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu domini: & tales ei placent. Ad hæc, inquam, cõtra deum murmura peruenerunt, legem Moyſi carnaliter accipiendo. Vnde & ille in pſalmo ſeptuageſimo ſecundo, penè cõmotos dicit fuiſſe pedes ſuos, & effuſos greſſus ſuos utiq; in lapſum, quia zelauit in peccatoribus, pacem peccatorum intuens: ita ut inter cætera diceret: Quomodo ſciuit deus, & ſi eſt ſcientia in altiſsimo? Diceret etiam: Nunquid uane iuſtificaui cor meum, [c] & laui inter innocentes manus meas? Vt autem ſolueret hanc difficillimam quæſtionem, quæ fit cum uidentur boni eſſe miſeri, & fœlices mali: Hoc, inquit, labor eſt ante me, donec introeam in ſanctuarium dei, & intelligam in nouiſsima. In nouiſsimo quippe iudicio nõ ſic erit: ſed aperta iniquorũ miſeria, & aperta fœlicitate iuſtorũ, longe, quàm nunc eſt, aliud apparebit.

L. VIVES

a Vanus eſt, qui ſeruit deo.] Querela non impia modo, uerum etiã imperita, & ſtulta, hominũ, non procul à belluarum ingenio diſtantiũ, quibus præſentia tantum & ante oculos expoſita noſcũtur & curæ ſunt: in intimos malorum animos intuere, uidebis illos conſcientiæ laniatu diſcerptos, aut in uentura tempora oculos attolle, ſpectabis feras forſan mortalium opinione, ſed graues certe, & condignas pœnas ſceleribus paratas. Itáne Iudæi, uanus eſt, qui ſeruit domino? Venit ergo tempus, in quo, nec uani uobis uideamini, nec ſeruiatis domino. b Et nunc nos beatos dicimus alienos.] Dicitis quidẽ, ſed an ſunt? c Et laui inter innocẽtes.] In antiquis libris ſcribitur: Et laui in innocentibus, ſeruata proprietate Græca, ἐν, pro inter.

De aduentu Heliæ ante iudicium: cuius prædicatione ſcripturarum ſecreta reſerante, Iudæi conuertentur. Cap. XXIX.

C Vm autẽ admonuiſſet, ut meminiſſent legis Moyſi: quoniam præuidebat eos, multo adhuc tempore, non eam ſpiritaliter, ſicut oportuerat, accepturos, continuo ſubiecit: Et ecce ego mittã uobis [a] Heliã Thesbitẽ, ante quàm ueniat dies domini magnus, & illuſtris: qui conuertet cor patris ad filiũ, & cor hominis ad proximum ſuum, ne forte ueniens percutiam terrã penitus. Per hũc Heliam magnum mirabilẽq; prophetam expoſita ſibi lege, ultimo tempore ante iudiciũ, [b] Iudæos in Chriſtum uerum, id eſt, in Chriſtum noſtrũ eſſe credituros, celeberrimum eſt in ſermonibus, cordibusq; fidelium. Ipſe quippe ante aduentũ iudicis ſaluatoris non immerito ſperatur eſſe uenturus: qui etiam nũc uiuere non immerito creditur. Curru nanq; igneo raptus eſt de rebus humanis: quod euidentiſsime ſancta ſcriptura teſtatur. Cũ uenerit ergo exponẽdo legem ſpiritaliter, quam nunc Iudæi carnaliter ſapiunt: conuertet cor patris ad filium, [c] id eſt, cor patrũ ad filios. Singularẽ quippe pro numero plurali interpretes Septuaginta poſuerunt. Et eſt ſenſus, ut etiam filij ſic intelligant legem, id eſt, Iudæi, quemadmodum patres eam intellexerunt, id eſt, prophetæ, in quibus erat & ipſe Moyſes. Sic enim cor patrum conuertetur ad filios, cum intelligentia patrum perducetur ad intelligentiam filiorum: & cor filiorum ad patres eorum, dum in id, quod ſenſe-

runt illi, conſentiant & iſti. Vbi & Septuaginta A dixerunt:[d] & cor hominis ad proximum ſuum: ſunt enim inter ſe ualde proximi patres & filij. quanquam in uerbis Septuaginta interpretum, qui prophetice interpretati ſunt, poteſt ſenſus alius, idéq; electior inueniri: ut intelligatur Helias cor dei patris conuerſurus ad filium: nõ utiq; agendo, ut pater diligat filium: ſed docendo, quòd pater diligat filium: ut & Iudæi, quem prius oderant, diligant eundẽ, qui noſter eſt Chriſtus.[e] Iudæis enim nunc auerſum cor habet deus à Chriſto noſtro: quia non putant eum deum eſſe, neq; dei filiũ. Eis ergo tunc cor eius con B uertetur ad filium, cum ipſi conuerſo corde didicerint dilectionem patris in filium. Quod uero ſequitur: Et cor hominis ad proximum ſuum, id eſt, conuertet Helias cor hominis ad proximum ſuũ: quid melius intelligitur, quàm cor hominis ad hominem Chriſtum? Quum enim ſit in forma dei deus noſter: formã ſerui accipiens, eſſe dignatus eſt etiã proximus noſter. Hæc ergo faciet Helias. Ne forte, inquit, ueniam, & percutiam terram penitus. Terra ſunt enim, qui terrena ſapiunt: ſicut Iudæi carnales uſq; nunc: ex quo uitio contra deum murmura illa uenerunt: C quia mali ei placent, & uanus eſt qui ſeruit deo.

L. VIVES

a Heliam Thesbiten.] De hoc propheta tertio regnorum multa, quem uiuentem in igneo curru à domino raptum, Iudæi uenturum putãt ante Chriſtum, ex hoc Malachiæ teſtimonio: quod etiam Apoſtoli ſignificant, cum ex domino quærunt, Matthæi decimoſeptimo, quid ergo ſcribæ dicunt, quód Heliam oporteat primum uenire. quibus dominus cum reſpondet Heliam iam uenisse, nõ reprobat quæ ab ſcribis tradita ſunt, ut docet Origenes, ſed alium Heliæ aduẽtum ante ſe indicat factum, quod ignorauerant ſcribæ. Nam & prius dixerat: Helias quidem uenturus eſt, & reſtituet omnia. Cæterũ quod ſic opinione publica receptum erat, Heliam præceſſurum Chriſtum, nec utrum Chriſti aduentum ſatis dijudicabant, dominus ne hoc uide- D retur obtigiſſe, quo minus ueniſſe Chriſtum crederent, & cum agnoſcerent iam miſſum, qui mittendus erat, Heliam ait ueniſſe, Ioannem ſignificans, de quo ad multitudinem teſtificatur, ſi uultis recipere, ipſe eſt Helias. Ne moueat uos, quod Heliam non putatis uidiſſe uos ante hunc, de quo an ſit Chriſtus ambigitis. Quippe, ſi libet credere, nemo falletur, quòd Ioannem, qui me anteceſſit, arbitretur Heliam eſſe, qui uenturus eſt, non per tranſanimationem, uelut in huius corpus anima migrauerit illius, aut quòd redditus ſit Iudææ Thesbites ille qui igneo curru hominibus ereptus eſt, ſed quia præceſsit me in ſpiritu & uirtute Heliæ, ut conuertat corda patris in filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, paretq; domino plebem perfectam, ſicut angelus de illo uaticinatus eſt, quum naſciturum patri nunciauit. Lucæ primo. Quam rem excelſam & myſterij maximi plenam quum dominus deſignaret, nec plenam apertãq; A ſententiam promeret, more ſuo auditorum mentes excitauit, ac in ſublime ſuſtulit, dicens: Qui habet aures audiendi audiat. Et profecto Ioannes maxima uitæ parte Heliam referebat, uterq; in eremo uixit, uterq; zona accinctus pellicea, uterq; reges ſceleroſos obiurgans, uterq; à regibus inſectatus atq; uexatus, uterq; quàm primum dominum uenturum prænuncians. Nihil ergo oberat, quo minus Heliæ nomine Ioannes eſſe cenſeretur, nuncius prioris aduentus Chriſti, ſicut ille poſterioris, & qui uenturus in ſecundo ſeruatoris aduentu iuxta corporis ſpeciem, iam per Ioannem uenerit ſpiritu & uirtute. b Iudæos in Chriſtum uerum.] Hoc eſt quod dominus ait: Helias quidem uenturus eſt, qui reſtituet omnia. Dum corrigit, inquit Chryſoſtomus, infidelitatem Iudæorum, qui tunc inuenientur. Quod eſt conuertere corda patrum ad filios Iudæorum uidelicet, hoc eſt ad Apoſtolos. Quærit poſtea ſi tot bona pa- B riet Heliæ præſentia, quin illum ante ſuum priorem aduentum dominus miſit? Reſpondet, quia etiam tum Iudæi Chriſtum exiſtimantes Heliam non ei fidem habuerunt, in fine uero mundi Heliæ credent, qui quum poſt tam diuturnam expectationẽ uenerit annuncians Ieſum, facilius recipient quæ ab eo dicentur. c Id eſt, cor patrum ad filios.] Sic ex Hebræo uertit Hieronymus Malachiæ iiij. d Et cor hominis ad proximum ſuum.] Hieronymus ſic, & cõuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres. e Iudæis enim nunc.] In codice Brugen. ſic legitur: Iudæis enim nunc auerſum cor habet deus à Chriſto noſtro, quia hoc putant. Eſt enim hæc uulgaris locutio tibi ego non ſum eruditus q. dicat non uideor. Quale eſt illud Craſsi: Non es meus conſul cui ego non ſum ſenator.

Quòd in libris Veteris teſtamẽti cum deus legitur iudicaturus, non euidenter Chriſti perſona monſtretur, ſed ex quibuſdam teſtimonijs, ubi dominus deus loquitur, non dubie appareat quòd ipſe ſit Chriſtus.

Cap. XXX.

Multa alia ſunt ſcripturarum teſtimonia diuinarum de nouiſsimo iudicio a dei, quæ ſi omnia colligã, nimis longum erit.[a] Satis ergo ſit, quod & nouis & ueteribus literis ſacris hoc prænunciatum eſſe probauimus. Sed ueteribus futurum eſſe iudicium, id eſt, iudicem Chriſtum D de cœlo eſſe uenturum, non tam euidenter expreſſum eſt. propterea quia cum ibi dicitur dominus deus eſſe uenturus, uel dominum deum dicit eſſe uenturum, non conſequenter intelligitur Chriſtus: dominus enim deus & pater eſt, & filius, & ſpiritus ſanctus, neq; hoc tamen inteſtatum relinquere nos oportet. Primo itaq; demonſtrandum eſt, quemadmodum Ieſus Chriſtus tanquam dominus deus loquatur in propheticis libris, & tamen Ieſus Chriſtus euidenter appareat: ut & quando ſic non apparet, & tamen ad illud ultimũ iudiciũ dominus deus dicitur eſſe

tur eſſe uenturus, poſsit Ieſus Chriſtus intelligi. Eſt locus apud Eſaiam prophetam, qui hoc quod dico euidenter oſtendit: Deus enim per Prophetã: Audi me, inquit, Iacob & Iſrael quẽ ego uoco. Ego ſum primus, & ego in ſempiternum: & manus mea fundauit terrã, & dextera mea firmauit cœlum. Vocabo eos, & ſtabũt ſimul, & cõgregabuntur omnes & audient. Quis eis annunciauit hæc? Diligens te, feci uoluntatẽ tuam ſuper Babylonẽ, ut auferrem ſemẽ Chaldæorum. Et locutus ſum, & ego uocaui. Adduxi eum, & proſperã feci uiam eius. Accedite ad me, & audite hæc. Nõ à principio locutus ſum in abſcondito, quando fiebãt, ibi eram. Et nunc dominus deus miſit me, & ſpiritus eius. Nempe ipſe eſt qui loquebatur ſicut dominus deus: nec tamen intelligeretur Ieſus Chriſtus, niſi addidiſſet, & nunc dominus deus miſit me, & ſpiritus eius, Hoc enim dixit ſecundum formã ſerui de re futura, utens præteriti temporis uerbo, quẽadmodum apud eundem prophetam legitur: Sicut ouis ad immolandum ductus eſt. Non enim ait ducetur, ſed pro eo quod futurũ erat pręteriti tẽporis uerbum poſuit. Et aſsidue Propheta ſic loquitur. Eſt & alius locus apud Zachariam, qui hoc euidenter oſtendit, quod omnipotentẽ miſit omnipotens. Quis quẽ, niſi deus pater deũ filiũ? Nam ita ſcriptũ eſt, Hæc dicit dominus omnipotens: Poſt gloriam miſit me ſuper gentes, quæ ſpoliauerũt uos, quia qui tetigerit uos, quaſi qui tangit pupillã oculi eius. Ecce ego inferam manum meam ſuper eos, & erunt ſpolia his qui ſeruierant eis, & cognoſcetis, quia dominus omnipotens miſit me. Ecce dicit dominus omnipotens, à domino omnipotente ſe miſſum. Quis hic audeat intelligere niſi Chriſtum loquentem, ſcilicet ouibus quæ perierant domus Iſrael? Ait namq; in Euangelio: Non ſum miſſus, niſi ad oues quę perierunt domus Iſrael, quas hic comparauit pupillæ oculi dei, propter excellentiſsimum dilectionis affectum, ex quo genere ouiũ, etiam ipſi Apoſtoli fuerunt. Sed poſt gloriam reſurrectionis utiq; ſuæ, quæ ante quàm fieret, ait Euãgeliſta Ioannes: Nondũ erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondũ erat glorificatus: etiã ſuper gentes miſſus eſt in Apoſtolis ſuis: ac ſic impletum eſt quod in Pſalmo legitur, Erues me de cõtradictionibus populi, conſtitues me in caput gentium: ut qui ſpoliauerant Iſraelitas, quibusq; Iſraelitæ ſerui-

A rant, quando ſunt gentibus ſubditi, non uiciſſim eodem modo ſpoliarentur, ſed ipſi ſpolia fierent Iſraelitarum. Hoc enim Apoſtolis promiſerat, dicens: Faciam uos piſcatores hominũ. Et uni eorum: Ex hoc iam, inquit, homines eris capiens. Spolia ergo fient, ſed in bonum tanquam erepta uaſa illi forti, ſed fortius alligato. Item per eundem prophetã dominus loquens: Et erit, inquit, in die illa, quæram auferre omnes gentes, quæ ueniunt contra Hieruſalem, & effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ & miſericor-
B diæ, & aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, & plangent ſuper eo planctum, quaſi ſuper chariſſimũ, & dolebunt dolore quaſi ſuper unigenitũ. Nunquid niſi dei eſt auferre omnes gentes inimicas ſanctæ ciuitatis Hieruſalẽ, quæ ueniunt contra eã, id eſt, cõtrariæ ſunt ei? Vel ſicut alij ſunt interpretati, ueniunt ſuper eam, id eſt, ut eam ſibi ſubijciant, aut ſuper domum Dauid effundere, & ſuper habitatores eiuſdem ciuitatis ſpiritũ gratię & miſericordię? Hoc utiq; id eſt, & ex perſona dei dicitur per Prophetam: & tamẽ hunc deum hæc tam magna & tam diuina facientem ſeſe Chriſtus oſtendit, adiun-
C gendo atq; dicendo: Et aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, & plangent ſuper eo planctum quaſi ſuper chariſsimum ſiue dilectũ, & dolebũt dolore quaſi ſuper unigenitum. Pœnitebit quippe in die illa Iudæos etiã eos qui accepturi ſunt ſpiritum gratię & miſericordię quòd in eius paſsione inſultauerunt Chriſto, cum ad eum aſpexerint in ſua maieſtate uenientem, eumq; eſſe cognouerint, quem prius humilem in ſuis parentibus illuſerunt, quamuis & ipſi parentes eorum tantæ illius impietatis authores reſurgentes uidebunt eum, ſed puniendi iam
D non adhuc corrigendi. Non itaq; hoc loco ipſi intelligendi ſunt, ubi dictũ eſt: & effundam ſuper domum Dauid & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ & miſericordiæ, & aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, ſed tamẽ de illorum ſtirpe uenientes, qui per Heliam illo tempore ſunt credituri. Sed ſicut diximus Iudæis, uos occidiſtis Chriſtum, quamuis hoc parentes eorum fecerint, ſic & iſti ſe dolebũt feciſſe quodammodo, quod fecerunt illi, ex quorũ ſtirpe deſcendunt. Quamuis ergo accepto ſpiritu gratiæ & miſericordiæ iam fideles non damnabuntur cum impijs parentibus ſuis, dolebũt

tamen tanquam ipſi fecerint,quod ab illis factū A
eſt. Non igitur dolebunt reatu criminis,ſed pie
tatis affectu. Sanè ubi dixerunt ſeptuaginta in-
terpretes: & aſpicient ad me pro eo quod inſul-
tauerunt:ſic interpretatum eſt ex Hebræo:& a-
ſpicient ad me quem confixerunt. Quo quidē
uerbo euidentius Chriſtus apparet crucifixus.
Sed illa inſultatio quā ſeptuaginta ponere ma-
luerunt,eius uniuerſæ nō defuit paſsioni. Nam
& detento, & alligato, & adiudicato,& oppro-
brio ignominioſæ ueſtis induto, & ſpinis coro-
nato, & calamo in capite percuſſo, & irridenter
flexis genibus adorato, & crucem ſuam portan B
ti, & in ligno iam pendenti,utiq; inſultauerunt.
Proinde interpretationem nō ſequētes unam,
ſed utranq; iungentes,cū & inſultauerūt,& con
fixerūt legimus,plenius ueritatē dominicæ paſ-
ſionis agnoſcimus. Cum ergo in propheticis li-
teris ad nouiſsimū iudicium faciendum deus le-
gitur eſſe uenturus, &ſi eius alia diſtinctio non
ponatur: tantū modo propter ipſum iudicium
Chriſtus debet intelligi,quia &ſi ipſe pater iudi
cabit,per aduentū tamē filij hominis iudicabit.
Nam & ipſe per ſuæ præſentiæ manifeſtatio-
nem non iudicabit quenq;, ſed omne iudicium
dedit filio. Qui manifeſtabitur homo iudicatu- C
rus,ſicut homo eſt iudicatus. Quis eſt enim ali-
us,de quo item deus loquitur per Eſaiā ſub no-
mine Iacob & Iſrael de cuius ſemine corpus ac-
cepit? Quod ita ſcriptū eſt: Iacob puer meus,ſu-
ſcipiā illum, Iſrael electus meus, aſſumpſit eum
anima mea. Dedi ſpiritū meum in illum,iudiciū
gentibus proferet. Non clamabit,neq; ceſſabit,
neq; audietur foris uox eius. Calamum quaſſa-
tum nō conteret,& linū fumans non extinguet,
ſed in ueritate proferet iudiciū. Refulgebit & nō
confringetur,donec ponat in terra iudiciū,& in
nomine eius gentes ſperabūt. In Hebręo non D
legitur Iacob & Iſrael. Sed quod ibi legitur ſer-
uus meus: nimirū Septuaginta interpretes uo-
lentes admonere quatenus id accipiendum ſit,
quia ſcilicet propter formā ſerui dictum eſt, in
qua ſe altiſsimus humillimū præbuit, ipſius ho
minis nomen ad eum ſignificandum poſuerūt,
de cuius genere eadem ſerui forma ſuſcepta eſt.
Datus eſt in eum ſpiritus ſanctus, quod & co-
lumbæ ſpecie euangelio teſte monſtratum eſt.
Iudicium gentibus protulit,quia prænunciauit
futurū,quod gentibus erat occultum. Manſue-
tudine non clamauit:nec tamen in prædicanda

A ueritate ceſſauit. Sed non eſt audita foris uox e-
ius nec auditur,quandoquidē ab eis qui foris ab
eius corpore præciſi ſunt,nō illi obeditur:ipſoſq;
ſuos perſecutores Iudæos,qui calamo quaſſato
perdita integritate & lino fumāti amiſſo lumi-
ne comparati ſunt, non contriuit, nec extinxit,
quia pepercit eis,qui nondum uenerat eos iudi-
care, ſed ab eis iudicari. In ueritate ſanè iudiciū
protulit, prædicens eis quādo puniendi eſſent,
ſi in ſua malignitate perſiſterēt. Refulſit in mon
te facies eius, in orbe fama eius, nec confractus
ſiue contritus eſt,quia neq; in ſe,neq; in eccleſia
B ſua ut eſſe deſiſteret,perſecutorib. ceſsit. Et ideo
nō eſt factū, nec fiet, quod inimici eius dixerūt,
uel dicunt: Quādo morietur, & peribit nomen
eius,donec ponat in terra iudicium. Ecce mani-
feſtatum eſt quod abſconditum quærebamus.
Hoc enim eſt nouiſsimum iudicium, quod po-
net in terra,cū uenerit ipſe de cœlo. De quo iam
uidemus impletum, quod hic ultimum poſitū
eſt: Et in nomine eius gētes ſperabunt. Per hoc
certe quod negari non poteſt, etiam illud creda
tur,quod impudenter negatur. Quis enim ſpe-
raret, quod etiam hi qui nolunt adhuc credere
in Chriſtum,iam nobiſcum uidēt, & quoniam
C negare non poſſunt,dentibus ſuis frendent, &
tabeſcunt? Quis inquā ſperaret gētes in Chri
ſti nomine ſperaturas eſſe,quando tenebatur,li
gabatur,cædebatur,illudebatur,& crucifigeba-
tur, quando & ipſi diſcipuli ſpem perdiderant,
quam in illo habere iam cœperant? Quod tunc
uix unus latro ſperauit in cruce, nunc ſperant
gentes longe lateq; diffuſæ. Et ne in æternum
moriantur, ipſa in qua ille mortuus eſt cruce ſi-
gnātur. Nullus igitur uel negat uel dubitat per
Ieſum Chriſtū tale quale iſtis ſacris literis præ-
nunciatur, futurum eſſe nouiſsimum iudicium,
D niſi quis eiſdem literis,neſcio qua incredula ani-
moſitate ſeu cæcitate non credit:quæ iam uerita
tem ſuam orbi demōſtrauere terrarum. In illo
itaq; iudicio uel circa illud iudiciū, has res didici
mus eſſe futuras: Heliam Thesbiten, fidem Iu-
dæorum, antichriſtum perſecuturū, Chriſtum
uenturū iudicaturū, mortuorum reſurrectionē,
bonorum malorumq; diremptionem: mundi
cōflagrationem eiuſdemq; rænouationē. Quæ
omnia quidem uētura eſſe credendum eſt: ſed
quibus modis, & quo ordine ueniant, magis
tunc docebit rerum experientia,quàm nunc ua
let conſequi ad perfectum hominum intelligen
tia

tia. exiſtimo tamen eo quo à me cõmemorata ſunt ordine eſſe uentura. Duo nobis ad hoc opus pertinentes reliqui ſunt libri, ut adiuuante domino promiſſa compleamus, quorum unus erit de malorũ ſupplicio, alius de fœlicitate iuſtorum. In quibus maximè ſicut deus donauerit, argumenta refellentur humana, quæ contra prædicta ac promiſſa diuina ſapiẽter ſibi miſeri reddere uidentur, & ſalubris fidei nutrimẽta uelut falſa & ridenda contemnunt. Qui uero ſecundum deum ſapiunt, omniũ quæ incredibilia uidentur hominibus, & tamen ſcripturis ſanctis quarum iam ueritas multis modis aſſerta eſt, continentur, maximum argumentũ tenent ueracem dei omnipotentiã, quem certum habent, nullo modo in eis potuiſſe mentiri, & poſſe facere quod impoſſibile eſt infideli.

L. VIVES

a Satis ergo ſit, quod & nouis, & ueteribus.] Hic cõtextus non dubium, quin ſit deprauatus. In antiquis codicibus aliter legitur, ſed etiam parum integro ſenſu, quem certum eſt hunc eſſe, iudicium dei ex literis utriuſq; inſtrumenti facile colligi, ſed ex ueteribus iudicium tantum dei expreſſe: at iudicium Chriſti filij ex ueteribus quoq;, cæterum apertius ex Nouo teſtamento. hinc quiſq; ſibi lectionem ſuo arbitratu & captu reſtituat: nos ſic putamus poſſe ſcribi. Satis ergo ſit quod & nouis & ueteribus literis ſacris hoc prænunciatum eſſe probauimus: ſed ueteribus, per Chriſtum futurum eſſe iudicium, id eſt, iudicem Chriſtum de cœlo eſſe uenturum, nõ adeo quam nouis euidenter expreſſum. Propterea quia quum ibi dicit dominus uẽturum ſe eſſe, uel dominum deum &c. Lactãtius libro vij. Poetas ait ex hoc Chriſti iudicio ſuos apud inferos effinxiſ-

A ſe iudices, quoniam, inquit, rectorem cœli non aliũ putant, quàm Iouem, iudicare apud inferos Iouis filium tradiderunt, ſed tamen non Apollinem, aut Liberum, aut Mercurium, qui cœleſtes putantur: ſed deum qui & mortalis fuerit, & iuſtus, uel Minoem, uel Aeacum, uel Rhadamanthum. b Et aſpicient ad me, pro eo quod inſultauerunt.] Sic uerterũt LXX. ex Hebræo uero Hieronymus & aſpicient ad me, quem confixerunt: quem ſenſum ſecutus eſt Ioannes apoſtolus capite xix. Hieronymus ait, paruum apicem fuiſſe in cauſa cur LXX. pro transfixerunt, uerterint ὠρχήσαντο, id eſt, ſaltauerunt.

c In Hebræo non legitur Iacob.] Quod docet Hieronymus Eſaiæ xlij. ſic uertens: Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum, electus meus, cõplacuit ſibi in eo anima mea.

d Lino fumanti amiſſo lumine.] Non omittam quod Plutarchus in quæſtionibus narrat, ueteres olim non ſolitos ellychnium extinguere, ſed ipſum per ſe langueſcere, & deficere ſolitos permitti, cuius aliquot reddit cauB ſas: ſeu quòd ignis hic cognatus eſſet illius inextinguibilis, & immortalis cœleſtis ignis: ſeu quòd iudicarent nõ oportere quod animatum eſſet, niſi noceat, interimere. Porrò ignem animal putabant, nec immerito, nam & alimento eget, & per ſe mouetur, & quum extinguitur, uelut occidatur, uocem emittit: ſeu quia eiuſmodi docemur more, non oportere nec ignem, nec aquam, nec eorum quicquam, quæ ad uſum ſpectant, & ſi abunde ſuperant conſumere, aut corrumpere, ſed indigentibus utenda relinquere, quum iam nobis illa opus non ſunt. Tãtum Plutarchus. Quarum cauſa prima ad pietatem & cultum deorum ſpectat, altera ad manſuetudinem, tertia ad humanitatem benignitatemq;. Poteſt hoc loco philoſophari, ſi quis uolet. e Quis, inquam, ſperaret gẽtes in Chriſti nomine ſperaturas eſſe.] Profecto Chriſtus futurarum rerũ erat conſcius & certiſsimus immortalitatis religionis ſuæ, quippe qui morti propinquus comitatus tantum duodecim imbecillibus & ignauis C aduerſante genere tota Iudæa nihilominus Euãgelium ſuum diuulgatũ iri orbe toto prædicabat, & quum diſcipulos præmonuerat, fore ut ab omnibus ea ipſa nocte ſolus ad ſupplicium extremum defereretur, tamen pollicebatur ſe cum illis futurum uſq; in finem ſeculorum.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XXI.

1 De ordine diſputationis, qua prius diſſerendum eſt de perpetuo ſupplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna fœlicitate ſanctorum.
2 An poſsint corpora in uſtione ignis eſſe perpetua.
3 An conſequens ſit ut corporeum dolorem ſequatur carnis interitus.
4 De naturalibus exemplis quorum conſideratio doceat poſſe inter cruciatus uiuentia corpora permanere.
5 Quanta ſint quæ non recte queant agnoſci, & tamen eadem eſſe non ſit ambiguum.
6 Quod non omnia miracula naturalia ſint, ſed pleraq; humano ingenio modificata, pleraq; autem dæmonum arte compoſita.
7 Quod in rebus miris ſumma credendi ratio ſit omnipotentia creatoris.
8 Non eſſe cõtra naturam, cum in aliqua re cuius natura innotuit, aliquid ab eo quod erat notum incipit eſſe diuerſum.
9 De gehenna & æternarum qualitate pœnarum.

10 An ignis gehennalis ſi corporalis eſt, poſſit malignos ſpiritus, id eſt, dæmones incorporeos ta/ctu ſuo adurere.

11 An hoc ratio iuſtitiæ habeat, ut nõ ſint extenſiora pœnarũ tempora quàm fuerior peccatorũ.

12 De magnitudine præuaricationis primæ, ob quam æteroa pœoa omoibus debeatur qui extra gratiam fuerint ſaluatoris.

13 Contra opinionem eorum, qui putant criminoſis ſupplicia poſt mortem cauſa purgationis adhiberi.

14 De pœnis temporalibus iſtius uitæ, quibus ſubiecta eſt humana conditio.

15 Quod omne opus gratiæ dei eruentis nos de profunditate ueteris mali, ad futuri ſeculi pertine at nouitatem.

16 Sub quibus gratiæ legibus omnes regeneratorum habeantur ætates.

17 De his qui putant nullorum homioum pœnas in æternum eſſe manſuras.

18 De his qui oouiſsimo iudicio propter interceſsiones ſanctorum neminem hominum putant damnandum.

19 De his qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hæreticis, propter participa/tionem Chriſti.

20 De his qui oon omnibus, ſed eis tantum qui apud catholicos ſunt regenerati, etiam ſi poſtea in multa crimina erroresq́ proruperint, indulgentiam pollicentur.

21 De his qui eos qui permanent in catholica fide etiã ſi peſsime uixerint, & ob hoc uri meruerint tamen propter fidei fundamentum ſaluandos eſſe definiunt.

22 De his qui putant ea crimina quæ inter eleemoſynarum opera committuntur, ad damnationis iudicium oon uocari.

33 Contra opinionem eorum qui dicunt, nec diaboli, nec hominum malorum perpetua futura ſupplicia.

14 Contra eorum ſenſum, qui in iudicio dei omoibus reis propter ſanctorum preces putant eſſe parcendum.

25 An hi qui ioter hæreticos baptizati ſunt & deteriores poſtea male uiuendo facti ſunt: uel hi qui apud catholicos renati ad hæreſes ac ſchiſmata tranſierũt: uel hi qui à catholicis apud quos renati ſunt, non recedentes crimino ſe uiuere perſtiterunt, poſsint priuilegio ſacramentorum remiſſiooem æteroi ſperare ſupplicij.

26 Qoid ſit io fundamẽto habere Chriſtum, & quibus ſpondeatur ſalus quaſi per ignis uſturam.

27 Contra eorum perſuaſionem qui putant ſibi non obſutura peccata, in quibus cum eleemoſy/nas facerent perſtiterunt.

De ordine diſputatiõis, qua prius diſſerendum eſt de perpetuo ſupplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna fœlicitate ſanctorũ Cap. I.

VM per Ieſum Chriſtũ dominum noſtrum iudicem uiuorum atq; mortuorum ad debitos fines ambæ peruenerint ciuitates, quarũ una eſt dei, altera diaboli, cuiuſmodi ſupplicium ſit futurũ diaboli, & omnium ad eum pertinentiũ, in hoc libro à nobis quantum ope diuina ualebimus, diligentius diſputandũ eſt. Ideo aũt hunc tenere ordinem malui, ut poſtea diſſerã de fœlicitate ſanctorum, quoniã utrunq; cum corporibus erit: & incredibilius uidetur eſſe in æternis corpora durare cruciatibus, q̃ ſine dolore ullo in æterna beatitudine permanere. Ac per hoc cũ illã pœnam non debere eſſe incredibilem demonſtrauero, adiuuabit me plurimum, ut multo facilius omni carens moleſtia immortalitas corporum in ſanctis futura credatur. Nec à diuinis ordo iſte abhorret eloquijs, ubi aliquando quidẽ bonorum beatitudo prius ponitur, ut eſt illud: Qui bona fecerunt in reſurrectionem uitæ, qui autem mala egerunt, in reſurrectionem iudicij: ſed aliquando & poſterius, ut eſt: Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & mittẽt in caminum ignis ardentis, illic erit fletus & ſtridor dentium: tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris ſui. Et illud: Sic ibunt iniuſti in ſupplicium æternum, iuſti autem in uitam æternam: Et in prophetis, quod commemorare longum eſt, nunc ille, nũc iſte ordo ſiquis inſpiciat, inuenitur. Sed ego iſtum qua cauſa elegerim dixi.

An poſsint corpora in uſtione ignis eſſe perpetua. Cap. II.

Vid igitur oſtendam unde conuincantur increduli, poſſe humana corpora animata atq; uiuentia, non ſolum nũquam morte diſſolui, ſed in æternorum quoq; ignium durare tormentis? Nolunt enim hoc ad omnipotẽtis nos referre potentiam, ſed aliquo exẽplo perſuaderi ſibi flagitant. Quibus ſi reſpondebimus, eſſe animalia profecto corruptibilia, quia mortalia, quæ tamẽ in medijs ignibus uiuant, nonnullum etiam genus uermium in aquarum calidarum ſcaturigine reperiri, quarum feruorem nemo impune cõtrectat: illos aũt non ſolum ſine ulla ſui læſione ibi eſſe, ſed extra eſſe non poſſe: aut nolunt credere, ſi oſtendere nõ ualemus, aut ſi ualuerimus, ſiue oculis demõſtrare res ipſas, ſiue per teſtes idoneos edocere, nõ ſatis hoc eſſe ad exemplũ rei de qua quæſtio eſt, eadem infidelitate contendunt: quia hęc animalia, nec ſemper uiuunt, & in illis feruoribus ſine doloribus uiuũt, ſuę quippe naturę cõuenientibus negerãtur illis nõ cruciãtur elemẽtis: quaſi nõ incredibilius ſit uegetari, q̃ nõ cruciari talibus rebus. Mirabile eſt enim dolere in ignibus & tamẽ uiuere, ſed mirabilius uiuere in ignibus, nec dolere. Si aũt hoc creditur, cur non & illud?

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN XXI librum de Ciuitate dei, Diui Aurelij Auguſtini commentarij.

Onnullum etiam genus uermium in aquarum calidarum ſcaturigine.] Sunt enim aquæ plurimæ, quæ erumpunt calidæ, quod earum ſubterraneus defluxus fiat per uenas ſulphureas. Empedocles putat caleſcere eas ignibus, quos multis locis terra opertos tenet, ut Seneca lib. iij. quæſtio. natura. refert, eas pro certo compertoq; tradunt multis morbis præſentaneum eſſe remedium. ſunt in Italia crebræ, & in Germania nobiliſſimæ Aquiſgrani balneis à natura paratis ſine noſtro impendio & artificio, alijsq; pleriſq; in locis, de quis caput eſt apud Plinium libro primo & triceſimo ſecundo.

An conſequens ſit, ut corporeum dolorem ſequatur carnis interitus. Cap. III.

Ed nullum eſt, inquiunt, corpus quod dolere poſsit, nec poſsit mori. Et hoc unde ſcimus? Nam de corporibus quis certus eſt dęmonũ utrũ in eis doleant

pit, id etiam accipiat interitũ neceſſe eſt, ex quo probat animal nullũ ſempiternũ eſſe. b Nam de corporibus quis certus eſt dæmonũ.] Diſputatur inter Platonicos an dæmonum corpora ſentiāt, doleātq́. ſunt qui in neruis totam uim ſentiendi ſtatuant, quibus carere aiunt dæmones, ideo nec ſentire, nec pati dolorē ulla ui quire: qui ijs aduerſantur, non in neruo doloris patientiam ſitam eſſe, ſed in ſpiritu neruũ ambiente dicunt, qui ſi neruum deſerat, ſtupeſcat neruus protinus, & ſine functione ulla iaceat extinctus: ea eſt enim uelut nerui uita. atq; hi accommodatius ad naturam rei loquuti exiſtimantur. itaq; iſti ſpiritale dæmonũ corpus, & tangere & tangi poſſe affirmant, & proinde dolore affici, ſed ſubitario fluxoq́, niſi diutius hæreat prematq́ dolorem afferens. nam duriore corpore ſecari ſpiritalia illa poſſunt, cæterum ex templo coire, nec apertam diutius eſſe plagam. ideo quo ſunt, inquiunt, corporibus denſioribus & concretioribus, hoc magis dolori perferendo ſunt obnoxij, & diuturnius eo afficiũtur, quo circa minas præcipitiorum, & enſes pauent. Hæc ex Michaele Pſello, & Marco illo dæmonicola primario. Qua forſan opinione Verg. vi. Aeneid. Sibyllā inducit præcipientē Aeneæ, ut aduerſus concurſum frequentium dæmonũ enſem diſtringat: Tuq́, inquit, inuade uiam, uaginaq́ libera ferrum.

c Vt eam uim quæ magnum, uel ſummum dolorem facit.] Eſt enim dolor, ut à Cicerone diffinitur ij. Tuſcu. quæſtio. motus aſper in corpore à ſenſibus alienus, qui ſi ingraueſcat opprimit uitam, & perimit hominē: ſeu id fiat aucta ſupra modum aliqua ex corporis qualitatibus, ſiue ardore, ſiue humore, ſiue ſpiritibus, ſiue excrementis, & terreſtri materia, ſiue imminuta ex ijs quapiam, ſeu perpetuitate corporis preſſa ſeu diſiuncta. his enim de cauſis ſolet ferè dolor in corporibus gigni.

d Dixerunt quidam Platonici.] Sic Ariſtoteles libro de anima primo negat animā iraſci, gaudere, timere nō ſecus quàm texere, uel ædificare, quoniam ut hæc agit per corpus, ita & illa. quod ſi hoc de ira & gaudio admittamus, profectò & dolor ab anima eadem ratione excludetur, quem & excludunt Alexander, & Themiſtius ab anima ſine corpore. Cæterum hac de re non eſt hic locus diſputandi, nam qui affectibus uniuerſis priuant animā corpore non comitatam, aut nuſquàm à corpore ſeparari nolunt, aut torpētem & ſine omni prorſus actione relinquent, quũ è corpore diſceſſerit, ac prorſus talem, qualem ipſi ijdem rident Epicuri deum abſq; omni actione ac motu. & Ariſtotelis dictum effuſum eſt per ardorem diſputãdi, dum totis animis in perennitatem illam motus, quā animæ Plato tribuebat inuadens, omni motu animam conatur ſpoliare, quò deformior ſit ornata prius tanta motus copia: ita ne affectus quidē permittit, non perinde ut ſibi prodeſſet, ac ut obeſſet magiſtro, cuius rationem illam de animæ immortalitate per motus originem & perennitatē plauſibilem Græcia tota uidebat eſſe. Sed controuerſia eſt hæc in uerbo, dolere fortaſſe nō poſsit anima ſeiuncta à corpore, triſtari uero poteſt & mœrere, quũ quod cupit nō aſſequitur, aut aſſecuta perdit, quod tā eſt animæ dolere quàm corpori cruciari. e Pro ſuo modo immortalitatem ſuam.] Non enim ita immortalis eſt, ut æternum antea uixerit, nec ut extingui nulla ui queat, ſed quod condita ſemel à deo, nunquam ita peribit, ut in nihilum abeat, tametſi mortem pati poſsit, quam ſecundam dicimus ſupplicij perpetuum duraturi.

De naturalibus exēplis, quorum conſideratio doceat poſſe inter ignes uiuentia corpora permanere. Cap. IIII.

Vapropter ſi ut ſcripſerũt qui naturas animalium curioſius indagarũt, [a]ſalamandra in ignibus uiuit: & quidam notiſſimi [b]Siciliæ montes qui tanta diuturnitate temporis, atq; uetuſtate uſq; nunc & deinceps flammis æſtuant atq; integri perſeuerant, ſatis idonei teſtes ſunt, nō omne quod ardet abſumi: & anima indicat, non omne quod dolere poteſt, poſſe etiā mori: Quid adhuc à nobis rerum poſcuntur exēpla, quibus doceamus nō eſſe incredibile, ut hominum corpora ſempiterno ſupplicio punitorũ, et in igne animam non amittant, & ſine detrimento ardeant, & ſine interitu doleant? Habebit enim tunc iſta carnis ſubſtantia [c]qualitatē ab illo inditam, [d]qui tam miras & uarias tot rebus indidit, quas uidemus, ut eas, quia multæ ſunt, non miremur. Quis enim niſi deus creator omnium dedit [e] carni pauonis mortui ne putreſceret? Quod cum auditu incredibile uideretur, euenit ut apud Carthaginē nobis cocta apponeretur hæc auis. De cuius pectore pulparũ quantum uiſum eſt decerptũ ſeruare iuſſimus. Quod poſt dierũ tantum ſpatiũ quanto alia caro quęcunq; cocta putreſceret prolatum atq; oblatũ, nihil noſtrũ offendit olfactum. Itemq; repoſitũ poſt dies amplius q̃ triginta, idē quod erat inuentũ eſt. Idemq; poſt annũ, niſi quod aliquantũ corpulentię ſiccioris, & cōtractioris fuit. Quis paleæ dedit uel tam frigidā uim, ut obrutas niues ſeruet: uel tam feruidā, ut poma immatura maturet? De ipſo igne mira quis explicet, quo quæq; aduſta nigreſcūt cū ipſe ſit lucidus, & pene omnia quæ ambit, & lambit colore pulcherrimus decolorat, atq; ex pruna fulgida carbonē teterrimũ reddit? Neq; id quaſi regulariter diffinitũ eſt. Nam econtrario lapides igne candente percocti, & ipſi fiunt candidi, & quāuis ille magis rubeat, [f]illi albido colore niteſcāt, cōgruit tamen illi luci, [g]quod albũ eſt, ſicut nigrũ tenebris. Cum itaq; ignis in lignis ardeat ut lapides coquat, cōtrarios habet non contrarijs rebus effectus. Et ſi enim lapides & ligna diuerſa ſunt: [h]cōtraria tamen nō ſunt, ſicut album & nigrũ, quorum in lapidibus unum facit, alterũ in lignis, clarus illos clarificās, hæc obfuſcās, cum in illis deficeret, niſi in iſtis uiueret. Quid in carbonibus? Nōne mirāda eſt, & tāta infirmitas ut ictu leuiſſimo frangātur, preſſu facillimo cōterātur: & tāta firmitas, ut nullo humore corrumpātur, nulla ætate

ætate uincantur, uſqueadeo ut eos ſubſternere ſoleant qui limites figunt, ad cõuincendum litigatorem, quiſquis poſt quantalibet tẽpora extiterit, fixũq; lapidem limitẽ non eſſe contenderit? Quis eos in terra humida infoſſos, ubi ligna putreſcerẽt, tamdiu durare incorruptibiliter poſſe, niſi rerũ ille corruptor ignis effecit? Intueamur etiam miraculum calcis, excepto eo de quo iam ſatis diximus, quod igne cãdeſcat quo alia terra redduntur, etiam occultiſsime ab igne ignẽ concipit. Cũq; iam gleba tangentibus frigida tam latenter ſeruat, ut nulli noſtro ſenſui prorſus appareat, ſed cõpertus experimento, etiã dum nõ apparet, ſciatur ineſſe ſopitus.[h] Propter quod etiam calcem uiuã loquimur, uelut ipſe ignis latẽs anima ſit inuiſibilis uiſibilis corporis. Iam uero quàm mirum eſt quod cũ extinguitur, tunc accenditur? Vt enim occulto igne careat, aquæ infunditur, aqua'ue perfunditur, & cũ ante ſit frigida, inde ferueſcit, unde feruentia cuncta frigeſcũt. Velut expirãte ergo illa gleba, diſcedens ignis, qui latebat apparet, ac deinde tanquã mortua ſic frigida eſt, ut adiecta unda non ſit arſura, & quã calcem uocabamus uiuam, uocemus extinctam. Quid eſt quod huic miraculo addi poſſe uideatur? Et tamẽ additur. Nam[l] ſi nõ adhibeas aquã, ſed oleũ, quod magis fomes eſt ignis, nulla eius perfuſione uel infuſiõe ferueſcit. Hoc miraculũ ſi de aliquo Indico lapide legeremus, ſiue audiremus, & in noſtrũ experimentum uenire non poſſet, profecto aut mendaciũ putaremus, aut certe granditer miraremur. Quarũ uero rerum ante noſtros oculos quotidiana documenta uerſantur, nõ genere minus mirabili, ſed ipſa aſſiduitate uileſcũt, ita ut ex ipſa India, quæ remota eſt pars orbis à nobis, deſierimus nonnulla mirari, quę ad nos potuerũt miranda perduci. Adamantem lapidem multi apud nos habent, & maximè aurifices inſignitoresq; gẽmarum,[m] qui lapis nec ferro, nec igni, nec alia ui ulla perhibetur, præterquã hircino ſanguine uinci. Sed qui eum habent atq; nouerũt, nunquid ita mirantur, ut hi quibus primum potentia eius oſtenditur? Quibus aũt non oſtenditur, fortaſſe nõ credunt, aut ſi credunt, inexperta mirantur, & ſi contigerit experiri, adhuc quidẽ mirantur inſolita. Sed aſſiduitas experiẽdi paulatim ſubtrahit admirationis incitamẽtum.[n] Magnetem lapidem nouimus, mirabilem ferri eſſe raptorẽ, quod cum primum uidi, uehementer inhorrui.

A Quippe cernebam à lapide ferreum annulum raptum atq; ſupenſum, deinde tanquam ferro quod rapuerat uim dediſſet ſuam cõmunemq; feciſſet, idem annulus admotus eſt alteri, eumq; ſuſpendit, atq; ut ille prior lapidi, ſic alter annulus priori annulo cohærebat. Acceſsit eodẽ modo tertius, acceſſit & quartus. Iamq; ſibi per mutua connexis circulis, nõ implicatorum intrinſecus, ſed extrinſecus adhærentiũ, quaſi catena pependerat annulorũ.[o] Quis iſtã uim lapidis non ſtuperet, quæ illi nõ ſolum inerat, uerumetiam per tot ſuſpenſa tranſibat, & inuiſibilibus ea

B uinculis ſubligabat? Sed multo eſt mirabilius, quod à fratre & coepiſcopo meo Seuero Mileuitano de iſto lapide cõperi. Seipſum namq; uidiſſe narrauit, quẽadmodũ Bathanarius quondam comes Aphricæ, cũ apud eum conuiuaretur epiſcopus, eundem protulerit lapidem & tenuerit ſub argento, ferrumq; ſuper argentũ poſuerit: deinde ſicut ſubter mouebat manũ, qua lapidẽ tenebat, ita ferrum deſuper mouebatur, atq; argento medio nihilq; patiente, cõcitatiſsimo curſu ac recurſu infrà lapis ab homine, ſuprà ferrum rapiebatur à lapide. Dixi quod ipſe conſpexi, dixi quod ab illo audiui, cui tanquam

C ipſe uiderim credidi. Quid etiam de iſto magnete legerim, dicam:[p] quando iuxta eum ponitur adamas non rapit ferrum, & ſi iam rapuerat, ut ei appropinquauerit mox remittit.[q] India mittit hos lapides. Sed ſi eos nos cognitos iam deſiſtimus admirari, quanto magis illi à quibus ueniunt, ſi eos facillimos habent: ſi forſitan habent ut nos calcẽ, quam miro modo aqua ferueſcentem, qua ſolet ignis extingui, & oleo non ferueſcentem, quo ſolet ignis accendi, quia in promptu nobis eſt, non miramur.

L. VIVES

D a Salamandra in ignibus uiuit.] puto me alibi de Salamandra ſcripſiſſe ex Ariſtot. & Plinio. qui illam dicunt lacerti figura eſſe animal ſtellatũ, nunquã niſi magnis imbribus prouenient, & ſerenitate deficiens, cui tantus rigor, ut ignem tactu extinguat, nõ alio modo quàm glacies. *Salamandra* b Et quidam notiſſimi Siciliæ montes.] Mõtes multis in locis ardent, ut Aetna in Sicilia, & in Hiera, quæ olim Theraſia prope Siciliã Vulcano ſacra in qua eſt collis nocturnas euomens flammas, tum etiam Theon ochema in Aethiopia: Veſuuius in Campania, & Lycia Chimæra, & trans Herculis columnas quædam nocturnis incendijs conſpicua, quædam diurnis: alij ardentium faciem oſtendunt, ut iuxta Pygmæos, & prope Sybratas in Aphrica. Cauſam ardorum montium innumeri quæſierunt, mandaruntq; literis. plurimorum ſententia eſt eſſe uenas ſulphureas ſubterraneas, quæ quum latis cauernis ſpiritum admiſere, ex concuſſione illa generatur ignis *Montes ardentes*

ſulphure

ſulphure fomenta ſuppeditãte. Sic Aetna, ſic Veſuuius & Gaurus Campaniæ ardent, quæ maxime regio, ut inquit Seruius, ſulphur deſudat. Flatu uero agitato incẽdia exiſtere, uel hinc deprehendi poteſt, quód non omnibus uentis ardores illi proueniant, ſed ijs tantum ſpirantibus, qui ſubire per aduerſas ſpeluncas poſsint, ut in Aetna Euro uel Aphrico: quumq́ ſulphur non ſemper ſuppetat, fit ut Aetnæ incẽdia non ſint cõtinua, quẽadmodum nec Liparæ inſulæ, cuius ardorẽ deficere tradit Xenophanes, ſed anno ſeptimo redintegrari. c Qualitatem ab illo inditam.] Quid enim aliud ſunt rerũ naturæ, præterea ingenia, quæ unicuiq; rei addidit parẽs uniuerſorum, dum eam ipſam rem procreat. Calorem dedit igni, calefacere eſt huic naturale: dediſſet frigus, tam hoc eſſet ei ex natura, q̃ niui eſt, q̃ glaciei. d Qui tam miras & uarias tot rebus.] Et bene miras, quas admirari promptum ſit, ſcrutari atq; cognoſcere nõ item. Differentiæ rerum, inquit Ariſtoteles, hoc eſt, ſuæ ſingulis rerum proprietates, & naturæ ignoratæ nobis ſunt, qui non modo recondita illa & abſtruſa naturæ non aſſequimur, ſed ad exprõpta hæc, & quæ natura palam propoſuit caligamus & hallucinamur, ut non male Socrates affirmaſſe uideatur, nos nihil ſcire. & tamen non deſunt, qui ſe nihil neſcire profiteãtur, uel hoc nomine cæteris imperitiores, quód nondũ eruditione eo progreſsi ſunt, ut intelligãt omnia ſic eſſe à natura inuoluta, & abdita, ut nihil penè detectũ apertumq́ noſtris ingenijs relinquat. Itaq; is mihi demum, uerum diſciplinarũ confeciſſe circulũ uidet, qui à rerũ omnium ignorãtia per artes omnes peregrinatus, ad rerũ omniũ ignorantiã præterquam huius ipſius redierit. e Carni pauonis mortui ne putreſceret.] Multorum ex ijs quæ Auguſtinus hic ponit, nullo humano ingenio reddi poſſe ratio uidetur, quorundam poteſt, coniecturis tantum ſæpe infirmis atq; imbecillibus quæſita, quam tamen nos nõ adſcribemus, ne non tam explicare Auguſtinum, q̃ cum eo pugnare uideamur. f Illi albido colore niteſcãt.] In alijs exemplaribus legitur albeſcant, in alijs albicẽt.

g Quod album eſt.] Plurimum enim lucis albũ retinet, ideo non ſecus uiſui officit, q̃ ipſa lux: minimũ uero nigror, idcirco cõfert, & Ariſtoteles illud diſgregatiuum nominat, hunc congregatiuum. h Contraria tamen non ſunt.] Nam ſubſtantiæ nihil contrarium. & contraria ſunt, quæ ſub eodem genere maxime diſtant, ut album & nigrum ſub colore, frigidũ & calidum, humidum & ſiccum ſub qualitate prima. i Vt eos ſubſternere ſoleant.] Cteſiphon architectus iacturus fundamẽta templi Dianæ Epheſiæ, quo diuturnius eſſet loco paluſtri opus, carbones ſubſtrauit. Plin. lib. xxxvi. Non dubitem, quin legendum ſit Cherſiphron conſentientibus Græcis, & in primis Strabone lib. xiiij. [illegible] *Cherſiphron* [illegible] de illo narrans, pro quo nos uulgo in Latinis codicibus legimus Archiphron, ut alia in eodem opere infinita mendoſe.

k Propter quod eam calcem uiuam.] Seneca lib. iij. Natu. quæſt. Viuæ calci aquam infunde, feruebit. l Si non adhibeas aquam, ſed oleum.] Plin. li. xxxiij. Calx aqua accenditur, & Thracius lapis, idemq́ oleo reſtinguitur. m Qui lapis; nec ferro, nec igni.] Plin. lib. ultimo cap. iiij. de Adamante diſſerit. cum ait, in rebus humanis, *Adamas* non ſolum inter gemmas maximum habere precium, incudibusq́ deprehendi, ita reſpuentem ictum, ut ferrũ utrinq; diſsiliat, quippe duritia inenarrabilis, ſimulq́ ignium uictrix natura, & nunquam incaleſcẽs. Vnde & nomen indomita uis Græca interpretatione accepit. ſic ille. Porrò *δαμάω*, eſt domo, tum accedit *α* particula priuatiua. idem paulopoſt: illa inuicta uis duarum uiolentiſsimæ naturæ rerum ferri ignisq́ contemptrix hircino rumpitur ſanguine, ac ne aliter, quàm recenti calidoq; macerata, & ſic quoq; multis ictubus, tũc etiam præterquam eximias incudes malleosq́ ferreos frangens. Cuius hoc ingenio inuentum, quóue caſu repertum? aut quæ fuit cõiectura experiendi rem immenſi ſecreti, & in fœdiſsimo animalium omnium? profecto muneris talis inuentio hominis eſt, nec quærenda in ulla parte naturæ ratio, ſed uoluntas. ut quũ feliciter rumpere contigit, in tam paruas frangatur cruſtas, ut cerni uix poſsit. Tantũ Plinius. At ſuperiore anno Bernardus Valdaura feſtiuiſsimo adoleſcens ingenio Adamãtes oſtẽdit mihi, *Bernardus Valdaura* quos narrabat malleo fractos à Bernardo patre, dum gemmæ duritiem experitur, ſed eos non Indicos aut Arabicos adamantes eſſe credo, cæterum quos Plinius ſeu Cyprios, ſeu Siderites uocat. neque enim unum eſt Adamantum genus, & Siderites *ἀπὸ τοῦ σιδήρου* dicuntur, hoc eſt, à ferro, q̃ non diſsimili ſint colore, qui ictibus franguntur, & alio Adamante perforari poſſunt, quod & Cyprio euenit, qui ut degeneres nominis tantum autoritatem habẽt. Prætereo quæ hic narrata ſunt mihi à pleriſq; de Adamantibus ſocuficãtibus principis Rauaſtanij. u Magnetem lapidem.] De *Magnes* magnete Plinius lib. xxxvi. cap. xvi. Magnetem ait ab inuentore ſic dictum, ut autor eſt Nicander, in India repertus lapis, nanq; & paſsim inuenitur. Lucretius libro ſexto à patria nominari dicit Magneſia, ſed hoc unũ genus magnetum à cæteris diuerſum. Vocatur & ſiderites à uirtute trahẽdi Sideros, hoc eſt ferri: & Heraclius, uel à uiribus, uel ab Heraclea Ponti urbe, de qua dixi alias. ſunt qui hunc demum trahere ferrum putent, non magnetem: quod ſane non negarim, ſi rectius uel loquantur, uel intelligãtur, nempe Magneſium lapidẽ ferrum non attrahere. quinq; enim genera magnetis poſuit Sotacus, Aethiopicum, Magneſiacum ex Magneſia Macedoniæ, tertium Echium Bœotium, quartum Alexandrinum, Troicum, quintum Magneſium è Magneſia Aſiæ. Hunc magnetem candidum eſſe narrant, neq; ferrum attrahere ſimilẽ pumici. atq; hoc eſt quod Diogenianus ait, magnetem hunc, ita ſimilem argento eſſe, ut ſpectantes plerũq; fallat, nec ferrum huic morem gerere. lapis eſt cõtrario Magneti ingenio, ut inquit Plinius Theamedes nomine, qui ferrum omne abijcit, & procul pellit.

o Quis iſtam uim lapidis non ſtuperet.] Miraſ Plinius eam eſſe magneti uim, nec expedire rationem poteſt. Lucretius in ſexto dum eam quærit, multa nugatur, & tandem eo deuoluitur, ut ſecretum eſſe dicat: nõ minus Agrigentinus Empedocles, qui ob eam uim animatum eſſe magnetem affirmauit. p Quando iuxta eum ponitur adamas.] Plinius ultimo uolumine. Adamas diſsidet cum magnete lapide in tantum, ut iuxta poſitus ferrum non patiatur abſtrahi, aut ſi admotus magnes apprehenderit, rapiat, atq; auferat. q India mittit hos lapides.] Sunt & alijs in locis, ut dixi, ſed creberrimi in India, etiã uaſti montes. narrãt nautæ noſtrates in ima India eſſe maritimas cautes magneticas, quæ medio curſu nauigia, ſiq̃d ſit in eis ferri, uel clauus unus, ſiſtant, detineant, attrahant: idcirco qui illac ſunt præternauigaturi poſtes nauium ligneis clauis ſolitos compingere.

Quanta ſint quæ non recte queant agnoſci, & tamen eadem eſſe nõ ſit ambiguum. Caput V

V Eruntamen homines infideles, quibus cum diuina uel præterita uel futura miracula prædicamus, quæ illis experienda non ualemus oſtẽdere,

 rationem

rationē à nobis earum flagitant rerum, quam quoniā non poſſumus reddere, excedunt enim uires mentis humanæ, exiſtimant falſa eſſe, quę dicimus: ipſi de tot mirabilibus rebus, quas uel uidere poſſumus uel uidemus, deberent reddere rationem. Quod ſi fieri ab homine non poſſe uiderint, fatendum eſt eis, non ideo aliquid non fuiſſe, uel futurum non eſſe, quia ratio inde non poteſt reddi, quandoquidē ſunt iſta de quibus ſimiliter non poteſt. Non itaq; pergo per plurima quæ mādata ſunt literis, nō geſta atq; tranſacta, ſed in locis quibuſq; manentia, quò ſi quiſquam ire uoluerit & potuerit, utrum uera ſint explorabit. [a] Sed pauca commemoro. [b] Agrigentinum Siciliæ ſalem perhibent cum fuerit admotus igni, uelut in aqua flueſcere: cum uero aquæ, uelut in igne crepitare. [c] Apud Garamantas quendam fontem tam frigidum diebus ut nō bibatur, tam feruidum noctibus, ut nō tangatur. [d] In Epiro alium fontem in quo faces ut in cæteris extinguuntur accenſæ, ſed non ut in cæteris, accenduntur extinctæ. [e] Aſbeſton Arcadiæ lapidem propterea ſic uocari, q; accenſus ſemel iam non poſsit extingui. [f] Lignum cuiuſdam ficus Aegyptiæ non ut ligna cætera in aquis natare, ſed mergi, & quod eſt mirabilius, cum in imo aliquandiu fuerit, inde ad aquæ ſuperficiem rurſus emergere, quando madefactū debuit humoris pondere prægrauari. [g] Poma in terra Sodomorū gigni quidem & ad maturitatis faciem peruenire, ſed morſu preſſu'ue tentata, in fumum ac fauillam corio fatiſcente uaneſcere. [h] Pyriten lapidem Perſicum tenentis manum ſi uehemētius prematur adurere, propter quod ab igne nomē accepit. In eadem Perſide gigni etiam [i] lapidem Selenitem, cuius interiorem candorem cum luna creſcere atq; deficere. [k] In Cappadocia etiam uento equas concipere, eoſdemq; fœtus non amplius triennio uiuere. [l] Tilon Indiæ inſulam eo pręferri cæteris terris, quòd omnis arbor, quæ in ea gignitur, nunquā nudatur tegmine foliorū. [m] De his atq; alijs innumerabilibus mirabilibuſq; hiſtoria non factorum & trāſactorum, ſed manentiū locorum tenet. Mihi autē aliud agenti, ea perſequi nimis longum eſt. Reddant rationem ſi poſſunt infideles iſti, qui nolunt diuinis literis credere, quid aliud, q̄ non putantes eas eſſe diuinas, eo quod res habeant incredibiles, ſicuti hoc eſt, unde nūc agimus. Non enim admittit, inquiūt, ulla ratio,

A ut caro ardeat, nec abſumatur: doleat, neq; moriatur: ratiocinatores uidelicet magni, qui de omnibus rebus quas eſſe mirabiles cōſtat, poſſint reddere rationem. Reddant ergo rationem de his quæ pauca poſuimus, quæ proculdubio ſi eſſe neſcirent, & futura eſſe diceremus, [n] multo minus crederent, quàm quod nunc dicentibus nobis nolunt credere aliquando eſſe uenturum. Quis enī eorū nobis crederet, ſi quēadmodū dicimus futura hominū uiua corpora, quę ſemper arſura atq; dolitura, nec tamē aliquādo moritura ſint, ita diceremus in futuro ſeculo futurū ſalē B quē faceret ignis uelut in aqua flueſcere, eūdēq; faceret aqua uelut in igne crepitare: aut futurum fontē, cuius aqua in refrigerio noctis ſic ardeat, ut nō poſsit tangi, in ęſtibus uero diei ſic algeat, ut bibi nō poſsit: aut futurum lapidē, uel eū, qui ſuo calore manū cōſtringentis adureret, uel eū qui undecunq; accenſus extingui omnino non poſſet, & cætera quæ prætermiſsis alijs innumeris commemoranda interim duxi? Hæc ergo in illo ſeculo, quod futurum eſt, ſi diceremus futura, nobiſq; increduli reſponderent, ſi uultis ut ea credamus, de ſingulis reddite rationem, nos non poſſe confiteremur, eo quod iſtis & ſimili- C bus dei miris operibus infirma mortaliū ratiocinatio uincitur: fixam tamen apud nos eſſe rationem, non ſine ratione omnipotētem facere, unde animus humanus infirmus rationem nō poteſt reddere: & in multis quidem rebus incertū nobis eſſe quid uelit, illud tamen eſſe certiſsimū, nihil eorum illi eſſe impoſsibile, quæcunq; noluerit: eiq; nos credere prædicenti, quem neque impotentem, neque mentientem poſſumus credere. Hi tamen fidei reprehēſores, exactoreſq; rationis, quid ad iſta reſpondent de quibus ratio reddi ab homine non poteſt, & tamen ſunt, & ipſi rationi naturæ uidentur eſſe contraria? D Quæ ſi futura eſſe diceremus, ſimiliter à nobis ſicut eorum, quæ futura eſſe dicimus, ab infidelibus ratio poſceretur: ac per hoc cum talibus operibus dei deficiat ratio cordis & ſermonis humani, ſicut iſta non ideo non ſunt, ſic non ideo etiam illa non erunt, quoniam ratio de utriſque ab homine non poteſt reddi.

L. VIVES

a Sed pauca commemoro.] Hæc omnia quum apud alios alia, tū uero apud Pliniū omnia ferè. b Agrigentinum Siciliæ ſalem.] Plin. li. xxi. flos uero ſalis non fit niſi aquilonibus. In igne, nec crepitat, nec exilit Tragaſeus, neq; Achantius ab oppido appellatus, neq;

neq; ullius ſpuma, aut ramentum, aut tenuis. Agrigentinus ignium patiens ex aqua exilit. Cõficitur ſal ex marinæ aquæ ſpuma, quæ terreſtri materia cõcreſcit, & ceu colata per cineres aqua ſaporẽ illum trahit, idcirco Ariſtoteles ſpeciem quãdam terræ ſalem eſſe dicit, quòd ex aqua ſit, uelut atra bilis ex humorib. corporis animantis. hinc in aqua ſoluitur, ab igne uero reſilit duritie ſua & frigore. c Apud Garamantas.] Plin. lib. v. Vltra eum deſerta, Matelgæ oppidum Garamantum, itemq; Debris affuſo fonte à medio die ad mediam noctem aquis feruentibus totidem horis ad mediũ diem rigentibus. aut hoc idem, aut certe ab hoc nõ multum disiunctus eſt fons celebratiſs. Iouis Hammonis eiuſdem ingenij, cuius etiam Plinius meminit lib. ij. cap. cvi. de hoc Lucretius, Herodotus, Diodorus, Mela, Ouidius, Silius, Solinus, Arrianus. d In Epiro alium fontem.] Mela lib. ij. In Epiro Dodonæi Iouis templũ & fons ideo ſacer, quòd cum ſit frigidus & immerſas faces, ſicut cæteri extinguat, ubi ſine igne procul admouentur, accendit. idem Plin. lib. ij. ferè uerbis eiſdem, ut ex Mela cepit. e Asbeſton Arcadiæ lapidẽ.] Plin. lib. xxxviij. Asbeſton in Arcadiæ montibus naſci ſcribit coloris ferrei. eſt ἄσβεστος inextinguibilis. nam σβέννυμι, extinguo.

Asbeſtos

f Lignum cuiuſdam ficus Aegyptiæ.] Plinius libro xiij. cap. vij. g Poma in terra Sodomorum.] Quinq; urbes ibi euerſas legimus, Sodomam, Gomorrhã, Adamam, Seborin, & Segor. Hæc poſtrema, inquit Oroſius, parua, reliquæ amplæ, ſed primæ nominatiſsimæ. Solinus in Polybiſtore: Duo ibi oppida Sodomũ nominatum alterum, alterum Gomorrhum, apud quæ pomum gignitur, quod habeat ſpeciem licet maturitatis, mandi tamen non poteſt, nam fuliginem intrinſecus fauillaceam ambitio tantũ eximiæ cutis cohibet, quæ uel leui tactu preſſa fumum exhalat, & fatiſcit in uagũ puluerem. Tacitus lib. ultimo, haud procul inde cãpi, quos ferunt olim uberes, magniſq; urbibus habitatos, fulminis iactu arſiſſe, & manere ueſtigia, terramq; ſpecie torridam uim frugiferam perdidiſſe, nam cuncta ſponte edita, aut manu ſata ſiue herbas tenues, aut flores, ſeu ſolitam in ſpeciem adoleuere atra, & inania uelut in cinerem uaneſcunt. Ego ſicut Iudaicas quõdam urbes igne cœleſti flagraſſe conceſſerim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi ſuperfuſum ſpiritum eoq; fœtus ſegetũ & autumni putreſcere reor, ſolo cœloq; iuxta graui. Sic ille. Hegeſippus Ambroſio interprete lib. iiij. quinq; ita urbes incenſæ, quarum umbra quædam & ſpecies in fauillis uidetur. Arſere terræ, ardent aquæ, in quibus cœleſtis ignis reliquiæ cognoſcuntur, atq; adhuc manent. ſpectes illic ſpecie poma uiridantia, formatos uuarũ racemos, ut edendi generent ſpectantibus cupiditatem, ſi capias, fatiſcunt, ac reſoluuntur in cinerem, fumumq; excitant. q. adhuc ardeant. h Pyriten lapidem Perſicum.] Plinius libro ultimo: Pyrites nigra quidem, ſed attritu digitos adurit. dicitur ἀπὸ τοῦ πυρός ab igne. idem lib. xxxvi. Corallium, inquit, lapidem, quidã pyriten uocant, quoniam ſit plurimus ignis illi, ſed eſt alius etiãnum Pyrites ſimilitudine æris. i Lapidem Selenitem.] Plin. lib. ultimo, Selenites ex candido tranſlucet melleo fulgore imaginem lunæ continens, redditq; eam in ſingulos creſcentis minuentiſq; numero, naſciq; putatur in Arabia. Hæc Plin. ex Dioſcoride, unde alia permulta diſsimulato autore, uel certe ex alio quem Dioſcorides quoq; ſecutus eſt. Porrò luna σελήνη eſt Græcis.

Sodome incendium — *Pyrites* — *Selenites*

k In Cappadocia etiam uento equas concipere.] Sic Solinus in deſcriptione Cappadociæ, ſed de equabus Hiſpaniæ ad Tagum amnem, qui Luſitaniam interluit plurimorum eſt opinio Fauonio uento impletas parere, ut Homerus tradidit, cui frequentes ſunt aſſenſi ſcriptores. Varro in ſecundo de re ruſt. & hũc ſecuti Columella, Plinius, & Plinij ſimia Solinus. Varro non plus triennio tales fœtus uiuere exiſtimat. Iuſtinus libro ultimo ad maximos equorũ prouentus hoc refert, ut uento generati uideantur. an quod eo potiſs. uento ſpirante concipiant. l Tilon Indiæ inſulam.] Plinius lib. xij. Tilon in mari rubro ponit, ut etiam Theophraſtus, fert & palmas, oleasq;, ac uites & cum reliquo pomorum genere ficos. nulli arborum folia ibi decidunt. idem lib. xvi, ait ex lignis huius inſulæ ſi fiant naues, inuentũ eſſe durare eas cc. annis. m De his atq; alijs innumerabilibus.] Sunt apud Plinium, Ariſtotelem, Theophraſtũ, quæ numero comprehendi nequeunt iſtis etiam admirabiliora. n Multo minus crederẽt.] Hoc eſt enim ingenium multorum, ut tantum credant quæ ipſi ratione aſſequuntur, cætera pro fictis repudient. quin & eo uesaniæ quidam proceſſerunt, ut cordatos ſe habitum iri, & circunſpectos homines exiſtiment, ſi fortiter nihil credant, niſi quod uideãt: ſecreta uel naturæ, uel dei irriſu & aſpernatione uultus proſequantur. ideo non imprudenter, qui monet miracula naturæ non paſsim, nec omnibus narranda.

Quod non omnia miracula naturalia ſint, ſed pleraq; humano ingenio modificata, pleraq; autem dæmonũ arte compoſita. Cap. VI

SIC forte reſpondeant, prorſus nec iſta ſunt, nec iſta credimus, falſa de his dicta, falſa cõſcripta ſunt, & adijciant ratiocinantes, atq; dicentes: Si talia credenda ſunt, credite & nos quod in eaſdem literas eſt relatũ, fuiſſe uel eſſe quoddã Veneris phanũ, [a] atq; ibi candelabrũ, & in eo lucernam ſub diuo ſic ardẽtem, ut eam nulla tempeſtas, nullus imber extingueret. Vnde ſicut ille lapis, ita iſta [b] λύχνος ἄσβεστος, id eſt lucerna inextinguibilis noiata eſt. Quod propterea poterunt dicere, ut reſpõdendi nobis anguſtias ingerant: quia ſi dixerimus nõ eſſe credendum, ſcripta illa miraculorum infirmabimus, ſi autẽ credendum eſſe conſenſerimus, cõfirmabimus numina paganorũ. Sed nos ſicut iam in libro duodeuigeſimo huius operis dixi, nõ habemus neceſſe omnia credere, quæ hiſtoria continet gentium, cum & ipſi inter ſe hiſtorici, ſicut ait Varro, quaſi data opera, & quaſi ex induſtria per multa diſſentiant, ſed ea ſi uolumus credimus quæ nõ aduerſantur libris, quibus non dubitamus oportere nos credere. De his autem miraculorũ locis, nobis ad ea quæ futura perſuadere incredulis uolumus, ſatis illa ſufficiãt, quæ nos quoq; poſſumus experiri, & eorũ teſtes idoneos nõ difficile eſt inuenire. De iſto autẽ phano Veneris, & lucerna inextinguibili, nõ ſolũ in nullas coartamur anguſtias, uerumetiã latitudinis nobis cãpus aperitur. Addimus enim ad iſtã lucer-

A nam inextinguibilem & humanarum & magicarum, id eſt per homines dæmoniacarũ artiũ, & ipſorum per ſeipſos dæmonum multa miracula. Quæ ſi negare uoluerimus, eidem ipſi cui credimus ſacrarum literarum aduerſabimur ueritati. Aut ergo in lucerna illa mechanicum aliquid [c] de lapide Asbeſto ars hũana molita eſt, [d] aut arte magica factum eſt, quod homines illo miratentur in templo, aut dæmon quiſpiã ſub nomine Veneris tanta ſe efficacia præſentauit, ut hoc ibi prodigium et appareret hominibus, & diutius permaneret. [e] Illiciuntur autẽ dæmones ad inhabitandum per creaturas [f] quas non B ipſi, ſed deus condidit delectabilibus pro ſua diuerſitate diuerſis, nõ ut animalia cibis, ſed ut ſpiritus ſignis quę cuiuſq; delectationi congruunt per uaria genera lapidum, herbarũ, lignorũ, animalium, carminum, rituũ. Vt autem illiciantur ab hominibus prius eos ipſi aſtutiſsima calliditate ſeducũt, uel inſpirando eorũ cordibus uirus occultum, uel etiam fallacibus amicitijs apparẽdo, eorumq́; paucos diſcipulos ſuos faciunt, plurimorũq́; doctores Necq; enim potuit niſi primum ipſis docentibus diſci quid quiſq; illorum appetat, quid exhorreat, quo inuitetur nomine, C quo cogatur, unde magicę artes earũq́; artifices extiterũt. Maxime aũt poſſidẽt corda mortaliũ, qua potiſsimũ poſſeſsiõe gloriãtur, cũ ſe transfigurãt in angelos lucis. Sũt ergo facta eorũ plurima, quę quãto magis mirabilia cõfitemur, tãto cautius uitare debemus. Sed ad hoc unde nũc agim⁹, nobis etiã ipſa proficiũt. Si enim hęc immũdi dęmões poſſunt, quãto potẽtiores ſũt ſancti angeli, quãto potẽtior his omnib. deus, qui tantorũ miraculorũ effectores etiã ipſos angelos fecit? [g] Quamobtẽ ſi tot & tãta tãq; mirifica, quæ μηχανήματα appellãt, dei creatura utẽtib. hu D manis artibus fiunt, ut ea qui neſciunt opinẽtur eſſe diuina: [h] unde factum eſt, ut in quodã templo lapidibus magnetibus in ſolo & in camera proportione magnitudinis poſitis, ſimulachrũ ferreũ aeris illi⁹ medio inter utrũq; lapidẽ, ignorãtibus quid ſurſum eſſet ac deorſum, quaſi numinis poteſtate pẽderet: quale aliquid etiam in illa lucerna Veneris de lapide asbeſto artifice fieri potuiſſe iã diximus: ſi magorũ opera quos noſtra ſcriptura ueneficos & incãtatores uocat, intantũ dæmones extollere potuerũt, ut cõgruere hominũ ſenſib. ſibi nobilis poeta uideretur, de quadã fœmina quæ tali arte polleret, dicens:

[i] Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes
Quas uelit, aſt alijs duras immittere curas:
Siſtere aquam fluuijs, & uertere ſydera retro:
Nocturnosq́; ciet manes. mugire uidebis
Sub pedib. terrã, & deſcẽdere mõtibus ornos:

Quanto magis deus potens eſt facere, quæ infidelibus ſunt incredibilia, ſed illius facilia poteſtati, quandoquidem ipſe lapidum aliarumq́; uim rerum et hominum ingenia, qui ea miris utuntur modis, angelicasq́; naturas omnibus terrenis potentiores animãtibus condidit: uniuerſa mirabilia, mirabili uincente uirtute, & operãdi, iubendi, ſinendiq́; ſapientia: utens omnibus tam mirabiliter quàm creauit?

L. VIVES

a At quę ibi candelabrum & in eo lucernam.] Vbi templum hoc ſit non ſatis memini legiſſe me, ſi quando uel in mentem redeat, uel legendo occurrat ſubmonebimua. b λύχνος ἄσβεστος.] Lucerna inextinguibilis. eſt enim lychnus lucerna, & candelabra quæ lucernas continent lychnuchi nominantur quaſi lucernas continentia λυχνοῦχοι, ſicut legitur in uetuſtis exemplarib. Suetonij in Cæſare, & Plinij lib. xxxiiij ut hoc annotauit Hermolaus, illud Politianus, & poſt eum Egnatius. c De lapide Asbeſto.] Aut etiã lino, quod ignibus non abſumatur. nam eſſe talem lini ſpeciem Plinius tradit libro xix. uiuum id uocant, Græci ἄσβεστον. ex argumento naturæ, qualia Pariſiis uidimus ellychnia permulta ego & Petrus Garſias Laloua cõdiſcipulus mihi & ſumma familiaritate coniunctiſſ. quale & in hac regione mantile medio conuiuio igni datum, redditumq́; domino mundius ſplendentiusq́, q̃ poſſet aquois & ſmegmatis quibuslibet, ſicut ſe mappas uidiſſe Plinius teſtatur in idem experimẽtum. d Aut arte magica factum eſt.] Erutum eſt ſepulchrum memoria patrum, in quo ardebat lucerna condita ibi, ut ex inſcriptione apparebat ſupra milleſimum & quingenteſimum annum, eaq́; tota ex templo, ut cõtrectari cepta eſt, inter admotas manus friata in tenuiſsimum abijt puluerẽ.

e Illiciuntur autem dæmones ad inhabitandum. Dixi de hoc lib. viij. & x. quemadmodũ ipſi homines edocuiſſent, quibus potiſsimum delectarentur rebus, tenerenturq́. infinita enim ſunt hæc, ut ipſi innumeri, & diuerſis contrarijsq́ ſæpenumero ingenijs, ut nihil ferè naſcatur ſub luna, quod non ad aliquos illiciendos dæmonas ualeat, & ad magicam facultatem conferat, ſicut Michael Pſellus docet in libro De dæmonibus. f Quas non ipſi, ſed deus cõdidit.] Obiter uitandam monet Manichæi hæreſim, qui multa eſſe à dæmonibus creata dicebãt, ne quis putaret dæmones creaturis ſuis ceu parentes filijs capi, & detineri. μηχανήματα appellant, excogitata artis opera, μηχανήματα. g Quamobrem.] Attende longiſsimum hyperbaton. h Vnde factum eſt, ut in quodam templo.] Alexandriæ in templo Serapidis, de quo Ruffinus Aquilien̄. lib. xi. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ Erat & aliud fraudis genus huiuſmodi: Natura lapis magnetis uirtutis eſſe perhibetur, ut ad ſe rapiat & attrahat ferrum. ſignũ ſolis ad hoc ipſum ferro ſubtiliſsimo manu artificis fuerat fabricatum, ut lapis cuius naturã ferrum ad ſe trahere diximus, deſuper in laquearibus fixus, quum temperate ſub ipſo ad libram fuiſſet poſitũ, ſimulachrum ui naturali ad ſe raperet ferrum. aſſurrexiſſe paululum ſimulachrũ, & in aere pendere uideretur, ſic ille. i Hæc ſe carminib. promittit ſoluere mentes.] Verg. iiij. Aeneid. uerbis Didonis de maga.

Quod in rebus miris ſumma credēdi ratio ſit omnipotentia creatoris. VII

[a]VR itaq; facere nō poſsit deus, ut C & reſurgant corpora mortuorū, & igne æterno cruciētur corpora damnatorum, qui fecit mundum in cœlo, in terra, in aere, in aquis, innumerabilibus miraculis plenum: cum ſit omnibus quibus plenus eſt proculdubio maius, & excellētius etiam ipſe mundus miraculum? Sed iſti cū quibus uel contra quos agimus, qui & deū eſſe credūt à quo factus eſt mūdus, & deos ab illo factos, per quos ab illo adminiſtratur mundus, & miraculorum effectrices, ſiue ſpontaneorum, ſiue cultu & ritu quolibet impetratorum, ſiue etiam magicorum mundanas uel non negant, uel inſuper & prædicant poteſtates, quando eis rerum uim mirabilem proponimus aliarum, quæ nec animalia ſunt ratiōalia, nec ulla ratione præditi ſpiritus, ſicut ea, quorum pauca commemorauimus, reſpondere aſſolent: Vis eſt iſta naturę, natura eorum ſic ſe habet, propriarum iſtæ ſunt efficaciæ naturarum. Tota itaq; ratio eſt cur Agrigentinum ſalem flamma fluere faciat, aqua crepitare: quia hæc eſt natura eius. At hoc eſſe potius contra naturā uidetur, quæ non igni, ſed aquæ dedit ſalem ſoluere, torrere autē igni non aquę. Sed iſta, inquiūt, ſalis huius naturalis eſt uis, ut his cōtraria patiatur. Hæc igitur ratio redditur, & de illo fonte Garamantico, ubi una uena friget diebus, noctibus feruet, ui utraque moleſta tangentibus. Hæc & de illo alio, qui cum ſit contrectantibus frigidus, & facem ſicut alij fontes extinguat accenſam: diſsimiliter tamen atq; mirabiliter idem ipſe accendit extinctam. Hæc & de lapide Asbeſto, qui cum ignem nullum habeat proprium, accepto tamen ſic ardet alieno, ut non poſsit extingui. Hæc de cæteris quæ piget retexere, quibus licet uis inſolita contra naturam ineſſe uideatur: alia tamen de illis nō redditur ratio, niſi ut dicatur, hanc eorum eſſe naturam. Breuis ſanè iſta eſt ratio fateor, [b]ſufficiēsq; reſponſio. Sed cum deus autor ſit naturarū omnium, cur nolūt fortiorem nos reddere rationē, quando aliquid uelut impoſsibile nolunt credere, eisq; redditionē rationis poſcentibus, reſpōdemus hanc eſſe uoluntatem omnipotētis dei, qui certe non ob aliud uocatur omnipotēs, niſi quoniam quicquid uult poteſt: qui potuit creare tam multa, quæ ſi non oſtenderentur, aut à A credendis hodieq; teſtibus dicerētur, profecto impoſsibilia putarentur, non ſolum quæ ignotiſsima apud nos, uerumetiam quæ notiſsima poſui. Illa enim quæ præter eos, quorum de his libros legimus, non habent teſtem, et ab eis conſcripta ſunt, qui non ſunt diuinitus docti atque humanitus falli forte potuerunt: licet cuiq; ſine recta reprehenſione non credere. Nam nec ego uolo temere credi cuncta, quæ poſui, quia nec à me ipſo ita creduntur tanquā nulla de illis ſit in mea cogitatiōe dubitatio, exceptis his quę uel ipſe ſum expertus: & cuiuis facile eſt experiri: ſi B cut de calce q̄d feruet in aqua, in oleo frigida eſt: de magnete lapide, quod neſcio qua ſorbitione inſenſibili, ſtipulam nō moueat, & ferrū rapiat: de carne non putreſcente pauonis, cū putruerit & caro Platonis: de palea ſic frigēte, ut flueſcere niuem non ſinat, ſic calente, ut matureſcere poma compellat: de igne fulgido, quod ſecundum ſuum fulgorem lapides coquendo candificet, et contra eundem ſuum fulgorem urēdo plurima obfuſcet. Tale eſt, quod & nigrę maculæ offunduntur ex oleo ſplendido, ſimiliter nigræ lineæ de candido imprimuntur argento. De carbonibus etiam, quòd accedente igne ſic uertantur in C contrarium, ut de lignis pulcherrimis tetri, fragiles de duris, imputribiles de putribilibus fiāt. Hæc ipſe quædam cum multis, quædam cū omnibus noui, & alia plurima, quæ huic libro inſerere longum fuit. De his autem quæ poſui non experta, ſed lecta, præter de fonte illo ubi faces extinguuntur ardentes & accēduntur extinctę, & de pomis terræ Sodomorum foriuſecus quaſi maturis, intrinſecus fumeis, nec teſtes aliquos idoneos à quibus utrum uera eſſent audirē potui reperire. Et illum quidem fontem non inueni qui in Epiro uidiſſe ſe dicerent, ſed qui in Gal D lia ſimilem noſſent [c]non longe à Gratianopoli ciuitate. De fructibus autē Sodomitarum arborum, non tantū literæ fide dignæ indicant, uerū etiam tam multi ſe loquuntur expertos, ut hinc dubitare non poſsim. Cætera uero ſic habeo, ut neq; affirmāda, neq; neganda decreuerim, ſed ideo etiā ipſa poſui, quoniā apud eorū contra quos agimus hiſtoricos legi: ut oſtenderem qualia multa, multiq; illorū nulla reddita ratione, in ſuorū literatorū ſcripta literis credant, qui nobis credere, quādo id quod eorū experientiā ſenſumq; trāſgreditur omnipotentē deum dicimus eſſe facturū, nec hac reddita ratiōe dignantur

tur. Nam quæ melior & ualidior ratio de rebus talibus redditur, ꝙ cum omnipotẽs ea poſſe facere perhibetur, & facturus dicitur, quæ prænũciaſſe ibi legitur, ubi alia multa prę nũciauit, quę feciſſe monſtratur. Ipſe quippe faciet, quia ſe factur ũ eſſe prædixit, quę impoſsibilia eſſe putantur, qui promiſit, & fecit ut ab incredulis gentibus incredibilia crederentur.

L. VIVES

a CVr itaq; facere non poſsit deus.] [redacted]

Non eſſe contra naturam, cum in aliqua re cuius natura innotuit, aliquid ab eo quod erat notum, incipit eſſe diuerſum. Caput VIII

s

I autẽ propterea reſpondent ſe non credere, quę de humanis ſemper arſuris, nec unquam morituris corporibus dicimus, quia humanorũ corporum naturam nouimus longe aliter inſtitutam: unde nec illa ratio hinc reddi poteſt, quæ de illis naturis mirabilibus reddebatur, ut dici poſsit, uis iſta naturalis eſt, rei huius iſta natura eſt, quoniã ſcimus humanę carnis iſtã non eſſe naturã: habemus quidẽ quod reſpondeamus de literis ſacris: hanc ipſam ſcilicet humanã carnem aliter inſtitutã fuiſſe ante peccatum, id eſt ut poſſet nunquã perpeti mortẽ: aliter aũt poſt peccatũ, qualis in erũna huius mortalitatis innotuit, ut perpetem uitam tenere non poſsit. Sic ergo aliter quàm nobis nota eſt, inſtituetur in

A reſurrectione mortuorũ. Sed quoniã iſtis non credunt literis, ubi legitur qualis in paradiſo uixerit homo, quantũq; fuerit à neceſsitate mortis alienus, quibus utiq; ſi crederent, non cũ illis de pœna damnatorũ, quæ futura eſt operoſius ageremus: de literis eorũ, qui doctiſsimi apud illos fuerunt aliquid proferendum eſt, quo appareat poſſe fieri ut aliter ſe habeat quæq; res, ꝙ prius in rebus innotuerat ſuę determinatiõe naturæ. Eſt in Marci Varronis libris, quorũ inſcriptio eſt de gente populi Romani, quod eiſdem uerbis quib' ibi legitur, & hic ponã: In cœlo, inquit, mirabile extitit portentũ. [a]Nã in ſtella Ve
B neris nobiliſsima, [b]quam Plautus ueſperuginẽ, [c]Homerus Heſperon appellat, [d]pulcherrimã dicens, Caſtor ſcribit tantum portentũ extitiſſe, ut mutaret colorem, magnitudinem, figurã, curſum: quod factũ ita neq; antea neq; poſtea ſit. Hoc factum Ogyge rege dicebãt Adraſtus Cyzicenus & Dion Neapolites Mathematici nobiles. Hoc certe Varro tantus autor portentum non appellaret, niſi eſſe contra naturam uideretur. Omnia quippe portenta contra naturam dicimus eſſe, ſed nõ ſunt. Quomodo eſt enim contra naturam, quod dei fit uoluntate, cũ
C uoluntas tanti utiq; conditoris conditæ rei cuiuſq; natura ſit? Portentum ergo fit non contra naturã, ſed cõtrà ꝙ eſt nota natura. Quis autẽ portentorũ numerat multitudinẽ, quæ hiſtoria gentiũ cõtinentur? Sed nunc in hoc uno attẽdamus, quod ad rem, de qua agimus, ptinet. Quid ita diſpoſitũ eſt ab autore naturę cœli & terræ, quemadmodũ curſus ordinatiſsimus ſyderũ? Quid tam ratis legibus fixiſq; firmatum? Et tamen quando ille uoluit qui ſummo regit imperio ac poteſtate quod cõdidit, ſtella præ cæteris magnitudine ac ſplendore notiſsima, colorem, magnitudinẽ, figurã, & quod eſt mirabilius ſui
D curſus ordinẽ legẽq; mutauit. Turbauit profecto tũc, ſi ulli iam fuerũt, canones aſtrologorũ, quos uelut inerrabili computatione de præteritis ac futuris aſtrorũ motibus cõſcriptos habẽt, quos canões ſequẽdo auſi ſunt dicere, hoc quod de lucifero cõtigit, nec antea, nec poſtea cõtigiſſe. Nos autẽ in diuinis libris legimus etiã ſolem ipſum & ſtetiſſe, cũ hoc à domino deo petiuiſſet uir ſanctus Ieſus Naue, donec cœptũ prælιũ uictoria terminaret, & retrorſum rediſſe, ut regi Ezechiæ quindecim anni ad uiuendum additi, hoc etiã prodigio promiſsioni dei ſignificarentur

tur adiuncto. Sed iſta quoq; miracula, quę meritis ſcimus cõceſſa ſanctorũ, quando credũt iſti facta, magicis artibus tribuunt. Vnde illud eſt quod ſuperius cõmemoraui dixiſſe Vergilium: Siſtere aquam fluuijs, & uertere ſydera retro. Nam & fluuiũ ſtetiſſe ſuperius, inferiusq; fluxiſſe, cũ populus dei ductore ſupra memorato Ieſu Naue uiã carperet, & Helia propheta trãſeũte, ac poſtea diſcipulo eius Heliſæo id eſſe factũ in ſacris literis legimus, & retrouerſum fuiſſe maximũ ſydus regnãte Ezechia modo commemorauimus. Quod uero de lucifero Varro ſcripſit, nõ eſt illic dictũ alicui homini petẽti id fuiſſe conceſſum. Non ergo de notitia naturarũ caliginẽ ſibi faciant infideles, quaſi nõ poſsit in aliqua re diuinitus fieri aliud, ꝙ in eius natura per humanã ſuam experientiam cognouerunt, quãuis & ipſa quæ in rerũ natura omnibus nota ſunt, nõ minus mira ſint, eſſentq; ſtupẽda cõſiderãtibus cũctis, ſi ſolerẽt homines mirari niſi rara. Quis enim cõſulta ratione nõ uideat in hominum innumerabili numeroſitate, & tanta naturæ ſimilitudine, ualde mirabiliter ſic habere ſingulos ſingulas facies, ut niſi inter ſe ſimiles eſſent, nõ diſcerneretur ſpecies eorũ ab animalibus cæteris: & rurſus niſi inter ſe diſsimiles eſſent, nõ diſcernerẽtur ſinguli ab hominib. cæteris? Quos ergo ſimiles cõfitemur, eoſdẽ diſsimiles inuenimus. Sed mirabilior eſt conſideratio diſsimilitudinis, quoniã ſimilitudinẽ iuſtius uidetur expoſcere natura cõmunis. Et tamẽ quoniam quæ ſunt rara, ipſa ſunt mira, multo amplius admiramur quando duos ita ſimiles reperimus, ut in eis diſcernendis aut ſemper, aut frequẽter erremus. Sed quod dixi ſcriptũ à Varrone, licet eorũ ſit hiſtoricus idẽq; doctiſsimus, fortaſſe uere factum eſſe non credunt: aut quia non diu manſit alius eiuſdẽ ſyderis curſus, ſed reditũ eſt ad ſolitum curſum, minus iſto mouentur exẽplo. Habeant ergo aliud quod etiã nunc poſsit oſtẽdi eis: quæ puto debere ſufficere, quo cõmoueantur, cum aliud aduerterint in aliqua inſtitutione naturæ, eamq; ſibi notiſsimã fecerint, nõ ſe inde deo debere præſcribere, quaſi eã non poſsit in lõge aliud, ꝙ eis cognita eſt uertere atq; mutare. Terra Sodomorũ non fuit utiq; ut nũc eſt, ſed iacebat ſimili cæteris facie, eadẽq; uel etiã uberiore fœcũditate pollebat. Nam dei paradiſo in diuinis eloquijs cõparata eſt. Hæc poſteaquã tacta de cœlo eſt, ſicut illorũ quoq;

A attestatur hiſtoria, & nunc ab eis, qui ueniũt ad loca illa cõſpicitur, prodigioſa fuligine horrori eſt, & poma eius interiorẽ fauillam mendaci ſuperficie maturitatis includunt. Ecce non erat talis, & talis eſt. Ecce à conditore naturarũ natura eius in hanc fœdiſsimã diuerſitatẽ mirabili mutatione cõuerſa eſt. Et quod poſt tam lõgum accidit tempus, tam lõgo tempore perſeuerat. Sicut ergo non fuit impoſsibile deo quas uoluit inſtituere, ſic ei non eſt impoſsibile in quicquid uoluerit, quas inſtituit mutare naturas. Vnde illorum quoq; miraculorum multitudo ſylueſcit, [f] quæ monſtra, oſtenta, portenta, prodigia

B nuncupantur. Quæ recolere & commemorareſi uelim, huius operis quis erit finis? Monſtra ſanè dicta perhibent a monſtrando, quod aliquid ſignificando demõſtrent, & oſtenta ab oſtendẽdo, & portẽta à portẽdendo, id eſt præoſtendendo, & prodigia, quod porrò dicant, id eſt futura prædicant. Sed uiderint eorum coniectores, quomodo ex eis ſiue fallãtur, ſiue inſtinctu ſpirituũ, quibus cura eſt tali pœna dignos animos hominum noxię curioſitatis retibus implicare, etiam uera prædicant, ſiue multa dicẽdo aliquando in aliquid ueritatis incurrant. Nobis

C tamen iſta quæ uelut contra naturam fiunt, & contra naturam fieri dicuntur, quo more hominum locutus eſt & Apoſtolus, dicendo, contra naturam [g] in olea inſitum oleaſtrum, factum eſſe participem pinguedinis oleæ: & monſtra, oſtenta, portenta, prodigia, nuncupantur, hoc monſtrare debent, hoc oſtendere, uel præoſtẽdere, hoc prædicere quod facturus ſit deus quę de corporibus hominum ſe prænunciauit eſſe facturum, nulla impediente difficultate, nulla præſcribente lege naturæ. quomodo antè prænunciauerit, ſatis in lib. ſuperiore docuiſſe me exiſtimo, decerpẽdo de ſcripturis ſanctis & no-

D uis & ueteribus, nõ quidem omnia ad hoc pertinentia, ſed quæ ſufficere huic operi iudicaui.

L. VIVES

a Nam ſtella Veneris nobiliſs.] Dixi de hac alio in loco, & quot nominibus uocaretur. nam in magno nominum ambitu eſt, ut inquit Plinius. alij Venerem nominãt, alij Iunonem, quod & refert Ariſtoteles in lib. De mũdo. Iulius uero Higinus lib. ij. ſic ſcribit. Quarta ſtella eſt Veneris, lucifer nomine, quã nonnulli Iunonis eſſe dixerunt. Hunc eundem Heſperum appellari multis traditum eſt hiſtorijs. hic autem omnium ſyderum maximus eſſe uidetur. Nonnulli autem hunc Auroræ, & Cephali filium eſſe dixerunt, pulchritudine multis præſtantem, ex qua re etiam cum Venere dicitur certaſſe, ut Eratoſthenes dicit, cum hac de *Lucifer ſtella*

cauſa Venerem appellari: exoriente ſole & occidente ui deri, quo ut ante diximus iure hunc & Luciferum & Heſperum nominatum. ſic Higinus. Qui Venerem ſupra lunam, ſolem & Mercurium cõſtituit, Ariſtotelem Platonem, & Aegyptios ac cunctos ferè ſecutus ueteres.

b Plautus ueſperuginem.] Idẽ Varro lib. v. De lingua Latina. Nox eſt cum ſtella prima exorta, Græci ἕσπερον, noſtri ueſperuginẽ, ut Plautus Aulularia, neq; ueſperugo, neq; Vergiliæ occidũt, id tempus à Græcis ἑωσφόρος Latine ueſper, ut ante ſolis ortum, quod eadẽ ſtella uocabatur iubar, quod iubata. Pacuuius dicit paſtor exorto iubare noctis decurſo itinere. Ennius, Aiax, lumen, iubar'ue, in cœlo cerno. hæc ille. Cinna in Smyrna:

Te matutinis flentem conſpexit Eous,
Et flentem paulo uidit poſt Heſperus idem.

Pythagoras primus obſeruauit eũdem eſſe Heſperum, & Luciferum, ut Plinius ſcribit lib. ij. alij Parmenidem dicunt, ut Suidas refert. c Homerus ἕσπερος] Sic ἕσπερος ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ, Heſperus in cœlo forma qui ſydera uincit. Alio loco ἑωσφόρος φαάντατος nominat, id eſt lucidiſſ. Odyſſeæ N. d Pulcherrimam dicens.] Vt eã uidemus, idcirco ſiue Venus, ſiue pulcherrimus ille Auroræ partus, qui cũ Venere de forma certarit, dictus. ea cauſa Græci, cum iuſtitiã laudarent, neq; Heſperũ neq; Phoſphorum æque eſſe ac illam admirabilem, dicebant, ut Ariſtoteles ſcribit v. Moralium. e Vt in eis diſcernendis, aut ſemper.] Tales olim dicunt fuiſſe Seruilij gemini, ut Cicero in iiij. Acad. quæſti. ſignificat, & Menæchmi Plautini, quos neq; nutrix, ac ne mater quidẽ, quæ pepererat dignoſcebat: & gemini languẽtes, quos declamatiõe inducit Quintilianus. Sed nunc Mechliniæ quæ hinc quatuor tantũ abeſt leucis, ut Galli uocãt, filij ſunt gemelli Petri Apoſtolij hoſpitis mei ſenatoris Mechlinieñ. prudẽtiſſ. pueri adhuc egregia forma, & qui patrem indole referunt, in quibus dignoſcendis non modo extranei, ſed ipſa ſæpe dum uiueret errauit mater, ſæpe errat pater ſed errore graniſſimo, Petrũ pro Ioanne uocans, Ioannem pro Petro. f Quæ mõſtra, oſtenta.] Cicero ſic iſta interpretatur libro De diuin. monſtra q aliquid uenturum monſtrent: oſtenta q oſtendant: prodigia quòd prædicãt: portenta quod portendant. g In olea inſitum oleaſtrum.] Oleaſter olea eſt nota & ſylueſtris, at inſitiones ſolent fieri meliorũ in peioribus, quo fructus emendentur, ſi quid eſt uitij, aut præſtantiores fiant: non peiorrum in melioribus, ne deteriores reddantur fructus.

Petrus Apoſtolius

Monſtra

De gehenna & æternarum qualitate pœnarum. Caput IX

QVOD igitur de ſempiterno ſupplicio damnatorum per ſuum Prophetam deus dixit, fiet omnino fiet: uermis eorum nõ morietur, & ignis eorum non extinguetur. Ad hoc enim uehementius commendandum, etiam dominus Ieſus cũ membra quæ hominem ſcandalizant, pro his omnibus poneret, quos ut ſua membra dextera, quis diligit, eaq; præciperet amputari: Bonũ eſt, inquit, tibi debilem introire in uitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem: ubi uermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur. Similiter de pede: Bonum eſt tibi, inquit, claudũ in-A troire in uitam, quàm duos pedes habentẽ mitti in gehẽnam ignis inextinguibilis, ubi uermis eorum non moritur & ignis non extinguitur. Non aliter ait & de oculo: Bonum eſt tibi, luſcum introire in regnum dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehẽnam ignis, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Non eum piguit uno loco eadem uerba ter dicere: quem nõ terreat iſta repetitio, & illius pœnæ cõminatio, tam uehemens ore diuino? Vtrũq; autem horum, ignẽ ſcilicet atq; uermem, qui uolũt ad animæ pœnas nõ ad corporis per-B tinere, dicunt etiam uri dolore animæ ſero atq; infructuoſe pœnitentis eos qui fuerint à regno dei ſeparati: & ideo ignem pro iſto dolore urẽtem non incongrue poni potuiſſe contendunt. Vnde illud Apoſtoli eſt: Quis ſcãdalizatur, & ego nõ uror? Eundem etiam dolorem uermem putant intelligendum eſſe. Nam ſcriptũ eſt, inquiunt, Sicut tinea ueſtimentũ, & uermis lignũ, ſic mœror excruciat cor uiri. Qui uero pœnas et animæ & corporis in illo ſupplicio futuras eſſe non dubitant, igne uri corpus, animam autẽ rodi quodammodo uerme mœroris affirmant. Quod etſi credibilius dicitur, quia utiq; abſur-C dum eſt, ibi dolorẽ aut corporis, aut animæ defuturũ, ego tamen facilius extimo, ut ad corpus dicam utrunq; pertinere, quàm neutrũ, & ideo tacitũ in illis diuinæ ſcripturæ uerbis animi dolorem, quoniam conſequens eſſe intelligitur etiamſi non dicatur, ut corpore ſic dolente animus quoq; ſterili pœnitẽtia crucietur. Legitur quippe & in ueteribus ſcripturis: Vindicta carnis impij ignis uermis. Potuit breuius dici, uindicta impij. Cur ergo dictũ eſt carnis impij, niſi quia utrunq;, id eſt & ignis & uermis, pœna erit carnis? Aut ſi uindictã carnis propterea dicere uo-D luit, quia hoc in homine uindicabitur, quòd ſecundum carnem uixerit: propter hoc enim ueniet in mortem ſecũdam, quam ſignificauit Apoſtolus dicens: Si enim ſecundum carnem uixeritis, moriemini: eligat quiſque quod placet, aut ignem tribuere corpori, animo uermẽ, hoc proprie, illud tropice, aut utrunq; proprie corpori. Iam enim ſatis ſuperius diſputaui, poſſe animalia etiam in ignibus uiuere in uſtione ſine conſumptione, in dolore ſine morte, per miraculum omnipotentiſſimi creatoris, cui hoc poſſibile eſſe, qui negat, à quo ſit quicquid in naturis omnibus miratur, ignorat. Ipſe enim eſt deus

deus qui omnia in hoc mũdo magna & parua miracula, quæ cõmemorauimus, etiam incomparabiliter plura quæ non commemorauimus fecit, eademq́ ipſo mundo uno atq; omnium maximo miraculo incluſit. Eligat ergo unũ de duobus quiſq; quod placet, utrum & uermem ad corpus proprie, an ad animum tranſlato à corporalibus ad incorporalia uocabulo exiſtimet pertinere. Quid autem horum uerum ſit, res ipſa expeditius indicabit, quando erit ſcientia tanta ſanctorum, ut eis cognoſcendarum illarum pœnarum neceſſaria non ſit experientia, ſed ea quæ tunc erit plena atq; perfecta, ad hoc B quoq; ſciendum ſapientia ſola ſufficiat. Nunc enim ex parte ſcimus, donec ueniat quod perfectum eſt, dum tamen nullo modo illa corporalia futura eſſe credamus, ut nullis ab igne afficiantur doloribus.

L. VIVES

Vermis eorum non morietur.] Eſaiæ ultimo capite. Hieronymus hoc loco, uermis autem, qui nõ morietur & ignis, qui non extinguetur à pleriſq; conſcientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in ſupplicijs cõſtitutos, quare uitio ſuo atq; peccato caruerint electorũ bono, iuxta illud quod dicitur: uerſatus ſum in miſeria dum infigit̃ mihi ſpina: & in prouerbijs, Tinea C oſsium cor intelligẽs: Ita Hieronymus. hic uermis acerbiſſ. eſt ſcelerum pœna quam malefici ſuæ ipſorum conſcientiæ dant, primaq́ eſt, ut inquit Seneca, & maxima peccãnum pœna peccaſſe. Nec ullum ſcelus, licet illud fortuna exornet muneribus ſuis, licet tueatur, ac uindicet, impunitum eſt, quoniam ſceleris in ſcelere ſupplicium eſt, ſed nihilominus & hæc & illam ſecundæ pœnæ premunt, ac ſequuntur, timere ſemper, & expaueſcere, & ſecuritati diffidere. Hic cõſentiamus cum Epicuro inquit, qui ait, mala facinora conſcientia flagellari, & plurimum illi tormentorum eſſe eo quod perpetuam illam ſolicitando urget, ac uerberat, q; ſponſoribus ſecuritatis ſuæ non poteſt credere. Hoc enim ipſum argumentũ Epicuri eſt, natura nos à ſcelere abhorrere, quòd nulli non etiã inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat pœna, neminem metu. Hæc Seneca lib. epiſtola. xvi. cui Iuuenalis Satyra. iij. concinit dicens:

Exemplo quodcunq; malo committitur, ipſi
Diſplicet autori. prima eſt hæc ultio, quod ſe
Iudice nemo nocens abſoluitur, Et poſt:
Cur tamen hos tu
Euaſiſſe putes, quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & ſurdo uerbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
Pœna autem uehemens, & multo ſæuior illis
Quas & Cedicius grauis inuenit, & Rhadamanthus
Nocte dieq; ſuum geſtare in pectore teſtem.

Immo uero nõ unus teſtis dicitur conſcientia, ſed mille teſtes, ut eſt in prouerbio. Cicero non alias eſſe putat furias illas infernas, quas Poetæ finxerunt ſcelerum ultrices. Sic enim ait in L. Piſonem: Nolite putare P. C. ut in ſcena uidetis homines conſceleratos impulſu deorũ terreri furiarum tedis ardentibus, ſua quenq; fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mẽte deturbat. hæ ſunt impiorũ furiæ, flammæ, hæ faces. & pro Roſcio Amerino: ſua quenq; fraus, & ſuus error maxime A uexat, ſuum quenq; ſcelus agitat, amentiaq́; afficit, ſuæ malæ cogitationes amentiæq; animi terrent. hæ ſunt impijs aſsiduæ domeſticæq; furiæ. Hinc oratio illa nefariæ ciuitatis cadaueribus paſtæ apud Quintilianum, meũ ſanè conſcientia urunt animum intus ſcelerum faces, & quoties lacta reputaui, flagella mẽtis ſonant. ultrices uideo furias. hinc tranquillitate conſcientiæ nihil excogitari beatius poteſt, quæ uelut guſtus quidam & exemplum eſt in hoc mortali æuo immortalis illius uitæ omnibus bonis cumulatæ.

An ignis gehennalis ſi corporalis eſt, poſsit malignos ſpiritus, id eſt dæmones incorporeos tactu ſuo adurere. X

HIc occurrit quærere, ſi nõ erit ignis incorporalis noxius, ſicut eſt animi dolor, ſed corporalis tactu noxi⁹, ut eo poſsint corpora cruciari, quomodo in eo erit etiã pœna ſpirituũ malignorũ? Idẽ quippe ignis erit ſupplicio ſcilicet hominũ attributus & dæmonũ, dicẽte Chriſto: Diſcedite à me maledicti in ignẽ æternũ, quia paratus eſt diabolo & angelis eius, niſi quia ſunt quædam ſua etiã dæmonibus corpora, ſicut doctis hominib. uiſum eſt, ex iſto aere craſſo atq; humido, cuius impulſus uẽto flãte ſentitur. Quod genus elemẽti ſi nihil igne perpeti poſſet, nõ ureret feruefactus in balneis. Vt enim urat prior uritur, facitq; quũ patitur. Si aũt quiſq; nulla habere corpora dæmones aſſeuerat, nõ eſt de hac re aut laborandũ operoſa inquiſitiõe, aut cõtentioſa diſputatiõe certandũ. Cur enim nõ dicamus, quã uis miris, tamẽ ueris modis etiã ſpiritus incorporeos poſſe pœna corporalis ignis affligi, ſi ſpiritus hominũ etiã ipſi profecto incorporei, et nũc potuerũt includi corporalibus membris, & tũc poterũt corporũ ſuorũ uinculis inſolubiliter alligari? Adhærebũt ergo ſi eis nulla ſunt corpora ſpiritus dæmonũ, immò ſpiritus dæmones, licet incorporei corporeis ignibus cruciãdi: non ut iD gnes ipſi, quibus adhærebunt, eorum iunctura inſpirentur, & animalia fiant, quæ conſtent ſpiritu & corpore: ſed ut dixi miris & ineffabilib. modis adhærendo accipientes ex ignibus pœnam, nõ dantes ignibus uitam: quia & iſte alius modus quo corporibus adhærent ſpiritus, & animalia fiunt, omnino mirus eſt, nec comprehendi ab homine poteſt, & hoc ipſe homo eſt. Dicerem quidem ſic arſuros ſine ullo ſuo corpore ſpiritus, ſicut ardebat apud inferos ille diues quando dicebat, Crucior in hac flamma: niſi conuenienter reſponderi cernerẽ, talem fuiſſe illam flammã, quales oculi quos leuauit, & Lazarum

rum uidit,qualis lingua cui humoré exiguũ de/ A
ſiderauit infundi,qualis digitus Lazari,de quo
id ſibi fieri poſtulauit,ubi tamen erant ſine cor/
pot:b. animę.Sic ergo incotporalis & illa flam
ma,qua exarſit,& illa guttula,quam popoſcit,
qualia etiam ſunt uiſa dormiẽtium,ſiue in ecſta
ſi cernentium tes incotporales,habentes tamen
ſimilitudinem corporũ.Nam et ipſe homocum
ſpiritu,oõ corpore ſit in talibus uiſis,ita ſe tamẽ
tunc ſimilem ſuo corpori uidet,ut diſcernere o/
mnino oon poſsit. At uero gehenna illa, quod
etiam ſtagnum ignis & ſulphuris dictum eſt,
corporeus ignis erit,& cruciabit corpota dam/
natorum,aut & hominum & dæmonum, ſoli/ B
da hominum,aerea dæmonum,aut tantum ho
minum corpora cũ ſpiritibus,dæmooes autem
ſpiritus ſine corpotibus hęrentes ſumendo pœ
nam,non impertiendo uitam corpotalibus i/
gnibus. Vnus quippe utriſque ignis erit, ſicut
ueritas dixit.

An hoc ratio iuſtitiæ habeatut non
ſint extenſiora pœnarum tempora,
quàm fuerint peccatorum. Cap. xt

s ic autem quidã eorum,cõtra quos
defendimus ciuitatẽ dei,iniuſtũ pu/ C
tant,ut pro peccatis quamlibet ma/
gnis,paruo ſcilicet tempore perpe/
tratis pœna quiſq; damnetur æterna, quaſi ul/
lius id unquã iuſtitia legis attẽdat,ut tanta mo/
ra temporis quiſq; puniatut,quãta mota tẽpo/
ris unde puniretur admiſit. Octo geoera pœna
rum in legibus eſſe ſcribit Tullius,damnũ, uin/
cula,uerbera,talionẽ,ignominiã,exilium , mot/
tem,ſeruitutẽ.Quid horum eſt quod in breue
tẽpus cuiuſq; pro peccati celeritate coartetut,ut
tãta uindicetur morula,quãta deprehẽditur per
petratũ, nisi forte talio? Id enim agit ut hoc pa/
tiatur quiſq; quod fecit.illud eſt legis: Oculum D
pto oculo,dẽtem pro dente. Fieri enim poteſt
ut tam breui tempore quiſq; amittat oculum ſe
ueritate uindictę,q̃ tulit ipſe alteri improbitate
peccati. Porrò autẽ ſi alienæ fœminæ oſculũ in/
fixum rationis ſit uerbere uindicare,nõne qui il/
lud pũcto temporis fecerit,incomparabili hora
rum ſpacio uetberatur,& ſuauitas uoluptatis e/
xiguæ diuturno dolore punitur? Quid io uincu
lis? Nunquid ibi tam diu quiſq; indicandus eſt
eſſe debere,quandiu fecit,unde meruit alligari,
cum iuſtiſsime annoſas pœnas ſeruus in cõpe/
A dibus pendat,qui uetbo aut ictu celerrime tran
ſeũte uel laceſsiuit dominum uel plagauit? Iam
uero damnum,ignominia,exilium, & ſeruitus,
cum plerunq; ſic infliguntur,ut nulla uenia te/
laxẽtur,nõne pro huius uitæ modo ſimilia pœ/
nis uidentur æternis? Idco quippe æterna eſſe
non poſſunt,quia nec ipſa uita, quæ his plecti/
tur,porrigitur in æternũ, & tamẽ peccata, quæ
uindicãtur longiſsimi temporis pœnis, breuiſ/
ſimo tempore perpetrantur,nec quiſquam exti
tit qui cenſuerit tam cito nocentium finiẽda eſſe
tormenta,quàm cito factum eſt uel homicidiũ,
uel adulterium,uel ſacrilegium,uel quodlibet a/
B liud ſcelus,nõ temporis longitudine,ſed iniqui/
tatis & impietatis magnitudine metiendũ. Qui
uero pro aliquo grandi crimine morte mulcta/
tur,nunquid mora,qua occiditur, quæ perbre/
uis eſt,eius ſupplicium leges æſtimant, & non
quòd eum in ſempiternum auferunt de ſocieta
te uiuẽtium? Quod eſt autẽ de iſta ciuitate mor
tali homines ſupplicio primę mortis,hoc eſt de
illa ciuitate immortali homines ſupplicio ſecun/
dæ mortis auferre. Sicut enĩ nõ efficiũt leges hu
ius ciuitatis ut in eam quiſq; reuocetur occiſus,
ſic nec in illius,ut in uitam reuocetur æternam,
C ſecunda morte damnatus. Quomodo ergo ue/
tum eſt,inquiunt,quod ait Chriſtus ueſter : In
qua menſura menſi fueritis,in ea remetietur uo
bis,ſi temporale peccatum ſupplicio punitur æ/
terno? Nec attẽdunt non propter ęquale tẽpo/
ris ſpatiũ,ſed propter uiciſsitudinẽ mali,id eſt ut
qui mala fecerit,mala patiatur, eandem dictam
fuiſſe mẽſurã:quãuis hoc in ea re proprie poſsit
accipi,de qua dominus cum hoc diceret loque/
batur,id eſt de iudicijs, & condemnationibus.
Proinde qui iudicat & condemnat iniuſte,ſi iu/
dicatur & condemnatur iuſte,io eadem menſu
ra recipit,quamuis non hoc quod dedit. Iudicio
D enim fecit,iudicio patitur:quamuis fecerit dam/
natione quod iniquum eſt,patitur damnatione
quod iuſtum eſt.

L. VIVES

NIſi forte talio.] In legibus xij. ſic habebat: ſi mem
brum rupit meum e pacto talio eſto. Talio uoca/
bat, q; quale quis fecerat,tale paſſurus eſſet,ut ſi Talio
eruiſſet oculũ alienũ,amitteret ſuũ: ſi amputaſſet alteri/
us nares,pderet ſuas,de cuius æqtate legis diſputat cũ
Sex. Cæcilio Fauorinus philoſophus apud Gel. li. xx.

De magnitudine præuaricationis primę
ob quã ęterna pœna omnibus debeatur,
qui extra gratiam fuerint ſaluatoris. xii

ED pœna æterna ideo dura & iniu
s sta ſenſibus uidetur humanis, quia
in hac infirmitate moribundorum
ſenſuum deeſt ille ſenſus altiſsimæ
puriſsimæq́ ſapientiæ, quo ſentiri poſsit quantum nefas in illa prima pręuaricatione commiſſum ſit. Quanto enim magis homo fruebatur deo, tanto maiore impietate dereliquit deum, & factus eſt malo dignus æterno, qui hoc in ſe peremit bonum, quod eſſe poſſet æternū. Hinc eſt uniuerſa generis humani maſſa dānata, quoniam qui hoc primitus admiſit cum ea, quæ in illo fuerat radicata ſua ſtirpe punitus eſt, ut nullus ab hoc iuſto debitoq́ ſupplicio, niſi miſericordia et indebita gratia liberetur, atque ita diſpertiatur genus humanum, ut in quibuſdā demonſtretur, quid ualeat miſericors gratia, in cæteris quid iuſta uindicta. Neq́ enim utrūq́ demonſtraretur in omnibus, quia ſi omnes remanerent in pœnis iuſtæ damnationis, in nullo appareret miſericors gratia redimentis: rurſum ſi omnes à tenebris tansferentur in lucem, in nullo appareret ſeueritas ultiōis. In qua propterea multo plures, q̄ in illa ſunt, ut ſic oſtendatur, quid omnibus deberetur. Quod ſi omnib. redderetur, iuſtitiam uindicantis iuſte nemo reprehenderet. Quia uero tam multi exinde liberantur, eſt unde agantur maximæ gratiæ gratuito muneri liberantis.

Contra opinionem eorum qui putāt criminoſis ſupplicia poſt mortem cauſa purgationis adhiberi. Cap. XIII

p Latonici quidem quamuis impunita nulla uelint eſſe peccata, tamē omnes pœnas emendationi adhiberi putant, uel humanis inflictas legibus, uel diuinis, ſiue in hac uita, ſiue poſt mortē, ſi aut parcatur hic cuiquam, aut ita plectatur ut hic nō corrigatur. Hinc eſt Maronis illa ſententia, ubi cū dixiſſet de terrenis corporib. moribūdisq́ membris, quod animæ Hinc metuūt, cupiūtq́, dolent, gaudentq́, nec auras Suſpiciunt, clauſę tenebris & carcere cæco: ſecutus adiunxit atq́ ait: Quin et ſupremo cum lumine uita reliquit: id eſt, cum die nouiſsimo relinquit eas iſta uita: Non tamen, inquit, omne malū miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedūt peſtes, penituſq́ neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, ueterumq́ malorum
Supplicia expendunt, aliæ panduntur inanes
Suſpenſę ad uentos, alijs ſub gurgite uaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.

Qui hoc opinantur, nullas pœnas niſi purgatorias uolunt eſſe poſt mortē, ut quoniam terris ſuperiora ſunt elementa, aqua, aer, ignis, ex aliquo iſtorum mundetur per expiatorias pœnas quod terrena contagione contractum eſt. Aer quippe accipitur in eo quod ait, ſuſpēſæ ad uentos. Aqua in eo quod ait, ſub gurgite uaſto. Ignis autem ſuo nomine expreſſus eſt, cum dixit, aut exuritur igni. Nos uero etiā in hac quidem mortali uita eſſe quaſdam pœnas purgatorias confitemur, non quibus affliguntur, quorū uita uel non inde fit melior, uel potius inde fit peior, ſed illis ſūt purgatoriæ qui eis coerciti corriguntur. Cæteræ omnes pœnæ ſiue temporarię, ſiue ſempiternę, ſicut unuſquiſq́ diuina prouidentia tractandus eſt inferūtur, uel pro peccatis, ſiue pręteritis, ſiue in quibus adhuc uiuit ille qui plectitur, uel pro exercendis declarandiſq́ uirtutibus, per homines & angelos, ſeu bonos, ſeu malos. [a]Nam ſi quiſquā mali aliquid alterius improbitate uel errore patiatur, peccat quidē homo, qui uel ignorātia, uel iniuſtitia cuiquam mali aliquid facit, ſed non peccat deus, qui iuſto quamuis occulto iudicio fieri ſinit. Sed temporarias pœnas alij in hac uita tantum, alij poſt mortem, alij & nunc & tunc, uerūtamen ante iudiciū illud ſeueriſsimum nouiſsimūq́ patiūtur. Nō autem omnes ueniunt in ſempiternas pœnas, quæ poſt illud iudiciū his ſunt futuræ, qui poſt mortem ſuſtinent temporales. Nam quibuſdam quod in iſto non remittitur, remitti in in futuro ſeculo, id eſt, ne futuri ſeculi æterno ſupplicio puniatur, iam ſupra diximus.

L. VIVES

[a] NAm ſi quiſquā mali aliquid alte. impr. uel er.] Improbitate, ut ſi ſciens ac prudens lædat, uel prauo errore, ut qui putat ſe benefacere, quales ſunt qui martyres torſerunt, ac occiderunt. Hi enim nō ſunt à ſcelere liberi, neq́ eorū inſcitia errorq́ ineuitabilis erat, quippe cauſam ſanctorum, uel neglexerunt, uel contempſerunt, uel iracundo & impotenti animo auerſati ſunt. de ignorātia quæ iuſta ſit excuſatio, quæ friuola & iniqua, diſputat alijs lib. Auguſtinus, ut in quæſtio. ueteris & noui teſtamenti.

De pœnis temporalibus iſtius uitæ quibus ſubiecta eſt humana cōditio. Caput XIIII

Ariſsimi ſunt antē,qui nullas in hac A
R uita,ſed tantū poſtea pœnas luunt.
Fuiſſe tamē aliquos qui uſq; ad de/
crepitam ſenectutē ne leuiſsimā qui
dem febriculam ſenſerint,quietāq; duxerint ui
tam,ipſi & nouimus & audiuimus,quanquā ui
ta ipſa mortaliū tota pœna ſit,quia tota tētatio
eſt,ſicut ſacræ literæ perſonant, ubi ſcriptū eſt:
Nunquid nō tētatio eſt uita hūana ſuper terrā.
Nō enim parua pœna eſt ipſa inſipiētia,uel im
peritia,quę uſq; adeo fugiēda merito iudicatur,
ut per pœnas doloribus plenas, pueri cogātur
quæq; artificia uel literas diſcere, ipſumq; diſce B
re, ad quod pœnis adigūtur, tā pœnale eſt eis,
ut nonnunquā ipſas pœnas per quas cōpellun
tur diſcere,malint ferre q̄ diſcere.[a] Quis autem
non exhorreat & mori eligat,ſi ei proponatur,
aut mors perpetiēda,aut rurſus infantia? Quæ
quidem quòd nō à riſu,ſed à fletu orditur hanc
lucē,quid malorū ingreſſa ſit neſciens prophe/
tat quodammodo. Solum quando natus eſt[b] fe
runt riſiſſe Zoroaſtrem,nec ei boni aliquid mō/
ſtroſus riſus ille portendit. Nam magicarū arti/
um fuiſſe perhibetur inuētor,quę quidē illi,nec
ad præſentis uitæ uanā felicitatē cōtra ſuos ini/
micos prodeſſe potuerūt. A Nino quippe rege C
Aſſyriorum,cum eſſet ipſe Bactrianorum rex,
bello ſuperatus eſt. Prorſus quod ſcriptum eſt:
Graue iugum ſuper filios Adam à die exitus de
uentre matris eorū,uſq; in diē ſepulturæ in ma/
trem omniū:uſq; adeo impleri neceſſe eſt, ut ip
ſi paruuli per lauacrū regenerationis,ab origina
lis peccati,quo ſolo tenebantur,uinculo iam ſo/
luti,mala multa patientes,nonnulli etiam incur
ſus ſpirituum malignorū aliquando patiantur.
Quæ quidem paſsio abſit ut eis obſit,ſi hanc ui
tam in illa ætate etiam ipſa paſsione ingraueſcē
te & animam de corpore excludente finierint. D

L. VIVES

a Quis autem nō exhorreat & mori eligat.] At ſunt multi qui pro maximo dei munere recipiant ſi iterum uiuere contingat,& incipiant in cunis ua gire,de quibus uere poterat Aeneas dicere: Quæ lucis miſeris tam dira cupido? ſapiēs apud Ciceronem Cato nolle ſe dicebat à calce ad carceres reuocari,hoc eſt,de/curſo ſpatio à termino ad exordium reduci uitæ. b Fe runt riſiſſe Zoroaſtrē.] Hic rex Bactrianorū fuit magi/ Zoroaſtres carū artiū inſtitutor,quē Hermodotus Platonicus præ ceſsiſſe ait Troicum bellum annis quinq; milibus: idem Hermippus. qui & eum ab Agnace inſtitutum tradit, ſcripſiſſeq; uicies centum milia uerſuum. Eudoxus pau lo antiquiorem facit,nempe ſex annorum milibus ante Platonis mortem, quem ſecutus eſt Ariſtoteles. Xan/thus uero Lydius, ut illi nimis multos, ſic ipſe nimis paucos computauit annos, ſexcentos ſcilicet à Zoroa/ſtre ad Xerxis tranſitū. Plinius parū conſtare dicit utrū unus tantum fuerit Zoroaſtres,an plures: certioribus tamen autorum ſcriptis traditur Zoroaſtrem Bactria/norū regem temporibus uixiſſe Nini Aſſyrij,à quo ui/ctus & regno pulſus eſt, inſtitutor magicæ artis,qui eo/dem quo natus eſt die riſit, cerebrūq; ita et palpitauit, ut impoſitā repelleret manum, futuræ præſagio ſcien/tiæ,ut dicit Plinius. uiginti annis in deſerto caſeo uixit ita temperato,ut uetuſtatem non ſentiret.

Quod omne opus gratiæ dei eruentis
nos de profunditate ueteris mali, ad
futuri ſeculi pertineat nouitatem. XV

Eruntamen in graui iugo quod po
B V ſitū eſt ſuper filios Adam à die exi/
tus de uentre matris eorum uſq; in
diem ſepulturæ in matrem omniū,
[a]etiam hoc medium miſerabile reperitur, ut ſo/
brij ſimus atq; intelligamus hanc uitam de pec
cato illo nimis nefario,quod in paradiſo perpe/
tratum eſt,factam nobis eſſe pœnalem, totūq;
quod nobiſcum agitur per teſtamentum nouū
non pertinere niſi ad noui ſeculi hæreditatē no/
uam,ut hic pignore accepto,illud cuius hoc eſt
pignus ſuo tempore cōſequamur. Nunc autem
ambulemus in ſpe,& proficientes de die in diē
C ſpiritu facta carnis mortificemus. Nouit enim
dominus qui ſunt eius,& quotquot ſpiritu dei
aguntur,hi filij dei ſunt,ſed gratia,non natura.
Vnicus enim natura dei filius,propter nos mi/
ſericordia factus eſt filius hominis,ut nos natu
ra filij hominis,filij dei per illū gratia fieremus.
Manēs quippe ille immutabilis, naturā noſtrā
in qua nos ſuſciperet, ſuſcepit à nobis,& tenax
diuinitatis ſuæ,noſtræ infirmitatis particeps fa/
ctus eſt:ut nos in melius commutati, q; peccato
res mortaleſq; ſumus,eius immortalitatis & iu
ſtitiæ participatione amittamus,& quod in na/
D tura noſtra bonum fecit,impleti ſummo bono
in eius naturæ bonitate ſeruemus. Sicut enim
per unum hominem peccātem in hoc tam gra/
ue malum deuenimus:ita per unum hominem
eundemq; deum iuſtificantē, ad illud bonum
tam ſublime ueniemus. Nec quiſquam ſe debet
ab iſto ad illum tranſiſſe confidere,niſi cum ibi
fuerit ubi tentatio nulla erit,niſi pacem tenuerit
quam pacem belli huius,in quo caro cōcupiſcit
aduerſus ſpiritum,& ſpiritus aduerſus carnem,
multis & uarijs certaminibus quærit. Hoc au/
tem bellū nunquā ullum eſſet, ſi natura huma/
na per liberū arbitrium in rectitudine in qua fa
cta

cta eſt perſtitiſſet. Nunc uero quæ pacem fœlix cum deo habere noluit, ſecum pugnat infœlix, & hoc quoq; cum malum ſit miſerabile, melius eſt tamen ꝙ priora uitæ huius. Melius quippe confligitur cum uitijs, quàm cum ſine ulla cõflictione dominãtur. Melius eſt, inquam, bellum cum ſpe æternæ pacis, quàm ſine ulla liberationis cogitatione captiuitas. Cupimus quidem etiam hoc bello carere, & ad capeſſendam ordinatiſsimã pacem, ubi firmiſsima ſtabilitate potioribus infirmiora ſubdantur, igne diuini amoris accendimur. Sed ſi quod abſit illius tanti boni ſpes nulla eſſet, malle debuimus[b] in huius cõ B flictationis moleſtia remanere, ꝙ uitijs in nos dominationem non eis reſiſtendo permittere.

L. VIVES

a Etiam hoc medium.] Varia lectio. Alibi, etiam hoc mediũ mirabile. alibi, miſerabile. alibi, malum miſerabile. Quid ſi legas hoc minime miſerabile? b In huius conflictationis moleſtia.] Hoc etiã dixerunt Philoſophi, qui animas mortales, aut diuturnas tantum poſuerunt. nam uel omni precio ſepoſito bene uiuere plus iuuat, quàm male, & ipſa uirtus eſt ſibi ampliſs. præmium, fœlicioresq; ſunt boni etiam dum hic uiuũt, quàm mali quantumlibet fortunati. atq; hoc eſt quod Christus ſectatoribus ſuis amplã mercedem non modo in futura promittit uita, ſed etiã in præſenti.

Sub quib. gratiæ legib. omnes regeneratorũ habeãtur ętates. Cap. XVI.

Verum tãta eſt dei miſericordia in uaſa miſericordiæ quæ præparauit in gloriã, ut etiã prima hominis ætas, id eſt, inſantia, quæ ſine ullo reniſu ſubiacet carni: & ſecunda, quæ pueritia nuncupatur, ubi nondũ ratio ſuſcepit hanc pugnã, & ferè ſub omnibus uitioſis delectationibus iacet, quia licet iam fari ualeat, & ideo infantiam tranſiſſe uideatur, nondũ in ea eſt præcepti capax infirmitas mentis: ſi ſacramẽta mediatoris acceperit, etiam ſi hanc in eis annis uitã finiat, tranſlata ſcilicet à poteſtate tenebrarũ in regnum Chriſti, non ſolum pœnis non præparetur æternis, ſed ne ulla quidem poſt mortem purgatoria tormenta patiatur. Sufficit enim ſola ſpiritalis regeneratio, ne poſt mortem obſit quod carnalis generatio cum morte contraxit. Cum aũt uentũ fuerit ad ætatẽ, quę pręceptum iam capit, & ſubdi poteſt legis imperio, ſuſcipiendum eſt bellũ contra uitia, & gerendum acriter ne ad dãnabilia peccata perducat. Et ſi quidem nondum uictoriarum conſuetudine roborata ſunt facilius uincuntur, & cedunt: ſi autem A uincere atq; imperare conſueuerunt, laborioſa difficultate ſuperantur. Neq; enim id fit ueraciter atq; ſynceriter, [a]niſi ueræ delectatione iuſtitiæ. Hæc eſt autem in fide Chriſti. Nam ſi lex iubens aſsit, & ſpiritus iuuans deſit, per ipſam prohibitionẽ deſiderio creſcente atq; uincente peccati etiam reatus præuaricationis accedit,[b] ut nõnunquã ſint apertiſsima uitia, quę alijs uitijs uincuntur occultis, quęq; putantur eſſe uirtutes in quibus regnat ſuperbia, & quædam ſibi placendi altitudo ruinoſa. Tũc itaq; uicta uitia deputanda ſunt, cum dei amore uincuntur, quem niſi deus ipſe nõ donat, nec aliter niſi per mediatorem dei & hominum hominem Ieſum Chriſtum, qui factus eſt particeps mortalitatis noſtræ, ut nos participes faceret diuinitatis ſuæ. Pauciſsimi autem ſunt tantæ fœlicitatis, ut ab ipſa ineunte adoleſcentia nũlla damnabilia peccata cõmittãt, uel in [c]flagitijs, uel in facinoribus, uel in nefarię cuiuſquã impietatis errore, ſed magna ſpiritus largitate opprimãt, quicquid in eis poſſet carnali delectatione dominari. Plurimi uero pręcepto legis accepto, cum prius uicti fuerint pręualentibus uitijs & præuaricatores eius effecti, tunc ad gratiam confugiũt adiuuantem, C qua fiant & amarius pœnitendo, & uehementius pugnando, prius deo ſubdita, atq; ita carni prępoſita mente uictores. Quiſquis igitur cupit pœnas euadere ſempiternas, non ſolum baptizetur, uerumetiam iuſtificetur in Chriſto, ac ſic uere tranſeat à diabolo ad Chriſtum. Purgatorias autem pœnas nullas futuras opinetur, niſi ante illud ultimum tremendumq; iudiciũ. Nequaquam tamen negandum eſt, etiam[d] ipſum æternũ ignem pro diuerſitate meritorũ quamuis malorum alijs leuiorem, alijs futurum eſſe grauiorem, ſiue ipſius uis atq; ardor pro pœna digna cuiuſq; uarietur, ſiue ipſe æqualiter ardeat, D ſed non æquali moleſtia ſentiatur.

L. VIVES

a Niſi uera delectatione iuſtitiæ.] Idcirco Plato iubet ita pueros aſſuefaciendos, ut tantum uere bonis delectentur rebus, auerſentur malas. id ſi fieret, non ſecus ad uirtutem unuſquiſq; ferretur pronus, quàm nunc ad corporeas uoluptates, quibus unis aſſueuimus, & innutriti ſumus. Neq; enim parum refert, quibus uel dolere conſueuimus, uel gaudere. uiro perfecte bono iucundiora ſuauioraq; ſunt uirtutum opera, quàm cuiuis uoluptario uoluptates. b Vt nonnunquam ſint.] Alibi ſic: nonnunquam ſanè apertiſs. uitia alijs uitijs uincuntur occultis, quæ putantur eſſe uirtutes &c. Facit enim exterior legis obſeruatio ſine gratia non bonos ſed hypocritas. Plato cum amicos nobiles inuitaſſet tricliniumq; iuſsiſſet ornari non omnino ſordide, irrupit Diogenes Cynicus, & ſputis illis

ſuis cœnoſisq; pedibus cœpit lectulos conculcare. ingreſſus cum conuiuis Plato, quid agis, inquit, Diogenes? Calco, inquit ille, Platonis faſtum. Calcas, reſpondet Plato, ſed alio faſtu maiore. uidelicet arrogantia & iactantia erat in Diogenis animo impotentior & intolerabilior quod inops eſſet, quàm in Platone, qui cultum illum amicorum oculis dabat, non ſibi. ita inuenias ſuperbiſs. pleroſq; egenos, qui hoc tantum nomine meliores & ſanctiores etiam bonis diuitibus ſibi uideantur, quòd nihil habeant, ceu uero modicum cenſum laudarit dominus, & non modicum animum. Eiuſmodi homines diteſcere recuſant, quòd ſe admirabiliores, & in maiore precio habitum iri credunt, ſi in ſua tenuitate manſerint. Diogenes idem multa horrēda faciebat, ut omnium oculos ad ſe ſuſpiciendum mirandumq; conuerteret: idcirco cum media hyeme in rigidiſs. lauaret aqua, frequēsq; populus id ſpectās miſertus hortaretur, ut ſibi parceret: Plato exclamauit, ſi uultus eius misereri, diſcedite. quippe illud Diogenes nō uirtutis cauſa, ſed circumfuſæ multitudinis agebat. c Flagitijs uel in facino.] Leuia ſunt flagitia, grauiora facinora, grauiſs. omnium error impietatis. d Ipſum æternū ignem.] Iuxta illud domini in euangelio: Tyro & Sidoni remiſsibilius erit in die iudicij, & alia dicta eiuſdē mētis cōplura.

De his qui putant nullorū hominum pœnas in æternum eſſe manſuras. Cap. XVII.

N Vnc iam cū miſericordibus noſtris agendū eſſe uideo, & pacifice diſputandum, qui uel omnibus illis hominibus quos iuſtiſs. iudex dignos gehennæ ſupplicio iudicabit, uel quibuſdā eorū nolunt credere pœnam ſempiternā futurā, ſed poſt certi tēporis metas pro cuiuſq; peccati quātitate longioris ſiue breuioris eos inde exiſtimāt liberādos. Qua in re [a] miſericordior profecto fuit Origenes, qui & ipſum diabolum atq; angelos eius poſt grauiora pro meritis & diuturniora ſupplicia ex illis cruciatibus eruendos atq; ſociādos ſanctis angelis credidit. Sed illū & propter hoc & propter alia nōnulla, & maximè propter alternantes ſine ceſſatione beatitudines & miſerias, & ſtatutis ſeculorū interuallis, ab iſtis ad illas, atq; ab illis ad iſtas itus ac reditus interminabiles nō immerito reprobauit eccleſia: quia & hoc quod miſericors uidebatur amiſit, faciendo ſanctis ueras miſerias, quibus pœnas luerēt, & falſas beatitudines in quibus uerū ac ſecurū hoc eſt ſine timore certū ſempiterni boni gaudiū non haberent. Longe aūt aliter iſtorū miſericordia humano errat affectu, qui hominū illo iudicio damnatorum miſerias temporales, omnium uero, qui uel citius uel tardius liberantur, æternā fœlicitatem putāt. Quę ſententia ſi propterea bona & uera, quia miſericors eſt, tanto erit melior & uerior, quāto miſericordior fuerit. Extēdatur ergo ac profundatur fons huius miſericordiæ [b] uſq; ad damnatos angelos, ſaltem poſt multa atq; prolixa quātumlibet ſecula liberandos. Cur uſq; ad uniuerſam naturam manat humanā, & cum ad angelicam uentū fuerit mox areſcit? Non audent tamen ſe ulterius miſerando porrigere, & ad liberationē ipſius quoq; diaboli peruenire. Verū ſi aliquis audet, uincit nempe iſtos, & tamē tanto inuenitur errare deformius & contra recta dei uerba peruerſius, quāto ſibi uidetur ſentire clemētius.

L. VIVES

a Miſericordior profecto fuit Origenes.] Origen. Adamātius in lib. περὶ ἀρχῶν, id eſt de principijs, de quo alibi. b Vſq; ad damnatos angelos.] Et iſtos quoq; ſupplicijs liberabat Origenes, ſicut ex ſanctis angelis procedente tempore diabolos faciebat, quæ illius erant uiciſsitudines.

De his qui nouiſsimo iudicio propter interceſsiones ſanctorum neminē hominum putant eſſe damnandum. Cap. XVIII.

s Vnt etiam, quales in collocutionibus noſtris ipſe ſum expertus, qui cū uenerari uideantur ſcripturas ſanctas, moribus improbandi ſunt: & agēdo cauſam ſuam, multo maiorē q; iſti miſericordiā deo tribuunt erga humanū genus. Dicunt enim de malis & infidelibus hominibus diuinitus quidē uerum prædictū eſſe, quod digni ſunt pœna, Sed cū ad iudiciū uentū fuerit miſericordiā eſſe ſuperaturam. Donabit enim eos, inquiunt, miſericors deus precibus & interceſsionibus ſanctorū ſuorum. Si enim orabant pro illis, quādo eos patiebantur inimicos, quanto magis quando uidebūt humiles ſupplicesq; proſtratos? Neq; enim credendum eſt, aiunt, tūc amiſſuros ſanctos uiſcera miſericordiæ cum fuerint pleniſsimæ ac perfectiſsimæ ſanctitatis, ut qui tunc orabant pro inimicis ſuis, quando & ipſi ſine peccato nō erāt, tunc nō orēt pro ſupplicibus ſuis, quando nullū cœperint habere peccatū? Aut uero deus tunc eos nō exaudiet tot, & tales filios ſuos, quando in tanta eorū ſanctitate nullum inueniet orationis impedimentum? Teſtimoniū uero pſalmi, & illi quidē qui permittunt infideles atq; impios homines ſaltē longo tempore cruciari, & poſtea de malis omnibus erui, ſed magis iſti pro ſe dicunt eſſe, ubi legitur: Nunquid obliuiſcetur miſereri deus, aut

aut continebit in ira ſua miſerationes ſuas? Ira A eius eſt, inquiunt, ut omnes indigni beatitudine ſempiterna, ipſo iudicante puniantur ſupplicio ſempiterno. Sed ſi uel lõgum uel prorſus ullum eſſe permiſerit, profecto ut poſsit hoc fieri continebit in ira ſua miſerationes ſuas, quod cũ pſalmus dicit non eſſe facturũ. Non enim ait, Numquid diu cõtinebit in ira ſua miſerationes ſuas, ſed quod prorſus non continebit oſtendit. Sic ergo iſti uolunt iudicij dei comminationem nõ eſſe mendacẽ quamuis ſit neminem damnaturus, queẽadmodum eius cõminationem qua dixit euerſurum ſe eſſe Niniuem ciuitatẽ, mendacem non poſſumus dicere, & tamen nõ factum B eſt, inquiunt, quod ſine ulla conditione prædixit. Non enim ait Niniue euertetur ſi non egerint pœnitentiam, ſeq́ correxerint; ſed hoc non addito prænunciauit futuram euerſionem illius ciuitatis. Quam cõminationẽ propterea ueracẽ putãt, quia hoc prædixit deus quod uere digni erant pati, quamuis hoc non eſſet ipſe facturus. Nam & ſi pœnitentibus pepercit, inquiũt, utiq; illos pœnitentiã non ignorabat acturos, & tamen abſolute ac definite eorum euerſionem futurã eſſe prædixit. Hoc ergo erat, inquiũt, in ueritate ſeueritatis, qua erant digni, ſed in ratione C miſerationis non erat, quam non continuit in ira ſua ut ab ea pœna ſupplicibus parceret, quã fuerat cõtumacibus comminatus. Si ergo tunc pepercit aiunt, quando ſanctum ſuum prophetam fuerat parcendo cõtriſtaturus, quanto magis tũc miſerabilius ſupplicãtibus parcet, quando ut parcat, omnes ſancti eius orabunt? Sed hoc quod ipſi ſuis cordibus ſuſpicãtur, ideo putant ſcripturas tacuiſſe diuinas, ut multi ſe corrigant, uel prolixarum, uel ęternarum timore pœnarum, & ſint qui poſsint orare pro eis, qui ſe non correxerint, nec tamẽ opinantur omnimo D do id eloquia diuina tacuiſſe. Nam quò pertinet, inquiũt, quod ſcriptum eſt? Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quã abſcondiſti metuentibus te, niſi ut intelligamus propter timorem fuiſſe abſconditam miſericordiæ diuinæ tam multam ſecretamq́; dulcedinem? Addunt etiam propterea dixiſſe Apoſtolum: Concluſit enim deus omnes in infidelitate, ut omniũ miſereatur, quo ſignificaret, quod ab illo nemo damnabitur. Nec iſti tamen qui hoc ſentiunt, hanc opinionem ſuam uſq; ad liberationem uel nullam damnationem diaboli, atq; angelorum eius extendunt. Humana quippe circa ſolos homines mouẽtur miſericordia, & cauſam maximè agunt ſuã, per generalẽ in genus humanum quaſi dei miſerationẽ impunitatem falſam ſuis perditis moribus pollicentes, ac per hoc ſuperabunt eos in prædicanda dei miſericordia, qui hanc impunitatem etiam principi dæmonum & eius ſatellitibus pollicentur.

De his qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hæreticis propter participationẽ corporis Chriſti. Cap. XIX

ITem ſunt alij ab æterno ſupplicio liberationẽ, nec ipſis ſaltẽ omnibus hominibus promittentes, ſed tantummodo Chriſti baptiſmate ablutis, qui participes fiũt corporis eius, quomodolibet uixerint, in quacunq; hæreſi uel impietate fuerint, propter illud, quod ait Ieſus: Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit, ut ſi quis ex ipſo manducauerit, non moriatur. Ego ſum panis uiuus, qui de cœlo deſcendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum. Ab ęterna ergo morte inquiũt neceſſe eſt iſtos erui, & ad uitam æternam quandoq; perduci.

De his qui non omnibus, ſed eis tantum qui apud catholicos ſunt regenerati, etiã ſi poſtea in multa crimina erroreſq́; proruperint, indulgentiã pollicentur. Cap. XX

ITem ſunt qui hoc nec omnibus habentibus baptiſmatis Chriſti & eius corporis ſacramentum, ſed ſolis catholicis, quamuis male uiuẽtibus pollicentur, quia non ſolum ſacramento, ſed re ipſa manducauerũt corpus Chriſti in ipſo eius corpore conſtituti. De quo dicit Apoſtolus: Vnus panis, unum corpus multi ſumus, ut etiam ſi poſtea in aliquam hæreſim, uel etiam in gentilium idololatriã lapſi fuerint, tantum quia in corpore Chriſti, id eſt, in eccleſia catholica ſumpſerunt baptiſmũ Chriſti, & manducauerunt corpus Chriſti, non moriantur in æternum, ſed uitam quãdoq; conſequantur æternam, atq; illa omnis impietas quanto maior fuerit non eis ualeat ad æternitatem, ſed ad diuturnitatem, magnitudinemq́; pœnarum.

De his qui eos qui permanent in catholica fide etiam ſi peſsime uixerint. & ob hoc uri meruerint, tamen propter fidei fundamentū ſaluandos eſſe definiunt. Cap. XXI

Vnt autem qui propter id quod ſcri
ptū eſt: Qui perſeuerauerit uſq; in fi
s nem hic ſaluus erit: non niſi in eccle
ſia catholica perſeuerātibus, quāuis
in ea male uiuētibus hoc promittūt,
per ignē uidelicet ſaluandis merito fundamen
ti. de quo ait Apoſtolus: Fundamentū enim ali
ud nemo poteſt ponere præter id quod poſitū
eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Si quis aūt ædifica
uerit ſuper fundamentum hoc aurum, argentū,
lapides precioſos, ligna, fœnū, ſtipulā, uniuſcu
iuſq; opus manifeſtabitur. Dies enim domini
declarabit, quoniā in igne reuelabitur, & uniu
ſcuiuſq; opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius
opus permanſerit quod ſuper ædificauit, merce
dē accipiet. Si cuius aūt opus arſerit, damnū pa
tietur, ipſe autē ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ig
nem. Dicunt ergo cuiuslibet uitæ catholicum
Chriſtianum Chriſtum habere in fundamen
to, quod fundamentum nulla hæreſis habet, à
corporis eius unitate præciſa. Et ideo propter
hoc fundamētum etiā ſi malæ uitæ fuerit catho
licus Chriſtianus, uelut qui ſuperædificauerit li
gna, fœnum, ſtipulam, putant eum ſaluum fieri
per ignē, id eſt, poſt pœnas ignis illius liberari,
quo igne in ultimo iudicio punientur mali.

De his qui putāt ea crimina quæ inter eleemoſynarum opera committūtur, ad damnationis iudicium non uocari. Cap. XXII

Omperi etiā quoſdam putare eos
C tantummodo arſuros illius æternita D
te ſupplicij, qui pro peccatis ſuis face
re dignas eleemoſynas negligūt: iu
xta illud apoſtoli Iacobi, Iudicium autē ſine mi
ſericordia illi, qui non fecit miſericordiam. Qui
ergo fecerit, inquiunt, quāuis mores in melius
nō mutauerit, ſed inter ipſas ſuas eleemoſynas
nefarie ac nequiter uixerit: iudicium illi cum mi
ſericordia futurū eſt: ut aut nulla dānatione ple
ctatur, aut poſt aliquod tēpus ſine paruum, ſiue
prolixum ab illa damnatione liberetur. Ideo iu
dicem ipſum uiuorum atq; mortuorum noluiſ
A ſe exiſtimant aliud commemorare ſe eſſe dictu
rum, ſiue dextris quibus eſt uitam daturus æter
nam, ſiue ſiniſtris quos æterno ſupplicio eſt da
mnaturus, niſi eleemoſynas ſiue factas, ſiue nō
factas. Ad hoc pertinere aiunt, & in oratiōe do
minica quotidianam poſtulationē: Dimitte no
bis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debi
toribus noſtris. Quiſquis enim illi, qui in eū pec
cauit, dimittit ignoſcendo peccatum, [a]proculdu
bio eleemoſynā facit. Quā rem dominus ipſe
ſic cōmēdauit, ut diceret: Si enim dimiſeritis pec
cata hominibus, dimittet uobis & pater ueſter
B peccata ueſtra: ſi aūt nō dimiſeritis hominibus
neq; pater ueſter, qui in cœlis eſt, dimittet uo
bis. Ergo & ad hoc genus eleemoſynarū perti
net, quod ait apoſtolus Iacobus: Iudiciū futurū
ſine miſericordia ei qui nō fecit miſericordiam.
Nec dixit dominus, inquiūt, magna uel parua,
ſed dimittet uobis pater ueſter peccata ueſtra, ſi
& uos dimiſeritis hominibus. Ac per hoc putāt
etiā eis qui perdite uixerint, donec claudant diē
uitæ huius extremum, per hanc orationē qualia
cunq; quantacunq; fuerint omnia quotidie pec
cata dimitti, ſicut ipſa quotidie frequētatur ora
tio, ſi hoc tantūmodo cuſtodiſſe meminerint, ut
C quando ab eis ueniā petūt, qui eos peccato qua
licunq; læſerunt, ex corde dimittant. Cum ad
hæc omnia deo donante reſpondero, liber iſte
claudendus eſt.

L. VIVES

[a] PRoculdubio elemoſynam facit.] Eſt enim [illegible] à miſericordia ab [illegible], eadem forma qua [illegible] qua [illegible] & alia plurima.

Contra opinionē eorū qui dicūt, nec diaboli, nec hominum malorū perpetua futura ſupplicia. Cap. XXIII

C primū quæri oportet atq; cogno
A ſci, cur eccleſia ferre nequiuerit homi
nū diſputationē, diabolo etiā poſt
maximas & diuturniſſimas pœnas,
purgationē uel indulgentiam pollicentē. Neq;
enim tot ſancti & ſacris ueteribus ac nouis lite
ris eruditi, mundationē & regni cœlorum beati
tudinem poſt qualiacunq; & quantacunq; ſup
plicia, qualibuſcunq; & quantiſcunq; ange
lis inuiderunt: ſed potius uiderunt diuinam ua
cuari uel infirmari non poſſe ſententiam, quam
ſe dominus prænunciauit in iudicio prolatu
rum atq; dicturum: Diſcedite à me maledicti

in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & A
angelis eius. Sic quippe oſtendit æterno igne
diabolum & angelos eius arſuros: & quod ſcri/
ptum eſt in Apocalypſi: Diabolus qui ſedu/
cebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphu
ris, quo & beſtia & pſeudoprophetæ, & crucia/
buntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Quod
ibi dictum eſt ęternũ, hic dictum eſt in ſecula ſe
culorũ. Quib. uerbis nihil ſcriptura diuina ſigni
ficare cõſueuit, niſi quod finẽ nõ habet tẽporis.
Quamobrẽ prorſus nec alia cauſa, nec iuſtior,
nec manifeſtior inueniri poteſt, cur uerißima
pietate teneatur fixũ & immobile, nullũ regreſ/ B
ſum ad iuſtitiã uitamq́ſ ſanctorũ diabolum &
angelos eius habituros, niſi quia ſcriptura, quæ
neminem fallit, dicit eis deum nõ pepercisse, &
ſic ab illo eſſe interim prædamnatos, ut carceri/
bus caliginis inferni retruſi traderẽtur ſeruandi,
atq; ultimo iudicio puniendi, quando eos æter/
nus ignis accipiet, ubi cruciabuntur in ſecula ſe/
culorũ. Quod ſi ita eſt, quomodo ab huius æter
nitate pœnæ, uel uniuerſi uel quidam homines
poſt quãtũlibet tẽporis ſubtrahentur, ac nõ ſta
tim eneruabitur fides, qua creditur ſempiternũ
dæmonũ futurũ eſſe ſuppliciũ? Si enim quibus
dicitur, Diſcedite à me maledicti in ignem æter C
nũ, qui paratus eſt diabolis & angelis eius: uel
uniuerſi uel aliqui eorũ nõ ſemper ibi erũt: quid
igitur cauſæ eſt cur diabolus & angeli eius ſem
per ibi futuri eſſe credantur? An forte dei ſentẽ/
tia, quæ in malos & angelos & homines profe
retur, in angelos uera erit, in homines falſa? Ita
planè hoc erit, ſi nõ quod deus dixit, ſed quod
ſuſpicantur homines plus ualebit. Quod fieri
quia nõ poteſt, nõ argumẽtari aduerſus deum,
ſed diuino potius dum tẽpus eſt debent parere
præcepto, qui ſempiterno cupiunt carere ſuppli
cio. Deinde quale eſt æternũ ſuppliciũ pro igne D
diuturni tẽporis non exiſtimare, & uitã æternã
credere ſine fine, cũ Chriſtus in eodẽ ipſo loco,
in una eademq́ſ ſententia dixerit utrũq; cõple/
xus, ſic ibunt iſti in ſuppliciũ æternũ, iuſti aũt in
uitã æternã? Si utrunq; æternũ, profecto aut u/
trũq; cũ fine diuturnũ, aut utrũq; ſine fine per/
petuũ debet intelligi. Par pari enim relata ſunt:
hinc ſuppliciũ æternum, inde uita æterna. Dice
re aũt in hoc uno eodẽq; ſenſu, uita æterna ſine
fine erit, ſuppliciũ æternũ finẽ habebit, multum
abſurdũ eſt. Vnde quia uita æterna ſanctorũ ſi/
ne fine erit, ſuppliciũ quoq; æternũ quibus erit,

A finem proculdubio non habebit.

Contra eorũ ſenſum qui in iudicio dei
omnib. reis propter ſanctorũ preces
putãt eſſe parcendũ. Cap. XXIIII

H Oc aũt & aduerſus eos ualet, qui ſu/
as agẽtes cauſas cõtra dei uenire uer
ba uelut miſericordia maiore conan
tur: ut ideo uidelicet uera ſint, quia ea
quę dixit homines eſſe paſſuros, pati digni ſunt,
nõ quia paſſuri ſunt. Donabit enim eos, inqui/
unt, precib. ſanctorũ ſuorũ, etiã tũc tanto magis
orantiũ pro inimicis ſuis, quanto ſunt utiq; ſan/
B ctiores, eorũq́; efficacior eſt oratio, & exauditio
ne dei dignior, iam nullũ habentiũ omnino pec
catũ. Cur ergo eadẽ perfectißima ſanctitate, &
cuncta impetrare ualentib. mundißimis & miſe
ricordißimis precibus etiã pro angelis nõ ora/
bunt, quibus paratus eſt ignis æternus, ut deus
ſentẽtiã ſuã mitiget, & reflectat in melius, eoſq́;
ab illo igne faciat alienos? An erit forſitan quiſ/
quã qui & hoc futurũ eſſe præſumat, affirmãs
etiã ſanctos angelos ſimul cũ ſanctis hominib.
qui tunc æquales erunt angelis dei, pro dãnan/
dis & angelis & hominib. oraturos, ut miſericor
dia nõ patiantur, quod ueritate merentur, quod
C nemo ſanæ fidei dixit, nemo dicturus eſt? Alio/
qui nulla cauſa eſt, cur nõ etiã nunc pro diabolo
& angelis eius oret eccleſia, quã magiſter deus
pro inimicis ſuis iuſsit orare. Hæc igitur cauſa,
qua fit, ut nũc eccleſia nõ oret pro malis angelis,
quos ſuos eſſe nouit inimicos, eadem ipſa cauſa
eſt, qua fiet, ut in illo tunc iudicio etiã pro homi
nibus æterno igne cruciãdis, quãuis perfecta ſit
ſanctitate, nõ oret. Nũc enim propterea pro eis
orat, quos in genere humano habet inimicos,
quia tẽpus eſt pœnitentiæ fructuoſæ. Nã quid
maximè pro eis orat, niſi ut det illis deus, ſicut di
D cit Apoſtolus, pœnitentiã, & reſipiſcant de dia/
boli laqueis, à quo captiui tenentur ſecundũ ipſi
us uoluntatẽ? Deniq; ſi de aliquibus ita eccleſia
certa eſſet, ut qui ſunt illi, etiã noſſet, qui licet ad/
huc in hac uita ſint cõſtituti, tamẽ prædeſtinati
ſunt in æternum ignẽ ire cum diabolo: tam pro
eis nõ oraret, q̃ nec pro ipſo. Sed quia de nullo
certa eſt, orat pro omnibus duntaxat hominib.
inimicis ſuis in hoc corpore cõſtitutis, nec tamẽ
pro omnibus exauditur. Pro his enim ſolis ex/
auditur, qui & ſi aduerſantur eccleſiæ, ita tamen
ſunt prędeſtinati, ut pro eis exaudiatur eccleſia,
& filij efficiãtur eccleſię. Si qui aũt uſq; ad mor/

A tem habebunt cor impœnitens, nec ex inimicis conuertentur in filios, nũquid iam pro eis, id eſt, pro talium defunctorũ ſpiritibus orat eccleſia? Cur ita, niſi quia iam in parte diaboli cõputantur, qui dum eſſent in corpore, non ſunt tranſlati ad Chriſtum? Eadem itaq; cauſa eſt, cur non oretur tunc pro hominibus æterno igne puniendis, quæ cauſa eſt, ut neq; nunc neq; tunc oretur pro angelis malis: quæ itidem cauſa eſt, ut quamuis pro hominibus nunc uiuis oretur, etiam malis, tamẽ iam nec nunc oretur pro infidelibus impijsq; defunctis. [a] Nam pro defunctis quibuſdam, uel ipſius eccleſiæ uel quorundam

B piorum exauditur oratio, ſed pro his quorũ in Chriſto regeneratorũ, nec uſq; adeo uita in corpore male geſta eſt, ut tali miſericordia iudicentur digni nõ eſſe, nec uſq; adeo bene ut talẽ miſericordiam reperiantur neceſſariã non habere. Sicut etiã facta reſurrectione mortuorum non deerunt quibus poſt pœnas, quas patiuntur ſpiritus mortuorũ, impertiatur miſericordia, ut in ignem non mittantur æternũ. Neq; enim de quibuſdã ueraciter diceretur, quod non eis remittatur neq; in hoc ſeculo neq; in futuro, niſi eſſent quibus & ſi non in iſto tamen remittetur in futuro. Sed cum dictum fuerit à iudice uiuo-

C rũ atq; mortuorũ, Venite benedicti patris mei, poſſidete paratũ uobis regnum à conſtitutione mundi: & alijs econtrario, Diſcedite à me maledicti in ignẽ æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius: & ibunt iſti in ſuppliciũ æternum, iuſti aũt in uitã æternam: nimię præſumptionis eſt dicere, cuiq; eorum æternũ ſupplicium non futurum, quos deus ituros in ſuppliciũ dicit ęternum, & per huius præſumptionis perſuaſionẽ facere, ut de ipſa quoq; uita, uel deſperetur, uel dubitetur æterna. Nemo itaq; ſic intelligat Pſalmum canentẽ, Nunquid obliuiſcetur miſereri

D deus, aut continebit in ira ſua miſerationes ſuas: ut opinetur de hominibus bonis ueram, de malis falſam, aut de bonis hominibus & malis angelis ueram, de malis aũt hominibus falſam dei eſſe ſententiam. Hoc enim quod ait Pſalmus, ad uaſa miſericordiæ pertinet, & ad ipſos filios promiſſionis, quorũ erat unus etiã ipſe Propheta: Qui cũ dixiſſet: Nunquid obliuiſcetur miſereri deus, aut continebit in ira ſua miſerationes ſuas: continuo ſubiecit, Et dixi, nunc cœpi, hæc eſt immutatio dexteræ excelſi. Expoſuit profecto quid dixerit: Nunquid continebit in ira ſua miſerationes ſuas? Ira enim dei eſt etiam iſta uita mortalis, ubi homo uanitati ſimilis factus eſt, & dies eius uelut umbra prætereunt. In qua tamen ira non obliuiſcetur miſereri deus, faciendo ſolẽ ſuum oriri ſuper bonos & malos, & pluendo ſuper iuſtos & iniuſtos. ac ſic nõ continet in ira ſua miſerationes ſuas, maximeq; in eo quod expreſſit hic Pſalmus dicendo: Nunc cœpi, hæc eſt immutatio dexteræ excelſi: quoniam in hac ipſa eorũ ærumnoſa uita, quæ ira dei eſt, uaſa miſericordię mutat in melius, quamuis adhuc in huius corruptionis miſeria maneat ira eius, quia nec in ipſa ira ſua continet miſerationes ſuas. Cum ergo iſto modo compleatur diuini illius cantici ueritas, non eſt eam neceſſe etiam illic intelligi, ubi non pertinentes ad ciuitatem dei ſempiterno ſupplicio puniẽtur. Sed quibus placet iſtam ſententiam uſq; ad illa impiorum tormenta protendere, ſaltem ſic intelligant, ut manẽte in eis ira dei, quæ in æterno eſt prænunciata ſupplicio, non contineat deus in hac ira ſua miſerationes ſuas, & faciat eos non tãta quãta digni ſunt pœnarum atrocitate cruciari, non ut [b] eas pœnas uel nunquã ſubeant, uel aliquando finiant, ſed ut eas mitiores quàm merita ſunt eorum leuioreſq; patiantur. Sic enim & ira dei manebit, & in ipſa ira ſua miſerationes ſuas nõ continebit. Quod quidem non ideo confirmo, quoniam non reſiſto. Cæterum eos qui putant minaciter potius quàm ueraciter dictum: Diſcedite à me maledicti in ignem ęternum, & ibunt iſti in ſupplicium æternum & cruciabuntur in ſecula ſeculorum: & uermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur, & cætera huiuſmodi, non tam ego quàm ipſa ſcriptura diuina planiſſime atq; pleniſſime redarguit ac refellit. Niniuitæ quippe in hac uita egerũt pœnitentiam: & ideo fructuoſam uelut in hoc agro ſeminantes, in quo deus uoluit cum lachrymis ſeminari, quod poſtea cum lætitia meteretur. Et tamen quis negabit quod dominus prædixit in eis fuiſſe completum, niſi parum aduertat quemadmodum peccatores deus non ſolum iratus, uerumetiam miſeratus euertat? Euertuntur enim peccatores duobus modis, aut ſicut Sodomitæ, ut pro peccatis ſuis ipſi homines puniantur: aut ſicut Niniuitæ, ut ipſa hominũ peccata pœnitẽdo deſtruãtur. Factũ eſt ergo quod prædixit deus. Euerſa eſt enim Niniue, quæ mala erat, & bona ædificata eſt, quæ non erat.

Stan

Stantibus enim mœnibus atq; domibus, euerſa eſt ciuitas in perditis moribus: ac ſic quamuis propheta fuerit cõtriſtatus, quia nõ eſt factum quod illi homines timuerunt illo prophetante uenturũ, factum eſt tamẽ quod fuerat deo præſciẽte prædictũ, quoniam nouerat qui prædixit quomodo in melius eſſet implendũ. Vt aũt nouerint iſti in peruerſum miſericordes quò pertineat quod ſcriptũ eſt: Quàm multa multitudo dulcedinis tuæ domine, quã abſcondiſti timentibus te: legãt & quod ſequitur, perfeciſti autem ſperantibus in te, Quid eſt enim abſcondiſti timentibus te, perfeciſti ſperãtibus, niſi quia illis B qui timore pœnarũ ſuam uolũt iuſtitiã coſtituere, quæ in lege eſt, nõ eſt iuſtitia dei dulcis, quia neſciunt eã? Nõ enim guſtauerũt eã. In ſe nãq; ſperant, nõ in ipſo: & ideo eis abſconditur multitudo dulcedinis dei, quoniã timẽt quidẽ deũ, ſed illo timore ſeruili, qui non eſt in charitate, quia perfecta charitas foras mittit timorẽ. Ideo ſperantibus in eum perficit dulcedinẽ ſuam inſpirando eis charitatẽ ſuam, ut timore caſto, nõ quẽ charitas foras mittit, ſed permanẽte in ſeculum ſeculi, cũ gloriantur, in domino glorientur. Iuſtitia quippe dei Chriſtus eſt qui factus eſt nobis, ſicut dicit Apoſtolus, ſapiẽtia à deo, & iu C ſtitia, & ſanctificatio, & redemptio: ut quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur in domino glorietur. Hanc dei iuſtitiã quam donat gratia ſine meritis, neſciũt illi, qui ſuã iuſtitiã uolunt cõſtituere, & ideo iuſtitiæ dei, qui Chriſtus eſt, nõ ſunt ſubiecti. In qua iuſtitia eſt multa multitudo dulcedinis dei, propter quam dicitur in pſalmo: Guſtate, & uidete q͠ dulcis eſt dominus. Et hãc quidẽ in hac peregrinatione guſtantes, non ad ſatietatẽ ſumentes eſurimus eam potius ac ſitimus, ut ea poſtea ſaturemur, cũ uidemus eum ſicuti eſt, & implebitur quod ſcriptum eſt: Satia D bor cum manifeſtabitur gloria tua. Ita perficit Chriſtus multã multitudinẽ dulcedinis ſuę ſperantibus in eum. Porrò aũt ſi eam, quã illi putãt dulcedinẽ ſuam, deus abſcondit timentibus eũ, quia nõ eſt impios damnaturus, ut hoc neſcientes & dãnari timẽtes rectè uiuant, ac ſic poſsint eſſe qui orent pro nõ rectè uiuentib. quomodo eam perficit ſperantibus in eum, quandoquidẽ ſicut ſomniant, per hanc dulcedinẽ non damnaturus eſt eos, qui non ſperant in eum? Illa igitur eius dulcedo quæratur, quã perficit ſperantibus in eum, non quam perficere putatur cõtemnen

A tibus & blaſphemantibus eum. [c] Fruſtra itaq; homo poſitus in hoc corpore, occultorũ iudiciorum dei ſibi notitiam arrogare præſumit. Illud quoq; apoſtolicũ: [d] Cõcluſit enim deus omnes in infidelitate, ut omnibus miſereatur, non ideo dictum eſt, quòd neminem ſit damnaturus, ſed ſuperius apparet, unde ſit dictũ. Nam cum de Iudæis poſtea crediturus Apoſtolus loqueretur ad gentes, ad quas utiq; iam credentes conſcribebat epiſtolas: Sicut enim uos, inquit, aliquando nõ credidiſtis deo, nunc aũt miſericordiam conſecuti eſtis in illorũ incredulitate: ſic & B hi non crediderunt in ueſtra miſericordia, ut & ipſi miſericordiã conſequãtur. Deinde ſubiecit, unde iſti ſibi errãdo blandiuntur atq; ait: Concluſit enim deus omnes in infidelitate, ut omniũ miſereatur. Quos omnes, niſi de quibus loquebatur tanquã dicens, & uos & illos? Deus ergo & gentiles & Iudæos, quos præſciuit & prædeſtinauit cõformes fieri imaginis filij ſui, omnes in infidelitate cõcluſit: ut de amaritudine infidelitatis ſuæ pœnitendo confuſi: & ad dulcedinẽ miſericordię dei credẽdo cõuerſi, clamarẽt illud in pſalmo: Quàm multa multitudo dulcedinis tuæ domine quã abſcondiſti timẽtibus te, per C feciſti aũt ſperantibus non in ſe, ſed in te. Omnium itaq; miſeretur uaſorũ miſericordiæ. Quid eſt omnium? Et eorum ſcilicet quos ex gẽtibus, & eorum quos ex Iudæis prædeſtinauit, uocauit, iuſtificauit, glorificauit, non omnium hominum, ſed iſtorum omniũ neminẽ damnaturus.

L. VIVES

[a] NAm pro defunctis quibuſdã. In antiquis libris Brugen. & Colonien. non leguntur iſti decem aut duodecim qui ſequuntur uerſus. Sic enim ſcribitur: Nam pro defunctis quibuſdam, uel ipſius eccleſiæ, uel quorundam piorũ exauditur oratio, ſed pro ijs, quorum in Chriſto generatorum, nec uſq; adeo uita in corpore male geſta eſt. &c. Reliqua non habentur, ac D neq; in exemplaribus Friburgi excuſis: & tamen ſtilus nõ abhorret ab Auguſtiniano. forſan aut deſunt in alijs codicibus, aut ex aliquo alio Auguſtini opere huc ſunt adſcripta, ceu ſcholium primùm, deinde contextui orationis admiſta. b Vt eas pœnas uel nunquã ſubeant.] Præponenda negatio, non ut eas pœnas uel nunquam ſubeant. c Fruſtra itaq; homo.] In Brugen. ſic: Fruſtra itaq; homo poſt hoc corpus inquirit, quod in hoc corpore comparare neglexit. d Concluſit enim deus omnes in infidelitate.] Vulgo legimus omnia, Græce πάντας, hoc eſt, omnes. ſignificat Paulus nemini relinqui locum gloriandi, ſuis ſe meritis factum deo gratioſum, ſed in totum deberi beneficio dei.

An hi qui inter hæreticos baptizati ſunt, & deteriores poſtea male uiuẽdo facti ſunt: uel hi qui apud catholicos re

nati ad hæreſes, aut ſchiſmata tranſie-
runt, uel hi qui à catholicis apud quos
renati ſunt non recedentes crimınoſe
uiuere perſtiterunt, poſsint priuilegio
ſacramentorum remiſsionem æterni
ſperare ſupplicij. Cap. XXV

Ed iam reſpondeamus etiā illis, qui
s nō ſolū diabolo & angelis eius ſicut
nec iſti, ſed ne ipſis quidē omnibus
hominibus liberationē ab æterno
igne promittunt: uerū eis tantū qui Chriſti ba-
ptiſmate abluti, & corporis eius & ſanguinis
participes facti ſunt, quomodolibet uixerint, in B
quacūq; hęreſi uel impietate fuerint. Sed cōtra-
dicit eis Apoſtolus dicēs: Manifeſta aūt ſunt o-
pera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, lu-
xuria, idolorū ſeruitus, ueneficia, inimicitiæ, con-
tentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſio-
nes, hæreſes, inuidiæ, ebrietates, comeſatiōes, &
his ſimilia: quæ prædico uobis, ſicut prædixi,
quoniā qui talia agūt, regnū dei nō poſsidebūt.
Hæc profecto apoſtolica falſa eſt ſentētia: ſi ta-
les poſt quantalibet tēpora liberati regnum dei
poſsidebunt. Sed quoniā falſa nō eſt, profecto
regnū dei nō poſsidebūt. Et ſi in regni dei poſ- C
ſeſsione nunq; erunt, ęterno ſupplicio tenebun-
tur: quoniā nō eſt locus medius ubi nō ſit in ſup-
plicio, qui illo nō fuerit cōſtitutus in regno. Quā
ob rem quod ait dominus Ieſus: Hic eſt panis
qui de cœlo deſcēdit, ſi quis ex ipſo manducaue-
rit nō morietur: ego ſum panis uiuus qui de cœ-
lo deſcendi: ſi quis manducauerit ex hoc pane
uiuet in æternum, quomodo ſit accipiendum
merito quæritur. Et ab iſtis quidē quibus nunc
reſpondemus hunc intellectū auferunt illi, qui-
bus deinde reſpondendum eſt: hi ſunt aūt qui
hanc liberationē, nec omnibus habētibus ſacra-
mentū baptiſmatis & corporis Chriſti, ſed ſolis D
catholicis quāuis male uiuentib. pollicētur: quia
nō ſolo, inquiūt, ſacramēto, ſed re ipſa mādu ca-
uerunt corpus Chriſti, in ipſo ſcilicet eius corpo-
re cōſtituti. De quo corpore ait Apoſtolus: V-
nus panis, unū corpus multi ſumus. Qui ergo
eſt in eius corporis unitate, id eſt, in Chriſtiano-
rum compage membrorū, cuius corporis ſacra-
mentū fideles cōmunicantes de altari ſumere cō-
ſueuerūt, ipſe uere dicendus eſt manducare cor-
pus Chriſti, & bibere ſanguinē Chriſti. Ac per
hoc hæretici & ſchiſmatici ab huius unitate cor-
poris ſeparati, poſſunt idē percipere ſacramētū,

A ſed nō ſibi utile, imò uero etiā noxium, quo iudi-
centur grauius ꝙ uel tardius liberētur. Nō ſunt
enim in eo uinculo pacis, quod in illo exprimi-
tur ſacramento. Sed rurſus etiā iſti qui recte in-
telligunt, non dicendū eum manducare corpus
Chriſti, qui in corpore nō eſt Chriſti, nō recte
promittūt eis, qui uel in hæreſim uel etiā in gen-
tilium ſuperſtitionē ex illius corporis unitate la-
buntur, liberationē quādoq; ab ęterni igne ſup-
plicij: Primū quia debent attendere, ꝙ ſit intole-
rabile atq; à ſana doctrina nimis deuiū, ut mul-
ti ac penè omnes, qui hæreſes impias cōdiderūt
B exeuntes de catholica eccleſia, & facti ſunt hære-
ſiarchę, meliores habeāt cauſas ꝙ hi qui nunq;
fuerunt catholici, cū in eorū laqueos incidiſſent,
ſi illos hęreſiarchas hoc facit liberari à ſupplicio
ſempiterno, quod in catholica eccleſia baptizati
ſunt, & ſacramentum corporis Chriſti in uero
Chriſti corpore primitus acceperunt: cū peior
utiq; ſit deſertor fidei, & ex deſertore oppugna-
tor eius effectus, ꝙ ille qui nō deſeruit quā nun-
quā tenuit. Deinde quia & his occurrit Apoſto-
lus eadē uerba proferens, & enumeratis illis car-
nis operibus eadem ueritate prædicēs: Quoniā
C qui talia agunt regnum dei nō poſſidebunt. Vn-
de nec illi in perditis, & dānabilibus morib. de-
bent eſſe ſecuri, qui uſq; in finē quidem uelut in
cōmunione eccleſię catholicę perſeuerāt intuen-
tes quod dictum eſt: Qui perſeuerauerit uſq; in
finē, hic ſaluus erit: & per uitæ iniquitatē ipſam
uitæ iuſtitiā, quod eis Chriſtus eſt, deſerunt ſi-
ue fornicando, ſiue alias immunditias flagitio-
rum, quas nec Apoſtolus exprimere noluit, in
ſuo corpore perpetrando, ſiue turpitudine luxu-
riæ diffluendo, ſiue aliquid aliud eorum agēdo,
de quib. ait: Quoniā quia talia agunt, regnum
dei non poſsidebunt. Ac per hoc quicunq; a-
gunt talia, niſi in ſempiterno ſupplicio nō erunt,
D quia in dei regno eſſe nō poterunt. In his enim
perſeuerādo uſq; in huius uitæ finē, non utiq;
dicendi ſunt in Chriſto perſeueraſſe uſq; in fi-
nem, quia in Chriſto perſeuerare, eſt in eius fi-
de perſeuerare. Quæ fides, ut eam definit idem
Apoſtolus, per dilectionem operatur. Dilectio
autem ſicut ipſe alibi dicit, malum nō operatur.
Nec iſti ergo dicendi ſunt manducare corpus
Chriſti, quoniam nec in membris computandi
ſunt Chriſti. Vt enim alia taceam, non poſſunt
ſimul eſſe & membra Chriſti, & membra me-
retricis. Deniq; ipſe dicens: Qui manducat car-
nem

nem meam, & bibit ſanguinem meum, in me
manet, & ego in eo: oſtendit quid ſit non ſacra-
mentotenus, ſed reuera corpus Chriſti man-
ducare, & eius ſanguinem bibere: hoc eſt enim
in Chriſto manere, ut in illo maneat & Chri-
ſtus. Sic enim hoc dixit, tanquam diceret: Qui
non in me manet, & in quo ego non maneo,
non ſe dicat aut exiſtimet manducare corpus
meum, aut bibere ſanguinem meum. Nõ itaq;
manent in Chriſto qui non ſunt membra eius.
non ſunt autem membra Chriſti, qui ſe faciunt
membra meretricis. niſi malum illud pœniten-
do eſſe deſtiterint, & ad hoc bonum reconcilia-
tione redierint.

L. VIVES

Sacramenti ſi-gnificatio. a QVod in illo exprimitur ſacramẽto.] Nam de eo-
dem cibo omnes ſumunt, quod eſt magnum ad
concordiam uinculum. Deinde panis cuius ſpe-
cie tegitur tantum myſterium, ex multis fit granis, ſed
contuſis confuſisq; & in aliam materiam uerſis, ut iam
nuſquam grana appareãt, ſed noua res ex eis confecta,
una ex innumeris: ſic ad dei Eccleſiam plurimi admit-
tuntur, qui prioribus illis humanis exuti affectibus, &
mutati in nouam creaturam, nõ iam ipſi eſſe uideantur,
qui prius, ſed alijs per charitatem coniuncti & commi-
ſti in corpus Eccleſiæ tranſeant, quæ ſola exiſtat & cer-
natur, nec ullus ſua uel cogitet uel curet, ſed tantum cor-
poris. baptiſmi aqua nos & fratres & rem unam ean-
demq; facit, mutua charitas ſaporem, colorẽ, formam
& perfectionem dat toti operi, ut ignis pani, itaq; nihil
excogitari poterat, quod ſic referret imaginẽ illius Ec-
cleſiæ, quam inſtituebat Chriſtus.

Quid ſit in fundamento habere Chriſtum, & quibus ſpondeatur ſalus quaſi per ignis uſturam. Cap. XXVI

SEd habẽt, inquiũt, Chriſtiani catho-
B liciin fundamẽto Chriſtum, à cuius
unitate nõ receſſerunt, tametſi huic
fundamẽto ſuperædificauerũt quã-
libet peſsimã uitam, uelut ligna, fœnum, ſtipu-
lam. Recta itaq; fides eſt per quã Chriſtus eſt
fundamentũ, quamuis cum damno, quoniá illa
quæ ſuperædificata ſunt exurentur, tamen pote-
D rit eos quandoq; ab illius ignis perpetuitate ſal-
uare. Reſpondeat eis breuiter Apoſtolus Iaco-
bus: Si quis dicat ſe fidẽ habere, opera aũt non
habeat, nũquid poterit fides ſaluare eũ? Et quis
eſt, inquiunt, de quo dicit Apoſtolus Paulus:
Ipſe aũt ſaluus erit: ſic tamen quaſi per ignẽ? Si-
mul quis iſte ſit inquiramus: hunc tamẽ nõ eſſe
certiſsimũ eſt, ne duorũ Apoſtolorũ ſententias
mittamus in rixã. Si unus dicit, etiá ſi mala ope-
ra quis habuerit, ſaluabit eũ fides per ignẽ: alius
aũt, ſi opera nõ habeat, nũquid poterit fides ſal-
A uare eũ? Inueniemus ergo qui poſsit ſaluari per
ignẽ, ſi prius inuenerimus quid ſit habere in fun-
damẽto Chriſtũ. Quod ut de ipſa ſimilitudine
quantocius aduertamus, nihil in ędificio prępo-
nitur fundamento. Quiſquis itaq; ſic habet in
corde Chriſtũ, ut ei terrena & tẽporalia, nec ea
quæ licita ſunt atq; cõceſſa prępon at, fundamẽ-
tũ habet Chriſtũ. Si autẽ præponit, & ſi uidea-
tur habere fidẽ Chriſti, nõ eſt tamẽ in eo funda-
mẽtũ Chriſtus, cui talia præponũtur, quãto ma-
gis ſi ſalutaria præcepta contẽnens cõmittat illi-
cita, nõ præpoſuiſſe Chriſtum ſed poſtpoſuiſſe
B cõuincitur, quẽ poſthabuit imperantẽ ſiue con-
cedentẽ, dũ cõtra eius imperata ſiue cõceſſa ſuã
per flagitia deligit explere libidinẽ? Si quis ita-
que Chriſtianus diligit meretricẽ, eiq; adhęrẽs
unũ corpus efficitur, iam in fundamento nõ ha-
bet Chriſtum. Si quis aũt diligit uxorẽ ſuam, ſi
ſecundũ Chriſtum, quis ei dubitet in fundamẽ-
to eſſe Chriſtũ? Si uero ſecundũ hoc ſeculum, ſi
carnaliter, ſi in morbo concupiſcentiarũ, ſicut &
gentes quæ ignorant deum, etiá hoc ſecundum
ueniã cõcedit Apoſtolus, imò per Apoſtolum
Chriſtus. Poteſt ergo & iſte habere in funda-
mẽto Chriſtũ. Si enim nihil ei talis affectionis
C uoluptatisq; præponat, quãuis ſuperædificet li-
gna, fœnum, ſtipulam, Chriſtus eſt fundamen-
tum, propter hoc ſaluus erit per ignem. Delitias
quippe huiuſmodi amoresq; terrenos, propter
coniugalé quidem copulã nõ dãnabiles, tribu-
lationis ignis exuret: ad quẽ ignem pertinẽt &
orbitates, & quæcũq; calamitates, quæ auferũt
hæc. Ac per hoc ei qui ædificauit, erit ædificatio
iſta damnoſa, quia nõ habebit quod ſuperædi-
ficauit, & eorũ amiſsione cruciabitur, quibus fru-
endo utiq; lętabatur. Sed per hunc ignẽ ſaluus
erit merito fundamenti, a quia & ſi utrum id an
Chriſtũ habere mallet à perſecutore propone-
D retur, illud Chriſto nõ præponeretur. Vide in
Apoſtoli uerbis hominẽ ædificãtem ſuper fun-
damentum hoc aurum, argentum, lapides pre-
cioſos. qui ſine uxore eſt, inquit, cogitat quæ
ſunt dei, quomodo placeat deo. Vide alium æ-
dificantem ligna, fœnum, ſtipulam. Qui autem
matrimonio iũctus eſt, inquit, cogitat quæ ſunt
mundi quomodo placeat uxori. Vniuſcuiuſq;
opus quale ſit, manifeſtabitur: dies enim domi-
ni declarabit. Dies utiq; tribulationis, quoniam
in igne, inquit, reuelabitur. Eandemq; tribu-
lationem ignem uocat ſicut alibi legitur: Va-

ſa figuli

ſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tenta
tio tribulationis. Et uniuſcuiuſcp opus, quale ſit
ignis probabit. Si cuius opus permanſerit, per/
manet enim quod quiſcp cogitat quæ ſunt dei,
quomodo placeat deo, quod ſuperædificauit,
mercedem accipiet: id eſt, unde cogitauit, hoc ſu
met. Si cuius aũt opus arſerit, damnũ patietur,
quoniã quod dilexerat, nõ habebit. Ipſe aũt ſal
uus erit, quia eũ nulla tribulatio ab illius funda/
mẽti ſtabilitate ſemouit, ſic tamẽ quaſi per ignẽ.
Quod enim ſine illiciẽte amore nõ habuit, ſine
urẽte dolore nõ perdet. Ecce quantũ mihi uide/
tur, inuẽtus eſt ignis, qui nullũ eorum damnet,
ſed unũ ditet, alterũ damnificet, ambos probet.
Si aũt ignẽ illum iſto loco noluerimus accipere,
de quo dominus dicit ſiniſtris, Diſcedite à me
maledicti in ignẽ æternũ: ut in eis etiam iſti eſſe
credãtur, qui ædificãt ſuper fundamentũ ligna,
fœnũ, ſtipulã, eoſcp ex illo igne poſt tẽpus pro
malis meritis impertitũ liberet boni meritũ fun
damẽti, quid arbitramur dexteros quibus dice/
tur: Venite benedicti patris mei poſsidete para
tũ uobis regnũ, niſi eos qui ædificauerunt ſuper
fundamentũ aurũ, argentũ, lapides precioſos?
Sed in illum ignem, de quo dictũ eſt, ſic tamen
quaſi per ignem, ſi hoc modo eſt intelligendus,
utricp mittendi ſunt & dextri ſcilicet & ſiniſtri.
Illo quippe igne utricp probandi ſunt, de quo
dictum eſt: Dies enim domini declarabit, quo/
niam in igne reuelabitur, & uniuſcuiuſcp opus
quale ſit, ignis probabit. Si ergo utruncp proba
bit ignis, ubi ſi cuius opus permãſerit, id eſt, nõ
fuerit igne conſumptum, quod ſuper ædificauit
mercedem accipiat: ſi cuius aũt opus arſerit, da/
mnum patiatur: profecto non eſt ipſe æternus
ille ignis. In illum enim ſoli ſiniſtri nouiſsima &
perpetua damnatione mittentur, iſte autem de/
xtros probat. Sed alios eorum ſic probat, ut æ/
dificium quod ſuper Chriſtum fundamentum
ab eis inuenerit eſſe conſtructum, non exurat
atcp conſumat: alios autem aliter, id eſt, ut quod
ſuper ædificauerunt, ardeat damnumcp inde
patiantur, ſalui fiant autem, quia Chriſtum in
fundamento ſtabiliter poſitum præcellenti cha
ritate tenuerunt. Si autem ſalui fient, profecto
& ad dexteram ſtabũt, & cum cæteris audient:
Venite benedicti patris mei, poſsidete paratum
uobis regnum, non ad ſiniſtram, ubi illi erunt,
qui ſalui non erunt: & ideo audient: Diſcedite à
me maledicti in ignem æternum. Nemo quip/
A pe ab illo igne ſaluabitur, quia in ſuppliciũ æter
num ibunt illi omnes, ubi uermis eorum non
morietur, & ignis non extinguetur, quo crucia/
buntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Poſt
iſtius ſanè corporis mortem, donec ad illum ue/
niatur, qui poſt reſurrectionem corporum futu
rus eſt damnationis, & remunerationis ultimus
dies, ſi hoc temporis interuallo ſpiritus defun/
ctorum eiuſmodi ignem dicuntur perpeti, quẽ
non ſentiant illi, qui non habuerunt tales mo/
res & amores in huius corporis uita, ut eorum
ligna, & fœnum, & ſtipula conſumatur: alij ue/
B ro ſentiãt, qui eiuſmodi ſecum ædificia portaue
runt, ſiue ibi tantum, ſiue & hic & ibi, ſiue ideo
hic, ut non ibi, ſecularia, quamuis à damnatione
uenialia concremantem ignem tranſitoriæ tri/
bulationis inueniant, non redarguo, quia forſi/
tan uerum eſt. Poteſt quippe ad iſtam tribula/
tionem pertinere etiam ipſa mors carnis, quæ
de peccati primi perpetratione concepta eſt, &
ſecundum cuiuſcp ædificium tempore ſuo ab
unoquocp ſuſcepta. Poſſunt & perſecutiões Ec/
cleſiæ, quibus martyres coronati ſunt, & quas
patiuntur quicũcp Chriſtiani: probant utracp
C ædificia uelut ignis, & alia conſumunt cum ipſis
ædificatoribus, ſi Chriſtum in eis non inueni/
unt fundamentum: alia ſine ipſis ſi inueniunt,
quia licet cum damno ſalui erunt, ipſi non con/
ſumentur, propter Chriſti uidelicet meritum in
fundamentum reperti, qui manet in æternum.
Erit etiam in fine ſeculi tribulatio tempore An/
tichriſti qualis nunquam antea fuit: quàm mul/
ta erunt tunc ædificia, ſiue aurea, ſiue fœnea ſu/
per optimum fundamentum quod eſt Chri/
ſtus Ieſus, ut ignis ille probet utracp, & de alijs
gaudium, de alijs inferat damnum: neutros ta/
men perdat in quibus hæc inueniet propter ſta
bile fundamentũ. Quicuncp autem non dico u/
D xorem, cuius etiam commixtione carnis ad car/
nalem utitur uoluptatẽ, ſed ipſa quæ ab huiuſ/
modi delectationibus aliena ſunt nomina pieta
tis, humano more carnaliter diligendo Chriſto
anteponit, non eum habet in fundamento: &
ideo non per ignem ſaluus erit, ſed ſaluus non
erit, quia eſſe cum ſaluatore non poterit, qui de
hac re apertiſsime loquens ait: Qui amat pa/
trem aut matrem plus quàm me, non eſt me di
gnus: & qui amat filium aut filiam ſuper me, nõ
eſt me dignus. Verum qui has neceſsitudines
ſic amat carnaliter, ut tamen eas Chriſto domi/
no non

ſto domino non præponat, malitq́ ipſis carere A q́ Chriſto, ſi ad hūc fuerit articulū tentationis adductus per ignem ſaluus erit, quia ex earum amiſsione tantum neceſſe eſt urat dolor, quantum hæſerat amor. Porrò qui patrem, matrem, filios filiasq́ ſecundū Chriſtum dilexerit, ut ad eius regnū obtinendum, eiq́ cohærendum illis conſulat, uel hoc in eis diligat quòd mēbra ſunt Chriſti, abſit ut iſta dilectio reperiatur in lignis, fœno, & ſtipula conſumenda, ſed prorſus ædificio aureo, argenteo, gemmeo, deputabitur. Quomodo autē poteſt eos plus amare quàm Chriſtū, quos amat utiq́ propter Chriſtum? B

L. VIVES

a Quia & ſi utrum id an Chriſtum.] In aliis ſic non diſsimili ſenſu: quia & ſi utrum id habere mallet an Chriſtum à perſecutore proponeretur, illud Chriſto non præponeretur. b Dies enim domini declarabit.] In quem omnia ſeruantur occulta, & incerta, quo magis reprehēdenda ſunt hominum iudicia de operibus aliis ambiguis, aut etiam ſuſpectis, & exiſtimatione noſtra malis. c Et ſecundum cuiuſq.] Alibi ſic: ut ſecun. cu. ædi. tēpus quod eā ſequitur ſentiatur, perſequutiones quoq́ quibus martyres &c. & paulo pōſt, quia licet cū damno ſalui erūt ipſi, alia uero nō conſumunt: quia talia reperiunt, quæ maneāt in æternum.

Contra eorum perſuaſionem qui putant ſibi non obfutura peccata, in quibus cum eleemoſynas facerent perſtiterunt. Cap. XXVII

Eſtat eis reſpondere, qui dicūt æterno igne illos tātūmodo arſuros, qui pro peccatis ſuis facere dignas eleemoſynas negligunt, propter illud quod ait Apoſtolus Iacobus: Iudicium autem ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam. Qui ergo fecit, inquiunt, quāuis non correxerit perditos mores, ſed nefarie ac nequiter inter ipſas ſuas eleemoſynas uixerit, cū miſericordia illi futurum eſt iudiciū, ut aut non damnetur omnino, aut poſt aliquod tēpus à damnatione nouiſsima liberetur. Nec ob aliud exiſtimant Chriſtū de ſolo dilectu atq́ neglectu eleemoſynarū diſcretionē inter dexteros & ſiniſtros eſſe facturū, quorum alios in regnum, alios in ſupplicium mitter æternum. Vt aūt quotidiana ſibi opinentur, quæ ſacere omnino nō ceſſant, qualiacunq́ & quantacūq́ ſint per eleemoſynas dimitti poſſe peccata, orationē quam docuit ipſe dominus, & ſuffragatricē ſibi adhibere conantur, & teſtem. Sicut enim nullus eſt, inquiunt, dies quo à Chriſtianis hæc oratio non dicatur, ita

A nullum eſt quotidianum qualecūq́ peccatum, quod per illam non dimittatur, cū dicimus, Dimitte nobis debita noſtra: ſi quod ſequitur facere curemus: ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Non enim ait dominus, inquiunt, Si dimiſeritis peccata hominibus, dimittet uobis pater ueſter quotidiana parua peccata ueſtra: ſed, dimittet uobis, inquit, peccata ueſtra. Qualiacunq́ ergo uel quantacunq́ ſint, etiam ſi quotidie perpetrentur, nec ab eis uita diſcedat in melius commutata, per eleemoſynam uenia non negata remitti ſibi poſſe præſumunt. Sed bene, B quod iſti dignas pro peccatis commonent eleemoſynas eſſe faciendas, quoniā ſi dicerent qualeſcunq́ eleemoſynas pro peccatis & quotidianis & magnis, & quantacunq́ ſcelerū conſuetudine miſericordiā poſſe impetrare diuinam, ut ea quotidiana remiſsio ſequeretur, uiderēt rem ſe dicere abſurdam atq́ ridiculam. Sic enim cogerentur fateri fieri poſſe, ut opulentiſsimus homo [a]decē nummulis diurnis in eleemoſynas impēſis, homicidia, & adulteria, & nefaria quæq́ facta redimeret. Quod ſi abſurdiſsimū & inſaniſsimū eſt dicere, profecto ſi quæratur, quæ dignæ ſint pro peccatis eleemoſynę, de quibus eti- C am Chriſti præcurſor ille dicebat: [b]Facite ergo fructus dignos pœnitētię: proculdubio nō inueniētur eas facere, qui uitā ſuam uſq́ ad mortē quotidianorum criminum perpetratione confodiunt. Primum, quia in offerendis rebus alienis longe plura diripiūt, ex quibus perexigua pauperibus largiendo, Chriſtum ſe ad hoc paſcere exiſtimant, ut licentiam malefactorum [c]ab illo ſe emiſſe, uel quotidie potius emere credentes, ſecuri damnabilia tanta committant. Qui ſi pro uno ſcelere omnia ſua diſtribuerent indigentibus membris Chriſti, niſi deſiſterent à talibus factis, habendo charitatē, quæ nō agit perperā, D aliquid eis prodeſſe nō poſſet. Qui ergo dignas pro ſuis peccatis eleemoſynas facit, prius eas facere incipiat à ſeipſo. Indignū eſt enim ut in ſe non faciat, qui facit in proximū, cum audiat dicentem dominum: Diliges proximū tuum tanquam teipſum. Itemq́ audiat: Miſerere tuæ animę placens deo. Hanc ergo eleemoſynā, id eſt, ut deo placeat, nō faciens animę ſuę, quomodo dignas pro peccatis ſuis eleemoſynas facere dicendus eſt? Ad hoc enim & illud ſcriptum eſt: Qui ſibi malignus eſt, cui bonus erit? Orationes quippe adiuuant eleemoſynæ. Et utiq́ intuendum

dum eſt quod legimus: Fili peccaſti, ne adijcias A
iterum, & de præteritis tuis deprecare, ut dimit-
tãtur tibi. Propter hoc ergo eleemoſynæ facien
dæ ſunt, ut cum de præteritis peccatis depreca-
mur, exaudiamur, nõ ut in eis perſeuerãtes, licẽ
tiam malefaciendi nos per eleemoſynas cõpara
re credamus. Ideo aũt dominus & dextris elee-
moſynas ab eis factas, & ſiniſtris non factas ſe
imputaturum eſſe prædixit, ut hinc oſtenderet
quãtum ualeãt eleemoſynę ad priora delenda,
nõ ad perpetua impune cõmittẽda peccata. Ta
les aũt eleemoſynas nõ dicendi ſunt facere, qui
uitã nolunt à conſuetudine ſcelerũ in melius cõ- B
mutare. Quia & in hoc quod ait: Quãdo uni ex
minimis meis nõ feciſtis, mihi nõ feciſtis: oſten-
dit eos nõ facere etiã quãdo ſe facere exiſtimãt.
Si enim Chriſtiano eſurienti panẽ tanq̃ Chri
ſto darẽt, profecto ſibi panẽ iuſtitiæ, quod ipſe
Chriſtus eſt nõ negarent: Quoniã deus, nõ cui
detur, ſed quo animo detur attendit. Qui ergo
Chriſtũ diligit in Chriſtiano, hoc animo ei por
rigit eleemoſynã quo accedit ad Chriſtũ, non
quo uult recedere impunitus à Chriſto. Tanto
enim magis quiſq; deſerit Chriſtũ, quanto ma-
gis diligit quod improbat Chriſtus. Nã quid C
cuiq; prodeſt quod baptizatur, ſi non iuſtifica-
tur? Nónne qui dixit: Niſi qui renatus fuerit ex
aqua & ſpiritu ſancto nõ intrabit in regnũ dei:
ipſe etiã dixit, Niſi abũdauerit iuſtitia ueſtra ſu-
per ſcribarum & Phariſæorũ, non intrabitis in
regnum cœlorum? Cur illud timẽdo multi cur-
runt baptizari, & hoc non timendo, non multi
curant iuſtificari? Sicut ergo non dicit fratri ſuo
fatue, qui cum hoc dicit, nõ ipſi fraternitati, ſed
peccato eius infenſus eſt: alioquin reus erit gehẽ
næ ignis, ita ecõtrario, qui porrigit eleemoſynã
Chriſtiano, non Chriſtiano porrigit, qui nõ in
eo diligit Chriſtum: non aũt diligit Chriſtum, D
qui iuſtificari recuſat in Chriſto. Et quẽadmo-
dum ſi quis præoccupatus fuerit hoc delicto,
ut fratri ſuo dicat fatue, id eſt, nõ eius peccatum
uolens auferre conuicietur iniuſtè, parum eſt illi
ad hoc redimendum eleemoſynas facere niſi eti
am quod ibi ſequitur remediũ reconciliationis
adiungat. Ibi enim ſequitur:[d] Si ergo offers mu
nus tuũ ad altare, & ibi recordatus fueris, quia
frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque
ibi munus tuũ ad altare, & uade prius reconcilia
re fratri tuo, & tunc ueniens offeres munus tuũ,
Ita parum eſt eleemoſynas quantaslibet facere

pro quocũq; ſcelere, & in conſuetudine ſcelerũ
permanere. Oratio uero quotidiana, quam do-
cuit ipſe dominus, unde & dominica nuncupa-
tur, delet quidẽ quotidiana peccata, cũ quotidie
dicitur, Dimitte nobis debita noſtra: quãdo id
quod ſequitur non ſolum dicitur, ſed etiam fit,
ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.
Sed quia fiunt peccata, ideo dicitur, non ut ideo
fiant, quia dicitur. Per hãc enim nobis uoluit ſal
uator oſtendere, quantumlibet iuſte in huius
uitæ caligine atq; infirmitate uiuamus, non no-
bis deeſſe peccata pro quibus dimittẽdis debea
mus orare, & eis qui in nos peccant, ut & nobis
ignoſcatur ignoſcere. Non itaq; propterea do-
minus ait: Si dimiſeritis peccata hominibus, di-
mittet nobis & pater ueſter peccata ueſtra, ut de
hac oratione confiſi, ſecuri quotidiana ſcelera fa
ceremus, uel potentia qua nõ timeremus homi-
num leges, uel aſtutia, qua ipſos homines falle-
remus: ſed ut per illam diſceremus, non putare
nos eſſe ſine peccatis, etiam ſi à criminibus eſſe-
mus immunes, ſicut etiã legis ueteris ſacerdotes
hoc ipſum deus de ſacrificijs admonuit, quę iuſ-
ſit eos primũ pro ſuis, deinde pro populi offer-
re peccatis. Nam etiã ipſa uerba tanti magiſtri
& domini noſtri uigilanter intuẽda ſunt. Non
enim ait: Si dimiſeritis peccata hominibus, &
pater ueſter dimittet uobis qualiacunq; pecca-
ta: ſed ait, peccata ueſtra. Quotidianam quip-
pe orationem docebat, & iuſtificatis utiq; di-
ſcipulis loquebatur. Quid eſt ergo peccata ue-
ſtra, niſi peccata ſine quibus nec uos eſtis qui iu-
ſtificati & ſanctificati eſtis? Vbi ergo illi qui per
hanc orationem occaſionem perpetrandorum
quotidie ſcelerum quærunt, dicunt dominum
ſignificaſſe etiam magna peccata, quoniam nõ
dixit, dimittet uobis peccata parua, ſed peccata
ueſtra: ibi nos conſiderantes qualibus loqueba
tur, & audiẽtes dictũ, peccata ueſtra, nihil aliud
debemus exiſtimare q̃ parua, quoniam talium
non erant magna. Veruntamẽ nec ipſa magna,
à quibus omnino mutatis in melius moribus re
cedendum eſt, dimittuntur orantibus niſi fiat
quod ibi dicitur: Sicut & nos dimittimus debi-
toribus noſtris. Si enim minima peccata, ſine
quibus non eſt etiam uita iuſtorũ, aliter non re-
mittũtur: quanto magis multis & magnis crimi
nibus inuoluti, etiam ſi ea perpetrare iam deſi-
nãt: nullã indulgentiã cõſequuntur, ſi ad remit-
tendum alijs, quod in eos quiſq; peccauerit, in-
exora

exorabiles fuerint,cum dicat dominus:ſi autem
non dimiſeritis hominibus peccata,neq; pater
ueſter dimittet uobis? Ad hoc enim ualet quod
etiam Iacobus Apoſtolus ait: Iudicium futurũ
ſine miſericordia illi qui non fecit miſericordiã.
Venire quippe debet in mentem etiam ſeruus
ille,cui debitori dominus ſuus relaxauit decem
milia talentorum:quę poſtea iuſsit ut redderet,
quia ipſe non miſertus eſt conſerui ſui,qui ei de
bebat cẽtum denarios. In his ergo qui filij ſunt
promiſsionis & uaſa miſericordiæ, ualet quod
ait idem Apoſtolus, conſequenter adiungens:
Superexaltat autem miſericordia iudiciũ. Quo
niam & illi iuſti qui tanta ſanctitate uixerunt,
ut alios quoq; recipiant in tabernacula æterna,
quibus amici facti ſunt de mammona iniquita/
tis,ut tales eſſent:miſericordia liberati ſũt ab eo,
qui iuſtificat impium imputans mercedem ſe/
cundum gratiam non ſecundum debitũ. In eo/
rũ quippe numero eſt Apoſtolus qui dicit: Mi/
ſericordiam conſecutus ſum,ut fidelis eſſem. Illi
autem qui recipiuntur à talibus in tabernacula
æterna,fatendũ eſt,quod non ſint his moribus
prædit,ut eis liberãdis ſine ſuffragio ſanctorũ
ſua poſsit uita ſufficere,ac per hoc multo ampli
us in eis ſuperexaltat miſericordia iudiciũ. Nec
tamen ideo putandus eſt quiſquam ſceleratiſsi/
mus nequaquã uita uel bona uel tolerabiliore
mutatus,recipi in tabernacula ęterna,quoniam
obſecutus eſt ſanctis de mammona iniquitatis,
id eſt de pecunia,uel diuitijs,quæ male fuerant
acquiſitæ:aut etiam ſi bene, non tamẽ ueris,ſed
quas iniquitas putat eſſe diuitias,quoniã neſcit
quæ ſint ueræ diuitiæ,quibus illi abundant, qui
& alios recipiũt in æterna tabernacula. Eſt itaq;
quidã uitæ modus:nec tam malæ,ut his qui eã
uiuunt nihil proſit ad capeſſendum regnũ cœ/
lorum largitas eleemoſynarum,quibus etiã iu/
ſtorum ſuſtentatur inopia,& fiunt amici qui in
tabernacula æterna ſuſcipiant:nec tam bonę ut
ad tantam beatitudinem adipiſcendam eis ipſa
ſufficiat,niſi eorũ meritis quos amicos fecerint
miſericordiã cõſequantur. Mirari aũt ſoleo etiã
apud Verg. iſtam domini reperiri ſententiã ubi
ait: Facite uobis amicos de mammona iniquita
tis:ut & ipſi recipiãt uos in tabernacula æterna.
Cui eſt & illa ſimillima: Qui recipit Prophetã
in nomine Prophetæ,mercedẽ Prophetæ acci/
piet:& qui recipit iuſtũ in nomine iuſti, merce/
dem iuſti accipiet. Nam cũ Elyſios cãpos Poe/
A ta ille deſcriberet, ubi putant habitare animas
beatorũ:non ſolum ibi poſuit eos,qui proprijs
meritis ad illas ſedes peruenire potuerunt, ſed
adiecit atq; ait: Quiq; ſui memores alios fece
re merendo:id eſt:qui promeruerũt alios,eosq;
ſui memores promerendo fecerũt. Prorſus tan
quam eis diceret,quod frequentatur ore Chri/
ſtiano cũ ſe cuiq; ſanctorũ humilis quiſq; com/
mendat,& dicit:memor mei eſto:atq; ut id eſſe
poſsit,promerendo efficit. Sed quis iſte ſit mo/
dus,& quæ ſint ipſa peccata,quæ ita impediunt
peruentionem ad regnum dei,ut tamen ſancto
B rum amicorũ meritis impetrẽt indulgentiã,dif/
ficillimũ eſt inuenire, periculoſiſsimũ definire.
Ego certe uſq; ad hoc tempus cum inde ſatage
rem,ad eorũ indaginẽ peruenire non potui. Et
fortaſsis propterea latent,ne ſtudiũ proficiendi
ad omnia peccata cauenda pigreſcat. Quoniam
ſi ſcirentur,quæ uel qualia ſint delicta,pro qui/
bus etiã permanentibus,nec profectu uitæ me/
lioris abſumptis interceſsio ſit inquirẽda & ſpe
randa iuſtorũ,eis ſecura ſe obuolueret humana
ſegnicies,nec euolui talibus implicamentis ulli/
us uirtutis expeditione curaret,ſed tantũmodo
quæreret aliorum meritis liberari,quos amicos
C ſibi de mammona iniquitatis eleemoſynarũ lar
gitione feciſſet. Nunc uero dum uenialis iniqui/
tatis etiam ſi perſeueret,ignoratur modus,pro/
fecto & ſtudium in meliora proficiendi oratio/
ni inſtando uigilantius adhibetur, & faciendi
de mammona iniquitatis ſanctos amicos cura
non ſpernitur. Verum iſta liberatio quæ fit,ſiue
ſuis quibuſq; orationibus,ſiue intercedentibus
ſanctis id agit,ut in ignem quiſq; non mittatur
æternum:non ut cum fuerit miſſus poſt quantũ
cunq; tempus inde eruatur. Nam & illi qui pu/
tant ſic intelligendum eſſe,quod ſcriptum eſt:
D afferre terrã bonam,uberem fructum:aliam tri
cenum,aliam ſexagenũ,aliam centenũ:ut ſancti
pro ſuorum diuerſitate meritorum,alij tricenos
homines liberent,alij ſexagenos,alij centenos:
hoc in die iudicij futurum ſuſpicari ſolent, non
poſt iudicium. Qua opinione quidam cum ui/
deret homines impunitatem ſibi peruerſiſsime
pollicentes,eo quòd omnes iſto modo ad libe/
rationẽ pertinere poſſe uideãtur, elegantiſsime
reſpondiſſe perhibetur:bene potius eſſe uiuen/
dum:ut inter eos quiſq; reperiatur,qui pro alijs
interceſſuri ſunt liberãdis:ne tam pauci ſint, ut
cito ad numerum ſuum uel tricenum, uel ſexa/

genum, uel centenũ unoquoq; eorũ perueniente, multi remaneant qui erui iam de pœnis illorum intercesſióe nõ posſint, & in eis inueniatur quiſquis ſibi ſpẽ fructus alieni temeritate uaniſſima pollicetur. Hæc me reſpondiſſe illis ſuffecerit, qui ſacrarum literarum, quas communes habemus, autoritatem non ſpernunt, ſed eas male intelligendo, non quod illæ loquuntur, ſed hoc potius putant futurũ eſſe quod ipſi uolũt. Hac itaq; reſponſione reddita, librum ſicut promiſimus terminamus.

L. VIVES

a DEcem numulis diurnis.] Annotauit Budæus noſter nummos & leſternos idem ſignificare, idq; ex Cicerone, & alijs. eſt uero ſeſtertius Carolus Gallicus, hoc eſt, quarta & quadrageſima ducati aurei pars decem nũmos, quos etiã nũmulos uocat Auguſtinus, inter exiguas eleemoſynas ponit. At hodie quotuſquiſq; eſt ex beatis iſtis & opulẽtis purpuratis, qui quatuor ſeſternolos quondie egenis largiatur dediſſe unum aut alterũ nimis putant. Si ludenda ſit alea, non ſatis eſt aliquot milia ducatorũ perdidiſſe: ſi ſcurræ dandũ, ibi nullus profundendi modus, nunq̃ ſatis ſe huic hominũ generi largitos putant: & hoc exiſtimant ad nobilitatis magnificentiam ſpectare: propter Christum ſiquis roget, deſletur munus quũ datur, perijt reſpectus omnis uirtutis. b Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.] Græciſſauit ἄξιος μετανοίας, Græci ablatiuo carent, huius loco interdum datiuo, interdum accuſatiuo, ſæpe genitiuo utuntur, ſed differenter. c Ab illo ſe emiſſe uel quotidie potius emere.] Sic perſuaſum eſt multis, qui cõpoſitionibus, ut uocãt inducti, fidentes ſecuriq;, quãtum ab alijs poſſunt, ad ſe & rem ſuam, quo iure, quaq; iniuria auertũt, facile ſibi noxiam eam remiſſum iri ſperantes, ſi furati centum, numerent cõpoſitori quatuor, aut ad ſummũ decẽ. nam hoc nomen in eiuſmodi rebus habet neſcio quid ſacri & myſterij propter filios Leui, quibus decimæ rerũ omnium iubebantur dari: & profecto falſi ſunt miſerrime, ſi putant deum erugine uiliſſ. auri uel argenti capi: ſolis capitur animis, ijſq; bonis, quos non dant, niſi boni homines. nam pecunias latrones abunde habent, & prodigunt, præſertim ſi quos recens ſpoliarint, aut urbem expilarint ſanctiſſimo uidelicet, ut quibuſdam uidetur, belli iure. Itaq; nemo fidat ſuis opibus, quum nõ modo deus, ſed nec uir quiſpiam bonus uelit à malo donari ſe. Quis unquam Simon pecunia uoluit gratiam dei emere, ſi iſti nolunt, ſi iſti non tentant, ſi non putant? d Si ergo offers munus tuũ.] Significat magnam legis diuinæ partẽ hominibus eſſe à deo propter homines datã, illumq; nos uelle inter nos amico eſſe animo, nec ullum charum eſſe deo, cui eſt frater odioſus, deũq; facile eſſe placari, modo placaris prius hominem. infirmiori nanq; parti uult prius ſubuentum: neq; enim eget deus noſtra recõciliatione: eget frater offenſus, & ob id triſtis, eges ipſe tua cũ fratre, & huius uiciſſim recõ, ut purior factus ac inde quietiore mẽte digniorq; principe mundi ad aras accedas: quo fit,

A ut qui altiora tantum cogitãt, & in ſacra cæremoniasq; intentiſſimi agunt, multaq; de deo tum ſentiunt, tum loquuntur, proximum tamen auerſantur, & oderũt, non perinde ſint apud deum gratioſi, ut ſibi uident. Hi ſunt, qui mirantur ſe à Chriſto non agnoſci, quum per illius nomen uaticinati ſint, ac eiecerint dæmonia Math. vij.

e Nam quum Elyſios campos.] Campi Elyſij ſunt ubi piorum animæ poſt corpoream functionẽ habitãt. Seruius ἀπὸ τῆς λύσεως nominatos tradit, à diſſolutiõe animæ à uinculis corporis. ubi ſint non conuenit. Plato in Phædone terram deſcribit in cœlo ipſo ſtellato pulchritudine inenarrabili, bonis omnibus refertiſſimam, ad quam emigraturas dicit animas eorum, qui pie ac ſancte uitam tranſegerint: alij in cauo lunaris globi ſtatuũt, ut Seruius refert, ubi purus eſt æther, nec ullis tempeſtatibus exagitatus, idcirco Vergilius aeris campos uocat, inquit enim:

Largior hic campus æther & lumine ueſtit
B Purpureo, ſolemq; ſuum ſua ſydera norunt.

Lucanus ab hac opinione non uidetur abhorrere in ix. nam deſcribens locum quem Pompeij manes petierũt, inquit, Sequitur conuexa tonantis,

Quà niger aſtriferis connectitur axibus aer
Quodq; patet terras inter, lunæq; meatus.
Semidei manes habitant, quos ignea uirtus
Innocuos uita patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in ignes.

Tum ex Pythagorica & Platonica philoſophia aerem hunc, qui inter lunam & terram patet, fuſusq; eſt, inhabitari à dæmonibus, Semideis, & heroibus oſtẽdimus alijs libris, ibiq; omnia illa ineſſe, quæ poetæ inferis adſcribunt. At Homerus Elyſios ſedem beatarũ animarũ in extrema ponit Hiſpania unde Zephiri ſpirant. Sic Proteus Menelao promittit, cum uitæ huius ſpatium decurrerit.

C ἀλλὰ, inquit, ἐς ἠλύσιον πεδίον, καὶ πείρατα γαίης
ἀθάνατοι πέμψουσιν, ὅθι ξανθὸς ῥαδάμανθυς·
τῇ περ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισιν·
οὐ νιφετὸς, οὔτ' ἂρ χειμὼν πολὺς, οὔτε ποτ' ὄμβρος,
ἀλλ' αἰεὶ ζεφύροιο λιγὺ πνείοντας ἀήτας
ὠκεανὸς ἀνίησιν. Senſum reddam:

Elyſium in campum terris extrema ubi meta eſt,
Te ſuperi mittent, pulchri ſedem Rhadamanthi.
Illo uita loco facili traducitur æuo,
Nulla ibi tempeſtas, non nix, aut frigidus imber:
Sed Zephiri ſemper ſtridulas exuſcitat auras
Oceanus.

Strabo etiam Hiſpaniæ partem illam Elyſios eſſe ab Homero putatos credidit, nec procul fortunatæ abſunt inſulæ in Oceano Atlantico, & Limæa fluuius ex Celtiberis & Vacceis delapſus qui uulgo Lethe uocatus eſt, ut ſcribit Strabo, & ſi Letheus amnis, & in Creta ſit, & alius in Magneſia. Plinius lib. iiij. ab Minio quem ſupra diximus cc. M. paſſuum, ut autor eſt Var-
D ro, abeſt Aeminius, quẽ aliter quidam intelligũt, & Limæam uocãt, obliuionis antiquis dictus, multũq; fabuloſus. Latinus Strabo mẽdoſe habet Eſſemeam. Græce ſic eſt, εἶτ' ἄλλοι ποταμοὶ, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ τῆς λήθης ὅν τινες λιμαίαν, οἱ δὲ βελιῶνα καλοῦσι· καὶ οὗτος ἐκ κελτιβήρων καὶ οὐακκαίων ῥεῖ. Silius Lethen nominat, & fluere ſuper Grauios ait, Mela ſup Celticos. Idcirco quum eo ueniſſent Romani milites, duce Decimo Bruto, tranſgredi metuerunt, ne protinus eos patriæ parentum & liberorum atq; adeo ſui ipſorum raperet obliuio.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XXII

1 De conditione angelorum & hominum.
2 De æterna dei & incommutabili uoluntate.
3 De promiſsione æternæ beatitudinis ſanctorum,& perpetuis ſupplicÿs impiorum.
4 Contra ſapientes mũdi,qui putant terrena hominum corpora ad cœleſte habitaculum non poſſe transferri.
5 De reſurrectione carnis,quam quidam mundo credente,non credunt.
6 Quod Roma conditorem ſuum Romulum diligendo deum fecerit,eccleſia autem Chriſtum dominum credendo dilexerit.
7 Quod ut mundus in Chriſtum crederet,uirtutis fuerit diuinæ,non perſuaſionis humanæ.
8 De miraculis quæ ut mũdus in Chriſtũ crederet facta ſunt,& fieri mũdo credẽte nõ deſinũt.
9 Quod uniuerſa miracula quæ per martyres in Chriſti nomine fiunt,ei fidei teſtimonium ferant,qua in Chriſtum martyres crediderunt.
10 Quanto dignius honorentur martyres,qui ideo multa mira obtinent,ut deus uerus colatur, quàm dæmones qui ob hoc quædam faciunt ut ipſi dÿ eſſe credantur.
11 Contra Platonicos,qui de naturalibus elementorum ponderibus argumentantur terrenum corpus in cœlo eſſe non poſſe.
12 Contra calumnias infidelium,quibus Chriſtianos de credita carnis reſurrectione irrident.
13 An abortiui non pertineant ad reſurrectionem,ſi pertinent ad numerum mortuorum.
14 An infantes in ea ſint reſurrecturi habitudine corporis,quam habituri erant ætatis acceſſu.
15 An ad dominici corporis modum omnium mortuorum reſurrectura ſint corpora.
16 Qualis intelligenda ſit conformatio ſanctorum ad imaginem filÿ dei.
17 An in ſuo ſexu reſuſcitanda atq; manſura ſint corpora fœminarum mortuarum.
18 De uiro perfecto,id eſt Chriſto & corpore eius,id eſt eccleſia,quæ eſt ipſius plenitudo.
19 Quod omnia uitia corporis,quæ in hac uita hũano cõtraria ſunt decori,in reſurrectiõe nõ ſint futura,ubi manẽte naturali ſubſtãtia,in unã pulchritudinẽ & qualitas cõcurret et quãtitas.
20 Quod in reſurrectione mortuorũ natura corporum quibuslibet modis diſsipatorum in integrum undecunq; reuocanda ſit.
21 De nouitate corporis ſpiritalis,in quam ſanctorum caro mutabitur.
22 De miſerÿs ac malis quibus humanum genus merito primæ præuaricationis obnoxiũ eſt, & à quibus nemo niſi per Chriſti gratiam liberatur.
23 De his quæ præter illa mala quæ bonis maliſq; communia ſunt ad iuſtorum laborem ſpecialiter pertinent.
24 De bonis quibus etiam hanc uitam damnationi obnoxiam creator impleuit.
25 De peruicacia quorundam,qui reſurrectionem carnis,quam ſicut prædictum eſt totus mundus credit,impugnant.
26 Quomodo Porphyrÿ diffinitio,qua beatis animis putatur corpus omne fugiendum, ipſius Platonis ſententia deſtruatur,qui dicit ſummum deum dÿs promiſiſſe,ut nunquam corporibus exuerentur.
27 De contrarÿs diffinitionibus Platonis atq; Porphyrÿ,in quibus ſi uterq; alteri crederet, à ueritate neuter deuiaret.
28 Quid ad ueram reſurrectionis fidem,uel Plato,uel Labeo,uel etiã Varro conferre potuerint, ſi opiniones eorum in unam ſententiam conueniſſent.
29 De qualitate uiſionis,qua in futuro ſeculo ſancti deum uidebunt.
30 De æterna felicitate ciuitatis dei ſabbatoq; perpetuo.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI AD MARCELLINVM

De conditione angelorũ & hominum. Caput I

ICVT in proximo libro
ſuperiori promiſimus, i-
ſte huius totius operis ul
s timus diſputationẽ de ci
uitatis dei æterna beati- B
tudine contioebit. Quæ
non propter ætatis per
multa ſecula loogitudi-
nem, tamen quandocunq; finiendam æternita
tis nomen accepit, ſed quemadmodũ ſcriptum
eſt in Euangelio: Regni eius non erit finis. Nec
ita ut in alijs moriẽdo decedentibus, alijs ſucce-
dentibus oriendo, ſpecies in ea perpetuitatis ap
pareat, ſicut in arbore, quæ perẽni fronde ueſti-
tur, eadem uidetur uiriditas permanere, dum la
bentibus & cadentibus folijs, ſubinde alia quæ
naſcuntur faciem conſeruant opacitatis: ſed om C
nes in ea ciues immortales erunt, adipiſcentibus
& hominibus, quod nũquam ſancti angeli per
diderunt. Faciet hoc deus omnipotentiſsimus
eius conditor. Promiſit enim, nec mẽtiri poteſt,
& quibus fidem hioc quoq; faceret, multa ſua,
& non promiſſa, & promiſſa iam fecit. Ipſe eſt
enim qui in principio condidit mũdum, plenũ
bonis omnibus uiſibilibus atq; iotelligibilibus
rebus, io quo nihil melius inſtituit, q̃ ſpiritus,
quibus iotelligentiam dedit, & ſuæ contempla-
tionis habiles capacesq; ſui præſtitit, atq; uoa
ſocietate deuinxit, quam ſanctam & ſupernam
dicimus ciuitatem, [a]io qua res qua ſuſtentenitur D
beatiq; ſiot, deus ipſe illis eſt, taoquam uita ui-
ctusq; cõmunis. Qui liberum arbitrium eidem
intellectuali naturæ tribuit tale, [b]ut ſi oellet deſe-
rere deum, beatitudinem ſcilicet ſuam, continuo
miſeria eſſet ſecutura. Qui cum præſciret ange-
los quoſdam per elationem, qua ipſi ſibi ad bea
tam uitam ſufficere uellent, tanti boni deſerto-
res futuros, oon eis ademit hãc poteſtatem, po-
tentius & melius eſſe iudicãs etiam de malis be-
nefacere, q̃ mala eſſe non ſioere. Quæ omnioo
nulla eſſeot, niſi oatura mutabilis quãuis bona

& à ſummo deo atq; incommutabili bono, qui
bona omnia cõdidit ioſtituta, peccãdo mala ea
ſibijpſa feciſſet. Quo etiã peccato ſuo teſte con-
uiocitur, booã cõditam ſe eſſe naturã. Niſi enim
magnũ & ipſa, licet non æquale cooditori bo-
nũ eſſet, profecto deſertio dei tanquã luminis
ſui, malum eius eſſe oõ poſſet. Nam ſicut cęcitas
B oculi uitiũ eſt, & idem ipſum indicat ad lumẽ ui
deodum oculum eſſe creatum, ac per hoc etiam
ipſo uitio ſuo excellentius oſtẽditur cæteris mẽ-
bris membrũ capax lumiois, non enim alia cau
ſa eſſet uitium eius carere lumine: ita etiam natu
ra quæ fruebatur deo, optimã ſe inſtitutã docet
etiã ipſo ſuo uitio, quo ideo miſera eſt, quia non
fruitur deo, qui caſum angelorũ uoluntariũ iu-
ſtiſsima pœna ſempiternæ ioſelicitatis obſtrin-
xit, atq; in eo ſummo bono permanentibus cæ
teris, ut de ſua ſine fine permanſione certi eſſent
tanquã ipſius pręmiũ permanſionis dedit. Qui
C fecit hominẽ, ipſum etiã rectum cum eodem li-
bero arbitrio, terrenum quidem animal, ſed cœ
lo dignum, ſi ſuo cohęreret autori, miſeria ſimi-
liter ſi eum desereret ſecutura, qualis naturæ hu
iuſmodi cõueniret. Quẽ ſimiliter quũ pręuarica
tione legis dei per dei deſertionẽ peccaturũ eſſe
præſciret, nec illi ademit liberi arbitrij poteſta-
tẽ, ſimul pręuidẽs, quid boni de malo eius eſſet
ipſe facturus, qui de mortali progenie merito iu
ſteq; damnata, tantũ populũ per gratiã ſuã col-
ligit, ut inde ſuppleat, & inſtauret partẽ quæ la-
pſa eſt angelorũ, ac ſic illa dilecta et ſuperna ciui
tas noo fraudetur ſuorũ numero ciuium, quin
D etiam fortaſsis & uberiore lętetur. [c]Multa enim
fiont à malis quidem contra uoluntatẽ dei, ſed
taotæ eſt ille ſapientiæ, tãtæq; uirtutis, ut io eos
exitus ſiue fines, quos bonos & iuſtos ipſe præ
ſciuit, tendant omnia quæ uoluntati eius uiden
tur aduerſa. Ac per hoc cum deus mutare dici-
tur uoluntatem, ut quibus lenis erat, uerbi gra-
tia, reddatur iratus, illi potius quàm ipſe mutan
tur, & eum quodamodo mutatũ in his quę pa-
tiuntur ioueniunt, ſicut mutatur ſol oculis ſau-
ciatis, & aſper quodammodo ex miti, & ex de-
lectabili moleſtus efficitur, cũ ipſe apud ſeipſum
maneat

maneat idem, qui fuit. Dicitur etiam uoluntas dei, quam facit in cordibus obedientium mādatis eius, de qua dicit Apoſtolus: Deus eſt enim, qui operatur in uobis & uelle. Sicut enim iuſtitia dei non ſolum qua ipſe iuſtus eſt dicitur, ſed illa etiam quam in homine, qui ab illo iuſtificatur facit: ſic et lex eius uocatur, quę potius eſt hominū, ſed ab ipſo data hominibus. Nam utiq; homines erant, quibus ait Ieſus: In lege ueſtra ſcriptum eſt, cū alio loco legamus: Lex dei eius in corde ipſius. Secundum hanc uoluntatē, quā deus operatur in hominib. etiam uelle dicitur, quod ipſe non uult, ſed ſuos id uolentes facit: ſicut dicitur cognouiſſe, quod ut cognoſceretur facit, à quibus ignorabatur. Neq; enim dicente Apoſtolo: Nunc autem cognoſcentes deum, immo cogniti à deo, fas eſt ut credamus, quòd eos tunc cognouerit deus, præcognitos ante cōſtitutionem mundi: ſed tunc cognouiſſe dictus eſt, quod tunc ut cognoſceretur effecit. De his locutionum modis iam & in ſuperioribus libris memini diſputatum. Secundum hanc ergo uoluntatem, qua deum uelle dicimus quod alios efficit uelle, à quibus neſciuntur futura, multa uult, nec facit.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI IN XXII librum de Ciuitate dei Diui Aurelij Auguſtini commentarij.

a In qua reſideāt, in qua ſuſtentētur.] In alijs libris ſic: in qua res, qua ſuſtententur beatiq; ſint, deus ipſe illis eſt, tanquam uita uictusq; cōmunis. qui ſenſus uidetur cōmodior, & pòſt. b Vt ſi uellet deſerere deū.] In alijs ſic: deſereret deum continuo miſeria ſecutura. quaſi extemplo miſeria ſequatur, ubi à uita & beatitudine diſceditur. c Multa enim fiunt à malis quidē contra uolūtatem dei.] Atqui audimus à Propheta omnia quæcūq; uoluit fecit. hæc quæſtio altiſsima eſt multisq; ſacrarum literarū dictis ceu nodis uincta & arctata. Petrus Lombardus in primo lib. collectionū ſentētiarum non facile ſe ex ea extricat. Theologi deinde ad omnia uel ſoluenda, uel ſcindenda uoluntates inuenerunt beneplaciti, & ſigni, antecedentis & conſequentis, ſimplicis complacentiæ & diſplicentiæ: & uelut hoc parum ſit intellectum exponūt, ſimplicis uolitionis, & nolitionis, tum perſecutionis fugæ, tum ſignorum uoluntatis ſimplicis complacentiæ & ſignorum uoluntatis perſecutionis & fugæ. Equidē tametſi in his multa, non tamen uniuerſa ceu futilia damnarim, & hoc ſi modo daretur opera, ut intelligerent, qui audiunt, & qui dicunt apertius explicarent, idq; uerbis uulgaribus ad communem ſenſum uſumq; accommodatis, nec de uocū abſurdarū nouitate ſtuderēt admirationem captare. Ego uero ut hæc omittam, quantum ad præſens inſtitutum attinet, puto uoluntatem & eſſe in deo ueram germanamq;, & à nobis ei attribui affingiq; pro modo noſtro captuq; ex noA ſtra deductam, & concinnatam, ut oculos damus, & manus, & pedes. diuina illa atq; omnipotens expreſſa ueraq; neq; mutatur unquā & omnia quæcunq; uoluit fecit, nec ui aliqua uel impediri poteſt, uel auerti. at quā nos aſsignamus, optimorum hominū uoluntati ſimillimam efficimus, ut cum oculos tribuimus non lippi aut luſcioſi cuiuſuis, aut ſtrabi, ſed acutiſs. cernentis tribuimus: ſic pedes non loripedis claudi ue, aut uatracis ſed integerrimi & perniciſsimi hominis: ſic manus, ſic brachia ut perfectiſſ. immortalibus poſſumus excogitare. Itaq; cū uir bonus bene uiui uelit omniaq; recte agi gaudeat, contrà male ac praue uiui nolit doleatq;, ſi id contingat: ſic deus & uelle & gaudere à nobis dicitur, quod homines pie ſancteq; uitam agant: nolle dolereq;, quod ſcelerate ac impie. tanquā illa, quæ ſuæ naturæ ſunt congruentiora malit, quibus & uideatur delectari. q. rebus cognatis. quocirca cū hanc uoluntatem facilius ſit, q̃ illam intelligere, quod noſtris ſimilior, mali uiri, cum ſce-
B lera admittunt, haud dubie & ſibi & alijs contra dei uoluntatem facere uidentur. quo uerbo paulopoſt Aug. utitur, quæ uoluntati eius uidentur aduerſa, & de ſempiterna illa & uera diuina uolūtate addit: ac per hoc cū deus mutare dicit̃ uoluntatē &c. Tū & eſt uoluntas dei, quā ipſe in nobis facit, de qua pleriq; in ſacris literis intelligunt̃ loci, ut ipſe Aug. ſatis explicat. quæ omnia unuſquiſq; uelim accipiat à me dicta honore illo & reuerentia, qua de re tam ſacroſancta & à noſtris ingenijs remotiſsima loqui hominē fas eſt, ceſſuro facile uel rationem meliorē afferenti, uel autoritatem maiorem.

De æterna dei & incommutabili uoluntate. Caput II

C Multa enim uolunt fieri ſancti eius ab illo inſpirata ſancta uoluntate, nec fiunt: ſicut orāt pro quibuſdam pie ſanctéq; & quod orāt nō facit, cum ipſe in eis hāc orādi uolūtatē ſancto ſpiritu ſuo fecerit: ac per hoc quādo ſecundū deum uolunt & orāt ſancti, ut quiſq; ſit ſaluus, poſſumus illo modo locutionis dicere, uult deus, & non facit, ut ipſum dicam⁎ uelle, qui ut uelint iſti, facit. Secundum illam uero uoluntatē ſuam, quæ cum eius præſcientia ſempiterna eſt, profecto in cœlo & in terra omnia quęcunq; uoluit, nō ſolum preterita uel preſentia, ſed etiā futura iam fecit.
D Verum antequam ueniat tempus, quo uoluit ut fieret, quod ante tēpora uniuerſa præſciuit atq; diſpoſuit, dicimus, fiet quando deus uoluerit. Si autem non ſolum tempus quo futurum eſt, uerumetiam utrum futurū ſit ignoramus, dicimus fiet ſi deus uoluerit: non quia deus nouam uoluntatem, quam non habuit, tunc habebit, ſed quia id quod ex æternitate in eius immutabili præparatum eſt uoluntate, tunc erit.

De promiſsiōe æternæ beatitudinis ſanctorum, & perpetuis ſupplicijs impiorum. Caput III

QVapropter ut cętera tam multa prę A tercam, ſicut nunc in Chriſto uidemus impleri quod promiſit Abrahæ dicens: In ſemine tuo benedicentur omnes gentes, ita quod eidē ſemini eius promiſit implebitur, ubi ait per Prophetam: Reſurgent qui erant in monumētis. Et quod ait: Erit cœlum nouum & terra noua, & non erunt memores priorum, nec aſcendent in cor ipſorum, ſed lętitiā et exultationē inuenient in ea. Et ecce ego faciā Hieruſalē exultationē & populū meū in lætitiā, & exultabo in Hieruſalem, & lętabor in populo meo, & ultra non audietur in ea uox fletus. Et per alium Prophetā, quod prænunciauit dicens eidem Prophetæ: In tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis qui inuētus fuerit ſcriptus in libro: & multi dormientium in terræ puluere, ſiue ut quidā interpretati ſunt aggere, exurgent: hi in uitam æternam, & hi in opprobrium & in confuſionem æternam. Et alio loco per eundem Prophetā: Et accipient regnū ſancti altiſsimi, & obtinebunt illud uſq; in ſeculū, & uſq; in ſecula ſeculorū. Et paulopoſt: Regnū, inquit, eius regnū ſempiternum. Et alia quæ ad hoc pertinētia in libro uiceſimo poſui, ſiue quæ nō poſui, & tamē in eiſdē literis ſcripta ſunt. Ve C nient & hæc, ſicut & iſta uenerūt, quæ increduli nō putabāt eſſe uētura. Idē quippe deus utraq; promiſit, utraq; uentura eſſe prædixit, quē perhorreſcunt numina Paganorum, teſte etiā Porphyrio nobiliſsimo philoſophorum.

Contra ſapientes mundi qui putant terrena hominum corpora ad cœleſte habitaculum non poſſe transferri. IIII

SED uidelicet homines docti atq; ſapientes contra uim tantæ autoritatis, quę omnia genera hominū ſicut tanto ante prædixit in hoc credendum ſperandūq; cōuertat, acute ſibi argumentari uidētur aduerſus corporū reſurrectionē & dicere, quod in tertio de republica libro à Cicerone cōmemoratum eſt. Nam cum Herculē & Romulum ex hominibus deos eſſe factos aſſeueraret, [a] quorū nō corpora, inquit, ſunt in cœlū elata: neq; enim natura pateretur, ut id, quod eſſet de terra, niſi in terra maneret. Hinc eſt magna ratio ſapientiū, quorū dominus nouit cogitationes, quoniā uanę ſunt. Si enim animæ tantummodo eſſemus, id eſt ſine ullo corpore ſpiri A tus, & in cœlo habitātes, terrena animalia neſciremus, nobiſq; futurū eſſe diceretur, ut terrenis corporibus animandis quodā uinculo mirabili necteremur, nōne multo fortius argumentaremur id credere recuſantes, & diceremus naturā nō pati, ut res incorporea ligamento corporeo uinciretur? Et tamē plena eſt terra uegetantib. animis, quibus hæc mēbra terrena miro modo ſunt cōnexa & implicita. Cur ergo eodē uolente deo, qui fecit hoc animal, non poterit terrenū corpus in cœleſte corpus attolli, [b] ſi animus omni, ac per hoc etiā cœleſti corpore præſtātior, terreno corpori potuit alligari? An terrena particula B tam exigua potuit aliquid cœleſti corpore melius apud ſe tenere, ut ſenſum haberet & uitā, & eam ſentientē atq; uiuentē dedignabitur cœlū ſuſcipere: aut ſuſceptā nō poterit ſuſtinere, cū de re ſentiat & uiuat iſta meliore q̃ eſt corpus omne cœleſte? Sed ideo nūc nō fit, quia nondū eſt tempus quo id fieri uoluit, [c] qui hoc quod uidendo iam uiluit, multo mirabilius q̃ quod ab iſtis non creditur fecit. Cur enim non uehementius admiremur incorporeos animos cœleſti corpore potiores, terrenis alligari corporib. q̃ corpora licet terrena ſedibus quāuis cœleſtibus tamē C corporeis ſublimari, niſi quia hoc uidere cōſueuimus, & hoc ſumus: illud uero nōdum ſumus, nec aliquādo adhuc uidimus? Nā profecto ſobria ratione cōſulta mirabilioris eſſe diuini operis reperitur incorporalibus corporalia quodāmodo attexere, q̃ licet diuerſa, quia illa cœleſtia iſta terreſtria, tamē corpora et corpora copulari.

L. VIVES

QVorum non corpora, inquit, ſunt in cœlum.] At Romuli corpus nuſquam inuentū, in cœlos ſublatum credidit populus ruſticanus: & Herculis corpus Græci ab Aeſculapio ſanitati redditum, & ita in cœlis locatū fabulantur. b Si animus omnia hæc terrena tranſcēdens.] Alibi legitur ſi animus omni, ac per hoc etiam cœleſti corpore præſtabilior terreno corpori potuit alligari. Et pòſt. c Quid hoc quod prouidentia dei.] Sic legitur: qui hoc quod uidendo iam uiluit, D multo mirabilius, quàm illud, quod ab iſtis nō creditr, fecit. Cur enī nō uehemētius admiremur incor. &c.

De reſurrectione carnis, quā quidam mundo credente non credunt. Cap. V

SED hoc incredibile fuerit aliquādo. Ecce iam credidit mūdus ſublatū terrenū Chriſti corpus in cœlū: reſurrectionē carnis & aſcēſionē in ſupernas ſedes paucіſsimis remanētib. atq; ſtupentibus uel doctis, uel indoctis, iam crediderunt & docti

A docti & indocti. Si rem credibilē crediderūt, uideant φ ſint ſtolidi, qui nō credunt. Si autē res incredibilis credita eſt, etiā hoc utiq; incredibile eſt, ſic creditū eſſe, quod incredibile eſt. Hæc igitur duo incredibilia, reſurrectionē ſcilicet noſtri corporis in ęternū, & rem tam incredibilem mundū eſſe crediturū, [a]idē dominus anteq; uel unū horū fieret, ambo futura eſſe prędixit. Vnū duorū incredibiliū iā factū eſſe uidem, ut quod erat incredibile, crederet mūdus: cur id quod reliquū eſt deſperatur, ut etiā hoc ueniat, quod incredibile credidit mundus, ſicut iam uenit, quod ſimiliter incredibile fuit, ut rem tam incredibilē B crederet mūdus: quandoquidē hoc utrunq; incredibile, quorum uidemus unum, alterū credimus, in eiſdem literis prædictū eſt per quas credidit mūdus? Et ipſe modus quo mūdus credidit, ſi cōſideretur, incredibilior inuenitur. Ineruditos liberalibus diſciplinis, & omnino quātum ad iſtorū doctrinas attinet, impolitos, non peritos Grāmatica, nō armatos dialectica, nō Rhetorica inflatos piſcatores Chriſtus cū retibus fidei ad mare huius ſeculi paucíſsimos miſit, atq; ita ex omni genere tam multos piſces, & tanto mirabiliores quāto rariores etiā ipſos philoſophos cepit. C Duobus illis incredibilibus, ſi placet imò quia placere debet, addamus hoc tertium. Iam ergo tria ſunt incredibilia, quę tamen facta ſunt. Incredibile eſt enim Chriſtū reſurrexiſſe in carne, & in cœlū aſcēdiſſe cum carne. Incredibile eſt, mundū rem tam incredibilem credidiſſe. Incredibile eſt, homines ignobiles, infimos, paucíſsimos, imperitos rem tam incredibilem, tam efficaciter mundo, & in illo etiā doctis perſuadere potuiſſe. Horū triū incredibiliū primū nolunt iſti cum quibus agimus credere: ſecundum coguntur & cernere, quod non inueniunt, unde ſit factū, ſi non credunt tertiū. D Reſurrectio certe Chriſti, & in cœlū cum carne in qua reſurrexit aſcēſio, toto iam mūdo prædicatur & creditur: ſi credibilis nō eſt, unde toto terrarū orbe iā credita eſt? [b]Si multi nobiles, ſublimes, docti etiā eam ſe uidiſſe dixerūt, & quod uiderūt diffamare curarūt, eis mundum credidiſſe non mirū eſt: ſed iſtos adhuc credere nolle, perdurū eſt. Si autē ut uerū eſt, paucis, obſcuris, minimis, indoctis eam ſe uidiſſe dicentibus & ſcribētibus credidit mundus, cur pauci obſtinatíſsimi, qui remāſerunt, ipſi mundo iam credenti adhuc uſq; non credunt? Qui propterea numero exiguo ignobiliū, infirmorum, imperitorū hominū credidit, quia in tam contēptibilibus teſtibus multo mirabilius diuinitas ſeipſa perſuaſit. Eloquia nanq; perſuadentiū, quę dicebāt, mira fuerunt facta nō uerba. Qui enim Chriſtū in carne reſurrexiſſe & cū illa in cœlum aſcēdiſſe nō uiderant, id ſe uidiſſe narrāntib. nō loquētibus tantū, ſed etiā mirifica faciētibus ſigna credebant. Homines quippe quos unius uel ut multū duarum linguarum fuiſſe nouerāt, repēte linguis omniū gentium loquentes mirabiliter audiebāt. Claudum ab uberibus matris ad eorum uerbum in Chriſti nomine poſt quadraginta annos incolumē conſtitiſſe. Sudaria de corporibus eorum ablata ſanandis profuiſſe languentibus: in uia qua fuerant trāſituri poſitos in ordine innumerabiles morbis uarijs laborantes, ut ambulantium ſuper eos umbra trāſiret, continuo ſalutem ſolere recipere: & alia multa ſtupenda in Chriſti nomine per eos facta ſigna, poſtremo etiam mortuos reſurrexiſſe, cernebant. Quæ ſi ut legūtur, geſta eſſe cōcedunt, ecce tot incredibilia tribus illis incredibilibus addimus. Et ut credatur unum incredibile quod de carnis reſurrectione atq; in cœlū aſcenſione dicitur, multorum incredibilium teſtimonia tanta cōgerimus, et nondū ad credendū horrēda duritia incredulos flectimus. Si uero per Apoſtolos Chriſti, ut eis crederetur, reſurrectionē atq; aſcenſionē prædicantibus Chriſti, etiam iſta miracula facta eſſe nō credunt, hoc nobis unum grāde miraculū ſufficit, q̊d ea terrarū orbis ſine ullis miraculis credidit.

L. VIVES

Idem dominus antequā uel unum horum fieret.] In ædibus Simonis Leproſi, cum Euangelium ſuum diuulgatū iri per uniuerſum orbem prædixit. Matth. xxvij. & plerunq; tertio poſt mortē die ſeipſum uitæ luciq; redditurū. b Sed multi nobiles ſublimes.] Ironia eſt, quo admirabilius reddat, quod adijcit: Si autē ut uerum eſt paucis obſcuris minimis &c. quanquam alibi legitur, ſi multi nobiles.

Quod Roma conditorē ſuum Romulū diligēdo, deū fecerit, eccleſia autē Chriſtū dominum credendo, dilexerit. Cap. VI

R Ecolamus etiā hoc loco illud, quod de Romuli credita diuinitate Tullius admiratur. Verba eius ut ſcripta ſunt inſerā: Magis eſt, inquit, in Romulo admirandū, quod cæteri qui dij ex hominibus facti eſſe dicūtur, minus eruditis hominū ſeculis fuerūt, ut fingēdi procliuior eſſet ratio, cū

imperiti facile ad credendũ impellerentur. Ro/ A
muli autẽ ætatẽ [a]minus his ſexcentis annis iam
inueteratis literis,[b]atq; doctrinis omniq; illo anti
quo ex inculta hominũ uita errore ſublato fuiſ/
ſe cernimus Et paulopoſt de eodẽ Romulo ita
loquitur quod ad hũc pertinet ſenſum. Ex quo
intelligi poteſt, inquit, permultis annis ante Ho
merũ fuiſſe, ꝗ Romulũ, ut iam doctis homini/
bus ac tẽporibus ipſis eruditis ad fingendũ uix
quicquã eſſet loci. Antiquitas enim recepit fabu
las, fictas etiã nonnunꝗ incõdite. Hęc ætas au
tem iam exculta præſertim eludẽs omne quod
fieri nõ poteſt reſpuit. Vnus è numero doctiſsi B
morum hominũ idemq; eloquentiſsimus omniũ
Marcus Tullius Cicero, propterea dicit diuini/
tatẽ Romuli mirabiliter creditã, quod erudita iã
tẽpora fuerũt quæ falſitatẽ non reciperẽt fabu/
larũ. Quis autẽ Romulũ deum niſi Roma credi
dit, atq; id parua & incipiens? Tũ deinde poſte
ris ſeruare fuerat neceſſe, quod acceperãt à ma/
ioribus, ut cũ iſta ſuperſtitiõe in lacte quodam/
modo matris ebibita creſceret ciuitas, atq; ad tã
magnũ perueniret imperium, ut ex eius faſtigio
uelut ex altiore quodã loco alias quoq; gentes,
quibus dominaretur, hac ſua opinione perfun/
deret: ut nõ quidem crederẽt, ſed tamen dicerẽt C
deum Romulũ, ne ciuitatẽ cui ſeruiebant, de cõ/
ditore eius offenderẽt,[c]aliter eum nominando
ꝗ Roma, quæ id nõ amore quidẽ huius erroris
ſed tamẽ amoris errore crediderat. Chriſtus au
tem quãquã ſit cœleſtis & ſempiternæ cõditor
ciuitatis, nõ tamẽ eum quoniã ab illo cõdita eſt
deũ credidit, ſed ideo potius eſt condenda, quia
credidit. Roma conditorẽ ſuum iam conſtructa
& dedicata, tanquã deũ coluit in tẽplo: hæc autẽ
Hieruſalẽ conditorẽ ſuum deũ Chriſtũ, ut con
ſtitui poſſet & dedicari, poſuit in fidei fundamẽ
to. illa illum amãdo eſſe deũ credidit, iſta iſtum D
deum eſſe credendo amauit. Sicut ergo præceſ/
ſit unde amaret illa, & de amato iam libẽter etiã
falſum bonũ crederet: ita præceſsit unde iſta cre
deret, ut recta fide nõ temere, quod falſum eſt,
ſed quod uerũ erat amaret. Exceptis enim tot et
tãtis miraculis, quæ perſuaſerũt deum eſſe Chri
ſtum, prophetiæ quoq; diuinę fide digniſsimę
præceſſerũt, quæ in illo nõ ſicut à patrib. adhuc
creduntur implendę,[d]ſed iam in toto mũdo de
mõſtrantur impletę. De Romulo autẽ quia cõ/
didit Romã, in eaq; regnauit auditur, legitur,
nõ quia factũ eſt quod ante fuiſſet prophetatũ,

A ſed ꝗ ſit receptus in deos, creditũ tenent literæ,
nõ factum docẽt. Nullis quippe rerũ mirabiliũ
ſignis id ei uere proueniſſe monſtratur. Lupa
quippe illa fratrũ duorum nutrix, quod uidetur
quaſi magnũ extitiſſe portentũ, quale aut quan/
tum eſt ad demonſtrandũ deum? Certe enim
etſi nõ meretrix fuit lupa illa, ſed beſtia, cum fra
trib. portentũ cõmune fuerit ambobus,[e]frater
tamẽ eius nõ habetur deus. Quis autẽ prohibi
tus eſt, aut Romulũ, aut Herculem, aut alios ta/
les homines deos dicere, & mori maluit, ꝗ non
dicere? Aut uero aliqua gentiũ coleret inter de/
os ſuos Romulũ, niſi Romani nominis metus
B cogeret? Quis porrò enumeret, ꝗ multi quãta/
libet ſæuitia crudelitatis occidi, ꝗ Chriſtũ deũ
negare maluerũt? Proinde metus quãlibet leuis
indignatiõis, quæ ab animis Romanorũ, ſi non
fieret, poſſe putabatur exiſtere, compellebat ali
quas ciuitates poſitas ſub iure Romano tanquã
deũ colere Romulũ: à Chriſto autẽ deo nõ ſo/
lum colendo, uerumetiã confitendo,[f]tantã per
orbẽ terræ martyrũ multitudinẽ metus reuoca
re nõ potuit: nõ leuis offenſiõis animorũ, ſed im
menſarũ uariarũq; pœnarum: & ipſius mortis,
quæ plus cæteris formidatur. Neq; tunc ciuitas
C Chriſti, quãuis adhuc peregrinaretur in terris,
[g]& haberet tam magnorũ agmina populorũ,
aduerſus impios perſecutores ſuos pro tempo/
rali ſalute pugnauit, ſed potius ut obtineret ęter
nam, nõ repugnauit. Ligabãtur, includebãtur,
cædebantur, torquebantur, urebãtur, laniaban
tur, trucidabãtur, & multiplicabãtur. Non erat
eis pro ſalute pugnare, niſi ſalutem pro ſaluato
re cõtemnere. Scio in libro Ciceronis tertio, niſi
fallor, de republica, diſputari, nullũ bellũ ſuſcipi
à ciuitate optima, niſi aut pro fide, aut pro ſalu/
te. Quid autẽ dicat pro ſalute, uel intelligi quã ſa/
D lutẽ uelit, alio loco demonſtrãs: ſed his pœnis,
inquit, quas etiam ſtultiſsimi ſentiunt, egeſtate,
exilio, uinculis, uerberibus, elabuntur ſæpe pri/
uati, oblata mortis celeritate. Ciuitatibus autem
mors ipſa pœna eſt, quæ uidetur à pœna ſingu
los uindicare. Debet enim cõſtituta ſic eſſe ciui/
tas, ut æterna ſit. Itaq; nullus interitus eſt reipu/
blicæ naturalis, ut hominis, in quo mors nõ mo
do neceſſaria eſt uerũetiã optanda perſæpe. Ci
uitas autẽ cum tollitur, deletur, extinguitur, ſimi
le eſt quodãmodo, ut magnis parua cõferamus
ac ſi omnis hic mundus intereat, & concidat.
Hoc ideo dixit Cicero, quia mundum non inte
riturum

ritturum cum Platonicis ſentit. Conſtat ergo cũ A pro ea ſalute bellum uoluiſſe ſuſcipi à ciuitate, qua fit, ut maneat hic ciuitas ſicut dicit, æterna quamuis morientibus & naſcentibus ſingulis, ſicut perennis eſt opacitas olcę uel lauri atq; huiuſmodi cæterarũ arborũ ſingulorum lapſu ortuq; foliorum. Mors quippe ut dicit non hominum ſingulorum, ſed uniuerſæ pœna eſt ciuitatis, quæ à pœna plerũq; ſingulos uindicat. Vnde merito quæritur, utrũ recte fecerint Saguntini quando uniuerſam ſuam ciuitatẽ interire maluerunt, quàm fidem frangere, qua cum ipſa Romana republica tenebantur: in quo ſuo fa- B ctò laudantur ab omnibus terrenæ reipublicæ ciuibus. Sed hi quomodo huic diſputatiõi poſſent obedire non uideo, ubi dicitur nullum ſuſcipiendum eſſe bellum, niſi aut pro fide, aut pro ſalute. Nec dicitur ſi in unum ſimul periculũ ita duo iſta concurrerint, ut teneri alterum ſine alterius amiſſione non poſſit, quid ſit potius eligendum. Profecto enim Saguntini ſi ſalutem eligerent, fides eis fuerat deſerenda. Si fides tenenda, amittenda utiq; ſalus, ſicut & factum eſt. Salus autẽ ciuitatis dei talis eſt, ut cum fide ac per fidem teneri, uel potius acquiri poſſit, fide autẽ perdita, ad eã quiſq; uenire nõ poſſit. Quæ co- C gitatio firmiſſimi ac patientiſſimi cordis, tot ac tantos martyres fecit, qualem ne unũ quidem habuit, uel habere potuit, quando eſt deus creditus, Romulus.

L. VIVES

Minus his ſexcentis annis.] Annotauit Triuetus enarrator eſſe in ſcriptura errorem, cum dicit minus ſexcentis annis, quum conſulatus Ciceronis pluribus ꝙ ſexcẽtis & quinquaginta annis diſtet à Romuli exceſſu. Miror quid ei uenerit in mentem, ut hoc loco tam uellet accuratus, & diligens uideri, cum ſæpe magnos mõtes negligat: cui profecto uſu uenit, quod luſciolis & hebete uiſu, qui ſi quando oculorum aciem intendunt, ut certius aliquid cernant, minus uident, ꝙ antè: ſic tanta circũſpectio noſtro interpreti tenebras of- D fudit, quibus non diſpexit, Ciceronem ea non ſcribere de ſe ac ſuis temporibus, ſed de Scipione Aphricano minore, & Lælio, quos loquentes libris illis inducit. Porrò Scipio floruit à ſexcentteſimo ad ſexcenteſimum uiceſimum ur. cõ. annum, non ſexcentis annis à Romuli morte. Neq; uero præter morẽ meũ attigiſſem ineptias ueteris interpretis, niſi hæc talis eſſet, qua uel mediocriter eruditi capi poſſent. b Inueterans literis atq; doctrinis.] Iam enim fuerant Orpheus, Muſæus, Linus, Philammon, Thamyris, Orius, Demodocus, Ariſteas Proconneſius, Pronætidas Atticus, Euculus Cyprius, Phemius Ithacenſis, & Homerus, & alij ueteres, quos Græci partim Theologos nominant, partim Poetas. c Aliter eum nominando ꝙ Roma.] Nõ aliter, hoc eſt uel Romulum, uel Quirinũ, ut nugatur enarrator: ſed aliter, id eſt uocando eum hominẽ, cum Roma deum diceret.

A Iuuabit opinor non ignorare quæ Iacobus de Paſſauãt expoſitori addat. In hoc, inquit, ca. vi. mentionẽ facit expoſitor de nomine Romuli deifican, qui colebatur & appellabatur à Romanis ſub nomine Quirini. Vbi nota, quód iſtud nomen ſortitus eſt à quodam euentu. nam ferunt haſtam lanceæ eius quadam uice in Palatino monte floruiſſe. iam ergo miraculum non eſt Chriſtophoro baculum floruiſſe, quũ floruerit & Romulo. O lepidulẽ Paſſauãti doleo uicẽ me Hercules tuam, quod illis temporibus te non genuit natura, ut hoc ſcripſiſſes. non tibi latus clauus defuiſſet, uel etiam conſulatus, aut certe flaminiũ Quirinale, quo melius illum coleres deũ, quem non minus tuis ornaſſes ſcriptis; ꝙ oratione ſua Iulius Proculus. Profecto ſi Romulo id contigit, non immerito probatur deus, niſi forſan haſta erat arbor aliqua recens cum radice euulſa, qualem Siluanus geſtabat cupreſſum. cæterũ dic quæſo, cur ex eo euentu Quirinus? Dicit autẽ haſta, inquit, quiris Græce, inde Quirinus B dicitur. Sabinum nomẽ credidi, ſed puto tibi Sabinos & Græcos eodem eſſe loco. Perge porrò, unde & Quirites milites haſtam portantes in bellis dicunt. quid quũ non militabant, non erant quirites? uide ne peſſimam gratiam ineas apud milites genus hominũ uehemẽs ac irritabile, qui ſe quirites uocari ignominiæ ducũt, quippe quum exautorabantur, dimittebanturq; ab imperatore non iam milites dicebantur, ſed Quirites, quod factum à Cæſare dictatore legimus, & Alexãdro Seuero; è quibus Cæſariani reſponderunt non ſe Quirites eſſe, ſed milites. Sed ego importunus nimis interpellator. affers plura? & cætera, inquis. quæ ſunt hæc tandẽ cætera? ſexcenta milia ſcurrilũ & ridicularum rerũ, quas domi relictas nobis inuidiſti, miſertus forte noſtri, ne nimium ſpleni indulgeremus. d Sed iam à toto mundo demonſtrãtur impleræ.] Alibi ſic legitur: ſed iam demonſtrantur impleiæ, de Romulo autem qui condidit Ro- C mam, in eaq; regnauit, auditur, legitur ue quod factum eſt, non quod antequã fieret prophetatum. e Frater tamen eius nõ habetur deus.] At ædiculam habebat in Auentino parum celebrem, & qualem heros potius ꝙ deus. f Tantam per orbem terræ martyrum multitudinem.] In Colonieñ. codice legitur ſic: tantã per orbem terræ martyrum multitudinẽ metus reuocare non potuit, non leuis offenſionis animorum, ſed immenſarũ uariarumq; pœnarum. g Et haberet tam magnorũ agmina populorum.] Obſiſtere poterant, & captis armis non modo inimicis metum facere, ſed periculum afferre à ſe propulſando. Cæterum lõge beatius & Euãgelio Chriſti dignius exiſtimabãt iniuriã pati ꝙ facere, mori quàm occidere, corpus amittere quàm animam.

Quòd ut mũdus in Chriſtum crederet uirtutis fuerit diuinæ, non perſuaſionis humanæ. Cap. VII

D SED ualde ridiculũ eſt, de Romuli falſa diuinitate cum de Chriſto loquimur facere mẽtionẽ. Veruntamẽ a cũ ſexcentis fermè annis ante Ciceronem Romulus fuerit, atq; illa ętas iam fuiſſe doctrinis dicatur exculta, ut quod fieri non poteſt omne eludens reſpueret: quãto magis poſt ſexcentos annos ipſius tempore Ciceronis maximeq; poſtea ſub Auguſto atq; Tiberio eruditioribus. utiq; tẽporibꝰ, reſurrectionẽ carnis Chriſti, atq; in cœlos aſcenſionẽ, tanq; id quod fieri

non

non poteſt, mens humana ferre non poſſet, clu-
denſq́ ab urbibus cordibusq́ reſpueret, niſi eã
fieri potuiſſe, atq; factam eſſe diuinitas ipſius ue-
ritatis, uel ueritas diuinitatis & cõteſtantia mira-
culorum ſigna mõſtrarent: ut terrentibus & cõ-
tradicentibus tam multis, tamq́ magnis perſe-
cutionibus præcedẽs in Chriſto, deinde ad no-
uum ſeculũ in cæteris ſecutura reſurrectio atq;
immortalitas carnis & fideliſsime crederetur &
prædicaretur intrepide, & per orbem terrę pul-
lulatura fœcundius cum in martyrũ ſanguine ſe-
reretur. Legebantur enim præconia præceden-
tium Prophetarũ, concurrebãt oſtenta uirtutũ,
& perſuadebatur ueritas noua conſuetudini, nõ
cõtraria rationi, donec orbis terræ qui perſeque-
batur furore, proſequeretur fide.

L. VIVES

CVm ſexcentis fermè annis ante Ciceronem.] Legendum, ante Scipionem. Nempe Aemilianum qui inducitur differens in lib. De repub.

De miraculis, quæ ut mũdus in Chriſtum crederet facta ſunt, & fieri mundo credente non deſinunt. Cap. VIII

C VR inquiunt nũc illa miracula quæ
prædicatis facta eſſe, nõ fiunt? Poſ-
ſem quidem dicere neceſſaria fuiſſe
prius q̃ crederet mundus, ad hoc
ut crederet mundus. Quiſquis adhuc prodigia
ut credat, inquirit, [a]magnũ eſt ipſe prodigiũ, qui
mũdo credente nõ credit. Verũ hoc ideo dicũt,
ut nec tunc illa miracula facta fuiſſe credantur.
Vnde ergo tanta fide Chriſtus uſquequaq; can-
tatur in cœlum cum carne ſublatus? Vnde tem-
poribus eruditis, & omne quod fieri nõ poteſt
reſpuentibus, ſine ullis miraculis nimium mira-
biliter incredibilia credidit mundus? An forte
credibilia fuiſſe, & ideo credita eſſe dicturi ſunt?
Cur ergo ipſi nõ credunt? Breuis eſt igitur no- D
ſtra complexio. Aut incredibili rei, quæ non
uidebatur, alia incredibilia, quæ tamen fiebant
& uidebantur, fecerunt fidem: aut certe res cre-
dibilis ut nullis quibus perſuaderetur miracu-
lis indigeret, iſtorum nimiam redarguit infide-
litatẽ. Hoc ad refellendos uaniſsimos dixerim.
Nam facta eſſe multa miracula quæ atteſtaren-
tur illi uni grandi ſalubriq́ miraculo quo Chri-
ſtus in cœlum cum carne in qua reſurrexit, aſcẽ-
dit, negare nõ poſſumus. In eiſdem quippe uera-
ciſsimis libris cũcta cõſcripta ſunt, & quæ facta

A ſunt, & propter quod credendũ facta ſunt. Hęc
ut fidem facerent innotuerunt, hæc per fidem
quã fecerunt multo clarius innoteſcunt. Legun-
tur quippe in populis ut credãtur, nec in popu-
lis tamen, niſi credita legerentur. Nam etiã nũc
fiunt miracula in eius nomine, ſiue per ſacramẽ-
ta eius, ſiue per orationes, uel memorias ſancto-
rum eius, ſed non eadem claritate illuſtrantur,
ut tanta quanta illa gloria diffamẽtur.[b] Canon
quippe ſacrarum literarum quem diffamatum
eſſe oportebat, illa facit ubiq; recitari & memo-
riæ cunctorum inhærere populorum: hæc autẽ
ubicũq; fiunt ibi ſciuntur, uix à tota ipſa ciuitate
B uel quocunq; commanentium loco. Nam ple-
runq; etiã ibi pauciſsimi ſciunt, ignotãtibus cæ-
teris, maxime ſi magna ſit ciuitas, & quando ali-
bi alijsq́ narrantur, non tanta ea cõmendat au-
toritas, ut ſine difficultate, uel dubitatiõe credan-
tur, quãuis Chriſtianis fidelibus à fidelibus in-
dicentur. Miraculum quod Mediolani factum
eſt cum illic eſſemus, quando illuminatus eſt cæ-
cus, ad multorũ notitiam potuit peruenire, quia
& grãdis eſt ciuitas, & ibi erat tunc imperator,
& immenſo populo teſte res geſta eſt, concur-
rente ad corpora martyrum[c] Protaſii & Geruaſ-
C ſii. Quæ cum laterent & penitus neſcirẽtur, [d]Epi-
ſcopo Ambroſio per ſomnum reuelata reperta
ſunt, ubi cæcus ille depulſis ueteribus tenebris
diem uidit. Apud Carthaginẽ autem quis no-
uit, præter admodũ pauciſsimos, ſalutem, [e] quæ
facta eſt Innocentio exaduocato uicariæ præfe-
cturæ, ubi nos interfuimus & oculis aſpeximus
noſtris? Venientes enim de tranſmarinis, me
& fratrem meum Alipium, nondum quidem
clericos, ſed iam deo ſeruientes, ut erat cum tu-
ta domo ſua religioſiſsimus ipſe ſuſceperat, &
apud eum tunc habitabamus. Curabatur à me-
dicis propter fiſtulas quas numeroſas atque
D perplexas habuit in poſteriore atq; ima corpo-
ris parte. Iam ſecuerant eum, & artis ſuæ cætera
medicamentis agebant. Paſſus autem fuerat in
ſectione illa & diuturnos & acerbos dolores.
Sed unus inter multos ſinus fefellerat medicos,
atque ita latuerat, ut eum non tangerent, quem
ferro aperire debuerant. Denique ſanatis om-
nibus quæ aperta curabant, iſte remanſerat ſo-
lus, cui fruſtra impendebatur labor. Quas mo-
ras ille ſuſpectas habens multumq́ formidans
ne iterũ ſecaretur, quod ei prædixerat alius me-
dicus domeſticus eius, quẽ non admiſerant illi,
ut

ut ſaltem uideret,cum primum ſectus eſt, quo-
modo id facerent,iratusq́ illum domo abiece-
rat, uixq́ receperat, erupit,atq́ ait : Iterum me
ſecturi eſtis? Ad illius quem noluiſtis eſſe præ-
ſentem uerba uenturus ſum? Irridere illi medi-
cum imperitum,metumq́ hominis bonis uer-
bis promiſsionibusq́ lenire. Præterierũt & alij
dies plurimi,nihilq́ proficiebat omne,quod fie
bat. Medici tamen in ſua pollicitatione perſiſte
bant, nõ ſe illum ſinum ferro,ſed medicamẽtis
eſſe clauſuros. Adhibuerunt & alium grandæ-
uum iam medicum,ſatisq́ in illa arte laudatũ,
adhuc enim uiuebat, Ammonium,qui loco in-
ſpecto, idem quod illi eorum diligentia peri-
tiaq́ promiſit. Cuius ille factus autoritate ſecu-
rus,domeſtico ſuo medico,qui futuram prædi-
xerat aliam ſectionẽ faceta hilaritate,uelut iam
ſaluus eluſit. Quid plura? Poſtea tot dies inani-
ter conſumpti tranſierunt, ut feſsi atq́ confuſi
faterẽtur eum niſi ferro nullo modo poſſe ſana
ri. Expauit,expalluit nimio timore turbatus,at-
que ubi ſe collegit, fariq́ potuit, abire illos iuſ-
ſit,& ad ſe amplius non accedere, nec aliud oc-
currit fatigato lachrymis & illa iam neceſsitate
conſtricto,niſi ut adhiberet Alexandrinũ quen
dã qui tũc chirurgus mirabilis habebatur,ut ip-
ſe faceret,quod ab illis fieri nolebat iratus. Sed
poſteaquam uenit ille,laboremq́ illorum in ci-
catricib. ſicut artifex uidit,boni uiri functus offi
cio,perſuaſit homini,ut illis potius qui in eo tan
tum laborauerant,quantum ipſe inſpiciens mi-
rabatur,curationis ſuæ fine fruerentur, adijciẽs
quod reuera niſi ſectus eſſet ſaluus eſſe nõ poſ-
ſet:ualde abhorrere à ſuis moribus,ut homini-
bus quorum artificioſiſsimam operam , indu-
ſtriam,diligentiam admirãs in cicatricibus eius
uideret,propter exiguum quod remanſit , pal-
mam tanti laboris auferret. Redditi ſunt animo D
eius,& placuit ut eodem Alexandrino aſsiſten
te ipſi ſinum illum ferro,qui iam conſenſu omnĩ
um aliter inſanabilis putabatur,aperirent. Quæ
res dilata eſt in conſequentẽ diem. Sed cũ abijſ-
ſent illi, ex mœrore nimio domini tantus eſt in
domo illa exortus dolor,ut tanquã funeris plã-
ctus uix cõprimeretur à nobis. Viſitabãt eũ quo
tidie ſancti uiri,epiſcopus tũc [g] Vzalẽſis, beatæ
memoriæ Saturninus,& presbyter Geloſus,ac
diaconi Carthaginẽſis Eccleſiæ. In quibus erat
& ex quibus ſolus eſt nunc in rebus humanis
iam Epiſcopus cum honore à nobis debito no

A minandus, Aurelius,cum quo recordantes mi-
rabilia opera dei,de hac re ſæpe collocuti ſum⁹,
eumq́ ualde meminiſſe, quod cõmemoramus
inuenimus . Qui cum eum ſicut ſolebant ueſ-
pere uiſitarẽt,rogauit eos miſerabilibus lachry
mis, ut mane dignarentur eſſe præſentes ſuo fu
neri potius quàm dolori. Tantus enim eum me
tus ex prioribus inuaſerat pœnis,ut ſe inter me
dicorum manus nõ dubitaret eſſe moriturum.
Conſolati ſunt eum illi & hortati , ut in deo fi-
deret,eiusq́ uolũtatem uiriliter ferret. Inde ad
orationem ingreſsi ſumus. Vbi nobis ex more
B genua figentibus atq́ incumbentibus terræ,il-
le ſe ita proiecit tãquam fuiſſet aliquo impellen
te grauiter proſtratus, & cœpit orare. Quibus
modis,quo affectu,quo motu animi,quo fluuio
lachrymarum,quibus gemitibus atq́ ſingulti-
bus ſuccutientibus omnia membra eius, & pe-
nè intercludentibus ſpiritum, quis ullis explicet
uerbis? Vtrum orarent alij,nec in hæc eorũ auer
teretur intentio,neſciebam. Ego tamen prorſus
orare nil poteram, hoc tantummodo breuiter
in corde meo dixi: Domine quas tuorum pre-
ces exaudis,ſi has nõ exaudis? Nihil enim mihi
uidebatur addi iam poſſe,niſi ut expiraret oran
C do. Surreximus,& accepta ab Epiſcopo benedi
ctiõe diſceſsimus,rogãte illo ut mane adeſſent,
illisq́ ut æquo animo eſſet hortantibus. Illuxit
dies qui metuebatur, aderãt ſerui dei ſicut ſe af-
futuros eſſe promiſerant. Ingreſsi ſunt medici,
parantur omnia quæ hora illa poſcebat, tremẽ-
da ferramenta proferuntur, attonitis ſuſpẽſisq́
omnibus. Eis autem quorum erat maior autori
tas,defectum animi eius conſolando erigenti-
bus ad manus ſecturi membra in lectulo com-
ponũtur,ſoluuntur nodi ligamentorũ,nudatur
locus,inſpicit medicus,& ſecãdum illum ſinum
D armatus atq́ intentus inquirit . Scrutatur ocu-
lis,digitisq́ contrectat. Tentat denique modis
omnibus. inuenit firmiſsimam cicatricem. Iam
illa lætitia & laus atq́ gratiarũ actio miſericor-
di & omnipotenti deo, quæ fuſa eſt ore omni-
um lachrymantibus gaudijs,nõ eſt committen
da meis uerbis: cogitetur potius quàm dicatur.

In eadẽ Carthagine Innocentia religioſiſsi-
ma fœmina de primarijs ipſius ciuitatis,in ma-
milla cancrum habebat:rem ſicut medici dicũt,
[h] nullis medicamentis ſanabilem. Aut ergo præ
ſcidi ſolet & à corpore ſeparari membrum ubi
naſcitur: [i] aut ut aliquanto homo diutius uiuat,
nam

nam inde mortem quantumlibet tardius affu/
turam,ſecundum Hippocratis,ut fertur ſenten
tiam,omnis eſt omittenda curatio. Hoc illa à
perito medico,& ſuæ domui familiariſsimo ac/
ceperat,& ad ſolum deum ſe orando conuerte/
rat. Admonetur in ſomnis appropinquãte Pa/
ſcha,[k] ut in parte fœminatum obſeruanti ad ba
ptiſterium,quæcunq; illi baptizata primitus oc
curriſſet,eũdem locum ſigno Chriſti ſignaret:
fecit,& confeſtim ſanitas ſecuta eſt. Medicus ſa/
nè qui ei dixerat,ut nihil curationis adhiberet ſi
paulò diutius uellet uiuere,cum inſpexiſſet eam
poſtea & ſaniſsimam comperiſſet,quam prius
habere illud malum tali inſpectione cognoue/
rat,quæſiuit ab ea uehementer quid adhibuiſ/
ſet curationis,cupiens quantum intelligi datur
noſſe medicamentum,quo Hippocratis defini
tio uinceretur. Cumq; ab ea quid factũ eſſet au
diſſet,uoce uelut contemnentis & uultu, ita ut
illa metueret ne aliquod contumelioſum uerbũ
proferret in Chriſtum,religioſa urbanitate reſ/
pondiſſe fertur, putabam,inquit, magnum ali/
quid te mihi fuiſſe dicturã. Atq; illa iam exhor
reſcente,mox addidit: Quid grande fecit Chri/
ſtus ſanare cancrũ,qui quatriduanum mortuũ
ſuſcitauit? Hoc ergo cum audiſſem & uehemẽ/
ter ſtomacharer,in illa ciuitate atq; in illa perſo
na,non utiq; obſcura,factum tam ingens mira
culum ſic latere,hinc eam & admonendam &
penè obiurgandam putaui. Quę cum mihi reſ/
pondiſſet nõ ſe inde tacuiſſe,quęſiui ab eis quas
forte tunc matronas amiciſsimas ſecũ habebat,
utrum hoc antea ſciſſent. Reſponderunt ſe om/
nino neſciſſe. Ecce inquam quomodo nõ taces,
ut nec iſtæ audiant,quæ tibi tanta familiaritate
iunguntur? Et quia breuiter ab ea quæſiueram,
feci ut illis audientibus multũq; mirantibus &
glorificãtibus deum,totum ex ordine quemad/
modum geſtũ fuerit indicaret. Medicũ quen/
dam podagricum in eadem urbe,qui cũ dediſ/
ſet nomen ad baptiſmum,& pridie quàm bap/
tizaretur,[l] in ſomnis à pueris nigris cirratis,
quos intelligebat dæmões eſſe, baptizari eodẽ
anno prohibitus fuiſſet, eiſq; nõ obtemperãs,
etiam cõculcantibus pedes eius in dolorem acer
rimum qualem nunquam expertus eſt iſſet,ma
giſq; eos uincens lauacro regenerationis,ut no
uerat ablui nõ diſtuliſſet,in baptiſmate ipſo nõ
ſolum dolore,quo ultra ſolitum cruciabatur, ne
rumetiã podagra caruiſſe,nec amplius,cum diu

A poſtea uixiſſet pedes doluiſſe quis nouit? Nos
tamẽ nouimus & paucisſimi fratres ad quos id
potuit peruenire è uicino. [m] Quidã Curubita/
nus,non ſolũ à paralyſi,uerumetiã ab informi
pondere genitaliũ cum baptizaretur ſaluus effe
ctus eſt,& liberatus utraq; moleſtia, tanquam
mali nihil habuiſſet in corpore,de fonte regene
rationis aſcẽdit. Quis hoc præter Curubim no/
uit,& præter rariſsimos aliquos qui hoc ubicun
que audire potuerunt? Nos antẽ cum hoc cõpe
riſſemus,iubente ſancto epiſcopo Aurelio etiã
ut ueniret Carthaginẽ fecimus: quãuis à talib.
B prius audierimus de quorũ fide dubitare non
poſſemus. Vir tribunitius Heſperius,qui apud
nos eſt,habet[n] in territorio Fuſſalenſi[o] fundum
Zubedi appellatũ,ubi cũ afflictiõe animalium
& ſeruorũ ſuorum,domũ ſuã ſpirituũ maligno
rum uim noxiã perpeti comperiſſet, rogauit no
ſtros me abſente presbyteros,ut aliquis eorum
illò pergeret,cuius orationib. cederẽt. Perrexit u/
nus,obtulit ibi ſacrificiũ corporis Chriſti, orãs
quantũ potuit,ut ceſſaret illa uexatio: deo proti
nus miſerãte,ceſſauit. Acceperat autẽ ab amico
ſuo terrã ſanctã,de Hieroſolymis allatã, ubi ſe
pultus Chriſtus,die tertio reſurrexit : eãq; ſuſ/
C penderat in cubiculo ſuo,ne quid mali etiã ipſe
pateretur. At ubi domus eius ab illa infeſtatiõe
purgata eſt,quid de illa terra fieret, cogitabat:
quã diutius in cubiculo ſuo reuerẽtiæ cauſa ha/
bere nolebat. Forte accidit,ut ego,& collega tũc
meus epiſcopus Synicẽſis eccleſię Maximinus,
in proximo eſſemus: ut ueniremus, rogauit, &
uenimus. Cũq; nobis omnia retuliſſet,etiã hoc
petiuit,ut infoderetur alicubi,atq; ibi orationũ
locus fieret: ubi etiã poſſent Chriſtiani,ad cele/
brãda quæ dei ſunt,cõgregari. Nõ reſtitimus,
factũ eſt. Erat ibi iuuenis paralyticus ruſtican[9],
qui hoc audito,petiuit à parẽtibus ſuis,ut illum
D ad eum locũ ſanctũ nõ cunctãter afferrẽt. Quò
cũ fuiſſet allatus,orauit: atq; inde cõtinuo pedi/
bus ſuis ſaluus abſceſſit. Victoriana uilla dicitur,
quæ ab Hippone regio minus triginta milibus
abeſt. Memoria martyrũ ibi eſt Mediolanẽſiũ,
Geruaſii & Protaſii: portatus eſt die eo quidam
adoleſcẽs,qui cũ de medio tẽpore æſtatis equũ
ablueret in fluminis gurgite,dæmonẽ incurrit.
Ibi cũ iaceret,uel morti proximus,uel ſimillim[9]
mortuo: ad ueſpertinos illuc hymnos & oratio/
nes cũ ancillis ſuis,& quibuſdã ſanctimonialib.
ex more domina poſſeſsiõis intrauit: atq; hym
nos

nos cātare cœperūt. Qua uoce ille quaſi percuſ-
ſus, excuſſus eſt: & cū terribili fremitu altare ap-
prehenſum mouere nō audens, ſiue nō ualens,
tanquam eo fuerit alligatus, aut fixus, tenebat:
& cū grandi eiulatu parci ſibi rogans, confiteba
tur, ubi adoleſcentē, & quando & quomodo in-
uaſerit. Poſtremo ſe exiturum eſſe denuncians,
membra eius ſingula nominabat, quæ ſe ampu
taturū exiens minabatur: atq; inter hæc uerba
diſceſsit ab homine. Sed oculus eius in maxillā
fuſus, tenui uenula ab interiore quaſi radice pen
debat, totumq; eius mediū quod nigellum fue-
rat, albicabat. Quo uiſo, qui aderant, concurre
rant aūt etiā alij, uocibus eius acciti: & ſe omnes
in orationē pro illo ſtatuerunt: quāuis eum ſana
mente ſtare gauderent, rurſus tamē propter o-
culum eius contriſtati, medicū quærendū eſſe di
cebant. Ibi maritus ſororis eius, qui eum illò de-
tulerat: potēs eſt, inquit, deus ſanctorū orationi
bus, qui fugauit dæmonē, lumē ei reddere. Tūc
ſicut potuit oculum lapſum atq; pendentē, loco
ſuo reuocatū, ligauit orario [p]: nec niſi poſt ſeptē
dies putauit eſſe ſoluendū. Quod cū feciſſet, ſa-
niſsimū inuenit. Sanati ſunt illic & alij: de qui-
bus dicere longū eſt. Hipponenſem quādam
uirginē ſcio, cū ſe oleo perunxiſſet, cui pro illa o-
rās presbyter inſtillauerat lachrymas ſuas, mox
à dæmonio fuiſſe ſanatā. Scio etiam Epiſco-
pum ſemel pro adoleſcente, quem non uidit [q] o-
raſſe: illumq; illico dæmone caruiſſe. Erat qui-
dam ſenex Florentius Hipponenſis noſter, ho
mo religioſus, & pauper: qui ſartoris ſe arte pa-
ſcebat, caſulam perdiderat, & unde ſibi emeret,
nō habebat: ad uiginti martyres, quorū memo-
ria apud nos eſt celeberrima, clara uoce, ut ueſti-
retur, orauit. Audierunt eum adoleſcentes, qui
forte aderant, irriſores: eumq; diſcedentē exagi
tantes, proſequebātur: quaſi à martyribus [r] quin
quagenos folles, unde ueſtimentū emeret, peti-
uiſſet. At ille tacitus ambulans, eiectum grandē
piſcē palpitantē uidit in littore, eūq; illis fauenti
bus, atq; iuuātibus, apprehendit, & cuidam co-
quo Carchoſo nomine, bene Chriſtiano, ad co
quinam conditariam, indicans quid geſtum ſit,
trecētis follibus uendidit, lanā comparare inde
diſponēs, ut uxor eius quomodo poſſet ei, quo
indueretur, efficeret. Sed coquus conſcidens pi-
ſcem annulum aureū in uentriculo eius inuenit,
moxq; miſeratione flexus, & religione perterri-
tus, homini eum reddidit, dicens: Ecce quo-

A modo uiginti martyres te ueſtierunt. Ad a-
quas Tibilitanas [s] Epiſcopo afferente Proiecto
reliquias martyris glorioſiſsimi Stephani, ad e-
ius memoriā ueniebat magnæ multitudinis cō-
curſus, & occurſus. Ibi cæca mulier, ut ad Epiſco
pum portātem pignora ſacra duceretur, orauit:
flores, quos ferebat dedit: recepit, oculis admo-
uit, protinus uidit. Stupētibus qui aderāt, præi
bat exultans, uiam carpens, & uiæ ducem ulteri-
us non requirēs. Memorati memoriā marty-
ris, quæ poſita eſt [t] in caſtello Synicenſi, quod
Hipponenſi coloniæ uicinum eſt: eiuſdem loci
B Lucillus Epiſcopus, populo pręcedente, atq; ſe-
quente portabat: fiſtula, cuius moleſtia iam diu
laborauerat, & familiariſſimi ſui medici, qui eā
ſecaret, operiebatur manus, illius pię ſarcinæ ue
ctatione, [u] repente ſanata eſt. Nam deinceps e-
am in ſuo corpore nō inuenit. Eucharius pre-
sbyter ex Hiſpania, [x] Calamæ habitans, ueteri
morbo calculi laborabat, per [y] memoriā ſupra-
dicti martyris, quam Poſsidius illò aduexit Epi
ſcopus, ſaluus factus eſt. Idem ipſe poſtea mor-
bo alio præualeſcente, mortuus ſic iacebat, ut ei
iam pollices ligarentur: opitulatione memorati
martyris, cū de memoria eius reportata fuiſſet,
C & ſuper iacentis corpus miſſa ipſius presbyteri
tunica, ſuſcitatus eſt. Fuit ibi uir in ordine ſuo
primarius, nomine Martialis, æuo iam grauis,
& multum à religione abhorrens Chriſtiana.
Habebat ſanè fidelem filiam, & generum eo-
dem anno baptizatum. Qui cum ægrotantem
multis & magnis precibus, & lachrymis roga-
rēt, ut Chriſtianus fieret, prorſus abnuit: eoſq;
à ſe turbida indignatione ſubmonit. Viſum eſt
genero eius, ut iret ad memoriā ſancti Stepha-
ni, & illic pro eo quantum poſſet, oraret, ut deus
illi daret mentem bonam, qua credere nō differ
ret in Chriſtum. Fecit hoc ingenti gemitu & fle
D tu, & ſynceriter ardente pietatis affectu: deinde
abſcedens, aliquid de altari florum, quod occur
rit, tulit: eiq; cum iam nox eſſet, ad caput poſuit.
Tunc dormitum eſt: & ecce ante diluculum cla-
mat, ut ad Epiſcopum curreretur: qui mecū for-
te tunc erat apud Hipponē. Cum uero audiſ-
ſet eum abſentem, uenire presbyteros poſtula-
uit. Venerūt, & ſtatim ſe credere dixit: admiran-
tibus atq; gaudentib. omnibus, baptizatus eſt.
Hoc quandiu uixit, in ore habebat: Chriſte acci
pe ſpiritum meum: cum hæc uerba beatiſsimi
Stephani, quando lapidatus eſt à Iudæis, ulti-

ma fuiſſe neſciret: quæ huic quocꝫ ultima fue-
runt. Nam non multo pòſt etiã ipſe defunctus
eſt. Sanati ſunt illic per eundem martyrẽ [z] etiã
podagrici duo, unus ciuis, peregrinus unus. Sed
ciuis omnimodo: peregrinus aũt per reuelatio-
nem, quid adhiberet, quãdo doleret, audiuit: &
cum hoc feciſſet, dolor cõtinuo conquieuit. Au
durus nomen eſt fundi, ubi Eccleſia eſt, & in ea
memoria Stephani martyris. Puerum quendã
paruulum cum in area luderet, exorbitantes bo
ues qui uehiculum trahebant, rota obtriuerunt,
& confeſtim palpitauit expirans. Hunc mater
arreptum, ad eandem memoriã poſuit: & nõ ſo
lum reuixit, uerũ etiam illæſus apparuit. San-
ctimonialis quædam in uicina poſſeſsione, quæ
Caſpaliana dicitur, cũ ægritudine laboraret, ac
deſperaretur, ad eandem memoriã tunica eius
allata eſt: quæ ante quàm reuocaretur, illa defun-
cta eſt. Hac tamẽ tunica operuerũt cadauer e-
ius parentes, & recepto ſpiritu, ſalua facta eſt.
Apud Hipponem Baſſus quidam Syrus ad
memoriã eiuſdẽ martyris orabat pro ægrotan
te & periclitante filia, eocꝫ ſecũ ueſtem eius de-
tulerat: cũ ecce pueri de domo cucurrerũt, qui ei
mortuã nunciarẽt. Sed cum, orante illo, ab ami-
cis eius exciperentur, prohibuerunt eos illi dice-
re, ne per publicũ plangeret. Qui cum domum
rediſſet, iam ſuorum eiulatibus perſonantem,
& ueſtẽ filiæ, quã ferebat, ſuper eam proieciſſet,
reddita eſt uitæ. Rurſus ibidem apud nos Ire
næi [a] cuiuſdã collectarij filius, ægritudine extin-
ctus eſt. Cumꝫ corpus iaceret exanime, atcꝫ a-
lijs gementibus & plangentibus, exequiæ para
rentur, amicorũ eius quidam inter aliorũ conſo
lantiũ uerba ſuggeſsit, ut eiuſdẽ martyris oleo
corpus perũgeretur. Factũ eſt, & reuixit. Itẽꝫ
apud nos uir tribunitius Eleuſinus ſuper me-
moriã martyris, quę in ſuburbano eius eſt, ęgri
tudine exanimatum poſuit infantulum filium
ſuum: & poſt orationẽ, quam multis cũ lachry-
mis ibi fudit, uiuentẽ leuauit. Quid faciam? Vr-
get huius operis implendi promiſsio, ut nõ hic
poſsim omnia cõmemorare, quæ ſcio: & procul
dubio plericꝫ noſtrorum, cum hæc legent, dole-
bunt me tam multa prætermiſiſſe, quæ uticꝫ
mecũ ſciunt. Quos iam nunc, ut ignoſcãt rogo:
& cogitẽt, quàm prolixi laboris ſit facere, quod
me hic non facere ſuſcepti operis neceſsitas co-
git. Si enim miracula ſanitatũ, ut alia taceã, mo-
do uelim ſcribere, quæ per hunc martyrẽ, id eſt,
A gloriosiſsimũ Stephanũ, facta ſunt in colonia
Calamenſi, & in noſtra, plurimi cõficiendi ſunt
libri: nec tamen omnia colligi poterunt: ſed tan-
tum, de quibus libelli dati ſunt, qui recitarentur
in populis. Id nãcꝫ fieri uoluimus, cum uidere-
mus antiquis ſimilia diuinarũ ſigna uirtutũ, eti-
am noſtris tẽporibus freqũẽtari: & ea nõ debe-
re multorũ notitiæ deperire. Nondum eſt aũt
bienniũ, ex quo apud Hipponẽ regium cœpit
eſſe iſta memoria, & multis quod nobis certiſsi-
mum eſt nõ datis libellis, de ijs quæ mirabiliter
facta ſunt, illi ipſi qui dati ſunt ad ſeptuaginta
B fermè numerũ peruenerãt, quando iſta conſcri
pſi. Calamæ uero, ubi & ipſa memoria prius eſ-
ſe cœpit, & crebrius dantur, incõparabili multi-
tudine ſuperãt. Vzali etiã, quæ colonia Vticæ ui
cina eſt, multa præclara per eundem martyrem
facta cognouimus: cuius ibi memoria longe pri
uſquã apud nos ab epiſcopo Enodio cõſtituta
eſt. Sed libellorũ dandorum ibi conſuetudo nõ
eſt: uel potius nõ fuit: nam fortaſſe nũc eſſe iam
cœpit. Cum enim nuper illic eſſemus, Petroniã
clariſsimã fœminã, quæ mirabiliter ex magno,
atcꝫ diuturno, in quo medicorũ adiutoria cun-
cta defecerãt, lãguore ſanata eſt: hortati ſumus
C uolẽte ſupradicti loci epiſcopo, ut libellũ daret,
qui recitaretur in populo, & obedientiſsime pa
ruit. In quo poſuit etiã quod hic reticere nõ poſ-
ſum, quãuis ad ea, quę hoc opus urgent, feſtina
re cõpellar. A quodã Iudæo dicit ſibi fuiſſe per-
ſuaſum, ut annulũ capillatio cingulo infereret,
quo ſub omni ueſte ad nuda corporis cingere-
tur: qui annulus haberet ſub gẽma [b] lapidem in
renibus inuentũ bouis. Hoc alligata quaſi reme
dio, ad ſancti martyris limina ueniebat. Sed
profecta à Carthagine cũ [c] in cõfinio fluminis
Bagradæ in ſua poſſeſsione manſiſſet, ſurgens,
D ut iter perageret, ante pedes ſuos illum iacentẽ
annulum uidit, & capillatiã zonam qua fuerat
alligatus, mirata tẽtauit. Quã cum omnino ſuis
nodis firmiſsimis, ſicut fuerat, comperiſſet aſtri-
ctã, crepuiſſe, atcꝫ exilijſſe annulũ ſuſpicata eſt.
Qui etiam ipſe cũ integerrimus fuiſſet inuẽtus,
futuræ ſalutis quodammodo pignus de tanto
miraculo ſe accepiſſe præſumpſit, atcꝫ illud uin
culum ſoluens, ſimul cũ eodem annulo proiecit
in flumẽ. Non credunt hoc, qui etiã dominum
Ieſum per integra uirginalia matris enixũ, & ad
diſcipulos oſtijs clauſis ingreſſum fuiſſe non cre
dunt. Sed hoc certe quærant, & ſi uerum inue-
uerint

nerint, illa credant. Clariſsima fœmina eſt, nobiliter nata, nobiliter nupta, Carthagine habitat: ampla ciuitas, ampla perſona, rem quęrentes latere non ſinunt. Martyr certe ipſe, quo impetrante illa ſanata eſt, in filium permanentis uirginis credidit, in eum qui oſtijs clauſis ad diſcipulos ingreſſus eſt credidit. Poſtremo, propter quod omnia iſta dicuntur à nobis, in eum, qui aſcendit in cœlum cum carne, in qua reſurrexerat, credidit: & ideo per eum tanta fiunt, quia pro iſta fide animã poſuit ſuam. Fiunt ergo etiã nunc multa miracula: eodem deo faciente, per quos uult, & quẽadmodum uult: qui & illa, quę legimus fecit: ſed iſta nec ſimiliter innoteſcunt, neq; ut non excidant animo,[d] quaſi glarea memoriæ crebra lectione tunduntur. Nam & ubi diligentia eſt, quæ nunc apud nos eſſe cœpit, ut libelli eorũ, qui beneficia percipiũt, recitentur in populo, ſemel hoc audiunt qui aſſunt, pluresq; non aſſunt: ut nec illi, qui affuerunt, poſt aliquot dies, quod audierũt, mente retineãt, & uix quiſquam reperiatur illorum, qui ei, quẽ nõ affuiſſe cognouerit, indicet quod audiuit. Vnum eſt apud nos factũ, non maius quàm illa quę dixi: ſed tam clarũ atq; illuſtre miraculum, ut nullũ arbitror eſſe Hipponenſiũ, qui hoc nõ uel uiderit, uel didicerit: nullum, qui obliuiſci ulla ratione potuerit. Decẽ quidam fratres fuerũt, quorum ſeptem ſunt mares, tres fœminæ,[e] de Cæſarea Cappadociæ ſuorũ ciuium non ignobiles:[f] maledicto matris recenti patris eorum obitu deſtitutæ, quæ iniuriam ſibi ab eis factã acerbiſsime tulit, tali pœna ſunt diuinitus coerciti, ut horribiliter quaterentur omnes tremore membrorũ: in qua fœdiſsima ſpecie oculos ſuorum ciuium nõ ferẽtes, quaquauerſum cuiq; ire uiſum eſt, toto penè uagabantur orbe Romano. Ex his etiam ad nos uenerunt duo, frater & ſoror, Paulus & Palladia, multis alijs locis miſeria diffamante iam cogniti. Venerunt aũt ante Paſcha fermè dies quindecim,[g] Eccleſiam quotidie, & in ea memoriam glorioſiſsimi Stephani frequentabãt, orantes, ut iam ſibi placaretur deus, & ſalutem priſtinam redderet. Et illic, & quacunq; ibant, cõuertebant in ſe ciuitatis aſpectum. Nonnulli, qui eos alibi uiderãt, cauſamq; tremoris eorum nouerant, alijs ut cuiq; poterãt, indicabant. Venit & Paſcha, atq; ipſo die dominico mane cum iam frequens populus præſens eſſet, & loci ſancti cancellos,[h] ubi martyrium erat, idem iuuenis

A orans teneret, repente proſtratus eſt, & dormienti ſimillimus iacuit: non tamen tremens, ſicut etiã per ſomniũ ſolebat. ſtupẽtibus qui aderãt, atq; alijs pauẽtibus, alijs dolentibus, cum eum quidam uellẽt erigere, nõnulli prohibuerũt, ſed potius exitũ expectãdũ eſſe dixerũt. Et ecce ſurrexit, & nõ tremebat, quoniam ſanatus erat ſtabat incolumis, intuẽs intuentes. Quis ergo intuentiũ ſe tenuit à laudibus dei? Clamantiũ, gratulantiumq; uocibus eccleſia uſquequaq; cõpleta eſt. Inde ad me curritur, ubi ſedebã iam proceſſurus: Irruit alter quiſq; poſt alterum, omnis

B poſterior quaſi nouũ, q̃d alius prior dixerat, nũciantes. Meq; gaudẽte, & apud me gratias deo agente, ingreditur etiã ipſe cũ pluribus: inclinatur ad genua mea, erigitur ad oſculũ meũ. Procedimús ad populũ: plena erat eccleſia, perſonabat uocibus gaudiorũ: deo gratias, deo laudes, nemine tacẽte, hinc atq; inde clamantiũ. Salutaui populum, & rurſus eadẽ feruentiore uoce clamabãt. Facto tandẽ ſilentio, ſcripturarum diuinarum ſunt lecta ſolennia. Vbi aũt uentũ eſt ad mei ſermõis locũ, dixi pauca, pro tẽpore, & pro illius iocunditate lætitiæ. Magis enim eos in opere diuino, quandã dei eloquentiam non audi

C re, ſed conſiderare permiſi. Nobiſcum homo prandit, & diligenter nobis omnem ſuæ ac maternæ, fraternæq; calamitatis indicauit hiſtoriam. Sequẽti itaq; die, poſt ſermonẽ redditum, narratiõis eius libellum in craſtinũ populo recitandum promiſi. Quod cum ex dominico Paſchę die tertio fieret[i] in gradibus exedrę, in qua de ſuperiore loquebar loco, feci ſtare ambos fratres, cum eorum legeretur libellus. Intuebatur populus uniuerſus, ſexus utriuſq;, unũ ſtantem ſine deformi motu: alteram membris omnibus contrementem. Et qui ipſum non uide

D rant, quid in eo diuinæ miſericordiæ factũ eſſet, in eius ſorore cernebant. Videbant enim, quid in eo gratulandum, quid pro illa eſſet orãdum. Inter hæc recitato eorum libello, de conſpectu populi abire eos præcepi: & de tota ipſa cauſa aliquanto diligentius cœperam diſputare, cum ecce, me diſputante, uoces aliæ de memoria martyris nouæ gratulationis audiuntur. Conuerſi ſunt eò, qui me audiebant, cœperuntq; concurrere: Illa enim, ubi de gradibus deſcẽdit, in quibus ſteterat, ad ſanctum martyrem orare perrexerat. Quæ mox ut cancellos attigit, collapſa ſimiliter uelut ad ſomnũ ſana ſurrexit. Dũ ergo

requireremus quid factum fuerit, unde iſte ſtrepitus lætus extiterit, ingreſsi ſunt cum illa in baſilicam, ubi eramus, adducentes eam ſanam de martyris loco. Tum uero tantus ab utroq; ſexu admirationis clamor exortus eſt, ut uox continuata cum lachrymis non uideretur poſſe finiri. Perducta eſt ad eum locum, ubi paulo ante ſteterat tremens. Exultabant eam ſimilem fratri factam, cui doluerant remanſiſſe diſsimilem. Et nondum fuſas preces ſuas pro illa, iam tamen præuiam uoluntatem tam cito exauditam eſſe cernebant. Exultabāt in dei laudem[k] uoces, ſine uerbis tanto ſonitu, quantum aures noſtræ ferre uix poſſent. Quid erat in cordibus exultantium, niſi fides Chriſti, pro qua Stephani ſanguis effuſus eſt?

L. VIVES

a Magnum eſt ipſe prodigium.] Tanquam rara admodum res, & à moribus ſenſuq; cæterorū diſcrepans. b Quem diffamatum.] Alibi, diffinitum: ut tanta authoritas multitudine non uileſceret, aut copia, néue pro ſuo quiſq; arbitrio adiungeret, quæ fuiſſet libitum rebus primæ authoritatis & fidei: & ut certum ac ſtatum haberēt Chriſtiani, quid eſſent habituri fidei inconcuſſæ. c Martyrum Protaſij.] Hi filij fuerūt Vitalis equitis Romani, martyris, & Valeriæ. Corpora eorum Mediolano tranſlata ſunt Briſacum Germaniæ à Friderico primo. d Epiſcopo Ambroſio.] Antiſtite Mediolanen. omnibus ſanctitate & ſcriptis noto. e Ex aduocato.] Qui aduocatus fuerat. Sic hoc dicitur, ut ex quæſtor, & exconſul, pro quæſtorius, & cōſularis, quæ nomina ſunt illa ætate nata. f Ammonium.] Non eſt hic celebris ille philoſophiæ Platonicæ, & Peripateticæ magiſter, qui etiam Origenem docuit. nam is ad hæc tempora non potuit perueniſſe. neſcio, an ſit Aegyptius, Ioannis Grammatici præceptor. g Vzalenſis.] Plinius lib. v. in Aphrica minore Vzalitanum ponit oppidum. Et Ptolem. [Greek] minori ſyrti proximam. Sed Auguſt. Vzali Vticæ uicinam dicit, quæ procul abeſt à ſyrtibus. h Rem ſicut medici dicunt nullis medicamentis ſanabilem.] At Galenus & Auicenna rationem curæ tradunt: ſed quum nondum eſt confirmatus, & perfectus cancer. nam tunc reuelli nequit, tantum leniri. Celſus tres huius morbi ſpecies numerat, lib. v. Cacoethes, cuius ulcus eſt quidem preſſum, ſed uicina intumeſcunt: ſecundum ſine ulcere: tertium thymium uocant. gignitur ex atra bili aduſta ui flauæ. i Aut ut aliquanto homo quietius uiuat.] In lib. Brugen. Carmelitano ſic: Aut ut aliquanto diutius homo uiuat, tamen inde mortem quamlibet tardius affuturam. In hoc capite non dubium, quin multa ſint addita uelut declarandi gratia, ab iſs, qui omnia magnorum authorum ſcripta ſpurcis ſuis manibus contaminabant, quorum alia reſecabo, alia more meo contentus ero uelut digito indicaſſe. k Obſeruann ad baptiſterium.] An legendum, obſeruante ad baptiſterium. à Paſchate ad Pentecoſten olim baptizabātur iam firmi & petentes, quod adhuc oſtendit conſuetudo noſtræ eccleſiæ: in qua per id tempus tam frequens ſit de aquis mentio, & de baptiſmate. l A pueris nigris curatis.] In codice Brugen. legitur cirratis. Cirros, capitis crines interpretatur Nonius Marcellus. Cato de liberis educandis: Cirros ad Apollinem ponere ſolent. Sic & Perſius: Ten' cirratorum centum dictata fuiſſe, Pro nihilo ducas? Loquitur de crinitis pueris Romanis. m Quidam Curubitanus.] Eſt Curubia in Aphrica urbs libera, in Mercurij promontorio, ultra Carthaginem. Plin. libro quarto. Idem Ptole. qui eam [Greek] uocat. n In territorio Fuſſallen.] Neſcio, an Vſſilen. ab Vſſylla, de qua dixi. o Fundum Cubedi.] Alias Zubedi. p Ligauit oratio.] Legendum, orario. quaſi ſtola ſacerdotali: quo uocabulo utuntur ſacri ſcriptores illius æui, Hieronymus & Ambroſius. Poteſt etiam ſumi pro mantili uel ſudario. q Quem à dæmonio correptum uidit.] In alijs libris ſic: pro adoleſcente, quem non uidit oraſſe. r Quinquagenos folles.] Feſellerat me hoc loco Philippus Beroaldus, cuius diligentiæ fidebam: reduxit in uiam Andreas Alciatus cuius Annotationem ad uerbum ſubſcribam. Phollis, inquit, ſub Theodoſio iuniore tributum mulorum ab eo inſtitutum Conſtantinopoli, quod his ſibi in bello opus eſſe diceret. Phollis autē aliud tributi genus eſt, quod nobiliores quiq; ciuitatis pendebant, prout ſecundum habitationes fuerant comprehenſi: ut nobilitas quæ ad bonam fortunam illos perducere debuerat, hoc incommodi ſecum afferret: primo quidem tributo auri libræ octo, ſecundo quatuor, tertio duæ pendebantur. Et ut ait Heſychius illuſtris philoſophus in vi. hiſtoriæ de tēporibus diuiſione: Phollis pondus eſt, alio nomine dicta balantium: trahit autē donos ducētos quinquaginta: hoc eſt libras. cccxij. & uncias vi. ſinguli uero doni libram unam, uncias xij. comprehendebant. Eſt & alius phollis coactus ex argenteis leptis, qui militibus, quos miliarios uocabant, dabatur. Lepti autem ceration unum cum dimidio continent. Ita phollis iſte argenti ceratia. ccviij. habet, & numos ix. quæ ſumma nunc ualeat millia cix. Eſt & alius phollis, à duabus auri libris incipiens, & uſq; ad octo procedens, prout ſoluentium tributa ſubſtantiæ patiebantur. Hæc ille interpres. Verum Suidas, phollis, inquit, maſculini generis, eſt obolus. Idem in dictione cermata [Greek], ducenti & decem oboli, quos pholeis uocant: & hoc ſenſu Augu. de ciuit. dei ult. lib. capitur. tametſi Beroaldus in Apul. pholles legerit, cum ea uox nunquam pro pecunia accipiatur. Hæc Alciatus, cui bene monenti maximam habeo gratiam. ſ Epiſcopo protecto.] In alijs libris ſic legitur: Epiſcopo afferente prælecto martyris glorioſiſſimi Stephani memoriam. Nec eſt paulo poſt: Pignora ſacra. t In caſtello Syniceſi, quod Hipponen. Coloniæ.] Ptolem. propè Hipponē Diarrhitum Thiniſſam ponit. Forſan de hac Auguſt. loquitur. & eadē eſt quæ apud Plinium corrupte legitur, & Tiſicenſia. & Tiricenſis, lib. v. An potius legendum Siticenſi. Sitici enim populi ſunt Mauritaniæ Cæſarienſis. v Vbi ſanctas attigit reliquias.] Hæc quatuor uerba in antiquis non leguntur libris. x Calamæ habitans.] Calama ciuitas eſt Aphricæ minoris colonia po. Ro. Calamos uero Syriæ phenicia eſt Plinio. y Memoriam ſupradicti martyris.] Paulus Oroſius reliquias beati Stephani Hieroſolyma Romā attulit attulit authore Gennadio. z Etiam tres podagrici, duo ciues.] Alibi ſic: Podagrici duo, unus ciuis, peregrinus unus, ſed ciuis. a Cuiuſdam collectarij filius.] Collectarium uocat, qui pecuniam principis, aut reip. nomine colligebat, quē ueteres coactorem ſoliti erant nominare, ut apud Ciceronem pro Cluentio. Et coactio argentaria apud Tranquillum, ubi deinde uenia & miſsione impetrata, coactiones argentarias factitauit. b Lapidem in renibus inuentum bouis.] De hoc renum lapide nihil, de alio, quem in capite habet, legi apud Plinium libro xxx. Bouis, inquit, capiti lapillum tradunt ineſſe, quem ab eo expui, ſi necem timeat. inopinatis præciſo capite exemptū, adligatūq; mire prodeſſe dentitioni. & tamē in renibus bouis gigni

lapi

Marginal notes: ...m legit ui- ctoriatum; Cirri; Curubia; Orarium; Phollis; Calama; Collectarius

lapidem, facilius eſt, quàm in humanis, propter ſangui A
nem, humoreſq; craſſos, & multos, caloréq; non paruũ.

Bagrada c In cõfinio fluminis Bagradæ.] Hic ex Mapſaro mõ-
te Libyæ interioris Ptolemæo ortus latiſsimã Aphricã
rigat, & ſi in tabula à Garamantibus uſq; eum deducit.
Interfluit Vucã, & ibi mari noſtro cõiungitur. Strabo.

d Quaſi clara memoriæ crebra lectione tenduntur.]
In codice diui Donatiani ſic ſcribitur: quaſi glarea me-
moriæ crebra lectione tundunt. translationẽ eſſe puto,
à loco lubrico, & re fluxa, quæ glarea, hoc eſt harena, in-
terſpergebatur, quo aſperior facta, ſeu ueſtigiũ facilius
ferret, ſeu prehenſionem. ſic ubi futurũ eſt equeſtre cer
tamẽ, is locus harena cõpletur, & locis cõglaciatis ſpar
git. & olim Athletis poſt unctionẽ, ne protſus inter col-
luctantiũ elaberent manus. Ita Ouid. uerbis Acheloi,
cum quo lucta eſt Hercules congreſſus, nono transfor.
Ille cauis hauſto ſpargit me puluere palmis,
Inq; uicem fuluæ tactu flaueſcit harenæ.

Cappadocia e De Cæſarea Cappadociæ.] Cappadocia eſt in A- B
ſia minore, Galatas, & Paphlagonas ab occaſu attin-
gens, ab Oriente uero minorem Armeniã, multa in ar-
ctũ ad Euxinũ pontũ patet, quanquã hos Calybes Me-
la nominat, alij Cappadoces ad Thermodoontẽ fluuiũ.
Vocata eſt Cappadocia ab amne inter Galatiã, & Cap-
padociam defluente, ut inquit Plin. Nam antea Leuco-
ſyri, hoc eſt, albi Syri dicebãtur, cõparatione eorũ, qui
intra Taurũ habitãt, ſicut Strabo dicit, qui aduſto ſunt
colore. Olim Cappadoces, Syros eſſe dictos, Herodo-
tus & Plutarc. oſtẽdunt, à Syro Apollinis & Sinopes fi-
lio, unde & Sinope urbs Cynici Diogenis patria. Porrò
in Cappadocia fuerũt urbes, inter cæteras Diocæſarea,

Cæſarea & Neocæſaria, quam alluebat Lycus amnis, & Cæſarea
ſub Argeo monte, quæ prius Mazaca dicebaẽ, ut teſtan
tur Plinius, Solinus, Ptolemæus, Ammianus. Sextus
Rufus, Cæſaream nominatam in Auguſti honorem pu
tat. Euſebius uero Archelao pulſo, inqt, Tiberius Cap- C
padociam in prouinciæ formã redegit, & Mazacam no
minauit Cæſareã. Fieri poteſt, ut in patris Auguſti me-
moriam. Solinus & Martianus Capella Mazacam ur-
bium matrem à Cappadocibus uocitari ſolitã referũt.
Strabo Euſebiam nũcupatam ſcribit Mazacam, quam
ipſe Ciliciæ metropolim ſtatuit. Porrò Cæſareæ celeres
illos gigni equos, Claudianus ſignificat, cum Argæum
parentem nominat uolucrũ equorum: huic Baſiliũ ma-
gnum debemus. f Maledicto matris.] Parentũ exe
crationem magnopere metuere debent filij. Multa hu-
iuſce rei leguntur horribilia exẽpla. g Et eccleſiam
quotidie.] In alijs ſic: Eccleſiã quotidie: & in ea memo-
riam glorioſiſsimi Stephani frequentabant. Feſſus iam
ſum, tam minuta annotando, quæ non dubito eſſe à ſcio
lo quopiam ſic mutata, dum putat lucẽ afferre. h Vbi
martyrium erat.] uidetur poſuiſſe martyrium pro loco
ubi conditus eſt uel ubi colitur martyr, ſimilitudine fi-

Exedra guræ Græcæ. I In gradibus exedræ.] Exedra locus D
eſt, in quo multæ ſunt ſedes. Erant in Græcia crebræ in
gymnaſiis, præſertim ubi philoſophi diſputabãt. Vitru
uius lib. v. Conſtituantur exedræ ſpatioſæ, habentes ſe-
des, in quibus philoſophi, rhetoreſq;, ac reliqui, qui ſtu
dijs delectantur, ſedentes diſputare poſsint. Miror, cur
in ædificijs Italicis negarit eſſe exedras, cum Cicero, &
Craſſum oratorẽ in Tuſculano, & Cottam Pont. Romæ
exedras habuiſſe ſcribat. Sũt exedræ in templis, quem
uulgo chorum uocant, de quis hic Auguſtinus: & in pe
riſtilijs monachorum, aut canonicorum, quæ capitula,
ut Budæus noſter in pandectas annotauit. k Voces
ſine uerbis tanto ſonitu.] Docte expreſsit uerba tantum
eſſe articulata, & diſtincta, uoces quoſuis ſonos dici, ſi-
cut Donatus explicat, adducens illud Vergilij: Fra-
ctaſq; ad littora uoces: ubi uoces non modo ſonitum a-
nimalis ore editum poeta uocat, ſed ſtrepitum undarũ
littoribus illiſarum.

A

Quod uniuerſa miracula, quę per mar tyres in Chriſti nomine fiunt, ei fidei teſtimoniũ ferant, qua in Chriſtum martyres crediderunt. Cap. IX

VT, niſi huic fidei atteſtantur iſta mi-
C racula, in qua prædicatur Chriſtus
reſurrexiſſe in carne, & in cœlum a-
ſcendiſſe cũ carne? Nam & ipſi mar
tyres huius fidei martyres, id eſt huius fidei te-
ſtes fuerunt, huic fidei teſtimonium perhiben-
tes, mundum inimiciſsimum & crudeliſsimum
pertulerunt, eumq; nõ repugnãdo, ſed morien
do uicerunt. Pro iſta fide mortui ſunt, qui hæc à B
dño impetrare poſſunt, propter cuius nomẽ oc
ciſi ſunt. Pro hac fide præceſsit eorũ mira patien
tia ut in his miraculis tãta iſta potẽtia ſequeretur.
Nã ſi carnis in æternũ reſurrectio, uel nõ præue-
nit in Chriſto, uel nõ uentura eſt, ſicut prænũcia
tur à Chriſto, uel ſicut prænũciata eſt à prophe
tis, à quibus prænunciatus eſt Chriſtus: quare
martyres tãta poſſũt, qui pro ea fide, qua hęc re
ſurrectio prędicatur, occiſi ſũt? Siue eñ deus ipſe
per ſeipſum miro modo, quo res tẽporales ope
ratur æternus, ſiue per ſuos miniſtros iſta faciat:
& eadẽ ipſa quæ per miniſtros facit, ſiue quædã C
faciat etiã per martyrũ ſpiritus, ſicut per homi-
nes adhuc in corpore cõſtitutos: ſiue omnia iſta
per angelos, quibus inuiſibiliter, immutabiliter,
& incorporaliter imperat, operetur: ut quæ per
martyres fieri dicuntur, eis orãtibus tantum &
impetrãtibus, non etiã operantib. fiant: ſiue alia
fiant iſtis, alia illis modis, qui nullo modo cõpre
hendi à mortalibus poſſunt: ei tamen atteſtan-
tur hæc fidei, in qua carnis in æternum reſurre-
ctio prædicatur.

L. VIVES

QVare martyres tanta poſſunt.] In alijs exempla-
D ribus deeſt martyres, in alijs pro martyres mor-
tui legitur, ſic: Cur mortui tanta poſſunt?

Quanto dignius honorentur marty-res, qui ideo multa mira obtinent, ut deus uerus colatur, quàm dæmones, qui ob hoc quædam faciunt, ut ipſi dij eſ-ſe credantur. Cap. X

SIc forte dicturi ſunt etiã deos ſuos
H aliqua mira feciſſe. Bene ſi iam inci-
piunt deos ſuos noſtris mortuis ho
minibus cõparare. An dicent etiam
ſe habere deos ex hominib. mortuis, ſicut Her-

culē,ſicut Romulū,ſicut alios multos,quos in de/ A
orū numerū receptos opinātur? Sed nobis mar
tyres nō ſunt dij:quia unum eundēq; deum, &
noſtrum ſcimus,& martyrū:nec tamen miracu/
lis,quæ per memorias noſtrorū martyrum fiūt
ullo modo cōparanda ſunt miracula,quæ facta
per templa perhibētur illorum. Verum,ſi qua ſi
milia uidentur,ſicut à Moyſe magi Pharaonis,
ſic eorum dij uicti ſunt à martyribus noſtris. Fe
cerūt autē illa dæmones eo faſtu impuræ ſuper
biæ,quo eorum dij eſſe uoluerunt. Faciunt autē
iſta martyres,uel potius deus,uel orātibus, aut
cooperātibus eis,ut fides illa proficiat, qua eos, B
nō deos eſſe noſtros,ſed unum deū habere no/
biſcum credamus. Deniq; illi talibus dijs ſuis,et
templa ædificauerunt,& ſtatuerūt aras,& ſacer
dotes inſtituerūt,et ſacrificia fecerunt. Nos autē
martyribus noſtris non tēpla ſicut dijs,ſed me/
morias ſicut hoīb. mortuis,quorū apud deū ui/
uunt ſpiritus,fabricamus:nec ibi erigimus alta/
ria,in quibus ſacrificemus martyribus, ſed uni
deo,[a] & martyrū,& noſtro ſacrificium immola/
mus:ad quod ſacrificiū,ſicut hoīes dei,qui mun
dum in eius confeſsione uicerunt,ſuo loco & or
dine nominantur,nō tamen à ſacerdote,qui ſa/
crificat,inuocātur. Deo quippe,non ipſis ſacrifi C
cat,quāuis in memoria ſacrificet eorū: quia dei
ſacerdos eſt,nō illorū. Ipſum uero ſacrificiū cor/
pus eſt Chriſti,quod nō offertur ipſis,quia[b] hoc
ſunt & ipſi. Quibus igitur potius credendū eſt,
miracula faciētibus? eiſne,qui ſeipſos uolunt ha
beri deos ab his,quibus ea faciunt:an eis,qui,ut
in deum credatur,quod & Chriſtus eſt,faciunt
quicquid faciunt? Eis ne,qui ſacra ſua,etiā crimi
na ſua eſſe uoluerunt:an eis,qui nec laudes ſuas
uolunt eſſe facta ſua,ſed totum quod ueraciter
laudantur,ad eius gloriam proficere,in quo lau
dantur? In domino quippe laudātur animę eo/ D
rum. Credamus ergo eis,& uera dicentibus,&
mira faciētib. Dicendo enim uera,paſsi ſunt,ut
poſſent facere mira. In eis ueris eſt præcipuum,
quod Chriſtus reſurrexit à mortuis,& immor/
talitatē reſurrectionis in ſua carne primus oſten
dit,quam nobis affuturā,uel principio noui ſe/
culi,uel in huius fine promiſit.

L. VIVES

ET martyrū & noſtro ſacrificiū immolamus.] In a/
lijs exēplaribus legit: Vni deo & martyrum & no
ſtro,à quo ſacrificiū,ſicut homines dei. ſignificat
nō nominari ſacrificiū martyrū,ſed dei, quemadmodū
martyres nō dij nūcupant,ſed homines dei. b Quia
hoc ſunt & ipſi.] Nempe ex Chriſti corpore,nō Chriſti
caput,quemadmodum Corinthijs Apoſtolus Paulus,
inquit: Vos eſtis corpus Chriſti,& membra.

Contra Platonicos,qui de naturalibus ele
mentorū ponderib. argumentantur, terre
num corpus in cœlo eſſe non poſſe. XI

CONtra quod magnum dei donū ra
C tiocinatores iſti,quorū cogitationes
nouit dominus quoniā uanæ ſunt,
de ponderibus elementorum argu
mentātur:quoniā ſcilicet magiſtro Platone,di/
dicerunt,mundi duo corpora maxima,atq; po
ſtrema,duobus medijs,aere ſcilicet,& aqua eſſe
copulata,atq; coniuncta. Ac per hoc,inquiunt,
quoniā terra ab hinc ſurſum uerſus eſt prima:
ſecunda,aqua ſuper terram:tertius,aer ſuper a/
quam:quartū,ſuper aera cœlum:nō poteſt eſſe
terrenum corpus in cœlo. Momentis enim pro
prijs,ut ordinem ſuum teneant,ſingula elemen
ta librantur. Ecce,qualibus argumentis omni/
potentiæ dei humana cōtradicit infirmitas,quā
poſsidet uanitas. Quid ergo faciunt in aere ter/
rena tot corpora,cum à terra ſit aer tertius? Niſi
forte,qui per plumarum & pēnarum leuitatem
donauit auiū terrenis corporibus,ut portentur C
in aere,immortalibus factis corporibus homi/
num nō poterit donare uirtutē, qua etiā in ſum
mo cœlo ualeāt habitare? Animalia quoq; ipſa
terrena,quæ uolare nō poſſunt,in quibus et ho
mines ſunt,ſicut ſub aqua piſces,quę ſūt aquarū
animalia,ita ſub terra uiuere debuerunt. Cur er
go non ſaltē de ſecundo,id eſt de aquis, ſed de
elemento tertio terrenum animal carpit hanc ui
tam? Quare cum pertineat ad terrā,in ſecundo,
quod ſuper terrā eſt elemēto,uiuere ſi cogatur,
cōtinuo ſuffocatur,et ut uiuat,uiuit in tertio? An
errat hic ordo elementorum,uel potius non in D
natura rerum,ſed in iſtorū argumentationibus
deficit? Omitto dicere,quod iā in tertiodecimo
libro dixi:q; multa grauia terrena ſint corpora,
ſicut plumbum,et formam tamen ab artifice ac
cipiant,qua natare ualeant ſuper aquam: & ut
accipiat qualitatem corpus humanum,qua fer/
ri in cœlum,& eſſe poſsit in cœlo omnipotenti
artifici contradicitur? Iam uero cōtra illud quod
iam dixi ſuperius,etiā iſtum conſiderantes atq;
tractantes elementorum ordinem, quo confi/
dunt,non inueniunt omnino quod dicant. Sic
eſt enim hinc ſurſum uerſus terra prima,aqua ſe
cunda,tertius aer,quartum cœlum,ut ſuper om
nia ſit

nia ſit animæ natura. ˈNam & Ariſtoteles quin
tum corpus eam dixit eſſe, & Plato nullum. Si
quintum eſſet, certe ſuperius eſſet cæteris. Cum
uero nullum eſt, multo magis ſuperat omnia. In
terreno ergo quid facit corpore? In hac mole,
quid agit ſubtilior omnibus? In hoc pondere,
quid agit leuior omnibus? In hac tarditate, quid
agit celerior omnibus? Itáne per huius tam ex/
cellentis naturæ meritũ non poterit effici, ut cor
pus eius leuetur in cœlum? & cum ualeat nunc
natura corporum terrenorum deprimere ani/
mas deorſum, aliquo modo et animę leuare ſur
ſum terrena corpora nó ualebunt? Iam ſi ad eo/
rum miracula ueniamus, quæ facta à dijs ſuis
opponunt martyribus noſtris, nõne etiam ipſa
pro nobis facere, & nobis reperientur omnino
proficere? Nam inter magna miracula deorum
ſuorum, profecto magnum illud eſt, quod Var
ro cómemorat: Veſtalem uirginem, cum pericli
taretur falſa ſuſpitione de ſtupro, cribrum im/
pleſſe aqua de Tiberi, & ad ſuos iudices, nulla
eius parte ſtillante, portaſſe. Quis aquæ põdus
ſuper cribrum tenuit? Quis tot cauernis paten/
tibus, nihil inde in terrã cadere permiſit? Reſpõ
ſuri ſunt: Aliquis deus, aut aliquis dæmon. Si
deus, nunquid maior eſt deo, qui fecit hũc mun
dum? Si dæmó, nunquid potentior eſt angelo,
qui deo ſeruit, à quo factus eſt mundus? Si er/
go deus minor, uel angelus, uel dæmon potuit
pondus humidi elementi ſic ſuſpẽdere, ut aqua
rum uideatur mutata fuiſſe natura: itá ne deus
omnipotens, qui ipſa creauit elementa, terreno
corpori graue pondus auferre nó poterit, ut in
eodem elemento habitet uiuificatum corpus, in
quo uoluerit uiuificãs ſpiritus? Deinde cum ae/
rem medium ponant inter ignem deſuper, & a/
quam ſubter, quid eſt, quod eum inter aquã, &
aquam, & inter aquã & terrã ſæpe inuenimus?
Quid enĩ uolunt eſſe aquoſas nubes, inter quas
& maria, aer medius reperitur? Quo nã, quæſo,
elemẽtorũ põdere, atq; ordine efficitur, ut torrẽ
tes uiolentiſsimi atq; undoſiſsimi, anteq̃ ſub ae
re in terris currãt, ſuper aera in nubib. pendeãt?
Cur denicq; aer eſt medius inter ſumma cœli, et
ima terrarũ quaquauerſum orbis extẽditur, ſi lo
cus eius inter cœlum & aquas, ſicut aquarum in
ter ipſum, & terras, eſt conſtitutus? Poſtremo ſi
ita eſt elemẽtorum ordo diſpoſitus, ut ſecundũ
Platonẽ duob. medijs, id eſt aere & aqua, duo
extrema, id eſt ignis & terra, iungantur, cœliq;
A obtineat ille ſummũ locum, hæc autẽ imi, uelut
fundaminis mundi, & ideo in cœlo eſſe non po
teſt terra, cur eſt ipſe ignis in terra? Secundum
hanc quippe rationem, ita iſta duo elementa in
locis proprijs, imo, ac ſummo, terra, & ignis eſſe
debuerunt: ut quemadmodũ nolunt in ſummo
eſſe poſſe, quod imi eſt, ita nec in imo poſſet eſ/
ſe, quod ſummi eſt. Sicut ergo nullã putant, uel
eſſe, uel futuram eſſe terræ particulã in cœlo, ita
nullam particulam uidere debuimus ignis in
terra. Nunc uero non ſolum in terris, uerumetiã
ſub terris ita eſt, ut eum eructẽt uertices monti/
um, præter quod in uſibus hominum, & eſſe i/
B gnem in terra, & eum naſci uidemus ex terra.
Quandoquidẽ & de lignis, & de lapidib. naſci/
tur, quæ ſunt corpora ſine dubitatione terrena.
Sed ille, inquiunt, ignis, eſt trãquillus, purus, in/
noxius, ſempiternus: iſte aũt turbidus, fumeus,
corruptibilis, atq; corruptor. Nec tamẽ corrum
pit mõtes, in quibus iugiter æſtuat, cauernaſq;
terrarum. Eſto, ſit illi iſte diſsimilis, ut terrenis
habitationibus congruat. Cur ergo nolunt, ut
credamus naturam corporum terrenorum ali/
quando incorruptibilem factã cœlo cõuenien/
tem futurã: ſicut nunc ignis corruptibilis his cõ/
C uenit terris? Nihil igitur afferunt ex põderibus
atq; ordine elementorum, unde omnipotenti
deo, quo minus faciat corpora noſtra talia, ut e/
tiam in cœlo poſsint habitare, præſcribant.

L. VIVES

NAm & Ariſtoteles quintũ corpus eã dixit eſſe.] At Ariſtoteles cõcretione omni, compoſitioneq; ac corpore animam liberat, ut primo De anima libro docet, opiniões cõfutãs Democriti, Empedoclis, Alcmæonis, Platonis, Xenocratis. Nec mirum, ſi Augu ſtino uiſus eſt Ariſtoteles animam facere corporeã, & ex quatuor elementis coagmentatam tradere creditus eſt. Nam cum Plato de ſubſtantia cœleſtium ignium decer ptas portiũculas animas eſſe exiſtimet, ſyderaq; ex qua tuor illis, quæ ſuo more ponit, elemẽtis conſtet, putauit Ariſtoteles, nõ minus quatuor elementa in anima ab eo
D commiſceri, q̃ in aſtris, unde eſt deſumpta. Qua in re, uir eruditiſsimus, pariter & ingenioſiſsimus, captus eſt, ſeu potius capere alios, & magiſtrum Platonẽ cõfutare tẽtauit. Quis enim credat tantũ diſcipulũ, tandiu audi tum præceptorẽ, nõ intellexiſſe? Pari argumẽto quũ A riſtoteles quintã, ſiue eſſentiam, ſiue naturã, cœlũ nomi net, legiſſetq; apud Ciceronẽ Auguſtinus, animã nullũ ex quatuor elementaribus in ſe continere corporibus, ſed eſſe quintã quandã naturã, non minus cenſuit ab eo fieri corporeã animã, q̃ cœlũ. Nõ diſputo in præſentia, ut cõſtet animã omni prorſum ex ſe corpore apud Ari ſtotelem uacare. Neq; enĩ hoc ille apertius dixit, q̃ cæte ra. Aut moris ſui hoc oblitus eſt loco, & argumẽta eius non eo tendunt, ne quid habeat corporis anima, ſed ne quid horum elementorũ. Nam ut erat uir ille huic natu ræ, quam oculis, ſiue deorſum uſurpamus, ſiue ſurſum, addictiſsimus, unde & dæmonij nomen inuenit, nihil

eſſe, quod non ex ea originem uelut ex fonte traheret, arbitratus eſt: corpora ex ijs, quæ ſublimia ſunt, animas uero ex cœlis: eſſeq́ illas, non quidem qualia inter nos uerſantur corpora, ſed corpora tamen, altiore ratione, ac modo, quæ quinta dicuntur natura. Idcirco actus eſſe, & actionem, uim, uitam, motum, uigorem, in ſua corpora transfundere, quæ omnia ſunt cœlorum propria. Cæterum, ut donemus nunc quod recentiores contendunt Peripatetici, nihil prorſus Ariſtoteli animam habere corporis, errati huius facilis certe, & uenia digniſſimi, uel præcipuã cauſa fuit, quod Auguſtinus Ariſtotelis de anima ſententiam, non ex ipſius Ariſtotelis uoluminibus, quæ tunc rara erant, nec ferè niſi in Græcia, ſed Cicerone referẽte, cognouit, qui in primo Tuſculan. quæſt. ſic ait: Ariſtoteles longe omnibus, Platonem ſemper excipio, præſtans, & ingenio, & diligentia, cum quatuor illa genera principiorũ eſſet complexus, è quibus omnia orirentur, quintam quandam naturã cenſet eſſe, è qua ſit mẽs. Cogitare enim, & prouidere, & diſcere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia meminiſſe, amare, odiſſe, cupere, timere, angi lætari: hæc, & ſimilia eorum in horum quatuor generũ nullo ineſſe putat. Quintum genus adhibet uacãs nomine. & ſic ipſum animum ἐνδελέχειαν appellat, nouo nomine, quaſi quandam continuatam motionem, & perennem. Sic ille. Quod dictum eius, & Auguſtino dux fuit deflectendi de uia, & in Ciceronem ipſum Græcos penè, & huius, & ſuperioris ætatis uniuerſos, ceu apes in urſum mellarium concitauit, laceſſitos prius, ac iritatos aliquot eius morſibus, non omnino ſuauibus, quibus tum beatas linguæ illius diuitias attenuabat, quam ipſi locupletiſſimã omnium eſſe, haberiq́ cupiunt: tum mores infamabat gẽtis. Itaq; non ἐνδελέχειαν aiunt, id eſt perpetuam motionem, Ariſtoteles animam nominauit, cum id reprehẽderit in Platone, ſed ἐντελέχειαν, quaſi ἐντελὲς ἔχειν, hoc eſt perfectã habitionem, & ut uertit Hermolaus, perfectihabiam. Sed qui conſtat ἐντελέχειαν, & non ἐνδελέχειαν, ab Ariſtotele ſcripto relictum eſſe? ut recte Politianus quærit. nam motionem animæ perpetuam non admittit Ariſtoteles, in Platone, ſibi indulget. Quid enim aliud eſt actus ipſe animæ, uita, uigor, q; quidã motus genus, etiam Ariſtoteli? Tum & pars animæ motiua, unde manat, aut quid aliud eſt, q; anima. Sed auferant ſanè ἐντελέχειαν, eſſe Ariſtotelicam animam, nõ ἐνδελέχειαν, tantam'ne ob unicum memoriæ lapſum excitari Ciceroni tragœdiam? Succurrebat uidelicet doctiſſimo uiro legiſſe ſe apud omnes ueteres, animam eſſe, per quam corpus moueretur: apud multos uero agitari ſemper illam, nec unquã quieſcere. Fieri poteſt, ut aliquis ex ijs, qui perpetuum animæ tribuebant motum, ἐνδελέχειαν aliquando eam dixerit. Id uocabulum, & ſcriptura ἐντελεχείας ſimillimum, & pronunciatione idem, ſurrepſit aliud agenti: nec conſulere forſan Ariſtotelis codicem uacabat, aut non libebat, ac ne opus quidem erat, de re alia differenti. nempe mortem malum nõ eſſe. nam ſiue continuus motus, ſiue perfectus habitus eſſet anima ab Ariſtotele nuncupata, ad rem, qua de ageret, ne pili quidem referebat. & quãquam ſe liberatum magna ex parte defenſionũ laboribus, ſenatorijsq́ muneribus Tuſc. quæſt. præfetur ſcribere, uellem tamen qui eum reprehẽdunt, tam impediti publicis negocijs, q; ille tunc erat, in ſtudijs uerſarentur, ut uideremus, an non carpendi modo, ſed uel legendi, aut ipſum, aut Ariſtotelem putarent ſibi ociũ ſupereſſe. Profecto fuit in M. Tullio diuina uis ingenij, qui medijs totius terrarũ orbis negocijs, & tumultibus, ita cũ lubitum eſt, ſeipſum ſeuocauit, ut non ſolum tempus inueniret, quo legeret, ſed etiã quo illa conſcriberet, quæ nõ ſatiamur mirãdo. ſacerdotiolum unius, aut alterius annui ſeſtertij, aut procuratiuncula perexigua perq; facilis, ſi cui cõtingat noſtrum, tam impeditos nos ac implicitos cẽſemus, ut miſſionẽ à literis omnibus legitimam

ἐνδελέχεια

Ciceronis defenſio

A impetraſſe nos exiſtimemus, & iniuria nõ parua affici, ſi ad eas reuocemur. Quod ſi omnino literas tractamus ullas, primũ omnium ingẽtes, ſcilicet, ac intolerabiles occupationes noſtras obiectamus, & inculcamus ad faſtidiũ, deplorantes ſubinde illas, & miſerandas alijs oſtentantes, multũq́ imputantes publicis cõmodis, ſi quid illorũ gratia inter tot ingruentia, quibus obruimur negocia, ſit à nobis elaboratum. Erubeſcamus per muſas omnes ocioſi parẽti & eloquẽtiæ Roma. & philoſophiæ Latinæ lapſum ullum qualemcunq; opprobrare, cũ doctiora ſint illius errata, quàm noſtra omnia benedicta.

Contra calumnias infidelium, quibus Chriſtianos de credita carnis reſurrectione irrident. Cap. XII

B SED ſcrupuloſiſſime quærere, & fidẽ qua credimus reſurrecturã carnẽ, ita quærendo aſſolent irridere: utrũ fœtus abortiui reſurgãt. Et quoniã dominus ait: Amen dico uobis, capillus capitis ueſtri non peribit: utrum ſtatura & robur æqualia futura ſint omnibus, an diuerſæ corporum quantitates? Si enim æqualitas corporũ erit, unde habebunt, quod hic nõ habuerunt in molẽ corporis illi abortiui, ſi reſurgẽt & ipſi: aut ſi nõ reſurgent, quia nec nati ſunt, ſed effuſi, eandem quæſtionem de paruulis uerſant, unde illis menſura corporis, quã nunc defuiſſe uidemus, C accedat, cum in hac ætate moriuntur. Neq; enim dicturi ſumus, eos nõ reſurrecturos, qui nõ ſolum generationis, uerum etiam regenerationis capaces ſunt. Deinde interrogant, quem modũ ipſa æqualitas habitura ſit. Si enĩ tam magni, et tam longi erunt omnes, q; fuerunt quicunq; hic fuerunt maximi atq; longiſſimi: non ſolum de paruulis, ſed & de plurimis magnis quærunt, unde illis acceſſurũ ſit, quod hic defuit, ſi ibi hoc quiſque recipiet, quod hic habuit. Si autẽ, quod ait Apoſtolus, occurſuros nos omnes in mẽſuram ætatis plenitudinis Chriſti, & illud alterũ, quos D prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui: ſic intelligendũ eſt, ut ſtatura, et modus Chriſti corporis omnium, qui in regno eius erũt, humanorum corporum ſit futurus: multis erit, inquiunt, de magnitudine & longitudine corporis detrahendũ. Et ubi iam erit, capillus capitis ueſtri non peribit, ſi de ipſa corporis quantitate tam multũ peribit? Quãuis & de ipſis capillis poſſit quæri, utrũ redeat quicquid tõdentibus decidit. Quod ſi redditurũ eſt, quis nõ exhorreat illã deformitatẽ? Nam hoc et de unguib. uidetur neceſſario ſecuturũ, ut redeat tam multũ quod corporis cura deſecuit. Et ubi erit decus, quod certẽ

maius

malus, quàm in iſta eſſe corruptione potuit, in illa iam immortalitate eſſe debebit? Si autem nõ redibit, ergo peribit: quomodo ergo inquiũt, capillus capitis neſtri nõ peribit? De macie quoq; uel pinguedine, ſimiliter diſputant. Nã ſi æquales omnes erunt, non utiq; alij macri, alij pingues erunt. Accedet ergo alijs aliquid, alijs minuetur. Ac per hoc, nõ quod erat recipiendum, ſed alicubi addendum eſt, quod nõ fuit: & alicubi perdendũ, quod fuit. De ipſis etiã corruptiõnibus & dilapſionibus corporum mortuorũ, cũ aliud uertatur in pulnerẽ, in auras aliud exhaletur: ſint quos beſtiæ, ſint quos ignis abſumit: naufragio, uel quibuſcunq; aquis, ita quidã pereant, ut eorum carnes in humorẽ putredo diſſoluat, nõ mediocriter permouẽtur: atq; omnia ita recolligi in carnẽ, & redintegrari poſſe non credunt. Cõſectantur etiã quaſq; fœditates & uitia, ſiue accidãt, ſiue naſcãtur: ubi & monſtroſos partus cum horrore atq; irriſione cõmemorant, & requirunt, quæ nam cuiuſq; deformitatis reſurrectio ſit futura Si enim nihil tale redire in corpus hominis dixerimus, reſponſionẽ noſtram de locis uulnerũ, cum quibus dominũ noſtrum Chriſtũ reſurrexiſſe prędicamus, ſe cõfutaturos eſſe præſumunt. Sed inter hæc omnia quæſtio difficillima illa proponitur, in cuius carnem reditura ſit caro, qua corpus alterius ueſcentis humana uiſcera fame compellente nutritur. In carnẽ quippe conuerſa eſt eius, qui talibus uixit alimẽtis: & ea quæ macies oſtenderat, detrimenta ſuppleuit. Verũ ergo hoc illi redeat homini, cuius caro prius fuit, an illi potius, cuius poſtea facta eſt, ad hoc percunctantur, ut fidẽ reſurrectiõis illudãt: ac ſic animę humanę, aut alternãtes, ſicut Plato, ueras infœlicitates, falſasq; promittãt beatitudines: aut poſt multas itidem per diuerſa corpora reuolutiões, aliquãdo tamẽ eam, ſicut Porphyrius, finire miſerias, & ad eas nunq; redire fateantur: nõ tamẽ corpus habendo immortale, ſed corpus omne fugiendo.

An abortiui nõ pertineant ad reſurrectionem, ſi pertinent ad numerũ mortuorum. Cap. XIII

A AD hæc ergo, quæ ab eorũ parte contraria, me digerẽte, mihi uidẽtur opposita, miſericordia dei meis niſibus opẽ ferente, reſpondeã. Abortiuos fœtus, qui cũ iam uixiſſent in utero, ibi ſunt mortui, reſurrecturos ut affirmare, ita negare nõ audeo: quãuis non uideam quomodo ad eos non pertineat reſurrectio mortuorum, ſi non eximuntur de numero mortuorum. Aut enim nõ omnes mortui reſurgent, & erunt aliquæ humanæ animæ ſine corporib. in æternũ, quæ corpora humana quamuis intra uiſcera materna geſtarunt: aut ſi omnes animæ humanæ recipiant reſurgẽtia ſua corpora, quæ habuerũt ubicunq; uiuentia & morientia reliquerunt, non inuenio quemadmodum dicam ad reſurrectionem nõ pertinere mortuorum, quoſcũq; mortuos etiã B in uteris matrũ. Sed utrũlibet de his quiſq; ſentiat, quod de iã natis infantibus dixerimus: hoc etiam de illis intelligendum eſt, ſi reſurgent.

An infantes in ea ſint reſurrecturi habitudine corporis, quã habituri erant ætatis acceſſu. Cap. XIIII

Q QVid ergo de infantibus dicturi ſumus, niſi quia non in ea reſurrecturi ſunt corporis exiguitate, qua mortui? Sed quod eis tardius acceſſurũ erat tempore, hoc ſunt illo dei opere miro, atq; celerrimo recepturi. In ſentẽtia quippe domini, C ubi ait, Capillus capitis ueſtri non peribit: dictũ eſt, nõ defuturum eſſe, quod fuit: non aũt negatum eſt, affuturũ eſſe quod defuit. Defuit aũt infanti mortuo perfecta quantitas ſui corporis: perfecto quippe infanti, deeſt utiq; perfectio magnitudinis corporalis: quæ cũ acceſſerit, iam ſtatura longior non eſſe poſſit. Hunc perfectionis modum ſic habent omnes, ut cum illo concipiantur, atq; naſcantur: ſed habent in ratione, nõ in mole: ſicut ipſa iam membra omnia ſunt latenter in ſemine, cum etiam natis nõnulla adhuc deſint, ſicut dentes ac ſi quid eiuſmodi. In qua ratione uniuſcuiuſq; materiæ indita corpo D rali, iam quodammodo, ut dicam, liciatum eſſe uidetur, quod nondum eſt, imò quod latet, ſed acceſſu tẽporis erit, uel potius apparebit. In hoc ergo infans, iam breuis, aut longus eſt, qui breuis, longus'ue futurus eſt. Secundum hanc rationem profecto in reſurrectione corporis, detrimenta corporis non timemus: quia & ſi æqualitas futura eſſet omnium, ita ut omnes uſq; ad giganteas magnitudines peruenirẽt, nec illi qui maximi fuerunt, minus haberent aliquid in ſtatura, quod eis contra ſententiam Chriſti periret, qui dixit: nec capillum capitis eſſe periturum

rum: creatori utiq; qui creauit cuncta ex nihilo, A quomodo deeſſe poſſet, unde adderet, quod addendum eſſe mirus artifex noſſet?

L. VIVES

a Perfecto quippe infanti.] Vnicuiq; rei ſtata eſt magnitudo, ultra quam non extenditur, huius aſſequendæ uim, & poteſtatem adducit ſecum à cauſis ſuis: & poteſtate id habet, quod ſi nõ impediatur explicat ſe gradibus tẽporis, quouſq; perueniat ubi ſiſtit, uel unde retro abit eodem unde uenerat. quæ incrementi ratio non in materia eſt, nec in forma, ſed in qualitatibus à natura indita. b Iam quodammodo, ut ita dicam, innatum.] In antiquis exemplaribus, pro innatũ, legitur, liciatum, translatione texentium, quaſi iam illa ceu tela texta eſt in puero, ſed non explicata. & hoc uidetur conformius Auguſtini ſenſui, qui metaphoram molliuit, quum dixit, quodammodo, & uocabulum, liciatum, quum, ut ita dicam. B

An ad dominici corporis modum, omnium mortuorum reſurrectura ſint corpora. Cap. XV

Sed utiq; Chriſtus in ea mẽſura corporis in qua eſt mortuus, reſurrexit, nec fas eſt dicere, cũ reſurrectionis omnium tempus uenerit, acceſſuram corpori eius eam magnitudinem, quam nõ habuit, quando in ea diſcipulis, in qua illis erat notus, apparuit, ut longiſsimis fieri poſsit æqualis. Si aũt dixerimus ad dominici corporis modum, etiam quorumq; maiora corpora redigenda, C peribit de multorum corporibus plurimũ, cum ipſe nec capillum periturum eſſe promiſerit. Reſtat ergo, ut ſuam recipiat quiſq; menſuram, quam uel habuit in iuuentute, etiam ſi ſenex eſt mortuus: uel fuerat habiturus, ſi antè eſt defunctus. Atq; illud quod cõmemorauit Apoſtolus de mẽſura ætatis plenitudinis Chriſti, aut propter aliud intelligamus dictum eſſe, id eſt, ut illi capiti in populis Chriſtianis accedẽte omnium perfectione membrorũ ætatis eius mẽſura compleatur: aut ſi hoc de reſurrectione corporum dictum eſt, ſic accipiamus dictum ut D nec ultra, nec infra iuuenilem formam reſurgãt corpora mortuorum: ſed in ea ætate & robore, uſq; ad quam Chriſtum hic perueniſſe cognouimus. Circa triginta quippe annos diffinierũt eſſe etiam ſeculi huius doctiſsimi homines, iuuentutem. Quæ cum fuerit ſpatio proprio terminata, inde iam hominẽ in detrimenta uergere grauioris ac ſenilis ætatis: & ideo non eſſe dictum, in mẽſuram corporis, uel in menſurã ſtaturæ: ſed in mẽſurã ætatis plenitudinis Chriſti.

Qualis intelligẽda ſit cõformatio ſanctorũ ad imaginẽ filij dei. Cap. XVI

A Illud etiã quod ait, prædeſtinatos fieri cõformes imaginis filij dei, poteſt & ſecundũ interiorẽ hominẽ intelligi. Vnde nobis alio loco dicit, Nolite cõformari huic ſeculo: ſed reformamini in nouitate mentis ueſtræ. Vbi ergo reformamur, ne conformemur huic ſeculo, ibi cõformamur dei filio. Poteſt & ſic accipi, ut queadmodũ ille nobis mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate cõformes: quod quidẽ & ad ipſam reſurrectionẽ corporũ pertinet. Si aũt etiam in his uerbis, qua forma reſurrectura ſint corpora, ſumus admoniti: ſicut illa menſura, ita & iſta cõformatio nõ quantitatis intelligẽda eſt, ſed ætatis. Reſurgẽt itaq; omnes tam magni corpore, q̃ uel erãt, uel futuri erãt in iuuenili ætate: quãuis nihil oberit, etiam ſi erit infantilis, uel ſenilis corporis forma: ubi nec mentis, nec ipſius corporis ulla remanebit infirmitas. Vnde etiã ſi quis in eo corporis modo, in quo defunctus eſt reſurrecturũ unumquenq; contendit, non eſt cum illo laborioſa contradictione pugnandum.

An in ſuo ſexu reſuſcitanda, atq; menſura ſint corpora fœminarum mortuarum. Cap. XVII

C Nonnulli propter hoc, quod dictum eſt, Donec occurramus omnes in unitatẽ fidei in uirũ perfectũ, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, & cõformes imaginis filij dei: nec in ſexu fœmineo reſurrecturas fœminas credunt, ſed in uirili omnes aiunt: quoniam deus ſolum uirum fecit ex limo, fœminam ex uiro. Sed mihi melius ſapere uidentur, qui utrunq; ſexum reſurrecturum eſſe non dubitant. Non enim libido ibi erit, quæ confuſionis eſt cauſa. Nam prius quàm peccaſſent, nudi erant: & non confundebantur D uir & fœmina. Corporibus ergo illis uicia detrahentur: natura ſeruabitur. Non eſt autem uicium ſexus fœmineus, ſed natura: quæ tunc quidem, & à concubitu, & à partu immunis erit: erunt tamen membra fœminea non accommodata uſui ueteri, ſed decori nouo, quo non alliciatur aſpicientis concupiſcentia, quæ nulla erit, ſed dei laudetur ſapientia, atq; clementia: qui, & quod non erat, fecit, & liberauit à corruptione quod fecit. Vt enim in exordio generis humani de latere uiri dormientis coſta detracta, fœmina fieret, a Chriſtum & eccleſiam tali facto iam tunc prophetari oportebat. So-

bat. Sopor quippe ille uiri, mors erat Chriſti, A
cuius exanimis in cruce pendentis latus lancea
perforatũ eſt, atq; inde ſanguis, & aqua proflu-
xit: quę ſacramẽta eſſe nouimus, quibus ædifica
tur eccleſia. Nã hoc etiã uerbo ſcriptura uſa eſt,
ubi nõ legitur, formauit, aut finxit, ſed ędificauit
eã in mulierẽ. Vnde & Apoſtolus ædificationẽ
dicit corporis Chriſti, quod eſt eccleſia. Creatu-
ra eſt ergo dei fœmina, ſicut uir: ſed ut de uiro
fieret, [b] unitas cõmendata eſt. Vt aũt illo modo
fieret, Chriſtus ut dictũ eſt, & eccleſia figurata
eſt. Qui ergo utrunq; ſexũ inſtituit, utrũq; reſti
tuet. Deniq; & ipſe Ieſus interrogatus à Sadu- B
cęis, q negabãt reſurrectionẽ: cuius ſeptẽ fratrũ
erit uxor, quã ſinguli habuerũt, dũ quiſq; eorũ
uellet defuncti ſemẽ, ſicut lex præceperat excita
re: erratis, inquit, neſciẽtes ſcripturas, neq; uirtu-
tẽ dei. Et cũ aptus locus eſſet, ut diceret: de qua
enim me interrogatis, uir erit ipſa, nõ mulier: nõ
hoc dixit: ſed dixit, In reſurrectione enim [c] neq;
nubent, neq; uxores ducẽt: ſed ſunt ſicut angeli
dei in cœlo. Aequales utiq; angelis immortalita
te, ac fœlicitate, nõ carne: ſicut nec reſurrectione,
qua nõ indiguerũt angeli: quoniã nec mori po
tuerũt. Nuptias ergo dominus futuras negauit C
eſſe in reſurrectiõe nõ fœminas, & ibi negauit,
ubi talis quæſtio uertebatur, ut eã negato ſexu
muliebri, celeriore facilitate diſſolueret, ſi eũ ibi
prænoſceret nõ futurũ: imò etiam futurum eſſe
firmauit, dicendo, Non nubent: quod ad fœmi
nas pertinet: neq; uxores ducẽt: quod ad uiros.
Erunt ergo, quæ uel nubere hic ſolent: uel duce-
re uxores: ſed ibi hoc non facient.

L. VIVES

a Chriſtũ & eccleſiã tali facto iam tunc.] Sic Apoſtolus interpretatur ad Epheſ. quinto. b Vnitas cõmendata eſt.] Vt cõcordia eſſet maior, ſciretq; alter ſe alterã genuiſſe, & hæc ex illo eſſe profectã: ſed ita ut eadẽ uideatur res uir & uxor, nihilq; ſit, quod eos diuidat, & diſiungat, quo nihil poteſt eſſe rei familiari, & coniugali uitæ ſalutarius. D c Neq; nubent, neq; uxores ducẽt.] Illud fœminarũ eſt, hoc uirorũ. uulgo nubentur, legimus. Aug. refugit uocabulum, & quod uiris parum accommodatur, & ſi apud priſcos nubere dicebantur & uiri, quemadmodum Græce γαμεῖσθαι, ut docet Nonius Marcellus.

De uiro perfecto, id eſt, Chriſto, & corpore eius, id eſt, eccleſia, quæ eſt ipſius plenitudo. Cap. XVIII

Roinde, quod ait Apoſtolus, occur
ſuros nos omnes in uirũ perfectũ,
totius ipſius circunſtantiã lectionis
conſiderare debemus: quæ ita ſe ha
A bet: Qui deſcẽdit, inquit, ipſe eſt, & qui aſcendit
ſuper omnes cœlos, ut adimpleret omnia. Et ip
ſe dedit quoſdã quidẽ apoſtolos, quoſdam aũt
prophetas, quoſdã uero euangeliſtas: quoſdã
aũt paſtores, & doctores, ad cõſummationẽ ſan
ctorũ in opus miniſterij in ædificationẽ corpo-
ris Chriſti, donec occurramus omnes in unitatẽ
fidei, [a] & agnitionẽ filij dei, in uirum perfectũ, in
menſurã ętatis plenitudinis Chriſti: ut ultra nõ
ſimus paruuli iactati, & circũlati omni uento do
ctrinæ, in illuſione hominũ, in aſtutiã ad machi
nationẽ erroris. Veritatẽ aũt facientes in charita
B te augeamur in illo per omnia, q eſt caput Chri
ſtus, ex quo totũ corpus connexũ, & cõpactum,
per omnẽ tactũ ſubminiſtrationis ſecundũ ope
rationẽ in menſurã uniuſcuiuſq; partis incremẽ
tũ corporis facit in ædificationẽ ſui, in charitate.
Ecce qui eſt uir perfectus, caput, & corpus, quod
cõſtat omnib. mẽbris, quę ſuo tẽpore cõplebun
tur. Quotidie tamẽ eidem corpori accedunt, dũ
ædificatur eccleſia: cui dicitur, Vos aũt eſtis cor-
pus Chriſti, & membra. Et alibi: Pro corpore,
inquit, eius, quod eſt eccleſia. Itemq; alibi: Vnus
panis, unũ corpus multi ſumus. De cuius corpo
C ris ædificatione, & hic dictum eſt, Ad conſum-
mationem ſanctorũ, in opus miniſterij, in ædifi
cationem corporis Chriſti. Ac deinde ſubiectũ
eſt, unde nunc agimus: Donec occurramus om
nes in unitatem fidei, & agnitionem filij dei,
in uirum perfectum, in menſurã ætatis plenitu
dinis Chriſti, & cætera: donec eadem menſura
in quo corpore intelligenda eſſet, oſtenderet, di
cens: Augeamur in illo per omnia, qui eſt caput
Chriſtus: ex quo totum corpus connexum, &
compactum per omnem tactum ſubminiſtra-
tionis ſecundum operationẽ in menſuram uniu
ſcuiuſq; partis. Sicut eſt ergo menſura uniuſcu-
iuſq; partis, ita totius corporis, quod omnibus
D ſuis partibus conſtat, eſt utiq; menſura plenitu
dinis, de qua dictum eſt: In menſurã ætatis ple-
nitudinis Chriſti. Quam plenitudinem etiam
illo cõmemorauit loco, ubi ait de Chriſto: Et ip
ſum dedit, caput ſuper omnẽ eccleſiam, quæ eſt
corpus eius, plenitudo eius, qui omnia in omni-
bus adimplet. Verũ ſi hoc ad reſurrectionis for-
mã, in qua erit unuſquiſq;, referendũ eſſet, quid
nos impediret, nominato uiro, intelligere, & fœ
minã, ut uirũ pro homine poſitũ acciperemus:
ſicut in eo q̃d dictũ eſt: Beatus uir q timet domi
nũ: utiq; ibi ſunt & fœminæ, q̃ timẽt dominũ?
Et agni-

L. VIVES

a Et agnitionem filij dei.] Vulgo: Et agnitionis filij dei. Sic legit Hieronymus: & ſic eſt Græce, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Significat unitatem illam eſſe fidei, & agnitionis filij dei, non occurſum.

Quod omnia uitia corporis, quæ in hac uita humana contraria ſunt decori, in reſurrectione non ſint futura, ubi manente naturali ſubſtantia, in unam pulchritudinem qualitas concurret & quantitas. Cap. XIX

Q Vid iam reſpondeā de capillis, atq; unguibus? Semel quippe intellecto, ita nihil periturū eſſe de corpore, ut deforme nihil ſit in corpore: ſimul intelligetur ea, quæ deformē factura fuerant enormitatē, maſſæ ipſi acceſſura eſſe, nō locis, in quibus mēbrorū forma turpetur. Velut, ſi de limo uas fieret, quod rurſus in eundem limū redactū totum de toto iterū fieret, nō eſſet neceſſe, ut illa pars limi, quæ in anſa fuerat, ad anſam rediret: aut quę fundū fecerat, ipſa rurſus faceret fundū: dū tamē totū reuerteretur in totū, id eſt, totus ille limus, in totū uas, nulla ſui perdita parte remearet. Quapropter, ſi capilli toties tonſi, unguéſue deſecti, ad loca ſua deformiter redeunt, non redibunt: nec tamē cuiq; reſurgēti peribūt, quia in eandē carnē, ut quēcunq; ibi locum corporis teneant, ſeruata partiū congruētia, materiæ mutabilitate uertētur. Quāuis quòd ait dominus, Capillus capitis ueſtri nō peribit: nō de longitudine, ſed de numero capillorū dictū multo aptius poſsit intelligi. Vnde & alibi dicit: Capilli capitis ueſtri numerati ſunt omnes. Neque hoc ideo dixerim, quod aliquid exiſtimē corpori cuiquā periturū, quod naturaliter inerat, ſed quod deforme natum fuerat: nō utiq; ob aliud, niſi ut hinc quoq; oſtēderetur, quàm ſit pœnalis cōditio iſta mortaliū, ſic eſſe reditturū, ut ſeruata integritate ſubſtāntię, deformitas pereat. Si enim ſtatuā poteſt artifex homo, quā propter aliquam cauſam deformē fecerat, cōflare & pulcherrimā reddere, ita ut nihil inde ſubſtantię, ſed ſola deformitas pereat: ac ſi quid in illa figura ꝓprie indecēter extabat, nec parilitati partiū cōgruebat, nō de toto, unde fecerat, amputare, atq; ſeparare, ſed ita conſpergere uniuerſo, atq; miſcere, ut nec fœditatē faciat, nec minuat quantitatē: quid de omnipotenti artifice ſentiendū eſt? Ergo ne nō poterit quaſq; deformitates humanorū corporū nō modo uſitatas, uerū etiā raras, atq; mō-

A ſtroſas, quę huic miſeræ uitæ cōgruūt, abhorrēt aūt ab illa futura fœlicitate ſanctorū, ſic auferre, ac perdere, ut quaſcūq; earum faciūt, & ſi naturalia, tamē indecora excremēta ſubſtātię corporalis, nulla eius diminutione tollātur? Ac per hoc nō eſt macris, pinguibúſue metuendū, ne ibi etiam tales ſint, quales, ſi poſsēt, nec hic eſſe uoluiſſent. [a]Omnis enim corporis pulchritudo eſt partiū congruentia cū quadā coloris ſuauitate. Vbi aūt nō eſt partiū cōgruētia, aut ideo quid offendit, quia paruū eſt: [b]aut ideo, quia nimiū. Proinde nulla erit deformitas, quā facit incongruētia

B partiū, ubi & quæ praua ſunt, corrigētur: & q̇d minus eſt, quàm decet, unde creator nouit, inde ſupplebitur: & quod plus eſt, q̄ decet, materię ſeruata integritate, detrahetur. Coloris porrò ſuauitas quāta erit, ubi iuſti fulgebūt ſicut ſol in regno patris ſui? Quæ claritas in Chriſti corpore quū reſurrexit, ab oculis diſcipulorū potius abſcondita fuiſſe, q̄ defuiſſe, credēda eſt. Nō enim eā ferret humanus atq; infirmus aſpectus, quādo ille à ſuis ita deberet attēdi, ut poſſet agnoſci. Quò pertinuit etiā, ut cōtrectantib. oſtenderet ſuorū uulnerū cicatrices: ut etiā cibum, potumq; ſumeret: nō alimētorū indigētia, ſed ea,

C qua & hoc poterat, poteſtate. Cum aūt aliquid nō uidetur, quāuis aſsit, à quib. alia quæ pariter aſsūt, uidētur: ſicut illā claritatē dicimus affuiſſe non uiſam, à quibus alia uidebantur, [c]ἀορασία Græce dicitur: quod noſtri interpretes Latine dicere nō ualētes, in lib. Geneſeos, cęcitatē interpretati ſunt. Hāc em̄ paſsi ſunt Sodomitę, quādo quęrebant oſtiū iuſti uiri, nec poterāt inuenire. Quę, ſi cęcitas fuiſſet, qua fit, ut nihil poſsit uideri, non oſtiū quo ingrederētur, ſed duces itineris, à quibus inde abducerentur, inquirerent.

L. VIVES

a Omnis enim corporis pulchritudo.] diffinitio

D hæc eſt pulchritudinis apud Ciceronem iiij. Tuſcul. quæſt. qui in primo officiorū, duo pulchritudinis facit genera: quorū in altero dignitas inſit, in altero uenuſtas. Eſt & in alia ætate alia ratio pulchritudinis: ut Ariſt. li. Rheto. i. docet. Alia enim eſt pueri, alia iuuenis, alia uiri, alia ſenis: ſed in uniuerſum ea diffinitione comprehenſa uidetur pulchritudo. b Quia paruum eſt, aut ideo, quia nimium.] Varia lectio: alij, quia paruum & nimium: alij, quia prauum & minimū: quæ uidetur procedere. Tria ſunt difformium genera, quæ, aut maiora, aut minora, aut ſecus q̄ oportet, decetq;. Hæc ſunt loco iſto comprehenſa. Nam prauum, recto eſt contrarium. c ἀορασία Græce dicitur.] Eſt enim ὁράω uideo, & ὅρασις uiſio: hinc per priuationem ἀορασία uiſioni contrarium, & ἀόρατα, quæ à Platone, Ariſtotele, & cæteris philoſophis dicuntur inuiſibilia. ἀορασίας neſcio an ſit aliquod Latinum uerbum.

Quod

Quod in reſurrectione mortuorum, natura corporum quibuslibet modis diſſipatorum,in integrum undecũq; reuocanda ſit. Caput XX

N NEſcio quo autẽ modo ſic afficimur amore martyrum beatorum,ut uelimus in illo regno in eorum corporibus uidere uulnerum cicatrices,quæ pro Chriſti nomine pertulerunt: & fortaſſe uidebimus. Nõ enim deformitas in eis,ſed dignitas erit: & quædam,quamuis in corpore,nõ corporis,ſed uirtutis pulchritudo fulgebit: nec ideo tamen ſi aliqua martyribus amputata et ablata ſunt membra,ſine ipſis membris erunt in reſurrectione mortuorum: quibus dictũ eſt: Capillus capitis ueſtri non peribit. Sed ſi hoc decebit in illo nouo ſeculo,ut indicia glorioſorũ uulnerum in illa immortali carne cernantur,ubi membra,ut præciderẽtur,percuſſa uel ſecta ſunt, ibi cicatrices,ſed tamen eiſdem membris redditis non perditis,apparebunt. Quamuis itaq; omnia quæ acciderunt corpori uicia,tunc nõ erunt: nõ ſunt tamen deputanda,uel appellanda uicia uirtutis indicia. Abſit autem,ut ad reſuſcitanda corpora,uitæq; reddenda,non poſsit omnipotẽtia creatoris omnia reuocare,quæ uel beſtia, uel ignis abſumpſit:uel in puluerẽ cinerẽ'ue collapſum,uel in humorẽ ſolutum,uel in auras eſt exhalatum. [a]Abſit, ut ſinus ullus ſecretũq; naturę ita recipiat aliquid ſubtractum ſenſibus noſtris,ut omniũ creatoris, aut lateat cognitionẽ, aut effugiat poteſtatem. Deũ certe [b]uolens,ſicut poterat,diffinire Cicero tantus autor ipſorum: mens quædam,inquit,eſt ſoluta,& libera, ſecreta ab omni cõcretione mortali, omnia ſentiens & mouens, ipſaq; prædita motu ſempiterno. Hoc autem reperit in doctrinis magnorũ philoſophorum. Vt igitur ſecundum ipſos loquar, quomodo aliquid uel latet omnia ſentientẽ,uel irreuocabiliter fugit omnia mouentem? Vnde iam etiam quæſtio illa ſoluenda eſt, quæ difficilior uidetur cæteris: ubi quæritur,cum caro mortui hominis etiam alterius fit uiuentis caro, cui potius eorum in reſurrectiõe reddatur. Si enim quiſpiam cõfectus fame,atq; cõpulſus,uéſcatur cadaueribus hominũ,quod malum aliquoties accidiſſe, & uetus teſtatur hiſtoria, & noſtrorũ temporum infelicia experimẽta docuerũt: num quiſquã ueridica ratione cõtendet,totum digeſtũ fuiſſe per imos meatus,nihilq; inde in eius

A carnẽ mutatũ,atq; conuerſum,cum ipſa macies quæ fuit,& nõ eſt,ſatis indicet,quæ illis eſcis detrimenta ſuppleta ſint. Iam itaque aliqua paulo ante præmiſi,quæ ad iſtum quoq; nodum ſoluendum ualere debebunt. Quicquid enim carnium exhauſit fames,utiq; in auras eſt exhalatum: unde diximus omnipotẽtem deum poſſe reuocare,quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini,in quo eſſe caro humana primitus cœpit. Ab illo quippe altero tanquam mutuo ſumpta deputanda eſt: quæ ſicut æs alienum ei redhibenda eſt,unde ſumpta eſt. Sua uero illi, quẽ fames exinanierat,ab eo qui poteſt etiam exha
B lata reuocare,reddetur. Quamuis etſi omnibus periſſet modis,nec ulla eius materies in ullis naturæ latebris remanſiſſet,unde ueller,eam repararet omnipotens. Sed propter ſententiam ueritatis,qua dictum eſt, Capillus capitis ueſtri nõ peribit: abſurdum eſt ut putemus,cum capillus hominis perire non poſsit, tantas carnes fame depaſtas,atq; cõſumptas perire potuiſſe. Quibus omnibus pro noſtro modulo conſideratis atq; tractatis,hæc ſumma conficitur,ut in reſurrectione carnis in æternũ eas menſuras habeat corporum magnitudo,quas habebat,perficien
C dæ,ſiue perfectæ,cuiuſcũq; indita corpori ratio iuuẽtutis, in membrorum quoq; omnium modulis cõgruo decore ſeruato. Quod decus ut ſeruetur,ſi aliquid demptum fuerit indecenti alicui granditati in parte aliqua conſtitutæ, quod per totum ſpargatur: ut neq; id pereat,& cõgruentia partium ubiq; teneatur,nõ eſt abſurdum,ut aliquid inde etiam ſtaturæ corporis addi poſſe credamus,cum omnibus partibus ut decorem cuſtodiant,id diſtribuitur: quod ſi enormiter in una eſſet,utiq; non deceret. Aut ſi contenditur in ea quenq; ſtatura corporis reſurrecturũ eſſe, in qua defunctus eſt,nõ pugnaciter reſiſtẽdum
D eſt,tantũ abſit omnis deformitas,omĩs infirmitas,omnis tarditas,omĩsq; corruptio: & ſi quid aliud illud nõ decet regnum in quo reſurrectionis & promiſsionis filij æquales erunt angelis dei: ſi non corpore,non ætate,certe felicitate.

L. VIVES

a Abſit ut ſinus ullus,ſecretũq; naturæ.] Diligenti & acuto patrifamiliâs in prõptu eſt, & uelut ad manum,ac ante oculos,ubi quicq; in quâlibet amplis ſuis ædibus ſit reconditum: & deum aliquid putabimus in hoc mundo lateret cuius infinitæ ſapiẽtiæ minor eſt hic totus mũdus,q̃ cuiuis noſtrum anguſtiſsima, & minima capſula. b Volens,ſicut poterat, diffinire Cicero tãtus autor.] Cicero primo Tuſc. Nec uero

deus ipſe, qui intelligit à nobis, alio modo intelligi po-
teſt, niſi mens ſoluta quædam, & libera &c. c Et ue-
tus teſtatur hiſtoria.] Omni ætate obſeſsiõibus preſsi,
ad hoc ſunt adacti, & gentes ſunt, quæ nõ alijs carnibus
aluntur, quæ ob id ἀνθρωποφάγοι nominantur.

A tationem quandiu in ea ſumus quantumlibet
proficiamus perpeti nõ deſinimus, quæ ſint in-
dicia circa genus humanum bonitatis dei, quis
poterit explicare?

De nouitate corporis ſpiritalis, in quã ſanctorũ caro mutabitur. Cap. XXI

R Eſtituetur ergo & quicquid de cor-
poribus uiuis, uel poſt mortem de
cadaueribus perijt, & ſimul cum eo,
quod in ſepulchris remanſit, in ſpiri
talis corporis nouitatem ex animalis corporis
uetuſtate mutatum reſurget, incorruptiõe, atq;
immortalitate ueſtitum. Sed etſi, uel caſu aliquo B
graui, uel inimicorum immanitate totum peni-
tus conteratur in puluerẽ, atq; in auras, uel in a-
quas diſperſum quãtum fieri poteſt, nuſquam
eſſe ſinatur, omnino nullo modo ſubtrahi pote
rit omnipotentiæ creatoris, ſed capillus in eo ca-
pitis non deperibit. Erit ergo ſpiritui ſubdita ca
ro ſpiritalis, ſed tamẽ caro, non ſpiritus: ſicut car
ni ſubditus fuit ſpiritus ipſe carnalis, ſed tamen
ſpiritus, nõ caro. Cuius rei habemus experimẽ-
tum in noſtræ pœnæ deformitate. Nõ enim ſe
cundũ carnem, ſed utiq; ſecundũ ſpiritũ carna-
les erant quibus ait Apoſtolus: Non potui uo- C
bis loqui quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalib.
Et homo ſpiritalis ſic in hac uita dicitur, ut ta-
men corpore adhuc carnalis ſit: & uideat aliam
legem in mẽbris ſuis, repugnantem legi mẽtis
ſuæ. Erit autẽ etiam corpore ſpiritalis, cum eadẽ
caro ſic reſurrexerit, ut fiat quod ſcriptũ eſt: Se-
minatur corpus animale, ſurgit corpus ſpirita-
le. Quæ ſit autem, & quàm magna ſpiritalis cor
poris gratia, quoniam nondum uenit in experi
mentum, uereor, ne temerarium ſit omne, quod
de illa profertur eloquium. Veruntamen, quia
ſpei noſtræ gaudium propter dei laudem non D
eſt tacendũ, & de intimis ardentis ſancti amo-
ris medullis, dictum eſt, Domine dilexi decorẽ
domus tuæ: de donis eius quæ in hac erumno-
ſiſsima uita, bonis, maliſq; largitur, ipſo adiu-
uante conijciamus, ut poſsimus, quantum ſit il-
lud, quod nondum experti, utiq; digne eloqui
non ualemus. Omitto enim quando fecit homi
nem rectum: omitto uitã illam duorum coiugũ
in paradiſi fœcunditate felicem, quãdo tam bre
uis fuit, ut ad naſcentium ſenſum nec ipſa per-
uenerit: in hac quam nouimus, in qua adhuc ſu
mus, cuius tentationes, immo quam totam ten-

De miſerijs, ac malis, quibus huma-num genus merito primæ præuarica-tionis obnoxium eſt: & à quibus ne-mo, niſi per Chriſti gratiã liberatur. Caput. XXII

N AM quod ad primã originem per-
tinet omnium mortaliũ progeniem
fuiſſe damnatam, hæc ipſa uita, ſi ui
ta dicenda eſt, tot et tantis malis ple
na teſtatur. Quid enim aliud indicat horrenda
quædam profunditas ignorantiæ, ex qua om-
nis error exiſtit, qui omnes filios Adã tenebro
ſo quodam ſinu ſuſcipit, ut homo ab illo libera-
ri ſine labore, dolore, timore non poſsit? Quid
amor ipſe tot rerum uanarum atq; noxiarum,
& ex hoc mordaces curæ, perturbationes, mœ
rores, formidines, inſana gaudia, diſcordię, lites
bella, inſidiæ, iracundiæ, inimicitiæ, fallacia, adu
latio, fraus, furtũ, rapina, perfidia, ſuperbia, am-
bitio, inuidentia, homicidia, parricidia, crudeli-
tas, ſæuitia, nequitia, luxuria, petulantia, impu-
dentia, impudicitia, fornicationes, adulteria, in-
ceſta, & contra naturam utriuſq; ſexus tot ſtu-
pra atq; immũdicię, quas turpe eſt etiã dicere, ſa
crilegia, hęreſes, blaſphemię, periuria, oppreſſio
nes innocentiũ, calũniæ, circũuentiones, præua-
ricatiões, falſa teſtimonia, iniqua iudicia, uiolen
tiæ, latrocinia, & quicquid talium malorum in
mentem non uenit, & tamen de uita iſta homi-
num non recedit? Verum hæc hominum ſunt
malorum, ab illa tamen erroris & peruerſi amo
ris radice uenientia, cum qua omnis filius Adã
naſcitur. Nam quis ignorat cũ quanta ignoran
tia ueritatis, quæ etiam in infantibus manifeſta
eſt, & cum quanta abundantia uanæ cupidita-
tis, quę in pueris incipit apparere, homo ueniat
in hanc uitam, ita ut ſi dimittatur uiuere, ut ue-
lit, & facere quicquid uelit, in hæc facinora & fla
gitia quæ cõmemoraui, & quæ commemorare
non potui uel cuncta, uel multa perueniat? Sed
diuina gubernatione non omnimodo deſeren-
te damnatos, & deo non cõtinente in ira ſua mi
ſerationes ſuas, in ipſis ſenſibus generis huma-
ni prohibitio & eruditio contra iſtas cum qui-
bus naſcimur tenebras uigilant, & contra hos
impe

impetus[b] opponũtur,plenæ tamẽ etiã laborũ &
dolorũ.Quid enim ſibi noluut multimodæ for
midines,quę cohibẽdis paruulorũ uanitatib.ad
hibẽtur? Qnid pædagogi, quid magiſtri,quid
ferulæ,quid lora,quid uirgæ,quid diſciplina illa
qua ſcriptura ſaucta dicit dilecti filij latera eſſe
tũdenda,ne creſcat indomitus, domariq́ iã du
rus aut uix poſsit,aut fortaſſe nec poſsit? Quid
agitur his pœnis omnib.niſi ut debelletur impe
ritia, et praua cupiditas refrenetur,cũ quib9 ma/
lis in hoc ſeculo uiuimus? Quid eſt enim, quod
cũ labore meminimus,ſine labore obliuiſcimur,
cũ labore diſcimus,ſine labore neſcimus:cũ labo
re ſtrenui,ſine labore inertes ſumus? Nõne hinc
apparet in quid uelurpõdere ſuo,procliuis & pro/
na ſit uitioſa natura,& quãta ope ut hinc libere
tur,indigeat? Deſidia, ſegnicies, pigritia, negli/
gentia,uitia ſunt utiq́ quibus labor fugitur, cũ
labor ipſe etiã qui eſt utilis,pœna ſit. Sed præ/
ter pueriles pœnas,ſine quibns diſci nõ poteſt,
quod maiores uolunt,qui uix aliquid utiliter no
lunt,qnot & quantis pœnis genus agitetur hu/
manũ,quæ nõ ad malitiã nequitiãq́ iniquorũ,
ſed ad conditionẽ pertinẽt miſeriãq́ cõmunẽ,
quis ullo ſermõe digerit,quis ulla cogitatiõe cõ/
prehẽdit: qnãtus eſt metus quãta calamitas ab
orbitatib.atq́ luctu,à dãnis & dãnationibus,à
deceptioõib. & mẽdacijs hominũ, à ſuſpitiõib.
falſis,ab omnibus uiolẽtis facinorib.& ſcelerib.
alienis:quãdoquidẽ ab eis,& deprædatio, & ca
ptiuitas,& uincula,& carceres,& exilia,& crucia
tus,& amputatio membrorũ,& priuatio ſenſu/
um,& oppreſsio corporis ad obſcœnã libidinẽ
opprimentis explendam,et alia multa horrẽda
ſæpe cõtingũt? Quid ab innumeris caſibus qui
forinſecus corpori formidãtur,æſtibus,& frigo
ribus,tempeſtatibus,imbribus,alluuiõibus,co/
ruſcatione,tonitru,grandine,fulmine, motibus
hiatibusq́ terrarũ,oppreſsionibus ruinarũ, ab
offenſione & pauore, uel etiã malitia iumento/
rum,à tot uenenis fruticũ,aquarũ,aurarũ,beſtia
rum,ac ferarũ,uel tantũmodo moleſtis uel etiã
mortiferis morſibus,à rabie quæ cõtingit ex ra
bido cane,ut etiã blanda & amica ſuo domino
beſtia nonnunquã uehementius & amarius q̃
leones draconesq́ metuatur, faciatq́ hominẽ
quem forte attaminauerit contagione peſtifera
ita rabioſum,[e] ut à parẽtibus,cõiuge,filijs peius
omni beſtia formidetur? Quæ mala patiuntur
nauigãtes? Quę terrena itinera gradiẽtes? Quis

A ambulat ubicũq́ non inopinatis ſubiacens caſi
bus?[d] De foro quidã rediens domũ,ſanis pedi/
bus ſuis cecidit,pedem fregit,& ex illo uulnere
finiuit hanc uitã. Quid uidetur ſedẽte ſecurius?
De ſella in qua ſedebat cecidit Heli ſacerdos,&
mortuus eſt. Agricolæ,imò uero omnes homi/
nes quot & quãtos à cœlo & terra,uel pernicio/
ſis animalibus caſus metuũt agrorũ fructibus?
Solent tamen de frumẽtis tandẽ collectis & re/
conditis eſſe ſecuri.Sed quibuſdam,quod noui
mus,prouentũ optimũ frumentorũ fluuius im/
prouiſus fugiẽtibus hominibus de horreis eie/
cit atq́ abſtulit. Cõtra milleformes dæmonum
B incurſus,quis innocẽtia ſua fidit, quandoquidẽ
ne quis fideret etiã paruulos baptizatos, quib.
certe nihil eſt innocẽtius,aliquãdo ſic uexant,ut
in eis maxime deo ſinente iſta mõſtretur huius
uitæ flenda calamitas,& alterius deſiderãda feli
citas? Iam uero de ipſo corpore tot exiſtũt mor/
borum mala,[e] ut nec libris medicorũ cuncta cõ
prehenſa ſint. In quorũ pluribus ac penè omni
bus etiã ipſa adiumẽta & medicamenta tormẽ
ta ſunt,ut homines à pœnarũ exitio, pœnali e/
ruantur auxilio. Nõne ad hoc perduxit ſitiẽtes
homines ardor immanis,ut urinã quoq́ huma
C nam uel etiam ſuã biberent? Nõnne ad hoc fa/
mes,ut à carnibus hominũ abſtinere ſe nõ poſ/
ſent,nec inuentos homines mortuos,ſed prop/
ter hoc à ſe occiſos,nec quoslibet alienos, uerũ/
etiã filios,matres incredibili crudelitate,quã ra/
bida eſuries faciebat,abſumerent? Ipſe poſtre/
mo ſomnus,qui proprie quietis nomen accepit,
quis uerbis explicet[f] ſæpe ſomniorũ uiſis q̃ ſit
inquietus:& q̃ magnis licet falſarũ rerum terro
ribus,quas ita exhibet,& quodammodo expri
mit,ut à ueris eas diſcernere nequeamus,animã
miſeram ſenſusq́ perturbet? Qua falſitate uiſo
rum etiã uigilãtes in quibuſdã morbis & uene/
D nis miſerabilibus agitẽtur, quãuis multimoda
uarietate fallacię homines etiam ſanos maligni
dæmones nõnunquã decipiãt,talibus uiſis etiã
ſi eos per hæc ad ſua traducere non potuerint,
ſenſus tamen eorũ ſolo appetitu qualitercũque
perſuadente falſitatis illudãt. Ab huius tam mi
ſeræ quaſi quibuſdã inferis uitæ,nõ liberat niſi
gratia ſaluatoris Chriſti dei ac domini noſtri.
Hoc enim nomen eſt ipſe Ieſus, interpretatur
quippe ſaluator,maxime ne poſt hanc miſerior
ac ſempiterna ſuſcipiat,nõ uita ſed mors.[g] Nam
iſta quãuis ſint per ſancta & ſanctos curationũ

magna ſolatia,tamen ideo nõ ſemper etiã ipſa A beneficia tribuuntur petẽtibus, ne propter hoc religio quæratur, quæ propter aliam magis uitam,ubi mala nõ erunt omnino ulla , quærẽda eſt. Et ad hoc meliores quoſq; in his malis adiuuat gratia,ut quãto fideliore,tanto fortiore corde tolerentur,ad quam rem etiã philoſophiam prodeſſe dicunt docti huius ſeculi,quã dñ[h] quibuſdam paucis,ut ait Tullius,ueram dederunt. [i]Nec hominibus, inquit, ab his aut datum eſt donũ maius,aut potuit ullum dari:uſq; adeo & ipſi contra quos agimus quoquo modo cõpulſi ſunt in habenda,non quacunq;,ſed uera philo B ſophia diuinam gratiam confiteri. Portò ſi paucis diuinitus datum eſt ueræ philoſophiæ cõtra miſerias huius uitę unicum auxiliũ,ſatis & hinc apparet humanũ genus ad luẽdas miſeriarum pœnas eſſe damnatũ. Sicut aũt hoc, ut fatẽtur, nullum diuinũ maius eſt donũ , ſic à nullo deo dari credendum eſt , niſi ab illo, quo & ipſi qui multos deos colunt, nullũ dicunt eſſe maiorem.

L. VIVES

a SI dimittaſ uiuere,ut uelit.] Nulla eſſet effrenior fera,aut immanior homine,ſi educatio & diſciplina nõ ſuccurreret: ſi ſibi ipſe relinquereſ,tota rationis uis ad explẽdas animi cupiditates cõuerrereſ, nec eſſet etiã inſipiẽtior beſtia,nec animal magis brutũ. b Opponuntur plene.] Aliàs pugnãt, pœnæ tamen etiã ipſæ laborũ & do. c Vt à parẽtibus,cõiuge,filijs.] Præfocaſ enim morſus à rabido cane. d De foro qmdã rediens domũ.] Tales mortes aliquot refert Plin. lib. vij. cap. liij. & Vale. lib. ix. e Vt nec libris medicorũ cuncta cõprehenſa ſint.] Huius morbi pernicioſiſſ. & maxime uulgaris, quẽ alij Gallicũ, alij Neapolitanũ uocant. Eſt autẽ Indicus, illinc enim eſt in hũc orbẽ inuectus, cũ quo in illa Hiſpanienſi India infantes naſcuntur : ſed de hoc nihil inuenitur ſcriptũ à ueterib. Quid de ſudore peſtifero, qui pauciſſ. horis extinguit quẽ inuadit, niſi ſuccurraſ? Proxime cũ eſſem Brugis adeſſetq; Carolus Cæſar, nobiliſſ. uir quidã maximo dolore affligebaſ morbi noui & inſoliti, de quo ſe nihil apud antiquos legiſſe aiebat Ioannes Martinus Poblatio meus, qui ſi nõ legerat uir, ut in mathematicis artib. ita & in re medica ſummus, & ſingularis, aut nihil de eo priores ſcripſerũt, aut quæ ſcripſere, ſicut alia pleraq;, deſideranſ. f Sæpe ſomniorũ uiſis q̃ ſit inquietus.] Declarat hoc Dido illa Vergiliana Annæ ſorori querens ſe inſomnijs terreri.

Ioannes Martinus Poblatio

g Nã iſta quãuis.] Alibi ſic: Nam in iſta quãuis ſint per ſancta & ſanctos. h Quibuſdã paucis, ut ait Tullius.] Vbi hoc ad uerbũ dicat Cicero nõ ſat memini, ſentẽtia ſimilis eſt in v. De fin. ubi ex Platõe beatũ dicit illũ cui etiã in ſenectute cõtigerit, ut ſapientiam ueraſq; opiniões aſſequi poſsit. i Nec hominibus, inquit, ab his aut datũ eſt.] Etiã Platõis eſt, quã Cic. in Timæo uertit, qui de uniuerſitate inſcribiſ, ſuntq; uerba poſtrema: quibus ex reb. philoſophiã adepti ſumus, quo bono nullũ exoptabilius, nullũ præſtãtius neq; datũ eſt mortaliũ generi, neq; munere dabiſ. & in primo de leg. Ita fit ut mater omniũ bonarũ rerũ ſit ſapientia, cuius amor Græco uerbo philoſophia nomẽ inuenit, qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florẽtius, nihil præſtabilius hominum uitæ datum eſt.

A De his quæ præter illa mala quæ bonis maliſq; communia ſunt, ad iuſtorum laborem ſpecialiter pertinent.

Caput XXIII

PRæter hæc autem mala huius uitæ bonis maliſq; communia, habẽt in ea iuſti etiam proprios quoſdam labores ſuos, quib. aduerſus uitia militant, & in talium præliorum tentationibus periculiſq; uerſantur. Aliquãdo enim concitatius, aliquando remiſsius, non tamẽ deſinit caro concupiſcere aduerſus ſpiritũ, & ſpiritus aduerſus B carnem, ut non ea quæ nolumus faciamus, omnem malam concupiſcentiam conſumendo, ſed eam nobis, quantũ diuinitus adiuti poſſumus, nõ eis cõſentiendo ſubdamus, uigilijs cõtinuis excubantes: ne opinio uериſimilis fallat, ne decipiat ſermo uerſutus, ne ſe tenebræ alicuius erroris offundant: ne quod bonum eſt malum , aut quod malum eſt bonũ eſſe credatur : ne ab his quæ agenda ſunt metus reuocet, ne in ea quę agenda nõ ſunt cupido præcipitet: ne ſuper iracũdiam ſol occidat, ne inimicitiæ prouocẽt ad retributionẽ mali pro malo: ne abſorbeat inhoneſta uel immoderata triſtitia: ne impartiẽdorum C beneficiorũ ingerat mens ingrata torporem: ne maledicis rumoribus bona cõſcientia fatigetur: ne temeraria de alio ſuſpitio noſtra decipiat, ne aliena de nobis falſa nos frangat: ne regnet peccatum in noſtro mortali corpore ad obediendũ deſiderijs eius: ne membra noſtra exhibeãtur iniquitatis arma peccato: ne oculus ſequatur concupiſcentiam: ne uindicandi cupiditas uincat, ne in eo quod male delectat, uel uiſio, uel cogitatio remoretur: ne improbum aut indecens uerbum libenter audiatur: ne fiat quod nõ licet, etiam ſi libet: nec in hoc bello laborũ periculorumq; pleniſsimo, uel de uiribus noſtris ſperetur faciẽda D uictoria, uel uiribus noſtris facta tribuatur, ſed eius gratiæ, de quo ait Apoſtolus: Gratias autẽ deo, qui dat nobis uictoriam per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Qui et alio loco: In his, inquit, omnibus ſuperuincimus per eum qui dilexit nos. Sciamus tamen quantalibet uirtute præliandi uitijs repugnemus, uel etiam uitia ſuperemus & ſubiugemus, quãdiu ſumus in hoc corpore, nobis deeſſe non poſſe unde dicamus deo, Dimitte nobis debita noſtra. In illo autem regno ubi ſemper cũ corporibus immortalibus erimus, nec prælia nobis erunt ulla, nec debita,

quæ

quæ nuſquã & nunquã eſſent, ſi natura noſtra
ſicut recta creata eſt permaneret. Ac per hoc e/
tiam noſter iſte conflictus in quo periclitamur,
& de quo nos uictoria nouiſsima cupimus libe
rari, ad uitæ huius mala pertinet quam tot tan/
torumq́ testimonio malorum probauimus eſ/
ſe damnatam.

De bonis quibus etiam hanc uitam damnationi obnoxiam creator impleuit. Caput xxiiii

IAM nunc conſiderandum eſt hanc
ipſam miſeriam generis humani, in
qua laudatur iuſtitia punientis, qua/
libus & quàm multis impleuerit bo/
nis eiuſdem bonitas, cuncta quæ creauit admi/
niſtrãtis. Primum benedictionem illam quam
protulerat ante peccatum dicẽs: Creſcite & mul
tiplicamini & replete terram: nec poſt peccatum
uoluit inhibere, manſitq́ in ſtirpę damnata do
nata fœcunditas, nec illam uim mirabilem ſemi
num, imò etiam mirabiliorem qua efficiũtur &
ſemina, inditã corporibus humanis, & quodã/
modo intextam peccati uitium potuit auferre,
quo nobis impacta eſt etiam neceſsitas mortis:
ſed utrunq́ ſimul currit iſto quaſi fluuio atque
torrente generis humani: malum quod à paren
te trahitur, & bonum quod à creante tribuitur.
In originali malo duo ſunt, peccatum atq́ ſup/
pliciũ. In originali bono alia duo, propagatio et
conformatio. Sed quantũ ad pręſentẽ pertinet
intentionẽ noſtram, de malis quorũ unũ de no/
ſtra uenit audacia id eſt peccatũ, alterũ de iudi/
cio dei, id eſt ſuppliciũ, iam ſatis diximus. Nunc
de bonis dei quæ ipſi quoq́ uiciatæ dãnatæq́
naturæ contulit, ſiue uſq́ nunc cõfert, dicere in/
ſtitui. Neq́ enim damnando aut totum abſtu
lit, quod dederat: alioquin nec eſſet omnino: aut
eam remouit à ſua poteſtate etiam cum diabo/
lo pœnaliter ſubdidit, cũ nec ipſum diabolum
à ſuo alienauerit imperio, quandoquidem ut ip
ſius quoq́ diaboli natura ſubſiſtat, ille facit, qui
ſumme eſt, & facit eſſe quicquid aliquo modo
eſt. Duûm igitur illorum quæ diximus bona e/
tiam in naturã peccato uitiatã ſupplicioq́ dam
natã, de bonitatis eius quodam ueluti fonte ma
nare, propagationẽ in primis mundi operibus
benedictiõe largitus eſt, à quibus operibus die
ſeptimo requieuit. Cõformatio uero in illo eius
eſt opere, quo uſq́ nũc operatur. Efficacẽ quip/

A pe potentiam ſuam ſi rebus ſubtrahat, nec prõ/
gredi poterunt & ſuis dimẽſis motibus perage
re tempora, nec prorſus in eo quod creatæ ſunt
aliquatenus permanebunt. Sic ergo creauit ho/
minem deus, ut illi adderet fertilitatẽ quandam
qua homines alios propagaret, cõgenerans eis
ipſam etiam propagandi poſsibilitatẽ, non ne/
ceſsitatẽ. Quibus tamen uoluit hominibus ab/
ſtulit eam deus, & ſteriles fuerunt: non tamẽ ge
neri humano abſtulit ſemel datam primis duo
bus cõiugibus benedictionẽ generandi. Hæc
ergo propagatio quãuis peccato ablata nõ fue/
B rit, nõ tamen etiam ipſa talis eſt, qualis fuiſſet, ſi
nemo peccaſſet. Ex quo enim homo in honore
poſitus, poſteaquã deliquit, cõparatus eſt peco/
ribus, ſimiliter generat, nõ in eo tamen penitus
extincta eſt quædã uelut ſcintilla ratiõis in qua
factus eſt ad imaginẽ dei. Huic autem propaga
tioni ſi cõformatio nõ adhiberetur, nec ipſa in
ſui generis formas modosq́ procẽderet. Si enĩ
non cõcubuiſſent homines, nihilominus deus
ſi uellet implere terras hominibus, quomodo
creauit unũ ſine cõmixtione maris & fœminæ,
ſic poſſet omnes: concũbentes uero niſi illo cre/
ante generantes eſſe nõ poſſunt. Sicut ergo ait
C Apoſtolus de inſtitutiõe ſpiritali, qua homo ad
pietatẽ iuſtitiamq́ formatur: Neq́ qui plantat,
eſt aliquid, neq́ qui rigat, ſed qui incrementum
dat deus: Ita etiam hic dici poteſt, nec qui concũ
bit, nec qui ſeminat eſt aliquid, ſed qui format
deus. Nec mater quæ conceptũ portat, & partũ
nutrit, eſt aliquid, ſed qui incrementũ dat deus.
Ipſe nanq́ operatiõe, qua nunc uſq́ operatur,
facit ut numeros ſuos explicẽt ſemina, & à qui/
buſdam latentibus atq́ inuiſibilibus inuolucris
in formas uiſibiles huius quod aſpicimus deco/
ris euoluãt. Ipſe incorpoream corporeamq́ na
D turam, illam præpoſitam, iſtam ſubiectam mi/
ris modis copulans & cõnectens, animantẽ fa/
cit. Quod opus eius tam magnũ et mirabile eſt,
ut non ſolum in homine, quod eſt animal ratio
nale, & ex hoc cũctis terrenis animantib. excel/
lentius atq́ præſtantius, ſed in qualibet minu/
tiſsima muſcula bene cõſideranti ſtuporẽ men/
tis ingerat, laudẽq́ pariat creatoris. Ipſe itaque
animæ humanæ mentẽ dedit, ubi ratio & intel
ligẽtia in infante ſopita eſt quodãmodo, quaſi
nulla ſit, excitanda ſcilicet atq́ exercenda ætatis
acceſſu, qua ſit ſcientiæ capax atq́ doctrinæ &
habilis perceptioni ueritatis & amoris boni:

Mm 3 Qua

A Qua capacitate hauriat ſapiẽtiam uirtutibusq́; ſit prædita, quibus prudenter, fortiter, tempe-rãter, & iuſte aduerſus errores & cætera ingene-rata uitia dimicet, eaq́; nullius rei deſiderio niſi boni illius ſummi atq; incommutabilis uincat. Quod etſi non faciat ipſa talium bonorũ capa-citas in natura ratiõali diuinitus inſtituta, quan-tum ſit boni, quàm mirabile opus omnipoten-tis, quis cõpetenter effatur, aut cogitat? Præter enim artes bene uiuendi, & ad immortalem per-ueniendi felicitatẽ, quæ uirtutes uocãtur, & ſola dei gratia quę in Chriſto eſt, filijs promiſsionis

B regniq́; donãtur, nõne hũano ingenio tot tan-taéq; artes ſunt inuentæ & exercitæ, [b] partim ne-ceſſariæ, partim uoluntarię, ut tam excellens uis mentis atq; rationis in his etiam rebus quas ſu-perfluas, immo & periculoſas pernicioſasq́; ap-petit, quantũ bonũ habeat in natura, unde iſta potuit uel inuenire uel diſcere uel exercere teſte-tur? Veſtimentorum & ædificiorum ad opera quàm mirabilia, q́; ſtupenda induſtria huma-na peruenerit, quò in agricultura, quò in naui-gatione profecerit: quę in fabricatione quorũq; uaſorum, uel etiã ſtatuarum, & picturarũ uarie-tate excogitauerit & impleuerit: quæ in theatris

C mirabilia ſpectantibus, audiẽtibus incredibilia facienda & exhibẽda molita ſit: in capiendis, oc-cidendis, domandis, irrationalibus animãtibus, quæ & quanta repererit: aduerſus ipſos homi-nes, tot genera uenenorũ, tot armorũ, tot machi-namẽtorum, & pro ſalute mortali tuẽda atq; re-parãda, quot medicamẽta atq; adiumenta cõ-prehẽderit: pro uoluptate fauciũ, quot cõdimen-ta & [c] gulæ incitamenta repererit: ad indicandas & ſuadendas cogitationes, multitudinẽ uarieta-temq́; ſignorum, ubi præcipuum locum uerba & literæ tenẽt: ad delectãdos animos quos elo-cutionis ornatus, q́; diuerſorum carminũ copiã:

D ad mulcendas aures, quot organa muſica, quot cantilenæ modos excogitauerit: quantã periti-am dimenſionũ atq; numerorum: meatusq́; & ordines ſyderum quanta ſagacitate cõprehen-derit: q́; multa rerum mũdanarum cognitione ſe impleuerit, quis poſsit eloqui maxime ſi ueli-mus non aceruatim cuncta congerere, ſed in ſin-gulis immorari? In ipſis poſtremo erroribus & falſitatibus defendẽdis, q́; magna claruerint in-genia philoſophorũ atq; hereticorũ, quis exiſti-mare ſufficiat? Loquimur enim nunc de natura mẽtis humanæ, qua iſta uita mortalis ornatur,

non de fide atq; itinere ueritatis qua illa immor-talis acquiritur. Huius tantæ naturæ cõditor cũ ſit utiq; deus uerus & ſummus, ipſo cũcta, quæ fecit adminiſtrante, & ſummam poteſtatẽ ſum-mamq́; habente iuſtitiam, nunquã profecto in has miſerias decidiſſet, atq; ex his pręter eos ſo-los qui liberabũtur, in ęternas eſſet pœnas itu-ra, niſi nimis grande peccatũ in homine primo, de quo cæteri exorti ſunt, pręceſsiſſet. Iam uero in ipſo corpore, quamuis nobis ſit cum beluis mortalitate cõmune, multisq́; earum reperiatur infirmius, quanta dei bonitas, quanta prouiden-tia tanti creatoris apparet? Nõnne ita ſunt in eo loca ſenſuum, & cætera membra diſpoſita, ſpe-ciesq́; ipſa ac figura & ſtatura totius corporis ita modificata, ut ad miniſterium animæ ratio-nalis ſe indicet factũ? Non enim ut animalia ra-tionis expertia prona eſſe uidemus in terrã, ita creatus eſt homo, ſed erecta in cœlum corporis forma admonet eum, quæ ſurſum ſunt ſapere. Porrò mira mobilitas quæ linguæ ac manibus attributa eſt ad loquendum & ſcribẽdum apta atq; conueniens, & ad opera artium plurimarũ officiorumq́; complenda, nõnne ſatis oſtendit, quali animæ ut ſeruiret tale ſit opus adiunctũ? Quanquam & detractis neceſsitatibus operan-di, ita omnium partium congruentia numeroſa ſit & pulchra ſibi parilitate reſpõdeat, ut neſcias utrum in eo condendo maior ſit utilitatis habi-ta ratio, q́; decoris. Certe enim nihil creatũ uide-mus in hoc corpore utilitatis cauſa, quod nõ ha-beat etiam decoris locũ. Plus autẽ nobis id ap-pareret, ſi numeros menſurarum quibus inter ſe cuncta connexa ſunt & coaptata noſſemus, quos forſitan data opera in his quæ foris emi-nent humana poſſet inueſtigare ſolertia. Quæ uero tecta ſunt atq; à noſtris remota conſpecti-bus, ſicuti eſt tanta perplexitas uenarũ atq; ner-uorum & uiſcerũ, ſecreta uitalium, inuenire nul-lus poteſt. Quia etſi medicorum diligentia non-nulla crudelis, [d] quos anatomicos appellant, la-niauit corpora mortuorum, ſiue etiam inter ma-nus [e] ſecantis & perſcrutantis morientium, atq; in carnibus humanis inhumane abdita cuncta rimata eſt, ut quid, & quomodo, & quibus locis curandum eſſet addiſceret, numeros tamen de quibus loquor, quibus coaptatio, [f] quæ ἁρμονία Græce dicitur, tãquam cuiuſdam organi extrin-ſecus atque intrinſecus, totius corporis conſtat: quid dicam nemo ualuit inuenire, quos nemo auſus

auſus eſt quærere? Qui ſi noti eſſe potuiſſent, in interioribus quoq; uiſceribus, quæ nullũ oſtentãt decus, ita delectaret pulchritudo rationis, ut omni formæ apparenti quæ oculis placet, ipſius mentis, quæ oculis utitur, præferretur arbitrio. Sunt uero quædam ita poſita in corpore, ut tantummodò decorem habeant non etiam uſum: ſicut habet pectus uirile mamillas, ſicut facies barbam, quam non eſſe munimẽto, ſed uirili ornamento, indicant puræ facies fœminarũ, quas utiq; infirmiores uiris muniri tutius cõueniret. Si ergo nullum membrũ eſt in his quidem conſpicuis, unde ambigit nemo, quod ita ſit alicui B operi accommodatum, ut non etiam ſit decorũ: ſunt autem nonnulla quorum ſolum decus & nullus eſt uſus: puto facile intelligi in cõditione corporis dignitatem neceſsitati fuiſſe prælatam. Tranſitura eſt quippe neceſsitas, tempusq; uenturum quando ſola inuicem pulchritudine ſine ulla libidine perfruamur, quod maxime ad laudem referendũ eſt conditoris, cui dicitur in Pſalmo: Confeſsionẽ & decorem induiſti. Iam cæte ra pulchritudo & utilitas creaturæ quæ homini, licet in iſtos labores miſeriasq; proiecto atque damnato, ſpectanda atq; ſumenda diuina largitate conceſſa eſt, quo ſermone poteſt termina C ri, in cœli & terræ & maris multimoda & uaria pulchritudine, etiã ipſius lucis tanta copia, tãq; mirabili ſpecie, in ſole ac luna & ſyderibus, in opacitatibus nemorũ, in coloribus & odoribus florum, in diuerſitate ac multitudine uolucrum garrularũ atque pictarum, in multiformi ſpecie tot tantarumq; animantium, quarum illæ plus habent admirationis quæ molis minimũ. Plus enim formicularum & apicularum opera ſtupemus q̃ immenſa corpora balenarum: In ipſius quoq; maris tam grãdi ſpectaculo, cum ſeſe diuerſis coloribus induit uelut ueſtibus, & aliquãdo uiride atq; hoc multis modis, aliquãdo pur D pureum aliquando cœruleum eſt? Quàm porrò delectabiliter ſpectatur etiã quandocũq; turbatur, & fit inde maior ſuauitas, quũ ſic demulcet intuentem, ut non iactet & quatiat nauigantem? Quid ciborum uſquequaq; copia contra famem? Quid ſaporum diuerſitas contra faſtidiũ naturæ, diffuſa diuinitus, non cocorum arte ac labore quæſita? Quanta in tam multis rebus tuendæ ac recuperãdæ ſalutis auxilia? Quàm grata uiciſsitudo diei alternãtis & noctis, aurarum q̃ blanda temperies? In fruticibus et pecoribus A indumentorum conficiendorum quanta materies? Omnia commemorare quis poſsit? Hæc autem ſola quæ à me uelut in quendã aggerem ſunt coartata, ſi uellem uelut colligata inuolucra ſoluere atq; diſcutere, quãta mihi mora eſſet in ſingulis quibus plurima cõtinentur? Et hæc omnia miſerorum ſunt damnatorumq; ſolatia, non præmia beatorum. Quæ igitur illa ſunt, ſi tot ac talia et tãta ſunt iſta? Quid dabit eis quos prædeſtinauit ad uitam, qui hæc dedit etiã eis, quos prędeſtinauit ad mortẽ? Quę bona in illa beata uita faciet eos ſumere, pro quibus in hac B miſeria unigenitũ ſuum filiũ uoluit uſq; ad mortem mala tanta perferre? Vnde Apoſtolus de ipſis in illud regnũ prædeſtinatis loquens: Qui proprio, inquit, filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cũ illo omnia nobis donauit? Cum hęc promiſsio cõplebitur, quid erimus? quales erimus? quę bona in illo regno accepturi ſumus, quandoquidẽ Chriſto moriẽte pro nobis tale iam pignus accepimus? Qualis erit ſpiritus hominis, nullum omnino habens uitium, nec ſub quo iaceat: nec cui cedat: nec contra quod ſaltẽ laudabiliter dimicet, pacatiſsima uirtute perfectus? Rerum ibi C omnium quanta, q̃ ſpecioſa, q̃ certa ſcientia ſine errore aliquo uel labore, ubi dei ſapientia de ipſo ſuo fonte potabitur, cum ſumma felicitate, ſine ulla difficultate? Quale erit corpus quod omnimodo ſpiritui ſubditũ, & eo ſufficiẽter uiuificatum, nullis alimonijs indigebit? Non enim animale, ſed ſpiritale erit, habens quidẽ carnis, ſed ſine ulla carnali corruptione ſubſtantiam.

L. VIVES

Benedictionem generandi.] Alibi benedictione generali. q. nõ ſolum duos illos iuſsiſſet mactos eſſe prolibus, & propagare gentẽ, ſed poſteros quoq;. b Partim neceſſariæ.] Q. ſine illis tranſigi uita non poſſet, qualis eſt agricultura, & lanificiũ. b Gulæ incitamenta.] Varie ſcriptum. Alibi, gulæ irritamenta ad D indagandas & ſuaden. an ad indicandas. d Quos anatomicos appellant.] Q. inciſores, eſt enim τομὴ ſectio, cæſio. e Secantis & perſcrutantis.] Melius in alijs codicibus ſecãtis perſcrutãtisq; in car. f Quæ ἁρμονία Græce dicitur.]. Q. congruentia concentus ab ἁρμόζω.

De peruicacia quorũdam, qui reſurrectionem carnis, quam ſicut prædictum eſt totus mundus credit, impugnant. XXV

Verum de animi bonis quibus poſt hanc uitam beatiſſimus perfruetur, non à nobis diſſentiunt philoſophi nobiles, de carnis reſurrectione con

tenduut. Hanc quãtum poſſunt negãt, ſed cre/
dentes multi negantes paucíſsimos reliquerũt,
& ad Chriſtũ, qui hoc quod iſtis uidetur abſur
dum, in ſua reſurrectione monſtrauit, fideli cor
dę cõuerſi ſunt, docti et indocti, ſapientes mũdi
& inſipientes. Hoc enim credidit mũdus, quod
prædixit deus, qui etiã hoc prædixit, quod hãc
rem mundus fuerat crediturus. ᵃNecꝫ enim Pe
tri maleficiꝭs ea cum laude credentiũ tanto ante
prænũciare cõpulſus eſt. Ille eſt enim deus, quẽ
ſicut iam dixi aliquoties nec cõmemorare me pi
get confitente Porphyrio, atcꝫ id oraculis deo/
rum ſuorum probare cupiẽte, ipſa numina per/
B horreſcunt. Quem ſic laudauit, ut eum & deum
patrem & regem uocaret. Abſit enim ut ſic in/
telligenda ſint quæ prædixit, quomodo uolunt
hi qui hoc cum mundo non crediderunt, quod
mundum crediturum eſſe prædixit. Cur enim
non potius ita, ſicut crediturus tanto ante prędi
ctus eſt mundus, non ſicut paucíſsimi garriunt,
qui cum hoc mũdo, quod credimus prædictus
eſt credere noluerunt? Si enim propterea dicũt
alio modo eſſe credẽda, ne ſi dixerint uana eſſe
cõſcripta, iniuriã faciant illi deo cui tam magnũ
perhibent teſtimonium, tantam prorſus ei uel
C etiam grauiorẽ faciunt iniuriam ſi aliter dicunt
eſſe intelligenda non ſicut mundus ea credidit,
quem crediturũ, ipſe laudauit, ipſe promiſit, ipſe
cõpleuit. Cur enim nõ poteſt facere ut reſurgat
caro & uiuat inęternũ? An propterea credendũ
non eſt id eum eſſe facturũ, quia malũ eſt, atcꝫ
indignũ deo? Sed de omnipotẽtia eius, qua tot
& tanta facit incredibilia, iam multa diximus. Si
uolunt inuenire quod omnipotens nõ poteſt,
habent prorſus, ego dicam, mentiri nõ poteſt.
Credamus ergo quod poteſt, non credendo,
quod nõ poteſt. Nõ itacꝫ credẽtes quod mẽtiri
poteſt, credant eſſe facturũ quod ſe facturũ eſſe
D promiſit. Et ſic credãt ſicut id credidit mundus,
quẽ crediturũ eſſe prędixit, quẽ crediturum eſſe
laudauit, quẽ crediturũ eſſe promiſit, quẽ credi/
diſſe iam oſtẽdit. Hoc aũt malum eſſe unde de/
monſtrant? Nõ erit illic ulla corruptio, quod eſt
corporis malũ. De ordine elementorũ iam diſ/
putauimus, de aliꝭs hominũ cõiecturis ſatis dixi
mus, quanta ſit futura in corpore incorruptibili
facilitas mot⁹, de pręſentis bonæ ualetudinis tẽ
peramẽto, quę uticꝫ nullo modo illi cõparanda
eſt immortalitati, in lib. xiiꝭ. ſatis, ut opinor, oſtẽ
dimus. Legãt ſuperiora operis huius, qui uel nõ
legerunt, uel uolunt recolere, quod legerunt.

L. VIVES

a NEcꝫ enim Petri maleficiꝭs ea.] Attingit commen
tum Porphyriꝭ de maleficis artibus Petri, de
quo in fine xviiꝭ. libri.

Quomodo Porphyriꝭ diffinitio qua bea/
tis animis putatur corpus omñe fugiendũ,
ipſius Platonis ſententia deſtruatur, qui di
cit ſummum deum diꝭs promiſiſſe, ut nun
quam corporibus exuerentur. XXVI

SED Porphyrius ait, inquiunt, ut bea
ta ſit anima, corpus omne eſſe fugiẽ
dũ. Nihil ergo prodeſt, quia incor/
ruptibile diximus futurum corpus,
B ſi anima beata non erit niſi corpus omne effu/
gerit. Sed iam & hinc in libro memorato quan
tum oportuit diſputaui, uerum hic unum inde
tantum cõmemorabo. Emẽdet libros ſuos iſto/
rum omniũ magiſter Plato, & dicat eorũ deos,
ut beati ſint ſua corpora fugituros, id eſt eſſe mo
rituros, quos in cœleſtibus corporibus dixit in/
cluſos: Quibus tamẽ deus à quo facti ſunt quo
poſſent eſſe ſecuri, immortalitatẽ, id eſt in eiſdẽ
corporibus ęternam permanſionẽ, non eorum
natura id habẽte, ſed ſuo cõſilio pręualente pro
miſit. Vbi etiam euertit illud, quod dicunt: quo/
C niam eſt impoſsibile, ideo reſurrectionẽ carnis
non eſſe credendam. Apertiſsime quippe iuxta
eundem philoſophum, ubi diꝭs à ſe factis pro/
miſit deus nõ factus immortalitatem, quod im
poſsibile eſt, ſe dixit eſſe facturũ. Sic enim eum
locutũ narrat Plato. Quoniam eſtis orti, inquit,
immortales eſſe & indiſſolubiles non poteſtis.
Non tamen diſſoluemini, necꝫ uos ulla mortis
fata periment, nec erunt ualentiora, quàm conſi
lium meum, quod maius eſt uinculũ ad perpe/
tuitatem ueſtrã, quàm illa, quibus eſtis colligati. Si
non ſolum abſurdi, ſed ſi ſurdi nõ ſunt qui hæc
àudiunt, nõ uticꝫ dubitãt diꝭs factis ab illo deo
D qui eos fecit ſecundũ Platonẽ, quod eſt impoſsi
bile fuiſſe promiſſum. Qui enim dicit, uos quidẽ
immortales eſſe non poteſtis, ſed mea uolunta/
te immortales eritis: quid aliud dicit, quàm id quod
fieri nõ poteſt, me faciẽte tamẽ eritis? Ille igitur
carnem incorruptibilẽ, immortalẽ, ſpiritalẽ re/
ſuſcitabit, qui iuxta Platonẽ, id quod impoſsibi
le eſt, ſe facturũ eſſe promiſit. Quid adhuc quod
promiſit deus, quod deo promittenti credidit
mũdus, qui etiã ipſe promiſſus eſt crediturus, eſ/
ſe impoſsibile clamãt? Quandoquidẽ nos deũ,
qui etiam ſecundũ Platonẽ facit impoſsibilia, id
facturũ eſſe clamamus. Non ergo ut beatæ ſint

animę corpus eſt omne fugiendum,ſed corpus A
incorruptibile recipiendum. Et in quo cõuenien
tius incorruptibili corpore lætabuntur, quàm
in quo corruptibili gemuerunt? Sic enim non in
eis erit illa dira cupiditas,quã poſuit ex Platone
Vergilius,ubi ait:
Rurſus & incipient in corpora uelle reuerti.
Sic, inquam,cupiditatem reuertendi ad corpo-
ra nõ habebunt,cum corpora,in quæ reuerti cu
piunt,ſecũ habebũt:& ſic habebũt, ut nunquã
non habeant,nunquã ea prorſus uel ad exiguũ
quamlibet tempus ulla morte deponant.

De cõtrarijs diffinitiõib. Platonis atq; Por
phyrij,in quibus ſi uterq; alteri cederet, à
ueritate neuter deuiaret. Cap. XXVII

Ingula quædã dixerunt Plato atq;
s Porphyrius,quæ ſi inter ſe commu
nicare potuiſſent,facti eſſent fortaſ-
ſe Chriſtiani. Plato dixit ſine corpo
ribus animas in æternum eſſe nõ poſſe. Ideo di-
xit,etiam ſapientiũ animas poſt quamlibet lon
gum tempus,tamen ad corpora redituras. Por
phyrius autẽ dixit animam purgatiſsimã cum
redierit ad patrẽ,ad hæc mala mũdi nunquam
eſſe redituram. Ac per hoc quod uerũ uidit Pla
to;ſi dediſſet Porphyrio,etiam iuſtorũ atq; ſa- C
pientium purgatiſsimas animas ad humana cor
pora redituras:rurſus quod uerũ uidit Porphy
rius,ſi dediſſet Platoni,nunquam redituras ad
miſerias corruptibilis corporis animas ſanctas:
ut non ſinguli hæc ſingula,ſed ambo & ſinguli
utrunque dicerẽt,puto quod uiderent eſſe iam
conſequens,ut & redirent animę ad corpora,&
talia reciperẽt corpora in quibus beate,atq; im-
mortaliter uiuerent. Quoniã ſecundum Plato-
nem etiam ſanctæ animæ ad humana corpora
redibunt:ſecundum Porphyriũ ad mala mun-
di huius ſanctę animę nõ redibunt. Dicat itaq; D
cum Platone Porphyrius,redibũt ad corpora.
Dicat Plato cum Porphyrio,non redibunt ad
mala:& ad ea corpora redire cõſentient, in qui-
bus nulla mala patiantur. Hæc itaq; nõ erunt,
niſi illa quæ promiſit deus beatas animas in æ-
ternum cum ſua æterna carne uicturas. Hoc e-
nim quantum exiſtimo iam facile nobis conce-
derent ambo,ut qui faterentur ad immortalia
corpora redituras animas eſſe ſanctorũ,ad ſua
illas redire permitterent,in quibus mala huius
ſeculi pertulerunt,in quibus deum,ut his malis
carerent,pie fideliterq; coluerunt.

Quid ad uerã reſurrectionis fidẽ,uel
Plato uel Labeo,uel etiam Varro con
ferre potuerint,ſi opiniones eorum in
unam ſententiã cõueniſſent. XXVIII

Onnulli noſtrũ,ꝓpter quoddã prę
N clariſsimũ loquendi genus,& prop-
ter nõnulla quę ueraciter ſenſit,amã
tes Platonẽ,dicunt eũ aliquid ſimile
nobis etiã de mortuorum reſurrectiõe ſenſiſſe.
Quod quidẽ ſic tangit in lib. de rep. Tullius,ut
eũ luſiſſe potius,q̃ quod id uerũ eſſet affirmet
dicere uoluiſſe. Inducit enim hominẽ reuixiſſe,
B & narraſſe quædã quę Platonicis diſputatiõib.
cõgruebãt. Labeo etiã duos dicit uno die fuiſſe
defunctos & occurriſſe inuicẽ in quodã compi
to,deinde ad corpora ſua iuſſos fuiſſe remeare,
et cõſtituiſſe inter ſe amicos ſe eſſe uicturos,atq;
ita eſſe factũ donec poſtea morerentur. Sed iſti
autores talem reſurrectionẽ corporis factã fuiſ-
ſe narrarũt,quales fuerũt eorũ quos reſurrexiſſe
nouimus:et huic quidẽ redditos uitæ,ſed nõ eo
modo,ut nõ morerẽtur ulterius. Mirabilius aũt
quiddã Marcus Varro ponit in libris quos cõ-
ſcripſit de gẽte populi Romani,cuius putaui uer
ba ipſa ponẽda: Genethliaci quidã ſcripſerũt,
C inquit,eſſe in renaſcẽdis hoib. quã appellãt πα
λιγγενεσίαν Græci:hãc ſcripſerũt cõfici in annis
nũero quadringẽtis quadraginta,ut idẽ corpus
& eadẽ anima,quæ fuerãt cõiuncta in hoie ali-
quãdo, eadẽ rurſus redeant in cõiunctionẽ. Iſte
Varro quidẽ ſiue illi Genethliaci neſcio qui,non
enim nomina eorũ prodidit,quorũ cõmemora
uit ſententiã,aliquid dixerunt,quod licet falſum
ſit,cũ enim ſemel ad eadẽ corpora quæ geſſerũt,
animæ redierint,nunquã ea poſtea ſunt relictu
ræ,tamen multa illius impoſsibilitatis,qua con-
tra nos iſti garriũt,argumẽta cõuellit,& deſtru-
D it. Qui enim hæc ſentiũt ſiue ſenſerũt non eis ui
ſum eſt fieri nõ poſſe,ut dilapſa cadauera in au-
ras,in puluerẽ,in cinerẽ,in humores,in corpora
ueſcentiũ beſtiarũ,uel ipſorũ quoq; hominum,
ad id rurſus redeant, quod fuerũt. Quapropter
Plato & Porphyrius, uel potius quicũq; illos di
ligũt,et adhuc uiuũt,ſi nobis cõſentiunt,etiã ſan
ctas animas ad corpora redituras, ſicut ait Pla-
to,nec tamẽ ad mala ulla redituras,ſicut ait Por
phyrius:ut ex his fiat cõſequens quod fides prę
dicat Chriſtiana,talia corpora recepturas,in qui
bus ſine ullo malo in æternũ feliciter uiuãt:aſſu-
mant etiã hoc de Varrone,ut ad eadẽ corpora

A redeant in quibus antea fuerũt, et apud eos tota queſtio de carnis in ęternũ reſurrectiõe ſoluetur.

L. VIVES

PRopter quoddã præclariſsimũ loquendi genus.] Tria ſunt quæ Platoni non modo Græciã conciliarunt, ſed orbem uniuerſum: integritas uitæ, ſanctitas præceptorum, & eloquentia. b De mortuorum reſurrectione ſenſiſſe.] Euſebius lib. xi. Præpar. Euang. & mutationẽ mundi, & reſurrectionẽ, & iudiciũ apud inferos ex Moſaica doctrina accepiſſe Platonẽ putat. Narrat enim Plato exacto tempore defecturum terrenũ genus, mundumq́ inſolitis motibus agitatũ, & cõcuſſum iri cum ingenti animantium omniũ pernicie ac clade: poſt aliquantum deinde temporis cõquieturum opera principis dei, qui ne cõcidat, intereatq́ mũdus, gubernacula eius recipiet, addetq́ illi ſempiternam iuuẽtam, & immortalitatẽ. c Inducit enim hominẽ reuixiſſe.] B Herum Pamphylium, qui in acie occubuit Plato in fine lib. De rep. decimo poſt mortẽ die redditum uitæ ſcribit. hanc Cicero fabulam, inquit Macrob. i. lib. Somnij, licet ab indoctis q. ipſe uere conſcius doleat irriſam, exemplum tamen ſtolidæ reprehenſionis uitans, excitari narraturũ, q̃ reuiuiſcere maluit. d Labeo etiã.] Plin. lib. vij. aliquot exempla ponit eorum, qui elati reuixerint: & Plutarchus refert in primo De anima, Enarchũ quendã, ubi mortẽ obijſſet, rediſſe ad uitã, narraſſeq́ animã quidem ſuam è corpore egreſſam, ſed iuſſu Ditis reſtitutam corpori, grauiter illis dæmonibus ab eorum principe caſtigatis, qui cum in mandatis haberent Nicandam coriariũ, & palæſtritem adducere, ad Enarchũ magno errore iſſent, ita paulo poſt Nicandas fato conceſsit. e Genethliaci.] Sunt mathematici diuinaculi, ex natali die de uniuerſo uitæ euentu prædicentes. Gellius Chaldæos, & Genethliacos eodem habet loco lib. xiiij. aduerſus iſtos, inquit, qui ſeſe Chaldæos, ſeu Genethliacos appellant, ac de motu deq́ poſitu ſtellarum dicere poſſe, quæ futura ſunt profitentur. C f παλιγγενεσίαν.] Regenerationẽ. Lactãt. quoq́ li. vij. uerba Chryſippi Stoici ex eius de prouidẽtia libris refert, quibus ille reditum poſt mortẽ noſtrum aſtruxit, καὶ ἡμᾶς, inquit, μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα. Et defunctos iã uita certis temporum reuolutionibus exactis, rurſus in eam, quam nunc habemus faciem reſtitutum iri.

De qualitate uiſionis, qua in futuro ſeculo ſancti deum uidebunt. XXIX

NVNC iam quid acturi ſint in corporibus immortalib. atq; ſpiritalibus ſancti, non adhuc eorum carne carnaliter, ſed ſpiritaliter iam uiuente, quantũ dominus dignatur adiuuare, uideamus. Et illa quidem actio, uel potius quies, atq; ociũ quale futurum ſit, ſi uerum uelim dicere, neſcio. Non enim hoc unquã per ſenſus corporis uidi. Si autem hoc mente, id eſt intelligentia uidiſſe me dicam, quantum eſt, aut quid eſt noſtra intelligentia ad illam excellentiam? Ibi eſt enim pax dei, quæ, ſicut ait Apoſtolus, ſuperat omnem intellectum, quem niſi noſtrũ, aut fortaſſe etiam omniũ ſanctorum angelorũ? Non enim & dei. Si ergo ſancti in dei pacẽ uicturi ſũt, profecto in ea pace uicturi ſunt, quę ſuperat omnẽ intellectũ. Quoniam noſtrum quidem ſuperet, non eſt dubium. Si autem ſuperat & angelorũ, ut nec ipſos excepiſſe uideatur, qui ait omnẽ intellectum: ſecundum hoc dictum eſſe debemus accipere, quia pacem dei, qua ipſe deus pacatus eſt ſicut nouit deus, non eam nos ſic poſſumus noſſe, nec ulli angeli. Superat itaq; omnem intellectum, non dubium quod pręter ſuum. Sed quia & nos pro modo noſtro pacis eius participes facti ſummam in nobis atque inter nos & cum ipſo pacem, quantum noſtrum ſummum B eſt, obtinebimus: iſto modo pro ſuo modo ſciunt eam ſancti angeli, homines autem nũc longe infra, quantumlibet prouectu mentis excellant. Conſiderandum eſt enim quantus uir dicebat: Ex parte ſcimus & ex parte prophetamus, donec ueniat quod perfectum eſt. Et uidemus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Sic iam uident ſancti angeli, qui etiã noſtri angeli dicti ſunt, quia eruti de poteſtate tenebrarum, et accepto ſpiritus pignore tranſlati ad regnum Chriſti, ad eos angelos iam cœpimus pertinere, cum quibus nobis erit C ſancta atque dulciſsima, de qua iam tot libros ſcripſimus, dei ciuitas ipſa communis. Sic ſunt ergo angeli noſtri, qui ſunt angeli dei, quemadmodum Chriſtus dei, Chriſtus eſt noſter. Dei ſunt, quia deum non reliquerunt: noſtri ſunt, quia ſuos ciues nos habere cœperunt. Dixit autem dominus Ieſus: Videte ne contemnatis unum de puſillis iſtis. Dico enim uobis, quia angeli eorum in cœlis ſemper uident faciem patris mei qui in cœlis eſt. Sicut ergo illi uident, ita & nos uiſuri ſumus, ſed nondum ita uidemus. Propter quod ait Apoſtolus quod paulo D ante dixi: Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Premium itaque fidei nobis uiſio iſta ſeruatur, de qua & Ioannes Apoſtolus loquens: Cum apparuerit, inquit, ſimiles ei erimus, quoniam uidebimus eum ſicuti eſt. Facies autem dei, manifeſtatio eius intelligenda eſt, non aliquod tale membrum quale nos habemus in corpore, atque iſto nomine nuncupamus. Quapropter cum ex me quæritur, quid acturi ſint ſancti in illo corpore ſpiritali, non dico quod iam uideo, ſed dico quod credo: ſecundum illud quod in pſalmo lego: Credidi propter quod locutus ſum.

Dico

Dico itaq;, quod uiſuri ſint deum in ipſo corpo
re, ſed utrũ per ipſum, ſicut per corpus nunc ui/
demus ſolẽ, lunã, ſtellas, mare ac terram, & quę
ſunt in ea, non parua quæſtio eſt. Durum eſt di
cere quod ſancti talia corpora tunc habebũt, ut
non poſsint oculos claudere atque aperire cum
uelint. Durius autem quod ibi deum, quiſquis
oculos clauſerit non uidebit. Si enim Propheta
Heliſæus puerũ ſuum Giezi abſens corpore ui/
dit accipientẽ munera, quæ dedit ei Naamã Sy
rus, quẽ Propheta memoratus à lepræ deformi
tate mũdauerat, quod ſeruus nequam domino
ſuo nõ uidente, latenter ſe feciſſe putauerat: quã
to magis in illo corpore ſpiritali uidebũt ſancti
omnia, non ſolũ ſi oculos claudant, uerumetiam
unde ſunt corpore abſentes? Tũc enim erit per/
fectũ illud de quo loquens Apoſtolus: Ex par/
te, inquit, ſcimus & ex parte prophetamus, cum
autẽ uenerit quod perfectum eſt, quod ex parte
eſt, euacuabitur. Deinde ut quomodo poſſet ali
qua ſimilitudine oſtenderet, quantũ ab illa quę
futura eſt, diſtet hæc uita, non qualiumcũq; ho/
minum, uerumetiã qui præcipua hic ſanctitate
ſunt præditi: Cum eſſem, inquit, paruus, quaſi
paruulus ſapiebã, quaſi paruulus loquebar, qua
ſi paruulus cogitabã: cum autẽ factus ſum uir,
euacuaui ea quæ paruuli erant. Videmus nũc
per ſpeculum in ænigmate, tunc autẽ facie ad fa
ciem. Nunc ſcio ex parte, tũc autem cognoſcam
ſicut & cognitus ſum. Si ergo in hac uita ubi ho
minum mirabiliũ prophetia ita comparãda eſt
illi uitæ, quaſi paruuli ad iuuenẽ, uidit tamẽ He
liſæus accipientẽ munera ſeruum ſuum ubi ipſe
non erat: ita ne cũ uenerit quod perfectum eſt,
nec iam corpus corruptibile aggrauabit animã,
ſed incorruptibile nihil impediet, illi ſancti ad
ea, quę uidẽda ſunt oculis corporeis, quibus He
liſæus abſens ad ſeruum ſuum uidendũ non in/
diguit, indigebunt? Nam ſecũdum interpretes
ſeptuaginta iſta ſunt ad Giezi uerba Prophetę:
Nõne cor meum tecum ibat, & noui quòd cõ/
uerſus eſt uir de curru ſuo in obuiam tibi, & ac/
cepiſti pecuniam? &c. Sicut autẽ ex Hebræo in
terpretatus eſt presbyter Hieronymus: Nõne
cor meum, inquit, in præſenti erat, quãdo reuer
ſus eſt homo de curru ſuo in occurſum tui? Cor
de ſuo ergo ſe dixit hoc uidiſſe Propheta, adiu/
to quidem mirabiliter nullo dubitãte diuinitus.
Sed quanto amplius tunc omnes munere iſto
abundabunt, cum deus erit omnia in omnibus.

A Habebunt tamen etiã illi oculi corporei officiũ
ſuum, & in loco ſuo erunt, utetur q; illis ſpiritus
per ſpiritale corp⁹. Neq; enim et ille Propheta,
quia non eis indiguit, ut uideret abſentẽ, nõ eis
uſus eſt ad uidenda præſentia, quę tamẽ ſpiritu
uidere poſſet etiãſi illos clauderet, ſicut uidit ab/
ſentia, ubi cum eis ipſe non erat. Abſit ergo ut
dicamus illos ſanctos in illa uita deũ clauſis ocu
lis non uiſuros, quem ſpiritu ſemper uidebunt.
Sed utrum uidebunt & per oculos corporis, cũ
eos apertos habebũt, inde quæſtio eſt. Si enim
tantum poterunt in corpore ſpiritali eo modo
utiq; etiam ipſi oculi ſpiritales, quãtum poſſunt
B iſti quales nunc habemus, proculdubio per eos
deus uideri non poterit: longe itaq; alterius e/
runt potentiæ, ſi per eos uidebitur incorporea il
la natura, quę non continetur loco, ſed ubiq; to
ta eſt. Non enim quia dicimus deum & in cœlo
eſſe & in terra, ipſe quippe ait per Prophetam:
Cœlum & terram ego impleo, aliam partem di
cturi ſumus eũ in cœlo habere, & in terra aliã,
ſed totus in cœlo eſt, totus in terra: non alternis
tẽporibus, ſed utrunq; ſimul, quod nulla natu/
ra corporalis poteſt. Vis itaq; præpollẽtior ocu
lorũ erit illorum non ut acutius uideãt, q̃ quidã
C perhibentur uidere ſerpentes uel aquilæ. Quan
talibet enim acrimonia cernendi eadẽ quoq; a/
nimalia nihil aliud poſſunt uidere q̃ corpora,
ſed ut uideãt & incorporalia. Et fortaſſe iſta uir
tus magna cernendi data fuerit ad horã, etiã in
iſto mortali corpore oculis ſancti uiri Iob, quan
do ait ad deum: In obauditu auris obaudiebam
te prius, nunc autem oculus meus uidet te, pro/
pterea deſpexi memetipſum, & diſtabui, & exi/
ſtimaui me terram & cinerem. Quamuis hic ni/
hil prohibeat oculũ cordis intelligi, de quibus
oculis ait Apoſtolus: Illuminatos oculos habe/
re cordis ueſtri. Ipſis autem uideri deum, cum ui
D debitur, Chriſtianus ambigit nemo, qui fideli/
ter accipit quod ait deus ille magiſter: Beati mũ
di corde, quoniam ipſi deum uidebunt. Sed u/
trũ etiam corporalibus oculis ibi uideatur, hoc
in iſta quæſtione uerſamus. Illud enim quod
ſcriptum eſt: Et uidebit omnis caro ſalutare dei,
ſine ullius nodo difficultatis ſic intelligi po/
teſt, ac ſi dictum fuerit, & uidebit omnis homo
Chriſtum dei, qui utique in corpore uiſus eſt,
& in corpore uidebitur, quando uiuos & mor/
tuos iudicabit. Quod autem ipſe ſit ſalutare dei
multa ſunt & alia teſtimonia ſcripturarum. Sed
euiden/

euidẽtius uenerãdi illius ſenis Simeonis uerba
declarant. Qui cũ infantẽ Chriſtum accepiſſet
in manus ſuas: Nunc, inquit, dimittis ſeruũ tu/
um domine, ſecundum uerbum tuum in pace:
quoniam uiderunt oculi mei ſalutare tuum. Il/
lud etiam quod ait ſupra memoratus Iob, ſicut
in exẽplaribus quę ex Hebræo ſunt, inuenitur,
Et in carne mea uidebo deũ: reſurrectionẽ qui/
dem carnis ſine dubio prophetauit, nõ tamẽ di
xit, per carnẽ meã. Quod quidẽ ſi dixiſſet, poſ/
ſet deus Chriſtus intelligi qui per carnẽ in car/
ne uidebitur. Nunc uero poteſt & ſic accipi, In
carnę mea[b] uidebo deum: ac ſi dixiſſet, In carne
mea ero, cum uidebo deũ: Et illud quod ait A/
poſtolus, Faciẽ ad faciẽ: non cogit ut deum per
hanc faciem corporalem, ubi ſunt oculi corpo/
rales, nos uiſuros eſſe credamus, quẽ ſpiritu ſine
intermiſsione uidebimus. Niſi enim eſſet etiam
interioris hominis facies, nõ diceret idẽ Apoſto
lus: Nos autẽ reuelata facie gloriam domini ſpe
culantes, in eandẽ imaginẽ transformamur de
gloria in gloriã, tanꝙ ad domini ſpiritũ. Nec a/
liter intelligimus quod in Pſalmo canitur: Acce
dite ad eum, & illuminamini, & facies ueſtrę nõ
erubeſcẽt. Fide quippe acceditur ad deũ, quam
cordis cõſtat eſſe, non corporis. Sed quia ſpiri
tale corpus neſcimus quãtos habebit acceſſus,
de re quippe inexpta loquimur, ubi aliqua, quæ
aliter intelligi nequeãt diuinarũ ſcripturarũ nõ
occurrit, ſed ſuccurrit autoritas: neceſſe eſt ut cõ/
tingat in nobis quod legitur in libro Sapiẽtiæ:
Cogitatiões mortalium timidæ, & incertæ pro
uidentiæ noſtræ. Ratiocinatio quippe illa philo
ſophorũ, qua diſputant ita mẽtis aſpectu intelli
gibilia uideri, & ſenſu corporis ſenſibilia, id eſt
corporalia, ut nec intelligibilia per corpus, nec
corporalia per ſeipſa mens ualeat intueri, ſi poſ/
ſet nobis eſſe certiſsima, profecto certum eſſet
per oculos corporis etiam ſpiritalis nullo modo
poſſe uideri deũ. Sed iſtam ratiocinationem &
uera ratio & prophetica irridet autoritas. Quis
enim ita ſit auerſus à uero, ut dicere audeat deũ
corporalia iſta neſcire? Nũquid ergo corpus ha
bet, per cuius oculos ea poſsit addiſcere? Dein/
de quod de propheta Heliſæo pauloante dixi/
mus, nõne ſatis indicat etiã ſpiritu, non per cor/
pus corporalia poſſe cerni? Quãdo enim ſeruus
ille munera accepit, utiqꝫ corporaliter geſtũ eſt
quod tamen propheta non per corpus, ſed per
ſpiritum uidit. Sicut ergo conſtat uideri corpo/
ra ſpiritu, quid ſi tanta erit potẽtia ſpiritalis cor
poris, ut corpore uideatur & ſpiritus? Spiritus
enim eſt deus. Deinde uitã quidem ſuã in qua
nunc uiuit in corpore, & hæc terrena membra
uegetat facitqꝫ uiuentia, interiore ſenſu quiſqꝫ
nõ per corporeos oculos nouit: aliorum uero ui
tas, cum ſint inuiſibiles, per corpus uidet. Nam
unde uiuentia diſcernimus à non uiuentibus
corpora, niſi corpora ſimul uitaſqꝫ uideamus,
quas niſi per corpus uidere non poſſumus? Vi/
tas autẽ ſine corporibus corporeis oculis nõ ui/
demus. Quãobrẽ fieri poteſt, ualdeqꝫ credibile
eſt, ſic nos eſſe uiſuros mundana tunc corpora
B cœli noui & terræ nouę, ut deũ ubiqꝫ præſentẽ,
& uniuerſa etiã corporalia gubernantẽ, per cor
pora quæ geſtabimus, & quæ cõſpiciemus qua
quauerſum oculos duxerimus, clariſſima perſpi
cuitate uideamus: non ſicut nunc inuiſibilia dei,
per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur
per ſpeculum in ęnigmate, & ex parte, ubi plus
in nobis ualet fides, qua credimus, ꝙ rerum cor
poralium ſpecies, quã per oculos cernimus cor/
porales. Sed ſicut homines inter quos uiuẽtes,
motuſqꝫ uitales exerentes uiuimus: mox ut aſ/
picimus, non credimus uiuere, ſed uidemus,
C cum eorũ uitam ſine corporibus uidere nequea
mus, quam tamen in eis per corpora remota o/
mni ambiguitate conſpicimus: ita quacunqꝫ ſpi
ritalia illa lumina corporum noſtrorum circum
feremus, incorporeũ deum omnia regentem, e/
tiam per corpora contuebimur. Aut ergo per il/
los oculos ſic uidebitur deus, ut aliquid habeãt
in tanta excellentia menti ſimile, quo & incorpo
rea natura cernatur, quod ullis exẽplis ſine ſcri/
pturarum teſtimonijs diuinarũ uel difficile uel
impoſsibile eſt oſtendere. Aut quod eſt ad in/
telligendum facilius, ita deus nobis erit notus
atqꝫ cõſpicuus, ut uideatur ſpiritu à ſingulis no/
D bis in ſingulis nobis, uideatur ab altero in al/
tero, uideatur in ſeipſo, uideatur in cœlo nouo,
& in terra noua, atque in omni, quæ tunc fue/
rit creatura: uideatur & per corpora in omni cor
pore quocunqꝫ fuerint ſpiritalis corporis oculi
acie peruenientes directi. Patebunt etiam cogita
tiones noſtrę inuicem nobis. Tunc enim imple
bitur quod Apoſtolus ait. cum enim dixiſſet:
Nolite ante tempus iudicare quicquã: mox ad/
didit, donec ueniat dominus & illuminet abſcõ
dita tenebrarum, & manifeſtet cogitationes cor
dis, & tunc laus erit unicuiqꝫ à deo.

L. VIVES

VEl potius quies.] Nam erit à cũctis laboribus requies: & neſcio quo pacto ſuauius eſt quietis nomen, ꝙ actionis, idcirco Ariſtoteles contemplationem illam, quam extremã beatitudinem facit, quietem nominat: adde quod illud eſt, ſabbatum, id eſt ociũ & requies ſempiterna. b Videbo deum.] In quibuſdam Auguſtini antiquis codicibus legitur, uidebo deũ ſaluatorem meum. Sed nec in Hiero. uerſione legimus: nec uidetur ab Auguſtino additum, ex ijs quæ ſequuntur: nam de deo loquitur ſine humanitate: porro ſi Saluatorem adiecißet de Chriſto uideretur dixiſſe.

De ęterna felicitate ciuitatis dei ſabbatoq́ꝫ perpetuo. Caput XXX

a QVanta erit illa felicitas ubi nullum erit malum, nullum latebit bonũ, uacabitur dei laudibus, qui erit omnia in omnibus. Nã quid aliud agetur, ubi neqꝫ ulla deſidia ceſſabitur, neque ulla indigentia laborabitur, neſcio. Admoneor etiã ſancto Cantico ubi lego, uel audio: Beati qui habitant in domo tua domine, in ſecula ſeculorũ laudabunt te. Omnia membra & uiſcera incorruptibilis corporis, quæ nũc uidemus per uſus neceſsitatis uarios diſtributa, quoniam tunc non erit ipſa neceſsitas, ſed plena, certa, ſecura ſempiterna felicitas, proficiẽt in laudibus dei. Omnes quippe illi, de quibus iam ſum locutus, qui nũc latent harmoniæ corporalis numeri non latebunt, intrinſecus, et extrinſecus per corporis cũcta diſpoſiti, & cũ cæteris rebus quæ ibi magnę atqꝫ mirabiles uidebuntur, rationales mẽtes in tanti artificis laudem rationabilis pulchritudinis delectatione ſuccendent. Qui motus illic talium corporum ſint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non ualeo. Tamen & motus & ſtatus ſicut ipſa ſpecies decẽs erit, quicunqꝫ erit, ubi quod non decebit, non erit. Certe ubi uolet ſpiritus, ibi protinus erit corpus: nec uolet aliquid ſpiritus, quod nec ſpiritũ poſsit decere nec corpus. Vera ibi gloria erit, ubi laudantis, nec errore quiſquã, nec adulatione laudabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno, ſed nec ad eum ambiet ullus indignus, ubi nullus permittetur eſſe, niſi dignus. Vera pax ibi eſt, ubi nihil aduerſi, nec à ſeipſo, nec ab alio quiſquã patietur. Præmiũ uirtutis erit ipſe qui uirtutem dedit, & qui ſeipſum quo melius & maius nihil poſsit eſſe, promiſit. Quid eſt enim aliud quod per Prophetã dixit, Ero illorũ deus, & ipſi erũt mihi plebs: niſi, ego ero unde ſatiẽtur: ego ero quęcũqꝫ ab omnibus

A honeſte deſiderãtur, et uita, & ſalus, et uictus, et copia, & gloria, & honor, & pax, & oĩa bona? Sic enim et illud recte intelligitur, quod ait Apoſtolus, ut ſit deus omnia in omnibus. Ipſe finis erit deſideriorum noſtrorũ, qui ſine fine uidebitur, ſine faſtidio amabitur, ſine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profecto erit omnibus, ſicut ipſa uita æterna cõmunis. Cæterũ qui futuri ſint pro meritis præmiorum etiã gradus honorũ atqꝫ gloriarum, quis eſt idoneus cogitare, quãto magis dicere? Quod tamen futuri ſint, nõ eſt ambigendũ. Atqꝫ id etiam beata ciuitas illa magnũ in ſe bonum uide-

B bit, quod nulli ſuperiori ullus inferior inuidebit, ſicut nũc nõ inuidẽt archãgelis angeli cæteri: tã quã nolit eſſe unuſquiſqꝫ quod nõ accepit, quãuis ſit pacatiſsimo cõcordiæ uinculo ei qui accepit obſtrictus, ꝙ nec in corpore uult oculus eſſe qui eſt digitus, cum membrũ utrũqꝫ cõtineat totius carnis pacata cõpago. Sic itaqꝫ habebit donum alius alio minus, ut hoc quoqꝫ donũ habeat, ne uelit amplius. Nec ideo liberũ arbitrium nõ habebũt, quia peccata eos delectare non poterunt. Magis quippe erit liberũ à delectatione peccandi uſqꝫ ad delectationẽ nõ peccandi in-

C declinabilẽ liberatũ. Nam primum liberũ arbitrium quod homini datũ eſt, quando primum creatus eſt rectus, potuit nõ peccare, ſed potuit & peccare: hoc autẽ nouiſsimũ eo potẽtius erit, quo peccare nõ poterit. Verum hoc quoqꝫ dei munere, nõ ſuæ poſsibilitate naturæ. Aliud eſt enim eſſe deum, aliud participem dei. Deus natura peccare nõ poteſt, particeps uero dei ab illo accipit, ut peccare nõ poſsit. Seruandi autẽ gradus erant diuini muneris, ut primũ daretur liberum, quo nõ peccare poſſet homo, nouiſsimum quo peccare non poſſet: atqꝫ illud ad cõparandum meritum, hoc ad recipiendum præmium

D pertineret. Sed quia peccauit iſta natura cum peccare potuit, largiore gratia liberatur, ut ad eam perducatur libertatẽ, in qua peccare nõ poſsit. Sicut enim prima immortalitas fuit, quã peccando Adam perdidit, poſſe non mori, nouiſsima erit non poſſe mori: ita primum liberũ arbitrium, poſſe non peccare, nouiſsimum non poſſe peccare. Sic enim erit inamiſsibilis uolũtas pietatis & æquitatis, quomodo eſt felicitatis. Nam utique peccando nec pietatem, nec felicitatem tenuimus, uoluntatem uero felicitatis, nec perdita felicitate perdidimus. Certe deus ipſe nunquid

quid quia peccare non poteſt,ideo liberum ar/
bitrium habere negãdus eſt? Erit ergo illius ci/
uitatis,& una in omnibus,et inſeparabilis in ſin
gulis uoluntas libera,ab omni malo liberata,&
impleta omni bono,fruens indeficiẽter æterno
rum iocunditate gaudiorum,oblita culparum,
oblita pœnarum,nec tamen ideo ſuæ liberatio
nis oblita,ut liberatori ſuo ſit ingrata. Quãtum
ergo atrinet ad ſcientiam rationalẽ,memor præ
teritorum etiam malorum ſuorum, quantũ au/
tem ad experientis ſenſum,prorſus immemor.
Nam & peritiſsimus medicus,ſicut arte ſciũtur,
omnes ferè morbos corporis nouit:ſicut autem B
corpore ſentiuntur, plurimos neſcit, quos ipſe
non paſſus eſt. Vt ergo ſcientiæ malorum duæ
ſunt,una qua potentiam mentis non latent,alte
ra qua experiẽtis ſenſibus inhærẽt. Aliter quip
pe ſciuntur omnia uitia per ſapientiæ doctrinã,
aliter per inſipiẽtis peſsimam uitam:ita & obli/
uiones malorum duæ ſunt. Aliter ea nanq; o/
bliuiſcitur eruditus & doctus.aliter expertus &
paſſus. Ille ſi peritiam negligat,iſte ſi miſeria ca/
reat. Secundum hanc obliuionem quam poſte
riore loco poſui,non erunt memores ſancti præ
teritorum malorum. Carebunt enim omnibus
malis,ita ut penitus deleantur de ſenſibus eorũ. C
Ea tamen potentia ſcientiæ,quæ magna in eis
erit,non ſolum ſua præterita,ſed etiam damna/
torum eos ſempiterna miſeria non latebit. Alio
quin ſi ſe fuiſſe miſeros neſcituri ſunt,quomodo
ſicut ait Pſalmus: Miſericordias domini in æter
num cantabũt? Quo cantico in gloriam gratiæ
Chriſti,cuius ſanguine liberati ſumus,nihil erit
profecto illi iocũdius ciuitati. Ibi perficietur: Va
cate & uidete quoniam ego ſum deus. Quod e/
rit ibi uere maximum ſabbatum non habẽs ue
ſperam. Quod commendauit dominus in pri/
mis operibus mundi, ubi legitur: Et requieuit D
deus die ſeptimo ab omnib. operibus ſuis,quæ
fecit: & benedixit deus diem ſeptimum, & ſan/
ctificauit eum,quia in eo requieuit ab omnibus
operibus ſuis,quæ inchoauit deus facere. Dies
enim ſeptimus etiam nosipſi erimus,quando e/
ius fuerimus benedictione & ſanctificatiõe ple
ni atq; refecti. Ibi uacantes uidebimus, quoniã
ipſe eſt deus,quod nobis ipſi eſſe uoluimus,quã/
do ab illo cecidimus, audientes à ſeductore, Eri
tis ſicut dij: & recedentes à uero deo,quo facien
te dij eſſemus eius participatione,non deſertio/
ne. Quid enim ſine illo fecimus,niſi quod in ira
eius defecimus? A quo refecti,& gratia maiore
perfecti,uacabimus in æternũ,uidentes quia ip
ſe eſt deus,quo pleni erimus, quando ipſe erit
omnia in omnibus. Nam & ipſa bona opera no/
ſtra,quãdo ipſius potius intelligũtur eſſe q̃ no/
ſtra,tunc nobis ad hoc ſabbatum adipiſcendũ
imputantur,quia ſi nobis ea tribuerimus, ſerui/
lia erunt cum de ſabbato dicatur: Omne opus
ſeruile in eo nõ facietis. Propter quod & per E/
zechielẽ prophetã dicitur: Et ſabbata mea dedi
eis in ſignum inter me & inter eos,ut ſcirẽt,quia
ego dominus,qui ſanctifico eos. Hoc perfecte
tunc ſciemus,quãdo perfecte uacabimus,& per
fecte uidebimus,quia ipſe eſt deus. Ipſe etiã nu
merus ætatũ ueluti dierũ,ſi ſecũdum eos articu/
los temporis computentur,qui in ſcripturis ſan
ctis uidentur expreſsi,iſte ſabbatiſmus euiden/
tius apparebit,quoniam ſeptimus inuenitur,ut
prima ętas tanquã dies primus ſit ab Adã uſq;
ad diluuiũ:ſecunda inde uſq; ad Abrahã, non
æqualitate temporũ,ſed numero generationũ.
Denas quippe habere reperiũtur. Hinc iam ſi/
cut Matthæus Euangeliſta determinat,tres æ/
tates uſq; ad Chriſti ſubſequũtur aduentũ,quę
ſingulæ denis & quaternis generationibus ex/
plicantur. Ab Abrahã uſq; ad Dauid una: alte
ra inde uſq; ad trãſmigrationẽ in Babyloniã,
tertia inde uſq; ad Chriſti carnalem natiuitatẽ.
Fiũt itaq; omnes quinq;. Sexta nũc agitur, nul
lo generationum numero metienda,propter id
quod dictũ eſt: Non eſt ueſtrũ ſcire tẽpora,quę
pater poſuit in ſua poteſtate. Poſt hanc tanquã
in die ſeptimo requieſcet deus,cum eundẽ ſepti
mũ diem,quod nos erimus,in ſeipſo deus faciet
requieſcere. De iſtis porrò ætatibus ſingulis di/
ligenter longum eſt diſputare. Hæc tamen ſep/
tima erit ſabbatum noſtrum,cuius finis non e/
rit ueſpera, ſed dominicus dies uelut octauus
æternus,qui Chriſti reſurrectione ſacratus eſt,
æternam non ſolum ſpiritus,uerũetiam corpo/
ris requiem præfigurãs. Ibi uacabimus, & uide
bimus:uidebimus & amabimus. amabimus &
laudabimus. Ecce quod erit in fine ſine fine. Nã
quis alius noſter eſt finis, niſi peruenire ad re/
gnum cuius nullus eſt finis? Videor mihi debi
tum ingentis huius operis adiuuante domino
reddidiſſe. Quibus parum uel quibus nimium
eſt,mihi ignoſcant. Quibus autem ſatis eſt, nõ
mihi ſed domino mecum gratias congratulan
tes agant. Amen.

L. VIVES

a QVanta erit illa felicitas.] Dici poterant innumera ſed & ſequendus Auguſtinus, & de re tam ſacroſancta nihil temere uel pronunciandum, uel ſcribendũ: nec fas eſt ad philoſophiã & humanas quæſtiunculas reuocare, quod deus arcaniſs. eſſe iuſsit, nec oculis oſtendit, nec auribus eloquutus eſt, nec in cogitationes menteſq́ mortalium immiſit. magna eſſe & admirabilia credi uoluit, & ea ſperari tantũ à nobis, tum demum intellecturis, cũ uoti compotes facti ſpectabimus coràm omnia præſentia & oculis atque adeo nobis ipſis ipſis coniunctiſs. & affixa, ut ſic cognoſcamus, quemadmodum nunc cogniti ſumus. nec inquirẽdum eſt actus ne ſit intellectus beatitudo illa, an uoluntatis potius: utrum intuebiť omnia in deo mens noſtra, an ab aliquibus arcebitur, ne ſi contentioſe nimium hæc quæſierimus, nec uoluntatis ſit nec intellectus felicitas, nec aliquid uideamus in deo. Omnia erunt gaudiorum & beatitudinum plena, non modo uoluntas & intellectus ſed oculi, aures, manus, totum corpus, totus animus, tota mẽs. Omnia cernemus in deo, quæ uolemus, & ſuo beatitudinis gradu quiſq; contentus erit, nec alteri quem propinquiorem ſpectabit deo, inuidebit, quoniam tam beatus erit unuſquiſq;, quàm uolet. b Videor mihi debitum ingenus huius operis.] Et ipſe pariter nõ mihi minus ingens abſoluiſſe opus, & uarium laborem extiſſe uideor, quàm ſibi Auguſtinus. Quantum enim illius ingenij, eruditionis, ſanctitatis uiribus admirandũ iſtorum uoluminum erat onus, tantũ imbecillitati & imperitiæ noſtræ, horum tenuium leuiumq́ commentariorum. ſi quid dixi, quod placeat, habeat lector gratiam deo propter me: ſi quod non placeat, ignoſcat mihi propter deum, & maledictis det ueniam propter benedicta. Errores uero ſi benigne emendarit, ac ſuſtulerit, demerebitur & me, & lectores, qui confiſi forſitan mihi fallerentur.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS episcopi, libri de Ciuitate dei ad Marcellinum xxij. & ultimi finis.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

IN D. AVRELII AVGVSTINI CIVITATEM DEI TAM EORVM QVAE IN AVGVSTINO, QVAM L. VIVIS COMMENTARIIS TRACTANTVR INDEX.

A

Aron obſtrictus uitulum populo fecit columna 775.d
aaronis genus uſq; nūc durat 953.b
Abakuc quo uixerit tēpore 1084.d
Abdias quis, & ubi eius ſepulchrum columna 1084.d
quo fuerit tempore: ex illius prophetia 1083.b
Abel bonus: poſterior naſcitur 806.a
Chriſti figura 816.d
Abeona dea 254.c
Abortiui fœtus: an ſint reſurrecturi 1362.a
Abraham ſub Nino primo Aſſyriorum rege natus 994.c 995.b
in ignem à Chaldeis miſſus 895.b
quo tempore de Babylonia ſit egreſſus 895.c
abrahæ cur nomen mutatum ſit 912.c
Saram ſororem non mentitur 899.c
per femur cur fecerit iurare ſeruum 919.b
nō fuit homicida, q̄d filiū mactare uoluit 78.c.d
abraam poligamus: præſtantior Iſaac Monogamo 922.a & ſequenti
iam ſenex, quare Cethuram duxerit uxorem columna 919.c & ſequenti
quo animo uſus ſit Agar 907.d
clxxv. annorum moritur 832.a 999.b
abrahami uita 996.a b
ætas, & ex Meſopotamia exitus 893.a & ſeq.
genus, & patria 890.a & ſeq.
proſapia numeroſa 819.d
promiſsiones 895.d & ſeq. obediētia 781.d
corpus emortuum 913.a
uiſio eius de conſummatione ſacrificij, exponitur myſticos 305.a & ſeq.
patris eius Thare mors 918.d
abrahami obedientia tentatur 917.a
Academia quid 463.b c uetus, & noua 463.d
academiæ tres ſecundum Euſebium 1141.d
academici unde dicti 462.b
academici duplices, ueteres & noui 1140.a
academici nihil certo poſſe ſciri opinant 643.c
nihil affirmāt, & omnium dicta refellunt 271.a
Acarnanes annum ſex menſ. habuere 826.c
Acca laurētia ſcortū 353.b Romuli nutrix 1059.b
Achad, quę Archad, id eſt Niſibis, Meſopotamię ciuitas 872.d
Achaia Aegialia dicta 897.d
Achas rex Iudæ 1060.c
Acheruſia ſpecus 1031.c
Achimelech Philiſtiorum regum nomen commune 933.c
Acies inter ſe concurrentes auditæ 145.d
Aconitum uenenum 1031.c
Acropolis urbs prima 820.a
Acta quæ nunc Attica 1013.b
Accius Nauius cotem ſecuit nouacula 567.b
Actij ludi Apollinis 1023.d
Actores qui 116.a
Adam interpretatur homo 838.d
adam prophcia 938.c
ante malus, quam de fructu edit 778.c d
adam nunquā cum uxore in Paradiſo congreſſus 799.d
adam in paradiſo poteſtas 782.b ætas 823.a
adamo quidam hic ſunt beatiores 625.a
ex adam primo malus natus filius 806.a
adā an cupiditate ligni ꝓhibiti ſit tētatus 773.a
eius peccatū, cur tantam metuerit pœnā 777.c
cur fœminæ paruerit 775.d
adam de peccato excuſatio 777.a
adam iuſte hac pœna multatus 781.c & ſeq.
adamiani nuptias negarūt futuras ſi Adam non peccaſſet 791.c
Adeona dea 254.c
Addo propheta Zachariæ pater 1095.a
Adonis, formoſiſsimus iuuenis 353.c
Adria Apuliæ ciuitas 1045.c
Adrianus Chriſti fautor 1127.c
Aduerſitates, mali ſolum malas ęſtimant, & metuunt 155.b c
duo ſunt, & adulterium unus cōmittit 64.d
adulterium Cæſaris tempore Romæ puniri cœptum 162.a
Aer aia dictus 621.d ἀὴρ 480.c ſpiritus 297.a
aer ab igne patitur 1290.b
cur Iunoni tribuatur 235.d 574.b
ſæpe inter aquas & aquas medius eſt 1357.c
locus dęmonum eſt 470.a 1324.b
Affectus animi quatuor 755.d
ſecundum Stoicos 763.b unde ſint 504.b
à uolūtate pēdere 759.d dęmones dicti 514.a
affectus in Chriſtianis, nō quęrimus an ſint, ſed quare ſint 504.d
affectus animi qui non habent, recte non uiuūt columna 769.b
affectus nec deo, nec angelis ineſſe 505.c
affectus animi an habuerint primi homines ante peccatum 772.d
affectibus quomodo utantur pij 767.b & ſeq.
Ad tempus hic affligi, bonū eſſe dixit Plato 512.b
Agamemnon Iphigeniam filiam, Dianę ſacrificauit 69.b
agamemnonis ortus 1042.d
Agar terrenam ſignificat ciuitatem 807.c d
Agenoria dea 240.c 247.d
Aggæus, quo tempore fuerit 1093.a

ἐγμᾶς Mercurius dictus 242.b
Agrorum ſtercorationem Sterces inuenit columna 1042.b
Agriculturã, quis primo inuenerit 401.a 1006.d
Alba ab Aſcanio condita 175.c 1057.b
unde Albani reges dicti 1057.b
à Romanis euerſa 177.c
albæ ciuitates multæ 178.b
Albula qui Tiberis flu. 260.c
Albunea Sibylla Tyburs dicta 1064.c
Alchimus pontifex Iudæorum 1112.d
Alcibiades, Socratem audiens ob ſuam triſtatur ſtultitiam 765.d
Alcibiades taxatus Eupolim poetam ſubmergit columna 104.c
Alecto infernalis furia & eius officium 174.c
Aleæ ludus à Mercurio inuentus 491.c
aleam inuenit dæmon 772.b
Alexander magnus 1105.d & ſeq.d
ſex annis Aſiæ imperat 229.d
uicit Iudæos 112.b
felix prædo dictus, & feſtiuum in illum piratæ cuiuſdam dictum 225.b c
pontificem ſummum adorat 1114.a
deorum ſacra à ſacerdote Aegyptio accipiens, comburit 442.c
alexandrini regni diuiſio 1106.d
alexãder Aphrodiſeus Ariſtot. interpres 457.b
alexander Hieroſolymitanus epiſcopus martyr columna 1127.d
Alexander, rex & pontifex 1113.a
alexandra fœmina Iudæorum regnum adminiſtrat 1114.c
alexandriæ opp. multæ 702.c
Allegoria quid 808.b
allegoriæ uſus neceſſarius in ſcripturis 751.c d
Almon flu. prope urbem Tyberi miſcetur 97.a
Almus quid 389.a
Altare dei, cor noſtrum 540.d
Altellus Romulus dictus 410.a
Alter deus 409.c
Amalthea Sibylla cumana dicta 1064.b
Ambroſius Theodoſium ſacris interdicit 333.b
Amelita quid 595.a
nec Amicitiæ tuta eſt ſoliditas 1158.b
Amilmadapacus Aſſyriorum rex 1073.c
Amitini qui 837.d
Ammon rex Aegypti, qui Thamus 491.c
Ammonius medicus 1340.c
Amonitæ pop. Arabes 1119.b
Amor & dilectio differunt 762.d
amor quid ſecundum ſcripturas 761.a
& quod nihil differat à dilectione Ibid.b
circa pulchra uerſatur 529.c
amor item ordinate amandus eſt 849.a
amor ſanctus, uerum incenſum 540.d
amorem an in nobis ſentiamus 646.b
in malum & bonum eſſe accipiendum 761.b
in amore uitia 1153.c
Amos propheta quo ſcripſerit tempore 1074.d
Amphiaraus, Pyromantiæ autor 406.a
Amphion Muſicus 1035.c
Amphitheatrum quid 178.d
Amulius Latinorum rex 1059.a
Amynta xviij. rex Aſſyr. 1019.d
Analogia an ualeat in grammatica 720.c
ἀναῤῥύσις, dies feſtus Athenienſium 385.b
Anaxagoras philoſophus 432.a
à Pericle liberatus 1105.b
Anaximander philoſophus 431.d
anaximandri tempora 1069.d
anaximandri duo 433.d
Anaximenes philoſophus 432.a
quando uixerit 1069.d
Andromache Hectoris coniunx 174.c
Andromeda in cœlum adducta, ſtellas habet xx. columna 1038 d
Androgyni, Hermaphroditi dicti 850.a
Angelorum bonorum & malorum differentiæ columna 654.a & ſeq.
angelorum uoluntas quæ 296.d
locus empyreus, ſecundum Porphyrium 550
natura qualis mox ab initio fuerit 622.c
felicitas, qualis ante caſum 625.d
angelis quãdo ſimiles erimus, & propinqui columna 458.b
ineffabili quodam modo loquitur deus 877.a
tam bonis, quàm malis eandem eſſe naturã columna 660. & ſeq. copio.
angelos noſtros eſſe ut ſunt dei 1388.b
habere corpora 853.b
Angelorum beatitudo firmata, ut ab ea nunquam excidant 626.b
an angelis bonis, bona uolũtas ſit concreata columna 671.c & ſeq.
ex ſanctis angelis procedẽte tempore diabolos faciebat Origenes 1300.a
Angeli an caſum ſuum prius nouerint 623.a 625 & ſequenti
angelorum malorum lapſus per homines impletur ſaluandos 1328.c
angelos malos peccãdo aliquo modo mortuos eſſe 746.c
propter ſuperbiam cœlo pulſos 667.c
Angeli quando ſint creati, 617.a 631.d
& quod ſint opus dei Ibid.c & ſeq.
an ſint in gratia creati diſſentiunt theologi columna 673.c
quando inter bonos & malos ſit diſcretum columna 631.d
angelorum creatio 652.a & ſeq.
poſt creationem conditio 623.d
angelos ſemper fuiſſe, quomodo intelligatur columna 683.b & ſeq.
Angeli quantum ſciant in cœlo 530.a
quomodo futura ſciant 529.a b
beatum facere non poſſunt 420.b
angelorum uis & potentia 730.d
cum hominibus amicitia 1159.c
cognitio perfectiſsima 648.a

ſcientia

ſcientia quantum diſtet à ſcientia dæmonum col. 528.d
potentiam, ex dæmonum operibus cognoſcendam 1279.c d
angelos non eſſe creatores rerum 699.b
non poſſe eſſe mediatores noſtros 519.a b
Angeli quare aliquãdo uiſi ſunt comedere 757.b
nolunt ſibi ſacrificari 547.b
per angelos deum patribus apparuiſſe 914.c
Angelus nuncius dicitur 526.c
non naturæ ſed miniſterij nomen eſt 852.c
angeli dei homines dicti 850.d 849.d
ſine affectibus, affectuum nomina habent 505.c
angelos quidam dæmones uocant 526.a & ſeq.
Angerona dea & eius ſimulachrum 231.d 1005.c
Anguis cur dicatus Aeſculapio 567.c
anguitenens in cœlo Aeſculapius eſt 567.c
An ſola anima ſit homo 1144.c
aliquando homo dicitur 742.d 757.b
animæ partes tres & illarũ ſedes 409.c d 789.b
gradus habere tres ſecundum Varronem 408.a
animam agere unde dicatur 716.c
animas intellectuales à ſolo deo illuſtrari Platonicorum ſententia 539.a & ſeq.
contra animarũ transmigrationẽ 702.d & ſeq.
Animæ à corpore ſeparatio, an ſit illi pœna col. 724.b & ſeq.
animas ſine corpore eſſe poſſe dixit Plato col. 1385.a
anima Hermotimi corpore relicto quando uolebat uagabatur 797.d
Anima corpore exuta, quo migret ſecundum Platonem 595.a
quæ poſt exutum corpus habebit, participatione accipiet 620.b
quo igne uratur 1288.b
animæ corpore exutæ, quo loco contineantur, reſurrectionem expectantes 715.b
animas exutas, ſuorum corporum, non alienas deſiderare carnes 733.d & ſeq.
nunquam ad iſta mundi mala redituras credidit Porphyrius 1385.b
Animæ mortuorum peccatis oppletæ noxiæ ſunt uiuentibus, & turbulentæ 558.a
Anima primi hominis, quando creata 698.b
cum omnes ex eadem ſint ſubſtantia, qui fiat ut non omnes eodem modo intelligant 445.a
Anima quare immortalis dicta, & quę illius mors col. 708.a b
etiam peſſima melior optimo corpore 510.a
animæ uiuere & mori quid 708.a & ſeq.
animam non eſſe deo coæternam 595.c & ſeq.
ἐντελέχειαν nominat Ariſt. 1359.b
Animæ liberandæ uniuerſalis uia, eſt ipſa Chriſtiana religio 597.b & ſeq. copioſe
animarum purgatio uera 577.c & ſeq.
ſecundum Porphyrium 550.a & ſeq.
Anima quid ſit uariæ philoſophorum opiniones col. 621.d
quintum corpus eſt ſecundum Ariſt. 1356. d ſecundum Platonem, nullum Ibid.
ut beata ſit anima omne corpus eſſe fugiendum dicunt quidam 1384.a
animam quidam deo coæternam arbitrantur col. 609.d & ſeq.
animam rationalem, animalium tria genera habent, dij dæmones & homines 466.c
eſſe de ſubſtantia dei, opinatur Lactantius col. 748.c
in hunc mundum traditam, ut mala cognoſcat, dixit Porphyrius 693.d
animam mundi per numeros muſicos in omnibus partibus extenſam Plat. ſententia col. 728.a
de anima Origenis error 637.d
de animarum in corpora reditu, opiniones uariæ 695.c
in corpora redeundi cupiditas 1384.d & ſeq.
tranſanimatio ſecundum philoſophos 594.b c
animas, cœleſtis ignis eſſe particulas dixit Plato 1358.c
propter peccata corporibus, quaſi uinculis incluſas, quidam dixere 637.c
geminas in mundo poſuit Plato 324.a
in dæmones conuerti Platonicorum opinione col. 512.a
poſt mortem in beſtias migrare docuit Plato col. 593.a
Prima animi quæ 1144.b
animi affectus principes quatuor 755.d
animum noſtrum de ſubſtantia aſtrorũ deciſum putat Plato 444.d
Animalia omnia domeſtica ſubito Romæ efferata 220.d
animalia ſuperfœtantia 290.a
cur pro dijs coluerint ueteres 492.a b
animalia bruta qualem habeant ſcientiam col. 644.d
animalia quæ in igne uictitant 666.d
animalia omnia, homini in paradiſo ſubdita col. 775.c
quare deleta in diluuio 856.b
quæ fuerint in arca 859.d & ſeq.
qualiter in omnes terræ partes ſint diuiſa col. 878.a b
cur non occidant Manichei 759.c
animalium uoluntas quæ 296.d
animalium creatores angelos eſſe dixit Plato col. 702.d
animalium quorundam natura & opera peculiaria 796.b
Annonæ præfectus primus Romę creatus 185.c d
Annulus equeſtris ordinis inſigne 194.b
annuli uſum à Prometheo manaſſe 1010.b
Anna, id eſt gratia eius 943.d
Annus decẽ tantũ menſibus cõcluſus olim 382.b
annum noſtrum decem annis ueterum conſtare quidam opinantur 826.a
anni Aegyptiorũ breues 675.a. Et quod Græcorum annis plus ſit credendum Ibid.b
anni ab Adam uſq; ad diluuium 843.c
annorum diuerſitas apud diuerſos 826.c

ſupputatio latina cum Hebræorum concordat col. 823.a
in ſupputatione, quibus potiſsimū ſit credendū col. 828.b & ſeq.
annos huius ſeculi non eſſe 947.a
diuerſos diuerſi habuere 676.cd
ueterum pares fuiſſe noſtris probatur 831.a & ſeq. 825.d
de mille annis, quorum meminit Ioan. 1205.a
Anſeres capitolini, Iunoni ſacri 138.d
anſerum feſta, & honor apud Romanos col. 139.a.137.b
Antandros urbs Phrygiæ 1056.b
Antæus terræ filius 1025.d
in terram cadens fortior redditus 1027.c
Antœci qui 883.c
Anticatones duos ſcripſit Cæſar 72.c
Antichriſti aduentus 1229.b & ſeq.
de antichriſti perſequutione Dan. prophetia col. 1241.d
antichriſtus quanto ſit regnaturus tempore col. 1243.a 1291.b
antichriſti temporibus tribulationes erunt maximæ 1316.c
Antichthones qui 883.c
Antiochus contra Iudæos 1112.c
antiochus Aſcalonita Ciceronis & Varronis præceptor 1147.a
Antipater, prius Antipas dictus 1114.c
Antiphanes Lariſſæus comicorum primus 104.d
Antipodas non eſſe 882.cd
Antiſthenes Cynicæ ſectæ autor 438.a 790.b 1141.d
Antitheſis uſus 630.d
Antoninus Chriſtianorum perſequutor 1127.c
M. Antonius ab octauio uictus in Galliam fugit col. 212.a
Antoniani belli hiſtoriam, Cicero in Philippicis conſcripſit 212.c
Anthropophagi pop. 1370.d
Anubis deus 118.b
ἀοργασία quid 1368.c
Ἀπάθεια quid & quod non huius ſit uitæ 764.c
Apaturia feſta 1056.c
Apes ſine ſexu eſſe 860.b
quomodo naſcantur 862.c
Apex flaminis quid 119.d. Et quibus datus à Romanis Ibid.
Aphrica à locuſtis uaſtata 214.a
aphricæ limites 897.b & ſeq.
Apia regio 1003.b
Apis Aegyptiorum deus 1004.& ſeq.
ſerapis dictus 1001.cd
in bouis ſpecie colitur 492.a
apis tertius rex Argiuorum 1002.c
Ἀπλαδιος quid 923.b
Apollo Latonæ filius 1028.a
cur ſagittas habeat 396.a & ſeq.
laomedonti, conductus mercede 157.b
ephebus pingitur 352.d
eius ſimulachrum Deli Ibid.
nomius dictus 1038.a lycius unde 1020.b
apollinis ludi multi 1023.d
apollini Delphico ludi inſtituti 1025.a
apollinis Delphici oracula quomodo inuenta col. 242.ab
oracula qualia 189.a
templi inſcriptio 461.a
apollinis carnīj ſacra 1025.a
apollinis Cumani ſimulachrum quatriduo fleuit 169.b
apollinem quidam ſolem putant 395.d
Apoſtolorum Baſilicæ cōfugientes tutarunt 34.a
apoſtolorum eloquia fuere illorum miracula piſcatura 1333.b (1334.a & ſeq.
in prædicando euangelio conſtantia 310.d
Aprilis menſis Neroneus dictus 321.c
ueri ſacer 261.a
Apuleius de magicis artibus accuſatus 475.c
apulei eloquentia 222.c
transformatio unde ſit 1050.b
Gn. Apuleius Saturninus occiſus 204.c
Apulia Daunia dicta 1038.a
Aqua cur non totam ambiat terram 657.a
aquam principium omnium rerum poſuit Thales mileſius 431.d
ſint ne aquæ ſuper cœlos 657.a
aquas quę ſupra cœlum ſunt, quidam angelos eſſe putant 656.d
aquas quidā negant à deo creatas 656.a & quomodo quædā ſupra cœlos eſſe poſſunt Ibid.
Aquarīj ſignum Ganimedis eſt 1037.d
Aquila à Iudæis cæteris interpretibus anteponitur 852.a 854.c
aquila inter ſydera poſita 1010.b
aquilarū pullos in alias ſpecies degenerare (1166.c
Arabiæ populi 1119.b
Arach Edeſſa dicta 889.b
Aralius quintus rex Aſſiriorum 999.b
Arati duo & poetę illiꝰ ſepulchrū in Cilicia 903.d
Arborem unam cur primis hominibus interdixerit dominus 734.c
arbores uitam habent 67.d
etiam natura uitam tueri 644.bc
Arcades in Lupos 1046.c & ſeq.
Arca teſtimonīj cur dicta 569.b
Et quæ per illam facta ſunt miracula Ibid.c
arca figura eccleſiæ, & quod eius menſura corpus humanum 856.d
arcæ figura 861.d
quantitas 859.b
regiones quinq; 858.ab
Archad, id eſt Niſibis Meſopot. ciu. 872.d
Archadius Imp. Byzantinus 25.c
Archelaus philoſophus 432.b
Archimedes Siracuſis captis, in puluere figuras mathematicas obſeruat 649.a
Archimimi qui 364.d
Ἀρχὴν principium & principatum dicimus 632.c
Archontes Athenienſes 1057.d & ſeq.
Areopagus quid 1018.a & ſeq.
Areopagitæ unde dicti 1017.a

Ariſtote-

Ariſtoteles philoſophorũ præſtantiſsimus 1359.a
Platõis diſcipulus 462.a δαίμων dictus 462.d
libri eius quando ceperint legi 457.b c
ariſto. natiuitas & parentes 462.c
Aretes Arabum rex 1114.c
Argentinus deus 254.d
Argentum quãdo primum cœptum ſignari 256.b
argentum pro dei eloquio, ſumitur 954.a
argentarij qui 378.a
Argiripa Apuliæ ciuitas 1045.c
Argiuum regnum finitur 1041.d
Argolis regio 1000.b
Argus Argiuorum rex 1006.b
Argos, urbs prima 820.a
argi unde dicti 1001.d
argiuorum regni ortus 999.c
Aries in uepribus ſignificat Chriſtum 917.d
aries aureus in ſydera relatus 1032.a b
arietes, quales ſint generaturi fœtus pręnoſcere 701.d
Arimannius deus Perſarum 324.a
Arion Methymnæus citharœdus Delphino euectus 58.b
arion eques Neptuni 1016.b
Ariſtodemus 110.c
Ariſteus olei inuentor 1024.a
Ariſtippus Socratis diſcipulus 437.d
Ariſto Platonis pater 439.d
Ariſtobolus primus rex & Pontifex Iudæorum 1097.a 1112.d captiuus Ro. ducitur 1113.c
Ariſtocratia quid 135.b
Ariſtonicus à Romanis uictus 170.a b
Ariſtophanes ueteris comœdiæ ſcriptor 104.d
ariſtophanis equites 107.d
Arithmetica reliquis diſciplinis neceſſaria 1101.c
arithmeticam dęmon inuenit 772.b
Armamitras rex octauus Aſſyriorum 999.c
ἁρμοσταί qui 49.d
Arrepticij qui 96.c
Ars unde dicta 255.c
artium genera quatuor 1128.d
& quæ uerè liberales dicuntur Ibidem
in Artificibus tria eſſe quæ ſpectantur 641.c
Artaxerxes, id eſt magnus debellator 1000.c
Artemis Diana dicta 397.b
Aruſpicina quid 426.a
Asbeſtos lapis inextinguibilis 1277.b
Aſcanius, ubi rexerit 1056.a b
aſcanij cognomen 1056.b
Aſcatades Aſſyriorum rex 1019.b
Aſclepius qui Aeſculapius 490.d
aſclepij pater, medicinę primus inuẽtor pro deo habitus 489.b
Aſia mũdi pars tertia numero, magnitudine dimidia 995.a. facile ab Aſſyrijs domita 1060.a b
aſia duplex & maioris illius limites 897.b
Aſina & pullus ſubiugalis ſpiritaliter 1095.d
de Aſinio Pollione carmen Vergilij 527.b
Aſperitas quid 100.d
Aſſaracus auus Anchiſæ 308.c
Aſſyriæ duæ 890.d
aſſyriorum regum ordo 999.b & ſeq.
reges, quot fuerint 228.b
regni potentia maxima 897.a
regum illorum cur ferè nulla fiat apud ſcriptores mentio 997.b
aſſyriorum regnũ, quãdiu durarit 674.d 227.c
regni finis 1059.a
Aſſyrios Troianis fuiſſe auxilio 1054.a
Aſteriſcus quid 1109.c
Aſterius qui Xanthus 1024.b
ἀσοργοί qui 771.d
Aſtronomiam docuit Atlas 454.c
Aſtronomiam dęmon inuenit 772.b
aſtronomia ob cœli ſerenitatem perpetuam Aegyptijs familiaris 101.c
Aſtrologia à Maguſiis inuenta 551.a
de aſtrologiæ incertitudine 279. & ſeq. copioſe
aſtrologiam Nauticam quis primus conſcripſerit 433.b
aſtrologorũ reſpõſa. ex malis eſſe ſpiritib. 291.d
Aſſuerus, id eſt Artaxerxes μνήμων 1096.d
Aſylum unde dictum, & quando ſua illis autoritas adempta ſit 86.a
à Romulo & Remo conſtructum 85.d
Iunonis in Troia 40.c
Athalaricus Gothorum rex 25.d
Athenais Sibylla Erithrea 1064.a
Athenæ unde dictæ 1014.d & ſeq.
athenæ tres 1016.a
athenis duo conſilia 1018.a
athenienſium res, non tam magnæ quàm feruntur 994.c
athenienſium magiſtratus 1058.a
potentia 996.c regnum finitur 1057.b
Athenei pop. Euboiæ 1016.a
Atheneopolitæ pop. 1016.a
Athletæ miſti, olim puluere ſpargebantur 1353.a
Atlas aſtrorum conſultiſs. 454.c 1007.d
atlantes plures 1011.a
atlantis fabulæ ſignificatio 1011.b
atlantici philoſophi qui 454.c
Attalus rex Aſiæ 170.a
Attellanæ fabulæ 114.a
Attica unde dicta 1015.c d
Eleuſina, antiquitus & Acta dicta 1013.b
cecropia 1016.a
atticæ ſitus 1014.b illius ciuitatis ibidem c
M. Attilij Reguli, fides & mors 58.c
laus præclara 73.a & ſeq.
Atys deus 96.a
quis & quid ſignificet 412.c d
Auari ſemper pauperes 589.d
Audurus fundus. 1347.a
Auentinus xij. rex Lati. in deorum numerum relatus 1058.d
auentinus mons, Murcius dictus 248.c
auentini montis ſitus 1059.d
Auerruncus deus 232.d
Augurum proprius eſt lituus 1043.d
auguria quid 426.a
auguria etiam pagani irrident 269.d

augurij diſciplina antiquiſsima 343.c
augurij ſigna tria 199.b
Auguſtinus ipſe ſpectaculis & ſacris deorum interfuit 94.d eius commendatio 7.c
auguſtinum, amicis alijs, emēdandum tradidit Eraſmus 9.a
Auguſtus Cereri ſacer 161.a
Cęſ. Auguſti, tempora
auguſti geſta ſub quo natus eſt Chriſtus, columna 211.d & ſeq.
Aurelianus Imp. à ſuis occiſus 1128.b
Auriga ſignum cœleſte 1026.d
Auri & argenti ſcoria, deus non capitur 1323.c
Aureæ bullæ uſus 244.b
Aurei uelleris cuſtodia 1032.b c
Auſitidæ gentes 1119.b
Autumnus candido dicatus colori 508.a
Axierus deus 418.a
Axinomantia, quid 426.a
Axiocerſa dea 418.a

B

Baſilæ ſepulchrum transfertur 1129.c
Babylon dicta à confuſione 874.a
eius ædificator Nemroth Ibid.b
babyloniæ ſitus, & à quo ædificata 998.c
à Semiramide inſtaurata 995.d
babylon ciuitas myſtica 1104.b
babylon Aegypti 998.d
turris Babylonicæ meminit Sibylla 875.c
Bacchus unde dictus 359.c
Mænoles dictus 359.d oſiris 406.b
ſol eſt, & cur dictus liber 1023 b
bacchus Lyeus 1047.c
bacchi ſacra, ubi & quibus temporibus conſecrata 405.d & ſeq.
bacchi ſeſtum, & cæremoniæ 359.c
bacchanalia ſeſta 356.b 1022.b
bacchanalium turpitudo 105.d
bacchę, quæ & qualibus uocatę nominibus columna 359.c d 1028.b
Bagrada flu. 1353.a
Balantium ponderis genus 1352.b
Baleus x. Aſſyriorum rex 1002.c
Balthaſar, qui & Naboar Aſſyr. rex 1073.d
Balthorum familia 16.a
Baptizandi ritus uetuſtus 77.c
baptiſmū nihil prodeſſe, niſi iuſtificemur 1319.c
per baptiſmum ſcelera omnia dimitti 714.b
baptiſatus, podagricus quidam à morbo curatur 1343.c d
Baptiſmi uices, nonnunquam mors implet 713.d
Baptizatos infantes, nonnunquam à dęmonibus deo permittente uexari 1374.a
Barba, magna olim uiris gloria 339.a
barbā ornamēto, nō munimēto eſſe uiris 1381.a
barbarum primitias, ueteres Apollini ſacrabāt columna 244.c
Barbaræ gentes, quæ 314.c
Baris nauis Aegyptia ſacra 559.a
Baruch ſcriba, Hieremiæ 1089.d
Baſilij magni, patria 1353.c
Baſiliſcum ſerpentem uiſu enecare 1054.a
Baſſarides quæ 359.c
Batleliureon, genus dęmonum 552.b
Beatitudo quid, ſecundum ueteres 624.c
ſecundum Platonem 450.b c
quæ hic maxima 625.c
beatitudo uera non eſt, de cuius æternitate dubitatur 679.d uera, quæ 625.d
ueram ab uno ſolo uero deo largiri Platonis ſententia 535.c
beatitudinis cauſa bonis eſt adhęrere deo columna 661.a 667.c
beatitudinē extremā, quietē dicit Ariſt. 1392.d
beatæ uitæ commendatio 1393.a
Beatus hic nemo eſt 798.c 450.a
nemo eſſe poteſt, quam diu mortalis eſt 518.b
nemo eſſe poteſt ex ſeipſo 661.b
beatum reddere ſolus deus poteſt 420.b
protinus facit, finis boni 1142.d
beati quando dicamur in hoc mundo 1160.c
ſpe hic beati ſumus, ſicut & ſalui 1152.b 1177.b
beatos quos in hac uita uocamus 624.d
quoſdā beatiores in hac uita eſſe, quàm Adam in paradiſo 625.a
Bebius à carnificibus diſcerptus 206.d
bebij duo, uno mortis genere, & acerbiſsimo moriuntur 208.d
Beerſabe ciuitas & puteus 926.c
Bellerophon 1034.c 1027.c
Bellona dea 254.d pallas dicta 242
Bellum à belluis nomen habet 225.c
bellum homini maximum malum 1161.d
etiam iuſtum, deteſtandum 1157.b
nullum eſſe ſine pace 1167.c
pro quibus rebus bellum ſuſcipi, iubeat Cicero columna 1336.b
bellum primū Aphri, & Aegyptij inter ſeſe habuere 128.a quando primū cepta 168.d
bella primus Ninus finitimis intulit 327.b
ante ciuile bellum acies pugnātes in agro Campaniæ uiſæ ſunt 144.b
bellorum ciuilium, malum 144.d
bellum ciuile primum Romæ 137.d
bellum ciuile Marianum, & Syllanum 205.c d
eius origo 138.b
bella ciuilia Ro. ordine recitata 210.a & ſeq.
bellorum ciuilium apud Ro. cauſa 82.a 201.c d
bellum ſociale Romæ 201.a b
ſeruile Romæ 204.b & ſeq.
piraticum 205.b c
titanorum & gigantum 271.b
belli leges, uictores aliqui, remiſere 42.d
belli Antoniani hiſtoriam Cicero in Philippicis conſcripſit 212.c
in bello quid malum 1190.d
in bello quæ captis urbibus fieri ſoleant 44.d
bella cum ſui generis animalibus, animalia non gerunt 697.d
nequaquam peccare, qui bella gerūt, deo et magiſtratu iubente 63.d
etiam bella propter pacem gerimus 1162.a

bella

Bella nulla, niſi per Chriſtianos geſta propter deorum nomen ulli pepercere e.36.a
quibus cauſis ſuſcepere Romani 167.c & ſeq.
bella punica tria 127.bc
bellorum cauſam Chriſtianam religionem eſſe dixere quidam 92.c
bellorũ tempora & exitus à deo pendent 324.d
bellis corruptos mores hominum deus emendat 34.c
Belocus VIIII. rex Aſſyriorum 999.d
Belus primus Aſſyriorum rex, annis regnat 65. Col. 897.c 997.e
beli plures, & Aſſyrium, ob potẽtiam deum habitum 873.a
belus primus χόνος dictus 998.c
Benedictionis Iudæ ſignificatio. 929.c
benedictionem olim, abeuntes dabant epiſcopi 1342.b
Beotia, ogygia dicta 1013.c
Berecynthia mater deûm, & eius ſacra 95.a c & ſeq. a d
Quæ Beroſi nomine uenditantur Beroſi non eſſe 993.b
βαίτυλος, quid 261.d
bætylum deglutire quid Ibid.
Bethel, luza dicta, & ubi ſita 926.d
Bethlebem parua ex principibus Iuda 1082.a
Biantis Prienei patria: & uita 1072.b
biantis ſimbolum, plures mali 1072.c
Bibliotheca prima, ab Aſinio Pollione impublicata 341.e
Biga quid 1144.d
Bigan nummi qui 256.b
Bilis feruens uenenum eſt 102.d
Biſextus annus, unde ſit 826.b
Biſſus genus lini delicatiſſimi 54.a
Bonum & æquum 122.d
bonum quid 636.d
bonum eſt quod poſſidentẽ bonum reddit 53.a
bonum, ſolius Iuſtitiæ delectatione, faciendum 1298 a
per ſe ſine dei adiutorio nemo operabit 801.bc
bonum ſimplex & incommutabile, ſolus deus 619.a
boni gradus ſex ſecundum Platonem 452.c
In bono originali, duo bona 1377.b
bona ſine malis eſſe poſſe 774.d
triplicia ſecundum Platonicos 64.a
bonorum genera tria, corporis, animi & externorum 450.a.503.b
boni finis, quid 436.b.1160.d.1137.c
Summum bonum quod dixere pleriq; 436.bc 1145.a
eſſe ueritatem 450.a
Summum bonum quod, ſecundum Chriſtianos 1147.e unde petendum 449.a & ſeq.
Bonum nullum eſſe externum, dixerunt Stoici, ſed ſolam uirtutem 500.e
bona temporalia cur mali queritant 80.c
bonorum temporalium amiſsio, quid nos doceat 50.c d
bonis & malis temporalibus, quomodo utendum hic 45.d
Bonus ſi ſeruit liber eſt 224.d
nemo bonus niſi prius malus 806.b
boni & mali ſemper commixti 86.bc
boni quo iudicio dei, hic affligantur, & mali proſperentur 1195.d
bonorũ numerus, multo à malis ſuperatur 901.a
bonorũ languores, qua medicina iuuẽtur 812.b
Solos bonos beatos eſſe 503.c
bonos etiam ſpecioſos, uocat ſcriptura 851.b
bona cur malis contingant 45.c.47.b.& ſeq.
Bos ſuperſtitioſus Aegypt. Apis dictus 1004.a
bouis Aegyptiaci, forma 1005.cd
boues loquutos eſſe 213.d & ſeq.
bouis capiti & renibus lapilli inſunt 1352.d
Botanomantia quid 426.a
Brachmanæ qui 786.c
Brachmanæ Indorum philoſophi 454.d
Bulbi quid 371.d
Bullæ aureæ uſus 244.d
Buſiris qui Proteus, uates 554.b
hoſpitum immolator 1021.c
cur hoſpites occidere dictus 1026.b
Byzantium, quæ nunc Conſtantinopolis à Conſtantino ædificatum 329.bc

C

CAberi unde dicti 418.a
Caci, antrum, & fabula 1165.cd
Caci feritas pacem quærebat 1163.ab
Cadmus græcos literas docuit 1101.a
Cain malus primo naſcitur 806.a
primus terrenæ ciuitatis ciuis 810.c
primam ædificauit ciuitatem 817.d
pœna, propter homicidium conſtituta 846.a
pertinacia: & illius cauſa 813.d & ſeq.
generatio cur conſcripta 842.a
generatio, cur in mulierum nominibus finiatur 839.a
Sacrificium Cain certo ſigno reprobauit deus 814.a Et quare Ibid.d 817.a
cain interpretatur poſſeſſio 838.c
cain Iudæos ſignificat 816.d
Calabria Meſſapia dicta 1003.b
Calama, Africæ ciuitas 1352.c
Calamiſus opp. Italiæ 797.d
Calamitates utriſq;, & ipſis qui perferunt & ſpectatoribus utiles 85.c
Calane, quæ nunc Seleucia 889.c
Calchinia Leucippi filia 1003.ab
Calculo ad S. Stephani memoriam quidam liberatur 1346.c
Caligulæ Cæſaris inuidentia 776.d
Calcem in aqua feruere, in oleo frigere 1282.a
Cambiſes, Cyri filius Nabuchodonoſor dictus 1074.b
Camenæ deę 240.c
unde dictæ 243.d
Cameſena regio 378.b
M Camillus, propter urbis ingratitudinem ſpõte in exilium abit 122.b & ſeq.

Camilli erga patriam integritas 229.a
Campeſtria, & Campeſtrati, quid 785.d
Cancer morbus incurabilis 1342.d
cancri morbi ſpecies tres 1451.c
Canephori uirgines 404.a
Canis rabidi morſus 1373.d
Cannæ dictæ, quæ nunc canellæ 193.b
Cannenſis clades 193.b
Canticum nouum, quod deo canitur 485.b
Capitolium à Tarquinio parricida, ædificatum col. 180.d 144.a
à ſeruis & exulibus incenſum 185.c
dijs tribus ſacrum 417.d
à capite dictum: & quando ceptũ ędificari 236.d
per anſeres, ſeruatum 137.b
capitolij nomina uetera 378.b
capitolinus lapis 152.b
Cappadoces Moſoch dicti 1218.b
olim Syri, & Leucoſyri 1353.b
cappadociæ ſitus, & limites 1353.b
Capnomantia 426.a
Capras perpetua ſebri laborare 907.b
Capitis diminutio 109.a
capite cenſi qui 188.d
Carbões accẽſi, in clauſo cubico res letalis 207.a
carbones familia Ro. 138.a
Cardea dea 231.c
Cardines cœli ſecundum Mathematicos 288.c d
Carmentes deæ 240.b
Carmenæ Deæ 243.c
Carna nimpha, quæ prius Cranis 378.c
Carneades Romæ pro iniuſtitia dicit 134.c
Carnius Iouis, & Europæ filius 1025.a
Caro ſpiritualis quæ 734.a
carnem principum tenebrarum eſſe opificium dicunt Manichęi 759.c
Carnis naturam non eſſe malam 758.c
Carnem non eſſe cauſam peccatorũ 754.b & ſeq.
carnis inobedientia, iuſta primi peccati pœna eſt 781.c. & ſeq.
carnis affectus, non carnis, ſed animæ ſunt paſſiones 782.d
Carnis ſignificatio in ſcripturis 752.c
carnalis pars in homine, peccatum dictũ 816.a
Carpathos, quæ nunc Pharus Inſ. 935.c
Carthago Rom. Imp. terror 199.b
à Tyrijs condita 538.c
carthaginis diruptio, Romæ perditio 80.d
carthaginem, Naſica deleri prohibuit 125.c
Caſtitas ab omnibus laudatur 146.d
uiolentia non corrumpitur 63.a
Caſsiopeiæ ſyderis ſitus & ſtellæ 1038.d
Caſtor & Pollux penates Ro. 39.c
ex ouo nati 1040.d & ſeq.
caſtoris & Pollucis templum ad lacum Iuturnę col. 1041.c
Cataractæ Diomedis aues 1045.d
Catholica fides quare dicta 602.b
Cati qui ueteribus 255.d
Catilinæ ſæuitia & interitus 211.a
coniuratio, quales habuerit ſocios 197.a
Catina urbs 116.a
Catius deus 255.d
Catizi qui pigmæi 881.a
Cato 108.d
ſeipſum occidens, imprudenter fecit 71.a & ſeq. Eius uita Ibid.d
quare ſe peremerit 1150.b
M. Catonis laus 304.c. 309.a
catonis filius à Cæſare uita donatur 72.b
catones unde nati, & quare ſic dicti 71.c
catonum ſanctitas in prouerbium abijt 71.d
Catoblepæ quid 1033.d
Cauea Theatri, quid 84.b
Cauſarum diuerſa genera 297.c & ſeq.d
Cantio quid 763.b
Cæcilius Statius comicus 108.d
Cæcitas ipſa, uiſus præſtantiã commendat 1328.a
Cælius mons, Romę unde dictus 124.b
C. Cęſar libros duos Anticatones ſcripſit 72.c
Cecrops. Athenieñ. rex 1008.a
duplicis naturæ 1011.c
primus urbium conditor 820.a
Cecropia, quæ Attica 1016.a
Cenſorum officium 108.a
Centaurorum ortus 1030.b
centauri qui 1027.b
unde dicti 1030.c. Et quod illorum fabula, uitæ uelocitatem oſtendat Ibid.
Centenarius numerus pro uniuerſitate 1206.b
Centones quid 973.a
Centrum quid 729.a
Centumuiri Romę qui 1207.a
Centuriata comitia quæ 66.d
Cœlum rex pater Saturni 402.b
cœlum eſſe igneum putant Platonici 381.b
quintam naturam eſſe docuit Ariſt. 1358.d
cœlum nouum 1224.b
cœlorum regnum multiplex 1223.d
cœlos aqua diluuij repletos fuiſſe 1228.b
Cœleſtis homo quis 740.d
Cœlicolæ quare dicti 536.d
Cepheus in cœlo ſtellas habet xix 1038.d
Cephiſus amnis 1003.b
Cepus quid & ubi inueniatur 882.b
Cerberus triceps, & quid ſignificet 1031.a & ſeq.
cerberus quaſi carniuorus 1031.c
Cercopitheci qui 882.b
Ceres unde dicta 237.b
axierus dicta 428.b
mater magna, terram eſſe 396.b
cereris Eleuſinæ ſacra 402.d & ſeq. copioſe
cereales ludi 404.d
Ceruiſiæ uſum, quis inuenerit 494.c
Ceruleus color, qui uenetus dictus 502.a
Cęſarea cappadociæ urbs quę prius Mazaca dicebatur 1353.b
Chadæ Athenæ Euboicæ dictæ 1016.a
Chaldea Aſsyriæ pars 890.d
chaldæi Aſtronomiæ peritiſsimi 926.a
Cham non in ſe ſed filio maledictus 162.c
Meſraim dictus 889.a

inter-

ſnterpretatur calidus 867.a
& quod ſit figura Hæreticorum ibidem
Chanaan, id eſt, motus corum 867.d
Chananæa quæ nunc Iudæa 820.b
Charitatē, bonā uoluntatē appellat ſcrip. 760.d
Charra ciuitas Meſopotamiæ 891.a
χιλιάδες qui 1205.c
Chilonis patria, & natiuitas 1071.c
ſymbolū, ſponſioni nō deeſſe iacturā 1072.b
Chimera quid, 1034.d
Chiromantia quid 426.a
Chorila quid 1023.d
Chronicon Euſebij, corruptiſs. 1014.a
Chriſtus, & dei, & noſter eſt 1388.b
Chriſtus nulla cauſa, malorum 213.a
quale ſit principium 581.a
quomodo dęmonibus innotuerit 527.c
cur ſibi noluerit uiuens ſacrificari 571.a.b
in Chriſto manere, eſt in eius fide perſeuerare col. 1312.d
Chriſto adhęrere, & illū deſerere quid 1319.c
Chriſto templum inſtituere, cogitat Adrianus 1127.c
Chriſtū in fundamento habet, qui huic neceſsitudines omnes poſtponit 1316.d
qualem expectent Iudæi 979.a
Chriſtos dicimus unctos omes chriſmate dei col. 949.b
Chriſti Iudæorum reges, olim dicebant̄ 965.b
Chriſtus deus ſuper oēs deos 1335.c & ſeq.
ut homo, mediator noſter 607.c
Chriſti humanitas, eccleſiæ caput, diuinitas ipſa uita eſt 546.d
Chriſti incarnatio dei gratiam maxime nobis commendat 590.a
ad Chriſtū unica eſt uia ipſa humanitas 520.d
Chriſtus Adam ſecundus 740.a
unicus mediator noſter 519.a & ſeq.
ſacerdos magnus 546.a.b
ſalutare dei 1390.d
pro nobis pauper factus 946.c
piſcis dicitur 1062.b
Corpus Chriſti uere manducare quid 1313.a
corpus Chriſti non comedit, qui in eius corpore non eſt 1312
Chriſti corp⁹, & plenitudo, eſt eccleſ. 1366.b.c
in Chriſti corpore, cur claritas non aparuerit poſt reſurrectionem 1368.a
Chriſtus fact⁹ mortalis, ut mediator noſter eſſet col. 519.b
totum hominē ſuſcepit, ut totū liberaret 600.c
in Chriſto animi affectus apparuiſſe 768.d
Chriſti aduentus duplex à Malachia prædictus col. 1093.d
Chriſtus, quando natus in Bethleem 1115.c
quo anno 212.b
Chriſt⁹ Abrahę & Dauid fili⁹ cur dicat̄ 934.c
de ſemine Sem 867.a
Cur Chriſtū tentarit diabolus 528.a
Chriſtus quo anno & die ſit mortuus 1133.a
Chriſti paſsio, cōmutatio dicta. 967.c
longo ante tempore prædicta 421.b
Chriſti mors uoluntaria non neceſſaria 929.c
Chriſti latus perforatū, per arcæ oſtium ſignificatur 857.a
mors Chriſti, per ſoporem Adæ pręfiguratur, col. 1364.d
in Noe nudato præfigurata 867.c d, & ſeq.
in benedictione Iudæ prophetata 929.c d
in Pſal. 21. prædicta 977.a b
in Sapientiæ lib. 981.c
in Prouerbijs 982.b
Chriſtus cur poſt reſurrectionem comederit & tangi ſe præbuerit 1368.c
Chriſti reſurrectio ex pſalmis probatur 977.d
à Prophetis prædicta 1077.c
Chriſtus apparuit Abrahæ 914.a
Dauidi promiſſus 961.b
in benedictione Iacob, præfiguratus 923.d
in Salomone 962.a
per arietem in uepribus ſignificatus 917.d
in Sem figuratus 867.a
per Ionam 1081.a
in Abel, & Seth 840.a & ſeq. 816.d
de Chriſto, multa eſſe in Pſalmis conſcripta, col. 972.d
de Chriſto Eſaiæ uaticinia 1078.c & ſeq.
Hieremiæ 1089.c Danielis 1091.b
Ezechielis 1091.c Micheæ 1086.c
Ionæ 1081.a Abdiæ 1083.c d
Naum 1084.a Abakuc 1085.c
Sophoniæ 1090.b Aggæi 1092.b
Zachariæ Ibid.c
de Chriſto Virgil. & Ouid. ſcripſere 1117.a
Virgilij carmina 587.b
Chriſto animam humanam defuiſſe, quidam dixere 754.a
Chriſtum Porphyrius cōtempſit, quod de fœmina natus ſit 588.a
de Chriſto quid ex oraculis dixerit Porphyrius 1181. & ſeq.
Chriſtum fundamentū omnes habere, quotquot in eccleſia manſerint, quidam opinantur. 1303.b
Chriſtianus quos philoſophos potiſsimū ſequatur 451. & ſeq.
Chriſtiani primi, & ſi poterāt, obſiſtere tamen noluerunt 1338.c
quidam tormentis excruciati ut bona ſua hoſtibus proderent 51.d
ementitis flagitijs, miſerabiliter ſub Nerone trucidati 1126.c d
Chriſtiani nominis cauſa multis pepercere Gothi 34.b & ſeq.
Deus Chriſtianorum quis 50.b
ſub Nerone perſequutio 366.a
in Gothia crudelis afflictio 1126.a
in Perſia Ibid.b
Chriſtianorum perſequutiones non tantū decem, ſed infinitæ 1125.a b
in Chriſtianorū conuentu olim quæ fiebant, col. 149.c

Chriſtia-

Chriſtianorum falſorum uſus in eccleſia
col. 1123.d & ſeq.
chriſtianos taxare, non eſt auſus Seneca 365.c d
Iudæis ſuperiores futuros præfiguratur 920.a b
nihil referre, quibus moribus & uitæ genere,
modo nō contra deum deo ſeruiant 1175.d
nec captiuitas Chriſtianis nocet quoniam & il-
lic deum ſuum inueniunt 57.d
quid reſpōdendum ſit, exprobrantibus præſen
tis uitæ aduerſitates 79.d
de Chriſtianis Plinij epiſtola 1127.a
Traiani ſententia 1127.b
Religio Chriſtiana non propter huius uitæ quæ-
ratur commoda 1374.d
ab Hermete Trimegiſto prædicta 481.
chriſtianæ religionis initium 1132.a b
ſalubritas 149.c
chriſtianæ religioni imputātibus quæ deus im-
mittit mala quid reſpondendum 87.a
ad Chriſtianā religionē adhortatio 150.a & ſeq.
unam Chriſtianam religionē liberandæ animę
eſſe ueram uiam 597.b & ſeq.
eſſe antiquiſſimam 1098.a & ſeq.
cauſam malorū omniū quidā dixere 92.c & ſe.d
cur pleriq; incuſent 129.d & ſeq.
à Petro introductam & 365. tantum annos du-
raturam, gentilium quidam dixere 1130.c
In Chriſtiana religione, quæ futura ſunt quibus
argumentis eſſe uentura probentur 601.b c
chriſtiana religione ſola, gentiliū errores poſſe
uinci 422.b
S. Chriſtophori dens, pugno maior 822.b
Chryſus bellum excitat ſeruile 205.b
dux fugitiuorum 226.d
Cibus ad martyrum ſepulcra oblatus 499.a
non in cibo ſed auiditate cibi quiſq; culpandus
col. 923.a
cibo uti poſſunt, & angeli & ſanctorum corpo-
ra poſt mortem, non neceſſitate ſed uolunta-
te 737.b
Cicero ipſa eruditio 1335.b
eloquentia 212.b c ętas 136.a
laus & defenſio 1359.c d
interitus 210.b 212.b
cicer. locus lib. tertio offic. emendatur 252.d
ciceronis de repub. libri 107.b
lib. de fato mutilus 284.a
Hortenſius amiſſus 181.d
de Academicis libri mutili 341.c
cicer. error de præſcientia & li. arb. taxatur 295.
cilices piratæ mare infeſtant 205.b
Ciliciū pœnitētiæ ſimbolū 846.b unde dictū Ibid.
Q. Cincinnatus, à ſtiua ad cōſulatum raptus 317.c
Cinthia dea 360.b
Circe maga 1046.d
Marica dicta poſt deificationem 120.b. 141.c
Circeium promontorium 1047.a
Circenſes ludi 124.b
primus Romæ Romulus fecit 84.c
unde nomen hoc babeant Ibid.
Circulatorum illuſiones unde 568.a
Circumciſio, cur hoc tempore præcepta 909.d
non circumciſus paruulus, quod teſtamentum
diſsipet 911.a & ſeq.
Cirri quid ſint 1351.d
Ciues boni, qui aliquādo Romæ babiti ſunt 185.a
Ciuitas quid ſit 819.b
eſt concors hominum multitudo 59.d
optime quæ ſit munita 121.b
ita ſit conſtituta, ut ſit ęterna 1336.d
prima quare à Cain ædificata 818.a
ciuitatis regimen triplex 135.b
primę ciuitatis reges 844.c
ciuitati nihil tam inimicum quā iniuſtitia 132.c
in ciuitate concordia eſt, quod barmonia in mu
ſica 131.d
ciuitates colonię quę 536.d
ciuitates quędam ueluti uillę ſubhaſtatę à Sylla
col. 208.a
ciuitatū euerſio, eſt morū nō murorū caſus 92.a
Ciuitas dei, quæ 605.b
in una Thare domo plantata 890.c
in Chriſto fundata à principio 975.b & ſeq.
in quibus peregrinetur in hoc mundo 929.a b
in quibus rebus cum terrena pacem habet & in
quibus non 1173.c & ſeq.
ciuitatis ſuæ deus ipſe, uita & uictus eſt 1327.d
origo eius informatio & beatitudo 640.c
pars eius maior ſunt angeli 617.a
finis eſt uita æterna in pace 1161.b c
commoditates eius 312.c
de ciuitate dei libros, qua ratione ſcripſerit Au-
guſt. 7.b & ſeq.
in lib. de ciuitate dei qui ſcripſere 16.a & ſeq.
ciuitates duæ, bonorū & malorū mixtæ 86.b c
in uet. teſt. ſignificatæ 807.c & ſeq.
ciuitatis terrenæ inconſtantia 809.d
duarum ciuitatum qualitates 802.a
ciuitates duæ ſola ſuperbia & humilitate diffe-
runt 779.b
duas tantū eſſe, bonorū ſcilicet et malorū. 660.d
per Seth & Cain inſinuatæ 833.c
Q. Claudia ueſtalis nauem alioquin immobilem
zona ducit 567.d
Claudiæ gentes duæ 43.b
Claudianus poeta 332.b
Clauus latus quid 244.b
Cleobuli patria 1071.d
Cleombrotus ob uitam futuram acquirendam ſi-
bi mortem conſciuit 69.d
Cleon byrſopola homo ſeditioſus 107.c
Cleon Cilix bellum excitat ſeruile 205.a
Cleopbon ſeditioſus 107.d
Cleromantia quid 416.a
Clitemneſtra Helenæ ſoror ex ouo nata 1041.a
Cloacina dea 231.c 258.a
cloacinę deę ſimulachrū à T. Tatio inuectū 231.c
Cluacinam deam. T. Tatius dedicauit 362.a
Cluere, id eſt pugnare 231.c 509.c
Clueo, id eſt ſum 509.c
Coactores qui 1352.d
Cocytus deus 410.a

Codrus ultimus Athenienſium rex 439.d
occiditur 1051.d
Cogitatio dei, quid 856.a
cogitationes noſtræ in alia uita, inuicem patebunt 1393.d
an etiam in paradiſo coiſſent, ſi non peccaſſent columna 793.a & ſeq.
Colchidis fluuij aurei 1032.d
Colere non tantum deum, ſed etiam homines dicimur 536.c
Collatina dea 230.c
Collectarius quis 1352.d
Coloniæ ciuitates, quæ 536.d
Coloni qui 536.d
Color quid ſecundum Platonem 731.b
colores circenſes 508.a
colores quibus anni tēporibus tribuant 508.a
Comites qui 290.a
Comitia magna centuriata dicta 66.d
Comœdia quid contineat 105.d
comœdiæ tres, uetus, media, & noua 104.c
comœdiarum origo 104.a
& unde nomen habeant Ibid.b
comœdiarum licentiam, deteſtati ſunt Romani 196.a & ſeq.
contra actores comœdiarum 121. & ſeq. cop.
in comœdijs cur crimina taxari paſsi ſint Græci columna 109.c
Cōcordia à corde dicta 809.c. ordinata quę 1270.b
ſine iuſtitia eſſe non poteſt 131.d
in unius hominis creatione commēdata columna 696.c & 1365.a
in ciuitate eſt, quod harmonia in muſica 131.d
concordiæ ædes plures Romę 203.b
ædificatæ 202.c
concordiam inter prima beatitudinis bona ſtatuunt Stoici 1161.d
Concubitus pudorem ex peccato eſſe, etiam liciti columna 787.ab
concubitum coniugalem in paradiſo eſſe inſtitutum 791.d
an à concubitu tanto tempore abſtinuerint ueteres, dum filios genuiſſe tradunt 833.a & ſeq.
Cōcupiſcentia de bono & malo dicitur 762.a
concupiſcentiam nullam eſſe poſt reſurrectionem 1364.d
Conditio in fœminis 365.a
Conformari nos dei filio, quid 1364.a
Coniugia ſua prima, quo iure habuerint Romani columna 172.d & ſeq.
coniugiorū ius primū et ſubſequēs 835.b & ſeq.
cōiugalem copulam in paradiſo eſſe inſtitutam columna 791.d
Conſcientia mille teſtes 129.d
tranquilla nihil beatius 1290.a
Conſentes dij 258.c 260.d
conſentibus dijs, menſes ſacri 261.a
Conſiliorum ara ſub terra 124.b
Conſobrini qui 837.d
Conſobrinos iungi matrimonio quando prohibitum 836.d
Cōſtantini imp. in hoc mūdo felicitas 328.c & ſeq.
Conſtantinopolis, quæ prius Byzantium condita 329.b c
Conſualia feſta 124.b
Conſulere multa ſignificat 308.b
Conſules primi Romæ 124.c
unde dicti 308.b
cur creauerint Romani & quod ſit illorum officium 304.b 308.b
conſulatum qui collegę abrogauit, annum nō uixiſſe 184.b
Conſus deus 124.b 240c
neptunus equeſtris dictus 84.c
Contentio ſchema rhetoricum 631
Continens cæteris paribus coniugato præferendus 922.d
nec continentia prodeſt, niſi ſecundum deū fiat columna 842.d
corpora continentiū quare deus permittat peccare contra uotum 77.d
Cōtrariorum eundem eſſe ſenſum & diſciplinam columna 670.d
contrariorum quædam medium admittūt, quędam non admittunt 516.c
Corallium quidam Pyritem putant 1277.d
Corax xvi. rex Sicyon. 1019.d
Cornelij Cinnę crudelitas 138.a
Cornu cur clangant Iudæi 919.a
Cornua decem apud Danielem quid ſignificent columna 1243.ab
Corpus noſtrum multo meliorē recipiet qualitatem, quam fuit primorum hominum 734.b
corpus animale & ſpirituale quod 738.a & ſeq.
quomodo ſpirituale efficiatur 734.a b
ſpirituale quibus rebus pingueſcat 557.c
corpus mortale animæ oneroſum eſſe 724.c
quando fiat ſacrificium dei 545.c
corpus ſolum hominem notamus 742.d
unde conditum ſecundum Platonem 731.b
46. cubitorum in Creta repertum 822.c
corpus homini an ſit ſicut equus equiti 1144.c
corporis bona, proprie bona non eſſe 503.b
corporis humani longitudo quanta 856.d
corporis noſtri præſtātia, dei prouidentiā loquitur 1389.a
partium eius ἁρμονίαν & numerum, ut nemo inuenit, ita nemo ſatis admirabitur 1380.c d
mole illius ad ima, à uerorum cognitione trahimur ſecundum philoſophos 725.d
corpora noſtra quomodo ex elementis conflata 658.a b
corporum noſtrorum motus & agilitas in uita beata 1393.b
corpora omnia reſurgent, quacunq; hinc morte deceſſerint 54.b
ſic autem reſurgent, ut deforme & indecorū nihil habeant 1367.c d
qualia poſt mortem futura 737.a b 1360. & ſeq.
quod ſcrupuloſius diſputatur 591 c
corporum noſtrorum poſt reſurrectionē incorruptibilitas 620.a b

corpo

corpora damnatorum igne non conſumi, probatur 1281.a & ſeq.
an corpora terrena, incorruptibilia & in cœleſtibus eſſe poſsint 726.d & ſeq. copioſe
corpora noſtra, in cœleſtia poſſe mutari multis argumentis probatur 729.c & ſeq.
quod nulla grauitate impediente, in cœlo eſſe poſsint 356.a & ſeq. copioſe
in cœleſtia non poſſe transferri, plerique argumentantur 1331.b & ſeq.
Corripiant boni malos ne cum eis hic flagellentur 47.b c
Coſcinomantia quid 426.a
Cotem nouacula ſecuit Tarquinius 566.a
Crane dea 232.d
Cranes nympha, quę poſtea Carna 378.c
Cranaus Athen. rex 1017.d
Craſsi duo, pater & filius occiſi 206.a
Crates Thebanus Cynicus 790.b
Cur deus creauerit, quos nouerat peccaturos columna 800.b
creator rerum unus & ſolus deus 699.b & ſeq.
de creatura, tria nobis maxime ſcienda 634.c
non creaturæ, ſed earum abuſus uituperandus columna 635.d
ex creaturarum miraculis dei potentiam cognoſcendam 1279.c d
creaturas qualiter angeli cognoſcant 648.a
creaturas omnes, in ſuo genere eſſe bonas columna 665.b. & ſeq.
quæ ex creaturis primo ſint creatæ 618.d
in omnibus creaturis laudandus deus 667.a
Creuſa Aeneæ uxor 1052.a
Criaſus quintus Argiuorum rex 1007.d
Crimen & peccatum quid differãt 772.a b
Crocodilus ſerpens 491.a b
Crux maxima, mens ſcelerum conſcia 625.c
crucis ſigno fœmina, à cancro liberatur 1343
crucem inſipientiam uocari 589.a
Cuba dea 243.d
Cubitus ſeſquipedem habet 881.b
cubitũ geometricum, ſex noſtra cõtinere 859.c
Culpa abeſt, ſi abfuerit conſilium 64.b
Cultus uerus & falſus 415.d & ſeq.
uerus quis 536.d 540.d
quem deo exhibet homo, non deo ſed ipſi homini prodeſt 543.b c
Cumæ unde nomen habeant 170 c
cumę duplices 1036.d 1065.b
Cunina dea 232.a 240.b
Cupiditas uenerea nimiũ tenaciter uiſceribus inhæret 49.c
cupiditas gloriæ, & dominandi, quid inter ſe differant 319.c & ſeq.
Curia quid 112.c
curiatum numerus Romæ unde manarit 124.a
Curiatiorum cum Horatijs pugna 175.d
Curruum inuentor Erichthonius 1026.c
Curſores qui 332.d
M. Curtij factum 253.b
Curubis urbs Aphricæ 1352.a
Cynici ex habitu dicti 1141.a
cynicæ ſectæ autor Antiſthenes 438.a 790.b
Cynocephali pop. 879.b (1141.d
cynocephalus deus 112.b
Cybele dea, quas artes inuenerit 95.d
ſimulachrum eius, per Scipionem Naſicam urbi infertur 97.c
Cyclopes ab Apolline interempti 1038.a
Cyllenius cur dictus Mercurius 493.a
Cynos urbs Locridis 1019.a
Cynicorum turpitudo 789.c
Cynomyia quid 934.b
Cyniphes quid 934.a
Cyprianus martyr 494.a 2128.a
Cyprij uirgines ſuas ante nuptias proſtituebant columna 238.b
Cyrenei ubi ſiti 1034.a
Cyrus Perſarum rex 1073.b
Medorum regnum uicit 229.d
cyri duo, maior & minor 178.c

D

NEminem damnandum, qui ſacramẽta Chriſti ſuſceperit, opinantur quidam 1302.c
damnationem malorũ ſempiternã fore 1305.b c
damnationẽ noſtram, quicquid in nobis eſt miſeriarum, prædicat 1372.a & ſeq.
damnatorum pœnã, etiam ſancti ſcient 1395.b
Danae à Ioue corrupta 103.a
Danaus x. rex Argiuorum 1019.d
nauigij inuentor 1020.b
Danai & Gelanoris contentio 1020.b
Danai Pelaſgi dicti 1020.c
Daniel, quis, & quando fuerit 1091.d
Dapbne, Sibylla delphica dicta 1064.a
Darius Hiſtaſpis filius 1073.d
Dauid Muſices peritus 971.a
dauidis pœnitentia 981.a
December Veſtæ ſacer 261.a
ποσειδῶν Athen. dictus 1016.c
Decemuiri ſacrorum qui 343.c
Decius Chriſtianorum perſequutor 1128.a
gloria militari magnus 253.c
Dędalus artifex 1036.a
Definitionis utilitas 135.a
Defuncti ſancti quid acturi ſint in futura uita columna 1387.c & ſeq.
pro defunctis orat eccleſia 1307.b
Delbora, quo tempore iudicarit Iſrael 1041.d
Delphinus Arionem Citharedum dorſo excepit columna 58.b
Demęnetus in lupum: & rurſus ex lupo in hominem 1046.c
Democratia, quid 135.b
Δαίω, id eſt ſcio 527.b
Dęmon Cerberus triceps: quare 1031.b
animus dicitur humanus 512.b c
dæmonis nomen in ſcripturis, nunquam in bonum ſumi 526.a b
dæmonis natura media quædam inter deos & homines 461.b
dæmonem eſſe, multis modis dicitur 513.c
dæmo-

dęmones, quid & quibus ſint affecti moribus ſecundum Apuleium 470.d & ſeq.
dæmones à ſcientia nominati 526.d
dicti tenebræ 654.a
bona pręcepta, non niſi decipiendi animo, non nunquam dare 146.c
non ſunt timendi propter bona aut mala terrena 140.d
quibus medijs futura cognoſcant 529.a
quomodo uera prædicant 143.a
alios alijs eſſe peiores 40.a
corpora habere, quibus ignis item ſupplicium ſentiunt 853.b 1290.b
aerem inhabitare 470.a 1324.b
dęmones quidam affectus uocant 514.a
à quibuſdam angelos uocari 526.a
duſii dicti 850.a
animas habere rationales, & hominibus eſſe ſuperiores 466.c d
non eſſe meliores hominibus 468.d
non eſſe ſuperiores hominibus propter loci excellentiam 469.b c
in quo hominibus miſeriores 511.a & ſeq.
quid cū dijs & hominib. cōmune habeāt 510.a
quid à dijs diſtent 497.b c
quas artes inuenerint 772.b
immundos eſſe ſpiritus ex eorum uoluptatibus diſcitur 146.c
ſacrificio fugatos corporis domini 1344.a
quibus ſacrificijs delectētur. 465.d & ſeq. 557.c
quare ſacrificia ab hominibus poſtulent 572.c
quibus rebus illiciantur, non cogantur 1279.a
quibus uincantur à nobis armis 576.d
ipſa humilitate potiſs. uincuntur 527.a
dæmonibus cur tanta concedatur poteſtas columna 573.d & ſeq.
in dæmonibus quid laudarint pagani 467.c d
dæmonibus hic mūdus carcer eſt uſq; ad diem iudicij 653.d
dæmonibus non dijs animalia, ſacrificanda eſſe dicit Porphyrius 111.d
dæmones cur munera petant 473.c
& cur falſa crimina de ſe narrari uelint 109.b
præ hominibus colendos ſe proponunt 109.b
uafros, non ſapientes eſſe 624.c
nil aliud poſſe, quàm quod à deo ſinuntur columna 425.c 1048.c
imperita incantatione irritari 589.a
hominum preces ad deos referre & rurſus impetrata ad homines: dixit Apuleius 474.a
ex animabus hominum fieri 512.a & ſeq. cop.
Platonici aereos eſſe dicunt 192.c
ſaluandos docuit Origenes. 1299.c
ſerpentinis eſſe pedibus 567.c
dæmonum origo, & genera duo 854.a b 552.b
ſex item eſſe genera ſecundum alios 552.b
natura ex Platone 498.b
natura eorum tribus contrarijs ab hominum diſtinguitur 515.b & ſeq.
ſcire illorum quantū diſtet ab angelorū 528.d
dæmonum princeps Ophionius dictus 777.a
dæmonum corpora qualia 470.a
diſtributio, & nomina 512.d
ludificationes, an credēdæ ſint quòd fiant uere, col. 1047.d & ſeq.
inuidia & poteſtas maxima 329.b 655.c
deceptiones & impoſturæ 553.c & ſeq. copioſe
malitia 479.d
incantationes Salomon inſtituit 984.b
dæmonum acies in agro Campaniæ uiſæ ſunt pugnare 144.b c
Dæmoniacus quidam precibus & hymnis liberatus, oculo quo priuatus erat à dæmone reſtituto 1344.d & ſeq.
dæmoniaci, qui, apud gentiles 468.c
Demophile Sibylla cumana 1064.b
Denariū numerū myſterij aliquid habere 1323.b
uniuerſitatem ſignificare 1243.b
Dens ſancti Chriſtophori pugno maior 822.b
dentem hominis molarem uidit Aug. qui centum noſtrates quantitate ſuperauit 821.b
Derceto nympha Semiramidis mater 998.a
Deſcendere dei quid ſit 876.a
Deucalion & illius fabula 1018.d
Deus quid ſit ſecundum Varronem 272.b
ſecundum Ciceronem 1369.c
deus uarie accipitur in ſcripturis 1186.b
animarum conditor, animam non habet 953.a
quorum deorum deus 605.d
cuius rei dominus fuerit ante omnium creationem 682
per angelos patribus apparuit 914.c
umbilico fornicis ſimilis 389.a
dei uiſio fidei præmium 1388.c
ueri dei & falſorum differentia 1335.c
deo inimici qui 663.d
quid ſit contrarium 663.a & ſeq.
deum an corporeis oculis ſimus uiſuri in uita futura 1390.a & ſeq.
deum multi philoſophorum per creaturas cognouere 456.a
non eſſe animam mundi 244.d
in deo nihil eſt qđ nō ſit ipſe deus 446.b & ſeq.
de deo ſatius eſt pleraq; ignorare, ꝙ periculoſius ſcrutari 685.a b
Deum unum eſſe, eumq; in omnibus diffuſum dixere gentilium quidam 241.d
numerum eſſe dixit Plato 281.a
Deus incomprehenſibilis 523.b
ſæpe in aliena, quæ ipſe non eſt, forma uiſus, columna 560.d & ſeq.
nullo ſermone comprehendi poteſt 521.b
deum nulla ſpecie aut forma poſſe effingi gentiles dixere 273.c d
Deus totus ubiq; in toto 1390.b
ſolus, uere eſt 460.a
ὢν dictus 460.a & ſeq.
ſolus bonū hoc ſimplex & incōmutabile 619.a
beata eſt hominis uita 1188.c
non minuitur dei poteſtas cū dicitur quod mori non poſſit 300.a
deū eſſe incorporeū uiderūt philoſophi 445.b

Deus quomodo futura præſciat 289.a
non eſt, ſi futurorum non eſt præſcius 297.d
omnia à deo eſſe quomodo ſenſerint philoſophi col. 445.c
in dei manu omnia eſſe 562.d
Deus qualiter futura, præſentia & præterita uidet col. 634.a
Deus quomodo mutare uoluntatem ſuam dicatur col. 1328.d
dei uoluntas certa, & rerum omnium fons & origo 530.a
in deo uoluntas duplex 1329.d & ſeq.
Cur deus bonos, ſimul cum malis hic affligat col. 47. per totum
Deus in creaturis omnibus laudandus 667.a
dei cultus uerus 814.d & ſeq.
deo cultus nihil prodeſt ſed homini 543.c
deitatis debitus cultus 536.b
Deus quomodo loquatur homini 607.a
poſteriora dei ſunt creaturæ 561.d
dei deſcendere & uidere 876.a b
dei facies eſt ipſius manifeſtatio 1388.d
ira & cogitatio 856.a
operare & uacare 688.c
deum pœnitere tropice dictum 774.b
de deo cur quædam humano dicantur more col. 856.a
Deum uerum Iouem eſſe dixit Varro 1180.d
quidam animam mundi eſſe putant 380.b
dij unde ſint opiniones uariæ 346.b
dij ſancta animalia ab Aegyptijs dicti 490.b
uxores ſuas non zelant 159.b
dij falſi quare falſa crimina de ſe narrari uelint col. 109.b
hominum opprobrijs delectantur 106.d
quomodo Romam tranſlati 170.d & ſeq.
boni, quomodo à malis diſtinguantur 111.a
deæ quæ hominibus nupſerunt 267.a
deorum mater terra 354.c
deorum duo ſunt principia 416.d
dij alij, à ſummo deo, alij ab hominibus facti col. 480.d & ſeq. copio.
genera tria, & ad quæ ordinata 348.b & ſeq. 265.c d 552.b ordines 117.b
euocationes 138.c
ſexum quare excogitarit uetuſtas 274.a b
matrimonia & inceſta 363.b
deorum & dæmonum differentiæ 497. b c
deorum eligendorum quæ fuerit Romanis ratio 118.d
multitudo illorũ Romanis nihil profuit 171.b
pluralitas una Chriſtiana religione uinci poteſt col. 422.b
deorum quorundam ſimulachra 350.c
deos quos uocet ſcriptura 1186.b
deos ſuos pagani dona deorum eſſe dicunt, & cur hæc illis dedere nomina 262.d
deos ocioſos non eſſe 563.d
omnes bonos dicunt Platonici 111.d 464.c
cum hominibus non miſceri ſecundum Platonem 474.a 521.a
immortalitate donatos, à ſummo deo dixit Plato 1384.b
maſculos cœlo, fœminas terræ tribuunt 417.b
de dijs quid ſenſerit Plato 281.a
Ex dijs exiſtimare ſe natum eſſe utile eſt 161.a
dijs non Chriſto huius mundi mala aſcribenda ſunt 213.a
Dij falſi beneficia dare nulla poſſunt 166.b c
dij gẽtium, nullas unquam leges ad bene uiuendum cultoribus ſuis dederunt 94.c
dij gentium flagitiorum patroni 136. & ſeq. cop.
quibus rebus ſe colendos eſſe perſuaſerint col. 570.d
deos paganorum nihil unquam bene ſanxiſſe col. 98.d
cur ueteres in aïalium ſpecie coluerint 492.a b
nec dare nec tueri regna poſſunt 228.c
dij falſi propter uitam æternam culti 337.a
& quod illam dare non poſsint Ibid.c & ſeq.
bella & calamitates excitantes dæmones non deos eſſe 507.d
annos pluſquam 170. deos ſine ſimulachris Ro. coluere 272.c
deorum cultum primus Orpheus inuenit 538.c
per templa culturam primus Phegous inuenit col. 1000.a
quæ turpiter in eorum templis fiant 102.c
cultus turpiſsimus Romæ 362.a
deorum ſuperum ſacrificia 466.a
terreſtrium ſacrificia Ibid.b
dijs animalia non eſſe ſacrificãda dixit Porphyrius 112.d
Dij etiam homines dicti 531.a
dij gentilium homines mortui 488.d & ſeq.
deos omnes fuiſſe homines 354.c 399.a b
deos quare fecerint antiqui 484.a
deos facere quando ceſſauerint gentes 1068.b
deos ſemper fuiſſe, & tamen factos eſſe Platonici dicunt 596.a
Deus Socratis 467.a
dij maiorum gentium qui 444.a
dij gentium peccatorũ autores non ultores ſunt col. 159.a
deorum multitudo apud Romanos 230.c
deorum ſingulorum officia 356.a & ſeq.
Deus altor 409.c — Anubis 118 b
arimanius 324.a — argentinus 254.d
auerruncus 232.d — æſculapius? 418.a
Dea Abeona 254.c — adeona 254.c
agenoria 240.c 247.d — angerona 1005.c 231.d
axiocerſa 418.a — Bellona 254.d
dij conſentes 258.c 260.d — catius 255.d
cocytus 410.a — conſus 124.b 240.c
cynocephalus 118.b — camœna 240.c
carmentes 240.b — carmenæ 243.c
cardea 231.c — cinthia 360.b
cloacina 258.a — collatina 230 d
crane 232.d — cuba 243.d
cunina 232.a 240.b — dieſpiter 240.a
diomedes 1044.c — diuerra 357.a
domitius 357.b — domiducus 357.b

edu

Educa 240.b — ægeria 426.d
æſculanus 254.d — Februus 172.b
forculus 231.c — febris 118.b
felicitas 249.d — feſſonia 255.a
fides 252.a — flora 231.a
fortuna 240.b 249.b — fortuna barbata 240.c
fugia 99.c — fulgora 363.b
Glaucus 397.a — Harpocrates 1005.b
honor 254.d — horomaſdes 324.a
hymenęus 256.a — hora 248.b
horta 248.b — hoſtilena 231.a
dij ignoti qui 398.d — Ianus 242.c
Iugatinus 230.c 240.d 357.a
iupiter indiges 120.b — ilythia 243.b
intercidona 357.a — iuuẽtas 240.c 261.d
Lyceus 1047.c — lepos 256.a
liber 373.c — liberus 356.b
limentinus 231.c — lacturcia 231.a
leuana 240.d — leucothea 232.d 1039.d
libentina 231.d — lucina 240.b
dij magni qui 39.d — Melicerta 232.d
mercurius 240.a — mutinus 240.d 361.a
manturna 357.b — marica 120.b 141.c
matuta 231.a 120 b — mena 240.a 372.c
mens 374.d — murcia 247.d
dij naturales qui 394.d
dij nuptiales quinque 255.d
neptunus equeſtris 244.a
nodotus 231.a — nixidi 243.b
nemeſis 120.a — numeria 240.c
Opis 240.b — orcus 375.a
dij puerperiorum 372.b
Pallor 258.a — pan Lyceus 1022.c
pilumnus 357.a — piſtius 1055.a
picumnus 360.a — portunnus 1040.d
partunda 357.c d — patelena 231.a
pauentia 240.c — pecunia 254.d
pollonia 255.b — πειθὼ 108.b
pomona 119.c — populonea 363.b
potina 240.b — prema 357.c
proſerpina 232.b — Quies 248.a
quirinus 120.b — Ruſor 409.c
rumina 240.b 363.b — runcina 231.a
ruſina 230.c
dij ſelecti uiginti numero 372.a d
Sangus 1055.a
dij ſamothraces 417.d — ſentinus 372.c
ſerapis 558.c — ſigalion 1005.b
ſtatilinus 254 c — ſterquilinus 360.a
ſubigus 357.c d — ſummanus 259.b
ſentia 240.c — ſegetia 232.a
ſtimula 240.c 247 d — ſtrenua 240.c 248.a
Terminus 261.b — tellumo 237.b
tutanus 232.a — tutilina 232.a
Vaticanus 231.d 240.b — uitumnus 372.c
uallonia 230.d — uictoria 99.c
uirginenſis 240.d 357.c d — uirtus 252.a
uitula 99.c — unxina 360.b
uolupia 231.d 240.c — uolutina 231.a
Diabolus miſſus dicitur &c. 1206.c
diaboli damnatio 1221
eius natura ex deo ſubſiſtit 1377.c
ſupplicium eſſe æternum 1305.a & ſeq.
alligatio & ſolutio 1209 a
naturam non eſſe malam 1167.d
cur eos reiecerit eccleſia, qui diabolum aliquando ſaluandum aſſerunt 1304.d
diabolos ex angelis fieri docuit Origenes col. 1300.a
eccleſia quare non oret pro diabolo 1306.c
de diab. quo genere loquutiõis dictum ſit, & in ueritate non ſtetit 627.c
Diabolus homicida ab initio 626.c
& quod ab initio peccet Ibid d
cur Chriſtum tentarit 528.a
diaboli peccata quæ 755.b
Dialectica per Cyniphes ſignificata 934.a
ſit ne dialectica practica uel ſpeculatiua 441.a
dialecticã à diabolico ingenio profectam 772.c
quidam à corporis ſenſu ducendã putãt 447.c
tanquam inutilem Epicurei repudiarunt 448.c
Diales flamines Ioui inſtituti 149.a & ſeq.
Diana dea 242.d
uiarum dea, & cur ſimulachrum eius iuuenile fingitur 397.a
dianæ Epheſiæ templum flagrat 243.b
nulli uiro intrare licebat 397.a
dianam lunam eſſe 395.d
& cur uirgo fingatur 391.a
δαυλοδρόμοι 100.a
Dictator die quo lectus, Veſtæ ſacra faciebat 39.b
dictatores Romæ in extremis creati periculis col. 186.d
dictatura qualis poteſtas 319.a
Dies tantos fuiſſe apud ueteres quanti nunc ſunt col. 831.d
primi ſex ſpiritualiter 615.b c
ſeptem primi quales fuerint, difficile eſt exponere 644.c d
diei ſeptimi ſanctificatio 650.c d
dies ſeptimus nos ipſi erimus 1395.c
octauus reſurrectionis eſt 1395.c
dominicus reſurrectioni cur ſacer ſit 1396.c
dierum electio mathematica ſtulta 290.c
Dieſpiter deus 240.a
Δήμους ueteres uillas uocauere 104.b
Diffamare quid 136.a
Dilemmatum ſolutio 67.a
Diluuium factũ probatur rationibus 858.d & ſeq.
ogygium 1006.d Deucalionis 1017.d
diluuij cauſa 855.b
uniuerſalis illius qui meminere 1013.d
aqua eius quouſq; aſcenderit 1228.b
in diluuio quare uiuẽtia om̃ia deleta ſint 856.b
Dilectio nihil aliud quàm charitas 761.b
dilectionem in bonum & malum eſſe accipiendam 761.b
dilectionis utriuſq; præceptum 541.b
ſeipſum diligere quomodo quiſque debeat col. 542.c
Diocæſarea Cappad. urbs 1353.b
Diocletiani imp. ſæuitia 1228.b

Oo 2 Dio-

Diogenes Cynicus ſepeliri noluit 55.c
diogenis Cynici turpitudo 789.c
ſimulata ut miraculo eſſet paupertas 1299.a
ſuperbia maior in inopia, quàm Platonis in copia 1298.d
diogenes plures fuere 434.d
Diomedes duo 1045.c d
diomedeæ aues 1044.d
qua arte productæ 1049.c
diomedei campi 1045.c
diomedeæ inſulæ 1046.b
Διόνυσος quid interpretatur 1023.b
Dionyſius Liber pater dictus, uitem oſtendit in Attica 1021.a
dionyſii Syracuſii iocus, cũ Aeſculapio barbã auream detraxiſſet 352.d
dionyſios multos eſſe 1023.a b
Dioſcot. Caſtor & Pollux dicti 1041.b
Dioſpolis quæ Thebæ urbiũ antiquiſsima 820.a
Ditis nomina diuerſa 410.a
ditis & Proſerpinæ ara ſub terra reperta 191.c
Diſciplina nos à prauis cupiditatibus coerceri col. 1372.d
homini optima medicina 1375.a
Diſputandum tot tantiſq; rationibus cum pleriſq; cur ſit 91.b
Diues pauper qui 389.d
diuitis in inferno pœna & mẽbra qualia 1290.d
diuitiarũ gratia multi grauiter excruciati 51.d
in diuitijs cupiditas non facultas reprehenditur 51.a
diuitiæ ueræ 51.a b
diuitiæ ueterum fuere pecora 390.a
diuitiæ aliud, aliud pecunia 389.c
Diuerra dea 357.a
Diuinationum genera plura 426.a
diuinationem nihil eſſe cõtendit Cicero 294.a
Diuinitas quid 371.b
Docere mercede Socratici noluerunt 437.d
Dolor quid ſit ſecundum Epicureos 1141.c
iuſtorum 767.c
non dolere ſtipitis non hominis eſt 769.c
Δολιχόδρομοι qui 100.a
Domiducus deus 357.b
domiduca quæ Iuno 360.b
de Dominandi æquo iure 1175.b
dominandi libido Ro. immodica 305.b
beſtia peſsima 176.d 320.b
Domitius deus 357.b
Domitiani in Chriſtianas crudelitas 1127.a
Domus dei ſpiritualis 485.c
Donatiani hæretici pallio & baculo utebantur col. 790.c
Dona dei in nobis deo reddenda 542.b
donum ponderis genus 1352.b
Draconis leges, humano ſcriptæ ſanguine col. 1071.b
Dryades arborum nymphę 257.c
Druidę qui 455.a
Duces qui 1112.d
Duumuiri ſacrorum qui 343.c
Duodenarius numerus inſignis 345.d
Duſii qui 350.a

E

EAnus Ianus dictus 242.c
Eccleſia multiplex 1213.b c
nunc orat pro omnibus, nec tamen pro omnibus exauditur 1306.d
ciuitas una ex angelis & hominibus collecta col. 547.b
latina interpretatione Septuaginta olim uſa eſt col. 747.c
ex bonis & malis collecta 86.b c 1121.a
eccleſiarum præpoſiti ad quid conſtituti col. 49.a
Eccleſia corpus Chriſti 1366.b
eccleſię caput humanitas Chriſti, anima & uita ipſa diuinitas 540.d
Eccleſię glorificatio poſt mortem 1225.d
Eccleſiæ unitas in linguarum uarietate oſtenſa col. 1121.c
quotquot in eccleſia manſerint, qualitercũque uiuant, ſaluandos nonnulli putant col. 1303.b
Eccleſia amictus Chriſti 930.a
per paraclitum ſignificata 735.d
in formatione fœminæ præfigurata 1364.d
per Annam Samuelis matrem præmonſtrata col. 943.& ſeq.
templum illud nouiſsimum 1112.a
de eccleſia Iohelis uaticinium 1081.a b
Malachiæ prophetia 1093.a
Eſaiæ prophetia 1078.c & ſeq.
Zachariæ uaticinium 1092.c
Eccleſia quare hæreticos reijciat 1304.d
Eccleſiæ nunquam ruiturę lapis primus 483.c
eccleſia in Hieruſalẽ cœpit, & inde in omnem terram diffuſa eſt 1122.a b
incrementum eius à Neronis perſecutione cepiſſe 1125.d
Eccleſia quare tantis agitetur malis 1123.b c
Eccleſiaſticus Ieſu Syrach quo tempore compoſitus 984.c
Eccleſiaſtici lib. Salomonis non eſſe 981.b
Ecedemia olim, nunc academia 463.c
Echthonophyle Sicyonis filia 1053.c
Eclipſes ſolis & lunæ primus Thales Mileſius prædixit 431.d
eclipſium rationẽs olim ignorata 179.a
eclipſim paſsionis Chriſti tempore non fuiſſe naturalem 179.b
Aedificare ſupra fundamentum lignum fœnum ſtipulam &c. 1314.c d
Aedilium curulium officium 146.b
Aeditio quinta incerti autoris 1107.d
Oedipus Laij filius 1057.c 1037.a
Aeduca dea 240.b
Aegeria dea 426.d
Aegyptus cœli eſt imago 481.c
in prouincię formam redacta 1106.d
Ham dicitur 889.c Aerea Ibid.
Heptapolis Ibidem

Aegyptij à Cham ortum habent 889.a
ægypti flumen quod 307.a
ægyptij quales habuerint aliquando ſciẽtias, & de qua uelut antiquiſs. glorientur 1100.c d
ægyptiorum dij belluini 138.d 492.a
ſapientia 1098.b
ſcientiæ quæ 1101.c
ementita antiquitas 1101.d
ægyptios annum quatuor menſium habuiſſe col. 826.c
ægyptij philoſophi 454.d
ægyptiaci regni potentia 897.a
Egreſſarius Aſſyriorum rex 1073.c
ægialia quæ Achaia 897.d Pelopõneſus itẽ Ibi.
Aegialeus rex primus Sicyoniorum 295.c
ægialiæ plures 297.c
Eleemoſyna pietatis opera, cur dicta 537.b
in nos ipſos primum eſt facienda 1318.d
eſt peccatum dimittere 1304.a
Eleemoſynę quanta ſit remuneratio 56.d
uere quæ peccata auferunt 1318.c & ſeq.
eleemoſinas deus, non cui detur, ſed quo animo detur attendit 1319.b
ex rapina deo eſſe odibiles 1323.b c
ſolis eleemoſinis ſaluari, qdã opinati ſunt 1303.d
Elementa mundi quatuor 443.c
quomodo ſunt in miſto 658.a
elementorum catenata ſeries 479.c
ordo & ut quæq; ſeſe ambiant 657.a
ordo ſecundum quoſdam 381.b
ſecundum Platonicos 1356.a
tranſmutatio 666.b
ex elementis multæ ſunt hominibus pernicies col. 221.d
Eleuſinia ſacra 403.a & ſeq.
Aelia Hieruſalem dicta 270.c
Electi fideles boni recte nominantur 170.d
Elyſij campi ubi & unde dicti 1323.d
Emathia quæ poſtea Macedonia 174.b
Εναντίον & ante & contra ſignificat 874.d
Enarchus quidam mortuus reuixit 1387.b
Ενδελέχεια quid 1359.b
Aeneas Anchiſæ & Veneris filius 159.d
deus 1054.b
poſt Iupiter indiges dictus 120.b 1054.c
quo tempore uenerit in Italiã 1051.c
cũ Achille pugnãs à Neptuno liberatur 157.b c
hoſtem ſua manu occiſum doluit 176.b
æneæ mors & templum 1054.b
à Troia euaſio 1052.b
migratio & quibus oris appulerit 1052.c & ſeq.
αἴνιγμα Bœotij inſidias uocant 1037.d
Εννοιαι quid 447.c
Aeneopolis quæ prius Saturnia 378.b
Ennius poeta 135.d
Enos interpretatur homo 838.c
quid ſit quod Enos primus nomen domini inuocarit 840.a
Aenos urbs Thraciæ ab Aenea condita 1052.c
Enoch 365. annorum translatus eſt 823.c
translatio quid ſignificarit 841.b
nonnulla ſcripſiſſe 852.b
interpretatur dedicatio 838.c
eſſe prophetam & cur ſcripta eius non recipiantur 1099.a b
enoch urbs uetuſtiſſ. 820.a
Oenophorum quid 380.a
Ephorus genus magiſtratus 1071.c
Ephorus unde dictus & quod illius officium col. 1176.c d
Ephrata regio 1082.c
Epiſcopus, id eſt ſpeculator 45.d
epiſcopi abeuntes amicos benedicebant 1342.b
epiſcopatus operis non honoris nomen eſt col. 1176.b
Epicurus ex atonis & ramentis omnia dixit conſtare 348.a
deorum negauit prouidentiam 1105.c
epicurei an uixerint ſecundum carnem 752.b
epicurei ueritatis indicium in corporis ſenſu ponunt 447.c
Epictetus 504.a
Epidaurius ſerpens Aeſculapium nauigantẽ Romam ſequitur 566.a
epidaurus quæ ante Epitaurus oppidum Achaiæ 171.d
Epimenides Cretenſis unus ſapientum 1070.d
Epiphania Syriæ quondam Hemath dicta 940.a
Epulas quo animo ad martyrum ſepulchra olim obiulerint 494.a
epulorum publicorum curatores 353.a
Sub æquinoctiali temperatiſsimam eſſe habitationem 736.b
Eques & equitare, item de equo dici 1146.c
equos celeres Cappadocia nutrit 1353.c
equas quaſdam uento concipere 1277.d
ex equis primum Theſſali pugnarunt 1030.b
Eratus Sicyonum rex 1006.b
Eraſinus amnis 1000.d
Erichthonius 1111. Athen. rex 1019.d
è terra genitus 1021.d. & Athenis in templo inuentus col. ſeq. a
anguinis pedibus 1026.b
Erodius auis 1046.a
Eſaias Amos filius 1074.d
quo tempore ſcripſerit Ibid.
à Manaſſe occiſus creditur 1068.d
Eſaiæ ſtatua quinq; facierum 1069.a
eloquentia & mors 1080.a
Eſau mons eſt Idumea 1084.a
Seir dictus 1085.b
quæ in Eſau & Iacob myſtice præfigurantur
Eſcæ quales in arca 860.c (923.a & ſeq.
Aeſchines Athenienſis 110.a b
Aeſculanus deus 254.d
Aeſculapius à Ioue fulmine interemptus 1038.a
aſclepius dictus 490.d
ab Epidauro Romam migrat 171.a
ophiuchus creditur in cœlo 567.c
æſculapium Ro. nauigãtẽ ſerpẽs ſequitur 566.a
æſculapij tres 171.d
Eſculus Ioui ſacra 1024.b

Eſdras quis 1096.c Malachias dictus 1248.c
historicus magis quàm propheta 1096.a
Eſſe naturas omnes appetere 644.a & ſeq.
Nihil eſt iucundius quàm eſſe 643.d
ego ſum qui ſum, exponitur 460.a
eſſentia ab eſſe deductum nouũ eſt nomẽ 662.d
Aeſtas ruffo dicatur colori 508.a
Aetas aurea 1043.c
ętates mundi qua ratione diſtinguantur 1396.b
Aetates hominum quinque 168.d
quibus gratijs iuuentur à deo 1297.cd
æternum non continuo beatum 622.d
æternitas quid diſtet à tempore 613.c
æternitati dei nihil comparari poteſt 678.b
Eterogenia quæ 434.c
αἴθιοψ nigrum ſignificat 889.d
æthiopes ex Chus propagati 889.a
Aethiopia Chus dicitur, & Athlantia 889.d
æthiopon Eubææ Inſulæ 889.d
Aethan Iezraelita cantor 969.b
Aethera cœlum uocant Platonici 381.a
Aetna mons Siciliæ, & eius incendiũ 215.b & ſe.
ætnæ montis incendium 214.a
conflagratio prima 223.b
ab Aetna monte flammarum flumina cucurrẽre 222.a
Ethologi qui 364.d
Ethopœi qui 364.d
Euangelium, id eſt bona nunciatio 1093.c
ex Sion prodijt 976.d
Euangelia Thomæ & Barnabæ apocrypha col. 854.d
Initium Euãgelij Ioannis à Platonico quodam maximo loco habitum 591.d
euangelicę prędicatiõis abmãdatio 1122.a & ſe.
Euchariſtia corporis Chriſti eccleſiæ eſt ſacramentum 1311.d
euchariſtiam ſuam ex ſanguine infantis hæretici quidam conficiebant 1131.c
Euchei pop. nunc Arabes 1119.b
Eudemon quid 523.b
Eudoxus poeta & mathematicus 304.a
Euemerus Siculus Hiſtoricus 352.d
Eunuchi cur Magnæ matri ſeruiant 410.c
Eunus Syrus bellum excitat ſeruile 205.a
Euocationes deorum 138.c
Εὐπάθεια quid 763.b
Eupolis poeta in mare merſus 104.c
Euryale una Gorgonum 1033.b
Europa Agenoris filia 1025.a
rapta 1021.b
ab Aſia Thracio Boſphoro diſterminata 441.a
europæ limites 897.b & ſeq.
Europs ſecundus rex Sicyoniorum 995.c
Euryleon Aſcanius Aeneæ filius 1056.c
Εὐσέβεια quid 537.b
Euſebius Cæſarienſis epiſcopus 1014.a
Euſebij Chronica in plerisque deprauata 1085.a
Exactores qui 129.b
Exedra quid 1353.d
Exequiarum pompa uiuorum ſolatium, mortuorum ſubſidium 55.a
Exorciſtæ qui 577.b
Extaſi quaſi mortuus, presbyter quidam Calamẽſis, quando uolebat rapiebatur 796.c
Ezechias rex Iudæ pijſsimus 1060.c
Ezechiel quis & quando fuerit 1091.a

F

FAbianus martyrio coronatur 1128.a
Fabius Tarentinæ urbis euerſor 42.d 43.d
Fabricij integritas 152.a 317.c
Fabulam primã Romæ luſit Liuius Andronicus col. 105.b
fabularum uaria genera 105.c
fabularum theatri origo 103.d
Facies dei eſt eius manifeſtatio 1388.d
facies duplex interioris & exterioris hominis col. 1391.a
Facierũ in hominibus diſsimilitudinẽ miraculum eſſe, nec mirari 1285.b
Factio quid 232.d
Falacer, quis falacris flamen 119.c
Falcem cur geſtet Saturnus 400.b
Fames grauis Romæ 185.c
Saguntinorum horrenda 195.b
fames quicquid carnis exhaurit in aerem exhalatur 1370.a
famis bona 53.b
Famoſus tam malæ quàm multæ famæ hominem ſignificat 825.c
famoſa carmina Romæ lege prohibita 142.a
Fana à fauno dicta 260.bc
Faſcinum quid 360.d
Fatum quid 279.d
quid Stoicis 291.b Et quod quatuor de fato ſint ueterum ſententię Ibid.c
à fando dictum 298.c
nonnulli dei dicunt eſſe uoluntatem 292.c
fatum & prouidentia quomodo diſtent 299.b
de fato Platonis opinio 281.b
ſententiæ philoſophorum duæ 301.b
& quomodo fato omnia fieri dixerunt 301.c
fatalia quæ 279.c
Fatua fauni uxor 1044.ab
fatuum dicere quando liceat proximum 1319.d
Faunus II Laurentum rex 1042.c
faunus Pici filius Faunorum & Satyrorum pater 260.b
faunos qui incubi, concubitus mulierum appetiſſe 850.a
Fauo Archimimus 364.d
Febris dea 118.b
febres ex Iouis igne eſſe 1010.a
Februarius Termino dicatus 381.c
& februum ſacrum dictum purgatorium Ibid.
februarius à Numa anno additus 382.b
februarius Neptuno ſacer 261.a
februus deus qui Pluto 172.b
februum quid 1022.d
Fœcunditatem ex lupercalaribus mulieres Romæ expectabant 1022.d
Fercula quid 97.b

Felici-

Felicitas uera imperantium col.327.c
felicitas dea non eſt, ſed dei donum: non igitur colenda, ſed à deo petenda eſt 259.d
dea 249.d
cur tam ſero à Romanis culta, & quis primus ædem illi conſtituit 257.d
ubi habitet 224.c
felicitatis æternæ commendatio 1393.a
ſolis bonis dat deus 274.c
qualem habuere angeli ante caſum 625.d
utrum propter felicitatem, quæ poſt mortem futura eſt, uni deo an pluribus ſacra facere oporteat 459.b & copioſe ſeq.
Fœmina cur ex latere mariti facta 704.a
fœmina ubi conceperit, alterum concipere non poteſt 289.b
fœminæ ex uiri latere ædificatio mortem Chriſti & eccleſiæ formationem figurauit 1364.d
fœminã hæredem facere, lege prohibitũ 198.a
fœminæ in uiros mutatæ 213.d
apud Augilas proſtitutæ 238.d
an in ſuo ſint reſurrecturæ ſexu 1364.c d
fœminæ etiam de brutis dicuntur animalibus col. 214.d & ſeq.
fœminas conſultationibus olim interfuiſſe col. 1015.a
Per fœminas ſecundario genus humanũ perditum 848.c & ſeq.
per Femur ſeruũ ſuũ cur iurare fecerit Abraham col. 919.b
Feſcenini qui 105.a
Feſſonia dea 255.a
Feſta uera quæ domino celebramus 540.d
Fœtus ſimiles naſci imaginibus ſub ipſo cõceptu hauſtis 702.a
Fides dea 252.a
fidei conſeruatio & Regulum & Saguntinos perdidit 196.b
fidem ſaluti uniuerſæ ciuitatis prætulere Sagũtini 1337.a & ſeq.
fide mens ante dei cognitionem purganda eſt col. 607.b c
fide in deum angelis appropinquamus 488.b
Fides Chriſtiana nullius mali cauſa 213.a
fidei Chriſti initium 1132.c
ad fidem Chriſtianam adhortatio 150.a & ſeq.
Fides uera eſt quæ per dilectionem operatur col. 1312.d
fides non foret ſi præſentem aut quæreret aut ſumeret fidem 711.b
in partibus iuſtitiæ comprehenditur 252.b
fidei præmium eſt uiſio dei 1388.c
Fideles boni electi nominati 370.d
Filijs procreandis ætas idonea 826.c
Fimbria homo perditiſsimæ audaciæ 162.d & ſe.
C Fimbria 206.c
Fingere quid 747.c
Finis boni quis 436.b
de finibus bonorum & malorum eſſe poſſe ſectas 1137.c & ſeq.
Flaccianus pro conſul 1061.a
Flamines genus ſacerdotij 118 d
flaminum inſigne & unde dicti ſint 119.b
Flammeum tegminis capitis genus 119.b
Flatus quem deus primo inſpirauit homini col. 741.& ſeq.
Fletus ſimulachrorũ mali aliquid ijs portendunt, quibus ſauent 170.b
Flora dea 231.a
meretrix & ludi eius 147.d 232.c
Floralis florę deæ flamen 119.d
floralium turpitudo & à quibus celebrata col. 105.d
Florentius quidam Hipponenſis à martyribus uiginti precibus ueſtem impetrat 1345.c
Fluentia ciuit. ſubhaſtata 208.d
Flumen Aegypti quod 307.d
flumina quatuor paradiſi quid ſignificarint col. 735.c
Fons in Epiro admotas accendens faculas col. 1277.a 1281.c
Forculus deus 231.c
Fortitudo cur dea non ſit 252.c
fortitudinis officium 1150.a
Fortis uiri non eſt dicere, hoc non patiar: ſed, hoc non faciam 64.a
Fortuna unde dicta 250.b
fortuna dea 240.b 849.b
dearum ſelectiſsima 375.c
fortuna muliebris & ædes eius 251.c
fortuna barbata dea 240.c
in quibus rebus conſiſtat 881.c d
in omni re dominatur 135.a
fortunæ ſimulachrum loquutum 251.b
ædes plures 250.d
Fortuitum quid 279.c
Franciſcus de Maronis minorita commentator lib. de ciuit. dei 17.b
Fratres ciuili bello mutuis concidunt uulneribus col. 146.a
fratres fratrum filij dicti 837.a 899.d
Frons pudoris inſigne 378.c
Fructeſea dea 254.d
Fructus proprie fruentis eſt 641.c
fruges magicis artibus tranſlatæ 476.c
Frumentum quando ſeri ceptum in Græcia col. 1006.c
frumẽta quib. dijs Romani dicarint 830.d & ſe.
Frui quid 454.c
frui & uti in quo differant 641.c
Fugia dea & illius feſta 99.c
uitula dicta Ibid
Fugalia feſta 98.d & ſeq. b c
Fulgora dea uidua 363.b
fulgurum genera tria 262.b
fulmina dijs quibus aſsignata 259.d
fulmina Iouis à Vulcano & Mineruа curantur col. 239.a
Fumus pro re uana 172.c
funeris curatio conditio ſepulturæ, & exequiarum pompa mortuis nihil proſunt 55.a
in Fundamento habere Chriſtum 1314.a

10

Furiæ tres infernales 174.c
furias nihil aliud eſſe quàm ſuam cuiuſq; conſcientiam 1289.d
Furinalis furidæ flamen 119.c
Furius Pilus 134.d
furius Camillus Romam ingratam defendit col. 185.a
Fuſidius Syllæ aſſentator 208.c
Fuſtuarium ſupplicium authori carminum infamium conſtitutum 109.a
Futura uarijs modis prænoſci 600.d
quomodo uidet deus 634.a
quomodo ſciant dæmones & angeli 528.ab
apud deum ſunt præſentia 302.ab

G

GAdes Inſula 310.a
Galatæ Gomor dicti 1218.c
Galatarum origo 199.a
Galilæa Iudeæ pars 1082.c
Galli ſacerdotes, & illorum furor 96.b
in memoriã dilectionis Atis caſtrabantur 412.c
& cur matri magnæ ſeruiant 410.c
galli ſenatũ omnem Romanũ trucidant 209.b
galliam decennio ſubegit Cæſar 211.c
Gallogræci minoris Aſiæ pop. 199.a
Ganymedis raptus 1027.d
ganymedes in ſignum cœleſte aquarium mutatus 415.b 1037.d
Garganus Apuliæ mons 1044.d
Gaſtromannia quid 426.b
Gaudium iuſtorum 767.c
proprie bonorum eſſe 763.d
de bono adepto eſt 763.b
Gelanoris & Danai contentio 1020.b
A. Gellius elegantiſſimi eloquij 501.a
Gellius ſcriptor quidam antiquus 124.a
Geloſus Carthag. eccleſię presbyter 1341 d
Geminos ſub uno conceptos boroſcopo diuerſas habere naturas 289.a
geminorum ſignum Caſtorem & Pollucem eſſe 1041.a
Genealogia Chriſti examinatur 834.d
Primorum parentum in Paradiſo generatio ſi nõ peccaſſent 790.d & ſeq. 793.a
qualiter generaſſent homines in paradiſo ſi non peccaſſent 795.c
generandi benedictionem deus non abſtulit ab homine poſt lapſum 1378.a
Geneſis Iudæis breſith uocatur 653.b
quo propoſito ſit ſcripta 818.a
in Geneſi non omnium, qui tum erant, nomina recitara 818.a
Genethliaci qui 1387.c
Genitalia membra & opera cur tegamus 788.d & ſeq. 793.d
Genius deus quid 390.d & ſeq.
Geomantia quid 426.a
Geometriam inuenit dæmon 772.b
propter agrorum dimenſum Aegyptijs familiaris 1191.c
Gentes 72. prima diuiſione conſtitutas 877.c
gentes per Idumęam intelliguntur 1084.a
gentium uocatio à prophetis prædicta 1076.d
per Hieremiam 1089 d
in Eccleſia prædicta 981.d
quæ ex gentium credenda ſunt hiſtorijs 1278.c
ex gentibus etiam nonnullos ſaluandos eſſe, hodie, qui Chriſtũ nunquã audierint 1118.cd
Germanum quid 114.bc
Ad S. Geruaſij ſepulchrum, cæcus quidam uiſum recipit 1340.b
geruaſii & Prothaſij corpora, Briſacũ tranſlata col. 1351.b
Getulia Aphricæ pars 182.b
Genius quid dicatur 512.c
Gigantes nati ex angelis 169.d
quare creati 853.a
Gingrire & gingrinæ quid 353.d
Gladius igneus qui circa paradiſum 736.c
Gladiatores ſeditioſi Italiam uaſtant 226.a
Glaucus uates 1064.d
deus marinus Melicerta dictus 397.a
Gloria uera in æterna uita 1393.c
gloriæ cupiditas piæ fidei inimica 310.c
nonnunquam bona 309.c
gloriæ contemptus uirtus maxima 320.a
Gluma quid. 232.b
γνῶθι σεαυτὸν & εἶ Delphici templi inſcriptio 461
Goetia quid 549.c & ſeq.
Gog & Magog qui 1217.c ubi ſiti ſeq.b
Gomer Galatæ 1218
Gorgones tres 1033.b
gorgonum fabulæ expoſitio 1034.b
Gororanes Perſarum rex 1129.c
Gothi & Alani Italiam ingrediuntur 1134.c
à Romanis mirabiliter uicti 326.c 26.b
à Theodoſio uicti 25.b
mitius cum Roma egerunt quàm Sylla ciuis col. 209 c
Chriſtiani nominis ueneratores 34.b & ſeq.
Gradus prohibiti cur introducti 835.c
& quod conſobrinorum coniunctio, licita olim fuerit 836.d
Gratia dicitur & quod gratis detur, & quod gratum faciat 749.d
gratiam dei in Chriſti incarnatione maxime commendari 590.a
gratiæ tres quomodo pingebãtur 352.d
Gratianus Imperator 330.a
Gratianopolis ciuit. 1183.b
Gracchorum ſeditio bellorum ciuilium initiũ fuit col. 201.cd
C. Gracchi caput auro repenſum à L. Opimio col. 202.b
Grammaton Iſagogi 1100.b
Græcia magna Italiæ pars 431.b
græcia legibus & iudicijs illuſtrata 999.d
græciæ magnæ fines 432.c gręci leues 41.b
græca lingua clariſsima 431.b
Gruum multitudo, & cur dictæ Strymoniæ 881.a
Guilielmus Croius Cardinalis moritur 9.d
Guilielmi Budæi laus 123.a

Gymnaſia Athenis quot 463.e
Gymnoſophiſtæ qui 786.a.c 842.d

H

HAdrianus xiiij. Ro. imp. 269.b
Halaricus Gothorum rex 26.a
Haliætus ex aquila generatur 1166.c
Hamadryades arborum nymphæ 257.c
Hannibal ex cæde Cannenſi annulorum modios tres mittit Carthaginem 193.b
hannibalis ſæuitia 193.a & ſeq.
Harpocrates deus ſilentij 1005.b
Herbas & frutices uiuere 67.d
Hebræa lingua ante diluuium omnibus communis 896.d
& in quos diffuſa primum 887.b c
hebræas literas ſemper apud Iudæos fuiſſe col. 1180.a & ſeq.
Ieſus Eſdræ filius commutauit 1096.c
hebræi unde dicti 871.e
epiſtola ad Hebræos an ſit Pauli apoſtoli 902.c
Hecate uenatrix ſquiſſ. 1047.a
Hederæ ſpecies quædam inebrians & furorem inducens 359.c
Helena & Clitemneſtra ex ouo natæ 1041.a
Heli ſacerdos Iſraelis iudex 1052.a
Heliam Phinees eſſe autumant Iudæi 954.d
Hellanicus ſcriptor fabuloſus 1052.b
Helle in mare decidit 1032.a
Helleſpontus unde dictus 1032.a
Heraclia uictoria 289.b
Hercules plures fuere 1012.a b
regum nepotes ſic dicti 1012.c
hercules quo tempore uixerit 1006.a
deus cum Laurentina meretrice congreditur col. 351.b c
hercules Delphinas 1025.c
hercules Argiuus 1025.c
hercules Cerberum ab inferis traxit 1031.b
hercules Cacum interemit 1166.b
hercules quare Atlante feſſo ſucceſsiſſe dicatur col. 1026.a
hercules Magnus in Oeta monte combuſtus col. 1021.c
herculis æditus 351.b
herculem totum inquinaſſe orbem 117.c
Hæretici qui ſint & quis illorum uſus 1123.a
hæreticorum in eccleſia utilitas 867.b
hæreticos ut ſua mēbra excitauit Satan 1122.c
hæretici in Cham deſignati 867.b
hæreticos cur excludat eccleſia 1304.d
hæreſis quid 463.a
Hæreditatis diuidundæ ius unde ductum 900.b
Hermani philoſophi qui 786.d
Hermaphroditi, Androgyni dicti 880.a
Hermes Aegyptius Triſmegiſtus 480.d
Hermotimus Clazomenius animam quando uolebat exhalabat 797.d
Hermopolis urbs Aegypti 491.c
Hernath ciuit. nunc Epiphania Syriæ 940.a
Herodes primus rex Iudæorum alienigena 1113.c
quibus artibus Iudæorum rex factus 1115.b
Heroides quid 1023.d
Herodotus fabulator 822.c
Heroes qui 574.b & ſeq.
heroes dij qui 117.e
heroes Chriſtianorum 574.a
heroum officium quod 575.c
Herophile Sibylla Cumana dicta 1064.b
Heroum quid 575.c
Herſilia uxor Romuli 848.b
Herus Pamphylius in acie occiſus reuixit 1387.b
Heſperidum inſulæ 1033.c
Heſperius tribunitius 1344.a
Heſperoceræ inſulæ Gorgonum domus 1033.b
Heſter hiſtoria ab Eſdra conſcripta 1096.a
quo tempore contigerit 1096.d
Hieremias quo fuerit tempore 1089.b
in Aegypto mortuus ab indigenis colit 459.b
hieremiæ mors & uaticinium 1070.a
Hieroboã qua cauſa idololatriã excogitarit 985.c
Hieronymus presbyter trilinguis 1108.a
ſcriptorum omnium optimus 11.b
hieronymi in Danielem liber 1242.d
hieronymus Burgarinus 822.b
hieronymus Ruffaldus 1054.b
Hieruſalem prius Iebus, dein Salem, poſtremo Aelia dicta eſt 970.c
Solyma dicta & unde 970.c
quo tempore deſtructa 1069.b
à Pompeio capta 1113.b
ab Aelio Adriãno reparata 970.a
hieruſalem noua 1225.d
ad Hieroſolymam pertinet tribus Leui col. 985.b
Hippones opp. duo 881.d
Hircanus Rom. exercitum contra Iudæos prouocat 1115.a
Hiſpani Thubal dicti 1218.b
hiſpanorum ueterum mores 455.b
& quod auriſodinis Hiſpania ſcateat Ibid.
in Hiſtorijs nõ omnia allegorice eſſe interpretanda 869.b c
Hiſtrionum infamia 1114.a
Homo quid ſit 1144.c & ſeq.
magnum eſt miraculum 560.a
ſibi amicus natura 1151.b
dei nomini conſecratus eſt ſacrificium 545.c
ſi homo hominis carnem uorauerit cui caro comeſta reddēda ſit in reſurrectione 1369.d
hominem aſſumpſit deus quomodo intelligatur 524.d
hominem dicimus & corpus, & animam & utrunq; ſimul 742.d & ſeq.
hominem ſolum animum eſſe dixerũt Platonici, corpus autem hominis carcerem 57.b
homines omnes cuiuſcunq; ſint formę ex uno Adam eſſe 879.b & ſeq.
ſanctorum interceſsione ſaluandos, quidam dixere 1300.b & ſeq.
hominum duo tantum genera 799.c
genera quę narrantur monſtroſa unde propagata 878.d

homo

homo monſtroſus duorum capitum in oriente natus tempore Aug. 880.a
hominum adprædicata ex Apuleio 508.d
Homo etiã miſer cunctis creaturis melior 661.c.d
diuinum animal quia ſolum igne utitur 666.c
quanti habeatur apud deum 420.d
qua parte deo propinquior 607.b
natura hominis deo proxima 641.c
hominis induſtria & ſagacitas, quam ei indidit deus 1379.a
hominem partem eſſe dei dixere nõnulli 245.d
homines dæmonibus meliores 468.d
dij dicti 531.a
Homo an mortalis eſſe poſsit & beatus 518.b
cur mortalis, ſecũdum philoſophorum opinionem 512.d
mortalis factus non lege naturæ ſed merito peccati 723.d
homine nulla immanior fera, ſi ſibi relinqueretur 1375.a
homines quæ animalia ſenſibus ſuperent 468.d
Homo, homo non eſt niſi colat Chriſtum 542.c
Homo in erectam formam cur ſit creatus 1380.a
qualis à deo factus & qualem ſeipſum peccando fecerit 722.b
cur non citius creatus 675.a
hominis immortalitas in creatione prima & uita futura 1394.c
hominem unum tantum cur creauerit deus col. 696.c d 703.d
cur fecerit deus quem nouerat peccaturum col. 774.a 800.b
fuiſſe ab æterno opinantur quidã 674.a & ſeq.
primi hominis peccati cauſa eſt ſuperbia 778.b
primorum hominum lapſus, quo ordine factus ſit 775.c & ſeq.
corpora immortalia fuiſſe ante peccatũ demonſtratur 733.a
de homine quid futurũ ſi non peccaſſet 707.b.c
homini poſt lapſum nõ totũ abſtulit deus quod dederat 1377.c
Homines ducentos uiuentes annos 821.d
hominum uita in mũdi initio nõ minus 750.annorum 819.c
hominum uita ſecũdum ætates & tẽpora 832.a
ætas diuturna, olim & ſtatura ingens 821.a
ex inſcitia temporum credita ſecundũ Plinium col. 826.d
Homo in quo diabolo ſimilis 755.c
primus Homo ſi non peccaſſet quales genuiſſet filios 710.a c
hominem primum cur deus tentari permiſerit col. 801.a & ſeq.
homines primi beatitudinis ſuæ diuturnitatem ignorarunt 624.d
an hos ante animi affectus habuerint, initio col. 778.d
quomodo nuditatem ſuam cognouerint col. 785.a b
conditionem eius ante lapſum prorſus ignoramus 623.c
primorũ hominũ uita in paradiſo 799.a & ſeq.
pœna prima nuditatis ſenſus 721.c
corpora, qualia 734.b c
de peccato excuſatio 780.d
primis hominibus quam mortem ſit dominus comminatus 721.a & ſeq.
Humanæ miſeriæ calamitas 1148.a
Sua prima origine, totum humanũ genus damnatum eſt 1372.a
Humanitatis ſignificationes uariæ 117.a
Homicida eſt qui ſeipſum occidit 61.d 68.b
homicida quis 78.c d & ſeq.
Homogyrus agriculturæ inuentor 1006
Honor deus 254.d
honor uerus in futura uita 1395.c
humanus nihil niſi fumus 313.d
honoris templum & ſacra 263.b
honores cum gentilitate orti ſunt & illic ſepeliri debent 473.d
Honorius imp. Ro. 25.c
Hora dea prouidentiæ 248.b
Horatiorum cum Curiatijs pugna 175.d
Hordei ſegetem Iſis inuenit 493.a
Horomaſdes deus Perſarum 324.a
Horoſcopus quid 284.a
Horta dea quæ ſtimula 248 b
Hortenſius Ciceronis amicus 181.d
Horti Veneri cur ſacri 353.d
Hoſtias quo animo Alexander in templo obtulerit 1112.b
Hoſtem etiam à ſe uictum nonnulli deflerunt col. 176.b
hoſtis ab hoſtire dictus 232.b
hoſtium in uictos conſuetudo 41.d
Hoſtire quid 232.b
Hoſtilina dea 231.a
Hoſtilius Mancinus à Numantinis uictus 199.a
Humilitas credenti ualde eſt neceſſaria 590.b
exaltat, deijcit ſuperbia 779.a
humilitate dæmones uincimus 527.a
animum humilem, non cenſum commendauit dominus 1299.a
Hydromantia quid, & quomodo fiat 426.a
Huz quis & quę eius nominis terra 1118.d & ſeq.
Hydromantiam Numa exercuit 424.c
Hyems cæruleo dicata colori 508 a
horribilis Romæ 187.b
Hymenæus deus 256.a
Hyperboli Athenienſis improbitas 158.a
Hypocrita pro hiſtrione ſumitur 110.a b
Hyſtoricorum diſſonantia quomodo componenda 1102.b
Hyſtriones qui & unde dicti 104.d

I

IAcob dolus non eſt culpandus 923.b
iacob Iſrael dictus, & lucta eius myſtice col. 927.a
iacob quando factæ ſint promiſsiones 999.d
iacob polygamia 926.a
ſecundo ſterilitatis anno, in Aegyptum migrat 1003.a

iacob

Iacob in benedicendo manuum tranſmutatio col. 930.c d
iacob 147.an. moritur in Aegypto 1006.c
ſemen Iacob ab alijs, quãdo ſegregatum 925.a
iacobus de Paſſauant commentator lib. De ciuitate dei 17.b
Iactantiam tolle & pares erimus omnibus omnes 313.b
Iamblichus philoſophus 464.a
Iambres magus 934.a
Ianus Italiæ rex 378.b
ianus deorum ſelectorum primus 372.b
deorum uetuſtiſs. 242.c
initiorum omnium deus 374.a
ipſe mundus eſt 381.b
geminus quis 388.a
bifrons & quadrifons cur 377.d 382.d & ſeq.
Saturnum recepit hoſpitio 377.d
iani portæ bello patent 166.a
ianum quidam ſolem eſſe dicunt 383.d
Ianuarius Iunoni ſacer 261.a
à Numa anno additus 382.b
Ianiculum opp. Ianus condidit 377.d
Iannes magus 934.a
Ianua ab eundo dicta 242.c
Iaphet, id eſt latitudo 867.b
Ibis apud Aegyptios cur colatur 214.d
ἶβις quid 262.a
Icarus in mare ruit 1036.b
Ichthyomantia quid 426.a
Ideæ Platonis & unde dictæ 418.b
ideas Platonis, Mineruam eſſe contendit Varro 417.a
Idololatriæ cauſa quam excogitauit Hieroboam col. 985.c
Idumæa. per Eſau intelligitur 1084.a
idumææ ſitus, quam etiam Nabatheam uocant col. 1085.a
per Idumæos Iudæi Romanos intelligunt col. 1085.b
Iebus ciuitas quæ poſtea Hieruſalem 970.c
Ieſus, id eſt ſaluator 979.c 1374.d
ieſus σωτὴρ, ſeruator idem ſunt 1059.a
ieſus ſacerdos magnus legis libros reſtituit memoriter 1096.c
Iezrael opp. 969.c
Ignis multa genera 459.d
in terra ſub terra & infra terram eſt 1358.a b
artium omnium eſt inſtrumentum 239.b
tribulationis 1314.b
in templo Veſtæ cultus 192.c
quibus dijs aſsignatus 397.c
commoditates & utilitas 666.a
ignis infernalis æternus omnib. ſed alijs leuior alijs grauior 1298.
in animam quomodo agat 1288. & ſeq.
ignem infernalem, eſſe corporalem 1291.b
ignem cur Veſtam deam putarit antiquitas & uirgines quare illi in miniſterio adhibitę 237
animalia quędam in igne uictitare 666.d
Igniſpicina quid 426.a
Ignorantia noſtra damnationem noſtram oſtendit 1372.a
Ignoſcendo creſcere elogium 43.b
Ilia Rhea dicta 1059.a
Ilythia dea 243.b
Ilium à Fimbria euerſum 163.c & ſeq.
Imaginem hominis terreſtris & cœleſtis induere col. 740.d
Immortalitas duplex 1394.c
Immũdos ſpiritus ipſis uoluptatibus ſeſe eſſe confitentur 146.c
Impp. Rom. ius nõ habent in totum orbem 329.d
ſatius eſt imperium habere paruum cum quiete quam amplum irrequietum 167.b
imperatorum felicitas uera 327.c
Impiorum regna, etiam deus iuuat 87.b
Inachus primus Argiuorum rex 229.c
inachus amnis 1000.d
Incenſum uerum, amor ſanctus 540.d
Incredibilia tria 1333.b
Incubi qui 850.a
in India cum Gallico morbo infantes naſcuntur col. 1375.b
indiæ limites & populi illius mores 296.d
Indigetes qui dicti 1054.c
Indoles quid ſignificet 117.c
Infamium carminum autori qualis pœna conſtituta 109.a
Infantes cur cæteris animalium fœtibus infirmiores naſcantur 710.b
flendo mala ſua prophetant 1295.b
de utero matris, uoces dediſſe 213.d
perfecto corpore reſurrecturos 1362.b
& quod nunc habent poteſtate, ſi uiuunt adepturi ſunt 362. ibid.c
Infanticidia Chriſtianis obijci ſolita 1131.c
Infernus grauior alijs, alijs leuior 1295.c
inferni pœnã ęternã eſſe & quare 1291.c & ſeq.
contra eos, qui æternã negant 1299.b & ſeq.
ad inferos iter in Tenaro promontorio Laconiæ 1031.b
inferorum circuli nouem 66.d
Infernalis ignis, item bonus 666.a
an dæmones tactu adurat 1290. b
æternitas & qualitas 1287.d & ſeq.
cur mors dicta, cum in ea corpus & anima uiuant 705.c & ſeq.
Infinitum mente non poſſe capi 689.a & ſeq.
deus nouit 689.c & ſeq.
Ingenioſum naſci eſſe felicitatis 254.c
Inimici dei qui 663.d
inimicitiæ occultæ peſsimæ 1154.a
felicior eſt qui Iniuriam patitur, quàm qui facit col. 503.c
Iniuſta, quomodo ſentiamus 645.a
Innocentius uicarius præfecturæ à fiſtulis miraculo curatus 1340.c
Ino Athamantis uxor 1040.d
dea facta & Matuta dicta 120.b
Inobedientia Adam 781.d
inobedientia hominis ſumma miſeria 782.a b

Inops quis & quid à paupere diſtet 950.a
Inquilini qui in ædibus conductis habitant 538.b
Inſidiæ peſsimæ quæ 1154.a
Inſpectio uirginum 63.b
Intelligibilia quæ 446.a
intelligentiæ lumen à ſolo deo infundi tradunt Platonici 539.a & ſeq.
Intercalares dies & menſes 827.d
Intercidona dea 357.a
Interpres quis dicatur 393.b
Inuidia nil miſerius 518.b
ſuperbiæ comes 776.d
Inuiſibilium omnium maximum deus 609.a
Inuocari cepit nomẽ domini primo ſub Enos myſtice 840.a
Io, Iſis dicta 1000.a
Ioannes Andreas Stranneus 364.a
ioan.bapt. ſepulchrum in Sebaſta 1084.d
ioan. Euangeliſta, in Pathmũ relegatus 1127.a
ioannes Heremita Aegyptius 330.c
ioannes Martinus Poblatio medicus 1375.b
ioannes Vergara 747.b
Iob Idumęus ad pop. Iſrael pertinuit 1117.d
& quo tempore uixerit 1118.a
ſecundum aliquos Iaſub & Ioab dictus 1119.c
in corpore deum uidit 1390.c
Iohel, quo fuerit tempore 1075.a
quo ſcripſerit tempore 1075.a
ionæ hiſtoria diſcuſſa 1310.b c
Ionia regio 432.c
prius Aegialia dicta 1024.c
ionia op. quod Miletos 432.c
Ionicus filius Noe ſyderum peritiſs. 820.a
Ioppe ciuitas 1013.d
ioppe ciuitas Syriæ ante diluuiũ cõdita 1039.a
Ioſeph quo tempore in Aegyptũ uẽditus 1002.d
110. annorum moritur in Aegypto 1007.b
Ioſias ante quã natus ꝓphetice prædicatus 971.d
Ioſue moritur 1019.d 1021.d
Iouianus Imp. 329.d
Iouianus Pannonius 269.c
Iphigenia Agamemnonis filia 1050.d
Ira quid ſit 783.a
Ira dei, uita præſens 1308.a quid 856.b
iræ furor & impotentia 788.b c
Iraſci poteſt Chriſtianus, & quomodo 504.d
Iracundi, & contentioſi plurimum ualent memoria 376.d
ἔρα ueteres terram dixere 117.b
Iſaac regnãte Aralio quinto Aſſyriorũ rege 999.b
à riſu nomen accepiſſe 916.b
iſaac 120. annorum moritur 1002.d
non eſt præferendus patri Abrahã. 922.a & ſeq.
figura Chriſti 917.d
filios gratiæ ſignificat 809.b
quando factæ promiſsiones 999.b
in Iſaac uocabitur tibi ſemen exponitur 917.b
Iſis Inachi filia 1098.b prius Io. 1000.a
eadem quæ Ceres 403.c
hordei ſegetem inuenit 493.a
nauigationibus præpoſita 1002.a
quæ fuerit, quale ue eius ſimulachrũ Ibid.b
iſidis ſepulchrum 1005.b
Iſmaelis luſus, & Iſaac 808.c
Iſrael uidens deum interpretatur 927.b
quando terram promiſſam acceperit 939.c
proprie decem tantum tribus dicti 984.d
in captiuitatem ductus 1068.a
iſrael duplex 958.d
iſraelis reges omnes reprobi 986.b
tempus ſeruitutis Iſraelis in Aegypto 306.a b
iſrael qui non ex carne ſed animo exiſtit. 1078.a
iſraelitici regni abolitio ꝓphetata 958.a & ſeq.
Italia Græcia magna 432.c Saturnia dicta 1043.c
à gladiatoribus fugitiuis uaſtata 226.a
Iterduca dea 374.b
Ithiphallus quid 406.b
deus Priapus 117.d
Regum Iuda peccata longe minora quàm Iſraelis col. 986.b
per Iudam eos qui ex carnali ſunt ſemine intelligendos 1078.a
iudæ nomine, duæ tantum tribus comprehenſæ 984.d
iudæ proditio in pſalmis prædicta 978.b
ſuſpendium, eſt homicidium 61.d
Iudæi cur cornu nunc clangant 919.a
unde, & quando ſic cœpere dici 820.c
iudæi duce Saulo, à Gothis uicti 27.a b
iudæorum regnum uni ſoli deo innixum 275
Iudæi deteriores, carentes prophetis, miris cladibus afflicti 1112.b & ſeq.
iudęorum cęcitas à Dauide prędicta 980.b
repulſio uaticinata 1077.b
Iudęi quo tempore, ex captiuitate dimiſsi 1072.d
cur diſperſi per omnes terras 276.b 1115.d
quo tempore in captiuitatem ducti 1069.b
tributarij facti Rom. 1113.c
iudęorum duces, & reges poſt liberationem col. 1112.c & ſeq.
Iudęos primus expugnauit Gn. Pomp. 986 d
de Iudęorum ritibus quid ſenſerit Seneca 365.b c
Iudęa regio 1082.c
Iudicabimur ſecundum extrema in quibus inuenti fuerimus 949.a
Iudicium dei multiplex 1194.b
de die iudicij Lucani carmina 1117.b
tempus omnibus incognitum 1130.a & ſeq.
an qui uiuunt in iudicio, ſint etiam morituri col. 1233. b
de iudicio extremo, utriuſque ſcripturę teſtimonia 1199. & ſeq. copioſe ex pſalmis 1244.d
Eſaię uerba 1238.a & ſeq.
iudicium humanum 49.c
iudicia hominum temeraria 1154.d
Iudices Iſraelis tredecim, quanto uixerint tempore 962.d
iudices Romani qui 158.c
Iudith hiſtoria quo tempore geſta 1072.d
Niceni concilij decreto in canonem recipitur col. 1074.b
Iugatinus deus 230.c 240.d 357.a

Iulianus Imperator 269.c apoſtata 323.d
eccleſiæ perſequutor 1125.d
Iuliani apoſtatæ mira aſtutia 1128.c
Iulius menſis Ioui ſacer 261.a
Iulius Firmicus nugatoriæ loquacitatis author, col. 285.c d
C. Iulius Cæſar Galliã uicit decennio 211.c
C. Iulij Cæſaris laus 304.c
genus 160.a b mors 212.c
Iulius Aeneæ filius ſacris præfectus 1056.a
Iunius Brutus Lucium Tarquinium collegã reſpuit 122.b
Iunij Bruti in filios, & affines auſteritas columna 182.d
Iunius Menſis Mercurio ſacer 261.a
Iuno purgandorũ & pariendorũ omnium poteſtatem habet 374.b
cur Iouis uxor & ſoror 239.d
domiduca dicta 360.b
iterduca pueris 374.c
opigena dicta 243.a fluona quæ 374.b
Troianis infeſta 37.d quare 38.d
zelotypa 364.d
Iunonis ſacra in Samo inſula celebrata 352.a
Iunonis aſylum Troianum 40.c
Iupiter ſummus deorum, & quod ab his item coli creditur, qui deũ ſine ſimulachris colunt, col. 233.b
Iupiter an deos alios, ut rex, mittat mortalibus col. 249.a
deus unus in dijs omnibus 239.c & ſeq.
cur cœlum habitare dictus 236.a
à iuuando dictus 233.c
diuerſa habet cognomina, nec in ſe diuerſus eſt 387.a & ſeq. pecunia dicitur 389.c
Iupiter Luceius 260.c
Lycæus 1047.c
unde ſtator dictus 174.a & ſeq.
Iupiter indiges Aeneas dictus 120.b
Iouis poteſtas, & eius cum Iano comparatio, col. 384.b & ſeq.
capitis eius tegmen igneum 239.a
adulteria 263.d. cultura Athenis 388.b
Ioui cur Iuno uxor & ſoror aſcribatur 233.d
Iouem mundum iſti uocant philoſophi 728.a
Ioues regum progenitores dicti 1012.c
Iurare dei quid 912.c
Iurarit cur in fœmore Abrahæ ſeruus 919.b
Ius quid 121.d
& quod bonum ſit iuris origo Ibid.
iuris conſultorum officium quondam 1180.a
iuris prudentia per Budæum reſtitui cœpta, col. 123.b
Iuſiurandum Romanorum per Iouem lapidem ſanctiſsimum 152.b
Sine iuſtitia ne Iupiter quidem principem agere poteſt 134.d
iuſtitiæ munus 1149.d
iuſtitia ſola reſpublica ſuſtentantur 132.b
iuſtitia dei non eſt quæ timore pœnarum conſtituitur 1309.a
quæ 1329.a dei & humana quæ 944.d
eſt ipſe Chriſtus 1309.c
uera in quo conſiſtat 1189.b
iuſtitia nõ eſt quæ hominem deo tollit 1179.a
& iuſtitia in quibus ſit uere 117.a
uera, in ea tantum eſt Repub. ubi Chriſtus rector eſt 1349.a
Iuſti non ut puniantur, ſed ut examinentur, affliguntur 224.d
iuſtorum in hoc mundo contra uitia pugnando labores 1376.a & ſeq.
etiam iuſti in peccatis ſumus 1320.a
Iuſtinus parum fidelis hiſtoricus 227.c
Iuſtinus philoſophus martyrio coronat 1127.d
Iuuentas dea 240.c 261.d
Iuuentutem in trigeſimo eſſe anno 1363.d
Iuuenes bonis aſuefaciendi rebus ſecundũ Platonem 1298.d
Ixion Theſſaliæ rex 1030.a

K

Κακίαν uitium potius quàm malitiã interpretatur 487.d
Κατακλυσμὸς quid 448.c
Κῆβος cercopithecos uocari 852.b
Κρόνος, id eſt, Saturnus 400.d
Κύριος Iupiter dictus 237.a
Κόλαβος, mutilos uocari Græce 393.a

L

Labdon Iudæorum iudex 1051.c
Labeones tres 314.c
Laboſordacus Aſſyriæ rex 1073.d
Labirynthus quid 1029.d & ſeq.
Lacinius fur, qui Cacus 1166.a
Lacheſis parcarum una, & quod illius ſit officium 281.b
Laconiſmus quid 1071.c
Lactantius quæ de Sibyllinis ſcripſerit uaticinijs 1062.c d
Lactantij laus 1067.b
Lacteus circulus innumeras ſtellas complectitur 903.d
Lacturcia dea 238.a
Lacus Curtius unde dictus 253.b
Laius ab Oedipo filio occiſus 1037.a b
Lampares xxiij. rex Aſſy. 1042.a
Lamech ætas 823.c
Lampuſia Sibylla Colophonia dicta 1064.d
Laomedon dijs negabat mercedem 156.c d
Lapis in amnem Aegos cecidit 1105.b
Lapithę Lariſſæi dicti 1039.d
Lar quid 512.d 514.b
lares fieri animas ſi bonæ ſunt dicũt Platonici col. 512.a
lares gemini filij Mercurij & Laræ 391.c
Lariſſa arx argiua 308.d
Larua quid 512.d 514.b
Laruas fieri animas ſi malæ ſint 512.a
Latinus Italiæ rex 1051.c 1045.a
circes & Vliſsis filius 141.d
Latinorum regnum à Latino dictum 1044.c

reges illorum Syluij dicti 1057.a
Latium unde dictum 1045.b
Latona parit Apollinem 1028.a
Latria quid 536.bc
Latrones quam uelint pacem 1162.b
latrocinia ſunt parua regna 225.a
Latus clauus quid 244.b
Lauinia Latini filia 1055.d
lauinium ab Troianis conditum 41.b
lauiniorum annus xiij. Menſium 826.d
Laurentina meretrix Herculis 351.c
laurenti regni ortus 1041.d
Laurentum latij ciui. 1043.a
Laurentius igne excoctus 1128.a
Laurus Apollini ſacra 1024.b
Lecanomantia quid 426.b
Lectiſternium quid 188.b
Leda mulier Nemeſis dicta dea facta 120.a
Lemur quid 512.d 514.c
lemures animas fieri, ſi malæ ſint 518.a
lemuria feſta 514.d
Lenarum pœna in Hiſpania 666.c
Lenticula quid 924.c
Leophantus Epheſius ſapiens 1070.d
Lepidus M. Aemilius à Pompeio & Catulo uictus 211.b
Lepos deus nuptialis 256.a
Lepti pondus qui 1352.c
Lethæus amnis 1324.d
Lætari impiorū eſt ſicut gaudere piorum 764.b
Lætamur de bono 762.a
lætitia quid ſit 756.a 760.a
lætitiæ domus, lætantium in ea eſt 616.b
Leuana dea 240.b
Leucippus viij. rex Sicyoniorum 999.c
Leucothea dea 232.d
quæ Matuta 1039.d
Leui tribus inter reliqua non connumerata, col. 985.a
leui tribus propter domini templū cum Iudaica manſit 1058.c
Lex uirtus peccati quomodo 712.a
legis libros incenſos Ieſus reſtituit 1096.c
Lex dei quomodo dicta 1329.a
Lex in arca poſita quid ſignificet 569.b
data ſignis & uocibus mirabilibus 932.a
promiſsionem habuit terrenam 564.c
an per deum uel angelos ſit data 561.c
Legis obſeruatio ſine gratia hypocritas non bonos facit 1298.d
Lex & ſi concupiſcentiam augeat, mala tamen non eſt 712.c
Lex naturæ norma conſtituitur 1179.d
lex Plautia de iudicijs 158.c
ſempronia de iudicijs 158.c
aurelia de iudicijs 158.c
cornelia de iudicijs 158.c
uoconia lata 198.a
leges duodecim tabularum quando latę 121.a
agrariæ nunquā ſine tumultibus agitatæ 127.d
lycurgi æquiſs. 1211.ab
leges ſuas Rom. ab Athenienſibus mutuarūt, col. 120.c
Libentina dea 231.d
Librorum De ciuitate dei, diſtinctio & ordo, col. 601.d
Liber deus ſeminis humani 373.c
ſol dictus 376.b cur dictus Bacchus 1023.b
Dionyſius 1020.d
liberi imago delicata 1038.c
officium, & eius ſacra 405.b 103.d
Liberus deus unde dictus 356.b
Libera dea luna dicta 376.b
Liberales artes quæ 1128.cd
Libertas naturalis hominis 1171.ab
Liberi pluraliter etiam unus dicitur filius 928.c
Liberum arbitrium in homine 848.b
aſſeruit Cicero 295.a & ſeq.
arbitrium tunc uere liberum quando peccatis non ſeruit 775.a
in beata uita erit 1394.b
& quomodò ab eo quod primus homo recepit, differat Ibid. & ſeq.
Libido quid 736.a 760.a
Libido omnem cupiditatem ſignificat 783.a
carnis quàm ſit uehemens 784.a & ſeq.
confuſionis eſt cauſa 1164.c
primi peccati pœna & retributio 793.c
dormientium abſq; culpa 74.d
aliena non eſt, aut non polluit 62.c
feruenti tincta ueneno 701.d
libidinis furor, & quod in paradiſo uitium nō fuerit 788.bc cur libidinis opera, & membra abſcondamus cum aliorum affectuum, reliqua pateāt, ibid.d 793.d
Libyæ mons prælongus 491.a
Lignum ſcientiæ boni & mali, unde nomen acceperit 785.c
lignū uitæ quid præſtabat comedētibus 734.c
an prohibitum concupiuerint primi homines col. 773.a
Limentinus deus 231.c
Limea fluuius Lethe dictus 1324.c
Lindus Rhodi urbs 1071.d
Linea recta quæ 648.d
Ex linguis lectionis uarietatem eſſe corrigendam 832.b
linguarum primam fuiſſe Phrygiā rex Aegypti ex pueris didicit 889.b
linguarum diuerſitas hominem ab homine abalienat 1156.d
Linus Mercurij filius 1046.b
Linum quod igne non abſumitur 1280.b
Linternenſe oppidum Campaniæ 198.d
Liparæ inſulæ Aetnæ incendio uaſtatio 216.a
Lituus augurum proprius 1043.d
Liuius primus Poeta Latinus 108.c
T. Liuij librorum pars magna perijt 220 b
Liuius Andronicus primam fabulam Romæ luſit 105.b
M. Liuij Druſi ſuperbia 205.a
Literarum formas olim fuiſſe animalia 1101.a

Moſes inuenit, quas Phœnicib. tradidit, Phœnices Græcis per Cadmum 11.a
docere ac diſcere inter Chriſtianos, Iulianus prohibuit 1125.d
literis præfectos ſtatuit Moſes 1100.b
Locuſtarū multitudo infinita in Aphrica 214.a
Loquatur deus qualiter 607.a
loquutiones dei 877.b
Loth Vxor in ſalis ſtatuam conuerſa quid ſignificet 548.a
Lucani de die iudicij carmina 1117.b
Lucerna ardens ſupra 1500 annum in ſepulchro inuenta 1280.c
Lucifer ſtella multa nomina habet 1286.d
luciferi ſydus 395.b
luciferum quidam Iunoni quidam ueneri tribuunt 394.a
Lucillus Epiſcopus Sinitenſis 1345.b
Lucina dea 240.b
Lucretiæ ſtuprum 180.c
factum eius examinatur 64.c & ſeq.
L. Luctatius Catulus ueneno hauſto moritur, col. 206.d
Ludere quid ſit ſecundum Hebræos 808.c
Ludouicus Coronellus Theologus 747.b
Ludorum ſecularium origo, ritus, & celebratio, col. 191.b & ſeq.
ludi inferorum tauri dicti 192.b
ludi ſacri inferis Romæ renouati 190.a
Scenici in diuinis poſiti rebus 219.d
Chriſtianorum taxati 494.b
per miraculum dæmonū inſtaurati 264.bc
in rebus tantum diuinis extant 347.c
ſeculares Romæ inſtaurati 189.d
Apollini ſacri 1023.d
Circenſes 124.b Magni ibidem Romani ibid. Conſualia ibidem
Ludis in funebribus fabulæ actæ 420
Lumen uerum deus unus 539.d
Lumen mentiū ad diſcenda omnia eſt ipſe deus, col. 447.d
Luna uaria nomina habuit 242.d
luna quāto tēpore rurſus cum ſole coeat 832.d
lunæ deliquium quid 181.c
lunam quidam Venerem putant. Et ei ſacrificandi mos 395.a
laborantem magnis uocibus iuuari credidit uetuſtas 568.d
ab aſino epotam 569.a
lunaribus incrementis & decrementis uariari plurima 289.c
Lupanaria unde dicta 1059.b
Lupercal quid 1022.bc
Lupercorum exortus 1046.d
Lupus ad Martem pertinet 1059.b
Lux bona dicta 632.d
lux, quam principio creauit deus, angeli ſunt, col. 618.b
& angeli & ſancti dicuntur 654.c
Luxum cauere Naſica Scipio docuit Romanos col. 82.d
Lycei dij 1047.c
Λυχνοῦχοι quid 1280.b
Lyncus Scythiæ rex 1029.a
Lycopolis Aegypti ciuitas 463.d
Lycoreauicus 1019.a
Lycurgus Lacędemonijs leges tradidit, columna 120.c 562.a
Lycurgi leges, quales, 121.ab

M

Macedonum regnum quanto durarit tempore 674.d
Maciem ex Iouis igne eſſe 1010.a
Machabęorum hiſtoriam qui conſcripſit 97.a
eius liber tertius Græcus ibidem
Machabæorum libros eccleſia quaſi canonicos habet 1096.b
Μακρὸν τεῖχος urbs Thraciæ 862.b
Magia quid 551.a
Magica arte hoīes in animalia mutatos 1048.b
magicæ artium initiū ex dæmone eſſe 1279.b
magicarum artium inuentor, Zoroaſtes columna 1295.b
magicis artibus fruges, & agri translata 476.c
magi miraculis illudunt 562.a
magi Aegyptij incantatores tempore Moyſis quomodo uocati 934.a
magis Pharaonis cur ſit permiſſum facere miracula 548.b
quatuor eſſe quæ ſine omni Magiſtro, & artis inſtitutione diſcuntur 1138.b
Magiſtratus Rom. quo die lectus Veſtæ ſacra faciebat 32.b
Magiſtratus nouem Athenis 1058.a
Magna mater, id eſt, Cybele dea 95.d
magnæ matris ſacra 412.ab
Maguſii Aſtrologiæ, & Magiæ inuentores col. 552.a
Maius Apollini ſacer 261.a
Malcus, id eſt, rex 464.b
Maledictio parentum metuenda 1353.c
maledicti liberi à matre, diuinam diu ſenſerūt ultionem 1349.c & ſeq.
Malefici qui uulgo dicti 549.c
maleficijs quidam fidem cœpiſſe Chriſtianam dixere 1132.d
Malus nemo eſt natura, ſed uitio 760.b
malus & ſi regnat ſeruus eſt 224.d
mali item pacem quærunt 164.a
in Cham Noe filio deſignati 867.c
ſoli mali aduerſitates malas deputant 155.b
malorum cauſa perditionis eſt, non adhærere deo 661.b 667.c
Mali cur bonos inſectentur 811.a
malos tolerandos in eccleſia Iudæ exemplo diſcimus 1121.b
ſemper fuiſſe cum bonis 885.d
Mali numero longe pios ſuperant 921.a
cur hic proſperantur 1196.d
malis cur benefaciat deus 45.b
malos ſemper primas tenere 806.b
malis bona, & bonis mala cur eueniant 583.c

Malos cur crequerit deus 630.d 635.c
pro malis orat hic eccleſia 1306.d
malis deus bene utitur 1123.a
Malum quid 636.d
non eſſe naturam, ſed boni amiſsionem 618.d
ſapienti non accidit ſecundum Stoicos 763.c
mali finis 1137.c
Mala duplicia morum & corporum 155.b
quæ iuſtis accidunt nõ pœna criminis, ſed uirtutis examen ſunt 224.d
Chriſtianæ imputantibus religioni quid reſpondendum 87.a
etiam dei potentiam prædicare 1327.d
ſine bonis eſſe non poſſunt 774.d
homo peccando ſibi ipſi fecit 1328.a
malorum ſcientia duplex 1395.a
malorum omnium cauſa eſt mala uoluntas, col. 667.d
Mamito xij. Aſſyr. rex 1007.a
Mammam ueteres rumam dixere 240.b
Mammona Syra uox diuitias ſignificat 53.a
de mammona iniquitatis amici faciendi ſunt, col. 1321.b
Manaſſe quo tempore rexerit 1068.d
Mane primum quale 614.d
Manes animæ dicuntur cum incertum ſit bonæ an malæ ſint 512.a
Manicheorum de carnis origine error 759.c
Manius deus quid 512.d 514.d
Manlius Torquatus filium propriũ percuſsit ſecuri quod contra edictum pugnauerat 72.b
Manubiæ quid 262.b
Mapalia quid Aphris 1076.a
Marathonius campus 1020.a
Marathus Sicyon. rex 1019.b
Marcellinus tribunus Aphricanus 35.b
M. Marcellus Syracuſas defleuit antequam cepit 42.c Vita eius 43.bc
Marcellus Syracuſam à ſe deletã doluit 176.b
Mare mediterraneum quod 898.c
Salinarum, id eſt, mortuum 940.a
colore, quaſi ueſtimento ſe induit 1381.c
Mariani belli origo 138.b
Marica dea quæ prius Circe 120.b 141.c
Marius capite cenſus dictus 188.d
Marius Arpinas 137.d
marij hominis perditiſsimi felicitas 139.b
crudelitas 140.b & ſeq.
in ciues Rom. ſæuitia 206.a
tyrannis 208.b
M. Marij Gratidiani mors horrenda 208.d
Mars Athenis iudicatus cum Alirrhothion occidiſſet 1018.ab
Martis & Veneris adulterium 1029.b
eius officium 391.d
Martis ſydus 282.c ſtellæ natura 395.a
Marti Lupus ſacer 1059.b
Martiales flamines Marti inſtituti 119.a & ſeq.
Martyres quomodo Chriſtiani honorent, columna 492.c & ſeq.
Qui non repugnando, ſed moriendo, mundũ uicerunt 1354.a
martyrum conſtantia 311.bc 475.d
in martyrum corporibus in cœlo, an uulnerũ cicatrices uidebuntur 1369.a.b
martyrum templa delubra paganorũ ſequuta, col. 488.c
martyribus non templa, nec ſacrificia ſtatuuntur, ſed memoriç, ſicut hominibus mortuis, col. 355.b
martyribus nõ baptiſatis, mors pro baptiſmo eſt 713.b
martyrium quid 1353.c
Martius Mineruæ ſacer 261.a
Maſpha ubi ſita 960.b
maſpha, ideſt, intentio 959.d
Maſsiniſſç regnum peſtilentia uaſtatum 214.b
Mathematici, cur non æqualiter de geminis iudicãt 284.c & ſeq. copioſe
olim figuras in puluere deliniabant 649.a
in Mathematicos, & diuinatores 1131.b
Mathematicæ artes à Mercurio inuentæ 491
Mathematicæ rationes certiſsimæ 648.d
Mathuſalem ſex annis ante diluuium mortuus, col. 830.c
annos xiiij. poſt diluuiũ uixiſſe 824.b & ſeq.
Matrimonia deorum inceſta 363.b
matrimonium cognatis cur interdictũ 835.c
Mater magna terra dicta 410.c
Matuta dea 231.a ſeq. c 120.b
unde dicta 514.d prius Ino 120.b
Leucothea 1039.d
Matutinum à Matuta dictum 232.d
Maximianus miniſter ſæuitiæ Diocletiani, col. 1128.b
Maximus eccleſiæ Synicen. Epiſcopus 1344.b
Maximus Imperator Tyrannus 1127.d
Mazaca cappad. urbs, quæ nunc Cæſarea 1353.b
Item Euſebia Ibid.c
Medi in Aſia regnant annis 350. 229.d
Medicina qua piorum animi iuuentur 812.b
Mediator uerus unus Chriſtus eſt & nemo alius col. 519.a & ſeq.
per quid 607.c
Medioximi dij qui 117.b
Meduſa una Gorgonum 1033.b
Meduſæ caput 1033.c d
Et eius fabulæ occaſio Ibid.
Megaleſia ludi 96.b & ſeq.b
Melanthus xvi. Athenienſium rex 1052.a
Melicerta deus marinus 232.d
prius Glaucus 397.a
C. Melius Spoletanus comœdiarum Trabeatarum inuentor 105.c
Memnon Tithoni filius auxilio Troianis miſſus 1054.a
Memoriam optimam iracundi & contentioſi habent 376 d
Memphis ab Api condita 1005.a
Mena dea 240.a 372.c
Menades quæ 359.d
Menander comicorum princeps 104.d

Secundum mendacium uiuere 756.c
Mendicus à minus dicitur 950.a
Menippus phœnix Cynicus 790.b
Mænoles Bacchus dictus 359.d
Mens dea 374.d.254.c
quid proprie 607.d
etiam ſenſus dicitur 608.d
in homine, optimum omnium 441.c
mens bona in rebus omnibus optima 374.d
fide purganda, priusquam deo fruatur 607.b.c
an per ſe ad cupiditates moueatur, an alterius
impulſu 514.a
mentis deæ, ædes & feſtum 255.d
mentis humanæ natura & ſagacitas 1379.a
nihil eſt in mente, quod non prius fuerit in
ſenſu 444.c
Menſis lunaris duplex 832.d
menſis quantitas apud ueteres 831.b.& ſeq.
menſes duos anno addidit Numa 382.b
menſes, dijs duodecim ſacri 261.a
Menſtruus fluxus muliebris 800.d
menſtruũ, generãdi materia homini 913.d
menſtrui utilitas & detrimentum 376.b
Mercurius quis fuerit 491.c
Hermetis Trimegiſti auus 489.d
Atlantis nepos 1008.b
mercium deus 240.a
deus ſermonis eſt 242.b
quaſi medius currens dicitur 392.a
cur Cyllenius dictus 393.a
animarum ductor & reductor cur 1012.a
Mercurij Salinum quid 353.d
Mercurij officium 391.d
& cur alatus pingatur & nuncius ibidem b
col. 393.c
Mercurij furta 266.d
ſtellæ natura 395.a
Mercurij quinque fuerunt 392.c
Mercurios duos colunt Aegyptij 491.b
Meretrices, lupas olim uocabant 1059.b
Mergarides, Bulbi dicti 371.d
Meridies Heb. theman dictus 1088.d
Mœris Moſen filium adoptat 1098.d
Meſappus IX. Sicyoniorum rex 1002.c
Meſappus mons 1003.b
meſappia regio, quære Calabria ibidem
Meſopotamia unde dicta 892.b
Meſsiam qualem expectent Iudæi 979.a
Q. Metellus, & eius laus 192.d
Romanorum laudatiſs. 140.a
felicitas eius 141.a
Metæ in circo quid 99.d
Metropoles ciuitates quæ 538.b
Metus iuſtorum 767.c
Mezentius Ethruſcorum rex 1054.b
Μηχανήματα, quæ 1280.c
Michæas quo ſcripſerit tempore 1074.d
Micipſę regnum 216.b
Miletos, Ionia dicta 432.c
Milina Rudocus Nabuchodonoſoris filius 1073.c
Militum in bello ferocitas 45.a
militia immunes erant apud Romanos prole
tarij, & capite cenſi 188.d
Millenarij numeri myſterium 1206.b
Milui natura & generatio 1166.c
Mimallonides, quæ 359.c
Mimi, qui 105.c
& unde dicti 364.c
Minei pop. nunc Arabes 1119.b
Minerua è Iouis capite nata. 234.c & 1026.b
ἀθηνᾶ dicta 1015.c
cur Pallas dicta 1012.d
quando uixerit. Et cur dicta Tritonia 1006.c
per oleum ſignificata 1014.d
Mineruæ quinque 236.c.1012.d
Mineruæ ſimulachrum, in incendio Ilij ſer-
uatum 164.c
Mineruæ logotheca, quid 353.d
Mineruæ ludi Athenis inſtituti 1021.a
Mineruã quidã ſummũ æthera duxit 396.b
Minos legiſlator Cretenſium 1025.b
Minotaurus Labyrintho incluſus 1027.b
Minotauri origo 1029.b
Minutularij, qui 378.a
Miracula quæ ueriora 566.b.c
cur iam non fiant 1339.b.& ſeq.
& quid de illis ſit ſentiendum 565.c.& ſeq.
inuiſibilium naturarũ, aſsiduitate uiluiſſe, quæ
tamen rariſsimis ſunt maiora 559.d
quæ deus olim fecit, ad comprobãdas promiſ-
ſiones facta eſſe 547.d.& ſeq.
miraculorum quare non omnibus tribuantur
beneficia 1374.d
& quæ ſit Chriſtianorum & gentilium diffe-
rentia 1355.a
Miracula Chriſti 1115.d
angelis & dæmonibus fuiſſe admirabiliora
quàm hominibus 528.b
Miracula per quos operetur deus 1354.b.& ſeq.a
ad ſanctorum memorias facta, olim recitaban
tur in eccleſia, libellis 1348.a
tempore Auguſtini facta 1340.a
martyrum, fidei eſſe teſtimonia 1354.a
Miracula Idolorum, quomodo Chriſtianis acci
pienda ſint 1047.d.& ſeq.
miracula magorum, dæmonum operibus fieri
col. 476.a
nihil niſi illuſio, ſicut & dæmonum 568.a
ex miraculis dæmonum, dei cognoſcenda po
tentia 1279.c
Miſeria ſumma, eſt ipſa ſtultitia 645.b
humana miſeria per lacum ſignificata 1092.d
miſeriæ ac mala, huius uitæ, hominem natu-
ra damnatum eſſe prædicant 1372.a
Miſeri quomodo in pace, & ſine pace ſint
col. 1367.b
cur interire nolunt 643.d
Miſeretur deus omnium, quomodo 1310.c
Miſericordia, quid, & quod eam culparint Stoi-
ci 504.d.& ſeq.

uerū eſſe ſacrificiū, ſi propter deum fiat 545.b
miſericordiæ opera, cur pietatem uocamus col. 537.b
Mithridates magnus 200.b
ciues Romanorum omnes, qui in Aſia inuenti ſunt, occidi iuſsit 199.c
à Romanis uictus 143.d
Mithridatem uicit Pompeius cum toto oriente 211.b.c
Mithridaticum bellum annis durauit quadraginta 325.b
Moabitæ populus in Arabia 1119.b
Monachi militare nolentes, occiſi ſunt 1129.c
Monarchia quid 135.c
Monogramma quid 136.a
Mons ſacer Romæ 127.d
mons umbroſus quid ſignificet 1086.a
Monſtra unde dicta 1286.b
monſtrorum ratio 879.c
ex monſtris & portentis, quid Chriſtiano dicendum 1286.c
Moralis philoſophia 449.a
Morbus Gallicus, qui Neapolitanus: ab Indis aduectus 1375.b
morborum genera non omnia in medicorum libris eſſe cōprehenſa 1374.a
Mori commune omnibus 53.e
incipere nos in ortu 716.c.d
moritur uerbum, cur factū, ut ſicut cætera uerba declinari non poſsit 719.e
an omnes ſimus morituri 1233.b
morientes qui dicantur 716.a.718.a
Mortui qui in mari ſunt 1223.a
mortui plures ad S. Stephani memoriam reſuſcitati 1347.& ſeq.
mortuos pœnis affici, ut purgentur, dixit Plato 1293.c
mortuorum manes omnes dij putantur à Paganis 488.d
Mors ſit ne nec ne, acuta diſputatio 718.c.d
mors ciuitatis pœna eſt 1337.a
martyrum bona 711.d
mors ſumma hominis 367.a
mortis tempus, quod ſit, & quale 715.c.d
in morte eſſe, quomodo dicatur 719.a.& ſeq.
an ad declinandum peccata, mors ſpontanea ſit appetenda 76.b.& ſeq.
mortem ſibi conſciſcere illicitum 61.d
non eſſe magnanimi 69.e.& ſeq.
ſuadebant Stoici 1150.a.b
in eos qui ſibi mortem cōſciſcūt Platonis ſententia 70.b
qui morte uoluntaria interiere, quomodo colat eccleſia 75.a.& ſeq.
Mortium genera diuerſa, in Rom. ciues à Sylla excogitata 207.d
mors bona & mala, quomodo 712.c.& ſeq.
duplex, prima & ſecunda 708.b
animæ duplex 1202.c
quantum ſit malum 720.a
durisſima 1190.d
mortem quam, comminatus ſit dominus primis parentibus 721.a.& ſeq.
de morte ſecunda nihil in ueteri teſtamēto ſignificatum 739.b
nihil intereſſe, quo mortis genere uita finiatur 53.7
Mors nec fugienda, nec mala putanda, quam bona uita præceſsit 53.d
horrenda & quare aliquando non ſentiatur col. 713.b.c
ſæpius in homine optanda 1336.d
Mortem cur fugiat homo 1151.b
Mortem ſibi conſciuit Cleombrotus propter animæ immortalitatem 69.d
Mortem non lege naturæ, ſed merito peccati inflictam eſſe 723.d
Mors quo modo bonis bona ſit, cum pœna peccati exiſtat 709.b.& ſeq.
malis mala, bonis bona 715.b
per mortē delicta omnia condonari 714.a
Mortificatio ſpiritualis 946.a
Morem imponere, id eſt, morē gerere 35.d
Moſes Muſeus à prophanis dictus 1009.c
à quibuſdam Mercurius creditus 1101.a
quo tempore in Aegypto natus 1007.d
quando populum ex Aegypto duxerit 1008.a & 1019.b
quando fuerit, magna inter autores controuerſia 1009.b.c
annorum C X X. moritur in deſerto 1019.c
Moyſis natiuitas & uita 931.c.& ſeq.
Moyſem omnium gentium theologis eſſe antiquiorem 1098.a
Moſoch Cappadoces dicti 1218.b
Mneſtheus Athenienſis rex 1051.c
Muli an fuerint in arca 860.c
an pariant 862.d
Mulier an ſemen coeundo emittat 359.b
mulieribus quæ peperiſſent, tres olim dij cuſtodes aſsignabantur 356.d
Mundus non repugnando, ſed moriendo uincitur 1354.a
omnium uiſibilium maximum 609.a
cum tempore non in tempore cœpit 613.d
cur tunc & non antea ſit conditus 611.d
mundi partes quatuor, & animę earū 380.e
huius mūdi bona, damnato homini in ſolatiū eſſe data 1381.a
ſol mundi mens & animus 241.d
ante mundū conditū quę fuerint ſecula 686.b
mundū factū eſſe ex ipſo deo diſcimus 609.a
mundum non eſſe corpus dei 244.d
mundū non poſſe totum perire 675.c.677.c
liber De mundo num ſit Ariſtotelis 222.d
de mundo uictoriā, non ſibi, ſed Chriſto iuſti aſcribunt 1376.c
in mundo nil melius ꝙ ſpiritus 1327.c
Mundus quō in fine ſeculi ſit periturus 1228.a
infantia mundi 933.a

ætas

ætas ab Adam uſq; ad diluuium 843.c
anni à diluuio uſq; ad Abraham 1072. 885.c
ab Adam ſex milia 674.c
de ætate opiniones uariæ 676.b.c
de æternitate opiniones uariæ 610.d
mundum ſemper fuiſſe, ſed tamen factum eſſe dixit Plato 596.a
interiturum aliquãdo item dixit Plato 1387.a
Mundi animam quid dixerit Plato 579.b
mundo cur dederit animã dominus ſecũdum Platonem 593.c
mundum Iouem eſſe uolunt philoſophi 728.a
eſſe animal beatiſs. dicunt Platonici 591.a
eſſe deum dicit Varro 385.b
ab angelis factũ, quidã dixere 699.d. & ſeq.
deum eſſe, & animum & mentẽ habere, nonnulli opinantur 241.c.d
quæ cauſa cõdẽdi mũdũ ſcd'm Platonẽ 634.d
mundũ, ex terra & igne effectum 459.d
mundos innumeros naſci & interire dixit Anaximander 431.d
Mundatur per cor caro 582.c
Murci qui dicti 248.c
Murcia dea 247.d
Muſæ animorum tranquillitate gaudent 15.a
Muſarum fons, in Helicone 1035.a
Muſarũ generatio 862.c
Muſęus Moſes dictus 1009.c
Muſęi tres 1040.b
Muſicam ab Amphione inuentã 1035.c
muſicam dilexit Dauid 971.a
Muſiuũ quid 881.c Mutica ſpica quid 232.b
Mutinus deus, qui Græcis Priapus 240.d. 361.a
C. Mutius Scæuola 253.b
apud aram Veſtę occiſus 207.b
Mycenæ unde dictæ & à quo conditæ 1042.d
Myoparo nauicula eſt piratica 225.c
Myſo in ſeptem Sapientum numero 1070.d
Myrtus Veneri ſacra 1024.b
Mythicon theologiæ genus 349.d

N

NAbathei Idumęi dicti 1685.a
Naboar Aſſyr. rex, Baltaſar dictus 1073.d
Nabuchodonoſor, cum quibus Iudæorum regibus geſſerit bellum 1069.d
Nabuchodonoſorẽ Chaldæi rebus geſtis Herculi anteponunt 1073.b
Nachor frater Abrahæ 891.c
Naiades nymphæ fontium 257.c
Napeæ florum nymphæ ibidem
Natura quid ſecundum Zenonem 444.b
natura rei cuiuſq;, dei eſt uoluntas 1284.c
ſua unde ſit rebus omnibus 298.d
naturam eſſe poſſe in qua malum nullum, ſine bono autem nulla eſt 1167.d
uitioſa per peccatum 1373.a
non minus eſt in paruis ꝙ in magnis animalibus 637.b
prima naturæ quæ 1144.b
naturã nullam malam eſſe 635.c. & ſeq.
bonã eſſe cõditã ipſo peccato cõuincit 1328.a
Nauem primam Danaus ex Aegypto in Græciam duxit 1020.a
nauẽ quę Matris deũ ducebat ſimulachrũ aliâs immobilẽ mulier caſta zona duxit 566.a
Naum quo fuerit tempore 1084.d
Nauigantibus Caſtor & Pollux propicij 1041.b
Neceſsitas dicitur quæ in poteſtate noſtra non eſt 299.d
extrinſeca & naturalis 301.d
Necia feſta 490.d. 117.c
Necyomantia 424.c Necia ſacra quæ ibid.b
Necyomantia quid 426.a
Nemeſis dea, quæ prius Leda dicebatur 120.a
Nemroth quare uenator dictus 874.d
Nænia dea 358.d
quid, & unde dicta 361.b
Neocæſarea urbs Cappadociæ 1353.b
Neptunus de ſtirpe Aeneæ prædicit apud Homerum 156.c
Neptunus equeſtris, Conſus dictus 244.a
à Laomedonte mercede conductus 157.b
Neptuni officium myſtice 406.d
uxor, Salatia dicta 234.a
Neptunum plures creaſſe equos 1016.b
Nereides nymphæ quæ 257.c
Nerione Martis 364.d
Neronis luxuria & ſæuitia 320.c
in Chriſtianos crudelitas 1126.d
Nerones à fortitudine dicti 365.a
Neropolis Roma dicta 321.c
Νήτη quid 361.b
Næuius ſecundus Latinus poeta 108.c
Νεύρα quid 365.a
Neuth oppidũ Aegypti Sais dictum 1016.c
Nicandas coriarius palęſtrita 1387.b
Nicolaus Triuet cõmentator lib. De ciuitate dei 17.b
Nicoſtrata Carmenta dicta 243.c
Nigidius mathematicus Figulus dictus 284.c
Nilus Aegyptus ab Homero dicitur 889.d
Nili fons ignoratur, & cur ſit Oceanus dictus col. 737.a
Nihil nimis, Solonis ſymbolum 1072.b
Nympharum, quæ humoribus præſunt, uaria genera 257.c
Ninus Aſsyriorũ rex potens 870.c
Aſsyrijs annis imperat lij. 897.d
primus finitimis intulit bella 227.b
totam occupat Aſiam 897.a
Ninus ſecundus rex Aſsyriorum 994.c
Nini potentia & regni magnitudo 995.a
regnum quanto durarit tempore 227.c
Niniuæ oppida duo 872.d
à Nino condita 870.c
Niniuitarum pœnitentia 1308.c.d
Niobe Amphionis uxor 1036.a
Niſibis Archad dicta 822.d
Nixidi tres in Capitolio 243.b
Nodotus deus 231.a
Noe iuſtus & perfectus 856.c propheta 1099.a

nudus Chriſti paſsionem præfigurat 867.c.d
Noe generatio in filijs expoſita 870
filij, quid ſignificent 867.a.& ſeq.
filius Ionicus ſyderum peritus 820.a
Noe urbs, in litore maris rubri 1063.d
Noema, id eſt, uoluptas 845.c
Nola à Vandalis capta 52.d
Contra eos qui nomina propria, ex ſua in peregrinam linguam mutant 1095.c
Noſſe ab omnibus amatur 644.c
noſce teipſum. Thaletis ſymbolum 1072.b
Nouember Dianæ ſacer 261.a
Noxia cur deus crearit 635.c.d
noxiorum ſupplicia Romæ 327.c
Nuditatem ſuam quomodo cognouerint primi homines 785.a.b
Numa Põpilius Romanis leges tradidit 120.c
cur cum Nympha Aegeria loquutus fingatur 425.a
regnante eo quadragintanouem annorũ pax Romæ fuit 166.c
cur non ſit deus habitus 1068.c
hydromanticus 424.c
menſes duos addidit anno 382.b
eius libri de ratione ſacrorum inuenti, & combuſti 423.a.& ſeq.
Numantia terror Rom. Imp. 199.b
Numeria dea 240.c
Numerus natura infinitus 611.b.689.c
ſolidus quis 1067.b
quadratus quis 827.c par numerus quis 651.d
primus impar tria, par quatuor 651.a
numeri ratio contemnenda non eſt in ſacris literis 650.a
in numeris, pars quota, quæ 649.b
numeris omnia conſtare, dixit Pythagoras col. 347.d.650.a
Numina bona quomodo à malis diſtinguantur col. 111.a
Numitor Latinorum rex 1059.c
eius liberi 161.a
Nummus aſper quid 100.c
nummus & ſeſtertius idem ualent 1323.a
nũmus aureus quando primo percuſſus 256.b
nummi argentei ſignatura prima 256.b
Nuptiæ fœcundæ, peccatũ nõ ſunt 920.b
nuptiarum dij quinq; 255.d
nuptias negant futuras Adamiani ſi Adã non peccaſſet 791.c
nuptias nullas eſſe poſt reſurrectionẽ 1365.b
nuptijs quinq; cerei nec plus, nec minus accẽdebantur 256.a
nuptæ nouæ olim, in lanatis ſedebant pellibus 361.a
nuptiales dij deæq; 357.c
Nyctilena Bacchi ſacra dicta 405.d
Nyſa Arabiæ urbs 1005.a

O

OBedientia uirtutum omnium mater & cuſtos 777.c
obedientiæ uirtus 734.c
Obelus quid 1109.c
Obliuio malorum duplex 1395.a
Obolus quo ſigno notetur 1109.d
Obſtetrix uirginem inſpiciens corrupit 63.b
Occaſionem noſce, Pittaci ſymbolum 1072.b
Occentare quid 109.b
Occidere filios non ideo deo gratũ, quia Abraamo iuſsit 75.c
occidere beſtias & pecora quidã peccatũ eſſe putãt, quoniã dicitur non occides 67.d
Oceanum patrem rerum omnium, dixit Homerus 433.c
Ocio perit Roma perdita Carthagine 81.a
C. Octauius Auguſtus & eius geſta 211.d.& ſe.
Gn. Octauij à Mario occiſi, caput in roſtris ponitur 206.a
October Marti ſacer 161.a
Oculum ex igne eſſe dixit Plato 731.b
oculos item futuros in corpore clarificato, & quod illorum officium 1389.d
Oceani æſtus 290.b
Oeneus rex 1023.c Oeta mons 1026.a
Officiorum genera 591.c.d
Ogygius quando fuerit 1006.c
Ogygia, quæ nunc Bœotia 1013.c
Oleum Ariſteus inuenit 1024.a
Mineruam inueniſſe 1021.a
Mineruam ſignificat 1014.d
Olea Mineruæ ſacra 1024.b
Oleæ coronæ uſus 1024.b
Oligarchia quid 135.b
Olympi montis altitudo 470.b.858.d
Omnipotens uere deus dicitur, etiamſi quędam non poteſt 300.a.b
Omogenia quæ 434.c
ὄψ quid Græcis 460.a
Oneus XXIX. Aſsyriorum rex 1052.a
Opes non eſſe bonas 53.a
opes faciles magis optandas eſſe quàm immodicas 100.c
opes Chriſtianorum 50.b
Ophioneus dæmonum princeps 777.a
Ophiuchus cæleſte ſignum 1011.d
Aeſculapius creditur 557.c
Ophiuſa, Rhodus dicta 1001.c
Opigena Iuno dicta 243.a
Opinio quid 472.d.504.b
Opis deus 240.b
Optimates qui dicantur 135.b
Opera dei in ſex diebus, cur ſint cõpleta 649.b
opera noſtra quomodo oſtendenda, & celanda 311.a.b
opera bona, malis mercede temporali repenſat deus 311.d
dei eſſe & cum nobis tribuimus, ſeruilia fieri col. 1395.c
opera mala cuius ſint naturæ 774.c
Orandum quid potiſsimum 800.c
pro qbus ſit orãdũ, & pro quibus nõ 1306.c.d

In oratio-

In oratione dominica, cur dicimus dimitte nobis debita &c. 1320.a & ſeq.
Oratio unde dicta dominica 1320.a
Orationis genera quinq; ſecundum Plat. 448.a
Oratio funebris prima 184.a
Orarium quid 1352.a
Orbis in ſuas partes tres diuiſio 897.b
Orcheſtra quid 354.a
Orchus quietalis dictus 248.d
Orcus deus 375.a
Ordo quid 1167.b
per ordinem quid intelligendum 647.e
Oreades nymphæ 257.c
Oreſtis corpus ſeptem cubitorum 822.e
Orgia ſeſta Cereris 404.a
Origenes hominũ animas in dæmones dixit mutari 513.b
dæmones poſt ſupplicia ſaluandos credidit
Origenis de animabus 1299.c (1299.e
errores quorum gratia ab eccleſia eſt reprobatus 1299.c
Orientis & occidentis nominibus totus mundus ſignificatur 383.b
ὁρμὰ quid 1148.d
Orpheus muſicus 1040.a
poeta Theologus maximus 1068.a
thrax deorum cultum primus inuenit 538.c
Orphei ſcripta 1045.b
Orthopolis XII rex Sicyo. 1007 d
Oſcillatio quid 1054.d
Oſcultim fœminæ infixum, uerbere uindicãdum col. 1291.d
Oſeas rex Iſrael 1060.e
Oſeas propheta quo ſcripſerit tempore 1074.d
Oſiris ſacra 362.c
multis uocatur nominibus 1004.b
Baccbus dictus 406.b
ſerapis dictus 558.c
Oſtenta unde dicta 1286.b
Ouationes minores ſunt triumphi 1024.b
Ouidij de Chriſto carmina 1117.a
Ozias Azarias dictus, quo uixerit tẽpore 1075 d

P

PAgani qui 35.d
Pagi unde dicti 1018.b
πάγος quid græcis 1018.b
Palatum græci appellant οὐρανόν 382.d
Palatualis, Palatij deæ flamen 119.d
Palemon Melicerta dictus 232.d
portumnus 1040.d
παλιγγενεσία quanto conficiatur tempore 1386.b
Pallas cur Minerua dicta 1012.d
bellona & duellona dicta 242.d
palladium ſimulachrum Palladis 36.d
palladium quo loco habitum 165.b e
Palliati olim græci erant. 726.d
palliatæ fabulæ quæ 105.c
Pallor deus. 258.a
pallorem deum Hoſtilius dedicauit 362.a
Palmus duplex maior & minor 881.b
Palmicum augurium quod 426.b
Pan Lyceus & eius feſta 1022.c 1047.c
Pandora à Vulcano facta 1010.a
Pantomimi qui 364.d
Paradiſus terra hæc eſt 729.b
ubi ſitus ſit 836.a & ſeq.
paradiſi ſelicitas 799.a
uoluptas 776.c
paradiſum corporalẽ & ſpiritualem eſſe 735.b
& ſpiritualis qui ſit Ibid.
Paranymphi qui 360.b
Parcæ tres & officium earum 281.b
parcis omnia uolui docet Plato 596.e
Parentum maledictio metuenda 1353.e
Parœci qui 797.d
Paridis adulterium 158.d
iudicium fabulam eſſe 1017.b
Parnaſſus olim Larnaſſus dictus 1019.a
Parricidium quid 163.a
parricidis legem nullam Solon uoluit conſtituere 712.d
Pars quota in numeris quæ 649.b
Parthenia inſula quæ nunc Samos 353.b
Partunda dea 357.c d
Partus ſimiles imaginibus ſub conceptum inſpectis edi 702.a b
Paruuli cur moriantur, quibus peccata per baptiſmum remiſſa ſunt 710.d & ſeq.
peccatores & prȩuaricatores quomodo ſunt col. 911.b
paruulis paſsiones non obeſſe 1295.e
A Paſchȩ feſto uſq; Pentecoſten olim petentes baptizabantur 1351.p
paſchalis agnus Chriſti typus 932.a
Paſiphae ſolis filia tauro ſuccumbit 1029.c
Paſſiões eſſe in Chriſtianis, ſed unde ſint multum intereſſe 504.d
paſſiones potius nobis ipſis facimus quàm ex affectibus accipimus 472.d
Paſtores pecorum cur primi patres fuerint potius quàm reges 1171.a
Patelena dea 231.a
πῖλος quid 471.d
Patientia dei ad pœnitentiam nos uocat 45.c
Patientiam non perire inæternum quomodo intelligatur 770.c
Veri patris familias officium 1172.c
Pro patria morti ſe dedit Codrus 1055.b
Patricij omnes Romæ iuſſu Marij uno die occiſi col. 208.b
Patrueles qui 837.d
Pauenna dea 240.e
Pauli apoſtoli laus 768.a b
rhetorica 631.e
Paulinus Nolanus epiſcopus 51.c 52.d
Pauper à paulo lare dicitur & quid ab inope differat 950.a
pauper diues qui 389.d
paupertas ſibi conſcita, ſumma ſuperbia col. 1299.a
paupertas Attilij Reguli 73.d
L. Valerij 317.b

Q. Cincinnati Ibid.c
Paupertate Chriſti ditati ſumus 946.e
Pauonis carnem non putreſcere 1228.b
Pauor deus 258.a
pauorem deum Hoſtilius dedicauit 362.a
Pax uera in uita futura 1393.e
bonorum nobis finis 1160.d
pax dei omnem ſuperat pacem 1388.a
Pax firma nunquam huic populo dei data quia in æternum promiſſa 970.a & ſeq.
pax ſine bello aliqua eſſe poteſt 1167.c
uniuerſalis rerum omnium quid 1167.a & ſeq.
cum bello ſub Sylla, de crudelitate certat 208.a
bonum incertum 1153.d
noſtra qualis in hac uita 1189.b
terrena malis paratur artibus 810.a
pacis bonum 1151.c
pacis bono omnia conſtare 1167.b
pacem cum ſolius ueri dei donum ſit dij falſi dare non poſſunt 166.b
pacem iniquorum pacem non eſſe dicendam col. 1164.b
pacem omnes cupere 1162.a & ſeq.
etiam feriſsima animalia cuſtodiunt 1163.d
Homines peccaturos deus præſciuit 697.e
non ideo peccat homo quia præſcit deus 301.a
Peccatum eſſe mendacium 756.c d
peccatum & crimen quid differant 772.a
qua fiat uoluntate 756.e
ipſum omnia eſſe bene condita oſtendit 1328.a
de peccatorum impunitate opiniones ſex col. 1299.c & ſeq. multis
concluſit deus omnia ſub peccato quomodo intelligendum 1310.a
peccati uirtus qualiter ſit lex 712.a
in peccata cadere ſuperbis conducit 780.a
peccata nunquam nobis deeſſe quantumuis iuſte in hoc mundo uiuamus 1320.a
abſq; peccato ſunt pauciſsimi 1298.b 768.d
Peccatum originis iuſtè ab Adam in omnes eſſe propagatum 709.c d
peccati primi pœna cur in omnes prorogata col. 1293.a & ſeq.
peccato originali hæc uita nobis pœnalis facta col. 1296.b
in peccato originali duo eſſe mala 1377.b
Peccatum diaboli quod 755.b
Peccatorum cauſa prima non eſt caro 754.b & ſe.
Peccatum primum cur tantam meruerit pœnam col. 777.c
peccatum temporale cur ſupplicio punitur æterno 1291.e & ſeq.
peccati pœna prima 721.c
mors eſt 709.c
peccati primi pœnalis retributio iuſta 781.c & ſeq.
peccatorum conſcientia peccati pœna maxima col. 1289.b & ſeq.
Peccatum per peccatum declinari non debet col. 74.a & ſeq.
propter peccati declinationem non eſſe mortem ſpontaneam appetendam 76.b & ſeq.
peccato dominari 815.d
peccato & ſeruire & imperare poſſumus 817.b
Qualia peccata oramus nobis dimitti 1320.e
quæ ſanctorum interceſſione ueniam impetrãt, difficile eſt inuenire 1322.a
quædam in futuro remitti iudicio 1294.d
à peccatis uno Chriſti ſacrificio liberati ſumus col. 420.d
Peccatorum purgatio in hac uita tantum fit miſericordia dei 576.d & ſeq. copioſe
peccatorũ excuſatio ipſis peccatis peior eſt 780 d
peccato nullus color prætendi poteſt quo excuſetur 780.d
peccatores non deo, ſed ſibi peccando nocent col. 664.d
peccatores duobus modis euertuntur 1308.d
Peculium unde dictum 390.a
Pecunia dea 254.d 220.c
pecunia primo ærea poſtea argentea excuſa col. 254.d
prima bigis & quadrigis ſignata 256.b
pecuniæ nomine omnia ſignificari quæ poſsidentur 390.a
eius gratia omnia fieri 375.d & ſeq.
pecuniam nemo ſapiens concupiſcit 390.a b
Pegaſus equus 1027.e
Meduſæ filius inter ſydera relatus 1035.a
pegaſi origo 1033.c
Pelagia mater ſeipſam in flumen proijcit 76.a
Pelagus propriè quod dicatur mare 898.c
pelaſgus Sycion. rex 1051.c 1001.a
pelaſgi pop. 1001.a b
pelaſgi Danai unde dicti 1020.c
pelaſgicum op. quod argos 820.a
Pellonia dea 255.b
Peloponeſus Aegialea Apia Argos dicta 997.c 897.d & ſeq.
Pœnitere deum tropica loquutione dicitur 774.b
Pœna maxima peccatorũ eſt ipſa cõſciẽtia 1289.b
cur ſit æterna cum fuerit peccatum temporale col. 1291.c & ſeq.
pœnarum octo genera ſunt 1291.e
pœnas eſſe poſt mortem purgandi gratia dicũt quidam 293.c
pœnates qui, unde dicti, & qui cuiuſuis rei proprij 39.a
pœnates dij 37.a & quàm prudenter Rom. urbem ſuam illis tuendam cõmendarint Ibid.d
qui fuere quos Aenea è Troia aduexit 39.a
pœnatum Troianorum translatio 567.b
Penus omne eſt quo ueſcuntur homines 39.b
Perſephatte Cereris filia 403.d
Periandri Tyrannis 1071.
Pericles eloquentiſſimus 108.b
Perictyone Platonis mater 439.d
Periœci qui 883.c
Peripatetica ſecta à deambulando dicta 462.a
Perſephone dea quæ proſerpina 232.b
Perſequutio eccleſiæ nouiſs. 1217.c
perſequutio Chriſtianorum Decij maxima & Diocletiani ſæuiſs. 1128.c ſub Nerone 368.a
de per-

de perſequtione quæ ſub Antichriſto futura eſt col. 1129.d
perſequutiones Chriſtianorum undecim col. 1134.d & ſeq.
perſequutionum efficaciſſimũ eſt Chriſtum ex animis tollere 1128.c
Perſeus in cœlum locatus 1028.c
perſeus ſtellas habet XVII & eius ſitus 1038.d
perſei fabula myſtica 1034.a b
Perſia aliquando Chriſtianos eiecit 1126.b
perſæ duos deos tantum colunt 323.c
perſarum regnum quãto durarit tẽpore 674.d
Perſius morum præcepta ex Platone deſumpſit col. 100.e
Perturbatio quid & cur ſit in homine, & non in alijs animalibus 471.d & ſeq.
Pes xij. pollicibus conſtat 881.b
Peſtis maxima Vticæ 214.b
Peſtilentia ex locuſtarum multitudine orta 214.b
Romæ ſuborta quod ædes ſacras priuati tenerent 187.c
magna Romæ 185.c d ſeq. a b & ſeq. copioſe
Petronia fœmina clariſsima Cartha. à morbo miraculo ſanata 1348.c d
Petrus ſalubrius ſibi diſplicuit, quàm ante placuit col. 780.a
Magicæ artis à quibuſdam inſimulatus 1130.d
Petri apoſtoli Apocalypſis 854.c
Phalangas ſudes uocant, quibus pugnatur 228.a
Phallogogiæ feriæ 406.a
Phallus quid 406.a b
phallus deus qui Priapus 117.d
Phantaſia quid & unde dicta 504.a
Pharan opp. 1088.d
Pharao Aegyptiorum regum omnium nomen commune 931.c
Pharaonis nomen qui Iſraelitas detinuit 933.d
Pharaones Aegypti reges quanto dicti ſint tempore 1106.d
à Pharo Inſula dicti 933.c
Pharos arx Alexandriæ 1107.c
Phariſæi qui 1101.b
Pharmacia quid proprie 551.a
Pharus Inſula prius Carpathos dicta 933.c
Phagous frater Phoronei deus habetur 999.d
Phenas ex Haliæto generatur 1166.c
Phœnicum in Hiſpaniam tranſmigratio 455.b
φύλακες qui 49.d
Φιλωντία quid 780.c
Philippus presbyter 1119.a
Philo Iudæus apoſtolorum amicus 984.b
Philonides Alexandri curſor 332.d
Philoſophia à Pythagora exortum habuit 431.b
cur tripartita 641.a. Et quis eam primo inuenerit Ibid.
amor ſapientiæ 439.
ad quid proſit 1374.d
mortis eſt meditatio 437.a
philoſophiæ partes tres 102.a
partiũ philoſophię ad dei cognitionẽ applicatio 439.c
actiua philoſophiæ pars 440.c
ſtudium eius in actione & contemplatione exiſtit 438.d & quod partes eius tres ſint. Ibid.
partes ipſius Plato omnes coniunxit 440.c d
philoſophiam ſolus adit feliciter, qui libero eſt animo 436.d
Vere Philoſophari eſt amare deum 450 d
Philoſophandi cauſa eſt finis boni. 1140.b
Philoſophi utilitatis cauſa ſcripſere 350.a
à Pythagora cœperunt appellari 1069.d
omnes ſuperbi 772.c
quiq; quas partes philoſophiæ ſint ſequuti col. 440.d
qui Chriſtiano potiſsimum ſint ſequendi col. 451.& ſeq. copioſe
philoſophorũ libri pure & attente legendi 310.a
genera duo Italicum & Ionicum 431.b & ſeq.
inter ſeſe concertationes 1103.c & ſeq.
diſſenſio unde ſit 1102.d & ſeq.
de circulorum circuitu opinio confutata 687.c
diſputationes 101.a
philoſophicorum ſtudiorum finis 1102.c
Phineem Heliam eſſe putant Iudæi 954.d
Phthiriaſis morbus 834.a
Phyſicon genus Theologicæ 346.b
Phlegma cur ſuperiores hominis partes occupet 658.c
Phlegon olympiadum ſcriptor 1134.b
Phollis quid 1352.b
Phorbas VI Argi. rex 1008.a
Phorcys Cyrenæus 1034.a
Phoroneus II rex Argiuorum 999.d 1001.c
Phoroneus urbium primus conditor 820.a
Phoronicum opp. 1001.c
Phryges pop. Thogomor dicti 1218.c
phrygias literas Hercules conſcripſit 1012.a
Phryxus Helles frater 1032.a
Phthia ciuitas Macedoniæ 308.d
Phyſiognomia quid 426.a
Phyto Sibylla Samia dicta 1064.b
Picumnus deus 360.a
Picus primus laurentum rex 1041.d
Saturni filius in auem mutatus 260.b 1043.b
Marti ſacer 1044.a
picum deum Romulus dedicauit 362.a
Picturas ſuo dãno inſpiciunt deorũ cultores 101.d
Pietas quid 40.a 260.d 537.b
pietatis templum Romæ 260.d
Pilumnus deus 357.a
Pilum quid 360.a
Piratarum bellum intra quadrageſimũ diem conſumptum 325.d
Piſtius deus qui ſangus 1055.a
πάϑω dea 108.b
Pittacus Mitylenæus 1069.b
Pittaci ſententiæ & ſymbolum 1072.b
patria & uita 1071.a
Planetæ ab errore dicti 395.d
Plato quando natus & quo uixerit tẽpore 457.d
θεῖος dictus 462.d Moſes Atticiſſans 459.c
an ſcripturas legerit propheticas 457.d & ſeq.
poetas tanquam aduerſarios urbe pellendos eſſe cenſuit 115.b
animas ſine corporibus in æternum eſſe poſſe dixit 1385.a

& quid

Et quid ſenſerit de reſurrectione col. ſeq.a
mundum aliquando interiturum dixit 1387.a
animum noſtrū ex aſtrorum putat eſſe ſubſtantia 444.d
cur mundum animam habere docuerit 592.c
Platonis parentes & genus 439.d
laus & illius ſtudiorum gratia peregrinatio col. 438.b & ſeq. copioſe
ſcripta quando cœperint contemni 457.b c
diuitiæ 463.c
eloquentia 462.d
ænigma 413.b
de dijs opinio 281.a
de animarum migratione error 593.a
platoni tria eſſe rerum principia 418.b
platonem Labeo inter ſemideos memorādum putauit 115.c
in Platone tria ſunt quæ ei totum conciliarunt mundum 1387.a
Platonici deos omnes eſſe bonos dicunt 111.d
platonici Ioan. Euangelium commendāt 592.a
platonicos philoſophos omnes in omnibus ſuperare 441. & copioſe ſeq.
patriam in qua manendum eſt uidere, ſed uiam ignorare 589.c
Plauſtrum an ploſtrum ſit dicendum 406.b
Plautus comicus lepidiſsimus 108.c
plautinæ comœdiæ palliatæ dictæ 105.c
Plenneus xi. Sicyo. rex 1007.b
Plinij de Chriſtianis epiſtola 1127.a
Ploſtella quid 406.b
Plotinus philoſophus 511.a
Plotinus Aegyptius 463.d
Pluto unde dictus & quod illius domiciliū 418.c
Tellumo dictus 237.b
Axiocerſus 418.a
cur dictus dominari inferis 236.a
Plutonis uxor Proſerpina 234.a
Pluiſſe terram, cretam, lapides 213.d
pluuia defecit cauſa Chriſtiani, prouerbiū 93.d
πνεῦμα quid ſignificet 744.a
πνοὴ quid 743.d
Poculum quid 1146.c
Poeta latinus primus Liuius fuit 108.c
poetæ non utilitatis, ſed delectationis cauſa ſcripſerunt 350.a
poetæ Theologi 1039.c d
poetas noluit in ſua ciuitate habere Plato 102.b 115.b 117.a 465.a
poetarum figmenta reijciunt Romani 266.d
de poetica licentia quid ſenſerint Romani 106.a
Polemones multi 1142.b
Poliphides Sicyoniorum rex 1051.c
Politiani error de Cerealibus ludis 404.d
Poma Sodomitici agri, intrinſecus fuliginoſa col. 128.c
Pompeius Syllæ ſectator 210.b
Iudæam oppugnat 1133.b
Sanctorum ſanctum intrat 1134.d
piratas Cilices uicit 205.c
Pompeij magni mors 330.c
uictoria & triumphi 211.b
Pomona dea 119.c
Pompeiopolis quæ prius Soli 1071.b
Pomponij multi 248.d
Pontificum Ro. in flamines authoritas 119.d
Populus quid 132.c 1178.a
quid alia deſcriptione 1176.d
olim magnus erroris magiſter dicebatur 70.a
populus Herculi ſacra 1024.b
Populonia dea uidua 363.b
Porphyrius prius Malchus dictus 464.a
quo uixerit tempore 602.c
ex Chriſtiano factus Platonicus 588.d
quid de Chriſto ſcripſerit 1181. & ſe.
Porphyrij de anima error 1385.a b
contra Porphyrium platonicum diſputatio longa 584. & ſeq.
Portenta dici, non eſſe, contra naturam 1284.b
unde dicta 1286.b
Portumnus deus 1040.d
ποσειδεὼν Athenienſis menſis 1016.c
Poſidonius Stoicus Aſtrologiæ deditus 282.d
Potentia ſoror Victoriæ 246.c
Potina dea, quæ potionem præbet 240.b
Praſinus color, id eſt uiridis 508.a
Præſcientia dei lib. arb. non tollit 295.d
Et quæ fortuito fiunt ſuas cauſas habent 296.d
præſcientiā dei negat Cicero 294.a
Pregnantes mulieres uarijs deſiderijs cur teneantur 702.c
Prema dea 357.c d
Prœneſte ſubhaſtata 208.d
Præſtātij cuiuſdā pater in caballū mutatus 1948.a
Præſtites Genij & lares dicti 514.b
Præterita quomodo uidet deus 634.d
Prætexta ueſtis genus 244.b
Prætexatæ fabulæ quæ 105.c
Priamus Aſſyriorum regi paruit 1054.a
adaras Mineruæ occiſus 36.c
Priapus hortorum cuſtos, & eius patria 118.a
deus & illius ſacra quando cepta 117.d
Phallus & ithyphallus à Græcis dictus Ibid.
Mutinus dictus 361.a 240.d
cur ſacris Bacchi interſit 406.a cur ortis præfectus Ibid.
Priapi turpitudo 360.c
Primigenia quæ Varroni 1144.b
Principium quod eſt Chriſtus 581.a
pro uerbo dei 652.b
de rerum principijs opiniones uariæ 431.c & ſe. copioſe 613.a
Probitas laudata ab omnibus 146.d
Procas latinorum rex 1059.a
Procurare quid ſit 567.a
procuratores Romani qui 1123.c
Prodigia unde dicta 1286.b
Profanorum authorum uſus in ſcriptura 11.a b
Prohæreſius Cæſarienſis ſophiſta 1129.a
In prohibita nitimur omnes 712.d
Proletarij qui 86.d
πολίτας quid 448.c

Prome

Prometheus hominum de luto fictor 1007.d
promethei fabula 1009.d & ſeq.
promethei iecur ab aquila lacerari quid ſignificet 1010.c
Promiſsio duplex patribus facta. ſpiritualis & tēporalis 959.a
promiſsiones Abrahæ factæ 895.d & ſeq.
factæ Dauidi in Chriſto ſolo cōpletæ 961.b
Pronubi qui 360.b
Propagationē omnium uiuentium, ex opere dei eſſe 1378.ab
Prophetæ qui proprie dicendi 938.c
cur pauci, cum tanta ſit philoſophorum multitudo 1103.& ſeq.
maiores & minores qui, & quare ſic dicti col. 1078.bc
nō omnia quę prædixerunt intellexiſſe 421.cd
prophetas eſſe qui in prophetarum titulis nominantur 1090.d
prophētarum dicta tripertita 940.d
eorum conſenſus & commendatio 1104.c
tempora & ordo 987.a & ſeq. 937.b
quando ſcripſerint 1074.& ſeq.
prophetis carētes Iudęi deteriores effecti 111.d
propheticam autoritatē, omnibus cęteris ſcriptis antiquiorem eſſe 1097.b & ſeq.
Proſelytus quis 1119.b
Proſerpina Plutonis uxor 234.a
dea Perſephone dicta 232.b
Axiocerſa 418.a
hemiſperium inferius 238.a
proſerpinæ & Ditis ara ſub terra inuenta 191 c
raptus & nominis interpretatio 236.b 402.d
nomina plura 410.a
Proſcriptionis tabulæ quando primum Romę uiſæ 208.c
proſcriptos olim licebat occidere 208.c
Proteus Phari Inſ. rex 933.c
proteus uates 554.b
Prouidētia quid & quomodo à fato differat 299.b
prouidentiam deorū negauit Epicurus 1105.c
de prouidentia, philoſophorum ſententię 562.d
Proximorum cura prima eſt in ordinata concordia 1170.bc
Prudentiæ officium 1149.c
φρυκτ© quid 172.d
ψυχὴ cur dicta anima 621.d
Pſalmorum libri autor quis 971.b
Ptolomęus Philadelph⁹ literarū ſtudioſus 1107.a
lxxij. recipit interpretes 1106.a
ptolomæi Aegypti reges 1106.ad
Pubertas quid 835.a
Pudicitia quibus modis ſeruetur 794.b
uirtus animi eſt & comitem habet fortitudinem col. 62.c
nec corrumpitur aliena libidine 62.cd & ſeq.
uiolata non obeſt niſi animus conſentiat 61.ab
pudicitiæ ædes 253.d
Pudendum nihil fuiſſet in homine, ſi non peccaſſet 721.cd
pudenda quare dicātur, & quod ante peccatum fuerant incognita 685.a
natura gentes omnes tegere propter primi parentis peccatum 786.a
Pudoris cauſa eſt libido 1364.c
Puer dęmonis ſpecie in Brabantia natus 702.b
pueri olim Saturno oblati 400.b
puerperiorum dij deęq; 372.b
Pugilatus certaminis genus 1047.b
Pugnare cum multis nō eſſe gloriæ 177.a
Pulchritudo quid 1368.a
bonum dei donū noſtro abuſu fit malū 848.d
uere pulchrum quod ſemper eſt nunquam mutatur 453.a & ſeq.
M. Puluillus dedicans Iouis ædem filij morte nō mouetur 316.d
Pullarius quis 199.b
Pulli olim in auſpicio 199.b
Pulmonis omniū uiſcerū molliſsimi, officiū 795.d
Punica bella tria 127.bc
Punicum bellum primū quando cœptum 256.b
tertium intra tres annos perfectum 325.d
ſecūdū 18. durauit an. 325.a primū 23. annis ib.
punici belli ſecūdi clades 193.& ſeq. cauſa 81.c
punicis bellis quanta ſint paſsi Rom. 189.c
Purgādi gratia temporarias pœnas pati poſt mortem quoſdam 1294.c
purgatorias pœnas ante iudicium eſſe, poſt nullas 1298.c 1307.c
Puteos primus Danaus excogitauit 1020.a
Pygmæi 879.a 881.a
Pyrrhus Romanos uicit 189.b
reſponſum dubiū ab Apolline tulit 187.a & ſe.
pyrrhi ſepulchrum 1019.a
Pyrites lapis 1277.c
Pyromantia quid 426.a
Pythagorę tempora 169.d 1098.c
pythagoras poſt Numam natum 426.d
Pythia quid 1023.d
ſacerdos quæ 242.b

Q

QVadrigati nummi qui 265.b
Qualitates quid ſint 622.d
Quaternarius numerus primus par totus 651.d
Quęrit nos deus, quomodo 957.a
Quęſtor primus dignitatis gradus 81.c
Quies dea & illius templum Romę 248.a
Quindecemuiri ſacrorum qui 143.c
Quiris olim haſta dicebatur 120.b
Quirinus Romulus dictus 119.c & ſeq.
Quirinales flamines inſtituti 129.& ſeq.
Quirites dicti non militantes ſed iamiam dimittendi ab imperatore 1338.b

R

RAtio quaſi ſopita in infātib. cur iaceat 1378.d
Rationalis naturę ordines quatuor 468.a b
Radagaiſus Gothorum rex cum toto exercitu uictus à Rom. 326.c
Redemptio per Chriſti ſanguinē longe antea prędicta 421.b
Regenerationes duę 1204.a
non Regnat ſed ſeruit qui malus eſt 224.d

regnandi cupido quibus gradibus apud Ro. au-
ƈta ſit 82.d
à bonis procul abeſt 246.d
quæ cauſa regnandi olim 227.a
regna tria tempore Abrahã potentiſsima 897.a
mundi quatuor 1244.a
duo potentiſs. Aſſyriorũ & Romanorũ 994.b
regna, ſine iuſtitia ſunt magna latrocinia 225.a
regna deus etiam impijs diſtribuit 323.b c
diuina conſtituũtur prouidentia 279.c
etiam malis concedit deus 274.c d
à dijs falſis non adminiſtrari 228.c
Rex primus 168.c
regis nomen imperij primum eſt 167.c
reges primi ſingulis imperitabãt familijs 227.d
boni & mali 130.a
regum Romanorum præter duos nemo mor-
bo perijt 180.a
Regulare quid 181.e
Regulus uir opt. & eius infelicitas 130.e d
reguli integritas & quur uictus 190.b 317.a
Rhea ſiue Ilia Numitoris filia 161.a
Rheni ripæ duæ Barbara & Romana 314.e
Rhetorica Paulus uſus eſt 631.e
Religio dei cultum ſignificat 537.a
unde dicta 542.b
pietas eſt erga deum 260.d
ubi nulla eſt uirtutes eſſe non poſſunt 1187.e
religioni deditus Puluillus, filij mortem cõtem-
nit 316.d
religioſi qui 271.b c
Remus occiſus 163.a
remi in Auentino ædicula 1338.b
Repudij uerba apud iuriſconſultos 365.a
Requies dei 616.b
Res factæ ex tribus ſunt dijudicandæ 641.c
Reſpub. quid 132.e
& quod ſine iniuria nulla eſſe poteſt 134.d
Reſtitutus Calamenſis eccleſiæ presbyter 796.c
Reſurrectio prima & ſecunda 1202.b
reſurrectio corporum unde diſcenda 1281.a
promiſſa 1331.a
de reſurrectione mortuorum Eſaiæ teſtimoniũ
col. 1236.a
reſurrectionem noſtrã impoſsibilem eſſe putãt
philoſophi 1331.b & ſeq.
contra eos qui carnis reſurrectionem negant
col. 1382.d & ſeq.
in Reſurrectione ſexum non mutari 1364.c
in qua ætate & corporis quantitate, reſurrectu-
ri ſimus 1363.b
capilli & unguium præſegmina quomodo re-
deant 1367.a & ſeq.
qualem incorruptibilitatem corpora noſtra ha-
bebunt 620.a b
nihil informe corporibus noſtris adhærebit
col. 1367.e d
qualia ſint futura 1360. & ſeq. cop. 1370.b
Reſurrectionẽ quidã aiũt ad ſola corpora & non
animam pertinere 1216.b & ſeq.
de reſurrectione quid ſenſerit Plato 1386.a
Rhadagaſus Gothorum dux 26.a
Rhea ueſtalis quæ etiam Ilia 1059.a
Rhetia quid 1050.d
Rhinocoruræ ſitus 907.c
Rhodus prius Ophiuſa 1001.e
rhodium dicendi genus 110.c
Robigus 256.d
Rodolphi Agricolæ laus 135.a b
Roma orbis caput futura fraterno dedicante ſan-
guine 810.e
quando ædificari coepta 124.a
ab Albanis condita 41.b
quando 157.d & ſeq. Neropolis dicta 321.c
quo ſemper fuerit ſtatu 125.b & ſeq.
quibus aucta & parta ſit laboribus 93.a
altera Babylon 1060.a & ſeq. 995.c
ſe ſua ipſius magnitudine fregit 1113.a
Carthagine diruta ocio periclitatur 81.a
quando & ob quam rationem quietẽ egit 182.e
quibus temporibus, & à quibus potiſsimũ ua-
ſtata 209.b & ſeq.
à Gallis capta 138.d 186.a
à Gothis anno ab ea cõdita MCLXIIII 17.d
quanta humanitate Chriſti beneficio à Gothis
expugnata 43. & ſeq. copioſe
quibus malis interius laborarit 200.c d
incendio perit 190.c peſtilentijs uaſtatur 185.e
Luxuria corrupta 197.c d
romæ animalia domeſtica omnia efferata ſubi-
to 200.d
romæ ordines tres 114.d
romæ pars magna Tiberis inundatione perdi-
ta 190.c
romæ uia Sacra ubi 1022.d
pop. Romani claſſes ſex 188.c
de capite Ro. ciuis non niſi magnis comitijs iu-
dicabatur 66.d
romani ciues in Aſia omnes uno die Mithrida-
tis iuſſu cæſi 199.e
romani quos ciuitate donarint 314.c
quirites dicti 120.b
à Troianis ducũt originem 156.b 40.b
ab Aſſaraco originem ducunt 841.d
Chriſtiani nominis inſectatores 34.a
laudis auidi 67.a bello Samnitico uicti 325.b
unde deorũ multitudinẽ acceperũt 171.d & ſeq.
leges ſuas ab Athenienſibus mutuarunt 120.c
contra Albanos 175.d
romanorũ ſuperbia 35.c laus præcipua 42.b
ſub conſulibus uita 182.d ſub regibus 178.
romanos libertas & cupiditas ad facta ſua com-
pulere 315.b
romanis ſuſcipiendi belli quæ cauſa potiſsima
col. 167.c & ſeq.
Rom. reſp. Cannenſi clade exhauſta 193.c d
ro. reſp. ante Chriſti aduentũ corrupta 128 b c
rom. remp. nunquã fuiſſe remp. 1177.d & ſeq.
ro. Senatores multi Romã nũquam uiderunt 314.d
diſceſsiones Ro. plebis à patribus 127.b d
romana fata cuius Sibyllæ carminibus fuerint
celebrata 1064.d

romanos ſępius uictos terminos ſuos retraxiſſe col. 265.a & ſeq.
ro.imp. cur deus auxerit infidelibus 303.d
ro.imp. nō eſt Ioui aſcribenda amplitudo 233.a
terrores duo, Numantia & Carthago 199.b
rom.imp. infauſtum Euphratem tranſire 269.c
in Ro.imp. principio fuiſſe prophetas 1075.b
Ro.regnum omniū bellorū feritatē uicit 1244.b
quibus artib. regnū ſuū dilatarint 304.a & ſeq.
romanorū regū uita qualis, & exitus 178.d
Romulus de⁹ factus 120.a Altellus dictus 410.a
Quirinus 119.a augur fuit 343.c
de Romuli haſta florente commentum 1338.a
romuli uxor Herſilia 248.b
diuinitas cæteris præſtantior 1334.d & ſeq.
pater 159.d parricidium 162.b c
mors & exitus 178.d & ſeq.
romuli & Chriſti collatio 1335.d
Romulum & Remum cur lupa aluerit 1059.a
Rota mundi quid ſecundū Vergilium 596.d
Rubigo ſegetum quid 256.c
Rudij Salentinorum urbs 135.d
Ruffinus tutor Archadij 25.c
Rumam ueteres mammam dixere 240.b
Rumina dea uidua 363.b 240.b
Ruminus Iupiter dictus 387.c
Runcare, id eſt euellere 232.d
Runcina dea 231.a
Ruſor deus 409.c
Rei ruſticæ ſcriptores 292.a

S

SAbbatum domini inter nos & illum ſignum eſſe ſanctificationis 1396.a
maximum, quod ueſperam non habet 1395.b
Sabęi populi 214.a
Sabinarum raptus deſcriptio 172.d & ſeq: 121.c
Sabini unde dicti 1055.a
Sacerdos noſter magnus, Chriſtus ipſe 546.a
ſacerdotes Galli caſtrati 413.a
ſacerdotum Aegyptiorum iuramentum 559.a
ſacerdotium Iudaicum mutandum præfigurauit Samuel 951.c & ſeq.
Sacra dijs feſtis inſtituta 1020.d
ſacra uia Romæ 1022.d & ſeq.
ſacra unde didicerit Numa Pompi. 425.a
ſacrorū poteſtas ſecundū regē maxima 1056.a
ſacrorum præfecti qui Romæ 343.c
Sacramentum altaris 546.c
ſacramenti ſignificatio 1313.a
ſacramenta ē Chriſti latere manaſſe 857.a
neminem damnandum qui ſacramenta Chriſti habuerit: quidam opinantur 1302.c
Sacrificiorum recta oblatio, & diuiſio 814.b
nulla ſanctis martyribus ſed uni deo offerenda col. 492.c & ſeq.
nec angelis eſſe ſacrificandum 547.b
Chriſto uiuenti cur non ſit ſacrificatum 571.a b
ſacrificia deum non requirere, ſed quod ſacrificijs ſignificatur 543.b & ſeq.
ſacrificia uiſibilia, cur deo inuiſibili offeramus col. 572.a & ſeq.
Sacrificia iſta quę ſint uera, quę deo debem⁹ 540.d
ſacrificia ſanctorum quæ ſunt 1250.a
ſacrificium iuge eccleſiæ 573.b
ſacrificio Chriſti omnia noſtra peccata deleta eſſe 420.d
ſacrificium Chriſtianorum quod 328.b
unum tantum eſſe Chriſtianorum 493.a
ſacrificium ſecundum ordinem Melchiſedech col. 954.b c
ſacrificij nō munera, ſed animum reſpicit deus col. 817.c
ſacrificia uera quibus delectatur deus 544.a & ſeq. copioſe
Sacrificijs quibus dij delectentur 466.a
ſacrificatū olim humanis uictimis dijs, & quando prohibitum 401.d
ſacrificia triſtia 111.d
Sacrificium noui teſt. 983.a
ſacrificia ueterum quid ſignificarint 543.c
Saguntus Hiſpaniæ urbs 196.c d
ſaguntini uniuerſam ciuitatē interire quàm fidē frangere maluerunt 1337.a
ſaguntinorum miſerabile exitiū 195.a & ſeq.
Sais op. quando conditum 676.b
Sais op. Aegypti Neuth dictum 1016.c
Sal unde conficiatur, & quare in aqua ſoluitur, & in igne reſiliat 1227.a
ſalis ſtatua in quam Loth uxor cōuerſa eſt myſtice 915.d
Salacia quid 406.d Neptuni uxor 234.a
Salapia Apuliæ ciuit. 1045.c
Salem, quæ Hieruſalem 970.c
Saliatio diuinationis genus 426 b
Salmanaſſar, qui Sennacherib 1068.d
Salomon, interpretatur pacificus 961.d
Et quod Chriſti fuerit figura ſeq.a
uiuente patre, cepit regnare 962.b
annis 40. regnauit 970.a quando 1058.b
an Salomonis tempora uere dicantur pacifica col. 969.d & ſeq.
Salomon fœmineis blanditijs compulſus fit Idololatra 775.d
libros multos cōſcripſit qui non extant 984.b
Saluentur quare non omnes 1293.a
Saluſtius nobilis hiſtoricus 41.d
ſaluſtij eloquentia 128.a
libri quidam amiſsi 127.a
Salutationes inter magnos honores Romæ habebantur 130.d
Samaria nunc Sebaſta 1084.d
ſamaritani qui, & unde dicti 1068.d
ſamaritanæ literæ 1096.c
Sambetha, Sibylla perſica dicta 1063.d
Samniticum bellum annis durauit 50. 325.b
Samos inſula unde dicta, et quod prius Parthenia uocata ſit 353.b c
Samſon Hebr. iudex 1051.c
ſeipſum interficiens non peccauit 75.b
Samuel iudex & ſacerdos 942.d
abolendi ſacerdotij figura 951.c & ſeq.
Samus inſula à Iunone dilecta 352.a

Sangus qui Sanctus primus Sabinorũ rex 1051.d
ſangus deus Piſtius dictus 1055.a
Sancti dij dicti 531.a
quæ ſciant, & unde in coelo 530.a
quomodo damnatorũ ſcient pœnã 1395.b
ubi erunt in conflagratione mundi poſt iudiciũ col. 1228.c
qua obliuione malorum nõ meminerint 1395.b
ſanctorum mors precioſa 714.c
egreſsio ad uidendum pœnas malorum qualis col. 1240.d
uidere eorum in futura uita, quale ſit 1388.d
ſanctis nihil perit in amiſsione temporaliũ 50.b
Sancti mortui quomodo honorandi 492.c & ſeq.
ſanctorum cultus & ueneratio 355.b & ſeq.
& quod memoriam quidem illorũ celebremus non inuocemus Ibid.c
ſanctis nec templa ſtatuimus nec ſacrificamus col. 1355.b
Sancti miracula à domino impetrant 1354.a
ſancti quid acturi ſint in uita futura 1387.c & ſe.
ſanctorũ regnum cũ Chriſto, mille annis quod col. 1212.c & ſeq.
ad memorias illorum multa olim facta miracula 1340.& ſeq.
ſctõs eſſe lumina 539.d miracula facere 1349.a
Sanctorum interceſsione omnes homines eſſe ſaluandos in iudicio quidã opinantur 1300.b
ſanctos pro peccatis noſtris intercedere in uita futura 1321.& ſeq.
Sanctitas corporis non amittitur animi ſanctitate manente 63.c
Sapho num Sibylla 1604.d
Saphrus xiiij. rex Aſſyr. 1007.c
Sapientia ipſe deus eſt 429.c
ſapientiam ueram deus non reprobat 588.b
ſapientiæ lib. Salomonis non eſſe 981.b
Sapientis uita eſt uirtus 1145 c
ſapientis nomen in Pythagora abolitum 433.a
ſapienti nullum malum poſſe accidere opinantur Stoici 763.c
an ei animi paſsiones accidant 500.& ſeq.
ſapienti non eſſe adminiſtrandã rẽpub. quidam dixere 1103.c
ſapientem quem dixerint græci 1070.d
de ſapiente ſolus ſapiens iudicare poteſt 1011.a
ſapientes in quo à cæteris differant hominibus col 732.c
quid in affectibus deceat 509.d
res decem eſſe in quibus uerſantur 192.d
ſapientes ſeptem Gręcię unde nomen hauſere (433.b
Eorum nomina Ibid. 1069.c
ſapientum ſeptem ſententię 1072.b
quo uixerint tempore 1068.a 1070.b c
Sara ſoror Abrahę 899.c
ſignificat principem 913.c
cœleſtem ſignificat ciuitatem 807.c
ſarę ſterilitas 808.d
pulchritudo 916.a
homẽ cur mutatũ, quidq́; illud ſignificet 912.c d
Sardanapalus Thonos concoloros dictus, & eius epitaphium 131.a
ab Arbace uictus 229.c
Sardanapali libido 130.c d
Saronidę qui 455.a
Sarpedon 1025.b
Saturnus homo ſummè impius 236.d
ſeminum omnium poteſtatem habet 374.a
quid ſit 390.c à ſatu dictus 237.a 373.a
κρόνος uocatus 400.d ſenex pingitur 352.d
& quę illius natura Ibid. 337.a
temporis eſt longitudo 234.d
patrem ſuum dicitur caſtraſſe 413.d
cur filios proprios comedere dictus 355.a
ſaturni officium myſtice interpretatum 399.d
filij tres 236.a
ſimulachrum æneum in Aphrica 401.c
ſaturno olim pueri oblati 400.b
ſaturni ſydus aquas eſſe quæ ſuper coelos ſunt opinantur quidam 657.c
ſaturni familiæ regũ antiquorũ uocãtur 1012.b
Saturnaliũ turpitudo & à quibus celebrata 105.d
Saturnia Italia 1043.b
Saturniam opp. Saturnus condidit 377.d
Saturninus Vzalenſis eccleſiæ epiſcopus 1341.d
Satyri cur Liberi comites 243.a
ſatyrarum origo 105.a
ſatyra quid contineat 105.d
Saul annis 40. regnauit ſuper Iſrael 958.a 1057.a
Scala Iacob quid ſignificet 925.d
Scapus quid 412.b
Sceleris in ſcelere, ſcelus ipſum eſt ſupplicium col. 1289.c
Scenarum ornatus 105.b
ſcenici magno olim dignati apud Græcos honore 109.d & ſeq.
Sceleribus non innocentia ſed ſæuitiæ magnitudo impunitatem parit 225.c
Scenici tribu apud Romanos mouebantur 113.b
ſcenici ludi in diuinis poſiti rebus 219.d
ꝓpter peſtilentiã primit⁹ inſtituti 103.b c & ſe.
diabolicum inuentũ, & eorũ uanitas 83.c & ſe.
ſcenicorum ludorum inſtauratio 264.b
ſcenici ludi diu Romanis ignoti 113.c
ſcenicorum ludorũ turpitudo 147.a & ſeq.
Scęuolę multi 266.d
Scipiones unde dicti 107.b
ſcipio quo tempore Romę floruerit 1337.d
ſcipiones fratres duo belli fulmina 108.c d
Scipio Aphricanus Imp. primus cui ex prouincia nomen datum 576.b
Scipio Naſica Carthaginem noluit dirui 86.d
eius integritas 82.c
Scipio Naſica ſimulachrũ matris deũm in urbem tulit 97.c
Hannibalis uictor & domitor Linternenſi oppido exulsuit 197.c
ſcipionis Aphricani mors 134.c
Sciopodes 879.a
Scientiam ſine charitate plurimum obeſſe 527.a
ſcienria angelorum 648.a & ſeq.
qualis inſit brutis 644.d

inter

inter angelorum & dæmonum ſciētiam quid interſit 528.d
Scire omnes deſiderant 644.c
nihil poſſe certo ſciri dixere Academici 643.c
dominus ſciuit, id eſt, ſcire fecit 918.a
Scriptorū ferè omniū uitium cōmune 1105.a
Scribæ qui 1101.b
Scripturæ apocryphæ, unde dictæ 852.b
ſcripturam è Græco in Latinū uerſam 742.b
ſcripta antiquorū quorundā cur non recipiantur in canonem 1099.b & ſeq.
in ſcripturis numerorū rationem nō eſſe contemnendam 650.a
Scripturæ authoritas 608.b.c
Scriptura cur humano more de deo loquaſ 856.a
Scriptura duorum teſtamētorum quomodo intelligenda 807.c
ſcripturæ intellectus triplex 941.c.& ſeq.
ſcripturā hiſtorice & allegorice interpretandam 858.c
ſcripturas nemo intelligit, qui linguā qua ſcriptæ ſunt ignorat 114.b
ſacræ ſcripturæ interpretes multi 1107.d. Et quæ omnibus præferenda 1108.b
In dubijs uerbis ſcripturæ, unde ueritas petenda 766.a.b.832.b
ſcriptura in conuentibus Chriſtianorum olim publice legebatur 149 c
ſcripturarum ſuarum qualem uelit habere iudicem Auguſtinus 91.d
Scripturæ utilitas ad quid utilis 631.c.d
Scythæ philoſophantes genus hominū ſimplex (455.a
Scythius equus Neptuni 1016.b
Sebaſta quæ olim Samaria 1084.d
Seculū quid 191.d.691.c.910.b
& unde dictum 910.b
ſecula ſeculorum quæ 690.d.& ſeq.
per ſecula ſeculorum æternitatē intelligit ſcriptura 1305.a.690.d
ſeculorum reuolutionē non eſſe, ſicut ſomniāt philoſophi 679.c.& ſeq.
ſecularium ludorum ritus 191.b
Secūdæ res etiam ſapientū fatigāt animos 981.a
ſecundis rebus mala quæ exoriri ſoleāt 125.c
Segetia dea 232.a
Segetibus quos deos præfecerint Rom. 230.d
Seir mons Eſau dicitur 1055.b
Selenitis lapis lunæ imaginem referens 1277.d
Seleucia quondam Calane dicta 889.c
Sem ciuitatis dei inſtaurator poſt diluuium col. 884.b
Sem, id eſt, nominatus figura Chriſti 867.a
Semidei qui 575.a
Semiramis 998.a
ſemiramis à filio interfecta 995.c
Senaar campus Chaldeæ 872.b
Senarij numeri perfectio 649.b
Senatores Romani, multi qui Romā nunquam uiderunt 714.d
Seneca an apoſtolorum contemporaneus 361.c
Senecæ de Iudæorum & Chriſtianorū ritibus ſententia 365.c.d
Senectutem quomodo ſerpentes exuāt 476.a
ſenium non ſenſit Zoroaſtis caſeus annis uiginti 1296.a
Sennacherib Salmanaſſar dictus 1068.d
Senſus etiam de interioribus dicitur 608.c
qui & quomodo falluntur in homine 643.b.c
ſenſus imus ſi fallit nō eſt ei amplius aſſentiendum ſecundum Epicurum 448.b
Senſibilia quæ 446.a
unde dicta 644.d
nō ſolū ſenſu, uerū & intellectu ſentiri 1391.c
Sentia dea 240.c
Sentinus deus 372.c
Septimius Seuerus Imperator Chriſtianorū perſequutor 1127.d
Sepeliendi ſanctorum corpora ratio habenda eſt. 56.b.c. Et quod ſepelitio fidem reſurrectionis aſtruat ibidem d
ſepulchrorum religio uetuſtiſsima 424.b
ſepulturæ curam etiam philoſophi contempſerunt 55.a
nullam habebit Chriſtianus 54.b.& ſeq.
inſepultos pleroſq; abijci leges iubent 55.c
ſepulturam renuit Diogenes 55.c
Septenarius numer⁹ ſuo modo perfect⁹ 650.c.d & quid ſignificet conſeq.a.b.& ſeq.
September Vulcano ſacer 261.a
Septemuiri epulones qui 353.a
Septenarius numerus, eccleſiæ perfectionem ſignificat 945.c
Septuaginta interpretes 1100.b
Septuaginta interpretes nemo auſus eſt emendare 832.b
omnibus alijs præferendi 1108.a.& ſeq.
ſeptuaginta quinq; animæ cum quibus Aegyptum intrauit Iacob 927.d
Sequanorum fines ab Heluetijs per murum diuiſi à Cæſare 862.b
Serapis quis 1004.c.d
eius ſimulachrum ibidem Oſiris 558.c
Apis dictus 1003.c.d eius ſepulchrū 1005.b
Serapidis ſymbolum canis triceps 1031.b
in Serapidis templo ſimulachrum ferreum in aere pendere 1280.d
L. Sergius Catilina 141.b
Serpens quando ſuper pectus cœperit ambulare 628.d
per ſerpentē diab. loquutus eſt Euæ 775.c
ſerpentem æneum cum magna laude contriuit Ezechias rex 549.a
ſerpentes quomodo ſenectutē exuant 470.a
ſerpentes uolaſſe 213.d.& ſeq.
ſerpentum ætas diuturna 468.d
Serræ inuentor 1036.a
Sertorij geſta & mors 211.a
non Seruire deo, homini non deo moleſtum col. 782.c
ſeruitus boni eſt libertas 224.d

ſeruitutẽ per peccatũ introductam 1171.b
ſerui unde dicti ibidem
ſeruilia erunt opera bona, ſi nobis tribuantur col. 1396.c
C.Seruilius Glaucia 204.d
P.Seruilius piratas Cilices uicit 205.b
Seſtertius quid 1323.a.b
Seth interpretatur reſurrectio 838.c
Sexus fœmininus in maſculinũ mutatus 213.d
Sibylla quę Tarquinio libros uendiderit 1064.a
Sibyllæ quæ dicantur 1063.b
quot fuerint quoue uixerint tempore ibidem
Sibyllæ libros, adire nemini, niſi ordinatis licebat 343.e
Sibylla Cumana dicta Amalthea, Herophile & Demophile 1064.b
Sibyllarũ de Chriſto uaticinia, ex Lactãtio ibid.
Sibylla Colophonia Lãpuſia nomine 1064.d
Sibylla Cumæa Italica dicta 1064.a
Sibylla Delphica Themis nominata 1063.d
Sibylla Erithręa, quo tempore fuerit 1063.a
Sibylla Erithræa manifeſte de Chriſto ſcripſit col. 1061.a.b
Sibyllæ Erithręæ uerſus de Chriſto 1061.b.c
Sibyllæ Erithręæ duo 1064.a
Sibylla Helleſpontica 1064.c
Sibylla Perſica, quã Chaldæam & Hebræã uocant, Sambetha dicta 1063.d
Sibylla Samia Phyto dicta 1064.b
Sibylla Samia, quando fuerit 1068.d
Sibylla Tyburs Albunea nomine 1064.c
Sibyllini uerſus qua ratione ſcripti 1065.d
Sibyllinas prophetias non eſſe fictas 1117.a
Sichem cur duæ & ubi ſitæ 899.a.b
Sicilia Aernę montis incẽdio perielitata 214.a
Sicyon urbs Peloponeſi 897.d
Sicyonij res ſuas occultiſsimas eſſe uolebant 897.c (992.d
Sicyoniorũ regnũ in Europa annorum 959. expirat 1052.a
Sicyoniorum origo 997.c
regũ ordo 999.b.& ſeq. reges primi 995.e
Sigalion deus Harpocrates 1005.b
Significantia omnia earum rerũ quas ſignificãt nomina ſuſtinent 1120.b
Siluanus deus noctiuagus 356.d
Siluani Incubi dicti 850.a
Silentij deus Harpocrates 1005.b
ſilentium ſentitur nõ audiendo 670.b.e
Siluеſcere quid 128.b
Siluia ſacerdos Veſtalis 161.c
Siluius quartus Latinorum rex 1052.a
Simplex natura quæ 619.d
Simplicianus Mediolanenſis epiſcopus 592.a
Simulachrum Apollinis Cumani fleuit quatriduo 169.b
ſimulachrum fortunæ Romæ loquitur 251.b
ſimulachra dijs ponere primus Tarquinius Priſcus docuit 273.e.d
deorum quare primitus conſtituta 378.d
deorum eſſe corpora dixit Trimegiſtus 480.d
magica quomodo facienda 487.e
ſimulachra reprehendit Seneca 361.c
per ſimulachra dæmones in ſuam nos trahunt captiuitatem 485.d
ſimulachrorum uſum etiam Pagani deteſtantur 270.a
quando cœperit 1068.b
ab eorum deprædatiõe abſtinuit Fabius 42.d
ſine ſimulachris deos ſuos diu coluere Romani 272.c
& quod ſimulachrorum inuentio mala multa attulerit 272.c
Sina mons qui Caſsius 808.b
Sion interpretatur ſpeculatio 975.a
Sion mons ſignificat Iudæam 1084.a
ex Sion euangelium prodijt 976.d
Sipuntum Apuliæ ciu. 1045.c
Syriæ nomine olim Aſsyriam comprehẽdebant col. 890.d
Syri ex piſcibus lacus Derectonis nõ guſtant col. 998.a
Sitici populus Mauritaniæ 1352.e
Societatis humanæ gradus tres 1156.d
Socrates philoſophus 435.a.b
inter cæteros philoſophos cordatior 436.d
innocẽtiſsimus ab Ariſtophane irriſus 107.c
Soc. philoſophia 435.b.& ſeq.
accuſatores tres 437.b
& quod omnes ob damnatum Socratem multati ſint ibidem c
Sodomiticũ incendiũ quid ſignif. 915.c & ſeq.
incẽdij prophani meminerũt ſcriptores 916.a
ueſtigia eius in fructibus illius relicta 1277.b
Solis defectus quid 181.c
Solem ſteriſſe, & rediſſe retro 1284.d
bis occidiſſe, unde nunc oritur mẽtiuntur Aegyptij 676.b
non eſſe maiorem, quàm appareat dixit Epicurus 448.b
eſſe animal Platonicorum ſententia 591.b
lapidem eſſe dixit Anaxagoras 1103.b
Soliſtimum quid 199.b
Solõ cur nullã pœnã parricidis cõſtituerit 712.d
Solonis patria, uita & mors 1071.b
ſymbolum, nihil nimis 1072.b
Soli Ciliciæ urbs Pompeiopolis poſtea 1071.b
Solyma cur Hieruſalem dicta 970.c
Solymi populi 970.c
Somnus aliquando inquieta quies 1374.b
Sophonias quis 1090.d
quando prophetarit 1089.b
Sophronia morte ſpõtanea interijt ne à Maxentio corrumperetur 76.a
Σωφρονιῶν quid 547.a.1149.a
Σοφὸς quid 1003.d
Sotadicum carmen 973.b
Spartacus bellum excitat ſeruile 205.b
fugitiuorum dux 226.d
Spectaculis deorũ Auguſtinus iuuenis interfuit 24.d

Speran

Sperantibus non timentibus iuſtitia dei reuelatur 1309.b
Speuſippus philoſophus 463.a
Sphinx quid & quæ illius forma 882.b
Sphingis forma & ænigma 1037.d
Spiraculũ quod deus primo inſpirauerit homini 741.d.& ſeq.
Spiritus qui ferebatur ſuper aquas 779.b
ſpiritus pro aere 297.a
Spiritus ſanctus an recte patris & filij bonitas dicatur 639.d
ſpiritus ſapientię quõ multiplex dicat 620.d
Spiritũ ſanctũ ſufflando dedit Chriſtus 743.b.c
Sp.ſan.quo die miſſus 1133.b
Sine ſpiritus ſancti gratia nulla prodeſt correptio 812.c
Spiritus humani poſt exutum corpus præſtantia 1382.b
ſpiritualis homo in uita hac & futura 1371.b
Spiritus malignos falſis notari delectat criminibus 109.b
Spithama quid 881.b
Spoletum ſubhaſtatum 208.d
Sponſioni iacturam nõ deeſſe, Chilonis ſymbolum 1072.b
Sporades inſulæ 1036.d
Spurius Aemilius primus annonæ præfectus 185.d
Staphilus paſtor 1023.c
Statilinus deus 254.c
Stellæ non faciunt, ſed ſignificant 242.b
ſtellarum uirtutes & effectus 594 d
poteſtas qualis & unde 279.d.& ſeq.
ſtellis ſacrificant gentes 241.b
ſtellas uanę deorum nomina accepiſſe 393.d
non omnes uideri poſſe 903.b
Stelliones quid 862.b
Sthenelus 1x. Argi. rex 1008.b
Steno Gorgonum una 1033.b
Sterces ſtercorationis agrorũ inuẽtor 1042.b
Sterquilinus deus 360.a
Ad S. Stephani reliquias miracula facta 1346.a
S. Stephani reliquiæ Romã trãslatę 1352.c
Stephaterium quid 1023.d
Stercutius deus 1042.b
Sterilitatis cauſæ 913.c
Stilico tutor Honorij 25.c
in foro pacis Romæ cum filio obtruncat 17.c
Stimula dea 240.c.247.d
Stoici cuiuſdam philoſophi de perturbationib. animi reſponſio 501.a.& ſeq.
Stoici an ſecundum ſpiritum uixerint 752.c
Stoicorũ principes Zenon & Chryſipp. 501.c
de affectibus opinio 105.& 763.b
ſuperbia 1150.a
Stoicam ſectam Chriſtianæ ſimillimã religioni cenſet Hieronymus 225.a
Strato Lampſacenus 364.a
Strenua dea 240.c.248.a
Studiorum gratia Aegyptum & Italiam perutagatur Plato 440.a.b
Stultitia ſumma eſt miſeria 645.b
Stuprari inuitas cur deus patiatur 77.d.& ſeq.
Stupratæ uiolenter cur non ſeipſas exemplo Lucretiæ occidant 65.d 74.a.& ſeq.
Stuprũ uiolentum animũ nõ cõmaculare 61.a.b
Subſcudes quid 802.b
Subigus deus 357.c.d
Succubi qui 853.d
Sudare hominẽ qñ uellet, uidit Auguſtin. 796.c
Sumanus deus 259.d.262.a.514.c
Subhaſtare 209.a
Superbia quid 778.b
malæ uoluntatis initium 778.b
peruerſe deum imitatur 1164.a
commune philoſophorum omniũ uitiũ 772.c
nonnunq̃ maior in inopia q̃ in copia 1298.d
ſuperbia angelos è cœlo deiecit 667.c
ſuperbia inuidiam ſequitur 776.d
Superbus ſpiritus quod dei eſt affectat 35.c
ſuperbi ſibi placentes dicti 779.a
ſuperbi nomen cur Tarquinijs additũ 180.d
ſuperbis in peccata cadere utile eſt 780.a
Superſtitioſi qui proprie 270.c
Superfœtantia animalia 290.a
Supplantatio quid proprie 979.d
Supplicia noxiorum Romæ 127.c
Surſum corda in miſſa 542.a
Sicyonij regni potentia 397.a
Sydera quarto die facta 618.a
Iouis eſſe partes dicunt Pagani 241.b
animalia eſſe Platonicorum ſentẽtia 591.b
omnia de terra nata eſſe dixit Anaximenes col. 434.a
ex elementis conſtare docuit Plato 1358.c
an ſyderum influxui res oẽs ſubijciant 291.a
Syderum curſus 1284.c
eorum uis 279.d
Sylla Tarenti ſacrificãs coronam aureã in capite iecoris uitulini inuenit 142.d
Syllæ crudelitas 143.d
uita perdita 137.a.& ſeq.b
ſepultura 211.a
in Rom. ciues ſæuitia 207.b.& ſeq. copioſe
facta eius dæmones ſibi aſcribebant 142.a
Syllanæ uictoriæ crudelitas 207.a.b
Syluius Aeneæ filius 1005.d
Syluij Latinorum reges dicti 1057.a
Syllogiſmi partes tres 114.d
Symeon Cleophæ filius ſecundus Hieroſolymitanus epiſcopus 1127.c
Symphoniaci qui 96.c
Syracuſæ prius defletæ antequam uictæ expugnatæ 42.c 43.c
Syron equus Neptuni 1016.b

T

TAbernariæ comœdiæ 105.c
Tabulæ proſcriptionis, quando primũ Romæ uiſæ 208.c
Talionis pœna 1291.c
Talus ferræ & torni inuentor 1036.a
Taprobane inſula 883 d
Tarpeia uirgo ſcutis enecata 174.d

Tarpeia porta quæ prius Pandana 378.b
L. Tarquinius Collatinus à Bruto collega reſpuitur 122.b
Tarq. cotẽ ſecuit nouacula 566.a
Tarquinij quare Superbi cognominati 180.d
Tarq. mors 127.a exitus 182.a.1127.a
Tarqnio Priſco Sibyllini oblati libri 1064.b
Tatius Sabinorũ rex à Rom. occiſus 175.b
Tauri, ludi, inferorum dicti 192.b
Tautanes Aſsyriorum rex 1051.c
Thecuæ oppidum 1076.a
Teletæ ſacrificia 273.b.550.a
Telxion quintus Sicyoniorum rex 995.d
Telonæ exactores dicti 129.b
Tellumo Pluto dictus 237.b
Tellus & terra differunt ibidem
Temperantia cur nõ meruerit eſſe dea 252.b
Templum dei nos ſumus 540.c
tẽplũ ſecũdũ, nouũ eſt teſtamẽtũ 725.b.1111.d
templũ Hieruſalẽ à Caſsio ſpoliatũ 1113.c
tẽpli Hieruſ. q ſcriptores meminerint 1058.b
templi primi & poſtremi differentia 1119.d
templa primo hominib. benemeritis ędificata
templa apoſtolorũ aſylũ facta 14.a (394.d
quæ turpiter in paganorũ templis fiant 101.c
Tempus quid 614.a
tempus & æternitas, in quo differant 613.c
tempus cum creaturis cœpiſſe 613.c
tempora à motu ſyderum 683.c
temporum momẽta qualia ſint apud angelos ignoramus 624.a
circuitꝰ & reuolutio ſecũdũ philoſophos 679.c
temporalibus magis utendum, quàm fruendum 641.c
Tenebræ dæmones dicti 654.a
tenebrę ſunt aer carens luce 620.c
non uidendo uidentur 670.b
tenebras non eſſe bonas 63.a
Cur tentarit diabolus Chriſtum 528.a
non omnis tentatio culpanda 916.d
quare tentari deus permiſerit hominẽ quẽ no uerat caſurum 801.a.& ſeq.
Terentius Scipioni familiaris 112.c
Terẽtij Adelphi in ludis funebribus acta 490.d
Terentianæ comœdiæ palliatæ dictæ 105.c
Terentianus Carthaginenſis poeta 341.d
Terentus locus 191.b
Terminus deus & eius ſacrificia 261.b.& ſeq.
Termino deo Februarius dedicatus 381.c
Terra & tellus differunt 232.b
terra noua 1224.b
terra deorum mater 354.c
& ſi rerum omnium ſit mater nullius tamẽ eſt creatrix 701.a
cur non tota aqua circumdetur ut reliqua elementa reliquis 657.a
quare medio librata pendeat 731.a
terræ nomina diuerſa & eius ſimulachri ſpecies 410.c.& ſeq.
terræ promiſsionis limites 940.a
terrę hemiſperium ſuperius Venus dicitur, inferius Proſerpina 238.a
in medio terræ, id eſt, in hoc corpore 948.b
terram in duas tantum partes nonnulli diſpeſcunt 898.a
terram promiſſam, quando Iſrael totam poſſederit 939.c
terræ motus in domini morte 1134.b
Terripauium quid 309.b
Tertullianus 371.c
Teſtamenta dei multa 911.a
Teſtamentum uetus cur ſic dictum 1019.c
quicquid in Vet. teſt. dicitur, futuri Chriſti eſt indicium 421.b
Teſt. noui & ueteris differentia 581.c.& ſeq.
Teſt. uet & no. unde dicta 90.a
Teſtes aliquando tormẽtis examinati 1154.d
teſtimonium falſum nemo contra ſeipſum dicere poteſt 67.c
Thalaſſus quid 124.a
Thales Mileſius philoſophus 431.c
quando uixerit 1068.a.1070.c
eius dicta & ſymbolum 1072.b
Thalia æthna dicta 215.b
Thamus Aegypti rex Ammon dictus 491.c
Thare domus perſequutionem paſſa à Chaldæis col. 892.b
Thare quando mortuus 918.d
Theatrum quid 178.d
in urbe ædificari Naſica prohibuit 98.a
theatra inſtitura Romæ 83.a
Thebæ Dioſpolis dicta 820.a
Thebas Amphion condidit 1035.c
Theman quid 1088.d
Themanitæ populus, nunc Arabes 1119.b
Themis Sybilla Delphica 1063.d
Themidis deæ templum 1003.b
Theodoſius imperator 330.a.& ſeq.
Gothos uicit 25.b
Theodoſij pœnitentia 331.c pietas 332.a.b
Theodorus iuuenis martyr 1129.b
Theologia quid 429.c
naturalis 429.a.b
theologiæ genera tria 345.d
ciuile genus theologiæ quod 347.a
θεοτης quid 371.b
Theſſalonicenſes à Theodoſio interfecti 333.b
Theſaurus tã bonorũ ꝙ malorum eſt cõgrega-
Theſeus apud Orchũ captus 1053.a (tio 46.c
Theſmothetę qui 1058.a
Theſpiodos dea, quæ carmentis 243.c
Theurgia quid 549.c.& ſeq.
Theut dæmon quas artes inuenerit 772.b
Theut Mercurius dictus 392.c
theut menſis primus Aegyptijs 491.b
Thiniſſa oppidum Aphricæ 1352.c
Thogomor pop. Phryges dicti 1218.c
Thoir qui theut, id eſt Mercurius 342.d
Thomas Valois cõment. lib de ciuitate dei 17.b
Thomæ Mori laus 102.c Θρησκεία quid 537.a

Thonos

Thonos concoloros Sardanapalus dictus 131.a
Thubal Hiſpani ſunt 1218.b
Thyiades quæ 359.c
Thymele & Thymelici quid 354.a
Thyrſis quid 359.c
Tiberis à Tiberino nomen accepit prius Albula dictus 260.c
glacie duratus 187.b
Tiberis inundatione fere Roma perijt 190.c
Tiberinum deum Romulus dedicauit 362.a
Tiberinus Albanorum rex latro inſignis 260.c
Tibias inuenit Cybele dea 96.d
Tigillus Iupiter dictus 387.c
Tigris item paci ſtudet 1163.d
Timentibus deũ iuſtitia eius abſcondita eſt 1309.a
Timor quid 756.a 760.a
timor caſtus 770.a qui in charitate nõ eſt 770.a
in bono eſt 762.a
Tingitana Mauritania unde dicta 1025.d
Tilos Indiæ inſula, ligna incorruptibilia producit 1278.a
Titanes qui 271.b
Toga Ro. indumentũ 790.c togati 308.c
togatæ comœdiæ 105.c
Tormẽtis ueritatẽ inquirere, quis inuenerit 1156.a
Torni inuentor 1036.a
Trabeatæ comœdiæ à quo inuentæ 105.c
Tragœdia quid contineat 105.d
tragœdiæ unde dictę, & quæ illarũ origo 104.a
de Transformationibus arte dæmonum factis quid credendum 1047.d
Trapezitæ qui 378.a
Traiani de Christianis ſententia 1127.b
τριβώνιον quid uocẽt græci 790.c
Tribulationes huius ſeculi cur deus immittat col. 1293.c & ſeq.
tribulationes pręſentes obijcientibus pijs, quid ſit reſpondendum 79.d & ſeq.
in eccleſia eſſe, neceſſe eſt, ſiue intus ſiue foris col. 1123.b c
cur tribulationibus boni hic obruantur 1195.d
tribulationibus omnes ſubeſſe homines 1195.a
tribulatiõibus erga bonos et malos utitur deus col. 46.a & ſeq. cop.
Tribulum quid 46.d
Tribuni creati 126.a & ſeq. d
tribunorum poteſtas & immunitas 127.d
Tribus duodecim abſq; tribu Leui 985.a
tribus Ro. 35. 194.d
Trieterica Bacchi ſacra 406.a
Trinitas una ſimplex deitas 619.b & ſeq.
trinitas in unitate probatur 876.c
in operibus ſuis indicatur 640.b
unde dicta, & eius inſeparabilis unitas 639.d
trinitatis imago in homine 641.c
à Platonicis inſinuata 577.d
an norint philoſophi 578.c
Triopas vij. Argi. rex 1008.b 1019.b
Tripodes Apollinis 242.b
Triptolemus anguibus portatus 1027.b
triptol. fabula, area, & ara 1029.a
Triſtitia quid 756.a 760.a
triſtitiam in bono & malo eſſe 765.b
Triton palus & ex ea fluuius 1013.a
Tritonia quare dicta Minerua 1006.c
Tritones ciuit. tres 1013.b
Trogus non uerax hiſtoricus 227.c
trogi Pompeij hiſtorias non extare 227.d
Troglodytæ unde uocati 88.a
Troia quo tempore deſtructa 1044.c
cur à Græcis uicta & capta ſit 156.c
non ideo perijt quia Mineruam perdidit 36.b
à Fimbria euerſa 163.c
Troia locus maritimus in Latio 1053.a
Troiam Apollo & Neptunus mercede conducti ædificarunt 157.b
Troiani belli initium fuit diſcordia 203.a
Tropus quid ſit 776.c
tropis utitur ſcriptura 901.a
tropicæ loquutiones ueris mixtæ in prophetis col. 1237.c
Triumuiri epulones qui 353.a
Tullia Ciceronis filia 1152.c
Tullus Hoſtilius tertius à Romulo rex fulmine abſumptus. 179.c
Turimachus Sicyon. rex 999.c
Turtures uere occultari, & pẽnas amittere 907.b
Tutanus deus 232.a
Tutilina dea 232.a
Tyberius Gracchus occiſus 134.b
Tyndaridæ Caſtor & Pollux dicti 1041.a
Typho quid 655.b
Tyrannide nihil fœdius 1066.d
tyrannus quis 132.d 135.c
tyrãni nomen quãdo cœperit adduci in odium col. 135.c
tyranno omnes alij ſeruiunt, ipſe uero ſuis libidinibus 35.d
tyrannos fortes uocabant ueteres 320.c
Tyrinthia, Herculis patria 1025.c

V

VAdari & Vadimoniũ quid 364.c
Vagina in ſpicis quid 232.a
Vagire unde dictum 232.a
Valens Imp. Arianus 333.a 1126.a
uiuus à Gothis crematus 25.a
Valentinianus maior fidei confeſſor 1129.a
Valẽtinianus imp. ab Arbogaſte occiſus 332.c
Vallonia dea 230.d
L. Valerius uſq; adeo pauper ut ſepulturæ impendijs caruerit 317.b
P. Valerius Flaccus occiſus 164.d
Valerius Soranus homo doctiſsimus 386.a
Vanitas ubi habitet 224.c
M. Varronis ſcripta 341.d & ſeq.
eruditio & doctrina, & quid de dijs gentiliũ ſenſerit 340.a & ſeq. 271.d
eius ſtatua in bibliotheca poſita 341.c
M. Varronis antiquitates perijſſe 220.c
Vaticanus deus 231.d & 240.b
Veſentes cũ Ro. decẽnali bello certãr 124.c
Vela cilicina in tabernaculo qd ſignificent. 845.b

Velamen

Velamen iudaicum, quod 960.b
Velle dicĩt deus, quod non uult, quomodo 1329.a
uelle bonorum tantum eſt 763.d
Venenum quare deus crearit, & quid commodet col. 635.d
Veneficia an uere corpora in alia mutẽt 1048.c d
ueneficij poena 551.c
de ueneficijs qñ quæſtio prima habita ſit 188.c
Venetus color, id eſt cæruleus 508.a
Venilia dea 40.d 240.c
Venus uerticordia quæ 238.d
Venus unde dicta 357.c
luna putatur à quibuſdam 395.a
libentina & libitina dicta 231.d Cluacina 231.d
terræ hemiſperium ſuperius dicitur 238.a
ueneris & Martis adulterium 1029.b
ueneris phanum & lucerna ſub diuo inextinguibilis 1278.b & ſeq.
ſimulachrum quale 353.c
ſtella, colorem, figurã & curſum mutauit Ogygis regis tempore 1284.a
clariſſima omniũ 393.d multorũ nominũ 1286.d
ueneres duæ, cœleſtis & inferior 238.a
Ver Veneto dicatur colori 508.a
Verbũ quo facta ſunt omnia 616.b
Verba religioſa non facile mutanda 621.a
Veritatis cognitio, à corpore impeditur ſecũdum Platonem 725.d
iudiciũ in corporis ſenſu ponũt Epicurei 447.c
ueritatẽ ſummum eſſe bonum Platonis ſententia 450.a & ſeq.
Veſpaſiani ſuauiſsimi principes 324.b
Veſperum primum, quale 614.d
Veſperugo, Veneris ſtella dicta 1284.a
Veſta dea multis rebus tribuitur 235.b
quid in humanis teneat 396.b
Iliaca dicta 237.d eius feſtum 148.a
ueſtæ deæ templum exuſtum 190.c
ueſtæ deæ cur uirgines dicatæ 237.d
in ueſtæ templo ignis cultus 192.c
ueſtas multas eſſe, & quid ſint 39.a b
Veſtalium caſtitas 238.a
ſtupra morte uindicabãt Romani 161.c
ſupplicia Ibidem
ueſtalis in ſuæ pudicitiæ teſtimonium aquam cribro hauſit 566.b 1357.b
Veteres cur paſturę potius quàm regno dediti 1171.a
ueteres una fide in Chriſtum ſaluati 581.c
Videre dei quid 876.a
uidere ſanctorũ in alia uita, quale ſit 1388.d
uidere ad omnes ſenſus tam interiores quàm exteriores pertinet 608.d
in monte dominus uidebit, Hebræorũ prouerbium 918.d
Viſio dei præmium eſt fidei 1388.c
omnium pulcherrima 565.a
uiſio an fiat remittẽdo uel recipiẽdo radios 731.c
ſæpe in aliena deus uiſus eſt forma 560.d & ſeq.
uiſibilium omnium maximũ eſt mũdus 609.a
Vitium quid & quàm ſit multiplex 664.d & ſeq.
cuius ſit naturæ 774.c
uitij uituperatio ſumma 662.a
uitia unde mala dicanẽ 671.a quę puniẽda 664.c
non omnia ex carne eſſe 754.b
quando uere uincantur 1298.a
contra uitia pugna iuſtorum 1376.a & ſeq.
uitio ſe bene conditam, natura docet 1328.a
melius cum uitijs confligitur, quàm uitia noſtri dominentur 1267.b
in uitia multis uijs itur 520.c
omnium morum humanorum uitioſitas ex quatuor pendet affectibus 758.d
Victoria dea, uitula dicta 99.c
uictoria de hoc mundo, nõ noſtris uiribus aſcribatur 1376.c
Victoriæ ædes & ludi Romæ 246.c
Victoriana uilla 1344.d
Vicus in Hiſpania 100. ferè domorũ ab ſene uno propagatus 820.c
Vicos ueteres ἀγυιὰς dixere 104.b
Victorum in uictos mos 41.d
Vindicta tarda fit in regibus 328.a
Vinum cur οἶνος dictum 1023.c
uinum Ariſteus inuenit ſecũdum Ariſt. 1024.a
uini inuentio 1023.c
Vir bonus quis 646.a
uir regẽs uxorẽ, animo ſiſ'is regẽti carnẽ 816.c
uiri præſtantes dijs aſsimilati 84.b
Virginem obſtetrix explorans corrupit 63.b
uirgines ante nuptias pro dotali pecunia proſtitutæ 238.b
olim faſcijs cinctæ 360.c
Veſtæ deæ cur dicatæ 237.d
Virginenſis dea 240.d 357.d
Virgilius unam tantum egit cauſam 66.c
cur paruulis legendus 37.c
euangelica uſus ſententia 1322.a
uirgilij de Chriſto carmina 1117.a 587.d
Viridis color Praſinus dictus 508.a
Virtus dea 252.a
uirtutis ædes Romæ 252.d
definitio ſecundum ueteres 254
ſolam uirtutem bonũ eſſe dixerunt ſtoici 500.c
uirtutes habenti uirtus maxima, gloriã contemnere 320.a
olim artes dictæ 255.c
uoluptati corporali ſeruire philoſophi quidam pictura oſtendunt 322.a
Virtus uia uera, ad regnandum 306.a
& uirtus quæ optima Ibid.b
uirtutes niſi ad deum referantur, uitia ſunt non uirtutes 1187.d
Virtus an diſcatur 1141.b
ſibijpſi ampliſsimum eſt præmium 1297.b
uirtutis præmium eſt ipſe deus 1393.c
uirtutis officium 1149.a
uirtus ex animi ſede, corpori imperat 61.b
ad Virtutem unica & ſimplex eſt uia 520.c
Virtutis ſpecies quatuor 252.b
Vis uictoriæ frater 246.c
Vitis cultura qualiter inuenta 1523.c
Vitula dea 99.c

Vitum

Vitumnus deus 372.c
Vita quid ſit ſecundũ carnẽ, & ſecũdũ ſpm̃ 752.b
recte uiuere qd 947.d nõ eſſe ex nobis 1147.c
per ſe nemo poteſt, niſi dei adiutorio 501.b c
ſecũdũ hominẽ uiuere et ſecũdũ deũ quid. 756.b
nemo uiuit ut uult 798.b
uiuentia cuncta fugere interitum 644.a & ſeq.
uitam uideri per corpus 1391.d & ſeq.
Vita p̄ſens ira dei 1308.a poti⁹ mors dicẽda 692.b
tota poena eſt, quia tota tentatio 129.a
huius uitę tẽpus curſus ad mortẽ dicit̃ 717.a
uitæ uelocitas Centaurorũ fabula notat̃ 1030.c
ab huius uitæ calamitatibus, nemo liberat niſi gratia Ieſu Chriſti 1374.c
huius uitæ malum primũ quod 695.d
huius uitæ miſeriæ natura nos dãnatos eſſe prędicant 1372.a & ſeq.
de bonis & cõmodis quibus hanc uitam dominus donauit 1377.a & ſeq.
in uita hac quos uocemus beatos 624.d
Vita beata, beatior & beatiſsima 1145.c
beata non dicitur niſi ſit æterna 622.d
uitæ beatæ & æternę deſcriptio 1393.a & ſeq.
beatam uitam in rep. uerſari 1146.d
non eſſe in hoc mundo 1150.b
Vita æterna quæ 366.d
ab uno uero deo, non à dijs multis quærẽda eſt col. 342.d & ſeq.
in uita futura nulla eſt inuidentia 1394.a
quid acturi ſint ſancti 1387.c & ſeq.
Vitę genera tria 1142.c 1176.a uita ſocialis 1145.d
Vncia quid & quomodo ſignetur 1109.d
Vndenarius numerus ſignificat peccatũ 845.a
Vnitas in unius hois creatione cõmendata 1365.a
Vnxina dea 360.b
Volcanalis, Vulcani flamen 119.c
Vocabulorum cognitio in ſcriptura utilis 748.a
Volones ſerui ad bellum manumiſsi 194.c
Volumnus deus 254.c
Voluntas quid proprie 760.c
angelorum hominum & animalium 296.d
uoluntatẽ ſolis rationalibus tribuit Ariſt. 299.a
Voluntas duplex in deo 1329.d & ſeq.
uoluntas dei omnium rerũ fons & origo 530.a
quomodo mutetur 1328.d
qualiter quædam cõtra domini uoluntatẽ fieri dicantur, & tamẽ ſecundũ ipſam fiũt 1330.b
an Voluntas noſtra ſubſit neceſsitati. 299.c et ſeq.
Voluntas affectibus dominatur 759.d
tantũ ualuit quantũ eã deus ualere uoluit 298.a
Volũtas mala, malorum omnium eſt cauſa ipſius autem cauſa nulla eſt 667.d
uoluntas mala 761.d unde mala fiat 671.a
uoluntas bona quæ 760.d
uoluntatis malę initium eſt ſuperbia 778.b
uoluntatem & bonam & malam eſſe 764.c
bona uolũtare deorũ beneuolentiã acquirimus (487.d
Volupia dea 231.d 240.c
Voluptas quid ſit ſecundũ Epicurum 1141.c
Volutina dea 231.a
Vox ſonus quiuis dicitur 1353.d
Vrbem primam quis poſuerit 820.a
urbibus captis quæ fieri ſoleant 44.d
Vrna quid 56.a
Vti à frui quid differat 641.c
Vticæ iuuenes 30000. uſque ad decem conſumpti (214.b
Vua cur ϛαφυλὴ dicta 1023.c
Vulcanus Iouis & Iunonis filius 238.d
Iouis cooperarius 239.a artium deus 239.b
Vulgi iudicium errore plenum 69.d
Vxor ut ducatur dies non eligenda 290.c d
uxoris uera dilectio 1314.b
Vzali uicina Vticę 1348.b

X

XAntippus in bello exercitatiſsimus 60.b
Xanthus Cretenſium rex 1021.a
xanthus Aſterius dictus 1024.b
Xenocrates Chalcedoni⁹ Plat. diſcipulus 463.b
Xenophanes Colophonius 398.d
quando uixerit 1069.d
Xerxes Balæus dictus Aſſyriorum rex 999.c
xerxes plures & quid ſignificent 1000.c

Z

ZAcharias quo uixerit tempote 1095.a
Zancle ciuitas Siciliæ 401.b
Zelus uictoriæ frater 246.c
Zephyrus Florę deæ maritus 232.c
Zodiacus circulus in octauo coelo 395.c
Zonæ quinq; mundi 883.b
Zoroaſtes natus, mox riſit 1295.b

SERIES CHARTARVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z. A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z. Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq. Omnes terniones præter Mm quaternionem.

ERRATA.

col. 123.d ſapientium. 150.d Supplica. 174.a crinibus. 186.d Pyrrhus. 219.b Accidere. 462.d audiorẽ glorię. 473.a Cõfiteri, ut ira. 544.b & eximam te. 567.b factũ. qua acuit. 640.d totius philoſophiæ. 826.a ſicut potui. 858.d Altiſsimos montes. 908.c uernaculum ſuum. 1025. a Agenoris filia. 1027. a & humilitas laboris. 1045. c Diomedes Tydei &. 1054.c Sepulchra eius.

BASILEÆ, APVD HIER. FROBENIVM ET NIC. EPISCOPIVM ANNO M D XLII

FRO BEN

LEGATORIA DI LIBRI
R. CICCIORICCIO
Borgo Vittorio, 26
ROMA